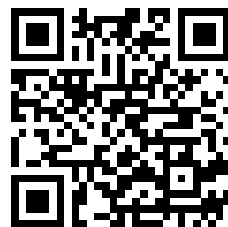
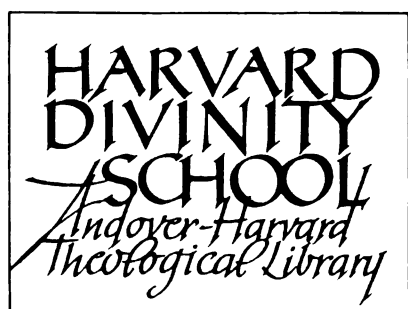

This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

GoogleTM books

<https://books.google.com>

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM.

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS;
ET AD CONCILII FLORENTINI TEMPORA (ANN. 1439) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER QUINDECIM PRIORA
ECCLESIE SÆCULA,

IUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA; OMNIUM OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS, DETECTIS AUCTA; INDICIBUS ORDINARIIS VEL ETIAM ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TONOS, SIVE AUCTORES ALICUIUS MOMENTI SUBSEQUENTIBUS, DONATA; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTANQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA; OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

DUCENTIS ET QUADRAGINTA INDICIBUS SUB OMNI RESPECTU, SCILICET, ALPHABETICO, CHRONOLOGICO, ANALYTICO, ANALOGICO, STATISTICO, SYNTHETICO, ETC., OPERA, RES ET AUCTORES EXHIBENTIBUS, ITA UT NON SOLUM STUDIOSE, SED NEGOTIIS IMPLICATO, ET SI FORTE SINT, PIGRIS ETIAM ET IMPERITIS PATEANT OMNES SS. PATRES, LOCUPLETATA; SED PRÆSENTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS INDICIBUS, ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE PATRUM, ABSQUE ulla EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT ORIVUM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS, A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT :

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS, CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, CORRECTIONIS PERFECTIO, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSENTIMQUE ISTA COLLECTIO UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA, REPERTORIUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM, VEL ETIAM INEDITORUM, PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES, LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM, ET EX INNOMERIS OPERIBUS TRADITIONEM CATHOLICAM CONFLANTIBUS, OPUS UNICUM MIRABILITER EFFICIENTIUM.

SERIES GRÆCA PRIOR,

IN QUÆ PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIE GRÆCÆ
A S. BARNABA AD PHOTIUM.

ACCURANTE J.-P. MIGNÈ;

Bibliothecæ clerici universæ,

SIVE CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORÆ.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIAM NEMPE LATINAM, ALIAM GRÆCO-LATINAM. AMBÆ PARTES JAM INTEGRE EXARATÆ SUNT. LATINA, 222 VOLUMINIBUS MOLE SUA STANS, 1110 FRANCIS VENIT: GRÆCA DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM UNA CUM VERSIONE LATINA LATERALI COMPLECTITUR, ET 104 VOLUMINA IN 109 TOMIS, PRO PRIMA SERIE, NON EXCEDIT. POSTERIOR VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET, IDEOQUE INTRA 55 VOLUMINA RETINETUR. SECUNDA SERIES GRÆCO-LATINA AD 58 VOLUMINA TANTUM ATTINGIT; CUM HUIUS VERSIO NERE LATINA 29 VOLUMINIBUS EST ABSOLUTA. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM 8, UNUMQUODQUE NERE LATINUM 5 FRANCIS SOLUMMODO EMITUR: UTROBIQUE VERO, UT PRETII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM, SIVE LATINAM, SIVE GRÆCAM COMPARET NECESSE ERIT; SECUS ENIM CUJUSQUE VOLUMINIS AMPLITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUABUNT. IDEO, SI QUIS TANTUM EMAT LICET INTEGRE, SED SEORSIM, COLLECTIONEM GRÆCO-LATINAM, VEL EANDEN EX GRÆCO LATINE VERSAM, TUM QUODQUE VOLUMEN PRO 9 VEL PRO 6 FRANCIS SOLUM OBTINEBIT. ISTÆ CONDITIONES POSTERIORI PATROLOGIÆ LATINÆ SERIEI, PATRES AB INNOCENTIO III AD CONCILIUM TRIDENTINUM EXHIBENTI, APPLICABUNTUR. PATROLOGIA QUÆ MANUSCRIPTIS IN BIBLIOTHECIS ORBIS UNIVERSI QUIESCENTIBUS CONSTABIT, NECNON PATROLOGIA ORIENTALIS, CONDITIONIBUS SPECIALIBUS SUBJICIENTUR, ET IN TEMPORE SUO ANNUNTIABUNTUR, SI TEMPUS EAS TYPIS MANDANDI NOBIS NON DEFUERIT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS LXXXVII. — (PARS SECUNDA.)

PROCOPIUS GAZÆUS.

EXCUDERATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNÈ, EDITOREM,
IN VIA DICTA THIBAUD, OLIM D'ANROISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO
D'ENFEM NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE, NUNC VERO INTRA MŒNIA PARISIENSIA.

1865

AVIS IMPORTANT.

D'après une des lois providentielles qui régissent le monde, rarement les œuvres au-dessus de l'ordinaire se font sans contradictions plus ou moins fortes et nombreuses. Les *Ateliers Catholiques* ne pouvaient guère échapper à ce cachet divin de leur utilité. Tantôt on a nié leur existence ou leur importance; tantôt on a dit qu'ils étaient fermés ou qu'ils allaient l'être. Cependant ils poursuivent leur carrière depuis 21 ans, et les productions qui en sortent deviennent de plus en plus graves et soignées: aussi paraît-il certain qu'à moins d'événements qu'aucune prudence humaine ne saurait prévoir ni empêcher, ces Ateliers ne se fermeront que quand la *Bibliothèque du Clergé* sera terminée en ses 2,000 volumes in-4. Le passé paraît un sûr garant de l'avenir, pour ce qu'il y a à espérer ou à craindre. Cependant, parmi les calomnies auxquelles ils se sont trouvés en butte, il en est deux qui ont été continuellement répétées, parce qu'étant plus capitales, leur effet entraînait plus de conséquences. De petits et ignares concurrents se sont donc acharnés, par leur correspondance ou leurs voyageurs, à répéter partout que nos éditions étaient mal corrigées et mal imprimées. Ne pouvant attaquer le fond des Ouvrages, qui, pour la plupart, ne sont que les chefs-d'œuvre du Catholicisme reconnus pour tels dans tous les temps et dans tous les pays, il fallait bien se rejeter sur la forme dans ce qu'elle a de plus sérieux, la correction et l'impression; en effet, les chefs-d'œuvre même n'auraient qu'une demi-valeur, si le texte en était inexact ou illisible.

Il est très-vrai que, dans le principe, un succès inouï dans les fastes de la Typographie ayant forcé l'Éditeur de recourir aux mécaniques, afin de marcher plus rapidement et de donner les ouvrages à moindre prix, quatre volumes du double *Cours d'Écriture sainte et de Théologie* furent tirés avec la correction insuffisante donnée dans les imprimeries à presque tout ce qui s'édite; il est vrai aussi qu'un certain nombre d'autres volumes, appartenant à diverses Publications, furent imprimés ou trop noir ou trop blanc. Mais, depuis ces temps éloignés, les mécaniques ont cédé le travail aux presses à bras, et l'impression qui en sort, sans être du luxe, attendu que le luxe jurerait dans des ouvrages d'une telle nature, est parfaitement convenable sous tous les rapports. Quant à la correction, il est de fait qu'elle n'a jamais été portée si loin dans aucune édition ancienne ou contemporaine. Et comment en serait-il autrement, après toutes les peines et toutes les dépenses que nous subissons pour arriver à purger nos épreuves de toutes fautes? L'habitude, en typographie, même dans les meilleures maisons, est de ne corriger que deux épreuves et d'en confier une troisième avec la seconde, sans avoir préparé en rien le manuscrit de l'auteur.

Dans les *Ateliers Catholiques* la différence est presque incommensurable. Au moyen de correcteurs blanchis sous le harnais et dont le coup d'œil typographique est sans pitié pour les fautes, on commence par préparer la copie d'un bout à l'autre sans en excepter un seul mot. On lit ensuite en première épreuve avec la copie ainsi préparée. On lit en seconde de la même manière, mais en collationnant avec la première. On fait la même chose en tierce, en collationnant avec la seconde. On agit de même en quarte, en collationnant avec la tierce. On renouvelle la même opération en quinte, en collationnant avec la quarte. Les collationnements ont pour but de voir si aucune des fautes signalées au bureau par MM. les correcteurs, sur la marge des épreuves, n'a échappé à MM. les correcteurs sur le marbre et le métal. Après ces cinq lectures entières contrôlées l'une par l'autre, et en dehors de la préparation ci-dessus mentionnée, vient une révision, et souvent il en vient deux ou trois; puis l'on clique. Le clichage opéré, par conséquent la pureté du texte se trouvant immobilisée, on fait, avec la copie, une nouvelle lecture d'un bout de l'épreuve à l'autre, on se livre à une nouvelle révision, et le tirage n'arrive qu'après ces innombrables précautions.

Aussi y a-t-il à Montrouge des correcteurs de toutes les nations et en plus grand nombre que dans vingt-cinq imprimeries de Paris réunies! Aussi encore, la correction y coûte-t-elle autant que la composition, tandis qu'ailleurs elle ne coûte que le dixième! Aussi enfin, bien que l'assertion puisse paraître téméraire, l'exactitude obtenue par tant de frais et de soins, fait-elle que la plupart des Editions des *Ateliers Catholiques* laissent bien loin derrière elles celles même des célèbres Bénédictins Mabillon et Montfaucon et des célèbres Jésuites Petau et Sirmond. Que l'on compare, en effet, n'importe quelles feuilles de leurs éditions avec celles des nôtres qui leur correspondent, en grec comme en latin, on se convaincra que l'invraisemblable est une réalité.

D'ailleurs, ces savants éminents, plus préoccupés du sens des textes que de la partie typographique et n'étant point correcteurs de profession, lisaient, non ce que portaient les épreuves, mais ce qui devait s'y trouver, leur haute intelligence supplantant aux fautes de l'édition. De plus les Bénédictins, comme les Jésuites, opéraient presque toujours sur des manuscrits, cause perpétuelle de la multiplicité des fautes, pendant que les *Ateliers Catholiques*, dont le propre est surtout de ressusciter la Tradition, n'opèrent le plus souvent que sur des imprimés.

Le R. P. de Buch, Jésuite Bollandiste de Bruxelles, nous écrivait, il y a quelque temps, n'avoir pu trouver en dix-huit mois d'étude, une seule faute dans notre *Patrologie latine*. M. Denzinger, professeur de Théologie à l'Université de Wurzburg, et M. Reissmann, Vicaire Général de la même ville, nous mandaient, à la date du 19 juillet, n'avoir pu également surprendre une seule faute, soit dans le latin soit dans le grec de notre double *Patrologie*. Enfin, le savant P. Pirra, Bénédictin de Solesmes, et M. Bonetty, directeur des *Annales de philosophie chrétienne*, mis au défi de nous convaincre d'une seule erreur typographique, ont été forcés d'avouer que nous n'avions pas trop présumé de notre parfaite correction. Dans le Clergé se trouvent de bons latinistes et de bons hellénistes, et ce qui est plus rare, des hommes très-positifs et très-pratiques, eh bien! nous leur promettons une prime de 25 centimes par chaque faute qu'ils découvriront dans n'importe lequel de nos volumes, surtout dans les grecs.

Malgré ce qui précède, l'Éditeur des *Cours complets*, sentant de plus en plus l'importance et même la nécessité d'une correction parfaite pour qu'un ouvrage soit véritablement utile et estimable, se livre depuis plus d'un an, et est résolu de se livrer jusqu'à la fin à une opération longue, pénible et coûteuse, savoir, la révision entière et universelle de ses innombrables clichés. Ainsi chacun de ses volumes, au fur et à mesure qu'il les remet sous presse, est corrigé mot pour mot d'un bout à l'autre. Quarante hommes y sont ou y seront occupés pendant 10 ans, et une somme qui ne saurait être moindre d'un demi million de francs est consacrée à cet important contrôle. De cette manière, les Publications des *Ateliers Catholiques*, qui déjà se distinguaient entre toutes par la supériorité de leur correction, n'auront de rivaux, sous ce rapport, dans aucun temps ni dans aucun pays; car quel est l'Éditeur qui pourrait et voudrait se livrer APRÈS COUP à des travaux si gigantesques et d'un prix si exorbitant? Il faut certes être bien pénétré d'une vocation divine à cet effet, pour ne reculer ni devant la peine ni devant la dépense, surtout lorsque l'Europe savante proclame que jamais volumes n'ont été édités avec tant d'exactitude que ceux de la *Bibliothèque universelle du Clergé*. Le présent volume est du nombre de ceux révisés, et tous ceux qui le seront à l'avenir porteront cette note. En conséquence, pour juger les productions des *Ateliers Catholiques* sous le rapport de la correction, il ne faudra prendre que ceux qui porteront en tête l'avis ici tracé. Nous ne reconnaissons que cette édition et celles qui suivront sur nos planches de métal ainsi corrigées. On croyait autrefois que la stéréotypie immobilisait les fautes, attendu qu'un cliché de métal n'est point élastique; pas du tout, il introduit la perfection, car on a trouvé le moyen de le corriger jusqu'à extinction de fautes. L'Hébreu a été revu par M. Drach, le Grec par des Grecs, le Latin et le Français par les premiers correcteurs de la capitale en ces langues.

Nous avons la consolation de pouvoir finir cet avis par les réflexions suivantes: Enfin, notre exemple a fini par ébranler les grandes publications en Italie, en Allemagne, en Belgique et en France, par les *Canons grecs de Rome*, le *Gerdil* de Naples, le *Saint Thomas* de Parme, l'*Encyclopédie religieuse* de Munich, le recueil des *déclarations des rites* de Bruxelles, les *Bollandistes*, le *Suarez* et le *Spicilège* de Paris. Jusqu'ici, on n'avait su réimprimer que des ouvrages de courte haleine. Les in-4, où s'enloutissent les in-folio, faisaient peur, et on n'osait y toucher, par crainte de se noyer dans ces abîmes sans fond et sans rives; mais on a fini par se risquer à nous imiter. Bien plus, sous notre impulsion, d'autres Éditeurs se préparent au *Bullaire* universel, aux *Décisions* de toutes les Congrégations, à une *Biographie* et à une *Histoire* générale, etc., etc. Malheureusement, la plupart des éditions déjà faites ou qui se font, sont sans autorité, parce qu'elles sont sans exactitude; la correction semble en avoir été faite par des aveugles, soit qu'on n'en ait pas senti la gravité, soit qu'on ait reculé devant les frais; mais patience! une reproduction correcte surgira bientôt, ne qu'il ce qu'à la lumière des écoles qui se sont faites ou qui se feront encore.

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM VI, ANNUS 520.

ΠΡΟΚΟΠΙΟΥ,

ΤΟΥ ΓΑΖΑΙΟΥ,

ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΥ ΣΟΦΙΣΤΟΥ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΥΤΟΥ,

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

PROCOPII GAZÆI,

CHRISTIANI RHETORIS ET HERMENEUTÆ,

OPERA QUÆ REPERIRI POTUERUNT OMNIA;

HUC USQUE VARIORUM CURIS

JACOBI NEMPE GESNERI, JOANNIS CURTERII, FRANCISCI COMBESII, JOANNIS IRLARTII,
J.-B. ANSSII VILLOISONIS, CARD. ANG. MAII,

NONNISI FRUSTATIM EDITA,

INGENTI LABORE NUNC IN UNUM CORPUS ADUNATA ET QUAM FIERI POTUIT
DILIGENTISSIME RECENSITA ET EMENDATA;

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RANOS EDITORE.

TOMUS SECUNDUS.

VENEUNT 3 VOL. 30 FRANCIS GALLICIS.

EXCUEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA THIBAUT, OLIM D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO
D'ENFER NOMINATAM, SEU PETIT-MONTHOUGE, NUNC VERO INTRA MOENIA PARISINA.

1863

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM VI, ANNUS 520.

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HAC TOMI LXXXVII PARTE II
CONTINENTUR.

PROCOPIUS GAZÆUS.

(CONTINUATIO.)

Commentarius in Canticum canticorum, ex edit. Ang. Mai, cum interpretatione nostra.	col. 1545
Fragmenta ejusdem Commentarii ex alio codice.	1755
Commentarius in Isaiam prophetam, ex ed. Joannis Curterii.	1801
Epistolæ ab Angelo Maio editæ, cum interpretatione nostra.	2717

ALL RIGHTS RESERVED
100802 770161

ΠΡΟΚΟΠΙΟΥ ΓΑΖΑΙΟΥ

ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΥ ΣΟΦΙΣΤΟΥ

ΕΙΣ ΤΑ ΑΣΜΑΤΑ ΤΩΝ ΑΣΜΑΤΩΝ

ΕΞΗΓΗΤΙΚΩΝ ΕΚΛΟΓΩΝ ΕΠΙΤΟΜΗ

ΑΠΟ ΦΩΝΗΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, ΚΑΙ ΚΥΡΙΑΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, ΟΡΙΓΕΝΟΥΣ ΤΕ
ΚΑΙ ΦΙΛΩΝΟΣ ΤΟΥ ΚΑΡΠΑΘΙΟΥ, ΑΠΟΛΛΙΝΑΡΙΟΥ,
ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ ΚΑΙ ΕΤΕΡΩΝ ΔΙΑΦΟΡΩΝ, ΗΓΟΥΝ ΔΙΔΑΓΜΟΥ, ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΣΙΔΩΡΟΥ, ΘΕΟ-
ΔΩΡΗΤΟΥ ΚΑΙ ΘΕΟΦΙΛΟΥ.

(ANG. MAI, *Class. Auct.* t. IX, 257.)

PROCOPII GAZÆI

CHRISTIANI SOPHISTÆ

IN CANTICA CANTICORUM

SELECTARUM EXPOSITIONUM EPITOME

EX ORE GREGORII NYSSENI,
CYRILLI ALEXANDRINI, ORIGENIS, PHILONIS CARPATHII, APOLLINARII, EUSEBII
CÆSARIENSIS, ET ALIORUM DIVERSORUM,
NEC NON DIDYMI, SANCTI ISIDORI, THEODORETI ET THEOPHILI

Ex codice Ms. archiepiscopi Tolosani, Caroli de Montchal.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

A

CAPUT PRIMUM.

Γρηγορίου Νύσσης (1). — Διὰ τῶν ἐνταῦθα γε-
γραμμένων νυμφοστολεῖται πως ἡ ψυχὴ πρὸς τὴν
αὐλὸν τε καὶ πνευματικὴν τοῦ Θεοῦ συζυγίαν· καὶ
δεῖται λευχειμονούντων ἀκροατῶν ἀμιάντοις νοήμα-
σιν, ὡς ἐντὸς γενέσθαι τοῦ ἀκηράτου νυμφῶνος. Καὶ
ἡ (2) προγραφή γὰρ ἡμᾶς ἐπὶ τοῦτο προτρέπεται.
Ὡς γὰρ τὸ Ἅγιον τῶν ἁγίων ὑπερῆρται τῇ ἀγιότητι,
οὕτω τὸ νῦν ἄσμα ὑπεραίρει τὰ τε τοῦ Δαβὶδ καὶ τοῦ
Μωϋσέως καὶ τῶν λοιπῶν προφητῶν· ἐν ἐπιθαλαμ-
μοῦ δὲ τρώπῳ τὴν πρὸς τὸ Θεῖον ἀνάκρασιν τῆς ἀν-
θρωπίνης ὑψαίνεται ψυχῆς· διὰ ταῦτα ὁ Σολομών,
ἐμφαίνων διὰ τῶν γαμηλίων βημάτων, τὴν τε ἁγίαν
ἐπιθυμίαν τὴν ὀφειλομένην Θεῷ (μεῖζων πάσης ὀρέ-
ξεως ἢ γαμικῆς), καὶ τὴν εἰς ἄκρον ἀπάθειαν· τοσοῦ-
τον γὰρ δεῖ καθαρεύειν τὴν κολλώμενον τῷ Θεῷ, ὡς
τὰς ἐμπαθεῖς ἐρμᾶς ἀπαθείας ὑπόθεσιν τίθεσθαι.
Τάξει δὲ προτὶλθεν ὁ Σολομών τοιαύτη παιδεύου· τῇ

Gregorii Nysseni. — Per ea quæ hic scripta sunt
desponsatur quodammodo anima ad immateriale
spiritaleque Dei conjugium : atque puris candido-
rum auditorum intelligentiis opus est, quo incorru-
pto sponso intimi existant. Atque inscriptio nos
ad hoc hortatur. Quemadmodum enim Sanctum
sanctorum eminet sanctitate, sic et præsens canti-
cum illa Davidis ac Moysis reliquorumque prophe-
tarum excedit. Cæterum in epithalamii modum hu-
manæ animæ cum divino Numine contemperationem
explicat, dum hæc duo Salomon per verba nuptia-
lia innuit, scilicet ineffabile quod Deo debetur de-
siderium (siquidem omni appetitu major est nu-
ptialis), atque summam vacuitatem passionum :
quandoquidem illum qui Deo agglutinandus sit
tam purum esse oportet, ut vel ipsos passionum
motus argumentum statuatur incompatibilitatis. Ordine

NOTÆ.

(1) Hæc in Codice Bruxellensi 3895 Anonymi sunt.

(2) Καὶ ἡ — τῷ Θεῷ. Hæc C. B. sub nomine Procopii tradit.

autem doctrinæ processit Salomon, dum adhuc tenellæ animæ Proverbia proponens, jubet ipsam amare sapientiam. Quapropter etiam frequenter ait, *Fili mi*, et tanquam juveni torquem coronamque pollicetur, necnon sub finem laudat strenuam uxorem. Sic instituto fluxa omnia renovet in Ecclesiaste, vanitatem appellans, ut ad permanentia quasi alas animæ addat. Et modo sic purgatam, ipsimet legi veroque bono adaptat, dum neque suppliciorum metu, neque præmiorum spe (servorum enim hæc utraque sunt), sed dilectionis illicio ad Deum accurrere cupit.

VERS. 1. *Canticum canticorum.*

Nili. — Canticorum liber similis est mulieri naturali venustate splendenti et omnigeno insuper ornatu naturalem pulchritudinem condecoranti, morum autem gravitate conspicuæ et apparenti forma, quo ad abilitum multum dissimili. Quemadmodum enim istius modi mulieris aspectus voluptatem quidem movet incontinentibus, sed experimentum arguit temperantiam obviæ speciei minime consentientem, sic in præsentī libro phrasis quidem ad amorem composita, videtur quodammodo esca voluptatis ignaris, sed sensus mysteriorum austeritatem accedentibus objiciens, intelligentiarum difficultatem dictionis suavitate captu facilem reddit; dumque contemplationis gravitate servire suadet eum quem littera præ se fert vulgarein affectum, artificiose ad significatorum dogmatum mystagogiam viam struit.

Osculetur me osculo oris sui. Fons vitæ est sponsus clamans: « Si quis sitit veniat ad me et bibat¹: » ex ore autem ejus sermones vitæ profluunt, cui anima os suum admovens conatur, juxta prophetam, attrahere spiritum, siquidem hoc osculum sordes omnes abstergit: quamobrem Simoni leproso tale quid exprobrare Dominus videtur dicens: « Osculum mihi non dedisti², » alioquin utique passionis istiusmodi expers exstitisses.

Origenis. — Aliter quoque, Non per prophetas, etc.

Quia meliora sunt ubera tua vino, [VERS. 2.] *et odor unguentorum tuorum super omnia aromata.*

Gregorii. — Tenera doctrina Dei firmum servidissimumque mundi sophisma superat. Cæterum ex locali situ per ubera cor declarat, necnon abditam arcanamque divinitatis virtutem, qua uniuscujusque vitam Deus sustentat, dum cuilibet viventium cibum congruum suppeditat.

Philonis. — Vel etiam ubera sint duo Testamenta terreno sermone potiora.

Apollinarii. — Cum in Scripturis multa sint vicia

¹ Joan. vii, 37. ² Luc. vii, 45.

Α γάρ ἐτι νεαζούσῃ ψυχῇ παροιμίας ὑποθέμενος, καλεῖται τῆς σοφίας ἐρᾶν διδὼν καὶ, *Υἱέ μου*, λέγει πυκνῶς, καὶ μανιάκην ὡς νέψ καὶ στέφανον ἐπαγγέλλεται· καὶ πρὸς τὸ τέλος τὴν ἀνδρείαν ἐπαίνει γυναῖκα· εἶτα τῷ οὕτως εἰσαχθέντι ἐν τῷ Ἐκκλησιαστῇ πάντα καθαιρεῖ, τὰ βευστὰ καὶ ματαιότῃτα λέγων· ὅπως ἂν ἀναπτέρωσαι πρὸς τὰ μένοντα τὴν ψυχὴν· καὶ νῦν τὴν οὕτω κεκαθαρμένην αὐτῷ συνάπτει τῷ ὄντως καὶ μόνῳ ἀγαθῷ· τὴν ψυχὴν ἐθέλων, μήτε κολάσεως φόβῳ, μήτε μισθῶν ἐλπίδι· δουλοπρεπῇ γὰρ ἀμφοτέρω· ἀγάπῃ δὲ φίλτρῳ προσδραμεῖν τῷ Θεῷ.

α'. Ἄσμα ἁσμάτων.

Nelion. — Τὸ τῶν ἁσμάτων βιβλίον ἔοικε γυναικὶ φυσικῶ κάλλει φαειρυνομένη, καὶ κόσμῳ πολυτελεῖ τὸ φυσικὸν προσεξησκημένη κάλλος, σεμνῇ δὲ τῇ ἥθρῃ καὶ τῷ φαινομένῳ σχήματι· πολὺ κατὰ τὸ κεκρυμμένον ἐναντίως διακειμένη. Ὡς γὰρ ἐπὶ τῆς τοιαύτης γυναικὸς ἡ μὲν ὕψις ἡδονὴν κινεῖ τοῖς ἀκολάστοις, ἡ δὲ πείρα διελέγχει τὴν σωφροσύνην οὐ συναινοῦσαν τῇ προχείρῳ σκηπῇ· οὕτως ἐπὶ τοῦ προκειμένου βιβλίου, ἡ μὲν λέξις ἐρωτικότερον ἐσχηματισμένη, δοκεῖ πως· δέλεαρ γίνεσθαι τοῖς ἀπαιδεύτοις, ἡ δὲ διάνοια τὸ αὐστηρὸν τῶν μυστηρίων ἀνακαλύπτουσα τοῖς προσεγγίζουσιν, τὴν τῶν νοημάτων δυσχέρειαν ἀπαράδεκτον ποιεῖ, διὰ τῆς ἐν τῇ λέξει τέρψεως· καὶ δουλεύειν πειθούσα τῇ τῆς ἰερωίας σεμνότητι, ἐκ τῆς περὶ τὸ γράμμα δοκούσης ἐμπειρίας, εὐμηχάνως ἐπὶ τὴν τῶν σημαινομένων δογμάτων ὁδηγοῦσης μυσταγωγίαν.

Φιλησάτω με ἀπὸ φιλημάτων στόματος αὐτοῦ Πηγὴ ζωῆς ἐστὶ ὁ νυμφίος ὁ βόων, « Εἰ τις διψᾷ, ἐρχέσθω πρὸς με καὶ πινέτω »· ἐκ τοῦ στόματος δὲ αὐτοῦ τῆς ζωῆς ἀνομβροτοῖσιν οἱ λόγοι· ὥς σπουδάζει προσερεΐσασα τὸ ἴδιον ἡ ψυχὴ στόμα, κατὰ τὸν προφήτην, ἐλκῦσαι πνεῦμα· παντὸς γὰρ ρύπου καθάρσιον τοῦτο τὸ φιλημα· διὸ μοι δοκεῖ τῷ λεπτῷ Σίμωνι τὸ τοιοῦτον ὀνειδιστικῶς προσφέρειν ὁ Κύριος, ὅτι « Φιλημά μοι οὐκ ἔδωκας »· ἢ γὰρ ἂν ἐκαθάρθης τοῦ πάθους.

Ὁριγένους. — Καὶ ἄλλως· Μὴ διὰ προφητῶν, κ. τ. λ. (3).

Ἵτι ἀγαθοὶ οἱ μαστοὶ σου ὑπὲρ οἴνον, [β'.] καὶ ὁσμὴ μύρων σου ὑπὲρ πάντα τὰ ἀρώματα.

Γρηγορίου. — Τὸ νηπιῶδες δίδαγμα τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ τὸ εὐτονον καὶ θερμότατον τοῦ κόσμου σόφισμα· ἐκ δὲ τῆς τοπικῆς θέσεως τῶν μαστῶν τὴν καρδίαν δηλοῖ καὶ τὴν κεκρυμμένην καὶ ἀπόρρητον τῆς θεότητος δύναμιν, δι' ἧς τιθηνεῖται τὴν ἐκάστου δύναμιν καὶ ζωὴν ὁ Θεός, κατὰλληλον ἐκάστῳ τῶν δεχομένων τὴν τροφὴν χαριζόμενος.

Φίλωνος. — Ἦγουν μαζοὶ αἱ διαθῆκαι ὑπὲρ τὸν ἐπίγειον λόγον.

Ἀπολιναρίου. — Πολλῶν οἶνων ἐν τῇ Γραφῇ

NOTÆ.

(3) Vid. Patol. t. XVII, col. 253.

κρείττωνων τε καὶ χειρόνων, νῦν τοῖς κρείττοσιν οἱ A τοῦ νυμφίου μαστοὶ παρατίθενται· οὐ γὰρ ἂν τοῖς χειροῖσι συνεκρίθησαν. Ἡ τοίνυν Νύμφη, πολλοῖς καὶ διαφόροις οἴνοις εὐφρανθεῖσα καὶ σχοῦσα παρασκευὴν εἰς τὸ δέξασθαι τοὺς κρείττονας τούτων τοῦ Νυμφίου μαστούς, τοῦτο φησιν, προτιμῶσα τούτους οἴνου τοῦ ἐν νόμῳ τε καὶ προφήταις· καὶ τὸ περὶ τῶν μύρων δὲ τῷ περὶ τοῦ οἴνου ταυτόν· ὅρα δὲ, ὡς ἐπὶ μὲν τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας, ὁσμὴν ἔφη· ἐπὶ δὲ τῆς νομικῆς λατρείας, αὐτὰ τέθεικε τὰ ἀρώματα δηλῶν, ἐκείνης μὲν τὸ ὑπερέχον πνευματικόν, ταύτης δὲ τὸ παχύ.

Μύρον ἐκκενώθην ὀνομά σου.

Ὁριγένους (4) καὶ Προκοπίου. — Τάχα προφητεύουσα τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ τὴν τὸν κόσμον πληρώσασαν δύναμιν, κατὰ τὴν αὐτοῦ παρουσίαν· B (ὥστε γενέσθαι, κατὰ τὸν Παῦλον, « οἷς μὲν ὁσμὴ ἐκ θανάτου εἰς θάνατον, οἷς δὲ ζωῆς εἰς ζωὴν »), εἶπεν ἂν ἡ νύμφη, Διὰ τοῦτο πάντες ἠγάπησάν σε· ἀλλ' οὐ μόνον αἱ νεάνιδες ὁσημέραι ἀνανεούμεναι, καὶ μὴ ἔχουσai ῥυτίδα ἢ σπῖλον· ἐξεκένωθ' δὲ, ὡς μὴκέτι σιωπᾶσθαι κατακεκλεισμένον ἐν ἀπορρήτοις.

Κυρίλλου (4).* — Ἀλλοί δὲ καὶ τὴν εἰς πάντα τὰ ἔθνη τοῦ Μονογενοῦς κληθεῖσαν ἐπωνυμίαν, καθ' ἣ πάντα τὰ ἔθνη εὐδοκάζουσι πρὸς αὐτὴν, τὴν αὐτοῦ φέροντα προσηγορίαν.

Γρηγορίου. — Αὐτὸ μὲν τῆς θελας φύσεως τὸ μύρον, εἴτ' οὖν τῆς οὐσίας κατὰληψις, ὑπὲρ πάντων ἐστι ὀνομά τε καὶ νόημα· ἐξ ὧν δὲ θαυμαστῶς ἐνεργῶν ὕλην τοῖς θεοῖς ὀνόμασι, πῶτητά τινα βραχείαν τοῦ θεοῦ μύρου σημαίνουσιν· δι' ὧν σοφόν, δυνατόν, ἀγαθόν, ἄγιον, μακαρίον τε καὶ Κριτὴν καὶ Σωτῆρα καὶ τὰ τοιαῦτα κατονομάζομεν.

Νελλου. — Ὅσπερ (5) τὸ συνεχόμενον μύρον πενούμενον δηλῶν γίνεται τῇ εὐωδίᾳ, οὕτω τὸ σὸν ὄνομα, ὦ Νυμφίς, ἐκ τοῦ ὄντος ἐν τοῖς πατρικοῖς κόλποις ἀγνούμενον, μετὰ τὴν κένωσιν, ἴσα κενωθέντι μύρῳ αὐτόθεν ἔχει τὴν μαρτυρίαν, τῇ τῶν σημείων δυνάμει πιστούμενον· ἀλλ' αἱ μὲν νεάνιδες διὰ τοῦτο ἠγάπησάν σε, ἐπειδὴ παρέλκυσάν σε ἐκ τῶν πατρικῶν κόλπων ἐπιδεόμεναι τῆς σῆς παρουσίας, μετὰ τὴν ἐκ τῆς ἐπιδημίας ὥφειαν, μετὰ τὴν τῶν θαυμάτων πείραν ἐπιγινώσκειν σου τὸ ὄνομα, καὶ ἀκολουθεῖν ὁπίσω σου μετὰ τὴν τῆς εὐεργεσίας αἰσθησιν· ἐγὼ δὲ ἡ σοὶ μεμνηστευμένη ἦδη κατὰ τὴν σὴν ἐκπολίτησιν, τῆς ὁσμῆς τῶν μύρων σου καὶ πρὸ τῆς ἐπιδημίας ἀντελαβόμην· καὶ τῶν ἀγαθῶν μαστῶν σου ὥστερον γνωσθέντων πολλοὺς φθάσασα τὴν γινώσκιν τῇ χάριτι. Δύνανται δὲ καὶ νεάνιδες καὶ λέγεσθαι τὸν Νυμφίον ὁπίσω ἔλκουσαι, ἣ τε αἰμορροοῦσα καὶ ἡ Χαναναία· ἀμφοτέραι γὰρ τὸ ἐκ συμπαθείας ἐλκυσαν μύρον. Adolescentulæ quæ post sponsum trahuntur dici possint hæmorrhœissa et Chanaanæa, siquidem utraque ex sympathia unguentum attraxit.

¹ II Cor. II, 16.

(4) Hoc scholium C. B. soli Procopio ascribit. (4*) Quæ in C. B. desunt hic asterisco notanda curavimus.

A tam deteriora quam meliora, modo melioribus sponsi ubera comparantur, neque enim cum deterioribus conferenda erant. Itaque sponsa multis variisque vinis recreata, atque meliora probandi copiam obtinens, iisdem sponsi ubera præferens ait illa vinolegis ac prophetarum præstare. Idem autem de unguentis quod de vino dicit. Observa vero ut de evangelico quidem instituto odorem, de legali autem cultu ipsamet posuerit aromata; illius quidem excellentiam spiritalem, hujus vero crassitiam declarans.

Unguentum effusum nomen tuum.

Procopii. — Fortasse vaticinatur virtutem nominis Jesu præsentia sua mundum replentis, ita ut juxta Paulum², sit « aliis quidem odor mortis in mortem, aliis vero odor vitæ in vitam; » utique sponsa dixisset: *Propterea omnes dilexerunt te*, sed non solum adolescentulæ quæ quotidie innovantur et non habent maculam neque rugam: effusum est autem sic ut haud amplius in occulto reclusum taceri possit.

Cyrilli. — Significat Unigeniti invocatum apud omnes gentes nomen, quo hæc nimirum suaviter ei olent appellationem ejus (id est Christianorum) gerentes.

Gregorii. — Ipsum quidem unguentum divinæ naturæ, sive divinæ essentiae perceptio, exsuperat omne nomen et intelligentiam. Mirabiliter autem facta divinorum nominum dant materiam, quamdam brevem pinguedinem divini unguenti ostendentem; per quæ Deum nominamus sapientem, potentem, bonum, sanctum, beatum et judicem, et servatorem, et quæ sunt hujusmodi.

Nili. — Quemadinodum conclusum unguentum dum effunditur suavitate odoris manifestum redditur, ita nomen tuum, o Sponse, dum adhuc paterno sinu continebaris, ignotum, post exinanitionem unguenti instar effusi a semetipso habet testimonium, signorum virtute confirmatum. Cæterum adolescentulæ quidem idcirco te dilexerunt, quia traxerant te de sinu Patris, præsentiam tuam flagitantes post adventus tui utilitatem, post miraculorum experimentum, nomen tuum cognoscentes, et percepto beneficii sensu post te sequentes. Ego autem tibi pridem desponsata, etiam ante descensum tuum, odorem unguentorum adventus tui percipiens, ejusque bona cognoscens, ante incarnationem iisdem fruebar, e mysticis vaticiniorum typis veras rerum futurarum imagines contemplata, notitiam eorum quæ plurimis postea innotuerunt per gratiam anticipavi. Quin et adolescentulæ quæ post sponsum trahuntur dici possint hæmorrhœissa et Chanaanæa, siquidem utraque

NOTÆ.

(4) Hoc scholium C. B. soli Procopio ascribit.

(4*) Quæ in C. B. desunt hic asterisco notanda curavimus.

(5) Ὅσπερ — μύρον. Hæc in Codice Vatican. Gregorio ascripta C. B. dat Nilo.

Apollinaris. — Nomine enim Christi omnes purgantur, sanantur, baptizantur, quod veram nobis odoris suavitatem confert, Spiritum, inquam, sanctum, nomenque hoc effusum, Spiritus effusionem in omnes operatur juxta illud : « Sanati estis et justificati estis in nomine Domini nostri Jesu Christi, et in Spiritu Dei nostri ». Quæ dum nomen hoc præstat, jure merito unguentum effusum dicitur.

Propterea adolescentulæ dilexerunt te : [VERS. 3] *traxerunt te :* post te in odorem unguentorum tuorum curramus.

Gregorii. — Quis enim istiusmodi pulchritudinis amore non capietur, dummodo præditus sit oculo quo cerni possit? Traxerunt itaque ipsum ad redamandum, ait enim Sapientia : « Ego diligentes me diligo ». »

Cyrilli. — Adolescentulus erat Paulus dicens : « Omnia possum in eo qui me confortat, Christo ». Propter quod etiam dilexit valde dum ait : « Quis nos separabit a charitate Christi ? » Quomodo autem ipsum attraxerunt illæ? Dum vestigiis ejus insistebant et Evangelicis unguentis fruebantur. Quod si curremus, ut mox ait adolescentularum sermo, « post Dominum Deum ambulabimus ». »

Introduxit me rex in cubiculum suum.

Gregorii. — Animæ quidem adhuc juvenes currunt in odorem unguentorum. Sponsa autem perfecta sicut Paulus introducitur in penetralia et regnum cælorum.

Origenis. — Loquitur de impenetrabilibus, etc.

Cyrilli. — Regnum quodammodo appellat hic cubiculum.

Niti. — Cubiculum dicit corpus Dominicum quod introduxit beata anima Deo. Verbo cohabitans et nunc cum eo regnans, Deinde quod par erat pati eas quæ de Synagoga videbant ipsam quasi gloriantem et superbo gestu illud, *Introduxit me rex in cubiculum suum*, ad adolescentulas dicentem; hoc apte ad scopum sententiæ cognoscens, et obortam ipsis ex hac narratione zelotypiam conjectans, quæ ignobilis et nigra se illis conveniente cubiculo regis dignatam gloriatur; quod, ut aiebam, illæ ipsam quodammodo contempserint et irriserint candide fateri minime erubescit, adjungendo causam cur benevolæ a sponso compellata sit.

Exsulemus et lætemur in te.

Procopii. — Adolescentulæ dicunt sponsæ impertire cognitionem, quemadmodum is qui supra pectus Christi recubuit et ab eo dilectus fuit theologiam nobiscum communicavit.

Gregorii. — Per hanc sententiam ecclesiasticam

A *Ἀπολιναρίου.* — Τῷ γὰρ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ καθαρίζονται πάντα, ἰώνται, βαπτίζονται, τὴν ἀληθινήν ἡμῖν εὐωδίαν ἐνοικίζονται· λέγει δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ τὸ ἐκχυθὲν ἔνομα τὴν ἐκχυσιν τοῦ Πνεύματος ἐπὶ πάντας ἐργάζεται, κατὰ τὸ, « Ὑγιασθε καὶ ἐδικαιώθητε ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν » ἅπερ ποιοῦν τοῦτομα, μύρον εἰκότως ἐκκενωθέν.

Διὰ τοῦτο νεάνιδες ἡγάπησάν σε· [γ'] ἐλκευσάν σε· ὁπίσω σου εἰς ὁσμὴν μύρου σου δραμοῦμεν.

Γρηγορίου. — Τίς γὰρ τοιοῦτου κάλλους ἀνέρατος, εἰ μόνον ὀρθοθαλμὸν ἔχει τὸν ἐνατενίσαι τῇ ὥρᾳ δυναμένον; Ἐλκευσαν οὖν αὐτὸν εἰς ἀνταγάπησιν· φησὶν γὰρ ἡ Σοφία· « Ἐγὼ τοὺς ἐμὲ ἐλκεῦντας ἀγαπῶ. »

Κυρίλλου. — Νεᾶνις (6) ἦν καὶ Παῦλος· « Πάντα, λέγων, ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με Χριστῷ, » διὸ καὶ ἴαν ἡγάπησε φάσκων· « Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ; » πῶς δὲ αὐτὸν ἐλκευσαν; ἀκολουθήσασαι τοῖς ἰχνεσιν αὐτοῦ, καὶ τῶν εὐαγγελικῶν ἀπολαύσασαι μύρων· « εἰ δὲ δραμοῦμεν, ἔχων τῶν νεανίδων ὁ λόγος, » κατὰ τὸ ὁπίσω Κυρίου τοῦ Θεοῦ πορευσόμεθα. »

Εἰσήγαγέ με ὁ βασιλεὺς εἰς τὸ ταμιεῖον αὐτοῦ.

Γρηγορίου. — Αἱ μὲν ἐτι νηπιᾶζουσαι προστρέχουσαι τῇ εὐωδίᾳ· ἡ δὲ τελειωθείσα νύμφη εἰς τὰ ἄδυστα ὡς ὁ Παῦλος εἰσάγεται καὶ εἰς τὴν βασιλείαν τῶν ὁρανῶν.

Ὁριγένους. — Ἦγουν ἀδύνατον τὴν ἀξίεραστον λέγει, κ. τ. λ. (7).

Κυρίλλου. — Ἦντινα βασιλείαν ταμιεῖον ἐν τοῖς παροῦσι προσαγορεύει.

Νεῖλου (8). — Ταμιεῖον, τὸ σῶμα λέγει τὸ Κυριακόν, εἰς ὃ εἰσῆκται ἡ μακαρία ψυχὴ συνοικήσασα τῷ Θεῷ Λόγῳ καὶ συμβασιλεύουσα σὺν αὐτῷ· εἰς ὅπερ παθεῖν ἦν εἰκό· τὰς ἀπὸ τῆς Συναγωγῆς ὀρώσας αὐτὴν ὥσαντι φρυαττομένην, καὶ μετὰ σχήματος· σοδαροῦ τὸ, *Εἰσήγαγέ με ὁ βασιλεὺς εἰς τὸ ταμιεῖον αὐτοῦ*, πρὸς τὰς νεάνιδας λέγουσαν· τοῦτ' εὐσκόπως τῇ γνῶμῃ συνεῖδυα, καὶ τὴν κινήθεισαν αὐταῖς ἐκ τοῦ διηγήματος ζηλοτυπίας στοχασαμένη· « εἰ τῶν ἐκείναις καθηκόντων ταμιεῖων τοῦ βασιλέως ἡ δυσμενὴς καὶ μέλαινα ἡξιώσθαι αὐχέϊ, ὅπερ εἶπον ἂν ἐκεῖναι, ἐξουθενούσαι αὐτὴν καὶ χλευάζουσαι, τοῦτο εὐγνωμόνως ὁμολογεῖν αὐτὴ οὐκ αἰσχύνεται· μετὰ τοῦ προστιθέναι τὴν αἰτίαν, τοῦ εὐλόγως εἰρῆσθαι αὐτὴν παρὰ τοῦ Νυμφίου. »

Ἀγαλλιασώμεθι καὶ εὐφρανώμεν ἐν σοί.

Προκοπίου. — Αἱ νεάνιδες τῇ νύμφῃ φασί· Μακάδος τῆς ἐπιγνώσεως· καθάπερ ὁ προσαναπαυσάμενος τῷ στήθει Χριστοῦ, καὶ φιληθεὶς ἐξ αὐτοῦ μετέδωκε τῆς θεολογίας ἡμῖν.

Γρηγορίου. — (9) Διὰ ταύτης τῆς ῥήσεως τὴν

¹ I Cor. vi, 11. ² Prov. viii, 17. ³ Philipp. iv, 15. ⁴ Rom. viii, 35. ⁵ Osee xi, 10.

NOTÆ.

(6) Hæc in C. B. sub nomine Gregorii continentur.

(7) *Patrol.* t. XVII, col. 255, 256.

(8) Scholium sequens anonymi est in C. B.

(9) Hæc in C. B. sub nomine Procopii continentur.

ἐκκλησιαστικὴν οἰκονομίαν ἐκκαλύπτει ὁ λόγος· οἱ ἄ γάρ πρῶτοι μαθητευθέντες τῇ χάριτι, καὶ αὐτόπται τοῦ Λόγου γενόμενοι, οὐκ ἂν ἑαυτοῖς τὸ ἀγαθὸν περιώρισαν, ἀλλὰ καὶ τοῖς μετ' ἐκείνους ἐκ διαδόσεως τὴν αὐτὴν ἐποίησαν χάριν· διὰ τοῦτο πρὸς τὴν νύμφην φασὶν αἱ νεάνιδες τὴν πρώτην διὰ τοῦ κατὰ στόμα τοῦ Λόγου γενέσθαι τῶν ἀγαθῶν πληρωθεῖσαν καὶ τῶν κεκρυμμένων μυστηρίων ἀξιοθεῖσαν· ὅτι Ἀγαλλιασώμεθα καὶ εὐφρανθῶμεν ἐν σοί· κοινὴ γὰρ ἡμῶν ἐστὶ χαρὰ τὸ σὸν ἀγαλλίασμα.

Ἀγαπήσωμεν μασθοὺς σου ὑπὲρ οἶνον, εὐθύτης ἡγάπησέ σε.

Προκοπίου. — Ὡς ἀγαπᾷς σὺ, φασὶν, ὑπὲρ οἶνον τοὺς τοῦ νυμφίου μαστοὺς, οὕτω τοὺς σοὺς ἡμεῖς κατὰ μίμησιν σὴν, δι' ὧν τοὺς νηπίους ἐν Χριστῷ γάλα ποτίζεις.

Ἀπολλινάρου. — Διὰ τοῦτο ὑπὲρ ἀνθρωπίνην ἀγαπῶμεν τὴν τῶν σὼν λόγων ἐπιβρόχην· ὅτι σε ἡγάπησεν ἡ εὐθύτης ὁ Ἰησοῦς· δι' οὗ (10) τὸ σχολιὸν εἰς ὁρόδον ἀπευθύνεται· τοιοῦτος ὁ μαθητὴς δι' ἡγάπα ὁ Ἰησοῦς.

Ὀριγένης. — Ἦγουν εἰ καὶ νῦν δι' ἀσθίνειαν, κ. τ. λ. (11).

δ. Mélaïrâ εἰμι καὶ καλὴ, θυγατέρες Ἱερουσαλὴμ· ὡς σκηνώματα Κηδάρ, ὡς δέρβρεις Σαλομών.

Νεῖλου. — Εἰ καὶ μέλαινα νῦν ὑμῖν εἶναι δοκῶ, σημειᾷ τινα τῆς προτέρας ἐπιφέρουσα καταστάσεως, ἵστε ὅτι ὡς ἐπὶ σκηνῆς τῷ Αἰθιοπικῷ δέρματι ἐγκέκρυπται κάλλος ἀμήχανον, ὅπερ ἀναλάμψει ἐν τῷ γαμικῷ λουτρῷ.

Ὀριγένης. — Ἐν γὰρ (12) τῇ κολυμβήθρᾳ τοῦ βαπτίσματος ὅταν με λούειν μέλλῃ, τότε ἀναθήσομαι λαμπρὰ, τὴν ἐπισυμβᾶσαν σκοτεινὴν ποιότητα ἀπονεύσασμένη· ὡς καὶ ὑμεῖς τότε ὁρώσας θαυμάζεσθαι καὶ λέγειν· Τίς αὕτη ἡ ἀναβαίνουσα λελευκασμένη; Τί οὖν κομπάζετε, θυγατέρες Ἱερουσαλὴμ, ἐπὶ τῇ τῶν πατέρων οἰκειότητι, ἔργοις ἀρνησάμεναι τὴν οἰκειότητα αὐτῶν, καὶ τὴν ἐκ πίστεως ἀπωσάμεναι δικαιοσιν; Τὸ δὲ, ὡς σκηνώματα Κηδάρ καὶ δέρβρεις, τῶν δύο ποιότητων τὰς ἀκρότητας ἐν αἷς γέγονε σημαίνει, ἀρετῆς καὶ κακίας, τὴν τῆς εἰδωλολατρίας μελανότητα μεταθεμένη, καὶ καλὴ γενομένη ὡς τὰς Σολομώντος δέρβρεις· ἢ καὶ σκηνώματα Κηδάρ τοὺς ἀπὸ ἐθνῶν φησιν· δέρβρεις δὲ Σολομών τοὺς ἐξ Ἰουδαίων συνελθόντας καὶ προστιθέντας τῇ πίστει.

Θεοδώρητου. — Ἔστιν ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία, μέλαινα μὲν ὡς ἐξηπατημένη καὶ τῇ κρίσει τῶν ἀλόγων κατεσποδωμένη· καλὴ δὲ περιμένουσα σε τὸν ἐξ οὐρανοῦ ἥξοντα διὰ τὴν ἐμὴν σωτηρίαν Δεσπότην· δεδήλωκε δὲ κατὰ ταυτὸν, τῆς δυσσέβειας τὸν ζόφον καὶ τὴν δεδομένην ὑπὸ τῆς θείας χάριτος αὐτῇ ὥραν.

Ὀριγένης. — Λέγει δὲ ἡ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία, κ. τ. λ. (13).

Γρηγορίου. — Μὴ θαυμάζετε, φησὶν, ὅτι εὐθύ-

œconomiam illustrat oratio. Primi namque discipuli gratia constituti et oculati testes Verbi effecti, non in semetipsis hoc bonum concluderunt, sed et posteris per traditionem eandem gratiam communicarunt. Idcirco adolescentulæ ad sponsam dicunt ob primam ore tenus Verbi bonis repletam, et arcanis mysteriis dignatam: Nos etiam exsultabimus et letabimur in te. Tua enim exsultatio commune nostrum gaudium est.

Diligemus ubera tua super vinum: rectitudo dilexit te.

Procopii. — Sicut tu diligis, inquit, super vinum ubera sponsi, sic et nos, tui imitatione, tua, quibus parvulos in Christo lacte potas.

Apollinarii. — Propterea supra humanam diligimus verborum tuorum affluentiam, quia te dilexit rectitudo, id est Jesus. Per quem obliquum in rectum dirigitur; talis est discipulus quem diligebat Jesus.

Origenis. — Licet etiamnum propter infirmitatem, etc.

VERS. 4. Nigra sum et formosa, filiæ Jerusalem, ut tabernacula Cedar, ut pelles Salomonis.

Nili. — Etsi nigra nunc vobis esse videor, signa quædam prioris status referens, scitote tamen sub Æthiopica pelle quasi sub umbra latere pulchritudinem inimitabilem, quæ in nuptiali lavacro elucebit.

Origenis. — Quando enim me abluerit lavacro baptismatis, tunc ascendam splendida a supervenienti tenebrosa qualitate abluta; ita ut et vos tunc videntes, præ stupore dicturæ sitis: Quæ est hæc quæ ascendit dealbata? Quid igitur gloriamini, filiæ Jerusalem, de patrum affinitate, operibus negantes eorum affinitatem et eam quæ ex fide est repellentes iustitiam? Cæterum illud, *ut tabernacula Cedar et pelles*, duarum in quibus versata fuit qualitatum extremitates significat, virtutis inquam et vitii; dum idololatriæ nigredinem deposuit et pulchra evasit velut pelles Salomonis. Vel etiam tabernacula Cedar vocat eos qui e gentibus, pelles vero Salomonis qui ex Judæis collecti et fidei aggregati sunt.

Theodoreti. — Ecclesia, e gentilibus composita nigra est, quatenus in errore deducta et opinionibus irrationalibus quasi cinere conspersa fuit; pulchra autem, quatenus te exspectat Dominum qui propter meam salutem e cælo venturus es. Ita autem non solum impietatis caliginem, sed etiam pulchritudinem a gratia divina Ecclesiæ concessam significavit.

Origenis. — Hæc autem dicit ea quæ ex gentibus est Ecclesia, etc.

Gregorii. — Nolite mirari, inquit, quia rectitudo

NOTÆ.

(10) Hæc in C. B. Origeni vindicantur.

(11) *Patrol.* t. XVII, col. 256.

(12) In codice Vaticano sub nomine Nili inscri-

buntur.

(13) *Patrol.* t. XVII, col. 256.

dilexit me, sed quia etiam me, nigra cum essem, illustravit per eorum quibus denigrata fueram pœnitentiam. Et vos igitur licet hactenus in vobis tenebræ habitaverint (hoc enim Cedar), evadite pelles Salomonis, Christi pacifici regis, ac lucis domicilium. Ex parte enim pelles regum vocavit tabernaculum.

VERS. 5. *Nolite aspicere me quia ego denigrata sum; quia despexit me sol.*

Gregorii. — Mentem eorum qui discunt confirmat, ne tenebrosæ formæ causam Creatori ascribant, sed libero uniuscujusque arbitrio, dicens: Ne putetis nigram me creatam esse, sed talem redditam a sole maligno, de quo est illud: « Per diem sol non comburet te ».

Origenis. — Vel quia peccato me obscuratam propter infidelitatem, Christus despexit, quem Scripturæ solem justitiæ appellant.

Filii matris meæ pugnaverunt in me: posuerunt me custodem in vineis; vineam meam non custodivi.

Gregorii. — Filios matris intelligibiles dixit inimicos: similiter enim rationis participes et ex una omnes causa divinæ naturæ sunt, qui, inquit, cum me ex pulchra vinea, id est paradiso, eiecissent, posuerunt me custodem vinearum suarum, in quibus botrus amaritudinis et uvæ fellis et furor draconum colitur. In vineis dixit propter multitudine malitiæ formam: ubi autem antiqui lapsus meminit, relictis adolescentulis, ad sponsum rursus sermonem facit per orationem ipsum invocans.

Origenis. — Nempe qui me docent discipuli Christi, etc.

Cyrilli. — Fortassis incusat seipsam quod propriam vineam non custodierit, permittens illam cuilibet per viam transeunti diripiendam vastandamque apro de silva et feræ singulari depascendam. Fortassis vero etiam glorificat Deum quod cum non potuisset custodire propriam vineam, nec colendo nec servando illam, in tantum profecerit, ut multas vineas valuerit custodire.

Apollinari. — Cæterum hæc etiam referri possint ad eos qui prius quidem Ecclesiam persecuti sunt, sed postea illos ipsos quos persecuti fuerunt docuerunt, qualis erat Paulus. Singulariter enim edidit Symmachus dicens: *Filius matris meæ pugnavit in me: posuit me custodem in vineis.* Id est, postquam persecutor fueram, posuit me ad custodienda mandata Dei.

Cyrilli. — Vel filios matris suæ dicit synagogæ Scribas et Phariseos qui credentes in Christum oppugnaverunt, legis cultum præcipientes, hæc enim vinea est. At ego, inquit, hanc non custodivi.

* Psal. cxx, 6.

(14) Ἡ δὲ — αὐτὰ Γραφαί. Continuantur sub nomine Gregorii in C. B, in C. V. autem Origeni ascribuntur.

της ἡγάπησέ με· ἀλλ' ὅτι καὶ μέλαιναν οὖσαν ἐλάμπρυνεν, διὰ τὴν ἐφ' οἷς ἐμελανώθη μετάνοιαν· καὶ ὑμεῖς τοῖνυν, εἰ καὶ πρώην ὑμῖν τὸ σκότος ἐνώκησεν (τοῦτο γὰρ τὸ Κηδάρ), γένεσθε δέξρεις τοῦ Σαλομών, Χριστοῦ τοῦ εἰρηνικοῦ βασιλέως, καὶ τοῦ φωτὸς οἰκητήριον· ἀπὸ μέρους γὰρ δέξρεις τὴν βασιλικὴν ἐφεσκήνην.

ε'. Μὴ βλέψητέ με ὅτι εἰμι μεμελανωμένη, ὅτι παρέβλεψέ με ὁ ἥλιος.

Γρηγορίου. — Τὴν τῶν μαθητευομένων διάνοιαν μὴ τῷ Δημιουργῷ τὴν αἰτίαν τοῦ σκοτεινοῦ εἶδους ἀνατιθέναι, ἀλλὰ τῇ ἐκάστου προαιρέσει, καὶ φησιν· Μὴ νομίσητε ὅτι μέλαινα ἐκτίσθη, ἀλλ' ὅτι τοιαύτην ὁ πονηρὸς ἀπέδειξεν ἥλιος· περὶ οὗ τὸ ἡμέρας ὁ ἥλιος οὐ συγκαύσει σε.

Origenis. — Ἡ δὲ (14) σκοτισθεῖσάν με τῇ ἀμαρτίᾳ, Χριστὸς παρέδωκε διὰ τὴν ἀπιστίαν, ὃν ἥλιον δικαιοσύνης ἀναγορεύουσιν αἱ Γραφαί.

Υἱοὶ μητρὸς μου ἐμαχέσασθαι ἐν ἐμοί· ἔθεντό μου φυλάκισσαν ἐν ἀμπελώσιν· ἀμπελῶνα ἐμὸν οὐκ ἐφύλαξα.

Γρηγορίου. — Υἱοὺς (15) μητρὸς, τοὺς νοητοὺς εἶπεν ἐχθροὺς· λογικοὶ γὰρ ὁμοίως, καὶ ἐκ μίδς ἀπαντες αἰτίας τῆς θείας φύσεως· οἳτινές με, φησίν, ἐκθάλλοντες τοῦ καλοῦ ἀμπελῶνος, τουτέστι τοῦ παραδείσου, ἔθεντό με φυλάσσειν τοὺς αὐτῶν ἀμπελῶνας, ἐν οἷς βότρους πικρίας καὶ σταφυλὴ χολῆς καὶ θυμὸς δρακόντων γεωργεῖται· ἐν ἀμπελώσιν δὲ εἶπε διὰ τὸ πολυσχεδὲς τῆς κακίας· μνησθεῖσα δὲ τοῦ πάλαι πτώματος, τὰς νεάνιδας ἀφείσα, πρὸς τὸν νυμφίον αὐθις ποιεῖται τὸν λόγον.

Origenis. — Ἦγουν οἱ διδάσκοντες μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ, κ. τ. λ. (16).

Κυρίλλου. — Τάχα δὲ κατηγορεῖ ἑαυτῆς, ὅτι τὸν ἴδιον οὐκ ἐφύλαξεν ἀμπελῶνα, πορθεῖν αὐτὸν ἀφείσα πάντα τὸν παραπορευόμενον τὴν ὁδόν· λυμῆνασθαί τε αὐτὸν ἦν ἐκ δρυμοῦ, καὶ μονίῳ ἄγριον κατανεμήσασθαι αὐτόν· τάχα δὲ καὶ δοξάζει τὸν Θεόν, ὅτι μὴ δυνηθεῖσα φυλάξαι τὸν ἴδιον ἀμπελῶνα, τῷ μῆτι γεωργῆσαι, μῆτε φυλάξαι, ἐπὶ τοσούτῳ προέκοψεν, ὡς πολλοὺς ἀμπελῶνας δυνήθηται φυλάξαι.

Ἀπολλινάριου. — Ἀνάγοιτο δ' ἂν ταῦτα καὶ ἐπὶ τοὺς πρότερον μὲν τὴν Ἐκκλησίαν διώξαντας, ὕστερον δὲ διδάξαντας τοὺς ὑπ' αὐτῶν διωχθέντας, ὅποιοις ἦν ὁ Παῦλος· ἐνικῶς γὰρ ἐξέδωκεν ὁ Σύμμαχος εἰπών· Υἱὸς μητρὸς μου ἐμαχέσασθαι ἐν ἐμοί, ἔθεντό με φυλάκισσαν ἐν ἀμπελώσιν, τουτέστι μετὰ τὸ διώξαι, ἔθεντό με φυλάσσειν τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ.

Κυρίλλου. — Ἦγουν υἱοὺς μητρὸς αὐτῆς λέγει τῆς συναγωγῆς, τοὺς Γραμματεῖς καὶ Φαρισαίους· οἳτινες ἐπολέμουν τοῖς πιστεύουσιν εἰς Χριστόν· τηρεῖν ἐντελλόμενοι τὴν κατὰ τὸν νόμον λατρείαν·

NOTÆ.

(15) Hoc scholium anonymi est in C. B.

(16) Patrol. t. XVII, col. 256.

αὕτη γὰρ ἀμπελών· ἀλλ' ἐγὼ ταύτην, φησὶν, οὐκ ἐφύλαξα· ἅτινα γὰρ ἦν μοι κέρδη, ταῦτα ἤχημα· διὰ τὸν Χριστὸν ζημίαν· ὡς φησὶν ὁ μακάριος Παῦλος.

ζ'. Ἀπαγγεῖλόν μοι ὅν ἠγάπησεν ἡ ψυχὴ μου, ποῦ ποιμαίνεις, ποῦ κοιτάξεις ἐν μεσημβρίᾳ· μήποτε γένωμαι ὡσεὶ περιβαλλομένη ἐπ' ἀγέλαις ἐταίρων σου.

Γρηγορίου. — Τοῦτομα σου, φησὶν, ἀγνοῶ, ἐκ δὲ τῆς ἀγάπης καλῶ· ἀγαπῶ γὰρ εἰκότως· τὸν ἀγαπήσαντα καὶ τὴν ψυχὴν θέντα ὑπὲρ ἐμοῦ· καὶ βοῦλομαί σου τὴν νομὴν εὐροῦσα ἐμφορηθῆναι τῆς αἰωνίου τρυφῆς, ἥς ὁ μὴ φαγὼν οὐ δύναται εἰς τὴν ζωὴν εἰσελθεῖν· ἔνθα με ἀναπαύσεις, ἐν ἀσκήσῳ φωτὶ τῆς ἀναστάσεως· ἀλλὰ με διδάξον πῶς ἔστι τούτων τυχεῖν, μήπως ἀποσφαλῆσα ταῖς ἀλλοτρίαις ἐμπέσω τῶν σῶν ποιμνίων ἀγέλαις· ἀγωνιᾷ γὰρ εἰς τὸ φυλάξαι μέχρι τέλους· ὅπερ ἐκτέσαστο κάλλος, καὶ περὶ τούτου πυνθάνεται· ὁ δὲ νυμφίος μεῖζων πόθον ἐξάπτων ἀναβάλλεται τὴν ἀπόκρισιν· οἱ φίλοι δὲ ἀποκρίνονται τοῦ νυμφίου, καὶ λέγουσι τὰ ἐπαγόμενα, τὸν τρόπον τῆς τῶν προσόντων ἀγαθῶν ἀσφαλείας, διὰ συμβουλῆς ὑψηλοῦμενοι· ἔστι δὲ κεκαλυμμένος ὁ παρ' ἐκείνων λόγος.

Κυρίλλου. — Ἐταῖρους αὐτοῦ τοὺς ἀποστόλους καλεῖ· ἔφη γάρ· «Οὐκ ἐστὶ λέγω ὑμᾶς δούλους, ἀλλὰ φίλους.» Φίλοι γὰρ ἐστε. Περιβαλλομένη δὲ λέγει καλυπτομένη· λέγοντος Παύλου· «Ὅτι ἄχρι τῆς σήμερον ἡμέρας, ἡνίκα ἀναγινώσκειται Μωσῆς, κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν κεῖται.» Φωνὴ οὖν ἡ μετανοοῦσα συναγωγὴ πρὸς Χριστὸν, ἀήλωσάν μοι σαυτὸν, ὅπως μὴ τῶν ἐταίρων σου ποιμαίνων τὰς Ἐκκλησίας, ἐγὼ ἐπὶ τὴν καρδίαν μείνω τὸ κάλυμμα ἔχουσα.

ζ'. Ἐὰν μὴ γνῶς σεαυτὴν ἢ καλὴ ἐν γυναιξίν, ἐξελθε σὺ ἐν πτέρυγαις τῶν ποιμνίων σου, καὶ ποίμαινε τὰς ἐρίφους σου ἐπὶ σκηνώμασι τῶν ποιμένων.

Γρηγορίου. — Τοῦτο φυλακτήριον, τὸ σεαυτὴν ἐπιγινῶναι· ὁ δὲ τοῖς τῶν προοδευσάντων πεπλανημένοις ἔχουσιν ἀκολουθήσας, λήσεται εἰς ἐριφὸν ἀντὶ προβάτου μεταβαλὼν. Τοῦ νυμφίου τοίνυν οἱ φίλοι φασίν· Ὅς ἐκ μελαίνης ψυχῇ γενομένη καλὴ, εἰ σοι μέλλει τοῦ φυλάξαι τὸ κάλλος, μὴ ἀκολουθεῖς πεπλανημένοις, μήποτε προστεθῇς τῇ τῶν ἐρίφων ἀγέλῃ, τῇ λαβούσῃ τὴν στάσιν τὴν ἐξ ἀριστερῶν· ἔστι δὲ σαφές· ἔρα γραφὴ καὶ τηροῦσα τὴν σύνταξιν· Ἐὰν μὴ γνῶς σεαυτὴν, ἢ καλὴ ἐν γυναιξίν, ἐξελθε ἐκ τῶν περὶ τὸν τοῦ ποιμνίου, καὶ ποιμανεῖς ἐρίφους· ἀντὶ σκηνωμάτων ποιμνίων· ἵνα τὸ ἐξελεῖσθαι ἀντὶ τοῦ ἐξελεῖσθαι.

Φίλωνος. — Ἄλλος τὸν λόγον ὡς ἀπὸ τοῦ νυμφίου φησὶ πρὸς τὴν ἐν πάσαις ταῖς συναγωγαῖς μόνην οὖσαν καλὴν, ὅτι Γυνῆτι ποῦ ἦς καὶ ποῦ νῦν εἶ, καὶ παρὰ τίνος ἔχεις τὸ κάλλος· εἰ δὲ σαυτὴν ἀναξίαν τῆς ἐμῆς δόξης ποιεῖς, ποίμαινε τῶν ἀμαρτωλῶν τὰς ψυχὰς ἐν τοῖς σκηνώμασι τῶν τοῦ Ἰσραὴλ βασιλέων.

A Quæ enim erant mihi lucra, hæc arbitror propter Christum detrimenta, ut beatus Paulus ait.

VERS. 6. Annuntia mihi quem dilexit anima mea, ubi pascis, ubi cubas in meridie : ne forte efficiar sicut adoperta super greges sodalium tuorum.

Gregorii. — Nomen, inquit, tuum ignoro, sed ex dilectione appello : diligo enim, ut par est, diligentem et animam suam pro me ponentem, et cum pascua tua invenerim, repleri volo cælesti cibo quem qui non comedit, in vitam intrare nequit ; ibi me requiescere facies in luce resurrectionis, quæ umbra caret. At doce me qua ratione fas sit hæc adipisci, ne forte aberrans in alienos ab ovibus tuis greges incidam. Quam enim obtinuit pulchritudinem ad finem usque custodire nititur et de hac interrogat. Sponsus autem majus accendens desiderium, differt responsum : amici vero et sequentia dicunt, quomodo sint in tuto futura, quæ ei adsunt bona, respondent consulendo exponentes. Est autem tecta quoque earum oratio.

Cyrelli. — Aliter etiam sodales vocat apostolos : ait enim : « Jam non dicam vos servos, sed amicos ¹⁰. » Amici enim estis. *Adoperta* vero ait ; id est oblecta, dicente Paulo : « Quoniam usque in hodiernum diem cum legitur Moyses, velamen positum est super cor eorum ¹¹. » Ad Christum igitur pœnitens Synagoga ait : Ostende mihi temetipsum, ne amicis tuis Ecclesias pascentibus, ego maneam super cor velamen habens.

VERS. 7. Nisi cognoveris te, o pulchra inter mulieres, egredere tu in vestigiis gregum, et pasce hædas tuos in tabernaculis pastorum.

Gregorii. — Hæc tibi custodia sit, temetipsam nosse. Qui vero erraticis præcedentium vestigiis insistit, desinet in hædum pro ove conversus. Sponsi ergo amici dicunt : O anima, quæ ex nigra facta es pulchra, si est tibi cura servandi pulchritudinem, noli errantes sequi, ne quando hædorum a sinistris collocando gregi adjungaris. Est autem clarior et syntaxi congruentior scriptura : Si non cognoscas teipsam : o pulchra inter mulieres, egredere e vestigiis gregum, et pasce hædos pro tabernaculis pastorum : ut sit egredere pro egredieris.

Philonis. — Alius vero ait quasi sponsi sermonem esse ad eam quæ ex omnibus synagogis sola pulchra est : noveris ubi fueris, et ubi modo sis, et a quo habeas pulchritudinem. Si autem temetipsam mea gloria indignam reddis, pasce peccatorum animas in tabernaculis regum Israel.

¹⁰ Joan. xv, 15. ¹¹ II Cor. iii, 15.

Cyrelli. — Vel nisi pœnitentiam egeris, inquit, A posterior gentibus reperieris, utpote non habens fructus justitiæ, quod steriles pascas, idque post greges quos tibi constituerant.

Apollinarij. — Juxta Symmachi vero editionem istiusmodi sensum habet: Si necdum gregis mei signum cognovisti, et secundum meas leges populum tuum gubernas, egrediens sequere greges; sic enim cognosces oves meas non Judaici gregis more incedere; nam sic pasta novaque tua pecora, quæ hædos vocavit pascens, cognosces ubi pascat Christus, et qui ab ipso pascantur, spiritalem pulcherrimumque habentes characterem, secundum quem pulchra inter mulieres electa est Ecclesia.

Origenis. — Porro celeberrima illa apud Græcos sententia, *Nosce teipsum*, jam ante a sapiente Salomone præcepto tradita est, etc.

Vers. 8. *Equæ meæ in curribus Pharaonis assimilavi te, proxima mea.*

Gregorii. — Equæ Dei opposita curribus Pharaonis, est angelica quædam et invisibilis virtus Ægyptium demergens, cui assimilatur anima lavacro expiata, quæ omnem sensum Ægyptium, omnemque alienigenam malitiam in curribus olim Pharaonis expressam aquis submergit. Huic equæ meæ modo assimilavi te.

Cyrelli. — Vel quæ suscepisti fidem meam, o Ecclesia, apostolis assimilata es, de quibus est illud: « Ascende super equos tuos, et equitatio tua salus¹¹. » Qui et præparati sunt adversum currus spiritualis Pharaonis.

Vers. 9. *Quam speciosæ factæ sunt genæ tuæ tanquam turturis.*

Gregorii. — Cum equa sit lasciva, continentia turturis eam exornavit: equam enim, inquit, dicebam, non quasi camo frenoque opus sit, nam pura vita tibi congruit.

Cyrelli. — Vel verecundiam erga sponsum proponit. Rubræ namque sunt turturis genæ, huic autem connexioni contrarium dictum est per prophetiam: « Facies tibi facta est meretricis, sine rubore facta es ad omnes¹². »

Origenis. — Sed et membra Ecclesiæ Christi sponsæ Paulus ait, etc.

Collum tuum sicut torques [Vulg. monilia].

Gregorii. — Laudat collum in figuram circuli gyratum quod ubique in superbis equorum pullis fieri videmus. Torquium enim mentio indicat circulum, cujus figura in cervice ostensa reddit equum seipso decentiorem; ὄρμος autem proprie quidem dicitur in locis maritimis in quibus litus intrinsecus in lunæ formam cavatum, sinu excipit

Κυρίλλου. — Ἦγουν, εἰ μὴ μετανοήσης, φησὶν, ὁπίσω τῶν ἐθνῶν εὐρεθήσῃ· ἅτε μὴ ἔχουσα καρποὺς δικαιοσύνης, ἀκαρπὸς μένουσα, καὶ ὁπίσω ποιμνίων ὧν ἑμαυτὸν συνεστῆσάμην.

Ἀπολλινάριου. — Κατὰ δὲ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Συμμάχου, τοιαύτην ἔχει τὴν ἔννοιαν· Εἰ μὴ πῶ τὸν χαρακτῆρα τῆς ἐμῆς ἐπέγνωκας ποίμνης, καὶ κατὰ νόμους ἑμοὺς τὸν σεαυτῆς ποιμανεῖς λαόν, ἐξελεύσῃς τοῖς ποιμνίοις ἀκολουθεῖν· γινώσκει γὰρ οὕτως, ὅτι μὴ κατὰ τὴν ποίμνην τὴν Ἰουδαϊκὴν βαδίζῃ προβάτα τὰ ἐμά· οὕτω γὰρ ποιμαίνουμένη, καὶ τὰ ἐαυτῆς νεαρά ποιμαίνουσα θρέμματα, ἅπερ εἶπεν ἐρίφους, γινώσῃ τοῦ νέμει Χριστοῦ, καὶ τίνας οἱ ὑπ' αὐτὸν νεμόμενοι, τὸν πνευματικὸν ἔχοντες καὶ ἀλλοτρίων χαρακτῆρα, καθ' ὃν καλὴ ἐν γυναιξὶν ἡ ἐξάιρετος Ἐκκλησία.

Ὀριγένους. — Τὸ πολυθρύλλητον δὲ παρ' Ἑλλήσιν ἐπίφθεγμα προεὶληπται παραδοθὲν τῷ σοφῷ Σολομῶντι, τὸ, *Γινώθι σεαυτὸν*, κ. τ. λ. (17).

Ἡ. *Τῇ ἱππῷ μου ἐν ἄρμασι Φαραὼ ὠμολώσας, ἡ πληστορ μου.*

Γρηγορίου. — Ἱππους Θεοῦ ἀντιτασσομένη τοῖς ἄρμασι Φαραὼ, δύναμις τις ἀγγελικὴ καὶ ἀόρατος καταποντίζουσα τὸν Αἰγύπτιον· ἡ παρεικάζεται ἡ τῷ λουτρῷ κεκαθαρμένη ψυχὴ, πᾶν Αἰγύπτιον νόημα καὶ πᾶσαν τὴν ἀλλόφυλον κακίαν τοῖς ὕδασι κατακλύζουσα· τὴν οὖν ποτε, φησὶ, γενομένην ἐν ἄρμασι Φαραὼ, τῇ ἱππῷ μου νῦν παρωμολώσας σε.

Κυρίλλου. — Ἦγουν δεξαμένη σὴν ἐμὴν, ὡ Ἐκκλησία, πρίστιν τοῖς ἀποστόλοις εἰκάσθης· περὶ ὧν τὸ, « Ἐπιβήσῃ ἐπὶ τοὺς ἵππους σου, καὶ ἡ ἱππασία σου σωτηρία· » οἱ καὶ κατὰ τῶν ἁρμάτων εὐτρεπίσθησαν τοῦ νοητοῦ Φαραὼ.

Θ'. *Τὶ ὠραιοῦθησαν σιαγόνες σου ὡς τρυγόνες;*

Γρηγορίου. — Ἐπεὶ περ ἵππος ἀκόλαστος, τῆς τρυγόνος αὐτὴν ἐκόσμησε σωφροσύνη· ἵππον γὰρ εἶπον, φησὶν, οὐχ ὡς κημὸς δεομένην καὶ χαλινού· ἐμπρέπει γὰρ ἡ καθαρὰ σοὶ ζωὴ.

Κυρίλλου. — Ἦγουν τὴν αἰδῶ τὴν πρὸς τὸν νυμφίον παρίσταισι διὰ τῆς τρυγόνος· ἐρυθραὶ γὰρ τῆς τρυγόνος αἱ σιαγόνες· τῇ δὲ συναγωγῇ τοῦναντίον· « Ὅψις πόρνης ἐγένετό σοι ἀπανησχύντησας πρὸς πάντας· »

Ὀριγένους. — Ἀλλὰ καὶ μέλη Χριστοῦ Ἐκκλησίαν νύμφης ὁ Παῦλος φησιν, κ. τ. λ. (18).

Τράχηλός σου ὡς ὀρμίσκιοι.

Γρηγορίου. — Ἐπαινεῖ τὸν τράχηλον τὸν ἐν σχήματι κύκλου γυροῦμενον; ὃ δὴ περὶ τοὺς γαύρους τῶν πύλων ὁρῶμεν γινόμενον· ἡ γὰρ τῶν ὀρμίσκων μνήμη τὸν κύκλον ἐνδείκνυται, οὗ τὸ σχῆμα ἐπὶ τοῦ αὐχένος δεικνύμενον, εὐπρεπέστερον αὐτοῦ τὸν πῶλον ποιεῖ· ὄρμος δὲ λέγεται, κυρίως μὲν ἐπὶ τῶν παραλλίων τόπων, ἐν οἷς ἡ δόχη καὶ τὸ

¹¹ Habac. III, 8. ¹² Jerem. III, 3.

NOTÆ.

(17) Scholium illud quod in C. B. sub nomine Apollinarij continuatur, leges *Patrol. t. XVII. col.*

256, 257.

(18) *Patrol. t. XVII, col. 257.*

ἐντὸς μονοειδῶς κοιλανθεῖσα, ὑποδέχεται τῷ κόλπῳ τὴν θάλασσαν· καὶ ἀναπαύει δι' ἑαυτῆς τοὺς ἐκ τοῦ πελάγους προσπλέοντας· ἐκ μεταφορᾶς δὲ διὰ τοῦ σχήματος, ὁ περιτραχήλιος κόσμος ὄρμος λέγεται· ὡς δὲ εἰς κύκλου σχῆμα κάμπτων ὁ πῶλος τὸν αὐχένα πρὸς τὰς ἰδίας τῶν ποδῶν βάσεις ὀρῶν, δι' ὧν ἀπρόσκοπόν τε καὶ ἀσφαλῆ ποιεῖται τὸν δρόμον, μήτε τῶν λίθῳ προσπταίων, μήτε κενεμβατῶν ἐν τῷ βίθρῳ· τοῦτο δὲ οὐ μικρὸν εἰς εὐφημίαν ἐστὶ ψυχῆς, τὸ πρὸς ἑαυτὴν βλέπειν· καὶ δι' ἀσφαλείας ἀπάσης πρὸς τὸν θεῖον δρόμον ἐπείγεσθαι· εἰ δὲ ἦν ἐνὶ μότῳ προσεικασμένη ὁρμίσκῳ, ἀτελὴς πάντως ὁ ἐπαινος ἦν, ὡς οὐ τὴν αὐτὴν καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν ἀρετῶν τὴν μαρτυρίαν ἔχων· νῦν δὲ πᾶσαν συλλαμβάνει τῷ λόγῳ τῶν ἀρετῶν τὴν μαρτυρίαν, ἥ πρὸς τὸ πλήθος τῶν ὁρμίσκων ὁμοίως.

Διδύμου. — Ὁρμίσκος (19) γὰρ, ἡ καθαρὰ πίστις, ἡ ἀμόλυντος σωφροσύνη, ὁ καθαρὸς βίος· ἔχουν αὐτὸ χρῆμα κόσμος ἐστίν, ἀλλ' οὐ κόσμιον περιεχόμενος.

Κυρίλλου. — Λέγει τράχηλον τὸ ὑποτακτικὸν τῆς ψυχῆς· πῶς γὰρ κόσμος καλὸς, αὐχὴν μελετήσας φέρειν τοῦ Χριστοῦ τὸν ζυγόν;

ἰ', ια'. Ὁμοιώματα χρυσοῦ ποιήσωμέν σοι μετὰ στιγμάτων τοῦ ἀργυρίου· ἕως οὗ ὁ βασιλεὺς ἐν ἀνακλίσει αὐτοῦ.

Ἀριτέλους. — Τοῦτο δὲ, οὐ πολὺς ἦν οὐδὲ κεχυμένος ὁ ἀργυρος, κ. τ. λ. (20).

Γρηγορίου. — Ἄξιον δὲ τοῦτο μὴ παραδραμεῖν ἀθεώρητον· τί δὴποτε οὐκ αὐτὸ τὸ χρυσίον εἰς κόσμον παραλαμβάνεται, ἀλλὰ τοῦ χρυσοῦ τὰ ὁμοιώματα· καὶ οὐκ αὐτὸς ὁ ἀργυρος, ἀλλὰ τὰ ἐκ τῆς ὕλης ταύτης, τῷ ὁμοιωμάτων τοῦ ἀργυρίου συγκροτούμενα στίγματα· τὸ τοίνυν διὰ τοῦτο δηλούμενον τοιοῦτόν ἐστιν, ὅτι ἡ θεία φύσις πάσης ὑπέρκειται καταληπτικῆς διανοίας. Τὸ δὲ περὶ αὐτῆς ἡμῖν ἐγγινόμενον νόημα, ὁμοιωμάτ' ἐστὶ τοῦ ζητουμένου· οὐ γὰρ αὐτὸ δείκνυσιν ἐκείνου τὸ εἶδος, οὐτε τις οἶδεν, οὔτε ἰδεῖν δύναται, ἀλλὰ δι' ἐσόπτρου καὶ δι' αἰνίγματος ἔμφασιν τινα σκιαγραφεῖ τοῦ ζητουμένου, ἐκ τίνος εἰκασμοῦ ταῖς ψυχαῖς γινόμενον· πᾶς δὲ λόγος τῶν τοιούτων νοημάτων σημαντικὸς, στιγμῆς τίνος ἀμεροῦς δύναμιν ἔχει, μὴ δυνάμενος ἐμφῆναι ὅπερ ἡ διάνοια βούλεται· ὡς εἶναι πᾶσαν μὲν διάνοιαν κατωτέραν τῆς ἀληθείας κατανοήσεως· πάντα δὲ λόγον ἐρμηνευτικὸν στιγμὴν βραχεῖαν δοκεῖν, μὴ δυνάμενον τῷ πλάτει τῆς διανοίας ἐπεκτελεῖσθαι· τὴν οὖν διὰ τῶν τοιούτων ῥημάτων χειραγωγούμενην ψυχὴν πρὸς τὴν τῶν ἀληπτῶν περινοίαν, διὰ μόνης πίστεως εἰσὶ κλίνειν ἐν ἑαυτῇ λέγει δεῖν τὴν πάντα νοῦν ὑπὲρ ἔχουσαν φύσιν· καὶ τοῦτο ἐστὶ τὴ παρὰ τῶν φίλων λεγόμενον, ὅτι Σοὶ ποιήσωμεν, ὦ ψυχὴ, τῇ καλῶς πρὸς τὸν ἵππον ἀπεικασθείσῃ. Ἰνδάλματά τινα τῆς ἀληθείας καὶ ὁμοιώματα· τοιαύτη γὰρ καὶ τοῦ τῶν λόγων ἀργυρίου ἡ δύναμις

A mare, ac per se quietis stationem præbet iis qui e mari adnavigant: ex metaphora autem propter figuram ornamentum colli dicitur ὄρμος. Sicut autem equus cervicem in orbem flectens ad omnes suos gressus aspicit, quo fit ut inoffensus et tutus sit gressus ejus, neque ad lapidem offendens, neque in foveam temere incidens: ita nec hoc parvum facit ad laudem animæ, nempe ad seipsam respicere, et cum omni securitate ad cursum divinum festinare. Si autem uni soli assimilata torquesset, laus omnino esset imperfecta, quod non idem haberet testimonium in cæteris virtutibus: nunc autem oratione complectitur omne virtutum testimonium, ista torquium multitudini assimilatio.

B

Didymi. — Torques enim sunt pura fides, immaculata continentia, munda vita. Vel ipsa res per se ornatus est, sed non ornatum addens.

Cyrilli. — Dicit autem collum animi submissione, quomodo enim non pulchrum ornamentum sit studiose ferre jugum Christi?

Vers. 10, 11. *Similitudines auri faciemus tibi cum notis argenti. Donec rex in accubitu suo.*

Origenis. — Hoc autem, nec multum nec fustum erat argentum, etc.

Gregorii. — Par est autem hoc non prætermittere inconsideratum, cur nempe non ipsum aurum assumitur ad ornatum, sed auri similitudines: et non ipsum argentum, sed quæ ex hac materia impressæ sunt notæ auri similitudini. Quod ergo per hæc significatur est hujusmodi: divinam nempe naturam excedere omnem intelligendi facultatem; quæ autem de ea nobis inest intelligentia, similitudo est ejus quod quæritur. Non enim ostendit ipsam illius formam, quam neque novit quispiam nec videre potest, sed per speculum et ænigma describit quamdam illius quod quæritur apparentem speciem quæ animis ex quadam conjectura inest. Omnis autem oratio quæ significat hujusmodi mentis conceptiones, habet vim ejusdem puncti individui, non valens explicare id quod vult mentis cogitatio. Ita ut omnis quidem mentis conceptio sit infra Dei comprehensionem: omnis autem interpretans oratio videtur esse brevis punctus, cum non possit simul extendi cum latitudine cogitationis. Animam igitur, quæ per hujusmodi mentis conceptiones tanquam manu ducitur ad eorum quæ capi non possunt, cogitationem dicit, per solam fidem oportere ad suam introducere habitationem, naturam illam quæ omnem superat intelligentiam. Et hoc est illud quod dicitur ab amicis, Tibi, o anima, quæ recte equis es assimilata, faciemus quædam virtutis simulacra et

NOTÆ.

(19) Ὁρμίσκος. — βίος in C. B. continuantur sub nomine Gregorii.

(20) *Patrol.* t. XVII, col. 257.

similitudines. Talis enim horum sermonum argenti vis, ut scintillarum specie irradiari videantur verba, quæ insitum lis intellectum exacte nequeant exprimere. Tu autem his acceptis per fidem fles subjugale et habitaculum ejus qui in te reclinatorus est per tui inhabitationem : ejus enim et sedes eris et domus fles ; cum amici sponsi hæc puræ dedissent virginī animæ, hi autem et sunt administratorii spiritus in ministerium missi propter eos qui hæreditatem capient salutis ¹⁴. »

Philonis.—Etiam similitudines auri sunt martyres tanquam aurum in igne probati, stigmata Christi in corpore suo portantes : sed et in tempore pacis, non solum in persecutionibus angustam arctamque viam incedendum, donec rex in regeneratione adveniat.

Cyrilli.—Vel argentum quidem, ut in Scriptura solet, divina doctrina sit, aurum vero divina charismata. Omnia quæ Christi adventum præcesserunt, similitudines erant et umbræ futurorum (prout Apostolus ait) honorum. At ubi Christus resurrexit, perfecta hominibus munera largitus est. Ante resurrectionem vero similitudines habebamus a sodalibus ejus, tum lege, tum prophetis.

Nardus mea dedit odorem suum.

Procopii.—Suavem odorem dicit e variis virtutibus, tanquam floribus sponsæ compositum ; si quidem in semetipsa olfacit suavem odorem Christi ; vel etiam passionem ejus dixit, in qua alabastrum unguentis effusus dedit ubique odorem suum.

Origenis.—Nam sponsi, inquit, odorem etc.

Gregorii.—Quemadmodum enim vos, inquit, administratorii spiritus, non ipsum sincerum divinitatis aurum, sed per eas mentis conceptiones quas capere possumus nobis donatis auri similitudines, non dilucida oratione quæ sunt ejus aperientes, sed per exiguas rationalis argenti notas præbentes quasdam apparentes ejus quod quæritur species, sic et ego per intellectum hujus unguentis illius ipsius bonum odorem sensu percepi. Istiusmodi autem mihi videtur habere sensum : Quemadmodum ex diversis aromatibus secundum aliam atque aliam proprietatem fragrantibus, artificiosa et moderata mistio, tale efficit unguentum ex iis quæ simul injiciuntur, unius cujusdam herbæ odoriferæ cui nomen nardus, quæ toti compositioni nomen præbet : sic utique si quis omnem bene olentem florem ex variis virtutum pratis collegerit, et totam vitam suam unum fecerit unguentum per bonum odorem singulorum viæ studiorum, et per omnia perfectus evaserit, in ipsum quidem Dei Verbum, tanquam in solis orbem, ob eminentiam obtutum figere naturaliter non potest ; sed in seipso tanquam in speculo solem aspicit. Illius enim veræ et

¹⁴ Hebr. i, 14.

ὡς : ἐναυγάσματα σπινθηροειδῆ δοκεῖν εἶναι τὰ ῥήματα, μὴ δυνάμενα δι' ἀκριβείας ἐμῆναι τὸ ἐγκείμενον νόημα : οὐ δὲ ταῦτα δεξιμένη, ὑποζυγίον τε καὶ οἰκητήριον γενήσῃ διὰ πίστεως, τοῦ ἐν σοὶ ἀνακλινεσθαι μέλλοντος διὰ τῆς ἐν σοὶ κατοικήσεως · τοῦ γὰρ αὐτοῦ καὶ θρόνος ἐστὶ καὶ οἶκος γενήσῃ · ταῦτα τῶν φίλων τοῦ νυμφίου τῇ καθαρᾷ καὶ παρθένῳ χαρισσάμενων ψυχῇ, εἰεν δ' ἂν οὗτοι τὰ λειτουργικὰ πνεύματα εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν.

Φίλωνος.—Καὶ ὁμοιώματα (21) χρυσοῦ οἱ μάρτυρες, ὡς χρυσὸς ἐν πυρὶ δοκιμασθέντες · φέροντες ἐπὶ τοῦ σώματος τὰ στίγματα τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐν καιρῷ δὲ εἰρήνης οὐ μόνον ἐν διωγμοῖς · διὰ τὸ ἐλθεῖν τὴν στενὴν καὶ τεθλιμμένην ἕως οὐδ' ὁ βασιλεὺς ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ παραγένηται.

Κυρίλλου.—Ἦγουν ἀργύριον μὲν ἐν τῇ Γραφῇ συνήθως, ἡ θεὰ διδασκαλία · χρυσὸν δὲ τὰ θεὰ χαρίσματα · πάντα δὲ πρὸ τῆς ἐπιδημίας Χριστοῦ, ὁμοιώματα ἦν καὶ σκιὰ τῶν μελλόντων, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, ἀγαθῶν · ἀναστὰς δὲ Χριστὸς τὰ τέλεια τοῖς ἀνθρώποις δεδώρηται · πρὸ δὲ τῆς ἀναστάσεως ὁμοιώματα εἶχόμεν, παρὰ τῶν ἐπαίνων αὐτοῦ, τοῦ τε νόμου καὶ τῶν προφητῶν.

Νάρδος ἔδωκεν ὁσμὴν αὐτοῦ.

Προκοπίου.—Εὐωδίαν φησὶν ἐκ ποικίλων ἀρετῶν καθάπερ ἐξ ἀνθίων συναγομένην τῇ νύμφῃ · ἐν ἑαυτῇ γὰρ ὁσφραίνεται τῆς εὐωδίας Χριστοῦ · καὶ εἰ τὸ πάθος εἶπεν αὐτοῦ, ἐφ' ᾧ καὶ τὸ ἀλάστρον τοῦ μύρου κυθὲν διέδωκε πανταχοῦ τὴν ὁσμὴν.

Ὀριγένους.—Τὴν γὰρ τοῦ νυμφίου φησὶν ὁσμὴν, κ. τ. λ. (22).

Γρηγορίου.—Ὡς γὰρ ὑμεῖς, φησὶ, τὰ λειτουργικὰ πνεύματα, οὐκ αὐτὸ τὸ ἀκήρατον τῆς θεότητος χρυσὸν, ἀλλ' ὁμοιώματα διὰ τῶν χωρητικῶν ἡμῶν νοημάτων τοῦ χρυσοῦ χαρίζεσθε · οὐ τηλαυγὲς τῷ λόγῳ τὰ κατ' αὐτὸν ἐκκαλύπτοντες, ἀλλὰ διὰ τῆς βραχυτητος τῶν τοῦ λογικοῦ ἀργυρίου σιγμάτων ἐμφάσεις τινὰς παρασχόμενοι τοῦ ζητουμένου, οὕτω καὶ γὰρ διὰ τῆς ἐπιπνοίας τοῦ ἐμοῦ μύρου, τὴν αὐτοῦ ἐκείνου εὐωδίαν τῇ αἰσθήσει παρδεύεσθαι · τοιοῦτον δὲ, μοι δοκεῖ, νοῦν ἔχει · Ὡς περ ἐκ διαφόρων ἀρωμάτων, ἄλλου κατ' ἄλλην ἰδιότητα εὐπνοοῦντων, τεχνικῇ τις καὶ ἑμμετρος μίξις τὸ τοιοῦτον ἀπεργάζεται, μύρον μίξις τινος πῶς εὐώδους ἐκ τῶν συνεμβαλλομένων, ἢ νομα νάρδος ἐστίν, ὅλῳ τῷ κατασκευάσματι περιεχομένης τὸ νομα · οὕτω καὶ εἰ τις πᾶν ἄνθος εὐωδίας ἐκ τῶν ποικίλων τῆς ἀρετῆς λειμῶνων ἀνθολογήσας καὶ πάντα ἑαυτοῦ τὸν βίον ἐν μύρον διὰ τῆς τῶν καθ' ἑκαστον ἐπιτηδευμάτων εὐοσμίας ἀπεργασάμενος, διὰ πάντων γένοιτο τέλειος, πρὸς αὐτὸν μὲν τὸν Θεὸν Λόγον, ὡς πρὸς ἡλίου κύκλον ἀτενῶν ἐνδεῖν φῶσιν οὐκ ἔχει, διὰ τὸ ὑπερκεῖμενον τῆς οὐσίας, ἐν ἑαυτῷ δὲ, καθάπερ ἐν κατόπτρῳ, βλέψιν τὸν ἑαυτοῦ · αἱ γὰρ τῆς ἀληθινῆς καὶ θείας ἀρετῆς ἀκτίνες τῷ

NOTÆ.

(21) Καὶ ὁμοιώματα — παραγένηται : in C. B. continuantur sub nomine Gregorii.

(22) *Patrol.* t. XVII, col. 260.

κακαῖα ῥιζὴν βίῳ, διὰ τῆς ἀπορρέουσας αὐτῶν ἀπα-
θείας ἐκλάμπουσαι, ὁρατὸν ποιοῦσιν ἡμῖν τὸν ἄορα-
τον, καὶ ληπτὸν τὸ ἀπρόσιτον· τῷ ἡμετέρῳ κατόπτρῳ
ἐνζωγραφοῦσα τὸν ἥλιον· ἢ καὶ τὸ πάθος αἰνίττεται
τοῦ Χριστοῦ, ἐφ' ᾧ καὶ τὸ ἀλάδαστρον τοῦ μύρου
χρῶν, διέδωκεν τὴν ὁσμὴν.

ιβ'. Ἀπόδεσμος τῆς στακτῆς ἀδελφιδὸς μου
ἐμεῖ, ἀνὰ μέσον τῶν μαστῶν μου αὐλισθήσεται.

Γρηγορίου (23).— Διὰ τούτων μείζονα καὶ τε-
λειωτέραν ἐμφαίνει σοφίαν, ἣν κατορθῶσαι μόνον τῶν
ῥῆθ τετελειωμένων ἐστίν· ἐπειδὴ γὰρ ἔθος ταῖς φιλο-
κόμοις γυναῖξιν μὴ τοῖς ἔξωθεν προκοσμήμασι μόνον
ἐπινοεῖν ἑαυταῖς τὸ ἐπὶ τῶν συμβιούντων ἐράσμιον,
ἀλλ' ἐπιτηδεύειν διὰ τινος εὐνοίας, ἥδω τὰ σώματα
τοῖς ἑαυτῶν ἀνδράσι φαίνεσθαι, τὸ καταλλήλως ἐνε-
ργοῦν πρὸς τὴν τοιαύτην χρεῖαν ἄρωμα, ἐντὸς τῆς
κατὰ τὴν ἐσθῆτα περιβολῆς μέγχευται· οὐ τὸν
οἰκεῖον ἀτμὸν ἐκδιδόντος, καὶ τὸ σῶμα τῇ τοῦ ἀρώ-
ματος εὐνοίᾳ συγκαταχρῶννται τοῦ ἐμοῦ αὐχένος
ἀπόδεσμος, καὶ κατὰ τοῦ στήθους εὐωδιάζων τὸ σῶ-
μα· αὐτός ἐστιν ὁ Κύριος, οὐχ ἕτερον ἄρωμα· στα-
κτὴ γὰρ γενόμενος ἔγκειται τῷ ἀποδέσμῳ τῆς συνε-
δύσεως· αὐτῇ μου τῇ καρδίᾳ νῦν αὐλιζόμενος, οἶον ἐν
τῷ βαθεῖ καὶ μεσαιτάτῳ, ἐν ᾧ τόπῳ τὸ ἀγαθὸν
θησαυρίζεται, καὶ ζωπυρεῖ τὰ τοῦ σώματος μέλη·
μηδὲ μὴδ' ἀνομίας τὴν κατὰ Θεὸν ἀγάπην ἀποψυ-
χούσης· στακτὴ δὲ γέγονεν, ὡς ἄτευκτος· ἐπὶ πόκον,
καὶ ὡσαύτα σταγόνες στάζουσαι ἐπὶ τὴν γῆν· λέγει δὲ
καὶ ἐν Ψαλμοῖς, « Σμύρνα καὶ στακτὴ καὶ κασία ἀπὸ
ἱματίων σου »· μὴ ποτε οὖν τοῦ Δεσποτικοῦ θανάτου
σύμβολον ἢ στακτὴ καὶ σμύρνα, ἣν ἀπόδεσμον τῇ
ἑαυτῆς περιφέρει καρδίᾳ ἡ νόμῳ;

Οριγένης.— Εἰποῦσα τὴν νάρδον τοῦ θυμφίου,
κ. τ. λ. (24).

Κυρίλλου.— Νάρδω καὶ ἀποδέσμῳ στακτῆς, ὁ
ἐνταφιασμός σημαίνεται Χριστοῦ· ἡ Νικόδημος φέ-
ρων ἐνετύλιξε τὸ σῶμα αὐτοῦ· μαστοὺς δὲ φέρει τὰς
δύο διαθήκας ἡ νόμῳ, ὡς ὁ Χριστὸς ἀνὰ μέσον αὐ-
λίζεται.

γ'. Βότρυς τῆς Κύπρου ἀδελφιδὸς μου ἐμεῖ, ἐν
ἀμπελώσιν Ἐνγαδδί.

Γρηγορίου.— Τίς οὕτω μακάριος ὥστε τὸν ἴδιον
καρπὸν βλέπων ἐν αὐτῷ τῷ βότρυϊ τῆς ἑαυτοῦ ψυ-
χῆς, ὅραν τοῦ ἀμπελώνος δεσπότην; ἰδοὺ γὰρ ὅσον
ῥυτίξινθη ἢ ἐν τῇ ἰδίᾳ νάρδῳ τοῦ θυμφίου ἐπιγνοῦσα
τὴν εὐνοίαν, ἢ στακτὴν αὐτὸν εὐώδη ποιησαμένη,
καὶ διαλαβοῦσα τῷ τῆς καρδίας ἐνδέσμῳ τὸ ἄρωμα.
ὡς ἂν παραμένη αὐτῇ τὸ ἀγαθὸν διὰ παντὸς ἀδιά-
πνευστον, μήτηρ τοῦ θεοῦ βότρυος γίνεται, τοῦ πρὸς
μὲν τοῦ πάθους κυπρίζοντος, ὅπερ ἐστὶν ἀνθοῦντος,
ἐν δὲ τῷ πάθει τὸν οἶνον προχέοντος· ὁ γὰρ τὴν καρ-
δίαν ἡμῶν εὐφραίνων οἶνος, αἷμα σταφυλῆς μετὰ
τὴν τοῦ πάθους οἰκονομίαν γίνεται καὶ ὀνομάζεται·

¹⁰ Psal. XLIV, 9.

A divinæ virtutis radii puræ vitæ illucescentes per pro-
manantem ex illis impatibilitatem inaspectabilem
nobis aspectabilem reddunt et comprehensibilem
eum ad quem non patet aditus, in speculo nostro
solem describentes: vel etiam passio Christi innui-
tur, in qua et alabastrum unguenti effusum dedit
odorem.

VERS. 12. Fasciculus myrrhæ fratrueis meus
mihi; in medio uberum meorum demorabitur.

Gregorii.— Per hæc majorem et perfectiorem indi-
cat philosophiam, quam recte exsequi solum eorum
est qui jam sunt perfecti. Cum enim mos sit sui
ornandi cupidis mulieribus, non solum externis
procurare ornamentis ut sint amabiles iis qui cum
ipsis vivant, sed etiam dare operam ut per quam-
dam suaveolentiam corpora quoque suis maritis
suaviora videantur, ad eum usum congruens aroma
intra suæ vestis ambitum occultantes, quo suum
emittente vaporem, corpus quoque bono odore
aromatis simul afficitur. Ait igitur et hæc magni
animi virgo quasi dependens e cervice mea fasci-
culus et in pectore suaveolentia corpus perfun-
dens, ipse est Dominus, non aliud aroma. Myrrha
enim effectus inest fasciculo conscientie, in ipso
meo corde commorans quasi in profundo et intimo
medullarum loco bonum thesaurizatur, et vivificat
membra corporis, nulla iniquitate dilectionem
erga Deum infrigidante. Myrrha porro factus est
sicut nimirum pluvia in vellus descendens, et sicut
stillicidia stillantia super terram. In Psalmis etiam
ait: « Myrrha, gutta, et casia a vestimentis tuis ».
Num forte Dominicæ mortis symbolum gutta et
myrrha quam instar fasciculi corde suo sponsa
circumsert?

Origenis.— Postquam dixit sponsi nardum,
etc.

Cyrrilli.— Nardo et myrrhæ fasciculo sepul-
tura Christi designatur, quæ Nicodemus ferens in-
volvit corpus ejus. Ubra vero fert sponsa duo
testamenta, in quorum medio Christus demora-
tur.

VERS. 15. Botrus Cypri fratrueis meus mihi in
vineis Engaddi.

Gregorii.— Quis adeo beatus ut suum fructum
videns in ipso suæ animæ botro, videat vineæ
Dominum? Vide enim quantum crevit quæ in sua
nardo sponsi bonum cognovit habitum quæ myr-
rha ipsi odorifera effecta est, et cordis fasciculo
aroma complexa, ut illi perpetuo maneat bonum
nunquam expirandum. Fit mater divini botri
ante passionem quidem gemmascentis, id est flo-
rentis, in passione vinum effundentis. Vinum
enim cor lactificans fit et nominatur sanguis uvæ
post passionis œconomiam. Cum autem botro fruamur
dupliciter, nempe cum flos bono odore.

NOTÆ.

(23) Scholium hoc in C. B. nullum auctoris præfert nomen.

(24) Patrol. t. XVII, col. 260.

sensus oblectat; vel cum fructu jam perfecto in A nostra situm est potestate aut ejus comestione delectari, aut in conviviis vino exhilarari. Hic sponsa adhuc florentem botrum decerpit, Cyprium vitis florem appellans. Qui enim natus est nobis, puer Jesus, in diversis ipsum suscipientibus diverso modo proficiens sapientia et ætate et gratia non in omnibus idem est, sed pro mensura ejus in quo existit, secundum capacitatem illius qui illum capit talis apparet, vel infans, vel proficiens, vel perfectus, juxta naturam botri, qui non eadem semper specie in vite conspicitur, sed una cum tempore formam mutat, florens, vernans, perfectus, maturus, vinum factus. Hic est ergo botrus Cypri, botrus vinum promittens, nondum autem vinum existens, sed per florem nascens: spes autem est nos de futura gratia fidem faciens. Odoratum enim delectat ante gustum, bonorum expectatione, spei vaporibus animi sensus recreans. Adjectio autem vocabuli *Gaddi* significat locum pinguem in quo vitis radices agens opimum ac suavem fructum edit. Sic enim qui de locorum scribunt historia dicunt solum *Gaddi* esse appositam ad alendos botros. Quoniam igitur qui legi Domini voluntatem habet congruentem, diu et noctu in ea meditans, efficitur arbor semper germinans, aquarum affluxibus pinguis evadens, suoque tempore opportuno fructum ferens ea de causa sponsi vinea in *Gaddi* agro pingui actis radicibus in profunda cogitatione quæ per divina documenta C irrigatur et augetur florentem hunc et vernantem botrum produxit, sponsi formæ assimilatum. Si enim ipse quidem vitis, nos autem palmites, in ipso utique qui vitis est fructum ferimus.

κυπρίζοντα βότρυν ἐξήνθησε, πρὸς τὴν τοῦ νυμφίου ἡμεῖς δὲ τὰ κλήματα, ἐν αὐτῇ δηλονότι τῇ ἀμπέλῳ καρποφοροῦμεν.

Nili. -- Botrum Cypri, vel florentem uvam suum dicit fratruelem, vel ex Cyprio botrum eximium quid fortassis ista patria in botrorum fertilitate obtinente. Utrum autem horum de sponsa dicatur, posteriori consentit sensui; etenim si fratruelem suum florentem appellet uvam, istius modi quid ait, ipsum nempe dum adhuc in apparentibus periculis versatur, vernantem esse botrum, sed qui per spem jam conceperit suam perfectionem dum adhuc in flore est; et licet necdum comestionis, boni tamen odoris fructificationem præbet, et resurrectionis indicat juvenilitatem, ipso flore fructum latenter subsinuans, ac floris interim odore bono consolans. Est enim in vineis Engaddi quod interpretatur oculus tentationis. Etenim Dominus in cruce suspensus, tanquam in loco tentationis omnium oculis erat expositus multum desperationis obijciens intuentibus, attamen minime scandalizabatur anima perfecta, quæ perfectam erga ipsum habebat dilectionem et ex prophetis sibi persuadebat, hoc oportuisse fieri. Etsi enim multos vel etiam omnes ea quæ fiebant perturbarent, me tamen nihil horum commovit aut titubare fecit,

διπλῆς οὖν οὐσης ἐν τῷ βότρῳ τῆς ἀπολαύσεως, τῆς μὲν ἐκ τοῦ ἀνθους, ὅταν εὐφραίνῃ τῇ εὐδοίᾳ τὰ αἰσθητήρια, τῆς δὲ διὰ τοῦ τελειωθέντος ἤδη καρποῦ, ὅταν ὑπάρχῃ κατ' ἐξουσίαν, ἢ τῆς βρώσεως κατατροφῇ, ἢ συμποσίῳ τῷ οἴνῳ φαιδρύνεσθαι· ἐνταῦθα ἡ νύμφη ἔτι τὸν ἀνθὺντα βότρυν καρποφορεῖ· Κύπρον τὴν οἰνάνθην κατονομάζουσι· τὸ γὰρ γεννηθὲν ἡμῖν παιδίον Ἰησοῦς ἐν τοῖς δεξαμένοις αὐτὸν, διαφόρως προκόπτων σοφίᾳ καὶ ἡλικίᾳ καὶ χάριτι, οὐκ ἐν πᾶσιν ὁ αὐτός ἐστιν, ἀλλὰ πρὸς τὸ μέτρον ἐν ᾧ γίνεται· καθὼς ἂν ὁ χωρὼν ἰκανότητος ἔχῃ, τοιοῦτος φαίνεται, ἢ νηπιῶν, ἢ προκόπτιον, ἢ τελειούμενος, κατὰ τὴν τοῦ βότρου φύσιν· ὅς οὐ πάντοτε μετὰ τοῦ αὐτοῦ εἶδους ἐπὶ τῆς ἀμπέλου ὁράται· ἀλλὰ καὶ συνεξαλλάσσεται τῷ χρόνῳ τὸ εἶδος, ἀνθὼν, κυπρίζων, τελειούμενος, πεπαινόμενος, οἶνος γινόμενος· οὕτως τοίνυν ὁ τῆς Κύπρου βότρως ἐστὶ βότρως οἶνον ἐπαγγελλόμενος, οὕτω δὲ οἶνος, ἀλλὰ διὰ τοῦ ἀνθους γινόμενος· ἡ δὲ ἐλπίς τὸ ἀνθος ἐστὶ, τὴν ἐσομένην χάριν πιστούμενον· τὴν ὁσφρησιν γὰρ εὐφραίνει ἀντὶ τῆς γεύσεως τῇ προσδοκίᾳ τῶν ἀγαθῶν, τοῖς ἀτμοῖς τῶν ἐλπίδων ἠδύνον τὰ τῆς ψυχῆς αἰσθητήρια· ἡ δὲ τοῦ Γαδδὶ προσοχήκη σημαίνει τὸν πόνον χῶρον, ᾧ ῥιζωθείσα ἡ ἀμπελος, εὐτροφον καὶ ἡδὺν καρπὸν ἀπεργάζεται· οὕτω γὰρ καὶ οἱ τοπικῶς ἱστορήσαντες λέγουσι τὸν κλήρον τοῦ Γαδδὶ ἐπιτηδεύειν ἔχειν πρὸς εὐτροφίαν βοτρυῶν· ἐπειδὴ τοίνυν ὁ τῷ νόμῳ Κυρίου σύμφωνον ἔχων τὸ θέλημα, καὶ διὰ πάσης νυκτός τε καὶ ἡμέρας ταύτην τὴν μελέτην ποιοῦμενος, ἀειθαλὲς γίνεται δένδρον, ταῖς τῶν ὑδάτων ἐπιβροαῖς πιανόμενος· τοῦτου χάριν καὶ ἡ τοῦ νυμφίου ἀμπελος ἐν τῷ Γαδδὶ τῷ πόνῳ τίπῃ ἐρρίζωμένη βλοῖται τῇ διανοίᾳ διὰ τῶν θείων διδαγμάτων καταρδομένη καὶ αὐξοῦσα τὸν εὐανθὲ τοῦτον καὶ μαρφὴν ὁμοιούμενον. Εἰ γὰρ αὐτὸς μὲν ἡ ἀμπελος,

Neliou. -- Βότρυν Κύπρου ἢ τὴν ἀνθούσαν λέγει σταφυλὴν, ἢ τὸν ἐκ τῆς Κύπρου βότρυν, ἴσως ἐξαίρετόν τι ἐχούσης τῆς πατρίδος, εὐτοκίᾳ βοτρυῶν· ὁπότερον δὲ τούτων ἂν λέγηται παρὰ τῆς νύμφης, τῷ ὁπίσω συνῆδει νοήματι· καὶ γὰρ ἀνθούσαν λέγει σταφυλὴν τὸν ἑαυτῆς ἀδελφίδων, τοιοῦτο λέγει· ὅτι ἔως ἐστὶν ἐν τοῖς δοκοῦσι περιστατικοῖς, κυπρίζων ἐστὶ βότρως· πλὴν τῶν δι' ἐλπίδος ἀπεκδοχομένων τὴν τοῦτου τελείωσιν· ἐμὲ δὲ καὶ ἐν τῷ ἀνθει ἂν, εἰ καὶ μὴ τὴν ἐκ τῆς βρώσεως, ἀλλὰ γοῦν τὴν ἐκ τῆς εὐδοίας παρέχει ἀπόλαυσιν, καὶ τὴν τῆς ἀναστάσεως υποσπίνει εὐφροσύνην· τῷ ἀνθει ἡλεθρότως τὸν καρπὸν ὑποκυλίων, καὶ τῇ εὐδοίᾳ τοῦ ἀνθους τέως παραμυθούμενος· ἐν ἀμπελώσῳ γὰρ ἐστὶν Ἐν Γαδδὶ, ὅπερ ἐρμηνεύεται, ὀφθαλμὸς πειρατηρίου· καὶ γὰρ ὁ Κύριος κρεμάμενος ἐν σταυρῷ ὡς ἐν πειρατηρίῳ τοῖς ἀπάντων ὀφθαλμοῖς, πολλὴν ἀμνηνίαν παρέχων τοῖς ὁρώσιν· ἀλλ' οὐκ ἐσκανδαλίζετο ἡ τελεία ψυχὴ, τελείαν ἔχουσα τὴν εἰς αὐτὸν ἀγάπην, καὶ ἐκ τῶν προφητειῶν πεπεισμένη, ὅτι ταῦτα ἔδει γενέσθαι· καὶ γὰρ πολλοὺς, φησὶν, ἢ καὶ πάντας ἐτάραξε τὰ γεγενημένα, ἀλλ' οὐδὲν ἐμὲ τούτων παρεκίνησεν· οὐδὲ διατάττει παρεσκεύασεν· εἰ δὲ καὶ κατὰ τὴν

ἄλλην ἐκδοχὴν, βότρυς Κύπρου ἐστὶ, σκεπτέον πῶς τῆς Κύπρου βότρυς ὦν, οὐκ ἐν ἀμπελῶσι Κύπρου, ἀλλ' ἘνΓαδδὶ λέγεται εἶναι· τάχα οὖν ὅτε ἦν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς, πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως, βότρυς ἦν τῆς Κύπρου Θεὸς Λόγος ὦν· ὅτε δὲ τῷ κόσμῳ διὰ σαρκὸς ἐπεδόκησεν, ἐν ἀμπελῶσι γέγονε τῇ Γαδδί· ἐν ᾗ οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ πειρατηρίου οὐκ ἔχοντες ἀκριβοῦς τὴν τῆς ἀληθείας κατὰληψιν, δυσδιάγνωστον ἐποιοῦν τὸ φαινόμενον, ἰσορροπεῖ τῆς διανοίας ἐφ' ἑκάτερα κινούσης, ἐπὶ τε τὴν θεϊκὴν ἀξίαν διὰ τὸ μέγεθος τῶν θαυμάτων, ἐπὶ τε τὴν ἀνθρωπίνην εὐτέλειαν διὰ τὰ πάθη· μετὰ γοῦν τῇ τοιαύτῃ, ἐν τε ταῖς πράξεσιν, ἐν τε τοῖς δόγμασιν αὐτοῖς ἀκρίβειαν ἀμειβόμενος αὐτὴν ὁ νυμφίος, μᾶλλον δὲ τὰ προσόντα αὐτῇ φησι μαρτυρῶν, Ἰδοὺ εἰ καλὴ, καὶ τὰ ἐξῆς.

18. Ἰδοὺ εἰ καλὴ, ἡ πλησίον μου, ἰδοὺ εἰ καλὴ, ὀφθαλμοὶ σου περιστερά.

Γρηγορίου. — Ἐν μὲν τοῖς φθάσασιν, ἵππου τινὸς εὐμορφίαν τῷ φαινόμενῳ προσεμαρτύρησε· νῦν δὲ ὡς παρθένου λοιπὸν ἀποδέχεται τὸ ἀναφανὲν κάλλος, καὶ φησιν· Ἰδοὺ εἰ καλὴ, ἡ πλησίον μου· παιδοῦσε δὲ διὰ τούτων ὁ λόγος, ταύτην εἶναι τοῦ κάλλους τὴν ἐπανάληψιν, τὸ πλησίον τῆς τοῦ καλοῦ γενέσθαι· πηγῆς· πρότερον μὲν γὰρ, φησὶν, οὐκ ἦς καλὴ· διότι τοῦ ἀρχετύπου κάλλους ἀποξενωθείσα τῇ πονηρᾷ γειννᾷσκει τῆς κακίας πρὸς τὸ εἰδεχθῆς ἡλλοιωθῆς· ἀποστὰσα δὲ νῦν τῆς τοῦ κακοῦ κοινωνίας, καὶ ἐμοὶ πλησιάσασά τῷ ἀρχετύπῳ κάλλει, καὶ αὕτη καλὴ γέγονας, οἷόν τι κάτοπτρον τῷ ἐμῷ χαρακτῆρι ἐμμορφωθείσα· εἶτα ἐπισχών, καὶ οἷον ἐν προσθήκῃ τινὶ καὶ ἐπιτάσει γενομένην τοῦ κάλλους αὐτὴν θεασάμενος, πάλιν τὴν αὐτὴν ἐπαναλαμβάνει λόγον εἰπών· Ἰδοὺ εἰ καλὴ· ἀλλ' ἐν τῷ προτέρῳ τὴν πλησίον ὠνόμασεν· ἐνταῦθα δὲ τὴν ἐκ τοῦ ὀνόματος τῶν εἰδῶν γνωρίζομένην· Ὁφθαλμοὶ σου γὰρ, φησὶ, περιστερά· πρότερον μὲν γὰρ ὅτε τῷ ἵππῳ ἀφωμοιώθη, ἐν σιαγόνι τε καὶ τραχήλῳ ὁ ἑπαινος ἦν· νῦν δὲ ὅτε τὸ ἴδιον αὐτῆς ἀνεφάνη κάλλος, ἡ τῶν ὀφθαλμῶν χάρις ἐγκωμιάζεται· ὁ δὲ τῶν ὀφθαλμῶν ἑπαινος, τὸ περισσεῖν εἶναι τὰ ὀμματα· ἐπειδὴ πρὸς ὃ ἂν τις ἐνατενίσῃ, τούτου δέχεται ἐν ἑαυτῷ τὸ ὁμοίωμα· καὶ γὰρ φασιν οἱ τὰ τοιαῦτα φυσιολόγων ἐπιστήμονες, ὡς τὰς τῶν εἰδῶν ἐμπώσεις δεχόμενος ὁ ὀφθαλμὸς, αἱ τῶν ὀρατῶν ἀπορρέουσιν, οὕτως ἐνεργεῖ τὴν ὕψιν· ἡ μυχέτι αἷμα καὶ σάρκα, τούτεστι τὸν σωματικὸν βίον, βλέπουσα νύμφη, ἀλλὰ τῆς σωματικῆς προσπαθείας ἀπὸ πλάγμην, εἰκότως τὸ τῆς περισσεύσεως εἶδος ἐν τοῖς ὀμμασιν ἔχειν λέγεται· τούτεστι τὸν χαρακτῆρα τῆς πνευματικῆς ζωῆς, τῷ διορατικῷ τῆς ψυχῆς ἐναυγάσασα· καὶ ἐπεὶ περ ὁ καθαρὸς αὐτῆς ὀφθαλμὸς, δεκτικὸς τοῦ τῆς περισσεύσεως χαρακτῆρος γέγονεν, ἔχουν τοῦ ἀγίου Πνεύματος, διὰ τοῦτο χωρεῖ καὶ τὸ τοῦ νυμφίου κάλλος θεάσασθαι· «Ὁὐδεὶς γὰρ δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν, εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ.»

A Quod si vero etiam secundum aliam expositionem botrus Cypri sit, considerandum quomodo cum Cypri botrus esset, non in vineis Cypri sed Engaddi esse dicitur? Fortassis utique quando erat in sinu Patris, ante incarnationem, botrus erat Deus Verbum existens; quando autem ad mundum per carnem advenit, in vineis exstitit Gaddi in qua oculi tentationis non habentes accuratam veritatis comprehensionem, eum qui apparebat cognitu difficilem reddebant, dum mens ad utraque æqualiter inclinaretur, ad divinam dignitatem propter miracula, et ad humanam vilitatem propter passiones. Postquam igitur, tam in operibus quam in doctrinis talem ejus diligentiam alternis exercuisset sponsus, magis ea quæ ipsi aderant, suo testimonio confirmans, ait: *Ecce, pulchra es*, etc.

Vers. 14. *Ecce pulchra es, propinqua mea, ecce pulchra es: oculi tui columbæ.*

Gregorii. — In præcedentibus quidem illi ejusdam equi apparentem sub testimonio tribuit pulchritudinem, nunc vero tanquam virginis de cætero in ipsa reluctantem approbat venustatem, et ait: *Ecce pulchra es, propinqua mea.* Docet autem per hæc oratio hanc pulchritudinis esse resumptionem quod fonti pulchritudinis propinqua facta sit. Nam prius quidem, inquit, non eras pulchra, quod mala vitii appropinquatione a primaria abalienata pulchritudine, in deformitatem fueris commutata. Nunc autem a mali societate recedens mihi quæ appropinquans: exemplari pulchritudini ipsa quoque pulchra evasisti, velut quoddam speculum meo characteri conformata. Deinde cum se cohibuisset et eam veluti in quadam additione et accessione contemplatus esset pulchritudinis, rursus eandem repetit orationem, dicens: *Ecce pulchra es.* Sed prius eam nominavit propinquam; hic autem ex specie oculorum cognitam. *Oculi enim tui*, inquit, *columbæ.* Prius enim quando equo fuit assimilata, laus erat in maxilla et collo, nunc autem cum ejus propria apparuit pulchritudo, laudatur gratia ejus oculorum. Laus autem ejus oculorum quod sint oculi columbæ, siquidem in quod quis defixerit oculos, ejus in se suscipit similitudinem. Tradunt enim qui sunt præditi scientia hujusmodi rerum naturalium, quod oculus simulacrorum incisiones ex rebus aspectabilibus emanantes excipiens, ita formet visionem. Igitur non amplius ad carnem et sanguinem, hoc est ad vitam corporalem sponsa respiciens, sed a corporea affectione liberata, merito columbæ speciem in oculis habere dicitur, hoc est characterem vitæ spiritualis perspicaci animi facultate illustrari. Et quoniam purus ejus oculus capax factus est characteris columbæ, nempe Spiritus sancti, propterea etiam capax est contemplandi sponsi pulchritudinem. «Nemo enim potest dicere Dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto»¹⁸.

¹⁸ 1 Cor. xii. 5.

Nili. — Bis dicit *pulchra* propter ejus in utroque homine, interiore, inquam, et exteriori, puritatem. *Columbæ* autem ejus oculos merito appellat, quoniam omnibus pro diversitate rerum circa ipsum gestarum simul una mentem mutantibus et alia quidem ante passionem, alia vero in ipsa passione de ipso cogitantibus, atque heterodoxis juxta earum contrarietatem phantasii firmitatem propositi convellentibus, sola spiritaliter ea quæ fiebant intelligebat, nihil eorum quæ accidebant secundum multorum opinionem judicans, sed eam quam ab initio de ipso tanquam Deo existimationem habuerat, in utrisque temporibus custodiens. Propinquam porro ipsam vocat, propter incarnationem quandoquidem ejus corpus assumpsit. Sed et sororem ipsam vocat propter conjunctionis puritatem, et sponsam propter invidiæ vacuitatem; semper enim existens sponsa vigentem ac recentem habet amorem, diligens et dilecta.

Cyrelli. — Pulchram eam dicit, haud sicut antea inter mulieres dixerat: sed dum hic eam proximæ titulo denotat, sponsæ laudem duplicat sponsus, dotes ejus theoreticas simul practicasque commendans. Jam oculos mentis cordisque dicit, columbæque oculos propter perspicaciam, quod etiam de Spiritu dato accipitur. Ait ergo sponsam mente auctam quæ Deum solum spectat. Oculi autem sunt etiam innocui acuteque cernentes Ecclesiæ magistri.

Vers. 15, 16. *Ecce pulcher es, frater meus, et formosus; lectulus noster umbratus. Trabes nostræ cedræ, laquearia nostra cupressi.*

Philonis. — Vel pulcher in lege, speciosus in Evangelio; pulcher in prophetis, speciosus in apostolis; pulcher temporalibus bonis adjuvando, et speciosus in bonis futuris. *Cubile nostrum umbratum.* Tu autem nos in morte respicis. Nam « Etiam si ambulavero in medio umbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es »¹⁷. Sponsa autem de domo sibi a sponso ædificata glorians illa dicit, per tigna sanctos prophetas designans. Justus enim sicut palma florebit, quasi cedrus Libani multiplicabitur. Laquearia domum et pulchram et jucundam efficiunt.

Gregorii. — Omnia enim, inquit, quæcunque mihi pulchra videbantur, ut gloria vel pulchritudo, aut principatus vel quidlibet ejusmodi, aversabar. Non mihi amplius aberrat de bono judicium, ut aliud aliquid æstimem, præter te, esse bonum ac pulchrum. Tu enim verus pulcher, nec pulcher tantum, sed ipsa boni pulchrique essentia, qui cum vitæ æternitate simul extendis speciem seu decorem, qui nomen fecit hominum amor. Tanquam ex Juda vobis ortus es; Judæorum enim populus frater ejus qui ad te ex gentibus accedit, recte propter divinitatis tuæ in carne factam manifestationem, ejus quæ amat nominatus es frater meus. Deinde

Neliou. — Δις τὸ καλὴ λέγει· διὸ τὴν ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ἀνθρώποις αὐτοῖς τῷ τε ἔσω καὶ τῷ ἔσω· καθαρότητα· περισσεύει δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῆς εἰκότως προσαγορεύει· ἐπειδὴ πάντων τῇ διαφορᾷ τῶν περὶ αὐτὸν οἰκονομηθέντων συμμεταβαλλόντων τὴν γνώμην· καὶ ἄλλα μὲν πρὸ τοῦ πάθους, ἄλλα δὲ ἐν τῷ πάθει περὶ αὐτοῦ ὑπολαβόντων· καὶ ἑτεροδόξοις ταῖς κατ' ἐναντιότητα φαντασίαις τὸ ἰσχυρὸν τῆς προαιρέσεως κλονησάντων, πνευματικῶς ἐνδὲς τὰ τελούμενα· οὐδὲν συμβαίνοντων κατὰ τὴν τῶν πολλῶν ὑπόληψιν κρίνουσα· τὸν δὲ ἐξ ἀρχῆς περὶ αὐτοῦ ὡς Θεοῦ διέξαν ἐν ἑκατέρου φυλάξασα τοῖς καιροῖς· πλησίον δὲ αὐτὴν λέγει διὰ τὴν ἐνανθρώπησιν, ἐπειδὴ τὸ ἐκεῖνης ἀνέλαθε σῶμα· καλεῖ δὲ αὐτὴν καὶ ἀδελφὴν, διὰ τὸ τῆς συναφείας ἀγνόν· καὶ νύμφην, διὰ τὸ ἀδιάφορον· αἶψα γὰρ οὕσα νύμφη, ἀκμάζοντα καὶ νεαρὸν ἔχει τὸν πόθον, ἀγαπῶσα καὶ ἀγαπωμένη.

Kypriou. — Κατὴν αὐτὴν φησιν, οὐχ ὡς πρότερον ἐν γυναιξὶ λέγων μόνον, ἀλλ' ἤδη καὶ ὡς πλησίον αὐτοῦ ἀναδιπλασιάζει τῆς νύμφης ὀνυμφίος τὸν ἔπαινον· τὸ τε θεωρητικὸν αὐτῆς ἐπαινῶν, καὶ τὸ πρακτικόν· ὀφθαλμοὺς δὲ τοὺς εἰς νοῦν καὶ καρδίαν φησιν· περισσεύει, τὸ διορατικὸς, καθὼ καὶ εἰς Πνεῦμα λαμβάνεται· λέγει οὖν ὡς ἐδέξατο νοῦν ἢ νύμφη, μόνον ὁρῶντα Θεόν· ὀφθαλμοὶ δὲ καὶ οἱ ἀσκακοὶ καὶ ὀφθαλμοὶ τῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλοι.

15, 16. Ἰδοὺ εἰ καλὸς, ἀδελφός μου, καὶ γὰρ ὠραίος· κλίτη ἡμῶν σύσκιος· δοκοὶ ἡμῶν κέρδροι· φαντώματα ἡμῶν κυνάρισσοι.

Φίλωνος. — Ἦγουν καλὸς ἐν νόμῳ, ὠραίος ἐν προφήταις, ὠραίος ἐν ἀποστόλοις, καλὸς ἐν ἀγαθοῖς τοῦ παρόντος αἰῶνος, ὠραίος ἐν τοῖς τοῦ μέλλοντος. Προσκλίτη δὲ ἡμῶν σύσκιος, σὺ δὲ ἡμᾶς καὶ ἐν θανάτῳ σκέπεις. « Ἐάν γὰρ πορευθῶ ἐν μέσῳ σκιᾶς θανάτου, οὐ φοβηθήσομαι κακὰ, ὅτι σὺ μετ' ἐμοῦ εἶ »· ἐγκαλλυπτιζομένη δὲ ἡ νύμφη τῷ οἰκοδομηθέντι αὐτῇ παρὰ τοῦ νυμφίου οἴκῳ, ταῦτα φησιν· δοκοὺς μὲν λέγουσα τοὺς ἁγίους προφῆτας· δίκαιος γὰρ ὡς φοῖνιξ ἀνθήσει, ὥστε κέδρος ἢ ἐν τῷ Λιβάνῳ πληθυνθήσεται· φαντώματα γὰρ ἢ τῶν σανίδων εὐαρμοστίᾳ πρὸς γλυφὴν τεκτόνων ἐπιτηδεῖα.

Γρηγορίου. — Πάντα γὰρ ὅσα μοι πρότερον ἐν καλοῖς ἐνομιζέτο, φησὶν, οἷον δόξα ἢ κίλλος ἢ δυναστεία ἢ τι τοιοῦτον, ἀπεστράφη, καὶ οὐκ ἔτι μοι πεπλάνηται ἢ τοῦ καλοῦ χρίσις, ὥστε παρὰ σέ, ἀλλ' ὅτι καλὸν οἶσθαι· σὺ γὰρ ὁ ἀληθὴς καλός· οὐ καλὸς δὲ μόνον, ἀλλ' αὐτὴ τοῦ καλοῦ ἡ οὐσία, ὃ τῇ αἰδιότητι τῆς ζωῆς συμπαρατείνων τὴν ὥραν, ᾧ νομα ἢ φιλανθρωπία ἐγένετο· ὡς δὲ ἐξ Ἰουδα ἀνατελλας ἡμῖν· ἀδελφός γὰρ ὁ ἐξ Ἰουδαίων λαὸς τοῦ ἐξ ἐθνῶν σοι προσκίνο, καλῶς δὲ τὴν ἐν σαρκὶ γεγενημένην τῆς θεότητός σου φανέρωσιν, ἀδελφίδος τῆς ποθοῦσης κατανυγασθῆς. Εἶτα ἐπιγαγε· Προσκλίτη ἡμῶν σύσκιος· τευτέστιν, ἔγνω σου, ἥτοι γινώσεται

¹⁷ Psal. xxii, 4.

ἡ ἀνθρωπεία φύσις σύσκιον τῆ οἰκονομίας γενόμενον· ἡλθες γὰρ σὺ, φησὶν, ὁ καλὸς ἀδελφίδης, ὠραῖος πρὸς τῇ κλίνῃ ἡμῶν σύσκιος γενόμενος· ὠραῖος, ἀλλ' ὡς χωροῦμεν δέξασθαι· καὶ γὰρ ἡ πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα ἐπανάπαυσις σου, συνεσχίασε τῇ σαρκὶ τὴν θεότητα· ἐπεὶ τίς ἂν ὑπέστησε τὴν ἐμφάνειαν; Κλίνην δὲ ὀνομάζει, ὡς νόμφη, τῇ τροπικῇ σημασίᾳ τῇ πρὸς τὸ θεῖον ἀνάκρασιν, καὶ κοινωνίαν ἀνθρωπίνης οὐσίας ἐρμηνεύουσα· ταύτην δὲ οὐκ ἂν ἄλλως ἦν δυνατόν γενέσθαι, εἰ μὴ διὰ τοῦ συσκίου ἡμῖν φανῆναι τὸν Κύριον· ὅς οὐ νυμφίος μόνον, ἀλλὰ καὶ οἰκοδόμος ἐστίν· αὐτὸν ἡμῖν καὶ τεχνιτεύων τὸν οἶκον, καὶ ὕλη τῆς τέχνης γενόμενος· ὄροφον γὰρ ἐπιβάλλει τῷ οἴκῳ, διὰ τῆς ἀσχηπτου ὕλης καλλωπίζων τὸ ἔργον· τοιαύτη δὲ ἐστὶν ἡ κέδρος καὶ ἡ κυπρίσσιος· κέδροι μὲν γὰρ διὰ τὸ ἐπιμήκεις εἶναι ἐν πλάτει τοῦ οἴκου τῷ ὀρόφῳ διαλαμβάνουσι· κυπρίσσοι δὲ διὰ τῆς γενομένης φατνώσεως, τὴν ἐνδοθεν τοῦ οἴκου κατασκευὴν ὠραΐζουσιν· ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ὁ Κύριος βροχὴν ὀνομάζει τὰς ποικίλας τῶν πειρασμῶν προσβολὰς ἐπὶ τοῦ καλῶς τὴν οἰκίαν ἐπὶ τὴν πέτρην οἰκοδομήσαντος· ὅτι κατέβη ἡ βροχὴ, καὶ ἐπνευσαν οἱ ἀνεμοὶ, καὶ ἦλθον οἱ ποταμοί, καὶ ἀπαθὲς ἔμεινεν ἐν τούτοις τὰ οἰκοδομήματα· χρεῖα τοιούτων ἡμῖν δοκῶν, αἰτινὲς εἰσιν αἱ ἀρεταὶ αἱ τὰς πειρασμῶν ἐπιβρόχας οὐ προσέονται, στερεαὶ οὔσαι καὶ ἀνένδοτοι· καὶ τὸ πρὸς κακίαν ἀμέθεκτον ἐν τοῖς πειρασμοῖς διασώζουσαι· μήποτε μαλακισθέντες διὰ τῆς τῶν παθημάτων ἐμπτώσεως, κοῖλοι γενώμεθα, καὶ τὴν ἐπιβρόχην τῶν τοιούτων ὑδάτων ἔξωθεν ἐπὶ τὴν καρδίαν εἰσρέουσιν ἐν τῷ τῶν ταμειῶν παραδεξιώμεθα, δι' ὧν φθείρεται ἡμῖν τὰ ἀπόθετα· αἰνίττεται δὲ διὰ τῶν δοκῶν καὶ τοῦ φατνώματος ὁ λόγος, ὅπερ ἐστὶν εὐρυθμὸς τις καὶ διάγλυφος σανίδων πῆξις, τὸ τῆς ὀρόφου κάλλος διαποικίλουσα· καὶ τῆς εὐπνοίας τῆς φυσικῶς παρακολουθούσης τῇ κυπαρίσσῳ, ἥτις καὶ σηπεδόνος ἐστὶν ἀπαράδεκτος, καὶ πρὸς πᾶσαν τεκτονικὴν φιλοτεχνίαν ἐπιτίθειος· τῇ μὴ μόνον ἐν τῇ ψυχῇ τὰς ἀρετὰς ἐν ἔξει κατορθοῦσθαι κατὰ τὸ δόλον, ἀλλὰ μηδὲ τῆς κατὰ τὸ φαινόμενον εὐσχημοσύνης ἀμελῶς ἔχειν· χρὴ γὰρ προνοεῖν καλὰ ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων· καὶ θεῷ μὲν πεφανερωθῆναι, ἀνθρώπους δὲ πείθειν καὶ καλὴν μαρτυρίαν ἔχειν ἀπὸ τῶν ἔξωθεν· λάμπειν τε τοῖς φωτεινοῖς ἔργοις ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, καὶ εὐσχημόνως περιπατεῖν πρὸς τοὺς ἔξωθεν· ταῦτά ἐστι τὰ φατνώματα τὰ διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ εὐωδίας, ἥς αἰνιγμά ἐστιν ἡ κυπρίσσιος ἐν τῇ εὐσχημοσύνῃ τοῦ βίου φιλοτεχνούμενα.

Νείλου. — Συγγνωμόνως πάλιν αὕτη, μάλλον δὲ ἐκπληροσμένη, ἐπὶ τῷ ἀκοῦσαι καλῇ παρὰ τοῦ νυμφίου· μόνῳ γὰρ κείνῳ τὴν τοιαύτην ἐπὶ κλησιν ἀρμόζον ἐννόμιζε, θνητῷ δὲ οὐδενί· εὐθέως ἐπ' αὐτὸν ἀναστρέφει τὴν μαρτυρίαν· Ἰδοὺ εἰ καλὸς ὁ ἀδελφίδης μου, λέγουσα, καὶ γὰρ ὠραῖος πρὸς, ἀντὶ τοῦ, περὶ σῶός· οὕτω γάρ τισι διαίρειν ἔδοξε· καὶ μετὰ τοῦτο

A subiungit *Lectulus noster umbrosus* : hoc est : Te cognovit sive cognosceat humana natura umbrosum factum per dispensationem. Venisti enim, inquit, tu pulcher fratruelis, ad lectum nostrum, factus umbrosus. Speciosus sed prout capere possumus. Etenim tua cum humanitate commoratio obumbravit carne divinitatem. Alioquin quis sustinisset apparitionem? Lectum autem nominat sponsa tropica significatione interpretans humanæ naturæ cum divina contemperationem atque communicationem. Fieri autem non poterat ut ea esset, nisi per hoc quod Dominus umbrosus per corpus nobis apparuit, qui non solum est sponsus, sed etiam ipse ædificatus in nobis fuit Dominus, et domus architectus et artis materia, tectum enim imponit domui per materiam imputribilem opus ornans : talis est autem cedrus et cupressus. Cedri namque quod proceræ sint, latitudinem domus tecto complectuntur; cupressi autem per ea quæ dicuntur laquearia, decorem addunt internæ operis constructioni. Cum enim in Evangelio Dominus imbrem vocet varios tentationum insultus, dicens de eo qui recte domum supra petram ædificaverat : quod descenderit imber, et flaverint venti, et venerint fluvii; et in iis illæsum manserit ædificium¹⁸. Opus est nobis istiusmodi trabibus quæ sunt virtutes quæ tentationum alluviones non intromittant, utpote firmæ ac solidæ, quæ non facile cedant et hoc servient ut in tentationibus a vitio minime emolliantur; ne per passionum ingruentiam emoliti excavemur et ejusmodi aquarum extrinsecus in cor influentium influxum intra penetralia admittamus quibus nobis pereant quæ sunt reposita. Insinuat autem, ut opinor, sermo per trabes et laquearia (quæ sunt apta quædam et concinna ac celata asserum compactio, tecti varians pulchritudinem), et fragrantiam quæ naturaliter cyparissum consequitur, quæque nullam admittit putredinem, et est apta ad omne artificium fabrilis, non solum in occulto habituales animæ virtutes recte ordinandas, sed nec eam quæ deforis apparet decentiam ac honestatem esse negligendam. Sunt enim providenda bona coram Deo et hominibus, et oportet Deo quidem esse manifestam, hominibus autem D persuadere et bonum habere testimonium apud eos qui foris sunt, et splendidis lucere operibus coram hominibus, et decore honesteque ambulare apud eos qui foris sunt : hæc sunt laquearia per bonum Christi odorem cuius ænigma est cupressus, in vitæ honestate artificiose elaborata.

Nili. — Benevole rursum ipsa, quin potius obstupefacta quod audiret se pulchram a sponso nominari, (ipsi namque soli, mortalium vero nulli, istiusmodi appellationem congruere putabat), statim ad ipsum convertit testimonium dicens : *Ecce pulcher es, frater meus, et formosus* πρὸς, pro valde, sic enim quibusdam placuit distinguere,

¹⁸ Matth. vii, 24, 25.

et postea illud : *Lectus noster umbratus, corpus A* dicentes commune in quo requiescunt ambo, scilicet Deus Verbum et anima beata; cavente sponso ne ipsa sub dio moraretur, ne rursus ex injuria radiorum solis adversi veteris nigredinis quidquam pateretur. Secundum aliam vero interpolationem sic intelligitur ac si sponsa dicat : O sponse, tu solus vere diceris pulcher et formosus, non adscititiam, sed naturalem habens pulchritudinem. At ubi lectulus quoque noster factus es et umbratus, puram quidem habens formam deitatis, sed eandem obumbrans forma servi; et quasi sub velamento carnis quæ quidem divinitatis propria sunt operans, sed cognitu difficilis existens, propter argumentum corporis quod ea quæ mirifice patrata sunt abdit.

Origenis. — Nunc sponsa primum visa est accuratius inspexisse sponsi pulchritudinem, etc.

CAP. II.

Vers. 1. *Ego flos campi, lilium convallium.*

Cyrilli. — Tanquam recepto jam desursum imbre, editoque virtutis partu, agresti se flori sponsa comparat : ostenditque quantopere prosit Christi adventus, siquidem valles queque semini cuilibet ineptas, floribus ejusmodi plenas narrat. Etenim se vallem appellat, propterea quod a daemonibus olim incolis depressa fuerat.

Philonis. — Hæc dicit sponsa; audivit enim ab Isaia : « Exsultet deserta, et floreat et lilium »¹⁹; et a Domino : « Considerate lilia agri »²⁰; Dominus dicere intendit eos qui super terram sunt fideles post mortem florescere. Lilium enim convallium mortuum designat.

Hæc sponsa de semetipsa edisserit dicens : Ego postquam fuit in lecto nostro sponsus corpore obumbratus, qui ædificavit sibi domum me virtutum cedris tegeus; facta sum, inquit, flos odoriferus et purus splendidusque ex humana natura, in latitudine campi, elegantia coloris, et odoris fragrantia, cæteris floribus antecellens, lilium nuncupatum continentie splendore corruscans. Hic autem campus comparatione verticis cælestis vallis nominatur, in quo bene culta ex imo vallis in altum educitur, sicut fert natura lilii quo etiam in sublimi sua illi constet pulchritudo, terrena commistione minime polluta, nec vitæ spinis a malignis virtutibus suffocata, quas diaboli filias tacite insinuavit.

Nili. — Lilium seipsam vocat, vel quod decori sit vallibus propter actionum seu cogitationum humilitatem sic nominatis, in utrisque splendide

Ἡ κλίη ἡμῶν σύσκιος τὸ σῶμα λέγοντες τὸ κοινὸν ἐν ᾧ ἀναπαύοντο ἀμφότεροι, ὃ τε Θεὸς Ἀλόγος καὶ ἡ μακαρία ψυχὴ· φειδόμενου τοῦ νυμφίου ὑπαίθρον αὐτὴν ἔχειν· μὴ πάλιν ἐξ ἐπηρείας τοῦ ἐναντίου ἡλίου ἀκτῖνες πάθῃ τι τῆς παλαιᾶς μελανότητος· κατα δὲ τὴν ἐτέραν διαίρειν, οὕτω νοηθῆσεται· ὡσανεὶ τῆς νύμφης λεγομένης, ὅτι, Ὡς νυμφίς, σὺ μόνος ἀν ἐνδίκως λέγοιο καλὸς καὶ γε ὠραίος, μὴ ἐπικτητον, ἀλλὰ φυσικὸν ἔχων τὸ κάλλος· καὶ πρὸς κλίη δὲ ἡμῶν γενόμενος, ὠραίος εἰ καὶ σύσκιος, τὴν μὲν θείαν τῆς θεότητος καὶ ἀχραινῆ μορφήν, καὶ ὡς ὑπὸ παραπέτασματι τῇ σαρκί, ἐνεργῶν μὲν τὰ τῆς θεότητος ἴδια· διὸ διάγνωστος δὲ γενόμενος διὰ τὴν ἐπικρούπουσαν τὰ ἐπιτελούμενα παραδόξως τοῦ σώματος περιβολήν.

B

Ἀριγέρους. — Νῦν ἔοικε πρότερον ἐναιωραχέναι τρανότερόν τε τοῦ νυμφίου κάλλει ἢ νύμφη, κ. τ. λ. (25).

ΚΕΦΑΛ. Β'.

α'. *Ἐγὼ ἄνθος τοῦ πεδίου, κρίνον τῶν κελίδων.*

Κυρίλλου. — Ὡς δεξαμένη ἡ νύμφη τὸν ἀνωθεν ἕτερον, καὶ τεκοῦσα τὴν ἀρετὴν, ἀνθίει αὐτὴν παραβάλλει πεδίου· δείκνυσιν δὲ ὅσον ὠφέλησεν ἡ τοῦ Χριστοῦ ἐπιδημία, ὅπου γε καὶ τὰς κοιλάδας τὰς ἀνεπιτηδέους πρὸς ἅ παντασφόρον, τοιοῦτων μεστὰς ἐδείξεν ἀνθρώων· κοιλάδα γὰρ λέγει τὴν ἀποκοιλανθεῖσαν ἀπὸ τῶν οἰκησάντων αὐτὴν πάσαι ζωιμόνων.

C

Φίλωνος. — Ταῦτα φησιν ἡ νύμφη ἀκούσασα παρὰ Ἡσαίου, « Ἀγαλλιάσθω ἔρημος, καὶ ὡς κρίνον ἀνθείτω »· καὶ παρὰ τοῦ Κυρίου, « Καταμάθετε τὰ κρίνα τοῦ ἀγροῦ »· λέγει δ' ἂν ὁ Κύριος ἐπὶ γῆς γεγονέναι, ὡς ἀνθήσωσιν οἱ πιστοὶ καὶ ἐν τῷ ᾄδει· τοῦτο γὰρ κοιλάδων κρίνον ὃ ἔστι νεκρὸς.

Γρηγορίου (26). — Ταῦτα ἡ νύμφη περὶ αὐτῆς διεξέρχεται λέγουσα· Ἐγὼ μετὰ τὸ γενέσθαι ἐν τῇ κλίη ἡμῶν τὸν νυμφίον συσκιασθέντα τῷ σώματι, ὃς ὠκοδόμησεν ἐν αὐτῷ τὸν οἶκον ἐμὲ, ταῖς τῶν ἀρετῶν κέδροις ὠρόφωσε, γέγονε, φησὶν, ἄνθος εὐσμών τε καὶ καθαρὸν καὶ λαμπρὸν, ἐκ τῆς ἐν τῷ πλάτει ἀνθρωπίνης φύσεως τοῦ πεδίου, εὐχροίας τε καὶ εὐωδίας, τῶν λοιπῶν ἀνθρώων διαφέρον, ὃ λέγεται *κρίνον*, τὴν τῆς σωφροσύνης ἀπαστρέπτου μαρμαρυγὴν· τὸ πεδὶον τοῦτο συγκρίσει τῆς οὐρανίας ἀψίδος κοιλάς· ὀνομάζεται· ἐν ᾧ ἡ γεωργηθεῖσα καλῶς ἐκ τοῦ κοίλου πρὸς τὸ ὕψος ἐκδίδεται, ὡς καὶ τοῦ κρίνου ἡ φύσις· ὡς ἂν ἐν μετεώρῳ καθαρὸν αὐτῇ διαμένη τὸ κάλλος τῇ πρὸς τὴν γῆν ἐπιμιξία μὴ μολυνόμενον, μὴδὲ συμπιγνόμενον ταῖς ἀνάγκαις τοῦ βίου, ταῖς πονηραῖς δυνάμεσιν· ὃς τοῦ διαβόλου θυγατέρας κατὰ τὸ σιωπόμενον ἠνίκατο.

Νελλου. — Κρίνον αὐτὴν, φησὶν, ἡ διὰ τὸ ἐμπρέπειν ταῖς διὰ ταπεινότητα πράξεων ἢ νοημάτων κοίταις ὀνομαζομέναις, φαιδρῶς ἐν ἐκατέροις κε-

¹⁹ Isa. xxxv, 1. ²⁰ Matth. vi, 23.

NOTÆ.

(25) *Patrol.* t. XVII, col. 260.

(26) Anonyma sunt in C. B.

κοσμημένη καὶ λάμπουσα· ἢ ὅτι κρίνειν μέλλει τὰς
τοιαύτας ψυχὰς ἐν τῷ μέλλοντι ἐκ συγκρίσεως τῶν
ἰδίων κατορθωμάτων, οὐδὲν ἔχουσα ἐν τῇ φύσει πλεόν
ἐκείνων ὡς Νινευίται, καὶ βασίλισσα Νότου κατακρί-
νει τὴν ἀπιστον γενεάν· ἄνθος δὲ τοῦ πεδίου εἶναι
λέγεται, τάχα μὲν τῶν κοιλάδων σημαίνουσιν,
καὶ διὰ τὸ ταπεινὸν καὶ ἀγεώργητον, καὶ διὰ τὸ
πληθυντικῶς ὀνομάζεσθαι τὰ ἐκ βάθους ἀσεβείας εἰς
ἐπίγνωσιν ἔλθοντα ἔθνη· τοῦ δὲ πεδίου τοῦ Ἰσραὴλ
διὰ τὸ ἐξομαλίσθαι πρὸς ἐπιτηδειότητα γεωργίας,
τοῖς προφητικαῖς καὶ νομικοῖς παιδεύμασιν· καλῶς
δὲ καὶ τούτων οὐχὶ καρπὸς ἀλλ' ἄνθος εἶναι λέγε-
ται· οὕτω γὰρ τὸ τοῦ σταυροῦ τὴν γῆν ἀνατέμνει
ἄρετρον, ὅπερ ἐπέθηκε τοῖς ἀποστόλοις ὡς βούσιν ὁ
Κύριος, ζυγάδην ἐπὶ τὴν γεωργίαν ἀποστείλας αὐ-
τοῦς, οὐδέπω αἰματι παπώτιστο δεσποτικῶ· διδ
ἀκαρπος ἦν καὶ στείρα.

Ὁριγένους. — Ἄνθος λέγει τὸ ὁδεῦον ἐπὶ τὸ γε-
νέσθαι καρπὸς, κ. τ. λ. (27).

β'. Ὡς κρίνον ἐν μέσῳ ἀκανθῶν, οὕτω ἡ πλῆ-
σιον μου ἀνὰ μέσον τῶν θυγατέρων.

Γρηγορίου. — Ὅσῃν ἑρῶμεν τῆς εἰς τὸ ὕψος ἀνόδου
τὴν προκοπὴν ἐπὶ τῆς ψυχῆς γινομένην. Πρώτη ἀνο-
δος, τὸ πρὸς τὴν καθαιρετικὴν τῆς ἐναντίας δυνά-
μειος ἵππον ἁμοιωθῆναι. Δευτέρα ἀνοδος, τὸ πλησίον
αὐτῇ γενέσθαι, καὶ περισσεύει· ποιῆσαι τὰ ἡμματα.
Τρίτη τοίνυν ἀνοδος τὸ μηκέτι πλησιῶν, ἀλλ' ἀδελφὴν
τοῦ δεσπότου ὀνομασθῆναι. «Ὁ· ἂν ποιήσῃ, φησὶ,
τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς· μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς,
οὗτος ὁ ἀδελφός μου, καὶ ἀδελφὴ μου, καὶ μήτηρ
ἐστίν.» Ἐπεὶ οὖν γέγονεν ἄνθος, μηδὲν ὑπὸ τῶν
ἀκανθῶν πειρασμῶν πρὸς τὸ γενέσθαι κρίνον
παραδραβεῖσα, ἐπιλαθομένη δὲ τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ οἴ-
κου τοῦ πατρὸς αὐτῆς, πρὸς τὴν ἀληθινὴν εἶδος Πα-
τέρα, διδ καὶ ἀδελφὴ τοῦ Υἱοῦ ὀνομάζεται, τῷ τῆς
υἰοθεσίας πνεύματι πρὸς τὴν συγγένειαν ταύτην
μεταποιηθεῖσα, καὶ τῆς πρὸς τὰς θυγατέρας τοῦ ψευδο-
νόμου πατρὸς κοινωνίας ἀπάλλαγείσα, πάλιν γίνεταί ἐαυτῆς ὀψηλοτέρα, καὶ βλέπει τὸ μυστήριον, διὰ τῶν
τῆς περισσεύει· ὀφθαλμῶν· λέγω δὲ τῷ πνεύματι τῆς προφητείας.

Αὕτη (27') τοῦ Νυμφίου ἐστὶν ἡ φωνή, μαρτυροῦσα
τῇ Νύμφῃ πλεόν ὧν ἑαυτῇ προσμαρτυρήσεν· ἐπειδὴ
γὰρ ἑαυτὴν εἶπε κρίνον, τὰς δὲ λοιπὰς ψυχὰς κοι-
λάδας, ἢ μετριοφρονοῦσα, ἢ καὶ ἀγνοήσασα· οὐ πᾶν
στοχαζομένη τῆς ἀληθείας· τὴν σύγκρισιν ἐποίησατο
αὐτῆς ὁ μᾶλλον εἰδὼς τῶν γινομένων καταστάσεων
τὰς ιδιότητας· καὶ κρίνω μὲν ταύτην παρεικάζει,
διὰ τὸ μηδὲν τὴν ἀπὸ τῶν σωματικῶν μέριμναι
ἀναδέχεσθαι, ἀφροντίστως δὲ τοῖς παταυχοῦσι, τὴν
τοῦ σώματος ἐκπληροῦν χρεῖαν, ἀταλαίπωρον καὶ
αὐτοσχέδιον τὴν διαγωγὴν ἐλομένην διὰ τὴν περὶ

ornata et relucens : vel quod in futuro iudicio judi-
catura sit istiusmodi animas ex comparatione
suorum recte gestorum, cum in natura nihil am-
plius illis habeat, sicut Ninivite ac regina Austri
condemnabunt incredulam generationem. Flos au-
tem campi esse dicitur, fortassis quidem vallium
significatarum tum propter humilitatem culturæ-
que carentiam, tum quia pluraliter sic nomi-
nantur gentes ex profundo impietatis ad cognitio-
nem venientes ; campi vero Israel, quia propheticiis
ac legalibus doctrinis ad agriculturam probe com-
parati ac complanati sunt. Recte autem etiam horum
necdum fructus, sed flos esse dicitur, nondum
enim crucis aratrum terram proscindit, quod Do-
minus apostolis tanquam bobus jugaliter imposuit,
ad agriculturam illos mittens : necdum sanguine
Dominico rigata erat, quapropter infrugifera ster-
ilisque exsistebat.

Origenis. — Florem dicit id quod in via est ut
fructus fiat, etc.

VERS. 2. Sicut lilium in medio spinarum, sic pro-
pinqua mea in medio filiarum.

Gregorii. — Quantum videmus ascensum in altum
tantum videmus esse animæ protectum : primus as-
census est assimilari equis qui virtutem adversariam
e medio sustulerunt ; secundus, quod facta sit propin-
qua sibi fecerit oculos columbæ ; tertius, jam as-
census quod etiam soror Domini nominetur. « Qui
enim fecerit, inquit, voluntatem Patris mei, hic
frater et soror et mater est ¹¹. » Postquam ergo
facta est flos, nihil a spinosis læsa fuit tentationi-
bus quominus esset lilium ; oblita populi et domus
patris et matris suæ, aspexit ad verum Patrem, et
a Deo vocatur soror Filii, spiritu filiorum adoptio-
nis in hanc adoptata cognationem ; et ab illa falsi
nominis patris [filiarum communione] liberata se-
ipsa rursus fit sublimior, et aspicit mysterium per
oculos columbæ, spiritu, inquam, prophetiæ.

etiam videtur, quod etiam soror Domini nominetur. « Qui
enim fecerit, inquit, voluntatem Patris mei, hic
frater et soror et mater est ¹¹. » Postquam ergo
facta est flos, nihil a spinosis læsa fuit tentationi-
bus quominus esset lilium ; oblita populi et domus
patris et matris suæ, aspexit ad verum Patrem, et
a Deo vocatur soror Filii, spiritu filiorum adoptio-
nis in hanc adoptata cognationem ; et ab illa falsi
nominis patris [filiarum communione] liberata se-
ipsa rursus fit sublimior, et aspicit mysterium per
oculos columbæ, spiritu, inquam, prophetiæ.

Nili. — Hæc est vox Sponsi Sponsæ testimo-
nium præbentis longe luculentius quam ipsa de
se antea perhibuerat. Postquam enim ipsa se lilium
vocarat, cæteras vero animas valles, modeste de se
sentiens vel etiam ignorans ; non omnino assecuta
conjectando veritatem ; comparisonem ille insti-
tuit qui eorum quæ sunt statuum proprietates
magis novit, et lilio quidem ipsam assimilat, quod
omnino nullam rerum corporalium admittat solli-
citudinem ; sed sine cura iis quæ obtingunt corpo-
ris expleat necessitatem, beatam ac paucis conten-

¹¹ Matth. xii, 49.

NOTÆ.

(27) *Patrol.* t. XVII, col. 260, 261.

(27') Hæc in C. V. sub nomine Gregorii con-
PATROL. GR. LXXXVII.

tinuantur, et revera non inveniuntur in operibus
editis sancti Nili.

tam eligens vivendi rationem, propter eam quam A
gerit curam de regno cœlorum, prout in Evangeliiis ostenditur : spinis vero cæteras assimilans quia curam omnem circa sæcularia habebant, et necdum norant curas iis impensas fieri spinas, sed illas ipsas ex magno circa illas sollicitudines studio evasisse spinas.

VERS. 3. Sicut malum in lignis silvæ, sic fratruelis meus inter medios filios.

Gregorii. — Quid est ergo quod vidit? Silvam solet nominare Scriptura silvestrem hominum vitam in qua luxuriant varia genera passionum, in qua nidulantur feræ exitiosæ, et homines lædunt quarum natura in luce ac sole otiosa permanens in tenebris vim suam exerit. Propterea in silva plantatur malum : in quantum quidem lignum, cum reliquis est ejusdem essentiae : « Tentatus enim per omnia pro similitudine absque peccato ». In quantum vero fructu suo dulcedinem affert animi sensibus, majorem habet cum ligno inæqualitatem, quam liliū cum spinis, ut quod suaviter tantum spirat et visu oblectat, pomum autem et odoratu et gustu ac visu dulce est. Recte ergo vidit Sponsa quæ sit sui a Domino differentia, quoniam ille quidem et nobis sit lætitia oculorum, ut qui in eis sit lux et unguentum odoratui et vita comedentibus. Humana porro natura per virtutem perfecta, filios, non solum agricolam nutriendus, sed scipsam exornans. Cibum autem non ipsi datori parat : quoniam honorum nostrorum non eget. Carterum Dominus factus est quasi malum in silva, quia humanam inseruit naturam ad speciem et ad odoris edulique suavitatem. Nos enim bonis illius egemus; quapropter, ait Sponsa, quia *fructus ejus dulcis in gutture meo* : Fructus autem est doctrina de qua David ait : « Quam dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel ori meo ». Filios autem dicit non amicos sponsi, sed tenebrarum qui et filii iræ nuncupantur ab communitate operum. ὑπὲρ μέλι τῷ στόματί μου! ὦ Υἱὼν δὲ λέγει οὐ φίλων ὀργῆς τῇ κοινωνίᾳ τῶν ἔργων ὀνομάζονται.

Nili. — Comparatio quidem ostendit excellentiam. Sponsa namque omnes homines ligna silvæ appellavit, at Sponsum suum dixit malum frugiferum. Cum enim ipse illam jam suis laudibus prævenisset et cum lilio contulisset quasi in medio spinarum mulierum reliquarum : ipse vicem reddit malum cum appellans in medio lignorum silvæ, quoniam ipse quidem planta frugifera est, ligna vero silvæ infrugifera, et ea qua potantur aqua suam ab eo differentiam manifeste declarant, siquidem de his Ecclesiastes ait : « Feci mihi piscinas aquarum ad irrigandum ex eis saltum germinantem ligna ». De ipso autem David : « Et erit, inquit, sicut lignum, quod plantatum est secus decursus

τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν φροντίδα, ὡς ἐν Εὐαγγελίοις δεικνύται· ἀκάνθαις δὲ τὰς λοιπὰς ὁμοίων, διὰ το πᾶσαν τὴν μερίμναν περὶ τὰ βιωτικὰ ἐσχηκέναι· καὶ μηκέτι ἐν ταῖς φροντίσι γενέσθαι ἀκάνθας, ἀλλ' αὐτὰς ἐκείνης τῷ ἐκ πολλῆς τῆς περὶ τὰς μερίμνας σπουδῆς παποῖσθαι κατὰ ταύτας.

Ὡς μῆλον ἐν τοῖς ξύλοις τοῦ δρυμοῦ, οὕτως ἀδελφιδός μου ἀνὰ μέσον τῶν νιῶν.

Γρηγορίου. — Τί οὖν ἐστὶν ὃ τεθέσται; Δρυμὸν ὀνομάζει συνήθως ἡ ἀγία Γραφή τὴν ὑλώδη τῶν ἀνθρώπων βίον, τὸν τὰ ποικίλα τῶν παθημάτων εἶδη ὕλομανήσαντα, ἐν ᾧ τὰ φθαρτικὰ θηρία φωλεῖται καὶ τοὺς ἀνθρώπους λυμαίνεται, ὧν ἡ φύσις ἐν φωτὶ καὶ ἡλίῳ ἀνερέγγητος μένουσα, διὰ σκότους τὴν ἰσχὺν ἔχει. Διὰ τοῦτο φύεται ἐν τῷ δρυμῷ τὸ μῆλον· καθὼς μὲν ξύλον τοῖς λοιποῖς ὁμοούσιον ὑπάρχον· « Ἐπειράσθη γὰρ καθ' ὁμοιότητα πάντων, χωρὶς ἁμαρτίας »· καθὼς δὲ γλυκαίνει τῷ καρπῷ τὰ τῆς ψυχῆς αἰσθητήρια, πλεονα τὴν πρὸς τὸν δρυμὸν ἔχει παραλλαγὴν· ἡ ὅσον ἔχει πρὸς τὰς ἀκάνθας τὸ κρίνον, ὅπερ εὐπνουν ἐστὶ μόνον καὶ τέρπει τῇ θέᾳ· τὸ δὲ μῆλον ἡδὺ πρὸς ὅσμην τὴν καὶ γεῦσιν καὶ θέαν. Καλῶς οὖν εἶδεν ἡ νύμφη τὸ ἑαυτῆς πρὸς τὸν Δεσπότην διάφορον· ὅτι ἐκείνος μὲν ἡμῶν καὶ ὀφθαλμῶν γίνεται χάρις, φῶς γινόμενος, καὶ μύρον ἐν τῇ ἀσφρῆσει, καὶ ζωὴ τοῖς ἐσθίουσιν. Ἡ δὲ ἀνθρωπίνη φύσις δι' ἀρετῆς τελειωθείσα, ἄνθος γίνεται, μόνον οὐ τὸν γεωργὸν τρέφουσα, ἀλλὰ ἑαυτὴν καλλωπίζουσα· τροφὴν δὲ μὴ γεωργοῦσα τῷ χορηγῷ. Τῶν γὰρ ἀγαθῶν μου οὐ χρεῖαν ἔχεις, ὁ Θεοπάτωρ φησὶν· κρίνον μὲν οὖν ὡς ἐφημεν ἡ τελειομένη ψυχῇ, ἑαυτὴν μόνον, ὡς ἐφημεν, καλλωπίζουσα· ὁ δὲ Κύριος ὡς μῆλον γέγονεν ἐν δρυμῷ· ὅτι τὴν ἀνθρωπίνην ἐνεκέντρισεν φύσιν, πρὸς τὸ ὠραῖόν τε καὶ εὐώδες καὶ βρώσιμον· ἡμεῖς γὰρ τῶν ἐκείνου δεόμεθα· διὸ φησὶν ἡ Νύμφη, ὅτι Ὁ καρπὸς αὐτοῦ γλυκύς ἐν τῷ λάρυγγί μου· καρπὸς δὲ ἡ διδασκαλίᾳ, περὶ ἧς λέγει Δαβὶδ· Ὡς γλυκέα τῷ λάρυγγί μου τὰ λόγια σου, τινῶν τοῦ Νυμφίου, ἀλλὰ τοῦ σκότους, οἱ καὶ τέκνα

Νελίου. Δεικνύσι τὴν ὑπεροχὴν· πάντας γὰρ ἀνθρώπους εἶπε ξύλα δρυμοῦ ἡ Νύμφη ὡς ἄκαρπα· μῆλον δὲ εἶπεν ὡς ἔγκαρπον τὸν ἑαυτῆς Νυμφίον. Ἐκείνου γὰρ ἤδη φθάσαντος αὐτὴν τοῖς ἐπαίνοις καὶ κρίνῳ παρεικάσαντος, ὡς ἐν μέσῳ ἀκάνθων τῶν λοιπῶν γυναικῶν, αὕτη πάλιν ἀνταμείβεται μῆλον αὐτὸν ἐν μέσῳ ξύλων δρυμοῦ προσαγορεύουσα, ὅτι αὐτὸς μὲν ἔγκαρπὸν ἐστὶ φυτὸν, τὰ δὲ ξύλα τοῦ δρυμοῦ ἄκαρπα· καὶ τῷ ἀφ' οὗ ποτίζονται ὕδατι, τὴν πρὸς αὐτὰ διαφορὰν σαφῶς ἐνδεικνύμενος· περὶ μὲν γὰρ τούτων ὁ Ἐκκλησιαστής· « Ἐποίησά μιν κολυμβήθρας, φησὶν, ὕδατων, τοῦ ποτίσαι ἀπ' αὐτῶν δρυμὸν βλαστῶν καὶ τὰ ξύλα »· περὶ δὲ τούτου Δαβὶδ φησὶ· « Καὶ ἔσται ὡς τὸ ξύλον τὸ πεφυτευμένον παρὰ

11 Hebr. iv, 15. 12 Psal. cxviii, 105.

τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων· ὁ οὐκ ὁμοιον δὲ ἀενάοις ἅ
περιρρέομενοι ὑδασι ποτιζέσθαι, καὶ ἐπινοίαις ἀν-
θρωπίναις ἐν κολυμβήθρῃ συναχθεῖσιν ἀρδεύεσθαι
ὑδασι· τὸ μὲν γὰρ τὸν οὐράνιον σημαίνει λόγον, τὸ
δὲ τὴν ἀνθρωπίνην διδασκαλίαν· Ἐπειθ' ὥσπερ τὸ
μῆλον ἐμπεριεχομένην τῷ δέρματι φυλάττων τὴν
εὐωδίαν, καὶ ἐπὶ τὸ ἔξω αὐτὴν διαδίδωσιν, οὕτω καὶ
ἡ θεότης· ἐνεκρύπτετο τῷ σώματι· ὁμοως τὴν ἐνέρ-
γειαν διεδίδου, καὶ ἐπὶ τοῦ ἔξω φαινομένου σαρκίου·
σκιὰ δὲ ἐν ἡ ἐπεθύμησεν καθίσαι ἡ Νύμφη, ἐπειδὴ
μᾶλλον ἐκ τῶν φύλλων ἡ σκιὰ πέφυκεν ὥς ἐπὶ τὸ
πλείστον γίνεσθαι, τῷ συγκραίφει τῆς τῶν πετάλων
ἐνώσεως, τὴν ἡλιακὴν ἀκτίνα ἀποτεριχεύουσα· ὅσα
οὖν κατὰ φύσιν τῆς ἀνθρωπότητος ἐπετέλει ὁ Κυ-
ριακὸς ἀνθρωπος· ἐσθίων καὶ πίνων, καὶ ὅσα φύσεως
ἦν ἔργα· ἐπειδὴ μετὰ τινος ὠφελείας ἐποίει καὶ
ταῦτα μέτρον, οὐ τῆς ὀρέξεως τὸ ἀπληστον, ἀλλὰ
τῆς χρείας γινώσκων τὸ αὐταρκές· καρπὸς γὰρ τοῦ
μήλου αἱ κατ' ἀρετὴν πράξεις, ὅς καὶ γλυκύς γεγέ-
νηται ἐν τῷ λάρυγγι αὐτῆς· τὴν τῆς ψυχῆς αἰσθη-
σιν εὐφράνας τῇ χρηστέῃ ποιότητι τῆς γεύσεως· ἔχει
δὲ πρὸς τῇ ἡθικῇ ταύτῃ θεωρίᾳ, καὶ δογματικὴν τὴν
ῥητόν. Εἰ γὰρ σκιὰν ἔχει ὁ νόμος τῶν μελλόντων
ἀγαθῶν, καὶ ἔστι τινὰ τῶν μελλόντων· τὸ δὲ σῶμα
Χριστοῦ, ἀπ' οὗ καὶ ἡ σκιὰ παρυφίσταται, ἐν τῇ σκιᾷ
τοῦ νόμου. Καλῶς ἐκάθισεν ἡ Νύμφη· οὐκ αὐτὸν τὸν
νόμον ποιοῦσα σωματικῶς, ἀλλὰ τὰ ἐξ αὐτοῦ σημα-
νόμενα· ἀργούσα μὲν τῶν τυπικῶν παραγγελμάτων
ἀργίαν γὰρ ἡ κάθισις σημαίνει, τοῦ καρποῦ δὲ ἀπο-
λαύουσα πλουσίως καὶ τοῦτ' ἐνευχαριζομένη, καὶ
ὁσφρῆσαι, καὶ γεύσει, καὶ τέρψει καὶ ἀπολαύσει·
ἐπειδὴ τροφῆς μὲν ἡ γεῦσις ὄργανον, τέρψεως ἡ ὁσ-
φρῆσις.

Origenis. — Ἐπρεπε τῇ Νύμφῃ, κ. τ. λ. (28).

Philon. — Ἦγον υἱὸν τῶν Ἰουδαίων φησὶν,
κατὰ τὸ Ἰγίου ἐγέννησα, οὗς ὡς ἀκάρπους καὶ ξυλά
δρυμοῦ προσωνόμασεν· ὧν ἐν μέτρῳ κατὰ σάρκα
Χριστὸς, ἅτε μετασχηκτικῶς αἵματος καὶ σαρκὸς, ὧν
τὸ μῆλον εἰκὼν ἐν ἑαυτῷ φέρων τὸ ἐρυθρόν καὶ λευ-
κόν, καὶ μὲν καὶ εὐωδιάζον.

Apollinariou. — Τότε δὲ ἀληθῶς γλυκαίνεται
τὰ τῆς ψυχῆς μου αἰσθητήρια, ὅταν ἡμᾶς πρὸς τὸν
ἐκ τῶν πειρασμῶν φλογμὸν ἡ τοῦ μήλου σκιὰ διατει-
χίσῃ, ὡς μὴ ὑπὸ τοῦ τοιοῦτου ἡλίου συγκαλεσθαι·
οὐκ ἔστι δὲ ἄλλως ὡς ὑπὸ τὴν σκιάν τοῦ ξύλου τῆς
ζωῆς ἀναψύξαι· μὴ τῆς ἐπιθυμίας πρὸς τοῦτο τὴν
ψυχὴν ἀναγούσης.

δ'. Εἰσαγάγετέ με εἰς οἶκον τοῦ οἶκου.

Origenis. — Ταῦτα πρὸς, κ. τ. λ. (29).

Gregorii. — Ἡ πῶς τρέχει τὸν καλὸν δρόμον
καὶ θεῖον ἡ καλῶς τῇ ἱππῃ παρεικαθίσαι ψυχὴ·
τοῖς γὰρ ἐμπροσθεν ἐπεκτεταμένη, οὐκ ἀρκεῖται τῷ
τῆς σοφίας κρατήρι· ἀλλ' εἰς αὐτὴν τὴν λήγον τοῦ

¹¹ Eccle. II, 6. ¹² Psal. I, 5. ¹³ Isa. I, 2.

aquarum ¹¹. Non autem simile est perennibus cir-
cumfluum aquis potari et humanis adinventionibus
in piscina coactis aquis irrigari: illud namque
coelestem sermonem, hoc vero humanam doctrinam
significat. Deinde quia malum, circumdatam cor-
tice custodiens odoris suavitatem, illam foris dif-
fundit: sic etiam divinitas corpore abdebatur,
foris tamen etiam in carne apparentem suam pro-
debat efficacitatem. Umbra porro in qua sedere
Sponsa desideravit (cum ut plurimum ex foliis po-
tius quam aliunde umbra fieri amet, dum viri-
dantium densa conjunctione foliorum solarem ra-
dium arcet), sunt ea quæ Dominicus homo secun-
dum naturam humanam perficiebat, comedens et
bibens et quæcunque erant opera naturæ, quia
cum aliqua utilitate etiam hæc obibat modum in
iis non cupiditatis immoderantiam sed necessitatis
sufficiantiam sciens. Fructus enim mali sunt opera
virtutum qui et dulcis factus est in gutture ipsius;
optima qualitate gustus oblectans: præter moralem
autem hanc contemplationem etiam dogmaticam
doctrinam hic textus continet, siquidem umbram
habet lex futurorum bonorum ¹², et sunt quædam
umbra futurorum, corpus vero Christi a quo et
umbra existit in umbra legis. Pulchre sedit Sponsa
non ipsam legem faciens corporaliter, sed quæ in
ea significantur; vacans quidem typicis edictis (va-
cationem enim sessio designat), sed fructibus abun-
danter fruens eisque se recreans, tum olfactu, tum
gustu, cum delectatione atque fruitione; quia cibi
quidem gustus, delectationis vero instrumentum
est odoratus.

Origenis. — Decebat Sponsam, etc.

Philonis. — Vel per filios Judæos intelligit, juxta
illud: « Filios genui ¹³; » quos etiam tanquam in-
frugiferos ligna silvæ appellavit, quorum in medio
secundum carnem Christum, utpote particeps san-
guinis et carnis, quorum imago est malum in se
ruborem et candorem ferens, nec non odoris sua-
vitatem.

Apollinari. — Tunc autem vero dulces reddit
animi sensus, quando nos contra tentationum
æstum defendit ne a tali sole aduramur. Aliter autem
non possumus sub umbra ligni vite refrigerari,
nisi desiderium eo animum adduxerit.

VERS. 4. Introduce me in domum vini.

Origenis. — Hæc ad, etc.

Gregorii. Quomodo ad divinum cursum prope-
rat anima quæ recte prius equæ assimilata est? Nam
ad anteriora se extendens non est contenta cratere
sapientiæ, sed in ipsomet torculari vini mystici

NOTÆ.

(28) *Patrol.* t. XVII, col. 231.

(29) *Patrol.* t. XVII, col. 261.

versari desiderat, et in vite illa quæ talem botrum alit.

Merito expetit Sponsa deinceps introduci in domum vini : cum enim in cruce botro suspenso et ab omnibus exinanito (quod adhuc vernaret), non omnibus appareret vini usus; hæc sola post manifestandum ante credidit firmiter animo, istius modi; præcipiens cogitationem, quasi ante tempus vini, vinum in vernante uva contemplando, et in cruce versanti testimonium desuper adhibendo divinitatis, et dum tribularetur, futuram ejus in cruce pendens uvæ prædicationem, quasi jam promulgatam firmiter tenens, illudque ipsi ante rerum eventum, quod aliis post eventum accidebat. Hoc igitur exinimum istius modi iudicii præmium postulat in domum vini ingressum : si autem vinum est Verbum utique domus vini Pater sit, in ipso enim reperitur Verbum. Postquam ergo in tali domo versabatur, recte etiam ordinari in se postulat charitatem, ut quæ per talem instantiam, jam pridem evaserit digna dilectione, qua charitas in ipsa ordinaretur, non amplius ut accidit illam diligentium, sed ut sit inter ordinatos et electos, ex debito deinceps dilectorum numero existens et locum obtinens.

Apolinarii. — Etiam vinum ad lætitiā cordis juxta Psalmistā dicitur, et vinum bene olens, juxta Zachariam.

Congruit autem extraneæ Sponsæ illud : *Introduce me in domum vini*, siquidem prius non erat in vinea : nam post eos qui circa tertiam et sextam et nonam horam vocati sunt, sub undecimā hæc vocatur, postquam audiverat : « Quid hic statis tota die otiosi? Ite et vos in vineam meam »¹⁷. » Otiosa namque erat quia sibi propria non operabatur, sed cum alienas vineas custodiret, etiam primum accipit præmium charitatis, signum regium, donum spiritale : unde et Aquila, *Ordinavit in me charitatem*, ait. Charitatis enim est illud : « Volo huic novissimo dare sicut et tibi »¹⁸. »

Ordinate in me charitatem.

Gregorii. — In desiderato jam existens, ad majus iterum exsilit, et ait : Cum jam sim in domo vini, subijcite me charitati, quæ est secus, sive ordinate in me charitatem. Quomodo cumque enim ultaris verbi inversione, idem est quod per utrumque significatur, sive ex eo quod ipsa charitati subjiciatur, sive ex eo quod in ipsa charitas ordinetur. Vel forsitan etiam docemur ejusmodi sit Deo exhibenda charitas et quemadmodum in se invicem affectos esse oporteat, ne forte inordinata et inversa fiat charitatis adimpletio. Oportet enim Deum diligere ex tota anima, et corde, et virtute, proximum autem sicut seipsum, et uxore

μυστικοῦ οἴνου γενέσθαι ποθεῖ· καὶ τὴν ἀμπελον ἐκείνην τὴν τοιοῦτον βότρυν ἐκτρέφουσα.

Nellou. — (30) Εἰκότως ἀπαιτεῖ ἡ Νύμφη λοιπὸν, τὸ εἰσαχθῆναι εἰς τὸν οἶκον τοῦ οἴνου. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῷ σταυρῷ τὸν βότρυν κρεμάμενον, καὶ παρὰ πάντων ἐξουθενηθέντα διὰ τὸ εἶναι κυπριζόντα, μὴ πᾶσιν ἐπιφαίνειν τὴν τοῦ οἴνου χρῆσιν μόνῃ τῷ ὑστερον ἀποδειχθισμένον προσπίστευσεν ἐν τῷ λογισμῷ τὴν τοιαύτην προκαθιδρύσασα εὐνοίαν· ὡς πρὸ καιροῦ τοῦ οἴνου ἐν τῇ κυπριζούτῃ σταφυλῇ θεωρεῖν ἐν τῷ σταυρῷ ὄντι ἄνω, θεότῃτα προσμαρτυρεῖν, καὶ τὸ ἐκθλίβεσθαι μέλλον τῆς ἐν τῷ σταυρῷ σταφυλῆς κήρυγμα, ὡς ἤδη λαλούμενον βεβαίως κατέχουσα· καὶ κεῖνο παθοῦσα πρὸ τῆς τῶν πραγμάτων ἐκβάσεως, ὅπερ οἱ πολλοὶ μετὰ τὴν ἐκδασιν ἐπαθον· ὅπερ γέρας ἐξαίρετον τῆς τοιαύτης κρίσεως, αἰτεῖ τὴν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ οἴνου εἰσοδόν· εἰ δὲ οἶνός ἐστιν ὁ λόγος, οἶκος τοῦ οἴνου εἰη ἂν ὁ Πατήρ· ἐν τούτῳ γὰρ εὐρίσκεται ὁ Λόγος, μετὰ δὲ τὸ γενέσθαι ἐν τῷ τοιοῦτῳ οἴκῳ καλῶς, καὶ ταγῆναι τὴν ἀγάπην ἐπ' αὐτῇ βούλεται, ἀξίαν ἀγάπης ἦδη διὰ τὴν τοιαύτην ἔνστασιν γεγεννημένην· ὥστε ταγῆναι ἐπ' αὐτῇ τὴν ἀγάπην, μηκέτι ὡς ἔτυχεν αὐτὴν ἀγαπώντων, ἀλλ' ἐν τοῖς τεταγμένοις καὶ ὠρισμένοις τῶν ἐξ ὀφειλῆς λοιπὸν ἀγαπωμένων οὔσαν, ἀριθμεῖν καὶ ἔχειν.

Ἀπολινάριου. — Καὶ οἶνος εἰς εὐφροσύνην καρδίας κατὰ τὸν ψαλμῶδὴν λέγεται· καὶ οἶνος εὐωδίαζων κατὰ τὸν Ζαχαρίαν.

Ἡρμόζης δὲ τῇ ἐπὶ κλυδὶ νύμφῃ τὸ, *Εἰσαγάγετέ με εἰς οἶκον τοῦ οἴνου*· οὐ γὰρ ἦν τὸ πρῶτον εἶσω τοῦ ἀμπελῶνος· μετὰ γὰρ τὰς περὶ τρίτην καὶ ἔκτῃν καὶ ἐνάτην κληθέντας, ὑπὸ τὴν ἐνδεκάτην αὕτη καλεῖται· ἀκούσασα, « Τί ὥδε ἐστήκατε ὅλην τὴν ἡμέραν ἀργοί; Πορεύεσθε εἰς τὸν ἀμπελῶνα, » ἤρχει γὰρ, ὅτι μὴ τὰ οἰκεῖα εἰργάζετο, ἀλλοτρίας ἀμπελούς φυλάττουσα· καὶ λαμβάνει πρῶτον τὴν ἐξ ἀγάπης τιμὴν, τὸν χαρακτήρα τὸν βασιλικόν, τὸ δῶρον τὸ πνευματικόν· διὸ καὶ Ἀκύλας, *Ἐταῖον ἐπ' ἐμὲ ἀγάπην*, φησὶν· ἀγάπης γὰρ, τὸ, « Θέλω τοῦτῳ τῷ ἐσχάτῳ δοῦναι ὡς καὶ σοί. »

Τάξτε ἐπ' ἐμὲ ἀγάπην.

Γρηγορίου. — Ἐντός τοῦ ποθομένου γενομένη, ἐπὶ τὸ μεῖζον πάλιν ἐξάλλεται, καὶ φησὶν· Ἐπεὶ περ γέγονα ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ οἴνου, ὑποτάξατέ με τῇ ἀγάπῃ, ἥ τίς ἐστιν ὁ Θεός· ἡ τάξατέ ἐπὶ ἐμὲ τὴν ἀγάπην· ταυτὸν γὰρ ἐστὶ τὸ σημαζόμενον δι' ἑκατέρου, ὅπως ἂν χρῆσις τῇ ἀναστροφῇ τοῦ λόγου, ἐκ τε τοῦ ὑπὸ τὴν ἀγάπην ταχθῆναι καὶ ἐν τῇ τοῦ τὴν ἀγάπην αὐτῇ ταχθῆναι· ἡ τάχα καὶ οἰδασκόμεθα οἶαν ἀνατεθῆναι προσήκει τῷ Θεῷ τὴν ἀγάπην, καὶ ὅπως πρὸς τοὺς ἄλλους ἔχειν· μήποτε ἀτακτός τις καὶ ἀντὶ λαγμένη γένηται τῆς ἀγάπης ἡ ἀποπλήρωσις· Θεὸν γὰρ δὴ ἀγαπᾶν ἐξ ὅλης ψυχῆς καὶ

¹⁷ Matth. xx, 6. ¹⁸ ibid. 14.

καρδίας καὶ δυνάμεως, τὸν δὲ πλησίον ὡς ἑαυτὸν· ἡ γυναικα δὲ, εἰ μὲν τίς ἐστι, καθαρωτέραν ψυχῆς, ὡς ὁ Χριστὸς τὴν Ἐκκλησίαν· ὁ δὲ ἐμπαθέστερος, ὡς τὸ ἴδιον σῶμα· τὴν ἐχθρόν δὲ, ἐν τῷ μὴ κακὸν ἀντὶ κακοῦ δοῦναι, ἀλλ' εὐεργεσίᾳ τὴν ἀδικίαν ἀμειψασθαι· φησὶν οὖν ἀγάπην τεταγμένην ποιήσατε· μὴ καὶ πάλιν ἐκπέσω, συντηροῦντες τὴν πρὸς τὸ κρεῖττον ῥοπήν· καὶ πῶς μὲν ἀγαπᾶν τὸν Θεὸν χρῆ, πῶς δὲ τὸν πλησίον διδάσκοντα, ἥ καὶ τοῦτο τυχόν ἐστιν ὑπονοῆσαι διὰ τοῦ λόγου· ἐπειδὴ ἀγαπηθεῖσα παρὰ τὴν πρῶτην διὰ τῆς παρακοῆς, ἐν τοῖς ἐχθροῖς ἐλογίσθη· νῦν δὲ πάλιν εἰς τὴν αὐτὴν ἐπανήλθον χάριν δι' ἀγάπης τῷ Δεσπότη συναρμολογήσα· κυρώσατέ μοι τὸ δικαίωμα τῆς χάριτος τεταγμένον καὶ ἀμετάστατον, ὑμεῖς οἱ φίλοι τοῦ Νυμφίου, δι' ἐπιμελείας καὶ προσοχῆς ἐν τῷ παγίῳ συντηροῦντές μοι τὴν πρὸς τὸ κρεῖττον μονήν.

ε'. *Στηρίσατέ με ἐν μέροις.*

Γρηγορίου. — Τούτῃ ταῖς ἀρεταῖς· καὶ οὐ μόνον τὸ βλέπειν τὸ ἀγαθόν, καὶ ἐν μετουσίᾳ τοῦ κρείττονος γίνεσθαι ἐστιν ἀρετὴ, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀμετάπτωτον ἐν τῷ καλῷ διασώσασθαι· ὁ τοίνυν στηριχθῆναι βουλόμενος· ἐν τοῖς μέροις, τὸ βέβαιον ἐν ταῖς ἀρεταῖς αὐτῷ προσγενέσθαι ζητεῖ· ἀρετὴ γὰρ τὸ μύρον, διότι πάσης δυσωδίας ἀμαρτημάτων κεχώριστα· ἡ γὰρ ἀμαρτία δυσώδης. Διὰ τοῦτο, *Στηρίσατέ με ἐν μέροις, στοιβάσατέ με ἐν μήλοις*· ὅτι τετρωμένη ἀγάπης ἐγώ.

Νελλου. — Τάχα, ἥ ὡς ἀμοιβὴν τῶν κατορθωμένων ἀπαιτεῖ τὸ ἐν τούτοις γενέσθαι, ἥ ὡς ἐπιτερωμένη τῷ πόθῳ, παραμυθίαν ὡς ἂν εἴη τις καὶ ψυχαγωγίαν. Ἐπειδὴ γὰρ ὡσπερ ἐξελύτο ὑπὸ τῆς πρὸς τὸν ἀγαπώμενον μνήμης, στηριχθῆναι μὲν ἐν μέροις τῆς θεωρίας, στοιδασθῆναι δὲ ἐν μήλοις τῶν θυμμάτων τοῦ Νυμφίου καὶ τοῦ καρποῦ τῶν πράξεων ἐπιθυμεῖ· ἐπειδὴ ἡ μὲν θεωρία τῇ τῶν νοημάτων τέρπουσα γλαφυρότητι ὁσμὴ μύρων· ἡ δὲ πράξις μετὰ τοῦ τροφίμου, καὶ τὸ εὐώδες ἔχει. Ποιεῖ γὰρ καὶ τὰ τῆς ἀρετῆς ἔργα χαρὰν, τῇ τῶν ἀμοιβῶν ἐλπίδι τὴν συνελθῆσιν τοῦ ἐλογαζομένου εὐφραίνοντα· τινὲς δὲ τὸ, *Στοιβάσατέ με ἐν μήλοις*, περὶ τοῦ θανάτου εἶπον· ὡς τῆς Νύμφης βουλομένης μετὰ τῶν ἁγίων ἀξιοθῆναι ταφῆς· πάντως ἐκείνους μῆλα νοήσαντες τοὺς εἰπόντας· ὁ Χριστοῦ εὐωδία ἐσ-
μὲν.

Στοιβάσατέ με ἐν μήλοις

Κυρίλλου. — Τοῖς εὐαγγελικοῖς με ἀσφαλίσατε λόγοις· οὗτοι γὰρ ἡμῖν εὐωδιάζουσι Χριστόν. Συνταχθεῖν δὲ, φησὶ, καὶ γὰρ μετὰ τῶν ἁγίων αὐτοῦ· ὡς γὰρ αὐτὸς μῆλον, οὕτως σύσσωμοι καὶ συμμέτοχοι αὐτοῦ μῆλα.

Προκοπίου. — Τοῖς κατὰ Θεὸν πλεονεκτῆμα-
σιν.

Γρηγορίου. — (31) Ὡς πάντοτε εἰς ὕψος ὁρῶσα,

31 II Cor. II, 15.

A rem si purioris quidem est animæ, sicut Christus Ecclesiam; sin autem est animo perturbatori, sicut corpus proprium; inimicum autem in eo quod non reddamus malum pro malo, sed pro injuria beneficium referamus. Charitatem igitur, inquit, ordinatam facite, ne iterum excidam; conservantes ad id quod melius est propensionem; et quomodo quidem Deum diligere oporteat, quomodo vero proximum docentes. Vel forte per hoc etiam licet intelligere. Quod quoniam quæ primum fueram dilecta, propter inobedientiam inter inimicos fui computata, nunc ad eandem reversa sum gratiam, per charitatem Domino conjuncta: confirmate mihi hujus gratiæ stabilitatem et immutabilitatem, vos amici Sponsi studio et diligentia, in soliditate conservantes mihi ad id quod melius est propensionem.

VERS. 5. *Fulcite me in unguentis.*

Gregorii. — Hoc est virtutibus. Virtus enim est non solum bonum intueri, et esse participem ejus quod est melius; sed etiam immutabilitatem in bono conservare. Qui ergo vult fulciri in unguentis quærit sibi adesse firmitatem in virtutibus. Virtus enim est unguentum, quoniam est sejuncta ab omni tetra odore peccatorum. Peccatum enim fetidum est: Propterea *fulcite me in unguentis, stipate me in malis, quia vulnerata charitatis ego sum.*

Nili. — Vel fortasse quasi compensationem recte gestorum, in his versari postulat, vel tanquam adhuc amore vulnerata consolationem, ac si quis dicat recreationem. Cum enim ad dilecti memoriam quasi resoluta sit, fulciri quidem in unguentis contemplationis, stipari vero in malis, miraculorum Sponsi et fructu actionum concupiscit. Quoniam contemplatio quidem considerationum varietate, tanquam unguentorum odor oblectat; actio autem una cum alimento bonum odorem habet. Opera enim virtutis gaudium pariunt, quod conscientiam operantis spe compensationum exhilarat. Nonnulli vero: *Stipate in malis* de morte accipiunt, ac si Sponsa sanctorum sepultura dignari velit, illos omnino mala intelligens qui dixerunt: ὁ Χριστοῦ bonus odor sumus 31.

Stipate me in malis.

Cyrelli. Evangelicis communito me doctrinis: hæc quippe nobis Christi odorem affundunt. Utinam collocer ego quoque, inquit, cum sanctis ejus! Nam sicut ipse pomum est, ita etiam qui sunt cum eo corporati et participes, poma fiunt.

Procopii. — Id est sortibus secundum Deum melioribus.

Ut semper in altum aspiciens bona intueatur

NOTÆ.

(31) Quæ sequuntur in C. B. ut verba Procopii continuantur.

exempla in sponso exhibita. Illic enim mansuetudo, illic placiditas, illic injuriarum oblivio erga inimicos et benignitas erga lugentes, illic continentia, longanimitas, atque similia quæ pulchro ordine concinnata gratissimum spectaculum exhibent dum ad cælestis vitæ rationem adducunt. **Malum** autem Christus est propter candorem carnis et ruborem sanguinis, ac suavem prædicationis odorem.

Origenis. — Symmachus sic edidit, etc.

Quia amore vulnerata sum.

Gregorii. — His dictis laudat sagittarium a jaculandi peritia, ut qui telum recte in ipsam dirigat. *Vulnerata* enim, inquit, *dilectionis sum ego*. Ostendit hac oratione telum quod cordi alte insidet: sagittarius autem hujus teli est dilectio seu charitas: charitatem autem esse Deum didicimus a Scriptura²⁹, qui electum suum unigenitum Jesum Christum emittit in eos qui servantur spiritu vitæ triplicem aculei cuspidem illiniens. Aculeus autem est fides, ut quæ in quo fuerit, cum sagitta simul adducat sagittarium, ut dicit Dominus: Quoniam « Ego et Pater veniemus et mansionem apud eam faciemus³⁰. » Videt ergo quæ per divinas ascensionis in altum sublata est anima, dulce telum charitatis quo sauciata fuit in semetipsa, et de eo vulnere gloriatur dicens: *Quoniam vulnerata dilectionis sum ego*: Nec hoc solum, sed et ipsa sit telum in manibus sagittarii: sinistra quidem caput ad supernum scopum dirigente, dextera vero C telum ad se attrahente: ait ergo:

VERS. 6. *Lava ejus sub capite meo et dextera illius amplectetur me.*

Cyrilli. — Sinistra dicitur lex, dextera Evangelium. Vel sinistra intelligenda est præsens vita, dextera autem futura: quæ quidem nie complectetur, postquam iis qui a dextris erunt dictum fuerit: « Venite, benedicti Patris mei³¹. »

Gregorii. — Dicit etiam alibi: « Longitudo vitæ et anni vitæ sunt in dextera sapientiæ: in sinistra vero divitiæ et gloria³². » Dextera igitur illius divinorum scientia est ex qua æterna vita existit; sinistra vero cognitio rerum humanarum e quibus divitiæ et gloria, ait igitur: Mens mea superat humana et divina cognitio teget me. Etenim rursus dictum est: Honora illam ut te amplectatur. Ostendit itaque eundem esse et Sponsum et sagittarium nostrum, et Sponsam ac sagittam esse parvam animam. Sicut telum ergo ad bonum dirigat scopum; sic et Sponsam ad communionem assumit incorruptæ perpetuitatis. Longitudinem vitæ etiam in hac vita per dexteram præhens, et per sinistram divitias bonorum æternorum et Dei gloriam, cujus expertes sunt qui mundi gloriam

βλέπω πρὸς τὰ τῶν ἀγαθῶν ὑποδείγματα, ἐν τῷ Νομφίῳ δεκνόμενα· ἐκεῖ γὰρ πραΰτης, ἐκεῖ τὸ ἀσχητόν, ἐκεῖ τὸ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς ἀμνηστικόν, καὶ τὸ πρὸς τοὺς λυποῦντας φιλόφρων· ἐκεῖ τὸ ἐγκρατὲς καὶ μακρόθυμον, καὶ τὰ ὅμοια· ἃ κατὰ τάξιν ἐπισυναπτόμενα, χαριεστῆτην θέαν ἐργάζεται, πρὸς ὕψος πολιτείας ἐπινάγοντα· μῆλον δὲ ὁ Χριστὸς, διὰ τὴν λευκὴν τῆς σαρκὸς καὶ τὴν ἐρυθρὴν τοῦ αἵματος, καὶ τὴν τοῦ κηρύγματος εὐωδίαν.

Θριγένους. — Ὁ Σύμμαχος οὕτως ἐκδέδωκεν; κ. τ. λ. (52).

Ὅτι τετρωμένη ἀγάπης ἐγώ.

Γρηγορίου.— Ταῦτα εἰπούσα, ἐπινοεῖ τὸν τοξότην τῆς εὐστοχίας ὡς καλῶς ἐπ' αὐτὴν τὸ τέλος ἰθύνοντα· *Τετρωμένη* γὰρ, φησὶν, ἀγάπης ἐγώ· δείκνυσιν τῷ λόγῳ τὸ βέλος τὸ τῇ καρδίᾳ βάθος ἐγκείμενον· ὃ δὲ τοξότης τοῦ βέλους, ἡ ἀγάπη ἐστὶ· τὴν δὲ ἀγάπην τὸν Θεὸν εἶναι παρὰ τῆς Γραφῆς μεμαθήκαμεν, ὅς τὸ ἐκλεκτὸν βέλος τὸν μονογενῆ Υἱὸν ἐπὶ τοὺς σωζόμενους ἐκπέμπει, τῷ πνεύματι τῆς ζωῆς τὴν τριπλὴν τῆς ἀκίδος ἀκμὴν περιχρῶσαν· ἀκίς δὲ ἡ πίστις ἐστίν· ἵνα ἐν ᾧ ἂν γένηται συνεισαγάγῃ μετὰ τοῦ βέλους καὶ τὸν τοξότην, ὡς φησὶν ὁ Κύριος· « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐλευσόμεθα, καὶ μόνῃ παρ' αὐτῷ ποιήσομεν. » Ὅρᾳ τοίνυν ἡ διὰ τῶν θείων ἀναβάσεων ὠφθεῖσα ψυχὴ τὸ γλυκὺ τῆς ἀγάπης βέλος ἐν ἑαυτῇ ᾧ ἐτρώθη· καὶ καύχημα ποιεῖται τὴν τοιαύτην πληγὴν λέγουσα· *Ὅτι τετρωμένη ἀγάπης ἐγώ*· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ αὕτη γίνεται βέλος ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ τοξότου, τῆς μὲν εὐωνύμου τὴν κεφαλὴν πρὸς τὸν ἀνω σκοπὸν εὐθυνούσης, τῆς δεξιᾶς δὲ πρὸς ἐαυτὴν διαλμβανούσης τὸ βέλος· φωνὴ οὖν·

ς'. *Εὐώνυμος αὐτοῦ ὑπὸ τὴν κεφαλὴν μου, καὶ ἡ δεξιὰ αὐτοῦ περιλήψεται με.*

Κυρίλλου.— Εὐώνυμος ὁ νόμος, δεξιὰ τὸ Εὐαγγέλιον· ἡ καὶ εὐώνυμος ὁ παρὼν βίος, δεξιὰ ὁ μέλλων· ἡ τις με περιλήψεται, ὅταν τοῖς ἐκ δεξιῶν εἰπῇ· « Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου. »

Λέγει (33) δὲ καὶ ἐτέρωθι μῆκος βίου καὶ ἔτη ζωῆς ἐν τῇ δεξιᾷ τῆς σοφίας· ἐν δὲ τῇ ἀριστερᾷ, πλοῦτος καὶ δόξα· δεξιὰ γοῦν αὐτῆς ἡ τῶν θείων ἐπιστήμη· ἐξ ἧς ἡ αἰώνιος ζωὴ· ἀριστερὰ δὲ ἡ τῶν ἀνθρωπίνων γνῶσις, ἐξ ὧν πλοῦτος καὶ δόξα· λέγει τοίνυν ὅτι ὑπερέχει ὁ νοῦς μου τὰ ἀνθρώπινα· καὶ ἡ θεία γνῶσις καλύπτει με. Καὶ γὰρ εἴρηται πάλιν· Τίμησον αὐτὴν, ἵνα σε περιλάβῃ. Δείκνυσιν τοίνυν, ὅτι ὁ αὐτὸς καὶ Νομφίος καὶ τοξότης; ἡμῶν ἐστὶ, Νύμφη τε καὶ βέλος ἡ κεκαθαυμένη ψυχὴ· ὡς βέλος οὖν πρὸς τὸν ἀγαθὸν εὐθύνει σκοπὸν· ὡς Νύμφη εἰς κοινωνίαν ἀναλαμβάνει τῆς ἀφθάρτου αἰδιότητος· μῆκος βίου καὶ ἔτη ζωῆς, διὰ τῆς δεξιᾶς χαριζόμενος· διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς, τὸν τῶν αἰώνιων ἀγαθῶν πλοῦτον καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν, ἧς οἱ τὴν τοῦ κόσμου ζητοῦντες δόξαν ἀμέτοχοι γίνονται· διὰ τοῦτο φησὶν, ὅτι, *Εὐ-*

²⁹ 1 Joan. iv, 16. ³⁰ Joan. xix, 25. ³¹ Prov. iii, 26. ³² Matth. xxv, 34.

NOTÆ.

(52) *Patrol.* t. XVII, col. 261.

(53) In C. B. hæc sunt Gregorii, dum in C. V. sub nomine Cyrilli inscribuntur.

ἄνωμος αὐτοῦ ἐπὶ τὴν κεφαλὴν μου, δι' ἧς εὐθύνεται ὑπὸ τὸν σκοπὸν τὸ βέλος. Ἡ δὲ δεξιὰ αὐτοῦ πρὸς ἑαυτὸν με διαλαβοῦσα καὶ ἐφελκυσταμένη, κούφην με πρὸς τὴν ἄνω φορὰν ἀπεργάζεται· κακεὶ πεμπομένην, καὶ τοῦ τοξότου μὴ χωριζομένην, μᾶλλον ἐπ' ἀναπαύεσθαι· εἶτα πρὸς τὰς θυγατέρας τῆς ἄνω Ἱερουσαλὴμ τρέπει τὸν λόγον· ὁ δὲ λόγος παράκλησις· ἐστὶν ἐν ὄρκῳ προσαγομένη, τοῦ πλεονάζειν καὶ ἐπαύξειν ἀεὶ τὴν ἀγάπην· ἕως ἂν ἐνεργὼν ἑαυτοῦ ποιήσῃ τὸ θέλημα, ὁ θέλων πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἔλθεῖν.

Δ:α (31) μὲν τοῦ εὐωνύμου τὰ τοῦ παρόντος βίου αἰνίσσεται. ὡς ἔοικε καλὰ, ὧν τὴν ἀπόλαυσιν ἤδη ἔχει· διὰ δὲ τῆς δεξιᾶς, τὴν τῶν μελλόντων ἐν ἐπαγγελίαις προσδοκᾷ. ὧν τὴν ἡρῆσιν ἐν ἐπαγγελίαις ὡς λέλεκται καὶ ἐλπίσι προσκείμεθα φησιν, εὖ δὲ καὶ τὸ φάναι, τῇ μὲν δεξιᾷ περιλαμβάνεσθαι, τῇ δὲ ἀριστερᾷ τὴν κεφαλὴν ἐπαναπαύεσθαι· δεῖ γὰρ τὰ τοῦ παρόντος βίου κἄν πολὺ νομιζήται χρηστὰ καὶ περιβλεπτα, ὑποτετάχθαι τῇ κεφαλῇ τῆς τελείας ψυχῆς, μόνῃ τὴν ἀναγκαίαν χρεῖαν παρέχοντα τῷ σώματι, ὡς τὸ προσκεφάλαιον τῇ κεφαλῇ· τὰ δὲ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, ἐπειδὴ θεῖα ὄντα ἐπάνω τῆς ἀνθρωπίνης ἐφύεσθη φύσεως, διὰ τῆς περιλήψεως τὸ ὑπερέχον ἤνιξίτο· τάχα δὲ, ἐπειδὴ περ αἱ χεῖρες πράξεων εἰσι σύμβολον, αἱ δὲ τῆς ἀριστερᾶς χεὶρὸς πράξεις, τὰ τοῦ σώματος σημαίνουσιν· αἱ δὲ τῆς δεξιᾶς τὰ τῆς ψυχῆς· δεξιὰ ὄντα τὸν ἀμείνω κληρὸν εἴληχε, περιέχονται τὰς σωματικὰς ἀνάγκας· ὡς γὰρ ἡ περιλαμβάνουσα χεὶρ, καὶ ἐπάνω ἐστὶ καὶ ἐντὸς ἀγκάλῃν ἔχει τὸ περιληφθὲν, οὕτως αἱ πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς μελλούσης ζωῆς ἀποτεταγμέναι πράξεις, πᾶν κίνημα τοῦ σώματος ἄλογον περισφίγγουσαι, εὐτακτον καὶ συνδεδομένην φυλάττουσι τὴν ζωὴν· οὐδ' ἐνδὸς ἐπιβουλεύειν δυναμένου, τῇ περιληφθείσῃ ὑπὸ τοῦ Νυμφίου ψυχῇ.

Ζ'. Ὁρκισα ὑμᾶς, θυγατέρες Ἱερουσαλὴμ, ἐν ταῖς δυνάμεσι καὶ ἐν ταῖς ἰσχύσεσι τοῦ ἀγροῦ· ἐὰν ἐγείρητε καὶ ἐξεγείρητε τὴν ἀγάπην ἕως οὗ θελήσῃ.

Φίλωνος. — Τὰς τῶν ἁγίων ὀρκίζει ψυχὰς κατὰ τῶν θεοσημειῶν αἱ· ἔδειξεν ἐν βίῳ Χριστὸς, πρεσβείαις ἐξεγείρειν τὸν πόθον αὐτοῦ πρὸς αὐτήν. Ἀκύλας δὲ φησὶ καὶ Σύμμαχος, καὶ ἡ πέμπτη ἔκδοσις· Ὁρκισα ὑμᾶς, θυγατέρες Ἱερουσαλὴμ, ἐν δορκάσιν, ἡ ἐν ἐλάφοις τῆς χώρας, ἐκδιόδασιν· καὶ ἴσως οἱ μὲν διορατικοὶ δορκάδες, ἀπὸ τοῦ δέρκειν καὶ βλέπειν· οἱ δὲ γενναῖοι κατὰ τῆς κακίας ἀγωνισταί, καὶ ἀδολῶς ἀναιροῦντες αὐτῆς τὰ γεννήματα, ἐλαφοί, ἐπεὶ καὶ τὸ ζῶον ὑφ' αὐτῶν ἐστὶν ἀναιρετικόν, πρὸς τοῦ τούτων ἰοῦ μὴ βλαπτόμενον· καθ' ὧν ἀρκεὶ τὴν ἀγάπην ἐξεγείραι μετρί, θελήσει χρηματίσαι ταύταις ἡ τοῦ Νυμφίου φωνή.

²² 1 Tim. 11, 4.

A quærunt : propterea dicit : *Sinistra ejus sub capite meo*, per quam jaculum dirigitur ad scopum : *dextera vero ejus me apprehendens et ad se trahens efficit me levem ut sursum ferar, et illuc mittar, et a sagittario minime separer, adeo ut et simul feratur per jaculationem et a sagittarii manibus non separetur, quin potius in iis conquiescat*. Deinde ad filias supernæ Jerusalem convertit orationem. Est autem oratio adhortatio, quæ adhibetur cum adjuratione, ut charitas semper multiplicetur et augeatur, donec ad effectum deduxerit suam voluntatem, qui vult omnes salvos fieri et ad agnitionem venire veritatis ²².

Nili. — Per sinistram quidem præsentis, ut solet, vitæ bona innuit quorum jam obtinet fructum : per dexteram vero futurorum in promissis expectationem quorum usum in spebus propositum ait : recte autem dicitur, *dextera quidem amplecti, sinistra vero capiti quies impendi*. Oportet enim præsentis vitæ bona, quamvis valde utilia et conspicua videantur, subjici seu supponi capiti animæ perfectæ, ut necessarium duntaxat corpori usum præbeant non secus ac capiti cervicali : futuri vero sæculi bona, utpote divina, in supremæ humanæ naturæ sita per amplexus eminentiam insinuavit. Fortassis vero quia manus actionum sunt symbolum, sinistræ autem manus opera corporis significant, dextera vero animæ ; hoc sermone declarante, quod animæ dextera cum sint meliorem sortem obtinuerint corporeas necessitates complectentia : quemadmodum enim manus quæ complectitur et desuper est et in ulnis habet id quod continetur : ita quæ ad futuræ vitæ scopum ordinatæ sunt actiones, omnem motum corporis irrationalem succingentes bene compositam et colligatam vitam servant, sic ut nemo circumvenire possit animam quam Sponsus amplectitur.

VERS. 7. *Adjuravi vos, filia Jerusalem, in virtutibus et in viribus agri : si suscitaveritis et expergisci faciatis charitatem quoadusque velit.*

Philonis. — Sanctorum animas adjurat per miracula quæ Christus, dum in hac vita versaretur, divinitus patravit, ut precibus suis interpositis ejus amorem in eam excitent. Aquila autem ac Symmachus et quinta editio sic habent : *Adjuro vos, filia Jerusalem, per capreas vel cervos campi*. Et fortassis perspicaces dicuntur capreae (δορκάδες) a videndo (δέρκειν) et cernendo, ii vero qui fortiter contra improbitatem luctantur ejusque sobolem tollentes nihil detrimenti capiunt, cervi vocantur, siquidem cervus serpentes occidit neque ab eorum veneno læditur : contra quos charitatem excitare sufficit, donec Sponsi vox illis respondere voluerit.

NOTÆ.

(34) Hæc sancto Nilo vindicat C. B.

Gregorii. — Anima in sublime ascendendo, pro-
perans discentibus animabus progressum ad id
quod perfectum est exponens, per adjurationem
eas ad iram virtutis manuducit, dicens : Quod si,
o discipulæ animæ, proheitis virtutibus usque dum
suscitetis et expurgisci facietis charitatem, quod
est jam elevata et semper per profectum in majus
auctæ, donec ad finem veniat bona ipsius voluntas,
ut in carne vivens non amplius secundum carnem
vivat, et in agro hujus mundi degens, virtutes in-
tueatur angelicas, per passionum vacuitatem, an-
gelicam puritatem imitando. Virtutes enim et vires
agri sive mundi sicut angelicæ virtutes ; affirmo
vos angelicum in regeneratione statum habituros.
Vis autem est potentia ; si quidem singulariter di-
citur, ad divinum numen refertur sensus istius modi
vocis ; sin vero pluraliter, angelicam naturam ex-
hibet. Illud autem *adjuravi pro adjuro* positum.
Juramentum porro est sermo per se veritatem con-
firmans, dicitur autem juramentum, sive juret quis
sive adjuretur.

Nili. — Illud *excitare* manifeste quidem filiabus Je-
rusalem dictum, sed in quo charitatem, an in seipsis
an in sponso, an in ipsa loquente, non liquet : siqui-
dem igitur in illis charitatem excitari vult potest
istiusmodi quid dicere : O tardæ et quæ prosint non
sentientes, quantum lucri per inscitiam negligitis,
quod diligentibus Sponsum ex dilectione obtingit !
Adjuro vos per virtutes agri quæ res mundi guber-
nant et vires ipsarum quibus adversarios enervant,
excitare sopitam in vobis et expergefacere erga
Sponsum charitatem et agnoscere voluptatem quam
ex ejus experientia capio. Adhortatur autem ipsas
illarum lucrum spectans et utilitatem earum consi-
derans ; si autem Sponsi charitatem excitari vult,
hoc, inquit, adjuro vos, filie Jerusalem, ut ad dile-
ctum meum accedatis, meumque affectum ipsi an-
nuntietis, quomodo ipsum diligens domi manere
non valeo expellente me desiderio et omnes vias
obire cogente, num forte fortuna etiam amato oc-
currat. Subdubitatur enim fortassis an revera di-
ligatur, tametsi jam pridem visa sit occurrisse ac
sermone a Sponso inaudisse qui dilectionem de-
monstrent : subducit se namque Sponsus non raro
ut majorem excitet amorem et tabescentem resu-
scitet cupiditatem. In quibusdam autem exemplari-
bus habetur : *Ne suscitetis neque evigilare facietis.*
Quia non opus habeo mediatore ; scio enim me
dignam ipso redditam, unde voluntatem ejus ad di-
lectionem meam excito : non enim lenocinatur
cælestis amor, sed ipse accedit pulchritudine ani-
mæ tractus et operibus virtutum certior factus,
non rumoribus gestorum persuasus : si autem
fidorum ne suscitetis erga ipsum dilectionem. Ad-
huc enim vobis necdum stabilem diligentium sta-
tumi assecutis opus est, ut hoc tempore ipsi in ti-
more servatis, ne forsitan intempestive dilationem
excitantes lasciviat, utpote necdum edoctæ ip-
sius charitate uti recte.

Γρηγορίου. — Ἡ πρὸς τὸ ὕψος ἀναδραμούσα ψυχὴ
ταῖς μαθητευομέναις ψυχαῖς, τὴν πρὸς τὸ τέλειον
πρόδοον ὑψηλομένη διὰ τοῦ ὀρκισμοῦ πρὸς τὸν κατ'
ἀρετὴν χειραγωγεῖ βίον φάσκουσα· ὅτι ἐὰν αἱ μα-
θητεύουσαι ψυχὰς προκόπῃται ταῖς ἀρεταῖς μέχρις
ἀν' ἐγείρῃται καὶ ἐξεγείρῃται τὴν ἀγάπην, ὅπερ ἐστὶν
ὕψουμένης τε καὶ ἀεὶ διὰ προσθήκης πρὸς τὸ μείζον
ἐπαυξομένης, καὶ εἰς πέρας ἔλθῃ τὸ ἀγαθὸν αὐτοῦ
θέλημα, ὥστε ἐν σαρκὶ ζῶσαν, μηκέτι κατὰ σάρκα
ζῆν, καὶ ἐν τῷ ἀγρῷ τοῦ χόστμου διαγούσαν, πρὸς τὰς
δυνάμεις βλέπειν τὰς ἀγγελικὰς· μιμουμένης δι'
ἀπαθείας τὴν ἀγγελικὴν καθαρότητα· δυνάμεις γάρ
τοῦ ἀγροῦ ἵπτοι τοῦ κόσμου, ἀγ. εἰκαὶ δυνάμεις·
πιστούμεναι ὁμὰς ἀγγελικὴν ἐξείνεν τῇ παλιγγενεσίᾳ
κατάστασιν· ἰσχύς δὲ καὶ δύναμις εἰ μὲν ἐνικῶς λέ-
γεται, πρὸς τὸ θεῖον ἀναπέμπεται ἡ διάνοια τῆς τοι-
αύτης φωνῆς· εἰ δὲ πληθυντικῶς, τὴν ἀγγελικὴν
φύσιν παρίσταναι· τὸ δὲ ὀρκισμα, ἀντὶ τοῦ ὀρκίζω·
ὀρκος δὲ ἐστὶ λόγος πιστούμενος δι' ἑαυτοῦ τὴν ἀλή-
θειαν· ὀρκος δὲ λέγεται, κἂν ἄνθρωποι τις κἂν ὀρ-
κωθῇ.

Νεήλου. — Τὸ μὲν διεγείραι, σαφῶς ταῖς θυγα-
τέρας Ἱερουσαλὴμ εἴρηται· τὴν ἐν τίνι δὲ ἀγάπῃ,
τὴν ἐν αὐταῖς, ἢ τὴν ἐν τῷ νομφίῳ, ἢ τὴν αὐτῇ λε-
γούσῃ, ἀδελφόν. Εἰ μὲν οὖν τὴν ἐν ἐκείναις ἀγάπῃ
διεγεῖσθαι βούλεται, δύναται τοιοῦτόν τι λέγειν· ὅτι
ᾧ βραδεὶς καὶ ἀσυναίσθητοι τῶν συμφερόντων, πόσον
κέρδος παρορᾷτε διὰ ἀπειρίαν ! Ὅπερ τοῖς ἀγαπῶσι
τὸν Νομφίον, ἐκ τοῦ ἀγαπᾶν περιγίνεται· ὀρκίζω
ὁμὰς κατὰ τῶν δυνάμεων τοῦ ἀγροῦ, τῶν τὰ τοῦ κό-
στμου διοικουσῶν, καὶ τῆς ἰσχύος αὐτῶν ἢ καταργοῦσι
τοὺς ἐναντίους, ἐγείραι καθεύδουσιν ἐν ὑμῖν, καὶ
ἐξεγείραι τὴν πρὸς τὸν Νομφίον ἀγάπην· καὶ γινώσκει
τὴν ἡδονὴν τὴν ἐμὴν, ἐκ τοῦ ἐν εἰρήρᾳ γενέσθαι αὐ-
τῆς· παρακαλεῖ δὲ αὐτὰς τὸ ἐκείνων κέρδος σκο-
ποῦσα, καὶ τὴν ὠφέλειαν αὐτῶν λογιζομένη· ἐὰν δὲ
τὴν τοῦ Νομφίου ἀγάπην διεγεῖσθαι θέλῃ, τοῦτο
φῃσιν· Ὅρκίζω ὁμὰς, θυγατέρες Ἱερουσαλὴμ, προσ-
ελθεῖν τῷ ὑπ' ἐμοῦ ἡγαπημένῳ, καὶ τὸ ἐμὸν πάθος
ἀναγγεῖλαι αὐτῷ· ὅπως αὐτὸν ἀγαπῶσα οἴκοι μένειν
οὐ δύναμαι, ἐξελαύνοντός μου τοῦ πόνου, καὶ πάσας
ἐπιέναι τὰς ὁδοὺς ἀναγκάζοντος, μήπω καὶ ἐκ τύχης
συναντῇ τῷ ποθουμένῳ· ἀμφιδάλῃ γὰρ τάχα, μή
ποτε οὐκ ἀληθῶς ἀγαπᾷται· καὶ εἴδη φαίνεται καὶ
συντυχούσα καὶ λόγον ἀκούουσα παρὰ τοῦ Νομφίου
τὴν ἀγάπην δηλοῦντος· ὑποχωρεῖ γὰρ ὁ Νομφίος
πολλάκις, πλεον αὐτῆς τὸν ἔρωτα διεγείρων, καὶ τὸ
μαρτυρόμενον τῆς ἐπιθυμίας ἀναρρίπτει· ἐν τισὶ δὲ
τῶν ἀντιγράφων ἔχει, *Μὴ ἐγείρητε, μηδὲ ἐξεγεί-
ρητε*, ἐὰν μὲν τὴν πρὸς ἑαυτὴν τοῦ Νομφίου, ὅτι οὐ
χρεῖαν ἔχω μεσίου· οἶδα γὰρ ὅτι ἄξια γενομένη αὐ-
τοῦ, τὸ θέλημα αὐτοῦ πρὸς τὴν ἐμὴν ἀγάπην διεγεί-
ρω· οὐ γὰρ ματτοπεύεται ὁ οὐράνιος· ἔρω· αὐτὸς
δὲ ἐπιφοιτᾷ τῷ κάλλει τῆς ψυχῆς ἐλκόμενος, καὶ τοῖς
ἔργοις τῶν ἀρετῶν πληροφοροῦμενος, οὐχὶ δὲ φήμαις
τῶν γινομένων πειθόμενος· ἐὰν δὲ τὴν ἐκείνων μὴ
ἐγείρητε τὴν πρὸς αὐτὸν ἀγάπην· εἴτι γὰρ ἡμῖν χρεῖα
καιροῦ τοῦ ἐν φόβῳ δουλεύειν αὐτῷ, οὐκ ἐχούσαις
τίως βεβηκυῖαν τὴν τῶν ἀγαπώντων κατάστασιν,

μήπως ἄνωγας τὴν ἀγάπην κινήσας καταστηνίσῃς αὐτοῦ· ὅτε μὴδέπω μαθούσα κεχρησθῇ τῇ ἀγάπῃ καλῶς.

τ'. Φωνὴ τοῦ ἀδελφιδοῦ μου· ἰδοὺ οὗτος ἦκει· A
πῆδῶν ἐπὶ τὰ ὄρη, διαλλόμενος ἐπὶ τοὺς βου-
ρούς.

Γρηγορίου. — Ἐν τισαύταις ἀνέδοις ὑψωθείσα δι' ἀγάπης πρὸς τὴν τῶν ἀγαθῶν μετουσίαν ἡ κεκαθα-
μένη ψυχὴ, οὕτω κατελιγμένη δοκεῖ τὸ ζητούμενον·
πάσας γὰρ τὰς ἀναβάσεις ἐκείνας, οὐ θεωρίαν τε καὶ
κατάληψιν τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ φωνὴν τοῦ ποθομένου
κατονομάζει, διὰ τῆς ἀκοῆς χαρακτηριζομένην τοῖς
ιδιώμασιν, οὐ διὰ τῆς κατανήσεως γνωστοκομένην τε
καὶ εὐφραίνουσιν· φωνὴ, φησὶν, οὐκ εἶδος, οὐ πρόσ-
ωπον, οὐ χαρακτήρ ἐμφανῶν τοῦ ζητούμενου τὴν
φύσιν· ἀλλὰ φωνή, στοχασμὸν μᾶλλον ἢ βεβαίωσιν
ἐμποιοῦσα περὶ τοῦ φεγγόμενου ὅς τις ἐστὶ· τοῦτο
δὲ παρίστησι καὶ τὸ ποικίλον τῆς ὀπτασίας· Ἰδοὺ
γὰρ, φησὶν, οὗτος ἦκει, οὐκ ἐστὼς, οὐδὲ περιμένων,
ὡς διὰ τῆς ἐπιμονῆς γνωρισθῆναι τῷ ἀνείζοντι,
ἀλλ' ἀπαρπάδων ἑαυτὸν τῶν ὕψων, τῷ πηδῶν καὶ
διάλλεσθαι, καὶ νῦν μὲν δορυκάδι, νῦν δὲ νεβρῷ παρ-
εικάζεσθαι· τάχα τοίνυν προβλέπει τὴν πόρρωθεν
κηρυχθεῖσαν, ὕστερον δὲ φανερωθεῖσαν, τοῦ Θεοῦ
Λόγου διὰ σαρκὸς οἰκονομίαν· μαρτυρεῖται γὰρ τοῖς
ἔργοις ἡ θεὰ φωνή, καὶ συνάπτεται τῷ λόγῳ τῆς
ἐπαγγελίας ἡ ἐκδοσις καθὼς φησὶν ὁ Δαβὶδ· ὅτι,
«Καθάπερ ἠκούσαμεν οὕτω καὶ ἴδωμεν.» Φωνὴ
τοῦ ἀδελφιδοῦ μου, τοῦτέστιν οὐ ἠκούσαμεν, Ἰδοὺ
οὗτος ἦκει· τοῦτον οὖν τοῖς ὀφθαλμοῖς εἰσδεξάμεθα·
γέγονεν οὖν ἡ φωνὴ τοῦ Νυμφίου διὰ τῶν προφητῶν
ἐν οἷς ἐλάλησεν ὁ Θεός· καὶ μετὰ τὴν φωνὴν ἦλθεν ὁ
Λόγος, ἐπιπηδῶν τοῖς ἀντικειμένοις ὄρεσι, καὶ τῶν
βουνῶν καταλλόμενος, τοῦτέστι καταπατῶν καὶ κατα-
λύων τὰ πονηρὰ τῆς τῶν δαιμόνων κακίας ὑψώ-
ματα.

Νεΐλου. — Ἐπειδὴ Θεὸς ἦν ὁ ἀγαπώμενος, οὐ
τεκμηρίοις σωματικοῖς πιστούμενος, διαθέσεως δὲ
προσέχων, καὶ λογισμοῖς ἐμβαστεύων, εὐθύς ἐπιφαί-
νεται παραμυθούμενος τῆς ἀγαπῶσης τὴν πόλιν· ὡς
ἐκείνην αἰσθομένην τοῦ κατὰ τὴν φωνὴν ιδιώματος,
εἰπεῖν ἐκ πολλῆς τῆς περιχαρείας· Φωνὴ τοῦ ἀδελ-
φιδοῦ μου, ἰδοὺ οὗτος ἦκει· τὸν γὰρ Ἰωάννην
θεασάμενος ὅς ἦν ἡ φωνή, καὶ τὸν Λόγον φαντάζεται,
καὶ δεικτικῶς φησὶν· Ἰδοὺ οὗτος ἦκει· Λόγου γὰρ
παρουσίαν σημαίνει ἡ φωνή· καὶ τὴν ἀκοὴν ἐπι-
τρέφουσα τῇ ὕψει, δείκνυσσι τὸ ἀκουσθέν· τὸ δὲ πη-
δῶν ἐπὶ τὰ ὄρη, διαλλόμενος ἐπὶ τοὺς βουνούς, τοιοῦ-
τόν ἐστι· τῆς μὲν φωνῆς αὐτοῦ πῶρρωθεν ἀκήκοα·
ἦδη δὲ καὶ αὐτὸν ἐκείνον ὁρῶ πηδῶντα ἐπὶ τὰ ὄρη,
καὶ διαλλόμενον ἐπὶ τοὺς βουνούς, ὅπερ ἐπληροῦτο
ἐπὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Χριστοῦ· αἱ γὰρ ἐκθά-
σεις τῶν περὶ αὐτοῦ προφητειῶν, πηδήματα ἦν καὶ
ἄλματα· ὄρη δὲ καὶ βουνοὶ οἱ περὶ αὐτοῦ εἰπόντες
προφητῶν· ἐρ' ὧν διαλλόμενος, καὶ ἀφ' ἐτέρων εἰς
ἑτέρα πηδῶν, τὴν ἐκάστου προφητείας ὥκελον πρὸς
τὴν ἑτέραν· ἐν σώμα τὰς διαφόρους ποιῶν προφη-
τείας, καὶ συνάπτων τοῖς ἅλμασι τῶν νοημάτων, τὰ

VERS. 8. Vox fratruelis mei : ecce hic venit saliens
supra montes, transiliens supra colles.

Gregorii. — In tantis sublimata ascensionibus
per charitatem ad boni participationem purgata
anima nondum comprehendisse videtur id quod
queritur. Omnes enim illas ascensiones, non con-
templationem et comprehensionem veritatis, sed
vocem ejus qui desideratur appellat, quæ per audi-
tum exprimitur in proprietatibus, non autem mentis
comprehensione cognoscitur atque lætificat : Vox,
inquit, non forma, non facies, non figura, expres-
sam ostendens naturam ejus, sed vox magis aſſe-
rens conjecturam quam firmam cognitionem, quis
sit is qui loquitur. Hoc autem diversitas probat vi-
sionis. Ecce enim, inquit, hic venit, non stans, non
permanens, ut per diuturnam mansionem possit
agnosci ab eo qui fixis intuetur oculis, sed se ab
oculis subripiens saliendo et subsiliendo et modo
quidem capræ, modo autem hinnulo se assimilando.
Nempe fortassis prævidet eminus prædicatam, postea
vero manifestatam Dei Verbi per carnem dis-
pensationem. Nam de voce divina testimonium fe-
runt opera, et verbo promissionis conjungitur even-
tus, sicut dicit David : « Sicut audivimus, sic vidi-
mus »²⁴. — Vox fratruelis mei, hoc est quod audi-
vimus : Ecce hic venit, hoc est quod oculis havi-
simus. Facta est igitur vox Sponsi per prophetas
in quibus locutus est Deus; et post vocem venit
Verbum saliens supra montes adversos et colles
transiliens, hoc est conculcans et dissolvens per-
versas nequitiae dæmonum altitudines.

Nili. — Quia Deus erat dilectus non argumen-
tis corporeis probatus, et affectui attendens et
penetrans cogitationes, confestim apparet conso-
lans desiderium dilectionis : sicut illa quæ vocis
ejus perceperat proprietatem præ gaudio multo diceret :
Vox fratruelis mei, ecce hic venit. Nam
Joannem præcursorem qui vox erat videns etiam
Verbum imaginatur et demonstrative ait : Ecce hic
venit. Verbi enim præsentiam significat vox et audi-
tum retorquens, visu ostendit quod audiebatur,
illud porro saliens supra montes, transiliens per
colles, est istiusmodi : Vocem quidem ejus eminus
audiui, jam autem illum etiam ipsum cerno salien-
tem supra montes et per colles transilientem, id
quod impletum est in Christi incarnatione, eventus
enim earum quæ de ipso erant prophetiarum saltus
erant et saltationes, montes vero et colles prophæ-
tæ qui de ipso locuti sunt, per quos transiliens
et ab aliis ad alia saltans, uniuscujusque prophæ-
tiam ad alteram unum corpus diversas faciens
prophetias et connectens saltibus intelligentiarum
montes qui distare videbantur dictionum. Montes

²⁴ Psal. XLVII, 9.

autem dici possunt prophetæ qui de ipsius agunt A divinitate. Colles vero qui de incarnatione : nam colles licet præ alia terra emineant, terrestre tamen quid habent. Montes autem sunt prærupta rupes, terrestris exsors substantiæ.

Origenis. — Hoc nonnulli præcedentibus annectunt, etc.

Hæc ad eorum quæ dramatice introducuntur declarationem usque ad illud : *Vox tua dulcis et facies tua decora.* Ac manifestum est animam Verbi Sponsam sive Ecclesiam Christi vocem divinam priusquam intelligat ipsam præcipere. Hoc usu venit fidelibus priusquam intelligant, legales atque propheticas voces ut divinæ gratiæ plenas percipientibus. Tale est illud : *Vox fratruelis mei.* Quod præponitur eminens apparitioni Verbi, quas magnas contemplationes videns assecutum postquam minores non neglexerat, ait igitur : *Ecce hic venit supra montes transiliens per colles.* Per totum autem sermonem quædam quidem tanquam præsentia dicuntur Sponso, tanquam vero de quærente, a Sponsa, quandoquidem etiam in problematis, aliquando quidem quædam quærimus ignorantes solutionem, aliquando autem solutione fruimur, Sponso Verbo corda nostra illuminante. Deinde rursum dubitamus in aliis, ac rursum nobis apparet, idque frequenter donec perfecte Sponso potiamur, non solum ad nos veniente, verum etiam mansionem faciente. Et Ecclesia desiderat quidem in tentationibus derelicta, sed apparet ipsi per gratias : Idcirco ait : *Ecce hic venit saliens supra montes,* venit autem et super retia quæ a maligno juxta Ecclesiam expansa sunt, quæ rumpens, illa contemptius conculcare docet. Ecclesiæ porro omnem hiemem tentationis supergressæ, signa veris ostendit et accessum ætatis, de quo in psalmis illud : « *Æstas et ver* ». Apparuerunt enim ipsi flores et appropinquavit omnimodo emendatio, tempus putationis nominata.

Vers. 9. Similis est fratruelis meus capræ, vel hinnulo cervorum in montibus Bethel.

Gregorii. — Per hoc significat visus acumen et perspicacitatem ejus qui omnia respicit. Sed et hinnulo cervorum assimilatus est eo quod habitu et coloris proprietate venenatorum fugiet operationem quam montes et colles nominavit, cum inficiorem tum superiorem. Hoc enim collium a montibus differentia insinuat : similiter enim conculcantur leo et draco qui eminent, atque serpens et scorpius qui videntur inferiores. Quin et discipulos perficit in naturam cervorum dicens : « *Ecce dedi vobis potestatem calcandi super serpentes et scorpiones* », ita ut altitudine virtutis montes sicut Bethel, id est quod vis nominis

« Psal. LXXIII, 17. » Luc. XXIII, 19.

discurrant doxounta ὅρη τῶν λέξεων· ὅρη δὲ λέγουσι· ἂν οἱ τὰ τῆς θεότητος αὐτοῦ λέγοντες προφῆται· βουνοὶ δὲ οἱ κατὰ τῆς οἰκονομίας· οἱ γὰρ βουνοὶ κἂν ὑπερανέχωνσι τῆς ἄλλης γῆς, ὅμως ἔχουσι τι γεῶδες· τὰ δὲ ὅρη, λίθος ἐστὶν ἀκραιφνὴς γεώδους οὐσίας ἀμέτοχος.

Ὀριγένης. — Τοῦτό τινες τοῖς προλαβοῦσιν ἀπέδωκαν, κ. τ. λ. (35).

Κυρίλλου. — (36) Ταῦτα πρὸς τὴν τῶν δραματικῶς ἐπαγομένων σαφίνειν· μέχρι τοῦ, *Ἡ φωνὴ σου ἠδεῖα, καὶ ἡ δύσις σου ὠραία*· καὶ ὅλον ὡς ἡ Νύμφη τοῦ Λόγου ψυχῇ, ἤγουν Ἐκκλησίᾳ Χριστοῦ, φωνῆς πρὶν νοῆσαι αὐτὴν ὡς θείας ἀντιλαμβάνεται, ὅπερ πάσχοντες οἱ πιστοὶ, πρὶν νοῆσαι τὰς νομικὰς καὶ προφητικὰς φωνὰς ὡς θείας χάριτος· πλήρεις καταπληττόμενοι· τοιοῦτόν ἐστι τὸ φωνὴ τοῦ ἀδελφίδου μου προσεταγμένου τῆς μακρόθεν ἐπιφανείας τοῦ Λόγου· ὃν ἰδοῦσα μεγάλων θεωρημάτων ἀπτόμενον, μετὰ τοῦ μηδὲ τῶν βραχυτέρων καταφρονεῖν, φησὶν· *Ἰδοὺ αὐτὸς ἦκει πηδῶν ἐπὶ ὅρη, διαλλόμενος ἐπὶ τοῖς βουνοῖς.* Δι' οὗλου δὲ τοῦ Λόγου, τινὰ μὲν ὡς παρόντι λέγεται τῷ Νυμφίῳ· τινὰ δὲ ὡς περ ζητουμένου παρὰ τῆς Νύμφης, ἐπεὶ καὶ τῶν προβλημάτων, ποτὲ μὲν τινὰ ζητοῦμεν ἀπορροῦντες τῆς λύσεως· ποτὲ δὲ τῆς λύσεως ἀπολαύομεν, τοῦ Νυμφίου Λόγου καταυγάζοντος ἡμῶν τὰς καρδίας· εἴτα πάλιν ἀπορροῦμεν ἐν ἐτέροις, καὶ πάλιν ἡμῖν ἐπιφάνεται· καὶ τοῦτο πολλάκις, μέχρι τελειωθέντες τοῦ Νυμφίου τύχωμεν οὐ μόνον ἐρχομένου πρὸς ἡμᾶς, ἀλλὰ καὶ μονὴν ποιούμενου. Καὶ ἡ Ἐκκλησία ποθεῖ μὲν ἐγκαταλειπομένη τοῖς πειρασμοῖς, ἐπιφαίνεται δὲ αὐτῇ τοῖς χαρίσμασι· διὸ φησὶν· *Ἰδοὺ, φησὶν, οὗτος ἦκει πηδῶν ἐπὶ τὰ ὅρη*· ἔρχεται δὲ καὶ ἐπὶ τὰ δίκτυα τὰ πεπετασμένα ὑπὸ τοῦ πονηροῦ πλησίον τῆς Ἐκκλησίας· ὅπερ σχίσας καταφρονητικῶς αὐτῶν ἐπιβαίνειν διδάσκει τῇ ὑπερβάσει Ἐκκλησίᾳ πάντα χειμῶνα πειρασμοῦ, τὰ σημεῖα τοῦ ἀέρος δεικνύται, καὶ τὸ ἐγγίζειν τὸ θέρος, περὶ οὗ ἐν Ψαλμοῖς· « *Τὸ θέρος καὶ ἔαρ.* » Ὡφθη γὰρ αὐτῇ ἄνθη, καὶ ἠγγίσεν ἡ παντελής κάθαρσις, καιρὸς τῆς τομῆς ὀνομαζομένη.

θ'. *Ὁμοίος ἐστὶν ἀδελφίδός μου τῇ δορκάδι ἡ νεβρῶ ἐλάφων ἐπὶ τὰ ὅρη Βαιθήλ.*

Γρηγορίου. — Διὰ τοῦτο σημαίνει τὴν ἐξουσίαν τοῦ τὸ πᾶν ἐπιβλέποντος· ἀλλὰ νεβρῶ ἐλάφων, διὰ τὸ φυγαδεύειν τῷ ἄσθματι καὶ τῇ τοῦ χρωτὸς ἰδιότητι, τὴν τῶν ἰοδῶλων ἐνέργειαν, ἣν ὅρη καὶ βουνοὺς ἐπωνόμασεν, τὴν τε ὑποδεεστέρα καὶ τὴν προάγουσαν· τοῦτο γὰρ ἡ ἐκ τῶν βουνῶν πρὸς τὰ ὅρη διαστολὴ ὑπαίσιττεται· ὁμοίως γὰρ καταπατεῖται ὁ τε λέων καὶ ὁ δράκων τὰ ὑπερέχοντα· καὶ ὅτις καὶ σκορπίος τὰ δοκῶντα καταδεστέρα· καὶ τοὺς μαθητὰς δὲ πρὸς τὴν τῶν ἐλάφων φύσιν καταρτίζειν εἰπὼν· « *Ἰδοὺ δέδωκα ὑμῖν ἐξουσίαν τοῦ πατεῖν ἐπάνω ὄφειν καὶ σκορπίων,* » ὡς τῷ ὕψει τῆς ἀρετῆς, ὅρη γενέσθαι Βαιθήλ· ὅπερ ἡ τοῦ ὀνόματος

NOTÆ.

(35) *Patrol. græc.* t. XVII, col. 261.

(36) Hæc in C. B. sub nomine Origenis continuantur.

Ἐμφασίς δείκνυσσι τὸν ὑψηλὸν καὶ οὐράνιον βίον· ἡ Α illius declarat nempe cœlestem ac sublimem vitam. γὰρ λέξις οἶκον σημαίνει Θεοῦ.

Neliou. — Βαίθῃ ἐστι, καὶ ἐρμηνεύεται οἶκος Θεοῦ· ὅρη δὲ ταύτης οἱ διὰ μέγεθος ἀρετῆς ὄρη χρηματίζαντες· ὡς γὰρ ὑπερανέστηκεν ὕψει καὶ διαφέρει κραταιότητι τῆς λοιπῆς γῆς τὰ ὄρη, οὕτως ἐν τοῖς ἀνθρώποις ὑπερέχουσιν ἅγιοι τῷ ὑψηλῷ τῆς πολιτείας διεγχεγερμένοι· τούτοις οὖν ἐπιδιατρίβοντα τὴν ἀδελφίδον ἑαυτῆς ἡ Νύμφη βλέπει, ὁμοιωμένον δὲ μὲν τὴν θεωρητικὴν δύναμιν, καὶ τὸ χριτικὸν εἶναι ἐνθυμήσεων καὶ ἐννοιῶν ἀνθρωπίνων, δορυκί· διὰ δὲ τὴν πρακτικὴν καὶ τὴν πρὸς τὰς ἐναντίας δυνάμεις ἀντιπάθειαν, νεβρῷ ἐλάφων· ἀναιρετική γὰρ τῶν λοβδίων ἐρπετῶν ἡ ἐλαφος· διὰ τί δὲ εἶπε νεβρῷ ἐλάφων καὶ οὐκ ἐλαφον; ὅτι οἱ μὲν πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων, ἢ πάντες σχεδὸν ἐν τῇ παιδικῇ ^B ἡλικίᾳ, εἰ καὶ μὴ τῶν αἰσχυρῶν, ἀλλ' οὖν τινων παθῶν ἡττηθῆσαν· ὥς καὶ μόλις προσεφυτικὴν ἀναλαβόντες καὶ σώφρονα λογισμὸν· ὁ δὲ Κυριακὸς ἀνθρώπος πρὶν ἢ γυνῶναι καλεῖν πατέρα ἢ μητέρα, ἰπεῖσθαι πονηρίαν, τὰς νεωτερικὰς ἐπιθυμίας προσφυτικῇ καταπατήσας γνῶμῃ, τάχα δορυκὸς ἦν, ὅτε ὅξεϊ τῷ βλέμματι τὰς ἐνθυμήσεις ἐλεγεν ὁρῶν τῶν ἀνθρώπων· « Ἵνα τί ὑμεῖς ἐνθυμεῖσθε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν πονηρά; » Νεβρὸς δὲ ἐλάφων ὅτε τῷ λεγεῶνι τῶν δαιμόνων ἐλεγεν· « Ἐξεῖθε ἐκ τοῦ ἀνθρώπου τὸ πνεῦμα τὸ ἀκάθαρτον », ὡς ἐκ χρηματῶν τῶν ἀνθρωπίνων σωμάτων ἐνδομηχοῦντα, ἀνέλκων τὰ τῶν δαιμόνων συνεσπειραμένα συστήματα.

Φίλωνος καὶ Ὀριγένους. — Ἡ καὶ ὄρη τοὺς ^C προφήτας φησὶν ἀρετοὺς τῷ φρονήματι, τῶν ἀληθινῶν θεωρητῶν, οἶμαι δὲ καὶ τοὺς ἀποστόλους· ἐπεὶ κατὰ γενεὰν ἡ σοφία, εἰς ψυχὰς μεταβαίνει· ὄρη δὲ ἐπειδὴ ἀνίσχοντος ἡλίου, πρῶτα καταλάμπονται· βουνούς δὲ τοὺς ἐλαττον χωρήσαντας τὴν τοῦ πνεύματος ἐπιφάνειαν· λέγοις δ' ἂν καὶ ὄρη, τὰ ἐν νόμῳ νοήματα· βουνούς δὲ τὰ τῶν λοιπῶν προφητῶν· ἢ καὶ θεωρῶντας τὸν ἐν Καινῇ Διαθήκῃ λόγον, βλέπει τὰ ὄρη πηδῶντα, ἐπὶ δὲ τοὺς βουνούς διαλλόμενον, τὸν ἐν τῷ παλαιῷ γράμματι· νεβρῷ δὲ ἐλάφῳ ὁ νομφίος ἀπείκασται, οὐ μόνον ὡς ἀναλίσκων τοὺς ἔρεις, ἀλλ' ὅτι καὶ παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν υἱὸς καὶ ἑδόθη ἡμῖν· καὶ οὗ ἐταπεινώσεν ἑαυτόν· ἢ γὰρ ἂν ἐλαφος ὑπῆρχε τελεία.

Ἰδοὺ οὗτος ἔστηκεν ὀπίσω τοῦ τοίχου ἡμῶν ^D παρακύπτων διὰ τῶν θυρίδων ἐκκύπτων διὰ τῶν δικτύων.

Κυρίλλου. — Ἰσως δὲ καὶ τοὺς ἀποστόλους ἐδῆλωσε διὰ τῆς ἀλιευτικῆς τέχνης· ταῦτα τοῖνον ἀκούει τοῦ λόγου ἡ Ἐκκλησία διὰ τῶν προφητικῶν θυρίδων καὶ τῶν νομικῶν δικτύων δεχομένη τὴν τῆς ἀληθείας αὐγὴν· ἐτι συνεστώτος τοῦ τυπικοῦ τῆς διδασκαλίας τοίχου, τοῦ νόμου λέγω, τοῦ τὴν σκίαν ποιοῦντος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, οὐκ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῶν πραγμάτων δεικνύοντος· οὐ ὀπίσω στάτα ἢ ἀλήθεια ἐχομένη τοῦ τόπου ὑπερὸν ἐπιλάμπει.

Γρηγορίου. — Κατὰ τὸ ῥητὸν ἔνδον οἰκουρούτη

illius declarat nempe cœlestem ac sublimem vitam.

Vox enim Domum Dei sonat.

Nili. — Bethel est, et interpretatur domus Dei : montes vero huius qui ob magnitudinem virtutis montes appellantur : sicut enim montes altitudine superant et fortitudine antecellunt reliquam terram : sic etiam inter homines excellunt sancti sublimi vitæ ratione excitati : in his igitur conversantem fratrualem suum Sponsa vidit, propter contemplandi quidem et humanas etiam cogitationes discernendi vim capreae assimilatum : propter agendi vero efficacitatem et contra virtutes adversarias antipathiam hinnulo cervorum : cervus enim venenatos absunt serpentes. At cur ait hinnulo cervorum et non cervo? Quia plurimi quidem homines vel fere omnes in puerili ætate, si non turpibus, attamen aliquibus succubere passionibus, ac sero et vix senilem ac temperantem assumunt cogitationem. Homo autem Dominicus priusquam nosset vocare patrem vel matrem non paruit malitiæ, juveniles concupiscentias senili mentis sententia conculcans. Fortassis erat caprea quando visus acumine cogitationes hominum cervum dicebat : « Ut quid cogitatis mala in cordibus vestris »? Hinnulus vero cervorum quando legionem dæmonum dicebat : « Exi ab homine, spiritus immunde », tanquam e porcinis hominum corporibus nidulantes extrahens simul insertas ipsis dæmonum legiones.

Philonis. — Vel etiam montes vocat prophetas sensu sublimes veritatum contemplatores : existimo vero etiam apostolos, quandoquidem secundum generationem sapientia in animas transit, montes autem quia oriente sole primi illuminantur, colles vero qui minus capiunt spiritus apparitionem. Quin et montes vocat sensus legales, colles vero cæterorum prophetarum, vel etiam Novi Testamenti sermonem contemplans, videt super montes salientem, per colles vero transilientem in veteri littera. Hinnulo porro cervorum sponsus assimilatur non solum ut serpentes absumens, sed quia etiam puer natus est nobis et filius datus est nobis, et quia humiliavit semetipsum, siquidem cervus erat perfectus.

Ecce hic stat post parietem nostrum prospiciens per fenestras, apprensus per retia.

Cyrelli. — Fortassis vero etiam apostolos declaravit propter piscandi artem. Hos igitur sermones audit Ecclesia per propheticas fenestras et retia legalia veritatis splendorem percipiens, adhuc constante figurato doctrinæ legis pariete, qui umbram exhibet futurorum bonorum, non ipsam imaginem ostendit, retro quem veritas figuræ vicina consistens, posterius illucescit.

Grègorii. — Secundum litteram : Cum Sponsa

²¹ Matth. ix, 4. ²² Marc. v, 8. ²³ Jerem. ix, 21.

intus domum custodiente per fenestras amator A
disserit, et pariete intermedio utrumque arcente
citra ullum impedimentum sit sermonis communi-
catio, per fenestras quidem se demittente capite,
per retia vero quæ sunt in fenestris interius oculo
despiciente : via autem et consequentia anagogæ
humanam naturam Deo conjunctam reddit oratio :
primum quidem ipsam per prophetas quasi per
fenestras et per legalium præceptorum connexio-
nem quasi per retia illustrans : sic enim intelli-
gimus fenestras quidem prophetas qui lumen intro-
ducunt, retia vero legalium mandatorum nexum,
per quæ utraque splendor veri luminis intro subit.
Post hæc autem est perfecta lucis illuminatio
quando apparuit ipsa lux vera per contemperatio-
nem cum nostra natura.

Nili. — Parietem corpus vocat hominis Domi-
nici, incarnationem Dei Verbi abscondentis. Videt
autem ipsum etiam prospicientem per fenestras
sermonum prophetarum, et apparentem per retia
prædicationis apostolicæ. Ex parte namque ipsum
quasi e fenestra prospicientem prophetici exhibent
sermones, totum vero dilucide ostendit doctrina
apostolica. Sola igitur hæc ostensa est ex iis quæ
de ipso prophetata erat et ex prænuuntiatis signis
oculo animæ per crassitudinem parietis penetrare
et in corpore absconditum videre. Rursus autem
paries est lex, retro quem stat sponsus abscondi-
tus legem sanciens, et non cognitus ab iis quibus
lex ferebatur. Videt autem ipsum Sponsa retro
legem stantem, plurimis incomprehensum, quia
in hac, ea quæ de ipso sunt obscure et inumbrate
dicta sunt. Sic petra Christum, et mare baptisina
significabat. Possit vero rursus fenestras quis
dicere sensus Sponsæ quos cum haberet puros
per eos solem ac vitam suscepit peccatoribus per
eosdem mortem intromittentibus, juxta illud :
« Ascendit mors per fenestras vestras ». Retia
vero tentationes ipsi a Satana in deserto objectas,
quando tentator ipsum quasi retiis capere putabat
tentationibus, quibus sublimior apparens Dominus
et laqueos retiaque conterens, recte directis respon-
sionibus supereminens apparuit per retia divini-
tatis vim perspicaci animæ insinuans. Unde deinceps
etiam Sponsa edisserit filiabus Jerusalem, ut
præsentibus quidem illis locutus sit Sponsus, sed
præter ipsum nemo audiverit quæ subduntur. Quin
et sensus dici possint fenestræ, per quas ad pecca-
tores quidem mors transit. Sed ad animam amore
Verbi præditam prospicit verbum, cum ad ea quæ
decem sensibus utatur, et in superiori ædium
parte cancellatas habeat fenestras, ad quas Spon-
sus adveniens, per illas prospicit Sponsam ad se
vocans ab extremis sensibus ad inaspectabilia et

τῇ Νύμφῃ διὰ τῶν θυρίδων ὁ ἐραστὴς διαλέγεται·
καὶ τοῦ τοίχου ἀμφοτέρους κατὰ τὸ μέσον διείργον-
τος, ἀνεμπόδιστος γίνεται τοῦ λόγου ἡ κοινωνία· διὰ
μὲν τῶν θυρίδων τῆς κεφαλῆς παρακρυπτούσης, διὰ
δὲ τῶν ἐν ταῖς θυρίσι δικτύων πρὸς τὰ ἐντὸς τοῦ
ὀφθαλμοῦ διακρύπτοντος· ὁδῶ δὲ καὶ ἀκολουθία τῆς
ἀγωγῆς προσοικεῖσι τῷ Θεῷ τὴν ἀνθρωπίνην φύ-
σιν ὁ λόγος· πρῶτον μὲν αὐτὴν διὰ τῶν προφητῶν
ὡς διὰ θυρίδων καταυγάζων· καὶ διὰ τῆς τῶν νομικῶν
παραγγελμάτων πλοχῆς ὡς διὰ δικτύων· οὕτω γὰρ
νοοῦμεν, θυρίδας μὲν τοὺς προφῆτας, τοὺς δὲ φῶς εἰς-
άγοντας, δίκτυα δὲ, τὴν τῶν νομικῶν παραγγελμάτων
πλοχὴν· δι' ὧν ἀμφοτέρων ἡ αὐγὴ τοῦ ἀληθινοῦ
φωτὸς ἐπὶ τὰ ἐντὸς παραδύεται· μετὰ ταῦτα δὲ ἡ
τελεία τοῦ φωτὸς ἔλλαμψις γίνεται· ὅταν ἐπιφανῇ
αὐτὸς τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν διὰ τῆς πρὸς τὴν φύσιν
ἡμῶν ἀνακράσεως.

Νείλου. — Τοίχον, τὸ σῶμα τοῦ Κυριακοῦ λέγει
ἀνθρώπου, κρύπτοντος τοῦ Θεοῦ Λόγου τὴν ἐναν-
θρώπησιν· βλέπει δὲ αὐτὸν καὶ παρακρύπτοντα διὰ
τῶν θυρίδων, τῶν λόγων τῶν προφητικῶν· καὶ ἐγκύ-
πτοντα διὰ τῶν δικτύων τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγμα-
τος· μερικῶς γὰρ αὐτὸν ὡς περ ἀπὸ θυρίδος παρα-
κρύπτοντα οἱ προφητικοὶ παραφαίνουσι λόγοι· ὅλον δὲ
τηλαυγὲς ἡ ἀποστολικὴ δεικνύσι διδασκαλία· μόνη οὖν
αὕτη δεδύνηται ἐκ τῶν περὶ αὐτοῦ προφητευθέντων,
καὶ ἐκ τῶν προηγγελμένων σημείων τῷ ὀφθαλμῷ
τῆς ψυχῆς, διὰ τῆς παχύτητος τοῦ τοίχου διελάσαι
καὶ ἰδεῖν τὸ κρυπτόμενον ἐν τῷ σώματι· ἔστι δὲ
πάλιν τοίχος ὁ νόμος, οὗ ὀπίσω ἔστηκεν ὁ Νυμφίος
κρυπτόμενος, θεσπίσας τὸν νόμον καὶ οὐ γνωρίζο-
μενος τοῖς νομοθετοῦμένοις· βλέπει δὲ αὐτὸν ἡ
Νύμφη ὀπίσω ἑστῶτα τοῦ νόμου τοῖς πολλοῖς οὐχ
ὀρώμενον, διὰ τὸ σαφῶς ἐν τούτῳ τὰ περὶ αὐτοῦ,
καὶ συνεσχισμένης εἰρῆσθαι· ὡς ἡ πέτρα ἐδήλω
Χριστὸν, καὶ θάλασσα τὸ βάπτισμα· δύναται δὲ
πάλιν θυρίδας τις λέγειν, καὶ τῆς Νύμφης τὰ αἰσθη-
τήρια· ἅπερ ἔχουσα καθορᾷ ἡλὸν δι' αὐτῶν, καὶ
ζωὴν ἐδέχετο, τῶν ἁμαρτωλῶν θάνατον δι' αὐτῶν
εἰσδεχομένων· κατὰ τὸ· « Θάνατος ἀνέβη διὰ τῶν
θυρίδων ὑμῶν· » δίκτυα δὲ, τοὺς ἐν τῇ ἐρήμῳ προσ-
αχθέντας αὐτῷ παρὰ τοῦ Σατανᾶ πειρασμούς· ὅτε
πειράζων αὐτὴν καθάπερ δίκτυος περιέχειν ἐνμίξει
τοῖς πειρασμοῖς· ὧν ἀνώτερος φανείας ὁ Κύριος, καὶ
συντρίβας τὰς παγίδας καὶ τὰ δίκτυα, καὶ ταῖς εὐ-
θυβόλοις ἀποκρύψεσιν ὑπερχύσας, ἐξέκυπτε διὰ τῶν
δικτύων, τὴν τῆς θεότητος δύναμιν ὑποφαίνων τῇ
διορατικῇ ψυχῇ· ὅθεν λοιπὸν διηγείται ταῖς θυμα-
τρᾶσιν Ἱεροσολῶν ἡ Νύμφη· ὃ παρουσία μὲν ἔλε-
γεν ἐκείνων ὁ Νυμφίος, ἤκουε δὲ πλὴν ἐκείνης οὐδεὶς
τὰ ἐπαγόμενα (57). Λέγοντο δ' ἂν θυρίδες καὶ τὰ
αἰσθητήρια, δι' ὧν ἐπὶ μὲν τῶν ἁμαρτωλῶν θάνατος
διαβαίνει· ἐπὶ δὲ τῆς ἐρωτικῶς διαχειμένης ψυχῆς
πρὸς τὸν Λόγον, παρακλύπτει ὁ λόγος εἰς τὰ δέοντα
ταῖς αἰσθήσεσι καχρημένης, καὶ δικτύῳ κατασκευά-

“ Jerem. ix, 21.

σματα ἐχοῦσης ἐν ὑπερώῳ αὐτῆς ἐφ' ἃ φθάνων ὁ Νυμφίος, δι' αὐτῶν ἐκκύπτει καλὸν τὴν Νύμφην πρὸς ἑαυτὸν ἐπὶ τὰ ἔξω τῶν αἰσθήσεων ἀόρατα καὶ ἀσώματα· τοῦτο τάχα δηλοῦντος καὶ τοῦ ἐπαγομένου ῥητοῦ· Ἀνάστα, ἐλθέ.

γ'. Ἀποκρίνεται ἀδελφιδός μου καὶ λέγει μοι· Ἀνάστα, ἐλθέ, ἡ πλησίον μου, καλή μου, περισσότερά μου· διελθοῦ ὁ χειμὼν παρήλθεν· ὁ ὕετός ἀπῆλθεν, ἐπορεύθη ἐαυτῷ· τὰ ἄνθη ὥσθη ἐν τῇ γῇ· καιρὸς τῆς τομῆς ἐφθάκε· φωνὴ τῆς τρυγόνος ἠκούσθη ἐν τῇ γῇ ἡμῶν· ἡ συκὴ ἐξήνεγκεν ἀλάνθους αὐτῆς· αἱ ἄμπελοι κυρίζουσιν, ἔδωκαν ὄσμήν.

Γρηγορίου. — Τὸ κατὰ φύσιν εὐκίνητον ἀπόλειπεν τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, τῷ τῆς εἰδωλολατρίας ἐπιπήγῃ κρυμῷ· τῷ χαλεπῷ δὲ τούτῳ χειμῶνι, ὁ Ἥλιος τῆς δικαιοσύνης ἐπανάτειλεν, ἵνα διαθερμάνῃ τὸν λιθωθέντα τῷ κρύει, καὶ γέννηται πάλιν ὑποθαλπθεὶς τῇ ἀκτίνι τοῦ λόγου, ὕδωρ ἀλλόμενον εἰς ζωὴν αἰώνιον· διὰ τοῦτο ἐμθοῖ διὰ τῶν φωταγωγῶν θυρίδων, εἴτ' οὖν προφητικῶν λόγων τῇ Ἐκκλησίᾳ ὁ Νυμφίος ὁ λόγος ὁ ἀνθρώπων τοὺς κατεβράχμενους· Ἀνάστηθι δηλαδὴ ἐκ τοῦ πτώματος, ἡ συμποδισθεῖσα καὶ πεσοῦσα εἰς γῆν διὰ τοῦ ὕψεως· οὐκ ἀρκεῖ δέ σοι τὸ ἀνρθωθῆναι μόνον, ἀλλὰ καὶ πρόελθε διὰ τῆς τῶν ἀγγέλων προκοπῆς, τὸν ἐν ἀρετῇ διανύουσα δρόμον. Ἡ δὲ ἅμα τοῦ δέξασθαι τοῦ Λόγου τὴν δύναμιν, ἀνίσταται καὶ παρίσταται τῷ φωτί· καὶ πλησιάζει καὶ καλῇ γίνεται, καὶ περισσότερὰ ὀνομάζεται· καὶ πρὸς ὃ βλέπει καὶ σχηματίζεται· καὶ ὅλη γενομένη πνευματικὴ· τῷ γὰρ φωτὶ προσεγγίσασα, φῶς γίνεται· τῷ δὲ φωτὶ τὸ καλὸν τῆς περισσότερως εἶδος ἐνεκονίζεται· ἐκεῖνης λέγω τῆς περισσότερως ἥς τὸ εἶδος τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος παρουσίαν ἐγνώρισεν· οὕτω τοίνυν αὐτῇ προσφωνήσας ὁ Λόγος, καὶ ὀνομάσας αὐτήν, καλὴν μὲν διὰ τὸ πλησίον, περισσότερὰν δὲ διὰ τὸ κάλλος, καὶ τὰ ἐφεξῆς διέρχεται· οὐκ ἔτι λέγων κρατεῖν τοῦ χειμῶνος· τῶν ψυχῶν τὴν κατῃφειαν· Ἰδοὺ, γάρ, φησὶν, ὁ χειμὼν παρήλθεν, ὁ ὕετός ἀπῆλθε καὶ ἐπορεύθη ἑαυτῷ. Πολυνύμνον δὲ ποιεῖ τὸ κακόν, κατὰ τὸς τῶν ἐνεργημάτων διαφοράς· καὶ χειμὼν λέγεται μὲν διὰ τὴν πολυειδίαν τῶν κακῶν σημάτων· πάντα γὰρ ἐν αὐτῷ μιμνῆται τὴν τοῦ θανάτου κατῃφειαν· φυτὰ τε ἑξηραίνοντα, καὶ ζῶα τῆς ὥδης ἀποπαυόμενα καὶ τῆς ἐνεργείας· ἀγριάζονται δὲ καὶ ἡ θάλασσα· διὰ δὲ τοῦ, ἐπορεύθη, ἐμψυχὸν πως καὶ προαιρετικὸν ἐμφαίνει τὸν ὕετόν· διὰ τούτων τοίνυν δείκνυσιν, πῶς ἐτεθέλει κατ' ἀρχὰς ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἢ ἐν τῷ παραδείσῳ· τοῦ δὲ χειμῶνος τῆς παρακοῆς τῆς ἀθανασίας· τὴν ρίζαν, ἐξ οὗ τὴν φύσιν ὠραίων καρποῖς βεβλαστήκει ἀποξηράναντος, ἀπετινίσθη τὸ ἄνθος, καὶ εἰς γῆν ἀνελύθη· καὶ ἐγυμνώθη τοῦ κάλλους τῆς ἀφθορείας ὁ ἀνθρώπος· καὶ ἡ τῶν ἀρετῶν πόα κατεξηράνηθη τῆς πρὸς θεὸν ἀγάπης· ὅθεν τὰ ποικίλα παθήματα, ταῖς ἀντικειμέναις δυνάμεσιν ἐν ἡμῖν ἀπεκορυφώθη· δι' ὧν τὰ πονηρὰ ναυάγια τῆς ψυχῆς γίνεται· ἀλλ' ἐλθόντος τοῦ τῷ ἔαρ τῶν ψυχῶν ἡμῖν ἐμποιήσαντος, καὶ τῆς πνεύμασι καὶ τῇ θαλάσσῃ ἐπιτεμίσαντος, πάντα γέγονε γαλήνης μεσά· καὶ πάλιν ἔρχεται ἀναθάλλειν

VERI. 10-13. Respondet fratruius meus et dicit mihi : Surge, veni, proxima mea, formosa mea, columba mea. Quoniam ecce hiems transiit, imber abiit, recessit sibi. Flores visi sunt in terra, tempus putationis advenit; vox turturis audita est in terra nostra. Ficus protulit grossos suos, vites florent, dederunt odorem.

Gregorii. — Genus humanum natura mobile perierat frigore idololatriæ concretum. At asperæ huic hiemi Sol justitiæ exortus est, ut ea quæ gelu lapiduerant calefaceret. et homo verbi radio rursum solus aqua fieret saliens in vitam æternam. Propterea per lucem adducentes fenestras sive propheticos sermones Sponsus verbum erigens elisos inclamat Ecclesiæ : Surge, scilicet a lapsu quæ es compedita et in terram cecidisti per serpentem. Non autem tibi sufficit a lapsu solum erigi, sed etiam progredere per virtutum profectum, cursum perficiens in virtute. Hæc autem simul atque accepit vim Verbi assurgit et assistit luminis, et accedit et formosa fit, et columba nominatur, et conformatur illi etiam ad quod aspicit, tota facta spiritalis. Luci porro appropinquans lux efficitur. In luce autem pulchra columbæ species effingitur, illius, inquam, columbæ cujus species significavit adventum Spiritus sancti. Cum ergo sic eum allocutum esset Verbum, et ipsam quidem nominasset pulchram propter propinquitatem, columbam autem propter pulchritudinem; persequitur ea quæ deinceps sequuntur dicens non amplius dominari hiemis animarum tristitiam. Ecce enim, inquit, hiems transiit, imber abiit et sibi recessit. Malo multa tribuit nomine, ut quod nominetur ex differentiis operationum. Et hiems quidem dicitur propter multiplicem malorum significationem : omnia enim in ea imitantur mortis tristitiam, tam plantæ arefactæ quam animalia a cantu et operatione cessantia; quin et mare esseratur. Per illud autem abiit animum quodammodo et libero arbitrio præditum imbrem insinuat. Per hæc igitur ostendit, quemadmodum in principio humana germinavit natura in paradiso; sed cum hiems inobedientia, immortalitatis radicem, ex qua naturam adornans fructus germinabat, exsiccasset, excussus est flos et in terram resolutus, et pulchritudine nudatus est homo, et exsiccata fuit herba virtutum, refrigerata in Deum charitate, unde variæ affectiones ab adversis potestatibus in nobis sunt in altum excitatæ, per quas fiunt mala animæ naufragia. Sed cum venisset qui ver in nobis animis indidit, et spiritus ac mare increpavit, omnia plena facta sunt quietis et rursus incipiunt repullulare, et propriis floribus natura decoratur, id est, virtutibus, quæ nunc quidem florent, summum autem fru-

ctum præbunt suo tempore. Oportet igitur in A
varium hoc pratum ingressos ex floribus hisce decerpere, sibi que coronas parare. Nam tempus ipsius putationis advenit. Hoc testificatur vox turturis, hoc est vox clamantis in deserto. Joannes enim est turtur, is est præclari hujus veris Præcursor, qui florem de radice Jesse ostendit, Agnum Dei qui tollit peccatum mundi, et docet de malis agendam penitentiam et vitam degendam ex virtute. *Audita est, inquit, vox turturis in terra nostra*, terram forte nominans eos qui sunt vitio damnati, quos meretrices et publicanos dicit Evangelium, a quibus auditus est sermo Joannis, cum reliqui minime admisissent prædicationem. Quod autem dictum est de ficu, quoniam *protulit grossos suos*, ratione sic intelligamus. Ficus ob calorem prædita est insigni vi attrahendi humoris ex profundo: cum autem multus humor consistat in medulla, necessario natura per humorum concoctionem in planta, expellit e ramis inutilem et terrestrem humorem. Idque sæpe facit donec sincerum et ad nutriendum aptum humorem apto proferat tempore, ab inutili expurgatum qualitate. Quod ergo ante dulcem et perfectum fructum, a ficu instar fructus producit, grossus dicitur, estque fructus præmium, non ipse fructus. Qui ergo ea vidit fructum quoque mox futurum exspectat, cum igitur spiritale ver Sponsæ describat oratio: sit autem hoc tempus in confinio tristitiæ hiemalis et fructuum qui colliguntur æstate participationis. Propterea mala quidem præterisse dilucide annuntiat, perfectos autem fructus virtutis nondum aperte ostendit, sed hos quidem recondit in tempus opportunum, quando æstas institerit, quæ est sæculi consummatio: nunc autem ostendit florentes spes virtutum, quarum fructus apparet in tempore suo. Cum igitur humana natura congruenter ficui, de qua hic fit mentio, per intellectam a nobis hiemem, malum collegerit humorem, recte qui spiritale ver in nobis efficit, primum quidem a natura expellit quicquid est terrenum et inutile, ramorum loco per confessionem expellens excrementa. Deinde speratæ beatitudinis quemdam characterem sic per honestiorem vivendi rationem injiciens, veluti quibusdam grossis, ficuum futurarum dulcedinem annuntiat. Sic etiam intellige florentem vitem, cujus quidem vinum cor lætificans implebit aliquando craterem sapientiæ et ad fruendum convivis proponitur: modo nempe vitis per flores vernat. Hæc Sponsæ oratio prius ostendit indicia et notas boni veris animarum, eamque incitat ad eorum quæ proposita sunt fruitionem et verbis eam excitans.

Nili. — Istud *surgere*, vocantis est et excitantis: ab humilibus namque præceptis legalibus ad sublimiores evangelicorum miraculorum disciplinas ipsam excitans vocat. Relinque, inquit, legem

καὶ τοὺς ἰδίοις ἀνθεσιν ἢ φύσις ὠραῖζεσθαι, εἰς ὅν ταῖς ἀρεταῖς· αἱ γὰρ νῦν μὲν ἀνθοῦσιν, ἰδίῳ δὲ καιρῷ παρέξουσιν τὸν καρπὸν· δεῖ οὖν ἐν τῷ ποικίλῳ τούτῳ χειμῶνι εἰσελθόντας ἐκ τῶν ἀνθῶν τούτων δρέψασθαι, καὶ στεφάνους ἑαυτοῖς κατασκευάσαι· ὁ γὰρ καιρὸς τῆς τομῆς αὐτῶν ἐφθασκε· τοῦτο σοὶ διαμαρτύρεται ἡ τοῦ τρυγνός φωνή· τούτέστιν ἡ φωνὴ τοῦ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ· Ἰωάννης γὰρ ἐστὶν ὁ τρυγών, ὁ τοῦ φαίδρου ἑαυρὸς Πρόδρομος, ὁ τὸ ἐκ ῥίζης Ἰεσσαὶ ἀνθος ὑποδεικνύων τὸν Ἀμνὸν τοῦ Θεοῦ τὸν αἵροντα τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, καὶ τὴν ἐκ τῶν κακῶν διδάσκων μετάνοιαν, καὶ τὴν κατ' ὅρεσιν πολιτείαν· Ἠκούσθη γὰρ, φησὶν, φωνὴ τοῦ τρυγνός ἐν τῇ γῇ ἡμῶν· τάχα γῆν, τοὺς κατεγνωσμένους ἐν κακίᾳ κατονομάζων, οὓς πόρνους καὶ τελώνας τὸ εὐαγγέλιον, ἐν οἷς ἡκούσθη τοῦ Ἰωάννου ὁ λόγος, τῶν λοιπῶν οὐ παραδεξαμένων τὸ κήρυγμα· τὸ δὲ περὶ τῆς συκῆς εἰρημένον ὅτι ἐξήνεγκεν ὀλύνθους αὐτῆς, οὕτως αὖ τῷ λόγῳ κατανοήσωμεν· ἐλκητικὴ τῆς ἐν τῷ βῆθει νοτίδος διαφερόντως ὑπὸ θερμότητός ἐστιν ἡ συκὴ· πολλὰς δὲ κατὰ τὰς ἐντεριώνας τῆς ἱκμάδος συνισταμένης, ἀναγκαίως ἡ ῥύσις, διὰ τῆς τῶν ὑγρῶν πέψως τῆς ἐν τῷ φυτῷ γινομένης, τὸ ἀχρεῖόν τε καὶ γεῦδες τῆς ἱκμάδος, ἐκ τῶν ἀχρημόνων ἀποσχευάζεται· πολλάκις τοῦτο ποιεῖ, ἔω· ἂν τὸ ἐλκρινές τε καὶ τρώφιμον ἐν τῷ καθήκοντι καιρῷ προβάλλει καθαρθένον τῆς ἀχρήστου ποιότητος· τὸ τοίνυν πρὸ τοῦ γλυκέος τε καὶ τροφίμου καὶ τελείου ὑπὸ τῆς συκῆς ἐν καρπῶν εἴδει προβαλλόμενον ὀλύνθος λέγεται, ὅπερ τοῦ καρποῦ προσίμιον γίνεταί, οὐκ αὐτὸν καρπός· ὁ ταῦτα τοίνυν θεασάμενος καὶ τὸν καρπὸν ὅσον οὕτω ἐκδέχεται· ἐπειδὴ τοίνυν τὸ πνευματικὸν ἔαρ ὑπογράφει τῇ Νύμφῃ ὁ λόγος· ὁ δὲ καιρὸς οὗτος μεθόριός ἐστι, τῆς τε χειμερινῆς κατῆφας, καὶ τῆς ἐν τῷ θέρει τῶν καρπῶν μετασυσίας· διὰ τοῦτο τὸ μὲν παρωχηκέναι τὰ κακὰ, διαβρόδην εὐαγγελίζεται, τοὺς δὲ καρποὺς τῆς ἀρετῆς, οὕτω τελείως προδείκνυσιν· ἀλλὰ τούτους μὲν ἐν τῷ καθήκοντι καιρῷ ταμιεύεται, ὅταν ἐνσταῇ τὸ θέρος ὅπερ ἐστὶ συντέλεια τοῦ αἰῶνος· νῦν δὲ τὰς ἐλπίδας δείκνυσιν διὰ τῶν ἀρετῶν ἀνθοῦσας, ὧν ὁ καρπὸς ἐν τῷ ἰδίῳ καιρῷ προφαίνεται· τῆς τοίνυν ἀνθρωπίνης φύσεως κατὰ τὴν μνημονευθεῖσαν ἐν ταῦθα συκῇν, πολλὴν διὰ τοῦ νοιθέντος ἡμῖν χειμῶνος τὴν κακὴν ἱκμάδα συλλεξαμένης· καὶ ὡς τὸ ψυχικὸν ἔαρ ἐργασάμενο, πρῶτον μὲν ἐκβάλλει τῆς φύσεως πᾶν ὅσον γεῦδες καὶ ἀχρηστον, ἀντὶ ἀχρημόνων δι' ἐξομολογήσεως· ἀποσκευάζων τὰ περιπτώματα, εἰθ' οὕτω χαρακτῆρά τινα τῆς ἐπιζομένης μακαριότητος διὰ τῆς ἀστειοτέρας ζωῆς ἐπιβάλλων τῷ βίῳ, οἷόν τισιν ὀλύνθοις, τὴν μέλλουσαν γλυκύτητα τῶν συκῶν εὐαγγελίζεται· οὕτω νόησον καὶ τὴν κυπρίζουσαν ἀμπελὸν· ἥ· ὁ μὲν οἶνος ὁ τὴν καρδίαν εὐφραίνων, πληρώσει ποτὲ τὸν τῆς σοφίας κρατῆρα, καὶ προκρίσεται τοῖς συμπύτοις εἰς ἀπόλαυσιν· νῦν μὲν τοὶ κυπρίζουσι διὰ τοῦ ἀνθοῦς ἡ ἀμπελὸς· ταῦτα προδείκνυσιν τῇ Νύμφῃ ὁ λόγος· τοῦ καλοῦ τῶν ψυχῶν ἑαυρὸς τὰ γνωρίσματα· καὶ ἐπισπεύδει πρὸς τὴν τῶν προκειμένων ἀπόλαυσιν, διεγείρων αὐτὴν τῷ λόγῳ καὶ φησιν.

Νείλου. — Τὸ ἀνάστα, καλοῦντός ἐστι καὶ διεγείροντος· ἀπὸ γὰρ τῶν κατὰ τὸν νόμον ταπεινῶν παραγγελμάτων, ἐπὶ τὰ ὑψηλότερα μαθήματα τῶν εὐαγγελικῶν παραδύσεων αὐτὴν διεγείρων καλεῖ·

Κατάλιπε, φησίν, τὸν νηπιώδη νόμον, τὸν τὴν ἐνέργειαν τῶν ἁμαρτημάτων κωλύοντα, καὶ ἐλθὲ ἐπὶ τὴν χάριν τὴν ἐκκόπτουσαν καὶ τὸ φαῦλον ἐνθύμιον· ἀνάστα ἀπὸ τῶν γῆινων, πρόκοψον ἐπὶ τὰ οὐράνια· ἀνάστα ἀπὸ τῶν τύπων, πορεύθητι ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν· ἀνάστηθι ἀπὸ τοῦ στοιχειώδους νόμου, φθάσον ἐπὶ τὴν τελειότητα· χειμῶνα λέγει τὸν τοῦ πάθους καιρὸν, ἐν ᾧ πάντες ἐχειμάσθησαν τῷ τῆς ἀπιστίας πνεύματι· καὶ γὰρ καὶ αἰσθητὸς χειμῶν ἦν κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον· οὗ παρελθόντος ὁ ὑετός ὁ προφητικός, καὶ ὁ νομικὸς λόγος ἐπαύσατο· τῆς γὰρ φωνῆς τοῦ τρυγόνος ἀκουσθείσης τῆς λεγούσης· «Δεῦτε πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς, ἡ οὐκ ἔτι ἦν χρεῖα τοῦ καταβαίνοντος ὡς ὑετοῦ ἀποφθέγματος νομικοῦ λόγου· καὶ τῶν ἀνθρώπων ὀφθέντων ἐν τῇ γῇ τῶν ἐν τῷ Χριστιανισμῷ ἁγίων ἀνδρῶν, καιρὸς τῆς τομῆς ἐφθασκε τῆς ἀποβολῆς τῶν Ἰουδαίων· καὶ ἡ συχὴ ἦν κόψαι διὰ τὸ μὴ φέρειν καρπὸν ὁ οἰκοδομητὴς ἐκέλευσεν, τοὺς τῆς μετανοίας ἐξήνθησεν ὀλύνοντας, μετὰ τὴν ἐπιθυμίαν Χριστοῦ, τὰ τῆς ἰδιωτικῆς διδασκαλίας δεξιμένην κόπρια· καὶ ἡ ἀμπλος δὲ ἐκ τῆς ἀληθινῆς ἀμπέλου μεταφύτευθεῖσα ἐκ τοῦ κυπρισμοῦ ἔδωκεν ἱμῶν, οἱ λέγοντες· *Τοῦ Χριστοῦ συνδιαβέσμεν τῷ θεῷ ἐν τοῖς σωζομένοις καὶ ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις*· καὶ αὐτοὶ γὰρ οἱ ἀπιστοῦντες τῷ Εὐαγγελίῳ, καὶ τὸν ἐξελήσσαντο τὴν δύναμιν.

Κυρίλλου. — Ἡ καὶ τὸ τῆς τομῆς ἔρξη τοῦ νηπιῶδους θερισμοῦ· περὶ οὗ ὁ Σωτὴρ φησιν· «Ὁ μὲν θερισμὸς πολὺς.»

Οριγένης. — Ἀνάστα, φησίν, κ. τ. λ. (38).

Ἄλλως. — Καὶ τρυγόνος λέγει τῆς ἀπορρήτου καὶ ἀγνώστου σοφίας· φιλήρημον γὰρ τὸ ζῶον, τῆς ἡ φωνῆς ἀκούεται τοῖς ἔτι γῆινων σῶμα περικειμένοις· τομῆς καιρὸς, ὁ τῆς τῶν περιττῶν ἀποθέσεως, οὗτος δὲ ἐστὶν ὁ τῆς αὐτοῦ παρουσίας, ἐν ᾧ δεῖ τὰ σωματικά τοῦ νόμου, καὶ τὰς ἐν τοῖς προφήταις ἱστορίας, περιπεφυκῶτα τοῖς πνευματικοῖς περιτέμνεσθαι καὶ μείναι τὰ χρεῖττονα· καιρὸς δὲ πάλη καὶ τῆς τῶν ἁμαρτημάτων ἐκκοπῆς καὶ ἀφέσεως διὰ λουτροῦ καλιγγενεσίας· καὶ μὴ θαυμάσης εἰ ὁ Νυμφίος ὡς περὶ ἐτέρου λέγει τοῦ τρυγόνος, πολλαχοῦ γὰρ τοῦτο ἔθος τῆς Γραφῆς ἐστίν.

ιδ'. Ἀνάστα, ἐλθὲ, ἡ πλησίον μου, καλὴ μου, περιστέρα μου· καὶ ἐλθὲ σὺν περιστέρᾳ μου ἐν σκέπῃ τῆς πέτρας ἐχόμενα τοῦ προτειχίσματος· δίδου μοι τὴν δύσιν σου, καὶ ἀκούτισόν με τὴν φωνήν σου· ὅτι ἡ φωνὴ σου ἡδεῖα, καὶ ἡ ἐψῆς σου ὡραία.

Κυρίλλου. — Ἡ πέτρα ἐστὶν ὁ Χριστός· αὐτὸς γὰρ ἡμῖν τεῖχος γίνεταί τοῖς πιστοῖς καὶ σκέπη, καὶ πᾶσα ἀσφάλεια διὰ τοῦ προτειχίσματος δηλουμένη· ἐνθα γενομένη, φησί, τεύξη πάσης ἐπικουρίας.

A puerilem quæ peccatorum operationem prohibet, et veni ad gratiam, quæ pravam etiam evellit cogitationem; exsurge a terrenis, profice ad cœlestia: exsurge a primis figuris, accede ad veritatem: exsurge ab elementari lege, grassare ad perfectionem. Hiemem autem dicit tempus passionis, in quo omnes infidelitatis spiritu velut glacie constricti erant: etenim sensibilis quoque hiems erat isto tempore. Et pluvia prophetica sermoque legalis stillaverat: nam voce turturis audita dicentis: «Venite, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos», non amplius erat opus legali sermone instar pluvie sententiose descendente: et floribus, id est viris sanctis, in terra Christianismi apparentibus, tempus putationis advenit, refectionis Judæorum: et sicut quam paterfamilias, quod fructus non ferret, succidi jusserrat, pœnitentiæ grossos protulit post adventum Christi, privatæ doctrinæ stercora suscipiens. Quin et vineæ ex vera vite transplantatæ florentes dederunt odorem, dicentes: *Christi bonus odor sumus Deo in iis qui salvi fiunt et in iis qui pereunt*. Nam et ipsi qui non credunt Evangelio, sermonem quoque prædicationis mirabantur et ad signa obstupescabant.

λόγον ἐθαύμαζον τοῦ κηρύγματος, καὶ τῶν σημείων

Cyrolli. — Vel etiam tempus putationis tempus vocat spiritualis messis de qua Salvator ait: «Mensis quidem multa».

Origenis. — Surge, inquit, etc.

C Aliter: Vel etiam turturis dicit arcanæ et ignotæ sapientiæ: amans enim solitudinis animal est cuius vox auditur ab his qui adhuc terreno corpore vestiuntur. Putationis tempus est superfluum depositionis, hoc autem est præsentis ipsius in quo nimirum corporalia legis, et quæ in prophetis historiæ adnata erant spiritualibus, præscindenda sunt, ut meliora maneant. Tempus vero rursum etiam excisionis peccatorum et remissionis per lavaerum regenerationis. Neque mireris si Sponsus quasi de alio dicat turture, frequens enim is Scripturæ est usus.

D Vers. 14. Surge, veni: proxima mea, formosa mea, columba mea, et veni tu columba mea in tegumento petreæ juxta promurale: ostende mihi faciem tuam, et auditam fac mihi vocem tuam: quia vox tua suavis, et facies tua decora.

Cyrolli. — Petra est Christus. Ipse nobis fidelibus etiam murus sit, et tegumentum, et securitas, per propugnaculum designata, ubi existens, inquit, omne auxilium consequeris.

38 Matth. xi, 28. 39 II Cor. ii, 15. 40 Luc. x, 2.

Apollinarii. — Vel etiam murum vocat hominem A
interiorem, antemurale vero exteriorem, quod
Aquila in arcanis edidit, in quo et orationes feri
jubet Christus.

Gregorii. — Nullus neque talis surrectionis, ne-
que talis cursus finis erit; semper enim surgendum
et ad Deum accedentibus nunquam cessandum:
quotiescunque igitur dicit: *Surge et veni*, toties
ad id quod est melius ascendendi facultatem, ut
ex pulchra fiat pulchrior; et juxta Apostolum, ejus
imaginem a gloria transformietur in gloriam. Sic
ergo cum esset columba iis quæ prius recte gesse-
rat, nihilominus eam rursus jubet fieri columbam,
per transformationem in id quod est melius: ait
enim: *Veni, tu ipsa columba* τῆα, non jam am-
plius ad trahentium studium intuen-
do, sed pro-
prium desiderium ad id quod melius est ducem
habendo. Veni enim, inquit, per temetipsam pro-
prios cogitationibus confirmans cupiditatem ad id
quod est honestum, non ducente necessitate. Do-
mino enim caret virtus et est voluntaria, et ab
omni necessitate libera: etsi in lege fuisti exerci-
tata, o anima, et per fenestras propheticas splen-
dores aspexisti, ne maneat amplius sub umbra
muri legalis, sed ad petram, id est Evangelium,
ab hoc transi. Petra enim propinqua est antemu-
rali, quandoquidem lex fuit antemurale fidei evan-
gelicæ et sibi inter se coherent dogmata ut quæ
virtute sunt propinqua: nisi quod petra quidem
est spiritalis, murus autem est terrenus: petra
autem evangelica non habet carnale lutum sen-
tentiarum, et juxta apostolum lex est spiritalis,
nam qui sic legem exceperit, spiritaliter sub tegmen
petræ Evangelicæ recipitur quæ est proxima
corporali propugnaculo. Cum Verbum sic ei accla-
masset per fenestras respondet columba splendore
intelligentiarum illuminata, et petram intelligens,
quæ est Christus, ait: *Ostende mihi faciem tuam*,
non amplius per antiqua ænigmata loquens; sed
ut possum videre, ita te ipsum mihi aperte osten-
de, ut sim intra te petram Evangelicam, relicto
legis antemurali; si enim vox quæ emittitur per
fenestras est adeo amabilis, quanto magis ea quæ
fit facie ad faciem?

ἀποῦσα τὸ τοῦ νόμου προτείχισμα· εἰ γὰρ ἡ διὰ τῶν
κατὰ πρόσωπον;

Nili. — In præcedentibus ipsam excitans licet D
non significaverit locum, ad quem ipsam venire
jussit: nunc rursus vocat ipsam etiam, locum
declarans: cum enim rogaret Sponsus: *Ubi
pascis, ubi cubas?* tunc non respondit: nunc no-
tum ipsa facit locum pascuæ, ne quod ipsa dixit
fieret quasi circumdata in gregibus sodalium:
Veni, dicens, in tegumento petræ, quod significat
Christum, in qua vestigium malitiæ serpens facere
non potest, ut in tegumento hujus petræ protecta,
nullum ipso capiat in mente vestigium malitiæ
virtutum adversariorum: sed et juxta promurale
ipsam vocat, ibi audire volens dulcem ejus vocem,

Ἀπολιταρίου. — "Π καὶ τείχισμα, τὴν ἐντὸς ἄν-
θρωπον· προτείχισμα δὲ τὸν ἐκτὸς, ὅπερ Ἀκύλας
ἐν ἀποκρύφοις ἐκδέδωκεν· ἐν ᾧ καὶ τὰς εὐχὰς ἐνε-
ργεῖσθαι κελεύει Χριστός.

Γρηγορίου. — Οὔτε τῆς τοιαύτης ἀναστάσεως,
οὔτε τοῦ τοιούτου δρόμου πέρας ἐστίν· ἀεὶ τε γὰρ
ἀνίστασθαι χρὴ, καὶ μηδέποτε τῷ Θεῷ προσεγγί-
ζοντας παύεσθαι. Ὅσάκις οὖν λέγει τό· Ἀνάστηθι
καὶ ἐλθέ, τοσαυτάκις τῆς πρὸς τὸ κρεῖττον ἀναστά-
σεως τὴν δύναμιν δίδωσιν· ὡς ἐκ καλῆς γενέσθαι
καλὴν, καὶ κατὰ τὸν Ἀπόστολον τὴν αὐτὴν εἰκόνα
ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν μεταμορφοῦσθαι· οὕτω τοίνυν
περιστερὰν οὖσαν ἐν τοῖς προκατορθωμένοις, οὐδὲν
ἤττον περιστερὰν αὐτὴν πάλιν διὰ τῆς πρὸς τὸ
κρεῖττον μεταμορφώσεως γενέσθαι διακελεύεται·
λέγει γὰρ, δεῦρο σεαυτῇ περιστερὰ μου, τοῦτέστι
μηκέτι πρὸς τὴν τῶν ἐφελκομένων βλέπειν σπουδῇ,
ἀλλ' ὁδηγὸν πρὸς τὸ κρεῖττον τὴν ἰδίαν ἐπιθυμίαν
ἔχειν· δεῦρο γάρ, φησὶ, σεαυτῇ τοῖς ἰδίοις λογισμοῖς
τὴν πρὸς τὸ καλὸν προθυμίαν ἐπιβρώσασα· οὐκ
ἀνάγκης καθηγουμένης· ἀδέσποτον γὰρ ἡ ἀρετὴ
καὶ ἐκούσιον, καὶ ἀνάγκης πάσης ἐλευθερὸν· καὶ εἰ
ἐγυμνάσθης, ὦ ψυχὴ, τῷ νόμῳ, εἰ τὰς διὰ τῶν προ-
φητικῶν θυρίδων αὐγὰς τῇ διανοίᾳ τεθέσθαι, μηκέτι
ὑπὸ τὴν τοῦ νομικοῦ τοίχου σκιάν μένει· ἐπὶ δὲ τὴν
πέτραν, ἥτις ἐστὶ τὸ Εὐαγγέλιον, ἀπὸ τούτου με-
τάβηθι· ἔχεται γὰρ ἡ πέτρα τοῦ προτειχίσματος·
ἐπειδὴ τῆς εὐαγγελικῆς πίστεως ὁ νόμος προτει-
χισμα γέγονε, καὶ ἔχεται ἀλλήλων τὰ δόγματα γει-
νῶντα κατὰ τὴν δύναμιν· πλὴν οἱ πνευματικὴ μὲν
ἡ πέτρα, χοικὸς δὲ ὁ τεῖχος ᾧ συμπέπλασται τὸ σῶ-
ματικὸν καὶ γεῶδες· ἡ δὲ εὐαγγελικὴ πέτρα, τὸ
σαρκῶδες τῶν νοημάτων πηλὸν οὐκ ἔχει· καὶ κατὰ
τὸν ἀπόστολον Παῦλον, ὁ νόμος πνευματικὸς ἐστίν·
ὁ γὰρ οὕτως ἐκλαμβάνων τὸν νόμον πνευματικῶς,
ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς εὐαγγελικῆς γίνεται πέτρας,
τὴν ἐχομένην τοῦ σωματικοῦ προτειχίσματος. Ταῦ-
τα διὰ τῶν θυρίδων τοῦ λόγου ἐμφοήσαντας, ἀποκρί-
νεται ἡ περιστερὰ τῇ περιλαβόμενᾳ διὰ τῆς τῶν
νοημάτων αὐγῆς, καὶ τὴν πέτραν νοήσασα τὸν Χρι-
στὸν, καὶ φησὶ· Δεῖξόν μοι τὴν δὴν σου· μηκέτι
διὰ τῶν παλαιῶν αἰνιγμάτων διαλεγόμενος· ὡς δὲ
ἰδεῖν δύναμαι, δεῖξόν μοι σαυτὸν ἐμφανῶς ὡς ἂν
ἐντός σου γένωμαι τῆς εὐαγγελικῆς πέτρας, κατα-
θυρίδων φωνὴ οὕτως ἐστὶν ἔρασμία, πόσῳ μᾶλλον ἡ

Νελίου. — Ἐν τοῖς πρὸ τούτων ἀναστήσας αὐ-
τὴν, ἐπεὶ μὴ ἐσθίμανε τόπον ἐνθα ἦκειν αὐτὴν ἐκέ-
λευσε, νῦν πάλιν καλεῖ αὐτὴν καὶ τὸν τόπον δηλοῦν·
ἐπεὶ γὰρ ἦν ἐρωτήσασα τὸν Νυμφίον, Πού ποιμα-
νεῖς, ποῦ κοιτάξεις, καὶ οὐκ ἀπεκρίνατο τότε, νῦν
γνωρίζει τὸν τόπον αὐτῇ τῆς νομῆς· ἵνα ὅπερ ἐκεῖ-
νῃ ἔλεγε γένηται ὡς περιβαλλομένη ἐπ' ἀγέλας
ἐταίρων· Ἐλθέ λέγων ἐπὶ σκέπῃ τῆς πέτρας τῆς
σημαιοῦσης Χριστόν· ἐφ' ἧς ἔχνος κακίας ὁ ἔψις
ποιῆσαι οὐ δύναται· ἵνα σκεπαζομένη ἐν τῇ σκέπῃ
ταύτης τῆς πέτρας μὴδὲν αὐτῇ δέξηται ἐν τῷ διανοη-
τικῷ παρὰ τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων ἔχνος πονη-
ρίας· καὶ ἐχόμενα δὲ τοῦ προτειχίσματος αὐτὴν κα-

λεῖ, ἔχει βουλόμενος ἀκοῦσαι διὰ τῆς ἡδείας αὐτῆς φωνῆς, καὶ κατανοῇ τὰ ὥραϊον αὐτῆς πρόσωπον. Φωνὴ δὲ ἡδεῖα ἐστίν, ἠθικῶς μὲν, σεμνοὶ λόγοι καὶ χάριν διδόντες τοῖς ἀκούουσι· δογματικῶς δὲ, ἡ τοῦ ἐν σταυρῷ βοῶντος ληστοῦ, « Μνήσθητι μου, Κύριε, ὅταν ἔλθῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ σου. » Ὅθεν πρὸς μὲν τὴν Ἐκκλησίαν φησὶν, Ἡ φωνὴ σου ἡδεῖα βοῶσα διὰ τῆς ἀπαρχῆς τοῦ ληστοῦ τὸ, *Μνήσθητι*· πρὸς δὲ τὴν Συναγωγὴν τὴν λέγουσαν, *Σταύρωσον*, ἣν καὶ μισεῖ, φησὶ διὰ τοῦ προφήτου· ὅψε φωνὴν αὐτῆς ὠλόλυξε, « Καὶ ἔδωκεν ἐπ' ἐμὲ τὴν φωνὴν αὐτῆς, διὰ τοῦτο ἔμειψα αὐτήν. » Ὅψις δὲ ἐστὶν ὥραία, ἡ ἐκ τῆς εἰρηνικῆς καταστάσεως γαληνιάζουσα· Δειδὼν μοι οὖν, φησὶν, τὴν ὄψιν σου, καὶ ἀκούσιόν με τὴν φωνὴν σου· καὶ ἦσεν καὶ λόγῳ πρὸς ἐμὴν κοσμουμένη ἀρέσκειαν, καὶ κάλλος πράξεων καὶ ἐπιμέλειαν δογμάτων σύμφωνον ἐπιδεικνυμένη· εἰ δὲ τις εἴπῃ τεῖχος τὸν νόμον, προτεῖχισμα τὸν φυσικὸν ἐρεῖ νόμον, οὗ ἐχόμενά ἐστιν ἡ πέτρα· μάλλον γὰρ τοῦ ῥητοῦ νόμου ὁ φυσικὸς πλησιαίτερος ὢν, τυγχάνει Χριστοῦ· ἐν ᾧ πολιτευόμενοι οἱ ἅγιοι εὐηρέτησαν τῷ Θεῷ· φυσικαῖς ἐρμαῖς γινώσκοντες τὸ δίκαιον· καὶ διδάσκαλοι τῶν κατηκόντων αὐτοὶ ἑαυτοῖς γενόμενοι· καὶ ὁ Παῦλος δὲ φησὶ, « Νόμος δὲ παρεισῆλθε, » τὴν ἀρχαίαν καὶ τὴν ὑστάτην μίαν οὖσαν μεσολαβήσας πολιτείαν.

Ὁριγένους. — Βούλεται τὴν ψυχὴν, κ. τ. λ. (39).
 ιε'. Πιάσατε ἡμῖν ἀλώπεκας μικροὺς ἀφανίζοντας ἀμπελώνας· καὶ οἱ ἀμπελοὶ ἡμῶν κυπρίζουσιν.

Γρηγορίου. — Τὰ προγεγραμμένα τῆς Νύμφης εἰπουσῆς, καὶ τῆς εὐχῆς αὐτῆς πρὸς τὸν Νυμφίον κατευσθεῖσης. Μέλλων αὐτῆς ἑαυτὴν ἐμφανῇ καθιστᾶν, πρῶτον τοὺς θηρευτὰς παρορμᾷ, εἴτε ἀγγελικὰς τινὰς δυνάμεις, εἴτε καὶ ἀποστόλους, πρὸς τὴν τῶν ἀλωπέκων ἄγραν, αἱ τινὲς εἰσὶν ἀποστατικάι δυνάμεις, διὰ τὸ δολερὸν οὕτω κατονομασθεῖσαι· μικροὺς μὲν ὄντας ἦδη τῇ δυνάμει τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ, ἀφανιστικοὺς δὲ τῶν ἀμπελώνων ὑπάρχοντας· ὡς μὴκέτι τὸν ἀμπελῶνα τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν δι' αὐτῶν πρὸς κυπρισμὸν καὶ βοτρυῶν φορὰν ἐμποδίζεσθαι, εἴτ' οὖν τὴν διαγωγὴν τῆς ἐναρέτου πολιτείας· τούτου γὰρ γενομένου, μεταχωρεῖ τὰ δύο εἰς ἄλληλα· ὁ τε γὰρ Θεὸς ἐν τῇ ψυχῇ γίνεται, καὶ πάλιν εἰς τὸν Θεὸν ἡ ψυχὴ μετοιχίζεται· εἶδεν οὖν ἐν τῇ δυνάμει τοῦ κελεύσαντος ἑαυτὴν, τῆς ἐκ τῶν θηρίων λύμης τούτων κεκαθαρμένην, ἡ ὡς ἀμπελος εὐθύνουσα Νύμφη, καὶ εὐθὺς δίδωσιν ἑαυτὴν τῷ γεωργῷ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσαντι· οὐκ ἐτι γὰρ τῷ τοίχῳ τοῦ νόμου πρὸς τὴν συνάφειαν τοῦ

ποθομένου διατειχίζεται, ἀλλὰ φησὶ (40).
 Τοῖς τῆς Ἐκκλησίας τροφίμοις προτάσσει λοιπὸν τοῖς ἐτι τὸ ἀνθος ἐπιδεικνυμένοις τῆς ἀρετῆς, καὶ ὀψαμένοις εὐχερῶς ἀδικηθῆναι ὑπὸ τῶν παθῶν· οὐχ οὕτω γὰρ ἀνδρυνθεῖσα φλάπτεται ἡ ἀμπελος ὡς ἐν προοιμίῳ ἐπιδουλομένη· ὡς γὰρ ἡ ἀνθοῦ-

A et decoram ejus faciem cognoscere. Vox autem dulcis moraliter quidem sunt serii sermones et qui gratiam præbent audientibus; dogmatice vero vox latronis in cruce clamantis: « Memento mei, Domine, quando veneris in regnum tuum ⁴¹. » Unde ad Ecclesiam quidem ait: *Vox tua dulcis*, clamans per primitias latronis illud *Memento*: ad Synagogam vero dicentem *Crucifige*, quam et odit, dicens per prophetam: sero vox ejus ululavit, « Et dedit super me vocem suam, ideo odiui eam ⁴². » *Facies autem est decora*, quæ ex pacifico statu tranquillo existit: Ostende mihi ergo, inquit, faciem tuam, et auditam mihi fac vocem tuam, et moribus et verbis ad placitum meum exornata, et pulchritudinem operum et curam dogmatum consentaneam exhibens; si quis vero dixerit murum legem, antemurale decet esse legem naturalem, juxta quam est petra. Præ lege enim dicta, lex naturalis vicinior est legi Christi, in quo qui vitam suam instituerunt sancti placuerunt Deo, naturalibus instinctibus id quod justum est agnoscentes et ipsimet doctores eorum quæ se decerent facti. Quin et Paulus ait: « Lex autem subintravit ⁴³, » antequam et novissimam quæ una est intercipientis vendi rationem.

Origenis. — Vult animam, etc.

VERS. 15. *Capite nobis vulpes parvas quæ demoliuntur vineas; et vineæ nostræ florent.*

C Gregorii. — Prædicta sunt Sponsæ loquentis et votum suum ad Sponsum dirigentis. Hic seipsum aperte ostensurus, primum incitat venatores, sive angelicas quasdam virtutes, sive etiam apostolos, ad vulpium venationem (quæ sunt virtutes apostolicæ, propter dolum sic nominatæ, quæ sunt quidem parvæ quoad virtutem gratiæ Christi, demoliuntur autem vineas); ne amplius vinea, humana natura per illos impediatur quo minus floreat et botros ferat; sive ex virtute vitam instituat. Hoc enim facto duo in se invicem transeunt; Deus namque in anima nascitur, et vicissim anima in Deum migrat. Vidit igitur in virtute jubentis semetipsam a noxa ferarum harum expurgatam sponsam, quæ sicut vitis abundans, statim etiam D tradit se agricolæ qui sepiis intermedium parietem solvit: neque enim amplius arcetur pariete legis, quo minus cum desiderato conjungatur.

ἔτι γὰρ τῷ τοίχῳ τοῦ νόμου πρὸς τὴν συνάφειαν τοῦ
 Nili. — Cæterum hæc præcipit Ecclesiæ alumnis, adhuc virtutis florem ostendentibus, et qui a passionibus lædi facile possunt: non enim sic adulta vitis læditur, sicut ea quæ in principiis primis circumvenitur; quemadmodum nempe florens

⁴¹ Luc. xxiii, 42. ⁴² Jerem. xii, 8. ⁴³ Rom. v, 20.

NOTÆ.

(39) *Patrol.* t. XVII, col. 264, 265.

(40) Quæ sequuntur in C. B. sub nomine Nili inscribuntur.

vana si concutitur, palmitibus adhuc tenellis et infirmis, statim disrumpitur. Sic inniatura virtus ab inordinatis affectionibus conquassata, ad culmen perfectionis non pervenit studiosis actionibus quæ efflorescere debebant, antequam ad firmum habitudinis statum pertingant diffuentibus. Vana namque gloria depascere solet florem virtutis, atque jactantia pietatem auspicantibus impedimentum sit profectus, dum timore excutit correctiones et in flore tabescentem fructum abolet. Hic igitur sermo suadet adhuc parvulas capere vulpeculas, id est tenellas adhuc et imbecilles superare passiones, priusquam habitus mutatu difficilis in mali abeat consuetudinem. Vel hoc igitur est quod dicitur, juxta dictam distinctionem; vel sic distinguentibus legendam, eas quæ parvulas demoluntur vites subigere oportet ac capere vulpes, dum adhuc parvæ sunt vites: siquidem vites magnas demoliri vulpes nequeunt firmato jam boni habitu, etenim parvulorum est scandalizari: quasi vero intendens ex metu dubitationem ait: et vineæ nostræ florent: non solum enim visus est timuisse, quod delicatæ ac recens plantatæ sint parvæ adhuc vites, sed etiam ad florendum dispositæ, exultantibus florem vulpibus expositæ sint; in quibus istiusmodi excussionem agnoscit Scriptura, de iis dicens: « Ita filii excussorum », quos Paulus ramos fractos olivæ appellat », David autem fenum tectorum », Dominus vero, palmitem extra viteu projectum et infrugiferum », eorum quoque insinuans abjectionem.

Origenis. — Hæc ait amicis Sponsus, etc.

VERS. 16, 17. *Fratruelis meus mihi et ego illi, qui pascit inter lilia donec perspiret dies et amoreantur umbræ.*

Gregorii. — Vidi, inquit, eum facie ad faciem, semper quidem existentem, sed propter me ex sorore mea Synagoga in humana natura exorientem, et in eo requiesco et flo ejus habitaculum. Qui non feno pascit gregem, sed puris liliis, id est divinis sermonibus pascit oves, ut qui pura fragrantique hac esca suam animam impinguaverint, cum ab omni fallaci et umbratili imaginatione eorum in quæ studium in hac vita confertur, se abduxerint, quas umbras hic sermo nominavit, ad rerum veram aspiciant substantiam, filii lucis ac diei effecti. Hæc dicit anima quam pascit Verbum, non in spinis quibusdam vel feno, sed in bono odore liliorum pure vivendi rationis, et urget Verbum ut celeriter in opus producat spem bonorum.

Soli Sponso se addicit, et Sponsum vicissim sui

» Psal. cxxvi, 4. » Rom. xi, 20. » Psal. cxxviii, 6. » Joan. xv, 6.

NOTÆ.

(41) *Patrol.* t. XVII, col. 265.

(42) In C. B. sub nomine Gregorii habentur.

σα σταφυλή ἐὰν τιναχθῇ, ἀφήσει μὲν τὰς βράχας ἀσθενῶν ἐπὶ τῶν στεμφυλῶν ἐξηρητημένων, οὕτως ἄωρος ὑπὸ τῶν παθῶν κλονηθεῖσα ἢ ἀρετῇ, πρὸς ἀκμὴν τῆς τελειότητος οὐκ ἔρχεται· τῶν πεπανθη- ναι ὀφειλόντων ἐπιτηδευμάτων διαρρυσθέντων, πρὸ τῆς βεβηκυίας καὶ ἐκτικῆς καταστάσεως· κενοδοξίᾳ γὰρ λυμαίνεσθαι πέφυκε τὸ τῶν ἀρετῶν ἄνθος· καὶ ἀλαζονείᾳ τοῖς ἀρχομένοις τῆς θεοσεβείας ἐμπόδιον γίνεται προκοπῆς, τὰς βελτιώσεις τῇ οἰήσει ἀπο- τινάσσουσα, καὶ ἐν ἄνθει μαραινόμενον ἐμφανίζουσα τὸν καρπὸν· συμβουλευεῖ τοίνυν ὁ λόγος, ἔτι μι- κρὰς πιάσαι ἀλώπεκας· τούτέστιν ἀπαλῶν ἔτι κρα- τῆσαι καὶ ἀσθενῶν τῶν παθῶν, πρὶν ἔξῃ δυσμετα- κίνητος τὸ ἔθος γένηται τοῦ κακοῦ· ἢ τοῦτο οὖν ἐστὶ τὸ λεγόμενον κατὰ τὴν εἰρημένην διαίρεσιν, ἢ διαι- ροῦντας ἀναγνῶναι, μικροὺς ἀφανίζον ἀμπελῶνας· εἰπὺν κρατῆσαι καὶ πιάσαι τὰς ἀλώπεκας· ἔτι μι- κρῶν οὐσῶν τῶν ἀμπελῶνων· μεγάλους γὰρ ἀφανί- ζειν ἀμπελῶνας αἱ ἀλώπεκες οὐ δύνανται, ἐν ἔξει τοῦ ἀγαθοῦ γενομένους· καὶ γὰρ τῶν μικρῶν ἴδιον τὸ σκανδαλίζεσθαι· ὥσπερ δὲ ἐπιτείνων τὴν ἐκ τοῦ φόβου ἀπορίαν, φησὶ· καὶ αἱ ἀμπελοι ἡμῶν κυπρί- ζουσιν· οὐ μόνον γὰρ εἰκοικε δεδοικέναι, ὅτι τρυφε- ροὶ καὶ νεοπαγεῖς· εἰσιν οἱ ἀμπελῶνες μικροὶ τυγχά- νοντες, ἀλλ' ὅτι καὶ πρὸς κυπρισμὸν εὐχείρωτοι· ταῖς ἐκτινασσούσαις τὸ ἄνθος ἐν ταῖς ἀλώπεσιν· τοιοῦτον ἐκτιναγμὸν οἶδεν ἡ Γραφή· περὶ ὧν φησιν, « Οὕτως υἱοὶ τῶν ἐκτετιναγμένων »· οὗς Παῦλος κλόδους ἐκκεκλασμένους ἐλαίας καλεῖ· ὁ δὲ Δαβὶδ χόρτον δωμάτων· ὁ δὲ Κύριος, κλῆμα ἔξω τῆς ἀμπελῶν βεβλημένον, τὸ ἀκαρπὸν καὶ ἀπόβλητον αὐ- τῶν αἰνιττόμενος.

Ὀριγένους. — Ταῦτα τοῖς φίλοις ὁ Νυμφίος, κ. τ. λ. (41).

ις', ις'. *Ἀδελφιδός μου ἐμοί, καὶ γὰρ αὐτῷ, ὁ ποιμένων ἐν τοῖς κρίνοις, ἕως οὗ διαπνεύσῃ ἡμέρα καὶ κινηθῶσιν αἱ σκιαί.*

Γρηγορίου. — Εἶδον γὰρ αὐτὸν, φησὶν, πρὸς πρόσωπον, τὸν αἰ μὲν ὄντα, δι' ἐμὲ δὲ ἐκ τῆς ἀδελφῆς μου τῆς Συναγωγῆς ἀνθρωπικῶς ἀνατελλαντα· καὶ ἐν αὐτῷ ἀναπαύομαι καὶ γίνομαι αὐτῷ κατοικητήριον· ὅς οὐ χόρτον ποιεῖται τὴν τῶν ποιμνίων νομὴν, ἀλλὰ καθαροῖς κρίνοις τρέφει τὰ πρόβατα, τούτέστι θεοῖς λόγοις· ὅπως ἂν οἱ τῇ καθαρᾷ τε καὶ εὐπνοούσῃ ταύτῃ τροφῇ τὴν ψυχὴν πιαινόμενοι, πᾶσάν τε καὶ σκιοειδῇ φαντασίαν τῶν κατὰ τὴν βίον τοῦτον σπου- δαζομένων ἑαυτῶν ἀποστήσαντες, ὡς σκιάς ὁ λόγος ἀνόμασε, ταῖς τοῦ Θεοῦ Πνεύματος ἀκτίσι, πρὸς τὴν ἀληθεινὴν τῶν πραγμάτων ὑπόστασιν διαβλέψωσιν, υἱοὶ φωτὸς καὶ ἡμέρας γενομένοι· ταῦτα φεγγεγεται ἡ ψυχὴ, ἣν ποιμαίνει ὁ λόγος, οὐκ ἐν ἀκάνθαις τισὶν ἢ χόρτοις, ἀλλ' ἐν τῇ εὐοσμῇ τῶν κρίνων τῆς καθαρᾶς πολιτείας, καὶ κατεπεύγει τὸν λόγον διὰ τάχους εἰς ἔργον προάγειν τῶν ἀγαθῶν τὴν ἐλπίδα.

Νεέλου. — (42). Μόνῃ ἑαυτὴν ἀνατίθησι τῷ Νυμ-

φι, καὶ τὸν Νυμφίον πάλιν μόνῃς ἐκυτῆς λέγει, διὰ τὴν ἐκ τῶν κατορθωμάτων οἰκειότητα. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ σῶμα ἐκυτῆς οὐ τῇ πορνείᾳ, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ δέδωκε, διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος τῷ ἐκείνης σώματι ἐνανθρωπήσας γαγένηται· ποιμαίνοντα δὲ αὐτὸν ἐν τοῖς κρίνοις, τὰς ἀμερίμους λέγει ψυχὰς ὅπ' αὐτοῦ ποιμαίνεσθαι σημαίνουσα, ὡς τῶν περισπωμένων ὑπὸ τῆς σωματικῆς ἀσχολίας ἔξω τῆς τούτου ποιμαντικῆς ὄντων. Ποιμαίνει δὲ ἐν κρίνοις οὐ διὰ παντὸς, ἀλλ' ἕως τοῦ διαπνεῦσαι τὴν μέλλουσαν ἡμέραν, καὶ κινήθῃαι τὰ, σκιάς τῶν παρόντων πραγμάτων. Ὁ δὲ Σύμμαχος, πεποικηκώς ὁ ποιμαίνων τὰ ἄνθη ἔδειξεν, ὅτι οὐκ ἐν τόπῳ κρίνων, ἀλλ' αὐτὰ τὰ κρίνα ποιμαίνει τὰς ἀμερίμους ψυχὰς, καὶ τῶν γηϊνῶν οὐ φροντισούσας, καθὼς ἀποδέδοται. Ἐφαμεν δὲ ἀνωτέρω ἄνθη λέγεσθαι, τοὺς ἐν τῷ Χριστιανισμῷ ἀνθήσαντας ἁγίους· καὶ ἐνταῦθα οὖν ταῦτα ποιμαίνει τὰ ἄνθη· καὶ τὸ κινήθῃαι δὲ αἰσικαί, τὴν τῶν νομικῶν ἔργων περιέλασιν σημαίνει, σκιάς ὑπὸ τοῦ Παύλου πολλὰκις εἰρημένας.

Ὁριγένους. — Ἡ Νύμφη πρὸς τοὺς ἐταίρους τοῦ Νυμφίου φησίν, κ. τ. λ. (43).

Ἀπόστρεψον, ὁμοιώθητι, σὺ ἀδελφεϊδέ· μου, τῇ δορκάδι ἡ νεβρῷ ἐλάφῳ ἐπὶ τὰ ὄρη τῶν κοιλωμάτων.

Γρηγορίου. — Ἀπόστρεψον τῶν κακῶν τὴν φορὰν· Ἰδοὺ ὡς δορκὰς ὁ τὰς ἐνθυμήσεις τῶν ἀνθρωπίνων βλέπων· ἀφάνισον τὴν γονὴν τῆς κακίας ὡς νεβρὸς ἐλάφῳ ἐξαναλίσκων τὸ γένος τοῦ ὄφεως· ὄρξῃ γὰρ τὰ κοῖλα τοῦ ἀνθρωπεύου βίου· πᾶν γὰρ τὸ κατὰ τῆς ἀληθείας ὑφούμενον βάραθρον ἐστὶ καὶ οὐκ ὄρος, κοίλωμα, καὶ οὐκ ἀνάστημα· ἐάν οὖν ἐπιδράμῃς ἐπὶ ταῦτα, φησὶν, πᾶσα φάραγξ πληρωθήσεται, καὶ πᾶν τὸ τοιοῦτον ὄρος ταπεινωθήσεται.

Νελλου. — Πῶς ἤδη εἰπούσα ὅτι "Ὁμοίός ἐστιν ὁ ἀδελφεϊδός μου τῷ δόρκῳ, καὶ τὰ ἐξῆς, νῦν πάλιν φησὶν, Ἀπόστρεψον οὐκ ἐπὶ ὄρη Βαιθὴλ, ἀλλ' ἐπὶ ὄρη κοιλωμάτων. Τὸ μὲν ὡς ἤδη γενόμενον εἰπούσα, τὸ δὲ προστακτικῶς ἀναλαβεῖν αὐτὸν παρακελευομένη· ἀλλὰ μήποτε ἡ διαφορά τῆς τῶν ὄρων ὀνομασίας ἐν οἷς γίνεται λύει τὸ ἀπορούμενον; ἐκεῖ γὰρ εἶπεν ἐπὶ τὰ ὄρη Βαιθὴλ, ἐνταῦθα δὲ, ἐπὶ τὰ ὄρη κοιλωμάτων· τάχα οὖν, τὸ μὲν σημαίνει τὸν περίγειον τόπον, τὸ δὲ τὸν ἕδην, ἀπὸ τῆς κοιλότητος· ὡς εἶναι τὸ λεγόμενον τοιοῦτον· Ἡδὴ μὲν φύσει ὁμοιωθῆς, ὦ Νυμφε, τῷ δόρκῳ καὶ νεβρῷ ἐλάφῳ ἐπὶ τὰ ὄρη Βαιθὴλ, εὐεργετήσας τοὺς τῆδε, καὶ τὰς ἐναντίας δυνάμεις ὑποτάξας· λείπεται δὲ καὶ τοὺς ἐν καταχθονίῳ τόπῳ κατεχόμενους διὰ τὸν ἐπὶ πάντας βασιλεύσαντα θάνατον ἀπολαῦσαι τῆς σῆς εὐεργεσίας, ἔτι δὲ καὶ τὰς ἐκεῖ κρατούσας δυνάμεις τῇ ἀσφρησίᾳ καλᾷ περ ἑλαφὸς ἀνιμῆσάμενος κατάργησον.

Ὁριγένους. — Τὰ πρότερα πρὸς τὰς νεάνιδας εἶπεν ἡ Νύμφη, κ. τ. λ. (44).

Φίλωνος. — Ἡ καὶ ἀπόστρεψον ἀπὸ τῶν Ἰου-

A solius appellat per proborum operum proprietatem. Quia enim corpus suum non fornicationi, sed Domino dederat, propterea etiam Dominus ipsius in incarnatione corpus assumpsit. Pascentem porro ipsum in liliis dicit, animas curarum expertes ab ipso pasci significans, sic ut animæ corporalibus occupationibus distractæ, ab ipso non pascantur. Pascit autem inter lilia non semper, sed donec adspiret futura dies, et umbræ rerum præsentium amoveantur. Symmachus autem cum fecit pascentem flores, ostendit eum non in loco liliorum, sed ipsa lilia pascere, animas nempe curarum expertes et nihil rerum terrenarum satagentes ut expositum est. Diximus autem superius flores dici sanctos in Christianismo florentes: et hic igitur flores hosce pascit. Atque illud: *Moveantur umbræ*, legalium operum sublationem designat, quæ et a Paulo frequenter umbræ dicuntur.

Origenis. — Sponsa ad sodales Sponsi verba facit, etc.

Revertere, similis efficere, fratrueis mi, caprea vel hinnulo cervorum supra montes concavatum.

Gregorii. — Averte malorum incursum: vide ut caprea tu qui aspicias cogitationes hominum. Dele peccati generationem sicut hinnulus cervorum consumit genus serpentum. Vides concavos vitæ humanæ montes: quidquid enim adversus veritatem extollitur barathrum est, et non mons, concavitas et non assurgens fastigium. Si ergo, inquit, ad hæc accurreris, « omnis vallis implebitur et mons humiliabitur ».

Nili. — Cum prius dixisset: *Similis est fratrueis meus caprea*, etc., nunc iterum ait: *Revertere*, non ad montes Bethel, sed supra montes concavatum. Illud quidem ut pridem factum narrans, hoc autem imperative assumere ipsum jubens. Sed forsitan diversitas denominationis montium in quibus sit, dubium solvit. Ibi enim dixit, *in montibus Bethel*, hic *supra montes concavatum*. Fortassis igitur illud significat locum terræ vicinum, hoc vero infernum per concavitatem, ut id quod dicitur sit huiusmodi: Jam pridem quidem, o Sponse, assimilatus es caprea hinnuloque cervorum in montibus Bethel, ibi habitantes beneficiis afficiens et contrarias virtutes subigens. Restat autem ut et hi qui in subterraneo loco per mortem in omnes dominantem detinentur, beneficiis tuis perfruantur: vade igitur et virtutes quæ illic imperant odoratu quasi cervus exanimans dele.

Origenis. — Priora ad adolescentulas Sponsa dixerat, etc.

Philonis. — Vel etiam revertere a Judæis ad gen-

⁴³ Isa. xl, 4; Luc. iii, 5.

NOTÆ.

(43) *Patrol.* t. XVII, col. 265, 268.

(44) *Patrol.* t. XVII, col. 316.

tes. *Montes autem justos dixit, propter sublimitatem; concavitate vero propter humilitatem.*

Cyrilli. — Rogat ut Sponsus infrugiferam Synagogam relinquat, et veniat ad eos qui ex concava et humiliata olim, atque idololatrica anima ad cœlestem celsitudinem ascenderunt.

CAP. III.

VERS. 1-4. In cubili meo, in noctibus quasi vi quem dilexit anima mea; quasi vi eum, et non inveni eum; vocavi eum et non audivit me. Exsurgam nunc et circuibo in civitate, in foris et in plateis, et quaeram quem dilexit anima mea; quasi vi eum et non inveni eum: vocavi eum et non obaudivit me. Invenierunt me custodes qui circumaveunt in civitate: Numquid quem dilexit anima mea vidistis? Quam modicum fuit, cum transivi ab ipsis, quoadusque inveni quem dilexit anima mea. Tenui eum, et non dimisi eum, donec introduxi eum in domum matris meæ et in cubiculum ejus quæ concepit me.

Gregorii. — Sponsæ narratio philosophica est: per ea quæ de se narrat, statuit ac docet quemadmodum erga divinum numen se gerere debeant supernæ pulchritudinis amatores. Bifariam enim dividitur rerum creaturarum natura ex suprema divisione. Nam aliud quidem est et sensile et materiātum; aliud autem quod intelligentia percipitur et est expers materiæ. Rursus autem cum quæ intelligentia percipitur natura bifariam sit divisa, alia quidem est increata et creatrix semper eodem modo se habens; alia vero creata et participatione ejus quod supereminet, in bono semper conservatur et in eo augetur, et in majus mutatur, semper ad id quod melius est se extendens et nunquam a desiderio cessans. Postquam igitur etiam Sponsa tantis ascensibus sublimata, et ex virtute in virtutem profecta, ut summum spei bonorum assecuta esse videatur; boni tamen indigam se vidit, merito lamentatur, et ut quæ necdum habeat diligentiae propositum angitur et est perplexa, eamque perplexitatem animi narratione sua profert in publicum. Et ubi reperit quem quærebat describit: ermone: perfectionem insuper boni participationem lectum appellat, et noctem dicit tempus concubii: per nomen autem noctis ostendit contemplationem eorum quæ non cadunt sub aspectum, juxta Moysen in caligine versantem, in qua erat Deus, qui « posuit tenebras latibulum suum, » et Propheta canit « In circuitu suo ⁶⁰. » In qua cum fuerit tum docetur tantum abesse ut ascenderit ad perfectionem, ut qui ne principium quidem attigerit. Jam enim, inquit, tanquam iis quæ sunt perfecta, dignata, et tanquam in lecto quopiam eorum quæ sunt cognita comprehensionis requiescens, quando eram intra ea quæ non cadunt sub aspectum, relictis sensibus, quando continebar divina nocte quæ-

δαίων εἰς τὰ ἔσθλην. Ὁρῶ δὲ τοὺς δικαίους ἔφη διὰ τὴν ὠφελὲν· κοιλωμάτων δὲ διὰ τὴν ταπεινοφροσύνην.

Kyriλλον. — Λίττει τὸν Νύμφιον, τὴν ἄκαρτον ἀπολείπει συναγωγὴν, καὶ ἐλθεῖν ἐπὶ τοὺς τῆς κοίτης καὶ τεταπεινωμένης πάλαι καὶ εἰδωλοπατρύσεως ψυχῆς ἐπὶ οὐράνιον ὕψος ἀναβάντας.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

α'.-δ'. Ἐπὶ τὴν κοίτην μου ἐν νυκτὶ ἐξεζήτησα ὃν ἠγάπησεν ἡ ψυχὴ μου· ἐζήτησα αὐτόν, καὶ οὐχ εἶδον αὐτόν· ἐκάλεσα αὐτόν, καὶ οὐχ ὑπήκουσέ μου· ἀναστήσομαι δὴ καὶ κυκλώσω ἐν τῇ πόλει, ἐν ταῖς ἀγοραῖς, καὶ ἐν ταῖς πλατείαις· καὶ ζητήσω ὃν ἠγάπησεν ἡ ψυχὴ μου· ἐζήτησα αὐτόν, καὶ οὐχ εἶδον αὐτόν· ἐκάλεσα αὐτόν, καὶ οὐχ ἀπήκουσέ μου· εὗροσάν με οἱ τηροῦντες, οἱ κυκλοῦντες ἐν τῇ πόλει· Μὴ ὃν ἠγάπησεν ἡ ψυχὴ μου ἴδετε; ὡς μικρόν ὅτε παρήλθοι ἀπ' αὐτῶν, ἕως οὗ εἶδον ὃν ἠγάπησεν ἡ ψυχὴ μου· ἐκράτησα αὐτόν, καὶ οὐκ ἀφῆκα αὐτόν, ἕως οὗ εἰσήγαγον αὐτόν εἰς οἶκον μητρὸς μου καὶ εἰς τὸ ταμιεῖον τῆς συλλαβοῦσης με.

Γρηγορίου. — Τὸ τῆς Νύμφης διήγημα, φιλοσοφίας ἐστὶ· δι' ὧν τὰ περὶ αὐτὴν διεξέρχεται· ὅπως δεῖ περὶ τὸ Θεῖον ἔχειν τοὺς ἐραστὰς τοῦ ὑπερκειμένου κάλλους δογματίζουσας. Διχῇ γὰρ τέτρηται κατὰ τὴν ἀνωτάτω διαίρεισιν ἡ τῶν ὄντων φύσις· τὸ μὲν γὰρ ἐστὶν αἰσθητὸν καὶ ὁλῶδες, τὸ δὲ νοητὸν καὶ ἄϋλον. Πάλιν δὲ τῆς νοητῆς φύσεως διχῇ διηρημένης, ἡ μὲν ἄκτιστός ἐστι καὶ ποιητικὴ, πάντοτε ὡσαύτως ἔχουσα· ἡ δὲ κτιστὴ, καὶ τῇ μετουσίᾳ τοῦ ὑπερέχοντος ἐν τῷ ἀγαθῷ διὰ παντὸς συντηρεῖται· καὶ πρὸς αὐτὸ αὐξεται καὶ πρὸς τὸ μείζον ἀλλοιοῦται· αἰεὶ πρὸς τὸ κρείττον ἐπεκτεινόμενη, καὶ μηδέποτε τῆς ἐφέσεως λήγουσα· ἐπεὶ οὖν καὶ ἡ Νύμφη τοσαύταις ἀνάδοις ὑψωθείσα, καὶ ἐκ δυνάμεως εἰς δύνάμιν πορευομένη, τοῦ ἀκροτάτου τῶν ἀγαθῶν ἐλπίδος τετυχηκέναι ἰδούκει, ἐνδεὲς δὲ ἑαυτὴν τοῦ ἀγαθοῦ καθόρρα, εἰκότως ἀπιδύρεται· καὶ ὡς μὴπω σχοῦσα τὸ τῆς προθυμίας προκειμένον ἀμηχανεῖται καὶ δυσχεραίνεται καὶ τὴν τοιαύτην ἀμηχανίαν δημοσιεύει τῷ διηγήματι· καὶ ὅπως εὔρε τὸν ζητούμενον ὑπογράφει τῷ λόγῳ· τὴν μὲν οὖν τελειοτέραν τοῦ ἀγαθοῦ μετουσίαν, κοίτην ὀνομάζει καὶ νύκτα λέγει τὸν τῆς κοίτης καιρὸν· διὰ δὲ τοῦ ὀνόματος τῆς νυκτός, ἐνδείκνυται τῶν ἀοράτων τὴν θεωρίαν, κατὰ τὸν ἐν τῷ γνόφῳ Μωσῆα, ἐν ᾧ ἦν ὁ Θεὸς ὢς, « Ἐθετο σκότος ἀποκρυφὴν αὐτοῦ, » κατὰ τὸν Προφήτην, « Κύκλιψ αὐτοῦ· » ἐν ᾧ καταστᾶσα τότε διδασκεται τοσοῦτον ἀπέχουσα τοῦ ἐπιθῆναι τῆς τελειότητος, ὅσον οἱ μὴδὲ τὴν ἀρχὴν ἐγγειρήσαντες· ἤδη γὰρ φησιν ὡς τῶν τελείων ἀξιωθεῖσα, καθάπερ ἐπὶ κοίτης τινὸς τῆς τῶν ἐγνωσμένων καταλήψεως ἑμαυτὴν ἀναπαύουσα· ὅτε τῶν ἀοράτων ἐντὸς ἐγεγνόμην καταλιπούσα τὰ αἰσθητῆρια· ὅτε περιεσχέθην τῇ θεῇ νυκτὶ, τὸν γνόφῳ κεκρυμμένον ἀναζητούσα, τότε μὲν τὴν ἀγάπην πρὸς τὸ ποθοῦμενον ἔσχον· αὐτὸ δὲ τὸ ἀγαπώμενον, διέπη τῶν λογισμῶν τὴν

⁶⁰ III, Reg. xx, 12; Psal. xvi, 12.

συλλαβὴν. ἐζήτουν γὰρ αὐτὸν ἐπὶ τὴν κοίτην μου, ὥστε γινῶναι τίς ἐν νυκτὶ ἡ οὐσία, ποθεν ἔρχεται, εἰς τί καταλήγει, ἐν τίνι ἔχει τὸ εἶναι, ἀλλ' οὐχ εὔρον. Εἰτά φησιν, Ἐκάλεσα αὐτὸν τὸν ἀκατανόμαστον ὡς ἐνὴν ὀνομάζουσα καὶ οὐκ ἐπήκουσέ μου· οὐ γὰρ ἦν ὀνόματος ἔμφασις ἡ καθικνουμένη τοῦ ζητουμένου· τότε τοίνυν ἔγνων, ὅτι τῆς μεγαλοπρεπειᾶς τῆς δόξης τῆς ἀγιοσύνης αὐτοῦ οὐκ ἔστι πέρας. Ὅθεν διανίστησιν ἑαυτὴν καὶ περιπολεῖ τῇ διανοίᾳ τὴν ὑπερκόσμιον φύσιν, ἣν ἐκάλεσε πόλιν, ἐν ἣ ἄρχαι καὶ κυριότητες καὶ οἱ ταῖς ἐξουσίαις ἀποτεταγμένοι θρόνοι, ἧ τε τῶν ἐπουρανίων πανήγυρις· ὁ δὲ τῆς πλατείας διασημαίνει ὀνόματι· μὴ εὐρούσα δὲ ἐν αὐτοῖς τὸ ποθοῦμενον, καθ' ἑαυτὴν ἐλογίσατο· μὴ ἄρα κἄν ἐκεῖνοις ληπτὸν ἔστι τὸ παρ' ἐμοῦ ἀγαπώμενον· διὰ δὲ τῆς σιωπῆς ἐνδειξαμένου τὸ ἀκατάληπτον, πᾶν τὸ εὐρισκόμενον ἀφεῖσα μόλις ἔγνων τὸ ζητούμενον, ὡς ἐν τῷ μὴ εὐρίσκεισθαι τί ἐστίν, ὅτι ἔστι γινώσκεται. Διό φησιν, Ὅτε μικρὸν παρήλθον ἀπὸ πάσης κτίσεως, πᾶσαν ἀφεῖσα καταληπτικὴν ἑφοδον, τῇ πίστει τὸν ἀγαπώμενον εὔρον· δι' ἧς αὐτὸν καὶ κρατήσω, ἕως ἂν ἐντὸς γένηται τοῦ ἐμοῦ ταμείου, ἐλτοῦν καρδίας· ἡ τότε γίνεται δεκτικὴ τῆς θείας αὐτοῦ ἐνοικήσεως, ὅταν ἔλθῃ πρὸς τὴν κατάστασιν ἐκείνην ἐν ἣ τὸ κατ' ἀρχὰς ἦν ὅτε ἐπλάσθη ὑπὸ τῆς συλλαβοῦς μητρὸς· ἥτις ἐστὶν ἡ πρώτη τῆς συστάσεως ἡμῶν αἰτία.

fuerit intra meum conclave, sive cor, quod tunc sit capax divinæ ejus habitationis, quando redierit ad illud statum in quo erat ab initio quando fuit effectum ab ea matre quæ concepit, quæ est prima causa nostræ constitutionis.

Νεῖλου. — Καταστάσεις ἑαυτῆς ἐν αἷς ἐγένετο ἡ Νύμφη διηγείται τὸν λόγον ζητοῦσα καὶ τὴν τελειότητα καὶ τὴν ἐν τελειότητι ἐπομένην· καὶ ταῦτά φησι πρὸς τὴν τῶν λοιπῶν ὠφέλειαν· διδάσκουσι ὅτι οὐκ ἔστι μετὰ ἀναπαύσεως ζητοῦντα τὸ ποθοῦμενον εὐρεῖν· ἀσκήσεις γὰρ τῶν καλῶν, βραδύων πολέμιον· τὸ γὰρ, Ἐπὶ τὴν κοίτην μου ἐν νυκτὶ ἐζήτησα ὃν ἡράμυσεν ἡ ψυχὴ μου, τοιοῦτόν ἐστιν, ὡς ἀνελ τῆς Νύμφης διηγούμενης ταῖς νεάνισιν, ὅτι ἐνόμισα κοῦφον εἶναι καὶ εὐχερὲς, τὸ κτήσασθαι τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν σφύαν οἰκειώσασθαι· καὶ ἐζήτουν οὐ μετὰ πόνου, ἀλλ' ἀνειμένως καὶ βραδύμως, καὶ τοῖς σωματικοῖς ὡς κλίνῃ ἐπαναπαυομένη· ἐπειδὴ δὲ ἡ ζήτησις αὕτη τῆς καταλήψεως ἡσυχάζει, μετέβαλον ἐπὶ τὸ ἐργάζεσθαι τὴν ἀρετὴν· διὸ εἶπον, Ἀναστήσομαι ὃν, καὶ τὰ λοιπὰ, καταλιποῦσα τὴν κλίνην, ἐπὶ τῷ δι' ἔργων ποιήσασθαι τὴν ζήτησιν· ἀλλ' οὐδὲ τοῦτό με πρὸς τὴν εὐρεσιν ὠδήγησε. Δέον γὰρ ἐργαζομένης τὰ τῆς ἀρετῆς κρύψαι τὸν πόνον, ἐπιδεικνύσασθαι τὸν ἐδημοσίεον ἐν πλατείαις, καὶ ἀγοραῖς, τὸν ἀνθρώπων ἔπαινον θηρώμενη. Δὲ οὐδ' οὕτως εὐρεῖν ἐξδύνηται· οὐδὲν γὰρ συντελεῖ πρὸς τὴν τῶν ἀγαθῶν κτήσιν πόνος, ὅταν μετὰ φιλοδοξίας γίνηται. Ἀλλ' ὅταν εὐρον αὐτὴν οἱ φύλακες οἱ τηροῦντες ἐν τῇ πόλει· οὗτοι δὲ εἰσὶ λειτουργικὰ πνεύματα διακονοῦντα τῇ σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων, ἥτοι διοικήσει τοῦ βίου φρεσῶτα· καὶ ἐρωτηθέντες περὶ τοῦ ἀγαπώμενου, σιωπῇ παρήλθον αὐτὴν ὡς οὐκ ἀξίαν ἀποκρίσεως· ἐκ τῆς ἀποστροφῆς στοχασαμένη ὡς

Arens eum qui latebat sub caligine; tunc quidem habebam dilectionem in eum qui desiderabatur; idipsum autem quod diligebatur evolabat ut id apprehendere non possent cogitationes. Quærebam enim ipsum in lecto meo noctu ut nossem quæ sit ejus essentia, unde incipiat, quo desinat, in quonam suam habeat essentiam: sed non inveni. Deinde, Vocavi, inquit, ipsum qui non potest nominari, quoad fieri poterat eum nominans: et non obaudivit me: non enim erat nominis significatio quæ pertingeret usque ad id quod quærebat. Tum igitur cognovi quod magnificentiæ, gloriæ, sanctitatis ejus non esset finis. Unde excitat semetipsam et obit cogitatione super mundanam naturam, quam vocat civitatem, in qua sunt principatus et dominationes, ac potestatibus assignati throni, et cœlestium conventus, quem significat nomine plateæ. Non inveniens ibi dilectum, apud se cogitabat: Num forte etiam in illis comprehendi potest illud quod a me diligitur? Cum autem silentio indicassent captum omnem superare, relicto universo quod inveniebatur, vix cognovit quod quærebat, quasi in eo quod non inveniretur quid esset, cognosceretur. Propterea dicit: Quando paululum pertransii ab omni creatura omnem dimittens comprehensibilem viam ac rationem, inveni fide dilectum, per quam ipsum etiam tenebo, donec capax divinæ ejus habitationis, quando redierit ad illud statum in quo erat ab initio quando fuit effectum ab ea matre quæ concepit, quæ est prima causa nostræ constitutionis.

Nili. — Status suos in quibus versata fuit Sponsa commemorat Verbum quærens ac perfectionem, et in perfectione mansionem: atque hæc ad reliquorum dicit utilitatem, docens fieri non posse ut in quiete quærens quis desideratum inveniat. Exercitationi enim virtutum inimica desidia. Illud enim: In lectulo meo in noctibus quæsi vi quem dilexit anima mea, est istius modi ac si Sponsa diceret adolescentulis: existimabam levem esse ac facilem virtutis possessionem et sapientiæ familiaritatem, et quæsi vi non cum labore, sed remisse, ac in rebus corporeis tanquam in lecto quiescens. Sed cum quæsitio ista comprehensione aberrasset, conversa sum ad virtutis operationem: quocirca dixi: *Exsurgam nunc*, etc., relinquens lectum ut per opera instituum inquisitionem: sed nec hoc me ad inventionem adduxit. Decebat enim ea quæ virtutis sunt operantem abscondere laborem; sed hunc ostentans publicavi in plateis, et in foris, laudem hominum venata. Quare nec sic invenire potui: nihil enim confert ad bonorum possessionem labor cum ostentatione factus. Sed quando *invenerunt eam custodes qui circumierunt in civitate*; hi autem sunt administratorii spiritus, qui salutem hominum subveniunt, sive gubernationi vitæ præsumt; et interrogati de dilecto ipsam velut responso indignam silentio pertransierunt, ex hac aversione conjiciens istiusmodi nequaquam illis placere; opportune cogitavit ne inutilia laboraret, neque virtutis asperi-

tatem sustinens propter quæsitam ab intuentibus A laudem, profectu frustraretur, et sic quæsitum invenit, nullius alterius quam boni ipsius causa bonum operata ac juste quod jussum est persequens: unde etiam non multo post, sed statim, se invenisse dicit. Modicum enim ut transivi, requirens inveni quem diligit anima mea. Prædictos enim status transeunti et ad perfectionem grassanti absque mora reperitur Deus, dum quasi lucem cooperantem suscipit veritatem ad ejus quod quæritur comprehensionem. Quod enim est lux oculis, hoc illi veritas. Magnum porro encomium Sponsæ quod in sequentibus dicitur: *Tenui eum*, etc., siquidem postulasse cum labore bonum fortasse multorum, sed constantiam conservare paucorum: multi namque cum pervenerint ad id quod studiose quærebant, vel satietatem ejus successu temporis capientes, vel alio studium deflectentes desistunt et paulatim negligentes excidunt ab optimo habitu, plurimum inutilis assumentes laboris. Hæc vero ut laborum experta est bonitatem, non retrocessit, sed æqualem servavit promptitudinem, donec vere familiarem sibi redderet desideratum, usque ad intima penetralia introducens virtutem. Introduxit enim illam non in vestibula, vel atria, sed domus penurarium seu cubile.

αὐτὸν οὐκ ἐν προθύροις ἢ προαυλοῖς, ἀλλ' ἐν τῷ Origenis. — Cum de mysteriis nuptiarum præviis egisset, etc.

Cyrilli. — Mulieres significat quæ venerunt una C Sabbatorum mane diluculo ad monumentum Jesu et non invenerunt eum: quod igitur in lecto vel a lecto aut vel lectum suum Domini monumentum vocat, secundum quod illi consepelimum, sed non reperit ipsum audiens: « Non est hic, surrexit enim »; et invenerunt eam custodes angeli quos etiam interrogat: « Ubi posuistis Dominum? » sed interrogatos transeunti occurrit dicens: Salvete. Propter ea dicit: Quam modicum fuit cum transivi ab ipsis quoadusque inveni. Id est, et inveni et non dimittam eum. Tenuit enim pedes ejus et audivit: « Noli me tangere »¹. Domum autem matris congregationem apostolorum vocat ad quam abiens, nuntiavit Christi resurrectionem.

Vers. 3. Adjuravi vos, filiæ Jerusalem, in virtutibus D et in viribus agri, si suscitaveritis et exsuscitaveritis charitatem quoadusque velit.

Gregorii. — Rursus propter mutuam amorem discipulas quoque animas alloquitur, quas antea comparatione pulchritudinis Sponsæ, quam lilio assimilaverat, spinas omnino appellaverat, et per adjurationem mundi potestatum facit assurgere ad parem modum charitatis ut voluntas Sponsi sit etiam in eis fortis. Reliqua vero in præcedenti sermone declarata sunt.

Nili. — Hoc secundum adjurat filias Jerusalem

¹ Matth. xxviii, 6. ² Joan. xx, 17.

οὐκ ἔστιν αὐτῆς εὐάρεστος ὁ τοιοῦτος βίος, ἐλογί-
σατο δεδόντως μὴ ἀνόνητα μοχεῖν, μηδὲ τὸ τραχὺ
τῆς ἀρετῆς ὑπομένουσα, ὑπερῖζειν τῆς προκοπῆς
διὰ τῶν ὁρώντων ἔπαινον· καὶ οὕτως εὔρε τὸ ζη-
τούμενον· οὐδεὶς ἐτέρου χάριν, ἢ αὐτοῦ τοῦ καλοῦ
τὸ ἀγαθὸν ἐργαζομένη· καὶ δίκαιως τὸ δίκαιον διώ-
κουσα· θῆεν καὶ οὐ μετὰ πολὺ, ἀλλ' εὐθέως εὐρηκέ-
ναι λέγει. Μικρὸν γὰρ ὡς παρῆλθον ἀπ' αὐτῶν,
εὖρον ὅν ἡγάπησεν ἡ ψυχὴ μου· τῷ γὰρ παρελθόντι
τὰς προειρημένας καταστάσεις, καὶ φθάσαντι ἐπὶ
τὴν τελειότητα, ἀνυπερθέτως εὐρίσκεται ὁ Θεός·
συνεργὸν ὡς πῶς τὴν κατάληψιν τοῦ ζητουμένου.
Ὅπερ γὰρ ἐστὶ φῶς ὁρθαλοῖς, τοῦτο νῦν ἀλήθεια·
μέγα δὲ ἐγκώμιον ἐν τοῖς ἐξῆς εἰρηται τῆς Νύμφης,
τὸ, Ἐκράτησα αὐτόν, καὶ ἐξῆς· κτήσασθαι μὲν γὰρ
πόνῳ τὸ καλὸν, ἴσως πολλῶν· φυλάττει δὲ τὴν ἐπι-
μονὴν, ὀλίγων· οἱ μὲν γὰρ πολλοὶ ὅταν φθάσωσιν
ἐπὶ τὸ σπουδαζόμενον, ἢ πόρον λαβόντες αὐτοῦ τῷ
χρόνῳ, ἢ περὶ ἕτερα τὴν προθυμίαν ἀποκλινάντες,
ἀφίστανται· καὶ μικρὸν ἀμελήσουσιν, ἐκπίπτουσι
τῆς ἀρίστης ἔξεως, πολλὴν ἀχρειοῦντες πόνον· αὕτη
δὲ καμᾶτῃ εὐρούσα τὸ ἀγαθόν, οὐκ ἐνόστησεν εἰς τὰ
ὀπίσω, ἀλλ' ἴσην ἐτήρησε τὴν προθυμίαν, ἕως γνη-
σίως ψκειώσατο τὸ ποθοῦμενον· μέχρι τῶν ἐνδοτά-
των ταμείων εἰσοικίσασα τὴν ἀρετὴν, εἰσῆγαγεν
ταμείῳ τοῦ οἴκου.

Ὀριγένους. — Περὶ τῶν πρὸ τοῦ γάμου μυστη-
ρίων εἰπὼν, κ. τ. λ. (45).

Κυρίλλου. — Τὰς γυναῖκας δηλοῖ, τὰς ἐλθοῦσας
μετὰ Σαββάτων ὁρὸν βαθείας ἐπὶ τὸ μνήμα τοῦ Ἰη-
σοῦ, καὶ μὴ εὐρούσας αὐτόν· τὸ οὖν ἐπὶ τὴν κοίτην,
ἢ ἀπὸ κοίτης φησὶν, ἢ κοίτην ἑαυτῆς τὸ τοῦ Κυρίου
μνήμα καλεῖ, καθὼ συνθαπτόμεθα αὐτῷ· ἀλλ' οὐχ
εὗρεν αὐτὸν ἀκούσασα, οὐκ ἔστιν ὧδε· ἡγέρθη γάρ·
καὶ εὖρον αὐτὴν οἱ τηροῦντες ἀγγελοὶ, οὓς καὶ ἐρω-
τᾷ, « Ποῦ τεθήκατε τὸν Κύριον; » ἀλλὰ παρελθούσῃ
τοὺς ἐρωτηθέντας, ὑπήντησε λέγων, Χαίρετε· διό
φησιν, Ὡς μικρὸν παρῆλθον ἀπ' αὐτῶν ἕως εὗρον·
καὶ οὐκ ἀψήσω αὐτόν· ἐκράτησε γὰρ τοὺς πόδας αὐ-
τοῦ, καὶ ἤκουσε, « Μὴ μοῦ ἄππου. » Οἶκον δὲ μητρὸς
τὴν συναγωγὴν ἀποστολῶν φησὶ, εἰς ἣν ἀπελθοῦσα
εὐηγγελίζετο τοῦ Χριστοῦ τὴν ἀνάστασιν.

ε'. Ὀρκισα ὑμᾶς, θυγατέρες Ἰερουσαλὴμ, ἐν
ταῖς δυνάμεσι καὶ ἐν ταῖς ἰσχύσεσι τοῦ ἀγροῦ,
ἐὰν ἐγείρητε καὶ ἐξεγείρητε τὴν ἀγάπην, ἕως ἀν-
θελίῃσιν.

Γρηγορίου. — Πάλιν ὑπὸ φιλάλληλίας, καὶ ταῖς
μαθητευομέναις ψυχαῖς διαλέγεται· ὅς ἐν τοῖς ἐμπρο-
σθεν συγκρίσει τοῦ τῆς Νύμφης κάλλους τοῦ παρει-
κασθέντος τῷ κρίνῳ, ἀκάνθας ὁ λόγος ὠνόμασεν· καὶ
διὰ τοῦ ὅρκου τῶν ἐν τῷ κόσμῳ δυνάμεων πρὸς τὸ
ἴσον τῆς ἀγάπης διανίσταται μέτρον· ὥστε τὸ θέλημα
τοῦ Νυμφίου καὶ ἐπ' αὐτὸν ἐνεργὸν γενέσθαι· τὰ δὲ
λοιπὰ ἐν τῷ φθάσαντι λόγῳ δεδῶλται.

Νελλου. — Τοῦτο δευτέρον ὀρκίζει τὰς θυγατέρας

NOTÆ.

(45) *Patrol.* t. XVII, col. 268, 269.

Ἱερουσαλήμ ἡ Νύμφη ἐξεγείραι τὴν ἀγάπην πάντως A ut exsuscitent dilectionem omnino dormientem, καθυύδουσιν· ἡ δὲ ἔννοια δεδήλωται.

ζ'. Τίς αὖτε ἡ ἀναβαίνουσα ἐκ τῆς ἐρήμου ὡς στελέχη καπνοῦ τεθυμιαμένη; σμύρνα καὶ λίβανος ἀπὸ πάντων κονιορτῶν μυρεψοῦ;

Γρηγορίου. — Ἐν ταῖς κατ' ἀρετὴν προκοπαῖς οὐ πάντοτε τῷ αὐτῷ παραμένουσι χαρακτήρι, οἱ ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν διὰ τῆς τῶν ὑψηλοτέρων ἐκθυμιάσαν μεταμορφούμενοι· ἀλλὰ πρὸς τὸν λόγον τῆς αἰετ. καταρρωθείσης ἐκάστῃ διὰ τῆς τῶν ἀγαθῶν τελειότητος, ἰδιό· τις χαρακτήρ τῷ βίῳ ἐπιλάμπει, ἄλλος ἐξ ἄλλου γενόμενός τε καὶ φαινόμενος, διὰ τῆς τῶν ἀγαθῶν ἐκπευξήσεως. Διό μοι δοκοῦσι ξενίζεσθαι πρὸς τὸ φαινόμενον οἱ φίλοι τοῦ Νυμφίου· οἱ πρότερον μὲν αὐτὴν ἐγνωκότες καλὴν, ἀλλ' ὡς ἐν γυναιξὶ καλὴν, μετὰ δὲ ταῦτα δι' ὁμοιότητος χρυσοῦ μετὰ στιγμα- B των ἀργυρίου, τὸ κάλλος αὐτῆς ὠραζόντες· νυνὶ δὲ μηδὲν τῶν προλαβόντων σημείων περὶ αὐτὴν καθορῶντες, ἀλλὰ τὸ τῶν ὑψηλοτέρων χαρακτηρίζοντες, θαυμάζουσιν, οὐ μόνον τὴν ἀνοδὸν, ἀλλὰ καὶ ὅθεν ἀνέδραμε· τοῦτο γὰρ ἐστὶν ὃ καὶ ἐπίστατιν ποιεῖ τῆς ἐκπλήξεως· ὅπερ μέγιστον τῇ Νύμφῃ ἐγκώμιον, μαρτυροῦν τὴν πρὸς τὸ κρεῖττον παραλλαγὴν καὶ μετástασιν· μέλαινα γὰρ ἦμιν, φησὶν, ἔωρτο πρό- C τερον, αὕτη ἡ ἀναβαίνουσα ἐκ τῆς ἐρήμου· καὶ πῶς τὴν σκοτεινὴν μορφὴν ἀπεύδαστο; πῶς αὐτῇ χιονώ- δες ἀπαστρέπεται τὸ κάλλος; ἡ ἐρημός ἐστιν ὡς ἔοικεν καὶ αἰτία τούτων, ἡ καθάπερ ἔρνος ἀναθάλλειν αὐτὴν εἰς ὕψος ποιήσασα καὶ πρὸς τὸ τοιοῦτον μετα- θάλλουσα κάλλος; ἐξ οἰκείων γὰρ πόνων δι' ἐγκρα- C τείας τε καὶ ἐπιμελείας ἐκτήσατο· τοῦτο γὰρ τὸ ἐκ τῆς ἐρήμου ἀναβαίνειν αὐτὴν· οὕτω ποτὲ καὶ ἡ τοῦ προφῆτου ψυχὴ διψώδης ἐγένετο τῆς θέας τηγῆς, ἐπειδὴ αὐτῇ ἡ σὰρξ ἄδατός τε καὶ ἐρημός· καὶ ἀνυ- δρὸς γενομένη, τὸ θεῖον δῖψος ἑαυτῇ παρεδέξατο· διὰ πολλῶν τοίνυν ὑποδείγματων τὸ κάλλος αὐτῆς ἐρημη- εῖν οὐσι· ἐπειδὴ δι' ἐνὸς ἅπαν περιλήφθηται οὐχ οἷον τε ἦν· πρῶτον μὲν γὰρ στέλεξι τὴν ὥραν αὐτῆς εἰκά- ζουσι, καὶ οὐδὲ τοῦτο ἐνί· ἀλλὰ διὰ τοῦ πλήθους τὸ πολυειδὲς καὶ ποικίλον, τῶν ἀρετῶν ὑπογράφουσιν· εἶτα καπνὸς ἐκ θυμιαμάτων, εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ κά- λους παραλαμβάνεται· καὶ οὐδὲ οὗτος ἀπλοῦς, ἀλλὰ σμύρνη καὶ λίβανυς συγκεκραμένος, ὡς μίαν γενέ- σθαι τῶν ἀτμῶν τὴν χάριν· ὃ τοίνυν μέλλων ἑαυτὸν ἀνατιθεῖναι τῇ τοῦ Θεοῦ θεραπείᾳ, οὐκ ἄλλος ἔσται D λίβανος τοῦ Θεοῦ θυμιάμενος, τοῦτο γὰρ τῇ τοῦ Θεοῦ τιμῇ ἀφιέρωται, εἰ μὴ πρότερον νεκρώσειε τὰ ἐπὶ τῆς γῆς μέλη· ἡ γὰρ σμύρνα πρὸς τὸν ἐντα- φιασμὸν τῶν σωμάτων οἰκείως ἔχει· ὧν γενομένων, πᾶν εἶδος τῶν κατ' ἀρετὴν ἀρωμάτων ἐν τῷ κύκλῳ τοῦ βίου, καθάπερ θυσίᾳ τινὶ λεπτυνθέντων τὸν ἡδὺν ἐκεί- νων κονιορτῶν, δὴ ἀναλαβὼν ἐν τῷ ἁσθματι εὐπνοὺς γί- νεται τοῦ μεμυρισμένου πνεύματος πλήρης γενόμενος.

Ὀριγένης. — Καλὴ λίαν ἡ ἀναβαίνουσα, κ. τ. λ. (46).

¹³ Psal. xli, 3.

(46) *Patrol.* t. XVII, col. 269.

ut exsuscitent dilectionem omnino dormientem, sensus autem declaratus fuit.

VERS. 6. *Quæ est ista quæ ascendit e deserto, tanquam truncus summi incensa, myrrha, thus ab omnibus pulveribus unguentarii?*

Gregorii. — In virtutis progressibus non semper eandem retinent formam qui a claritate in claritatem per sublimiorum desideria transformantur, sed pro ratione perfectionis bonorum in quibus se quisque semper exercuit, proprius quidam vitæ illucescit character, alius factus ex alio, et apparens per augmentum bonorum. Quare mihi videntur amici Sponsi tanquam rem novam admirari id quod apparet; qui prius quidem eam cognoverunt pulchram, postea vero auri quoque similitudine cum notis argenti ejus pulchritudinem decorarunt. Nunc autem præcedentium notarum nullam in ipsa intuentes, sed a sublimioribus illam insignientes, mirantur non solum ascensum, sed etiam unde ascenderit. Hoc est enim quod majorem affert stuporem, quod maximum est Sponsæ encomium, testificans ejus in virtute progressum, et id quod melius est mutationem ac transformationem. Quæ enim, inquit, prius videbatur nobis nigra, hæc ascendens de deserto, tenebrosam quodam modo formam exuit et nivea refulget pulchritudine. Num desertum, ut videtur, est causa quod ipsa sicut virgultum assurgat in altum, ipsam in eam mutans pulchritudinem? Ex propriis nempe laboribus per continentiam et diligentiam acquisivit pulchritudinem. Hæc est enī ipsius de deserto ascensio. Ita etiam aliquando Prophetæ anima fuit sitiens divinum fontem ¹³, postquam caro quæ ei evaserat deserta, et invia, et inaquosa, divinam in se suscepit sitim. Multis igitur exemplis ejus explicavit pulchritudinem, quandoquidem uno non poterat universa comprehendere. Nam primum quidem caudicibus seu virgultis ejus assimilant pulchritudinem nec uni solum ex illis, sed per multitudinem ac specierum diversitatem, virtutum varietatem describunt. Deinde fumus ex suffitibus assumitur ad imaginem pulchritudinis, neque hic simplex, sed suffitibus myrrhæ et thuris simul commistis, ut una sit vaporis gratia. Qui ergo se vult Dei dedicare cultui, non aliter erit thus Deo, nisi prius mortificaverit membra quæ sunt super terram. Myrrha enim apta est ad corporum sepulturam: quæ cum facta fuerint, omne genus aromatum ex virtute in vitæ circulo tanquam in aliquo mortario, in subtiles partes comminutorum, suavem illum efficit pulverem quem qui accepit in anhelitu odoribus efficitur, plenus spiritu unguenta redolente.

Origenis. — Valde pulchra est anima quæ vita rationeque ascendit, etc.

NOTÆ.

Nili. — Sponsa stuporem movit intuentibus, A *Nσίλου.* — Ἐκπλήξιν παρέσχε τοῖς ὁρώσιν ἡ Νύμφη· ὅτι καὶ ἀπὸ ἐρήμου ἀνέβαινε, καὶ ὡς στελέχη καπνοῦ τεθυμιαμένη, καὶ ὅτι οὐκ ἄλλοθεν τεθυμιάσται, ἀλλ' ἀπὸ σμύρνης καὶ λίθανου, καὶ κονιορτῶν μυρεψοῦ· ταῦτα δὲ πάντα σημαίνει τὴν ἀναχώρησιν τῶν γηίνων· ἡ γὰρ ἀποσχομένη τῆς κακίας ψυχῇ, καὶ τῶν φαύλων πράξεων ἀργίαν ἀγούσα, καὶ τὸν τῶν ζιζανίων σπορέα ἀρνησάμενη ἐν ἐρήμῳ ἐστὶ, προκόπτουσα ἐν τοῖς ἀγαθοῖς ἔργοις δέ, ἀρχεται ἀναβαίνειν ἀπὸ τῆς ἐρήμου ὡς στελέχη καπνοῦ τεθυμιαμένη· ὡς γὰρ ὁ καπνὸς ἀρξάμενος ἀπὸ τῆς γῆς, στελεχοῦται δὲ ἐπὶ τὴν ἀέρα, ὅμως δέχεται ὡς ῥίζης τῆς συμπεπνιγμένης τοῖς ξύλοις φλογός· ὅταν δὲ ἐκλήπῃ κἀκὼθεν ἡ ὕλη, διαξευχθεὶς τῆς γῆς, ὅλως ἀναχωρεῖ τῷ ἰδίῳ μέρει συναναμειγνύμενος καὶ ἀναστοιχειοῦμενος εἰς ἑαυτόν· οὕτως ἡ τῶν γηίνων ἀναχωροῦσα ψυχῇ, καὶ προκόπτῃ ἐπὶ τὰ οὐράνια, οὐ πρότερον μετέσταιται τελείως ἐπ' αὐτά, πρὶν ὁλοσχερῶς ἐκλήπῃ τὰ γήινα· τὸ δὲ σμύρναν καὶ λίθανον εἶναι τὴν συναναμειγνύμενην εὐωδίαν τῇ στελέχῃ τοῦ καπνοῦ, τὴν νέκρωσιν τοῦ σώματος, καὶ τὸν ἐξ ἐγκρατείας ὑποπιασμὸν δηλοῖ· μεθ' ὧν προκόπτουσα ἐμύριζε τοὺς παρατυγχάνοντας· καὶ ὁ κονιορτὸς δὲ τῶν ἀρωμάτων, σύμφωνός ἐστι τῷ τοῦ κηρύγματος νοήματι· καὶ γὰρ οὗτος ἀπὸ τριβῆς τῆς παχείας γῆς, λεπτὸς ἐπιπολάζει τῷ προσώπῳ ταύτης· κινούμενος δὲ τοῖς τῶν ὁδοιπορούντων ποσὶ μετέωρος αἱρεται, πρὸς ὕψος χωρῶν. Ἄλλ' ἐὰν αἱρετικὴ ψυχὴ οὕσα τύχῃ, ἢ τὸ καλὸν διὰ τι ποιοῦσα καὶ τὸ δι' ἑαυτὸν, κονιορτός ἐστι γῆς, ὀλίγον ὑψουμένη, καὶ πάλιν εὐχερῶς πρὸς τὸν οἰκεῖον καταφερομένη τόπον, διὰ τὴν πρὸς τὰ κάτω προσπάθειαν· ἐὰν δὲ ἐκκλησιαστικῇ πίστει σκοπῇ τῆς πρὸς τὸ θεῖον εὐαρεστήσεως τὸ βιω φυτὸν ἔχουσα, κονιορτός ἐστι μυρεψοῦ, τῇ ὑψηλῇ πολιτείᾳ τὴν τῶν δογματῶν εὐωδίαν ἀνακεκραμμένην ἔχουσα· δύναται δὲ καὶ δογματικῶς περὶ τῆς Ἐκκλησίας λέγεσθαι· ἀπὸ ἐρήμου γὰρ τῆς μὴ ἐχούσης ἀνδρα, αὕτη ἀνέβη· σμύρναν καὶ λίθανον πνέουσα διὰ τὸ συνετεάφθαι Χριστῷ· καὶ διὰ τὸ τὸν κονιορτὸν τῶν κοσμικῶν πραγμάτων τὸ εἰς δέον χρήσασθαι τούτοις, κονιορτὸν ποιῆσαι μυρεψοῦ· καὶ διὰ τὴν εὐλογον χρῆσιν, τὸ κονιορτώδες μεταβαλεῖν εἰς εὐωδίαν Χριστοῦ· ὁ γὰρ τὰ μὴ ἐστῶτα, ἀλλὰ φερόμενα ὑπὸ τῶν ἀνέμων τῆς κοσμικῆς αὔρας, διὰ

ἐποίησε κονιορτὸν μυρεψοῦ· τῇ εὐλόγῳ χρῆσει τῶν δεομένων, τὸ κονιορτώδες αὐτῶν καὶ ἐσκεδασμένον, Θεοῦ.

Cyrelli. — Myrrha quidem quando consepulta Christo, thus vero quando simul cum ipso resurrexit et divinitatem ejus participavit : et non hisce solis ecclesiastica incensa est anima, verum etiam variis cognitionis contemplationibus ; qui enim accurate distinguit, et res etiam obvias minute scrutatur dici possit unguentarius quodammodo esse, cum comminuat et in pulverem odoris suavitatis reducat omnia oracula quæ nunc sponsa dicitur adolevisse. Fortassis vero etiam qui non secundum carnem vivit, sed secundum spiritum, nequaquam corde incrassatus varietatem et omnimodam

Kυρίλλου. — Σμύρνα μὲν, ὅτε συνετέθηται Χριστῷ διὰ τοῦ λίθανου· λίθανος δὲ, ὅτε συναναστάς αὐτῷ κεκοινώνηκε τῆς θεότητος αὐτοῦ· καὶ οὐ μόνως τούτοις ἡ ἐκκλησιαστικὴ τεθυμιάσται ψυχῇ, ἀλλὰ καὶ ποικίλοις γνώσεως θεωρήμασιν· ὁ γὰρ ἀκρῶς διαιρῶν καὶ μέχρι τοῦ τυγχόντος λεπτῶς ἐρευνῶν τὰ πράγματα, λέγοιτ' ἂν μυρεψὸς πως εἶναι, λεπτόνων καὶ εἰς κόνιν ἄγων πάντα τὰ τῆς εὐωδίας λόγια· ἃ νῦν ἡ Νύμφη λέγεται τεθυμιάσται. Τάχα δὲ καὶ ὁ μὴ κατὰ σάρκα βιωὺς, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα, μηδαμῶς παχυνθεὶς τὴν καρδίαν τὸ ποικίλον καὶ παντοδατὸν σῶζον τῆς εὐωδίας, εὐωδίαν ἀπὸ πάντων

ποιεῖ τῶν νῦν οὕτως ὀνομαζομένων κονιορτὸν μυρεψοῦ. Ἀγεῖ δ' ἂν τις καὶ ὡς ἡ ἀγία καὶ ἐκκλησιαστικὴ ψυχὴ, τὸ τέκνον ποτὲ ἐρήμου Θεοῦ, ἀπὸ συναγωγῆς ἔθνων ἀναβαίνει ἀπὸ τῆς ἐρήμου· καταλιπούσα μὲν δόγματα καὶ λόγους καὶ πράξεις, τὰ ἔρημα Θεοῦ· ἀναβαίνουσα ἐπὶ τὰ τοῦ Θεοῦ.

ζ', η'. Ἰδοὺ ἡ κλίνη Σαλομών· ἐξήκοντα δυνατοὶ κύκλῳ αὐτῆς ἀπὸ δυνατῶν Ἰσραὴλ· πάντες κατέχοντες ῥομφαίας, δεδιδαγμένοι πόλεμον· ἀνὴρ ῥομφαία αὐτοῦ ἐπὶ τὸν μηρὸν αὐτοῦ ἀπὸ θάμβους ἐρρυξίτ.

Φίλωρος. — (47) Κλίνην τὸ μνημα Χριστοῦ λέγει.

Ἐξήκοντα δυνατοί, τὸ πλήρωμα τῆς τελειώσεως οἱ τηροῦντες τὸν τάφον· οἱ καὶ τοῦ σεισμοῦ γενομένου, ἐξεθαμβήθησαν καθ' ἣν ἀνέστη ὁ Χριστὸς νύκτα. Δύο δὲ ῥομφαίας ἔχουσιν οἱ τοῦ Χριστοῦ· τὴν μὲν εἰργουσαν τὰ σπερματικά, ἡ τίς ἐστιν ἐπὶ μηρῶν, διὰ τὴν τῆς σωφροσύνης ἐγκράτειαν· τὴν δὲ τὰ ψευδῆ διακλύπτουσαν δόγματι· ἡ δὲ ῥομφαία, πρὸς τὸ μὴ θαμβεῖσθαι τὸ σκότος.

Γρηγορίου. — Μετὰ τὴν ἐπὶ τῷ κάλλει μαρτυρίαν, οἱ φίλοι τοῦ Νυμφίου, καὶ παρασκευασταὶ τοῦ ἀγίου θαλάμου, καὶ τῆς καθαρᾶς Νύμφης προμνηστώρες, ὑποδεικνύουσιν αὐτῇ τῆς βασιλικῆς κλίνης τὸ κάλλος ὡς μᾶλλον εἰς ἐπιθυμίαν τὴν Νύμφην ἀγάγοιεν, τῆς θείας τε καὶ ἀχράντου μετ' αὐτοῦ συμβιώσεως. Ὅτι μὲν οὖν ἐκ τῆς ἱστορίας ὁ περὶ τῆς κλίνης λόγος οὐκ ἐστίν, εὐδὴλον ἐκ τῶν σωματικῶς περὶ τοῦ Σαλομώντος ἱστορηθέντων, οὗ καὶ τὰ βασίλεια καὶ τὴν τράπεζαν, καὶ τὰ λοιπὰ, ὁ λόγος ὑπέγραψεν ἀκριβῶς· καὶνὸν γάρ τι καὶ παρηλλαγμένον περὶ τῆς κλίνης οὐδὲν εἶπει. Ὅστε ἀνάγκη μὴ παραμεῖναι τῷ γράμματι, ἀλλὰ δι' ἀκριβοῦς κατανοήσεως μεταβαλεῖν τὸν λόγον εἰς πνευματικὴν θεωρίαν, τῆς ὕλικης ἐμφάσεως τὸν νοῦν ἀποστήσαντες· εἶκοι τὸ θεῖον κάλλος, ἐν τῷ φοβερῷ τὸ ἐράσμιον ἔχειν, ἀπὸ τῶν ἐναντίων τῷ σωματικῷ κάλλει δεικνύμενον. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ ἐμπαθὴς τῶν σωμάτων ἐπιθυμία τοῖς τῆς σαρκὸς μέλεσιν ἐγκαθημένῃ, καθάπερ τι σύνταγμα ληστρικὸν ἐνδρεῦει τὸν νοῦν καὶ αἰχμάλωτον ἔχει, πρὸς τὸ ἑαυτῆς βούλημα συναρπάσασα, διὰ τοῦτο ἀκόλουθόν ἐστιν ἐκ τῶν ἐναντίων τῆς σωματικῆς διαθέσεως τὸν θεῖον ἔρωτα γίνεσθαι· ὥστε εἰ ἐκ ταύτης γίνεται λύσις καὶ ἄνεσις καὶ βλακώδης διάθεσις, ἐκεῖ τὴν ἐπὶ φόβον τε καὶ ἀκατάπληκτον ἀνδρείαν, ὕλην τοῦ θείου ἔρωτος γίνεσθαι· τοῦ γὰρ ἀνδρώδους θυμοῦ τὸν τῆς ἡδονῆς λόγον καταπτοῦσαντός τε καὶ φυγαδεύσαντος, οὕτω τὸ καθαρὸν τῆς ψυχῆς ἀναφαίνεται κάλλος, μηδενὶ πάθει σωματικῆς ἐπιθυμίας καταβρῦπούμενον. Οὐκοῦν ἀναγκαίως ἡ νυμφικὴ τοῦ βασιλέως κλίνη, τοῖς ὀπλίταις ἐν κύκλῳ διαλαμβάνεται· ὧν ἡ τοῦ πολεμεῖν ἐμπειρία, καὶ τὸ πρόχειρον ἔχειν ἐπὶ τοῦ μηροῦ τὴν ῥομφαίαν, θάμβος καὶ ἐκπληξιν ἐμποιεῖ τοῖς σκοτεινοῖς λογισμοῖς, τοῖς ἐν νυξί τε καὶ σκοτομήνῃ τοῖς εὐθείαι· τῇ

A odoris servans suavitatem, ex omnibus quæ nunc sunt pulvis nominata facit pulverem unguentarii. Dixerit porro aliquis quomodo sancta et ecclesiastica anima filia quondam desertæ a Deo congregationis gentium, ascendat de deserto, relinquens quidem dogmata et rationes atque opera Deo vacua, ad ea vero quæ Dei sunt ascendens.

VERS. 7, 8. Ecce lectus Salomonis : sexaginta potentes in circuitu ejus ex potentibus Israel, omnes tenentes gladium, docti bellum ; vir gladius ejus super femur ejus a pavorē in noctibus.

Philonis. Lectum vocat Christi monumentum. Sexaginta fortes sunt plenitudo perfectionis, qui custodiunt sepulcrum, qui et terræ motu facto exterriti fuerunt ea nocte qua Christus resurrexit. Duo autem gladios habent hi qui sunt Christi : unum quidem seminalia arcantem, qui est super femur propter temperantiæ continentiam, alterum vero falsa dogmata resecantem. Gladius autem adest ne tenebras metuant.

Gregorii. — Post datum de pulchritudine testimonium, amici Sponsi et qui parant thalamum impollutum ac puræ Sponsæ pronubi ostendunt ei regalis lecti pulchritudinem, ut Sponsam majori accendant desiderio divinæ et immaculatæ cum eo vitæ consuetudinis. Atque hunc quidem de lecto sermonem non esse ex historia depromptum, patet ex iis quæ corporaliter de Salomone historiæ mandata sunt, cujus et regalia, et mensam ac reliqua liber Regum accurate descripsit : novi autem et diversi de lecto nihil dixit. Itaque necesse est, non inhærere litteræ, sed per accuratam intelligentiam sermonem hunc ad spiritalem transferre contemplationem, a materiali significatione mentem abduciendo ; consentaneum est ostendi divinam pulchritudinem in terrore habere quid amabilitatis, ex iis quæ sunt contraria corporeæ pulchritudini. Nam quoniam passionibus obnoxia corporum cupiditas membris carnis insidens, velut quædam prædonum turba menti insidiatur, eam sæpenumero captivam ad suam arripens voluntatem ; propterea est consequens ut divinus amor fiat ex iis quæ sunt contraria corporali cupiditati. Quo fit ut si hujus dux fuerit dissolutio, mollisque et enervata diffusio, illic vehemens et quæ perturbari non potest animi magnitudo sit materia divini amoris ; cum enim ira fortis ac virilis insidiantis voluptatis turmas perterruerit, et in fugam verterit, tum apparet puræ animæ pulchritudo, nullo motu maculata corporalis cupiditatis. Necessario igitur, nuptialis legis lectus ab armatis circumdatur, quorum belli peritia, eo quod super femur paratum habeant ensem, terrorem affert et stuporem tenebrosis cogitationibus, et iis qui in obscuro insidiantur, et sagittis appetunt rectos corde. Quod enim obscenas voluptates

NOTÆ.

(47) Κλίνην λέγει, in C. B. Cyrillo tribuuntur ; quæ autem sequuntur ab ἐξήκοντα ad τὸ σκότος, sancto Gregorio.

debet et perimat, eorum qui lectum ambiunt armatura perspicuum fuerit, et ejus quod est in contextu descriptione, omnes enim periti pugnae: *vir gladius ejus super femur ejus*. Revera enim peritorium est ubi reluctari oportet carni et sanguini, tanquam femori ense habere accommodatum. Qui ergo temperantiae gladio accinctus est, hic incorrupto lecto amabilis existit, unus ex fortibus Israel, et dignus qui referatur in catalogum sex ginta. Cum autem Israel fiat omnis qui servatur, tanquam mens Deum intelligens; qui enim Deum vident proprie hanc habent denominationem. Proprium est autem istiusmodi nullo sensu aspicere ad peccatum. Ea de causa sit unus lectus regis quidquid servatur. Cum enim sint duodecim tribus Israel, uno quidem de qualibet parte plenitudinis optimatum sumpto, in quinque autem armatos pro numero sensuum hoc uno diviso, duodecim tribus Israel faciunt sexaginta, qui sint una acies, et unus exercitus et unus lectus, id est una Ecclesia et populus unus, et una Sponsa, fient omnes sub uno tribuno militum, et concionatore et Sponso compacti et concinnati in unam corporis conjunctionem, in femoribus ense accincti, sive unicuique sensui accommodatum sibi gladium ad percellendas contrarias cogitationes protendentes. Tot itaque divinam in sensibus induti panopliam cingunt lectum regis, proprium nempe cor in quo Sponsus requiescit: per lectum enim requiem designat, quam tamquam armati custodiunt sine passione et cum puritate, sic ut daemonas in tenebris ac noctibus insidiantes exterreant. Lectus porro aliter est notitia Dei, in qua quiescit is qui ad ipsum accedit.

διὰ γὰρ τῆς κλίνης τὴν ἀνάπαυσιν δηλοῖ, ἣν ὁπλίζεται φυλάττουσιν ἐν ἀπαθείᾳ καὶ καθαρότητι· ὡς ἐκθαμπαύεται τοῖς πρὸς αὐτὸν ἐγγίζουσι.

Nili. — Lectum dixit corpus Dominicum, sexaginta vero fortes, sive quis angelicas dicat virtutes in circuitu hominis Dominici, juxta illud: « Accesserunt et ministrabant illi ». Et: « Angelis mandatum est de te », sive animas sanctorum, eo quod doctæ sint ad prælium adversus inimicum, sic nominatas, non aberraverit a congruo; qui et gladium super femur habent, nam et qui agendi facultatem oratione ornant, et passiones ratione mortificant, jure merito regem cingunt. Sexaginta porro numero appellantur perfecti per omnia effecti qui et constanter ac fortiter vixerunt. Cubus enim et quadratus numerus sexaginta, æqualis omnibus suis undique partibus et inconcussus, ex quatuor quindenis, et sex decadibus, et duodecim quinariis et viginti triadibus constans; atque ex his suam habens firmitatem ac densitatem. Ideo enim qui tales sunt etiam ex fortibus Israel electi sunt tamquam fortibus fortiores. Fortassis vero etiam qui nunc Ecclesiam defendunt et verbo et operibus, pro corpore Christi decertantes in circuitu

A καρδίᾳ λαχῶσι καὶ τοξεύουσιν· οἱ γὰρ ἀναιρετικῆ τῶν ῥυπαρῶν ἡδονῶν λογισμῶν ἐστίν, ἡ τῶν περιεστοχισμένων τῇ κλίνῃ ἐξόπλισις, δηλον ἂν γένοιτο διὰ τῆς ὑπογραφῆς τοῦ λόγου· Πάντες γὰρ δεδιδασμένοι πόλεμον, ἀνὴρ καὶ ἡ ῥομφαία αὐτοῦ ἐπὶ τὸν μηρὸν αὐτοῦ. Ἀληθῶς γὰρ εἰδότες ἐπὶ τῷ, ὅπως ἀντιστρατεύεσθαι χρὴ τῇ σαρκὶ τε καὶ τῷ αἵματι· ἐν τῷ τὴν ῥομφαίαν τῷ μηρῷ ἔχειν ἐφορμωμένῃν. Ὁ τοίνυν τῇ τῆς σωφροσύνης ῥομφαίᾳ διεξωσμένος, οὐτός ἐστιν ὁ τῇ ἀφθάρτῳ κλίνῃ ἐράσμιος, εἰς τῶν δυνατῶν Ἰσραὴλ, καὶ τοῦ λόγου τῶν ἐξήκοντα θεῖος. Ἐπειδὴ δὲ Ἰσραὴλ γίνεται ἅπας ὁ σωζόμενος, ἥτοι νοῦς ὁρῶν τὸν Θεόν· ὅσοι γὰρ βλέπousi τὸν Θεόν ἐκ τῆς ἐνεργείας, κυρίως τῇ προσηγορίᾳ ταύτῃ κατονομάζονται. Ἰδίον δὲ τοῦ τοιοῦτου, τὴ μηδενὶ τῶν αἰσθητηρίων πρὸς ἁμαρτίαν βλέπειν· τοῦτου χάριν μία κλίνη λέγεται γίνεσθαι τοῦ βασιλέως πᾶν τὸ σωζόμενον· δώδεκα γὰρ τῶν τοῦ Ἰσραὴλ φυλῶν ὄντων, ἐνὸς μὲν ἀπ' ἐκάστου μέρους λαμβανόμενου τοῦ τῶν ἀριστερῶν πληρώματος· εἰς πάντες δὲ ὁπλίτας κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν αἰσθήσεων, τοῦ ἐνὸς τούτου μεριζομένου, αἱ δώδεκα φυλαὶ τοῦ Ἰσραὴλ τοιοῦσιν ἐξήκοντα· οἱ τινες μία παράταξις, καὶ στρατὸς εἰς· καὶ μία κλίνη, τούτέστιν Ἐκκλησία μία, καὶ λαὸς, καὶ Νύμφη μία οἱ πάντες γενήσονται, ὅφ' ἐνὶ ταξιδίᾳ καὶ ἐκκλησιαστικῇ καὶ Νυμφίῳ πρὸς ἐνὸς σώματος κοινωνίαν προσαρμοζόμενοι, διὰ τῶν μηρῶν τὴν ῥομφαίαν προβαλλόμενοι· εἴτε οὖν ἐκαστὴ αἰσθῆσι τὴν πρόσφορον αὐτῇ ῥομφαίαν εἰς κατάπληξιν τῶν ἐναντίων λογισμῶν προβαλλόμενοι.

C Τούτοι τοίνυν οἱ τὴν θείαν ἐν ταῖς αἰσθήσεσιν ἐνδυσάμενοι πανοπλίαν, κυκλοῦντες τοῦ βασιλέως τὴν ἰδίαν δηλονότι καρδίαν, ἐν ἣ ἀναπαύεται ὁ Νυμφίος·

Nellou. — Κλίνην εἰρηκε τὸ Κυριακὸν σῶμα· ἐξήκοντα δὲ δυνατοὺς, εἴτε τις τὰς ἀγίας ἐρεῖ δυνάμεις κύκλῳ τοῦ Κυριακοῦ ἀνθρώπου, κατὰ τὸ, « Προσῆλθον καὶ διεκόνουν αὐτῷ » καὶ, « Τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται περὶ σοῦ »· εἴτε τὰς τῶν ἀγίων ψυχὰς τὰς διὰ τὸ δεδιδάχθαι τὸν πόλεμον τὸν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ οὕτως ὠνομασμένας, οὐχ ἁμάρτη τοῦ προσήκοντος· οἱ τινες ῥομφαίαν ἐπὶ τοῦ μηροῦ κατέχουσιν· οἱ γὰρ καὶ τὸ πρακτικὸν λόγῳ κοσμήσαντες, καὶ τὸ παθητικὸν λόγῳ νεκρώσαντες, εὐλόγως κυκλοῦσι τὸν βασιλέα. Τῷ ἐξήκοντα δὲ προσαγορεύονται ἀριθμῷ, τέλειοι κατὰ πάντα γεγεννημένοι, καὶ βεβηκότες ἐδραίως καὶ παγίως· κύβος γὰρ καὶ τετράγωνος ἀριθμὸς, ὁ ἐξήκοντα, ἴσος πᾶσι τοῖς αὐτοῦ πάντοθεν μέρεσι· καὶ ἀσάλευτος, ἐκ τέσσαρων πέντε καὶ δεκάδων, καὶ ἑξ καὶ δεκάδων, καὶ πεντάδων δὲ καὶ δύο, καὶ τριάδων εἰκοσι συνεστὼς, καὶ τούτων ἔχων τὸ εἰρημένον πάγιον. Διὰ τοῦτο γὰρ ὄντες τοιοῦτοι καὶ ἀπὸ δυνατῶν Ἰσραὴλ ἐξελέγησαν ὡς δυνατῶν δυνατώτεροι· τάχα δὲ καὶ οἱ νῦν προσπύζοντες τῆς Ἐκκλησίας, καὶ λόγῳ καὶ πράξεσιν

²² Matth. ix, 21. ²³ Psal. xc, 21.

ὁπαραχούντες τοῦ σώματος Χριστοῦ, κύκλι εἰσι τῆς κλίνης τοῦ Σαλομών· διὰ μὲν τοῦ ἀνθίστασθαι τῷ λόγῳ τοῖς αἱρετικοῖς, ἐν τῇ χειρὶ κατέχοντες ῥομφαίαν· διὰ δὲ τοῦ σωφρόνως καὶ ἐγκρατῶς βιῶν, ἐπὶ μηροῦ τὴν ῥομφαίαν φοροῦντες διὰ τοὺς νυκτερινούς φόβους· Ἄηρ γὰρ, τῆλι, ῥομφαία αὐτοῦ ἐπὶ τὸν μηρὸν αὐτοῦ ἀπὸ θάμβους ἐν νυκτὶ· οὐ μόνον γὰρ τοὺς φανεροὺς ἐχθροὺς ἐβαλλον τοῖς τῆς ἀληθείας ἐλέγχουσιν, ἀλλὰ καὶ τὰς λαθραίους δεδοικότες ἐπιηρείας, διὰ τοὺς ἐν σκοτομήνῃ τοξέουντας, καὶ ἐν νυκτὶ ἑμμενον ὁπλοφοροῦντες, τὰς ἐφεδρείας τῶν ἐπιβούλων ὑφορώμενοι.

θ', ι'. Φορεῖον ἐποίησεν ἑαυτῷ ὁ βασιλεὺς Σαλομών, ἀπὸ ξύλων τοῦ Λιβάνου· στύλους αὐτοῦ ἐποίησεν ἀργύριον, καὶ ἀνάκλιτον αὐτοῦ χρυσόν· ἐπίθασιν αὐτοῦ πορφύρα, ἐντὸς αὐτοῦ λιθόστρωτον· ἀράβην ἀπὸ θυγατέρων Ἱερουσαλὴμ.

Θεοφίλου. — Ξύλον τοῦ Λιβάνου, Ποῦθ ἡ Μωαβίτις, ἐξ οὗ Ἰεσσαί· φορεῖον τοίνυν ἐστὶ τὸ σῶμα τὸ Κυριακόν.

Γρηγορίου. — Ὅτι μὲν οὖν ἐν πολλοῖς Σαλομών, εἰς τύπον τοῦ ἀληθινοῦ βασιλέως παραλαμβάνεται, δῆλον καὶ τὸ περὶ τοῦ Κυρίου μυστήριον ἐν ἐκείνῳ τῷ προσώπῳ διαγράφεται· διὰ τῆς τοῦ φορείου τοίνυν κατασκευῆς, ἡ περὶ ἡμῶν οἰκονομία τοῦ Κυρίου διασημαίνεται· πολυτρόπως γὰρ ὁ Θεὸς ἐν τοῖς ἀξίοις ἑαυτοῦ γίνεται· καθὼς ἂν ἕκαστος ἐγγὺς δυνάμειος τε καὶ ἀξίας, οὕτως ἐν ἑκάστῳ γινόμενος· ἡ ἱπποῦς εὐήμιος δεχόμενος ἐφ' ἑαυτοῦ τὸν ἀγαθὸν ἀναβάτην· οὕτως οὖν καὶ ὁ τὸν Θεὸν ἑαυτοῦ φέρων, φορεῖον ἂν εἰκότως τοῦ εἰρηνικοῦ βασιλέως ὀνομάζοιτο· Πολλαχοῦ δὲ πάλιν ὁ Λιβάνος ἐν τῇ Γραφῇ τὴν ἀντικειμένην ἐνδείκνυται δυνάμιν· ὡς ἐν τῷ, Συντρίψει Κύριος τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου, καὶ λεπτυνεῖ αὐτάς, καὶ τὰ ἐξῆς. Δηλοῦντος τοῦ λόγου, ὅτι οὐ μόνον τὰ ἐκφυέοντα παρὰ τῆς ἀντικειμένης δυνάμεως κακὰ, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ ὅρος, ἡ πρώτη τοῦ κακοῦ ρίζα, τὸ ὑποτρέφον τῶν τοιούτων κέδρων τὴν ὕλην εἰς τὴν μὴ ὄν περιστήσεται. Οὐκοῦν ἡμεῖς ἡμέτερον ποτε τοῦ Λιβάνου ξύλα, ἕως ἂν ἐκείνῳ ἡμεῖς ἐριζωμένοι, διὰ τε τοῦ πονηροῦ βίου καὶ τῆς τῶν εἰδώλων ἀπάτης· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐκείθεν ὑπὸ τῆς λογικῆς ἀξίτης ἐτμήθημεν, καὶ ἐν ταῖς τοῦ τεχνίτου χειρὶν ἐγενόμεθα, φορεῖον ἡμεῖς ἑαυτοῦ ἐποίησα, μεταστοιχειώσας τοῦ ξύλου τὴν φύσιν, διὰ τῆς παλιγγενεσίας εἰς ἀργύριον καὶ χρυσόν, καὶ εἰς εὐανθεῖ πορφύραν, καὶ εἰς τὰς τῶν χαρισμάτων διανομάς· ὅ μὲν γὰρ δίδοται, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, λόγος σοφίας, ἀλλὰ χαρίσματα προφητείας, ἀλλὰ δὲ ἄλλο τι τῶν ἐνεργημάτων, πρὸς ὃ ἐφύκε τε καὶ δύναται ἕκαστος τὴν χάριν δεῖξασθαι· ἡ ὀφθαλμὸς τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας γενόμενος, ἡ εἰς χεῖρας τασσόμενος, ἡ ἀντὶ ποδῶν ὑποστηρίζων· οὕτω καὶ ἐν τῇ τοῦ φορείου κατασκευῇ, ὃ μὲν τις στύλος, ὃ δὲ ἐπίθασιν γίνεται, ἔτερος δὲ πρὸς τῇ κεφαλῇ μέρος, ὃ ἀνάκλιτον φησὶν. Εἰσὶ τὸν ἀργύριον μὲν, οἱ στύλοι τοῦ φορείου· αἱ δὲ τούτων βάσεις, πορφύρα· ἐκ χρυσοῦ δὲ τὸ ἀνάκλιτον,

A sunt lecti Salomonis. Quia verbo quidem hæreticis resistunt in manu gladios habentes : at quia temperanter ac continenter vivunt super semur gladium ferentes contra timores nocturnos. Vir enim, inquit, gladius ejus super semur ejus a parore in noctibus. Non solum enim manifestos inimicos ececerunt argumentis veritatis, verum etiam clandestinos insultus cum metuerent, propter eos qui sagittas ejaculantur nocte illumi, etiam in nocte manserunt armis induti, insidiantium insultus suspicantes.

VERS. 9, 10. Ferculum fecit sibi rex Salomon ex lignis Libani. Columnas ejus fecit argentum et reclinatorium ejus aureum ; ascensus ejus purpura, intimum ejus lapidibus stratum, charitatem a filiabus Jerusalem.

Theophili. — Lignum Libani est Ruth Moabitis quæ peperit Jobed et Jesse. Ferculum igitur est corpus Dominicum.

Gregorii. — In multis quidem regem Salomonem in typum veri regis assumi manifestum est, ac Domini mysterium in ipsius persona describi. Per feruli igitur constructionem de nobis Domini dispensatio significatur ; multis enim modis est Deus in eis qui sunt se digni, prout fiet unuscujusque facultas et dignitas, sic in unoquoque existens. Fit enim aliquis quidem locus Dei, alius vero domus, alius autem sedes, et alius scabellum. Est etiam aliquis qui effectus sit currus, vel equus qui habens facile regitur, suscipiens bonum suum sessorum. Sic igitur etiam qui Deum in seipso fert, jure merito ferulum pacifici regis nominetur. Multis rursum locis Libanus in Scriptura indicat adversariam potestatem ut in isto : « Conteret Dominus cedros Libani et comminuet eas », etc. Per Libanum significantem sermonem, quod non solum mala quæ orta sunt ex adversaria potestate, sed etiam ipse mons prima mali radix qui clam fovet ejusmodi cedrorum sylvam ad nihilum redigetur. Nos igitur fuimus aliquando ligna Libani, dum in illo radices ageremus per malam vitam et per fraudem dæmonum : sed postquam illinc per rationalem securim excisi sumus et fuimus in manibus artificis, is nos suum fecit ferulum, transmutata ligni natura per regenerationem in argentum et aurum, et florentem purpuram, et in splendores gemmarum, nimirum in distributiones gratiarum. Nam alii quidem, secundum Apostolum, datur sermo sapientiæ, alii donum prophetiæ ; alii vero aliqua alia operationum, prout est unusquisque aptus natura et potest suscipere gratiam ; vel oculus corporis Ecclesie factus, vel manuum tenens locum, vel loco pedis fulciens ac stabiliens. Ita etiam in feruli constructione alius quidem est columna, alius vero ascensus, alius vero est ea pars quæ est ad caput, quod vocavit reclinatorium,

⁸⁸ Psal. XLVIII, 5, 6. ⁸⁹ II Cor. XII, 8.

in quo caput suum Sponsus, reclinat : gemmis autem et lapidibus pretiosis variatur quidquid est intus. Itaque columnæ quidem intelligendæ pro Ecclesiæ columnis, quibus plane purum et igne examinatum argentum est eloquium regni ad sublimem evahens vitæ rationem. Præcipuum enim regni indicium censetur esse purpura : principatum autem obtinens facultas in qua caput suum reclinet is qui construxit ferculum, est purorum dogmatum aurum. Quæcunque autem latent et non apparent decorantur pura gemmarum conscientia, quibus omnibus constat charitas filiarum Jerusalem. Si quis autem velit ferculum quidem dicere universam Ecclesiam, dividat autem ex differentiis operationum in personas aliquas partes ferculi, sic quoque est facillimum unicuique ordini eorum qui sunt in Ecclesia adaptare partes ferculi : « Posuit enim Deus in Ecclesia primum apostolos, secundum prophetas ⁸⁷, etc. » Ita ut per hæc nomina quæ ad opificium ferculi pertinent, sacerdotes ac doctores intelligantur, et venerandam esse virginitatem quæ in ferculo virtutum, puritate tantquam radiis quibusdam pretiosorum lapidum coruscet : ac per vitæ puritatem supernæ Jerusalem filias ostendi, in quibus Dei charitas operatur.

Nili. — Ferculum est gestamen sedi simile quod excipit sedentem : hoc autem fortasse Paulus est « vas electionis ⁸⁸. » Etenim thronum ipsum vocat sapientia alibi dicens : « Aderam cum secerneret suam sedem super ventos ⁸⁹. » Super ventos autem secretus fuit per multitudinem tentationum ac periculorum, et quia ferebat semper ac referebat, vel etiam quia levibus pedibus percurrerebat universum orbem studio prædicationis. Ferculum igitur hic est ; mentem quidem habens aureum reclinatorium in quo Sponsus requiescit, sermonem vero columnas argenti. Verbo enim apostolico firmatur ecclesiastica prædicatione. Columnæ igitur sunt sermones propter firmitatem et immutabilitatem ; argentum vero propter probationem et indeficientiam Apostoli. Quin et ascensus huic est purpura : nam qui per ejus sermones incedunt ad regnum cælorum perveniunt, præ dignitate quasi purpurati incedentes, ac cum Paulo dicentes : « Nostra autem conversatio in cælis est ⁹⁰. » Et intimum ejus lapidibus constratum, est pretiosa virtutum et æqualis in arcano cordis affectio, quas, quandoquidem fundamentum est Christus, tamquam lapides pretiosos huic superædificat : quando vero est gressus, hunc ferculi pavimento varium et floridissimum regiis pedibus præparat ascensum et secundum apostolicam traditionem viventibus facilem et planum profectum operatur. Vel etiam ineffabilem et obscurum designat. Nam ejus qui sibi placeat vitæ institutum absconditum esse cupit. Unde etiam per hoc quod

ἐν ᾧ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ κλίνει ὁ Νυμφίος· τοῖς δὲ τιμίαις λίθοις τὸ ἔνδον ἅπαν καταπεποικίλται. Οὐκ οὖν στύλους μὲν νοητέον, τῆς Ἐκκλησίας τοὺς στύλους· οἱ ἀκριβοῦς ἀργύριον καθαρὸν καὶ πεπυρωμένον ὁ λόγος· ἐστὶν ὁ τῆς βασιλείας, ἐν τῇ ὑψηλῇ τῆς πολιτείας ἐπιθεδικῶς. Ἐξαιρετον γὰρ γνώρισμα τῆς βασιλείας ἡ πορφύρα νομίζεται· τὸ δὲ ἡγεμονικὸν αὐτῶν ἐν ᾧ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ κλίνει ὁ τὸ φορεῖον κατασκευάσας, τὸ τῶν καθαρῶν δογματίων χρυσὸν ἐστίν· ὅσα δὲ ἀφανῆ τε καὶ κρύφια τῇ καθαρᾷ συνειδήσει τῶν τιμίων λίθων ἐνωραίζεται· δι' ὧν ἁπάντων, ἀγάπη ἀπὸ τῶν θυγατέρων Ἰερουσαλήμ συνίσταται. Εἰ δὲ βούλοιτο τις, φορεῖον μὲν πᾶσαν λέγει τὴν Ἐκκλησίαν, καταμερίζει δὲ καὶ τὰς τῶν ἐνεργειῶν διαφορὰς εἰς πρῶτωπά τινα τοῦ φορείου τὰ μέλη, πολλὴν καὶ οὕτως εὐκολίαν ὁ λόγος ἔχει, ἐκάστω τάγματι τῶν κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν τεταγμένων, ἐφαρμόσαι τοῦ φορείου τὰ μέρη· « Ἐθετο γὰρ ὁ Θεὸς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, πρῶτον ἀποστόλους, δευτέρον προφήτας, » καὶ τὰ ἑξῆς· ὡς διὰ τῶν ὀνομάτων τούτων, τῶν πρὸς τὴν τοῦ φορείου κατασκευὴν συντελούντων, ἱερέας νοεῖσθαι, καὶ διδασκάλους, καὶ τὴν σεμνὴν πρῶθεναν, τὴν ἐντὸς τοῦ φορείου τῇ καθαρότητι τῶν αὐγῶν, οἷον τισὶ λίθων αὐγαῖς ἐναστράπτουσιν· καὶ διὰ τῆς τοῦ βίου καθαρότητος τῆς αἰῶς Ἰερουσαλήμ θυγατέρας δεῖκνυσθαι, ἐν αἷς ἡ τοῦ Θεοῦ ἀγάπη ἐνεργὸς γίνεται.

Νεῖλου. — Τὸ φορεῖον, σκευὸς ὁρόνῳ παραπλήσιον δεχόμενον τὸν καθεζόμενον· τοῦτο δὲ τάχα ὁ Παῦλος ἐστὶ τὸ, « Σκευὸς τῆς ἐκλογῆς. » Καὶ γὰρ ὁρόνον αὐτὸν καλεῖ ἡ σοφία λέγουσα ἀλλαχοῦ· « Συμπαρήμην ἡνίκα ἀφώριζε τὴν ἑαυτοῦ ὁρόνον ἐπ' ἀνέμων· » ἐπ' ἀνέμων δὲ ἀφωρίσθη, διὰ τὸ πληθὸς τῶν πειρασμῶν καὶ τῶν περιστάσεων· ἡ καὶ διὰ τὸ κούφοις ποσὶ περιδραμεῖν τὴν οἰκουμένην τῇ σπουδῇ τοῦ κηρύγματος. Φορεῖον οὖν ἐστὶν οὗτος, τὸν μὲν νοῦν ἔχων ἀνάκλιτον χρύσειον, ἐφ' οὗ ἀναπαύεται ὁ Νυμφίος· τὸν δὲ λόγον στύλους ἀργύριον· τῷ γὰρ ἀποστολικῷ λόγῳ στηρίζεται τὸ κήρυγμα τὸ ἐκκλησιαστικόν. Στύλοι οὖν οἱ λόγοι, διὰ τὸ ἔδραϊον καὶ ἀμετάθετον· ἀργύριον δὲ διὰ τὸ δόκιμον καὶ ἀνεπίληπτον τοῦ Ἀποστόλου· καὶ ἡ ἐπίβασις δὲ τούτων ἐστὶ πορφύρα· οἱ γὰρ διὰ τῶν τούτου λόγων ἐδεύοντες εἰς βασιλείαν φθάνουσιν οὐρανῶν, τῷ ἀξιώματι ἐπιβαίνοντες ὡς πορφύρα, καὶ λέγοντες μετὰ τοῦ Παύλου, « Ἡμῶν δὲ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανῷ ὑπάρχει· » καὶ τὸ ἐντὸς αὐτοῦ λιθόστρωτον, ἡ τιμὴ τῶν ἀρετῶν καὶ καλὴ ἐν ἀπορήτῳ διάθεσις· ὅς ἐστι μὲν θεμέλιος ἐστὶν ὁ Χριστός, ὡς λίθους τιμίους τούτῳ ἐποικοδομεῖ· ὅταν δὲ βάσις τῷ τοῦ φορείου ἐδάφει ψηφολογῇ, ποικίλην καὶ εὐανθεστατήν τοῖς βασιλικοῖς ποσὶ κατασκευάζει τὴν ἐπίβασιν· καὶ τοῖς πολιτευομένοις κατὰ τὴν ἀποστολικὴν παράδοσιν, εὐμαρῇ καὶ λείαν τὴν προκοπὴν ἐργαζόμενος· ἡ τάχα καὶ τὸ ἀνεπίφαντον καὶ ἀτράγωδον δηλοῖ· τὴν γὰρ τοῦ ἐναρέτου πολιτείας χρυσαίαν εἶναι βούλεται· ὅθεν καὶ διὰ τοῦ ἐντὸς εἰπεῖν, τὸ ἀδημοσίευ-

⁸⁷ II Cor. xxi, 20.⁸⁸ Act. ix, 15.⁸⁹ Prov. viii, 27.⁹⁰ Philipp. iii, 20.

τον ἐδήλωσε τῆς ἀρετῆς· καὶ ἀγάπην δὲ συγκατα
 παυῖσθαι φησὶ τῇ τοῦ φορεῖου κατασκευῇ· χωρὶς
 γὰρ ταύτης οὐδὲν τῶν λοιπῶν ἀρετῶν ὄφελος. Ἀπὸ
 ξύλων δὲ τοῦ Λιβάνου ἐστὶ τὸ φορεῖον ἐκ τῶν κατὰ
 σάρκα συγγενῶν αὐτοῦ Ἰσραηλιτῶν· τοὺτους γὰρ ὁ
 Λιβανός σημαίνει.

Φορεῖον (48) Σαλομών, οἱ ἅγιοι ἐν οἷς Χριστὸς ἀνα-
 παύεται· ξύλα δὲ Λιβάνου οἱ ἀπὸ Ἰσραὴλ τροπικῶς.
 Ἀλλ' ὅταν μὲν, « Συντρίβει Κύριος τὰς κέδρους τοῦ
 Λιβάνου καὶ λεπύνει αὐτάς ὡς τὸν μόσχον τὸν Λίβα-
 νον, » περὶ τῶν μὴ τηρησάντων λέγει τὴν θεοσε-
 βειαν ἐν ἣ κατεφυτεύθησαν· περὶ ὧν καὶ Ἡσαΐας·
 « Ὁ δὲ Λιβανός σὺν τοῖς ὑψηλοῖς πισεῖται· » ὅταν
 δὲ διὰ τὴν τοῦ ναοῦ κατασκευὴν λέγει τῷ Χειράμ
 ὁ Σαλομών, « Καὶ νῦν ἐντεταται, καὶ κοψάτωσάν μοι
 ξύλα τοῦ Λιβάνου, » περὶ τῶν ἀναφερομένων ὁ λόγος
 ἐπὶ τὴν πνευματικὴν ἐκ λίθων ζώντων οἰκοδομήν,
 τοῖς ζῶσι λίθοις ἀναλογούντων ξύλων· ὡς δὲ λόγῳ
 κεκοσμημένοι ἀργύριον λέγονται. Εἰσὶ δὲ καὶ ἀνά-
 κλιτον τοῦ ἀναπαυομένου λόγου, καὶ ἔχοντος ποῦ τὴν
 κεφαλὴν κλίνει· τὸ δὲ χρυσίον ὁ νοῦς. Ὅπνικα δὲ
 τυχὸν ὁ Παῦλος ἀπὸ τῶν ἐν ταῖς περιστάσεσι καμά-
 των μὴ νικηθῇ, οἶονεῖ τινι βαρῇ ἑαυτῷ πορίζεται
 νηχόμενος· πρέπουσαν πορφύραν τῷ ἐν αὐτῷ βασιλεῖ
 λόγῳ ἐντροφῶντι τῇ τῶν ἀποστόλων περὶ τὰς περι-
 στάσεως ὑπομονῇ· τὸ δὲ ἐν τοῖς τοῦ φορεῖου λιθόστρω-
 τον ἑστρωται, ἐξ ὧν ἕκαστος ἑαυτῷ συνάγει λίθων
 τιμῶν ἐπιοικοδομῶν χρυσὸν ἀργυρον καὶ λίθους τι-
 μίους.

Κυρίλλου. — Ἡ πνευματικὴ δὲ συνάφεια νοεῖσθω
 χρυσίον, ἡ τιμὴ καὶ θεία· καὶ τὴν κατὰ τὴν ἔρημον
 γὰρ κιδωτὸν ἐσθθεν καὶ ἐξωθεν, χρυσίον ὑπέληφεν
 εἰς ἐμφάνειαν τῆς θείας ἐνώσεως· ἐπιδαίνει δὲ πορ-
 φύρα τῷ πλήθει τῶν εἰς βασιλείαν κληθέντων. Ἐπ'
 ἂν δὲ τις πιστεύσῃ, δέχεται τῇ καρδίᾳ Χριστὸν, ὅς
 ἐστὶ τίμιος μαργαρίτης· ἀλλὰ καὶ τὸ φορεῖον φησιν
 ἐκ τῶν θυγατέρων πεποιήται τῆς Ἰερουσαλὴμ διὰ
 μόνην ἀγάπην· οὕτω γὰρ ἡγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κό-
 σμον, ὥστε τὸν μονογενῆ αὐτοῦ ἀπέστειλεν Υἱόν, ἵνα
 πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχῃ
 ζωὴν αἰώνιον.

14. Ἐξέλθετε καὶ ἴδετε, θυγατέρες Σιών, ἐν τῷ
 βασιλεῖ Σαλομών, ἐν τῷ στεφάνῳ ᾧ ἐστεφάνω-
 σεν αὐτὸν ἡ μήτηρ αὐτοῦ ἐν ἡμέρᾳ νυμφεύσεως
 αὐτοῦ, καὶ ἐν ἡμέρᾳ εὐφροσύνης καρδίας αὐ-
 τοῦ.

Κυρίλλου. — Ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία, φησὶ τὸ,
 Ἐξέλθετε καὶ ἴδετε· ἡμέραν δὲ νυμφεύσεως, τὴν ἡμέ-
 ραν τοῦ πάθους καλεῖ· καθ' ἣν ἐνυμφεύσατο τὴν
 Ἐκκλησίαν διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ.

Φίλωνος. — Ἐξέλθετε, φησὶ, τῆς κακίας τοῦ νό-
 μου· ἴδετε Χριστὸν καὶ τὸν ἐξ ἀκανθῶν στέφανον
 ὃν ἐπέθηκεν αὐτῷ ἡ Συναγωγὴ, ἐξ ἧς τὸ κατὰ σάρκα

A dixit *intimum*, virtutem minime in vulgus publi-
 candam esse significavit. Quin et charitatem simul
 cum feruli structura exstructam esse ait· nam
 sine hac cæterarum virtutum nulla est utilitas. Ex
 lignis porro Libani est ferculum, ex iis, inquam,
 qui secundum carnem cognati sunt Israelitarum·
 hos enim Libanus significat.

Philonis. — Ferculum Salomonis sunt sancti, in
 quibus Christus requiescit, ligna vero Libani Is-
 raelitæ, per figuram. Sed quandoquidem : « Con-
 fringet Dominus cedros Libani et comminuet eas
 tanquam vitulum Libani⁶¹, de iis qui non servant
 religionem in qua plantati fuerant. De quibus
 etiam Isaias ait : « Libanus autem cum excelsis
 Cedar⁶². » Quando autem propter templi fabricam
 dicit ad Chiram Salomon : « Et nunc manda, et
 cædant mihi ligna de Libano⁶³, » sermo est de iis
 quæ ad ædificium spirituale ex vivis lapidibus
 referentur ligna vivis lapidibus proportionata. Si-
 cut autem ratione ornati argentum dicuntur :
 quin etiam sunt reclinatorium requiescentis
 Verbi et habentis ubi caput reclinet : aurum autem
 mens est. Quando autem forte Paulus ne ab æstu
 in periculis vinceretur, quasi tinctura quadam
 imbutus comparat sibi purpuram congruentem
 ad ascensum eorum quæ in se sunt Regi Verbo
 delicianti in patientia apostolorum in periculis.
 Internum autem ferculi lapidibus stratum, e qui-
 bus unusquisque congregat sibi ad ædificium at-
 rum, argentum et lapides pretiosos.

Cyrilli. — Spiritualis porro conjunctio aurum
 intelligatur, utpote pretiosa et divina. Etenim in
 deserto arcam intus et foris aurum excipiebat,
 ad manifestationem divinæ unionis. Supervenit
 vero purpura multitudini eorum qui ad regnum
 vocati sunt. Quando autem quis credit, corde
 Christum accipit, qui est margarita pretiosa : sed
 et ferculum, inquit, ex sillabus factum Jerusalem,
 per solam charitatem : « Sic enim Deus dilexit
 mundum, ut Filium suum unigenitum daret : ut
 omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat
 vitam æternam⁶⁴. »

VERS. 11. Filiæ Sion, egredimini et intuemini in
 regem Salomonem, in corona qua coronavit eum
 mater ejus, in die desponsationis illius, et in die
 lætitiæ cordis ejus.

Cyrilli. — Quæ ex gentibus est Ecclesia ait
 illud : Egredimini et intuemini, diem autem des-
 sponsationis vocat diem passionis, in qua suo san-
 guine Ecclesiam sibi desponsavit.

Philonis. — Egredimini, inquit, a malitia legis,
 intuemini Christum ac spineam coronam, quam
 imposuit ei Synagoga, ex qua secundum carnem

⁶¹ Psal. xxviii, 6. ⁶² Isa. x, 34. ⁶³ III, Reg. v, 6. ⁶⁴ Joan. vii, 16.

NOTÆ.

(43) Φορεῖον Σαλομών — λίθους τιμίους sunt Philonis in C. D.

Christus. Dies autem lætitiæ, pascha est quando dixit : « Desiderio desideravi hoc pascha manducare vobiscum⁶⁶ ».

Gregorii. — Ille sermo continet exhortationem a Sponsa ad filias Sion, ut a carnalibus exeant; quæ intelligi possint animæ salvandorum. Quousque tandem, inquit, intra vitæ sp̄luncam concludimini? Progredimini extra naturæ velamenta, et admirandum hoc spectaculum aspice, facie filia Sion, ita ut ab excelsa specula (sic enim Sion interpretatur) possitis videre Sponsum gestantem coronam. Est autem corona ipsius Ecclesia vivis et animatis lapidibus caput ejus undique circumdans. Coronam autem hæc charitas connexit, quam sive quis dilectionem, sive matrem appellet, non aberrabit. « Deus enim est charitas, » ut Joannes ait⁶⁷. Nullum autem in Deo discrimen dicitur; neque enim masculus, neque femina numen est; quomodo enim? cum nec in nobis hominibus hoc perpetuo permansurum sit? Sed quando in Christo omnes unum efficimur, signa discriminis hujus una cum toto veteri homine exuemus. Atque in Evangelio quidam pater filio nuptias facere dicitur⁶⁸ : et propheta dicit, « Quia posuisti super caput ejus coronam⁶⁹ »; hic de matre ait quod imposuit Sponso coronam. Quia igitur unæ tantum nuptiæ sunt et una Sponsa, et ab uno corona Sponso imponitur, omnino nihil discriminis est, sive quis Dei Filium unigenam Deum vocet, sive Filium dilectionis ejus, cum eadem potestas utroque nomine significata exornet ipsum ut Sponsum ad cohabitationem nostram. Atqui hac ex corona voluptatem eum capere ait Sponsa mirifice gaudentem ornatu illo sponsalicio. Gratia enim revera conjugem suam faciens Ecclesiam, sibi que adaptans et virtutibus quæ in ea eximie sunt redimitus lætitia afficitur.

Nili. — Quis quidem hæc dicat, non liquet : fortassis autem amici Sponsi : Verum quisquis fuerit, eos qui ex gentibus sunt vocat : Sion enim horum mater est quæ Christi legem genuit. Prior enim lex a Sina est, posterior vero ex Sion. Cum igitur in tenebris et umbra mortis sederent gentes, invitat illas fortasse qui hæc dixit propheta dicens : « Populus sedens in tenebris⁷⁰. » *Exite et videte.* Quid? Subdit admirans audax facinus in corona qua coronavit ipsum mater sua in die desponsationis suæ. Dies autem desponsationis Christi et dies lætitiæ cordis sui erat dies crucis in qua Ecclesiam ex gentibus accepit tanquam Sponsam sibi per prophetas desponsatam. Videns igitur propheta Synagoga creberrimis affectam beneficiis justas vices Christo non reddere, sed capiti ejus spineam imponere coronam, tali facinore obstupefactus ait : *Egredimini et intuemini in regem Salomonem in corona qua coronavit eum mater ejus.* Vocat autem Christi matrem,

Χριστός· Ἡμέρα μία χαρᾶς, τὸ Πάσχα ἐστίν, ἐν ᾧ ἔφη· Ἐπιθυμῶ ἐπεθύμησα τὸ πάσχα τοῦτο φαγεῖν μεθ' ὑμῶν. »

Γρηγορίου. — Προτροπὴν ὁ λόγος οὗτος περιέχει πρὸς τὰς θυγατέρας Ἱερουσαλὴμ παρὰ τῆς Νύμφης τῶν σαρκικῶν ἐξελθεῖν, αἱ τινες νοοῖντο ἂν καὶ τῶν σωζομένων ψυχαί. Ἔως πότε, φησὶν, ἐν τῷ σπηλαίῳ τοῦ βίου συγκλείεσθε; ἐξέλθετε τῶν προκαλυμμάτων τῆς φύσεως, καὶ ἴδετε τὸ θαυμαστὸν θέαμα, Σιών θυγατέρες γινόμεναι, ὥστε ἀπὸ σκοπιᾶς ὑψηλῆς (οὕτω γὰρ ἡ Σιών ἐρμηνεύεται), δυνηθῆναι θεάσασθαι στεφανηφοροῦντα τὸν Νυμφίον. Στέφανος δὲ αὐτῷ ἡ Ἐκκλησία γίνεται, διὰ τῶν ἐμφύχων λίθων τὴν κεφαλὴν ἐν κύκλῳ διαλαμπδάνουσα· στεφανηφόρος δὲ τοῦ τοιοῦτου στεφάνου ἡ ἀγάπη ἐστίν· ἦν εἴτε ἀγάπην, εἴτε μητέρα τις λέγει, οὐχ ἁμαρτήσεται· Θεὸς γάρ ἐστιν ἀγάπη, κατὰ τὴν Ἰωάννου φωνήν· οὐδὲν δὲ διαφέρει ἐπὶ Θεοῦ λεγόμενον· οὔτε γὰρ ἄρρεν, οὔτε θῆλυ τὸ Θεῖον. Πῶς γὰρ, ὅπου οὐδὲ ἡμῖν τοῖς ἀνθρώποις τοῦτο εἰς τὸ διηνεκὲς παραμένῃ, ἀλλ' ὅταν ἐν Χριστῷ ἐν πάντες γενόμεθα, τὰ σημεῖα τῆς διαφορᾶς ταύτης μετὰ ὅλου τοῦ παλαίου ἀνθρώπου συνεκδυόμεθα· κὰν τῷ Εὐαγγελίῳ ὁ Πατὴρ λέγεται ποιεῖν τῷ Υἱῷ τοὺς γάμους· καὶ ὁ Προφήτης φησὶν, « Ὅτι ἔβηκας ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ στέφανον »· ἐν ταῦθα δὲ παρὰ τῆς μητρὸς φησὶ ἐπιτεθεισὺν τῷ Νυμφίῳ τὸν στέφανον. Ἐπεὶ οὖν εἰς ἐστίν ὁ γάμος καὶ μία ἡ Νύμφη, καὶ παρ' ἐνὸς ἐπιβάλλεται τῷ Νυμφίῳ στέφανος, οὐδὲν διαφέρει ἡ Υἱὸν Θεοῦ τὸν μονογενῆ λέγειν Θεόν, ἢ Υἱὸν τῆς ἀγάπης αὐτοῦ· μὴδ' οὐσης καθ' ἐκάτερον ὄνομα τῆς νομοφωτιστικῆς αὐτὸν ἐπὶ τῇ ἡμετέρᾳ συνοικίᾳ δυνάμει. Ἐνευφραίνεσθαι δὲ τούτῳ τῷ στεφάνῳ λέγει αὐτὸν ἡ Νύμφη τῇ νομοφικῇ κόσμῳ ἐναγαλλόμενον· χάριτι γὰρ ὡς ἀληθῶς σύνοικον ἑαυτοῦ τὴν Ἐκκλησίαν ποιησάμενος, ταῖς ἀρεταῖς διαπρεπόντων ἐν αὐτῇ στεφανούμενος εὐφραίνεται.

Νελλίου. — Τίς μὲν ὁ ταῦτα λέγων, ἄδελφον· ἴσως δὲ οἱ τοῦ Νυμφίου φίλοι· πλην δὲ ἂν ἦ, τοὺς ἀπὸ ἐθνῶν καλεῖ· Σιών γάρ ἐστιν ἡ τούτων μήτηρ ἡ τὸν τοῦ Χριστοῦ νόμον βλαστήσασα. Ὁ μὲν γὰρ πρότερος νόμος, ἀπὸ Σινᾶ, ὁ δὲ δευτερός, ἀπὸ Σιών. Ἐπειδὴ τοίνυν ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου ἐκάθητο τὰ ἔθνη, προσκαλεῖται αὐτοὺς τάχα ὁ ταῦτα εἰρηκῶς προφήτης λέγων· « Ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει, » ἐξέλθετε καὶ ἴδετε· τί δὲ, ἐπιφέρει θαυμάζων τὸ τὸλμημα. Ἐν τῷ στεφάνῳ ᾧ ἐστεφάνωσεν αὐτὸν ἡ μήτηρ αὐτοῦ ἐν ἡμέρᾳ νυμφεύσεως αὐτοῦ. Ἡμέρα δὲ νυμφεύσεως τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡμέρα εὐφροσύνης καρδίας αὐτοῦ ἦν, ἡ τοῦ σταυροῦ ἡμέρα, ἐν ἣ τὴν ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίαν ὡς Νύμφην ἔλαβε μεμνηστευμένην αὐτῷ διὰ τῶν προφητῶν. Ὅρων οὖν τὴν πολλόκις εὐεργετημένην Συναγωγὴν ὁ προφήτης, οὐ δικαίως ἀμοιβὰς ἀποδιδούσαν τῷ Χριστῷ, ἀλλ' ἀκάνθιον ἐπιθεῖσα στέφανον τῇ κεφαλῇ, ἐκπληττόμενος ἐπὶ τῷ τοιοῦτον παρανομήματι, φησὶν· Ἐξέλθετε καὶ ἴδετε ἐν τῷ βασιλεῖ Σαλωμών, ἐν τῷ στε-

⁶⁶ Luc. xii, 15. ⁶⁷ Reg. 538. ⁶⁸ I Joan. ix, 6. ix, 2; Matth. iv, 16.

⁶⁹ Matth. xii, 2 seqq. ⁷⁰ Psal. xi, 9. ⁷¹ Isa.

πάνω ὡς ἐστὲν ἀνέωσεν αὐτὸν ἡ μητὴρ αὐτοῦ ὡς μή-
τερα δὲ αὐτὴν λέγει Χριστοῦ, ἐπειδὴ ἐξ ἐκείνης κατὰ-
γεται καὶ τῇ γενεαλογίᾳ καὶ τῇ κατὰ σάρκα οἰκονομίᾳ.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

α'. Ἰδοὺ εἰ καλὴ, ἡ πλησίον μου, ἰδοὺ εἰ καλὴ·
οἱ ὀφθαλμοὶ σου περιστρεφά, ἐκτὸς τῆς σιωπῆς
σεαυτοῦ σου.

Γρηγορίου. — Διὰ τῆς προτροπῆς τῶν προειρη-
μένων τῆς Νύμφης τὴν φιλανθρωπίαν ὁ λόγος ἀπο-
δεξάμενος, ὅτι κατὰ μέμψιν τοῦ Δεσπότη καὶ αὐτὴ
θέλει πάντας σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας
ἔλθειν, ὅλην ἀποστερνύει, καὶ θαυμάζει τὸ κάλλος,
ἐμφιλοχωρῶν τῷ λόγῳ τοῖς καθ' ἑκάστον μέλεσιν·
ἴδιον ἑκάστῳ μέλει διὰ συγκρίσεώς τε καὶ ὁμοιώσεως
χρηζόμενος τὸ ἐγκώμιον· Καλὴ οὖν, φησί, πρὸς αὐ-
τὴν ὁ λόγος, τῇ ἀγαθῇ προαιρέσει τῷ καλῷ προσ-
εγγίσασα· πλησίον δὲ αὐτὴν καλεῖ, διὰ τὸ μιμησα-
σθαι τὴν αὐτοῦ φιλανθρωπίαν, καὶ ἐγκλεῦσθαι ταῖς
λοιπαῖς ψυχαῖς καταλιπεῖν τὰ πρόσκαιρα, καὶ
ἐξελθοῦσαν ἰδεῖν τὸν Νυμφίον στεφανηφοροῦντα· διὰ
δὲ τῆς ἐπαναλήψεως τοῦ ἐπίνου τοῦ ἀψευστοῦ τῆς
μαρτυρίας ἐνδείκνυνται· ἐν γὰρ τῇ διπλῇ μαρτυρίᾳ
βεβαιῶσθαι τὴν ἀλήθειαν ὁ θεὸς ἀποφαίνεται· λόγος.
Ἐπειδὴ δὲ ἐν σώμα ἡ Ἐκκλησία, ἐν δὲ τῷ ἐνὶ σώματι
μέλει πολλά, οὐ τὴν αὐτὴν ἔχοντα πᾶσιν, τοῦτο
χάριν ὁ ἀκριβὴς τοῦ κάλλους δοκιμαστής, τῶν ἀρε-
σάντων αὐτῷ μελῶν ἐξ ὅλου σώματος, ἴδιόν τε καὶ
πρόσφορον ἑκάστου ποιεῖται τὸν ἔπαινον· ἀρχεται δὲ
ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν· οὗτοι δ' ἂν εἰσὶν, ἴδιον ὁ Σμουὴλ,
ὁ βλέπων γὰρ ὀνομάζεται· καὶ ὁ Ἰεζεκιήλ, ὁ σκο-
πεύειν ὑπὸ θεοῦ τεταγμένος ἐπὶ τῇ τῶν φυλάσσομέ-
νων παρ' αὐτοῦ σωτηρίᾳ· καὶ Μιχαῆας ὁ ὀρῶν, καὶ
Μωϋσῆς ὁ θεώμενος, καὶ διὰ τοῦτο θεὸς ὀνομασμένος·
ὀφθαλμοὶ πάντες ἐκείνοι οἱ εἰς ἰδηγίαν τοῦ λαοῦ
τεταγμένοι, οἱ καὶ ὀρῶντες ὀνομάζοντο· καὶ νῦν
δὲ οἱ τῆς Ἐκκλησίας προεστῶτες, οἱ τὸν αὐτὸν
ἐκείνους τρόπον ἐπάρχοντες, καὶ πρὸς τὸ φῶς τῆς
ἀληθείας τὸ λοιπὸν αἶμα καθοδηγοῦντες. Περιστρεφά
δὲ, φησὶν, εἰς τοὺς πνευματικοὺς καὶ πρὸς οὐδὲν βλέ-
ποντες ὕλικόν· ἡ καὶ τὴν ἀκεραιότητα διὰ τούτων
ἤνιξται. Ἡ δυνὰς τῶν ὀφθαλμῶν ἐπαινεῖται ὡς ἂν
ὁ λόγος γένοιτο ἐν ἐπαίνῳ ὁ ἀνθρώπος ὁ φαίνόμενός
τε καὶ νοούμενός· διὰ γὰρ τοῦτο φησὶν, Ἐκτὸς τῆς
σιωπῆσεώς σου· τοῦ γὰρ ἀγαθοῦ βίου, τὸ μὲν ἀν-
θρώποις πρόδηλον, τὸ δὲ μόνῳ θεῷ· μαρτυρεῖ τοί-
νων ὅ τὰ κρυπτὰ βλέπων πλέον εἶναι τοῦ ὁρωμένου
τὸ σιωπώμενον.

Νείλου. — Ἐκτὸς τῆς σιωπῆσεως προσέθηκε·
καὶ γὰρ πνευματικὰ θεωροῦσα, μάλλον ἂν ἦν καλὴ
καὶ λέγουσα αὐτὰ· Σιωπῶσα δὲ ἐξ ἡμισείας εἰ κα-
λὴ, τὰ πρὸς ὠφέλειαν τῶν πολλῶν ἡσυχάζουσα, κἰν
μετριάζουσα τοῦτο ποιῆς· κρύπτειν μὲν γὰρ ἔργον
ἀρετῆς καλὸν, ὅταν ἡ πρόθεσις βέβηκε ἐπὶ τὸ φιλό-
δοξον· λόγον δὲ τοὺς ἀκούοντας οἰκοδομεῖν δυνάμε-
νων, οὐχ ἡσυχαστέον, κἰν πρὸς ἔπαινον οὐ δεόντως
ὁ τοῦ λέγοντος βλέπη σκοπός.

A quia ex eo deducitur ejus genealogia et secundum
carnem dispensatio.

CAP. IV.

VERS. 1. Ecce es pulchra, proxima mea. ecce es
pulchra : oculi tui columbæ extra taciturnitatem
tuam.

Gregorii. — Per prædictorum exhortationem Sponsæ
benignitatem verbum excipiens, quod ea Domini
ad imitationem velit etiam omnes salvos fieri et ad
cognitionem veritatis pervenire, totam concele-
brat et admiratur propter pulchritudinem ser-
mone singulis ejus membris inhærens, et unicui-
que membro per comparisonem ac similitudinem
encomium tribuens. Pulchra igitur, inquit, es, ad
ipsam verbum postquam bono animi proposito
ad pulchritudinem accessisti. Proximam autem
ipsam vocat, quod ipsius erga homines amorem
imitatur et jusserit reliquas animas deserere
temporalia et egressas videre Sponsam corona
redimitum. Per laudis autem repetitionem, minime
falsum hoc testimonium esse demonstrat : nam
testimonio duplici veritatem confirmari divina lex
pronuntiat. Quia vero Ecclesia unum corpus est,
et in hoc uno corpore membra multa sunt non
eundem actum habentia, idcirco accuratus illius
pulchritudinis explorator membris singulis quæ ex
toto corpore illi placuerunt, peculiarem quandam
et convenientem laudem tribuit. Orditur autem
ab oculis. Hi autem fuerint sicut Samuel, videns
enim appellabatur, et Ezechiel qui a Deo in spe-
cula collocatus erat ob salutem illorum qui ab
ipso custodiebantur, et Michæas ille videns, et
Moyses ille spectans, et ob eam causam Deus ap-
pellatus, oculi omnes illi qui ad populum ducen-
dam ordinati sunt et videntes nominati. Quin et
hoc tempore Ecclesiæ præsules qui eundem cum
illis locum obtinent, et ad lumen veritatis corpus
reliquum deducunt. Columbæ autem, inquit, id
est spirituales et ad nihil materialium aspicientes :
vel etiam innocentiam per hoc insinuavit. Ambo
autem oculi laudantur, ut nimirum totus homo,
tam is qui apparet, quam qui mente concipitur lau-
dis compos exsistat. Idcirco enim ait illud *extra
taciturnitatem tuam*. Probæ namque vitæ aliud qui-
dem hominibus patet, aliud vero soli Deo. Testa-
tur ergo is qui occulta videt, id quod tacetur esse
plus illo quod videtur.

Nili. — Apposuit illud, *extra taciturnitatem* : nam
spiritalia contemplans magis pulchra fuerit etiam,
dicens illa : Tacens autem ex media parte pulchra
es, ea quæ plurimis utilia sint reticens, tametsi
modestæ causa id facias. Nam abscondere quidem
virtutis opus est bonum quando intentio ad vanam
gloriam vergit : sed sermo qui audientes ædificare
possit non reticendus, quamvis ad laudem secus
quam deceat dicentis spectet intentio.

Cyrelli. — Silentium ipsius significat obedientiam ad omnia, juxta illud: « Tace et audi, Israel. »

Comæ tuæ sicut greges caprarum quæ sunt reverſæ de monte Galaad.

Gregorii. — Per hæc virtuti consentanea vivendi ratio laudatur: nam per crines omnis vitalis sensus expertes, insinuat eos qui rebus spiritalibus dant operam, nullo rerum mundanarum sensu moveri, neque vanam gloriam, neque divitias, neque quidquam aliud hujus vitæ attonitos admirari. Capillitium enim pro velamento mulieribus datum, juxta Apo tolum⁷¹⁻⁷³, et verecundia pudicitiaque intelligitur una cum mortificatione quæ in mundo est. Capillus enim sensus expers est. Quod autem propter capillorum excellentiam, cum gregibus caprarum de Galaad revelatis comparetur, ita statuendum est ex conjectura. Nempe sicut de Libani lignis in aurum et argentum purpuramque commutatis ferculum sibi rex confecit, ita bonum pastorem acceptis caprarum gregibus nosse capillia montis Galaad in ovilia commutare: atqui hoc exteri montis nomen est talem gratiam revelantis, et illi qui ex gentibus bonum illum pastorem secuti sunt, in ornatu sponsæ capillorum nomine censeantur, per quos pudicitia et pudor, et continentia corporis intelligitur. Fortassis autem et Elias aliquid nobis ad hanc caprarum considerationem conferet, qui longo tempore versatus in monte Galaad insignia vitæ continentis exempla præbuit: forma squalidus, capillis hirsutus, pelle capræ tectus. Itaque omnes quotquot ad exemplum prophetæ illius vitam suam instituunt, ornamentum Ecclesiæ fiunt juxta philosophandi morem qui jam invaluit, virtutem in conversatione mutua colentes. Quod autem de Galaad hujusmodi greges colebantur, id miraculum auget, nimirum quod ex ethnica vita ad veram Dei philosophiam conversi simus. Nec enim a Sion monte sancto ejus factum est hujusmodi vitæ initium, sed addicta simulacris natio tantopere vitam suam immutavit, ut præclaris virtutibus Sponsæ caput exornet.

Nili. — Quod attinet ad litteram, nil commune continet hæc comparatio. Quid enim simile capillitio cum gregibus caprarum? Quoad intelligentiam vero magna est consensus. Sive enim anima sit perfecta ad quam hæc dicuntur, sive Ecclesia gloriosa, quemdam ordinem habet contemplatio textus. Etenim perfectæ animæ quasi rejectamina et superflua quæ sunt res necessariæ quæ corpore peraguntur quando hæc decenter et cum convenienti ornatu fiunt, assimilantur gregi caprarum composito ac bene munito, nihil hiulcum aut intercisum habenti, eo quod cohererent naturæ rectæ rationis a qua etiam decenter gubernantur. Quando enim incontinentens deliciarum luxus ad usum necessita-

Κυρίλλου. — Ἡ σιωπὴ αὐτῆς σημαίνει τὴν εἰς ἅπαν ὑπακοὴν κατὰ τὸ, « Σιώπα καὶ ἄκουε, Ἰσραὴλ. »

Τρίχωμά σου ὡς ἀγέλαι τῶν αἰγῶν, αἱ ἀνέβησαν ἀπὸ τοῦ Γαλαὰδ.

Γρηγορίου. — Διὰ τούτων τὴν ἐνάρετον πολιτείαν ἐν ἐπαίνῳ ποιεῖται ὁ λόγος· διὰ γὰρ τῶν ἀναισθητῶν τριχῶν, τὴν πρὸς τὰ κοσμικὰ ἔργα ἀναισθησίαν τῶν τὴν πνευματικὴν ἐργασίαν μετιόντων τοῦ βίου πεπότημένων· τρίχωμα γὰρ, τὸ ἀντὶ περιβολαίου δεδομένον ταῖς γυναίξιν κατὰ τὸν Ἀπὸστολον· αἰδῶς τε καὶ σωφροσύνη νοεῖται μετὰ τῆς ἐν κόσμῳ νεκρώσεως· ἀναισθητον γὰρ ἡ θριξὶς διὰ δὲ τοῦ πλεονεκτηµατος τῶν τριχῶν, ἀγέλαις αἰγῶν παραβάλλεσθαι ταῖς ἀπὸ τοῦ Γαλαὰδ ἀνακαλυφθείσαις· οὕτω γὰρ στοχάζεσθαι, ὅτι ὡς περ τὰ ξύλα τοῦ Λιβάνου, εἰς χρυσὸν τε καὶ πορφύραν μεταποιήσας, φορεῖν ἑαυτῷ ὁ βασιλεὺς κατεσκεύασεν, οὕτως οἶδεν ὁ ποιµὴν ὁ καλὸς, αἰγῶν ἀγέλας παραλαβὼν, εἰς ποίμνια μεταβαλεῖν τὰ αἰπόλια τοῦ ὄρους Γαλαὰδ· ἄλλοφύλου δὲ ὄρους ὄνομα τοῦτο, τοῦ τὴν τοιαύτην χάριν ἀνακαλύπτοντος, ὥστε τοὺς ἐξ ἔθνων τῷ καλῷ ποιµένι ἀκολουθήσαντας, εἰς τὸ τρίχωμα συντελέσαι τοῦ τῆς Νύμφης κάλλους· δι' ὧν σωφροσύνη τε καὶ αἰδῶς, καὶ ἐγκράτεια, καὶ ἡ τοῦ σώματος νέκρωσις διασηµαίνεται· ἡ τάχα συμβάλλεται τι πρὸς τὴν τῶν αἰγῶν θεωρίαν, καὶ ὁ Ἥλιος τῷ ὄρει τῷ Γαλαὰδ ἐμφιλοσοφῆσας χρόνον πολὺν, δὲ μάλιστα τοῦ κατ' ἐγκράτειαν καθηγήσατο βίου· αὐχηµὸς τὸ εἶδος, λίστιος τὴν τρίχα, δέρµατι αἰγῶς σκεπαζόμενος. Πάντες οὖν οἱ κατ' ἐκεῖνον τὴν ἑαυτῶν κατορθούντες βίον, κόσμος γίνονται τῆς Ἐκκλησίας, ἀγεληδὼν κατὰ τὴν νῦν ἐπικρατοῦντα τῆς φιλοσοφίας τύπον, τὴν ἀρετὴν μετ' ἀλλήλων ἐμπονούντες. Τὸ δὲ ἐκ τοῦ Γαλαὰδ τὰς τοιαύτας ἀποκαλυφθῆναι ἀγέλας, µεῖζονα τοῦ θαύματος τὴν ὑπερβολὴν ἔχει· ὅτι ἐκ τοῦ ἐθνικοῦ βίου γέγονεν ἡµῖν, ἡ πρὸς τὴν κατὰ θεὸν φιλοσοφίαν μεταβάσις. Οὐ γὰρ Σιών ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ τῆς τοιαύτης καθηγήσατο πολιτείας, ἀλλὰ τὸ τοῖς εἰδώλοις ἀνακείμενον ἔθνος εἰς τοσαύτην ἤλθε τοῦ βίου μεταβολὴν, ὥστε κοσµῆσαι τὴν κεφαλὴν τῆς Νύμφης τοῖς κατ' ἀρετὴν πληµµελήµασιν.

Νελλου. — Ὡς μὲν πρὸς τὸ ῥητὸν, οὐδὲν ἔχει κοινὸν ἡ σύγκρισις· τί γὰρ ὅμοιον τρίχωμα καὶ ἀγέλαι αἰγῶν; Ὡς δὲ πρὸς τὴν ἔννοιαν, πολλὴ τίς ἐστὶν ἡ συμφωνία· εἴτε γὰρ ψυχὴ ἐστὶ τελεία πρὸς τὴν ταῦτα εἴρηται, εἴτε ἡ ἐνδοξος Ἐκκλησία, ἔχει τινὰ ἀκολουθίαν ἢ θεωρίαν τῆς λέξεως· καὶ γὰρ τῆς τελείας ψυχῆς τὰ οἰονεὶ ἀποδύματα καὶ περιττά, ἃ τινὰ ἐστὶ τὰ διὰ τοῦ σώματος ἐπιτελούµενα χρεῖωδη πράγματα, ἐπειδὴ καθηκόντως γίνεται, καὶ μετὰ τοῦ πρέποντος κόσμου, ἀγέλῃ αἰγῶν ὁμοιοῦται συντεταγµένη καὶ εὖ πεφραγµένη καὶ οὐδὲν ἐχούση διατεταγµένον, διὰ τὸ ἔχειν αὐτὴ τοῦ τῆς φύσεως ὀρθοῦ λόγου, καὶ ἡγεµονεύεσθαι ὑπ' αὐτοῦ δέοντως. Ὅταν γὰρ τὸ κεχυµένον τῆς ἀνάτου τρυφῆς εἰς τὸ χρεῖω-

ὅς καὶ ἀνγκάσιον στέλνται, ἔσται ἀγέλη αἰγῶν τὸ λεγόμενον τρίχωμα παραπλήσιον· τὰ τοίνυν σωματικά, ἐν μὲν τοῖς ἀδιαφόροις ἀδιάφορα, ἐν δὲ τοῖς ἐπιμελεστέροις σπουδαία καὶ χρήσιμα· ἐν δὲ ἡ Ἐκκλησία ἐστὶ πρὸς ἣν λέγεται ταῦτα, τρίχωμα αὐτῆς εἶναι οἱ μετανοοῦντες· ἐπὶ τοῖς ἁμαρτηματι· διὸ καὶ ἀγέλη αἰγῶν, ἀλλ' οὐ πρεβάτων, παραβάλλονται· ἀπεκαλύφθησαν δὲ ἀπὸ τοῦ Γαλαὰδ τοῦ μεταοικήσαντος· ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων ἐπὶ τὰ ἔθνη λόγου· Γαλαὰδ γὰρ μετοικία μαρτυρίας ἐρμηνεύεται· ὅτε μὲν γὰρ τῷ Ἰουδαίῳ ἔλεγεν ἔθνη· Ὑμεῖς λαός μου καὶ πρόδοτα τῆς κληρονομίας μου, ἐκείνων ἦν ἡ μαρτυρία· ὅτε δὲ τὰ ἔθνη λαὸν ἐξελέξατο ἐκ τούτων γέγονε μαρτύριον, μετοικήσαν ἀπ' ἐκείνων ἐπὶ τοῦτου.

β. Ὅδόντες σου ὡς ἀγέλαι τῶν κεκαρμένων αὐ ἀνέβησαν ἀπὸ τοῦ λουτροῦ· αὐ πᾶσαι διδυμεύουσαι, καὶ ἀτεκνοῦσα οὐκ ἔστιν ἐν αὐταῖς.

Γρηγορίου. — Πρῶτον λέγει περὶ ὀδόντων, παρδραμῶν τοῦ στόματος καὶ τῶν χειλέων τὰ ἐγκώμια· καὶ εἰθ' οὕτω περὶ χειλῶν· πρῶτον γὰρ τις ἐπιτίθεται τὰ πνευματικά μαθήματα, καὶ οἷον καταλείπει ὡς περ τὴν τροφήν τοῖς σωματικαῖς ὁδοῖς, καὶ τότε λέγει περὶ αὐτῶν· ὅπερ τις ψυχικὴ δύναμις λεπτοποιεῖ ἐπιτήδεια, πρὸς τὸ παραπεμφθῆναι τοῖς οἰονεῖ σπλάγχνοις παρασκευάζουσα· τοὺς τοίνυν κριτικούς τε καὶ διαιρετικούς τῶν δογμάτων καθηγητάς, οἱ τὰ θεῖα μυστήρια διὰ σαφεστέρας ἐξηγήσεως λεπτοποιῶσιν, ὡς εὐπαράδεκτον τὴν πνευματικὴν ταύτην τροφήν γενέσθαι τῷ σώματι τῆς Ἐκκλησίας, ὀδόντας ἐκάλεισεν ὁ λόγος, οὓς καὶ βούλεται παντὸς ἄχρους ὀλικοῦ γεγυμνωμένους· τοῦτο γὰρ τὸ κεκαρμένον· καὶ λουτρῷ τῆς συνειδήσεως παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καθαρῶντας· καὶ πρὸς ταῦτοις ἀεὶ διὰ προκοπῆς ἀναβαίνοντας· καὶ μηδέποτε εἰς τὸ ἐμπαλεῖν κατασυρμένους εἰς τὸ βάρβαρον· καὶ διδυμεύειν τῇ μὲν ψυχῇ τὴν ἀπάθειαν, τῷ δὲ σωματικῷ βίῳ τὴν εὐσημοσύνην γεννῶντας, καὶ ὅλως ἐν μηδενὶ τῶν καλῶν ἐπιτηδεύματων ἀτονεῖν.

Νεΐλου. — Ὅμοίως καὶ τοῦτο, κατὰ τὴν λέξιν ἀδιανόητον· πρὸς δὲ διάνοιαν γέγραπται περὶ ψεκτῶν ὀδόντων· «Ὅδόντας ἁμαρτωλῶν συνέτριψας, » καὶ, «Ἐκεῖ ἔσται ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων, » περὶ δὲ ἐπαινετῶν, «Ὅδόντες αὐτοῦ γάλα, » καὶ τὸ παρὸν ῥηθὲν· τάχα δ' ἂν εἰεν δυνάμεις ψυχῆς, δι' ὧν προσερίφεται λόγῳ αὐτῇ, τὴν διὰκρίσιν τοῦ λόγου πεπιστευμένα καὶ λεπτοποιῶσαι, καὶ οἰονεῖ μηρυκίζόμεναι, τὸν τῶς ἄδρυμερέστερον διὰ τῆς ἀκοῆς παραδεχθῆναι λόγον· συντρίβονται δὲ οὗτοι οἱ ὀδόντες, ὅταν αἰρετικῆς διδασκαλίας φάγωσιν βυφακας· ὡμοδιόσταντες γὰρ, ἄχρηστοι γίνονται τὸ λέσθαι τὴν αἰσθητὴν τροφήν· ἀγέλη οὖν κεκαρμένων ὁμοιοὶ τοὺς ὀδόντας τῆς Νύμφης· διὰ τὸ μηδὲν ἔχειν τοιοῦτον, οἷον οἱ προειρημένοι εἶχον ὀδόντες τῶν ἀσεβῶν· ἀλλὰ καὶ περιαιρεῖσθαι πάντα ῥῦπον διὰ τὸ λουτρὸν,

temque restringitur, tum dictum capillitium simile erit gregi caprarum. Itaque res corporeæ in indifferentibus quidem indifferentes sunt, in sedulioribus autem bonæ et utiles. Sin Ecclesia sit ad quam hæc dicuntur, capillitium ejus sunt qui penitentiam agunt de peccatis, quapropter etiam gregi caprarum et non ovium assimilantur. Revelatæ autem sunt de Galaad, transmigrante a Judæis ad gentes verbo. Galaad enim transmigratio testimonii interpretatur. Quando enim Judaicæ genti dixit, Vos populus meus et oves hæreditatis meæ, ipsorum erat testimonium. Quando autem gentes sibi in populum elegit, tunc ab illis ad has testimonium transmigravit.

VERS. 2. *Dentes tui sicut greges tonsarum, quæ ascenderunt de lavacro, quæ omnes geminantes et infecunda non est in eis.*

Gregorii. — Primum de dentibus agit, oris ac labiorum encomiis omissis; ac sic deinceps de labiis. Primum enim quis comedit spirituales disciplinas et quasi comminuit non secus ac cibum dentibus corporeis: et tunc ait de iis, quæ animalis quædam vis extenuat idonea reddens, ut quasi ad viscera transmittantur. Illos igitur doctores, qui doctrinas cum judicio tradunt ac partiuntur, ac divina mysteria per clariorem extenuant expositionem, ita ut spiritualis hicce cibis corpori sumptu facilis existat, Ecclesiæ dentes appellavit hic sermo. Quos etiam omni materiali pondere nudatos cupit (hoc enim est esse tonsos et lavacro conscientiæ esse puros ab omni inquinamento carnis et spiritus): præterea semper per profectum ascendere, ac nunquam retro trahi ad barathrum, nec non gemellos parere animæ quidem passionum vacuitatem, vitæ autem corporali procreantur honestatem, et in nullo omnino genere bonarum actionum deficere.

Nili. — Similiter et hoc quoad litteram sensum occultum continet: quoad intelligentiam autem scriptum de dentibus vituperio dignis: «Dentes peccatorum contrivisti^{73.68}; » et: «Ibi erit strider dentium⁶⁹. » De laudabilibus vero: «Candidi dentes ejus ut lac⁷⁰, » et præsens dictum. Fortassis vero fuerint facultates animæ per quas nutritur ipsa verbo, quibus concredita sit verbi discretio et masticatio, et quasi ruminatio, ejus, inquam, verbi quod tanquam vinum crassum sit auribus exceptum. Conteruntur porro hi dentes quando hæreticæ doctrinæ agrestam comedunt; obtusescunt enim inepti flumi ad verum cibum comminuendum. Grex igitur tonsarum refert dentes Sponsæ, quia nihil habent eorum quæ prædicti dentes impiorum habebant; sed sordes omnes per lavacrum abster-

⁷³⁻⁶⁸ Psal. III, 8. ⁶⁹ Matth. XXIII, 42. ⁷⁰ Gen. XLIX, 12.

serunt, et quod superfluum erat per tonsionem abstulerunt. Hi porro dentes pariunt gemellos quando et præsentī vitæ utilia prospiciunt et futuræ intellectilia geminationi operum adjicientes secunditatem. Nam infecunda non est in eis, id est, sterilibus bonarum actionum nulla est ac sine prole. Quia et hi qui in Ecclesia laborant in verbo ac doctrina et universo corpori alimentum distribuunt propter concordiam et animorum consensionem gregi assimilati sunt, propter levitatem autem et incuriam possessionum omnem divitiarum materiam abradentes tonsi nominantur: a lavacri vero ascensu sunt geminantes, cum minime sterilem sed fecundam virtuosorum operum vulvam habeant, et utrique sæculo, præsentī, inquam, et futuro congruis gemellos pariant meditationibus: fortassis vero dentes ut grex tonsarum gemellos pariunt, quia non amplius supersunt crines, peccatorum onere detonso.

Origenis. — Aliter autem gemellos pariunt propter duplicem cum litteræ tam spiritus intelligentiam.

Philonis. — Vel etiam quod cum solæ in aquam mysticam descenderint, cum Spiritu sancto ascendunt.

Vers. 3. Sicut funiculus coccineus labia tua et eloquium tuum decorum.

Gregorii. — Coccineum filum est fides per charitatem perfecta. Laudat igitur Ecclesiæ conjunctionem et consensionem, et simul confessionem qua pro se cruci affixum confitetur, secundum quam Ecclesia consentiens, unum fit labium et vox una, ex diversis verbis ejusdem sensus catenæ in morem contexta: coccineum autem dicendo docet ore proferendam esse confessionem ejus qui nos sanguine redemit suo. Nam per utraque hæc labris Ecclesiæ completus constat suus decor, quando et fides præluceat confessioni et charitas cum fide contextitur. Itaque per filum declaravit charitatem, per coccinum autem fidem, et sic loquela Sponsæ speciosa fit per verbum fidei quod prædicamus ut divinus ait Apostolus: « Si confessus fueris ore tuo Dominum Jesum, et credideris in corde tuo quod Deus illum suscitavit a mortuis, salvus eris ⁷¹. »

Nili. — Labia frequenter sermonem vocat Scriptura juxta illud: « Disperdat universa labia dolosa ⁷², » et: « Diffusa est gratia in labiis tuis ⁷³. » Sive igitur anima perfecta, sive hi qui in Ecclesia sunt doctores, quando vivum sermonem habent et qui auditorem sic alligare valeat ut cum semel audierit non amplius possit discedere: labia ejus

καὶ περίττωμα διὰ τὴν κουράν· διδυμεύουσι δὲ οὗτοι· οἱ ὀδόντες, ὅταν καὶ πρὸς τὸν παρόντα βίον χρήσιμα σκέπτονται, καὶ πρὸς τὸν μέλλοντα τῇ πρὸς τὰ νενοημένα διδυμοτοκίᾳ, τὴν αὐτῶν ἔργων προσιτέντες εὐτεχνίαν· ἀτεκνοῦσα γὰρ οὐκ ἔστιν ἐν αὐταῖς· ἀντὶ τοῦ, στεῖρα καλῶν πράξεων καὶ ἀγονος οὐδὲ μία ἐστὶ· καὶ οἱ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ δὲ κοπιῶντες ἐν λόγῳ καὶ διδασκαλίᾳ, καὶ τὴν τροφὴν παντὶ παραπέμποντες τῷ σώματι διὰ τὸ σύμφωνον καὶ ὑμόφυλον, ἀγέλη ὁμοιοῦνται· διὰ δὲ τὸ κοῦφον καὶ ἀερίμνον τῆς ἀκτημοσύνης, πᾶσαν ὕλην πλοῦτου ἀποκείράμενοι, κεκαρμένοι ὀνομάζονται· καὶ ἀπὸ τῆς τοῦ λουτροῦ δὲ ἀναβάσεως, εἰσὶ διδυμεύοντες, οὐκ ἀτεκνον, ἀλλὰ καρπιφόρον τὴν τῶν ἐναρέτων ἔργων ἐσχηκότες μητρῶν, καὶ τοῖς καταλλήλοις ἐκαστῶ αἰῶνι, τῷ τε παρόντι καὶ τῷ μέλλοντι, θεωρήμασι διδυμεύσαντες· ἴσως δὲ διὰ τοῦτο ὀδόντες, ἀγέλη κεκαρμένων παραπλήσιοι, οἱ διδυμεύουσιν· ἐπεὶ δὲ οὐκ ἔτι εἰσὶ τρίχες, τὸ τῶν ἀμαρτημάτων ἀχθος ἀποκείράμεναι.

Ἀριγένους. — Διδυμεύουσαι δὲ ἄλλως, διὰ τὸ διττὸν τῆς νοήσεως τῆς τε ρητῆς καὶ πνευματικῆς (49).

Φιλωνος. — Ἡ ὅτι μόναι κατελοῦσαι εἰς τὸ ὕδωρ τὸ μυστικὸν σὺν ἀγίῳ ἀνέβησαν Πνεύματι.

γ. Ὡς σπαρτίον κόκκινον χεῖλη σου, καὶ ἡ λαλιά σου ὥραλα.

Γρηγορίου. — Κόκκινον σπαρτίον ἐστὶ πίστις· δι' ἀγάπης ἐπιτελουμένη· ἐπαινεῖ τοίνυν τῆς Ἐκκλησίας τὸν σύνδεσμον, καὶ τὴν ὁμογνωμοσύνην ἅμα καὶ τὴν ὁμολογίαν, δι' ἧς ὁμολογεῖ τὸν ὑπὲρ αὐτῆς σταυρωθέντα· καθ' ἣν ἡ Ἐκκλησία συμφυεῖται ἐν γίνεσθαι χεῖλος, καὶ μία φωνὴ ἐκ διαφόρων τοῦ ἔριου τοῦ νοητοῦ συγκεκλωσμένη καθάπερ σειρά· διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν κοκκίνου διδάσκεται τὴν ὁμολογίαν διὰ στόματος φέρειν, τοῦ ἐξαγοράσαντος ἡμᾶς διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος· δι' ἀμφοτέρων γὰρ ἐστὶ πληρουμένη τοῖς Ἐκκλησιαστικαῖς χεῖλεσιν ἡ εὐρέπεια· ὅταν καὶ ἡ πίστις τῇ ὁμολογίᾳ προλάβῃ, καὶ ἀγάπη τῇ πίστει συμπλέκηται. Διὰ μὲν οὖν τοῦ σπαρτίου ἐδήλωσε τὴν ἀγάπην· διὰ δὲ τοῦ κοκκίνου τὴν πίστιν· καὶ οὕτως ἡ λαλιά τῆς νόμφης γίνεσθαι ὥραλα, τοῦ ῥήματος τῆς πίστεως ὁ κηρύττομενος, ὡς φησὶν ὁ θεός· Ἀπόστολος· « Ἐὰν ὁμολογήσῃς ἐν τῷ στόματί σου Κύριον Ἰησοῦν, καὶ πιστεύσῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου, ὅτι ὁ Θεὸς· αὐτὸν ἡγείρεν ἐκ νεκρῶν, σωθήσῃ. »

Νεΐλου. — Χεῖλη πολλάκις τὸν λόγον ὀνομάζει ἡ Γραφή, ὡς τὸ, « Ἐξολοθρεύσαι Κύριος πάντα τὰ χεῖλη τὰ δόλια. » Καὶ, « Ἐξεχύθη ἡ χάρις ἐν χεῖλεσσί σου. » Εἴτε οὖν ἡ τελεία ψυχὴ, εἴτε οἱ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ διδάσκαλοι, ὅταν ζῶντα τὸν λόγον ἔχωσι· καὶ δεσμεῖν τὴν ἀχροατὴν δυνάμενον, ὡς μηκέτι τὸν ἀπαξ ἀκούοντα ἀναχωρεῖν δύνασθαι, σπαρτίον κό-

⁷¹ Rom. x, 8. ⁷² Psal. ii, 2. ⁷³ Psal. xlii, 3.

NOTÆ.

(49) διδυμεύουσαι — πνεύματι C. B. sancto Nilo tribuit.

κινον ἔχουσι τὰ χαλκή· σπαρτίον μὲν δ' αὖ τὸ δεσμεῖν, ἃ κίχκινον δὲ διὰ τὸ ζωτικὸν τῆς τούτων δυνάμεως καὶ πιπυρωμένον· τοιαύτη γὰρ καὶ ζωσα σὰρξ, τὴν ἐρυθρότητα μάρτυρα τῆς ζωῆς ἐπιφερομένη· τοῦτο δηλῶν ὁ Κύριος ἔλεγεν· «Οἱ ἐμοὶ λόγοι, πνεῦμά εἰσι καὶ ζωή·» διὰ μὲν τοῦ πνεύματος τὸν δεσμὸν τὸν σπαρτίου, διὰ δὲ τῆς ζωῆς τὸ κίχκινον σημαίνων· καὶ ἡ λαλιὰ δὲ τούτων ὡραία, πολὺ μετὰ τοῦ ὠφελίμου καὶ τὸ τερπνὸν ἔχουσα.

Οριγένους. — Ἦγουν ἔστω διάπυρος ἡ τοῦ λόγου παρασκευή, κ. τ. λ. (50).

Ὡς λέπυρος τῆς ῥόας μῆλόν σου ἐκτός σιωπῆσεώς σου.

Γρηγορίου (51). — Ἀρέσκεται κατὰ τὴν τοῦ στόματος ὥραν ὁ Νυμφίος, τῇ τῆς παρθενίας ἐρυθρήματι, ὅπερ μῆλον καλεῖ ἡ συνήθεια· καὶ προσεικάζει αὐτὸ λέπυρον τῆς ῥόας· αἰδοῖ γὰρ ἐρυθραίνεται καὶ σωρροσύνη· ὡς γὰρ τῆς ῥόας ὁ καρπὸς ὅτῳ στρυφνῷ τε καὶ ἀδρότῳ τῆς ἐπιφανείας φυλάττεται, οὕτω καὶ ὁ στόφος τε καὶ ἐγκρατής καὶ κατεσκληκῶς βίος, φύλαξ γίνεται τῶν τῆς σωρροσύνης καλῶν· ἐκπαινεῖ δὲ καὶ τὴν προφανῆ καὶ τὴν ἐνδον ἀγνείαν· διπλοῦς γὰρ καὶ ἐνταῦθα ἔπαινος διὰ τε τῶν προφανομένων κατὰ τὸν εὐσχήμονα βίον, καὶ διὰ τῶν ἐν τῇ τῆς ψυχῆς ἀπαθείᾳ κατορθουμένων· ἃ μόνῳ καθαροῦται τῷ εἰς τὰ κρύφια βλέποντι· διὰ τοῦτο φησὶν, Ἐκτός τῆς σιωπῆσεώς σου.

Νεέλου. — Ἐπὶ μὲν τῆς ψυχῆς, τὸ αὐστηρὸν τοῦ βίου καὶ τοῖς πάθεσιν ἀπρόσιτον, μῆλόν ἐστι παρειᾶς λεπύρω ῥόας διὰ τὴν στυφότητα παραπλήσιον· τοῦτ' γὰρ μάλιστα τῷ μέρει κρίνεται ἡ κατάστασις, τοῦ μὲν εὐφρονος σκυθρωπάζουσα, καὶ τοῖς ἀκολάστοις ὀφθαλμοῖς τῷ ἀμειδίῳ σχήματι, τὸ ἀγευστον σημαίνουσα τῆς ἔψευος· τοῦ δὲ διακεχυμένου, ὡτανεὶ ὑπομειδῶσα καὶ κεχαλασμένη καὶ λίχνους προσκαλουμένη πύρρῳθεν ὀφθαλμούς· καὶ τὸ τῆς ἡδονῆς αὐτοῖς πάθος εὐαγγελιζομένη τῇ παιδρότητι· ἐπὶ δὲ τῆς Ἐκκλησίας τὸ τῶν παρθενοῦντων τάγμα καὶ ἀσκούμένων τὴν σεμνότητά, ἀρχηροτέρων καὶ δυσέντευκτον τοῖς αἵρετικοῖς ἀρσασταῖς δεικνύντων τὴν ἔψιν τῆς Νύμφης· καὶ οὐδὲν ἔχουσα τῇ ἐκείνων γεύσει ἐδωδισμόν· λέπυρον γὰρ ῥόας, τοὺς μὲν ἐξωθεν γενομένους ἀποσοβεῖ, ἀποτρόπαιον ἔχον τῇ γεύσει ποιότητά· κρύπτει δὲ τὸν ἔσω καρπὸν ἀσφαλῶς· λαϊκῶς δὲ καὶ παραπλήσιος πανηγυρεῖ πλήθους ἀγάπῃ συνδεόμενου, ὁ τῆς ῥόας καρπός· οὐ μόνον ἔρκει κραταῖω τῷ ἔξω φλοιῷ φρουρούμενος, ἀλλὰ καὶ ὑμέσει λεπτοῖς εἰς διάφορα διηρημένους συστήματα· καὶ μισθόμενος τὰ τάγματα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀκολουθοῦν τᾶξιν· τοσοῦτον διηρημένα, ὅσον μὴ συγκεχυθῆσαι τὸν Ἐκκλησίᾳ πρέποντα κόσμον, καὶ λαφ' Θεοῦ καθεύχουσαν κατάστασιν φυλάττεσθαι· ἀξιόμασιν ἀρετῆς καὶ λειτουργίας· ἱερατικαῖς, οἰκονομικῶς, μεριζόμενα, καὶ οὐ κεχωρισμένα διαδέσει, ἀλλ' ἀγάπῃ συνδεόμενα· καὶ ἐν τῇ δὲ τῆς σιωπῆσεως τοιαύτῃ ἐστὶν ἡ παρειὰ τῆς Νύμφης, πολὺ τὸ σεμνὸν μετὰ αὐστηρᾶς κατέχουσα τῆς καταστολῆς.

⁷⁴ Joan. vi, 64.

(50) *Loc. cit.* col. 269-272.

flum habent coccineum; flum quidem quia ligant, coccineum vero propter vivificam eorum et ignitam virtutem. Nam istiusmodi etiam caro viva est, quæ ruborem vitæ testem præ se fert: id quod significans Dominus ait: « Verba mea spiritus et vita sunt »; per spiritum quidem illi vinculum, per vitam vero coccinum designans. Loquela porro illorum decora, cum utilitate delectationem continens.

Origenis. — Nempe ignitus est verbi apparatus, etc.

Sicut cortex mali punici gena tua extra taciturnitatem tuam.

Gregorii. — Post oris venustatem genarum rubore sponsus delectatur, id quod consuetudo malas vocat et assimilat ipsi cortici mali punici. Quemadmodum enim mali punici fructus sub austeritate et acerbitate corticis custoditur, sic etiam gravis et continens et austera vivendi ratio custos fit bonorum continentiae. Laudat autem publicam et internam castitatem. Duplex namque hinc laus excolit, cum propter vitam in iis quæ apparent bene compositam, tum propter ea quæ in anima passionum experte geruntur recte, quæ soli patent illi qui arcana intuspicit. Quamobrem ait illud: *Extra taciturnitatem tuam.*

Nili. — Propter animæ quidem austeritatem vitæ passionibus inaccessam malum sunt genæ cortici mali punici ob austeritatem non absimiles. Hoc namque membro potissimum judicatur animi status temperantis quidem subtristis, et incontinentibus oculis severitate gestus ac vultus indicans dispendentiam; effusi vero quasi subridens et effrenis ac lascivos eminus alliciens oculos et affectum voluptatis amœnitate vultus ipsis annuntians. In Ecclesia vero virginitatem coleantium ordo est, et austeram gravitatem et inaccessum hæreticis amatoribus vultum Sponsæ ostendentium, et nihil quod ad illorum gustum sit habentem. Cortex enim mali punici deforis quidem ipsum gustantes repellit, quod qualitatem habeat gustui contrariam, sed interiorum fructum secure custodit. Cæterum popularis et panegyri multitudinis non absimilis est mali punici fructus charitate colligatus, non firmo solum septo externo cortice custoditus, verum etiam tenuioribus intermediis in diversas series distributus, ecclesiasticæ distributionis ordines imitatur eatenus divisos, ne decens Ecclesiam ornatus confundatur ac populo Dei conveniens status custodiat, virtutum dignitatibus et sacerdotalibus ministeriis, dispensatione congrua sic distributis ut affectu minime separentur, sed charitate colligantur. Quin et extra taciturnitatem talis est Sponsæ habitus, qui cum austeritate multum habeat majestatis.

NOTÆ.

(51) Hoc scholium in C. B. Procopii nomen habet.

Origenis. — Laudi temperantiæ adjungit, etc. A

VERS. 4. *Sicut turris David collum tuum, quæ edificata est in Thalpioth, mille clypei pendent super eam, omnia jacula potentium.*

Gregorii. — Ex his discimus ea quæ a sanctis fiebant typum quemdam exstitisse ac doctrinam eorum quæ recte fiunt ex virtute, ut nuptiæ quibus virtutum convictus nobis per ænigmata proponitur. Migratio autem virtuosæ vitæ institutionem denotat: ædificiorum exstructiones nos in virtutis structuram studium ac diligentiam impendere jubent bellum adversus alienigenas, docet nos fortiter gerere adversus iniquitates. Sic igitur etiam insignis illa turris David, in qua opima spolia suspendit, ad Ecclesiæ profectum spectat, dum per illam divinos quosdam esse doctores insinuat, qui in populo colli locum obtinent, ac verum caput Christum in semetipsis portant, nutriendi vi præditi, nempe per doctrinam qua corporis Ecclesiæ vires conservantur; cumque spiritus capaces sint qui cor reddit igneum et calefacit, et personarum vocem deserviant sermoni et concinnum vertebra-
rum situm per vinculum pacis in populo efficiant et inclinent se humilibus condescendendo, ac rursus erigant ea quæ sursum sunt sapiendo et ad latera se facile obliquando convertant in declinandis et cavendis variis diaboli insidiis, ostendentes qualis quoque fuerit beatus Paulus, qui Christi nomen portavit cum esset vas electionis et sonora arteria Evangelium prædicaret, et Christum haberet in se loquentem ac disserentem. Tale ergo collum vere fuit a Davide ædificatum. Intellige autem Davidem regis Patrem in conspicuo et excelso quodam loco (hoc enim sibi vult Thalpioth) qui ab initio constituit hominem ut esset turris et non vi caderet, et per gratiam eum rursus ædificavit multis munitum clypeis et hastis potentium, non in terra jacentibus, sed in aere suspensis quæ fuerint angelicæ custodiæ, ut inimicorum insultibus non facile amplius posset invadi, verum etiam terrorem ipsis incuterent, adeo ut ne omnino quidem auderent turrim invadere. Numerus autem millenarius sumitur ad indicandam multitudinem. Per humeros autem quibus hocce collum est adnatum, intellige studia agendi et operandi per quæ nostra brachia suam operantur salutem. Quando igitur turris regis evaserit, conscenderit autem sublimem vivendi rationem, tunc impletur id quod dictum est a Domino: « Non potest abscondi civitas supra montem posita ⁷⁶ » intellige autem turrim pro civitate.

Nili. — In præcedentibus quidem sponsæ collum

⁷⁶ Matth. v, 14.

Ἀριέφρουρος. — Προστίθῃσι τῷ τῆς σωφροσύνης ἐπαίνῳ, κ. τ. λ. (52).

δ'. Ὡς πύργος Δαβὶδ τράχηλός σου, ὃ ψικδομη- μένος ἐν θαλπιῳθ· χίλιοι θυρεοὶ κρέμονται ἐπ' αὐτόν· πᾶσαι βολίδες τῶν δυνατῶν.

Γρηγορίου. — Ἐκ τούτων μαθηνομεν ὅτι τὰ πρὸς τῶν ἁγίων γινόμενα, τύπος τις καὶ διδασκαλία τῶν εἰς ἀρετὴν κατορθουμένων ἐγίνοντο· ὅσον οἱ γάμοι, δι' ὧν τὴν τῶν ἀρετῶν συνοίκησιν ἡμῖν δι' αἰνευμάτων ὑποτίθενται· ἡ ἀποικία, καὶ γὰρ τοῦ ἐναρέτου βίου τὸν οἰκισμὸν ὑποβάλλει· αἱ τῶν οἰκοδομημάτων κατασκευαί, τὴν γὰρ δι' ἀρετῆς οἰκοδομουμένην ἐπιμέλειαν ποιεῖσθαι διακαλεῖται· ὁ κατὰ τῶν ἀλλοφύλων πόλεμος, διδάσκων κατὰ τῆς ἀδίκιας ἡμᾶς ἀνδρίζεσθαι· οὕτω τοίνυν καὶ ὁ παρὰ τοῦ Δαβὶδ περιφανὴς πύργος, ἐν ᾧ τὰ ἀκροθίνια τῶν λαφύρων ἀνέστηκε, πρὸς τὴν προκοπὴν τῆς Ἐκκλησίας βλέπει· διὰ τούτου παρεμφανῶν θεῖους τινὰς εἶναι τοὺς ἐν τῷ λαῷ τὸν τραχήλου τόπον ἔχοντας διδασκάλους, οἵτινες τὴν ἀληθινὴν κεφαλὴν τὸν Χριστὸν βαστάζουσιν ἐφ' ἑαυτῶν· ἔχοντες καὶ τὴν θρησκευτικὴν ἐνέργειαν, φημι δὲ τὴν διδασκαλίαν· δι' ἧς τῷ σώματι τῆς Ἐκκλησίας συντηρεῖται ἡ δύναμις· δεκτικοὶ τε τοῦ Πνεύματος ὄντες, τοῦ τὴν καρδίαν πυροειδῇ ποιοῦντος καὶ ἐκθερμαίνοντος, καὶ διὰ τῆς εὐχῆς φωνῆς ὑπηρετοῦντες τῷ λόγῳ, καὶ τὴν ἐναρμόνιον τῶν σπουδῶν θέσιν, διὰ τοῦ συνδέσμου τῆς εἰρήνης φέρεσθαι, καὶ ἀνορθούμενον πάλιν ἐν τῷ τὰ ἄνω φρονεῖν, καὶ πρὸς τὰ πλάγια μεταστρεφόμενον εὐκόλως· ἐν ᾧ τὰς ποικίλας τοῦ διαβόλου μεθοδίας ἐκκλίνειν καὶ ἀσφαλίζεσθαι δεικνύντες, οἷος ἦν καὶ ὁ μακάριος Παῦλος, ὃς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ ἔδαστασε, σκευὸς ἐκλογῆς γε- νόμενος, καὶ εὐχῆς ἀρετῆς κηρύττων τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ τὸν Χριστὸν ἔχον λαλοῦντα τε καὶ φθεγγόμενον· ὁ τοιοῦτος οὖν τράχηλος, ὅπως παρὰ τὸν Δαβὶδ ψικδομηταί· νόει δὲ διὰ τοῦ Δαβὶδ, τὸν τοῦ βασιλέως πατέρα, ἐν περιόπτῳ τινὶ τόπῳ καὶ ὑψηλῷ· τοῦτο γὰρ τὸ θαλπιῳθ· ὃς ἐξ ἀρχῆς τὸν ἀνθρώπου κατασκεύασεν εἶναι πύργον, καὶ οὐχὶ σύμπτωμα· καὶ διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ πάλιν ψικδομητὴν, ἀσφαλίστα- μένος τοῖς πολλοῖς θυρεοῖς, καὶ ταῖς βολαῖς τῶν δυνα- τῶν, οὐ κειμένοις ἐπὶ γῆς, ἀλλὰ διαερτοῖς κρεμαμέ- νοις, οἵτινες εἴεν ἀγγελικαὶ φρουραί, ὥς μηκέτι τῶν πολέμων ἐφόδος ἐπιβούλων γίνεσθαι, ἀλλὰ καὶ φόβον ταῦτα· ἐμποιεῖν, τοῦ μὲν τὴν ἀρχὴν ἐγχειρῆσαι καταδραμεῖν· τὸ δὲ, χίλιοι, εἰς ἐνδείξιν πλήθους λαμ- βάνεται· ὅμοι· δὲ νοήσεις, οἷς πέφουκεν οὗτος ὁ τρά- χηλος, τὰς πρακτικὰς τε καὶ ἐνεργητικὰς σπονδὰς, δι' ὧν οἱ βραχίονες ἡμῶν τὴν σωτηρίαν αὐτῶν κατεργάζονται· ὅταν τοίνυν τις βασιλέως μὲν πύργος ᾗ, ἐπὶ δὲ τῆς ὑψηλῆς πολιτείας· βεβηκώς τύχη, τότε πλη- ροῦται τὸ παρὰ τοῦ Κυρίου λεγόμενον· « Οὐ δύναται πόλις κρυβῆναι ἐπάνω ὄρους· κειμένη· » νόει δὲ μοι τὸν πύργον ἀντὶ τῆς πόλεως.

Εἰ μὲν τοῖς ὀπίσω ὁ τράχηλος· τῆς Νύμφης, ὥς

NOTÆ.

(52) *Patrol.* t. XVII, cit. col. 272.

ὁρμίσκος (55) διὰ τὸ καμπύλῳ ἐλέγετο, νῦν δὲ ὡς πύργος Δαβὶδ, διὰ τὸ ὄρθιον καὶ ἀνεστηκός· ἀλλὰ τῷ μὲν καμπύλῳ τὸ ὄρθιον ἐναντίον· ἡ δὲ ὡς ὁρμίσκος κατὰστασις, τῇ ὡς πύργῳ διάφορος μὲν, οὐ μὴν ἐναντία· ὅτε μὲν γὰρ τὸ πρὸς τοὺς ἀσθενεστερόους συγκαταβατικὸν αὐτῆς, καὶ τὴν ἐπὶ ταῖς ἀρεταῖς ταπεινωροσύνην βούλεται δηλοῦν ὁ λόγος, ὁρμίσκον τὸν τραχὺν αὐτῆς ὀνομάζει, τῷ μετρίῳ κακαμμένῃν φρονήματι· ὅτε δὲ τὸ πρὸς τὰ πάθη καὶ τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις ὑπερανέχον καὶ διανεστηκός, πύργον Δαβὶδ ἀπρόσβιτον δηλαδὴ τοῖς πολεμίοις· Χίλιοι δὲ θυρεοὶ κρέμονται ἐπ' αὐτὸν, καὶ αἰῶσαι βολίδες τῶν δυνατῶν, αἱ τῶν πρὸς αὐτὴν ἀγωνιζομένων δυνάμεων· ἃς χειρωσαμένη καὶ ἐξόπλους ποιήσασα· τοῦ ἐαυτῆς ἐξήρτησε τραχήλου, σημεῖον τοῦ παρ' αὐτῆς νενικημένου πλῆθους ἐσομένου· οὐδὲν ὑποκειμένην τοῖς ἐχθροῖς βέλος, ᾧ πάλιν βαλεῖν δύνησονται κατ' αὐτῆς· οὐ γὰρ ἀριθμὸν βολίδων, ἀλλὰ πάντα ἔχει λαβύσσα παρ' ἐαυτῇ· οὕτω καὶ ὁ Νυμφίος αὐτῆς ἐκένωσε τοῦ ἐχθροῦ πολεμοῦντος τὴν δύναμιν· ἔστι δὲ θυρεοὺς καὶ τὰς περικοπὰς τῆς πίστεως εἰπεῖν· τὸ δὲ Θαλπιῶθ, ἐν ἐπάλλεσιν, ἐρμηνεύεται· ἐπάνω οὖν τῶν πειρασμῶν ὑψιδομῆσθαι τὸν πύργον φησὶν.

Ὀριγένους. — Ἀκύλας τὸ Θαλπιῶθ, ἐπάλλεις ἐκδύωκεν, κ. τ. λ. (54).

ε', ζ'. Δύο μαστοὶ σου, ὡς δύο νεβροὶ διδυμοὶ διεκείδους οἱ νεμέμενοι ἐν τοῖς κρίνοις· ἕως οὗ διαπνεύσῃ ἡ ἡμέρα καὶ κινήθωσιν αἱ σκυαί.

Γρηγορίου. — Διδυμός ἐστιν ὁ ἄνθρωπος, ὃς τε ἔσωθεν καὶ φαινόμενος, καὶ ὃ ἔσωθεν καὶ κρυπτός, κατὰ ταυτὸν ἀλλήλους συνεπιδημοῦντες τῷ βίῳ· οὕτε γὰρ προὔπαρχει τοῦ σώματος ἡ ψυχὴ, οὕτε προκατακενάζεται τῆς ψυχῆς τὸ σῶμα· ἀλλ' ὁμοχρόνως ἐν τῇ ζωῇ γίνονται· τροφή δὲ τοῦτοις, κατὰ φύσιν μὲν ἡ καθαρότης καὶ ἡ εὐωδία, ὧν ἐφορῶσιν αἱ ἀρεταί· ἔστι δὲ ὅτε τὸ δηλητήριόν τιςιν, ἀντὶ τοῦ τροφίμου σποιδάζεται, οὐ οὐχὶ τὰ ἄνθη τῶν ἀρετῶν ἐπιβόσκονται, ἀλλ' ἀκάνθαις καὶ τριβόλοις ἐπιτέρονται· Ἐπεὶ τοίνυν διακριτικῶς χρεῖα ὀφθαλμῶν τῶν δυναμένων ἐν ἀκριβεῖ διαγινῶναι τὸ κρίνον τε καὶ τὴν ἀκανθάν, καὶ τὸ μὲν σωτήριον προελέσθαι, τὸ δὲ φθοροποιὸν ἀποπέμψασθαι, διὰ τοῦτο τὸν καθ' ἐμοῦ Παῦλον μαζὴν τοῖς νηπίοις γινόμενον, καὶ γαλακτοτροφοῦντα τοὺς ἀρτιγενεῖς τῆς Ἐκκλησίας, διὰ δὲ μαζῶν ἀλλήλους συγγενηθέντων, τῶν τοῖς νεβροῖς τῆς δοκίμοις ὀνομασμένων ὁ λόγος ἀπέειπεν· διὰ πάντων μαρτυρῶν τῷ τοιοῦτῳ μέλει τῆς Ἐκκλησίας τὸ δέκμον· ὅτι καθ' ἑκάτερον εὐοδοῦται πρὸς τὴν τῶν καθαρῶν κρίνων νομήν· ὀξὺ δεδορκώς, καὶ διακρίνων τοῦ τροφίμου τὴν ἀκανθάν· καὶ ὅτι περὶ τὸ ἡγεμονικὸν ἀναστρέφεται· οὐ σύμβολον ἡ καρδία ἐστίν, ἡ δὲ ἐαυτῆς τοὺς μαζοὺς ὑποτρέφουσα· καὶ ἔτι πρὸς τοῦτοις, ὅτι οὐκ ἐν ἐαυτῷ κατακλείει τὴν γάρην, ἀλλ' ἐπιχει τοῖς δεομένοις τοῦ λόγου τὴν θηλήν· ἕως, φησὶ, μηκέτι αἱ σκυαὶ κρατῶσι τῆς περὶ τὸν βίον

A propter flexuram quasi redimiculum dicebatur, nunc autem sicut turris David, propter rectitudinem et erectionem. Atqui flexura quidem rectitudo, status autem redimiculo similis sui sicut turrei adversatur: diversus quidem non tamen contrarius. Quando enim ipsius erga infirmiores condescensionem et in virtutibus humilitatem declarare sermo cupit, redimiculum et collum ejus moderatione animi inflexum appellat; quando autem contra passiones et adversarias virtutes præminentiam et erectionem, turrim David propter altitudinem inimicis inaccessam. Mille autem clypei pendent super eam et omnia jacula fortium: quæ sunt virtutum adversus ipsam pugnantium, quas subigens et exarmans, earumdem arma de collo suo suspendit in signum multitudinis a se deictæ nullum relinquens inimicis telum, quo ipsam iterum impetera valeant; non enim certum jaculorum numerum, sed omnia penes se habet accepta. Sic etiam Sponsus ejus inimici pugnantis virtutem evacuavit Liceat quoque clypeos vocare fidei profectus: illud autem Thalpioth in propugnaculis interpretatur, itaque supra mœnia turrim ædificatam ait.

Origenis — Aquila Thalpioth propugnacula exposuit, etc.

VERS. 5, 6. Duo ubera tua sicut gemelli hinnuli caprea, qui pascuntur in liliis, donec aspiret dies et amoveantur umbræ.

Gregorii. — Geminus est homo, scilicet exterior seu apparens et interior seu occultus: cum ipsi simul inter se conjuncti veniant in vitam. Nam neque anima est ante corpus neque ante animam corpus construitur, sed eodem tempore in vita simul existunt. Alimentum autem eis secundum naturam quidem est puritas et bonus odor quorum fertiles sunt virtutes: quidam autem nonnunquam tenentur majore studio veneni quam nutrimenti, qui virtutum floribus non pascuntur, sed spinis delectantur et tribulis. Cum igitur opus sit oculis discernendi vi præditis qui exacte possint dignoscere liliū et spinam et quod quidem salutare est eligere, quod vero exitiale est amandare; propterea eum qui ad similitudinem Pauli nutricis D instar est infantibus, et lacte nutriet eos qui recens nati sunt Ecclesiæ, duo ubera simul congenita, et caprea hinnulis assimilata hic sermo nominavit, per omnia testificans ejuscemodi membri Ecclesiæ præstantiam quod per utrumque recte deducatur ad pascua purorum liliorum accurate discernens spinam a nutrimento quodque circa partem animæ principalem versetur, cujus symbolum est cor, quod per se alit ubera: atque insuper non in semetipso gratiam concludit, sed indigentibus verbi mamillam porrigit donec, inquit, non amplius umbræ prævaleant ipsi ea quæ ad

NOTÆ.

(55) Ε' μὲν τοῖς — πύργον φησὶν. Hæc sancto Nilo vindicat C. B; dum in C. V. Gregorii nomen retineat. (54) Patrolog. t. XVII, col. 272.

vitam conducant satagenti, sed luce ubique lucente irradietur, dum dies sive Spiritus sancti lumen omnia quæcunque voluerit perspirat.

Nili. — Parvulos in Christo et adhuc lactis alumnos ubera vocat caprarum hinnulis similia : quoniam etiam dum Deum colere incipiunt propter fidei nobilitatem acumen hinnulorum obtinentes, perspicaces sunt spe futura et in promissis reposita tanquam præsentia cernentes. Quin et in liliis pascuntur hinnuli, dum possessionibus curisque vacantes floridis Ecclesiæ fructibus aluntur. Ad similem namque zelum pertingere desiderantes, voluptate rei desideratæ nutriuntur, quasi in prelo exultantes eorum quæ prosunt institutione. Hoc autem faciunt, dum præsentia quæ umbra dicuntur submotâ fuerint, aspirante ac illucescere incipiente die qui ex intellectili sole existit. Gemelli autem recte dicuntur hinnuli, utpote ex uno eodemque ventre ac partu simul tempore in lucem editi; Ecclesiæ namque parvuli uno partu per gratiam geniti sunt.

Origenis. — Quantum ad sponsam ubera sunt principalis animæ portio, etc.

Cyrilli. Vel etiam duo hinnuli sunt doctrina moralis et dogmatica, quæ sunt duo sponsæ ubera, quibus enutriti acute quid cernunt quoad Deum : lilia vero vocat apostolicorum et evangelicorum sermonum suavolentiam quibus pascimur usque ad consummationem sæculi.

Ibo mihi ad montem myrrhæ et ad collem thuris.

Gregorii. — Cum membratim laudasset Sponsam, deinceps totius corporis laudes prosecuturus et integrum simul facturus encomium, causam inseruit cur talis esset, dicens : *Ibo mihi*, etc.; per myrrham quidem passionem, per thur vero divinitatis gloriam insinuans : cum dixit autem *mihi ipsi*, declaravit quoniam nemo ab ipso tollit animam, sed habet potestatem ponendi eam et habet potestatem rursus accipiendi : per montem autem mysterii magnitudinem sublimitatemque declarat.

Nili. — Deinde subjunxit : quandoquidem tam pulchram vidit esse Sponsam, sive animam, sive etiam Ecclesiam, festinat deinceps ad mortem ut sibi ipsi hanc sistat non habentem maculam neque rugam nec quid simile, utque ipsam lavacro aquæ in verbo mundaret. Cæterum haud invita sed sponte procedit : mons namque mortem declaravit ; collis vero resurrectionem et ad cælos ascensionem esse : mons quidem mortem propter horrorem, collis vero resurrectionem, quia mortis gravitatem spe reddit leviozem. Cum autem sigillatim membra Sponsæ collaudavit per id quod subicitur, totam ipsam celebrat encomiis, immaculatam totamque pulchram appellans.

Α σπουδαζομένης ἀπάτης· ἀλλ' ἴδῃ τοῦ φωτός πανταχῇ διαλάμπαντος, καταυγασθῇ τὰ πάντα τῆς ἡμέρας τῆς ὅπου θέλει διαπνεύσης, ἦγουν τοῦ παναγίου Πνεύματος τὸ φῶς.

Nellou. — Τοὺς νηπίους ἐν Χριστῷ καὶ γαλακτοτροφουμένους· ἔτι, ἔτι μαζοὺς ὀνομάζει νεβροῖς δορκάδων παραπλησίους· ἐπειδὴ καὶ οἱ ἀρχόμενοι τῆς θεοσεβείας διὰ τὴν τῆς πίστεως εὐγένειαν, τὸ τῶν δορκάδων ἔχοντες ὀδυρερχές, διορατικοὶ τυγχάνουσι, τῇ ἐλπίδι βλέποντες ὡς παρόντα τὰ μέλλοντα καὶ ἐν ἐπαγγελίαις κείμενα· καὶ ἐν κρίνοις δὲ νέμονται οἱ νεβροί, τῷ τῶν ἀκτημόνων τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀφροντίδων ἀνθρώπῳ τρεφόμενοι· πρὸς γὰρ τὸν ἔμουν ζῆλον φθᾶσαι ποθοῦντες, τρέφονται τῇ ἡδονῇ τοῦ ποδοῦμένου, ὡς ἐν λειμῶνι σκιρτῶντες τῇ τῶν ὠφελοῦντων πολιτείᾳ· τοῦτο δὲ ποιῶσιν ἕως τὰ παρόντα σικὰ εἰρημένα κινήθῃ· διαπνευσάσης καὶ ὑποφαίνειν ἀρξαμένης τῆς ἐκ τοῦ νοητοῦ ἡλίου γινομένης ἡμέρας· διδύμοι δὲ οἱ νεβροὶ καλῶς εἰρηνται, μιᾶς κοιλίας καὶ ὠδίνος ὄντες σύγχρονοι· καὶ γὰρ οἱ τῆς Ἐκκλησίας νήπιοι, μιᾶ ὠδίνι διὰ τῆς χάριτος ἀπεκυβήσαν.

Ὀριγένους. — Τὸ ἡγεμονικὸν, κ. τ. λ. (55).

Κυρίλλου. — Ἡ καὶ δύο νεβροί, ἡ ἰθική καὶ δογματικὴ διδασκαλία, οἱ δύο τῆς Νύμφης μαστοί· ἐξ ὧν οἱ τρεφόμενοι δέξονται βλέπουσι πρὸς Θεὸν κρῖνα δὲ τῶν ἀποστολικῶν καὶ εὐαγγελικῶν λόγων τὴν εὐωδίαν, ἅπερ νεμόμεθα μέχρι συντελείας.

Πορεύσομαι ἐμαυτῷ πρὸς τὸ ὄρος τῆς σμύρνης, καὶ πρὸς τὸν βουνὸν τοῦ λιθάνου.

Γρηγορίου. — Κατὰ μέρος ἐπαινέσας τὴν Νύμφην, εἶτα μέλλων ὁλοσώματος ποιεῖσθαι τὸν ἔπαινον, καὶ ὅλην ὑψ' ἐν ἐγκωμιάζειν, μεταξὺ τὴν αἰτίαν το. αὐτὴν εἶναι παραβέβληκε λέγων· *Πορεύσομαι ἐμαυτῷ*, καὶ τὰ ἐξῆς· διὰ μὲν οὖν τῆς σμύρνης, τὸ πάθος· διὰ δὲ τοῦ λιθάνου, τὴν ὁδὸν τῆς θεότητος ἐνδειξάμενος· εἰπὼν δὲ, *ἐμαυτῷ*, παρέστησεν ὅτι οὐδεὶς αἶρει τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀπ' αὐτοῦ· ἀλλ' ἐξουσίαν ἔχει εἶναι αὐτὴν, καὶ ἐξουσίαν ἔχει πάλιν λαβεῖν αὐτήν· διὰ δὲ τοῦ ὄρους, τὸ μέγα δαίκνυνσι τοῦ μυστηρίου καὶ ὕψλόν.

Nellou. — Εἶτα ἐπήγαγεν· ἐπειδὴ οὕτω καλὴν τὴν Νύμφην, εἶτε ψυχὴν, εἶτε καὶ τὴν Ἐκκλησίαν, σπεύδει λοιπὸν ἐπὶ τὸν θάνατον· ἵνα παραστήσῃ ἑαυτῷ ταύτην, μὴ ἔχουσαν σπῖλον ἢ βυτίδα ἢ τοιοῦτον· καὶ ἵνα καθαρσίῃ τῷ λόγῳ τοῦ ὕδατος ἐν ῥήματι· πορεύσεται δὲ οὐκ ἄκων, ἀλλ' ἐκὼν· ὄρος γὰρ τὸν θάνατον ἐδήλωσε· μεθ' ὃν βουνὸν τὴν ἀνάστασιν, καὶ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνάληψιν· ὄρος μὲν τὸν θάνατον, διὰ τὸ φοβερόν· βουνὸν δὲ τὴν ἀνάστασιν, διὰ τὸ τῇ ἐλπίδι τοῦ θανάτου τὸ δεινὸν ἐπελαφρίζειν· κατὰ μέρος δὲ ἐπαινέσας τὰ μέλη τῆς Νύμφης, διὰ τοῦ ἐπαγομένου ὅλην αὐτὴν ἐγκωμιάζει, ἁμωμον καὶ ὅλην καλὴν προσεγορεύων.

Ὁ. Καλὴ καλὴ εἶ, ἡ πλησίον μου, καὶ μῶμος ἂν οὐκ ἔστιν ἐν σοί.

Γρηγορίου. — Οὐ γὰρ ἔστιν ἄλλως καθαρθῆναι τοῦ μώμου τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, μὴ τοῦ αἵροντος τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, πᾶσαν δι' ἐαυτοῦ ἐξαφανίσαντος τὴν κακίαν, καταργῆσαι διὰ τοῦ θανάτου τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου, καὶ πάλιν ἑαυτὸν ἐπαναγαγεῖν πρὸς τὴν ἰδίαν δόξαν τῆς θεότητος, ἣν εἶχεν ἀπ' ἀρχῆς πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι· διό φησιν· Ἀνέξομαι θάνατον, ὅπως αὐτὴν καθάρω. Ὁ τοίνυν συμμετασχὼν τῆς σμύρνης, εἴτουν τοῦ θανάτου, συμμέθεξι πάντως καὶ τοῦ θανάτου· ὁ γὰρ συμπάσχων, καὶ συνδοξάζεται. Ὁ δὲ ἀπαξ ἐν τῇ θείᾳ δόξῃ γενόμενος, ὅλος γίνεται καλὸς, ἔξω τοῦ ἀντικειμένου μώμου γενόμενος.

ἦ. Δεῦρο ἀπὸ Λιβάνου, Νύμφη, δεῦρο ἀπὸ Λιβάνου· ἐλεούση καὶ διελεούση ἀπ' ἀρχῆς πίστεως· ἀπὸ κεφαλῆς Σαρείρ καὶ Ἀερμών· ἀπὸ μανδρῶν λεόντων· ἀπὸ ὀρέων παρδάλεων.

Κυρίλλου. — Διδάσκει ἡμᾶς πόθεν ἡ Νύμφη, καὶ οὐκ ἐξ ἰδωλολατρίας ἐρχεται· κατείδωλον γὰρ ὅρος ὁ Λίβανος· ὅθεν, Ἐλεούση, φησὶν· διελεούση δὲ διὰ τοῦ νόμου· ἀγνοοῦσα γὰρ αὐτὸν, τὸ Χριστοῦ κατηχήθης μυστήριον.

Γρηγορίου. — Εἰπὼν γὰρ, ὅτι «Καλὴ εἶ, καὶ μῶμος οὐκ ἔστιν ἐν σοί»· ὥς ἂν μὴ τῇ μαρτυρίᾳ ταύτῃ ἐκμανθεῖσα, πρὸς τὴν τῶν μειζόνων ἀνοδοῦ ἐμποδισθεῖσα, πάλιν διὰ τῆς προτρεπτικῆς ταύτης φωνῆς ἐπὶ τὴν τῶν ὑπερκειμένων ἀναβῆναι παρακαλεῖται. Καλῶς, φησὶν ἐν τοῖς φθάσασιν, ἠκολούθησας· ἦλθες μετ' ἐμοῦ πρὸς τὸ ὄρος τῆς σμύρνης· συνετάφης γὰρ μοι διὰ τοῦ βαπτίσματος εἰς τὸν θάνατον· συνανήλθες μοι καὶ ἐπὶ τὸν βουνὸν τοῦ Λιβάνου· συνανέστης γὰρ καὶ ὑψώθη· ἐν τῇ τῆς θεότητος κοινωνίᾳ· ἀνάβηθι καὶ ἀπὸ τούτων ἐπὶ ἕτερα ὄρη προκόπτουσα καὶ ὑψώθητι διὰ τῆς ἐνεργούσης γνώσεως· ἀρχὴ γὰρ σοι πίστεως καὶ ἐπὶ τῆς πρὸς τὰ ὑψηλὰ πορείας, οὗτος ὁ Λίβανος γέγονεν, οὗ μετέσχες διὰ τῆς ἀναστασίας, οὐκ ἐτι μνηστὴρ, ἀλλὰ Νύμφη γινόμενη· ἀπὸ τοίνυν τῆς ἀρχῆς ταύτης, ἥτις ἐστὶν ἡ πίστις, Ἐλεούση καὶ διελεούση· τούτέστι καὶ νῦν ἔξεις, καὶ εἰς δὲ διερρηγομένη διὰ τῶν τοιούτων ἀνόδων οὐκ ἀπολήξεις. Ἀπὸ κεφαλῆς Σαρείρ καὶ Ἀερμών. Διὰ τούτων δὲ, τὸ τῆς ἀνωθεν γεννήσεως ὑποφαίνει μυστήριον· ἐντεῦθεν γὰρ, φησὶ, τὰς τοῦ Ὀρδάνου πηγὰς, ὧν ὑπέρεκται τοῦτο τὸ ὄρος, δύο λογαίς μερίζομενον, αἷς ταῦτα ἐπίκειται ὀνόματα· τὸ δὲ ἀπὸ λεόντων τε καὶ παρδάλεων, ἀπὸ διαβολικῶν εἰρκτῶν καὶ ποικίλων ἁμαρτημάτων, ἀφ' ὧν ψυχὴ καταστρέφεται· ἀνέμνησε δὲ τῶν λυπηρῶν, διὰ τῶν θηρίων τούτων, ἥδιστα ποῶν τὰ εὐφραίνοντα· καὶ ἵνα μᾶλλον ἐντρυφῶν τοῖς παροῦσι καλοῖς· μανθάνουσα διὰ τῆς παραθέσεως οἷα ἀνὸ ὕψους ἠλλάξατο, καὶ ἅμα τῇ ἀποστροφῇ τῶν χειρόνων τὸ ἀκλίνας τε καὶ ἀπαράτρεπτον ἐν τοῖς ἀγαθοῖς κατορθώσκειν.

Νελλίου. — Πόλιν προσκαλεῖται μὲν τις τὴν Νύμφην· ὁ δὲ προσκαλεσάμενος σεσιώπηται· εἴτε δὲ αὐτὸς ὁ Νυμφίος ἐστίν, εἴτε οἱ τοῦ Νυμφίου φίλοι, ἢ

VERS. 7. *Tota pulchra es, proxima mea, et macula non est in te.*

Gregorii. — Non aliter enim humana natura purgari potest a macula nisi agnus qui tollit peccata mundi, per se omne vitium deleverit, per mortem suam illum qui mortis imperium habet abolendo, ac rursus semetipsum reducendo ad propriam divinitatis gloriam quam habuit ab initio priusquam mundus esset. Propterea, inquit, sustinebo mortem ut ipsam e medio tollam. Qui igitur cum ipso fuerit myrrhæ particeps omnino etiam erit particeps thuris; qui enim compatitur, etiam conglorificabitur; qui autem semel fuerit in gloria divina, totus sit pulcher, remotus ab omni macula adversa.

B VERS. 8. *Veni a Libano, Sponsa, veni a Libano: venies et transibis a principio fidei, a capite Sanir et Ermon, a latibulis leonum, a montibus pardorum.*

Cyrilli. — Docet nos unde sponsa, nempe ab idololatria veniat. Libanus enim mons idololatriæ, unde, inquit; *venies, transibis* autem per legem, cum enim Christum ignoraret ejus mysterium edocia es.

Gregorii. — Cum dixisset quoniam pulchra es et macula non est in te, ne hoc testimonio elata et facta insolentior impediretur quominus ascenderet ad majora, per hanc adhortandi vocem ad rerum supernarum desiderium ascendere admonetur. Rerte secuta es, inquit in præcedentibus, venisti mecum in montem myrrhæ: consepulta enim fuisti mecum per baptismum in mortem, simul mecum etiam ascendisti in collem thuris; nam consurrexisti et in altum fuisti sublata in communionem divinitatis: ascende etiam ab his ad alios montes proficiens et in altum evecta per evidentem cognitionem. Fidei namque tibi et ad sublimiora profectionis principium fuit hocce thurs, cujus per resurrectionem particeps extitisti, non amplius ad nuptias petita sed jam sponsa effecta: ab hoc ergo principio, quod est fides, *venies et transibis*: hoc est, et nunc venies et non cessabis semper transire per hujusmodi ascensiones *a capite Sanir et Ermon*. Per hoc autem subindicat mysterium supernæ nativitatís: hinc enim dicent manare fontes Jordanis, super quos situs est hic mons; qui dividitur in duo cacumina quibus imposita sunt hæc nomina: a leonibus et pardis, a diabolicis carceribus et variis peccatis a quibus anima suffocatur. Meminit autem tristium per feras hæc ut suaviora redderet ea quæ delectant et ut in presentibus bonis majorem capiat voluptatem, discens per comparisonem quænam quibuscum mutavit: et simul ut per aversionem ab iis quæ sunt deteriora, in bonis stabilitatem et immutabilitatem obtineret.

Nili. — Rursum adhortatur quis Sponsam, monitor autem siletur, sive ipsemet Sponsus sit, sive hujus amici qui a profano loco ipsam avocant vel

ab ethnico vivendi instituto; cum enim scirent Libanum leonum ac pardorum esse habitaculum, suadent illi ut ipsum deserat: cumque, ut par est, viderent eam recedere incipientem et cum omni diligentia proficientem ex animi alacritate profectum conjicientes aiunt: omnino *venies et transibis*: nam fidei principium et in exordiis diligentia futuri transitus indicat velocitatem, spem multam suppeditans studiose quæsitum scopum assequendi; venies igitur a Libano harum ferarum regione, transibis autem feras illas illæsa. Incipiens enim proficisci *a capite fidei et a capite Sanir*, quod interpretatur *via lucernæ*, et *Ermon*, quod translatum est *lucrum et ros*, merito tentationes omnes transit, et virtutum adversariorum insidias evadit via lucernæ illustrata, et insidiantium machinationes eludens, rore autem mitigans itineris laborem. Quocirca etiam latibula actioni insidiantium leonum, ac montes contemplationi adversantium pardorum pertransiens obstupescit adhortatores suos in celeritate. Fortassis vero etiam boves ac pardos vocat pristinos ethnicorum mores; montes vero erroneum ipsorum idololatriæ in excelsis cultum, et latibula rectam naturæ legem a qua moti naturaliter cognoscebant bonum. Mandra enim ovium pasturarum caula est, non autem ferarum diversorium. Leones porro ac pardi, cum sint solitaria et ejusdem generis animalia, per eos utique gentes designat quæ cultum quidem impium per errorem frequentabant, sed vivendi rationem eisi non omnino rationi conformem, ovium tamen more directu facilem habebant, et non Judæorum, sed Christianorum vivendi instituto convenientem. Sponsa igitur, a fide iter suum ad sponsum auspicata, per ea quæ dicta sunt proficiens multos secum Sponso exhibuit, cum munera sponsalia dotemque suam Christo obtulit,

VERS. 9. *Cor indidisti nobis, soror mea, Sponsa, cor indidisti nobis uno ex oculis tuis in uno serto colli tui.*

Cyrelli. — Nempe in tui nos desiderium adduxisti uno verbo confessionis, quod habuisti recte videns oculis tuis interioribus: subacta enim torque D colli tui confessionem fecisti.

Gregorii. — Hæc ab amicis Sponsi, angelicis, nunquam, virtutibus dicuntur ad Sponsam. Nam cum sit duplex videndi operatio, et altera quidem videat veritatem, altera vero decipiatur rebus vanis (quandoquidem circa solam boni naturam apertus est Sponsæ oculus, alter autem plane otiosus est: idcirco uni oculorum amici laudem tribuunt, sororem quidem ipsam appellantes propter impatibilitatis cognationem; Sponsam vero propter ejus

A ἀπὸ τοῦ περιγείου τόπου καλοῦσιν αὐτήν, ἣ ἀπὸ τῆς ἐθνικῆς διαγωγῆς· οἰκητήριον γὰρ λεόντων καὶ παρδάλων εἰδότας τὸν Λιβανόν, ἀπολιπεῖν αὐτὸν αὐτὴν συμβουλευέουσιν· καὶ ὡς εἰκεν ἀρξαμένην ἀναχωρεῖν ἐωρακότες, καὶ προβάλινουσιν μετὰ πάσης σπουδῆς, ἐκ τῆς προθυμίας τὴν προκοπὴν στοχασάμενοι, λέγουσιν· Ὅντως ἐλεύσῃ καὶ διελεύσῃ· ἡ γὰρ τῆς πίστεως ἀρχή, καὶ ἡ ἐν προοιμίῳ σπουδὴ, τὸ τάχος σημαίνει τῆς μελλούσης διαδόσεως, ἐλπίδα πολλὴν ὑποτιθεμένη τῆς πρὸς τὸν σπουδαζόμενον σκοπὸν ἀφίξεω· Ἐλεύσῃ οὖν ἀπὸ Λιβανοῦ τοῦ τῶν θηρίων χωρίου· διελεύσῃ δὲ αὐτὰ τὰ θηρία ἀβλαβῶς· Ἀπὸ κεφαλῆς γὰρ πίστεως ὀδεύειν ἀρξαμένη, καὶ ἀπὸ κεφαλῆς Σανειρ, ὅπερ ἐρμηνεύεται ὁδὸς λύχνου· καὶ Ἑρμών, ὅπερ μεταληφθέν ἐστὶ κέδρος ἡ δρόσος, B εἰκότως πάντα τὰ κειράζοντα διαβαίνει· καὶ τὰς ἐνέδρας τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων παρέρχεται τῇ ὁδῷ τοῦ λύχνου φωτιζομένη· καὶ καταφόρους τὰς τῶν ἐπιβούλων μηχανὰς ποιομένη, τῇ δὲ δρόσῳ παραμυθουμένη τὸν ἐπὶ τῇ πορείᾳ κάματον· διὸ καὶ τὰς μάνδρας τῶν τῇ πρακτικῇ ἐπιδουλεύόντων λεόντων, καὶ τὰ ὄρη τῶν τῇ θεωρίᾳ ἐναντίων παρδάλων παρελθούσα, ἐκπληθύνειν παρέσχε τοῖς προσκαλουμένοις αὐτὴν ἐν τῷ τάχει· ἴσως δὲ καὶ λέοντας καὶ παρδάλεις, τὰ ποτε τῶν ἐθνικῶν ἦθι λέγει· ὄρη δὲ τὴν πεπλανημένην αὐτῶν τῆς εἰδωλολατρίας ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν θρησκείαν· καὶ μάνδρας, τὸ τῆς φύσεως εὐνομον· ἀφ' οὗ κινούμενοι φυσικῶς ἐπεγίνωσκον τὸ καλόν· μάνδρα γὰρ προβάτων ποιμαίνονμένων αὐτῇ, οὐχὶ δὲ θηρίων καταγῶγιον· λέοντες δὲ καὶ παρδάλεις, μονωτικὰ, καὶ σύννομα· τὰ ἔθνη οὖν διὰ τούτων δηλοῖ, θρησκείαν μὲν ἀσεβῆ, διὰ πλάνην μετερχόμενα· πολιτείαν δὲ ἴσως εἶχον, εἰ καὶ μὴ λογικῶν, ἀλλὰ προβάτων τῶς εὐτακτῶν καὶ συμβαλίνουσιν, οὗ τῇ Ἰουδαίων, ἀλλὰ τῇ Χριστιανῶν διαγωγῇ· ἀπὸ πίστεως οὖν ἀρξαμένη ὀδεύειν πρὸς τὴν Νυμφίον ἡ Νύμφη, καὶ διὰ τῶν εἰρημένων ὀδεύσασα πολλοὺς μεθ' ἑαυτῆς παρέστησε τῷ ἡρμοσμένῳ, ἔδνα καὶ φερνὴν αὐτῆς προσαγαγούσα τῷ Χριστῷ.

θ'. Ἐκαρδίωσας ἡμᾶς, ἀδελφί μου Νύμφη· ἐκαρδίωσας ἡμᾶς ἐνὶ ἀπὸ ὀφθαλμῶν σου ἐν μῇ ἐνθέματι τραχήλου σου.

Κυρίλλου. — Ἦγουν εἰς πόδον ἡμᾶς ἡγαγες σεαυτῆς, ἐνὶ ῥήματι τῆς ὁμολογίας· ὅπερ ἔσχες ὁρώς τῶς ὁρώσα τοῖς ἔνδον ὀφθαλμοῖς σου· ὑποταγεῖσα γὰρ ἐνθέματι τοῦ τραχήλου σου, τὴν ὁμολογίαν ἐποίησας (56).

Γρηγορίου. Ταῦτα παρὰ τῶν φίλων τοῦ Νυμφίου, ἀγγελικῶν, φημί, δυνάμεων, λέγεται πρὸς αὐτήν· διττῆς γὰρ οὐσης τῆς ὀπτικῆς ἐνεργείας, καὶ τῆς μὲν τὴν ἀληθινὰν ὁρώσης, τῆς δὲ ἑτέρας περὶ τὰ μάταια πλανωμένης, ἐπειδὴ περὶ μόνην τοῦ ἀγαθοῦ τὴν ψύσιν ἀνέψκται τῆς Νύμφης ὁ καθαρὸς ὀφθαλμὸς, ἀργεῖ δὲ ὁ ἕτερος· τοῦτου χάριν ἐνὶ τῶν ὀφθαλμῶν προσάγουσιν οἱ φίλοι τὸν ἑταίρον· ἀδελφὴν μὲν αὐτὴν καλοῦντες, διὰ τῆς ἀπαθείας συγγένειαν· Νύμφην δὲ, διὰ

τὴν πρὸς τὸν Λόγον συνάφειαν. Ἐπεὶ οὖν, φησὶν, ὁ Θεὸς μὴ σου εἰς ἐν τῷ πρὸς τὸ ἐν βλέπειν, καὶ ψυχὴ μία διὰ τὸ μὴ πρὸς διαφόρους διαθέσεις μερίζεσθαι· καὶ ἡ θέσις τοῦ τραχήλου σου τὸ τέλειον ἔχει τὴν θεῖον ζυγὸν ἐπ' αὐτῆς ἀραμμένη (τοῦτο γὰρ τὸ, *Ἐνθέματι τραχήλου σου*· εἰς τὸ οὖν ὁ τοῦ Κυρίου ζυγός)· τοῦτου χάριν ὁμολογοῦμεν ὅτι τοῖς θαύμασιν ἡμῖς ἐκαρδίωσας· ὅπερ ἐστὶ ψυχὴν τινα καὶ διανοεῖται πρὸς τὴν τοῦ φωτὸς κατανόησιν δι' αὐτῆς ἡμῖν ἐνεποιήσας· καὶ γὰρ ἐν σοὶ τὴν τῆς δικαιοσύνης ἥλιον ὡς ἐν κατόπτρῳ κατανοοῦμεν· διὰ δὲ τῆς δευτερώσεως ἀξιοπιστίαν προτιθέσθαι τῇ λεγομένῳ.

Nellou. — Ὁ Νυμφίος ἐκ προσώπου παντὸς τοῦ χοροῦ ταῦτά φησιν· τὴν μὲν ἐκπλήξιν ἐπὶ πάντας ἑώραν, τὴν δὲ οἰκειότητά τῆς Νύμφης, ἐπὶ μόνον ἐαυτὴν, *Ἀδελφὴ μου, λέγων, Νύμφη, καὶ οὐχ ἡμῶν*. Β. *Soror mea Sponsa*, et non nostra. Licet enim angeli quoad substantiam animi præsent, dignitate tamen inferiores sunt illa quæ Christo adaptata fuit, et nostræ massæ primitias tulit, et super omnem principatum ac potestatem ac virtutem digniorem sedem accepit, et propterea Sponsi soror nominatur, ipsi consanguinea secundum carnis dispensationem et couterina effecta. Cordificavit autem ipsos uno ex oculis quo res divinas percepit. Nam oculorum animæ sinister quidem res corporeas attendit, eas recte disponens; alter vero ad spiritualia intendit, et futuris inhaeret qui sodales Sponsi diserte cordificavit, et cum multa cautela pardos contemplationi officientes pertransiit, propriamque pulchritudinem servavit. In uno serto colli Sponsæ cordificati sunt; quod reliqui vertuntur in uno monili colli tui. Fortassis vero superius dicens: *Collum tuum sicut monilia*, in omnibus virtutibus humilitatem laudavit: nunc in uno monili colli eam obstupescit quod etiam Sponsa regis facta, eundem humilitatis tenorem servet.

Νύμφη γενομένη τοῦ βασιλέως, τὴν αὐτὴν κατάστασιν ὀριγένορας. — Τὸ ἐνθέμα εἰρηται παρὰ τὸ ἐντίθεσθαι καὶ ἐνορμᾶσθαι τῷ τραχήλῳ τῆς Νύμφης, x. t. λ. (57).

γ. *Τὶ ἐκαλλιώθησαν οἱ μαστοὶ σου, ἀδελφὴ μου Νύμφη; τὶ ἐκαλλιώθησαν μαστοὶ σου ἀπὸ οἴνου; καὶ ὁσμὴ ἱματίων σου ὑπὲρ πάντα τὰ ἀρώματα.*

Gregorii. — Ἐπισφραγίζει τῆς Νύμφης ὁ Νυμφίος τὸ παρὰ τῶν φίλων ἐγκώμιον, ἐπαινῶν αὐτὴν ἐν ταῖς τῶν ἀγαθῶν διδασκαλίαις πηγαῖς, οἶνον ἄλλ' οὐκ εἰς γάλα προχοῦσας· δι' οὗ ταῖς τελειωτέραις καρδίαις ἡ εὐφροσύνη· ἡ δὲ τῶν ἀρετῶν εὐωδία πᾶν ἄρωμα, γησὶν, νενίκηκε νομικὸν, μυρεψοῦμενον τοῖς εὐαγγελικοῖς ἐπιτάγμασιν· ὁμοία δὲ τὰ τοῦ Νυμφίου, τοῖς ἐν ἀρχῇ παρὰ τῆς Νύμφης πρὸς ἐαυτὴν εἰρημένους· *Ὅτι ἀγαθοὶ οἱ μαστοὶ σου ὑπὲρ οἶνον, καὶ ὁσμὴ ἱματίων σου ὑπὲρ πάντα τὰ ἀρώματα*· τοιοῦτον γὰρ τὸ θεῖον ἔργον, ἂν ὁμοίους ἐαυτοὺς αὐτῷ

cum Verbo conjunctionem. Cum igitur, inquit, oculus tuus unus sit, eo quod ad unum respiciat, et anima tua una, quod ad diversas affectiones minime dividatur et situs colli tui perfectionem habeat quod divinum jugum sustulerit; hoc enim sibi vult illud in serto colli tui, nempe jugum Christi. Propterea confitemur quod tuis miraculis cor nobis indidisti, id est animum quemdam ac intellectum ad luminis receptionem per te nobis indidisti, siquidem in te velut in speculo justitiæ solem cognoscimus. Per repetitionem autem dicto suo dignam fidem conciliant.

Nili. — Sponsus ex persona chori universi hæc ait, stuporem quidem omnibus asserens: familiaritatem vero Sponsæ sibi soli reservans, dum ait: B. *Soror mea Sponsa*, et non nostra. Licet enim angeli quoad substantiam animi præsent, dignitate tamen inferiores sunt illa quæ Christo adaptata fuit, et nostræ massæ primitias tulit, et super omnem principatum ac potestatem ac virtutem digniorem sedem accepit, et propterea Sponsi soror nominatur, ipsi consanguinea secundum carnis dispensationem et couterina effecta. Cordificavit autem ipsos uno ex oculis quo res divinas percepit. Nam oculorum animæ sinister quidem res corporeas attendit, eas recte disponens; alter vero ad spiritualia intendit, et futuris inhaeret qui sodales Sponsi diserte cordificavit, et cum multa cautela pardos contemplationi officientes pertransiit, propriamque pulchritudinem servavit. In uno serto colli Sponsæ cordificati sunt; quod reliqui vertuntur in uno monili colli tui. Fortassis vero superius dicens: *Collum tuum sicut monilia*, in omnibus virtutibus humilitatem laudavit: nunc in uno monili colli eam obstupescit quod etiam Sponsa regis facta, eundem humilitatis tenorem servet.

τῆς ταπεινώσεως σώζει.

Origenis. — Ἐνθέμα dicitur quod inditum et insertum est collo Sponsæ, etc.

VERS. 10. *Quam pulchra facta sunt ubera tua, soror mea sponsa! quam pulchra facta sunt ubera tua a vino! Et odor vestimentorum tuorum super omnia aromata.*

Gregorii. — Sponsus ab amicis Sponsæ datum encomium subsignat, laudans ejus in bonorum dogmatum fontibus vinum, sed non amplius lac profundentibus, unde perfectioribus cordibus oritur lætitia. Bonus autem virtutum odor est omne aroma. Ceterum hæc sponsi similia sunt iis quæ in principio a Sponsa ad ipsum dicta sunt: *Quoniam bona ubera tua super vinum, et odor unguentorum tuorum super omnia aromata*. Istiusmodi enim est divinum opus, si similes nosmetipsos illi per liberi arbitrii electionem ostenderimus. Quam-

obrem etiamnum Sponsa simile accipit responsum in melius transmutata, unde et sororem ipsam vocat, eo quod eadem qua ipse ratione vinum scaturiat.

Nili. — Emendationem ac profectum uberum sponsæ edisserit, ut ait prius quidem in liliis sicut duo hinnuli capræ gemelli pascabantur, nimirum a Domino et in loco pascuæ morabantur, quod ovium haberent statum. Nunc autem quando a vino pulchritudinem acceperunt, eo pervenerunt ut parata ratione præditi mensa et inebriante calice fruantur. Non enim idem lac quod vinum est; illud namque infantium, hoc perfectorum est nutrimentum. Cum igitur cibus matris assimiletur lac, et alumnos convenienti nutriat qualitate, tum a vino Sponsæ ubera pulchra sunt, quando eos qui verbo erudiendi sunt, perfecta ad lætitiā spiritalem erudierint doctrina, mystico sanguine confirmando, sensus familiarium ad eorum quæ vulgo conducunt cognitionem. Olor autem vestimentorum Sponsæ sunt (homines) practici et virtutum operibus fragrantēs. Vestimenta enim sunt virtutes morales, quemadmodum et Paulus ait: « Induite benignitatem, humilitatem ¹⁶ »; actio enim ad salutem opportunior est contemplatione.

Vers. 11. *Favum distillant labia tua, Sponsa; mel et lac sub lingua tua.*

Philonis. — Mel Evangelium, lac vero lex.

Gregorii. — Cor tuum, inquit, factum est plenum savis omnis generis eruditionis; unde profers ex bono thesauro cordis suaves sermonum stillas, adeo ut oratio tibi sit mel cum lacte mistum. Non enim unius generis utilitatem præbes auditoribus, sed viribus eorum qui suscipiunt congruentem, adeo ut et perfectioribus conveniat, et infantibus: perfectis quidem mel, infantibus vero lac existens.

Nili. — Cum utilis doctrina pro omni statu conservando Sponsæ insit, mel et lac nuncupatur; vel ab effectu favus dicitur; hic enim stillat omnibus in prolatione sermonis significatus. Latet autem sub lingua omnes reliquos præter Sponsam, qui cum illa communicat. Qualitas namque oris mel sub lingua lingentis in osculo discernitur ex linguæ alterius communiōe; et cordis affectiones dignoscuntur ab eo qui arcana explorat. Quoniam autem « ex abundantia cordis os loquitur ¹⁷ », ex favo de Sponsæ labiis stillante, pulchritudinis cogitationum ejus capere licet conjecturam. Odor autem vestimentorum ejus paulo ante quidem super omnia aromata, nunc vero non super thus, sed sicut odor thuris dicitur, pro superlativo significatus. Rursus autem rerum practicarum virtutem, eo quod ad Deum dirigitur, incensuum odori assimilavit,

διὰ τῆς προαιρέσεως δειξόμεν· ὁ δὲ νῦν ἡ Νύμφη τὴν ὁμοίαν ἀπόκρισιν δέχεται· πρὸς τὸ χρεῖστον ἀλλοιωθεῖσα· ὅθεν καὶ ἀδελφὴν αὐτὴν καλεῖ διὰ τὸ εἶνον πηγάζειν ὁμοίως αὐτῇ.

Nellou. — Βελτίωσιν καὶ προκοπὴν τῶν μαθητῶν διηγείται τῆς Νύμφης· πρότερον μὲν ὅτε ἐν κρίνοις δύο νεβροὶ δίδυμοι δορκάδος ἐνέμοιτο· τάχα τῶν ποιμαινομένων ὑπὸ τοῦ Κυρίου, καὶ εἰς τόπον χλόης κατασκηνοῦντων, προβάτων τὴν κατάστασιν ἐχόντων· νῦν δὲ ὅτε ἀπὸ οἴνου ἐκαλλιώθησαν, εἰς τὸ τῆς ἡτοιμασμένης τοῖς λογικοῖς τραπέζης. καὶ τοῦ μεθύσκοντος ποτηρίου ἀπολαύειν φασάντων· οὐ ταυτὴν γὰρ γάλα καὶ οἶνος· τὸ μὲν γὰρ νηπίων, τὸ δὲ τελείων τροφή· ἐπεὶ οὖν τοῖς σιταῖς τῆς μητρὸς ἐξομοιοῦται τὸ γάλα, καὶ τοὺς τιθηνομένους τρέφει καταλλήλῃ πύοτι, τότε ἀπὸ οἴνου τῆς Νύμφης εἰ ματτοὶ καλλιοῦνται, ὅτε τοὺς μαθητευομένους τῷ λόγῳ τελείαν πρὸς εὐφροσύνην πνευματικὴν παιδεύσει διδασκαλίαν, τῇ μυστικῇ τονοῦντες αἵματι τῆ αἰσθητήρια τῶν γνωρίμων, πρὸς τὴν τῶν συμφερόντων ἐπίγνωσιν· Ὅσμη δὲ ἱματίων σου, τῆς Νύμφης εἰσὶν οἱ πρακτικοί, καὶ τοῖς ἔργοις τῶν ἀρετῶν εὐωδιάζοντες· ἱμάτια γὰρ, αἱ ἡθικαὶ ἀρεταί· ὡς καὶ Παῦλος, « Ἐνδύσασθε, λέγων, χρηστότητα, ταπεινοφροσύνην· » πρᾶξ γὰρ πρὸς σωτηρίαν, θεωρίας ἐπιτηδαιότερα.

α'. Κηρίον ἀποστάζουσι χεῖλη σου, Νύμφη· μέλι καὶ γάλα ὑπὸ τὴν γλῶσσαν σου.

Φίλωνος. — Μέλι τὸ Εὐαγγέλιον, γάλα ὁ νόμος.

Γρηγορίου. — Πλήρης σοι, φησὶ, γέγονεν ἡ καρδία τῶν τῆς παντοδαπῆς παιδείσεως κηρίων· ὅθεν προσφέρεις ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ θησαυροῦ τῆς καρδίας τὰς μελιχρὰς τῶν λόγων σταγόνας, ὡς εἶναι μέλι τὴν λόγον συναναμειγνύμενον τῷ γάλακτι· οὐ γὰρ μονοειδῇ τοῖς ἀκούουσι τὴν ὠφέλειαν παρέχεις, ἀλλὰ καταλλήλως πρὸς τὴν τῶν δεχομένων δύναμιν· ὡς καὶ τοῖς τελειοτέροις καὶ τοῖς νηπιάζουσιν οἰκείως ἔχειν, τοῖς μὲν τελειοτέροις μέλι, τοῖς δὲ νηπιάζουσιν γάλα γίνεσθαι.

Nellou. — Τῆς καθ' ἑξῆς ὑπαρχούσης πρὸς πᾶσαν κατάστασιν ὠφελήμου διδασκαλίας τῇ Νύμφῃ, μέλιτος καὶ γάλακτος ὀνομαζομένης, ἡ κατ' ἐνέργειαν κηρίον ἐφ' ἧται· αὕτη γὰρ ἀποστάζει πᾶσιν, ἐν προφορᾷ τοῦ λόγου δηλουμένη· ἐκεῖνη δὲ ἐστὶν ὑπὸ τὴν γλῶσσαν λαμβάνουσα, πλὴν τοῦ κοινωνοῦντος αὐτῇ Νυμφίου, τοὺς λοιποὺς ἅπαντας· ποιότης γὰρ στόματος ἐν φιληματι κρίνεται. τοῦ ὑπὸ τὴν γλῶσσαν μέλιτος ἐλεγχόμενου· κοινωνία γλώττης ἐτέρης καὶ καρδίας διάθεσις, γνώσει τοῦ τὰ κρυπτὰ δοκιμάζοντος καταλαμβάνεται· ἐπειδὴ δὲ, « ἐκ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας τὸ στόμα λαλεῖ, » στοχάσασθαι ἔστι τὸ κάλλος τῶν νοημάτων τῆς Νύμφης, ἐκ τοῦ ἀποστάζοντος τῶν γαλιῶν αὐτῆς κηρίου· ὅσμη δὲ ἱματίων αὐτῆς· πρὸ μικροῦ μὲν ὑπὲρ πάντα τὰ ἀρώματα, νῦν δὲ οὐχ ὑπερλίθανον, ἀλλ' ὡς ὅσμη λιθάνου· ἀντὶ τοῦ ὑπερβολικοῦ, συγχερτικῆς οὐκ ἐκδηλουμένης

¹⁶ Galat. v, 22. ¹⁷ Matth. xii, 34.

πῶς δὲ τὴν τῶν πρακτικῶν ἀρετὴν, τῇ τῶν θυμικῶν
των ὁσμῇ, διὰ τὸ πρὸς Θεὸν κατευθύνεσθαι, ὁμοιωσέν·
ἐσμὴν λιθάνου, τὴν τῶν ἔργων εὐωδίαν ἐρηκώς.

Kal ὁσμὴ ἱματίων σου ὡς ὁσμὴ λιθάνου.

Gregorii. (56). — Ἦγουν κεκόσμηται θεολογίας
πέουσιν ἱματίοις· ἐπεὶ οὐ μονοειδὴς τις ἔστιν,
οὐδὲ μονότροπος ἡ κατ' ἀρετὴν πολιτεία, ἀλλ' ὥσπερ
ἐπὶ τῆς τῶν ὕψασμάτων κατασκευῆς, διὰ τῶν πολλῶν
νημάτων ἡ ὑφαντικὴ τέχνη τὴν ἐσθῆτα ποιεῖ, οὕτω
καὶ ἐπὶ τῆς ἀναρέτου ζωῆς πολλὰ χρῆ συνδραμεῖν,
δι' ὧν ὁ ἄσπετος ἐξυφανέσθαι βίος· ἅπερ καὶ ἀπαρι-
θμεῖται ὁ Θεός· Ἀπόστολος· «Χαράν, εἰρήνην, μα-
κροθυμίαν, » καὶ τὰ τοιαῦτα· τοῦτου χάριν ἀπο-
δέχεται τὴν ἐν ἐσθῇ κόσμον τῆς Νύμφης, ὡς
τῷ λιθάνῳ κατὰ τὴν ὁσμὴν ὁμοιούμενον· καὶ φησιν·
«Σοι, ὦ Νύμφη, τῶν ἀρετῶν ἡ περιβολή, τὴν θείαν
μυρίται μακαριότητα, διὰ καθαρότητος καὶ ἀπαθείας
τῇ ἀπροσίτῳ φύσει ὁμοιούμενη· τοιαύτη γὰρ ἡ τῶν
ἱματίων ὁσμὴ, ὡς πρὸς τὴν λιθάνον ἐμπερὶς ἔχειν
τὸν ἀντικείμενον εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ τιμὴν.

*ἱ. Κήπος κεκλεισμένος, ἀδελφὴ μου Νύμφη·
κῆπος κεκλεισμένος, πηγὴ ἐσφραγισμένη.*

Ἀπολλινாரίου. — Κήπος δὲ ἄλλως κεκλεισμένος·
ἡ Νύμφη, διότι πλείονα τοῦ φαινομένου κατὰ διάνοιαν
ἔχει.

Κυρίλλου. — Κέκλεισται μὲν τῷ κόσμῳ, τῷ δὲ
ἐπουρανίῳ Νυμφίῳ ἠνέφκεται· ἡ δὲ πηγὴ τῷ ἁγίῳ
Πνεύματι ἐσφράγισται ὥς χρίσμεθα μετὰ τὸ βά-
πτισμα.

Gregorii. — Διὰ τούτων πάλιν μαθάνομεν,
πῶς ἂν τις γένοιτο τοῦ Κυρίου ἀδελφὴ καὶ ἡμίζυγος.
Νύμφη μὲν γὰρ γίνεται, διὰ τοῦ προσκολληθῆναι
τῷ Κυρίῳ· ἀδελφὴ δὲ, διὰ τοῦ τὸ θέλημα αὐτοῦ
κατεργάζεσθαι· ὁ δὲ τοιοῦτος κήπος εὐδαλῆς γενέσθω·
πάντων ἔχων ἐν ἑαυτῷ τῶν φυτῶν τὴν ὥραν καὶ
καρπὸν, προβαλλέσθω τοῦ Πνεύματος· κεκλεισμένος
δὲ τοῖς ἔχθροῖς τῷ τῶν ἐντολῶν περιφράγματι· ὡς
μηδὲ μίαν καθ' ἑαυτοῦ παρασχεῖν τῷ κλέπτῃ καὶ
τοῖς θηρίοις τὴν παράδοον· ἀλλὰ τῷ κήπῳ τούτῳ καὶ
πηγῇ ἐστὶ χρεῖα, ὡς ἂν εὐθαλὲς διαμένει τὸ κάλλος
τῷ ὕδατι, εἰς τὸ διηνεκὲς παινόμενον· διὰ τοῦτο
συνέζευξεν ἐν τοῖς ἑπαίνοις τὴν πηγὴν τῷ κήπῳ·
αὕτη δ' ἂν εἴη ἡ διανοητικὴ τῆς ψυχῆς ἡμῶν δύναμις·
ἡ παντοίους ἐν ἡμῖν λογισμοὺς βρούσά τε καὶ πηγά-
ζουσα· ἀλλὰ τὸ ἡμετέρα γίνεται ἡ πηγὴ, κατὰ τὸ,
«Ἡ πηγὴ τοῦ ὕδατος ἔστω σοι ἰδίᾳ, » ἡ γουν τὸ τῆς δια-
νοίας ἡμῶν κίνημα ὅταν πρὸς τὰ συμφέροντα ἡμῖν
κινεῖται, πᾶσαν συνέργειαν πρὸς τὴν τῶν ἀγαθῶν
κτῆσιν παρεχόμενον, καὶ μὴ πρὸς ἄλλοτρίους καὶ
πονηροὺς λογισμοὺς ἐκχεόμενον, ἐξ ὧν φύονται
ἀκανθοὶ· ἐπεὶ δὲ καὶ ἡ σφραγὶς τὸ ἀσυλον σημαίνει,
τὴν ἀκροτάτην εὐκαιρὴν ἀρετῆν μαρτυρεῖν τῇ Νύμφῃ,
οἱ ἀνέπαφοι αὐτῆς μένει τοῖς ἔχθροῖς ἡ διάνοια, ἐν
καθαρότητι καὶ ἀπαθείᾳ φυλαττομένη τῷ ἰδίῳ δε-
σπότῃ, ἡ καὶ μὴ τοῖς σωματικοῖς ἐνασχολεῖσθαι, ἀλλὰ
τὴν τῆς ψυχῆς ἐπιμέλειαν δι' ἀρετῆς ποιεῖσθαι παρ-
καλεῖται.

A odorem thuris appellans suavam operum odo-
rem.

Et odor vestimentorum tuorum sicut odor thuris.

Gregorii. — Nempe ornata es theologiæ fra-
grantibus vestimentis. Quandoquidem non est
unius formæ, neque unius modi vita quæ ex vir-
tute ducitur; sed quomodo in tela seu panni textu-
ra per multa fila texendi ars vestem conficit, ita
etiam in vita quæ ex virtute agitur, multa oportet
concurrere, per quæ bona vita textitur, quæ et di-
vinus Apostolus recenset «gaudium, pacem, lon-
ganimitatem, » et quæ sunt huiusmodi. Propterea
capit eum qui in veste sponsæ est ornatum, ut qui
odore similis sit thuri, et ait: Tuam, o Sponsa,
virtutum indumentum imitatur divinam beatitudi-
nem, per puritatem et impatibilitatem assimilata
naturæ ad quam non patet aditus; talis est enim
odor tuorum vestimentorum ut sit similis thuri,
quod Dei honori est dicatum.

*Vers. 12. Hortus conclusus, soror mea, sponsa,
hortus conclusus, fons signatus.*

Apollinarii. — Hortus porro aliter conclusus est
Sponsa, quoniam plura quam appareant in mente
habet.

Cyrelli. — Conclusa quidem est mundo, sed
aperta cœlesti sponso: fons autem Spiritu sancto
signatus est, quo post baptismum inaugurimur.

Gregorii. — Per hæc rursum discimus quemad-
modum fiat quis soror et conjux Domini; nam
Sponsa quidem fit per hoc quod conjungatur Do-
mino; soror autem propterea quod ejus faciat
voluntatem; qui vero est huiusmodi fiat hortus
bene germinans, omnium habens in se plantarum
pulchritudinem et fructum spiritus producat;
conclusus vero inimicis mandatorum sepimento,
ut furibus et bestiis nullum ad se præbeat aditum.
Sed ejusmodi horto opus est etiam fonte ut bene
germinans permaneat pulchritudo aqua perenni
irrigata: propterea in laudibus horti adjunxit
fontem. Hic autem sit animæ nostræ facultas cogi-
tandi quæ omnis generis ratiocinationes in nobis
scatere et emanare facit. Tunc autem fit fons
noster (juxta illud: «Fons aquæ sit tibi proprius»),
nempe motus nostræ cogitationis, quando omnis
nostra operatio movetur ad ea quæ sunt nobis
utilia et bonorum exhibent possessionem, nec ad
alienas et pravas cogitationes effunditur, e quibus
oriuntur spinæ; cum autem signaculum etiam in-
tegritatem designat, videtur Sponsæ de summa
virtute ferre testimonium, quod ab inimicis in-
tacta ei maneat cogitatio: in puritate et impatibi-
litate suo Domino custodita. Vel etiam rebus cor-
poreis minime vacare, sed animæ diligentiam per
virtutem adhibere adhortatur.

NOT.E.

(56) Ἦγουν — ἱματίοις. Originis sunt in C. B. et al. versiculi non præcedentem pertinent.

Nisi. — Sæpe olera carnibus præferenda, quando A præsertim hæc ecclesiastica condescensione sunt infirmorum utilis exhortatio; carnes vero hæreticæ doctrinæ crudæ ac digestu difficiles. Cum igitur sponsa sit hortus omnigenorum virtutis fructuum, horum quoque olerum hortus, et infirmorum solatium existit: quin et amicitiae gratiæque causa proponitur. Oportebat enim Sponsæ hortum etiam olera continere, ne dum infantes lac habent, et perfecti pane ac vino nutriuntur ac delicias sermonibus divinarum intelligentiarum melle sensibili guttur dulcorantibus, soli infirmi congruo frustrentur alimento. Est autem hic hortus conclusus propter transeuntes et propter suam de silva vastantem ea quæ non sunt septo munita. Sed et fons signatus est ne in promptu sit indignis haurire conantibus. Cum enim Sponsam hæreticorum oculis et adversariis virtutibus intactam esse velit, fontem ipsum vocat conclusum: signaculo quo insidiis minime exposita significetur.

Origenis. — Secundo repetitur illud hortus conclusus, etc.

Vlrs. 13-15. Emissiones tuæ paradisi malorum puniceorum cum fructu nucum. Cypri cum nardis, nardus et crocus, calamus et cinnamomum, cum omnibus lignis Libani: myrrha et aloë cum omnibus primis unguentis. Fons hortorum puteus aquæ viventis et cum strepitu fluentis a Libano.

Gregorii. — Vide ascensum, in tantum enim in majus incrementis elevata est, ut etiam ex ore suo germinaret paradisi. Sic enim Hebraicum habet pro: Emissiones tuæ paradisi malorum puniceorum. Ait igitur: Quoniam sermo tuus, qui per os tuum emittitur, est paradisi malorum puniceorum. Mala vero punicea producant omne genus fructuum; omnes autem arbores fructus sunt, cyprius et nardus, etc. Quis autem sermo nisi fidei qui in suscipientibus sit paradisi, per auditum cordibus insitus: malis vero puniceis plenum dicit, quoniam justus in amarum hujus vitæ periculis potissimum fructum fert, et in eis habet dulcedinem ac nutrimentum, sicut malum puniceum intra acerbiteriam edulium. Propterea igitur videtur malorum puniceorum paradisi efficere sermo qui a Sponsa in auditorum animis immittitur, ut discamus per ea quæ dicuntur, non per dissolutionem aliquam et delicias in vita præsentem emolliri et enervari, sed per continentiam vitam duram et asperam eligere. Ita enim ad fructum virtutis furibus non patebit aditus, ut qui austero continentiae ambitu sit obseptus. Oportet porro etiam animæ paradisi ferre omnem odorem bonum per multifariam aromatum naturam quæ in pomorum istorum fructibus reperitur: ac in primis cyprius cum nardis, quæ calorem cum odore bono continent, ut fiat quis Spiritu

Νέλου. — Ἔστι λάχνα πολλάκις κρεῶν προ-
κρινόμενα, ὅταν μάλιστα μὲν ταῦτα ἐκκλησιαστικῆς
συγκатаβάσεως ἢ τῶν ἀσθενῶν παραίνεσις πρόσ-
φορος· τὰ δὲ κρέα, αἰρετικῆς διδασκαλίας ὠμὰ καὶ
ἀκατέργαστα· μετὰ ταῦτα εἶναι καρπῶν παντοίων
ἀρετῆς κῆπος ἡ Νύμφη· καὶ τούτων τῶν λαχάνων
ἐστὶ κῆπος, καὶ ἀσθενούντων ἐστὶ παραμυθία, ἀλλὰ
καὶ πρὸς φιλίαν καὶ χάριν παρατίθεται· ἔδει γὰρ
καὶ λάχνα τὴν τῆς Νύμφης ἔχειν παράδεισον· ἵνα
μὴ τῶν νηπίων ἐχόντων γάλα, καὶ τῶν τελειῶν
ἄρτον καὶ οἶνον τρεφομένων, καὶ τῶν ἐντροφούντων
τοῖς λόγοις μέλιτι γλυκαίνοντων, τὸν τῶν θεῶν νοη-
μάτων αἰσθόμενον λάρυγγα μόνοι οἱ ἀσθενούντες
ἀποστερῶνται τῆς καταλλήλου τρυφῆς· κεκλεισμένος
δὲ ἐστὶν οὗτος διὰ τοὺς παραπορευομένους καὶ διὰ
τὸν λυμαινόμενον τὰ ἀπερίφρακτα ὅν ἐκ θυμοῦ·
καὶ πηγὴ δὲ ἐστὶν ἐσφραγισμένη, ἵνα μὴ πρὸς εἶρος
ἢ τοῖς ἀναξίοις ἀντλεῖν ἐπιχειροῦσιν· αἰρετικῶν
γὰρ ὀφθαλμοῖς καὶ δυνάμειον ἀντικειμένων ἀλ-
στον εἶναι θέλων τὴν Νύμφην, πηγὴν αὐτὴν καλεῖ
ἐσφραγισμένην, τῇ σφραγίδι τὸ ἀνεπιθύμητον ση-
μαίνων.

Ἀργερίου. — Δεύτερον τὴν κῆπος κεκλεισμέ-
νος, κ. τ. λ. (59).

ἱγ'-ιε'. Ἀποστολαὶ παραδείσου βρωῶν μετὰ καρ-
ποῦ ἀκροδρύων· κύπριοι μετὰ νάρδων· νάρδος,
καὶ κρίκος, καὶ κάλαμος, καὶ κινάμωμον, μετὰ
πάντων ξύλων τοῦ Λιβάνου· σμύ·να, ἀ. λ. η. μετὰ
πάντων πρώτων μέρων· πηγὴ κήπων ἐξέρ-
τος ζῶντος καὶ βοῶντος ἀπὸ Λιβάνου.

Γρηγορίου. — Ὅρα τὴν ἄνδρ' εἰς τοσοῦτον γὰρ
ὕψωθι τῆς ἐπὶ τὸ μέζον αὐξήσεως, ὥς ἐκ στόματος
αὐτῆς βλαστάνειν παραδείσου· οὕτω γὰρ τὸ
Ἑβραϊκὸν ἀντὶ τοῦ, Ἀποστολαὶ σου, ἐκ στόματός
σου, παραδείσος βρωῶν, ἔχει· φησὶν οὖν, ὅτι ὁ λόγος
σου ὁ διὰ τοῦ στόματός σου ἀποστελλόμενος παράδεισός
ἐστὶ βρωῶν· αἱ δὲ βροαὶ, παγκαρπίαν τινὰ τῶν ἀκρο-
δρύων ἐκφύουσι, τὰ ἀκρόδρυα, κύπριος καὶ νάρδος
καὶ τὰ ἑξῆς· τίς δὲ ὁ λόγος, ἢ ὁ τῆς πίστεως; ὅς ἐν
τοῖς ὑποδεχομένοις παραδείσος γίνεται διὰ τῆς ἀκοῆς
ταῖς καρδίαις ἐμψυτεύμενος; βρωῶν δὲ πλήρη φη-
σὶν, ἐπειδὴ περὶ ὁ δίκαιος ἐν ταῖς πικραῖς τοῦ βίου
περιτάττειν, μάλιστα καρποφορεῖ, καὶ ἐν αὐταῖς
ἔχει τὸ γλυκὺ καὶ τρώγιον, ὥσπερ ἡ βροα, ἔνδον τοῦ
στρυφοῦ τὸ ἐδώδιμον· διὰ τοῦτο τοῖσιν δίκην βρωῶν
παραδείσου ἐν ταῖς τῶν ἀκούοντων ψυχαῖς ὁ ἀπο-
στελλόμενος παρὰ τῆς Νύμφης λόγος ἐργάζεται· ἵνα
μάθωμεν διὰ τῶν λεγομένων, μὴ διὰ τίνος ἐκλύσει·
καὶ τρυφῆς κατὰ τὴν παρούσαν ζωὴν μαλακίσεσθαι,
ἀλλὰ τὴν κατεσκληρότα διὰ τῆς ἐγκρατείας αἰρεῖ-
σθαι βίον· οὕτω γὰρ ἂν ἀπρόσιτος γένοιτο τοῖς κλέ-
πταις ὁ τῆς ἀρετῆς καρπός, τῇ συνηθῆ τῆς ἐγκρα-
τείας περιβολῇ πεσφραγμένος· χρὴ δὲ καὶ πᾶσαν
εὐνοδίαν τὴν τῆς ψυχῆς φέρειν παράδεισον, διὰ τῆς
πολυειδοῦς τῶν ἀρωμάτων φύσεως, ἐν τοῖς ἀκρο-
δρύοις εὕρισκομένοις· καὶ πρώτων μὲν, κύπριοι μετὰ
νάρδων, τὸ θερμὸν καὶ εὐώδες ἔχοντες, ἵνα γένηται

NCTE.

τῷ ἁγίῳ Πνεύματι ζῶν· ἔπειτα δὲ κρόκος, ὃς παρ-
 ῥγορεῖ τὰς δόνας, μέσως τε ψύξω· ἔχων καὶ θερ-
 μότητες· οὕτω γὰρ αἱ ἀρεταὶ μέσως ἔχουσιν ὑπερ-
 βολῆς τε καὶ ἑλλείψεως· ἡ τὴν τῆς πίστεως λόγον διὰ
 τούτου παρεμφανίαι, τὴν εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ
 Ἅγιον Πνεῦμα ὁμολογίαν, διὰ τὴν τριπλὴν τὴν
 εὐρίσκομένην ἐν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις· καὶ ἐν τὰ τρία
 ὑπάρχοντα κατὰ τε εὐχροίαν καὶ εὐπνοίαν· εἴτα
 κάλαμος καὶ κινάμωμον, τὰ ἀκρόδρυα τὰ ἐκ τῶν
 βῶδων τοῦ παραδείσου καρποφορούμενα· ἀλλὰ κάλα-
 μος μὲν τούτου ἐὺπνοίαν ὑπερέχει, ὡς πρὸς τὸ
 ἱερατικὸν θυμίαμα ὑπὸ τοῦ νόμου παράλαμβάνε-
 σθαι· τὸ δὲ κινάμωμον ποικίλην ἐνέργειαν διὰ τινος
 φυσικῆς δυνάμεως ἐπαγγέλλεται· καὶ γὰρ ἐν τοῖς
 θερμοῖς ἐκβαλλόμενον ὀψύχει· δεικνύντος τοῦ
 λόγου, ὅτι ὅταν τις δι' ἐπιθυμίαν ζῶν ἢ τῷ θυμῷ
 κυριαζούμενος, τῷ λογισμῷ χρὴ κατασθενεῖν τὰ
 πάντα· ἔστι δὲ καὶ ἄλλως καὶ αὐτὸ μέρος τοῦ ἐλαίου
 τοῦ χρίσματος· ὁ πρὸς τούτο δὲ φθάσας τοῦ βίου τὸ
 μέτρον, διὰ πάντων ἐν ἑαυτῷ τοὺς θεοὺς δεικνύσι
 χαρακτῆρας· ὅπερ ἐμφαίνει τὸ, ἀπὸ πάντων ξύλων
 τοῦ Λιβάνου· οὐ γὰρ μονοειδὲς τὸ ξύλον τοῦ Λιβάνου
 ὅθεν λιθανωτὸς ἀπορρέει, ἀλλ' ἔστι τις ἐν τοῖς
 ξύλοις διαφορὰ τὸ τοῦ ἀρώματος σχῆμα, τῷ εἶδει
 τοῦ ξύλου συνεξαλλάσσουσα· ὁ τοίνυν ἐπιστημαίνων
 ἐν οἷς πράττει τῶν τοῦ Λιβάνου ξύλων τὸ κάλλος,
 οὗτος ἐν ᾧ τὸ θεῖον εἶδος χαρακτηρίζεται· οὐδεὶς δὲ
 τῆς θείας δόξης κοινωνὸς γίνεται, μὴ σύμμορφος
 πρῶτον τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου γινόμενος· διδ-
 ἐπάγεται σμύρνα καὶ ἀλόη, τὴν ταφὴν ἐνδείκνυ-
 μενα· πρῶτον δὲ μύρον φησὶν τὸ ἀμιγὲς ἀπάσης
 καπιλείας ἐμφαινῶν καὶ καθαρὸν τῶν δογμάτων· ἡ
 δὲ πηγὴ ἔτοιμος πρὸς πόσιν παντὶ τῷ αἰτοῦντι λό-
 γον· τὸ δὲ φέρερ, τὸ βάθος τοῦ πλούτου δηλοῖ· οὐ
 ἔστι ἡ πηγὴ καὶ τὸ ζωτικὸν φέρερ ἀπὸ Λιβάνου, τού-
 ἔστι θεὸς ἐν εἰς ἑαυτὴν ὀξὺ καθέλκει τὸ ρεῖθρον.

Κυρίλλου. — Αἱ γὰρ ἀρεταὶ μὲν, διὰ τῶν ἀρω-
 μάτων σημαίνονται· ξύλα δὲ τοῦ Λιβάνου, τοὺς προ-
 φῆτας φησὶν· διὰ δὲ τῆς σμύρνης καὶ τῆς ἀλόης,
 ὅτι ἐνταφιασθεὶς ὁ Χριστὸς ἐκοινωνήσε τοῖς προλα-
 βούσιν ἁγίοις· κατελθὼν γὰρ εἰς ἅδου τούτους ἀν-
 ἡγαγεν.

Νεΐλου. — Τὰ δῶρα τῆς Νύμφης παράδεισον ὀνο-
 μάζει· Χριστὸς, διὰ τὸ πάντα ἔχειν τὰ παρὰ ἀνθρώ-
 ποις τίμια· ἔχει δὲ οὗτος ὁ παράδεισος, ῥόα· μὲν, **D**
 τοὺς τῷ αὐστηροτέρῳ βίῳ τὸ ἐδώκεμον τῆς ἀρετῆς
 ἔγκρύπτοντας, τάχα τοὺς τὸν μοναδικὸν καὶ ἔγκρατῃ
 τῆρον ἐπανηρημένους· καρπούς δὲ ἀκροδρύων, τοὺς
 τῷ καρπῷ κομῶντας τοῦ πνεύματος, ἀγάπῃ, χαρᾷ,
 εἰρήνῃ, μετὰ τοῦ ἐναρέτου καὶ τὸ μελιχίον ἔχοντας·
 οἱ μὲν γὰρ τῇ ῥόᾳ ὁμοιοῦμενοι, ἔχουσι τὸ ἀστεμφές
 καὶ αὐχμηρὸν σκυθρωπάζοντες· οἱ δὲ τοῖς ἀκρο-
 δρύοις παραπλήσιοι, τὸ πρὸς πάντας προσήγες·
 ἀγάπῃ γὰρ καὶ χαρὰ καὶ εἰρήνῃ, τούτων ὁ καρπός,
 ὃν χρηστότερον οὐδὲν, φαίδρᾳ διαθέσει δεξιουμένων
 τοὺς ἐντυγχάνοντας· ἔχει δὲ καὶ κύπρους μετὰ νάρ-
 θων, τοὺς τῇ ἀκμῇ τῆς θεοσεθείας τὸ θερμὸν καὶ
 ἱάκτυρον τοῦ ζήλου κεκτημένους· νάρθος δὲ καὶ
 ῥόα· καὶ κάλαμος καὶ κινάμωμον, ἔπειθ' συν-

A sancto fervens. Deinde vero *crocus* qui mitigat do-
 lores cum medium inter frigus et calorem obti-
 neat; nam sic etiam virtutes medium tenent inter
 excessum et defectum, vel etiam fidei rationem per
 hoc insinuat, scilicet in Patrem et Filium et Spi-
 ritum sanctum confessionem propter triplam in his
 floribus repertam, cum et tria unum sint, secun-
 dum coloris præstantiam atque fragrantiam. Deinde
calamus et cinnamomum sunt fructus qui produ-
 cuntur ex malis puniceis paradisi Sponsæ; sed
calamus quidem in tantum bono odore excellit, ut
 a lege assumatur ad suffitum sacerdotalem. Cinna-
 momum vero variam operationem per quamdam
 naturalem facultatem promittit. Etenim in res
 calidas injectum, refrigerat, oratione hoc decla-
 rante, ut si quis cupiditate ferbeat, vel ira succen-
 datur, ratione restinguendas esse istiusmodi pas-
 siones. Cæterum etiam aliter ipsum est mensura
 unctionis olei. Qui autem ad hanc vitæ mensuram
 pervenit, divinos in semetipso characteres ostendit:
 id quod insinuat illud: *Ex omnibus lignis Libani*.
 Non enim uniforme est lignum Libani unde thus
 fluit, sed est quedam in lignis differentia quæ fi-
 guram aromatis simul variat, cum forma ligni.
 Qui ergo in iis quæ agit lignorum Libani pulchritu-
 dinem exhibet, hic est in quo divina forma
 exprimitur. Nemo autem sit divinæ gloriæ parti-
 ceptus, qui non fuerit primum conformis similitudini
 mortis. Quapropter subiungitur *myrrha et aloë* quæ
 sepulturam designant. Primum autem unguentum
 dicit quod sinceritatem ab omni canponaria mi-
 stione alienam et dogmatum puritatem insinuat.
 Porro fons ad potandum paratus omni petenti ra-
 tionem; puteus autem profundum divitiarum indi-
 cat. Denique fons et puteus vitalis, de Libano, hoc
 est a Deo in ipsam veloci fluxu descendit.

Cyrilli. — Virtutes quidem per aromata signifi-
 cantur; ligna vero Libani prophetas appellat; per
 myrrham autem et aloë, quando sepultus est Chri-
 stus, communicavit cum præcedentibus sanctis;
 descendens enim in infernum hos reduxit.

Nili. — Munera Sponsæ paradysum appellat
 Christus, quia habet omnia quæ apud homines in
 pretio sunt: habet autem hic paradysus mala qui-
 dem punica, scilicet illos qui austeriori vita vir-
 tutis edulium abscondunt, fortassis qui solitariam
 et continentem vivendi rationem tenent: fructus
 vero omnis generis arborum eos qui fructu spiri-
 tus ornantur, charitate, gaudio, pace, una cum
 virtute suavitate præditi; nam qui malo quidem
 puniceo assimilantur, austeritatem et acerbiteriam
 cum tetra severitate præ se ferunt; qui autem
 omnis generis arborei fructum referunt, omnibus
 sunt affabiles, siquidem charitas et gaudium et
 pax sunt horum fructus, quibus nihil suavius est,
 cum omnes obvios sereno vultu excipiant. Habet
 porro etiam cypros cum nardis, nempe illos qui
 in vigore pietatis fervorem et ardorem istius ligni

continent. Nardus vero et crocus et calamus et cinnamomum, quandoquidem simul composita confluent sanctum in lege incensum, sicut hi qui in oratione perseverant. Prima vero unguenta sunt qui de Trinitate notitiam acceperunt. Porro myrrha et aloë sunt qui membra sua mortificant et consepulti sunt Christo; fons autem hortorum est verbum quod potat infirmiores, et puteus aquæ viventis, qui profundiora et multis inaspectabilia tradit mysteria. Fontem porro istum de Libano cum strepitu fluentem, vel puteum dixit, eo quod Ecclesiæ præceptores ex genere Judaico manarint, hos enim Libanus designat, et fontis strepitum ostendit Paulus Atheniensibus concionans et flumina verborum emittens proprio sermonis fluxu. Hæc paradisi nuncupavit, cum sint munera sponsalia, quæ Sponso ante nuptias Spousa obtulit, vel misit, solemnem etiam in hoc virginitatis statu morem observant. Emissiones enim hoc significant, quod domi manens et in thalamo se continens digna Sponso munera obtulerit.

Vers. 16. *Exsurge, aquilo, et veni, auster, et perflu hortum meum, et fluant aromata mea.*

Gregorii. — Etiam Sponsa imitatur Sponsum excitatum et ventos increpantem. Verum non jubet quiescere, sed secedere ac fugere imperat, ut absque impedimento fluat auster, nullo adverso flatu ipsius impetum retardante. Quem autem dicat aquilonem, nisi principem potestatis tenebrarum tristitie hiemis spiritalis opificem, qui in Proverbiis durus nominatur, quia mollem animarum naturam instar aque concrescere facit, ac lapidis instar duram reddit. Cur autem hoc nomine expressus est? Eo quod locus ille lucis expers et frigidus perpetuo maneat, ut qui a radiis solaribus neque illuminetur, neque loveatur, quia motus solis ab australi parte cursum suum facit ad occidentem. Hæc igitur quæ contra passionem et adversariam virtutem potestatem obtinuit, pro imperii sui auctoritate, frigidum spiritum repellit, accersit autem ventum meridianum et calidum quem austrum vocat, per quem fluit torrens deliciarum, adeo ut violento spiritu, sicut in cœnaculo discipulis contigisse audivimus, in plantas incidens animatas moveat Dei plantationem et aromatum productionem, et efficiat ut per os fluat odorifera prophetia, et salutaria fidei dogmata. Talis fluvius aromatum ex horto Ecclesiæ fluens, per spiritum erat magnus Paulus, cujus fluentum erat Christi bonus odor. Talis alius fuit Joannes, Lucas et reliqui.

Nili. — Prædictarum plantarum generositatem ac probitatem ostendere volens Sponsa spiritus tentationum, accersit, et aquilonem quidem subactum, amandat, austrum vero ad certamen advocat. Vel omnes simul vocat, freta virtute quæ illi aderat ab exercitatione et cooperatione Dei,

τιθέμενα ποιεῖ τὸ ἄγιον τῷ νόμῳ θυμίαμα, οἱ τῇ προσευχῇ προσκαρτεροῦντές εἰσιν· πρῶτα δὲ μύρα, οἱ τὴν περὶ Τριάδος γνῶσιν εἰληφότες· σμύρνα δὲ καὶ ἄλλοι, οἱ τὰ μέλη νεκρώσαντες καὶ συνταφέντες· Χριστῷ· πηγὴ δὲ κήπος, ὁ τοὺς ἀσθενεστεροὺς ποτίζων λόγος· καὶ φρέαρ ὕδατος ζῶντος, ὃ τὰ βαθυτέρα τοῖς πολλοῖς ἀσύνοπτα παραβιδοῦς μυστήρια· ροιζοῦσαν δὲ αὐτὴν ἀπὸ τοῦ Λιβάνου εἶπεν τὴν πηγὴν ἢ τὸ φρέαρ, διὰ τὸ τοὺς διδασκάλους τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ὁρμαῖσθαι γένους· τούτους γὰρ σημαίνει ὁ Λιβανός, καὶ τὸ ροιζῶμα τῆς πηγῆς, δείκνυσιν ὁ Παῦλος Ἀθηναῖος δημηγορῶν, καὶ ποταμοὺς λόγων ἀναστέλλων τῷ οἰκείῳ ρεῖθρῳ τοῦ λόγου· ταῦτα παραδίδουν ὁ λόγος ὠνόμασεν, ἔδωκε τῆς Νύμφης ὄντα· οὗς αὐτῇ πρὸ γάμου προσήνεγκεν ἢ ἀπέστειλε, τὸ σεμνὸν καὶ ἐν τούτῳ τῆς παρθενικῆς φυλάττουσα καταστάσας· αἱ γὰρ ἀποστολαὶ τούτου σημαίνουσι· ἔτι οἱ κῶμαι μένουσα καὶ θαλαμειομένη, αἰδημόνως τὰ δῶρα δι' ὧν ἄξιον ἦν, τῷ Νυμφίῳ προσήνεγκεν.

ις'. Ἐξεγέρθητι, βορρᾶ, καὶ ἔρχου, νότε· διὰ πνευσσον κήπῳ μου, καὶ ρευσάτωσαν ἀρώματά μου.

Γρηγορίου. — Καὶ ἡ Νύμφη μιμεῖται τὸν ἔγερθέντα Νυμφίον, καὶ τοῖς ἀνέμοις ἐπιτιμήσαντα, καὶ οὐχ ἡμερον ἐπιτάσσειν, ἀλλ' ἀποχωρεῖν καὶ φεύγειν διακελεύεται, ὡς ἂν ἀκωλύτως ὁ νότος ῥέῃ, μηδὲ μὴδ' ἀντιπνύας ἐμποδίζουσης αὐτοῦ τὴν φορὰν· τί δ' ἂν λέγοι βορρᾶν; ἢ τὸν ἔρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ σκότους τὸν τῆς κατηφείας τοῦ χειμῶνος τοῦ νοητοῦ ἐργάτην. ὃς ἐν ταῖς Παροιμίαις σκληρὸς ὀνομάζεται, διὰ τὸ τῶν ψυχῶν ἀπαλὴν φύσει, ὕδατοδίκην ἀπολιθοῦν διὰ τῆς πῆξεως καὶ σκληρὸν ἀπεργάζεσθαι· διὰ τί δὲ τούτῳ τῷ ὀνόματι παρωμοίωται; διὰ τὸ ἐκείνον τόπον ἀφ' ἧς τὸ εἶναι καὶ κατεψυγμένον εἶναι· διὰ τὸ διαμένειν· μήτε λαμβόμενον ὑπὸ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων, μὴ θαλάπλεμον, διὰ τὸ τὴν κίνησιν τοῦ ἡλίου τῷ νοτιάτῳ μέρει πρὸς τὰς δυσμὰς ποιεῖσθαι· αὕτη τοίνυν ἡ κατὰ τῶν παθῶν καὶ τῆς ἀντικειμένης δυνάμεως τὸ κράτος ἀναδυσσάμενη, κατ' ἐξουσίαν τῆς ἰδίας ἀρχῆς τὸ ψυχρὸν πνεῦμα ἀποδιώκει· προσκαλεῖται δὲ τὸν μεσημβρινὸν καὶ θερμὸν, ὅπερ ὀνομάζει νότον· δι' οὗ τῆς τρυφῆς ὁ χειμάρρους ρεῖ, ὥστε τῇ βίᾳ πνοῇ, καθάπερ ἐν τῷ ὑπερφῶ τοῖς μαθηταῖς τοῖς ἐμφύργοις φωτοῖς ἐπιπεσόντα, κινῆσαι τοῦ Θεοῦ τὴν φωτείαν, πρὸς τὴν τῶν ἀρωμάτων φορὰν· καὶ παρασκευάσαι διὰ στόματος ρεῖν τὴν εὐωδὴν προφητεῖαν καὶ τὰ σωτήρια τῆς πίστεως δόγματα· τοιοῦτος γὰρ ποταμὸς ἀρωμάτων ἦν, ἐκ τοῦ κήπου τῆς Ἐκκλησίας ῥέων διὰ τοῦ πνεύματος ὁ μέγας Παῦλος· οὗ τὸ ρεῖθρον Χριστοῦ εὐωδία· Ἦντινοῦτος· ἄλλος, ὁ Ἰωάννης, ὁ Λουκᾶς, καὶ οἱ λοιποί.

Νεέλου. — Τῶν προειρημένων φωτῶν δεῖξαι βουλομένη τὸ εὐγενὲς καὶ δοκίμον ἡ Νύμφη, τῶν πειρασμῶν προσκαλεῖται τὰ πνεύματα· καὶ τὴν μὲν βορρᾶν ἡττηθέντα ἀποπέμπεται· τὸν δὲ νότον ἀγωνιζόμενον προσκαλεῖται· ἢ πάντας ἀμα καλεῖ θάλασσαν τῇ ἐκ γυμνασίας καὶ συνεργείας Θεοῦ πρὸς

οὕτῃ αὐτῇ δυνάμει· οὐκ ἄλλως γὰρ τῶν ἀρετῶν τὸ ἄδελφον φαίνεται, εἰ μὴ πλῆθος πειρασμῶν τῇ καρτερίᾳ προσβαλὼν, τὰ τῆς ὑπομονῆς χροὺν ἔδωκεν εἰς τοῦ μφανὲς ἐξαγάγῃ, δίκην ρεύματος, ἀρώματα, καὶ φανερῶς αὐτοὺς πᾶσι δεῖξαι δοξάζοντας αὐτοὺς ἀπεργάζονται· μετὰ τοῦτο οὖν εἰς τὸν κήπον παρακαλεῖ καταβῆναι τὸν Νύμφον· τῆς ὁσμῆς τῶν ἀρωμάτων ἀντιληψόμενον, καὶ βρωσόμενον καρπὸν ἀκροδρύων· βρωσῶν γὰρ ἀληθῆς τοῦ Νυμφίου, ἀγάπη, χαρὰ, εἰρήνη, καὶ οἱ τοὺς πτωχοὺς δὲ τρέφοντες, βρωσῶν ἐτοιμάζουσι τῷ Χριστῷ· ὅσοι δὲ παρορῶσι πένητα, σικκὴ εἰσιν ἄκαρπος καὶ ξηρὰ.

Ὁριγένους. — Ἐοικεν ἐπιτιμᾶν ἡ Νύμφη τῷ βορρέᾳ, κ. τ. λ. (60).

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

α'. Καταβήτω ἄδελφιδός μου εἰς κήπον αὐτοῦ καὶ φάγεται καρπὸν ἀκροδρύων αὐτοῦ.

Γρηγορίου. — Παράρρησις ἀσμένῃ φωνῇ, πᾶσι τοῖς οὖσι τὴν ζωὴν ἐκ τῆς ἰδίας πηγῆς ἐπιβρέουσαν ἡ Νύμφη προστίθῃσι τράπεζαν, κήπον διὰ τῶν ἐμφύχων δένδρων πεφυτευμένον· ἡμεῖς δὲ τὰ δένδρα· εἴπερ δὴ καὶ ἡμεῖς οἱ τροφὴν αὐτῷ προτεθέντες τὴν τῶν ψυχῶν ἡμῶν σωτηρίαν· κατὰ τὸ, «Ἐμὸν βρωμά ἐστιν ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς μου·» καρπὸς δὲ ἡμῶν ἡ προαίρεσις· ἐπειδὴ οὐκ ἔστιν ἡμᾶς ἄλλως ἀναληφθῆναι πρὸς τὸν Ὑψίστον, εἰ μὴ πρὸς τὸ χθαμαλότερον ἐπικληθεῖν ὁ ἀναλαμβάνων πραεὶς Κύριος· εὐκτικῶς τὸ, καταβήτω, φησὶν, ἐπιδεικνύμεν τῷ Θεῷ τῶν τῆς ἀρετῆς ἀκροδρύων τὴν εὐφορίαν.

Εἰσὶ 100ν εἰς κήπον, ἄδελφῇ μου, Νύμφῃ· ἐτρύγησα σμύρναν μετὰ ἀρωμάτων μου· ἔφαγον ἄρτον μου· ἔπιον οἶνον μου μετὰ γάλακτος μου· φάγετε, οἱ πλησίον μου, καὶ πίετε καὶ μεθύσατε, ἄδελφοί μου.

Γρηγορίου. — Ἡρμους καὶ νῦν τὸ, «Ἐγὼ σοῦ λαλοῦντος, ἰδοὺ πάραιμι·» γεγονῶς γὰρ εὐθὺς ἐν τῷ κήπῳ τῶν τῆς ἀρετῆς ἀκροδρύων ἐνεφορήθη· καὶ διήγημα τὴν εὐωχίαν ποιεῖται· εἰ τι δὲ καλὸν παρ' αὐτοῦ, καὶ τοὺς μακαρίους κήπους, τοιαῦτα φέρειν παρασκευάζει φυτὰ· τῷ μὲν γὰρ τῆς εὐωδίας τρυφῶντι σμύρνα γίνεται μετὰ ἀρωμάτων, διὰ τῆς τῶν ἐπιγείων μελῶν νεκρότητος, τὸν καθαρὸν καὶ εὐώδη μυρσφῶντι βίον, τὸν ἐκ ποικίλων τε καὶ διαφόρων τῶν τῆς ἀρετῆς ἀρωμάτων συγκεραυνούμενον· τῷ δὲ τὴν τελειοτέραν ἐπιζητοῦντι τροφὴν, ἄρτος γίνεται, οὐκ ἔτι ἐπὶ πικρίῳ ἐσθιόμενος, ἀλλ' ὅψον αὐτοῦ τὸ μέλι ποιοῦμενος· ὅταν ἐν τῷ ἰδίῳ καιρῷ ὁ καρπὸς τῆς ἀρετῆς καταγλυκαίνει τὰ τῆς ψυχῆς αἰσθητήρια· τῷ διψῶντι δὲ κρατὴρ γίνηται πλήρης οἶνου καὶ γάλακτος· πάντως δὲ οὐκ ἀγνοούμεν πῶς δένδρον ἦν σμυρνηφόρον ὁ Παῦλος· νεκρὸν ὀσμύεται τὰ μέλη, καὶ δι' ἀταθείας ἀρωματίζον ὁσμὴν τοῖς σωζομένοις ζωῆς· πῶς δὲ σιτοποιεῖ τῷ Θεῷ τὰ ἐμφύχα τοῦ κή-

non aliter enim virtute præditorum probitas apparet nisi multitudo tentationum constantiæ ingruens, patientiæ aromata torrentis instar per verba fluentia in apertum educat, et omnibus ipsos reddens manifestos efficiat sempiternos. Postea igitur Sponsum hortatur, ut in hortum descendat, odore aromatatum fruiturus, et esculento omnis generis arborei fructu. Cibum namque verus Sponsi est charitas, gaudium, pax; sed et qui pauperes pascunt cibum Christo parant: qui vero pauperes negligunt sunt siculnea infrugifera et arida.

Origenis. — Sponsa hoream increpare visa est, etc.

CAP. 7.

VERS. 1. Descendat frater meus in hortum suum, et comedat fructum pomorum suorum.

Gregorii. — O vocem liberam confideret prolata illud qui ex proprio fonte ad omnia quæ sunt vitam facit emanare. Hinc Sponsa proponit mensam, scilicet hortum propter arbores animatas plantatum. Nos autem sumus arbores, quandoquidem nos quoque sumus qui cibum ei apponimus salutem animarum nostrarum, juxta illud: «Meus cibum est, ut faciam voluntatem Patris mei». Fructus autem noster est liberi arbitrii electio. Quoniam autem fieri non potest ut aliter assumamur ad Altissimum, nisi inclinetur ad humilitatem ac depressionem qui mansuetos assumit Dominus, optando dicit ut descendat: ostendens Deo virtutis omnis generis pomorum fertilitatem.

Introivi in hortum meum, soror mea, Sponsa, messui myrrham meam cum aromatibus meis, manducaui panem meum cum melle meo, bibi vinum meum cum lacte meo. Comedite, proximi mei, et bibite, et inebriamini, fratres mei.

Gregorii. — Congruit etiamnum illud: «Te adhuc loquente dicam, ecce adsum»: statim enim ut adfuit in horto impletus fuit pomis virtutis et narratio sit convivium. Si quid autem pulchri sit, a seipso etiam beatos hortos istiusmodi plantæ proferre facit. Ei enim, cui bonus odor in deliciis est, sit myrrha cum aromatibus per terrenorum membrorum mortificationem puram et benevolentem unguenti instar excoquenti vitam ex variis et diversis virtutis aromatibus contemperatam. Perfectius autem nutrimentum quærenti sit panis, qui non amplius comeditur cum lætucis agrestibus, sed obsonium ipsi mellis efficitur, quando suo tempore fructus virtutis sensus animi afficit dulcedine. Sitiienti vero sit crater vino ac lacte plenus. Omnino autem non ignoramus quemadmodum arbor myrrham ferens erat Paulus quotidie sua membra mortificans, et per passionum vanitatem aromatizans odorem vitæ iis qui salvi sunt. Quodammodo

⁷⁰ Joan. iv, 34. ⁸⁰ Isa. lii, 6.

NOTÆ.

(60) Patrolog. t. XVII, col. 273.

autem animatæ horti plantæ Deo panem faciunt, A juxta illud : « Esurivi et dedistis mihi mandu-
care⁷⁹. » Panis autem lætitiæ est beneficentia præcepti melle conditus. Rursus quodammodo vinum fundunt florentes horti plantæ, quibus hoc dicit : Sitivi et dedistis mihi potum lacte vinum miscentes, scilicet humanæ naturæ alimento quod purum et simplex est, et vere infantile ac sine dolo, et ab omni mala causa expurgatum. Cauponium autem est vinum aqua miscere. Quod autem hic verbo amicis commendavit, hoc in Evangelii operibus perfecit, per divinum illum cibum atque potum. Ait igitur his qui per virtutem facti sunt sacrificium illa Evangelii mysteria proponens : « Comedite, proximi mei, et bibite, et inebriamini, » de tali cibo ac potu locutus ; per cujus ebrietatem a seipso quis ad diviniora excedit. Fratres autem vocat quia quicumque facit ejus voluntatem, frater et soror et mater nominatur⁸⁰.

Nili. — Audiverat Sponsus invitationem ; istius modi enim erat quæ invitabat ut non assequeretur, et ait : *Introivi in hortum meum* et quæ sequuntur. Nilo namque ad descendendum invitaverat, modestiæ curam gerens, vel potius invitati attendens dignitatem, et introitum descensum, appellans propter sponsi sublimitatem. Hic autem non descendisse, sed se inire summe dicit, descensum honorans nomine æqualitatem designante, propter ejus erga eam affectum ac dilectionem. Hortum autem præ modestia paradisi suum vocat. Non enim habuisset fructum omnis generis pomorum si hortus fuisset, paradisi enim et non horti hoc est. Merito autem sponsus cum Deus esset, ea quæ sponsæ videbantur magna, sui ipsius comparatione humilia judicans hortum vocat : recte autem non in hortum tuum, sed in *hortum meum* dixit, ipsius paradisi horti faciens. Res enim humanæ, etsi inter se mensurate luceant, cum divinis tamen ac spiritalibus comparatæ obscurantur. Per myrrham autem et aromata, passionem ac mortem, resurrectionemque describit. Myrrha enim mors est, aromata vero divinitatis efficacia quæ resurrectionem et odoris suavitatem operata est ; cæterum illud : *manducavi panem meum*, et declarat passionis voluptatem et infantilem mansuetudinem quibus flagra et opprobria cum illuderetur excepit. « Desiderio enim, inquit, desideravi manducare pascha⁸¹ » per crucem : hoc significat illud : *Manducavi panem cum melle meo* : illud vero : *Bibi vinum cum lacte meo* colaphis cæsum, illusum, arundine percussum tranquillo et æquo animo tulisse. *Comedite, proximi*, etc., fortassis ad discipulos ait, quando ipsos ad sacramentorum communionem invitavit, dicens : *Comedite corpus meum*, et bibite meum sanguinem.

Vers. 2. *Ego dormio et cor meum vigilat.*

Gregorii. — Ebrietatem consequenter somnus sequitur, ut per concoctionem deus convivis fa-

που φυτά, κατὰ τὸ, « Ἐπεινάσα, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν. » ἄρτος δὲ εὐφροσύνης ἐστὶν ἡ εὐποιία, τῇ μέλειτι τῆς ἐντολῆς γλυκαίνόμενος. πῶς δὲ πάλιν οἶνοχοεῖ τὰ εὐέρον τὸν κήπου φυτά ; πρὸς τοῦτο φησὶν, ὅτι « Ἐδίψησα, καὶ ἐποτίσατέ με, » γάλακτι τὸν τὸν οἶνον κεράσαντες, τῇ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τροφῇ, ἥτις καθαρὰ καὶ ἀπλὴ καὶ νηπιώδης ὕψους καὶ ἁδολοῦ καὶ πάσης πονηρᾶς αἰτίας κεκαθαυμένη. καπῆλων δὲ ἡ πρὸς τὸν οἶνον μίξις τοῦ ὕδατος. ὅπερ δὲ ἐνταῦθα λόγῳ τοῖς φίλοις παρεκελεύσατο, τοῦτο ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις διὰ τῶν ἔργων ἐποίησεν, διὰ τῆς θείας ἐκείνης βρώσεως τε καὶ πόσεως. Φησὶν οὖν τοῖς δι' ἀρετὴν γεγυῖσιν πλησίον, τὰ τοῦ Εὐαγγελίου μυστήρια παρατιθέμενος. « Φάγετε, οἱ πλησίον μου, καὶ πίετε, καὶ μεθύσθητε, » λέγων, ἐκ τῆς τοιαύτης βρώσεως τε καὶ πόσεως, δι' ἧς μέθης αὐτοὺς ἑαυτοῦ τις ἐξίσταται πρὸς τὰ θεϊότερα. ἀδελφούς δὲ καλεῖ, ὅτι ὁ ποιῶν τὸ θέλημα αὐτοῦ, ἀδελφός καὶ ἀδελφὴ καὶ μήτηρ ὀνόμασται.

Νελλου. — Ἦκουσεν ὁ Νυμφίος τῆς παρακλήσεως τοιαύτη γὰρ ἦν ἡ παρακαλέσασα, ὡς μὴ παρακουσθῆναι, καὶ φησὶν. *Εἰσὶν εἰς κήπόν μου*, καὶ τὰ ἐξῆς. ἐκείνη μὲν γὰρ καταβῆναι παρεκέλευσεν, ἡ μετριοφρονοῦσα, ἡ μᾶλλον πρὸς τὴν ἀξίαν ὁρῶσα καὶ τὸ ὕψος τοῦ Νυμφίου. οὗτος δὲ οὐ καταβηκέναι, ἀλλ' εἰσεληλυθέναι λέγει. τὴν κατάβασιν τῇ τῆς ἰσοτιμίας σεμνύνων ὀνόματι, διὰ τὴν πρὸς αὐτὴν διάθεσιν καὶ ἀγάπην. καὶ κήπον δὲ τοῦ παραδείσου ἑαυτῆς, ταπεινοφρονοῦσα καλεῖ. οὐ γὰρ ἂν εἶχε ἀκροδρῶν, εἰ κήπος ἐτύγχανεν ὢν. παραδείσου γὰρ καὶ κήπου τὰ ἀκροδρῶνα. αὐτὸς δὲ αὐτὸν κήπον λέγει εἰκότως θεὸς ὢν. καὶ τὰ παρ' αὐτοῖς δοκοῦντα μεγάλα, ταπεινὰ κρίνων τῇ ἑαυτοῦ παραμετρήσει. εὐ δὲ τὸ οὐκ εἰς κήπὸν σου, ἀλλ', *εἰς κήπόν μου*, τὸν ἑαυτῆς παράδεισον αὐτοῦ κήπον ποιεῖ. τὰ γὰρ ἀνθρώπινα πράγματα, εἰ καὶ αὐτὰ παραμετρούμενα λάμπει, ἀλλὰ τοῖς θεοῖς καὶ νοητοῖς παραβαλλόμενα, ἀμβλύνεται. διὰ δὲ τῆς σεμνύνης καὶ τῶν ἀρωμάτων τὸ πάθος καὶ τὸν θάνατον καὶ τὴν ἀνάστασιν ὑπογράφει. σμύρνα γὰρ ὁ θάνατος. ἀρώματα δὲ, ἡ τῆς θεότητος ἐνέργεια, ἡ τῆς ἀναστάσεως τὴν εὐωδίαν ἐνεργήσασα. τὸ δὲ, *Ἐφαγον ἄρτον*, καὶ τὰ ἐξῆς, τὴν ἔξοδον τοῦ πάθους καὶ τὴν νηπιώδη ἐπιείκειαν, μεθ' ὧν τὰς μάστιγας καὶ τὴν χλεύην ἣν ἤνεγκε χωμψοῦμενος, δηλοῖ. *Ἐπιθυμία* γὰρ, φησὶν, *ἐπεθύμησα φαγεῖν τὸ Πάσχα*. διὰ τὸν σταυρὸν, τὸ, *Ἐφαγον ἄρτον μετὰ μέλιτός μου*, δηλοῖ. τὸ δὲ, *ραπιζόμενον*, ἐμπαίζόμενον, καλὰ μὴ τυπτόμενον ἐπεικῶς φέρειν, ἔπειον οἶνον μετὰ γάλακτος μου. *Φάγετε, οἱ πλησίον μου*, καὶ τὰ ἐξῆς. τάχα τοὺς μαθητάς λέγων, ὅτε αὐτοὺς ἐπὶ τὴν τῶν μυστηρίων ἐκάλει μετουσίαν, *Φάγετε, λέγων, τὸ σῶμά μου, καὶ πίετε τὸ αἷμά μου*.

β'. *Ἐγὼ καθεύδω, καὶ ἡ καρδία μου ἀγρυπνεῖ.*

Γρηγορίου. — Ἀκολούθως διαδέχεται τὴν μέτρησιν ὁ ὕπνος, ὡς ἂν διὰ τῆς πίψεως ἀναδοθεῖ τῷ τοῖς ἡτοι-

⁷⁹ Math. xlv, 55.

⁸⁰ Math. xii, 50.

⁸¹ Luc. xlv, 15.

τοῦτον εἰς ἐξέλιαν ἡ δύναμις· διὰ τοῦτο μετὰ τὴν πανδαίσίαν ἐκείνην, ἐν τῷ ὕπνῳ ἡ Νύμφη γίνεται· ἕως δὲ τις ὁ ὕπνος, καὶ τῆς φυσικῆς συνηθείας ἀλλότριος· ἐφ' ὧν γὰρ ὁ νοῦς μόνῃ τῇ θεωρίᾳ τοῦ ὄντος εὐφραίνεται, οὐδὲν τῶν αἰσθητηρίων παρενοχλούμενος, ὡς ὕπνῳ τινὲ πάρετος ἡ τοῦ σώματος γίνεται φύσις πάσης σαρκικῆς κατακοιμισθείσης κινήσεως· δι. τῆς γὰρ οὗτης ἡμῖν ἡδονῆς, τῆς μὲν ἐν ψυχῇ δι' ἀπαθείας, τῆς δὲ διὰ ἀπαθοῦς ἐν σώματι, ἥνπερ ἂν ἡ προαίρεσις ἐληται, αὕτη κατὰ τῆς ἐτέρας ἔχει τὸ κράτος· διὰ τοῦτο ἡ ψυχὴ, ὅταν μόνῃ τῇ θεωρίᾳ τοῦ ὄντος εὐφραίνεται, πρὸς οὐδὲν ἐργήγορε τῶν ἐνεργουμένων καθ' ἡδονὴν δι' αἰσθησεως· ἀλλὰ πᾶσαν σωματικὴν κατακοιμίσαα κίνησιν, γυμνῇ τε καὶ καθαρῇ τῇ διανοίᾳ τῆς θείας ἐργηγόρσεως, δέχεται τοῦ Θεοῦ τὴν ἐμφάνειαν.

(61) Τὸν ἐν τοῖς σωματικοῖς εἶναι πειρασμοῖς, καθεύδειν λέγει· ὡς γὰρ ὁ βαπτισθεὶς τῷ ὕπνῳ, ἀγρυπνοῦσαν ἔχειν τὴν καρδίαν οὐ δύναται, οὕτως ὁ ἐμβαθύνων ταῖς σωματικαῖς ἀσχολίαις, αἰσθησὶν τῆς φωνῆς τοῦ Νυμφίου λαμβάνει. Εἰς γὰρ πολυμέριμον ψυχὴν φωνὴ οὐ φθάνει Θεοῦ· αὕτη δὲ οὕτως ἐκάθεινεν ὡς αἰσθῆσθαι τῆς τοῦ Νυμφίου φωνῆς· τὸ ἐπιπύλαιον γὰρ καὶ χρεῖωδες τῆς σωματικῆς ἀσχολίας ἑαυτῇ ἐμφαίνει· μνημὴ γὰρ Θεοῦ, νηφάλιον ποιεῖ· καὶ μετρία ἐστὶ τῶν ἀναγκαίων φροντίς· φωνεῖ δὲ ὁ λόγος, ὅταν ὥσπερ ἡχῶς τις ἀδιόρθωτος προσπέσῃ τῇ ψυχῇ νόημα· κρούει δὲ ἐπὶ τὴν θύραν, ὅταν ἡ ἐπαπόρησις τὴν λύσιν εὐαγγελίζεται· εἰσέρχεται δὲ ὅταν σαφῶς θεωρηθῇ τὸ ἀπορηθὲν, καὶ τρανὸν ἐξέλκται τὸ νόημα τὸν τύπον.

Κυρίλλου καὶ Φιλωνος. — Ἐν τῷ σταυρῷ φησι τὸν ὑπὲρ ἀνθρώπων ἀναδεχόμενος θάνατον· ἀγρυπνεῖ δὲ ἡ καρδιά, καθὼς Θεὸς τὸν ᾅδην ἐσκόλευσεν.

Φωνὴ τοῦ ἀδελφίδου μου κρούει ἐπὶ τὴν θύραν.

Γρηγορίου. — Ἡ μαρτυρηθεῖσα τοσαῦτα ὅσα ἐν τοῖς φθάσις ἐπῆνεσεν ὁ λόγος, καὶ γνοῦσα πολλάκις ἦδη τὸν Νυμφίον, ὡς νῦν αὐτῇ πρῶτον ἐμφανίζομένου διάκειται. Εἰ γὰρ καὶ ἔγνων ὅσον κατελῆφεν, ἀλλ' ἀπειροπλάσιον τὸ μήπω κατεληγμένον· ὥσπερ γὰρ εἰ τις πλησίον γένοιτο πηγῆς, θασμάσεις μὲν τὸ ἀπειρον ὕδωρ, οὐ μὴν ἐπὶ ὅλον ἐωρακέναι τὸ ὕδωρ· πῶς γὰρ τὸ ταῖς λαγόσι τῆς γῆς κρυπτόμενον; ὥστε καὶ ἐπὶ πολὺ παραμένει τῷ βρῦοντι, ἀεὶ ἐν ἀρχαῖς ἐστὶ τῆς θεωρίας τοῦ ὕδατος· οὐ γὰρ παύεται τὸ ὕδωρ ἀεὶ τε βλεῖν καὶ ἀεὶ τοῦ βρῦειν ἀρχόμενον. Οὕτως ὁ πρὸς τὸ θεῖον ἐκεῖνο καὶ ἀόριστον κάλλος βλέπων, ἐπειδὴ τὸ πάντοθεν εὐδισκόμενον, καινότερον τε καὶ παραδοξότερον πάντως παρὰ τὸ ἦδη κατεληγμένον ὁρᾷται, θαυμάζει μὲν τὸ ἀεὶ προφαίνόμενον, οὐδέποτε δὲ ἵσταται τῆς ἰδεῖν ἐπιθυμίας διὰ τὸ πάντως τοῦ ἐωρακένου, μέγαλοπρεπέστερον εἶναι τὸ προσδοκώμενον· ὅθεν εἰ καὶ ὠρθη, ὡς μήπω φανείς, διὰ φωνῆς αὐτοῦ τὴν ἐμφάνειαν ἐπαγγέλλεται.

culas ad bonam habitudinem. Propterea post illud epulum Sponsa tenetur somno. Est autem alienus quidam hic somnus, et a consuetudine naturali remotus. In quibus enim mens sola contemplatione ejus quod est delectatur, a sensibus minime perturbata, tanquam somno quodam tenetur corporis natura, omni carnali motu sopito; nam cum in nobis duplex sit voluptas, altera quidem in anima per impatibilitatem, altera vero per affectionem in corpore, quantacunque liberum arbitrium elegerit, ea dominatur in alteram. Propterea quando anima delectatur sola ejus quod est contemplatione, ad nihil vigilat eorum quæ ad voluptatem fiunt per sensum, sed omni corporeo motu sopito, nuda et pura mente per divinam vigiliam Dei suscipit apparitionem.

Nili. — In corporalibus versari tentationibus hoc vocat dormire, quemadmodum enim somno immersus non potest habere cor vigilans: sic qui corporeis immersus est occupationibus sensum vocis Sponsi non accipit. Nam in animam multis curis intricatam vox Dei non pervenit. Hæc autem sic dormiebat ut sponsi vocem perciperet. Perfunctoriam enim et necessitate tenus corpoream suam insinuat occupationem. Memoria enim Deisobriū reddit, moderata rerum necessariorum cura: sonat autem sermo cum velut echo quædam inarticulata, incidit animo sensus. Pulsat vero ad ostium quando dubitatio solutionem annuntiat. Intrat vero quando id quod dubium erat clare fuerit perspicuum et sensus perspicuam figuram acceperit.

Cyrelli. — Dormit in cruce pro hominibus mortem suscipiens: cor vero vigilat, in quantum ut Deus infernum spoliavit.

Vox fratruelis mei pulsat ad ostium.

Gregorii. — Quæ tot testimonia acceperat quæ in præcedentibus oratio insinuavit; et jam sæpe Sponsum agnoverat, ita se gerit ac si jam primum ipsi appareret. Etsi enim agnoverit quantum comprehendit, sed infinitiplicitas nondum comprehensa est. Quemadmodum enim si quis fonti proximus sit, mirabitur quidem infinitam aquam, non tamen dixerit se totam aquam conspexisse; quomodo enim viderit quod est occultum in lumbis terræ? Adeo ut etiamsi diu maneat ad aquam salientem, est semper in principiis contemplationis aquæ. Non enim cessat aqua, et semper fluens et incipiens scaturire. Sic qui ad illam divinam et non spectabilem aspiciit pulchritudinem, quandoquidem quod jugiter invenitur, recentius et admirabilius omnino cernitur quam id quod est jam comprehensum, miratur quidem id quod semper apparet; nondum autem desistit a desiderio videndi, quia quolibet quod cernitur est magnificentius quod exspectatur.

NOTÆ.

(61) Hæc in C. V. Gregorii nomen retinent dum in C. B. sancto Nilo inscribuntur.

PATROL. GR. LXXXVII.

Unde licet visus sit, quasi necdum apparuisset, A Ὡς οὖν φωνοῦντος καὶ κρούοντος πρὸς τὴν ὑπακοὴν διατίσεται.

tanquam vocem emittenti et pulsanti ad obediendum assurgit.

Philonis. — Indulgens autem auditui quietem, audit per vocem adsonans verbum, quando resurgens astitit discipulis januis clausis.

Aperi mihi, soror mea, proxima mea, columba mea, perfecta mea, quia caput meum repletum est rore et cincinnati mei guttis noctis.

Gregorii. — Magno Moysi per lucem primum apparuit Deus in rubo, deinde per nubem cum eo loquitur. Denique cum jam esset sublimior Deum videt in caligine. Quod autem per hoc discimus est huiusmodi: Primus recessus a falsis et errantibus de Deo opinionibus, est transitus a tenebris ad lucem. Propinquior autem occultorum consideratio, quæ per ea quæ apparent manuducit animam ad ininspectabilem naturam, est veluti quædam nubes adumbrans quidem quidquid cernitur; sed ad id quod absconsum est videndum manuducens. Anima autem quæ per hæc quoad fas est naturæ humanæ inferioribus relictis tendit ad superna, versatur in adytis divinæ cognitionis, divina caligine undique intercepta: in qua quolibet quod cernitur et comprehenditur foris relicto, animæ contemplationi solum restat id quod ininspectabile et incomprehensibile existit; in quo est Deus. Erat igitur aliquando etiam Sponsa nigra obscuris dogmatibus obtenebrosa: sed fonti lucis per mysticum osculum os admove re desiderans, pulchra fit et ignorantiae nigredinem aqua abluit. Deinde velut equa currens, et tanquam columba volans, prius quidem cum desiderio sub umbra mali quiescit, malum pro nube nominans id quod obumbrat. Nunc autem a divina nocte jam circumdatur, in qua Sponsus quidem accedit, sed minime apparet, ut præsentis suæ sensum aliquem anima præbet. Nam verbum tangit conjecturalem arcanorum cogitationem, hoc enim ostium est per quod introducit id quod quæritur: effugit autem evidentem mentis comprehensionem ininspectabilitate naturæ apertum. Stans ergo extra naturam nostram veritas, per cognitionem ex parte, sicut dicit Apostolus, in figuratis quibusdam locutionibus et ænigmatibus mentis nostræ pulsant ostium dicens: *aperi*; et cum adhortatione suggerit modum quo oporteat aperire ostium, veluti præbens quasdam claves, nempe pulchra hæc nomina, per quæ aperitur id quod est clausum. Claves enim plane sunt horum nominum significationes, quæ occulta aperiant. Nempe soror et proxima, et columba, et perfecta. Si vis enim, inquit, *aperiri ostium et attolli portas animæ tuæ ut rex gloriæ ingrediat, ut*

(62) Ἐνδοῦσα δὲ ταῖς ἀκοαῖς ἡσυχίαν, ἀκούει τοῦ διὰ τῆς φωνῆς προσηχίσαντος λόγου, ὅτε ἀναστὰς ἐπέστη τοῖς μαθηταῖς τῶν θυρῶν κεκλεισμένων.

Ἄνοιξόν μοι, ἀδελφὴ μου, πλησίον μου, περὶ στερά μου, τελεία μου, ὅτι ἡ κεφαλὴ μου ἐπλήσθη δρόσου, καὶ οἱ βόστροχοί μου ψεκάζων νυκτός.

Φίλωνος (63). — Τῷ μεγάλῳ Μωσῇ διὰ φωτός πρότερον ἐνεφανίσθη Θεὸς ἐπὶ βάτου· εἶτα διὰ νεφέλης αὐτῷ διαλέγεται· εἶτα ὑψηλότερος ἤδη γενόμενος, ἐν γνόφῳ Θεὸν βλέπει· ὁ δὲ διὰ τούτων μανθάνομεν, τοιούτων ἐστίν. Ἡ πρώτη ἀπὸ τῶν ψευδῶν καὶ πεπλανημένων περὶ Θεοῦ ὑπολήψεων ἀναχώρησις, ἡ ἀπὸ τοῦ σκότους εἰς φῶς ἐστὶ μετέστας· ἡ δὲ προτεχέστερα τῶν κρυπτῶν κατανόησις, ἡ διὰ τῶν φαινομένων χειραγωγούσα τὴν ψυχὴν πρὸς τὴν ἀόρατον φύσιν, ὅσον τις νεφέλη γίνεται, τὸ φαινόμενον μὲν ἅπαν ἐπισκιάζουσα, πρὸς δὲ τὸ κρυφίον βλέπειν τὴν ψυχὴν χειραγωγούσα· ἡ δὲ διὰ τούτων ὁδεύουσα πρὸς τὰ ἄνω ψυχῇ, ὅσον ἐφικτόν ἐστι τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, καταλιπούσα ἐντὸς τῶν ἀδύτων τῆς θεογνωσίας γίνεται· τῷ θεῷ γνόφῳ πανταχόθεν διαληφθεῖσα, ἐν ᾧ τοῦ φαινομένου τε καὶ καταλαβανομένου παντός, ἔξω τοῦ καταλειφθέντος, μόνον ὑπολείπεται τῇ θεωρίᾳ τῆς ψυχῆς, τὸ ἀόρατόν τε καὶ ἀκατάληπτον ἐν ᾧ ἐστὶν ὁ Θεός· ἦν οὖν ποτε καὶ ἡ Νύμφη μέλαινα τοῖς ἀσπιότοις δόγμασιν, τῇ δὲ πηγῇ τοῦ φωτός διὰ τοῦ μυστικοῦ φιλήματος προσαγαγεῖν τὸ σῶμα ποτήσασα, καλὴ γίνεται, καὶ τὸ μέλαν τῆς ἀγνοίας ἀπέκλυσεν ὕδατι. Εἶτα ὡς ἵππος δραμούσα, καὶ ὡς περισσότερὰ διαπτάσα, πρότερον μὲν τῇ σκιᾷ τοῦ μήλου μετ' ἐπιθυμίας ὑπαναπαύεται, μῆλον ἀντὶ νεφέλης τὸ ἐπισκιάζον κατονομάζουσα. Νῦν δὲ ἡδὴ ἀπὸ τῆς θείας νυκτός περιέχεται· καὶ ἦν ὁ Νυμφίος παραγίνεται μὲν, οὐ φαίνεται δέ· ἀλλ' αἰσθῆσιν τινα τῆς παρουσίας δίδουσι τῇ ψυχῇ· ἄπτεται δὲ τῆς σωματικῆς τῶν ἐναρέτων διανοίας ὁ λόγος· αὕτη γὰρ θύρα δι' ἧς εἰσικίχεται τὸ ζητούμενον· ἐκφεύγει δὲ τὴν ἐν ἀρχῇ κατανόησιν, τῷ ἀοράτῳ τῆς φύσεως κρυπτόμενος. Ἐξω τοίνυν ἐστῶσα τῆς φύσεως ἡμῶν ἡ ἀλήθεια, διὰ τῆς ἐκ μέρους γνώσεως, καθά φησιν ὁ Ἀπόστολος, ἐν ὑπονοήσεσι τοῖς καὶ αἰνίγμασι, θυροκρουεῖ τὴν διάνοιαν, Ἄνοιξόν, λέγουσα· καὶ μετὰ τῆς προτροπῆς ὑποτιθεμένη τὴν τὴν τρόπον, ὅπως ἀνοίγῃται προσήκει τὴν θύραν, ὅσον τινας [κλειδας] ὀρέγουσα τὰ καλὰ ταῦτα ὀνόματα, δι' ὧν τὸ κεκλεισμένον ἀνοίγεται· κλειδες γὰρ εἰσιν ἀντικρυς αἱ τῶν ὀνομάτων ἐμφάσεις τὰ κρυπτὰ διανοίγουσαι. Ἀδελφὴ καὶ πλησίον καὶ περισσότερὰ τελεία· εἰ γὰρ Βούλει σὺ, φησὶν, ἀνοίγῃται τὴν θύραν, καὶ ἐπαρθῇαι τῇ ψυχῇ σου τὰς πόλεις ἵνα καὶ εἰσέλθῃ ὁ βασιλεὺς τῆς

NOTÆ.

(62) Hæc Gregorio dat C. 7., Philoni autem tribuit C. B.

(63) C. B. Γρηγορίου.

δόξης, χρῆσι ἀδελφῶν μου γενέσθαι ἐν τῷ τὰ θελή-
ματά μου ποιεῖν. Χρῆ δὲ καὶ προσεγγίσει καὶ πλη-
σίον γενέσθαι, καὶ ἐν τῇ φύσει τῆς περιστερᾶς ἔχειν
τὸ τέλειον· τοῦτο δὲ ἐστὶ, τὸ ἀνελλιπὴ καὶ πεπλη-
ρωμένην εἶναι πάσης κακίας [ita cod. Vat.; C. B.
ἀκακίας] καὶ καθαρότητος· ταῦτα δὲ γενομένη ἐσται
σοι κέρος ἐκ τοῦ εισδίζεσθαι· ἢ ἐκ τῆς κεφαλῆς
μου ὁρός, ἥς πλήρης εἰμι, ἥτις ἰσότης ἐστὶ, κατὰ
τὸν Προφήτην· καὶ αἱ ψευδέες τῆς νυκτός· ἐπεὶ
μὴ δύνατον τὸν ἐντὸς τῶν ἀδύτων γενόμενον, διδρῶ
τινὶ τῆς γνώσεως ἐντυχεῖν· ἀλλ' ἀγαπῶν εἰς λεπταῖς
τισι καὶ ἀμυδραῖς διανοαῖς ἐπιψεκάζει τὴν γνώσιν
αὐτῷ ἢ ἀλήθειαν τῆς λογικῆς σταγόνας ἀπορρέουσας·
βοστρούχους γὰρ αὐτοῦ τῆς κεφαλῆς ἀπαιωρῆσθαι φη-
σι, προφῆτας, ἀποστόλους, εὐαγγελιστάς· οἵτινες
ὅσον ἐχώρουν, ἐκ τῶν σκοτεινῶν τε καὶ ἀποκρύφων
καὶ ἀόρατων θησαυρῶν ἀρυόμενοι, ἡμῖν μὲν ποταμοὶ
γίνονται πλήρεις ὑδάτων, ὡς δὲ πρὸς τὴν ὄντως ἀλή-
θειαν ὁρῶντες εἰσι ψεκᾶδες.

Νείλου. — Ὁρόσον καὶ ψεκᾶδες νυκτός, τάχα τὰς
ἀπὸ τῆς Ἰουδαϊκῆς ἀγνοίας ἐπ' αὐτὸν ἐρχομένας κα-
λεῖ. Εἰ γὰρ καὶ ἐπαινέται ἡ ὁρῶσις ἐν τῇ Γραφῇ,
ἀλλὰ μετὰ προσθήκης τῆς ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου· ἥς
πλησθεῖσαν τὴν ἑαυτοῦ κεφαλὴν ὁ Νυμφίος ἀπομάζει
ζητεῖ ἐν τῷ οἴκῳ τῆς Νύμφης γενόμενος· οἶκος δὲ
τῆς Νύμφης, ἡ τὸ ἐκάστου τῶν ποιημάτων ἡγεμο-
νικὸν, ἡ αὐτὴ ἡ Ἐκκλησία· εἰ δὲ τις ἴδῃ βούλεται
πῶς ἀπὸ τῆς Ἰουδαϊκῆς βλάβης ψεκᾶδες ἀπομάσσει
τῆς κεφαλῆς τοῦ Νυμφίου ἢ Νύμφης, βλέπετω τὸν
ληστὴν πῶς μετὰ τὰ ἐνείδῃ τῶν ἀρχιερέων καὶ γραμ-
ματέων βοᾷ τὸ *Μρήσθητι*· θεραπευτικὴ γὰρ ἡ δόξα
αὐτῇ τῇ· δυσφημίας ἐκείνης.

Ὀριγένους. — Ἀναγκαίως ἡ τοῦ, *μοι, προσθήκη,*
κ. τ. λ. (64).

Υ. Ἐξεδυσάμην τὸν χιτῶνά μου, πῶς ἐνδύ-
σομαι αὐτόν; ἐνψύμην τοὺς πόδας μου, πῶς μο-
λυνῶ αὐτούς;

Γρηγορίου. — Καλῶς ἤκουσεν τοῦ κελεύσαντος
ἀδελφῶν αὐτὴν καὶ πλησίον καὶ τελείαν καὶ περιστε-
ρὰν γενέσθαι· ἵνα διὰ τούτων εἰσοικισθῇ τῇ ψυχῇ ἡ
ἀλήθεια. Ἐποίησε γὰρ ἅπερ ἤκουσεν, ἐκδυσαμένη τὸν
δερμάτινον χιτῶνα, ὃν μετὰ τὴν ἀμαρτίαν περιεβά-
λετο· καὶ ἀπονεύσασα τὴν πόδων τὸ γυῖδες ὧ ἐνει-
λήθη, ἀπὸ τῆς ἐν παραδείσῳ διαγωγῆς εἰς γῆν ἀνα-
λύσασα, διὰ τούτων ἤνοιξεν ἐπὶ τὴν ψυχὴν τῷ λόγῳ
τὴν εἰσόδον. Οὐκοῦν ὁ τὸν παλαιὸν ἀπεκδυσάμενος
ἀνθρώπων, ὃ ἐστὶν ἡ ἀμαρτία καὶ ὁ θάνατος, καὶ διὰ
τοῦ βαπτίσματος περιελὼν τῆς καρδίας τὸ κάλυμμα,
τῶν τε ψυχικῶν βάσεων ἀποκλείσας τὸν ῥύπον ἤνοιξε
τῷ λόγῳ τὴν εἰσόδον, ὃν ἔνδον γενόμενον ἐνδύεται·
Ἰησοῦς δὲ ἐστὶ τὸ ἔνδυμα· ἢ δὲ περὶ τοῦ μηκέτι τὸν
ἀποβληθέντα χιτῶνα πάλιν ἐπαναλαβεῖν, εἰτ' οὐκ μὴ
ἐπιστρέψαι εἰς τὰ πρῶν τῆς Νύμφης, ὁμολογία,
ἀνοίγει τῷ Νυμφίῳ τὴν θύραν πρὸς εἰσόδον τοῦ ἁγία-
σμοῦ· καὶ μὴδὲ δύο χιτῶνας ἔχειν, ἀρκεῖσθαι δὲ τῷ
ἐνι, κατὰ τὸν δοθέντα νόμον τοῖς μαθηταῖς· ὃν διὰ
τῆς ἀνωθεν γεννήσεως ἀνακαινισθεῖσα, μετημύρι-
σται.

A oportet te sororem meam fieri voluntates meas
faciendo. Sed et oportet appropinquare ac prox-
imam fieri, et habere in natura columbæ perfectio-
nem: hoc autem est nulla in re deficere, et esse
plenam omni innocentia et puritate. Hæc autem
effecta, ex eo quod me admiseris et introduxeris;
lucrifacies rorem ex capite meo quo sum plenus
(quia est curatio secundum prophetam) et *guttas*
noctis; quia fieri non potest ut qui ingressus fue-
rit adita, imbre quopiam cognitionis potiat, sed
præclare cum eo agetur. Si exilibus quibusdam et
obscuris sententiis cognitionem ejus veritas irroret;
per virus sanctos et divinos defluente gutta ratio-
nis. Cincinnos enim ab ejus lapide pendentes dicit
prophetas, apostolos, evangelistas; qui quantum
capere poterant ex obscuris, occultis et inaspecta-
bilibus thesauris haurientes, nobis quidem sunt
fluvii pleni aquis: si rei autem spectetur veritas
sunt guttæ roris.

Nili. — Roris guttas noctis forte vocat, eas quæ
ignorantia Judaica ad ipsum veniunt. Etsi enim in
Scriptura ros laudet, attamen cum appositione
de cælo, quo cum repletum haberet caput suum
Sponsus, abstergere illud quærit in domo Sponsæ
existens. Domus autem Sponsæ vel uniuscujusque
fidelium, mens est, vel ipsa Ecclesia. Si quis verò
videre velit quomodo Judaicæ noxæ guttas a Sponsi
capite abstergat Sponsa, aspiciat latronem quomodo
post principum sacerdotum et scribarum opprobria
clamet illud *Memento*. Hæc ipsa namque gloria
infamiam illam curabat.

Origenis. — Istud mihi necessario appositum
fuerit verbo *aperi*, etc.

Vers. 3. Exui tunicam meam, quomodo induam
illum? Lavi pedes meos, quomodo inquinabo illos?

Gregori. — Recte audivit eum qui jussit eam
fieri sororem, et proximam, et perfectam, et co-
lumbam, ut veritas per hæc ad animam introducatur.
Fecit enim quæ audivit, ut quæ exuerat pel-
liceam illam tunicam quam induerat post pecca-
tum, et a pedibus abluerit terrenas illas sordes
quibus erat involuta, ex quo a vita quam in pa-
rado egerat, in terram reversa fuit, propterea verbo
aditum ad animam aperuit. Itaque qui veterem
hominem, id est peccatum et mortem exuit, et per
baptismum abstulit cordis velum et animæ pedum
sordes abluit, is verbo ingressum aperuit, quod
intus existens induit. Jesus autem est indumen-
tum. Cæterum illa Sponsæ professio de rejecta
tunica non amplius resumenda, sive quod ad
pristinam non esset reversa, ostium Sponsi ape-
rit ad ingressum sanctimonix; quodque non sibi
habitura duas tunicas, unica contenta congruenter
legi datæ discipulis, quam per regenerationem re-
novata induit, et nequaquam peccati tunicam de-

NOTÆ.

super indutura sit. Quæ est enim societas obscuro et tenebricoso indumento cum luminoso et experti materiæ? sed neque postquam pedes lavit rursus, et incessu terrenas sordes admittit. Neque enim Moyses in ascensu Terræ sanctæ, cum pedes mortuo pellium indumento exuisset, narratur illud amplius resumpsisse, neque postquam vestem sacram, juxta figuram sibi in monte ostensam, afflabre construxisset, ullum ornamentum adhibuit pedibus. Sed sacerdotalis pedis ornamentum erat nuditas. Oportet enim sacerdotem semper ingredi super terram sanctam, quam cum pellibus mortuis ascendere nefas est. Idecirco etiam Dominus discipulis interdicit calceos ⁸², quando eos jubet non ire in viam gentium, sed per viam sanctam incedere. Non ignores autem viam sanctam, per quam discipuli currere jubentur, cum didiceris ab eo qui dicit: « Ego sum via ⁸³, » quam non licet tangere eum qui mortui hominis non solvit indumentum. Quia igitur hanc viam ingressa est Sponsa, in qua ambulantibus pedes aqua Dominus abluit, et extergit linteo quo cinctus est. Est autem Domini cingulum vis quædam purificans. Idecirco pedes abluta semetipsam in via regia custodit, neque ad dexteram neque ad sinistram deflectens, ne alterutram ad partem exorbitans, luto pedem suum inquinet. Intelligis autem quid per hoc significetur, nimirum animam quæ semel per baptismum calceos solverit. Proprium enim baptizantis opus est calceamentorum corrigiam solvere, id quod Joannes in solo Domino se facere non posse protestabatur. Quomodo enim solvisset eum qui ne in principium quidem corrigiæ peccati se induerat? Hæc igitur pedes abluit, una cum calceamentis omnes terrenas sordes abiciens: itaque servat in via erratica pedes suos impollutos.

Nili. — Non recusat solvi secundum moralem intelligentiam, sed considerat laborem quem sustinuit ut a sollicitudinibus mundanis tunicam suam solveret, utque contractas ex terrenis conversationibus animæ sordes, ratiocinandi vi deponeret, et inquinari rursus tergiversatur; solvi quidem cupiens, sed eos pedes qui a terra recesserant inquinari non sustinens. Cæterum periculis quoque non vacat cunctatio solutionis ut sequentia declarant, quando enim bonum fit, sed oscitanter, non est expers reprehensionis, non diligenter operanti tarditatem deputans damnationi.

VERS. 4. Fratruelis meus misi manum suam per foramen, et venter meus conturbatus est super eum.

Philonis. — Dicit autem de conspectu: Dixit etenim Dominus Thomæ: « Mitte digitos tuos in vestigium clavorum ⁸⁴. » Digitum autem myrrhæ pleni: sciebant idem corpus quod sepultum est surrexisse.

αστο· καὶ μηδὲ μὴ ἐπειδύσασθαι τὸν τῆς ἁμαρτίας χιτῶνα· τίς γὰρ κοινωνεῖ τῷ σκοτεινῷ ἐνδύματι, πρὸς τὸ φωτισθεῖς τε καὶ αὐλόν; οὐδὲ τοὺς πόδας νύμφη πάλιν τῇ βίβει τὸν ἐκ τῆς γῆς μολυσμὸν παραδέχεται. Οὐδὲ γὰρ Μωϋσῆς ἐν τῇ τῆς ἁγίας γῆς ἐπιβάσει τὴν δερματίνην νεκρώσειν τῶν ποδῶν ἐκβαλὼν, ἀνελιφέναι ταύτην αὐτῷ· ἰσθόρηται· οἷός γάρ τὴν ἱερὰν ἐσθῆτα, κατὰ τὸν ἐν τῷ ὄρει δευχθέντα τύπον φιλοτεχνήσας, τοῖς ποσὶ τίνα κ' ὄσμον ἐπετεχνήσας· ἱερατικὸν δὲ ποδὸς ἡ γυμνότης· γέγονε κίσμων· χρὴ γὰρ αἰεὶ βαίνειν ἐπὶ τῆς ἁγίας γῆς τὸν ἱερέα, ἥς μετὰ νεκρῶν δερμάτων ἐπιβατεύειν οὐ θέμις· διὰ τοι τοῦτο καὶ τοῖς μαθηταῖς ὁ Κύριος ἀπαγορεύει τὰ ὑποδήματα· ἐπειδὴ κελεύει αὐτοὺς εἰς ὁδὸν ἐθνῶν ἢ πορεύεσθαι, ἀλλὰ διὰ τῆς ἁγίας ὁδοῦ προΐναι. Οὐκ ἄγνοεῖς δὲ πάντως τὴν ἁγίαν ὁδόν, δι' ἣς οἱ μαθηταὶ τρέχειν κελεύονται, μαθὼν παρὰ τοῦ εἰπόντος· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός· » ἥς οὐκ ἔστιν ἀφασθαι, μὴ ὑπολυσάμενον τὴν τοῦ νεκροῦ περιβολήν. Ἐπεὶ οὖν ἐν ταύτῃ ἐγένετο τῇ ὁδῷ ἡ Νύμφη, ἐν ἣ τῶν δι' αὐτῆς περιπατούντων ὁ Κύριος νίπτει τοὺς πόδας τῷ ὕδατι, ἐκμάσσει τῷ λεντίῳ ὃ διεξώσαστο· δύναμις δὲ ἐστὶ καθάρτικὴ τὸ τοῦ Κυρίου διαζώσασμα. Διὰ τοῦτο καθαρθεῖσα τοὺς πόδας ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς βασιλικῆς ἐκυτὴν φυλάττει, οὐκ ἐκκλίνουσα εἰς δεξιὰ ἢ ἀριστερὰ, ἵνα μὴ καθ' ἑτέρον ἐξω τῆς ὁδοῦ παρενεγκοῦσα τὸ ἔγχος, μολύνῃ τῷ πληρῷ τὸν πόδα. Νοεῖς δὲ πάντως τὸ διὰ τῶν εἰρημένων δηλούμενον, ὅτι ἅπας διὰ τοῦ βαπτίσματος ὑπολυσάμενη τὰ ὑποδήματα (διον γὰρ τοῦ βαπτίζοντος ἔργον, τὸ λύειν τοὺς ἱμάτια· τῶν ὑποδημάτων· ὅπερ Ἰωάννης ἐπὶ μόνου τοῦ Κυρίου μὴ δύνασθαι ποιῆσαι διεμαρτύρατο· πῶς γὰρ ἂν ἔλυσεν τὸν μηδὲ τὴν ἀρχὴν τῷ ἱμάντι τῆς ἁμαρτίας ἐνδεεμένον;) αὐτὴ τοὺς πόδας ἐνέψατο, πάντα γῆινον ρύπον συναποβαλοῦσα τοῖς ὑποδήμασι· φυλάσσει τὸν οὖνον ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς πεπλανημένης τὴν βᾶτιν ἀμολύντον.

Nellev. — Οὐ τὸ ἀνοῖξαι παραιτεῖται κατὰ τὴν ἡθικὴν ἔννοιαν· ἀλλ' ἔννοεῖ τὸν πόρον οὐν ὑπέστη, ἵνα ἀποδύσθαι τὸν τῆς κοσμικῆς μερίμνης χιτῶνα· καὶ ἵνα τὸν ἐκ τοῦ ἐπιπορεύεσθαι τοῖς γῆινους προσγεγόμενον τῷ λόγῳ ρύπον τῆς ψυχῆς ἀποβῇ· καὶ μολυνθῆναι πάλιν ὀκνεῖ, ἀνοῖξαι μὲν βουλομένη, μολῶναι δὲ τοὺς ἅπας τῆς γῆς ἀναχωρήσαντας οὐ καταδεχομένη πόδας. Ὅμως οὐκ ἀκίνδυνος πρὸς τὸ ἀνοῖξαι ἡ μέλλησις, ὥς δηλοῖ τὰ ἐπιφερόμενα· κἂν γὰρ γένηται τὸ καλὸν, μεθ' ὑπερθέσεως δὲ, οὐκ ἔξω ἐστὶ μέμφεως· κατὰ γινωσκὶν τὸν δκνον, τῷ μὴ σπουδαίῳ; ἐνεργήσαντι· ψηφισόμενον.

δ'. Ἀδελφιδός μου ἀπέστειλε χεῖρα αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἐπῆς· καὶ ἡ κοιλία μου ἐθροίσθη ἐπ' αὐτόν.

Φίλωνος. — * Λέγει δ' ἂν ἀπὸ τῆς ὀπῆς· ἐπειπερ ἔλαγα τῷ Θωμᾷ, ἢ Βίλλε τὸν δάκτυλόν σου εἰς τοὺς τύπους τῶν ἔλκων· δάκτυλοι μὲν σμύρναν πλήρεις· ἔγνωσαν ὅτι τὸ σῶμα τὸ ταφέν, αὐτὸ καὶ ἀνέστη.

⁸² Matth. x, 10. ⁸³ Joan. xiv, 6. ⁸⁴ Joan. ix, 27.

Γρηγορίου. — Πάλιν ὑπερκαιμένης ἀναβάσεως ἅπταται ἡ καθαρθεῖσα ψυχὴ· μηκέτι φωνῆς τὴν καρδίαν θυροκρουστούσης, ἀλλ' αὐτῆς τῆς θείας χειρὸς ἐπὶ τὰ ἐντὸς παρεισδύσεως· ἀνοίγει τὴν θύραν περιελομένη τὸ τῆς καρδίας κάλυμμα· διέσχισε τὰς θύρας τὸ τῆς σαρκὸς παραπέτασμα· πᾶσα ἡνόλη τῆς ψυχῆς ἡ πύλη, ἵνα εἰσέλθῃ ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης· ἀλλ' ἀπεδείχθη τῆς ψυχῆς ἡ εὐρυχωρία μικρά τις ὁπή. δι' ἧς οὐκ αὐτὸς ὁ Νυμφίος, ἀλλ' ἡ χεὶρ αὐτοῦ μόγις ἐγχῶρει· ὥστε δι' αὐτῆς ἐπὶ τὰ ἐντὸς γενέσθαι, καὶ ἁψασθαι τῆς ἐπιθυμούσης τὸν Νυμφίον εἶναι· ἡ τοσοῦτον ἐκέρθανε μόνον, ὅσον γινώσκει ὅτι ἡ χεὶρ οὕτω δὲ σκοπῆσθαι. Ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ, δύο φύσεων οὖσα μεθύριος, ὧν ἡ μὲν ἀσώματος ἐστὶ καὶ νεκρὰ, ἡ δὲ ἑτέρα σωματικὴ καὶ ὠκύδης καὶ ἄλογος, ἐπειδ' ἂν τάχιστα τῆς πρὸς τὸν πατρὸς καὶ γεῶδης βίον σχέσεως ἐκκαθαρθεῖται δι' ἀρετῆς, ἀναβλέψῃ πρὸς τὸ συγγενὲς καὶ θεϊότερον, οὐ παύεται διερευνομένη καὶ ἀναζητοῦσα τὴν τῶν ὄντων ἀρχὴν. Πᾶντα δὲ περιεργαζομένη, ὥστε ἀπολαύειν τὸ ζητούμενον, ὅρον ποιεῖται τῆς καταλήψεως τοῦ Θεοῦ τὴν ἐξέργειαν, τὴν μέχρις ἡμῶν κατιοῦσαν, ἧς διὰ τῆς ζωῆς ἡμῶν αἰσθανόμεθα· οἷον ὅρα τὸ κάλλος τοῦ οὐρανοῦ, τῶν ἀστέρων τὴν ποικιλίαν, τὰς πολυειδεῖς τῶν ζώων φύσεις, τὰς τε τῶν φυτῶν ἰδέας, καὶ τὰ λοιπὰ πάντα, ἵνα μὴ καθ' ἑναστος λέγω, δι' ὧν ἡ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ δεικνύται. Ταῦτα τοίνυν ὁρώσα διὰ τοῦ θαύματος τῶν φαινομένων, ἀναλογίζεται τῇ διανοίᾳ τὸν διὰ τῶν ἔργων νοούμενον· ἴσως γὰρ κατὰ τὸν αἰῶνα τὸν μέλλοντα ἐτέρως γνωσόμεθα τὴν τοῦ ἀγαθοῦ φύσιν, καὶ τρανωτέρως καταληφόμεθα τὸ εἶδος τῆς ἀφθάρτου μακαριότητος· τέως δὲ ἀγαπητὸν τῇ ψυχῇ, ἡ ἐμφαινόμενη τοῖς οὖσιν ἐνέργεια· ἧς ἐρμηνεύεται χεὶρ τροπικῶς, ἣν ἀπέστειλε διὰ τῆς ὁπῆς· οὐ γὰρ ἐχώρει ἡ ἀνθρωπίνη πενία τὴν ἀόρατον καὶ ἀπερίληπτον φύσιν ἐν ἑαυτῇ δεῖξασθαι· πᾶσα δὲ αὐτῆς ἡ διανοητικὴ δύναμις, ἥτις ἐστὶ κοιλία, ἐθροβήθη συγκινηθεῖσα πρὸς τὸ θαῦμα τῶν διὰ τῆς θείας χειρὸς ἐνεργουμένων· ὧν ἡ κατανόησις ὑπερκαιμένη τῆς ἀνθρωπίνης δυνάμεως, τὸ ἀκατάληπτον τῆς τοῦ ἐνεργούντος φύσεως δι' ἑαυτῆς ἐρμηνεύει· πᾶσα γὰρ ἡ τῶν ὄντων κτήσις τῆς χειρὸς ἐκείνης ἔργον ἐστὶ, κατὰ τὸ, « Ἡ χεὶρ μου ἐποίησε ταῦτα πάντα. » Εἰ οὖν τὰ τῆς ἐνεργείας ἐκείνης καταλαβεῖν ἔργα οὐ χωρεῖ, πῶς τὴν ὑπερκαιμένην τοῦτων καταλήψεται φύσιν; Τάχα δὲ καὶ τοῦτο δηλοῖ, ὅτι ἡ τῶν πάντων ποιητικὴ χεὶρ διὰ σαρκὸς ἡμῖν ἐπιφανεῖσα, ὁρήσειν ἐποίησε καὶ ξενισμὸν ταῖς ψυχαῖς· πῶς Θεὸς ἐν σαρκί; πῶς λόγος, σὰρξ; πῶς ἐν παρρησίᾳ τόκος; καὶ τὰ λοιπά. Ὅτε γὰρ ἐπὶ γῆς ὤφθη ὁ Κύριος καὶ ταῖς ἀνθρώποις συνανεστέραν, τότε καθαρὸν τε καὶ ἅγιον τοῦ Νυμφίου κάλλος, διὰ τῆς τῶν ἐνεργειῶν χειρὸς, ἤγουν τῆς τῶν θαυμάτων δυνάμεως ἐγνωρίσαμεν.

et inter homines versatus est, puram et immateriatam sponsi puchritudinem, per manum operationum sive miraculorum virtutem cognovimus.

(65) Ταῦτα πύσχει, ἐπει μὴ προθύμως ὑπάρχουσε

Isa. xviii, 66.

Gregorii. — Rursum anima purgata superiorem attingit gradum ascensionis; non jam amplius voce ostium cordis pulsante, sed ipsa manu divina per foramen ad interiora penetrante. Aperit enim ostium ablato cordis operculo, disrumpit ostium, id est carnis velamentum, aperta fuit tota animæ porta, ut introiret Rex gloriæ. Sed patens portæ latitudo ostensa est parvum quoddam foramen, per quod non ipse Sponsus, sed ejus manus vix adeo processit, ut per ipsam ingressa sit, et videndi Sponsum tetigerit desiderium, quo vix tantum lucri fecit, ut cognosceret illam esse manum desiderati. Quæ autem sit manus ista consideramus. Anima humana cum sit in confinio duarum naturarum quarum altera quidem est incorporea et intelligens, altera vero corporea et materialis et expers rationis, quando primum purgata ab ea quæ est ad crassam et terrenam vitam habitudine aspexerit per virtutem ad id quod est cognatum et divinum, non cessat perscrutari et inquirere eorum quæ sunt principium. Cum autem curiose laboravit ut quæsito fruatur, terminum comprehensionis Dei facit illam operationem quæ ad nos usque descendit, quam per vitam nostram sentimus; verbi gratia, videt cœli pulchritudinem, astrorum varietatem, multiformes animalium naturas et plantarum species, cæteraque omnia, ne recenseam singula per quæ operatio Dei ostenditur. Hæc igitur aspiciens per miraculum eorum quæ apparent, mente versat et considerat eum qui ex operibus quod sit, intelligitur; forte autem in futuro sæculo aliter boni naturam cognoscemus, et incorrupte beatitudinis speciem clarius perspicimus. Interim accepta est animæ illa quæ in rebus apparet operatio quam tropice manum interpretamur quam misit per foramen. Non enim potuerit tenuitas humana inaspectabilem et incomprehensibilem in se recipere naturam. Omnis autem ejus facultas intelligendi, quæ venter est, commovebatur ad miraculum eorum quæ per manum divinam aguntur, quorum consideratio humanam superans facultatem per se interpretatur comprehendere et capi non posse naturam ejus qui operatur. Nam universa eorum quæ sunt creatura est opus manus ejus, juxta illud: « Manus mea fecit hæc omnia »⁶⁵. Si ergo opera illius operationis comprehendere non valet, quomodo comprehendet naturam hisce superiorem? Fortassis vero etiam hoc declarat, nempe manum conductricem omnium per carnem nobis apparentem consternationem quamdam et admirationem rei novæ in animis excitasse qui Deus in carne sit; qui Verbum caro factum; qui partus in virginitate, et reliqua existant. Quo enim tempore conspectus in terra Dominus

Nili. — Hæc patitur quia non prompte obediuit

NOTE.

(65) Hæc in C. V. Gregorii nomen retineat, in C. B. autem Nilo tribuantur.

verbo: ut ostendatur etiam esse quantivis pretii A Deo, cum remissionem sectans et excidens despiciatur et pœnæ capiat experimentum. Misit enim, inquit, manum correctricem immorigerorum et percussit me, ita ut anxietate venter conturbaretur. Quamobrem quoque post disciplinæ sensum diligentius virtutem solvi, et quia non ex libera electione, sed ex necessitate hoc faciebam, manus meæ stillabant myrrham, id est mortuam, ut sic dicam, operationem. Quidquid enim involuntarie fit mortuum, et vivificæ voluntatis expers est. Potest autem fieri ut quis prospere agens negligat mandata; quando autem experimentum cœperit disciplinæ, statim Deum quærat. Verum is qui non ad ea quæ fiunt, sed facientis affectum attendit, pertransiit et declinavit. Quapropter benevole ex- cepit eam ut quæ omnia administret: tum quia ab urbis custodibus vulnerata, deserta esset, tum quia virginalis pudicitiae velamen quod operimentum appellat, amisisset.

VERS. 5. *Surrexi ego aperire fratri mei manus meæ stillaverunt myrrham, et digiti mei myrrham plenam.*

Gregorii. — Accepi, inquit, vim resurrectionis, ex eo quod mortificaverim membra mea quæ sunt super terram istam, eamque membrorum mortificationem sponte mea instituerim. Stillaverunt enim manus meæ myrrham, id est, animæ motiones electrices ex sese stillant myrrham, non aliunde accipientes, sed ex libera mea electione: ita ut in omnibus meis virtuti consentaneis conatibus quos digito vocavit, hæc animi affectio indeficiens conspicitur: sic ut non moriatur quidem intemperantiæ, vivat autem superbiæ, aut iracundiæ, aut avaritiæ vel alicui istiusmodi. Non potest is qui male vivit digitos suos myrrha refertos ostendere. Non enim elucet in omnibus studiis et actionibus extinctio mali: cum enim sit in nobis alia quidem vita cassa et materialis et gravis; alia vero spiritalis ac levis; in medio stans libera nostra electio, cuicunque tandem parti sese adjunxerit, illi adversus alteram victoriam largitur, et si in una vixerit, alteri omnino moritur.

Super manus pessuli [VERS. 6.], *aperui ego fratri mei.*

Gregorii. — Ad tantam magnitudinem evecta nondum cognovit quemadmodum oportet nosse, neque se comprehendisse arbitratur, sed adhuc ad superiora currit, ad anteriora sese extendens⁸⁸. Etenim quæ myrrha plena facta est, omnibus vitæ studiis mortificatum in se malum indicans et spontaneum virtutis cultum ea ipsa re demonstrans, quod ex se manus ipsius myrrham distillent, manus suas claustrum attigisse ait, sive opera sua prope accessisse ad angustam illam et arctam viam, cujus clavem Verbum ipsum tradit eis qui Petro similes sunt. Aperit autem sibi regni ostium,

τῷ λόγῳ· ἵνα δειχθῇ, ὅτι καὶ ὁ πολυτίμιος Θεὸς. ἀνεσιν διώκων, καὶ ἀναπεπτωκώς, κατὰφρονεῖται, καὶ τιμωρίας πείραν λαμβάνει. Ἀπέστειλε γάρ, φησί, τὴν παιδεύουσαν τοὺς ἀπειθεῖς χεῖρα, καὶ κατέπλεξε· ὡς ἐκ τῆς ἀγωνίας θρονηθῆναι τὴν κοιλίαν. Διὸ καὶ σπουδαιότερον μετὰ τὴν τῆς παιδείας αἰσθησιν ἀνέστην ἀνοῖξαι· καὶ διὰ τὸ μὴ ἐκ προαιρέσεως, ἀλλ' ἐξ ἀνάγκης τοῦτο ποιῆσαι, αἱ χεῖρές μου ἔσταξαν σμύρναν, τὴν νεκρὰν, ὡς εἰπεῖν, ἐνέργειαν· πᾶν γὰρ τὸ ἀπροαιρέτως γινόμενον, νεκρὸν ἐστὶ καὶ θελήματος ζωτικῷ ἄμοιρον· ἐστὶ γὰρ εὐδοκούμενόν τινα καταφρονεῖν τῶν ἐντολῶν, ὅταν δὲ πείραν λάβῃ παιδείας, εὐθύς ζητεῖ τὸν Θεόν. Ἄλλ' ὁ προσέχων οὐ τοῖς γινόμενοις, ἀλλὰ τῇ ποιούσῃ διαθέσει, παρῆλθε καὶ ἐξέκλινεν ἐκ μεταμέλειας, τῇ προθέσει παρὼν· οὐκοῦν ἐδεξιώτατο ὡς πάντα περιελθοῦσαν αὐτὴν· καὶ διὰ τὸ ἐγκαταλειφθῆναι τραυματισθεῖσαν ὑπὸ τῶν φυλασσόντων τὴν πόλιν δυνάμεων, καὶ τὴν καλύπτραν τῆς παρθενικῆς αἰδοῦς, ὅπερ θέριστρον ὀνομάζει, ἀφαιρεθεῖσαν.

ε'. Ἀρέστην ἐγὼ ἀνοῖξαι τῷ ἀδελφιδῷ μου· χεῖρές μου ἔσταξαν μύρα, δάκτυλοι μου σμύρναν πλήρη.

Γρηγορίου. — Ἐλαβον, φησίν, δύναμιν ἀναστάσεως διὰ τοῦ νεκρῶσάι μου τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς ἐκουσίως μοι τῆς τῶν μελῶν ἐνεργηθείσης νεκρώσεως· ἀπέρρεον γὰρ αἱ χεῖρες σμύρναν, αἰτινές εἰσιν αἱ ἐνεργητικαὶ τῆς ψυχῆς κινήσεις, ἀφ' ἑαυτῶν στάζουσιν τὴν σμύρναν, καὶ οὐκ ἄλλοθεν, ὑποδεξάμεναι, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐμῆς προαιρέσεως· ὡς ἐν πᾶσι τοῖς κατ' ἀρετὴν ἐπιτηδεύμασιν, ἅπερ δακτύλους ὀνόμασεν, ἀνελλιπῇ τὴν τοιαύτην ἐνορᾶσθαι διάνοιν· ὡς μὴ θεθνᾶναι μὲν ἀκολασίᾳ τυγλόν, ζῆν δὲ τύφῳ ἢ θυμῷ, ἢ φιλοχρημασίᾳ, ἢ τινι τούτῳ· οὐ κακῶς ζῶντος οὐκ ἐστὶ πλήρεις τοὺς δακτύλους ἐπιτεῖξαι τῆς σμύρνης. Οὐ γὰρ διὰ πάντων φαίνεται τῶν ἐπιτηδεύματων ἡ τοῦ κακοῦ νέκρωσις· οὕσης γὰρ διπλῆς ἐν ἡμῖν τῆς ζωῆς, τῆς μὲν παχέας καὶ ὕλικῆς καὶ βαρείας, τῆς δὲ νοερᾶς καὶ κούφης, μέσον ἀμφοῖν ἐστῶσα ἡ αὐτεξούσιος ἡμῶν προαίρεσις, ἐν ᾗ ἂν μέρει γένηται, τοῦτ' εἰδῶσι κατὰ τοῦ ἄλλου τὰ νικητήρια· καὶ ἐν ᾗ ἂν ζῇ, τῇ ἐτέρᾳ πάντως ἀποθνήσκει.

Ἐπὶ χεῖρας τοῦ κλειθροῦ, [ς']. ἤνοιξα ἐγὼ τῷ ἀδελφιδῷ μου.

Γρηγορίου. — Πρὸς τοσοῦτον μέγεθος ἐπαρθεῖσα, οὐπω ἔγνω καθὼς δεῖ γινῶναι· οὐδὲ λογίζεται καθ' ἑαυτὴν κατελιγμένη, ἀλλ' ἔτι πρὸς τὸ ὑπερκείμενον τρέχει, τοῖς ἐμπροσθεν ἑαυτὴν ἐπεκτείνουσα. Ἡ γὰρ πλήρης γενομένη τῆς σμύρνης, πᾶσι τοῖς τοῦ βίου ἐπιτηδεύμασι τὴν πρὸς τὸ κακὸν ἐπισημαίνουσα νέκρωσιν· καὶ τὸ ἐκούσιον τῆς ἀρετῆς διὰ τὸ οἰκοθεν ἀποστάξαι τῶν χειρῶν τὴν σμύρναν· ἀψασθαι, φησί, τὰς χεῖρας αὐτῆς τοῦ κλειθροῦ, ἥγουσιν τὰ ἔργα αὐτῆς ἐγγίσει τῇ στενῇ καὶ τεθλιμμένῃ ὁδῷ τῆς τοῦ κλειθροῦ ἐγγχειρίζει τοὺς κατὰ Πέτρον ὁ λόγος· ἀνοίγει τοῖνον ἑαυτῇ τῆς βασιλείας τὴν θύραν, διὰ τε τῶν

⁸⁸ Ephes. iii, 15.

γερῶν ἅ τὰ ἔργα δηλοῦσι, καὶ διὰ τοῦ κλειθροῦ τῆς Α nempe per manus quæ opera significant et per claustrum fidei; nam per utraque hæc clavis regni in nobis a sermone paratur.

Ἀδελφιδός μου παρήλθε· ψυχὴ μου ἐξῆλθεν ἐν λόγῳ αὐτοῦ.

Fratruelis meus transiit; anima mea egressa est in sermone ejus.

Γρηγορίου. — (66) Ὅτε ἤλπισε κατὰ Μωσέα γνωστῶς ἵδῃν τὸν ποθοῦμενον, τότε παρήλθε τὴν κατάληψιν αὐτῆς ὁ ζητούμενος· παρήλθε δὲ, οὐ καταλιπὼν τὴν ἐπομένην αὐτῷ ψυχὴν, ἀλλὰ πλέον αὐτὴν ἐφέλκόμενος· ἡ γὰρ ἀπὸ τοῦ ἐν ᾧ ἔσμεν ἔξοδος, τῶν ὑπερχεμένων ἀγαθῶν εἰσόδος γίνεται. Αὐτὴν οὖν ἐξῆλθεν ἡ ψυχὴ τὴν ἔξοδον, ὁδηγῶ κεχρημένη τῷ λόγῳ εἰπόντι, ὅτι· « Ἐγώ εἰμι ἡ θύρα καὶ ἡ ὁδός· καὶ ὅτι δι' ἐμοῦ ἐάν τις εἰσέλθῃ, διελεύσεται καὶ ἐξελεύσεται. »

Gregorii. — Cum ad exemplum Moysis speraret videre desideratum, tum perceptionem ejus præterit is qui quærebatur. Præterit autem non deserens sequentem se animam, sed magis ipsam attrahens. Nam egressio ex eo in quo sumus, ingressio est ad bona supra nos posita. Hanc igitur egressionem egressa anima Verbo usa duce quod dixit: « Ego sum ostium et via, et per me si quis introierit, ingreditur et egreditur⁶⁶. »

Ὀριγένους. — Ἦνίκα ἐφάσεν ἡ Νύμφη τὸ κλειθρον, κ. τ. λ. (67).

Origenis. — Quando perveniet Sponsa ad pessulum, etc.

Ἐζήτησα αὐτόν, καὶ οὐχ εὑρόν· ἐκάλεσα αὐτόν, καὶ οὐχ ὑπήκουσέ μου.

Quæsi eum et non inveni eum, vocavi eum et non obaudiit me.

Ὀριγένους. — Συνεχῶς ἡ ψυχὴ, κ. τ. λ. (68).

Origenis. — Perpetuo anima Sponsi verbum quærit, etc.

Γρηγορίου. — Ὅτε ἀνέστη διὰ τοῦ θανάτου, ὅτε ἐπληρώθη τῆς σμύρνης, ὅτε προσήγαγε τῷ κλειθρῷ διὰ τῶν ἔργων τὰς χεῖρας, καὶ εἰσποικίσασθαι τὸν ποθοῦμενον ἤλπισε, τότε ὁ μὲν παρέρχεται, ἡ δὲ ἐξέρχεται, οὐκ ἔτι μένουσα ἐν οἷς ἦν· οὐδὲ γὰρ ἐν τῷ καταλαμβάνεσθαι τὸ μέγεθος τῆς Θείας γνωρίζεται φύσει, ἀλλ' ἐν τῷ παρίναί· πᾶσαν καταληπτικὴν φαντασίαν καὶ δύναμιν· ἡ γὰρ ἐκδοῦσα ἤδη τὴν φύσιν ψυχῇ, ὡς ἂν μηδενὶ τῶν συνήθων πρὸς τὴν γυνῶσιν τῶν ἀοράτων κωλύοιτο, οὕτε ζητοῦσα τὸ μὴ εὐρισκόμενον ἵσταται, οὕτε καλοῦσα τὸ ἀνεκφώνητον παύεται· πῶς γὰρ ἂν καὶ εὐρεθῇ, ὅταν νύκει τῶν εὐρεθέντων οὐδέν· οὐ τόπος, οὐ σχῆμα, οὐ χρῶμα, οὐ ποσότης, οὐ περιγραφή, ἀλλὰ πάσης καταληπτικῆς ἐφ' ὁδοῦ ἐστὶν ἐξώτερον· ἐζήτησα τοίνυν αὐτόν διὰ τῶν εὐρετικῶν τῆς ψυχῆς δυνάμεων· ἐν λογισμοῖς καὶ νοήμασι, καὶ πάντων ἐξώτερον ἦν, τὸν προσεγγισμὸν τῆς διανοίας διαδιδράσκων· καὶ ἐκάλουν ὅση δύναμις, ἐπινοοῦσα φωνάς· ἐνδεικτικὰς τῆς ἀφράστου μακαριότητος· ὁ δὲ κρείττων ἦν τῆς τῶν σηματομένων ἐνδείξεως.

Gregorii. — Posteaquam per mortem surrexit, posteaque per opera manus claustrum admovit, sequē intronissuram desideratum speravit, tum demum ille quidem præterit, hæc vero egreditur, non amplius manens in iis in quibus erat; non enim in percipiendo divinæ cognoscitur naturæ magnitudo, sed in prætereundo omnem comprehendendi imaginationem ac facultatem. Nam anima quæ extra naturam suam jam egressa est, ne ab ulla re consueta impediatur in cognitione rerum sub aspectum non cadentium neque inquirendi hoc quod non inveniebat sinem facit, neque vocare desinit quod cæteroqui nullius efferrī voce potest. Nam quo pacto inveniri posset quem nihil eorum quæ reperta sunt indicat, non locus, non figura, non color, non quantitas, non circumscriptio, sed est extra omnem comprehendendi viam ac modum: quæsi ergo eum per illas facultates quæ inveniendi vi præditæ sunt, per ratiocinationes et cogitationes. At extra hæc omnia positus erat, accessum mentis propiorem effugiens:

et vocavi quantum potui excogitando voces quibus ineffabilis illa beatitudo commonstraretur, sed major erat omni indicio significationum.

ζ'. Εὐροσάν με φύλακες οἱ κυκλοῦντες ἐν τῇ πόλει· ἐπάταξάν με, ἐτραυμάτισάν με, ἤραν τὸ θέριστρον ἀπ' ἐμοῦ φύλακες τῶν τειχέων.

Vers. 7. Invenierunt me custodes qui circumvenit in civitate, percusserunt me, vulneraverunt me, abstulerunt peplum a me custodes murorum.

Γρηγορίου (69). — Ταῦτα ἴσω; ὁρᾷ τις τὸν ὀδυρομένης μάλλον, ἢ περ εὐφραينوμένης εἶναι τὰ ῥήματα· οὐκ ἔστι δὲ, ἀλλ' ἡ μάλλον ἐγκαυχωμένης. Εἰ μὲν γὰρ κινδυνοὶ ἔξοδος εὐρον αὐτὴν, ἢ λησταὶς αὐτὴν εὐρεθῇ λέγει, χαλεπὸν ἦν τὸ τῶν τοιοῦτων αὐτὴν εὐρεμα γίνεσθαι· εἰ δὲ οἱ φύλακες αὐτὴν εὐροσαν οἱ κυκλοῦντες ἐν τῇ πόλει, μακαριστὴ ἔστι τῆς εὐρέσεως· ἡ γὰρ ἀπὸ τῶν φυλάκων εὐρεθῆσα ψυχὴ, ὅτιν' ἔστι· λειτουργικὰ πνεύματα, φρουροῦν-

Gregorii. — Videbuntur hæc fortassis nonnullis esse lugentis potius verba quam lætantis, ut non sunt, sed potius gloriose jactantis. Quod si enim inferni pericula eam invenissent, vel a latronibus inventam diceret, grave profecto foret illam a talibus inveniri. At si custodes eam invenerint qui circumvenit in civitate, omnino talem ob inventionem beata prædicari debet. Nam anima quæ a custodibus reperta est (qui sunt admini-

⁶⁶ Joan. x, 9.

NOTE.

(66) Scholium hoc anonymum in C. B.

(67) Patrol. XVII, col. 273.

(68) Patrol. t. XVII, col. 273.

(69) Anonyma in C. B.

stratorii spiritus custodientes civitatem quæ est anima Dei habitaculum) a latronibus perfurtum subduci nequit. Porro virga illa divina quæ per ipsam verberationem efficaciter sanat, spiritus est cujus fructus et institutio vitæ virtuti consentaneæ temperantia est: de talibus autem plagis etiam Paulus gloriando ait: « Stigmata Christi in corpore meo circumfero ⁸⁷. » indicans imbecillitatem in omni malo suam, unde etiam dixit: « Nam virtus mea secundum Christum in infirmitate perficitur. » Per tale vulnus peplum illi ademptum fuit, quo intelligitur omnis dubia et ambigua vacillansque cogitatio, ita ut jam animæ pulchritudo sit revelata, non amplius offundente illi caliginem amictu, sed pure cernat veritatem. Unde autem peplum illi quæ veterem pridem tunicam abjecerat coram iis qui humanæ animæ vias custodiunt? Manifestum utique quod a profectu. Tantum enim profecerat ut antea necdum veterem tunicam exuisse videretur: ejus enim qui semper ascendit, id quod præcesserat crassius apparet. Est autem peplum sponsale pallium quod una cum capite faciem ejus obvelat. Hoc enim etiam de Rebecca historiæ traditum est; bonum autem quod ex ejus ablacione exsistit, declaravit Paulus dicens: « Cum autem conversus fuerit ad Dominum, auferetur velamen ⁸⁸. » Porro bonum quoque est reperiri a custodibus civitatis sicut a bono illo pastore ovis et per lucernam drachma reperta est, ob quam laetantur amici et vicini omnes. Cæterum sic etiam dicere possis: quod quærens quem non reperit et vocans ineffabilem docentur a custodibus adamari ab ea quod consequi non possit, a quibus vulneratur ac verberatur desperatione desiderati. Sed tristitiæ peplum hoc ei aufertur, dum discit veram desiderati fruitionem esse semper in quærendo proficere, neque unquam in progressu cessare. Postquam hoc modo desperationis peplum ademptum fuit, infinitamque ac nullis descriptam terminis dilecti venustatem vidit, quæ per omnem sæculorum æternitatem semper major ac major esse deprehenditur: vehementiori desiderio inflammatur et cordis sui affectionem per filias Jerusalem dilecto suo indicat ac dicit.

VERS. 8. *Adjuravi vos, filie Jerusalem, in virtutibus et viribus agri, si inveneritis fratruelem meum, quid annuntiabitis ei? quoniam vulnerata charitutis ego sum.*

Gregorii. — Hæc non alia esse ab iis quæ in Evangeliiis monentur, « Non jurare omnino, sed, Est, est, Non, non ⁸⁹. » hinc patet quoniam reperitur in alia editione: Adjuravi vos per capreas et cervos, et per hæc docemur in quibus mundi hujus robur et vis consistat quæ ad confirmationem veritatis in juramento adhibentur. Duo nimirum nos cum Deo familiariter conjungunt, recta fides ac vitæ modus. Nam caprea quidem sine errore cernit,

τα τὴν πόλιν, ἥτις ἐστὶ ψυχὴ, τὸ τοῦ Θεοῦ οἰκητήριον, ὑπὸ ληστῶν κλαπῆναι οὐ δύναται· ἡ δὲ θεία βλάβος ἡ διὰ τοῦ πατάσσειν ἐνεργουσα τὴν ἱστίαν, τὸ πνευμά ἐστιν, οὐ καρπὸς καὶ ἡ παιδαγωγία τῆς ἐνσέτου πολιτείας ἐγκρατής. Ἐπειὶ δὲ ταῖς τοιαύταις πληγαῖς καὶ Παῦλος ἐγκανυχώμενος ἔλεγε: « Τὰ στίγματα τοῦ Χριστοῦ ἐν τῷ σώματι μου περιφέρω· δεικνύς τὴν ἐν παντὶ κακῷ ἀσθένειαν· διὸ καὶ λέγειν εἶχεν· Ἡ γὰρ κατὰ Χριστὸν δύναμις μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται, εἴτ' οὖν ἐν ἀρετῇ, διὰ τοῦ τοιοῦτου τραύματος, ἡ τοῦ θέριστρον γέγονεν αὐτῇ ἀφαιρέσις· ἥτις νοῦτο ἂν πᾶσα διατάζουσα τε καὶ κραδαινόμενη διάνοια, ὡς ἀνακαλυφθῆναι τῆς ψυχῆς τὸ κάλλος, μὴ ἐπισκοτοῦντος ἐτι τοῦ ἐπιβλήματος, ἀλλὰ καθαρῶς πρὸς τὴν ἀληθειαν βλέπειν. Πόθεν δὲ τὸ θέριστρον τῇ ἀποβαλοῦσῃ τὸν παλαιὸν φόβον, πρὸς τῶν ἐπιτηρούντων τῇ ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ τὰς διόδους; ὁρῶν ὡς ἀπὸ τῆς προκοπῆς. Καθάρθη γὰρ τοσούτον, ὡς πρὸ τούτου δοκεῖν, οὕτως ἀποδεύσθαι τὸν παλαιὸν χιτῶνα· τοῦ γὰρ κατὰ Θεὸν ἀναβαίνοντος ἀεὶ πρὸ τοῦ παχύτερον. Τὸ δὲ θέριστρον, περιβάλοιον νυμφικόν, συγκαλύπτει αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν καὶ τὸ πρόσωπον· τοῦτ' ἂν καὶ περὶ Ῥεβέκκας ἰστέρηται· τὸ δὲ ἐκ τοῦ ἀφαιρεθῆναι αὐτῆς, ἔδειξεν λέγων ὁ Παῦλος· Ὅταν δὲ ἐπιτραφῇ πρὸς Κύριον, περιαιρεῖται τὸ κάλυμμα. Καλὸν δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ καλοῦ ποιμένος πρόβατον· καὶ ἡ ὁραχὴ ἐπὶ τοῦ λύχνου, ἐφ' ἣ χαίρουσι πάντες οἱ φίλοι καὶ γείτονες. Εἴποις δ' ἂν καὶ οὕτως, ὡς ζητοῦσα δὴ οὐχ εὔρεα καὶ καλοῦσα τὸν ἄρρῆτον, διδάσκειται διὰ τῶν φαλάκων, ὡς τοῦ ἀνεφίκετου ἐρᾶ· δι' ὧν πλήσσεται καὶ τραυματίζεται τῇ τοῦ ποθομένου ἀνελπιστίᾳ. Ἀλλὰ περιαιρεῖται τῆς λύπης τὸ θέριστρον τῷ μαθεῖν ὅτι προκόπτει ἀεὶ διὰ τοῦ ζητεῖν· καὶ τὸ μηδέποτε τῆς ἀνόδου παύεσθαι, τοῦτό ἐστιν ἡ ἀληθὴς τοῦ ποθομένου ἀπόλαυσις. Ὡς οὖν περιέλατο τῆς ἀνελπιστίας τὸ θέριστρον, καὶ εἶδα τὸ ἀόριστόν τε καὶ ἀπερίγραπτον τοῦ ἡγαπημένου κάλλος, ἐν πάσῃ τῇ αἰδιότητι τῶν ἀνθρώπων κρεῖττον ἀεὶ εὐρισκόμενον, σφοδρότερον γίνεται πόθῳ καὶ μηνύει τῷ ἀγαπωμένῳ διὰ τῶν τῆς Ἱερουσαλὴμ θυγατέρων, τὴν τῆς καρδίας διάθεσιν, καὶ φησιν·

η'. Ὁρῶσα ὑμᾶς, θυγατέρες Ἱερουσαλὴμ, ἐν ταῖς δυνάμεσι καὶ ἐν ταῖς ἰσχύσεσι τοῦ ἀγροῦ· ἔαν εὗρητε τὸν ἀδελφεόν μου, τί ἀπαγγέλητε αὐτῷ; ὅτι τετραμμένη ἀγάπης ἐγὼ εἰμι.

Γρηγορίου. — Ὅτι οὐχ ἕτερα παρὰ τὰ ἐν Εὐαγγελίοις εἰρημένα τὸ, « μὴ ὀμῶσαι ὅλως, ἀλλὰ τὸ, Ναί, ναί, καὶ τὸ, Οὐ, οὐ » ὁρῶν ἂν γένοιτο ἐκ τούτων· ἐν ἐτέρᾳ γὰρ ἐκδόσει, « Ὁρῶσα ὑμᾶς κατὰ τῶν δορκάδων καὶ τῶν ἐλάφων, εὐρέθη· καὶ διδασκόμεθα διὰ τούτων, ἐν τίσιν ἡ τοῦ κόσμου τούτου ἰσχὺς τε καὶ δύναμις· ἃ πρὸς βεβαίωσιν τῆς ἀληθείας δι' ὅρκου παρελήφθη· οὗ τοίνυν ἡμεῖς οἰκείοι τῷ Θεῷ, πιστὴς ὁρβὴ καὶ τρόπος ζωῆς· δορκὰς μὲν γὰρ

⁸⁷ II Cor. iv, 10. ⁸⁸ II Cor. iii, 13. ⁸⁹ Matth. v, 34.

ἀπλανῶς ὁρᾷ, Εἰσφορὸς δὲ τῶν ἰοδῶν ἐστὶν ἀναιρε-
τικὴ· ὑποτίθεται τοίνυν ταῖς νεάνισιν ἡ Νύμφη κά-
θαρσιν καὶ ἀληθειαν· οὕτω γὰρ τὸ ἀμετάθετον ἡμῖν
βδαιούται ὁ καὶ τὴν ἀληθειαν πιστοῦμενος ὄρκος,
ἐν ᾧ πᾶς ὁ ὁμνῶν ἐπαινεῖται κατὰ τὴν τοῦ προφή-
του φωνήν. Ἀληθῶς γὰρ ὁ ἐν ταῖς δυσὶ τοῦτοις, τὸ
ἀπαλὲς ἐν ἑαυτῷ κατορθώσας, ἐν τε τῷ λόγῳ τῆς
πίστεως, ὅταν ἀπλανῶς πρὸς τὴν ἀληθειαν βλέπῃ,
καὶ ἐν τῷ τρόπῳ τῆς ζωῆς, ὅταν παντὸς καθαρεύῃ
τοῦ ἐκ πονηρίας μολύσματος· οὗτος ὁμνῶσι τῷ Κυ-
ρίῳ μὴ ἀναβῆναι ἐπὶ κλίνης στρωμνῆς, μὴ δοῦναι
ὑπὸν τοῖς ὀφθαλμοῖς, ἕως οὗ εὗρῃ τόπον τῷ Κυ-
ρίῳ, σκηνώματα τῷ ἐν αὐτῷ οἰκοῦντι γενόμενος.
Μιθῶμεν οὖν καὶ ἡμεῖς ἐκ τῆς νύμφης, εἰ τέκνα τῆς
Ἱερουσαλὴμ ἐσμεν, ὅπως ἔστιν ἰδεῖν τὸν ποθοῦμενον·
ἐὰν γὰρ ὄρκιον ἑαυτῆς ποιήσωμεν τὸν τε πρακτικὸν
καὶ θεωρητικὸν βίον, ὀφείμεθα καθαρῶς τὸν Νυμφίον
τῆς ἀγάπης τοῖς ὁρᾶν· ὅς διὰ βέλους ἐνέλθῃσι τὸ
ἑαυτοῦ βέλος, τὴν τῆς θεότητος, φημί, κοινω-
νίαν τῇ ψυχῇ διὰ τῆς κατὰ τὴν πίστιν ἀκίδος γινο-
μένην.

Nellou. — Εἶδε τὸ σφάλμα ἑαυτῆς, καὶ τὴν ἀγα-
νάκτην ἐπέγνω τοῦ ποθομένου ἐκ πολλῆς ἀπο-
στροφῆς, καὶ ζητεῖ ὅτε δῆποτε τρόπῳ γνωσθῆναι
αὐτῷ, ποθεῖσα καὶ τὴν ὁδὸν οὗ φέρουσα τοῦ χω-
ρισμοῦ· ὅθεν ἐκείνης ἀντιλαβοῦσα παρακαλεῖ πρεσ-
βεῖσαι πρὸς τὸν Νυμφίον, καὶ δηλῶσαι τὰ παρ' αὐ-
τῆς ἐκείνῳ· αἷς πρὸ ἐλπίου σεμνυνομένη τῷ ἀξιό-
ματι. Εἰλεγεν· *Εἰσήγαγέ με ὁ βασιλεὺς εἰς τὸ τα-
μιεῖον αὐτοῦ, δεῖκνύς πῶς μέγα συνέδῳσις πεπαρ-
βρισσάμενη, καὶ πῶς πάλιν ταπεινὸν παρῆρσις
ἀφαιρέσεις.*

Φίλωνος. — Παρρησιάζεται ἡ ἀγία Ἐκκλησία
ἐν τοῖς ἑαυτοῖς τέκνοις τοῖς μάρτυσι, δι' ὧν
ἐτρώθη· καὶ φησὶν τοῖς ἀποστόλοις ταῦτα καὶ προ-
φηταῖς.

Θ. *Τι ἀδελφιδὸς σου ἀπὸ ἀδελφιδού, ἡ καλὴ
ἐν γυναιξίν;*

Nellou. — Ἀποροῦσιν αἱ νεάνιδες ὀρκισθεῖσαι,
τίς ἄρα εἴη καὶ ποταπὸς ὁ ἀγαπώμενος, ὅτι τοιούτῳ
ὀρκισθῆσαν ὄρκῳ· ὅθεν καὶ οὕτως ἀναπτρωθείσας
αὐτὰς ἰδοῦσα ἡ Νύμφη, διαγράφει τὸν ζητούμενον
χωρίζουσα τὸ κάλλος αὐτοῦ τῆς τῶν ἄλλων κοινω-
νίας, ἵνα μὴ τῶν πολλῶν εἰς λογίζεται ἁγίων,
δεικνύουσα τὴν διαφορὰν τοῦ ἑαυτῆς ἀδελφιδού, καὶ
τῶν ἀδελφιδῶν τῶν νεανίδων.

Κυρίλλου. — Ἦγουν τί πεποίηκεν ὁ ἀδελφιδὸς
σου, ἡ τί ἀπὸ ἀδελφιδού σου ἔχεις;

*Τι ἀδελφιδὸς σου ἀπὸ ἀδελφιδού, ὅτι οὕτως
ὀρκισσας ἡμῖς;*

Γρηγορίου. — Αἱ ὀρκισθεῖσαι θυγατέρες Ἱερου-
σαλὴμ, πυνθάνονται ὅποῖος ὁ χαρακτήρ τοῦ Νυμ-
φίου, ὡς εἰ περιτύχουσιν αὐτῷ ἐπίγνωσιν αὐτὸν ἐκ
τῶν περὶ αὐτοῦ δοθητομένων σημείων. Διὸ καὶ χα-
ρακτῆρα παραδίδωσιν· οὐχ ὁ ἦν ἀρχὴ· ἀρρότος
γὰρ οὐχ οἷος τε δυνάμει λόγων φανερωθῆναι· ἀλλὰ
πρὸς τὴν διὰ σαρκὸς ἐπιφάνειαν χειραγωγεῖ τὰς
παρθέλους, ὥσπερ καὶ πεποίηκεν Ἰωάννης· «Ὁ μὲν
ἦν ἀπ' ἀρχῆς, ὁ σιωπῆτας· «Ὁ δὲ ἐφώτακεν καὶ

A cervus autem bestias venenatas e medio tollit.
Itaque sponsa juvenculis proponit purgationem ac
veritatem. Sic enim firmitas in nobis stabilitur
et juramentum fidem astruit veritati, in quo
omnis qui jurat laudatur juxta prophetæ vocem.
Vero enim is qui in duobus his certitudinem sibi
comparat, nimirum in verbo fidei quando sine er-
rore respicit ad veritatem, et in ratione vivendi,
quando ab omni pravitate iniquatione purus est;
hic vero jurat Domino se non ascensurum in le-
ctum sibi stratum neque somnum oculis suis con-
cessurum, donec inveniat locum Domino, factus
tabernaculum ipsi in se habitanti. Discamus igitur
et nos ex Sponsa, si filii Jerusalem sumus, qui
desideratum cernere possimus; nam si hoc jure-
jurando nosmetipsi astrinxerimus tam ad vitam
quæ in actione quam quæ in contemplatione ver-
satur, videbimus pure Sponsam qui dilectionem
ejaculatur et profundè telum, divinitatis inquam,
suar communionem animæ infligit acumine fidei
executum.

Nili. — Novit errorem suum, dilecti sui indig-
nationem ex multa aversione agnovit et quærit
quocunque tandem modo desiderans ab ipso co-
gnosci, separationis dolorem minime ferens unde
illas rogans hortatur ut pro se legationem obeant
ad Sponsam; eique ex parte sua significant quanto
affecta fuerit honore, cum dixit: *Introduxit me rex
in cubiculum suum*, ostendens quam sit res ma-
gna conscientie fiducia, et quantum humiliet fidu-
cie ablatio.

Philonis. — Fiducialiter agit Ecclesia sancta in
filiis suis martyribus, in quibus vulnerata est, at-
que hæc dicit apostolis et prophetis.

*Vers. 9. Quid fratruelis tuus a fratrueli, pulchra
in mulieribus?*

Nili. — Quærunť adolescentulæ adjuratæ quis
tandem et qualis sit dilectus, quia tali jurejurando
adactæ sunt: unde etiam sic alatas ipsas videns
sponsa describit quæsitum, illius pulchritudinem
ab aliorum communione segregans, ne unus e
multis sanctis censeretur, declarans differentiam
fratruelis sui a cæteris fratruelibus et adolescen-
tulis.

Cyrylli. — Nimirum quid fecit fratruelis tuus?
vel quid a fratrueli habes?

*Quid fratruelis tuus a fratrueli, quia sic adjura-
sti nos?*

Gregorii. — Filie Jerusalem adjuratæ sciscitan-
tur quale sit signum distinctivum Sponsi, ut si in
ipsum inciderint, in notitiam ejus ex signis de
ipso traditis pervenire valeant. Quare et signum
tradit non quod erat in principio, hoc enim inellā-
bile, nec vi orationis manifestari potest; sed virgines
etiam ad apparitionem in carne manuducit, prout
etiam Joannes fecit silens quidem « Quod erat ab
initio, » commemorans vero studiosè illud « quod

vidimus et audivimus, et manus nostræ contrectaverunt de Verbo vitæ⁹⁹.

VERS. 10. *Fratruelis meus candidus et rubicundus, electus ex millibus.*

Philonis. — Candidus quidem propter impeccantiam, rubicundus vero propter sanguinem pro Ecclesia fusum.

Origenis. — Vel candidus quoniam Deus verus, rubicundus vero propter incarnationem.

Gregorii. — Anima perfecta etiam animabus virginibus desiderati et quæsi indicia describit, per ea quæ pro salute nostra patefacta sunt nobis, et universam Ecclesiam quasi unum Sponsi corpus efficiens, peculiarem quemdam sensum, de quolibet membro in pulchritudinis descriptione ostendit : quibus universis singulatim consideratis, elegantia corporis tota conformatur et absolvitur. Itaque a corpore instructionem auspicatur, quemadmodum et Matthæus fecit. Ne quis autem secundum carnem nativatem audiens in naturæ affectiones cogitatione impingat, idcirco illum qui carne et sanguine nobiscum communicavit, corpore quidem candidum et rubicundum esse dicit, per utraque naturam insinuans, non tamen consimili prorsus ratione in lucem editum, qua communiter homines gignuntur. Habere enim hoc eximium quod non ex concubitu natus sit, ideoque electus, ex millibus autem ex quibus homines orti sunt, et quousque veluti fluendo natura succedentium sibi per partum progrediatur. Neque enim proprie partitudo vocabulum usurpari potest de illa quæ conjugium non est experta, cujus conceptio quidem a conjunctione duorum profecta non est, partus vero minime inquinatus, parturigo doloris expers, thalamus Altissimi virtus, quasi quædam nubes virginitatem inumbrans : fax nuptialis Spiritus sancti splendor, cubile vero impatibilitas, et nuptiæ incorruptio, hujus generatio sine partitudo est, sicut et consistentia sine conjugio. Cui ad nascendum natura minime cooperata est, sed subservit. Quinimo nec ex aqua generatio partitudinis passionem exceperit, neque illa ex mortuis regeneratio, neque divinæ hujus creationis primogenitura, sed in hisce omnibus purus est a partitudo partus.

Nili. — Superius quidem membra Sponsæ descripsit, quæ diversis Ecclesiæ ordinibus congruunt: nunc autem illa Sponsi delineat, quæ nullum habent obscuritatis, siquidem Deus Verbum in his describitur. Divinæ virtutes erunt omnino in istis membris delineatæ; neque enim membrorum compositione figuratur id quod incorporeum est; sed spiritalibus actionibus quodam modo corporatum; quia sensus humanus non aliter capere divina potest. Nam quis Dei oculos aliud esse cogitet quam Intuendi vim; et manus, quam creandi et efficiendi

ἀκηκόαμεν, καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν περὶ τοῦ Λόγου τῆς ζωῆς, τοῦτο μετ' ἐπιμελείας διηγήσάμενος.

Ἦ. Ἀδελφιδός μου λευκός καὶ πυρρός, ἐκλεκτοχισμένος ἀπὸ μυριάδων.

Φίλωνος. — Λευκός μὲν, διὰ τὸ ἀναμάρτητον· πυρρός δὲ, διὰ τὸ αἷμα τὸ ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας χυθέν.

Ὀριγένους. — Ἡ λευκός, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς ἀληθινός, πυρρός δὲ διὰ τὴν σάρκωσιν.

Γρηγορίου. — Ἡ τελεία ψυχὴ ταῖς παρθένοις ὑπογράφει ψυχαῖς, τοῦ πεποιημένου καὶ ζητουμένου τὰ γνωρίσματα, διὰ τῶν ἐπὶ σωτηρίᾳ φανερωθέντων ἡμῖν· καὶ πῖσαν τὴν Ἐκκλησίαν ἐν σώμα τοῦ Νυμφίου ποθήσασα, ἰδίῳ τι νόημα δι' ἐκάστου τῶν μελῶν ἐν τῇ ὑπογραφῇ τοῦ κάλλους ἐνδείκνυται· δι' ὧν ὅλος ἐκ τῶν κατὰ μέρος θεωρουμένων τὸ τοῦ σώματος κάλλος συμπαραεικάζεται. Ἐκ τοῦ σώματος τούτου τῆς κατηχήσεως ἀρχεται, καθὰ καὶ Ματθαῖος πεποίηκεν. "Ἵνα δὲ μὴ τὴν κατὰ σάρκα τινος ἀκούων γένεσιν, πρὸς τὰ τῆς φύσεως πάθη κατολισθήσει τῇ διανοίᾳ, τούτου χάριν τὸν κοινωνήσαντα ἡμῖν σαρκὸς καὶ αἵματος, λευκὸν μὲν εἶναι φησι καὶ πυρρὸν, τὴν τοῦ σώματος δι' ἀμφοτέρων φύσιν αἰνιτομένη· οὐ μὴν ὁμοιότροπον αὐτοῦ τὴν λογίαν τῷ κοινῷ τόκῳ· ἔχειν γὰρ κατ' ἐξαιρέτην τὸ μὴ ἐκ λέχους γεγενῆσθαι· τοῦτο γὰρ τὸ ἐκλεκτοχισμένος· ἀπὸ μυριάδων δὲ τῶν ἀφ' ὧν γεγόνασιν ἄνθρωποι, καὶ εἰς ὃ προσελκύεται βέουσα, διὰ τοῦ τόκου τῶν ἐπιγενομένων ἡ φύσις. Ἐπὶ γὰρ τῆς ἀπειρογάμου τὸ τῆς λογείας ὄνομα, οὐκ ἔστι κυρίως εἰπεῖν· οὐ γὰρ ἀσυνδύακτος μὲν ἡ κυοφορία, ἀμόλυντος δὲ ἡ λογεία, ἀνώδινος δὲ ἡ ὥλη, θάλαμος δὲ ἡ τοῦ ὕψιστου δύναμις, οἷόν τις νεφέλη τὴν παρθενίαν ἐπισκιάζουσα· πυρρός δὲ γαμήλιος, ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἑλλαμψίς· κλήνη δὲ ἡ ἀπάθεια, καὶ γάμος ἡ ἀφθορσία· τούτου χωρὶς λογείας ἡ γένεσις ὥσπερ καὶ χωρὶς γάμου ἡ σύστασις· ὃ οὐχὶ συνήργησε πρὸς τὸ γενέσθαι ἡ φύσις, ἀλλ' ὑπερέτησεν· οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ ἡ ἐκ τοῦ ὕδατος γένεσις τὸ τῆς λογείας πάθος οὐ παρεδέξατο· καὶ ἡ ἐκ τῶν νεκρῶν παλιγγενεσία, καὶ ἡ τῆς θείας ταύτης κτίσεως πρωτοτοκία, ἀλλ' ἐν πᾶσι τούτοις καθαρᾷ τῆς λέχου ὁ τόκος.

Νεῖλου. — Ἀνωτέρω μὲν τὰ μέλη τῆς Νύμφης προέγραφεν, ἅτινα τοῖς τῆς Ἐκκλησίας ἐφήρμοσται διαφόροις τάγμασι· νῦν δὲ τὰ τοῦ Νυμφίου σχιαγραφᾷ, πολλὴν ἔχοντα τὴν ἀσφάλειαν. Εἰ μὲν οὖν ὁ Θεὸς Λόγος ἐν τούτοις διαγράφεται, οἷαι δυνάμεις ἔσονται πάντως ἐν τοῖς μέλεσιν ἐκεῖνοις χαρακτηριζόμεναι· οὐ γὰρ μελῶν συνθέσει σχηματίζεται τὸ ἀσώματον· ἐνεργείαις δὲ νοηταῖς ὡσανὶ σῶμα τὸ ποιούμενον, διὰ τὸ ἄλλως τὰ περὶ Θεοῦ παραδέχεσθαι, τὴν ἀνθρωπίνην οὐ πεφυκέναι αἰσθησιν. Ὁρθαλοῦς γὰρ, τί ἄλλο ὑπολάβαι Θεοῦ, ἢ τὴν ἐποπ-

⁹⁹ I Joan. 1, 1.

τικὴν δύναμιν; καὶ κοιλίαν ἣν λέγει γεννᾶν, τὸ γυνή-
σιον τῆς ὠδίνος; πόδας καὶ πορείαν ἐπίσημον, τὴν
προνοητικὴν ἐνέργειαν; ὡς ἐν ἔχνεσι τρανῶς τοῖς
κηδεμονικῶς συμβαλίνουσιν ἐκάστῳ κατ' οἰκονομίαν
τοῦ χρειτονος θεωρουμένην· ὁμοίως ἐπὶ τῶν λοι-
πῶν· εἰ δὲ ὁ Κυριακὸς ἄνθρωπος σημαίνοιτο, εἴη
ἂν κεφαλὴ, χρυσίον κεφαλὴ παρεικασμένη, ὅπερ ἐρ-
μηνεύεται· πέτρα, ὁ κορυφαίωτατος τῶν ἀποστόλων
Πέτρος· καὶ τὴν οἰκοδομὴν τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τῇ
ὁμολογίᾳ τῆς πίστεως οἰκοδομηθῆναι παρασκευάσας·
κοιλία ὁ Παῦλος, ὁ τοὺς ἐν Χριστῷ μορφουμένους
ὠδίνων· στύλοι μαρμάρειοι περὶ ὧν φησι Παῦλος,
«Οἱ δοκοῦντες στύλοι εἶναι·» καὶ ἕκαστος κατὰ τὴν
διαφορὰν τῶν λοιπῶν χαρισμάτων· ὁ μὲν σιαγόνων
ἐπέχει τόπον φουσῶν μυρεψικά, ὁ δὲ χειλέων κρί-
νοις ὁμοιοουμένων στάζουσι τὴν σμύρναν πλήρη· οἱ
τὸ χρειώδες καὶ ἐγκρατέες παραινοῦντες τοῖς ὑπ-
ηκόοις, καὶ νεκροῦν τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς. Εἴεν δ'
ἂν βόστρυχοι, οἱ τὸν ὀνειδισμὸν φέροντες τῶν Χρι-
στοῦ παθημάτων· καὶ ὀφθαλμοὶ πάλιν οἱ τὸ τοῦ
βαπτίσματος φυλάσσοντες δώρημα, καὶ ἐπὶ τὸ πλη-
ρωμα τῶν ὕδατων ἀγρύπνως καθήμενοι· νηπιάζουσι
δὲ, παιδικὴ ἡλικία. Λελοῦμένοι γάρ εἰσιν ἐν γάλακτι
καὶ καθήμενοι ἐπὶ πλῆρώματα ὕδατων· καὶ τὸ
ἀκέραιον τῆς περιστερᾶς, καὶ τὸ ἀκακὸν τῆς γαλα-
κτοτροφουμένης ἔχοντες ἡλικίας· λευκὸς δὲ ἐστὶ διὰ
τὸν ἐν ἀρχῇ Θεὸν Λόγον ὡς λεγόμενον τοῦ κόσμου·
πυρρός δὲ δι' ὃν ἀνείληπεν ἄνθρωπον, ἐκ γῆς πλα-
σθέντα πυρρόν· εἶδος δὲ ὑποραίνων, καὶ τὴν ὁσμὴν
τῆς γνώσεως φανερὰν τοῖς ἀποστόλοις δεικνύων τοῖς
τύποις τῶν ἡλίων καὶ τῇ τῆς λόγῃς ὁπῇ· καὶ ἐκλε-
κτός ἐστιν ὡς κέδρος· περὶ ὧν ἔλεγε· «Δίκαιος ὡς
φοῖνιξ ἀνθήσει, ὡσεὶ κέδρος ἡ ἐν τῷ Λιβάνῳ πλη-
θυνοῦσεται·» τὸν γὰρ φάρυγγα ἔχει γλυκασμὸν οὐ
γλυκαίνόμενον, ἀλλὰ γλυκαίνοντα· οὐ γὰρ ποιοῦται,
ἀλλ' αὐτὸ ποιεῖται ἐστίν· ἐπὶ πᾶσι δὲ ἐστὶν ὅλος ἐπι-
θυμία, οὐ μετέχων τῆς ἐξέως, ἀλλ' αὐτὸ ἐξὶς τυγ-
χάνων. Ταῦτα δὲ φησὶν ἡ Νύμφη, ἵνα δείξῃ δικαίως
ἑρῶσαν ἑαυτὴν· ἀπολογίαν τοῦ πάθους, τὸ κάλλος
τοῦ ἀγαπωμένου προβαλλομένη.

ια'. *Κεφαλὴ αὐτοῦ, χρυσίον κεφαλὴ· βόστρυχοι
αὐτοῦ, ἐλάται, μέλαντες ὡς κόραξ.*

Γρηγορίου. — Ἡ μὲν κεφαλὴ τοῦ σώματος τῆς
Ἐκκλησίας, ἡ πάσης τῆς φύσεως ἡμῶν ἀπαρχὴ
Χριστός, τὸ καθαρὸν τε καὶ πάσης ἀμειγρῆς κακίας
χρυσίον ἐστίν· τοῦτο γὰρ τὸ κεφαλὴ· βόστρυχοι δὲ
οἱ ποτε ζοφώδεις κατὰ τοὺς κόρακας· οἷς ἔργον ἐστὶ
τὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκκόπτειν, ὡς ἡ Παροιμία φησὶν·
οὗτοι ἐλάται, τὰ ὑψηλά τε καὶ οὐρανομήκη δένδρα
γενόμενοι, διὰ τοῦ ἀναδραμεῖν ἐκ γῆς πρὸς τὸ οὐ-
ράνιον ὕψος, προσθήκη τοῦ κάλλους γίνονται τοῦ
Νυμφίου τῆς θείας κεφαλῆς ἐξαρτήσαντες ἑαυτοὺς,
καὶ τῇ τοῦ Πνεύματος ἀρᾷ περισσοῦμενοι· δι'
ὧν οἶμαι δηλοῦσθαι τοὺς ἀποστόλους, ὧν τινες ζο-
φώδεις ἐν οἷς ἔπραττον ἦσαν, ὁ τελώνης, ὁ ληστής,

A potentiam; et ventrem, partus sinceritatem; pedes
et incessum, insignem Providentiæ operationem,
quasi in vestigiis perspicue sedulitatem significan-
tibus; unicuique secundum dispensationem ejus
quod melius est contemplantam. Similiter etiam
in cæteris. Si autem Dominicus homo significetur,
caput auro assimilatum fuerit Cephas, quod petra
interpretatur, summus apostolorum Petrus qui et
Cephas nominatur, et Ecclesiæ ædificium in con-
fessione fidei ædificare paravit. Venter, Paulus qui
in Christo formatos parturiebat, columnæ niarmo-
reæ de quibus Paulus ait: « Qui videbantur colum-
næ esse »⁹¹. Et unusquisque secundum reliqua-
rum gratiarum differentiam, alius quidem locum
tenet maxillarum gignentium unguentaria: alii
vero labiorum liliis assilatorum stillant myrrham
plenam, qui nimirum ad id quod utile et continens
est hortantur auditores, utque mortificent membra
quæ sunt super terram. Fuerint autem cincinni qui
opprobrium ferunt passionum Christi; et rursus
oculi qui baptismatis donum custodiunt, et super
plenitudinem aquarum vigilanter sedentium ætas
infantis ac puerilis. Nam in lacte loti sunt et
sedent super plenitudinem aquarum, atque colum-
bæ simplicitatem, et ætatis quæ adhuc lacte nutri-
tur innocentiam obtinent. Candidus porro est
propter Verbum quod in principio erat apud Deum,
et lux mundi appellatur: rubicundus vero, in quan-
tum assumpsit hominem de terra rufa formatum.
C Species autem insinuat odorem cognitionis manife-
stum cum apostolis ostendit loca clavorum, et lanceæ
foramen. Et electus est sicut cedri, de quibus dixit:
*Justus sicut palma florebit et sicut cedrus quæ
in Libano est multiplicabitur.* Guttur ejus habet
dulcedinem, non dulcoratum sed dulcoranem; non
enim qualificatur, sed ipsa per se qualitas est: in
omnibus autem est totum desiderium, non particeps
habitus, sed ipsemet per se habitus existens. Hæc
autem Sponsa dicit, ut ostendat se jure merito
amare, excusationem affectui ipsam dilecti pulchri-
tudinem prætexens.

VERS. 11. *Caput ejus aurum cephas, cincinnati
eius elatæ, nigri tanquam corvus.*

D Gregorii. — Caput corporis Ecclesiæ, totius
naturæ nostræ primitiæ, Christus, purum et nulla
malitia mistum aurum est. Hoc enim est illud *Cephas*.
Cincinnati vero tenebricosi aliquando nigri
instar corvorum, quorum opus est oculos eruere,
ut in Proverbio est, hi elatæ facti, id est sublimes
et in cælum tendentes arbores, sic dictæ quod e
terra ad cœli celsitudinem pergant. Venustatem
Sponsi accessione quadam augment, dum divino
ejus capiti sese adaptant, et spiritus aura circum-
aguntur, per quos existimo apostolos significari
quorum nonnulli ob instituta vitæ suæ caliginosi
erant, ut publicanus, latro, persecutor, consimi-

⁹¹ Galat. II, 9.

lis nigro et carnivoro atque oculorum vastatori,
principi potestatis tenebrarum,

Origenis. — Cincinni propter densitatem, etc.

VERA. 12. *Oculi ejus sicut columbæ super plenitudines aquarum lotæ in lacte, sedentes super plenitudines.*

Gregorii. — Oculi sint Ecclesiæ duces. Hujusmodi autem oculorum pulchritudo ac laus est expertis malitiæ simplicitas, quæ in illos cedit qui nondum a vita carnali polluti sunt, sed vivunt et ambulant spiritu. Etenim spiritualis et immunis a rebus crassis vita, per columbæ speciem exprimitur, eo quod Spiritus sanctus in specie columbæ apparuerit in Jordane. Quare illum qui a Deo ordinatus est, ut Ecclesiæ corporis sit oculi loco, siquidem pure speculatoris et inspectoris munere fungi velit, omnem vitiositatis glumam aqua ablueri oportet. Multas autem esse ait plenitudines aquarum, quibus istiusmodi sordes expurgentur. Quot enim virtutes, totidem sunt expiantium aquarum fontes, qui oculos semper reddant puriores, verbi gratia, temperantia lustralis aquæ fons quidam est: alius fons est humilitas, et veritas, et justitia, et fortitudo, atque istiusmodi aquæ, ex uno quidem illo fonte, sed diversis quasi fluentis in unum collectis quedam sunt plenitudo, per quam oculi ab omni vitiosa lippitudine repurgantur. Cæterum illi oculi, qui ob simplicitatem et innocentiam columbis comparantur, sunt super aquarum plenitudines: sed earum lavacrum lac esse dicit, quia solum hoc inter res humidas simulacrum aliquod et similitudinem non recipit. Neque enim Ecclesiæ præter veritatem vanum quid et erroneum quodque minime subsistat, in semetipsa repræsentat. Quod vero subjungitur, quasi lex quædam est auditoribus in quas res oculos oporteat habere intentos. Nimirum perpetuam velut assiduitatem attentionis circa disciplinas denotat illud: *Sedentes super plenitudines aquarum*; juxta similitudinem ligni « quod plantatum est secus decursus aquarum »⁹¹. Sic enim quando fructus in tempore suo producat, etiam tamus semper germinans conservabitur. Tales hic sermo vult esse inspectores ac speculatores, quos quidem munitos esse oportet divinorum dogmatum certitudine; legere autem humilitate, veluti quodam vallo vitæ suæ puritatem ac splendorem, ne trabs arrogantie in pupillæ puritatem illapsa visui sit impedimento.

Philonis. — Si corpus Christi sit Ecclesia, utique quodlibet ejus membrum erit quilibet ordo qui est in Ecclesia. Ac primum quidem patriarchæ ex quibus secundum carnem Christus est, fide illorum propter fortitudinem valido cuiusdam auro

ὁ διώκτης, κατὰ τὸ μέλαν τε καὶ σαρκοβόρον· καὶ τῶν ὀφθαλμῶν ἀφανιστικόν, τὸν ἀρχόντα τῆς ἐξουσίας τοῦ σκότους.

Ἀρχιγέρου. — Οἱ βόστροχοι διὰ τὴν πυκνότητα, κ. τ. λ. (70).

ἰβ'. Οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ὡς περιστρεφὰ ἐπὶ πληρώματα ὑδάτων, λελοιπέναι ἐν γάλακτι, καθήμεναι ἐπὶ πληρώματι ὑδάτων.

Γρηγορίου. — Εἴεν ἂν ὀφθαλμοὶ οἱ τῆς Ἐκκλησίας καθηγούμενοι· καὶ ἥς δὲ τῶν τοιοῦτων ὀφθαλμῶν καὶ ἔπιανος ἢ ἀκακία· ἦν κατορθοῦσι, μάλιστα τῷ σαρκοβῶνι βίῳ ἐμολυνόμενοι, ἀλλὰ ζῶντες καὶ στοιχοῦντες τῷ πνεύματι. Ὁ γὰρ πνευματικὸς τε καὶ ἄγιος βίος, τῷ τῆς περισσευῆς εἶδει χαρακτηρίζεται, διὰ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐν εἰδεί ὀφθῆναι περισσευῆς ἐν τῷ Ἰορδάνῃ. Χρὴ τοίνυν τὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ τῷ σώματι τῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ Θεοῦ τεταγμένον, εἰ μέλλοι καθαρώς ἐπισκοπεῖν καὶ ἐφορᾶν πᾶσαν τὴν ἀπὸ τῆς κακίας λυμην ἀποκλύζειν τῷ ὕδατι· πολλὰ δὲ τῶν ῥυπτικῶν ὑδάτων εἶναι, φησί, τὰ πληρώματα. Ὅσαι γὰρ ἀρεταί, τοσαῦται καθαρωσίων ὑδάτων πηγαι, καὶ καθαριτέρους ἀεὶ ποιοῦσαι τοὺς ὀφθαλμοὺς; ὅσον πηγὴ καθαρωσίων ὑδάτων, ἡ σωφροσύνη· ἄλλη πηγὴ ταπεινοφροσύνης, ἡ ἀληθεία τε καὶ δικαιοσύνη καὶ ἀνδρεία, καὶ τὰ τοιαῦτα, ἅτινα ὑδατὰ ἐστίν, ἐκ μιᾶς μὲν πηγῆς, διαφόρων δὲ βεβρωται εἰς ἓν ἀθροιζόμενα πλήρωμα· δι' ὃν πάσης ἐμπαροῦς λύπης γίνεται τοῖς ὀφθαλμοῖς τὰ καθαρώς. Ἀλλ' εἰσὶ μὲν ἐπὶ τὰ πληρώματα τῶν ὑδάτων οἱ ὀφθαλμοί, διὰ τῆς ἀκαραιότητός τε καὶ ἀκακίας, ταῖς περισσευῆς ὁμοιωμένοι· τὸ δὲ γάλα τούτων εἶναι· λουτρὸν φησι, ὅτι μόνον ἐν ὕγροις τούτοις εἰδῶλου τινὸς ἀνεπιθεκτον καὶ ὁμοιώματος. Οὐδὲ γὰρ ἡ Ἐκκλησία μάταιόν τι καὶ πεπλανημένον καὶ ἀνυπόστατον ἐν ἐαυτῇ σκιαγραφεῖ παρὰ τὴν ἀλήθειαν· τὸ δὲ ἐπαγόμενον, νόμος ἐστὶ τοῖς ἐπαύουσι· περὶ ἃ χρὴ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔχειν. Τὴν διηνεκὴ γὰρ προσέδοσαν τῆς περὶ τὰ καλῆματα προσοχῆς, τὸ, *Καθήμεναι ἐπὶ πληρώματι ὑδάτων*, δηλοῖ· καθ' ὁμοιότητα τοῦ ξύλου τοῦ παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων πεφυτευμένου· οὕτω γὰρ ὁ τε καρπὸς ἐπὶ τοῦ ἰδίου καιροῦ προβληθήσεται, καὶ ὁ κλάδος ἀεὶ θαλῆς φυλαχθήσεται· τοιοῦτους εἶναι βούλεται τοὺς ὁρῶντας καὶ ἐπισκοποῦντας ὁ λόγος· ὃν χρὴ προβεβληθῆναι μὲν τὴν τῶν θεῶν δογμάτων ἀσφάλειαν, ἐπικαλύπτεσθαι δὲ τῇ ταπεινοφροσύνῃ, καθάπερ τινὲ περιβολῇ τὸ καθαρόν τε καὶ σιέλθον τῆς πολιτείας· μήποτε ἡ τῆς οἰήσεως δοκὸς ἐμπεσοῦσα τῷ καθαρώ τῆς κόρης, ἐμποδὼν γέννηται πρὸς τὴν ὅρασιν.

Φίλωνος. — Εἰ σῶμα τοῦ Χριστοῦ ἡ Ἐκκλησία, εἴη ἂν αὐτοῦ ἕκαστον μέλος, ἕκαστον τάγμα τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ· καὶ πρῶτόν γε οἱ πατριάρχαι, ἐξ ὧν τὸ κατὰ σάρκα Χριστὸς, τῆς πίστεως αὐτῶν διὰ τὸ ἰσχυρὸν, ἀπεικαζόμενοι χρυσῶν τινὶ ἰσχυρῷ κατὰ

⁹¹ Psal. 1, 5.

γάρ, πέτρα ἐρμηνεύεται. Εἶτα τοὺς ἀποστόλους, ἐλάτας λέγον καὶ μέλανας, τὴν κακοπάθειαν αὐτῶν σημαίνων· καὶ ἐπιτόφθαλμος δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος δυνάμεις ἐφορῶσα τὴν Ἐκκλησίαν, ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ εἰσὶν· πληρώματα δὲ τῶν ὁδάτων τούτων ἡ ἀγάπη· ἥ ἵνα τὸ πλήρωμα τοῦ λουτροῦ τῆς παλιγγενεσίας δείξῃ καὶ ἐν τῇ τῆς κακίας λευκότητι, ἐπὶ πληρώματι τῶν Ἐκκλησιῶν καθεζομένους τοὺς ἱερεῖς.

ιγ'. Σιαγόνες αὐτοῦ, ὡς φιάλαι τοῦ ἀρώματος, φύουσαι μυρεψικά.

Γρηγορίου. — Ἀκολουθῶς ἐπαινοῦνται μετὰ τοὺς ὀφθαλμοὺς αἱ σιαγόνες· ὧν ἔργον ἐστὶ, τὸ λεπτύνειν τὴν θείαν Γραφὴν· δι' ἧς ἡ τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας συντηρεῖται δυνάμεις· ὡς εἶναι πάντα τηλαυγὴ καὶ νηπίοις κατάδηλα, καὶ δέχα τινὸς δολερᾶς κοιλότητος. Τοῦτο γὰρ ἡ φιάλη ἀντίτεται· μήτε ἄγαν βαθυνομένους τοῦ σχήματος αὐτῆς, μήτε δι' εὐθείας ἐξυπνίζοντας· ὡς μήτε κοίλον ἀκριβῶς εἶναι δοκεῖν, μήτε ἐπίπεδον. Εἰ οὖν τοιαῦτα εἰσιν αἱ φιάλαι τοῦ λόγου, οὐκ ἐκ γήϊνης ὕλης δηλονότι συστήσονται, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἀρώματος· αὐτῆς ἐστὶ ἡ φύσις ἐκείνου τοῦ ὑπὲρ πάντα τὰ ἀρώματα, καθῶς ἐν προσομίῳις φησὶν ἡ Νύμφη.

Οριγένης. — Σιαγόνες Χριστοῦ τοὺς διακονομένους λόγῳ Θεοῦ καὶ τροπῇ πνευματικῇ νοητόν, κ. τ. λ. (71).

Χελὴ αὐτοῦ, κρήνα στάζοντα σμύρναν.

Γρηγορίου. — Ἐπαινέται μετὰ τὰς σιαγόνας τὰ χεῖλη, δι' ὧν ὁ λόγος ἀρωματίζων προέρχεται. Δύο δὲ κατὰ ταυτὸν μαρτυρεῖ ἀρετὰς τῷ λόγῳ διὰ τοῦ διπλοῦ ὑποδείγματος· ὧν μὲν γὰρ ἐστὶν ἡ ἀλήθεια λαμπροτέρα τε καὶ φωτειοδὴς, ἐν τοῖς λεγομένοις θεωρουμένη ὥσπερ κρίνον, ἐτέρων δὲ, τὸ μόνον τὴν νοητὴν καὶ αἰὲν ζῶν ὑπὸ τῆς διδασκαλίας προδεικνυσθαι, διὰ τῆς τῶν νοητῶν θεωρίας, ἀπονεκρουμένης τῆς κάτω ζωῆς, τῆς διὰ σαρκὸς τε καὶ αἵματος ἐνεργουμένης. Ἡ γὰρ ἀπορρέουσα τοῦ στόματος σμύρνα, καὶ τὴν δεχομένην πληροῦσα ψυχὴν, ἐμψαίνει τὴν τοῦ σώματος νέκρωσιν· ὁ τοίνυν τέλειος καὶ καθαρὸς ὀφθαλμὸς ὁ τὴν σιαγὸνα φιάλην ποιῶν τὴν τὰ μύρα ἐξ ἐαυτῆς πηγάζουσαν, οὗτος ἀνθεῖ τὰ κρίνα τῶν λόγων διὰ τοῦ στόματος, τῶν τῇ θείᾳ κεκαλλωπισμένων λαμπρότητι· οὕτω γὰρ τοὺς δι' ἀρετῆς εὐποροῦντας ὀνομάζει ὁ λόγος· ἀφ' ὧν γίνεταί ἡ τῆς σμύρνης σταγὼν, ἀνελλιπῶς πληροῦσα τὴν τῶν δεχομένων διάνοιαν· ὅπερ ἐστὶν ἡ τῆς ὕλικῆς ὑπεροψία, διὰ τὴν τῶν ὑπερκειμένων ἀγαθῶν ἐπιθυμίαν, ἀνεργήτων τε καὶ νεκρῶν γενομένων.

Κυρίλλου. — (72) Τὰ στάζοντα σμύρναν λέγει, τὰ ὁμολογούντα χεῖλη τὸν θάνατον.

Ἀπολλινάριου. — Αὐτὸς μὲν οἷα κρίνον ἀκμάζει, ἡμῖν δὲ τὴν διὰ θανάτου πρὸς ζωὴν εἰσηγείται μετὰ θέντιν.

ιδ'. Χεῖρες αὐτοῦ τορευταί, χρυσαί, πεπληρωμέναι θαρσεύς.

A assimilata. Cephas enim *petra* interpretatur. Deinde apostolos vocat elatos et nigros afflictionem eorum significans. Cæterum septoculata Spiritus sancti virtus Ecclesiam aspiciens, oculi ejus dicuntur; plenitudines autem aquarum, horum dilectio: vel ut plenitudinem lavacri regenerationis ostendat, et in candore innocentiae super plenitudinibus Ecclesiarum sedentes sacerdotes.

VERS. 15. *Maxillæ ejus sicut phialæ aromatis germinantes unguentaria.*

Gregorii. — Consequenter post oculos laudantur maxillæ quarum munus est divinam communire Scripturam, per quam corporis Ecclesiæ vires conservantur, ut sint omnia perspicua et infantibus manifesta absque ulla fraudulenta concavitate. Hoc enim phiala insinuat cum figura ipsius non nimis profunda sit, neque se in rectum quasi resupinet, ne accurate concava videatur, neque plana. Si ergo istiusmodi sint verbi phialæ, nequaquam utique terrena constabunt materia, sed natura illis erit ex aromate, quod excellet omnia aromata ut sub initium Sponsa dicit.

Origenis. — Maxillæ intelligi debent hi qui verbo Dei ac cibo spiritali ministrant, etc.

Labia ejus lilia stillantia myrrham plenam.

C Gregorii. — Post maxillas laudantur labia, per quæ verbum aromatizans profertur. Duas autem virtutes verbo simul tribuit gemino exemplo, quorum alterum quidem veritas est, quæ in dictis et splendida et illustris conspicitur instar lilii: alterum vero quod sola intelligibilis est immaterialis vita explicetur a doctrina per contemplationem rerum quæ mente intelliguntur, extincta vita hac inferiori, cujus in carne ac sanguine vis sese excrit. Etenim ex ore distillans myrrha quæ recipientem animum replet, mortificationem carnis clare denotat. Quare perfectus ac purus oculus, qui de maxilla phialam efficit, unguenta ex eo scaturientem, hic sermonum lilia profert per os illorum qui divino splendore sunt ornati. Nam sic appellat illos qui ex virtute fragrantiam quamdam spirant, quidque myrrham distillant quæ sine defectu mentem recipientium eam replet: estque vitæ hujus corporeæ contemptus propter supernorum bonorum cupiditatem.

Apollinarij. — Stillantia myrrham vocat labia mortem confitentia: ipse quidem liliorum instar floret, nobis autem per mortem ad vitam adducit translationem.

VERS. 14. — *Manus ejus tornatæ, aureæ, impletæ Tharsis.*

NOTÆ.

(71) Patrel. t. XVII, col. 276.

(72) In C. B. hæc sub nomine Apollinarij inscribuntur cum sequente scholio.

Philonis. — Tornatæ ac perforatæ manus aureæ A sunt propter impeccantiam repletæ conversione gentium : Tharsis enim est *conversio gaudii*.

Gregorii. — Esse quidem oculi beneficium imperfectum in Ecclesiæ corpore, si manuum ab eo ministerium sit disjunctum, ab Apostolo clare didicimus, qui ait : *Non potest oculus dicere manui* : *Opera tua non indigeo* ²². Nam tum maxime vis oculorum conspicitur, cum ipsa opera oculorum acumini testimonium perhibent ; per studium præclararum rerum egregie se duci declarantium, a quibus igitur capitis forma laudatur ; per eadem quoque manuum laus absolvitur. Caput autem Christum intelleximus, aurum a sacro sermone nominatum, propterea quod extra omne peccatum sit. Itaque aureas quoque manus dicit, per quas puritatem et impeccantiam et ab omni vitiositate alienationem ac remotionem insinuat. Manum autem intelligimus omnino eam quæ communia Ecclesiæ bona, ad usus præceptorum administrat ; cujus hæc propria laus est, ut capitis naturæ similis fiat, secundum puritatem et peccati vacuitatem. Tum enim manus sit pura, cum tornando totum illud abraserit quod elegantiae impedimento est : v. gr. studium placendi hominibus, sui ipsius amorem inordinatum, avaritiam atque similia. Cæterum eam vox *Tharsis* aliquando quidem in malum sumatur, juxta illud : *Conteret naves Tharsis* ²³, aliquando autem ad id quod beatum ac bonum est, ut in Ezechiele : *Et species ejus sicut species Tharsis* ²⁴, in meliori usurpatum est significatione, voce illa indicante, id quod colorum corporisque sit expers, ac mentis intelligentia percipitur. Tunc igitur fiunt manus aureæ plenæ Tharsis, quando a semetipsis omne supervacaneum atque corporeum sponte sua quasi tornando deterentes, ad sortem divinam ac spiritalem transeunt, omni cussa.

Venter ejus pyxis eburnea super lapidem sapphirum.

Gregorii. — Venter est cogitandi et ratiocinandi vis animæ in qua, utpote pura, et lævis, et fulgida, reponitur tanquam pyxide eburnea, ut ei clara minimeque confusa divinorum oraculorum Scriptura imprimatur. Cæruleus autem sapphirus symbolum est cordis nostri disciplinas hasce excipientis, ut ea quæ sursum sunt sapiat et ubi thesaurus reponitur istic etiam spe quietis oculos oblectet, ita ut divina præcepta attendendo non fatigetur ; spe cælesti eam quæ animi oculis inest cernendi facultatem recreante. Quemadmodum tradunt hunc lapidem per cæruleum colorem fatigatum oculum recreare.

Origenis. — Venter sunt illi qui capaces sunt Verbi mysteriorum, etc.

Φίλωνος. — Τορσευταί αἱ διατρηθεῖσαι χεῖρες· χρυσαὶ δὲ τὰ ἀναμάρτητον· πεπληρωμέναι τῆς ἐπιστροφῆς τῶν ἐθνῶν· Θαρσεὶς γὰρ ἐπιστροφή χαρᾶς.

Γρηγορίου. — Ὅτι μὲν ἀτελής ἐστὶν ἐπὶ τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας ἡ τοῦ ὀφθαλμοῦ χάρις, τῆς τῶν χειρῶν ὑπουργίας διαzeugμένη, σαφῶς παρὰ τοῦ Ἀποστόλου μαμαθῆκαμεν λέγοντος· *Οὐ δύναται ὀφθαλμὸς εἰπεῖν τῇ χειρὶ, Χρεῖαν σου οὐκ ἔχω*. Τότε γὰρ μάλιστα τῶν ὀφθαλμῶν ἡ ἐνέργεια δεικνύεται, ὅταν τὰ ἔργα μαρτυρεῖ τὴν ὀξυοπίαν τῷ ὁμματι, διὰ τῆς ἐπὶ τὰ καλὰ σπουδῆς τὴν ὀδηγίαν ἐπιστημαίνοντα· οἷστισιν οὖν τὸ τῆς κεφαλῆς εἶδος ἐγκωμιάζεται, διὰ τῶν αὐτῶν καὶ ταῖς χερσὶ· κεφαλὴν δὲ τὸν Χριστὸν ἐνόησαμεν, χρυσίον παρὰ τοῦ λόγου κατονομασθέντα, διὰ τὸ πάσης ἁμαρτίας ἐκτὸς εἶναι· χρυσᾶς οὖν καὶ τὰς χεῖρας δι' ὧν τὸ καθαρὸν τε καὶ ἀναμάρτητον, καὶ πάσης κακίας ἀμιγές τε καὶ ἀπαράδεκτον ἐμφαίνεται. Χεῖρα δὲ νοούμεν πάντως, τὴν τὰ κοινὰ τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὰς τῶν ἐντολῶν χεῖρας διαχειρίζουσαν· ἥς ἔπαινος τὸ ὁμοιωθῆναι τῇ τῆς κεφαλῆς φύσει κατὰ τὸ καθαρὸν τε καὶ ἀναμάρτητον· καθαρὰ γίνεται ἡ χεὶρ ὅταν διὰ τῆς τορσεύας ἀποψύξηται τὸ ἐμποδίζον ἅπαν τῷ κάλλει· οἷον τὸ ἀνθρωπάρεσκον, τὸ φιλαυτον, τὸ φιλοκερδές, καὶ τὰ ὅμοια· τῆς δὲ Θαρσεὶς λέξεως, ποτὲ μὲν λαμβανομένης ἐπὶ κακοῦ, ὡς τό· *Συντρίψει πλοῖα Θαρσεὶς*· ποτὲ δὲ ἐπὶ τοῦ μεμακαρισμένου καὶ ἀγαθοῦ, ὡς τὸ ἐν Ἠσαΐᾳ [Ἰεζεκιήλ] καὶ τό· *Εἶδος αὐτοῦ, ὡς εἶδος Θαρσεὶς*· τῇ τοῦ ἐπὶ τοῦ κρείττενος ἐχρήσατο σημασίᾳ, δηλοῦσης τῆς λέξεως τὸ ἀχρωμάτιστον καὶ νοτὸν καὶ ἀσώματον. Τότε οὖν γίνονται αἱ χεῖρες χρυσαὶ πλήρεις Θαρσεὶς, ὅταν ἀκριθῶς ἀφ' ἑαυτῶν πᾶν τὸ περιττὸν καὶ σωματοειδὲς ἀποτορεύσασαι ἐκ προαιρέσεως, πρὸς τὸ θεῖον τε καὶ νοητὸν μεταβαίνουσι, τὴν ὕλωδῃ πᾶσαν καὶ βαρύναν περὶ τὰ πράγματα σχέσιν ἐκτιναξάμεναι.

crassa et gravi erga res vitæ hujus affectione ex-

Κοιλία αὐτοῦ πυξίον ἐλεφάντινον, ἐπὶ λίθου σαπφείρου.

Γρηγορίου. — Κοιλία, τὸ διανοητικὸν καὶ λογιστικὸν τῆς ψυχῆς, ἐν ᾧ ἀποτίθεται καθαρῶς τε ὄντι καὶ λείῳ καὶ στίλβοντι· καθάπερ τὸ πυξίον τὸ ἐλεφάντινον· ὥστε τρανὴν τε καὶ ἀσύγχυτον τὴν τῶν θεῶν λογίων ἐντυποῦσθαι Γραφήν. Ὁ οὐρανοειδὴς δὲ σάπφειρος, σύμβολον τοῦ τὴν καρδίαν ἡμῶν ταῦτα δεξαμένην τὰ μαθήματα τὰ ἀνω φρονεῖν, ὅπου τὸν θησαυρὸν ἐναποτίθεται· κακεὶ τὰς ὀψεις τῇ ἐλπίδι προσαναπαύειν· ὥστε μὴ κάμνειν ἐν τῇ προσοχῇ τῶν θεῶν παραγγελμάτων· τῆς οὐρανίας ἐλπίδος τὸ ὀπτικὸν τῶν τῆς ψυχῆς ὁμμάτων ἀναπαυσούσης· ὥσπερ φασὶ τὴν λίθον ταύτην διὰ τοῦ κυανέου χρώματος προσαναπαύειν τὸν ὀφθαλμὸν κάμνοντα.

Ἀριγέρου. — Κοιλία ἐστὶ τοῦ λόγου, οἱ χωρητικοὶ τῶν μυστηρίων, κ. τ. λ. (73).

²² 1 Cor. xii, 21. ²³ Psal. xlvii, 8. ²⁴ Ezech. i, 16.

NOTÆ.

(73) *Patrol.* t. XVII, col. 276.

Κυρίλλου. — Εἶεν δ' ἂν οὗτοι καὶ βάσεις · οἱ γὰρ Α οἰκοδομούμενοι ἐποικοδομοῦνται τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν.

ιε'. *Κνήμαι αὐτοῦ, στύλοι μαρμάρινοι, τεθεμελιωμένοι ἐπὶ βάσεις χρυσᾶς.*

(74) Ἀκολουθῶς τὰ· κνήμας μετὰ τὴν κοιλίαν ἐπαίνει, ὥς φησι στύλους εἶναι μαρμαρίνους τεθεμελιωμένους ἐπὶ βάσεις χρυσᾶς· στύλοι δὲ τῆς Ἐκκλησίας, οἷον Πέτρος καὶ Ἰωάννης, οἱ θεμέλιον τὸν Χριστὸν χρυσὸν λεχθέντες· μαρμάρινοι δὲ, οὗσπερ εἶπε Παῦλος ἐδραῖωμα· διὰ τὸ ἐδραῖον καὶ ἀσάλευτον, καὶ τῷ λαμπρῷ βίῳ καὶ τῷ ὑγιαίνοντι λόγῳ τὸ κοινὸν σῶμα τῆς Ἐκκλησίας βαστάζοντες τε καὶ τὸ τὸν Θεὸν ἀγαπᾶν ἐξ ὅλης τῆς καρδίας, καὶ τὸν πλησίον ὡς ἑαυτὸν, ὡς διὰ στύλων μαρμαρίνων, τὸ κοινὸν σῶμα τῆς Ἐκκλησίας βαστάζειν. Ὁ γὰρ ἐν Β ταῖς δυοῖ ταύταις τελειωθείς ἐντολαῖς, στύλος καὶ ἐδραῖωμα τῆς Ἐκκλησίας κατασκευάζεται· ὥστε τοῖς δυοῖ τοῦτοις κατορθώμασιν, ὅλον τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, καθάπερ κνήμαις τισὶν ἐπερείδεται τοῦ χρυσοῦ θεμελίου τῆς κατὰ πίστιν βάσεως τὸ ἀκλινὲς καὶ ἀμετάθετον· καὶ τῷ ἐν παντὶ ἀγαθῷ πάγιον τοῖς λογισμοῖς ἐμποιοῦντος.

ις'. Εἶδος αὐτοῦ ὡς Λίβανος ἐκλεκτός, ὡς κέδροι· γάρνηξ αὐτοῦ γλυκασμός καὶ ὅλος ἐπιθυμία· οὗτος ἀδελφιδὸς μου, καὶ οὗτος πλησίον μου, θυγατέρες Ἱερουσαλήμ.

Γρηγορίου. — Μετὰ τοὺς κατὰ τὸ μέρος ἐπαίνους, καθάπερ κεφαλαιουμένη ὅλον τοῦ Νυμφίου τὸ κάλλος, ταῦτα φησι· δηλοῦσα, ὡς οἶμαι, ὅτι περὶ τὸ βλεπόμενον κάλλος τοῦ Νυμφίου ἐστὶν ὁ ἑπαινος· ἐκείνῳ φημι τὸ βλεπόμενον· ὁ δὲ τὸν καθ' ἑαστος μελῶν τῶν συμπληρούντων τὴν Ἐκκλησίαν σωματοποιεῖ ὁ Ἀπόστολος. Ἐν γὰρ εἶδος αὐτοῦ, φησὶν εἶναι τὰς μυριάδας τῶν κέδρων, αἷς διετίθηται πανταχόθεν ὁ Λίβανος· δηλοῦσα διὰ τῶν λεγομένων ὅτι οὐδὲν ταπεινὸν καὶ χαμαιζήλον συντελεῖ πρὸς τὴν εὐμορφίαν τοῦ σώματος, ἐὰν μὴ τι κατὰ τὴν κέδρον ὕψλην ᾗ καὶ πρὸς τὰ ἄνω τῇ ἀρετῇ ἐπιεγόμενον. Ὁ Λίβανος δὲ ὅρος ἐστὶ περιφανὲς τε καὶ λάσιον· καὶ ἐπειδὴ πολλάκις καὶ ὁ διάβολος Λίβανος ὀνομάζεται, καὶ κέδροι οἱ δαίμονες, ὡς τό· « Καὶ συντριφεῖ Κύριος τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου· » νυνὶ ἡ Νύμφη τῷ ἐκλεκτῷ Λιβάνῳ τὸ εἶδος τοῦ Νυμφίου παραίλασεν, ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἐκλαμβάνουσα τὴν ὀνομασίαν· ὡς ἐν τῷ, Δ Δίκαιος ὡς φοῖνιξ ἀνθήσει, ὥστε κέδρος ἡ ἐν τῷ Λιβάνῳ πληθυνθήσεται. » Διὰ τί δὲ ποτε μὲν ἐπὶ καλοῦ λαμβάνεται ὁ Λίβανος ἅμα τοῖς κέδροις, ποτὲ δὲ ἐπὶ τοῦ ἐναντίου; Ἐπειδὴ πέφυκε παρυφίστασθαι τῇ ἀρετῇ ἡ κακία, καὶ ἐξομοιοῦσθαι αὐτῇ· ὅθεν καὶ, Ὡς Λίβανος ἐκλεκτός, φησὶν· ἐκλογὴ δὲ πάντως ἐκ τῆς τοῦ ἐναντίου παραθέσεως γίνεται· διὸ ὁμῶνυμόν ἐστι τὸ ἀγαθὸν, ἐπὶ τε τοῦ ὄντως ὄντος τοιοῦτον, καὶ ἐπὶ τοῦ ὄντος μὲν, ὑποκρινομένου δὲ δι' ἀπάτης καὶ δοκοῦντος εἶναι ὁ οὐκ ἐστίν. Ὁ μὴ δια-

Cyrilli. — Utique hi fuerint etiam bases. Nam ædificantes ædificant supra fundamentum apostolorum et prophetarum.

VERS. 15. *Crura ejus columnæ marmoreæ super aureas.*

Gregorii. — Consequenter post ventrem laudat crura, quæ dicit columnas esse marmoreas fundatas super bases aureas. Columnæ autem Ecclesiæ sunt, v. gr., Petrus et Joannes, qui fundamentum habebant Christum aurum dictum; marmoreæ vero (quas Paulus vocavit firmamentum propter firmitatem quæ commoveri non possit), ut qui illustri vita et sana doctrina commune corpus Ecclesiæ gestent atque fulciant. Sed et hoc, nempe Deum diligere ex toto corde et proximum sicut seipsum, tanquam per duas columnas marmoreas, commune corpus Ecclesiæ sustentat. Qui enim in duobus istis præceptis perfectus est columna et firmamentum veritatis efficitur: adeo ut duobus istis præclare gestis universum Ecclesiæ corpus quasi quibusdam cruribus innitatur aureo basis illius fundamento, quæ fides est, immobilitatem non mutabilem et constantiam in omni bono animis indente.

VERS. 16. *Species ejus ut Libanus, electus sicut cedri: guttur ejus dulcedines et totus desiderium. Hic fratrulis meus et hic proximus meus, filiæ Jerusalem.*

Gregorii. — Post laudes particulares, quasi ad caput revocans, universam Sponsi pulchritudinem ista dicit, significans, ut arbitror, versari hoc encomium ipsius in ea Sponsi pulchritudine quæ sub aspectum cadit. Id autem intelligo per hoc quod sub oculos cadit, de quo quasi quoddam corpus constituit Apostolus, collectis membris singulis quæ integram Ecclesiam absolvunt. Ait enim unam ipsius speciem esse infinitas illas cedros, quibus undique cinctus est Libanus; istis verbis significans nihil humile neque abjectum ad venustatem corporis illius conferre, nisi sublime sit instar cedri ac vertice suo sursum tendat. Cæterum mons Libanus illustris est ac densus, et quia sæpenumero etiam diabolus vocatur Libanus et cedri dæmones, ut in isto: « Et conteret Dominus cedros Libani »; modo sponsa electo Libano sponsi speciem assimilavit in meliorem partem denudationem, ut in isto: « Justus ut palma florebit, sicut cedrus quæ in Libano est multiplicabitur ». Cur autem aliquando quidem in bonum Libanus una cum cedris, aliquando vero in contrarium accipitur? Quia nimirum virtuti vitium a propinquo adnosei, ipsique assimilari solet. Unde etiam sicut *Libanus electus* ait. Electio autem omnino sit per contrarii collationem. Itaque cum una boni appellatio diversa significet ac simul de eo usurpetur, quod revera bonum est, et quod tale

“ Psal. xxviii, 5. “ Psal. xci, 13.

NOTÆ.

(74) Hæc in C. B. Gregorii nomen præ se ferunt.

non est, sed per fraudem esse se bonum simulat : A idque videtur esse quod non est. Qui in boni dijudicatione non fallitur, quod eximie selecteque bonum est erroneo et fallaci præfert. Quare cum Christi corpus per membra singula fiat integrum et membra multa corpus unum sint, secundum Apostolum ⁹⁷, eam ipsam ob causam totam Sponsi venustatem Libanum electum appellavit, discrimen huius et ejus qui reficitur per vocem electi constituens. Cæterum cum favus mellis sint boni sermones, vocis autem ortus sit ex gutture in quo spiritus sonat, per hoc ministros et interpretes sermonis in quibus Deus loquitur significare videtur mel divinum e gutture suo, velut e quodam fonte promentes. Propriis porro quibus foveat nobis desideratum designans, tunc demonstrando B ait : Hic est ille qui quod frater noster factus sit ex Juda nobis exortus proximus exstitit.

VERS. 17. Quo abiit fratruelis tuus, pulchra in mulieribus ? quo respexit fratruelis tuus, et quæremus eum tecum.

Primum quidem de eo quidnam esset instituunt sermones hæc virgines animæ, id quod didicerunt ex indiciis quibus ipsam descripserat. Idcirco statim de eo ubi sit interrogant, ut cognito quidem ubi sit adorent in loco ubi steterunt pedes ejus ⁹⁸; ubi autem respexerit, sic semetipsas constituent, ut et ab ipsis ejus gloria conspiciatur, ejus apparitio salutem affert aspicientibus. Præbet igitur se ducem illis, ut quem quærebant assequantur, quemadmodum Philippus cum Nathanaeli dixit : « Veni et vide ⁹⁹, pro isto vide locum indicans in quo sit is qui quæritur et quo respiciat.

Nili. — Sponsa persuasit illis exponens Sponsi pulchritudinem et posuit prout voluit, unde quoque verbo suffragatæ fuerunt amoris Sponsæ et rebus ipsis desiderium confirmant, et amanti compatiuntur, et ex narratione erga ipsum amatorio quodam motu afficiuntur. Istius modi enim a revera pulchra et conspecta in sui rapiunt desiderium, et audita trahunt in affectum, quare in posterum una cum illa student ipsum quærere.

Apollinarii. — Ubique quidem adest Sponsus Verbum, in paratum autem vires exerit et operatur, uti prius in Israel, ita nunc in Ecclesia totum præstat, præsentia Salvatoris, excellenter autem in sanctis. Hic igitur per symbola ostendit, ipsum conversantem, tempus insinuans quo dixerat cæsum ac vulneratum et amictu spoliatum iri.

CAP. VI.

I. Fratruelis meus descendit in hortum suum ad phialas aromatis pascere in hortis et colligere lilia.

Utique hæc quasi quædam corporea et externa

⁹⁷ I Cor. xii, 12. ⁹⁸ Psal. cxxxii, 7. ⁹⁹ Joan. i, 26.

NOTÆ.

(75) Anonyma in C. B.

μαρτάνουν τοίνυν τῆς τοῦ καλοῦ κρίσεως, τὸ ἐξελεγεμένον ἀγαθόν, ἀντὶ τοῦ ἡπατημένου προσείλετο. Ἐπειδὴ τοίνυν τὸ σῶμα Χριστοῦ διὰ τῶν καθ' ἕκαστον πληροῦται μελῶν, καὶ τὰ πολλὰ μέλη ἐν σῶμα γίνονται κατὰ τὸν Ἀπόστολον, τοῦτου χάριν ὅλον τοῦ Νυμφίου τὸ κάλλος τὸν ἐκλεκτὸν ὠνόμασε Λίβανον, τὴν πρὸς τὸν ἀπέβλητον διαφορὰν τῷ ἐκλεκτῷ διαστείλασα· ἐπειδὴ δὲ κηρία μέλιτος οἱ καλοὶ εἰσι λόγοι, ἡ δὲ τῆς φωνῆς γέννησις ἐκ τοῦ φάρυγγος, ἐν ᾧ τὸ πνεῦμα προσπίπτον ἐκ τῆς ἀρτηρίας τῆς κεφαλῆς, οἷον δὲ διὰ ταύτης τοὺς ὑπὲρτας τοῦ λόγου δηλοῦν, ἐν οἷς λαλεῖ ὁ Θεός, τὸ μέλι, τὸ λεῖον διὰ τοῦ φάρυγγος τοῦ ἰδίου πηγάζοντα· χαρακτηρισάσα δὲ δι' ὧν ἰδύνατο τὸν ποθοῦμενον, τότε δεικτικῶς, Οὗτός ἐστι, φησὶν, ὃς διὰ τοῦ ἀδελφοῦ γενέσθαι ἐξ Ἰουδα B ἡμῖν ἀνατείλας πλησίον ἐγένετο.

ἰς'. Ποῦ ἀπῆλθεν ὁ ἀδελφιδός σου, ἡ καλὴ ἐν γυναιξί; ποῦ ἀπέβλεψεν ὁ ἀδελφιδός σου; καὶ ζητήσομεν αὐτὸν μετὰ σοῦ.

Γρηγορίου (75). — Πρῶτον μὲν περὶ τοῦ, τί ἐστίν, ἐποιήσαντο τὸν λόγον αἱ παρθέναι ψυχαί, ὅπερ ἐδιδάχθησαν δι' ὧν αὐτὸν υπέγραψε. Διὰ ἀρτίως περὶ τοῦ ποῦ πυκνῶνται, ἵνα ὅπου μὲν ἐστὶ μαθοῦσαι, προσκυνήσωσιν εἰς τὸν τόπον οὗ ἐστῆσαν οἱ πόδες αὐτοῦ· ὅπου δὲ ἀπέβλεψεν, οὕτως ἐαυτὰς στήσωσιν, ὥστε καὶ αὐταῖς ἐποφθῆναι τὴν δόξαν αὐτοῦ, οὗ ἡ ἐπιφάνεια σωτηρία τῶν ἐποφθέντων γίνεται· καθηγείται τοίνυν αὐτῶν πρὸς τὴν τοῦ ζητούμενου κατάληψιν· καθάπερ Φίλιππος· ποτε τῷ Ναθαναήλ, «Ἐρχου καὶ ἴδε·» ἀντὶ τοῦ, «Ἰδε, τὸν τόπον ὑποδεικνύουσα ἐν ᾧ ἐστὶν ὁ ζητούμενος, καὶ ὅπου βλέπει.

Νελλίου. — Ἐπεισεν αὐτὰς ἐξηγουμένη τὸ κάλλος τοῦ Νυμφίου, καὶ διέθηκεν ὡς ἐβούλετο· ὤθεν καὶ τῷ λόγῳ συνεψήφισαντο τῷ τῆς Νύμφης ἔρωτι, καὶ τοῖς ἔργοις βεβαιούσι τὴν πόθον· καὶ τῇ ἐρώσει συμπάσχουσαι, καὶ ἐρωτικῶν παθοῦσαι τι πρὸς αὐτὴν ἐκ τῆς διηγήσεως. Τοιαῦτα γὰρ τὰ δυνάως καλὰ, καὶ ὀρώμενα χειροῦται πρὸς πόθον, καὶ ἀκούμενα ἐφέλκεται πρὸς διάθεσιν· διὸ καὶ ζητεῖν αὐτὸν μετ' αὐτῆς λοιπὸν σπουδάζουσιν.

Ἀπολλινάριου. — Πανταχῇ μὲν πάρεστιν ὁ Νυμφίος· Λόγος· πρὸς δὲ τὸ ἐπιτηδεῖον ποιεῖται τὰς ἐνεργείας, ὡς ἐν τῷ Ἰσραὴλ πρότερον, καὶ νῦν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τὸ ὅλον τοῦ Σωτῆρος ἡ παρουσία, ἐξαιρέτως δὲ ἐν τοῖς ἁγίοις· ἐναυῶτα τοίνυν διὰ τῶν συμβόλων δείκνυσιν αὐτὸν διατρίβοντα· τὴν καρπὴν αἰνισαμένη καθ' ὃν ἐφη πατάσσεσθαι, καὶ τραυματίζεσθαι, καὶ τὴν περιβολὴν ἀφαιρεῖσθαι.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

α'. Ἀδελφιδός μου κατέβη εἰς κήπον αὐτοῦ· εἰς φιάλας τοῦ ὀρώματος ποιμαίνει ἐν κήποις, συλλέγειν κήρια.

Γρηγορίου. — (76) Αὕτη μὲν ἡ σημαντικὴ τοῦ

(76) Anonyma in C. B.

λόγου πρὸς πᾶς νεανιδάς ἐστιν ὁδηγία· δι' ὧν μανθάνουσι· καὶ ὅπου ἐστὶ, καὶ ὅπου βλέπει· διὰ τούτων δὲ τὸ εὐαγγελικὸν μυστήριον μανθάνομεν. Ἀδελφίδες γὰρ παρ' αὐτῆς ὀνομάζεται, διὰ τὸ ἀδελφιδούς ὑπάρχειν τῶν τε ἐξ ἐθνῶν λαῶν, καὶ τῶν ἐξ Ἰουδαίων· τὸ δὲ κατέβη διὰ τὸν ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ εἰς Ἱεριχὺ καταβάντα, καὶ γενόμενον ἐν λησταῖς. Κατέβη γὰρ ἐκ τῆς ἀρράστου μακαριότητος φανερωθὲν ἐν σαρκί, τοῦ ποιῆσαι πάλιν κήπον τὴν ἔρημον, τῇ τῶν ἀρετῶν φυτεῖα καλλωπιζόμενον. Ἀναφυτεύει γὰρ τὸ ἐκυτοῦ γεώργιον ὁ ἀληθινὸς γεωργὸς ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους. Ἡμεῖς γὰρ ἐσμεν αὐτοῦ γεώργιον· αἱ δὲ τοῦ ἀρώματος φιάλαι, ἐν μὲν τῇ τοῦ κάλλους ὑπογραφῇ πρὸς τὸ τῶν σιγαλόνων ἐγκώμιον παρελήφθησαν· ἐνταῦθα δὲ τόπος εἶναι τοῦ Νυμφίου καὶ ἐνδείξιμα παρὰ τοῦ Λόγου μνηύεται· τοῦτο μανθανόντων ἡμῶν, ὅτι οὔτε ἐν ἐρήμῳ τῶν ἀρετῶν ψυχῇ ὁ Νυμφίος λόγος αὐλίζεται· ἀλλ' εἰ τις φιάλη ἀρώματος γένοιτο φύσους μυρεψικά, ὁ τοιοῦτος κρατὴρ τῆς σοφίας γενόμενος, δέχεται ἐν ἑαυτῷ τὸν θεῖον ἀκρίατον οἶνον· δι' ὧν γίνεται τῷ δεξαμένῳ εὐφροσύνη. Νομῆν δὲ νέμεται τοῦ Νυμφίου τὸ ποιμνίον, οὐκ ἐν ἐρήμοις ἀκάθαρτα, οὐδὲ πᾶσαν χορτῶδην, τὰ δὲ ἐκ τῶν κήπων ἀρώματά τε καὶ κρίνα, ἅτινά ἐστιν ὅσα σεμνά, ὅσα ὀκκία, ὅσα προσφιλή, ὅσα εὐφρημα· εἰ τις ὁρετὴ καὶ εἰ τις ἔπαινος· ἅπερ εἰς τροφὴν αὐτῆς ὁ καλὸς συλλέγει ποιμὴν· τὰ μὲν γὰρ κρίνα τοῦ λαμπροῦ καὶ καθαροῦ τῆς διανοίας αἰνίγμα γίνεται, ἡ δὲ τῶν ἀρωμάτων εὐπνοία, τοῦ πάσης ἀμαρτιῶν δυσωδίας ἀλλοτρίως ἔχειν.

Νεῖλου. — Ὅσῃ μὲν ἐπὶ τῇ λέξει ζηλωτικίαν ἔχει τὸ ῥήτον· διακρούεται γὰρ τὰς μετ' αὐτὴν ζητεῖν βουλομένας, ἀπεληλυθέναι λέγουσα αὐτὴν, ὅπου δυσχερὲς ἢ ἀδύνατον ἔκείνας καταβῆναι· ἡ δὲ διάνοια δηλοῖ, ὅτι καταβέβηκεν ὁ Νυμφίος εἰς κήπον οἰστῶν λαχάνων, ἃ ἐστὶ ἀσθενῶν τροφή καὶ ὀλιγοπίστων ἔδεσμα· τάχα οὐκ ἂν καταβῆς, εἰ παράδεισος ἡ κήπος ἐτύγχανεν ὧν. Εἰσέρχεται γὰρ εἰς τὰ τελειότερα· ὡς ἐπιπέδοις ὁμαλῶς ἐπιβαίνων τοῖς ἰστίμοις· καταβαίνει δὲ εἰς τὰ ὑποδεέστερα, τὴν τῆς συγκαταβάσεως οἰκονομίαν ὀνομάζων καταβάσιν· καὶ τοῦ ποιμαίνειν δὲ ἐν κήποις τὴν πρὸς τοὺς ποιμαίνομενους συγκατάβασιν δηλοῖ· οὐ δυνήθοντας προδῆναι δι' ἀσθενείαν τοῖς ὄρεσι τῆς φυσικῆς καὶ ἀρχαίας εὐδαιμονίας νομῆς, πρὶν ὁ ποιμὴν πρὸς αὐτοὺς καταβῆ· ἔκει δὲ φιλανθρωπίαν γενόμενος, ὅπου αὐτοὶ κατέπεσον δι' ἀμέλειαν· ποιμαίνων δὲ τοὺς ἀσθενεστέρους, ἐν τοῖς τῆς συγκαταβάσεως κήποις, εἰπου εὐρὴ κρίνα ἀνθεῖν ἑρξαμένους τὸ τῆς ἐπὶ θεὸν πεποιθήσεως ἄνθος· καὶ τὴν μέριμναν τῆς σωματικῆς ἀνάγκης ἐπιβρίψαντα ἐπ' αὐτόν. Συλλέγει δὲ ταῦτα μεταφυτεύων ἐν ἐπιτηδαιοτέρῳ τόπῳ πάντως καὶ τάγματι· κρίνων γὰρ ἐπιτηδεῖον τούτοις τὴν ἐν κήποις διαγωγὴν· ἵνα μὴ καὶ τοῦ ξηνοῦ ἐπὶ τὴν ἀρχαίαν ἔκστατον κατάστασιν, καὶ τῆς πρὸς τοὺς τοιοῦτους πολλῆς κοινωνίας ἐρεθίζουσης πρὸς ζῆλον μιμήσεως· ἐπὶ τὴν παλαιὰν κατενεχθῶσι συνήθειαν.

A est pro adolescentulis manu ductio, unde intelligunt et ubi sit et quo respiciat : per hæc autem Evangelii mysterium discimus. *Fratrulis* enim ab ipsa nominatur, quia populus ex gentibus et ex Judæis fratres sunt. Illud autem *descendit*, significat illum qui a Jerusalem in Jericho descendit et incidit in latrones. Descendit enim ab ineffabili beatitudine, quando apparuit in carne, ut ex deserto iterum faceret hortum virtutum plantatione ornatum. Verus enim agricola de integro plantat arvum suum, nempe nos homines. Etenim nos arvum ipsius sumus. Phialæ autem aromatis hactenus in descriptione pulchritudinis Sponsi, ad maxillarum encomium fuerunt accommodatæ : hic autem a Verbo insinuantur esse locus in quo Sponsus degat, discentibus ex eo nobis, non versari Sponsum in ea anima ubi virtutum quedam sit solitudo ; sed si quis aromatis sit phiala et unguenta proferat, is deinceps sapientiæ crater factus divinum et incorruptum vinum in se recipit, quo bibens exhilaratur. Pascuum porro Sponsi grex pascit, non in desertis spinas, neque herbam gramineam, sed ex hortis aromata liliaque quæ sunt quæcunque honesta, quæcunque justa, quæcunque amabilia, quæcunque boni nominis : si qua virtus et si qua laus, hæc in alimentum ipsius pastor bonus colligit : nam lilia quidem splendoris et puritatis mentalis quoddam symbolum sunt ; aromatum vero fragrantia significat affectionem ab omni fetore peccatorum abhorrentem.

Nili. — Quantum quidem ad textum litteræ attinet, zelotypiam continet hæc sententia : repellit enim secum querere volentes, dicens ipsum eo abivisse, quo illas descendere difficile sit aut impossibile. Sensus autem significat Sponsum descendisse in hortum fertilem olerum, quæ sunt cibus infirmorum, et edulium eorum qui modicæ sunt fidei, forte non descendurum, si hortus iste fuisset paradysus. Ingreditur enim in ea quæ perfectiora sunt, quasi cum æqualibus de plano æqualiter incedens : ad inferiora vero descendit, condescensionis dispensationem nominans descensum : sed et pascere in hortis erga eos qui pascuntur condescensionem denotat, utpote qui præ infirmitate ad montes naturalis pascuæ et antiquæ bonæ deductionis, pervenire non valeant, priusquam pastor ad ipsos descendat, ibi per humanitatem existens, ubi ipsi per socordiam corruerant. Cæterum infirmiores in condescensionis hortis pascens sicubi lilia reperiat, id est eos qui fiduciæ in Deum florem producere incipiant et corporeæ necessitatis sollicitudinem in ipsum projiciant. Hæc utique colligit in opportuniorem omnino locum, ordinemque transplantans, quod iis in hortis commorationem judicet ipsis minime consentaneam, ne assuetudine ad pristinum statum trahente, ac multa cum similibus communicatione ad zelum imitationis irritante, ad veterem consuetudinem reducantur.

Cyrilli. — Descendit in infernum ad animas justorum : hæc namque phialæ sunt aromatis, si quidem patriarchæ primi spirarunt fidem in Christum, et post resurrectionem pascit singulas ecclesias ; colligit vero lilia, nempe viros probos, sive sermonem confessionis ipsorum.

VERS. 2. Ego fratruei meo, et fratruei meus mihi qui pascit inter lilia.

Hic canon et terminus est perfectionis in virtute. Nam ex his discimus nihil oportere nos habere præter Deum, neque animæ purificatæ ad quidquam aliud respiciendum esse, sed ita semetipsam ab omni crassa re et cogitatione expurgare debere, ut omnino tota transformata ad spiritalem et immaterialem primævæ pulchritudinis imaginem quam exactissime ipsa se componat. Profert igitur hanc vocem Sponsa quasi speculum voluntatis electione præditum et animatum, quasi dicat : Cum ego toto orbe mei fratruei faciem intueor, per hoc ipsum tota formæ ipsius pulchritudo in me conspicitur. Talis erat Paulus cum diceret : « Mihi vivere Christus est ¹. » Nihil nempe materialium et humanarum affectionum in ipso vivebat, non tristitia, non ira, non timor, non trepidatio, non fastus, non audacia, non vana gloria, non aliud quidquam eorum quæ animam quadam erga se affectione polluant, sed solus ille mihi super est qui nihil est horum, sed sanctificatio et puritas, et incorruptio, et lumen, et veritas, et hujusmodi alia quæ animam meam pascunt, non in graminibus vel virgultis, sed in C splendoribus sanctorum. Et sicut in vas vitreum quodcumque injicitur pellucidum sit : sic nutritur anima liliis, id est virtutibus, quibus qui recta vivendi ratione satiatum est, is vita sua conspicuum se reddit, dum moribus suis cujuslibet virtutis speciem exprimit.

Nili. — Adhuc zelotypiam hic textus formatus est : ne enim existimarent ipsum omnibus esse communem, etiam iis qui necdum tali amore digni sunt, se solum soli illi attribuit. Quomodo autem nunc in liliis pascet, qui prius pascēbat in hortis, nisi omnino proficientibus iis qui pascēbantur :

Sicut « corpus non fornicationi, sed Domino ² ; » sic et Sponsa Sponso. Et vice versa, si quis autem nos speciosus in animabus hominum, illum colligens, tanquam cura pastoralis sua dignum, pascit.

Philonis. — Scilicet ego ipsi opera, et ipse mihi mercedem.

Apollinari. — Ne quis autem existimet hortum ipsius differre a Sponsi in eo conversatione, ostendit semetipsam esse quæ ab ipso pascatur, eandemque esse lilia. Hæc cum dixisset, Sponsus

Φιλωρος (77). — Κατέβη πρὸς τὰς ἐν ᾧδου τῶν δικαίων ψυχάς· φιάλαι γὰρ αὗται τοῦ ἀρώματος· πρῶτον γὰρ οἱ πατριάρχαι τὴν εἰς Χριστὸν ἐπνευσαν πίστιν· καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν τὰς κατὰ τύπον ἐκκλησίας ποιμαίνειν· συλλέγειν δὲ κρίνα τοὺς ἀγαθοὺς ἄνδρας, ἃ τὸν λόγον τῆς ὁμολογίας αὐτῶν.

β'. Ἐγὼ τῷ ἀδελφιδῷ μου· ἀδελφιδός μου ἐμοὶ ὁ ποιμαίνων ἐν τοῖς κρίνεσις.

Γρηγορίου (78). — Κανὼν καὶ ὅρος τῆς κατ' ἀρετὴν τελειότητος ἐστὶν αὗτος. Μανθάνομεν γὰρ διὰ τούτων τὸ μὴ δεῖν πλὴν τοῦ Θεοῦ μηδὲν ἔχειν. μηδὲ πρὸς ἄλλο τι βλέπειν τὴν κεκαθαρμένην ψυχὴν, ἀλλ' οὕτως ἑαυτὴν ἐκκαθαίρει παντὸς ὑλικοῦ πράγματός τε καὶ νοήματος, ὡς ὅλην δι' οὐλο μετατεθεῖσαν πρὸς τὸν νοητὸν τε καὶ αἰὼν, ἐναργεστάτην εἰκόνα τοῦ ἀρχετύπου κάλλους ἑαυτὴν ἀπεργάσασθαι. Λέγει οὖν τὴν φωνὴν ταύτην ἡ Νύμφη τὸ προαιρετικόν τε καὶ ἐμψυχον ἀτοπερον· ὅτι Ἐπειδὴ ὅλη τῷ κύκλῳ ἐγὼ τὸ τοῦ ἀδελφιδῶ πρόσωπον βλέπω, διὰ τοῦ ὅλου τῆς ἐκείνου μορφῆς τὸ κάλλος ἐν ἐμοὶ καθορᾶσθαι· οἷος ἦν Παῦλος ὁ εἰπὼν· « Ἐμοὶ τὸ ζῆν Χριστός. » Οὐδὲν γὰρ τῶν ὑλικῶν καὶ ἀνθρωπίνων μαθημάτων ἐν αὐτῷ ζῆ, οὐ λύπη, οὐ θυμὸς, οὐ φόβος, οὐ δειλία, οὐ τύφος, οὐ θράσος, οὐ φιλοδοξία, οὐκ ἄλλο τι τῶν τὴν ψυχὴν διὰ τινος σχέσεως κηλιδοῦντων· ἀλλ' ἐκεῖνός μοι μόνος ἐστίν, ὅς οὐδὲν τούτων ἐστίν, ἀλλ' ἡ ἀγιασμός καὶ ἀψοαρσία, καὶ φῶς, καὶ ἀλήθεια, καὶ τὰ τοιαῦτα, ὅσα ποιμαίνει ψυχὴν, οὐκ ἐν χόρτοις ἢ φρυγάνοις, ἀλλ' ἐν ταῖς λαμπρότεσι τῶν ἀγίων. Καὶ ὡς περ ἐπὶ ὑεῖνους σκεῦους, οἷον ἂν ἦ τὸ ἐμβυλλόμενον, διαφανὲς γίνεται· οὕτω τρέφεται μὲν ψυχὴ τοῖς κρίνεσι, εἰτ' οὖν ταῖς ἀρεταῖς· ὡς δὲ τῆς ἀγαθῆς πολιτείας ἐμφορηθεὶς, ἐπιδήλον ποιεῖ διὰ τοῦ βίου ἐκάστης ἀρετῆς τὸ εἶδος, διὰ τοῦ ἡρώς ἐπιδεικνύμενος.

Νεῖλου. — Ὅτι ζηλοτύπως ἡ λέξις ἐσχημάτισται· ἵνα γὰρ μὴ νομίσῃ κοινὸν εἶναι πᾶσιν, καὶ οὕτω τέως ἀξίων τὸν πρὸς τῶν τοιοῦτων ἔρωτα, μόνην μόνῃ ἑαυτῇ ἀνατίθῃσι. Πῶς δὲ νῦν ἐν κρίνεσι ποιμαίνει ; ποιμαίνων ἐν κήποις πρότερον ἢ πάντων προκοφάντων τῶν ποιμαινομένων.

(79) Ὡς περ « τὸ σῶμα, οὐ τῇ πορνείᾳ, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ, » οὕτω καὶ ἡ Νύμφη τῷ Κυρίῳ· (80) καὶ ἔμπαν· εἰ δὲ τι ἄνθος ὥρατον ἐν ἀνθρωπίναις ψυχαῖς, ἐκεῖνο συλλέγων ὁ ; ἄξιον τοῖς ἐαυτοῦ ποιμαίνει ποιμαντικῆς.

Φιλωρος. — Ἦγουν ἐγὼ τὰ ἔργα αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς ἐμοὶ τὸν μισθόν.

Ἀπολλινάριου. — Ὡς ἂν μὴ τις νομίσῃ διεστάναι τὸν κῆπον αὐτῆς, καὶ τὴν ἐκεῖ τοῦ Νυμφίου διατριβὴν, δείκνυσιν ἑαυτὴν εἶναι τὴν ὑπ' αὐτοῦ νεμομένην· καὶ αὐτὴν εἶναι τὰ κρίνα. Ταῦτα εἰπούσης, ὁ Νυμ-

¹ Philipp. i, 21. ² I Cor. vi, 13.

NOTÆ.

(77) Scholium hoc in C. B. Cyrillo ascribitur.

(78) Anonyma in C. B.

(79) Hæc in C. B. ut verba Nili continuantur.

(80) Quæ sequuntur Origeni dat C. B.

φίος ἐπιφαίνεται, ἐγκώμιά τε λέγων αὐτῆς, καὶ τὸ εὐδοκεῖν ἐν αὐτῇ, κατὰ τὸ Ἐγὼ τοὺς ἐμὲ φιλοῦντας ἀγαπῶ. 1

Κυρίλλου. — Ἐγὼ αὐτῷ τὴν πίστιν, καὶ αὐτὸς ἐμοὶ τὴν βασιλείαν· ποιμαίνει δὲ ἐν τῇ καθαρότητι τῶν Γραφῶν καὶ τῶν ἁγίων δογματῶν.

Υ. Καλὴ εἰ ἡ πλησίον μου, ὡς εὐδοκία· ὥραία, ὡς Ἱερουσαλήμ· θάμβος, ὡς τεταγμένη.

Γρηγορίου. — (81) Ἀναθεῖσα ἑαυτὴν τῷ ἀδελφιδῷ, καὶ δεξαμένη τοῦ ἀγαπηθέντος τὸ κάλλος ἐν τῇ ἰδίᾳ μορφῇ, οἷον ἀζιούται παρ' αὐτοῦ; Τί δὲ ἐστὶν ὁ φησιν, ἐνδείκνυται ὁ λόγος τὸ διὰ τῆς κατορθωμένης ἀνόδου μέχρις ἐκείνου τὴν ψυχὴν ὑψωθῆναι, ὡς πρὸς τὰ τοῦ Δεσπότης θαύματα ἑαυτὴν ἀποκλίνει. Εἰ γὰρ ὁ ἐν κλίποις τοῦ Πατρὸς ὑπὲρ τῆς ἡμῶν ἐννη-
B θώπησεν εὐδοκίας, ἵνα γένηται ἐπὶ γῆς εἰρήνη, δηλονότι τὸ κάλλος ἑαυτῆς πρὸς τὴν εὐδοκίαν ὁμοιώ-
σασα τὴν αὐτοῦ, Χριστὸν μιμουμένη τοῖς κατορθώμασι. γίνεται τοῖς ἄλλοις ὅπερ ὁ Χριστὸς τῇ ἀνθρώπων γέγονε φύσει. Καὶ λέγεται Ἱερουσαλήμ πόλις τοῦ μεγάλου Θεοῦ εἰς οἰκασιν καὶ περίπατον· χωρή-
σασα τὸν ἀχώρητον, καὶ τῇ τοῦ ἐνοικούντος ὠραϊότητι καλλωπιζομένη, καὶ πάντα εὐσηχμόνως καὶ κατὰ
τάξιν ποιοῦσα κατὰ μέμνησιν τῶν ἁγίων δυνάμεων, αἵ
τινες ὑπὸ Θεοῦ εἰσι τεταγμέναι, μηδὲ μίᾳ κακίας ἀνατρεπούσης αὐτῶν τὴν εὐταξίαν· ὡς κοινῶν ἐφ'
ἑαυτῆς τὸ θαῦμα καὶ τὴν ἐκπλήξιν. Τοῦτο γὰρ ἔρμη-
νεύει τὸ θάμβος τοιούτων· οἷον ἐν ταῖς τεταγμέναις
ἐστίν.

Οριγένης. — Ὅσον πλησίον γίνεται τοῦ Νυμφίου, κ. τ. λ. (82).

Θ. Ἀποστρέψον τοὺς ὀφθαλμοὺς σου ἀπεναντίον μου, ὅτι αὐτοὶ ἀνεπέτρωσάν με.

Γρηγορίου (83). — Τινὲς μὲν παρὰ τοῦ Δεσπότης πρὸς τὴν καθαρὴν ταῦτα εἰρῆσθαι ψυχὴν λέγουσιν, ἐγὼ παρὰ τῆς Νύμφης τοῦτο οἶμαι εἰρῆσθαι. Ἐπεὶ γὰρ ἀπορρήτως τῇ Γραφῇ πτέρυγας εἶναι περὶ τὴν
θεῖαν εἰρηται φύσιν, κατὰ τὸ ἐν σκέπῃ τῶν περὶ-
γῶν σου σκεπάσεις με· καὶ διελς τὰς πτέρυγας αὐτοῦ
ἐδίξαστο αὐτούς· ὁ δὲ ἄνθρωπος ἐγένετο κατ' εἰκόνα
Θεοῦ καὶ ὁμοίωσιν· περὶ τὴν συμβαίνει λέγεσθαι
καὶ τοῦ ἀνθρώπου τὴν φύσιν, ἐν ᾧ τὸ κατ' εἰκόνα
ἐφυλάττετο. Ἀπεγύμνωσε δὲ αὐτὸν τῶν τοιούτων
περῶν ἡ κακία δυνάμει, τε, φημι, καὶ μακαριότη-
D τος, καὶ ἀφθαρσίας τούτων νοουμένων· ἄλλ' ἐπεφάνη
ὁ Χριστὸς ἵνα δι' ὁσιότητος καὶ δικαιοσύνης αὐθις
περοφύσῃμεν· ὁμοῦ τε γὰρ φιλονθρώποις ἡμᾶς
οἶδεν ὀφθαλμοῖς ὁ Θεός, καὶ κατὰ τὴν ἀρχαίαν φύσιν
ἀνεπετρώθημεν. Ὅταν οὖν οἱ ὀφθαλμοί σου ἐπ' ἐμὲ
ἐπιβλέπωσιν, ἀποστρέφονται ἀπὸ τοῦ ἐναντίου· οὐ
γὰρ ὄνουνται τι ἐν ἐμοὶ τῶν ἐναντιουμένων τῷ πτέρυγας
περιστερᾶς ἀναλαβεῖν διὰ τῶν ἀρετῶν, καὶ πατασθῆ-
ναι καὶ καταπαῦσαι.

A apparet, encomia ipsius recensens, sibi que in ea complacere dicens, juxta illud: « Ego diligentes me diligo ».

Cyrilli. — Ego illi fidem, et ipse mihi regnum: pascit autem in puritate Scripturarum et dogmatum sanctorum.

Vers. 3. *Pulchra es proxima mea, sicut beneplacitum, decora sicut Jerusalem; pavor, ut ordinata es.*

Quæ semetipsam fratriuelli tradidit ac dilecti pulchritudinem in sua forma recepit, qualia consequitur ab illo? Quid autem est quod dicit: declarat hoc verbum nempe animam præclaro conscendendi conatu usque adeo in sublime evectam esse, ut jam ad ipsa Domini miracula enitatur. Nam si is
B qui est in sinu Patris, pro suo in nos beneplacito factus est homo, ut in terra pax oriretur, planum est illa quæ ad hoc beneplacitum præclaris operibus Christum imitando suam pulchritudinem conformavit, aliis id fieri quod Christus humanæ factus est naturæ. Et dicitur Jerusalem civitas magni Dei ad inhabitandum et inambulandum capiens eum qui capi non potest, et inhabitantis pulchritudine exornata et omnia decenter et secundum imitationem virtutum supernarum, quæ sub Deo sunt ordinatæ, nulla malitia pulchrum earum ordinem evertente, ita ut ad sui moveat admirationem ac stuporem. Hoc enim sibi vult illud pavor sive stupor qualis nimirum in virtutibus istis ordinatis existit.

Origenis. — Quanto proximior sit Sponso, etc.

Vers. 4. *Averte oculos tuos e regione mei, quia ipsi avolare fecerunt me.* Nonnulli quidem hæc a Domino ad puram animam dici aiunt; ego vero existimo hoc a Sponsa dictum. Cum enim arcano sensu a Scriptura divinæ naturæ alæ tribuantur juxta illud: « In tegmine alarum tuarum proteges me ».
Ei: « *Expandens alas suas suscepit eos* ». Homo autem factus est ad imaginem Dei et similitudinem; itaque alatum dicere convenit humanam naturam, in quo id quod secundum imaginem est servabatur. Nudavit autem ipsum malitia istiusmodi alis virtutisne dicam an beatitatis et incorruptionis, his ita intellectis; sed apparuit Christus, ut per sanctitatem et justitiam iterum alis instrueremur; nam simul etiam nos benignis oculis aspexit Deus, et juxta primævam naturam alati evasimus. Quando igitur oculi tui super me respiciunt, avertuntur a contrario. Non enim videbunt quidquam eorum in me quæ mihi adversantur, eo quod alas columbæ assumpserim per virtutes et evolem et requiescam.

¹ Prov. viii, 17. ² Psal. xvi, 8. ³ Deut. xxxiii, 14.

NOTÆ.

(81) Anonymi sunt in C. B.

(82) *Patrol.* i. XVII, col. 276.

(83) Anonyma in C. B.

Ecclesia specie sua, etc.

Nili. — Magnam Sponsæ fiduciam ac libertatem declarat ex eo quod intrepide Sponsum intueatur. Si vero Verbum sit Sponsus, alas induit, et ita magis ascendit in altum contemplationis procedens, ubi reperit animam contemplationi deditam quæ ipsum intelligendo assequi possit, et ut sic dicam, sine verecundia ad res omnes contemplandas fixos oculos intendere. Cæterum sollicitè hortatur ne semper istiusmodi fixum oculum habeamus, et aliquando ipsum avertamus et conniveamus, ne dum multis alis instruitur et fixe tuetur, ad consensum non sufficiat, dumque supra vires quid attentat, ad reliqua etiam intelligenda fiat obtusior.

Philonis. — Id est custodiantur oculi qui vias meas avertunt : nam hoc in me tui excitat desiderium.

Cyrelli. — A non parentibus tibi averte oculos tuos et ad me illos inclina : nam illi, inquit, dilectionem tui excitaverunt.

VERS. 5. *Capillamentum tuum sicut greges caprerum quæ apparuerunt e Galaad. Dentes tui sicut greges tonsarum, quæ ascenderunt de lavacro omnes geminantes, et sterilis non est in eis.*

Soli corporis capilli sensus expertes sunt, quos mulieribus ornamento esse dixit Paulus, capiti decorem afferentes. Docet nimirum illos qui in capite Sponsæ esse intelliguntur per quos Ecclesiæ gloria accedit, habere sensus in potestate sua per sapientiam occultando sensum, juxta illud Proverbiorum : Quoniam sapientes abscondunt sensum *, qui non ex aspectu de bono iudicium faciunt, non gustatu bonum explorant, non odoratui, non tactui, non alterius sensus organo æstimationem boni permittunt : sed mortificatis, inquit, sensibus, per solum animum oblata menti bona amplectuntur et expetunt : atque hoc modo mulierem illam quæ est Ecclesia, gloria quadam exornant, non honoribus intumescens, neque per abjectionem animi rebus tristibus in angustum coacti, sed in adversis casibus capillorum instar se sensus expertes declarantes. Capras autem adduxit in exemplum, vel quod a natura hirsutæ sint, vel quod hoc animal summa cacumina conscendens non impingat in petras, id quod apte quadrat in eos qui præclare asperam virtutis viam conficiunt ; vel quia hoc animal ad multa legalia sacrificia assumptum fuit, ad capitis encomium conducit. Sed et in Proverbiis inter quatuor illa quæ bene incedunt numeratus est hircus ducens caprarum gregem. Dicendum itaque quemadmodum aliquod vitæ institutum ab aliquo inventum per multos deinde propagatum,

* Prov. x, 14.

A *Οριγένους.* — Ἡ Ἐκκλησία τῇ ὥρα:ότητι, κατὰ λ. (84).

Nel. Iou. — Πολλὴν τῆς Νύμφης παρβρόσιαν ὀλοῖ, ἐκ τοῦ ἐνατενίζεῖν ἀδεῶς· τῷ Νυμφίῳ (85). Εἰ δὲ ὁ λόγος ἐστὶν ὁ Νυμφίος, ἀναπτεροῦται καὶ ἐπὶ πλεῖον οὗτος ἀναβαίνει πρὸς ὕψος θεωρίας χωρῶν, ἔταν εὖρη θεωρητικὴν ψυχὴν, τῇ νοήσει παρακολουθεῖται δυναμένην, ἐν οὕτως εἶπω, ἀναιδῶς πᾶσιν ἐνατενίζεῖν τοῖς θεωρουμένοις. Ἀλλὰ παραινῶν κηδεμονικῶς, μὴ ἀτενῆς ἔχειν πάντοτε τὸ τοιοῦτον ὄμμα· καὶ ποτε δὲ ἀποστρέψειν αὐτὸ καὶ καμύσειν· ἵνα μὴ πολὺ πτερωθέντας τοῦ ἀτενίζομένου ἀτενίσῃ πρὸς τὴν συνανάστασιν καὶ τῶν ὑπὲρ φύσιν ἐφιεμένη· καὶ πρὸς τὰ λοιπὰ νοήματα, ἀμβλυωπέστερα γένηται.

B

Φιλωρος. — Ἦγουν τὰς ἐμὰς δόξας οἱ μεταστραφέντες τηρεῖσταν ὀφθαλμοί· τὴν σὴν γὰρ μοι τοῦτο πόθον ἐργάζεται.

Κυρίλλου. — Ἀπὸ τῶν ἀπειθούντων σοι τοὺς σὺς ἀπίστρεψον ὀφθαλμούς, καὶ εἰς ἐμὲ κλῖνον· αὐτοὶ γὰρ, φησὶν, τὴν ἀγάπην ἐξήγειραν σε.

ε'. *Τρίλωμά σου ὡς ἀγέλαι τῶν αἰῶν, αἱ ἀνέβησαν ἀπὸ τοῦ Γαλαδ· ἐδόρτες σου, ὡς ἀγέλαι τῶν κεκαρμένων αἱ ἀνέβησαν ἀπὸ τοῦ λουτροῦ· αἱ πᾶσαι διδυμεύουσαι, καὶ ἀτεκνοῦσα οὐκ ἔστιν ἐν αὐταῖς.*

C

Γρηγορίου (86). — Μόναι τοῦ σώματος αἱ τρίχες ἀμυροῦσιν αἰσθήσεως· ἅς γυναιξὶν εἶναι κόσμον εἶπεν ὁ Παῦλος, ὠραίζουσας τὴν κεφαλὴν. Διδάσκει τοίνυν ὅτι χρὴ τοὺς περὶ τὴν κεφαλὴν τῆς Νύμφης θεωρουμένους, δι' ὧν ἡ Ἐκκλησία δοξάζεται, κρεῖττους τῶν αἰσθήσεων εἶναι· κρύπτοντας διὰ τῆς σοφίας τὴν αἰσθησιν κατὰ τὴν Παροιμίαν· «Ὅτι σοφοὶ κρύπτουσιν αἴσθησιν· οἷς οὐκ ὄρασις τοῦ καλοῦ κριτήριον γίνεται, οὐ γέυσει τὸ ἀγαθὸν δοκιμάζεται, οὐκ ἀσφρήσει, οὐκ ἀρῇ· νεκρῶσαντες γὰρ, φησὶ, τὰς αἰσθήσεις, ἐφάπτονται διὰ μόνης τῆς ψυχῆς τῶν κατ' ἐννοίαν ἀγαθῶν ὀρεγόμενοι· καὶ οὕτω δοξάζουσι γυναῖκα τὴν Ἐκκλησίαν, οὕτε τιμαῖς διογκούμενοι, οὕτε μικροψυχίαις πρὸς τὰ λυπηρὰ συστελλόμενοι, ἀλλ' ἐν τῇ πείρᾳ τῶν τριχῶν ἀναισθησίαν ὑποκρινόμενοι. Εἴληψε δὲ τὰς αἶγας εἰς παραβολὴν, ἥ διὰ τὸ φύσει δασύ, ἥ ὅτι τῶν ἀκρων ἐπιβαῖνον τὸ ζῶον, οὐ περιολισθαίνει ταῖς πέτραις· ὅπερ τοῖς τὴν τραχείαν τῶν ἀρετῶν ὁδὸν κατορθοῦσι, προσφυῶς ἀρμόζεται· ἥ διὰ τὸ πρὸς πολλὰ τῆς νομικῆς ἱερουργίας παρελθῆναι συντελεῖν πρὸς ἐγκώμιον τῇ κεφαλῇ· κἂν ταῖς Παροιμίαις δὲ ἐν τοῖς τέσσαρσι τοῖς ἐνδοξομένοις, ὁ τράγος ἡρθῇ, τοῦ αἰπολίου ἡγοούμενος. Λεκτέον οὖν ὥσπερ εὐρεθὲν ἐπιτίδευμα, διὰ πολλῶν τῶν ἐφεξῆς διατρέχον, ἐπὶ τὸν εὐρετὴν ἀναφέρεται· ὡς ἐπὶ τὸν Θεὸν ἡ χαλκευτικὴ, καὶ ἡ ποιμαντικὴ ἐπὶ τὸν Ἀβελ, καὶ ἡ γεωργικὴ ἐπὶ τὸν Κάϊν, καὶ ἡ ἀμπελοργικὴ ἐπὶ τὸν Νῶε· οὕτως

NOTÆ.

(84) Hæc in C. B. anonymi sunt, C. V. ea Origeni vindicat, exstant *Patrol.* t. XCVII. col. 276, 277.

(85) Πολλὴν — τῷ νυμφίῳ anonyma sunt in C. B.
(86) Anonyma in C. B.

ἐπειδὴ τοῦ θεοῦ ζήλου διαφερόντως Ἡλίας καθηγέ-
σαστο, ὅσοι μετ' ἐκείνου τοῖς ἑαυτοῦ ἰχνεσίν ἐπηκο-
λούθησαν, τὸν ἐκείνου μιμησάμενοι βίον, αἰπόλιον
γέγονασιν τοῦ ἡγησαμένου τῆς τοιαύτης ζωῆς· οἱ τι-
νες δόξα καὶ ἔπαινος τῆς Ἐκκλησίας γίνονται, εἰς
τὸν τῶν τριχῶν καταγέντες κόσμον, ὃν ἡ αἰσθητικὴ
ζωὴ καχόρισταί τε καὶ ἥλλοτριῶται· διὰ δὲ τῶν
αὐτῶν, καὶ τοὺς τρέφοντας τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας
δδόντας· ἐπαινεῖ, οὗς εἶναι βούλεται διὰ παντός, ὡς
ἀπὸ λουτροῦ καθαρούς, καὶ τὰς τρίχας ἔχειν ἀπερί-
τους ὡς ἀπὸ προσφάτου κουράς· καὶ κατὰ τὸν τόκον
τῶν ἀρετῶν διδουμένους, τῆς διπλῆς καθαρότητος
γίνεσθαι πατέρας· τῆς τε κατὰ ψυχὴν καὶ τῆς κατὰ
σῶμα θεωρουμένης· καὶ μηδὲν ἔχει ἀγονοῦν ἐν τῷ
κρείττονι.

stant, tum quæ in animo tum quæ in corpore conspiciatur : et nihil habeant sterile in boni fetifica-
tione.

Ὀριγένους. — Εἴρηται, δεύτερον ταῦτα τῇ B
Νύμφῃ, κ. τ. λ. (87).

ζ'. Ὡς σπαρτίον κόκκινον χεῖλῃ σου· καὶ ἡ
λαλιά σου ὥραια· ὡς λέπυρον τῆς ῥόας, μὴ λόν
σου· ἐκτός τῆς σιωπῆσεώς σου.

Γρηγορίου (88). — Μέτρου ὄνομα τὸ σπαρτίον·
τὴν μὲν οὖν μεμετρημένην τοῦ λόγου διακονίαν δηλοῖ,
ἐν ὁφθαλμοῦς φυλακῇ καὶ θύρᾳ περιοχῆς ὠνόμασε·
τότε δὲ μάλιστα τυγχάνει τοῦ μέτρου ὁ λόγος, ὅταν
τῷ τοῦ Σωτῆρος περιεχέσθῃ αἵματι· ὁ τοῖνον λα-
λοῦντα ἔχον ἐν ἑαυτῷ τὸν Χριστόν, αὐτὸς ἔχει τὸ
σχοινίον ἐπὶ τοῦ σώματος τὸ γεωμετρικόν. τῷ τοῦ
λυρωτοῦ καλλωπιζόμενον αἵματι· λαλιὰν δὲ ὥραιαν
ὀνομάζει τὸ σπαρτίον τὸ κόκκινον, δι' οὗ πάλιν ση-
μαίνει τὸ καθαρὸν καὶ ἑμμετρον· τὸ γὰρ ἀκριβῶς
ὥραιον ἐν τῷ ἰδίῳ καιρῷ τῆς ἀκμῆς προσφερόμενον,
οὔτε ἄωρόν ἐστιν, οὔτε ἐξέωρον· τῷ δὲ λεπύρῳ τῆς
ῥόας τὸ μῆλον τῆς παρειᾶς ὥραιον, μεγάλῃ τινα
προσμορτυρεῖ τῇ Νύμφῃ τὴν ἐν τοῖς ἀγαθοῖς τελειό-
τητα· σημαίνει γὰρ μὴ ἐν ἄλλῃ τινὶ τὸν θησαυρὸν
αὐτῇ παρασκευάσθαι, ἀλλ' αὐτὴν εἶναι θησαυρὸν
ἑαυτῆς, πάντος ἀγαθοῦ παρασκευὴν ἐν ἑαυτῇ περι-
έχουσαν. Ὡς γὰρ τῷ λεπύρῳ περιέχεται τῆς ῥόας
τὸ ἐδωδιμον, οὕτως ἐνδείκνυται τῷ φαινομένῳ κάλλει
τοῦ βίου, τὸν ἔνδον αὐτῆς θησαυρὸν περιέχεσθαι.
Οὗτος οὖν ἐστὶν ὁ χρυστεὸς θησαυρὸς τῶν ἐλπιδῶν,
ὁ ἰδιος καρπὸς τῆς ψυχῆς, τῷ ἐναρέτῳ βίῳ καθάπερ
τινὶ ῥόας λεπύρῳ κρατούμενος· τὸ δὲ ἐκτός τῆς
σιωπῆσεώς σου τοιοῦτόν ἐστιν, ὅτι ὁ ἔπαινος οὐκ
ἐκ τῶν φαινομένων τοιοῦτόν ἐστι· ὅσα τῷ λόγῳ μη-
νύεται, ἀλλὰ μᾶλλον ὅσα τῇ σιωπῇ ἀποκρύπτεται,
τὴν τοῦ λόγου διαφεύγοντα μὴνυσιν· ὥσπερ γὰρ τὸ
ἐκτός τοῦ λόγου σιωπῇ νοεῖται, οὕτω καὶ τὸ ἐκτός
σιωπῆσεως, τὸν λόγον νοήσεις. Ἐκείνῳ γὰρ σιωπῶμεν,
ὃ διὰ τῶν λόγων ἐξαγγέλλειν ἄδυνατοῦμεν· φησὶν
οὖν οἱ καλὰ μὲν καὶ μέγала τῷ λόγῳ φανῆναι δυ-
νάμενα ὃ ἐκτός ἐστὶ τῆς σιωπῆσεως· τὰ δὲ τοῦ λό-
γου ἐκτός τὰ τῇ σιωπῇ καλυπτόμενα, τὰ ἄρρητὰ τε
καὶ ἀνεκφώνητα, μείζω πάντως καὶ θαυμασιώτερα
τῶν ἐκφαινόμενων ἐστί.

¹ Psal. cxi, 3.

inventori primo acceptum refertur, ut ars ferraria
Thobelo et pastoritia Abelo, agricultura Caino,
vitium cultura Noemo. Ita cum in divino zelo
excellenter quasi dux aliis præluxerit Elias, qui-
cunque post illum vestigia ejus secuti sunt per
vitæ imitationem veluti quidam grex caprarius
illius facti sunt qui princeps talis vitæ auctor
exstitit. Idem laus et gloria sunt Ecclesiæ, selecti
ut capillorum sint ornamentum, cum sensuum vita
locum in eis nullum habeat. Propterea quoque
dentes laudat, qui scilicet Ecclesiæ corpus alunt.
Hos vult semper tanquam a lavacro esse puros, et
minime superfluos habere crines quasi recens
tonsos, et virtutum interim secunditate geminis
fœtibus insignes et duplicis puritatis parentes
sunt, etc.

Origenis. — Secundo hæc dicta sunt ipsi Spon-
sæ, etc.

VERS. 6. Sicut funiculus coccineus labia tua, et
eloquium tuum decorum : sicut cortex mali punici
gena tua, extra taciturnitatem tuam.

Funiculus mensuræ nomen est : itaque mensura
quadam circumscriptam sermonis usurpationem
designat : quam Psalmista custodiam et ostium
circumstantiæ nominavit. Tunc autem potissimum
sermo mensura circumscribitur quando tingitur
sanguine Servatoris. Qui igitur habet Christum in
se loquentem, is etiam funiculum illum geometri-
cum habet in ore Salvatoris sanguine decoratum.
Eloquium porro decorum nominat funiculum cocci-
neum. Nam quod vere elegans nunquam indecorum
est, cum vero deinde per mali punici corticem genas
ornat, insignem quamdam in bonis perfectionem
Sponsæ tribuit. Significat enim non in alio quopiam
ipsi situm esse thesaurum ipsius, sed ipsam sui
ipsius thesaurum esse, quippe quæ omnis boni
apparatus in se contineat. Nam ut cortice conti-
netur id quod in malo punico esculentum est : sic
etiam demonstrat contineri thesaurum ejus interio-
rem pulchritudine illa vitæ quæ sub aspectum
cadit. Hic igitur est occultus ille spei thesaurus
proprius animæ fructus, qui vita virtuti consen-
tanea quasi quodam mali punici cortice continetur :
quod autem additur. *Extra taciturnitatem tuam*
est ejusmodi : scilicet laudem hanc non tam ex
apparentibus quæ sermone indicantur æstimandam
quam ex iis quæcunque silentio teguntur ut verbis
indicari nequeant. Sicut enim id quod extra ser-
monem est, silentium intelligitur, sic id quod est
extra taciturnitatem, sermonem intelliges. Nam id
reticemus, quod verbis enuntiare non possumus.
Ait igitur præclara quidem et magna quæ indicari
oratione possint, esse extra silentium. Quæ vero
extra sermonem silentio tecta et ineffabilia sunt
omnibus modis majora et admirabiliora esse iis
quæ oratione proferantur.

VERS. 7, 8. *Sexaginta sunt reginæ et octoginta A concubinæ et adolescentulæ quarum non est numerus. Una est columba mea, perfecta mea, una est matri snæ; electa est ei quæ peperit ipsam. Viderunt eam filia et beatificabunt eam reginæ et concubinæ, et laudabunt eam.*

Dogma quoddam cultioris philosophiæ in hisce verbis per laudes Sponsæ proponitur, nempe non eadem ratione atque ordine ea quæ sunt creari ac recreari. Nam cum a principio per divinam virtutem producta est creatura, in re qualibet una cum principio absque mora finis etiam perfectione rei conjungebatur, quando universa de nihilo producta simul cum principio perfectionem etiam suam consequabantur. Est autem humana quoque natura in prima sui exstantia perfectioni conformata. Ad imaginem enim Dei et similitudinem factus est homo, quibus verbis id quod summum et perfectissimum est significatur. Quid enim Dei similitudine perfectius? Itaque in prima creatione sine ullo temporis intervallo una cum principio finis etiam apparuit, et a perfectione cepit naturam suam esse. Postquam autem, propter vitiositatem, morti tradita fuit, non derepente iterum recuperat perfectionem, sed via quadam et ordine ad majus progreditur, dum paulatim affectionem ad contraria proclivem exstinguit, per honestius vitæ institutum, cognatam circumradens pravitatem. Unde multas etiam mansiones apud Patrem illum esse accepimus, dum pro ratione propensionis ad bonum, et abscensus a malo, cuique merces parata est. Alius enim est adhuc in primo melioris vitæ initio, ut qui recens a fundo vitæ vitiosæ ad veritatis fruitionem emergerit: alius studioso conatu jam boni quadam accessione et incremento auctus est; alius quasi medium iter conscensionis ad illa sublimia confecit: alius etiam medium hoc cursu præterit. Nonnulli et hos superarunt, quos rursus alii sunt prætergressi. Contententibus item aliis supra hos quoque ad celsiora. Denique Deus omnino pro varietate industriæ singulorum suo quemlibet ordine recipit, cuique vices retribuens. Hanc propositis in verbis philosophiam tradi existimamus, quæ discrimen animarum Sponsam inluentium in jam dictis designet. Illi enim qui non ita pridem velut ex alio quodam in imo siti erroris prodierunt, et quasi recens nati necdum sermonis articulati capaces sunt, propter dilatationem fidei non satis a ratione confirmatam numero cernuntur infinito: qui salutarem quidem sermonem mysterii sacri esse crediderunt, non tamen per scientiam quamdam et certitudinem ab ipso sermone, quasi solido nixam fundamento veritatem in se habent. Atque hæc sunt illæ nominatæ adolescentulæ, quod

Ζ', η'. Ἐξήκοτὰ εἰσι βασιλίσσαι, καὶ ὀγδοήκοτὰ παλλακαί, καὶ νεάνιδες ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμός. Μία ἐστὶ περιστέρα μου τέλειά μου· μία ἐστὶ τῇ μητρὶ αὐτῆς· ἐκλεκτή ἐστὶ τῇ τεκούσῃ αὐτήν· εἰδοσαν αὐτὴν θυγατέρες, καὶ μακρυοῦσι· βασιλίσσαι καὶ παλλακαί, καὶ αἰνέσουσιν αὐτήν.

Γρηγορίου (89). — Δόγμα ἐστὶ τῶν ἀστείωτέρων ἐν τοῖς ῥητοῖς τούτοις, φιλοσοφίαν διὰ τῶν ἐπαίνων τῆς Νύμφης παρατίθεται· ὅτι οὐ μετὰ τῆς αὐτῆς τάξεως καὶ ἀκολουθίας κτίζεται τὰ δυντα καὶ ἀνακτίζεται. Ὅτε μὲν γὰρ κατ' ἀρχὰς διὰ τῆς θέλας δυνάμεως παρήχθη ἡ κτίσις, ἐφ' ἐκάστου τῶν δυντων ἀδιαστάτως τῇ ἀρχῇ συναπηρτίσθη τὸ πέρας· πᾶσι τοῖς ἐκ τοῦ μὴ δυντος εἰς τὸ εἶναι παραγενομένοις, ὁμοῦ τῇ ἀρχῇ συνανισχοῦσης τῆς τελειότητος· ἐν δὲ τῶν κτισθέντων καὶ ἀνθρωπίνῃ φύσει ἀπὸ τῆς πρώτης ὑπάρξεως συμπλασθεῖσα τῇ τελειότητι. Κατ' εἰκόνα γὰρ Θεοῦ ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος καὶ ὁμοιωσιν· δεικνύντος τοῦ λόγου τὸ ἀκρότατον καὶ τελειότατον· τί γὰρ ὑπέρτερον τῆς πρὸς Θεὸν ὁμοιότητος; ἐπὶ μὲν οὖν τῆς πρώτης κτίσεως ἀδιαστάτως τῇ ἀρχῇ συνανερᾶν τὸ πέρας, καὶ ἀπὸ τῆς τελειότητος ἡ φύσις τοῦ εἶναι ἤρξατο, ἐπεὶ δὲ διὰ κακίας θανάτῳ παρεδόθη, οὐκ ἀθρόαν πάλιν ἐπαναλαμβάνει τὴν τελειότητα, ἀλλ' ὁδὴ τινὲ καὶ τάξει πρόεισιν ἐπὶ τὸ μείζον, κατ' ὀλίγον ἀποσκευαζομένη τὴν πρὸς τὰ ἐναντία προσπάθειαν, δι' ἀστειοτέρας διαγωγῆς περιζυομένη τὴν συμφύτην τοῦ χείρονος· ὅθεν καὶ πολλὰς μονὰς εἶναι παρὰ τῷ Πατρὶ μεμαθήκαμεν, κατὰ ἀναλογίαν τῆς ἐκίστη πρὸς τὸ καλὸν σχέσεως καὶ τῆς τοῦ χείρονος ἀποστάσεως, ἐτοιμαζομένης πᾶσι τῆς ἀντιδόσεως. Ὁ μὲν γὰρ τις ἐν ἀρχῇ τῆς τοῦ βελτιονός ἐστι βιώσεως· ἄρτι καθάπερ ἐκ βυθοῦ τινος τοῦ κατὰ κακίαν βίου, πρὸς τὴν μετουσίαν τῆς ἀληθείας ἀνανήξάμενος· τῷ δὲ τις γέγονεν ἡδὴ δι' ἐπιμελείας καὶ προσθήκῃ τοῦ κρείττονος· ἄλλος ἐπὶ πλεῖον διὰ τῆς ἐπιθυμίας τῶν ἀγαθῶν ἐπηυξήθη· ὁ δὲ μέσως ἔχει τῆς τῶν ὑψηλῶν ἀναβάσεως· ἕτερος καὶ τὸ μήπου παρέδραμεν. Εἰσὶ δὲ τινες οἱ καὶ τούτων ὑπεράραντες· ἄλλοι κακείνους παρήλασαν· καὶ ὑπὲρ τούτους ἕτεροι πρὸς τὸν ἀνω δρόμον συντείνονται· καὶ ὁλως κατὰ τὴν ποικίλην τῶν προαιρέσεων διαφορὰν ἑκαστον ὁ Θεὸς ἐν τῷ ἰδίῳ προσδέχεται τάγματι, τὰς προκειμένων ῥητῶν φιλοσοφεῖν τὸν λόγον ὑπενοήσαμεν, τὴν διαφορὰν τῶν ψυχῶν, οἱ πρὸς τὸν Νυμφίον ὁρῶσιν, ἐν τοῖς εἰρημένοις ἡμῖν διαστείλαντα· οἱ μὲν γὰρ ἄρτι καθάπερ νηδύος τινός, τῆς ἐν βάθει καίμενης ἀπάτης ἔξω γινόμενοι, ἄρτιγενεῖς ὄντες, καὶ οὕτω διηρθρωμένοι τὸν λόγον ἐν ἑαυτοῖς χωρήσαντα, τῇ ἀλογωτέρᾳ συγκαταθέσει τῆς πίστεως ἐν ἀπίστω θεωροῦντες πλήθει· σωτηρίον μὲν εἶναι πεπιστευκότες τοῦ μυστηρίου τὸν λόγον· οὐ μὴν ἐπιστήμη τινὲ καὶ τῇ διὰ τοῦ λόγου πληροφορίᾳ

NOTÆ.

(89) Anonyma in C. B.

καθοδριμένην ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς τὴν ἀλήθειαν. Αὐταὶ εἰσιν αἱ ὀνομασθεῖσαι νεάνιδες, διὰ τὸ ἔτι νέαν ἄγειν τὴν πνευματικὴν ἡλικίαν· αἱ γεννηθεῖσαι μὲν τῷ λόγῳ τῆς πίστεως, οὕτω δὲ διὰ τῆς προστηκούσης αὐξήσεως τοιαῦται γέγονασιν ὡς ἐπὶ γάμον ἄκμην προσελθεῖν, καὶ φθάσαι εἰς ἄνδρα τέλειον, εἰς μέτρον γαμικῆς ἡλικίας, ὥστε τῷ φόβῳ τοῦ Κυρίου δύνασθαι κυοφορῆσαι, καὶ Πνεῦμα σωτηρίας παιδοποιήσασθαι. Πλὴν καὶ οὗτοι τῶν σωζομένων· τῶν δὲ διὰ τῆς καθηκούσης ἐπιμελείας αὐξηθέντων τῇ διανοίᾳ, καὶ καταλειπομένων ἡδὴ τὴν νηπιότητα, διπλῆν ὑπὸ τοῦ Λόγου τὴν ἰδιαφορὰν διδασκόμεθα. Γίνονται μὲν γὰρ αἱ ψυχαὶ σύστωμοι τῷ Λόγῳ, καὶ αὗται κἀκαῖναι· ἀλλ' αἱ μὲν ἑρωτικά, τινὲς διαθέσει προσκολλῶνται· αἱ τινες διὰ τῆς τελειοτέρας διαθέσεως ἀνακραθεῖσαι τῇ τοῦ Θεοῦ καθαρότητι, βασιλισσῶνται ὀνομάζονται, διὰ τὴν τῆς βασιλείας κοινωνίαν· οἷα ἦν ἡ τοῦ Δαβὶδ λέγουσα· « Ἐμοὶ δὲ τῷ προσκολλῆσθαι τῷ Θεῷ ἀγαθὸν ἐστὶ »· καὶ ἡ τοῦ Παύλου· « Οὐδεὶς ἡμᾶς χωρήσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ. » Αἱ δὲ φόβῳ κολάσεως τὰς μοιχικὰς ἀποφεύγουσαι πείρας, μένουσαι καὶ αὗται ἐν ἀφθοραίᾳ καὶ ἀγιασμῷ, ἀλλὰ φόβῳ μᾶλλον ἢ πόθῳ παιδαγωγούμεναι, αἱ τινες παλλακαὶ ἀπὸ τοῦ λόγου κατονομάζονται· οὕτω γάρ τις αὐτῶν μήτηρ βασιλέως, καὶ κοινωνὸς τῆς ἀξίας δυνατῶς ἔχει· διὰ τὸ μὴ ἀναλαθεῖσθαι τὸ ἀδέσποτον καὶ αὐτοκρατὲς τοῦ ἐναρέτου φρονήματος· ἡ δὲ κατὰ τὸν ἀριθμὸν διαφορὰ τῆς τῶν δύο ταγμάτων διαστολῆς, τοιοῦτόν μοι δοκεῖ νοῦν ἔχειν.

Γρηγορίου. — Ἐξ εἰσιν ἐντολαὶ δ' ὧν ἡ βασιλεία τοῖς δεξιόις ὀνομάζεται. Λογισώμεθα τούτων ἑκάστην, τὸ δεσποτικὸν εἶναι τάλαντον· προσήκει δεκαπλασιασθῆναι παρὰ τοῦ πιστοῦ οἰκέτου παρὰ τῆς ἐργασίας. Εἰ τοίνυν διὰ τῶν ἐξ τούτων ἐντολῶν, ἡ τῆς βασιλείας γίνεται κοινωνία τῇ ψυχῇ, τὸ δὲ τέλειον τῆς ἐργασίας ἐφ' ἑκάστης ἐστὶ, τὸ δεκαπλασιάζει τὴν ἐντολήν, καθὼς φησιν ὁ ἀγαθὸς δοῦλος ἑκείνος, ὅτι ἰδοὺ δέκα τάλαντα τὸ ἐν σου τάλαντον ἐποίησεν, εὐρίσκομεν ἐκ τοῦ ἀκολούθου τὴν μίαν βασιλισσάν εἰς ἐξήκοντα πλατυνομένην· τὴν διὰ τοῦ δεκαπλασιασμοῦ τῶν ἐξήκοντα ἐντολῶν εἰς κοινωνίαν τῆς βασιλείας παραδεδωκεῖται· ὡς πολλὰ εἶναι τὴν μίαν, τῷ πολυτρόπῳ χαρακτὲρι τῶν ἐντολῶν ἐμμεριθεῖσαν, καὶ ἐκάστῳ τῶν κατορθωμάτων ἰδιαζόντως ἐμμορφωθείσαν· ἀκολούθως καὶ διὰ τῶν ὁδοήκοντα, τὸ τῆς ὁδοῆς μυστήριον παραδηλοῦσθαί φαμεν· πρὸς ἣν βλέποντες οἱ φόβῳ παιδαγωγούμενοι, τῆς τῶν κακῶν κοινωνίας ἀπεργονται. Οὕτω γὰρ ἐν ταῖς ψαλμωδίαις ἐπλάθοντες, ἐν αἷς προετακται διὰ τῆς ἐπιγραφῆς ἡ ὁδοῦς. Μαστιγουμένων γὰρ ἄντικρυς αἱ φωναὶ τῷ φόβῳ τῶν ἐλπιζομένων εἰς ἑλαῖον ἐπικάμπουσαι τὴν ἀκοήν· φησὶ γὰρ πρὸς τὴν κριτὴν ὁ πρὸς τὴν ὁδοῖν βλέπων· « Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξῃς με, μηδὲ τῇ ὀργῇ σου παιδεύῃς με· ἐλέησόν με, Κύριε, ὅτι ἀσθενὴς εἰμι. » ἔσται τοίνυν καὶ ἐπὶ τούτῳ ἀναλόγως τῆς ἐντολῆς, ἡ

A primam adhuc ætatem spiritualem agant, quæ per fidei quidem sermonem genitæ sed necdum conveniente incremento ejusmodi factæ sunt, ut ætatem nuptiis maturam attigerint, et ex Dei metu ferre uterum possint et spiritum salutis gignere. Verumtamen et hi sunt de numero salvandorum juxta illud : « Homines et jumenta salvabis, Domine ⁹, » jumenta vocans eorum qui servantur partem propius nonnihil accedentem ad bruta. Cæterum illorum, in quibus conveniente studio mens aucta est, quique infantiam reliquerunt, duplex hic discernimen discimus. Etenim animæ quidem ille incorporantur Verbo, tam hæ quam illæ : verum aliquæ quidem per amatoriam quamdam affectionem cum eo conglutinantur, quæ propter perfectionem illam affectionem Dei puritate attemperatæ, ob regni societatem reginæ nominantur : qualis erat Davidis anima dicens : « Mihi autem adhærere Deo bonum est ⁹, » et Pauli : « Nemo nos separabit a charitate Christi ¹⁰. » Aliæ autem supplicii metu adulterii tentationes vitant, quæ et ipsæ manent in incorruptione ac sanctificatione ; sed metu magis quam desiderio adductæ, concubinæ in hoc sermone nominantur ; neque enim illarum ulla mater regis ac dignitatis particeps fieri potest, quia necdum hoc consecuta est, ut nullius dominio subjecta sit. Neque virtute præditi sensus, tenent principatum. Hæc autem secundum numerum differentia distinctionis ordinum duorum talem mihi videtur habere sensum :

C Sex omnino sunt præcepta per quæ regnum paratur iis qui ad dexteram collocantur. Statuamus apud animam quodlibet horum esse talentum illud herile, quod negotiando effici a bono ac fideli servo decuplo amplius convenit. Si ergo per hæc sex præcepta regni anima fit particeps, et in quolibet horum quæstus ac negotiatio perfecta est, mandatum ipsum quasi decuplicare, quemadmodum bonus ille servus ait, unum heri sui habentem decem aliorum talentorum lucrum acquisivisse ; consentanea ratione quadam reperimus, in sexaginta reginas unam illam excrecere, per decuplationem sex mandatorum in regni societatem venerit ; ita ut multæ sint, una illa per multiplicem mandatorum characterem divisa et in quolibet opere præclaro peculiariter velut expressa. Consimiliter etiam per octoginta mysterium octavæ dicimus declarari, ad quam respicientes illi qui metu ducti, a malorum societate arcantur. Hoc enim in psalmis animadvertimus, quibus præfigitur in inscriptione vox octava. Voces autem ipsæ sunt prorsus eorum qui metu futurorum malorum quasi flagellantur ad commiserationem aures flectunt. Ait enim ad judicem is qui ad octavam respicit : « Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripas me. Miserere mei, Domine, quoniam infirmus sum ¹¹. » Erunt igitur etiam in his pro ratione præcepti de-

⁹ Psal. xxxv, 7. ⁹ Psal. lxxii, 28. ¹⁰ Rom. viii, 39. ¹¹ Psal. vi, 2, 5.

cuplo incremento aucti octoginta conculinæ, quæ secundum a regina ordinem obtinent, quod metu servili et non amore sponsali ad bonum accedant. Verumtamen si dilectio plane tandem metum ejiciat, mutatusque metus dilectio fiat: tum demum unitas reperitur id quod salutem consequitur, omnibus inter se unitis in conglutinatione cum uno soloque bono, per illam quæ in columba est perfectionem, ut sicut in Evangelio ait: « Unum sint, sicut nos unum sumus »¹¹. Hujus autem unitatis nexus est Spiritus sanctus. Quamobrem is qui de puero in virum perfectum augecendo evasit, ad mensuram ætatis spiritualis pervenit, e mancipio, et concubina reginæ dignitatis particeps effectus. Denique capax gloriæ Spiritus sancti factus per impassibilitatem ac puritatem, hic est perfecta columba. Hujus porro matrem dicit columbam illam quæ de cælo ad Jordanem devolvit. Nam in filio genitoris omnino natura conspicitur. Hanc igitur animam felicem prædicant adolescentulæ, hanc concubinæ, hanc reginæ laudant. Etenim communis animalibus omnibus ad beatitudinem talem cursus propositus est. Omnes autem hi a natura comparati sunt, ut cupiditate animi ad id quod beatum est atque laudabile contendant. Quamobrem si columbam hanc filie beatam prædicant, omnino et ipsæ fieri columbæ cupiunt. Itidem quod a concubinis et reginis columba laudatur, argumento est has quoque studiosas illius esse quod prædicatur, donec tandem iis omnibus unum factis, qui ad eandem desiderii metam respiciunt et nulla in ullo vitiositate superante, omnia Deus in omnibus fiat, quotquot per unitatem inter se in boni societate coalescunt.

Nili. — Sexaginta reginas forte dicit eos qui in Judaismo sunt. Erant enim aliquando regnum et sacerdotium et gens sancta: octoginta vero pellices illas hæreses quæ quidem per mysterium resurrectionis octavæ denario annumerantur, sed minime legitimum cum illo conjugium habeant quod sensu spirituali per concubinas significantur. Adolescentulas porro vocat gentes a Deo alienas et a lege Spiritus extraneas quas ne numero quidem dignas censuit; non enim propter multitudinem, is qui stellarum multitudinem enumerat, ipsas non numeravit, sed quod non dignæ essent numero. Illa namque numero digna censet quæ ordinem eximium et fide dignum obtinent. Unam autem columbam vocat Ecclesiam, quæ cum dormiverit inter medios cleros, columba facta est perfecta. Quæ alas habeat deargentatas, et posteriora dorsi in pallore auri, propter perfectionem habitus virtutis, perfecto Patri qui in cælis est assimilata, et electam existentem matri suæ sapientiæ, quæ ipsam genuit in doctrinis veritatis, quam nunc quidem viderunt filiæ reginæ et concubinæ; sed non intel-

Αὐτὴν τὸ δεκαπλάσιον αὐξήσεις, γενόμεναι ὀγδοήκοντα παλλακαί, τὴν δευτέραν τάξιν ἔχουσαι μετὰ τὴν βασιλισσαν· αἱ φόβῳ δουλικῷ καὶ οὐχὶ ἔρωτι νυμφικῷ τῷ ἀγαθῷ προσεγγίζουσι. Πλὴν εἰ ἔξω βάλλει τελείως ἡ ἀγάπη τὸν φόβον, καὶ μεταποιηθεὶς ὁ φόβος ἀγάπη γένοιτο, τότε εὐρίσκεται μόνος τὸ σωζόμενον, ἐν τῇ πρὸς τὸν μόνον ἀγαθὸν συμφύτῃ· πάντων ἀλλήλοις ἐνωθέντων, διὰ τῆς κατὰ τὴν περιστέρην τελειότητος· ἵνα καθὼς φησιν ἐν Εὐαγγελίῳ· « Ἐν ᾧ σιν, καθὼς ἡμεῖς ἐν ἑσμέν »· τὸ δὲ συνδετικὸν τῆς ἐνώτητος ταύτης τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ὁ τοίνυν ἐκ μὲν νηπίου εἰς ἄνδρα τέλειον ἀναθραμὼν διὰ τῆς αὐξήσεως, καὶ φθάσας εἰς τὸ μέτρον τῆς νοητῆς ἡλικίας, ἐκ δὲ τῆς δούλης τε καὶ παλλακίδος τὴν τῆς βασιλικῆς ἀξίαν μεταλαβὼν, δεκτικὸς δὲ τῆς τοῦ Πνεύματος δόξης γενόμενος δι' εὐπαθείας καὶ καθαρότητος, οὗτός ἐστιν ἡ τελεία περιστέρα. Μητέρα δὲ αὐτοῦ λέγει εἶναι τὴν περιστέρην ἐκείνην, τὴν ἐπὶ τῷ Ἰορδάνῃ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταπτᾶσαν· τῷ γὰρ τέκνῳ πάντως, ἡ τοῦ γεγεννηκότος ἐπιθειρεῖται φύσις· ταύτην τὴν ψυχὴν μακαριοῦσιν αἱ νεάνιδες· ταύτην αἰνοῦσι παλλακαὶ καὶ βασιλίσσαι· κοινὸς γὰρ ἐπὶ παντός τάγματος πάσαις ψυχαῖς, ὁ δρόμος, πρὸς τὴν τοιαύτην μακαριότητα· φύσις δὲ ἐστὶ πᾶσι πρὸς τὴ μακαρίαν τε καὶ ἐπαινουμένην τῆς ἐπιθυμίας συντείνεσθαι· ὥστε εἰ μακαρίζουσι τὴν περιστέρην αἱ θυγατέρες, ἐπιθυμοῦσι πάντως γενέσθαι περιστέραν καὶ αὐταί· καὶ τὸ αἰνεῖσθαι παρὰ τῶν παλλακίδων καὶ βασιλίδων, τεκμηρίον ἐστὶ τοῦ καὶ αὐτὰς πρὸς τὴν ἐπαινουμένην τὴν σπουδὴν ἔχειν· ἔως ἂν πάντων ἐν γενομένων τῶν πρὸς τὸν αὐτὸν τῆς ἐπιθυμίας βλέπόντων σκοπόν, μηδὲ μιᾶς ἐν μηδενὶ κακίας ὑπολειφθεῖσας, γένηται ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσι τοῖς διὰ τῆς ἐνώτητος ἐν τῇ τοῦ ἀγαθοῦ κοινωνίᾳ συγκεκραμένοις.

Neliov. — Ἐξήκοντα βασιλίσσαι, τάχα τοὺς ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ λέγει. Βασιλεῖον γὰρ ἦσαν ποτε ἱεράτευμα καὶ ἔθνος ἅγιον· ὀγδοήκοντα δὲ παλλακῆς, τὰς διὰ μὲν τὸ τῆς ἀναστάσεως μυστήριον τῇ ὀγδῷ δεκάδι ἀριθμουμένας· διὰ δὲ τὸ μὴ γνησίαν τὴν πρὸς αὐτὸν ἔχειν συζύγιαν, τῷ τῶν παλλακίδων ὀνόματι σημαίνουμένας αἰρέσεις. Νεάνιδας δὲ, ἅς οὕτε ἀριθμοῦ ἡξίωτε, τὰ ἔθνη τὰ ἀπηλλοτριωμένα τοῦ Θεοῦ, καὶ ξένα τῶν διαθηκῶν τοῦ πατρὸς· οὐ γὰρ οὐκ πλῆθος αὐτὰς ὁ τὸ πλῆθος τῶν ἁπτῶν ἀριθμῶν οὐκ ἡριθμήσεν, ἀλλὰ διὰ τὸ ἀνάξιον τοῦ ἀριθμοῦ. Ταῦτα γὰρ ἄξιοι ἀριθμεῖν, ὅσα τὴν τάξιν ἐλλόγιμον ἔχει καὶ ἀξιοπίστον· μίαν δὲ περιστέραν λέγει τὴν Ἐκκλησίαν, ἥ τις διὰ τὸ κεκοιμηθῆαι ἀνὰ μέσων τῶν κλήρων, περιστέρα γέγονε τελεία, τὰς πτέρυγας ἔχουσα περιηργυρωμένας, καὶ τὰ μετὰφρενα ἐν χλωρότητι χρυσίου· διὰ τὴν τέλειον τῆς κατ' ἀρετὴν ἔξωθεν ὁμοιωθεῖσα τῇ ἐν οὐρανοῖς τελείῳ Πατρὶ, καὶ ἐκλεκτὴν οὖσαν τῇ μητρὶ αὐτῆς, τῇ ἐν τοῖς τῆς ἀληθείας ὀνόμασιν αὐτὴν τεκούσῃ σοφίᾳ ἣν νῦν μὲν εἶδονσαν θυγατέρες βασιλίσσαι καὶ παλλακαί, οὐκ ἐνόησαν δὲ, οὐδὲ συνῆκαν τὸ περὶ αὐτὴν οἰκονομηθὲν μυστήριον· αἱ

¹¹ Joan. xvii, 22.

νέσους· δὲ ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀνταποδόσεως· ἐξωμέ-
νην τὴν πρὸς τὸν Χριστὸν συνάφειαν. Τὸ μὲν γάρ,
ἐπὶ τοῦ παρελθόντος· τὸ δὲ μακαριοῦσι καὶ αἰνέσουσι
ἐπὶ τοῦ μέλλοντος.

Φίλωρος. — Ἡ ἐξήκοντα βασιλίσσαι, τὰς ἐκ τῶν
δύδεκα φυλῶν ταῖς πέντε καθαρουῦσαις αἰσθήσεσι
ψυχᾶς. Περιστερὰ δὲ ἡ ἁκακος Ἐκκλησία Χριστοῦ·
τῇ δὲ μητρὶ αὐτῆς ἐστὶ μία τῇ ἐπ' οὐρανῷ σοφίᾳ, τῇ
σαρκὶ Χριστοῦ ἐκλεκτῇ οὐσῃ, ἐν τῷ ἀναγεννᾶσθαι
αὐτῇ· ἦν αἱ θυγατέρες μακαριοῦσι· « Πολλοὶ
γὰρ προφῆται καὶ βασιλεῖς ἐπεθύμησαν ἰδεῖν &
ἶδεν, καὶ οὐκ εἶδον. »

Ἀπολιναρίου. — Καὶ ἄλλως· τὸ τελειότατον αὐτῆς·
ἐν τῇ πρὸς Θεὸν οἰκειώσει δηλοῦται, παραβαλλομένης
τῆς τελείας Ἐκκλησίας τοῖς τε ἐκ τῆς προτέρας
κλήσεως ἐπιφανεστάτοις, καὶ τοῖς νῦν δευτέροις μετ'
αὐτῇ. Κοσμικὴ δὲ ἡ τοῦ προτέρου λαοῦ κλήσις, καὶ
τῇ ἐξ ἰδὲ σύστοιχος τῇ κοσμογόνῳ· ἡγεμονικὴ δὲ αὕτη
καὶ ἡ ἐπὶ βασιλείᾳ κειμένη· τηρεῖται δὲ τῷ γένει
τῷ Ἰσραηλιτικῷ τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα παρὰ Χριστοῦ
κατὰ τὰς προφητείας, τὸν τοῦ Δαβὶδ ἐπαγγελιομένης
θρόνον, καὶ τὸν τούτου κατορθωτὴν Χριστὸν, κατὰ
τὸ ἐν Εὐαγγελίοις· καὶ βασιλεύσει ἐπὶ τὸν οἶκον
Ἰακώβ εἰς τοὺς αἰῶνας· τὰς δὲ τῆς Νέας Διαθήκης,
ὀργισθέντα δεικνυσιν ἀριθμὸς.

Ἰσιδώρου. — Τί ἐστίν, ἐξήκοντά εἰσι βασιλίσ-
σαι, καὶ τὰ ἐξῆς, ἄκουε· ἐχέτω μὲν ἡ ἀμώμητος
καὶ παρθένος Ἐκκλησία, ἡ ὀρθὴν καὶ περὶ τὸν Θεὸν
πίστιν ἔχουσα τὰ πρωτεία, καὶ αὕτη καλίσθω περι-
στερὰ τελεία, ὅλων τῶν ταγμάτων ὑπερβαίνουσα τὴν
ἀξίαν. Εἰ δὲ καὶ εἰς πράξεις αὐτὸ ἐκλαθεῖν χρὴ, λε-
λέσθω καὶ τάδε· ἐξήκοντά εἰσι βασιλίσσαι, αἱ τῆς
βασιλείας ἐνεκεν εὖ πράττουσαι ψυχαί· καὶ ὀγδοή-
κοντα παλλακαί, αἱ φόβῳ τῆς κολάσεως ἀπεχόμεναι
κακῶ· καὶ νεάνιδες ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς, αἱ διὰ
τινας προφάσεις κοσμικὰς σωφρονοῦσαι, καὶ τὸ δι-
καιον διώκουσαι· δι' ὧν οὕτε πόθῳ τῆς βασιλείας,
οὕτε φόβῳ τῆς κρίσεως τὸ δέον πράττουσαι, ἀλλ'
ἵνα πλούτου ἢ δόξης ἢ τινος μὴ στερηθῶσι. Μία ἐστὶ
περιστέρα τελεία ἡ τὸ καλὸν πράττουσα, τῶν ἄκρων
ἀγίων σύνοδος, ἡ οὕτε διὰ μισθόν, οὕτε διὰ τιμωρίαν,
οὕτε διὰ πρόφασιν τινα βιωτικὴν, ἀλλὰ διὰ τὸ τῷ Θεῷ
φιλον πράττουσα τὸ δέον.

Ὀριγένους. — Αἱ νεάνιδες ἀριθμὸν οὐκ ἔχουσαι,
x. τ. λ. (90).

(91) Ἀτίος οὖν γενοῦ τῆς ἀγαλλιᾶσεως· ἄτιος οὖν
γενοῦ τοῦ δραμεῖν αὐτὸν ἐπὶ σέ· θέλει γάρ σε προ-
απάσασθαι, θέλει προλαβεῖν (92).

¹³ Luc. x, 24.

(90) *Patrol.* t. XVII, col. 277.

(91) S. Gregorii Nysseni sermo 15, sive postre-
mus, in Cantica desinit in cap. v. 8. Neque dein-
ceps in codice Vaticano, unde hanc Patrum Cate-
nam edidimus, nomen Gregorii legitur. Quare judi-
cent eruditi lectores, utrum de auctore Procopio,

A lexerunt neque cognoverunt mysterium quod circa
ipsam dispensatum fuit. In tempore autem remun-
erationis laudabunt eam quod Christi conjun-
ctione intima digna sit habita. Illud quidem ad
præteritum, hoc vero quod ait *beatificabunt et
laudabunt* ad futurum refertur.

Philonis. — Vel etiam sexaginta reginas intelli-
git a duodecim tribubus animas quinque sensibus
purificatas. Columba vero pura Christi Ecclesia
quæ est unica matri suæ cœlesti sapientiæ, carni
Christi electæ exsistenti in ejus regeneratione,
quam filix beatificabunt. « Multi enim prophete
et reges voluerunt videre quæ videtis, et non viderunt ¹³. »

Apollinari. — Aliter etiam id quod perfectissi-
mum est in ejus cum Deo familiaritate declaratur,
dum Ecclesiæ perfectio cum eminentissimis qui-
busque prioris vocationis comparatur, et modo
posterioribus post ipsam. Mundana porro illa prio-
ris populi vocatio etiam sextenario quo mundus
hic creatus est coelementalis existit, eademque
principalis et in regno sita. Servatur autem generi
israelitico dignitas regalis in Christo secundum
prophetias quæ promittunt thronum David, et ejus
directorem Christum, juxta Evangelia librosque
Regum in domo Jacob in sæcula : Novi denique Tes-
tamenti fœdera numerus indicat octogenarius.

Isidori. — Audi quid sibi velit illud : *Sexaginta
sunt reginæ*, etc. Teneat quidem primas immacu-
lata et virgo Ecclesia, quæ et rectam de divino
numine fidem habet, et ipsa vocetur columba per-
fecta, omnium ordinum dignitatem transcendens.
Si vero etiam ad actiones hoc referre oportet, di-
cantur et hæc : *Sexaginta sunt reginæ*, scilicet ani-
mæ quæ regni causa bene agunt : *et octoginta con-
cubinæ*, quæ metu supplicii abstinere a malo.
Et adolescentulæ quarum non est numerus, quæ
propter respectus aliquos mundanos sese continent
et sectantur justitiam, a quibus, neque regni de-
siderio, neque judicii timore, id quod decet agitur,
sed ne divitiis, vel gloria, vel honore aliquo pri-
ventur. *Una est columba mea*, perfecta, quæ bonum
agat : nempe sublimium sanctorum congregatio
quæ neque propter mercedem, neque propter sup-
plicium, neque ob alium quempiam respectum
temporalem, sed quia Deo placeat, bonum agit.

Origenis. — Adolescentulæ numerum non ha-
bent, etc.

Fias igitur causa exsultationis; has occasio ejus
ad te occursus : vult enim te attrahere, vult as-
sumere.

NOTÆ.

an de quovis alio cogitandum sit, ubi loci occurrunt
ἀδίσποτος. Mihi quidem otium ad hanc inquisitionem
non suppetit.

(92) Ἀτίος — προλαβεῖν. Hec in C. B. Origeni
ascribuntur.

VERS. 9. *Quæ est ista quæ progreditur quasi A aurora, pulchra ut luna, electa ut sol, pavor ut acies ordinata?*

Origenis. — Considera Sponsam multas Sponsi laudes reveritam recessisse; conferens autem cum ipsa reliquarum accedentium animas Sponsus admiratur absentis perfectionem, ob quam filix quæ pulchritudinem ejus contemplantur, ipsam prædicant beatam, et concubinæ et reginæ tanquam diviniorem laudant. In quibus Sponsa quasi sub splendidissimo tabernaculo existens appareat, et Sponsus ea quæ hic proponuntur ad cæteros de illa dicat. Anima enim de tenebris promicans cum aurora primum comparatur, quia tunc recens incipit dies illucescere. Cum autem de mundo rebusque mundanis emergerit, sit tanquam electa, id est plena luna, non habens in se partem quæ a Sole justitiæ non illuminetur. Cæterum quia luna in potestatem noctis posita est, ea vero quæ perfecta anima, vel macula rugisque carentes Ecclesiæ sunt exemplo lunæ minime continentur; idcirco juxta *Isaiam* ¹⁶, erit luna sicut sol, lumen vero ejus ita percellet, ut in stuporem etiam agantur inferiores, tanquam spectaculorum ejus et ex eisdem operationum multitudo æquivalcat toti multitudini eorum quæ in hoc universo collocata sunt. Fortassis vero ex eo quod intelligatur Verbum, enim ex qui sermonibus est et rerum omnium ordinem assumpsisse, figuræ rerum ordinarum ipsi insitæ faciunt ipsam ad instar ordinarum in hoc universo virtutum.

Nili. — Cœleste ipsius vitæ institutum obstupescens amici sponsi percellebantur et confitentur stuporem suum actionum ejus aspicientes lucere coram hominibus: ita ut omnia decenter et secundum ordinem faciens composita sit acies, nihil delicti, nihilque confusi in se continens. Pulchra vero est ut luna et electa ut sol, quandoquidem tam in die quam in nocte versantes illuminat, unicuique statui prout commodum est utiliter sese adaptans. Cæterum sicut aurora quoque a statu proprio per condescensionem progreditur, non totam semetipsam ostendens iis qui illam totam videre non poterant, sed per partes promicans pro ratione facultatis intuitum, et sicut aurora progrediens non sicut meridies, nec sicut splendor diurnus, siquidem solari radio perfrui necdum poterant, sed caliginoso statu relicto, matutina et blandiori luce utebantur, ne repentinus solaris radii fulgor, oculum in tenebris versatum, ita subito illuminatum læderet.

Apollinari. — Qui et pro diversis facultatibus, diversis rebus assimilatur. Nam habet quidem lunæ blanditiem, solis vero puritatem.

Philonis. — Quandoquidem enim morte paula-

θ. *Τις αὕτη ἡ ἐκκύπτουσα ὥσει ὁρθρὸς, καλὴ ὡς σελήνη, ἐκλεκτὴ ὡς ἥλιος, θύμιος ὡς τεταγμένη;*

(93) Νόει τὴν Νύμφην ἀνακχωρηκέναι τοῦ Νυμφίου, τοὺς πολλοὺς αἰδομένην ἐπαίνους· παρατιθεῖς δὲ ταύτην τὰς τῶν ἄλλων τῶν προτετηλυθῶτων ψυχῆς ὁ Νυμφίος, θαυμαζέτω τῆς ἀπουσίας τὴν τελειότητα, ἐφ' οἷς αἱ θεωροῦσαι θυγατέρες αὐτῆς τὸ κάλλος, μακαρίζουσιν αὐτήν· καὶ αἱ παλλακαὶ καὶ βασίλισσαι ὡς θυγατέρα αἰνοῦσιν· ἐφ' οἷς ἡ Νύμφη καθάπερ ἐπὶ σκηνῆς λαμπροτάτῃ γενομένη φανέσθω· καὶ τοῖς ἑτέροις ὁ Νυμφίος, τὰ προκείμενα λεγέτω περὶ αὐτῆς. Ἡ προκύπτουσα γὰρ ἐκ σκότους ψυχῇ, ὁρθρῷ πρῶτον εἰκάζεται, διὰ τὸ ἄρτι ἀρχομένης ἡμέρας καταγαζέσθαι· ἐκκύψατα δὲ τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ, γίνεται ὡς ἐκλεκτὴ σελήνη τουτέστιν ἡ πανσέληνος, μὴ ἔχουσα ἐν ἑαυτῇ μέρος ἀφώτιστον τοῦ τῆς δικαιοσύνης Ἥλιου. Ἀλλ' ἐπεὶ ἡ σελήνη εἰς ἀρχὰς τέτακται τῆς νυκτὸς, οὐχ ἴσταται δὲ τὰ τῆς ἀμώμου καὶ ἀσπίλου Ἐκκλησίας, κατὰ τὸ τῆς σελήνης παράδειγμα, διὰ τοῦτο κατὰ τὸ παρ' Ἠσαΐα, ἔσται ἡ σελήνη ὡς ὁ ἥλιος· τὸ δὲ φῶς αὐτῆς οὕτω καταπληκτικόν, ὡς ἐκθαμβοῦναι τοὺς ὑποδεδεσέτους· ἴσον δύνασθαι τῶν ἐν αὐτῇ θεωρημάτων τὸ πλῆθος καὶ τῶν ἐκ τούτων ἔργων, ὅλῳ τῷ πλήθει τῶν ἐν τῷ παντὶ τεταγμένων. Τὰχα δὲ ἐκ τοῦ νενοηκέναι τὴν ἐν τοῖς λόγοις τάξιν καὶ πάντων ἀνεληφέναι τὸν λόγον, τύποι ἐγγινόμενοι αὐτοὶ τῶν τεταγμένων ποιοῦσιν αὐτὴν εἶναι ὡς τὰς τεταγμένας ἐν τῷ παντὶ δυνάμεις.

C *Νέλλου.* — Τὸ ἐπουράνιον αὐτῆς πολίτευμα καταπλαγέντες οἱ φίλοι τοῦ Νυμφίου ἐθαμβήθησαν, καὶ ὁμολογοῦσι τὴν ἐκπλήξιν, τὸ φῶς τῶν πράξεων αὐτῆς βλέποντες λάμπον ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων· ὅπως πάντα εὐσχημόνως καὶ κατὰ τάξιν ποιοῦσα, τεταγμένη ἐστὶ τῇ καταστάσει, οὐδὲν ἔχουσα πλημμελὲς, οὐδὲ συγκεχυμένον. Καλὴ δὲ ἐστὶν ὡς σελήνη, καὶ ἐκλεκτὴ ὡς ἥλιος· ἐπειδὴ καὶ τὰς ἐν νυκτὶ καὶ ἐν ἡμέρᾳ φωτίζει ἐκάστη καταστάσει τῶν ὠφελουμένων προσφόρως ἀρροζομένη· καὶ ὡς ὁρθρὸς δὲ ἐκκύπτει τῆς οἰκίας ἕξως συγκαταβατικῶς· οὐχ ὅλην δὲ αὐτὴν δεικνύουσα τοῖς ὅλην ἰδεῖν οὐ δυνάμενοις, ἀλλὰ μερικῶς ἐκκύπτουσα πρὸς τὴν ἀναλογίαν τῆς τῶν ὁρώτων δυνάμεως· καὶ ἐκκύπτουσα ὡς ὁρθρὸς, οὐχ ὡς μεσημβρία οὐδὲ ὡς φέγγος ἡμερινόν· διὰ μὲν τὸ ἐπὶ τυγχάνειν ἀγεύτοις τῆς ἀπολαύσεως, δυνάμενους ἡλιακῆς εὐθὺς μετέχειν ἀκτίνος· διὰ δὲ τὸ παρεληλυθέναι τὴν ζοφώδη κατάστασιν, χροῖζοντας ὁρθρινῷ καὶ προσηνεστέρου φωτός· ὥστε μὴ ἀθρόα ἡλιακῆς ἀκτίνος αἴγλη καταλαμφθέντα ἀδικηθῆναι τὸν ἐν τῷ σκότει ἐνόντα ὀφθαλμόν.

Ἀπολιναρίου. — Καὶ κατὰ διαφόρους δὲ δυνάμεις, διαφόροις ἀπεικάζεται πράγμασιν· ἔχει γὰρ τῆς μὲν σελήνης τὸ προτηνὲς, τοῦ δὲ ἡλίου τὸ καθαρὸν.

Φίλωρος. — Ἐπειδὴ γὰρ ὥφθη πρὸς μικρὸν τῷ

¹⁶ Isa. xxx, 26.

NOTÆ.

(93) Scholium hoc Origeni vindicat C.B.

θανάτῳ ὡς σελήνῃ, καὶ ἀνανεοῦται τῇ ἀναστάσει ὡς ἡλίου διὰ τὴν τῆς ἀρετῆς λαμπρότητα, θάμβους ἐστὶν ἕξις, ὡς ἀγγέλοις γενομένη ὁμοδαιτος.

ι'. ια'. *Εἰς κῆπον καρύας κατέβην ἔν τῳ γυνήματι τοῦ χειμάρρου· ἰδεῖν ἐλ ἤρθῃσεν ἡ ἀμπελος, εἰ ἤρθῃσαν αἱ ῥόαι· Ἐκεῖ δώσω τοὺς μαστούς μου σοί· οὐκ ἔγνω ἡ ψυχὴ μου· ἔθετό με ἄρματα Ἀμιναδάβ.*

Origenis. — Κατὰ τι παράδειγμα οἱ δίκαιοι, κ. τ. λ. (94).

Neliov. — Ἡ Νύμφη διηγείται ὡς καταβὰσα εἰς κῆπον καρύας πρὸς τοὺς ἐπ' ἀμαρτήμασι παιδευσόμενους, οὐ τῇ τυχοῦσῃ βράδῳ, ἀλλὰ καρυνῇ, πολὺ τὸ πικρὸν ἐχούσῃ καὶ ἐπίπονον, ἰδεῖν τὸν ἀπὸ τῆς παιδείας καρπὸν, ἰδεῖν ποῖον γέννημα γεωργοῦσιν. Οἱ ἐν τῷ χειμάρρῳ τῶν πειρασμῶν καταλελειμμένοι, εὐχαρίστως φέρουσι τὰ τῆς παιδείας δεινὰ, ἡ δυσαναγχετοῦσι καὶ δυσφημίας καρποὺς ἀποδίδοσι τῷ ἱατρικῷ, ἀλλ' οὐ τιμωρητικῷ παιδεύονται· ἰδεῖν εἰ ἤρθῃσεν ἡ ἀμπελος, ἡ ῥόα· οἱ ἐκ μεγάλων κατορθωμάτων διὰ βραθυμίας μικρὰς, εὐκόλως ἀμαρτίζοντες· καὶ εἰ ἤρθῃσαν οὗτοι οἱ παρελθόντες τὸ τοῦ χειμάρρου ἀνυπόστατον ὕδωρ, μὴ παρασυρέντες πρὸς βλάστημον ἔνοιαν· εἰτά φησι, Ἐκεῖ δώσω τοὺς μαστούς μου σοί· τοὺς ἐστὶ τὸ τῆς νηπιότητος ἔχοντες γάλα· ἵνα βελτιωθῶσιν ἀπὸ οἴνου τῆς σῆς διδασκαλίας. Καὶ ἐπεὶ ἐβελτιώθη ὁ ζῶν, τὸ τάχος θέλουσα ἱκταί τῆς μεταβολῆς· οὐκ ἔγνω, φησὶν, ἡ ψυχὴ μου, πῶς ἐγενόμην ἄρματα Ἀμιναδάβ, τοῦ ἐρμηνευομένου ἄρχων λαοῦ μου. Αὐτοῦτος γὰρ ἡ μὲν νηπιότης ὑπέρβρεσε παρελθοῦσα κατάστασις· ὅχημα δὲ γέγονε τοῦ ἄρχοντος τοῦ λαοῦ μου, ὅς ἐστι Χριστός· ἀμαξήλατον λοιπὸν τρέχουσα καὶ ἱππήλατον τὴν τῆς ἀληθείας ὁδόν· ταῖς ἄρματοτορχαῖς ἐνσημινωμένη τῆς ἀγαθῆς πολιτείας τὰ σύμβολα, καὶ ἔχῃ καταλιμπάνουσα τοὺς ὁδεύουσι τὸν βίον, πρεπούσης θεοσεβεῖν ἐθέλουσα ζωῆς.

Φίλωνος. — Τὴν Συναγωγὴν κῆπον καρύας παρὰ τοῦ Νυμφίου λελέχθαι φησὶν· ἔνθα ἡ βράδος Ἀαρὼν ἡ καρυνῇ· καὶ τὸ κατέβην ἐν τῷ καιρῷ τοῦ πάθους, εἰ ἤρθῃσεν ἡ ἀμπελος· ἡ τῶν Ἰουδαίων, εἰ ἤρθῃσαν αἱ ῥόαι, αἱ διαφόρως ἐπ' αὐτῆς ἐπενεχθεῖσαι παιδεῖται· διὰ τὴν ἐξωθεν στυφίν, καὶ τὸν ἔνδον εἰρηνικὸν καὶ τεταγμένον καρπὸν.

Τοῦ αὐτοῦ. — Εἰτά φησιν ἡ Νύμφη, Ἐκεῖ δώσω τοὺς μαστούς μου σοί· τὰς δύο διαθήκας τετελεσμένας ἐν ἔργῳ καὶ λόγῳ προσοίω σοι· οὐκ ἔγνω ἡ ψυχὴ μου· ἐν ἀγνοίᾳ, φησὶν, ἤμην τὸ πρότερον, ἕως οὗ ἔθετό με ἄρματα ἡ τοῦ Πατρὸς εὐδοκία· οὕτω γὰρ Ἀμιναδάβ ἐρμηνεύεται· λέγει γὰρ Ἀβδακούμ· Ὅτι ἐπιβήσῃ ἐπὶ τοὺς ἵππους σου· καὶ ἡ ἱππασία οὐ σωτηρία.

ιβ'. *Ἐπίστρεψε, ἐπίστρεψε, ἡ Σουλαβίτις· ἐπίστρεψε, ἐπίστρεψε· καὶ ὀφύμεθα ἐν σοί.*

¹² Isa. xxx, 26. ¹⁶ Habac. iii, 8.

(94) *Patrol* t. XVII, col. 280.

A tim deficit sicut luna, et innovatur resurrectione sicut sol¹², propter virtutis splendorem admiratione digna est, utpote angelis facta contubernalis.

VERS. 10, 11. In hortum nucis descendi videre in gemmina torrentis; videre si floruit vitis, effluerunt mala punica. Ibi dabo ubera mea tibi: non novit anima mea. Posuit me currus Aminadab.

Origenis. — Fortassis secundum quamdam similitudinem justi sunt nucis, etc.

Nili. — Sponsa recenset quomodo descendit in hortum nucis ad eos qui ob peccata castigabantur, non qualibet virga, sed nucem quæ multum habet amaroris et molestiæ, ad videndum fructum disciplinæ. Quale nimirum germen excolant qui in torrente tentationum derelicti, disciplinæ molestias cum gratiarum actione sustinent; vel iniquo animo ferunt maledicta, quales inquam fructus reddant ei qui medici et non vindicis more castigat. Ad videndum an floruerit vitis et malum punicum, qui scilicet ex magnis præclarisque facinoribus, propter parvas negligentias facile corripiuntur peccato: et an floruerint si qui pertransientes torrentis aquam intolerabilem minime ad blasphemam distortentur cogitationem. Deinde ait: *Ibi dabo ubera mea tibi*, adhuc habentia lac juventutis, ut et doctrinæ tuæ vino emendantur. Et quia celeriter emendationem acceperunt mutationis celeritatem ostendere volens: *Non novit*, inquit, *anima mea*, qui evaserim currus Aminadab, quod interpretatur princeps populi mei. Sensim quidem infantilis transiens effugit status, vehiculum autem facta sum, principis populi mei qui est Christus rhedariam in posterum et equestrem decurrens viam currum orbitis insignitam probæ vitæ institutionis symbola et vestigia relinquens illis qui eo quo Deum decet cultu vitam transigant.

Philonis. — Synagogam hortum nucis a Sponsa nuncupari dicit. Ibi virga Aaron nucem, et in eum descendit tempore passionis videre si floruit vitis Judæorum, si floruerunt mala punica, quæ sunt disciplinæ diversimode ipsi traditæ, per extremam astrictionem, et interiorem, pacificum ac bene D ordinatum fructum.

Deinde Sponsa dicit: *Ibi dabo ubera mea tibi*, duo scilicet Testamenta opere ac sermone perfecta offeram tibi. *Non novit anima mea.* In ignorance, inquit, versabar prius, donec Patris beneplacitum posuit me currus. Sic enim Aminadab interpretatur: ait enim ad Habacuc: Quia ascendes super equos tuos, et equitatio tua salus¹⁶.

VERS. 12. Convertere, convertere, Sunamitis, convertere, convertere, et videbimus in te.

NOTÆ

CAP. VII.

A

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

VERS. 1. *Quid videbitis in Sunamitide, quæ venit sicut chori castrorum? ascendit enim ex lavacro tanquam acies angelorum*¹⁷.

Philonis. — Alia lectio habet *Odolamitis*, id est celestis : et videbimus Christum dicentem : « Inhabitabo in eis et inambulabo »¹⁸.

Aquila et quinta editio, etc.

Quid speciosi facti sunt gressus tui in calceamentis filia Aminadab?

*Sponsæ profectus approbat, quos gressus vocat, in calceamentis autem evangelicis ait oraculis. Regressus porro quos gressus dixerat, Apostolus vocat opitulationes, gubernationes*¹⁹. *Condescendens autem inferioribus subligare dicitur gressus dum ipse modo magis corporeo apparet. Aminadab vero princeps sive dux, vel sponte offerens interpretatur cujus filia est Sponsa. Fuerit autem princeps qui dicit : Audi, filia, idem vero sponte offerens, si quidem omnia Deo sunt spontanea.*

Nili. — Admonet ipsam emolumenti quod exstitit ex condescensione cum iis qui ejus opera indigebant, simulque segnitiam ejus subinsinuant quando dicebat : *Lavi pedes meos, quomodo inquinabo illos?* Nequaquam utique speciosi facti fuissent gressus ejus in calceamentis, nisi intempestivam illam ignaviam solvisset congrua conclusione et propter indigentium utilitatem a proprio statu exivisset. Nam quod ad illum dicitur est istiusmodi : Cum, inquit, stans in loco sancto et soluto calceamento propter opis tuæ indigentes rursus ipsum gestaveris, puros pedes inquinari sustinens; modo autem revertaris cum proficientibus simul proficere apparens, ideoque *speciosi facti sunt gressus tui*, sicut evangelizantium pacem²⁰.

VERS. 2 5. — *Moduli femorum similes torquibus, opus manuum artificis. Umbilicus tuus crater torquatilis non deficiens misto. Venter tuus acervus frumenti vallatus in liliis. Duo ubera tua sicut duo hinnuli gemelli capræ. Collum tuum sicut turris eburnea. Oculi tui tanquam stagna in Hesebon in portis filie multorum. Naris tua sicut turris Libani prospiciens faciem Damasci. Caput tuum super te sicut Carmelus, et plexus capitis tui, sicut purpura Rex ligatus in transcursibus.*

Nili. — *Modulos femorum bene ordinatam vocat proficientium motionem : similes autem sunt torquibus opus manuum artificis. Non enim elata mente aderat proficientibus, sed humili et instar torquis inclinata; quia vero hoc scite facie-*

α'. Τι ὄψεσθε ἐν τῇ Σουλαβιτιδί; Ἡ ἐρχομένη ὡς χοροὶ τῶν παρεμβολῶν· ἀνέβη γὰρ ἐκ τοῦ λουτροῦ, ὡς τὰ ἀγγελικὰ τέγματα.

Φιλωρος. — Ἐτέρη γραφὴ Ὀδολομίτις ἔχει, τοῦτο ἐστὶν ἡ οὐρανία· καὶ ὁψόμεθα Χριστὸν τὸν λέγοντα, « Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐμπεριπατήσω. »

Ἀριγένους. — (95-96) Ἀκύλας καὶ ἡ πέμπτη ἔκδοσις, κ. τ.λ. (97).

Τι ὠραιώθησαν διαθήματά σου ἐν ὑποδήμασί σου, θυγάτερ Ἀμιναδάβ;

(98) Τῆς Νύμφης τὰς προκοπὰς ἀποδέχεται, ἃς φησι διαθήματα· ὑποδήμασι δὲ, τοῖς βασιλικαῖς λέγει θεσπίσασαι· καθόδους δὲ ἐφη τὰ διαθήματα, ὡς καὶ ὁ Ἀπόστολος, ἀντιλήψεις, κυβερνήσεις· συγκατιῶν δὲ τοῖς ὑποδεεστέροις, ὑποδεέσθαι λέγει τὰ διαθήματα, σωματικώτερον αὐτοῖς φαινόμενος· Ἀμιναδάβ δὲ ἀρχὼν, ἤγουν ἡγεμὼν τῆ ἐκουσιαζόμενης ἐρμηνεύεται· οὗ θυγάτηρ ἡ Νύμφη· εἴη δ' ἂν ἀρχὼν, ὁ λέγων, ἀκουσον, θυγάτερ· ὁ δὲ αὐτὸς ἐκουσιαζόμενος· ἐκούσια γὰρ πάντα θεῶ.

Νεήλου. — Ἰσομνησκούσιν αὐτὴν τοῦ χ' ῥόδου τοῦ γενομένου ἐκ τοῦ πρὸς τοὺς χρήζοντας αὐτῆς συγκαταβάσεως· ἅμα καὶ τὸν ἔκνον παρεμβαίνοντες ὅτε ἔλεγεν, Ἐνιψάμην τοὺς πόδας μου, πῶς μολῶν αὐτούς; οὐκ ἂν ὠραιώθησαν διαθήματα αὐτῆς; ἐν ὑποδήμασιν, εἰ μὴ τὸν ἀκαίρον ἐκεῖνον ἔκνον λύσασα, ὃν ἐπὶ λογισμῷ συμμέροντι, καὶ ἔξω γενομένη τῆς οικίας καταστάσεως διὰ τὴν τῶν δεομένων ὠφέλειαν. Τὸ γὰρ πρὸς αὐτὴν λεγόμενον τοιοῦτόν ἐστιν· Ἐπειδὴ, φησὶν, ἐστῶσα ἐν τόπῳ ἁγίῳ, καὶ ὑπολυσάμενη τὸ ὑπόδημα διὰ τὴν τῶν χρήζόντων σου βοήθειαν, πάλιν ἐφόρεσα τοῦτο, μολύνει τοὺς καθαρὸς καταδεξαμένη πόδας· ἐπανερχῆ δὲ νῦν συγκύπτειν δοκούσα τοῖς προκρίπτουσι· διὰ τοῦτο ὠραιώθη διαθήματά σου· ὡς τοῦ τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην ἡγουμένου.

β'-ε'. *Ῥυθμοὶ μηρῶν σου ὅμοιοι ὀρμίσκοις, ἔργον χειρῶν τεχνίτου· ὀμφαλός σου, κρατὴρ τορνευτῆς, μὴ ὑστεροῦμενος κρῖμα· κοιλία σου, θημωνία σίτου πετραγμένη ἐν κρίνοις· δύο μαστοὶ σου, ὡς διδυμοὶ δύο νεβροὶ δορκάδος· τράχηλός σου ὡς πύργος ἐλεφάντινος· δευθαλμοὶ σου ὡς λίμναι ἐν Ἰερσεῶν, ἐν πύλαις θυγατρὸς πολλῶν· μυκτήρ σου, ὡς πύργος τοῦ Λιβάνου σκοπεῖον πρόσωπον Δαμασκού· κεφαλὴ σου ἐπὶ σὲ ὡς Κόρυμβος καὶ πλόκιον κεφαλῆς σου ὡς πορφυρά βασιλεὺς δεδεμένος ἐν παραδρομαῖς.*

Φιλωρος. — (99) Ῥυθμοὺς μηρῶν λέγει τὴν εὐτακτον μὴν τῶν προκοπτόντων κίνησιν· ὅμοιοι δὲ εἰσιν ὀρμίσκοις, ἔργον χειρῶν τεχνίτου· οὗ γὰρ ἐπηρμένην φρονήματι συνῆν τοῖς προκρίπτουσι, ἀλλὰ ταπεινῶ καὶ συγκατεπραμμένῳ δίκῃ ὀρμίσκου.

¹⁷ Ephes. v, 26.¹⁸ Levit. xxvi, 12; II Cor. vi, 16.¹⁹ I Cor. xii, 28.²⁰ Isa. lvi, 7; Rom. x, 15.

NOTÆ.

(95-96) Anonyma in C. B.

(97) Patrel. t. XVII, col. 280, 281.

(98) Anonyma in C. B. et in C. V.

(99) Scholium illud C. B. sancto Nilo vindicet.

καὶ δὲ τὸ ἐπιστημόνως τοῦτο ποιεῖν ἔργου χειρῶν Ἀ'bat, dicitur opus manuum artificis. Sed et vis intelligendi semper perfectis referta erat cogitationibus et pro dicentium capacitate temperatis. Omnis porro detornata cogitatio turpis umbilicus est tornatilis non deficiens misto. Venter vero divinorum ciborum capax, una cum nutrimento suaveolentiam continens dicitur *acervus frumenti vallatus in liliis*. Fortassis vero etiam mens expers curarum ac regiam formam postulans acervus frumenti sit vallatus in liliis. Collum autem quandoquidem ab humilitate laudabatur, torques dicebatur; quando vero hostibus erat inaccessum, turris David: pūnc autem turris eburnea, quod et lævis sit nec ullam ansam habeat, et volucris serpentibusque inaccessa, unico soli pervia sit.

B Istius modi enim est sensus pius, non passionibus inflexus, neque doctrinis hæreticis cedens, sed soli Christo addictus. Quin et facultas meditandi multa doctrina emendata, stagnis Esebon cum probarum cogitationum aquis exundantibus, comparatur. Esebon enim interpretatur *cogitationes*, in portis filiæ multorum: quot enim sunt prophetæ et apostoli, totidem filia est Sponsa. Sed et nares ejus sicut turris Libani prospiciens faciem Damasci, quod interpretatur sanguinem bibens. Qui igitur et vivendi ratione sublimis, et collectis doctrinis præstans, passionum quoque impressiones atque adversariarum præcognovit insultus potestatum, earumque fetorem facile percipit, ipse naris est Sponsæ prospiciens faciem Damasci, et incursum quasi caput serpentis observans. Carmelo autem caput ejus assimilavit, quandoquidem Ecclesiæ caput Christus est. Carmelus vero hospitium erat prophetarum, testimonium de capite perhibentium et prætercurrere satagentem regaliū sermonum plexu illigantium. Quando enim quispiam passiones Christi irridens tanquam stultum ac risu dignum hoc dogma prætercurrit, deinde singula quæ perpessus est prophetica insinuatione testificata repererit, divino sermone quasi funiculo illigatus permanet, non idiotæ ordinem tenens, sed regis æternum cælorum regnum sortiti, et inexpugnabilis civitatis supernæ Jerusalem. Quin et Christi sermones cælestia docentes ad instar nexus præter currentem irruunt vinciuntque.

Origenis. — Scriptura sæpe femora ponit in Genesi, etc.

Cyrilli. — Artificem autem vocat creatorem Christum: sicut enim ipse factus est obediens, sic et Ecclesia.

Philonis. — Declarat autem ordinationem et aptitudinem, atque indeficientiam virginitatis, in qua artifex ipse sibi templum fabricatus est.

Cyrilli. — Dicit autem illius temperantiam atque

NOTE.

(1) *Patrol.* t. XXII, col. 281.

subjectionem : animam quidem ipsius Dei, corpus vero temperantiæ subditum.

Origenis. — Ad umbilicum autem seu craterem sapientia invitat dicens, etc.

Cyrilli. — Declarat autem ejus sacerdotium dicens : *Non deficiens misto*, videlicet Christi sanguine : hic enim sacerdotibus in manibus est.

Philonis. — Sed et congregatio multitudinis quæ animarum consensione munita est, liliis suavolentibus Dei oraculis assimilatur.

Origenis. — Lilia quoque fuerint flores gratiæ Dei e medio spinarum hujus vitæ collecti.

Cyrilli. — Collum autem ejus Christi diaconos vocat, qui Christum Ecclesiæ caput gestant. Gestant enim sanctum ejus corpus in conscientia pura mysterium ipsius confluentes, quamobrem eburneum dixit, quales Paulus diaconos ait : « *Pudicos, non vino multo deditos* ».

Origenis. — Turres autem vocati sunt, etc.

Philonis. — Quin et vis intelligendi ejus piis cogitationibus repleantur. Esebon enim interpretatur *cogitationes*.

Cyrilli. — Stagnis autem assimilât oculos intellectuales : flumina enim commorantur in ventribus eorum qui Verbum excipiunt.

Origenis. — Qui autem puram habet expirationem, etc.

VERS. 6, 7. — *Quam pulchra et quam suavis facta es : charitas in deliciis tuis. Hæc magnitudo tua : similis facta es palmæ, et ubera tua botris.*

Philonis. — Plexus autem capitis floridam Ecclesiæ multitudinem designat ad ornatum Sponsæ dilectione plexam. Hic porro plexus sicut purpura tincta est; et veluti regali vestimento undique amicta nempe ornatus multitudinis sacro sanguine tinctus est, sicut rex in pompis purpura indutus. Coronatus enim mortis victoria virtutes exuens triumphavit.

Cyrilli. — Vel etiam aliter vinculum dilectionis populorum ait adducere ad regale sacerdotium.

Hæc adhuc dicit Sponsus admirans in melius commutationem, etc.

Nili. — Fortassis quidem nomen illi imponit a charitate, qua pulchra facta sit, dicens ipsam quoque suavem factam in deliciis : in divinis enim sermonibus deliciæ ac pulchritudo splendidiorem ostendunt et conversationem reddunt suaviorem. Fortassis vero beatam ejus pulchritudinem admiratur.

¹ I Tim. III, 8.

καὶ τὴν ὑποταγὴν τῆς ψυχῆς ταύτης ὑποταταγμένης τῇ πίστει, τοῦ δὲ σώματος τῇ σωφροσύνῃ.

Ὀριγένους. — Ἐπὶ τὸν ὀμφαλὸν δὲ τὸν κρατῆρα ἡ σοφία συγκαλεῖ λέγουσα, κ. τ. λ. (2).

Κυρίλλου. — Ἀγλοὶ δὲ καὶ τὸ ἱερατεῖον αὐτῆς λέγων· *Μὴ ὑστεροῦμενος κράματι*, ἐτλονότι τῷ τοῦ Χριστοῦ αἵματι· τοῦτο γὰρ τοῖς ἱερεῦσιν ἐν χειρὶν.

Φίλωνος. — Ἀλλὰ καὶ ἡ συναγωγὴ τοῦ πλήθους ἡ ἐξ ὁμονοίας, πέφρακται κρίνοις τοῖς εὐωδέσι λογίοις τοῦ Θεοῦ.

Ὀριγένους. — Κρίνα δ' ἂν εἴη καὶ τὰ ἀνθη τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, ἃ συνελέξατο ἀπὸ μέπου τοῦ βίου ἀκανθῶν.

Κυρίλλου. — Τράχηλον δὲ αὐτῆς, τοὺς διακόνους τοῦ Χριστοῦ λέγει, διὰ τὸν Χριστὸν βασιτάζειν τῆς Ἐκκλησίας τὴν κεφαλὴν· βασιτάζουσι γὰρ αὐτοῦ τὸ ἅγιον σῶμα, ἐν καθαρᾷ συνειδῆσει, ὁμολογοῦντες αὐτοῦ τὰ μυστήρια· διόπερ ἐλεψάντινον εἰρηκεν, ὁποῖος ὁ Παῦλος φησιν διακόνους, « *Σεμνοὺς, μὴ αἰνῶ πολλῶν προσέχοντας* ».

Ὀριγένους. — Πύργοι δὲ ἐκλήθησαν, κ. τ. λ. (3).

Φίλωνος. — Ἀλλὰ καὶ τὸ διανοητικὸν αὐτῆς συμπληρῶσθαι, φησὶν, εὐσεβῶν λογισμῶν· Ἐσσεῶν γὰρ ἐρμηνεύεται *λογισμοί*.

(4) Ἀπεικάζει δὲ λίμνας τοὺς νοεροὺς ὀφθαλμοὺς· πιταμοὶ γὰρ ἀναβλύζουσιν ἐκ τῆς κοιλίας τῶν δεχομένων τὸν λόγον.

Ὀριγένους. — Ὁ δὲ καθαρὸν ἔχων τὴν διαπνοήν, κ. τ. λ. (5).

ς', ζ'. *Τὶ ὠραιώθης καὶ τί ἡδύνθης, ἀγάπη ἐν τρυφαίς σου! τοῦτο μέγεθός σου ὠμοιώθης τῇ σοφίᾳ, καὶ οἱ μασθοὶ σου τοῖς βότρυσιν.*

Φίλωνος. — Πλόκιον δὲ τῆς κεφαλῆς, πολυάνθιον πλήθος τῆς Ἐκκλησίας δηλοῖ, τῇ ἀγάπῃ πεπλεγμένον εἰς κόσμον τῆς Νύμφης. Ὡς πορφύρα δὲ τὸ πλόκιον εἴρηται, διὰ τὸ βεβάσθαι τὸ πλήθος ἐν αἵματι Χριστοῦ· καὶ τοῦτο καθάπερ ἐσθῆτα περιβεβλησθαι βασιλικήν, ἦγουν ὁ κόσμος τοῦ πλήθους ὁ βαφεὶς τῷ ἁγίῳ αἵματι, ὡς νίκη ἐθριάμδευσεν ἀπεκδυσάμενος τὰς ἀρχάς.

Κυρίλλου. — Ἡ καὶ ἄλλως, σύνδεσμον τῆς τῶν λαῶν ἀγάπης ἄγεσθαι φησὶν εἰς βασιλεῖον ἱεράτευμα.

Ὀριγένους. — Ὅτι ταῦτα φησὶν ὁ Νυμφίος ἀποθαυμάζων αὐτῆς τὴν ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταβολήν, κ. τ. λ. (6).

Νείλου. — Τάχα μὲν ὄνομα αὐτῷ διατίθεται, τῇ ἀγάπῃ, ὠραιῶσθαι λέγειν αὐτὴν ἐν ταῖς τρυφαίς. Ἡ γὰρ ἐν τοῖς θείοις λόγοις τρυφή, καὶ τὸ κάλλος φαιδρότερον δεικνύει, καὶ τὴν συνουσίαν ἡδῶ ἐργάζεται· τάχα δὲ τὸ μακάριον αὐτῆς κάλλος θαυμάζει· ἐν δὲ τὸ μακάριον αὐτῆς κάλλος θαυμάζει· ἐν δὲ

NOTÆ.

(2) *Patrol.* t. XVII, col. 281.

(3) *Patrol.* t. XVII, col. 281.

(4) S. Cyrillo in C. B. ascribuntur.

(5) *Patrol.* t. XVII, col. 281, 284.

(6) *Patrol.* t. XVII, col. 284.

ταῖς τρυφαῖς αὐτῆς, αὔξασθαι τὴν ἀγάπην λέγει. Αὐτὸ δὲ τοῦ ἐξῆς· δηλοῖ τὸ ἐπὶ λόγοις σωματικαῖς ταύτῃ ἐρηρσιζόμενον ὕψος τῶν ἀρετῶν· ἀναγκαίως δὲ καὶ οἱ μαθητοὶ αὐτῆς τοῖς βότρυσιν ὁμοιοῦνται, διὰ τὴν κατὰ Θεὸν ἀγάπην συνδεδεμένοι· τῶς δὲ τοὺς μαθητοὺς ἀπογαλακτώδους πίστεως εἰς μέλι- τώδη μεταβεβληκέναι ἰδὸν ἡ λέγει. Πλεον γὰρ τι μετ' ὀλίγον αὐτῆς μαρτυρήσει· ἀπὸ ταύτης τῆς κα- ταστάσεως ἐπὶ τὸ μέζον προκύψουσιν.

Cyrrilli. — Ἡ καὶ ἐν τρυφῇ σου, τῇ ἀγάπῃ σου, διὰ τὸ τίνα καὶ αὐτῶν τῶν δικαίων νομίζεσθαι· τοῖς δὲ βότρυσιν οἱ μαθητοὶ ἀπεικάζονται· τοῖς ἔχουσιν τὴν πνευματικὴν εὐφροσύνην.

Origenis. — Ἦγουν τὰ νοήματά σου, φησὶν, τρώξιμά τε καὶ πόσιμα, καὶ οὐδαμῶς ὀμφακί- ζοντα.

Philonis. — Ἡ τοῖς τῶν φοινίκων ἀπεικάζονται βότρυσιν πρὸς τὸ εὐωδέες τε καὶ πεπληθυσμένον.

ἦ, θ'. **Εἴπα·** Ἀναβήσομαι ἐν τῷ φοίνικι· κρα- τήσω τῶν ὕψων αὐτοῦ· καὶ ἔσονται δὴ μαθητοὶ σου ὡς βότρυες ἀμπέλου· καὶ ὁσμή ρινός σου ὡς μῆλα· καὶ λάρυγξ ὡς ὄλκρος ἀγαθός, πορευόμενος τῷ ἀδελφιδῷ μου εἰς εὐθύτητα ἱκανούμενος ἐν χεῖλεσί μου ἰδοῦσιν.

Philonis. — Ἐκ προσώπου δὲ τοῦ Νυμφίου νοού- μενα δηλοῖ· ὡς ἐὰν κρατήσῃ τοὺς δικαίους ὁ Κύ- ριος, ἀπώτα τούτων μένῃ τὰ ὕψη· καὶ ὡς βότρυες θλιβέντες εὐφροσύνης ὅσον προχέουσιν· οὕτως ἐν ταῖς θλίψεσι εὐφραίνουσιν οἱ δίκαιοι τὸν Χριστόν· ρίς δὲ αὐτῆς ὁ Ἀπόστολος γενοῶς εὐωδίας ὁσμή τῇ Χρι- στῷ ὡς μῆλον, βρώσιν παρέχων καὶ πόσιν τῶν τοῦ Χριστοῦ μυστηρίων.

Origenis (6'). — Ἀπεικασθεῖσα φοίνικι, κ. τ. λ. (7).

(8) Ἐπειδὴ ἐπαπορητικῶς ἔλεγεν ὁ Νυμφίος· τί ὠραιώθη καὶ τί ἡδύνθη, καὶ τὸ μέγεθος σου ὠμοιώθη τῷ φοίνικι, τὴν αἰτίαν τοῦ πρὸς ὕψος ἐκτετακέναι ἑαυτὴν λέγει· ἐπειδὴ γάρ, φησιν, σὺ ὁ Νυμφίος, φοίνιξ εἶ, παραπεφύτευμαι δὲ καὶ γὰρ σοὶ τῷ φοίνικι, τῷ σὺ ὕψει ἀναβαίνουσα, εἰκότως ὕψομαι, ἐγγίξαι τῷ σὺ ὕψει ἐπιθυμοῦσα, ἵνα κρατήσω τοῦ σοῦ ὕψους, καὶ γένωμαι μιμουμένη σε, ὅπερ εἰ σὺ τῇ ἀπραξίᾳ τῆς φύσεως· διὰ τοῦτο γὰρ κατέβης ἵνα ἐγὼ ἀνέλθω καὶ ἴδω τοὺς σοὺς μαθητοὺς, ὡς βότρυας τῆς ἀληθινῆς ἀμπέλου, ποτίζοντας ἐὰν θλασθῶσιν εὐφροσύνην, τοὺς τὰ αἰσθητήρια γεγυμνασμένα δὲ ἔχοντας· εἰς τοῦτο γὰρ ἀπὸ τῆς νηπιότητος ἐβόσταν, κατ' ὀλίγον προκύψαντες, καὶ τῆς ὁσμῆς τῶν ρινῶν σου ἀντελάθοντο ὡς μῆλων, τὴν τῆς θεότητος εὐω- δίαν, ἐν τῷ ἀνθρώπῳ νοοῦσα· ἣν κεκρυμμένην διὰ τῆς ρινὸς ἀναπέμπει τὸ ἴσμα Παλαιᾶς καὶ Νέας Γρα- φῆς. Καὶ λάρυγξ σου, φησιν, ὡς ὄλκρος ἀγαθός· ὁ εὐθύνων πρὸς σὲ τοὺς ἀρεστικῶτα σου λόγος· ἱκα- νός ἐν χεῖλεσι καὶ ἰδοῦσιν, οὐκ ἐν τῇ γέυσαι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ χρήσει τὴν ἱκανότητα παρέχων· χεῖλη

A In deliciis porro illius augeri charitatem asserit. Per præpositionem vero *in*, declarat in verbis cor- poris hujus stabilitatem esse virtutum celsitudinem. Cæterum quoque necessario ubera ejus botris assi- milantur, per Dei charitatem colligata. Denum ubere quoque a lactea qualitate in melleam volupta- tem ait esse commutata. Sensim enim amplius ipsis prebet testimonium ab hoc statu ad majo- rem promotio.

Cyrrilli. — Vel etiam in deliciis tuis, in charitate tua, quia ipse quoque censetur esse aliquis justo- rum. Porro ubera assimilantur botris spiritalem lætitiā continentibus.

Origenis. — Nempe sensus tui, inquit, esculenti et potabilis, et nequaquam acetosi sunt.

B

Philonis. — Vel palmarum botris assimilantur pro sua fragrantia et multiplicatione.

VERS. 8, 9. *Dixi: Ascendam in palmam, tenebo cacumina ejus: et erunt nunc ubera tua sicut botri vitis, et odor nasi tui sicut poma. Et guttur tuum sicut vinum bonum, vadens fratri meo in rectitu- dinem, sufficiens labiis meis et dentibus.*

Philonis. — Quæ autem ex persona Sponsi in- telliguntur, significant quod sicut si tenuerit justos Dominus, eorum cacumina manent inconcussa, et ut botri contriti lætitiæ vinum profundunt, sic in tribulationibus justī Christum lætificent, nasus autem ejus Apostolus effectus est in odorem sua- vitatis Christo, tanquam pomum quoque escam ac potum præbens mysteriorum Christi.

Assimilata palmæ, etc.

Nili. — Quomiam addubitanter Sponsus dixerat: *Quam pulchra et quam suavis facta es: et magni- tudo tua similis facta est palmæ*, causam dicit ob quam in altum sese extenderit: Quia enim, inquit, tu, Sponse, palma es, ego autem tibi quoque pal- mæ complantata sum, tua celsitudine ascendens merito extollar ad tuam altitudinem accedere desi- derans, ut teneam tuam sublimitatem et illud in te imiter, quod tu naturæ dignitate existis. Propterea enim descendisti, ut ego ascenderem, et vide- rem ubera tua tanquam botros veræ vitis, cum confracti fuerint lætitiā potantes eos qui sensus habent exercitatos. Ad hoc enim a juventute sen- sim proficientes pervenerunt, et odorem narium tuarum susceperunt tanquam pomum suavem, di- vinitatis odorem in homine absconsum per nasum percipiens, novæ ac veteris Scripturæ balitum emittit. *Et guttur tuum, inquit, sicut vinum bonum*, dirigens ad te illos qui defecerant. Sermo tuus sufficiens in labiis atque dentibus, non solum in gustu, verum etiam in usu sufficientiam præbens.

²² Ephes. v, 2.

NOTÆ.

(6*) Anonyma in C. B.

(7) *Patrol.* t. XVII, col. 284.

(8) Anonyma in C. V.

Iabia namque gustum, dentes vero uberem fruitionem denotant. Si autem Sponsus hæc Sponsæ dicat, plurima quidem similiter dixerit; illud vero *Dixi: Ascendam*, etc., est istius modi quale est Christi Domini gratiis omne studium humanum vincentis, non ut jam teneat, et attingat et apprehendat, sed ut ascendere et eminere et altitudine prævalere intelligatur. Quantumcumque enim vis humana retributionibus Dei magnificentiam conata fuerit adæquare, et probarum laboribus actionum præcedentes gratias exsolvere, omnino immensis Dei beneficiis superata succumbet.

VERS. 10. *Ego fratri mei, et super me conversio ejus.*

Nili.—Tertio igitur ad ipsum ait apponens illud: *B Super me conversio ejus*, quasi dicat: Quoniam ego memetipsam illi addixi, persuasum habeo quod licet modicum abstractus fuerit ad oves quæ perierant domus Israel, ad me denuo convertetur.

Cyrilli.—Vel quoniam ego confessionem illi offero, ad me etiam conversio ejus in secundo adventu, vel a populo Judæorum.

Philonis.—Vel etiam agrum vocat hunc mundum, castella vero Ecclesias, vites autem animas frugiferas. Illud vero *diluculo surgamus*, id est ignorantiam expulimus: florere autem vineam id est predicationem: propaginem vero vocat in baptismo de albatos. Loquitur autem ad Ecclesias vel fidei animas, vel etiam videtur in ubertate confidere, sed sibi metipsi iudicium minime tribuere.

Origenis.—Est sermo jam perfectæ, quoniam nullibi omnino quietem ullam reperiet, quocumque se converterit, sicut apud me.

VERS. 11, 12. *Veni, fratri mei mi, exeamus in agrum, requiescamus in castellis. Diluculo surgamus in vineas, videamus si floruit vitis, floruit propago, flourerunt mala punica.*

Origenis.—Pro inferioribus Sponsa intercedit, etc.

Nili.—A corporea specie spiritalem describit, agrum et villas, ac matutinum ad vineas egressum Sponso proponens. Agrum itaque dicit hunc mundum, villæ seu castella dici possunt Ecclesiæ, vel animæ verbi capaces. Hæ namque vites dicuntur, ei mala punica florentia, quæ sunt diversæ hujus virtutes, quarum aliæ quidem per tribulationes vinum vitis factæ sunt: aliæ vero mala punica propter spem patientia munitam. Ibi porro iterum promittit daturum se ubera quæ transitum præbent ad perfectionem et a lactatione ad vini copiam. Quin et mandragoras ait dedisse odorem suum, fortassis eos qui ex Christi imitatione bonorum operum spirant suavolentiam. Mandragora nam-

A γάρ τὴν γεῦσιν, δέδοντες δὲ τὴν πλουσίαν ἀπολαύσιν δηλοῦσιν. Εἰ δὲ ὁ Νυμφίος ταῦτα λέγει τῇ Νύμφῃ, τὰ μὲν πλεῖστα εἴρηται ὁμοίως τὸδε *Εἰπα· Ἀναθήσονται καὶ τὰ ἐξῆς*, τοιοῦτον· ὡς τοῦ Δεσπότης Χριστοῦ νικῶντος πᾶσαν τὴν ἀνθρωπίνην σπουδὴν ταῖς χάρισιν οὐκ ἐπὶ τοῦ κρατῆσαι, ἐπὶ τοῦ ἀψάσθαι δὲ ἡ δράξασθαι· ἐπαναθῆναι δὲ καὶ ὑπερκύψαι καὶ πλεονεκτῆσαι τῷ ὕψει νοουμένου. Ὅσον γὰρ ἂν ἐκταθῇ δύναμις ἀνθρωπίνη περισωθῆναι ταῖς ἀμοιβαῖς φιλονεικοῦσα, τῇ μεγαλοδωρεᾷ, καὶ πόνοις κατορυμμένων ἐκτίσται τὰς προὑπηργμένας χάριτας, ἡττηθῆσεται πάντως, ταῖς ὑπερβαλλούσαις νικωμένη τοῦ Θεοῦ εὐεργεσίαις.

Γ. Ἐγὼ τῷ ἀδελφιδῶ μου· ἐπ' ἐμὲ ἡ ἐπιστροφὴ αὐτοῦ.

Νελίου.—Ἐκ τρίτου τοίνυν τὸ αὐτὸ, φησὶν, προσθεῖσα τὸ ἐπ' ἐμὲ ἡ ἐπιστροφὴ αὐτοῦ· ἀντὶ τοῦ, ἐπειδὴ ἐγὼ ἀνεθέμην αὐτῷ ἑμαυτὴν, πέπεισμαι ὅτι κἂν περισπασθῇ μικρὸν ἐπὶ τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ, ἐπ' ἐμὲ ἐπιστρέψει.

Κυρίλλου.—Ἡ δὲ ἐγὼ τὴν ὁμολογίαν προσάγω, καὶ ἐπ' ἐμὲ ἡ ἐπιστροφὴ αὐτοῦ· ἡ ἐν τῇ παρουσίᾳ τῇ δευτέρᾳ, ἡ καὶ ἀπὸ τοῦ λαοῦ τῶν Ἰουδαίων.

Φίλωνος.—Ἡ καὶ ἀγρὸν τὸν κόσμον καλεῖ, κώμας δὲ τὰς Ἐκκλησίας, ἀμπελώνας δὲ τὰς εὐχάρπους ψυχὰς, τὸ δὲ, *ὀρθρῶσμεν*, τὴν ἀγνοίαν ἀπελάσσωμεν· ἀνθῆσαι δὲ ἀμπελὸν τὸ κήρυγμα, τὸν κυπρισμὸν δὲ τοὺς λευκαυθέντας ἐν τῷ βαπτίσματι· πρὸς δὲ τὰς Ἐκκλησίας ἡ τῶν πιστῶν τὰς ψυχὰς, εἰ καὶ φαίνεται ἐπὶ καρποφορίαν θαρρόουσα, ἀλλὰ τὸ κρίνειν οὐκ ἀποδίδωσιν ἑαυτῇ.

Ὀριγένους.—Τελειώσεως ὁ λόγος, ὅτι μηδαμῶς παντοδαπῇ ἀνάπαυσιν εὐρήσει, ὅπου ἑαυτὸν ἐπιστρέψει ὡς παρ' ἐμοί.

ια', ιβ'. Ἐλθέ, ἀδελφιδέ μου· ἐξέλθωμεν εἰς ἀγρὸν· αὐλισθώμεν ἐν κώμας· ὀρθρῶσμεν εἰς ἀμπελώνας· ἰδώμεν εἰ ἡνθήσεν ἡ ἀμπελος, ἡνθήσεν δὲ κυπρισμός, ἡνθήσαν αἱ ῥόαι.

Ὀριγένους.—Περὶ τῶν ὑποδεεστέρων ἡ Νύμφη παρακαλεῖ, κ. τ. λ. (9).

Νελίου.—Ἀπὸ τῆς σωματικῆς ὥρας διαγράφει τὴν πνευματικὴν· ἀγρὸν καὶ κώμας καὶ ὀρθρινὴν ἐπὶ τοὺς ἀμπελώνας ἐξοδόν, τῷ Νυμφίῳ ὑποθεμένη· ἀγρὸν τοίνυν φησὶ τὸν κόσμον, κώμας δὲ δύνανται λέγεσθαι αἱ Ἐκκλησίαι καὶ αἱ χωρητικαὶ τοῦ λόγου ψυχαί· αὗται γὰρ ἀμπελοὶ λέγονται, καὶ ῥόαι ἀνοῦσαι διάφοροι ταύτης αἱ ἀρεταί, αἳ διὰ μὲν τῶν θλίψεων, οἶνος γινόμεναι ἀμπελίου· αἳ δὲ τὴν ἐλπίδα δι' ὑπομονῆς ἀσφαλίζουσαι ῥόαι. Ἐκεῖ δὲ πάλιν ἐπαγγέλλεται δώσειν τοὺς μασθοὺς, ἐπὶ τὴν τελειότητα μεταβληθσομένους, καὶ ἐπὶ οἰνότητά ἀπὸ γαλακτότητος· λέγει δὲ καὶ τοὺς μανδραγόρας δεδωκέναι ὁσμὴν· τάχα τοὺς ἀπὸ μιμνήσεως τοῦ Χριστοῦ τὸ εὐώδες τῶν καλῶν ἔργων πλέοντας· καὶ γὰρ ὁ μανδραγόρας μιμνέται τὸ

NOTÆ.

(9) *Patrol.* t. XVII, col. 284.

τοῦ μήλου σχῆμα καὶ τὴν εὐωδίαν· τοιοῦτος ἦν Παῦλος, ὡς μανδραγόρας κατ' ἀμφοτέρα τὸ μῆλον Χριστὸν μιμούμενος. Εἴποις δ' ἂν καὶ τοὺς συναναστάνας Χριστῷ εἶναι μανδραγόρας, ἐκ τοῦ τὴν ῥίζαν εἶναι ἀνδροεικέλον, δι' ἧς σημαίνεται ἡ νεκρότης· καὶ ἐπὶ θύραις δὲ ὄντα τὰ ἀκρόδρυα, εἰκότως καὶ ἀκολούθως εὐαγγελίζεται νέα πρὸς παλαιοὺς τετηρηκεῖν λέγουσα· ἐπὶ θύραις γὰρ ὄντως καὶ πλησίον ἐν χειρὶ τὰ ἀγαθὰ τῶν τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας καρπῶν· φτίνον οὖν, Πρὸς τῇ φυλακῇ μὲν τῶν νέων παραγγελάτων, καὶ τὰς παλαιὰς ἐντολὰς τετηρηκα.

Ἐκεῖ δώσω τοὺς μισθοὺς μου σοί.

Τοῖς γὰρ πιστοῖς τὰ βάθη τῶν δύο Διαθηκῶν ἀποκαλύπτεται· ἐπαγγέλλεται τοίνυν τὰ ἐν ταύταις νοήματα τῷ Νυμφίῳ ἀνατιθεῖναι.

ιγ'. Οἱ μανδραγόραι ἔδωκαν ὁσμὴν.

Οἱ μανδραγόραι ὑπὸ γῆν οὐρανομόρφους ἔχουσι ῥίζας. Οἱ νεκρώσαντες οὖν ἑαυτοὺς διὰ Χριστὸν, ἔδωκαν εὐωδίαν ἔργων ἀγαθῶν· ἡ οἱ νεκροὶ τῆς Χριστοῦ παρουσίας αἰσθανόμενοι, τῆς ἀναστάσεως δέδωκαν τὴν ὁσμὴν.

Καὶ ἐπὶ θύραις ἡμῶν πάντα τὰ ἀκρόδρυα· νέα πρὸς παλαιὰ, ἀδεξιδὲ μου, ἐτήρησά σοι.

Τὰ ἥδη καρποφοροῦντα πρὸς ταῖς θύραις φησὶν· ὁλοῖ δὲ τοὺς κατὰ τὴν Παλαιὰν καὶ Νέαν ἀνθούοντας.

Φίλωνος. — Ἦγουν κεῖσθαι φησιν ἐν τοῖς αἰσθητοῖς ἡμῶν τὰς ἀρετὰς καὶ κακίας· καὶ ὅτι τὴν Παλαιὰν ἢ Καινὴν Διαθήκην ἐπισφραγίζει.

ΚΕΦΑΛ. Η'.

α'. Τίς δώσει, ἀδεξιδὲ μου, θηλάζοντα μαστεύει μίτρεός μου;

(10) Τῆς ἄνω Ἱερουσαλὴμ, φησὶν, ἧς σύμβολον ἡ ἐπὶ γῆς κειμένη, ῥεοῦσης γάλα καὶ μέλι, ἐν ἣ βούλεται τῷ Νυμφίῳ συνεσιδῆσθαι· γάλα δὲ νῦν, ἡ ἀδολος καὶ τρυφητικὴ τροφή.

Κυρίλλου. — Ἀγιάζεται τοίνυν ἡ τροφή τῆς Νύμφης, συνευχαρουμένου Χριστοῦ· ἡγουν εὐχεταί τὴν ἐπιδημίαν τοῦ Σωτῆρος εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἢ Ἑκκλησίαν γενέσθαι, κατὰ πρόνοιαν τοῦ διδόντος αὐτὸν τοῖς ἀνθρώποις, ἵνα θηλάσῃ τὴν Θεοτόκον.

Φίλωνος. — Ἐν γὰρ τοῖς ἀρτιγεννήτοις ὑπὸ τοῦ Πνεύματος μορφοῦμενος ὁ Χριστὸς, θηλάζει τὴν σφίαν δι' αὐτῶν.

Νελλου. — Τὴν ἐνσαρκον αὐτοῦ παρουσίαν ἐπιθυμεῖν ἡ Νύμφη ἔοικεν· ἐν ἣ συγκαταβάντων διὰ τὸ ἀνθρωποπαθὲς, εὐληπτος αὐτῆς ἔσται, καὶ τῆς οικίας καταστάσεως ἔξω εὐρεθεὶς, μένων δ' ἦν, μετὰ παρρησίας αὐτὴν κατασκευάσει, γνησίων καὶ ἡδονῶν ἑλθεον κινούντων ἀπολαῦσαι λόγων. Ἐπὶ τούτοις γὰρ τοῖς φιλήμασιν οὐκ ἐξουθενούται, ἐπαινον ἔχουσιν, οὐ κατάγνωσιν· παραλήφεται δὲ αὐτὸν αὕτη, ἐπειδὴ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαθον· εἰσάξει δὲ καὶ εἰς οἶκον μητρὸς· αὐτῆς καὶ εἰς ταμίειον τῆς συλλαβοῦσης· αὐτὴν τῆς ἀνθρωπίνης σοφίας· ἔδει γὰρ αὐτὸν ἀνθρώπου.

A que pomi speciem ac suavem odorem imitatur. Talis erat Paulus, qui tanquam mandragora in utroque Christum imitabatur. Dixeris quoque illos qui simul una cum Christo resurgunt esse mandragoras, eo quod radicem habeant viri similitudine præditam, qua significatur mortificatio. Sed et in ostiis cum sint omnes arborei fructus, merito ac consequenter narratur nuces novas ad veteres servasse. Nam cum ait ostiis, utique propinqua et in manibus bona erant fructuum evangelicæ politiae. Ait igitur: Quoniam ad novorum præceptorum custodiam antiqua quoque mandata servavi.

Ibi dabo ubera mea tibi.

B Fidelibus enim profunda duorum Testamentorum revelat. Promittit igitur sensus qui in iis sunt Sponso deferre.

VERS. 13. Mandragoræ dederunt odorem.

Mandragoræ sub terra radices habent humana specie. Qui igitur semetipsos propter Christum mortificant, suavem dederant proborum operum odorem: vel mortui adventum Christi sentientes dederunt odorem resurrectionis.

Et in ostiis nostris omnes nuces novas ad veteres, fraterne mi, servavi tibi.

Quæ jam fructificant, inquit, præ foribus sunt, significat autem illos qui in veteri et nova lege florent.

Philonis. — Nempe in sensibus nostris virtutes et vitia consistere asserit, et Novum Testamentum Velut obsignare.

C

CAP. VIII.

VERS. 1. Quis det te, fraterne mi, sugentem ubera matris meæ?

Origenis. — Supernæ, inquit, Jerusalem cujus symbolum est hæc terrestris quæ in terra sita est fluente melle et lacte, in qua vult cum Sponso convivari. Lac autem nunc est doli expers et deliciosum edulium.

Cyrilli. — Sanctificatur itaque Sponsæ cibus convivante Christo. Optat nimirum Ecclesia ut adventus Salvatoris in Judæam fiat juxta providentiam ipsius Patris dantis ut Deiparam lactes.

Philonis. — Nam in recens genitis a Spiritu formatos Christus sugit per ipsos sapientiam.

D

Nili. — Ipsius in carne præsentiam visa est Sponsa desiderare, in qua per humanitatis affectionem condescendens ipsi capti facilis erit, et extra proprium statum repertus manens quod erat cum fiducia faciet eam veris et divinam voluptatem moventibus frui sermonibus. Propter hæc enim oscula quæ non vitio sed laudi dantur minime contemnuntur; sed ipsa ipsum suscipiet quando quidem sui enim non receperunt. Introducet autem ipsum in domum matris suæ et in cubiculum concipientis ipsam humanæ sapientiæ. Oportebat enim ipsum

NOTE.

(10) Hæc sunt Origenis in C. B.

PATROL. GR. LXXXVII.

hominem factum omnium ejus participem fieri A et retribuere quæ sunt gratiæ et assumere quæ sunt naturæ. Nam in domum matris ejus introire, humanarum affectionum absque peccato susceptionem declarat. Verbum autem *assumam* significat fidei promptitudinem, et sinceræ in mysterio contemplationis perspicacitatem. Vinum vero unguentatum et rivum malorum punicatorum, vocat morales ac naturales sermones externos, non ex natura suaveolentia præditos, sed ab artificiali apparatu dependentes, unde ipsum potare promittit unguentarius ascititia humanis industriis suavitatem. Nam Sponsi vinum naturali usu lætitiā continet et non aliunde ascitam.

Inveniens te foris osculabor te; et quidem non spernent me. [VERS. 2.] *Assumam te, introducam te B in domum matris meæ et in cubiculum ejus quæ concepit me, potabo te vino unguentato de latice malorum punicatorum meorum.*

Origenis. — Inveniens ipsum de superna specula egressum, circumplexa est illum.

Cyrelli. — Nempe extra Jerusalem ubi crucifixus est.

Philonis. — Illud autem *non spernent me*, qui spiritalem amicitiam minime contemnendam norunt: vel quia non ero amplius uti prius hostibus captu facilis; introducet autem ipsum in domum matris terræ et carnis ex hac constantis. Cubiculum vero illius est infernus, ubi erant animæ sanctorum depositæ. Vinum autem unguentatum est calix spiritui temperatus quem bibit per fideles.

VERS. 3. *Læva ejus sub capite meo et dextera illius amplexabitur me.*

Cyrelli. — Vel sepulturam dicit quam Joseph et Nicodemus ei contulerunt; malorum autem punicatorum dicit sanctorum.

Origenis. — Vel vinum unguentatum est verbum lætitiæ spiritualis ex omnis generis sensibus in Scripturis sacris dependens: de latice vero malorum punicatorum, id est, ordinatorum et in suo tempore perfectorum operum.

Lex quidem suffulcit partem principalem, at Evangelium universum continet; vel læva est primus adventus, dextera vero secundus; vel læva est præsens sæculum, in futuro assumens eam introduceit in supernas mansiones.

VERS. 4. *Adjuravi vos, filiæ Jerusalem, in viribus agri si suscitaveritis, etsi exsuscitaveritis charitatem quoadusque ipsa voluerit.*

Origenis. — Jam secundo adjuravit, etc.

Adjurat animas sanctorum ut orent pro peccatoribus: quoadusque suscipiat nos Deus.

VERS. 5. *Quæ est ista quæ ascendit dealbata innitens super fratruelem suum?*

πον γενόμενον, πάντων αὐτῇ κοινωνῆσαι, καὶ ἀντιδύναμι τὰ τῆς χάριτος, καὶ λαβεῖν τὰ τῆς φύσεως. Τὸ γὰρ εἰς οἶκον εἰσελθεῖν τῆς μητρὸς αὐτῆς, τὴν τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν χωρὶς ἀμαρτίας ἀνάληψιν δηλοῖ· τὸ δὲ παραλήψομαι σημαίνει τὸ πρόθυμον τῆς πίστεως, καὶ τὸ διορατικὸν τῆς κατὰ τὸ μυστήριον ἀκραιφνοῦς θεωρίας. Οἶον δὲ μυρεψικὸν καὶ νάμα ροῶν, τοὺς φυσικοὺς καὶ ἡθικοὺς τῶν ἐξω λέγει λόγους, οὐκ ἐκ φύσεως ἔχοντας τὸ εὐῶδες, ἀλλὰ τεχνικῇ σκευασίᾳ παρηρτυμένα· ἀφ' οὗ ποτίσκειν αὐτὸν ἐπαγγέλλεται μυρεψικῶς τὸ ἡδὺ προσλαβόντος ἐπινολαὶς ἀνθροπίναις. Ὁ γὰρ τοῦ Νυμφίου οἶνος, φυσικῇ χρήσει τὴν εὐφροσύνην ἔχει καὶ οὐκ ἐπείσακτον.

Εὐροῦσα ἐξω φιλήσω σε· καὶ γὰρ οὐκ ἐξουδενώσουσί με· β'. Παραλήψομαι σε· εἰσάξω σε εἰς οἶκον μητρὸς μου· καὶ εἰς ταμῖον τῆς συλλεβούσης με· ποτιῶ σε ἀπὸ τοῦ οἴνου τοῦ μυρεψικοῦ, ἀπὸ νάματος ροῶν μου.

Ὀριγένους. — Εὐρίσκουσα γὰρ αὐτὸν τῇ; ἄνω περιωπῇ; ἐκδάντα περιεπτύζατο αὐτόν.

Κυρίλλου. — Ἦγουν ἐξω Ἱερουσαλὴμ δπου ἐσταυρώθη.

Φίλωνος. — Τὸ δὲ, *οὐκ ἐξουδενώσουσί με*, οἱ τὸ τῆς πνευματικῆς φιλίας ἀκατάγνωστον εἰδότες· ἡ ὅτι οὐκ ἔσομαι ἐτι ὡς τὸ πρὶν εὐάλωτος τοῖς ἐχθροῖς· εἰσάξω δὲ αὐτὸν εἰς οἶκον μητρὸς μου, τῆς γῆς καὶ τῆς ἐκ ταύτης σαρκός· ταμῖον δὲ αὐτῆς ὁ βῆθης, ἐνθα ἦσαν αἱ ψυχὰ ἀποτιθέμεναι τῶν ἁγίων. Οἶνος δὲ μυρεψικὸς τὸ ποτήριον τὸ κεκραμένον πνεύματι, δὲ πίνει διὰ τῶν πιστευόντων.

γ'. *Εὐώνυμος αὐτοῦ ὑπὸ τὴν κεφαλὴν μου, καὶ ἡ δεξιὰ αὐτοῦ περιλήψεται με.*

Κυρίλλου. — Ἡ τὸν ἐνταφιασμὸν λέγει, ὃν ἤνεγκεν Ἰωσήφ καὶ Νικόδημος· ροῶν δὲ λέγει τῶν ἁγίων.

(11) Ἡ οἶνος μυρεψικὸς, λόγος εὐφροσύνης πνευματικῆς, ἀπὸ τῶν ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς παντοδαπῶν νοημάτων ἡρτυμένος· ἀπὸ δὲ ναμάτων ροῶν τῶν τεταγμένων, καὶ ἐν οἰκείῳ καιρῷ τελουμένων πράξεων.

Ὁ μὲν νόμος ὑποστηρίζει τὸ ἡγεμονικόν, τὸ δὲ Εὐαγγέλιον τοῦ παντός ἐστι περιληπτικόν· ἡ εὐώνυμος ἡ πρώτη ἐπιδημία, δεξιὰ δὲ ἡ δευτέρα· ἡ εὐώνυμος ὁ παρὼν αἰὼν, τῷ μέλλοντι παραλαβὼν, εἰσάγει εἰς τὰς ἄνω μονάς.

δ'. *Ὁρκισα ὑμᾶς, θυγατέρες Ἱερουσαλὴμ, ἐν ταῖς δυνάμεισι καὶ ἐν ταῖς ἰσχύσεσι τοῦ ἀγροῦ. τί ἐγείρητε καὶ ἐξεγείρητε τὴν ἀγάπην ἕως ἂν θελήσῃ;*

Ὀριγένους. — Ἦδη δευτέρα ὥρμισεν, κ. τ. λ. (12).

Ὁρκίζει τὰς τῶν ἁγίων ψυχάς, πρεσβεύειν ὑπὲρ τῶν ἀμαρτωλῶν, ἕως ἂν παραλάβῃ ἡμᾶς ὁ θεός.

ε'. *Τίς αὕτη ἡ ἀναβαλίνουσα λελευκανθισμένη, ἐπιστηριζομένη ἐπὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτῆς;*

NOTÆ.

(11) Origenis sunt in C. B.

(12) Patrol. t. XVII, col. 285.

Οἱ ἅγιοι τοῦτο φασιν θαυμάζοντες τὴν κάθαρσιν Α Sancti hæc dicunt, puritatem Sponsæ admirantes.

Nili. — Οἱ τῆς συναγωγῆς ἐκπλήσσονται, ἀπὸ τοῦ γαμικοῦ λουτροῦ ἀναβαίνουσιν αὐτὴν ὀρώντες, αὐτὴν συγχρίνοντες τὴν νῦν αὐτῆς λευκότητά τῇ προτέρᾳ μελανίᾳ· μερίζοντας δὲ θαυμάζουσι τὸ, ἐπιστηριζομένην αὐτὴν ἐπὶ τὸν ἀδελφιδὸν, ἀναβαίνειν. Ἀπταιστος γὰρ ὄντως γίνεται πορεία, καὶ προκοπὴ ψυχῆς· λόγῳ χειραγωγεῖ κεκρημένης.

Προφητεύεται τῆς Νύμφης ἡ ἀνοδὸς τὰς μακαρίας μονάς, παντελῶς ἀποθεμένης τοῦ σκότους τῆς κακίας, καὶ τὴν τῆς ἀρετῆς ἀναλαβούσης λαμπρότητα, ἐπομένης τῷ λόγῳ· ὅθεν αἱ ἄνθρωποι δυνάμεις θαυμάζουσι τὴν ἐπὶ τοσοῦτον τῶν ἀνθρώπων μετεβολήν.

Ὑπὸ μῆλον ἐξήγειρά σε.

(13) Τοῦτο τὸ φυτόν, ὁσμὴ καὶ θέα καὶ βρώται καὶ ἀφ᾽ ἑλίου ὑπάρχον ἐπὶ καλόν· ὁ οὖν διὰ τῶν αἰσθητηρίων εὖ τραφεὶς, λέγοιτο μῆλον· παρὰ ταύτῃ τῇ μὴ ἐξ ὠδίνεω ἡ ἄνθρωπος Ἰερουσαλήμ, καὶ τίκεται τὰ τέκνα τῆς ἐλευθερίας· διὸ φησὶν ὁ Ἰωήλ· « Πᾶσα καὶ φοῖνις καὶ μῆλον καὶ πάντα τὰ ξύλα τοῦ δρυμοῦ, ὥσπερ τὸν καρπὸν αὐτῶν. »

Φίλωνος. — Τὸ μῆλον ὑπὸ τὴν μυστικὴν τράπεζαν ἐγειράς τέθεικά σε· τροφὴ γὰρ καὶ ποτὸν ἐργάζεται.

(14) Μῆλον τὴν οἰκονομίαν ἐλέγομεν, ὡς ἐμπεριεχομένης τῆς θεότητος τῇ ἀνθρωπότητι· ὅφ' ὃ ἐξήγειρε τὴν Νύμφην, ἡ καθεύδουσαν ἡ καθεζομένην, ἀπὸ τῶν χοίρων ἐπὶ τὰ οὐράνια αὐτῆς διεγείρας τὸ φρόνημα. Ἐκεῖ δὲ ὠδινᾶσθαι καὶ τετέχθαι ὑπὸ τῆς μητρὸς φησιν, ὑπὸ τὸ μῆλον, δηλονότι, τὴν διὰ τοῦ βαπτίσματος ἀναγέννησιν δηλῶν· μητέρα δὲ τὸ Πνεῦμα λέγει, τὸ γεννῶν τοὺς βαπτιζομένους. Τὸ δὲ δις αὐτὴν ὠδινᾶσθαι, οἶμαι μίαν μὲν ὠδὴν λέγεσθαι, καθ' ἣν ἐντυπύεται τῷ λόγῳ τῆς διδασκαλίας τὸ κατ' εἰκόνα τῇ γεννωμένη τοιαύτην γέννησιν ψυχῇ· ἐτέραν δὲ καθ' ἣν διὰ τῆς ἀγαθῆς πολιτείας ἐν ταύτῃ μορφύεται τὸ καθ' ὁμοίωσιν· μήτηρ γὰρ τὴν σῶσιν, τεκούσα δὲ δηλοῖ τὴν τῆς σχέσεως ἐνέογιν.

Ἐκεῖ ὠδινῇσέ σε ἡ μήτηρ σου· ἐκεῖ ὠδινῇσέ σε ἡ τεκούσά σε.

Ἡ σὰρξ τοῦ Χριστοῦ ἐν ταῖς ὠδαῖς τοῦ σταυροῦ ἐγέννησε τὴν Ἐκκλησίαν, τῷ ρεύσαντι ἐξ αὐτῆς αἵματι καὶ ὕδατι.

ζ'. Θές με ὡς σφραγίδα ἐπὶ τὴν καρδίαν σου, ὡς σφραγίδα ἐπὶ τὸν βραχίονά σου· ὅτι κραταίᾳ ὡς θάνατος ἡ ἀγάπη, σκληρὸς ὡς ὁδὸς ζήλος.

Οριγένης. — Προτρέπεται αὐτὴν ὁ Νυμφίος, κ. τ. λ. (15).

Nili. — Τὴν ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος ἀγαπηθεὶσαν ψυχὴν, θέλει καὶ ἐν τοῖς ἐνθυμίοις, καὶ ἐν ταῖς πράξεσιν ὁ Χριστὸς ἐσφραγίσαι ἑαυτοῦ, καὶ μόνην ἔχειν τὴν τοῦτου μνήμην, ἐτέρου δὲ μηδενός, τὸ τῆς ἀγά-

Nili. — Quæ sunt de synagoga attonitæ mirantur ipsam a nuptiali lavacro ascendentem, videntes autem modernum ejus candorem cum pristina conferunt nigredine. Amplius autem mirantur ipsam super fratruelem innixam ascendere. Inoffensus enim omnino gressus et profectus animæ verbo manu ductore utentis.

Prædicatur Sponsæ ascensus ad beatas mansiones, tenebris malitiæ jam omnino depositis, et virtutis splendore assumpto, sequentis et Innitentis Verbo. Unde et supernæ virtutes, tantam hominum mutationem admirantur.

Sub malo exarscitavi te.

B Hæc ipsa planta odore ac visu et gustu ac tactu, cum sit lævis, pulchra existit, unde qui per sensus est bene educatus, dici possit malum. Juxta hanc arborem mali parturit superna Jerusalem, et parit liberos libertatis; quamobrem Joel ait : « Malo granatum et palma, et malum et omnia ligna silvæ dabant fructum suum ».

Philonis. — Malum sub mystica mensa suscitans, posui te; nutriendo enim etiam potum præbet.

Nili. — Malum dicebamus incarnationem ut quæ sub humanitate contineat Deitatem. Ad hoc mysterium suscitavit Sponsam vel dormientem vel sedentem, a terrenis ad cælestia, mentem ejus excitans. Ibi genitam et partu editam ait a matre, subest sub malo, per baptismum regenerationem declarans. Matrem autem vocat Spiritum qui baptizandos gignit. Quod autem bis dicat ipsam gigni, existimo unam quidem generationem dici secundum quam doctrinæ verbo informatur id quod secundum imaginem est animæ istiusmodi natiuitate generatæ; alteram vero secundum quam per probæ vitæ actionem in ea efformatur id quod est secundum similitudinem : mater enim habitum, genitrix vero habitus operationem designat.

Ibi peperit te mater tua, ibi peperit te quæ genuit te.

Origenis. — Caro Christi in crucis partitudinibus Ecclesiam peperit aqua et sanguine ex ipsa profuente.

D *Vers. 6. Pone me ut signaculum super cor tuum, ut signaculum super brachium tuum : quia fortis ut mors dilectio, dura sicut infernus æmulatio.*

Origenis. — Hortatur eam Sponsus. etc.

Nili. — Dilectam a baptismo animam vult Christus etiam in cogitationibus et in actionibus semetipso signari sui que solius habere memoriam, alterius vero nullius. Charitatis suæ fervorem et zeli

²² Joel 1, 12.

(15) Hæc sunt Nili in C. B.

(14) Scholium hoc S. Nilo vindicat C. B.

NOTÆ.

(15) *Patrol.* t. XVII, col. 283.

duritiem atque igniendi vim exponens, quoniam, A inquit, diligo vehementer dilectus, et zelor vehementius repudiatus. Nam zelus meus igne calidior et inferno durior, et dilectio morte fortior est, ignis et flammæ impetus habens.

Alæ ejus alæ ignis, carbones ignis flammæ ejus.
[VERS. 7.] *Aqua multa non poterit extinguere charitatem, et flumina non undabunt eam.*

Structuræ ipsius omnium subtilissimum sunt atque purissimum elementum, ut sicut Deus facit angelos suos spiritus, et ministros suos ignis flammam, istiusmodi qualis erat etiam is qui Moysi de rubo in flamma ignis apparuit, sic diligens faciat flammam ignis consimilem suis ministris, et sanctos suos participes suæ deitatis, in quantum est ignis consumens, sic enim omne quod in eis est consumetur.

Philonis. — Vel etiam alæ Ecclesiæ sint Vetus et Novum Testamentum, et hic quidem sunt ignes, linguæ, ibi vero rubus ignis.

Cyrilli. — Et aliter: Muri, inquit, Ecclesiæ sunt ignis juxta illud: «Ero ei murus ignis in circuitu, dicit Dominus²².» Flammas itaque charitatis non obruent tentationes: tale est et illud: «Quis nos separabit a charitate Christi²³?»

Charitatem illam quam erga nos habet Deus, C nil est quod possit extinguere; non aqua plurima adversariæ virtutis, non flumina tentationum tumente alveo delata. Quamobrem licet quis omnem vitam suam impenderit charitati, pro nihilo computabitur, cum nihil Domini charitate dignum exhibere valeat.

Origenis. — Rursus cum Deus noster sit ignis consumens, sit autem secundum Joannem charitas; ignis consumens est charitas, cum etiam impetus habet flammam ignis cuius vim sentiunt qui spiritu ferventes sunt. Aqua vero sunt nunc operationes adversariæ iis qui illam acceperunt, ut quæ extinguere hanc velint, sed inveniunt fortioiorem. Omnia enim sustinet et nunquam excidit. De inundantibus autem ipsam fluminibus dictum est: «Certus sum quod neque mors²⁴, » etc.

Si dederit vir omnem vitam suam in charitate, contemptu contemnent eam.

Quinam alii quam a charitate alieni? Qui igitur semetipsum tradiderat charitati Paulus ait: «Male licimur et benedicimus, blasphemamur et obsecramus²⁵, » etc. Omnis autem vita simplicius quidem quæcunque quis reliquit ut Christum crucifaciat et perfecte sequatur. Profundius autem

πηγῆς αὐτοῦ διηγούμενος ἐνθερμον, καὶ τοῦ ζήλου τὸ σκληρὸν καὶ διαπύρον· Ὅτι, φησὶν, ἀγαπῶ σφοδρῶς ἀγαπώμενος, καὶ ζητῶ [C. B. ζήλω] σφοδρότερον ζητούμενος· ὁ γὰρ ἐμὸς ζήλος, πυρὸς ἐστὶ θερμότερος καὶ ᾄδου σκληρότερος· καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ θανάτου κραταιότερα, πυρὸς φλόγας ἐχουσα τὰς ὁρμὰς.

Περὶ πτερά αὐτῆς. περὶ πτερά πυρὸς· ἀνθρακες πυρὸς, φλόγες αὐτῆς· 5'. Ὑδὼρ πολὺ οὐ δύνησεται σβέσαι τὴν ἀγάπην· καὶ ποταμοὶ οὐ συγκλύσουσιν αὐτήν.

Τὰ οἰκοδομήματα αὐτῆς, τὸ πάντων ἐστὶ λεπτομερέστερον στοιχεῖον καὶ καθαριώτερον· Ἰν' ὡς Θεὸς ποιῇ τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα, τοιαύτην, ὅποιος ἦν καὶ ὁ τῷ Μωσῇ ἐκ τῆς βάρου ἐν πυρὸς φλογὶ φανείς, οὕτως ἀγαπῶν ποιήσει φλόγα πυρὸς, παραπλησίως τοῖς ἑαυτοῦ λειτουργοῖς· καὶ τοὺς ἁγίους αὐτοῦ μεθέξοντας τῆς ἑαυτοῦ θεότητος, καθὼ πῦρ ἐστὶ καταναλίσκον· οὕτω γὰρ πᾶν ἑαυτοῖς ἀναλωθῆσεται.

(16) Ἡ καὶ περὶ πτερά τῆς Ἐκκλησίας, Καὶ ἡ καὶ Παλαιά· καὶ ὧδε μὲν πύρναί τι γλῶσσαι, ἐκεῖ δὲ πυρὸς βάρος.

Κυρίλλου. — Τὰ τεῖχη, φησὶν, τῆς Ἐκκλησίας πῦρ ἐστὶ. Κατ' ἄλλω· κατὰ τὸ, «Ἐσομαι αὐτῇ τεῖχος πυρὸς κύκλωθεν, λέγει Κύριος·» τὰς οὖν φλόγας τῆς ἀγάπης πειρατμοὶ οὐ συγκλύσουσι· τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ, «Τίς ἡμᾶς χωρήσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ;»

Νείλου. — (17) Ἦν ἔχει ὁ Κύριος πρὸς ἡμᾶς ἀγάπην, οὐδὲν αὐτὴν σβέσαι δύναται, οὐδὲ ὕδωρ πολὺ τῆς ἀντικειμένης δυνάμεως, οὐδὲ ποταμοὶ πειρασμῶν φλεγμαίνοντι βριθρῶ φερόμενοι. Διὸ καὶ ὁ Θεὸς πάντα τὸν βίον αὐτοῦ ἐν τῇ ἀγάπῃ, ἐξουθενωθῆσεται, οὐδὲν τῆς τοῦ Δεσπότητος ἀγάπης ἄξιον ἐπιδείξασθαι δυνάμενός.

(18) Πάλιν, ἐπεὶ περ ὁ Θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλίσκον, ἐστὶ δὲ καὶ κατὰ Θεὸν ἀγάπη, πῦρ καταναλίσκον ἐστὶν ἡ ἀγάπη· ἥς καὶ τὰς ὁρμὰς ἔχει πυρὸς φλόγας· οὗ τῆς δυνάμεως αἰσθάνονται οἱ τῷ πνεύματι ζέοντες. Ὑδὼρ δὲ νῦν αἱ ἀντικείμεναι τοῖς αὐτῇ ἀνελήφοσιν ἐνέργειαι· πάντα γὰρ ὑπομένει, καὶ οὐδέποτε ἐκπύπτει. Περὶ δὲ τῶν μὴ συγκλυζόντων αὐτὴν εἰρηται ποταμῶν, «Πέπεισμαι γὰρ ὅτι οὕτε D θάνατος, » καὶ τὰ ἐξῆς.

Ἐὰν δὲ ἄνθρωπος πάντα τὸν βίον αὐτοῦ ἐν τῇ ἀγάπῃ, ἐξουθενώσῃ ἐξουθενώσουσιν αὐτήν.

Τίνας ἄλλοι, ἢ οἱ τῆς ἀγάπης ἀλλότριοι; ὁ γοῦν ἑαυτὸν ἐπιδοῦς τῇ ἀγάπῃ Παῦλος φησὶν· «Λοιδόρουμένοι εὐλογοῦμεν, βλασφημοῦμεν παρακαλοῦμεν, » καὶ τὰ ἐξῆς. Πᾶς δὲ βίος, ἀπλούστερον μὲν, ὅταν τις καταλείποιεν, ἵνα Χριστὸν κερδήσῃ καὶ τελείως ἀναλωθῆσται· ἢ γοῦν ἅτινα παρέχει πτωχοῖς· βαθύτα·

²² Zachar. ii, 5. ²³ Rom. viii, 35. ²⁴ ibid. 38. ²⁵ I Cor. iv, 12, 13.

NOTÆ.

(16) Philoni ascribitur in C. B.

(17) Anonyma sunt in C. B.

(18) Origeni hoc scholium dat C. B.

ρουν δὲ ἡ λογικὴ πᾶσα ζωὴ· ἣν ὁ καταργήσας τὰ τοῦ
νηπίου, πάντα πράττων ἐν ἀγάπῃ, τὸν βίον ἀνατί-
θησιν αὐτῇ· ἡ ὡς ἐπεὶ μηδὲν ἐν ἀνθρώποις τῆς
ἀγάπης ἄξιον πράττεται· καὶ πάντα τις ἐν ἀγάπῃ
δι' αὐτὴν τὸν βίον, ὡς μηδὲν ἄξιον δράσας ἐξουδι-
νωθήσεται.

ἡ. Ἀδελφὴ ἡμῶν μικρὰ, καὶ μασθοὺς οὐκ
ἔχει.

Τὸ μὲν προθυμον τὸ περὶ τὴν νόμφην καὶ τὸ ἐνδι-
θετον ἐπιδεικνύμεναι αἱ νεάνιδες, αὖξουσιν τῷ λόγῳ
τὸ φιλότιμον· ἀγνοοῦσαι δὲ τὴν κατάστασιν αὐτῆς,
καὶ μηδέπω τῆς πρὸς ἄνδρα συζυγίας ὥραν ἔχειν
νομίζουσαι, ἀποροῦσι πρὸς τὸ πρακτέον· καὶ τοῦ
μηστῆρος τὴν σπουδὴν ἐπὶ τὸν γάμον ἐπείγοντος,
ὁρῶσι καὶ τὴν τῆς Νύμφης ὡς ἐνόμιζον νηπιότητα·
καὶ τοιαῦτα πρὸς ἀλλήλας λέγουσιν· Οὐδὲν ὦν λείπει
τῇ Νύμφῃ, τῆς ἡμετέρας ἡρτηται σπουδῆς καὶ συν-
εργείας, προσθεῖναι δὲ αὐτῇ προκοπὴν ἡλικίας, τῶν
οὐκ ἐφ' ἡμῖν. Εἰ μὲν γὰρ ἦν τεῖχος ἐπάλξεις λειπό-
μενον, οὐδὲν ἐκώλως τὸ χρειώδες ὑπερβῆναι τῇ φιλο-
τιμίᾳ, καὶ ἀργυρὰς ἀπάλξεις ἀντὶ λιθίνων ἐπιστῆσαι
τῷ τείχει· ἡ γὰρ πολυτέλεια τῆς προθυμίας ἐλεγχος
ἐγίνετο· καὶ ἡ κηδεμονία, τεκμήριον ἀναμφίλεκτον
διὰ τῆς διαθέσεως· τελειότητα δὲ προσθεῖναι νηπιό-
τητι, καὶ μασθοὺς διεγείρει πρὸς ὄγκον, οὗς ἡ φύ-
σις οὐδέπω πρὸς τοῦτο ἐκίνησεν, μείζον ἀνθρωπίνης
ἐστὶ δυνάμεως. Οὐ γὰρ ἤδεισαν αὐτῆς τὴν ἐν τῷ
κρυπτῷ τελειότητα, νεάνιδες οὔσαι καὶ φύσεως ἀκο-
λουθία προσέχουσαι. Λανθάνει γὰρ πάντα ἀνθρώπι-
νον ὀφθαλμὸν κατάστασις ψυχῆς, μάλιστα τοῖς κρύ-
πτειν ἐπισταμένοις τὰ κατορθώματα.

Φίλωνος. — Τοῦτο πρὸς τοὺς πιστὴν μὲν ἔχοντας,
οὕτω δὲ γινώσκιν τῶν δύο διαθηκῶν· διὰ τὸ νεοπαγεῖς
εἶναι, καὶ μὴ δύνασθαι καὶ ἐτέρους τρέφειν.

Ὠριγένους. — Ὅτι μικρὰ ἡ τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴ,
x. τ. λ. (19).

Τί ποιήσωμεν τῇ ἀδελφῇ ἡμῶν ἐν ἡμέρᾳ ἣ ἂν
λαληθῇ ἐν αὐτῇ; θ'. Εἰ τεῖχος ἐστίν, οἰκοδομή-
σωμεν ἐπ' αὐτὴν ἐπάλξεις ἀργυρᾶς· καὶ εἰ θύρα
ἐστὶ, διαγράψωμεν ἐπ' αὐτὴν σανίδα κεδρίνην.

Ὅταν κυρωθῶσι τῆς μνηστείας οἱ λόγοι, βούλον-
ται ποιῆσαι τῇ ἀδελφῇ τὰ λείποντα ταύτῃ πρὸς τε-
λειότητα. Εἰ γὰρ τεῖχος, φασίν, ἐστὶν ἡ Ἐκκλησία,
ὡς περ σῦλος καὶ ἐδραῖωμα τῆς ἀληθείας, ἐπανα-
πληρώσωμεν αὐτῇ τὰς λογικὰς τελειότητας· ἅς καὶ
ἐπάλξεις εἰρήκασιν· θύρα δὲ βεβαιότητος διαγραφο-
μένη, οὐ μέλανι, ἀλλὰ πνεύματι θεοῦ ζῶντος· ὡς ἐπὶ
θύρας δὲ καὶ σανίδα φασίν, ἐσχηματισμένη πρὸς
θύρας τελείωσιν· ἡ δὲ κεδρίνη τὴν ἀφθαρτον δηλοῖ
τοῦ Πνεύματος περιβολὴν· αὕτη γὰρ σφίγγει τὴν ἀν-
θρωπίνην ἀσθένειαν. Ἐρωτῶσι τοίνυν οἱ ἅγιοι περὶ
τῶν νεορωτίστων, καὶ δέχονται ἀπόκρισιν. Εἰ στερεὰ
πέτρα ἐγένετο καὶ πίστει ἐδραία, προθῶμεν τὰ θεῖα
λόγια· εἰ δὲ θύρα ἐστὶν εὐστροφος, καὶ ἐκ τῆς συν-
αγωγῆς ἐπίστευσεν, ὑπογράψωμεν αὐτῇ τὴν ἀση-

A omnis vita rationalis quam qui evacuat quæ sunt
parvuli, omnia faciens in charitate vitam ipsi de-
dicat. Denique cum nihil in hominibus charitate
dignum geratur, etiam si omnem quis vitam in-
sumpserit in charitate, tanquam nihil dignum
egerit pro nihilo ducetur.

VERS. 8. Soror nostra parva, et ubera non habet.

Suam erga Sponsam animi promptitudinem et
affectum ostendentes adolescentulæ studium suum
sermone amplificanti; ignorantes vero statum ejus
et necdum viro maturam arbitantes, quid facien-
dum sit addubitant et proci studium ad nuptias
urgentis vident, necnon Sponsæ uti putabant ju-
ventutem, atque hæc inter se dicunt: Nihil eorum
quæ Sponsæ desunt a nostro studio et auxilio
pendent; addere autem ipsi ætatis incrementum
non est in nostra potestate. Nam si murus quidem
esset propugnaculis carens, nil prohiberet usum
hunc ambitione superare et argentea propugna-
cula pro lapideis muro imponere: profusio enim
prompti animi argumentum erat, et sollicitudo
minime dubium affectus indicium, juventuti autem
addere perfectionem, et ubera excitare ad tumo-
rem, quæ natura necdum ad hoc movit, humana
virtute majus est. Necdum enim moverant ipsius
in abdito perfectionem, cum adolescentulæ essent
et naturæ ordinem attenderent. Nam omnem oculo
humanum latet status animæ, præsertim ejus
quæ proba sua facinora novit abscondere.

Philonis. — Hoc ad illos qui fidem quidem ha-
bent, sed necdum cognitionem suorum testamen-
torum eo quod recens compacti sint et non valeant
etiam alias nutrire.

Origenis. — Quia parva hominis anima, etc.

Quid faciemus sorori nostræ, in die qua loquetur
in ea? [VERS. 9.] Si murus est, ædificemus super eam
propugnacula argentea; et si janua est, sculparamus
super eam tabulam cedrinam.

Quando rata habenda sunt verba desponsationis,
volunt addere sorori quæ desunt ipsi ad perfectio-
nem. Si enim, inquirunt, murus est, Ecclesia tan-
quam columna et firmamentum veritatis, adim-
pleamus ipsi rationales refectiones quas et pro-
pugnaacula vocarunt. Janua autem est firmitas
descripta, non atramento, sed Spiritu Dei viventis.
Tanquam super januas vero etiam tabulam aiunt
figuratam ad januæ perfectionem. Cedrina porro
incorruptum designat Spiritus amictum; hic enim
humanam astringit imbecillitatem. Interrogant
igitur sancti, de recens illuminatis et responsum
accipiunt. Si quidem solida petra evasit et fide
firma, addamus oracula divina. Si vero janua est
motu facilis et ex synagoga credidit, subscribamus

ipsi imputribilem patriarcharum politiam, et A
constringamus ipsam propugnaculis turrium.

VERS. 10. *Ego murus et ubera mea sicut turres; ego eram in oculis eorum tanquam inveniens pacem.*

Vos quidem arbitramini me ubera non habere, etc. Ego autem plurima in me Sponsi gratia et mea desponsatione ad magnitudinem opus esse sentiens, etiam consecuta sum aliis securitatem in multitudine contemplationum, sic ut duabus turribus assimilarer, quæ designant de sensibilibus sermonem et de intellectilibus scientiam. Et quoniam quæsiui pacem et persecuta sum eam istiusmodi quædam eram in oculis Sponsi; hoc etiam a Spiritu didiceram, eos qui ipsum recte B
quæsierunt, reperisse pacem quæ est Christus.

Nili. — Solvit ambiguitatem, minime sustinens existimari prout suspicabantur. Nimirum, inquit, latent vos divitiarum spirituales. Ego autem in oculis Sponsi mei perfecta sum, siquidem in oculis ejus inveni pacem: qui autem recte quæerunt ipsum, inveniunt pacem. Murus sum expugnatu difficilis, propter quam pacem non metuo belli insultum. Cum autem audiat murus et janua, illud quidem suscepit; ut autem vocetur janua per silentium perfecit, istiusmodi appellationem Sponso servans. Illic enim solus paternæ cognitionis introitus.

VERS. 11. *Vinea facta est Salomoni in Beelamon: dedit vineam suam iis qui seruant, vir feret in fructu ejus mille argenti.*

Nili. — Vinea etiam in cornu facta est dilecto, qui est Christus. In Beelamon autem est in multitudinibus. Vinea porro in multitudinibus est Ecclesiæ omnium ferax congregatio. Dedit itaque hanc vineam iis qui servant, doctoribus Ecclesiæ, quos et agricolas et stabularios vocavit. Quisquis igitur in his vir repertus fuerit feret fructum ei mille argenti, perfectum subditorum in fructibus pietatis profectum.

Cyrilli. — Spirituali Salomoni vinea facta est, dicit autem Ecclesiam. Illud in Beelamon autem in fidelibus interpretatur. Quinam vero crediderunt nisi qui præcepta ejus susceperunt?

Christus est dictus Salomon, qui medium parietem maceriæ solvens inimicitiam in carne sua facit pacem ¹⁸. Nemo igitur quærat extra Beelamon, id est cætum multitudinis in nomine Jesu Christi congregatæ, frugiferam vineam Verbi et Christi, quam custodiendam tradidit ne vastaret ipsam aper de silva et fera singularis depasceret, neque vindemiarent illam qui prætergrediuntur viam. Et talis vinea est quæ fructum suum ferat

πτον τῶν πατριαρχῶν πολιτείας, καὶ περισφίγγωμεν αὐτὴν ἐπάλξεις πύργων.

ι'. Ἐγὼ τείχος· καὶ μασθοὶ μου ὡς πύργοι· ἐγὼ ἤμην ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτῶν ὡς εὐρίσκουσα εἰρήνην.

Ἵμεῖς μὲν νομίζετε μὴ με μασθοὺς ἔχειν, καὶ τὰ ἐξῆς· ἐγὼ δὲ τῆς πολλῆς εἰς ἐμὲ χάριτος τοῦ Νυμφίου, καὶ τῆς ἐμῆς μνηστειᾶς αἰσθανομένη πρὸς μέγεθος ἐδέησα περιποιουμένη καὶ ἄλλοις εἰς ἀσφάλειαν καὶ εἰς πλῆθος θεωρημάτων, ὡς διττοῖς ἀπεικάζεσθαι πύργοις· δηλούντων τὴν περὶ τῶν αἰσθητῶν λόγον, καὶ τὴν περὶ τῶν νοητῶν ἐπιστήμην. Καὶ ἐπεὶ ἐζήτησα τὴν εἰρημένην καὶ ἐδίωξα αὐτήν, τοιαύτη τις ἤμην ἐν ὀφθαλμοῖς τοῦ Νυμφίου· μαθοῦσα καὶ τοῦτο ἀπὸ τοῦ Πνεύματος, ὅτι οἱ ὁρθῶς ζητήσαντες αὐτήν, εὐρον εἰρήνην, ἥτις ἐστὶ Χριστός.

(20) Αὐτε τὴν ἀμφιβολίαν τοῦτο, οὐκ ἀνεχομένη νομισθῆναι ὡς ὑποπίπτουσαν λανθάνει, φησὶν, ὅμως εἰκότως τὰ κατὰ τὴν ψυχὴν πλεονεκτήματα· ἐγὼ δὲ ἐν ὀφθαλμοῖς τοῦ Νυμφίου τετελειώμαι· εἰ γὰρ εἰμι ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ εὐρίσκουσα εἰρήνην, οἱ δὲ ὁρθῶς ζητούντες αὐτήν, εὐρίσκουσιν εἰρήνην. Τείχος εἰμι δυσκαταμάχτητον, δι' ἣν εἰρήνην οὐ δέδοικα πολέμου ἔφοδον· τείχος δὲ καὶ θύρα ἀκούσασα, τὸ μὲν κατεδίεξάτο· πρὸς δὲ τὸ κληθῆναι θύρα διὰ τῆς σιωπῆς ἀνένευσεν· τὴν τοιαύτην προσηγορίαν τῷ Νυμφίῳ τηρήσασα· μόνος γὰρ οὗτος τῆς πατρικῆς γνώσεως εἰσόδος.

ια'. Ἀμπελῶν ἐγενήθη τῷ Σαλωμῶν ἐν Βεελαμών· ἔδωκε τὸν ἀμπελῶνα αὐτοῦ τοῖς τηροῦσιν· ἀνὴρ οἴσει ἐν τῷ καρπῷ αὐτοῦ χιλλοὺς ἀργυρίους.

Νελίου. — Ὁ ἀμπελῶν, καὶ ἐν κέρατι ἐγενήθη τῷ ἡγαπημένῳ, ὅ ἐστι Χριστός. Ἐν Βεελαμῶν δὲ ἐστίν, ἐν πλῆθεσιν, ἀμπελῶν δὲ ἐν πλῆθεσιν ἡ τῆς Ἐκκλησίας ἀμφορος ὁμήγυρις. Ἐδωκεν οὖν τὸν ἀμπελῶνα τοῦτον τοῖς τηροῦσι, τοῖς ἡγουμένοις τῆς Ἐκκλησίας, οὓς καὶ γεωργοὺς καὶ πανδοχέας ἐκάλεσεν. Ὅς ἂν οὖν ἀνὴρ ἐν τοῦτοις εὐρεθῇ, οἴσει καρπὸν αὐτῷ χιλλοὺς ἀργυρίους, τὴν τελείαν τῶν ὑποταγμένων προκοπὴν τῆς ἐν τῇ θεοσεθείᾳ καρποφορίας.

Κυρίλλου. — Τῷ πνευματικῷ Σαλωμῶν ἀμπελῶν ἐγενήθη· λέγει δὲ τὴν Ἐκκλησίαν· τὸ δὲ ἐν Βεελαμῶν, ἐν τοῖς πεπιστευκόσιν ἐρμηνεύεται. Τίνες δὲ πεπιστεύκασιν, ἢ οἱ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ δεξιμένοι;

(21) Χριστὸς ὁ εἰρημένος Σαλωμῶν ὁ τὸ μεστέιχον τοῦ φραγμοῦ λύσας, τὴν ἐχθραν ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ ποιῶν εἰρήνην. Μηδὲς οὖν ζητεῖτω ἔξω τοῦ Βεελαμῶν, τούτεστι τοῦ ἔχοντος πλῆθος ἀυροίσματος, ἐν ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ συναγομένου τὴν καρποφόρον ἀμπελῶνα τοῦ Λόγου καὶ Χριστοῦ· ὃν καὶ παρέδωκε φυλάξειν, ἵνα μὴ λυμῇνηται αὐτὸν ὡς ἐκ δρυμοῦ, καὶ μονίης ἄγριος· κατανεμήσεται αὐτὸν, μηδὲ τρυγήσωσιν αὐτὸν οἱ παραπορευόμενοι τὴν ὁδόν·

¹⁸ Ephes. II, 14.

(20) Hæc S. Nilo vindicat C. B.

(21) Hæc in C. B. ut verba S. Cyrilli continuantur.

καὶ τοιοῦτος· ὁ ἀμπελῶν, ὡς τὸν καρπὸν αὐτοῦ φέρεσθαι, ὑπὸ κατηργηκότος ἀνδρὸς τὰ τοῦ νηπίου· καὶ εἶναι ἄξιον ἀργυρίου χιλίων. Λόγου γὰρ τιμίου καὶ πολλοῦ ἀξίου καὶ θαυμασίου, ὃς ἀργύριον εἰρηται· τοῦ ἀμπελῶνος ἄξιος καρπός· ὁ δὲ τῶν χιλίων ἀριθμὸς, ἔχει πρὸς τὴν μονάδα συγγένειαν, διὸ καὶ παρτίληπται. Φύλακες δὲ τοῦ ἀμπελῶνος οἱ ἄγγελοι.

ιβ'. Ὁ ἀμπελῶν μου ἐμός, ἐνώπιόν μου· οἱ χίλιοι Σαλωμών καὶ οἱ διακόσιοι τοῖς τηροῦσι τὸν καρπὸν αὐτοῦ.

Ταῦτα, εἴτε τῆς Ἐκκλησίας, εἴτε τῆς Νύμφης τοῦ λόγου ψυχῆς, ἐφ' ἑκατέρας ἀμπελῶν καρποφόρος νοεῖται· καὶ οἶνος εὐφραίνων καρδίαν ἀνθρώπου· ἥδη δὲ καὶ Σωτήρος τοῦ ἀληθῶς εἰρηνικοῦ. Λέγει οὖν ἐν τοῖς Κριταῖς πρὸς τὰ ξύλα ἡ ἀμπελος· Ἀφείσα τὸν οἶνον μου τὴν εὐφροσύνην Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, πορευθήσονται· ἔρχειν τῶν ξύλων· οὐκοῦν ἀδόλουθον καὶ τὸν Χριστὸν ἀπὸ καρποῦ τῆς τοιαύτης ἀμπέλου λαμβάνειν, δηλοῖ τὸ Οἱ χίλιοι τοῦ Σαλωμών. Εἰκὸς δὲ καὶ τοὺς φύλακας ἀγγέλους μεταλαμβάνειν τοῦ τῆς Νύμφης ἀμπελῶνος, ὅταν παρίσταται, διὰ τοῦ καὶ, Οἱ διακόσιοι τοῖς τηροῦσι τὸν καρπὸν αὐτοῦ· οὐ γὰρ μόνον τίς φυτεύει, ἀλλὰ τίς καὶ τηρεῖ ἀμπελῶνα, καὶ οὐ φάγεται τὸν καρπὸν αὐτοῦ· Τὰ περὶ Θεοῦ δόγματα τοῖνον, οἱ χίλιοι εἰσι συγγενῶς ἔχοντες τῇ μονάδι, τῷ Σαλωμών ἀναχέμενοι· τὰ δὲ περὶ τὴν ὕλην καὶ τὰ αἰσθητὰ, τοῖς διακονουμένοις ἐν τῇ ὕλῃ διακρίσις, πρὸς τὴν δοῦδα συγγένειαν ἔχουσι· περὶ ὧν τὸ, Τῇ γὰρ μεταίστητι ἡ κτίσις ὑπετάγη οὐχ ἐκούσα, ἀλλὰ διὰ τὸν ὑποτάξαντα· μεταίτης γὰρ ἡ ὕλη καὶ τὰ σωματικά· οἱ δὲ καρποὶ τοῦ ἀμπελῶνος, ἀφ' ὧν οἱ χίλιοι καὶ οἱ διακόσιοι δίδονται, οἱ ὑπὲρ τῶν ληνῶν εἰσι ψαλμοὶ, ἤνικα οἱ καρποὶ τοῦ ἀμπελῶνος ἐκπιεζόμενοι, τὸν εὐφραίνοντα Θεὸν καὶ ἀνθρώπους, καὶ τοὺς τηροῦντας οἶνον ποιήσουσιν.

Ἀπολλινாரίου. — Ἐν ἀρχῇ μὲν οὖν ἔλεγον· Αἱ ἀμπελοὶ ἡμῶν κυπρίζουσιν· ἐν δὲ τῷ τέλει τοῦ β:βλίου τέλειον εἰσήγαγε τὸν καρπὸν· καὶ τῷ γῆς βασιλεὶ πολλὴν τὴν ἐκ τοῦ οἴνου τιμὴν καὶ τοῖς φύλαξιν· ὅτε δοξάζεται μὲν ἐπιδημῶν ὁ Δεσπότης, Παύλου λέγοντος· Ὅταν ἔλθῃ ἐνδοξασθῆναι ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ· καὶ φύλαξ, τοῦ ἀμπελῶνος αὐθις φησι· Καύχημά ἐσμεν εἰς ἡμέραν Χριστοῦ. Ἀλλ' ἐπεὶ Χριστοῦ χάριτι κατορθοῦται τὸ πᾶν, αὐτῷ πλέον ἀνῆκε τέλειον· πολὺ δὲ καὶ τὸ τῶν ὑπηρετῶν, καθὼς διὰ παραβολῶν ἔφη περὶ τοῦ διπλασιασάντος τὴν μνᾶν, καὶ τοῦ πενταπλασιασάντος· πόλεσιν ἐπιστησαμένων εἰσαριθμῶν τῷ πολυπλασιασμῷ. Καθόλου δὲ φησι Ματθαῖος Ἐπὶ πᾶσι τοῖς ὑπάρχουσιν αὐτῷ, καταστήσει τὸν ἀγαθὸν οἰκέτην καὶ πιστὸν οἰκονόμον· εἰ δὲ μή ἔστιν ἀμφοτέρων διαφορὰ, τῶν χιλίων εἰς τοὺς ὑπηρετάς διανέμεις γίνεται· ὅτι τὰ τοῦ Κυρίου λαμβάνουσιν ἀνὰ διακοσίους πενταχῇ διαιρούμενα· ἔτι καὶ πέντε παρθένους ὁ Κύριος ἀπεικάζει τοῖς ἀπαντησομένοις τῶν ἁγίων. Ἐμὸς οὖν ὁ ἀφιερωμένος ἀμπελῶν, καὶ ἡ τούτου καρποφορία μεριζομένη

A per virum qui evacuavit ea quæ sunt parvuli, et millibus ærgenti digna sūt. Verbi enim pretiosi, et plurimæ dignitatis quod argentum dicitur, vineæ hujus dignus fructus. Numerus autem millenarius habet cum unitate affinitatem, quamobrem etiam comprehensus est. Custodes porro hujus vineæ sunt angeli.

VERS. 12. Vineæ mihi mea in conspectu meo; mille Salomoni et ducenti servantibus fructum ejus.

Hæc sive sint Ecclesiæ, sive Sponsæ Verbi animæ, in utrisque vinea frugifera intelligitur et vinum latificans cor hominis: quin et Servatoris vero pacifici. Hoc igitur in libris Judicium ad ligna dicit vitis: Nunquid derelinquens vinum meum Dei hominumque heritiam, ibo ut in ligna principatum accipiam? Itaque consentaneum est ut et Christus de fructu istiusmodi vitis accipiat, id quod designat illud: Mille Salomoni. Par vero etiam est ut custodes angeli participes sint vineæ Sponsæ, id quod declaratur per illud: Et ducenti servantibus fructum ejus, quis enim ubi plantavit et coluit vineam nolet ejus fructus edere? Itaque dogmata de Deo sunt mille, qui numerus cum monade affinitatem habet Salomoni assignatur. Quæ vero materiata et sensilia concernunt ducentis in materia ministrantibus, cum dualitate cognationem habentibus, de quibus est istud: « Vanitati enim creatura subiecta est non volens, sed propter eum qui subiecit eam »²². Materiam namque ac res corporeæ vanitas sunt: at fructus vineæ a quibus mille et ducenti dantur, qui sunt psalmi torcularium, quando fructus vineæ exprimuntur, qui Deum hominesque vinum servantes recreabunt.

Apollinarii. — Itaque, in principio quidem dixit: Vineæ nostræ florent²³; in fine vero libri perfectum fructum introduxit; et regi atque custodibus multum e vino honoris attribuit, siquidem adveniens Dominus honoratur, Paulo dicente: « Cum venerit glorificari in sanctis suis »²⁴, et vineæ custodibus iterum ait: « Gloriatio super in diem Christi »²⁵. Sed quia Christi gratia totum perficitur, ad ipsum pertinet plena perfectio; quin et ad ministros, prout per parabolas dixit de illo qui in unam duplicaverat, et qui pari cum duplicatione numero quinque præfectus est civitatibus. Univerſim autem Matthæus ait, servum bonum ac fidelem dispensatorem super omnia bona ipsius constitutum iri. Si autem non sit utrorumque differentia, millium distributio fit in ministros, quoniam ea quæ sunt Domini accipiunt per ducenta, quintupliciter divisa, unde et quinque virginibus sibi occurrentibus Dominus assimilata ea quæ sanctorum sunt. Mea igitur vinea considerata, ejusdemque fructificatione secundum meam participationem, per-

²² Rom. viii, 20. ²³ Cant. ii, 15. ²⁴ II Thes. i, 10. ²⁵ Philipp. ii, 16.

fectis ex æquo in quinque ordines distributa, apostolos, prophetas, doctores, doctos, martyres complectitur etsi quoque segmenta sint iidem et agricolæ et rectores. Multis enim modis iidem distribuantur.

Nili. — Veri Salomonis vox est totam vineæ custodiam sibi vindicantis. Gens enim humana in ipso tuta redditur contra lubricam inflationem, præsertim rectorum, qui ob primatus dignitatem facile inflantur, ne typho atque superbia sibi vindicent Dei excellentias, vineæ custodiam suæ ascribentes diligentiae. Cum enim, inquit, vinea sit a conspectu meo et oculi mei semper eam aspiciant, inde etiam diligentia servantium robur suum obtinet, atque insidiatores oculum meum semper in vineam intentum reformidant. Per illud autem *ducenti servantibus*, non ait vineam simul dividi, sed majores quam contulerant recipere retributiones.

VERS. 13, 14. *Qui sedet in hortis, amici sunt intendentes voci tuæ; vocem tuam insinua mihi. Fuge, fraterne mi! et similis esto capreolæ, aut himulo cervorum super montes aromatum.*

Nili. — Hæc vox est vocantis: Qui sedet in hortis et sedenti otium significantis. Quod enim dicitur est istiusmodi: Haudquam, inquit, qui sedet in hortis et tibi infirmorum oleribus immoratur, is vineam custodit. Amici enim sunt qui hanc attendunt, qui et ipsi semper stant intento studio et non hortos olerave, sed fructum perfectum vitis custodiunt. Nam sessio custodientis negligentiam designat. Hortus autem significat eorum qui custodiuntur imbecillitatem. Fortassis vero etiam propter custodientis sessionem hortus fuerunt hi qui custodiebantur. Illud porro, *vocem tuam insinua mihi*, a Sponso ad Sponsam dicitur, quod animæ sensum ex voce vellet cognoscere an possit etiam resurrectionis nosse mysterium, cum illud ex scripturasticis prophetiis antea didicisset. Quamobrem expedite respondet, dicens: *Fuge*, etc. Siquidem primum assimilatus es istis animalibus in montibus Bethel, homo factus saliens super montes domus Dei. Deinde assimilatus es ipsis quæ in inferno sunt animabus descendens ad prædicandum ibidem libertatem in montibus concavatum. Modo quoniam tempus est elevandi magnificentiam tuam supra cælos, et sedendi in dextera magnificentiae in excelsis. *Fuge*, et rursum talibus assimilatus es super montes aromatum. Montes aromatum vocat sanctos illos qui in superna sunt Jerusalem, qui quod in securitate versentur con-

ταὶς τελείοις ἐξ Ἰσου, κατὰ τὴν ἐμὴν μετουσίαν, εἰς τάγματα πάντα, ἀποστόλους, προφῆτας, διδασκάλους, διδασκομένους, μάρτυρας, εἰ καὶ κλήματα [C. B. κλίμακα] οἱ αὐτοὶ καὶ γεωργοὶ καὶ ἐπιστάται· πολυτρόπως γὰρ οἱ αὐτοὶ δηλοῦνται.

(22) Τοῦ ἀληθινοῦ Σολομῶντος ἔστιν ἡ φωνὴ τὸ ὅλον τῆς φυλακῆς τοῦ ἀμπελώνος ἐαυτῷ μαρτυροῦντος. Εἰδὼς γὰρ τὸ τῶν ἀνθρώπων περὶ αὐτὸν ἀσφαλίζεται τὸ πρὸς τὴν αἰήτιν ὀλιγοθρόν· μάλιστα ἡγουμένων εὐχερῶς, ἐπὶ τῷ ἀξιώματι· τῆς ἀρχῆς φουαμένων· ὥστε μὴ σφετερίζεσθαι τὴν φυλὰ καὶ ἀπονοῖα τὰ τοῦ Θεοῦ πλεονεκτήματα, τὴν φυλὰκὴν τοῦ ἀμπελώνος τῇ ἐαυτῶν σπουδῇ ἐπιγράφοντας. Ἐπειδὴ γὰρ, φησὶν, ἐνώπιόν μου ἔστιν ὁ ἀμπελὼν, καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ μου διὰ παντὸς ἐπιβλέπουσιν ἐπ' αὐτόν, διὰ τοῦτο καὶ ἡ σπουδὴ τῶν τηρούντων ἰσχύει· καὶ οἱ ἐπιβουλοὶ φεύγουσι τὸ ἐμὸν ὄνομα ἀπενῶ· τῇ ἀμπέλῳ προσέχον φρίττοντες· διὰ δὲ τοῦ, *διακόσισι τοῖς τηροῦσι*, τὸν ἀμπελῶνα οὐ συμμερίζεσθαι φησὶν, ἀλλὰ μερίζοντας ὧν προτήνεγκαν τὰς ἀμοιβὰς δεχόμενοι.

ιγ', ιδ'. Ὁ καθήμερος ἐν κήποις, ἑταῖροι προσέχοντες τῆς φωνῆς σου· ἀκούτισόν με· φύγε, ἀδελφεὶδέ μου, καὶ ὁμοιώθητι τῇ δορκάδι, ἣ τῷ νεβρώ τῶν ἐλάφων ἐπὶ ὄρει ἀρωμάτων

(23) Καλοῦντός ἐστι φωνή, τὸ, Ὁ καθήμερος ἐν κήποις· καὶ σημαίνοντος τὴν ἀργίαν τῷ καθημένῳ. Τὸ γὰρ λεγόμενον τοιοῦτόν ἐστιν· Ὅχι ὁ καθήμερος ἐν κήποις, φησὶν, καὶ ἀσθενῶν, τροφῇ, λαχάνοις παραμένων, φυλάσσει τὸν ἀμπελῶνα· ἑταῖροι γὰρ εἰσιν οἱ προσέχοντες τούτῳ, οἱ καὶ αὐτοὶ διὰ παντὸς ἐστώτες συντόνῳ σπουδῇ, καὶ οὐ κήπους ἢ λάχανα, ἀλλὰ καρπὸν τέλειον ἀμπέλου φυλάττοντες. Τὸ μὲν γὰρ καθῆσθαι, τὴν τοῦ φυλάσσαντος ἀμέλειαν δηλοῖ· ὁ δὲ κήπος σημαίνει τὴν τῶν φυλασσομένων ἀσθενείαν. Τάχα καὶ διὰ τὸ καθῆσθαι τὸν φύλακα, κήπος· οἱ φυλασσομένοι γεγόνاسιν· τὸ δὲ, *τὴν φωνήν σου ἀκούτισόν με*, παρὰ τοῦ Νυμφίου πρὸς τὴν Νύμφην λέγεται, βουλομένου ἐκ τῆς φωνῆς γνῶναι τὸ φρόνημα τῆς ψυχῆς, εἰ δύναται καὶ τὰ τῆς ἀναλήψεως εἰδέναι μυστήρια, προμαθοῦσα Γραφικαῖς προφηταῖς αὐτά· διόπερ ἐτοίμως ἀποκρίνεται λέγουσα· *Φύγε*, καὶ τὰ ἐξῆς· ὁμοιωθῆς μὲν γὰρ πρῶτον τοῖς ζώοις τούτοις ἐπὶ ὄρει Βαιθλὴλ, ἐνανθρωπήσας· περὶ δὲ ἐπὶ τὰ ὄρη τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ. Δεύτερον ὁμοιωθῆς αὐταῖς ταῖς ἐν ᾧδου ψυχαῖς, κατιῶν κηρύττειν τὴν ἐκεῖθεν ἐλευθερίαν· ἐπὶ ὄρει κοιλωμάτων νῦν, ἐπειδὴ καιρὸς· ἐπαρθῆναι τὴν μεγαλοπρέπειάν σου ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν, καὶ καθῆσθαι ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης ἐν ὑψηλοῖς. Φύγε καὶ ὁμοιωθῆτι αὐταῖς πάλιν ἐπὶ τῇ ὄρει τῶν ἀρωμάτων· ὄρη τῶν ἀρωμάτων, τοὺς ἐν τῇ ἄνω Ἱερουσαλὴμ ὄντας ἁγίους λέγει· τοὺς βεβαίαν διὰ τὸ ἐν ἀσφαλείᾳ εἶναι ἔχοντας τὴν τῶν

NOTE.

(22) Huic Scholio præponit C. B.: « *Philonis*. Vineam mihi mea in conspectu meo. Oculi enim Domini super justos, et aures ejus in preces eorum. Mille Salomoni est perfectum judicium Filio, partiale

apostoli duorum testamentorum centurias servantibus. » Vid. hujus *Patrol.* t. XL, col. 151.

(23) Nili sunt hæc in C. B.

κατορθωμάτων εὐωδίαν, ἣν ἐκτίσαντο ἐν τῇ ζωῇ αὐτῶν τοῖς πάθεσι μαχόμενοι, καὶ ὑπὲρ τῆς ἀνω κλήσεως ἀγωνιζόμενοι. Ἐν πρὶς δὲ χωρίοις γενόμενος, τῷ περιγείῳ, τῷ καταχθονίῳ, τῷ ἐπουρανίῳ, δορυκράδι δὲ καὶ νεβρῷ ὁμοιοῦται, ὅρσις ἐπιδιατρίβων τοῖς καθ'. Ἐκαστον χωρίον ἁγίοις, ἵνα πᾶν γόνυ κάμῃ αὐτῷ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων.

Φίλωνος. — Ἐπικαθίσταται γὰρ ταῖς Ἐκκλησίαις ἐφορῶν ταῦτα ὁ Κύριος· οἱ δὲ ὑποταταγμένοι τῷ ἀρχιερεὶ λειτουργοὶ, προσέχουσι τὴν Ἐκκλησίαν παιδεύοντες· εἰς αὐτὴν ὁ Κύριος καὶ ἡ Ἐκκλησία πρὸς πάντα πιστὸν Φύγε, ἀδελφί μου· ὁ γὰρ κατὰ Θεὸν ἄνθρωπος, ὁξέως τε ὀρᾷ καὶ φεύγει τὴν ἀμαρτίαν· ὅρη δὲ ἀρωμάτων, ὁ ὕψωθεις τυχὼν Ἰωσήφ ἐν σωφροσύνῃ, καὶ Δαβὶδ, πρὸς οὓς ἔστι φευκτέον. Φύγε οὖν ἀπὸ τῶν γῆινων καὶ κοσμικῶν πρὸς τοὺς ἐναρέτους ἀδελφούς· ὑπὸ τούτων ὁδηγούμενος, μέτοχος γενήσῃ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν.

Κυρίλλου. — Ὁ μὲν καθήμενος ἐν κήποις τὰς Ἐκκλησίας ἐπισκοπεῖ, οἱ ἑταῖροι δὲ προσέχουσιν αὐτῷ· ἔχουσιν, ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶσαν ὁ Υἱὸς ποιεῖ. Ἐπιθυμεῖ δὲ ἡ Νύμφη ἀκοῦσαι, « Εἰσελθε εἰς τὴν χαρὰν τοῦ Κυρίου σου »· ἀξιοὶ δὲ αὐτὸν καὶ τοὺς πονηροὺς ἐκβαλεῖν, Φύγε, λέγουσα ἐπὶ τοὺς ἁγίους ἐλθεῖν.

Οριγένης. — Εἶδεν ἡ Νύμφη τὸν Νυμφίον. κ. λ. (24)

(25) Τῇ φωνῇ καὶ αὐτὸν αὐτῇ παραρμύωντα παρασκευάσαι τὰ τῆς ἀκοῆς ἄξια τῆς αὐτοῦ, τὰ δὲ τελευταῖα παρὰ τῆς Νύμφης, τὸ Φύγε, ὡς ἂν ἔπεσθαι, καὶ τῇ αὐτῇ διὰ τὸ τέλειον δυναμένη.

(26) Τὸ δὲ, φύγε, τὴν ἀφ' ἑαυτοῦ εἰσελθόντων ἀνοδὸν, καὶ τὴν εἰς ἀπέραντον ἀναχώρησιν ὅρη λέγουσα· εἰς ἅπαν ἂν φεύγουσιν ἔλαφοι καὶ δορυκράδες, ταῖς τῶν διωκόντων ὕψουσιν ἀληπτοὶ γίνονται, τῶν ἀρωμάτων δροσύνων τὸ εὐώδες τῶν οὐρανίων καὶ καθαρὸν (27).

²² Joan. xiv, 21.

(24) Patrol. t. XVII, col. 285, 287.

(25) Hæc in C. B. ut verba Origenis continuantur.

(26) Anonyma sunt in C. B.

(27) In C. B. hic designantur personæ ut sequitur :

NOTÆ.

Personæ.

Sponsus	Christus
Sponsa	Ecclesia
Sodales	Angeli et sancti.
Adolescentulæ,	quæ tanquam inferiores Ecclesiam sequuntur.

Astantem habent prohorum operum fragrantiam, cum in hac vita cum passionibus pugnaverint et pro superna vocatione decertaverint. Cæterum, ut qui in tribus regionibus exstiterit, nempe terrena, infernali atque cœlesti, capreolæ hinnuloque cervorum assimilatur in montibus conversans in qualibet regione sanctis, ut ipsi omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium et inferorum.

Philonis. — Insidet enim Ecclesiis qui intuetur eas Dominus : qui autem sub principe sacerdotum constituti sunt ministri, attendunt Ecclesiam erudientes. Deinde Dominus et Ecclesia ad omnem fideliem ait : *Fuge, fraterne mi.* — Nam homo secundum Deum acute videt ac fugit peccatum. Montes vero aromatum sunt, v. gr. Joseph, sublimis continentia, David in mansuetudine, ad quos fugiendum est. Fuge igitur a terrenis et mundanis ad viros virtute præditos, ab his enim institutus, particeps fies regni cœlorum.

Cyrilli. — Qui quidem sedet in hortis Ecclesias inspicit, amici vero attendunt, non enim judicant, sed omne iudicium facit Filius. Desiderat autem Sponsa audire : « Intra in gaudium Domini tui »²². Rogat porro ipsum ut pravos ejiciat, dicens : *Fuge*, ad sanctos vero veniat.

Origenis. — Vidit Sponsa Sponsum, etc.

Illumque hac voce ipsum excitantem ut auditu suo digna pararet : postrema vero a Sponsa, scilicet *fuge*, ita ut sequatur et ipsam propter perfectionem potentem.

Illud porro *fuge*, repentinum declaravit ascensum, et recessum in infinitum, montes dicens in quos refugiant cervi atque capreolæ ut persequentium oculos effugiant; aromatum vero rerum cœlestium suaveolentiam ac puritatem significantium.

EJUSDEM PROCOPII (*)

FRAGMENTA ALIA IN CANTICUM.

(Ex alio codice edid. Ang. Mai *Class. Auct. t. VI*, 348.)

CAP. VI.

VERS. 8. *Una est columba perfecta matri suæ, electa illi quæ peperit eam.* Sane talis est anima quæ jam in Deum credens, et timore minarum ejus purificata, spe vero promissionum illuminata, affectuose erga bonum disponitur, nullo extraneo momento illud habens in pretio, sed in seipso diligens ut natura suapte pulchrum. Una est enim hæc, habitu unita uni unicoque Deo, et apud illum immota permanens; columba vero est, ut spiritualis et perfecta coram rerum universarum generatrici sapientia; ut huic gradatim per singulas virtutes conjuncta, huic dico sapientiæ quæ in ista talem progressum operata est, ab uniuscujusque virtutis principio; cui sapientiæ electa est inter servas et mercenarias, ab illa adoptata et deificata per gratiam.

Viderunt eam filiæ, et beatissimam prædicabunt eam; reginæ et concubinæ laudabunt illam. Nimirum, in tentandis præclare illius gestis totæ fuerunt unice fideles discipulæ, quas in lavacro peperit regenerationis, et una laude illam exaltabunt, aliæ per actionum et justitiæ splendorem regnum Dei affectantes; aliæ pœnarum metu ab omnibus malis abstinentes se, actionibus suis illam laudabunt; gloria enim magistræ splendor et emundatio discipularum. De illa etiam dicent:

VERS. 9. *Quæ est ista faciem detegens sicut aurora, pulchra ut luna, electa ut sol, stupefaciens ut acies ordinata.* Plane admiratione digna est magistra nostra, quæ aliis quidem purificatis et ab operibus tenebrarum abstinentibus se, nondum vero justitiæ agentibus opera, per lumen doctrinæ magistræ se præbuit, velut aurora quædam, incomprehensibilia adhuc illis mysteria tegens, comprehensibilia vero revelans, et futurarum pœnarum comminatione ad obedientiam astringens; aliis autem, veritatis prædicationi fide quidem adhibita, sed nondum ab operibus tenebrarum nequitie purificatis, etiam bonam se præbet; suis enim ad pœnitentiam documentis, veluti lunæ cujusdam lu-

Α

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

η'. *Μία ἐστὶ περισσότερὰ τελεία τῇ μητρὶ αὐτῆς, ἐκλεκτὴ τῇ τεκούσῃ αὐτήν.* Εἴτουν ἡ μετὰ τὴ πιστεῦσαι Θεῷ, καὶ φόβῳ μὲν τῶν ἀπειλῶν καθαρθῆναι, ἐλπίδι δὲ τῶν ἐπαγγελιῶν φωτισθῆναι, ἀγαπητικῶς διατεθεῖσα ἡ περὶ τὸ ἀγαθόν. καὶ μὴδ' ἑτερόν τι ποιοῦσα αὐτὸ, ἀλλὰ δι' αὐτὸ ὡς φύσει καλόν. Αὕτη γὰρ μία μὲν ἐστίν, ὡς κατὰ θεοῖν ἐνωθεῖσα τῷ ἐνὶ καὶ μόνῳ Θεῷ, καὶ παρ' αὐτῷ ἀκίνητος μένουσα. περισσότερὰ δὲ, ὡς πνευματικὴ καὶ τελεία τῇ πανταγίας σοφίᾳ, ὡς πρὸς ταύτην ἀνατατικῶς δι' ἐκάστης ἀρετῆς συναχθεῖσα, τὴν ἐν αὐτῇ ποιησαμένην τὴν πρόδοον, κατὰ τὴν ἐκάστης ἀρετῆς γένεσιν. ἥτινι σοφία καὶ ἐκλελεγμένη ἐστὶν ἀπὸ τῶν δουλίδων καὶ μισθωτῶν, ὡς νοθευτησαμένη ταύτην κατὰ τὴν ἐν χάριτι θέωσιν.

Εἶδον αὐτὴν θυγατέρες, καὶ μακαριοῦσιν αὐτήν, βασιλίσσαι καὶ παλλακαὶ αἰνέσουσιν αὐτήν. Δηλονότι ἐν πείρᾳ τῶν κατορθωμάτων αὐτῆς γεγόνασιν αἱ μόνον πισταὶ ταύτης μαθητρίαι, ὧς ἐν τῷ λουτρῷ τῆς παλιγγενεσίας ἀπέτεκε, καὶ μόνῳ λόγῳ αὐτὴν ἐκθειάζουσιν. Αἱ δὲ διὰ φωτισμοῦ ἔργων καὶ δικαιοσύνης, τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας ἀντιποιοῦμεναι, καὶ αἱ διὰ φόβον τῶν κολάσεων παντοίων κακῶν ἀπεχόμεναι. καὶ δι' ἔργων ἐπαινεῖσουσιν αὐτήν, ἐπειδὴ περ ὁδὸν τῆς διδασχάλου ἐστὶ τῶν μαθητρίων ὁ φωτισμὸς καὶ ἡ χάρις. περὶ ἧς καὶ ἐροῦσιν.

θ'. *Τίς αὕτη ἐκκαλύπτουσα ὡσεὶ ὄρθρος, καλὴ ὡς σελήνη, ἐκλεκτὴ ὡς ἥλιος, θάμβος ὡς τεταγμένη;* Δηλαδὴ θαυμαστὴ τίς ἐστίν [ἡ] διδασχάλος ἡμῶν, ὡς ταῖς μὲν ἀποστάταις τῶν ἔργων τοῦ σκότους διὰ καθάρσεως, μήπω δὲ τὰ ἔργα τῆς δικαιοσύνης καταλαβούσαις, διὰ φωτισμοῦ γνώσεως συγκαταβαίνουσα διδασκαλικῶς, ὥστε ἐωθινὸν φῶς ἐν τῷ τὰ μὲν τέως ἀχώρητα ταύταις μυστήρια κρύπτειν, παραδηλοῦν δὲ τὰ χωρητὰ, καὶ ταῖς ἀπειλαῖς τῶν μελλουσῶν κολάσεων πρὸς ὕπακοὴν ἐπιστύφειν. ταῖς δὲ πιστευσάσαις μὲν τῷ τῆς ἀληθείας κηρύγματι, μήπω δὲ καθαρθεῖσαις τῶν τοῦ σκότους τῆς κακίας ἔργων, ἀγαθὴ ἐστίν. ὡς ταῖς πρὸς μετένοιαν διδασκαλαῖς, καθάπερ τι σεληνιακὸν φῶς, τὴν νύκτα

VARIAE LECTIONES

• Nempe ψυχῇ. b Aliter ἐκκαλύπτουσα. Vulg. ἐκχύπτουσα.

NOTÆ.

(*) Quoniam opus est acephalum, ideoque desideratur auctoris nomen: verumtamen hic Commentarius scribitur in codice eadem manu qua Procopii alter Commentarius in Proverbia, eique proxime

attexitur. Porro in Canticum Salomonis scripsisse Procopium, multo exploratissimum est; eaque lubricatio in aliis procul me codicibus integra, ut puto, servatur.

τῆς ἀγνείας τούτων καταφαιδρύνουσα · ταῖς δ' ὡς ἐν Α
 ἡμέρῃ εὐσχημόνως περιπατοῦσαις ἐναρέτοις ψυχαῖς,
 ἐκλελεγμένη ἐστίν, οἷα περ τις ἥλιος, τῶν λοιπῶν
 κατ' οὐρανὸν φωτῶν αἴγλη τε καὶ μεγέθει διαφανέ-
 στερος · ὡς ἀνατέλλουσα ταύταις φῶς ἀληθοῦς γνώ-
 σεως, κἀντεῦθεν ἐκπλήττουσα τὰς ὁρώσας αὐτὴν
 καθάπερ ἐπιφάνειά τις ἀγγελικῶν τάξεων · καὶ ταῦ-
 τα μὲν αἱ μαθήτριάι περὶ τῆς διδασκαλίου εἰρήκασι ·
 τὰ δὲ δ' αὐτὴ περὶ τούτων πρὸς τὸν Νυμφίον φησίν.

ι'. Εἰς κήπον καρύας κατέβην ἰδεῖν ἐν γεινῆ-
 ματι τοῦ χειμάρρου · ἰδεῖν εἰ ἦρθεν ἡ ἀμπε-
 λος, εἰ ἦρθσαν αἱ ῥόαι. Ἦτοι συγκατέβην ἐκ τοῦ
 ὕψους τῆς μουσικῆς θεωρίας, ταῖς γεωργούσαις ψυ-
 χαῖς, οἷον εἰ καρύα, κατὰ μὲν τὸ ἐκτὸς λέπυρον
 πικρά, κατὰ δὲ τὸ ἐντὸς σκληρά · κατ' αὐτὸν δὲ τὸν
 ἐνδον τῶν τειούτων λεπύρων καρπὸν, ἥδεα · τὴν τῇ
 πικρίᾳ τῶν ἀκουσίων πεφυλαγμένην γλυκύτητα τῶν
 ἀρετῶν, ἀπὸ τε τῶν κατ' Ἑλλεῖψιν αὐτῶν, καὶ τῶν
 κατ' ὑπερβολὴν παθῶν, ὥστε θεάσασθαι ἐν τῇ ὑπο-
 μομφῇ αὐτῶν κύημα τι οὐσῆ τῆς βροτύτης θλίψεως, ἐκ
 τοῦ χειμῶνος τῶν πειρασμῶν · ἡ θλίψις γὰρ ὑπομονὴν
 κατεργάζεται· εἴτε εὐχαριστία, εἴτε δυσφημία προσ-
 ἄγεται σοι τῷ Ιατρικῶς, ἀλλ' οὐ τιμωρητικῶς παι-
 δεύοντι. Θεάσασθαι δὲ πάλιν, ἐάν τε αὐτὸς ὁ ἐν Εὐ-
 αγγελίοις εἰρηκῶς, ὅτι « Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπελος, »
 ἐν τῇ ὑπομονῇ ταύτῃ προδείκνυσσαι ὡς ἀνθος βίτρου
 ποιοῦντος οἶνον, τὸν φύσεως ἐκστατικὸν κατὰ τὴν
 τῆς θεώσεως χάριν. Ὁ γὰρ ἐν ὑπομονῇ καὶ αὐτῆς
 τῆς ἰδίας φύσεως ὑπερορῶν, τὴν ὑπὲρ φύσιν τῆς
 θεώσεως δέχεται χάριν · καὶ ἐάν αἱ δίκην ῥοιῶν τῷ
 μὲν φαινομένῳ λεπύρῳ στουφουσῶν, τῷ δ' ἐντὸς τοῦ-
 του κεκρυμμένῳ καρπῷ, τοὺς γενομένους γλυκαίνου-
 σῶν · πεφυλαγμένα μὲν τῷ τοῦ φθοῦ σου στουπτι-
 κῷ, εὐφραίνουσαι δὲ τοὺς γευσασμένους τῇ τῆς εἰς
 σὲ ἐλπίδος γλυκύτητι ἀρεταί, δηλοδὴ ἡ φρόνησις
 καὶ ἡ ἀκεραιότης, δίκην ἀνθοῦντος καρποῦ ἐδείχθη-
 σαν ἐν τῇ ὑπομονῇ · ἡ μὲν φρόνησις, τὴν εἰς σὲ πί-
 στιν, ὥς τινα κεφαλὴν ἀπὸ τοῦ ἐχθροῦ φυλάττουσα
 ἄτρωτον · ἡ δ' ἀκεραιότης, τὴν εἰς τὸν πλησίον ἀγά-
 πην ἀσάλευτον ἐν ταῖς τῶν πειρασμῶν ποικίλαις
 ἐπαγωγαῖς · καθὼς αὐτὸς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις εἴρη-
 κας · « Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω ὑμᾶς ὡς πρόβατα ἐν
 μέσῳ λύκων · γίνεσθε οὖν φρόνιμοι ὥστε ὑφεῖς, καὶ
 ἀκέραιοι ὡς αἱ περιστέραί. »

Ἐκεῖ δώσω τοὺς μαστοὺς μου σοί. Πάντως ἐν Δ
 τῷ προειρημένῳ κήπῳ τῶν ἀρετῶν, ὅς ἐστιν ἐν ταύ-
 ταις πεφυτευμένοι μαθήτριάι, αἱ τὴν εἰς αὐτὰς ἡθι-
 κὴν καὶ φυσικὴν διδασκαλίαν μου, οἷα περ γάλακτι,
 φυσικῇ καὶ καταλλήλῃ τροφῇ ταύτας τρέφουσι,
 προσάξω σοι τῷ Νυμφίῳ ὡς ἐντεῦθεν τὸ σὺν ποιοῦσα
 υἱέλημα · καὶ σοὶ τὰς μαθητευομένας μοι προσάγουσα,
 οἷον εἰ, φησί, πρὸς αὐτάς, ὅτι εἰ καὶ συγκατέβην
 ὑμῖν ἐκ τοῦ μουσικώτερον ὁρᾶν ἐν αὐτῇ τῶν Νυμ-
 φίων μου, εἰς τὸ θεάσασθαι αὐτὸν καὶ ἐν ὑμῖν ὡς
 εἴρηκα.

ια'. Οὐκ ἔγνω, ψυχὴ μου. Δηλοδὴ οὕτω θεασά-
 μην αὐτὸν ἐν ὑμῖν, ὡς μὴ τελειωθείς εἴτι κατὰ
 Χριστόν. Οὗτος δ' ἐντεῦθεν

1 Rom. v, 3 2 Joan. xv, 5. 3 Matth. x, 16.

A men, noctem ignorantia dissipat. Sunt etiam gene-
 rosæ animæ, ut in die honeste ambulantes, et inter
 istas electa est, quemadmodum sol cætera cæli
 lumina splendore ac magnitudine vincit : his veræ
 doctrinæ lumen oriri fecit, et deinde contemplan-
 tes stupefecit, sicuti angelicorum ordinum mani-
 festatio. — Talia quidem de magistra dixerunt di-
 scipulæ; de illis autem ipsa Sponso suo dicit :

VERS. 10. In hortum nucis descendi ut viderem
 fructus torrentis, ut viderem si floruisse vinea, si
 florissent mala punica. Profecto descendi ex alti-
 tudine mysticæ contemplationis ad animas quæ, nu-
 cum similes quarum cortex exterior amarus, inter-
 ior vero durus, sed fructus intra hos cortices ju-
 cundus, dulcedinem virtutis colunt, invitarum
 passionum, sive per defectum, sive per excessum
 virtutis, amaritudine custoditam; descendi scilicet
 ut viderem harum patientiam veluti fructum tribu-
 lationis ex hieme tentationum defluentis; tribulatio
 enim patientiam operatur 1; sive benedictio, sive
 maledictio tibi imputatur, medici, non vero vin-
 dicantis more, castiganti; descendi etiam ut vide-
 rem an tu ipse, qui in Evangelio dixisti : « Ego sum
 vitis 2, » in hac patientia præmonstreris ut in flore uva
 faciens vinum, vinum a natura abalienans secun-
 dum gratiam deificationis; qui enim in patientia
 propriam naturam ipsam despicit, supernaturalem
 deificationis accipit gratiam; ut viderem etiam an,
 quemadmodum mala punica exteriori cortice gu-
 stantes astringunt, fructu vero in hoc cortice con-
 dito eduleant, virtutes, defensæ quidem timore tuo
 veluti quadam vi astringente, delectantes vero
 dulcedine spei quam in seipsis habent gustantes
 illas, prudentia scilicet et simplicitas, tanquam flo-
 rentes fructus in patientia apparuerint: prudentia
 quidem in se fidem servans ut ab hoste quoddam
 caput inoffensum, simplicitas vero charitatem
 erga proximum inconcussam servans, inter var-
 ios tentationum aggressus, ut tu ipse in Evange-
 lio dixisti: « Ecce mitto vos in medio luporum,
 estote ergo prudentes sicut serpentes, et simplices
 sicut columbæ 3. »

D Hic dabo tibi ubera mea. Prorsus in prædi-
 cto virtutum horto, in meis scilicet discipulabus in
 virtutibus genitis, afferam tibi Sponso meo doctri-
 nam meam ad illas, sive physicam, sive ethicam,
 quibus, ut lacte, nutrimentum istæ virtutes naturali et
 convenienti cibo, sic tuam adimplens voluntatem
 et meus ad te discipulas adducens. Illas ad Spon-
 sum adducit eo quod: Licet, ait illis, ab altiori
 in me dilecti contemplatione devenerim ad vos,
 ut illum et in vobis contemplarer, dicere debui :

VERS. 11. Non novi, anima mea. Videlicet non
 contemplatus sum illum in vobis, nondum in
 Christo perfectis. Hic ergo

Posuit me currus Aminadab. Scilicet fecit me currus suos; documentis enim meis in memetipsa illum ad vos fero diverso ac convenienti vobis modo. Aminadab enim *ducem populi mei* interpretatur, qui est Christus, dux salutis nostræ. Illæ autem huic dicunt:

VERS. 12. *Revertere, revertere, Sulamitis, revertere, revertere, et intuebimur in te.* Nimirum, descende ab altitudine mysticæ contemplationis, ad præbendam nobis, per quatuor generales virtutes moralem institutionem quadrifariam, juxta prædictas virtutes, nos in cupiditatum adhuc tumultu degentes moderans, tu quæ, illarum experta, in pace degis; Sulamitem enim *in pace viventem* interpretatur; et intuebimur in te quæ in nobis nondum vidimus, propter imperfectionem nostram.

CAP. VII.

VERS. 1. *Quid videbitis in Sulamite, progrediens ut chori castrorum?* Ad me quidem non jam præstantis et luctantis more, in actionibus et corpore secretum mentis affectum ostentantem, sed ratione et intelligentia veris inherenter bonis ob perfectionem ex luctamine adversus concupiscentias, o turba, accurritis, sicuti chori quondam a bello redeuntium triumphales hymnos celebrantes; generosæ enim in certamine adversus concupiscentias, juxta virtutum normas, debellastis, et nunc ut triumphales hymnos, illarum rationes spiritualiter cantis. Istæ autem illius laudem redimergentes dicunt:

Quam pulchri facti sunt gressus tui in calceamentis, filia Nadab! Videlicet mirabiliter pulchri nobis apparent tui ad nos per virtutes descensus, in practicis illarum nobis tradendis regulis; quas practicas regulas ut calceamenta induisti, ut sensibiles nobis fiant, et ad virtutem tuo exemplo informemur, o filia Dei. Filia Dei es, audis enim vocem ejus tanquam patris omnibus quidem, etiam invitis, imperantis, sed ultro et amanter tibi ducem se præbentis: Nadab enim interpretatur principem, seu ducem ultro se offerentem: sic pulchri sunt tui per virtutes gressus.

Moduli femorum tuorum similes parvis monilibus, quæ fabricata sunt manu artificis. Nimirum, bene juxta rationem ordinati motus facultatum tuarum, circa res ortum et interitum habentes practice versantium, concupiscentiæ scilicet et ardoris, dum ratione, veluti a purissimo fabro, a mortalibus et perituris ad superiora flectuntur, similes fiant parvis monilibus, affabre factis, flexibili forma.

VERS. 2. *Et umbilicus tuus crater tornatus, non indigens temperamento.* Prorsus, sensum tuum quo, sicut per umbilicum nutritur infans in utero matris, naturalem et sensibilem rerum nutrit contemplationem, comprehensa ab omnium matre sapientia, etiam dum vitio infantiliter ageres, vas

Ἐθετό με ὄρματα Ἀμιναδιῶ. Εἶπουν πεποιθήχῃ με ὀχήματα ἑαυτοῦ, ὡς ταῖς διδασκαλίαις φέρουσαν αὐτὸν ἐφ' ἑαυτῆς πρὸς ὑμᾶς, διαφόρως καὶ καταλλήλως ὑμῖν. Ἀμιναδᾶβ γὰρ, ἀρχῶν μου, ἐρμηνεύεται, ὅς ἐστι Χριστὸς ὁ ἀρχηγὸς τῆς σωτηρίας ἡμῶν· αἱ δὲ φασὶ πρὸς αὐτήν·

13. *Ἐπίστρεψε, ἐπίστρεψε, ἡ Σουλαμίτις, ἐπίστρεψε, ἐπίστρεψε, καὶ ὀψόμεθα ἐν σοί. Ἦτοι, Συγκατάβαινε ἀπὸ τοῦ ὕψους τῆς μουσικῆς θεωρίας, πρὸς τὴν διὰ τῶν τεσσάρων γενικῶν ἀρετῶν ἡθικὴν διδασκαλίαν ἡμῶν· συμμετρίᾳζουσα κατὰ τὰς εἰρημέλειας ἀρετὰς τετραχῶς, ταῖς ἔτι ὑπὸ τῶν παθῶν ὀχλουμέναις ἡμῖν, ἢ δι' ἀπάθειαν εἰρηνεύουσα· ἡ Σουλαμίτις γάρ, εἰρηνεύουσα, ἐρμηνεύεται· καὶ θεασόμεθα ἐν σοί, ὃ μὴ πῶ ἐν ἑαυταῖς ἐωράκαμεν, διὰ τὴν ἡμετέραν ἀτέλειαν· ἐρωτᾷ δ' αὕτη αὐτάς.*

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

α'. *Τί ὤψεσθε ἐν τῇ Σουλαμίτιδι, ἡ ἐρχομένη, ὡς χοροὶ τῶν παρεμβολῶν;* Ἦγουν, τί ἐν ἐμοὶ θεάσεσθε, τῇ εἰρηνεύουσῃ; ὡς μηκέτι πολεμικῶς καὶ ἀγωνιστικῶς, κατὰ τὴν πρᾶξιν τὴν κακρομένην μου διάθεσιν φανερώσῃ διὰ τοῦ σώματος, ἀλλὰ λογιστικῶς καὶ γνωστικῶς τοῖς ἀληθῶς ἀγαθοῖς ἐμμενούσῃ διὰ τελειότητα, ἢ ἐκ τοῦ κατὰ τῶν παθῶν πολέμου ἐπανερχομένη πληθὺς, ὥσπερ τινὲς ἐπινικίους ᾄδοντας ὕμνους χοροὶ τῶν ἐκ πολέμου ἐπανερχομένων. Γενναίως γὰρ ἐν τῇ κατὰ τῶν παθῶν πολέμῳ ἀγωνισάμεναι κατὰ τοὺς τρόπους τῶν ἀρετῶν, ὡς ἐπινικίους ὕμνους, τοὺς τούτων λόγους ᾄδετε γνωστικῶς· αἱ δὲ τὸν ταύτης ἐπαινὸν ποιῆσθαι ἀπαρχόμεναι, φασίν·

Τί ὠραῖώθησαν διαθήματά σου ἐν ὑποδήμασι, θυγάτερ Ναδὰβ! Διηλοντί θυμασίον κάλλος ἐνδείκνυνται αἱ κατὰ τὰς ἀρετὰς συγκαταβατικαὶ πρὸς ἡμᾶς πορεῖαι σου, ἐν τοῖς τούτων κατὰ πρᾶξιν τρόποις· οὗς οἵαπερ ὑποδήματα, ὑποδέδενται· ἵνα διὰ σώματος δευθῶσι ταῖς ἀτελείαις ἡμῖν, καὶ τυπωθῶμεν πρὸς ἀρετὴν, τῇ κατὰ σὲ παραδείγματι, θυγάτερ Θεοῦ, ὡς ἀκούοντα τὸν λόγον αὐτοῦ οἱ πατὴρ ὅς πάντων μὲν, κἂν μὴ θέλωσιν, ἀρχεῖ, σοὺ δὲ καὶ ἐκουσῶς· Ναδὰβ γάρ, ἀρχῶν ἢ ἡγεμῶν ἐκουσιαζόμενος ἐρμηνεύεται· οὕτω δὲ εἰσιν αἱ κατὰ ἀρετὴν πορεῖαι σου ὠραῖαι. Ὅτι

Ῥυθμοὶ μηρῶν σου, ὅμοιοι ὀρμίσκοις, ἐργαζομένων χειρῶν τεχνίτου. Δηλαδὴ αἱ κατὰ λόγον εὐτακτοὶ κινήσεις, τῶν περὶ τὰ ἐν γενέσει αἱ φθορᾷ καταγινομένων πρακτικῶν σου δυνάμεων, τῆς ἐπιθυμίας, λέγω, καὶ τοῦ θυμοῦ, ὡς ὑπὸ τοῦ τεχνίτου λόγου, ἀπὸ τῶν γεννητῶν καὶ φθαρτῶν πρὸς τὰ ὑπὲρ ταῦτα καμπτόμεναι, παρεκιάζονται ὀρμίσκοις ἐργασμένοις ὑπὸ χειρῶν τεχνίτου, καμπτοῖς τῇ σχήματι.

β'. *Καὶ ὀμφαλὸς σου κρητὴρ τορνευτὸς, μὴ ὑστερούμενος κρῖμα.* Πάντως τὸ αἰσθητικὸν σου, δι' οὗ ὡς δι' ὀμφαλοῦ τὸ ἐν μήτρᾳ βρέφος τρέφει φυσικῶς τὴν κατ' αἴσθησιν θεωρίαν τῶν ὄντων, συλληφθεῖσα ὑπὸ τῆς πάντων μητρὸς σοφίας, καὶ τῇ κακίᾳ νηπιάζουσα, δοχεῖόν ἐστι τῆς φυσικῆς τῶν ὁρατῶν

γνώσεως, καλῶς τῇ μαχαίρᾳ τοῦ Πνεύματος ἐξεσμέ-
νον, καὶ τῆς ἀπάτης ἀπηλλαγμένον· κἀντεῦθεν ὡς
μὴ ἀλόγως αἰσθητῶν ἀντιλαμβανόμενον, οὐ ψιλὰς τὰς
ἐπιφανείας τῶν ὁρατῶν ἐπιφέρειται, ἀλλὰ πάσας τοῖς
πνευματικῶς τούτων λόγοις κεκρασμένας.

*Ἡ δὲ κοιλία σου, θημωνία σίτου, πεσπαρμένη
ἐν κρίνοις.* Ἦτοι τὸ φανταστικόν σου, ὅπερ οἶα
κοιλία σὺν τοῖς περιττώμασι, τοὺς ἐκ τῶν βρωμάτων
χυμὸς ἀδιακρίτους τούτων ἐπιφερομένη, ἅμα ταῖς
ἐπιφανείαις τῶν ὁρατῶν, τοὺς τούτων ἐπιφέρειται λό-
γους· ἀπόθεσις ἐστὶ καὶ διαμονή, ὅπερ τὸ θημωνία
ἐν λόγῳ τοῦ ἐνδοθεν τῶν φαντασιῶν ἐπιφανειῶν, ὡς ὑπὸ
ἀπαχύνων σίτου περικαλυπτομένου τῆς ἐν ὅλοις ἀλη-
θείας λόγου, ἄχρις ἂν μετ' ἐπιστήμης διακρίνασα,
ἐξεκῶσται αὐτὸν ἡ διάνοια, καὶ γυμνὸν παντὸς ἐπι-
καλύμματος καὶ προδότηματος παραπέμψῃ τῷ νῷ·
πεφυλαγμένη δὲ ἐστὶν ἡ ὑπόθεσις αὐτῇ, ἐν τῇ διὰ
τῶν γρόνων τοῦ ἀγροῦ παραδειγματιζομένη ἐν Εὐαγ-
γελίῳ ἀμεριμνία· ἵνα μὴ ὑπὸ τῶν τοῦ βίου δια-
φθορῇ μεριμνῶν, καὶ τοῦ ἐν ταύτῃ πνευματικοῦ
κοιλία σου.

*γ. Οἱ δὲ δύο μαστοὶ σου ὡς δύο νεβροὶ διδύ-
μοι δορκάδος.* Ἦγουν Ἡ φυσικὴ καὶ ἡ ἠθικὴ διδα-
καλία σου, δι' ὧν τὰς ἀτελεῖς τρέφεις ἡμᾶς, οἷάπερ
γῆλακτι, τοῖς φυσικοῖς λόγοις καὶ τρόποις, πρὸς τὴν
ἐν Χριστῷ τελειότητα, ἅμα ἐκ σοῦ κατὰ μὲν θεωρίαν
ἐξωτερικῶς, κατὰ δὲ πράξιν ἄλλον· ἐπιδεικνυμένης.
Πρὸς τοῦτοις δὲ,

δ. Τράχηλός σου, ὡς πύργος ἐλεφάντινος. Εἴ-
πον τὸ συνάπτον τῷ νῷ τὴν αἰσθησιν λογικὴν σου,
καθὼς τρίχηλος τῇ κεφαλῇ τὸ λοιπὸν σῶμα, οἷα
μὲν πύργος αἵρεται κατ' ἀρετὴν ἀπὸ τῶν σαρκικῶν,
καὶ πρὸς τὰ πνευματικὰ καὶ οὐράνια· οἷα δ' ἐλεφάν-
τινος, λείπον ὑπάρχει καὶ καθαρὸν, διὰ τὸ ἀπηλλάχθαι
τῆς κατ' ἑλλειψίν ἀρετῆς καὶ ὑπερβολῇ, μολυντικῆς
τῆς ψυχῆς ἀνισότητος.

*Καὶ ὀφθαλμοὶ σου ὡς λίμναι ἐν Ἑσσεβὼν, ἐν
πύλινις θυγατρὸς πολλῶν.* Δηλαδὴ αἱ θεωρητικαὶ
τῆς ψυχῆς σου οἷάπερ λίμναι συναγωγαὶ τῶν ἐκ
ταύτης ἐισρέοντων ὁδάτων, συνάγουσιν ἐν τῇ αὐτῇ-
σει τῆς κατ' ἀρετὴν θέας καρποφορίας, ὅπερ τὸ
Ἑσσεβὼν ἐρμηνεύεται, διὰ μέσων τῶν αἰσθήσεων,
δι' ὧν ὡς τινων πολῶν εἰς νεαράν ψυχὴν ἡ τῶν ὅλων
γνώσις εἰσιέναι πέφυκε, τὴν τιεκτομένην κατὰ θεω-
ρίαν γινώσκιν ἐκ τῆς διαφόρου φύσεως τῶν ὕψων.
Πρὸς δὲ τοῦτοις,

*Μυκτὴρ σου, ὡς πύργος τοῦ Λιβάνου, σκο-
πεύων πρόσωπον Δαμασκού.* Δηλονότι τὸ οἷάπερ
εὐωδία ἀπὸ δυσωδίας διαχωρίζον, τὰς ὑποθήκας τῶν
εἰς διακρίναν ἀποστελλομένων διὰ τοὺς μέλλοντας
κληρονομεῖν σωτηρίαν λειτουργικῶν πνευμάτων, ἀπὸ
τῶν ὑποβολῶν τῶν τῆς πονηρίας πνευμάτων διακρι-
τικῶν σου· οἷον αἱ πύργος ὕψηλοτάτου κατὰ τὸν Λίβα-
νον ἱερους, ἀποβλέπον κατὰ πρόσωπον τῆς πόλεως
Δαμασκού· καὶ τὰς ἐκείθεν τῶν ἐχθρῶν ἐφόδους τῷ

A est naturalis visibilium rerum cognitionis, optimo
gladio spiritus emundatum, et fallacia vacuum;
quod vas, jam non irrationaliter sensibilia reci-
piens, visibilium manifestationes non viles, sed
spiritualibus semper rerum rationibus immistas
et temperatas affert.

Venter tuus acervus tritici, septus in liliis. Nempe
phantasia tua, quæ cum speciebus rerum visi-
bilium earumdem rerum rationes menti affert, quem-
admodum venter partes cibi nutritivas excremen-
tis mistas continet, depositam ipsa habet et servat
(quod per acervum significatur) universalis verita-
tis rationem intra species visibilium absconditam,
ut granum frumenti sub tegumento suo, donec co-
gitatio, sapienter discernens, hanc extraxerit, et
omni velamine et involucro nudam menti obtulerit.
Hoc vero depositum custoditur in securitate
per lilia agri in Evangelio figurata, ne vitæ sollici-
tudinibus corrumpatur nec illius spiritali fructu
bonus agricola careat. Talis est venter tuus.

καρποῦ ὁ καλὸς γεωργὸς στερηθῇ· καὶ οὕτω μὲν

*VERS. 3. Duo ubera tua sicut duo hinnuli gemelli
capree.* Nimirum duo ubera sunt sive physica, sive
ethica doctrina tua, quibus nos imperfectos, ut
lacte, nutris, naturalibus rationibus et normis ad
Christi perfectionem informans. Simul et in con-
templando acrem oculorum (ut caprea) aciem habes,
et in agendo (ut lactens) laboras. Insuper his,

VERS. 4. Collum tuum sicut turris eburnea. Nempe
facultas rationalis, quæ sensum intelligentiæ con-
nectit, quemadmodum collum ceteras corporis
partes conjungit capiti, sicut turris, a carnalibus
per virtutem ad spiritualia et cœlestia erigitur, et
sicut ebur, levis et pura est, quia nulla deforma-
tur, sive per defectum, sive per excessum virtu-
tis, mentis inæqualitate.

*Oculi tui ut piscine in Essebon, in portis filie
multorum.* Scilicet vires contemplativæ animæ tuæ
similes sunt piscinis in quibus colliguntur notiones
ex anima tua, sicut pluvie decurrentes. Colligunt
enim in augmentum divinæ per virtutem fructifi-
cationis (quod per Essebon interpretantur), theo-
ricam cognitionem ex multimoda entium natura
partiam; ad hoc autem sensus inserviunt, per quos,
veluti per portas quasdam, recentem in animam
omnium rerum notitia introduci solet. Insuper his,

*Nasus tuus sicut turris Libani, prospiciens faciem
Damasci.* Nempe iudicium tuum, quemadmodum
nasus fragrantiam inter et fetorem discernit, sic
illud inter admonitiones ministratoriorum spiri-
tuum, in ministerium missorum ob illos qui salutis
hæreditatem sunt adepturi, et nequitie spirituum
fraudes distinguere valet. Sicut turris, in altissimo
Libani iugo, intuens in faciem urbis Damasci, et
inde hostium egressus Israeli indicans, sic ab omni

VARIÆ LECTIONES.

• ἄλλος? λόγος?

istorum spirituum noxa intactam te servat iudicium tuum.

VERS. 5. Caput tuum super te ut Carmelus. Prorsus Christus sponsus tuus, sermo vivens et efficax, pertingens usque ad divisionem animæ et spiritus, agnitio est in te circumcisionis, quæ Carmelus nominatur. Circumcidit enim gladio spiritus velamen cupiditatum a generatione tua originem ducentium. Ex hoc oculus cogitationis tuæ manifeste cernere potest inimicorum spiritualium fraudes, nulla illum obtenebrante libidine. Igitur

Coma plexilis capitis tui ut purpura. Nempe doctrina ipsius Christi, rationibus et regulis contexta, ut regia vestis, tuam circumplectitur intelligentiam. Tali veste indutus, Christus dominator est concupiscentiarum, et sit

Rex victus in cursibus. Non sane alicui concupiscentiæ subjacens, sed vinculo prædictæ diviniæ doctrinæ suæ ligatus in transitu vitæ præsentis, ne in lubrico temporalium et sensibilibus rerum cadat. Propter igitur hæc omnia,

VERS. 6. Quam pulchra facta es, et quam jucundata es! Circumdabaris mira pulchritudine, scilicet per similitudinem cum archetypo; ideo Sponso tuo copulata et illo fruens, inenarrabili impleta es voluptate. Etenim

Amor in deliciis tuis. Sane in virtutis deliciis. Gustans enim et videns quia Christus est Dominus, non jam sancto ejus amore oblectaris, sed perfecta in illum charitate devinciris, quæ charitas foras mittit timorem. Inde

VERS. 7. Statura tua assimilata est palmæ. Plane elevatio tua in virtute palmæ comparatur, quæ non altas in terra radices agit, sed valde in altum se subjicit. Ipsa enim vix extremis cogitationibus, propter corporis necessitatem, attingens terrestria, cœlestia ipsa contingis, quæ ad mensuram ætatis plenitudinis Christi perveneris.

Et ubera tua botris. Disciplinæ tuæ sive ethica, sive physica, quibus parvulas adhuc nos lactasti, per illas ad Dei cultum nos introducens, nunc palmæ botris similes sunt, quæ nobis, ad perfectionem progressis, diviniorem doctrinam, ut melleam palmæ botrorum suavitatem, gustandam præbent. Igitur tua, o magistra, altitudine palmæ altitudini comparata, addit erudita a te turba :

VERS. 8. Dixi : Ascendam in palmam; apprehendam ramos ejus et erunt ubera tua sicut botri vitis. Scilicet in me reputans dixi: Ascendam per imitationem ad magistræ meæ perfectionem in virtute, et apprehendam intelligentia altissima illius præcepta; et doctrinæ ejus naturaliter, sicut ubera, nutriendes me, omnino mihi erunt ut veræ vitis Christi uvæ, deificationem in gratia mihi præbentes; hæc enim deificatio, vini inebriantis instar,

A Ἰσραὴλ μνησθῶν, ἀνέπαφέν τε τῆς παρ' αὐτῶν βλάβης διατηρεῖ· τοιοῦτον δὲ σοῦ ἐστὶ τὸ διακριτικόν.

ε'. Κεφαλὴ σου ἐπὶ σὲ ὡς Κύρμηλος. Πάντως Χριστὸς ὁ Νυμφίος σου, ὁ ζῶν καὶ ἐνεργῆς λόγος, καὶ δι' ἡμῶν ἀκριβοῦς ἄχρι μερισμοῦ ψυχῆς καὶ πνεύματος, ἐπίγνωσις ἐστὶν ἐν σοὶ περιτομῆς, ὅπερ Κύρμηλος ὀνομάζεται, περιελὼν σου τὸ ἀπὸ γενέσεως τῶν παθῶν κάλυμμα, τῇ μαχαίρᾳ τοῦ Πνεύματος· κἀνεῦθεν τὸ ὄμμα τῆς διανοίας σου καθαρῶς ὁρᾶν δύναται τὰς μηχανὰς τῶν νοητῶν ἐχθρῶν, μή τις πάθους ἐπισκοποῦντος αὐτῷ. Διόπερ

B Καὶ πλὺκιον κεφαλῆς σου, ὡς πορφύρα. Ἦτοι, ἡ διὰ λόγων καὶ τρόπων πλεγεθεῖσα σοὶ διδασκαλία αὐτοῦ Χριστοῦ, οἷα βασιλείας ἐνδυμά ἐστι τοῦ νοῦ σου περιβολή, ἐν ᾗ οὗτος παθῶν γίνεται αὐτοκράτωρ, καὶ ὑπάρχει

Βασιλεὺς δεδεμένος ἐν παραδρομαῖς. Ἦγουν μή τινα ὑποκείμενος πάθει, ἀλλὰ τῇ σχοίνῳ τῆς εἰρημένης θείας διδασκαλίας δεδεσμημένος· ἐν παρόδοις τῆς παρούσης βιοτῆς, ἵνα μὴ καταπέσῃ τῷ κατ' αἰσθησιν τῶν προσκαίρων ὀλισθηρῷ. Διὰ τοῦν ταῦτα πάντα,

ς'. Τί ὠραιώθης! καὶ τί ἡδύνθης! Εἴτουν θαυμάσιον περιεβάλου κάλλος, δηλαδὴ τὸ καθ' ὁμοίωσιν τοῦ ἀρχετύπου, καὶ ὁ τῷ Νυμφίῳ συγγινόμενῃ, καὶ ἀπολαύουσα τούτου, ἐπλησθῆς σωματικῆς ἀφράστου ἡδονῆς· καὶ γὰρ

C Ἀγάπῃ ἐν τρυφαίᾳ σου. Δηλονότι ταῖς κατ' ἀρετὴν γευσασμένη γὰρ καὶ θεασασμένη ὅτι Χριστὸς ὁ Κύριος, οὐκ ἐτι φόβῳ τῷ αγαθῷ ἐντρυφᾷ, ἀλλ' ὅλῃς τῆς ἀγάπης τούτου ἐξηρήτῃ, ἥτις ἐξω βάλλει τὸν φόβον. Ὅθεν,

ς'. Τὸ μέγεθος σου ὠμοιώθη τῷ φοίνικι. Πάντως τὸ κατ' ἀρετὴν ὕψος σου, παρεκασταὶ τῷ τῇ μὲν γῇ οὐκ εἰς βάθος ἐρρίζωμένῳ, εἰς ὕψος δ' ἱκανῶς ἀνατρέχοντι φοίνικι· καὶ γὰρ καὶ αὕτη τῶν γηγενῶν διὰ τὴν ἀνάγκην τοῦ σώματος· ἀκροὶς τοῖς λογισμοῖς ἐπιψάουσα, αὐτῶν ἅπτη τῶν οὐρανίων, εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ φθάσασα.

D Καὶ οἱ μαστοὶ σου τοῖς βότρυσιν. Ἦγουν ἡ ἡθικὴ καὶ ἡ φυσικὴ διδασκαλία σου· δι' ὧν ἡμᾶς ἐτι νηπίας οὖσας, γάλα ἐπότισας, εἰσαγωγικῶς πρὸς θεοσέβειαν ἐκπαιδεύουσα· νῦν ὁμοιοῦνται τοῖς τοῦ φοίνικος βότρυσιν, ἐν τῷ ἐστιᾷν ἡμᾶς προκοφάσας εἰς τελειότητα, τὴν θειοτέραν διδασκαλίαν, ὡς μελιτώδη γλυκύτητα τῶν βοτρύων τοῦ φοίνικος· τὸ γοῦν μέγεθος σου τῆς διδασκάλου, τῷ φοίνικι παρεκασάσας ἡ μαθητευομένη σοὶ πληθὺς.

η'. Εἶπα· Ἀναβήσομαι ἐπὶ τῷ φοίνικι κρατήσω τῶν ὕψων αὐτοῦ, καὶ ἔσονται δὴ μαστοὶ σου ὡς βότρυες τῆς ἀμπέλου. Δηλαδὴ ἐν ἑαυτῇ βουλευτικῶς ἔφη· Ἀνελεύσομαι μιμητικῶς ἐπὶ τὴν κατ' ἀρετὴν τῆς διδασκάλου μου τελειότητα, καὶ τὰ κατὰ γνῶσιν ὕψηλότατα αὐτῆς καταλήψομαι θεωρήματα· καὶ αἱ φυσικῶς οἷα μαζοὶ τρέφουσαι με διδασκαλῆαι σου, ὑπάρξουσιν πάντως ὡς βότρυες τῆς ἀληθινῆς ἀμπέλου Χριστοῦ, χορηγοῦσαι μοι τὴν κατὰ χάριν

VARIÆ LECTIONES.

• πνευματικῆς?

θέωσιν· ἥτις δίκην οἴνου, φύσεως τὸν νοῦν ἐξιστᾷ, καὶ πρὸς τὰ ὑπὲρ φύσιν μεθίστησιν. Ἐντεῦθεν δὲ

Καὶ ὁσμή ρινός σου, ὡς μῆλα. Εἶπουν, Ἡ πληροῦσά με νοητῆς οὐδοίας τοῦ παναγίου Πνεύματος χάρις· ἦν αὐτῇ μὲν εἰσπνευσας, ἀπὸ τοῦ Νυμφίου ταύτης μεταλαβοῦσα· ἐμοὶ δὲ ταύτην ἐνέπνευσας, μεταδοῦσά μοι αὐτῆς, οἷάπερ μῆλα, τὴν ὥραν μὲν εὐπερεπῇ, εὐώδῃ δὲ τὴν ὁσμὴν, καὶ τὴν γεῦσιν ἡδέα· εὐπερεπῆς μὲν κατὰ τοὺς τρόπους τῶν ἀρετῶν, εὐπνοῦς δὲ κατὰ τοὺς λόγους αὐτῶν, καὶ γλυκεῖα κατὰ τὴν πείραν μοι ἔσται.

θ'. *Καὶ ὁ λάρυγξ σου ὡς οἶνος ἀγαθός, πορευόμενος τῷ ἀδελφιδῷ μου εἰς εὐθύτητα· ἱκανόμενος χεῖλεσί μου καὶ ὁδοῦσιν.* Ἦτοι ὁ διδασκαλικὸς λόγος σου, οἷάπερ οἶνος κάλλιστος, καρδίας εὐφραντικὸς ὑπάρξει μοι, προφερόμενος αὐτῷ ἀγαπητῷ μου· οὗ μοι αὐτῇ τὸν πόθον ἐνέστασας, εἰς ἀπλανεῖς κατ' ἀρετὴν ὁδοὺς ἐν τῷ ἔχῃσθαι τοῦτο ὡς ἀληθείας, καὶ μὴ συγχωρεῖν με εἰς τὰ κατ' ἔλλειψιν τῆς ἀρετῆς πάθῃ ἢ καθ' ὑπερβολὴν πλαγιάζειν· πρὸς δὲ καὶ ἀρκούν ταῖς τε ὀρεκτικαῖς μου δυνάμεσι, δι' ὧν οἶα χεῖλεων, πᾶν ἀσπάζομαι τὸ κατὰ βούλησιν· καὶ ταῖς διανοητικαῖς, δι' ὧν ὡς τινων ὁδόντων πρὸς βρώσιν πνευματικὴν, τὸ δυσχερὲς τῶν νοημάτων καταλεάω· τῆς γοῦν πληθούς τῶν μαθητευομένων, ἀπαιτητὰς τὸν διδασκαλον, ἐπιστρέφει ἀπὸ τοῦ ὕψους τῆς μυστικῆς θεωρίας, καὶ συγκαταδῆναι κατὰ τὴν ἡθικὴν φιλοσοφίαν αὐταῖς, ὥστε θεάσασθαι ἐν αὐτῇ τὰ εἰρημένα ταύτης πνευματικὰ κάλλη, καὶ συναναδῆναι ταύτῃ διὰ μιμήσεως. Πρὸς τοῦτας αὐτὴ φησὶν·

ι'. *Ἐγὼ τῷ ἀδελφιδῷ μου, καὶ ἐπ' ἐμὲ ἡ ἐπιστροφὴ αὐτοῦ.* Ἦγουν, Ἐγὼ τῷ ἀγαπητῷ μου τὴν ὑπὲρ ὁμῶν δέτησιν προσαγάγω, ἡ ἀναθεμένη ἐμαυτὴν ἄλῃν αὐτῷ, καὶ χωρὶς αὐτοῦ μηδὲν ποιεῖν βουλομένη· καὶ ἐπ' ἐμὲ τὴν οὕτω φρονοῦσαν, ἡ ἀπὸ τῆς Ἰδίας περιωπῆς ἐπιστροφὴ αὐτοῦ ἔσται, ἐπακούοντος τῆς ὑπὲρ ὁμῶν δεήσεώς μου, καὶ δι' ἐμοῦ ὅμιν ἐπικαμπόμενου τε καὶ ὀρωμένου τοῦ ἀοράτου· ἀναφέρουσα δὲ αὐτῷ τὴν ὑπὲρ ὁμῶν αἴτησιν. *Καὶ φησιν·*

ια'. *Ἐλθέ, ἀδελφιδέ μου, ἐξέλθωμεν εἰς ἀγρόν.* Εἶπουν, Δεῦρο, ἀγαπητέ μου, ἐξέλθωμεν ἐγὼ τε ἡ μυστικῶς θεωροῦσά σε, καὶ αὐτὸς οὕτω μοι θεωρούμενος, πρὸς τὸν χορὸν τῶν μαθητευομένων μοι· ὃν ὡςπερ ἀγρόν τινα τριβόλων καὶ ἀκανθῶν τῶν συμπιγνουσῶν αὐτὸν τοῦ βίου μεριμνῶν καὶ λογισμῶν ἐμπαθῶν, ἐξεκάθηρα· ἐξέλθωμεν δὲ, φανερώοντες αὐτῷ τὴν πνευματικὴν συνάφειαν ἡμῶν, ἐν τοῖς κατὰ πρᾶξιν τρόποις τῶν ἀρετῶν· ἐξιόντες δ', ὡς εἰρηπαι.

Αὐλισθῶμεν ἐν κώμαις. Ἦγουν κατασκηνώσωμεν σου ἐν ψυχαῖς, ταῖς ἐν τῷ ὀνόματί σου πάσας τὰς θεωρητικὰς καὶ τὰς ὀρεκτικὰς δυνάμεις αὐτῶν, καὶ τὰς αἰσθήσεις ἐπὶ τὸ αὐτὸ συναθορίζουσας, οἷάπερ κῶμαι τοὺς οἰκοῦντας αὐτάς· αὐτὸς μὲν οἰκητήριόν σου, ἐν ἁγίῳ Πνεύματι ταύτας ποιούμενος, ἐγὼ δὲ αὐτὴν περιττώσα ταύταις παράδειγμα πρὸς σὴν εὐαρέστησιν.

ιβ'. *Ὁρρωπώμεν εἰς ἀμπελῶνας.* Αὐτὸς μὲν ὁ ἥλιος τῆς δικαιοσύνης, ἀνατέλλων φῶς γνώσεως ταῖς

A *animum deducit a natura, et ad supernaturalia transmutat. Hinc*

Et odor naris tue sicut mala. Gratiam scilicet Spiritus sanctissimi, quæ me spirituali odore implevit, tu ipsa mihi, a sponso tuo acceptam, afflasti. Illam autem mihi, ut fruerer, communicasti, ut mala, visu quidem præstantia, suaveolentia odore, gustu quoque jucunda, mihi enim excellens erit hæc gratia secundum virtutum normas, suaveolens in illarum rationibus, in usu autem dulcis.

VERS. 9. *Et guttur tuum sicut vinum bonum, vādens ad fraterculum meum ad rectitudines, idoneum labiis meis et dentibus.* Nimirum sermo doctrinalis tuus, ut vinum optimum, cor meum lætificat, me dilecto meo asserens. Cujus doctrinæ tu mihi desiderium instillasti, ut illi utpote veræ inhærens, in rectis starem virtutis viis, non declinans ad passiones, sive per defectum sive per excessum virtutis. Et illa quidem congrua est concupiscibilibus meis potentiis, quibus, sicut labiis, cuncta juxta voluntatem amplector, et intellectualibus, quibus, ut ad spiritualem cibum dentibus, arduas cogitationes complano. Ita ergo discipularum turba a magistra quæsit ut ab altitudine mysticæ contemplationis reversa, ethicæ illarum disciplinæ indulgeret, ut prædictas illius spirituales pulchritudines in illa contemplari et per imitationem una ad perfectionem elevari possent. Istis autem dicit illa :

C *VERS. 10. Ego fraterculo meo, et ad me conversio ejus.* Nimirum, ego orationem meam pro vobis dilecto meo offeram, quæ totam illi me dedi, et absque illa nihil agere volo; ad me autem, ita dispositam, ab excelsitate sua ille convertetur, oratio nem meam pro vobis audiet, per me erga vos flectetur et invisibilis videbit. Offero ergo illi orationem meam pro vobis. Et dicit :

D *VERS. 11. Veni, fratercule mi, egrediamur in agrum.* Scilicet huc, o dilecte mi, egrediamur, ego quæ te mystice contemplata sum, et tu ita a me consideratus, ad chorum discipularum mearum, quem, veluti agrum quemdam, tribulis et spinis suffocantium hujus vitæ sollicitudinum et inquietantis æruginis expurgavi. Egrediamur igitur, spiritualem unionem nostram ostensuri in practicis virtutum normis. Egressi porro, ut dictum est,

Diversemur in vicis. Nempe habitemus in animabus tuis, in nomine tuo omnes potentias suas, sive contemplandi, sive appetendi et sentiendi, in unum colligentibus, ut vici habitantes in eis. Fac illas tu sedem tuam in Spiritu sancto, ego vero meipsam illis præbebo exemplar quomodo tibi complaceant.

VERS. 12. *Diluculo veniamus ad vineas.* Tu ipse veni, Sol justitiæ, lucem intelligentiæ oriri faciens

animabus quæ fructum patientiæ in laboribus ferunt; quæ patientia, ut botrus quidam, ex tribulationibus multis vinum stillat cor lætificans, ob spem futuræ remunerationis. Ego quoque in luce orientis hujus veniam, illis in me exemplari normam ostendens patientiæ. Sic diluculo venientes,

Videamus an floruerit vitis, aperuerit se ura parva, floruerint mala punica. Videamus scilicet, tu in abscondito, ego autem in aperto intuens, an discipularum mearum in te fides, quæ in diversas, ut passim vitis, virtutes diffunditur; intus, per dispositionem, rationibus virtutum; exterius vero, per actionem, moribus floruerit. Dum enim anima per rationes virtutum efflorescit, in carne quoque per mores illarum floret. Cujus fidei mysticus et apparens flos jam dictus malorum punicearum flos est, quæ intus suavem fructum habent, amarum vero exterius corticem; fructus enim fidei, quoad secretam animæ dispositionem delectabilis est, ob futuræ spem remunerationis, quoad vero carnis injucundus est, propter virtutis laborem.

Hic dabo tibi ubera mea. Videlicet in prædicto discipularum mearum agro afferam tibi, sponso meo, ethicam et physicam doctrinam meam; qua doctrina, ad initiationem tuam illas perduxit, te in natura rerum ostendens obscure latentem ut in ænigmate, te naturæ auctorem et supremam veritatem; enim vero non illas, ut stulti gentiles, naturalibus scientiis institui, ita ut a veritate tua longius abirent.

VERS. 13. *Etenim mandragoræ dederunt odorem suum.* Prorsus sensibilibus manifestationes et Scripturæ symbola, quæ in ipsis more sensibilibus inherenter mentem, non vero vigilanter per ipsa ad veritatem penetrantem, tanquam mandragoræ quædam, torpore et stultitia afficiunt, rationum universalis veritatis fragrantiam spiritualiter observantibus præbuere. Hinc

Et ecce in ostiis nostris omnia poma. Sensus mei ostia sunt quædam per quæ egredior ad investigandum te, ut rerum omnium auctorem, naturam harum in spiritu contemplans; eadem autem ad intellectum meum in me per cogitationem introducant. Porro istis in ostiis sunt omnes universalis veritatis sermones, inserti quidem tum Scripturæ symbolis, tum sensibilibus speciebus, quæ, veluti quercus, Judaicam et gentilem nutrire insaniam. Proinde

Nova cum veteribus, fratercule mi, servavi tibi. Juvenescentes, spiritus gratia cuncta novante, evangelicos sermones servavi tibi, o dilecte, naturæ et Scripturæ jam senescentibus, per gentilem et Judaicam stultitiam, sermonibus addens. Scriptura quidem purificata et moribus instructa fui, natura vero illuminata, in contemplatione rerum

καρποφορούσαις ψυχαῖς τὴν τῶν πόνων ὑπομονήν· ἥπερ, ὡς τις βότρυς διὰ πολλῶν θλίψεων ἀποστᾶζει τὸν διὰ τὴν ἐλπίδα τῆς μελλούσης μισθαποδοσίας εὐφραντικὸν τῆς καρδίας οἶνον· ἐγὼ δὲ κατὰ τὴν εἰρημένην ἀνατολήν, τοὺς τρόπους τῆς ὑπομονῆς ταύταις ὑποδεικνύουσα τῷ κατ' ἐμὲ παραδείγματι· οὕτω δ' ὁρῶντες,

Ἴδωμεν εἰ ἦνθησεν ἡ ἀμπελος· ἦνθησεν ὁ κυπρισμός· ἦνθησαν αἱ βόαι. Ἦτοι θεασώμεθα σὺ τε ὁ ἐν τῷ κρυπτῷ βλέπων, κάγω ἡ ἐν τῷ φανερῷ, ἐὰν ἡ εἰς σὲ τῶν μαθητευομένων μοι πίστις ἦτις εἰς τὰς διαφόρους ἀρετάς, οὐ εἰς κλίματα ἀμπελος διαιρεῖται, ἦνθησεν ἐντός τε καὶ ἔξιν τοῖς λόγοις τῶν ἀρετῶν, καὶ ἐκτός κατ' ἐνέργειαν τοῖς τρόποις αὐτῶν. Ὁ γὰρ κατὰ τοὺς λόγους τῶν ἀρετῶν ἀνθισμός τῆς ψυχῆς, κυπρίζει κατὰ τοὺς τρόπους αὐτῶν ἐν σαρκί· ἥς πίστεως τὸ ῥηθὲν μυστικὸν καὶ φανερὸν ἄνθος, ῥῶον ἐστὶν ἄνθος, αἶπερ ἐντός μὲν τὸ γλυκὺ τοῦ καρποῦ περιφέρουσιν, ἐκτός δὲ τὸ τοῦ λεπύρου πικρὸν· καὶ γὰρ καὶ ὁ τῆς πίστεως καρπὸς, κατὰ μὲν τὴν κεκρυμμένην τῆς ψυχῆς διάθεσιν, εὐφραντικὸς ἐστί, διὰ τὴν τῆς μενούσης μισθαποδοσίας ἐλπίδα· κατὰ δὲ τὴν ἐκτός τῆς σαρκὸς, ὀδυνηρὸς, διὰ τὸ τῆς ἀρετῆς ἐπίπονον.

Ἐκεῖ δώσω τοὺς μαστούς μου σοί. Δηλονότι ἐν τῷ εἰρημένῳ ἀγρῷ τῶν μαθητευομένων μοι, προσάγαθω σοι τῷ Νυμφίῳ μου τὴν πρὸς ταύτας ἡθικὴν καὶ φυσικὴν διδασκαλίαν μου· ὡς διὰ τούτων αὐτὰς πρὸς σὴν μυσταγωγίαν ἀνάσασα, ἐν τῷ ἀποδείξαι τὴν τῶν ὅλων φύσιν, σὲ τὸν ταύτης αἰτίου αἰνιττομένην συμβολικῶς ἀλθθειαν, καὶ οὐχὶ κατὰ τοὺς ματαιόφρονας Ἕλληνας, παρασκευάσασα ταύτοισι ταῖς φυσικαῖς ἐννοίαις, μακράν σου τῆς ἀληθείας ἀπάγεσθαι.

γ'. Καὶ γὰρ αἱ μανδραγόραι ἔδωκαν ὀσμήν. Πάντως αἱ τῶν αἰσθητῶν ἐπιφάνειαι, κατὰ τῆς Γραφῆς σύμβολα, ἅπερ τὸν τούτοις κατ' αἰσθησὶν ἐναπομένοντα νοῦν, καὶ μὴ δι' αὐτῶν πρὸς τὴν ἀλθθειαν ἐργηγορότως διαβαίνοντα, ναρκῶν καὶ ἡλιθιᾶν ὡς τινες μανδραγόραι παρασκευάζουσι, παρέσχον εὐωδίαν τῶν τῆς ἐν ὅλοις ἀληθείας λόγων πνευματικῶς θεωρούμενα. Ἐντεῦθεν δὲ

Καὶ ἐν θύραις ἡμῶν πάντα τὰ ἀκρόδερνα. Ἐξέχουσιν, Ἐπὶ ταῖς αἰσθησεῖ μοι, αἶπερ ὡς θύραις τινὲς ἐξάγουσι μὲν ἐμὲ πρὸς ἀναζητησὶν σου, ὡς πάντων αἰτίου, διὰ τῆς τούτων φυσικῆς ἐν πνεύματι θεωρίας· εἰσάγουσι δὲ κατὰ γινῶσιν πρὸς με διὰ μέσου νοός. Πρόθυροί εἰσι πάντες οἱ τοῖς τε συμβόλοις τῆς Γραφῆς, καὶ ταῖς ἐπιφανείαις τῶν αἰσθητῶν, ἅπερ ὡς ὁρῶς τινες ἀλογίαν Ἰουδαϊκὴν καὶ Ἑλληνικὴν ἔτρεπον ἐγκεκεντρισμένοι τῆς ἐν ὅλοις ἀληθείας λόγους. Ὅθεν,

Νέα πρὸς παλαιά, ἀδελφιδέ μου, ἐτήρησά σοι. Δηλαδὴ τοὺς νεάζοντας, τῇ καινοποιῷ τοῦ Πνεύματος χάριτι, εὐαγγελικοὺς λόγους πρὸς τοῖς παλαιωθεῖσιν ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Ἰουδαϊκῆς ἀνοίας, φυσικοῖς καὶ γραπτοῖς, ἀγαπητέ μου, ἐφύλαξά σοι· τοῖς μὲν γραπτοῖς, καθαρθεῖσα καὶ ἡθικῶς παιδευθεῖσα, τοῖς δὲ φυσικαῖς φωτισθεῖσα, καὶ τοῦ παντὸς

αἰτιὸν σε διὰ τῆς τῶν γεγονότων θεωρίας κατιδοῦσα, καὶ τοῖς πνευματικοῖς τελειωθείσα, θεολογοῦσά σου τὸ μετὰ Πατρὸς καὶ Πνεύματος ὁμοούσιον. Λοιπὸν

ΚΕΦΑΛ. Η'.

α. *Τίς ὅψῃ σε ἀδελφιδὸν μου θηλάζοντα ματρίδος μητρός μου;* Ἦγουν ἐπειδὴ περ μὴ ἡ πρώτη σου παρουσία, πρὸς τὸ ἀπολαῦσαι σου ἡτοίμασται, τίς μοι κατὰ τὴν δευτέραν σου παρουσίαν παράσχη σε τὸν ἀγαπητόν μου μεθ' ἡμῶν ἐν τῇ σοῦ Πατρὸς βασιλείᾳ, ἥτις ἐστὶν ἡ μήτηρ ἡμῶν τῶν πιστῶν, ἄνω Ἱερουσαλὴμ; Πίνοντα τὸ καινὸν πόμα βέον ἐξ αὐτῆς εἰς ἡμᾶς κατὰ χάριν ἀμέσως, ὡς τὸ ἀπὸ μαζῶν μητρὸς γάλα εἰς τὰ ἔχγονα ταύτης, κάντεῦθεν τρεφόμενον τὴν τῶν ψυχῶν ἡμῶν σωτηρίαν, τὸ τέλος τῆς πίστεως τῶν ὑπὲρ φύσιν τὴν μέθεξιν, τὴν θέσαν καὶ ἀνεκνόνητον ἡδονήν· ἣν αὐτὸς ποιεῖν πέφυκας φύσει, κατὰ χάριν τοῖς ἀξίοις ἐνοῦμενος· οὕτω γάρ.

Εὐροῦσα ἔξω φιλήσω σε· καὶ γε οὐδὲ ἐξουδενώσουσί με. Ἦτοι ἐπιγνοῦσά σε, οὐχ ὥσπερ νῦν κατὰ πίστιν, ἀλλὰ κατ' εἶδος ἐν τῇ ἔξω τῆς θεϊκῆς σου οὐσίας ἡμετέρα οὐσία τὴν ἀφάρατον ἡμῶν καὶ τὴν ἀτρεψίαν ἐπὶ τῆς κοινῆς δωρούμενον ἀναστάσεως, ἀπολαύσω σου ἀμυκτηρίστως· καὶ νῦν παρὰ τῶν τὰ τοῦ κόσμου φρονούντων ἐξευτελίζομαι, ὡς διὰ τὴν περὶ σὲ διάθεσιν, πάντα περιφρονῶσα τὰ πρόσκαιρα· τίς δ' ὁ τρόπος τῆς ἀπολαύσεως ἔσται μοι; Καὶ γάρ

β. *Παραλήψομαι σε· εἰσάξω εἰς οἶκον μητρός μου, καὶ εἰς ταμιεῖον τῆς συλλαβούσης με· ποιῶ σε ἀπὸ οἴνου τοῦ μυρεψικοῦ, ἀπὸ ῥάματος βοῶν μου.* Δηλονότι παρὰ σοῦ χαριζομένου μου τὴν θέωσιν, λάβω σε ποθοῦσά σου τὴν λαμπρότητα· καὶ ἐν τῷ ταύτην θεάσασθαι, εἰσαγάγω σε εἰς νοῦν, ὃς οἶκος· μέν ἐστι τῆς διὰ βαπτίσματος τεκούσης με ὡς μητρός, τοῦ παναγίου Πνεύματος χάριτος, ὡς ταύτης διὰ τὸ καθ' ὁμοίωσιν χωρητικός· ταμιεῖον δὲ πάλιν αὐτῆς, ὡς τοῦ ἀποκρύφους ταύτης θησαυροῦς διὰ τὸ κατ' εἰκόνα ἔχων ἀποθέτους ἐν ἑαυτῷ· ἥτις με χάρις συνέλαβε διὰ πίστεως· πρὸς τοῦτους δὲ προτάξω σοι τῷ διψῶντι τὴν σωτηρίαν μου, ὡς τι πόμα, τὴν τε ἀπὸ τῆς συνθέσεως τῶν ἐν πάσῃ τῇ πτῖσει καὶ τῇ Γραφῇ διαφόρων λόγων ἡρτυσμένην μοι ἀληθείαν σου, ὡς ἀληθείας, γινώσκῃς ἥτις οἶα περ εὐώδης οἶνος, ἱλαρῶν καρδίαν, εὐφραίνει τὰς μεταλαμβάνουσας ταύτης ψυχὰς· καὶ τὴν ἀενάως μοι βλύζουσαν ἀγάπην σου, ὡς ἀγαθοῦ, ἀπὸ τοῦ φέδου τῆς ὑπεροχῆς σου, καὶ τοῦ πόθου τῆς μετοχῆς σου, τῶν δίκην βροτῶν, τῷ μὲν στυπτικῷ, στριζόντων με, τῷ δὲ γλυκαίνοντι εὐφραίνοντων με· εἴτα πρὸς τὰς μαθητευομένας αὐτῇ στρέφουσα πάλιν τὸν λόγον, διδάσκει τὴν αἰτίαν τῶν παρ' αὐτῆς πρὸς τὸν Νυμφίον εἰρημένων, φάσκουσα·

γ. *Εὐώνυμος αὐτοῦ ὑπὸ τῇ κεφαλῇ μου.* Ἦγουν ἐπειδὴ περ αἱ τῶν ὑποδεχομένων κολάσεις

VARIAE LECTIONES.

• Cod. οἶα.

PATROL. GR. LXXXVII.

CAP. VIII.

VERS. 1. *Quis det te fratrem meum sugentem ubera matris meae?* Quoniam non is quidem fuit prior adventus tuus in quo te frueremur, quis mihi te dilectum, cum iterum apparueris, nobiscum manentem in regno Patris tui dabit? Hæc enim est nobis fidelibus mater, superna Jerusalem. Quis te mihi det vinum bibentem novum illud quod ex illa in nos per gratiam absque medio fluit, ut lac ab uberibus matris in os lactentium? Vinum salutem nostram alens, bona supernaturalia, sublata jam fide, præbens, divinam et inenarrabilem voluptatem, quam tu ipse ex te ipso facis, dignis per gratiam copulatus. Sic enim :

Postquam te foris invenero diligam te, et non spernent me. Agnoscam te non jam per fidem, sed quoad faciem, extra divinam essentiam, in humanitate nostra, quam resurrectionis tuæ communi immortalitate et immutabilitate donabis. Ita te videbo et plene fruar te, licet nunc ab iis qui mundana sentiunt, contemptu digna videar, quæ, propter meum erga te affectum, cuncta temporalia despicio. Sed quis mihi erit hujusce felicitatis modus? Etenim

VERS. 2. *Apprehendam te, ducam te in domum matris meæ, in conclave illius quæ me concepit; potum tibi dabo de vino aromatico, de fonte malorum puniceorum meorum.* Apprehendam te scilicet de deificatione me gratificantem, claritudinem tuam anhelans, et ad contemplandam illam in intellectum meum ducam te : hæc est domus illius quæ, per baptismum, peperit me matris, gratiæ scilicet sanctissimi Spiritus, ad quam, ob similitudinem, excipiendam capax mea mens est. Hoc est etiam conclave illius, quia per imaginem in se reconditos habet secretos illius thesauros, illius dico gratiæ quæ per fidem me concepit. Insuper afferam tibi salutem meam sitiēti, ut potum, veritatis tuæ doctrinam ejus oblivisci non poterō, variis sive universæ creationis, sive Scripturæ conditam sermonibus; quæ doctrina, ut suave olens vinum, cor hilarans, lætificat animas illius participes; afferam quoque tibi tuæ bonitatis amorem, mihi in æternum sive e timore excelsitatis tuæ, sive e desiderio communionis manentem, timore et desiderio quæ, malorum puniceorum instar, tum vi astringente me in virtute confirmarunt, tum dulcedine lætificavere. — Deinde ad discipulas rursus sermonem habens, illis indicat ob quam causam talia Sponso suo dixerit.

VERS. 3. *Læva ejus sub capite meo.* Nimirum, quoniam minæ, illos qui a sinistris Sponsi mei

erunt manentes, nunc, velut sub capite, sub imperio spirituali animæ sensus meos prorsus submitunt, ob hoc spero quod :

Et dextera illius amplexabitur me. Scilicet mihi promissa sunt illos manentia qui a dextris erunt regni Dei bona, quæ me totam in æternum circumdabunt, animæ et corpori lætitiā sine fine præbentia. Omnibus his ad doctrinam dictis,

VERS. 4. *Adjuravi vos, filiæ Jerusalem, per potentias et vires agri, quare suscitatis et evigilare facitis amorem donec ipse velit ? Sane confirmavi vos, velut juramento, mysteriorum divinorum expositione, discipulæ meæ, discernente in Spiritu reconcilians nos Patri suo; valde edocui ob quam causam, in theoreticis et practicis potentiis et viribus, in hoc mundo operari valentibus, suscitatis per virtutem, et evigilare facitis per intelligentiam, dormienti similem quando rectum non agnoveritis, et bonum non feceritis, illum qui nos dilexit, qui seipsum dedit mercedem pro nobis, donec ipse velit, in posteriori adventu suo, propriam in nobis facere quam per gratiam patimur naturam. Istæ autem attonita admiratione plenæ, de magistra sua dicunt :*

VERS. 5. *Quæ est ista ascendens candida, innixa super fraterculum suum? Quæ est scilicet ista, more magistræ, a mysticis ad magis mystica ascendens, ab omni peccatorum labe purificata, et firma in illum fide super Sponsum innixa? At Sponsus curam Sponsæ erga discipulas videns, et hujus ad bonum acceptam habens excitationem, ad pristinæ vitæ suæ memoriam illam revocat, ut modesta fiat, nec in præsumptionis malum illam laudes præcipitent; dicit ergo illi:*

Sub arbore malo suscitavi te. Veluti sub arbore malo, quæ perosque delectat sensus, in possessione sensibilium, sensus omnes delectanti, dormiebas, circa bonum mollis et otiosa, terrestribus vero inhærens; ego autem, prudentiæ et justitiæ sermonibus, ad mei desiderium suscitavi te.

Etenim ibi peperit te mater tua, ibi parturit quæ peperit te.—Videlicet in habitu terrestrium concepit te prima mater tua Eva, in voluptate generans, et peperit te in dolore parturiens. Ideo, amore sensibilium tenebaris, voluptatem quærens, dolorem fugiens, et exinde studes ut a voluptate finem illius, dolorem dico, separes, quod fieri nequit. Si ergo vis tali habitu libera esse,

VERS. 6. *Pone me ut signaculum super cor tuum, ut signaculum super brachium tuum.*

Nimirum in me archetypo mane, servans in mente tua potentiarum tuarum rectrici, veluti

Α τους ἐξ εὐωνύμων τοῦ Νυμφίου μου ἀπειλαί, νῦν ὑπὸ δίκην κεφαλῆς ἀρχικὸν τῆς ψυχῆς μου, πάντως τὸ νοερὸν ὑποτάσσουσι τὸ αἰσθητικόν· διὰ τοῦτο ἐν ἐλπίσιν εἰμι, ὅτι

Καὶ ἡ δεξιὰ αὐτοῦ περιλήψεται με. Εἴτουν τὰ ὑποδεχόμενα τοὺς ἐκ δεξιῶν ἐπήγγελται ἀγαθὰ τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας, ὅλην με κατὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα περιέξουσι ψυχῇ καὶ σαρκὶ τὴν ἀπέραντον εὐφροσύνην παρέχοντα. Πάντα δὲ τὰ εἰρημένα διδασκαλικῶς εἰποῦσα,

Β. "Ὁρκισα ὑμᾶς, θυγατέρες Ἰερουσαλὴμ, ἐν ταῖς δυνάμεσι, καὶ ἐν ταῖς ἰσχύσεσι τοῦ ἀγροῦ, τί ἐγείρετε καὶ τί ἐξεγείρετε τὴν ἀγάπην ἕως ἀνθελήσῃ; "Ἦτοι κατησφαλίσάμην ὑμᾶς ὡς δι' ὄρκου, τῆς τῶν θείων μυστηρίων ἐξηγήσεως, μαθητρία μου, τῆς ἐν ἀγίῳ Πνεύματι ὁρώσης τὸν καταλλάξαντα ἡμᾶς τῷ ἰδίῳ Πατρὶ, ἀναδιδάξασα τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἐν ταῖς θεωρητικαῖς καὶ ταῖς πρακτικαῖς δυνάμεσι, καὶ ἰσχύσεσι, ταῖς ἐν τῷ παρόντι κόσμῳ ἐνεργεῖν δυναμέναις· ἐγείρετε κατ' ἀρετὴν, καὶ ἐξεγείρετε κατὰ γνῶσιν ἐν ὑμῖν καθεύδειν δοκοῦντα, ὅταν ἀγνοῇτε τὸ εὐθὲς, καὶ μὴ πράττετε τὸ καλὸν, τὸν ἀγαπήσαντα ἡμᾶς, καὶ δόντα ἑαυτὸν λύτρον ὑπὲρ ἡμῶν, ἕως ἀν' εὐδοκίᾳ κατὰ τὴν δευτέραν αὐτοῦ παρουσίαν, αὐτὸς τὰ κατὰ φύσιν οἰκτεῖα ὁρᾷ ἐν ἡμῖν, πάσχουσι κατὰ χάριν αὐτά. Αἱ δὲ θάμβει πληρωθεῖσαι, περὶ τῆς διδασκαλίου φασί·

Γ. Τίς αὕτη ἡ ἀναβαίνουσα λελευκανθισμένη, ἐπιστηριζομένη ἐπὶ τὸν ἀδελφεὶδὲν αὐτῆς; Δηλαδὴ, ὅποια ὑπάρχει αὕτη, διδασκαλικῶς ἀπὸ μυστηρίων εἰς μυστηριωδέστερα ἀναβαίνουσα, κεκαθαρμένη ἀπὸ παντὸς ῥύπου ἀμαρτημάτων καὶ ἐπεριδομένη ἐπὶ τὸν αὐτῆς διὰ τῆς βεβαίας εἰς αὐτὸν [Νυμφίον] πίστεως; ὁ γοῦν Νυμφίος τὴν ἐπὶ ταῖς μαθητευσόμεναις τῆς Νύμφης ὁρῶν ἐπιμέλειαν, καὶ ἀποδεχόμενος τὴν ταύτης εἰς τὸ ἀγαθὸν διέγερσιν, ἀναμνησκαὶ αὐτὴν τοῦ προτέρου βίου, ὥστε μετριοφρονεῖν, καὶ μὴ δ' αὖ τῶν ἐπαίνων, τῷ τῆς οἰήσεως πάθει περιπεσεῖν· καὶ φησι πρὸς αὐτὴν·

Δ. Ὑπο μῆλον ἐξήγειρά σε. "Ἦγουν ὑπὸ τὴν δίκην μῆλου τέρποντος τὰς πλείους τῶν αἰσθησεων, ἀπάσας ταύτας εὐφραίνουσας αἰσθητικὴν κτῆσιν, καθευδούσης σου τῇ πρὸς τὰ καλὰ ῥαθυμίᾳ καὶ τὴν πρὸς τὰ ὕλικα σχέσιν, διήγειρά σου τὸ φρόνημα πρὸς πόθον ἐμὸν λόγοις προνοίας καὶ κρίσεως.

Ε. Καὶ γὰρ ἐκεῖ ὠδίνῃσέ σε ἡ μήτηρ σου· ἐκεῖ ὠδίνῃσέ σε ἡ τεκούσά σε. Δηλονότι ἐν τῇ σχέσει τῶν ὕλικῶν συνελάβετό σε ἡ προμήτωρ σου Εὐὰ τῇ καθ' ἥδονην γενέσει, καὶ ἀπέτεκε σε τῇ κατ' ὀδύνην γεννήσει· ὅψ' ὧν συνεῖχου τῇ προσπαθείᾳ τῶν αἰσθητῶν, τὴν μὲν ἥδονην διώκουσα, τὴν δ' ὀδύνην φεύγουσα· κἀντεῦθεν φιλονεικοῦσα, τῆς ἥδονης τὸ τέλος, τὴν ὀδύνην φημι, ταύτης ἀποχωρίσαι, ὅπερ ἀμήχανον. Εἰ οὖν βούλει διαμένειν τῆς τοιαύτης σχέσεως ἐλευθέρα,

Ζ. Θές με ὡς σφραγίδα ἐπὶ τὴν καρδίαν σου, ὡς σφραγίδα ἐπὶ τὸν βραχίονά σου. Εἴτουν ἐν ἐμοὶ τῷ ἀρχετύπῳ μένον, τηροῦσα τῷ μὲν ἡγεμόνι σου νῦν, τὸ κατ' εἰκόνα, κατ' ἀπλανῇ θεωρίαν, καὶ

διάθεσιν ἀγαπητικὴν ἐμοῦ· τῇ δ' ἐνεργητικῇ σου δυνάμει, τὸ καθ' ὁμολώσιν, κατὰ πρᾶξιν ἀνυπόκριτον, καὶ διάπειρον ἢ ἀποτροπὴν τοῦ κακοῦ· κἀντεῦθεν μενῶ καὶ αὐτὸς ἐν σοί, φυλάττων ὡς τις σφραγὶς τοῦ διανοητικοῦ σου τὴν ἔξιν καὶ τὴν ἐνέργειαν, ἀσύλους τῇ σχέσει τῶν ὑλικῶν.

Ὅτι κραταῖα ὡς θάνατος, ἀγάπη· σκληρὸς ὡς ῥῆξ, ζῆλος. Ἦτοι ἐὰν τῇ ἀγάπῃ καὶ τῷ δι' αὐτὴν ζήλῳ μένης, μενῶ καὶ αὐτὸς ἐν σοί· καὶ φυλαχθήσῃ, ὡς εἴρηται· ἐπειδὴ περ ἡ μὲν ὀλικὴ εἰς ἐμὲ ἀγάπη, ἰσχυρά ἐστιν ὡς πάσας ἐπὶ κακὸν ὁρμήν τε καὶ κίνησιν καταπαύουσα, δίκην θανάτου· ὁ δὲ δι' ἐμὲ ζῆλος, ἀνένδοτος τῷ κακῷ, ὡς τὰς ἀλόγους ὁρμὰς δεσμεύων, καὶ ἀπρότους κατέχων, οἷά περ ῥῆξ.

Καὶ γὰρ περίπτερα αὐτῆς, περίπτερα πυρὸς φλόγες αὐτῆς. Δηλαδή, ὅτι ὁ ἐκ πίστεως τῶν ἡπειλημένων κολάσεων φόβος, καὶ ὁ ἐπ' ἐλπίδι τῶν ἐπηγελμένων ἀγαθῶν πόθος, εἰσὶ περὶ τὴν ἀγάπην ὡς τινα περὶ κατὰ πρᾶξιν καὶ θεωρίαν ἀνυψοῦντα αὐτὴν ἀπὸ πάντων τῶν γῆινων πρὸς με τὸν ὑπερουράνιον· καὶ οἷα μὲν τινος πυρὸς, τῆς ἀγάπης εἰσὶ περίπτερα· ὡς τοῦ μὲν φόβου καταβαίνοντος ὁ πᾶσαν κακίαν, καὶ ἐγκαθαίρωντος· τὴν ψυχὴν ἀπὸ παντὸς παθῶν μαλυσμῷ· τοῦ δὲ πόθου ἐξάπτοντος αὐτὴν πρὸς θεόν· οἷα δὲ αὐτῆς αὐθις τῆς ἀγάπης εἰσὶ φλόγες, ὡς ταύτης αὐγαζούσης τῇ ψυχῇ, ἐν τε τῷ φλέγεσθαι ταύτην θείῳ πόθῳ, καὶ συντηρεῖσθαι τὸν καταφλέγοντα αὐτὴν πόθον ἀγνῷ φόβῳ, διαμένοντι εἰς αἰῶνα αἰῶνος. Ταύτην δὲ

ζ'. Ὅδωρ πολὺ οὐ δυνήσεται σβέσαι τὴν ἀγάπην, καὶ ποταμοὶ οὐ συγκλύσουσιν αὐτήν. Ἦγουν αἱ ρέουσαι ὡς πλῆθος ὑδάτων ἐκ τοῦ χειμῶνος τῶν ἀκουσίων πειρασμῶν πολλὰ ἰσχυροὶ, καὶ αἱ τοῦτων ἀλλεπάλληλοι, ὡς ποτάμια ρεύματα ἐπαγχαλ, ἐν αἷς τὰ τῆς ποτηρίας πνεύματα τὴν εἰς ἐμὲ ἀγάπην στεύδουσιν, ἢ τέλεον ἐκτριζώσαι διὰ μισοθείας, ἢ κατακαλύφαι διὰ μισανθρωπίας οὐ δυνήσονται, οὔτε πάντῃ σβέσαι αὐτὴν διὰ βλασφημίας, οὔτε κατακλύσαι καὶ ἀφανίσει δι' ἀπροσεξίας τῶν ἐντολῶν μου· ἀπὸ ἀποδεικνύουσι μὲν τὴν εἰς ἐμὲ ἀγάπην· συμπεραίνονται δὲ εἰς τὴν τοῦ πλησίον· πλὴν

Ἐὰν δὲ ἄνθρωπος τὸν πάντα βίον αὐτοῦ ἐν τῇ ἀγάπῃ, ἐξουδενώσῃ ἐξουδενώσουσιν αὐτόν. Δηλονότι· ἐὰν ὁ μὴ τῇ τῶν προσκαίρων ἀπάτῃ ἐκθηλυώμενος, παράσχη τοῖς θεομένοις πάντα τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ, διὰ τὴν πρὸς με ἀγάπην, εὐτελισμῷ ἐξευτελίζουσιν αὐτόν· ἀντικειμέναι δυνάμεις πάντως· ὡς τὸν Ἰὼβ μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν παντὸς τοῦ αἰσθητοῦ πλοῦτος αὐτοῦ ἐξηυτέλεισεν, ἐξαιτούμεναι τοῦτον ἀπ' ἐμοῦ εἰς δοκίμιον τῶν διὰ σαρκὸς ὁδυνῶν, καὶ τοὺς φίλους αὐτοῦ εἰς τούτου ὀνειδισμὸν ἐπεγεύρουσι· ταῦτα τοῖνυν αὐτῇ εἰδυῖα, ὅταν πάσας μου τὰς ἐντολὰς τηρῇ, καὶ ὁδύνη σοι ἐπέλθῃ σαρκὸς, κατὰ συγχώρησιν ἐμὴν γίνωσκε τὸ τοιοῦτον ἐπισυμβάλλειν

A imaginem, immotam mei considerationem et amoris erga me affectum; inque agendi facultate, veluti similitudinem, actionum sinceritatem et probatam a malo aversionem. Tunc ego ipse in te commorabor, ut signaculum quoddam, intellectus tui affectum et vim terrestribus studiis servans inaccessa.

Quia fortis ut mors dilectio, dura sicut infernus æmulatio. Plane si in amore et zelo ex amore orio perseveraveris, ipse quoque in te permanebo, et, ut dictum est, custodieris. Omnis enim in me amor fortis est, quippe qui omnes in malum impetus et motus, sicut et mors, quiescere facit; et in me zelus malo inexorabilis est, quippe qui irrationabiles devincit impetus, et, veluti infernus, B conclusos compescit ne prodeant.

Etenim peripecta ejus, peripecta ignis flammæ ejus. Enimvero, denuntiatarum pœnarum timor a fide procedens, et e spe ortum desiderium promissorum bonorum, amorem circumstant veluti columnæ quædam, per praxim et theoriam, illum ab omnibus terrestribus ad me cœlo sublimiorem erigentia, similia igni quodam modo sunt amoris peripecta, timore omnem auferente malitiam, animamque purificante ab omni cupidinum inquinatone; desiderio vero animam Deo adnectente. Similis quoque flammis amor est, quippe qui illustrat animam, tum illam desiderio Dei inflammans, tum desiderium istud, quo ista ardet, sancto servans timore in æternum mansuro. Illam autem

VERS. 7. Aqua multa non poterit extinguere charitatem, nec flumina obruent illam. Multæ sane tribulationes, sicut vis aquarum, de torrente invitarum tentationum fluentes, simul et illarum irruptiones veluti fluminum lapsus, continuæ, quibus nequitia spiritus erga me dilectionem eruere conantur, illam nec penitus per odium Dei eradicare, nec per odium erga homines obterege poterunt, neque per blasphemiam omnino extinguere, neque submergere et abolere per præceptorum meorum negligenciam; istæ autem tribulationes erga me dilectionem manifestam faciunt, atque etiam erga proximum adjuvant charitatem.

Si dederit vir omnem substantiam suam pro dilectione, contemptu contemnent illum. Videlicet si quis, non temporalium fallacia debilitatus, omnia bona sua, propter dilectionem in me suam, egentibus dederit, prorsus contemnentes nihili facient illum adversæ potestates, sicut et Job, post illius exteriorum divitiarum ablationem, contempserunt, illum a me vindicantes ad corporis dolorum tentationem, et amicos ejus ad injuriam excitantes. Hæc autem tu noscens, cum omnia præcepta mea servaveris, et supervenerit in te carnis dolor, juxta consensionem meam hæc tibi accidere scito, ut tua ipsius tentationibus non cedentis dilectio in

VARIE LECTIONES.

ἢ διάπερον? ἢ κατακαίοντος?

me manifesta fiat, non vero quod absit ad omnia pertinens providentia. Sponsa igitur Christi Ecclesia, ab illo jam de se ipsa securitate accepta, optansque perfectam, in doctrina et virtute, per baptismum regenerationem eruditæ a se Judæorum et gentilium multitudinis, de ista sponso suo dicit :

VERS. 8. Soror nostra parva, et ubera non habet.

Nimirum hæc, ob naturæ identitatem, nostra vocata soror multitudo imperfecta adhuc est ob incredulitatem suam; idcirco rationes et normas virtutum ad te sponsum conducentes sicut ubera, per quas salute fruaris illius, non possidet.

Et quid faciemus sorori nostræ in die qua factus fuerit sermo ad illam? Id est quid faciemus isti sorori nostræ vocatæ, in tempore illo quo fidei tuæ prædicationem accipiet?

VERS. 9. Si murus est, ædificemus super eam propugnacula argentea; et si ostium est, describamus super illam tabulam cedrinam. Nempe si legalium præceptorum executione, ut murus ædificatur, superponamus in eam, veluti propugnacula argentea, eminus splendentes intellectuales rationes symbolorum quæ in legalibus Scripturis continentur. Si vero, per sensus, naturæ contemplationi dedita, ut ostium est, deformemus in ea, ut tabulam cedrinam, fidem qui mentem dividunt sensus constringentem, et ex operibus firmitatem habentem, vanamque omnem gloriam, virtutisque sive defectum sive excessum rejicientem. Hinc isti jam dicte multitudini tuam propriam perfectionem dabis, et ego adjuvabo. Postquam audivit prior ad fidem inter Judæos vocata multitudo, magistræ et sponsæ verba de illa dicentis quod et ubera non habet et quod murus est, ad utraque responsum faciens, ut demonstrative dicit :

VERS. 10. Ego murus, et ubera tua sicut turris. Plane, ego ex Israel murus sum, ut ædificata in doctrinam legalium præceptorum: Non adulterabis, et cæterorum ex ordine. Turribus autem similia sunt legalis Scripturæ symbola, mihi, uberum instar, tenerum et introductorium cibum præbentia, et sic intactam me servantia ab ethnicis moribus; etenim

Ego eram in oculis ejus ut inveniens pacem. Certe olim divinæ visitationis digna visa sum, et quamvis tunc non agnovissem, quæ nos Patri suo reconciliavit, veram pacem, hanc saltem in typis prophetis jam noveram. Illi, more magistræ, sponsa dicit: Quid mihi vetera proponis?

VERS. 11. Vitis fuit Salomoni in Bebelamon. Vide Acet spiritualis Ecclesiæ fidelium plantatio regi pacifico fuit in multitudine gentium, quod Bebelamon significat.

VARIÆ LECTIONES.

ἡ αὐτόν? Cod. ληθῆ. i* Forte addend. θύρα ἥ.

σοι· ἵνα σου ἡ πρὸς ἐμὲ ἀγάπη πᾶσι κατάδηλος γένηται, μὴ ἐνδοξούσης τοῖς πειρασμοῖς, καὶ οὐχὶ διὰ τὸ μὴ εἶναι πρόνοιαν ἐπὶ πάντα διέκχυσαν· ἡ δὲ Νύμφη τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία, ἥδη μὲν τὴν ἑαυτῆς παρ' αὐτοῦ λαβοῦσα ἀσφάλειαν, ποθοῦσα δὲ καὶ τὴν διὰ βαπτίσματος, κατὰ γνῶσιν καὶ ἀρετὴν τελειώσιν τῆς τῶν κατηχουμένων αὐτῆς Ἰουδαίων τε καὶ Ἑλλήνων ὁμηγύρεως· περὶ ταύτης φησὶ πρὸς αὐτὴν ἡ·
 ἡ'. Ἀδελφὴ ἡμῶν μικρά, καὶ μαστοὺς οὐκ ἔχει. Εἰτουν ἡ δὲ τὴν ὁμοφυῆαν ἀδελφὴ ἡμῶν χρηματίζουσα πληθὺς, ἀτελῆς ἐστὶ δι' ἀπιστίαν ἐστὶ· καὶ διὰ τοῦτο λόγους καὶ τρόπους ἀρετῶν προσφερομένων σοι τῷ Νυμφίῳ οἷα μαζοὺς, ἵν' ἐν τούτοις ἀπολαύσης τῆς σωτηρίας αὐτῆς, οὐ κέχτηται.

B Καὶ τί ποιήσομεν τῇ ἀδελφῇ ἡμῶν ἐν ἡμέρᾳ ἣ ἂν λαληθῇ ἡ ἐν αὐτῇ; Δηλαδή τί διαπραξόμεθα ἐπὶ τῇ εἰρημένῃ ἀδελφῇ ἡμῶν, ἐν ᾗ καιρῷ τὸ σὺν κατὰ πίστιν παραδέξεται κήρυγμα;

Θ'. Εἰ τεῖχος ἐστίν, οἰκοδομήσωμεν ἐπ' αὐτὴν ἐπάλξεις ἀργυρᾶς· καὶ εἰ θύρα ἐστὶ, διαγρᾶψωμεν ἐπ' αὐτὴν σανίδα κεδρίνην. Ἦτοι ἐὰν μὲν τῇ πράξει τῶν νομικῶν ἐντολῶν ὠκοδομῆται δίκην τελείους, ἐπιθῆσθαι ἐπ' αὐτὴν ὥσπερ ἐπάλξεις ἀργυρᾶς τοὺς τηλαυγεῖς κατὰ γνῶσιν λόγους, τῶν ἐν τῷ νομικῷ Γράμματι συμβόλων. Ἐὰν δὲ τῇ κατ' αἴσθησιν φυσικῇ θεωρίᾳ i*, διαμορφώσωμεν αὐτὴν, οἶον ἐπὶ σανίδα κεδρίνην, τὴν τὰς μερίζουσας τὸν νοῦν συσφίγγουσαν αἰσθήσεις, καὶ ἐξ ἔργων τὴν βεβαίωσιν ἔχουσαν, πίστιν ἀποβαλλομένην τῇ μαχαίρᾳ τοῦ Πνεύματος πᾶσαν τε δόξαν ψευδῆ, καὶ ἀρετῆς ἑλλειψιν καὶ ὑπερβολὴν· κἀντεῦθεν τὴν ἐν σοὶ τελειότητα αὐτῆς μὲν τῇ εἰρημένῃ πληθὺθι δωρήσῃ, ἐγὼ δ' ὑπουργήσω· ἐπειδὴ ἤκουσας τῶν τῆς διδασκαλίου καὶ νύμφης ῥημάτων ἡ ἐξ Ἰουδαίων πρὸς πίστιν προκαλουμένη ὁμήγουρις· ὅτι τε μαστοὺς οὐκ ἔχει, καὶ τὸ, *Εἰ τεῖχος ἐστίν*, περὶ αὐτῆς εἰρημένον, πρὸς ἀμφοτέρω ταῦτα τὴν ἀπόκρισιν ποιούμενην, φησὶν ὡσαύτῃ δεικτικῶς.

ι'. Ἐγὼ τεῖχος, καὶ μαστοὶ σου ὡς πύργου. Πάντως ἡ ἐξ Ἰσραὴλ, τεῖχος μὲν εἰμι, ὡς ὠκοδομημένη τῇ διδασκαλίᾳ τῶν νομικῶν ἐντολῶν, τοῦ, « Οὐ μοιχεύσεις, » καὶ τῶν ἑξῆς· πύργους δ' ἐοίκασιν τὰ δίκην μαζῶν, νηπιῶδη τροφήν καὶ εἰσαγωγικὴν μοι κομίζοντα σύμβολα τοῦ νομικοῦ γράμματος· ὡς ἀπόρρητόν με φυλάσσοντα τοῖς ἔθνεσι· καὶ γὰρ

Ἐγὼ ἡμην ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ, ὡς εὐρίσκουσα εἰρήνην. Ἦγουν αὐτὴ ποτε ὑπῆρχον ἐπισκοπῆς θείας ἀξιουμένη· καὶ κἀν μὴ τότε ἐγνώκειν τὸν καταλλάξαντα ἡμᾶς τῷ ἰδίῳ Πατρὶ, τὴν ἀληθινὴν εἰρήνην, ἀλλ' ὡς ταύτην κατὰ τοὺς τύπους ἐν τοῖς προφῆταις ἐγνωκυῖα ἐτύγχανον· πρὸς ταύτην διδασκαλικῶς ἡ Νύμφη φησὶ· Τί μοι προβάλλῃ τὰ παλαιά;

ια'. Ἀμπελὼν ἐγενήθη τῷ Σαλομῶν ἐν Βεβαλαμών. Δηλαδή πνευματικὴ φυτεία τῆς τῶν πιστῶν Ἐκκλησίας, γέγονε τῷ εἰρηνικῷ βασιλεῖ, ἐν πληθεὶ ἐθνῶν, ὅπερ τὸ Βεβελαμών παριστᾷ.

"Εδωκε τὸν ἀμπελῶνα τοῖς τηροῦσιν. Εἶπουν Ἀ παρέσχε τὴν Ἐκκλησίαν ἀποστόλοις καὶ διδασκάλοις, τοῖς ἐγγρηγορότως φυλάσσουσιν αὐτήν· ἵνα μὴ αἱ κατ' αὐτῆς ἐπιχειρόμεναι πολυειδεῖς αἰρέσεις, ταύτην καταλυμήνωνται, τῷ τὴν ἐνότητα αὐτῆς εἰς ἑλλοχότους δόξας καταμερίσασθαι.

Ἀνὴρ οἶσει ἐν καρπῷ αὐτοῦ χιλλοὺς ἀργυρίους. Ἀγλονότι δὲ τῶν τελουμένων κατήργησε τὰ τοῦ νηπίου ἐν τῷ προσηφομένῳ τούτοις· παρὰ τῶν τελστων πνευματικῷ τῆς Ἐκκλησίας καρπῷ, τῇ καθάρσει, φωτὶ, καὶ τῇ φωτίσει καὶ τῇ τελειώσει, κομίσσεται οἷάπερ χιλλοὺς ἀργύρους, τὴν διὰ καθαρότητος καὶ φωτισμοῦ τελειότητα· ἀκούσας δὲ ὁ Νυμφίος τῆς Νύμφης περὶ αὐτοῦ πρὸς τὰς μαθητευομένης αὐτῇ λεγούσης, ὅτι "Εδωκα τὸν ἀμπελῶνα τοῖς τηροῦσιν, ἵνα μὴ δόξωσιν οἱ ἀκούοντες ἀρεστηκῆναι τοῦτον

τῆς τοῦ ἀμπελῶνος ἐπιμελείας, φησὶ πρὸς αὐτήν· ἦ· Ἀμπελῶν μου ἐμὸς ἐνώπιόν μου. "Ἦγουν κἂν τινας φύλακας τῆς Ἐκκλησίας κατέστησα, ἀλλὰ Δεσπότης ταύτης ἐγὼ καὶ Νυμφίος· καὶ ἡ τούτων σπουδὴ, ἐν τῇ ἐμῇ ἐπισκοπῇ ἱσχύει. Εἰ μὴ γὰρ ἐγὼ φυλάξω, εἰς μάτην ἡγρύπνησεν ὁ φύλασσω· ἡ δὲ Νύμφη ἀνταποκρινομένη πρὸς τὸν Νυμφίον φησὶν·

Οἱ χίλιοι σοὶ Σαλομών, καὶ οἱ διακόσιοι τοῖς τηροῦσι τὸν καρπὸν αὐτοῦ. "Ἦτοι ἡ μὲν τελειότης, σοῦ τοῦ τελειωτοῦ δῶρόν ἐστιν εἰρηνικὴ τε καὶ εἰρηνοποιεῖ· ἡ δ' εἰς ἑαυτὴν τῆς φύσεως ἡμῶν ἀποκατάστασις, διὰ τῆς τῶν σῶν ἐντολῶν ἐργασίας, ἔπερ ἐστὶν ἡμῶν τῆς Ἐκκλησίας καρπὸς, τῆς πρῶταιρέσεως ὑπάρχει τῶν κατ' ἐνέργειαν φυλασσόντων αὐτάς. Καὶ γὰρ ὁ μὲν χίλια ἀριθμῶς, τὴν ἐν Χριστῷ ἐμφαίνει τελειότητα, ἀπροσδεῆς τελειότητος ὑπάρξων μονάς· ὡς μὴ μόνον τὸν δυνάμει, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐνέργειᾳ ταύτης λόγον ἐν ἑαυτῷ φέρων· ὅτι ἐκ μονάδος ἄρχεται, καὶ διὰ μονάδος δηλοῦται, καὶ μονάδος ἐστὶ ποιητικὸς· ἡ γὰρ χιλιάς καὶ μυριάς. τῷ τῆς μονάδος στοιχείῳ γυωρίζονται. Ὁ δὲ διακόσια πάλιν ὀρθιμῶς, τὴν τῆς φύσεως ἡμῶν εἰς ἑαυτὴν διὰ τῆς τῶν ἐντολῶν ἐργασίας δηλοῖ ἀποκατάστασιν· ὡς δεκαπλοισιᾶζων κατὰ τὴν δεκάδα τῶν ἐντολῶν, τὸν ἐκ τοῦ τετρακτὸς πέντε συντιθέμενον, κἀντεῦθεν δηλοῦντα τὴν ἐξ ὕλης καὶ εἶδους φύσιν ἡμῶν, εἰκοστὴν ἀριθμόν. Πρὸς δὲ τοῖς εἰρημένους ἡ Νύμφη, καὶ τάδε πρὸς τὸν Νυμφίον, δι' ἄκραν τὴν μετριοφροσύνην καὶ ἐπιπεταμένον πόθον τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, ἐξέειπεν.

Ἦ· Ὁ καθημερος ἐν κήποις, ἕτεροι προσέχοντες· τὴν φωνήν σου ἀκούτισόν με. Εἶπουν, ὦ Νυμφίε μου, σὺ ὁ ἐπαναπαυόμενος τῇ τε νοητῇ κτίσει καὶ τῇ αἰσθητῇ, ὡς τοῖς σοῖς θελήμασι ὀλκην κήπων πεφυτευμέναις, ἄλλοι παρ' ἡμᾶς εἰσὶν οἱ ἀμεταστρεπτὶ πρὸς σὲ ἀτενίζοντες, διὰ τὸ μὴ μερίζεσθαι δεσμῷ σώματος αἱ δῦλοι πάντως καὶ ἀγγελικαὶ τάξεις. Ἐγὼ δὲ ὡς ὑποκειμένη τῷ τοιοῦτῳ δεσμῷ, δίδονα τὴν τροπὴν· καὶ διὰ τοῦτο τὴν δευτέραν σου χάθοδον ἐπισπεύδουσα· ἵκεταύω σε, ἀκουστὴν ποίησον τὴν

Dedit vineam custodibus. Scilicet Ecclesiam apostolis et doctoribus commisit vigilanter custodientibus illam, ne multiformes vasteint adversus illam excitatæ hereses, unitatem illius ad monstruosas opiniones distrahentes.

Vir accipiet in fructu ejus mille argenteos. Scilicet, quicumque initiatus evacuaverit quæ sunt parvuli, in accipiendi spirituali Ecclesiæ fructu ab initialioribus initiatis dato, id est, purificatione et illuminatione et perfectione, veluti mille argenteos, perfectionem ex purificatione et illuminatione reportat. Audiens autem Sponsus Sponsam suam de illo coram discipulis dicentem quod vineam suam custodibus dederit, ne credant audientes abesse illo vitis curam, dicit illi :

Vers. 12. Vineamea, quæ mihi est coram me. Licet custodes aliquos Ecclesiæ posuerim, at ego Dominus et Sponsus ejus; horum stogium in mea vigilantia vires sumit. Si enim ego non custodiero, frustra vigilavit qui custodit eam. Sponsa autem respondens Sponso suo dicit :

Mille tibi Salomoni et ducenti custodientibus fructum ejus. Scilicet perfectio tui perfecti donum est, o pacifice et pacificans, restitutio vero naturæ nostræ in pristinum statum suum, per præceptorum tuorum executionem (quæ restitutio Ecclesiæ nostræ fructus est), a voluntate pendet ex officio custodientium nos. Numerus enim mille ostendit perfectionem in Christo, eo quod sit unitas in se perfecta, non solum potentia, sed reipsa perfectionis in se rationem habens. Ab unitate enim incipit, per unitatem declaratur et unitatem (monada) ipse efficit. Numerus enim mille et numerus decem millia continens unitatis elementis noscuntur. Numerus vero ducentos continens naturæ nostræ in pristinum statum suum restitutionem ostendit. Decuplat enim, juxta decada præceptorum ex quinque quater sumpto conflatum, et sic ostendentem naturam nostram ex forma et materia compositam, vicesimum numerum. — Insuper his dictis, sponso hæc etiam, valde modesta et ardens futurorum bonorum desiderio, narrat.

Vers. 13. Sedens in hortis, alii attendentes; vocem tuam audire me fac. Sponse mi, qui in creatione et intellectuali et sensibili requiescis, velut in hortis tua voluntate plantatis, juxta nos alii quoque sunt ad te irretortis oculis attendentes, quippe carnis vinculo non impediti, omnino scilicet immateriales angelicæ turbæ. Sed ego, isti tali subjecta vinculo, a te metu averti; ideirco posteriorem descensum tuum votis festinans, te obtestor ut me hanc delectabilem audientem vocem facias : « Venite, bene-

VARIE LECTIONES.

1 Cod. ἐπιπεύδουσα. Num ἐποπεύδουσα? vel ἐπιπνέουσα?

dicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum et sic.

VERS. 14. *Fuge, fratercule mi, et assimilare caprea, vel hinnulo cervorum super montes aromatum. Vocatis enim justis ad paratum ab initio mundi illis regnum tuum, omnem de nobis in sensibilibus curam abjicis, dignos attrahens ad excelsa spiritualium gratiarum, quarum replentur odoribus; in quibus fragrantibus gratiis, veluti caprea, vel cervi hinnulus, venenatis nocivus bestiis, furentes in nos nequitiae spiritus interimis, istorum adversus nos compescens praelium.*

εὐκταίαν ἐκείνην φωνὴν σου· τὸ, Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν· καὶ οὕτω,

ιδ'. Φύγε, ἀδελφιδέ μου, καὶ ὁμοιώθητι τῷ δόρκωνι, ἢ νεβρῷ ἐλάφῳ, ἐπὶ ὄρη ἀρωμάτων. Προσκαλούμενος γὰρ τοὺς δικαίους εἰς τὴν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου ἡτοιμασμένην αὐτοῖς βασιλείαν σου, ἀφίστασαι πάντως τῆς διὰ τῶν αἰσθητῶν προνοίας ἡμῶν· ἐφελκόμενος τοὺς ἀξίους ἐπὶ τὰ ὕψη τῶν πνευματικῶν εὐωδιαζουσῶν αὐτοὺς κατὰ θέωσιν χαρίτων· ἐν αἷς ὡς τις δόρκων, ἢ ἐλάφου νεβρὸς, ἀναιρετικῆς τῶν ἰσθόλων θηρίων, τὰ μαινόμενα καθ' ἡμῶν τῆς πονηρίας πνεύματα νεκροῖς, καταπαύων τὸν πρὸς ἡμᾶς αὐτῶν πόλεμον.

SUPPLEMENTUM

AD COMMENTARIOS PROCOPII IN PROVERBIA

MONITUM.

Post Procopii Gazæi *Commentarios in Proverbia et in Cantica canticorum* qui ex editione Em. cardinalis Ang. Mai (*Class. Auct.* t. IX, 1-256; 257-430; VI, 348-378) cum interpretatione Latina in nostram hanc novam editionem transiere, quædam hic apponenda curavimus excerpta ex Bibliothecæ Regiæ Bruxellensis codd. 3895 et 3896, ex opere inedito cui titulus: *Procopius Gazæus in Proverbia, et in Cantica canticorum compendiarie explicatio, interprete Corderio*. Ne tamen in immensum cresceret voluminis moles, illa tantum dedimus quæ nobis notatu digna videbantur.

CAPUT XII.

VERS. 1. *Qui diligit disciplinam, diligit sensum; qui autem odit increpationes, insipiens est.*

Qui moralem diligit eruditionem, amator est scientiæ per quam sensus habemus exercitatos ad discernendum bonum et malum. Dei autem hoc donum est. Qui autem odit increpationes, insipiens est, cum velit semper in ignorantia versari et nunquam venire ad cognitionem veritatis. Disciplina porro recentior est increpatione debetque hanc precedere.

VERS. 5. *Cogitationes justorum judicia; gubernant autem impii dolos.*

Cogitationes enim justorum discretæ sunt ac simplices. Principium autem consilii cogitatio est, quorum unum quidem laudavit in justo, alterum vero vituperavit in impio. Aut certe quia semper Dei judicia meditantur; vel quia semper judicia Dei exercent in mente. Mens enim nostra iudex est, et sedet judicans quamlibet virtutem cum opposito ipsi vitio, et hoc quidem condemnat, illud vero justificat.

CAPUT XIII.

VERS. 13. *Contemnens rem contemnetur ex ea: timens autem mandatum, hic sanus est.*

Origenis. Sicut is qui timet Deum, voluntatem ejus facit, ita qui timet mandatum, is servat mandatum; qui autem contemnit Deum contemnit mandata ejus, sana porro est anima que divinum mandatum servat.

A VERS. 22. *Bonus vir thesaurizare faciet filios filiorum: thesaurizantur autem justis divitiæ impiorum.*

Hujusmodi erat Paulus multum in Christo per Evangelium generans. Hi porro cum ab illo didicissent, alios docuerunt. Aut pater est mens quæ bonas gignit cogitationes. Hæ porro res consimiles generant.

Evagrii. — Hi qui ex impia doctrina convertuntur, sunt bonis doctoribus thesaurus, cum essent divitiæ impiorum. Eorum quoque qui de circumscriptione erant divitiæ, in thesauro repositæ gentibus in Christum credentibus, ablato ab illis regno cælorum et dato justificatis ex fide. Vel etiam divitiæ impiorum malitia est, quam justiper bonam doctrinam absument, sive modo, sive in futuro sæculo supra quinque ac decem civitates constituti.

CAPUT XIV.

VERS. 4. *Ubi non sunt boves, præsepia munda; ubi autem multa genimina manifesta bovis virtus.*

Ubi non sunt doctores, ibi subsellia auditorum sunt vacua. Virtus autem docentis ostenditur, ubi multa sunt genimina, id est discipuli. Fortassis vero nunc singulariter dictus bos Jesus est, cujus virtutis plurimi inter homines fructus exhiberi possunt. Itaque ubi non sunt boves spirituales prophetæ et apostoli vacua geniminiibus sunt præsepia, in quibus Servator veniens omnem genimini-

bus terrarum orbem replevit, ita et dictum sic: *A* si autem cognitionis via est Christus, hujusque notitiæ principium et lex, quæ pædagogus nobis exsistit ad illam; ac bonæ revera viæ initium sit

facere iusta, hocce quid majus fuerit misericordia. Nunquid igitur hæc contemplatio est? Quia « misericordiam, inquit, volo, et non sacrificium »¹, et cognitionem Dei magis quam holocausta.

VERS. 14. *Furor regis nuntius mortis: vir autem sapiens placabit eum.*

Origenis. — Hoc dixit sanctus a passione alienus: vel furor allegorice accipiendus, vel nolo non in bono regem appellat. Vir autem sapiens, quamvis ut homo peccavit, per pœnitentiam ipsum placat. Nuntius qui de supplicio sermones novit, vocatur angelus seu nuntius furoris.

VERS. 15. *In lumine vitæ filius regis: qui autem valde accepti sunt ei, tanquam nubilum serotinum.*

Eragrii. — Plurimis Scripturæ locis lux vitæ conjungitur, juxta illud: « Vita erat lux hominum »², in qua luce est filius Regis discipulus Jesu. Filius quoque Regis Christus et qui in veritatis scientia secundum Christum perfecti sunt.

Didymi. — Qui in adventu Christi prope ad fidem accesserunt, quia in fine sæculorum crediderunt, quasi nubes serotinæ sunt: nempe virtus sero tandem nata, istiusmodi sui compotem reddit acceptum Christo regi, vel etiam cuius sapienti.

VERS. 17. *Qui suscipit disciplinam in bonis erit, qui autem custodit correptiones sapiens fiet. Qui custodit vias suas, servat suam animam, et diligit vitam suam, parcat ori suo.*

Moralis enim eruditio cum introductoria quædam sit institutio, virtutum perfectionem proficienti conciliat, correptiones autem vocat increpationes, vel sermonum demonstrationes, vel mandata Dei, hæc enim nos peccantes reprehendunt.

VERS. 22. *Fons vitæ cogitatio possidentibus: disciplina autem imprudentum malum.*

Eusebii. — Cogitatio virorum intelligentium et cordatorum quæ capit res prout se habeant, dirigit vitam ipsorum: disciplina autem imprudentum mala, utpote mortem afferens; vel etiam malitiam irrefragabilem et inexcusabilem sic appellavit.

VERS. 32. *Melior est vir longanimis forti.*

Didymi. — Nam bellum intestinum quovis externo periculosius omnino ac difficilius est, quod qui debellavit jam curis omnibus solutus est, at illi obnoxius cum indefesso hoste decertat

CAPUT XVII.

VERS. 1. *Melior est buccella cum voluptate in pace, quam domus bonorum et injustarum victimarum cum jurgio.*

Eusebii. — Superni panis particulans notitia, pacem præbens cum voluptate (Pax autem Christus est) melior est quam ditari cognitione domatium falsi nominis.

CAPUT XVI.

VERS. 7. *Initium viæ bonæ facere iusta: accepta autem sunt apud Deum magis quam immolare hostias.*

Si enim, inquit, desideras sapientiam, serva mandata, et Dominus tibi illam impertietur. Quod

¹ Matth. ix, 57. ² Matth. v, 20. ³ Matth. ix, 13.

⁴ Joan. i, f. seq.

VERS. 2. *Servus intelligens reget dominos stultos ; A*
in fratribus autem dividet partes.

Ejusdem. — Populus e gentibus, cum servus esset (Christus enim ipsum pretio redemit), credendo factus intelligens, Judæos nobiles ac dominos superavit. Et alio sensu : Si omnis qui peccatum facit, servus sit peccati, omnis qui a malitia recessit, per virtutem dæmones insipientes dominos devicit ; qui et dispensator mysteriorum Dei fiet, pro conditione status unicuique fratrum spiritalem impertiens cognitionem, Corinthiis quidem lacte potans, Ephesium vero solidiore cibo nutriens, de longitudine et altitudine, ac profunditate latitudineque disserens, et per hæc interstitia naturæ rationalis significans distinctionem, quæ divini judicii ac providentiæ rationis ob immensam profunditatem humanum captum fugientes, continet. Horum symbolam est Jesus Nave duodecim tribubus terram distribuens : qui utique de Christi incarnatione sermones cognitione reconditi sunt in Juda, in cujus sorte seu tribu Christus nascitur.

VERS. 14. *Potestatem dat sermonibus principium justitiæ, præcedit autem egestatem contentio et jur- gium.*

Origenis. — Juxta illud : nulla injusta potestas, vel quod sit supereminens potestas, vel etiam, ut sic dicamus in potestate principium seu caput sit justitia. Incorrupti enim sermonis fiducia est seu libertas. Itaque de Salvatore dicitur : Erit enim docens tanquam potestatem habens et non sicut scribæ.

Eusebii. — Præcedit autem egestatem contentio seu seditio, siquidem exercitus seditio inopiam parit, sic et cogitationum dissensio inopiam sermonum gignit. Si igitur justitiam sequitur notitia, præcedit ignorantiam malitia.

CAPUT XVIII.

VERS. 2. *Non opus habet sapientia is qui indiget corde ; magis enim ducitur insipientia.*

Didymi. — Magis autem ducitur imprudentia, quia magis dilexit tenebras quam lucem. Ad hæc stultitia gaudens arbitratur sapientiam sibi non esse necessariam.

VERS. 8. *Pigros dejicit timor : animæ autem effeminatorum esurient.*

Eusebii. — Scilicet inimicus timor, vel timor Domini, per bona opera ipsos a pigritia separat. Effeminatus autem est qui neque docere potest neque discere cupit. Itaque illos qui in virtute practica pigri sunt malorum seu molestiarum timor excitat ac præparat, cum non habeat quo confidant in futurum. Vir porro qui voluntate ac studio mulier est, non habebit virtutem qua sustentetur.

VERS. 10. *Ex magnificentia fortitudinis nomen Domini : ei autem accurrentes justi exaltantur.*

Ex creaturis enim earumque magnitudine ma-

nifestum sit Deum esse omnipotentem. Nomen autem Domini Dei cognitionem significat. Ac per rectam quidem vitam accurrunt ad ipsum justi, per contemplationem vero exaltantur. Item alio sensu : Qui magnifice fortis est in confortante ipsum Domino nomen Domini est, quem ad se accurrentem altissimi Dei appellatio sublimem reddit.

VERS. 14. *Furorem viri mitigat servus prudens ; pusillanimum autem virum quis sustinebit ?*

Eusebii. — Quemadmodum Dominus noster parvus furians respectu peccatorum dicitur 5-6, et petra scandali, respectu infidelium, ita etiam pusillanimitas propter peccatores nuncupatur.

Aliter. — Moyses, cum famulus esset viri : « Ecce enim vir oriens nomen ejus⁷, » Dei adversus populum suum furorem mitigavit, dicens : « Siquidem remittis eis, remitte⁸, » etc. Pusillanimitas autem est qui cito mutat sententiam.

VERS. 15. *Cor prudentis possidet sensum : aures autem sapientium querunt cogitationem.*

Didymi. — Sensum hoc loco non accipere oportet naturalem, sed acquisitum circa dogmata qui sit hominis industrii seu practici. Speculativus autem cum versetur circa rerum contemplationem, intellectum quærit. Sæpenumero autem, et præcipue in præsentī Libro, practica et speculativa vita per sensum et intellectum designatur ac declaratur.

VERS. 16. *Donum hominis dilatat eum, et apud principes sedere facit eum.*

Eusebii. — Non in angustum redigetur qui dat pauperibus, sed velut unus de principibus erit. Vel rectam vitam modo vocavit donum hominis qui semetipsum dilatans dignum præbet plenitudine Dei, quam cathedram virtutum nominat, mentis enim cathedra est habitus optimus qui motu difficilem vel immotum conservat sedentem.

CAPUT XIX.

VERS. 4. *Divitiæ addunt amicos multos : inops autem et ab amico qui erat deseritur.*

Eusebii. — Divitiæ cognitionis ac sapientiæ, angelos nobis multos adiungunt. Impurus autem ab angelo quoque quem a puero custodem acceperat, separatur. Spiritualis enim amicitia est virtus atque scientia, per quas sanctis illis virtutibus amice consociamur.

VERS. 14. *Domum et substantiam dividunt patres pueris : a Domino autem aptatur mulier viro.*

Didymi. — Patrum quidem est docere filios virtutem ac Dei cognitionem. Dei autem est ipsis largiri sapientiam, uxorem enim hic intellige sapientiam. Substantiam quidem vocat sermones de negotiis, domum vero mentem qua hæc audienda sint.

VERS. 16. *Qui custodit mandatum, servat suam animam ; qui autem negligit, suas vias peribit.*

Basilii. — Etenim homo ad Dei imaginem con-

⁷ Eccli. xxviii, 27. ⁸ Zach. vi, 12. ⁹ Exod. xxxii, 32.

ditus rectas ab eo vias accepit. Fecit enim Deus hominem rectum. Hæ ipsæ autem viæ dicuntur quidem præcepta, quantum ad præcipientem, viæ vero in ordine ad mentem iter facientem, testimonia autem quia in cælo et terra tradita sunt; unde mens quæ suscepit illa vocatur testis, qui si fallit impune non feret.

VERS. 17. *Fecit Deo qui miseretur pauperis; secundum datum autem ejus retribuet ei.*

Eusebii. — Sibi enim appropriat vindicaturque Deus quæ in illum collata sunt; secundum autem datum ejus retribuetur ei, hoc est secundum affectum, non ex tristitia aut necessitate retribuit ei. Non enim dona sed animi dispositionem meretur Deus.

VERS. 19. *Male cogitans vir nulla damna patitur: si autem corruperit et animam suam addet.*

Didymi. — Omnes enim sensus pariter polluit, inherens vero etiam ipsam ex integro animam. Nonquid autem magnum quidem damnum est, ipsa privatio contemplationis rerum creaturarum? Quibus accedit deletio naturalium de Deo cogitationum, ipsamet anima ad omnimodam rationis privationem redacta.

VERS. 24. *Qui abscondit in sinum suum manus injuste, neque ori quidem admovebit eas.*

Qui non recte vivit, abscondit in anima manus injuste, terram suam laborare nolens neque panibus impleri. Siquidem virtutes circa actiones occupatæ manuum rationem obtinent ut quæ panem illum ori nostro afferant qui de cælo descendit et dat vitam mundo. Non poterit proinde talis, quod sit piger et ignavus, ullum frugis actionis initium comparare.

CAPUT XX.

VERS. 2. *Non differt comminatio regis a furore leonis: qui autem irritat eum peccat in suam ipsius animam.*

Non enim habet intellectum quo evadat mala quibus undique circumdatus est; si autem furor draconum est vinum illorum, incontinens autem vinum est, utique incontinens est et furor, utpote homines intemperantes reddens, et contumeliosa est ira ut quæ effervescente furore progignitur. Quamobrem Nazaræi quo viæ expertes viverent a vino abstinere jubebantur. Qui regem irritat, id est qui peccato ad iram Christum provocat, in suam ipsius animam peccat.

VERS. 4. *Exprobratus piger non confunditur; similiter et qui fenore accipit frumentum a messe.*

Eusebii. — Talis enim cum propter tempus deberet esse magister, etiamnum prima opus habet institutione. Si autem sit frumentum in messe illud fenore ab illis accepit qui per sex annos terram suam laborarunt et septimo viduas et pupillos nutrivit.

VERS. 20. *Maledicentis patrem aut matrem extinguetur fax: pupillæ autem oculorum ejus videbunt tenebras.*

Eusebii. — Qui enim maledixerit patri aut matri,

⁹ Lev. xx, 9. ¹⁰ Matth. vii, 12.

A morte moriatur⁹. Sed et qui Christo et Ecclesiæ maledixerit, fide privabitur quam habebat ante criminationem, quæ erat in ipso lux. Possit etiam de externis tenebris usurpari, quamobrem quoque in futuro effertur. Quin et Christus quidem pater est habentium spiritum adoptionis, mater vero eorum qui lacte, et non solido cibo indigent, quandoquidem et Paulus pater quidem Ephesiorum fuit, sapientiæ ipsis revelans mysteria, mater vero Corinthiorum lacte illos potans.

VERS. 10. *Pondus magnum et pusillum et mensuræ duplices, immunda sunt apud Dominum et utraque et qui facit ea.*

Basilii. — Circa judicium inæqualitatem stellarum appellatione insinuans, significat eum qui dolosam habeat affectionem, verbis quidem blandam sed reipsa pravam, esse immundum: ut cum quis præ se ferat temperantiam qui non sit temperans. Quin et omnem excessum et defectum mensuram magnam et parvam esse arbitror. Utrumque enim adjunctum habet vitium: mensura porro duplex est illi qui ab alio quidem beneficia vult accipere, sed paria vicissim aliis non retribuit. Non enim morem gerit dicenti: « Omnia quæcunque vultis ut faciant homines, hæc et vos similiter facite illis¹⁰. »

CAPUT XXI.

VERS. 4. *Magna sapiens in contumelia audax corde; fax autem impiorum peccatum.*

C Magna sapiens, inquit, in contumelia non in virtute, sed de quibus confundi oportuerat in his gloriatur. Fax autem impiorum peccata, juxta illud: Ambulate in lumine ignis vestri. Bonum enim arbitrantur peccatum, cum sit temporarium. Fortassis vero etiam quasi respectu impietatis in Deum atque deteriorum fax esse peccatum videatur. Sed et a majori malo quis ad id quod minus est veniens, initium accipit illustrationis.

VERS. 19. *Melius habitare in deserto quam cum muliere rixosa et linguosa et iracunda.*

Didymi. — Cælebs esse præstat quam cum tali commorari: vel etiam melius est esse in Ecclesia gentibus, quam in Judæorum synagoga. Vel etiam prout David ait: « In terra deserta, invia, et inaquosa. » Terra igitur est virtus, quæ non habet pristinos habitatores, neque homines secundum desideria erroris depravatos, adeoque diabolus non invenit in ea requiem, siquidem ambulat per loca arida et inaquosa quærens requiem et non invenit. Est enim ille rex omnium qui in aquis degunt. Et de sapientia frequentes, inquit, commorationes domorum ejus. Quod si hoc verum uti revera est, mulier pugnax seu rixosa est malitia, quæ illum cum quo habitat rixosum, et linguacem et iracundum efficiet.

CAPUT XXII.

VERS. 7. *Divites pauperibus imperabant, famuli propriis dominis fenerabant.*

Eusebii. — In sæculo futuro qui in omnibus ditati fuerint, in omni cognitione ac sapientia impe-
rabunt iis qui divitiis istis destituuntur. Cæterum
quod hic de servis ac dominis dicitur, tanquam
quid arcanius jam omittatur : ad litteram autem
humanæ vitæ instabilitatem declarat. Quin et ubi
penes paucos est imperium, divites pauperibus
dominantur. Item alio sensu scientia præditi igna-
ris ac rudibus præsent, et fideles qui ex gentibus
sunt Israelitis, quibus id antea jus erat doctrinam
fenerant, tametsi prius illi gentibus plurimis fe-
neraverint, iisque imperaverint. Nunc autem
ab iis regno cælorum ablato vice versa contigit.

VERS. 16. *Qui calumniatur pauperem, multa fa-
cit sua : dat autem diviti ad minus.*

Quemadmodum diabolus calumniatur nos, ac-
cipiens a nobis virtutes quas non dederat
nobis, sic et nos calumniatur ipsum accipientes
ab ipso vitia quæ non dedimus ipsi. Et in quantum
quidem accipimus ab ipso vitia, tanquam ab eo qui
virtutibus pauper est accipimus : in quantum vero
virtutes nostras ipsi damus, in detrimentum no-
strum, tanquam in malitia diviti, illas donamus.
Quo igitur plura quis illi donat, eo animam suam
magis vulnerat.

VERS. 20. *Et tu vero describe ea tibi tripliciter,
in consilio et scientia super latitudinem cordis tui.*

Eusebii. — Dicit : Proverbia erunt enim tibi hæc
describenti in mente, ut loquaris in eis sedens in
domo et ambulans in via, et decumbens ac sur-
gens. Trifariam autem unumquodque eorum et in
consilio et in scientia describe, v. g., quodlibet eorum
quæ theoriam spectant, siquidem etiam habet litte-
ra verum, erit triplex. Verbi gratia illud : « Non
alligabis os bovi trituranti », ad litteram sic ha-
bet : secundum anagogen quidem significat, non
oportere in nobis id quod circa terram operatur,
nempe sensum, prohibere quo minus rebus sensi-
libus utatur recte, indeque cibum habeat. Secun-
dum allegoriam vero, doctorem qui, inquit, semi-
nat in nobis spiritalia debere metere carnalia,
nempe cibum a nobis accipiendo. Consilium porro
et scientiam vocat ea quæ ad actionem et doctri-
nam spectant. Vel etiam quod omnis scripturistica
compositio seu commentatio in moralem et natu-
ralem ac theologicam dividetur. Ac primæ quidem
consonant Proverbia, secundæ vero Ecclesiastes,
tertiæ denique Cantica canticorum, quæ intellecta
per animæ puritatem in corde describuntur.

Chrysostomi — Vel etiam sic q. d. : Dilata cor
tuum ad susceptionem theorematum divinatorum,
ut quilibet sensus multiplicetur. Audiens enim : Non
mœchaberis, siquidem habes uxorem, contentus
sis littera, sin secus, ne duxeris. Idipsum etiam in
aliena doctrina locum habet, vel a Domino sponso
minime mœchandum et recedendum mente ab ejus
adhæsione ; vel illud tripliciter sumitur pro tuto,
et firmiter vel frequenter, juxta illud Ezechielis :

¹¹ 1 Cor. ix, 99. ¹² Job. xi, 15.

A Quoniam exornata es tripliciter, vel hudesi-
nenter in omni vita tua. Vel trifariam Scripturæ
verba describuntur, nempe secundum historiam
et ad mores animæ, et secundum anagogen. Tria
porro sunt potissima mutationis ætatis tempora,
secundum quæ quis est puer, juvenis et vir per-
fectus. Atque tripliciter dicens hoc ait : ut simpli-
cior ædificetur ab obvia litteræ locutione, perfe-
ctus vero ex arcano litteræ sensu. Ut enim homo
constat e corpore et anima et mente, ita et san-
cta verba. Singula enim tripliciter sunt, nempe
secundum litteram et intellectum et contemplatio-
nem seu anagogen.

VERS. 27. *Si enim non habueris unde solvas, tol-
lent stratum quod sub coxis tuis.*

B Ne temere des testimonium præceptoribus de qui-
busdam scire volentibus, diverso enim illo appa-
rente in te redundabit debitum cui non eris sol-
vendo : nemo enim pro alio bonus ; sibi nempe
enim vix sufficit, occurrent autem doctores quibus
fidem obstrinxisti, in moralibus quidem actiones,
in scientiis vero rectæ de Deo ac mundo sententiæ,
quibus non exhibitis seu solutis rapient tegumen-
tum tuum in quo requiescis : animæ, inquam, fa-
cultates seu vires, costæ namque vires designant,
ut in isto Job : « Costæ ejus, costæ anæx¹³ » id est
vires vocis evanidæ, vel etiam aliter. Ne temere
obstringas carnem, vel ne assumas actiones alienas,
nisi enim repertus fuerit qualem testatus es, om-
nino in te istiusmodi debiti solutiæ redundabit. Qui
amicas admittunt cogitationes et per hoc malignum
honorant, probis cogitationibus deteriores solvere
studeant, quia tollent substratam virtutem, siqui-
dem hæc stantis in justitia mentis vestimentum di-
citur, reliquum vero quod per pravas cogitationes
excidit stratum appellatur.

CAPUT XXIII.

VERS. 1-3. *Si sederis cœnare ad mensam potentis,
sapienter intellige quæ apponuntur tibi : Et mitte
manum tuam sciens, quod oportet te talia præparare.
Si autem insatiabilis es, noli concupiscere escas
ejus : hæc enim obtinent vitam falsam.*

D In prandio quidem, inquit, dictis tuis custodiam
adhibe, in cœna vero post prandium intellige quæ
penes te sunt, non quæ te superiora et procul sita
sunt ; et dictis consonam adijunge actionem : sic
enim spiritualibus consentanea parabimus. In mensa
igitur potentis nihil humile vel terrenum quære quo
nutriaris, neque tam id quod historicum, quam
quod spiritale sit atque cœleste. Hoc enim acci-
piendum quando littera sensum sequitur : dynastæ
autem intellige Christi, sin vero dynastarum scriba-
tur, Moysis et prophetarum. Si autem non amas libe-
rari a litteræ consideratione, noli insaturabiliter con-
cupiscere escas ejus. Nam si circa solam veriseris
litteram, ab allegoria abstinens, quid dicere poteris
de iis quæ secundum litteram simul consistere non
possunt, quale est illud : « Spinæ nascuntur in

manu temulentis¹³, Mensa dynastarum sunt oracula prophetarum, quæ oportet auditorem ab historia traducere ad theoriæ et sic illa exercere. Spiritualiter autem intellige illa quæ apponuntur tibi, et extende manum tuam. Ne in sola, inquit, historia pedem figas, neque primo ferculo contentus sis: hoc enim sibi vult illud: « Et inice manum tuam, » Sciens istiusmodi tibi esse præparanda, id est spiritualiter intelligenda, nempe ut et tu Christum virtutibus nutrias: quod si insatiabili studio historiæ inhæreas, quo pacto spiritualis mensæ particeps eris? adhærent enim vitæ mendaci, carniæ non spirituali: talibus enim istiusmodi cibus apponitur, qui possit nutrire animas.

VERS. 21. *Omnis enim ebrius et scortator mendacit; et induitur disruptis et laceris omnis somnolentus.*

Vetat vinum quod e vitæ sodomitica exprimitur. Congruit hoc etiam quoad litteram et secundum usum illi qui studet sapientiæ. Nam licet adversariorum dogmata carniæ more videantur solida, bonumque nutrimentum præstare, sunt tamen serpentina digestuque difficilia ut venenum aspidum et ura fellis. Ne illa itaque audiens, ad eorum coemptiones te extendas: sed ad hoc solum ea audire permissum ut refutandi illos argumentum consecreris. Habes vinum ex vera vite expressum, nempe sensum Scripturarum: ex his qui bibunt sobria ebrietate inebriatur, et ab hominibus excedit conversans cum Deo. Qui autem de vinea Solomorum bibit, ex dementia compositus est. Quapropter etiam dicitur: inimici autem nostri amentes. Mendicat autem omnis qui divina doctrina et sapientia excidit, in cuius dextera sunt divitiæ et gloria, cum meretricibus versans veram notitiæ simulantibus. Et ebrius est ex vino veterum inducente. Denique qui ut virtutem comparet non advigilat, neque sobrius est, is animæ suæ vestimenta lacera et vilia ostendit. Animæ autem vestimenta sunt sana dogmata, et reclarum cogitationes actionum: quæ quidem vestimenta vir probus lucida obtinens, omni tempore candidis induitur, odioque habet tunicam carnis sordibus contaminatam.

VERS. 22. *Audi, fili, patrem qui genuit te; et non contemnas quoniam genuit mater tua.*

Patris tui præceptoris mater est doctrina: tua enim infirmitas illius videtur esse. Excita proinde magis te ipsum et tunc matrem robustam vegetamque invenies. Tu enim tua negligentia illam ad senectutem et oblivionem redigis, ipsa nihil interim patiente. Dicebat quidem seniorum animam esse matrem mentis, animam vocans ipsam animæ affectionem et iram et concupiscentiam. Nam per practicas virtutes in lucem mens producit: siquidem per fortitudinem et temperantiam adipiscimur sapientiam et scientiam Dei, quæ sunt virtutes iræ et concupiscentiæ. Dixerit autem fortasse matrem quoque vetus testamentum quod non facile contemnendum est.

VERS. 30. *Nolite inebriari in vinis, sed conversamini cum hominibus justis et conversamini in locis deambulationis.*

Avertit per hæc a vino et ebrietate, plurima exinde damna recensens atque perpetua supplicia.

Evagrii. — Ne sensiliter intelligas Scripturam, admonet ut conversemur cum justis in ipsa descriptis. Vel etiam cum superstitibus adhuc sanctis conversari jubet ambulantes et proficientes, quod neque stantis neque sedentis est. Mens enim quæ conversatur in locis deambulationis digne ambulat vocatione qua vocata est, et in Scripturis versatur quæ vitas justorum continet.

CAPUT XXIV.

VERS. 3. *Cum sapientia ædificatur domus, et cum intellectu dirigitur.*

Chrysostomi. — Sæpenumero Scriptura medias artes appellat sapientias, ut in isto: Quis dedit mulieribus texendi sapientiam? hoc est faciendi habitum: sapientiæ quidem quæ insit artifice, rationis autem calculi dispensarum quæ satis sint ad perficiendum; hæc enim structura, quin et compages speculationum sapientiæ sapienter ædificatur cum virtute speculativa et intelligentia practica. Verumtamen « Nisi Dominus ædificaverit domum, in vanum laboraverunt qui ædificant eam. » Cooperante enim opus est Deo. Domus quæ initio non erat, post lapsum autem instauratur, cum practica virtute consummatur, domus animæ est. Cum intelligentia porro horum erigitur et ad vivum depingitur, et cum sensu, cum labore et actione replentur animæ receptacula.

VERS. 10. *Immunditia autem viro pestilenti, inquinabitur in die mala et in die tribulationis quoadusque deficiat.*

Immunditiam quoque propheta peccatum declarat: immunditia ipsius ante pedes ejus. In actionibus enim ejus peccatum, quod indurabitur in habitum motu difficile firmatum.

Didymi. — Talis autem deficiat supplicio affectus, in die iudicii. Nempe qui dum virtute polleret prius vir erat, desinit esse talis a virtute excidens eo die quo patrat mala. Quod si virtutem malitia minuit, interimit quoque malitiam virtus. Hoc autem erit in futuro sæculo, quoadusque deficiat iniquitas. Nam illud *inquinabitur* idem est quod corrumperetur seu destrueretur. Destruitur autem immunditia vel a practica virtute vel ab acerbitate supplicii.

VERS. 12. *Si autem dixeris: nescio hunc; scito quoniam Dominus corda omnium nescit: et qui figuravit spiritum omnibus, ipse novit omnia, qui reddit unicuique secundum opera ejus.*

Si, inquit, dixeris: Non novi hunc, arguet te mendacii et reus eris falsitatis ac cædis. Qui enim figuravit animam, ipse novit omnia, et reddit unicuique secundum qualitatem, bonum bono et perverso prava. Quod enim non secundum quantitatem patet: « Non enim sunt condignæ passionibus hujus

¹³ Prov. xxvi, 9.

temporis ad futuram gloriam. » Quod si vero quis citam secundum quantitatem recipere voluerit, juxta capacitatem ejusque virtutis æstimet, quemadmodum etiam dona Spiritus secundum fidei mensuram dantur.

VERS. 13. *Comede mel, filii, bonus enim est faven, ut dulcescat guttur tuum. Sic senties sapientiam animo tuo: si enim inveneris, erit bonus obitus tuus, et spes te non deseret.*

Is mel comedit qui ex divinis Litteris utilitatem accipit: qui autem ex rebus ipsis e quibus sancti prophetae et apostoli hauserunt, sermones haurit, ille comedit favum qui solius est mundi pectoris. Alio vero sensu dicendum mel esse allegoriam, favum vero litteralem considerationem, utpote quæ abditum et profundiorum sensum habeat: inest enim favo mel: guttur vero altricem animæ facultatem, qua cibi trajiciuntur in ventrem. Itaque si hæc recte digresseris tam quæ ad intelligentiam, quam quæ ad historiam pertinent, erunt tibi gustus sapientiæ ipsamet ejus dogmata et decreta. Et erit bonus obitus tuus, ita ut dicatur: « Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus¹⁴: » nec futurorum honorum spe excides.

VERS. 15. *Noli applicare impium ad pascua justorum: neque seducaris saturitate ventris.*

Justorum pascuum est locus virens et floridus, nec non juxta refectionis aquam educatio. Ne igitur, inquit, impium in ovium illius veri pastoris pascua introducas. Cum enim nullam pascendi artem aut modum teneat, veluti sus quædam imparissima, manibus pedibusque conculcabit vineam illam quæ a patre et familiis plantata fuit. Ne igitur decipiat te, tametsi ex illa nutriri aliquantulum et saturam ventrem posse videaris, infirmatur enim circa rerum cognitionem. Potius autem ipsi congruit victus tenuior, id est prima christianæ fidei institutio quæ ad divina dogmata introducit, ut et solido exinde cibo vesci possit. Alio item sensu: Ne voluptatis causa Deum prodas: Hic enim est justus pabulum et nequaquam te derelinquet.

VERS. 19. *Ne gaudeas in malefactoribus neque amaleris peccatores.*

Eusebii. — Quandoquidem inimici tui malis gaudent, noli similis esse illis: nam si de punitione illorum non est gaudendum, multo minus ipsis mala patrantibus complacendum.

VERS. 20. *Non enim fient posterius maligno, fax autem impiorum exstinguetur.*

Didymi. — Homines perversi non generant virtutes neque recta dogmata, hæc enim rectæ animæ sunt pignora. Hæc autem jam dictis consentanea sunt. Nam inimici, inquit, perversi cum sint, alienis congavisi sunt lapsibus. Quod autem reprehendis, time zelatus fueris? Quodquod enim quasi splendidum est ipsorum et deceptorium est dum hæc vita durat, et morte exstinguitur, quin et frequenter viventibus adhuc redargutis exstinctum est.

Gladius lingua regis et non carnea: quicumque autem traditus fuerit, conteretur.

Gladius est autem verbum Dei, et non carnea, id est sensibilis, si enim irritatus fuerit furor ejus cum nervis homines absorbit et ossa hominum devorat, et comburit tanquam flamma, ita ut sint inepta esui pullis aquilarum.

Veteres enim homines qui secundum concupiscentias erroris corrupti sunt, gladius Dei consumit: ut deponentes veterem hominem, novum induant. Qui secundum Deum creatus est, qui et a dæmonibus deglutiri non poterit a Domino emundatus et ab omni vitio abstinens. Subdit enim ita ut sint inepta esui pullis aquilarum, vel etiam quia combusta et digesta; cæterum esui inepta sunt aquilis, est enim usus circumlocutione.

Qui congregavit ventos in sinu!

Eusebii. — Ac sensillum quidem ventorum vires moderatur; spirituum vero alæ sunt sublimes de Deo cogitationes in quibus inambulat in idem reperiendus. Si igitur qui egressus est de radice Jesse congregavit ventos in sinu, de quo dicitur: et requievit super eum spiritus sapientiæ et scientiæ, spiritus cognitionis et pietatis, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus timoris Dei¹⁵. Alius ait: Quis per veram cognitionem abscondit cognitionem falsam?

Ne saturatus mendax fiam, et dicam: quis me videt? aut egens furer et perjurer nomen Domini.

Saturitas enim superbiam gignit, qua quis reprehensione superior esse videatur, ut qui verbo et opere peccati sit expers. Vel ne, inquit, repletus scientia videar aliorum captum superare, vel ea quæ supra ipsos sunt proferens, mendax esse videar. Sed et furatur quis aliena theoremata ut mentem repleat esurientem. Sed hoc ante Servatoris adventum: nunc autem Paulus ait: « Qui furabatur jam non furetur¹⁶, » magis autem operetur justitiam, ut adeptus scientiam communicet etiam necessitatem patienti. Quid enim non nostrum ut furemur? omnia enim nostra sunt, nos autem Christi, Christus vero Dei. Furatur porro scientiam non qui eam ab illo qui prius acceperat, sed a falsi nominis scientia capit. Fideles itaque qui illam ab apostolis et prophetis hauriunt, nequaquam theoremata furari dicuntur, sed potius hæredes esse paternarum possessionum.

Filius malus sublimes oculos habet, palpebris autem suis extollitur. Filius malus gladios dentes habet, et cultros molas, ut consumat et comedat humiles de terra, et pauperes eorum ex hominibus.

Filium malum ait patrem maledicere, nempe illum qui educavit ipsum in disciplina et correctione ac Domini timore, et matrem similiter vel etiam sic: Malus discipulus odit præceptorem, illius sermones nequitiae suæ reprehensionem existimans. Virtutem autem cum doctrina contineat, sugillare quidem non audet, sed illam inculpatam agnoscens, præsidem ipsum conviciatur. Alio sensu, filius ma-

¹⁴ Psal. cxv, 15. ¹⁵ Isa. xi, 2. ¹⁶ Ephes. iv, 28.

lus gladios dentes habet; dicens: Ne accedas ad me quia mundus sum, ut absumat infirmos de terra. Tales enim infirmorum hominum carnes configentes mordent ac devorant eos. Illud autem: « exitum suum non abluit, » vel corporalem ab alvo directionis intelligit, quod cum in exortu suo non sit ablutus, justum semetipse judicet, et molas secantes, aut os ab obsceno sermone, aut cor ab immundis cogitationibus illotum habeat, vel vitæ exitum non sit meditatus: vel adhuc impurus sit, quia inquinamenta quæ ex ortu natiuitatis contraxerat baptismatis aqua non abluit ut regeneraretur, sed mansit in prima generatione.

VERS. 27. *Præpara in egressu opera tua et præcarare in agro, et vade post me, et ædificabis domum tuam.*

Id est, hic age quæ tibi prosint in futurum. Agrum autem in Evangeliiis vocavit hunc mundum: nunc vero agrum appellat mundi contemplationem, in quem munda corda ingrediuntur. Et vade, inquit, post me: qui enim sapientiam sequitur, mediam tenens viam, non declinat ad dexteram vel ad sinistram; incedit enim per eam quæ dicit: « Ego sum via; » unde subdit: « Et ædificabis domum tuam; » id est tuum vitæ institutum, ubi mea verba in opera redegeris. Cum sapientia enim domus ædificatur, in malevolam vero animam non introibit sapientia.

CAPUT XXV.

Hæ sunt disciplinæ Salomonis indistinctæ quas descripserunt amici Ezechiae regis Judææ.

Didymi. — In regum tabulis repertæ sunt quædam sententiæ quas appellarunt disciplinas ad Ezechiam regem, quas ejus amici descripserunt, cum distinctionis ordinem non haberent, ita ut una quidem prima et alia secunda esset ac sic deinceps. Istius modi intelligentiam hic sermo mihi insinuare videtur: ut parcemiæ quidem quæ usque ad hanc inscriptionem hoc libro in unum corpus redactæ digestæque continentur, discrete, id est per versus et ordinate, compositæ, concinnante Salomone, sic repertæ sint. At multæ adhuc aliæ sententiæ in apophtegmatum specie ab ipso depromptæ sparsim ferebantur. Historiæ porro prodidit Regum liber, quomodo locutus sit Salomon tria millia parabolarum. Ex iis igitur quæ sparsim, confuse ac sine ordine ferebantur, hæc amici Ezechiae quasi in fasciculum et concentum colligentes, et in unum ordinem ac seriem redigentes, huic libro adjunxerunt. Non ignoratis autem quam Deo amicus fuerit rex Ezechias, ac legalium præceptorum custos, et sinceri cultus divini studiosus, necnon falsi nominis decorum hostis atque inimicus. Consequenter igitur illius amici, utpote eloquentes Hebræi sapientes hæc indistinctas et confusas parcemiæ ordine quodam diligenter discernentes, et in unum corpus redigentes, regi quasi honorarium aliquod

A obtulerunt. Itaque inscriptio hæc instar columnæ alicujus res gestæ historiam lectoribus exhibet, atque hoc ipsum quoque præsens lectio ostendit. Non enim habetur quas scripserunt amici Ezechiae, sed quas descripserunt, id est, exposuerunt et dispersas explanarunt in unum concentum contententes.

Gloria autem regis honorat res.

Eusebii. — Diximus ut a virtutibus ac vitiis eorumdem possessores nominentur, juxta illud: « Justus Dominus et justitias dilexit », id est justos. Et timor Domini odit iniquitatem et contumeliam atque superbiam, id est, iniquum et contumeliosum atque superbum. Et nunc habentem Dei gloriam vel regis gloriam utrumque vocat. Hi B namque abscondunt Dei verbum in semetipsis, ut non peccent, et honorant præcepta ejus dum illa faciunt. Nisi forsitan honorantem Deum vel regem dicat abscondere verbum et præcepta honorare. Qui enim ipsum inhonorat, per legis prævaricationem inhonorat ipsum.

VERS. 11. *Gratia et amicitia liberat: quas servi tibi ne exprobrabilis fias: sed custodi vias tuas compositæ.*

Eusebii. — Etenim Servator ait: « Veritas liberabit vos ». Et Paulus: « Christus nos redemit ». Si igitur amicitia, et veritas, et Christus liberet, Christus est veritas et amicitia. Unde etiam hi qui notitiam Christi habent inter se amici sunt. Alio sensu: Homo gratis ornatus est amicissimus quæ ipsius sensum liberare possunt: nam qui cum virtute cogitationum possidet constantiam, is omnino liber est.

VERS. 12. *In auream in aurem etiam sardium pretiosum ligatum est, sermo sapiens in aurem obedientem.*

Didymi. — Sicut malum aureum congruit sardio, ita scientia Dei, animæ puræ. Invere pretiosum sardium in auream in aurem, et Domini sapientiam in mentem expertem perturbationis: qui verbum opportunum suo tempore profert, is habet ornatum. Fortassis vero sardium significat actionem, quia lapis est, aurum vero considerationem. Et quoniam sapiens utrisque exornatur, sermo sic se habentibus immissus quasi propriis accommodatur.

VERS. 13. *Sicut exitus nivis in messe per æstum prodest sic nuntius fidelis iis qui miserunt eum: animas enim eorum qui ipso utuntur juvat.*

Ejusdem. — Vehemens enim æstus tempore messis, ante maturitatem cadere facit triticum; succedens vero nix resarcit damnum: sic nuntius fidelis prodest animabus. Fortassis quidem æstus sint tentationes et triticum in messe æstu adustum sit homo tentationibus exercitatus, nix vero paucillula refocillatio. Vel symbolice nix est Spiritus sanctus propter splendorem ac puritatem cujus exitus sunt sermones consolatorii.

VERS. 18. *Clava et gladius et sagitta acuta: sic et*

¹⁷ Psal. x. 8. ¹⁸ Joan. viii, 32. ¹⁹ Galat. iii, 13.

vir qui contra amicum suum dicit falsum testimonium. A hoc agit conformatus cuilibet eorum septem spiri-

Eusebii. — Ne supra id quod usus et necessitas postulat rebus corporeis utaris. ne te Deo exosum reddant, mentem tuam carnalem efficiendo : vel etiam raro attingenda sunt problemata theologiæ, ne forte dicamus aliquid quod de Deo minime dicendum sit, et tanquam impii a spiritali cognitione excidamus. Sicut autem clavus et gladius et tela lædunt, sic etiam calumnia vulnus infligit cum jedaes non habent discernendi facultatem.

VERS. 23. *Ventus aquilo suscitatur nubes : facies autem impudens linguam irritat.*

Didymi. — Durus ventus aquilo cujus a facie suscitantur mala supra omnes inhabitantes terram, in tentationibus excitat nubes. Diabolum vocat faciem impudentem quæ irritet animam.

CAPUT XXVI.

VERS. 19. *Sic omnes qui insidiantur suis amicis, cum autem visi fuerint dicunt quia ludens feci.*

Qui enim, inquit, prævæ ipsorum consuetudinis inexpertus, si prior iis occurrerit supplantatur : nihil enim a tentatoribus aut piratis differunt amici dolosi. Alio sensu : Quemadmodum illi manifestam absurditatem declinantes excusationis verba proferunt, accusantes nimirum eos qui tentant, deinde illum qui contradicit verbo primum e medio tollunt : sic etiam simulantes quidam amicitiam, sed visis amicis insidias struentes, cum deprehensi fuerint dicunt se ludentes facere.

VERS. 22. *Sermones assentatorum molles : hi vero percutiunt in penetralia viscerum.*

Didymi. — Contumeliosi sermones concitant rixæ perturbationem ; qui vero proferunt sermones deceptorios, ut heterodoxi qui persuasibilibus et dulcibus sermonibus influunt in animas simpliciorum. Observa igitur, inquit, viros dolosos, quantumvis mollibus utantur verbis, sunt enim manifeste exasperantium, et ad fundum animæ pertinent : vox autem *αεχρώπων* a vulpibus desumpta est quæ non aliter simpliciores aves venari et capere solent, quam caudis oculis obtensis dormitando, eaque ratione simpliciora animalia ad se alliciendo et interceptiendo.

VERS. 23. *Labia lævigata cor occultant triste.*

Eusebii. — Cor purum non occupabit tristitia, siquidem concupiscentias corruptas a se expulit : cor autem triste curant sermones consolatorii.

VERS. 24. *Labii omnia annuit deplorans inimicus : in corde autem fabricatur dolos.*

Didymi. — Astutus nimirum assentator condolet amicis usquedum persuaserit se ipsis condolere ac pro iis laborare, in corde autem fabricatur mala, de quibus dictum : « Ore suo benedicebant et corde suo maledicebant ». »

VERS. 25. *Si te rogaverit inimicus magna voce, ne credideris : Septem enim sunt nequitiae in anima ejus.*

Eusebii. — Cum enim perfectus sit in malitia,

» Psal. Lxi, 5.

VERS. 7. *Anima quæ in saturitate est, favis illudat : animæ autem egenti etiam amara dulcia videntur.*

Sapiens omni bono animam relectam habens, indifferendum deliciarum usum nullo loco ducit, quod omnes hujus vitæ voluptates contemnat. Vel etiam sic : Qui relecti sunt iis quibus vae adjunctum est, illi apostolorum ac prophetarum, qui apes fuerunt, favis illudant. Esurientes vero qui beati prædicantur, adjuti quoque amarum illis quibus exercitati sunt pseudo-doctorum commentis aliquam probabilitatis speciem præ se ferentibus, habent amara illa tanquam dulcia. Nempe qui divina repletus est cognitione, is humanæ sapientiæ sermones minime expetendos ducit : est anima divinis necdum initiata, ea quæ amara sunt, nempe scientias externas quasi cum vera Dei sapientia comparatas, dulces putat.

VERS. 10. *Amicum tuum vel amicum paternum ne dereliqueris : in domum autem fratris tui ne ingrediaris improspere agens.*

Cum enim etiam pater justus probe educet, similes quoque sibi habebit amicos justos, quos ne dereliqueris. Moris autem est felicem appellare illum qui fruitur iis quæ in hac vita expetuntur, infelicem vero contrarium. Qualis est invidus qui ægre fert se non habere quod vicinus. Dissuadet igitur talem se exhibere fratri : et quoniam omnis ejusdem fidei frater est, domus autem probi est virtus ; ne huic, inquit, inideas, in sublimiori vitæ instituto versanti ; sed ipsum imitare.

VERS. 18. *Qui plantat ficum, comedit fructus ejus ; qui autem custodit suum Dominum, honorificabitur.*

Eusebii. — Cum littera non omnino sibi constet, dicendum est ficum una cum vera vite plantatam, ejus ficus vidit propheta bonos. Vel Dominus noster est ficus ; nam fructus ejus lepram curat : qui autem sermonem custodit honorificabitur.

Didymi. — Fortassis vero etiam desancto Spiritu sermo est.

VERS. 22. *Si flagellaverit imprudenter in medio consensus inhonorans, non auferes imprudentiam ejus.*

Eusebii. — Nempe non ignominiose tractando stultum, abduces ipsum a stultitia sua, sed docendo illum quantam ignominiam stultitia conciliet. Aliter : Ne in omnibus adversus stultum flagellum extendas quia impudentior fit et contentiosior.

VERS. 26. *Ut habeas oves in vestimentum, colas campum, ut sint tibi agni.*

Eusebii. — Campus floridus ac variis spiritualibus scatens flosculis est Scriptura sacra, herba doctrina divina, montanum fenum morum compositio.

Alterius. — Vitalium tibi inexistensium et minime deficientium bonorum curam gere. Montanum vero fenum est anima quæ in transmigratione fructum fert. Omni autem custodia cordis quoque campum honora. Canipum porro appellat mentem: virentes autem herbas virtutes quæ in illa secundum captum existunt. Harum porro qui curam habet, is demetit herbam viridem, nempe Dei cognitionem. Fenum autem montanum est quedam sanctorum virtutum cognitio quæ rudiori adhuc animarum constitutioni congruit. Mos est autem sanctos montium nomine exprimere: ut cum David ait: « Levavi oculos meos in montes²¹, » et iterum: « Montes exsultaverunt ut arietes²², » utique propter Israelis salutem. Etenim si propter unum peccatorem poenitentiam agentem gaudent angeli²³, quanto magis propter tam multos, qui relicta malitia ad virtutem transierunt. Quare vel sola sanctorum angelorum cognitio nutrit illas quæ in nobis sunt virtutes; ex quibus anima induit viscera misericordiæ, benignitatem, longanimitatem, cæterasque virtutes. Quia et David præditas ratione animas vocat campos, dicens: « Campi tui implebuntur²⁴, » etc.

VERS. 27. Fili, a me habes verba fortia ad vitam et ad vitam ministrorum tuorum.

Didymi. — Habet a Deo verba fortia qui spiritum adoptionis filiorum accepit sibi ad vitam cooperantem. Alterum conducit ad vitam iis qui spiritui servitutis in timore instituuntur. Et fortassis inter verba Dei alia quidem ad filiorum, alia vero ad famulorum vitam scripta sunt.

CAPUT XXVIII.

VERS. 28. In locis impiorum gemunt iusti: in illorum autem perditione abundabunt iusti.

Eusebii. — Locus impiorum est terrestris hic mundus, in quo commorantes velut in tabernaculo iusti ab iis gravati gemunt. Si autem impii impietatem deposuerint, mox fient iusti. Quæ illorum perditio impietatis modo designat interitum. Sic Dominus perdidit Matthæum ut publicanum, quando illi gratiam et iustitiam impertivit.

CAPUT XXIX.

VERS. 1. Melior est vir correptionum viro duræ cervicis: repente enim ardente et non est medela.

Non dixit cessante flamma non esse medelam sed ardente, utpote quæ ligna, ferrum, stipulam habeat, quoniam etiam post combustionem medela est. Qui autem corripit, nempe ad poenitentiam, abstinere ab opprobriis iis qui corripiuntur inferendis, cum melior sit conviciatore, hic enim est duræ cervicis. Non autem illud *melior* comparative sed per antiphrasin dicitur. Quæcunque igitur is qui duræ cervicis est, inconsiderate profert, minime

A sanant. Dicit enim contumeliam faciens sed non emendare volens. Aliter vero, si correptione non curemur, repente accendemur et non repente sanabimur.

VERS. 18. Non erit enarrator genti iniquæ; custodiens autem legem beatissimus.

Eusebii. — Non enarrator, inquit, sed castigator, si quidem non sermo sed virga datur genti iniquæ. Si enim gens iniqua sit, inutilis est legum enarrator, a quo etiam procul abest beatitudo.

CAPUT XXX.

VERS. 15. Sanguisugæ tres filię erant dilectione dilectæ, et tres ipsæ non saturaverunt eam et quartæ non sufficit dicere satis est.

B **Insatiabilis** spiritualium sanguinum diabolus est, qui tropice sanguisuga dictus est. Animæ autem sanguis est vitalis ejus facultas. Habet autem filias, sed non filios, nihil enim virile, sed omnem voluptatem effeminatam, et non habuit. Quin et iusti cum veritatem dicant dicentes: « Rapiemur in nubibus obviam Domino in aera, » non possunt nosse vestigium aquilæ, animalis immundi ac rapacis, et in lege prohibiti, ne forte polluti, cum Domino semper esse non possint.

Origenis. — Navis fortasse hic illa intelligenda sit quæ Jesum et discipulos ejus vehens per mare non transibat; si quidem hæc navis confestim erat in terra ad quam virtute divina agebatur. Navis vero quæ Jesum non vehit, illa per mare transit, idque adversis semper ventorum flatibus turbulentum. Et quoniam vitæ hujus negotia vanitas sunt, quæ semper mare transeunt et nullum hominum ad vitam æternam adducunt, viæ illorum deprehendi non possunt. Nempe gloriosorum terræ regum vel etiam principum a vero Dei cultu alienorum vestigium nullum post mortem residuum relinquitur. Deleta est enim gloria illorum. Cæterum, inquit, non cognoscuntur quoque viæ viri in juventute concupiscentiis accensi, propter morum inconstantiam, et similiter meretricis propter impudentiam. Vel etiam significatur Ecclesia ex gentibus, quæ, postquam baptismo abluta fuit, nihil, inquit, absurdi gressit. Justus autem non est in juventute, quandoquidem
D **Talis etiam omnis mulier adultera** quæ se a sponso alienam reddidit, et anima quæ virum dereliquit et post amatores abiit.

VERS. 21-23. Per tria concutitur terra, quantum autem ferre non potest. Si famulus regnet, et imprudens saturatus fuerit cibus. Et famula si ejecerit suam ipsius dominam: Et odibilis mulier si sortita fuerit virum bonum.

Concussio terræ designat rerum quæ in ea geruntur mutationem, semel quidem in diluvio propter tunc regnans peccatum, quod natura sua servum est. Omnis enim qui facit peccatum, servus est peccati: si quidem peccatum regnavit in mortali hominum cor-

²¹ Psal. cxx, 4. ²² Psal. cxii, 4. ²³ Luc. xv, 7. ²⁴ Psal. lxxiv, 12.

pore. Altera vero vice in Sodomitis terræ suæ fertilitatem minime ferentibus, sed hospitibus etiam vim inferentibus. Tertia denique vice in abominanda Ægypto quæ sortita fuerat virum Joseph, tritici mensuram omnibus ne fame interirent admittentem: sed non tulit felicitatem suam in filios Israel injuriosa. Famula porro quæ dominam suam ejecit, est Ecclesia ex gentibus, quæ natura sua serva cum esset et a pactis extranea atque promissis aliena, ac longe a Deo, magis ei placuit præ nobili synagoga quæ domina erat: propter patres ac legislationem. Ejecit autem dominam et facta est sponsa Christi. Dixerit autem quispiam hæc juxta diversas intelligentias convenire quoque iis qui ex gentibus crediderunt, qui et insipientes erant. In gente enim, inquit, insipiente irritabo eos. Hic igitur populus quondam insipiens divinis oraculis educatus, ac sapientiæ panibus quos in lege ac prophetis paraverat, pastus ac pane vitæ refectus, cum propter peccatum, esset famulus, per cœlestis Sponsi susceptionem regnavit. Quin et anima nostra, cum sit mulier odibilis, virum nacta est bonum: vel etiam Ecclesia ex gentibus cum sit famula domus Dei, dominam suam ejecit ad quam Deus dixerat: « Audi, filia, et vide », et quæ sequuntur. Judæi vero minime intelligentes ea quæ dicunt neque de quibus certiores facti sunt, tradunt quomodo nimirum Christus adveniens amator gentilis mulieris, hanc secum sumpturus sit ut regat Israel.

Vers. 24-28. Quatuor sunt minima super terram, hæc autem sunt sapientiora sapientibus. Formicæ quibus non est fortitudo et parant æstate cibum, et chærogrylli gens non fortis qui fecerunt in petris domos

A suas. Sine rege est locusta et pergit in acie ab una jussione ordinate; et calabotes manibus innitens et captus facili habitat in munitionibus regum.

Visus est ea quæ dicta sunt ordine recensuisse: Primum enim egit de vituperiis dignis sanguisugæ filii et oculo patrem irridente; deinde de peccatoribus qui intelligi non possunt: tertium deerversorum mutatione; quartum de iis quæ paulo ante laudata sunt, qualia sunt sapientiora sapientibus. Deinde de iis consequenter quæ prospero itinere gradiuntur. Minima autem super terram esse arbitror illos qui ad Christum accedunt. Nam stulta mundi eligit Deus ut confundat sapientes, et quæ sequuntur: ea sunt sapientiora sapientibus. Si vero etiam supra terram hæc sunt minima, maxima igitur sunt in cœlo. Quamobrem Servator ait: « Qui vult magnus esse inter vos erit minor omnium. » Primum autem hortatus est segnem ut minimos in terra operarios, nempe formicas imitetur: qui igitur Servatori dicenti: « Operamini dum dies est, venit nox quando nemo potest operari; » morem gerunt: sunt sapientibus sapientiores formicæ quæ parant æstate cibum ut pareant Domino dicenti: « Levate oculos vestros et videte regiones, quia albæ sunt jam ad messem, » præparant enim cibum ante futuram iræ hiemem. Chærogrylli porro symbolum sunt eorum qui habitant in adjutorio Altissimi, et non tantum bibunt de petra quæ est Christus, verum etiam in ipso commorantur. Propter diversas autem circa hoc animal intelligentias, in Levitico quidem immundus censetur chærogryllus, nunc autem laudatur. Eodem modo leo et laudatur et pro diabolo accipitur.

²² Psal. XLIV, 11.

PROCOPII GAZÆI

CHRISTIANI SOPHISTÆ

IN ISAIAM PROPHETAM

COMMENTATIONUM VARIARUM EPITOME,

JOANNE CURTERIO INTERPRETE.

AD ILLUSTRISSIMUM VIRUM, D. J. RUPIFUCALDIUM

MAJORIS MONASTERII ABBATEM.

PARISIIS

APUD MICHAЕLEM SONNIUM, VIA JACOBÆA, SUB SCUTO BASILIENSI
M. D. LXXX.

ILLUSTRISSIMO VIRO D. JOANNI RUPIFUCALDIO,
MAJORIS MONASTERII ABBATI.

Anno abhinc decimo tertio, quo tempore, mei juris adhuc, tibi nondum notus eram (vir illustrissime), cum in manus meas isthæc incidisset in Isaiam, prophetarum principem, commentatio, quam Latine vertere, et edere, de magnorum virorum consilio, statuissem: eam a me nulli potius, quam terminato illi Carolo Lotharingo, principi et cardinali amplissimo, quem unum Ecclesiæ, musarumque patronum Gallia tota agnoscebat, consecrari debere credideram. Et fecissem sane biennio ante illius mortem, si mei mancipii esse, privataque studia colere, quemadmodum cæperam, perrexissem. Verum, quod senex inquit Terentianus,

Nunquam ita quisquam bene subducta ratione ad vitam fuit,
Quin res, ætas, usus semper aliquid apportet novi;
Aliquid moneat.

Contigit enim anno vix integro post adeptum Procopium, ut ad fratris tui filios erudiendos accersitus, tuusque factus, nova mihi de me necessario ineunda esse consilia viderem, qui me totum tibi tuisque tradere statuissem. Cæpi igitur ab eo tempore, qui meus esse desiissem, converso ad te, fratrisque filios animo, ita tibi, et illis, totis viribus inservire, ut, quod ipsi temporis mihi superesse patiebantur, id totum in obsequii animique mei erga te significationem conferrem. Hinc ille Eusebianæ historiæ, et aliorum, quæ ipsi annectuntur, partus a me apud eos superioribus annis editus, non alium, quam te, dominum agnovit, cum primum in lucem prodiiit, tuumque se vernam existere bona fide professus est. Ecce vero Eusebium sequitur et verna alter etiam Procopius, eodem quidem loco a me nuper genitus, sed media ex Italia ad te dimissus, cum me parentem quidem suum, sed dominum minime agnosceret. Dicam vero, si pateris, ingenue de ipso quiddam etiam aliud, subolfecisse me (si quid parentes valent ad liberorum suorum animum explorandum) eo ad te discedere libentius, quod nullum esse in Gallia superstitem audiverit, quem ex animo diligeret magis ingens ille Carolus, felicissimæ memoriæ princeps et cardinalis Lotharingus, et a quo ipse vicissim magis, quam a te, diligeretur. Quod si eam mihi pietatem permittis, quæ patriæ suæ Heroas colere unicuique concedit, agnoscis etiam et in parente ipso idem, quod filii, ingentum: quo nomine utrumque tibi churiorum fore confido, cum eos tanti viri memoriam tecum venerari animadverteres. Accipe igitur, obsecro, Joannes illustrissime, accipe, inquam, et vernam istum alterum Procopium tuum, longo et difficili itinere ad te anhelantem, ipsumque adversus eos, quibus est obrectare, quam meliora præstare proclivius, tandiu saltem tuere, donec, absoluta nostra peregrinatione, non solum ejus patrocinium suscipiant isti fratris tui filii omni litterarum genere instructissimi, sed multa etiam alia ex præclara illa librorum, præcipue Græcorum, suppellectili, quam hic undique cumularunt, in Ecclesiæ, et litterarum, gentisque vestræ, ac nominis ornamentum depromant. Vale. Bononiæ, Id. Octobris. M. D. LXXXIX.

JOAN. CURTERIUS.

PRÆFATIO

AD CLARISSIMUM JUVENEM FRANCISCUM RUPIFUCALDIUM,

RANDANUM, TRENORCHII ABBATEM.

Monet Græcus antiquitatum Romanarum scriptor egregius, Franciscæ clarissimæ, eos, qui ingenii sui monumenta, quæ cum corporibus interitura non sint, posteris velint relinquere; primum id curare debere, ut honestum et magnificum scribendi argumentum deligant, quodque lectoribus utilitatem afferat: deinde ut nullam non diligentiam et curam in comparandis rebus adhibeant, quæ ad suscepti operis confectionem conferant. Non enim sibi cæterisque bene consulere, qui in turpi aut humili versantur argumento; et qui magna scribere aggressi, non satis ad ea instructi accedunt: cum illi quidem perpetuam famæ, nominisque jacturam faciant: isti autem laborum gloriam nullam consequantur. Quamvis autem divinarum rerum præstantia, et dignitas, eum in argumenti delectu de priorum jactura securum esse jubeat, qui illis operam navare studeat; nec quinquam deceat, qui serio Christianus esse velit, eam, quam ille intelligit gloriam venari: non possum tamen non ingenue confiteri, adeo mihi istam profani hominis placuisse sententiam; ut eam semper, tanquam scribendi principium, et fontem, in animo volverem; quantumque Christiani hominis est, mihi proponerem; non de laude quidem paranda, sed de culpa solum vitanda, fugiendoque otio, in hoc vitæ professionisque meæ genere, sollicitus. Cum igitur annis abhinc fere tredecimi, uno tantum scilicet, antequam ad tua fratrumque regenda studia accederem, vergente jam mihi ad theologiam animo, commentarios istos nactus essem; lectisque pagellis aliquot, non contemnendos esse arbitratus, cœpissem egomet de illis Latine vertendis cogitare: non prius ea de re quidquam statuendum esse duxi, quam illos, et meipsum ad superiorem Halicarnassei normam revocassem. Etsi enim me de illorum bonitate vix paterentur ambigere, quæ ejusdem auctoris in octo priores Bibliorum libros antea prodierant, ipsaque adeo veneranda scriptorum veterum, præsertim ecclesiasticorum, antiquitas, quos renovare potius et illustrare, quam nova cudere semper visum est satius; ipsum denique explicati libri argumentum: summorum tamen ætatis nostræ Theologorum, et aliorum etiam, judicium esse adhibendum putavi. In his primi fuerunt magna illa duo Ecclesiæ gallicæ lumina, Claudius Sanctæus, et felicissimæ memoriæ Simon Vigor; ambo postea ad episcopatum evecti; quorum ego indicio cum tuis innotuissent, sum et ipse paulo post ad tui fratrumque educationem per virtutum omnium laude sine controversia cumulatissimam matrem tuam accessitus. Accesserunt et Gilb. Genebrardus idem regius Hebræarum literarum professor, Græcæque linguae callentissimus; et Natalis Rondæus, earumdem peritissimus, et probissimus, cujus ego præsertim industria familiaris usus sum; et F. Franciscus Feu-ardentius; nonnullique alii, non illi quidem Theologica professionis titulo celebres, sed ejus Græcarumque et Latinarum literarum cognitione, et professione, sane illustres: quibuscum non Græcum modo exemplar, sed versionis etiam meæ inchoatam, et adumbratam quamdam particulam inspiciendam, examinandamque dedissem: non solum illi Procopium, propter antiquitatem, et eruditionem, maximam esse Ecclesiæ utilitatem allaturum responderunt, sed ad ejus maturandam editionem me quoque hortati sunt. Ab eo tempore cœpi egomet omnia meditari, et facere, quæ ad eam videbantur conducere. Et prodidisset sane celerius, nisi in jaciendis in te fratribusque tuis linguarum fundamentis occupatus, eo usque ab illo abstinuisssem, donec, fratribus duobus in Italiam profectis, tu philosophiam ingressus cœpisses nare (quod aiunt) sine cortice, mihiq; ad privata ista studia aliquid otii majoris relinquere. Hujus vero auctoris cum unico ego exemplar tantum multisque in locis mutilum, et depravatum, haberem; primus labor in eo restituendo, corrigendoque, ponendus videbatur. Qua in re tamen quamvis plurimum a me, partim litteris ad amicos, nonnullosque alios, a quibus juvari me posse sperabam; partim etiam precibus apud eos, quibuscum versabar, sudatum sit; tantum tamen efficere non potui, ut ejus vulneribus aliter, quam de ingenioli mei viribus, et conjecturis, mederer. Commodissime tamen accidit, ut, posteaquam institutum meum Renato Marchalo, alias Boismoræo, viro ut nobili, ita omni disciplinarum, linguarumque genere instructissimo, tuique, et fratrum amantissimo; vestræ præterea in studiis literarum industriæ, et opellæ meæ testi oculatissimo, apernissem: e bibliotheca sua locupletissima, miræ mihi antiquitatis exemplar prophetarum omnium deprompserit; ex quo non solum Isaia verba Græca, quæ in Procopii explanationibus desiderabantur, cum prophetarum omnium vitis, eidem adjungerem: sed nonnulla etiam ex annotationibus, quas ad marginem ab iisdem fontibus habebat, e quibus noster hauserat Procopius, corrigerem. Quibus rebus quonia effectum est, ut duplex esset quodam pacto hujus operis editio; Procopii scilicet, et Isaia: est omnino sane necessarium de utroque tecum in primis (cujus ego utilitate nihil habeo antiquius); postea vero cum cæteris lectoribus mihi nonnulla præfari.

Dicam igitur primum de Procopio; unde ad me pervenerit ejus exemplar: a quibus quæ scripsit, hauserit: quid de ejus explicandi scribendique ratione sentiendum: idemne sit, qui in octo priores Bibliorum libros scripserit: quibus deinde temporibus, et quid scripserit: postremo quæ mea sit ejus interpretandi; quæ notarum ad ejus Græcæ litteræ marginem; quæ correctionum ratio. Dicam deinde et de sacrarum Bibliorum interpretationibus antiquis omnibus: de Hexaplis Origenis: de notis ejusdem: de illis quæ sunt in nostra Isaia Græca editione: deque veteris exemplaris, unde sumptus est, fide: de vitis denique prophetarum ab Eusebio Pamphili descriptis (1). Atque ut a primo jam ordiar; fateor ingenue, et candide Procopii exemplar ante annos quatuordecim tantum Venetiis, mandato Joannis Pici, classium inquisitorium in senatu Parisiensi præsidis; opera vero, et impensis Bernardi Turrissani Veneti, librariam tom Lutetiæ facientis; ab eo, quod in sancti Marci bibliotheca asservatur, ea spe exscriptum fuisse, ut a pio et docto præside Latine redditum, in lucem postea (sicut et Theodoretæ quæstiones, multaque alia) ederetur. Sed cum eo morte intercepto, priusquam Lutetiam Procopius appulisset, ad hæreses ejus se frustra sæpe, ut factas eo nomine impensas ab illis recuperaret, Turrissanus contulisset: eaque de re me audiente, conquestus esset: mihi statim (qui magnas eorum opes esse non ignorabam) præclara illa Theocriti, tibi non ignota, in mentem redierunt;

Δαμῶνοι. Τί δὲ κέρδος ὁ μῦθος ἔνδοθεν χρυσός;
Ὅχι ὥδε πλούτου φρονέουσιν ὄνασις.

et male me rursum de litteris meritum arbitratus sum, si ἐρμᾶιον istud mihi non sine numine oblatum ipse negligerem. Sanctas igitur musas istas apertis portis, ut est apud eundem poetam, domo mea excepti libentissime; et comparato Procopio, quantum mihi otii tua fratrumque studia superesse permittebant, tantum certe in illius editione maturanda contuli. Neque enim dubitabam, cum fomes ipsos, e quibus ista hausisset, agnoscerem, Ecclesiæ ipsum fore utilem. Quis enim vel Origenis Tomos, vel Eusebii Cæsariensis, vel Chrysostomi, vel Basilii etiam integras in principem prophetam lucubrationes, de quibus vel pauca tantum, vel nulla omnino jam supersunt, avidissime ac utilissime si haberet, non legeret? At habes, istorum omnium (quamvis nullum omnino toto libro nominet) in uno Procopio epitomen fide et industria collectam, et elaboratam; ut in quibus omnes convenient, ea semel tantum dicat: in quibus autem dissentiant, singillatim et breviter; cupiens nimirum explicationes omnes in perfecti corporis formam contrahere; ex quo, ceu fonte unico, liceat omnibus, quid omnes sentiant, haurire: nonnullis etiam de suo, perspicuitatis gratia, (ut præfatione in Genesim declarat) adhibitis. Ilabes vero et veterum interpretationum, cum ea, qua utitur, collationes multas nequaquam aspernandas; quæ non solum auctoris antiquitatem indicent, cum jamdiu puræ desiderentur, ut postea probabimus; sed utilitatem etiam et fidem commendent; cum singulas eo ipso legisse videntur, quod ex illis sensus idoneos elicere conetur. Sed venatur etiam, dicet aliquis, allegorias, et sensus eos, qui videntur a propheta verbis vel remoti, vel ita sæpe frigidi, ut cum in aliam linguam transtuleris, nihil certe, vel parum omnino, dixeris. Verum, si est hoc nomine rejiciendus Procopius (neque enim id ei aliquando contingere negare possumus), rejiciendi et ipsi certe sunt Græci patres, non solum a quibus ista deprompsit, sed et reliqui fere omnes, cum hanc eos explanationis viam, in Vetus Testamentum præcipue, secutos esse manifestum sit. Nunquid porro unius tantum Scripturæ sensus est? Nonne potest etiam ad varios, et mysticos intellectus, magno legentium fructu, revocari? hno non parum a Judæis abesse mihi videntur, qui litteram mordicus tuentur. Quod si usquam est ab ea, ad sensus reconditos, divertendum; neminem tam iniquum fore arbitror, qui id, in prophetis præcipue, non permittat. Adde etiam, quod non Græci patris culpa accidit, si quid Græce dixit eleganter, quod tam commode verti Latine non possit; sed sermonis nostri penuria. Æquumque præterea fuisset, Græcos patres alienis potius, quam suis inservire? Nunquid denique justum cœnam opiparam a paucioribus convivis ideo condemnari, quod inter multas et optimas undique conquisitas dapes, nonnullas etiam vel minus bonas habeat; vel a quibus istorum stomachus abhorreat? Itaque vel hoc saltem nomine non culpa tantum vacabit noster Procopius, sed laudem etiam merebitur, magnoque in pretio fuerit, quod priorum patrum scripta (quæ fortasse fuerant in hoc genere prolixiora) in epitomen contrahens, ut minore cum fastidio legerentur, effecerit: non aliter quam qui monstrato ad urbem aliquam viæ compendio, longioris molestiam nobis abstulerit. Exsunt deinde et alia tam multa adversus omnium temporum hæreses, hereticorumque mores, de veteris Ecclesiæ ritibus; de magnis, et abstrusis in theologia quæstionibus, ita breviter et acute dicta: ut parum ille sapiat, qui eum non appetat; vel arrogans sit contemptor antiquitatis, qui fastidiat. Est vero stylus ipse, meo quidem judicio, ita purus, ut Sophistam agnoscas; itaque elegans, ut commentatorem decuit: non tamen ubique sui similis; sed eos, si diligenter advertas, referens, a quibus ea deprompsit, quæ collegit. Nec dubium est præterea, quin attentum lectorem desideret; cum argumenti difficultate, et ipso etiam brevitatis studio, multis in locis obscurior evaserit. Accedunt præterea et crebræ transitiones, non solum a personis ad personas, sed a numeris etiam ad numeros; ad prophetarum, credo, imitationem, quibus est hoc familiare, de industria factas: quas omnino evitare certe nec posuimus, nec fortasse debuimus. Jam vero, ut quo tempore vixerit inveniamus; statuendum primum

(1) Hæc De vitis prophetarum fragmenta prætermissimus, quia exstant inter Opera Eusebii ed.

nov. t. IV, hujus Patrologiæ t. XXII, col. 1261
Edit

est, aliūne hic ab illo existat, qui ea in octo priores Bibliorum libros, quæ publice leguntur, edidit. Hoc enim semel excusso, non difficile fuerit, quo sæculo vixerit, demonstrare. At eundem esse profecto judicant ipsa partim utriusque Græci libri (habes enim et Græcum in Genesim exemplar manu scriptum, ex cujus inspectione ita se habere cognoscitur, in præclara illa librorum suppellectili, quam hic comparasti) inscriptio; in qua idem reperitur auctoris et Sophistæ nomen, eademque Christianæ religionis professio; in Latino autem edito urbs ipsa, unde est: partim ipsa etiam in utroque eadem plane commentandi ratio; quam cum sibi præfatione in Genesim proposuisset; in Isaiam etiam sequendam arbitratus est. Sed omnium maxime fidem facit, et eundem esse procul dubio confirmat; quod hic, eorum, quæ in Mosis carmen dixerat meminit: quæ ibidem etiam reperiuntur. Quod si ejusdem auctoris utraque constat existere, non est jam difficile de ejus sæculo certam et indubitam conjecturam afferre. Nam cum scribat in Genesim suo sæculo universa idola excisa fuisse, non est dubium quin, si quo id contigit, demonstrarim, quo vixerit etiam docuerim. Quod si dicat aliquis Constantini edicto dejecta fuisse et disturbata non solum idola, sed idolorum etiam templa: non tamen efficiet ut ea ætate vixerit Procopius, cum ne ipsi quidem (Chrysostomum dico, Basilium, et Cyrillum) unde multa ille deprompsit, scripsissent adhuc. Invenienda igitur alia etiam eorum dejectione nobis est. Nec potest sane alia reperiri, quam quæ per Theodosium facta est; qui quod opus alicubi a Constantino inceptum magis et inchoatum, quam perfectum fuerat, per orbem universum absolvi curavit. Constat enim ex Nicephoro⁽¹⁾, Gazam ipsam, unde Gazæus noster Procopius appellatur, vicinarumque regionum civitates ad Theodosii usque tempora (cum ad illa usque loca Constantini edictum vires suas nondum exseruisset) idolorum cultum pertinaciter retinuisse; qui postea, jubente Theodosio, cum idolis et templis omnino ubique sublatus est. Cujus ego sententiæ, præter ecclesiasticas omnes historias, cum auctorem Eunapium, Christianorum hostem acerrimum, habeam, qui in Ædesio utriusque idolorum dejectionis meminit; non video jam, cui dubium esse possit, quin Theodosii primi sæculum attigerit Procopius; imo et prius etiam aliquanto cœperit; cum hic se multis alacriter martyria subeuntes vidisse testetur; quæ in Juliano cessasse reperiuntur: a cujus imperio, ad idolorum alteram usque dejectionem, hujus auctoris sæculum produci queat. Sed dicet aliquis forsitan, Hesychium, quem Procopio juniorem esse non dubito, in Catalogo τῶν ἐν κατὰ ἐξ ὀνομαστῶν, illius mentionem nullam fecisse. Quasi vero ab hoste Christiani nominis id esset expectandum. Hoc enim argumento, dicit Suidas, idolorum superstitionem secutum esse probatur; quod virorum ecclesiasticorum non meminit. Quod si quibusdam minus ista mea placet conjectura; dabunt illi forsitan eo mihi veniam facilius, quod nihil omnino Procopium de se suaque ætate, præter ea, quæ dixi, locutum fuisse constet; nec me hic scriptoris ullius, imo nec doctorum hujus etiam temporis virorum sententiis potuisse adjuvari: sed mirum me apud omnes silentium reperisse. Præter id autem, quod in octo priores Bibliorum libros latine dudum editum est; istaque etiam, quæ Græce et Latine nunc primum prodeunt; scripsit et in Proverbia, et in Cantica canticorum; quæ tibi cum nuper Venetiis ostensa sunt, nudas patrum sententias colligere tantum; ut primum fecerat in Genesim; non autem in perfecti corporis formam contrahere, ut in eandem postea, ipsumque Isaiam, ex aliquot paginarum lectione deprehendi. Dicam etiam in Gallia, in Reginæ matris' bibliotheca, reperiri προϋμνάσματα rhetorices hujus nomine inscripta. Testes sunt fidelissimi, doctissimus simul et probissimus Jacobus Billius, et hujus ætatis jurisconsultorum jurisconsultissimus Cujacius; quibuscum, superioribus annis, cum essem in illam admissus, in eaque incidissem, de hoc annotando sum a Cujacio admonitus. Et sane hujus esse Procopii eo facilius crediderim, quod quæcunque illius nomine edita sunt, eum sophistam constanter appellant. De mea vero ejus interpretatione, atque editione, si quid expectas, dicam primum ea me ex professo vocabula, quæ essent Ecclesiæ et patribus usitata; ipsamque adeo vulgatam Bibliorum editionem; quantum meus auctor ferre potuit, retinuisse: studuisse deinde, (non verba verbis reddendo tamen, nisi cum Latini sermonis ratio postulabat) ut Græcæ orationis brevitatem imitarer; ne paraphrasim potius, quam versionem, dedisse viderer. Deinde etiam, ut, quoniam Græca simul et Latina edere statueram, utraque inter se, quam maxime possem, similia facerem. Quod ego si non sum assecutus, effeci tamen οὐκ ἀποργῆν μὲν, καὶ δὴ καὶ ἀδανανῆν, quod pro ingenii, otiique mei ratione potui; et illud etiam, ut hic auctor, cum Origenianis veterum interpretationum differentiis, et notis ad Isaiæ litteram additis, publice nunquam antea, nec Græce, nec Latine lectus, aut editus, inter tot Græcorum Patrum commentationes in Vetus Testamentum, in lucem prodiret: cujus eo forsitan major utilitas et delectatio futura est: quod principatum Isaias, inter prophetas omnes, facile obtineat; tamque aperte de Christi regno disserat, ut Hieronymo evangelista magis quam propheta videatur. Nec male sane, meo judicio, fecerit; qui eum etiam Veteris Testamenti Paulum alterum nominavit; cum in utroque eadem fore sit dicendi libertas et facultas.

Ego vero dignum credidi, qui Græcæ editionis, Græcum etiam haberet enarratorem; eum præcipue, qui omnium instar, quotquot in eundem ante se scripserunt, de quibus jam vel pauca, vel nulla omnino supersunt, esse posset. Erit igitur noster hic in Isaiam Procopius, quod in Paulum vel Chrysostomus, vel Œcumenius; ambo dudum Græce Veronæ editi. Usus sum porro exemplari unico, eoque multis in locis mutilo, et corrupto; quod quidem non fuit semper deprehendere facile: supplere au-

(1) Lib. xii, capp. 25-27.

tem omnino, et restituere impossibile. In brevioribus lacunis, nonnullisque locis aliis impleadis, et emendandis, conatus sum ipse aliquid efficere: quod ad marginem tantum (2) sine ullis rationibus (ne libri magnitudinem auferent) annotavi, nihil immutare ausus; ut conjecturas meas doctis et probis examinandas judicandasque relinquerem. Tantum ipsa Isaia verba, quæ explicanda sumpsisset Procopius, Græce, Latineque, alio characterè excedenda curavi: ut ita distincta suam non solum majestatem retinerent, sed oculis etiam utraque statim subjecta, sensum ipsum facilius et promptius indicarent. Sed non possum non dolere, meam istius instituti rationem, totamque adeo editionem, tam multis operarum erratis (in versione præsertim) esse labefactatam, ut in repurgando isto Augiæ stabulo novo Hercule mihi opus sit. Accedit etiam, ut ingenue fatear, quod nonnulla relegenti mihi occurrerunt, quæ si typis præesse licuisset, procul dubio immutasset. Utrique malo, quantum ita longe absens potui, sine autographo meo tamen, mederi studui, notatis gravioribus, et ad libri calcem adjectis: partim quidem, ut legentibus ipse succurrerem; partim etiam, ut culpæ istius veniam deprecarer. Quod si plura etiam notari debuisset quis existimet, cum locis infinitis perturbata sit distinctionum, punctuorum accentuumque et litterarum ratio: respondeo, id primum tam leve esse, ut quamvis lectori molestum sit, morari tamen eum non possit. Deinde, quia vix unquam accidit, ut eodem loco Græca simul et Latina corrupta sint; eorum illa inter se collatione, brevi et facili negotio posse deprehendi, et corrigi. Sed jam tempus est, ut ad alteram hujusce præfationis partem accedamus: quam placet a Bibliorum Græcis interpretationibus exordiri, et dicere, tam multa apud veteres Græcos poetas, et philosophos reperiri, quæ procul dubio de Mosaicis libris, ipsoque adeo Salomone, hausta sunt; ut dubitari omnino non possit, non de illis eos audisse tantum, sed Hebræorum scripta longe ante Ptolomæorum, Alexandrique, et Persarum tempora, sua lingua habuisse. Neque certe de hoc amplius dubitabit, qui Clementem (3), qui Eusebium (4), ejus assertores noverit. Quo primum posito, sequitur ut de interpretibus lxx disseramus: quos etsi lxxij existisse certum sit, illo tamen numero frequentius, quam isto, significatos esse reperimus. Constat igitur inter omnes, quotquot ea de re scripserunt, Ptolomæum Philadelphum, Ægypti regem, Demetrii Phaleræi hortatu, missa ad Eleazarum Judæorum pontificem legatione, ab eodem non sacrorum tantum Librorum exscriptionem, sed eorum Græcam etiam interpretationem, quæ Alexandriæ per duos et septuaginta viros Hebraice Græceque peritissimos, æquo de singulis duodecim tribubus numero, facta est, impetrasse. Sed quomodo id gestum sit; quorumque Librorum facta interpretatio, tantum abest, ut inter eos conveniat, ut nonnulli etiam secum de altero si non dissentire, ambigua saltem dicere videantur. Neque enim putat verum esse Hieronymus (5) quod de cellulis in Pharo Ptolomæi jussu constructis, tradiderunt Justinus (6) martyr, et Epiphanius (7), alique nonnulli. In eo præterea Justinus et Epiphanius inter se dissentiunt, quod ille singulis interpretibus singulas tribuit cellulas; binis autem iste unicam tantum. Et sane in Hieronymi sententiam descenderim facile, qui se Aristææ historia, quam de hoc ad Eleazarum pro Philadelpho legatione functus scripsit (in qua de cellulis nulla mentio habetur, sicut neque apud Josephum), ita tuetur; ut fabulam non dubitet appellare. Putant deinde nonnulli quod Justinus martyr demonstratis sibi ædicularum reliquiis scribit, famam quidem eam apud Alexandrinos fuisse; sed a Judæorum commentis, in quibus miri sunt, ortum habuisse; eoque tandem facilius nostrorum animis insedissee, quod ad Scripturarum sanctarum auctoritatem commendationemque facere videretur. Quacunque tamen id factum sit ratione, in hoc omnes conveniunt, quod istorum interpretationem ita probent et admirentur, ut Ἑλληνικὴν προφητείαν appellare nostri non dubitent: externi vero (Tertulliano (8) istud de Menedemo philosopho referente), senes eos, a quibus confecta est, de sententiæ communionem suspiciant. Sed quosnam libros interpretati sint, non minus et illi etiam dissentiunt. Non enim jam obscure hic Josephus, et Aristæus, totaque Judæorum schola, legem tantum (id est, solos Mosis libros) convertisse affirmant: eamque opinionem quamvis amplecti videatur Hieronymus; incertam tamen et dubiam relinquit. Mihi certe magis placet eorum sententia, qui libros omnes Hebræorum translatos esse existimant: quorum in primis fuerint Irenæus, et Justinus qui disputatione cum Tryphone, virorum lxx interpretatione Isaia adversus eum utitur; quod multos etiam alios, in aliis Bibliorum libris fecisse manifestum est. Sequitur et Clemens (9) ille Στρωματεύς, qui cum τὰς τε τοῦ νόμου Γραφὰς, καὶ τὰς προφητικάς esse interpretatos dicit, omnes aperte significat.

Accedet et Eusebius (10), qui, ex Aristobuli sententia, totam Scripturam Philadelphi jussu, ante eum autem, imo et ante Alexandrum, Persarumque imperium, quinque libros Mosis in Græcam linguam conversos fuisse scribit. Et ipse denique Epiphanius (11), qui translationis hujus historiam perstringens, Hebræorum libros omnes nominatim recenset. Non est præterea credibile legem tantum ab Eleazaro petivisse Ptolomæum, neglectis historicis, prophetisque scriptis, quæ res maxime admirabiles complectuntur; de quibus fama tantum rex ipse audiverat, nihil legerat. Neque facile mihi persuaserim, Demetrium,

(2) Ex eis quædam uncis inclusa in textu inserimus. EDIT.

(3) Clem. Alex. Strom. 1.

(4) Euseb. Præpar. 9, c. 3.

(5) Hieronym. in proœmio trad. hebr. in Genes., in Ezech. c. 5, in Mich.

(6) Just. orat. ad Gentes.

(7) Epiph. de pond. et mens.

(8) Tert. advers. Gentes.

(9) Strom. 1.

(10) 13 præp. c. 7 et 9 cap 3.

(11) Lib. de pond. et mens.

qui omni genere librorum Regis bibliothecam instruebat, Mosis libris, qui in Græcia jam, et Alexandria forsân habebantur, contentum fuisse. Præterea fieri omnino non posset, ut in patrum Græcorum scriptis tam sæpe citarentur de quibus agitur interpretes, in cæteris præter Pentateuchum libris; nisi et ipsos iidem essent interpretati. Adjicio denique Renati Marchali venerandæ antiquitatis, eorum omnium sententia, qui illud viderunt, probatum et commendatum exemplar; in quo prophetæ omnes, cum viris Septuaginta, reliquisque interpretibus collati, adjectis ad marginem interpretationum differentiis continentur. Quod si quis objiciat me hic Aristi Josephique sententiam rejicere, quos superius in disputatione de cellulis amplexus sum: possum fortassis et ipsos etiam in odica interpretatione ad opinionis meæ confirmationem adducere; si dicam, ita legis nomine, propter Mosis celebritatem, sacros omnes Judæorum libros hic posse intelligi; ut in lege etiam Judæorum apud Joannem scriptum id esse dicitur, quod in Davidis versibus reperitur. Atque hæc quidem de LXX interpretibus: quos secutus Aquila quidam Sinopita Ponticus, Christumque professus, cum postea ad Judæos defecisset, ipsaque vix Hebræorum elementa didicisset, in Christianorum odium novam et ipse, Adriano imperante, sacrorum Bibliorum interpretationem molitus est. Cujus etiam studium non ita diu post imitatus est et Symmachus, genere quidem Samaritanus, sed Ebionitarum sectæ addictus; ut LXX virorum interpretationi, qua tunc usos fuisse Samaritanos arbitramur, quantum posset, detraberet. Idem rursus tentavit et Theodotio ponticus, profecta jam ætate, postquam Marcionis hæresi diu inquinatus, ab ea se ad Judaismum recepisset. Etsi enim parum esset in Hebræorum literis versatus; tamen, ut Marcionitarum libros falsi argueret, ea omnia, quæ pro illis fecerant, apud interpretes LXX ita immutavit, ut novam dedisse interpretationem videatur. Non ita diu postea, sub Coracalla, inventæ sunt et tot aliæ, non auctorum quidem suorum nominibus significatæ; sed ita numero ipso distinctæ, ut præter eam, quæ in Græcia, ante Alexandri tempora, fuisse dicitur, septenarium omnes complere numerum reperiantur. De quibus quia singillatim nonnulla diximus; superest jam, ut pauca de iisdem colligamus, et dicamus uno verbo; ex tam multis interpretationum generibus natam videri sacrorum codicum corruptelam illam, quæ progressu temporis ad Luciani usque martyris, Hesychiique, et Origenis tempora duravit; cum illa ætate, sicut et ista, quidvis sibi Græcæ superstitionis assertores, Judæique et hæretici, assidua aliorum in alia commutatione, permisissent: per nulla etiam tempus ipsum depravasset, sicuti apud Suidam (12) legimus. Cui morbo mederi cum eadem fere ætate, diversis tamen in locis, studerent superius a me tres nominati; id eo certe melius et facilius efficere potuerunt, quod essent omnes Hebræorum litteris instructi. Neque tamen idem fuisse videtur illorum institutum; eademque corrigendi ratio. Id enim tantum Lucianus et Hesychius conati videntur, ut collatam cum Hebræo LXX virorum editionem iis tantum repurgarent, quæ in eam profanorum hominum hæreticorumque, et aliorum etiam, temeritate, vetustate denique, et librariorum ignavia, irrepserant. At Origenes excogitatis tum primum Tetraplis, Hexaplis, Heptaplis, et Octaplis, ita inter se interpretationes omnes composuerat, ut per quatuor, per sex, per septem, perque octo spatia, veluti columnas, distinctæ in unum ita aspectum caderent, ut Hebræis primas et secundas; (expresserat enim et Hebræa suis Græcisque characteribus) interpretationibus LXX, tertias; reliquis autem eundem, quo eas recensuimus, ordinem concederet. Quod certe non nisi magno labore, magnisque sumptibus effici poterat. Id autem eo finē procurarat, ut Hebræorum fontibus indicatis, quid ab illis differrent interpretes LXX; quid istos rursus cæteri juvarent, omnes facilius invenirent. Sed cum non possent libri isti, partim quidem describendi difficultate, partim mole sua, et magnitudine, partim etiam impensarum gravitate, nisi a paucissimis haberi: aliam et ipse virorum Septuaginta editionem meditata erat; quæ sola, notis quibusdam adhibitis, quid esset in Hebræo, quid non; quid eidem ex reliquis interpretationibus additum, quid detractum, demonstraret. Neque vero est, quod tantorum virorum opera, incorrupta diu mansisse sacra volumina; aut ubique etiam receptas illorum fuisse editiones existimes. Nam præterquam quod (auctore Hieronymo) Ægyptus et Alexandria, Hesychii; quæ autem inter utramque erant Ecclesiæ Origenis isto codice utebantur; Luciani vero, quæ ab Antiochia fortasse, ubi operam istam navasse putatur, ad Constantinopolim usque fuerant: ex tribus illis rursus codicibus tanta mihi postea interpretationis virorum Septuaginta nata videtur corruptio, et diversitas; cum statim non solum ab ineptis librariis aut non fideliter additæ sunt Origenis notæ, aut etiam neglectæ: sed ab aliis etiam interpretationes ipsæ aliæ in alias, damnosius quam antea, ita commutatæ et confusæ: ut inde mihi scripsisse videatur Hieronymus, sua jam memoria, in omnibus Ecclesiarum bibliothecis vix unum atque alterum inveniri potuisse exemplar, in quo mera esset Septuaginta virorum interpretatio, totque Scripturarum fuisse exemplaria, quod essent codices.

Quibus rationibus mihi ipse persuadeo;

et μὴ τὴν γνῶμην ἐξαπατῶσι θεοί.

(ut inquit Theognis) præstantissimam illam LXX virorum Ἑλληνικὴν προφητείαν nusquam jam exstare veram et integram: sed omnes Græcas editiones, sive quæ typis jam mandatæ sunt; sive quæ in bibliothecis adhuc latent, mistas esse; forsân alias aliis minus. Quod si quæ in Vaticana Romæ est, ut audio, Septuaginta virorum est; quod non facile crediderim: non potuit certe nisi magna sacrorum

(12) In vocab. Λουκιανός.

stodiorem injuria tandem occultari. Ad singularum vero interpretationum agnitionem, si quando aliqua reperiantur (quod non possum sperare tamen) cum multum conferant Origenis notæ: de illis etiam omnino necesse est me hic aliquid perstringere; et eo etiam libentius, quod ad illarum explanationem, quibus utitur vetus Isaia Renati Marchali exemplar, quod hic expressimus, maxime conferant. Docet igitur Epiphanius, nonnullique alii, Origenianæ editionis notas fuisse quatuor, obelum, asteriscum, limniscum, et hypolimniscum. Primum quidem veru esse, sive lineam, supra dictionis initium, vel orationis, ab interpretibus Septuaginta, præter Hebræi codicis auctoritatem, adjectæ, quæ jugulanda esset. Alterum autem, id est asteriscum ✕, radiantis stellæ formam, ubi aliquid ex Hebræis haustum fontibus addidisset, quod esset a viris Septuaginta prætermissum. Limniscum [2] deinde, virgulam obelisco quidem similem, sed quæ inter duo puncta jaceret: quo diversorum interpretum varietas in verbis, sed sensus idem, significaretur. Hypolimniscum [X] vero, lineam cum subiecto puncto; ut ea, quibus incumbit, diversis verbis et sententiis a pluribus explicari demonstraret. Quod si jam quæras quo pacto Origenianæ istæ notæ cum illis conveniant, quibus in nostra Isaia editione uti sumus, possum ego in formis ipsis, et numero, aliquam esse discrepantiam respondere; in re autem, quam significare debent, vel nullam, vel minimam. Primum enim hic obelum omnino non agnosco: neque etiam, judicio meo, necessarius fuit; cum procul dubio non sit hæc Septuaginta virorum interpretatio; sed mixta quædam alia, et iis etiam aucta de fontibus Hebraicis, quæ certo consilio fuerant a LXX viris prætermissa, et ab Origene obelo notata. Video præterea et alia hic limniscum, et hypolimniscum forma depingi, quam sint ab Origene (si Epiphanio credimus) delineati. Sed id ex professo magis, quam errore factum esse arbitror, cum sint ubique toto isto libro sui similes. Cum enim in forma qui descripsit, parum esse videret, aut nihil omnino periculi; elegantior sibi fore visus est, si hic utriusque extrema leviter in utramque partem flecteret. Sed sane reprehensione non caret, quod hypolimnisco punctum suum non subiecit, quanquam id forsitan eo fecit, quod obelum rejiceret; qui solus pro hypolimnisco cum errore sumi poterat: cujus hic jam periculum sublatum erat. In rebus autem, quas significant; si quid ego sum post longam meditationem assecutus, possum et hoc asserere ubicunque asteriscum ✕ reperias, aliquid vel ex Hebræo, vel ex aliorum interpretationibus esse adjectum, significari: ubi autem limniscum [2], notari varias aliorum interpretationes verbis quidem ipsis discrepantes, sed reipsa similes: ubi denique hypolimniscum [X], et verbis et sensu inter se differentes. Atque hæc quidem sunt Origenianæ notæ, earumque cum nostris, id est codicis nostri collatio, et significatio.

Sequuntur jam aliæ hujusce nostri exemplaris propriæ. Ubicunque enim ad dextrum marginem ot Or reperies, nihil aliud certe, quam LXX interpretes significare velle putandum est: ubi Σ, Symmachum, ubi Θ, Theodotionem: ubi Α, Aquilam: ubi denique ot Γ, tres nomine carentes interpretationes: quarum omnium mira est, cum iis, quæ a Procopio inter explicandum sæpe afferuntur, et cum Hieronymo etiam, consensio. Sunt porro et aliæ duæ, Π scilicet et Ϙ, quæ paucis in locis adhibeantur, et iis arbitror Pamphilium, Origenemque significari; quorum labore et industria fuit emendatus codex, a quo ille desumptus est, unde Græca ista Isaia verba, variarumque interpretationum notas hausimus. Cujus rei fides ut penes eos esset etiam, qui venerandum adeo exemplar non sunt intuiti: ejus etiam, a quo desumptum esset, testimonium exstare voluimus, quod in eo ante Isaiam, et Ezechielem legimus. Reperies et hic etiam Origenis tomos, quotquot erant adhuc Eusebii ætate superstitēs (13), ad marginem notatos; ne frustra inter varias interpretum notas adjectos putes. De Π Ι Π Ι autem, quod ad sinistrum marginem toties expressimus, quoties in Isaia Κύριος nomen occurrit, nihil possum certe dicere aliud, quam nobis tetragrammaton nomen videri; quod, ut ejus a cæteris Dei nominibus aliqua exstaret differentia, litteris forsitan Hebræis ab Origene, vel alio, expressum cum pingere non valerent Græci sermonis illius rudes, suis illi, quantum possent, imitari conati sunt, ne quid et illi, quod a tantis viris notatum esset, prætermisisset viderentur. Quorum ego religionem imitatus, ex magnorum virorum sententia, et ista etiam nota lectorem carere non volui. Adjeci præterea et prophetarum omnium vitas, quas cum nonnullis aliis, Eusebio adscriptas, habebat vetus Marchali codex; partim quidem, ut ex fragmento haberent ecclesiasticorum scriptorum studiosi, unde opus ipsum, ex quo depromptæ sunt, si quando in eorum manus incidat, tanquam ἀναγνώστει justa probatum, parenti suo, et posteris, restituerent: partim vero, ut quæ tantus auctor de prophetis annotasset, tantisper exstarent, dum in lucem melioribus forsitan auspiciis opus ipsum prodiret integrum.

In Isaia vero versione ita me gessi, ut novam ipse non aggrederer, sed Hieronymianam de Septuaginta viris expressam, quantum meus pateretur codex, qui mistam certe Græcam aliam, non hujus, aut illius certam aliquam complectitur, retinerem. Neque enim tam iniquum in me futurum quemquam arbitror, ut Latinam me alteram, quam idem pater ab Hebræis edidit, et qua etiam nunc Ecclesia utitur, sumere debuisset existimet; cui nec Græca Isaia verba essent responsura, nec ipsa etiam Procopii explanatio.

Quo loco et ista etiam mea claudi posset oratio, quæ susceptis Patribus defuncta satis fortasse vi-

deatur : nisi etiam aliquid de idonea sacrorum Librorum lectione ὧς ἐν προσθήκῃς μέλει attingere, non tua tam ratio, quam hujus me moneret operis argumentum. Atque ut breviter incipiam perstringere : afferam Pythagoreorum non minus elegantem quam veram et utilem de philosophia sententiam ; qui eam ζωῆς εἶναι ἀνθρωπίνης κάθαρσιν καὶ τελειότητα voluerunt : ut hujus vite sordes its esse purgandas significarent, qui in ejus se disciplinam traderent, qua perfecti Deoque similes efficerentur. Quod si una præstare potest ea, quæ vere philosophia est, et Christiana dicitur ; non est certe ullis ad eam, nisi summa cæutione, beneque purgatis, quod aiunt, manibus, accedendum. Neque enim quidquam proderit externis disciplinis, (quæ tamen et hic sunt necessariæ ; nec in te, quantum ætas tua ferre potest, desiderantur), excultum habere animum, qui ad eam vitiorum sordibus veniat inquinatus : cum perversæ cogitationes, ut est apud Salomonem, separent a Deo, inque animam malevolam non intret sapientia ; nec quisquam sciat sensum Domini, nisi ipse dederit sapientiam, et miserit Spiritum suum de altissimis. Est igitur et hic opus animi non solum purgatione, sed divino etiam ad intelligendum auxilio ; sicut bonus auctor indicavit ipse Isaias, cum a Deo purgari sibi labia postulavit ; et cum scientem litteras ideo librum legere non potuisse, quod esset obsignatus, monuit. Quæ duo quoniam nulla re magis, votis et precibus, a Deo, quidat omnibus affluenter, possunt impetrari ; perge obsecro, Francisce, cum tibi nec ingenium, nec cætera ad istam laudem desint adjumenta ; imitare et hic majores tuos, e quibus Phoenix ille Picus (a quo maternum genus tibi est) plura se precibus, quam studiorum assiduitate (qua maxime tamen usus esse narratur ; eaque hic etiam opus est) didicisse affirmavit. Recordare vero et patri tui, viri maximi, ad quem educationis tuæ laus præcipue pertinet, præclaræ de re ista sententiæ ; qui sæpe nobiscum de te colloquens, cum theologiæ studia ingredi, atque amplecti vidisset ; te per nos, ut divi Bernardi lectionem, qua ipse delectatur, illis sæpe intercalares, ideo moneri voluit ; ut, quia vir sanctissimus in suis scriptis θεοδιδάκτορ, id est divina potius, quam humana ope eruditus, apparet ; neque id ulli sine pura et assidua numinis invocatione contingat ; tam pii et eruditi patris familiaritas in similibus studiorum admirationem et amorem animum tuum pertraheret. Præclara certe majorum tuorum, domique nata exempla, et monita ; quæ ipse sanctissima et verissima existere sæpe alias ante expertus, in hoc opere certe sensi apertissime. Cum enim Græci hujus mei exemplaris multa essent difficillima, multæque lacunæ, multæ etiam depravatæ lectiones ; nec humana ratione iis me possem expedire : poetæ in tragœdiis imitatus, ubi ad numinis auxilium, tanquam re desperata, confugissem ; sensi ego ipsum mihi velut e machina, quod illi dicunt, persæpe affuisse ; eaque me postea afferre, quæ essent θεόπεμπτα magis, quam ex ingenio meo allata, et a me excogitata. Nec dubito sane, quin idem sit sensus animi tui, eademque sæpe expertus sis ; qui jam diu studiis gravioribus incumbas ; in quibus tantum doctrinæ et eruditionis specimen præbuiisti, ut, quoniam ætatem tuam superaret, ad præclaras ingenii tui dotes, numen etiam accessisse propitium omnes judicarent. Quo fit, ut non ego ista tibi, tanquam illis indigeres, addidissem ; quibus magis, quam nos, abundas, existimari velim : sed potius, ut hoc loco, quid ipse de sacrarum Litterarum lectione sentirem, qui te ad obscurissimam illarum partem, prophetas scilicet, deducerem, minime prætermitterem : tibi quoque adeo et tuis, et mihi etiam, si juste id possum, tantarum in te surgentium virtutum nomine gratularer, quæ te majorum tuorum laudes vel æquatuum, vel etiam superaturum, si pergis, polliceantur. Macte igitur virtute, Francisce, perge, perge, inquam ; et cave diligenter ne in hac mundi senecta, ævoque labascente, quo jam vulgo extincta virtus, in præclaris aliquibus ingeniis relucet adhuc, in te autem splendet maxime, ætatis hujus illecebris, quæ bonis omnibus insidiantur, vinci te palmaque ista spoliari patiaris (14).

Bononiæ, Id. Octob. M. D. LXXXIX.

(14) Veterum septem interpretationum differentias cum suis notis ab Origene desumptas quas Curterius modo fusius explicavit, in hac nostra

editione omittendas curavimus, quia illas jam edidimus inter Opera Origenis, hujus *Patrologiæ* tom. XVI. Edit.

ΠΡΟΚΟΠΙΟΥ ΓΑΖΑΙΟΥ

ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΥ ΣΟΦΙΣΤΟΥ

ΕΠΙΤΟΜΗ ΤΩΝ ΕΙΣ

ΤΟΝ ΠΡΟΦΗΤΗΝ ΗΣΑΙΑΝ

ΚΑΤΑΒΕΒΑΗΜΕΝΩΝ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΕΞΗΓΗΣΕΩΝ.

PROCOPII GAZÆI

SOPHISTÆ CHRISTIANI

IN ISAIAM PROPHETAM

COMMENTATIONUM VARIARUM EPITOME.

JO. CURTERIO INTERPRETE.

Προφήτης ὁ προφάσκων ἢ τὸ μέλλον, ἢ τὰ παρ- **A**
 ὄντα λανθάνοντα, ὡς ὁ Παῦλος φησιν· « Ἐάν δὲ προ-
 φητεύητε, εἰσέλθῃ δέ τις ἄπιστος, ἢ ἰδιώτης, τὰ
 κρυπτὰ τῆς καρδίας αὐτοῦ φανερὰ γίνονται. » Καὶ
 Ἑλισαῖος· « Οὐχὶ ἡ καρδία μου, φησὶν, ἐπορεύετο
 μετὰ σοῦ, ἤνικα ἀνέστρεφεν ὁ ἀνὴρ μετὰ τοῦ ἄρμα-
 τος αὐτοῦ εἰς συνάντησίν σοι; » Ὅρᾳ δὲ ὁ προφήτης
 τὸ ἡγεμονικόν, ὡς ἐν ὀνείροις ὑπάρ τυπούμενος·
 ἢ ὡς ἂν τις ἴδοι γραφὴν ἐπὶ πίνακος ἀγαθῶν, ἢ
 τῶν ἐναντίων πραγμάτων. Οὐ κατὰ ἑκστασιν δια-
 νοίας, ὡς τινες ἔφασαν, τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ καλυ-
 πτομένου παρὰ τοῦ πνεύματος, ὃ δὴ θείας ἐπιδημίας
 ἀνάξιον, ἐκφρονα ποιεῖν καὶ μανίας ἐγγυς τὸν θεὸν
 αὐτόν. Τελειωτικὸν γὰρ τὸ θεῖον οἷς ἂν ἐγγένηται,
 ἀλλ' οὐ τῶν φυσικῶν ἀποστερητικὸν λογισμῶν. Οὐ- **B**
 δὲ γὰρ εἰκὸς τὸν ὠφελοῦντα λόγον τοὺς ἄλλους,
 αὐτὸν ἀγνοεῖν, καὶ τῆς ἐκ τῶν λόγων ὠφελείας ἐκ-
 πεπιπυκνέειν. Πῶς δὲ τὸ πνεῦμα τῆς σοφίας ἀγνοίαν
 πληροῖ; φῶς γὰρ τύφλωσιν οὐ ποιεῖ· τὴν δὲ δύνα-
 μιν προκαλεῖται τὴν ὁρατικὴν εἰς ἐνέργειαν, ὡς καὶ
 Θεοῦ· « νοῦν καθαρὸν εἰς ἐποπτεῖαν πνευματικὴν. Πο-
 νηρὰς δὲ καὶ μόνως δυνάμει, ἑκστασιν ἐμποιεῖν ἐπὶ
 τῇ τῶν δεξαμένων ἐπιβουλῇ. Πῶς δὲ σοφὸς ὢν ὁ
 Ἀπόστολος οὐκ ἔχει παρακολουθεῖν οἷς ἔρει; » Σοφὸς
 γὰρ, φησὶν, νοήσαι τὰ ἀπὸ τοῦ ἰδίου στόματος; ἐπὶ
 δεξιέων φέρει ἐπιγνωμοσύνην. » Πῶς οὖν, « Ἐξέστη
 Ἰσαὰκ, φησὶν, ἐπὶ τῇ εἰσόδῳ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ; » Καὶ
 ὁ μέγας Δαβὶδ, « Ἐγὼ δὲ εἶπον ἐν τῇ ἑκστάσει

I Propheta est, qui res futuras, aut præsentēs
 occultas prædicit, uti Paulus ait : « Si prophetetis,
 intret autem quis infidelis, aut idiota, occulta
 cordis ipsius manifesta fiunt. » Et Elisæus : « Non-
 ne cor meum, inquit, tecum ambulabat, quando
 reversus est vir cum curru suo in occursum tibi ? »
 Videt autem propheta, principe animi parte tam-
 quam per somnium reapse informata, aut tanquam
 qui in tabula rerum bonarum, vel malarum, pi-
 cturam intuetur : non vi stupefacta intelligendi, ut
 quidam asserunt ; quasi velo mens humana per
 spiritum obducatur. Quod sane divino accessu in-
 dignum est, Deum ipsum amentem, et furoris
 affinem facere. Solet enim quibus illabatur, natu-
 rales animi sensus non auferre, sed perficere. Ne-
 que profecto consentaneum est rationem, quæ
 prosit aliis, seipsam ignorare, et sermonis utili-
 tate privari. Quomodo vero sapientiæ spiritus igno-
 rationem operetur ? Nequaquam enim cæcitatem
 parit lux, imo cernendi vim ad actum provocat,
 ut Deus etiam mentem sinceram ad rerum spiri-
 tualium contemplationem. Sed solius est malæ
 potestatis, **2** in eorum fraudem a quibus admit-
 titur, menti stuporem inducere. Qui vero sapiens
 Apostolus ea, quæ dicit non intelligat ? « Sapiens
 enim, scribit, intelliget quæ loquitur, in aliis
 autem gestat sapientiam ». Quid ergo in filii sui
 ingressu obstupuisse Isaacum legimus ? Et apud

¹ I Cor. xiv, 24, 25. ² IV Reg. v, 26. ³ Prov. xxix. 19. ⁴ Gen. xxvii, 33.

VARIE LECTIONES.

⁵ γρ. Θεός.

magnum Davidem: « Ego dixi in excessu meo? » ⁵ A Nimirum consternationem ita vocat. Cujusmodi est illud: « Commotum est cœlum, et terra inhorruit. » ⁶ Est et prophetia per somnia, quibus Josephus in Ægypto ⁷, et Daniel in Babylone ⁸, futura prædixerunt. Nec mirum si Pharaon, et Nabuchodonosor visiones viderint. Par fuit enim eos, qui aliis præerant in mundanarum rerum statu futura prospicere, ut populi in eis confiderent. Imo et Balaam ⁹, et Caiphas ¹⁰, quæ futura essent, præviderunt: ambo quibus præerant habentes; hic quidem tanquam summus pontifex, ille vero tanquam bariolus. Illic itaque dispensatio, non pura mens elucescit. Solent ergo prophetæ nunc ea quæ vident, aperte ita eloqui, ut nulla posthac opus sit interpretatione. Quale est et illud: « Quo mihi multitudinem victimarum vestrarum, ait Dominus? Plenus sum ¹¹, » et quæ deinceps. Nunc etiam per symbola, ut in somniis Josephi et Pharaonis, cum ille quidem per spicas, quæ sibi, quæ fratribus essent eventura, cerneret, hic autem futura tempora. Cujus generis est et illud: « Vineæ facta est dilectio in cornu, in loco pingui ¹², » et quæ deinceps. Quin et Daniel in agrestium animalium formis imperiorum vices vidit ¹³. Quædam præterea complexim dicuntur; eorumque alia ad litteram, alia ad sensum referuntur. Sicut cum Salvator ait: « Nonne vos dicitis quod adhuc quatuor menses sunt, et messis venit? ¹⁴ » Hæc quidem sunt ad litteram sumenda. At quæ sequuntur, sensum respiciunt: « Elevate oculos vestros et videte regiones, quia albæ sunt jam ad messem ¹⁵. » Tale est et apud Isaiam illud: « Pro eo quod abiecit populus iste aquas Siloe, quæ vadunt cum silentio ¹⁶, » et quæ postea. In his enim, Siloe, et qui rapidus dicitur fluvius, tropicum habent intellectum. **3** Ad litteram autem sumitur: Populus volens Raasin, qui rex est Damasci, et filium Romeliæ Samaritæ imperantem. Solet enim divina Scriptura quæ ad communem omnium utilitatem data est, rudioribus aut etiam segnioribus facilem sensum protendere: perfectioribus autem et diligentioribus, in quæ mentis aciem exacuant, abstrusiora largiri. Ad hunc quoque modum quidquid est in hominum vita ordinationis ut plurimum Deus moderatur, et regit. Mentem autem exercet rerum necessariarum penuria, ipsique adeo, quotquot imminet, casus adversi. Eo vero spectat ista Scripturarum difficultas, ut dum illis opera navatur a deterioribus avocemur. Præterea diligimus magis, et in pretio habemus quæ nobis ipsi labore comparavimus. Quin et somnia nobis ideo profert obscura natura, exercente vim intelligendi Deo;

μου; » Ἀλλὰ τὴν ἐκπλήξιν οὕτω καλεῖ, ὡς τὸ, « Ἐξέστη ὁ οὐρανὸς, καὶ ἡ γῆ ἐφρίξεν. » Ἔστι καὶ δι' ὀνείρων προφητεία, δι' ὧν Ἰωσήφ ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ Δανιὴλ ἐν Βαβυλῶνι προαγορεύει τὰ μέλλοντα. Καὶ θαυμαστὸν οὐδὲν, εἰ Φαραὼ καὶ ὁ Ναβουχοδονόσορ ἐωράκασιν. Περὶ κοσμικῶν γὰρ καταστάσεων τοὺς κρατοῦντας προδίδειν ἐχρὴν, ἵνα πιστεύωνται. Καὶ Βαλαὰμ δὲ, καὶ Καϊάφας προέδλεπον ἔχοντες τοὺς πειθομένους· ὁ μὲν, ὡς ἀρχιερεὺς, ὁ δὲ, ὡς μάντις. Οἰκονομία τοίνυν ἐνταῦθα, οὐ νοὺς καθαρὸς ἐλλαμπόμενος. Ποτὲ μὲν οὖν οἱ προφῆται σαφῶς λέγουσι τὰ δηλούμενα, ὡς μὴ προσδεῖσθαι τινος αὐτοῖς ἐρμηνείας· ὡς τὸ, « Τί μοι πλῆθος τῶν θυσίων ὑμῶν; λέγει Κύριος, πλήρης εἰμί, » καὶ τὰ ἐξῆς. Ποτὲ δὲ διὰ συμβόλων· ὡς ἐπὶ τῶν ὀνείρων τοῦ Ἰωσήφ καὶ τοῦ Φαραὼ, δι' ἀσταχῶν ἰδόντων· τοῦ μὲν, τὰ καθ' ἑαυτὸν, καὶ τοὺς ἀδελφούς· τοῦ δὲ, τοὺς ἐπιόντας καιροῦς· ὡς καὶ τὸ, « Ἀμπελὼν ἐγενήθη τῷ ἡγαπημένῳ ἐν κέρατι, ἐν τόπῳ πίνον, » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ Δανιὴλ δὲ τὰς βασιλείας ἐν ἀρχαίων ζώων ἰδὼν μορφαῖς. Τινὰ δὲ καὶ συμπλεγμένως λέγεται· τῶν μὲν πρὸς λέξιν, τῶν δὲ πρὸς διάνοιαν εἰρημένων· ὡς τὸ παρὰ τῷ Σωτῆρι· Οὐχ ὑμεῖς λέγετε ὅτι ἐτι τετράμηνός ἐστιν, καὶ ὁ θερισμὸς ἔρχεται; Τοῦτο πρὸς λέξιν. Τὸ δὲ πρὸς διάνοιαν, « Ἐπάρεστε τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν, καὶ ἴδετε τὰς χώρας, ὅτι λευκαὶ εἰσι πρὸς θερισμὸν ἤδη. » Τοιοῦτον καὶ « Ἡσαΐα τὸ, « Διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι τὸν λαὸν τοῦτον τὸ ὕδωρ τοῦ Σιλωὰμ, τὸ πορευόμενον ἡσυχῇ, » καὶ τὰ ἐξῆς. Ἐν τούτοις γὰρ ὁ μὲν Σιλωὰμ, καὶ ὁ λεγόμενος ἰσχυρὸς ποταμὸς, τροπικῶς εἴρηνται. Πρὸς δὲ λέξιν· Ὁ λαὸς ὁ βουλούμενος τὸν Ῥάασιν, ὃς ἦν βασιλεὺς Δαμασκού, καὶ τὸν υἱὸν Ῥωμελίου τῆς Σαμαρείας βασιλεύοντα. Ἡ γὰρ θεία Γραφή τῆς ἀπάντων ὠφελείας γινωμένη, καὶ τοὺς ἀπλουστεροίς, ἢ καὶ ῥαθυμοτέροις πρόχειρον προτείνει διάνοιαν, καὶ τοῖς σπουδαιοτέροις νοῦ γυμνασίαν διὰ τῶν ἐπιεκχυμένων χαρίζεται. Καὶ πᾶσαν δὲ τὴν ἀνθρωπίνην ἔσθ' ὅτε διακόσμησιν οὕτω διέπει Θεός. Ἡ τε γὰρ τῶν ἀναγκαίων ἐνδεῖα γυμνάζει τὸν νοῦν, αἷ τε δὴ περιστάσεις καὶ πᾶσαι συμπτώσεις. Τοιαύτη δὲ καὶ τῶν Γραφῶν ἡ ἀσάφεια, ἵνα τούτοις ἐνασχολούμενος τῶν χειρόνων ἀφέλκῃται. Καὶ ὅτι τὰ πόνου κτηθέντα, ἀγαπητά τε καὶ τίμια. Καὶ ἡ φύσις δὲ τοὺς ὀνείρους διὰ τοῦτο δείκνυσιν ἀσαφεῖς, Θεοῦ γυμνάζοντος τὴν διάνοιαν, ὡς ἔσθ' ὅτε δεῖσθαι θείου χαρίσματος πρὸς διάκρισιν, τῶν ἡμετέρων ἐννοίωσιν οὐκ ἀρκουσῶν τῆς ἀληθείας πρὸς θῆραν. Διὸ καὶ ταῦτα κρίνουσιν Ἰωσήφ τε καὶ Δανιὴλ. Ἄμα δὲ καὶ διὰ τῆς συνεχοῦς μελέτης ἐντυπῶνται τὰ θεῖα λόγια τῇ ψυχῇ, καὶ σεμνότερα καθίσταται. Δεῖ γὰρ τὸν πάντα βίον μαθεῖν καὶ γνῶσει καὶ πράξει. Ὡς ὁ Μωϋσῆς ἐπ' ἔτη τεσσαράκοντα τὴν τῶν Αἰγυπτίων σοφίαν μαθὼν, προφάσει τῆς ποιμενικῆς εἰς τὰς ἐρήμους ἰὼν, τῇ θεω-

⁵ Psal. cxv, 11. ⁶ Isa. xiii, 10. ⁷ Gen. xli, 15 sqq. ⁸ Dan. ii, iv, viii. ⁹ Num. xxi, 2 seqq. ¹⁰ Joan. xi, 50. ¹¹ Isa. i, 11. ¹² Isa. v, 1. ¹³ Dan. vii, 1 seqq. ¹⁴ Joan. iv, 35. ¹⁵ ibid. ¹⁶ Isa. viii, 6.

VARIABLE LECTIONS.

¹ γρ. Ἐπάρετε. ² λελεπ. παρ'. ³ γρ. Διὰ.

ρία τῶν ὄντων ἐσχόλασεν, καὶ μὴ βουληθεὶς πρὸς ἐπιμίλειαν ἀνθρώπων ἐκπέμπεται, μηδὲ τότε μόνῃ τῇ πράξει προσκείμενος, ἐπαγίων δὲ πρὸς ἐποπτείαν πολλάναις, ὅτε καὶ πρὸς τὴν μοσχοποιίαν ἐτράποντο. Τοιοῦτος Ἠλίας τῶν ἀνθρώπων ἀποδιδράσκων τὸν ὄχλον. Εἰ τοίνυν τοῖς ἀγίοις πόνη προσεγίνετο τῆς ἀληθείας ἡ κτήσις, καὶ μετὰ μυρίας ἀναχωρήσεις Ἠλίας ἠξίωτο τοῦ Θεοῦ, πῶς εἰκὸς ἡμᾶς ἀκονιτὶ καὶ ποσὶν ἀνίπτοις ἐμβατεύειν τοῖς χρεῖντοις; Δεῖ δὲ τὰς κοινὰς καὶ ἀξιολόγους αἰτίας ὅτι ἔχειν περὶ Θεοῦ ταῖς λέξεσιν ἐντυγχάνοντας. Ἀνθρώποις γὰρ οὖσιν ἀνθρωπίνως ἡ Γραφή διαλέγεται. Ὅστε καὶ ὀργιζόμενον, ἢ λυπούμενον, ἢ μεταμελόμενον λέγει τὸν Θεὸν ἡ Γραφή, ζητεῖν προσήκει τὸ τῆς λέξεως βούλημα ταῖς περὶ Θεοῦ προσηκούσαις ἐννοίαις ἀρμότον. Τῶν δὲ προφητείων, ἐπειδὴ περὶ μελλόντων εἰσιν, οἱ ἀπὸ τῶν βασιλέων προγράφονται χρόνοι. Ἐπεὶ περὶ ἐτέρους ἦν ἡ τότε κατάστασις τῶν παρ' Ἰουδαίους πραγμάτων, ἤμελλεν δὲ τὰ μηδὲ πρὸς νῦν ἐλθόντα μακροῖς ὑστερον χρόνοις γενήσεσθαι· ὥς ἐν γνωσθῇ πρὸ πόσου χρόνου βῆθέντα μετὰ πόσου ἀπῆντηκεν. Καὶ οὕτως, ὅτε πεπλόνακεν ἡ ἀσθένεια, ὑπερπερίσευσεν ἡ δύναμις. Σχεδὸν γὰρ οἱ πῆστοι συνέδραμον ἀλλήλοις κατὰ τὸν χρόνον. Ὅτι ἐν ἡμέραις Ὁζίου, καὶ ἐν ἡμέραις Ἰεροβοάμ. Μιχαίας ἐν ἡμέραις Ἰωάβ καὶ Ἀχάζ. Σοφονίας ἐν ἡμέραις Ἰωσίου υἱοῦ Ἀμώς. Πρόκεινται δὲ νῦν βασιλεῖς, Ὁζίας, Ἰωάβ, Ἀχάζ, Ἐζεκίας· καὶ δείκνυσιν οὕτως ἐπ' ἐνὸς μόνου βασιλέως, ἐπὶ δὲ τῶν τεσσάρων, ἰσχυρὰ καὶ κατὰ τῆς Ἰουδαίας καὶ τῆς Ἰερουσαλὴμ θεσπιζόμενα. Εὐροις γὰρ ἀν' αὐτὸν ἐφ' ἐκάστης βασιλείας τοὺς Ἰουδαίους ἐλέγχοντα, προλέγοντά τε τὰ κατ' αὐτῶν μετὰ χρόνους κείμενα, μέχρι τέλους τῆς Βίβλου, ὥς εἶναι τὴν πᾶσαν ὑπόθεσιν, ὥς φησι, κατὰ τῆς Ἰουδαίας καὶ τῆς Ἰερουσαλὴμ ὁρασιν, ἦν ὡς ἐν καθόπτρῳ παρέδειξεν αὐτῷ τὸ Πνεῦμα τὸ ὄγιον. Ἰουδαίαν δὲ τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ἐνταῦθα δηλοῖ, ἢ τὴν χώραν αὐτήν. Ἰερουσαλὴμ δὲ τὴν πόλιν, ἢ τὴν ἐν αὐτῇ τότε κατὰ τὸν νόμον λατρεῖαν· ὣν τὴν καθαίρεσιν, καὶ τὴν καινὴν τοῦ Χριστοῦ πολιτείαν προέδειξεν. Ἀπῆλάνθησαν γὰρ Ἰουδαῖοι διὰ τὰς συνεχέσεις ἀπειθεῖν πρυτροπαῖς· ἐκλήθη δὲ τὰ ἔθνη τῆς τῶν εἰδώλων πλάνης παυσάμενα. Μέλλων δὲ ὁράσεις κατ' Αἰγύπτου, καὶ Ἀσσυρίου, καὶ Βαβυλώνης εἰπεῖν, καὶ πλείστων ἄλλων μεμνησθαι, ταῦτα μὲν ἐν δευτέρῳ πάντα πεποιήται. Ἐκ δὲ τῶν ἀφιερωμένων Θεῷ τὴν ἀρχὴν ἐποίησατο, κατὰ τὸ εἰρημένον· « Ἀπὸ τῶν ἁγίων μου ἄρξασθε. » Καὶ, « Δυνατοὶ δυνατῶς ἐτασθήσονται. » Καὶ, « Οἷς τὸ πολὺ δέδοται, τὸ πολὺ ἀπαιτηθήσονται. » Πλείστας γὰρ ἐκ Θεοῦ λαβόντες εὐεργεσίας, ἀνάγκη τούτων ἐγένοντο. Καὶ σφοδρῶς ἐπιφέρεται ἀρχοῦσι τε καὶ ἐπομένοις, παραστήματι θεῷ παντὸς κινδύνου καὶ δόου ὑπεροπῶν. Μία μὲν οὖν ἡ βίβλος. Εἴρηται δὲ

ut quoties ad veritatis indagacionem nostræ non sufficiunt meditationes, divina sciamus ad iudicandum opus esse gratia. Hac explicandi via incedunt Iosephus et Daniel. Ad hæc assidua meditando diligentia divina oracula mentibus nostris imprimuntur, et venerabiliora redduntur. Decet enim perpetuo vitæ cursu non cogitationis modo, sed actionis studio nos exerceri: non secus ac Moses ¹⁷, qui quadraginta annos in Ægyptiorum disciplinis versatus, simulato gregis pascendi studio, in solitudines secessit, in quibus rerum contemplationi vacaret, unde ad hominum curam advocatur invitatus, ne tum quidem tamen soli actioni deditus, sed sæpe ad contemplationem reversus, eoque potissimum tempore, quo ad vituli confectionem animum adiecerant Israelitæ ¹⁸. Talis fuit et Elias, qui solitudine delectatus hominum turbas solebat effugere ¹⁹. Ergo si sanctis viris labore comparatur veritatis possessio, sique non nisi post infinitas solitudinum peragraciones, Deo dignus est habitus Elias ²⁰: qui iustum putabitur, sine sudore et pulvere, illotisque pedibus, ad præstantiora aggredi? Decet vero communibus, et idoneis rationibus eos retineri qui scriptis de Deo incumbunt; cum mortales humano more alloquatur Scriptura. ²¹ Itaque si iratum, si dolentem, sique poenitentem dicat Deum, orationis sensus is est inquirendus, qui rectæ et legitimæ de Deo notioni non adversetur. Verum quia de futuris existunt prophetiæ, temporum series ab ipsis regibus prænotatur: quoniam penes eos tum rerum Judaicarum status versabatur, erantque ea quæ nondum venerant in mentem, longo postea tempore eventura: ut quam longo ante prædictæ sint tempore, quam impletæ, intelligatur. Ad hæc, quoniam, Cum abundavit infirmitas, superabundavit et virtus. Fere enim multi inter se tempore concurrunt. Vixit Oseas temporibus Ozizæ, et Jeroboam; Michæas, Joab et Achaz, Sophonias, Joziæ, filii Amos. Proponuntur vero nobis Ozias, Joatham, Achaz, et Ezechias reges, doceturque non unius regis temporibus, sed quatuor, ea prophetæ visa esse, quæ adversus Judæam et Jerusalem vaticinatur. Reperias autem ipsum per regna singula Judæos insectantem, et quæ illis postea eventura essent ad usque librum ultimum ita prædicentem, ut facile appareat universum esse argumentum, sicut ipse ait, *Adversus Judæam et Jerusalem visionem*; quæ sit ei, tanquam in speculo, a Spiritu sancto demonstrata. *Judæam* autem hic, Judæorum gentem aut regionem, intelligit; *Jerusalem* vero urbem ipsam, aut cultum qui in ipsa ex legis instituto tunc vigeat: quorum excidium, recentisque per Chri-

¹⁷ Act. vii, 22. ¹⁸ Exod xxxii, 1 seqq. ¹⁹ III Reg. xvii, 1 seqq. ²⁰ III Reg. xix, 1 seqq.

VARIAE LECTIONES.

• ἰσ. γρ. ἐννοίας. • γρ. ἐκείνους. • γρ. Ἰωάβαμ.

atum regni institutionem prædixit. Abacti namque ideo sunt Judæi, quod crebro ad frugem provocati, monitis non paruerunt: vocalæ autem gentes, quod ab idolorum errore cessarunt. Visiones autem contra Ægyptum, contra Damascum, contra Babylonem narrare, plurimarumque aliarum rerum meminisse cum statuisset, e secundo loco expedit omnia sumpto ab iis, qui Deo consecrati sunt initio; juxta illud: « A sanctis meis incipite ²¹. » Et: « Potentes potenter arguentur ²². » Item: « Quibus multum datum est, multum exigitur ab eis ²³. » Cum enim multa in illos Deus contulisset beneficia, illis sese indignos præstiteret. Insurgit autem vehementer in duces, et subditos, fiducia in Deum adversus omne periculum, et **5** metum fretus. Multa, variisque et magnis locorum, temporumque distincta intervallis, recenset: nec facile est cum verbis tempora componere, rebusque alio atque alio rege gestis, statum urbis assignare. In summam tamen si dictorum regum tempora colligas, quinquaginta consurgent anni; quos prophetæ complexa est oratio. Feruntur vero cum, divino agente impetu, ad populum concionaretur propheta, ei adfuisse aliqui (hos a commentariis vocant) qui verba ejus in templo portisque civitatis, ubi propter ingredientiæ turbas sermonem habebant, notis exciperent; quæ postea, cessante propheta, in unum colligebant.

CAPUT PRIMUM.

Vers. 1. Visio, quam vidit Isaias filius Amos, quam vidit contra Judæam, et contra Jerusalem, in regno Ozæ, et Joatham, et Achaz, et Ezechia; qui regnarunt in Judæa.

Sensuum omnium ad veritatis indagationem certissimus est *visus*. Neque enim similiter auditus, et *visus*, quæ jucunda aut formidabilia sunt, percipiunt. Unde fit, ut rerum verarum contemplatio, propter evidentem earum fidem, *visio* nominetur. Obid et *videns* propheta, et quæ ante sunt, prospiciens, dicebatur; sicut Amos, et Samuel: tum quod futurarum rerum notitiam haberet; tum quod divinæ voluntatis nutum contempleretur. Est verostrarum partium ut ad *videndum* nos ipsi purgemus: Dei autem, ut ad rerum ineffabilem revelationem mentem nostram illustret. Quod autem *Visionis* vocabulum initio posuit, libri argumentum indicavit. Neque enim quam audiendo exceperit, sed quam menti impressam habet, sententiam denuntiat. Est ergo ad eorum explicationem, *quæ videntur*, opus oratione: istaque tum Deus **6** informat, cum eorum, qui digni sunt, mentem attingit. Paternam vero prophetiam indicans, et patrem suum addit. Dupliciter item Videndi verbum sumitur partim quidem, ut Visionis notetur communio: partim autem, ut speciei statuatur differentia. Præterea sermonem facit visibilem, juxta quod in Exodo scribitur; « Cunctus autem populus videbat voces ²⁴. » Cæterum, prophetarum alii quidem *Visionis*, alii autem *Verbi* vocabulum suarum vaticinationum exordiis præfixere. *Visionem* quidem Abdias; *Verbum*

κατὰ μέρος ἐν διαφοροῖς καὶ μακροῖς καιρῶν διαστήμασι. Καὶ δυσχερὲς τοῖς λόγοις ἐφαρμόσαι τοὺς χρόνους, καὶ ταῖς κατὰ βασιλείαν πράξεσιν ἀποδοῖναι τὴν πολιτείαν. Ἐφ' ὅλοις γοῦν ἔτεσιν ὁ τῶν προκειμένων βασιλέων ἀπαρτίζεται χρόνος πεντήκοντα, ὃ περιέκλεισε τὴν προφητείαν ὁ λόγος. Φασὶ δὲ, ὡς τοῦ προφήτου τοὺς παρὰ τοῦ Θεοῦ λόγους κηρύττοντος παρῆσαν τινες οἱ λεγόμενοι ὑπομνηματογράφοι τὰ λεγόμενα σημειοῦμενοι, ἐν τε τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐν ταῖς πύλαις. Ἐκεῖ γὰρ τοὺς λόγους ἐποιούντο, διὰ τὰ ἐπεισιόντα πλήθη. Μετὰ γοῦν τὴν διήγησιν τοῦ προφήτου, τὰ λεχθέντα συνέταττον.

vehementer in duces, et subditos, fiducia in Deum porro quidem liber est; sed singillatim

B

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

α'. Ὅρασις, ἣν εἶδεν Ἡσαίας υἱὸς Ἀμώς, ἣν εἶδε κατὰ τῆς Ἰουδαίας καὶ κατὰ Ἱερουσαλὴμ, ἐν βασιλείᾳ Ὀζίου, καὶ Ἰωαθὰμ, καὶ Ἀχαζ, καὶ Ἐζεκίου, οἱ ἐβασίλευσαν τῆς Ἰουδαίας.

Ἀκριβεστέρα τῶν αἰσθήσεων δρασις πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας κατὰληψιν. Οὐχ ὁμοίως γὰρ ἀκοή τε καὶ δρασις, φοβερῶν, ἢ τῶν ἡδέων ἀντιλαμβάνονται. Δι' ὅπερ τῶν ἀληθῶν ἡ θεωρία, διὰ τὸ ἐναργὲς καὶ ἀναμφίβολον, δρασις προσηγόρευται. Δι' ὃ καὶ ὁρῶν ὁ προφήτης ἐλέγετο, καὶ ἐμπροσθεν βλέπων, ὡς Ἀμώς τε καὶ Σαμουὴλ· τὸ μὲν, ὡς τὸ μέλλον ὁρῶν· τὸ δὲ, ὡς θεωρητικὸς τοῦ Θεοῦ βουλήματος. Ἔστι δὲ ἡμέτερον μὲν, τὸ πρὸς τὸ βλέπειν καθαίρεισθαι· Θεοῦ δὲ, καταυγᾶσαι τὸν νοῦν τῶν ἀπορρήτων πρὸς ἀποχάλυψιν. Ὅρασιν δὲ προτάξας, λόγων ἐπαγγελίαν ἐπηγάγεν. Οὐ γὰρ δι' ἀκοῆς ἐδέξατο, τῷ δὲ νῦν τυπωθεῖσαν ἐξαγγέλλει διάνοιαν. Λόγων μὲν οὖν χρεῖα τῶν ἐωραμένων πρὸς δῆλωσιν. Ταῦτα δὲ Θεὸς ἐντυποῖ τοῦ ἡγεμονικοῦ τῶν ἀξίων ἀπτόμενος. Πατρικὴν δὲ τὴν προφητείαν δεικνύς, καὶ τὸν πατέρα προσέθηκεν. Διττὸν δὲ τὸ εἶδεν· τὸ μὲν, ἵνα δείξῃ τὸ κοινὸν τῆς ὁράσεως· τὸ δὲ, τοῦ ἰδικοῦ παραστατικόν. Λόγους δὲ δεικνύουσιν ὁρατοὺς, κατὰ τὸ ἐν Ἐξόδῳ· « Καὶ πᾶς ὁ λαὸς ἑώρα τὴν φωνήν. » Τῶν δὲ ἄλλων προφητῶν, οἱ μὲν δρασιν, οἱ δὲ λόγον τῆς προφητείας προέταξαν. Ὅρασιν μὲν, Ἀβδίου, Ναοὺμ ὁ, Ἀβδαχοὺμ· Λόγον δὲ, Ὡση, Ἀμώς, Μιχαίας, Ἰωνᾶς, Σοφονίας, Ἀγγαῖος, Ζαχαρίας. Ὁ Μαλαχίας δὲ, « Λῆμμα λόγου Κυρίου, » φησί. Καὶ ὁ Ναοὺμ, « Λῆμμα Νινευῆ. » Καὶ Ἀβδαχοὺμ, « Τὸ λῆμμα ὃ εἶδεν Ἀβδαχοὺμ, » δηλοῦντες, ὅτι οὐκ ἀφ' ἑαυτῶν ἔχουσι τῆς προφητείας τὴν δύναμιν, ὡς

²¹ Ezech. ix, 6. ²² Sap. vi, 7. ²³ Luc. xii, 48. ²⁴ Exod. xx, 18.

VARIE LECTIONES.

ἂ ἀφ. Ναοὺμ, Ἀβδαχοὺμ.

τὴ λήμματα ἴσον εἶναι τὸ ἰ δόμα παρὰ Θεοῦ· τὸ δὲ, A
 « Ἐν χειρὶ Ἀγγαίου, » ταῦτον τῷ λήμματι δύνα-
 ται. » Ὁ μὲν οὖν Ἰσαίας προτάξας τὴν δραστίν, τοὺς λόγους ἐπήνεγκεν· ὁ δὲ Ἀμώς λόγους προ-
 τάξας, τὸ, « Οὗς Ἰδεν ἐπήγαγεν, » καὶ οἱ μὲν χρό-
 νους ὀρίζουσιν, οἱ δὲ ἀχρόνως συνέγραψαν. Καὶ οἱ
 μὲν τῷ γένους βασιλέας προέγραψαν· οἱ δὲ τῶν
 Βαρθάρων ἴσως, διὰ τὸ τότε κρατεῖν ὡς ἐπισημο-
 τέρους ἀρχοντας. Καὶ τοὺς αὐτῶν πατέρας οἱ μὲν
 ἐνέθικαν, οἱ δὲ παρέλιπον. Καὶ τάχα φατίν, οἱ μὲν
 ἐξ ἐπιστήμων πατέρων, διὰ τὸ εὐπαράδεκτον (πι-
 στίτεροι γὰρ οἱ γνωριμώτεροι)· οἱ δὲ τῶν ἀσέμων
 παρεσιώπησαν. Λέγουσι δὲ μὴ τὸν ἕνα τῶν ὀψέκα
 τοῦ Ἰσαίου τὸν πατέρα τυχάνειν· ἐκεῖνος γὰρ
 Ἀμώς ψιλῶς λέγεται, καὶ ἐρμηνεύεται λόγος σκλη-
 ρός. Ὁ δὲ τοῦ Ἰσαίου δασύνεται, καὶ σημαίνει B
 τελέωσιν, καὶ δύναμιν, καὶ ἰσχύν. Ὀζίας δὲ ὁ αὐτός
 καὶ Ἀζαρίας ἐλέγετο. Ἐν μὲν γὰρ τῇ δευτέρᾳ τῶν
 Παραλειπομένων, Ὀζίας εἰρηται· ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ
 τῶν Βασιλειῶν, Ἀζαρίας, καὶ πατὴρ τοῦ αὐτοῦ καὶ
 μητρός. Ἡ μὲν γὰρ μητὴρ Χανὰ· ὁ δὲ πατὴρ Ἀμα-
 σίας. Καὶ χρόνος τῆς βασιλείας ὁ αὐτός, πεντή-
 κοντα δύο ἐτη. Ἐπὶ Ὀζίου δὲ τοῦ καὶ Ἀζαρίου
 ἐπροφήτευσεν ἰ Ἰσαίας, Ὡσὲ, Ἀμώς. Ἀλλ' ἐπειδὴ,
 ἀρχὴ λόγου Κυρίου πρὸς Ὡσὲ, μήποτε πρῶτος
 ἦρξάτο προφητεύειν, καὶ ἐπειδὴ ὁ Ἀμώς, πρὸ δύο
 ἐτῶν τοῦ σεισμοῦ, μήποτε πρὸ τῆς Ὁράσεως
 Ἰσαίου, ἐν ᾗ φησιν, Ἐπήρθη τὸ ὑπέρθυρον;
 Ozias nominatur²¹; et Regum secundo, Azarias²²; cuius idem uterque parens. Est enim mater Cha-
 na; pater vero Amasias. Sunt et regni tempora
 7 vaticinati sunt Isaias, Oseas et Amos. Annon vero quia principium verbi Domini ad Oseam, in
 Osea legimus, primus et ipse vaticinari coepit? Quia deinde ante duos annos terræ motus inceperat
 se scribit Amos; annon et ante Isaiæ visionem, qua elevatum superliminare dicit, prophetae
 aggressus videatur?

β'. Ἀκουε, οὐρανὲ, καὶ ἐνωτίζου, γῆ, ὅτι Κύριος C
 ἐλάλησεν.

Καταπλήττει τοὺς ἀκούοντας, ὡς καὶ τῶν ἀναι-
 σθήτων αἰθανομένων Θεοῦ λόγων, οὓς αὐτοὶ λογικοὶ
 ὄντες ἀπώσαντο. Ἰσως δὲ οὐ λόγων ἀκροατὰς ἀξιο-
 πιστοὺς ζητῶν, μέλλων^k δὲ δικαστὰς, ἐφ' ὧν
 ἡμελλε κατηγορεῖν τοῦ λαοῦ, τὰς ἐν οὐρανῷ δυνά-
 μεις, καὶ τὰ ἐπὶ γῆς ἡκα^l συγκαλεῖ τὰ ἔθνη
 προαινιζόμενος, ἅπερ ἀντ' Ἰουδαίων^m τῶν ἀγνω-
 μόνων κέκληκεν ὁ Θεός, οἱ καὶ τῆς ἐκείνων ἀγνω-
 μοσύνης καταδικάζουσιν. Ἦγουν ἐπειδὴ μετὰ μα-
 κροῦς ἡμελλε γενέσθαι τὰ θεοσιζόμενα χρόνιας,
 καὶ πρὸς τὴν ἔκθεσιν οὐδεὶς ἂν τῶν ἀκουόντων
 διετέλεσε ζῶν, τὰς θείας δυνάμεις, καὶ τὰ διαιωνί-
 ζοντα μέρη τοῦ κόσμου καλεῖ καὶ πρὸς τὴν τῶν ἐκ-
 θεσιζόμενων ἐς ὑστερον μαρτυρίαν. Μήποτε δὲ, ὡς
 τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους μηκέτι φωνῆς ἀξίου θείας
 ὑπάρχοντος, τῶν ἐθνῶν ἐπικαλεῖται τοὺς οὐράνιους
 ἔχοντας φρόνημα, καὶ τοὺς γεωδεστέρους; Διὸ τοῖς
 μὲν πρῶτοις, ὡς συνετοῖς, τὸ ἀκούειν ἀπένειμεν·
 τοῖς δὲ δευτέροις, τὴ ἐνωτίζεσθαι. Σωματικώτε-

vero, Oseas, Amos, Michæas, Jonas, Sophonias,
 Aggeus, Zacharias. Malachias autem: « Assum-
 ptio verbi Domini, » ait. Et Naum, « Assumptio
 Ninivæ. » Et Habacum: « Assumptio, quam vi-
 dit Habacum; » ut se non a seipsis vaticinandi
 potestatem habere docerent; idemque *assumptio-
 nis* verbo, ac Dei dono significari. At illud, « In
 manu Aggæi, » non diversum habet ab Assum-
 ptione intellectum. *Isaias* ergo, *Visionis* præfixo
 nomine, verba subjunxit; Amos vero, verbis præ-
 missis, quæ vidit, intulit. At inter eos, qui tem-
 pora definiunt (sunt enim et qui neglecta eorum
 ratione scripserunt) alii quidem gentis, alii autem
 Barbarorum reges scriptioni suæ præfixerunt; ea
 fortasse ducti ratione, quod rebus potirentur, es-
 setque eorum illustrius imperium. Non desunt
 etiam, qui patres suos addiderint; quos alii præ-
 termiserunt. Nec est a vero forsitan quod aiunt,
 alienum, eos, qui celebriores essent, quo fidem
 magis facerent, a filiis esse nominatos; cum iis
 facilius credamus, quos præstantiores putamus;
 qui autem obscuri haberentur, silentio prætermis-
 sos. Ferunt autem *Isaiæ* patrem non ex XII pro-
 phetis esse aliquem. Illum enim Amos tenuit ei-
 ferri, sermonemque durum significare; *Isaiæ* au-
 tem parentem aspirari, perfectionemque et virtu-
 tem, et robur innuere. Idem vero ipse *Ozias* et
Azarias dicebatur. Nam Paralipomenon altero,
 eadem, anni LII. Sub *Ozia* autem, et qui *Azarias*
 eadem, anni LII. Sub *Ozia* autem, et qui *Azarias*

VERS. 2. Audi, cælum, et auribus percipe, terra :
 quoniam Dominus locutus est.

Perterret auditores, tanquam ea, quæ sensu ca-
 rent, Dei voces audiant; quas, qui ratione præditi
 sunt, repulerunt. Forsan autem non orationis au-
 ditores fide dignos, sed eorum iudices potius, quo-
 rum erat populum accusaturus, postulans, quæ in
 cælo, quæque in terra sunt, virtutes statim appel-
 lat; gentes obscure significando, quæ a Deo in in-
 gratorum Judæorum locum vocatæ, illorum pervi-
 caciā condemnant. Vel certe, quia longis pos-
 tea temporibus quæ vaticinabatur futura erant,
 summeque sortitura exitum (cum eorum, qui tum
 audierant, nullus esset superstes futurus) divinas
 virtutes, sempiternasque mundi partes, in eorum
 etiam, quæ postea essent eventura, testimonium
 vocat. Fortasse vero, tanquam Judæorum gens
 Dei voce digna amplius non sit, eos, qui ex genti-
 bus cæleste aliquid saperent, et qui terrena avidius
 amplecterentur, inelamat: ideoque prioribus qui-
 dem, tanquam prudentibus, audiendi verbum; al-

²¹ Il Paral. xxi, 1 seq. ²² IV Reg. xiv, 21.

VARIE LECTIONES.

^l γρ τῷ. ⁱ γρ. ἐπροφήτευσαν. ^k γρ. μέλλον. ^l Ἰσ. λεκ. αὐτίκα. ^m γρ. ἀντ' Ἰουδ.

teris autem, *auribus percipiendi*, attribuit. Est enim *auribus percipere* crassius. Vel certe quoniam inter Judæos erant sublimes aliqui, veluti prophetae, **8** et similes, quamvis pauci; reliqui autem terrenis et humilibus rebus addicti: sic utrosque appellavit. Fortassis autem eos in testimonium vocat, quorum temporibus lex data est; ut illis presentibus ejus arguatur violatio. Sic enim ait: « Congregate ad me tribunos vestros, et seniores vestros, et judices, atque doctores, ut loquar in aures ipsorum, et tester adversus eos cælum et terram ⁹⁶. » Eo sine et Moses ipsos, tanquam testes, advocat: « Audi, cælum, et loquar; audiat terra verba oris mei ⁹⁷. » At illa ut procul dubio eventura significaret, subjungit: *Quia locutus est Dominus*. « Dixit enim Deus, et facta sunt ⁹⁸. » Quem a hincolum igitur Israelitici populi tum fuit manifestissima assumptio, cum pro eo in Egyptiorum exterorumque hostium perniciem, cuncta moverentur, quæ Deus creavit, sic et eorum rejectionem omnibus apertam esse voluit. Præterea, quoniam, despecta lege, creaturæ servierant potius quam Creatori ⁹⁹, militiam cæli, et quæ materia constant, idola adorantes ¹⁰⁰; eorum circa hæc impietatem mira prudentia per invocationem subinnuit. Ob id et prophetam quemdam sic alloquitur Dominus: « Surge, et contende iudicio adversus montes, et audiant colles vocem tuam. Audiant montes iudicium Domini, et valles fundamenta terræ; quoniam iudicium est Domini cum populo suo, et cum Israel dijudicabitur ¹⁰¹. » Non enim ad montes et colles, sed ad impietatem, quæ in montibus et collibus patrat, iudicium refertur. Ad hæc memoriæ aculeum ipsis præbuit. *Cælum* enim et *terra* perpetuo, si spectentur, beneficiorum acceptorum oblivionem ab intentum animis excutunt. Ad omnes igitur *audiendi* verbum referri putandum est, cum de hominibus sermo habeatur, quos *filiorum* appellatione dignatur. Deinde, quoniam omnis homo anima constat, et corpore, quæ *cæli terræque* participia, cognitionem habent cum utroque; per ea, quæ maxime illi usitata sunt et propria, peccatum ipsius arguit.

9 *Filios genui, et exaltavi: ipsi autem me spreverunt.* [Vers. 3.] *Cognovit bos possessorem, et asinus præsepe domini sui; Israel autem me non cognovit, et populus me non intellexit.*

Verbo, qui Deus est, congrua videtur oratio, cum de ratione præditis animalibus dicit: *Filios genui, et exaltavi*. *Genui* vero utralibet spectes ratione: sive quod, cum nihil antea essent, eos primum creavit: sive quod virtutis et doctrinæ studio meliores effecit: qua etiam ratione *exaltavi* verbum hic usurpat. Eadem vero et Paulus eos parit ¹⁰², in quibus Christum oportet informari. Legem enim ipsis dedit, prophetasque misit. Vel *exal-*

ρον γὰρ τὸ δι' ὧτων ἀκούειν. Ἡ γούν ^α ἐπειδὴ καὶ ἐν τοῖς Ἰουδαίοις ἦσαν τινες ὑψηλοί, οἷον προφηταί, καὶ τοιοῦτοί τινες, εἰ καὶ σπάνιοι· τὸ δὲ λοιπὴν ἅπαν γεώδες καὶ ταπεινὸν, ἀμφοτέρους ἐκάλεσεν. Τάχα δὲ καλεῖ μάρτυρας, ἐφ' ὧν ἡ τοῦ νόμου δόσις ἐγένετο, τὴν παρανομίαν ἐπὶ τῶν αὐτῶν διελέγξαι βουλόμενος. « Ἐκκλησιάσατε γάρ, φησί, πρὸς με τοὺς φυλάρχους ὑμῶν, καὶ τοὺς πρεσβυτέρους ὑμῶν, τοὺς κριτὰς, καὶ τοὺς γραμματοεισαγωγεῖς, ἵνα λαλήσω εἰς τὰ ὦτα αὐτῶν, καὶ διαμαρτύρωμαι αὐτοῖς τὸν τε οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. » Διὸ καὶ Μωϋσῆς ἐπικαλεῖται τούτους ὡς μάρτυρας· « Πρόσεχε, οὐρανέ, καὶ λαλήσω· καὶ ἀκουέτω γῆ ῥήματα ἐκ στόματός μου. » Τὸ δὲ πάντως ἐκθήσεσθαι ταῦτα δηλῶν, ἐπήνεγκεν· « Ὅτι Κύριος ἐλάλησεν. » Ἐπεὶ γάρ, φησὶν, Θεὸς ἔφη, καὶ γίνεται. ^β Ὡς τοίνυν ἐπιστημοτάτῃ γέγονεν ἡ πρόσληψις τῶν ἐν Ἰσραὴλ, πάσης κατ' Αἰγυπτίῳ καὶ τῶν ἄλλων πολεμίων κινήσεως τῆς κτίσεως· οὕτω καὶ τὴν ἀποβολὴν πᾶσιν ἐθέλει γνωρίζεσθαι. Καὶ πάλιν, ἐπεὶ παριδόντες τὸν νόμον ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα, στρατιὰν οὐρανοῦ καὶ τὰ ἐξ ὕλης προσκυνήσαντες εἰδῶλα, οἰκονομικώτατα τὴν ἐν τούτοις αὐτῶν ἀσέβειαν ὑπαινίττεται διὰ τῆς ἐπικλήσεως. Διὸ καὶ πρὸς ἕνα φησὶ τῶν προφητῶν ὁ Θεός· « Ἀνάστηθι, καὶ κρίθητι πρὸς τὰ ὄρη, καὶ ἀκουσάτωσαν οἱ βουνοὶ φωνῆς σου. Ἀκούσατε, οἱ βουνοὶ, τὴν κρίσιν τοῦ Κυρίου, καὶ φάραγες, θεμέλια τῆς γῆς, ὅτι κρίσις τῷ Κυρίῳ πρὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ μετὰ τοῦ Ἰσραὴλ διελεγθήσεται. » Οὐ γὰρ πρὸς ὄρη καὶ βουνούς ἡ κρίσις, πρὸς αὐτὴν δὲ τὴν ἀσέβειαν τὴν ἐν ὄρεσι καὶ βουνοῖς. Πρὸς δὲ τούτοις κέντρον μνήμης παρέσχεν αὐτοῖς. Οὐρανός γάρ καὶ γῆ διὰ παντὸς θεωρούμενα τὴν τῶν ὁρώντων λήθην ἐξέκρουεν, ἐφ' ὧν αὐτοὺς ἐποησαντο. Ἐπὶ πάντων ἀκούειν λέκτεον· πρὸς ἀνθρώπους γὰρ ὁ λόγος, οὗς ἐκάλεσεν υἱούς. Καὶ ἐπεὶ πᾶς ἀνθρώπος ἐκ ψυχῆς οὐρανίας καὶ σώματος γῆϊνου συνέστηκε, καὶ συγγένειαν ἔχει πρὸς οὐρανόν τε καὶ γῆν, ἐπὶ τῶν οικειοτάτων αὐτοῦ τὴν ἀμαρτίαν ἐλέγχει.

Υἱοὺς ^γ ἐγέννησα καὶ ὕψωσα· αὐτοὶ δὲ με ἠθέτησαν. [γ'.] Ἐγὼ βοῦς τὸν κτησόμενον, καὶ ὄνος τὴν φάτιν τὸν κυρίου αὐτοῦ. Ἰσραὴλ δὲ με ^δ οὐκ ἔγνων, καὶ ὁ λαός μου οὐκ συνήκεν.

Τῷ Θεῷ Λόγῳ πρόπειν ἂν τὸ περὶ ψυχῶν εἰπεῖν λογικῶν, Υἱοὺς ἐγέννησα, καὶ ὕψωσα. Ἐγέννησε δὲ κατ' ἀμφοτέρω· τοῦτο μὲν, ἐκ τοῦ μὴ ὄντος· εἰς τὸ εἶναι παραγαγόν· τοῦτο δὲ, κατ' ἀρετὴν καὶ δόγματα σπουδάζας ἀποδείξαι βελτίονας· καὶ οὕτως καὶ τὸ ὕψωσα λέγεται. Οὕτω καὶ Παῦλος ὠδίνει τοὺς ἐν οἷς δεῖ μορφωθῆναι Χριστόν. Νόμον γὰρ αὐτοῖς παρέσχε, καὶ προφῆτας ἀπέστειλεν. Ἡ τὸ ὕψωσα, διὰ τὸ ἐξαγαγεῖν αὐτοὺς μετὰ δόξης Αἰ-

⁹⁶ Deut. xxxi. 28. ⁹⁷ Deut. xxxii. 1. ⁹⁸ Psal. xxxii. 9. ⁹⁹ Rom. i. 25. ¹⁰⁰ IV Reg. xii. 16; Jerem. ii. 27. ¹⁰¹ Mich. vi. 1, 2. ¹⁰² Galat. iv. 19.

VARIAE LECTIOES.

^α γρ. ἡ γούν. ^β Ἰσ. λελπ. οὖν, ἦ, δέ. ^γ Θ. Σ. ἐξέθρεψα. ^δ Α. Θ. μου.

γύπτου, καὶ τσαῦτα κατὰ τῶν λυπούντων ἐπιτελέ-
σαι παράδοξα. Καὶ πατρικὴν δὲ πρόνοιαν ὑπὲρ αὐτῶν
ἐπεδείξατο· οἶον, ἄρτον ἐξ οὐρανοῦ, καὶ τράπεζαν
ἐν ἐρήμῳ διδοῦς. Υἱοὺς οὖν αὐτοῦ, καὶ ὡς κτί-
σματα καλεῖ νοερά, καὶ ὡς πλείωνος παρὰ τοὺς ἄλ-
λους τυχόντας κηδεμονίας, ὅτε ἐγενήθη ἡ Μερὶς Κυ-
ρίου λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ, σχοίνισμα κληρονομίας αὐ-
τῶν Ἰσραήλ. Διόπερ αὐτοὺς καὶ τῆς προσηγορίας
ταύτης ἡξίωσεν, εἰ καὶ ἀνάξιοι ταύτης ἐγένοντο.
Δὴ καὶ τὴν ὑπὸν προσηγορίαν ἔσχον εἰκονικῇ. Ἡ
γὰρ ἀληθὴς υἱοθεσία ἐκείνων ἐστίν, ἡ Οὐς ἔδωκεν
ἐξουσίαν υἱοῦ· Θεοῦ γενέσθαι, οἷ οὐκ ἐξ αἱμάτων,
οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκὸς, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ἐγενήθη-
σαν· ὡς πρὸς ἀντιδιαστολὴν πρωτότοκος Ἰσραήλ,
ἀλλ' οὐ μονογενὴς εἴρηται· μὴ τοῖνυν Ἰουδαῖοι φρο-
νείτωσαν ἀκούοντες, Υἱὸς πρωτότοκός μου Ἰσραήλ·
ἐπεὶ καὶ Κάιν πρωτότοκος ὢν κατηράθη, θαυμα-
σθέντος τοῦ Ἀβελ. Καὶ Ἰσμαὴλ πρωτότοκος, ἀλλ'
οὐ κληρονομός· καὶ Ἡσαὺ πρωτότοκος, ἀλλ' ἐρι-
σθή. Ἐτὼν Ἰακώβ γὰρ ἡγάπησα, φησὶν, τὸν δὲ
Ἡσαὺ ἐμίσησα. Καὶ Ῥουβὴν πρωτότοκος, ἀλλ' ἀπ-
εδήθη, εἰς τὴν περὶ Χριστοῦ ἐπαγγελίαν, Ἰούδα
προτιμηθέντος. Θεὸς μὲν οὖν, τὸ ἐπ' αὐτῷ, καὶ γεν-
νᾷ καὶ ὄψοι, καὶ δίδωσι τοῖς ἀξίοις εἰπεῖν, ἡ Πάτερ
ἡμῶν ὃ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Οἱ δὲ ἐξ Ἰσραὴλ ἡθέτησαν
αὐτὸν, οὐ φορηθέντες ὡς Θεὸν, οὐχ ὡς πατέρα τι-
μήσαντες. Τὸ γὰρ σέβας τοῖς εἰδώλοις ἀπένειμαν,
λέγοντες· ἐγὼ εὐλόω· Θεός μου εἰ σύ· καὶ τῷ λίθῳ·
Σὺ με ἐγέννησας, τὸν διάβολον ἐπιγεγραμμένοι πα-
τέρα. Ὁ γὰρ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν, φησὶν, ἐκ τοῦ δια-
βόλου γεγέννηται. Καὶ τοῖς πονηρευομένοις φησὶν·
Ἔμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς ὁμῶν τοῦ διαβόλου ἐστέ. Ταῦτα δὲ καὶ προφητικῶς τῷ Σωτῆρι λέγειν ἀρμότ-
ται, μῆτε προσδεξαμένον, καὶ σταυρῷ τετιμηκότων
αὐτὸν τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, μόνους αὐτοῖς ἐξ ἀπάντων
ἐπιδημήσαντα τῶν ἐθνῶν. Διόπερ φησὶν· Ἰσραὴλ
ἐμε οὐκ ἔγνω. Καὶ ὁ λαός με οὐ συνήκεν. Οὐ γὰρ
συνήκεν, οἷος ἄρα αὐτὸς ἦν, ὁ καὶ τοῖς πατράσιν
αὐτῶν ἐν ἀνθρωπείῳ σχήματι διαφόρως ἐωραμένος.
Τοιγαροῦν φησὶν· Ἀβραάμ ὁ πατὴρ ὁμῶν ἐπεθύ-
μησεν ἰδεῖν τὴν ἡμέραν τῆς ἐμῆς, καὶ ἶδεν, καὶ ἐχάρ-
η. Καὶ ἡ Γερουσαλήμ, Ἱερουσαλήμ, ποσάκις
ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, καὶ οὐκ ἤθε-
λήσατε! Περὶ παντὸς μὲν οὖν ἀνθρώπου, τὸ κατ'
εἰκόνα καὶ τὴν λογικὴν ἀπολαυεκότος ἄξιον εἴρηται·
καὶ ὅς ἐν τιμῇ ὢν οὐ συνήκεν, παρὰ συνεδίχθη
τοῖς κτήνεσιν τοῖς ἀνοήτοις καὶ ὡμοιωθῆναι αὐτοῖς.
Ἰουδαῖοι δὲ, τσαύτης τιμῆς ἀπολαύσαντες, μὴ μό-
νον λογιζοὶ γενόμενοι, ἀλλὰ καὶ Θεοῦ χρηματίσαι·
λαός, οὗτοι δὲ, φησὶν, ἀλόγων κτηνῶν πεφίνασιν
ἀλογώτεροι, μῆτε κατὰ βοῦν, τὸν δεσπότην γι-
νώσκοντες. Φυσικὴ γὰρ τοῦτον φαντασία γινώσκει.
Μῆτε κατὰ ὄνον, τὴν φάτιν τοῦ κυρίου αὐτοῦ.

A *taei dixit, quod non sine gloria de Aegypto eduxit, et adversus hostes eorum mirabilia opera patravit. Et paternam eis etiam providentiam patefecit, cum panem de caelo, et mensam in deserto largitus est. Filios igitur, et velint intelligentes creaturas, ipsos vocat, quæque plus aliis benevolentiae sortitæ sunt; cum facta est portio Domini populus ejus Jacob; funiculus hæreditatis ejus Israël. Quare indignos licet, eo nomine vocandos censuit; et hanc inde filiorum imaginariam habuerunt appellationem. Vera enim eorum est adoptio: Quibus dedit potestatem filios Dei fieri; qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt. Qualis, qui discretionis causa, primogenitus Israel, non autem unigenitus, vocatus est. Non igitur superbiant Judæi, cum il- lud: Filius primogenitus meus Israel, audiunt; cum sit et Cain primogenitus: sed maledictus; Abel autem honore affectus; et Ismael primoge- nitus; sed non hæres; et Esau quoque primoge- nitus, sed odio habitus. Jacob enim, ait, dilex- ti: Exami autem odio habui. Ruben etiam primogenitus; sed rejectus, et promissione Christi Judæus honoratus. Deus igitur gignit et exaltat pro suæ potestatis arbitrio, dignisque largitur, ut dicant: Pater noster, qui es in caelis. At ipsum a se repulerunt Israëlites, nec tanquam Deum reveriti, nec tanquam patrem honore prosecu- ti. Idola enim ita religiose coluerunt, ligna ut dicerent: Dens meus es tu: et lapidi: Tu me genuisti; patrem sibi diabolus ascribentes. Qui enim facit peccatum, ait, ex diabolo est. Et sce- leratos his verbis alloquitur Christus: Vos ex patre vestro diabolo estis. Hæc enim prophete Salvatorem dicere non est incongruum, quem Israelis posteri non admiserunt, sed cruce multa- runt, eum apud eos solos ex omni populorum nu- mero diversaretur. Ait ergo: Israel me non cogno- vit, et populus me non intellexit. Non enim certe qualis ipse esset, qui se majoribus ipsorum hu- mana forma conspiciendum multifariam præbuis- set, intellexerunt. Itaque ait: Abraham pater ve- ster exsultavit ut videret diem meum; et vidit, et gavisus est. Et: Jerusalem, Jerusalem, quoties ego volui congregare filios tuos, et nolui- sti! De quolibet ergo homine, qui cœlestem il- lam Dei imaginem, rationisque dignitatem amise- rit: Quique, in honore cum esset, comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis, dici putandum est. Judæi autem tanti honoris, ne- dum solius rationis, participes effecti, Deique po- pulus appellati, magis tamen, quam bruta ipsa, a ratione alieni, ne dominum quidem suum, bovis in*

²² Psal. lxxviii, 24. ²³ Deut. xxii, 9. ²⁴ Joan. i, 12-13. ²⁵ Exod. iv, 22. ²⁶ Gen. iv, 1 seqq. ²⁷ Gen. xvi, 1 seqq. ²⁸ Galat. iv, 22-30. ²⁹ Gen. xxv, 23. ³⁰ Rom. ix, 13. ³¹ Gen. xlix, 3, 10. ³² Matth. vi, 9. ³³ Jerem. ii, 27. ³⁴ I Joan. iii, 8. ³⁵ Joan. viii, 44. ³⁶ Ibid. 56. ³⁷ Matth. xiii, 37. ³⁸ Psal. xlviii, 13.

VARIE LECTIONES.

γ γρ. χρηματίσας, η, χρηματίσαντες.

morem (agnoscit enim ipsum naturali quadam imaginatione) vel sicut solet domini præsepe asinus, cognoverunt. Etsi enim dominum asinus non agnoscit, assuetudine tamen ad præsepis locum fertur; et præsepe ipsum, ventre magistro, novit discernere. Itaque, tanquam nihil hæc affinitatis inter se habeant animalia, in Deuteronomio⁸⁰, junctis asino et bove arare defensum legimus : id est, eam animi partem, quæ labore et strenuitate gaudet, cum ea, quæ voluptatibus, copulare. Non enim de bobus cura Deo est⁸¹. Alicubi tamen contra copulari videas. Scribitur enim : « Beatus qui seminat super omnem aquam, ubi bos et asinus ambulant⁸² : » id est, qui doctrinæ verbo **II** in anima laboris studium excitat, et ejus cohibet voluptatum libidines. Pars enim appetens, cum peccatorum pondere onusta est, vectario asino non multum dissimilis videatur. *Me* igitur, ait, non cognovit, beneficio auctorem, rerumque omnium opificem. Quanta ergo inter asinum et bovem differentia, tanta inter Israellem, qui Deum videt, reliquumque communi nomine vocatum populum, dissimilitudo.

VERS. 4-6. *Væ, gens peccatrix, popule plene peccatis, semen nequam, filii iniqui, etc.*

*Gentis populi*que nomen conjunctum sæpe usurpatur. Hinc illud : « In multa gente dignitas regis, et in paucitate populi attritio principis⁸³. » Et illud : « Quare freinuerunt gentes, et populi meditati sunt inania⁸⁴ ? » At hic, ab eo, quod *gens* erat *peccatrix*, exordium ducentes, eos in scelere progressus fecerunt ; ut *populus iniquitatum plenus* evaserint : quique *semen nequam* ante fuerunt, *filii iniqui* jam facti sint. Solent enim virtutum et vitiorum incrementa a minoribus incipere. Congruè autem post *seminis* verbum, sequitur *filius* ; idque habita ad animum ratione. Est enim doctrinæ *semen* disciplinarum fundamentum : *filius* autem, quisquis docti simili efficitur, sive virtutis, sive peccati studio. Sed ille quidem regni, hic vero gehennæ *filius* appellatur. In *Judæos* autem, tanquam qui reliquis gentibus essent deteriores, contumeliose **II** invehitur. Non enim eos adoptio, non gloriæ sublimitas, non verberum denique varietas, quibus in eos uti solet, quos *filiorum* loco habet, meliores reddiderunt. Quoniam vero corporalem generis splendorem, tanquam qui de Abrahæ semine essent, jactabant ; *semen nequam, filiosque iniquos*, ut et principes Sodomorum, populumque Gomorrhæ vocat ; ut animi *instituto* et vita, nobilitatem, et contra, parari doceat. Hi quidem patriarchas, claros procul dubio majores habuerunt ; sed malis deinceps orti patribus, non equidem natura, sed studiorum imitatione, iniqui evaserunt. Neque vero lenis est accusatio, quod universam *gentem peccatricem*, tanquam nullus in ea rectè agendi studio teneatur, appellat. Per *populum* deinde *plenum pecca-*

A 'Ο γὰρ ὄνος κἂν τὸν δεσπότην οὐκ οἶδεν, ἀλλ' οὖν εἰς τὸν τόπον τῆς φάττης ἀπὸ συνηθείας ἐπείγεται. Τὴν φάττην γὰρ γνωρίζει διὰ τὸ λαίμαργον. Διόπερ, ὡς ἀνοικελὸς ἐχόντων πρὸς ἄλληλα τῶν ζώων, ἐν δευτερονομίᾳ μὴ ἀποτριβὴν ἐν μόσχῳ καὶ ἀνθρώπῳ * παρακελεύεται· τούτεστι, τὸ ἐνεργὸν τῆς ψυχῆς καὶ φιλόπονον, τῷ φιληδόνῳ καὶ παθητικῷ μὴ συζεύξῃς¹. Οὐ γὰρ περὶ τῶν βοῶν μέλει τῷ Θεῷ. Ἀλλαχοῦ δὲ πάλιν συνέζευκται. Μακάριος γὰρ ὁς πειρῶν * ἐπὶ πᾶν ὕδωρ, οὐ βοῦς καὶ ὄνος πατεῖ. Τούτεστιν, ὁ τῷ διδασκτικῷ λόγῳ τὸ τε φιλόπονον τῆς ψυχῆς ἐπεγείρων, καὶ τὸ φιλήδονον αὐτῆς θεραπεύων· τὸ γὰρ ἐπιθυμητικὸν τῷ βάρει τῆς ἁμαρτίας πεφορτισμένον ἀχθοφοροῦντι ὄνῳ προσέεικεν. Ἐμὲ οὖν, φησὶν, οὐκ ἔγνω τὸν εὐεργέτην, τὸν πάντων δημιουργόν. Ὅση δὲ βοὶ πρὸς ὄνον διαφορά, τοσαύτην Ἰσραὴλ, ὁ Θεὸν ὁρῶν, ἔχει πρὸς τὸν ἀπλῶς λαὸν χρηματίζοντα.

B Quanta ergo inter asinum et bovem differentia, tanta inter Israellem, qui Deum videt, reliquumque communi nomine vocatum populum, dissimilitudo.

δ-ς'. Οὐαὶ ἔθνος ἁμαρτωλῶν, λαὸς πλήρης ἁμαρτιῶν, σπέρμα πονηρὸν, υἱοὶ ἄνομοι, κ. τ. ε.

Ἐθνος καὶ λαὸς πολλὰ τοῦ συνεζευγμένως λέγεται ὡς τὸ, « Ἐν πολλῷ ἔθνει δόξα βασιλείας, ἐν δὲ ἐκθλίψει² λαοῦ συντριβὴ δυνατοῦ. » Καὶ τὸ, « Ἰνα τί ἐξέρυαξαν ἔθνη καὶ λαοί ; » Νυνὶ δὲ ἀπὸ τοῦ ἔθνους εἶναι ἁμαρτωλῶν ἀρξάμενοι, ἐπιδιδόντες πρὸς κακίαν, γίνονται λαὸς πλήρης ἁνομιῶν³ καὶ ἀπὸ τοῦ σπέρματος πονηρὸν εἶναι, καὶ τὸ γενέσθαι υἱοὶ ἄνομοι· ἢ γὰρ αὐξήσις ἀπ' ἐλαττόνων ἐν ἀρετῇ καὶ κακίᾳ. Ἀκολουθῶς δὲ μετὰ τὸ σπέρμα, υἱός, καὶ ἀναλόγως ἐπὶ ψυχῆς. Σπέρμα γὰρ διδασκαλίας, ἡ τῶν μαθημάτων καταβολή. Υἱός δὲ πᾶς ὁ τῷ διδασκαμένῳ γεγονώς παραπλήσιος, εἴτε κατ' ἀρετὴν, εἴτε κατὰ κακίαν. Ἀλλ' ὁ μὲν βασιλείας χρηματίζει, ὁ δὲ γένειν υἱός. Ὀνειδίζει δὲ τοῖς Ἰουδαίοις, ὡς χεῖροσι τῶν ἄλλων ἔθνων. Οὐχ υἱοθεσία γὰρ τοῦτους, οὐχ ὕψος δόξης, κρείττους ἐποίησεν. Οὐ διάφοροι μάλιστα τοῦ μαστιγοῦντος πάντα υἱὸν, ὃν παραδέχεται. Καὶ ἐπεὶ περ εὐγένειαν ἡγχοῦν σωματικὴν, ὡς δυντες ἐξ Ἀβραάμ, σπέρμα πονηρὸν, καὶ υἱοὺς ἁνόμων καλεῖ, ὡς καὶ ἐξάρχοντας Σοδόμων καὶ λαὸν Γομόρρας, δεικνύς ὡς προαίρεσις καὶ βίος εὐγένειάν τε καὶ τοῦναντίον ποιεῖ. Οὗτοι δὲ προγόνους μὲν ἔσχον λαμπροὺς τοὺς πατριάρχας· ἐκ πονηρῶν δὲ τῶν μετὰ ταῦτα πατέρων γεγόνασι πονηροί, ἀλλ' οὐ φύσει, μιμησάμενοι δὲ τὴν ἐκείνων προαίρεσιν. Μεγάλῃ δὲ κατηγορίᾳ, χρηματίζειν ὅλον ἔθνος ἁμαρτωλῶν, ὡς μηδένα σχεδὸν ἐν αὐτῷ κατορθοῦν. Τὸ δὲ, πλήρες ἁμαρτιῶν, πᾶν εἶδος κακίας ὑπέδειξεν. Τοιοῦτον τὸ, « Πεπληρωμένους πάσης ἀδικίας. » Καὶ τὸ, « Οὐπω γὰρ ἀναπεπληρωμένοι αἱ ἁμαρτίαι τῶν Ἀμορρῶν. » Καὶ ὁ Σωτὴρ δὲ φησὶν ; Πληρώσατε καὶ ὑμεῖς τὸ μέτρον τῶν πατέρων ὑμῶν. » Σπέρμα δὲ πονηρὸν,

⁸⁰ Deut. xxii, 10. ⁸¹ I Cor. ix, 9. ⁸² Isa, xxxii, 20. ⁸³ Prov. xiv, 28. ⁸⁴ Psal. ii, 1.

VARIÆ LECTIONES

* γρ. ὄνῳ. ¹ Ἰσ. γρ. συζεύξει. * γρ. ὁ σπείρων. * γρ. ἐκλείψει.

ἐπερ ἐχθρὸς ἄνθρωπος· ἐπέσπειρε τῷ στήφει ζιζάνιον, ὃ τελειωθέν υἱὸς γέγονεν ἄνομος, ἀντὶ υἱοῦ τοῦ Ἰησοῦ. Διὸ θρηνεῖ τοῦτον σχεδὸν πῶς λέγων· « Πόθεν πῶς μεταπλητέωκα; » Πρώτη μὲν οὖν κατηγορία, τὸ ποτηρόν· δευτέρα καὶ μεζῶν ἡ τοῦ ἀγαθοῦ ἐγκατάληψις¹, ἣν ἐπαναβαίνει τὸ παροξύνει τὸν ἀγαθόν τε καὶ πρᾶον τῶν, κατὰ τὴν ἀναλογίαν, ὀργή θησαυρίζεται. Ἀλλ' ὡς περὶ ὁ τελειούμενος τοῖς ἐμπροσθεν ἐπεκτείνεται· οὕτως ὁ ἁμαρτάνων εἰς τὸ κατόπιν ἀναποδίζει. Περὶ οὗ φησιν· « Ἰδοὺ οἱ μακρύνοντες; ἑαυτοὺς ἀπὸ σοῦ, ἀπολούνται· Ὡς δὲ πᾶν εἶδος θεραπείας, προσεγγεῶν ἁμαρτάνουσι, *Τί ἐτι πληγίσσῃς*, φησί· τοῖς μὲν γὰρ ἴσσιμα πλημμελήσασιν φησὶν ἀπειλῶν ὁ λόγος· « Ἐπισκέψομαι ἐν ῥάβδῳ τὰς ἀνομίας αὐτῶν. » τοῖς δὲ νοσοῦντιν ἀνίατα· *Τί ἐτι πληγίσεις*; ὡς ἂν τις ἀπορῶν καὶ ἀπογνῶνς τὴν διόρθωσιν. τῶν δὲ περιστατικῶν συγχωρήσεων, αἱ μὲν ἐπ' ἁμαρτήμασι γίνονται· αἱ δὲ πρὸς τὴν τῶν πειραζομένων βελτίωσιν· αἱ δὲ πρὸς ἀνάδειξιν ἀρετῆς λαθναούσης, ὡς ἐπὶ τοῦ Ἰωβ· αἱ δὲ πρὸς τὴν τῶν ἀπεγνωσμένων ἀπώλειαν, ὡς αἱ νῦν ἀπειλούμεναι, ὡς περὶ αἱ τοῦ Φαραῶ. Ταύτας δὲ δυνατὸν μόνως νοεῖν, μετὰ τὸ σωτήριον πάθος παραδοθέντος τοῦ ἔθνους. Οὐ γὰρ ἦν ὁ τι μεζῶν ἁμαρτάνων Ἰουδαῖοι εἰπόντες· « Αἶρε, αἶρε, σταύρου αὐτόν. » — Οὐκ ἔχομεν βασιλεία εἰ μὴ Καίσαρα. » τοιγαροῦν διαμαρτύρονται τοῦτοις οἱ τοῦ Χριστοῦ μαθηταὶ αἱ· πρώτοις κατάρξαντες, καὶ μὴ θεσζαμένους ἐπὶ τὰ ἔθνη τρεπόμενοι, μονονοῦχι λέγοντες· « Ἰατρνεύσαμεν τὴν Βαβυλῶνα, καὶ οὐκ ἰάθη. Ἐγκαταλίπωμεν αὐτήν. » Βαβυλῶνι γὰρ, ὡς ἀσεβεῖς, ἀπεικάζονται. Αἱ γὰρ πρὸς τὴν παρουσίας τοῦ Σωτῆρος ἁμαρτίαι οὐκ ἦσαν ἀνίατοι. Καὶ προφήτας γὰρ ἔχον ἐν Βαβυλῶνι. Καὶ πάλιν ἐπανελθόντες, τῇ λατρείᾳ τῇ κατὰ νόμον ἐχρήσαντο, μετὰ δὲ τοὺς Ῥωμαίους, οὐκ ἐτι, καθαιρεθέντος αὐτοῖς τοῦ νεῶ, καὶ πάντων διεσπαρμένων. Κύριον ἄρα καὶ ἅγιον Ἰσραὴλ τὸν Χριστὸν παρίστησιν ὁ προφήτης, ὃν ἐγκατέλιπον, ὅτε καὶ πᾶσα κεφαλὴ τούτων εἰς πόρον ἐγένετο, ἀρχικὴ δὴλον ἐξουσία ταπεινωθεῖσα. Καὶ ἀπὸ ποδῶν μέχρι κεφαλῆς ἡ πληγὴ. Ἀπὸ μικροῦ μέχρι τοῦ μεζῶνος. τοιγαροῦν ἀπεγνωσθήσαν. Τίς γὰρ ἂν αὐτοῖς μεζῶν ἐπεγένετο θεραπεία, μετὰ τὴν ἐκ τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημήσαντος, τοῦ πᾶσαν νόσον καὶ μαλακίαν ψυχῶν τε καὶ σωματικῶν τοῖς πεπιστευκόσι δυνήθέντος ἰάσασθαι; Τινὲς δὲ, πᾶσα κεφαλὴ, τὸν καθ' ἕνα φασὶν ἄνθρωπον, ὡς τὸ, « Λάβετε ἀρχὴν ἀπὸ πάσης συναγωγῆς Ἰσραὴλ κατὰ κεφαλὴν αὐτῶν. » Ὡς μηδενὸς εὐρεθέντος ἀξίου τὴν ἀπειλουμένην εἰκὴν διαφυγεῖν. Ἔστι δὲ τραῦμα μὲν, λύσις τῆς τοῦ σώματος συνεχείας, κατὰ μικρόν τι μέρος τῆς συναφείας διακοπῆς· ὃ δὲ δυνάται τὰ σχίσματα τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ δὲ μάλ' ὧς, ἴχνος ἐστὶ πληγῆς ὑφαίμων, θλασθέντος τοῦ σώματος ἐκ τῆς ἀντιτυπίας τοῦ πλήξαντος. Καὶ τοῦτο δὲ

Αἱ, omnia vitiorum genera significavit. Quale est illud: « Repletos omni iniquitate²². » Item: « Non dum adimpletæ sunt iniquitates Amorrhæorum²³. » Illaque Salvatoris: « Et vos implete mensuram patrum vestrorum²⁴. » Sunt porro semen nequam, zizania ipsa²⁵, quæ inimicus homo superseminavit, quæque adulta in scelestum filium, pro celesti evaserunt. Itaque et illum luget, his fere verbis: « Unde tandem excidisti²⁶? » Primum igitur accusationis caput est, nequam esse; alterum, et majus, Dominum deseruisse: quodque est longe gravissimum, bonum et mitem provocasse; quorum pro dignitate ira reconditur. Verum quemadmodum qui perfectionis studio ducitur, in ea, quæ ante sunt, promovel: sic qui scelerate agit, ad id, quod a tergo est, retroagitur: sicuti canitur: « Qui elongant se a te, peribunt²⁷. » Tanquam deinde nullam non instaurandæ sanitatis rationem sceleratis attulisset, Quid ultra, inquit, percutiemini? Quorum enim peccata medicinam possunt admittere, eosdem minacibus verbis castigare solitus: « Visitabo, inquit, in virga iniquitates eorum²⁸. » At iis, quorum est deplorata salus, tanquam de resipiscentia dubitet, atque desperet, Quid ultra, ait, percutiemini? Sunt vero calamitatum, quibus premimur, aliæ quidem in scelera ultionem: aliæ vero in eorum, qui probantur, 13 utilitatem: aliæ autem ad occultas virtutis, ut in Job²⁹, demonstrationem: aliæ denique in eorum, qui rejecti sunt, perniciem; ejus generis cæ fuerunt, quas propheta minatur, illaque adeo Pharaonis³⁰. Sed non possunt istæ nisi ad ea tantum referri tempora, quæ salutarem Christi necem secuta sunt, quibus gentem tradi contigit. Neque enim in aliquo gravius peccare Judæi potuerunt, quam cum dixerunt: « Tolle, tolle; crucifige eum; Non habemus regem, nisi Cæsarem³¹. » Itaque in illos grave est Christi discipulorum testimonium; quod cum ab eis primum cœpissent, repulsam passi, ad gentes conversi sint, his fere verbis: « Curavimus Babylonem, et non est sanata. Derelinquamuseam³². » Babylonem enim, quia impii, assimilantur. Nam et ante Salvatoris adventum, medicinam admittebant peccata; cum in Babylone essent prophetæ; cum item post reversionem, eo cultu, qui secundum legem erat, uterentur; sed non amplius post Romanorum tempora; cum disturbatum esset templum, omnesque varie dispersi. Per Dominum vero, et Sanctum Israel, Christum indicat propheta, quem ipsi dereliquerunt, cum esset omne caput eorum languidum; id est, princeps potestas imminuta, et depressa. Cum denique a pedibus ad caput usque, vulnus; id est, a minimo quoque ad maximum; unde desperati sunt. Quæ enim præstantior ipsi

²² Rom. i, 24. ²³ Gen. xv, 16. ²⁴ Matth. xxiii, 32. ²⁵ Matth. xvi, 25. ²⁶ Isa. xiv, 12. ²⁷ Psal. lxxii, 27. ²⁸ Psal. lxxxviii, 33. ²⁹ Job i, 1 seqq. ³⁰ Exod. xii, xiii, xiv. ³¹ Joan. xix, 6, 15. ³² Jerem. li, 9.

VARIÆ LECTIONES.

¹ γρ. Κυρίου ἐγκατάλειψις.

PATROL. GR. LXXXVII.

accedat medela, post Christi Salvatoris adventum; A qui morbum omnem, qui omnem animorum et corporum infirmitatem credentibus sanare poterat? Quidam autem *omne caput*, unumquemque sigillatim hominem intelligunt: quomodo et illud: « Sumite initium ab omni congregatione Israel, per capita ipsorum ⁶⁶: » tanquam nullus, qui minas istas effigere dignus sit, reperiatur. Est vero *vulnus*, continuitatis in corpore solutio; cum parte quadam modica connexio discinditur: quo possunt Ecclesiæ significari dissidia. *Livor* autem *plagæ* vestigium suberuentum; cum teli quidem impetu contunditur corpus, sed coit parte aliqua: unde subtila et fallacia corda innuuntur. *Plaga* denique *tumens*, **14** seu phlegmone, tumor ingens; cum in debiliorem partem decumbit humor, et affectam calore præter naturam accendit: unde elatio animi notatur prava absurdaque opinione intumescantis, et ob id adversus Christi decreta sese effertis. Judæos vero non uno separatim morbo affici; sed omni confertim malorum genere, tanquam coluvie, opprimi; nec ab ullis congrua admitti auxilia, significat. Est ergo *somentum* sermo ille, quo modeste ac leniter, vani opinionum tumores retunduntur; *oleum* vero, quo, luctus et doloris communionem, insidiosa, falsa, et aspera simulate loquentium verba leniuntur. *Circumligatio* denique, qua simul ea, quæ ad dissensionem festinare videbantur, coercentur et retinentur. Cæterum, verba ista, *non est in eo integritas*, et quæ deinceps, ita reddit Symmachus: *Non est enim in ipso sanitas, sed vulnus, et vibex, et plaga vulnere non coeunte, neque obligato, neque oleo emolliito*.

VERS. 7-9. *Terra vestra deserta, civitates vestrae igne succensæ. Regionem vestram eorum vobis alieni devorant, etc.*

Ista prædixit Ozia rege; quæ parte quidem aliqua a Babylonis incepta, a Romanis autem penitus, ipso obsidionis tempore, ut etiam nunc cernuntur, perfecta sunt. Significat autem *vineæ* nomine, gentem ipsam. Dicit **15** enim postea: Nam C « *Vinea Domini Sabaoth domus est Israel* ⁶⁷. »

Ad hæc, desolationis causam facit, quod deserto spiritu quieto et miti, vociferationem sint amplexi. Rependit enim justa Deus, cum a quibus desertus est, eosdem deserit. Est vero *derelictionis absolutæ* signum desertum *vineæ tentorium*. Quandiu enim fructus habet vinea, a custode habetur *tentorium*; iisque collectis desertum relinquitur: sic gens universa cum fructus edebat, divinum constabat templum; indeque veluti de specula, illius nomine, excubias agebat Deus, qui ait: « Ego ero ei, ait Dominus, murus igneus in circuitu; et in gloria ero in medio ipsius ⁶⁸. » Itaque angelicis virtutibus, tanquam vallo, cingebatur. Sed ex quo scelus sentes produxit, et uvam fellis, sarmentumque ⁶⁹ *Gomorrhæ* fecit, tum per prophetam ait: « Auferam sepem ejus, et erit in direptionem ⁷⁰; » cæteraque deinceps. Et per alium: « Reliqui domum meam, dimisi hæreditatem meam ⁷¹, » et cætera. Narrat enim, in expugnatio-

κατὰ τὸ μέτρον συνίσταται: ὁ τὰς ὑποούλους καρδίας δηλοῖ. Φλεγμονὴ δὲ ὄγκος ἐστὶ πυρῶδης, συρρέοντων ἐπὶ τὸ ἀσθενὲς μέρους τῶν ὀργῶν, καὶ τῇ παρὰ φύσιν θερμασίᾳ φλεγόντων τὸ πεπονθός. ὁ δὲ λελυγμένος ἐπαρσιν ἐξ οἰήσεως ἀλόγου ὀγκομένης, καὶ διὰ τοῦτο κατὰ τῆς γνώσεως ἐπαυρομένης Χριστοῦ. Φησὶ δὲ περὶ τῶν Ἰουδαίων, ὡς οὐχ ἐν ἀφωρισμένῳ, ἐσχῆκασιν πάθος, ἀλλ' ἡνωμένως αὐτοῖς ἐπίκειται: τὸ κακὸν, ὡς πάντα συγκεχυσθαι ὁλοσχερῶς τὰ πάθη, καὶ μὴ δέχεσθαι πάθος ἑκαστον τὰ κατάλληλα βοηθήματα. Μάλαγμα μὲν οὖν ὁ μετὰ πρᾶότητος καὶ ἐπεικείας ταπεινωτικὸς τῶν ματαίων φυσιώσεων λόγος. Ἑλαιοὶ δὲ ὁ μετὰ οἴκτου καὶ συμπαθείας τὸ εὐαγερὸν, καὶ ὑπουργόν, καὶ τραγῶν τῶν ἐν ὑποκρίσει ψευδολόγων καταλαβαίνων. Κατάδεσμος δὲ ὁ τὰ πρὸς διάστασιν ἐπειγόμενα συγκρατῶν. Τὸ δὲ, Οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ ὁλοκληρία, καὶ τὰ ἐξῆς, Σύμμαχος οὕτως ἐξέδωκεν. Οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ ὑγιὲς, ἀλλὰ τρωῦμα, καὶ μώλωψ, καὶ πληγὴ, τρωήματος οὐ σφιγγομένου, οὐδὲ ἀπιδενρομένου, οὐδὲ ἀπαλυνόμενου ἐλαίου.

ζ-θ. Ἡ γῆ ὑμῶν ἐρημος αἱ πόλεις ὑμῶν περιφανέστεραι. Τὴν χώραν ὑμῶν ἐνώπιον ὑμῶν ἀλλοτριοὶ κατασθλοῦσιν αὐτήν, κ. τ. λ.

Ταῦτα προεῖπεν ἐπὶ τῆς Ὀζίου βασιλείας, ἐπληρώθη δὲ μερικῶς μὲν ὑπὸ Βαβυλωνίων· ἐπὶ δὲ τῆς ὑπὸ Ῥωμαίων πολιτορχίας ὁλοσχερῶς, ἃ μέχρι νῦν ὁράται. Ἀμπελῶνα δὲ τὸ ἔθνος καλεῖ. Λέγει γὰρ προτέρων: « Ὁ γὰρ ἀμπελῶν Κυρίου Σαβαὼθ οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ ἐστίν. »

Τὴν δὲ τῆς ἐρημίας αἰτίαν φησὶν, ὅτι κραυγὴν ἐπέθρυσαν, καταλιπόντες τὸ πνεῦμα τὸ πρᾶν τε καὶ ἡσύχιον. Ἀντιμετρεῖ γὰρ δικαίως ὁ Θεὸς ἐγκαταλιπόντων τοὺς ἐγκαταλιπόντας αὐτὸν. Τὸ παντελὲς δὲ τῆς ἐγκαταλείψεως ἡ τοῦ ἀμπελῶνος σημαίνει σκηνὴ. Ἐν ὅσῳ γὰρ ἔχει καρπούς, οἰκεῖται ὑπὸ τοῦ φυλάττοντος· ἡ σκηνὴ. Τρωγθέντων δὲ τούτων, ἐρημος ἀπολείπεται. Οὕτω τοῦ παντὸς ἔθνους καρποφοροῦντος, ὁ Θεὸς εἰστέχει νεῶς. Ἄντ' ἐπισκοπῆς ἐντεῦθεν ἐφφύρει τούτο Θεὸς λέγων: « Ἐγὼ ἔσομαι αὐτῇ, λέγει Κύριος, [εἰς τείχος] πυρὸς κυκλόθεν, καὶ εἰς δόξαν ἔσομαι ἐν μέσῳ αὐτῆς. » Τοιγαροῦν ἀγγελικαὶ καὶ ἐξαρχαῖοι δυνάμεις. Ὡς δὲ τῶν ἀμαρτιῶν τὰς ἀνάγκας ἐβλάσθησεν, καὶ σταφυλὴν χολῆς, καὶ κληματὶδα Γομῶρρας ἐποίησεν, φησὶ, διὰ τοῦ ψάλλοντος: ὁ Θεός, καὶ Καθελὼ τὸν φραγμὸν αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς διαρπαγὴν ⁷², καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ δι' ἄλλου δὲ προφήτου φησὶν: « Ἐγκαταλείποι τὸν οἶκόν μου, ἀφῆκα τὴν κληρονομίαν μου, καὶ τὰ λοιπά. Ἰστέφη-

⁶⁶ Num. 1, 2. ⁶⁷ Isa. v, 7. ⁶⁸ Zech. ii, 5. ⁶⁹ Dent. xxxii, 32. ⁷⁰ Isa. v, 5. ⁷¹ Jerem. xii, 7.

VARIÆ LECTIONES.

1. *λο. γρ. ἐπίδασμουμένου.* 2. *γρ. προφητεύσαντος.* 3. *γρ. διαρπαγῆν.*

κεν δὲ καὶ ἐν τοῖς περὶ ἀλώσεω; ὁ Ἰώσηπος, ὡς ἂν πρὶν ἀλῶναι τὴν πόλιν, ἤκουοντο τοῖς ἱερεῦσιν φωνὰι λεγόντων· ἀγγέλων, « Μεταβαίνωμεν ^h ἐντεῦθεν. » Οὐ μόνον δὲ, φησὶν, τὴν ὥς ἐν καρπῷ τιμιωτέραν οὐκ ἦνεγκε σταφυλὴν, οὐδὲ ὀπώραν τὴν πρόσκαιρον, καὶ σωματικὴν, κατὰ τὸν Μωσείως νόμον, λατρεῖαν. Ὁραία μὲν γὰρ τῇ θεῷ καὶ εὐθαλῆς, ἀλλὰ καὶ πρότ-
καίρος· πρὸς ἣν εἴρηται ἡ τοῦ ὀπωροφυλάκτου κατάλειψις, ὅπερ αὐθὺς ἐστὶν ὁ νεὸς. Σικυήρατον δὲ, τὸ τῶν σικυῶν εἶρηται φυλακτήριον. Ὅταν γὰρ τὸν ὄντως ἀφέντες θεὸν, τὰς χεῖρας ἡμῶν ἐπάρωμεν πρὸς θεὸν ἄλλότριον, παραδιδόμεθα τοῖς καταστρέφουσιν. Νόει δὲ καὶ γῆρ μὲν ἔρημον ^e, τὴν ψυχὴν ὡς δεχομένην τοῦ λόγου τὰ σπέρματα. Ἐρημον δὲ τὴν ἀρετῶν καὶ θεοσεβείας ἐστερημένην. Ἡ δὲ τοιαύτη καὶ πόλις πυρίκαυτος, διὰ τὸ πολλὴν ἔχειν ἐν τοῖς ἔργοις ματαιότητα, ξύλα, χόρτον, καλάμην· ἅπερ ἐν ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως καταπίμπραται.

Ἡ αὐτὴ καὶ χώρα κατεσθιομένη ὑπ' ἄλλοτριῶν, οὔτε τῶν καρπῶν πεπληρωμένη τοῦ Πνεύματος, ἀγάπης, χαρᾶς, καὶ τῶν ἄλλων ἄλλοτριῶν λογισμῶν ἐπιπεσόντων, καταναλίσκεται ^d, καταστρέφουσι τε αὐτὴν οἱ ὄντως ἄλλοτριοὶ δαίμονες, οἱ δὲ περιεαῖρου-
τες τὰς ἀρετὰς, οὐκ ἀφίστανται πρὶν ἂν καὶ γνῶσιν ἐσφαλμένην ἐμβάλωσιν. Οὕτω πᾶς ἀκαρπὸς ἐπισκοπῆς ἀποστερεῖται Θεοῦ. Καρποφορῶν δὲ τῶν ἀποθηκῶν τῶν αἰωνίων ἀξίως, τῷ θεῷ φυλάττεται Πνεύματι ἀποσποδῶντι τοὺς δυσμενεῖς. Τὴν δὲ δαίμονα καὶ ἐπὶ τῆς βιωτικῆς ἡδοναθείας δεξώμεθα, περὶ ἧς οὐ προσήκεν ἐπιτοῆσθαι ψυχὴν, ἀμπελον ὑπὸ Θεοῦ φυτευθεῖσαν ἀληθινὴν, κατ' εἰκόνα τοῦ Κτίστονος· αὐτὴν, ὅς τὸ μὲν καρποφοροῦν καθαίρει πρὸς γένε-
σιν πλειόνων καρπῶν. Συλλυμβάνεται γὰρ τοῖς ἐθέ-
λουσιν πρὸς τὴν ἀπὸ τῶν παθῶν κάθαρσιν, καθάπερ γεωργὸς ἀμπελον κλαδεύει, τῆς περιττῆς ἀπεργῶν λεύκης, ^e καὶ τὴν πρὸς τὸ ἀγαθὸν σπουδὴν τελειῶν· τῆς δὲ μὴ βουλομένης ψυχῆς πίπτουσιν οἱ φραγμοί, αἱ παρὰ τῶν ἀγγέλων βοήθειαι, καὶ τοῖς παροδεύου-
σιν καὶ πορθεῖν βουλομένοις προτίθεται, υἱὸς ^f τε ἄγριος· ἀφανίζει τὸ πᾶν εἰσπηδῶν· καὶ ξένοι μὲν οἱ διωδύνοντες ἡμᾶς, αἱ τῶν παρὰ τὴν γνῶσιν ἀμαρτημάτων ἐνεργητικαὶ δυνάμεις· εἰσὶν υἱὸς ^g δὲ δικτὴν ἀλόγιστα ἐρμῶντος, καὶ ταῖς δυσωδίαις καλινδουμέ-
νου, τὰ πάθη προκαταλαμβάνει τὴν τοιαύτην ψυχὴν, ὅτι μὴ τὰ ἄξια τῆς θείας ἀποθήκης ἐκαρποφόρησεν, ^d
ἡδονὰς δὲ τὰς βευστάς καὶ δυσώδεις, ὧν ἐπιθυμή-
σας ὁ ἐπιθυμητὴς πάλαι λαβὼς ἐν τῇ ἐρήμῳ ἐτάφη. Ἐκλαίον γὰρ, φησὶ, μνησθέντες τῶν σικυῶν, καὶ τῶν πεπίνων, τῶν Αἰγυπτιακῶν βρωμάτων, ἃ οὐκ ἂν φάγοι Ἰσραηλῆτης ὁ τῷ ἄρτῳ τῷ οὐρανίῳ τρεφόμενος. Ὅν ἐξουδενώσαντες ἐκεῖνοι τῶν κρομμύων ἐπεθύμουν καὶ τῶν σκορδῶν ^h. Τοιοῦτος γὰρ ὁ καθ' ἡδονὴν βίος, ἐρεθιστικὸς καὶ δριμύς ὑπάρχων, καὶ τῷ βάθει δυσωδίαν ἐναφίει ⁱ, καὶ δάκρυα τοῖς ζῶσι κατ' αὐτὸν ἐμποιῶν· οἱ καὶ ὡς *πολιορκουμένη πόλις*

nis historia, Josephus ¹¹, antequam urbs caperetur, auditas esse sacerdotibus angelorum voces, quæ ab ea discedendum monerent. Tantum vero abest, ait, ut, qui reliquorum fructuum præstantissimus est, uvam ediderit, ut ne fugaces quidem autumnii fructus, id est, corporeum legis Mosaicæ cultum, specie quidem pulchrum et virentem, sed temporarium tamen, præstiterit; ad quem et ista referitur tentorii desertio; quo templum etiam significari potest. Dicitur vero *cucumerarium*, locus, ubi cucumeres asservantur; cum enim, Deo vero relicto, manus nostras ad alienum erigimus, tradimur vastatoribus. Terram porro animam intellige, tanquam quæ verbi semina exceperit. Desertam vero, quæ virtutibus et cultu divino privetur. Talis est *Bigne succensa civitas*, quæ operum multam habet vanitatem, ligna, fenum, arundinem; quæ ipso iudicii **16** die igne consumentur.

Ipsa est et regio, quam *devorant alieni* nullis fructibus refertam Spiritus dilectionis, gaudii: quæ aliis etiam irrumpentibus alienis cogitationibus, consumitur: quamque *subvertunt alieni* vera dæmones; nec prius dimittunt, quam virtutibus undique sublatis, in consilii errorem compulerint. Sic omnes, qui sine fructu sunt, Dei custodia destituuntur: qui autem fructus edunt sempiternis horreis dignos, divinum Spiritum, qui hostes arceat, habent custodem. Sumamus vero et *fructus autumnales* pro vitæ suavitatibus; quarum illecebris animam capi non decet, quæ vera *Dei vitis* est, quæque ad imaginem Creatoris sata, ab eodem, cum fructus edit, ad uberiores proventus expurgatur. Volentibus enim in expandi affectibus opitulatur, et agricolæ in morem viles putantis sarmentorumque silvam coercentis, honesti studium perficit: cum renuentis animæ vallum, id est, angelorum auxilia corrumpant, et prætereuntibus, diripereque studentibus pateat; aperque ferox omnia perdat et conculcet ¹¹. Sunt vere peregrini et illæ etiam, quæ in nos penetrant, minus prævisæ vitiorum effectrices potestates. Apri autem in modum, solo sine ratione impetu ruentis, cænoque foetido volutari gaudentis, affectus animam istiusmodi præoccupant, quod divinis horreis fructus dignos ipsa nequaquam ediderit, sed fluxas voluptates, et fœdas: quorum studio cum populus olim teneretur, in deserto sepultus est. Lugnant enim, inquit, memores cucumerum, et peponum ¹², cibi videlicet Ægyptii, quem nunquam comederit, qui verus est Israelita cœlesti pane enutritus; quem qui fastidiebant, cæpas et allia deposcebant. Talis enim est, quæ voluptatibus vita indulget, pruriens et acris, ex imoque graveolentiam immittens, et lacrymas ex illius instituto viventibus provocans. Et hi rursum, tanquam *obsessa civitas, derelinquun-*

¹¹ Joseph. lib. lxxi, De bell. Jud. cap. 12; Euseb. lib. xxxix Hist., cap. 8. ¹² Psal. lxxix, 14,

¹³ Num. xi, 5.

VARIÆ LECTIONES.

^h γρ. μεταβαίνωμεν. ^e ἀρ. τὸ ἔρημον. ^d γρ. καταναλίσκεται. ^e γρ. βλάστης. ^f γρ. υἱός. ^g γρ. ὁδός. ^h γρ. σκορδῶν. ⁱ γρ. ἐναφίει.

tur; quæ ideo cingunt hostes, ut remisse et se-
cure agentes ex improviso adoriantur. **17** Vocavit
autem eam de priori hujus nomine, *filiam*. Con-
sentanea deinde his, quæ adversus Salvatorem
tentata sunt, dixit, cum, *Et nisi Dominus exerci-
tuum reliquisset nobis semen*, intulit. Fortassis vero
illud est, quod se Abrahamo, et semini ejus, datu-
rum pollicitus est ⁷⁵. Tanquam enim de uno dixit,
Christo videlicet; qui, ne *Sodomis et Gomorrhæ*
similia paterentur, prohibuit. Nam reliqui omnes,
ut ipse dixit, filii sunt scelerati, populus iniquita-
tibus plenus; a quibus *semen* esse non potest; cum
eos a *Sodomorum et Gomorrhæ* pœnis adventu suo
solus liberavit. Adhæc, post illatam Christo inju-
riam, reliquæ quidem, secundum electionem
gratiæ salvæ factæ sunt ⁷⁶; ceteri vero ex-
cæcati, et subversioni traditi: de quibus Dei nu-
mine afflatus Amos, in hæc verba ait: « Subverti
vos; sicut Deus Sodomam et Gomorrhiam ⁷⁸, » ul-
timam nimirum eversionem significans. *Semen* au-
tem etiam apostolorum chorus intelligendus est;
non quidem tanquam impiorum, sed prophetarum
potius; qui universæ gentis salute deplorata, a
Deo consolationem adepti, ab eo semine, quod de
se in lucem proditurum erat, illuminati sunt;
quod tanquam fermentum in gentibus existens,
omnes in vitæ suæ similitudinem ita compulsi, ut
illi Israel, et populus Domini, et in abscondito Ju-
dæi, spiritualiumque promissionum hæredes facti
sint. Quod si non se pietatis omnis conciliatores
præbuissem, nec per eos essent ubique excitatæ
Ecclesiæ (quoniam everti Judæorum templum conti-
git): quibusnam eos potius quam *Sodomorum et*
Gomorrhæ interitui, de quibus nihil omnino su-
perest, comparari decuit? Significat autem *Sodomæ*
nomen, *declinationem*: *Gomorrhæ* vero, *seditionem*.
Omnes igitur, inquit, a Deo declinaturi eramus,
sanctaque pace rejecta, bello et seditione (qualia
solent scelerati mores parere), abundaturi. At nunc
omnium longe mentes exsuperans pax per carnem
cunctis illuxit: eamque ita omnibus prædicarunt
Christi discipuli; ut ipsa jam accepti beneficii gra-
tias agens Ecclesia: **18** *Nisi Dominus nobis reli-
quisset semen*, omni cum fausto et læto applausu
concinat. Est tamen Israëlitiæ populi, quantumvis
initio *reliquiarum* nomine tantum census sit, po-
stea tandem futura revocatio. Istud enim propheta
non dissimulavit oratio dicentis: « Quia multos
dies sedebunt filii Israel sine rege, et sine principe,
et sine sacrificio, et sine altari, et sine ephod, et
sine theraphim; et posthæc revertentur filii Israel,
et quærent Dominum Deum suum, et David regem
suum ⁷⁹. » Et alibi: « Non faciam secundum furo-
rem ire meæ: non relinquam ut disperdam
Ephraim ⁸⁰. » Istud et alio significabatur modo.
Defragatus enim est vetus ille populus, de quo

ἐγκαταλείπονται, ἣν πολέμοι περικαθήναι, τῶν
ἐνδον ἐπιτηδεύοντων τὴν ἀνείσιν, ὡς ἂν ἀφυλάκτοις
ἐπίθωνται. Ἐκάλειπεν δὲ αὐτὴν ἐκ τοῦ προτέρου ταύ-
της ὀνόματος *θυγατέρα*. Ἀκολούθως δὲ τοῖς κατὰ
τοῦ Σωτῆρος τολμηθεῖσιν ἐπινεγκεν· *Καὶ εἰ μὴ Κύ-
ριος Σαβαὶθ ἐγκατέλειπεν ἡμῖν σπέρμα*. Τοῦτο δ'
ἂν εἴη περὶ οὗ φησιν ὁ Θεός· Ἀβραάμ· « Ὅτι σὺ
δώσω καὶ τῷ σπέρματί σου. » Ἄς γὰρ ἐφ' ἐνδῶ· εἶπεν,
ὅς ἐστι Χριστός, ὁ κολύσας τὰ *Σοδόμων καὶ Γομόρ-
ρας* παθεῖν. Οἱ γὰρ ἄλλοι πάντας, ὡς ἔφη, υἱοὶ ἄνο-
μοι, καὶ λαὸς πλήρης ἀμαρτιῶν· ὧν οὐκ ἂν εἴη τὸ
σπέρμα· οὗς ὀφείλοντας τὰ *Σοδόμων* παθεῖν, τῇ ἰδίᾳ
παρουσίᾳ κεκωλυμένους ¹. Καὶ μετὰ τὴν κατὰ Χρι-
στοῦ δὲ τὸλμαν, τὸ μὲν λείμμα τὴν κατ' ἐκλογὴν χά-
ριτος· ἐσώθη. Οἱ δὲ λοιποὶ ἐπωρώθησαν, οἱ καὶ παρ-
B ἐδόθησαν τῇ καταστροφῇ· περὶ ὧν φησιν Ἀμώς
ἐκ Θεοῦ· « Κατέστρεψα ὑμᾶς, καθὼς κατέστρεψεν
Κύριος Σδόμα καὶ Γόμορρα, » τὴν τελευταίαν ση-
μαίνων καταστροφὴν. *Σπέρμα* δὲ καὶ τὸν ἀποστολικὸν
νοητέον χορὸν, οὐχ ὡς τῶν ἀσεδῶν *σπέρμα*, τῶν δὲ
προφητῶν μᾶλλον ὑπάρχοντας, οἱ τὸ πᾶν ἔθνους ἀ-
εγνωκότες, παραμυθίας ἐτύγγανον, περὶ τοῦ ἐξαύ-
τῶν ἀναφανησομένου σπέρματος· φωτιζόμενοι, ὅπερ
ὡς ζύμη γενόμενον ἐν τοῖς ἔθνεσι, πάντας πρὸς τὴν
οἰκίαν ἐλκυσεν ὁμοιότητι, ὡς κἀκείνους Ἰσραὴλ
χρηματίζειν καὶ λαὸν Κυρίου, καὶ κρυπτὸν Ἰουδαίων,
καὶ τῶν πνευματικῶν ἐπαγγελιῶν κληρονόμον. Εἰ
δὲ μὴ πρόξενον πάσης θεοσεβείας ἐγένοντο, καὶ δι'
αὐτῶν ἐκκλησίαι πανταχοῦ καθίσταντο (τοῦ νεῶ τοῦ
παρ' Ἰουδαίοις λελουμένου), τίσι τοῦτους ἐχρῆν παρα-
C δαλέσθαι, ἢ τῇ *Σοδόμων καὶ Γομόρρας* καταστροφῇ,
ὧν οὐδὲν ὑπολέλειπται; Ἰσόδομα δὲ ἐκκλησίαι, *Γο-
μόρρα* δὲ στάσις ἐρμηνεύεται. Πάντες οὖν εἰχομεν,
φησὶν, ἐκκλησίαι Θεοῦ, καὶ τὴν πνευματικὴν εἰρήνην
ἀρέντες πολέμου πληρωθῆναι καὶ στάσεως, ἃ δὴ
κακία καὶ τὰ πάθη ποιεῖ. Νῦν δὲ ἡ ὑπερέχουσα πάντα
νοῦν εἰρήνη διὰ σαρκὸς πᾶσιν ἐπέλαμψεν· καὶ ταύ-
την εὐηγγελίσαντο πᾶσιν οἱ τοῦ Χριστοῦ μαθηταί,
ὡς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς εὐεργεσίας προσάγουσαν χα-
ριστήρια, τὸ, *Εἰ μὴ Κύριος κατέλειπεν ἡμῖν σπέρμα*,
μετὰ πάσης εὐφημίας ὑμνεῖν. Πλὴν ἔσται καὶ τῶν
Ἰσραηλιτῶν ἐν ὑπέραις ἀνάκλησις, εἰ καὶ ἐν ἀρχῇ
λείμμα μόνον ἐγένετο. Καὶ τοῦτο προφητικὸς ἐδήλω-
σεν λόγος, « Διότι, λέγων, ἡμέρας πολλὰς καθήσον-
D ται οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ οὐκ ὄντος βασιλείως, οὐδὲ ὄντος
ἄρχοντος, οὐκ ὄσης θυσίας, οὐδὲ ὄντος θυσιαστη-
ρίου, οὔτε ἱερατείας, οὔτε δῆλων. Καὶ μετὰ ταῦτα
ἐπιστρέψουσιν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, καὶ ἐπιστήσουσι Κύ-
ριον τὸν Θεὸν αὐτῶν, καὶ ἀσπύδον τὸν βασιλεῖα αὐτῶν. »
Καὶ ἀλλαχοῦ· « Οὐ μὴ ποιήσω κατὰ τὴν ὁργὴν τοῦ
θυμοῦ μου, οὐ μὴ καταλίπω τοῦ ἐξαλειφθῆναι τὸν
Ἐφραΐμ. » Τοῦτο καὶ καθ' ἕτερον ἡμῖν ἐδηλοῦτο
τρόπον. Ἰπεσθῆσε μὲν γὰρ ὁ πάλαι λαὸς, παρὶ οὗ
φησιν, ὡς· « Ὤμοσα ἐν τῇ ὁργῇ μου, εἰ εἰσελεύσον-
ται εἰς τὴν κατάπαυσίν μου, » Χαλεῖθ δὲ καὶ Ἰησοῦς

⁷⁵ Gen. xiii, 15. ⁷⁶ Isa. lvi, 20; Rom. xi, 26. ⁷⁷ Amos iv, 11. ⁷⁸ Osee iii, 4, 5. ⁷⁹ Osee xi, 9.

VARIÆ LECTIONES.

¹ γρ. κεκωλύκε μόνος. ἢ ἱσ. περὶ. ἢ γρ. ἐξαλειφθῆναι.

συναϊσέθησαν τῷ νέῳ λαῷ, τύπος ὄντες τοῦ ἐγκατα-
λείμματος Ἰσραὴλ, σωσμένου μὲν δι' ὑπακοῆς καὶ
πίστεως τῆς ἐν Χριστῷ, διαβιβασθέντος δὲ μεθ' ἡμῶν
τὸν ἅγιον Ἰωρδάνην, καὶ κληρονομεῖν μέλλοντος τὴν
τῶν οὐρανῶν βασιλείαν.

γ. Ἀκούσατε λόγον Κυρίου, ἄρχοντες Σοδόμων·
προσέχετε νόμον Θεοῦ ἰ, ὁ λαὸς Γομόρρας.

Ἄνω μὲν οὐρανὸν καὶ γῆν ἐμαρτύρατο. Νῦν δὲ
τοῖς Ἰουδαίοις αὐτοῖς διαλέγεται, μερίσας αὐτοὺς εἰς
ἄρχοντας, καὶ λαόν. Σοδόμων δὲ αὐτοὺς καὶ Γο-
μόρρας καλεῖ, ὡς μέλλοντας αὐτοὺς παθεῖν παρα-
πλήσια, ἢ καὶ διὰ τρόπων ὁμοιότητα. Καὶ προῶν
γὰρ ἔρεῖ. Τὴν δὲ ἀνομίαν αὐτῶν ὡς Σοδόμων
ἀπήγγειλαν, καὶ ἐνεφάνισαν σὺν τῇ ἀδικίᾳ αὐτῶν,
ἐπεὶ ἐβουλεύσαντο βουλὴν πονηράν, καθ' ἑαυτῶν εἰ-
πόντες· « Ἀφήσωμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχετος ἡμῖν
ἐστιν. » Ἡ τοίνυν κατὰ τοῦ ἐνός λεγομένη δίκαιος,
Χριστοῦ δηλονότι, παρανομία, τοιαύτης αὐτοὺς
προσηγορίας ἐνόχους ἀπέδειξε. Κολάζει δὲ αὐτῶν
καὶ τὸ ὡς ἐπ' εὐγενείᾳ τῇ ἐξ Ἀβραάμ ὑπερήφανον
δηλῶν, κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον· « Ὡς οὐχ ὁ ἐν
τῷ φανερῷ Ἰουδαῖός ἐστι, » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ πάλιν·
« Οὐ γὰρ οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οὗτοι Ἰσραὴλ· οὐδ' ὅτι
εἰσὶ σπέρμα Ἀβραάμ, πάντως τέκνα. » Οὐκοῦν ἐκ
τῶν ἐναντίων καὶ τοὺς ἑξ ἁλλοφύλων δυνατὸν χρη-
μαίεσθαι ἄρχοντας Ἰσραὴλ, καὶ λαὸν Θεοῦ πράξεις
ἀξίαι· παρεχομένους καὶ δόγματα.

Χωρισθέντος δὲ τοῦ ἐγκαταλείφθεντος ἡμῖν σπέρ-
ματος, ἀκολουθῶς τοὺς λοιποὺς τοιοῦτων ὀνομάτων
ἡξιώσεν, ἄρχοντας λέγων Σοδόμων, διὰ τὸ μητρό-
πολιν ὡςπερ εἶναι τῆς πονηρίας τὰ Σόδομα, ἥς ὁ
κατὰ κακίας ὑπερβολὴν ὑπερέχειν τοὺς ἄρχοντας.
Οἰκείως δὲ καὶ παρέθηκεν, ὅτι ὡςπερ ἐκεῖνοι παρ-
ητοῦντο τὸν τὰ δίκαια κρίνοντα Λόγον, λέγοντες·
« Εἰσῆλθες παροικεῖν, μὴ καὶ κρίσιν κρίνεις; » οὕτω
καὶ οὗτοι τὸν δίκαιον παρῆτοῦντο κριτὴν, λέγοντες·
« Σταύρου, σταύρου, αἶρε τὸν τοιοῦτον. » Κἀκεῖνοι
μὲν, εἰς ξένους ὕβριζον· οὗτοι δὲ, τὸν εἰς τὰ ἴδια
ἐλθόντα. Κἀκεῖνοι μὲν, εἰς ἀγγέλους· οὗτοι δὲ, εἰς
Θεόν. Καὶ Ἰερουσαλήμ τοίνυν ἐξ ἀσεβείας γένετο
Σόδομα. Ὡς γὰρ ἐν ἐκείνοις οὐχ εὖρε δέκα δικαίους
ζητῶν ὁ Θεός, δι' οὓς ἔδει σωθῆναι τὴν πόλιν· οὕτως
ἡ Ἰερουσαλήμ πολλὴν εἶχε τῶν δικαίων τὴν σπάνιν.
Διόπερ Ἱερσμία λιπαροῦντι περὶ αὐτῆς ἔφασκεν ὁ
Θεός· « Περιδράμετε ἐν ταῖς ὁδοῖς Ἰερουσαλήμ, καὶ
ὄψεσθε, καὶ γνῶτε, καὶ ζητήσατε ἐν ταῖς πλατείαις
αὐτῆς· ἐὰν εὕρητε ἄνδρα, εἰ ἔστι ποιῶν κρίμα, καὶ
ζητῶν πίστιν, καὶ θεωρῶν ἔσομαι αὐτῇ, λέγει Κύριος. »
Καὶ παντὸς ἐστερημένοι καλοῦ, προσέτι καὶ πρὸς
ἄκρον ἀσεβείας κατήντησαν, τὸν Χριστὸν ἀποκτείναν-
τες· ὃ δὴ μάλιστα γέγονεν, διὰ τὴν τῶν ἀρχόν-
των ἀνοσιότητα. Εἰδότες γὰρ ὡς ἔστιν ὁ κληρονόμος,
ἀνελεῖν ἐπεχείρησαν, θέλοντες αὐτοῦ τὸν ἀμπελῶνα

scribitur : « Juxavi in ira mea, si introibunt in re-
quiem meam ⁷⁷. » At Chaleb, et Jesus, cum novo
ingressi sunt, typumque reliquiarum Israel, quæ
per obedientiam et fidem in Christum salvandæ
erant, sanctoque Joridane superato, cælestis im-
perii participes futuræ, habuerunt.

VERS. 10. Audite verbum Domini, principes Sodo-
morum : attendite legem Dei, populus Gomorrhæ.

Superius quidem cælum et terram obtestatus
est; nunc vero Judæos ipsos alloquitur, eosque in
populum et principes dividit. Vocat autem Sodo-
morum et Gomorrhæ nomine; vel quod illis similia
passuri essent : vel certe propter morum similitu-
dinem; ut in progressu dicet. Sua vero ipsi sce-
lera, sicut Sodoma, detexerunt suamque iniquita-
tem prodiderunt, cum inito male consilio
adversus se dixerunt : « Ligemus justum,
quoniam inutilis est nobis ⁷⁸. » Una igitur eos ista
adversus justum, Christum videlicet, injuria, huic
nomini obnoxios fecit. Eos autem, tanquam qui ab
Abrahamo generis sui splendorem repetentes inso-
lescerent, castigat : quod, juxta Apostolum : « Non
qui in manifesto, Judæus sit ⁷⁹, » et cætera. Et
rursus, quod : « Non omnes qui ex Israel sunt,
ii sunt Israelitæ; neque ¹⁹ qui semen sunt Abra-
hæ, omnes filii ⁸⁰. » Possunt ergo ex contrariis,
diversisque gentibus, principes Israel, populusque
Dei effici : nimirum, si ad dogmatum consensionem
operum dignitas accesserit.

At eo jam separato, quod nobis relictum est,
semine, apte reliquis principibus hujusmodi no-
mina attribuit, Sodomorum inquires : quoniam,
ut erat urbs illa præcipua; ita quoque nequitia
præter cæteras abundabat, ipsiusque principes
scelere et maleficio longe populum superabant.
Convenienter autem et populum addidit : quod
quemadmodum illi incorrupte jura dicentem Lo-
thum rejecerunt, his verbis lacessentes : « Ingres-
sus es ut advena, nunquid ut judices ⁸¹? » Sic
et justum illi judicem recusarunt, cum dicerent :
« Tolle, tolle; crucifige eum ⁸². » Præterea, in ex-
ternos illi fuere injurii : hi vero in eum, qui in
propria venerat ⁸³. Illi item in angelos; at isti, in
Deum ipsum. Et ipsa igitur Hierosolyma, propter
impietatem, Sodoma evaserant. Nam sicut in ipsis
ne decem quidem probos reperit Deus, quorum
nomine servari civitas posset ⁸⁴ : sic Hierosoly-
mis mira erat integrorum virorum paucitas. Ita-
que et Jeremiæ pro ea roganti dicebat Deus :
« Circuite vias Jerusalem, et aspice, et conside-
rate, et quærite in plateis ejus, an inveniat is vi-
rum facientem judicium, et quærentem veritatem;
et propitius ero ei, ait Dominus ⁸⁵. » Præterea
nulla non virtute destituti, imo ad summum etiam
vitiis progressi fastigium, Christum ipsum

⁷⁷ Psal. xciv, 11. ⁷⁸ Sap. 11, 12. ⁷⁹ Rom. 11, 28. ⁸⁰ Rom. ix, 6, 7. ⁸¹ Gen. xix, 9. ⁸² Joan. xix, 6,
⁸³ Joan. 1, 11. ⁸⁴ Gen. xviii, 4 seqq. ⁸⁵ Jerem. v, 1.

VARIE LECTIONES.

ἰ ὁ γ' ὄμιον Θεοῦ ἡμῶν. ἰ ἄρ. τὸ τοῦς. ἰ ἰσ. ἀειπ. τοῦς. ἰ ἰσ. γρ. καὶ. ἰ ἰσ. ἀειπ. πρὸς.

arucidare ausi sunt; quod totum principum scelere imprimis patratum est. Cum enim hæredem esse non ambigerent, spe hæreditatis ademptæ, vineæque usurpandæ, adducti, in illius eadem conspirarunt. De his ita in prophetis loquitur Deus: « Pastores multi demoliti sunt vineam meam ⁸⁶, » etc. Itemque: « Stulte egerunt pastores, et Dominum non quesierunt. Propterea non intellexerunt, et omnis grex dispersus est ⁸⁷. » Eos enim oportuit Mosis fide habita, Dominum agnoscere, et ad eum reliquis viam munire. « De me enim, ait, ille scripsit ⁸⁸, cum dicit: Prophetam volis suscitabit Deus de medio fratrum vestrorum, tanquam me. Ipsum audietis ⁸⁹. » Itaque mordaci eos adhortatione, pro suo in illos studio, ad ipsius agnitionem propheta studet impellere: principes quidem, tanquam acutiores, audiendi verbo provocans, quod ad mentem refertur magis. Non aliter quam, cum ad verba sua facit attentiores Dominus ait: « Qui habet aures audiendi, audiat ⁹⁰, » populos autem crassiores et rudiores, attendendi aut, ut alii reddiderunt, auribus percipiendi, quod sonum tenuem auribus capere et haurire significat. Quare et in Exodo ait populus: « Omnia quæ locutus est Dominus, faciemus, et erimus attentī ⁹¹. » Qui enim nondum perfecti sunt, corporalia legis observantes operantur; unde prius habetur: « Perfectus autem audit; » mentem ad legis voluntatem convertens. Rursus, hac ratione, principibus quidem verbum; populo autem legem attribuit. Est enim lex, justī et injustī regulā, agenda imperans, prohibensque fugienda; quam, sine alioquin ignorato, non pauci mortales servare studuerunt. Sed verbum, causam etiam, qua quidque dicatur, legem nimirum spiritualem, demonstrat et docet. Principes autem Sodomorum appellat; non quod sint improborum duces solummodo, sed quod sint et ipsi tales. Nec tamen subditorum nequitiam reticet, cum populum Gomorrhæ nominat. Principio enim satis erat populi scelera notasse. Sed longe maiora ideo tribuit principibus, quod primas inter quinque urbes facile Sodoma obtinerent; unde præcipua et omnium maxima ipsorum iniquitas significatur. Sodomorum vero Principes, præterquam qui deleti sunt, ex historia quia libertate multa peccantes arguere solitus erat propheta, de eo Paulum scripsisse his verbis: « Isaias autem audent, et **21** dicit ⁹². » Itaque et unam hanc in eum insidiarum occasionem fuisse putari. Queunt præterea non male ista etiam in absurdos et insolentes Ecclesiæ præfectos, ipsumque adeo extlegem populum torqueri.

VERS. 11-15. Quo mihi multitudinem victimarum vestrarum, dicit Dominus? Plenus sum, etc.

Recentis legis promulgationem inducit oratio, vetere, quæ nihil ex ejus instituto carnaliter de-

κλήρον ἴδιον ἀπεργάσασθαι. Περὶ ὧν ἐν προφήταις φησὶν ὁ Θεός· « Ποιμένες πολλοὶ διέφθειραν τὸν ἀμπελῶνά μου, » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ πάλιν· « Ποιμένες ἠφρονεύσαντο, καὶ τὸν Κύριον οὐκ ἐξεζήτησαν. Διὰ τοῦτο οὐκ ἔγνω πᾶσα ἡ νομή, καὶ διεσκορπίσθησαν. » Ἐχρῆν γὰρ Μωσῇ πιστεύσαντας ἐπιγινῶναι Κύριον, καὶ πρὸς αὐτὸν ὁδηγῆσαι τοὺς ἄλλους. « Περὶ ἐμοῦ γὰρ, φησὶν, ἐκεῖνος γέγραπεν, εἰπὼν· Προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεὸς ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν, ὡς ἐμέ· αὐτοῦ ἀκούσεσθε. » Ὅθεν πληκτικῇ νομοθεσίᾳ φιλανθρωπῶς αὐτοὺς ὁ προφήτης ἐπάγεται πρὸς τὸ δεῖν αὐτὸν ἐπιγινῶναι, τοῖς μὲν ἄρχουσιν ὡς ἐν-τρεχεστέροις, τοῦ ἀκοῦσαι βούλων, ὑπερ μᾶλλον διανοίας ἐστίν. Διὰ πρὸς τὸ γινῶναι τὸ βούλημα τῶν ἑαυτοῦ λόγων διεγείρων ὁ Κύριος φησὶν· « Ὁ ἔχων ὅτα ἀκούειν, ἀκουέτω· » τοῖς δὲ λαοῖς, ὡς ἄσυν-έτοις, τὸ προσέχειν, ἢ τὸ ἐπωτίζεσθαι, ὡς ἐξέδω-καν ἑτεροὶ. Δῆλον δὲ τὸ φιλὸν τὸν ἔχον ἐντίθεσθαι τοῖς ὡσίν. Διὰ καὶ ἐν Ἐξῶδῳ φησὶν ὁ λαός· « Πάντα ὅσα ἂν εἴπῃ ὁ Θεός, ποιήσομεν, καὶ ἀκουσόμεθα. » Οἱ μὲν γὰρ ἀτελεῖς ποιοῦσι τὰ σωματικὰ τοῦ νόμου φυλάττοντες· διὸ καὶ προτέτακται· « Ὁ δὲ τέλειος ἀκούει, » νοῦν τῶν ἐν τῷ νόμῳ τὸ βούλημα. Οὕτω δὲ πάλιν τοῖς μὲν ἄρχουσι τὸν λόγον ἀπένειμεν· τῷ λαῷ δὲ τὸν νόμον. Ὁ μὲν γὰρ νόμος κανὼν ἐστὶ δικαίων καὶ ἀδίκων· προστακτικὸς μὲν ὧν ποιητέον· ἀπαγορευτικὸς δὲ ὧν [οὐ, ἢ, μή] ποιητέον, ἐν ὁποῖς πολὺς φυλάττειν ἐσπούδακεν ἄνθρωπος τὸν σκοπὸν ἀγνοῶν. Ὁ δὲ λόγος καὶ τῆς αἰτίας ἐστὶν ἀποδοτικὸς, δι' ἣν ἕκαστον εἴρηται, πνευματικὸν τὸν νόμον δεικνύς. Ἀρχοντας δὲ Σοδόμων, οὐχ ὡς πονηρῶν ἄρχον-τας μόνον, φησὶν, ἀλλὰ καὶ ὡς αὐτοὺς τοιοῦτους ὑπάρχοντας. Καὶ τοῦ λαοῦ δὲ τὴν πονηρίαν παρ-έστηεν εἰπὼν, λαὸς Γομέρρας. Ἦρκει γὰρ τὴ πρῶ-τον, εἰ τοῦ λαοῦ τὴν πονηρίαν ἐδήλου. Ταύτης δὲ τὸ πλεόν ἀπονέμει τοῖς ἄρχουσι, διὰ τὸ προκαθεζεσθαι τὰ Σόδομα τῆς Πενταπόλειος, ἀρχικὴν αὐτῷ καὶ μείζω τὴν κακίαν δεικνύς. Ἀρχοντας δὲ Σοδόμων, πλὴν τῶν ἡττηθέντων, ἐξ ἰστορίας οὐ παρελήφμεν· διὰ δὲ τὸ σὺν πολλῇ παρῆρησίᾳ τοὺς ἀδικούντας ἐλέγ-χειν, φησὶν ὁ Παῦλος· « Ἡσαίας δὲ ἀποτολμᾷ καὶ λέγει, » τοιγαροῦν καὶ μίαν ταύτην αἰτίαν τῇ· ἐπι-βουλῇ τῇς κατὰ τοῦ προφήτου φασίν. Χρῆσαιτο δ' ἂν τις τοῦτοις πρὸς ἄρχοντας ἐκκλησιῶν ἀτόπους, καὶ παρανομούντα λαόν.

nullos esse novimus. Non est autem omittendum, et unam hanc in eum insidiarum occasionem

α-ις'. Τί μοι πλῆθος τῶν θυσιῶν ὑμῶν; λέγει Κύριος· πλήρης εἰμι, κ. τ. λ.

Καιτὴν νομοθεσίαν ὁ λόγος εἰσάγει τὴν παλαιὰν παραιτούμενος, ὡς τοῖς σωματικῶς κατ' αὐτὴν βού-

⁸⁶ Jerem. xii. 10. ⁸⁷ Jerem. x. 21. ⁸⁸ Joan. v. 46. ⁸⁹ Deut. xviii. 15. ⁹⁰ Mauth. xi. 15. ⁹¹ Exod. xxiv. 7. ⁹² Isa. lxxv. 4; Rom. x. 20.

σιν ἀνόνητον. Ἀδύνατον γὰρ αἷμα ταύρων καὶ τράγων ἀφαιρεῖν ἁμαρτίας, εἰ καὶ αὐτοὶ πλημμελοῦντες διὰ τούτων ἐνόμιζον ἐξιλεοῦσθαι Θεόν. Περιηρημένου δὲ τοῦ σπέρματος, ὃ κατέλειπε Κύριος ὁ Θεός, εἰκότως νομιστέον περὶ τῶν κατὰ Χριστοῦ τοιαῦτα τετολημχότων τὸν λόγον καθίστασθαι ἀρχόντων τε καὶ ἐπομένων. Τοιγαροῦν, φησὶν, Οὐκ ἐτι ἀνήσω τὰς ἁμαρτίας ὑμῶν. Ἀνῆκε γὰρ τοῖς εἰς Βαβυλῶνα ληφθεῖσιν ἐβδομήκοντα παρελθόντων ἐτῶν, ὡς ὁ Ζαχαρίας φησὶν. «Τὰς πόλεις Ἰούδα ὑπερεῖδες τοῦτο ἐβδομηκοντὸν ἔτος.» τοῖς δὲ Χριστὸν σταυρώσασιν οὐκ ἀνήσειν φησὶν, πλὴν ὅτι ἐν ἐσχάτῳ τῶν ἡμερῶν τὸ ἐγκατάλειμμα σωθήσεται. Τῆς δὲ τοιαύτης ἐγκαταλείψεως τὴν αἰτίαν ἐπὶνεγκεν λέγων, Αἱ γὰρ χεῖρες ὑμῶν αἵματος πλήρεις, τὴν Χριστοῦ μαιφονίαν δηλῶν. Τηρεῖ γὰρ ὡς οὐδαμοῦ νῦν αὐτῶν ὡς ἐιδωλολατρῶντων κατηγορεῖ, ἀλλ' ὅτι μὴ ἔγνωσαν τὸν Κύριον, καὶ ὅτι ἐγκατέλιπον αὐτὸν, καὶ παρώξυναν τὸν ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ. Διὸ καὶ τὰς θυσίας αὐτῶν, ὡς ἀσεβῶν, ἀποστρέφεται, καὶ προσκειμένων τοῖς ἁμαρτήμασιν. «Θυσία γὰρ τῷ Θεῷ πνεῦμα συντετριμμένον.» Ἐκαστον γὰρ αὐτὸν προσάγειν δεῖ θυσίαν ζῶσαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ, λογικὴν λατρείαν, θυσίαν αἰνέσεως. Ταῦτα γὰρ καὶ αἱ πρὶν θυσίαι σκιὰν ἔχουσαι τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, ὑπὴνύττοντο. εἰ καὶ τοῖς τότε παχέσιν οὖσιν κατὰ τὸ φαινόμενον ἤρμοτον μέχρι καιροῦ διορθώσεως. ἐπεὶ, ὅσον εἰς τὸ ἀρέσκειν Θεῷ, οὐκ ἂν τὰς θυσίας ἐνομοθέτησεν. Ἐπειδὴ δὲ τὸ πλῆθος τῶν κατὰ νόμον θυσιῶν ἀποπέμπεται, μίαν προσεδέξατο θυσίαν ἐπ' ἐσχάτων αἰώνων, εἰς αὐτέτησιν ἁμαρτίας, τὸν ἀμὺν τοῦ Θεοῦ τὴν αἰφροντὰ τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. Καὶ τῆς ἀληθείας φανεώσεως, ἀνόνητος ἡ σκιά. Καὶ δεῖ Θεῷ προσάγειν ἀρετὰς τε καὶ πίστιν. Τοιαύταις γὰρ θυσίαις εὐαρεστεῖται Θεός. Ἐπεὶ καὶ πάλαι ὑπὲρ τῶν ἰδίων πλημμελημάτων προσέφερον, καὶ συγχώρει Χριστός, ἐν τοῖς προσταγομένοις τυπούμενος. Ἀλλὰ νῦν ἐπιδημήσας, τοῖς τύποις πέρας ἐπέθηκεν. Τὸ δὲ Πλήρης εἰμι, ληπτέον καθ' ἑαυτὸ, μὴ συνάπτοντα τοῖς ἐξῆς. Θεῷ γὰρ μόνῳ τὸ πλήρες ἀρμόττει πάσης μακαριότητος, ἀλλ' οὐ τῶν ἐφ' ἐξῆς ἐπιφερομένων. Ἐκ τοῦ γὰρ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν. Πάντων γὰρ ἐστὶν ἐφετὼν, αὐτὸς οὐδεὶς ἐπιέμενος. Ἀπ' αὐτοῦ Στέφανός πλήρης χάριτος καὶ δυνάμεως. Καὶ Ἠσαῖος, μετὰ τὴν ἐπίγνωσιν, πλήρης πνεύματος ὑπέστρεψεν εἰς Ἱερουσαλήμ. πλήρης ἐντεῦθεν ἡμερῶν Ἀβραάμ. Καὶ ἐν τῷ ἐπιστρέφοντι λαῷ ἡμέραι πλήρεις εὐρεθήσονται. Ἀλλ' εἰ ἀποβάλλει πᾶσαν τὴν διὰ Μωυσέως λατρείαν, πῶς «Ἐν ἰῶτα οὐ μὴ παρέλθῃ ἐκ τοῦ νόμου ἕως ἂν πάντα γένηται;» Οὐκ οὖν εὐδὴλον ὡς τὸ σωματικὸν ἐκβαλὼν, τὸ πνευματικὸν πληροῦν ἐπαγγέλλεται.

Τῆρεῖ δὲ ὡς οὐ πᾶν ἀπεδοκίμασεν αἷμα, τὸ δὲ ἐξ

gentibus prodesset abrogata. Neque enim *taurorum hircorumve sanguis* peccata tollere poterat; quantumvis se talibus peccantes reconciliari arbitrentur. Est vero putandum, eo semine excepto, quod Dominus Deus reliquum scelerat, merito in principes et subditos, qui adversus Christum talia ausi sunt, sermonem institui. Itaque, *Non amplius addit, remittam peccata vestra*. Remisit enim iis, qui in Babylonem abrepti erant, cum anni septuaginta præterissent, teste Zacharia, ubi ait: «Urbes Juda *sprevisti* annum hunc jam septuagesimum²².» At his se, qui Christum cruci affixerunt, remissurum negat; quanquam tamen ultimis temporibus salvandæ sint reliquiæ²³. Neque vero derelictionis causam **22** omittit, cum *manus eorum sanguine plenas esse*, Christi cædem innuens, adjungit. «Observat enim hoc loco, non quod idola coluerunt, sed quod Dominum non agnoverunt, et ipsum deseruerunt, Sanctumque Israel provocaverunt, argui. Itaque et eorum sacrificia, tanquam impiorum, et qui nihil aliud quam scelera cogitent, aversatur: «Sacrificium namque Deo spiritus contribulatus²⁴.» Decet enim seipsum offerre unumquemque, hostiam viventem, sanctam, Deo placentem, rationabile obsequium, ²⁵ sacrificium laudis²⁶. Talia enim hostiæ, quæ prius umbram futurorum bonorum habebant obscure significabant²⁷; quantumvis specie quadam, ad usque instaurationis tempora crassioribus tunc temporis convenirent; cum eo fine nequaquam sacrificia jussertit lex, ut Deo grata esse ostenderet. Quoniam vero sacrificiorum, quæ ex legis imperio fiebant, multitudinem rejicit, unicam in peccati interitum ad ultima usque sæcula hostiam, agnunt Dei scilicet, «qui tollit peccata mundi²⁸» amplectitur. Exorta nimirum veritatis luce, nullius opus est umbra; decetque virtutum opera, et fidem, ejusmodi sacrificiis oblectetur, Deo offerre. Ad hæc, et olim etiam, pro singulorum vitiis elucendis offerendi lex erat; ipseque adeo in victimis Christus adumbratus, veniam largiebatur; sed ex quo nobiscum diversatus est, figuris omnibus jam finem imposuit. Hoc autem, quod ait: *Plenus sum*, separari, non cum sequentibus jungi, putandum est. Uni namque Deo beatitudine omni *plenum* esse congruit; non illis ipsis rebus, quæ sequuntur. Nam: «Et ex ejus plenitudine omnes accepimus²⁹»; et hunc enim omnia appetunt, nec ullorum ipsæ desiderio capitur. Ab ipso sit Stephanus plenus gratia et fortitudine. Et Paulus, statim atque seipsum collegit, spiritu refertus Jerusalem contendit. Plenus inde dierum Abraham; indeque in

Sed observa non *sanguinem* quemlibet, sed bru-

²² Zachar. i, 12. ²³ Rom. ix, 27. ²⁴ Psal. i, 49. ²⁵ Rom. vii, 1. ²⁶ Psal. cxix, 25. ²⁷ Hebr. x, 1. ²⁸ Joan. i, 29. ²⁹ Joan. i, 16. ³⁰ Psal. lxxii, 10. ³¹ Mat. h. v, 18.

torum animalium detestari; ad ejus differentiam, qui est ultimis diebus in peccatorum remissionem effusus, quique illo Abelis loquitur longe melius. Translatis vero in ea quæ sunt spiritus, sacrificiis, et sacerdotium ipsum transmutari oportebat; ut quod est secundum ordinem Melchisedech, vicem ipsius subiret. Est porro et *holocaustum* a præcedentibus distinguendum, atque cum *arietum* jungendum; ut ad verbum *nolo* congrue referatur: ad quod etiam respondet quod sequitur, *Neque veniat in conspectum meum*. Horum enim *nolo* commune verbum est. Abrogat autem cum sacrificiis et illud, quod in Domini conspectum masculum omne venire jubebat: quia nullo non scelere et dolo abundabant. Scribitur autem: «*Oculus Domini super justos*». Item: *Æquitatem vidit oculus ejus*. Præterea addit: *Quis hæc quæsiuit de manibus vestris?* Corporalia nimirum legis præcepta. Hoc enim veluti compendio lex tota concluditur, ut proximum nostrum, non aliter ac nosmetipsos, diligamus. Deinde, *Calcere*, ait, *atrium meum non apponetis*. Adeo horroris plenum est negotium, eos, qui separati sunt, Ecclesiam despiciere; nisi qui poenam omnium maximam et gravissimam, ultro amplectuntur. Notat vero contumeliosum ipsorum ingressum, tanquam qui sancta conculcarent. At eorum, qui ingrediuntur, alius quidem ad usque Sancta sanctorum, corporearum rerum vel ab interioribus detracto, nudaque intelligibilem contemplatione potitus, progreditur: alius vero cultum magis corporeum attingit. Qui autem nunc inducitur, solum ingredi *atrium jussus*, ne ad externi quidem cultus loca admittitur. Ad legis autem spirituales contemplationem, per eam, quæ corporalium est, rejectionem nos provocat. Est enim spiritualis *siligo*, sermo de Deo a rerum corporearum cogitatione separatus. Est etiam Deo indignum, olfactus illum voluptate delectari credere; nec *incensi* nomine, sanctificationem eam, quæ **24** animi temperantia in corpore perficitur, quoties æquali temperie animi partes inter se ad *incensi* compositionem consentiunt, intelligere. Ad *neomeniam* præterea sempiternis annis dignam, easque *solemnitates* celebrandas, quæ poenitentiae auxilio, res in antiquum statum restituant, adhortatur. Est enim *neomenia*, vitæ in luce deficientis principium, cum sit in deterius mutatio: *Solemnitas* autem ipsa ad eam reversio. Nec alia *Sabbati* nomine cessatio, præter eam, quæ a vitilis est, significatur. Cæterum pro *magno die, celebrem* reliqui transtulerunt; ut non unum aliquem, sed quemlibet in lege *celebrem*, primum videlicet ac septimum azymorum, ipsamque Pentecostem, et mensis decimum; ipsas denique, ut summatim

A ἀλόγων ζώων, πρὸς ἀντιδιαστολήν τοῦ ἐπ' ἐσχάτων ἡμερῶν ἐκχυθέντος εἰς ἄφρονιν ἀμαρτιῶν, κρείττον λαλοῦντος παρὰ τὸ τοῦ Ἀβελ. Μετατιθεμένων δὲ τῶν θυσιῶν ἐπὶ τὸ πνευματικόν, καὶ τὴν ἱερωσύνην ἐχρῆν μετατίθεσθαι, ἵνα ὁ κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ ἀντισέληθ. Διασταλτέον δὲ καὶ τὸ *ὀλοκαύτωμα*, καὶ οὕτως ἐπενεκτέον, τῶν *κρίων*. ἵνα πρὸς τὸ, οὐ βούλομαι, συμφώνως ἐπενεχθῇ. Πρὸς δ' ἀποδοτέον τὸ, *οὐδ' ἂν ἐρχήσθε ὀφθῆναι μοι*. Κοινὸν γὰρ τὸ, οὐ βούλομαι. Ἀθετεῖ δὲ μετὰ τῶν θυσιῶν καὶ τὸ, δεῖν ὀρᾶσθαι πᾶν ἀρσενικὸν ἐνώπιον Κυρίου. Ἀδικοὶ γὰρ ἦσαν καὶ σχολιοί. Γέγραπται δέ· «*Ὁφθαλμοὶ Κυρίου ἐπὶ δικαίους*». Καὶ ἐϋθύτητας ἔδε τὸ πρόσ-
B *ωπον αὐτοῦ*; λέγει δὲ καὶ, *τίς ταῦτα ἐζήτησεν ἐκ τῶν χειρῶν ὁμῶν*; τὰ σωματικὰ δηλονότι τοῦ νόμου. Ὅλος γὰρ ὁ νόμος ἀνακεφαλαιούται ἐν τῷ, «*Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου, ὡς σεαυτόν*». Καὶ, *πατεῖν μου, φησί, τὴν αὐλήν οὐ προσθήσεσθε*. Οὕτω φοβερὸν καταφρονεῖν Ἐκκλησίας ἀφορισθέντας, εἰ μὴ τὸ μέγιστον τῶν ἐπιτιμιῶν αἰρουμένους ἐπίτηδες. Δηλοῖ δὲ τὴν ὕβριστικὴν αὐτῶν εἰσόδον, ὡς καταπατούντων τὰ ἅγια. Τῶν δὲ εἰσιόντων ὁ μὲν εἰς αὐτὰ φθάνει τὰ ἅγια τῶν ἁγίων, ἔσωθεν τοῦ καταπετάσματος τὰ σαρκικά διαβάς, καὶ γυμνῇ τῇ θεωρίᾳ τῶν νοητῶν ὁμιλῶν· ὁ δὲ τῆς σωματικωτέρας λατρείας ἐφάπτεται. Ὁ δὲ νῦν εἰσαγόμενος τῆς αὐλῆς μόνῃς ἐπιβῆναι κελεύεται. Ὁ δὲ καὶ ταύτης ἔξω τῶν τῆς εὐσεβείας τόπων ἐλθάται. Πρὸς δὲ τὰ πνευματικὰ τοῦ νόμου παρακαλεῖ διὰ τῆς τῶν σωματικῶν ἐκβολῆς. Πνευματικὴ γὰρ *σεμιδαλις*, λόγος περὶ Θεοῦ σωματικῆς ἐννοίας κειχωρισμένος. Ἀνάξιον Θεοῦ καὶ τὸ, νομίζειν αὐτὸν τῆς δι' ὀσφρήσεως εὐωδίας ἐπιθυμεῖν, καὶ μὴ *θυμιάματος* τὸν ἁγιασμὸν νόησαι τοῦ σώματος; ὑπὸ τῆς κατὰ ψυχὴν σωφροσύνης ἐπιτελούμενον, ἰσοκράτῳ; ἐχόντων *κ...στασιαν*· πρὸς ἄλληλα τῶν μερῶν τῆς ψυχῆς κατὰ τὴν σύνθεσιν τοῦ *θυμιάματος*. Παρακαλεῖ δὲ καὶ νοσηνίαν ποιεῖν αἰωνίοις πρέπουσαν ἔτεσι, καὶ τὴν διὰ μετανοίας πρὸς τὸ ἀρχαῖον ἀποκατάστασιν *ἐορτήν*. *Νοσηνία* γὰρ ἡ ἀρχὴ τοῦ ἐν φωτὶ βίου ἐκλειφθέντος τῇ πρὸς τὸ χεῖρον τροπῇ. Ἡ πρὸς αὐτὸ ἐπάνοδος, *ἐορτή*. Ἰούλεται δὲ καὶ *Σάββατον* τὴν τῶν κακῶν ἀργίαν νοεῖν. Ἀντὶ δὲ τῆς *μεγάλης ἡμέρας*, *κλητὴν* ἐξέδωκαν οἱ λοιποὶ· ὡς μὴ μίαν σημαίνεισθαι,
D πᾶσαν δὲ τὴν ἐν τῷ νόμῳ καλουμένην *κλητήν*, οἷα ἡ πρώτη ἐξδόμη τῶν Ἀζύμων, καὶ τῆς Πεντηχοστής, καὶ ἡ δεκάτη τοῦ μηνός, καὶ πᾶσαι ἀπλῶς ἐπίσημοι *ἐορταί*. Καὶ *ρηστειαν* δὲ βούλεται τὴν χωρὶς ἐπιειδέως δουλαγωγούσαν τὸ φρόνημα τῆς σαρκός, ὅπερ οὐ διὰ πλησμονῆς βρωμάτων γίνεσθαι, ἀλλὰ καὶ δι' ἀναστροφῆς ἀγαθῆς καὶ συνουσίας τῶν ὠφελούντων. Οὐδὲ τὴν ἀποχρῆν δὲ τῶν βρωμάτων ἐπιτείνειν χρεὼν, ὥστε λυθῆναι τὸν τόνον τοῦ σώματος, καὶ περιέλκειν εἰς ἀπρὸς ἐξίαν τὸν νοῦν. Παρ-

* Psal. xxxiii, 46; 1 Petr. iii, 12.

ἵσως δὲ τοῦ νυμφίου μὴ νηστεύειν ἐκελεύσθημεν A dicam, *solemnitates universas significarent*. Præterea *jejunium* postulat, quod ostentationis studio

neglectio, carnis superbiam retundat; non quale sit cibi et potus ingurgitatione, sed bona conversatione, et eorum quæ prodesse queunt, consuetudine. Nec tamen a cibo eoque abstinendum est, dum corporis viribus profligatis mens nobis in socordiam contrahatur; cum præsentem Sponso verbi jejunium jejunare prohibeamur ⁵.

ις'-κ'. Λούσασθε· καθαρὸι γένεσθε. Ἀφέλετε τὰς ποτηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν, ἀπέραντι τῶν ὀφθαλμῶν μου. Παύσασθε ἀπὸ τῶν ποτηριῶν ὑμῶν, κ. τ. λ.

Ἀκολουθῶς προτρέπεται τῆς ἐθελοθησείας τῆς κατὰ τὸν σωματικὸν νόμον μεταστάντας, τῆς Καينῆς ὑπερηχῆς Διαθήκης γενέσθαι. Διὸ καὶ τὰ ταῦτης εἰσάγει μυστήρια, μονονουχὶ τὸ ἐν Εὐαγγελίῳ βρῶν· « Ἐάν μὴ τις ἀναγεννηθῇ ἐξ ὕδατος καὶ Πνεύματος, οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. » Καὶ τό· « Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » Πῶς δὲ ὡς ἀνίσταται ἡμαρτηκότων εἰπών· « Ἐάν πληθύνῃς τὴν δέξιν ὑμῶν, οὐκ εἰσκαύσσομαι· » νῦν ὡς ἰδῶναι διὰ τοῦ λουτροῦ δυνάμενος διαλέγεται· « Ὅτι τὸ ἀδύνατον τοῦ νόμου Χριστὸς ἔλθων ἀνεπλήρωσεν, οὐκ ἐπ' ἐκάστῳ καθάριον μολύσματι ῥύπου σωματικοῦ, οὐδὲ πλύνειν κελεύων ἱμάτιον, ἐν δὲ βαπτίσματι τὰς ἡμετέρας ἀποκαθαίρων ψυχὰς, καὶ ἐποικοδομεῖν τῷ βαπτίσματι τὰς ἀρετὰς προτροπόμενος. Ἡ μὲν γὰρ τοῦ λουτροῦ καθαρσις, φιλανθρωπία· ἐστὶ θεοῦ. Ἡ δὲ τῆς τῶν κακῶν ἔξεως ἀπόθεσις, ἔργον ἡμετέρον, βοηθούντος κἀναταῦθα θεοῦ, καὶ τοὺς ἐθελόντας ὁδηγούντος πρὸς ἀρετὴν. Οὐ δαὶ γὰρ ἀπρακτεῖν τῇ τοῦ βαπτίσματος ἐσπόμενους χάριτι. Λούτρον μὲν γὰρ καθαίρει· ἀρεταὶ δὲ φαιδρύνουσιν. Ἀπέραντι δὲ τῶν ὀφθαλμῶν μου, φησὶν, ἐπειδὴ τοῖς ἀνθρώποις δυνατόν ἐπιπλάσσει καὶ καθ' ὑπόκρισιν δοκεῖν ἡμᾶς ἀγαθοῦ· θεὸς ἡ τὰς καρδίας ἐμβατεύων, καὶ τὰ κρυπτὰ τῆς διανοίας ὁρᾷ· ἡγουν ὡς μηδεμιᾶς πράξεως καθηκόντως ἀνοσμένης, εἰ μὴ μετὰ τῆς εἰς Χριστὸν εὐσεβείας ἐπιτελῆται. Δεῖ οὖν λογισμοὺς καθάριον, οὐ μόνον κακίας ἀποκόπτειν ἐνέργειαν, ὃ τῆς τελείας ἀγάπης ἐστὶ. Κατὰ γὰρ Παῦλον, « Ἡ ἀγάπη οὐ λογίζεται τὸ κακόν. » Καὶ τοῦτο ὅντως ἐστὶ τὸ, Βαπτισθῆναι Πνεύματι ἁγίῳ, καὶ πυρὶ πάντα ῥύπον συντῆξει. Παραγγέλλει δὲ πῶς καὶ λόγιον, « Πάτρι φυλακῇ τήρει σὴν καρδίαν » φησὶ δὲ, *Mitte calidm piscinm*. Οὐ γὰρ σαφὲς ὁ ἱερὸς λόγος. Δικαίως γὰρ, φησὶ, τὸ δικαίον διώξεις, δεῖν ὡς ἡμᾶς μετὰ τὸν περὶ δικαιοσύνης λόγον τὴν δικαίαν πρᾶξιν ἐπιτελεῖν. *Exhortati estis κρίσιν*. Ἡ τὸ φροντίζειν αἰεὶ καὶ μεριμνᾶν τοῦ Χριστοῦ τὸ κριτήριον (ἀποδώσει γὰρ ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ) καὶ τὸ τοῦτο μελετᾶν ἀπείργει κακίας, καὶ προτρέπει πρὸς ἀρετὴν. Ἡ τὸ δεῖν ἕκαστα κεκριμένως ποιεῖν. « Μετὰ βουλῆς γὰρ, φησὶ, πάντα ποιεῖ. » Καὶ, « Λόγι-

VERS. 20. Lavamini; mundi estote; auferte malitias ab animabus vestris coram oculis meis. Cessate a nequitiiis vestris, etc. »

25 Deinceps quos a corporeæ legis superstitione arcere studuit, Novum amplecti Testamentum hortatur; ideoque ipsius inducit mysteria, illud fere, quod est in Evangeliiis clamans : « Nisi quis renatus fuerit ex aqua et spiritu, non intrabit in regnum cælorum ⁶. » Et illud : « Euntes docete gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti ⁷. » Quomodo vero, propterea quod ea admisissent, quæ medelam non ferunt, etiam si orationem suam multiplicarent, eos se non exauditurum dixit : eosdem jam, tanquam per baptismum sanare possit, alloquitur? Nimirum, quod in lege deficiebat, adventu suo supplavit Christus, non corporis, non vestium imperata lotionem et munditiem; sed animorum per baptismum purgationem, et ad virtutum superstructionem adhortationem. Ut enim eam, quæ per lavacrum est, purgationem sibi vendicat Dei in homines amor : sic scelerum pravorum habitus nostra opera exuere, si divino auxilio voluntas nobis ad virtutem dirigatur, possumus. Neque enim decet quæquam gratia baptismatis innixum otio languere, et a rebus gerendis avocari : cum purgare quidem lavari sit; virtutum autem, splendorem et ornatum addere. Ab oculis autem meis, ait, quod flete nos et simulate bonos hominibus videri facile sit : cum Deus corda perscrutans, etiam mentis occulta perspiciat : tanquam nimirum nihil convenienter geratur, nisi ab ea, quæ in Christum est, pietate conficiatur. Decet igitur animi motus internos purgare : non ipsa modo nequitie opera (in quo perfectæ dilectionis caput est) amputare. Charitas enim, si Paulo credimus ⁸, non cogitat malum; et id est revera Spiritu baptizari, igneque sordes omnes absumere : quod alicubi monet oraculum, cum omni custodia cor nostrum servari postulat ⁹. Sequitur vero : *Discite bonum facere*. Haud enim aperta est, quæ de moribus est disputatio; ideoque **26** juste apud Moysen ¹⁰, quod justum est, persequi cavetur : nimirum, ut quæ verbis de justitia jactamus, reapse præstemus. *Quærite judicium*. Aut perpetuo nos ad Christi tribunal animum cogitationemque revocare monet; quando unicuique secundum opera

⁵ Matth. ix, 15. ⁶ Joan. iii, 5. ⁷ Matth. xxviii, 19. ⁸ I Cor. xiii, 5. ⁹ Prov. iv, 23 ¹⁰ Dent. xvi, 20.

VARIE LECTIONES

⁵ Σ. πονηρευόμενοι. ¹ Ἰω. ἀείπ. δέ.

redditurus est ¹¹; quæ cura solet a vitis revocare, et ad virtutem accendere: aut nihil, nisi prudenter, agendum significat. « Cum consilio enim, scribitur, omnia facio ¹². » Item: « Cogitationes justorum, judicia ¹³. » Duplex autem cum injustitiæ genus sit, alterumque ad animi quidem, alterum autem ad corporis res pertineat: prius, ut majus, ita plus affert impedimenti. « Corruptunt enim bonos mores colloquia prava ¹⁴; » neque id, si virtutis tantum; sed si doctrinæ viam etiam intuearis. Itaque fraude relecta, qui tales erunt, auxilio nostro juvandi sunt. « Erue enim, scribitur, eos qui ad mortem ducuntur, et qui ad eandem aguntur, redimere ne cesses ¹⁵. » Decet præterea, quantum possumus, et eam etiam, quæ corpori infertur, injuriam propulsare. *Judicate pupillo*; nam et patre orbatur; et sibi ille per ætatem non potest opitulari. Itaque, quoniam credentium pater est Deus, si quis a fide, honestisque actionibus resiliat, dio quidem orbus efficitur; quia ejus destituitur auxilio: sed est et ipse moderatæ increpationis, decentisque sermonis auxilio, ad id, unde exciderat, revocandus. Quinetiam, et qui scelerate agit, patrem habet diabolum, a quo cum defecit, felix *pupillus* evasit, egetque aliquo, si per Evangelium regenerari cupit, a quo ad Deum, qui vere pater est, deducatur. Ab his ergo qui publico munere funguntur, hujus ministerii leges accipiat. *Viduiam* autem, quæ vere vidua sit, quæque omni destituta auxilio Dei ministerio incumbat: et eam etiam, quæ hujus instar, sponsi Verbi *vidua* sit; anima scilicet demonum fornicatione inquinata; justa et idonea ratione adjuvari oportet. Intelligas vero et *viduæ* nomine, Israelitarum Ecclesiam, quæ legis excusso iugo, non amplius adultera, Christo viro alteri nupsit: quam a nobis justam haberi, quod evangelicæ justitiæ disciplinam didicerit, æquum sit. Ista **27** omnia inesse nobis in Domini conspectu decet, non ut in sensum oculorum veniant; neque, ut intus simus lupi rapaces ¹⁶; neque, ut, quod Jeremias ait: « Ore quis pacem loquatur, et occulte in seipso habeat odium ¹⁷; » de quo et ipse canit David: « Molliti sunt sermones ejus super oleum, et ipsi sunt jacula ¹⁸. » Quantumvis enim latere ipsi studeant; qui tamen in cœlis habitat, irridebit eos, et subannabit Dominus, renes et corda ipsorum intuens ¹⁹. Itaque ait et Paulus: « Providentes bona non solum coram Deo, sed etiam coram hominibus ²⁰. » Quisquis vero *coram oculis* Domini *iniquitates sustulit*, sit Nathanael, vere Israelita, in quo dolus non est ²¹. Qui talis est, fiducia plenus quodammodo ad Dei tribunal sponte accedit. Postulat enim pro sua in nos benevolentia coram nobis *argui*, ut quanta ille contulerit, quanta ipsi quoque beneficia reposuerimus, demonstret.

Et prædictis tamen oblivionem, nobisque sanguine quantumvis *rubefactis* (modo per lavacri re-

σμοι δικαίων κρίματα. » Διττὴ δὲ ἡ ἀδικία· εἰς ψυχικὰ, καὶ σωματικὰ. Καὶ μείζων ἢ πρώτη, καὶ ταύτης μείζων τὸ κάλυμα. « Φθείρουσι γὰρ ἡθὴ χρηστὸ ὁμιλίας κακαί, κατ' ἀρετὴν τε καὶ δόγματα. » Καὶ δεῖ τοῖς βοηθεῖν τὴν ἀπάτην ἐλέγχοντας. « Ὑψαί γάρ, φησὶν, ἀγομέ- νους εἰς θάνατον, καὶ ἐκ πρώτῃ κτεινομένους, μὴ φέ- σθ. » Δεῖ δὲ καὶ τὴν σωματικὴν ἀδικίαν ἀπειργεῖν ὅση- τις δύναιμι. *Κρίνατε ὄρφανῶν*. Καὶ πατὴρ γὰρ ἔρη- μος, καὶ βοηθεῖν ἐκὺτῷ διὰ τὴν ἡλικίαν ἀδυνατεῖ. Εἰ δὲ καὶ τῶν πεπιστευκότων Πατὴρ ὁ Θεὸς, ἐάν τις παραβὰς ἀποστατήσῃ τῆς πίστεως, καὶ τῶν πε- πόντων ἔργων τῇ πίστει, γέγονε μὲν ὄρφανός τοῦ Θεοῦ, τῆς αὐτοῦ προνοίας ἔρημος ὢν. Δεῖ δὲ τοῦτον ἐπαναγαγεῖν, ὅθεν ἐκπέπτωκεν, ἐπιτιμήσει μετρίᾳ, καὶ λόγοις προσήκουσιν. Ἀλλὰ καὶ ὁ τὰ πονηρὰ πρᾶσων πατέρα ἔχει τὸν διάβολον, οὐπερ ἀπώσας γέγονεν *ὄρφανός* ἀγαθός, καὶ δεῖται τοῦ χειραγω- γούντος πρὸς τὸν ὄντως Πατέρα Θεὸν, ἀναγεννηθῆναι διὰ τοῦ Εὐαγγελίου βουλόμενος. Τυχανέτω οὖν τῆς προστηκούσης οἰκονομίας παρὰ τῶν τὰ κοινὰ διοι- κούντων. Καὶ ἡ *χήρα* δὲ ἡ ὄντως *χήρα*, καὶ πάσης ἔρημος βοηθείας, καὶ προσκειμένη λειτουργίᾳ Θεοῦ· καὶ ἡ ἀναλόγως ταύτῃ *χήρα*, τοῦ συμφύλου Λόγου, ψυχὴ ἐκπορευθεῖσα τοῖς δαίμοσιν, τῆς προστηκούσης ἀναλόγως ἑκατέρα βοηθείας ὀφείλει τυχεῖν. Εἰποις δ' ἂν *χήραν* καὶ τὴν κατὰ σάρκα τῶν Ἰσραηλιτῶν Ἐκκλησίαν ὁποθεμένην τὸν τοῦ νόμου ζυγόν, ὥστε μηκέτι μοιχαλίδας χρηματίζειν γενομένην ἀνδρὶ ἐτέρῳ Χριστῷ, ἣν δεῖ παρ' ἡμῶν δικαιουθῆναι, τὴν τοῦ Εὐαγγελίου δικαιοσύνην μαρτύρουσαν. Ταῦτα πάντα δεῖ προσεῖναι ἡμῖν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, οὐ κατ' ὀφθαλ- μοφάνειαν, οὐδ' ὡς ἐνδοθεν εἶναι λύκους ἄρπαγας· οὐδ' ἵνα τις, κατὰ τὸν Ἰερεμίαν, « τῷ στόματι λαλῇ εἰρηνικά, καὶ ἐν ἑαυτῷ ἔχη τὴν ἐχθραν. » Περὶ οὗ φησὶν ὁ Δαβὶδ· « Ἠπαλύνθησαν οἱ λόγοι αὐτοῦ ὑπὲρ ἔλαιον, καὶ αὐτοὶ εἰσι βολίδες. » Κἂν γὰρ λαμβάνειν οὗτοι σπουδάζοιεν· ἀλλ' ὁ κατοικῶν ἐν οὐρανοῖς ἐγγελάσεται αὐτοὺς, καὶ ὁ Κύριος ἐκμυκτηριεῖ αὐ- τοὺς, νεφροὺς καὶ καρδίας εἰδώς. Διὸ καὶ Παῦλός φησι· « Προνοούμενοι καλὰ οὐ μόνον ἐνώπιον Κυ- ρίου, ἀλλὰ καὶ ἐνώπιον ἀνθρώπων. » Ἐάν δὲ τις *ἐξάρῃ τὰς πονηρίας ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν Κυρίου*, γίνεται Ναθαναὴλ ἀληθῶς Ἰσραηλίτης, ἐν ᾧ ὁ λόγος οὐκ ἔστιν. Ὁ δὲ τοιοῦτος, παρόρησιαν πως λαβὼν, εἰς τὸ δικαστήριον ἀπαντᾷ τοῦ Θεοῦ. Ἀξιὸς γὰρ διὰ φιλανθρωπίαν πρὸς ἡμᾶς *διελέγχεσθε*, δεικνὺς ὅσα εὐεργετήσας ὅσα πέπονθεν ὑφ' ἡμῶν.

Καὶ ὁμῶς ἀμνηστίαν ποιεῖται τῷ προσητημένῳ, καὶ αἵματι *πεποιρημένους* καθάριζον ἡμᾶς διὰ τῆς

¹¹ Matth. xvi, 27. ¹² Prov. xiii, 16. ¹³ Prov. xii, 2. ¹⁴ I Cor. xv, 33. ¹⁵ Prov. xxiv, 41. ¹⁶ Matth. vii, 15. ¹⁷ Jerem. ix, 8. ¹⁸ Psal. liv, 22. ¹⁹ Psal. ii, 4. ²⁰ II Cor. viii, 21; Rom. xii, 17. ²¹ Joan. i, 47.

VARIE LECTIOES

ἢ γρ. ἐκπορεύων. ἢ γρ. διελέγχεσθαι.

τοῦ λουτροῦ καλιγγενεσίας, καὶ βασιλείαν οὐρανῶν ἡ παγγέλλεται. Πρὸς δὲ λέγομεν ἐλεγχόμενοι [ὧδε], « Τί ἀνταποδώσω τῷ Κυρίῳ περὶ πάντων, ὧν ἀντ' ἀπέδωκέ μοι; » Πολλαχοῦ δὲ τῆς Γραφῆς ἔχομεν ὡς ὁμοτίμως τοῦ Θεοῦ τοῖς ἀνθρώποις εἰς κρίσιν συγκαταβαίνοντες. Ὁ Φησὶ γὰρ αὐτός· « Κύριος ἤξει εἰς κρίσιν μετὰ τῶν πρεσβυτέρων τοῦ λαοῦ, καὶ μετὰ τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ. » Καὶ Μιχαίας δὲ φησιν, « Ἀκούσατε λόγον Κυρίου· Κύριος εἶπεν· Ἀνάστηθι καὶ κριθῇτι πρὸς τὰ ὄρη, ὅτι κρίσις τῷ Κυρίῳ πρὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ διελεγχθήσεται. » Θεῷ γὰρ πρόπυσα κρίσις ἡ κοινωνικὴ μᾶλλον ἢ τυραννικὴ, τόπον ἀπολογίας τοῖς κρινομένοις παρέχουσα. Γραφικῆς δὲ ταῦτα προσωποποιίας μέριμναν ἡμῖν ἐμποιούσης τῆς ἐκ τῶν ἔργων ἀπολογίας. Οὐ γὰρ ἀκούσομέν τι καὶ λέγομεν. Ἡ δὲ κρίσις μεταξὺ τῶν λογισμῶν κατηγορούντων, ἡ καὶ ἀπολογουμένων ἐν ἡμέρᾳ, ἐν ᾗ κρινεῖ ὁ Θεὸς τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων. Τοῦτο καὶ παρὰ τῷ Δαυιδῇ λεγόμενον σημαίνει βίβλοι, ἐν τῷ μνημονευτικῷ τῶν ἀνθρώπων ἀνακινεῖσθαι διδάσκουσαι τῶν πεπραγμένων τοὺς τύπους, μνημονεύοντος ἐκάστου καὶ βιάποντος δι' ὃ κολαζόμεθα. Ὁ τόνον *Ἐλεγχος* οὐχ ὡς κρινομένων ἡμῶν τῷ Δεσπότη (δικαιωθήσεται γὰρ ἐν τοῖς λόγοις αὐτοῦ, καὶ νικήσει κρινόμενος. Οὐδέ τις γὰρ καθαρὸς ἀπὸ ῥύπου, οὐδὲ καυχῆσθαι ἀγνὴν ἔχειν τὴν καρδίαν), ἐλεγχομένων δὲ μᾶλλον ἐν ἑαυτοῖς, ὡς « Οὐκ ἄξια τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς. » Τὸ δὲ θεῖον λούτρον οἱ μὲν φασιν ἀρκεῖν πρὸς τὸ *λευκαίνειν* ἡμᾶς ὡς *χιόνα*. Δυσέκπλυτον γὰρ οὐδὲν φασὶ Θεοῦ διασμίχοντος. Κατὰ Παῦλον εἰπόντα· « Οὐ γὰρ δὲ ἐπλεόνασεν ἡ ἀμαρτία, ὑπερεπερίσσευσεν ἡ χάρις. » Καὶ, « Θεὸς ὁ δικαίων, τίς ὁ κατακρίνων; » Οἱ δὲ φασιν καθαλεῖν μόνον, πρὸς ὧν δὲ χρῆναι πρὸς τὴν τοσαύτην λαμπρότητα, ὅποια ἡ ὄψαντο *χρῖς*, καὶ *χίμας* *δικαιώσις*. Τοῦ δὲ *φοινικοῦ* τὸ *κόκκινόν* ἐστὶν ἐρυθρότερον, ὅθεν ἀναλογεῖ τὸ μὲν πρὸς *χιόνα*, τὸ δὲ πρὸς *ἐριον*. Ἐρυθρῷ δὲ χρώματι τὰς ἀμαρτίας ἀπέκασεν, ὡς φοινίκας τῶν ἡμετέρων ψυχῶν. Ἄλλ' ἡ μὲν ἐστὶ δεσποικία; ὡς ἐν χρώματι, καὶ ἀνέκπλυτος. Ἡ δὲ τὴν ἐπιτολῆς ἔχουσα τάξιν εὐχερῶς ἀποπλύνεται, κατὰ λόγον τῶν ἀμαρτημάτων, τῆς ψυχῆς ῥῆον, ἢ δυσκόλως καθαιρομένης. Τὸ μὲν οὖν ἔριον *καίπερ* ἐσθ' ὅτε φυσικῶς ὑπάρχον *λευκόν*, ἐξ ἐπιμελείας τινὸς ἐαυτοῦ λευκότερον γίνεται. Ὡς καὶ ἄνθρωπος τὰς φυσικάς ἀφορμὰς ἐξ ἀσκήσεως τελειῶν, ἐπὶ πολλῷ δυναίτο προελθεῖν ἀρετῆς. Ἡ δὲ *χιών*, ὅδωρ ἐν νεφέλαις οὔσα, τῇ τοῦ πνεύματος ἀνακοπτομένη βίᾳ *λευκαίνεται* εἰς ἀφρόν μὲν οἰδαίνουσα, πῆξιν δὲ λαβοῦσα τῷ τοῦ ἀέρος ψυχρῷ, καὶ πρὸς τὰ κάτω βάρη κινουμένη καὶ ῥέπουσα. Οὕτω καὶ ψυχὴ τὰς φυσικάς ἀφορμὰς οἰκεία τε, ἀσκήσει, καὶ τῇ βοηθείᾳ τοῦ

¹⁹ Psal. cxv, 12. ²⁰ Isa. iii, 14. ²¹ Mich. vi, 1, 2. ²² Dan. ix, 2 seqq. ²³ Psal. l, 6. ²⁴ Prov. xx, 9. ²⁵ Rom. viii, 18. ²⁶ Rom. v, 20. ²⁷ Rom. viii, 35, 34.

VARIÆ LECTIONES.

¹ γρ. διασμίχοντος. γρ. ὄψ.

gressus perducere. *Nix* autem, in nubibus cum nihil aliud quam aqua sit, ventorum impetu repressa albescit, spumæque in morem tumet: sed ubi aeris frigiditate concretionem adeptæ est, suo pondere deorsum trahitur: sic anima, quæ naturales impetus exercitatione singulari, sanctique Spiritus auxilio adauxerit, in illo Dei justo iudicio, gratiæ splendore, quæ sanctis per ipsum datur, digna efficitur. Cujus adipiscendi potestatem nobis quæ sequitur, facit oratio, his verbis: *Si volueritis, et audieritis me, bona terræ* **29** *comedetis.* Ubi Judæos crasso et pingui ingenio præditos vel addito rerum corporearum præmio adhortatur: vel terræ nomine juxta positam in Evangelis de seminante parabolam, animam intelligit, quæ cælo demissum semen excipiat ²⁰, cujus *bona*, ipsi sunt in virtute progressus: vel certe promissa in cælorum regno significantur, qua ratione beatos esse mites, quoniam ipsi terram possessuri sunt, legimus ²¹: vel denique *bona* illa designat: « Quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt ²². » Inde et Jerusalem, et montem Sion, cælestia hæc videlicet, credituris pollicetur; non credituris autem *gladium*: quæ sensu quidem exteriore, de Romano, a quo statim sunt impetiti, dici putanda sunt; *arano* autem, et recondito de diabolo; quem illi, repudiata Christi gratia, subierunt, animatum prorsus aliquem et intelligibilem, quem sanguine vulneratorum inebriatum esse scriptum est ²³. *Os* autem *Domini* forsitan ipse dicatur Spiritus sanctus, cujus auxilium scripta ista sunt. Siquidem, ne minas istas contemneremus, *Os Domini*, quod est a mendacio alienum, *locutum esse* ait. Neque vero minime *audiendi* aliunde subisse ait impedimenta, quam ab aversa voluntate; ut malorum in nobis principium et causam jacere demonstret; miro videlicet cum iis consensu, quæ a Deo per Mosen dicta sunt, ubi: « Ecce posui in conspectu tuo vitam et mortem ²⁴, » legimus; unde et malum de cogitationibus nostris auferendum prius meminit. Non enim alius alii tantum commodi vel incommodi, quantum sibi quisque afferre potest. At eo, quod decet, *peracto*, tum demum, tanquam ad medicum, confugimus; qui induratum temporis diuturnitate peccatis nostris conscientiam, molliat et sanet.

30 *Vers. 21-23. Quomodo facta est meretrix civitas fidelis Sion, plena iudicii, in qua requievit iustitia, nunc autem homicidæ, etc.*

Relictum iri filiam *Sion* superius dictum est: quo nomine *civitatem*, quæ in monte *Sion* sita est, vocabat, tanquam montis filiam, urbis templum significaret; nunc vero tanta in deterius mutationis causam veluti stupefactus demiratur. In lege enim divina educata *Quomodo facta est meretrix?* Primum quidem quod Idololatriam; deinde, quod a Salvatoris adventu, disciplinas et mandata hominum amplexata est. Est vero fornicationis animi et corporis causa incredulitas. Nemo enim Deum ubique adesse, et cernere quæ in mentibus latent,

Α Πνεύματος συναυξήσασα, ἀξία γίνεται, ἐν τῇ δικαίᾳ τοῦ Θεοῦ κρίσει, τῆς χάριτι Θεοῦ διδομένης τοῖς ἀγίοις λαμπρότητος· ἥς τὸ αὐτεξούσιον ὁ λόγος ὁποφαίνων φησὶν· Ἐὰν ἐθέλητε, καὶ εἰσακούσθητε μου, φάγεσθε, φησὶν, ἀγαθὰ· ἡ διὰ τῶν σωματικῶν παχεῖς ὄντας τοὺς Ἰουδαίους παρακαλῶν· ἡ γῆν, φησὶ, τὴν ψυχὴν, κατὰ τὴν ἐν Εὐαγγελίοις τοῦ σπύρου παραβολὴν, ἣ τὸν οὐράνιον σπόρον ὑποδέχεσθαι λέγεται, ἥς ἀγαθὰ, τὰς κατ' ἀρετὴν φησι προκοπὰς· ἡ τὰ ἐπηγγελμένα ἐν οὐρανῶν βασιλείᾳ γῇ λεγομένη, κατὰ τὸ, « Μακάριοι οἱ πραεῖς, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν »· ἡ τὰ ἀγαθὰ, « Ἀὐθαλμὸς οὐκ ἴδεν, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσεν, καὶ ἐπὶ καρδίᾳ ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη. » Ἐνθα καὶ Ἰερουσαλὴμ, καὶ τὸ Σιών ὄρος, τὰ ἐπουράνια ταῦτα τοῖς πειθομένοις, τοῖς δὲ ἀπειθοῦσιν μάχαιραν ἀπειλεῖ. Κατὰ μὲν τὸ αἰσθητὸν, τὴν Ὀρωμαϊκὴν, ἥτις αὐτοῖς παρὰ πόδας ἀπῆντησε· κατὰ δὲ τὴν ἀναγωγὴν, τὴν διαβολικὴν, ὑφ' ἣν γεγόνασιν Χριστοῦ τὴν χάριν ἀρνούμενοι, ἤγουν ἀπλῶς ἐμψυχόν τινα [καὶ] νοστήν· περὶ ἥς εἶρηται, ὅτι ἐμεθύσθη ἀφ' αἵματος τραυματιῶν. Στόμα δὲ Κυρίου, τάχα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ συνεργῆσαν αὐτὰ γραφῆναι. Ὡς ἂν γὰρ μὴ καταφρονῶμεν τῶν ἀπειλῶν, στόμα τὸ ἀψευδὲς Κυρίου ταῦτα, φησὶν, εἴρηκεν. Καὶ προέταξε δὲ τοῦ μὴ εἰσακούσαι πάλιν τὸ μὴ θελήσαι, καὶ τῶν κακῶν αἴτιον τὸ ἐφ' ἡμῖν ὑποτίθεται. Συμφωνεῖ δὲ ταῦτα τοῖς διὰ Μωσέως εἰρημένοις ὑπὲρ Θεοῦ· « Ἰδοὺ δίδωκα πρὸς προσώπου σου τὴν ζωὴν καὶ τὸν θάνατον. » Διὸ καὶ, Ἀφέλετε τὰς πορνείας, προεῖπεν. Οὐδὲ γὰρ ἄλλον ὠφελεῖν ἢ βλάπτειν, ὡς αὐτὸς αὐτὸν ἕκαστος δύναται. Τὸ δὲ προτῆκον ποιοῦντες, ὡς πρὸς λατρὸν δρακονόμεθα καθαιρόντα τὰς ἐν χρόνῳ πολλῷ στυφείσας ὑπὲρ τῶν ἀμαρτιῶν ἡμῶν συνειδήσεις.

malorum in nobis principium et causam jacere demonstret; miro videlicet cum iis consensu, quæ a Deo per Mosen dicta sunt, ubi: « Ecce posui in conspectu tuo vitam et mortem ²⁴, » legimus; unde et malum de cogitationibus nostris auferendum prius meminit. Non enim alius alii tantum commodi vel incommodi, quantum sibi quisque afferre potest. At eo, quod decet, *peracto*, tum demum, tanquam ad medicum, confugimus; qui induratum temporis diuturnitate peccatis nostris conscientiam, molliat et sanet.

κατ' αὐτὸν. Πῶς ἐγένετο πόρνη πόλις πιστὴ Σιών πλήρης κρίσεως; ἐν ᾗ δικαιοσύνη ἐκοιμήθη· ἐν αὐτῇ, νῦν δὲ φανεραὶ, κ. τ. λ.

Ἐλέγετο καὶ πρότερον· Ἐγκαταλειφθήσεσθαι ἡ θυγάτηρ Σιών. Οὕτως δὲ τὴν πόλιν ἐκάλει τὴν ἐπὶ τοῦ Σιών ὄρους, οἰοῦναι θυγατέρα τοῦ ὄρους, ἤγουν τὸν ἐν τῇ πόλει νεόν. Νῦν δὲ ὡς περ ἀποθανυμᾶζει τῆς τοσαύτης ἐπὶ τὸ χεῖρον μεταβολῆς τὴν αἰτίαν. Νόμῳ γὰρ τραφεῖσα θεῷ, πῶς ἐξεπόρνευσεν; πρῶτον μὲν, πρὸς εἰδωλολατρείαν· μετὰ δὲ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίαν, εἰς διδασκαλίαν [καὶ] ἐντάλματα ἀνθρώπων. Αἰτία δὲ τῆς κατὰ ψυχὴν τε καὶ σώμα πορνείας, ἀπιστία. Οὐδεὶς γὰρ θεὸν πανταχοῦ παρεῖναι πιστεύων, βλέπειν δὲ καὶ τὰ ἐν διανοίᾳ λαν-

²⁰ Marc. iv, 8, 20. ²¹ Matth. v, 4. ²² Isa. lxiv, 4; I Cor. ii, 9. ²³ Isa. xxxiv, 6. ²⁴ Deut. xxx, 15.

ἀνόντα, ἀνέχεται [οὐδὲν] ἡν ἂ φρονεῖν τι δεῖνόν, ἢ ἂ existimans, indignum aliquid vel cogitare vel admittere sustineat. *Civitatem* autem *fidelem*, a fidelibus incolis habitatam, vocavit, inter quos virtus et *justitia* inhabitans veluti *requiescat*. Est enim istud *requiescendi* verbo significatum. Videtur porro Davidis tempora subinnuere. Hanc enim cum ab alienigenarum manu sustulisset, arcam Dei ibidem et tabernaculum collocarat; in eaque, quod sanctus esset locus, habitabat. Erat enim tunc temporis *fidelis* et *justa*. Nam et choros ad hymnorum modulationem in ea, psalmosque, et cultum Dei praestantiorem (cujus ipse, cum Natham, Gad, et Asaph, aliisque prophetis, auctor fuit) David instituit, officiaque Idithum et Amam, et filiis Core³¹, reliquisque, quibus partes in choro essent aliquae, descripsit. Est vero consentaneum, et post Davidis tempora sub regibus piis etiam Deo placuisse, cum fidei, justitiae, religionisque nomine commendatis civibus abundaret. At meretrix dicitur, propter scortationes incolarum; quos item *homicidas* vocat. Tandem enim effuso Christi sanguine, dicere ausi sunt: « Sanguis ejus super nos³². » Hic enim: « Jerusalem, Jerusalem, quae occidis prophetas³³. »

« Τίνα γὰρ τῶν προφητῶν οὐκ ἀπέκτειναν οἱ πατέρες ὑμῶν; » ὁ Στέφανος Ἰουδαίους ἐπωνομάσεν. Ἀρμύζει δὲ μᾶλλον ἐπὶ τοῦ τῆς ἐπιδημίας ὁ λόγος καιροῦ· διὸ καὶ ὁ Σωτὴρ γενεὰν πονηρὰν καὶ μοιχαλίδα τοὺς αὐτοὺς τούτους καλεῖ. Τοιγαροῦν ὁ προφήτης οὐκ εἰδωλολατρεῖαν νῦν, ἀλλὰ μαιφρονίαν αὐτοῖς ἐγκαλεῖ. Καὶ ἐπειδὴ μετὰ τὸ τούτου κατὰ τοῦ Δεσπότης τὸ λῆμμα, θεοσεβείας εἶναι προσεποιούντο διδασκαλοὶ, ταῖς τε γραφικαῖς ἐρμηνείαις δευτερώσεις μυθικὰς ἐπισείφερον· εἰκότως αὐτῶν ἀδόκιμον καλεῖ τὸ ἀργύριον. Καπηλεύοντες ὡς ἐξυδρῶντας τὸν ἀκρατον καὶ ἐπιστρεπτικὸν τῶν γραφῶν νοῦν, καὶ τὸν οἶνον τὸν εὐφραίνοντα καρδίας ἀνθρώπου, διὰ τῆς μυθώδους αὐτῶν παραδόσεως. Καὶ οἱ ἀρχοντές σου, φησὶν, ἀπειθεῖς. Καλοῦντι γὰρ οὐχ ὑπήκουσαν τῷ Χριστῷ. Καὶ Ἰούδα δὲ τοῦ κλέπτου γεγόνασι κοινῶν. Συνῆσαν γὰρ αὐτῷ τῆς προδοσίας μετέχοντες. Προῦδίδισαν δὲ καὶ δωροδοκοῦντες τὸ δίκαιον. Ἀνταπεδίδισαν δὲ κακὸν, τὸν ὑπὲρ ὠφελείας ὑφαιροῦντες ἐλέγχον. Πεπιστευμένοι δὲ τῶν ἐνδεῶν τὴν ἐπισκοπὴν, ὄρφανούς καὶ χήρας παρέδλεπον· ἐν πᾶσι τε τούτων ἐκπεπορευκότων, Θεοῦ ἢ πόλις ὠνόμασται πόρνη. Οὕτω τε ταύτην Ἰερουσαλὴμ καλεῖ λέγων· « Ἰδὲ ἃ ἐποίησέν μοι ἡ κατοικία τοῦ Ἰσραὴλ. Ἐπορεύθησαν εἰς πᾶν ὅρος ὑψηλὸν καὶ ὑποκάτω παντός ξύλου ἀλώδους, καὶ ἐπόρευσαν ἐκεῖ. » Καὶ πάλιν· « Καὶ σὺ ἐξεπόρευσας ἐν ποιμένι πολλοῖς, καὶ ἀνέκαμπτες πρὸς με, λέγει Κύριος. » Πλὴν οὐ· ὁ μὲν εἰδωλολατρεῖαν, [ὁ] δὲ πᾶσαν πονηρίαν κατηγορεῖ. Ἀπειθὴ δὲ ταῦτα πάσης· Ἐκκλη-

existimans, indignum aliquid vel cogitare vel admittere sustineat. *Civitatem* autem *fidelem*, a fidelibus incolis habitatam, vocavit, inter quos virtus et *justitia* inhabitans veluti *requiescat*. Est enim istud *requiescendi* verbo significatum. Videtur porro Davidis tempora subinnuere. Hanc enim cum ab alienigenarum manu sustulisset, arcam Dei ibidem et tabernaculum collocarat; in eaque, quod sanctus esset locus, habitabat. Erat enim tunc temporis *fidelis* et *justa*. Nam et choros ad hymnorum modulationem in ea, psalmosque, et cultum Dei praestantiorem (cujus ipse, cum Natham, Gad, et Asaph, aliisque prophetis, auctor fuit) David instituit, officiaque Idithum et Amam, et filiis Core³¹, reliquisque, quibus partes in choro essent aliquae, descripsit. Est vero consentaneum, et post Davidis tempora sub regibus piis etiam Deo placuisse, cum fidei, justitiae, religionisque nomine commendatis civibus abundaret. At meretrix dicitur, propter scortationes incolarum; quos item *homicidas* vocat. Tandem enim effuso Christi sanguine, dicere ausi sunt: « Sanguis ejus super nos³². » Hic enim: « Jerusalem, Jerusalem, quae occidis prophetas³³. »

31 Quem enim prophetarum non occiderunt patres vestri, Judæis exprobrat Stephanus³⁴? Sed temporibus istis magis convenient, quibus peregrinatus est nobiscum Salvator; unde erat etiam generationem pravam et adulteram eos appellare solitus³⁵. Hoc itaque tempore, non eos jam idololatriæ, sed cædis, et homicidii, Isaias accusat. Et quoniam post tam audax in Dominum facinus, pietatis magistri haberi volebant, Scripturæque interpretationibus fabulosas traditiones adjungebant; non immerito ipsorum *argentum impurum* esse ait; et *cauponari*, id est merum *aqua* extenuare, sinceramque et puram Scripturæ mentem, *vinumque* illud, quod hominis cor lætificare dicitur³⁶, fabulosis traditionibus adulterare. Ad hæc *principes tui*, ait, *inobedientes*. Christi enim monita nequaquam audire, sed *furi* Judæ *socii* esse maluerunt; qui conjuratæ proditiōis exstiterē participes. Quinetiam *muneribus* corrupti quod justum est, prodiderunt, utilitati dedecus præponentes. Illi rursus, cum esset egenorum sibi cura demandata, *vupillos* et *viduas* neglexerunt. Et in iis omnibus cum fornicata esset *Dei civitas*, ob id *meretrix* rite vocata est. Sic et Jeremias eam nuncupat his verbis: « Vides quæ fecerit mihi dominus Israel. Abierunt super omnem montem excelsum, et sub omni ligno frondoso, et fornicati sunt ibi³⁷. » Itemque: « Et turfornicata es cum pastoribus multis, et reversa es ad me, ait Dominus³⁸. » Verum hic idolorum cultum, ille vero omnia vitiorum genera insectatur. Quæ tamen de

³¹ I Par. xvi, 17 seq. Matth. xxvii, 25. ³² Mattn. xxiii, 37. ³³ Act. vii, 52. ³⁴ Matth. xii, 39. ³⁵ Psal. ciii, 15. ³⁶ Jerem. iii, 6. ³⁷ ibid. 1.

VARIÆ LECTIONES.

α γρ. ἡ. β γρ. πιστήν. γ Ισ. γρ. περὶ τῆς.

Ecclesia audiri prohibeat Deus; neque repudiato fidei verbo, quod ab initio tradiderunt, qui illam virginem intactamque Christo Patres tradiderunt, ab his multa illa, et varia verbi semina admittat, qui mysteriorum venerandam majestatem adulterant; quique animi iure optimo interfectores ideo nominantur, quod fraudulenter et dolose, veluti gladio, hujus mundi sapientiæ fuco, verbisque instructi, simplicioribus vitam adimunt. Horum de fide adulterata: *Argentum est impurum*; non regio illo nobis per apostolos **32** et prophetas tradito, signatum caractere; sed quod adversarii eudentes, Dei opes ita se posse labefactare rati, in regios thesauros immiserunt. Præterea vinum ipsum, quod fundente Spiritu immortalem efficiebat lætitiā, in auditorum interitum, *aqua* extenuare arguuntur; nimirum de suo ingenio aliqua immiscere, nec Spiritui credere, sed subditos ad vitam similitudinem præparare; qui *principum* studia ingresque solent imitari. Itaque nihil jam mirum est, si repudiata fide, *civitas ipsa meretrix* evaserit. Ad hæc etiam *furum socios* vocat, non illorum, qui in parvi momenti furtis deprehenduntur; sed quod gentium, aut urbium duces facti, publica undique corradunt, religionisque, et pietatis ementito nomine, ex iis quæ injuste rapuerunt, offerunt. Alii autem, quorum muneris erat monere, et arguere, oblata non recipiunt tantum; sed et eos sæpe, a quibus accipiendi spes effulsit aliqua, beatos prædicant. At igitur ipsos *munera* diligere, quorum cupiditate multa largientibus vetita permittunt, *Rtributionesque sequuntur*; quod est a principis officio maxime alienum; quem decet potius, quacunque potest ratione, injurias propulsare. Quoniam enim pacto etiam malum pro malo non reddere docet ³³? Cæterum ut iniquitatis judicem istorum audacia longe superari ostendat ³⁴, ad *judicium viduæ non attendere* subiungit. Ille siquidem quantumvis nulla tangeretur commiseratione, *viduæ* *judicium advertit*; cum isti ad nihil omnino voluerint.

VERS. 24-31. **33** Propter hoc, ait Dominus Deus Sabaoth: 'Væ, potentes Israel. Non cessabit enim furor meus in adversariis, et iudicium de hostibus meis faciam, etc.

Dominus Sabaoth, idem quod virtutum vel exercituum Dominus, si verbi rationem quæris, significat, et ad ipsum Salvatorem, qui Filius Dei est, refertur. Tertio enim et vicesimo psalmo, ubi de illius in caelos reditu sermo est: « Dominus virtutum ipse est rex gloriæ ³⁵, » legimus. De eodem est et apud Paulum: « Si enim cognovissent, nequaquam Dominum gloriæ crucifixissent ³⁶. » Attoties Hierosolymitanæ corruptelæ causam ad principes refert, qui monstrata populo peccandi via, scelerum ipsis auctores exstiterunt. Erant autem isti in quos similia usurpavit Salva-

σίας ἀκούσαι, όταν δ' ἀποβαλεῖται τὴν λόγον τῆς πίστεως, ὃν ἐξαρχῆς οἱ Πατέρες παρέδωκαν οἱ παρόντων αὐτὴν ἀγνὴν παραστήσαντες τῷ Χριστῷ, πολλὰ καὶ ποικίλα λόγου παραδέχεται σπέρματα παρὰ τῶν τὴν σεμνότητα τῶν μυστηρίων ἐκπορευουσάντων, οἱ καὶ ψυχῶν εἰκότως λέγονται φονευταί, ἀπάτη καὶ δόλιχοι τῶν ἀπλουστέρων τὴν ζωὴν ἀφαιρούμενοι, καθάπερ εἴπει, τῷ λόγῳ τῆς τοῦ κόσμου σοφίας· ὧν ὁ τῆς πίστεως λόγος παρατετυπωμένος, ὁργυρίδιον ἐστὶν ἀδόκιμον, τὴν βασιλικὴν μὴ φέρον εἰκόνα, ἣν ἀπόστολοι καὶ προφῆται παρέδωκαν, ὃ ἰσθροὶ παραδόψαντες, καὶ πολεμῶν ἐμβαλόντες μορφήν, τοῖς βασιλικοῖς θρασυροῖς, ἐπαισάγουσιν, τὴν θεῖον διαφείροντες πλοῦτον. Καὶ τὸν οἶνον τὴν ἐμποιοῦντα εὐφροσύνην αἰώνιον οἶνοχοοῦντος τοῦ Πνεύματος, ἐπὶ κατατροπῇ τῶν ἀκούοντων ἐξυδαροῦντες, ἐλέγχονται τὸν ἐκυτῶν ἐγκαταμιγνύοντες νοῦν, καὶ ἀπειθοῦντες τῷ Πνεύματι, καὶ τοὺς ὑπάρχουσιν μιμεῖσθαι παρασκευάζοντες. Ἐξορισιοῦσθαι γὰρ φιλοῦσι τοῖς ἀρχουσι. Αἰδὼ καὶ τὸ πιστὸν ἢ πόλις ἀποθεμένη, γέγονε πόρη· τοὺτους καὶ κλειπτῶν κοινωνοὺς εἶναι φησιν, οὐ τῶν ἐπὶ κλέμμασιν ἐαλωκότων σμικροῖς, ἀλλ' ὁ ἐθνῶν ἢ πόλεων ἀρχοντες, τὰ κοινὰ παρ' ἑαυτοῖς ἐγόντες, προφάσει θεοσεβείας, ἐξ ὧν ἀδικοῦσι, προσφέρουσιν. Οἱ δὲ, δέον ἐλέγχειν καὶ διορθοῦσθαι, λαμβάνουσιν, ἐσθ' ὅτε καὶ μακαρίζοντες τοὺς παρέχοντας. Αἰδὼ καὶ ἀγαπῶντας δῶρα, φησί, διὰ τοῖς προσιοῦσι συγχωροῦσι τῶν ἀπηγορευμένων πολλὰ, καὶ διώκουσιν ἀνταπόδομα, ὅπερ παντὶ; μᾶλλον ἀλλοτρίων ἀρχοντες, [λέων, ἢ, ὃν δεῖ] τοὺς λελοπτηκότας κατὰ πάντα τρόπον ἀμύνεσθαι. Πῶς γὰρ ἂν καὶ διδάσκει μὴ ἀποδιδόναι κακὸν ἀντὶ κακοῦ; Τὴν δὲ τούτων ἀλαζονείαν χεῖρω τῆς τοῦ χριστοῦ τῆς ἀδικίας ἐλέγχων ὑπάρχουσαν ἐπήνεγκε, κρίσει χήρας οὐ προσέχοντες. Ἐκεῖνος γὰρ εἰ καὶ ἀσυμπαθὴς ἦν, διὰ τὴν τῆς προσιοῦσης χήρας καρτερικὴν προσέσχε τῇ κρίσει· οὗτοι δὲ καθόλου προσχεῖν οὐκ ἔχοντο.

tamen adeuntis constantia superatus, ad causæ

κδ'-λα'. Διὰ τοῦτο, τάδε λέγει ὁ Δεσπότης Κύριος Σαβωθ· Οὐαὶ οἱ ἰσχυροὶ Ἰσραὴλ. Οὐ παύσεται γὰρ μου ὁ θυμὸς ἐν τοῖς ὑπεκριντοῖς, καὶ κρίσειν ἐκ τῶν ἐχθρῶν μου ποιήσω, κ. τ. λ.

Δαβωθ ἐρμηνεύεται Κύριος τῶν δυνάμεων, ἢ Κύριος στρατιῶν. Αναφέρεται δὲ ἐπὶ τὸν Σωτῆρα τὸν Ὑἱὸν τοῦ Θεοῦ. Ἐν τρίτῳ γὰρ καὶ εἰκοστῷ ψαλμῷ, περὶ τῆς ἀνόδου λέγων αὐτοῦ τῆς εἰς οὐρανόν, ἐπήνεγκε· « Κύριος τῶν δυνάμεων αὐτός ἐστιν ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης. » Περὶ οὗ καὶ Παῦλός φησιν· « Εἰ γὰρ ἔγνωσαν, οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν. » Τοῦ δὲ κατεφθάραι τὴν Ἱερουσαλὴμ ἀνατίθηναι τὰς αἰτίας τοῖς ἀρχουσι, τοῖς εἰς τὸ πλημμελεῖν τὸν λαὸν δόγησασιν. Οὗτοι δὲ ἦσαν περὶ ὧν φησιν ὁ Σωτὴρ συμφώνως τοῖς νῦν· « Οὐαὶ ὑμῖν, Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι, ὑποκριταί. » Ἐαυτοῦ δὲ θυμὸν

³³ Rom. xii, 17. ³⁴ Luc. xviii, 2-7. ³⁵ Psal. xliii, 10. ³⁶ I Cor. ii, 8.

VARIÆ LECTIONES.

δ γρ οὐτ' ἂν. • Ἰσ. λελ. π. ὅτι τῶν. • Ἰσ. λελ. π. πάντα συλλ. • γρ. δι' α.

ἀπαθὴς λέγει Θεὸς, τὴν κολαστικὴν αὐτοῦ δύναμιν, ἂν Κύριον τοῖς ἄρχουσιν ἐποιοῖσιν φθῖν, ἀνθρωπίνως φθῶν. Ὁ γὰρ ἐλάττωτος συγγνωστός ἐστιν ἐλέους· δυνατοὶ δὲ δυνατῶς ἐταπθῆσονται. Οἱ γὰρ ἰσχύοντες ἐν πλούτῳ, ἢ λόγῳ, ἢ ἄλλῃ τινὶ δυνάμει, καὶ μὴ τὴν προσήκουσαν ἐπικουρίαν τοῖς ἀσθενεστέροις προτείνοντες ἐν Ἐκκλησίᾳ, καὶ πανταχοῦ δίκας τίνοσι τῷ Θεῷ τῷ πρὸς τα θεοδόμενα τὸ ἔργον εἰσπράττοντι· οὗ· καὶ ὑπεραντίους φθῖν, ὡς ἂν εἰ βαρυνθέντας αὐτοῦ τοῖς προστάγμασιν, ἀφ' ὧν οὐ παύει τὸν θυμὸν ὅσον ὑπεραντίῳ τυγχάνουσιν. Καλεῖ δὲ τούτους ἔχθρους, καὶ ἡμίσητοι ἐξ αὐτῶν ποιήσιν φθῖν. Ἐφ' ἧν αὐτός· « Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, οὐ μὴ κρίνεται. Ὁ δὲ ἀπιστῶν, ἥδη κέκριται. » Οἱ ἔχθροὶ τοίνυν τῆς κρίσεως αἵτιοι. « Ἐρχεται γάρ, φθῖν, ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῆς ἀπειθείας. » Λέγει δὲ κεκριμένως τὰς κολάσεις ἐπάγειν αὐτοὺς, κατὰ τὴν ἀξίαν καὶ τῶν ἡμαρτημένων τὸ μέγεθος. Φιλάνθρωπος δὲ ὢν ὁ Λόγος, καὶ μὴ βουλόμενος τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὴν μετάνοιαν, ἐπαγγέλλεται τοῖς μὴ τοῦ θυμοῦ θεομένοις, τὴν θεραπευτικὴν χεῖρα προσενεγκεῖν, καὶ διὰ ταύτης πυρῶσειν ἐπὶ τὸ καθάραι, καὶ διακρίναι τῶν χειρόνων τοὺς κρείττους. Δι' ὃ Σύμμαχος μὲν εἶπεν, εἰς καθαρὸν τὴν σκωρίαν σου. Ὁ δὲ Ἀκύλας, τὸ γιγερτώδες σου, ὥστερ αἱ πυροῦντες, χαλκὸν, ἢ σιδήρον, τὴν σκωρίαν ἀποβάλλουσι, καὶ τὸ γιγερτώδες ἐν τοῖς ληνοῖς. Ἀγνοοῖ δὲ τούτους εἶναι, δι' ὧν ἐπιφέρει, τοὺς ἀνόμους, καὶ τοὺς ὑπερηφάνους· αἱ... ὧν σαφέστερον εἰρημένων ὑπὸ τῶν Ἑβδομήκοντα, καὶ τὴν ἀλληγορίαν ἡρμηνεύοντων. Οἱ λοιποὶ, κασσίτερον, ἐκδεῶν κασι. Τινὲς δὲ τὸν αὐτὸν θυμὸν καὶ χεῖρα νοήσαντες, καὶ περὶ τῶν αὐτῶν ἐκάτερον, Ὅρα, φασί, τὸ αἰσιον τέλος, τῆς κρίσεως τοῦ Θεοῦ. Θυμοῦται γὰρ οὕτως, ὡς ἂν εὐεργετῇ τοὺς ἁμαρτωλοὺς διορθούμενος, ἀλλ' οὐ κολάζων αὐτοὺς εἰς ἀφανισμόν. Καὶ τοῦτο φθῖν αὐτὸς Κύριος· « Πορεύεται ὡς πῦρ χωνευτηρίου, καὶ ὡς πᾶσα πλυνόντων, καὶ καθαρῶν χωνεύων, καὶ καθαρῶν ὡς τὸ ἀργύριον, καὶ ὡς τὸ χρυσίον. » Καὶ τί λοιπὸν ἐντεῦθεν τὸ χρήσιμον; « Ἔσονται, φθῖν, τῷ Θεῷ προσάγοντες θυσίαν ἐν δικαιοσύνῃ. » Πῦρ δὲ καλεῖν ἔοικε, τὰς ἐκ τοῦ πολέμου καὶ τῶν ἄλλων περιστατικῶν συμφορὰς, πάλαι μὲν δι' εἰδωλολατρείαν, ὕστερον δὲ διὰ τὴν εἰς Χριστὸν παροινίαν, ὅτε καὶ τὴν χεῖρα τούτοις· ἐπαγαγὼν, ὥστερ τις τεχνίτης, διέκρινεν ἐν πυρὶ τὸ κίβδηλόν τε καὶ γνήσιον, τὸ μὲν τηρήσας ἐκυτῶ, τὸ δὲ εἰς ἔλεθρον παραδούς. vero, propter illatam Christo injuriam, conciliatas: uti peritus aliquis artifex, adulterina a veris (ut discrevit,

Βαπτίζει γὰρ πνεύματι καὶ πυρὶ, καὶ τῷ πύρῳ διακαθαριεῖ τὴν ἄλωνα αὐτοῦ, καὶ τὰ ἐξῆς· Οὐκοῦν, τοὺς ἀποστόλους ἐπιλεξάμενος, τοὺς ἀνόμους καὶ ἀλιζώνας ῥωμαίοις παρέδωκεν, ἀπειθήσαντας μὲν

tor, cum ait : « Vae vobis Scribæ et Pharisei, hypocritæ ». Summa autem furem, expers alioquin perturbationum Deus, ulticem scelerum potestatem vocat : quam, cum humano more terrorem inducit, in principes immisurum se significat. U quisque enim minimus est, ita venia dignus; potentes contra, potenter arguendi **. Qui enim au opibus, 34 aut verbo, aut aliqua alia facultate pollent, nec illis debitum, qui in Ecclesia, vel ubivis laborant, auxilium præstant, Deo tum demum, cum pro acceptorum ratione opus exiget, parnas persolvent. Atque ii sunt, quos adversarios vocat; tanquam qui ejus mandata graviter tulerint; unde non prius iram sit positurus, quam tales esse desierint. Hostes vero sibi existere, deque ipsis se Judicium facturum asserit. Ait enim ipse: « Qui credit in me, non judicabitur; qui autem non credit, jam judicatus est ». Hostes ergo judicii auctores existunt. « Venit enim, ait, ira Dei super filios incredulitatis ». Cæterum pro peccatorum magnitudine, juste se in eos animadversurum diserte significat. Alioquin tamen Verbum, pro sua in homines benevolentia (quia non ita mortem peccatoris atque pœnitentiam exoptat) illis se, quibus furore non opus est, sanatricem manum allaturum pollicetur, ut Ad purum excoquantur, proliques ab improbis discernantur. Itaque Ad purum scoriam tuam quidem Symmachus; Aquilas autem, vinacea tua reddiderunt; tanquam qui æs, aut ferrum excoquentes, scoriam, vinaceaque in torcularibus abijciunt. Istos autem existere, quos iniquos et superbos ait, ex his quæ sequuntur, significat, ut est a Septuaginta clarius, allegoriæ sensu relecto, interpretatum; cum cæteri stammum transtulerint. Nonnulli tamen idem furoris et manus vocabulis significari, deque iisdem utrumque usurpari putantes, vide, aiunt, lætum et prosperum divini judicii exitum. Ita enim Deus irascitur, ut correptos beneficiis cumulet, non supplicis perdat. Atque illud est quod ipse ait Dominus : « Ambulabit quasi ignis conflatorii, et quasi herba fullonum. Et sedebit conflans, et emundans, quasi argentum, et quasi aurum. » Sed quæ inde postea utilitas? « Erunt Domino, ait, sacrificia offerentes in justitia ». Ignem vero eas vocare consentaneum est, quæ ex bello, reliquisque rebus adversis, ortæ sunt calamitates, olim quidem idololatriæ nomine, postea quo 35 nimirum tempore ipsis adnota manu, vel ista sibi reservet, illa autem perdat) ignis ope

Baptizat enim in spiritu et igni **; et ventilabro purgabit aream suam **, et quæ deinceps. Selectis igitur apostolis, qui iniqui et superbi remanserunt Romanis tradidit, tanquam legis contemptores;

** Matth. xxiii, 23. ** Sap. vi, 7. ** Joan. iii, 18. ** Coloss. iii, 6. ** Malach iii, 2, 3.
** ibid. ** Matth. iii, 11. ** ibid. 12.

VARIÆ LECTIQUES.

ἂ γγρ. ξν. ἰσ. αὐτῶν.

elatoque in alium cornu adversus Deum iniquitatem loquentes³³. Nec vero leve est animæ beneficium, quod ab ea secernantur iniqui, et qui defectionis auctores exstiterent. Itaque et illæ, quibus Ecclesia utitur, formulæ, eos, qui velita patraruut, a reliquis separant, ne modicum fermentum totam massam adulteret³⁴; ita tremendum illud in tenebras abjectorum iudicium, ad quod imprudentes illi persæpe non advertunt, adumbrando. Verum quam non nisi maximo detrimento qui iniqui sunt cum aliis retineantur, vel ipse Paulus abunde testis est, ubi succenset Corinthiis³⁵, quod non luxissent, ut de medio sui, qui malum perpetrarat, tolleretur. Illis igitur abactis, ait, Reliquos tibi, tanquam aurum probatum, restituiam iudices, et consiliarios; sicut antiquitus. Neque enim si tales olim non habuissent, istud unquam ab eodem propheta audissent: « Ecce certe dominator Dominus exercituum auferet ab Jerusalem³⁶. » Deinde quoniam adjiciens: « Et iudicem, inquit, et prophetam³⁷; » ubi nec venerandum omittit consiliarium, per quos, eo tempore, fidelis, iudicii, et justitiæ plena exstabat civitas; ad quorum exemplum, apostolos antea reliquiarum nomine significatos, cum de illis: Nisi Deus Sabaoth reliquisset nobis semen, usurpavit, effecturum se pollicetur: quo tempore, non meretrix amplius, sed recenti nomine justitiæ civitas; non homicidii, sed justitiæ plena; non civitas tantum, sed civitatum magistra vocabitur; eritque reliquis dux, et auctor salutis; quippe quæ de se cœtus eorum, qui solitario vitæ genere delectantur, tanquam colonias emittet; qualia dudum quidem apud Judæos integra, nunc plane exciderunt; sed per orbem universum³⁸ in Ecclesiis Christi, quæ supra petram fundatæ sunt, perpetuo ab apostolis, eorum successione ordine, qui illas regunt, ita vigere cernuntur, ut illorum admiratione ductus David, pro patribus illi natos esse filios diceret³⁹. Judæi enim cum essent, Judæorumque discipuli, et ipsorum Synagogæ filii, in patrum illi ordinem transierunt, veterem matrem Synagogam ad Christum deducetes. De Christo rursum, ejusque discipulis sic et alibi propheta: « Ecce rex justus regnabit, et principes cum iudicio imperabunt⁴⁰. » Quam ob rem vero regibus prætermisiss, iudicium tantum meminit, cum tamen inter reges non defuerint aliqui, qui probitatis nomine queant commendari? Quoniam sub iudicibus libera, sique juris erat eorum vitæ ratio, nec regem alium, præter Deum noveant. Sponte enim, sed sano nequaquam consilio, regem sibi postularunt. Beneficiis ergo ornatos, ad beatum pristinae vitæ statum redire erat operæ pretium cum possent. Non enim rex erat in Israël, sed unusquisque quod in oculis suis rectum vide-

Α τῷ νόμῳ, ἐπάραντας δὲ κέρα; εἰς ὕψος καὶ λαλῶ-
σαντας κατὰ τοῦ Θεοῦ ἀδικίαν. Μεγὰ δὲ εὐεργε-
σία ψυχῇ, τὸ τοὺς ἀνόμους καὶ τῆς ἀποστάσεως αἰ-
τίους αὐτὴν χορηγεῖναι. Διὸ καὶ τῆς Ἐκκλησίας
οἱ τύποι, τοὺς ἀπηγορευμένα πλημμελοῦντας χωρί-
ζουσιν, ὡς ἂν μὴ μικρὰ ζύμη ὅλον τὸ φύραμα δολώ-
σῃ, τύπον ὄντας τῶν ἐκ τοῦ φοβεροῦ κριτηρίου πρὸς
τὸ σκότος χωριζομένων, ὃ μὴ νοοῦντες ἀνεσθητοῦ-
σιν πολλάκις. Τὴν δὲ ἀπὸ τοῦ τοὺς ἀνόμους μὴ χω-
ρίζεσθαι βλάβην παρίστανει Παῦλος ἐπιτιμῶν Κοριν-
θίοις, ὅτι μὴ ἐπενθήσαν, ἵνα ἐξαρθῇ ἀπ' αὐτῶν τὸ
πονηρὸν ἐξαιργασμένος. Τούτων δὲ, φησὶν, ἀπελη-
λαμένων, τοὺς περιλειφθέντας ὡς Χρυσὸν δεδοκι-
μασμένον ἐπιστήσω σοι κριτὰς καὶ συμβούλους
κατὰ τοὺς πρῶην ἐκείνους. Εἰ μὴ γὰρ εἶχον πά-
λαι τοιοῦτους, οὐκ ἂν ἔλεγε διὰ τοῦτο προφή-
του· « Ἰδοὺ δὴ Κύριος Σαβαὼθ ἀφελεῖ ἀπὸ τοῦ Ἱε-
ρουσαλὴμ. » Εἰτα εἰπὼν τίνας, ἐπιφέρει· « Καὶ δι-
καστὴν, καὶ προφήτην, » ἐν οἷς καὶ θαυμαστὸν Σύμ-
βουλον, δι' οὗ ὑπῆρχε τότε πιστὴ καὶ πλήρης κρί-
σεως καὶ δικαιοσύνης· καθ' οὗς ἐπαγγέλλεται
τοὺς ἀποστόλους ποιῆσαι τὸ κατ' ἐκλογὴν λείμμα·
περὶ ὧν ἔλεγεν· Εἰ μὴ Κύριος Σαβαὼθ ἐγκατέλι-
πεν ἡμῖν σπέρμα, ὅτε καινῷ ὀνόματι πόλις δικαιο-
σύνης κληθήσεται ἀντὶ πόρνης· καὶ ἀντὶ τοῦ πο-
ρευτῶν, πόλις πιστῆ καὶ δικαιοσύνης καὶ ἀντὶ
πόλεως, μητροπόλις. Καὶ ἄλλοις καθηγούμενῃ πρὸς
σωτηρίαν· καὶ οἷον ἀποικίας τινὰς στέλλουσα τῶν
μοναζόντων τὸ σύστημα· τοῦτο δὲ πάλαι μὲν συν-
εστῆκε παρ' Ἰουδαίοις, καὶ πέπτωκε, νυνὶ δὲ καθ'
C ὅλης ὁράται τῆς οἰκουμένης ἐν Ἐκκλησίαις Χριστοῦ
τεθεμελιωμένον ἐπὶ τὴν πέτραν, ἀρχὴν ἀπὸ τῶν
ἀποστόλων λαβὼν, καὶ τῇ διαδοχῇ προεδρεῖον ἐν
Ἐκκλησίαις, περὶ ὧν θαυμάζων ἔλεγεν ὁ Δαβὶδ·
« Ἀντὶ τῶν πατέρων σου ἐγεννήθησάν σοι υἱοί. » Ἰου-
δαῖοι γὰρ ὄντες, καὶ Ἰουδαῖον οἱ μαθηταί, καὶ τῆς
ἐκείνων Συναγωγῆς υἱοί, πρὸς πατέρων μετέστη-
σαν τάξιν ὁδηγούμενους τὴν πάλαι μητέρα Συναγωγὴν
ἐπὶ τὸν Χριστόν. Καὶ ἄλλος¹ δὲ προφήτης περὶ
Χριστοῦ φησὶ καὶ τῶν μαθητῶν· « Ἰδοὺ δὴ βασιλεὺς
δικαίος βασιλεύσει, καὶ ἄρχοντες μετὰ κρίσεως ἄρ-
ξουσιν. » Διὰ τί δὲ ὑπερβάς τοὺς βασιλεῖς, τῶν κρι-
τῶν ἐμνήσθη, καίτοι καὶ ἐν βασιλεύσῃ τινες γεγόνα-
σιν ἀγαθοί; Ὅτι περ ἐπὶ τῶν κριτῶν, αὐτόνομος
D ὑπῆρχεν ἡ πολιτεία, καὶ θεὸν μόνον ἠπίσταντο βα-
σιλέα. Κατ' ἰδίαν γὰρ γνώμην ἐξ ἀβουλίας ἠρῆσαν-
το βασιλέα. Ἐχρῆν οὖν εὐεργετούμενους ἐπανελ-
θεῖν ἐπὶ τὴν μακαρίαν κατὰστασιν, τὸ ἐλευθέριον
ἔχοντας. « Οὐ γὰρ ἦν βασιλεὺς ἐν Ἰσραὴλ, ἀλλ' ἕκα-
στος τὸ εὐθεὶς ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ ἔποiei. » Ἡ
δὲ² τοῦ ἀληθινοῦ βασιλέως ἐπειδημήσαντος, οὐκ-
έτι βασιλέων ὑπῆρχε καιρὸς, κριτῶν δὲ, περὶ ὧν εἰ-
ρηται, ὅτι καθίσσετε ἐπὶ δώδεκα θρόνους κρίνοντες
τὰς δώδεκα φυλάς τοῦ Ἰσραὴλ. Πάλιν δὲ, διὰ τὸ αὐ-
τεξούσιον, συμβούλους δώσειν ἐπαγγέλλεται. Βασιλεὺς

³³ Psal. LXXIV, 6. ³⁴ I Cor. v, 6. ³⁵ ibid. 1, 2. ³⁶ xxxii, 1.

³⁷ Isa. iii, 1. ³⁸ ibid. 2. ³⁹ Psal. xlii, 17. ⁴⁰ Isa.

VARIAE LECTIONES.

ἰ γρ. αὐτῆς χωριζομένη. ἡ γρ. πιστή. ἰ γρ. ἀλλαχού. ἡ γρ. ἡγήσαντο. ἡ γρ. ἡ

aliter, quam quæ a nobis improbe aguntur omnia, quantumlibet ipsi Christiano nomine gloriemur. Comburentur enim, ait, iniqui et peccatores simul. Cesset igitur jam quilibet nudum Christiani nomen confidenter jactare. Ignis enim quibuslibet operationes causæ sunt, qui neque aurum, neque argentum, neque lapides pretiosos, sed solam stipulam ædificant⁶⁷; veluti de Judæis præsens indicat oratio: quorum ne principi quidem civitati idem ille, qui sub sensum cadit, ignis, propter illatam Christo injuriam, pepercit. Non desunt autem, qui, per ea, quæ præmissa sunt, eorum statum, quæ captivitate secuta sunt, demonstrari putent; cum veteris gloriæ splendorem, judicesque bonos, et veræ in Deum pietatis cultum amisisse Judæos puderet. Aiunt etiam hoc demum pudore tactos esse, cum captivitate affigerentur. Erubuerunt enim, aiunt, vel tum maxime, cum omni ope destituti, eaque spe, quam in idolis collocarant, imbecilles esse se, et divini furoris ignem in sese accendisse didicerunt. Sed quis divinæ voluntatis decreta possit impedire?

CAP. II.

39 VERS. 1-4. Verbum, quod factum est ad Isaiam filium Amos, de Judæa et Jerusalem, etc.

Prima quidem adversus Judæam visio inscripta est. Præsens autem de Judæa, vel, secundum Symmachum, super Israel. Certe si de hac, postquam comminationes recensuit, quæ fausta sunt, adjecisset, mutationem appellare decuisset. Sed quoniam de hac rursum, quæ tristia sunt, addidit his verbis: *Dereliquit populum suum, domum Jacob*, etc. Itemque: *Ecce certe Dominus exercituum auferet a Judæa*, et quæ deinceps: consequenter et ista ad visionem, quæ in Judæam præcessit, referuntur, tanquam illius repetitionem habeant inertis. Sunt autem et ista ob id de Judæa inscripta, quod cum gentibus, de quibus nunc sermo est.

Judæos etiam ad veritatis notitiam vocat, his verbis: *Ei nunc, domus Jacob, venite, et ambulemus in luce Domini*. Fortassis autem et istos imprimis vocat. Abunde siquidem eos visione præcedenti adhortatus, cum præter paucos rejecisset, ad gentes transiit: quibuscum nihilominus et illos vocavit. Itaque et Paulus ait: « Vobis oportebat primum loqui verbum Dei: sed quoniam repellitis illud, ecce convertimur ad gentes⁶⁸. » Quod et hac etiam prophetica oratione usurpari videmus. Nec vero absurdum præterea videtur, super Judæa inscriptionem admittere, cum inde Evangelii, cuius virtute prædicationis et curationis opera peravit Christus, gratiam cœpisse notum sit. Neque enim quod illis comminatus est, iisdem primum hanc esse communicatam gratiam prohibet. Itaque et de hac concionatus est his verbis Zacharias:

40 « Lauda et latere, filia Sion⁶⁹, » quæ cum istis eadem sunt. Quod si quis mentem intueatur, nunc de Judæa alia, et Jerusalem; vel, ut interpretatur Symmachus, pro Jerusalem, sermo esse videatur. Recentem enim, præter eam, quæ a Mose data est, legem, aliudque verbum, et montem etiam

A δηλοῦσθαι κατέστασιν, τὴν ἀρχαίαν δόξαν ἀπειληφότων, καὶ κριτὰς ἀγαθούς, καὶ αἰσχυνομένων ἐφ' οἷς πάλαι κατέλιπον τὸν Θεόν· καὶ ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ δὲ ταύτῃ φασί, τὴν αἰσχυρὴν ἡσυχύθησαν πάντων στεργθέντες, καὶ ματαιωθείσης αὐτοῖς τῆς ἐπὶ τοῖς εἰδώλοις ἐλπίδος, δι' ἣν γεγόνασιν ἀσθενεῖς, καὶ τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ τὸ πῦρ ἀνῆψαν ἐφ' ἑαυτούς. Ἀπόφασιν δὲ Θεοῦ τίς δὴ κωλύσαι δυνήσεται;

B

ΚΕΦΑΛ. Β'.

α-δ. Λόγος ὁ γενόμενος πρὸς Ἡσαΐαν υἱὸν Ἀμὼς περὶ τῆς Ἰουδαίας καὶ περὶ Ἱερουσαλήμ.

Ἡ μὲν πρώτη, κατὰ τῆς Ἰουδαίας· ὁρασίς ἐπεγέγραπτο· ἡ δὲ νῦν, περὶ τῆς Ἰουδαίας· κατὰ δὲ Σύμμαχον, ὑπὲρ τοῦ Ἰσραήλ. Εἰ μὲν περὶ ταύτης; ἐπέφερον ἀγαθὰ, τῆς εἰρημένης ἀπειλῆς ἥνεκα· εἰν μεταβολὴν. Ἐπειδὴ δὲ σκυθρωπὰ περὶ ταύτης πάλιν ἐπήνεγκεν· «... ἤγαγε τὸν λαὸν αὐτοῦ τὸν οἶκον τοῦ Ἰακώβ, καὶ τὰ λοιπὰ. Καὶ πάλιν, Ἰδοὺ δὴ Κύριος Σαβαώθ ἀφελῆ ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας, καὶ τὰ ἐξῆς· ἀκολούθως ἀποδόδοι καὶ... κατὰ τῆς Ἰουδαίας· ὁράσει καθάπερ ἐκείνης ἐπανάληψιν ὄντα· ῥώνης. Τὴ νῦν· κατὰ τῆς Ἰουδαίας ἐπέγραψεν, ἐπειδὴ μετὰ τῶν ἐθνῶν, περὶ ὧν νῦν ὁ λόγος, καὶ τοὺς Ἰουδαίους ἐπὶ τὴν τῆς ἀληθείας γνῶσιν καλεῖ λέγων, Καὶ νῦν, ὁ οἶκος τοῦ Ἰακώβ, δεῦτε καὶ πορευθώμεν ἐν τῷ φωτὶ τοῦ Κυρίου. Τάχα δὲ καὶ προηγουμένως τοῦτους καλεῖ. Καὶ διὰ τῆς προλαβούσης γὰρ ὁράσεως· ἱκανῶς αὐτοὺς προετρέψατο, καὶ πλὴν ὀλίγων ἀποδοκιμάσας αὐτούς, πρὸς τὰ ἔθνη χωρεῖ. Μεθ' ὧν καὶ κείνους οὐδὲν ἤττον καλεῖ. Τοιγαροῦν καὶ Παῦλος φησιν· « Ὑμῖν ἦν ἀναγκαῖον πρῶτον λαλῆσαι τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον· ἐπειδὴ δὲ ἀπωθείσθε αὐτὸν, ἰδοὺ στρεφόμεθα εἰς τὰ ἔθνη. » Τοῦτο καὶ νῦν ἐν τοῖς τοῦ προφήτου λόγοις γεγέννηται. Οὐκ ἀποτρόπου δὲ πάλιν ὑπὲρ τῆς Ἰουδαίας εἶναι νῦν εἰπεῖν τὴν ἐπιγραφὴν, διὰ τὸ τὴν εὐαγγελικὴν ἐντεῦθεν ἀρξασθαι χάριν, καθ' ἣν τὸ κήρυγμα, καὶ τὰς θεραπείας ὁ Χριστὸς ἐπεποίητο. Τὸ γὰρ αὐτοὺς ἡπειλήκεναι, τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν οὐκ ἀθετεῖ πρῶτον εἰς αὐτοὺς γενομένην. Τοιγαροῦν καὶ Ζαχαρίας ταύτην εὐηγγελίζετο· « Χαῖρε σφόδρα, θύγατερ Σιών, καὶ τὰ αὐτὰ ταῦτα. Τῷ δὲ πρὸς νοῦν ὁρῶντι περὶ ἑτέρας δόξειεν λέγεσθαι νῦν Ἰουδαίας· καὶ Ἱερουσαλήμ, καὶ ὑπὲρ Ἰουδαίας, κατὰ τὸν Σύμμαχον. Εἰσάγει γὰρ νόμον παρὰ τὸν Μωσέως καινόν, καὶ λόγον ἕτερον, καὶ ἕως ἄλλο καινόν, τὸ πάλαι μὲν ἀφανές, νῦν δὲ γεγὼνός ἐμφανές, οἶκόν τε Θεοῦ τοῖς ἔθνεσιν ἐγνωσμένον,

⁶⁷ I Cor. iii, 12. ⁶⁸ Act. xiii, 46. ⁶⁹ Zachar. ii, 10.

VARIAE LECTIONES.

¹ Ἰσ. γρ. ἔδει καλεῖν. ² Ἰσ. εἰπὼν, ἀνῆκε. ³ Ἰσ. καὶ τὰς τῆς. ⁴ Ἰσ. βασιλῆως. ⁵ Τὰ νῦν δὲ περὶ τῆς γρ. αὐτοῖς.

οὐκ Ἰουδαίοις. Ἀκολουθῶς οὖν καὶ Ἰουδαῖαν καὶ Ἱερουσαλὴμ ἐκλήπτειν ἐπηγγελέμενας τοῖς ἔθνεσιν. Περὶ ἧς φησι, « Γνωστὸς ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ὁ Θεός. » Εἴη δ' ἂν ἡ τὴν Θεοῦ γνῶσιν ἀνελίψουσα ψυχὴ, ἣν οὐκ ἔσχεν ὁ πρῶτος λαός. Ἐφ' ἧς γάρ, « Ἰσραὴλ δέ με οὐκ ἔγνω, καὶ ὁ λαός με οὐ συνῆκεν. » Διὸ λαὸς Γομόρρας καὶ Σοδόμων ἀρχοντες ἐχρημάτισαν. Ἀκολουθῶς τοίνυν κλήσεως ἔθνων θεσπιζομένης, τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον προτάττειν ἐχρῆν συμφώνως Ἰωάννῃ τὴν τοῦ Εὐαγγελίου ἀρχὴν ἀπὸ τοῦτου ποιήσαντι, « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος. » Αὐτὸν γάρ καὶ νῦν ὁ προφήτης εὐαγγελίζεται. Ταῦτ' οὖν δὲ ὁρασίς τε καὶ λόγος. Οὐδέτερον γὰρ αἰσθητόν. Ἄ γάρ τις ἀκούει, βλέπει τῷ νῷ. Καὶ ὡς αὐθις ὁρᾷ, φέρει τοὺς λόγους ἐν αὐτῷ. Καὶ πάλιν, μία μὲν ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις δύναμις ἐκ Θεοῦ τοῖς ἀγίοις παρέχουσα πρὸς τὴν τῶν ἀγνοουμένων διάγνωσιν δι' ἀποκαλύψεως τε καὶ φωτισμοῦ τῆς καρδίας· κατὰ δὲ τὴν τῶν πραγμάτων διαφορὰν, περὶ ἧς γνῶσις, ὁρασίς, ἡ λόγος εἰκότως ἂν λέγοιτο. Ἀνωτέρω μὲν οὖν τὰ παρόντα ἐβλέπετο, ἡ κακία τοῦ λαοῦ, ὁ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ χωρισμὸς, τὸ περὶ τὸν εὐεργέτην ἀχάριστον· ἐνταῦθα τὸ μέλλον προαγορεύεται. Διὰ τοῦτο λόγος περὶ τῶν ἔθνων τοῦν προαγορεύεται. Οὐ γάρ Ἰουδαίων μόνον ὁ Θεός, ἀλλὰ καὶ ἔθνων. Καὶ κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον, « Οὐχ ὁ ἐν τῷ φανερῷ Ἰουδαϊσμός ἐστιν, ἀλλ' ὁ ἐν τῷ κρυπτῷ. » Τῷ μὲν οὖν φανερῷ τὰ προειρημένα, τῷ δὲ κρυπτῷ τὰ μέλλοντα λέγεσθαι. Ὁ δὲ οἶκος τοῦ Θεοῦ ἡ ἐξ ἔθνων Ἐκκλησία, τεθεμελιωμένη ἐπὶ τὴν ἀρραγὴ καὶ σωτήριον πέτραν. Ἐσχάτας δὲ ἡμέρας καλεῖ, τὰς τῷ τέλει τοῦ παρόντος αἰῶνος ἑγγύς· συγγενεῖς γάρ τοις ὁραμένοις ὁ χρόνος καὶ φθειρομένοις συμφθίρεται. Συνεπὶ δὲ τοῦτοις θεθεσπικεν Ἰακώβ τὰ ἐπ' ἐσχάτων ἐσόμενα τοῖς παῖσι λέγειν ἐπαγγελιάμενος, « Οὐκ ἐκλείψει ἀρχὴν ἐξ Ἰουδα, οὐδὲ ἡγούμενος ἐκ τῶν μερῶν αὐτοῦ, ἕως οὗ ἔλθῃ ὁ ἀπόκειται, καὶ αὐτὸς προσέλθῃ ἐν ἑθνοῖς. » Καὶ νῦν γὰρ ἤξει, φησὶ, πάντα τὰ ἐθνη ἐπὶ τὸ δρος Κυρίου, καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, τὴν Χριστοῦ δηλῶν Ἐκκλησίαν, περὶ ἧς αὐτὸς φησιν· Οὐ δύναται πόλις κρυβῆναι ἐπάνω ὄρους κειμένη. Τὸ ἐπ' ἀκρου δὲ τῶν ὄρων ὁ Παῦλος ἡμῖν ἐξηγήσατο φήσας, « Ἐποικοδομηθέντες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν προφητῶν. » Τὸ δὲ δρος τοῦ Θεοῦ εἰποις ἂν ἴσως σωματικώτερον, ὡς Ἰουδαῖοι, τὸ ἐπὶ χωρὰς αὐτοῖς· β. Καὶ πῶς ἐμφανέσθαι φησὶν, ὡς λαμβάνοντος πρότερον; οὔτε γὰρ ἄλλου ὄρους γένεσιν, οὔτε δευτέρου οἴκου κατασκευῇ ἐπ' ἄλλων ὄρων ἐσόμενῃν ὁ σάρκινος Ἰσραὴλ περιμένει· κατὰ δὲ τοὺς Ἰσαίου χρόνους καὶ τὸ Σιών δρος, καὶ ὁ ναός, πᾶσιν ἐφαίνεται κατὰ τὴν νῦν διάνοιαν ὁ ὑψηλὸς καὶ οὐράνιος τοῦ Κυρίου λόγος ὁ εὐαγγελικός. Ἡ, ὡς ὁ μέγας Παῦλος Σιών δρος ἐπουράνιον εἶναι διδάσκει, καὶ ἄνω Ἱερουσαλὴμ, ἣν τινὰ φησιν εἶναι μητέρα πάντων ἡμῶν. Οὐκ ἦν δὲ ἄρα τοῖς παλαιοῖς ἀνθρώποις ἐμφανέες τοῦτο τὸ

A novum alium, antea quidem obscurum, nunc vero illustrem, domumque Dei gentibus notam, non Judæis inducit. Sequitur ergo, ut Judæam, et Jerusalem, gentium prædicatione illustres intelligamus, a quibus « Notus in Judæa Deus », dicitur. Fortasse vero et animus esse queat, qui Dei cognitionem resumpserit, qua primus carebat populus. Ait enim : « Israel autem me non cognovit; et populus me non intellexit ». Quo sit ut populus Gomorrhæ Sodomorumque principes evaserint. Bono igitur ordine, post gentium vocationem, Verbum Dei prophetiæ præmisit; ut cum Joannis Evangelio conveniret, qui ejus a Verbo, « quod erat in principio », sumpsit exordium. Ipsum enim etiam nunc propheta enuntiat. Idem vero visionis, quod B verbi nomine significari putandum est; cum neutrum sensibus percipitur. Quæ enim quis audit, mente intuetur. Et quæ oculis usurpamus, eorum intus ipsi rationes gerimus. Una quidem est præterea Spiritus gratia, virtutem a Deo sanctis viris, ad eorum quæ ignorantur, cognitionem per revelationem, cordisque illustrationem præstans; sed pro negotiorum differentia, in quæ cognitio incumbit, vel visio, vel verbum merito dicatur. Superius quidem ergo, quæ præsentia erant, ipsa nimirum populi iniquitas; ipsa a Deo secretio, ipse denique in beneficium et liberalem ingratus animus cernebatur; sed hic futurarum rerum agitur prædictio: verbumque ideo de gentibus nunc prædicitur. Neque enim Judæorum tantum Deus est, sed et gentium. Deinde Apostolo teste : « Non qui in aperto Judæus est, sed qui in occulto ». Ergo ad apertum superiora, ad occultum futura referuntur. At domus Domini illa ipsa est, quæ ex gentibus supra firmam salutaremque petram fundamenta jecit Ecclesia. Novissimos 41 autem dies vocat, qui extremum hujus sæculi finem prope attingunt. Cognatum enim iis, quæ cadunt in aspectum, tempus est; illisque pereuntibus non potest non corrupti. Conveniunt autem cum istis, quæ vaticinatus est Jacob; ubi quæ postremis temporibus liberis suis essent eventura, dicturum se professus, ait : « Non auferetur sceptrum de Juda, neque dux de femore ejus, donec veniat quod reconditur, et ipse erit expectatio gentium ». Et nunc enim ait : Venient omnes gentes in montem Dei; Christi videlicet Ecclesiam: de qua, quæ supra montem est, civitatem abscondi non posse legimus. Quod autem in vertice montium dixit, vel Paulo pateat interprete; qui superædificatos super fundamentum apostolorum et prophetarum scribit. Montem Dei præterea crassius fortasse quis ex Judæorum sensu, eum intelligat, qui in ipsa regione potest. Sed qui tandem manifestum fore ait; quasi prius latuisset?

⁵² Psal. LXXV, 1. ⁵³ Isa. I, 3. ⁵⁴ Joan. I, 1. ⁵⁵ Rom. II, 28, 29. ⁵⁶ Gen. XLIX, 10. ⁵⁷ Matth. V, 14. ⁵⁸ Ephes. II, 20.

VARIAE LECTIONES.

α γρ. λέγεται. β γρ. συγγενής. γ γρ. χιώρας αὐτῆς.

Neque enim vel *montis* ortum recentem, vel *domus* alterius quibuslibet in montibus ædificationem carnalis exspectat Judæus. Imo vel ipsis Isaïæ temporibus, *Mons Sion*, et templum, eodem, quo nunc, sensu, *excelsa*, cœlestique Domini Evangelii *verbum*; esse apparebat; aut, sicut magnus docet ille Paulus, *mons Sion* cœlestis, supernaque Jerusalem, quam communem omnium matrem idem nominat ⁷⁶. Nec eo tamen tempore priscis hominibus talis *mons* ante *manifestus* existit, quam peccati Christus profligator, petra factus, supra quam suam ipse Ecclesiam construxit ⁷⁷, in terris innotesceret. Omnibus enim jam, cum substrata eidem petra, inclaruit Evangelii *verbum*; ex quo mysterium illud, quod ab infinito sæculo latebat, ad temporum consummationem prodiit in lucem ⁷⁸. *Monti* porro Christi comparatus est in terram descensus; quia *mons* est, quod in terra inultum eminet, ipsaque Domini caro, terra alioquin naturæ communione existens, per eam, quam habet cum Deo, affinitatem, sursum assumpta, elevataque est: quam qui imitantur, *montes* illi, et *petræ domus Dei* fulciantes ⁷⁹ vocantur; qualis et Petrus existit, de quo illud: « Et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam ⁸⁰, » legimus. Qualis item quisquis supra caduca hæc evectus, rerum divinarum cognitione, pro sua animi magnitudine, actionumque sinceritate, perfuitur. Idem vero et ipsi sunt *montium vertices*, in quibus constructa est *Domus Domini elevata super colles*; id est supra terræ cumulos modice quidem a terra elatos, humilibusque paulo sublimiores; sed altissimis tamen depressiores. Quoniam vero Domini et hominum celsitudo, quantumlibet omnes rerum gestarum magnitudine clarissimos simul comprehendas, similis nunquam esse potest; ob id eam *super colles elevari* dixit. Amplioris enim gloriæ ipse præ Moyse dignus est habitus, quanto ampliore honorem habet domus, qui fabricavit illam. Item præ Abrahamo, qui exsultavit, ut videret diem incarnationis, et vidit, et gavisus est, et decimas Melchisedecho, Christi typum gerenti præstitit. Talis enim Dominicæ incarnationis existit dispensatio. « Peccatum enim non fecit, nec inventus est in ore ipsius dolus ⁸¹. » Absit enim, ut Deo gloriam ab ea celsitudine, qua rebus subjectis eminet, quaque vel cœlos exsuperat dignitate, quæramus. In domum Domini ergo, inquit, *venient omnes gentes*. Venient enim salutari prædicatione vocati: « Quoniam prædabitur Evangelium hoc in universo mundo ⁸². » Item, quoniam apostolorum vox in omnem terram exivit ⁸³. Cæterum quonam tandem pacto *venturas gentes omnes*, deinde *multas ambulaturas* significat? Nimirum, ut ad fidem, quod præcedit, quod sequitur autem, ad vitæ genus refera-

A *δρος*· ἀλλ' ὅτε Χριστὸς εἰς ἀθέτησιν ἀμαρτίας πεφανέρωται, γενόμενος τοῖς ἐπὶ γῆς πέτρα, ἐφ' ἣ τὴν ἰδίαν ψυχοδόμησεν Ἐκκλησίαν. Ἐφάνη γάρ νῦν ἅπασι ὁ εὐαγγελικὸς λόγος μετὰ τῆς ὑπαικείνης αὐτῷ πέτρας, ὅτε τὸ μυστήριον τὸ ἀποκεκρυμμένον ἀπὸ τῶν αἰώνων ἐπὶ συντελείᾳ τῶν χρόνων ἐφανερώθη. Ὅρη· δὲ ἡ τοῦ Κυρίου καθόδος ἐπὶ γῆς παρεικάσθη, διότι τὸ *δρος* ἐπὶ γῆς ἐστὶν ὑψηλόν· καὶ ἡ σὰρξ δὲ τοῦ Κυρίου, γῆ κατὰ τὴν κοινὴν φύσιν ὑπάρχουσα, διὰ τῆς συναφείας τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἀνωψώθη, ὃν οἱ μιμούμενοι χρηματίζουσιν *δρη*, καὶ πέτραι τὸν οἶκον ἀνέχοντες τοῦ Θεοῦ, οἷος ἦν ὁ Πέτρος πρὸς ὃν εἰρηται, « Καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσῃ μου τὴν Ἐκκλησίαν, » καὶ πᾶς ὃς τις ὑψηλὴν καὶ ἐπηρμένον ἔχει τὸ φρόνημα τῶν γῆινων ὑπερανεστη-
B κῆς, χωροῦν τε τὴν θείαν γνώσιν διὰ μέγεθος νοῦ καὶ καθαρότητα πράξεων. Οἱ δὲ τοιοῦτοι *ἀκρα* εἰσὶ τῶν ὄρων, ἐφ' ὧν ψυχοδομεῖται ὁ τοῦ Θεοῦ οἶκος ὑπερυψούμενος τῶν βουνῶν, οἱ τινες γήλοφοι τινὲς εἰσιν εὐπερίγραπτον ἔχοντες τὴν ἀπὸ γῆς ἐπανάστασιν, τῶν μὲν ταπεινῶν ὑπερέχοντες, τῶν δὲ ὑψηλοτάτων ἀπολιπόμενοι. Ἐπεὶ οὖν ἀνείκαστος ἡ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον τοῦ Κυρίου ὑπεροχὴ πρὸς πάντας ὁμοῦ τοὺς ἐν οἷσις δέποτε διαφανεστάτους κατορθώμασιν, διὰ τοῦτο καὶ τῶν βουνῶν ὑπερανέστηκε. Μελζονος γὰρ δόξης παρὰ Μωϋσῆν ἡξιώθη, καθ' ὅσον μελζονα τιμὴν ἔχει τοῦ οἴκου ὁ κατασκευάσας αὐτόν· καὶ παρὰ τὸν Ἀβραάμ, ὃς ἡγαλλάσαστο τὴν ἡμέραν ἰδεῖν τῆς ἐνανθρωπήσεως, καὶ ἰδεν, καὶ ἐχάρη, καὶ δεκάτας δέδωκε τῷ Μελχισεδέκ, ὃς ἦν τύπος τοῦ Κυρίου. Ἡ
C μὲν οὖν ἐνσαρκος τοῦ Κυρίου οἰκονομία τοιαύτη. « Ἀμαρτίαν γὰρ οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὗρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. » Μὴ γὰρ εἴη τὴν θεότητα δοξάζειν ἐκ τῆς πρὸς τὰ δοῦλα ὑπεροχῆς, ἥς ἐπήρθη ἡ μεγαλοπρέπεια ὑπὲρ ἅνω τῶν οὐρανῶν. Ἐπὶ οὖν τοῦ Κυρίου πᾶρ *ἐθρος* ἦξει, φησὶν. Ἡξει γὰρ ἐπὶ τὴν πίστιν πάντα κληθέντα τῷ σωτηρίῳ κηρύγματι· « Κηρυχθήσεται γὰρ τὸ Εὐαγγέλιον τοῦτο ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ. » Καὶ τῶν ἀποστόλων ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος· εἰς πᾶσαν τὴν γῆν. Ἀλλὰ πῶς ἐν μὲν τῷ, ἦξειν πάντα ἔφη τὰ *ἐθρη*· ἐν δὲ τῷ, *πορεύεσθαι πολλὰ*; ὅτι τὸ μὲν, ἐπὶ τοῦ πιστεύειν τέτακται· τὸ δὲ *πορεύεσθαι*, ἐπὶ τοῦ πολιτεύεσθαι. Πάντες γὰρ ὁμολογοῦμεν τὴν πίστιν. Πάντες δὲ, κατὰ τὰς ἐντολὰς [οὐ] πορεύμε-
D θαι. Ἐπὶ γὰρ πολιτεία; καὶ ὁ θεὸς ἔφη Δαβὶδ, « Μακάριοι οἱ ἄμωμοι ἐν ὁδῷ οἱ πορευόμενοι ἐν νόμῳ Κυρίου. » Πῶς οὖν *ἐθρη πολλὰ* φησὶ, τοῦ Κυρίου λέγοντος ὁλίγους εἶναι τοὺς εὐρίσκοντας τὴν ὁδόν; ὅτι ἄλλο *ἐθρος*, ἡ ὁλότης· ἄλλο δὲ τὸ πᾶλος τὸ ὑπ' αὐτό. Πολλὰ μὲν οὖν *ἐθρη*, ἐν οἷς οἱ βιωῦντες ὁρῶν· ἐκ δὲ τῶν ὑφ' ἑκαστον ἔθνος, ὁλίγοι.

⁷⁶ Galat. iv, 26. ⁷⁷ Matth. xvi, 18. ⁷⁸ Coloss. i, 5 seqq. ⁷⁹ Matth. xvi, 18. ⁸⁰ I Petr. ii, 22.
⁸¹ Matth. xxvi, 13. ⁸² Psal. xlviii, 5; Rom. x, 18.

itur. Fidem enim nulli non profitemur; cum tamen secundum præcepta non omnes ambulemus. Nam et de vitæ ratione intellexit quod ait David sanctissimus: « Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini ⁸². » At vero, qui *gentes multas* dixit, cum paucos esse, qui viam inveniant æstetur Dominus ⁸³? Quia aliud, est *gentem* dicere universam, aliud subjectam *genti multitudinem*. **43** Sunt ergo *gentes multæ*; inter, quas non desunt, qui recte vivant: ex illis autem, qui singularum *gentium* nomine continentur, pauci.

Καὶ Σοφονίας φησὶ, « Πάντες οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς ἄξουσιν τοῦ δουλεῦν αὐτῷ ὑπὸ ζυγὸν ἓνα. » Ἀπολιπόντα τοίνυν τὰ ἔθνη τὴν πολύθεον πλάνην καὶ τὰ πάλαι νομιζόμενα δαίμοσιν ἢ θεοῖς ὄρη σωματικά σπεύδει νῦν ἐπὶ τὸν ὄντως Θεὸν ἀλλήλοις παρακελεύόμενα· Δεῦτε, καὶ ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος Κυρίου καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ. Οὐκ εἴρηται δὲ νῦν οὐρανοῦ καὶ γῆς Κύριος καὶ Θεός, ἀλλ' Ἰακώβ· ἐπειδὴ περ ὥφθη τῷ Ἰακώβ ἐν ἀνθρωπίνῳ σχήματι, καὶ τὴν τοῦ πατριάρχου προσηγορίαν μετέβαλεν καλέσας αὐτὸν Ἰσραήλ. Διὸ καὶ τὸν τόπον ἐκάλεσεν εἶδος Θεοῦ, εἰπὼν· Ἴδον γὰρ Θεὸν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, καὶ ἐσώθη μου ἡ ψυχὴ. Νῦν οὖν φησιν αὐτὸν ἐκείνους τοῖς ἔθνεσι γινώσκον ἐσθαι, ὡς τῷ Ἰακώβ τὴν τῶν ἔθνων ἐπηγγελίαντο κλησιν· οἷς νῦν προφητεύει τὸ ὄρος καὶ τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, τὰ ἐν οὐρανοῖς ἐμφανῆ γενέσθαι καὶ γνώριμα Παύλου λέγοντος· « Ἡ δὲ ἄνω Ἱερουσαλὴμ ἐλευθέρη ἐστίν, ἥτις ἐστὶ μήτηρ ἡμῶν. » Καὶ, « Προσεληλύθατε Σιών ὅρει καὶ πόλει Θεοῦ ζώντος Ἱερουσαλὴμ ἐπουρανίου. » Οἱ δὲ προκοπτόντες τῇ γνώσει, καὶ οἷον προκαταλαβόντες τὰ ἄνω, προκαλοῦνται πρὸς ὁμοίον ζῆλον τοὺς ἐμφιλοχωροῦντας τοῖς κάτω. Ὁ γὰρ συνεγεγερθεὶς τῷ Χριστῷ, καὶ τὰ ἄνω ζητῶν, χειραγωγεῖ τοὺς φρονούντας ἐπὶ γαίᾳ. Καὶ εὐκτέον ἀνιόντας μὴ κατελθεῖν. Διττὴ γὰρ ἡ σχέσις. Νοοῖτο δ' ἂν ἐπὶ τῆς σαρκικῆς οἰκονομίας ὀρθῶς, Θεοῦ μὲν συγκαταβαίνοντος τῇ τῆς σαρκὸς κοινωνίᾳ, ταύτης δὲ συνυψουμένης ἐνώσει τῇ πρὸς αὐτόν. Προτρέπωμεν τοίνυν ἀλλήλους ἐπὶ τὸ ὕψος τῆς θεολογίας ἀναδραμεῖν, ἀπὸ τοῦ πάθους ἀρχόμενοι, καὶ πρῶτον εἰς τὸ ὄρος τοῦ Κυρίου, κατὰ τὰς κοινὰς περὶ Θεοῦ προλήψεις· εἰτα προκοπτοῦσιν τῇ γνώσει τὴν τοῦ Θεοῦ προσθήσομεν ἰδιότητα τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ. « Ἐγὼ γὰρ, φησὶν, ὁ Θεός Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακώβ. Τοῦτό μοι ἐστὶν ὄνομα αἰώνιον. » Συνήψε γὰρ ἑαυτῷ τοὺς ἀγίους ἀειμνηστους εἶναι ποιῶν παρὰ τοῖς αἰεὶ μεμνημένοις Θεοῦ. Γινώσκεται δὲ Θεὸν μὲν Ἰακώβ, ὁ ἐπὶ παλαιῶν καὶ περνῶντων τοὺς δαίμονας, τὰ ἑαυτῷ κανόνων ἐφικτὰ καὶ ἀρμόδια· Θεὸν δὲ Ἰσραήλ, ὁ τὴν τελείαν θεωρίαν δεξιόμενος· ὁ δ' οὖν Θεός Ἰακώβ οὐκ ἀναγγελεῖ ἡμῖν τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, ἐὰν μὴ ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος. Μὴ δεχόμενοι γὰρ τὸ Εὐαγγέλιον, πῶς κατ' αὐτὸ βιωσόμεθα; οἱ δὲ καλοῦντες ἀλλήλους, ἐὰν ὥσιν Ἰσοι, πόθεν ἐπίστανται τὴν ὁδόν; Ἀλλὰ δηλονότι τὴν προθυμίαν ἐμφαίνουσιν, οὕτω δὲ τῶν ἀγαθῶν τὴν ἐπιτελεσίν· ὡς εἰ οὖν τινες ἀλλήλοις λέγοιεν· Δεῦτε τῶν γνήτων ἀποστάντες φρονήσωμεν τὰ οὐράνια· εἰσέλθωμεν εἰς οἶκον Θεοῦ, καὶ τὴν ὁδὸν ἐκείθεν

Præterea, Sophonia teste: « Reges omnes terræ venient, ut illi serviant sub jugum unum ⁸⁴. » Deorum enim fallaci rejecta multitudo, repudiatisque sive dæmonum, sive, quos antea colebant, consecratis montibus, ad eum jam, qui vere Deus est, festinant, ita sese mutuo provocantes: *Venite, ascendamus in montem Domini, et in domum Dei Jacob*. Nec vero jam cæli, terræque dominus sed *Deus Jacob* dicitur; qui patriarchæ humana forma apparuit, cum mutato nomine, Israel eum nuncupavit, unde et locum, *Dei faciem*, Jacob appellavit ⁸⁵; cum se ei Deum facie ad faciem vidisse, suamque servatam esse animam diceret. Eum ipsum ergo nunc *gentibus* notum fore innuit; uti *Jacobo* gentium vocationem prædixit; quibus nunc *montem, domumque Dei*, quæ in cælis sunt, nota et aperta fore vaticinatur, astipulante Paulo his verbis: « Illa autem quæ sursum est Jerusalem, libera est; quæ est mater nostra ⁸⁶. » Itaque: « Accessistis ad montem Sion, civitatem Dei viventis, cœlestem Jerusalem ⁸⁷. » At qui cognitione profecerunt, quique veluti quæ sursum sunt, priores adepti sunt, alios rebus humilibus inhærentes ad simile provocant studium ⁸⁸. Qui enim in Christo excitatur, idem cœlestia quærit, reliquisque ad eadem dux est et auctor, qui terrena adhuc sapiunt. Atque utinam qui eo ascendunt, nunquam relabantur. Duplex enim habitus, duplexque ratio est; eaque recte ex incarnationis mysterio intelligitur; in quo se Deus ad carnis participationem demisit, eamque facta unione secum exaltavit. Nos ergo ad divinitatis altitudinem capessendam mutuo excitemus, sumpto ab animorum infirmitate exordio, primumque in *montem Domini*, secundum communes de Deo notitias, ascendamus: deinde promovente intelligentia, peculiare *Dei Jacob* adjiciemus discrimen. « Sum enim ipse, ait, Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob; hoc mihi nomen est perpetuum ⁸⁹. » Sanctos enim sibi adjunxit, ut sempiternam **44** illorum memoriam, apud eos, qui *Dei* nunquam obliviscuntur, futuram esse ostenderet. *Deum* vero *Jacob* ille cognoscet, qui adhuc luctatur, et dæmonas supplantat, quæ potest, sibi congruunt, addiscens: Deum autem Israel, qui perfectam contemplationem fuerit amplexus. *Deus* ergo *Jacob* viam nobis ipsius non annuntiabit, nisi prius in *montem ascendamus*. Quo pacto enim, nisi admissio prius Evangelio, ex ipsius institute vivamus? Qui vero sese invicem provocant, si

⁸² Psal. cxviii, 1. ⁸³ Matth. vii, 14. ⁸⁴ Sophon. iii, 9. ⁸⁵ Gen. xxii, 50. ⁸⁶ Galat. iv, 26. ⁸⁷ Hebr. xii, 22. ⁸⁸ Coloss. iii, 1, 2. ⁸⁹ Exod. iii, 15.

æquales sunt, unde ipsi, monstrante nemine, A viam addiscunt? Suum ipsi nimirum studium ostendunt, qui boni nihil sunt adhuc consecuti: non aliter quam si nunc ita se mutuo alloquantur aliqui: Agite, speretis rebus terrenis celestia cogitemus; ingrediamur domum Domini; viamque inde, qua patet ad perfectionem ascensus, addiscamus. Unde vero provocatæ gentes, et quo usæ præceptore: *Venite, ascendamus dicant*, significat, cum ait *De Sion esse exituram legem, et verbum Domini de Jerusalem*. Est enim lex ista recens et verbum inaudita afferens aliud ab eo quod in Sina monte traditum est; illud, inquam, quod de Sion egressurum, gentesque docturum significatur. Superne enim Christi lex evangelica de cælesti illa, imo etiam et terrestri Sione prodit; in qua salutis nostræ causa, et mori, et resurgere Salvator voluit, ab eaque ejus in orbem universum propagandæ principium sumere. Nam qui de Mosis lege ista efferri arbitrantur, etiam quo pacto, de Sion illa exierit; quomodo rursus futurum illius exitum prædici; quod denique verbum significari putent, interrogandi sunt. Si enim propheticum respondeant, quomodo de Hierusalem prodixisse docebunt? Ubique enim in Judæa exstitit, imo et ubi captivi tenebantur: et Ninivæ etiam. *Leges* ergo Domini, de summa specula, id est de carne ipsius, inanantes, unde res nostras intuebatur; unde etiam verbum, facto ex Jerusalem docendi principio, ad omnes dimanavit, amplectantur. Alunt ergo invicem sese vocantes: aut verbum de domo Dei 45 sumemus; illudque cum eo semel pervenerimus, intelligemus: aut Sionem reliquit, ab eaque recessit lex; et ab Jerusalem, contumeliose illud excipientibus Judæis, divinum verbum refugit.

Itaque ait propheta: « Et dixi: Non pascam vos: quod moritur, moriatur, et quod succiditur, succidatur »¹; et reliqua, « devorent unusquisque carnem proximi sui »². Est enim hæc eventu ipso post Salvatoris crucem, visio prophetique confirmata. Itaque et eos, qui verbum non exceperant, his verbis alloquitur Paulus: « Ecce convertimur ad gentes; sic enim nobis imperavit Dominus »³. Item vero *Judicabit inter gentes*; dignis quidem sibi seorsum positus, vocatis autem ab illis, qui tales non sunt, separatis. At enim stans Deus in cœtu deorum dijudicabit⁴; inter gentes autem judicabit. Eum enim inter sanctos, propter eximiam ipsius cognitionem, dijudicare; inter eos autem qui frustra vixerunt judicare convenit. Et hac igitur ratione aiunt quidam, quotquot pietatem non colunt omnes judicabuntur; sed pro cujusque vitæ ratione, et judicii etiam exstabit differentia. Sic ergo verbum evangelicum (postquam gentes a populo multo discrevit) arguit vel eos, qui crediderunt; cum priorem illorum errorem ostendit, vel eos, qui in ipsum non credentes, sua culpa perierunt.

γνωσόμεθα τῆς πρὸς τὸ τέλειον ἀναβάσεως. Πῶθεν δὲ ὁρμηθέντα τὰ ἔθνη, ἣ τίνος διδάξαντός· φασί· Δεῖτε ἀναβῶμεν, ἐπήνεγκε λέγων· Ἐκ γὰρ Σιών ἐξελεύσεται ὁ νόμος, καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ. Καὶνὸς γὰρ οὗτος ὁ νόμος, καὶ ξενίζων λόγος παρὰ τὸν ἐν δρεὶ Σινᾷ, λεγόμενος ἐκ Σιών ἐξελεύσεσθαι, καὶ διδάξειν τὰ ἔθνη. Ὁ γὰρ εὐαγγελικὸς τοῦ Χριστοῦ νόμος ἀνωθεν ὁρμηθεὶς, ἐκ τῆς ἐπ' οὐρανίου Σιών, μᾶλλον δὲ καὶ τῆς ἐπιγείου, ἐν ἣ πέπονθεν ὑπὲρ ἡμῶν ὁ Σωτὴρ, καὶ παθῶν ἀνέστη, καὶ τὰ τῆς Καινῆς Διαθήκης μυστικὰ παραγγέλματα τὴν ἀρχὴν λαβόντα προῆλθεν εἰς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην. Τοὺς γὰρ περὶ τοῦ Μωσέως νόμου λέγεσθαι ταῦτα νομίζοντας, καὶ πῶς ἐκ Σιών οὗτος ἐρωτητέον· πῶς δὲ μέλλουσαν αὐτοῦ προφητεύει τὴν ἔξοδον. Τίς δὲ καὶ ὁ λόγος; Εἰ γὰρ ὁ προφητικὸς, πῶς ἐξ Ἱερουσαλήμ; Πανταχοῦ γὰρ τῆς Ἰουδαίας γεγένηται. Μᾶλλον δὲ καὶ τῇ αἰχμαλωσίᾳ καὶ Νινευῇ. Οὐκοῦν δεχέσθωσαν τὴν τοῦ Κυρίου νομοθεσίαν ἀπὸ τοῦ σκοπευτηρίου γενομένην, ἀπὸ τῆς αὐτοῦ σαρκὸς, ἀφ' ἧς ἐπισκόπει τὰ κατ' ἡμᾶς, οὐ καὶ ὁ λόγος ἀρξ... μὲν ὡς ἰ ἐξ Ἱερουσαλήμ εἰς πάντα διεδόθη τὸν κόσμον. Φασὶ τοίνυν οἱ καλοῦντες ἀλλήλους, ἣ ὅτι λεγόμεθα λόγον ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦτον ἐκεῖ γεγονότες εἰσόμεθα· ἣ ὅτι καταλέλοιπε τὴν Σιών, καὶ ὅσον ἐκδέθηκεν ἀπ' αὐτῆς ὁ νόμος, καὶ ἀπὸ τῆς Ἱερουσαλήμ ὁ θεὸς [λόγος] ἀποπεφοίτηκε, παροινησάντων αὐτῶν εἰς αὐτόν.

facto ex Jerusalem docendi principio, ad omnes dimanavit, amplectantur. Alunt ergo invicem sese vocantes: aut verbum de domo Dei 45 sumemus; illudque cum eo semel pervenerimus, intelligemus: aut Sionem reliquit, ab eaque recessit lex; et ab Jerusalem, contumeliose illud excipientibus Judæis, divinum verbum refugit.

Ἄφ' οὗ τις ἐφη προφήτης· « Καὶ εἶπα, οὐ μὴ ποιήσω ὡς ὑμεῖς. Τὸ ἀποθνήσκον ἀποθνησκέτω, καὶ τὸ ἐκλείπον ἐκλείπέτω, » καὶ τὰ κατὰλοιπα. « Ἐσθιέτω ἄνθρωπος τὰς σάρκας τοῦ πλησίον αὐτοῦ. » Ἐσφραγίσθη γὰρ ὁρασίς καὶ προφητεία μετὰ τὸν τοῦ Σωτῆρος σταυρόν. Διὸ [καὶ μὴ] δεξαμένοις τὸν λόγον ὁ Παῦλος φησιν, « Ἰδοὺ στρεφόμεθα εἰς τὰ ἔθνη. Οὕτω γὰρ ἐντέταλται ἡμῖν ὁ Κύριος. » Αὐτὸς δὲ καὶ διέκριθεν ἂν ἀναμέσσοι τῶν ἐθνῶν, ἀφορίσας αὐτοῦ τοὺς ἀγίους, καὶ ἐκλεξάμενος τοὺς κλητοὺς ἐκ τῶν μὴ τοιούτων. Ἄλλ' ἐν μὲν συναγωγῇ Θεῶν στὰς Θεὸς διακρίνει· ἀναμέσσοι δὲ τῶν ἐθνῶν κρίνει. Τοῖς μὲν γὰρ ἀγίοις τὸ διακρίνεσθαι πρέπει, πρὸς τὴν τῆς ἀξίας αὐτοῦ γνῶσιν. Τοῖς δὲ μάτην βεβιωκόσιν τὸ κρίνεσθαι. Καὶ πάντες μὲν οὖν, φασὶ τινες, οἱ τῆς εὐσεβείας ἐκτός κατ' αὐτὸ τοῦτο κρίνονται· πρὸς δὲ τὸν διάφορον ἐχίστου βίον καὶ πολιτείαν καὶ ἡ κρίσις διάφορος. Οὕτως οὖν ὁ εὐαγγελικὸς λόγος, τῶν ἐθνῶν διακρίνας [τὸν] λαὸν πολλόν, ἡλεῖξεν, ἥτοι τοὺς πιστεύσαντας εἰς αὐτὸν, τὴν προτέραν αὐτῶν πλάνην ἐλέγξας, ἣ τοῦ· εἰς αὐτὸν μὴ πιστεύσαντας ἐλέγξας ἰ, παρὰ τὴν αὐτῶν αἰτίαν

¹ Zachar. xi, 9. ² ibid. ³ Act. xiii 46, 47. ⁴ Psal. lxxxi, 1.

VARIÆ LECTIONES.

^d γρ. οὐπω. ^e γρ. ὡσεὶ. ^f γρ. οὐ καὶ ὁ λόγος ἀρξάμενος. ^g γρ. ποιμανῶ. ^h ἰσ. γρ. κρίνει. ⁱ ἀφ. τὸ ἐλέγξας.

πολλομένους. Διὰ δὲ τοῦ ἐλέγξει, τὸ δίκαιον τῆς Ἀ κρίσεως δεῖκνυται. « Ἐλέγξω γὰρ σε, φησί, καὶ παραστήσω κατὰ πρόσωπόν σου. » Ἄλλ' ἐνταῦθα μὲν διὰ μαρτύρων ὁ Ἐλεγχος· ἐν δὲ τῷ τῶν κρυπτῶν δικαστηρίῳ, αὐτὰ ἡμῖν τὰ πράγματα παρίστανται, ἐν τῷ ἰδίῳ σχήματι ἐκάστης ἀμαρτίας παρισταμένης τῷ ἀμαρτήσαντι. Κάκει μὲν ὁ Ἐλεγχος εἰς σύστασιν τοῦ δικαίου τῆς κρίσεως· ἐνταῦθα δὲ πρὸς διόρθωσιν. Βασανιζόμεθα γὰρ πικρῶς, τῶν ἡμαρτημένων λαβόντες συναίσθησιν, ἀναισθητοῦντες τὸ πρότερον. Οἱ δὲ οὖν καταδεχόμενοι αὐτὸν, πάσης πολεμικῆς προαιρέσεως ἀπαλλαγέντες, ἐν εἰρήνῃ διάγουσιν, ἀπηλλαγμένοι τῶν πάλαι κρατούντων δαιμόνων, οἷς φησιν ὁ Σωτὴρ· « Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀφίημι ὑμῖν. » Ὁ δὲ καὶ σημεῖον τῶν χρόνων ὁ λόγος ἐδίδου, φήσας τὰ πολεμικὰ πρὸς εἰρήνης ὄργανα μετατίθεσθαι, πάλιν ἰ πάντων ἐπ' ἀλλήλους μεμηνότων. Οὐκ ἂν γὰρ εὖροι τις τοιαύτην εἰρηναίαν κατάστασιν, ὅποیان ἐπὶ τῆς Ῥωμαίων ἀρχῆς μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίαν, κατὰ ἔθνη καὶ πόλεις τε καὶ ἀγροὺς. Διὸ φησι, καὶ οὐ μὴ μάθωσιν οἱ πολεμεῖν. Τὸ δὲ τὸν ἐλέγχον εὐχρηστον τέλος, τὸ τοὺς παραχώδεις εἰς εἰρήνην μεταβαλεῖν. Ὁ γὰρ Χριστοῦ νόμος καὶ λόγος εἰρήνην ἐκήρυξεν τοῖς ἑγγύς, καὶ τοῖς μακρὰν, Ἰουδαίοις καὶ ἔθνεσιν, ὡς τὴν φθείρουσαν μάχαιραν, ζωοποιῶν σπερμάτων τῶν ἐκ τῆς σοφίας ταῖς λογικαῖς ψυχαῖς ἐγγινομένων εἶναι παρασκευαστικὴν ὁροτρον γενομένην ἀπαλύνον τὰ πεπορωμένα, ἀκάνθας ἀνατρέπον· τὴν δὲ ζιζυρίαν, τὸ πόρρωθεν κατακοντίζον καὶ ἀπωθούμενον, εἰς τὸ συνάγον ἐγγύς καὶ συνδετικόν. Δρεπάνη γὰρ τὰ διεσκορπισμένα συναγαγούσα πρὸς κοινωνίαν, συνδείσθαι παρασκευάζει τὰ δράγματα. Πρὸς δὲ τὸ λογικὸν αὐτὰ θέρος συμβάλλονται, περὶ οὗ φησιν· « Ἐπάρατε τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν, καὶ ἴδετε ὅτι αἱ χώραι λευκαὶ εἰσιν. » Πρὸς δὲ ἀποστέλλει τοὺς μαθητάς. Πολεμοποιὸς γὰρ οὐδεὶς πρὸς τοιοῦτο θέρος ἐστὶν ἐπιτήδειος. Ὡς οὖν ἐν τῇ καρδίᾳ πολέμου μὴ ἔχουσιν ὄργανον δέδωκεν ἔξουσίαν εἰρήνην ἐναπιέναι τοῖς οἴκοις εἰς οὗς ἀφίκονται· ὅπερ οὐκ ἦν ἕως ἐνεργεῖν· τὸ διαπύρως ὁ τῆς τοῦ κόσμου σοφίας λόγος. Ἰκονημένη ἡ γὰρ μελέτη καὶ πιθανότητι σπινθέρουσαν τοῦ λόγου τὴν μάχαιραν ἀλλήλοις προσέφερον· ὡς δὲ κατηγγέλει, « Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, » ἅπαν ὅσον ψεύδος τῇ ἀληθείᾳ ὁπεσιώπησε, καὶ οὐκέτι τοῖς διδασκάλοις λογομαχίας τρίβουσιν λόγος. Ἐπὶ δὲ τὴν χάριν τοῦ σωτηρίου λουτροῦ φιλανθρώπως καὶ τοὺς Ἰουδαίους καλεῖ.

ε-θ'. Καὶ νῦν ὁ οἶκος Ἰακώβ, δεῦτε καὶ πορευθώμεν ἐν τῷ φωτὶ Κυρίου. Ἀρῆκε γὰρ τὸν λαὸν αὐτοῦ, τὸν οἶκον τοῦ Ἰακώβ, κ. τ. λ.

⁹⁵ Psal. LXIX, 21. ⁹⁶ Joan. XIV, 27. ⁹⁷ Joan. IV, 35 ⁹⁸ Luc. II, 14.

VARIAE LECTIONES.

ἰ γρ. πάλαι. κ γρ. ἐνεργεῖτο. ἡ γρ. ἰκονημένη. ἡ τ. σὺ.

Ostenditur autem arguendi verbo ipsa iudicii æquitas. « Arguam enim te, ait, et statuam contra faciem tuam⁹⁵. » Sed hoc loco, quæ testibus sit adhibitis, *reprehensio* intelligitur: cum in occulto illo iudicio, res ipsæ nobis obversentur, et propria specie singula in auctorem suum peccata testentur: cum denique recti iudicii illic statuendi, hic autem pœnarum ratio postuletur. Tum demum enim acerbè torquemur, cum sensu, quo antea caruimus, revocato in peccata mentis oculos intendimus. Qui illud ergo excipiunt cunctis prorsus; quæ solent semper cum animo bellum gerere, repulsis cupiditatibus superatisque demonibus, quibus antea obsidebantur, tranquille agunt; ii videlicet, ad quos ait Salvator: « Pacem meam do vobis, pacem meam⁹⁶ relinquo vobis⁹⁷. » Atque hoc quidem temporum signum ipsa oratio, cum cuncta rei bellicæ instrumenta in pacis usum, omnibus antea inter se furentibus, conversum iri significavit. Neque enim pacem ejusmodi, qualis in imperio Romano, post Christi adventum, per gentes urbesque, et agros stetit, quisque reperiat. Itaque ait, *nec discent amplius bellum gerere*. Est vero reprehensionum finis optimus, cum turbulenti homines, in quietos, et pacis amatores transmutantur. Ita enim Christi *lex et verbum*, non vicinis modo, sed longe remotis id est Judæis, et gentibus, pacem enuntiavit; ut qui *gladius* fuerat ad interimendi usum fabricatus, in *aratrum* jam conversus, semina illa vivifica quæ sapientiæ beneficio, rationis participibus animis innascuntur, præpararet: et quæ jam obduruerant, emolliret, sentesque revelleret: *lancea* autem eminus petere et propellere solita, in id quod prope cogendi colligandique facultatem habet, verteretur. *Falsæ* enim quæ dispersa sunt, cogens in unum, manipulos ad colligationem præparat. Conferunt vero ista ad verbi messem, de qua legitur: « Elevate oculos vestros: et videte quoniam regiones albæ sunt⁹⁸; » ad quam etiam discipulos suos mittit Christus. Neque enim qui bella ciet, ad hanc messem commodus esse ducat. Illis ergo, tanquam qui in corde nullum belli gestarent organum, quascumque domos appellerent, immittendæ pacis facultatem dedit: quod non licuit, donec mundanæ sapientiæ verbum ferociter intus desæviret. Cura siquidem magna, veluti admota cote acutum; rerumque probabilium specie fulgentem orationis *gladium* in se invicem depromebant. At ex quo: « Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus⁹⁹, » annuntiari cœpit; omne prorsus veritas mendacium compescuit; nec jam inde qui verborum pugnas docebant, quidquam vel hiscere ausi sunt. Vocat vero perhumane et Judæos ad salutis lavacri gratiam.

47 VERS. 5-9. *Et nunc, domus Jacob, venite et ambulemus in lumine Domini. Dereliquit enim populum, domum Jacob; etc.*

Peramanter domesticos adhortatur, ut effusam A in gentes omnes pacem, id est Evangelii splendorem, amplectantur, apta valde, et ad incendendum commoda adhortatione. Neque vero eos Jacobi sobolem amplius; qua jam indigni appellatione evaserant; domum Jacob simpliciter vocavit: velutque suscepta pro Deo defensione, *rejiciendi populi* causas a J. cit. Apertius præterea quiddam est quod, post montem Domini, etiam domum adjuuxit; ut promovementium notaret ascensum; qui puriore et splendidiore luce illustrati, beatarum rerum spectaculorumque sola mentis agitatione cognitorum voluptate fruuntur. Tale est et illud ⁹: « Accedite ad eum et illuminamini, et facies vestrae non confundentur. » Qui possunt enim confundi, super quos signatum est lumen vultus Domini ¹? Quoniam vero abunde lucis habere copiam dicebant, qui legali et prophetica illustraretur: veluti interpretationis gratia, Domini vocabulum addidit. Lex enim et prophetæ lampadis, et stellarum instar, ante solis ortum habuere. **48** At ex quo caput iste illucescere, inutiles illas occultari certum est. Itaque et eos sic adhortatur Salvator: « Quamdiu lucem habetis ambulate in luce, ut non vos tenebræ comprehendant ². » Et alibi cum do se loqueretur: « Ego sum lux mundi ³. » Eodem et hic fere pacto Mosis se litteram in veritatem transformare clamat propheta. Cæterum, quoniam propter majores suos Deo se curæ esse credebant, quamvis alioquin graviter peccarent; et ab eo se, qui communis omnium salutis causa carnem assumpsit, averterent; *populum suum dereliquisse Dominum* propheta testatur. Quod et alius his verbis innuit, « Concupierunt agros: bona orphanorum diripuerunt; vi possederunt ⁴. » Atque ita de Domino verbis audacibus loquebantur: « Nonne Dominus in nobis? Minime venient in nos mala ⁵. » Ob id, « Propter vos Sion, tanquam ager, arabitur ⁶, » etc. Idem et ad ipsos aiebat Christus qui se nolebant recipere: « Ecce relinquetur domus vestra deserta ⁷. » Alioquin enim et causam cur ab ipso *relicti sunt*, addidit propheta, nempe, quod eorum impietatem qui regionem prius incolebant, essent imitati. Est autem non levis multa, cum quis a Domino derelinquitur. Tanquam enim ipsos, omni adhibita servandi diligentia, prius manu Deus cohiberet, nec esset amplius de populo sollicitus, *relinquendi* verbum usurpavit. Præterea, quanta mala pariat divinatio (habet enim causam cur a Deo *relinquantur*) eorum exemplo intueri; qui fidem professi ejusmodi rebus agitantur. Omnia enim ista, vel ipsa Mosis lex, tanquam dæmonum commenta, vetuit. « Tibi autem, ait, non ita dedit Dominus Deus tuus ⁸. » Est enim absurdum plane eos, qui et cer-

Philostóργως ἄγαν παρακαλεῖ τοὺς οἰκεῖους καταδέξασθαι τὴν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι χυθεῖσαν εἰρήνην, καὶ τοῦ Εὐαγγελίου τὸ φῶς. Παρορμητικῶς δὲ ἄγαν ἐκυτὸν τῇ παραινέσει φέρων ὑπέβαλεν. Καλεῖ δὲ αὐτοὺς οὐκ Ἰακώβ (ἀνάξιοι γὰρ), ἀλλ' ὡς οἶκον τοῦτου διακενόν. Ὑπεραπολογούμενος δὲ τοῦ Θεοῦ, τοῦ ἀνεθῆναι τὸν λαὸν τὰς αἰτίας ἐπήνεγκεν. Ἄλλο δέ τι τρανότερον, μετὰ τὸ ἔρος Κυρίου, καὶ τὸν οἶκον ἐπήνεγκε, κατὰ τὴν τῶν προκοπτόντων ἀνάβασιν καθαρωτέρας καταλαμβάνόντων αὐγῆς εἰς; κατανόησιν τῶν μακαρίων καὶ νοητῶν θαμάτων. Τοιοῦτον τὸ, « Προσέλθετε πρὸς αὐτὸν, καὶ φωτισθήτε, καὶ τὰ πρόσωπα ὑμῶν οὐ μὴ κατασχυνοῦνται. » Πῶς γὰρ ἂν αἰσχύνοιντο, ἐφ' οὓς ἐσημειώθη τὸ φῶς τοῦ προσώπου Κυρίου; Καὶ ἐπειδὴ φῶς αὐταρχεῖ τὸ νομικόν τε καὶ προφητικόν ἔχειν ἐκ αὐτοῦ ἐνόμιζον, τὸ Κυρίου προσέθηκεν. Ἐκεῖνα γὰρ λύχνος οἷα καὶ ἀστέρεις ἦσαν, πρὶν ὀφθῆναι τὸν ἥλιον, μεθ' ὃν ἐκεῖνα καλύπτεται τῶν ἀνοήτων γενόμενα. Διὸ καὶ ὁ Σωτὴρ αὐτοῖς ἔλεγεν· « Ἔως τὸ φῶς ἔχετε, περιπατεῖτε ἐν τῷ φωτὶ, ἵνα μὴ ἡ σκοτία ὑμᾶς καταλάβῃ; » περὶ ἑαυτοῦ λέγων· « Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου. » Καὶ νῦν ὁ προφήτης μονονουχὶ μεταπλάτομαι φησὶ, τὰ Μωυσέως γράμματα πρὸς ἀλήθειαν. Ἀλλ' ἐπεὶ διὰ τοὺς πατέρας ὄντο μελεῖν Θεῷ, καὶ δεινῶς ἁμαρτάνουσιν, καὶ μὴ τὸν δι' ἡμᾶς σαρκωθέντα προσποιντό, φησὶν αὐτοῖς· Ἀνῆκε γὰρ τὸν λαὸν αὐτοῦ. Δηλοῖ δὲ τοῦτο προφήτης ἄλλος εἰπών· « Καὶ ἐπεθύμουν ἀγροὺς καὶ διήρπαζον ὄρφανους, καὶ οἴκους κατεδυνάστευον. » Καὶ ἐπὶ τὸν Κύριον ἐμεγαλύνοντο λέγοντες· « Οὐχὶ Κύριος ἐν ἡμῖν ἐστιν; Οὐ μὴ ἐπέβη ἐφ' ἡμᾶς τὰ κακά; » Διὰ τοῦτο, « Δι' ὑμᾶς, Σιών ὡς ἄγρος ἀροτριθήσεται, » καὶ τὰ ἑξῆς. Τοῦτο καὶ ὁ Σωτὴρ ἔλεγεν μὴ βουλομένους αὐτὸν ὑποδέξασθαι· « Ἰδοὺ ἀφίσταί ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος. » Ἀλλὰ γὰρ διὰ τί ἀνῆκεν αὐτοὺς, ὁ προφήτης ἐπήνεγκεν, ὅτι τοὺς πρὸ αὐτῶν τὴν χώραν οἰκοῦντας ἀσεβεῖς ἐμιμήσαντο. Χαλεπωτάτῃ δὲ ζημία ἡ ἀπὸ Θεοῦ ἐγκατάλειψις. Ὡς γὰρ κρατοῦντος αὐτοὺς τῇ χειρὶ διὰ φυλακῆς τοῦ Θεοῦ, τὸ ἀνῆκεν φησὶ, μηκέτι τοῦ λαοῦ προνοούμενος. Καὶ ὅρα πόσων κακῶν ὁ κληδονομισμὸς Θεοῦ γιγνόμενος ἐγκαταλείψεως αἰτίας, διὰ τοὺς, ὅσοι τῶν πιστῶν τοῖς τοιοῦτοις συμπεριφέρονται. Πάντα γὰρ ταῦτα καὶ ὁ Μωσέως ἀπεκήρυξε νόμος, ὡς δαιμόνων εὐρήματα. « Σοὶ δὲ οὐχ οὕτω, φησὶν, ἔδωκεν Κύριος ὁ Θεός σου. » Ἄτοπον γὰρ, ἔχοντας τὴν ἐκ τῶν δικαιομάτων τοῦ Θεοῦ συμβολήν, τοῖς εἰκῇ γινομένοις ἀπάγεσθαι. Εὐρημα δὲ τῶν Φυλιστιαίων ἔοικεν εἶναι κληδονομίαν, ὡς Χαλδαίων ἀστρολογία, καὶ Αἰγυπτίων ἐπιβολὰς τε καὶ φαρμακείας, καὶ Κρητῶν οἰωνοσκοπία. Καὶ τέκνα, φησὶν, ἀλλόφυλα ἐγεννήθησαν ἐν αὐτῇ. Ὅταν γὰρ πόλις ἔθῃ μοχθηρὰ καταδέξεται, τοῖς ἐπιγινόμενοις λοιπὸν ὥσπερ νόμος γίνεται τὸ τῶν πατέρων ἀμάρτημα· καὶ εὐθὺς ἐκ γενέσεως ἀλλότρια γίνεται

⁹ Psal. xxviii, 6. ¹ Psal. iv, 7. ² Joan. xii, 35. ³ Joan. viii, 12. ⁴ Mich. ii, 2. ⁵ Mich. iii, 11. ⁶ Jerem. xxvi, 18. ⁷ Matth. xxiii, 38. ⁸ Deut. xvi, 14.

τοῦ Θεοῦ ἀλλόφυλα χρηματίζοντα, καὶ τῆς πορνείας Ἀ
 πληθυνθείσης ἰσως ἐκ γυναικῶν ἀλλοφύλων ἐγένον-
 το. Ἐπὶ ψυχῆς δὲ τέκνα ἀλλόφυλα οἱ ἀπὸ τῶν
 ἔξωθεν τῆς θεοσεβείας λόγων καρποί. Τὸ δὲ φιλο-
 πλουτεῖν, ὅσον δεινὸν δεικνυσιν μετὰ τοιούτων ἀσε-
 θεγμάτων τάξας αὐτό. Χωρὶς γὰρ τῆς ἀδικου κτήσεως
 ἡ μὲν πένια παιδαγωγός ἐστιν εἰς εὐσέβειαν· ὁ δὲ
 πλοῦτος ὕβρεως ἀφορμή. Διό φησι μὴ λησαυρίζειν
 ἐπὶ τῆς γῆς. Τῶν δ' Ἰσραηλινῶν, φησὶν, οὐκ οὖν ὁ
 ἀριθμὸς, εἰπόντος τοῦ νόμου, μὴ πληθυνεῖς σεαυτῷ
 Ἰσραὴλ. Καὶ πᾶς ἅγιος τὴν τούτων χρῆσιν ἀπέφυγε.
 Ἀπλοῖ δὲ διὰ τούτων τὴν Ἰουδαίαν ἀλαζονείαν. Τὸ δὲ,
 οὐκ ἦν ἀριθμὸς, ἡ ὑπερβολικὸν· ἡ ὅτι παρὰ Θεῷ τῶν
 κακῶν οὐδὲν ἐγαριθμοῖ· οὐ γύναιον, ὡς ἀσθενές·
 οὐ παῖδον, ὡς εὐκαταφρόνητον, πλὴν πρωτοτόκων,
 καὶ λευϊτῶν· οὐ δοῦλος, διὰ τὸ ἀτιμον· οὐκ ἐπίμι-
 κτος, διὰ τὸ ἀλλότριον. Ἐῖτα, καὶ περὶ βδέλυγμα-
 τῶν φησὶν. Ἐδεῖ γὰρ ἀρξαμένους ἀπὸ κληδορισμῶν, διὰ
 φυλαργυρίας τε καὶ ἱππομανίας ὀδεύσαντας, καταν-
 τῆσαι πρὸς εἰδωλολατρείαν τοὺς ἐπὶ πλούτου θαρρό-
 σαντας ἀδηλόγητοι, καὶ ψεύδεσιν ἱπποῖς εἰς σωτηρίαν,
 ἀλλ' οὐ τῷ δυνατῷ συντρίβειν πολέμους. Βδέλυγμα
 δὲ παρὰ Κυρίῳ πᾶσα πρᾶξις παράνομος. Πρὸς δὲ
 τὴν εἰδωλολατρείαν, ἐφ' οὗ ἐχρήσατο ἡ Γραφή, πᾶς
 ἀναπλασμός ψευδῶν δογμάτων ἐν διανοίᾳ τυπούμε-
 νος, εἰκότως λέγοιτο βδέλυγμα. Καὶ κατὰ τὸ φαινό-
 μενον δὲ φησὶν ἡ Γραφή, «Ἐπικατάρατος ἄνθρωπος,
 ὅστις ποιήσει γλυπτὸν ἢ χωνευτὸν [βδέλυγμα Κυ-
 ρίου] ἔργον χειρῶν τεχνίτου. Ἐπὶ δὲ σχετικῶν ὁ
 προφῆτης φησὶ· Καὶ ἐκρυψεν ἄνθρωπος, καὶ προσ-
 ἐκύνησεν ἀνὴρ. Εἰ τὸν τιμωτάτον μετ' ἀγγέλους
 ἐν λογιαῖς, εἰκόνι τε τιμηθὲν Θεοῦ ὑπέπεσεν εἰδώ-
 λῳ καθάπερ σώζειν ἰσχύοντι εἰς γῆν κακυφῶς, καὶ
 μηδὲ ἄξιος ἀνανεῦσιν εἰς οὐρανοὺς, διὰ τὴν εἰς αὐτὸν
 ἁμαρτίαν. Αὐτὸ καὶ ἐταπεινώθη φησὶν, ὡς ἐξ ὕψους
 τοσοῦτου πεσὼν ὁ Χριστὸς ἐξ ἡμῶν κεφαλὴν, καὶ τὸ
 μέγιστον τῆς αἰσχύνης, ὅτι καὶ ἀνὴρ· διὸ καὶ, ὅτε
 μετὰ τοιαύτας παρανομίας εἰς εἰδωλολατρείαν κατή-
 ντησαν, ἐπήνεγκεν· οὐ μὴ ἀνήσω αὐτοῖς, ὡς
 ἑαυτοὺς τε καταισχύνουσι, καὶ τὸ Θεοῦ τὴν ἀξίαν
 προσενέγκουσιν εἰδώλοις, καὶ τὸ μὴ ἀρεῖναι δὲ θείας
 εὐεργεσίας. Ἡ γὰρ ἀνεσις ἀκολασίας ἐστὶν ἀφορμή.
 Θεοῦ δὲ μνήμην ἡ θλίψις ἐργάζεται. Ἰστέον μέντοι
 ὡς οἱ λοιποὶ ἐρμηνεύται, ἀντὶ τοῦ (ἀνῆκε γὰρ τὸν
 λαὸν αὐτοῦ) πρὸς τὸν Θεὸν τὸν λόγον ἀπέστρεψαν.
 Ἀκύλας μὲν, εἰάσας εἰπὼν· ὁ δὲ Σύμμαχος, ἀπέρ-
 ριψας. Ὁ δὲ Θεοδοτίων, ἀνῆκε. Οἱ καὶ ἐμφανί-
 νουσιν ἀλλοφύλους τιλὰς κατὰ τοὺς προφητευόμενους
 χρόνους μέλλειν οἰκῆσαι τὴν Ἰουδαίαν, δηλαδὴ τοὺς
 Ῥωμαίους πλοῦτῳ χαίροντας κληδορισμῷ τε, καὶ
 ἱπποῖς, καὶ τῇ τῶν εἰδωλολατρείᾳ, ἃ χερσὶν ἰδίαις
 κατασκευάζονται. Ταῦτα δὲ τοῖς Ἰουδαίοις τὸν
 Σωτῆρα μὴ δεξαμένους ἀπήντηκεν ἀπειθήσας τῷ
 λέγοντι προφῆτῃ· Δεῦτε καὶ πορευθώμεν τῷ

tis perfectique Dei operibus consiliorum rationem
 inire possunt; ad ea, quæ temere sunt, abduci.
 Videtur autem Palæstinarum inventum esse *divi-*
natio; ut Chaldæorum astrologia; ut Ægyptio-
 rum incantatio et veneficium; ut Cretensium au-
 guratio. *Et filii*, ait, *alienigenæ nati sunt in*
ipsa. Cum enim sceleratos mores semel am-
 plexa **49** est civitas; ad posteros, tanquam in le-
 gem, parentum flagitia transeunt: sicque qui erant
 ab ipso nascendo principio a Deo alieni, *alieni-*
genæ non immerito nuncupantur; et ob id forsan,
 quod aucta scortatione, de mulieribus alienigenis
 nati essent. Ad animum autem si *filios alienigenas*
 referas, fructus illi fuerint intelligendi, qui de
 scriptis externis, et a pietate alienis, colliguntur.
 Divitiarum porro studium quam grave malum sit
 vel eo ostendit, quod in scelerum tantorum nu-
 mero, et hoc etiam crimen haberi voluit. Est
 enim, quæ injuste partis opibus caret ad pietatem
 dux et magistra paupertas: divitiæ vero contumel-
 iæ, et injuriarum hortatrices: quo fit ut in terra
 thesauros colligere Christus prohibuerit *. *Equo-*
rum præterea, ait, *non erat numerus*; licet equos
 sibi multiplicare lege sit prohibitum ¹⁰; omnes-
 que, qui sanctitate illustres fuerunt, eorum usum
 semper sint aversati: unde Judæorum superbiam
 aperte constat significare. Quod autem eorum
 non esse numerum scribit; aut id hyperbolice dicit;
 aut, nullo apud Deum numero mala haberi signifi-
 cat; non mulierem, propter sexus imbecillitatem;
 non puerum, si primo partu, Leviticoque genere
 procreatos excipias, propter ætatis facilem despe-
 ctum; non servum, propter conditionis vilitatem;
 non advenam, propter morum diversitatem. Deinceps
 et de *abominationibus* dicit. Par fuit enim
 eos, qui facto a *divinationibus* initio, ab opum
 etiam, equorumque insana libidine non abhor-
 ruerant, ipsam demum idololatriam attingere; qui
 divitiarum instabilitati, fallacibusque ad salutem
 equis confiderent; non ei, qui bella potest conte-
 rere ¹¹. Est vero *abominatio*, injusta omnis apud
 Deum actio. Sin autem referas ad idololatriam (quo
 sensu hic utitur Scriptura), omnis jure falsorum
 dogmatum animo impressa imago, *abominatio* dici
 possit. De ea præterea, quæ sub sensum cadit
 oculorum, constat et illud usurpari, quod scribitur:
 «Maledictus homo qui faciet sculptile, aut
 conflatile, abominationem Domino, opus manuum
 artificum ¹². » Cujus rei vicem lugens propheta in-
 tulit: *Et incurvavit se homo, et humiliatus* **50**
est vir: quia nimirum ratione præditorum om-
 nium, post angelos, præstantissimus, Deique ima-
 gine honoratus, ante idola prostratus, tanquam
 salutem darent, in terram procubuit; ne cælum

* Matth. vi, 19. ¹⁰ Deut. xvii, 16. ¹¹ Judith xvi, 3; Psal. xlv, 10. ¹² Deut. xxvii, 15.

VARIE LECTIONES.

* γρ. ἦν. P γρ. ὅτι. 11 Ἰσ. κύριον.

quidem, in quem tam graviter peccavit, suspicere dignus. Itaque *et humiliatus est*, ait; id est, tanta celsitudine deturbatus, cum Christum pro capite haberet, *virque* etiam, qui pudor est permaximus, exsisteret. Quando igitur ad tantam scelerum coluviam idolorum cultum addiderunt; *non remittam ipsis*, inquit, qui nullam pudoris rationem habuerunt Deoque debitum peculiari nomine honorem in idola contulerunt. Præterea, quod se remissurum negat, divinæ etiam hoc liberalitatis est. Excitat enim intemperantiæ occasionem remissio; memoriam vero de Deo afflictio. Non est autem silentio prætereundum quod superius: *dereliquit enim populum suum*, dictum est; converso ad Deum sermone, Aquilam quidem, *dereliquisti*; Symmachum autem, *abjecisti*; Theodotionem vero, *rejecisti* transtulisse: qui et ipsi *alienigenas* quosdam, Romanos videlicet, divitiarum cupidos, *divinationibusque et equis, idolorumque cultu* gaudentes; quæ suis sibi manibus essent fabricaturi, designatis a propheta temporibus Judæam esse habitaturos significant. Quæ certe ideo Judæis contigerunt, quod Salvatore repudiato ad prophetam non attenderint dicentem: *Venite et ambulemus in luce Domini*. Cum autem propheta ab *alienigenis* talia committi doleret, *Domino populum suum Jacob derelictum esse* inelamat; additque *derelictionis* signum; ea nempe, quæ ab externis patrerentur. Ad hæc ait, postea: *Et non remittas illis*; ita enim reddunt Aquila et Symmachus, pro eo quod est non *dimittam illos*: quod quia nulla ratione Judæis conveniat (qui enim genti suæ propheta **51** *imprecetur?*); sunt ista potius de gentibus, quæ Judæam incolerent, intelligenda. Atque hinc est, quod prius neque gentis, neque populi meminit: sed regionis, et terræ; tanquam peregrinis habitatoribus essent implendæ. Quod ideo post Christi tantum adventum contigisse putandum est, quod prius *alienigenas* Judæam habitasse nullos apparet. Priusquam enim in Babyloniam captivi ducerentur, de stirpe Davidis reges habuerunt. Et cum toto captivitatis tempore mera fuisset solitudo, ab ejus fine rursus, ad Romanam usque obsidionem, eadem a suis est habitata Judæis; ad quam deinceps non illis aditus patuit. Hanc enim possedit a Romanis eo deducta colonia. Futura autem:

52 VER. 10-21. *Et nunc ingredimini in petras, et abscondimini in terram a facie timoris Domini, et a gloria fortitudinis ejus, cum surrexerit ad percutiendum terram, etc.*

53 ipsas tandem metu Domini terram confringentis abijcient; quæ certe priore etiam ipsius adventu quadam ex parte facta sunt, cum qui olim pro diis culti sunt, falsi esse arguerentur. Sibi enim ne opitulari quidem valuerunt. Hinc ergo eorum quidem cultores *humiliantur*; universorum autem *Dominus exaltatur*. Pretiosæ itaque materiæ, qua idola constabant, jacturam veriti, cum ipsa, inquit propheta, tenebris in locis, regio viros celare conarentur, *abscondebant*. Quod autem Septuaginta interpretes non habent, *quiescite vobis a viro*; ad ea, quæ præcesserunt non convenienter additum videtur. Caterum quoniam de *superbis elatisque* multis ante fuit disputatum; jam nos propheta ne vel ad illos attendamus, vel in mortalem speremus ullum, qui in naribus vitam possideat, adhortatur. Fortasse

ἄφωτι Κυρίου, ἐπὶ δὲ τοῖς ἐκ τῶν ἀλλοφύλων γινομένοις ὁ προφήτης ἀγανακτῶν., πρὸς Κύριον ἔλεγεν ἀνῆκας τὸν λαόν σου τὸν Ἰακώβ. Καὶ τεκμήριον τῆς ἀνέσεως ἐξέθετο, τὰ παρὰ τῶν ἀλλοφύλων γινόμενα. Καὶ μετὰ ταῦτά φησι· Καὶ μὴ ἀφῆς αὐτοῖς· ἀντὶ γὰρ τοῦ, οὐ μὴ ἀνῆσω αὐτοῦς, ὁ μὲν Ἀκύλας, οὐ μὴ ἀφῆς αὐτοῖς ἐρμήνευσεν. Ὁ δὲ Σύμμαχος, καὶ μὴ ἀφῆς αὐτοῖς. Ὅπερ οὐκ ἂν ἔχοι λόγον περὶ Ἰουδαίων εἰρησθαι (πῶς γὰρ ἂν ὁ προφήτης κατηύξατο τοῦ ἰδίου λαοῦ;) ἀλλὰ τῶν ἐπικηκότων τὴν Ἰουδαίαν ἐθνῶν. Τοιγαροῦν ἐν τοῖς προκειμένοις, οὔτε τοῦ ἔθνους, οὔτε τοῦ λαοῦ ἐμνημόνευσεν· ἀλλὰ τῆς χώρας, καὶ γῆς, ὡς μελλούσης ξένων οἰκητῶρων πληροῦσθαι. Τοῦτο δὲ μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος παρουσίαν ἐγένετο. Πρώτερον δὲ οὐ φαίνονται ἀλλόφυλοι τὴν Ἰουδαίαν οἰκῆσαντες. Πρὶν μὲν γὰρ ἀπαθῶσιν εἰς Βαβυλῶνα οἱ ἀπὸ τοῦ Δαβὶδ ἐβασίλευον· κατὰ δὲ τὴν αἰχμαλωσίαν ἔρημος ἦν παντελῶς· μεθ' ὃ πάλιν Ἰουδαῖοι ταύτην κατέκτισαν μέχρι τῆς Ῥωμαίων πολιρκίας. Μεθ' ἣν ἄδατος αὐτοῖς ἡ πόλις ἐγένετο. Μέτοιχοι γὰρ ὑπὸ Ῥωμαίων ἀχθέντες τῶν τόπων ἐκράτησαν. Τὰ δὲ μέλλοντα·

ι.-κα'. Καὶ νῦν εἰσελθετε εἰς τὰς πέτρας, καὶ κρύπτεσθε εἰς τὴν γῆν ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου, καὶ ἀπὸ δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ὅταν ἀναστῇ θραῦσαι τὴν γῆν, κ. τ. λ

τέλος αὐτὰς ἀπορρίψουσι φόβῳ τοῦ θραύοντος Κυρίου τὴν γῆν· ὃ δὲ καὶ ἐπὶ τῆς πρώτης παρουσίας ἐκ μέρους γεγένηται, ἐλληλεγμένων τῶν πάλαι νομιζομένων θεῶν. Ἐαυτοῖς γὰρ ἐπικουρεῖν οὐ δεδύνηνται. Διὸ *τεταπείνωνται* μὲν οἱ τοῦτων προσκυνηταί· ὁ δὲ τῶν ὄλων ὕψωμα Κύριος. Καὶ δεδιότες τῆς τῆς πολυτελοῦς ὕλης τὴν ζοάνων ἀφαίρεσιν, ταῦτα κατὰ τὴν προφητείαν ἀπέκρυπτον ἐν ἀφεγγέσι χωρίοις, τοὺς βασιλικούς· ἄνδρας λανθάνειν πειρώμενοι. Τὸ δὲ μὴ κείμενον παρὰ τοῖς Ἑβδομήκοντα, *παύσασθε ὑμῖν ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου*, δοκεῖ μὲν ἀνακολούθως τοῖς πρόσθεν ἐπάγεσθαι. Πλὴν ἐπειδὴ πολλὰ περὶ τῶν ὑπερηφάνων καὶ μετεώρων προλέλεκται, παραινεῖ νῦν ὁ λόγος μὴ προσέχειν ἐκείνοις, μηδ' εἰς θνητὸν ἐλπίζειν τινὰ, καὶ τὴν πᾶσαν ἐν τοῖς μυκτῆρσι κεκτημένον ζωὴν. Ἴσως δὲ καὶ ταῖς ἀοράτοις

προστάσει δυνάμειν, ἃς νυκτερίδας ὠνόμασε τρο-
 πικῶς, ἀπέχεσθαι λοιπὸν τῆς ἀνθρώπων ἐπιβουλῆς
 ἀσθενῶν μὲν ὄντων κατὰ τὴν σάρκα, τιμίων δὲ, καὶ
 μηδὲν ἀζητήτων ἐχόντων παρὰ Θεοῦ. Τὴν δὲ προκει-
 μένην ῥῆσιν ἄλλως ἀνωθὲν τινες ἐκλαμβάνουσι λέ-
 γοντες, ἄλλη παράκλησις αὐτῇ πρὸς τὸν οἶκον Ἰα-
 κώβ, ἐπὶ τὸ συμφέρον παρακαλοῦσα. Ὡς γὰρ ἡ,
 δεῦτε καὶ ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος Κυρίου· καὶ ὡς
 ἡ, δεῦτε καὶ πορευθῶμεν τῷ φωτὶ Κυρίου· οὕτω
 καὶ τὸ, εἰσελθετε εἰς τὰς πέτρας, καὶ κρύπτεσθε
 εἰς τὴν γῆν, ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου.
 Τίς δὲ τολμήσει συκοφαντεῖν τὴν Γραφὴν, ὡς συμ-
 βουλευούσαν ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου
 φυγεῖν, ἐν ταῖς κοιλάτῃσι κρυφθέντας τῆς γῆς;
 «Ποῦ γάρ, φησὶ, πορευθῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός σου,
 καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου τοῦ φόβου;» Τῶν τοίνυν
 ἡριθμημένων πρόσθε κακῶν μία τίς ἐστὶν ἀπαλλαγή,
 τὸ εἰσελθεῖν εἰς τὴν σκέπην τῆς πέτρας, εἰς τὸ
 στερέωμα τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως, ὅπου καὶ Μωϋ-
 σῆς ἐτέθη μέλλων ἰδεῖν τὸν Θεόν. Καὶ τὸ, Κρυφθῆ-
 ναι τῇ γῇ ὀπίσταντας ἑαυτοὺς διὰ τοῦ βυπτίσματος,
 ὡς ἂν συνταφέντες αὐτῷ, καὶ τεθνηκότες τῇ ἀμαρτίᾳ
 ἐν καινότητι ζωῆς περιπατήσωμεν. Οὕτω γὰρ ἐκκλι-
 νομεν ἀπὸ τοῦ φόβου Κυρίου θραύοντες τὴν γῆν,
 τὰ γῆινα καὶ τὸν χοῖκόν, ἵνα τὴν ἐν τῷ πνευματικῷ
 ζωῇν ἀνεμπόδιστον ἔχωμεν. Οὕτω δὲ φθάσαι τὴν
 μετ' ἰσχύος αὐτοῦ καὶ δόξης ἀνάστασιν. Καὶ ἵνα μὴ
 νομίσης ἀναχώρησιν ἀπὸ Θεοῦ συμβουλευεῖν σωμα-
 τικὴν, δεικνυσὶν ἐξ ὕψους ἀποσκοπεύοντα τὸν Θεόν
 οὐδὲν τῶν κάτω λαμβάνειν. Ταπεινὸς δὲ ἄνθρωπος
 οὐδὲν ὦν ἐν παραθέσει Θεοῦ, ἢ οὐ τὴν ἀλαζονείαν ἀπο-
 θεῖς μετρίῳ φρονήματι, ἢ ὁ πεσὼν ἐξ ὕψους δι'
 ἀμαρτίαν· ἐν ἐπαίνῳ δὲ νῦν ἡ τοῦ ὕψους τῶν ἀν-
 θρώπων ταπεινώσις εἴρηται, ἀποτιθεμένου τοῦ μα-
 ταίου φρονήματος πρὸς τὴν ἰδίαν ἀπανιόντων ἀξίαν.
 Ἐπὶ κακῷ γὰρ ἐλέγετο τὸ, ἐκνήψεν ἄνθρωπος, καὶ
 ἐταπεινώθη ἄνθρωπος. Νῦν γὰρ ὁ λόγος περὶ τῶν ὑποφύ-
 γόντων τῇ πέτρᾳ καὶ συνταφέντων Χριστῷ. Τὸ γὰρ
 ταπεινὸν ἐπιγινόντες τῆς φύσεως, μόνῳ τῷ ὕψος
 μαρτυροῦσι Θεῷ. Ἐκείνη δὲ φησὶ τῇ ἡμέρᾳ, ὥσπερ
 ὁμολογημένης διαλεγόμενος, ἢ μὴ σωματικὸν φῶς
 ἄρχον καὶ λῆγον ἀποτελεῖ, ἀλλ' ἐστὶν ἀκίνητος, ὁμοῖα
 πρὸς ἑαυτὴν· ἐν ἣ μόνος, φησὶν, ὑψωθήσεται Κύ-
 ριος. Πᾶν γὰρ ὕψος, καὶ πᾶσα λαμπρότης, καὶ αὐ-
 τῶν εἰη τῶν νοερωτέρων δυνάμεων, τῇ τῆς θείας
 ὑπερβολῇ δόξης ἀφανίζεται· πᾶν τε μέγα προφητῶν
 τε, καὶ ἀποστόλων, καὶ τῶν ἐν οὐρανῷ πάντων,
 ἐκείνου φανέντος, ταπεινωθήσεται. Πρὸς ἡμᾶς γὰρ
 τοὺς πτωχοτέρους μεγάλα ταῦτα καὶ ὑψηλά. Πρὸς
 αὐτὸν γὰρ, οὐδεὶς οὐ δυνατὸς, οὐ σοφός. Πρὸς δὲ καὶ
 Μωϋσῆς ἰσχυρόφωνος καὶ βραδύγλωσσος, καὶ Ἀβραάμ
 γῇ καὶ σποδός. Ὡς γὰρ φῶς καὶ λυχνία ὄντα τῷ φωτὶ
 τῆς σταθερᾶς μεσημέριος ὑπεραυγάζονται· τὴν
 ἡμέραν δὲ Κυρίου, φησὶν, ἐπὶ πάντα ὑβριστὴν
 καὶ υπερήφανον. Ἀρχὴ γὰρ αὕτη κακῶν. Κόρυψ γὰρ

A vero invisibilibus etiam praecepit potestatibus (quas
 tropice vocat vespertilioes) ut insidias in posterum
 desinant hominibus tendere, quantumvis propter
 carnem infirmos, imbecillesque, charos tamen
 habet Deus; nec indiscussum quidquam eorum
 esse apud se permittit. Praeposita autem verba aliter
 alii, repetito altius initio, explicantes, aliam hic
 Domui Jacob ad meliora fieri adhortationem volunt.
 Qua enim ratione: *Venite et ascendamus in montem*
Domini, dictum est; itemque: *Venite et ambulemus*
in luce Domini; eandem et hic: *Ingreddimini in*
petram, et *abscondimini in terram a facie timoris*
Domini, dici arbitrantur. Quis vero Scripturae: *A*
facie furoris Domini fugere, et in terrae cavernis
latere monenti, audeat calumniari? «Quo enim
 ibo, ait, a spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam?»
 Patet ergo hoc unum superiorum malorum super-
 esse effugium, ut nos in *petrae tegumentum reci-*
pimus; id est, ut fidei in Christum firmamentum
 subeamus, quo se et Moyses ipse Dominum visurus
 contulit. Itemque, ut ipsi baptismatis ope, tanquam
terrae mandati, 54 sepeliamur; quo tandem cum illo
 sepulti, peccatoque mortui, in novitate vitae ambule-
 mus¹². Sic enim *furoris Domini, terramque*, id
 est, terrenum et fragilem hominem¹³, quo liberam
 in spiritu vitam vivamus, *quatiens, faciem vita-*
bimus. Sic rursus ad illius, quae est in *fortitudine*
et gratia, resurrectionem perveniemus. Præterea
 ne corpoream quamdam a Deo secessionem suadere
 putes; nihil illum ab alto inferiora hæc intuentem
 latere posse demonstrat. *At humilis homo* iure
 dicitur: vel quod, si cum Deo conferatur, nihil
 esse videri possit: vel quod animi modestiam am-
 plexus, superbiam et fastum omnem potuerit; vel
 certe, quod ex alto, per peccatum dejectus, ceci-
 derit. Est vero laudis ergo ista *hominum sublimita-*
tis allata depressio; eorum videlicet, qui vano su-
 perbiae fastu deposito, ad pristinam redierunt
 dignitatem. Erat enim quod superius dictum est:
Incurvavit se homo, et humiliatus est vir, in malam
 rem usurpatum: at jam de his sermo est, qui ad
petram confugerunt, et sunt cum Christo sepulti.
 Naturæ enim *humilitatem* agnoscentes, *soli Deo*
peculiarem esse celsitudinem testantur. *Illa* autem
die ait, tanquam de rata et certa locutus; quæ
 nullum lucis corporeæ principium vel finem habi-
 turæ, sibi semper similis immobilisque futura est;
 in qua *solus*, ut scribit, *exaltabitur Dominus*.
 Omnem enim *exaltationem*, omnemque claritatem,
 quæ spiritualibus alioqui potestatibus tribuitur,
 unus divinæ gloriæ splendor eximius magnitudine
 sua vincit et obscurat. Nam sive prophetarum,
 sive apostolorum, sive cælestium denique omnium
sublimitatem intuearis, uno illo prodeunte omnia
humiliabuntur. Sunt enim, si nobiscum tenuiori-

¹² Psal. cxxxviii, 7. ¹³ Rom. vi, 4. ¹⁴ I Cor. xv, 47.

lus ista conferantur, magna quidem et ardua: sive autem cum illo, nihil quemquam vel posse, vel sapere quidquam certum est. Apud hunc lingua tantum et blæsum Mosem¹⁶, ipsumque Abrahamum terram et pulverem¹⁷ exstillsse legimus. Lam-padis enim accensæ instar, stato meridianæ lucis splendore, superati obtenebescunt. **55** Diem deinde Domini super omnem fore superbum, et contumeliosum ait. Inde siquidem malorum omnium principium et fons. Elatus enim superbia diabolus, sociis secum assumptis, a Deo recessit, ista usurpare ausus: « Super astra Dei exaltabo solium meum¹⁸; » quibus et alia adjicit iniquiens: « Ero similis Altissimo¹⁹. » Inde igitur sumendum ultionis fuerat exordium. Viam vero munit, et ad contumeliam dux est superbia. Qui enim alios fastidit, primus contumeliam facile aggreditur, nec aliud est quidquam super alios offerri, quam *superbum* esse: eaque ut cognata vitia sunt; sic pari modo puniri necesse est. Ab his vero habitu tantum differunt, qui *sublimes excelsique* dicuntur. Nam et in se ipsi attolluntur, et levitate intumescunt, firnum quidquam nihil habentes. Plectuntur tamen quod sui obliti sunt; quia peccatum et ipsam esse elationem constat. Eos autem per *Libani cedros* intelligit, qui fastu occæcati intumescunt. Nam et ipsæ proceræ valdesunt; nec usibus idoneos fructus gerunt, vixque vel senescunt, vel purescunt. Erat vero omni idololatriæ genere refertissimus *Libanus*. Hinc et quæ in eo vagabantur, malas potestates *Cedri* significant, quæ nequitiae fastigia adversus Dei notitiam sunt attollere solita: illæ nimirum, de quibus est apud David: « Conteret cedros Libani Dominus²⁰. » Significant autem et mores, nullis subjectis fructibus elatos. Quarumdem enim rerum possessione, etsi male id quidem, non sine ratione tamen, offerri quis possit. Præterea, quid istos, *Libani cedros* esse dixit? Primum, quoniam dæmonicum quiddam omnis habet elatio. Deinde quoniam aliena quodammodo celsitudine attolli videntur montanæ arbores: ejusmodi fere sunt, qui rerum externarum gloria efferuntur. Reperias alioqui et *cedros* laudari: « Saturabuntur enim, scribitur, ligna campi, et cedri Libani, quas plantavit²¹. » Item: « Laudabunt Dominum ligna fructifera, et omnes cedri²². » Nihil enim suapte natura malum docet existere; cum sponte Deum quilibet vel adversetur, vel amplectatur. Ipsæ autem *Libani cedri* **56** excisæ (quod ad idololatriam retulerim), in templi assumuntur structuram, ibique remanentes conteruntur. Nimirum, ut semel dicam, et animalium naturales impetus, et plantarum species, ad varios hominum mores significandos usurpantur. *Arbor* autem *glandis Basan*, ipsam morum duritiem, pervica-

λῦσις ἡ ἐξουσία ἡ διάβολος ἀπέστη Θεοῦ κοινωνοῦς ἐτέρου: λαβὼν, λέγων· « Ἐπάνω τῶν ἄστρον θήσομαι τὸν θρόνον μου· » ἄλλα τε εἰπὼν ἔφη· « Ἔσομαι ὁμοιος τῷ Ὑψίστῳ. » Ἐχρῆν τοίνυν ἐντεῦθεν ἀρξασθαι τὴν ἐκδίκησιν. Προηγείται δὲ τῆς ὑπερηφανίας ἡ ὕbris· Ὁ γὰρ τοὺς ἄλλους διαπτύων, ἀλαζονεῖαν προοιμιάζεται. Τὸ ὑπερφάνειαι γὰρ ἡ ὑπερηφάνεια δηλοῖ. Κολάζεται γὰρ ὁμοιοτρόπως τὰ συγγενῇ πλημμελήματα. Τῇ δὲ σχέσει διαφέρει τούτων ὁ ὑψηλός καὶ μετέωρος. Καὶ καθ' ἑαυτὸν γὰρ ὢν ἑαυτὸν ὑψοῖ καὶ ἐπαίρει, διὰ κορυφότητα μηδὲν ἔχων ἐστριγμένον. Ἐαυτὸν δὲ ἀγνοήσας κολάζεται. Ἀμαρτία γὰρ, φησιν, ἐστὶν ὁ μετεωρισμός. Τοὺς ἀναισθήτως δὲ φυσισομένους, κέδρους τοῦ Λιβάνου καλεῖ. Ὑψηλαὶ γὰρ αὗται λίαν ἀχρήστους ποιοῦσαι καρποὺς, οὐ γηρῶσαι βράδιος, οὔτε κατασηπόμεναι. Πλήρης δὲ πάτης ἦν εἰδωλολατρίας ὁ Λιβάνος· καὶ τὰς ἐμφιλοχωρούσας αὐτῷ δυνάμεις ὀλεθρίας· αἱ κέδροι σημαίνουν, τὰ τῆς πονηρίας ὑψώματα τὰ ἐπαίρόμενα κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ· περὶ ὧν, φησὶν ὁ Δαβὶδ· « Συντρίψει Κύριος τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου. » Σημαίνουν δὲ καὶ τὰ ἥθη τὰ διακενῇ ἐπαίρόμενα χωρὶς ὑποκειμένων καρπῶν· ἔστι γὰρ ἐπὶ τινι τῶν πλεονεκτημάτων, εἰ καὶ κακῶς, ὅμως δι' αἰτίαν ἐπαίρεσθαι. Καὶ πῶς οὗτοι, Λιβάνου; Πρῶτον μὲν, ὅτι δαιμονιώδεις πᾶν ἔπαρμα· ἔπειτα, ὅτι τὰ ἐπ' ὄρους δένδρα, ἄλλοτρίῳ ὕψει μείζονά πως δοκεῖ. Τοιοῦτοι δὲ καὶ οἱ τοῖς μὴ ἐφ' ἡμῖν ἐπαίρόμενοι. Εὖροις δ' ἂν καὶ κέδρους ἐπαινουμένας. Χορτασθήσονται γὰρ τὰ ξύλα τοῦ πεδίου, αἱ κέδροι τοῦ Λιβάνου ἃς ἐφύτευσε. » Καὶ « Αἰνοῦσι τὸν Κύριον ξύλα καρποφόρα καὶ πᾶσαι κέδροι. » Δείκνυται γὰρ, ὡς οὐδὲν τῇ φύσει κακόν. Παρ' ἑαυτὸν δὲ τις ἄλλοτριούται Θεοῦ, καὶ συνάπτεται. Αὗται δὲ τοῦ Λιβάνου κοπτόμεναι (ὃ περ ἐστὶν εἰδωλολατρίας) εἰς τὴν κατασκευὴν παραλαμβάνονται τοῦ ναοῦ· μένευσαι δὲ κατ' αὐτὴν συντρίβονται. Καθόλου μὲν τοι, καὶ τὰ τῶν ζώων ἥθη, καὶ τὰ τῶν φυτῶν εἶδη, εἰς τὸ ποικίλον τῆς προαιρέσεως τῶν ἀνθρώπων λαμβάνονται. Δένδρον δὲ βαλάνου Βασᾶν, σκληρὸν ἥθος δηλοῖ καὶ ἀντίτυπον. Τοὺς δὲ τοιοῦτους, καὶ ἡ κοινὴ συνήθεια παρεκκάζει δροῦ, ἧς ὁ καρπὸς χοίρων τροφή. Ὅθεν δένδρον αἰσχύνης ὠνόμασται. Τοῦτο γὰρ τὸ Βασᾶν ἐρμηνεύεται. Κολάζονται οὖν καὶ ὧν ἡ δόξα ἐν τῇ αἰσχύνῃ αὐτῶν. Κατὰ δὲ τὸ ῥητὸν, χωρίον τοῦτο τῆς Ἰουδαίας εἶναι φασὶ τὴν Βασᾶν, τὴν νῦν Βατανάαν, δένδρων ἀρίστην τροφόν. Οὐ μόνον δὲ τὸν ἀτελεγῆ βίον, ἀλλὰ καὶ τὴν εἰδωλολατρίαν, αἰσχύνην φησὶν ἡ Γραφή. Ὡς Ἐλίου πρὸς Ἀχαάβ, « Ἀποστείλαι, φησὶ, πρὸς αὐτὸν εἰς τὸν Κάρμηλον τοὺς προφήτας, τῆς αἰσχύνης ἄνδρας, οἱ ἡσθιον τὰς τραπέζας Ἰεζαβὲλ. » Πλὴν, « Πᾶν δένδρον μὴ ποιοῦν καρπὸν καλὸν εἰς πῦρ ἐμβάλλεται κοπὲν ἐν τῇ Κυρίου ἡμέρᾳ. » Καὶ ἐπὶ πᾶν ὄρος, φησὶ, καὶ ἐπὶ πάντα βουνόν. Πονηραὶ δυνάμεις αἰσται, μέτρα τῶν

¹⁶ Exod. iv. 10. ¹⁷ Gen. xvm. 27. ¹⁸ Isa. xiv. 15. ¹⁹ ibid. 14. ²⁰ Psal. xxviii. 5. ²¹ Psal. ciii. 16. ²² Psal. cxlvi. 9, 10.

ἀδικημάτων ἔχουσαι τὴν πρὸς ἀλλήλας διαφορὰν, ὡς ἂν
 ὁρη τε καὶ βουνοὶ τοῖς ὑποκειμένοις διαφέροντα. Κακεῖ γὰρ
 προαίρεσις μία τῇ μεγέθει διάφορος. Ὁ δὲ πύργος, ὑψηλὸν
 σκοπευτήριον πρὸς φυλακὴν πό-
 λεως, καὶ γυνῶν ἐφόδων πολεμικῶν, ὅποιοι ἤμιν ὁ
 νοῦς ἐδόθη παρὰ Θεοῦ, φυλακτικὸς μὲν ἀγαθῶν,
 προβλέπων δὲ τοὺς ἐπιβουλευόντας. Οὐ χρὴ δὲ τοῦτον
 ἐν αὐτῷ ἔχει τῶν γηγενῶν τὴν εἰς οὐρανὸν ἀνοδὸν
 πραγματεύεσθαι. Καταβαίνει γὰρ ὁ Κύριος πρὸς αὐ-
 τὸν κάτω πεσόντα διὰ τὸ φρόνημα, διασπῶν ἐπὶ σω-
 τηρίᾳ τὴν πρὸς τὰ κακὰ συμφωνίαν αὐτοῦ· περὶ οὗ
 τῆς οἰκοδομῆς κλεῦσι πρῶτον ψηφίζειν ὁ Κύριος,
 εἶτα ὡς πρὸς ἀπαρτισμὸν ἐκτεσάμεθα. Τοῦτον ὑψηλο-
 φρονούντα δεδιέναι δεῖν τὴν ἡμέραν Κυρίου φησίν.
 Καὶ τὸ τεῖχος δὲ φυλάττον πόλιν, τῶν πολεμίων τὰς
 προσβολὰς ἀποκρούεται.

omnem montem, addit, et super omnem collem : quibus verbis ipsæ significantur malæ potestates
 quæ iniquitatum magnitudine discrepant inter se, non secus ac montes ipsi, collesque subjectorum
 mensura differunt. Nam et ibi unum est institutum, unaque intentio; sed magnitudine dispar. Turris
 autem excelsa ipsa est ad urbis salutem, hostiumque prospiciendum accessum comparata specula:
 qualis quæ nobis a Deo ad bonarum rerum observationem, malarumque vitiationem collata mens
 est. Eam vero non decet de reditu sibi in cælum terrenis rebus comparando, laborare. Ad ipsam
 enim, si fastum deponat, descendit Dominus; ut salutis ergo ejus ad mala consensum dissipet. De
 turris hujus ædificatione cogitantem jubet primum subducta ratione videre Dominus, si quæ sunt ad
 integram constructionem necessaria, comparata habemus. Eamdē rursus, si superbe elateque
 sentiat, diem Domini timere debere ait. Quin et murus 57 ipse ad urbis custodiam factus, hostium
 propulsat impetus.

Οὕτω καὶ λόγων τῶν ἐν ἡμῖν, οἱ μὲν τῶν τῆς ἀλη-
 θείας δογμάτων φυλακτικοί, τῷ νῦν πρὸς τὸ μὴ κα-
 θαίρεσθαι τὰ δόγματα περικείμενοι· οἱ δὲ πρὸς
 ὀχυρώσιν ψεύδους, καὶ φυλακὴν ματαιότητος ἐκ τῆς
 ἐξωθεν ἐπινοίας ἐπιτηδεύοντες. Τεῖχος γὰρ ἡ δια-
 λεκτικὴ, μὴ συγχωροῦσα τοῖς βυλομένοις διαρπάσαι
 τε καὶ διαλύσαι τὰ δόγματα. Διὸ τὰ μὲν τῆς Ἱερου-
 σαλὴμ τελεχῇ ἐπὶ τῶν χειρῶν ἀναγέγραπται τοῦ Κυ-
 ρίου· τὰ δὲ Ἱερικοῦς ὑπὸ Ἰοσιῶν καθαίρεται φωνῇ
 μόνῃ διαλυόμενα. Ἄνω μὲν οὖν μόνῃ κατηγορεῖται
 τὰ ὑψηλά. Ἐνταῦθα δὲ, καὶ τὰ ισχύοντινα μετὰ τοῦ
 εὐφροῦς ἔχοντα τὴν ἐν ταῖς ἀποδεικτικαῖς μεθόδοις
 ἐπὶ πολὺ κραταιωθείσαν πιθανότητα, καὶ ὑψωθεί-
 σαν, τεῖχος ὑψηλὸν τροπικῶς λέγοντος τοῦ προ-
 φητοῦ διαβεβαιουμένου ἐν ἡμέρᾳ Κυρίου τοῦτο κα-
 θαίρεσθαι. Γυμνασίας δὲ χάριν διὰ ὀνομάτων
 αὐτὰ παραδίδωσιν ἡ Γραφὴ μηδὲν εἰκὴ προσέσθαι,
 μηδὲ τὸν νοῦν ἔχειν χαμαὶ συνεθίζουσα. Μετὰ δὲ
 τὸν ὑψηλόφρονα νοῦν, καὶ τοῖς ταπεινοῖς οὐ συναπα-
 γόμενον, καὶ περὶ σωμάτων αὐτοῖς ἀνίσταται, πλοῖα
 ταῦτα θαλάσσης εἰπόν. Οὐ τοῖς ἀψύχοις γὰρ
 φοβερὰ ἡ τοῦ Κυρίου ἡμέρα· τοῖς δὲ διὰ τῶν σω-
 μάτων ἐν τῷ ἀμυρῷ τοῦ βίου τοῦ τούτου κλύουσι
 σαλευομένοις, ὃν δὴ καταπατοῦσιν οἱ ἐν σαρκὶ ζῶν-
 τες, καὶ μὴ κατὰ σάρκα στρατευόμενοι, ποιοῦντες
 ἐργασίαν ἐν ὕδασι πολλοῖς, ὅτε καὶ τῷ βίῳ συγκα-
 ταβαίνουσιν ἐπὶ τὸ τὸν βεβυθισμένων κερδάναι τι-
 νὰς. Διὸ εἰδῶσαν τὰ ἔργα Κυρίου, μισθὸν τῆς ἐργα-

ciamque significat : quibus qui præditi sunt, quæ-
 cui plurimum, cujus glande sues vescuntur com-
 parantur : unde et turpitudinis arbor ipsa nuncu-
 patur. Hoc enim, si nominis rationem postula-
 Basan significat. Et ipsi ergo plectuntur, quorum
 gloria in sua ipsorum turpitudine versatur. Desi-
 nite si quæras, Basan Judæa locum esse volunt
 alio nunc Batanæam nomine, arboribus nutriendis
 aptum maxime et secundum. Neque vero solam
 vitæ lasciviam; sed ipsam etiam idololatriam tur-
 pitudinis nomine Scriptura significat. Elia sic
 Achabum alloquente : « Mitte ad ipsum in Carmeli
 montem prophetas, turpitudinis viros, qui com-
 ederunt de mensa Jezabel ». At vero : « Omnis
 arbor, quæ bonos fructus non facit, excidetur in

die Domini, et in ignem mittetur ». Et super
 omnem montem, addit, et super omnem collem : quibus verbis ipsæ significantur malæ potestates
 quæ iniquitatum magnitudine discrepant inter se, non secus ac montes ipsi, collesque subjectorum
 mensura differunt. Nam et ibi unum est institutum, unaque intentio; sed magnitudine dispar. Turris
 autem excelsa ipsa est ad urbis salutem, hostiumque prospiciendum accessum comparata specula:
 qualis quæ nobis a Deo ad bonarum rerum observationem, malarumque vitiationem collata mens
 est. Eam vero non decet de reditu sibi in cælum terrenis rebus comparando, laborare. Ad ipsam
 enim, si fastum deponat, descendit Dominus; ut salutis ergo ejus ad mala consensum dissipet. De
 turris hujus ædificatione cogitantem jubet primum subducta ratione videre Dominus, si quæ sunt ad
 integram constructionem necessaria, comparata habemus. Eamdē rursus, si superbe elateque
 sentiat, diem Domini timere debere ait. Quin et murus 57 ipse ad urbis custodiam factus, hostium
 propulsat impetus.

Sic et doctrinarum, quæ in nobis sunt, aliæ
 quidem ad verorum dogmatum præsidium faciunt,
 mentemque cingunt, ne dogmata tollantur : aliæ
 vero ad falsitatis assertionem, vanitatisque studium
 retinendum, depromptis ab externis rationibus
 comparantur. Murus enim ars est ipsa disserendi,
 eos, qui dogmata diripere, et dissolvere conantur,
 propulsans. Inde et urbis Hierosolymitanæ muri in
 Domini manibus descripti esse dicuntur²²; Jeri-
 chuntinæ autem sola Josue voce dejecti, prostrati-
 que. Superius ergo, excelsa quæ essent, sola re-
 prehensa sunt : hic autem, quæ robur aliquod
 celsitudini conjunctum nacta sunt, id est, qui per-
 suadendi facultate potentes attolluntur, excelsi
 muri nomine et ipsi, figurato dicendi genere, a
 propheta designati, in die Domini perdendi veniunt.
 Sunt vero exercitationis gratia involucris ista per
 Scripturam tradita; quo temere nulli ad eam acce-
 dendum esse, nec humilium rerum contemplationi
 mentem debere occupari significetur. Quia vero
 animi elationem, quæ humilibus non commoveat-
 tur, exagitavit; de ipsis etiam corporibus obscure
 rursus disputat, cum ea naves maris appellat.
 Neque enim iis metuenda Domini dies esse potest,
 qui sensus facultate destituuntur : sed iis, qui in
 corporibus, hujus vitæ, tanquam Maris tempesta-
 tibus, agitantur; quas facile contemnunt, qui in
 carne viventes, ejus imperantis castra non sequun-

²² III Reg. xviii, 19. ²³ Matth. iii, 10. ²⁵ Isa. xlii, 16.

VARIE LECTIONES.

† ἰσ. γρ. ἐαυτῷ. * γρ. εἰ τὸ.

tur; sed in aquis multis operationem faciunt ²⁶, ideoque ad vitæ commoda sese domittunt, ut eorum, qui in profundo demersi sunt, aliquos lucerentur: unde opera Domini vidisse, id est, rei gestæ mercedem, divinorum operum, rerumque in profundo mirabilium cognitionem percepisse dicuntur. Minitatur autem et iis, quibus corpora studiosius ornare, eaque etiam intuendo voluptate nimis anxie incitari gratum est. Neque enim est *navium* aspectus metuendus; sed corporum, quæ ad voluptatem expetuntur, contemplatio. Ut autem quæ superius dicta sunt, æmignata esse doceret, addidit: *Et humiliabitur omnis homo*; **58** idem penitus, ac si omne malorum genus ab homine depulsum iri diceret. *Solus* vero, ait, *exaltabitur Dominus*. Luce enim exorta, tenebras fugari, sicut et veritate demonstrata, mendacii naturam argui, quæque prius *excelsa sublimiaque* videbantur (cunctis hominibus uni Deo propriam et *peculiarem* esse *celsitudinem* testantibus) despici facile et contemni necesse est. Mistim autem utrumque Christi adventum prophetæ complexa est oratio. De altero enim, quæ superius dicta sunt, intelliguntur; quæ vero de idolis adjecta, de priore, quo eadem lapides et ligna censentur existere. Crucis vero etiam aspectum et nomen dæmones refugiunt. Nec a secundo tamen penitus dissidet oratio, si quis ad integrum impietatis spectet interitum. Idola porro, eas etiam, quas sibi de falsis dogmatibus quisque fingit, opinioniones esse dicebamus. Posteaquam ergo vera lux illuxit, abdicato quisque peculiarium dogmatum studio ista rejicere, et tanquam in speluncis *cavernisque occultare* festinabit, tum autem vel maxime, cum iram Dei terrena ipsa, ut spiritualia manifestentur, confringere, et luto constantem imaginem, ut cœlestis altera appareat, perdere videbit. Cæterum qui prius idola *absconderunt*, tandem et ipsa abjiciunt. Decet enim primum errore notato pudore affici; deinde ipsum a corde rejicere. Sunt porro *argentea idola*, falsa dogmata, quæ plausibilibus verbis asseruntur: *aurea* vero, quæ in mente contra veritatem reconduntur cogitationes. *Adorare* rursum *respertitiones* is dicitur, qui dæmonum potentia, tenebris alioquin cognatæ, divinitatis aliquid tribuit: a quibus qui se cupit revocari, *foramina firmæ petrae* ingredi quærat necesse est, quæ sola pro fidei in Christum modulo, solent aperiri. Significant porro *scissuræ petrarum*, corporis ipsius passionem, ad quam confugere, quibus salutis cura est, eaque, tanquam tegumento, includi, celarique perpetuo omnes exoptant. Cæterum, si litteram spectes, fugientes, latebrasque quærentes Judæos valde ridiculos fecerit, deorumque **59** quibus serviebat, imbecille infirmamque potentiam stolidè

σίας τὴν σύνεσιν τῶν ἔργων Κυρίου, καὶ τῶν ἐν τῷ βυθῷ θαυμασίων λαμβάνοντες. Ἀπειλεῖ δὲ καὶ τοῖς τὰ σώματα καλλωπίζουσιν, καὶ περὶ τὴν τούτων θέαν περιέργως ἐπτοημένοις. Οὐ γὰρ ἡ τῶν πολλῶν θέα φοβερά· ἀλλ' ἡ πρὸς ἐπιθυμίαν τοῦ σώματος κατανόησις. Ὅτι δὲ τὰ περὶ τῶν προειρημένων ἐστὶν αἰνίγματα, δεδήλωκεν εἰπὼν· καὶ ταπεινωθήσεται πᾶς ἄνθρωπος τοῦτ' ἐστὶ πᾶσα ἰδέα τῶν ἐν ἀνθρώποις κακῶν καταπεσεῖται. Μόνος δὲ φησὶν ὁ Κύριος ὑψωθήσεται. Φωτὸς γὰρ ἀναφανέντος, ἀφανίζεται σκότος, καὶ ἀληθείας ἀποδειχθείσης, ἡ τοῦ ψεύδους φῶσις ἐλέγχεται. Καὶ πάσης τῆς ἀληθινῆς θεωρίας καταληφθείσης, εὐκαταφρόνητα τὰ δοκούντα πρὶν ὑψηλὰ καὶ μετέωρα, πάσης λογικῆς φύσεως τὸ ὕψος μόνον μαρτυροῦσης Θεῷ. Ἐπιπεπλεγμένως δὲ περὶ τῶν δύο τοῦ Κυρίου παρουσιῶν ἡ Γραφή διαλέγεται. Τὰ μὲν γὰρ προειρημένα, περὶ τῆς δευτέρας. Τὰ δὲ περὶ τῶν εἰδώλων ἐπιφερόμενα, περὶ τῆς πρώτης, ἀφ' ἧς τὰ εἰδῶλα, ξύλα καὶ λίθοι νομίζονται. Σταυροῦ δὲ καὶ θεᾶν καὶ τοῦνομα φεύγουσι δαίμονες. Οὐκ ἀπᾶδει δὲ παντελῶς οὐδὲ τῆς δευτέρας ὁ λόγος, ἥτις ὡς πρὸς τὴν τελείαν τῆς ἀσεθείας ἰδοὶ καταβαρύνει. Εἰδῶλα δὲ, καὶ τὰς ἐντυπωθείσας περὶ ψευδῶν δογμάτων φαντασίας ἐλέγομεν. Τοῦ τοίνυν ἀληθινοῦ φανέντος φωτὸς, ἕκαστος τῶν ἰδίων δογμάτων κατεγνωκὼς, ἐξαφανίσει ταῦτα σπουδάσει ἐν οἴκῳ σπηλαιοῖς καὶ τρώγλαις ἐγκατακρύψας αὐτὰ, ὁρῶν ἐκ τῆς ἐνεργείας τὰ φοβερά τοῦ Θεοῦ θραύοντος τὰ ὑλικά τε καὶ γήινα πρὸς τὴν τῶν πνευματικῶν ἡδὴ φανέρωσιν, καὶ ὡς δεῖ, ἐξαφανισθῆναι τοῦ χοῦ τοῦ εἰκόνα, ἵνα ἡ τοῦ ἐπ' οὐρανοῦ ἀναφανῇ. Ἄλλ' οἱ τὸ πρῶτον τὰ εἰδῶλα κατακρύψαντες, ὕστερον ἐκβάλλουσιν. Δεῖ γὰρ πρῶτον ἐπαισχυνοθῆναι τῷ ψεύδει, εἶτα καὶ ἐκβαλεῖν τῆς καρδίας. Καὶ ἀργυρὰ μὲν εἰδῶλα, τὰ λόγοις πιθανοῖς ψευδῆ συγκείμενα δόγματα. Χρυσὰ δὲ, οἱ ἐν τῇ διανοίᾳ περὶ τοῦ ψευδοῦς ἐναποκείμενοι. Προσκυνεῖ δὲ τὰς νυκτερίδας ὁ τὴν τῶν δαιμόνων τὴν δύναμιν συγγενῇ οὖσαν τῷ σκότῳ θεοποιῶν. ὣν τις παυσάμενος εἰς τῆς τρώγλης εἰσελθεῖν τῆς στερεᾶς πέτρας ζητήσκει. Μόναι δὲ αὗται κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως διαιρούμεναι. Σχισμοὶ δὲ πετρῶν, τοῦ σώματος αὐτοῦ τὸ πάθος σημαίνουσιν, ᾧ προσφύγει καὶ ἐγκατακρυφθῆναι τῇ σκίπῃ πάντες εὐχονται διαπαντός οἱ σωζόμενοι· κατὰ δὲ τὸν ἄρητόν, γέλωτος ἀξίαν τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀποφαίνεται σκίψιν, εἰ κατακρύπτουσι τοὺς Θεοὺς καὶ σώζειν τοὺς προσκυνουμένους ἐπείγονται, τὸ τούτων ἀδρανῆς οἷς ποιοῦσι σημαίνοντες, μὴ σὺν αὐτοῖς αἰχμάλωτοι τοῖς πολεμίοις γενήσονται. Οὐδὲν γὰρ ἀπάναντο τῶν εἰδώλων οἱ ταῦτα κατασκευάσαντες. Καὶ τάχα που ταῖς νυκτερίσιν ἀνεβείμαντο τοὺς ναοὺς. Ἐμφιλοχωρεῖ γὰρ τοῖς ἀγαγέσι τόποις τὸ ζῶον, οὗ δὴ καὶ δυσωδίας πληροί. Ἀναλογίσονται τοίνυν

²⁶ Psal. cvi, 25.

VARIE LECTIOES

^γ γρ. εἴτις. ^δ δ. ἰσ. λογιζομαι. ^ε γρ. τό. ^β δ. ἰσ. δαίμονιν.

ἐπεὶ δὴ μᾶλλον νυκτερίσι προσεκύουν τοῖς εἰδωλοῖς ἐμφωλευούσαις αἰσθησιν ἐχούσαις· τοῦτων καταγωγῆς ἀναισθητοὶς ὑπάρχουσιν. Συγκατορῦνται οὖν τοῖς ἑαυτῶν θεοῖς ἐσπουδάκασιν, ἀλλ' οὐ μετὰ Θεοῦ τῶν ὄλων ὄντες ἐκρύπτοντο, ἀλλ' ὁδὸν Φαραὼ διώκων κατεποντίζετο. Ἀλλ' οὐδὲ Ῥαφάκου ταῖς ἀπειλαῖς· μακέντος δὲ Θεοῦ ἀπεκρύπτετο τὸν ἀσεβῆ τιμωροῦμενος. Inter dæmonas igitur reputabuntur, quod *vespertilio* anima præditos idolis incubantes, potius adorarent, quam eorum latibula, quæ sensu carent. Studuerunt vero cum suis ipsi Deis defodi, sed non eo tempore latuerunt, cum Deo universorum duce, a Pharaone liberati sunt ipse autem instans a tergo mari absorptus²⁷; imo nec eo tempore occultatus est Dominus, quo impium et furentem Rapsacem ultus est²⁸.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

α. ια'. Ἰδοὺ δὴ ὁ Δεσπότης Κύριος Σαββαῶν ἀφελεῖ ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας, καὶ ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ ἰσχύοντα καὶ ἰσχύουσιν, ἰσχύον ἄρτου, καὶ ἰσχύον ὕδατος. Γιγαντα καὶ ἰσχύοντα, καὶ ἄνθρωπον πολεμιστήν, κ. τ. λ.

Εἰπὼν περὶ τῆς ἡμέρας τῆς ἐκδικήσεως, νῦν ἐξ ἐτέρας ἀρχῆς ἀφαιρέσιν ἀπειλεῖ τῶν ἐν τῷ προτέρῳ λαῷ τῶν Θεοῦ χαρισμάτων, οὐ δι' εἰδωλολατρειᾶν εἰπὼν, οὐ δι' ἄλλας ἀφαιρεθήσεσθαι πράξεις, διὰ δὲ τὴν βουλήν, ἣν κατὰ τοῦ δικαίου, φησὶν, ἐβουλεύσαντο. Τοὺς προφῆτας γὰρ ἀποκτείναντες, τέλος καὶ τῷ Δεσπότη πᾶντων ἀσεβῶς ἐπεμάνησαν, τὴν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς, ὅσον ἤκαν εἰς αὐτοὺς, ἀποκτείναντες, ἀφαιρεῖ δὲ πρῶτον ἰσχύοντα καὶ ἰσχύουσιν, κατὰ δὲ Ἀκύλαν, *ἔρεισμα καὶ ἔρεισμός*. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον, *στηρίγμα καὶ στηριγμός*, δηλῶν, κατὰ τὸν λόγον τὸν ἀποστολικόν, τοὺς κατὰ Θεὸν διαπρέποντας, οὓς καλεῖ στύλους καὶ ἐδραιώματα. Τοιοῦτους γὰρ εἶχεν καὶ ὁ πάλαι λαὸς ἰσχύον· δὲ καὶ ὁ θεῖα βροπὴ κρατῶν τῶν παθῶν. Τοιοῦτος δὲ νῦν παρ' Ἰουδαίους οὐδεὶς. Οὐ γὰρ δύνανται λέγειν, « Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμουμέντῳ με Χριστῷ. » Ἡσθένησαν γὰρ τῇ διὰ τὸν σταυρὸν ἀπιστίᾳ.

Ὁ γὰρ μὴ ἔχων τὸν Χριστὸν, τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν, τὴν ἰσχύον, οὐκ ἔχει. Ἰσχύον τε ἄρτου, φησὶ, καὶ ἰσχύον ὕδατος. Οὐκ ἄρτον οὔτε ὕδωρ ἀπλῶς, ἀλλ' ἰσχύον δὲ πρὸς τὴν ἀλλοίωσιν ἡμῶν εἰπὼν· « Ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται, λέγει Κύριος, καὶ ἀποστελῶ λιμὸν ἐπὶ τὴν γῆν, οὐ λιμὸν ἄρτου, οὐ δὲ διψῶν ὕδατος, ἀλλὰ λιμὸν τοῦ ἀκούσαι λόγον Κυρίου, » ὡς νομίζουσι μεταλαμβάνειν ἐν τῷ διέρχεσθαι τὰς θείας Γραφάς, φιλοκαλεῖν τε τὴν τούτων ἐκμάθησιν, οὐκ ἔχοντες τὴν τῶν θρησκευτικῶν λόγων ἰσχύον, καὶ πηγῆς τῆς ζωοποιου. Ἄρτου δὲ περὶ οὗ φησιν ὁ Δαβὶδ, « Ἄρτον οὐρανοῦ ἔδωκεν αὐτοῖς. » Καὶ ὕδατος περὶ ὧν φησιν ὁ προφῆτης· « Ἀντλήσατε ὕδωρ μετ' εὐφροσύνης ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ Σωτηρίου. » Καὶ ὁ Σωτὴρ, « Ὁς δ' ἂν πίῃ ἐκ τοῦ ὕδατος οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, γενήσεται πηγὴ ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. » Καὶ πάλιν, « Ἡ σὰρξ μου, φησὶν, ἀλη-

A prodentes; qui eosdem occultare, et ne a militibus captivi secum ducerentur, eripere conari dixerit. Nihil enim ab idolis adjumenti quidquam sentiebant, qui illa fabricant. Fortasse etiam et *vespertilio* ipsis alicubi templa construxerant. Gaudere enim locis tenebrosis et cæcis hoc genus animalis, eaque etiam tetro gravique odore solet inficere.

60 CAP. III.

VERS. 1-11. Ecce sane dominator Dominus exercituum auferet a Judæa et ab Jerusalem validum et validam, robur panis, et robur aquæ, gigantem, et robustum, et hominem bellatorem, etc.

B Absoluto de ultionis die sermone, alium jam, non idololatriæ, non aliorum scelerum, sed hoc tantum nomine, quod *adversus justum*, ut ait, *consilium inierunt*, de donis a veteri populo auferendis, exorditur. Prophetis enim trucidatis, tandem et in Dominum ipsum omnium, imple maxime furere ausi sunt, Auctoremque vitæ, quantum in ipsis fuit, vita privare. Auferet vero imprimis *validum et validam*: aut *fulcrum et firmitudinem*, ut Aquilæ vertenti placet, aut, *firmamentum et firmitatem*, ut Symmachus; id est, pietate in Deum illustres columnas, et firmamenta, ut Apostoli verbis utamur²⁹. Tales enim etiam olim priscus ille habuit populus: sed tum maxime, cum *validus* esset, Deoque adiutore suis affectibus superior. At jam, qui talem se præstet, inter Judæos invenias nullum. Non enim jam « Omnia possum in Christo, qui me confortat³⁰, » dicere queant. Sunt enim eorum, quia crucis fidem non amplectuntur, **61** prostratæ et dejectæ vires.

Quoniam qui Christum non possidet, frustra a Deo *virtutem et robur* exspectat. Quod autem *robur panis, et robur aquæ*: non panem et aquam simpliciter dixit propheta; alius his verbis est interpretatus: « Ecce venit dies, ait Dominus, et mittam famem in terram, non famem panis, aut sitim aquæ, sed famem audiendi verba Domini³¹; » quorum se fore participes putant, qui sacras Scripturas evolventes, in eas discendi studio incumbunt, nutrientis alioquin *robore* verbi, *aquaque* vivifica destituti. Panem porro intelligit illum ipsum, de quo sic locutus est David: « Panem cæli dedit eis³². » Aquas item, de quibus ait propheta his verbis: « Haurite aquam cum gaudio de fontibus Salvatoris³³. » Et Salvator ipse: « Qui biberit ex aqua, quam dabo ei, fiet fons aquæ salientis in vitam eternam³⁴. » Et iterum. « Caro mea vere est cibus,

²⁷ Exod. xiv, 27 seqq. ²⁸ IV Reg. xiv, 35, 36; Isa. xxxvii, 36. ²⁹ Gal. ii, 9. ³⁰ Philipp. iv, 13. ³¹ Amos viii, 11. ³² Psal. lxxvii, 24. ³³ Isa. xlii, 5. ³⁴ Joan. iv, 14.

VARIE LECTIOES.

« Α. Ἰσ. ἡ. δ Ἰσ. ὅταν. ε ἀφ. τῶν. ζ. ἰσχύον.

et sanguis meus vere est potus ³⁵; » quibus qui carent, ne se quidem panis et aquæ robur habere somnare audeant; sed imbecillibus se cibis, et ad vitam roborandam impotentibus vesci fateantur necesse est. Defecit vero ab eis et ipsa spiritus prophetici virtus, cujus siti torquentur tantopere. Est præterea apud nos etiam cibi genus ad nutritionem quidem impotens, sed mortem tamen arcens, vitamque protrahens, cujusmodi Corinthiis infantibus legitur appositus ³⁶. Quin et olera infirmorum cibis sunt. Perfectorum enim tantum ille est, qui solidus dicitur ³⁷. Decet vero oculos adaperire, ut isto pane, istaque aqua impleamur. « Aperi enim, ait, oculos tuos et saturare panibus ³⁸. » Agaram præterea aperuisse oculos, aquamque vidisse legimus ³⁹. Aliter etiam Judæis ablatum esse vivificum panem dicere possumus; illum nempe, qui mundo vitam dedit: aliam item ablatam sacri scilicet baptismatis aquam, virtutemque ipsam, quæ peccata remittere, et Spiritus renovatione Christo conformes reddere, liberamque in cæli regiam ingrediendi facultatem præbere solet. « Nisi enim quis, ait, renatus fuerit ex aqua et Spiritu, non potest ingredi in regnum cælorum ⁴⁰. » Gigantem autem, neque Hebræus ipse sermo, **62** neque reliquorum quisquam interpretum posuit: sed huius loco Aquilas quidem potentem; Symmachus vero fortem; Theodotio denique dynastem, quasi præfectum, vel præpotentem Latine dicas. Quanquam tamen gigantis nomen in bonam usurpari partem hoc loco reperiamus: sicut et illic: « Exsultavit ut gigas, ad currendam viam ⁴¹. » Significat autem gigantis appellatio hominem illum, qui summum spiritualis fortitudinis fastigium sit adeptus. Fortis autem, sive potens, eum ipsum, qui paulo factus inferior, et ea etiam, quæ in illo cogitatio celsitudine superatur; quia unicuique a Deo gratiæ tributam esse mensuram certum sit ⁴². Ait enim Paulus: « Velim quidem omnes homines esse sicut meipsum. Sed unusquisque vestrum proprium donum habet ex Deo; alius quidem sic; alius autem sic ⁴³. » Potest vero et aliud gigas significare; eum nempe, qui naturæ beneficio ad perceptionem doctrinæ, aut virtutis exercitationem, eximium quid privatim consecutus est. Naturale enim gigantum robur est. At fortis eum qui cura tantum et labore, quod est a natura tributum, perficit et complet. Neque vero apud Judæos ulli restant amplius bellatores, quia militaribus catalogis nulli jam conscribuntur: sed voluptatum victi illecebris, animæque affectibus, et contrariis rationibus, superiores jam non evadere modo, sed ne mente quidem, quod justum est, vel agitare vel statuere queunt. Deo enim rectore, et ad id, quod æquum est, duce, ita destituuntur; ut

Α ὅτις ἐστὶ βρώσις, καὶ τὸ αἷμά μου ἀληθὴς ἐστὶ πόσις· » ἃ μὴ ἔχοντες, οὐκ εἶχον ἰσχὺν ἄρτου καὶ ὕδατος. Ἐξ ἀσθενῶν δὲ τρωφῶν, ἀσθενεῖς οἱ τρεφόμενοι. Ἐπέλιπε δὲ αὐτοῖς καὶ ἡ ἰσχὺς τοῦ προφητικοῦ πνεύματος, καὶ κατὰ διψοῦν τοῦτον τυγχάνουσιν. Ἔστι δὲ καὶ παρ' ἡμῖν τροφή ἰσχὺν μὲν οὐκ ἐμποιοῦσα, κωλύουσα δὲ τελευτᾶν· ἥς οἱ Κορίνθιοι νήπιοι ὄντες μετέλαθον. Ἀλλὰ καὶ λάχανα ἀσθενούντων τροφή. Τελείων γὰρ ἦν στερεὰ τροφή. Δεῖ δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀνοίξαι πρὸς τὸ τοιοῦτον ἐμπλησθῆναι ἄρτου καὶ ὕδατος. « Διάνοιξον γάρ, φησί, τοὺς ὀφθαλμοὺς σου, καὶ ἐμπλησθητὶ ἄρτων. » Καὶ διηνοίγησαν, φησί, τῆς Ἀγαρ οἱ ὀφθαλμοί, καὶ ἰδὼν τὸ ὕδωρ. Καὶ ἄλλως δὲ τῶν Ἰουδαίων ἀφῆρηται ὁ ζωοποιὸς ὁρτος, ὃς δίδωσι τῷ κόσμῳ ζωὴν, καὶ τὸ ὕδωρ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος, καὶ ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ ἡ τῶν ἁμαρτιῶν ἀπόθεσις, ἡ πνευματικὴ ἀνακίνησις ⁴ ἡ συμμέρφους ἐργαζομένη Χριστοῦ, καὶ τὸ παρῆρησίαν ἔχειν εἰς οὐρανῶν βασιλείαν· « Ἐὰν γάρ τις, φησί, μὴ γεννηθῇ ἐξ ὕδατος καὶ Πνεύματος, οὐ δύναται εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. » Γίγαντα δὲ, οὐτε τῶν Ἑβραίων ἡ φωνή, οὐτε οἱ λοιποὶ τῶν ἐρμηνευσάντων ὠνόμασαν· ἀντὶ δὲ τούτου, Ἀκύλας μὲν δύνατον, ὃ δὲ Σύμμαχος ἀνδρείον, ὃ δὲ Θεοδοσίῳν δυναστέην ἐξέδωκαν. Πλὴν ἐπὶ καλοῦ τὴν γίγαντος ἐντάϋθα προστηγορίαν εὐρίσκομεν, ὡς καὶ τῷ, « Ἀγαλλιάζεται ὡς γίγας δραμεῖν ὁδόν. » Δηλοῖ δὲ τὸν εἰς ἄκρον ἰσχύος ἐλθόντα πνευματικῆς. Ἰσχύοντα δὲ, τὸν ὑποβεβηκότα βραχὺ, καὶ τῆς ἐν ἐκείνῳ νοουμένης ὑπεροχῆς ἐλαττούμενον. Ἐκάστῳ γὰρ δέδοται χάριτος μέτρον παρὰ Θεοῦ. Φησὶν γὰρ ὁ Παῦλος, « Θέλω δὲ πάντας ἀνθρώπους εἶναι ὡς καὶ ἐμαυτόν. Ἀλλ' ἕκαστος ὑμῶν ἴδιον ἔχει χάρισμα ἀπὸ Θεοῦ, ὃ μὲν οὕτως, ὃ δὲ οὕτως. » Δύναίτο ὁ ἄν καὶ ἄλλως γίγας μὲν δηλοῦν τὴν ἐκ φύσεως ἔχοντα προτερήματα εἰς ἀνάληψιν ἐπιστήμης, ἢ πρὸς ἀσκησιν ἀρετῆς· φυσικὴ γὰρ ἡ τῶν γιγάντων ἰσχὺς, ἰσχύων δὲ, τὸν ἐκ μελέτης καὶ πόνων τὸ ἐκ φύσεως ἀγαθὸν τελειώσαντα. Οὐκ ἔτι δὲ παρ' Ἰουδαίους πολεμιστὰι· οὐδὲ γὰρ ἐναριθμοῦνται τοῖς στρατιωτικοῖς καταλόγοις. Νικῶνται δὲ ταῖς ἡδοναῖς καὶ πάθεσι ψυχικοῖς, καὶ λόγοις ἐναντίοις, κρατεῖν οὐκ ἔτι δυνάμενοι· ἀλλ' οὐδὲ ταῖς κατὰ νοῦν δικάζειν ἐννοίαις. Οὐκ ἔχουσι γὰρ τὸν κατευθύνοντα πρὸς τὸ δέον Θεόν· ἀλλ' οὐδὲ περὶ τὸν προσπιπτόντων κρίνειν ἴσασιν, ὅπερ ἀρέσκον ἐστὶν αὐτῷ. Οὗτοι δὲ καὶ παρεδόθησαν δικασταῖς τοῖς αἰχμαλωτισταῖν αὐτοῦς, αὐτοὶ μηκέτι δικάζοντες· καὶ ἐν Ἐκκλησίᾳ δὲ πολεμιστὰι μὲν, οἱ τὴν τοῦ Κυρίου πανοπλίαν ἀναλαμβάνοντες, καὶ πρὸς τὰς τοῦ διαβόλου μεθοδίας γενναίως ἰστάμενοι, συγκακοπαθοῦντες τῷ Εὐαγγελίῳ, καὶ μὴ ἐμπλεκόμενοι ταῖς τοῦ βίου πραγματείαις, ἵνα τῷ στρατολογησάντι ἀρέσωσιν. Δικαστὰι δὲ οἱ τοὺς ἀδελφοὺς συμβιβάζοντες, ἀφ' ὧν καὶ ὁ κόσμος

³⁵ Joan. vi, 56. ³⁶ I Cor. iii, 1, 2. ³⁷ Hebr. v, 12. ³⁸ Prov. xx, 15. ³⁹ Gen. xxi, 19. ⁴⁰ Joan. iii, 5. ⁴¹ Psal. xviii, 6. ⁴² Ephes. iv, 17. ⁴³ I Cor. vii, 7.

VARIE LECTIONES.

⁴ γρ. ἀνακίνησις.

κρίνεται, οὐ καὶ ἀγγέλους κρινούσιν. Ἐν δὲ μὴ ἂν nec occurrentium rerum discrimen ullum habere, ὅσιν, ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἀπίστων κρίνονται δι' ἀπορίαν nec, quæ Deo gratiora sint, apud se valeant decernere. Traditi vero sunt etiam iudicibus, apud quos ἀγίων· καὶ οὕτω σημεῖον ἐγκαταλείψας. non amplius ipsi jus dicentes, sed bello capti detinentur. Præterea, sunt et in Ecclesia quidem *tellatores*, qui Domini armatura septi sese fortiter diaboli insidiis opponere; nullumque non Evangelii causa, laborem amplecti, nec ullis huius vitæ negotiis, quibus imperatoris minuatur benevolentia, implicari solent. *Judices* autem, qui fratres inter se conciliare concordisque reddere student, intelliguntur; a quibus et mundus ipse, et angeli etiam iudicabuntur. Quales alioquin **63** si inveniuntur nulli, vel ab ipsis etiam infidelibus, propter sanctorum penuriam, quo sic desertionis signum palam fiat, iudicabuntur.

Ἀφαιρεῖ δὲ καὶ προφήτην. Πέπνυται γὰρ παρ' αὐτοῖς τῆς προφητείας ἡ χάρις. Καὶ ἐσφράγισται ὁρασις καὶ προφητεία κατὰ τὸν Δανιήλ. Μέχρι γὰρ Ἰωάννου παρ' αὐτοῖς ὑπῆρχεν ἡ προφητεία. Ἐν δὲ τῇ Ἐκκλησίᾳ Θεὸς ἔθετο πρῶτον ἀποστόλους, δευτερον δὲ προφήτας. « Ἐάν γὰρ, φησί, προφητεύητε, εἰσέλθῃ δὲ ἀπίστος, ἡ ἰδιώτης ἐλέγχεται. » Ἀλλ' ὁ μὲν *προφήτης*, ἀποκαλύπτει τοῦ Πνεύματος, προαγορεύει τὰ μέλλοντα· ὁ δὲ *στοχαστής*, συνέσει τῇ δι' ἐμπειρίαν πραγμάτων, ἐξ ὁμοίου παραθέσεως τὸ μέλλον τεκμαίρεται· ὥσθ' ὅταν τὰ Σοδομιτῶν ποιήσωμεν, πεισόμεθα παραπλήσια, ἔαν μετανοήσωμεν, ὡς οἱ Νινευῖται σωζόμεθα. *Πρεσβύτερος* δὲ οὐχ ἀπλῶς ὁ τῆς προεδρίας ἀξιωθεὶς, ἀλλ' ὁ φρενῶν κοσμούμενος γενναϊότητι, καὶ τὸν τοῦ *πρεσβυτέρου* χαρακτῆρα φέρων ἀκέραιον· μάλιστα μὲν ἀγαμος· εἰ δὲ μὴ, μιᾶς γυναικὸς ἀνὴρ τέκνα ἔχων πιστά, καὶ τὰ ἐξῆς· ἀντεχόμενος τοῦ κατὰ τὴν διδασκαλίαν πιστοῦ λόγου, ὡς δυνατὸς εἶναι καὶ παρακαλεῖν ἐν τῇ ὑγιαίνουσῃ διδασκαλίᾳ, καὶ τοὺς ἀντιλέγοντας ἐλέγχειν. Δεῖ δὲ προῆκεν κατ' ἡλικίαν πολλῶν πεπειραμένων διὰ τὸν χρόνον, καὶ τὸ εὐσταθὲς τῶν ἡθῶν ἐκ τῆς ἐπανθούσης αὐτῷ πολιτείας· ὅποφαινοντα. Δίξα γὰρ *πρεσβυτέρου* πολιτεία. Κἀν ἐν ἡλικίᾳ δὲ ἐν φρόνημά τι εὖρη *πρεσβυτικὴν*, οὐκ ἀτιμαστέον τὸ δῶρον. Πολιτεία γὰρ, φησί, φρόνησις ἐν ἀνθρώποις. Ὡν ἀφηρημένων τῆς Ἱερουσαλὴμ ψευδώνυμοι νῦν οἱ παρ' Ἰουδαίοις *πρεσβύτεροι*. Διὰ δὲ τῆς ἀφαιρέσεως τοῦ *πεντηκοντάρχου*, πᾶσαν τὴν εὐτακτον περὶ αὐτοὺς οἰκονομίαν δηλοῖ συγχυθῆσθαι, ἀπὸ μέρους τὸ ἔλόν εἰπὼν, ὅσον Ἰσοὺρ Μωϋσεὶ συνεβούλευσεν. Καὶ τὴν πᾶσαν δὲ πολιτικὴν εὐταξίαν παραίτησιν. Ἐτι γὰρ συνόντος αὐτοῖς τοῦ Χριστοῦ, καὶ καλοῦντος ἐπὶ ζωὴν τὴν αἰώνιον, ἥσαν ἐτι παρ' αὐτοῖς ἀρχιερεῖς, καὶ ἡγούμενοι Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι. Τὰ δεινὰ δὲ τολμήσαντες κατ' αὐτοῦ, τῶν ἀγαθῶν ἀπάντων ἐστέρηνται, καὶ *συμβούλων* τῶν εἰσηγουμένων τὰ δέοντα. Καὶ πρὸς τὰ βιωτικά μὲν γὰρ οἱ τοιοῦτοι λυσिताεῖς, πρὸς δὲ τὰ ψυχικά, καὶ μάλα τοῖς πειθομένοις σωτήριοι. Ὡν τις ἀπορῶν, σκάφος ἐστὶν ἀκυβέρνητον ταῖς τρικυμίαις ἐκδεδομένον. Ἀφ' οὗ δὲ τὸ πονηρὸν συμβούλιον ἐποίησαντο, τὸ πῶς παραδώσουσιν Ἰησοῦν τὸν θαυμαστὸν, ἀφ' ἡρέθησαν *σύμβουλον*, οὗ τὰς *συμβουλὰς* ἐθαύμα-

Auferet vero etiam *prophetam*. Apud ipsos enim propheticum cessat munus; ipsaque jam visio, et prophetia, secundum Danielelem, obsignatae sunt ⁶⁶. Ad Joannem enim usque penes ipsos stetit prophetiae munus. At in Ecclesia Deus posuit primum apostolos, deinde prophetas ⁶⁷. « Si enim prophetaveris, ait, ingrediatur autem infidelis, aut idiota, arguitur ⁶⁸. » Est vero *propheta* qui revelatione Spiritus futura praedicat: *conjector* autem, qui solo rerum usu adjutus, eventuum collata similitudine, de futuris conicit: veluti quis moneat nos, si Sodomorum scelera imitemur, non illis quæ passi sunt, esse dissimilia laturos: sin autem improbae nos vitae poeniteat, eadem nos, quæ et Nini-vitæ, esse experturos. *Senem* porro vocat, non eum simpliciter, quem dignitatis gradus reliquis praesse facit; sed quem animi commendet generositas, senectutisque purus ille et ilibatus, quo debent commendari presbyteri, character: eum praecipue, qui uxorem nunquam duxerit, vel saltem, qui unius uxoris vir factus, fideles ab eadem filios sustulerit; sermonemque, qui secundum doctrinam est, fidelem fuerit amplexus, ut potens sit exhortari in doctrina sana, et eos qui contradicunt arguere. Decet vero juvenibus eum praere, qui multarum rerum, temporis usu, notitiam adeptus, morum constantiam, efflorescente in ipso canitie, ostendet. Est enim gloria presbyteri ipsa canities ⁶⁹. Quanquam, si in ipsa juvenili ætate, senilis aliqua reperitur prudentia, nequaquam et istud negligendum donum sit. Altera enim est hominibus canities, prudentia, ut scribitur ⁷⁰. Quibus semel ab Hierosolymorum urbe sublati, falso jam Judæi *senum* nomen usurpant. Per *quingagenarii* vero ablationem aperte totum significans, ordinis omnis et æconomiae, quam bene antea Mosis opera ⁷¹, de soceri sui consilio constitutam et cohaerentem habebant, perturbationem confusionemque significat. Adhuc enim, conversante cum ipsis Christo, et ad vitam perpetuam vocante, habebant et sacerdotum **64** principes, et Scribas, et Pharisaeos. Sed statim post graves in eum contumelias, et bonis privari omnibus, et *consiliariis*, qui recta monerent, quique illis praessent, destitui coepe-

⁶⁶ Dan. viii, ix, xii. ⁶⁷ Ephes. iv, 11. ⁶⁸ I Cor. xiv, 24. ⁶⁹ Prov. xx, 29. ⁷⁰ Sap. iv, 8. ⁷¹ Exod. xviii, 1.

runt : qui tamen et ad vitæ rationem commodi, et ad animæ salutem, præcipue credentibus, ita sunt necessarii; ut qui illis careant, nihil a navi differant, quæ undis maxima tempestate sævientibus, eo, qui clavum teneat, destituitur. Sed enim ex quo perversum de necando illo *mirabili Jesu consilium* inierunt, eo sunt *consiliario* privati; cujus *consilia mirari* quidem (admirabantur enim super doctrina illius), sed eis nequaquam credere solebant. — Quo pacto enim *mirabilem* non dixerim, qui non jam oculum pro oculo effodere, sed unam maxillam ferienti, alteram etiam porrigere, non irasci, non litigare; non male appetere, non accusare inimicum; sed odium dilectione superare, *consulat*? Talem ergo *consiliarium*, quoniam admittere noluerunt, et *prophetas* etiam, quos ad Judæorum salutem præmiserat, *Dominus abstulit*. Est vero *sapiens architectus* omnis, qui Ecclesiam novit edificare : qua ratione se Paulus, ut sapientem architectum fundamenta posuisse dicit ⁶⁰ : itemque Spiritum sanctum Dei Ecclesiam ædificare, ut coedificetur in tabernaculum Dei in spiritu ⁶¹. Præterea, ut ministratio spiritus coadificetur et crescat in templum sanctum in Domino. Eos igitur, qui *mirabilem illum consiliarium*, Dei verbum repulerunt, Spiritus sancti, id est, *architecti sapientis*, beneficio privavit. *Auferet* porro et *prudentem auditorem*; eum videlicet, qui discretionem habet Spiritus, quique novit, quis in Spiritu, quis in Beelzebub loquatur. Hinc et Paulus, nos quod bonum sit tenere; ab omni denique mali specie abstinere jubet ⁶². Quod si, juxta Salomonis sententiam ⁶³, verbum operosum in aurem audientem penetrat; profecto, ubi jam abest Verbum, auditu nihil opus esse certum est. *Sublato* itaque *mirabili illo consiliario*, **65** non immerito auferendus et *prudens auditor* veniebat.

Num enim, si deficient nummi, et nummularium frigere necesse est? Est vero etiam permolestum, quoties ad intelligendum difficilis et abstrusa fuerit oratio, abesse ideo qui intelligat, quod mentis aures arrigere et adhibere non queat; quæ tamen Christus ad sermonis sui auscultationem postulavit, cum dixit : « Qui habet aures audiendi, audiat ⁶⁴. » Quibus omnibus, ante Salvatoris adventum, finem suum nequaquam isthæc esse consecuta demonstratur. Neque enim vel Isaïæ ætate, vel Babylonicæ expugnationis tempore, contingere potuerunt; cum ante obsidionem permultos, post reversionem non paucos et prophetas et administratores, multos item populi iudices certum sit habuisse. Nam et Babyloniis senioribus jus dixisse constat Daniele; et post reversionem Jesum, itemque Zorobabelem Josedechi Salathielisque filios; Esdram deinde et Neemiam. Præterea nec *senum prudentium* illis ornamentum defuit. Imo nec *militaris virtus*, si ad Machabæorum tempora respicias. Non defuere certe et *quini-*

Cor. Ἐξεπλήττοντο γὰρ ἐπὶ τῇ διδαχῇ αὐτοῦ, ταῖς δὲ παραινέσεσιν αὐτοῦ οὐκ ἐπειθοντο. Πῶς δὲ οὐ θαυμαστός, ἀντὶ τοῦ, ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, συμβουλεύων στρέφειν τῷ παύοντι καὶ τὴν ἄλλην σιαγόνα, μὴ ὀργίζεσθαι, μὴ δικάζεσθαι, μὴ ἐπιθυμεῖν κακῶς, μὴ κρίνειν ἐχθρὸν, νικᾶν δὲ ἀγάπῃ τὴν ἐχθραν; Τὸν οὖν τοιαῦτα συμβουλευόντα, διὰ τὸ μὴ παραδεχθῆναι παρ' αὐτῶν, ἀφείλεν Κύριος καὶ πρότερον τοὺς προφήτας τὰ εἰς σωτηρίαν Ἰουδαίοις εἰσηγουμένης ¹. Σοφὸς δὲ ἀρχιτέκτων, πᾶς οἰκοδομεῖν ἐκκλησίαν εἰδὼς, ὡς ὁ Παῦλος εἰπὼν, « Ὡς σοφὸς ἀρχιτέκτων θεμέλιον τέθεικα. » Καθ' ὃν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀρχιτεκτονεῖ Ἐκκλησίαν Θεοῦ λέγοντα, συνοικοδομεῖσθαι εἰς κατοικητήριον Θεοῦ ἐν πνεύματι. Καὶ τὸ, διὰ τῆς ἐπιχορηγίας τοῦ πνεύματος συνοικοδομεῖσθαι καὶ αὐξεῖν εἰς ναὸν ἅγιον ἐν Κυρίῳ. Τοὺς οὖν ἀποβαλόντας τὸν θαυμαστὸν σύμβουλον τὸν Θεοῦ Λόγον, ἐρήμους ἐποίησε τοῦ σοφοῦ ἀρχιτέκτορος τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἀλλὰ καὶ συνετὸν ἀκρατήν ἀφαιρεῖ τὸν ἔχοντα διάκρισιν Πνεύματος, καὶ συνιέντα, τίς μὲν ὁ ἐν Πνεύματι Θεοῦ λαλῶν, τίς δὲ ὁ ἐν Βεελζεβοῦλ. Αἰδὲ καὶ Παῦλος φησιν· « Γίνεσθε φρόνιμοι τραπεζίται, πάντα δοκιμάζετε, τὸ καλὸν κατέχετε, ἀπὸ παντὸς εἶδους πονηροῦ ἀπέχεσθε. » Εἰ δὲ κατὰ τὸν Σολομῶντα, Λόγος πολυτελής εἰς ἐπίκουον οὐκ ὅπου Λόγος οὐκ ἔστιν, οὐδ' ἀκοῆς χρεῖα. Τοῦ δὲ θαυμαστοῦ συμβούλου παραιρεθέντος, καὶ ὁ συνετὸς ἀκρατής συναψήρηται.

Μὴ ὄντος γὰρ ἀργυρίου, τραπεζίτης ἀργεῖ· λυπηρὸν δὲ καὶ ὅταν λόγος μὲν ᾖ πλήρης νοημάτων, ὁ δὲ συνιὲς μὴ παρῇ, τῷ μὴ ἔχειν ὥτα ψυχῆς, ἀζητεῖ Χριστὸς πρὸς τὴν τῶν ἰδίων λόγων ἀκρόασιν, λέγων, « Ὁ ἔχων ὦτα ἀκούειν, ἀκούετω. » Καὶ ἐκ τούτων δὲ πάντων συνίσταται τὸ μετὰ τὴν σωτηρίαν παρουσίαν ταῦτα τέλους τετυχηκέναι· οὔτε γὰρ κατὰ τοὺς Ἡσαίου χρόνους, οὔτε κατὰ τὴν ὑπὸ Βαβυλωνίων ἄλωσιν, ταῦτα γέγνηται. Πολλοὶ τε γὰρ συνῆσαν προφῆται πρὸ τῆς πολιορκίας αὐτοῖς. Ἐπὶ τῆς τε Βαβυλώνος κατὰ τὴν ἐκεῖθεν ἐπάνοδον. Ἐῖχον δὲ καὶ διοικητὰς τοὺς κρίνοντας τὸν λαόν. Ἐν μὲν γὰρ Βαβυλῶνι Δανιὴλ κρίνει τοὺς πρεσβυτέρους. Μετὰ τὴν ἐπάνοδον ἦν Ἰησοῦς, ὁ τοῦ Ἰωσεδεκ, καὶ Ζωροβάβελ ὁ τοῦ Σαλαθιήλ. Καὶ μετ' αὐτοὺς Ἑσδρας καὶ Νεεμίας. Καὶ συνετοῖς δὲ πρεσβυτέροις διεκοσμοῦντο· καὶ ἀγαθοὶ δὲ πολεμισταὶ κατὰ τοὺς Μακαβαίους ἐγένοντο χρόνους. Καὶ πεντηκόνταρχοι δὲ πάντως ὡς ἐν τάξει πολεμικῇ, καὶ ὡς εἰκὸς σύμβουλοι θαυμαστοί, καὶ λόγων σοφῶν ἀρχιτέκτονες, κατὰ Παύλον τῆς Ἐκκλησίας τὸν ἀρχιτέκτονα. Καὶ συνετοὶ

⁶⁰ I Cor. iii, 10. ⁶¹ Ephes. ii, 20-22. ⁶² I Thess. v, 15-22. ⁶³ Prov. xv, 2. ⁶⁴ Luc. viii, 8.

δὲ ἀκροαταὶ οἱ τοὺς τῶν προφητῶν λόγους ἐνέκρι-
νον, τοὺς τῶν ψευδοπροφητῶν ἀποδοκιμάζοντες πνεύ-
ματι κριτικῷ, κατὰ τὸν λέγοντα, ὃ μὲν προφητεῖαν
δεδοῦσθαι, ἄλλω δὲ διακρίσεις πνευμάτων. Πάντων δὲ
τούτων ἐκπεσόντες μετὰ τὴν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἐπι-
βουλὴν ἐμπαίκεταις κυρίοις καὶ νεανίσκοις ἄρ-
χουσι παρεδόθησαν. Διπλῇ δὲ τιμωρίᾳ, καὶ ἀφαιρε-
θῆναι τὰ ἀγαθὰ, καὶ παραδοθῆναι τοῖς χεῖροσιν. Χα-
λεπὴ γὰρ τιμωρία, τὸ ὑπὸ νεανίσκων ἄρχεισθαι πό-
λιν. Μυρία γὰρ ὑπὸ κουφότητος κακὰ συνέσκευται
τῇ νεότητι. Ἐνικῶς δὲ εἰπὼν τὰ χρηστὰ, *ισχύοντα*
καὶ ισχύουσιν, καὶ τ' ἄλλα. πρὸς πλῆθος ἀπειλεῖ
κακὰ. Οὐχ ὅτι ἡλικίαν δὲ νέος κατηγορεῖται, ἀλλ' ὅ
νεαροὺς τὸ ἦθος. Ἐπεὶ καὶ πρὸς... ἰ διελέγετο, « Μὴ λέ-
γε ὅτι νεώτερός εἰμι, » δεικνύς μὴ οὖσαν ἐν αὐτῷ
τὴν νεότητα, διὰ τὴν τῆς διανοίας τελειωσιν. Ἐμ-
παίκεται γὰρ κυριεύσουσιν ὑμῶν τῶν παραστησάν-
των ἑαυτοὺς δούλους τῇ ἀμαρτίᾳ. Ὁ γὰρ κοινὸς ἐχ-
θρὸς γινόμενος κύριος, οὐχ ὡς ἰδιοῖς χρῆται τοῖς
ὑπὸ χεῖρα, ἀλλ' ὡς ἐχθροῖς ἐμπομπεῖ κατεπαίρ-
μενος αὐτῶν, καὶ κυρίου, οὐπερ τούτους ἀπέστητε.
Τοιγαροῦν ὁ τῆς ἐκείθεν ἐνεργείας ἐπαισθανόμενος,
φησὶν, ὅτι « Αἱ ψαῖμαί μου ἐπλήσθησαν ἐμπαυμάτων. »
Τούτους δὲ τοὺς ἐμπαίκεταις οὐκ αὐτοὺς φησὶν ἐπι-
στήσειν ὁ Κύριος, ὡς τοὺς νεανίσκους ἄρχοντας.
Ἀφ' ἑαυτῶν δὲ κυριεύειν, φησὶν, ἐκάστου τὸ κυ-
ριεῦσθαι παρ' αὐτῶν, διὰ τῶν ἔργων ἐπισπωμένον.
Ἐμπαύξαντες δὲ πρὸς τοῦ σταυροῦ τῷ Χριστῷ, νεω-
τέρᾳ παρεδόθησαν τῇ Ῥωμαίων ἀρχῇ. ἐμπαίκεται
δὲ καὶ αὐτῶν ἐκυριεύσαν, οὐκ ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς
τὴν ἀλήθειαν, μόνον δὲ πρὸς τὸ δοκεῖν διακείμενοι.
Ἐσθ' ὅτε καὶ χρήμασιν ὠνούμενοι τὸ καλεῖσθαι βαββί.
Τοὺς δὲ τοιοῦτους πῶς οὐκ ἂν τις εἴποι καὶ νέους
εἶναι τὸ φρόνημα; τοιοῦτος ἔστιν αὐτοὺς Ἰουδαίων
διδασκάλους ἰδεῖν. Ἀπειὴ δὲ τοιαύτην Ἐκκλησίαν
ὁρᾶν ἀγομένην ὑπὸ τῶν πανουργῶν δηλούντων τὸν
λόγον, ἐν ὑποκρίσει ψευδολόγων, διὰ τῆς χρηστολο-
γίας καὶ πιθανολογίας ἐξαπατώντων τοὺς ἀκεραίους.
Οὐδ' ἂν τις εἰκότως ἐμπαίκεταις καλέσειεν. Ἀλλ' εἰς
ὃ τι φέρει ταῦτα τέλος, ἐπήνεγκεν, ὅτι συμπεσεῖ-
ται ὁ λαὸς ἀνθρώπος πρὸς ἀνθρώπον, πᾶσαν δει-
κνύς ἀμίσχιν καὶ παραχρῆν, αἰδοῦς ἀπάσης ἀνηρη-
μένης καὶ τάξεως· φανερώς δὲ, καὶ οὐ δι' αἰνιγματικῶν
ἔτι, τὰ τῆς ἐσχάτης ἀλώσεως ἐκδηγεῖται κακὰ. Στά-
σεως γὰρ καὶ φόνου τὴν πόλιν ἀνέπλησαν, μηδὲ φό-
βω τῶν πολεμίων ὁλλήλοις ὁμονοήσαντες, ἀλλήλοις
δὲ φιλαρχοῦντες ἐπῆσαν, μηδενὸς ἐμμένοντος
προσβυτέρου διδάγματος· ἔχων δὲ τις ἐκ βίου τὴν
ἀτιμίαν, κατὰ σεμνοῦ τὸν τρόπον ὠπλίζετο. Ἐκτε-
τηκότας δὲ λιμῷ, καὶ ἀλλήλων γευσάμενοι, προστά-
τας τοὺς δοκοῦντας πλουτεῖν ἀπεγράφοντο, καὶ συγ-
γενεῖς, εἰπὼς διὰ τὸ γένος ἐπικλασθεῖεν πρὸς ἔλεον,
οὐκ ἀγαθοὺς ζητοῦντες ἄρχειν, ἀλλὰ τοὺς τρέφον-
τας.

pugnationis ultimæ damna explicat. Seditione

A *quagenarii*, tanquam in acie militari; et ut proba-
bile est, *mirabiles consiliarii*, scientiarumque
periti *architecti*, ut cum Paulo Ecclesiæ constru-
ctore, loquar ⁸⁵; *prudentes item auditores*, qui de
prophetarum oratione judicare, discretionisque
spiritu, falsos a veris, juxta traditam aliis prophe-
tandi, aliis discernendi facultatem, dijudicare et
rejicere possent. At his jam destituti omnibus post
meditatas in Christum insidias, *derisoribus domi-
nis*, *juvenibusque principibus* traditi sunt. Nec vero
unum et simplex ultionis genus est, quod bonis
privatos, deterioribus etiam traditum iri minatur.
Non enim leve malum est a *juvenibus rempublicam*
administrari, quos mille, propter levitatem et in-
constantiam, obnoxios esse constat incommodis.
B Singulariter autem cum *validum et validam*, cæte-
raque alia utilium ratione comprehensa, dixisset :
multitudinis numero quæ mala sunt comminatur ;
non quidem ætate, sed moribus *juvenem* accusans.
Siquidem 66 et Dominus ipse, cum Jeremiam
conveniret, ne se juniorem esse diceret, prohi-
buit ⁸⁶; ut *juvenem* esse minime, qui mentis esset
senili perfectione præditus, ostenderet. *Illusores*
enim vobis *dominabuntur*, qui vos in peccati jugum
servitutemque dederitis. Cum enim communis ille
hostis in suum dominium, suamque possessionem
venit, non tanquam domesticis suis utitur subje-
ctis; sed in eos superbe, veluti de hostibus trium-
phans, insultat, ne Domino quidem ipsi parcens, a
quo deficere eosdem ad se curavit. Inde est igitur,
quod qui vires illius expertus erat, lumbos suos
illusionibus plenos esse clamabat ⁸⁷. At ejusmodi
illusores, sicut *principes juvenes*, non se jam datu-
rum dicit Dominus; sed esse sponte sua *domina-
turos*, qui ab unoquoque ad *dominandi* licentiam
operibus attrahantur. Ante crucem vero quoniam
Christo *illuserunt*: recentiori Romanorum impe-
rio traditi sunt, eisque dominati sunt *illusores*,
qui veritate nulla, sed virtutis opinione tantum
ducebantur: imo etiam qui pecuniis aliquando
Rabbi cognomentum sibi comparabant. Tales au-
tem quis non mente *juvenes* esse statuat? Ejus-
modi omnino existere Judæorum magistros con-
stat. Absit vero, ut ab his, qui privati commodi
D studio, versute probitatem simulant, incautosque
auditores plausibilibus illis quidem, sed falsis
verbi interpretationibus in fraudem deducunt,
eodem redigi Ecclesiam conspiciamus. Hos autem
quis non *illusores* jure dixerit? Cæterum, ut quem
exitum ista tandem habitura sunt, non dubites,
collapsurum populum, et hominem in hominem, ad-
dit, ut confusionem meram, et perturbationem,
omnisque pudoris et ordinis eversionem fore no-
taret. Aperte porro, nec jam per ænigmata, ex-
enim, et cæde urbem repleverunt: non hostium

⁸⁵ 1 Cor. iii, 10. ⁸⁶ Jerem. i, 7. ⁸⁷ Psal. xxxvii, 8.

VARIE LECTIONES.

1 A. Γσ. Ἰερεμίαν Κύριος οὕτως.

metu inter se cohærentes, sed *dominandi* studio alter in alterum delati : non denique *seniorum* monita quidquam facientes ; sed, ut quique erant scelere et turpitudine vitæ maxime infames, ita in probos et honoratos viros armis insultabant ⁵⁸.

67 Fame præterea tabescentes seseque mutuo depascentes, cum duces præsidēsque quærent, eos sibi, quos ditiores esse putabant, vel genere propinquiore, quo possent ad misericordiam magis commoveri, non bonos amplius, sed a quibus sustentari, nutririque valerent, ascribebant : qui rursus et ipsi parem cum illis penuriam opponebant. Furente enim seditione, non eorum amplius, qui reliquis præesse possent, æquo suffragiorum jure delectus habebatur : sed obviis quivis assumebatur ⁵⁹. Facessat vero ab Ecclesia morbus hic ; neque eum, qui nuptialibus vestibis careat, quique spiritualibus epulis exceptos pascere, et verum panem illum cor hominis roborantem confirmantemque, ex mentis occulto penu depromere non possit, in ducem nobis unquam assumamus. Atque equidem apud Judæos, qui ad imperium vocabantur, ea se, quibus carebant, habere laudquaquam pollicebantur : sed apud nos non desunt, qui nec Christum induti, nec visceribus misericordiæ commoti, nec ad imperandum vocati, ultro festinare non verentur. Egerent vero illi præclaro et honesto Verbi vestimento, quo animæ suæ turpitudinem occultarent. Cæterum qui vocati sunt, non eos a se *principatum* simpliciter, sed *populi* hujus tantum, rejecisse significat ; causamque addit, cum *Jerusalem* relinqui subjungit. Olim siquidem in manu homini connexionis vinculo servata, nunc *relicta* est ; sublatisque firmamentis ipsa *concidit Judæa*. *Iniquorum vero linguas* habuerunt, qui toti a Deo abhorrentes, in cujus lege die ac nocte meditari debuerant, Samaritanum, edacem, vinosum, nothum denique, et dæmoniæ dicere non erubuerunt. Quibus de causis non immerito tendi retia volatilibus quis dixerit. At improborum hominum non potest non infelix esse exitus. Omni ergo amissa prorsus confidentia, ad Deum sese erigere non possunt. Tam gravia enim eorum existunt scelera, ut *Sodomitis* ipsis comparentur ; quorum exemplo, nullo pudore sua etiam flagitia propalare, illisque gloriari, et omnibus *prædicare* non dubitent. Ut enim *Sodomitæ* viros a **68** Loto depascentes ⁶⁰, suam ipsi libidinis nequitiam aperte demonstrarunt ; sic et isti profecto suam improbitatem, dum voce elata : « Tolle, tolle ; crucifige eum ⁶¹, » Pilato inclamarunt. At quicumque in alium mala cogitat, ipse sibi damnum meditatur ; non secus ac tela, quæ in solida corpora mittuntur, in eos, a quibus prodeunt redire videmus. Quodnam ergo istud est *consilium* ? *Ligemus justum, quoniam inutilis est nobis*. — *Ligatum* enim ad Caiapham Christum deduxerunt. Est porro justitia

Οἱ δὲ πέναν ἱσθὴν ἀντιπροϋδάλοντο. Κατακρατούσης δὲ τῆς διαστάσεως, οὐκ ἀπὸ συμφώνου τὴν ἐκλογὴν τῶν ἀρχεῖν δυναμένων ἐπεποίητο. Ἐκαστος δὲ τοῦ προστυχόντος ἐπελαμβάνετο. Ἐληλάσθω δὲ τῆς ἐκκλησίας τὸ πάθος, ὥστε τὸν ἀποροῦντα γαμικῶν ἐνδυμάτων ἡ ωχεύοντά τε βρωμάτων πνευματικῶν, καὶ τὸν ἀληθινὸν ἄρτον τὸν στηρίζοντα καρδίαν ἀνθρώπου ἐν τῷ χ[ρυπ]τῷ τῆς διανοίας οἰκῷ μὴ ἔχοντα πρὸς ἡγεμονίαν καλεῖν. Καὶ παρὰ μὲν Ἰουδαίοις οἱ καλούμενοι πρὸς ἀρχὴν, ὃ μὴ εἶχον, οὐκ ἐπηγγέλλοντο. Παρ' ἡμῖν δὲ τινες οὐ Χριστὸν ἐνδεδωμένοι, οὐ σπλάγχνα οἰκτιρμοῦ, πρὸς ἀρχὴν πηδῶσι καὶ ἀκλιτοί. Ἐδέοντο δὲ ἱματίου εὐσχήμονος, καὶ κοσμοῦ λόγου, τοῦ καλύπτοντος αὐτῶν τῆς ψυχῆς τὴν ἀσχημοσύνην. Οἱ δὲ κληθέντες οὐ καθόλου τότε παρητήσαντο τὴν ἀρχήν, τὴν δὲ τοῦ λαοῦ τούτου. Καὶ τὴν αἰτίαν φασίν, ὅτι Ἀλβεῖτε Ἰερουσαλήμ. Ὑπὸ χειρὸς γὰρ Κυρίου τῷ δισμῷ τῆς συναφείας κεκρατῆμένη ἡ νῦν ἀποθεβέλλεται, καὶ πέπτωκεν Ἰουδαία τῶν στηριγμάτων ὑφαιρεθέντων, ἀνέμων δὲ γλῶσσαι ἐκτῆσαντο, τὴν καρδίαν πρὸς τὸν Θεὸν ἀλλοτριᾶν κτησάμενοι, καὶ ἀντὶ τοῦ μελετᾶν ἐν νόμῳ Κυρίου ἡμέρας καὶ νυκτὸς, Σαμαρείτην εἶναι λέγοντες, αὐτὸν ἔχειν δαιμόνιον, φάγον τε καὶ οἰνοπότην, καὶ ἐκ πορνείας γεγεννημένον. Ἐφ' οἷς ἂν εἴποι τις οὐκ ἀδίκως, ἐκτείνεται δίκτυα περρωτοῖς. Καταστροφή δὲ ἀνδρῶν παρανόμων κακῆ. Παρρησίαν τοίνυν μὴ ἔχοντες οὐκ ἀναγέουσι πρὸς Θεόν. Τοιαῦτα γὰρ ἤμαρτον, ὡς *Σοδομίταις* αὐτοὺς παραβάλλεσθαι, μηδὲ λάθρα παρανομήσαντας δι' αἰσχύνην, διὰ δὲ τὸ γαυριᾶν, τὴν ἀμαρτίαν πᾶσιν ἀναγγέλλοντας. Ὡς γὰρ *Σοδομίται* τῷ Ἀὐτῷ τοὺς ἀνδρας ἀπαιτοῦντες ἀνήγγειλαν τὴν ἀσελείαν· οὕτως οὗτοι τῷ Πιλάτῳ τὴν ἀνομίαν, « Αἶρε, αἶρε βωῶντες, σταύρου αὐτόν. » Κακὰ δὲ πᾶς βουλευόμενος, ἐφ' ἐαυτὸν ἐβουλεύσατο· ὥς ἀπὸ στερόων σωμάτων τὰ προσπετόντα βέλη πρὸς τοὺς ἀφέντας ἐπάνεισιν. Τίς δὲ ἡ βουλὴ ; *Δήσωμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχερστος ἡμῖν ἐστίν. Δήσαντες γὰρ τὸν Χριστὸν ἤγαγον πρὸς τὸν Καϊάφαν. Δύσχερστος δὲ τοῖς ἀδικοῦσιν ἡ δικαιοσύνη, καθάπερ ὀφθαλμῶσιν ὁ ἥλιος. Τὰ γεννήματα δὲ τῶν ἔργων αὐτῶν, αἰχμαλωσία, διασπορὰ, καταστροφή τοῦ ναοῦ, ἡ ἀπὸ ὁδῆς κατὰπτωσις, ἡ αἰσχύνη τοῦ προσώπου αὐτῶν, δι' ἣν οὐκ ἀναβλέπουσι πρὸς Θεόν, εἰς τὸν μονογενῆ Υἱὸν ἀσεβήσαντες, καὶ δήσαντες τὸν Λόγον, τὴν ἀλήθειαν, τὸ φῶς, τὴν δικαιοσύνην, τὸν Σωτῆρα, τὸν πατέρα, τὸν ἐλευθερωτὴν· ὃ δὲ ποιήσας ἐπινοεῖται Χριστός. Ἐστέρνεται Λόγος, φωτὶς, ἀλήθεια, ἀπὸ ὧν ἔσπειραν, τοιαῦτα θερίζοντες. « Ὁ γὰρ ἂν σπείρῃ ἄνθρωπος, τοῦτο καὶ ὀρῇσει. » Καὶ ὡς παρέδοσαν Πιλάτῳ τὸν Ἰησοῦν, καὶ ταῖς τῶν στρατιωτῶν ἀνημέροις ὄργασι· οὕτω καὶ αὐτοὶ, φησὶ, Ἰω-*

⁵⁸ Joseph. lib. v, vi, vii *De bello Judaico*. ⁵⁹ Hegesip. lib. iii, iv, v, *De excid. urbis Hierosol.*; Euseb. lib. iii *Historiæ eccles.* ⁶⁰ Gen. xix. 4 seqq. ⁶¹ Joan. xix, 6.

VARIE LECTIONES.

ἡ ἱ. ἱσ. τὸν μὴ εἶναι. ἡ ἱ. ἱσ. ποτέ.

μαίων παραδοθήσονται στρατιαῖς. Ὡς Ἰερεμιάῃ A contumeliosis, et injuriis hominibus inutilis; non secus atque sol lippientibus oculis ⁶². Exsistunt vero *operum illorum fructus*, captivitas, dispersio, templi eversio, reprobatio, ruina, *vultus confusio*; quæ eos, quoniam in Verbum, in veritatem, in lucem, in justiciam, in Salvatorem, in medicum denique, Deumque libertatisque vindicem (quibus varie Christum significari intelligimus) tam contumeliose et impie peccarunt, ad Deum jam oculos, attollere non patitur, qui verbo, luce et veritate privantur, dignam ea, quam fecerant, semente, messem colligentes. « Quod enim quisque semina-verit, hoc ipsum et metet ⁶³. » Denique, sicut Pilato, furentibusque militibus *Jesus* tradiderant: sic sunt et ipsi Romanorum copii traditi. Nec his male conveniunt, quæ apud Ezechielem legimus: « Sicut fecisti, sic erit et tibi. Retributio tua retribuetur in caput tuum ⁶⁴. » Sed hæc de ultimo

Dei judicio, quo cuique, quod justum est, rependetur, dici putanda sunt. Quod si ob id *malum fore ait, quoniam secundum opera manuum ejus fiet ei*; num et illi etiam, cujus ad opus aliquod nondum præcessit *iniquitas*, sed in eo solo concepta remansit, ultionem ipsam, maledictionemque expectandam putabimus? Nimirum, quando quod est in scelere summum et perfectum dixit, pari de reliquis ratione sentiendum significavit. *Opus enim ipsum, perfecit*; cum cogitationis impetus imperfectus adhuc remaneat. Quod autem hic *linguæ eorum* legitur; *studia* vertit Aquilas: Quod item quæ *Domini sunt*, **69** non credunt; Symmachus, ut *provocarent eum*. Ab eo deinde loco, ubi: *Væ animæ eorum, quia malum consilium inierunt*, scribitur; ista prophetam lugendo, cum eorum impudentem, Sodomiticamque ad impietatem audaciam cerneret, dixisse arbitramur.

ιβ-ιε'. Λαός μου, οἱ πράκτορες ὑμῶν καὶ C VERS. 12-25. *Popule mi, exactores vestri racemant vos; et quæstores dominantur vobis. Popule mi, qui beatum vos dicunt, decipiunt vos; et viam pedum vestrorum conturbant, etc.*

Τῶν κατὰ τι πλημμελοῦντων, οἱ μὲν παλοῦσιν ἐν γνώσει, νικώμενοι μὲν ὑπὸ τῆς κακίας, ὑπὸ δὲ τοῦ συνειδότος δακνόμενοι. Οἱ δὲ ἐν ἀγνοίᾳ, βροχημάτων δίκην βροῦντες. Πάντων δὲ χεῖρους, οἱ καὶ ἄλλους δι' ὀρπαγῆς πρὸς τὴν κακίαν ἐνάγοντες· ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγος πολλοὺς κατὰ πλάνην ἐν Ἰουδαίῳ ἡρῶν ἀμαρτάνοντας, ἀφορίζει μὲν τῶν πρόσθε κατηγορηθέντων αὐτοὺς, οἷά τε Πατὴρ Χριστὸς τοῦτους παρακαλεῖ, D *λαὸν ἰδίον* αὐτοὺς ὀνομάζων προτρεπτικῶς. Αὐτοῦ γὰρ πάντες, κτλ ἀμαρτάνωμεν. Διὸ καὶ πάντας θέλει σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν, μὴ βουλόμενος ἡμῶν τὴν θάνατον ὡς τὴν μετάνοιαν, ξγουν ὡς δυναμένων, εἴπερ ἔλθοντο, Κυρίου γενέσθαι *λαός*· συγγνώμην τε νέμων τοῖς κατ' ἄγνοιαν πλημμελήσαντι, τοὺς αἰτίους· αὐτοῖς τῆς εἰς αὐτὴν ἀπιστίας ἐλέγχει, οὗς ἐμπροσθεν *ἐμπαίκτης* ὠνόμαζεν, οὗς καὶ *καλαμᾶσθαι* φησιν τὸν *λαόν*, ἢ τὰς ἀπαρχὰς καὶ δεκάτας λαμβάνειν ἐθέλοντες, οὗ συν-εχώρουν πιστεύειν Χριστῷ. Ἐν οἷς γὰρ ἐπλούτου, μόνον φυλάττει τὸν νόμον ἐκέλευον, ἐντολῶν παραμειλόντες τῶν ἄλλων. Διόπερ αὐτοὺς ἐταλάνιζεν, ὡς ἀποδεκατοῦντας τὸ ἄνηθον, καὶ τὸ ἡδύσμον, καὶ τὸ

⁶² Tertull. lib. *De patient.* ⁶³ Galat. vi, 8. ⁶⁴ Ezech. xi, 21. ⁶⁵ I Tim. 2, 4; Ezech. xviii, 32.

VARIE LECTIONES.

¹ γρ. οὐαί. ² λέλ.π. ὅτι.

ceptis parum solliciti. Eos igitur inde miseros dicebat Christus ⁶⁶, quod anethum, et mentham cuminumque decimarent, iudicium autem, misericordiam, fidem, quæ essent in lege graviora, prætermitterent. Aliquando etiam et lapsos in jus vocabant, ut qui deprehensus esset, accusatione perterritus, munera supra vires eis offerret. Ideoque *racemandi* verbo usus est, tanquam in ea etiam, quæ a colligentibus relicta essent, manus injicerent. Vocat et *exactores*; quippe qui non clementer in eos potestatem suam, ut doctores in discipulos oportebat, exercerent: sed tanquam duri sævique Domini, ad id quod placeret, adigerent; contraria plane quam est a Petro præscriptum ratione, qui doctores non clero dominari, sed se gregi exemplaria vitæ, quæ formas vocat, præstare jubet ⁶⁷. Sunt ad hæc animarum *exactores* malæ potestates, quæ nequitiae studium in nobis urgent; indeque beatos Scriptura prædicat ^{68, 69}, qui exactoris vocem non audierunt: id est, qui perturbationibus evaserunt superiores, nec mentem sibi demeti auferrique permiserunt. Quæ certe omnia pro viribus dum apud Judæos Pharisæi efficere conantur; partim, ut dictum est, terrebant; partim domos eorum oberantes, blanditiis verborum demulcendo, *beatumque* populum prædicando, et sortem Dei nuncupando, lucri gratia Dei legem violare cogebant. Sunt enim a Domino accusati, tanquam qui privatis traditionibus Dei mandatum abrogarent ⁷⁰. Talia igitur cum admittant, non sinunt vos, inquit, salutaris Verbi via insistere; haud ignari scilicet, quod antiquata lege, rerum istorum ad eos nulla sit amplius perventura utilitas. *Vias* ergo confundebant, qui umbris acquiescere docebant. Neque vero parum nocet, qui adulatorie *beatos* dicit, cum adempto scelorum **71** sensu, quæ ad pœnitentiam ducit *Viam* claudat. Parit enim afflictio humilitatem, tumorem autem et superbiam felicitatis prædicatione. Simpliciores ergo attollit quidem adulatio; sed fortem animum nec unquam contrahit vituperatio, nec facit insolentem laudatio.

CAP. V.

72-73 VERS. 1-8. *Cantabo jam dilecto meo canticum dilecti mei, vineæ meæ, etc.*

..... **74** et qui fructum fert, purgabit eum, ut D fructum copiosiorein afferat. Quod malus ille œconomus non fecit, qui se fodere non posse affirmavit. Quod autem *nec putata, nec fossa est*, consequitur maxime, ut *in ea, tanquam terra inculta, spinæ crescant*, quas non male Dominus hujus vitæ curis similes fecit ⁷¹. *Spinæ ergo fecisse* superius dictum est: at hic *crescere*, quod est amplius, addidit. Nihil enim aliud quam sceleris magnitudinem, profusumque ad vitia libidinem ipsa indicat oratio. Quoniam igitur *ut fructus ederet*, ait, *exspectavi*; sponte autem *spinæ* produxit; *desertam jam faciam*, tollamque omnino; quoniam iis ipsa se pœnis dignam præstitit. Quin et nubibus ipsis, *ne super*

A κύμινον, ἀφιέντας δὲ τὰ τοῦ νόμου βαρύτερα, τὴν κρίσιν, καὶ τὸ ἔλεος, καὶ τὴν πίστιν. Ἐσθ' ὅτε δὲ καὶ δίκην ἐπὶ γον τοῖς πταλουσιν, ὡς ἂν τις ἀλοῦς, ἐπὶ ἐγκλήματι τὰ ὑπὲρ δύναμιν αὐτοῖς προσάγει φοβούμενος. Ὅθεν *καταλαμᾶσθαι* φησιν, ὡς μετὰ τὸ θερίσται, καὶ τοῖς ἐτι λειπομένοις προσάγοντας δέξιάν· καὶ *πράκτορας* καλεῖ. Κατεξουσιάζον γὰρ αὐτῶν οὐ πρῶτως, ὡς δὴ μαθηταῖς διδάσκαλοι προσφερόμενοι, ὡς δὲ σκληροὶ δεσπότηαι πρὸς τὸ δοκοῦν ἀναγκάζοντες, ἐναντίως τῷ θεῷ Πέτρῳ παραγγέλλοντι τοῖς διδασκάλους μὴ ὡς κατακυριεύοντες τῶν κλήρων, ἀλλὰ τύποι γινόμενοι τοῦ ποιμανίου. Καὶ ψυχῶν δὲ τυγχάνουσι *πράκτορες* πονηραὶ δυνάμεις τὴν ἐπὶ τὸ χεῖρον ἀπαίτουσαι σπουδὴν· ὅθεν ἡ Γραφὴ μακαρίζει τοὺς μὴ ἀκούσαντας φωνὴν φορολόγου· τὸν τὰ πάθῃ θηλονότι νενικηκότα, καὶ τῆς ἑαυτοῦ διανοίας, ὡς μήτε θερίζεσθαι, μήτε *καταλαμᾶσθαι* τὸν νοῦν· ἃ δὲ ποιεῖν οἱ Φαρισαῖοι πάντα τρίπον πρὸς Ἰουδαίοις ἐθέλοντες, πῇ μὲν ἐφόβουν, ὡς εἴρηται· πῇ δὲ τοὺς τῶν Ἰουδαίων οἴκους περιφοιτῶντες χρηστοεπαῖν ἐπεχείρουν, εὐλογημένον τε λαὸν ὠνόμαζον καὶ κλήρον Θεοῦ, κέρδους τε χάριν παραλῦσαι τὸν νόμον ἀνέπειθον. Ἡτιᾶτο γὰρ αὐτοὺς ὁ Κύριος ὡς ἀκυροῦντας τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ, διὰ τὴν ἰδίαν παράδοσιν. Ταῦτα οὖν δρῶντες, οὐκ ἔωσι, φησὶν, ὅμως πρὸς τὸν σωτήριον λόγον *ὁδοιορεῖν*, εἰδότες ὡς καταργουμένου τοῦ νόμου, μετέχειν τῶν διὰ τούτου λημμάτων οὐχ ἔξουσιν. Συνέχεον οὖν αὐτῶν τὰς ὁδοὺς, ταῖς σκιαῖς ἐναπομείναι κελεύοντες. Κολακικῶς δὲ τις *μακαρίζων*, οὐ μέτρια βλάπτει, τὴν ἐπὶ τοῖς ἀμαρτήμασι παραιρούμενος αἰσθῆσιν, καὶ κωλύων τὴν ἐπὶ μετάνοιαν *βαδίζειν ὁδόν*. Αἱ μὲν γὰρ θλίψεις ταπεινῶσιν, ὁ δὲ μακαρισμὸς φυσίωσιν ἐμποιεῖ. Κολακία μὲν οὖν τοὺς ἀπλουστεροὺς ἐπαίρει, σπουδαίαν δὲ ψυχὴν οὐ κακῇ γορίᾳ συστέλλει, οὐκ ἔπαινοι ταύτην ἐπαίρουσιν.

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

α-η'. Ἄσω δὴ τῷ ἡγαπημένῳ ἄσμα τοῦ ἀγαπητοῦ μου, τῷ ἀμπελώρῳ μου, κ. τ. λ.

..... καὶ τὸ καρπὸν φέρον, καθαίρει αὐτὸ, ἵνα καρπὸν πλείονα φέρῃ. Ὅπερ ὁ κακὸς οἰκονόμος οὐ διαπράττεται. Σκάπτειν γὰρ, φησὶν, οὐκ ἰσχύω. Ἀκολουθεῖ δὲ τῷ μὴ τέμνεσθαι, μηδὲ σκάπτεσθαι, τὸ ἀναβαίνειν ὡς εἰς χέρσον ἀκάνθας, ἃς ὁ Κύριος ταῖς βιωτικαῖς μερίμναις ἀπέλασεν. Ἄνω μὲν οὖν ἔλεγεν, Ἐποίησε δὲ ἀκάνθας· ἐνταῦθα δὲ προσέθηκεν, ἀναβήσονται. Τὴ γὰρ μέγεθος τῆς κακίας, καὶ τὴν ἐπὶ πολὺ χύσιν ὁ λόγος ἐμφαίνει. Ἐπεὶ οὖν, φησὶν, ἀνέμεινα μὲν τοῦ ποιεῖν καὶ πλῆν, ἐξ ἰδίας δὲ προαιρέσεως ἀκάνθας ἐποίησεν, παρὰ δὲ αὐτὴν ἐρημία τε καὶ ἀφανισμῷ, ὧν ἑαυτὴν κατέστησεν ἄξιον. Ἀλλὰ καὶ ταῖς νεφέλαις ἐντέλλεται τοῦ μὴ βρέξαι ἐπ' αὐτὸν· οὕτω τοὺς περ·

⁶⁶ Matth. xxiii, 25. ⁶⁷ 1 Petr. v, 5. ^{68, 69} Job xxxix, 1 seqq. ⁷⁰ Matth. xv, 5. ⁷¹ Matth. xiii, 22.

ήτας καλῶν, διὰ τὸ καθαρὸν αὐτῶν καὶ διαυγές· ὡς βίου, διδ' οὐράνιος αὐτοῖς ἐχορηγεῖτο λόγος. Ὡς γὰρ νεφέλη ἄψυχοι ἐστὶ πάσχυς P ἐκ τῆς ὑγρᾶς ἀπὸ γῆς ἀναθυμιάσεως συνιστάμενος· καὶ μετεωρισθεὶς τοῖς ἀνέμοις, ὅταν λάβῃ παρ' αὐτῶν ἀξιόλογον ἄθροισμα, καὶ τὸ ἐκ τῆς ἐνεσπαρμένης αὐτῷ νοτιῶος βάρους ἱκανὸν ἐγγένηται, τότε σταγόνας εἰς τὴν γῆν καθίησιν. Καὶ αὕτη τῶν θυμῶν ἡ φύσις ἀπὸ γῆς εἰς γῆν φερομένη· οὕτω καὶ οἱ προφῆται ἐκ μὲν τῆς κοινῆς ὁρμώμενοι φύσεως, διὰ καθαρότητα δὲ ψυχῆς τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος συνυφόμενοι, καὶ λόγων γονίμων σταγόνας ταῖς ψυχαῖς ταῖς ἀγαθαῖς καὶ καρποφόροις ἐνστάζοντες. Τοιοῦτος ὁ Μωϋσῆς, « Προσδοκάσθω, λέγων, ὡς ὑετὸς τὸ ἀπόφθεγμά μου. » Καὶ πάλιν, « Ὡς θυμῶς ἐπ' ἄγρωσιν καὶ ὡσεὶ νεφετὸς ἐπὶ χόρτον τὰ ῥήματά μου. » Ἐντέλλονται οὖν μὴ βρέχειν ἐπὶ τὸν ἀκαρποφόρον ἀμπελῶνα, τὸν ταῖς ἀκαθάρτοις ταῖς οἰκείαις στεφανώσαντά μου τὸν Κύριον, καὶ κρυγὴν ἄθρον ἐπὶ τούτῳ κινήσαντα, « Αἶρε, αἶρε, σταύρου αὐτόν. » Ταύτην γὰρ, φησὶν, τῆς ἐγκαταλείψεως τὴν αἰτίαν, δι' ἣν καὶ ὁ ναὸς ἐπὶ γῆς, καὶ τὸ ἔθνος ἀνεπισκόπευτον, καὶ θεοτὸς αὐτοῖς οὐκ ἔστιν οὐράνιος· καίτοι καὶ ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Βαβυλῶνι προφῆται συνῆσαν αὐτοῖς, καὶ μετὰ τὴν ἐκείθεν ἐπάνοδον· νῦν δὲ παντελῶς ἐκλείπασιν.

Εἰ δὲ τις λέγοι καὶ πρὸ τῆς ἐπιδημίας ἐπιλελοιπέναι τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' οὐχ ἅπαντα· ἔτι γὰρ καὶ ὁ νεὸς συνειστέθειται, καὶ τὴν νομικὴν ἐτέλουν λατρεῖαν, μέχρι τῆς αὐτοῦ παρουσίας. Νῦν δὲ καὶ πύργου καθάρσεις, καὶ ἐρημία τοῦ ἀμπελῶρος, καὶ ἐκλείψεις προσφθεῶν, ἀντὶ τῶν ἀκαρπῶν ἐκείνων, καὶ τῆς κρυγῆς, ἣν ἀφίησιν πᾶσα ἡ πρὸς θάνατον ἁμαρτία, αὐτῆς βοῆς τῆς πράξεως, ὡς καὶ τὸ αἶμα τοῦ Ἀβὲλ βοᾷ. Ἀρομίαν δὲ ποιεῖ πᾶς μὴ κανὼν δικαιοσύνης, μηδὲ νόμος, πράττων δὲ ἀδιακρίτως τὰ ὀφείλonta, κρυγῆς ὧν καὶ θυροῦ καὶ συγχύσεως αἵτιος· ὡς τοῖς δικαίοις κρίμασιν ἡσυχία παρέπεται, τῶν κρινομένων εὐσταθῶς καταδεχομένων τὰ ὀριζόμενα. Διὸ καὶ Παῦλος φησὶ, « Πᾶσα κρυγὴ καὶ θυροῦς ἀρβήτω ἀπ' ὕμνων. » Ἔστι δὲ καὶ κρυγὴ τις ἀστεία, ἣν ὁ Κύριος ἑστῶς ἐν τῷ ἱερῷ ἔκραζεν. Ἡ καὶ Δαβὶδ ἐκέχρητο λέγων, « Φωνὴ μου πρὸς Κύριον ἐκέκραξα, » ὃ δηλοῖ τὸ μεγάλῳ φωνῶν καὶ μεγαλοφύων τῶν οὐρανίων δογμάτων. Ὡς ἡ πρώτη κρυγὴ συγγενὴς ἐστὶν ἀπὸ Σοδόμων καὶ Γομόρρας. Δηρεῖθ δὲ ἡ προσηγορία τοῦ Ἰακώβ εἰς τὸν Ἰσραὴλ καὶ Ἰουδα· καὶ πρότερον μὲν ἐπὶ τοῦ Δαβὶδ, μετὰ τὴν τελευταίαν τοῦ Σαουλ, εἰς αὐτὸν Δαβὶδ, καὶ τὴν υἱὸν τοῦ Σαουλ· ὕστερον δὲ ἡνίκα τοῦ Ροβοάμ τὰς δέκα φυλάς· ἀπέστησεν Ἱεροβοάμ. Διὸ καὶ νῦν τὰς δύο προσηγορίας φησὶν. Πλείονα δὲ ἡμάρτανεν Ἰσραὴλ, ὅθεν καὶ ἔβαπτον ἡμαλλωτιστῆρ. Διὸ καὶ ἐνταῦθα, ὃ μὲν ἀκαρποφόρος ἀμπελῶν οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ γίνεταί· ὃ δὲ ἄνθρωπος τοῦ Ἰουδα,

A ipsam pluant, mandaturum se minitatur : prophetas per nubes, propter eorum vitæ puritatem et splendorem significans; unde et cœlitus illis loquendi suppetebat facultas. Ut enim *nubes* nihil aliud est, quam crassus quidam aer humido de terra vaporibus constans; qui sursum ventis evectus, simul atque eorum opera in justum acervum congregatus, idoneam gravitatem humoris inspersione consecutus est, in terram guttatim labitur; unde ipsa imbrum a terra in terram delatarum natura exsistit. Sic usitato naturæ quidem ordine in lucem erumpunt prophetae, animi puritate tamen et Spiritus virtute adjuvantolluntur, secundæque orationis guttas mentibus bonis et frugiferis instillant. Talis Moses suis ipse verbis ostenditur, cum ait : « Expectetur, tanquam imber doctrina mea ⁷². » Rursus : « Quasi imber super terram, et quasi stillæ super gramina, eloquia mea ⁷³. » Jubentur ergo nequiquam *super spiniferam vineam plueret*, quæ Dominum suis spinis coronavit, quæque voce impia tollendum, crucique affigendum conclamavit. Hanc enim *derelictionis* causam assignat, propter quam et templum eversum esse, gentemque custode carere, cœlestem denique *plurium* minime sentire liquet. Neque enim in Ægypto, ipsaque Babylone; imo ne post reditum quidem ab ista, prophetis **75** unquam caruerunt : sed jam illis omnino destituuntur.

Quod si quis ante Christi adventum ista defecisse contendat; certe non omnia fateatur necesse est, cum templum ipsum staret adhuc Christi temporibus, in eoque vigeret legis cultus. At jam et *turris* eversio, et *vitis desertio*, et *prophetarum* denique amissio, in *spinarum*, et *clamos*, vicem subierunt; quem omne ad mortem peccatum excitat, ipso vocem edente facinore : non aliter quam de Abelis sanguine scriptum legimus ⁷⁴. *Iniquitatem autem facit*, quicumque nulla *justitiæ*, nulla legis regula, quæ veniunt in mentem, *clamos*, et *turbarum*, confusionisque auctor, exsequitur : non aliter quam iusta judicia pax ipsa consequitur, cum illi, quorum de rebus est lata sententia, eam constanter amplectuntur et servant. Inde et illa Pauli : « Omnis clamor et tumultus tollatur a vobis ⁷⁵. » Est præterea *honestus* quidam, nec vituperandus *clamor*; qualem stans in templo Christus emisit; quali usus est et David, cum ait : « Voce mea ad Dominum clamavi ⁷⁶; » cœlestium nimirum dogmatum magnitudinem vocis contentione significans : non aliter quam prior ille Sodomorum et Gomorrhæ *clamori* cognatus exstitit. Divisa est autem Jacobi appellatio in *Israel* et *Judam*. Sed prius quidem cum Saula mortuo regnare cœpisset David, in Davidem, et Saulis filium; deinde vero cum a Roboamo decem tribus ad se deficere curavit Jeroboamus. Atque inde est, quod utrumque cognomentum addidit, ipsumque *Israel* et *Judam*, cujus essent majora scelera,

⁷² Deut. xxxii, 2. ⁷³ ibid. ⁷⁴ Gen. iv. 15. ⁷⁵ Ephes. iv, 31. ⁷⁶ Psal. iii, 5 et alibi.

VARIE LECTIONES.

ο γρ. δι' ὃ δ. P γρ. παχύς.

captivitatis prenas sensisse celerius. Itaque et hic *spiniferam vineam, Israelis domum* esse dicimus; *virum autem Juda, non vineam amplius, sed plantam novellam, non incultam, sed dilectam.* Quoniam autem viticolæ nulla hic habetur mentio, ob id Christus ipse, veluti notam populi principibus parabolam apponit, ut ibi adderet, quod hic deesse videbatur, dum eis vineam suam se elocasse, rusque esse se profectum significavit; unde cum servos postulante tempore ad fructus percipiendos misisset, ab agricolis **76** esse trucidatos; imo ne a filio quidem, quem postea miserat, esse temperatum. Unde malos male se perditurum agricolas minitabatur. Ipsi ergo veræ vitis, tanquam vivifico repleti succo palmites, adhærere precibus contendamus. Sic enim spiritus familiaritate et consuetudine adjuti, fructum sumus edituri. Ait enim: « Manete in me et ego in vobis. Ut enim nequit pulmes fructum facere, nisi manserit in vite; sic et vos, nisi in me manseritis. Ego sum vitis, vos estis palmites; qui manet in me, et ego in eo, hic feret fructum copiosum ⁷⁷. » Ille igitur ipse est, qui fructus in nobis edere, qui *sepem* circumdare, qui *murum* denique, quo transeuntes arceantur, excitare possit. Ad ipsum enim aliud item refertur oraculum, his verbis: « Et edificabuntur deserta perpetua, in monumentumque generationum generationibus; et vocaberis exstructor sepium, semitasque, quæ in medio sunt, cessare facies ⁷⁸. »

77 VERS. 8-17. *Væ qui conjungunt domum domui, et agrum agro copulant, ut vicino aliquid auferant. Nunquid habitabilis soli in terra? audita enim sunt hæc auribus Domini exercituum, etc.*

Possunt et hæc quidem communiter in eos, qui libidinis et avaritia morbo laborant, efferri; possunt item superioribus adjungi, proque *spinis*, quas *vitem* peperisse dixit, separatim usurpari. Possunt et cætera denique, quæ Judæisventura essent, per eas damna significari: de quorum eventu parum solliciti, rapinis interim et crapulis incumbabant, tanta in Dominum flagitia patrare minime veriti. Cæterum quoniam nostrum unusquisque *agri* in se interni culturam sortitus est, caveamus in primis, Deum ne offendamus. Tunc enim virtutem multam, tanquam *domum* stabilem et tutam possidentes, *habitabimus*, frumentumque, sicut vâles, multiplicabimus. Benedictione enim augebuntur semina justitiæ nostræ, ut Pauli verbis utamur ⁷⁹; qui ebriosos item regni Dei hæredes nunquam futuros asserit ⁸⁰. Hos enim etiam nunc luget propheta, qui sobria mente *intueri opera Domini non permittantur*. Vino enim succensi, flammam æstu ipso prodente, quæ perturbationibus aliis, ista rursus argentibus excitatur, potandi finem non faciunt. Excitatur et

οὐκέτι ἀμπελῶν, ἀλλὰ νεοφυττον, οὐ χειρσωμένον, ἀλλ' ἡγυαπημένον. Ἐπειδὴ δὲ σεσιώπηται ἐν τούτοις ὁ περὶ τῶν γεωργῶν τοῦ ἀμπελῶνος λόγος, διὰ τοῦτο Χριστὸς τοῖς ἀρχουσὶ τοῦ λαοῦ τὴν προκειμένην, ὡς γινώσκον, ἔφη παραβολὴν, καὶ τοὺς γεωργοὺς προστίθισιν, τὸ λείπον ἀναπληρῶν· ἐν ᾗ φησιν, Ὅς ἐξέδοτο τὸν ἀμπελῶνα καὶ ἀπεδήμησεν. Οἱ δὲ τοὺς δούλους κατὰ καιρὸν ἤκοντας ἐπὶ τὸ λαβεῖν τοὺς καρποὺς, ἀπέκτειναν, ὥστερον καὶ τὸν υἱὸν καὶ κληρονόμον προσέθηκαν. Διὸ κακοὺς κακῶς ἀπολέσειν ἠπέλπει τοὺς γεωργοὺς. Εὐξώμεθα τοίνυν ἀπηρτῆσθαι τῆς ἀληθινῆς ἀμπελῶνος, οἷα κλήματα τῆς ζωοποιῶς πύοτης ἐκπληρούμενοι. Οὕτω γὰρ δι' οἰκειότητά πνευματικὴν καρποφόροι γινόμεθα. Διὸ φησι, « Μείνατε ἐν ἐμοὶ καὶ ἐγὼ ἐν ὑμῖν. Καθὼς τὸ κῆμα οὐ δύναται καρπὸν φέρειν οὐδὲν, ἐὰν μὴ μένῃ ἐν τῇ ἀμπέλῳ· οὕτως οὐδὲ ὑμεῖς ἐὰν μὴ ἐν ἐμοὶ μένητε. Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπέλος, ὑμεῖς τὰ κλήματα· ὁ μὲν ὢν ἐν ἐμοί, καὶ ἐγὼ ἐν αὐτῷ, οὗτος φέρει καρπὸν πολύν. » Αὐτὸς οὖν καρποφόρος ποιεῖ. Αὐτὸς φραγμὲν περιτίθισιν. Καὶ ἐγείρας τεῖχος ἀποστήσει τοὺς διωδεύοντας. Πρὸς γὰρ αὐτὸν, λόγιόν φησιν ἕτερον, « Καὶ οἰκοδομηθήσονται σοι ἔρημοι αἰώνιοι, καὶ μνημόσυνον γενεῶν γενεαῖς, καὶ κληθήσῃ οἰκοδόμος φραγμῶν, καὶ τὰς τρίβους τὰς ἀναμέσον παύσεις. »

ἡ·ιη'. Οὐαὶ οἱ συνάπτοντες οἰκίαν πρὸς οἰκίαν, καὶ ἀγρὸν πρὸς ἀγρὸν ἐγγίζοντες, ἵνα τοῦ πλησίον ἀφέλωνται τι. Μὴ οἰκήσετε μόνοι ἐπὶ τῆς γῆς; ἠκούσθη γὰρ εἰς τὰ ὦτα Κυρίου Σαβαώθ ταῦτα, κ. τ. λ.

Δύναται μὲν καὶ κοινὰ ταῦτα εἶναι παραγγέλματα τοῖς πλεονεξίαν καὶ τρυφὴν καὶ νενοσηκόσι. Δύναται δὲ καὶ συνηρῆσθαι τῶν ἄνω, καὶ τὰς ἀκάνθας διηγείσθαι κατὰ μέρος, ὅς ἐφ' ἧν τὸν ἀμπελῶνα πεποιηθέναι. Καὶ ἔτι πάλιν, ὅτι διὰ ταῦτα ἰουδαίοις συμβήσεται δυσχερῆ, ὧν ἔσσεσθαι μελλόντων ὀλιγοῦντες, ἀρπαγῆς καὶ μέθαις προσέκειντο, καὶ ταῦτα κατὰ τοῦ Κυρίου τολμήσαντες δεινότατα. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἡμῶν ἕκαστος ἐν αὐτῷ φέρει γεωργίον, φυλαξώμεθα τὴν προσκρούσαι Θεῷ. Τότε γὰρ ὡς οἶκον ἀσφαλῆ τὴν ποικίλην ἀρετὴν κατοικήσομεν, πληθυνοῦμεν δὲ σίτον ὥστερ κοιλιάδες. Εὐλογοῦμενα γὰρ αὐξήσει τὰ γεννήματα τῆς δικαιοσύνης ἡμῶν, κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον. Οὐδ' ἔτι καὶ, φησὶν, ὅτι μέθιστοι βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι. Τούτους γὰρ καὶ νῦν ὁ προφήτης θρηνεῖ μὴ συγχωρουμένους· ἰδεῖν τὰ ἔργα Κυρίου νήφοντι λογισμῷ. Συγκαίόμενοι γὰρ οἶνῳ, πρὸς τὸ πίνειν οὐκ ἔχουσι πέρας, τῆς συγκαύσεως θελούσης καὶ τὴν φλόγα τὴν ἐκ τῶν ἄλλων ἐγειρόμενην παθῶν ἐπιτείνοντων ταῦτα, καὶ τῶν ὀργάνων τῶν μουσικῶν, ἃ τοῦ Ἰωβὴλ ἔστιν εὐρήματα, τοῦ ἐκ τοῦ Κάιν καταγομένου, οἷς καὶ Λάβαν ἠθούλετο

⁷⁷ Joan. xv, 3-5. ⁷⁸ Isa. lviii, 12. ⁷⁹ II Cor. ix, 10. ⁸⁰ I Cor. vi, 10.

VARLE LECTIONES.

γρ. τοῖς. ἰ. λέι.τ. ἰ. ἄλλα. γρ. ἀρπαγῆς. γρ. ἐν.

παρεπέμπειν τὸν Ἰακώβ, ἀλλ' ἀπέδρα πρὸς τὸ ἰδεῖν αὐτὸν τὰ ἔργα Κυρίου, ταῦτα χρίνας ἐμπόδιον, ὥν ἀκοῦσαι· καὶ αἱ φυλαὶ τῶν Βαβυλωνίων κατέπιπτον. Οἱ δὲ φυγόντες τὸν *ὄϊνον* τὸν Βαβυλωνίων, καὶ τοῦ βασιλέως ἐκείνου τὴν τράπεζαν, οὕτως πεσόντες προσεκύνησαν, καὶ τὴν δύναμιν ἔσβησαν τοῦ πυρός. *Βλέπει μὲν οὖν τις δι' ὀφθαλμῶν τὰ ἔργα Κυρίου.* Ἀπὸ δὲ τούτων κατανοεῖ τὰ ἄόρατα. Ταῦτα γὰρ τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται. Καὶ πῶς ἂν τοῦτο γένοιτο σκοπούμενου ἢ τῇ μέθῃ τοῦ νοῦ, καὶ Θεὸν ὁρᾶν οὐκ ἰσχύοντος; ἔργα δὲ *χειρῶν*, καὶ ἡ προσδοκωμένη κατὰ τὴν ἔσθην ἀντίδοσις, πῦρ καὶ γλῶττα ξηραίνουμένη, καὶ τὰ λοιπὰ ὅθεν *ἀνιστάμενοι* ζῆν ἐθέλησωμεν ἱερατικῶς. «*Ὁϊνον γὰρ καὶ σίκερα*, φησὶν, οὐ πίεσθε» πρὸς Ἀαρὼν καὶ τοὺς υἱοὺς ὁ Θεός, «*ἦν ἵνα ἂν εἰσπορεύεσθε εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου.*» *Σίκερα* δὲ καθ' Ἑβραίους πᾶν ἐμπόισμα μέθην δυνάμενον. Εἴτα λοιπὸν ἐπάγει τὰ διὰ ταῦτα δεινὰ γενόμενα μὲν αὐτοῖς ὑπὸ Βεσπασιανῶν καὶ Ἀδριανοῦ Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων. Καὶ κατὰ διάνοιαν δὲ στερεθιέντες τοῦ ἐπιστοφίου καὶ λογικοῦ ἄρτου τῆς ζωῆς, *λιμῶνται* δεινῶς, κατὰ τὸ, «*Ἐπιστρέψουσιν εἰς ἐσπέραν, καὶ λιμῶνσουσιν ὡς κύων, καὶ κυκλώσουσι πόλιν.*» Καὶ τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς ἀρνησάμενοι, τῷ τῆς ψυχῆς θανάτῳ περιπεπτώκασιν, ἀποστραφέντες τε τὸν ἐλθόντα κηρύττει αἰχμαλώτοις ἄφεςιν, καὶ τυφοῖς ἀνάβλεψιν, τοῖς νοητοῖς παρεδόθησαν αἰχμάλωτοι πολεμίοις. Ἐνεκρώθησαν οὖν οὐ διὰ *λιμῶν* ἄρτου, οὐδὲ διὰ διψᾶν ὕδατος, ἀλλὰ διὰ λιμὸν τοῦ ἀκοῦσαι λόγον Κυρίου, καὶ διὰ διψᾶν ὕδατος, οὗ τις ἐκ τοῦ Κυρίου μεταλλάξων οὐ μὴ διψήσει εἰς τὸν αἰῶνα· οὐ λιμοκτονήσει γὰρ Κύριος ψυχὰς δικαίων· οὐδὲ τὸ σπέρμα τοῦ δικαίου ζητεῖ ἄρτους· οὐδὲ νηστεύουσιν οἱ τοῦ νομφῶνος υἱοὶ παρόντος αὐτοῖς τοῦ νομίου. Τὸ δὲ, *Ἐπιδυνεν ὁ ἄδης τὴν ψυχὴν αὐτοῦ*, τὸ πάθος τῶν ἀπολουμένων δηλοῖ. Οὐ γὰρ τὸ ζῶον οὕτως, οὐδ' ἡ δύναμις ἐπιτεταμένη τοῖς ἀποθνήσκουσιν. Τὸ δὲ *στόμα* λέγων, παρέστητεν τόπον τινὰ ἐκ τῆς εἰς θάνατον ἀμαρτίας ἐνδοτάτω τῆς γῆς ἀφεγγὴ διὰ στομίου τινὸς τοὺς κατιόντας δεχόμενον. *Αἰχμαλωτίζεται* δὲ τις, ἀπαχθεὶς ἀπάτῃ τῆς ἐν τῷ παραδείσῳ μακαριότητος. *Νεκροῦται* δὲ, τὴν ἐκ τῆς ἐντολῆς οὐκ ἔχων ζωὴν. Εἰς *ἄδου* δὲ κάτεσι· ὁ φύσει κακίας τοῦ Θεοῦ χωρισθεὶς, τῷ ἀγαθῷ ποιούσης ἐναντίαν διάθεσιν.

ἡμῶν σημαίνει. Fieri vero *captivus* 79 quis dicitur, cum fraude a paradisi beatitudine abripitur et *interire*, cum quam ex præcepto habere debuerat, vitam non habet: *in infernum* autem descendere, cum scelerum multitudine, quibus honestati contrarius sit habitus, a Deo separatur.

Ἐκ δὲ τῶν ἐναντίων ὁ δίκαιος συνηγέρθη Χριστῷ, καὶ συνεκάθισεν ἐν τοῖς ἐπουρανίοις. *Κατὰ* δὲ πρὸς ἄδην, πρῶτον οἱ ἐνδοξοί, δοκούντες μὲν ἀγαθοί, μὴ τοιαῦτα δὲ τὰ ἔργα κτησάμενοι. Εἴτα οἱ μεγάλοι. δυνάμει καὶ ἀρχῇ τῶν πολλῶν ὑπερέχοντες, οἱ ἐξ ἀδικίας τε πολλοὶ, ἢ οἱ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ πλείονος ἀκόρεστον ἔχοντες, *λοιμοὶ* τε πάντες, οἱ διδάσκον-

⁸¹ Gen. iv, 20. ⁸² Gen. xxxi, 1 seqq. ⁸³ Dan. iii, 1 seqq. ⁸⁴ Levit. x, 9. ⁸⁵ Psal. lvi, 7. ⁸⁶ Matth. ix, 15.

VARIE LECTIONES.

^u γρ. σκοτούμενου. ^v γρ. οὗτος.

musicis organis, quorum auctorem Iubalem illum ⁸¹, qui Caini soboles exstitit, accepimus; qualia deducendo fratri cum adhibere studeret, Labanus, Jacobum ipsum, qui ea ⁷⁸ sibi impedimento fore credebat, ad *opera Domini contemplanda* constat effugisse ⁸². Babylonios autem, qui aures illis arrexisset, lapsos esse. At, qui Babyloniorum vinum, regisque illius mensam evitarunt, nec cadentes adorant, ignis vim ipsi exstinxerunt ⁸³. Ergo *Domini opera* oculis ille demum *considerat*, qui eis excitatus, invisibilia animo meditatur. Hæc enim intuemur, quando cum *operibus* mentis cogitatione conferimus. Verum qui possit istud fieri, cum ebrietate obcæcatus animus, Deum non potest intueri? *Opera* vero *manuum* prenæ ipse sunt, quæ omnes apud inferos manens, ignis, lingua arefacta, cæteraque alia *expergefacti*. Itaque vitam sacerdotum more degere contendamus. *Vino* enim et *sicera* Aaronem, ejusque filios, cum testimonii tabernaculum ingressuri essent, abstinere jussit Dominus ⁸⁴. Est vero apud Hebræos, quidquid inebriandi facultatem habet, *sicera* nomine comprehensum. Deinceps ea adducit, quæ Vespasiani, et Adriani temporibus, a Romanis ob hæc passi sunt. Ad hæc ipsa animi cogitatione, substantiali rationabilique pane vitæ destituti, *fame* premuntur graviter, juxta illud: «*Convertentur ad vesperam, et famem patientur, ut canes, et circuibunt civitatem* ⁸⁵.» Nam et vitæ Auctore abnegato, animæ mortem subierunt; et eo qui captivis remissionem, cæcisque visum nuntiaturus venerat, repulso, invisibilibus traditi sunt hostibus. Interierunt ergo non panis, aut aquæ inopia; sed audiendi verbi Dei *fame*, et aquæ illius siti, quam qui a Domino hauserit, sitire in æternum non poterit. Nequaquam enim justorum animas fame interire, nec justi semen panem quærere Deus patitur, qui Sponsi filios, præsentem Sponso non vult jejulare ⁸⁶. Quod autem *infernum animam suam dilatasse* ait: id ut eorum qui perierunt cruciatus exprimeret, addidit. Neque enim hunc animal, aut vim esse aliquam, quæ in mortuos *dilatetur*, existimandum est. Deinde, cum os ei attribuit, locum quemdam in ipsis terræ visceribus caliginosum, peccati ad

D mortem auctores eo *descendentes* ore suo excipien-

At ex dissimilibus plane cum Christo, qui justus est excitatur, et cælitibus *ipsis* assidet. In *infernum* ergo primum *descendunt illustres*, qui probitatem simulantes, vitam omnino probitati contrariam exegerunt. Deinde *magni*, id est, virtute et dignitate *populo* superiores. Tam, qui scelere et maleficio *dirites* facti sunt, aut insatiabili habendi

cupiditate tenentur : ii denique, qui *pestes* hominum nefaria verbis docent, aut ad peccandum provocant. *Exsultat* autem in terrena Jerusalem, quicumque ex carnis institutio vitam agens Judæus, ad illam minime, quæ beatis reposita est, gratiam attendit. *Humiliatur* vero homo simpliciter ille quidem, qui communium notitiarum, et virtutis ope, quam a prima accepit conformatione, altior evasit, per eum, quem habet cum inferioribus consecutum. Sed qui viri nomine jam dignus evasit, si perturbationibus frangatur, eo non solum quod commune habet simpliciter, sed illo etiam quod exercitatione sibi comparavit, bono multatus, *ignominia afficitur*. » Quicumque enim, ait Regum primo, gloriosi averit me, glorificabo eum : qui autem contemnit me, erunt ignobiles⁸⁷. » Contemnit vero Deum, qui mandata illius transgreditur. Dicuntur eorum porro oculi *sublimes*, quorum in altum attollitur cogitatio. Rerum siquidem omnium opificem contemplati, et iis, quæ sub sensum cadunt, superiores effecti, opinionis errore, terrenarumque rerum studio delectati, merito *depressi esse* dicuntur. *Exaltatur* autem in *judicia Deus*, propter justam, de quibus dictum est, meritorum retributionem. *Deum* præterea singulis rebus bene gestis *exaltamus*. Quidquid enim bene gerimus, totum ipso nobis auctore et adjutore gerimus. Itaque ait : « Exaltabo te, Domine, quoniam assumpsisti me⁸⁸. » Eundem rursus *exaltamus*, cum ipsius sapientiam, **80** potentiam et judicia contemplamur ; non secus ac de justo dicitur : « Altitudines Dei in gutture ipsius⁸⁹. » Qui porro in judiciis *exaltatum Dominum* contemplatur ; idem et *gloriam* justitiæ ipsius intuetur. Cæterum pro eo quod est : *Et pascentur direpti tanquam tauri* ; Symmachus habet : *Pascentur agni juxta ordinem suum. Iniquorum autem deserta advenæ depascent*. Quæ tandem etiam contigisse certum est. Populi enim principibus, tanquam *tauris*, armentorum ducibus, alio abactis per variasque gentes *distractis*, *desertas* eorum regiones accolæ quidam et inquilini occuparunt ; quod et his verbis monebat, cum diceret : *Et regionem vestram coram vobis alieni depascent*. A quibus illa plane discrepabant, quæ suo pro populo decertare solitus erat Dominus. Nunc autem per alium prophetam ait Deus : « Racemate, racemate, inquam, quasi vineam, reliquias Israel. Convertite, tanquam vindemiator ad cartallum suum⁹⁰. » Significat ergo et hic, eos, qui a Judæis quondam *direpti fuerant*, cum bella Dominus pro eis gereret, Judæos ipsos esse *depasturos*, *tauris* robore non dissimiles. Ait præterea : *Et deserta*, obsessorum herbam videlicet, quæ multa crescit in deserto, gentium *agnos esse depasturos* ; *taurorum* quidem tales non sint, intelligens. Talia porro patimur, cum ab adversariis potestatibus bello superati, nul-

Α τες πονηρὰ λόγοις, ἢ τῷ πρὸς ἁμαρτίαν ἐρεθισμῷ. Ἀγαλλιάται δὲ ἐν Ἱερουσαλὴμ τῇ γῇ τῇ, ὁ κατὰ σάρκα ζῶν Ἰουδαίος, πρὸς τὴν ἀποκειμένην τοῖς ἁγίοις μὴ βλέπων μακαριότητα. Ταπεινοῦται δὲ ἄνθρωπος μὲν ἀπλῶς ὁ κατὰ τὰς κρινὰς ἐννοίας μελίζων, καὶ τὴν δύναμιν τὴν ἐκ πρώτης αὐτῷ δοθεῖσαν κατασκευῆς, διὰ τὴν πρὸς τὰ κάτω συμπάθειαν. Ὁ δὲ καταξιώθεις ἡδὴ χρηματίζειν ἀνὴρ, πρὸς τὰ πάθη μαλακισόμενος, ἀτιμάζεται ζημιωθείς οὐ τὸ κοινὸν ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐξ ἀσκήσεως αὐτῷ γεγονὸς ἀγαθόν. « Τοὺς γὰρ δοξάζοντάς με, δοξάτω· καὶ οἱ ἐξουθενούντές με, ἀτιμασθήσονται, » φησὶν ἐν πρώτῃ Βασιλειῶν. Ἐξουθενοῖ δὲ Θεὸν ὁ παραβαλὼν τὰς ἐντολάς. Ὁφθαλμοὶ δὲ μετέωροι τὴν τὴν διάνοιαν εἰς τὸ ὑψος ἀράντων. Θεασάμενοι γὰρ τὸν τὰ πάντα ποιήσαντα, καὶ ὑπεράνω γεγονότες τῶν αἰσθητῶν, διὰ ψευδοδοξίας καὶ τοῦ προσπάσχειν τοῖς ὀφθαλμοῖς, εἰκότως ἐταπεινώθησαν. Ὑψοῦται δὲ Κύριος ἐν κρίματι, κατὰ τὴν δικαίαν τῶν εἰρημένων ἀνταπόδοσιν. Καὶ καθ' ἕκαστον δὲ κατόρθωμα ὑψοῦμεν Θεόν. Συνεργίᾳ γὰρ κατορθοῦμεν τῇ παρ' αὐτοῦ. Διὸ φησιν, « Ὑψώσω σε, Κύριε, ὅτι ὑπέλαβές με » καὶ πάλιν, ὑψοῦμεν αὐτὸν, θεωροῦντες αὐτοῦ τὴν σοφίαν, τὴν δύναμιν, τὰ κρίματα· ὡς λέγεσθαι περὶ τοῦ δικαίου, « Αἱ ὑψώσεις τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ λάρυγγι αὐτοῦ. » Ὁ δὲ τὸν Κύριον ἰδὼν ὑψοῦμενον, ἐν τοῖς κρίμασιν, ὁρᾷ καὶ τὴν δόξαν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ. Ἀντὶ δὲ τοῦ, καὶ βοσκηθήσονται οἱ διηρπασμένοι ὡς ταῦροι, ὁ Σύμμαχος, Νεμεθίσονται, φησιν, οἱ ἄνθρωποι αὐτῶν. Τὰ δὲ ἔρημα τῶν παρανόμων πάροικοι φάγονται· ἃ καὶ πρὸς λῆξιν ἐγένετο. Τῶν γὰρ ἀρχόντων τοῦ λαοῦ δίκην ταύρων ἀγέλης ἡγουμένων εἰς μετοικίαν ἀπαχθέντων, καὶ ἐπὶ τῆς ἀλλοδαπῆς διαρπασθέντων, τὰς ἐρήμους αὐτῶν χώρας πάροικοι τινες ἐπελθόντες καὶ μέτοικοι κατέσχον· ὅπερ εἰλεγε, Τὴν χώραν ὑμῶν ἐνώπιον ὑμῶν ἀλλότριοι κατεσθίουσιν αὐτήν. Οὐ τούναντίον ἦν, ὅτε Θεὸς ὑπερεμάχετο τοῦ ἰδίου λαοῦ. Νῦν δὲ δι' ἄλλου προσφύτου φησὶν ὁ Θεός, « Καλαμῶσθε, καλαμῶσθε, ὡς ἄμπλον τὰ κατάλοιπα τοῦ Ἰσραὴλ. Ἐπιστρέψατε ὡς ὁ τρυγὼν ἐπὶ τὸν κάρταλλον αὐτοῦ. » Φησὶν οὖν καὶ οὗτος, ὅτι οἱ πάλαι ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων διηρπασμένοι ἦν ἵνα τοῦτους συνεμάχῃ Θεός, τὰ τοῦτων βοσκηθήσονται, ταύρων ἔχοντες δύναμιν. Καὶ τὰς ἐρήμους, φησὶ, τῶν πολιορκηθέντων ἄρνες οἱ ἐξ ἐθνῶν βοσκηθήσονται, βαθυτάτην, ὡς ἐν ἐρήμῳ, πᾶν νεμόμενοι. Τοὺς [μὲν] ἰσχυροὺς ταύρους εἰπὼν, τοὺς δὲ μὴ τοιοῦτους ἄρνας. Τοιαῦτα δὲ πάσχομεν ὑπὸ τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων ἡττώμενοι κατὰ πόλεμον καὶ ὑπὸ τῶν ἀλόγων κινήματων, ταύρων δίκην, ἐν τῇ ἐρημίᾳ τοῦ βίου τούτου διάφορον γ'. Ὅθεν οὐκ ἔφη, Βίεες. Συναγελαστικά γάρ. Ὁ δὲ ταῦρος θυμοειδὴς ὢν ἀποσπάται τῶν ἄλλων.

nomine robore præstantes, agnorum vero, eos, qui

⁸⁷ I Reg. ii, 30. ⁸⁸ Psal. xxvi, 40. ⁸⁹ Psal. clxix, 6. ⁹⁰ Jerem. vi, 9.

VARIE LECTIONES.

¹ Ἰσ. κατὰ τάξιν. γ γρ. διαχροντες.

loque rationis sensu, *taurorum* instar, acti cupiditatibus, per hujus vitæ *deserta* vagamur, unde non boves jam (quos societate, armentisque gaudere videmus), sed *tauros* iracundos, et ab aliis avelli solitos, esse dixit.

ιγ. ιθ'. Οὐαὶ οἱ ἐπισπώμενοι τὰς ἀμαρτίας ὡς Ἀ σχοιρίῳ μακρῷ, καὶ ὡς ζυγοῦ ἱμάντι δαμάλει· τὴν ἀνομίαν οἱ λέγοντες· Τὸ τάχος ἐγγισάτω ἃ ποιήσει, ἵνα ἴδωμεν. Καὶ ἐλθέτω ἡ βοῦλή τοῦ ἀγίου Ἰσραὴλ, ἵνα γνῶμεν.

Καὶ ταῦτα τοῖς προλεχθεῖσιν ἀκούσθαι. Πολ- λῶν γὰρ ἐπακούσαντες διδασκαλικῶν λόγων, τοῦ Σωτῆρος, μετ' αὐτόν τε τῶν ἀποστόλων, ἐπιμέ- νοντες ἀπιστεῖν, προσθήκας ἐποιοῦντο πλημμελη- μάτων, ἀεὶ τοῖς προλαβοῦσιν ἐπισυμπλέκοντες ἑτερα, καθάπερ οἱ πλέκοντες σχοιρίον, παυσάμε- νου τοῦ κλωθομένου συνάπτουσιν ἕτερον, μακρόν ποιῆσαι βουλόμενοι. Πᾶς δὲ ἀμαρτάνων, δεσμούς ἐαυτῷ δι' ὧν ἀμαρτάνει κατασχευάζεται, μακρόν, ἢ βραχὺ, κατὰ λόγον τῶν ἀμαρτημάτων, τὸ σχοι- ρίον ᾧ δεσμεῖται πωῶν. Διὰ γὰρ τοῦτο γινόμεθα δέσμιοι κατὰ τὴν Ἱεραμίου φωνήν. Σειραῖς γάρ τῃ ὄντι τῶν ἰδίων ἀμαρτημάτων ἑκαστος σφίγγεται. Καὶ ἅπερ δὲ κατὰ τὸν* πλησίον οὐκ ἐκ τοῦ παρατυ- χόντος, ἀλλ' ἐκ βουλῆς καὶ ἐνέδρας καὶ μακρῶν συν- τελοῦμεν κατασκευῶν, σχοιρίον ἐστὶ μακρόν, δι' οὗ καὶ πόρρω κειμένας ἐαυτοῖς τὰς ἀμαρτίας ἐπι- συρόμεθα, ἡγουν τὰς ἐπ' αὐταῖς τιμωρίας. Καὶ ταύ- τας γὰρ οὐδὲν ἀμαρτίας καλεῖν ἡ Γραφή. Τρόπον γάρ τινα τήν τοῦ Θεοῦ καθ' ἐαυτὸν ἐλθεῖν βιαζόμεθα δίκην, ὡς ἡμῶν ἐκάστω λέγεσθαι· « Ἡ τοῦ πλούτου τῆς χρηστότητος αὐτοῦ, καὶ τῆς ἀνοχῆς, καὶ τῆς μακρο- θυμίας καταφρονεῖς; » Οὐ δὲ Σύμμαχος ἐξέδωκεν· Οὐαὶ οἱ ἔλκοντες τὰς ἀνομίας, ὡς σχοιρίῳ μα- ταδίτητος, καὶ ὡς βρόχῳ τῆς ἀμάξης τὴν ἀμαρ- τίαν. Μακρὰ γὰρ ὄντα τὰ σχοιρία δυσδιάλυτά ἐστιν, τῷ τῶν ἀμαρτημάτων εὐτόνῳ πυκνούμενα. Οἱ γὰρ ζυγόμενοι, οὐδὲ ὑπὸ τῶν ἰσχυροτάτων ζυ- γῶν, καὶ βιαίως ἐπισπώμενων τὰ βάρη, εὐχερῶς διαρρήγνυνται. Τὴν δὲ ἰσχὺν ἐπέτεινεν ἐκ δαμάλει· εἰπὼν τὸν ἱμάντα ἰσχυροῦ τε ζώου, καὶ οὕτε διὰ πό- νον, οὕτε διὰ χρόνον ἡσθενηκότος. Ἡ οὕτως, ὡς οἱ τὰς δαμάλει, ἦτοι τὰς βοῦς ὑποφέροντες τοῖς ζυγοῖς, ἔλκουσιν ἑαυτὸν ὅτε σὺν βίᾳ πολλῇ εἰς πόνο· [καὶ] κα- ταδεσμεύουσιν· τὸν αὐτὸν τρόπον τοῖς ἐκ θείας ὀργῆς ἐσομένοις ἐαυτοὺς ὑποφέροντες ἑρασσκον, Ἐγγισάτω τὸ τάχος ἃ ποιήσει, τὰς καθ' ἐαυτῶν ἀπειλὰς πρὸς τε προφητῶν, καὶ αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος ἀκούσαντες, δι' ἀπιστίαν τε ταύτας ἐπικαλούμενοι. Διὸ τις αὐ- τοὺς ταλανίζει προφήτης εἰπὼν· « Οὐαὶ οἱ ἐπιθυ- μούντες τὴν ἡμέραν Κυρίου. Καὶ αὕτη ἐστὶ σκότος, καὶ οὐ φῶς. » Καὶ αὐτὸν μέντοι γενόμενον δέσμιον ἀμαρτίας ἀκολουθήσαι Χριστῷ τῷ ἑρῶντι τοῖς ἐν δεισμοῖς, Ἐξέλθετε. Ἄγιον δὲ Ἰσραὴλ τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Λόγον ψηφίειν.

κ'. Οὐαὶ οἱ λέγοντες τὸ πορνῆον καλόν, καὶ τὸ

81 VERS. 18, 19. *Væ qui trahitis peccata, tanquam funiculo longo, et tanquam jugi loro juvenæ, iniquitates, dicentes : Cito appropinquet quæ faciet, ut videamus, et veniat consilium Israelis, ut sciamus.*

Et hæc illis, quæ prædicta sunt, conspectanea existunt. Cum enim multa Salvatore et apostolis postea docentibus audissent, pertinaciter incredulitatem amplexi, flagitia flagitiis amplificabant, alia aliis eorum more addentes, qui dum *funem* texunt, deficiente materia, novam subinde adjiciunt, ut longum magis efficiant. Peccata vero quilibet, eo ipso quod peccat, sibi tanquam vincula longa, vel brevia fabricat, pro ratione peccatorum *funiculum* quo vincitur, texens : ob idque, sicut est ab Je- remia dictum, vincti efficiuntur. Vinculis eum reve- ra quilibet propriorum peccatorum constringitur. Præterea, quæ in vicinum, non temere, sed præ- meditato longisque insidiis molimur, *funiculus lon- gus* ipsa sunt, quo longe remota scelera, id est scelerum pœnas, in nostrum caput attrahimus. Soli enim hoc nomine Scriptura sæpe flagitia no- minare. Nam et numinis vindictam persæpe, tan- quam vi, in nos attrahimus; unde non immerito omnibus dici queat : « An divitias bonitatis ejus, et patientiæ, et longanimitatis contemnitis? » At vero sic habet Symmachi interpretatio : *Væ qui trahitis iniquitates, tanquam funiculo vanitatis, et tanquam luqueo plaustris, peccatum, funes enim longos non est dissolvere facile, quæ bene peccatorum densitate stipati sunt.* Neque enim ipsa etiam lora jugalia, quantumvis robustis jugis onera vi *trahentibus* contenduntur, facile disrumpuntur. Robur autem amplificavit, cum *juvenæ loro*, robusti videlicet animalis, nec dum laboribus aut ætate confecti, dixit. Vel certe, quod non aliter, quam qui *juven- cas*, aut boves jugis submitunt, vi multa ad labo- res aliquando trahunt, et vincunt : sic qui se di- vinæ iræ ingruenti ultro subijciebant, eam etiam non dubitabant provocare his verbis : *Festinet, et veniat cito opus ejus*, prophetarum minas nimirum, et Salvatoris ipsius easdem inculcantis magna per- fidie contumacia **82** in suam perniciem invocantes. Indeque est, quod eis quidam imprecatur propheta, his verbis : « *Væ desiderantibus diem Domini : et ipsa tenebræ, et non lux.* » Decet vero et eum qui peccati nexibus impeditur, Christum in vinculis detentos voce soluturum, et exire jussurum, inse- qui. Sanctum deinde *Israel*, unigenitum Dei Ver- bum significat.

VERS. 20. *Væ qui dicitis malum bonum, et bonum*

*1 Rom. II, 4. *2 Amos V, 18.

VARIE LECTIONES.

* γρ. τοῦ. * Ἰσ. Δεῖ δέ.

malum; qui ponitis tenebras lucem, et lucem tenebras; qui ponitis amarum dulce, et dulce amarum.

Et hæc in eosdem dicuntur, quod sano et sobrio Salvatoris despecto consilio, contrarias rationes sequi, quod pro luce evangelica, erroris sui tenebras, tanquam *lucem* aliquam amplecti; quod *amarum* denique scelerum naturam, veluti *dulcem* voluptatem aliquam venari maluerunt: quemadmodum etiam nunc Evangelii veritatem respuere, auliles autem fabulas admirari et retinere videmus. Adco magnum erat, latronum partes sequendo Christum negare Barabbamque postulare; idolorum cultores probare, Christi vero populum honeste et prudentia commendabilem insectari. Ea enim repudiata, quæ per Christum est, illustratione, in tenebris ipsi jacuerunt; juxta illud: « Expectantibus ipsis *lucem*, tenebræ factæ sunt, expectantes splendorem caligine, circumsepti sunt⁹³. » Est vero perfecti, qui exercitatis probe sensibus habitum contraxit, *boni* malique naturam posse distinguere; sicut et solertis nummularii, quod *bonum* est, retinere: non secus ac ineptum eum dicimus, qui præter naturam affecta judicandi instrumenta habeat. Tres igitur nunc appositæ sunt corporeis quidem rebus discrepantes conjugationes, sed variis acceptionibus circa unum quiddam, quod ad animum attinet, occupatæ. *Bonum* itaque id esse definiunt, quod honestum et laudabile sit: cui quod turpe est opponitur, *malum* nunc appellatum; **83** quo nomine quod vituperandum est, significatur: *lucem* autem, substantiam *tenebrarum* dissipatricem: *tenebras* vero, aerem *luce* destitutum. Est rursus et *dulce*, quod humoris vel succi lenitate sensum exhilarat: *amarum* vero, quod gustum exasperat.

Fuerit igitur ista quidem de medio sumpta et facilis explicatio. Sed de his, quæ sensu percipiuntur, haudquaquam sumenda videatur oratio. Verum, quia præceptum Domini lucidum, illuminare oculos dicitur⁹⁴, qui non ad illius normam vitæ suæ cursum dirigit, sed lutosi voluptatum illecebris perfunditur; *lucem* ille voluptates, et Domini præceptum *tenebras esse* arbitratur. Præterea si ad dogmatum rationem attendas, qui in veram *lucem* non credit, illam quidem *tenebras, lucem* autem diabolum facit. Ad hæc, si dulcia in justis faucibus eloquia Domini exsistunt⁹⁵; qui mandatorum onus re fugit, hic voluptatum dulcedinem amplexus, *dulcis* et *amari* naturam evertit. Quin etiam dogmatum habita ratione, eisdem *dulcis* est Dominus, a quibus scite fuerit degustatus: « Gustate enim, ait, et videte quoniam *dulcis* est Dominus⁹⁶, » qui vero in ipsum non credit, quod *dulce* est, *amarum* dicit. Est porro *bonum* revera, quod in omnia convenienter se-

καλὸν πονηρὸν, οἱ τιθέντες τὸ σκότος φῶς, καὶ τὸ φῶς σκότος, οἱ τιθέντες τὸ πικρὸν γλυκὺν, καὶ τὸ γλυκὺν πικρὸν.

Καὶ ταῦτα τοῖς αὐτοῖς ἐπιφέρεται. Τοὺς γὰρ ἀγαθοὺς τοῦ Σωτῆρος καὶ [προ]νίμους λόγους ἀποστρεφόμενοι, τοὺς ἐναντίους λογισμοὺς ἀπεδέχοντο. Ἀντὶ δὲ τοῦ εὐαγγελικοῦ φωτός, τὸ τῆς αὐτῶν πλάνης σκότος, ὥσπερ τι φῶς, κατησπάζοντο, τῆς τε κακίας τὴν πικρὰν φύσιν, ὥσπερ τινὰ γλυκεῖαν ἡδονὴν μετεδίωκον. Ὡς καὶ νῦν τοῦ Εὐαγγελίου τὴν ἀλήθειαν ἀποστρέφονται, καὶ ὁ τοὺς γραῶδεις μύθους θαυμάζοντες, τοιοῦτον ἦν καὶ τὸν Χριστὸν μὲν ἀρνήσασθαι, τὸν δὲ Βαραββὰν ἐξαιτεῖν, τῆς τῶν ληστῶν γεγνονότας μερίδος· καὶ τὸ εἰδωλολάτρας μὲν ἀποδέχεσθαι, διώκειν δὲ τοῦ Χριστοῦ τὴν λαὸν τὴν σεμνὸν τε καὶ σώφρονα. Παρωσάμενοι γὰρ τὸν διὰ Χριστοῦ φωτισμὸν, μεμενῆκασιν ἐν σκότῳ, κατὰ τό· « Ὑπομεινάντων αὐτῶν, τὸ φῶς ἐγένετο αὐτοῖς εἰς σκότος· ὑπομεινάντες αὐγὴν ἐν ἁωρῇ περιέστησαν. » Τελείου δὲ ἐστίν, τοῦ διὰ τὴν ἐξιν γεγυμνασμένα ἔχοντος τὰ αἰσθητήρια, διακρίνειν δύνασθαι τὴν τοῦ καλοῦ φύσιν, ἀπὸ τοῦ πονηροῦ. Καὶ δοκίμου τραπέζιτου, τὸ καλὸν κατέχειν ὥσπερ ἀδοκίμου, τὸ παρὰ φύσιν ἔχειν τὰ κριτήρια διακείμενα. Τρεῖς μὲν οὖν συζυγίαι νῦν παρτετέθησαν, ἐν μὲν τοῖς σωματικοῖς διαφέρουσai, ἐν δὲ τοῖς ψυχικοῖς, κατὰ διαφόρους ἐπινοίας περὶ ἐν τι στρεφόμεναι. Καλὸν μὲν οὖν ὀρίζονται ἀγαθὸν ἐπαινετὸν, ᾧ τὸ αἰσθρὸν ἀντίκειται, ὃ νῦν ἐνόμασε πονηρὸν· ὅπερ ἂν εἴη κακὸν ψεκτόν. Φῶς δὲ οὐσία διαχυτικὴ σκότους. Σκότος δὲ ἄηρ ἐστερημένος φωτός. Καὶ γλυκύτης μὲν λειότης χυμοῦ ἢ χυλοῦ τὴν γευστικὴν ἡδύνουσα αἴσθησιν. Τὸ δὲ πικρὸν γευστὸν ἐκτραχύνον τὴν γεῦσιν.

Ταῦτα μὲν οὖν κατὰ τὴν πρόχειρον ἔκδοσιν. Ἄλλ' εἰκε μὴ περὶ τῶν αἰσθησέων γνωρίμων ὑπάρχειν ὁ λόγος. Ἄλλ' εἰπερ ἡ ἐντολὴ Κυρίου τηλαυγῆς, φωτίζουσα ὀφθαλμοὺς, ὁ μὴ ταύτῃ ζῶν, ἐν ὕλικαῖς δὲ πάθεσι κυλινδούμενος, ταῦτα νενόμικε φῶς ἐκείνῃν σκότος δοκῶν, καὶ δογματικῶς ὁ μὴ πιστεύων εἰς τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, τοῦτο μὲν σκότος, φῶς δὲ ποιεῖ τὸν διάβολον. Καὶ, εἰ γλυκεῖα τῷ λάρυγγι τοῦ δικαίου τὰ λόγια τοῦ Κυρίου, ὁ τὸ τῶν προσταγμάτων φεύγων ἐπίπτονον, συγκατατιθέμενος δὲ τῷ λείῳ τῆς ἡδονῆς, οὗτος ἀναστρέψει τὸ γλυκὺ καὶ πικρὸν. Ἀλλὰ καὶ δογματικῶς, γλυκύτης ἐστὶν τοῖς ἐπιστημόνως αὐτοῦ γενομένοις ὁ Κύριος· « Γεύσαθε γὰρ, καὶ ἴδετε ὅτι Χριστὸς ὁ Κύριος. » Μὴ πιστεύων δὲ τις αὐτῷ, τὸ γλυκὺ λέγει πικρὸν. Καὶ τὸ ἀληθὲς δὲ καλὸν, τὸ ἐν τῇ ψυχῇ συμμετρως διακειμένη κατ' ἀρετῆν. Μεσότης γὰρ ἡ ἀρετὴ, ἥς τὸ ὑπερβάλλον ἢ λείπον, κακία· ὡς ἐπ' ἀνδρείας ἑλλειψίς· μὲν ἡ δειλία, ἡ δὲ θρασύτης· πλεονασμός, ἅπερ αἰσχροὶ ἐργάζονται, καὶ ὁ μὴ πιστεύων δὲ εἰς τὸν Κύ-

⁹³ Isa. LIX, 9. ⁹⁴ Psal. XVIII, 9. ⁹⁵ Psal. CXVIII, 105. ⁹⁶ Psal. XXXIII, 9.

VARIE LECTIONES.

^b Ἰσ. ἀφ. καί. ^c γρ. διαχυτικῇ. ^d γρ. χρηστός.

μον. οὐδὲ τῇ τοῦ καλοῦ συγκατατίθεται φύσει. Κυρίως γὰρ ἐκεῖνο καλόν, κατὰ τὸ, « Τῇ ὠραιότητί σου καὶ τῷ κάλλει σου » αἰσχος δὲ πᾶν ὁ διάβολος. Ἐπεὶ οὖν οὐκ ἔστι κοινωνία φωτὶ πρὸς κάλλος, οὐδὲ τρυφῶνσις Χριστοῦ πρὸς Βελίαρ, χωριστέον ταῦτα ἀλλήλων· καὶ μὴ παραλογισθέντες, φῶς, νομίσωμεν τὸν μετασχηματιζόμενον εἰς ἄγγελον φωτός, μηδὲ γλυκεῖαν τὴν ἡδονήν, μηδὲ κάλλος σωματικὸν τοῦ ψυχικοῦ προτιμήσωμεν. Διὰ τί δὲ ἐπὶ μὲν τοῦ καλοῦ, τὸ, λέγοντες, ἐρῆται· ἐπὶ δὲ τοῦ φωτός καὶ τοῦ γλυκέος τὸ, τιθέντες; κατὰ τι μὲν οὖν τὸ λέγειν τοῦ πράττειν ἀπλούστερον, κατὰ τι δὲ καὶ πικρότερον. Παρὰ γὰρ τὰς πρώτας αἰρέσεις τοῦ βίου διὰ τοῦ λόγου μόνον σφαλλόμεθα. Ἐνεργοῦντες δὲ τὸ κακόν, καὶ μετὰ πείραν προσμένοντες, ὥσπερ ὄρους ἑαυτοῖς ἀκινήτους τῶν τῆς κακίας ἔργων τιθέμεθα. Ἰκὼν τις ἐξ ἀσελείας πρὸς σωφροσύνην οὐ μετατίθεται, τίθησιν ἑαυτῷ τὸ πικρὸν γλυκύ. Χεῖρον δὲ τούτου, τὸ καὶ συνηγορεῖν τῷ κακῷ, καὶ λέγειν τὸ καλὸν πονηρὸν· οὐ μόνον γὰρ ποιοῦσι, φησὶν, αὐτὰ, ἀλλὰ καὶ συνευδοκοῦσι τοῖς πράσσουσι. Τιθεται μὲν οὖν, τὸ πράττειν. Λέγειν δὲ, τὸ δογματίζειν. Ὁ τὴν εἰς θάνατον ἁμαρτίαν τινὲς ἀπεφάναντο τῶν εὐδοκούντων οὖσαν, ἀλλ' οὐ δακνομένων ἐφ' οἷς ἁμαρτάνουσιν· ἐξ οὗ τὸ μηδὲ μετανοεῖν ἐπιγίνεται.

tiam animum non revocat, ipse sibi quod dulce est, amarum ponit. Sed facit longe deterius, qui malo patrociniatus, quod tale est, bonum non veretur dicere. Non enim, ait, ista faciunt tantum, sed facientibus etiam congratulantur. Est ergo idem ponere, quod facere: idem dicere, quod docere: quod esse peccatum ad mortem definierunt nonnulli; cum est admissi sceleris dolor nullus, sed animi potius gratulatio; quo nihil a pœnitentia magis remotum est.

κα-κῇ. Οὐαὶ οἱ συνετοὶ ἐν ἑαυτοῖς, καὶ ἐνώπιον αὐτῶν ἐπιστήμονες. Οὐαὶ οἱ ισχυρότεροι υἱῶν, οἱ πλείοντες τὸν οἶνον, καὶ οἱ θυράσται, καὶ οἱ κεραυνῶντες τὸ σίκερα. Οἱ δικαιοῦντες τὸν ἀσεβῆ ἔρεκεν δώρων, καὶ τὸ δίκαιον τοῦ δικαίου αἰροῦντες.

Καὶ ταῦτα τοῖς ἄνω πάλιν ἐφῆρμεν, εἰ καὶ γενικὴν πρὸς τοὺς δοκησιδόρους ἔχει τὴν ἀπειλὴν ὅποιοι τινες ἦσαν οἱ τῶν Ἰουδαίων διδάσκαλοι, μηδὲν μὲν ἐπ' ἀκριβοῦς διδάσκοντες, καλαμῶμενοι δὲ τὸν λαόν, καὶ τῇ μέθῃ προσκείμενοι. Τοῦ γὰρ νόμου λέγοντος, « Κρίμα δίκαιον κρίνατε, » ὁ προφήτης φησὶ πρὸς τὴν Ἱερουσαλήμ· « Οἱ ἄρχοντές σου ἀπειθοῦσιν, κοινωνοὶ κλεπτῶν, ἀγαπῶντες δῶρα, διώκοντες ἀνταπόδομα, ὄφρα τοῖς οὐ κρίνοντες, καὶ κρίσει χήρας οὐ προσέχοντες. » Ταῦτα γὰρ ἔδρων αἰσχρῶν λημμάτων ἡτιζόμενοι, πρὸς τὴν ἀσωτίαν τοῦ βίου. Διὰ τῆς ὁ προφήτης φησὶν, « Οἶνον ἐκ συκοφαντιῶν ἐπιπνον. » Καὶ κακῶν δὲ ὄντες διδάσκαλοι, τῷ τῆς ἀγνοίας ἐκκαρῶντο σκότῳ, καὶ τοῖς ἄλλοις ποτὶν ἐκίρωνν δεδολωμένον, τὸ σίκερα, τὸν τοῦ Θεοῦ κατηλεύτες λόγον. Πρὸς οὓς ἔλεγον, « Οἱ κάπηλοι σου μίσγουσιν τὸν οἶνον ὕδατι, » καὶ κατεδίχαζον δὲ τὸν αὐτῶν, ἀφείντες τὸν αἶνον.

luere, et in justum, scelerato sententia liberato, pœnas decernere obijciebat.

cundum virtutem affecta habetur. Mediocritatem enim virtutem dicimus in qua si quid vel desit, vel abundat, vitii nomine censetur; ut in fortitudine quod abest, timiditas; quod abundat, audacia nominatur: quorum utrumque dedecus operatur. Ad hæc in Dominum qui non credit, honesti et pulchri naturæ non adherescit. Honestum enim proprie bonum est, vel psalmi testimonio canentis: « Specie tua, et pulchritudine tua »: » turpitudinis autem fons diabolus. Quoniam ergo nulla lucis et tenebrarum societas, nulla Christi et Belial esse potest⁸⁴; separanda ista a se invicem et distinguenda sunt: nec committendum, ut falsis decepti rationibus, vel quod se in lucis angelum transformat⁸⁵, lucem esse credamus;

B vel duces voluptatis illecebras, corpórisque venustatem, animæ pulchritudini præponamus. Verumenimvero quid ad boni nomen, **84** qui dicitis; ad lucem autem et dulce, qui ponitis, addidit? Est profecto aliquanto dicere, quam facere, simplicius, aliquanto etiam acerbius. Initio enim, cum in vita aliquid a nobis eligitur, tum sermonis error admittitur tantum. Sed cum malum operamur, si eidem facto periculo rursus incumbimus, tum ipsi scelerum metas nobis immobiles ponimus. Quisquis rursus lascivia ad temperantiam

magis remotum est.

VERS. 21-25 *Væ qui intelligentes sunt in seipsis, et coram se scientes. Væ qui robusti sunt in vobis qui bibunt vinum, et qui potentes sunt, et qui miscent siceram, qui justificant impiam propter dona, et justitiam justis tollitis.*

Et hæc rursum superioribus congrue addita sunt: licet iis nomine communi minetur, qui sibi sapientes videntur: quales erant in primis Judæorum doctores, qui populum tamen exacte et bene nihil docerent; sed toti incumbentes ebrietati, bonis ipsum spoliarent. Quamvis enim iudicium justum judicare lex imperaret, sic Jerusalem arguit propheta: « Principes tui infideles, socii furum, diligunt munera, sequuntur retributiones, pupillo non iudicant, et ad iudicium viduæ non advertunt¹. » Ista siquidem turpi quæstu ducti, ad fovendum vitæ luxum, scelera admittebant. Ad quod spectans et alius quidam propheta, « vinum eos injuste damnatorum bibere, **85** dicebat². » Scelerum enim magistri cum essent, ignorantie tenebris offundebantur, aliisque dolosum potum, siceram nimirum, Dei verbum cauponantes, miscebant: unde caupones eorum vinum aqua diluere, et in justum, scelerato sententia liberato, pœnas decernere obijciebat.

⁸⁴ Psal. xlii, 5. ⁸⁵ II Cor. vi, 15. ⁸⁶ II Cor. xi, 14. ¹ Isa. i, 25. ² Amos ii, 8.

Quod autem *prudentes in seipsum* dixit, non est de his tantum accipiendum qui sibi, quæ tamen ignorant, scire videntur, sed de his etiam, qui scientiæ donum sortiti, cæteros ejus participes non faciunt. « Occultæ enim scientiæ, thesaurique abditæ, quæ potest esse utilitas? » Ejusmodi ille exstitit, qui defosso talento sibi solus sapere maluit. Si quis rursus et eam, quam habet, in malos usus, non in Dei gloriam scientiæ facultatem conferat, haud in oculis Domini sapiens esse queat: non æcus ac qui quod præclare gessit, propriæ virtuti solet ascribere, non Deum tanti muneris auctorem agnoscere, et prædicare. In quem opportune quis dixerit: « Quid habes quod non acceperis? Quod si accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis? » Dicitur vero *intelligentia*, animæ veluti facilis apprehensio, rerum notitias in unum statim colligentis. Vel solertia mentis expedita, quæ, quod rebus singulis proprium sit inveniat. *Scientia* autem habitus in se confirmati et ratione immutabilis. Sapientia vero divinorum et humanarum rerum, quibus illæ continentur, scientia. Quoniam autem sapientia ipsa Christus est, cum Christi participatione quatenus sapientia est, sapientem dicemus, quem perfectum significare volumus, quales arcæ illius exstiterent opifices. « Implebo enim, scribitur, eos spiritu sapientiæ et scientiæ », quæ nisi quisque sibi adjungat, eumdem miserum et infelicem proficitur. Erat enim Nazaræis, ipsisque sacerdotibus, quoties in Sancta sanctorum esset ingrediendum, *vino et sicera* interdictum. Est præterea et apud Salomonem in hunc modum loquens sententia: « Vino, qui ad Iracundiam proni sunt principes, abstineto, ne cum biberint, sapientiæ obliviscantur ». « Decet enim, non eum modo, qui Dei ministerio addictus sit, sed cui hominum cura mandata, animum purum et sincerum habere. Nam ut inimus quisque **86** est, ita veniam meretur facillime: « Potentes autem potenter arguentur ». — « Et cui mundum traditum est, amplius ab ipso respocetur ». Is rursus tandiu dicitur *inebriari*, quisquis affectibus constringitur; quandiu rationis imperio deturbatus, hujus se confusione, et sapientiæ oblivione detineri patitur. Cæterum qui potest, qui sapientiam habet, esse iracundus, nisi eum dicat, qui nondum prorsus est affectibus liberatus? At vero de eo, qui modice perturbatur, etiam alicubi dicitur: « Stultus eo ipso die, quo irritatur, iram prodit: quam sapiens recondit et differt quodam tenuis ». « Ratione enim tanquam freno, dolorem cohibet; ut dicitur: « Irascimini, et nolite peccare ». At Dominus qui perfectiora longe imperat, irasci omnino prohibuit.

87 Vers. 24-30. Propter id, sicut exuretur stipula a carbone ignis, et comburetur a flamma populeæ, sic radix eorum, tanquam favilla erit; et flos eorum, tanquam pulvis, ascendet. Non enim volue-

Α λέγεται δὲ τὸ, οἱ συνετοὶ ἐν ἑαυτοῖς, οὐ μόνον περὶ τῶν εἰδέναι δοκούντων, ἀπερ οὐκ ἴσασιν, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν ἔχόντων μὲν χάρισμα γνώσεως, οὐ μεταδιδόντων δὲ τούτου τοῖς ἄλλοις. « Σοφία γὰρ κεκρυμμένη καὶ θησαυρὸς ἀφανής, τίς ὠφέλεια ἐν ἀμφοτέροις; » Οἷος ἦν ὁ τὸ τάλαντον κρύψας παρ' ἑαυτοῦ μείνας σοφός. Κἂν ἐπὶ κακῷ δέ τις, καὶ μὴ εἰς δόξαν Θεοῦ χρῆται τῇ γνώσει, οὐκ ἔστιν ἐνώπιον Θεοῦ ἐπιστήμων, ὡς οὐδὲ ὁ καταγράφων ἑαυτῷ τὸ κατόρθωμα, καὶ μὴ τὸν Θεόν, ὡς αἷτιον τῆς δωρεᾶς ἀνυμνῶν. Πρὸς ὃν εὐκαιρον εἰπεῖν, « Τί δὲ ἔχει; ὁ οὐκ ἔλαβες; Εἰ δὲ καὶ ἔλαβες, τί καυχᾶσαι ὡς μὴ λαθὼν; » Λέγεται δὲ *σύνεσις*, ὅσον εὐπαρακολουθησία ψυχῆς, ὁξέως εἰς ἐν συναγωγῆς τὰς τῶν πραγμάτων ἐννοίας· ἤγουν ἐντρέχεια διανοίας εὐπαρακολουθήτος, τῇ ἐκάστῃ πράγματι οικεῖον εὐρίσκουσα. Β *Ἐπιστήμη* δὲ, ἔξι ἐν ἑαυτῇ τὸ βέβαιον ἔχουσα, ἀμετάπτωτος ὑπὸ λόγου. Σοφίαν δὲ, φασίν, ἐπιστήμην θεῶν καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων, καὶ τῶν τούτων αἰτιῶν. Ἐπειδὴ δὲ αὐτοσοφία ὁ Χριστὸς, σοφὸν ἐροῦμεν τὸν κατὰ μετοχὴν Χριστοῦ, καθ' ὃ σοφία ἐστίν, τετελειωμένος· ὡς οἱ τῆς σκηνῆς ἐκείνης ἀρχιτέκτονες· « Ἐμπλήσω γὰρ αὐτοὺς, φησί, πνεύματος σοφίας καὶ ἐπιστήμης; » ἃ τις αὐτῷ μὴ ἀνατιθεὶς ταλανίζεται. Ἀπείρητος δὲ Ναζιραίοις οἶνος καὶ σίκερα, καὶ τοῖς Ιερουσαλὴν εἰσιούσιν εἰς τὰ ἅγια. Καὶ Σολομῶν ἐν Παροιμίαις φησὶν· « Οὐ δύνασται θυμῶδεις εἶσιν, οἶνον μὴ πινέτωσαν, ἵνα μὴ πίνοντες ἐπιλάβωνται τῆς σοφίας. » Δεῖ γὰρ ἀθόλωτον ἔχειν τὸν νοῦν τὸν τε Θεὸν θεραπεύοντα, καὶ τὸν ἀνθρώπων ἐπιμελουμένον. Γ *Ὁ μὲν γὰρ ἐλάχιστος καὶ συγγνωστὸς ἐλέου*. « Δυνατοὶ δὲ δυνατῶς ἐπασθίσονται. » Καὶ ὁ πολὺ παρέθεντο περισσύτερον ἀπαιτήσουσιν αὐτόν. Καὶ πᾶς δὲ πάθει κρατούμενος, μεθύειν λέγεται τοσοῦτον, ὅσον τούτῳ κεκράτηται, κατὰ λόγον ὑπομένων τὴν ἑκστασιν, καὶ συγχύσει ταύτης εἰς λήθην τῆς σοφίας χωρῶν, ἀλλὰ πῶς ὁ ἔχων σοφίαν θυμῶδης; « Οὐ μὴπω λέγει τὸν ἀπαθῆ· περὶ δὲ τοῦ μετριοπαθοῦς καὶ ἐτέρωθι πού φησιν, « Ἀφρων αὐθήμερον ἐξαγγελεῖ ὀργήν, σοφὸς δὲ ταμιεύεται κατὰ μέρος. » Λογισμῷ γὰρ τὸ πάθος ἡνωχεῖ, καθὼ λέγεται, « Ὁργίζεσθε καὶ μὴ ἀμαρτάνετε. » Ὁ δὲ Κύριος διατάσσων τὰ τελειότερα, καθόλου τὴν ὀργὴν ἀπηγόρευεν.

Δ

κδ'λ'. Διὰ τοῦτο ὃν τρόπον καυθήσεται καὶ ἡ ἀμὴ ὑπὸ ἀνθρακος πυρὸς, καὶ συγκαυθήσεται ὑπὸ φλογὸς ἀνείμενης, ἡρίζα αὐτῶν ὡς χροῦς ἐστὶν, καὶ τὸ ἄνθος αὐτῶν, ὡς κοριορεὶς ἀναθήσεται.

³ Eccli. xx, 32. ⁴ Matth. xxv, 25. ⁵ I Col. iv, 7. ⁶ Exod. xxxi, 6. ⁷ Levit. x, 9. ⁸ Prov. xxxi, 4. ⁹ Sap. vi, 7. ¹⁰ Luc. xii, 48. ¹¹ Prov. xii, 46. ¹² Psal. iv, 5. ¹³ Matth. v, 22.

Οὐ γὰρ ἠθέλησαν τὸν νόμον Κυρίου Σεβαῶθ, **A** runt legem Domini exercituum, sed oraculum sancti
ἀλλὰ τὸ λόγιον τοῦ ἁγίου Ἰσραὴλ παρώξυναν, *Israel exacerbaverunt*, etc.
x. τ. λ.

Προανακηρύττει πάλιν ταῖς ἀπειλαῖς τὰς κολά-
σεις, εἰ πως ἐπιστραφεῖεν ἀκούσαντες. Λέγει δέ, διὰ
τοῦτο, τοῦτ' ἐστὶν διὰ τὰ εἰρημένα, οὐ διὰ τινὰ συν-
τυχίαν, ἢ φυσικὴν ἀνάγκην, ἢ εἰμαρμένην, δι' ἧς ἀπερ-
δὲ ἐξέθετο πλημμελήματα. Τοῖς γὰρ ἀντὶ σταφυλῆς
ξύλα, καὶ χόρτον, καὶ *καλάμην*, ἀκανθῶν τε πλῆθος
πεποικηκόσιν, εἰκότως τὸ, "Ὅν τρόπον συγκαυθήσε-
ται *καλάμη*, φησί ^β *φλόγα* δὲ ἀντιμενην καλεῖ τὴν
ἀκρίβεστον, καὶ μηδενὸς κωλύοντος ἐπ' ἐξουσίας" βα-
δίζουσιν δὲ τὴν ^γ *ὥριμότητα* λέγει τοῦ σώματος,
τοῦ τε πλοῦτου τὴν δόξαν, καὶ τοῦ παντὸς ἔθνους εὐ-
πρέπειαν, ἃ τρόπον *κοριοροῦ*, φησί, διασκεδασθή-
σεται. Οὐδὲ νῦν δὲ αὐτῶν εἰδωλολατρείαν κατηγορεῖ, **B**
ἀλλ' ὅτι μὴ τὸν νόμον κατεδέξαντο, περὶ οὗπερ
ἔρασκεν. « Ἐκ γὰρ Σιών ἐξελεύσεται νόμος, καὶ λό-
γος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ. » Λέγοι δ' ἂν καὶ τὸν
Μωϋσῆως. « Εἰ ἐπιστεύετε γὰρ, φησί, Μωϋσῆ, ἐπι-
στεύετε ἂν ἐμοί. Περὶ γὰρ ἐμοῦ ἐκείνος ἔγραψεν. »
' Ἀλλ' οὐδὲ τὸν εὐαγγελίζον ἐδέξαντο λόγον. Διὸ τε-
θυμῶσθαι, φησὶν, ἐπὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ Κύριον.
' Ἐαυτοῦ γὰρ ἤθελεν εἶναι λαὸν, οἱ δὲ οὐκ ἐδέξαντο
λοιπὸν αὐτοῖς πολεμίων ἐφοδὸν προϋφανῆ, καὶ πλῆ-
θος τῶν ἀναιρουμένων, ὡς καὶ αὐτὰ πληροῦσθαι τὰ
ῥ. σωμάτων νεκρῶν.

Ὅσον δὲ παραμενοῦσης αὐτοῖς εἰς ἔτι νῦν τῆς τοῦ
θεοῦ ὀργῆς, εἴρηται τὸ, "Ἐτι ἡ χεὶρ ὑψηλή." Ὁ δὲ λαὸς
ὁ Παῦλος φησιν, « Ἐφθασεν δὲ εἰς αὐτοὺς ἡ ὀργὴ εἰς
τέλος. » Πόθεν δὲ τὰ τοσαῦτα *θηρησιμαῖα* λοιπὸν ἐπ-
ενήνοχεν, ἐφοδὸν ἐθνῶν ὑπογράφων, παράταξιν τε
πολεμικὴν; Πόθεν τε τὰ *θηρ παρωξύνθη*, μάλλον δὲ
ἐκλονήθη, κατὰ τὸν Ἀκύλαν ^γ ἢ *ἐταράχθη*, κατὰ τὸν
Σύμμαχον; Ἦν ἢ οὐκ ἄφ' ἑαυτῶν ἐποικίσαντο, ὡς ἐκ
θεοῦ δὲ συρόμενοι, πρὸς τὴν τῶν ἡμαρτηκότων πο-
λιορκίαν, ἐξ ἀκροῦ τῆς γῆς, ἵνα τὸ Ῥωμαίων δη-
λώσῃ στρατόπεδον ἀπὸ τῶν δυτικῶν ὠρμησαν μερῶν.
Βαβυλωνίους γὰρ καὶ Ἀσσυρίους ἢ ἐξ ἐνόματος ἢ
ἀπὸ βορρᾶ καλεῖν εἰώθεν ἡ Γραφή. Βορειότεροι γὰρ
οὗτοι τῆς Ἰουδαίας εἰσιν. Νῦν δὲ περὶ Ῥωμαίων
λέγων φησιν, "Ὁργῶσιν ^δ ὡς λέοντες, καὶ [παρ-
έστησαν] ὡς σκύμνοι λέοντος. Δηλῶν δὲ καὶ τὸ
πλήθος καὶ τὸ συμμιγὲς τῆς φωνῆς, *θαλάττη κυ-*
μαίνουση τούτους ἀπειλάσεν. Περὶ δὲ τῶν πολιορ-
κουμένων φησιν, "Ἐμβλέψονται εἰς γῆν. Καὶ ἰδοὺ
σκοῦτος σκληρὸν ἐν τῇ ἀπορίᾳ αὐτῶν, τὴν ἐκ τῶν
δειμάτων ἀπορίαν δηλῶν, οἱ καὶ κοπρίων εἰκὴν ὑπο-
κρίσονται τοῖς ἐχθροῖς. Σύστημα δέ, φησιν, τὰ ὑπὸ
τῶν ἀνατεταμένων σημείων, ἢ κατασπωμένων τοῖς
στρατοπέδοις δηλούμενα. Ταῦτα δὲ πεπόνθασι ἀπο-
στραφέντες τὸν Λόγον Κυρίου, καθάπερ καὶ Ἱερε-
μίας φησιν, « Ἐπιοθήθησαν καὶ ἐάλωσαν. » Σοφία τίς
ἐστὶν αὐτοῖς, ὅτι τὸν Λόγον Κυρίου ἀπεδοκίμασαν;

Minas rursum ante ultiones prænuntiat, ut iis
auditis, si fieri possit, resipiscant. Ait vero, *pro-*
pter id, hoc est, propter ea, quæ dicta sunt, non
casu aliquo, vel naturæ necessitate, vel fato, sed
ob ea, quæ ipsi admisere, facinora. Quibus enim
pro uva lignum, fenuinque, et stipula, spinarum-
que copia, nata sunt, non immerito, sicut *stipulum*
combustum iri ipsa dicuntur. Vocat autem *flam-*
mam *populante*, cujus incendium, ne potenter
vetetur, ab ullo reprimi non queat. Nec aliud
quidquam corporeæ pulchritudinis nomine, quam
divitiarum gloriam, gentisque universæ splendo-
rem, quæ *pulveris* instar dispergenda sit, signifi-
cat. Neque vero jam eos idololatriæ nomine inse-
ciatur, sed repudiata legis accusat, de qua legi-
tur : « De Sion exhibit lex, et verbum Domini de
Jerusalem ¹⁴. » Fortasse autem Mosaicum intelli-
git. « Si enim ait, Mosis crederetis, et mihi etiam;
de me enim ipse scripsit ¹⁵. » Sed neque evange-
licum illi verbum amplexi sunt; unde est, quod
furore Dominum in populum suum iratum esse
dixit. Eum enim, a quo essent in populum delecti,
admittere noluerunt. Hostium rursus ipsis invasio-
nem, et cæsorum tantum fore numerum signifi-
cat; **83** ut *montes* ipsi cadaveribus repleantur.

Deinde, tanquam de sæviente adhuc in ipsos ira
Domini, intelligendum est, quod ait : *Adhuc man-*
us ejus excelsa; quod his verbis innuit, et Pau-
lus : « Pervenit autem ira Dei in illos in finem ¹⁶. »
Quorsum vero, cum hostium irruptionem, milita-
remque aciem describeret, tam multorum deinceps
morticinorum meminit? Quorsum *montes* exacer-
batos, vel secundum Aquilam *commotos*; vel, ut
Symmacho placet, *conturbatos* esse dixit? Nimi-
rum, ut ista sponte nequaquam exsistere; sed, ut
a Deo scelerum vindicem paterentur obsidionem,
ab extremo terræ Romanum evocatum esse exerci-
tum doceret. Assyrios enim et Babylonios, vel
proprio, vel Aquilonis nomine distinguere solet
Scriptura. Sunt enim Judæa magis septentriona-
les. At hic de Romanis loquens, ait : *Ruunt tan-*
quam leones; et *astiterunt, tanquam catuli leonis*,
quorum ut multitudinem vocisque varietatem et
confusionem notaret, *æstuantis maris sonitui* simi-
les effecit. Est vero quod in terram *ininspecturum*
adjicit, de obsessis intelligendum. *Et ecce addita*
tenebræ densæ in angustiis eorum; nimirum, ut
consilii eorum, in rebus dubiis et metu plenis,
inopiam significet; qui tanquam *stercora* *hostibus*
essent subjiciendi. *Signa* vero vocat, quæ solent
exercitui, vel expansis, vel contractis vexillis ab
imperatoribus significari. Taliaque ideo, quod

¹⁴ Isa. 11, 5. ¹⁵ Joan. 7, 46. ¹⁶ 1 Thess. 11, 46.

VARIE LECTIONES.

¹ γρ. τὴν δέ. ² γρ. ἄ. ³ γρ. ἡ. ⁴ γρ. ἡ. ⁵ γρ. ὁρμῶσιν.

Verbum Domini essent aversati, Jeremia teste, A perpassi sunt. Ait enim his verbis : « Expaverunt, et capti sunt ¹⁷. » Quæ enim illorum exstat sapientia, qui a se Christi Verbum repudiarunt? Ees itaque non male nunc *stipulæ* comparat, quæ intus inanis, radici infirmæ innititur, et habet inæqualia augmenta; qualia quis facile in hujus vitæ celebrioribus personis animadvertere possit. Interiore enim homine prorsus inanes, rei que imbecillæ innixi, intemperantis et inæqualis vitæ rationem sequuntur. Est autem *carbo* ignis ille terrenus, qui extincta flamma solet in crassiori remanere materia. Illis ergo, qui suis accensi affectibus ⁸⁹ incendii causam gerunt interius (qualis illa, quam potu comburantur, quos nunc insectatur propheta)

Rursus et jura ipsa sumendis muneribus ever- B tunt. Indeque est, quod *radicem* ipsorum, id est pecuniæ studium, quæ fluctus edere non consuevit, *combustumum* se significat. Cæterum qualis ipse *fos*? pulveri merito non absimilis, qui nec certo stare loco natura, nec dispergenti vento potest reluctari. Deinde non aliter quam si gutturi ille inhæreat, respirationem remoratur, vitæque nostræ molitur insidias; sic ipsi avaritiæ *flores*, insanum scilicet habendi studium, mendacium, calumniæ, veram nobis vitam adimere. Sanetique Spiritus ad nos accessum solent impedire. Cæterum quia superius, *Væ fortibus vestris, et potentibus*, dixerat; nunc jam *iratum esse furorem Domini in populum suum* significat, tanquam qui ipse præfectorum exemplo peccasset. Ab his enim ad populum iram demanasse significat. Dicuntur autem de Deo non sine tropo *ira et furor*. Et *iram*, correptionem fortasse, quæ nonnisi laboris sensu aliquo fieri solet, appellant : *furorem* vero, reprehensionem, quæ mentis nostræ operationes perturbat. In furore enim suo turbabit eos, ait : tanquam verbis dignos amplius non putet. At *ira* castigantis modo corripit; sicut scriptum est; et loquetur adeos in ira sua, hoc habet ergo *ira furore* amplius, quod corripit. Itaque et Jeremias ait : « Corripe me, Domine, verumtamen in iudicio, et non in furore tuo ¹⁸. » Non enim, Et non in ira, dixit. Est vero quæ in iudicio fit, sive correptio, sive castigatio, illa longe, quæ a furore, et ira est, mitior. Qui enim iudicio corripitur, Dei iudiciis, ut nihil nisi iudicio et ratione, faciat, illustratur. « Cogitationes enim justorum etiam iudicia. » Quod autem *manum suam in populum im-misisse* dixit, vindicem potestatem significavit; non aliter, ac de *Jobo* legitur : « Quia manus Domini tetigit me ¹⁹; » de qua etiam et diabolus ipse sic loquitur : « Nequaquam, sed mitte manum tuam, et tange illius ossa ²⁰; » ⁹⁰ Tunc, pergit, *exacerbat* sunt montes; quasi cum

Δὲ νῦν αὐτοὺς ἀπεικάζει *καλάμη*, ἥτις διάκεινος οὔσα, ἐπὶ σαθρᾷ βαίνει τῆς βάσεως, ἀνώμαλόν τε ἔχει τὴν ἀβύσσιν, οἷους ἂν τις ὑπόθοιτο τοὺς ἀπὸ τῶν τοῦ κόσμου τούτου γυνώριμους. Κενὸι γὰρ ὄντες τὴν ἑσω ἀνθρωπίνῃ, τῇ τοῦ βίου συζῶσιν ἀνωμαλίᾳ, βαίνοντες γὰρ ἐπὶ σαθροῦ. Ἀνθραξ δὲ ἐστὶ πῦρ γεώδες μετὰ τὴν τῆς φλογὸς πάροδον τῇ παχυτέρᾳ ὕλῃ ἐναπομεινάν. Τοῖς οὖν ὑπὸ παθῶν φλεγόμενοις, ὡς ἔνδον ἔχουσι τῆς καύσεως τὴν αἰτίαν, ἔξ ἧς ὁ πλοῦσιος ὑπὸ δίφῃς ἐφ' ἑλέγετο, οἷοι καὶ οἱ τὸν οἶνον πίνοντες, καὶ ὑπὸ τούτου φλεγόμενοι, πρὸς οὓς νῦν ὁ λόγος, τὸν ἐκ τῆς καύσεως εἰκότως ἀφανισμὸν ἀπειλεῖ.

incendii causam gerunt interius (qualis illa, quam potu comburantur, quos nunc insectatur propheta)

Ἄλλὰ καὶ δῶρων, ἔφη, χάριν τὸ δίκαιον διαστρέφουσιν. Δὲ καὶ τὴν *ρίζαν* αὐτῶν συγκαυθήσεσθαι, ἥτις ἐστὶν ἡ φιλαργυρία· ἀφ' ἧς *ρίζης* οὐ καρποὶ γίνονται. Ἀνθος δὲ ὁποῖον; εἰκὼς *κοριορτῶ* παραπλήσιον ἀστάντη φύσει καὶ σκεδαστῇ. Καὶ, ὡς περ οὗτος ἐμποδίζων ταῖς ἀναπνοαῖς ἐπιβουλεύει ἡμῶν τῇ ζωῇ· οὕτω, καὶ τῆς φιλαργυρίας τὰ ἀνθη, αἱ πλεονεξίαι, τὸ ψεύδος, αἱ συκοφαντίαι, τὴν ἀληθῆ ζωὴν ἡμῶν ἀναίρει, τῇ καθαρότητι τοῦ Πνεύματος ἐμποδίζοντα· εἰπὼν δὲ, *Ὅσα ὁ ἰσχυρόντες ὑμῶν, καὶ οἱ δυνατόνται*, νῦν φησὶ, *Καὶ ἐθυμώθη ὁ ῥργῆ Κύριος ἐπὶ τὸν λαόν αὐτοῦ*, ὡς καὶ αὐτοῦ κατὰ ζῆλον τῶν προεστῶτων ἡμαρτηκίτος. Ἀπ' ἐκείνων γὰρ ἐπὶ τούτων ἡ ὁργὴ τὴν πάροδον ἐσχηκεν· θυμὸς δὲ καὶ ὁργὴ τροπικῶς ἐπὶ Θεοῦ. Καὶ τάχα ἡ μὲν ἐπί- C πονος παιδεύσις, ὁργὴ. Ὁ δὲ ταραχὴν ἡμῶν ἐμποίων τοῖς λογισμοῖς ἑλεγχος, θυμὸς προσηγόρευται. Ἐν θυμῷ γὰρ αὐτοῦ, φησὶ, ταραξεί αὐτοὺς, μήπω λόγου μεταλαβεῖν αὐτοὺς ἀξίων. Ἡ δὲ ὁργὴ παιδεύει κατὰ τό· « Τότε λαλήσει, πρὸς αὐτοὺς ἐν ὁργῇ αὐτοῦ. Θυμοῦ τολύνει ἀνύει μάλλον, παιδεύουσα. Διόπερ Ἰσραελίας, « Παίδευσον ἡμᾶς, φησὶ, Κύριε, πλὴν ἐν κρίσει, καὶ μὴ ἐν θυμῷ. » Οὐ γὰρ εἶπεν, Καὶ μὴ ἐν ὁργῇ. Χρηστοτέρα δὲ ἡ ἀπὸ κρίσεως παιδεύσις, τῆς ἀπὸ θυμοῦ καὶ ὁργῆς. Ὁ γὰρ ἐν κρίσει παιδευθεὶς, ἀπὸ τῶν τοῦ Θεοῦ κριμάτων φωτίζεται πρὸς τὸ κρίσει πάντα καὶ λόγῳ ποιεῖν. Λογισμοὶ γὰρ δικαίως καὶ κρίματα. Τοῦ δὲ Θεοῦ τὴν *χεῖρα ἐπάγοντος* τῷ λαῷ, τούτέστι τὴν χολαστικὴν δύναμιν, κατὰ τὸν Ἰωδ· « Χεὶρ γὰρ Κυρίου ἡ ἀψαμένῃ μου ἐστίν· περὶ οὗ καὶ φησιν ὁ διάβολος· « Οὐ μὴν δὲ, ἀλλ' ἀπόστειλον τὴν χεῖρά σου καὶ ἄψαι τὸν ὅστέων αὐτοῦ. » Τότε, φησὶ, *παρωξύνθη τὰ ὄρη*. Συγκινεῖται γὰρ τῷ Θεῷ πρὸς δίκην ἡ κτίσις. Οὕτω πανταρχόθεν ἦσαν αἱ τῶν Αἰγυπτίων πληγαί, ἀπὸ ἀέρος, ἀπὸ γῆς, ἀπὸ ὕδατος. Καὶ πῦρ δὲ πρὸς τοῦτοις ἐφ' ὁλόγῃ. Τινὲς δὲ φασιν οὕτως εἰρησθαι τὰς Ῥωμαίων ἀρχάς, διὰ τὸ ἐν δόξῃ περιφανῆς, καὶ τὸ ἐν ἀξιώμασιν ἐπηρμένον. Κοπριοὶς δὲ διὰ τὴν ἀτιμίαν ἀπεικάζει τοὺς τεθυνηκότας. Τει- οὔτοι καὶ οἱ τοῖς ἁμαρτήμασιν ἐπιμείναντες, καὶ ὑπὸ

¹⁷ Jerem. viii, 9. ¹⁸ Luc. xvi, 24. ¹⁹ Jerem. x, 24. ²⁰ Prov. xii, 5. ²¹ Job xix, 21.

τῶν ἐναντίων δυνάμεων καταπατούμενοι. Διὰ γὰρ Ἀ τὴν ἀμετανόητον αὐτῶν καρδίαν, τὸν θυμὸν, φησὶν, οὐκ ἀποστραφῆσθαι, πρὸς δὲ δίκην μένειν ἐπηρμένην τὴν χεῖρα· καθ' ὧν καὶ τὰ ὄρη τὰ νοητὰ παροξύνεται, ἀρχαί, καὶ ἐξουσίαι, καὶ κοσμοκράτορες, ὅρ' ὧν θνήσκει ψυχὴ, Θεοῦ μηκέτι κωλύοντος· ὡς ἐπὶ τῶν δικαίων παρεμβάλλει ἄγγελος Κυρίου κλυτῶν ὁ φοβούμενων αὐτὸν, καὶ ῥύεται αὐτούς. Τοῦτο δὲ τέλος τῆς κατὰ Ὀζιαν τὴν βασιλέα προφητείας ἀρξαμένης ἀπὸ τοῦ, Ἄκουε, οὐρανὲ, καὶ ἐνωτίζου, γῆ. Τὰ δὲ ἑξῆς μετὰ τελευτὴν ἐστὶν Ὀζίου ἐπὶ Ἰωαθὰμ, ὃς αὐτὸν διεδέξατο.

pervicaciam, in quorum vindictam jam elata sit et montes ipsi monte comprehensi, id est dominationes, mundanæ denique potestates, a quibus, Deo non amplius prohibente, anima solet interire in eos *exacerbentur* : non aliter, quam angelum Domini timentes eum, circumdare, et liberare constat. Atque hic quidem finem suum consequitur, quæ Ozias temporibus edita est prophetia, ejusque ab eo, quod dixit : *Audi, cælum ; ausculta, terra*, exordium exstitit. Quæ deinceps sequuntur, ab Ozias morte ad Joathamum usque, qui postea regni gubernacula suscepit, referuntur.

ΚΕΦΑΛΑ. Γ'.

α-ε'. Καὶ ἐγένετο τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὗ ἀπέθανε Ὀζίας ὁ βασιλεὺς, εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου. Καὶ πλήρης ὁ οἶκος τῆς δόξης αὐτοῦ, καὶ Σεραφίμ εἰστήκεισαν κύκλῳ αὐτοῦ, κ. τ. λ.

Τὸν Κύριον, ὃν ἐν τοῖς φθάσαςι πολλάκις Σαβαὼθ ἀνεκήρυξεν, αὐτοψία παρελήφεν. Ἦν δὲ ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, ὃς ὑποκαταβαίνων ἐσθ' ὅτε τοῦ ἰδίου μεγέθους, ἐρατὸν ἀνθρώποις ἑαυτὸν ἀπεργάζεται. Ὡφθη πολλάκις τῷ Ἀβραάμ, καθὰ φησὶν ἡ Γραφή, καὶ ἐσχηματισμένος ἐν ἀνθρώπῳ μορφῇ, ὡς καὶ ὑπὸ δρυὶν γενέσθαι, καὶ τοὺς πόδας ἀπονήσασθαι, καὶ κοινωνῆσαι τραπέζης. Καὶ Ἰσαὰκ δὲ ὤφθη, καὶ Ἰακώβ πολλάκις· καὶ παλαιόντα τοῦτον εἶδεν ὡς ἄνθρωπον. Ἡτεὶ δὲ καὶ Μωϋσῆς γνωστῶς ἰδεῖν τὸν Θεόν, ἀλλ' ἀκήκοεν· « Οὐ δυνήσῃ ἰδεῖν τὸ πρόσωπόν μου. Οὐ γὰρ μὴ ἰῶ ἄνθρωπος τὸ πρόσωπόν μου, καὶ ζήσεται. » Ἡ γὰρ θεότης τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, μένει τοῖς πᾶσιν ἀθέατος. Καὶ Ἰεζεκιήλ δὲ τὴν τούτου δόξαν δι' αἰνιγμάτων ἑώρακεν. Τούτου δὲ καὶ ὁ παρ' ὧν προφῆτης ἠξίωται, καὶ μάρτυς ὁ Ἰωάννης. Εἰπὼν γὰρ, ὅτι εἶπεν Ἡσαίας, Τετύφλωκεν αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμούς, καὶ τὰ λοιπὰ, « Ταῦτα εἶπε, φησὶν, Ἡσαίας, ὅτε εἶδε τὴν δόξαν αὐτοῦ. » Νῦν γὰρ Ἡσαίας τοῦτο φησὶν· « Ἀκοὴν ἀκούσετε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε, » καὶ τὰ ἑξῆς. Ὅστε τὴν Χριστοῦ δόξαν διὰ τῶν προκειμένων ὁ προφῆτης ἑώρακεν, οὐ πάντως σαρκὸς ὀφθαλμοῖς, ἀλλὰ τοὺς ἔνδον πεφωτισμένους ἂν ὑπὸ τοῦ θείου Πνεύματος. Συνεργία γὰρ φωτὸς τοῖς ἔνδον ὀρώμεν καὶ τοῖς ἔξωθεν ὀφθαλμοῖς. Δι' ὃ φησὶν ὁ Σωτὴρ· « Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὁρῶνται. » Οἷος ὢν Ἡσαίας, Εἶδε τὸν Κύριον Σαβαὼθ, ἀλλ' οὐ ζώντος Ὀζίου τοῦ γὰρ οὗτος ἐπὶ τοῖς

Deo in scelerum vindictam, et ipsa conspirans creatura commoveatur ²². Ad hunc modum plagis undique Ægyptios, ab aere, ab aqua, a terra, ab ipso igne denique, a quo, præter hæc, consumerentur, obsessos fuisse legimus. Neque desunt, qui Romanorum imperium, propter late patentem eorum gloriam, sublimemque dignitatis gradum, significari contendunt. Beinde *stercoribus, mortuos*, propter ignominiam, similes facit. Tales existunt, qui peccatorum sordibus inhaerentes, ab adversariis potestatibus conculcantur. Eos enim propter cordis

manus, furorem evitare non posse significat : cum et montes ipsi monte comprehensi, id est dominationes, mundanæ denique potestates, a quibus, Deo non amplius prohibente, anima solet interire in eos *exacerbentur* : non aliter, quam angelum Domini timentes eum, circumdare, et liberare constat. Atque hic quidem finem suum consequitur, quæ Ozias temporibus edita est prophetia, ejusque ab eo, quod dixit : *Audi, cælum ; ausculta, terra*, exordium exstitit. Quæ deinceps sequuntur, ab Ozias morte ad Joathamum usque, qui postea regni gubernacula suscepit, referuntur.

B

CAP. VI.

91 Vers. 1-5. *Et factum est, anno quo mortuus est Ozias rex, vidi Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum. Et plena domus gloria ejus et Seraphim steterunt circum eam, etc.*

Dominum, quem Sabaoth antea persæpe prædicavit, oculata fide se complexum esse affirmat. Est autem is procul dubio unigenitum Dei Verbum ; quod in Patris sinu recumbens, submissa aliquando peculiaris gloriæ magnitudine, videndum se hominibus præbuit. Visus Abrahamo persæpe, Scriptura teste ²³, etiam in hominis speciem transformatus ; nimirum, cum sub quercu esset ²⁴, cum ei pedes ablueret, cum mensæ fieret particeps. Visus est et Isaaco sæpe, et Jacobo ²⁵, qui luctantem hominis more eundem expertus est. Postulavit vero Moses, aperte Deum ut videret : sed quæ sequuntur auditur : « Non poteris videre faciem meam : Non enim (addit) videbit me homo, et vivet ²⁶. » Unigeniti enim Filii Dei ipsa invisibilis manet omnibus divinitas. Vidit hujus et Ezechiel gloriam ; sed per ænigmata ²⁷. Tantæ etiam rei honore dignum hunc prophetam habitum, vel Joannis testimonio, probatur. Cum enim ille usurpato Isaïæ testimonio, excæcatus eorum esse oculos, et quæ sequuntur, dixisset, tandem subjungit : « Hæc dixit Isaïas, quando vidit gloriam ejus ²⁸. » Istud ipsum enim est, quod jam Isaïas ait : « Auditū audiētis, et non intelligētis ²⁹, » cateraque deinceps. Constat ergo ex his, quæ superius posita sunt, Christum prophetam vidisse, nec illis tamen, quæ corporis sunt : sed internis, id est, Spiritu sancto illuminatis oculis usurpassæ. Lucis enim auxilio internis, veluti externis oculis videmus. Hinc est,

²² Sap. iv, 2. ²³ Gen. xviii, 1. ²⁴ Gen. xxvi, 1 seqq. ²⁵ Gen. xxxii, 1 seqq. ²⁶ Exod. xxxiii, 18-20. ²⁷ Ezech. i seqq. ²⁸ Joan. xii, 41. ²⁹ Isa. vi, 9 ; Matth. xiii, 14.

VARIÆ LECTIONES.

• γρ. κύκλῳ. ρ Θ. καὶ τὰ πρὸς ποδῶν αὐτοῦ ἐπλήρουν τὸν ναόν. α γρ. τοῖς ἔνδον πεφωτισμένοις· ἰσ. βασιλείᾳ καί.

quod ait Salvator : « Beati mundo corde, quoniam A ipsi Deum videbunt ³¹. » Talis cum esset Isaias : *Vidit Dominum* **92** *Sabaoth* : sed rege Ozia non amplius superstite. Ille enim pius initio, rerum feliei successu eo elatus est, ut sacrum ministerium usurpare non dubitaret, donec efflorescente lepra in fronte abdicatus est ³². Et quanquam legis præcepto extra castra leprosus, tanquam impurus, pelli juberetur ³³ : Hierosolyma tamen secedere recusans, totam urbem præsentia sua pollutam impuramque reddidit. Inde est, quod tacuit Dominus, prophetas suos alioquin minime dedignatus ; sed eorum doctrina indignos arbitratus, qui eamdem cum homine impuro civitatem incoherent. Ita enim et Ezechielem alloquitur : « Et linguam tuam adherere faciam palato tuo, et eris mutus, nec vir qui redarguat ; quia domus exasperans est ³⁴. » Hinc etiam nunc tacet irritatus : eamque ob causas Hierosolyma ipsa conimota sunt. Idem præterea et Amos significat, cum ait : « Verba Amos ³⁵. » Deinde, regibus enumeratis, quorum tempore verba facta essent, ante duos annos terræ motus intulit. Ergo cum rege ipso finem suum etiam habuit et hoc silentium ; quo nimirum tempore imperaret Joathamus, quem in oculis Domini quod rectum esset, fecisse testimonio comprobatur : *Vidit itaque Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum ; et plena domus gloria ejus*. At non in domo, sed in solio vidit. De quo omnino Scriptura loquitur, cum ait : « Dominus in templo sancto suo. Dominus in cælo thronus ejus ³⁶. » Ad hæc ait Dominus : « Cælum mihi thronus est, et terra scabellum pedum meorum ³⁷. » Item alius : « Alte elevatus est thronus ipsius ³⁸. » quandoquidem supra naturam omnem regnum Domini attollitur. Quod autem *sedentem* facit, statum et firmum eundem bonorum tenorem indicat. Sic et David ipse : « Deus in throno sancto suo sedet ³⁹. » Sic item et Baruch : « Quia tu sedes in sempiternum, nos autem peribimus in ævum ⁴⁰. » Dominum ergo *videbat* superius. At *domum* jam, quæ in terra est, *gloria ipsius plenam* intuetur, non secus ac supernæ lucis radiis, divinique Verbi splendore illustratam. Quo enim tempore in Christum Dominum nondum tam impie se gesserat Israel, quod ibi habebant **93** templum Domini solebat replere *gloria*.

At ex quo semel illius regnum abjurarunt, statim audierunt : « Ecce relinquetur vobis domus deserta ⁴¹. » *Seraphim* autem si interpreteris, flagrantēs, sive ferventes sonabit. Nihil enim apud supernas potestates frigidum, nihil torpens. Deinde, qui Domino sese adjungit, servet ille spiritu, et dilectione in Deum accenditur. Quas autem Deum *ambire* ait potestates, easdem et Daniele significasse constat, cum ait : « Millies mille ministrabant ei, et decies mille myriades ante ipsum

διὰ Θεοῦ κατορθώμασιν, ἃ κατήρθωσε θεοσεβῆς τὰ πρῶτα γενόμενος, εἰς ἱερατικὴν ἰδὲ λειτουργίαν παρεβιάζετο, μέχρι τῇ μετώπῳ λέπρας ἐπανθῆσθαι ἐλθῆλναι. Τοῦ δὲ νόμου κελεύοντος ἐκπέμπεσθαι τῆς παρεμβολῆς τὸν νεκρὸν, ὡς ἀκάθαρτον, ἔφησεν Ὀζίας ἐν Ἱερουσαλὴμ, τὴν πᾶσαν πόλιν μιλῶν· ὅθεν ὁ Δεσπότης σεσίγηκεν, οὐ τοὺς προφήτας ἀτιμάζων, ἀναξίους δὲ τῆς αὐτοῦ κρίνων νοουθεσίας τοὺς ἀκαθάρτων συνοικοῦντας· καὶ γὰρ φησι πρὸς Ἰεζεκιήλ· « Καὶ τὴν γλῶσσάν σου συνδήσω καὶ ἀποκωφωθήσῃ, καὶ οὐκ ἔσῃ αὐτοῖς εἰς ἄνδρα εὐθύνοντα, ὅτι οἶκος παραπικραίνων ἐστί. » Καὶ νῦν δὲ δι' ἀγανάκτησιν σιωπᾷ, καὶ διὰ ταύτην Ἱεροσόλυμα σέσεται. Δεδήλωκε δὲ τὸ τοιοῦτον Ἀμὼς εἰπὼν· « Λόγοι Ἀμὼς. » Εἶτα τοὺς βασιλεῖς εἰπὼν, ἐφ' ὧν οἱ λόγοι γεγόνασιν, ἐπήνεγκε· Πρὸ δύο ἐτῶν τοῦ σεισμοῦ. Συμπέπται τοίνυν καὶ ἡ σιγὴ τετελευτηχότι τῷ βασιλεῖ, βασιλεύσαντος Ἰωαθὰμ, ὃς καὶ τὸ εὐθὲς ἐνώπιον Κυρίου πεποιήκεν καὶ μαρτυρεῖται. *Εἶδεν οὖν τὸν Κύριον Σαβα὿θ καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηγμένου, καὶ πλήρης ὁ οἶκος τῆς δόξης αὐτοῦ*. Ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ οἴκῳ τὸν Κύριον ὁ προφήτης ἑώρακεν, ἀλλ' ἐν θρόνῳ· περὶ οὗ πάντως φησὶν ἡ Γραφή· « Κύριος ἐν ναφ' ἀγίῳ αὐτοῦ. Κύριος ἐν οὐρανῷ ὁ θρόνος αὐτοῦ. » Καὶ ὁ Κύριος δὲ φησι· « Ὁ οὐρανός μοι θρόνος, ἡ δὲ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου. » Καὶ ἄλλοι· « Ὑψοῦ ἦρται ὁ θρόνος αὐτοῦ, » ὅτι πάσης ἐστὶν ἐπέκεινα φύσεως ἡ τοῦ Θεοῦ βασιλεία. Τὸ δὲ βέβαιον, καὶ ἐν ταυτότητι τῶν ἀγαθῶν ἰδρυμένον, τῷ καθῆσθαι δεδήλωκεν. Καὶ ὁ Δαβὶδ φησιν· « Ὁ Θεὸς καθήται ἐπὶ θρόνου ἀγίου αὐτοῦ. » Καὶ Ἱερεμίας· « Ὅτι σὺ καθήμενος τὸν αἰῶνα, καὶ ἡμεῖς ἀπολλύμενοι τὸν αἰῶνα. » Ἄνω μὲν οὖν ἑώρα τὸν Κύριον, τὸν δὲ οἶκον τὸν ἐπὶ γῆς [φησὶ] πλήρη τῆς δόξης, ὥσπερ φωτὸς ἀκτίσιν ἄνωθεν ἐξ οὐρανοῦ ταῖς τοῦ θείου Λόγου μαρμαρυγαῖς αὐγαζόμενον. Οὕτω γὰρ δεδυσσεθηκότος Ἰσραὴλ εἰς τὸν Δεσπότην Χριστὸν, ἐπλήρου τὸν ἐκεῖσε ναὸν ἡ δόξα Κυρίου.

Ἀρνησάμενοι δὲ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, ἀκηχάσιν· « Ἰδοὺ ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος. » Διερμηνεύεται δὲ *σεραφείμ*, ἐμπρησταί, ἥτοι θερμαίνοντες. Ψυχρὸν γὰρ οὐδὲν παρὰ ταῖς ἀνωτάτω δυνάμεσιν, καὶ ὁ κολλώμενος δὲ τῷ Κυρίῳ, ζέων ἀποτελεῖται τῷ πνεύματι, καὶ θερμὸς τὴν ἀγάπην τὴν εἰς Θεόν. Τὰς δὲ κύκλῳ Θεοῦ δυνάμεις καὶ δανιὴλ ἐδήλωσε λέγων· « Χιλίαι χιλιάδες ἐλιτούργουν αὐτῷ, καὶ μύριαι μυριάδες παρεστῆχαισαν ἔμπροσθεν αὐτοῦ. » Οὐκ ἐφ' ὃ, καὶ ὅτι ἄ τινες ἐνόμισαν, δύο

³¹ Matth. v, 8. ³² II Paral. xxvi, 16-22. ³³ Num. v, 2. ³⁴ Ezech. iiii, 26. ³⁵ Amos i, 1 seqq. ³⁶ Psal. x, 5. ³⁷ Isa. Lxvi, 1. ³⁸ Dan. v, 23. ³⁹ Psal. xxxvi, 9. ⁴⁰ Baruch. iiii, 3. ⁴¹ Matth. xxiii, 38.

VARIA LECTIONES.

· χρ. παποτηχέναι. ἰ. Βαρούχ.

νοεῖσθαι τὰ *Σεραφείμ*, τὸ λέγεσθαι αὐτὰ κύκλῳ εἶ-
 ναι θεοῦ, καὶ περιέπειν αὐτοῦ τὸν θρόνον, τῷ ἐξ
 αὐτοῦ ζωοποιεῖσθαι τε καὶ ζωτικεῖσθαι, δι' ἃς δυνά-
 μεις καὶ Κύριος λέγεται Σαβαώθ, δηλοῦν τὸ, Κύριος
 τῶν δυνάμεων, ἢ, Κύριος στρατῶν. Ἐξ δὲ πτέρυ-
 γας ἐκάστῳ πεφυκέναι φησὶν, ἅπερ εἰσὶν ἐμφυτοί
 τινες ἀρεταί, δι' ἃς ὑφούνται τοσοῦτον, ὥς πλησίον
 εἶναι θεοῦ τὸν νοῦν ἔχοντες ἐν ἀπορρήτοις νοημάτων
 ὑψώμασιν. Ὡς γὰρ φυσικαὶ τινὲς εἰσι σωμάτων αἰ-
 σθησεῖς, οὕτως ἐκείνας εἰκὸς δυνάμεσι θείαις παρα-
 δόξων τινῶν ἐνεργητικαῖς, ἡμῖν δὲ ἀγνώστοις, κε-
 χρήσθαι. Μὴ ποτε δὲ προαιρετικὰς αὐτὰς μᾶλλον
 ὑποθετέον, ἢ φυσικάς. Οὕτω γὰρ δίδωσι νοεῖν ὁ πε-
 σὼν Ἑωσφῆρος. Σωματικά δὲ οὐκ ἂν εἶεν αἱ πτέρυ-
 γες, ὥς οὐδὲ ἐπὶ τοῦ· «Ὁ περιπατῶν ἐπὶ περὺγων
 ἀνέμων.» Τῶν οὖν οὕτω λεγομένων *περὺγων*, B
 δύο μὲν τὸ Ἰδιον ἐκάλυπτον ἢ *πρόσωπον*· ἀμέλει
 Σύμμαχος ἐξέδωκεν, τὸ *πρόσωπον* ἑαυτοῦ, ὥς μὴ
 τολμᾶν ἀτενὲς ὄρᾶν εἰς τὸ θεωρούμενον. «Οὐδεὶς
 γὰρ ἔγνω τὸν Υἱόν, εἰ μὴ ὁ γεννήσας αὐτὸν Πατήρ.»
 Διὸ δὲ τοὺς πόδας ἐκάλεσπον τοὺς ἑαυτῶν, τὰ
 ἔσχατα τῆς οἰκειᾶς πορείας, ὥς ἂν εἴποι τις τὰ βή-
 ματα, τοῦ βίου τὰς πράξεις ἐπισκιάζοντα, ὥς ἂν μὴ
 ἀκαλύπτοις ποσὶν τῷ ἑαυτῶν παραστήκοιεν βασιλεῖ.
 Τοῦ βίου δὲ χρύπτοντα τὴν πορείαν, τὴν μέσην μό-
 νην κατὰστασιν ἑαυτῶν παρείχον ὄρᾶν. Καὶ αὐτοῦ
 δὲ τοῦ Μονογενοῦς τῆς μέσης προνοίας καὶ διοική-
 σεως τὴν σοφίαν ὑπερεθαύμαζον, μήτε τὸ πρόσωπον
 τῆς θεότητος τολμῶντα θεάσασθαι, μήτε τὸ ἀπειρο-
 μέγεθος τῆς ἀτελευτήτου καὶ ἀκαταλήπτου φύσεως, C
 ὅπερ πόδας ἐκάλεσε. Ταῦτα γὰρ ἐκπληττόμενα
 ἔδωκεν κατὰ δύναμιν ἕκαστον, πολλάκις προσάλληλα
 τὴν ὑμνώδη ταύτην φωνήν· οὔτε γὰρ μίαν φωνήν,
 οὔτε μὴν ἀθρόαν ἔπεμπον ἅπαντα, πρὸς δὲ τὸν
 ἕτερον ἕτερος ἐμφαίνων τὸ θαῦμα. Μάλιστα δὲ ὑπερ-
 ἐξήπληττεν αὐτὰ ἡ ἀπὸ τῶν ὑψηλοτάτων ἐπὶ τὰ
 ταπεινὰ τοσούτη κατὰδασις τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ Λό-
 γου, ὥς μὴ μόνον τὸν οὐρανὸν ἔχειν τὴν δόξαν αὐ-
 τοῦ, διικνεῖσθαι δὲ καὶ μέχρι τῆς γῆς, καὶ ταύτην
 πληροῦν, ὅπερ ἐστὶ φιλανδρίας ὑπερβολή. Ὅτε μὲν
 οὖν ἡ τούτων ἐγένετο θέα, μόνος τῶν ἐπὶ γῆς ὁ ἐν
 Ἱερουσαλὴμ οἶκος· πλήρης ὑπῆρχε τῆς δόξης αὐ-
 τοῦ. Τοῦτο γὰρ ἐφῆσεν ὁ προφήτης. Ὅτε δὲ προ-
 γνώσει τοῦ μέλλοντος ἔμαθον, ὥς ἡ πᾶσα γῆ πλη-
 ρης ἐστὶ τῆς δόξης αὐτοῦ, τότε καὶ τὸ ὑπέρθυ-
 ρον αἵρεται, ὁ δὲ οἶκος ἐπληροῦτο καπνοῦ.
 Ἐδείκνυτο γὰρ διὰ τούτων ἡ τε τῆς ἀσφαλείας ἀφαί-
 ρεσις, τοῦ ναοῦ γυμνουμένου, ὃ τε τῷ οἴκῳ παρεσό-
 μενος ἐμπρησμὸς, Χριστοῦ γνωσθέντος τοῖς ἔθνεσιν,
 ὅτε καὶ πᾶσιν ἐδείχθη τῆς αὐτοῦ θεολογίας ἡ δόξα,
 οὐχ ἐνὸς ἔτι, πλείονων δὲ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης
 σταθάντων οἰκων κρειττόνων. Ὡς γὰρ τῇ Ἰουδαίων
 Συναγωγῇ τοῦ, Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος, οὐχ ἀρμόττον-
 τος (ὁ γὰρ ὕμνος τῇ Ἐκκλησίᾳ τῇ καθ' ὅλης τῆς οἰ-
 κουμένης ἀπέκειτο), ἡ ἀνωθεν αἵρεται χάρις.

A stabant⁴². » Nec vero patitur, ut sicut arbitrati
 sunt quidam, duo ob id *Seraphim* intelligantur,
 quod in *circuitu Dei* esse, ejusque thronum ambire
 dixit, ut ab ipso animentur et illustrentur; ob quas
 potestates etiam Dominus Sabaoth, id est potesta-
 tum, sive exercituum Dominus appellatur. Quod
 autem *sex alas* unicuique attribuit, insitas quas-
 dam et innatas virtutes intelligit, quibus ita sur-
 sum attolli contingat, ut mente Deo quam proxime
 adhærere, rerumque arcanarum meditatione in
 sublime erigi valeamus. Ut enim corporum natu-
 rales sensus quosdam habemus; sic divinis illis
 virtutibus nobis ignotis rerumque admirabilem
 effectricibus esse prælitis consentaneum est;
 quæ et ipsæ tamen non delectu magis, quam
 natura censeantur. Quod ut ita cogitemus, facit
 ille, qui lapsus est, Lucifer⁴³. Corporeæ autem
 esse hic nequaquam valeant alæ, quemadmodum
 nec ubi: «Qui ambulas super pennas ventu-
 rum⁴⁴,» scribitur. Ex *alarum* igitur ejusmodi nu-
 mero, *duabus* quidem propriam faciem velabant,
 quod ita plane Symmachus intellexit, qui *faciem*
suam interpretatus est; tanquam fixis oculis in
 id, quod contemplarentur, minime intueri auctero
 significaret: «Nemo enim novit Filium, nisi, qui
 ipsum genuit, Pater⁴⁵.» *Duabus* autem *pedes suos*
velabant, quæ propria gradiendi, nostrique corporis
 infima organa; id est, vitæ anteactæ tanquam ob-
 umbrabant vestigia, ne ad regem suum nudis ac-
 cederent pedibus, sed celato prioris vitæ gressu,
 illius tantum medium statum spectandum exhibe-
 bant. Unigeniti præterea quæ omnibus in medio
 apparet, providentiæ 94 et gubernationis sapien-
 tiam admirabantur, nec divinæ naturæ immensæ
 videlicet, atque incomprehensæ limites, quos *pedes*
 nominavit, audebant intueri. Ingenti enim admi-
 ratione incitati, totis vicissim alter ad alterum
 viribus canticum istud personabant. Neque enim una
 et confertim, sed ordine, certisque vicibus, *alter*
alterum excipientes, quo miraculi in lucem magis
 prodiret dignitas, intonabant. Eos vero imprimis
 in admirationem trahebat divini Verbi tantus a
 supernis ad infima descensus, quo non cœlis modo
 ejus gloria perfrui, sed ad terram usque etiam
 D deferre, eaque istam, quod in mortales benevolen-
 tiæ maximum est argumentum, replere daretur.
 Quo ergo tempore rerum istarum editum est spe-
 ctaculum, sola in orbe universo Hierosolymitana
 domus *Gloria ipsius plena exstitit*. Hoc enim ipsum
 dixisse propheta videtur. At quando futurorum
 præsentione *Gloria ipsius terram universam ple-
 nam fore* didicerunt: tunc et *superliminare* commo-
 veri *domumque ipsam fumo repleri* conspexerunt.
 Talibus enim et asylis fiduciam, templo videlicet
 spoliato, ademptum iri, et *domum* esse conflagra-

⁴² Dan. vii, 10. ⁴³ Luc. x, 18. ⁴⁴ Psal. xvi, 11. ⁴⁵ Matth. xi, 27.

turam, cum gentibus innotuisset Christus significabatur, quo tempore non una amplius, sed pluribus et præstantioribus per orbem universum constructis domibus, divinitatis ipsius gloria apparuit. Tanquam enim Judaicæ, Sanctus, Sanctus, Sanctus (quod per orbem universum decantatura erat Ecclesia), non quadraret; quam superne habebat, ab eadem gratia jam tollitur. Fuit ergo superliminare vel facile commoveri necesse, cum vim omnem ad Judaicas res commovendas turbandasque fieri contingeret. Hinc est, quod ait quidam propheta: «Ponam Jerusalem, veluti factum esse apparet, cum *Gloria ipsius orbis universus repletus est*. Ista rursus et Mosi, cum populus vitulum conflasset, pudore et ægritudine perturbato prædixit Deus. «Vivo ego, ait, et vivet nomen meum, quoniam implebitur gloria mea universa terra⁴⁷.» 95 Psalmo præterea LXXI scribitur: «Et implebitur gloria ejus omnis terra. Fiat, fiat⁴⁸.»

Haud aliter et nunc inclarant Seraphim, cum gloriam ejus in terra fore illustrem, nec terrenæ quidquam substantiæ admissuram, cernerent; sanctas autem laudes non semel modo, sed sæpe, imo etiam vicibus infinitis iterarent; dum alter alteri, quid peculiariter miraretur, ostenderet: id est, dum sibi vicissim ex adverso responderent, non ut cantandi labore sublevarentur; sed, ut spatium laudes vicissim reponendi præberent. Neque enim fas, quæ sursum fiunt, ornate et decore fieri non putare. Ter deinde sanctus repetentes, in eo laudis summam concludunt, quod qui *Dominum Sabaoth* dicunt, in una divinitatis natura Trinitatem ponunt. Videtur autem propheta, qui de futuro eorum excidio non anabigeret, ne et ipse simul cum multitudine pereat, metuere. Itaque comparata hominum natura cum ea, quam viderat, miserum se exclamat, non animi, non corporis universi, sed *labiorum impuritatem* confessus; nisi si quis ex parte totum intelligat, quanquam potius reliquis omnibus, et corde ipso, purum fuisse conveniat; qui alias *Dominum videre* non poterat. Unde autem *immundæ labia* habere dixit, nisi ex quotidiana cum impuris hominibus consuetudine, quibuscum agens, eorumdem scelera non immerito cogeretur insectari? Adeo enim *purus* exstitit; ut perlevi de causa *compunctus*, miserum se et infelicem exclamet. Justus enim sui ipse est accusator⁴⁹. Ita vero prior cum Deo allocutione Abrahamus, simulatque eundem esset intuitus, terram esse se et pulverem, non veritus est dicere⁵⁰, id alioquin non antea professus, sicuti nec Isaias *Me miserum* prius, quam Deum esset intuitus, exclamavit. Immo Moses ille Ægyptiorum disciplina instructus, ipsisque, ut par est ingenio, prudentiæque longe superior linguæ suæ balbutiem et tarditatem animadverterat. Sed ex quo edentem Deum oracula audit, linguæ suæ vitium statim non agnovit modo, sed accusavit. Mosis præterea legibus, ne cum sanctis profani misceantur, cautum esse, nec 96 parvâ diligentia observatum, legimus. Indeque est

A Ἀνάγκη τοίνυν καὶ τὰς παραττάδας σαλευθεύειν ῥαδίως, ὅθεν πᾶσα χεὶρ σαλεύει τὰ Ἰουδαϊκά. Διὸ προφήτης τις ἔλεγεν· «Θήσω τὴν Ἱερουσαλήμ ὡς πρὸς θύρα σαλευόμενα.» Ὁ δὲ γέγονε πάσης τῆς γῆς πληρωθείσης τῆς δόξης αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ καὶ προείρητο Μωϋσεὶ περὶ τῆς τοῦ λαοῦ μοσχοποιίας τὸν Θεὸν δυσωπήσαντι· «Πλὴν ζῶ ἐγὼ, καὶ ζῇ τὸ ὄνομά μου, ὅτι πλησθήσεται τῆς δόξης μου πᾶσα ἡ γῆ.» Καὶ ἐν πρώτῳ καὶ ἐβδομηκοστῷ ψαλμῷ φησι, «Καὶ πληρωθήσεται τῆς δόξης αὐτοῦ πᾶσα ἡ γῆ. Γένοιτο, γένοιτο.»

B Καθὰ καὶ νῦν ἑδὼα τὰ Σεραφεῖμ μέλλουσιν ἐκλάμπειν ἐπὶ γῆς ὁρῶντα τὴν δόξαν αὐτοῦ, μηδὲν ἐκ τῆς γεώδους ζημιουμένην οὐσίας, τὸν δὲ ἁγιασμόν οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ πολλάκις, μᾶλλον δὲ καὶ ἀπειράκις ἐφθέγγετο, πρὸς τὸν ἕτερον ἕτερος τὸ ἴδιον θαῦμα δηλῶν· ἥγουν ἐξ ἀμοιῆς ἀντιφωνοῦντα πρὸς ἀλλήλα, οὐ διὰ τὴν χάμνειν, διὰ δὲ τὸ τὰς τιμὰς ἀλλήλοις παραχωρεῖν, ἀντιδωρεῖσθαι τε τὰς δοξολογίας· πάντα γὰρ ἐν κόσμῳ τὰ ἄνω. Τρις δὲ τὸ ἅγιος λέγοντες, κατακλείουσι τὴν δοξολογίαν εἰς τὸ, Κύριος Σαβῶθ, ἐν μιᾷ θεότητος φύσει τὴν ἁγίαν τιθέντες Τριάδα. Τὴν δὲ μέλλουσιν αὐτοὺς ἐρημίαν καταλαβεῖν ὁ προφήτης μαθὼν, δέδοικε μὴ τῷ πλήθει καὶ αὐτὸς συναπόλοιτο. Καὶ τὴν ἀνθρωπίνην δὲ φύσιν τῇ φανερίᾳ παρατιθεῖς, ὡς ἔστι τάλας φησί, καὶ τῶν ἰδίων χειλῶν τὴν ἀκαθαρσίαν ὁμολογεῖ, οὐ ψυχῆς, οὐδὲ παντὸς τοῦ σώματος, πλὴν εἰ μὴ τὴν πᾶσαν αὐτοῦ φύσιν ἐκ μέρους δηλοῖ, μᾶλλον δὲ τὰ λοιπὰ καὶ τὴν καρδίαν κεκάθαρτο. Οὐ γὰρ ἂν ἴδε τὸν Κύριον, τὰ δὲ χεῖλη φησὶν ἔχειν ἀκαθάρτα. Πόθεν, ἢ ἐκ τῆς πρὸς τοὺς ἀκαθάρτους ὁμιλίας, οἷς ὁμιλῶν ἠναγκάζετο τῆς ἐκείνων μογηρίας διὰ φθέγγεσθαι; οὕτω γὰρ ἦν καθυρδός, ὡς κατὰ σμικρῷ κατανύττεσθαι καὶ ταλαρῖζειν αὐτόν. Δίκαιος γὰρ αὐτοῦ κατήγορος ἐν πρωτολογία· καὶ Ἀβραάμ δὲ θεωρήσας τὸν Κύριον, γῆν καὶ σποδὸν αὐτὸν ἀπεκάλεσε, πρότερον μὴ τοῦτο εἰπὼν, ὡς οὐδὲ νῦν Ἡσαΐας τὸ τάλας πρὶν κατανοῆσαι τὸν Κύριον. Οὐδὲ Μωϋσῆς παιδεύόμενος τὴν Αἰγυπτίων σοφίαν, καὶ, ὡς εἰκός, εὐφύλακ καὶ συνέσει τούτους νικῶν, ἤσθετο αὐτοῦ ἰσχυροφώνου ἢ βραδυγλώσσου· ἀλλ' ὅτε ἤκουσε τοῦ χρηματίζοντος, τὴν ἰδίαν φωνὴν ἐμέμψατο. Ὁ μὲντοι Μωσῆς προστάξε νόμος μὴ συναναμίσγυσθαι τοῖς ἁγίοις τὸν βέβηλον· καὶ τοῦτο διὰ πολλῆς ἐτίθεντο φυλακῆς. Διὸ καὶ Πέτρος ἐν τῷ τῆς ἄγρας πλήθει, τῆς Ἰησοῦ δυνάμεως πειραθείς, ὅτε καλεῖσάντος αὐτοῦ καθῆκα τὸ δίκτυον, Ἐξέλθε, φησὶν, ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι ἄνθρωπος ἁμαρτωλὸς εἰμι, Κύριε. Ἄλλως γὰρ οὐκ ἂν ἤξιωσεν ἀπ' αὐτοῦ τὸν Χριστὸν ἀπελθεῖν. Καὶ οἱ Γεργεσηνοὶ δὲ μετὰ τὴν πείραν τῶν τοσούτων θαυμάτων παρεκάλεσαν μεταβῆναι ἀπὸ τῶν ὁρίων

⁴⁶ Zachar. xii, 2. ⁴⁷ Num. xiv, 21; Deut. xxii, 3. ⁴⁸ Psal. lxxv, 9. ⁴⁹ Prov. xviii, 17. ⁵⁰ Gen. xvi, 27.

αὐτῶν, καίτοι κρατεῖν ἔδει μᾶλλον τὸν ἐλαύνοντα αἰμόνα, καὶ πάσης νόσου γινόμενον ἱατρὸν. Ὁθεν καὶ Φαρισαῖοι, κληθέντος πρὸς σωτηρίαν Ματθαίου, καὶ εἰς τὸν οἶκον ἑαυτοῦ καλέσαντος Ἰησοῦν, ἐπειδὴ πολλοὶ συνῆσαν ἁμαρτωλοὶ καὶ τελῶναι, τοῖς αὐτοῦ μαθηταῖς ἔλεγον· Διὰ τί μετὰ ἁμαρτωλῶν καὶ τελωνῶν ἐσθίει ὁ διδάσκαλος ὡμῶν; Αἰτιᾶται δὲ καὶ τοὺς ἐξάρχοντας τῶν Ἰουδαίων Θεὸς λέγων, Ἀναμέσον ἁγίου καὶ βεδήλου οὐ διέστελλον. Δι' ὃ καὶ νῦν ὁ προφήτης ὑπὸ τοῦ συνειδότητος *κατακύνεται*, φησὶν, ὅτι τῶν ἁγίων δυνάμειον *χειλεσι* παναγίοις ὑμνοῦντων τὸν Κύριον, οὐκ εἶχε σὺν αὐτοῖς ἀνυμνεῖν, εἰδὼς ὡς οὐχ ὥρατος αἶνος ἐν στόματι ἁμαρτωλοῦ. Διόπερ ἐξέδωκε Σύμμαχος· Οἱμοι, ὅτι ἐσιώπησα. Ἦν μὲν γὰρ ἀκαθάρτος *χειλεσιν* Ἰσραὴλ, βλασφημίας τὸν Κύριον Ἰησοῦν τὸν Χριστόν. Ὁ δὲ προφήτης πρὸς αἷς εἰρήκαμεν αἰτίαι, μετριάζων ἑαυτὸν συναναμίνυσιν τῷ λαῷ· τάχα δὲ καὶ τῆς ἀνθρώπου φύσεως τὴν νόσον ὁμολογεῖ, κατὰ Δαβὶδ εἰρηκότα· « Ἐγὼ δὲ εἶπα ἐν τῇ ἐκστάσει μου· Πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης. » Νοσεῖ γάρ τὸ ψεῦδος ἡ φύσις, εἰ καὶ νήφοντες ὅλγοι τοῦτο φεύγειν δεδύνηται. Ὅτι δὲ *χειρ καθαρὸς χειλεσιν* ὁμολογεῖν τὸν Θεόν, ὁλοῖ τις τῶν μαθητῶν περὶ τῆς γλώσσης· εἰπὼν, « Ἐν αὐτῇ εὐλογοῦμεν τὸν Κύριον, καὶ ἐν αὐτῇ καταρώμεθα τοὺς ἀνθρώπους τοὺς καθ' ὁμολοῦσιν Θεοῦ γεγονότας. » Ὁ δὲ Σύμμαχος ἐξέδωκεν ἔτι σφαιστάρον εἰπών· Ἐίδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου, καὶ τὰ πρὸς ποδῶν αὐτοῦ ἐπλήρου τὴν γλῶσσαν. Σεραφείμ ἑστὼτα ἐπ' ἀνῶθεν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ οὐρανὸς αὐτῷ θρόνος, ἡ δὲ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν αὐτοῦ, ὁ ἐπὶ γῆς δὲ καὶ, ἐν τῷ ὑποποδίῳ αὐτοῦ συνειστήκει· εἰκότως τὰ πληροῦντα τὸν ἐπὶ γῆς οἶκον, πρὸς ποδῶν ἐλέγετο τοῦ Θεοῦ. Σεραφείμ δὲ εἰστέθεικε ἐπ' ἀνῶθεν τοῦ οἴκου. Οὐ γὰρ δὴ τοῦ Κυρίου, ἀλλ' οὐδὲ εἴσω ἦν τοῦ οἴκου (ἡ γὰρ ἀν καὶ αὐτὰ πρὸς τοῖς ποσὶν ἦν τοῦ Θεοῦ), ἀλλ' ἦν ὑπεράνω τοῦ οἴκου περιπολοῦντα τὸν βασιλεῖον θρόνον. Μὴ ἀγνοῶμεν δὲ ὡς οἴκον τινες ἔφασαν τὸ σύμπαν σύστημα τῆς νοητῆς καὶ αἰσθητῆς κτίσεως, ἐπηρμένον ὅς θρόνον, τὴν ἐπὶ πάντων ἀρχήν. Ἐχρῆν δὲ τούτους προσθεῖναι καὶ πῶς ὁ οὗτος νοούμενος οἶκος ἐπληρώθη *καπνῶ*.

supra Dominum, imo ne intra domum quidem (essent enim et ipsa sub Dei pedibus), sed supra domum existere, regiumque thronum circumnavigare significavit. Non ignoramus tamen, domus appellatione, universam intelligibilis, visibilisque mundi, structuram; sicut per thronum exaltatum, summam ipsam in res omnes potestatem intelligere. Sed hujus sententiæ auctores oportuit explicare, qui posset hoc sensu domus usurpata (sumo etiam repleri).

ζ-ιγ'. Καὶ ἀπεστάλη πρὸς με ἓν τῶν Σεραφείμ, καὶ ἐν τῇ χειρὶ εἶχεν ἀνθράκα, ὃν τῇ λαβίδι ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ ἤψατο τοῦ στόματός μου, καὶ εἶπεν· Ἴδου ἤψατο τοῦτο τῶν χειλέων σου, κ. τ. λ.

Τῷ μὲν Ἱερεμίᾳ εἰρηκότα· « Ὁ ὢν, Δέσποτα Κύριε, ἰδοὺ, οὐκ ἐπίσταμαι λαλεῖν, ὅτι νεώτερος ἐγώ

A quod in prædæ ubertate, cum divinæ virtutis periculum, retibus in Dei verbo laxatis⁵¹, fecisset Petrus, Dominum a se quia peccator existeret, recedere postulavit⁵². Alioqui enim Christum a se ut recederet nunquam fuerat petiturus. Quin et Gergeseni miraculorum ejus magnitudinem experti, eum, ut suis finibus exiret, precati sunt⁵³; cum daemones abigentes, morbumque omnem persanantem amplecti potius decuisset. Inde etiam quod cum vocatus esset ad salutem Matthæus, domique Jesum exciperet, quoniam intererant peccatores multi, multi item publicani, a Phariseis ejus discipuli, cur cum illis magister ederet, interrogati sunt. Accusat autem et Judæos Dominus, qui sanctum a profano minime discernere; ideoque se jam conscientia spiculo compungi ait propheta, qui labiis suis hymnum Deo dicentibus potestatis, eadem ipse cum illis personare non valeat; qui ingratam Deo in ore peccatorum laudem esse non ignoraret. Itaque sic habet Symmachi interpretatio: *Hei mihi, quoniam tacui*. Erat enim revera labiis impurus Israel, qui in Dominum Jesum Christum ore blasphemico convicia exspuisset. Sed propheta præter eas, quas attulimus rationes, modestiæ causa, seipse populo admiscet. Fortasse vero et humanæ naturæ morbum constitetur, juxta Davidicum illud: « Dixi in excessu meo, omnis homo mendax⁵⁴. » Est enim mendacium hominibus naturalis quidam morbus; quantumvis sit a nonnullis evitatum. Eum vero, qui ad Dei laudes sese accingat purgatis esse labiis oportere, satis indicavit apostolorum quidam de lingua sic locutus: « In ipsa benedicimus Deum et Patrem, et in ipsa maledicimus homines, qui ad imaginem et similitudinem Dei facti sunt⁵⁵. » At isthæc adhuc apertius interpretatus est Symmachus, cum ait: *Vidi Dominum sedentem in throno excelso et elevato: et quæ sub pedibus ejus erant, templum replebant. Seraphim stabant superne*. Quia enim cælum ipsi thronus est terraque scabellum pedum ejus; 97 quod in terra deinde templum habetur, in ipsius etiam scabello consistit; ea merito quæ terrenam domum replent, sub Domini pedibus esse dicuntur. Sequitur vero: *Seraphim stabant supra domum*. Neque enim certe

significavit. Non ignoramus tamen, domus appellatione, structuram; sicut per thronum exaltatum, summam hujus sententiæ auctores oportuit explicare, qui posset hoc sensu domus usurpata (sumo etiam repleri).

VERS. 6-13. Et missus est ad me unus de Seraphim, et in manu habebat prunam, quam forcipe accepit ab altari, et tetigit os meum, et dixit: Ecce tetigit hoc labia tua, etc.

98 Cum dixisset Jeremias: « A, Domine Deus, ecce nescio loqui, quia puer ego sum⁵⁶; » extendit

⁵¹ Luc. v, 9. ⁵² Matth. xvi, 23. ⁵³ Matth. viii, 34. ⁵⁴ Psal. cxv, 11. ⁵⁵ Jac. iii, 9. ⁵⁶ Jerem. i, 6.

manum suam Dominus, et tetigit os ejus, implens spiritus prophetici gratia, cum purgatione opus non haberet ⁵⁷: quia cum isti opus sit, non Dominus ipse, sed *Seraphim unus purgatoriam prunam* admovent; unde urentes merito, sive accendentes, vocati sunt. Eam ob rem de potestatibus angelicis scriptum legimus: « Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos flammam urentem ⁵⁸. » Purgationis enim, quibus ipsa opus est, vim obtinent. *Implet autem altare suum purgatorii carbonibus Deus*; indeque et alicubi, carbones succensos esse ab eo, legimus ⁵⁹. Ad hæc ignem consummentem, Deum Moses appellavit ⁶⁰. In Spiritu sancto et igne præterea baptizat Salvator ⁶¹: cum nisi solo igne divino purgari quemquam posse ærtem sit. Quale enim cujusque sit opus, ignis ipse probabit, et salvabitur, ait, tanquam per ignem ⁶². Fortasse vero Christus prunæ, sive *carbonis* nomine, significatur, qui lignum natura existens, ignem toto corpore concipit, ejusque vires et actionem retinet. Solet vero Deum igni perlibenter Scriptura comparare. At: « Verbum caro factum est, et habitavit in nobis ⁶³. » In Christo enim si unionis rationem contempleris, omnis habitavit deitatis plenitudo ⁶⁴. Est vero et hinc miraculorum effectrix caro Salvatoris. Simul ac enim *loculum tetigit*, rediitque viduæ factus est filius ⁶⁵. Idem præterea sputo visum restituit ⁶⁶. **99** qui nunc *labiis* appositus, eadem quoties ejus fidem profitemur, repurgat.

Hinc et illa Pauli: « Prope est verbum in ore tuo, et in corde tuo, hic est, Verbum fidei, quod prædicamus ⁶⁷, et quæ postea. Ejus enim opera peccatorum sordibus *mundati* spiritu ferventes efficimur; quod ejus caro mundi peccatum sustulerit. Ait vero et David: « Ignitum eloquium tuum vehementer, et servus tuus dilexit illud ⁶⁸; » postquam vires illius expertus est. Cognatus vero hic et ille, qui Mosi in rubro in monte Choreb apparuit, ignis est ⁶⁹. Nec ab eo differt, qui Cleophae Simonique corda, cum eis Scripturas Dominus aperiret ⁷⁰, incendebat. Talem et ipse sensit Jeremias, cum diceret: « Et factus est ignis in visceribus meis, et fractus sum undique ⁷¹. » Hunc ipsum et Salvator etiam ut in mundum jaceret venit. « Et quid volo? ait: enimvero jam accensus est ⁷². » Hunc ergo ab *altari* ignem *capit unus de Seraphim*, qui locus est purgationis animarum cælestis, unde sanctificantibus et lustrantibus Potestatibus ignis purgatorius emittitur. Ipsæ siquidem datis a Deo cuicunque honoris nomine partibus defungentes, sub jugum unum ordinemque muneris veniunt. Nutibus enim Dominicis obsequentes, honoris

εἰμι, ἐξέτεινε Κύριος τὴν αὐτοῦ χεῖρα, καὶ ἥψατο τοῦ στόματος αὐτοῦ πληρῶν τῆς προφητικῆς αὐτοῦ χάριτος, ἐπεὶ περ οὐκ ἔδειτο καθάρσεως. Νῦν δὲ τῷ θεομένῳ ταύτης, οὐχ ὁ Κύριος, ἐν δὲ τῶν *Σεραφείμ* προσάγει τὸν ἀνθράκα τὴν καθάρσιον, ὅθεν εἰκότως τὴν, ἐμπρησται, ἦγουν ἐμπρηζόντες, προσηγορίαν ἠνέγκαντο. Δι' ὃ περὶ τῆς ἀγγελικῆς δυνάμεως ἐρηται· « Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα. » Καθαριτικοὶ γάρ εἰσι τῶν θεομένων καθάρσεως. Πληροὶ δὲ τὸ ἑαυτοῦ θυσιαστήριον ἀνθρώπων καθαρτικῶν ὁ Θεός, δι' ὃ ποῦ φησιν· « Ἀνθρακες ἀνέφθησαν ἀπ' αὐτοῦ. Καὶ πῦρ καταναλίσκον τὸν Θεὸν ἐκάλεε Μωσῆς. Βαπτίζει καὶ ὁ Σωτὴρ ἅγιον Πνεύματι καὶ πυρὶ. Οὐκ ἔστι γὰρ καθαρθῆναι, πλὴν διὰ τοῦ Θεοῦ πυρὸς. » Ὅποιον γὰρ ἔστιν ἐκάστου τὸ ἔργον, τὸ πῦρ αὐτὸ δοκιμάσει. Καὶ σωθήσεται δὲ, φησὶν, ὡς διὰ πυρὸς. Μὴ ποτε δὲ Χριστοῦ σύμβολον ληπτέον τὸν ἀνθράκα, ὃς ξύλον μὲν ἔστι τῇ φύσει, πλὴν ὅλος δι' ὅλου μεμέστωται τοῦ πυρὸς, οὗ καὶ τὴν δύναμιν ἔχει καὶ τὴν ἐνέργειαν. Παρεικάζειν δὲ φιλεῖ πυρὶ καὶ τὸν Θεὸν ἡ θεία Γραφή. Ἐγένετο δὲ σὰρξ ὁ Λόγος, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. Ἐν τῷ Χριστῷ γὰρ πᾶν τὸ τῆς θεότητος κατώκηκε πλήρωμα, κατὰ τὴν τῆς ἐνώσεως τρόπον. Θαυματουργὸς ἐνετύθεν καὶ τοῦ Σωτῆρος ἡ σὰρξ. Ἦψατο γοῦν τῆς σαρκοῦ καὶ ἀνέστησε τὸν τῆς χεῖρας υἱόν. Καὶ πτύσας, τὸ βλέπειν χαρίζεται, ὃς περικαθαίρει τὰ χεῖλη γινόμενος ἐν αὐτοῖς, ὅταν τὴν πίστιν ὁμολογῶμεν τὴν εἰς αὐτόν.

Διὸ καὶ Παῦλός φησιν· « Ἐγγύς σου τὸ ῥῆμά ἐστιν ἐν τῷ στόματί σου, καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου· τούτέστιν τὸ κήρυγμα τῆς πίστεως, ὃ κηρύσσομεν, καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Δι' αὐτοῦ γὰρ ὁ τῆς ἁμαρτίας ἐκτρίχεται ῥύπος, γινόμεθά τε τῷ πνεύματι ζῶντες. Αὐτοῦ γὰρ ἡ σὰρξ ἦρε τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. Καὶ Δαβὶδ δὲ φησιν· « Πεσυρωμένος τὸ λόγιόν σου σφόδρα, καὶ ὁ δοῦλός σου ἠγάπησεν αὐτό· » τῆς ἐνετύθεν ἐνεργείας αἰσθόμενος. Συγγενὲς δὲ τούτου τὸ πῦρ τὸ ἐπὶ τῆς βάτου καὶ τοῦ Χωρήθ· τοιοῦτω πυρὶ Κλεώπα καὶ Σίμωνος ἐκαίετο ἡ καρδία, ὅτε διήνοιγεν αὐτοῖς ὁ Κύριος τὰς Ἰσραφῆς. Τοιοῦτον Ἰερεμίας ἔλαβε πῦρ, δι' ὃ καὶ ἔλεγεν· « Καὶ ἐγένετο πῦρ ἐν τοῖς ἐγκάτοις μου, καὶ παρ' εἶναι πάντοθεν. » Τοῦτο καὶ ὁ Σωτὴρ ἐπὶ τὴν γῆν ἦλθεν βαλεῖν. « Καὶ τί θέλω, φησὶν; ἀλλ' ἡδὴ ἀνέψθη. » Τοῦτο τὸ πῦρ ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου λαμβάνει τὸ *Σεραφεῖμ*. Χωρίον δὲ τούτου καθαρισμοῦ ψυχῶν ἐπουράνιον, ὅθεν ἐκπέμπεται ταῖς ἀγιαζομέναις δυνάμεσι τὸ καθάρσιον πῦρ. Αὗται μέντοι τῆς πρεπούσης ἐκάστη παρὰ Θεοῦ τιμῆς ἀπολαύουσιν ὑπὸ ζυγὸν ὑπάρχουσιν ἕνα· νεύμασι γὰρ ὑπηρετοῦσι Δεσποτικοῖς, ἐν μέρει τιμῆς τὴν δουλείαν δεχόμενα. Διὸ καὶ νῦν

⁵⁷ Jerem. i, 9. ⁵⁸ Psal. ciii, 4. ⁵⁹ Psal. xvii, 9. ⁶⁰ I Cor. iii, 13, 15. ⁶¹ Joan. i, 14. ⁶² Coloss. i, 19, 18; Hebr. i, 8. ⁶³ Psal. cxviii, 140. ⁶⁴ Exod. iii, xii, 40.

⁶⁵ Deut. iv, 24; Hebr. xii, 29. ⁶⁶ Matth. iii, 11. ⁶⁷ Luc. vii, 14, 15. ⁶⁸ Joan. ix, 6. ⁶⁹ Deut. xvi, 1. ⁷⁰ Luc. xxiv, 32. ⁷¹ Jerem. ix, 9. ⁷² Luc.

VARIE LECTIONES.

γ γρ. γάρ. * γρ. χεῖρας. γ γρ. παρειμά. ι γρ. ἐν τῶν. α γρ. δεχόμενα.

τὸ ὅτι *Σεραφείμ* τῇ τοῦ προφήτου καθάρσει διακονεῖ, **A** ergo servitutum amplectuntur. Itaque et hic prophetæ purgationi subservit unus de *Seraphim*, qui *carbone de altari forcipe accepto*, honorem, quem altari exhibet, aperte significat, cum manu tangere non audet. Verus enim, non alienus ignis ille exstitit, quo Nadab et Abiud conflagrasse legimus¹³. Tanquam enim non urat, prophetæ labiis admoveatur. Non hic igitur, ut urendi potestas vitetur, *forceps* adducitur; sed, ut percipiendæ a Deo gratiæ juxta singulorum virtutis rationem, facultas demonstretur. Aut certe, quia quæ in Christum est fides et cognitionem, non aliter quam *forcipe*, per legis et prophetarum documenta accepimus; quorum testimoniiis scripta sua roborantes apostoli, auditores admoto tanquam *labris carbone* ad fidei confessionem præparatos, pertraxerunt.

B Quem cum semel excepisset propheta **100**, mire confidens, miserum se non exclamat amplius, sed ultro ad ejus, quem vidit, missionem festinat. Adeo magnum est ministrarum virtutum, in eos qui salutem sunt consecuturi, monumentum; quæ non sponte tamen, sed Dei nutu missæ nobis adsunt. Primaria enim illis et naturalis vita est, in Dei pulchritudinem semper aciem intendere eumque perpetuo celebrare: hæc autem adventitia functio, ut hominum curam habeant, et nobiscum versentur: qualis et ipsa nunc est, quæ *carbonem* deferre dicitur. Intelligamus vero et veritatis verbum exsistere, quod acriter et evidenter falsa destruat, in quæ semel virtutis suæ vires converterit.

C Decet vero per *manum Seraphim*, vim ipsam bonorum effectricem et largitricem intelligere. Neque vero purgatum prophetam Dominus abire jubet, sed his verbis interrogat: *Quis ibit?* Quæ vox probantis est, et alacritatem illius provocantis, bonique instituti tanquam mercedem pollicentis. Videtur autem Israeliticum populum non leviter accusare, tanquam qui ad se missis semper reluctatus, eosdem variis cruciatuum generibus affecisset. Itaque et nunc Ezechielem ipsum alloquitur Dominus: « Domus autem Israel nolunt audire te, quia nolunt audire me, quando quidem omnis domus Israel contentionibus delectatur, et duro corde est¹⁴. » Indeque fit, ut dubitanti similis, quis Israellem flectere posset, et persuadere, quærere videatur. At hic, tanquam divino labris admoto *carbone* purgatus propheta, magna ad gerendam provinciam animi alacritate, et fervore accedit; cujus qui abundantius fuere participes Christi discipuli, in hujus legationis obeundo munere, etiam ferventiores exstiterunt. Nec vero Mosen Deus, ut hic Isaiam, interrogavit, sed tanquam paratum haberet: « Accede, ait, mittam te ad Pharaonem regem Ægypti¹⁵; » et ille recusat tamen, cum hic majore longe dilectione præditus sermone nondum penitus

¹³ Levit. x, 1, 2. ¹⁴ Ezech. iii, 7. ¹⁵ Exod. iii, 10.

VARIÆ LECTIONES.

^b *ισ.* γρ. ε. τών. ^c γρ. οὐ τόνου.

audito, nihil eorum animo quidquam, quæ passurus A ὁ δὲ λαὸς Ἰσραὴλ δυσπειθής, πείραν τούτου μα-
esset, cogitans, seipsum permittat. Neque est ta- θών.
men, quod huic esse contrariam Mosis credamus animi sententiam. Sed notat ad quæ negotia mit-
teretur, qui esse obstinato animo Pharaonem non 101 ignorabat; qui populi perviciaciam experimento
didicerat.

De se enim benemeritum fuga sibi salutem quæ-
rere compulerunt, et simulato pastoralis vitæ
studio, hominum tumultus declinare. Verum, quid
ipse sentiret postea satis aperuit. Constat enim
suis eum precibus conflati vituli pœnas ab Israele
depulisse; cum dicenti Domino: « Abi, populi-
que istius dux esto, et mittam angelum meum
ante te⁷⁶ » statim reposuit: « Precor, Domine, si
te ducem nobis præbere non statuis, inde nos non
educas⁷⁷. » Quamobrem vero? quia nimirum sce- B
leratus populus, peccatorum remissione, quam an-
geli præstare nequeunt, opus haberet. Peccata
enim ulcisci quidem, sed non item possunt remit-
tere. Unde et alium superius, quem mitteret, ve-
rum illum scilicet legislatorem, qui potest unus
salutem dare, unus item peccata remittere, profe-
rendum dicebat⁷⁸. Sed est haudquaquam exauditus,
cum temporum nondum adventasset plenitudo,
figurisque prius homines assuescere docerique
conveniret. At Isaias peccatorum remissionem
adeptus, cum medio in populo labia impura ha-
bente habitare se dixisset; cum præterea, quis ad
populum istum esset abiturus quæri audisset; ta-
lem ideo postulari, ut pari beneficio afficerentur,
arbitratus; tum, sperata illorum nomine peccato- C
rum venia, latus offerre se, secureque, veluti
carbonis opera purgatum decebat, respondere non
dubitavit. Cum enim duo distincte, quem mittam,
et quis ibit essent postulata; unica ambobus re-
sponsione satisfacit, cum Ecce ego, Domine, mitte
me, non autem amplius, iturum se, adjecit. Est
enim in nostra situm potestate, apostolatium ad-
mittere. Vires autem ad obeundum sufficere, Dei
unius, qui istam gratiam largitur, humanæ itaque
imbecillitatis probe conscius, nihil ad id respon-
dens, soli Deo reliquit et quod sibi non arrogavit,
Domino largiente accepit. Sequitur enim: Vade,
et dic populo huic. Quod autem habetur: Ecce sum
ego, confidentis verba sunt, tanquam ejus, qui D
est, participem se, et in eorum quæ sunt, nu-
mero, post purgationem censeri significet. Quo-
niam vero apostolos 102 primum, deinde pro-
phetas, creavit Deus⁷⁹; ob id primum apo-
stolatus gratiam Isaias excipit; audit et Moses:
« Accede, mittam te⁸⁰ » Et Jeremias: « Ad
omnes, ad quos mittam te, abibis⁸¹. » Audit au-
tem vocem Domini, qui mente ab ipso infor-
mata, propter vitæ integritatem, resonantis in
se Verbi, tanquam in libro, divinos conce-

Εὖ γὰρ παθόντες τὸν εὐποιήσαντα φυγεῖν παρ-
εσκεύασαν, καὶ προῤῥάσει ποιμενικῆς τοὺς τῶν ἀν-
θρώπων θορύβους ἐξέκλινεν. Ἀηλοὶ δὲ τὴν γνώμην
τοῖς ἐφεξῆς. Ὡς γὰρ ταῖς αὐτοῦ λιταῖς τὴν ἐπὶ τῇ
μοσχοποιῇ δίκην ἀπέδρασαν, τοῦ Θεοῦ πρὸς αὐτὸν
εἰπόντος: « Πορεύου καὶ ὁδήγει τὸν λαὸν τοῦτον, καὶ
τὸν ἄγγελόν μου ἐξαποστελῶ ἔμπροσθέν σου, » φησὶν
εὐθέως: « Δέομαι, Κύριε, εἰ μὴ αὐτὸς σὺ προπορεύῃ
ἡμῶν, μὴ ἀναγάγῃς ἡμᾶς ἐντευθεν. » Τίνος χάριν;
Ὅτι ἀμαρτωλὸς ὁ λαὸς χρῆζει τοῦ ἀφιέντος ἀμαρτίας,
ὅπερ ἀγγέλοις ἀδύνατον. Τιμωρητικοὶ μὲν γὰρ τῶν
ἀμαρτανόμενων οἱ ἄγγελοι, συγχωρητικοὶ δὲ τούτων
οὐκέτι. Διὸ καὶ ἐξαρχῆς ἔλεγεν, Προχέρισαι ἄλλον
δὲ ἀποστείλει. Τουτέστιν, Ἐλθέτω ὁ ἀληθινὸς νομοθέ-
της, ὁ ἐνατὸς Σωτὴρ, ὁ μόνος ἔχων ἐξουσίαν ἀφιέναι
ἀμαρτίας. Οὐκ εἰσηκούσθη δὲ, ὅτι μήπω παρῆν τὸ
πλήρωμα τῶν καιρῶν, καὶ ἔδει ἐν τοῖς τύποις προ-
εθισθῆναι τὴν ἀνθρωπότητα. Ἡσαΐας δὲ τῶν ἀμαρ-
τιῶν ἀφείμενος εἰπὼν, ὅτι Ἐν μέσῳ λαοῦ ἐγὼ οἰκῶ
ἀκάρθαρτα χεῖλη ἔχοντος· εἶτα νῦν ἀκούσας, Τίς
πορεύεται πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον; νομίσας ἐπὶ τῷ πα-
ραπλήσια κακέινους εὐεργετηθῆναι, ζητεῖσθαι τὸν
ἀποστελλόμενον, ὑπὸ περιχαρείας ἑαυτὸν ὑποβάλ-
λει, ὡς ἂν κακεῖνοι ἀφεθῇ τὰ ἡμαρτημένα· ἀσφαλῆ
μὲντοι πεποιθῆται τὴν ἀπόκρισιν, ὡς ὠφελήμενος ἐκ
τῆς τοῦ ἀνθρώπου ἤδη καθάρσεως. Πρὸς γὰρ δύο
λόγους μίαν πεποιθῆται τὴν ἀπόκρισιν, Τίνα ἀπο-
στελῶ; καὶ, Τίς πορεύσεται; Ἰδοὺ ἐγὼ εἰμι, ἀπό-
στειλόν με, μηκέτι προσθεῖς καὶ, Ἐγὼ πορεύσομαι.
Τὸ μὲν γὰρ δέξασθαι τὴν ἀποστολὴν, ἐφ' ἡμῖν· τὸ δὲ
δυναμωθῆναι πρὸς τὴν πορείαν, ἐκ τοῦ διδόντος τὴν
χάριν Θεοῦ· διὸ τοῦτο κατέλιπε τῷ Θεῷ, μηδὲν ἐπ-
αγγειλάμενος ἀσθενείᾳ τῆς φύσεως. . . περὶ οὐκ
ἔλαθεν ἑαυτῷ, τοῦτο χαρίζεται Κύριος, εἰπὼν· Πο-
ρεύθητι, καὶ εἰπον τῷ λαῷ τούτῳ. Τὸ δὲ Ἰδοὺ, εἰμὶ
ἐγὼ, θαρρῶν εἶπεν, ὡς ἡδη τοῦ δυντο; μεταλαβὼν, καὶ
ἐν τοῖς οὖσιν ἀριθμῶν ἑαυτὸν μετὰ τὴν κάθαρσιν.
Ἐπεὶ δὲ ἔθετο ὁ Θεὸς πρῶτον ἀποστόλους, δεύτερον
προφῆτας, διὰ τοῦτο Ἡσαΐας πρῶτον τὸ τῆς ἀποστο-
λῆς δέχεται χάρισμα· καὶ Μωϋσῆς ἀκούει· Ἀεὶρο
ἀποστελῶ σε· καὶ Ἰερემίας· Ὅτι πρὸς πάντας
οὓς ἂν ἐξαποστελῶ σε, πορεύσῃ. Ἀκούει δὲ φωνῆς
Κυρίου ὁ τὸ ἡγεμονικὸν ἐξ αὐτοῦ τυπωθεὶς, διὰ τὴν
ἐν αὐτῷ καθαρότητα τοῦ ἐνηχοῦντος; ἀκροάμενος Λό-
γου, ὥσπερ βιδίῳ τῇ ψυχῇ τὰ νοήματα τὰ ὅσια χα-
ράττοντος. Τί οὖν εἰπεῖν Ἡσαΐας προστάττειται,
Ἀκοῇ ἀκούσητε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε, καὶ βλέπον-
τες βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδῃτε. Τίνα δὲ βλέψουσιν,
ἢ τίνο; ἀκούσονται, παρῆκεν ἡμῖν καταλιπὼν τοῦτο

⁷⁶ Exod. xxxiii, 33. ⁷⁷ ibid. 34. ⁷⁸ Exod. iv, 15. ⁷⁹ Ephes. iv, 11. ⁸⁰ Exod. iii, 10. ⁸¹ Jerem. i, 7.

σκοπεῖν ἐκ τῆς ἀκολουθίας τοῦ λόγου λεγούσης, ὅτι Ἀ
 "Ὁν σὺ τεθέασαι Κύριον, ὃ προφῆτα, τοῦτον ὄψεται
 καὶ ὁ λαὸς οὐτός ποτε· καὶ οὐπερ ἀκήκοας, κακεῖνος·
 ἀκούσεται· ἀλλ' οὐ συνήσει, οὐδὲ γνώσεται, τὴν
 αὐτοῦ χάριν διέξασθαι μὴ βουλόμενος, ὡς ἀνθρώπου
 φανέντος· ἐπὶ τῆς γῆς. Τοιγαροῦν προῦν, «ταῖς
 ἀμαρτίαι· ὡμὼν ἐπράβητε, φησί, καὶ ταῖς ἀνομίαις
 ὡμὼν ἐξαπέστειλα τὴν μητέρα ὡμὼν. Διότι ἤλθον,
 καὶ οὐκ ἦν ἀνθρώπος, ἐκάλεσα καὶ οὐκ ἦν ὁ ὑ-
 ακούων. » Τὴν δὲ τῶν ὁρωμένων δεικνύς,
 τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμμυσαν. Ὁ μὲν γάρ,
 ἅτε φῶς ὑπάρχων, πάντων ἐφώτισε τὰς ψυχὰς, ὡς
 καὶ τυφλοὺς τὸ βλέπειν χαρίζεσθαι. Οἱ δὲ τοὺς
 ὀφθαλμοὺς καταμύσαντες, βλέποντες οὐκ ἔβλε-
 πον, τοιούτεστι, δυνάμενοι βλέπειν, οὐκ ἤθελον. Γίνε-
 ται δὲ τοῦτο, ἡ καταφρονῆσαι τοῦ ὁρωμένου παρα-
 τρεπόντων τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἡ προσποιῆσαι τοῦ μὴ
 ἑωρακέναι, ἃ τις ἑώρακε. Τὸ μὲν οὖν βλέψαι παρῆν
 αὐτοῖς ἀπὸ τῆς τοῦ ὀφθέντος χάριτος· τὸ μὴ ἰδεῖν δὲ
 συμβέβηκεν μυσάντων τοὺς ὀφθαλμοὺς. Οὕτως
 ἀκούων τις οὐκ ἀκούει, εἰ μὴ συνιῇ παρακούων·
 ἃ δὲ γέγονεν αὐτοῖς ἐπὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίας.
 Παρόντα γὰρ αὐτὸν ὀφθαλμοῖς ὁρῶντες οὐκ ἔβλεπον,
 τὰ τε μυστήρια τῆς βασιλείας διδάσκοντος οὐκ ἠνεί-
 χοντο. Οὕτω γὰρ καὶ Παῦλος νοῦν ἔλεγεν ἐν ταῖς Πρά-
 ξει· πρὸς τοὺς ἐν Ῥώμῃ τυγχάνοντας Ἰουδαίους·
 «Καλῶς γὰρ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐλάλησε διὰ Ἡσαίου
 τοῦ προφήτου πρὸς τοὺς πατέρας ὡμὼν λέγον· Πο-
 ρεύθητι, καὶ εἰπον τῷ λαῷ τούτῳ, » καὶ τὰ ἐξῆς, εἰς
 τὴν τοῦ Σωτῆρος ἀναγέρων ἐπιδημίαν τὸν λόγον. C
 Τοῦτο δὲ ἦν ἄρα καὶ μάλα σαφῶς, ὅπερ ἔφη Χρι-
 στὸς, τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ ἀπειθεῖν εἰρημένους· «Μὴ
 γογγύζετε κατ' » ἀλλήλων. Οὐδεὶς δύναται ἐλθεῖν
 πρὸς με, ἐὰν μὴ ὁ Πατὴρ ὁ πέμψας με ἐλκύσῃ αὐ-
 τόν. » Καὶ πάλιν· «Πᾶς ὁ ἀκούσας παρὰ τοῦ Πατρὸς
 καὶ μαθὼν, ἔρχεται πρὸς με. » Οὐκ οὖν ἐκκέκλην-
 ται πρὸς ἐπίγνωσιν τοῦ Υἱοῦ δι' ἀποκαλύψεως τοῦ
 Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ὅτι μὴδὲ ἦσαν ἄξιοι τῆς αὐτοῦ
 σωτηρίας τε καὶ ζωῆς· καὶ ἐν τούτῳ τὸ εὐλογον τῆς
 τοῦ Θεοῦ κρίσεως ἀναφαίνεται. Εἰπόντος γὰρ Ἡσαίου·
 *Ὅτι ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχω, καὶ περὶ τοῦ λαοῦ πάλιν
 τὰ ὅμοια, αὐτῷ μὲν ἐδόθη διὰ τοῦ ἀνθρώπου ἡ χάρις
 τῆς συγχωρήσεως· τοῖς δὲ, οὐκέτι. Ὁ μὲν γὰρ ἰδὼν
 Κύριον Σαβαώθ, ἐπίστευσεν οἷς ἐθεάσατο· οἱ δὲ βλέ-
 ποντες ἐπιδημοῦντα τὸν Κύριον, οὐκ ἐπίστευσαν. Καὶ
 ὁ μὲν ἀκούσας τῆς δοξολογίας, συνῆκεν· οἱ δὲ τοῦ
 Σωτῆρος ἀκούσαντες, οὐκ ἐδέχοντο. Καὶ ὁ μὲν κατα-
 νυγεῖς τῆς ἰδίας ἀμαρτίας ἠσθάνετο, καὶ τάλας
 ἔφη πρὸς ἑαυτόν· τῶν δὲ ἐπαχύνθη ἡ καρδία, πρὸς
 τὸ μὴ τῶν ἰδίων κακῶν ἐπαισθάνεσθαι, καὶ προσελ-
 θεῖν τῷ διωρουμένῳ τὴν ἄφεσιν. Δι' ὃ φησιν ὁ Κύριος
 πρὸς αὐτούς· «Ὅτι ἀποθανεῖσθε ἐν ταῖς ἀμαρτίαις
 ὡμὼν. » Δόξει δὲ κωλύειν ἐπὶ τοὺς χρόνους ταῦτα τοῦ
 Σωτῆρος ἀναγέσθαι, τὸ (εἰπον τῷ λαῷ τούτῳ) λέ-

plus in anima nostra describentis, sonum auscul-
 tat. Quid ergo dicere jubetur Isaias? *Auditu au-
 dite; et nolite intelligere. Et videntes videte; et
 nolite cognoscere.* Quænam vero ipsi audituri es-
 sent, aut visuri, progressu orationis discendum re-
 liquit, dum quem propheta Dominum cerneret,
 eundem esse quidem visurum populum addi-
 dit; quem item *audiret, auditurum*: sed eum,
 cujus gratiam, cum ut homo in terris visus
 est, admittere noluerunt, nec *cogniturum*, nec
 intellecturum. Itaque ait postea: « In iniquita-
 tibus vestris venditi estis, et in sceleribus vestris
 dimisi matrem vestram; quia veni, et non erat vir;
 vocavi, et non erat qui audiret ». Videndi autem
 modum exprimens, *oculos eorum clausos esse* ad-
 jicit. Ille siquidem; quia lux erat, ita animis om-
 nium illucebat, ut cæcis visum etiam restitueret;
 at qui *oculos claudere* voluerunt, *videntes ipsi non
 viderunt*; id est, cum videre possent, noluerunt. Ef-
 ficetur autem istud, vel cum ejus, quod cernitur,
 contemptu, oculos avertimus; vel cum ea, quæ
 ipsi videmus, non videre nos simulamus. *Videre*
 ergo potuissent, si ejus gratiam, in quem intueri
 debebant, amplexi essent. At quod non *viderunt*,
 id solum causa est, quod *oculos clausuerunt*. Pari
 modo *audiens* quis, *non audire*, nisi quæ audit in-
 telligit, putandus est. Quæ ipsis certe cum in ter-
 ris Salvator ageret, contigisse nemo est, qui ambi-
 gat. Præsentem enim suisque obvium *oculis* nec
videre, nec cœlestis regni mysteria docentem tole-
 rare potuerunt. Ita enim et Paulus secum in Actis
 reputans, sibi, qui Romæ occurrissent, Judæis ista
 exprobat: « Bene enim per Isaiam prophetam ad
 patres vestros **103** locutus est Spiritus sanctus
 dicens: *Vade, et dic populo huic* », etcetera, quæ
 ad Salvatoris nobiscum peregrinationem retulit.
 Istud ipsum autem vel liquido apparet existere;
 quod Israelitis fidem abnuentibus hoc modo di-
 cebat Christus: « Nolite inurmurare in invicem ». Nemo
 potest venire ad me, nisi Pater, qui misit
 me, traxerit eum »; » Et rursum: « Omnis qui
 audivit a Patre, et didicit, venit ad me ». Ad
 Filii igitur agnitionem, ex ea, quæ Dei Patrisque
 est, revelatione, quoniam erant salutis ejus, et vi-
 tæ munere indigni, non vocantur: quo vel maxi-
 me divini judicii probitas æquitāsque apparet.
 Isaiam enim, cum *impura se*, populūque *labia ha-
 bere* confessus esset, *carbone* admoto remissionis
 gratiam consecutum esse, istos autem nequaquam,
 videmus. Ille enim *Dominum Sabaoth contempla-
 tus*, quæ vidit, credidit: cum isti Dominum secum
 diversantem intuiti, in eundem nequaquam cre-
 diderint. Ille etiam laudes auditas *intellexit*: eum
 isti auribus suis personantem Salvatorem experti,

¹⁰² Isa. I, 4. ¹⁰³ Act. xxviii, 26. ¹⁰⁴ Joan. vi, 43. ¹⁰⁵ ibid. 45.

nequaquam admiserint. Ille denique corde com-
punctus, peccatique sui conscientia commotus,
miserum se exclamavit : cum istorum adeo indura-
 tum cor fuerit, ut nec sua peccata agnoscere nec
 ad eum qui peccata condonat voluerint acce-
 dere. Hinc est, quod eos sic alloquitur Christus :
 « Et in peccatis vestris moriemini ⁶⁶. » Videbitur
 autem, quominus ad Salvatoris tempora isthæc re-
 ferantur, illud impedire ; quod demonstrative, *dic*
populo huic, expressa legantur. Quem enim ex toto
 populo, qui tum ostendebatur, Salvatorem vel au-
 diturum, vel ejus miracula intuiturum fuisse cre-
 dimus ? At ex simili, quale sit et istud, intellige-
 mus. Dixit enim ex duodecim quidam propheta :

« Popule mi, quid feci tibi ? Responde mihi. Quan-
 doquidem eduxi te de terra Ægypti ; et servitutis
 domo liberavi te, et misi ante te Mosen, Aaronem
 et Mariam ⁶⁷. » Quemadmodum enim qui prophetæ
 tempore superstes erat populus Ægyptum non viderat ;
 imo ne superius quidem nominatos duces
 unquam habuerat, ettamen in eos tanquam ingra-
 tus arguitur. Sic qui tum **104** fuere superstites,
 hic intelliguntur. At certum est, quæ prophetia
 notantur, Salvatoris tempore contigisse. Est vero et
 hic usitatus nobis loquendi modus, quem άλλοιού-
 μενον Græce quidam nominarunt : Latine variatum,
 vel mutatum dicere possumus. Chorum enim eum-
 dem vocamus etiam cum singulis, quibus antea
 constabat, discedentibus, alii in eorum vicem lo-
 cumque subeunt. Quod certe et urbibus ipsis acci-
 dere videmus ; cum prole in mortuorum locum
 suffecta, rursus implentur. Ad hunc modum, demon-
 stratus prophetæ populus, idem cum eo, qui
 temporibus Salvatoris superstes esset non singulo-
 rum duratione, sed communi gentis appellatione,
 dici potest. Talibus igitur auditis interrogat pro-
 pheta : *Usquequo, Domine ?* Quem tandem enim
 finem cæcitatibus habitura est civitas ? At ex his
 mala quæ Judæis, sub Vespasiano, post Salvatoris
 crucem acciderunt, Deus significavit : quo tempore
 permultæ ita delictæ sunt urbes, ut, teste Josepho, ne
 nomine quidem supersint. Pari quoque ratione
 gladio viduata domus : fame denique, exsilio, cap-
 tivitate, homines proligati et perdit. Cæterum
 pro his verbis : *Et post hæc elongabit Deus homines ;*
 apertius extulit hoc modo Symmachus : *Longe*
faciet Dominus homines : quod captivitatem, fugam
 et dispersionem potest significare. At non defuere,
 qui Judæorum a Deo aversionem quibus hæc ex
 parte cæcitas contigerat, ut gentium intraret ple-
 nitudo ⁶⁸, notari autument. Sanctorum enim cæde
 et sanguine prius contaminati, adjecta vitæ aucto-
 ris nece, longe ipsi recesserunt. Cæterum qui
relinquentur, ait, *multiplicabuntur*. Quamvis ita

pauci exsistant, ut ne mortuorum quidem decima
 pars esse videantur. Nec tamen et istorum qualis
 vitæ finis futurus sit, reticuit ; cum eos rursus in
 depastionem fore, cæteraque, quæ sequuntur, di-
 serte monuit. Pro quibus, ita Symmachus : *Et rursus in depastionem erit, tanquam quercus, et*

γεσθαι δεικτικῶς. Τοῦ γὰρ δεικνυμένου λαοῦ εἰς
 ἡμελλε τοῦ Σωτῆρος ἀκούειν, ἢ βλέπειν αὐτοῦ τὰ
 θαυμάσια ; Ἐξ ὁμοίου δὲ τοῦτο νοήσομεν. Εἴρηται
 γὰρ τινι τῶν δώδεκα · Ἰσάκ μου, τί ἐποίησά σοι ;
 ἀποκρίθητί μοι. Διότι ἀνήγαγόν σε ἐκ γῆς Αἰγύ-
 πτου, καὶ ἐξ οἴκου δουλείας ἐλυτρώσάμην σε, καὶ
 ἐξαπέστειλα ἔμπροσθέν σου τὸν Μωσῆ, καὶ Ἀαρὼν,
 καὶ Μαριάμ. » Ὡς περ γὰρ τότε οὐχὶ ὁ κατὰ τὸν
 προφήτην λαὸς εἶδε τὴν Αἴγυπτον, οὐδὲ παρὰ τῶν
 εἰρημένων ὠδήγεται, καὶ ὁμοίως, ὡς ἐπὶ τοῖς ἀγνώ-
 μονῶν ὁνειδίζεται · οὕτω καὶ νῦν οἱ μὲν τότε ζῶντες
 ἐδείκνυντο · τὰ δὲ τῆς προφητείας, κατὰ τὴν τοῦ Σω-
 τῆρος ἐπιδημίαν ἐξέδεικνυν. Ἔστι δὲ καὶ συνήθης ὁ
 τοιοῦτος λόγος ἡμῖν, ὃν ἀλλοιούμενον τινες προσηγό-
 ρευσαν. Τὸν αὐτὸν γὰρ καλούμεν χορὸν, καὶ ὅτε καθ' **B**

ἓνα ἐκάστου τῶν αὐτῶν πληρύντων ὑπεξεληθόντος,
 ἕτεροι τοὺς ἐκείνων διαδέχονται τόπους. Ὁ δὲ καὶ
 πάσχουσιν πόλεις διαδοχῇ τῶν ἐπιγινομένων ἀντὶ
 τῶν ἐν μέρει θνησκόντων ἀναπληρούμεναι. Οὕτω καὶ
 λαὸς ὁ νῦν τῷ προφῆτῃ δεικνύμενος, λέγοιτ' ἂν ὁ
 αὐτὸς τῷ ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος ὑπάρχοντι, οὐ διαμονῇ τῶν
 καθ' ἕκαστον, τῇ κοινῇ δὲ τοῦ ἔθνους ὀνομασίᾳ. Τοῦ-
 των οὖν ὁ προφήτης ἀκούσας πυνθάνεται, Ἔως πότε,
 Κύριε ; Τί γὰρ ἔσται τέλος τῆς τοσαύτης αὐτῶν ἀφλε-
 ψίας ; Ὁ δὲ Θεός, δι' ὧν ἐπιφέρει, δηλοῖ τὰ ἐπὶ Οὐ-
 εσπασιανοῦ γενόμενα τοῖς Ἰουδαίοις κακὰ, μετὰ τὸν
 τοῦ Σωτῆρος σταυρὸν, ὅτε καὶ πλείσται πόλεις γε-
 γόνασιν ἀφανεῖς, ὡς ὄνομα τούτων μὴ λείπεσθαι.
 καθάπερ ἰσθόρησεν ὁ Ἰώσηπος. Καὶ ὡς οἴκοι πλείεσται
 τῶν οἰκητόρων κεκένωνται μαχαίρᾳ, καὶ λιμῷ, φυ- **C**

γαῖς τε καὶ αἰχμαλωσίᾳ διεσθαρμένων. Ἀντὶ δὲ τοῦ,
Καὶ μετὰ ταῦτα μακρυνεῖ ὁ Θεὸς τοὺς ἀνθρώπους,
*σφαιστερον ἐξέδωκε Σύμμαχος εἰπόν · Μακρὰν ποιή-
 σει Κύριος τοὺς ἀνθρώπους.* Τοῦτο δὲ τὴν αἰχμαλω-
 σίαν παρίστησι, καὶ τὸν τῆς φυγῆς σχεδασμόν. Τινὲς
 δὲ τοῦτο φασὶ δηλοῦν τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀπὸ τοῦ Θεοῦ
 ἀλλοτρίωσιν, οἷς ἡ ἀπὸ μέρους ἐγένετο πῆρσις, ἵνα
 τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν ἐισέλθῃ. Ἐμακρύνθησαν δὲ
 ἀγίους ἀπεκτονότες, προσθέντες δὲ καὶ αὐτὸν τὸν
 ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς · ἀλλὰ καὶ οἱ καταλειφθέντες,
 φησὶ, *πληθυνθήσονται*, καίπερ οὕτως ὄντες ὀλίγοι,
 ὡς δοκεῖν αὐτοὺς μέρος εἶναι τῶν ἐσθαρμένων τὸ
 δέκατον. Τί δὲ καὶ τοῦτων ἔσται τέλος, ἐπήνεγκε. Καὶ **D**
πάλιν ἔσται εἰς προρομήν, καὶ τὰ ἐξῆς · ἀνθ' ὧν ἐξ-
 ἔδωκε Σύμμαχος, *Καὶ πάλιν ἔσται εἰς καταδόσκη-
 σιν ὡς δρυς, καὶ ὡς βάλλυρος, ἥτις ἀποβαλοῦσα*
ἵσταται μόνη, ἐρημίαν παντελῇ τοῦ λόγου προ-
 αγορεύοντος ὑπ' Ἀδριανοῦ γενοῦσαν τοῦ αυτοκράτο-
 ρος, ὅτε διατάγμασι καὶ νόμοις βασιλικῶς οὐδὲ πόρ-
 ρωθεν αὐτοῖς ἐξῆν τῆς ἐαυτῶν μητροπόλεως τὴν
 ἐρημίαν ἰδεῖν · ὅτε καὶ ξένοι τινὲς ἀλλογενεῖς κατ-
 ἔσχον ἐξελληνισθέντα τὸν τόπον, καὶ τὴν προσηγο-
 ρίαν ἡ πόλις μετέλαβεν, ἐπώνυμοι γενομένη τοῦ ταύ-
 την ὑστάτου πολιορκήσαντος.

pauci exsistant, ut ne mortuorum quidem decima
 pars esse videantur. Nec tamen et istorum qualis
 vitæ finis futurus sit, reticuit ; cum eos rursus in
 depastionem fore, cæteraque, quæ sequuntur, di-
 serte monuit. Pro quibus, ita Symmachus : *Et rursus in depastionem erit, tanquam quercus, et*

⁶⁶ Joan. viii, 21. ⁶⁷ Mich. vi, 3, 4. ⁶⁸ Rom. xi, 25.

gians, quæ semel dejecta sola stat. Quibus procul dubio magnam illam solitudinem, **105** verbi-
penuriam, quæ Adriano imperante fuit, intellexit: quo tempore legibus ita, regiisque edictis, abacti
sunt, ut iis ne desertam quidem principem patriæ civitatem procul aspicere liceret: quam externæ
gentes aliæ occupatam, falsis superstitionibus profanarunt, et præcedenti mutato, de ultimi nomine
expugnatoris appellarunt.

Οὐκεία δὲ λίαν τὰ παραδείγματα, ὡς *τερέβινθος*, **A**
ἢ ὡς *δρῦς*, ἢ ὡς *βάλανος*, *διὰρ ἐκπέσῃ ἐκ τῆς*
θήκης αὐτῆς. Οὐκέτι γὰρ ἀμπελῶν Κυρίου Σαβαώθ,
οὐδ' ὡς παρὰ δεισος Θεοῦ, οὐδ' ὡς ἐλαία ὠραία,
οὐδ' ὡς φοῖνιξ κατὰ τὸν δίκαιον, ἢ ἄλλο τι τῶν ἡμέ-
ρων καὶ ἀναγκαίων φυτῶν ἔσεσθαι τούτους φησὶν,
ὡς *βάλανος*. Οὐδὲ αὐτὴν συνεστῶσαν, ἀλλὰ *πεσοῦ-*
σαν τῆς θήκης. Καὶ ὡς *τερέβινθος*, ἢ κατὰ τοὺς
ἄλλους ἐρμηνευτὰς, ὡς *δρῦν δὲ καὶ βάλανος*, καὶ
δρυμὸν, καὶ τῶν ἄλλων δένδρων, ὅσα περ ἄκαρπα καὶ
ἀνήμερα τὰ ἔθνη καλεῖν τὰ ἀλλόφυλα σύνθηες τῇ
Γραφῇ. Οἶσι ὁμοίον ἔσεσθαι τὸ Ἰουδαίων ἔθνος
φησὶ, μηδὲν διαφέροντα * τρώπῃ καὶ βίῃ, πλὴν ἐπὶ
τὸ χεῖρον, ὡς τοὺς μὲν τὰς οὐκείας ἐπέχει ὥρας,
καὶ τοὺς κατὰ φύσιν τὴν αὐτῶν προφέρειν καρπούς,
τοὺς δὲ τῆς ἑαυτῶν ἐκπεπτωκέναι, καὶ μηδὲ ὁμοίως **B**
ἐκείνοις ἐνεργεῖν, ὡς διὰ τοῦτο παραβάλλεσθαι δοκεῖ
ἀγρίῳ φυτῷ, καὶ *βάλανος* καρπῷ ζῶων ἀλόγων
θρεπτικῷ. Ἐπὶ τοῦτοις, μετὰ προσθήκης ἀστερι-
σκῶν, ἐπιλέγει περὶ τοῦ ἐξ αὐτῶν ἀγίου σπέρματος,
περὶ οὗ τό· « Εἰ μὴ Κύριος Σαβαώθ ἐγκατέλειπεν
ἡμῖν σπέρμα, » προύλεγετο. Θεοδοτίων μὲν γὰρ ἔφη,
Τὸ σπέρμα ἁγίον τὸ στήλωμα αὐτῆς. Ὁ δὲ Ἀκύ-
λας, *στήλωσις* ἔφησεν. Ὁ δὲ Σύμμαχος, ἡ *στάσις*
αὐτῆς. *Στάσις* γὰρ τοῦ ἐκπεσόντος λαοῦ, τὸ ἐξ αὐ-
τῶν ἅγιον σπέρμα τὸ μὴ τὴν ὁμοίαν τοῖς λοιποῖς
ὑπομεῖναν πῶσιν. Οἱ τὴν σωτήριον χάριν δεξάμενοι,
καὶ *συνέντες τὴν ἀκοήν*, καὶ *ιδόντες ἐθεά-*
σαντο. Οὐς μακαρίζων ὁ Σωτὴρ ἔλεγεν· « Μακάριοι
οἱ ὀφθαλμοί, ὅτι βλέπουσιν, καὶ τὰ ὤτα ὕμῶν, ὅτι **C**
ἀκούουσιν. » Τινὲς δὲ τὸ, *καὶ οἱ καταλειφθέντες*
πληθύνθησονται, ἐπὶ τῶν εἰς Χριστὸν πεπιστευκό-
των ἐδέξαντο. Εἰ δὲ φησὶ, *καὶ ἔσονται εἰς προρομήν*,
καὶ τὰ ἐξῆς, δηλοῖ, φασὶ, τὴν κατὰ μικρὸν ἀπὸ τῶν
Ἰουδαϊκῶν ἐθῶν, ἐπὶ τὴν κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον πο-
λιτεῖαν μεταβολήν. Πάλιν γὰρ *εἰς προρομήν* οὗτοι
γενήσονται συνηγμένοι, ὡς συνάγεται ὁ τῆς *τερε-*
βίνθος καρπός, καὶ ὡς ἡ *βάλανος* ἡ ὥριμος ἤδη
πρὸς συλλογήν. Τότε γὰρ ἀπολύεται ἀπὸ τοῦ πρὸς
τῇ θήκῃ δεσμοῦ ἡ πεφθεῖσα ἤδη καὶ τελειωθείσα τῷ
χρόνῳ. Τάχα δὲ, φασὶ, καὶ διὰ τὸ ἐκπεπτωκέναι
γενομένους ἐν τῇ διασπορᾷ, *βάλανος* τῆς θήκης ἐκ-
πεσοῦση παρεβλήθησαν. Συνάγονται δὲ οὗτοι, ὡς *τε-*
ρέβινθος *τε καὶ ἡ βάλανος*, ἐν τῷ γενέσθαι σπέρμα
ἅγιον *ἐν τῇ στάσι* καὶ βεβαιότητι αὐτῶν, κατὰ τὴν **D**
προσθήκην Θεοδοτίωνος. Τινὲς δὲ οὕτως ἐνόησαν.
Ἡρώτησεν ὁ προφήτης· Μέχρι τίνας ἡ πώρωσις; ὁ
δὲ Θεὸς δηλῶν τὴν τοῦ παρόντος βίου συντέλειαν,
τὰ ἐπὶ τοῦτοις ἐπήνεγκε. Δεῖ γὰρ πρῶτον πολέμους
ἡμῶς ἀκοῦσαι, καὶ ἀκοῆς πολέμων, ἀναστῆναι τε

Commoda autem valde exempla adhibuit, cum
tanquam terebinthus, aut quercus, aut glans, cum
theca sua exciderit, dixit. Non enim eos jam vi-
neam Domini Sabaoth, non ut Dei paradisi, non
ut olivam pulchram, non ut palmam denique, cui
justus comparatur **, aut cicuratarum, ad usum-
que vitæ necessariorum arborum aliquam; sed ve-
luti *glandem*, nec eam quidem sibi constantem
amplius, sed deciduam, relictaque *theca humi ja-*
centem; vel *tanquam terebinthum*, vel (si alios
sequaris interpretes) *quercum, et balanum*, agre-
stemque arborem aliquam, vel nullos, vel amaro
fructus edentem (quibus Scriptura gentes usitate
significat), fore prædicit. Nec his absimilem Judæo-
rum fore gentem significat, quæ moribus et vita
cum his consentiat. Imo vero longe illis deterio-
rem; cum et suas isti regiones occupent, et solito
naturæ ordine fructus edant; illis contra, sua
etiam nihil illis tale producente exciderint: unde
agresti plantæ *balanique* fructui, quo bruta vescun-
tur, comparari videantur. Posthæc adjectis aste-
riscorum notis, de sancto illo semine, quod ab
ipsis fuerat oriturum, aliqua colligit, de quo et
illud antea: « Nisi Dominus reliquisset nobis so-
men ** » fuerat usurpatum. Theodotio enim, *semen*
sanctum fulcimentum ejus; Aquila *firmitatem*;
Symmachus autem *stabilitatem*, transtulerunt. E t
enim populi cadentis *stabilitas*, semen illud, quod
similem cum reliquis casum non sentit; nimirum,
qui accepta salutari gratia *auditu intellexerunt*, eum-
que, quem *sunt contemplati, viderunt*; quos Sal-
vator beatos prædicat his verbis: « Beati oculi, quia
vident, et aures vestre, quia » audiunt. » **106**
Non desunt autem, qui verba ista: *Et qui relin-*
quentur, multiplicabuntur, de his, qui in Christum
crediderunt, intelligant. Quod autem eos dicit *in*
depastionem fore, et quæ sequuntur, de ea istud
mutatione, quæ paulatim a Judaicis ritibus ad
evangelicam vitam futura est, intelligendum
putant. Rursus enim illi *in depastionem*, quando
collecti fuerunt, futuri sunt; non aliter, quam
solet *terebinthi* fructus, ipsaque adeo tempestiva
glans in unum acervum congregari. Tunc enim
excoccta, temporisque diuturnitate maturata, vin-
culo illo, quo in theca retinetur, exsiccat, solvi-
tur. Fortasse vero, aiunt, eo etiam quod propt
peccata sua dispersi essent, *glandi*, quæ theca
exciderit, comparantur. Congregantur vero ipsi,
tanquam terebinthus et balanum, dum semen san-
ctum in sua firmitate et constantia, ut Theodotio-

** Psal. LXXI, 13. ** Isa. I, 9. ** Matth. XIII, 16.

VARIE LECTIOES.

* γρ. οὐς. * γρ. διαφέρον τῷ.

nem sequamur, sunt. Non desunt tamen, qui ita explicent. Quæsit propheta: Usquequo tandem abitura est cæcitas ista? At Deus, ut præsentis vitæ consummationem notaret, quæ postea sequuntur intulit: Oportet enim bella primum nos audire, et rumores bellorum, gentem adversus gentem insurgere, domos ipsas et urbes in solitudinem redigi, deinde finis²²: post quem deinceps, exacto nimirum resurrectionis tempore, prolonga-

Α ἔθνος ἐπ' ἔθνος, ἐρημωθῆναι τε πόλεις, καὶ οἴκους, εἶτα τὸ τέλος. Μεθ' ὃ μακρύνονται λοιπὸν, μετὰ τὸν τῆς ἀναστάσεως δηλονότι καιρὸν, διηνεκῇ ζῶντες βίον, ἀνηρημένης εἰς ἅπαν φθορᾶς τε πάσης καὶ ἁμαρτίας· τὸν δὲ νῦν πεπωρωμένον Ἰσραὴλ, ἐν ἐσχάτοις τοῦ αἰῶνος κληθήσεσθαι καιροῖς ἡ θεία λέγει Γραφή.

exacto nimirum resurrectionis tempore, prolonga- peccatoque purgati vitam agent perpetuam. Sed enim qui nunc excæcatus est Israel, eundem ultimis sæculi temporibus vocatum iri testatur Scri-

CAP. VII.

107 VERS. 1-9. *Et factum est in diebus Achaz filii Joatham, filii Ozia regis Juda; ascendit Rhaason rex Aram, et Phacee filius Rhomeliæ, rex Israel, in Jerusalem ad bellandum contra eam, et non potuerunt eam debellare, etc.*

Primas in narrandi serie, quæ sub Ozia exstitit prophetia habuit. Oziam secutus est Joatham; quo statim imperante, quæ de Domino Sabaoth et Seraphim fuit, in qua Unigeniti significabatur divinitas, visio subsecuta est. Sed non nisi elapsis jam annis sexdecim (non paucioribus enim imperavit Joatham) ad regni gubernacula impiissimus accessit Achaz: cujus tempore ista est de Unigeniti secundum carnem generatione, in quem incumbimus **108** edita prophetia. Sic enim ordo postulabat, ut ad ea quæ de divinitate præcesserant, hæc altera sequeretur disputatio. Habet autem hujusmodi argumentum prophetia. In impium Achazum, ejusque subditos, non sine justa Numinis vindicta, Damasci et Samariæ reges duo conspirarunt, prior Phacee, Rhaason alter nominati. Centum itaque et viginti trucidatis hominum millibus, ducenta altera bello cœperunt. Post tantam vero stragem collecto rursus exercitu magna urbis expugnandæ interficiendique Achazi, quo Thabellis filium regem crearent, spe concepta, Jerusalem obsessuri veniunt. Quæ cum domui Davidi (sic enim regis hujus posteros omnes, subditosque nominabant), essent renuntiata; non parum omnes præteritæ cladis memoria commoti, rerum futurarum, bellique eventui non diffidere (sicut exacte altero Paralipomenon volumine describitur²³) non potuerunt. Tantum vero eorum motum silvarum ligno, secundis cicuribusque arboribus ad comparisonem non assumptis, similem efficit. Verum qui non peccatoris morte, sed ejus pœnitentia, et conversione potius, vita denique lætatur²⁴, quos ultus antea fuerat graviter, in eosdem nunc humanitatem clementiamque convertit. Prophetam enim ad Achazum mittit una cum relicto sibi c multis filio, quem Iasub nominat. Unus autem ille

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

α-θ'. Καὶ ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις Ἀχαζ τοῦ Ἰωάθαμ, τοῦ υἱοῦ Ὀζίου βασιλέως Ἰουδα, ἀνέβη Ῥαασσὼν βασιλεὺς Ἀράμ, καὶ Φακεὲ υἱὸς Ῥομελλόν, βασιλεὺς Ἰσραὴλ, ἐπὶ Ἱερουσαλὴμ, πολέμῃσαι αὐτήν, καὶ οὐκ ἤδυνήθησαν πολιορκῆσαι αὐτήν, κ. τ. λ.

Τὰ πρῶτα τῆς προφητείας ἐπὶ Ὀζιον βασιλέως ἐλέετο. Μεθ' ὃν Ἰωάθαμ. Οὐ κατ' ἀρχὰς τῆς βασιλείας ἡ ὁπτασία γέγονε Κυρίου Σαβαὼθ καὶ τῶν Σεραφείμ, δηλοῦσα τοῦ Μονογενοῦς τὴν θεότητα. Ἐπὶ τῶν δὲ διαγενομένων ἐκατάδεκα (τοσαῦτα γὰρ ἔδασίλευσεν Ἰωάθαμ), Ἀχαζ ὁ δυσσεβέστατος διαδέχεται, καθ' ὃν θεσπίζεται τὰ προκειμένα, προφητεύοντα περὶ τῆς κατὰ σάρκα γενέσεως τοῦ Μονογενοῦς. Ἐδεῖ γὰρ ἀκολούθως ἐπενεχθῆναι ταύτην τοῖς περὶ τῆς θεότητος εἰρημένοις. Ἡ δὲ τῆς προφητείας ὑπόθεσις αὕτη.... ἀσθενοῦντι μετὰ τῶν ὑπηκόων Ἀχαζ κατὰ θεῖαν δίκην δύο βασιλεῖς ὁ Δαμασκού καὶ Σαμαρείας ἐπέθεντο. Ῥαασσὼν ὁ πρῶτος, ὁ δὲ δευτέρος Φακεὲ. Τοιγαροῦν ἀναιροῦσι μὲν αὐτῶν δώδεκα μυριάδας, αἰχμαλώτους δὲ λαμβάνουσιν εἴκοσι· μετὰ τὴν τοιαύτην πληγὴν, καὶ δεύτερον ἐπεστράτευσαν εἰεῖν ἐκ πολιορκίας ἐθέλοντες τὴν Ἱερουσαλὴμ, ἀποκτεῖναι τε τὸν Ἀχαζ, καὶ ἀντ' αὐτοῦ βασιλεῖα καταστήσαι τὸ νῦν Ταβεήλ β. Ὡν ἀναγγε. ἰθύντων τῷ οἴκῳ Δαβὶδ (οὕτω δὲ τοῦ; ἐκ Δαβὶδ ἅπαντας μετὰ τῶν ὑπηκόων ἐκάλουν), πάντες οὗτοι σαλεύονται τὴν ψυχὴν, πείρα τῶν προλαβόντων δεδιότες τὰ μέλλοντα. Ταῦτα μετ' ἀκριβείας ἡ δευτέρα τῶν Παραλειπομένων ἐδήλωσεν. Τὸν δὲ σάλλον αὐτῶν ἀπεικάζει ξύλῳ δρυμοῦ, μηδὲ νῦν δένδρον παραλαβὼν εὐγενές τε καὶ ἡμερον. Ἀλλ' ὁ μὴ θέλων τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὸ μετανοῆσαι, καὶ ἐπιστρέψαι, καὶ ζῆν αὐτὸν, οὗς πρῶην τιμωρίαν, τοούτους νῦν φιλοφρονεῖται. Πέμπει γὰρ πρὸς Ἀχαζ τὸν προφήτην, μετὰ τοῦ περιλειφθέντος ἐκ πλειόνων υἱοῦ. Καλεῖ δὲ τοῦτον Ἰασούβ. Περιλειφθὲν δὲ ἡ θανάτου τῶν ἀδελφῶν, ἡ τῆς τῶν πολλῶν Ἰουδαίων πλάνης μὴ μετασχών. Ἐδεῖ γὰρ τὸν σωθέντα; ἡ τῆς πλάνης μαθητεύεσθαι τῷ πατρὶ διὰ τοῦ παρῖναι προσιόντι θαρσαλέως θεῷ, καὶ ποιοῦντι τὰ κελεύόμενα· ἐπειεῖν δὲ προστάττει· Φύλαξαι τοῦ ἡσυχάσαι. Ὅπερ

²² Marc. xiii, 94 seqq. ²³ Isa. x, 21; Rom. ix, 27. ²⁴ II Paral. xxviii, 1 seqq.; IV Reg. xvi, 1 seqq. ²⁵ Ezech. xviii, 25.

VARIE LECTIONES.

¹ γρ. τὸν υἱὸν Ταβεήλ. ² γρ. σωθέντα.

Σύμμαχος μὲν φησιν, *Φύλαξαι, καὶ ἡσύχασον*. Ὁ δὲ Θεοδοτίων, *Πρόσχερ, καὶ ἡσύχασον*. *Καπνιζομένους* δὲ *δαλοὺς*, τοὺς δύο κέκληκε βασιλεῖς, ὡς μήτε φῶς, μήτε δύναμιν ἔχοντας καυστικὴν ἤδη σθεσθεῖσαν. Εἰ γὰρ καὶ παιδευτικῇ, φησί, δυνάμει μετῆλθεν ὁ ὕμᾶς, ἣν ὀργὴν οἶδε καλεῖν ἡ Γραφή, πικροῦς τοῖς πολεμίοις ὕμᾶς, ἀλλ' οὖν παίσας *ἰδοσμαι*, δι' ἀμφοῖν ὕμᾶς καλῶν εἰς εὐσέθειαν, δι' ὃ νῦν ἀνόνητος ἡ τῶν βασιλέων *βουλή*. tincta facultate, priventur. Ad vos enim quantumvis, ait, correctrice potentia, quam iram vocare Scriptura solet, accesserim, in hostiumque manus provocatos **109** sanabo. Atque hinc est, quod

Ἀράμ δὲ λέγει Συρίαν, *Σαμάρειαν* δὲ τὴν νῦν Σεβαστήν. Ἀρχεῖ γὰρ, φησιν, τῇ μὲν *Σαμαρείᾳ* κεφαλὴν ἔχειν τὴν *Δαμασκόν*, καὶ ταύτης εἶναι βασιλέα τὸν *Ραωσσών*. τῷ δὲ *Ἐφραῖμ* τῆς *Σαμαρείας*. Οὕτω δὲ ἐκάλουν τὰς δέκα φυλάς Ἰσραὴλ, διὰ τὸν ἐξ *Ἐφραῖμ* αὐτῶν βασιλεύσαντα, καὶ ταύτης ἡγεῖσθαι *Ρωμελλίου υἱόν*. Γνωθὶ δὲ καὶ τοῦτο πρὸς τοῖς ἀλλοις, Ἀχαζ, ὡς ἐντὸς ἐτῶν πέντε καὶ ἐξήκοντα ἡ τῆς *Σαμαρείας* ὑπὸ τῶν Ἀσσυρίων βασιλεία καταλυθῆσεται, τοῦ βασιλέως σὺν ὀπηκόοις παραδοθέντος αἰχμαλωσίᾳ. Ταῦτα προσέταξε λέγειν ὁ Θεὸς τῷ Ἀχαζ ἀπαντήσαντα τὸν προφήτην, κατὰ τινὰ τόπον, ὃν εὐχαιρον ᾔδει πρὸς τὸ περιτρυχῆν τῷ Ἀχαζ. Τοῦ δὲ χρόνου συμπληρωθέντος, *Δαμασκὸν καὶ Σαμάρειαν*, οἱ τε τούτων βασιλεῖς καὶ ὑπῆκοι, πρὸς τῶν Ἀσσυρίων ἐάλωσαν, ὡς ἡ τετάρτη τῶν Βασιλείων δηλοῖ. Εἴτε γὰρ ὁ μὲν Τεγλαθφαλλασάρ τὴν *Δαμασκόν* καὶ τὸν *Ραωσσών*, ὁ δὲ Σαλμανασάρ τὸν *Ἰσραὴλ* καὶ *Σαμάρειαν*. Κατὰ κοινού δὲ, τὸ *ἐκλείψει* ἐν τῷ, καὶ ἡ *κεφαλὴ* *Σομόρων*. Τὰ γε μὴν ἐξήκοντα πέντε ἔτη παῖδες Ἑβραίων φαίνονται μετ' ἀκριθείας συναγέσθαι, τούτων εἰ ποιήσαιτο τις ἀρχὴν ἀπὸ τοῦ πέμπτου καὶ εἰκοστοῦ ἔτους τῆς Ὀζίου βασιλείας. Προφητεύει μὲν γὰρ κατὰ τοῦτον Ἡσαίας ἑμοῦ καὶ Ἀμώς· θεσπίζει δὲ πρῶτος Ἀμώς τὴν ἄλυσιν Ἰσραὴλ ἐν ἡμέραις Ὀζίου βασιλείας Ἰούδα, πρὸ δύο ἐτῶν τοῦ σεισμοῦ τοῦ γενομένου, φασίν, ὅτεπερ Ὀζίας εἰσελθὼν εἰς τὸ ἅγλασμα λεπροῦται, καὶ ἡ τοῦ θυσιαστηρίου πίστεως ἐκκέχεται. Ἰνεται δὲ τὰ λοιπὰ τοῦ Ὀζίου ἔτη εἰκοσιεπτὰ. Τὰ γὰρ πάντα δύο καὶ πενήτηκοντα βεβασιλευκεν, ὣν κατὰ τὸ πέμπτον καὶ εἰκοστὸν, πρῶτος Ἀμώς θεσπίζει τὰ περὶ τῆς ἀλώσεως Ἰσραὴλ μεθ' ὃ τοῦ Ἰωαθάμ ἔτη ἐκκαίδεκα, καὶ τοῦ Ἀχαζ ἄλλα τσαυτά, καὶ τῆς Ἐζεκίου βασιλείας ἑξ. Ἀ δὲ συντεθέντα πληροῖ τὰ πάντε καὶ τὰ ἐξήκοντα. Ἐκτὼ γὰρ ἔτει Ἐζεκίου τὴν ὑσάτην Ἰσραὴλ αἰχμαλωσίαν ὑπέμεινεν. Ταῦτα προλέγει Θεός. Συνιδὼν δὲ τὸν Ἀχαζ καὶ τὸν ὅτι αὐτῷ λαὸν ἀπίστως ἔχοντα πρὸς τὰ λελεγμένα, ἐπήγαγε τὸ, *Ἐὰν μὴ πιστεύσητε, οὐδὲ μὴ συνῆτε*. Τοῖς γὰρ ταῖς ἀπιστίαις περιυβρίζουσιν τοῦ Θεοῦ τὸν λόγον, οὐδ' ἂν γένοιτο σύνεσις ἡ παρ' αὐτοῦ. Τὸ δὲ, *ἔξελε*, πρὸς

evaserat, vel suis fratribus *superstes*; vel Judaicæ multitudinis errori nequaquam consentiens, filium enim errore liberatum, qui patri confidenter ad Deum accedenti, et imperata facienti adesset, ab eodem æquum fuit instrui docerique. Jubet autem dicere : *Vide, ut quiescas*; quod Symmachus : *Vide et quiesce*; Theodotio autem : *Attende et quiesce*, reddiderunt. *Fumigantes* porro *titiones*, *duo* reges vocavit, tanquam qui luce, ipsa urendi jam extincta facultate, priventur. Ad vos enim quantumvis, ait, correctrice potentia, quam iram vocare tradiderim; cædens tamen ad pietatem utrinque regum nihil hoc loco proficit *consilium*.

Per *Aram* autem Syriam intelligit; et per *Samariam*, eam, quam nunc vocamus Sebastam. *Samarie* enim ait, sufficit *caput* habere *Damascum*, et hujus regem esse *Rhaasson* : *Ephraim* autem *Samarie*. Hoc enim nomine decem Israelis tribus appellabant, quod ex illa *Ephraim* imperatorem, et ducem, *Rhomelie* filium haberent. Scias vero, o Achaz et istud enim cæteris, fore ut intra sexaginta quinque annorum spatium, *Samarie* regnum, rege ipso et subditis in captivitatem adductis ab Assyrio dissolvatur, et evertatur. Talia Dominus Achazo regi, cum loci designatione quem in occursum prophetæ putaret idoneum, jussit denuntiari. Revera autem post illud exactum temporis spatium, *Samaria* ipsa et *Damascus*, cum suis regibus et subditis (ut quarto Regum volumine scribitur ¹⁰ in Assyriorum potestatem venerunt. *Damascum* enim et *Raassonem* cepit Teglathphalsar; *Oseam* autem et *Samariam* Salmanasar. Sed memineries verbum *deficiet* clausulæ sequenti, *caput Samarie*, communiter inserere. Quod vero ad sexaginta quinque annos attinet, hos demum exacta colligi posse voluerunt Hebræi, vicesimo quinto. Hujus enim tempore simul Isaias et Amos vaticinantur. Sed primus Amos Israelitarum captivitatem eam vaticinatus est, quæ sub Ozia Judæ rege exstitit, ante duos annos terre motus, inquit; quo tempore sanctuarium ingressus Ozias altaris effusa pinguedine lepra corripitur. Restant vero Ozia regis anni viginti septem. Duos enim et quinquaginta in universum imperavit, quorum si ad quintum et vicesimum spectes, Israeliticam captivitatem vaticinantem primum Amos inveneris. Post quos, Jothami sexdecim; totidemque *Achaz*; item *Ezechie* anni consequentur sex; quibus in summam collectis, sexaginta quinque consurgere necessum est. Sexto enim, *Ezechia* regnante, captivitatem ultimam passus est Israeliticus populus. Atque hæc ipsa sunt quæ longe ante prædixit Dominus. **110** Verum cum Achazum, ejusque populum fidem prædictis non adhibere cerneret, intulit : *Si non credideritis, non intelligetis*. Quibus enim in

¹⁰ IV Reg. xvi, 1 seqq.

VARIÆ LECTIONES.

^k γρ. μετῆλθον.

Dei verbum incredulitatis scelere contumeliosis esse contigit, non potest in eos illa cadere, quæ a Deo est, intelligentia. Habet autem *egredere* verbum, quod ad prophetam refertur, sublimem quamdam acceptionem. Animus enim cum se ad rerum celestium contemplationem colligit; eo nexu, quem habet cum corpore, liberare se, et quasi *egredi* dicitur. At rebus humanis incumbens, cum aut ad necessariam corporis servitutem, aut ad alia negotia amplius nequit extendi, ab externis, ad ea quæ interna sunt, veluti ingreditur. Prophetam ergo, qui Deo sermonem auditurus esset, *egredi*, non aliter quam patria terra exire Abrahamum juberi opus fuit⁷⁷. Hanc enim qui relinquere studeat, corporea primum rejicere necesse est, cognationem deinde; qua sensus ipsi significantur; tum paternam domum, quæ ipsa est malorum studiorum familiaris. Quibus sublatis, perfecta que et confirmata exeundi alacritate, eduxisse Abrahamum Dominum legitimus. Iisdem quoque et Mosen persuasum extra castra sibi tentorium fixisse putamus. Humanis enim se rebus eripiens, tentorium suum fixit extra castra, id est, vitam suam firmam et perturbationibus vacuum reddidit. Significat autem *Jasub* vocabulum, si interpreteris, idem quod *convertens*: nimirum, ut oratione discas, eos, qui in viam redire student, cum se carnis affectibus exemerint, facile cum propheta esse egressuros. Quidam vero reliquias sive relictum, *Jasub* nomen significare volunt; inquam figura quadam Judæ reliquias, quæ cum Deo remanserunt, servatum iri Scriptura demonstret⁷⁸: cum Dei personam propheta sustineat. Jubetur autem *superiorem illam, quæ ad piscinam ducit viam arripere*; locum nimirum sic vocatum, et rerum gestarum memoria illustrem. Scribitur enim ab Assyrio Rapsacem ingenti cum exercitu ad oppugnandum Jerusalem missum, ex Lachis ad aquæ superioris piscine ductum, qua ad fullonis agrum tenditur, constitisse⁷⁹. **111** Docet vero et

Confert enim iis, qui sursum eriguntur, *aqua* ad purgandum et abluendum: confert item et *fullonis ager*; cum hujus partes sint abluere sordes et mundare; cum ipse deinde, omni tempore alba servare vestimenta jubeat Ecclesiastes⁸⁰; jubeat item et Moses eos qui Dominum sunt audituri, ea ipsa abluere⁸¹; ut qui ad eum ingreditur, vestem habeat nuptialem nemanibus pedibusque colligatis sponsi thalamo ejiciatur⁸². Non defuerunt qui typum baptismatis *piscinam* habere docuerunt. Proderunt autem nobis haud parum, verba ista, *vide, ut quiescas*, quibus omni cura cor nostrum custodire monemur. Fortis enim cum atrium suum vigilanter custodit, in pace sunt omnia quæ possidet⁸³. Ille item quietus turbæ non sensit molestias, sed fortitudinis spiritu, animo bene confir-

τὸν προφήτην εἰρημένον, ὑψηλῶς ἐκδεκτέον. Ψυχὴ μὲν γὰρ ἑαυτὴν πρὸς τὴν θεωρίαν τῶν ὄντων ἰσχυροῦσα, τῆς πρὸς τὸ σῶμα ἐπιπλοκῆς ἐξίεται λέγεται. Πρὸς δὲ τοῖς ἀνθρωπίνους γεγεννημένη, ἥ καὶ πρὸς ἀναγκασίαν θεραπείαν τοῦ σώματος, ἥ καὶ μὴ δυνήσασθαι πρὸς τὰ διαφέροντα πλέον ἐκτείνεσθαι, ἀπὸ τῶν ἔξω πρὸς τὰ ἐνδον ὡς περ εἰσέρχεται. Ἐδεῖ οὖν τοῦ ἔξελθε πρὸς τὸν προφήτην μέλλοντι λόγον ἀκοῦσαι Θεοῦ. Οὕτω πρὸς Ἀβραάμ, Ἐξελθε ἐκ τῆς γῆς σου, φησὶν. Δεῖ γὰρ ἀναβῆναι τῆς γῆς, δηλαδὴ τῶν σωματικῶν, ἐξιδόντας αὐτῆς. Εἶτα καὶ ἀπὸ τῆς συγγενείας, ἅπερ ἐστὶ τὰ αἰσθητήρια, καὶ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου, ὃς ἐστὶν ἡ πρὸς τὰ φαῦλα τῶν ἐπιτηδευμάτων οἰκείωσις. Μεθ' αὐτοῦ γέγραπται ὡς ἐξήγαγεν αὐτὸν ἔξω ὁ Θεός, τὴν προθυμίαν αὐτοῦ τὴν πρὸς τὴν ἐξοδὸν τελειῶν. Διὰ τοῦτο καὶ Μωϋσῆς ἔξω πηγνύσι τῆς παρεμβολῆς τὴν ἰδίαν σκηνήν. Διαδεδικώς γὰρ ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων, ἔξω κατέπηξε τὴν ἰδίαν σκηνήν, τὴν ἑαυτοῦ ζωὴν ἐδράσας ἀσάλευτον. Ἐρμηνεύεται δὲ Ἰασοῦδ', ἐπιστρέφων· δεξιῶντος τοῦ λόγου, ὡς ἐπιστρέφειν ἐθέλοντες δύνανται μετὰ τοῦ προφήτου κατορθῶσαι τὴν ἐξοδὸν, τῶν τῆς σαρκὸς παθῶν ἐξερχόμενοι. Τινὲς δὲ φασὶν ὑπόλειμμα καὶ ὑπολείμμενος τὸ Ἰασοῦδ' ἐρμηνεύεσθαι, τοῦ τύπου σημαίνοντος, ὅτι σωθήσεται τὸ ὑπόλειμμα τοῦ Ἰουδα μετὰ Θεοῦ μεμενηκός· Θεοῦ γὰρ εἰς τύπον ὁ προφήτης λαμβάνεται. Κελεύεται δὲ ἀναβῆναι ἐπὶ τὴν ἀροδοὶν τὴν οὖσαν πρὸς τὴν κολυμβήθραν. Ἦν μὲν γὰρ ὁ τόπος καὶ κατὰ τὴν ἱστορίαν ἐπίσημος· γέγραπται γὰρ ὅτι ἀπέστειλεν ὁ βασιλεὺς Ἀσσυρίων Ραφάκην ἐκ Λάχεις εἰς Ἱερουσαλὴμ μετὰ δυνάμεως πολλῆς, καὶ ἐστὶ ἐν τῇ ὑδραγωγῇ τῆς κολυμβήθρας τῆς ἁγίας, ἐν τῇ ὁδῷ τοῦ ἀγροῦ τοῦ κναφέως. Ἀμα δὲ διδάσκει τῶν ταπεινῶν καὶ χαμὰι κειμένων ἀφίστασθαι.

ad oppugnandum Jerusalem missum, ex Lachis ad agrum tenditur, constitisse⁷⁹. **111** Docet vero et

Τοῖς γὰρ ἄνω γενομένοις ὕδωρ ἐστὶν εἰς ἀποκαθάρσιν, καὶ ἀγρός κναφέως τοῦ τὸν ῥύπον ἀποκαθαίροντος, τοῦ Ἑκκλησιαστοῦ παραγγέλλοντος· «Ἐν παντὶ καιρῷ ἔστωσαν τὰ ἱμάτιά σου λευκά.» Κελεύει δὲ καὶ τῷ Μωϋσεὶ Κύριος· πλύνειν τὰ ἱμάτια τοὺς μέλλοντας ἀκοῦειν Θεοῦ. Ἐνθα τις φθάσας καὶ τὸ τοῦ γάμου ἐνδύμα ἑτοιμον ἔξει, ὡς ἂν μὴ δεθεῖς χειρὰς καὶ πόδας, τοῦ νυμφῶνος ἐκρίπτηται. Τινὲς δὲ καὶ τοῦ θείου βαπτίσματος τὴν κολυμβήθραν ἀπεφάναντο τύπον. Χρήσιμον δὲ καὶ ἡμῖν τὸ, Φύλαξαι τοῦ ἡσυχάζαι, πρὸς τὸ πάση φυλακῇ τὴν καρδίαν τηρεῖν. Ἐὰν γὰρ ὁ ἰσχυρὸς φυλάσῃ τὴν αὐτοῦ αὐλὴν ἐγρηγόρως, ἐν εἰρήνῃ ἐστὶν πάντα τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ, ὃς καὶ ἡσυχάζει τοῦ ὄχλου μὴ φέρων τὸν θόρυβον, μηδὲ φοβούμενος παθητικὸν φόβον ἐν ἰσχυροῦσι ψυχῇ τῷ πνεύματι τῆς ἰσχύος. Διὰ τῶν

⁷⁷ Gen. xii, 1. ⁷⁸ Rom. ix et xi. ⁷⁹ IV Reg. xviii, 17. ⁸⁰ Eccle. ix, 8. ⁸¹ Levit. xiii, 6 et alibi. ⁸² Matth. xxii, 13. ⁸³ Luc. xi, 21.

δύο δὲ καπνίζομένων δαλῶν λαμβάνομεν πρόσ-
ταγμα, μὴ δειλιῆν ἀπὸ τῶν Ἑλληνικῶν πιθανοτήτων,
τῶν τε παρὰ τοῖς ἑτεροδόξοις δυσφημιῶν. Οἱ γὰρ
δαλοὶ ἀπώλεσαν τοῦ τε φυτοῦ τὸ ζωτικόν, καὶ τοῦ
ξύλου τὸ ἱσχυρὸν, καὶ τὸ φωτεινὸν οὐκ ἔχοντες τοῦ
πυρὸς, μελαίνονται μόνον τοὺς ἀποτρίμνους αὐτῶν.
Δακρυεῖν δὲ παρασκευάζουσι τῶν ὀρίωντων τοὺς
ὀφθαλμούς. Διὸ φησι Σολομών· «Ὡς περ δμῶς ὁδοῦσι
βλαβερόν, καὶ καπνὸς δμῶσιν, οὕτως παρανομία
τοῖς χρωμένοις αὐτῇ· ὁ δὲ ἄνθρωπος μὲν δμῶσι, τὴν
ἀμαρτητικὴν πρᾶξιν· τῷ δὲ καπνῷ, τὴν ἀπὸ τῆς
ψευδωνύμου γνώσεως βλάβην, τὸ διορατικὸν τῆς ψυ-
χῆς ἡμῶν συγχέουσιν. Εἰτά φησι, ὡς Μετὰ τὰς
ἐπιστρεπτικὰς πληγὰς ὑμᾶς ἀπαλλάττω τῶν σκυ-
θρωπῶν, ὡς ἱατρὸς μετὰ καύσιν ἢ τομὴν θεραπεύων
τὰ τραύματα.

significantur. Post plagas deinde, ait, quibus ut
jam facio acerbiora medici more, post ustionem

117. Καὶ προσέθετο Κύριος λαλήσαι τῷ Ἀχαζ
λέγων· Αἰτησαι σεαυτῷ σημεῖον παρὰ Κυρίου
Θεοῦ σου εἰς βάθος, ἢ εἰς ὕψος. Καὶ εἶπεν· Ἀχαζ·
Οὐ μὴ αἰτήσω, οὐδὲ μὴ πειράσω Κύριον. Καὶ εἶ-
πεν· Ἀκούσατε δὴ, ὁ οἶκος Δαβὶδ, κ. τ. λ.

ἵνα περὶ τῆς δεδωρημένης αὐτῷ σωτηρίας πεισθῇ,
βούλεται θεὸς καὶ σημειῶν βεβαιῶσαι τὴν χάριν,
ἐπειδὴ καὶ τοῖς εἰδώλοις προσέκειτο, καὶ φθὼν ἀεὶ
τοῖς τοιοῦτοις πολυπραγμονεῖν τὰς τῶν μελλόντων
ἐκδόσεις διὰ χρησμῶν τε καὶ μαγανείας, ὅτε καὶ
μάλιστα κινδυνεύουσιν. Ὡν αὐτῶν ὁ θεὸς ἀποτρέψαι
βουλόμενος, παρ' αὐτοῦ κελύει τὸ σημεῖον αἰτεῖν.
Ἀνωτέρω μὲν οὖν Ἀχαζ ἡσυχάζειν καὶ μὴ δειλιῆν
ἐδιδάσκειτο· νῦν δὲ ὡς εὐπειθὴς πρὸς τὴν τοῦ προ-
φήτου διδασκαλίαν γενόμενος, ἀμέσως τῆς θείας
ἀξιοῦται φωνῆς· φέρει γὰρ τὸ πείθεσθαι τοῖς διακο-
νοῦσι θεῷ, πρὸς τὸ καὶ αὐτοῦ ἀκοῦειν δύνασθαι τοῦ
θεοῦ. Οἱ ἔτι κατὰ τὸν Ἀβραάμ, καὶ Μωϋσῆν, καὶ
Ἠλῖαν, καὶ Ἰερემίαν ἀρχῆθεν, ὡς καθαροὶ, καὶ
ἀνευ μέτρου χωρηταὶ δύνανται τὰς ἐμφάσεις τοῦ
Πνεύματος.

Δι' ὧν δὲ λέγει προσέθετο, τοῖς προάγουσιν ἐπι-
συνάπτει τὸν λόγον. Καὶ ἀκλόουθόν γε ἦν μετὰ τὴν
προφητείαν, τὴν περὶ τοῦ ἐκλεῖψαι τὸν Ἐφραΐμ,
τούτεστι τὸν ἀποστάντα Ἰσραὴλ, περὶ τοῦ Ἐμμανουὴλ
προφητεύεσθαι. Ἡ, καὶ οὕτως ἀπειρηκὸς τοῦ Ἀχαζ
τοῦ σημείου τὴν αἰτησιν, οὐκ ἀνεχομένου τε τι-
μῆν, ἢ εἰδέναι τὸν ὄντως ὄντα θεόν, παρίστησιν ὡς
οὐκ εἰς ἀπαν ἀγνοήσεται Κύριος παρὰ τοῦ Ἰσραὴλ,
κατὰ καιροὺς δὲ αὐτὸν ἐπιγνώσονται. Διὸ, μηκέτι
λόγου τὸν Ἀχαζ ὡς ἀπιστον ἀξίων, εἰ καὶ προσή-
ματι δῆθεν εὐλαβείας ἠπειθήσε, τῷ οἴκῳ τοῦ Δα-
βὶδ διελέγετο, ἐξ ὅπερ ἡμελλεν ἀνατέλλειν κατὰ
σχῆμα Χριστός, καὶ πρὸς οὗς προσηγομένως ἀφίκετο·
ὅτι γὰρ οὐκ εὐλαβείας εἵνεκεν παραιτεῖται τὸ ση-
μεῖον αἰτεῖν, οὐδὲ τὸ συμφέρον θηρώμενος, δῆλον

A malo, perturbationum metu, quæ mentem solent
adoriri, non amplius agitur. Per duos autem fu-
migantes titiones, nec plausibiles gentium nugas
vereri amplius, nec male sentientium hominum
blasphemias metuere monemur. Privati enim titio-
nes non communi modo plantarum vita desti-
tuti; sed ligni etiam robore, ipso denique, qui
solet in igne relucere, splendore; hoc solum habent
virium, ut a quibus prehensi fuerint, eosdem
queant denigrare tantum, et intuentium oculis la-
crymas provocare. Hinc apud Salomonem, non se-
cus atque dentes uvam acerbam, fumumque oculos
infestare; sic suis auctoribus damnum af-
ferre scelera legimus: dum peruvæ acerbiteriam,
peccati opus, per fumum autem depravati iudicii

B maculæ, quibus mentis nostræ lumen confunditur
ad conversionem provocemini usus sum; missa
vel sectionem, vulnus ipsum sanaturus.

112 VERS. 10-17. Et adjecit Dominus loqui
ad Achaz, dicens: Pete tibi signum a Domino Deo
tuo, in profundo, sive in excelso. Et dixit Achaz:
Non petam, neque tentabo Dominum. Et dixit: Au-
dite ergo, domus David, etc.

Ut dato salutis muneri fides accederet quia ido-
lis serviebant (solet autem id genus hominum
rerum futurarum prædictionem tum maxime, cum
in magno aliquo discrimine versantur ex oraculis
magicisque artibus curiose sectari), promissam
ipsi gratiam signo dato vult Deus ratam et certam
efficere. Sed ut a talibus eos avocet, signum a se
jubet idem postulare. Superius igitur Achaz quie-
scere, nec vereri amplius jubebatur; at hic, tan-
quam docenti prophetæ fidem adhibens, nullo
amplius medio Dei voce dignus efficitur. Facit
enim quæ Dei ministris fides adhibetur, ut Deum
ipsum audire valeamus. Quanquam non desint
etiam, qui, ut olim Abrahamus, Moses, Elias,
et Jeremias, tanquam puri, nullo 113 inter-
medio spiritualium revelationum capaces esse
queant.

Ideo autem sequitur adjecit, ut cum præceden-
tibus orationis series connectatur; erat enim consen-
taneum ut ad prophetiam quæ de instanti defectione
Ephraim, id est de Israele transfuga præcesserat, al-
tera de Emmanuele sequeretur. Aut profecto (quo-
niam signi postulationem ita rejicit Achazus, ut
Deum verum nec agnoscat nec revereatur) non Israeli
tamen futurum perpetuo ignotum, sed tandem ali-
quando certisque temporibus clarum fore significat.
Achazum itaque veluti jam colloquio suo indi-
gnum dedignatus, qui suam alioquin contumaciam
pietatis et reverentiæ furo prætexerat; ad domum
jam David, ex quo secundum carnem Christus
oriturus, ad ipsam primum perventurus erat, sermonem convertit. Quod enim non modestiæ,

* Prov. x, 26. * Gen. xii, xv, xviii; Exod. xxxii; III Reg. xix, xv; Jerem. i.

religionisque nomine *signum* postulare recusarit, A ne id quidem ipsum quod pro se faceret amplexus, vel inde notum fuerit, quod nihil Deus quidquam, quod damnosum foret, et si id fugiens aliter sentiret imperaturus fuisset. Alii tamen ad scopum, qui de Christo positus est, sic ista dirigunt: ut prophetam non alia, sed sua persona Davidicam domum velint in hunc modum compellere: *Audite vero, domus David*. Statuerat Deus vobis, pro suo in homines amore, *salutis signum*, quo a vobis reges duos superatum iri crederetis, tradere. Quod etsi credere recusatis, ne sic quidem vos tamen in perniciem vestram ruentes prae- terit. *Signum* enim vobis etiam invitis, signum- que, inquam, quod omnium superat opinionem, cujusmodi nec natura quidem ipsa novit, lar- B gitur. Deus enim *ex Virgine*, nullo nuptiali congressu nascetur. Hunc ipsum igitur contra reges pugnaturi, prout virtutis fidem nominis ostendit veritas (nobiscum enim Deus, et orantibus vobis Damasci divos, reliquosque qui hoc falso nomine censentur, exstirpaturum se significat) invoke- *Emmanuel* crebro in conflictu vos ore usurpate. Est ergo vocabis, non vocabunt, sicuti mendose in Evangeliiis legitur⁷. Neque enim id patitur 114

Si quidem nec de futuro est *Emmanuelis* ap- pellatio, nec ita eum vocabunt omnes, dixit. Alio- quin enim et ita eum qui matri apparuit angelus, non *Jesum*, quo salutis auctor significatur, vocaturus fuerat. *Non vocabunt* igitur: sed ipse eum nunc sic *vocato*; tanquam Deum tecum ex- istentem invocans: Deum, inquam, qui postremis tandem saeculis appariturus sit; nunc autem pecu- liari virtute, non praestigiis et incantationibus, C quae daemonum existunt servare te, et periculis eripere valeat. Nequaquam enim semen vestrum, quantumvis vos occupet pavor, donec Virgo conceperit, deficere poterit. His igitur de prophetiae scopo quae Salvatorem respicit explicatis: reli- qua deinceps, petito altius dicendi principio, si- gillatim exsequemur, si prius aliorum interpreta- tiones attulerimus. Pro eo quod *in profundo* sive *in excelso* habemus, hortandi modo, *demittere in in- fernum, evehere sursum*, sive *in excelsum*, verbis prope iisdem, et inter se consentientibus, et Aquilas, et Symmachus, et Theodotio reddide- runt. Est vero *signum*, manifesta res, arcanæ ejusdam et reconditæ in seipsa significationem habens. Verbi causa Jonæ signo ad inferos de- scensus, et ab iisdem reditus significatur⁸. Decet vero *signum*, secundum id, quod praesens est, considerari. Quod autem significatur, temporis aliquando triplici ratione dividi. Praesentis qui- dem, veluti cum domo fumus erumpit, ignis in- tus existentis esse *signum* dicimus. Futuri autem cum ex apparentium nebularum concursu futu-

ἐκ τοῦ μὴ ἂν αὐτῷ προστάξει τὸν Κύριον, εἴπερ ὑπῆρχεν ἀσύμφορον, ὥπερ ἐκεῖνος νομίσας ἀπέφυγεν. Ἄλλοι δὲ τὸν περὶ τοῦ Χριστοῦ σκοπὸν οὕτω τοῖς προκειμένοις ἀρμόττουσι· Ἐκ προσώπου, φασίν, ἰδίου φησὶν ἐπροφήτης, Ἀκούσατε δὴ, οἶκος Δαβὶδ. Ὁ μὲν Θεὸς οἶα φιλόανθρωπος σημεῖον ὑμῖν ἡβουλήθη σωτήριον παρασχεῖν, δι' οὗ τοὺς δύο βασιλεῖς νι- κήσετε. Ὑμῶν δὲ ἀπειθησάντων, οὐδ' οὕτω παρῆδεν ἀπολλυμένους. Τὸ γὰρ σημεῖον ὑμῖν καὶ μὴ βουλο- μένοις χαρίζεται παράδοξον ὄν, καὶ οἷον οὐκ οἶδεν ἡ φύσις. Θεὸς γὰρ ἐκ Παρθένου τεχθήσεται, γαμι- κῆς συνόδου χωρὶς. Τοῦτον οὖν ἀνακαλεῖσθε τοῖς βα- σιλεῦσι μαχόμενοι, τῇ τῆς προσηγορίας πεποιθότες δυνάμει. Μεθ' ἡμῶν γὰρ εἶναι θεοὶ τὸν Θεόν, καὶ παῦσαι τοὺς θεοὺς Δαμασκοῦ, καὶ τοὺς οὐκ ὄντας ἀνακαλούμενος. Λέγε δὲ παρὰ τὴν συμβολὴν συν- εχῶς τὸν Ἑμμανουήλ· δι' ἃ, καλέσεις, ἔχει, ἀλλ' οὐ, καλέσουσιν, ὡς ἐσφαλμένως ἐν Εὐαγγελίοις ἐγρά- φη. Οὐτε γὰρ τὸ Ἑβραϊκόν, οὔτε τις οὕτως ἐξ- ἔδωκεν.

Οὐ γὰρ περὶ μέλλοντος ἡ κλήσις ἡ τοῦ Ἑμ- μανουήλ. Οὐδὲ ὡς πάντες αὐτὸν οὕτω καλέσουσιν, εἴ- ρηκεν. Ἡ γὰρ ἂν αὐτὸν καὶ ὁ ἄγγελος οὕτως ἐκά- λεσεν ὁ φανὴς τῇ μητέρι, ἀλλ' οὐκ Ἰησοῦν τῆς σωτηρίας ἐπώνυμον. Οὐ καλέσουσιν οὖν, ἀλλὰ σὺ νῦν αὐτὸν οὕτω κάλει, ὡς συνόντα σοι Θεόν τοῦτον ἀνακαλούμενος, τὸν ὕστερον μὲν ἐν ἐσχάτοις καιροῖς φανησόμενον, νῦν δὲ σε ρύσασθαι οἰκείᾳ σωτηρίᾳ δυ- νάμενον, ἀντ' ἐπιδόξης δαιμόνων λεγόμενος⁹. ἐκλι- πείν γὰρ ἀδύνατον ὑμῶν τὸ σπέρμα, εἰ καὶ διὰ φό- βον οὕτω διάχεισθε, ἕως κυψῆς Παρθένου. Τοσαῦτα περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς περὶ τοῦ Σωτήρος προφητείας εἰπόντες, ἀνωθεν τοῖς κατὰ μέρος λοιπὸν ὑπεξέλθω- μεν, τὰς τῶν ἄλλων ἐρμηνείας πρῶτον ἐκθέμενοι. Ἀντὶ γὰρ τοῦ εἰς Βάθος, ἡ εἰς ὕψος, ὁ μὲν Σύμ- μαχός φησιν, Βάθυνον εἰς ἄδην, ἡ ὕψωσον ἄνω. Ὁ δὲ Ἀκύλας, Βάθυνον εἰς ἄδην, μετεώρισον εἰς ὕψος. Ὁ δὲ Θεοδοσίω, Βάθυνον εἰς ἄδην, ὕψωσον ἄνω. Ἔστι μὲν οὖν σημεῖον πρᾶγμα φανερόν κε- κρυμμένου τινὸς καὶ ἀφανοῦς ἐν ἑαυτῷ τὴν δῆλωσιν ἔχον· ὡς τὸ σημεῖον Ἰωνᾶ, δηλοῦν τὴν εἰς ἔδου κατάθασιν, καὶ τὴν ἐκεῖθεν ἐπάνοδον. Δεῖ δὲ τὸ μὲν σημεῖον κατὰ τὸ ἐνεστώως θεωρεῖσθαι· τὸ δὲ δηλού- μενον, τοῖς τρισὶν ἐσθ' ὅτε καταμεριζέσθαι χρόνοις¹⁰ ἐνεστῶτι μὲν, ὡς ὁ ἐξῶν ἐξ οἰκίας καπνός, τοῦ ἐνδον ἐστὶ σημεῖον πυρός· μέλλοντι δὲ, ὡς ἡ τῶν ὀρωμένων νεφῶν συνδρομή τοῦ γεννησόμενου ἐπὶ γῆς ὑετοῦ· παρεληλυθότι δὲ, ὡς τὰ τῆς ἀνθρακίδος λει- ψανα τῆς προκαυθείσης ἐπὶ ταύτῃ πυρᾶς. Ἡ μέν- τοι Γραφή, παράδοξα καὶ παραστατικά τινος μυστι- κοῦ λόγου σημεῖα καλεῖ. Ἐκ δὲ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ

⁷ Matth. 1, 23. ⁸ Matth. xii, 59.

⁹ γρ. ἡ. ¹⁰ γρ. λεγόμενης.

σημειῶν, τὸ εἰς ὕψος, ἢ εἰς βάθος, νοήσομεν, περὶ ἃ
 ὧν εἰρηται. « Ἐξάπεστεῖλε σημεῖα καὶ τέρατα
 ἐν μέσῳ σου, Αἴγυπτε. » Ἀπὸ γῆς μὲν γὰρ ἦσαν
 βάτραχοι, καὶ ἀκρίδες, κνίπες τε καὶ κυνόμυια ·
 ἐξ οὐρανοῦ δὲ χάλασα, πῦρ, σκότος, τριήμερον,
 οἶον ἐπ' Ἐξελίου τοῦ ἡλίου γέγονεν ἀναποδισμός,
 καὶ τὸ ἀνελθεῖν φασιν ἐξ ἔδου τὸν Σαμουὴλ εἰς ἑλεγ-
 χον τοῦ Σαούλ. Ἐκ δὲ βάθους σημείον ἦν Ἰωνᾶς
 ἐκ γαστρὸς τοῦ κήτους ἀναδραμῶν.

locustæ, culices, muscæ, quæ caninæ nominantur ¹⁰: **115** de cælo autem grando, ignis, trium dierum tene-
 bræ; cuius generis fuit et Ezechie tempore solis retroactus cursus ¹¹; et Samuel in Saulis probrum ab
 inferis evocatus ¹². Ex profundo autem et illud editum est; cum ex celi ventre incolumis Jonas remeavit.

Προστίθεται τοίνυν Ἀχαζ ὅθεν θέλοι σημεῖον
 αἰτεῖν · μᾶλλον δὲ τὸ πάντων παραδοξότατον, καὶ
 θεϊκότατον, καὶ ἄμωφ συνειληφὸς ἐν αὐτῷ. Τοῦτο
 δὲ μόνου Θεοῦ παρασχεῖν. Διὸ φησιν· Αἰτεῖσαι
 παρὰ Κυρίου Θεοῦ σου. Τῆς μὲν οὖν κτίσεως
 οὐρανὸς μὲν ἀνώτατον, γῆ δὲ κατώτατον. Ἐπεὶ
 οὖν ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, τὸ μὲν βάθος τὴν
 γῆν, ἀρ' ἥς ἡ σὰρξ ἐλήφθη, δηλοῖ· τὸ δὲ ὕψος,
 τὴν ὑπεράνω πάσης ὀρχῆς καὶ ἐξουσίας, τὸν ἐν
 ὀρχῇ πρὸς τὸν Πατέρα καὶ Θεὸν ὄντα Λόγον. Μή
 τις δὲ βάθος μὲν σημαίνει τὰ κατώτατα τοῦ
 ἔδου· ὕψος δὲ τὴν ὑπερουράνιον χώραν. Κατὰ τό-
 · Μὴ εἴπῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου· Τίς ἀνάβησται εἰς τὸν
 οὐρανόν; τουτέστιν Χριστὸν καταγαγεῖν· ἢ, Τίς κα-
 ταβήσεται εἰς τὴν ἄβυσσον; τοῦτ' ἔστιν Χριστὸν ἐκ
 νεκρῶν ἀναγαγεῖν. Ἐπεὶ οὖν ὁ καταβὰς αὐτός· ἔστι
 καὶ ὁ ἀναβὰς, τὸ μὲν σημαίνει τοῦ Κυρίου τὴν κά-
 θοδον· τὸ δὲ, τὸ ὑπεράνω γενέσθαι τῶν οὐρανῶν.
 Ἀναγκάως δὲ, φασιν, οἱ περὶ τηλικούτων λόγοι τῷ
 τότε κεκρατηκότι γίνονται βασιλεῖ, ὡς ἂν εἰς πάντας
 δ'· αὐτοῦ λαληθῇ τὰ προφητευσόμενα· Ἡσαΐας μὲν
 γὰρ ἰσως ἂν ἡπιστάθη φθόνῳ τῶν κατ' αὐτὸν ἀν-
 θρώπων, ἢ τῇ λοιπῇ περὶ τὸν βίον ταπεινότητι, ὡς ἐκ
 τῆς ἰδέας ἀναπλάσας καρδίας τὸν περὶ τῆς ταῦ Σω-
 τήρος ἐπιδημίας χρηματισμόν. Ὁ δὲ Ἀχαζ οὕτω
 τοῦτον ἐδέξατο, ὡς Λαβάν, ὡς Ἀβιμέλεχ, ὡς Να-
 buchodonosor, ὡς Φαραῶ, ὡς ἡ Καίσαρ· οὐ διὰ τὴν
 ἀξίαν τοῦ βίου, ὅσον διὰ τὴν ἐκ τοῦ ἀζιώματος προσ-
 οῦσαν αὐτῷ ἀξιοπιστίαν. Ἀποστρέφει δ' οὖν πρὸς
 τὸν οἶκον Δαβὶδ τὸν λόγον εἰτε Κύριος, εἰτε ὁ προ-
 φήτης, καὶ φησιν· Μὴ μικρὸν ὑμῖν ἀγῶνα πα-
 ῤχειν ἀνθρώποις; καὶ πῶς Κυρὸς παρέχετε ἀγῶνα;
 ὅπερ Ἀκύλας οὕτως ἐρμήνευσεν· Μὴτε ὀλίγον μο-
 χθεῖν ἄνδρα, ὅτι μοχθεῖτε καὶ γε τὸν Θεόν; Τοιοῦ-
 τος δὲ τῶν προκειμένων ὁ νοῦς· Οὐ μόνον ὅτι τοῖς
 ἀνθρώποις τοῦ Θεοῦ, τοῖς προφήταις ἐπιβουλευόντες
 οὐ παύεσθε μόχθους ὑπὲρ τῆς ὑμετέρας σωτηρίας
 παρέχοντες, ἀλλὰ καὶ αὐτῷ τῷ πάντων Θεῷ, τοῖς μὲν
 εἰδώλοις προσέχοντες, αὐτῷ δὲ μὴ πειθόμενοι περὶ
 τοῦ ὑμῖν ἐπηγγελῆσθαι; Ἀγωνία μὲν οὖν φόβος ἐστὶ
 διαπτώσεως. Ἀλλὰ τοιοῦτο πάθος οὐ λέγει περὶ
 Θεὸν, δηλοῖ δὲ διὰ ταύτης τὴν ἀντιδιάθεσιν τῶν ἀν-
 ὀπισταμένων αὐτοῦ τοῖς προστάγμασιν. Ὅμως, φησὶ,

ram in terra pluviam colligimus. Præteriti deni-
 que, cum ex prunarum reliquiis flamma pyram
 esse consumptam conjicimus. Solet vero Scrip-
 tura, quæ præter communem opinionem sunt, et ar-
 canum quemdam sensum exhibent, signa appellare.
 Ex iis vero, quæ in Ægypto apparuerunt signis, satis
 quid hic in profundo, sive in excelsis velit, notum est:
 cum de illis dicatur: « Misit signa et prodigia in me-
 dio tui, Ægypte ». De terra enim exstiterunt ranæ,

Jubetur ergo, undecunque voluerit Achazus,
 omnium maxime ab opinione alienum et divinum,
 vel quod utrumque in se complectitur (quale Dei
 unius est præstare posse), signum petere. Atque hinc
 Est, quod ait: *Pete a Domino Deo tuo*. Itaque quia
 mundanæ fabricæ cælum quidem supremum; terra
 autem infima existit; quoniam Verbum caro factum
 est, per profundum nihil aliud, quam terram, unde
 sumpta caro est, per excelsum autem, quod prin-
 cipatum omnem, omnemque potentiam exsuperat,
 quod item erat in principio apud Patrem; ipsum
 scilicet Deum Verbum, significat. Nequaquam
 enim *profundi* nomen infimas terræ partes: ut
 nec *excelsi*, supremas cæli regiones, significavit;
 quale est illud: « Ne dixeris in corde tuo: Quis as-
 cendet in cælum? id est Christum deducere. Aut,
 quis descendet in abyssum? hoc est Christum a
 mortuis revocare ¹². » Quoniam igitur idem est,
 qui descendit, et qui ascendit ¹³; hoc quidem Chri-
 stum descendisse, illud vero, supra omnes cælos
 existere, innuit. Necessario autem, alunt, ad eum
 ideo, qui tunc temporis rerum potiebatur, sermo
 habebatur, ut per eum in omnes, rerum quæ præ-
 dicuntur fama divulgetur. Fidem enim Isaias for-
 tasse minus, vel hominum invidia, vel ejus, quam
 debebat, vitæ humilitate, tanquam qui ex proprio
 sensu divinæ Salvatoris nostri incarnationis oracul-
 um deprompsisse diceretur, apud suos erat inven-
 turus. Excepit vero hoc ipsum Achaz, ut Laban,
 ut Abimelech, ut Nabuchodonosor, ut Pharaon, ut
 Caiphaz, non vitæ dignitate, sed ea, quæ in per-
 sona relucebat, gravitate et auctoritate persuasus.
 Sermonem igitur ad *Domum David*, sive Dominus
 ipse, sive propheta, convertit, et ait: *Nunquid*
parum vobis est hominibus certamen, sive molestiam
exhibere? et quomodo etiam Domino 116 molestiam
exhibetis? quod est sic Aquila interpretatus:
Nunquid parum, molestia hominem officere, nisi
etiam et Deum? Quorum sensus est hujusmodi:
 Quousque tandem, non viris Dei solum, id est pro-
 phetis; sed Deo etiam ipsi rerum omnium auctori,
 avocatis ad idola animis, nec jam amplius ad ea,
 quæ monet, attentis, insidias moliri, et negotia

⁹ Psal. cxxxiv, 9.

¹⁰ Exod. iv, 5.

¹¹ Isa. xxxviii, 7, 8; IV Reg. x, 1.

¹² I Reg. xxviii, 7 seqq.

¹³ Rom. x, 6, 7.

¹⁴ Ephes. iv, 10.

VARIÆ LECTIONES.

ἢ γρ. Θεῷ.

facessere pergetis? Est igitur *agonia*, cum nos ancipitis ruinæ metus cruciat. Quæ perturbatio, quia in Deum non cadit; ita eorum, qui illius præceptis sese opponunt, affectionem significasse putamus. Et tamen, ait, licet *signum* qui excipiat, dignus inveniat nullus, dabit nihilominus ipse Dominus per Christi, de carne nascituri, ratam ante dispensationem: id est, non alio aliquo vel medio, vel ministro, sed ipse per se, ut inde collati beneficii magnitudinem significaret. Legem enim per angelos ordinavit in manu mediatoris Moysi¹⁵. At signum istud ipse largitur. Quod si Deum nasci aliud miraris: et ipsum communi infantium filio, non aliter quam cæteri, usurum esse credito. Neque enim imaginaria duntaxat ratione homo apparebit. Atque hæc quidem humanitatis signa sunt et indicia. Sed erit divinitatis evidens argumentum, quod ad boni malique discrimen, ætatis tempus non sit expectaturus. Ab ipso enim ortus principio iudex, sponte naturæ boni agendi, malique fugiendi vim sortietur; ut hinc commune illud unius in omnes iudicium intelligas, quo tanquam ætate proventus, scelera a virtute, quæ in bonis habetur, rejicere valeat. Adversantur vero Septuaginta virorum interpretationi Judæi; quæ *virginem* dixerit, non autem, ut fert Hebræorum Scriptura, *puellam*; id est ætate quidem florentem, nuptiarum tamen prorsus haud expertem mulierem. Sed qui *signum* esse, vel quidquam habere pariat? Est enim *signum* prodigiosa cujusdam rei, titulus. Qui deinde, quod ex carnis voluntate natum est, *Emmanuel* possit appellari? Si enim *signum* est, quod datum est, admirabilis et ipsa existat

Sin autem communis est generationis modus; qui *signum* jam exsistere, qui rursus *Emmanuel* nominari queat? Cæterum non de *virgine puellæ* nomen etiam peculiariter usurpari putent; id ex Scripturæ verbis in Deuteronomio patebit, sic enim legitur: « Si autem in agro reperit vir puellam, quæ desponsata est, et apprehendens concubuerit cum ea, ipse morietur solus; puella nihil patietur¹⁶. » Tertio præterea Regum volumine, quæ Davidem fovebat virgo, Abisac nomine, *puella* dicitur; quam non regem cognovisse testatur historia¹⁷. Natus est ergo ille *Emmanuel* ex sancta *Virgine*; cui, cum illa quomodo futurum istud esset, quia virum non cognosceret, postulasset; in eam Spiritum sanctum esse illaturum, virtuteque Altissimi obumbraturum respondit angelus¹⁸. Nequaquam enim legi Deuteronomice quæ mulierem admissa semine masculum enixam septem dies immundam haberi volebat, obnoxia fuit¹⁹. Sed nullo seminis auxilio facta *Emmanuelis* mater, pura, intemerataque remansit. Quoniam enim primus ille Adamus, non nuptiali coitu procreatus

κάν μὴ τῆς ὑποδοχῆς εὐρίσκη τὸν ἄξιον, αὐτὸς ὠσει τὸ σημεῖον, διὰ τὴν προσωρισμένην οἰκονομίαν τῆς διὰ σαρκὸς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ, τοὔτστιν, οὐ διὰ μέσου καὶ διακόνου τινος, αὐτὸς δὲ δι' ἑαυτοῦ· δὴλὼν ἐντεῦθεν τοῦ διδομένου τὸ μέγεθος. Τὸν μὲν γὰρ νόμον διατάξατο δι' ἀγγέλων ἐν χειρὶ μεσίου τοῦ Μωϋσέως. Τοῦτο δὲ αὐτὸς δίδωσιν. Εἰ δὲ θαυμάζεις Θεὸν γεννῶμενον ἀκούων, πιστεύσον ὅτι καὶ τρυφῇ νηπίων χρῆσεται τοῖς ἄλλοις βρέφεσιν ὁμοίως· οὐ κατὰ φαντασίαν γὰρ ὀφθῆσεται ἀνθρώπος· τοῦτο μὲν οὖν ἀνθρώπινον. Τὸ δὲ τῆς θεότητος αὐτοῦ παραστατικόν, ὅτι μὴ περιμένει πρόσφορον ἡλικίαν πρὸς διάκρισιν ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ. Παρ' αὐτὴν γὰρ τὴν γέννησιν κριτὴς ὢν, ἐκ φύσεως, ἀγαθὸν ἔσται ποιητικὸς καὶ κακὸν ἀφοριστικὸς· ὅπερ αὐτοῦ καὶ τὴν καθόλου κρίσιν παρίστησιν. Πονηρίας μὲν ἀπορρίπτουμένης, ἀρετῆς δὲ τῶν προσηκόντων τυγχανούσης γέρων· ἀνθίστανται δὲ Ἰουδαῖοι τῇ ἐκδόσει τῶν Ἐβδομήκοντα, διὰ τὸ Παρθένον εἰρησθαι, καὶ μὴ νεάνιν, ὡς ἡ τῶν Ἑβραίων ἔχει Γραφή. ὅπερ δηλοῖ τὴν ἀκμάζουσιν, ἀλλ' οὐ γάμων ἀπειρον πάντως γυναῖκα. Καὶ πῶς σημεῖον, ἦτις ἡ θαυμαστὸν, ἐξ ἀνδρὸς γυναῖκα τεκεῖν; τὸ γὰρ σημεῖον, τεραστίου τινὸς καὶ παρηλλαγμένου τῆς τῶν ἀνθρώπων συνηθείας ἐστὶν ἐπίδειξις. Πῶς δὲ καὶ τὸ ἀπὸ θελήματος σαρκὸς γεννηθὲν Ἑμμανουὴλ ὀνομάζεται; Εἰ μὲν γὰρ σημεῖον ἐστὶ τὸ δοθὲν, παράδοξος ἔσται καὶ ἡ γέννησις.

potest admirabile, si, quæ virum passa est, mulier et ab hominum consuetudine remotæ, demonstratio. Si enim *signum* generatio necesse est.

Πῶς ἡ σημεῖον; Πῶς δὲ πάλιν Ἑμμανουὴλ προσηγόρευται; Ὅτι δὲ καὶ τὴν Παρθένον νεάνιν ἰδίως κέκληκεν ἡ Γραφή, δῆλον ἐξ ὧν ἐν Δευτερονομίῳ φησὶν· « Ἐάν δὲ ἐν τῷ πεδίῳ εὕρῃ τὴν παῖδα τὴν μεμνηστευμένην, καὶ ἐκβιασάμενος κοιμηθῇ μετ' αὐτῆς, ἀποκτενεῖτε τὸν ἄνθρωπον μόνον. Καὶ τῇ νεάνιδι ποιήσετε οὐδὲν, » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν Βασιλειῶν, ἡ θάλπουσα τὸν Δαβὶδ παρθένος ἡ Ἀβισὰκ νεάνις εἰρηται, περὶ ἧς φησιν· Καὶ ὁ βασιλεὺς οὐκ ἔγνω αὐτήν. Ἐκ Παρθένου τοίνυν ἁγίας ὁ Ἑμμανουὴλ, τῆς εἰπουσῆς· Καὶ πῶς ἔσται μοι τοῦτο, ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω; Πρὸς ἣν εἶπεν ὁ ἄγγελος· Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι. Αὕτη ὑπόδοχος οὐκ ἐστὶ τῷ περὶ καθαρισμοῦ νόμῳ. Φησὶ γὰρ ἐν Δευτερονομίᾳ· Γυνὴ ἥτις ἂν σπερματισθῇ καὶ τεκῇ ἄρσεν, ἀκάθαρτος ἔσται ἐκ τῆς ἡμέρας. Μὴ σπερματισθεῖσα δὲ τοῦ Ἑμμανουὴλ ἡ μήτηρ, καθαρὰ τέ ἐστὶ καὶ ἁμείαντος. Ἐπεὶ γὰρ ὁ πρῶτος Ἀδάμ οὐκ ἐκ συνόδου γέγονε γαμικῆς, ἐκ δὲ τῆς γῆς ἐπλάσθη ληφθεὶς, καὶ ὁ ἔσχατος ἀνακαινίζων αὐτοῦ τὴν φθορὰν, ἐν τῇ παρθενικῇ μήτρᾳ διαπλασθὲν τὸ σῶμα

¹⁵ Galat. iii, 19. ¹⁶ Deut. xx, 25, 26. ¹⁷ III Reg. i, 3, 4. ¹⁸ Luc. i, 34, 35. ¹⁹ Levit. xii, 2.

VARIE LECTIONES.

γ γρ. ἦτι. ἡ δ. ἴσ. εἰ δὲ τῶπος; τῆς γεννήσεως κοινός. γρ. τρίτη.

λαμβάνει, ὡς ἐν ἐνδομήματι γένηται τῷ τῆς ἁμαρ-
τίας διὰ σαρκός. Ὡς ἂν δὲ μὴ τὸ παράδοξον τῆς
γεννήσεως τοῖς μὴ παραδεχομένοις τὴν θεϊαν οἰκο-
νομίαν, ἀπιστον γένηται. Ἐκτισέ τινα τῶν ζώων ὁ
Δημιουργὸς ἐκ θηλείας μόνης, χωρὶς ἀρρένων τιχτό-
μενα. Τοιαῦτα γὰρ περὶ γυπῶν ἐν τῇ περὶ ζώων
ιστορεῖται συγγραφῇ. Πάλιν δὲ φασιν Ἰουδαῖοι περὶ
τῆς Ἀχαζ ταῦτα λέγεσθαι γυναικὸς τὸν ἐξ αὐτῆς
γενόμενον Ἐζεχίας μνησύντα. Καὶ τίς ἐκάλεσε
τοῦτον Ἐμμανουήλ; Πῶς δὲ ἠπειλήσῃ πορνεία
πρὶν γινώσκειν ἀγαθὸν ἢ κακόν; πῶς δὲ τοῦτο ση-
μεῖον; Τὸ δὲ αὐτὸ πάλιν ἐροῦμεν. Τί δὲ προῦκειτο
νῦν περὶ τῆς τοῦτου λέγειν γενέσεως; ἀλλὰ καὶ ἦν
ἡδὴ τεχθεὶς, εἰ τις τοὺς χρόνους σκοπήσειε τῆς τε
παρουσίας προφητείας, καὶ τῆς ἐκείνου γενέσεως.
Οὐκοῦν Ἐμμανουήλ Θεοῦ Λόγος ὁ σαρκωθεὶς, ὃν
καὶ συ, φησὶν, καλέσεις, ὧς οἶκος Δαβὶδ· τοῦτ' ἐστίν,
ὁμολογήσεις τὸν Θεὸν ἐν ἀνθρωπείᾳ μορφῇ πεφω-
νῶτα, τὸν Ἀδὰμ ἀνακτιζόντα. Τοιγαροῦν, ὡς ἐκεῖνος
ἦν πρὸ τῆς ἁμαρτίας, ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ γνωστοῦ καλοῦ
καὶ πονηροῦ κατὰ πείραν· οὕτω καὶ ὁ Ἐμμανουήλ,
ἐν τῇ παιδικῇ διαθείσει, τὸ ἀκέραιον καὶ ἄτρωτον
ἔτι τοῦ Ἀδὰμ ἐμειψάτο. Ἐν δὲ τῷ ἀθετεῖν πορν-
είαν, τὴν ἐκ τῆς παρακοῆς παρανομίαν ἐπηνωρώ-
σατο. Νῦν μὲν οὖν, φησί, διὰ τὴν ἐμὴν φιλανθρωπίαν
θαυρήσατε. Οὐ γὰρ λήφονται τὴν γῆν τὴν ὑμετέραν
οἱ βασιλεῖς· μέλλον δὲ, τοῦ κατὰ τὸν Ἐμμανουήλ
μέλλοντος γίνεσθαι θαύματος ὑστερον, ἀξιοπιστον
νῦν ἐνέχυρον λαμβανέτω, τὴν γῆν ἐλευθερωθῆναι,
δι' ἣν περ πεφύθηται. Οὐ γὰρ οἶδον τε τοῦ Σωτῆρος
εὐαγγελισθέντος μὴ γενέσθαι νῦν ὑμῖν πολιτοκου-
μένοις ἐλευθερίαν. Πλὴν ἤξει καὶ ἐφ' ὑμᾶς, ὁ οἶκος
Δαβὶδ, οἳ μὴδέποτε· σημαίνων τὰ ἐκ τῶν Ἀσσυ-
ρίων, κατὰ δὲ τινος, Ῥωμαίων ἐπενεχθέντα δεῖν,
καθὰ οὐ γέγονεν, ἐξ ὅσπερ οἱ τὴν Σαμάρειαν οἰ-
κοῦντες εἰς ἐαυτοὺς περιέσπασαν τὴν Ἀσσυρίων
ἐφοδον. Μείζω γὰρ ἀσέδσαντες, οὐκ ἀφῆκαν ὑμᾶς
πρώτους· παθεῖν. Τὸ δὲ καταλειφθῆναι τὴν γῆν,
τινὲς οὕτως ἐρμήνευσαν· ὅταν ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ
λαβοῦσα τέκῃ, καὶ οὐ καλέσῃς τεύχος αὐτοῦ
Ἐμμανουήλ, τότε πάντες οἱ παρενοχλοῦντες τῇ
ἀγίᾳ γῇ, καταλείψουσιν αὐτήν. Οἱ γὰρ πολεμήσαν-
τες τὴν Ἐκκλησίαν, τὸ ἅμαχον αὐτῆς ἰδόντες, ἀπει-
πον ἀφέντες αὐτήν, ὡς παρὰ Θεοῦ σωζομένην. Καὶ τὸ,
Ἄφ' οὗ ἀφείλες Ἐφραὶμ ἀπὸ Ἰούδα, τινὲς οὕτως
παρέστησαν· Ἄφ' οὗ ἀπέστη Ἐφραὶμ ἀπὸ τοῦ Ἰούδα,
ἐν ἡμέραις Ἰεροβοάμ· ἀπ' ἐκείνου τοίνυν οὐχ ἡκασιν
ἡμέραι τοιούται τῷ οἴκῳ Δαβὶδ, οἳς ἐπάξει
Κύριος. Ποίως δὲ φησιν ἡμέρας; λέγω τὸν βασιλεῖα
τῶν Ἀσσυρίων.

inexpugnabile experti, ea relicta, tanquam quæ a
quo abstulit Ephraim a Juda, eo referunt quidam ut ad tempora Jeroboami referant, quibus Ephraim
a Juda desicere contigit. Ab illis ergo non venerunt dies tales domui David, quales adducet Dominus.
Verum quales tandem illi? Assyriorum scilicet regem intelligit.

τη-κε'. Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, συριεὶ
Κύριος μύλαις, αἱ κυριεύουσι μέρος αὐταυτοῦ

fuerat, sed terra efformatus: et hic ultimus, qui
ejus corruptionem renovat, in virginis utero cor-
pus sumit efformatum, ut ejus similitudinem ha-
beat, quod peccato per carnem natum est. Cæte-
rum ne non apud eos, qui divinæ incarnationis
negotium non amplectuntur, mirabilis hic partus
incredibilis esset; quædam etiam animalia, quæ
nulla maris, sed feminae solius opera nascerentur,
rerum omnium creator Dominus, existere voluit.
Talia enim de vulturibus in libris de animalibus
narrantur. Aiunt porro Judæi de Achazi conjuge,
ut sublatus ex ea notetur Ezechias, ista narrari.
Sed a quibus is tandem *Emmanuel est nuncupa-*
tus? qui boni et mali discrimine nondum percepto,
nequitia relictus? Qui deinde *signum* illud fue-
rit? Ad hæc, et illud etiam quærimus: qui fuerit
amplius de illius ortu necessum disputare? Longe
enim antea, si hujus vaticinii tempus cum Ezechia
natalibus compares, in lucem editum reperiis. Est
ergo Dei Verbum, quod carnem **118** assumpsit,
ipse *Emmanuel*. Quem et tu, ait, *Domus David*,
vocabis: id est, Deum humana specie sese prodere.
Adamumque instaurare confiteberis. Itaque sicut
ille nondum peccati macula vitiat, boni malique
scientiam experientia non didicerat, sic et ipse
Emmanuel, puer adhuc quod in Adamo purum
manserat et incorruptum, imitatus est. In quo
autem malitiam aspernatur, partem ex contumacia
legis violationem correxit, et in melius commuta-
vit. Jam ergo summo meo erga vos studio, sum-
mæque voluntati innixi, ait, confidite. Neque enim
terram vestram ipsi sunt capturi reges. Imo vero,
quo rata sit futuri olim de *Emmanuele* miraculi
fides; jam et hoc certum vobis, fideque dignum
pignus esto; fore ut ipsa, cui tantopere timetis,
libertatem tellus adeptura sit. Vobis enim jam
Salvatore a nuntiatio obsessis libertas non potest
non existere. Sed venient super vos, *O Davidica*
domus, quæ antehac nunquam: ipsæ nimirum vel
ab Assyriis, vel, ut alii sentiunt, a Romanis, pos-
tea toleratæ clades; quales ab eo tempore, quo
Samaritani, Assyriorum in se ipsos exercitum
attraxerunt, nullæ contigerunt, cum enim graviora
essent impietatis vestrae flagitia, vos non nisi pœ-
nis affectos dimiserunt. Quod autem *derelictum*
iri terram dicit, non desunt qui ita explicant. Cum
virgo habens in utero pepererit, nomenque ejus
Emmanuel ipsa vocaverit, tum demum qui terram
sanctam inturbant, omnes ipsam deserent. Qui
enim bella adversus Ecclesiam gerunt, robur ipsius
Deo servetur, discedunt. Et illud deinde: Ex

119 Vers. 18-25. Et erit in die illa: Sibilabit
Dominus muscis, quæ dominantur parti fluminis

VARIE LECTIONES.

† γρ. λαμβάνετε. * γρ. πεφύθητε. † γρ. ὧ. * ἰσ. γρ. πρὸ τοῦ.

Ægypti; et apī, quæ est in regione Assyriorum, A et venient et requiescent omnes in vallibus regionis, et in cavernis petrarum, etc.

Muscarum nomine militares Ægyptiorum copias intelligit, vel quod idolorum cultu intenti, sanie et cruore gaudentes muscas imitantur; vel quod eorum ita multitudinem, vocisque exilitatem demonstrat. Ostendit autem Dei nutu, tanquam *sibilo*, non ab omni quidem Ægypto, sed ab ipsius parte aliqua, ut Judæam invaderent, excitos evocatosque esse Ægyptios. **120** *Venturos etiam et Assyrios* ait, quos *apum* nomine significat; vel propter militaris aculei usum, et imperium in gentes reliquas, vel propter coloris in *apibus* varietatem et pulchritudinem: qualibus vestiri solent Assyrii; quos facta in Judæam impressione, in vetita absconditaque loca penetraturos, nedum ab urbibus esse temperaturus dicit; id est (sicut pergens in *muscarum* allegoria demonstrat) omnem ita *regionem* perscrutatos, ut nihil eos lateat, quod occultum sit. Itaque eos ipsos esse, quos metuendos, non duos illos *fumigantes titiones* dicit. Ad litteram autem isthæc contingere, quo tempore Nechao Pharaos adversus Assyrios profectus, Josiam obsistere conantem, alterumque filiorum ejus interfecit, alterum autem Jothazum nomine captivum habuit; et Eliacimum, imperatis Judææ tributis, in regem, quem postea Jechonias Sedeciasque subsecuti sunt, evexit ¹⁰. Hujus rursum temporibus, cum in Judæam irrupisset Nabuchodonosor, regione potitus, omnibusque, paucis exceptis, mancipiorum more divenditis, Assyrios incolas ea in loca, tanquam in coloniam, misit; qui et ipsi, vastatis urbibus, *speluncas* ipsas, *et cavernas*, ipsos denique *saltus*, inhabitaverunt. Posthæc et *Assyriorum* etiam eversionem vaticinatur; qui Asia universa, Ægypto, Libya, denique totis mille et trecentis fere annis potiti, floruerunt. Sed quia expugnatis Hierosolymis sacram suppellectilem templo incenso suis idolis consecrare ausi fuerant, non multo postea tempore sunt et ipsi a Medis deleti. Persarum de gente primus illis imperavit Cyrus, a quo sunt in patriam postea dimissi, templique non modo imperata instauratio, sed et ejus sancta supellex restituta ¹¹. Atque hinc est, quod ait: *In die illa radet Dominus regis Assyriorum non caput illud modo, quod olim con-* nate gloria superbum, cum universo orbi dominaretur, habuit; sed *pedum pilos*, id est, virilis formæ robur, vel popularem et abjectam multitudinem; *et barbam*, quæ viris naturæ beneficio in ornamentum fortitudinisque symbolum concessa est. Erat enim cum summo conjunctum **121** *de-* decore, *caput et barbam radere*¹²; hocque cum fecissent in mortuos nonnulli, ignominiam reportarunt.

Est Mosis lege et id sacerdotibus prohibitum:

Αιγυπτίου· καὶ τῇ μελλοσῃ, ἥ ἐστιν ἐν χώρᾳ Ἀσσυρίων. Καὶ ἐλεύσονται, καὶ ἀναπαύσονται πάντες ἐν ταῖς σφραγξὶ τῆς χώρας, καὶ ἐν ταῖς τρύχλαις τῶν πετρῶν, κ. τ. λ.

Αἰγυπτίων ἐφοδὸν διὰ τούτων ὁλοὶ *μυρίας* ^γ αὐτοὺς εἰπὼν, διὰ τὸ χαίρειν λυθροῖς καὶ αἵμασι τοῖς κατὰ τὴν εἰδωλολατρείαν· ἢ διὰ τὸ πλῆθος, καὶ τὸ μὴ λίαν εὐχεῖς τῆς φωνῆς. Θεοῦ δὲ νεύματι δαίκνυσιν τοὺς ἐπὶ τὴν Ἰουδαίαν χωρῆσαντας, οἷον ἐπὶ *συρίγματι* καλουμένους Θεοῦ, οὐκ ἀπὸ πάσης, ἐκ δὲ μέρους Αἰγύπτου. *Ἦσειν δὲ καὶ Ἀσσυρίους* φησὶν, οὓς *μελλίταις* ἀπέικασεν, διὰ τὸ πολεμικῶ κέντρον κεχρῆσθαι, καὶ τῶν λοιπῶν ἐθνῶν τότε κρατεῖν. **11**, οἱ ποικίλῃ καὶ εὐχρῶν ἡ *μέλιτα*. Τοιοῦτοι δὲ τὰς ἐσθῆτας Ἀσσύριοι, οὓς ἐλθόντας εἰς Ἰουδαίαν, πάντα τόπον καθέξειν ἀπόρρητον, μήτι γε τὰς πόλεις αὐτὰς, ἤγουν, ὡς περὶ *μυῶν* λίγων ἐπέμεινε τῇ τροπῇ, ὁλῶν ἅμα, ὡς πᾶσαν αὐτῶν ἐρευνήσουσι τὴν χώραν, ὡς μὴ δύνασθαι τι τῶν κεκρυμμένων λαθεῖν. Οὕς χρὴ δεδιέναι, φησὶν, ἀλλ' οὐ τοὺς ὅσοι τούτους *κατακλιόμενους δαλούς*. Γέγονε δὲ ταῦτα πρῶς ἰέξιν, ὅτε Νεχαὺ Φαραὺ κατὰ τῶν Ἀσσυρίων χώρων ^α, κωλύοντα τὸν Ἰωσὶαν ἀπέκτεινε, καὶ τὸν Ἰωαχάζ αἰχμάλωτον τὸν τούτου παῖδα λαβὼν, Ἐλιακέμ καταστήσας ἄρχειν, Ἰουδαίων ὑποφύρους τοὺς ἐποίησε, μεθ' ὃν Ἰεχονίας ἐκράτησεν, εἰτα Σεδεκίας, ἐφ' οὗ Ναβουχοδονόσωρ κατὰ τῆς Ἰουδαίας ἐλθὼν, ἐχειρώσατο, μικροῦ τε πάντα ἀνδραποδισάμενος Ἀσσυρίους οἰκήτορας εἰς τὴν χώραν ἐξέπεμψεν. **Οἱ** καθηρημένων τῶν πόλεων *σπῆλαια* τε καὶ *σφραγγίς* καὶ *νάπας* κατώκησαν. Μεθ' ἧς λοιπὸν ἀκολούθως, καὶ τὴν Ἀσσυρίαν προφητεύει καθαίρεισιν, οἱ παρτίειναν ἄρχοντες τῆς Ἀσίας ἀπάσης, Αἰγύπτου τε καὶ Λιβύης ἐφ' ὅλης· ἔτεσιν χιλίοις που καὶ τριακασίοις. Ἀλλ' ἐπεὶ λαβόντες Ἱεροσόλυμα, καὶ τὸν ναὸν ἐμπερήσαντες, τὰ σκευὴ τὰ ἱερὰ τοῖς εἰδωλοῖς ἀνέθηκαν, οὐκ εἰς μακρὰν ὑπὸ Μῆδων καθήρηνται. Περσῶν τε πρῶτος ἐβασίλευσεν Κύρος, ὃς τοὺς αἰχμάλωτους ἀνείκε, οἰκοδομηθῆναι προσέταξε τὸν ναὸν, τὰ ἱερὰ τε πάλιν ἀπέδωκε σκευή. Διὸ φησιν· *Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ξυρήσει Κύριος τοῦ βυσιλέως Ἀσσυρίων οὐ τὴν κεφαλὴν μόνην τὴν πάλαι κομῶσαν, ὅτε τῆς οἰκουμένης ἐκράτουν, ἀλλὰ καὶ τὰς τρίχας τῶν ποδῶν*, δηλαδή τὸ ἀνδρείον σῆμα, ἢ τὸν πολὺν καὶ χυδαῖον λαόν, καὶ τὸν πῶγωνα, τοῦτ' ἐστὶν τὸν κατὰ φύσιν ἀνθρώποις πρόποντα κόσμον, ἔγουν τῆς ἀνδρείας τὰ σύμβολα. Τῆς ἐσχάτης δὲ ἀτιμίας ὁ τρόπος οὗτος ἐκρίνετο, *κεφαλὴν ξυρεῖσθαι καὶ πῶγωνα*. Τοῦτο γὰρ καὶ ἐκδρῶν ^β τινὲς ἐπὶ νεκροῖς ἑαυτοὺς ἀτιμάζοντες.

Δ δηλαδή τὸ ἀνδρείον σῆμα, ἢ τὸν πολὺν καὶ χυδαῖον λαόν, καὶ τὸν πῶγωνα, τοῦτ' ἐστὶν τὸν κατὰ φύσιν ἀνθρώποις πρόποντα κόσμον, ἔγουν τῆς ἀνδρείας τὰ σύμβολα. Τῆς ἐσχάτης δὲ ἀτιμίας ὁ τρόπος οὗτος ἐκρίνετο, *κεφαλὴν ξυρεῖσθαι καὶ πῶγωνα*. Τοῦτο γὰρ καὶ ἐκδρῶν ^β τινὲς ἐπὶ νεκροῖς ἑαυτοὺς ἀτιμάζοντες.

¹⁰ IV Reg. xxiii, 4 seqq.; II Paral. xxxv et xxxvi. ¹¹ Dan. vi, 4 seqq.; I Esdr. i et alibi. ¹² Levit. xix, 27.

VARIE LECTIONES.

^γ γρ. μυρίας. ^α γρ. χωρῶν. ^β γρ. ὕλης. ^δ γρ. ἐξῶν.

sese recipere, ipsisque in silvis et saltibus, salutis causa latere studeant : qua ratione illud est a Salvatore usurpatum : « Tunc, qui in Judæa sunt, fugiant ad montes »; » nimirum, quos ipsi tuto, eis necessarij victus gratia (quoniam fertiles campos longa jam solitudine desertos, sentes occuparent) colere valerent. Quod vero reliquam terram desertam incultamque in ovium depastionem bovisque conculcationem fore dixit : ovium pascua et boum significavit ; idque adeo fortasse, ut lactis et butyri copiam permagnam fore demonstraret. Non desunt porro, qui supra positum locum explicant, ac si diceret in Ægyptum populum suum, ut ibi habitaret, descendisse et in Assyrios per vim esse traductos. Itaque vaticinatur ipsius Emmanuelis natalibus, sive quis ex populo inter Ægyptios aut inter Assyrios versetur, pedituros istos, et in Judæa existentes latebras et specus ad requiem sibi quæsituros. Muscas porro Ægyptiaci fluvij particulæ dominari, apes autem in Assyria esse cum dixit, vilitatem hostilis exercitus significavit. Est enim musca molestum et odiosum hominibus animalis genus, ipsis e stercoribus natum : cujus ut vita infesta, sic mors fetore gravis et **123** odiosa. Ægyptiaci porro fluminis parti dominabuntur : quia ab Æthiopibus Nilus superne incipiens, modica habet Ægyptum ; ubi nullum constat esse animalis

Has igitur muscas, imbelli nimirum et infirmum hostilis exercitus genus, suo ipse sibilo, id est oris sui spiritu, disperdet Dominus. Est et apis exiguum quoddam, et viribus carens animal ; quod in hoste ulciscendo emori consuevit. Aculeo enim eum ferit, plagæ immoriens, majus quam intulit, damnum accipit, sceleratissimorum mores imitata. Post Christi natales igitur omnibus hostilis exercitus fractis et dissipatis viribus, in sponte factis receptaculis colliguntur Israelis filii ; tumque jugo captivitatis liberati, magno insidiantis regis dedecore requiescent. Quo quidem tempore, tanta regionis feracitas, et annonæ ubertatis futura est ; ut qui vaccam unam, ovesque duas possederit, ei inde sit ad alimoniam satis. Butyro enim et melle omnes (id est labore, et colendi exercendique animi mansueti et facili studio) nutrientur. Nobis enim ex ovium vellere, vestium, et ornatus facultas, tanquam a virtutis amictu, optimo cuique quæ beata dicitur vita suppetit. Quoniam igitur spiritualis quædam est nutritio, quidamque ornatus ; ob id vaccam, et duas oves homo nutriturus dicitur. Mel porro et butyrum divinæ doctrinæ rudimenta prima, primaque præcepta vocat. Infantium enim primus hic cibus est, quo, cum in viros adoleverint, ad spirituales magis, virisque dignas ascendunt disciplinas. Deinde, ut eos, qui sunt ex circumcisione, significet, sermonem de mille vitibus instituit. « Vineam enim ex Ægypto transtulit », et quæ sequuntur. Hæc enim bene culta primum, multos et suaves fructus edebat ; sed neglecta, tandem in amarorem desiit. Et in solitudinem ex eo evasit, quod immissa telorum grandine in ipsam irrucens

A γενέσθαι. Τὸ δὲ προκείμενον χωρίον οὕτω τινὲς ἐξηγήσαντο· Εἰς Αἴγυπτον, φησὶ, κατέβη ὁ λαὸς μου παροικῆσαι ἐκεῖ, καὶ εἰς Ἀσσυρίους βίβη ἤχθησαν. Διατοῦτο προφητεύει ἐπὶ τῇ γεννήσει τοῦ Ἐμμανουὴλ, εἶτε ἐν Αἰγύπτῳ τις εἴη τῶν ἀπὸ τοῦ λαοῦ, εἶτε ἐν Ἀσσυρίοις, ἐξελεῦσεσθαι τούτους, καὶ ἐν τῇ χώρᾳ τῆς Ἰουδαίας γενομένους, ἀναπαύεσθαι ἐν ταῖς αὐτοφύεσι καὶ σχολαζούσαις καταδύσεσιν. Μυῖας μὲντοι κυριεύειν μέρους ποταμοῦ Αἰγύπτου, καὶ μελλέτας ἐν τῇ χώρᾳ εἶναι τῶν Ἀσσυρίων φησὶ, τὸ εὐτελὲς ἐνδεικνύμενος τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων. Μυῖα γὰρ ὀχληρὸν τοῖς ἀνθρώποις ζῶον, καὶ μυσάρην ἔχον ἀπὸ κόπρου τὴν γένεσιν. Ὡν καὶ ἡ ζωὴ ὀχληρὰ, καὶ ὁ θάνατος βεβλυστός. Τὸ τε μέρος κυριεύουσιν τοῦ ποταμοῦ Αἰγύπτου. Ἀνωθεν γὰρ ἐκ τῶν Αἰθιοπῶν ὁ Νεῖλος ἀρχόμενος, περὶ βραχὺ μέρος ἑαυτοῦ τὸ πρὸς ταῖς εἰς θάλατταν ἐκβολαῖς κατοικοῦσαν ἔχει τὴν Αἴγυπτον· ἐν ᾧ τόπῳ πᾶν εἶδος ἀλόγων ζώων τελοποιεῖται.

B θιόπων ὁ Νεῖλος ἀρχόμενος, περὶ βραχὺ μέρος ἑαυτοῦ τὸ πρὸς ταῖς εἰς θάλατταν ἐκβολαῖς κατοικοῦσαν ἔχει τὴν Αἴγυπτον· ἐν ᾧ τόπῳ πᾶν εἶδος ἀλόγων ζώων τελοποιεῖται.

Ταύτας οὖν τὰς μυῖας τὸ ἀσθενὲς τῆς ἀντιτεταγμένης δυνάμεως, συριγηρῶ ἑαυτοῦ ἀφανίσει ὁ Κύριος, δηλαδὴ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ. Καὶ ἡ μέλισσα δὲ μικρὸν ζῶον καὶ ἀσθενὲς, ἐν ᾧ ἀμύνεται τελευτῶν. Ἐναφείσα γὰρ τὸ κέντρον, συναπλόυται τῇ πληγῇ, πάσχουσα ὧν ἔδρασε μείζω. Ὅποιοι τῶν ἀνθρώπων οἱ πονηρότατοι. Μετὰ τὴν γέννησιν τοίνυν Χριστοῦ διασχεδασθείσης πάσης ἀντικειμένης δυνάμεως, συναχθήσονται οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἐν ταῖς αὐτοφύεσιν ὑποδοχαῖς, καὶ ἀναπαύσονται τῆς αἰχμαλωσίας ρυσθέντες, ἀτιμωθέντος τοῦ ἐπιβουλεύσαντος βασιλέως αὐτοῖς· ὅτε τσαούτη κατὰ τὴν χώραν εὐετηρία γενήσεται, ὡς ἀρκεῖν τῷ κεκτημένῳ δάμαλιν καὶ πρόβατα δύο πρὸς αὐτάρκη τροφήν. Διὰ τὸ πάντα· βουτύρῳ καὶ μέλει τρέφεσθαι· τοῦτ' ἐστὶ, θρέψει ἕκαστος τὸ φιλόπονον καὶ γειωργικὸν τῆς ψυχῆς τὸ ἡμερόν τε καὶ εὐμετάδοτον. Ἀπὸ προβάτων γὰρ ἡ ὕλη τῆς σκέπης ἡμῶν, ὡς ἀπὸ τῆς κατ' ἀρετὴν περιβολῆς ἡ ζωὴ τῷ σπουδαίῳ κεικόσμηται. Ἐπεὶ οὖν καὶ τρέφεται πνευματικῶς καὶ κοσμεῖται, διὰ τοῦτο θρέψει δάμαλιν καὶ πρόβατα δύο. Βουτύρῳ δὲ καὶ μέλι τὰ εἰσαγωγικὰ τῆς θείας διδασκαλίας· λέγει διδάγματα· νηπιώδης γὰρ αὕτη καὶ πρώτη τροφή, μεθ' ἣν εἰς ἀνδρας ἐλθὼν πρόπουσιν ἀνδρὶ πνευματικοῖς μαθήμασιν ἑαυτὸν ἐπιδίδωσιν. Εἶτα τοὺς ἐκ περιτομῆς δηλῶν, περὶ τῶν χιλίων ἀμπέλων φησὶν· « Ἀμπέλων γὰρ ἐξ Αἰγύπτου μετῆρ, » καὶ τὰ ἐξῆς. « Ἦτις εὐθηνήσασα πρότερον, ὕστερον ἡμελήθη στραφεῖσα πρὸς πικρίαν. Καὶ γέγονεν εἰς χέρσον, ὅτε μετὰ μυρίων αὐτοῖς βελῶν καὶ τοξευμάτων ὁ πολέμος ἐπῆλθε στρατὸς ἐρημίαν ἐπάγων. Ὅρη δὲ ἀρωγρῶμενα, αἱ εἰς Χριστὸν πεπιστευκυαὶ ψυχαί, πρότερον μὲν

» Matth. xxiv, 16. » Psal. lxxix, 9.

ἔρημοι καὶ ἀγέωργοι, καὶ ἡκανθώμενοι πρὸ τῆς Χριστοῦ παρουσίας· ἐπειδὴ δὲ ἦλθεν εἰς πτωσὶν καὶ ἀνάστασιν πολλῶν, καὶ ἐκάλεσε τὰ μὴ ὄντα ἵνα τὰ ὄντα καταργήσῃ· διὰ τοῦτο, οἱ μὲν ἐκ περιτομῆς ἀπολέσαντες τὸ εὐθαλὲς καὶ τὸ ἔγκαρπον, εἰς χέρσον μετέβαλον· τὸ δὲ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν σύστημα, τὸ ἀροτριώμενον ἔρος, ἀροτριᾶται ἀπὸ πάσης δειλίας τῶν πολεμίων. "Ὅρος γὰρ ἡ ὑπὸ τῆς τοῦ Κυρίου· ἐδιδασκαλίας ὑψωθείσα ψυχὴ· οὐ ἐλθόντος, ἐξεκλάσθη μὲν Ἰσραὴλ, κατεφυτεύθη δὲ τὰ ἔθνη, ὡς ἂν τῷ ἐκείνων παραπτώματι ἡ σωτηρία πᾶσιν οἰκονομηθῇ, καὶ ἀδεδῶκε τοῖς ὄρεσι τοῦτοις καὶ πρόβατα καὶ βόες ἐννεμόμενα, ἄφθονον τὴν παρ' αὐτῶν ὠφέλειαν παρέχοντα. Πρόβατα μὲν οἱ τὰ ἔθνη χρηστότεροι· βόες δὲ οἱ πρὸς τὴν ἐργασίαν τῶν ἀναγκαίων φιλοπονῶνται.

B salutem procurari omnibus contigerit, *ovesque et boves* nullo metu in montibus pascere, suisque non exiguam dominis utilitatem et proventum afferre. *Ovium* enim nomine qui bonis moribus præditi sunt, significantur; *ut boum*, qui ad operis necessitatem laborem nullum refugiant.

ΚΕΦΑΛ. Η'.

α-δ'. Καὶ εἶπα Κύριος πρὸς με· Ἀδὲ σεραιτὸν τόμον καιρὸν μέγαν, καὶ γράψον εἰς αὐτὸν γραφίδι ἀνθρώπου, τοῦ ὁξέως προνομήν ποιῆσαι σκύλων. Πάρεστι γάρ. Καὶ μάρτυράς μοι ποιήσον πιστοὺς ἀνθρώπους, τὸν Οὐρίαν καὶ τὸν Ζαχαρίαν υἱὸν Βαραχίου, κ. τ. λ.

Εἰπόν τὰ μέλλοντα καταλαβεῖν αὐτοὺς δυσχερῆ, τὸν περὶ τοῦ Ἐμμανουὴλ ἐπανεῖληψε λόγον. Ἐπεὶ γὰρ τὸ σημεῖον ὑπῆρχε παρὰ δόξον, παιδίον ἐκ παρθένου γεγόμενον, οὐκέτι μὲν τῷ "Αχαζ, οὐδὲ τῷ οἰκῷ Δαβὶδ, αὐτῷ δὲ τῷ προφήτῃ παραδείκνυσι τοῦ μυστηρίου τὸν τρόπον.

Διδάσκων γάρ αὐτὸν ἅπερ ἐν τῷ καιρῷ γράφειν τόμῳ δεήσειεν, αὐτὸν προσώπου τοῦ ἰδίου φησὶ, καὶ προσήλθον πρὸς τὴν προφητείαν. Τοῦτ' ἐστὶ ταῦτα γράψον. Ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἐκφορὰ ταῖς πάντων ἦν ἀκοαῖς, προστάττει τῷ προφήτῃ λαβεῖν τόμον, ἡ τεῦχος, ἡ διφθέρωμα, ἡ κεφαλίδας, κατὰ τοὺς λοιπούς. Ὁ δὲ τοῦ καιροῦ καὶ μεγάλου τόμος τύπος ἂν εἴη τῆς καινῆς καὶ μεγάλης διαθήκης, ὡς τῆς πρώτης πεπαλαιωμένης. Ἀσθενὴς γάρ ἦν, καὶ τελειοῦν εἶχεν οὐδένα· Σεραιτῷ δὲ φησιν, ἀντιδιαστέλλων τοὺς πιστεύοντας πρὸς τοὺς ἀπειθεῖν εἰρημένους. Ἐκεῖνοις γὰρ τὰ ἐν τῷ καιρῷ δίδονται ἐτόμῳ τῇ Χριστοῦ μυστήριον περιέχοντα. Λέγεται δὲ καὶ μέγας ὁ τόμος. Οὐ δὲ γὰρ ἔχει τῆς νομικῆς ιστορίας τὸ ταπεινόν. Δι' ὃ καὶ ζημιούται Παῦλος ἡδέως, διὰ τὸ ὑπερέχον τῆς γνώσεως τοῦ Χριστοῦ. Καθὰ γὰρ φησιν ἐπὶ κρείττοις θυσίαις ἡ νέα νενομοθέτηται. Γραφίδι δὲ φησιν ἀνθρώπου, διὰ τὸ λέξει ἀνθρωπίνῃ, καὶ τοῖς πολλοῖς βατῇ γεγράφθαι τοῦ Εὐαγγελίου τὰ ῥήματα. Εἶναι γὰρ ἑτέραν γραφὴν, οὐκ ἀνθρωπίνην, καθ' ἣν δυνάμει τοῦ Πνεύματος οἱ ἐν βίβλῳ ζωῆς ἀπογράφονται. Τάχα δὲ τὰ περὶ τῆς θεότητος τοῦ Μονογενοῦς οὐκ ἀνθρωπίνης ἐστὶ γραφί-

A hostis, desertam incultamque reddidit. *Aratos autem montes* dixit, eorum jam qui fide Christum essent amplexi, **124** neglectos autem et incultos, *Christique carentia spinis horrentes* animos intelligens. Quoniam vero in ruinam et resurrectionem multorum venit²⁰; eaque præterea, quæ non sunt vocavit, ut quæ existunt destrueret²¹; ideo qui ex circumcisione sunt, agrorum amoenitate simul et fertilitate privati, in *vepres* et solitudinem ipsi sese receperunt. Cum ex gentibus collecta multitudo (quam *arati montis* nomine significat), hostium metu liberata, quieta vivat et tranquilla. Est et *mons*, animus omnis, qui Christi doctrina sustentatus in altum evehitur. Hujus ergo adventu avulsus est Israel, et insertæ gentes; tanquam ejus lapsu

B salutem procurari omnibus contigerit, *ovesque et boves* nullo metu in montibus pascere, suisque non exiguam dominis utilitatem et proventum afferre. *Ovium* enim nomine qui bonis moribus præditi sunt, significantur; *ut boum*, qui ad operis necessitatem laborem nullum refugiant.

CAP. VIII.

VERS. 1-4. *Et dixit Dominus ad me: Sume tibi librum novum magnum, et scribe in eo stylo hominis, ut cito direptionem faciat spoliis. Adest enim. Et testes mihi adhibe fideles homines, Uriam sacerdotem, et Zachariam filium Barachiae, etc.*

Explicatis quæ ipsos essent invasuræ calamitatibus, ad institutum de Emmanuele sermonem revertitur. Quoniam **125** enim admirabile oritur de virgine pueri signum fuerat, non Achazo jam, nec domui Davidis, sed prophetæ ipsi mysterii modum aperit.

C Eum enim quid in recenti libro scribi oporteat, monens, ex propria demum persona locutus: *Accessi*, ait, *ad prophetissam*. Quibus nihil aliud, quam cum (scribe) dixit, significavit. Quoniam autem omnium aures ea ferre non poterant, prophetæ librum ipsum, sive codicem, sive membranam, sive volumen, ut reliqui transtulerunt, sumere præcipit. Quem novum et magnum dicit, ut recentis magnique testamenti, tanquam priore antiquato, figuram adumbret²². Imbecillum enim maxime fuit, nullaque perficiendi facultate præditum. *Tibi* autem addidit; ut credentes ab infidelibus distingueret. Illis enim ista donantur, quæ in *recenti libro* Christi mysterium complectuntur. Dicitur vero *D liber* ideo *magnus*, quod legalis historiæ humilitatem minime complectitur: qua ratione libenter se Paulus, propter eminentem Christi scientiam, de titimenta amplecti profitetur²³. Melioribus enim hostiis, ait idem, nova lex lata, confirmataque est. Ideo rursus *stylo hominis* dixit, quod humana dialecto, vulgoque intelligibili, Evangelii verba conscribantur. Alias enim Scripturæ genus est laud humanum, in quo, auxiliante Spiritu, qui in

²⁰ Luc. II, 34. ²¹ 1 Cor. I, 28. ²² Hebr. VIII, 13. ²³ Ephes. III, 19.

VARIE LECTIONES.

* γρ. Χριστοῦ.

libro vitæ sunt, describuntur. Fortasse tamen de A
 tingeniti divinitate, ut de ejusdem incarnatione
 scribere, humani styli opus non fuerit. Alius enim
 longe est ille calamus; sicut est a sancto etiam
 Davide significatum, cum ait: «Lingua mea, cala-
 mus scribæ velociter scribentis³⁵.» «Novit enim
 Filium nullus, nisi Pater; nec Patrem nisi Filius,
 isque adeo, cui revelare Deus voluerit³⁶.» Hu-
 mano enim stylo Joannes ipse Verbum carnem fac-
 tum esse, et in nobis habitasse, omniaque quæ ibi
 carni consentanea dicuntur, descripsit³⁷. *Scribit*
 igitur, *ut cito spoliolorum direptionem faciat*. Instare
 enim tempus, quo regem utrumque ab Assyrio,
 Emmanuelis opera, quem in pugna Judæos invo-
 care jussit, ista pati deceat. Ipso deinde adventu
 velox quidam, **126** et coruscatione celerior per
 orbem universum, sacculi hujus et tenebrarum
 principem *spolians*, et ad Christi auscultationem
 captivos trahens, evangelicæ doctrinæ splendor
 illuxit. Forum vero, ait, quæ in Evangelio scriben-
 tur, *testes sunt Urias et Zacharias*. Erant enim
 tunc temporis, historia teste, *Urias* quidem sacerdos;
 propheta autem *Zacharias*. Vixit enim Ezechia
 ætate, ut in Paralipomenis habetur. Hos autem,
 non sine arcano quodam sensu et recondito, *testes*
 appellat. Lex enim Uriæ nomine, quam pontifex
 ipse docebat, significatur: sicut per *Zachariam*,
 prophetæ. Constat autem Evangelium legis et pro-
 phetarum testimoniis confirmari: unde est, ut quo
 tempore Christum in monte transfiguratus est, cum
 eodem Mose et Eliam de exitu, quem esset Hie-
 rolymis adimpletur, collocutos esse deprehendi-
 mus³⁸. Nec aliud certe est exitus, quam dispensa-
 tionis ille terminus, qui cruce, morte, resurrectione,
 ascensione clauditur. Sonat autem *Urias*, si nomi-
 nis ratio spectetur, idem quod Dei splendor. *Zacha-
 rias* vero, ac si Dei memoriam dicas; sicut et
Barachias filius, Dei benedictionem. Quis autem eo
 testis fide dignior, qui sit divino splendore illu-
 stratus, qui sit memoriam Dei consecutus? his igitur
 præsentibus: *Accessi*, ait, *ad prophetissam, et*
concepit, et peperit filium. Sic enim ad prophetissam
 Dominus accessurum significat; itaque Christi ma-
 trem, tanquam Spiritus sancti participem, nomi-
 nat; juxta illud: «Spiritus sanctus descendet in
 te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi³⁹.» Chris-
 tum enim non ex sanguine carnis, neque ex volun-
 tate viri⁴⁰ nasciturum docet propheta. Eorum siqui-
 dem, qui recentem in ipsum vitæ modum essent
 resumpturi (de quibus isthæc dicuntur) «primitiæ
 Christus est⁴¹.» Adventantis vero in se Spiritus
 sancti gratiam excipiens Virgo, sic numine afflata
 de seipsa vaticinatur: «Ecce enim ex hoc beatam
 me dicent omnes generationes⁴²;» et quæ postea.
 Quod autem *accessi* ait, instanti, Scripturæ more,
 pro futuro usus est. Jubet vero **127** eum, qui na-

δος, ὡς τὰ περὶ τῆς τούτου σαρκώσεως, περὶ τῆς
 νῦν πρόκειται λόγος. Ἐτερος γὰρ ἐκεῖνος; ὁ κάλα-
 μος, ὡς καὶ Δαβὶδ ὁ θεὸς φησιν· «Ἡ γλῶσσα μου
 κάλαμος γραμματέως ἐξυγράφου.» — «Οἶδεν γὰρ
 οὐδεὶς τὸν Υἱόν, εἰ μὴ ὁ Πατήρ, οὐδὲ τὸν Πατέρα
 πλὴν τοῦ Υἱοῦ, καὶ ὃ ἐν βούλῃται ὁ Θεὸς ἀποκα-
 λῦσαι.» Γραφίδι γὰρ ἀνθρωπίνῃ φησὶν Ἰωάννης· Ὁ
 Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν· ὅσα τὰ
 τούτοις ἀκόλουθα περὶ τῶν κατὰ σάρκα λεγόμενα.
 Γράφει τοίνυν ὑπὲρ τοῦ ἐξέως προνομήν ποιῆσαι
 σκύλων. Ἐγγίζειν γὰρ τὸν καιρὸν, καθ' ὃν δεῖ ταῦτα
 τοὺς δύο βασιλέας παθεῖν ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Ἀσ-
 συρίων, δυνάμει τοῦ Ἑμμανουήλ. Ὅν ἐπάδειν ἐν
 τῇ μάχῃ τοῖς Ἰουδαίοις προστάξεν. Καὶ ἐπ' αὐτῆς
 δὲ τῆς παρουσίας ταχεῖα γέγονε καὶ ἀστραπῆς πά-
 σης ὁξυτέρα τοῦ Εὐαγγελίου ἡ διδασκαλία, διὰ πάσης
 τῆς οἰκουμένης σκυλεύουσα τοῦ αἰῶνος τούτου τὸν
 ἀρχόντα, καὶ πρὸς ὑπακοήν τοῦ Χριστοῦ τοὺς αἰμα-
 λωτισθέντας ἀφέλκουσα. Μάρτυρες δὲ τῶν γραφο-
 μένων ἔστωσαν, φησὶν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, Οὐρίας
 καὶ Ζαχαρίας. Ἦσαν γὰρ τότε Οὐρίας μὲν ἱερεὺς,
 ὡς δῆλον ἐκ τῆς ἱστορίας, Ζαχαρίας δὲ προφήτης.
 Ἐπ' Ἐζεκίου γὰρ γέγονεν, ὡς ἐν ταῖς Παραλειπο-
 μέναις γέγραπται. Συμβολικῶς δὲ τούτους εἰς μαρ-
 τύριον καλεῖ. Ἀγροὶ γὰρ ὁ μὲν ἱερεὺς τὸν νόμον,
 ὃν περ ἐδίδασκεν· οἱ δὲ προφῆται διὰ Ζαχαρίου ση-
 μαίνονται. Συνίσταται δὲ τὸ εὐαγγέλιον ὑπὸ νόμου
 καὶ τῶν προφητῶν μαρτυρούμενον. Ὅθεν ἐν τῷ
 καιρῷ τῆς ἐν τῷ ὄρει μεταμορφώσεως, Μωϋσῆς καὶ
 Ἠλίας συνελθόντων περὶ Χριστοῦ, καὶ τῆς ἐξόδου,
 ἧς ἡμελλε πληροῦν ἐν Ἱερουσαλὴμ, ἦτις δὲ τῆς
 οἰκονομίας τὸ πέρας, τὸν σταυρὸν, τὸν θάνατον, τὴν
 ἀνάστασιν, τὴν ἀνάληψιν. Ἑρμηνεύεται δὲ ὁ μὲν
 Οὐρίας φωτισμὸς Θεοῦ, ὁ δὲ Ζαχαρίας μνήμη
 Θεοῦ. Υἱὸς δὲ Βαραχίου τῆς εὐλογίας τῆς τοῦ Θεοῦ.
 Τίς δὲ μάρτυς ἀξιοπιστότερος τοῦ πεφωτισμένου ὑπὸ
 Θεοῦ, καὶ μνήμην ἔχοντος τοῦ Θεοῦ; Ὅν δὲ παρόν-
 των γράφει· Προσῆλθον πρὸς τὴν προφήτιν, καὶ
 ἐν γαστρὶ ἔλαβεν, καὶ ἔτεκεν υἱόν. Φησὶ γὰρ ὁ
 Κύριος, ὡς Αὐτὸς ἐγὼ προσελέυσμαι τῇ προφῆτιδι.
 Καλεῖ δὲ οὕτω τὴν Μητέρα Χριστοῦ διὰ τὸ Πνεῦμα-
 τος ἁγίου μετασχεῖν, κατὰ τὸ· «Πνεῦμά ἅγιον ἐπ-
 ελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει
 σοί.» Παιδεύεται γὰρ ὁ προφήτης, ὡς οὐκ ἐξ αἰ-
 ματος σαρκὸς, ἢ θελήματος ἀνδρὸς ἡ Χριστοῦ γενή-
 σεται γέννησις. «Ἀπαρχὴ γὰρ Χριστὸς,» καὶ τῶν
 εἰς αὐτὸν ἀναγενομένων· περὶ ὧν εἰρηται ταῦτα.
 Δεξαμένη δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐπελθὸν ἐπ' αὐτὴν ἡ
 Παρθένος προσφῆτευσε λέγουσα· Ἰδοὺ γὰρ ἀπὸ
 τοῦ νῦν μακαριοῦσιν με πᾶσαι αἱ γενεαί· καὶ τὰ ἐπὶ
 τούτοις. Προσῆλθον δὲ, φησὶ, συνηθεῖα γραφικῇ ἀντὶ
 μέλλοντος τῷ ἐνεστώτι χρητάμενος. Τὸν δὲ τεχθέντα,
 φησὶν, ὀνόμαζε ταχεὺς σκύλευσον, ἐξέως προνό-
 μευσον. Ἐπειδὴ καὶ πρὸ τῆς κατὰ σάρκα γεννή-
 σως, καὶ πρὶν ἐπιγράψασθαι γονέας σαρκικοὺς,
 τοὺς δύο καθαιρεῖ νῦν βασιλέας. Καὶ τοῦτο προῖξαι

³⁵ Psal. xlv, 2. ³⁶ Matth. ii, 27. ³⁷ Joan. i, 1 seqq. ³⁸ Matth. xvii, 1 seqq. ³⁹ Luc. i, 35. ⁴⁰ Joan. i, 13. ⁴¹ 1 Cor. xv, 20. ⁴² Luc. i, 48.

quæ fuit quies, sed voluit habere Rhasson, et si-
lium Romeliæ regem super vos : propterea ecce Do-
minus adducit super vos aquam fluvii vehementem.
et multam, regem Assyriorum, et gloriam ejus, etc.

Et hæc etiam ejusdem sunt argumenti; quæ
jam non ad populum, sed ad prophetam conversa
ideo dirigit Dominus, quod regum metum ponere,
unique Emmanuelis invocationi confidere jussus,
nequaquam paruerit; sed **abjecta** 129 *Siloæ*
aqua, ipso scilicet Emmanuel, qui fons est aquæ
salientis in vitam æternam⁴⁶, quem nec belli hu-
jus, nec incarnationis tempore unquam admisit,
regibus servire maluerit.

Fluunt autem, si rei veritatem spectes, quies
Siloæ aquæ, quemadmodum et hic narratur. Sed
Christum innuit, qui nondum in lucem editus,
nec gentibus adhuc prædicatus, cum populo tamen
latentem versari, eorumque animas irrigare, et
pascere solitus esset. Exstitit præterea quietus
ejus, et sine strepitu adventus. Congruit vero et
ipsa appellatio; cum eum, qui missus est, *Siloæ*
nomen significet. Itaque et Apostolum illum, con-
fessionisque pontificem Paulus appellavit⁴⁷. Neque
eum, qui cæcus erat a natalibus, absque mysterio
ad aquam *Siloæ* misit Salvator, cum visum ibi
repperit⁴⁸. Qui autem hoc loco populus a Domino
arguitur, in *Siloam*, qui ipse est Emmanuel, mini-
me credens, eo ipso destituitur; inque regum
duorum locum, quibus acquieverunt, propter re-
jectas, sive, ut Symmacho placet, *reprobata* (quia
« Lapidem, quem reprobaverunt ædificantes, hic fac-
tus est in caput anguli⁴⁹ ») *Siloæ aquam*, Assyriorum,
menteque intelligibilis eorum ducis jugum subire
coacti sint. Hinc est igitur, quod *multam* adeo et
vehementem Assyriorum aquæ vim in ipsos deri-
vaturum se, et pro quæta violentiam præbitorum
significat. *Gloriam* vero ejus cum dixit, duces
ipsos et populum, quibus imperat, demonstravit.
Est vero aquæ nomine, multitudinem ingentem
in Scripturis significari usitatum. Sic enim ha-
bent prophetæ verba : « Et Ninive quasi pascua
aquarum, aqua ejus⁵⁰. » Non remanebit autem,
ait, *Homo caput erigens*; id est, qui imperare va-
leat. Sed ipsa multitudo regionis universæ faciem
Nabuchodonosori copias, accidisse certum est.

130 VERS. 9, 10. *Nobiscum Deus. Cognoscite,*
gentes, et vincimini. Audite usque a finibus terræ, qui
prævaluistis, vincimini. Si enim iterum prævaluistis,
russum vincimini : et quodcunque consilium inieritis,
dissipabit Dominus, etc.

Et hæc etiam de Emmanuele qui nobiscum Deus

⁴⁶ Joan. iv, 14.

⁴⁷ Hebr. iii, 1.

⁴⁸ Joan. ix, 7.

⁴⁹ Psal. cxvii, 22; Matth. xxi, 42.

⁵⁰ Nahum

VARIÆ LECTIONES.

1. k. Γσ. γρ. προφήτου.

Α τοῦ Σιλωάμ ἡ τὸ πορευόμενον ἡσυχῇ, ἀλλὰ βου-
λεσθαι ἔχειν τὸν 'Ραασσών, καὶ τὸν υἱὸν 'Ρω-
μελίου βασιλέα ἐφ' ὑμῶν, διὰ τοῦτο, ἰδοὺ Κύριος
ἀνδρεῖ ἐφ' ὑμᾶς τὸ ὕδωρ τοῦ ποταμοῦ, τὸ ἰσχυ-
ρὸν, καὶ τὸ πολὺ, τὸν βασιλέα τῶν Ἀσσυρίων,
καὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ, κ. τ. λ.

Καὶ ταῦτα τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως· ἅπερ οὐ τῷ
λαῷ, τῷ δὲ προφῆτῃ λέγων προσέθηκε Κύριος, ὅτι
παρήκουσεν ὁ λαὸς προσταθελὶς μὴ φοβεῖσθαι τοὺς
βασιλεῖς, τῇ δὲ τοῦ 'Εμμανουήλ ἐπικληθεὶς θαρρῆν.
Ὁ μὴ ποιήσαντες δουλεύειν ἡγάπων τοῖς βασιλεῦσι,
τὸ ὕδωρ μὴ δεχόμενοι τοῦ Σιλωάμ· ὅπερ αὐτὸν
δηλοῖ τὸν 'Εμμανουήλ· ὅς ἐστι πηγὴ ὕδατος ζῶντος
ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. Ὅν οὕτε κατὰ τὸν πό-
λεμον τῶν βασιλέων, οὕτε κατὰ τὸν καιρὸν τῆς αὐτοῦ
σαρκώσεως ὑπέδεξαντο.

'Ησυχῇ δὲ καὶ κατὰ τὴν ἱστορίαν τὸ ὕδωρ ἐκδίδο-
ται τοῦ Σιλωάμ. Δηλοῖ δὲ περὶ Χριστοῦ, ὅτι καὶ
πρὶν ἐπιδημῆσαι, λαμβανόντως συνεπορεύετο τῷ λαῷ,
τὰς ψυχὰς αὐτῶν ἀρδεύειν ἐπισκοπεῖν τε βουλόμε-
νος, καὶ μηδέπω κηρυχθεὶς εἰς πάντα τὰ ἔθνη·
ἀφορητὴ δὲ καὶ τὴν ἑαυτοῦ παρουσίαν πεποιήται.
Συμβαίνει δὲ καὶ τῇ προσηγορίᾳ τοῦ Σιλωάμ ὅς
ἀπεσταλμένος ἐρμηνεύεται. Ἀπόστολον γοῦν αὐτὸν
καὶ ἀρχιερεῖα τῆς ὁμολογίας ἡμῶν ὁ Παῦλος καλεῖ.
Καὶ τὸν ἐκ γεννητῆς δὲ τυφλὸν συμβολικῶς ὁ Σωτὴρ
εἰς τὸν Σιλωάμ ἐξαπέστειλεν. Ἀλλ' ὁ μὲν ἀνέβλεψε
τὸ ὕδωρ δεξιόμενος τοῦ Σιλωάμ. Ὁ δὲ νῦν κατηγο-
ρούμενος ὑπὸ τοῦ Κυρίου λαὸς, μὴ πιστεύσας τῷ
Σιλωάμ, ὅς ἐστιν 'Εμμανουήλ, ἐρμηνοῦται αὐτοῦ γίνε-
ται. Καὶ ἀντὶ τῶν δύο βασιλέων, οἷς ἡγάπων, δου-
λεύειν τοῖς Ἀσσυρίοις ἐκδίδονται, καὶ τῷ νοητῷ
τούτων ἐπάρχοντι, ὅτι τὸ ὕδωρ οὐκ ἠδουλήθησαν
τοῦ Σιλωάμ ἡγοῦν ἀπεδοκίμασαν, κατὰ Σύμμαχον,
κατὰ τὸ, « Λίθος ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες,
οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας. » Ἀνθ' ὧν αὐτοῖς
ἐπάξουν φρεῖ τὸ πολὺ τε ὕδωρ καὶ ἰσχυρὸν τὸν
'Ασσύριον, τῷ ὕδατι τῷ ἡσυχῇ τοῦτον ἀντιτιθεῖς.
Δόξαν δὲ αὐτοῦ, τοὺς ὑπ' αὐτὸν ἄρχοντας ἐκάλεισεν
καὶ λαοὺς. Ὑδατι δὲ παρεικάζειν τὸ πλῆθος φίλον
τῇ θεῷ Γραφῇ. Φησὶ γοῦν διὰ φωνῆς προφητῶν 1. k.
« Καὶ Νινευθ, ὡς κολυμβήθρα ὕδατων, τὰ ὕδατα αὐ-
τῆς. » Οὐ μνεῖ δὲ, φησὶ, παρ' αὐτοῖς ἀνὴρ αἰῶν κα-
ταλήν· τοῦτ' ἐστὶν ἄρξαι δυνάμενος. Τὸ δὲ πλῆθος
καλύψει πᾶσαν τὴν χώραν. Ὅπερ ἐπὶ 'Ιερουσαλὴμ
γένονεν, στρατεύσαντος τοῦ Ναβουχοδενόσωρ.

occultabit, sicut Jeremiæ temporibus, propter Na-

θ-ε'. Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. Γρῶτε, ἔθνη, καὶ ἡε-
ταῖσθε, ἐπακούσατε ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς. Ἰσχυ-
κότες, ἡταῖσθε. Ἐὰρ γὰρ πάντες ἰσχύσατε, πάντες
ἡττηθήσεσθε. Καὶ ἦρ ἄν βουλὴν βουλευσῇσθε,
διασκεδάσει Κύριος, κ. τ. λ.

Τοῖς περὶ τοῦ 'Εμμανουήλ καὶ ταῦτα συνήρτηται·

ὁ καὶ δηλοῖ μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός, δεύτερον νῦν ὑπὸ τοῦ προφήτου λεγόμενον. Ὁ μὴ πιστεῦσαντας τοὺς ἄλλους ἐλέγξας τῆς ἐκείνων αὐτὸν κατηγορίας ἐλευθερῶν, ἐξ ἑαυτοῦ καὶ τῶν ὁμοίων σὺν ἡδονῇ πλείστη, μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός ἀνακέκραγεν στραφεὶς πρὸς τὰ ἔθνη. Ταῦτα δ' οὖν γινῶναι παρακελεύεται τὸν Ἐμμανουήλ· ὃν ὁ ἐκ περιτομῆς λαὸς οὐκ ἔγνω, οὔτε συνῆκεν. Ὑμεῖς δέ, φησί, τὴν καλὴν ἤτεταν ἡτεθήητε αἰχμαλωτισθέντες εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ τῆς δουλείας ἐλευθεροὶ τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας γενήσεσθε. Ἐπακούσασθε τοίνυν ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς τῶν καταγγελλόντων ὑμῖν τὸ Εὐαγγέλιον. « Εἰς πᾶσιν γὰρ τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φόβος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν. » Καί, οἱ ἐν ὑμῖν δὲ ἰσχυροὶ τῷ λόγῳ καὶ δυνατοί, νικᾶσθε τοῦ τῆς εὐσεβείας κηρύγματος· καὶ μὴ θέλοντες γὰρ ἡττηθήσεσθε ἐπὶ ταῖς ματαίαις κατὰ τοῦ Θεοῦ βουλαῖς ὑμῶν ἐλεγχομένοι, καὶ λόγοις τοῖς ἐξ ἀπειλῆς λεγομένοις. Λέγοι δ' ἂν ἀποθέσθαι καὶ τὴν ἰσχὺν τὴν σωματικὴν, καὶ σαρκὸς ἀναλαμβάνειν ἀσθενείαν, ὡς ἂν ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ ἐν ἀσθενείᾳ τελειωθῇ. Ἐὰν δέ σοι πάλιν ἐπαναστῇ τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς, πάλιν ὑπόταξον τοῦτο τῷ πνεύματι, καὶ ἡ βουλὴ δὲ ὑμῶν καὶ ὁ λόγος ἀργήσῃ, διότι ἀπειλεῖ. Τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν καὶ τὴν συνέσιν τῶν συνετῶν ἀθετήσῃ. Βοιλήν γὰρ ἀνθρωπίνην καταργεῖ ὁ τῆς μεγάλης βουλῆς ἄγγελος, καὶ λόγον ἀνθρώπινον ἄθετεῖ ὁ Θεὸς Λόγος. Χρήσιμον δὲ ταῦτα λέγειν τοῖς τὴν Ἐκκλησίαν διώκουσι.

Τινὲς δὲ τὰ μὲν πρῶτα πρὸς ἔθνη καὶ Ἰουδαίους εἰρησθαί φασιν, ἀπὸ δὲ τοῦ, ἰσχυρότερος, ἡττᾶσθε, πρὸς Ἰουδαίους· κατέσχυσαν γὰρ τό γε ἔχον εἰς αὐτοὺς τοῦ Χριστοῦ, παραδόντες σταυρῷ. Ἀλλ' ἐβουλεύσαντο βουλὴν ἣν οὐ μὴ δύνανται στῆσαι. Πῶς γὰρ ἂν θανάτῳ περιέβαλον τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς; Διὰ τὴν φησιν, ἡττᾶσθε λοιπὸν μετὰ τοσοῦτον ἀνόντων τόλμημα. Εἰ δὲ πάλιν ἀντιστῇτε τοῖς τὸ Εὐαγγέλιον καταγγέλλουσιν, πάλιν ἡττηθήσεσθε κολάζοντι λοιπὸν τῷ κριτῇ δίκας ὑπέχοντες. Χριστοῦ γὰρ ἀναληφθέντος, καὶ αὐτοῖς ἐπεβούλευον τοῖς ἀποστόλοις· « Παραγγέλλει, λέγοντες, πάρηγγελια μὴ δὲν λαλεῖν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦτο. » Καί· « Ἰδοὺ πεπληρώκατε τὴν Ἱερουσαλὴμ τῆς διδασκῆς ὑμῶν. » Καὶ τύποντες ἐδόκουν πάλιν ἰσχύειν, ἀλλ' ἐνίκων οἱ μαθηταὶ λέγοντες· Διότι μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. Ἀνθ' ὧν ἔτισαν δίκας ὑπὸ Ῥωμαίων ἡττώμενοι.

cedendo denique cum superiores sibi esse viderentur; vicerunt tamen hoc uno facile apostoli quod Deum secum esse profiterentur. Quod illi tamen non tulerunt inultum, qui postea sint a Romanis dericti.

ια-ιε'. Οὕτω λέγει Κύριος· Τῇ ἰσχυρᾷ χειρὶ ἀπειθοῦσι τῇ πορείᾳ τῆς ὁδοῦ τοῦ λαοῦ τούτου λέγοντες· Μὴ ποτε εἰλητε σκληρόν. Πᾶρ γὰρ ὁ

A dicitur, iterum jam a propheta scribuntur. In quem qui credere recusarunt, posteaquam arguit, seipsum crimine illorum liberans, ex se, sibi que similibus maxima cum voluptate, converso ad gentes sermone, nobiscum Deus exclamat. Hæc igitur ad Emmanuelem cognoscendum, quem circumciscus populus nec cognovit nec intellexit, adhortantur. Vos autem, ait, præclaro isto certamine superari vos permitcite, Christique jugum admittite; ut illi audientes vos a servitute legis peccati in libertatem asseratis. Eos igitur ab ultimis usque terrarum finibus, qui vobis Evangelium annuntiant, audite. « In omnem enim terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terrarum verba eorum ». Item, qui viribus eloquentiæ confiditis, vincimini jam, et pietatis præconio credite. Alioquin enim repugnantes, vano in Deum consiliorum vestrorum astu relecto, repressaque linguæ petulantia, victi conciditis. Vult autem fortasse ipsas etiam corporis vires exui, et carnis infirmitatem assumi, quo Dei virtus in infirmitate perficiatur. Quod si rursus insurrexerit in vos carnis petulantia, et ipsa rursus spiritui subiciatur, quo consilium vestrum, vestra item irrita maneant colloquia. Hinc illæ sunt in sacris comminationes: « Perdam sapientiam sapientum, et prudentiam prudentium reprobabo ». Consilium enim mortalium destruet magni consilii angelus, Deique Verbum humana colloquia dissipabit. Quælia certe eorum auribus, qui Ecclesiam hostiliter prosequebantur intonare **131** sapissime, operæ pretium duxerim.

Sunt tamen, qui priora quidem ad gentes et Judæos referri velint; quæ autem ab eo loco, ubi, qui prævaluistis, vincimini dicit, Judæis attribui. Prævaluerunt enim in Christum, quam maxime potuerunt, qui eum cruci tradiderunt. Sed consilium adversum se iniierunt pessimum, quodque ipsi stabilire non valeant. Qui enim vitæ Auctori et Principi vitam eripiant? Inde est, quod eos, ut, post tam insignem audaciam, vinci se patiantur, monet. Quod si iis rursus, qui Evangelium prædicant, repugnare pergant, iterum etiam victos subactosque, pœnas non posse judici non dare. Jam enim Christo in cælum recepto cum insidias etiam apostolis moliri, Christique prædicationem remorari verbis isti pergerent; etiam atque etiam, « Præcepimus vobis, ne doceretis in nomine isto; Et ecce repletis Jerusalem doctrina vestra »;

Et ecce repletis Jerusalem doctrina vestra; tamen non tulerunt inultum, qui postea sint a Romanis dericti.

VERS. 11-13. Sic dicit Dominus: Forti manu recedunt a via itineris populi hujus, dicentes: Nequando dicatis durum. Quidquid enim loquitur populus iste,

¹¹ Psal. xlviii, 5; Rom. x, 18. ¹² II Cor. xii, 9. ¹³ Isa. xxix, 14; I Cor. i, 19. ¹⁴ Isa. ix, 6. ¹⁵ Act. v, 28.

VARIAE LECTIONES.

¹ γρ. διό.

aurum est. Timorem autem ejus ne metuatis, neque a conturbemini, etc.

132 Sermone[m] hunc adversus incredulos, vel Judæos, ut voluit quidam; vel eos, ut putant alii, qui gentium nomine intelliguntur, apparet instituisse. Est vero *fortis manus*, ipsa Dei virtus⁵⁶ rerum omnium opifex; nimirum Filius, per quem omnia facta sunt⁵⁷; qui mortem superavit; qui Satanae vires attrivit; qui infernum deprædatus est; qui genus humanum ad immortalitatem renovavit; qui reluctantes Judæos, a quibus Emmanuelis nomine nunquam admissus est, non habuit modo: sed et omnes eos etiam, quotquot de gentium numero fidem amplecti recusarunt. Dupliciter enim ad Dei agnitionem adducimur: vel cum naturalibus istis notitiis, ex creatis rebus ad earum auctorem et opificem ascendimus: vel cum legis doctrina instructi eandem amplectimur. At omnino isti, nec *fortis manus* operibus, quantumlibet Domini dexteram esse in fortitudine magnificatam, cælos deinde eadem stabilitos Scripturis testatum viderent⁵⁸, fidem adhibere; nec *viam* ipsam, quam se esse testatur, insistere voluerunt. Quanquam alioquin *viam* nomine, legalem vitæ instituentem rationem intellexisse videri queat; cum legis doctoribus cæcitate[m] Dominum exprobrasse palam sit. Scribitur præterea: « In via mandatorum tuorum delectatus sum⁵⁹. » Deinde: « In via tua vivam⁶⁰. » Item, « Beati immaculati in via⁶¹. » Sunt igitur ista jure de gentibus usurpata. Quod si ad Judæos referas, per defectum dicantur necesse est; ut sit: Et ab ambulanti[bu]s *viam itineris* non rectam et Dominicam, recedunt: nimirum, ut *populus iste recessisse* intelligatur, cujus personam non ita pridem assumens, *nobiscum Deus* usurparat: quo viæ nomine, despecta legis umbra, Evangelium significetur. Ei autem, quæ per defectum est Symmachi astipulatur interpretatio, quæ ait: *Et dixit Dominus ad me, tanquam in forti manu etiam me recedere fecit*. **133** *ne in hujus populi via ambula-rem; dicens: Non dicetis: Conjuratio; quidquid dicit populus hic, conjuratio est.* Innuit vero se propheta propria Dei manu, ne eandem viam teneret cum impio populo, qui prophetiæ fidem de Emmanuele invocando negaret, esse revocatum: quia *conjurati- onem* illi suum ab eis secessum arbitrentur. At vos nihil ejusmodi, ait, *dicatis*. Quod si ad Septuaginta attendas, erit: *Ne sermonem durum more is'orum, qui fugiendam deserendamque hujusce populi viam suadere conantur esse dicatis*. Sin ideo rursum, quod a vobis defecerunt, insidias moveantur; ipsos nequaquam, sed Deum solum *timete*. « Initium enim sapientiæ timor Domini⁶²: » quo

ἐὰν εἴπῃ ὁ λαὸς οὗτος σκληρὸν ἐστὶ. τὸν δὲ φόβον αὐτοῦ οὐ μὴ φοβηθῆτε, οὐδὲ μὴ ταραχθῆτε, κ. τ. λ.

τὸν παρόντα λόγον πρὸς τοὺς ἀπειθοῦντάς φησιν· κατὰ μὲν τινὰς, Ἰουδαίους· κατὰ δὲ τινὰς, ἐθνικούς· χειρὶ δὲ ἰσχυρᾷ, ἡ δημιουργικὴ τῶν ὄντων ἀπάντων δύναμις, ὃ δι' οὗ τα πάντα γέγονεν, Ὑἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὃ καὶ καταργήσας τὸν θάνατον, συντρίψας τε τὸν Σατανᾶν, καὶ σκυλεύσας τὸν ἄδην, καὶ πρὸς ἀφθαρσίαν ἀνακαινίζων τὸ γένος, ὥπερ ἀντέστησιν Ἰουδαῖοι κληθέντες καὶ μὴ δεξιόμενοι τὴν Ἐμμανουήλ. Ἔτι δὲ καὶ ὅσοι τῶν ἐθνῶν παρέμειναν πρὸς τὴν πίστιν ἀσύμβατοι. Διχῶς γὰρ ἐπὶ Θεοῦ γνώσιν ἀγόμεθα, ἢ φυσικᾷ, ἐννοίᾳς χρῆσάμενοι, διὰ τῶν κτισμάτων γινώσκοντες τὴν Δημιουργόν, ἢ διὰ τῆς τοῦ ὁριζήσεως ἡμῶν νόμου διδασκαλίας· οὗτοι δὲ οὕτε τοῖς ποιήμασι τῆς ἰσχυρᾶς χειρὸς ἠκολούθησαν, περὶ τῆς εἰρήται, Ἡ δεξιὰ σου, Κύριε, δεδίδασται ἐν ἰσχυρί, καὶ, Ἐγὼ τῇ χειρί μου ἐστερέωσα τὸν οὐρανόν· οὕτε τῇ ὁδῷ. Αὐτὸς δὲ φησιν· Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός. Ἡ πορεία αὐτοῦ λέγει τὴν ὁδὸν τοῦ βίου τὴν νομικὴν, τοῦ Κυρίου τυφλοὺς ὁδηγοῦς τοὺς διδασκάλους τοῦ νόμου προσαγορεύοντος. Εἰρηται δέ· « Καὶ ἐν τῇ ὁδῷ τῶν μαρτυρίων σου ἐτέρεψθην. » Καὶ· « Ἐν τῇ ὁδῷ σου ζήσομαι. » Καὶ· « Μακάριοι οἱ ἄμωμοι ἐν ὁδῷ. » Ταῦτα μὲν οὖν ὁρθῶς πρὸς Ἑλλήνας εἰρηται. Εἰ δὲ πρὸς Ἰουδαίους ἢ κατ' ἑλλειψίν ἐστιν· ἵνα ἢ, καὶ τοῖς βαδίζουσιν ὁδοῦ πορεύων οὐ τὴν εὐθείαν καὶ τοῦ Κυρίου. Ἀπειθήσαντος ἤγουν τοῦ λαοῦ τούτου, φησιν, οὗ τὸ πρόσωπον ἀναλαβὼν ἀρίτως ἐφασκεν, μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός· ἵνα πορεύων λέγει· τὴν εὐαγγελικὴν τῆς ἐν νόμῳ παρεωραμένης σκιάς. Ἡ Συμμάχου δὲ ἐκδοσις τῇ ἐξηγήσει τῇ κατ' ἑλλειψίν μαρτυρεῖ. Φησὶ γὰρ τὰδε· Εἴπερ Κύριος πρὸς μέ ὡς ἐν κρείται τῆς χειρὸς καὶ ἀπέστησέν με μὴ πορεύεσθαι ἐν τῇ ὁδῷ τοῦ λαοῦ τούτου, λέγων· Οὐκ ἔρεϊτε, ἀνταρσίς. Πᾶρ δ' ἐὰν εἴποι ὁ λαὸς οὗτος, ἀνταρσίς. Φησὶ δὲ, ὡς τῇ ἑαυτοῦ χειρὶ Κύριος ἐπιλ. ὁμνοῦν· ἀπέστησε τὸν ἑαυτοῦ προφήτην ἐμὲ, τοῦ μὴ τὴν αὐτὴν ὁδὸν βαδίζειν τῷ ἀπίστῳ τῷ αὐτῷ λαῷ, μὴ πιστεύσαντι τῇ προφητείᾳ τοῦ ἐπικαλέσασθαι τὸν Ἐμμανουήλ. Οὗτοι μὲν γὰρ ἀνταρσίαν ἡγοῦνται τὴν ὑμετέραν ἐξ αὐτῶν ἀναχώρησιν. Ὑμεῖς δὲ οὐκ ἔρεϊτε τοῦτο. Κατὰ δὲ τοὺς Ἑβδομήκοντα· Μὴ εἴπητε, φησὶ, σκληρὸν εἶναι τὸν λόγον, ὥσπερ οὗτοι νομίζουσιν ἐν περὶ τοῦ δεῖν ἀπεστῆναι τῆς τοῦ λαοῦ τούτου πορείας· καὶ ἐπιβουλεύουεν ὡς ἀποστάντες ὑμῖν, αὐτοὺς μὲν μηδενῶς, τὸν Θεὸν δὲ μόνον φοβέσθαι. Ἀρχὴ γὰρ σοφίας· φόβος Κυρίου. Δι' οὗ πᾶς ὁ ἐξ ἀνθρώπων ἐλαύνεται φόβος. Καὶ τότε λοιπὸν ἐστὶ σοὶ εἰς ἀγίασμα μηκέτι δεομένην σωματικῶς τινος ἀγιάσματος· Οὕτω δὲ τὴν παρ' αὐτοῖς ἐκάλουν συνειστώα νῆον, καὶ τούτου τὰ ἐνδοτάτω. Αὐτὸς οὖν ἀγιάσει σε Κύριος, ἐὰν ἐστὶ πιστοῦς

⁵⁶ 1 Cor. I, 24. ⁵⁷ Joan. I, 5. ⁵⁸ Isa. XLVIII, 13. ⁵⁹ Psal. CXVIII, 52. ⁶⁰ Ibid. 57. ⁶¹ ib. d. I. ⁶² Psal. CX, 10.

VARIE LECTIONES.

⁵⁶ 1 Cor. I, 24. ⁵⁷ Joan. I, 5. ⁵⁸ Isa. XLVIII, 13. ⁵⁹ Psal. CXVIII, 52. ⁶⁰ Ibid. 57. ⁶¹ ib. d. I. ⁶² Psal. CX, 10.

ἐπ' αὐτῷ, κατὰ δὲ τοὺς νοήσαντας· λαθὼν λέγεσθαι τὸν Α πιστὸν καὶ μετὰ τοῦ προφήτου ταπτόμενον, ὅγε Ρ ἔλεγεν, μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός· νοητέον τὸ, μήποτε εἰ-
πητε σκληρὸν, ὅτι σκληρὸς Ἰουδαίους ἐδόκει τῶν
ἀγίων ἀποστόλων ὁ λόγος, μὴ ἀνεχομένων ἐμμένειν
τῇ τοῦ νόμου σκίῃ. Τοῖς οὖν ἀποστόλοις παρακελεύε-
ται μὴ δεδιέναι τῶν ἐν νόμῳ τὸν φόβον, εἶναι δὲ
μόνον θεοσεβεῖς. Ἦθουν γ' ὅτι φοβουμένων αὐτῶν
προσκηρῶσαι Θεῷ, εἰ τὴν νομικὴν διώκοντο λατρεῖαν
τῷ Σωτῆρι· πεπιθόμενοι τὴν σκίαν καταλύοντι. Διόπερ
ἔλεγον· « Εἰ ἦν οὗτος παρὰ Θεοῦ ὁ ἄνθρωπος, οὐκ
ἂν ἔλυε τὸ Σάββατον. » Ἰμεῖς· καίπερ ἐξ αὐτῶν ὄν-
τες, μὴ τοῖς οὗτοις ὑποφέρεσθε φόβοις. Ἀγιάζεσθω
δὲ μᾶλλον παρ' ὑμῶν ὁ τῆς δόξης Κύριος, τοῦτ' ἐστὶ
Χριστός. Κατὰ δὲ τοὺς οἰουμένους πρὸς τοὺς ἐξ ἔθνων
ἀπιστοῦντας εἶναι τὸν λόγον, μὴ πεπιθόμενους μήτε
φυσικῷ νόμῳ μήτε γραπτῷ· λέγοι ἂν, ὡς οὐ καρτε-
ροῦσι τὰ προσταγμάτα τῆς ὁδοῦ τοῦ λαοῦ, τὸ σκλη-
ρὸν τῶν διατεταγμένων μὴ φέροντες, καθὰ καὶ Ἰου-
δαῖοι· δυσανατρεχέοντες πρὸς τὰ τοῦ Κυρίου διδάγ-
ματα ἔλεγον, Σκληρὸς ἐστὶν ὁ λόγος οὗτος, τίς ὀυ-
νεται αὐτοῦ ἀκοῦειν; Σκληρὸν γάρ πόρρω τὸ σω-
φρονεῖν, καὶ τοῖς ἐν κακίᾳ τῆς ἀρετῆς ὁ ζυγός. Ἡ μὲν
γάρ τῳ λείψω δελεάζει τῆς ἡδονῆς· τὴν δὲ περιποιῶ-
σιν οἱ πόνοι. Ὅθεν ἡ μὲν τὸ πλεῖστον, ἡ δὲ βραχεῖς
ἄγαν ἔχει τοὺς ἑραστάς· λέγοντας, Διὰ τὸν λόγον τῶν
χειρῶν σου ἐγὼ ἐρύλασα ὁδοὺς σκληράς. Οἱ καὶ
πορευόμενοι ἐπορεύοντο καὶ ἐκλαίον βάλλοντες τὰ
σπέρματα αὐτῶν. Σπέρμα γάρ αἱ νῦν ὀλίφαι· τῶν
μελλόντων εἶσιν ἀγαθῶν. Ἀποτρέπουσιν οὖν οἱ ἔθνη-
κοι τὸν λαόν, καὶ σκληρὰ μὴ λέγειν αὐτοῖς ὀκνοῦν-
τες· προσείναι πάλα· μὲν τῷ νόμῳ, νῦν δὲ τῇ πίστει,
τοῦ μὲν τὸν ζυγόν, τῆς δὲ τὴν πολιτείαν οὐχ ὑποφέ-
ροντες· πρὸς οὗς φησι· Τὸν φόβον αὐτῶν μὴ φο-
βεῖσθε, δηλαδὴ τῶν ἀρετῶν. Ἡ καὶ μεταστρέψας
πρὸς τὸν λαὸν ἀποτελείται, ὡς ἐκεῖνοι μὲν ταῦτα περὶ
ὑμῶν ἐπειλήφασιν, τὴν πρὸς ὑμᾶς ἔνωσιν διὰ τῶν
νόμων φοβούμενοι, ὑμεῖς δὲ τὰς παρ' αὐτῶν ἐπιβου-
λὰς μὴ ταράττεσθε. Ἔστω δὲ σοι φόβος ὁ Κύριος.
Μέγα δὲ πρὸς τελείωσιν πεπαιδευμένως φοβεῖσθαι
καὶ μὴ εἶναι ψοφοδεῖς. Περὶ ὧν φησιν ὁ Δαβὶδ·
« Ἐκεῖ φοβηθήσονται φόβῳ ᾧ οὐκ ἦν φόβος. » Ἐκεί-
νου τοίνυν τὴν παρουσίαν ἐκδέχου· ἐκεῖνου φόβου τὸ
κρεττέριον, καὶ τὴν ἐσ'. γῆ μετ' ἀγγέλων παρου-
σίαν. Ἐὰν γάρ τις πεποιθὼς ἐπ' αὐτῷ, οὐ προσκόψεις,
ὡς λίθος προσκόμματος, καὶ πέτρα σκανδάλου. Οἱ γάρ
τυφλοὶ προσπταῖουσιν λίθοις, σφαλεροὶ τε τὰς
βάσεις· περιολισθαίνουσι πέτραις, οὕτως ὁ τυφλὸς
τὴν ψυχὴν, καὶ μὴ διὰ τῆς τῶν Γραφῶν διδασκαλίας
ἐπιγνοὺς τοῦ Κυρίου τὴν παρουσίαν, τῷ εὐαγγελικῷ
κρηρύγματι περιπτταίει καὶ σκανδαλίζεται λέγων·
« Ἡμεῖς οἶδαμεν ὅτι Μωσὴ λελάληκεν ὁ Θεός, τοῦτον
δὲ οὐκ οἶδαμεν πόθεν ἐστίν. » Καὶ προσκόμεντες
οὗτοι τῷ λόγῳ πεπιτώχασιν· τοῖς δὲ πεπιστευκόσιν

solo humanus omnis metus abigitur. Tumque erit
tibi in sanctificationem, cum nulla corporis am-
plius postulabitur sanctificatio. Sic enim suum ipsi
templum, cum staret adhuc, et quæ erant in eo
penetrabilia nuncupabant. Te igitur demum sanctifi-
cabit Dominus, cum file ipsum fueris amplexatus.
Verum enim vero si in eorum sententiam descen-
das, qui fidelem populum cum propheta conjunctum,
a quo nobiscum Deus dictum sit intelligi arbitran-
tur: nequaquam durum dixeritis, ideo usurpari
fatearis necesse est, quod eorum sermo Judæis,
quos in legis umbra remanentes ferre non poterant
apostoli, durus videretur. Apostolos igitur legalium
metum ponere, et divini solum studere cultui adhor-
tatur: nimirum, qui in Dei offensionem incurrere
vererentur, si repudiato legis cultu, Salvatoris
fidem, a quo legis umbra dissipatur amplecterentur.
Hinc est illud Judæorum: « Si esset hic homo
a Deo, non Sabbatum solveret⁴³. » Vos igitur,
etsi eis iisdem estis, videritis, ne eodem metu
perterriti succumbatis. Quin potius, ut gloriæ Do-
minum, id est Christum sanctificetis. Quod si eorum
opinionem amplecteris, qui ad impias gentes ser-
mones referri putant, quæ se nulla vel naturæ lege,
vel scripta persuaderi patiuntur: in eos fortasse,
tanquam qui demonstratam populo viam, ejus
asperitate¹³⁴ deterriti, minus patienter ferent
dictum videri queat: quemadmodum Judæis
constat, qui Domini doctrina offensi, durum esse
illius sermonem, nec cuiusquam auribus ferri
posse conquerebantur⁴⁴. Est enim scortatori dura
valde temperantia, durum etiam sceleratis virtutis
jugum; quippe qui blanda voluptatis esca capian-
tur, cum nonnisi per laborum difficultates ad
virtutem pateat aditus. Unde sit ut honestatem
pauci, voluptatem infiniti sententur amatores, qui
propter verba laborum tuorum, Domine, vias
duras custodisse se⁴⁵; qui item, euntes ivisse se,
et flevisse mittentes semina sua⁴⁶, dicere queant.
Semina enim futurorum bonorum existunt, quibus
nunc exercemur, calamitates. Populum ergo gentes
avertunt neque durum esse ipsis dicere verentur,
olim quidem ad legem accedere, nunc autem ad
fidem; quæ neque illius jugum, neque istius insti-
tutum subire voluerunt. Itaque ad populum sic ait:
Timorem eorum ne metuatis, ut virtutes significet.
Aut certe in populum, conversa ad ipsum oratione,
invehitur; tanquam eam quidem illi de se genti-
bus opinionem præbuerint; unde secum coire le-
gibus vereantur; neque tamen eorum insidias, sed
Deum ipsum esse metuendum. Est vero magnum
quid ad perfectionem, scite liberaliterque metuere;
nec ad quemlibet strepitum consternari, quale si-
gnificatur his verbis apud Davidem: « Illic formi-

⁴³ Joan. ix, 16. ⁴⁴ Joan. vi, 61. ⁴⁵ Psal. xvi, 4. ⁴⁶ Psal. cxxv, 6.

VARIE LECTIONES.

Ρ γρ. ὅς γε, ἢ ὅτι. α Ἰσ. δηλονότι. γ γ. ἐκνοῦντας. ε ἐπὶ γῆ. ζ γρ. ὡς.

dabunt, ubi non est timor ⁶⁷. » Illius igitur adventum expectito. Illius iudicium et presentiam in terra cum angelis metuas. Si enim ipsum fide fueris amplexatus; non *offensionis lapidem*, non *ad petram scandali offendes*. Non aliter enim quam qui oculis privati, vel gressu titubante, ambulant, persæpe in saxa offendunt: sic qui mentis cæcitate laborat, aut qui, neglecto Scripturarum studio, Domini adventum ignorat, ad Evangelii præconium offendit ille, et scandalizatur, dicens: « Nos scimus quia Mosi locutus est Deus: at istum unde sit, ignoramus ⁶⁸. » Illi igitur ipsi sunt, qui in verbum *impingentes* lapsi sunt: cum credentibus *sanctificatio*, non *petra scandali natus* **135** ex Virgine Emmanuel exstiterit.

Nec alia sunt, quæ Paulus docebat, cum eundem esse Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam diceret ⁶⁹. Et rursum cum Israël em secundo legem justitiæ, ad legem non pervenisse ideo dicit, quia non ex fide, sed quasi ex operibus legis ⁷⁰, *offendit in lapidem offensionis*, sicut scriptum est: « Ecce pono in Sion lapidem offensionis, et petram scandali: et omnis qui credit in eum, non confundetur ⁷¹. » Sumpsit igitur ex hoc loco Apostolus, quod *lapidem offensionis, et petram scandali*, dixit. Quod autem sequitur: « Et omnis qui credit in eum non confundetur, » ex alia ejusdem prophetiæ parte sumptum est, ubi in hæc verba scribitur: « Ecce pono in Sion lapidem angularem, electum, pretiosum, et qui credit in ipsum non confundetur ⁷². » Idem vero Christus aliis quidem *sanctificatio*, aliis vero *offendiculum* existit. Et fortasse offensio est gentibus ipsis prædicationis stultitia, quæ sapientiam quærunt. Judæis autem *petra scandali*, qui signa postulant. Nobis autem (qui evangelicæ prædicationis simplicitatem vel logicis metiri demonstrationibus, vel signis de veritate periculum facere nunquam conati sumus) Christus Dei virtus, Dei item sapientia ⁷³. In quo autem *domus Jacob* meminit, Judæos intelligit, quos multa in Christum amentia laborantes, iis fore non dissimiles asserit, qui venatorum *laqueis capti*, et in *foreas* delapsi ad cædem servantur. *Appropinquabunt*, ait, omni concutere valenti, omnibus ipsi viribus destituti, nec fidelium in morem dicere valentes: « Fortitudo mea et laus mea Dominus ⁷⁴. » *Capiuntur* enim Israelitarum quotquot adversus visibiles invisibilesque hostes securos esse se arbitrati, in id, quod petitur, auxilii fiduciam collocare noluerunt. Est enim Deus suum in Jerusalem studium testatus his verbis: « Ego ero illi murus ignis in circuitu ⁷⁵; » sed translata ad gentes gratia, ex quo in Christum sævitiam exercebant, hostium prædæ direptionique patuerunt. Sic autem habet Symmachi interpretatio: *In lapidem offensionis, et in petram* **136** *ruinæ duabus domibus Israel, in laqueum et in scandalum habitantium Jerusalem*. Ubi per duas domos, cum cæteris interpretibus principes ipsos et subditos significavit, ut gentem universam com-

Α ἀγίασμα γίνεται, ἀλλ' οὐ πέτρα σκανδάλου διὰ τῆς ἐκ Παρθένου κοίτης· ὁ Ἐμμανουὴλ.

Ταῦτα καὶ Παῦλος ἐδίδασκε, λέγων Ἰουδαίοις μὲν σκάνδαλον, ἔθνεσι δὲ μωρίαν. Καὶ πάλιν, Ἰσραὴλ μὲν διώκων νόμον δικαιοσύνης, εἰς νόμον οὐκ ἐβασσε· διὰ τί; ὅτι οὐκ ἐκ πίστεως, ἀλλ' ὡς ἐξ ἔργων νόμου προσέκοθεν τῷ λίθῳ τοῦ προσκόμματος, καθὼς γέγραπται· « Τοῦ τεθῆναι » ἐν Σιών λίθον προσκόμματος, καὶ πέτραν σκανδάλου, καὶ [πᾶς] ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν οὐ καταίσχυνθήσεται. » Τῇ μὲν οὖν λίθῳ προσκόμματος καὶ πέτραν σκανδάλου ἐντεῦθεν ἐλήφεν ὁ Ἀπόστολος, τὸ δέ· « Ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν οὐ καταίσχυνθήσεται. » ἐξ ἑτέρου τῆς προφητείας μέρους, ἐν ᾧ λέλεκεται· « Ἰδοὺ τίθημι ἐν Σιών λίθον ἀκρογωνιαίον, ἐκλεκτὸν, ἐντιμον. Καὶ ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν οὐ καταίσχυνθήσεται. » Ὁ αὐτὸς δὲ Κύριος, τοῖς μὲν ἀγίασμα, τοῖς δὲ πρόσκομμα γίνεται. Καὶ πρόσκομμα μὲν ἰσως Ἑλλήσιν τοῖς σφίαν ζητοῦσιν, ἡ μωρία τοῦ κηρύγματος· Ἰουδαίοις δὲ ζητοῦσι σημεῖα, πέτρα σκανδάλου. Ἡμῖν δὲ τοῖς μὴ ζητοῦσι λογικαῖς ἀποδείξεσι τὴν τοῦ κηρύγματος ὑποβάλλειν ἀπλότητα, μήτε διὰ σημείων ἐκπειράζονσι τὴν ἀλήθειαν, Χριστὸς Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία. Τῷ δὲ οἰκῷ Ἰακώβ, τοῖς Ἰουδαίοις, φησὶν, σὶ πολλὴν κατὰ Χριστοῦ νοσήσαντες τὴν ἀπόνοιαν, ἔσονται προσεικότες τοῖς ἐν παρίδι πεσοῦσιν καὶ τεθηρευμένοις εἰς θάλασσαν, καὶ τοῖς ἐν κοιλάσσι, τοῦτ' ἐστὶν τοῖς εἰς βάθρον ὠλισθηκόσιν. Ἐγγιούσι δὲ, φησὶν, παντὶ κατασείειν εἰδότες, μηδεμίαν ἰσχύιν κεκτημένοι, κατὰ τοὺς πιστοὺς εἰπεῖν μὴ δυνάμενοι· « Ἡ ἰσχύς μου καὶ ἡ ὑμνήσις μου ὁ Κύριος. » Ἀλώσονται γὰρ οἱ ἐξ Ἰσραὴλ ὅσοι μὲν ἤκεν * εἰς ἐπικουρίαν τὴν ἀνωθεν, ὄντες ἐν ἀσφαλείᾳ πρὸς τοὺς αἰσθητοὺς καὶ νοητοὺς πολεμίους. Φησὶ γὰρ περὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ ὁ Θεός· « Κἀγὼ ἔσομαι αὐτῇ τεῖχος πυρὸς κύκλοθεν. » Τῇ δὲ εἰς Χριστὸν παροινία τοῖς ἔχθροῖς γεγόνες † εὐάλωτοι, εἰς τὰ ἔθνη μετελθούσης τῆς χάριτος. Ὁ δὲ Σύμμαχος φησὶν· Εἰς λίθον προσκόμματος, καὶ εἰς πέτραν πτώματος, τοῖς δύο οἰκοῖς Ἰσραὴλ, εἰς παρίδα, καὶ εἰς σκάνδαλον τῶν οἰκούντων Ἱερουσαλὴμ. Δύο δὲ οἴκους φησὶ, τὸν τε τῶν ἀρχόντων καὶ τὸν τῶν ἀρχομένων, τὸ πᾶν ἔθνος δηλῶν. Καὶ οἱ λοιποὶ δὲ, τοὺς δύο οἴκους ἐξέδωκεν. Διὰ τοῦτο δὲ, φησὶν, ἀδυνατήσουσιν ἐν αὐτοῖς πολλοὶ, δῆλον δι' ὅτι γέγονεν αὐτοῖς εἰς λίθον προσκόμματος. Ἀντὶ δὲ τοῦ ἐγγιούσιν, Σύμμαχος ἐξέδωκεν, καὶ παριδευθήσονται καὶ

⁶⁷ Psal. lvi, 6. ⁶⁸ Joan. ix, 29. ⁶⁹ I Cor. i, 25. ⁷⁰ Rom. ix, 31, 32. ⁷¹ ibid. 35. ⁷² Isa. xxviii, 16. ⁷³ I Cor. i, 24. ⁷⁴ Psal. cxvii, 14. ⁷⁵ Zechar. ii, 5.

VARIÆ LECTIONES.

* γρ. Ἰδοὺ τίθημι. † γρ. Χριστός. * γρ. ὅσοι μὴ ἤλπισαν. † γρ. γεγόνασιν.

συλληφθήσονται. Τὸ δὲ, *ἄνθρωποι ἐν ἀσφαλείᾳ*, A

permulti: nimirum, quod in lapidem offensionis illis exstitit. Pro quo autem: *Appropinquabunt*

illis exstitit. Pro quo autem: *Appropinquabunt*

illis exstitit. Pro quo autem: *Appropinquabunt* legimus, irretientur, et capientur extulit Symmachus. Denique verba illa: *Homines qui sunt in securitate*, supervacua sunt, et ideo obelo jugulata. **VERS. 16-18.** *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

VERS. 16-18. *Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ut non discant. Et dicet: Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confisus ero ei, etc.*

Primum versum sic reddit Symmachus: *Liga*

testimonium, *obsigna legem discipulis meis*, quibus-

cum et ipsa etiam Aquilæ consentit interpretatio.

Tunc autem, ait; id est, postquam quæ dicta sunt

duobus domibus Israel evenerint; *tunc*, inquam,

legem ligato. Neque enim ulla tum vel Mosaicæ

legis, vel emendicatorum ab ea suffragiorum erit

necessitas, cum recentis disciplinæ vocatis genti-

bus sit promulgatio, quæ quidem manifeste erunt

legem obsignantes, ne discant; eam scilicet, quæ

nihil amplius, si cum præstantiori conferatur,

habeat utilitatis. A legis igitur abstinemus lectione,

quando Christum dixisse constat: **137** Ideo

omnis scriba doctus in regno cælorum, similis

est homini patrifamilias, qui proleat de thesauro

suo nova et vetera ⁷⁶.

Nequaquam profecto, nequaquam omnino: sed

carnalem legis sensum aversabimur. Non desunt,

qui eos hic argui existimant; qui legi divinæ aures

suas obturant; unde et *signari* ipsi, quia adver-

sario fieri similes magis, quam Christi formam in

cordis penetralibus gerere, terrenamque imaginem

cælesti præferre voluerunt. Est autem lex ipsa per

se verborum obscuritate, ad exercendas ingenii

vires, veluti sigillo *obsignata*, cujus qui ignoratæ

difficultatis vinculum solvere non conetur, *obsignare*

ipsum merito dixeris. *Obsignabant* porro et eam

Judæorum magistri, cum elementari observatione

contenti, hac specie demersam in fundo mysterio-

rum gravitatem scrutari, et in apertum proferre

non conabantur. In quos illa sunt Salvatoris ⁷⁷,

ubi eos clavem quidem habere, non modo autem

non ingredi, sed volentes aditu etiam prohibere

conqueritur. Quorum qui mores imitatur, Judaico

more sic ferme loqui videtur: *Expectabo Deum,*

qui avertit, etc., eodem plane sensu ac si diceret:

Emmanuel, quantumvis nunc deseror, non ad-

mitto tamen; sed *avertentis* nos Dei futuram tan-

dem aliquando visitationem expectabo. Sin autem

priorem interpretationem sequamur, ista eorum

verba fuerint, qui lege pesthabita in Christum

spes suas collocare, ejusque gratiam retinere,

quo in *sanctificationem* ipsis *cederet*, satis esse

duxerunt; quale est illud: « *Expectans expec-*

taui Dominum, et intendit mihi ⁷⁸. » Dominum

vero ii expectare dicuntur qui, quæ Deo placent,

⁷⁶ Matth. xiii, 52. ⁷⁷ Luc. xi, 52. ⁷⁸ Psal. xxxix, 2.

forti animo tolerant, nec oblata pro religione cer-
tamina refugiunt, hoc uno fidem in eum roboran-
tes, quod incredulos a se ipsum *avertisse* videant.
Neque vero celandum est, existere nonnullos,
qui personam hic Unigeniti induci velint, deque
ipsis in hæc verba dicere : *Ecce ego et pueri, quos
dedit mihi Deus*, quæ a Paulo etiam in eam, quæ
exstat ad Hebræos Epistolam, relata sunt⁷⁹. Sunt
enim *Judaici pueri*, qui ex maris et feminae con-
cubitu **138** nascuntur. At quos tanta dignatur
appellatione Domini, eosdem certe neque ex
sanguine, neque ex voluntate carnis, sed ex Deo
nasci oportet⁸⁰ : quippe qui non secundum car-
nem geniti, sed Deo illi largiente tales sint filii in
luce editi. Hoc ipso enim quod Deus est, om-
nium quoque natura Dominus est, nec amplius
quidquam ad Mosis leges attendit. *Puerorum* au-
tem nomine, eos, qui fidem amplexi sunt, veluti
spiritu renatos, et veterem hominem exutos, in-
telligit : morum nimirum simplicitate præditos,
malique expertes ; et qui, superatis rudibus Scri-
pturæ elementis, lacte amplius non egent ; sed
mysteriorum capaces solido jam adultorum cibo
vescuntur⁸¹. At ex quo nobis etiam, Abba, pater, in
spiritu per eum inclamare datum est⁸², fratres ab
ipso jam nuncupantur, tanquam Patri, quos ipse
acceperat, rependeret : ad quem his ipse etiam
verbis loquitur : « Quos dedisti mihi de mundo,
tui erant, milique eos dedisti⁸³ ; » juxta illud :
« Pete a me, et dabo tibi gentes hæreditatem
tuam⁸⁴. » Per hos autem, ait, *pueros, signa erunt et
prodigia*. Quod est a reliquis ita redditum : *Ecce
ego et filii, quos dedit mihi Dominus, in signa et
prodigia in Israel*. Ideo enim mihi eos largitus est,
ait, ut per eos prodigia edèrem. Quibus et ipse
Salvator, cum ad oves domus Israel, quæ peri-
erant, eosdem mitteret, aiebat : « Infirmos sanate,
demonas ejcite, gratis accepistis, gratis date⁸⁵. »
Per quæ signa et ipsa gentium fiebat vocatio.
Quod enim ignoracionem cognitio, quod nequitiam
probitas deturbarit ; quod ubique terrarum deni-
que fundamenta Dei jecerit Ecclesia, divinæ gra-
tiæ signis apertis et manifestis, quæ nec ab alio
etiam, quam a Domino exercituum esse queant,
tribuat necesse est. Quis autem alius ab eo exer-
cituus Dominus, qui est Dominicarum copiarum
summus imperator ; a quo signa pueris qui in eum
crediderunt, data sunt ? De quibus olim cum :
« Hosanna in excelsis⁸⁶, » inclamarent, illud : « Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem⁸⁷, »
usurpari ait. De quibus, inquam, gratiæ illæ intelliguntur, quas Patri retulit, quod ea sapien-
tibus et **139** prudentibus occultasset, quæ parvulis illis relexisset⁸⁸ : mysticos nimirum parvu-
los significans, qui doctrinæ illius ope, qui in *Sion monte cælesti habitat*, mysteriorum revelatione po-
tarentur. Hujus autem montis etiam meminit Apostolus cum ait : « Accessistis ad *Sion montem* et
civitatem Dei viventis, Jerusalem cælestem⁸⁹. »

A Ἰδὲν ἐγὼ καὶ τὰ παῖδια ἃ μοι ἔδωκεν ὁ Θεός· ἃ
καὶ Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους παρέθετο. Τὰ μὲν
γὰρ Ἰουδαϊκὰ παῖδια ἐξ ἀνδρῶν· τε καὶ γυναικῶν· τὰ
δὲ, τοῦ χρηματίζοντος ταῦτα Κυρίου, οὐκ ἐξ αἱμα-
τος, οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκὸς, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ἐγγενή-
θησαν, τοῦ Πατρὸς· αὐτῷ τοιαῦτα τέκνα δεδορημέ-
νου ἢ κατὰ σάρκα. Καθ' ὃ γὰρ Θεός, πάντων κρατεῖ
φυσικῶς, μηκέτι τῷ Μωϋσέως προσέχοντα ἔ νόμῳ.
Παῖδια δὲ φησι τοὺς πιστοὺς, ὡς ἀναγεννηθέντας
τῷ πνεύματι, καὶ τὴν παλαιὴν ἀνθρωπὸν ἀπεκδύσα-
μένους· ἀπαλοὺς τὸν τρόπον, καὶ ἀπειροκόχους,
ἀπογεγαλακτισμένους λοιπὸν ἀπὸ τῶν εἰσαγωγικῶν
λόγων, καὶ ἐπὶ τὴν τῶν τελειοτέρων τροφὴν τῶν
μυστηρίων χωροῦντας. Δοὺς δὲ ἡμῖν καὶ τὸ χρῆζειν
ἐν πνεύματι, Ἀββὰ ὁ πατήρ, ἀδελφούς ἡμᾶς προσ-
B τήγορευσεν τῷ Πατρὶ καθάπερ ἀντιδιδούς οὗς ἐδέξατο·
πρὸς ὃν καὶ φησιν· « Οὗς ἔδωκάς μοι ἐκ τοῦ κόσμου,
σοὶ ἦσαν, κάμολ αὐτοὺς ἔδωκάς, » Κατὰ τό· « Αἴτησαι
παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου. »
Διὰ τούτων δὲ τῶν παιδίων, φησὶν, ἔσται σημεῖα
καὶ τέρατα· ὅθεν οὕτως ἐξέδωκαν οἱ λοιποὶ· Ἰδοὺ
ἐγὼ καὶ τὰ παῖδια, ἃ δέδωκέν μοι ὁ Κύριος, εἰς
σημεῖα, καὶ εἰς τέρατα ἐν Ἰσραὴλ. Ἐδωκε γάρ
μοι, φησὶν, αὐτὰ θαυματουργεῖν δι' αὐτῶν· οἷς καὶ
ἔλεγεν ὁ Σωτὴρ πρὸς τὰ ἀπολωλότα πρόβατα οἴκου
Ἰσραὴλ ἀποστέλλων αὐτὰ, « Ἀσθενοῦντας θερα-
πεύετε, δαίμονας ἐκβάλλετε, ὥρεᾶν ἐλάβετε, ὡ-
ρεᾶν ὅτε. » Δι' ὧν σημεῖων καὶ ἡ τῶν ἐθνῶν ἐγγίετο
κλησίαις. Τὸ γὰρ ἐξ ἀγνοίας εἰς γνῶσιν, καὶ πρὸς
ἀρετὴν ἐκ κακίας μεταβαλεῖν, Ἑκκλησίας τε Θεοῦ
C πανταχοῦ συστήναι τῆς γῆς, Θεοῦ χάριτος ἐναργῆ
σημεῖα κατέστηχεν. Ἄπερ ἐστὶ παρὰ τοῦ Κυρίου
σαφές. Τίς δὲ ἄλλος τῶν στρατιωτῶν Κύριος, ἢ ὁ
λεγόμενος ἀρχιστράτηγος τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ,
παρ' οὗ δέδοται τοῖς παιδίοις τὰ σημεῖα τοῖς εἰς
αὐτὸν πεπιστευκόσιν ; περὶ ὧν αὐτῆς λεγόντων·
« Ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις, » εἰρησθαί φησι τὸ, ὅτι
« Ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω
αἶνον. » Περὶ ὧν ἐξομολογούμενος τῷ Πατρὶ, φησὶν,
ὅτι ἐκρυψάς ταῦτα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν, καὶ ἀ-
πεκάλυψας αὐτὰ νηπίοις. Τὰ μυστικὰ παῖδια νηπίους
καλῶν τοὺς διὰ τῆς μαθητείας τῆς ἀποκαλύψεως
τῶν μυστηρίων τυχόντας, οἷς ἀπεκάλυψεν ὁ ἐν Σιών
κατοικῶν τῷ ἐπουρανίῳ ὄρει. Περὶ οὗ φησιν ὁ
D Ἀπόστολος· « Προτεληλύθατε Σιών ὄρει καὶ πόλει
Θεοῦ ζώντος, Ἱερουσαλὴμ ἐπουρανίῳ. »

⁷⁹ Hebr. ii, 12. ⁸⁰ Joan. i, 13. ⁸¹ Hebr. v, 12. ⁸² Galat. iv, 6; Rom. viii, 15. ⁸³ Joan. xvii, 6.
⁸⁴ Psal. ii, 8. ⁸⁵ Matth. x, 8. ⁸⁶ Matth. xvi, 9. ⁸⁷ Ibid. 16. ⁸⁸ Matth. xi, 25. ⁸⁹ Hebr. xii, 22.

VARIE LECTIONES.

^b 2. Ἰσ. οὗ ^c γρ. προσέχον τι.

10-κς'. Καὶ ἐὰν εἰπωσιν πρὸς ὑμᾶς· Ζητήσατε A τοὺς ἐργαστριμύθους, καὶ τοὺς ἀπὸ τῆς γῆς φω-
ρῶντας, τοὺς κεκοιμημένους, οἱ ἐκ τῆς κοιλίας
φωροῦσιν. Οὐκ ἔθνος πρὸς Θεὸν αὐτοῦ ἐκζητή-
σουσι; Τί ἐκζητήσουσι περὶ τῶν ζώντων τοὺς
νεκρούς; κ. τ. λ.

Κατηχητικὸν ἐξυφαίνει λόγον ὁ Ἐμμανουὴλ τοῖς
εἰς τέκνα λελογισμένοις, τῆς ἀρχαίας ἀπάγων αὐτοὺς
δεισιδαιμονίας, ὡς ὄντας αὐτοῦ διδάκτους. Εἰ γὰρ
συγγενεῖς ὑμᾶς [φησὶν] ἢ φίλοι παρακαλοῖεν ἐπὶ τὴν
προτέραν πλάνην ἐπανελθεῖν, μὴ πεῖθεσθε τῇ συμ-
βουλῇ, προφάσει προγνώσεως. Ταῦτα γὰρ ἐνεργοῦσιν
ἐπὶ καταστροφῇ τῶν γινομένων^d οἱ δαίμονες. Καὶ
πάθῃ γὰρ θεραπεύειν, καὶ προλέγειν ἐγχύουσι· τὸ
μὲν, διὰ τὸ διορατικώτεροι εἶναι τῶν ὑλικωτέρων
ἰδιωμάτων, οἷον βοτανῶν ποιότητος καὶ κατ' ἀλλήλου
προσαγωγῆς· τὸ δὲ, τὸ πρῶτους ὁρᾶν τὰ γεγεννημένα,
καὶ ὡς ἐσόμενα δῆθεν προβάλλεσθαι. Οἷον γνόντες τὰ
τετυπωμένα περὶ Σαοὺλ ἀποφάσει τε δημοσιευθέντα
Θεοῦ, τὸ τοῦ Σαμουὴλ σχηματίζοντος πρόσωπον,
ὡς ἰδίαν ἀπόφασιν ἀφηγήσαντο. Ἀπὸ γῆς δὲ φωρεῖν
τοὺς ἐργαστριμύθους φησὶν. Οὐδὲν γὰρ οὐράνιον
φθέγγονται· ὅπερ ὁμολογεῖ καὶ ἡ λέγουσα πρὸς
Σαοὺλ, Ὅρῳ Θεοῦ ἀναβαλόντας ἀπὸ τῆς γῆς. Ψυχὰς
γὰρ ἐπαγγέλλονται τετελευτηκότων ἀνάγειν εἰς τὴν
τῶν ζητουμένων φανέρωσιν· οὐς καὶ ματαιολόγοις
λέγει καὶ φωρῶντας ἐκ κοιλίας· οὐς ὀνομάζουσι
πυθῶνας· τάχα καὶ ὡς ἀπὸ καρδίας ἐαυτῶν φθεγγο-
μένους. Ἀναπλάττει γὰρ τὸ ψεύδος, τοῦ τῶν παρόν-
των θελήματος στοχαζόμενος. Λέγουσι δ' ἂν οὕτω,
καὶ ὧν ὁ Θεὸς ἡ κοιλία, καὶ εὐλόγηται ὑποκρίνοντο
καὶ διδάσκοντες, πληρῶσαι ταύτην ἐθέλοντες. Κεκοι-
μοῦνται γὰρ, οὐκ ἀπὸ διαθέσεως λέγοντες. Ὁ γὰρ μὴ
ποιῶν καὶ διδάσκων, πρὸς ὠφέλειαν οὐκ ἀξιόπιστος.
Τὸ δὲ οὐκ ἔθνος πρὸς Θεὸν αὐτοῦ ἐκζητήσουσιν;
Κατ' ἐρώτησιν εἴρηται καὶ κατ' ἑλλειψιν ἰσως τοῦ,
Λέγετε πρὸς αὐτούς. Εἰ γὰρ ἕκαστον ἔθνος, εἰ καὶ
πεπλανημένως, ὅμως δ' οὖν τοῦ ἰδίου Θεοῦ περιέχε-
ται. Τοὺς τὴν ἀπλανῆ γνώσιν ἔχοντας τι ποιητέον, ἢ
τὸν ἐαυτῶν ἐκζητῆσαι Θεὸν, μηδὲ ἐρωτᾶν περὶ
πραγμάτων τοὺς ἀπάσης ἐτερημέρους· ζωῆς; ἢ περὶ
τῶν εἰδῶλων λέγων^f, ἢ περὶ τῶν τῆς ὄντως ἐκπε-
πωκότων ζωῆς, ὑποῖτοι διὰ τῆς ἀποστασίας οἱ δαί-
μονες, μὴ ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς τὴν ζώντα τοῦ Θεοῦ
λόγον· ἢ καὶ οἱ ἄτοπον περὶ τῶν ἐπὶ ζώντων ἐπ-
ερωτᾶν τοὺς ἐν τῇ γῇ καίμετους. Πᾶσα γὰρ ἡ τοιαύτη
μαγανεία περὶ τὰ μνῆματα στρέφεται. Τὸ δὲ, τί
ἐκζητοῦσιν; δυσανασχετοῦντός ἐστιν ἐπὶ τῇ τούτων
ἀνοίᾳ, δι' ὅτι τὸν κωφὸν ὁ λογικὸς ἐρωτᾶ γιγνώσκων
ἀνωνὸς διὰ τῆς παρακοῆς τῆς νεκρώσεως. Εἰ γὰρ
χωροῖται εἰς μαντεῖον, ἢ χρήσιον καθαρμούς, ἢ τοῖς
τοιούτοις, ἰσθὶ πρὸς νεκρούς ἀπελθόν.

Institutionis formulam quamdam Emmanuel in
eorum gratiam, quos filii nomine censuit, ut tan-
quam discipulos a veteri superstitione revocet, con-
textit. Vos enim, ait, si vel cognati, vel amici, fu-
tutorum cognitionis pretextu ad praeferitos erro-
res retrahere verbis conentur; ejusmodi consilia
rejicite. Talia enim daemones in eorum interitum,
qui experiri non verentur, moliantur. Possunt
enim et morbos sanare, et futura praedicere : illud
quidem, quod penitius et perspicacius, insitas na-
turae proprietates, ut plantarum vires, earumque
usus idoneos 140 et admotiones vident. Isud
vero, quod quæ geruntur primi intuentur, reliquis-
que tanquam futura proponunt; ut, verbi causa,
cum de Saule quæ rata essent, Deique sententia
publicata, cognoscerent; assumpta statim Samue-
lis persona, tanquam propria ipsi decreta narra-
runt⁹⁹. Ait autem de terra pythonicos loqui, quia
nihil cæleste effantur : idque vel mulierculæ testi-
monio patuerit, quæ Saulem alloquens, deos se de
terra ascendentis intueri proficitur : nimirum,
quia mortuorum animas, ad eorum explicationem,
quæ quaeruntur, ab inferis evocare feruntur. Hos
etiam vaniloquos ait, et de ventre loquentes, quos
et pythonas appellant. Ideo etiam fortasse, quod
de corde suo, id est, a se confecta, pro ratione au-
ditorum loquantur. Possunt et de his intelligi, quo-
rum Deus venter est⁹⁹; quique ipsum, quantumvis
pietatem simulent, et doceant, farcire tamen et
saturare student. Vana enim loquuntur, cum præ-
ter animi institutum loquuntur. Neque sane pro-
ficat ad utilitatis suasionem, qui quæ verbis docet,
re ipsa non præstat. At quod sequitur, nunquid po-
pulus a Deo suo requirit? Per interrogationem for-
sitan, atque adeo per defectum (quasi dicite ad ip-
sos supplere necessum sit) poni putandum est. Si
enim populus quisque peculiare deos (non sine
errore tamen) amplectitur et consulit : quid decet
D facere veram numinis cognitionem adeptos? Num
suum ipso Deum requirere? non autem de rebus
eos interrogare, qui plane viti privati sunt? Intel-
ligit autem vel idola, vel eos ipsos, qui ea plane
quæ vera vita dicitur exciderunt, quales ipsi dæ-
mones existunt, qui propter defectionem vivum in
se Dei verbum non admittunt : vel etiam, quia ab-
surdum est de superstitionibus, eos, qui in terræ vis-
ceribus jacent, interrogare. Assolet enim ejusmodi circa sepulcra omnis impostura versari. Quod
autem quid requirunt ait, animi affectum graviter et inique istorum amentiam ferentis exprimit; qui
ratione præditi multa compellere, mortis propter

⁹⁹ I Reg. xxviii, 7 seqq. ⁹⁹ Philipp. iii, 19.

VARIE LECTIONES.

^d γρ. ἰσ. περιωμένους. * γρ. ἐτερημένους. ^f ἰσ. γρ. λέγει.

enim vel oraculum adeas, **141** vel lustrationibus, aliisque hujus generis rebus utaris, te meritos ad-
 isse putato.

Sin autem Dei verbum, legemque evangelicam **A** fueris amplexus, amplius te futura non tor-
 queant; sed presentibus ad id, quod utile est, utere. *Legem enim in auxilium accepisti*, magno, ad id quod honestum est, adjumento naturæ benefi-
 cio præditus: quod quia perficere voluit Deus, legis etiam adminiculum adjecit. Quod si de futu-
 ris tibi fidem fieri postulas, ea quæ lege jubentur, exsequere; itaque bonorum fruitionem expectato. **At non est, ait, lex illa, sicut verbum istud, ventri-**
loqui nimirum. Neque enim est ad fraudem lucri causa exrogitata, sed veritatis magistra, omnibus gratis proposita, ipso teste Isaiâ, cum ait: « Om-
 nes sitientes, venite ad aquas, et qui non habetis argentum, properantes emite absque argento et pretio ⁹¹. » Unum enim est nostra libertate dignum **B**
 maxime beneficium; ipsa datæ legis observatio: cum illie, ut plurimum, quæ ad fraudem conficta sunt, oracula veneant. Quod si ad divinam istius-
 modi legem non attenditis; *veniet, ait, super vos dura fames.* Sic enim suos docere Deus, sic ad resipiscientiam deducere consuevit. Malis enim te
 pressi, ait, et fame, ut demererer. Cæterum famis nomine, vel panis tantum, vel reliquorum adeo quæ
 usui apta sunt, penuria significatur; quæ nec im-
 merito *dura* dicitur, cum sit illa implacabilis, per quam Deus salutis non poenitendæ dolorem molitur. Et his etiam, qui divina lege exciderunt, *dura*
fames immittitur, non panis modo, aut aquæ, sed audiendi verbum Dei ⁹². Is enim ipse panis est de
 cælo, qui mundo vitam largitur ⁹³. Symmachus autem sic transtulit: *Et abibit ab ipso scandalizatus, et famebit. Erit autem cum famuerit, et exacer-*
batu fuerit, etiam maledicet regi suo. Quisquis enim Dei lege despecta dæmonum fraude elusus, a quibus rerum futurarum cognitionem expectat,
 scandalizatur; verbi ille fame, extasi præterea, et exacerbatione eo usque laborabit, ut regem suum, vel, ut habent **142** interpretes LXX, *principem,*
legesque patrias convitiis insectari non dubitet. Tanquam enim nihil sanctum et venerandum ha-
 beant veteres a *Patribus* accepti Ecclesiæ ritus; ipsos, et eorum auctorem Christum, insectabuntur; itaque eos, qui Evangelii lucem sunt aversati,
 mentis excipient *tenebræ*. Quidam autem eos, de quibus sermo est, fame ad resipiscientiam provocatos et adjutos intelligentes, poenitere, et mundi
 hujus *principem*, ex quo illos acceptæ injuriæ sensus admonuit, convitiis insectari volunt; *patria* autem eorum esse studia, qui in peccatis degunt: carnis opera nimirum, quibus ipsi irretiti a divi-
 na lege avertantur. Sed qui tales sunt, non possunt ideo non esse beati, quod verum *principem, patriam-*

ἔχων δὲ τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον καὶ νόμον τὸν εὐαγ- γελικόν, μὴ πολυπραγμόνῃ τὸ μέλλον· τὰ δὲ παρόντα πρὸς τὸ χρησίμον διατίθεται. Νόμον γὰρ εἰς βοή-θειαν ἔλαβες, ἔχων μὲν μεγάλην ἐνυπάρχουσαν ἐκ φύσεως· πρὸς τὸ καλὸν ἐπιτιθεϊσθέντα· ταύτην δὲ τελειῶν ὁ Θεός, καὶ τὴν ἐκ τοῦ νόμου σοι χειραγω-γίαν προσέθηκεν. Εἰ δὲ βούλει περὶ τῶν μελλόντων πεπεισθαι, ποίει τὰ διατεταγμένα κατὰ τὸν νόμον, καὶ ἀνάμεινον τῶν ἀγαθῶν τὴν ἀπόλαυσιν. Οὗτος δὲ ὁ νόμος οὐκ ἔστι, φησὶν, ὡς τὸ ῥῆμα τοῦτο τοῦ ἐργαστριμύθου. Οὐ γὰρ πρὸς ἀπίστην κέρδους χάριν ἐπενερόνται, ἀλλ' ἀληθεία; ἐστὶ διδασκαλὸς πᾶσι προΐκα προκείμενος, κατὰ τὴν λέγουσαν Ἡσαΐου φωνήν· « Οἱ διψῶντες, πορεύεσθε ἐφ' ὕδωρ· καὶ ὅσοι μὴ ἔχοντες ἀργύριον, βαδίσαντες ἀγοράσατε ἀνευ ἀργυρίου καὶ τιμῆς. » Ἐν γὰρ δῶρον τοῦ κατ' ἡμᾶς ἄξιον, νόμου τοῦ δοθέντος ἡ φυλακή. Ἐκεῖ δὲ πι-πράσκουσι πολλάκις οὐς ἀναπλάττουσι πρὸς ἀπίστην χρησμούς. Εἰ δὲ τοῦτω τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ μὴ προσ-έχητε, ἦξει σκληρὰ λιμὸς ἐφ' ὑμᾶς. Παιδαγωγεῖ γὰρ οὕτω πρὸς ἐπιστροφὴν ὁ Θεός. Ἐκίχουσα γὰρ σε, φησὶν, καὶ ἐλιμαγχρόνῃσα, ἴα εὖ σε ποιήσω. Ἀλλ' ὁ λιμὸς ἡ σίτου μόνον ἐστίν, ἢ καὶ τῶν ἄλλων ἐδωδι-μων. Ὡς λέγεται σκληρὸς εἰκότως; ἀπαρμύθητος ὢν, δι' οὗ λύπην ἐθέλει ποιεῖν εἰς σωτηρίαν ἀμετα-μέλητον. Τάχα δὲ τοῖς ἐκπεσοῦσι τοῦ Θεοῦ νόμου λιμὸς σκληρὸς ἐπιφέρεται οὐκ ἄρτος, οὔτε ὕδατος, ἀλλὰ τοῦ ἀκούειν λόγον Κυρίου. Οὗτος γὰρ ἄρτος ἐξ οὐρανοῦ ζῶν διδοῦς τῷ κόσμῳ. Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕ-τως ἐξέδωκεν· Καὶ παρελεύσεται ἐξ αὐτοῦ ἐσκαρ-δαλισμένος, καὶ πεινᾷσει. Ἐστὶ δὲ διατρεπνὴ πεινώση καὶ παροξυνθῆ, καὶ καταράσσεται βασιλέα θαν-τοῦ. Παραβῆς γὰρ τις τὸν θεῖον νόμον καὶ σκανδα-λισθεὶς ὑπὸ τῆς τῶν δαιμόνων ἀπάτης πρόγνωνσιν ἐπιπαγelloμένης, λιμὸν ἔξει τροφῶν λογικῶν, ἐστα-σίν τε καὶ παροξυσμῶν, ὡς τὸν πάλαι βασιλέα βλασ-φημεῖν θαντοῦ. Κατὰ δὲ τοὺς Ἑβδομήκοντα, τὸν ἄρχοντα καὶ τὰ πάτρια· ὡς γὰρ μηδὲν σεμνὸν τῶν Ἐκκλησιαστικῶν ἐχόντων θεσμῶν τῶν Πατρώων ἡμῖν παραδεδομένον, αὐτὰ τε κακῶς ἐροῦσι, καὶ Χριστὸν τὸν τούτων καθηγητὰ μένον, οὗς καὶ σκότος τὸ νοητὸν διαδέχεται τῶν Εὐαγγελίων ἀποστραφέντας τὸ φῶς. Τινὲς δὲ τούτους, τοὺς περὶ ὧν νῦν ὁ λόγος, ὠφελημένους, ἐκ τοῦ λιμοῦ πρὸς ἐπιστροφὴν ἐκλα-θόντες, φασὶν αὐτοὺς μετανοεῖν, βλασφημοῦντας τοῦ κόσμου τούτου τὸν ἄρχοντα, τῆς ἐξ αὐτοῦ βλάβης λαβόντας συναίσθησιν. Πάτρια δὲ τῶν ἐν ἀμαρτίαις ζῶντων αἱ τοῦ βίου πραγματεῖαι, τὰ ἔργα τῆς σαρκὸς, οἷς συζῶντες τὸν θεῖον ἀπεστρέφοντο νόμον. Ὁ δὲ τοιοῦτος μακάριος. Εὐρήσκει γὰρ τὸν ἀληθινὸν ἄρ-χοντα καὶ πατρίδα τὴν Ἰερουσαλὴμ, οἱ τινες καὶ ἀναβλέσονται εἰς τὸν οὐρανὸν ἄνω, συγκύπτοντες πάλαι καὶ τὰ ὑψηλὰ κατανοεῖν οὐ δυνάμενοι τῶν

⁹¹ Isa. LV, 1. ⁹² Amos viii, 11. ⁹³ Joan. vi, 55.

θελὼν θεωρημάτων· νῦν δὲ τὸν πρὸς τὰ γῆϊνα δεσμὸν διαλύσαντες, καὶ τῶν νοητῶν θεωροῦντες τὴν φύσιν, καὶ τὸν τόπον, ἐνθα δεήσει τὸν θησαυρὸν ἀποτίθασθαι. Ἐμβλέψονται δὲ καὶ εἰς τὴν γῆν, τὸ εὐτελὲς τῆς ἑαυτῶν φύσεως ἐκ τῆς πρὸς τὴν γῆν συγγενείας, οἱ τῶς ἐπηρμένοι καὶ φρονοῦντες ἐφ' ἑαυτοῖς. Ἐπὶ δὲ θαύματι τῶν τηλικούτων ἀποροῦντες στενοχωροῦμενοι [καὶ] τῇ τῶν κατειλημμένων ἐκπλήξει τεταραγμένοι. Ὅταν γὰρ συντελέσῃ, φησὶν, ἄνθρωπος, τότε ἀρχεται· καὶ ὅταν παύσῃται, τότε ἀπορηθήσεται. Ὁὐδεις γὰρ οἶδεν πόσα οὐκ οἶδεν, ἐν μὴ γεῦμα λάβῃ τῆς γνώσεως. Κατὰ τὸ, «Εἶπα, Σοφισθήσομαι, καὶ αὐτὴ ἐμακρύνθη ἀπ' ἐμοῦ.» Πλὴν ὁ ἀγαθὸς Θεὸς ἐπαγγέλλεται τοῦτοις χρηστότερα. Οὐκ ἀπορηθήσεται γὰρ, φησὶν, ὁ ἐν στενοχωρίᾳ ὢν ἕως καιροῦ. Οὐκ εἰς τὸ παντελὲς αὐτὴ ἡ ἀγνοία τῶν ἀνθρώπων καθέξει τὸ γένος. Ὁ γὰρ νῦν τῆς ἀληθείας ὠδίνων τὴν εὐρεσιν, ὁφείτω ποτε πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, ἐπειδ' ἂν ἐνστῇ ὁ καιρὸς τῆς τῶν ὅλων ἀποκαταστάσεως, ὃ ὅλοι τὸ ἕως καιροῦ. Τινὲς δὲ ἀπὸ τοῦ ἡξεί εἰς ὅμῃς σκληρὰ λιμὸς, ἀποστροφὴν εἶναι πρὸς τὸ Ἰουδαίων ἔθνος φασιν, οἱ τὸν νόμον λαβόντες· παρὰ Θεοῦ, οὐ προσήκοντο τὸν Χριστόν· ὅπερ ἐκπεσόντες, λιμῷ περιπεπτώκασι νοητῷ. Καὶ ποτε τῶν ἰδίων κακῶν ἐλθόντες εἰς αἴσθησιν, κακῶς ἐροῦσιν τὸν ἀρχοντα, τοὺς καθηγητὰς αὐτῶν Γραμματεῖς καὶ Φαρισαίους, καὶ τὰ ἔθνη τὰ νόμιμα, δι' ἃ ὤθεν ἀπέτρεπον αὐτοὺς πιστεύειν Χριστῷ, καὶ πρὸς τὴν κατ' αὐτοῦ μισοφονίαν διηγείρον, οὐδὲ νόμον πάντως λέγοντες, ἀλλ' ἐντάλματα πατέρα ὤθεν καὶ διδασκαλίας ἀνθρώπων· διὸ σκοτούμενοι διαπορηθίσονται. Τὰ δὲ ἔθνη τὰ νῦν ἐν στενοχωρίᾳ τε καὶ λιμῷ, τῆς ἀφθόγου τραπέζης Χριστοῦ μεταλήψονται, ὅταν ἐνστῇ τῆς κλήσεως αὐτῶν ὁ καιρὸς.

alioquin quam legem, sed patria vere præcepta tur. Itaque tandem obcæcati confundentur : cum cum suum accesserit vocationis tempus, opipare

ΚΕΦΑΛ. Θ'.

α-ζ'. Τοῦτο πρῶτον ταχὺ πίε, ταχὺ ποιεῖ, χώρα Ζαβουλὼν, ἡ γῆ Νεφθαλεμ, ὁδὸς θαλάσσης. Καὶ οἱ λοιποὶ οἱ τὴν παραλίαν κατοικοῦντες, καὶ πέραν τοῦ Ἰορδάνου, Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν, τὰ μέρη τῆς Ἰουδαίας. Ὁ λαὸς ὁ πορευόμενος ἐν σκότει· ἴδετε φῶς μέγα, οἱ κατοικοῦντες ἐν χώρα, καὶ σκιὰ θανάτου, κ. τ. λ.

Τῶν περὶ τοῦ Ἐμμανουὴλ κρηται λόγων καὶ ταῦτα· ἀλλ' ἄνω μὲν ἦν περὶ τῶν ἀπειθησάντων ὁ λόγος· ἐνταῦθα δὲ περὶ τῶν αὐτὸν δεξαμένων· τίνες δὲ ἦσαν οἱ πρῶτοι τὸν Χριστὸν παραδεξάμενοι, Ἰωάννης ὁ ἐν Εὐαγγελίοις φησὶν· « Ἀκούσας δὲ ὁ Σωτὴρ ὅτι Ἰωάννης παρεδόθη, ἀνεχώρησεν εἰς Γαλιλαίαν. » Εἶτα μακαρίσας τοὺς αὐτὴν κατοικοῦντας, καὶ τὴν παροῦσαν λέξιν ἐκθέμενος, ἐπάγει· « Ἀπὸ τότε ὁ Ἰησοῦς ἤρξατο κηρύσσειν καὶ λέγειν, Μετανοεῖτε, ὅτι ἤγγικεν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. » Ἐδεῖ γὰρ τὴν χώραν εἰπεῖν,

“ Eccli. xviii, 6. “ Eccle. vii, 24. “ Matth. iv, 12.

Ἀ γρ. Μαθαλοῖς.

A que Jerusalem sunt inventuri. Idem etiam sursum in cælum erecti conspicient, olim quidem sublimia rerum divinarum theorematia animo concipere non valentes ; nunc autem solutis rerum terrenarum compagibus, intelligibilium naturam, et locum in quem deponere thesaurum conveniat ausi contemplari. In terram porro et ipsi intuebuntur, ut naturæ suæ vilitatem, ex ea, quam habet cum terra cognatione, qui prius elati de se non humiliter sentiebant, agnoscant. Erunt autem tantarum rerum miraculo attoniti et confusi, ipsaque rerum acceptarum admiratione commoti et perturbati : « Cum enim, ait, perfecit homo, tum incipit ; et cum requieverit, tunc in dubio erit “ . » Neque enim, quanta quis ignoret, unquam noverit, nisi prius scientiæ particulam aliquam degustarit ; juxta illud : « Dixi : Sapiens fiam, et ipsa recessit a me “ . » Sed istis longe meliora Deus pollicetur. Non enim confundetur, ait, qui in angustia est, usque ad tempus ; id est : non in perpetuum mortales ipsa occupabit ignoratio. Qui enim anxie veritatem indagatur, ipsam tandem aliquando facie ad faciem cum finis sæculorum ultimus advenerit (quod ipsum usque ad tempus significat) repertam intuebitur. Non desunt autem, qui quod habetur, venit in vos 143 fames dura, apostrophē ad Judæorum gentem, quæ, lege a Deo accepta, Christum admittere noluerit, esse putent, quo postquam exciderunt, sunt et ipsi in spiritualem famem prolapsi. Verum si expergefatti, ad ea, quæ patiuntur, mala respexerint ; principem ipsum, id est, Scribarum Pharisæorumque præfectos, ipsasque adeo usitatas legis observationes, quibus populum a Christo avocatum in illius cædem excitabant, nihil minus hominumque doctrinas docentes, conviciis insectabuntur gentes ipsæ, quas nunc premit angustia et fames, Christi mensæ participes futuræ sunt.

CAP. IX.

Vers. 1-7. Hoc primum velociter bibe, velociter fac, regio Zabulon, terra Nephthalim, via maris, et reliqui, qui juxta mare habitatis, et 144 trans Jordanem. Galilæa gentium, partes Judææ, populus qui ambulat in tenebris. Videte lucem magnam, qui habitatis in regione, et umbra mortis, etc.

Et hæc etiam de Emmanuele dicuntur. Sed fuit de incredulis sermo superior. De illis autem hic, qui ipsum admisserunt. Quinam autem primi illi exstiter, a quibus admissus sit Christus, vel ipse in Evangeliiis testatur Matthæus, ubi ait : « Cum autem audisset Jesus, quod Joannes traditus esset, secessit in Galilæam “ . » Deinde cum beatos dixisset, qui ipsam incoherent, et hæc ipsa verba exposuisset, adjecit : « Exinde cœpit Jesus prædicare et dicere : Pœnitentiam agite, appropinqua-

VARIÆ LECTIONES.

vii enim regnum celorum ⁹⁷. » *Regionem* enim, a qua corpisset Evangelii prædicatio, et in qua frequentius esset versari solitus, nominari decebat. Eam igitur jucunda oratione sic alloquitur : *Hoc primum bibe* ; quam dux tribus, *Zabulon* et *Nephtalim* sorte fuerant consecutæ, et quam intermediæ externæ gentes incolebant nonnullæ quas ut significaret : *Et reliqui, qui maritimam oram, et trans Jordanem habitatis*, addidit, quo adjacentem Palestinæ Galileam ab ea, quæ Phœnicie vicina est, distingueret. *Maritimam* autem vocat omnem illam regionem, quæ circa Genesaretida lacum est ; quod mare solet Evangelium appellare. Ait enim : « Ambulans autem Jesus circa mare Galilææ, vidit duos fratres ⁹⁸. » Inde enim erant discipuli. Erant **143** et circa lacum illum Capharnaum, et

Β ὅθεν τε ἤρξατο κηρύττειν, καὶ καθ' ἣν τὰς πλείστας ἐποιεῖτο διατριβὰς· ταύτην [οὖν] εὐαγγελίζεται φάσκων· *Τοῦτο πρῶτον πίε*. Δύο δὲ φυλαὶ ταύτην δι-εκληρώσαντο *Ζαβουλὼν τε καὶ Νεφθαλεμ*. Μεταξὺ δὲ τούτων καὶ ἄλλογενεῖς ὄκουν, ὧν μέμνηται λέγων, καὶ οἱ λοιποὶ οἱ τὴν *παραλίαν*, καὶ *πέραν τοῦ Ἰορδάνου*, τὰ γνωρίσματα λέγων τῆς κατὰ Παλαιστίνην Γαλιλαίας, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς κατὰ Φοινίκην· *παραλίαν* δὲ λέγει πᾶσαν τὴν ἀμφὶ τὴν Γεννησαρτίν λίμνην χώραν, ἣν καλεῖ τὸ Εὐαγγέλιον θάλασσαν. « Παράγων δὲ, φησὶν, ὁ Ἰησοῦς παρὰ τὴν θάλασσαν τῆς Γαλιλαίας, εἶδεν δύο ἀδελφούς. » Ἐντεῦθεν γὰρ ἦσαν οἱ μαθηταί. Περὶ ἣν λίμνην εἰσὶ καὶ κῶμαι Καφαρναούμ, καὶ Βηθσαιᾶ καὶ ἡ Χωριάει· καὶ ὧν ἐτέρων ἐμνήσθη.

Bethsaida, et Chorozain, cæterique pagi alii, quorum meminit.

Est etiam et *trans Jordanem Galilæa*, in qua sæpissime agebat Salvator : unde et salutarem *potum*, *lucemque* magnam his primum, qui eam incolebant annuntiat. Hujus deinde vivifici salutarisque *potus* corporeis sensibus facilem præbuit imaginem Salvator, cum aqua in vinum ibi commutata in nuptiis, edendorum inde miraculorum, Joannis testimonio, exordium sumpserit ⁹⁹ : ex quo statim manifestata ejusdem gloria, in eum crediderunt apostoli. Hinc igitur a propheta modo : *Hoc primum bibe, velociter fac*, dicitur. Vult enim potus ejus, qui in verbis situs est, fructum ab eis reapse, qui divinæ apparitionis *magnæque lucis* participes fiunt, reddi, præstarique. Fortassis etiam et illud eo dicit, quod sitiienti populo jam dudum expectatam annuntiet gratiam. Celerius enim ejusmodi aliquis cum voluptate poculum ebiberit : id est Salutis dogma leto et alacri animo, nihil illo prius, nihil præstantius credens, amplexatus fuerit. Quid enim Creatore antiquius ? aut quid primogenito omnis creaturæ præstantius ? *Hoc ipsum igitur bibe*, qui in principio erat Verbum, didiceris. Nihil principio antiquius. Nihil eo prius, quod erat in principio. Non *Æona* præbibas ; non loci aliquod, non temporis intervallum : sed hujus te primum ad operis exceptionem enixe, et qua potes maxime diligentia, conferto. Paulus enim ipse, simulatque fidem *bibit*, non Evangelii prædicationem in tempus aliquod, qui ne carni quidem se et sanguini acquievisse dicat, distulit ¹ ; sed ad scopum statim, veluti cursor optimus, supernæ vocationis premium percepturus, dato signo præparavit ². Quibus igitur ante Salvatoris adventum in tenebris ignorantie ambulantibus annuntiatum est Evangelium ; hoc ipso jam *lucis* orto, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum ³, *Lucem viderunt magnam*. Qui enim *magna* non existat, quæ mente et sensibus comprehensa illus-

B "Ἐστὶ δὲ καὶ Ἰορδάνου *πέραν ἡ Γαλιλαία*, καθ' ἣν τὰ πλείστα διέτριβεν ὁ Σωτὴρ, δι' ὃν *πότον* σωτήριον καὶ φῶς μέγα τοῖς ἐν αὐτῇ πρώτοις εὐαγγελίζεται. Τοῦ δὲ ζωοποιοῦ τούτου *πότον* εἰκόνα παρέχεν αἰσθητῶς ὁ Σωτὴρ τὸ ὕδωρ εἰς οἶνον ἐν τῷ γάμῳ μεταβαλὼν, ὃ καὶ ἀρχὴν σημειῶν Ἰωάννης φησὶν, καὶ ὡς ἐφανερώσε τὴν δόξαν αὐτοῦ, καὶ ἐπιστευσαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ εἰς αὐτόν. "Ὅθεν ὁ προφητὴς φησὶ· *Τοῦτο πρῶτον πίε, ταχὺ ποιεῖ*. Βούλεται γὰρ δι' ἔργων τὴν καρπὸν τοῦ λογικοῦ πόματος ἀποδιδῶναι τοὺς τῆς θεοφανείας ἀξιοθέντας, καὶ τὸ μέγα φῶς δεξαμένους. Λέγοι δ' ἂν τοῦτο καὶ ὡς δεδιψήκοι λαὸν τὴν προσδοκωμένην εὐαγγελιζόμενος χάριν. Θᾶπτον γὰρ ὁ τοιοῦτος ἐκπίνοντο πόμα σὺν ἡδονῇ· τοῦτ' ἔστιν ὑποδέξει τὴν εὐφροσύνην ἢ τὸ δῶγμα τῆς σωτηρίας μὴδὲν αὐτοῦ προσιμῶν. Τί γὰρ τοῦ κτίσαντος πρεσβύτερον, ἢ τιμωτέρον τοῦ πρωτοτόκου πάσης τῆς κτίσεως ; *Ἦτε τοίνυν τοῦτο*, μαθὼν ὡς Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος. Οὐδὲν πρὸ ἀρχῆς, οὐδὲν πρὸ τοῦ ἐν ἀρχῇ. Μὴ αἰῶνα προπῆγς, μὴ διάστημα τοπικόν, ἢ χρονικόν· τοῦτο δὲ *πρῶτον* ἐπὶ τὴν τοῦ ἔργου χώραν παραδόχῃ συντόμως τε καὶ σπουδῇ. Τοιγαροῦν ὁ Παῦλος ὁμοῦ τε *ἐπαινε* τὴν πίστιν, καὶ οὐδένα καιρὸν ἀνεβάλετο πρὸς τὸ κήρυγμα, ὅς γε οὐ δὲ προσανέθετο σαρκὶ καὶ αἵματι· δρομεὺς δὲ ὧν ἀγαθός, ἅμα τῷ συνήματι πρὸς τὸ τέλος ἡπείχετο κατὰ σκοπὸν διώκων εἰς τὸ βραβεῖον τῆς αἰῶ κλήσεως. Οἱ τοίνυν εὐαγγελιζόμενοι, πρὸ τῆς ἐπιδημίας ἐν τῷ σκοτῷ τῆς ἀγνοίας πορευόμενοι ἐν τῇ Ἀνατολῇ τοῦ φωτός, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, φῶς εἶδον μέγα. Πῶς δὲ οὐ μέγα, ὃ καὶ νοητοῖς ἐπιλαμβάνει καὶ αἰσθητοῖς ; ὃ καὶ Πατὴρ σύνεσι, καὶ πάντα φωτίζει ; ἐν σκιᾷ δὲ ἦσαν *θαράτεον* οἱ τὰ ἐπὶ θάνατον ἀμαρτάνοντες, κατὰ τὸ, Ψυχὴ ἡ ἀμαρτάνουσα αὐτὴ ἀποθνήσκειται. » Ὁ δὲ τοιοῦτος, ἕως μὲν ἐν τῷ παρόντι βίῃ τογχνάει, οὐπω κατεπόθη θανάτῳ, μετανοῇται δυνάμενος, οὐ μὴν ἀπῆλλαχται παντελῶς.

⁹⁷ Matth. iv, 17. ⁹⁸ Ibid. 18. ⁹⁹ Joan. ii, 14. ¹ Galat. i, 16. ² Philipp. iii, 14. ³ Joan. i, 9.

VARIE LECTIONES.

¹ γρ. Χοροζίν, ἢ Χοροζαίμ. ² γρ. μετ' εὐφροσύνης.

Διὸ λέγεται ἐν σκιᾷ θανάτου εἶναι. Καὶ ἄλλως **A** ἐσκιάζοντο ὑπὸ θανάτου. Βαθεῖα γὰρ αὐτοὺς νεφέλη τῆς εἰδωλολατρείας ἐπέκειτο. Λοιπὸν ὁ λόγος πρὸς αὐτὸ μεταβαίνει τοῦ Κυρίου τὸ πρόσωπον. Τὸ πλεῖστον τοῦ λαοῦ ὁ κατήγαγες, ἐν εὐφροσύνῃ. Ἐν ταύτῃ γὰρ τῇ χώρᾳ πλεῖστον ἐκτίσαστο λαὸν, καὶ τοὺς ἀποστόλους αὐτοῦ. Ἀντὶ δὲ τοῦ κατήγαγες, ἐμεγάλυνας ἐρμήνευσαν οἱ λοιποί. Εὐφρανθήσονται δὲ ὅτι καὶ καθάπερ ἐν ἀμνητῷ. Πρὸς μὲν τὴν λέξιν, δι' οὗς εὐλόγησεν ἄρτους ἐν ταύτῃ τῇ χώρᾳ ἐπὶ τὰ καὶ πέντε, καὶ τοσοῦτους ἐχόρτασεν. Καὶ ἐν **B** θερισμῷ γὰρ ἡθροισμένως καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ συμποσιάζειν εἰώθασιν. Πρὸς δὲ διάνοιαν, ὅτιπερ οἱ ἀπόστολοι, καὶ οἱ τούτων εἰσέτι νῦν ὄντες διάδοχοι, ἐνώπιον τοῦ Σωτῆρος εὐφραίνονται διχὴν ἀμώντων ἐργαζόμενοι τοῦ θερισμοῦ τῶν ἐθνῶν ἐργάζεται **C** τυχάνοντες· πρὸς οὗς ἔλεγεν, ὁ μὲν θερισμὸς πολλὸς, οἱ δὲ ἐργᾶται ὀλίγοι, καὶ πῶς γὰρ οὐκ ὀλίγοι τινὲς, οἱ, ὡς δεῖ κατηγούμενοι πρὸς τὸν μέγαν καὶ πολλὸν τῶν ἐθνῶν θερισμὸν; οἱ καὶ τῆς πολυθέου πλάνης εἰς ἑαυτοὺς διηροῦντο τὰ σκύλα, ἃ δέδωκεν αὐτοῖς εἰς προνομήν ¹ ὁ Σωτὴρ ὁ λεγόμενος πρῶτος, ταχέως σκύλευσον, ὡς πρὸς προνομήν; Κατὰ γὰρ τὴν παραβολὴν, τοῦ ἰσχυροῦ τυγχάνων ἰσχυρότερος, ἦρε τὴν πανοπλίαν αὐτοῦ, καὶ τὰ σκύλα διέδωκεν. Πανοπλίαν μὲν τὰς πονηρὰς δυνάμεις, δι' ὧν ἐνεργεῖ τὴν εἰδωλολατείαν. Σκύλα δὲ τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς, ἃς ὑποσλῆσας εἶχεν ὑφ' ἑαυτῷ ληστοῦ καὶ τρώπῳ καὶ βίᾳ χρησάμενος. Ὁ δὲ ὡς ἀληθῶς ἰσχυρὸς καθελὼν τὴν εἰδωλολατείαν, ἐλευθερώσας **C** τε τὰς σκυλευθείσας ψυχὰς, διένειμε τοῖς μαθηταῖς προνοεῖν καὶ θεραπεύειν αὐτάς· οἱ καὶ εὐφραίνονται καθάπερ ἐν ἀμνητῷ τῆς Ἐκκλησίας, ὁρῶντες τὰ ἴδια. Καὶ ἄλλως, ὁ σπείρει ἕκαστος, τοῦτο καὶ θερίσει. Ἐν οὖν τῇ ἀνταποδοσει οἱ τὸν λόγον δεξάμενοι καὶ καρποφορήσαντες, ἀνάλογον τῶν ἐνταῦθα προκαταβεβλημένων παρὰ τοῦ δικαίου Κριτοῦ λαμβάνοντες τὸν μισθόν, εὐφρανθήσονται τοῖς ἑαυτῶν ἀναπολαύοντες πόνοις. Οἱ γὰρ ἐκ σκύλων πλουτοῦντες ἀθρόαν ὑποδέχονται τοῦ πλοῦτου τὴν ἀφορμὴν, διόπερ ἄμφω φησὶν, καὶ τὰ ἐξ ἀντιδόσεως ἀγαθὰ, καὶ τὰ ἐκ χάριτος παρὰ τοῦ τὰ μετὰ ὁρρομένου διδόμενα· ἀλλ' ἐπανελάβωμεν ὅσον ἐξέθημεν. Εὐφρανθήσονται τοίνυν οἱ τοῦ Χριστοῦ μέχρι νῦν μαθηταί, διότι ἀφήρηται ὁ ζυγὸς ὁ πάλαι τοῖς σκύλοις ἐπι- **D** κείμενος, καὶ ἡ βλάβος ἡ ἐπὶ τοῦ τραχήλου τῶν σκύλων. Τὸν γὰρ τράχηλον αὐτῶν συνέκαμπε ζυγὸς καὶ βλάβος θανατικὴ. Τὰς γὰρ ψυχὰς τῇ δουλείᾳ τῆς ἁμαρτίας ὑπέταξεν ὁ πρὸς τοῦτο συνήσας αὐτάς· ὡς γὰρ ἀπαιτητῆς ἐφέστηκεν τῇ ἀνθρωπίνῃ ζωῇ βλάβει, καὶ νεύειν εἰς γῆν τῇ πρὸς τὰ πάθη σχέσει ποιῶν. Ὑπὸ ταύτης τῆς βλάβος πηγελὶς ἔλεγεν ὁ Δαβὶδ· « Προσώψεσαν καὶ ἐσέπησαν οἱ μώλωπές μου. » Ἡ πονηρὰ γὰρ βλάβος θυγώδεις μώλωπας τῷ πληγέντι ποιεῖ. Λογίζου τὸν ἐπιθυ-

trat? quæ item **146** cum Patre est, et omnia illumina-
minat? Erant autem in umbra mortis qui ad mor-
tem peccaverant; juxta illud: « Anima quæ pec-
caverit, ipsa morietur », Qui tamen est ejusmo-
di, quandiu superstes fuerit, qu'a pœnitere adhuc
potis est; ut morte nondum absorptus, ita nec om-
nino liberatus dici potest. Hinc est, quod in umbra
mortis esse scribitur. Quin et morte alias, tanquam
umbra, involvebantur. Profunda enim illos idolola-
triæ nubes involvebat. Quæ sequitur deinceps, ad
Domini personam transit oratio: *Plurimam par-
tem populi, quam deduxisti, in lætitia.* Ea enim in
regione magnum populi numerum, apostolos deni-
que ipsos, sibi comparavit. Sed pro quo deduxisti
legimus, magnificasti interpretantur ceteri. *Læ-
tabuntur* vero isti, non secus atque qui in messe.
Ad verbum quidem, quod septem ea in regione et
quinque panibus consecratis, tantam hominum tur-
bam saturavit. Solent enim messis præsertim tem-
pore gregatim computationes agitari. Ad sensum
autem; quia apostoli ipsi, et qui etiam nunc in eor-
um vicem subierunt, intente ipso Salvatore, non
aliter quam messorum, gentium messem operati
sunt: iidem nimirum, quibus idem messem quidem
multam exsistere, operas autem paucas esse, dice-
bat. Cæterum qui pauci tandem illi, qui magnæ et
multæ gentium messi rite fuerunt præfecti? qui
item multitudinis deorum errore sublato, in sese
spolia diviserunt, quæ in direptionem a Salvatore
non ita pridem cito spolia detrahe, festina prædari
nominato, acceperunt? Forti siquidem, ut est in
parabola ², qui superior existit, universam ejus
armaturam tollit: id est potestates ipsas, quarum
ope idololatriam operabatur. *Spolia* item, id est
hominum animas, quibus vi apud se, prædonum
more, detentis abutebatur. At hic re vera fortis,
sublato jam idolorum cultu, animabusque prædo-
num carcereliberatis, discipulis ipsis, qui tanquam
in Ecclesie messe segetum copiam contemplati læ-
tantur, earum salutis curam demandavit. **147**
Alias etiam et quod quisque seminaverit, illud idem
et metet ³. In remuneratione igitur, qui admissio
Verbo fructus aliquos ediderunt, eorundem con-
gruam et justam ab æquo judice mercedem feren-
tes, suorum ipsi laborum fructu jucundissimo po-
titi lætabuntur. Qui enim spoliis ditantur, ad opes
iidem brevi itinere perveniunt. Ambe itaque, et
quæ compensationis nomine accepimus, et quæ gra-
tis ab eo, qui magna largitur, significavit. Sed ut eo,
unde exiimus, revertamur. *Lætantur* illi quidem,
qui Christi ad hæc usque tempora discipuli existi-
terunt; quia jugum, quod spoliis imminuebat, vir-
gamque ipsam quæ cervicibus suis, sublata videant.
Illorum siquidem cervicem jugum ipsum, et quæ
mortem infert virga, inflectebant. Animas enim

¹ Ezech. xviii, 20. ² Matth. xii, 28 seqq. ³ Galat. vi, 8.

¹ Ἰσ. γρ. οὖν. ¹ γρ. προνομήν.

peccati imperio ille subjecerat, qui non alio fine A ipsas *prædatus fuerat*. Namque exactoris more, mortalium vitæ imminet *virga* feriens, et comparatur perturbationum assiduitate habitu, in terram nutare cogit. Ea *virga* percussus dicebat David : « Putruerunt, et corruptæ sunt cicatrices meæ ⁷. » Quæ enim mala est *virga*, ei, quem ferit, graves fetore vibices inurit. Intuere aliquem cupiditatis multis agitaturn; et ei plane, qui *virga* percussus sit, similem inveneris. Pungit enim non sine gravi dolore effrenata intemperantium libido, donec infelicibus animis fetidam impresserit vibicem, quam ipsa turpis vitæ memoria operatur. *Virgam* igitur *istam dissipabit*, non aliter quam *Madianitarum imperium* illius opera dissipatum legimus. Historiæ meminit et Numerorum liber; et qui etiam Judicum dicitur. Numerorum quidem his verbis : Pugnarunt adversus Madianitas, quemadmodum Mosi præceperat Dominus, trucidaruntque quidquid erat masculini sexus, ipsos denique Madianitarum reges ⁸. » Judicum autem, ubi Gedeonem ita loquentem facit : « Surgite, tradidit enim in manus nostras Madianitarum castra Dominus ⁹. » Quod explicatius etiam significare ipsa videtur oratio. Veluti enim Gedeone duce, non armorum vi, sed occulta, divinitusque immissa plaga, superati **148** sunt hostes; sic et qui animis nostris adversantur : estque illorum *virga dissipata*, a quibus et ipsæ gentes propter idololatriam, et populus Israeliticus per Phariseos, *jugo* premebantur. Ad legis enim *jugum* (de quo intelligenda sunt hæc discipulorum verba : « Nunc ergo quid tentatis Deum, qui jugum imponitis super cervices discipulorum, quod neque vos, neque patres vestri portare potuerunt ¹⁰ ? » Et ipsi etiam graviora, pro sua insatiabili populum depascendi cupiditate, adjecerant. Non male etiam quis *virgæ* nomine immoderatam istorum habendi cupiditatem intellexerit, qui quidvis se pati, quam Christi adventum contemplari, maluissent. Est igitur *exactorum virga dissipata*; qui etiam devicti *omnem stolam congregatam dolo, et vestimentum cum permutatione restituent*. Quoniam enim animæ ornatum, ipsiusque *stolam*, ipsum denique virtutis amictum familiaribus potestatibus adjunctus *dolo et fraude* depredari, nudamque D relinquare, et deturpare ausus est diabolus; ideo *restituent* inquit : deinde *restitutionis* tempus metuentes, *cupient, si nati essent, igne* potius esse *combusti*, quam Salvatorem omnium inter mortales agentem intueri. Ipsum enim exhorrescentes dicebant : « Quid tibi nobiscum, Fili Dei ? Venisti ante tempus torquere nos ¹¹ ? » At quod *cum permutatione* dicit, accessionem significat. Neque enim ea solum, quibus privati sumus, rependuntur, sed multa fidei facta accessione, longe quam antea efficimur meliores. « Induit enim

μάλας ποικίλαις ἀγόμενον πῶς ἔοικεν ραβδίζομένῳ. Κέντρα γὰρ καὶ ὠδῖνας ἐπιθυμία τοῖς ἀκολάστοις ποιεῖ, μέχρι μῶλωπα δυσώδη ψυχαῖς ἀθλαῖς ἐναπομάχεται, ὃν ἡ τῶν αἰσχυρῶν ἐνεργάζεται μνήμη. Ταύτην οὖν διασκέδασει τὴν ῥάβδον, ὡς διεσκέδασε τὴν ἀρχὴν Μαδιάμ. Ἰστορίας δὲ μέμνηται ἡ τῆς ἐν Ἀριθμοῖς [καὶ ἡ] τῆς ἐν τοῖς Κριταῖς. Πῇ μὲν λέγων, « Παρετάξαντο ἐπὶ Μαδιάμ καθὰ ἐνετείλατο Κύριος τῷ Μωϋσεῖ, καὶ ἀπέκτειναν πᾶν ἄρσενικόν, καὶ τοὺς βασιλεῖς Μαδιάμ. » Πῇ δὲ φησι Γεδεὼν : « Ἀνάστητε, ὅτι παρέδωκεν Κύριος ἐν χερσὶν ὑμῶν τὴν παρεμβολὴν Μαδιάμ. » Ὁ καὶ μᾶλλον ἔοικεν ὁ λόγος, δηλοῦν. Ὡς γὰρ ἐπὶ Γεδεὼνος οὐχ ὅπλων παρατάξει νενίκηντο οἱ πολέμιοι, ἀφανεῖ δὲ καὶ θεηλάτῃ πληγῇ· οὕτω τῶν ψυχῶν οἱ πολέμιοι· καὶ ἡ τοῦτων διεσκέδασται ῥάβδος, ὣν ὁ ζυγὸς ἐπέκειτο, καὶ τοὺς ἐξ ἐθνῶν διὰ τῆς εἰδυολατρείας, καὶ τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ, διὰ τῶν Φαρισαίων. Πρὸς γὰρ τῷ ἀπὸ τοῦ νόμου ζυγῷ, περὶ οὗ φασιν οἱ μαθηταί· « Καὶ νῦν τί πειράζετε τὸν Θεὸν ἐπιθεῖναι ζυγὸν ἐπὶ τὸν τράχηλον τῶν μαθητῶν, ὃν οὐτε ὑμεῖς οὐτε οἱ πατέρες ὑμῶν ἴσχυσαν βαστάσαι; » καὶ αὐτοὶ βαρύτερον ἐπιτίθεσαν ἀπλείστως καλαμώμενοι τὸν λαόν. Λέγοι δ' ἂν καὶ ῥάβδον τὴν τούτων πλεονεξίαν, οἱ καὶ ἥδιστα πᾶν ὅτιοῦν ἀνέπαθον ἥπερ τὴν ἐπιδημίαν εἶδον Χριστοῦ. Διεσκέδασται τοίνυν τοῦ ἀπαιτούντος ἡ ῥάβδος, οἱ καὶ ἡττηθέντες πᾶσαν στολὴν ἐπισυνηγμένην δόλω, καὶ ἱμάτιον μετὰ καταλλαγῆς ἀπαιτήσουσιν¹². Ἐπειδὴ γὰρ τὸν λόγον τῆς ψυχῆς, καὶ τὴν στολὴν αὐτῆς, τὸν τε τῆς ἀρετῆς χιτῶνα μετὰ τῶν ἰδίων δυνάμεων σεσύληκεν ὁ διάβολος, γυμνὴν ἀποδείξας αὐτὴν καὶ ἀσχήμονα, καὶ ταῦτα δόλω καὶ ἀπάτῃ τῇ πρὸς αὐτὴν ἐποίησατο; τούτου χάριν, φησὶν, ἀποτίσουσιν· οἱ καὶ τὸν καιρὸν δεδίδότες τῆς ἀποτίσεως, ἐθελήσουσιν, εἰ ἐγενήθησαν, πυρίκανστοι μᾶλλον, ἢ τὸν Σωτῆρα τῶν ὅλων ἐπιδημοῦντα θεάσασθαι. Τοῦτον γὰρ φρίττοντες ἔλεγον· « Τί ἡμῖν καὶ σὺ, Υἱὲ τοῦ Θεοῦ, ἦλθες πρὸ καιροῦ βασανίσαι ἡμᾶς; » Τὸ δὲ μεταλλαγῆς μετὰ προσθήκης φησὶν. Οὐ γὰρ ἄπερ ἀφηρήμεθα μόνον ἀπολαμβάνομεν, ἀλλὰ καὶ τῇ προσθήκῃ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως βελτιούμεθα. « Ἐνέδυσε γὰρ με, φησὶν, ἱμάτιον σωτηρίου καὶ χιτῶνα εὐφροσύνης. » Ἐπισυνηγμένην δὲ φησὶν λαθραῖως ἀφαιρεθεῖσαν. Τίς δὲ ἦν οὗτος, ὃν ἐφρίττον, ἐπήνεγκεν· ὅτι παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν υἱός· ὁ αὐτὸς δὲ τῷ Ἐμμανουὴλ, ὁ νῦν υἱός καὶ παιδίον λεγόμενος. Τρίτον τοῦτο υἱός ἐν τῇ νῦν προφητείᾳ καὶ παιδίον ῥηθείς. Ἐλεγεν γὰρ, « Ἡ Παρθένος τέξεται υἱόν, ὃν καλέσεις Ἐμμανουὴλ· ὃ ἐπὶ ἡγάγεν, « Πρὶν ἡ γυνὴν τὸ παιδίον ἀγαθὸν ἢ κακόν. » Καὶ πάλιν, « Ἡ προφῆτις, φησὶν, ἔτεκεν υἱόν. » Καὶ ἐπήνεγκεν, « Διότι πρὶν ἢ γυνῶναι τὸ παιδίον καλεῖν πατέρα καὶ μητέρα. »

⁷ Psal. xxxvii, 6. ⁸ Num. xxxi, 7. ⁹ Judic. vii, 15. ¹⁰ Act. xv, 10. ¹¹ Matth viii, 29.

VARIE LECTIONES.

¹² γρ. ἡμῶν. ¹³ γρ. τῶν ἀπαιτούντων. ¹⁴ γὰρ ἀποτίσουσιν.

me, ait, vestimento salutis, et tunica lætitiæ ¹². » Congregatim vero non aliam, quam quæ sultim ablata sit, intelligit. Intulit autem quem exhorrescerent, cum ait: Quia *puer natus est nobis filius*. Idem vero, qui et Emmanuel, nunc *filius* et *puer*; tertio jam in hac prophetia *filius*, et *puer* nominatus. Ait enim: « Virgo pariet filium, quem vocabis Emmanuel ¹³, » quibus adjecit: « Priusquam cognoscat puer bonum **149** aut malum ¹⁴; » Deinde: « Ipsa, ait, prophetissa peperit filium, » quibus subjicit: « Quoniam priusquam sciat puer vocare patrem et matrem ¹⁵. »

Καὶ νῦν τρίτον, ὅτι παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν. Ὁ Α οὐ, υἱὸς οὗτος καὶ τὸ παιδίον ὁ παρὰ τοῦ Θεοῦ δῶρον ἡμῖν τοῖς πεπιστευκόσι δοθεὶς, καὶ δι' ἡμᾶς οὐ δι' αὐτὸν γεννηθεὶς, πολυώνυμος τις ὢν, μεγάλῃς βουλής ἀγγελος ἐπὶ τοῦ παρόντος ὠνόμασται. Αὐτὸς γὰρ ὁ τὴν μεγάλην βουλήν τὴν ἀποκεκρυμμένην ἀπὸ τῶν αἰώνων, τὴν ἐτέραις γενεαῖς μὴ φανερωθεῖσαν ἀγγείλας, ἐφάνερωσεν τὸν ἀναξίτητον αὐτοῦ πλοῦτον ἐν τοῖς ἔθνεσιν, εἶναι τὰ ἔθνη συγκληρονομία καὶ σύσσωμα οὐ ἡ ἀρχὴ ἐγενήθη ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ. Τοῦτ' ἐστὶν ἡ βασιλεία καὶ ἡ δύναμις ἐν τῷ σταυρῷ, ἐφ' οὗπερ ὑψωθείς πάντας εἰλκυσσε πρὸς ἑαυτὸν. Τὴν γὰρ ἰσχὺν διὰ τοῦ ὤμου δηλοῖ. Πᾶσα γὰρ ἡμῶν ἡ ἰσχὺς ἐν ὤμοις τε καὶ βραχίον· Εἰρηται γὰρ καὶ βραχίων Κυρίου, κατὰ τό· « Καὶ ὁ βραχίων Κυρίου τίμι ἀπεκαλύφθη; » ἤρξε τοῖσιν Β τοῖς ἐπ' οὐρανῶν διὰ τῆς ἰδίας δυνάμεως. Ἰσχὺς γὰρ ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός. Τινὲς δὲ τὸν σταυρὸν ἐξασαν, ὅτι τοῦτον ἔρεν ἐπὶ τοῦ ὤμου. Πῶς δὲ μεγάλης βουλής ἀγγελός ἐστιν, Ἰωάννης ἐδήλωσεν λέγων· « Ὅν γὰρ ἀπέστειλεν ὁ Θεός, τὰ ῥήματα τοῦ Θεοῦ λαλεῖ. » Καὶ τοῖς ἀποστόλοις φησὶν ὁ Σωτήρ· « Ὑμᾶς δὲ εἰρηκα φίλους, ὅτι πάντα ἃ ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐγνώρισα ὑμῖν. » Ὁ δὲ Σύμμαχος ἐξέδωκεν· Καὶ κληθήσεται ὄνομα αὐτοῦ παράδοξασμός, βουλευτικός, ἰσχυρός. Ὁ δὲ Ἀκύλας· Θαυμαστός, συμβουλευτὴς, ἰσχυρός. Ὁ δὲ Θεοδοσίω, θαυμαστός, συμβουλευτὴς, ἰσχυρός. Συμφώνως γὰρ πάντες· τῷ P παρὰ τοῖς ἑβδομήκοντα Θεός, ἐξέδωκεν ἰσχυρός, ὥστερ εὐλαβηθέντες ἐπὶ παιδίον γεννωμένου τάξει τοῦ Θεοῦ τοῦνομα. Οἱ δὲ ἑβδομήκοντα C τοῖς θεοπροπῶς περὶ αὐτοῦ λεγομένοις ἐνατενίσαντες, τὸ παρὰ τοῖς Ἑβραίοις **Ηλ**, Θεὸν εἰκότως ἐρμήνευσαν. Εἰπερ ἀρχὼν εἰρήνης, εἰρηται καὶ ἀρχὼν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, καὶ τὴν εἰρήνην ἔχειν ἀπεραντον. Τὸ δὲ **Ηλ** ἐπὶ τοῦ Θεοῦ πολλάκις παρεβλήφεν ἡ Γραφή. Καὶ γὰρ ἐνθα φησὶ, Καὶ ἐν σοὶ προσεύξονται, ὅτι ἐν σοὶ Θεός ἐστιν. Ἀντὶ τοῦ Θεός, τὸ Ἑβραϊκὸν **Ηλ** ἔχει· Καὶ πάλιν ἐν τῷ λέγεσθαι, « Σὺ γὰρ εἶ ὁ Θεός καὶ οὐκ ἔδειμεν; » πάλιν τὸ **Ηλ** ἐμφέρεται. Καὶ πάλιν ἐν οἷς εἰρηται· « Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἐστὶν ἄλλος. » Τὸ **Ηλ** ἐστὶν ἀντὶ τοῦ Θεός. Οὐκοῦν καὶ νῦν τὸ **Ηλ** γινώσκω, Θεός ἰσχυρός εἰκότως ἐρμηνεύεται. Ἐπὶ καὶ αὐτὸς ὁ ἐκ τῆς παρθένου γενόμενος Ἐμμανουὴλ τὸ **Ηλ** ἔχων, μεθ' ἡμῶν D ὁ Θεός, καὶ παρὰ τῶν ἄλλων ἐρμηνεύεται. Ὅτι δὲ

Tertio denique jam quia *puer natus est nobis*. Hic igitur *filius*, qui et *puer*, nobis a Deo, qui fidem illius amplectimur, *datus*, nostroque, non suo nomine, *natus*, appellationum varietate abundans, *magni* etiam hoc loco *consilii angelus* nuncupatur. Ille siquidem *magnum consilium*, quod sæculis latebat, nec reliquis innotuerat ætatibus, annuntians, impervestigabiles suas ipse gentibus, ut colæredes et concorporales fierent, divitias expandit. Sequitur, *cujus imperium super humerum ejus*: quod idem est plane, ac si ejus regnum, ejusque potentiam in cruce, in qua et ipse exaltatus omnes ad se attraxit, apparuisse diceret ¹⁶. Vires enim *humeri* nomine significantur. Nam et in *humeris* brachiisque, roboris nostri omnis apparet magnitudo. Alioquin enim et brachium Domini dicitur, juxta illud: « Et brachium Domini cui revelatum est ¹⁷? » Quidquid ergo sub cælorum patef orbibus, id totum propria virtute imperio suo subjecit. Virtus enim Dei et Patris ipse est. Neque vero desunt, qui crucem hic intelligi, quam *humeris* gestavit, existiment. At qui *magni consilii angelus* exsistat, vel Joannis testimonio patuerit. « Quem enim, ait, misit Deus, verba ipse Dei loquitur ¹⁸. » Quin et apostolos sic assatur Salvator: « Vos autem dixi amicos, quoniam omnia, quæ a Patre audivi, nota feci vobis ¹⁹. » Verum sic habet Symmachi editio: « Et vocabitur nomen ejus admiratio, consiliarius, fortis. Aquilæ autem: Admirabilis, consiliarius, fortis. Theodotionis autem: Admirabilis, consultor, fortis. Uno enim omnes consensu, quod habent interpretes LXX: Deus, *Fortis* reddiderunt; tanquam de puero, qui nasceretur, *Dei* nomen usurpare vererentur. Penitius autem interpretes LXX, ut Dei majestatem decuit, ad ea, quæ de eo dicerentur, mentis aciem intendentes, quod est apud Hebræos **150 El**, Deum merito reddiderunt: quia *princeps pacis* dictus est, et *princeps futuri sæculi*, et *pacem* habere nullo fine terminatam. Neque vero dubium est persæpe *El* in sacris usurpari. Ubi namque habetur, Et in te orabunt, quia in te Deus est. Ibi quod Deus nobis, *El* Hebræis scribitur. Rursus ubi dicitur: « Tu es Deus, et nos nesciebamus ²⁰; » *El* quoque Hebræice reperias. Denique quo loco in hæc verba legitur: « Ego sum Deus, et non est alius ²¹; » plane et

¹² Isa. Lxi, 10. ¹³ Isa. vii, 14; Matth. i, 23. ¹⁴ Isa. Liii, 1. ¹⁵ Joan. iii, 34. ¹⁶ Joan. xv, 15.

¹⁷ Isa. vii, 16.

¹⁸ Isa. viii, 3, 4.

¹⁹ Joan. xii, 52.

²⁰ Isa. xlv, 15.

²¹ ibid. 21.

Hebræus sermo *El* usurpavit. Ergo et hic *El gibbor*, *Deus fortis* merito translatus legimus. Adhæc, et quem antea de Virgine natum Emmanuel dixit, ideo alios *nobiscum Deus*, quia *El* adjunctum habeat, interpretatos esse constat. Jam vero etiam nunc positum *El*, Deum significare vel ipso orationis progressu manifeste apparet. Ait enim : « Et erunt confidentes super Deo sancto Israel in veritate, et quod residuum est Jacob super Deo forti »²². Pro eo enim, quod *Deo forti* diximus, Hebræi rursum *El gibbor* habent. Ad quod cum respicerent viri LXX *Deum* sunt interpretati. Atque hinc est, quod quæ adhæc de eodem consequuntur, in summam, peculiari et diverso quodam intellectu colligentes : *Et vocabitur nomen ejus magni consilii angelus*, attoniti dixerunt. Qualiter autem et ipse sæculi pater appelletur, vel Pauli verbis intelligemus, cum ait : « Sicut in Adam omnes morimur, ita et in Christo omnes vivificabimur »²³. Sunt enim novi sæculi primitiæ Christus²⁴. De Christo deinde etiam *princeps pacis* optime effertur. « Est enim ipse pax nostra »²⁵, per quem quæ cælum, quæ terram incolunt omnia, pacem adepti sunt. Per quem denique mundus universus Patri reconciliatus est. Ut autem ex actionum ratione aliter atque aliter nominatur; sic et Jesus appellationem suo tempore, cum inter vivos propter eorum salutem versaretur, sortitus est. Significat enim Jesus appellatio, idem quod Salutare, sive eum, qui salutem dedit. Itaque et Gabriel ipse, cum Jesum esse nuncupandum monuisset²⁶, statim populo suo **151** salutem esse daturum adjecit.

Sequitur deinde : *Inducam enim pacem super principes, et sanitatem ipsi*. Quo certe loco, *principum* nomine, nihil aliud, quam Ecclesiarum præfectos et doctores innuit; quibus et ipse animæ *sanitatem* mutuamque inter se *pacem* his verbis largitur : « *Pacem* meam do vobis, *pacem* meam mitto vobis »²⁷. At quod *sanitatem* ei, addidit, eo respexit ut a Patre de Filio, propter resurrectionis mysterium sermonem prodire demonstraret. Quoniam enim ex infirmitate cruci affixus est, vivit autem ex virtute Dei; ob id *sanitatem* in carnis infirmitatem, quam ipse nostri causa assumpsit, inducturus se pollicetur. Neque enim ista, ut Deus, sed ut *sanitatis* largitor et *pacis*, assumpsit. Quam deinde se Pater hoc loco *daturum pacem principibus* pollicetur; eandem ipse quoque sibi, quæ Patris sunt, vendicans Filius, suam dicere non vetetur, his verbis : « *Pacem* meam do vobis; *pacem* et ipse ab iis, qui illam acceperunt, vicissim recipiens. Hinc est ergo quod ait Isaias : « *Pacem* faciamus cum eo, *pacem* accedentes faciamus »²⁸. Recipit vero *sanitatem*; id est resurrectionem id ipsum rursus operatus. Ait enim : « Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud »²⁹. Est enim ipse Patris virtus, ipse resurrectio et vita³⁰. Postea *magnum ejus imperium*, adjungit. Neque enim Judææ tantum, sed orbi terrarum

καὶ νῦν τὸ *Ἡ* ἐπὶ τοῦ Θεοῦ γ, αὐτὸς δηλοῖ προϋών. Λέγει γάρ, « Καὶ ἔσονται πεποιηθῆτες ἐπὶ τὸν Θεὸν ἄγιον Ἰσραὴλ τῇ ἀληθείᾳ, καὶ ἔσται τὸ κατὰλειμμα τοῦ Ἰακώβ ἐπὶ Θεὸν ἰσχύοντα. » Ἀντὶ γάρ τοῦ, Θεὸν ἰσχύοντα, τὸ Ἑβραϊκὸν πάλιν *Ἡ* ἱερώδης ἔχει. Πρὸς δὲ βλέποντες οἱ Ἑβδαμῆχοντα Θεὸς ἔδωκαν. Διὰ καὶ τὰ συναξευγμένα τούτοις περὶ αὐτοῦ ἐκπλαγέντες οἰκεία τινὶ διανοίᾳ καὶ ἑτεροτρόπῳ κεφαλαιωδῶς εἶπον, καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλης βουλήs ἀγγελος. Παρίστησι δὲ Παῦλος πῶς καὶ Πατὴρ αἰώνος ἐστὶν εἰπών· « Ὅσπερ γάρ ἐν τῷ Ἀδὰμ πάντες ἀποθνήσκουμεν, οὕτως ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιθησόμεθα. » Ἐπὶ γάρ τοῦ νέου αἰῶνος ἡ ἀπαρχὴ Χριστός· ἔπειτα οἱ τοῦ Χριστοῦ καὶ εἰρήνης ἄρχων ἂν εἴρηται. « Αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, » εἰρηνοποιήσας τὰ τε ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ τὸν κόσμον τῷ ἑαυτοῦ καταλλάξας Πατρί. Ὡς δὲ ταῖς ἐνεργείαις ἀναλόγως ἄλλοτε ἄλλως προσαγορεύεται· οὕτως καὶ Ἰησοῦς κατὰ καιρὸν ἐχρημάτισεν ἐπιδημήσας διὰ σωτηρίαν τῷ βίῳ. Ἰησοῦς γὰρ σωτήριον, ἡ Σωτὴρ ἐρμηνεύεται. Τοιγαροῦν εἰπὼν ὁ Γαβριὴλ, Καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν, ἐπήνεγκεν· Οὗτος γὰρ σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ.

Εἰτά φησιν, Ἀξω γὰρ εἰρήνην ἐπὶ τοὺς ἀρχοντας καὶ υἱεὶας αὐτῷ, ἀρχοντας τοὺς τῶν ἐκκλησιῶν διδασκάλους εἰπών, οἱ ψυχῆς υἱεὶας, καὶ πρὸς ἀλλήλους ἔχειν εἰρήνην χαρίζεται λέγων· « Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν· εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀφ᾽ ἡμῶν ὑμῖν. » Τὸ δὲ, υἱεὶας αὐτῷ, δείκνυσιν ὡς ὁ λόγος περὶ τοῦ Ἰησοῦ παρὰ τοῦ Πατρὸς διὰ τὸ μυστήριον τῆς ἀναστάσεως. Ἐπεὶ γὰρ ἐσταυρώθῃ ἐξ ἀποθνεύσεως, εἴη δὲ ἐκ δυνάμεως Θεοῦ, διὰ τοῦτο, φησὶν υἱεὶας ἐπάγειν ἐπὶ τὴν ἀσθενεῖαν τῆς σαρκὸς, ἣν ὑπὲρ ἡμῶν ἀνεβλήφεν. Οὐ γὰρ λαμβάνει ταῦτα καθ' ὃ Θεός, ἀλλ' υἱεὶας καὶ εἰρήνης γίνεται χορηγός. Καὶ ἦν ἐνταῦθα φησιν ὁ Πατὴρ, εἰρήνην διδόναι τοῖς ἀρχουσιν, αὐτὸς ὡς τὰ τοῦ Πατρὸς ἔχων ἰδιὰ φησιν. « Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν, » ὅς καὶ ἀντιλαμβάνει τὴν παρὰ τῶν δεξαμένων εἰρήνην. Τοιγαροῦν φησιν Ἰσαίας, « Ποιήσωμεν εἰρήνην αὐτῷ· ποιήσωμεν εἰρήνην οἱ ἐρχόμενοι. » Δέχεται δὲ τὴν υἱεὶαν, τοῦτ' ἐστὶ τὴν ἀναβίωσιν, τοῦτο πάλιν ἐνεργήσας αὐτός· Λέγει γάρ, « Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν. » Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ἡ δύναμις τοῦ Πατρὸς. Αὐτὸς ἡ ἀνάστασις, καὶ ἡ ζωὴ. Τούτοις ἐπιφέρεται, μεγάλη ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ. Ἦρξε γὰρ οὐ μόνως τῆς Ἰουδαίας, ἀπάσης δὲ μᾶλλον τῆς οἰκουμένης. Τὸ δὲ μεῖζον ὁ Παῦλος παρίστησι λέγων· « Κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ κράτους τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ἦν ἐνήργηκεν ἐν τῷ Χριστῷ ἐγείρας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν,

²² Isa. x, 20.²³ I Cor. xv, 22.²⁴ Ibid. 23.²⁵ Ephes. ii, 14.²⁶ Luc. i, 31.²⁷ Joan. xiv, 27.²⁸ Isa. xxvii, 5.²⁹ Joan. ii, 19.³⁰ Joan. xi, 25.

καὶ καθίσας αὐτὸν ἐν δεξιᾷ αὐτοῦ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας, καὶ δυνάμεως ὑπὲρ ἅνθρω, καὶ κυριότητος καὶ παντός ὀνόματος ὀνομαζομένου. » Οὐκ ἔσται δὲ τέλος τῆς εἰρήνης αὐτοῦ. Εἰρηται γάρ, « Ἀνατελεῖ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ δικαιοσύνη καὶ πλῆθος εἰρήνης, περὶ ἧς εἰπὼν : « Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν, » ἐπήνεγκεν : « Οὐχ ὡς ὁ κόσμος δίδωσιν ὑμῖν. » Πέρας οὖν οὐκ ἔχει τὸ δῶρον ὑπερκόσμιον ὄν. Εἰ γὰρ ἦν ἐκ τοῦ κόσμου, συναπηρτίσθη ἂν τῇ τοῦ κόσμου συστάσει. Συνέσται τοίνυν αὐτῇ τῇ παρ' αὐτοῦ δεξαμένῳ μέχρι παντός : ἡ δὲ Σολομῶντος εἰρήνη γεγραμμένης ἔτεσι περιορίζεται. "Οτι δὲ Χριστὸς ἦλθεν τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ἐλευθερῶν δελοῖ τὸ, ἐπὶ τὸν θρόνον Δαβὶδ. Εἰρηται δὲ καὶ ὅτι οὐκ ἐκλείπει ἀρχὴν ἐξ Ἰούδα, οὐδὲ ἡγούμενος ἐκ τῶν μερῶν αὐτοῦ ἕως ἂν ἔλθῃ τὰ ἀποκείμενα αὐτῷ. Πάντες γὰρ ἐκ σπέρματος Δαβὶδ εἶναι τὸ κατὰ σάρκα τὸν Κύριον καταγγέλλουσιν. Οὐκ εἶπε δὲ ἡ καθ' ἑστέα ἐπὶ τὸν θρόνον Δαβὶδ, ἀλλ' ἀπλῶς ἐπὶ τὸν θρόνον Δαβὶδ, καὶ ἐπὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ κατορθῶσαι αὐτήν, προσυπακουόντων ἡμῶν τὸ ἦξιν αὐτὸν ἐπὶ τὸ κατορθῶσαι τὸν θρόνον Δαβὶδ, καὶ τὴν σκηνὴν Δαβὶδ τὴν πεπωκυῖαν. Κατέστραπτο μὲν γὰρ ἂν ὁ Ναβουχοδονόσωρ καθεῖλεν αὐτήν. Προῦλεγον δὲ προφηταὶ δι' ὅλης λάμψεως αὐτήν, ἡλίω δίκην, τῆς οἰκουμένης. Ἦλθεν οὖν πληρῶσαι τὴν ἐπαγγελίαν Χριστὸς ἐκ σπέρματος ὡν Δαβὶδ, κατὰ σάρκα, καταλάμπων τε τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς, καὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ καθ' ὅλης κρατύων τῆς οἰκουμένης, καὶ τοι παρ' Ἰουδαίων καθήρηται. Κατορθῶσαι δὲ αὐτὸν ἐν κρίματι καὶ ἐν δικαιοσύνῃ. « Τὰ κρίματα γὰρ σου, φησὶν, ἄβυσσος πολλή, καὶ ἡ δικαιοσύνη σου ὡς ὄρη Θεοῦ. » Οὐτ' οὖν τὰ κρίματα καταληπτὰ, οὐθ' ἡ δικαιοσύνη κατ' ἀξίαν τοῦ ὕψους θεωρητῇ. Καὶ ταῦτα ἔπραξεν Ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸν αἰῶνα : τοῦ μὲν ἀπὸ τοῦ νῦν, σημαίνοντος ἀρχὴν χρόνου διωρισμένην, δι' ἧς ὁ καιρὸς ἐδηλοῦτο τῆς εἰς ἀνθρώπους ἐπιδημίας : τοῦ δὲ εἰς τὸν αἰῶνα, τὴν ἀπειρον αὐτοῦ βασιλείαν. "Ορα δὲ πῶς ἀκολουθῶς αἱ προφητεῖαι προέρχονται. Ἐκ παρθένου ἔλεγεν αὐτὸν ἡ πρώτη τεχθήσεσθαι. Ὡς δὲ ζητούμενου τοῦ, πῶς ἔσται τοῦτο; τὸν Κύριον ἡ δευτέρα παρήγαγε λέγοντα, « Καὶ προσήλθον πρὸς τὴν προφῆτιν, καὶ ἐν γαστρὶ ἔλαβεν καὶ ἔτεκεν υἱόν. » Ὡς δὲ ταῦτα μεμαθηκότων ἡμῶν, ἡ τρίτη περὶ τοῦ παιδὸς αὐτοῦ διεξέρχεται, τὴν ἀπόβρῃτον αὐτοῦ θεολογίαν παιδεύουσα.

denum prima pollicebatur. Tanquam autem qui illud futurum esset, quaereretur, Dominum altera his verbis inducit loquentem : « Et accessi ad prophetissam, et ipsa concepit, et peperit filium ». Deinde tanquam abunde ista didicissemus, **153** de puero rursum edisserens tertia, ineffabilem nobis ipsius divinitatem inculcat.

Τέλος δὲ τῆς περὶ αὐτοῦ προφητείας φησὶν, ὁ ζήλος Κυρίου Σαβαὼθ ποιήσει ταῦτα. Ὁ δὲ ζήλος ἀγαθὸς καὶ πρέπων αὐτῷ σώσει τοὺς ὑπὸ τοῦ διαβό-

A potius universo imperavit. At est longe amplius, quod his verbis assert Apostolus : « Secundum operationem potentiae ejus, quam operatus est in Christo, suscitans illum a mortuis, et constituens ad dexteram suam in caelestibus supra omnem principatum, et potestatem, et virtutem, et dominationem, et omne quod nominatur ». Ejus autem pacis non erit finis. Scribitur enim : « Exorietur in diebus ejus justitia, et multitudo pacis » ; de qua locutus est, cum « Pacem meam do vobis, » dixit, « Non quomodo mundus dat, » intulit : **Finem** enim non habet, quod supra mundi conditionem donum est. Quia si ex mundo esset, ab ipsa origine mundi coepisse necessum sit. Erit **152** ergo, quae ab ipso prodierit, accipienti pax ipsa procul dubio sempiterna; non ut illa Salomonis, quae certis annorum limitibus terminatur. Quod autem Judaeorum gentem Christus liberaturus venerit, eo ipso, quod *super thronum David*, adjecit, significavit. Praeterea neque principem in Juda, neque ducem de femore ipsius defecturum, donec veniant, quae reposita sunt ipsi, praedictum fuerat. Omnes enim ex semine *Davidis*, quod ad carnem attinet, exisse Christum proficuntur. Non dixit autem *super thronum David* sessurum; sed simpliciter *super thronum David, et super regnum ipsius, ad erigendum illud*; ut praeterea intelligeremus *venturum esse ad thronum*, ejusque regnum, quod *ceciderat*, excitandum. Eversum enim ab eo tempore jacebat, quo per Nabuchodonosorem fuerat occupatum : sed praedicebant prophetae ipsum, non secus π solem, per orbem universum splendorem suum esse emissurum. Venit ergo qui ex *Davidis* secundum carnem semine Christus est, ut promissa praestaret; ut hominum animas illustraret; ut suum denique ipse regnum, orbe universo potitus, quantumvis a Judaeis interfectus, stabiliret. Venit item, *ut illud in judicio et justitia dirigeret*. « *Judicia enim tua,* » scribitur, « *abyssus multa, et justitia tua sicut montes Dei* ». Non possunt ergo ejus judicia comprehendere; sicuti nec justitia, propter dignitatis sublimitatem, cujusquam contemplatione percipi. Atque haec quidem *amodo et usque in sempiternum* effecit. *Amodo* quidem; ut certum temporis principium, a quo coepit ejus inter mortales peregrinatio, significetur. *In sempiternum* autem; ut perpetuum ejus imperium fore non ignoscatur. Adverte autem quam recto et convenienti ordine procedant prophetiae. Ex Virgine gignendum prima pollicebatur. Tanquam autem qui illud futurum esset, quaereretur, Dominum altera his

Denique sic de ipso prophetiam concludit : *Zelus Domini exercituum faciet haec*; Zelus, inquam, bonus, eique congruens maxime, qui a diabolo

¹¹ Ephes. i, 19-21. ¹² Psal. lxxi, 7. ¹³ Gen. xlix, 10. ¹⁴ Psal. xxxv, 7. ¹⁵ Isa. viii, 3.

VARIAE LECTIONES.

¹ γρ. Χριστόν. ² γρ. καθ' ἑστέα.

in potestatem redactos eripere, et salvare satagat. **A**lter ipsum ad æmulationem provocarunt Israelitæ. Itaque in cantico ait Moses : « Ipsi me provocaverunt in eo, qui non est Deus ; et ego provocabo eos in eo, qui non est populus ³⁶. » Atque hæc quidem juxta interpretes Septuaginta. Juxta Symmachum autem, quem secuti sunt reliqui, hoc modo reperias : *Primus acceleravit terram Zabulon, et terram Nephthalim, et ultimus aggravavit viam, quæ juxta mare est, trans Jordanem.* Quasi *primum*, qui *acceleravit*, apostolorum choram, a prædictarum tribuum regione prodeuntem existisse significet. De quibus hoc modo legimus apud Davidem : « In Ecclesiis benedicite Deo Domino, de fontibus Israel, ibi Benjamin adolescentulus in mentis excessu, principes Zabulon, principes Nephthalim ³⁷. » Paulum enim, qui se de Benjaminite esse asserit ³⁸, intelligit : ut reliquos apostolos per duarum tribuum principes : ex quorum regione quia prodierunt, qui primi Christum amplexi sunt, *principes* non immerito appellavit. Atque inde est, quod nunc *Primus acceleravit terram Zabulon, et terram Nephthalim*, addidit. Quia enim dicenti Christo : « Agite ; sequimini me, et faciam vos piscatores hominum : relictis statim retibus paruerunt ³⁹, » *accelerasse* dicuntur. At *ultimus*, ait, *viam aggravavit*. Non enim qui a primis ultimi vocati sunt, dicto fuere obtemperantes : ideoque eorum infelicitatem ita Christus insectatur : « Væ tibi, Chorazin, væ tibi, Bethsaida : quoniam si in Tyro et Sidone ⁴⁰, » etc. Præterea Judæos ipsos etiam nunc occupat pertinacia. « Induratum enim est, ait, cor eorum ⁴¹ ; » et quæ sequuntur. Quod autem *terminum gentium*, posuit Symmachus, pro **154** *Galilæa*, ut habent interpretes Septuaginta, *littora gentium* reddidit Aquilas, ut alienigenarum multitudinem significaret, quæ prius inculta et fructibus carens exstiterat. Pro quo deinde *Plurimam partem populi quam deduxisti in latitia habemus, Multiplicasti gentem, quam non magnificasti*, Symmachum reddidisse invenias. Quam enim gentem antea propter impietatem abjecerat, eamdem nunc spirituali benedictione salutare Verbum cumulatissimam reddit ; juxta illud : « Crescite, et multiplicamini ⁴². » Rursum quod habemus : *Omnem stolam congregatam dolo, et vestimentum cum commutatione restituent et cupient si nati sint, igne esse combusti* ; ita Symmachus : *Omnis vis violata est in commutatione, et vestimentum sœdatum sanguine, eritque in combustionem et cibum ignis*, ut mortalium animas ante adventum, vim pati Satanae ostenderet, per quem earum vestimenta, meliorque conditio, sœdata sunt. Sed fore eundem in combustionem per adolescentem, qui nostri causa natus est. At pro eo quod imperium

λου κεκρατημένους. Καλῶς ἡ παρεζήλωσαν αὐτὸν οἱ ἐξ Ἰσραὴλ. Διὸ φησιν ὁ Μωϋσῆς ἐν ψῳδῇ· « Αὐτοὶ παρεζήλωσάν με ἐπ' οὐ Θεῷ, ἀγῶ παραζηλώσω αὐτοὺς ἐπ' οὐκ ἔθνει. » Ταῦτα μὲν κατὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα. Κατὰ δὲ Σύμμαχον, ὃ ἡκολούθησαν οἱ λοιποὶ, τοῦτον ἀνωθεν εἰρηται τὸν τρέπον ἢ ῥήσις. Ὁ πρῶτος ἐτάχυνεν γῆν Ζαβουλὼν καὶ γῆν Νεφθαλεμ, καὶ ὁ ἔσχατος ἐδάυνεν δόδν τὴν κατὰ θάλασσαν πέραν τοῦ Ἰορδάνου. Δηλὼν τὸν μὲν πρῶτον ταχύναντα, τὸν ἀποστολικὸν εἶναι χορὸν ἀπὸ τῆς χώρας τῶν φυλῶν τῶν εἰρημένων ὁρμώμενον. Περὶ ὧν φησιν ὁ Δαβὶδ· « Ἐν Ἐκκλησίαις εὐλογεῖτε τὸν Θεὸν Κύριον ἐκ πηγῶν Ἰσραὴλ· ἐκεῖ Βενιαμὲν νεώτερος ἐν ἑκστάσει, ἄρχοντες Ζαβουλὼν, ἄρχοντες Νεφθαλεμ. » Αἱ γὰρ οἱ ὁ Βενιαμὲν τὸν Παῦλον φήσαντα ὡς φυλῆς Βενιαμὲν. Τοὺς δὲ ἄρχοντας τῶν δύο φυλῶν τοὺς λοιποὺς ἀποστόλους. Ἐκ τῆς γὰρ τούτων χώρας ὁρμώμενοι πρῶτοι προσεδέξαντο τὸν Χριστὸν, ὅθεν ἄρχοντες εἰρηται. Διὸ καὶ νῦν φησιν· Ὁ πρῶτος ἐτάχυνεν γῆν Ζαβουλὼν καὶ γῆν Νεφθαλεμ. Εὐπόντος γὰρ τοῦ Ἰησοῦ, « Δεῦτε, ἀκολουθεῖτέ μοι, καὶ ποιήσω ὑμᾶς ἁλεῖς ἀνθρώπων, παραχρῆμα ὀφέντες τὰ δίκτυα ἡκολούθησαν αὐτῷ. » Οὗτοι μὲν ἐτάχυναν. Ὁ δὲ ἔσχατος, φησιν, ἐδάυνεν δόδν. Οἱ γὰρ μετὰ τὴν πρώτην κλήσιν ἔσχατοι καλούμενοι οὐκ ὑπήκουσαν· οὗς καὶ ταλανίζων φησιν, « Οὐαὶ σοι, Χοραζὶν, οὐαὶ σοι, Βηθσαιδᾶ, ὅτι εἰ ἐν Τύρῳ καὶ Σιδωνί, » καὶ τὰ ἑξῆς. Ἀλλὰ καὶ νῦν Ἰουδαῖοι ταῖς ἀπιστίαις κατέχονται. Ἐπαχύνθη γὰρ, φησιν, ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Ἀντὶ δὲ τοῦ, *ἔριον τῶν ἐθνῶν*, ὅπερ ἐξέδωκε Σύμμαχος ἀντὶ τοῦ *Γαλιλαία* παρὰ τοῖς Ἑβδομήκοντα, *θινὲς* * τῶν ἐθνῶν, Ἀκύλας ἐξέδωκεν, τὰ πλήθη δηλῶν τῶν ἀλλοφύλων ἐθνῶν, ἃ πρότερον ἦν ἀγεώγητά τε καὶ ἀκαρπα. Ἀντὶ δὲ τοῦ, ἐφ' ὑμᾶς· τὸ πλεῖστον τοῦ λαοῦ *· Ὁ Σύμμαχος φησιν, Ἐπλήθυναν τὸ ἔθνος ὃ οὐκ ἐμεγάλυναν. Τὸ γὰρ πρὶν ἀπεβρίμμενον διὰ τὴν ἀτίθειαν ἔθνος, τοῦτο νῦν ἀναλαβὼν ὁ σωτήριος Λόγος πνευματικῆς εὐλογίας ἐπλήρωσε. Κατὰ τὸ, « Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε. » Ἀντὶ δὲ τοῦ, *Πᾶσαν στολὴν ἐπισυνηγμένην δόλω, καὶ ἱμάτιον μετὰ καταλλαγῆς ἀποτίσουσιν. Καὶ ἐδελήσουσιν, εἰ ἐγενήθησαν, εἶναι πυρκαυστοί*. Σύμμαχος φησιν, Πᾶσα βία ἐβιάσθη ἐν σεισμῷ, καὶ περιδόλιον ἐξύρη ἐν αἵματι, καὶ ἔσται εἰς καῦσιν καὶ κατάθρωμα πυρός· δηλῶν πᾶσαν ἀνθρώπων ψυχὴν βίαν πρὸ τῆς ἐπιδημίας παθεῖν ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ, δι' ὃν ἐμάκρυ τὰ τῆς ψυχῆς περιδόλια καὶ πλεονεκτήματα, ὃς εἰς καῦσιν ἔσται διὰ τὸν ὑπὲρ ἡμῶν γεννηθέντα, ὃν νεανίαν καλεῖ. Ἀντὶ δὲ τοῦ, ἀρχὴ· καὶ ἔσται, φησιν, ἡ παιδεία ἐπὶ τοῦ ὧμου αὐτοῦ, δηλῶν αὐτοῦ τὸ πάθος, δι' οὗ πεπαιδευμέθα. Τοῦτο τέλος τῆς περὶ τοῦ Ἑμμανουὴλ προφητείας.

³⁶ Dent. xxxii, 21. ³⁷ Psal. lxxvii, 27, 28. ³⁸ Philipp. iii, 5. ³⁹ Matth. iv, 19, 20. ⁴⁰ Matth. xi, 21. ⁴¹ Isa. vi, 19; Joan. xii, 40. ⁴² Gen. i, 28.

VARIE LECTONES.

* Ἰσ. γγ. κ' ἄλλως * Ἰσ. λ. αὐτόν. * γγ. θίνες. * ἄρ. τὸ ἐφ' ὑμῖς * Α. Ο', ὁ κατήγαγες ἐν εὐφροσύνῃ.

legimus; *et erit*, idem dixit Symmachus, *disciplina super humerum ejus*, ut mortis genus, quod ad institutionem nostram facit, non ignoraremus. Atque hic quidem prophetiæ, quæ de Emmanueie fuit, finis est.

η-ιγ. Θάνατον ἀπέστειλε Κύριος ἐπὶ Ἰακώβ, Α καὶ ἦλθεν ἐπὶ Ἰσραήλ. Καὶ γινώσκονται πᾶς ὁ λαὸς τοῦ Ἐφραΐμ, καὶ οἱ ἐγκαθήμενοι ἐν Σαμαρείᾳ ἐξ' ὕβρει καὶ ὑψηλῇ καρδίᾳ λέγοντες· Πλινθοὶ πε-
πτόκασιν, κ. τ. λ.

Τὴν περὶ τοῦ Ἐμμανουὴλ πληρώσας ὑπόθεσιν, ἔπεται πάλιν τῷ ἐν ὀρχῇ προτεθέντι σκοπῷ, καὶ τῆς ἀμαρτίας^α ἀφηγείται τὴν διώσιν^β, λέγων· Θάνατον ἀπέστειλεν ἐπὶ Ἰακώβ, καὶ ἦλθεν ἐπὶ τὸν Ἰσραήλ· οἱ δὲ λοιποὶ, λόγον ἀπέστειλεν, ἐξέδωκαν. Λόγον ἀποφατικὸν ὀργῆς δηλονότι κατὰ τῶν δύο βασιλέων τῶν συνελθόντων ἐπὶ τὸν Ἰούδαν, ὧν ὡς ἑτερογενῇ καὶ συμμαχοῦντα τὸν Συρίας, νῦν ἀφείς, περὶ τοῦ Σαμαρείας φησίν. Ἐπεὶ γὰρ ἀφίκτο κατὰ Ἱερουσαλὴμ ὁ Σενναχηρείμ, προανέειλε δὲ τὴν Σαμαρείαν (μείζω γὰρ τῶν Ἰουδαίων ἡσέθησεν Ἰσραήλ, καὶ παρεδόθη^β πρῶτος ὑπὸ Θεοῦ), τοῦτου χάριν φησίν, ὡς τὰ καθ' ἐτέρων ἀπεσταλμένα δεινὰ, καθ' ἑαυτῶν οἱ ἐξ Ἰσραήλ ἐπεσπάσαντο. Τῆς δὲ Σαμαρείας ἀλούσης, δέον τοὺς περιλειφθέντας πείρα μαθόντας ὅσον ἐστὶ δεινὸν προσκρούσαι Θεῷ, δι' ἐπιστροφῆς τε τοῦτον ἐξευμενίσσεται· τὸναντίον, ἀπονοούμενοι πύργους οἰκοδομήσωμεν ἔλεγον, μηκέτι κατὰ τοὺς πρότερον (ἐκ πλινθου γὰρ ὄντες εἰκότως ἐάλωσαν) ἀπὸ λίθων δὲ καὶ ξύλων ἀσῆπτων· ἀντὶ μὲν τῆς ἀσεβείας, τὰς πλινθους αἰτιώμενοι τῆς ἀλώσεως· ἀντὶ δὲ θείας ἐπικουρίας, ὕλης θαρβύοντες στεφρόντηι, ὕβριστῶν ταῦτά φησι καὶ ὑπερηφάνων, οἱ καὶ γινώσκονται, τοῦτ' ἐστὶ τῆς ἑαυτῶν ἀπολαύσουσι γνώμης. Μετὰ γὰρ τὸν Σενναχηρείμ, καὶ τὰ δι' αὐτοῦ γεγονότα δεινὰ, πάλιν ἐπιστρατεύει^γ Ναβουχοδονόσωρ ἐν τοῖς Ἱερουσαλὴμ καί τοις Ἱερουσαλὴμ τε εἶλε καὶ τὴν Σαμαρείαν· ὃ τε καὶ πρὸς τοὺς νῦν αὐθάδεις Ἱερουσαλὴμ φησίν· «Ἐπικατάρatos δ' αὖ τὴν ἐλπίδα ἔχει ἐπ' ἀνθρώπων, καὶ στηρίσει σάρκα βραχίονος αὐτοῦ, καὶ ἀπὸ Κυρίου ἀποστή ἡ καρδία αὐτοῦ. » Ἀλλὰ πλήττων ἴσται Θεὸς δι' ἀμφοῖν περακαλῶν εἰς εὐσέβειαν, ὃ δὲ νῦν τοῖς παθοῦσι τὴν δῆσιν ἐπαγγέλλεται. Τελουταὸς μὲν γὰρ κατὰ Ἰουδαίας ὁμοῦ καὶ Σαμαρείας ἐπιστρατεύσας Ναβουχοδονόσωρ εἶλε. Καὶ παρέτεινον εἰς ἐβδόμηκοστὸν ἔτος αἰχμαλωτοί. Φιλανθρωπίᾳ δὲ Θεοῦ τὴν ἰδίαν αἰτίας ἀπέλαβον γῆν, καὶ κτίζουσιν ἐπιχειροῦντες τὴν τε πόλιν καὶ τὸν ναὸν, ὑπ' ἐθνῶν τῶν κύκλῳ, καὶ μάλιστα τῶν Σύρων διεκωλύοντο, θείᾳ δὲ τοῦτων ἐπεκράτουν ῥοπῇ. Ἐἶτα χρόνου προϊόντος^δ Ἀντίοχος ὁ ἐπὶ κλην Ἐπιφανῆς, βασιλεύων τῆς Ἀσίας, πρὸς τὸν τῆς Αἰγύπτου κρατοῦντα Πτολεμαῖον συστησάμενος πόλεμον, ἧς ὑπέμεινεν ἡττης ἐνόμιζε παραμύθιον, εἶπε κατὰ Ἰουδαίας τὸν ἐκείνης, καὶ τὴν μητροπόλιν τοῦτων ἔλευνε, καὶ τὸν νεῶν Ἱερουσαλὴμ, Λυσίαν στρατηγὸν ἑαυτοῦ ταύτης κατέλιπε φύλακα. Ἀλλ' ὁ μὲν ἐπαναστάντων αὐτῷ τῶν Ἰουδαίων

155 VERS. 8-15. *Mortem misit Dominus in Jacob, et venit in Israel, et sciet omnis populus Ephraim, et qui sedent in Samaria, in superbia et elatione cordis dicentes; Lateres ceciderunt, etc.*

Absoluta jam de Emmanuele disputatione, scopum quem sibi initio proposuerat, persequitur, Samaritæque direptionem his verbis exprimens : *Mortem*, ait, *misit in Jacob, et venit in Israel. Verbum* autem, cæteri, *verbum*, inquam, divinæ iræ nuntium, in reges, qui junctis viribus in Judam ferebantur : quibus cum Syro tanquam alienigena et socio neglectis. de Samaritano jam sermonem instituit. Samaritiam enim primum, quo tempore adversus Hierosolyma movebat, evertit Sennacherimus. Amplius enim et gravius, quam *Judæi*, peccaverunt *Israelitæ* ; quo factum est, ut primi, tradente Deo, in hostium potestatem venerint. Itaque, quæ in alios mala mittebantur, in suum caput *Israelem* attraxisse significat. Cæterum expugnata jam, occupataque Samaria, cum decuisset superstites quam in Deum grave sit impingere expertos, eundem pœnitundine placare : contra, dementati prorsus, *turres ipsi construamus* aiebant, non quales antea (solis enim *lateribus* constantes expugnatas esse non mirum est), sed iis *lapidibus et lignis*, quæ cariem non sentiant : pessime ad *lateres*, non ad suam impietatem, expugnationis causam referentes, qui materiæ firmitudini potius et robori, quam Deo, confidunt. At sunt hominum ista insolentium et superborum, qui et ipsi *scient*, id est, qui elati animi pœnas jamjam daturi sunt. Post Sennacherimum enim et quas ipse populo inflixit calamitates, **156** Jeremias rursum temporibus Jerusalem, et Samariam cœpit Nabuchodonosor : quod nec petulantibus istis reticuit Jeremias, cum ait : « Maledictus qui confidit in homine, et ponit carnem brachium suum, et a Domino recedit cor ejus ». At tam est nostræ salutis peritus artifex Deus, ut vel plagas incutiens medeatur, utrinque nos ad pietatem provocans ; quod eos etiam qui vastationem patiuntur non ignorare voluit. Postremus enim Judæam simul et Samariam expugnavit Nabuchodonosor, earumque incolas annis septuaginta captivos habuit : qui divina tandem liberalitate patriæ restituti, cum domos, urbemque, et templum instaurare conarentur, diu licet multumque a vicinis gentibus, Syris præcipue, prohibiti, id tamen sunt singulari Dei beneficio consecuti. Sed aliquo postea temporis intervallo, cum adversus Ægypti regem Ptolemæum, Antiochus, qui Epiphanes dicitur, Asiæ

^{αα} Jerem. xvii, 5.

VARIÆ LECTIONES.

^α γρ. Σαμαρείας. ^β γρ. δῆυσιν. ^γ γρ. ἐπιστρατεύων. ^δ γρ. δ. • γρ. ἐλῶν.

rex, infeliciter pugnasset; acceptæ cladissolatum arbitratum, si quid in Judæos auderet, capta regionis urbe principe, temploque sacrilege spoliato, Lysiam ibi ducem præfecit: cujus cum non ita post per insurgentes in eum Judæos interempti ad regem pervenisset nuntius, abjecto tristitia animo vitam cum morte commutavit. Jam illis igitur, qui Assyriorum captivitatem effugerint, adversus eos, qui in montem Sion sunt insurrecturi, suum ipse Deus promptum fore paratumque auxilium pollicetur. Nec vero quinam ii sint, dubitare patitur, cum Syriam ab oriente, quando instauratione prohibebantur; Græcos autem ab occidente subiecit. Græcus enim genere ex Macedonia fuit Antiochus, quæ et ipsa, si comparentur, Judæa occidentalior existit. Fuerat vero in Judæos peracerbus, cum Machabæos urgeret afflictio. Sed hunc etiam celeriter, secundum Assyrios, qui sacrum populum toto ore depascebant, divina ultia est iustitia. Verum tot licet tantisque malis Judæi satis datum sit; in eodem adhuc Domini manus

157 quod in Salvatore scelus impic ausi sunt. Non desunt autem, qui de hoc loco ita sentiant, ut putent, Mortem in Jacob, sive verbum iræ nuntium, eos qui inter ipsos præstantiores habiti sunt, Ira et morte dignos, Israel nominatos invadere, ipsosque ulcisci. Jacob enim patriarchæ nomen, carnalis fuit generationis; sed ex quo postea cum Deo prævaluit, Israel est nuncupatus⁴⁴. Cum igitur in minus rationis participes mitteretur, alios, qui rationis capaces videbantur, dignos reperit. Quidam vero verbum in bonam partem accipientes, Scripturam, magna infirmorum misericordia, ad eorum imprimis captum sese accommodare volunt: sed perspicaciores ejus utilitate excitatos, eorumque, ad quos mittebatur, tarditatem prævertentes, ipsum præripere. Verbum enim, quod erat in principio apud Deum ad Jacob misit Pater, quod qui purgato puroque animo cognovit, excepit. Tales autem exstiterunt, qui sedent in Samaria, antea contumeliosi et arrogantes. Legimus enim in Actis⁴⁵, audisse apostolos Verbum Dei Samariam excepisse. At prius ipsorum injurias exposuit propheta, quomodo in Judæam insultarint, sibi quidem fortitudinem, illis autem ignaviam tribuentes. Non desunt autem, qui ita explicant, ut velint, eos, qui nunc Hierosolymis insultant Samariam quidem habitare; sed Israelitis existentes et populum Ephraim, quia iis pareant, qui sunt de tribu Ephraim, Jerusalem ridere, lateribus ipsam constructam esse dicentes, sua autem ipsos longe meliora facturos se pollicentes: proque templo quod est a Salomone constructum, turrim sibi, non aliter quam in Chalane tentatum legimus, excitaturos. Nam et illi etiam dicebant: « Venite, faciamus no-

venίχηται. Μαθὼν δὲ τὸ συμβῆναι ὁ βασιλεὺς ἀθροίσας τὸν βίον κατέστρεψε. Νῦν οὖν ὁ Θεὸς τοῖς διαφυγοῦσι τὴν ἐξ Ἀσσυρίων αἰχμαλωσίαν, τὴν ἰδίαν βοήθην ἐπαγγέλλεται πρὸς τοὺς ἐπανισταμένους ἐπ' ἔρος Σιών. Τινες δὲ οὗτοι φησὶν εὐθύς, Συρίαν ἀπ' ἡλίου ἀνατολῶν, ὅτε τῆς οἰκοδομίας ἀπεργόντο, καὶ τοὺς Ἑλλήνας ἀπ' ἡλίου δυσμῶν. Ἕλλην γὰρ ἦν τὸ γένος Ἀντίοχος ἐκ Μακεδονίας, ἥτις τῆς δουρικωτέρας καθέστηκε λήξεως, καὶ μάλιστα πρὸς τὴν Ἰουδαίαν εἰ κρύνονται. Ἦν δὲ πικρῶς Ἰουδαίοις ἐπανερχοίς, ὅτε καὶ τὰ Μακκαβαίων ἐγεγονέαι παθήματα¹. Καὶ τοῦτον δὲ θάπτον ἡ θεία δίκη μετέρχεται, μετὰ τοὺς ἐκ Συρίας ὤψιν στόματι τὸν ἱερὸν καταφάγοντα λαόν. Ἀλλὰ καίπερ τῶν Ἰουδαίων τῶσαῦτα παθόντων, ἡ χεὶρ ἐστὶ πρὸς δίκην ἐστὶ μετέωρος, καὶ πρὸς τὴν κατ' αὐτῶν ἐτοιμοτάτην πληγὴν, διὰ τὴν μεγίστην ἀσέβειαν, ἣν κατὰ τοῦ Σωτῆρος ἐτόλμησαν, δι' ἣν ἀπωλεῖν διηνεκεῖ τοῖς Ῥωμαίων παρεδόθησαν ὅπλοις.

defuncti sint; tanquam tamen nondum pœnarum extensa, et ad ultionem paratissima imminet, ut jugi per Romanos interitu vindicetur.

Τινὲς δὲ οὕτω φασὶν, ὡς ὁ ἀποσταλὲς ἐπὶ τὴν Ἰακώβ θάνατος, ἡ λόγος ἀποφατικὸς ἐργῆς, τοὺς ἐν αὐτοῖς κρείττους εἶναι νομιζομένους ἀξίους ἐργῆς καὶ θανάτου καταλαβόν, Ἰσραὴλ χρηματίζοντας, τοὺτους μετέλθεν. Τῷ γὰρ πατριάρχῃ, τὸ μὲν τῆς κατὰ σάρκα γενέσεως ὄνομα ἦν Ἰακώβ, μετὰ δὲ Θεοῦ ἐνισχύσαντι γεγένηται Ἰσραὴλ. Κατὰ τοίνυν τῶν ἀλογωτέρων πεμφθεῖς, τοὺς λογικοὺς δοκοῦντας εὐρεν ἀξίους. Τινὲς δὲ ἐπὶ καλοῦ τὸν λόγον ἐξέλαβον, καὶ φασιν, ὡς δι' ἐλεημοσύνην πρώτοις συγκαταβαίνει τοῖς ἀσθενεστέροις ὁ λόγος. Οἱ δὲ διορατικώτεροι τῆς ἐξ αὐτοῦ λαθόντες αἴσθησιν ὠφελείας, ἀρπάξουσιν αὐτὸν, τὴν πρὸς οὐς ἀπεστάλην νοηρότητα προλαμβάνοντες· τὸν γὰρ ἐν ἀρχῇ λόγον πρὸς τὸν Θεόν, ἀπέστειλεν ἐπὶ Ἰακώβ ὁ Πάτερ· ὁ δὲ νοῦς αὐτὸν ὁ καθαρὸς γνωρίσας ὑπέλαθεν. Οἱ δὲ τοιοῦτοι πρώην ἦσαν ὑδρισταὶ τε καὶ ὑπερήφανοι ἐν Σαμαρείᾳ καθήμενοι. Φησὶν γὰρ ἐν ταῖς Πρόξεσιν, ἤκουσαν οἱ ἀπόστολοι ὅτι Σαμάρεια δέδεκται τὸν λόγον. Τὴν δὲ πρὶν ὑβρίν αὐτῶν ὁ προφήτης παρέδωκεν, ὅπως τῶν ἐξ Ἰούδα κατεθρασύνοντο, ἀσθένειαν μὲν ἐκείνοις, ἐαυτοῖς δὲ μαρτυροῦντες ἰσχύιν. Τινὲς δὲ οὕτως, ὡς οἱ νῦν τῇ Ἱερουσαλὴμ ἐπερχόμενοι τὴν μὲν Σαμάρειαν οἰκοῦντες, Ἰσραὴλ δὲ χρηματίζοντας καὶ λαὸς Ἑβραῖμ, διὰ τὸ βασιλευσθῆναι ὑπὸ τῶν ἐκ φυλῆς Ἑβραῖμ, χλευάζοντες Ἱερουσαλὴμ, πλὴνθους αὐτὴν ἔλεγον οἰκοδομῆσθαι, τὰ ἐαυτῶν κρείττω ποιήσιν ἐπαγγελλόμενοι. Καὶ ἀντὶ τοῦ ναοῦ, ὃν ψυχοδόμησεν Σολομῶν, πύργον ἐαυτοῖς ἡξίου κατασκευάσασθαι ὅμοια τοῖς ἐν Χαλάνῃ διανοοῦμένοι. Κακείνοι γὰρ ἔλεγον, Δεῦτε, πλινθεύσωμεν αὐτοῖς πλίνθους, καὶ ὀπτήσωμεν αὐτὰς πυρί. Καὶ πάλιν· Δεῦτε, οἰκοδομήσωμεν ἐαυτοῖς πόλιν καὶ πύργον, οὗ ἡ κεφαλὴ ἔσται

⁴⁴ Gen. xxxii, seqq. ⁴⁵ Act. viii, 14.

VARIE LECTIONES.

¹ γρ. παθήματα.

ἔως τοῦ οὐρανοῦ. » Ἐκ τίνων δὲ ὁ πύργος ἐξῆς ἐμώ-
ρ. νεν. ὁ ὁ θεὸς σοφίας τοῦ κόσμου ψαλὴν καὶ σμικρὰν
δοκούσας ἔχειν γλυκύτητα ; Τοιαῦτα γὰρ καὶ κατὰ
ταύτην ἐπιφανομίαν ἐστὶ τὰ συκομορὰ. Οἱ δὲ τοιοῦτοι,
καὶ κέδροι καθ' ἑτέραν ἐπίνοιαν χρηματίζουσιν ἐπὶ
τῇ ψευδονύμῳ ἐπαρόμενοι γνώσει, σκληρὰ τε ἦδη
καὶ δυσκαμπῇ κατετημένοι. Διὸ συντρίβει Κύριος τὰς
κέδρους τοῦ Λιβάνου. Καὶ διὰ τοῦτο φησιν, « Ἰδὼν
τὸν ἀσεβῆ ὑπεραιρόμενον καὶ ὑπερουψόμενον, ὡς τὰς
κέδρους τοῦ Λιβάνου, ὧν ἡ ἐξολόθρευσις ταχεῖα. »
Παρηλθὼν γὰρ, καὶ ἰδοὺ οὐκ ἦν. ἡ Οἱ καὶ τὰ ἐν δό-
γμασι τῶν εὐσεβοῦντων οἰκοδομήματα πλίνθους
εἶναι πεπτωκυίας φασίν. Οὐ μὴν αἱ τοῦ Θεοῦ κέδροι
τοιαῦται, ἀλλ' ἄνδρες τὰ ἄνω ζητούντες, ἐν οὐρανῷ
ἔχοντες τὸ πολίτευμα μετὰ τῶν καρποφόρων ξύλων,
εἰς ὕμνον παραλαβανόμενοι τοῦ Θεοῦ, περὶ ὧν αὖθις
φησιν· « Χορτασθήσεται τὰ ξύλα τοῦ πεδίου αἱ κέ-
δροι τοῦ Λιβάνου, ὅς ἐψύττευσεν. » Ἐπεὶ τοίνυν ἐκεῖ-
νοι τοιαῦτα κατ' Ἰσραὴλ ἐθρασύναντο, τί φησίν ;
Καὶ ρῆξει ὁ Θεὸς τὸς ἐπαρισταμένους ἐπὶ τὸ
δρὸς Σιών ἐπ' αὐτόν. Ταπεινωθήσονται γὰρ οἱ ἐπ-
αρθέντες κατὰ τοῦ ἐνταῦθα τιμωμένου Θεοῦ. Καὶ
πάντας φησὶ τοὺς ἐχθρούς, τοὺς ἐν Διμασκῇ μετὰ
τῶν ἐν Σαμαρείᾳ δηλῶν, οἱ καὶ συνεμάχουν τῷ Ἰσραὴλ,
πάντας τε τοὺς ἐπαρισταμένους τῷ ὄρει Σιών
(τοῦτ' ἐστὶ, τῷ ἐνταῦθα τιμωμένῳ Θεῷ καθαίρεσιν
ἐπαγγέλλεται), ὧν οἱ μὲν ἦσαν ἀνατολικοὶ τινες, οἱ
δὲ ἀπ' ἡλίου δυσμῶν, μέσοι δὲ τούτων οἱ Ἑλλήνες,
αἱ τὸν Ἰσραὴλ κατεσθίνοντες, δι' ὧν ἀσεβεῖν παρ-
εσθλεύσων, βοήθειν ἐπηγγέλλοντο. Ὡς γὰρ κατ-
εσθλοῦσι στέμναι οἱ διὰ τῆς σοφίας τοῦ κόσμου
τούτου τῆς εὐσεβείας ἀφείλοντες. Διόπερ ὁ θυμὸς
τοῦ Θεοῦ, τῆς δικαίας κολάσεως ὑπάρχων ἐμφατι-
κῶς ἰ κατ' αὐτῶν ἠγέρετο· οἱ δὲ οὐκ ἐπέστρεφον
κατὰ τὴν ἀμετανόητον ἐαυτῶν καρδίαν, θησαυρίζον-
τες ὀργὴν ἐαυτοῖς ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς· καὶ ἐπεὶ μὴ διὰ
λόγου, διὰ δὲ πεινῆς οὗτος ὁ λαὸς θεραπεύεται, γέ-
γραπται. Καὶ πῶς ὁ λαὸς οὗτος οὐκ ἀπεστράφη,
ἕως ἐπλήρη. Ἐχομεν τοίνυν τὴν αἰτίαν, δι' ἣν τὰ
σχυρωπὰ τοῖς ἀνθρώποις ἐπάγεται. Δεῖ γὰρ εἰδέναι
πάντως, ὡς οὐκ ἐπεστράφησαν ἀμαρτάνοντες.

non verbis populum sanari videt, adjicit : *Et populus iste universus non est conversus, donec percussus est.* Jam ergo cur hominibus inferantur calamitates, tenemus. Omnino enim quia *convertuntur* qui

peccant, immitti putandum est.
18-κα'. Καὶ ἀφεῖλε Κύριος ἀπὸ Ἰσραὴλ κεφα-
λήν καὶ οὐρὰν, μέγαν καὶ μικρὸν, ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ,
πρεσβύτερον, καὶ τοὺς τὰ πρόσωπα θαυμάζοντας.
Αὕτη ἡ ἀρχὴ, καὶ προφήτην διδάσκοντι ἀνομία.
Οὗτος ἡ οὐρά. Καὶ ἔσονται οἱ μακαρίζοντες τὸν
λαὸν τούτον πλανῶντες, κ. τ. λ.

Τὸ ἀφεῖλε, Θεοδοτίων ἀφείλετ' καὶ οἱ λοιποὶ δὲ
ἐπὶ μέλλοντος· ὁ μὲν Ἀκύλλας, ὁλοθρεύσει· ὁ δὲ
Σύμμαχος, ἐξολοθρεύσει. Πρὶν γὰρ ποιεῖν, ὁ Θεὸς
ἐπιστρέφων προλέγει, ἐν μιᾷ δὲ ἡμέρᾳ φησίν, ὅφ'
ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν καίρῳ τοῦ Ῥωμαίου δηλονότι

bis lateres, et excoquamus eos igni⁴⁶. » Et iterum :
« Venite, faciamus nobis civitatem et turrim, ejus
culmen pertingat ad cælum⁴⁷. » Verum quibus de
causis ista deinceps infatuata est *turris*, quam ab
hujus sæculi sapientia, quæ tenuem et modicam
resipere videtur dulcedinem ? ejusmodi enim et
sycomoros etiam, habita ad vocem ratione, constat
existere. At qui tales existunt, **158** et *cedri*
etiam, alio quodam significationis genere, dicuntur,
vanæ nimirum opinionis fastu elati, durisque, et
præfractis moribus præditi. Inde est quod Dominum
Libani cedros contriturum ; quod item his verbis
uentem legimus : « Vidi impium superexaltatum
super cedros Libani, quarum celer est interitus ;
transivi enim, et ecce non erat⁴⁸. » Neque vero
desunt, qui quod in religionis dogmatibus pii *adi-*
*fican*t, lateres deciduos esse dicant. At sunt ejus-
modi nequaquam quæ Domini *cedri* nuncupantur,
sed viri, quæ sursum sunt, quærentes⁴⁹, in cælis con-
versationem habentes cum lignis illis frugiferis, quæ
in Dei laudem assumuntur : de quibus rursum scri-
bitur : « Saturabuntur ligna campi, cedri Libani,
quas plantavit⁵⁰. » Quoniam igitur in Israellem talia
ausi sunt, quid subiicit ? *Et confringet Deus insur-*
gentes adversus montem Sion in ipsum. Deprimen-
tur enim, qui in quod ibi colebatur, numen *insurrexe-*
runt. Ad hæc *inimicorum* nomine censet omnes quot-
quot Damascum Samariamque incolunt, et Israe-
lem bello adjuvant, quotquot item in *montem Sion*
insurgunt : jamque numini eo loco celebrato et cul-
to interitum denuntiat. Horum exsistere alii quidem
ab oriente, alii autem *ab occidente* ; amborum vero
Græci intermedi, qui Israellem depascentes, eum-
dem ad impietatem maligne pertrahebant, per quæ
se illi auxilium moliri suadebant. *Devorant enim*
toto ore, qui mundanæ sapientiæ astu a pietate re-
vocent. Itaque nihil mirum jam, si Dei *furorem*,
non obscurum justæ vindictæ nuntium, in eos pa-
rari audiamus ; quos divinam iram sibi in die iræ
thesaurizantes, non scelus pœnituisse, nec ad
Dominum rediisse constat⁵¹. Deinde, quia *plagis*

D 159 VERS. 14-21. *Et abstulit Dominus ab Israel caput, et caudam, magnum et parvum, una die, senem, et eos, qui facies admirantur. Ipse est caput, et prophetam docentem iniqua. Hæc est cauda. Et erunt qui beatum dicant populum hunc seducen-*
tes, etc.

160 Quod *abstulit* habemus, *auferet* vertit
Theodotio. Per futurum vero etiam reliqui, Aquila
quidem et Symmachus, *disperdet*. Prædicat
enim antequam conversionem operetur Dominus.
Deinde, quod *una die* dicit, certum quoddam et

⁴⁶ Gen. xi, 3. ⁴⁷ ibid. 4. ⁴⁸ Psal. xxxvi, 35. ⁴⁹ Coloss. iii, 1. ⁵⁰ Philipp. ii, 20. ⁵¹ Psal. lxxi, 16.

⁵² Rom. ii, 5.

VARIE LECTIONES.

^a γρ. ἡ τῆς. ^b γρ. 2. εἰς δέ. ^c γρ. ἐμφατικῶς.

statum Romani belli tempus significat. Quidam tamen, ex quo ad eos, quod missum est, verbum pervenit, omnem perversum ordinem ipsorum confusum iri significare volunt. Deinde *capitis et caudæ* nomine, animal ratione carens innuit, cui populum similem fecit; aut certe ratione præditum, et quod ea destituitur: aut denique principem, et subditorum quemlibet: quod certe *magni et parvi* adjectione declaravit. Ad hæc, quod *senem*, et eos, qui *facies admirantur*, addidit, ad eos forsitan retulit, qui sacerdotii munus sortiti sunt, quos ita compellasse apostolos legimus: « Principes populi, et seniores, si nos hodie dijudicamur in benefacto hominis infirmi, » etc., quomodo et illi in disceptandis causis, divitum dona spectantes, eorum *facies admirabantur*. Verum, pro quo *facies admirantes* habemus, *venerabilem* posuit Symmachus. Sic ergo *caput* ipsum, idem, qui *venerabilis, et senex*, esse poterit. Est enim *populorum caput* sacerdos, cum tanquam in uno corpore consideratur; *cauda* autem, qui iniqua docet propheta, nullum in populo gradum, vel ordinem sortitus; nisi quem sua tantum auctoritate, vaticinandi spiritum ementitus, falso sibi arrogat: qualis Jeremiæ Michææque temporibus Ananias, et alii exstiterunt, quibus mendax existens spiritus deceptum Achabum cum Syris commisit. Alii *putant* Mosaicæ legis interpretes significari, qui junctis ad eam minime scriptis traditionibus, id est hominum mandatis, populum a Christi fide revocabant; ideoque *caudas* nominari, quod ex sacerdotum, quos *prophetas* etiam, et *injuncta docentes* vocat, arbitrio penderent. Erant enim inter Israelitas falsi prophetæ eo etiam tempore, quo veri. At si quis ea, quæ Hierosolymitanum excidium secuta **161** sunt, tempora vestiget; non tales facile reperiat: nisi Theudam et Judam forsitan, quorum meminit Gamaliel ¹⁶, eo in numero habeat. Ergo, qui præter hæc, *populum* verbis *beantes* doceant, impostores esse, ei nihil aliud quam lucris inhiare, deque eo absorbendo

Neque enim pietatis ergo, ad offerenda Deo munera, sed, ut habendi sitim explerent, hortabantur. Itaque tantum abest, ut ad Christum ipsi accesserint, ut ne cæteris quidem ejus regnum aperiri voluerint. Inde est, quod *super eorum adultos lætaturum se Dominus pernegat*. Sunt igitur *adulti* in Ecclesia, qui spiritus ope vires habent instauratas: quales fortes esse, et malum devicisse testatur Joannes ¹⁷. Neque vero defuerunt, qui expleto ante Salvatoris adventum legis mandato, viros se præstiterunt. Sed ex quo fugata est legis umbra, non iis amplius, qui *juvenititer* litteræ inherentes eam mordicus tuentur, *delectatur Dominus*. *Orphanos* deinde eos intelligit, qui spiritali carent educatione; et *viduas*, quæ Dei Verbo superseminante destituuntur. Ista enim, tanquam iniqui et improbi, patientur; qui

πολέμου. Τινὲς δὲ, μετὰ τὸ φθᾶσαι, φατίν, ἐπ' αὐτοὺς τὸν λόγον ἀπεσταλμένον, πᾶσαν τὴν κακὴν αὐτῶν διάταξιν συγχυθῆσθαι λέγει. *Κεφαλὴν καὶ οὐρὰν* εἰπόν, ἤνιξτο ζῶον ἄλογον ὃ τὸν λαὸν ἀρωμοίωσεν, ἤγουν τὸν λογικὸν καὶ τὸν ἄλογον, ἢ τὸν ἄρχοντα καὶ τὸν τῶν ἀρχομένων ἕκαστον, ὃ δὲ καὶ διεσάφησεν εἰπὼν *μέγαν καὶ μικρόν*. *Πρεσβύτερον* τε, φῆσι, καὶ τοὺς τὰ πρόσωπα θανυμάζοντας, δηλῶν ἴσως τοὺς ἱερᾶσθαι λαχόντας, οἷς δὲ καὶ φασὶ προσφωνοῦντες οἱ μαθηταί, « Ἀρχοντες τοῦ λαοῦ καὶ πρεσβύτεροι, εἰ ἡμεῖς σήμερον ἀνακρινόμεθα ἐπ' εὐεργεσίᾳ ἀνθρώπου ἀσθενοῦς: » οἷ καὶ δωροδοκοῦντες ἐν κρίσει τὰ τῶν πλουσιῶν *ἐθανυμάζοντα* πρόσωπα· ἀντὶ δὲ οὗ, τοὺς τὰ πρόσωπα θανυμάζοντας, ὁ Σύμμαχος *αἰδέσιμον* ἔφησεν. Οὕτως οὖν ὁ *αἰδέσιμος* καὶ ὁ *πρεσβύτερος* δύναται εἶναι ἡ *κεφαλὴ*. *Κεφαλὴ* γὰρ *λαῶν* ἱερεὺς, ὅταν ὡς ἐφ' ἐνός νοῆται σώματος. Ἡ δὲ οὐρά, ὁ διδάσκων ἄνομα προφήτης, μηδεμίαν μὲν τάξιν ἔχων ἐν τῷ λαῷ αὐτοχειροτόνητος δὲ καὶ προφητικὸν ἑαυτοῦ πνεῦμα καταψευδόμενος, οἷος ἦν Ἱερεμίου ὁ Ἀνανίας, καὶ ἐπὶ Ἱ. Μιχαίου· ἐν οἷς ἐγένετο τὸ πνεῦμα τὸ ψευδές, ὃ ἐξῆρπάτα τὸν Ἀχάβ τοῖς Σύροις συμπλέκεσθαι. Ἕτεροι δὲ φασιν, ὡς λέγοι ἂν τινες τὸν Μωϋσεῶς ἐρμηνεύοντα νόμον, ὅπερ ἐπῆγον παραδόσεις ἀγράφους, ἐντάλματα ἀνθρώπων, οἱ καὶ πεπεικασιν ἀπειθῆσαι Χριστῷ, οἷς οὐρὰν ὀνομάζει, ὡς ταῖς γνώμας ἐπομένους τῶν ἱερῶν, οὓς καὶ *προφήτας* καλεῖ, καὶ *διύσκοντας ἄνομα*. Ἦσαν μὲν γὰρ ἐν Ἰσραὴλ ψευδοπροφῆται, καθ' ὃν ἦσαν καιρὸν οἱ ἐξ ἀληθείας προφῆται. Μετὰ δὲ τὴν ἄλωσιν Ἱερουσαλὴμ οὐκ ἂν ἔχοιμεν λέγειν τοιοῦτους γεγονότας τινάς, πλὴν εἰ μή τις λέγοι Θεοδῶν τε καὶ Ἰούδαν, ὧν ἐμνήσθη Γαμαλιήλ, τοὺς δ' οὖν λέγοντας παρὰ ταῦτα, καὶ *μακαρίζοντας τὸν λαόν*, πλάνους εἶναι φησιν, να τὸν λαὸν τοῖς κέρδεσι καταπίνωσιν.

Judam forsitan, quorum meminit Gamaliel ¹⁶, eo in numero habeat. Ergo, qui præter hæc, *populum* verbis *beantes* doceant, impostores esse, ei nihil aliud quam lucris inhiare, deque eo absorbendo

Προὔτρεπον γὰρ αὐτοὺς δωροφορεῖν τῷ Θεῷ διὰ κέρδος, οὐ δι' εὐσέβειαν. Δι' ἣν αἰτίαν, οὕτε Χριστὸν αὐτοὶ προσήκοντο, καὶ τοῖς ἄλλοις τὴν βασιλείαν ἀπέκλεισαν. Διὰ τοῦτο ἐπὶ τοὺς *ρεαλισκοὺς αὐτῶν* οὐκ εὐφραρθῆσεται Κύριος. *Νευρίσκοι* μὲν οὖν ἐν Ἑκκλησίαις, οἱ τὴν πνευματικὴν ἀνειληφότες ἰσχύν· οἷς φησιν Ἰωάννης, ὅτι ἰσχυροὶ ἐστε καὶ νενικῆκατε τὸν πονηρόν. Ἦσαν δὲ καὶ πρὸ τῆς ἐπιδημίας τινὲς ἀνδρίζομενοι πληρῶσαι τὴν ἐντολήν. Μετὰ δὲ τὴν ἐν νόμῳ σκιάν οὐκ *εὐφραίνεται Κύριος* ἐπὶ τοῖς *ρεαλισκοῖς* ἀντεχομένοις τοῦ γράμματος. Ὅργανοὺς δὲ φησὶ τοὺς ἀνατροφῆς πνευματικῆς ἐνδεεῖς· *χήρας* δὲ ἐν αἷς ὁ θεὸς Λόγος ἐπισπείρων ἐξέλιπεν πείσονται ταῦτα ὡς ἄνομοι καὶ πονηροὶ· τὸν καλοῦντα γὰρ πρὸς ζωὴν ἐθανάτωσαν. Ταῦτα δὲ ὡς ἀγαθὸς προλέγει, ὡς ἂν ἡ ἐν αὐτοῖς ἀνομία δίκην ὕλομανοῦς βοτάνης ὑπὸ πυρὸς ἀναλισκομένοις ἀφανισθῇ· τοῦτο

¹⁶ Act. iv, 8, 9. ¹⁷ Act. v, 36, 37. ¹⁸ Joan. ii, 12-15.

γὰρ δηλοῖ τὸ, *καυθήσεται* ὡς πῦρ ἡ *ἀνομία*, καὶ ἡ *ἀνομία* δὲ τοὺς ἀνθρώπους δηλοῖ, ἄνθρωπος αὐτὸς τῇ ἀνομίᾳ πεποιθὼς δὲ δηλῶν. Τὸ δὲ, ὡς πῦρ *καυθήσεται*, φασὶ σημαίνειν τινὲς, ὡς αὐτοὶ καθ' ἑαυτῶν γενήσονται πῦρ. Οὐ γὰρ ἕτερος αὐτοῖς ἐποίησε τὴν φλόγα, πρὸς τοῦτο δὲ ἀλλήλοις ἀρξέουσιν· ὁ δὲ φλογός ἐστι χεῖρονος. Πρὸς δὲ τὸ χρεῖστον ἔταροι πάλιν δεινῶς ἐξέλαβον τὴν ἀγρωστὴν φυσιολογήσαντες. Ἔως μὲν γὰρ ἐγκέχωσται τοῖς γῆνις πάθεσιν ἡ ψυχὴ, τὰ ταύτης πάθη καθάπερ τις ἀγρωστὴς ἐκ τῆς σαρκὸς ἐκφυόμενα διέρπει δι' ἀλλήλων τὴν γέννησιν ἔχοντα. Πολύγονος γὰρ ἡ πόα, καὶ οὐδαμῶς καταλήγει ταύτης ἡ γένεσις. Τὸ δὲ πέρας τῆς πρώτης γεννήσεως ἀρχὴ τοῦ ἐφεξῆς γίνεται. Τοιαύτη τῶν ἀμαρτημάτων ἡ φύσις. Πορνεία γὰρ πορνείαν ἐφέλκεται, καὶ κλοπὴ κινεῖ πρὸς κλοπὴν, καὶ ψεύδει ψεύδος ἀκολουθεῖ. Ἀλλ' ἐάν διὰ τῆς ἐξομολογήσεως τὴν ἀμαρτίαν γυμνώσωμεν, ξηρὰν αὐτὴν ἐργαζόμεθα ἄξιαν τοῦ ὑπὸ πυρὸς καταβρωθῆναι. Αὕτη δὲ *καίεται* ἐν τοῖς δάσσει τοῦ δρυμοῦ. Ἐν τῇ πρώτῃ τῶν βασιλείων πολεμούμενος· ὁ λαὸς εἰσῆλθεν εἰς τὸν δρυμόν, καὶ ἐκλείπει μὴ ἐσθίων. Καὶ ὁ ἀβυσσάλου πολεμούμενος εἰς δρυμόν εἰσέρχεται. Λῆγοι δ' ἂν τοὺς ὑποούλους καὶ συνεσκιασμένους τῇ διανοίᾳ, καὶ πλείστα ταύτῃ τηροῦντας κακά. Τινὲς δὲ φασιν, ὡς νέμονται μᾶλλον αἱ φλόγες εἰς ὕλην πεσοῦσαι τὴν εὐκατάπρηστον. Τῆς οὖν τοῦτων φλογὸς περίσσεια διὰ τοῦτου τὸ μέγεθος. Ἀγρωστὴν δὲ, φασί, ξηρὰν καὶ δαττὴ δρυμοῦ τὴν ἀγελαίαν ὀνομάζει πλεθρὺν, συβράγηντων ἀλλήλοις ἐνστάσει τῶν δῆμων, ὡς Ἰωσήφως ἱστορεῖ. Ἀλλὰ καὶ τῶν εἶναι τι δοκούντων ἄφεται τὸ δεινόν· ὁ δηλοῖ διὰ τοῦ, καὶ *συγκαταφάγεται τὰ κύκλῳ τοῦ βουνοῦ πάντα*. Βουνοὺς γὰρ τοὺς κατὰ τι τῶν ἄλλων ὑπερνεστηρότας· καλεῖ. Τοῖς γὰρ τοιοῦτοις τὸ στασιάζον ἐν ταῖς πόλεσιν ἐπέφύετο. Ἀπλούστερον δὲ νοητέον, ὅτι κατὰ ταῦτα τὰ παραδείγματα μετελθούσα τοὺς προλεχθέντας ἡ ἐργὴ τοῦ Θεοῦ μεγάλῃ ἐν αὐτοῖς ἐργάζεται σύγχυσιν, ὡς μηδὲ γένους εἶναι φειδῶ. Ἐγκλίπει δὲ τις προσοίοντα τὸν ἀδελφὸν ἐπὶ τὸ τυχεῖν τινος ἀντιλήψεως εἰς τὰ δεξιὰ. Λιμῶ γὰρ καίόμενοι τῇδε κακίᾳ περιστραφήσονται καταδάκνοντες τοὺς ἐκ δεξιῶν, τοὺς ἐξ εὐωνύμων. Ἀλλ' οὐδὲ σαρκῶν φείσονται τῶν ἰδίων, κατεξαναστήσονται δὲ ἀλλήλων ἀδελφοί, εἰς τε καὶ ἐνδὸς, καὶ καθ' ἑτέρου δύω, ὡς Ἐφραΐμ καὶ Μανασσὴς ἀλλήλους τὸ δάκνοντες, καὶ κοινῇ τὸν Ἰούδαν, δι' ὧν δηλοῖ τὰς φυλάς. Ὑπὸ μίαν γὰρ ἦσαν βασιλείαν ἀμφοτέραι, καὶ μίαν ἔχοντι πόλιν Σαμάρειαν, ἐξ ἐνδὸς τοῦ Ἰωσήφ καταγόμεναι, καὶ ὅμοι· ἀλλήλαις ἐπαναστήσονται, καὶ ταύτας φησὶ τῷ κατὰ Ἰούδα πολέμῳ μηχανεῖ σχολαζούσαι, ἀλλήλας δὲ δαπανώσας τοῖς ἔξωσι.

et illuc agentur, dentibus in quoslibet undequaque irruentes. Imo ne a suis quidem ipsi carnibus abstinebunt, sed in se invicem qui fratres sunt, in singulos singuli, et in alterum gemini consurgent: non aliter quam olim sese mutuo Ephraim et Manasses, et ambo Judam simul adorti sunt: quibus ipsas tribus significavit. Commune enim utraque regnum, 163 communemque urbem, Samariam nomine, colentes (quippe quæ ab uno Josephi capite prodierunt) in sese tamen irruent, suisque se post confectum bellum contra Judam, quia non possunt quiescere, gladiis conflent.

⁶⁶ I Reg. xiv et xxii. ⁶⁷ Ant. Jud., lib. xx, cap. 41; De bello Jud. lib. ix, cap. 6, lib. vi, cap. 1.

A cum, a quo ad vitam vocabantur, morte multarent. Atque hæc quidem pro summa sua bonitate prænuntiat; ut quæ in ipsis herbe luxuriantis more augetur iniquitas, igne consumpta re-cindatur. Id enim significat, cum ait: *Succendetur quasi ignis iniquitas*, et quæ sequuntur, ubi per *iniquitatem*, *iniquos* significavit; ut valde iniquos esse ostenderet. At quos quasi ignem succensum iri ait; eo trahunt quidam, ut ignem adversum se ipsos fore dicant. Neque enim flammam in eos immissurum quemquam, cum sibi ad id satis sint; quod est flammæ genus longe deterius. Sed est longe etiam præstantius; quod scite alii in *graminis* naturam philosophantur. Quandiu enim terrenis cupiditatibus opprimatur animus, solent illæ, tanquam *gramen*, ex carnis alimento productæ, serpere, et ex sese alias producere. Nam et secundum maxime hoc herbe genus est; nec usquam augendi 162 modum faciens, in quod primum desinere putes, ab hoc novæ rursum propinquis ducit exordium. Ejusmodi est profecto peccatorum natura. Trahit enim ad escortationem escortatio; ut fraus fraudem excitat; ut sequitur vanitas vanitatem. At si iniquitatem confessione retegamus, *siccæ* certe, et dignam quæ igne consumatur, effecerimus. *Succenditur* porro eadem in *densitate saltus*. Nam Regum primo, vexatum bello populum in *saltum* recepisse se, palulique inopia laborantem defecisse; ipsum item Absalonem eadem occasione *saltum* ingressum esse legimus ⁶⁶. Sed eos fortasse intelligit, qui fictum obscurumque animi consilium gerentes, ita quamplurima intus mala occultant. Alii autem eam potius materiam flammæ depasci, quæ combustioni sit aptior, si in eam inciderint, arbitrantur. Horum ergo flammæ magnitudinem per hæc nobis exprimit. *Graminis* deinde *sicci*, densique *saltus* nomine, gregariam turbam innuere videtur. Josephi maxime testimonio, qui flagrante seditionis aestu mutuo sese plebem confecisse scribit ⁶⁷. Quamvis et eos etiam, qui nominis alicujus sunt, non intactos præteritura sit calamitas, quod ita significavit, dum ait: *Et devorabit, quæ circa colles sunt, omnia*. Colles enim eos nominat, qui cæteris aliquanto superiores existunt. Talibus enim D se, qui in urbe seditiones movebant, adjungebant. Est autem simplicius intelligendum, quod secundum hæc exempla, *Dei furorem*, quando in eos, de quibus antea, sæviet, ita omnia permisturum significat, ut ne cognationi quidem parcatur. Imo vero, ait, *frater fratrem* rogantem aliquid *declinabit ad dexteram*. *Fame* enim, tanquam rabie, huc

Atque hæc quidem istis eventura sunt, divino A
furore utiliter odium inter ipsas immittente,
non secus ac illa olim, quæ inter mulierem et ser-
pentem in perniciem corporat consensio, dissoluta
est. Sunt autem vel Salvatoris ore significata, cum
se, non ut pacem in terram, sed ut gladium mitteret,
venisse pronuntiavit ^α. Innuat autem acerbo
eos alioqui inter se odio laborantes, in struendis
proximo insidiis coituros tamen et Judam ipsum,
id est eos, qui Deum professi, ejusdem cul-
tum fortiter tuentur [hoc enim Judæ notat appel-
latio] obsessuros. Vitium enim male secum alio-
quin consentiens, in virtute coit tamen oppugnanda.
Verbi causa, spectentur audacia et timiditas, pa-
lam inter se contrariæ et mediam utrinque fortitu-
dinem obsidere videbis. Est autem ad illud, quod
ait : *Quia esuriat, et comedet a sinistris ipsius, at-*
tendendum. Velitis enim et sinistris saturabitur,
qui dextra minime operatus, dignum commenda-
tione nihil præstiterit. In universum autem nihil
atque interneconionis effigiem adumbrasse putandum est.

CAP. X.

VERS. 1-4. *Væ scribentibus iniquitatem. Scriben-*
tes enim iniquitatem scribunt, declinantes judicium
mendicorum, rapientes pecunias pauperum populi
mei, ut sit eis vidua in direptionem, et pupillus in de-
pactionem, etc.

164 Et hæc in Israelitas qui sub Samariæ im-
perio degebant, dicuntur ; e quibus ambitioso alii
in prophetas odio falsas conscribebant prophetias ;
alii scelerate in viduas et orphanos syngraphas
molicbantur. Sunt enim qui de scribis legem prave
interpretantibus, quo orphanorum viduarumque op-
pressoribus faverent, intelligi volunt. Annon vero
quicumque peccat, rei debitæ signum manu sua
exarat ? visitationis porro diem, belli tempus illud
nominat, quo pœnas ei daturi sunt, qui in scelera
eorum intuetur : ideoque *de longe* addit, quo non
a vicinis gentibus, ut antea, sed ex Assyria ipsa,
quam Dei benignitate remotam vi in se attrahant,
venire significet. Rursus et *manum Dei erectam*
dicit. Neque enim solet ab eis furor divinus recede-
re, qui peccandi finem non faciunt. Eo autem ad-
ventant, *ubi, inquit, gloriam illam relinquetis*, qua
toties devictis hostibus gloriâmini ? Inductionem
porro nominat pœnas illas, quas ipsi, immittente
Deo, pertulerunt. Atque hic quidem minarum in po-
pulum, quas et ipse paulo post, irrudentibus in eum
Assyriis, persensit, finis est.

165 **VERS. 5-11.** *Væ Assyriis. Virga furoris mei,*
et iræ est in manibus eorum. Iram meam in gentem
iniquam mittam, et populo meo præcipiam, ut et
faciat spolia, et prædam, et conculcet civitates,
ponat eas in pulverem, etc.

Hæc a propheta post Samariæ expugnationem
dicuntur. *Cepit ergo Assyrius, inquit, et Arabiam,*

Καὶ ταῦτα ἔσται ταύταις κατὰ θεῖαν δρῆν ^κ τὴν
ἐχθρὰν αὐτοῖς ἐμβαλοῦσης ἐπὶ συμφέροντι, καθάπερ
ἀνὰ μέσον τῆς γυναικὸς καὶ τοῦ ὄφως τὴν ἐπὶ κακῇ
διαλυτοῦσης ὁμόνοιαν. Πρὸς δὲ καὶ ὁ Σωτὴρ φησιν,
ὡς οὐκ ἔλθον βαλεῖν εἰρήνην ἐπὶ τὴν γῆν, ἀλλὰ μά-
χαιραν. Ἀλλήλοις δὲ φησι, κακῶς διακαίμενοι ἐν τῇ
κατὰ τῶν πλησίων ἐπιβουλῇ συμφωνήσουσιν. Ἀμα-
γὰρ πολιορκήσουσιν τὸν Ἰούδαν, τοὺς ἐξομολογου-
μένους θεῷ, καὶ λατρεῖα τῇ αὐτοῦ παραμένοντας.
Ἰούδας γὰρ ἐξομολόγησις ἐρμηνεύεται. Ἡ γὰρ
κακία πρὸς ἐαυτὴν ἀσύμφωνος οὖσα, τῇ μάχῃ τῇ
κατ' ἀρετῆς συμφωνεῖ. Οἷον θρασυτῆς καὶ δειλία
πρὸς ἀλλήλους μὲν ἐναντίαι, μέσην δὲ πολιορκουσὶν
ἐκατέρωθεν τὴν ἀνδρείαν. Νοητέον δὲ καὶ τὸ, *ὅτι πει-*
νᾷσει καὶ φάγεται ἐκ τῶν ἀριστερῶν αὐτοῦ. Ὁ
γὰρ μὴ ἐργαζόμενος δεξιᾷ καὶ ἀποδογῆς ἄξια, ἐκ τῶν
ἀπηγορευμένων καὶ σκαίων ἐμπλησθήσεται. Δι' ὧν
δὲ τὸ θηριώδες τῆς στάσεως καὶ τὴν ἀλληλοφαγίαν
ἐμήνυσεν.

aliud, quam immanem quamdam seditionis mutuæ

ΚΕΦΑΛ. Γ.

α'-δ'. Οὐαὶ τοῖς γράφουσι πορνείαν. Γράφοντες
γὰρ πορνείαν γράφουσιν. Ἐκκλινόντες κρῖσι
πτωχῶν, ἀρπάζοντες χρήματα πενήτων τοῦ λαοῦ
μου, ὥς τε εἶναι αὐτοῖς χήρας εἰς διαρπαγὴν, καὶ
ὄρφανὸν εἰς προκομήν, κ. τ. λ.

Καὶ ταῦτα πρὸς τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ βασιλευόμενος ^ι
ἐν Σαμαρείᾳ, παρ' οἷς ἦσαν τινες διὰ φιλονεικίαν
τὴν πρὸς τοὺς προφῆτας, ψευδεῖς γράφοντες προ-
φητείας, οἱ καὶ συγγραφὰς ἐποιούντο παρανόμους
ἐπ' ὄρφανῶν καὶ χηρῶν ἀδικίᾳ. Τινὲς δὲ περὶ γραμ-
μάτων τῶν τὸν νόμον παρεξηγουμένων εἰρησθαι
ταῦτά φασιν, ὡς ἂν χαρίσωνται τοῖς καταδυναστεύ-
ουσιν ὄρφανούς τε καὶ χήρας. Μὴ ποτε δὲ πᾶς
ἀμαρτάνων ὀφλημάτων γράφει χειρόγραφον ; ἐπι-
σκοπῆς δὲ φησιν ἡμέαν, τὴν τοῦ πολέμου καιρὸν,
καθ' ὃν αὐτοῖς ἐπάγει τὴν δίκην ὃ τὰ δρώμενα παρὰ
τούτων ἐπισκοπῶν. Περὶ ὧν δὲ φησιν, οὐκ ἐκ τῶν
ὁμῶρων, ὡς πρώην ἐθῶν, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς τῆς Ἀσσυ-
ρίας, ἥτις ^μ φιλανθρωπία Θεοῦ ταύτην ἐλαυνομένην
αὐτοὶ καθ' ἐαυτῶν ἐλθεῖν ἐκδιόζονται. Ὑψηλὴ δὲ
πάλιν ἡ χεῖρ. Ὁ γὰρ θεὸς παραμένει θυμὸς τοῖς
ἐπιμένουσιν τοῖς ἀμαρτήμασιν. Οὐ παρελθόντος, Πού,
φησὶ, καταλείψετε τὴν δόξαν, ἣν εἴχετε πολλῶν
τῶν πολέμων περιγινομένοι ; ἐπαγωγὴν δὲ φησι
τὴν ἐπαγομένην τιμωρίαν ὑπὸ Θεοῦ. Τοῦτο δὲ πᾶς
τῶν πρὸς τὸν λαὸν ἀπειλῶν, αἱ μικρὰν ὕστερον τῶν
Ἀσσυρίων ἐπιβλήτων εἰς πέρας ἐξέδωσαν.

ε'-ια'. Οὐαὶ Ἀσσυρίοις. Ἡ ῥάδιος τοῦ θυμοῦ
μου καὶ δρῆς ἐστὶν ἐν ταῖς χερσὶν δυνάμει. Τὴν
δρῆν μου εἰς ἔθνος ἄνομον ἀποστελῶ. Καὶ τῷ
ἐμῷ λαῷ συγκατάξω ποιῆσαι σκύλα, καὶ προκο-
μήν, καὶ καταπατεῖν τὰς πόλεις, καὶ δεῖναι αὐτὰς
εἰς κοριόρην, κ. τ. λ.

Ταῦτα μετὰ τὴν αὐτοῖν Σαμαρείας ὁ προφῆτης
φησιν. Τοιγαροῦν ὁ Ἀσσύριος ἐβλήθη, καὶ, φησιν,

VARIE LECTIONES.

^κ γρ. τῆς θείας δρῆς. ^ι γρ. βασιλευόμενος. ^μ γρ. ἔτι.

Ἀραβίαν, καὶ Δαμασκόν, καὶ Σαμάρειαν. Θεὸς ἂν οὖν ὁργάνῳ τούτῳ χρησάμενος, τὸ ἴδιον νομίζον τούτῳ παρεδίδου λαὸν ἀποκτείνει τοὺς ἀνδράς καὶ γυμνῶσαι κειμένους, καὶ διελέσθαι τὰ σκῆλα (προνομίην γὰρ τοῦτο καλεῖ) καθελεῖν τε τὰς πόλεις εἰς ἔδαφος. Αὐτοὶ δὲ μὴ τοῦτ' ἰσχυροῦνται, ὡς ἰδίᾳ δυνάμει κρατήσας· μεῖζον φαντάζεται, πρὸς τοῦτο τὸν νοῦν ἀπαλλάττων, καὶ καθιστὰς, τῶν ὑπηκόων ὡς μόνον ἀρχοντα θαυμαζόντων αὐτόν. Μήπω με, φησὶ, καλέσητε κύριον, πρὶν ἂν τῶν ἄλλων κρατήσαιμι. Τῶν γὰρ ἐπάνω Βαβυλωνίων οὕτω κεκράτηκα, οὐδὲ Χαλδῆς, ἐν ᾗ διεῖλε τὰς γλώττας ἐπὶ τῇ πυργοποιίᾳ Θεός. Ἐν ἡμέραις μὲν οὖν Ἀχάζ μέρος ἐλήφθη τοῦ ἐν Σαμαρείᾳ λαοῦ παρὰ τῶν Ἀσσυρίων. Ἐπὶ δὲ τοῦ... του ἰσχυροῦ ἔξερχομαι πάντα τὸν λαὸν ἡχμαλώτευσαν ἐπὶ τῇ πρώτῃ πληγῇ μηδαμῶς σωφρονίσαντα· διὰ φιληρωπίαν δὲ πάλιν προλέγει καὶ τοῖς ἐν Ἱερουσόλοις τὰ μέλλοντα, τὴν ἀσέβειαν αὐτῶν αἰτιώμενος. Καὶ οὕτοι γὰρ εἰδωλολάτρησαν ἐπὶ τε Ἀχάζ καὶ χρόνων τῶν μετ' αὐτόν. Πῶς δὲ διολύθει τὰ γλυπτὰ; Τὰ μὲν ἀναίσθητα, οὐδαμῶς, τὰ δὲ ὁμνύματα τοῖς ἐνοικοῦντα δαιμόνιαι, τῆς ἀπὸ τῶν μισμάτων ἡδονῆς ἀπολαύοντα· διόπερ οἱ τὰ εἰδωλόθυτα ἐσθλόντες, κοινωνοὶ τραπέζης λέγονται δαιμονίων, ἅπερ δηλοῖ, καὶ τότε φησὶν, «Ἦξει εἰς Αἴγυπτον Κύριος καὶ σιτισθήσεται τὰ χειροποίητα Αἰγύπτου, καὶ ἡ καρδία αὐτῶν ἡττηθήσεται.» Ἐσείσθη γὰρ εἰς ἄβυσσον ἐλαυνόμενα κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίαν. Διὰ τοῦτο, ἐπικατάρατος ὅστις ποιήσει γλυπτὸν ἢ χυμένον, καὶ θήσει αὐτὸ ἐν ἀποκρύφῳ. Κακὸν γὰρ ἑαυτῷ θησαυρίζει τὸν τῷ γλυπτῷ παρεπόμενον δαίμονα. **166** superabitur. » Sunt enim ad Salvatoris adventum commota, et in abyssum deturbata. Itaque maledictus quicumque sibi sculptile aut conflatile confecerit, ipsumque in occulto posuerit. Pessimum enim sibi ipse sculptili semper adjunctum dæmonium recondit.

ιβ'-ιθ'. Καὶ ἔσται, ὅταν συντελέσῃ Κύριος πάντα ποιῶν ἐν τῷ ὄρει Σιών, καὶ Ἱερουσαλὴμ, ἡπάξει ἐπὶ τὸν νοῦν τὸν μέγαν, τὸν ἀρχοντα τῶν Ἀσσυρίων, καὶ ἐπὶ τὸ ὕψος τῆς δόξης τῶν οὐρανῶν αὐτοῦ. Εἶπε γάρ· Τῇ ἰσχύϊ ποιήσω, καὶ τῇ σοφίᾳ τῆς συντέσεως ἀρελῶ ὄρια ἐθνῶν, κ. τ. λ.

Ἐτι φησὶν, Ἐτι τοῖς Ἀσσυρίοις ἐνδίδωμι, μέχρι χειρώσονται καὶ τὴν Ἱερουσαλὴμ ὥσπερ τὸν Ἰσραὴλ. Εἰς τὰ ταῦτα γάρ, ἐπὶ τὸν νοῦν τὸν μέγαν ἐπάξει φησι, τὸν ἐν κακίᾳ μέγαν δειλῶν, ἢ τὸν παρ' ἑαυτοῦ, ἢ παρὰ τῶν ὑπηκόων κολακευόντων οὕτω λεγόμενον. Κυρίως γὰρ τοῦς μέγας, ὁ κατ' ἀρετὴν καὶ γινώσκειν τέλειος ὢν, καὶ μηδὲν μικρὸν περὶ Θεοῦ καὶ τῶν κριμάτων αὐτοῦ λογιζόμενος, ἐπάξει φησὶν, ἐπεὶ μὴ δόξαν διδωκεν ἐπὶ τοῖς αὐτοῦ παραδοθείσιν Θεῷ, τὴν ἰδίαν προτάξας ἰσχύϊν, ἢ τὴν τῶν εἰδωλῶν, οἷς ἀνέθηκε καὶ σκεύη τὰ ἱερὰ τοῦ Θεοῦ. Ἀλληγορίως δὲ νόμῳ, νοῦν μέγαν, ἢ τὸν ἀρχεκάκον φησι τὸν συναποστήσαντα πολλοὺς ἑαυτοῦ, τροπικῶς νῦν Ἀσσυρίους λεχθέντας· ἵησαν δυνάμιν ἀντικειμένην ἀπλῶς, ἀρχουσαν Ἀσσυρίων, ὡς λέγεται ὁ ἀρχὸν βασιλεὺς Περσῶν, ἢ Μήδων, ἢ τῶν Ἑλλήνων. Συν-

» Isa. xix, 4.

et Damascus, et Samariam. Ei igitur tanquam instrumento, quo viros necaret, jacentes nudaret, spoliisque divideret (hoc enim est, quod *pradam* nuncupat), urbes denique solo adæquaret, populum suum tradidit Dominus. Sed illud minime intelligens, tanquam esset sua virtute confectum, majora etiam animo, totus extra se videlicet factus, et mente captus, cum jam eum, tanquam *solum principem*, subditi mirarentur, sibi polliceri ausus est. Ait enim hoc fere pacto: Dominum me prius, quam reliquis regionibus potitum videatis, ne dicatis. Nondum enim ea, quæ supra Babylonem est, nondum Calana (ea nimirum, in qua turris exstructæ facinus confusio linguarum secula est) regione potitus sum. Jam ergo, impetrante Achazo, populi pars aliqua, quæ *Samariam* incolchæ, in *Assyriorum* potestatem venerat. Sed Ezechia regnante, qui Achazum proxime excepit, universus tandem, quia ad primam plagam non resipuerat, in servitutem postea redactus est. Cæterum pro sua humanitate, et ipsis rursum Hierosolymorum incolis quæ futura sunt, prædicit vitæque impietatem arguit. Fuerant enim illi, et Achazo regnante, et iis etiam qui postea secuti sunt, idolorum cultum **166** amplexati. Annon vero *sculptilia* quæ sensu carent *utulare* putabimus? Nequaquam omnino; sed ipsa ejusdem nominis dæmonia, quæ scelerum et contagionis voluptatem senserunt. Hincque est, quod qui idolothytis vescuntur, dæmoniorum participes vocamus. Quod et his verbis *ibi* significat Isaias: «Et tunc ingreditur *Ægyptum* Dominus, movebunturque omnia *sculptilia* ipsius, et cor eorum commota, et in abyssum deturbata. Itaque maledictus quicumque sibi sculptile aut conflatile confecerit, ipsumque in occulto posuerit. Pessimum enim sibi ipse sculptili semper adjunctum dæmonium recondit.

VERS. 12-19. Erit: cum compleverit Dominus cuncta opera in monte Sion, et Jerusalem, irruet in mentem magnam, principem Assyriorum; et in celsitudinem gloriæ oculorum ejus. Dixit enim: Viribus faciam et sapientia intelligentiæ tollam fines gentium, etc.

167 Adhuc, ait, adhuc Assyrios patior, donec Jerusalem etiam, sicut Israelitas, in suam potestatem redegerint. Post hæc enim in *magnam mentem* (sive scelerum, sive elati animi magnitudinem intelligat, sive assentatorie ita a suis nominari significet) *irruptum* se pollicetur Dominus. Proprie enim *mens magna* est, quæ virtutis et cognitionis perfectione nihil mediocre de Deo ejusque judiciis, sentiat. Ideo autem *irruptum* se ait, quoniam in beneficiorum memoriam auctori Deo gloriam non reposuisset, sed suam ipse pluris vel virtutem, vel idola fecisset, quibus sacram Dei suppellectilem consecrasset. Quod si allegoriam quæris; *mentem magnam* intelligit vel primum malorum interitusque auctorem qui multos a Deo *Assyriorum* nomine tropice designatos ad se pel-

lexit: vel certe potestatem adversariam simpliciter *Assyriorum principem*; qua ratione dicitur princeps regni Persarum, vel Medorum, vel Grecorum ⁶⁰. Sux igitur *prudentie*, suisque viribus quidquid ab Assyriis gestum est, arrogat et magnifice de se sentiens Dei pacem omni mentis cogitatione superiorem, ante oculos sibi non ponit, sed superbe in eum erigitur. Potest et *mens magna*, non secus atque prudentia ipsa, in malam partem usurpari; veluti cum prudentissimus animalium quæ in terra sunt, serpens dicitur. Testis est Apostolus ad Corinthios, cum ait: « Timeo ne, sicut serpens seduxit Evam prudentia sua ⁶¹, » etc. Testis et ipse Salvator cum villicum iniquitatis prudenter fecisse, et filios hujus sæculi filiis lucis prudentiores esse, dicit ⁶². Præterea et *magnam mentem*, **168** prudentiam contortam, et obliquam esse aiunt. Hæc igitur mens quia novit sapientis oculos in capite ipsius existere ⁶³, suos ipsa *oculos gloria afficit*; ut tanquam terrenis rebus superior, advocata ab inferioribus acie, quæ sursum sunt contempletur. Tales exstiterunt qui inter gentes sapientis nomine commendantur, vitæ quidem probitate obscuri, sed disputationibus decore, rebusque iis, quæ sublimis sunt *oculos* sibi gloria aliqua munire, illustresque reddere conati. *Oculorum* ergo nomine cogitationes intellexit. Verum qui corda et renes intuetur Dominus ⁶⁴, occulta etiam in apertum educit; movens Assyrium suis viribus et arte militari confisum, de tollendis iis qui gentes inter se distinguunt, limitibus cogitare, ut dilatatis finibus ea suo unius imperio adjiciat quæ pulchre a Deo cum gentes separaret Altissimus ⁶⁵, definita sunt et terminata, quippe qui nullum a Deo videri, nec inferiora ista curare existimet. Neque enim aliud *ocorum pullorumque* nominibus significavit. Quod deinde *ova* post pullos addidit, ita Providentiæ contemptum adauxit. At istum cogitare decebat, ait, et videre nihil se esse aliud, quam Dei organum non magis quam vel *securim*, vel *serram*, vel *baculum* denique, quibus movente opus est. Agendi enim ista nisi alienis agantur viribus, facultatem non habent. Quæ quando, ait, ita non est arbitratus; neque unde tibi vires suppetant agnovisti, ecce *exercituum Dominus laudem tuam*, *infantia* et dedecore excipiet. *Laudem* vero copias illas quibus imperabat et quarum nomine *gloriam* consequeretur, appellat; quæ *igne* etiam consumptum iri significat. Placet autem nonnullis inter *honorem et gloriam* aliquid interesse. *Gloriam* enim a populo, honorem vero a bonis tantum deferri. Itemque *laudem* a quibuslibet aliquando, præmium autem virtutis esse honorarium. Addit se deinde, qui populo olim *illucere*, ipsumque *sanctificare*

Α ἔπει τοίνυν ἰδίᾳ καὶ δυνάμει τὰ πραχθέντα τοῖς Ἀσσυρίοις ἀνέθιγεν ὃν ἑαυτὸν εἶναι μέγαν δοκῶν, μὴ θέμενος πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τὴν εἰρήνην τοῦ Θεοῦ τὴν ὑπερέχουσαν πάντα τοῦτον, ὑπερηφάνοις δὲ ὀφθαλμοῖς κατεπαρθείς τοῦ Θεοῦ. Αἰετοὶ δ' ἂν καὶ μέγαν τοῦτον ὡς φοβήσιν τὴν πανουργίαν ἐπὶ κακῷ, ὡς ὁ ὕψις φρονιμώτερος τῶν θηρίων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς· ὅπερ ὁ θεὸς Ἀπόστολος ἐξηγουμένος πρὸς Κορινθίους, « Φοβοῦμαι, φησί, μήπως ὡς ὁ ὕψις ἐξηπάτηκεν Εὐάν ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτοῦ. » Καὶ ὁ Σωτὴρ δὲ φησιν, ὡς ὁ οἰκονόμος τῆς ἀδικίας φρονιμῶς ἐποίησεν· καὶ οἱ υἱοὶ τοῦ αἵματος τούτου φρονιμώτεροι ὑπὲρ τοὺς υἱοὺς τοῦ φωτός. Ἐπεὶ, καὶ τοῦτον εἶναι φησὶ φρόνησιν συνεστραμμένην. Οὗτος οὖν ὁ νοῦς, ἐπεὶ οἶδεν, ὡς σοφοὶ οἱ ὀφθαλμοὶ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, δοξάζει τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ, ὡς τῶν γηγένων κρείττων, ἅνω τε βλέπων καὶ μὴ κύπτων εἰς γῆν. Τοιοῦτοι γὰρ οἱ παρ' Ἑλλήσι σοφοί, ζῶντες μὲν κακῶς· δι' ὧν δὲ περὶ τε οὐρανοῦ καὶ τῶν μετεώρων φασί, δόξαν τινα τοῖς ὀφθαλμοῖς τοῖς ἰδίοις περιτιθέμενοι. Ὀφθαλμοὺς οὖν τὰς ἐννοίας φησίν. Ἀλλ' ὁ καρδίας ἑρῶν καὶ νεφροῦς, καὶ τὰ κεκρυμμένα καθίστησιν ἐναργεῖ, λέγων ὡς διανοήθη παντοδραπὴ δυνάμει θαρβύων καὶ τέχνῃ στρατηγικῇ, τὰ μὲν οἷς διώριεται τὰ ἔθνη παρ' ἀλλήλων περιελεῖν, μὴδ' ἐξ βασιλείας ἓνα μόνον ἔρον πειεῖν, τοῖς ἑαυτοῦ σκληπτοῖς ὑποτάττει· αὐτὰ, ἃ δὲ καλῶς διώριεν ὁ θεός, ὅτε διεμέριζεν ὁ Ὑψίστος Ἑθνη. Μηδὲνα γὰρ ἐφορᾷ, μηδὲ θεῶ μέλλειν ἢ τῶν ἐπὶ γῆς. Τοῦτο γὰρ ἡ τῶν ὧν καὶ νεοτῶν ἐρημία δηλοῖ. Τὰ δὲ ὡς μετὰ τοῦς νεοττοὺς ἐν ἐπιτάξει τῆς ὀλιγορίας ἐπήνεγκεν. Ἐχρήν δὲ σε σκοπῆσαι, φησίν, ὡς ἔργαγον ἐγένου Θεοῦ, καθάπερ ἀξίην, πλῶν τε καὶ βῆδος τοῦ κινουontos δεόμενα. Δύναμιν γὰρ ἀπ' ἑαυτῶν οὐδεμίαν πρὸς κίνησιν ἔχουσιν, ἀλλ' ἐπεὶ μὴ οὕτως ἐλογίζω, μηδὲ τὴν ἰσχὺν εἶδεν ἔχεις ἐπέγνως, ὁ τῶν δυνάμεων Κύριος ἀτιμίᾳ τὴν σὴν τιμὴν διαδόξεται. Τιμὴν δὲ φασὶ τὴν ὑποκειμένην αὐτῷ στρατικῶν, ἐφ' ἣ καὶ δεδούχετο. Ἦν καὶ πῦρ ἀναλώσειν φησίν. Διαφέρει δὲ κατὰ τινας τοῦ κλέους ἡ δόξα. Τὴν μὲν γὰρ εἶναι τὸν ἀπὸ τῶν πολλῶν ἔπαινον. Τὸ δὲ κλέος τὸν ἀπὸ τῶν ἀγαθῶν. Καὶ τιμὴ μὲν ἡ ἀπὸ τῶν τυχόντων ἔσθ' ὅτε. Τὸ δὲ γέρας ἀθλόν ἐστιν ἀρετῆς. Εἴτα τούτοις ἐπήνεγκεν, ὡς ὁ πάλας φωτίζων τὸν ἑαυτοῦ λαὸν καὶ ἀγαθῶν αὐτὸν θεός, σὺ τῷ ὑπερηφάνῳ γενήσεται πῦρ. Ἀντὶ γὰρ τοῦ, καὶ ἀγαθίσει αὐτὸν ἐπὶ πυρὶ καιομένῳ, ἐξέδωκε Σύμμαχος· καὶ ὁ ἄγιος αὐτοῦ εἰς φλόγα. Ἀντὶ δὲ τοῦ, ἡ καταφάγεται ὁ σελήνην τὴν ἑλὴν· καταφάγεται τὰ ἀποκείμενα αὐτοῦ, καὶ τὰ πεφυλαγμένα αὐτοῦ, ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ. Καὶ ἡ δόξα τοῦ δρυμοῦ αὐτοῦ, καὶ τοῦ καγμήλου αὐτοῦ, ἀπὸ ψυχῆς ἕως σπυκδὸς ἀναλωθήσεται. Καὶ ἔσται ὡς τετρημένος φεύγων. Τὰ δὲ ἐκλείπτει τῶν ξύλων τοῦ δρυμοῦ αὐτοῦ ἀριθμῶ ἔσονται, καὶ παιδίων γράψει αὐτὰ. Δρυμὸν μὲν

⁶⁰ Dan. x, 1 seqq. ⁶¹ II Cor. xi, 3. ⁶² Luc. xvi, 1 seqq. ⁶³ Eccle. ii, 14. ⁶⁴ Jerem. xvii, 10. Apoc. ii, 23. ⁶⁵ Deut. xxxii, 8.

VARIE LECTIONES.

ἢ γρ. εἰς ἡ πρός. ὁ λ. μέγαν. π γρ. μέλιν. ἡ γρ. καί.

λέγων τὰ πλήθη τὰ σὺν αὐτῷ. *Kármhlon* δὲ, αὐτοῦ ἁ
τὸν πλοῦτον καὶ τὴν τρυφήν. ἅπερ ἀναλωθῆναι φησιν
ὑπὸ τῆς κολαστικῆς δυνάμεως τοῦ προλεχθέντος
πυρός. Ὡς αὐτῷ συμβάντων ἔρασι μὲν χρητάμενος
φειδύεται σὺν τοῖς μετ' αὐτοῦ· οἱ δὲ περιλειφθέντες
οὕτως ἔσονται βραχεῖς ὡς καὶ πᾶσι δὴ αὐτῶν γραφῇ
παράδοσιν τὸν ἀριθμὸν. Καθηρῶς δὲ παραχρῆμα
κατὰ τὰ προθεσπισθέντα τῶν Ἀσσυρίων ἡ δυνα-
στεία. Τινὲς δὲ, τὸ ἀγάσσει αὐτὸν, τοῦτ' ἔστιν ἀνα-
καίμενον τῷ Θεῷ δαΐζει τὸν Ἰσραὴλ· τοιοῦτον γὰρ
καὶ τὸ, Ἀγιάσθαι μοι πᾶν πρωτότοκον διανοήγον μῆ-
τραν, τὰ ἀββενικά τῷ Κυρίῳ, ἀντὶ τοῦ, Ἀνάβης.
Ἀγιάσθαι γὰρ οὐ πάντως τὸ μετέχειν ἀγισμοῦ,
ἀλλὰ καὶ τῷ Θεῷ ἀνακαίσθαι. Εἰ γὰρ μὴ ἴδον ἡ γαῖα το-
λαῖν, οὐκ ἀνέξκειαι σὺ κατὰ τῶν ἐναντίων τὸ πῦρ.
Βουνοῖς δὲ καὶ ὄρεσι καὶ δρυμοῖς, τὴν τῶν Ἀσ-
συρίων μετὰ τῶν ἡγουμένων ἀπεικάζει πληθύν, ὅπερ
ἀποσπασθῆσονται πάλαι ὄντες δεινοὶ καὶ θερμοί·
θανάτο· γὰρ αὐτῶν καταφάσκει μόνον οὐχὶ ψυχὰς
τε καὶ σώματα, ὅτε * καὶ βραχὺ τὸ λοιπόμενον. Τὴν
δὲ παροῦσαν τινὲς τιμωρίαν ἐπὶ Παψάκου γεγονέναι
νοοῦσιν, μεθ' οὗ δὲ καλειφθέντες ἡ τὸν ἀριθμὸν τῷ
τῶν Ἀσσυρίων ἀπήγγειλαν βασιλεῖ. Διττῆς δὲ οὕσης
τῆς τοῦ πυρός ἐνεργείας, διένειμε τὴν μὲν φωτιστι-
κὴν Ἰσραὴλ· τὴν καυστικὴν δὲ, τοῖς Ἀσσυρίοις, διὰ
τὴν ὑπερηφανίαν μεγάλου νοῦ πρὸς ἐναντίαν τάξιν
τῶν πραγμάτων μεταχωρούντων. Ἀγιάζει δὲ, φασί,
τὸ πῦρ, ἐπειδὴν φάγη ὡς χορτὸν τὴν ὕλην. Ἐπεὶ
οὖν πῦρ καταναλίσκων ἐστὶν ὁ Θεός, τὰ ἐξ ὕλης ἐλ-
θόντα διαπανήσεται πάθη, καὶ τότε τὰ ἔρη τοῦ καί-
σθαι παύσεται. Τὸ δὲ πῦρ τῶν λογικῶν τούτων
ὁ ὢν τε καὶ βουνῶν καὶ δρυμοῦ, ἀπὸ ψυχῶν ἀρξά-
μενον, εἰ σάρκα· αὐτὰς καταντήσεται. Καλεῖ δὲ,
φασίν, ἡ Γραφὴ ἔρη μὲν, τοὺς ἐν προτερήμασι
τίστιν, ὅσον ἐπὶ τῇ κατασκευῇ γεγονότα, * δρυμοὶ
δὲ, τοὺς ἀκάτους καὶ μὴ φωτίζαν· ἔχοντας τὴν τοῦ
ἀληθινοῦ γειωροῦ. Πάντων μέντοι τὸ πῦρ ἅπταται·
ἀρξάμενον ἀπὸ ψυχῆς τῶν ἐν τῷ νῷ παθημάτων·
† εἰ μέχρι τούτων σταίη τὸ κακόν, τὴν ἐνταῦθα
μόνον ἀναλώσειεν ὕλην. Εἰ δὲ καὶ πρὸς πρόξιν
ταῦτα χωρήσει τὴν διὰ σαρκὸς, καὶ εἰς τὰς σάρκας
αὐτὰς καταντήσεται. Ὅσον εἰ σταίη μοιχεία μέχρι
ψυχῆς, ἵσταται καὶ τὸ πῦρ. Ἐνέδωκε γὰρ ἡμῶν
γυναικὶ πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι, ἀλλ' οὐκ ἐφείρε τὸν ναὺν
τοῦ Θεοῦ, ποιήσας τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ, πόρνης μέλη.
Εἰ δὲ προέλθοι πρὸς σῶμα, μέχρι τούτου χωρεῖ εἰς
τὸ πῦρ, καὶ ἔσται, φησίν, ὁ φεύγων, ὡς ὁ φεύγων
ἀπὸ φλογὸς καυμένης. Τάχα ὁ φεύγων ἀπὸ τοῦ
ἐμπερισμοῦ, ἐπιστροφῇ, καὶ μετανοίῃ, φεύγει τὴν
κολάζουσαν φλόγα. Οἱ δὲ καταλειφθέντες ἔσονται
ἀριθμοί, οὐ μόνον διὰ τὸ εὐχρίστον, ἀλλ' ὅτι καὶ
ἐξ οὗ πρὸς ἀριθμὸν ἀναλαμβάνεσθαι θεῖον, κατὰ τοὺς
ἀριθμηθέντας ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Ἀριθμῶν. † Χαίρετε
γὰρ, φησὶν ὁ Σωτὴρ, ὅτι τὰ νόματα ὑμῶν ἐγγέγρα-
πται ἐν τοῖς οὐρανοῖς. † Παιδίον δὲ τὸ γράφον ταύ-

A solitus esset, eidem sup. ribenti. *Iquem futurum.*
Pro quo enim et sanctificabit **169** ipsum in igne
urente habemus, et sanctus ejus in flammam,
dixit Symmachus. Pro quo rursum, *Et depascet*
tanquam fenum, silvam; idem depascet recondita
ipsius, et cur ab ipso serrantur in die una et glo-
ria saltus ejus et Carmeli ejus, ab anima ad car-
nem usque consumetur, et erit tanquam cæsus fu-
giens. Reliqua autem saltus ejus, numero pauca
erunt, et puer scribet ea. Quo sane loco *saltus*
nomine, quam secum habebat turbam intellexisse
putandus est, quemadmodum per *Carmelum*, ejus
opes et luxum, quem eadem vindice potentia,
quam *ignem* antea diximus, consumptura iri, eum-
que in ipso rerum discrimine ita lugam cum in sociis
B conversum iri dicit, ut relietorum numerus ipsa
paucitate a puero facile teneri describi que possit.
Est enim non multo post, sicut ante prædictum
fuerat, eversum Assyriorum imperium. Non desunt
qui, *sanctificabit ipsum*, ad Israellem referent Deo-
que consecratum iri velint; quo sensu primoge-
nitum omne sexus masculini, quod vulvam ape-
ruisset, Domino sanctificari, id est consecrari,
præcipitur⁶⁶: quando *sanctificandi* verbum, non
sanctificationis semper, sed consecrationis etiam
significationem habere certum sit. Haudquaquam
enim si populum non agnosceret, contra hostes
ignem ipse fuerat accensurus. *Collibus autem*
montibusque, et saltibus, Assyriorum duces,
C cum ipsa cæterorum multitudine assimilant; qui
olim quidem valde potentes et fervidi, *extin-*
guentur tamen. Ita enim ipsorum non corpora
tantum, sed animas etiam mors *depascet*; ut exi-
guum, quod relinquitur, futurum sit. Sunt etiam
qui pœnas istas ad Rapsacæ tempus referant: cum
quo qui evasere incolumes, Assyrio superstitium
numerum denuntiarent⁶⁷. Cæterum cum duplex
sit ignis virtus; eam quidem, quæ illuminandi
est, Israeli attribuit: quæ autem urendi, Assy-
riis, quibus **170** propter magnæ mentis superbiam
in contrarium quam statuissent res abierunt.
Sanctificent autem tum demum ignis, inquit, cum
silvam tanquam fenum depascitur. Quoniam itaque
ignis consumens existit Deus⁶⁸, eos est animi mo-
tus depasturus qui e silva prodeunt; et tunc *mon-*
tium cessatura est combustio. Progredietur vero *ignis*
in montes istos ratione præditos, in colles etiam et
saltus, ab animis ad carnes usque, ibi solum
urendi finem facturus. *Montium* deinde nomine eos
in Scriptura significari putant qui aliis dignitate
superiores tanquam construendis rebus præficiun-
tur: *Saltuum* autem, qui, fructus nullos edentes, veli
agricolæ artem et manum non sentiunt. Omnes
igitur *ignis* invadit, facto ab animi doloribus
principio, et si in eis malum steterit, eo usque tan-

⁶⁶ Exod. xiii, 2. ⁶⁷ IV Reg. xviii, 19. ⁶⁸ Deut. iv, 24.

VARIAE LECTIONES.

† γρ. θάνατος. * γρ. ὄντες. † γρ. οἱ καταλ. † γρ. φωτίζαν † γρ. καλ.

tum *sileam* decorabit. Quod si ad carnis opus aliquod res processerit, nec *carnibus* etiam ipsis pereperit; verbi causa: si cuius ad solum usque appetitum progressa est libido, in anima et ipse ignis consistet. Solum enim in mulierem libidinis ardore oculos torsit; non Dei templum profanavit; non membra Christi, membra meretricis effecit⁶⁹. At si ad corpus usque processerit, eo usque et ignis ipse progredietur: *Et erit, ait, fugiens, quasi fugiens a flamma comburente*. Forsitan qui fugit a combustione, is est, qui, conversione pœnitentiaque ductus, ultricem effugere flammam conatur. Qui vero relinquentur erunt numerus; non ideo tantum, ut nullo negotio queant numerari, sed quod qui in divinum illorum ordinem redigantur, quos in Numerorum libro describi constat, digni reperiantur. « Gaudete enim, ait Salvator, quoniam nomina vestra scripta sunt in cœlis⁷⁰. » Nec vero *puer* alius, a quo ista descriptio fiat, intelligendus est, quam de quo fuit antea: « Puer natus est nobis⁷¹ », usurpatum; Filius ille nimirum, quem Magos adorasse, quem in Ægyptum descendisse, quem rursus in terram Israelis rediisse certum est. Ille, inquam, qui vitæ pœnitudine sese ad Deum recipientes describit.

171 VERS. 20-25. *Et erit in die illa, non amplius adjiciet residuum Israel, et qui salvati fuerint de domo Jacob, non amplius iis confident, a quibus injuria affecti sunt. Sed Deo sancto Israel confident in veritate, etc.*

Post eversas, inquit, Assyriorum opes non amplius qui de populo in servitutem abducto relictii sunt, in libertatem autem postea Cyro vindice restituti Assyriis injuriæ auctoribus *confident* ut Achazus olim, qui, missis ad Assyrium sacris regisque thesauris, dixit ille⁷²: Ego servus tuus sum. Ascende et libera me de manu regis Syriæ et regis Israel⁷³; qui revertens, trucidato Reasin rege, Damascus expugnavit. Itaque non homini jam, sed *Deo soli*, a quo salutem sunt consecuti, *confident*. For-
 C *sah* et illud innuit, ne dæmonibus iterum, a quibus tantam animis injuriam experti sunt, adhaereant. Quibus iam placet de illis ista, qui ad Deum reversi, in eo spem omnem posuerunt, intelligi. Qui enim scelera amplectuntur, eorum partes, a quibus injuriam patiuntur, sequuntur. Contra, soli *Deo confidit in veritate*, qui nec ullis rebus, quæ cernuntur, nititur; nec alibi alio spe collocata dividitur; sed totum se Deo committit. Verum enimvero, quod ad *reliquias* attinet, quas *salvandas* esse indefinite locutus, intulit; aliud ab eo quoddam, quod *non amplius adjectum iri residuum Israel* dixit, significavit. De hoc enim, quod **172** ex captivitate rediit, intelligitur: cum primæ, *arenæ maris* similes, numero quidem ipso infinitæ sint, sed ad agriculturam inutiles. Cum populus ergo Israeliticus factus jam numerosior, ad eum, qui ex Deo est, fructuum proventum inutilis evaserit, ejus tum pars maxima peritura est; salvabitur autem quod erit *residuum*. Ab eo enim, quo Babylonico exsilio Judæorum liberata gens est, ad Romanam usque tempora, crevit non parum eadem, et supervacua admodum multitudine aucta est: ex qua tamen solos, qui in Christum crediderunt,

A την την ἐγγραφήν, περὶ οὐπερ ἐλέχθη, ὅτι *Παῖδιον* ἐγενήθη ἡμῖν υἱός, ᾧ προσεκύνησαν Μάγοι, ὃ κατήλθεν εἰς Αἴγυπτον, καὶ πάλιν ἦλθεν εἰς γῆν Ἰσραὴλ, ὅπερ γράφει τοὺς διὰ μετανοίας εἰς Θεὸν ἐπιστρέφοντας.

Et erit, ait, fugiens, quasi fugiens a flamma comburente. Forsitan qui fugit a combustione, is est, qui, conversione pœnitentiaque ductus, ultricem effugere flammam conatur. Qui vero relinquentur erunt numerus; non ideo tantum, ut nullo negotio queant numerari, sed quod qui in divinum illorum ordinem redigantur, quos in Numerorum libro describi constat, digni reperiantur. « Gaudete enim, ait Salvator, quoniam nomina vestra scripta sunt in cœlis⁷⁰. » Nec vero *puer* alius, a quo ista descriptio fiat, intelligendus est, quam de quo fuit antea: « Puer natus est nobis⁷¹ », usurpatum; Filius ille nimirum, quem Magos adorasse, quem in Ægyptum descendisse, quem rursus in terram Israelis rediisse certum est. Ille, inquam, qui vitæ pœnitudine sese ad Deum recipientes describit.

B κ·κγ'. Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, οὐκ ἐτι προστεθήσεται καταλειφθὲν Ἰσραὴλ. Καὶ οἱ σωθέντες τοῦ Ἰακώβ οὐκ ἐτι μὴ πεποιοῦντες ὧσιν ἐπὶ τοὺς ἀδικήσαντας αὐτοὺς· ἀλλὰ ἔσονται πεποιοῦντες ἐπὶ τὸν Θεὸν τὸν ἄγνωτον τοῦ Ἰσραὴλ τῇ ἀληθείᾳ, κ. τ. λ.

Ὅτε, φησὶ, καταστραφῶσιν Ἀσσύριοι, οἱ περιλειφθέντες τοῦ λαοῦ τοῦ αἰχμαλωτισθέντος, οὗς ἐλευθέρους ὁ Κύριος ἀπέπεμψεν, οὐκ ἔσονται πεποιοῦντες ἐπὶ τοὺς Ἀσσυρίους τοὺς ἡδικοῦντας αὐτοὺς, ὅπερ φαίνεται ποιήσας Ἀχάζ, τοὺς ἱεροὺς θησαυροὺς καὶ τοὺς βασιλικούς ἀποστείλας τῶν Ἀσσυρίων τῷ βασιλεῖ, λέγων· Δουλός σου ἐγώ. Ἀνάβηθι καὶ σῶσόν με ἐκ χειρὸς βασιλέως Συρίας, καὶ ἐκ χειρὸς βασιλέως Ἰσραὴλ, ὅτε καὶ ἀνελοῶν συνέλαβες Δαμασκὸν, καὶ τὸν Πασσῶν ἀπέστρεψεν. Οὐκ ἐπ' ἀνθρώπῳ τολῶν, Θεῷ δὲ μόνον οἶγε σωθέντες θαυμάσουσιν. Λέγοι δ' ἂν καὶ τὸ, μὴ πάλιν προσέχριν οἷς πάλαι προσέκειντο δαίμοσιν τοῖς τὰς αὐτῶν ἡδικοῦσι ψυχῇ. Τινὲς δὲ φασιν εἰρησθαι ταῦτα περὶ τῶν δι' ἐπιστροφῆς ἐπὶ Θεῷ τὴν ἐλπίδα θεμέλιων. Οἱ γὰρ ἁμαρτωλοὶ τοῖς αὐτοῖς ἀδικοῦσι προστίθενται· μόνος δὲ πέποιθεν ἐν ἀληθείᾳ Θεῷ, ὁ μηδὲν τῶν φαινομένων θαρσύνων, ταῖς ἐλπίσι μὴ μεριζόμενος, τὸ δὲ πᾶν ἀπονεύμας Θεῷ. Τὸ δὲ κατάλειμμα, περὶ οὗ ἐπιφέρει ὅτι σωθήσεται, ἀορίστως λέγων περὶ αὐτοῦ, ἕτερόν ἐστιν παρὰ τὸ λεχθὲν, οὐκ ἐτι προστεθήσεται τὸ καταλειφθὲν Ἰσραὴλ. Τοῦτο μὲν γάρ, τὸ ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἐπανελθόν· τὸ δὲ πρῶτον τοιοῦτόν ἐστιν, καὶ ὁ x τῆς θαλάττης ψάμμος ἀπειρος ἀριθμῷ, πρὸς γεωργίαν δὲ ἀχρηστος. Ὅταν οὖν πληθυνθεῖς Ἰσραὴλ ἀχρηστος ἐν τῇ καρποφορίᾳ γένηται τῇ κατὰ Θεὸν, τὸ μὲν πλῆθος αὐτῶν ἀπολείπεται, τὸ κατάλειμμα δὲ σωθήσεται. Μετὰ γάρ τὴν ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπάνεδον μέχρι τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων, εἰς πλῆθος ἐπέδωκαν ἀχρηστον, ἐξ ὧν οἱ εἰς Χριστὸν πεπιστευκότες ἐσώθησαν. Τοῦτο δὲ, φησὶν, ἔσται, ἐπεὶ δ' ἂν συντετημέριον ἐπὶ γῆς ποιήσῃς λόγον. Οἷος ὁ εὐαγγελικὸς, μὴ περιέχων τὰ παρὰ τῷ Μωϋσεὶ παραγγέλματα. Τὰ δὲ ῥήματα ταῦτα

⁶⁹ I Cor. vi, 15. ⁷⁰ Luc. x, 20. ⁷¹ Isa. ix, 6. ⁷² IV Reg. i, 4 seqq.

παρέθηκεν ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους ὁ Παῦλος, ὁλίγην A
 ἔργον τὴν παραλλαγὴν· οὐδὲ γὰρ, ὡς ἡμεῖς, ἡκολού-
 θει τοῖς ἐρμηνεύουσιν· Ἑβραῖος δὲ ὑπάρχων, κατὰ
 τὸ ὅτι αὐτῷ τὴν ῥῆσιν ἐρμήνευσεν. Καὶ οἱ ἄλλοι δὲ
 μέλλον τῇ ἀποστολικῇ διηγήσει συνέδραμον. Φησὶ
 δὲ, Μὴ θαυμάσης εἰ ὀλίγοι εἰσὶν οἱ ὑπὸ τοῦ παιδίου
 γραφόμενοι. Πολλοὶ γὰρ ὀνόματι, ὀλίγοι δὲ τοῖς ἔρ-
 γοις τὸν Χριστὸν ἐπιγράφονται. Ὁ δὲ τρόπος τῆς
 σωτηρίας, τὸ τοῦ μὲν νόμου τὸ χάρισμα, τῶν δὲ
 προφητῶν τὴν διδάσκειν, ἐν τῇ βραχυλογίᾳ τοῦ Εὐαγ-
 γελίου περιλαβεῖν. Ἀγαπήσεις γὰρ Κύριον τὸν Θεόν
 σου, καὶ ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν. Ὁ
 οὖν συντελὼν καὶ πρὸς ἔργον ἄγων τὸν λόγον, συν-
 τεμιὼν τε αὐτὸν καὶ συγκεφαλαιούμενος αὐτοῦ τὸ
 πλάτος ἐν ταῖς βραχυτάταις ἐντολαῖς, οὗτός ἐστι τὸ
 κατάλειμμα τὸ σωζόμενον. Πάντα, φησὶν, ὅσα ἐν B
 θέλῃτε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, κατὰ ταῦτα
 καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς. Οὗτος γὰρ ἐστὶν ὁ νόμος
 καὶ οἱ προφῆται. Ὅς ἔστι ἐν τῇ φυσικῇ ἐννοίᾳ ἔλον
 τὸν λόγον συντελούμενον τε καὶ συντεμνόμενον,
 ὅπερ δὲ ἐλέγομεν προλαβόντες περὶ τοῦ Θεοῦ ἰσχυ-
 ρός, ὅτι παρ' Ἑβραίοις τὸ Ἡ.Ι σημαίνει Θεόν, τοῦ-
 το καὶ νῦν βεβαιούται· τὸ γὰρ ἐπὶ Θεοῦ ἰσχυρόν, τὸ
 Ἡ.Ι ἔχει τὸ Ἑβραϊκόν.

quæ superius in locum illum, *Deus fortis*, a nobis ex Hebræis, qui *El* vocabulo Deum significant, ad-
 ducta sunt; et isto possunt loco confirmari. Hic enim, ubi in *Deum fortem* legimus, *El* ipsum quo-
 que Hebraicam litteram habere reperimus.

κδ-λβ'. Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος Σαβαώθ· C
 Μὴ φοβοῦ, ὁ λαός μου, οἱ κατοικοῦντες ἐν Σιών,
 ἀπὸ Ἀσσυρίων, ὅτι ἐν ῥάβδῳ πατάξει σε· πλη-
 γὴν γὰρ ἐπάξω ἐπὶ σέ, τοῦ ἰδεῖν ὁδὸν Αἰ-
 γύπτου. Ἐτι γὰρ μικρὸν, καὶ παύσεται ἡ ὀρ-
 γή, κ. τ. λ.

Πληρώσας ὁ λόγος τὰ περὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ, ὡς
 Ἰσα πεῖζεται τῷ Ἰσραὴλ· καὶ τὸν Ἀσσύριον ὅποια
 μένει δαίνε, περὶ τε τῶν ἐς ὕστερον εὐσεβοῦντων
 εἰπών· ἃ δὲ μακροῖς ὕστερον συνέβαινε χρόνοις·
 νῦν περὶ τοῦ κατὰ τὸν Ἡσαΐαν χρόνον ψησίν, ὅτε
 κατὰ Ἱερουσαλὴμ ὁ Ἀσσύριος ἐπὶ τῆς Ἑξεκίου βα-
 σιλείας ἐστράτευσεν. Ἀγωνιώσι γὰρ τοῖς τότε διὰ
 τὴν μέλλουσαν ἐφοδόν, μὴ καὶ λάθωσι τοῖς ἐν Σαμα-
 ρείᾳ πεπονθότες προσόμοια, παραινέει μὴ δεδιέναι
 τοὺς Ἀσσυρίους. Ἡξεῖ μὲν γὰρ, φησὶ, καὶ βραχείας
 πεπραθήσεθε τῆς πληγῆς, ὡσανεὶ ῥάβδῳ παιόμε- D
 νοι, πλην ἀπρακτος ἀπεισιν πληγῇ θεοσιερέα βαλνύ-
 μενος. Αἴτιος δὲ τούτων εὐσεβῆς ὢν Ἑζεκίας, ἀλλ'
 οὐ κατὰ τὸν Ἀχάζ τὸν πατέρα γενόμενος, καὶ τοὺς
 ὑπηκόους μεταβαλὼν εἰς εὐσέβειαν. Διὸ φησιν· Μὴ
 φοβοῦ, λαός μου. Οὐ πολὺ γὰρ πληγήσῃ. Καὶ
 ἡ κατὰ σοῦ δὲ ῥάβδος ὀλιγοχρόνιος γίνεσθαι. Πληγή-
 σῃ δὲ ὅμως, τῇ ὁδῷ σαυτὸν Αἰγύπτου ζήλω τῆς
 εἰδωλολατρίας ἐπὶ Ἀχάζ τοῦ βασιλέως ἐκδοῦς. Εὐ-
 σεβοῦντων δὲ θάπτον ὁ Ἀσσύριος φεύγεται ἐκ τόπου
 τόπον ἀσχημόνως ἀμείδων, διὰ τε χώρας ὑμετέρας
 καὶ πόλεων. Καὶ διερχάται τὴν φυγὴν ὀφθαλμοῖς,
 Θεοῦ τὰ μέλλοντα παρόντα δεικνύς. Τὸ δὲ, Πληγὴν

A salutem constat assecutos. Fore autem ista ait,
 cum *abbreviatum* in terra verbum, id est Evange-
 lium, quo alia jam a Mose præcepta continentur,
 effecerit. Sunt vero et hæc verba in eam, quæ est
 ad Romanos, Epistolam, paucis immutatis, a Paulo
 transsumpta ⁷³. Neque enim, ut solemus, ille cu-
 jusquam verba sequitur interpretis; sed Hebræa
 Hebræus ipse ad arbitrium exprimit.—Nec desunt
 etiam quibus magis apostolica placuit interpretatio.
 Prohibet autem mirari, quod a puero *describi* pau-
 cos audiamus: cum nomine quidem permultos,
 sed opere paucos Christum profiteri certum sit. At
 est salutis consequendæ optima ratio, si legis do-
 num, ipsasque prophetarum sanctiones paucis
 Evangelii capitibus complectaris. «Diliges enim,
 ait, Dominum Deum tuum, et proximum tuum
 sicut teipsum ⁷⁴.» Qui *perficit* igitur et opere le-
 gem tuetur, diffusam ejus latitudinem brevibus
 præceptis, et capitibus complectens, eum esse *re-
 liquis* illas, quæ salvandæ sunt, credimus. «Om-
 nia, ait, quæcunque vultis ut faciant vobis homines,
 juxta hæc et vos facite illis. Hæc enim lex est et
 prophetæ ⁷⁵.» Vides naturali quadam notitia *com-
 prehensum* totum, et *abbreviatum verbum*. Cæterum

VERS. 24-32. Propter hoc hæc dicit Dominus
 exercituum: Noli timere, popule mi, qui habitas Sion,
 ab Assyriis: quia in virga percutiet te. Plagam enim
 inducam in te, ut videas viam Ægypti. Adhuc
 enim paululum, et cessabit ira, etc.

173 Absoluto sermone de paribus Hierosolymita-
 norum et Israelitarum pœnis, deque iis, quæ Assy-
 rium manebant, calamitatibus, de piis item in
 posterum futuris; quæ tamen longis temporibus
 postea impleta sunt: ad ea se deinceps, quæ sua
 ætate contigerunt, cum regnante Ezechia Jerusa-
 lem adortus est Assyrius⁷⁶, Isaias accingit. Illos
 enim, qui tum **174** vivebant, ad ejusmodi expe-
 ditionis nuntium consternatos; ne eadem cum
 Samaritanis impræmeditati et ipsi quoque pate-
 rentur confidere, et Assyrium haudquaquam me-
 tuere adhortatur. Veniet siquidem, ait, modicaque
 ipsi *plaga*, tanquam *virga*, *percutiemini*; sed infe-
 ctis tandem rebus, *clade* divinitus accepta disce-
 det: quorum in causa fuerit insignis Ezechia
 pietas non patrem imitantis, sed ad verum Dei
 cultum subditos provocantis. Atque hinc est, quod
populum tanquam qui *plagam* eo bello nullam ac-
 cepturus sit *timere* prohibet. Hinc, inquam, quod
virgam, quam in eum parari videt, brevi cessatu-
 ram monet, sed *percussuram* tamen ideo, quod
 Ægyptios imitatus Achazi temporibus idololatriæ
 viam institerit; Assyrium autem statim atque re-

⁷³ Rom. ix, 28. ⁷⁴ Deut. vi, 5; Levit. xix, 8; Matth. xxii, 37, 38. ⁷⁵ Matth. vii, 12. ⁷⁶ IV Reg: xviii, 13 seqq.; Isa. xxxvii, 1 seqq.

si fuerint, per urbes eorum turpiter locis aliis A
atque aliis immutatis, fugam celerius accepturum:
quam ideo oculis subiicit, ut quæ futura audimus,
esse Deo præsentia credamus. Quod autem habemus : *Plagam enim inducit super te, ut videas viam*
Ægypti; ita reddidit Symmachus : *Virga percutiet*
et baculum suum elevabit supra te, propter viam
Ægypti. Aiunt vero alii Oseam, Eliæ filium, re-
gem Israel, cum Salmanazaris Assyrii servitute
premeretur, auxilium ab Ægyptio (*Sigorî* vocant)
petivisse; quare indignatum Assyrium, Oseam,
et Regum quarto scribitur ⁷⁷, in vinculis habuisse.
Indignatus est enim, aiunt, Deus quod, neglecta
in se fiducia, spem in Ægyptium collocarit:
quemadmodum nimirum, cum est ab A. hazo
adversus Damascum vocatus Assyrius. Sed nihil
ad eos, qui Hierosolymis sunt, ad quos habetur
Isthæc oratio, si est in auxilium ab Israele vocatus
Ægyptius. In *Assyrium* porro, ait, *flagellum*
excitabit secundum plagam Madiam. Verum, pro
quo, *In loco afflictionis* habemus : *In Sur Choreb*
interpretatus est Symmachus; ne illam, quæ Ge-
deone Madianitarum duce ⁷⁸, sed quæ per Mo-
sen inflicta est, plagam intelligeremus. Sur enim ipsa
solitudo ¹⁷⁵ vocabatur : eratque monti, teste
Numerorum libro ⁷⁹, nomen *Choreb*, cum et eodem
Madianitarum reges, interneccione deleti. Significat
quæ *juxta mare est, viam* recepturos.

Hanc enim fugiens olim Assyrius, quæ Ægypto C
vicina est (cum cum, historia teste, Æthiopes
adorti sunt) abripuit. Ait enim : « Reversus est
enim Rapsaces, et invenit regem Assyrium op-
pugnantem Lalnam : audierat enim quod reces-
sisset in Lacheis. Et audivit Tharacha rex Æthio-
pum dicens : Ecce egressus est, ut pugnet adver-
sum te ⁸⁰. » Sunt qui indignatum ob id *Assyrium*
quod Osee Israelis regi suppetias ferre Ægyptium
audiverat, adversus Ægyptios exercitum movisse
existiment. Sed isternum alia non est a superiori-
bus opinio, quam nihil ad Jerusalem spectare
diximus. Januit vero et hic etiam *fugam* acceptu-
ros *Assyrios*; non autem felices a leo successus
habitueros, ut alios etiam bello queant adoriri.
Ista igitur, inquit, ipse passurus est. At ipsi con-
solationem nanciscimini, qui *Assyriorum jugum*
amplius latum non estis. Habet enim Regum hi-
storia ⁸¹ Assyrium tributis nomine trecenta auri
talenta Ezechiae imperasse, ad quorum solutionem
sacros thesauros, et regios necesse fuit, exhaustiri :
quod *jugi* nomine non immerito significatum est.
Atque hinc est, quod *populum* illi, quibus ea inest
facultas, *consolari* jubentur. Sed ad quid isthæc
tandem *consolatio*? nimirum, ut maneat, neque-
metu *fugam* arripiat. Sunt tamen qui, ut in hac

γάρ ἐπάγει ἐπὶ σέ, τοῦ ἰδεῖν ὁδὸν Αἰγύπτου, Σύμ-
μαχος οὕτως ἐρμήνευσεν· Ἐν ῥάθεω πλῆξει, καὶ
τὴν βακτηρίαν αὐτοῦ ἐπαρεῖ ἐπὶ σέ, διὰ τὴν
ὁδὸν Αἰγύπτου. Ἄλλοι δὲ φασιν, ὡς Ὡση δὲ τοῦ
Ἰλιδ, βασιλεὺς Ἰσραὴλ, Σαλμανασάρ τῷ τῶν Ἀσσυ-
ρίων δουλωθεὶς βασιλεῖ, παραβῆς ἐπεκαλεῖτο πρὸς
συμμαχίαν Σιγὼρ Βασιλέα Αἰγύπτου· ὁ δὲ Ἀσσύριος
ἀγανακτῆτας δεσπότην αὐτὸν ἐποιήσατο, ὡς ἐν τε-
τάρτῃ τῶν Βασιλείων φησιν. Ἠγανάκτησε γάρ, φα-
σιν, ὁ Θεός, ὅτι μὴ ἐπ' αὐτῷ θαρσύνεσθαι, ἐπὶ τὸν
Αἰγύπτιον ἤλπισεν. Ὡς περ οὖν καὶ ὅτε Ἀχάζ τὸν
Ἀσσύριον ἐπεκαλέσατο κατὰ τῆς Δαμασκού. Ἄλλ'
οὐδὲν ταῦτα πρὸς τοὺς ἐν Ἱερουσαλήμ, πρὸς οὓς νῦν
ὁ λόγος ἐστίν, εἰ ὁ Ἰσραὴλ ἐπεκαλέσατο τὴν Αἰγύ-
πτιον. Τῷ δὲ Ἀσσυρίῳ, φησὶν, ἐπερερεῖ Κίριος
μίστιγα κατὰ τὴν πληγὴν Μαδιὰμ. Ἀντὶ δὲ τοῦ,
ἐν τούτῳ Ὀλίθεως, Σύμμαχος ἐξέδωκεν, Σοῦρ Χω-
ρήθ, ὡς μὴ δύνασθαι νοεῖν ἡμᾶς τὴν ἐπὶ τοῦ Γεδεὼν
κατὰ τῶν Μαδιτηρέων πληγὴν, ἀλλὰ τὴν ἐπὶ τοῦ
Μωϋσέως. Ἡ μὲν γὰρ ἔρημος ἐκαλεῖτο Σοῦρ. Τὸ δὲ
ὄρος ἐκαλεῖτο Χωρήθ, ὡς ἐκ τῶν Ἀριθμῶν ἐγνώκα-
μεν, ὅτε καὶ ἀπέκτειναν πᾶν ἄρσενικὸν καὶ τοὺς βα-
σιλεῖς Μαδιὰμ· οἱ δὲ Ἀσσύριοι πληγέντες τῇ ἐμῇ
μίστιγι, ἀποστρέψουσιν ἐν τῇ ὁδῷ τῇ κατὰ θά-
λασσαν.

tempore sunt masculi omnes, ipsique adeo Ma-
autem Assyrios flagello suo percussus, in eam se,

Τὴν γὰρ κατ' Αἰγύπτου ὁδὸν ὁ Ἀσσύριος φεύγων
ἀπήγει, ἐπαναστάτων Αἰθιοπῶν αὐτῷ, κατὰ τὴν
ἱστορίαν εἰπούσαν· « Καὶ ἀπέστρεψε Ῥαψάκης,
καὶ εὔρε τὸν βασιλέα Ἀσσυρίων πολεμοῦντα ἐπὶ
Λαβνᾷ, ὅτι ἤκουσεν ὅτι ἀπῆρεν ἐπὶ Λάχεις. Καὶ
ἤκουσε Θαραχὰ βασιλεὺς Αἰθιοπῶν λέγων, Ἰδοὺ ἐξ-
ῆλθον ζητεῖν μετὰ σοῦ. Ἰ Τινὲς δὲ φασιν ὡς ἀγανα-
κτῆτας τῶν Ἀσσυρίων ὁ βασιλεὺς κατὰ τοῦ βασι-
λέως Αἰγύπτου, ἐφ' οἷς ἐπηγγέλατο συμμαχεῖν τῷ
Ὡσῇ τῷ βασιλεῖ Ἰσραὴλ, κατ' Αἰγυπτίων ἐστρά-
τευσαι, σύμφωνα τοῖς φράσαι λέγοντες. Ἄλλ' εἰρή-
καμεν ὡς οὐδὲν ταῦτα πρὸς Ἱερουσαλήμ. Καὶ νῦν
δὲ φωνήν ὁ λόγος τῶν Ἀσσυρίων ἐσεσθαι πρὸθε-
σπίζει, ἀλλ' οὐκ εὐημερίαν τοσαύτην, ὡς καὶ καθ'
ἐτέρων στρατεύεσθαι. Ἄλλ' ἐκεῖνος μὲν, φησὶ, ταῦτα
D πείσεται. Ὑμεῖς δὲ τεύξεσθε παραμυθίας, μηκέτι
ὑποκείμενοι τῷ κυρῷ τῶν Ἀσσυρίων. Φησὶ γὰρ ἐν
ταῖς Βασιλείαις, ὡς ὁ Ἀσσύριος· Ἐξέκλινε φέρον
ἐπέθηκε τριακόσια τάλαντα χρυσοῦ. Καὶ κινήσας ²,
τοὺς τε ἱεροὺς θησαυροὺς καὶ τοὺς βασιλικούς περ-
έσχεν αὐτῷ. Ζητὸν οὖν εἰκότως τοῦτον ἐκάλεσε. Διὶ
προστάττονται παρακαλεῖν τὸν λαόν, οἱ τοῦτο
πράξει δυνάμενοι. Τί δὲ παρακαλεῖν; ὑπὲρ τοῦ
μεῖναι, καὶ μὴ φόβῳ μελετῆσαι, δραστήν. Τινὲς δὲ
φασιν, Πηρακαλεῖτε ταύτη τῇ τῆς εὐσεβείας ἐμ-
μένειν ὁδῷ, ὡς δὲ περὶ τῶν ὅσων οὕτω γεννησμένων

⁷⁷ IV Reg. xvii, 4. ⁷⁸ Judic. vi, 1 seqq. ⁷⁹ Num. xxv, 1 seqq. ⁸⁰ IV Reg. xix, 9 seqq. ⁸¹ ibid. 1 seqq.

VARIE LECTIONES.

² Vulgata editio habet τριακόσια τάλαντα ἄργυρου, καὶ τριακόσια τάλαντα χρυσοῦ. ² φρ. κενώσαι.

θεσιπίζων, τὸ σήμερον εἰκότως προσέθηκε, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν χρόνους ὑπερτερὸν ἐσομένων περὶ τῶν Ἀσσυρίων, καὶ τὸ κατάλειμμα τοῦ Ἰακώβ· & δὴ πρὸ τῶν νυνὶ προκειμένων ἐλέγετο. Διὸ φησιν· *Παρακαλεῖτε σήμερον* μὴ φυγεῖν, τὴν νῦν δὴ καὶ σήμερον ἐπ' Ἐξελθόντων Ἀσσυρίων μέλλουσιν ἐφοδόν. Βουνοὺς δὲ φησιν, τοὺς ἐπαναβεδνχότας ψυχῇ, καὶ φρονήματι, προσφῆτας καὶ ἱερέας. Ἐπεὶ καὶ ἀλλοχού φησιν· « Παρακαλεῖτε τὸν λαόν μου, λέγει ὁ Θεός, ἱερεῖς, λαλήσατε εἰς τὴν καρδίαν Ἰερουσαλήμ, παρακαλεῖτε αὐτήν. Κατὰ τὴν βουλήνδ' αὐτῶν λέγει τῶν Ἀσσυρίων, τοῦτ' ἐστὶ, Πείσονται ὅσπιν' αὐτῶν ἐβουλεύσατο ».

super eorum consilium dixit, de Assyriis intellexit, passuros esse significat.

λγ-λδ'. Ἰδοὺ ὁ Δεσπότης Κύριος Σαβαώθ συνταράσσει τοὺς ἐνδόξους μετὰ ἰσχύος· καὶ οἱ ὑψηλοὶ τῇ ὕψει συντριβήσονται, καὶ ταπεινωθήσονται, καὶ πεσοῦνται οἱ ὑψηλοὶ μαχαίρᾳ· ὁ δὲ Αἰθάρως σὺν τοῖς ὑψηλοῖς πεσεῖται.

Αὐτάρκως περὶ τῆς τῶν Ἀσσυρίων ἀλαζονείας εἰπὼν καὶ τῆς καθαιρέσεως, νῦν περὶ τῆς κατ' ἐθνὸς πολυαρχίας διεξέρχεται. Ἐθνάρχει γὰρ ἦσαν εἰδωλολατρεῖα τὸν Κτίστην ὑβρίζοντες, καὶ πρὸς οἶκον αὐτοῦ φρονήματος ἐπαιρόμενοι. Καὶ τὴν τοῦτων οὖν προθεσπίζει καθαιρέσιν. Τινὲς δὲ φασιν ὡς περὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίας μέλλων εἰπεῖν, τοὺς πάλαι φρονούντας ἐπὶ τῇ τοῦ νόμου σκιᾷ, καθελεῖν ἐπαγγέλλεται. Ἰσχυροὶ γὰρ δυνάτες τῇ ὕψει γεγόνασιν, οὐ προσφῆτας μόνον ἀπεκτονόμενοι, καὶ τοῖς τὰ βέλτεστα συμβουλευούσι μαθηταῖς λέγοντες ἀναίδως, « Ἀλλὰ C ἡμῖν λαλεῖτε, καὶ ἀναγγέλλετε ἡμῖν ἐτέραν πλάνησιν, ἀλλὰ καὶ αὐτῷ τὴν γλῶτταν ἐπιθήγοντες τῷ Χριστῷ, οἷς ὁξυτάτην τὸν Θεὸν ἐποίησιν ὀργὴν τῆς ἱερωσύνης τούτους ἐκτέμνουσαν ἢν ἐκάλεσε *μάχαιραν*. Εἴποι δ' ἂν καὶ τῶν πολεμίων τὴν ἐπ' αὐτοὺς χωρήσασαν *μάχαιραν*. Ἀλλὰ καὶ ὁ Αἰθάρως, φησὶ, σὺν τοῖς ὑψηλοῖς πεσεῖται, οὕτω τὸν νεῶν μετὰ τῶν ἐπιηρμένων ἱερέων δηλῶν. Αἰθάρων δὲ καὶ τὴν Ἰερουσαλήμ οἱ δὲ ἡ καλεῖν ἢ Γραφῇ. Πρὸς ἣν ὁ Ζαχαρίας φησὶ· « Διανοίξον, ὁ Αἰθάρως, τὰς θύρας σου, καὶ καταφαγέτω πῦρ τὰς κέδρους σου. Ὁλοθυζάτω, πῖτος, ὅτι πέπτωκε κέδρος. Ὁλοθύξατε, δρύες τῆς Βασανιτίδος, ὅτι κατεσπάσθη ὁ ὄρυμός σου ὁ σύμφυτος. » Κατὰ δὲ τὴν προτεράν ἐξηγήσιν, τὴν τῶν κατ' ἐθνὸς βασιλείων, καὶ αὐτοῦ τοῦ κατὰ τὸν νόμον ζῶντος λαοῦ παριστῶν τὴν καθαιρέσιν, τὸν χρόνον καὶ ὅν ἐσται ταῦτα συνάπτει, τὴν εἰς ἀνθρώπους λέγων παράδοον τοῦ Χριστοῦ. Ἔδει γὰρ αὐτοῦ τὰ περὶ τῆς ἐκ Παρθένου γενέσεως, καὶ τὸν τρόπον τῆς γενέσεως, τὰς τε ἐπωνύμους προσηγορίας τῶν ἐπισορευμένων ἐν αὐτῷ δυνάμεις, ἀκαλόουως συνειπεῖν, ἐξ ὁποῦ γένους, ὁποίας ἐστὶ φυλῆς, οἷα τε κατορθώσιν αὐτοῦ ἡεῖς ἀνθρώπους ἡμελλε κάθοδος, ἐν οἷς ἐστὶ καὶ ἡ τῶν κατὰ τύπον ἀρχόντων καθαι-

A pietatis via maneat, hortandum velint. At tanquam de rebus mox futuris sermo habeatur, hodie intulit, ut eorum, quæ de Assyriis longe postea, deque Jacobi reliquiis, ut dictum antea, futura sunt, discriminis notam addidisse videatur. Atque hinc est, quod adhortandos monet ne hodie, id est, jam inde ingruentem Ezechiæ temporibus Assyriorum exercitum fugiant. Collum porro nomine prophetas ipsos et sacerdotes reliquis mente et consilio superiores et prestantiores intellexisse videtur. Præterea alibi scribitur : « Consolamini, populum meum **176** sacerdotes, dicit Dominus. Loquimini in cor Jerusalem; adhortamini eam ⁸¹. » Quod autem quos ea celeriter, quæ in populum meditati sunt,

B VERS. 33, 34. Ecce Dominator Dominus Sabaoth conturbabit gloriosos cum fortitudine, et excelsi injuria conterentur, et humiliabuntur, et cadent excelsi gladio, Libanus autem cum elatis concidet.

177 Quia satis Assyriorum fastum et interitum explicavit, ad gentes jam pro regnorum varietate, sermonem convertit. Erant enim ipsarum principes, despecto Conditoris cultu, idola amplexi, et animi ferocitate valde tumidi elatique, quo fit ut earum etiam interitum vaticinetur. Ajunt enim nonnulli, quia de Salvatoris adventu sermonem instituat, eorum, qui legis umbra superbe olim gloriabantur, eversionem denuntiare. Impetentium enim re verâ agere, qui prophetarum corde maddentes, eo impudentiâ pervenerunt, ut apostolos optima monentes, alium sibi errorem dicere non solum postularent; sed in Christum etiam ipsam linguæ petulantiam acuerent. Itaque Deum in illos furoris sui, quem vocat, *gladium*, ut ab eis sacerdotium amputet, immissurum. Non male etiam fortasse dixerit, qui de hostium in eos grassaturo *gladio* intelligat. Quinetiam *et Libanus*, ait, *cum excelsis cadet* : ita nimirum templum ipsum cum elatis timidisque sacerdotibus intelligens. *Libanum* vero etiam Jerusalem nuncupare solet Scriptura : quo nomine et ipsam alloquitur Zacharias cum ait : « Aperi, Libane, portas tuas, et depascatur ignis cedros tuas. Ulula, abies, quia cecidit cedrus. Ululate, quereus Basanitidis, quoniam avulsus est saltus consitus ⁸². » Quod si ad priorem respicis interpretationem; explicato satis ethnicorum regum, populique legem tuentis **178** interitu, jam quo id tempore, Christi nimirum in lucem prodeuntis, futurum sit, adjungit. Eum enim decebat, qui jam ipsius ortum de Virgine, qui modum nascendi, qui virtutibus ejus congruas maxime et convenientes appellationes explicasset, genus etiam ipsum, et tribum, et quæ ab eo præclare, quandiu cum hominibus versatus est, gesta sunt

⁸¹ Isa. xl, 1, 2. ⁸² Zachar. xi, 1, 2.

VARIÆ LECTIONES.

⁸³ γρ. ἐβουλεύσαντο. α γρ. ὄγκον. β γρ. οἶδε.

(in quibus ipsa existit invisibilium et visibilium A principum eversio, a quibus in idololatriæ errorem inducebantur) explicare. Vocavit autem *excelsos* eos persæpe, quorum cœtus, propter celsitudinem, Libano et cedris ejus similes fecit; juxta illud: « Vidi impium exaltatum super cedros Libani⁸⁶. » Item: « Vox Domini confringentis cedros: et, « Comminuet eas, tanquam vitulum Libani⁸⁷. » At enim ut Jerusalem ipsam cum sacerdotibus, cum legis etiam, qui in ea sunt, professoribus, significaret, *Libanum cum excelsis casuram* addidit.

CAPUT XI.

VERS. 1-10. *Et egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ascendet. Requiescet super eum spiritus Dei, spiritus sapientiæ et intellectus, spiritus* B *consilii et fortitudinis, etc.*

Neque vero quomodo istud futurum sit, ignorare voluit, cum *de radice Jesse* orituram *virgam*, quæ excelsos omnes confractura sit, intulit. Quo loco, ubi *radicem* habemus, magno consensu, *truncum* reliquos vertisse reperias. Erat enim tribus ipsa, illaque adeo, unde Christus prodiit, familia non minus quam *truncus* aliquis ramorum honore spoliatus; cum jam inde ab Assyriaca expugnatione in familia Davidis regum cessaret successio. Ubi autem *virgam* legimus, *virgulam* dixit Aquilas, ut Christi in carne submissionem et abjectionem significaret. Davidi enim in hæc verba prædictum legimus: « De fructu ventris tui ponam super sedem tuam⁸⁸. » Quibus et propheta omnes assentiuntur; ut quod undique testatum est, factum non ambigatur. Ad id certe et Paulum constat respexisse, cum ait: « Quod ante promiserat per prophetas suos in Scripturis sanctis de Filio suo, qui factus est ex semine David secundum carnem⁸⁹. » *Virgæ* autem nomine vel ejus, de quo vaticinium est, dignitas significatur; quia regis majestatis symbolum *virga* continet: vel summa illa potestas, qua cuncta moderatur, aut hominum patitur infirmitatem; juxta Davidis illud: « Virga tua et baculus tuus ipsa me consolata sunt⁹⁰. » Sustentat **179** enim, eodem teste, rectos corde hæc, *virga inclyta*, *virga majestatis nuncupata*.

Potest et aliter etiam *virga*, quia pastor ipse bonus est⁹¹, usurpari. Eundem enim hoc nomine propheta quidam compellat, cum: « Pascere populum tuum in virga tribum tuam, oves hæreditatis tuæ, » ait⁹². Dicatur item *virga*, tanquam iudex, qui unicuique secundum opera sua rependat⁹³: et ad quem illud refertur, quod de infideli dictum est Israele: « Pascas eos in virga ferrea⁹⁴. » Cujus in typum Aaronis illa, quæ juglandes olim reddidisse memoratur⁹⁵, assumpta est. Putant vero et ita modicum

ρεσις αἰσθητῶν τε καὶ ἀοράτων, οἱ τὴν πλάνην αὐτοῖς τῆς εἰδωλολατρίας εἰργάζοντο. Τοὺς δὲ ὑψηλοῦς πολλὰκις ὠνόμασεν, ὥν τὸ σύστημα τῷ Λιβάνῳ καὶ ταῖς ἐν αὐτῷ κέδροις, διὰ τὸ ὕψος ἀφομοιοῖ, συμφώνως τὸ ε, « Εἶδον τὸν ὁσεθὶ ἐπαίρομενον ὑπὲρ τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου. » Καὶ πάλιν, « Φωνὴ Κυρίου συντρίβοντος κέδρους· συντρίβει αὐτὰς ὡς τὸν μόσχον τὸν Λιβάνου^d, » καὶ τὴν Ἱερουσαλήμ δὲ μετὰ τῶν ἱερῶν καὶ τῶν ἐν αὐτῇ νομοδιδασκάλων σημάτων φησὶν· Ὁ δὲ Λιβάνος σὺν τοῖς ὑψηλοῖς πεσεῖται.

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ'.

α-υ'. Καὶ ἐξελεύσεται ῥάβδος ἐκ τῆς ρίζης Ἰεσσαὶ, καὶ ἀνθός ἐκ τῆς ρίζης ἀναθήσεται. Ἀναπαύσεται ἐπ' αὐτὸν πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, πνεῦμα σοφίας καὶ συνέσεως, πνεῦμα βουλής καὶ ἰσχύος, κ. τ. λ.

Πῶς δὲ τοῦτο ἔσται, παρίστησιν, ἐκ ρίζης Ἰεσσαὶ *ῥάβδον* εἰπὼν ἐξελεύσεσθαι, ἥ πάντας συντρίβει τοὺς ὑψηλοῦς. Ἀντὶ δὲ τοῦ ἐκ ρίζης, ἀπὸ κορμοῦ συμφώνως ἐρμήνευσαν οἱ λοιποὶ. Καὶ γὰρ ἦν ἡ φυλὴ, καὶ πάτρια, ἐξ ἧς ἦν ὁ Χριστός, ὥσπερ τις κορμός, οὐκέτι κλάδους ἔχων, τῶν ἐκ διαδοχῆς τοῦ Δαβὶδ βασιλέων ἐκκλησιολόγων μετὰ τὴν ἔλυσιν τὴν ὑπὸ τῶν Ἀσσυρίων. Τὴν δὲ *ῥάβδον*, *ῥαβδίον* Ἀκούλα· ἐξέδωκε, τοῦ Χριστοῦ δηλῶν τὸ κατὰ σάρκα μέτρον τε καὶ ταπεινόν. Ἐφῆρτο δὲ πρὸς Δαβὶδ· « Ἐκ κορποῦ τῆς ὁσφύος σου θήσομαι ἐπὶ τοῦ ὀρόνου σου. » Οἱ δὲ σύμφωνα καὶ οἱ προφηταὶ φασιν, ὡς ἂν πανταχόθεν μαρτυροῦντες πιστεύηται γεγονόσ· πρὸς δὲ ἡ βλεπὼν καὶ ὁ Παῦλος φησιν, « Ὁ προσηγγεῖλατο διὰ τῶν προφητῶν αὐτοῦ ἐν Γραφαῖς ἀγίαις περὶ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ τοῦ γενομένου ἐκ σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα. » Δηλοῖ δὲ ἡ *ῥάβδος*, ἥ τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα τοῦ προφητευομένου (σύνθημα γὰρ βασιλείας ἡ *ῥάβδος*), ἥ τὴν παντοκρατορικὴν αὐτοῦ δύναμιν, δι' ἧς ἀνέχει τὸ πᾶν. Ἡ δὲ ἧς ἀνέχει τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀσθένειαν· κατὰ τὸ, « Ἡ *ῥάβδος* σου καὶ ἡ βακτηρία σου, αὐτὰί με παρεκάλεσαν. » Ὑποστρίβει γὰρ δικαίους ὁ Κύριος, κατὰ τὸ γεγραμμένον. Ὀνόμασται δὲ διὰ φωνῆς προφητῶν *ῥάβδος*· οὐκλεῖς, *ῥάβδος* μεγαλοσύνης.

Dominus⁹⁶. Est vero ipsa prophetarum voce *virga*

D *ῥάβδος* δὲ καὶ ἐτέρως, ἐπεὶ περ ἐστὶ ποιμὴν ἀγαθός· πρὸς ὃν φησὶ τις προφήτης· « Ποιμαίνε λαόν σου ἐν *ῥάβδῳ* φυλὴν σου, πρόβατα κληρονομίας σου. » Καὶ, ὡς χριτὴς δὲ λέγοντο *ῥάβδος*, ἀποκρίδους ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· πρὸς ὃν εἰρηται περὶ τῶν ἐξ Ἰσραὴλ ἀπειθῶν, « Ποιμανεῖς αὐτοὺς ἐν *ῥάβδῳ* σιδηρῇ. » Οὐπερ εἰς τύπον ἐλήφθη καὶ ἡ *ῥάβδος* Ἀκρόν, ἡ βλαστήσασα κάρυα· σύμβολον δὲ φασιν τοῦτο τῆς πρὸς ὀλίγον τοῦ Σωτῆρος ἐν τῷ θανάτῳ κομίσσεως. Ἀϋπνίας γὰρ εἶναι τὸ δένδρον

⁸⁶ Psal. xxxvi, 35. ⁸⁷ Psal. xxviii, 5. ⁸⁸ Psal. cxxxvi, 11. ⁸⁹ Rom. i, 2. ⁹⁰ Psal. xxii, 4. ⁹¹ Psal. vii, 11. ⁹² Joan. x, 14. ⁹³ Mich. vii, 14. ⁹⁴ Psal. lxi, 12. ⁹⁵ Psal. ii, 9. ⁹⁶ Num. xvi, 8.

VARIAE LECTIONES.

ε γρ. τῷ. d γρ. τοῦ Λιβάνου.

ποιητικόν, δι' ἧς ῥάβδου θείας ἔντως καὶ νοητῆς, Αὐτὸς ὁ Θεὸς ῥάβδον ταύτην ὠνόμαζε. Γιγόνε γὰρ αὐτῷ ῥάβδος δυνάμεως κατὰ τὸ γεγραμμένον. Λέγεται δὲ καὶ ἄνθος. Ἐν αὐτῷ γὰρ, ἡμῶν ἡ φύσις πρὸς ὀφθαλμὸν ἀνέβαινεν, καὶ εἰς καινότητά ζωῆς. Ἄνθος δὲ καὶ διὰ τὴν νοητὴν εὐσμίαν. « Ἐγὼ γὰρ, φησὶν, ἄνθος τοῦ πεδίου, κρίνον τῶν κοιλάδων. » Λέγει δὲ καὶ ὁ Θεός Ἀπόστολος, « Τῷ δὲ Θεῷ χάρις τῷ πάντοτε θριαμβεύοντι ἡμᾶς ἐν Χριστῷ, καὶ τὴν ὁσμὴν τῆς γνώσεως αὐτοῦ φανεροῦντι δι' ἡμᾶς, ἐν παντί τόπῳ, [ἵτι:] Χριστοῦ εὐωδία ἐσμὲν τῷ Θεῷ. » Ἀπλοῖ δὲ τὸ ἄνθος καὶ τὴν πᾶσιν αὐτοῦ χαριζομένην ἐπιδημίαν, ὅτι ἐν βραχεὶ τὴν χάριν παρασχομένος τῆς ἐνανθρωπήσεως, ταχέως καὶ οἶονε παροδικὴν ποιεῖται τὴν ἐπιδημίαν. Ἐπαναπαύσεσθαι δὲ φησι πνεῦμα Θεοῦ πόλλας ἔχον τὰς ἐνεργείας· οὐχ ὅτι ἦν πνευματικόςος ψυχῆς γενόμενος ἄνθρωπος, ἀλλ' ὅτι Θεὸς ἐνανθρωπήσας οἰκισθῆναι τὰ τῆς ἀνθρωπότητος ἔδικα. Ἀνθρώπος γὰρ οὐκ οἰκοῦν ἔχει τὰ χαρίσματα τὰ τοῦ πνεύματος, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο χάρισμα τε καὶ ὄσπον Θεοῦ. « Τί γὰρ ἔχεις, φησὶν, ὃ οὐκ ἔλαβες; » Ταῦτα τοίνυν οὐχ ἑαυτῷ, Θεὸς ὢν, ἐδέξατο· ἀλλ' ἡμῖν τοῖς ἐν ἐνδείᾳ παντὶ, ἀγαθοῦ. Χρηγὸς γὰρ αὐτὸς τοῦ πνεύματος, καὶ οὐκ ἐκ μέτρου διδούς, ἀλλ' ὡς ἐξ ἰδίου πληρώματος. Οὐκ οὖν τὸ λαβεῖν ἐπ' αὐτοῦ, τῷ τῆς κενώσεως λογιζέται μέτρω· ἀναπαύσεται δὲ, φησὶν, ἐπ' αὐτὸν, ἐπὶ τοῦ Ἀδάμ μὴ ἀναπαυσάμενον πρὸς ἀμαρτίαν ἐκκλίναντα, καθὰ καὶ οἱ μετ' αὐτόν. Πάντες γὰρ ἐξέκλιναν, ὅμα ἡχοισώθησαν, ὃ δὲ Μωϋσῆς καὶ οἱ γενοὶς καθ' ἡμᾶς ἀνάλωτος· ἦν ἀμαρτίας. Ἐπαναπαύεσθαι οὖν τῇ τοῦ ἀνθρώπου φύσει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς, ἐν αὐτῷ πρώτῳ, καὶ ὡς ἐν ἀπορχῇ τοῦ γένους δευτέρῳ, ὡς ἂν καὶ ἐν ἡμῖν ἐπαναπαύεται τοῖς πιστεύουσιν. Κληρονομοῦμεν γὰρ τῶν τοῦ Χριστοῦ χαρισμάτων, ὡς καὶ τῶν τοῦ πρωτοπλάστου κακῶν. Ὅτι δὲ μὴ μερικὴν εἶχε τὴν τοῦ πνεύματος μέθεξιν, ἀλλ' ἦν τὸ πλῆρωμα τῆς θεότητος, τὸ ὡς ἐν ἰδίῳ ναῷ καταλύον σαρκὶ τῇ ψυχῇ νοεῖν ἐμψυχωμένη, δηλοῖ λέγων· Καὶ ἐμπλήσει αὐτὸν πνεῦμα φόβου Θεοῦ, καὶ τὰ ἑξῆς. Οὐ καθ' ἐν δὲ χάρισμα πνεῦμα διάφορον, ἐν δὲ, καὶ τῷ αὐτῷ, διάφοροι πρῆσεις ἐνέργειαι, κατὰ Παῦλον λέγοντα· « Πάντα ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ, καθὼς βούλεται, ὡς καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος ἐνεργεῖ πολυτρόπως. Ζωὴ γὰρ ἐστὶ, φῶς τε, καὶ δυνάμεις. Εἰπὼν δὲ ὅτι τεθόησεται κατὰ καιροῦς ὁ Ἐμμανουὴλ, τὰ δι' ὧν ἐστὶ γινώριμος, προσεπάγει χρησίμως, ἀπὸ τε τῆς ἐν αὐτῷ θεοπροποῦς ἀρετῆς, καὶ τῆς τῶν ἔργων λαμπρότητος λέγων· Οὐ κατὰ τὴν δόξαν κρινεῖ, οὐδὲ κατὰ τὴν λαλιὰν ἐλέγξει· ἀ δὲ σαφῶς ἐξέδικε Σύμμαχος εἰπὼν· Οὐ τῇ ἐμάσει τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ κρινεῖ, οὐδὲ τῇ ἀκοῇ τῶν ὠτῶν αὐτοῦ ἐλέγξει· ἐν εὐθύτητι πτωχού»

A tempus illud, quo mortuus in sepulcro jacuit Salvator, cum somnum ejusmodi dissipare planta credatur, adumbrari. Tali virga usus, divina plane, sensusque nostros fugiente, miraculorum patrator Moses, Israelitas in libertatem asseruit. Itaque et Dei virgam appellare non dubitavit. Huic enim virga virtutis, quemadmodum scriptum est ⁹⁵, exstitit. Dicitur etiam et flos. In hoc enim ad recentis vitæ immortalitatem nostræ reffloruit natura. Dicitur item flos, propter ejus qui mente percipitur, odoris suavitatem. « Ego enim, ait, flos campi sum, liliū convallium⁹⁶. » Iisdem et ipse ita assentitur Apostolus: « Deo autem gratias, inquit, qui semper nos triumphare facit in Christo, et odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco; quia Christi bonus odor sumus Deo ⁹⁷. » Significat rursum flos ipse datum omnibus incarnationis munus, quod momento citius eam nobis gratiam largitus, currentis modo peregrinationem absolverit. *Requiescitur* vero in eo *Domini spiritum*, cujus nec paucae nec exiguae sunt facultates, ait; non quod hominis more simpliciter afflatus spiritum gestaret; sed quod incarnationis mysterio partes humanitatis tutaretur. Neque enim spiritus dona domi recondita mortales habent, sed ipsa a Deo, ejus gratia et liberalitate, capiunt. « Quid enim habes, inquit, quod non acceperis ⁹⁸? » Hæc igitur non sibi, qui Deus est, sed nobis, qui summa bonorum penuria laboramus, assumpsit. Est enim spiritus ipse suppetitor, quem ⁹⁹ non ex mensura dat, sed ex se tanquam fertilissimo penu et plenissimo depromptum, tribuit. Ne putes ergo, cum ab eo hauriri dictum intelligis, ad eorum rationem, qui tandem exhauriuntur, cum revocari. Quod deinde *super eum requiescitur* dixit, ad Adamum ejusque posteros respexit; super quos fugitiis impeditus, haudquaquam requiescere valuit. « Omnes enim declinaverunt, simul inutiles facti sunt ¹⁰⁰. » Solus autem unigenitus Dei Filius, quantumvis eandem nobiscum naturam haberet, peccati laqueos evitavit. In hominis ergo natura Spiritus sanctus, tanquam in ipso primo, secundisque generis primitiis, *requievit*; ut idem in credentibus nobis faceret. Nos enim Christi dona jure hæreditario, sicut et parentis primi calamitates, consequuntur. Verum ne spiritus portionem tantum habere, non ipsam autem deitatis plenitudinem existere putares, quæ tanquam proprio in templo, in carne anima intelligente prædita habitaret, his verbis: *Et replebit eum Spiritus timoris Domini*, et quæ sequuntur, usus est. Nec vero pro gratiarum varietate, varium esse Spiritum, sed unum eundemque varias habere operationes Paulo teste credendum est ¹. Ait enim: « Omnia operatur unus et idem Spiritus, dividens singulis prout vult²; » eadem plane ratione, qua Dei Verbum multis ope-

⁹⁵ Psal. cix 2. ⁹⁶ Cant. ii, 1. ⁹⁷ II Cor. ii, 14, 15. ⁹⁸ I Cor. iv, 7, 3. ⁹⁹ Psal. xiii 3; Rom. ii, 2. ¹ I Cor. xii, 11. ² ibid. 11.

rari modis animadvertimus. Vita enim idem ipse A
est, et lux, et potestas. Verumenimvero, quia suo
tandem tempore nasciturum Emmanuelem monuit;
utiliter jam, ut divinis virtutibus, operumque di-
gnitate cognosci debeat, adjungit his verbis: *Non
secundum opinionem judicabit, neque secundum ru-
morem arguet*; quæ sane a Symmacho perspicue sunt in hunc modum translata: *Non secundum ri-
sionem oculorum judicabit, neque secundum auditum aurium arguet: sed judicabit in rectitudine pauperes*,
quod est Evangeliorum testimonio comprobatur. Est enim magna persæpe libertate nunc sacerdoti-
bus ipsis regni Dei privationem, ut ad gentes transiret, quæ fructus 181 ejus ederent¹, minutatus:
nunc Scribæ et Phariseos multis aliis imprecationibus insectatus².

Idem vero *non secundum sermonem arguebat*:
sed in cordis penetralia oculorum acie irrumpens,
tentantibus et simulate quærentibus Herodianis, a
quibus publicanorum pecuniæ colligebantur, utrum
censum Cæsari persolvere liceret, respondit
ut sibi numisma census ostenderent, cæteraque
illa, quæ sequuntur³. Honestam enim licet verbo-
rum speciem præterdentes, magistrumque Dei
viam monstrantem appellarent; sunt tamen a
Christo calumniæ convicti. *Judicavit etiam humili
judicium, et humiles terræ arguit*; vel si ad Sym-
machum respicis, *pauperes in rectitudine*, eos ni-
mirum, quos ipse beatos Christus prædicat spiritu
pauperes⁴; quales ejus fuere discipuli, quibus et
ipsa ne Domini quidem pepercit *reprehensio*. Ait
enim: « Adhuc et vos sine intellectu estis⁵. »
Et, « Nondum cognoscitis; nec intelligitis⁶? »
Itemque Petrum alloquens peculiariter: « Vir
modicæ fidei, ad quid dubitasti⁷? » ejus ge-
neris multa etiam alia arguisse nemini dubium
esse queat. Sequitur ergo, *Et percutit terram
verbo oris sui*. Cui non absimile fuerit et illud:
« Non veni pacem mittere in terram, sed gladium⁸. »
Est vero gladius, *verbum oris ejus*; quo rerum
terrenarum curæ, ac sollicitudines eorum,
qui fidem ipsius amplexi sunt, amputat. Non de-
sunt porro, qui istis divinitatem Salvatoris demon-
strari dicunt. *Terram* enim significat, quam ma-
ledixerat. Revera autem de universa maledi-
ctum putetur: quando omne penitus hominum
genus execratus est, his verbis: « Terra es, et in
terram reverteris⁹. » Quando etiam mundum
impietate depravatum eluvione exstinxit. Judæam
vero et ipsam deinceps, ob contumeliam quam
ab ipsa passus est, sic alloquitur: « Ecce relin-
quetur vobis domus vestra deserta¹⁰. » Ab ipso
enim relictâ, ferro et flamma plane consumpta
est. Ad hæc, ne divina ipsius natura lateret: *In
spiritu labiorum esse interfecturum impium* addi-
dit. Immundos enim spiritus increpabat: 182 et
quantum hominis admittebat conditio, ore et la-
biis obstrepebat. Sed ita Spiritus ineffabili poten-

Ἀλλ' οὐδὲ κατὰ τὴν ἀληθινὰν ἡλεγγεν, εἰς δὲ
τὰς καρδίας ὁρῶν ἐφάσκε· « Τί με πειράζετε, ὅπο-
κριται! » τοῖς Ἰηρῶσιανοῖς λέγων (πράκτορες δὲ οὗτοι
τελωνῶν), ἐρωτῶσιν εἰ ἐξέστι δοῦναι κῆνσον Καίσαρι·
« Ἐπιδείξατε γάρ μοι, φησὶ, τὸ νόμισμα τοῦ κῆνσου, »
καὶ τὰ ἐξῆς. Καίτοι λόγοις ἐχρῶντο καλοῖς, « Διδά-
σκαλε, λέγοντες, οἷσα μὲν ἔτι τὴν ὁδὸν τοῦ Θεοῦ διδά-
σκεις ἐν ἀληθείᾳ· » καὶ ὅμως αὐτοὺς κακουργούντας
ἐξήλεγγε. Καὶ ταπεινῶ δὲ κρῖσιν ἐκρίνεν, ἡλέγ-
χεν τοὺς ταπεινοὺς τῆς γῆς, ἡ κατὰ Σύμμαχον,
τοὺς πτωχοὺς ἐν εὐθύτητι· περὶ ὧν ἐλεγεν, « Μα-
κάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, » οἷους εἶναι συνέβαινε
τοὺς αὐτοῦ μαθητάς, οὓς ἡλεγγε, ποτὲ μὲν λέγων·
« Ἀκμὴν καὶ ὅμας ἀσύνετοί ἐστε. » Καὶ πάλιν, « Οὐπω
νοεῖτε οὐδὲ συνίετε; » ποτὲ δὲ τῷ Πέτρῳ, « Οὐκ ὀλίγοι-
στε, εἰς τί ἐδίστατα; » Καὶ πλεῖστα τοιαῦτα λέγων δι-
ἡλεγγε. Πρὸς οὓς φησὶ· « Καὶ πατάξει γῆν τῷ λόγῳ
τοῦ στόματος αὐτοῦ. » Ὅμοιον τῷ, « Οὐκ ἔλθον βλάψαι
εἰρήνην ἐπὶ τὴν γῆν, ἀλλὰ μάχαιραν. » Μάχαιρα δὲ ὁ
λόγος τοῦ στόματος αὐτοῦ, δι' οὗ τὰ γεῶδη φρο-
νήματα τῶν εἰς αὐτὸν πεπιστευκότων ἀνέβη. Τινὲς
δὲ φασιν, ὡς τὸ θεῖον τοῦ Σωτῆρος διὰ τούτων παρ-
ίσταται. Γῆν γὰρ λέγει μάλιστα μὲν, ἣν ἂν κατ-
αράσαι. Τὸ ἀληθὲς δ' ἂν εἴη καὶ ἐπὶ πάσης τῇ
εἰρημένον. Κατηράσατο γὰρ σύμπασαν τὴν θνητῶ-
που φύσιν εἰπόν· « Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ. »
Καὶ κόσμον ἀσεβῶν ὑδατι καταπνίξας· ἔτι δὲ καὶ
τὴν Ἰουδαίαν ἐπὶ τῇ κατ' αὐτοῦ παροινίᾳ λέγων,
« Ἰδοὺ ἀφίσταται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἐρημος. » Ἐγκα-
ταλειψθεῖσα δὲ παρ' αὐτοῦ πολέμῳ καὶ πυρὶ δεδα-
πάνηται. Τὴν δὲ θείαν αὐτοῦ φύσιν πρὸς τοῦτο παρ-
έστησι τὸ, « Ἐν πνεύματι τὰ χεῖλέων ἀνελεῖν ἀσε-
βῆ. » Ἐπετίμα γὰρ τοῖς ἀκαθάρτοις πνεύμασι. Καὶ
ὅσον μὲν ἦκον εἰς τὸ ἀνθρώπινον, ἡ διὰ στόματος
καὶ χελέων ἀπεκτυπεῖτο φωνή. Τῇ δὲ ἀρρήτῳ δυ-
νάμει τοῦ Πνεύματος τὸ τῶν δαιμονίων συνεθραύετο
γένος, ὡς βοῶντας λέγειν· « Τί ἡμῖν καὶ σοί, Υἱὲ
τοῦ Θεοῦ; ἦλθες πρὸ καιροῦ βασανίσαι ἡμᾶς. Οὐ-
δαμὲν σε, τίς εἶ, ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ. » Ἀλλὰ καὶ ἔσται,
φησὶν, δικαιοσύνη ἐξωσμένος τὴν ἐσφῶν αὐτοῦ.
Καὶ ἀλήθεια εἰλημμένος τὰς πλεονείας. Κατὰ δὲ
τὴν Σύμμαχον, καὶ ἔσται δικαιοσύνη ἀεὶ ὡς

¹ Matth. xxi, 34 seqq. ² Matth. xxiii, 1 seqq. ³ Matth. xxii, 16 seqq. ⁴ Matth. v, 3.
⁵ Matth. xv, 16. ⁶ Matth. xvi, 9. ⁷ Matth. xiv, 21. ⁸ Matth. x, 34. ⁹ Gen. iii, 19. ¹⁰ Matth.
xxiii, 38.

τῆς ἐσφύος αὐτοῦ. Καὶ ἡ πίστις περιζώμα τῶν λαγόνων αὐτοῦ. Ἀξίωμα γὰρ αὐτῷ τῶν ἐν κόσμῳ τὸ σύμπαν οὐδέν. Ἀντὶ βασιλικῆς δὲ ζώνης χρυσῆς τε καὶ διαλίθου, τὴν δικαιοσύνην φερὴν ἐξῶσθαι¹⁵ καὶ τὴν ἀλήθειαν. Ἀγριοὶ δὲ καὶ ταῦτα τὴν τοῦ Λόγου θεύτητα, ὅς ἐγενήθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ, δικαιοσύνη τε καὶ ἁγιασμὸς καὶ ἀπολύτρωσις, κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον. Καὶ ὁ Σωτὴρ δὲ φησιν· « Εἰμὶ τὸ φῶς, ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ. Ἄ δὴ τὸν ἐκ βίτης Ἰεσσαὶ ζώνης περιέσφιγγον τρόπον, βασιλικῷ τε καὶ στρατικῷ σχήματι τὸ κατὰ τῶν ἀφανῶν καὶ ἀοράτων πολεμίων παράστημα τοῦ λόγου σημαίνοντος. Εἰκὼς δὲ καὶ τὸ εὐαγγελικὸν διὰ τούτου σημαίνεσθαι κήρυγμα, κατὰ τὸ, « Ἡ δικαιοσύνη σου δικαιοσύνη εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ὁ νόμος σου ὀλβία. » Ἦν μὲν γὰρ καὶ ὁ νόμος δικαιοσύνης δόδασκαλος, ἀλλ' οὐκ ἐμείνεν εἰς τὴν αἰῶνα τῆς τελειοτέρας ἀντιστηγμένης. Ἦν δὲ καὶ τύπος ἀληθείας· ὁ δὲ Χριστὸς ἔλεγεν, Ἐγὼ εἰμὶ ἡ ἀλήθεια. Διὰ τούτων ὡς περ εἰκονογραφήσας τὸν προφητευόμενον, ἐξῆς αὐτοῦ διαγράφει τὰ κατορθώματα, δηλῶν ὡς τὰ ἥλιον τὰ ἀρπακτικά τε καὶ θηριώδη τὸν τοιοῦτον ἀποθέμενα τρόπον, τοῖς ἐναντίοις ἀνακραθίσεται. Ὁμοῦ τε τοῖς ἐν Ἐκκλησίᾳ νεογνοῖς ὡς περ ταῖρος καὶ μύσχος βλασηθήσονται, τῆς αὐτῆς ἐκ τῶν θεῶν Λόγων μεταληψόμενοι τροφῆς. Καὶ βασιλικούς δὲ ἄνδρας καὶ ἐν ἀρχαῖς ὥρων πένησι καὶ τοῖς τυχοῦσιν ἐν Ἐκκλησίᾳ συναναστρεφόμενους, εἰποῖς ἂν τὸ πλεῖον πληροῦσθαι βήτων. Οὐκ ἂν δὲ ἁμαρτοῖς διὰ μὲν τῶν θηριῶν τοὺς ἐθνικούς λέγων σημαίνεσθαι, ἄλλω κατ' ἄλλο τῆς ἀλογίας εἰδούς χαρκτηριζόμενους.

153 si per ferocia animalia, gentes significari quis dicat; non male, meo iudicio, sentiat: modo alia absurditatis feritatisque specie aliam notari existimet.

Διὰ δὲ τῶν ἡμέρων ζώων καὶ καθαρῶν τοὺς Ἰσραηλίτας, εἰ τῇ τοῦ νόμου διδασκαλίᾳ γεγόνασιν ἡμερώτεροι, σημαίνοντος τοῦ λόγου μίαν ἐξ ἀμφοῖν συστήσεσθαι ποίμνην ἀγρίων τε καὶ ἡμέρων, ἱερῶν τε καὶ ἀνιέρων ὑπὸ τῷ πάντων ἀρχιποίμενι τῷ νέμειν εἰδοῦτι, καθὰ φησιν ὁ προφήτης, ἐν νομῇ ἀγαθῇ καὶ ἐν τόπῳ πύονι. Καλεῖ δὲ μισχάριον, τὴν νέον τῶν πιστευσάντων λαὸν τὴν ἐν Χριστῷ νηπιάζοντα. Ταῦρον δὲ τάχα τὸν Ἰσραὴλ, ὡς ἡλικίᾳ προήκοντα· ἦγουν τὸ μὲν τοὺς εἰσαγομένους τῇ πίστει, τὸ δὲ τοὺς ὑπερκειμένους ἀρετῇ τε καὶ γνώσει. Κατὰ τὸ, « Εὐλόγησον, Κύριος, τοὺς μικροὺς μετὰ τῶν μεγάλων. » Φησὶ δὲ καὶ Δαβὶδ· « Προσβύται μετὰ νεωτέρων αἰνεσάτωσαν τὸ ὄνομα Κυρίου. » Τὰς ἐν Χριστῷ γὰρ ἡλικίας καὶ Ἰωάννης ἐμφαίνων γράφει παιδίοις καὶ πατράσι καὶ νεανίσκοις· Καὶ παιδίον, φησὶ, νήπιον ἄξει. Τὸ ἄξει, ἀντὶ τοῦ συνάξει λέλεσται. Καὶ τοῦτο δὲ μετὰ τῶν ἄλλων ἐν ἐκκλησίαις ἔστιν ἰδεῖν, τοὺς

¹⁵ Matth. viii, 29. ¹⁶ I Cor. i, 24, 30. ¹⁷ Joan. viii, 12. ¹⁸ Joan. xiv, 6. ¹⁹ Psal. cxviii, 142. ²⁰ Psal. cxiii, 13. ²¹ Psal. cxlviii, 12.

²² ἐξῶσθαι.

VARIE LECTIONES.

tia, dæmonum vires frangebantur, et toto genere ruebant, ut clamantes: « Quid tibi nobiscum, Fili Dei? » audirentur, « venisti ante tempus, ut torques nos »¹⁵. Non te ipsi ignoramus, nec sanctum Dei esse ambigimus. » At erunt, ait, *justitia succincti lumbi ipsius, et veritate latera involuta*. Ut autem Symmachus: *Et erit justitia cingulum lumborum ejus, et fides cingulum renum ejus*. Nullum enim eorum omnino, quibus sibi placent homines, insigne majestatis habiturus est; sed pro regio cingulo, auro et gemmis insignito: *Justitia et veritate succinctum iri pollicetur*. Ostendunt vero et hæc Christi deitatem; qui, Paulo teste¹⁶, factus est nobis sapientia a Deo, et justitia, et sanctificatio, et redemptio. Quin et Salvator ipse, lucem esse se¹⁷, veritatemque, et viam proficitur¹⁸: quæ profecto, cinguli instar, eum, qui de radice Jessæ prodierat, constringebant: coque regio ejus et militari habitu, auxilium præbentem adversus visibiles et invisibiles hostes, oratio significavit. Nec ex profecto dissentaneum istis Evangelii prædicationem designari; juxta illud: « Justitia tua, justitia in senectum, » et lex tua veritas¹⁹. Justitiam enim et ipsa lex docebat. Sed non in perpetuum remansit, eam eam, quæ perfectior est, expulerit. Erat eadem et veritatis effigies: sed Christum veritatem ipsam existere, verbis ipsius testatum habemus. His ergo prophetica narratione veluti delineatis et adumbratis, ad ea se deinceps, quæ præclare ab eo gesta sunt, explicanda conferens, rapaces et feros

C olim homines mutato vitæ genere, studiis contrarecens natos (non secus atque ritulos et tauros

Per mansueta autem et pura, Israelitas ipsos, qui per legis doctrinam facti sunt mansuetiores; idemque ex ambobus, cicuribus et feris, sacris et profanis, ejus opera, qui pastorum princeps pascendi artem callens, propheta teste, in pascua optima, in pingues campos deducere valet, conflatum iri ovile credamus. Vituli porro nomine, populum intelligit, qui Christi fidem recenter amplexus, in Christo puer est: ut ipsa forsitan tauri appellatione, Israelitas, tanquam ætate proventus. Nimirum, ut uno eos, qui fidei tantum elementa dejustarunt: altero, ut virtute jam et cognitione proventus, significet. Scriptum enim est: « Benedic, Domine, parvulos cum magnis »²⁰. » Et apud Davidem: « Senes cum junioribus laudent nomen Domini »²¹. » Ætatem præterea in Christo discrimina esse ut ostenderet Joannes, et pueris, et patribus, et ipsis etiam adolescentibus, scribere se

testatus est ¹⁰. *Et puer parvulus, addit, aget eos.* A πλείστους τῶν προεστώτων δι' ἀπλότητα ψυχῆς καὶ ἀκακίαν οὐδὲν νηπίων διαφέροντας. Ὅμως δ' οὖν ἡγουμένους τῶν ἀπὸ παντὸς γένους κατὰ τὸ αὐτὸ συναγομένων. Καὶ βοῦς δὲ, φησὶ, καὶ ἄρκτος ὁμοῦ βοσκηθήσονται, καὶ ἅμα ἔσται τὰ παιδία αὐτῶν. Γεωργικῶν γὰρ ἀνδρῶν καὶ ἀγρίων, πενήτων τε καὶ πλουσίων, πονηρῶν τε καὶ ἀγαθῶν ὅπου ἡ παιδεία ἐν Ἐκκλησίᾳ συνέρχονται. Ἰσως δὲ παιδῶς φησιν, τὴν τῶν εἰρημέων ὁμοψυχίαν τε καὶ ὁμοπιστίαν. Σαρκοδόρος δὲ τὴν φύσιν λέων ἀχύροις τρεφόμενος ποτηράγου ζώου δίκην, ἀνθρώπος ἂν εἴη πάλιν θηριώδης καὶ ἀπηνής, ψιλῇ τῇ λέξει τῆς θείας χαίρων Γραφῆς, ἣν ἀχίρον ὁ λόγος καλεῖ. Πυρὸς γὰρ εἰκότως ὁ ἐν ἀποκρύφῳ νοῦς καὶ ὁ ψυχῶν τρόφιμος λόγος. Ἐτι πρὸς τοῦτοις, παιδίον ῥηπίον, ὅποιον ἦν τὸ μικρῷ πρόσωθεν εἰρημένον, ἐπὶ τρώγλῃν ἀσπίδων καὶ ἐπὶ κοίτην ἐκρόνων ἀσπίδων ἐπιβαλεῖν τὴν χεῖρα, φησὶ, ἀδελθῶς. Ἀγροὶ δὲ ταῦτα τῶν ὑπὸ δαιμόνων ἐνοχοιζμένων τὰ σώματα, οἷς ἐμφωλεύοντα καὶ ἐρπυστικὰ ὄντα πνεύματα, καὶ ἰοδόλα, τρώγλαις ὥσπερ ἐγκοιτάζεται τοῖς αἰσθητηρίοις τοῦ σώματος. Ταῦτα δὲ τὴν Χριστοῦ παιδίον ἀνὴρ τις ἀπλοῦς καὶ τῇ κακίᾳ νηπιᾶζων, τῇ τοῦ Σωτῆρος ἀπελευθύνῳ δυνάμει, τὴν ἰδίαν ἐπιτίθησι χίρα ἢ μὴδὲν κακοποιεῖν δυναμένοις, διὰ τὸν ἐκ βίζης Ἰεσσαὶ προελθόντα, τοῖς αὐτοῦ παιδίοις ἐξουσίαν παρέχοντα πατεῖν ἐπάνω ὕψων καὶ σκορπίων. Νοήσεις δὲ τρώγλας καὶ κοίτας ἀσπίδων, καὶ τὰς τῶν αἰρετικῶν καταδόσεις, αἷς οἱ ἐν Χριστῷ ῥηπιδοῦντες ἀδελθῶς ἐπιβάλλουσι χεῖρα, Χριστοῦ τὰ κείνων δόγματα καὶ τὸν ἰὼν ἀποφαίνοντος ἄπρακτον. Ἄγιον δὲ ὄρος, τὴν Ἐκκλησίαν φησὶν ἐπιρμένην βίῃ καὶ δόγμασιν, ἔχουσάν τε τοῦ λόγου τοῦ ἐπουρανίου τὸ κήρυγμα. Ὡς ἂν δὲ μὴ τὸ κατὰ τὴν Ἰουδαίαν ἥρος νοήσωμεν, ἐπήνεγκεν, ὅτι Ἐπιλήσθη ἡ σύμπασα τοῦ γνῶναι τὸν Κύριον, ὡς ὕδωρ πάλυ κατακαλύψαι θάλασσαν· οὕτω τὴν καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης Ἐκκλησίαν δηλῶν τὴν εὐσεβῆ γνῶσιν ἢ, πᾶν τὸ ἀλμυρὸν τῆς τοῦ βίου κακίας ὥσπερ πολλῷ τῷ ρεύματι κατακλύζουσαν. Κατὰ καιρὸν δὲ, φησὶ, τὸν προφητευόμενον, ὁ ἐκ βίζης Ἰεσσαὶ ἀναστισόμενος, τοῦτ' ἐστὶ μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν, ἄρξει τῶν ἐθνῶν. Οὐ γὰρ Ἰουδαίων ἔσται βασιλεὺς, οὐδ' ὥσπερ ὁ Δαβὶδ, οἱ τε τοῦτου διάδοχοι, βραχείας πινὸς γωνίας· πάσης δὲ κρατήσῃ τῆς γῆς, καὶ ἐπ' αὐτῷ ἔθνη ἐλπιούσιν συμφῶνως τῷ παρὰ Μωϋσεῖ· Οὐκ ἐκλείψει ἄρχων ἐξ Ἰούδα οὐδὲ ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἕως ἂν ἔλθῃ ὃ ἀπόκειται. Καὶ αὐτὸς ἔσται προσδοκία ἐθνῶν. Ἀλλ' ἐκεῖ μὲν, τὴν φυλὴν εἶπεν· ἐνταῦθα δὲ, τὴν πατριὰν ἐκ βίζης λέγων Ἰεσσαὶ τοῦ Πατρὸς τοῦ Δαβὶδ· διήρηντο γὰρ εἰς πατριὰς αἱ φυλαί. Τὰ τραπικῶς δὲ προειρημένα θηρία, νῦν σαφῶς ἔθνη καλεῖ.

¹⁰ I Joann. ii, 12-14. ¹¹ Luc. x, 19. ¹² Gen. xlix, 10.

VARIÆ LECTIONES.

¹ γρ. ὁμοῦ. ² γρ. χεῖρα. ³ γρ. τῇ εὐσεβείᾳ γνῶσι.

ab Isaia autem familiam, cum Jessæ nominat Davidis parentem, designari. Erat enim tribuum in familiis ipsas distinctio. **185** Verum quæ tropice antea de feris dixerat, aperte jam ad gentes referri significat.

Ἀντί δὲ τοῦ, ὁ ἀριστάμενος ἀρχεῖν ἐθνῶν, ὁ ἄνθρωπος ἐξέδωκεν, ὃς ἀρίστανται εἰς σύσσημον λαῶν· ἔ ἐξ Σύμμαχος, ὃς ἀρίστανται σύσσημιον τῶν ἐθνῶν. Διὸ τὴν σφραγίδα τοῦ πάθους αὐτοῦ καὶ τὸ σωτήριον σημεῖον περιφέρει τὰ εἰς αὐτὸν ἐθνη πεπιστευκότα. Καὶ ἔσται, φησὶν, ἡ ἀνάπαυσις αὐτοῦ τιμὴ. Κατὰ δὲ Ἀκύλαν καὶ Σύμμαχον, δόξα. Αἰὶν ἀκολούθως τῇ τῆς οἰκονομίας ἀρχῇ τε καὶ μέσοις, καὶ τὸ τέλος ὁποῦν ἔσται, δηλῶν· θάνατον μὲν οὐ λέγων. αὐτοῦ, ἀνάπαυσιν ἐκ καὶ τιμὴν. πρὸς βραχὺ τοῦ σώματος ἡρεμήσαντος, ὃ δὴ τέλος τῆς εἰς ἀνθρώπους οἰκονομίας. Ἐλεγε γὰρ πρὸς τὸν Πατέρα· « Πάτερ, δόξασον με τῇ δόξῃ, ἣ εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι παρὰ σοί. » Δεδόξασται γὰρ τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ὑπομείνας σταυρὸν, πρὸς ὃν χωρῶν, τὸ, δόξασόν με, πρὸς τὸν Πατέρα φησὶ. Καὶ πάλιν· « Νῦν ἐδοξάσθη ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, » καὶ τὰ ἐξῆς. Τῇ μὲν γὰρ ἀπονοίας τῶν τολμησάντων, μῦθος ἦν, τῇ δὲ ἀναστάσει, πρὸς δόξαν κατήντησεν. Οὐ γὰρ ἦν, ὡς περ ἐδόκουν, τὸ πάθος ἀκούσιον. Καὶ ἄλλως· Ἀνάπαυσις αὐτῇ Χριστοῦ, ἡ τιμὴ τῶν τιμώντων αὐτόν. Δι' ὧν ὁμολογοῦσι Λόγον Θεοῦ καὶ σοφίαν καὶ δύνανται τὴν πρὸς τὸν Πατέρα σημαίνοντες ὁμοφυῶν τε καὶ ὁμοτιμίαν καὶ ὑπαρξίν τὴν αὐτοῦ. Λέγοις δ' ἂν ἀνάπαυσιν, καὶ ἦν, ἀναπαύει τοὺς ἀγαπῶντας αὐτόν. Κατὰ τὸ ἄλλῃ, Τοὺς ἐμὲ ἀγαπῶντας δόξάσω. Ἔστι γὰρ ἡ ἀνάπαυσις, ἣν ἀναπαύει Κύριος, τιμὴ· ἥτις κατὰ τὴν δικαιοκρισίαν τοῦ Θεοῦ πρὸς τὴν τῶν πεπραγμένων ἄξιαν διανεμηθήσεται. Πολλὰ γὰρ μοναὶ παρὰ τῷ Πατρὶ. Καὶ ἀσπὴρ ἀστέρος διαφέρει ἐν δόξῃ. Κἀνταῦθα δὲ οἷς ἐνοικεῖ, τιμίους πάντας ποιεῖ. Ἐὰν γὰρ τις ἀκούσῃ, φησὶ, τὸν λόγον μου, ἀπατήσῃ αὐτόν ὁ Πατήρ μου, καὶ πρὸς αὐτὸν ἐλευσόμεθα, καὶ ἐν αὐτῷ καταλύσομεν. Ἀναστήσεται τοῖνον οὐ πρὸς τὸ καταρῆαι μόνον ἐθνῶν. Ἀλλὰ γὰρ καὶ εἰς τιμὴν καὶ δόξαν, αὐτοῖς χαριεῖται τὴν ἐν αὐτοῖς ἀνάπαυσιν.

eum Pater meus, et ad ipsum veniemus, et mansionem apud eum faciemus ²². » **186** *Consurget ergo, non ut gentibus solum imperet, sed ut honorem ipsis et gloriam, quamque ipse habet, requiem largiatur.*

ια-ιδ'. Καὶ ἔσται τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνη προσθήσει ὁ Κύριος τοῦ δεῖξαι τὴν χεῖρα αὐτοῦ τοῦ ζηλωσαι τὸ καταλειφθῆν ὑπόλοιπον τοῦ λαοῦ, ὃ ἐὰν καταλειφθῇ ἀπὸ τῶν Ἀσσυρίων, καὶ ἀπὸ Αἰγύπτου, καὶ ἀπὸ Βαβυλῶνος, καὶ ἀπὸ Αἰθιοπίας, καὶ ἀπὸ Ἑλαμιτῶν, καὶ ἀπὸ ἡλίου ἀνατολῶν, καὶ ἐξ Ἀραβίας, κ. τ. λ.

Μνήμην τῆς τῶν ἐθνῶν ποιησάμενος πίστεως εἰς τὸν ἐκ ρίζης Ἰεσσαί, καὶ τοῦ τῶν Ἰουδαίων μέμνηται μέρους. Ὡς ἂν μὴ δόξη τοῖς τὴν παρουσίαν

Sed pro quo, *Qui consurgit ut gentibus imperet*, habemus, *Qui consurgit in signum populorum reddidisse Symmachum, Aquilam autem gentium reperias*; indeque fieri, ut quotquot in Christum gentes et populi crediderunt, omnes mortis ejus salutare signum gestare videamus. *Et erit*, addit, *requies ejus honor*, vel, ut Symmacho et Aquilæ placeat, *gloria*: apposite profecto maxime ad œconomix principia, ad media, ad finem denique, quem illa esset habitura, significandum: cum non mortem quidem ipsius, sed *requiem et honorem* (requiescente nimirum ad breve quoddam tempus ejus corpore) ostendat; qui ejus inter homines œconomix finis habetur ultimus. Sic enim Patrem compellasse legimus: « Pater, glorifica me ea gloria, quam habebam, antequam mundus exstaret, apud te ²³. » Est enim cruce nostri causa tolerata glorificatus; ad quam cum libens pergeret, a Patre seipsum glorificari postulavit. Eodem spectat et illud: « Nunc glorificatus est Filius hominis ²⁴, » et quæ deinceps. Sanna enim et ludibrium, si eorum, qui talia ausi sunt amentiam intueris, exstitit. Sed *gloria* resurrectionem secuta est. Neque enim, ut eorum serebat opinio, mortem invitatus oppetiit. Est et aliter Christi *requies, honor ille*, qui et ab ipsius defertur cultoribus; cum Verbum Dei, ejusque sapientiam et virtutem, et quam cum Patre habet naturæ simul et gloriæ communionem, æternam denique existentiam, agnoscimus et profitemur. Potes et *requiem*, qua Deo dilecti fruuntur, intelligere: ut alibi eos, a quibus diligitur, glorificaturum testatus est. Quem enim *honorem* præstat Dominus, *requiem* appellamus; eundemque nos isto Dei judicio pro gestorum dignitate decet expectare; cum sint apud Patrem multæ mansiones ²⁵; cum stella a stella gloria differat: cum omnes denique, in quibus ipse inhabitat, honore afficiat.

« Quisquis enim, ait, verba mea audiverit, diligit

VERS. 11-14. *Et erit die illa: Adjiciet Dominus ostendere manum suam, ut amuletur superstities reliquias populi, quæ relinquentur ab Assyriis, et ab Ægypto, et a Babylone, et ab Æthiopia, et ab Elamitis, et ab ortu solis, et ab Arabia, etc.*

Quia de gentium fide in eum, qui de radice Jessæ proditurus fuerat, mentionem fecerat; et Judæorum vicis hoc loco non obliviscitur; ne et istis inutilis

²² Joan. xvii, 5. ²³ Joan. xiii, 31. ²⁴ Joan. xiv, 2. ²⁵ ibid. 23.

esse Christi videretur adventus, quem hoc loco aperit his verbis: *In die illa adjiciet Dominus ostendere manum suam, ut æmuletur reliquias populi; quæ in hunc modum interpretatur Aquilas: Adjiciet Dominus iterum manum suam, ut possideat reliquias populi sui.* Quod ait secundo Symmachus. Quomodo enim **187** enim, cum misera in Ægypto servitute premerentur, ejus mirabiliter in Ægyptios inducta manu liberati sunt. Sic est eadem ille admirandis operibus populi sui reliquias in suam potestatem asserturus, et in æmulationem præbiturus. Neq̃ dubium est eum hic populum intelligi, cujus antea semen, id est apostolos, credentisque populi Israelitici partem, quos exercituum Domini reliquisse testatus est propheta, tales enim ipsæ sunt per gratiæ electionem reliquæ, quæ toto terrarum orbe varie a gentibus agitæ, salvæ tamen factæ sunt¹⁷. Sunt enim istorum opera, quotquot in orbe cernas universo, Ecclesiæ constitutæ et stabilitæ. Est præterea sanctum non ab aliis inter gentes prædicatum Evangelium¹⁸, signis Deo et prodigiis tantum opus, veluti testimonio, confirmant¹⁹, et apud fideles commendante.

Non desunt vero qui eos reliquiarum nomine, qui ex hostium manibus incolumes evaserunt, tanquam eis ad Dei cognitionem non illa, quæ in Ægypto, non item quæ per Filium in solitudine, non quæ per judices denique patrata sunt prodigia, sufficere viderentur, intelligi putent. Itaque ipso adventus tempore manu dicit adjecturum, ut in æmulationem populi reliquias adducat, ne gentibus habendus ipse relinqueretur. Similiter et Christum ducem et præfectum describi ait, qui Davidis voce regem se in eos super Sion montem sanctum ejus ab eo constitutum esse^{20,21}; qui se item ad oves, quæ de domo Israelis perierant, venisse asserat²², qui discipulos etiam in viam gentium abire prohibeat²³. Sed populo Israelitico, paucis tantum exceptis, non admittente, quando ad gentes transivit gratia, exstiteret ultimi, qui primi; et primi, qui ultimi²⁴. Hinc est igitur, quod nunc propheta, cum gentium prius meminisset, Israelitas ordine secundo addidit, quo tanquam in dorsum (ut enim Davidis verbis²⁵), in reliquiis positos jacuisse significet. *Elevabit autem (de reliquiis intelligens) signum ingentibus*, ait; et ante omnes congregabit perditos Israel. Nemo enim ipsis a **188** Salvatore primum esse prædicatum Evangelium ignorat, quos non incongrue perditas oves nuncupabat. Sed quem tandem congregaturum putabimus? Vel ipsum apostolorum chorum, vel quem de radice Jesse egressum asseruimus. Eos enim una, eademque Ecclesia, qui prius inter se valde dissidebant, in unum compulit et colligavit; qui in duo olim, diversis Samariæ et Israelis nominibus, distrahebantur. Sed quodnam signum intelligat, haud cui-

ἔχειν ἀνόντων, ἣν δηλαὶ διὰ τοῦ· *Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ προσθήσει Κύριος τοῦ δεῖξαι τὴν χεῖρα αὐτοῦ τοῦ ζηλωσαι τὸ καταλειφθὲν ὑπόλοιπον τοῦ λαοῦ.* Ἀλλ' οὗ φησὶν Ἀκύλας· *Προσθήσει Κύριος δεύτερον τὴν χεῖρα αὐτοῦ τοῦ κτήσασθαι τὸ ὑπόλειμμα τοῦ λαοῦ αὐτοῦ.* Σύμμαχος δὲ, *ἐκ δεύτερον*, φησὶν. Ὡς γὰρ ἐν Αἰγύπτῳ ταλαιπωρουμένους αὐτοὺς ἠλευθέρωσεν τὴν παραδοξοποιὸν αὐτοῦ χεῖρα τοῖς Αἰγυπτίοις ἐπαγαγὼν, οὕτω πάλιν διὰ παραδόξων αὐτὴν ἔργων κινήσειεν ὑπὲρ τοῦ κτήσασθαι, καὶ ζηλωτὸν ποιήσειαι τὸ καταλειφθὲν τοῦ λαοῦ, περὶ οὗ τὸ, εἰ μὴ Κύριος Σαβα὿θ ἐγκατέλειπεν τῷ σπέρμα προέλεγεν, τὸ τῶν ἀποστόλων καὶ πεπιστευκότων σημαίνων μέρος ἐξ Ἰσραὴλ. Ὁ δὲ λείμμα κατ' ἐκλογὴν χάριτος γέγονεν, ἐκ πάσης τῆς ἐν ἔθνεσιν Ἰουδαίων διασπορᾶς τοῖς διαφόρως αὐτοὺς πολεμήσαντι. Οἱ πανταχοῦ γὰρ πιστεύσαντες, λείμμα κατ' ἐκλογὴν λέγονται χάριτος. Οὓς καὶ δοξάζουσιν φησὶν εὐκρίτως. Αἱ πανταχοῦ γὰρ Ἐκκλησίαν διὰ τούτων συνέστησαν. Καὶ τὸ θεῖον εὐαγγέλιον ἐκτρυχθῆ τοῖς ἔθνεσιν, συνεπιμαρτυροῦντος αὐτοῖς τοῦ Θεοῦ σημείοις καὶ τέρασιν, δοξάζοντός τε παρὰ πάντι τοῖς πιστεύουσιν.

Τινὲς δὲ λείμμα φασὶ, τὸ ἀπὸ τῶν πολεμίων περισωθὲν, οἷς οὐκ αὐτάρκη τὰ ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ ἐρήμῳ, καὶ διὰ τοῦ Ἰησοῦ, καὶ τῶν Κριτῶν πρὸς θεογνωσίαν ὑπῆρξε σημεῖα. Διὸ προσθήσει κατὰ ἣν ἐπιδημῶν τὴν χεῖρα, ὡς ἂν εἰς ζῆλον ἀγάγει τὸ ὑπόλοιπον τοῦ λαοῦ, πρὸς τὸ μὴ παραχωρῆσαι τούτου τοῖς ἔθνεσιν. Ὁμοίως δὲ καθηγνητὴν ἐπιγράφεσθαι τὴν Χριστὸν, ὃς ὁ φησὶ διὰ φωνῆς τοῦ Δαβὶδ· Ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ἐπ' αὐτοὺς, ἐπὶ Σιών ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ. Ἦκεν γὰρ ἔλεγεν εἰς τὰ ἀπολωλότα πρόβατα οἴκου Ἰσραὴλ. Καὶ τοῖς ἰδοῖς παρήγγελλε μαθηταῖς εἰς ἔθνη ἔθνων μὴ πορεύεσθαι. Τοῦ δὲ Ἰσραὴλ, πλὴν ὀλίγων, μὴ δεξιμένον, εἰς τὰ ἔθνη μεταβούσης τῆς χάριτος, γέγονασιν οἱ πρῶτοι ἔσχατοι, καὶ οἱ ἔσχατοι πρῶτοι. Διὸ καὶ νῦν ὁ προφήτης τῶν ἐξ ἔθνων πρῶτων μνηστῆς, ἐπέθηκεν αὐτοῖς τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ, ὡς εἰς νῦν τεθειμένου ἐν τοῖς περιλοίοις, κατὰ τὴν θεῖον Δαβὶδ. Τοῦτο δὲ, φησὶ, τὸ κατὰ λείμμα πρὸς σημείον ἐν τοῖς ἔθνεσιν, καὶ πρὸ πάντων συνάξει τοὺς ἀπολωμένους Ἰσραὴλ· αὐτοῖς γὰρ πρῶτοις ἐκτρυχῶν. Ἀ πρόβατα συμφώνως ἀπολωλότα φησὶν ὁ Σωτὴρ. Τίς δὲ συνάξει, ἢ ὁ τῶν ἀποστόλων χορὸς, *Ἦ ὁ ἐκ βίχης ἀνιστάμενος Ἰησὺς*; Πρὸς γὰρ μίαν Ἐκκλησίαν τοὺς πρὶν ἀλλήλοις ἀντικαθεστῶτας συνήγαγεν. Διμερεῖς γὰρ ἦσαν ἐν Ἰερουσαλὴμ τε καὶ Σαμαρείᾳ· τὸ δὲ σημείον ὅπερ ἤρεν, ἐστὶν περὶ οὗ φησὶν ὁ Σωτὴρ· *Καὶ ἔφονται τὸ σημείον τοῦ Ἰησοῦ τοῦ ἀνθρώπου, λέγων δηλαδὴ τὴν σταυρὸν, δι' οὗ τοῖς ἁγίοις ὁ κόσμος ἐσταύρωται, καὶ οὗτοι τῷ κόσμῳ.* Οὗ δὲ νῦν τὴν δύναμιν ἡ προφητεία σημαίνουσα, καὶ τέλος χάριν ἡ σωτηρία διὰ σταυροῦ τοὺς πιστοὺς ἐκ τῶν τεσσάρων, φησὶ, περὶ τῶν οἰκουμένης συνάγεσθαι, τῶν ἁγίων τοῦ

¹⁷ Rom. xi, 5. ¹⁸ Marc. xvi, 15. ¹⁹ Psal. ii, 6. ²⁰ Matth. x, 6. ²¹ ibid. 5. ²² Matth. xx, 16. ²³ Psal. xx, 15.

παντὸς εἰς τὸ μέσον συναπτομένων, καὶ τῆς ἐν τῷ A
 μέσῳ δυνάμεως πρὸς τὰ τέσσαρα μέρη περατουμένης.
 Τετραγῇ γὰρ τοῦ σταυροῦ τὰ μέρη διέρρηται, δι' ὅ
 συνάγονται δύναμιν ἔχοντος καθαιρετικὴν ἀρχῶν καὶ
 ἐξουσιῶν, ἃς ἐν τῷ ξύλῳ ἀπεκδυσάμενος ἐθριάμβευ-
 σεν· ὃ δὲ νοήσας ὁ ἐκ τῶν ἀπολωλότων Ἰσραὴλ Παύ-
 λος· φησιν· Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο καυχᾶσθαι, εἰ μὴ ἐν
 τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ· ἐκ δὲ τῆς ἱστορίας, πρά-
 γματος νοητοῦ τῷ προφῆτῃ γέγονεν ἀφορμή· Ὡς γὰρ
 ἀλόντες αἰχμάλωτοι Ἰούδας καὶ Ἐφραΐμ, εἴτα τυ-
 χίντες ἀφέσεως, οὐκέτι διηρημένως κατώκησαν, ἀλλὰ
 πάντες ἐν Ἱερουσαλὴμ μηκέτι μεμερισμένην ἔχοντες
 τὴν ἀρχήν, ἀλλ' εἰς ἓνα πάντες Ζοροβαβὲλ τὸν τοῦ
 Σαλαθιήλ ἐκ σπέρματος ὄντα Δαβὶδ καὶ φυλῆς Ἰούδα,
 καὶ Ἰησοῦν τὸν τοῦ Ἰωσεδέκ καὶ ἀρχιερέα τυγχάνον-
 τα. Οὕτω νῦν ἐγγεγεμένον τοῦ τιμίου σταυροῦ, γέ-
 γονεν ἀρεταί· τῶν ἐν αἰχμαλωσίᾳ τῇ νοητῇ, συνδρομή
 τε πάντων εἰς ἐνότητά πύστεως, καὶ τῶν ἀκαθάρτων
 πνευμάτων ἀπηλλαγμένοι, εἰς τὴν Ἐκκλησίαν Χρι-
 στοῦ, τὴν νοητὴν συνῆλθον, Σιών, ἣσιν Ἱερουσα-
 λὴμ, ὅφ' ἓνα τελούντες βασιλεία Χριστοῦ, οὗ τύπος
 ὁ Ζοροβαβὲλ ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἀνακομίζων τὸν
 Ἰσραὴλ, καὶ Ἰησοῦς ὁ ἱερεὺς ὁ μέγας.

Josedechi filio, tunc temporis sacerdotum principe,
 erectum signum est, omnes, restituta illa prius, quæ mente concep-
 ta, non cernitur oculis, liber-
 tate, in fidei communionem coivisse, et præligatis spiritibus immundis, in Christi Ecclesiam, sive
 Sionem, sive Jerusalem dicas intelligibilem, sub uno rege Christo (cujus typum Zorobabel populi
 quondam servitute exeuntis imperator, et Jesus ille magnus, sacerdotum princeps habuerunt), in-
 gressos esse nemo 189 non videt.

Ἐν ταυτῷ γὰρ ἄμφω νοσῆται Χριστὸς βασιλεὺς τε C
 καὶ ἀρχιερεὺς, ὅσιος, ἀκακος, ἀμίαντος, κεχωρισμέ-
 νος τῶν ἀκαρτεσιῶν, καὶ ὑψηλότερος τῶν οὐρανῶν,
 κατὰ τὴν Παύλου φωνήν. Ὁς ὑπὲρ παντὸς τοῦ
 ἔθνους τὸν σταυρὸν κατεδέξατο, συναγὼν ἄμφω τὸν
 Ἰούδαν καὶ τὸν Ἐφραΐμ. Κατὰ Καίσαρην, τὸν διὰ
 τὸ σχῆμα τὸ ἱσραηλινὸν προφητεύσαντα. Καὶ οὐ μόνον
 ὑπὲρ αὐτοῦ, καθὰ φησιν Ἰωάννης, ἀλλ' ἵνα καὶ
 τὰ τέκνα τοῦ Ἰησοῦ τὰ διεσκηρπισμένα συναγάγῃ
 εἰς ἓν. Πάντων γὰρ γέγονεν εἰρήνη, λύσας τὸ μεσό-
 τοιχον τοῦ φραγμοῦ. Τὸ δὲ, Πετασθήσονται ἐν
 πλοίοις ἀλλοφύλων, καὶ θάλασσαν ἅμα προνο-
 μεύσουσιν· τὸν εἰς τὴν ἔθνη διὰ γῆς τε καὶ θαλάτ-
 της· δρόμον αἰνίσσεται οὐκ Ἰουδαίοις χρωμένων
 κυδερνήταις, τοῖς δὲ λόγον τὸν τοῦ Χριστοῦ παραδε-
 δειγμένοις, ἥτι' οὖν ἀπλῶς ἔθνικοις. Διὰ θαλάττης D
 γὰρ ἰὼν ὁ Παῦλος ἔφη· Νυχθήμερον πεποίηκα ἐν τῷ
 βυθῷ. Ἐπιδήναί τε φησιν αὐτὸν ὁ Λουκᾶς ἐν πλοίῳ
 Ἀλεξανδρινῷ παρασῆμψι Διοσκύροις. Ταῖς γὰρ πρῶ-
 ραῖς αἰε θεῶν εἰκόνας ἐνέγραφον, ὡς καὶ νῦν ἔχουσιν
 μαρτύρων. Πρὸς δὲ εἰκότως· τὸ ἀλλοφύλων ἐκ πολλοῦ
 προτεθέσπισται. Σωτήρας δὲ πλεόντων εἶναι τοὺς
 Διοσκόρους ἐδόξαζον. Ἐν ταυτῷ δὲ, φησὶ, τὴν θάλασσαν
 προνομεύσουσι, τὰς νήσους οὕτω καλῶν. Ἐν
 παρόψῳ γὰρ αὐτὰς διερχόμενοι, τοῖς ἐνοικοῦσιν εὐ-

A quam dubium esse potest, qui in Salvatoris verba
 intueatur. Ait enim : « Et videbunt signum Filii
 hominis » ; crucem innuens, per quam sanctis
 mundus, mundoque sancti crucisfiguntur⁴⁵. Cujus
 ut vires et gratiam significaret propheta, per
 quam salutem sumus adepti, fideles ipsos ab uni-
 versæ terræ plagis quatuor coire dixit : extremis ni-
 mirum in totius medio membris cœcuntibus, virtu-
 teque ab eodem ad extrema quatuor perveniente.
 Quadrifariam enim crucis partes ab eo distinctæ
 sunt, per quem coierunt, qui virtutum et princi-
 patuum tollendi facultatem habet, de quibus in
 ligno spoliatis triumphavit. Quod cum Paulus de
 eorum alioqui numero, qui perierant, minime
 ignoraret, in cruce sibi tantum gloriandum esse

B dixit⁴⁶. Est vero prophetæ ex rei gestæ memoria,
 animo tantum intelligibile aliquid significandi
 oblatum argumentum. Quemadmodum enim ex
 quo Babylonica servitute Judas et Ephraim liberati
 sunt, non seorsim amplius, aut divisa imperii sede,
 habitasse, sed Hierosolymis omnes sub uno Zoro-
 babele Salathielis filio, qui de stirpe Davidica,
 deque tribu Juda prodierat ; sub ipso item Jesu

In eodem enim Christus intelligitur, rex simul
 et pontifex, sanctus, innocens, impollutus, segre-
 gatus a peccatoribus, et excelsior cælis factus, ut
 Pauli verbis utamur⁴⁷. Ille, inquam, qui gentis
 universæ nomine crucem amplexus est, ut anibo
 Judam et Ephraim colligeret : sicut est a Caipha
 propter sacerdotii dignitatem, quaungebatur, pro-
 phetatum. Nec eo nomine solum, sed ut Dei fi-
 lios, qui, Joanne teste⁴⁸, dispersi erant, in unum
 congregaret. Omnibus enim, disturbato pariete qui
 maceriam dividebat, pacem attulit⁴⁹. Deinde quod
 adjecit volaturos in navibus alienigenarum, et mare
 statim prædaturus ; cursum qui ad gentes terra
 marique futurus erat innuit, non ducibus Judæis ;
 sed iis, qui verbum Christi amplexi essent, assum-
 ptis, vel denique, ut uno verbo dicam, gentibus.
 Mari enim et ipse profectus Paulus, nocte se ac
 die in profundo egisse ait⁵⁰. Navem enim Alexan-
 drinam Dioscurorum insignehabentem ascendisse,
 Luca auctore, didicimus⁵¹. Jamdiu enim in more
 positum erat, ut in navium proris deorum imagi-
 nes, sicuti et hodie sanctorum martyrum, depin-
 gerentur : ad idque non immerito quod alienigena-
 rum dixit, longa ante prædictione retulit. Navi-
 gantibus enim salutem dare Dioscoros arbitra-

⁴⁵ Matth. xxiv, 50. ⁴⁶ Galat. vi, 14. ⁴⁷ ibid. ⁴⁸ Hebr. vu, 25. ⁴⁹ Joan. xi, 52. ⁵⁰ Ephes. ii, 14.
⁵¹ 1 Cor. xi, 25, 27. ⁵² Act. xxviii, 11.

bantur. Quod autem ibidem *mare prædaturus* ait, insulas hoc nomine intelligit : quarum et ipsi incolae, tanquam in transitu, Evangelium docuerunt: quod a Paulo Melitensibus ipsis, cum Romam properaret, factitatum legimus⁸². Multos enim ea in insula sanitati restituit, multos religionem docuit, et ad eam pertraxit. Possunt præterea qui *mare deprædaturi sunt*, etiam aliter intelligi; nimirum, qui, dracone et cæteris sub eo degentibus superiores facti, errantes, tanquam spolia, capiunt. *Mare* enim hic ærumnarum locum intelligere debemus: quem et alibi miseriarum vallem nuncupari didicimus. Dicentur rursus et ipsam *deprædari Idumæam*, qui terrenis rebus, ipsoque adeo *Moab*, superiores evaserint. Est enim Moab, si nominis quæras rationem, idem quod *ex patre*, ad cosque locutus est Salvator, cum **190** ex patre diabolo natos esse exprobravit⁸³. Quod autem *in eos manus suas injecturos* dixit, nihil aliud plane, quam operum bonitate superaturos, sibi que subdituros significavit. At filii Ammon, addit, *primi obediunt*. Videmus enim eos, qui scelere aliis sunt inferiores, in amplectendo Christo nequiores prævertere. Signat autem Ammon, si verbi notatio postuletur, ac si, *populus nobiscum*, dicas. Quod si ad historię fidem respicias, quas hoc loco gentes recenseri vides, ipso prophetę tempore, Deo, qui apud Judæos colebatur, valde infestas inimicasque fuisse reperias. Hinc est igitur, quod suis eas jam nominibus ad veram religionem accedentes designat, quæ et Arabiam ipsam incolebant, et sunt Christi discipulorum opem multis Ecclesiis locupletatæ, cum suas illi in Arabiam usque *manus*, cætera que opera, extenderent. Erat vero Evangelii prædicationem *primæ* omnium amplecterentur. Sed ignorandum non est, vocabulum *primi*, adjectivum esse, quod nec Hebraica ipsa, nec cæteros interpretes, habere reperias.

191 VERS. 15, 16. *Et desolabit Dominus mare Ægypti, et injiciet manum suam super fluvium spiritu vehementi, et percutiet septem valles, ut trajicere possit eum calceatus, etc.*

Non est de Ægypto isthæc instituta disputatio (habet enim ipsa prophetiam, et peculiarem inscriptionem): sed superioribus accommodata, tanquam eo, qui de radice Jessæ prodiit, vanissimæ religioni addictos, cum vicinis Judææ gentibus, errore suo per futuras discipulorum secundum electionem de Jerusalem reliquias, liberante et eripiente, nihil illis quidquam impedimento esse possit. Olim enim cum aliæ aliis patere gentes nondum didicissent, sed in se mutuo ferrentur, ab aliis ad alias transire tutum satis non fuerat: sed tum maxime, si quæ certa erant et rata, movere quisquam aggressus fuisset. At Deus cum apostolis, quos universum orbis stadium decurrere jubebat, viæ libertatem aperire statuisset, direptis omnibus sigillatim

ηγχελίζοντο. Καθὰ δὲ τοῖς ἐν Μελίτῃ κατοικοῦσιν ὁ Παῦλος, ὅτε περ εἰς Ῥώμην ἤπειγέτο. Πολλὰς τε κατ' αὐτὴν ἰάσεις ἐργασάμενος, πολλοὺς μετέθηκεν εἰς εὐσέθειαν. Καὶ ἄλλως δὲ, τὴν θάλασσαν προτομεύουσιν, τοῦ δράκοντος, καὶ τῶν ὑπ' αὐτῷ τελούτων περιγινόμενοι καθάπερ ἰδίᾳ σκῦλα τοὺς πλανώμενους λαμβάνοντες. Θάλασσαν γὰρ, νῦν τὴν τῆς κακώσεως ἀκουστέον τόπον, ὃν καὶ κοιλάδα λέγεσθαι κλαυθμῶνος ἀλλαχοῦ μεμαθήκαμεν. Οὗτοι δὲ καὶ τὴν Ἰδουμαίαν προτομεύειν λέγονται τῶν γηγενῶν ἐπικρατοῦντες πραγμάτων. Καὶ Μωάβ, ὃς ἐρμηνεύεται, ἐκ πατρός. Πρὸς οὗς ἔλεγεν ὁ Σωτὴρ, ὅτι: « Ὑμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου ἐστέ. » Τούτοις τὰς ἑαυτῶν ἐπιβόλῃουσιν χεῖρας, διὰ πράξεως ἀγαθῆς ὑποχειρίους λαμβάνοντες. Οἱ δὲ υἱοὶ Ἀμμὼν ἐπακούσονται πρώτοι. Καὶ γὰρ οἱ τὴν κακίαν ἐλάττους, τοὺς χείρνας εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ προσλαμβάνουσιν⁸⁴. Ἐρμηνεύεται δὲ Ἀμμὼν, λαὸς μεθ' ἡμῶν. Κατὰ δὲ τὴν ἱστορίαν, τὰ νῦν ἔθνη κατελεγμένα δυσμενεῖς ἦσαν τοῦ παρ' Ἰουδαίους τιμωμένου Θεοῦ κατὰ τὸν τοῦ προφήτου καιρὸν. Ὅθεν ὀνομαστὶ τοὺς ἐξέθετο, ὡς καὶ τοὺς προστιμένους τὴν Θεοσέθειαν. Ἐθνη δὲ ταῦτα τῶν τὴν Ἀραβίαν οἰκούντων. Θεοῦ γὰρ Ἐκκλησιῶν οἱ Χριστοῦ μαθηταὶ τὰς χώρας ταύτας ἐπλήρωσαν, ὅτε τὰς ἑαυτῶν χεῖρας, καὶ τὰς δι' αὐτῶν ἐπιτελουμένας πράξεις ἐπὶ τὴν Ἀραβίαν ἐξέτειναν. Ὁμόρους δὲ ὄντας τοῖς Ἰουδαίοις εἰκὸς καὶ πρώτους τὸ κήρυγμα δεῖξασθαι. Πλὴν οὕτε τὸ Ἑβραϊκόν, οὕτε τῶν ἐρμηνευτῶν οἱ λοιποὶ, τὴν προσθήκην περιέχουσιν τοῦ, **C** πρώτοι.

ιε, ις'. Καὶ ἐρμηνύσει Κύριος τὴν θάλασσαν Αἰγύπτου, καὶ ἐπιβαλεῖ τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ τὸν ποταμὸν πνεύματι βίᾳ, καὶ πατάξει ἐπὶ τὰς δαργαγας, ὥστε διαπορεύεσθαι αὐτὸν ἐν ὑποδήμασι, κ. τ. λ.

Ὁ παρὼν λόγος οὐκ ἔστι περὶ τῆς Αἰγύπτου· ἰδιάζει γὰρ ἡ περὶ αὐτῆς προφητεία. Καὶ προγράφονται ταύτης, Ὅρασις Αἰγύπτου. Τοῖς δὲ προλαβοῦσιν ἐστὶν ἀκόλουθος, ὡς τοῦ ἐκ βίβλης Ἰεσσαὶ δεισιδαιμονεστάτους καὶ τοῦτους ὄντας, μεθ' ὧν ἔλεγεν περὶ τὴν Ἰουδαίαν ἐθνῶν, τῆς πλάνης αὐτοὺς ἀπαλλάξοντος διὰ τὸ κατ' ἐκλογὴν ὄντων τῶν ἐξ Ἰερουσαλὴμ μαθητῶν, μηδενὸς αὐτοῖς ἐμποδῶν ἐσπομένου. Πάλαι γὰρ τῶν ἐθνῶν ἀνικτως ἢ ἐχόντων πρὸς ἄλληλα, τοῖς διαβαίνειν ἐξ ἐτέρων εἰς ἐτέρους ἐθέλουσιν, οὐκ ἦν ὁδὸς ἀσφαλὲς. Πολλῶ δὲ μάλλον εἰ καὶ κινεῖν ἐπεχείρουν τὰ καθεστῶτα· Θεὸς δὲ τοῖς ἀποστόλοις τὸν δρόμον τὸν πανταχοῦ προποιεῖν ἐθέλων ἀκώλυτον, τὰς κατὰ μέρος καθελὼν δυναστείας, Ῥωμαίοις πάντα φέρων, ὑπέταξεν σύμβολον καταλύσεως τῆς

⁸² Act. xxxviii, 1 seqq. ⁸³ Joan. viii, 14.

VARIE LECTIONES.

⁸⁴ γγ. προλαμβάνουσιν. ⁸⁵ γγ. ἀνιάτως.

ἐκ δαιμόνων πολυπραγίας, μίαν τε πολιτείαν, καὶ μίαν ἀρχήν, ὥσπερ οὖν Ἐκκλησίαν καὶ πίστιν, ἀπέδειξεν. Ὅτε δὲ καὶ Καίσαρ Αὐγουστος ἐπιστρατεύσας Αἰγυπτίοις καχείρωται. Θεοῦ νότῳ βιαίτῳ πρὸς θάλασσαν τοῦ ποταμοῦ τὸ ὕδωρ κενώσαντος, δι' οὗ καὶ χωρὶς μάχης ἄθραστον ὄντο Καίσαρι γενέσθαι τὴν Αἴγυπτον, διὰ πλῆθος ἄμα καὶ πλάτος τῶν ἀποτελουμένων ἐκ τούτου λιμνῶν ἃς ἀνωθεν καταβρέων ἐν τοῖς κάτω μέρεσιν ἀπεργάζεται· διὰ τῶν ἐπὶ στομάτων, δι' ὧν ἐκδίδονται πρὸς τὴν θάλασσαν, ἃ δὲ φάρμαγας ἢ προφητεία καλεῖται. Τοῦτο δὲ πάλιν αὐτὸς ἡμᾶς ὁ προφήτης διδάσκει λέγων· «Τάδε λέγει Κύριος Σαβαώθ· Καὶ πίονται οἱ Αἰγύπτιοι τὸ ὕδωρ τὸ παρὰ θάλασσαν. Ὁ δὲ ποταμὸς ἐκλείψει καὶ ξηρανθήσεται, » καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Φίλον δὲ τῇ θεῇ Γραφῇ καὶ αὐτὰς τὰς λίμνας θαλάσσης ἀποκαλεῖν. Πνεῦμα δὲ φησι βιαιότατον, τὴν γενομένην τοῦ νότου κατὰ τῶν ὑδάτων ἐπαγωγὴν, ὡς τοσούτον ξηρανθῆναι τοῦ Νείλου τὰ στόματα, ὡς δύνασθαι καὶ μεθ' ὑποσημάτων διαβαλεῖν αὐτά. Τινὲς δὲ τῶν ἐν τοῖς προφήταις τὰ μὲν ῥητῶς ἀξιούντες ὁ ἐννοεῖν, τὰ δὲ δι' ἀλληγορίας. Οὗτον ῥητῶς μὲν, τὸν ἴεσσαι, τροπικῶς δὲ, τὴν ἐκ τῆς αὐτοῦ ρίζης βέβηδον. Καὶ ῥητῶς μὲν, τὰ ἔθνη, τροπικῶς δὲ, δι' ὧν ἐν τοῖς πρόσθεν ἐορλοῦτο θηρίων. Κἂν τοῖς μετὰ χεῖρας, Αἴγυπτον μὲν τὴν αἰσθητὴν χώραν τῶν Αἰγυπτίων φασίν, ἣν οὐκ ἐρμῶσειν ὁ Κύριος εἴρηται· θάλασσαν δὲ ξηραινομένην, τῆς εἰδωλοκρατείας τὸ πλῆθος. Τοῦτο γὰρ ὑποφαίνειν τὸ τε Ἑβραϊκόν, καὶ τῶν λοιπῶν τὰς ἐκδόσεις εἰπόντων συμφώνως, καὶ ἀναθεματίζοντι Κύριος τὴν γλῶσσαν θαλάσσης Αἰγύπτου. θάλασσαν δὲ εἶωθεν ὁ λόγος καλεῖν, ἣ τῶν ἀσεβούντων τὸ πλῆθος, ἣ τῆς κακίας· τὸ γύμα ἀλμυρῶν ὥσπερ ὑδάτων πεπληρωμένης. Διὸ καὶ τὸν ἐράκοντα κατοικεῖν φησιν ἐν αὐτῇ. Ἄλλὰ τε γὰρ ὡς ἐστὶν ἐν αὐτῇ λέγει Δαβὶδ· «Καὶ δράκων ἐν ἔπλασας ἐμπάλειν αὐτῷ. » Καὶ νῦν οὖν γλῶσσαν ἀσεβῶν διὰ τούτων ὁ λόγος δηλοῖ πάλαι τὸν Θεὸν ἀγνοούντων, ὡς ἔγραψε Φαραώ· «Οὐκ οἶδα τὸν Κύριον, καὶ τὴν Ἰσραὴλ οὐκ ἀποτελῶ. » Ταύτην οὖν ἀναθεματίζειν φησιν, ἵνα μὴ τὴν πλάνην γλῶσσην Αἰγυπτίᾳ κρατύνωσι, μάθωσι δὲ λαλεῖν τὰ τοῦ Θεοῦ λόγια, ὁμνῶναι τε ἐν τῷ ὀνόματι Κυρίου Σαβαώθ, ὃ δὲ φησιν προῦν· ἐντεῦθεν σιγᾷ τὰ παρ' ἐκείνοις χρηστήρια, γοητεία τε πᾶσα καὶ πλάνη μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίαν ἐπαύσατο τῶν Αἰγυπτιαζόντων τὸ πρότερον. tam⁸⁸. » Hanc igitur *detestaturum* se significat, ut errorum Ægyptia lingua tueri non pergat, sed sancta Dei oracula cloqui, et in Domini exercituum nomine, sicut in sequentibus ait, jurare addiscat. Hinc apud illos nec jam oracula respondere videmus amplius, nec ullum **193** erroris genus et incantationis Ægyptiacæ vigere, ex quo Salvatorem versari in terris contigit.

A regnis, rerumque summa ad Romanos delata, magni dæmonum labentis imperii significationem dedit, unicamque reipublica formam et monarchiam, ut et Ecclesiam unam, unamque fidem, fore demonstravit. Quo nimirum tempore Cæsar Augustus Ægypto potitus est, Deo ipso noti rehentia in mare fluminis aquam compellente, cujus auxilio sine armis a se prohiberi posse Cæsarem putabant Ægyptii, propter lacuum amplitudinem et frequentiam quos efficit Nilus declivi **192** alveo sese in mare ostiis septem exonerans; quæ nunc a propheta *valles* appellantur. Id rursum propheta alibi docente, licebit intelligere. Ait enim: « Hæc dicit Dominus exercituum. Et bibent Ægyptii aquam, quæ juxta mare est; fluvius autem deficiet, et sicabitur⁸⁹, » et quæ postea. Est vero Scripturæ familiare, lacus ipsos maria vocare. Per spiritum deinde *rehentem*, austri in aquas furentis impetum significat; cujus flatu adeo ipsa Nili ostia exaruerint, ut a *calceatis* trajici queant. Sunt vero nonnulli qui in prophetis quidem alia, prout scribuntur; alia autem per allegoriam intelligi debere arbitrentur. Exempli gratia, in Jesse nomen, nihil præter quam quod verbo dicitur; in illius autem *radicis virga*, figurate quid aliud significari. Item cum gentes dixit, ad litteram sumi; cum varias autem ferarum species supra nominavit, tropice aliquid aliud designari. In his deinde, quæ jam agimus, ubi de Ægypto loquitur, regionem ipsam sensibus patentem, et Ægyptiis notam habitatoribus significari; quam non se *desolaturum*, sed *mare exarefactum*, id est, idolorum turbam dicit Dominus. Hoc enim videtur innuere, si ad Hebræorum fontes, et reliquorum in vertendo consensum respicias, qui *detestaturum Dominum linguam maris Ægypti* dixerunt. Solet vero Scriptura *maris* appellationem, vel impiorum multitudinem, vel nequitia, tanquam maris salsugine, plenos fluctus designare. Atque hinc est, quod in eo draconem habitare (alia enim in ipso etiam exsistere certum est), apud Davidem reperimus, ubi ait: « Et draco, quem formasti ad illudendum ei⁹⁰. » Itaque et ipso nunc *linguæ* nomine, impios eorum sermones, qui Deum olim ignorarunt, intelligit: qualem exstissemus verbis ipsius Pharaonem colligimus. Ait enim: « Dominum non novi, nec Israel dimittam⁹¹. » Hanc igitur *detestaturum* se significat, ut errorum Ægyptia lingua tueri non pergat, sed sancta Dei oracula cloqui, et in Domini exercituum nomine, sicut in sequentibus ait, jurare addiscat. Hinc apud illos nec jam oracula respondere videmus amplius, nec ullum **193** erroris genus et incantationis Ægyptiacæ vigere, ex quo Salvatorem versari in terris contigit.

Quominus autem *fluvium percussum iri* dubitemus, ex iis, quæ superius jam dicta sunt, adduci nos patimur, quod populum hunc, qui aquas Sileæ leniter fluentes rejecerat, multam rapidioris fluvii aquam, id est Assyriorum, perpersurum

⁸⁸ Isa. xix, 4, 5. ⁸⁹ Psal. ciii, 26. ⁹⁰ Exod. v, 3.

VARIE LECTIONES

* γρ. ἀξιούνται.

monuit. Sic igitur et nunc Ægyptium regnum, A πολὺ, τὸν βασιλέα τῶν Ἀσσυρίων. Οὕτως οὖν καὶ νῦν τὸ ἐξ αἰῶνος ἐν Αἰγύπτῳ βασιλείον ὁ προφήτης δηλοῖ, καθὰ φθάσας αὐτῆς ἐπὶ τοῦ βασιλέως τῶν Ἀσσυρίων ἐρμήνευσαν P. Καὶ Ἰεζεκιήλ δὲ ἀλληγορικῶς Αἰγύπτου λέγει ποταμοῖς, οὓς Φαραὼ πεποιηκέναι ἀλαζονεύεται. Εὐεργεσίας δὲ Θεοῦ ἡ ἀπὸ μοχθηρῶν πραγμάτων ἐρήμωσις ἐν καιρῷ ἐπαγομένη δεκτῇ· πνεῦμα δὲ βλαίον οὐκ ἂν ἀμάρτοις λέγων τὸν πρῶτον καθελόντα τὴν βασιλείαν Αἰγύπτου Ῥωμαίων ἄρχοντα. Μεθ' ὃ λοιπὸν μερικοὶ παρὰ τοῦτοις ὑπὸ Ῥωμαίων κατέστησαν ἄρχοντες· ἐν Αἰγύπτῳ πολιτικοὶ τε καὶ στρατιωτικοί, νῦν ὀνομαζόμενοι *ἐδραγγες*, διὰ τὸ κοῖλον, ὥσπερ καὶ ταπεινότερον τῆς καθόλης· ἐν αὐτῇ πρώτῃ ἀρχῇ, ἣν κέκληκε *ποταμὸν*. Τὸ δὲ πλῆθος τῶν κατ' Αἴγυπτον B ἄρχόντων ὁ τῶν ἐπὶ παρίστησιν ἀριθμὸς. Τούτων δὲ γενομένων, βατὴ γέγονε λοιπὸν τοῖς εὐαγγελιζομένοις ἡ χώρα. Τούτους γὰρ [καλεῖ] *καταλειφθέντα λαόν* ἐν ὑποδήμασι τὸν ποταμὸν διαβαίνοντα, *τάχα* ἐπειδὴ Μωϋσεὶ καὶ Ἰησοῦ ἐλέγκται λῦσαι τὸ ὑπόδημα τοῦ ποδός, διὰ τὸ τὴν γῆν, ἐφ' ἧς εἰστήκεσαν, ἀγίαν εἶναι· μὴ τοιαύτην δὲ εἶναι τὴν Αἴγυπτον, ἀλλὰ βέβηλον, κελεύονται τὸν ποταμὸν ὑποδεδεμένοι· καταπατεῖν. Σηραίνεται δὲ βλαίω Θεοῦ κεκραττημένος πνεύματι. Διόπερ ἀνάξιόν ἐστι τὸ ἔδαφος Αἰγύπτου γυμνὸν δέξασθαι τὸ ἴχνος τῶν διαπορευομένων ἀγίων. Ὅθεν καὶ οἱ τὰ πάσχα ἐσθίοντες τοὺς πίδας ὑποδήματιν ἀσφαλίζονται. Φθάσας δέ τις ἐπὶ τὸν ἀγίον τόπον, ὑπολυσέσθω. Διὸ καὶ τοῖς ὁμοσκόλοις ἐλέγετο, C μὴ ὑποδήματα αἶρειν. Καὶ ἔσται, φησὶ, τῷ Ἰσραὴλ, ὥς ἡ ἡμέρα οὗτε ἐξῆλθεν ἐκ γῆς Αἰγύπτου. Τότε γὰρ, φασὶ, παρῆλθον τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν, καὶ τὸν Ἰορδάνην ποταμὸν ὑποδεδεμένοι. Τινὲς δὲ φασιν, ὡς ὁμοίως ἡσθήσονται ποσὶν τὸν ποταμὸν διαβαίνοντες, ἀκώλυτόν τε ποιούμενοι τὴν πανταχοῦ τῆς Αἰγυπτίων 9 ὁδὸν, καὶ ἄγοντες ὥδην, ἣν ὁ προφήτης ἐκτίθεται παρόμοιον οὔσαν τῇ, « Ἀσωμεν τῷ Κυρίῳ· ἐνδόξω; γὰρ δεδόξαται. »

CAPUT XII.

V. 1-6. Et dicit illi illa: *Benedicam tibi, Domine, quoniam iratus es mihi, et avertisti iram tuam, et misertus es mei. Ecce Deus meus, Salvator meus, confidens ero in eo; salvabor in eo, et non timebo: quia gloria mea, et laus mea Dominus, et factus est mihi in salutem, etc.*

Cum enim Evangelium docerent in Judæorum synagogis, Ecclesias autem de gentium conversione facerent; novum eos carmen, quibus tantæ fuerant utilitatis auctores, modulari docebant. Tanquam enim vetere apud se flumine, marique ten.pestuoso sublati: *Ecce, aiunt, Deus meus, Sal-*

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'.

α'. ζ'. Καὶ ἐρεῖ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνῃ· Εὐλογίησω σε, Κύριε, διότι ὠργίσθης μοι, καὶ ἀπέστρεψας τὸν θυμὸν σου, καὶ ἐλέησάς με. Ἰδοὺ ὁ Θεός μου, Σωτήρ μου. Πεποιθὼς ἔσομαι ἐπ' αὐτῷ, σωθήσομαι ἐν αὐτῷ, καὶ οὐ φοβηθήσομαι· διότι ἡ δόξα μου, καὶ ἡ αἰνεσίς μου Κύριος, καὶ ἐγένετό μοι εἰς σωτηρίαν, κ. τ. λ.

Τοῖς γὰρ Ἰουδαίοις τὸ Εὐαγγέλιον κηρύττοντες ἐν συναγωγαῖς, ἐκ δὲ τῆς τῶν ἐθνῶν ἐπιστροφῆς Ἐκκλησίας ποιούμενοι, καινὸν ἤδιν ἄσμα τοὺς ὑπ' αὐτῶν ὠφελουμένους ἐδίδασκον. Ὡς γὰρ ἀναιρεθέντος τοῦ πάλαι παρ' αὐτοῖς ποταμοῦ, καὶ τῆς κυματουμένης θαλάσσης, φασὶν· Ἰδοὺ ὁ Θεός μου, Σωτήρ

¹⁴ Exod. iii. 5; Josue, v. 16. ¹⁵ Exod. xii. 11. ¹⁶ Luc. x. 4. ¹⁷ Exod. xv. 21.

VARIE LECTIONES

P γρ. εἰρμήνευσσε. 9 γρ. Αἰγύπτου.

μου· πεποιθώς ἔσομαι ἐπ' αὐτῷ. Καὶ οὐ φοβή- A
 θήσομαι, τῶν εὐσεβεῖν κωλύοντων ἀνηρημένων.
 Ἀντὶ δὲ τῶν πάλαι δαιμόνων, *δόξα μου καὶ ἡ*
αἰνεσίς μου ὁ Κύριος. Ὁργίσθη δέ μοι, φησὶν,
 ἐξουσιολογούμενος, ὡς δίκαια παθὼν ἀποστραφεὶς τὸν
 Θεόν. Τὴν δὲ δοθεῖσαν τῷ ἀμαρτημάτων ἄφρασιν διὰ
 Χριστοῦ παρίστησι, λέγων· Ἀπέστρεψας τὸν θυ-
 μόν σου, καὶ ἠλέησάς με. Πολλάκις γὰρ ἀφίεται
 τις καταλειπόμενος ἀπαξ τοῖς Αἰγυπτιακοῖς συν-
 απαχθεὶς χρόνον ἀπολαῦσαι τινα τῆς ἰδίας ἀδουλίας,
 ἵνα θερίσῃ ἀ κακῶς ἔσπειρεν. Ἐλετθεὶς δὲ δι' ἀνα-
 κλήσεως, ᾄδει τὴν παροῦσαν ψόδην. Ὁμοιον δὲ τοῦτο
 τῷ· « Ὁργὴν Κυρίου ὑποίτω, ὅτι ἤμαρτον αὐτῷ. »
 Καὶ τῷ, « Οὐ γὰρ εἰς τέλος ὀργισθήσεται, οὐδὲ εἰς
 τὸν αἰῶνα μνηεῖ. » Αἰσθανόμενος δὲ τῆς εὐεργεσίας,
 καὶ λέγων, *ὅτι ὀργίσθη μοι, καὶ ἠλέησάς με,* B
 φησὶν· Ἰδοὺ ὁ Θεός μου, Σωτήρ μου. Οὕτε δὲ οἱ
 ποιοῦντες τὴν ἐλεημοσύνην ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώ-
 πων, οὕτε οἱ δόξαν παρ' ἀλλήλων ζητοῦντες, δύναν-
 ται λέγειν, *ὅτι ἡ δόξα μου, καὶ ἡ αἰνεσίς μου ὁ*
Κύριος. Ἄλλ' οἱ τὴν δόξαν τὴν παρὰ τοῦ μόνου Θεοῦ
 ζητοῦντες, καὶ τὴν τοῦ, μὴ γινώμεθα κενόδοξοι, μὴ
 παραβαίνοντες ἐντολήν. Ἐπαγγελλομένου δὲ Θεοῦ,
 ὡς τοὺς δοξάζοντάς με δοξάσω, δῆλον ὡς καλῶς τις
 δοξάζων Θεόν, δεδοσμένος ἐστὶ παρ' αὐτῷ.
 τίς, diligens observator veram in Deo tantum quæsierit. At Deo ipso gloria se illos affecturum pol-
 licente, a quibus ea afficitur; nemini jam 195
 videat, eisdem et ipse gloriam reponat.

Καὶ Μωϋσέως γὰρ ἐδοξάσθη τὸ πρόσωπον, ἐπειδὴ
 καλῶς ᾄδει *δοξάζειν Θεόν.* Οὐδεὶς δὲ διημαρτη- C
 μένας ἔχων ὑπολήψεις περὶ Θεοῦ, δεκτὴν ἔχει τὴν
 αἴνεσιν. Ἐνὸς γὰρ ὁμοῦ αἰνεῖν τὴ καὶ δοξάζειν
 καλῶς. Κεκτῆμεθα δὲ τοῦτων ἑκάτερον ἡλεημένοι
 ὑπὸ Θεοῦ. Οὐ γὰρ κατὰ τὰ ἔργα ἀ ποιήσαμεν
 ἡμεῖς, ἀλλὰ κατὰ τὸ πολὺ αὐτοῦ ἔλεος ἡ δοθεῖσα
 χάρις ἡμῖν. Καὶ ἄλλως δὲ, τὰ ἐν Αἰγύπτῳ, τοῖς ἐπὶ
 τῆς ἐπιδημίας παρόμοια· δουλείας γὰρ ἐλευθερία
 γεγένηται, τότε μὲν αἰσθητοῦ, νῦν δὲ νοητοῦ Φα-
 ραώ. Τότε μὲν εἰς αἶμα τὸ ὕδωρ μετεσκευάζετο,
 νῦν δὲ σωτήριον γέγονεν διὰ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος.
 Οἱ τὸν Ἰσραὴλ διώκοντες ἐπὶ θαλάσσης Ἐρυθρᾷ
 ἀπεπνίγοντο· διὰ δὲ τῶν ἁγίων ἐδιδάσκοντο μαθη-
 τῶν τῶν τοῦ παρόντος βίου κυμάτων τε τῶν ἐν αὐτῷ
 διανήχεσθαι κλύδωνα. Χάλαζα τότε δεινὴ· νῦν ὁ
 θεὸς εἰς νοῦν αὐτοῖς καταβέβηκεν ὑπὲρ ἐγκάρπους D
 ἀποτελῶν. Σκότος τότε βαθύ· νῦν δὲ φῶς ἐν Χρι-
 στῷ. Ἐθρήνησαν Αἰγύπτιοι τὰ πρωτότοκα· νῦν δὲ
 σέσωκεν αὐτοὺς ὁ πρωτότοκος ἐκ νεκρῶν, ὡς πάλαι
 τοῦ Ἰσραὴλ τὰ πρωτότοκα. Πῶς οὖν οὐκ ἦν ἐπὶ
 τούτοις ἀκόλουθον, εὐφραينوμένους τὸν δοτῆρα τού-
 των ὁμνεῖν; Ὁ δὲ Θεὸς ἔτοιμος ὢν εἰς ἀντίδοσιν,
 τοὺς γνησίως αὐτὸν δοξάζοντας, πνευματικὰς ἀμεί-
 βεται δωρεαίς, λέγων, *Καὶ ἀντλήσετε ὕδωρ μετ'*
ἐμφροσύνης ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ σωτηρίου. Νοῆται
 δὲ τις αὐτὸ τοῦ Σωτῆρος ἀκρῶν εἰπόντος, « Εἰ τις

rator meus; confidens ero in eo; nec sublatis jam,
 quæ pietatis in me studium morabantur, quid-
 quam metuam; sed erit in locum dæmonum, qui-
 bus olim serviebam, gloria mea, et laus mea Do-
 minus. Ideo autem iratum sibi Dominum dixit,
 ut non injusta se, qui cum esset aversatus, pati
 significaret. Neque vero allatam nobis Christi
 nomine peccatorum veniam relidet, cum *avertisti*
iram tuam, et misertus es mei, addit. Persæpe
 enim semel Ægyptios mores, et cultum am-
 plexus aliquis, ea tandiu retinere sinitur, donec,
 persolutis imprudentiæ pœnis, male metat, quæ
 male seminavit: qui tamen miserente Deo revo-
 catus, carmen istud modulatur. Est vero et huic
 non multum dissimile: « Iram Domini portabo,
 quia peccavi ei⁹⁹. » Item illud: « Non enim in
 finem irascetur, neque in sæculum iracundiam
 servabit¹⁰⁰. » Cæterum tanquam bene percepto
 libertatis munere, cum *iratum* prius Dominum,
suique misertum confessus esset, *Ecce Deus meus*
Salvator meus, intulit. Neque vero illorum quis-
 quam, qui vel in hominum luce pauperibus lar-
 giuntur, vel se laudari mutuo postulant, vere *lau-*
dem et gloriam suam Dominum esse dixerit; sed
 qui Paulini mandati gloriæ cupiditatem prohiben-
 tis, diligens observator veram in Deo tantum quæsierit. At Deo ipso gloria se illos affecturum pol-
 licente, a quibus ea afficitur; nemini jam 195
 dubium esse queat, quin a quibus id recte fieri

Nam et Mosis vultus ideo *gloriam* consecutus
 est, quod Moses Deum *gloria* digne noverat affi- C
 cere¹⁰¹. Neque vero Deo quisquam laudes acceptas
 decantavit, qui falsas de eodem cogitationes
 mente tueatur. Unius enim utrumque est, gloria
 et laude recte afficere, neque utroque prius potie-
 mur, quam Dei *misericiordiam* consequamur. Ne-
 que enim secundum opera, quæ fecimus nos; sed
 secundum misericordiæ ipsius ubertatem gratia
 nobis data est¹⁰². Præterea, ut aliam explicatio-
 nem non omittamus; quæ in Ægypto accidisse le-
 gimus, a Salvatoris in terra nobiscum peregrina-
 tione differre nihil videantur. Tum enim sub sen-
 sum cadentis; hoc autem loco, Pharaonis mentis
 comprehensi servitutis jugum excussum est. Tum
 in sanguinem rursus aqua mutari visa est, quæ
 jam sacri baptismatis ope salutaris est effecta.
 Tum deinde qui Israellem persequabantur, in Ru-
 bri maris undis extincti sunt; cum qui hujus
 vitæ fluctibus agitabantur, sanctorum discipulo-
 rum præceptis adjuti incolumes enatarint. Non
 defuit tum copia grandinis calamitosa: cum nunc
 in eorum mentes secundans illabatur imber. Pro-
 fundæ tum tenebræ: sed jam in Christo lucis ful-
 gor amplissimus. Luxerunt sua Ægyptii primoge-
 nita; sed per eum jam, qui primus ex mortuis
 excitatus est¹⁰³, sicut olim in primogenitis Israelis

⁹⁹ Mich. vii, 9. ¹⁰⁰ Psal. cii, 9. ¹⁰¹ Exod. xxxiv, 29. ¹⁰² Psal. lxxviii, 8; II Timoth. i, 9. ¹⁰³ Coloss. i, 18,

factum est, salvi incolumesque remanserunt. Quis ergo non eos tantorum auctorem beneficiorum merito laudasse qui eorundem essent magna cum voluptate memores, arbitretur? At Deus, qui in gratia reponenda minime cunctator est, si quando digne gloria afficiatur, spiritualibus confestim respondens donis: *Et haurietis aquas*, ait, *cum gaudio, de fontibus Salvatoris*. Quod si obscure dictum cuiquam videatur, Salvatorem ipsum in hæc verba audiat: « Si quis sitit, veniat ad me, et bibat. Qui credit in me, quemadmodum ait Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ viventis. Hoc autem dicebat de Spiritu, quem erant accepturi, qui credidissent in ipsum ⁶². » Et rursus: « Si quis aquam bibat, **196** quam ego dabo ei, fiet in ipso fons aquæ salientis in vitam æternam ⁶³. » Sunt ergo *salutis fontes*, vel sancti apostoli, vel libri, qui Spiritu dictante tanquam imbre, cœlestis immissi sunt. Sunt vero et prophetarum scripta Israelis *fontes* apud Davidem, ubi ait: « In ecclesiis benedicite Dominum de fontibus Israel ⁶⁴. » Quod si idololatriæ populum argui conetat, ubi Me dereliquerunt fontem aquæ viventis, legitur ⁶⁵; et hic certe credentem, sitimque suam Dei decretis explere cupientem, *cum gaudio de fontibus Salvatoris aquas esse haustum* nemini innuere dubium est; quas esse bibitori Ægyptii, et qui salutarem illis potum propinarunt prædicuntur. Sed eorum, qui illam biberunt, gaudium satis illud expressit, quod his verbis scribitur: « Sitivit anima mea ad Deum fortem vivum ⁶⁶. » Quo enim quisque sitit magis, eo etiam amplius idem bibendo delectatur. *Haurire* vero *aquas cum gaudio* is dicitur, qui Domini legem die ac nocte meditatur ⁶⁷. « Os enim justi, dicit Psaltes, meditatur sapientiam ⁶⁸. » Recte siquidem qui quærit, idem arcano Scripturæ sensu percepto, *aquam cum gaudio hauriet*; Verbumque Dei vivum laticem, reperiet, a quo per spiritum mortalibus cunctis, a quibus ipse antea fuit ignoratus scaturientes monstrati sunt discipuli; de quibus ita Davidem loqui comperimus: « Apparuerunt fontes aquarum, et revelata sunt fundamenta orbis terræ ⁶⁹. » Lapis enim in Sionis, id est Ecclesiæ, fundamenta electus, et a Patre ipso positus, cui **D**

per fidem ædificamur domus spiritualis, in templum sanctum, in habitaculum Dei in spiritu, Christus est. Sunt vero secundum ipsum et lapides etiam, id est orbis terræ fundamenta nominati, qui per prædicationem principes exorsi, nos in fidei veritatisque rectitudine et firmitudine retinuerunt. Non est autem prætermittendum, si ad Hebræa verba respicias, hic de communi omnium salutis auctore Jesu mentionem fieri; cum ubi *Salvatoris* vocem usurpamus, *Jesum* Hebraica habeant. Verbi causa, ubi legitur: *Eccæ Deus Salvator meus*, **197** et ibi; *factus est mihi in salutem*. Et hic denique, cum de *fontibus Salvatoris* dixit.

Prophetiam enim, quæ de radice *Jessæ* habetur, *Jesu Salvatoris* appellatione destituti cum de eo esset instituta, nequaquam decebat. Ad hæc, sermone ad Evangelistas converso, quid eis, qui

A διψᾷ, ἐρχέσθω πρὸς με, καὶ πινέτω. Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, καθὼς εἶπεν ἡ Γραφή, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ βέουσιν. ὕδατος ζῶντος. Τοῦτο δὲ ἔλεγεν περὶ τοῦ Πνεύματος, οὗ ἡμελλον λαμβάνειν οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτόν. » Καὶ πάλιν· « Ὁς δ' ἂν πίῃ ἐκ τοῦ ὕδατος οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, οὐ μὴ διψήσει εἰς τὸν αἰῶνα. Ἄλλὰ τὸ ὕδωρ, ὃ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, γενήσεται ἐν αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. » Πηγαὶ τοίνυν σωτηρίου, ἡ οἱ ἅγιοι ἀποστολοὶ· ἡ λόγοι πνευματικοὶ ἐξ ἁγίου Πνεύματος ἀνομωμένοι. Καὶ οἱ προφητικοὶ δὲ λόγοι, πηγαὶ ὀνομάζοντο Ἰσραὴλ, λέγοντος τοῦ Δαβὶδ· « Ἐν Ἐκκλησίαις εὐλογεῖτε τὸν Θεὸν Κύριον ἐκ πηγῶν Ἰσραὴλ. » Εἰ δὲ ὁ εἰδωλολατρῆσας ἐγκαλεῖται λαὸς, τὸ Ἐμὲ ἐγκατέλιπεν πηγὴν ὕδατος ζῶντος· δῆλον, ὡς ὁ πιστεύων, καὶ τοῖς θεοῖς ποτιζόμενος δόγμασιν, ἀντλεῖ ὕδωρ μετ' εὐφροσύνης ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ σωτηρίου, ἀφ' ὧν Αἰγύπτῳ πείσθαι προφητεύονται, καὶ οἱ τοῦτοις τὸ σωτήριον ποτὴν διακονήσαντες. Τὴν δὲ τῶν τοῦτο πινόντων εὐφροσύνην παρίστησιν τὸ, « Ἐδίψησεν ἡ ψυχὴ μου πρὸς τὸν Θεὸν τὸν ἰσχυρὸν τὸν ζῶντα· » ἔσον γάρ τις διψᾷ, τοσοῦτον πίνων εὐφραίνεται. Ἀντλεῖ δὲ ὕδωρ μετ' εὐφροσύνης ὁ τὸν νόμον τοῦ Κυρίου μελετῶν ἡμέρας τε καὶ νυκτός. « Στόμα γὰρ δικαίου μελετήσεται σοφίαν. » Διὰ τοῦ γὰρ ζητεῖν ὁρθῶς, τὸ πνευματικὸν βούλημα συνιεῖς τῆς Γραφῆς, ἀντλήσει ὕδωρ μετ' εὐφροσύνης, τὸν τε τοῦ Θεοῦ Λόγον τὸ ζῶν ὕδωρ εὐρήσει, ὃς τοὺς ἀποστόλους ἀνέδειξε διὰ τοῦ πνεύματος πᾶσιν αὐτὸν τοῖς ἄγνοοῦσι πηγάζοντα. Περὶ ὧν φησιν ὁ Δαβὶδ· « Ὁρῶσαν αἱ πηγαὶ τῶν ὑδάτων, καὶ ἀνεκαλύφθη τὰ θεμέλια τῆς οἰκουμένης. » Αἰθὺς μὲν γὰρ ἐκλεκτὸς ὁ Χριστὸς εἰς τὰ θεμέλια Σιών, παρὰ τοῦ Πατρὸς θετεῖσθαι λεγόμενος, τοῦτ' ἐστι τῆς Ἐκκλησίας. Αὐτῷ γὰρ διὰ πίστεως οἰκοδομούμεθα οἶκος πνευματικὸς, εἰς ναὸν ἅγιον, εἰς κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ ἐν πνεύματι. Αἰθὺι δὲ μετ' αὐτόν, ἥτοι θεμέλια τῆς οἰκουμένης, οἱ διὰ τοῦ κηρύγματος ἀνέχοντες ἡμᾶς πρὸς ἐδραϊότητα τὴν ἐν πίστει καὶ ἀληθείᾳ. Σημειωτέον δὲ ὡς Ἰησοῦ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ὁ παρὼν μέμνηται λόγος, κατὰ τὴν τῶν Ἑβραίων φωνὴν, ἀντὶ τοῦ Σωτῆρ, ἀεὶ τὸ Ἰησοῦ περιέχουσα. Ἐν τῷ, Ἰδοὺ ὁ Θεὸς ὁ Σωτὴρ μου. Καὶ ἐν τῷ, ἐγένετό μοι εἰς σωτηρίαν. Καὶ ἐν τῷ, ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ σωτηρίου.

Ἐπρεπε γὰρ τῇ περὶ τοῦ ἐκ ρίζης Ἰεσσαὶ προφητείᾳ, τοῦ Σωτῆρος Ἰησοῦ τὴν προσηγορίαν ἐπ' ἐνέγκαι. Αὐτὸς γὰρ ἦν ὁ προφητεύμενος. Ἐπὶ τούτοις προσφώνει τοῖς εὐαγγελισταῖς, ὃ δεῖ τοῖς εἰς

⁶² Joan. vii, 37-39. ⁶³ Joan. iv, 14. ⁶⁴ Psal. lxxvii, 27. ⁶⁵ Jerem. ii, 13. ⁶⁶ Psal. xli, 3. ⁶⁷ Psal. i, 2. ⁶⁸ Psal. xxxvi, 30. ⁶⁹ Psal. xlvii, 16.

Αἰγύπτου μαθητευομένους ἐρεῖν, Ὑμνεῖτε, λέγων, Κύριον· βοᾶτε τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Τοῖς ἄλλοις ταῦτα παραγγέλλειν εἰπών, ὅταν ἐμπληθῶσιν αὐτοὶ τοῦ πνευματικοῦ πόματος. Ἡ δὲ βοή, φωνή ἐστὶ μέγας· ἔχουσα δυνάμενον διεικνεῖσθαι καὶ πρὸς τοὺς πόρρω. Βοᾶτε οὖν ἀντὶ τοῦ, μὴ μικρὰ φρονεῖτε περὶ Θεοῦ· μεγάλη δὲ θεολογεῖτε διανοίᾳ περὶ αὐτοῦ, ὡς καὶ τοῖς μακρὰν τῆς σωτηρίας ἐξάρχουσιν γενέσθαι τὸν λόγον, διὰ τὸ τῆς διδασκαλίας τρανόν. Ὁ δὲ λόγος διὰ τῶν ἐξῆς, Ἀναγγεῖλατε, λέγων, ἐν τοῖς ἔθνεσιν τὰ ἐνδοξα αὐτοῦ. Εἰπατε αὐτοῦ τὰ θαυμάσια. Τοῦτ' ἐστὶ, δεῖξατε τοῖς ἀνοήτοις τὴν περὶ τὸν κόσμον διέταξιν, ἵνα προσαρχῶσι τῇ ἀγάπῃ τοῦ Κτίσαντος. Ὑψηλὰ δὲ φησιν ὅσα πεποίηκεν ἐν οὐρανῷ καὶ ἐν γῇ, νοητὰ τε καὶ αἰσθητά. Ἡ περὶ τῆς ἐν ἡμῖν χρηστότητος ὅτι ὑφοί τοὺς ταπεινωμένους καὶ συντετριμένους τὴν καρδίαν. Ταπεινωθέντας γὰρ τῇ ἁμαρτίᾳ τῇ ἰδίᾳ ὑπερύψωσε δόξῃ. Τὰ δὲ προκείμενα λέγειν φασὶ τινες τὴν ἀρτίως μυσταγωγούμενον, ὃς τῶν τοῦ σωτηρίου πηγῶν ἀρυσάμενος, τοσούτον ἐπέδωκεν, ὡς ἀποστολικὴν ἐνδείκνυσθαι λειτουργίαν τοῖς ἄλλοις, ὕμνεῖν τε λέγοντα Κύριον*. Τίσι δὲ προστάττει βοᾶν, ἐπήνεγκε λέγων· Ἀναγγεῖλατε ἐν τοῖς ἔθνεσιν τὰ ἐνδοξα αὐτοῦ. Πῶς γὰρ οὐκ ἐνδοξος γένους ἀνθρώπων ἀνάπλασις, δαιμονικῆς τυραννίδος καθαίρεσις, αἰχμαλώτων ἐλευθερία, τυφλῶν ἀνάβλεψις, δικαιοσύνη, ἀγίασμός, υἱοθεσία τῶν πρὶν φυγάδων ἀπὸ Θεοῦ, γνῶσις Θεοῦ, νεκρῶ ἀνιστάμενοι, λεπτοὶ καθαίρομενοι; Οἱ ἐν ἀσθενείᾳ ἐβρώνουντο· ἤλαύνοντο δαίμονες· φλεγμαίνουσιν ἀπηύναστε θάλατταν· ἐφ' οἷς ἀγαλλιάσθε, φησιν, τοῖς κατοικοῦσι Σιών τοῖς ἐν Ἐκκλησίᾳ βεβαίαν ἔχουσι πίστιν. Σιών γὰρ ὁ εὐαγγελικὸς λόγος, ἐφ' οὗ ἡ Ἐκκλησία Θεοῦ ψυχόδημηται. Ἐπεὶ οὖν ὁ ἄγιος τοῦ Ἰσραὴλ ἐν μέσῳ τῆς Ἐκκλησίας ὑψώθη, εὐφραίνεσθε οἱ ἐν αὐτῷ ἡ μέσον ἔχοντας αὐτόν· κατὰ τὸ, «Ὅπου δύο καὶ τρεῖς συνηγμένοι εἰσὶν ἐν τῷ ὀνόματί μου, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν.» Ὑψώθη τοίνυν ἐν μέσῳ αὐτῆς, εἰ καὶ ἔγενεν ἄνθρωπος, λαβὼν δούλου μορφὴν, Θεὸς ἄληθινός ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων τοῖς ἀγνοοῦσιν ἀναδειχθείς. Ὀνόματι δὲ Ἰσραὴλ καὶ Σιών, εἰς εὐθυμίαν ἄγει τοὺς ἐκ περιτομῆς, διὰ τοῦ νομίζειν εἰρησθαι περὶ αὐτῶν, ὡς ἂν τὴν παρούσαν περιέποιεν βύβλον, οἷα δὲ τὰ κάλλιστα περὶ αὐτῶν θεσπίζουσα.

eum in ipsa mediam habeatis. Ait enim: « Ubique fuerint duo, vel tres, in nomine meo congregati, illic sum in medio eorum⁷¹. » Est ergo in medio ipsorum exaltatus, quantumvis homo, accepta servi forma⁷²; Deus tamen operibus ipsis, a quibus ignorabatur, verus demonstratus. Israelis porro et Sionis appposito nomine Judæos alacriores facit, ut cum de se sermonem institui arbitrantur, libri huius, qui tam præclara de se vaticinetur, lectionem amplectantur.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

D

CAP. XIII.

α-ια'. Ὁρασις κατὰ Βαβυλῶνος, ἣν εἶδεν Ἡσαΐας υἱὸς Ἀμώς. Ἐπ' ὅρους πεδικοῦ ὄρατε σημεῖον. Ὑψώσατε τὴν φωνὴν αὐτοῖς. Μὴ φοβείσθε. Παρακαλεῖτε τὴν χεῖρ, ἀνοίξατε, οἱ ἀρχοντες. Ἐγὼ συντάσσω, καὶ ἐγὼ ἄγω αὐτούς. Ἡγια-

Ægyptii doctrinam amplectuntur, dicere conveniat, innuit; cum *hymnum cantare* Domino admonet, et *inclamare nomen ejus*, ut ista etiam aliis annuntiare, quando spiritali potu repletos esse contingerit, meminerint. Est autem *clamor* eo usque vocis contentione elatus sermo, ut ad eorum aures, qui procul absunt, pervenire valeat. *Inclamare* ergo cum præcipit, idem facit, ac si non humilia de Deo sentire, sed sursum erecta mente de eo philosophari, et ita disserere jubeat, ut vel remotissimis gentibus ipsa docendi perspicuitate clarum et celebre salutis verbum evadat. Quod certe significari non ambigas, si ad ea, quæ sequuntur, aspexeris. Ait enim: *Annuntiate in gentibus gloriosa ejus*. Dicite ipsius mirabilia, id est, eum qui in mundo est, rerum ordinem rudibus ostendite, ut Conditoris saltem dilectione pelliciantur. Cum autem *sublimia* dixit, cuncta intellexit, quæ vel in cælo, vel in terra, sive mente, sive sensibus ipsis comprehenduntur, ab ipsa facta esse audimus. Nisi mavis ad ejus erga nos facilitatem respexisse dicere; quem humiliatos et contritos corde in sublime videmus attollere. Quos enim scelerum depresserat gravitas, eosdem gloria sua sublimes et excelsos effecit. Non desunt tamen, qui quæ superius posita sunt, ad eum, qui recenter initiatus sit referant, quem *hausta de fontibus Salvatoris* aqua, eos voluit fecisse progressus, ut apostolicum aliis ministerium demonstrare, *Dominique verbum celebrare* queat. Neque vero quibus *inclamare* præcipiat, omisit, cum statim *annuntiare in gentibus gloriosa ejus* præcipit. Qui enim ipsa gloriosa non sit hominum formatio, dæmoniack tyrannidis eversio, adeptæ libertatis, visionis, **198** justificationis, sanctificationis restitutio, filiorum, qui prius a Deo recesserant, adoptio, Dei cognitio, mortuorum suscitatio, lepræ denique purgatio? Morbo laborantes sanavit, dæmonas fugavit, maris æstus compescuit. Itaque non immerito *Sion habitatores*, id est, eos qui servata fidei constantia in Ecclesiis remanserunt, *exultare* dixit. *Sionem* enim verbum evangelicum, in quo Dei ædificatur Ecclesia, intelligimus. Quando igitur *sanctum Israel* in medio Ecclesiæ exaltari contigit; *letamini jam*, qui

⁷¹ Matth. xviii, 20. ⁷² Philipp. ii, 7.

VARIE LECTIONES.

* γρ. λόγον τοῦ Κυρίου. ἡ γρ. ἐν αὐτῇ.

veniant, ut implant iram meam, gaudentes simul et insultantes. Vox gentium multarum in montibus, sinibus gentium multarum, etc.

Postquam de Christo vaticinatus est, novem adversus gentes intuitus visio es (in quibus vallem Sionis complectitur, inter externos Judæorum etiam populum annumerans) in novum jam, facto a Babyloniiis exordio, argumentum ingreditur: earumque ideo meminit, quod solæ Judæis assidue impeterent. Inde est igitur, quod injuriam perpersos consolatur, et injuriarum auctoribus pœnas, ipsisque ab exsilio revocationem impendere denuntiat: ut, cum eventu prophetiam veram esse probari contigerit, Deum firmitus, quem et scelera ulcisci, et longe ante præmovere viderint, amplectantur. Sunt vero quæ ad Dei cognitionem prosunt, non Judæis modo, sed ipsis etiam quibuscunque gentibus nuntiata et proposita. Ipso enim statim totius libri principio, cum ab ea, quæ de Jerusalem est, prophetia, dicere cœpisset; a Babyloniiis **200** jam ea, quæ de gentibus sunt, exordium ita sumit, ut ad ipsam tandem Jerusalem iterum se recipiat. Ad hoc est apud Deum personarum acceptio nulla⁷²; qui a suis incipere, et in eosdem desinere voluerit. Orbis autem imperio trecentis et mille annis, eo usque potius sunt Assyrii, donec expugnatis Hierosolymis in victos sæviores inhumanioresque facti, non gloriam Deo, cujus numine hostibus potius fuerant, acceptam retulerunt: sed sacram templi suppellectilem idolis impie dedicant. Fit autem prophetica visio, cum mens ipsa divinitus illustrata, ipsique adeo interiores oculi, non eorum more, qui extra se positi, a dæmonibus torquentur, futura, tanquam præsentia, intuentur. Neque enim illi, quas intus habent, imagines vident, sed videre se falso arbitrantur; non aliter quam qui insaniant, dum montes et flumina, virosque et feras absentes intueri se putant; quorum visio nihil aliud, quam mentis error operatione sua carentis, esse queat. At inquit Deus: « Ipse sum, qui visiones multiplicavi⁷³; » quas cum largitur, non quam ipse construxit et ornavit, mentem obsecrat, sed spiritus præsentia lucidiorem et clariorem facit. Unde sunt et prophetae *videntes* nominati; quasi dicas ingenti quodam et acuto mentis visu præditos. Quis igitur fecit videntem et cæcum? Alterum quidem prophetam: alterum autem suo scelere in futurarum rerum cognitione prorsus cæcutientem? Neque enim unquam beatorum spectacula profanorum sunt intuitui oculi. Unde ait: « In judicium ego in mundum veni, ut non videntes videant, et qui vident cæci fiant⁷⁴. » Est vero a propheta Patris nomen additum, ut eo se in prophetandi disciplina magistro; quem non

σμενοὶ εἰσι, καὶ ἐγὼ ἄγω αὐτούς. Γίγαντες ἐρχονται πληρῶσαι τὸν θυμὸν μου, χαίροντες ἅμα καὶ ὑβρίζοντες. Φωνὴ ἐθνῶν πολλῶν ἐπὶ τῶν ὄρεων, ὁμοῦ ἐθνῶν πολλῶν, κ. τ. λ.

Ἐτέρως ὑποθέσεως ἀρχεται, μετὰ τὰ περὶ Χριστοῦ θεασσθέντα, κατ' ἐθνῶν ἀλλοφύλων ἐνέα τὰς ὁράσεις ἰδὼν, ἀπὸ Βαβυλῶνος ἀρξάμενος. Αἶς καὶ τὴν ψάραγγα Σιών περιεῖληφεν, τοῖς ἀλλοφύλοις καὶ τὸν Ἰουδαίων λαὸν συγκαλέσας⁷⁵, τούτων δὲ τῶν ἐθνῶν ἐποιήσατο μνήμην, ἃ καὶ μόνῃ τοῖς Ἰουδαίοις συνεχῶς ἐπετίθετο. Διὸ παραμυθεῖται τοὺς πεπονθότα· κακῶς, εὐαγγελιζόμενος τῶν κακῶς αὐτοῖς χρησαμένων τὴν τιμωρίαν, καὶ τὴν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἀνάκλησιν, ὡς ἀνεῖς ἔργον τῆς προφητείας ἐλοούσης, βέβαιον γένοιτο περὶ τὸν Θεόν, τὸν καὶ δίκην ἐπαρόντα, καὶ πρὶν γενέσθαι μνημόνους. Τὰ δὲ τῆς θεογνωσίας χρηστὰ, οὐκ Ἰουδαίοις μόνοις, ἀλλὰ τοῖς ἔθνεσι πᾶσιν εὐαγγελίζεται. Ἐν ἀρχῇ δὲ τῆς διττῆς βίβλου, περὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ τῆς προφητείας ἀρξάμενος, καὶ τῶν ἐθνῶν τὴν ἀρχὴν ἀπὸ Βαβυλωνίων νῦν ποιητάμενος, εἰς Ἱερουσαλὴμ πάλιν κατήντησεν. Οὕτως οὐδεμία προσωπολήψια παρὰ Θεῷ ἀπὸ τῶν οἰκείων ἀρξάμενη καὶ λήξαντι. Ἦρξαν δὲ τῆς οἰκουμένης Ἀσσύριοι ἐπὶ ἑπτὰ χίλια τριακόσια, μέχρι πολιορκήσαντες Ἱερουσαλὴμ ἀπάνθρωποι περὶ τοὺς ἀλόντας ἐγένοντο, μὴ δόντες δόξαν τῷ παραδεδωκότι Θεῷ· τὰ ἑρὰ δὲ σκεύη τοῖς εἰδύλοισι ἀσεβῶς ἀναθέντες. Ὅρασις δὲ προφητικὴ, καὶ διὰ νοῦ, καὶ τῶν ἔκδοι ὀφθαλμῶν παραγίνεται, ὡς παρόντα βλέπόντων τὰ μέλλοντα Θεοῦ τὸν νοῦν καταλάμποντος, οὐκ ἔκστασιν ὑπομενόντων, ὡς ἐπὶ τῆς δαιμονικῆς ἐνεργείας. Ἐκείνοι γὰρ οὐχ ὁρῶσι τὰς ἐγγιγνομένας αὐτοῖς φαντασίας, ἀλλὰ παρορῶσιν, ὥσπερ οἱ δαιμονῶνες, ὅρη καὶ ποταμούς, ἄνδρας τε καὶ θηρία μὴ παρόντα θεώμενοι, ὧν οὐδὲν δρασίς ἐστιν, ἀλλὰ παρρηγορὰ τοῦ νοῦ τὴν ἰδὴν ἐνέργειαν ἀπολέσαντος. Θεὸς δὲ φησιν: « Ἐγὼ ὁράσεις ἐπλήθυνα. » Ὅρατιν δὲ χαρίζόμενος, οὐ τυφλοὶ τὸν νοῦν, ὃν αὐτοὶ κατασκεύασεν· φωτίζων δὲ, ποιεῖ διαυγέστερον τῇ παρουσίᾳ τοῦ πνεύματος. Διόπερ ὁρῶντας τοὺς προφήτας ἐνδόμαζον, ὡς ἂν ἐπιταθείσης αὐτοῖς κατὰ νοῦν τῆς δράσεως. Τίς οὖν ἐποίησε βλέποντα καὶ τυφλόν; Τὸν μὲν, ὅντα προφήτην, τὸν δὲ, διὰ κακίαν πρὸς τὸ μέλλον τυφλώττοντα; ὀφθαλμοὶ γὰρ βέβηλοι τὰ τῶν μακαρίων οὐχ ὁρῶσι θεάματα. Διὸ φησιν: « Εἰς κρίμα ἐγὼ εἰς τὸν κόσμον ἦλθον, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέπωσι, καὶ οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται. » Τῷ δὲ προφήτῃ τοῦνομα πρόσκειται τοῦ Πατρὸς, τοῦ λόγου δεικνύντος, ὡς καὶ προφητείας αὐτῷ διδάσκαλος γέγονεν, ἁγίας αὐτοῦ φροντίδας ἀνατροφῆς καὶ παιδεύσεως. Τίς οὖν ἡ Βαβυλῶν, καὶ ἡ δρασίς γέγονεν, κατὰ μὲν τὴν ἱστορίαν, τόπος ἐνθα συνεχύθησαν τῶν πυργοποιούντων αἱ γλῶτται. Σύγχυστι γὰρ ἐρμηνεύεται τοῦνομα. Κατὰ δὲ τὸ νοητὸν, συγχωμένον ἐστὶ νοῦς ὑπὸ τῶν ἰδίῳ κακῶν θεομαχῶν

⁷² Coloss. II, 25. ⁷³ Osee XII, 10. ⁷⁴ Joann. IX, 39.

VARIAE LECTIONES.

⁷⁵ γρ. συγκαλέσας.

ἀεὶ, καὶ πλάττων ἀλλότρια δόγματα, καὶ τὸ δοκεῖν Ἀ parum de sancta sua educatione sollicitum habuisset, usum esse doceret. Cæterum quam hic designari *Babylonem*, adversus quam visio est, arbitramur? Locum equidem ipsum, si ad historiam

spectes, in quo linguis eorum qui turrim ædificabant confusas esse accepimus. Confusionem enim, si nominis ratio quaeritur, significat. Quod si arcanum postulas intellectum, mentem optime Babylonem dixeris, quæ suis confusa malis Deo semper adversatur, quæque 201 conflictis dogmatibus alienis, dum illis delectatur, *elevatur*.

Φησὶ δ' οὖν τοῖς Βαβυλωνίοις ὁ προφήτης ἐπιτιθεὶς, Ἐπ' ὄρους πεδινῷ ἄρατε σημεῖον. Ἐπεὶ γὰρ ἀμέτρως ἐχρήσαντο τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, εἰ καὶ δι' εἰδωλολατρείαν αὐτοῖς παρεδόθησαν, ἀγανακτεῖ Θεὸς εἰκότως, καὶ διὰ Ζαχαρίου φησὶν. « Ἐξήλωκα τὴν Ἱερουσαλὴμ καὶ τὴν Σιών ζῆλον μέγαν, καὶ θυμὸν μεγάλῳ ὀργίζομαι ἐπὶ τὰ ἔθνη τὰ ἐπιτιθέμενα. ἀνθ' ὧν ἐγὼ μὲν ὠργισθὴν ὀλίγα, αὐτοὶ δὲ συνεπέθεντο εἰς κακὰ. » Καὶ πρὸς γε τὴν Βαβυλῶνά φησιν. « Ἐγὼ δέδωκα αὐτοῖς εἰς τὰς χεῖράς σου, σὺ δὲ οὐκ ἔδωκας αὐτοῖς ἔλεος. » Ἀνθ' ὧν αὐτὴν παρέδωκε Κύριος τῷ Μήδῳ καὶ Περσῶν βασιλεῖ, πρὸς ὃν ἐν Ἡσαΐᾳ φησὶ. « Τάδε λέγει Κύριος τῷ χριστῷ μου Κύριον, οὗ ἐκράτησα τῆς δεξιᾶς, ἐπακούσαι ἔμπροσθεν αὐτοῦ ἔθνη, καὶ πόλεις οὐ συγκλείσθουσιν. Ἐγὼ ἔμπροσθέν σου πορεύσομαι, καὶ ὄρη ὁμαλῶ. Θύρας χαλκᾶς συντριψῶ, καὶ μοχλοὺς σιδηροὺς συγκλάσω. Διὰ νικησᾶς ἀνῆκεν τῆς αἰχμαλωσίας τὸν Ἰσραὴλ, καὶ τὸν νεὼν ἀνεδείματο. Τοιγαρὺν Ἱερουσαλὴμ περὶ τῆς ἀλώσεως Βαβυλῶνος εἰπὼν, καὶ ὡς ἀνέβη ἐπ' αὐτὴν ἔθνος ἀπὸ βορρᾶ, τοῦτοις ἐπήνεγκε. » Τῷ καίριῳ ἔκκλινον ἤξουσιν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ. καὶ οἱ υἱοὶ Ἰούδα ἐπὶ τὸ αὐτό. Βαδίζοντες καὶ κλαίοντες πορεύσονται τὸν Θεὸν αὐτῶν ζητοῦντες. » Καὶ πάλιν, εἰπὼν, ὡς Ἐκδικῶ ἐπὶ τὸν βασιλέα Βαβυλῶνος, ἐπήνεγκε. Καὶ ἀποκαταστήσω τὸν Ἰσραὴλ εἰς τὴν νομὴν αὐτοῦ. Μήδοις οὖν καὶ Πέρσαις ὁ προφήτης ἐπιφωνεῖ, ὡς ἦδη Βαβυλῶνος κεκρατηκόσιν, αἵρειν ὑψοῦ τῆς νίκης τὸ σύμβολον, ἐμφανὲς ἐγείρασι τρόπαιον ἐπὶ τῇ κακοδαίμονι πόλει, περὶ ἧς αὐτὸς φησὶ. « Πῶς ἐάνω καὶ συνετριβῇ ἡ σφύρα πάσης τῆς γῆς; » Τῇ νόμῳ ταύτης καὶ πλεονεξίαν δηλῶν. Διόπερ αὐτοῖς τὸ τελευταῖον οἱ ἐξ Ἰσραὴλ παρεδόθησαν ἐπιτείναντες τὴν ἀσέβειαν, πρῶτον ἔθνεσιν τοῖς ὁμόροις παραδιδόμενοι. Ὅρος δὲ πεδινὸν ἐκάλεσεν τὸ γεῶλον. Ἐπὶ μετρίου γὰρ ὕψους ἢ τῶν τροπαίων ἐγίνετο στάσις. Πρὸς δὲ νοῦν, ἐπιδείκνυνται πῶς ἡ δυναστεία τῶν τὴν σύγχυσιν ἐργαζομένων ἀλίσκεται, ἐπειδὴν ἐπ' ὄρος ἀνέλωμεν μὴ ἀπόκρημνον, ἀλλ' ὥστε ὕψος μὲν ἔχειν διὰ τὸ ἀνάστημα, ἀσφάλειαν δὲ παρέχειν τοῖς ἐφισταμένοις διὰ τὴν ὑπαιθρίτητα. Βούλεται γὰρ ἡμᾶς ἀμφοτέρω περὶ Θεοῦ νοεῖν ὑψηλὰ τε καὶ ἀσφαλῆ. Ὁ δὲ τὰ περὶ τοῦ σταυροῦ κηρύττων μεγαλοφῶνως, οὕτως « ἦρεν ἐπ' ὄρους τὸ σημεῖον, τὸν περὶ τοῦ πάθους λόγον μεγαλύνων δυνάμενος, ἐξομαλίσμῳ τε καὶ σαφηνείᾳ » περὶ τῶν ἐπαγγελλομένων παραδιδούσ. περὶ δὲ τῶν τοιοῦτων ἐπήνεγκεν. Ὑψώσατε τὴν φωνήν. Τοῦτ' ἔστιν, ἐξ ἑαυτῶν λάβετε τὸ ὕψος τῆς

Tanquam igitur in *Babylonios* propheta insurgeret, *In monte campestri elevari signum* imperavit. Quoniam enim Israelitas, qui propter idololatriam eis fuerant traditi, inhumanus acceperant; non immerito Deus indignatur, et per Zachariam ait in hunc modum: « Zelatus sum Jerusalem, et Sion zelo magno. Et ira magna irascor super gentes irruentes: quia ego iratus sum parum, ipsi vero addiderunt ad mala ⁷⁴. » Et ipsam rursum *Babylonem* sic alloquitur: « Ego dedi ipsos in manus tuas, tu autem non dedisti eis misericordiam ⁷⁵. » Atque inde est, quod a Cyro Medorum Persarumque rege subacta est; de quo apud Isaiam locutum Dominum his verbis reperias: « Hæc dicit Dominus christo meo Cyro, cujus apprehendi dextram, ut subjiciam ante faciem ejus gentes, et urbes non clauduntur. Ego ante te ibo, et montes adæquabo, portas ferreas conteram, et veces ferreos confringam ⁷⁶. » Inde victoria potitus, captivos Israelitas domum dimisit, templumque instauravit. Jeremias itaque, cum de *Babylonica* expugnatione, deque gentis aquilonicæ in eam expeditione disseruisset, hæc addidit: « In tempore illo venient filii Israel, et filii Juda in idem. Ambulantes et flentes properabunt Deum suum quærentes ⁷⁷. » Rursum, ubi se in *Babylonium* animadversurum, deque eo pœnas sumpturum dixisset, Israelē se in pascua sua reducturum paulo post intulit. Est ergo ad Medos et Persas prophetæ sermo directus; ut tanquam *Babylone* jam potiti, victoriæ symbolum in altum attollant, et tropæum urbi infelici videndum aperte proponant; de qua in hæc etiam verba apud eundem legimus: « Quomodo captus est et contritus malleus universæ terræ ⁷⁸? » quibus summam ejus sævitiam, summamque avaritiam procul dubio significasse putamus. Atque hinc est, quod in eorum tandem manus Israelitæ, cum suam ipsi impietatem bene dilatassent, traditi sunt; cum jam tamen antea in vicinaria gentium potestatem venissent. *Campestris* autem montis nomine, collem significavit. Non enim nisi mediocriter erecto in loco tropæa 202 erigebantur. Sed si sensum postulas altiore, ut eorum tandem, qui confusionis auctores extiterunt, potentia ruitura sit ostendere videtur; cum montem non præruptum, aut præcipientem, sed magnitudine aliquatenus elatum, sua tamen etiam humilitate in eo manentibus securum et tutum conscenderimus. Vult enim utraque nos de Deo, ex-

⁷⁴ Zachar. I, 44, 45. ⁷⁵ Isa. XLVII, 6. ⁷⁶ Isa. XLV, 1, 2. ⁷⁷ Jerem. L, 4. ⁷⁸ ibid. 23.

VARIÆ LECTIONES.

^u γρ. ὄρος. ^v ἰ. τὰ.

celsa videlicet, et tuta sentire. At qui magna vocis contentione crucem prædicat, is in monte signum elevare, id est potenti oratione Christi mortem amplificare posse dicitur, et promissiones planas apertasque reddere. Hos autem cum vocem exaltare jussit, Deum profecto, ac si quam in se ipsis illi ex communibus notiis Deum prædicandi materiam habent, assumere, in eaque laborare moneret, dixisse videtur. Qui enim vultu demisso terrenis rebus incumbit, humilem profecto de Deo (quasi in convallibus habitat) vocem edit; cum ejus humilitatem in præconibus ipsæ, quibus deprimuntur, animi perturbationes efficiant. Ne metui igitur, ne lucro, ne tentationibus ipsis quo sublimis evadat nobis prædicatio, succumbamus. Ad litteram autem, Persas pro superatis Babylonis verborum applausu excipere, vocemque edere triumphalem jubet. Forsitan etiam et confidenti esse animo adversus eos, in quos pugnaturi sunt, adhortatur. Hoc enim ipsum, quod nolite timere dixit, significat; cum Deo quantumvis exercitum vincere promptum sit. Deinde, adhortamini manu, adjicit. Nutibus enim potius in bello quam voce, quæ tumultu, strepituque intercepta satis esse nequit, quæ volumus significamus. Qui rursus afflictis per bona opera consolationem affert, paupertatem largitricem manu leviolem reddit. Largiendo enim potius consolationem attuleris, quam si verbis ad ferendam fortiter paupertatem adhortatus fueris. Quod autem manum illis aperire suadet, de erogando certe admonet. Juxta illud: «Aperiente te manum tuam, omnia implebuntur bonitate⁸¹.» Quod certe imprimis efficere principes, quo subditis in exemplum ipsi evadant, exposcit. Decet vero et quæ imperitis oclusæ 203 sunt, Scripturas aperire, contra quam a Scribis (qui regni claves habebant⁸².) effectum est.

Recte siquidem principes, quibus est ea clavium scientie potestas, nominantur. Indequè est, quod os suum Corinthiis patere dicebat Paulus⁸³. Ad litteram autem, aut Babylonios jam, tanquam victos; aut sanctas ipsas potestates, inita cum Persis societate, portas jubet aperire. Invictam enim manus potentiam ostendens ipse, ait, instruo: ipse, inquam, duco eos. Aut nos (si via placet contemplationis) pro viribus ad operationis studium exhortari videtur. Ducem enim habent Dominum, qui unumquemque in Ecclesiæ corpore pro sua dignitate ordinar. Deinde quantos adversus Babylonem ducat, subjicit, cum tanquam gigantes venire addit: Gaudentes quidem et alacres, ut qui victuros se non diffidunt; adversarios autem superbe, tanquam viribus impares, contemnant: quod quidem injuriæ verbo ipsi significatum est. Minitatur autem et aliter, nonnullorum (quibus est cum Deo bellum gerere familiare) in sceleratorum pœnas instare adventum; a quibus sese suos eripere cum exoptet, eosdem erecto salutis signo, in montem campestrem educit. Admonet præterea, ut eos, qui

φωνῆς, τὰ ἐνυπαρχούσας ὑμῖν ἀφορμὰς ἐκ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν πρὸς Θεοῦ δοξολογίαν ἀνακινήσαντες. Ὁ γὰρ κάτω βλέπων καὶ γῆινος, ταπεινὴν ἔχει περὶ τοῦ Θεοῦ τὴν φωνήν, οἰκῶν ὡς περ ἐν φάραγγι. Πάθος γὰρ ἕκαστον, μεθ' οὗ τις κηρύσσει, ταπεινὴν φωνὴν ἀπεργάζεται. Μὴ οὖν ὑπείκωμεν, μὴ φόβῳ, μὴ κέρδει, μὴ πειρασμοῖς, ὡς ἂν ἡμῶν ὑψηλὴν ὑπάρχη τὸ κήρυγμα. Κατὰ δὲ τὸ ῥητὸν, ἀλαλάζειν τοῖς Πέρσαις ἐπὶ τῇ Βαβυλῶνι παρακελεύεται, καὶ φωνὴν ἔχειν ἐπινίκιον. Τάχα δὲ καὶ θαρρύνει πρὸς τὴν κατὰ τούτων μάχην παρακελεύεται. Τοῦτο γὰρ τὸ, μὴ φοβεῖσθαι δηλοῖ, Θεοῦ νικῶντος καὶ τὴν ἀμαχὸν δύναμιν. Εἴτα παρακαλεῖτε, φησὶ, τῇ χειρὶ. Νεύμασιν γὰρ ἐν πολέμῳ τὰ δοκῶντα μᾶλλον σημαίνονται, μῆδεμις πρὸς τὴν θόρυβον ἀρκοῦσης φωνῆς.

Β Καὶ ἄλλως δὲ, ὁ τὴν παράκλησιν τοῖς θλιβομένοις δι' ἀγαθῶν ἔργων προσφέρων, τῇ μεταδοτικῇ χειρὶ τὴν πενίαν παρεμυθίστατο. Διδούς γὰρ μᾶλλον παρακαλέσει, * λόγῳ παραινῶν τὴν πενίαν γενναίως ὑφίστασθαι. Τὴν δὲ χεῖρα τοῖς τοιοῦτοις ἀνοίγειν προτρέπεται, ὃ δηλοῖ τὴν μετάδοσιν, κατὰ τὸ, «Ἀνοίξαντος δὲ σου τὴν χεῖρα, τὰ σύμπαντα πλησθήσονται χρηστότητος.» Ὁ δὲ ποιεῖν πρῶτους ἐθέλει τοὺς ἀρχοντας, ὡς ἂν εἰς τύπον τοῖς ὑπὸ χεῖρα γενήσονται. Δεῖ δὲ καὶ τὰ κεκλεισμένα τῆς Γραφῆς τοῖς ἀγνοοῦσιν ἀνοίγειν. Ὅπερ οὐκ ἐποιοῦν οἱ Γραμματεῖς, τὰς κλεῖς ἔχοντες τῆς βασιλείας.

Ἐντεῦθεν ὁ Παῦλος φησὶ: «Τὸ στόμα ἡμῶν ἀνέψαγε πρὸς ὑμᾶς, Κορίνθιοι.» Πρὸς δὲ ῥητὸν, ἡ τοῖς Βαβυλωνίοις, ὡς ἡδὴ κεκρατημένοις, τὰς πύλας ἀνοίγειν παρακελεύεται: ἡ δυνάμειν ἀγλαῖς συναϊρομένοις τοῖς Πέρσαις. Τὸ γὰρ ἀμαχὸν ἐπιδεικνύμενος τῆς χειρὸς, ἐγὼ συντάσσω, φησὶ, καὶ ἐγὼ ἄγω αὐτούς: ἡ κατὰ θεωρίαν, φησὶν ὡς ἡμᾶς χρὴ τὰ πρὸς δύναμιν ἐνεργεῖν. Ὁ γὰρ ἄγων αὐτούς, Κύριός ἐστιν, ὁ κατατάσσειν ἕκαστον ἐν τῷ σώματι τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν ἰδίαν ἀξίαν. Ἐφ' οἷς ἐπάγει, ὅσους ἄγει κατὰ Βαβυλῶνος. Ὅς γίγαντες ἔρχονται. Χαίροντες μὲν, ὡς θαρρύνοντες ὅτι κρατήσουσιν. Περιφρονούντες δὲ τοὺς ἐναντίους, ὡς ἀσθενεῖς: ὅπερ ὕβρις ἐκάλειεν. Ἀπειλεῖ δὲ καὶ ἄλλως Θεομάχων τινῶν ἐπιδημίαν ἐπὶ δίκῃ τῶν πληγμελούντων, ἐξ ὧν φυγεῖν ἐθέλων τοὺς ἐκ τοῦ, πρὸς ὄρος ἀνήγαγε πεδινόν, τὸ σημείον αὐτοῖς διδοῦς φυλακτήριον. Καὶ τὴν δι' ἔργων ἀγαθῶν παρασκευὴν ὑποτίθεται χειρὶ τοὺς θλιβομένους παρακαλεῖν, ἀνοίγειν τε τὸ στόμα τοῖς μανθάνειν ἐθέλουσιν, ἵνα τοὺς γίγαντας φύγωσιν ἐπὶ κακοῦ τὰ πολλὰ ταπτομένους,

⁸¹ Psal. cxi, 28. ⁸² Luc. xi, 53. ⁸³ II Cor. vi, 11.

οὓς ἀγγέλους πονηροὺς λέγων, ἔοικεν παραδελουῖν ὁ Δαβὶδ, οἵπερ ἐπιχαίρουσι μαστιχομένοις ἡμῖν δι' ὁμότητα, καὶ τὴν ἡμετέραν δόξην ἰδίαν κρίνοντας ἀπόλαυσιν, ἐνυθρίζουσι, καὶ τοι τοσαῦτα δρῶντες ὅσα Θεὸς συγχωρεῖ. Φωνὴ ἐθνῶν πολλῶν ἐπὶ τῶν δρεῶν· καὶ τὰ ἐξῆς. Τὴν παμμιγὴ δεικνυσι τῶν ἐν τῷ πολέμῳ φωνήν, ἀνθρώπων, ἱππῶν, νικούντων, φευγόντων. Ἦτις, φησὶν, οὐ τοιαύτη τις ἐστίν, ὡς ὀλίγων ἀνθρώπων νομίζεσθαι. Ἀρχόντων δὲ πλείστων, καὶ ἀρχομένων, Βαβυλωνίων μὲν θρηνοῦντων, Περσῶν δὲ ἀλαλῶντων. Οὓς καὶ ὀλογομάχους ἀποκαλεῖ, καὶ ἀνέβρωθεν ἐρχόμενον ἔθνος ἀπ' αὐτῆς ἡδὴ τῆς ἀρχου, καὶ τῶν ὑπὸ ταύτῃ μερῶν. Ὡς κατὰ βούλησιν δὲ Θεοῦ χωροῦντας ἰδίους καλεῖ. Οἰκουμένην δὲ φθειρομένην, οὐ τὴν καθόλου φησὶ τὴν περὶ ἧς δὲ πρόκειται χώραν, ἴσως καὶ τὸ μέγα γ καὶ πολυάνθρωπον αὐτῆς ἐνδεικνύμενος, ἀντιδιαστέλλων τε τὴν μετὰ τὴν ἄλυσιν ἐρημίαν. Εἰκὸς δὲ ταῦτα δηλοῦν καὶ τῶν κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν διαφόρων ἐθνῶν τὴν φωνήν, ἣν καὶ πεδινὸν ὄρος ἔφη, πρὸς τὴν συλλογὴν τοῦ πληθους εὐρυχωρίαν ταύτῃ διδοῦς, ἐπὶ τῇ ὕψος ἀναδαινόντων τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, μίαν τε φωνήν ἔχόντων τῆς πίστεως. Μία δὲ οὕσα τῇ συμφωνίᾳ, πολλαὶς ἔοικε, διὰ τὸ μερισθῆναι γλώσσαις πυρὸς παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐφ' ἑκάστον τῶν ἀποστόλων μελλόντων τοῖς ἔθνεσι κηρύττειν πᾶσιν τὸ Εὐαγγέλιον, ὧν τοὺς ἐκλεκτοὺς, βασιλέας καλεῖ, ὡς υἱοὺς τῆς βασιλείας ὑπάρχοντας. Ἐκ δὲ τοῦ, Κύριος ἐντέταται ἔθνει ὀλογομάχῳ ἐρχεσθαι, διδασκόμεθα κρίσει Θεοῦ τὰς τιμωρίας ἐπαγγέσθαι, καὶ ὡς οὐ δεῖ δεδιέναι τὸν τύποντα, τὸν ἐπιτάττοντα δὲ μᾶλλον παρακαλεῖν· οὐδὲ μιμεῖσθαι τοὺς λέγοντας ἀσεβεῖν, δεῖν θυσίαν προσάγειν πνεύμασι πονηροῖς, ὡς ἂν αὐτῶν τὴν κακίαν ἐκμελιζόμεθα. Εἴτε γὰρ θεραπεύτῃτε, εἴτε καὶ μὴ, δρᾶν αὐτοὺς ἀνάγκη τὸ προσταττόμενον τῷ δοθέντι μέτρῳ χρωμένους. Ἡ δὲ τούτων πανοπλία τῇ τῶν δικαίων ἀντίκειται. Τοῖς μὲν γὰρ θυρεὸς ἐστὶ πίστεως· τοῖς δὲ ἀπιστίας. Τοῖς μὲν λόγου μάχαιρα, τοῖς δὲ ἀλογίας. Τοῖς μὲν θώραξ δικαιοσύνης πρὸς τὴν ἀσφάλειαν, τοῖς δὲ ἀδικίας. Σωτηρίας τούτοις περιεφέλαια, τούτοις δὲ ἀπωλείας, ἔτοιμοι· τούτοις οἱ πόδες πρὸς τὸ Εὐαγγέλιον τῆς εἰρήνης, ὅς εἰς ἐκείνους πρὸς τὸ ἐκχεῖται αἷμα. Οὐ καὶ ἀπὸ γῆς εἰσι, ἀνέβρωθεν μὲν Θεοῦ, ἀνέβρωθεν δὲ τοῦ βίου τούτου πρὸς κόλασιν ἐκείθεν ἀγόμενοι. Οἱ γὰρ συνεργοῦντες ἡμῖν τὰ πρὸς σωτηρίαν, σύνοικοι τε καὶ γείτονες. Ἐκείνων δὲ κατακέχρηται τῇ ὁμότητι πρὸς θεραπείαν ἡμετέραν ἡ Ἡρόνεια, ὡς ἱατρὸς ἐχίδνης ἰὼν οὗς· οὐ τὸ πνεῦμα ἀλλ' ἡ σὰρξ παραδίδεται, ἵνα τὸ πνεῦμα σωθῇ. Φύγελός τε καὶ Ἑρμογένης αὐτοῖς παρεδόθησαν οὐκ εἰς ἀπωλείαν, ἵνα δὲ παιδευθῶσι μὴ βλασφημεῖν. scelera ulciscenda acciti. Sunt enim quorum opera ad salutem utimur, non externi, sed domestici, vicini. Sed illorum crudelitate ad medelam curationemque nostram Dei abutitur providentia; non aliter quam viperæ veneno medicus; quibus in carnem tantum, quo spiritus servetur incolumis

afflicti sunt, bene merendo, tanquam manu adhortemur; utque discendi cupidis os aperiamus, doceamusque qua ratione malo sine multa molientes Gigantes effugere valeant, quos malorum nomine angelorum Davidem intellexisse probabile est⁸⁵; qui cum nos crudeliter caesos viderint, latantur, et ex doloris nostri gravitate voluptatem capientes, contumeliose nobis insultant; licet non majora, quam eis a Deo conceditur, efficiant. Vox gentium multarum in montibus, et quæ sequuntur; promiscuum eorum vocem ostendit, qui in prælio sunt hominum, equorum, vincentium, fugientium: qualem paucorum hominum, haud quisquam dixerit, sed principum multorum, et subditorum; id est lugentium Babyloniorum, et Persarum exsultantium, quos bellicosos, et gentem procul, id est, 204 ab ipso aquilone, vicinisque locis, venturam asseruit. Suos autem vocat, ut Dei voluntate progredi non dubites. Quod vero perditam terram dixit, non orbem universum, sed de qua sermo instituit regionem innuit: quam ideo forsitan sic nominavit, ut gentem magnam et populosam esse doceret; eamque, quæ expugnationem secuta est, solitudinem distingueret. Nec vero incongruum est, talibus variarum etiam gentium vocem in Ecclesia (quam per montem campestem intellexit) significari: cui, ad multitudinis collectionem, loci amplitudinem ascribit; cum ad eam, propter divinæ cognitionis altitudinem, uniusque fidei vocem ascendant multi. At consensu ipso una eademque cum sit, multiplex ideo videtur, quod linguis igneis, Spiritus sancti opera, in quemlibet apostolorum, qui gentibus universis erant Evangelium prædicaturi, dissecta fuit⁸⁶: quorum de numero qui delecti sunt, reges eos, tanquam regni filios, appellat. In quo præterea gentem bellicosam venire jubet Dominus; pœnas certe Dei iudicio immitti, neque inferentem metuere, sed jubentem potius deprecari docemur oportere; non eorum imitari impietatem, qui malorum spirituum nequitiam sacrificiis demulcere adhortantur; quos sive ambias, sive negligas, agere tamen et sævire, prout imperanti placet, necesse est. Est vero illorum tota, ei, qua teguntur justī, contraria plane armatura. His enim fidei clypeus in promptu est, illis autem incredulitatis. His fulget rationis et verbi gladius; illis temeritatis. His inest ad securitatem justitiæ lorica; illis injustitiæ. His item salutis galea; illis perditionis. His pedes ad sectandum pacis Evangelium prompti paratique; illis ad effundendum sanguinem veloces. Illi item sunt de terra longinqua, longe quidem a Deo remoti, de longe etiam ad hujus vitæ ad salutem utimur, non externi, sed domestici, vicini. Sed illorum crudelitate ad medelam curationemque nostram Dei abutitur providentia; non aliter quam viperæ veneno medicus; quibus in carnem tantum, quo spiritus servetur incolumis

⁸⁵ Psal. lxxviii, 4. ⁸⁶ Act. ii, 1 seqq.

VARIÆ LECTIONES.

γ λειπ. ισ. ἔθνος. * γρ. οἶς.

205 potestas permittitur : qua ratione Phylegum et Hermogenem non in interitum, sed ut blasphemandum non esse discerent, traditos legimus ⁶⁶.

Eosdem rursum *de terra longinqua* venire dixit, A quod in terra sedem locumque sibi elegerint, nec a summo coelo, unde olim primum dejecti sunt, parum distent. Sequitur deinde : *Ululate, quia prope est dies Domini* : tanquam præter lamenta et luctum nihil jam Babylonis restare moneat. Deo namque metum animis eorum incutiente *manus omnis dissolvetur, et omnis anima hominis timebit*. Vani siquidem tum fuerint, quicunque ad impediendum conatus adhibebuntur. Quis enim ut scribitur, manum erectam queat evertere? Aliter vero et ad Dei minas, quas a *bellicosis* impendendixit, *ululatus* et lamentationes, quibus Deum placari certum est, addidit. Solet enim pro suo in homines amore Deus minitari; et cum eos pœnituerit, minas avertere. Qui enim Ninivitis interitum denuntiasset, si pœnitentes odisset? Ab ipso enim *contritio*, qui perdidit quæ *contritione* digna sunt : ut Satanam sub pedibus justi, ut bella, ut cedros Libani, id est superbos, et veritati insurgentes, contereret Dominum legimus ⁶⁷. Decet autem eos, qui Dei *contritionem* effugere cupiant, suum ipsos cor elatum tumidumque *conterere*, ut sacrificii vicem ipsius gerat humilitas. Est enim, si cum pœnas exigente Deo conferatur, *omnis imbecilla manus, et omnis timida anima*. Nec vero, aiunt, immerito *hominis* adjectum est vocabulum; cum sit illa, quæ angelorum est timiditati minime obnoxia; contra, quæ brutorum; quam pavere quidem et terreri, sed timidam esse non volunt qui placitorum defectum, quæ a fortitudine petuntur, timiditatem definiunt. Quod autem *turbatum iri legatos* ait, idolorum cultores significat; qui, ut par est, instante Cyri adventu, quæ ex usu erant vaticinabantur, et supplicationibus pro regione intercedentes dæmonas fatigabant. Sed pudore suffundentur, cum in contrarium omnia cessisse viderint, **206** mutuoque lugebunt (hoc enim ipsum est, quod *condolendi* verbo significavit). Væ forsitan, et si quæ sunt ejusmodi miseriorum judicia, usurpantes. Ita autem præ maximo animi dolore nigrescent eorum *vultus*, ut esse marcelli cineris reliquæ videantur : nisi si natum ex pudore ruborem etiam significare voluisse existimes. Jamjam enim tempus appetit, quo *implacabilis Dei furor* Chaldaeos omnes *populatus regionem vastabit, peccatoresque perdet ex ea* ; D quod certe idem est, ac si *scelerate* viventes ad unum omnes deleturum se dicat. Neque enim quidquam discriminis gratia addidit, qui justis Babylonem destitui non ignorabat. Quia deinde calamitatum magnitudo vel ipso diei tempore, vel cum luna stellisque nox illustratur; tenebras hominum animis et caliginem offundit; ideo, non natura

Οἱ αὐτοὶ δὲ καὶ ἀπὸ γῆς πόρρωθεν, ὅτι τὸν περιγίγειον εἰλοντο τόπον, καὶ ἀπ' ἄκρου τοῦ οὐρανοῦ, ὅθεν αὐτοῖς ἡ πρώτη γέγονε πτώσις. Εἰτά φησιν· Ὁλοῦξάτε· ἐγγὺς γάρ ἡ ἡμέρα Κυρίου· ὡς οὐδενὸς τοῦ θρηνεῖν ὑπολείμενον Βαβυλωνίους. Θεοῦ δὲ κατασειόντος εἰς δειλίαν τὰς τούτων ψυχὰς, πᾶσα χεὶρ ἐκλυθήσεται, καὶ πᾶσα ψυχὴ ἀνθρώπου δειλιάσει. Πάντα γὰρ ἀνόνητα τότε πρὸς κώλυμα. Τὴν γὰρ χεῖρα τὴν ὑψηλὴν τις ἀποστρέψει; κατὰ τὸ γεγραμμένον, καὶ ἄλλως δέ, πρὸς τὴν ἀπειλήν τοῦ Θεοῦ, τὴν διὰ τῶν ὀπλομάχων, ὀλοολυγμὸς καὶ θρῆνος προστάσσεται, δι' ὧν ἔστι· δυσωπήσαι Θεόν· φιλόανθρωπος γὰρ ὧν ἀπειλεῖ, καὶ τῶν μετανοούντων ἀποστρέψει τὴν ἀπειλήν. Εἰ μὴ γὰρ ἡσούλετο τοῦ ἀμαρτωλοῦ τὴν μετάνοιαν, τί τὴν ἀπειλήν τοῖς Νινευταῖς ἐκήρυτταν; παρ' αὐτοῦ γὰρ ἡ συντριβὴ, τὰ συντριβῆς ἀφανίζοντος ἄξια. Ὡς συντριβὴ τὸν Σατανᾶν ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ δικαίου καὶ, Κύριος συντριβὼν πολέμους, καὶ, Συντριβὴ Κύριος τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου, τοὺς ἀλαζόνας καὶ τοὺς ὑπεραιρομένους κατὰ τῆς ἀληθείας. Ἀεὶ δὲ φθάνοντας τοῦ Κυρίου τὴν συντριβὴν, τὴν ἑαυτῶν μεγαλόφρονα καρδίαν συντριβεῖν, ἵνα γέννηται θυσία ἡ ταπεινώσις αὐτῆς. Ὡς πρὸς Θεὸν γὰρ τιμωρούμενον, πᾶσα χεὶρ ἀσθενὴς καὶ ψυχὴ δειλή. Ἀνθρώπου δέ, φασίν, εἰκότως προσέθηκεν. Ἡ μὲν γὰρ τῶν ἀγγέλων, κρείττων δειλίας, ἡ δὲ τῶν ἀλόγων ἐλάττων. Ἡ δὲ γὰρ πτωλεῖται μὲν, οὐ δειλιῖ· δέ. Δειλία γὰρ ἔστιν ἑλλειψὶς τῶν ἀπὸ τῆς ἀνδρείας δογμάτων. Πρέσβεις δὲ φησι παραχθίσεσθαι, τοὺς τῶν εἰδῶλων θεραπευτὰς, οἱ κατὰ τὸ εἶκος, τῶν περὶ Κύρον προσδοκωμένων, κατεμαντεύοντο χρηστὰ καὶ λιτάς προσήγον τοῖς δαίμοσιν, ὑπὲρ τῆς χιῶρας πρεσβεύοντες. Αἰσχυνοθήσονται δὲ τῶν ἐναντίων γεννησμένων, καὶ ὀδυροῦνται πρὸς ἀλλήλους. Τοῦτο γὰρ τὸ συμφοράσουσιν, οὐαὶ τυχόν, καὶ συμφορὰς προφέροντες ῥήματα. Ἐξ ἀθυμίας δὲ αὐτῶν τὰ πρόσωπα μελανθήσεται, ὡς ἄποδοῦ μαρανθείσης λεῖψανον εἶναι δοκεῖν· ἢ καὶ τὸ ἐκ τῆς αἰσχύνης περίττησιν ἔρυσθος. Ἐρχεται γὰρ καιρὸς, καθ' ὃν ἀπαραίτητος ἐργὴ Θεοῦ τὴν τῶν Χαλδαίων ὅλην ἐρημώσει χώραν, καὶ τοὺς ἀμαρτωλοὺς ἐξ αὐτῆς ἀπολέσει· τοῦτ' ἔστι, πάντας ὄντας ἀμαρτωλοὺς ἀπολέσει. Οὐ γὰρ ἀντιδιαστέλλει δικαίους οὖσιν ἐν Βαβυλῶνι. Καὶ ἐπὶ· τὰ μεγέθη τῶν συμφορῶν, σκότος καὶ ἀχλὺς τὸν ἀνθρώπινον καταπλέμπησι νοῦν, κἂν ὁ τῆς ἡμέρας τύχη καιρὸς, κἂν σελήνη καὶ ἄστροις ἡ νύξ καταλάμπηται, τούτου χάριν ταῦτ' αὖ φησι, σκοτισθήσεται, οὐ φύσει, τῶν δὲ ἀθυμούντων οὕτω δοκούντων ὄρεν. Τὸ δὲ, Ἐρρελοῦμαι κακὰ, ἢ ἀντὶ τοῦ, ἀπειλήσω· ἢ ἀπενεχθῆναι προστάξω. Δι' Ὀρίωνος δέ, τὰ λαμπρὰ τῶν ἀστέρων ἐδήλωσεν. Ἄλλως ἔξ παρ' Ἑβραίοις τὸ ἄστρον τοῦτο λεγόμενον, οἱ ἐρημη-

⁶⁶ II Tim. II, 16, 17. ⁶⁷ Rom. XVI, 20.

νεύσαντες πρὸς τὴν κρατοῦσαν παρ' Ἑλλήσι συν-
 ῥήειαν ἐκδεδῶκασιν. Καὶ ἐν Ἰώδ δὲ φησιν ἡ Γραφή,
 Πλειάδα καὶ Ἑσπερον καὶ Ἀρκτοῦρον, καὶ ταμμεία ὁ
 νότος πάλιν οὕτως ἐξ Ἑλλήνων λεγόμενα. Τινὲς δὲ τὰ
 προειρημένα ῥήτῃ, διὰ τὸ λέγεσθαι τῇ οἰκουμένη
 πάσῃ κακὰ, τοῦτον ἐξηγουῦνται τὸν τρόπον. Μέλλων
 γάρ, φασίν, ὁ λόγος μερικὴν ἀπειλὴν κατὰ Βαβυλῶ-
 νος ποιήσασθαι, περὶ τῆς καθολικῆς τοῦ Θεοῦ
 προεκτίθεται κρίσεως, καθόλου περὶ τῶν ἀσεβῶν
 οἷα πεύσσονται διηγουμένοις· εἴθ' οὕτως ἐπὶ τὴν με-
 ρικὴν τῆς Βαβυλῶνος μετέρχεται κόλασιν. Περὶ
 δὲ τῆς γενικῆς τῶς λέγων Ἑπ' ὅρους, φησὶ, πεδι-
 οῦ ὄρατε σημεῖον. Τοῦτο δὲ τὸ προφητικὸν πνεῦ-
 μα ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ λόγου προφέρεται, κε-
 λεύει τε τοῖς ἀμφ' αὐτὸν ἀγγέλοις ἀνοῖξαι θύρας κε-
 κλεισμένας, καὶ τοῖς ἔνδον οὖσι προῖέναι, παρακε-
 λεύσασθαι ὃ, καὶ σπεύδειν ἐπὶ τὴν τῶν ἀσεβῶν τι-
 μωρίαν. Δι' ὧν εἰκὸς δηλοῦσθαι· χῶραν ἀφωρισμέ-
 νην δυνάμεσιν ἀντικειμέναις οἰονεῖ δεσποτήριον
 τούτων ὑπάρχουσαν.

jussit. Hoc autem prophetæ spiritus, tanquam ex divini Verbi persona profert, et angelis, quibus ipse stipatur, clausas portas jubet aperire, ad eosque, qui intus clauduntur accedere, necnon impiorum pœnas urgere. Unde certam **207** aliquam, qua regionem designari non fuerit dissentaneum.

Καὶ μήποτε αὕτη ἐστὶν ἡ ἄβυσσος, ἣν πεπληρω-
 θῆαι δρακόντων δηλοῖ τὸ, δράκοντες καὶ πᾶσαι
 ἄβυσσοι, εἰς ἣν μὴ πεμφθῆναι· περὶ καιροῦ τὸν Χρι-
 στὴν παρεκάλουν οἱ δαίμονες, ὡς εἰδότες ἐσεσθαι
 ποτε τοῦτου καιρόν; Τὰς δὲ τοιαύτας δυνάμεις γί-
 γαντες φησιν, ἡ ὡς γιγάντων οὖσας ψυχάς· ἡ
 τῶν ἐξ οὐρανοῦ κατελθόντων ἀγγέλων, ἐξ ὧν οἱ
 γίγαντες ἐγεννήθησαν ταῖς τῶν ἀνθρώπων θυγα-
 τράσι· μιγέντων, ἡ καὶ ἐτέρας ἀποστατικὰς δυνάμεις
 μέχρι τοῦ τῆς κρίσεως δεδεμένας καιροῦ. Ἐπειδ' ἂν
 δὲ τὸ τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην ἐπιστῇ, ἀποστελεῖ
 μὲν, ὡς αὐτὸς φησὶ, τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ μετὰ σάλ-
 πιγγος μεγάλης, καὶ ἐπισυνάξουσιν τοὺς ἐκλεκτοὺς
 αὐτοῦ, ἀπ' ἄκρου τοῦ οὐρανοῦ ἕως ἄκρων αὐτοῦ,
 τὰς δὲ κολάσεις ὥσπερ διὰ δολῶν τῶν ἀντικειμέ-
 νων δυνάμεσιν τοῖς κολασθησμένοις ἐπάξει, προσ-
 τάξας τοῖς ἀμφ' αὐτὸν ἀγγέλοις ἀνείναι τούτων τὸ
 δεσποτήριον, ὡς ἂν προελθοῦσαι τοὺς ἀσεβεῖς τι-
 μωρήσονται, μέλλουσαι καὶ αὗται τὴν οἰκίαν ἐκ-
 δέχεσθαι κρίσιν. Ὅρος δὲ πεδινόν, τὸν περιγίειον
 ἐκίλεσε τόπον, καὶ πᾶν τὸ τῶν ἀνθρώπων οἰκητή-
 ριον, ἔνθα τὸ σημεῖον παρασχεῖν τῆς μελλούσης
 ἐπιτίθεσθαι τοῦ Θεοῦ κρίσεως παρακελεύεται (πε-
 ρὶ οὗ τάχα φησὶ, Καὶ ὀφνῶνται τὸ σημεῖον τοῦ Ὑιοῦ
 τοῦ ἀνθρώπου) καὶ ὑψηλῇ φωνῇ συγκαλεῖν ἐπὶ τὸ
 κριτήριον. Εἰς αὐτὴν φησὶ, Παρακαλεῖτε τῇ χειρὶ ἀνολ-
 ξατε, ἄρχοντες. Ἀνθ' οὗ Σύμμαχος φησὶ· Κινήσα-
 τε χεῖρα, καὶ ἐξελευθέωσαν θύρας. Δῆλον ὡς
 ἀπὸ τοῦ ἐξουτάτου σχότους, ἐν ᾧ καθειργμένοι τυγ-
 χάνουσιν. Αἱ οὐκ ἂν ἐξῆλθον, μὴ τοῦ χριστοῦ τοῦτο
 προστάξαντος. Ἐπιφέρει δὲ ὡς γίγαντες εἰσὶν οἱ

A quidem, sed præ dolore animi rem ita se videre pu-
 tantibus, *obtenebratum* iri solem significavit. Quod
 autem *mandaturum se mala* adjicit, vel se nimis
 territorum, vel certe, ut tollantur *mandaturum*
 unuit. Deinde per *Orionem*, stellarum insignium
 splendorem significavit. Alias vero quod apud He-
 bræos hujus astrî nomine designatur, ad eam, quæ
 tum *vigebat* in Græcia, loquendi consuetudinem
 traxerunt interpretes. In Jobi deinde libro, quod
 Pleiadem et Arcturum, austrique penetralia legi-
 mus⁸⁷; et ipso etiam Græcorum more dici debe-
 mus existimare. Non desunt tamen qui superiora,
 quoniam orbi universo mala denuntiari videant,
 hoc modo explicant. Cum enim, aiunt, in *Babylone*
 peculiares minas edere propheta instituisset;
 quæ prius ad universum Dei judicium spectabant,
 notatis impiorum omnium pœnis, demonstrari et
 proponi voluit, ut deinceps ad singularem scelorum
Babylonis ultionem transiret; de universo vero illa
 exsistere, quibus in monte *campestri signum elevari*

B tanquam carcere hostiles clauduntur potestates

Eamne vero abyssum illam esse arbitremur,
 quam serpentibus impletum iri, serpentes et om-
 nes abyssos nominans Scriptura dixit⁸⁸; in quam
 ne ante tempus mittantur, Christum dæmones de-
 precantur, tanquam se tandem aliquando mitti
 debere conflcantur⁸⁹? Ejusmodi vero potestates
 vel *gigas* nominat, vel *gigantum* illis non absi-
 miles animas; vel certe angelos quosdam, qui e
 cœlo delapsi cum filibus hominum coisse, et *gi-*
gantas procreasse feruntur⁹⁰. Vel denique trans-
 fugas potestates alias, quæ ad judicii usque tem-
 pora vincæ clausæque cohibeantur. Cum enim Dei
 instabit judicium, mittet, ut ipse ait⁹¹, angelos
 suos cum tuba magna, et congregabunt electos
 ejus, a summis cœlorum, usque ad terminos eorum.
 Pœnas autem puniendis per adversarias potestates,
 tanquam tortores, immittet; ipsisque stipatoribus
 angelis eorum vincula solvere, ut impios adortæ
 ulciscantur, suam tamen et ipsæ postea sententiam
 subituræ peculiariter, imperabit. *Montis vero cam-*
pestris nomine, vicinum terræ locum, atque adeo
 hominum quodlibet domicilium significat, in quo
 signum divini instantis judicii (ad quod forsitan non
 male dictum istud, Et videbunt signum Filii homi-
 nis⁹², retulerit) præbere jubet, et *voce elata* ad
 illud omnes convocare. Postea adjicit, *adhortamini*
manu; aperite, principes, quorum vice, ita Symma-
 chus: *Movete manum, et egrediantur portis*: tan-
 quam nimirum profundissimis e tenebris, in qui-
 bus vincæ coercentur, unde nec ipsæ, nisi judicis
 imperio, poterant exire. Quos autem *gigas* vo-

⁸⁷ Job. ix, 8, 9. ⁸⁸ Psal. cxlviii, 7, 9. ⁸⁹ Matth.

⁹⁰ Matth. xxiv, 30.

viii, 28-33. ⁹¹ Gen. vi, 2-4. ⁹² Matth. xiv, 31.

VARIE LECTIONES.

ἡ γρ. ταμμεία. ὁ ἀμφ. τὸ παρακελεύεσθαι.

cavit, *potentes* Aquila et Symmachus interpretantur: intelligitque scelerum ultrices potestates. Nam et id Scriptura testatur, cum de Ægyptiis ad hunc modum loquitur: « Misit in eos iram indignationis suæ: indignationem, et iram, et tribulationem, immissiones per angelos malos ⁹³. » Quorum, ut in eos; quos ulcisci decet, immanitas significetur, *gaudii* nomen et *injurie* adhibuit. Sed quæ de istis dicunt, hactenus. De **203** gentibus deinceps, quæ judicandæ sunt, disputatio instituitur; quæ *vocem* adversum se edituræ sunt, suam ipsæ calamitatem ejulatu testificantes, *subditi* simul et *reges*, propter *bellatores* Dei jussu terram omnem disperdentes; quos *gigas* esse longe distantes, et tanquam *cæli fundamentis* concludi dixit; qui suo evocati tempore, quando justorum secretionem fieri contigerit, maiorum terram omnem disperdituri vastaturique sunt. Eadem prorsus et in Evangeliiis usurpantur, ubi dextros quidem ad præparatum sibi a constitutione mundi regnum vocari, sinistros autem ignis æterni supplicio terreri legimus ⁹⁴. Atque his quidem quæ de futuro iudicio (cujus nondum tempus advenit) proferuntur, peccatores ad poenitentiam longe prius quam contingant, hortari, et instantibus malis reiectis, ad luctum provocare studet. *Veniet* enim, ait, *iræ dies*, ante significata, et prope est. Jamdiu siquidem ipsa appetere, prophetis quoque testantibus omnibus, ideo dicitur; ut eorum nullus, qui ceciderunt, tanquam ea procrastinante imparatus offenderat. Quinam vero isti sint *legati*, *quos*, cum dies Domini advenerit, *turbatum iri* significavit? Hi nimirum, quotquot obscure nobis in parabola Dominus aperuit. « Homo enim quidam nobilis, inquit, abiit in regionem longinquam, ut acciperet sibi regnum, et reverteretur ⁹⁵. » Deinde sermone de decem annis absoluto: « Cives autem ipsius, adjicit, oderant eum, et miserunt legationem post illum dicentes: Nolumus hunc regnare super nos ⁹⁶. » Qui enim nobilem non dixerimus, qui ex Patris essentia suam habet existentiam? Ipse præterea secundum carnem homo, relato ad Davidem genere, nobilis non immerito censeatur. Abiit igitur in regionem longinquam: sed non ita locorum intervallo, atque negotiorum ratione disitam et remotam. Bonis enim ut semper adest Deus, ita longe a peccatoribus recedit ⁹⁷: qui diabolica tyrannide opprimi mortales intuitus, tam misera conditione permotus regendos eos et protegendos assumpsit. Nec est profecto quod ipsius imperii finis expectetur, donec inimicos suis ipse pedibus subjecerit. **209** Venit ergo in remotam a Deo regionem, ut terrentur locum, id est, imperium in gentes, acciperet; juxta illud: « Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam ⁹⁸. » Qui vero sub hujus sæculi principe degunt, non

A καλούμενοι. Ἀνθ' οὗ, Ἀκύλας καὶ Σύμμαχος δου-
ρατοὺς ἐκδεδώκασι. Λέγει δὲ δυνάμεις τὰς τιμωρη-
τικὰς. Τοῦτο γὰρ ἡ Γραφή λέγουσα περὶ τῶν Αἰ-
γυπτίων παρίστησιν· Ἐπέστειλεν ἐπ' αὐτοὺς ὁ ὀρ-
γὴν καὶ θυμὸν καὶ ὀλὴν, ἀποστολὴν δὲ ἀγγέλων
πονηρῶν· ὃν ὁρῶν τὴν ἐπὶ τοῖς κολαζομένοις
ὀργήν τε, χαρὰν αὐτῶν λέγων καὶ ἔθρονον. Ταῦτα
μὲν οὖν φασὶ περὶ τούτων. Τὰ δὲ ἐξῆς, περὶ τῶν
κρίθησιν ἐθνῶν ἐπιλέγει, οἱ φωνὰς ἀφ' ἑαυτῶν
καθ' ἑαυτῶν ἐξομολογούμενοι, τὰς ἑαυτῶν ὀλοφύρο-
μενοι συμφορὰς, ὑπὸ ἡκού τοι καὶ βασιλεῖς, διὰ τοὺς
ἐπιλομήτους τοὺς φθείροντας Θεοῦ προστάζει τὴν
οἰκουμένην. Τούτους ἔλεγε γίγαντας μακρὰν ὄντας
πάλαι, καὶ ὥσπερ ἐν θεμελίοις τοῦ οὐρανοῦ ἀπο-
κεκλεισμένους, οἱ κατὰ καιρὸν κληθέντες φείρου-
σι· ἵ πᾶσαν τὴν τῶν κακῶν οἰκουμένην, μετὰ τὸν
ἀφορισμὸν τῶν δικαίων. Οὕτω καὶ ἐν Εὐαγγελίοις
τῶν ἐκ δεξιῶν κληθέντων ἐπὶ τὴν ἡτοιμασμένην αὐ-
τοῖς βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, ἐπὶ τῶν ἐν
ἀριστεροῖς ἡ ἀπειλὴ τοῦ πυρὸς ἐξενήνκεται. Ταῦτα
περὶ τῆς μελλούσης εἰπὼν κρίσεως, ἐπεὶ μὲν
ταύτης καιρὸν ἔ, ἐπὶ μετάνοιαν πρὶν γενέσθαι ταύ-
την καλεῖ τοὺς ἁμαρτωλοὺς, ἐπὶ τοῖς ἰδίῳις κακοῖς
ἀποκλαίεσθαι παραινῶν. Ἦξει γὰρ, φησὶν, ἡ προ-
λεχθεῖσα τῆς ἐργῆς ἡμέρα, καὶ πλησίον ἐστί. Πο-
λὺς δὲ ὁ χρόνος ἄφ' οὗ ἐγγίζειν αὐτὴ λέγεται πάν-
των τῶν προφητῶν διαμαρτυραμένων αὐτῆς τὴν
ἐγγύτητα, ὥς ἂν μὲν ἀναπεπτωκῶς, ὥς χρονι-
ζούσης αὐτῆς ἀνέτοιμος εὐρεθῇ. Τίνες δὲ οἱ πρέσ-
βεις οἱ ταρασσόμενοι, ἦνίκα ἂν ἐπιστῇ ἡ τοῦ Κυ-
ρίου ἡμέρα; Ἀλλὰν ὅσους διὰ παραβολῆς ἠνέχετο
Κύριος. « Ἀνθρώπος γὰρ, φησὶν, εὐγενὴς ἐπορεύθη
εἰς χώραν μακρὰν λαβεῖν ἑαυτῷ βασιλείαν, καὶ
ὑποστρέψαι. » Εἶτα περὶ τῶν δέκα μῶν τῶν δοθει-
σῶν τοῖς δούλοις εἰπὼν φησὶν· « Οἱ δὲ πολλοὶ αὐ-
τοῦ ἐμίσουν αὐτὸν, καὶ ἐπεμφάν ὁπίσω αὐτοῦ πρέσ-
βεις, ὅτι Οὐ θέλομεν τοῦτον βασιλεύσαι ἐφ' ἡμᾶς. »
Καὶ πῶς γὰρ οὐκ εὐγενὴς ὁ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πα-
τρὸς ἔχων τὴν ὑπαρξιν; καὶ ὁ κατὰ τὸν Σωτῆρα ἡ
δὲ ἀνθρώπος, εὐγενὴς ἂν λέγοιτο γεγονὼς ἐκ σπέρ-
ματος Δαβὶδ. Πορεύεται οὖν εἰς χώραν μακρὰν, οὗ
τοσοῦτον τῷ τόπῳ διεστώσαν, ὅσον τῇ καταστάσει
τῶν πραγμάτων. Ἐγγὺς γὰρ ὁ Θεὸς τῶν ἀγαθῶν,
τῶν δὲ πλημμελούντων ἀπώχισται. Ὅς διαβόλου
D τυραννίδι τὴν κόσμον ἰδὼν ὑποκαίμενον, ἐλεῖσας
τοὺς ἀνθρώπους, βασιλεὺς αὐτῶν γενέσθαι κατεδέ-
ξατο. Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύσαι, ἀχρὶς οὗ θῆ τοὺς
ἐχθροὺς αὐτοῦ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Ἦλθεν οὖν
εἰς χώραν μακρὰν τοῦ Θεοῦ, τὸν περιγεῖν ἰ τόπον
τὴν ἐπὶ τὰ ἔθνη βασιλείαν λαβεῖν, κατὰ τὴν, ἡ Ἀφῆ-
σαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν
σου. » Οἱ δὲ τελοῦντες ὑπὸ τὸν ἄρχοντα τοῦ αἰῶνος
τούτου, οὐ μόνον ἀνθρώποι, ἀλλὰ καὶ δυνάμεις,
τὴν αὐτοῦ βασιλείαν οὐ κατεδέξαντο. Δόντος δὲ αὐ-
τοῦ τὰς ἐντολὰς, καὶ τὴν ἐργασίαν ἐπιζητούντος

⁹³ Psal. lxxvii, 49.⁹⁴ Psal. ii, 8.⁹⁵ Matth. xxv, 34-46.⁹⁶ Luc. xix, 12.⁹⁷ ibid. 14.⁹⁸ Psal. cxviii, 155.

VARIÆ LECTIONES.

* Ἀπ. ὀργὴν θυμοῦ αὐτοῦ. ἴ γρ. φθορῶσι. ἔ γρ. καιρὸς. ἡ γρ. τὴν σάρκα. ἰ γρ. περίγειον.

αὐτῶν, ἐπεμψάν *πρέσβεις* ὁπίσω αὐτοῦ ἀρνούμενοι ἅνθρωποι τοῦ βασιλείαν. Εἶεν δ' ἂν οἱ *πρέσβεις*, οἱ τὸν θάνατον ἐνεργήσαντες αὐτοῦ, νομίσαντες διὰ τοῦ σταυροῦ διακόπτειν αὐτοῦ τὴν βασιλείαν, λέγοντες τῷ Πιλάτῳ· «Μὴ γράφῃς ὅτι βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων, ἀλλ' ὅτι ἐκεῖνος εἶπε, βασιλεὺς εἰμι.» οἱ κατακριθέντες ἕκ τῆς ἑαυτῶν πονηρίας ἐμποδῶν οὐ γέγονας τῇ οἰκονομίᾳ. Οὐδεὶς δὲ θέλει φαῦλα πράττειν, ὑπὸ Χριστοῦ βασιλεύσθαι. Περὶ ὧν, ὅτι *ταραχθῆσονται*, φησὶν ὁ προφήτης, ὅταν ἴδωσι τὸν Κύριον μετὰ δόξης *ἐρχόμενον*. Ἰδοὺ γὰρ *ἡμέρα Κυρίου ἐρχεται ἀνιαιτος*. Ταύτην ἄλλην εἶναι φασὶ παρὰ τὴν προτέραν, περὶ ἧς εἶπεν· Ἐγγὺς ἡ *ἡμέρα Κυρίου*. Ἐκεῖνη γάρ, περὶ τῆς ἰδίας ἐκάστου συντελείας, ἥτις ἐγγὺς πάρεστιν· ἡ δὲ νῦν, περὶ τῆς καθολικῆς, ἥπερ δὴ καὶ κυρίως ἐστὶν ἡμέρα. Νυκτὶ γὰρ οὐ διακόπτεται. Διὸ καὶ ἐν αὐτῇ φανεροῦται τὰ κρυπτὰ τοῦ σκότους. Ὁ δὲ παρὼν βίος, νύξ· ἐν ᾧ ταῦτα συγκέκρυπται. Ἐκεῖνη οὖν *ἀνιαιτος* ἔφησεν. Οὐκ ἐστὶ γὰρ ἐξετάσασθαι τοὺς προσαγομένους ἐν αὐτῇ πόνους. Οἰκονομικὴν δὲ τοῦτο, φασί, φόβον ἐμποιοῦν πρὸς τὸ ἐργάζεσθαι, ἕως ἡμέρας ἐστὶν ἐρχεται γὰρ νύξ, ὅτε οὐδεὶς δύναται ἐργάσασθαι· δεδεμένος δὲ χεῖρας καὶ πόδας τῷ δεσμῷ τῶν ἰδίων ἁμαρτημάτων, εἰς τὸ σκότος ἐμβάλλεται. Τότε δὲ, φησὶν, οἱ *ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ τὸ φῶς οὐ δώσουσι*, λέγοντος τοῦ Κυρίου. Εὐθὺς δὲ μετὰ τὴν θλίψιν τῶν ἡμερῶν ἐκείνων, ὁ ἥλιος *σκοτισθήσεται*, καὶ τὰ ἐπὶ τοῖς οὐρανοῖς, οἷς ἐπιλέγει· καὶ κόψονται· πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς. Ὡς σύμφωνον τὸ· *Φωρὴ ἐθνῶν πολλῶν ἐπὶ τῶν ὀρέων. Φωρὴ βασιλέων καὶ ἐθνῶν συνηγμένων*.

Iis excipient tenebrae, aliaque, quæ sequuntur, quibus Quale fuit et illud antea : *Vox gentium multarum in* β-ις. *Kal ἀπολῶ ὕβριν ἀνθρώπων, καὶ ὕβριν ὑπερηφάνων ταπεινώσω. Καὶ ἔσονται οἱ καταλειμμένοι ἐντιμοὶ μᾶλλον, ἢ τὸ χρυσίον τὸ ἀπυρρον, καὶ ἄνθρωπος μᾶλλον ἐντιμος ἔσται ἢ ὁ λίθος ὁ ἐκ Σουφείρ*, κ. τ. λ.

Καὶ ταῦτα πάλιν, οἱ μὲν τοῖς περὶ τῆς καθόλου κρίσεως προσκεῖσθαι φασιν, οἱ δὲ περὶ Χαλδαίων ἰδικώτερον λέγεσθαι, ἀγαθότητος δὲ Θεοῦ τὸ, ὕβριν ἀνθρώπων καὶ ὑπερηφάνων ἀπολεῖν τε καὶ ταπεινοῦν, ὡς ἂν ἀποκαταστήσῃ καθαρὸν ἀπὸ πείνης κακίας τὸ ἑαυτοῦ δημιουργήμα· ὡς καὶ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν ἀθετεῖ διελέγχων, οὐκ οὖσαν ἀληθῆ καὶ ὁ τοῖς πλανωμένοις δοκεῖ. Οὕτως ὑπὸ Ιατροῦ νόσος ἀπόλλυσθαι λέγεται, καὶ σκότος ὑπὸ ἡλίου. Διὸ καὶ Ἰακώβ εὐλογῶν τοὺς υἱοὺς Συμεὼν καὶ Λευὶ, Ἐπικατάρατος, φησὶν, ὁ θυμὸς αὐτῶν τὴν πονηρὰν γὰρ ἔξιν διὰ τῆς κατάρτας ἐξαναλίσκει, ὡς ἂν τὸ καταλειπόμενον ἐν αὐτοῖς ἄξιον τῆς εὐλογίας τοῦ πατριάρχου γένηται. Οὕτως καὶ Νωὲ φησιν· Ἐπικατάρατος Χαναάν· καίτοι Χάμ ἦν ὁ λελυπηκός, ἀλλ' ὅμως οὐκ αὐτῷ καταρᾶται, ἀλλὰ τῷ γεννήματι αὐτοῦ,

homines modo, sed potestates etiam, haudquaquam imperium ejus ferre voluerunt. Sed cum ea præciperet, quæ fieri postularet, missa ad eum legatione regem esse suum ipsi postea pernegarunt et abjurarunt. Dicantur forsitan et legati non male, qui mortis ejus auctores, ejusdem regnum se cruce posse excindere arbitrati, Pilato, ne regem eum esse Judæorum scriberet, sed quod regem se esse diceret, inclamabant. Sed suo ipsi scelere convicti dispensationem morari vel avertere nequiverunt²². Nullus autem, qui scelesti operatur, Christo rege unquam gaudere poterit. Quo fit ut de hoc hominum genere turbantur verbum usurpavit propheta; quo tempore nimirum cum gloria Dominum venientem viderint. Sequuntur vero: *Ecce enim dies Domini venit implacabilis*. Quam esse a superiore aliam, de qua *prope est dies Domini* scribebatur, aiunt. Illam enim de cuilibet imminente consummatione exsistere; hanc autem universam omnium, quæ proprie dies appellatur, intelligi. Neque enim tum nocte intercideret aliqua: nec quæ in tenebris latent, fugere quemquam poterunt, quibus vita hæc significatur, in qua ista occultantur. Illam ergo *implacabilem* nuncupavit, cujus mederi doloribus nihil quidquam valeat. Provide autem et sapienter, ut, donec dies est, laboremus istis metum incuti arbitrantur. Venit namque nox, cum nemo poterit operari¹: sed suis, tanquam vinculo, peccatis quisque manibus et pedibus constrictis in tenebras detrudetur. Tunc enim, ait, jubente Domino, ipsæ cæli stellæ lumen non dabant: sed illorum statim temporum miseriam So omnes tribus e terra amputandas esse colligit. montibus; vox regum et gentium congregatorum.

210 VERS. 12-16. *Et perdam injuriam iniquorum, et contumeliam superbiorum deprimam. Et erunt, qui relictis sunt, pretiosiores auro obrizo, et homo pretiosior lapide ex Suphir, etc.*

Et hæc etiam ad universum judicium alii, alii autem ad Chaldaeos tantum referunt. Sed in eo Dei apparet bonitas, quod *injuriam iniquorum, et superbiam perditurum se, atque repressurum dicit*, ut suum ipse opus omni scelere et labe vacuum efficiat: quo, veluti morbus ope medici, vel tenebræ solis adventu, fugari dicuntur; sic sapientiam sapientum (licet errantibus vera et recta videantur) pravam convincat, et evertat. Itaque et Jacob, cum filiis suis Simeoni et Levi fausta precaretur, eorum furori maledixit, ut postquam imprecatione malus esset delictus habitus, quod in ipsis erat reliquum patriarchæ dignum benedictione fieret³. Quomodo et illa Noe sumenda sunt, quibus Chanaan exsecratur⁴. Etsi enim patrem dolore Cham ipse affecerat, non filio tamen imprecatus est pa-

²² Joan. xix, 21. ¹ Joan. ix, 4. ² Gen. xlix, 5-7. ³ Gen. viii, 20-27.

VARIÆ LECTIONES.

ἰ γρ. οἰκονομικῶς.

rens, scil proli ipsius, et operi, unde symbolice nomen **211** est adeptus Chanaan. Significat enim tanquam æstum, sive commotionem, si verbi ratio requiratur. Perturbationem siquidem is absolvit habitus, qui in motu existit.

Est deinde *injuriam*, quam se *perditurum* dicit, cujuslibet iniquitatis non obscura significatio. *Injuriam* enim *faciunt* qui iniqui sunt, et templo ipsi, et proximo, et Dei imagini a qua ad Conditorem a se auditum *injuriam*: non aliter quam quæ progreditur a læsa regis imagine, ad regem ipsum. Estque imprimis certum et indubitatum, in quo quisque peccat, in hoc ipso sibi contumeliam afferre ¹. Et certe peccatum omne *contumeliæ* soboles est; quæ sui primum auctorem adoritur et multat. Pari ratione et *iniquitatis* soror esse dicatur *superbia*. Ideo enim quisque peccat, quod oppositam sceleris virtutem superbe despiciat. Qui *superbis* igitur resistit Dominus ², quique peccatores ad terram usque *deprimit*, *injuriam* se *superborum depressurum* pollicetur, et ea quam cum diabolo *superbiæ* parente habent ³, abstersa similitudine, in ejus scholam, qui discere a se præcipit, quia mitis sit et humilis corde ⁴, deducturum. Sed universo ista de judicio, quod in extrema mundi periodo futurum est, aiunt intelligi: indeque fieri, ut cum in eis *terræ totius* meminerit, nihil de *Babylone* quidquam adjunxerit. Cæterum ubi contigerint quæ dicta sunt; qui ex infinito numero, integritate animi conservata, cum iniquis societatem non iniverint, sed per infinita tentationum tormenta probati, exactum voluntatis suæ testimonium dederint; omni re illi quantumvis *mortalibus* eximia, *pretiosiores* erunt; hominis videlicet appellatione digni: quippe qui incorrupto et illæso rationis munere; quod a natura possident, non cum aliis feritatem amplexi, *homines* esse se testati sint. Dicitur autem *aurum* id *obrium*, quod purum putum natura existens, quia generis alterius nihil admistum habet, coctione non indiget. Est vero *Suphir*, Indiæ regio, in qua pretiosos lapides aiunt reperiri. Significat ergo vel proborum, vel eorum certe, qui capta Babylone superstites futuri **212** sunt, paucitatem. Quod si de ista sermo est, in quibus *iram cæli* subjicit, non animatum asseri, quod placuit quibusdam, sed quæ sunt in ipso virtutes designari putamus. Quo locutionis genere cum urbem egressam esse, eandemque a principe suo petivisse aliquid dicimus, nihil aliud quam urbis cives intelligimus. Cum ipso enim Domino adversus impios, auctoris sui partes amplexa mundi fabrica movetur, non aliter quam propter eos, qui resipiscunt, lætari cælum et gaudere dicitur ⁵. Et alicubi rursum propter sceleratos

καὶ τῷ ἔργῳ, ὥπερ συμβολικῶς ὀνομάζεται Χαναν. Ἑρμηνεύεται γάρ, ὡς σάλος. Ἐν κινήσει γὰρ ἡ ἕξις γινομένη τὸ πάθος ἐπιτελεῖ.

Ἡ δὲ ὕβρις, ἢ ἀπολεῖν φησι, πάσης ἐστὶν ἀνομίας ἐμφατικῇ. Οἱ γὰρ ἀνομοὶ ὑβρίζουσι μὲν εἰς τὸν ναὸν, ὑβρίζουσι δὲ εἰς τὸν πᾶντο, καὶ εἰς τὸ κατ' εἰκόνα. Καὶ διὰ τῆς εἰκόνης ἡ ὕβρις ἀναδαίνει ἐπὶ τὸν χρίσαντα, καθὰ καὶ εἰς βασιλεῖα, διὰ τῆς εἰκόνης ὑβριζομένης. Καὶ πρὸ πάντων, δι' ὧν τις ἀμαρτάνει, ταυτὸν καθυβρίζει· ὕβρεως ἄρα γένημα πᾶσα ἀμαρτία· καὶ τοῦ ὑβριστοῦ πρώτου καθάπτεται· οὕτω δὲ καὶ ὑπερηφανία τῆς ἀνομίας ἐστὶν ἀδελφὴ. Ὡ γὰρ ἂν τις ἀμάρτη, τὴν ἐναντίαν ἀρετὴν ὑπερηφανεῖ τῷ πλημμελήματι. Ὁ οὖν ἀντιτασσόμενος ὑπερηφάνοις Κύριος, καὶ ταπεινῶν ἀμαρτωλοῦς ἕως γῆς, ἐπαγγέλλεται τὴν ὕβριν τῶν ὑπερηφάνων ταπεινώσειν, ῥύοντος αὐτοὺς ἐκ τῆς πρὸς τὸν διάβολον ὁμοιότητος, ὃς πατὴρ ἐστὶν ὑπερηφανίας, ἐνάγων αὐτοὺς πρὸς τὸ μαθητεῦσθαι τῷ εἰπόντι· Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πραῖός εἰμι, καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ. Ταῦτα δὲ, φασί, καθολικῶς περὶ τῆς ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ κόσμου κρίσεως εἴρηται· διὸ ἐν αὐτοῖς, τῆς οἰκουμένης ὅλης μεμνημένος, οὐδεμίαν Βαβυλῶνος πεποίηται μνείαν, μετὰ δὲ τὸ ἐπενεχθῆναι τὰ εἰρημένα, οἱ ἐκ πολλῶν εὐρισκόμενοι ἄνθρωποι μὴδὲν βλαβέντες τὴν ψυχὴν ἀπὸ τῆς πρὸς τοὺς ἀνόμους κοινωνίας, διὰ δὲ πειρασμῶν μυρίων βάσανον δεδωκότες, ἀκριδὴ τῆς ἐαυτῶν προαιρέσεως, παντὸς τιμίου δοκοῦντος ἐν ἀνθρώποις ἔσονται τιμιώτεροι, τῆς ἀνδρὸς εὐρεθέντες ἄξιοι προσηγορίας, καὶ τὸ κατὰ φύσιν λογικὸν διασώζοντες, χρηματίζοντες ἄνθρωποι, τῷ μὴ τεθριώσθαι τοῖς ἄλλοις ὁμοίως. Ἀπυρός δὲ χρεσὺς, ὃ διὰ τὸ φύσει καθαρὸν καὶ ἀμιγὲς πρὸς ἄλλα, πυρώσεως οὐ δεόμενος. Σουφίρ δὲ χώρα τῆς Ἰνδικῆς, ἐνθα γίνεσθαι τὰς τιμιωτάτας λίθους φησὶ κ. Ἀγλοὶ τοίνυν ἡ τῶν ἀρετῶν ἐχόντων τὸ σπάνιον, ἡ τῶν ὅλων ζώντων μετὰ τὴν ἄλωσιν Βαβυλῶνος· εἶγε περὶ ταύτης ὁ λόγος, ἐφ' οἷς οὐρανὸν θυμὸν ὑποτίθεται, οὐχ ὡς ἐμψύχου, καθ' ἃ δὲ τινες οἴονται, ἀλλὰ τὰς ἐν αὐτῷ δυνάμεις δηλῶν, ὥσπερ φάμεν, Ἡ πόλις ἐκθέσθη, πᾶσα ἡ πόλις ἡγήσεται παρὰ τοῦ ἀρχοντος, τοὺς ἐνοικούντας σημαίνοντες. Συγκινεῖται δὲ τῷ Δεσπότη κατὰ τῶν ἀσεβούντων ἡ κτίσις· ὡς καὶ χαρὰ γίνεται ἐν τοῖς μετανοοῦσιν ἐν οὐρανῷ. Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ ἐπὶ τοῖς ἀνόμοις ὁ οὐρανὸς ἐξίσταται τε καὶ φρίττει· καὶ ἐν Αἰγύπτῳ γὰρ ὕδωρ μὲν εἰς αἷμα μετέβαλεν· ἐξήρψε δὲ βατράχους ἡ γῆ· καθῆκε δὲ χάλαζαν οὐρανός· ὃ δὲ ἀήρ σκότος ὑπῆρχε βαθυτάτον. Οὕτω δὲ καὶ νῦν οὐρανὸς θυμὸν νοιτῆον, ὡς ἅπερ ἐξ αὐτοῦ τοῖς καταζοιμένοις ἐπάγεται φοβερά, ἀστρων ἐκλείψεις, σκηπτοὶ τε καὶ σκληραὶ βροχαὶ, καὶ

¹ Sap. xi, 17. ² Prov. iii, 34, Jac. iv, 10; I Petr. v, 5. ³ Job xli, 25. ⁴ Matth. xi, 29. ⁵ Psal. xcv, 11.

VARIÆ LECTIONES.

κ γρ. φαρτί. λ γρ. ἐξέρευσζε.

ἀέρος ἀχλὺς, ἃ δὴ γίνεται διὰ θυμὸν ὀργῆς Κυρίου, οὕτω λεγομένης τῆς κατὰ κόλασιν ἀναθυμιάσας, καὶ τῆς ἐπὶ τοῖς ἡμαρτηκόσιν ἐξάψεως. Γῆ δέ, φησὶν, ἐν τῶν θεμελιῶν σείσθῃσεται· τοῦτ' ἔστιν, οὐκ ἐπιβολῆς ἢ ἔχουσα τὸν βρασμόν. Θεμέλια δὲ γῆς ἀγνωστά φησιν ἐν ἡδὲ ἀνθρώπου φύσει Κύριος. «Ποῦ ἦς ἐν τῷ θεμελιῶν με τὴν γῆν; ἀπάγγειλον δὴ μοι εἰ ἐπίστασαι σύνεσιν, τίς ἔθετο τὰ μέτρα αὐτῆς, εἰ οἶδας; ἢ τίς ὁ ἐπαγαγὼν σπαρτίον ἐπ' αὐτήν; ἐπὶ τίνος οἱ κρίκοι αὐτῆς πεπήγασιν; τίς δὲ ἔστιν ὁ βαλὼν λίθον γωνιατὸν ἐπ' αὐτῆς; » Οἱ δὲ τῆς ἑξῆς σοφίας φασὶ τεθεμελιῶσθαι τὴν γῆν ἐν τῷ κέντρῳ τῆς περιεχούσης οὐρανοῦ σφαίρας αὐτῆν. Ἰσορρόπος γάρ περ ἀφισταμένη ἢ πανταχόθεν, ἔστιν ἀκλόνητος· καὶ ταῦτα δὴ, φασὶ, τὰ βῆτα δηλοῖ τὴν συντέλειαν. Οἱ δὲ περὶ Βαβυλωνίων εἰρησθαὶ νομίζοντες λέγουσιν, ὥς οἱ προφῆται τὴν θείαν καὶ ἀπράστων δύναμιν δεχόμενοι κατὰ νοῦν, ὑπερβολικῶς αἰρουσιν ὑφ' οὗ τὰς φωνὰς, καὶ μετέβη τοῖς διηγήμασιν ἐπινοοῦσιν ἐξαίρετα. Οἱ δὲ φεύγειν, φησὶ, τότε περὶ ὡμενοὶ τὰ δεινὰ, δόξουσιν εἰκέναι ὁρκαδίῳ συμκρῶ, ἀλλ' οὐ τελείως, κοῦφόν τε καὶ ταχὺν ποιούμενοι τὸν δρόμον· εὐπρότητον δὲ τὸ ζῶον, καὶ ταῖς φυγαῖς οὐχ ἱσάμενον.

stet undique intervallo, immotam esse necesse est. Significant ergo verba ista nihil aliud, inquit, quam consummationem. Qui autem ad *Babylonios* referunt, prophetas putant, postquam divinam et inefabilem virtutem mente exceperunt, supra modum voces attollere, narrationesque suas eximio quodam et alto dicendi genere excogitato exornare. Qui autem **213** *fuga*, addit, calamitatem evadere conabuntur, *damulæ* ii, robore adhuc ad cursum velocitatemque destitutæ quæ adultis in promptu sunt similes existent. Est enim damarum genus pavidum maxime, neque quam in-

ceperit, fugam sistere didicit. Καὶ ὡς πρόβατον ἔσονται πλανώμενον. Οὐ γάρ C ἔχει σύνεσιν οἰκείαν τὸ πρόβατον, ὡς ὁρμίσαι μὲν ἐπὶ τὰς τροφίμους νομάς, αὐλισθῆναι δὲ ἐν τόποις ἀσφαλεστέροις, ἢ πότον ἑαυτοῖς ἐκζητῆσαι, ἐὰν μὴ τις ἢ ποιμαίνων, καὶ ἐπ' αὐτὰ καθηγούμενος. Οὕτως οὖν τοῖς φεύγουσιν φησιν, Οὐκ ἔσται τις ἀρχὼν ὁ καὶ συνάγειν δυνάμενος, καὶ καταφυγῇ αὐτοῖς παρασχεῖν. Οἱ μὲν γάρ διασπείρονται ὁ δεικόμενοι· οἱ δὲ μένοντες, ἡττηθήσονται· ἢ καὶ, κατὰ τοὺς λοιποὺς ἑρμηνευτὰς, ἔκκεντηθήσονται. Οἱ δὲ καὶ συστώσι ἀλλήλων, ὑποπεσοῦνται τῇ μαχαρᾷ τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ. Οὐ μόνον δὲ ταῦτα διαθήσουσιν τοὺς ἀσεβεῖς· αἱ δυνάμεις αἱ τιμωρητικαί, ἔχουν τοὺς Βαβυλωνίους οἱ Πέρσαι· ἀλλὰ καὶ γυναῖκας καὶ παῖδας, ὡς ὁμοίως ὑπάρχοντας ἀσεβεῖς. Τὸ δὲ εἰς τὴν χώραν αὐτοῦ διώξει P, ἀντὶ τοῦ ἐπειγῆναι. Δεδιό- D τε· γὰρ τοὺς πολέμιους, φησὶ, καὶ τὴν ἡδίστην αὐτοῖς φειδόμεναι χώραν. Συμφωνεῖ δὲ τῷ τοὺς παῖδας ἀρξουσιν ἢ, ὁ Δαβὶδ πρὸς τὴν Βαβυλῶνα λέγων, «Μακάριος ὁς κρατήσει καὶ ἑδραῖε τὰ νῆπιά σου πρὸς τὴν πέτραν.» Εἰ δὲ δεῖ νοητῶς περὶ τῶν συμβεβηκότων Ἀσσυρίους εἰπεῖν, εὐροῖς ἂν ἀκωλύτως τῇ περὶ τοῦ Χριστοῦ προφητεῖα λεχθεῖσῃ τὰ περὶ τῆς νοητῆς Βαβυλῶνος, καὶ τοῦ ταύτης ἀρχοντος

A moveri et inhorreere cælum dicitur. In Ægypto siquidem aquam in sanguinem mutatam esse; terram item ranas ebullisse; cælum deinde grandinem demisisse, aerem denique in profundissimas tenebras esse conversum sine controversia est. Haud absimili et hic ratione, cæli tram par est ea intelligi quibus terrentur impii; cujusmodi ipsi sunt planetarum defectus, tonitrua, fulmina, aeris caligines: quæ certe sunt propter iram *Domini* furoris quo nomine vindictæ fervor et eorum, qui peccaverunt, incensio significatur. *Terra* autem *ab ipsis*, ait, *movebitur fundamentis*. Quo certe nihil aliud, quam ne superficie tenus æstium et concussionem passuram credamus, monuisse videtur. Sunt vero Domino teste in Jobi libro, ipsa humanæ naturæ ignota *terræ fundamenta*. «Ubi enim eras, ait, quando ponebam fundamenta terræ? Indica mihi, si habes intelligentiam, quis posuit mensuras ejus, si nosti; vel quis tetendit super eam lineam? Super quo bases illius solidatæ sunt? aut quis demisit lapidem ejus angularem?» At ipsam externæ disciplinæ sectatores in ambientis undique cæli puncto stabiliri fundarique non dubitant asserere.

Æquo enim suspensam libramine, cum pari distet undique intervallo, immotam esse necesse est. Significant ergo verba ista nihil aliud, inquit, quam consummationem. Qui autem ad *Babylonios* referunt, prophetas putant, postquam divinam et inefabilem virtutem mente exceperunt, supra modum voces attollere, narrationesque suas eximio quodam et alto dicendi genere excogitato exornare. Qui autem **213** *fuga*, addit, calamitatem evadere conabuntur, *damulæ* ii, robore adhuc ad cursum velocitatemque destitutæ quæ adultis in promptu sunt similes existent. Est enim damarum genus pavidum maxime, neque quam in-
Et erunt, addit, *tanquam ovīs errans*. Nam et pecudes ipsæ haud ita suapte natura sagaces sunt et providæ, ut vel ad pascua per se exire, tutisque locis stabulari, aut adequari, nisi pastore, tanquam duce, prævio valeant. Ad hunc igitur modum, inquit, aliquo, qui *fugientibus* præsit, et palantes congregare, effugiumque præbere valeat, destituentur. Dispergentur enim alii fugati et abacti: quibus autem manere satius visum fuerit, *vincentur* et ipsi; aut, ut aliis placet interpretibus, *transigentur*. Denique ne ipsi quidem, quotquot coire, congregarique contigerit, evadent; sed *furoris divini gladio occumbent*. Neque vero ista solum in impios, ultrices scelerum potestates (id est, in *Babylonios* Persæ) committent; sed in eorum etiam *uzores et liberos*, tanquam impietatis participes, decævient. Quod deinde in *regionem suam impulsam* tri dixit, idem significavit, ac si hostium metu vel jucundissimam sibi *regionem fugituros* esse demonstraret. Convenit porro quod *pueros allident*, cum Davide, qui Babylonem alloquens, beatum fore prædicat, «qui tenebit, et allidet parvulos ejus ad petram». Quod si arcano sensu de his, quæ Assyriis contigerunt, dicere opus est; nihil repu-

⁹ Isa. xliii, 13. ¹⁰ Job xxxviii, 4-6. ¹¹ Psal. cxxvii, 9.

VARIÆ LECTIONES.

^α γρ. ἐπιβολῆς. ^β γρ. ἰσορρόπως γὰρ περιφισταμένη. ^γ γρ. διασπερούμενα. ^δ γρ. διώζεται. ^ε γρ. βήξουσιν.

gnat, quæ de Christi prophetia dicta sunt, ad Babylonem intelligibilem, ejusque principem diabolum referri; qui ad regis morem in historia designatum, adversus eos qui Deum colunt, assidue bella gerens, permultos valde captivos facit; quibus idem, posteaquam patria, sanctaque terra expulsi, insultat. Sed excitatum tandem est Salvatoris signum, divina scilicet illa crux; hymnoque adversus eum triumphali magna cum letitia decantato in ejus laudem, qui propter nos, nostroque nomine victoriam adeptus est, fidei professionem edentes vocem elevavimus. Imperavit 214 porro bellicosa genti Dominus ut veniret: sanctis nimirum, qui pugna, non adversus carnem et sanguinem, sed adversus principatus et potestates commissa¹¹, victoria politici, easque veluti urbem, id est idololatriam gravem olim et inexpugnabilem, Christo duce et protectentibus angelis, ita diripuerunt, ut pauci jam ex eorum numero, qui ab ipsis capti sunt, et ii quidem magno metu consternati, neque ullo modo resistere valentes, remaneant. Ad hujusmodi nos allegorice contemplationem cum vellet adducere propheta, posteaquam de Salvatore dixisset; de Babylonis esse sibi agendum existimavit.

VERS. 17-22. *Ecce suscito vobis Medos, qui argentum rationem non habent, neque auro indigent. Arcus juvenum conterent, et filiorum vestrorum non miserebuntur, neque liberis vestris parcent oculi eorum. Cito veniet, et non tardabit.*

Qui superiora ad commune omnium judicium referri existimant, hinc peculiarem de Assyriis disputationem institui volunt. Nec vero Medi longo post 215 hanc prophetiam tempore, sicut ex historia notum est, in Assyriorum regnum irruperunt: sed hos Persarum primus idem sibi subiecit Cyrus, qui Judæis libertatem restituit, et est suo nomine deinceps a propheta nuncupatus¹².

Præterea vero et nunc verum esse illud ostenditur, quod in perpetuum tempus non habitatum iri dicitur. Quanquam non desint, qui solitudinis vastitatisque tempus, quo elapso rursus habitanda sit, definiiri contendunt. Intelligit autem eos Arabum nomine, quos nunc Saracenos vocamus; qui olim mercaturæ causa in ipsa Babylone tentoria excitabant: quo sensu non ibi tentorio positurum Arabem dixisse Symmachum putamus: vel eos profecto, qui Persis vicini felicem illam Arabiam incolebant. Verumenimvero cum grege plurimum in solitudines ad pabula deducto, ibidem pastores sibi, suisque ovibus tentoria soleant excitare: ne ad id quidem Babylonem commodam, sed mansuetudine omni et ratione præditi animalibus vacuam, demonum ferarumque latibulum fore significat. Gaudent enim desertis incultisque locis ipsi dæmones. Est deinde advertendum, quosdam inter-

διαβόλου λεγόμενα, ὅς κατὰ τὸν ἱστορικὸν βασιλεὺς πολέμει μὲν αἰεὶ τοῖς ἀνακειμένοις Θεῷ, πολλοὺς τε λίαν αἰχμαλώτους ἐργάζεται, καὶ τοῦτοις ἐπιχαίρει τῆς πατρίδος ἐληλαμένοις, καὶ γῆς τῆς ἁγίας. Ἀλλ' ἐγγίγεται τὸ τοῦ Σωτῆρος σημεῖον ὁ θεὸς σταυρὸς, καὶ ἡ λαλᾶμεν κατ' αὐτοῦ ψῆδὴν ἄδοντες ἐπινίκιον τῷ δὲ ἡμᾶς ὑπὲρ ἡμῶν τε νενικηκότι, καὶ τὴν σωτηρίαν ὑψώσαμεν, τῆς πίστεως τὴν ὁμολογίαν ποιούμενοι. Ἐντέταλται δὲ καὶ ὁ Κύριος ἐρχεσθαι ἔθνει δαλμάχῳ, δηλονότι τῷ τῶν ἁγίων, οἷς ἡ μάχη οὐ πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, πρὸς ἀρχὰς δὲ μᾶλλον καὶ ἐξουσίας, ἀντετάξαντό τε καὶ νενικήκασιν ἀντεπάγοντες αὐταῖς τὴν πολιορκίαν εἰς τινὰ πόλιν, τὴν εἰδωλολατρείαν πορνοῦντες τὴν πάλαι δεινὴν καὶ ἀνάλωτον Χριστοῦ στρατηγούντος, καὶ τῶν ὑπερασπιζόντων ἀγγέλων, ὡς εὐαριθμήτους λείπεσθαι τῶν ὑπ' ἐκείνων ἀλόντων, καὶ τούτους περιδεῖς καὶ ἀπειρηκίτας παντελῶς τὴν ἀντίστασιν. Ἐπὶ τοιαύτην ἡμᾶς ὁ προφήτης ἀλληγορίαν κινῶν, μετὰ τὰ περὶ τοῦ Σωτῆρος, τὰ περὶ τῶν Βαβυλωνίων ἐπιηγεν.

ιζ-κβ'. Ἰδοὺ ἐπεγείρω ἡμῖν τοὺς Μήδους, οἱ ἀργύριον οὐ λογιζονται, οὐδὲ χρυσίου χρεῖαν ἔχουσι. Τοξεύματα νεανίσκων συντρίβουσι, καὶ τὰ τέκνα ὑμῶν οὐ μὴ ἐλεήσωσιν, οὐδὲ ἐπὶ τοῖς τέκνοις σου φείσονται οἱ ἐφθάλμοι αὐτῶν. Ταχὺ ἐρχεται, καὶ οὐ χρονιεῖ.

Οἱ περὶ καθολικῆς κρίσεως εἰρησθαι τὰ προλαβόντα νομίσαντες, ἐντεῦθεν ἰδιάξιν τὰ περὶ τῶν Ἀσσυρίων φασίν. Οὐ πολλοῖς δὲ ὕστερον χρόνοις τῆς παρούσης προφητείας, ὡς ἡ ἱστορία παρέδωκεν, ἐπέθεντο Μῆδοι τῇ τῶν Ἀσσυρίων ἀρχῇ. Πρῶτος δὲ τούτους Κύρος ὁ Περσῶν ὑπάταξ βασιλεὺς, ὁ καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν τῶν Ἰουδαίων ἀνείκε, οὐπερ ὀνομαστὶ διὰ τῶν ἐξῆς ἐμνημόνευσεν.

Εἰσέτι δὲ καὶ νῦν ἀληθὲς δείκνυται καὶ τὸ, Οὐ κατοικηθήσεται εἰς τὴν αἰῶνα χρόνον. Τινὲς δὲ φασίν, ὡς ὀρίξει χρόνον τὴν ἐρημίαν, ὡς μετὰ ταῦτα πάλιν οἰκηθησομένης. Ἀραβίαι δὲ φασίν, ἥ τοὺς νῦν καλουμένους Σαρακηνούς, οἱ πάλαι δι' ἐμπορίαν καὶ ἐπ' αὐτῆς ἐσκηνοποιοῦντο τῆς Βαβυλωνίως διὰ φησι Σύμμαχος, οὐδὲ σκηνοποιήσει ἐκεῖ Ἀραβίαι τοὺς * ἐκ τῆς ὁμόρου Πέρσαις εὐδαίμονος Ἀραβίας. Ἀλλ' ἐπεὶ πολλὰ τῶν ἐρῶν ἐπινέμονται τόπων ποιμένες, μάνδρας τοῖς ἑαυτῶν θρέμμασιν ἑαυτοῖς πορίζόμενοι, οὐδ' εἰς τοῦτο χρησίμην εἶσεσθαι τὴν Βαβυλῶνι φασίν. ἡμέρων δὲ καὶ λογικῶν ζώων ἐρημος γενομένη, δαίμοσιν ἐνδιαίτημα καὶ θηρίοις γενήσεται. Φιληδοῦσι γὰρ τοῖς ἐρήμοις τόποις οἱ δαίμονες. Διὰ τε τῶν θηρίων τὸ ἀγνωστον, τὴν Ἑβραϊκὴν θέντες λέξιν σιεῖν, οἱ λοιποὶ τῶν ἐρμηνευτῶν ἐκδεδώκασιν. Ἄντι δὲ τοῦ σειρήνης, τοῦ * στρουθοκαμήλου. Φιλέρημον γὰρ ὃν τὸ ζῶον, ταῖς ἀγνο-

¹¹ Ephes. vi, 12. ¹² Isa. xlv, xv.

VARIE LECTIONES.

* γρ. Ἀραβ, ἥ τοὺς. * γρ. τοὺς.

τάταις ἐναυλίζεσθαι ψάμεις. Καὶ ἀντὶ τοῦ *ονοκέν-
ταυροι*, *σιεῖν* πάλιν ἐξέδωκαν. Ἀντὶ δὲ τῶν *ἐχίνων*,
σειρήνας. Τάχα που διὰ τὸ τῶν δαιμόνων ἀπατηλόν·
ὅποιας ὁ μῦθος τὰς *Σειρήνας* παρέδωκεν. Τινὲς δὲ
Σειρήνας ἐξηγήσαντο, τὰ εὐστομεῖν εἰδὸτα πτηνά·
ἢ κατὰ γε, φασί, τὴν Ἑβραίων ἐκδοσιν, τὴν *γλαῦκα*·
τοὺς δὲ γε τῶν ὄνων ἀγρίους, φασίν, *ονοκένταυρους*
ὠνόμασεν· *ἐχίνους* δὲ τοὺς ἀκάνθαις ὀξείαις οἰονεῖ
φρίττοντας μύας· ἅπαντα τὴν ἐρημίαν δηλοῖ. Διὸ
καὶ ἤχου φησὶ τὰς οἰκίας πλησθῆσθαι, τὴν τῶν
δοικῆτων σημαίνων ἡχώ. Λέγει δὲ τοὺς *Μήδους*, διὰ
τὸ πλουτεῖν, *χρημάτων ὑπεροφῇ*, ὡς ἄπορον εἶναι
Βαβυλωνίους παρὰ τούτων ἐξωνεῖσθαι τὴν ἄλωσιν.
Τὸ δὲ *Μήδων* ὄνομα μεταλαμβάνοντο, σημαίνει
ἀπὸ ἱκανοῦ. Οὐκοῦν ὁ ἱκανὸς ἐν πᾶσιν ἐπάγειν ἐκά-
στῳ τὰ πρὸς ἀξίαν, οὗτος τοὺς *Μήδους* κινεῖ. Ἡ
τάχα ἐπειδὴ ὁ *Μαδαῖ* κτίστης ἐστὶ τῆς *Μηδίας*, ὃς
ἐρμηνεύεται *ἐκμέτρσις*, λέγοντο οἱ *Μῆδοι* ἐπάγε-
σθαι αἱ; τὸ κολάζειν ἐν μέτρῳ τοὺς κακῶς βεβιωκό-
τας. Ὁ γὰρ μέτρῳ μετρεῖ ἕκαστος ἀγαθὰ ἢ κακὰ,
τὰ τῆς ἀμοιβῆς ἢ κολάσεως ἀπολήψεται. Ὁ ἀκόλου-
θον καὶ τέκνα Βαβυλωνίων νοεῖν, τοὺς καρπούς, καὶ
τὰ γεννήματα τῆς ἐκείνων ψυχῆς· οἷα καὶ τὰ τοῦ
μακαρίζομένου παρὰ τῷ Ψαλμῶδι, ἐν ᾧ ἡ μὲν γυνή,
ἡ σοφία ἐστίν, ἣν ἐκζητήσας νύμφην ἠγάγετο, τοῦ
κάλλους αὐτῆς ὁ δίκαιος γενόμενος ἑραστής. Υἱοὶ δὲ
νοῦ· καὶ σοφίας ἅμα συνελθόντων γεννήματα τοιαῦτα
παρίστησιν ἐν ἑκατοστῷ τριακοστῷ ἕκτῳ ψαλμῷ λέ-
γων, Θυγάτηρ Βαβυλώνας ἡ ταλαίπωρος· ἥς τὸν τὰ
τέκνα πρὸς τὴν πέτραν ἐδαφίζοντα μεμακάριεν,
προβλέπων ὁμοῦ μηδεμίαν ἀπὸ *Μήδων* ἐπιτομένην
φρειδῶ. Οὐ μακαρίζει δὲ τὸν ὅπως οὖν ἀνελόντα Βα-
βυλώνιον τέκνον, τὰ νήπια δὲ καὶ ἀρτιγενῆ ἐλθεῖν
μὴ συγχωροῦντα πρὸς αὐξήσιν, ὡς ἀν μὴ γένωνται
χείρω, καὶ ἀναίρουντα ἰδίᾳ σοφίᾳ τοῦ συγκεχυμένου
τὰ γεννήματα, ὃς ὀνομάζεται Βαβυλώνιος, ταῦτα
πρὸς τὴν πέτραν ἀράσσοντα· πέτρα δὲ κἀν τούτῳ
Χριστός. Τοῦτο δ' ἂν γένοιτο τῶν φαύλων συγκρουο-
μένων θυγμάτων τῷ λόγῳ τῆς ἀληθείας. Ταχὺ δὲ
ἤξειν ταῦτά φησι. Καὶ τὸ παρ' ἡμῖν γὰρ μακρότατον,
βραχὺ λίαν ἐστὶ παρὰ Θεῷ. Χίλις γ' οὖν ἔτη ἐνώπιον
αὐτοῦ, ὡς ἡ ἡμέρα ἡ χθὲς, εἴρηται, καὶ ὡς φυλαχὴ
ἐν νυκτί¹¹. Καὶ οὐκ εἰς μακρὰν δὲ φασί, τῆς προφη-
τείας ἐγένετο. Ὁμοῦ δὲ τοῖς μὲν Βαβυλωνίοις πικρο-
τέραν ἐμβάλλει φροντίδα· τοῖς δὲ Ἰσραηλίταις, διὰ
τὴν αἰχμαλωσίαν παράκλησιν. Τῆς δὲ Βαβυλώνας
ὡς περ ἐπώνυμον ἦν τὸ, *ἐνδοξος*. Καὶ ἔλεγον; ἡ *ἐν-
δοξος Βαβυλὼν*. Ἐναργῶς δὲ λίαν δείκνυσιν, ἐξ
οἷας εἰς οἷαν ἤξει κατὰ τασιν. Αἴτιος δὲ ὁ βασιλεὺς
Χαλδαίων βασιλεῖον αὐτὴν ἰσχυρόν τε καὶ λαμπρόν
ποιτῶν· ἀπεικάζει δὲ *Σοδόμοις* καὶ *Γομόρραις*
τὴν ἐρμηνείαν αὐτῆς. Ἐρμηνεύεται δὲ *Σόδομα*,
τύφλωσις, καὶ στείρωσις, καὶ ἐστώσα σιωπὴ, καὶ
ὁμοίωμα, καὶ ἐγκλήσις καὶ θεμέλιος αὐτῶν. *Γομόρρα*
δὲ, μέτρον καὶ στάσις. Οἷς ἡ Βαβυλὼν ὁμοίως κα-

A pretes, propter ferarum ignorationem, vocem He-
braicam *siin* retinuisse; pro *Sirenibus* autem
struthiocamelos reddidisse. Gaudet enim genus hoc
animalis locorum solitudine, et in arenis quam ma-
xime infertilibus stabulatur; rursum pro *onocen-
taurorum* nomine, Hebraicum *siin* usurparunt, et
pro *echinis*, Sirenas; ita forsitan dæmonum naturam
fraudibus aptam significantes; qualia de *Sirenibus*
fabulæ tradiderunt. Sunt vero qui *Sirenas* volu-
crum genus esse quoddam interpretantur, quod
modulari et canere didicerit, vel *noctuam*, ut He-
bræis placet: *onocentauros* autem asinos agrestes;
echinos vero mures spinis acutis horridos, quæ
omnia vastitatem et solitudinem significant. Itaque,
et sonitu, addit, *implebuntur domus*; ut vagorum
et sede carentium ejulatus exprimeret. Quod autem
Medos, gentem divitiis abundantem, *pecunias asper-
nari* 216 dicit; id ideo facit, ut ab illis expu-
gnationem servitutemque pecunia redimendi, si
quam animo conceperint, spem moveat amputari.
Significat vero *Medorum* nomen, per transsumptio-
nem, quasi dicas ab idoneo, sive potenti, ut ab
eum, qui quemque, prout dignus, accipere queat,
Medos exciri intelligamus. Nisi forte a *Mediæ* con-
ditore *Madai* (quod nomen *mensuram* significat)
derivari, et ad pœnas digne de sceleratis et cum
mensura exigendas, induci malis: cum unum-
quemque qua mensura bona vel mala metitur, eadem
prorsus vel præmium, vel vindictam exspectare
conveniat¹². Quo sensu Babyloniorum *filios*, fru-
ctus a patribus editos, et illorum animæ letus intel-
ligi non est incongruum. Hujusmodi etiam istius
illa sunt, qui a Psalmorum auctore beatus prædi-
catur, ubi uxoris partes tuetur sapientia, quam
uxorem justus decore illius irretitus ambivit et
duxit¹³. Mentis vero et sapientiæ simul coeuntium
filios, tanquam fetus ejusmodi, psalmo cxxxvi pro-
poni, videas ubi filiam Babylonis miseram, et qui
ejus liberos ad petram collidat, ideo beatum præ-
dicat, quod ipsi nihil quidquam *parcitos Medos*
prævideret¹⁴. Nec tamen beatum prædicari, qui
Babylonium *puerum* quemlibet interfecerit putan-
dum est: sed qui recens in luce editos crescere
prohibuerit, dederitque operam ne deteriores fiant;
D quique suæ sapientiæ auxilio confusæ mentis (quæ
Babylonis nomine designatur) elisos fetus ad pet-
ram, qui Christus est, enecarit: quæ tum demum
accidisse videbimus, cum ad veritatis verbum falsa
dogmata offendere et diffringi contigerit; quæ cito
esse eventura affirmare non dubitat. Quod enim
longissimum temporis esse spatium putamus, Deo
modicum et breve valde est; apud quem mille anni
tanquam dies sunt hesternæ, et tanquam custodia
in nocte¹⁵. Aiunt præterea non longe ista a pro-
phetiæ tempore contigisse. Est porro adverten-

¹¹ Math. vii, 2. ¹² Psal. xlii, 10-14. ¹³ Psal. cxxxvi, 8, 9. ¹⁴ Psal. lxxxix, 4.

VARIÆ LECTIONES.

¹ γρ. υἱοῖς. ² γρ. ἡ. ³ γρ. ἐρημίαν.

dum, eadem simul opera Babylonis acerbiorum A curam; Israelitis autem, propter servitutis jugum, consolationem afferi. Cæterum, *Babylonis* fere tam invaluerat *inclytæ* cognomen, et eo titulo passim vocabatur. At non obscure profecto **217** unde prodierit, et quo etiam abitura sit, demonstravit. Fuerat vero tantæ celebritatis auctor Chaldaeorum rex, qui illam regiam præclaram et munitam esse voluerat: cuius tamen solitudinem, ei, quæ *Sodomis* et *Gomorrhæ* contigit, comparare non veretur. Significat autem *Sodomorum* appellatio, si ejus rationem postules, cæcitatem, sterilitatem; silentii constantiam, similitudinem, accusationem, fundamentum denique eorum. *Gomorrhæ* vero, mensuram et seditionem; quibus non dissimilem interitum Babylonis denuntiatur. Quos enim a *Deo* everti videas, beneficiis cumulari putandum est; non aliter, quam cum a medico depelli cæcitatem contigerit. Est vero videndi principium cæcitatibus ipsa depulsio. Sterilitatem deinde *evertit*, cum fecunditatem largitus iustitiæ opera edere, et tanquam procreare facit. *Evertit* item silentii constantiam, ut cordi sermonem ad laudes Deo decantandas immittat. *Evertit* præterea mensuram et seditionem, quo peccati mensuram, et ejus comites turbas auferat; ut qui tumultuantur, vitamque paci contrariam sectantur, meliores fiant, et honestatem pro scelere reponant. Cæterum quicumque fatum amplectitur, et astrorum motum vim rebus asserre necessitatis arbitrat, totis ille viribus auditores a pietate arce- cere, et *inclytæ Babylonis* facta amplecti putandus est. Mentis enim cogitationes ista perturbant, providentiamque, et ipsam arbitrii libertatem sic tollunt; ut merito *Babylonici* nominis rationem respicere astrologiam agnoscas. Hanc ergo *evertit* Dominus; et eandem, quia ipse recessit ab ea, sive urbem intelligas, sive animam, occupant dæmones: nec in ea amplius, quæ eversa est, bonus pastor *stabulatur*; sed *sonitu repletur*, nihil quidquam disertum edens, nihil quod articulatae vocis speciem referat, sed sonos inconditos, perturbationum tantummodo iudices. Quale illud est, quod edunt vocis inflexione male: potestates, sive ipsa modulatione, sive alio quodam modo voluptatis illecebras, et patriæ oblivionem inducant. Est D vero *echo*, vox illa, quæ a solido corpore percussa ad auctorem **218** suum revertitur; quod est in solitudine fieri usitatum, et facile. In locis au-

ταστραφῆσεται. Θεὸς γὰρ εὐεργετῶν τοὺς καταστρε-
φομένους, ὡς ἱατρὸς καταστρέφει τυφλότητα. Κα-
ταστροφή δὲ τυφλότητος, ὁράσεως ἀρχή. Κατα-
στρέφει στειρώσιν, τὴν ἀγωνίαν ἐλαύνων, γεννήματα
δικαιοσύνης ἔργων δωρούμενος, καὶ σωτὴν ἐστῶσαν,
ἵνα λόγον ἐμβόλη καρδίας πρὸς τὸ δοξάζειν τὸν Θεόν.
Καὶ μέτρον καὶ στάσιν, ἵνα τῆς κακίας τὸ μέτρον
τῆς ἐν αὐτῇ καὶ τὴν παραχὴν καθέλῃ, ὡς ἂν οἱ στα-
σιάζοντες, καὶ ἐν τῇ καταστάσει τῇ ἐναντίᾳ τῆς εἰ-
ρήνης ὄντες βελτιωθῶσιν ἀντιμετροῦντες ἀρετὴν τῇ
κακίᾳ. Πᾶς δὲ πρεσβεύων εἰμαρμένῃ, καὶ τὴν τῶν
ἄστρον κίνησιν ἀναγκαστικὴν εἶναι πάντων ὑποτιθέ-
μενος, ὅσον ἐπ' αὐτὸν τῆς εὐσεβείας ἀφίστων τοὺς
ἀκούοντας, ἐνδοξά καλεῖ τῶν Βαβυλωνίων τὰ πρῶ-
τα γὰρ ταῦτα διανοίας, ἀναιροῦντα
τὴν Πρόνοιαν, καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν, ἀξιά τε τὸ εἶναι Βα-
βυλώνος ὁμῶνυμα. Χαλδαίων γὰρ ἀστρολογία γέγονε
εὐρημα. Ταύτην καταστρέφει Κύριος, καὶ ἐνοικίζον-
ται δαίμονες ἀποστάντος αὐτῆς τοῦ Θεοῦ, εἴτε πόλιν
αὐτὴν, εἴτε ψυχὴν ἐθελούς εἰπεῖν, ἐν ᾗ κατεστραμ-
μένη ποιμὴν ἀγαθὸς οὐκ ἐναυλίζει τὴν ποιμνὴν, ἥτις
καὶ ἡχοῦ πληροῦται μηδὲν ἐν αὐτῇ τρανὸν ἢ διερ-
θρωμένον ἔχουσα ῥῆμα, παθὼν δὲ θόρυβον ἄστρον, ἦν
κατεπάδουσι πονηρὰ δυνάμεις ἐγκλίσει φωνῆς ὑπο-
θέλγουσαι, ἢ διὰ φωνῆς, ἢ δι' ἄλλου τρόπου τινὸς ἡθο-
υ ἐμποιοῦσαι πρὸς θήραμα καὶ λήθην τῆς ἰδίας πα-
τρίδος ἀπεργαζόμεναι. Ἠχώ δὲ ἐστὶν ἀνακλωμένη
φωνὴ ἀπὸ σωμάτων ἀντιτύπων, ἐπανιούσα τε πάλιν
ἐπὶ τὸν ταύτην προέμενον, ὅπερ ἐν ἐρημίᾳ μὲν ἐστὶν
ἀχώλυτον. Ἐν οἰκουμένοις δὲ τόποις ὑπὸ τῶν ἁλλο-
θεν ἁλλων ἀντηχοῦσων φωνῶν, τῶν τε παραφροσέ-
μων σκευῶν ἢ σωμάτων διασκοπέντος τοῦ ἀέρος, εἴωθε
παραθραύεσθαι. ὣν ἡ νῦν ἀπηλλαγμένη μάλλον τυχώ-
δης ἐστίν. Τοιοῦτος καὶ ὁ κνηθόμενος τὴν ἀκοήν, ἀπὸ
μὲν τῆς ἀληθείας ἀποστρέφει· ἐπὶ δὲ τοὺς μύθους
τραπέις, εὐτόνου μὲν μὴ ἀνεγόμενος λόγου, μηδὲ
τῆς ἐπ' ἐλέγχους ἐπιτιμήσεως, χαίρων δὲ μόνῃ τῷ
κολακεύοντι. Ὁρχεῖσθαι δὲ λέγεται τὰ ἐνεργούντα
ἐν ἡμῖν τὰ πάθη δαιμόνια, ἄλλοτε ἄλλου πάθους
ὥσπερ ὄρχηστοῦ ὑποδιδόμενα πρόσωπον, καὶ ἐξ
ἐτέρου πρὸς ἕτερον, ὡς ἐν κινήσει μελῶν μεταβαί-
νοντα· κατασκιρτᾷ γὰρ ἐν ἡμῖν ἐγχορεύοντα. Τὸ δὲ
τῶν ὀνοκενταύρων ὄνομα σύνθετον, ἐμφαίνει τινὰ
καὶ ἀλλόκοτον δαίμονα, νῦν μὲν ἡμᾶς πρὸς ἀνθρώπινα
ποιούντος ὄραν· νῦν δὲ πρὸς τὰ κτηνώδη παρασύρον-
τος πάθη. Τοῦτους δὲ, φασὶ, τριχίωτας· Ἀκύλας ὠνό-
μασε, δηλῶν κάθυλον καὶ ἐσκοτισμένον δαίμονα. Ὁ
δὲ ἐχίτρος, δαιμόνιον ἕτερον δούληπτον καὶ πανεύργον.

tem habitatis non ita; cum multa hinc inde obstreperet, rerum præterea necessariorum, vel corporum agitatio aerem perturbet; unde illam disrupti dissiparique contingit; quibus cum plane nox careat, die magis esse sonoram non mirum est. Talis est qui aurium pruritu a veritate avocatus, dum fabularum inanitatem sequitur ¹⁵, ab efficaci rigidoque verbo abhorret, nec increpari se et reprehendi patitur; sed adulatione totus et mollitie diffuit. Saltare autem in nobis, quæ nostros nobiscum moderantur affectus, *dæmonia* tum dicuntur, cum alia, tanquam *saltatoris* assumpta persona, ex hoc in illud, tanquam in membrorum motu, transeunt. Lasciunt enim ipsa in nobis, et tanquam

¹⁵ II Tim. iv, 3, 4.

choreas ducunt. Est vero ideo *onocentaurorum* nomen haud simplex additum, ut *dæmonis* monstruosum quoddam genus significetur, cujus impulsu mox ad humanarum rerum contemplationem oculos convertamus; mox item ad brutorum rapiamur affectus. Itaque et istos, aiunt, *hirsutos* nominavit Aquilas, ut obscenum *dæmonem* et caliginosum indicaret. Significat deinde *echinus* et *dæmonium* aliud astutium, et captum difficile.

ΚΕΦΑΛ. ΙΔ'.

α'. Καὶ ἐλεήσει Κύριος τὸν Ἰακώβ, καὶ ἐκλέξεται ἔτι τὸν Ἰσραήλ. Καὶ ἀναπαύσονται ἐπὶ τῆς γῆς αὐτῶν, καὶ ὁ γειώρας προστεθήσεται πρὸς αὐτούς, καὶ προστεθήσεται πρὸς τὸν οἶκον Ἰακώβ, καὶ λήψονται αὐτοὺς ἔθνη, καὶ εἰσάξουσιν εἰς τὸν τόπον αὐτῶν, καὶ κατακληρονομήσουσι, καὶ πληθυνθήσονται ἐπὶ τῆς γῆς τοῦ Θεοῦ εἰς δούλους καὶ δούλας, κ. τ. λ.

Εἰπὼν ἃ παύεται Βαβυλὼν δυσχερῇ, τὰ περὶ τῶν Ἰουδαίων ἐπιφέρει, χρηστὰ τὴν ἐπὶ Κύρου λέγαν ἀνάκλησιν. Ἀντὶ δὲ τοῦ ὁ γειώρας, ἐξέδωκαν οἱ λοιποὶ ὁ προσήλυτος. Οὐχ ἀπλῶς δὲ προσήλυτος, φασί τινες, ἀλλ' ὅτι γεωργία προσκείμενος. Κυρίως μὲν οὖν ὁ γειώρας δηλοῖ τὸν Ἰθαγενῆ, καὶ αὐτόχθονα. Συναντιόντες δὲ Βαβυλωνίων αὐτόχθονες ἡμελλόν εἶναι παρ' Ἰουδαίων προσήλυτοι. Φέρει τοίνυν εἰς ταυτὸν ἑκατέρω διάνοια. Εὐπραξίας γὰρ ἐπὶ τοσοῦτον ἤξειν Ἰουδαίους φησὶν, ὡς τοὺς πρὶν αὐτοὺς ἐλόντας συναναβῆναι εἰς τὴν Ἰουδαίαν αὐτοῖς. Τοῦτο μὲν συγγένειαν πρὸς αὐτοὺς ἐσχηκότας, τοῦτο δὲ τῆς αὐτῶν θεοσεβείας ὡς ἐν χρόνῳ μετεिल्φότας διατριβῇ, καὶ τοὺς πρὶν εἰδωλολάτραις δούλους καὶ δούλας γενέσθαι Θεοῦ. Ἐθνη δὲ φησι τοὺς Ἰουδαίους προπέμποντα πρὸς τὴν ἰδίαν εἰσίσουσιν γῆν. Ὁ δὲ Κύρου προστάξαντος γέγονεν, ἥνικα τῶν ἀναβάντων Ἰησοῦς καὶ Ζωροβὰβὴλ ἤγξαντο. Καὶ Ἐξέρου τοῦ μετ' αὐτὸν, ἥνικα τὸν Ἑσδραν μετὰ πολλῶν πέμπων ἐπιστολῶν, παραπέμπειν, αὐτὸν δεξιῶς καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ, τοῖς ἐν μέσῳ προσέταξεν ἔθνεσιν. Καὶ Νεεμίου μετὰ ταῦτα πρὸς τὴν Ἰουδαίαν χωροῦντος πρὸς τὸ γράψαι τοῖς πέραν τοῦ ποταμοῦ καὶ φύλακας αὐτῷ συναπέστειλεν ἄνδρας δυνάμειος ὁ τῶν Περσῶν βασιλεὺς· ταυτὶ γὰρ Ἑσδρας ἰστόρησεν. Προλέγει δὲ καὶ τοὺς τὸν Ἰσραὴλ Βαβυλωνίους αἰχμυλωτῶντας, δοριαλώτους ὑπὸ Κύρου δηλονότι γενήσεσθαι. Ἡ καὶ τάχα, διὰ τὸ τοὺς συναναβάντας αὐτοῖς ὑπὸ ζυγὸν γενέσθαι τοῦ νόμου καθάπερ αἰχμυλωτῶντας, ἐαλωκότας τὴν καλὴν καὶ σωτήριον ἄλωσιν. Κατ' ἐκεῖνο δὲ τοῦ καιροῦ ἀνσθῆται τοῦ θυμοῦ σου, φησὶν.

ΚΕΦΑΛ. ΙΕ'.

ΤΟ ΠΗΜΑ ΤΟ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΜΩΑΒΙΤΙΔΟΣ.

α'-θ'. Νυκτὸς ἀπολείται ἡ Μωαβίτις. Νυκτὸς γὰρ ἀπολείται τὸ τεῖχος τῆς Μωαβίτιδος. Λυπεῖσθε ἐφ' ἑαυτοῖς. Ἀπολείται γὰρ καὶ Γεβὼν, οὗ ὁ βωμὸς ὁμῶν, ἐκεῖ ἀναβήσεσθε κλαίειν ἐπὶ Ναβάρ τῆς Μωαβίτιδος, κ. τ. λ.

. τοῦ οὐκ ἔρχεται πρὸς τὸ

¹⁰ I Esdr. .-x; II Esdr. I, II.

A

CAP. XIV.

219-220 VERS. 1-7. Et miserebitur Dominus Jacob, et eliget adhuc Israel, et requiescent in terra sua, et adventa illis adjungetur, et adjungetur domui Jacob, et capient eos gentes, et inducent in locum suum, et possidebunt, et implebuntur in terra Dei in servos et servas, etc.

B

221 Expositis quas perpersura esset Babylon asperitatibus, jam quæ Judæos leta et prospera sub Cyro maneant, reditum nimirum adjungit. Verum quem hic *advenam*, Græce γειώραν dicit, *proselytum* cæteri interpretantur. At non *proselytum* nonnulli simpliciter, sed qui agrorum cultui incumbat. Est igitur proprie γειώρας, idem quod vernaculus et indigena. Futurum autem erat, ut qui de Babyloniis indigenæ Judæos sequerentur, apud illos *proselytorum* nomen haberent, quo fit, ut in idem cadat utriusque sensus. Eo enim felicitatis res Judæorum perventuras dicit, ut a quibus antea capti essent, iidem sint secum in Judæam, partim contracta cum eis affinitate, partim longa religionis communione persuasi, commigraturi: neque recusent, abjectis idolis quæ antea colebant, *Dei serri et ancillæ* fieri. Significat vero non sine gentium comitatu in patriam reversuros esse Judæos; quod Cyro primum jubente factum legimus, cum Jesum et Zorobabelem reversionis duces habuerunt: deinde imperante Cyri successore Xerxe, cum Esdram multis ad præfectos litteris instructum, multoque gentium præsidio septum, Artaxerxe denique, cum Nehemiam, cui rex, facta redeundi in Judæam potestate, præterquam quod in Mesopotamiam litteras dedit, etiam ad itineris securitatem copias militares adjunxit. Ita enim litteris Esdras consignavit¹⁰. Prædicat vero Babylonios, qui Israelæ ceperant, tum quidem etiam sed a Cyro capiendos. Vel forsitan etiam, quia secuti redeuntis legis jugum subire non recusarent, pulchra illa et salutari ratione *capiendos esse* significat. At eo tempore inquit, remittes furorem tuum. . .

C

CAP. XV.

D

VERBUM CONTRA MOABITIDEM.

222-223 VERS. 1-9. Nocte peribit Moabitidis, nocte enim peribit murus Moabitidis. Contristemini in vobis. Peribit enim et Gebon ubi ara vestra, illuc ascenditis ad plorandum super Nabab Moabitidis, etc.

. non venit ad lucem quibus in

VARIÆ LECTIONES.

¹ γρ. ὁ τῇ.

nocte versantibus, et murus ipse, noctis videlicet A propugnacula sophistica concidunt. Istis enim, tanquam firmissimis, gloriabantur, quibus jam eversis et dirutis, non sine dedecore lamentantur, qui etiam absurda de Deo sentientes, *aram Deobon* oracula reddentem exstruunt, quam pœnitentes jam ascendere jubentur, non ut prius, cum, Creatore despecto, creaturæ serviebant, **224** inque altaribus alienis laudis sacrificia sua offerebant; pro quibus lugere nunc, eoque, qui secundum Deum est, et salutem averti non pœnitendam, dolore affici jubentur. Tales eos etiam dixerim, qui spem fluxis in rebus habuerunt. Jubet ergo eos *lugere*, quorum boni mores malis commerciis depravati sunt: cum usurpato *calvitii* nomine (quo talis abjiciendus innuitur ornatus) doctrinas eas exuere docet oportere. Sunt enim *capitis* instar doctores. Ad litteram autem ignominiam significat, cujus est symbolum *calvitium*; ut *planctus et luctus ipsa brachiorum dissectio*: vel quia idolorum cultoribus vultum et brachia sibi dissecare esset usitatum. Innuunt autem ista probitate vitæ minnendas et deprimendas esse malorum doctorum de rebus agendis præceptiones, velutique dissectione probandas: qui sæpe probitatis specie in absurda dogmata deducunt, et nisi deprehendantur, vita similes efficiunt, perque *rias latas* ad voluptatis illecebras ducunt. Jubet itaque probatum vitæ genus amplexos et pœnitentes dissecari, viamque vitæ angustam et tritam quærere, et *sacco* indutos, *lumbos* sibi, quibus tam sæpe peccarunt, præcingere *et lugere*. *Lumborum* enim vocabulo spermaticas sæpe intelligi partes inde constiterit, quod Levi adhuc in Abrahæ lumbis exstittisse dicat Scriptura²⁰; et alibi lumbos habere præcinctos²¹, id est appetitus qui generationi subserviunt cohibere admoneat. Describit autem urbis expugnationem, in qua aliis per *plateas* et angiportus magno ejulatu discurrentibus, ipsæ etiam mulieres cum infantibus hostiles copias intulitæ miserabiliter lamentantur. *Tectorum* deinde nomine, sublimes et inanes disciplinas; sicut per *Moabitidis vicos*, cogitationum ipsarum et rationum velut distributiones. Quisquis ergo sive adversus Dei cognitionem sublimes, sive dialecticis rationibus de quavis re proposita ad disputandum idoneus attollitur, jam pœnitentiam amplexus lugeat. Fuerant enim *Moabitarum* non divinis, sed humanis innixæ rationibus præceptiones. **225** Qui autem quod in littera habetur, *Moabitidis lumbos clamare animumque ejus cognoscere* intelligemus? An ideo dictum putabimus, quod insignes, et quæ vitari nequeunt, calamitates magni semper præcurrunt animorum cruciatus?

²⁰ Hebr. vii, 10. ²¹ Luc. xii, 35.

φῶς. Ὃν ὄντων ἐν *ρυκτὶ*, καὶ τὸ τεῖχος πίπτειν *ρυκτὸς* τὰ ὀχυρώματα τὰ σοφιστικά. Τούτοις γὰρ, ὡς ἀσφαλίσιν, ἑλασσονεύοντο. Ὃν δὲ πιπτόντων ἐν ἐλέγχῳ δόδονται· οἱ καὶ τοὺς περὶ Θεοῦ λόγους ἀστάτους ἔχοντες βωμὸν οἰκοδομοῦσι πεσοῦμενον *Δεθῶν* χρηματίζοντα, εἰς ὃν ἀνιέναι παρακελεύονται μετανοοῦντες, οὐ θύσοντες, ὡς δὲ ἂν ἐλάτρευον τῇ κτίσει παρὰ τὸν Κτίσαντα, τὴν θυσίαν τῆς ἐαυτῶν αἰνέσεως ἐπ' ἀλλοτρίων θυσιαστηρίων προσάγοντες, ἀνθ' ὧν *κλαιέτωσαν* τῆς κατὰ Θεὸν λύπης σωτηρίαν αὐτοῖς ἀμεταμέλητον προξενούσης. Τοιοῦτοι καὶ οἱ τὰς ἐλπίδας ἐπὶ βευστοῖς ἔχοντες πράγμασιν. *Κλαίειν* οὖν κελεύει τοὺς, ὧν τὰ ἥθη τὰ χρηστὰ διέφθειραν ὁμίλαι κακά. Ὃν καὶ τῆς διδασκαλίας ἀπογομνοῦσθαι δεῖν διδάσκει, διὰ τοῦ *φαλακρώματος* μηκέτι τὸν κόσμον περικειμένους τὸν ἐξ αὐτῶν. Ἀντὶ *κεφαλῆς* γὰρ εἰσιν οἱ καθηγηταί, κατὰ δὲ τὸ ῥήτὸν, ἀτιμίαν δηλοῖ. Σύμβολον γὰρ ἀτιμίας *φαλάκρωμα*, ὡς περ οὖν *κατατομή βραχιόνων*^a, τοῦ κόπτεσθαι καὶ θρηνεῖν. Ἡ ὅτι τοῖς εἰδωλολάτραις ἔθος ἐντομίδας ποιεῖν ἐν παρειᾷ καὶ βραχίονσιν. Αἰνιττεται δὲ τὸ, δι' ἀγαθῆς πολιτείας ἐξευτελλεῖν τῶν πονηρῶν διδασκάλων τὰς ὑποθήκας τὰς πρακτικὰς εἰς ἔλεγχον ἀγομένας διὰ δὲ ἃ τῆς διαιρέσεως· οἱ καὶ πολλάκις τὸν βίον εἶναι δοκοῦντες ὀρθοί, πρὸς ἅτοπα καθέλκουσι δόγματα, καὶ ἥδη^c φωραθέντες ἰσους τὸν βίον ἐργάζονται, ἄγοντες διὰ τῆς *πλατείας* ὁδοῦ τῆς τῶν πρὸς ἡδονὴν φερόντων ψυχαγωγίας. Ἐνθα κελεύει *κόπτεσθαι* τὸν βεβασανισμένον βίον προαιρουμένους ἐπὶ ταῖς ἡδοναῖς μετεγνωκότας, ὅδιν ζητοῦντας τὴν στενὴν τε καὶ τεθλιμμένην, *σάκκον* τε περικειμένους *περθεῖν*, ἐφ' οἷς διὰ τῆς ὀσφύος ἐξημαρτον, ἥτις ἀντὶ τῶν γεννητικῶν πολλάκις παραλαμβάνεται. Ἔτι γὰρ ἦν ἐν τῇ ὀσφύϊ τοῦ πατρὸς Ἀβραάμ ἡ Λευὶ καὶ, Ἔστωσαν αἱ ὀσφύες ὑμῶν περιεζωσμέναι διὰ τὸ δεῖν συστεῖλαι τὰς ὀρέξεις τὰς ὑπουργοῦς τῆς γεννήσεως. Διαγράφει δὲ πόλιν ὑπὲρ πολέμου κατελημμένην, ὅτε περ οἱ μὲν ἐν *πλατείαις* καὶ στενωποῖς οἰμῶζοντες διαθέουσιν, τὸ δὲ θῆλυ γένος, καὶ νῆπια ἐνορῶντα ταῖς φάλαγξι^d τῶν πολεμίων δόδεται. Τὰ δὲ ὑψηλὰ καὶ διὰ κενά τῶν μαθημάτων ἐκάλεσε *δωμάματα*. Τὰς δὲ οἰνοῖς διαιρέσεις τῶν νοσημάτων *ρίμας* τῆς *Μωαβίτιδος*^e· εἴτ' οὖν τις ἐφ' ὕψωμάτων ἐγένετο ἐπαιρομένων κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ· εἴτ' ἐν **D** διαλεκτικῇ τινι λόγων διαιρέσει δοκούντων εὐκρινῶς περὶ ἐκάστου διαλαμβάνειν τῶν προβλημάτων· ὁ τοιοῦτος ὁλοσυζέτω διὰ τῆς μετανοίας. Οὐ θεοὶ γὰρ, ἀλλ' ἀνθρώποι λογισμοὶ τῶν *Μωαβιτῶν* τὰ διδάγματα. Πῶς δὲ κατὰ τὴν λέξιν, ἡ ὀσφύς βοᾷ τῆς *Μωαβίτιδος*, καὶ ἡ ψυχὴ αὐτῆς γνώσεται; ἢ ὅτι προεισβάλλουσιν αἰετῶν ἀνηκέστων κακῶν ἀθυμίαι δειναί;

VARIE LECTIONES.

^a γρ. κατατομή. ^b ὅφ. τὸ, δι. ^c γρ. μῆ. ^d γρ. τὰς φάλαγγας.

Ἀηλοὶ τοίνυν ἡ τῆς ὁσφύος βοή, ὡς ἐν ὧδισιν ἡ **A** *Μωαβιτίτις* ἐστὶ κεκρυμμένους ἔχουσα πόνους, φυσικῶς τε συναισθανομένη, καὶ ταῖς φήμαις σαλεύουσα. *Βοᾷ γὰρ μέχρι* ὁ Σηγῶρ, ἦν ὀρίζων τὴν *Μωαβίτιν* φασί, τοῦτ' ἐστὶν ἡ πᾶσα χώρα μέχρι περάτων αὐτῆς, ἐξ ὧν ἡ Παλαιστίνη τὴν Ἀραβίαν ἐκδέχεται. Ἄλλως δέ, τὸ ἐπικείμενον πένθος τῇ *Μωαβιτίδι* αἰτιον βίου γενόμενον σῶφρονος, *Βοᾷ ἐπὶ τῇ κραυγῇ* τῆς *Ἑσεδῶν* καὶ *Ἑλεάλη*, καὶ *Ἰουσσά*· τοῦ λόγου τὴν ἐπὶ μετανοίᾳ προκοπὴν ὑπεμφαίνοντος. Ὅτε θρηνοῦμεν ἑαυτοὺς τε καὶ τοὺς συνημαρτηκότας ἡμῖν, διὰ τῆς βοῆς κάκεινοις γεγονότες ὑπόδειγμα μέχρι πόρῳ, διὰ τῆς βοῆς τῆς μετανοίας τὸν τρόπον δημοσιεύοντες. Κωμῶν δὲ καὶ πόλεων τὰ κατελεγμένα τῆς *Μωαβιτιδός* ἐστὶν ὀνόματα μέχρι τοῦ παρόντος γνωριζόμενα, αἱ πᾶσαι τὴν ἐκ τῶν Ἀσσυρίων ὑπέμειναν ἄλωσιν. Καὶ Ἀριελ γὰρ μέχρι νῦν μεγίστη καθέστηκεν Ἀρεοπόλεως κώμη, καθὰ καὶ αἱ λοιπαί. Καὶ διακένον τὸ περὶ τούτων ἀλληγορεῖν, τοσοῦτον γινῶναι δέον, ὡς τῆς εἰδωλολατρίας αὐτῶν τὴν δι' ἐρημίας ἀπώλειαν προφωνεῖ διὰ τοῦ βωμοῦ τοῦ *Δαίμων*· καὶ τοῦ ἀρχοντος· παρ' οἷς νῦν ἡ τοῦ Θεοῦ γνώσις ἐκκλησίου τε πανταχοῦ καθεστήκασιν. Ἐπάγει δὲ τίνος ἐνεκα τὰ προειρημένα συμβαίνει τὴν *Μωαβίτιν* παθεῖν, λέγων· *Δάμαλλς ἐστὶ τριετής*. Ὁ γὰρ τρίτος ἐνιαυτὸς τοῖς ἀλόγοις τῶν ζώων ἀρκεῖ πρὸς ἀκμήν, εἰς τε τὸ σφριγῶσαν αὐτοῖς ἐνεργάσθαι δύναμιν. Ἡ *Μωαβίτις* τοίνυν ἰσχυρά τις οὖσα καὶ ἀπειρόζυγος ἐπεπῆδα τοῖς πέλας, κατασκιρτῶσα πῶς τῶν ἀσθενεστέρων ἦγουν τελεία τις ἐστὶν ἡ *τριετίζουσα δάμαλλς*, τοῦ τε γεννᾶν ἔχει δύναμιν, καὶ τοῦ τὸν τράχηλον ὑπέχειν ζυγῷ, δι' ἧς δείκνυσιν τῶν δυναμένων ἐπιστρέφειν τὸ ἴδιον, ὡς τελειοῦσθαι μὲν κατὰ τὴν τῆς ψυχῆς ἡλικίαν, ἔχειν δὲ τὸν λόγον δυνάμενον ὑποβαίνειν τῷ ζυγῷ τῆς ἀληθείας. Ὅν τις ἐσπερημένος οὐκ ἀπαιτεῖται τῆς μετανοίας· τὰ ἔργα.

subire valeat, habeant. Quibus qui destituntur

Διὸ καὶ τῷ Ἀβραάμ ἐφησεν ὁ Θεός· «*Λάβε μοι δάμαλιν τριετίζουσαν, καὶ κρίνῃ τριετίζοντα.*» Τρυγὸνα δὲ καὶ περιστερὰν οὐ περιέγραψε χρόνῳ, διὰ τὸ εὐθύς τὰ ζῶα ταῦτα τῆς γεννήσεως ἀρχεσθαι, ἐπὶ δὲ τῆς ἀναβάσεως, φησὶ, τῆς *λουιδ* ἢ *κλαίοντες ἀναβήσονται*. Ἀρχὴ γὰρ εὐφροσύνης ἐστὶ τὸ *κλαλεῖν* καλῶς, τὴν διὰ προκοπῆς τε *ἀνάδασιν* ἢ κατὰ Θεὸν λύπη ποιεῖ. Ἐφ' ἧ καὶ Παῦλος· εὐφραίνεται τοὺς ἑαυτοῦ λόγους ὁρῶν εἰς συναισθησιν ἄγοντας. *Κλαίω* γὰρ τις ἐπὶ τοῖς ἰδίοις κακοῖς, μὴ ἔχων ἐτι κατὰδασιν, οὐκ εἰσελεύσεται εἰς τὰ κατώτατα τῆς γῆς. Πρὸς δὲ τὸ *ἀναβαλεῖν* αὐτόν ἡ τοιαύτη λύπη χειραγωγεῖ. Ὑψὴν δὲ εἶναι φασὶ καὶ λεωφόρον τινὰ τὴν Ἀρωρίδην, ἀναχομίζειν τε εἰς αὐτὴν τοὺς ἐξ ἐτέρων φεύγοντας πόλεων. Διὸ φησι, *κλαίοντες ἀναβήσονται*. Φωνὴ δὲ τοῖς *κλαίουσιν*, *σύντριμ-*

Significat ergo *lumborum clamor* iste, oecnie jam laborare *Moabitidem*, quæ naturali quodam impetu id præsentiat, et rumore jam perterrita agitur. *Clamat* enim ad Segor usque, quo *Moabitidis* volunt produci limites : id est, tota ipsa suis terminis comprehensa regio, quibus Arabiam excipit Palæstina. Alias autem fuit iste *Moabitidis* luctus vitæ eidem temperantioris occasio. Ad *Esebon* porro *clamorem* clamant et *Eleale* et *Jassa* : quibus verbis pœnitentiæ progressus et utilitas ostenditur. Cum enim nostram ipsi sortem, et eorum qui nobiscum peccaverunt, lugemus, eo etiam illis in posterum clamore ad pœnitentiam, tanquam edito publice exemplo, auctores sumus. Sunt vero quæ hoc loco *Moabitidis* urbes et pagi nominantur, huc usque celebres, *Assyriorum* direptionem omnes expurturæ et toleraturæ. *Ariel* enim vicus ingens, superest adhuc, ut reliquæ, et *Arco-*polis dicitur. In his etiam quoniam allegorias sectari vanum et otiosum est, hoc tantum videtur tenendum, cultum idolorum vastitate et solitudine apud eos propter *aram Deebon*, et principem, tollendum significari. Quibus locis nunc verum Dei cultum vigere, et ubique ecclesias exstructas esse constat. Nec vero quare *Moabitidem* ista pati contingat, ignorari voluit, qui *ritulam esse triennem* addidit : cum brutis ad ætatis florem et perfectionem, ad lasciviam denique et conceptum triennium satis sit. *Moabitidis* igitur, cum potens esset neque jugum adhuc experta, vicinis insultabat, et in infirmiores se quodammodo petulantio-rem præbebat. Alias certe perfecta quædam est, quæ *trium sit annorum ritula*, habetque generandi, jugumque collo subeundi facultatem : in qua illorum partes describuntur, qui possunt resipiscere ; nimirum, ut perfectam quidem **226** animæ ætatem, rationem autem, quæ veritatis jugum non est quod ab eis pœnitentiæ opera expectes.

Hinc et Abrahamum his verbis alloquitur Dominus : «*Sume tibi ritulam et arietem triennes*». «*Columbæ autem et turturis ætatem* ideo tempore non definiunt, quod cito id genus animalium generandi facultatem sortiatur. In *ascensu autem luth*, inquit, *lugentes ascendent*. Est enim lætitiæ principium *luctus* idoneus, *ascensumque* cum fructu dolor ille efficit, qui secundum Deum est. Isto et Paulus lætabatur, cum verba sua eos qui sibi essent conscii, commovisse animadverteret». Cum enim peccata sua quis *luget*, gressum ille sistens, in profundissima terræ loca descendere non pergit ; et ad *ascensum* fere tali dolore, tanquam manu deducitur. Altam autem esse, et viam quandam publicam *aronim* dicunt, in quam se qui ex aliis urbibus fugiebant, recipere solebant ; unde *lugentes ascensuros* dixit. Vox autem *lugen-*

¹¹ Gen. xv, 9. ¹² II Cor. vii, 4 seqq.

VARIE LECTIONES.

* γρ. μέχρι. † γρ. ἀνηδύν. ‡ γρ. λουιδ.

tibus contritio fuerit et concussio, cum eas calamitates, quas bello urbem et cives ipsos concutiente, sensuri sunt, clamore ante significabunt. *Conterit* vero et fastum ipsa ratio, cum sensus pravitatem invadit; suisque cogitationibus, tanquam salum excitat; dum quæ non bene decreta sunt avellere, quæ meliora autem inducere conatur. Atque inde est, quod cor contritum non destruere Deum legimus ²⁴. Pravis enim affectionibus contritis, *lugebunt et ascendent*: quorum neutrum, quandiu stare illas contigerit, esse poterit. Sequitur deinde *aquam nebrid desertam fore*: ad quod urbem hanc in extrema regione sitam esse, et Erythræo mari vicinam, aquis deinde et pascuis ita abundare, ut equorum alendæ multitudini (unde bellicosissimi habitatores fiant), apta sit: *B* quæ tamen invadente hoste, *aquis ita deserta futura sit et viridi herba* destituta, ut equos viribus destitutos fame tandem perire contingat. Quod cum flet, inquit, annon erit quod ita de se magnifice sentiat? Significat vero etiam depravatæ **227** opinionis *aquam*, quæ prius abunde fluebat, esse desitutam: cui ea opponitur, quæ refectionis dicitur ²⁵; qua gregem suum nutrire Dominus consuevit; et quam credentibus largitur, ut in se fontem aquæ in vitam æternam salientis habeant ²⁶: cum mala *aqua* mox perituum *fenum* tantum, id est animas ad fluxum et caducum hujus mundi gloriam institutas, tanquam sublato irrigatore verbo jamjam marcescentes, brevique morituras enutrit.

Quod autem quærit, *num ita servari queat*; Moabitidem certa quadam via, et asperiore vite instituto ad salutem posse deduci significat. Quod deinde *perituum nocte*, et ejus generis alia, prius affirmavit; ad ejus ista salutem agitari demonstrat. Præterea quod *Arabas inducturum se in vallem* dicit; eos forsitan, qui hoc nomine vicini sunt, intelligit; vel iis etiam longe interiores Saracenos: quibus se quoque Moabitis ideo forte traditurum interminatur, quod essent ipsi Assyrios secuti. In Persidem enim usque a Damasco extensi cum Babyloñis militarunt. Est porro consentaneum *vallem Nebrid* appellare, ut loci concavitatem indicet, cum aliarum situs sit excelsior. Ac priores **D** quidem gemitu salvandos esse, reliquos autem propter animi pertinaciam, plaga ab *Arabibus* accepta, perituros significat. Sunt autem *Arabes*, si nominis rationem sequaris, idem quod vespertini: aut ipsæ tenebris assuetæ potestates, per quas correctrices plage pertinacibus mittuntur. Quod autem *Moabitis terminos attingisse clamorem* dicit, totam replevisse regionem significat. Deinde, quia ibidem *Moabiticæ* gentis initium et terminus esse potest; nunc a principio nomen accepit. Et *ululatus* ejus omnia implevit usque ad puteum *Elim*. Nominatim vero designat *Agallim et puteum Elim*;

Α *μα και σεισμός*, προαναφωνοῦσι τὰ ἐκ τοῦ πολέμου συμβησόμενα πάθη πᾶσαν σείοντος πόλιν καὶ τοὺς ἐνοικοῦντας συντρίβοντος. Καὶ λόγος δὲ καθαπτόμενος τὸ φρόνημα συντρίβει τὸ πονηρὸν, καὶ σάλον ὥσπερ τοῖς αὐτοῦ λογισμοῖς ἐνεργάζεται πρὸς τὸ τοὺς μὲν ἐκρίζωθῆναι, τοὺς δὲ ὑγίει ἀντείστασθαι λόγους. Διὰ καρδίαν συντετριμμένην ὁ θεὸς οὐκ ἐξουθενώσει. Συντρίβεισης γὰρ τῆς μοχθηρᾶς διαθέσεως, *κλαύσονται τε καὶ ἀναθήσονται*. Ὅν οὐδέτερον ἔσται συνεστηκυίας καὶ μῆτω σεσαλευμένης. *Τὸ ὕδωρ τῆς Nebrid ἔρημον ἔσται*. Πόλιν δὲ ταύτην, φασί, κειμένην μὲν ἐν ἐσχαταῖς τῆς χώρας, Ἐρυθρὰ δὲ γειτνιώσαν θαλάττῃ εὐδρόν τε καὶ εὐδοτον, ὡς ἀρκεῖν ἵππῳ πολλῇ, εἶναι τε τοὺς οἰκοῦντας μαχίμωτάτους· ἀλλ' ἐπὶόντων τῶν πολεμίων *ἔρημος ὕδατων ἔσται, καὶ χλωροῦ χόρτου*, ὡς τοὺς ἱππότες ἀσθινεῖν ἀνηρημένης τῆς ἵππου διὰ λιμόν. Οὐ γεγονότος, φησί, μὴ ἄρα φρονήσει μέγα καὶ οὕτως ἐφ' ἐαυτῆς; δηλοῖ δὲ καὶ, ὡς τὸ τῆς ψευδοθυξίας ὕδωρ πρότερον βέον ἀφθόνως, ἀφανισθήσεται. Ὅπερ ἀντικειταὶ τῷ τῆς ἀναπαύσεως ὕδατι, ἐφ' οὗ Κύριος ἐκτρέφει τοὺς ὑπ' αὐτοῦ ποιμαινομένους. ²⁷ καὶ δίδωσι τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτὸν, ὡς ἂν σχοίεν ἐν ἑαυτοῖς πηγὴν ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. Τὸ δὲ φάλλον ὕδωρ χόρτον μόνον ἐκτρέφει. Καὶ αὐτὸς οὐκ ἔσται. Τοῦτ' ἔστιν, αἱ ψυχὰς αἱ τὴν πρόσκαιρον ταύτην καὶ ταχὺ μαραινομένην τοῦ κόσμου ὄψαν πεπαιδευμέναι ταχὺ ἀπανθήσουσι, τοῦ οἰκ. ἀρεόντος αὐτὰς ἐρημωθέντος λόγου.

Τὸ δὲ, *μὴ καὶ οὕτως μέλλει σωθῆναι*, δείκνυσιν ὡς ἡ Μωαβίτις μέλλουσα σώζεσθαι ὁδοῖ; τίσι καὶ τοῖς ἐπιπονωτέροις παιδεύμασιν ἐναγίζησεται. Καὶ τὸ, *ἀπολείται γὰρ νυκτός*, καὶ τὰ τοιαῦτα, δείκνυσιν ὡς ταῦτα γίνεται πρὸς σωτηρίαν αὐτῇ. *Ἐπάξω γὰρ, φησί, ἐπὶ τὴν φάραγγα Ἀραβας, τάχα* που σημαίνων τοὺς πλησιοχώρους; Ἀραβας, ἡ καὶ τοὺς τούτων ἐνδοτάτω Σαρακηνοὺς. Οἷς καὶ αὐτοῖς παραδώσειν φησί τὴν Μωάβ. Ἡ καὶ ὡς τοῖς Ἀσσυριοῖς ἀκολουθήσας. Μέχρι γὰρ τῆς Περσίδος μετὰ Δαμασκὸν παρτείνοντες τοῖς Βαβυλωνίοις συνεστρατεύοντο. *Φάραγγα* δὲ, κατὰ τὸ εἶδος, ὀνομάζει τὴν *Nebrid*, διὰ τὸ κοῖλον τῆς θέσεως, τῶν ἄλλων ἐν ὕψει κειμένων. Δηλοῖ δὲ ὡς οἱ μὲν πρότεροι διὰ τοῦ κλαυμοῦ σωθήσονται. Οἱ δὲ τὴν ἀμετανόητον ἔχοντες καρδίαν, διὰ τῆς ἐξ Ἀράβων ἐπαγομένης πληγῆς [ὀλέσονται], Ἀραβες δὲ οἱ ἐσπέριοι. Ἡ τάχα αἱ οἰκεῖται τῷ σκότῳ δυνάμεις, δι' ὧν ἀποστέλλονται παιδευτικὰ πληγὰς τοῖς τὴν ἀμετανόητον καρδίαν ἔχουσιν. Τὸ δὲ, *συνήψεν ἡ βοή τὸ ὄριον τῆς Μωαβίτιδος*, τὸ πληρῶσαι πᾶσαν δηλοῖ· καὶ ἐπεὶ τὸ αὐτὸ δύναται καὶ πέρας εἶναι χώρας καὶ ἀρχῇ τὸ ὄριον τῆς Μωαβίτιδος, νῦν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τὴν προσηγορίαν εἴληφεν. Καὶ ἐκλογισμὸς αὐτῆς πάντα πεπληρωκεν ἕως τοῦ ὄρους *Ἐλεῖμ*. Ὀνομάζει δὲ τὴν τε Ἀγαλλίμ, καὶ τὸ ὄρος τοῦ Ἐλεῖμ, ὡς ἔξω

²⁴ Psal. L, 10. ²⁵ Psal. xlii, 2. ²⁶ Joan. iv, 14; vii, 38.

πόλεις οὕτως, ἐπ' αὐτοῖς κειμένας τέρμασιν. Εὐδωρο-
τάτην δὲ λόγος εἶναι τὴν 'Ρεμμών, ἀλλ' ὅμως καὶ
ταύτης τὸ ὕδωρ τῶν τῶν σφαττομένων αἵματι μολυν-
θήσεται. Τὸ δὲ ὕδωρ τὸ δεξιῶν. Πάλιν τὸ ὕδωρ δι-
δασκαλίαν φησιν, ὅπερ αἵματος πλήρες εἶναι λέγει,
διὰ τὸ ἐνόησεν θανάτου γίνεσθαι τοῖς διδασκομένοις
τοὺς κακῶς καθηγουμένους· τοιοῦτοι γὰρ οἱ ἀπολ-
λύντες τὰς ψυχὰς ὀλέθριοι λόγοι. Καὶ ἀρῶ, φησί, τὸ
σπέρμα Μωάβ. Τὸ μὴ μεταστάν ἐπὶ τὰ κρείττονα,
ἀλλὰ μέιναν ἐν τοῖς μὴ εἰσερχομένοις εἰς 'Εκκλησίαν
Κυρίου, σπέρμα τοῦ Μωάβ. Οὐκ εἰσελεύσονται γὰρ
Μωαβῖται εἰς 'Εκκλησίαν Κυρίου ἕως δεκάτης γε-
νεᾶς, καὶ ἕως εἰς τὴν αἰῶνα· ἐξαίρειν¹ ἀπειλεῖ. 'Ο
καὶ σπέρμα τοῦ 'Αριήλ ὀνομάζει, ὅπερ ἑρμηνεύ-
ται λέγων¹. Τοὺς γὰρ ἰ φρονικοὺς καὶ ὁ Κύριος ἐκ
τοῦ διαβόλου γεγενῆσθαι φησιν, ὁρῶν τῶν 'Ιουδαίων
τὴν κατ' αὐτοῦ φωνῶσαν προαίρεσιν λέγων· 'Υμεῖς
ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τοῦ διαβόλου ἐστέ, καὶ τὰ ἔργα
τοῦ Πατρὸς ὑμῶν ποιεῖτε. 'Εκεῖνος ἀνθρωποκτόνος
ἦν ἀπ' ἀρχῆς. Σπέρμα οὖν Μωάβ οἱ ἀποστάται τῆς
'Εκκλησίας. Σπέρμα δὲ 'Αριήλ, οἱ κατὰ τῶν ἀδελ-
φῶν φονῶντες ὀλεθρίαν λόγοις ταῖς αὐτῶν ψυχαῖς
ἐμποιοῦντες τὸν θάνατον. Εἰτά φησιν, καὶ τὸ κατὰ-
λοιπον 'Αδαμα. Τοῦτο δὲ σημαίνει τὴν γῆν τὴν
παρθενικὴν, ἀφ' ἧς 'Αδὰμ ἐπάσθη.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

α'-ε'. 'Αποστελῶ ὡς ἔρπετὰ ἐπὶ τὴν γῆν. Μὴ
πέτρα ἔρημος ἔσται, τὸ ὄρος Σιών· ἔση γὰρ ὡς
πετεινοῦ ἀνιπταμένου νεοσσὸς ἀξηρημέρος, θύ-
γατερ Μωάβ, κ. τ. λ.

'Αποστελῶ ὡς ἔρπετὰ ἐπὶ τὴν γῆν. Τοῦτ' ἐστὶ,
τὸ κατάλοιπον τῶν ἀνθρώπων τῶν τὰ γῆνα φρο-
νούντων, δι' οὗ ἔ γεγενῆσθαι ἐκ τῆς ἐαυτῶν κακίας
ἔρπετὰ καὶ ἰοδόλα· ἔρπετὰ μὲν, τῶ τὸ ὕψος ἀποθα-
λεῖν, ἐφ' οὗ κατὰ τὴν πρώτην κατασκευὴν βεβηκότες
ἐτύγχανον. 'Ιοδόλα δὲ, διὰ τὸ φαρτικὸν τῶν συν-
όντων τούτους· ἐξαποστέλλειν ὁ λόγος φησί. Μετὰ
οὖν τοὺς προτέρους Μωαβίτας, περιὼν τὰ κρείττονα
εἴρηται, εἰ τις ἐν τῇ γῇ καταλείπεται, καὶ ὁμοιοῦται
ἐφ' ὅσῃ, περὶ οὗ εἴρηται, ὅτι· 'Εἴην φαγῇ πάσας τὰς
ἡμέρας σου· οὕτως· ἐξαποστέλλεται, ὡς τὰ ἔρπετὰ.
'Ἐσθίει δὲ γῆν ὁ ἀπείρων εἰς τὴν σάρκα, καὶ ἐκ τῆς
σαρκὸς θερίζων φθοράν. Ἀηλοὶ δὲ τὸ, ὡς ἔρπετὰ τὸ
ὑπολειπόμενον ἀποσταλῆναι, ὅτι πικροὶ ὄντες ἀεὶ
βαδιοῦνται εἰς αἰχμαλωσίαν, καθάπερ ὄφεις ἐπιφθαῖς
γεγοητευμένοι. 'Αναγάγοις δ' ἂν καὶ οὕτως ἀνωθεν
τὸ ῥητόν. Ψυχὴ τῶ θειῷ φόβῳ τετελιχισμένη, ἰσχυρὰ
καὶ δυσάλωτος. Νικᾷ δὲ μᾶλλον ἀρχάς τε καὶ ἐξ-
ουσίας. Εἰ δὲ τοῦ Θεοῦ τὰς ἐντολάς ἀποσεύσαιτο,
ἀπογυμνοὶ πάσης αὐτὴν ἐπικουρίας, καὶ τεῖχος ὥσπερ
περιεὼν εὐδίασθον αὐτὴν τοῖς πάθειν ἀπεργάζεται.
Οὕτω παραδίδονται τινες εἰς ἀδόκιμον νόον. 'Ἐάν

tanquam externæ civitates sint, et in finibus ipsis
collocatæ. Remmon autem, quam aquis abundare
dicit, occisorum sanguine inquinatam iri significat.
Sequitur deinde aqua Deebon; in quo rursus aquæ
nomine doctrinam intelligit, eamque 228 san-
guine plenam esse dicit, ut mortis causam docto-
res malos suis præceptionibus afferre demonstret.
Tales enim ipsi sunt in animorum perniciem ex-
cogitati sermones. Et tollam, ait, semen Moab. Illud
nimium, quod ad meliora minime transire, sed
cum iis, qui Domini Ecclesiam ingressi non sunt,
remanere maluerit. Neque enim Moabitæ in Ec-
clesiam Domini in progeniem usque decimam, et
in sæculum usque intraturi sunt¹⁷. Gentem igitur
sublatum se interminatur, et semen ariel (quasi
Dei leonem dicas) appellat. Sanguinarios autem
diabolo parente natos esse vel ipse testatus est
Dominus¹⁸, cum paratum ad cædem in se Judæo-
rum animum intuitus, eos ex patre diabolo esse,
et patris sui opera facere dixit, qui ab initio ho-
micide exstitit. Semen ergo Moab ipsi sunt, qui
Ecclesiam deserunt. Semen autem Ariel, qui fra-
trum sanguinem sitientes, perversis sermonibus
animas eorum morti tradere non verentur. Sequi-
tur deinde et reliquum Adama: quod virginem
illam, ex qua efflatus est Adamus, terram signi-
ficat.

CAP. XVI.

VERS. 1-5. Mittam tanquam serpentes in terram.
Num petra deserta erit mons Sion? Eris enim
sicut avis volantis pullus ablatas, filia Moab, etc.

229 Mittam tanquam serpentes in terram; id
est, quod de hominibus superest, qui terrenis re-
bus addicti sunt; quando sua ipsi nequitia serpent-
um naturam et virus assumpserunt. Serpentum
quidem, quia celsitudinem illam, quam a prima
creatione fuerant adepti, abjecerunt. Virus autem,
quia eos, quibuscum versantur, inficere et perdere
soliti sunt: quo nomine eos se missurum etiam
affirmat prophetia. Post primos igitur Moabitas, de
quibus quæ fausta magis essent, prædicta sunt, si
quis in terra reliquus sit serpenti illi similis, cui
terra vesci toto vitæ tempore imperatum legimus¹⁹;
mittetur et ille tanquam serpentes. Terram autem
comedit; qui, facta in carne semente, ex eadem
corruptionem percipit²⁰. Ideo vero se tanquam
serpentes, quod superfuerit, missurum dicit; quod
acerbitate et sævitia exosi in captivitatem semper,
tanquam serpentes incantationibus agendi sint. Po-
teris autem verba ista ad sensum arcanum ita tra-
here. Anima quæ divino timore, tanquam muro,
cingitur, ita valida est et potens, ut non modo non
expugnari, sed principatus et potestates superare

¹⁷ Deut. xiiii, 2. ¹⁸ Joan. viii, 44. ¹⁹ Gen. iii, 14. ²⁰ Galat. vi, 8.

VARIE LECTIONES.

h. l. ἴσ. οὖν τούτων γένος. i. ἴσ. γρ. λέων Θεοῦ. j. γρ. φωνή. k. γρ. διὰ τὸ.

η. cat. Quod si Dei præcepta semel a se rejecerit, A
omni prorsus auxilio destituitur, et tanquam sub-
lato muro, perturbationibus cunctis opportuna,
interituique proxima efficitur. Quo modo in repro-
bum sensum abeunt nonnulli. « Si enim, inquit,
adversus hominem claudat, quis aperiat ²¹? » Num
petra deserta est mons Sion? Moverat enim adver-
sus Samariam olim Salmanasar Assyrius, et ali-
quot in eadem expugnatis urbibus, multa Judæam
clade affecerat; unde ipsi insultantes Moabitæ, *pe-
tram desertam*, contumeliose ejusdem Deo virium
imbecillitatem exprobrantes, appellabant ²². Itaque
non sine affectu jam in eos insurgit, et tanquam
iis quibus exprobrabant, graviora passuri essent,
pullo eos matris præsidio destituto comparat.
Adeo prodest, cum ceciderit inimicus, ipsi non
insultare, quoniam id Dominus aspiciit, eique
230 displicet, et avertit iram suam ab eo ²³.
Petram autem desertam montem Sion, tanquam
parvam et sterilem, quæque nec incolis, nec
pabulatoriis ad vitam sufficeret, appellabant;
ut pullum qui, matre metu abacta, viribus ad in-
juriam propulsationem et fugam destitutus esset. Sic
quæ a malo et iniqui et spiritus enutrientur animæ,
si per operum bonitatem, et Salvatoris invocatio-
nem, persecutorem adipiscantur; tum *deserta* feli-
citer ad nutritionem, quæ in Christo perfectionem
efficit, sunt aptæ magis et idoneæ. Deinde vero, ad-
jicit, *Arnon plura consule*. Direpta enim Moabita-
rum urbe, qui evaserant, in *Arnon* munitissimam,
quam hic de profugorum salute admonet, se rece-
perant. Alias etiam non sine affectu adhortatur, ut
ad hujus rei *consilium* etiam a philosophia confi-
ctas adjungat rationes, ut exsaturata tandem, et ea-
rum vanitatem agnoscens, sanam doctrinam am-
plectatur. Ab uno autem Moabitis loco, totam
nobis Arabiæ regionem proponit. Ita deinde hor-
tatur: *Facite ipsi operimentum plactus*. Quos enim
sua crimina, sive circa mores, sive circa doctri-
nam admissa ita angunt, ut ad verum luctum adi-
gant, illi ipsi sunt, qui *luctus operimentum faciunt*.
Nam ad eos, qui talia curant, sermo est; ut, ex-
clusis diversa sentientium opinionibus, vero lumi-
ni locum concedant, quo in se credentium, et eo-
rum etiam mentes illustret, qui pœnitentia ducti
abditis et tenebrosis locis ad luctum se, externa-
rumque rerum aspectum familiaritatemque vitan-
dam, concluderunt. Ad litteram autem, converso
ad *Arnon* sermone, rem humanitatis plenam ab eo
execogitatum esse significat, quæ magno et intole-
rabili luctu oppressos tueri dignata sit. Eos enim
medio ipso die, mente scilicet, mortis motu pertur-
batos invaserunt *tenebræ*; ideoque *obstupuisse* ad-
jicit. Quantumlibet autem a bello fugientes serves,
ait; mortuorum tamen existunt perparvæ reliquæ.

γάρ κλείσῃ κατὰ ἀνθρώπου, φησὶ, τίς ἀνοίξει; μεθ'
ἃ φησι, Μὴ πέτρα ἐρημός ἐστι τὸ ὄρος Σιών; πάλαι
γάρ ἐπιστρατεύσας τῇ Σαμαρείᾳ Σιλμανασάρ ὁ
Ἀσσύριος, εἰλὲ τε τὰς ἐν αὐτῇ πόλεις, καὶ τῶν ἐν
Ἰουδαίᾳ πολλὰ προσηδίκησεν. Ἐφ' οἷς ἐπιμβαίνον-
τες οἱ Μωαβῖται, πέτραν αὐτὴν ἡρημωμένην ὠνό-
μαζον, ἀσθένειαν ὥσπερ ἐπιφέροντες τῷ ταύτης Θεῷ.
Διὸ μετὰ τινος ἡθους πρὸς αὐτοὺς ἀποτείνεται, ὡς
δὴ πεισμένους τὰ χεῖρνα, ὧν ἐκείνοις ὠνείδιζον,
νεοσσῶ τε τούτους ἀπέικασεν ἐψιλωμένῳ σκέπῃ
μητρὸς. Οὕτως ἄρα χρήσιμον τὸ, Ἐὰν πῆσῃ ὁ ἐχθρὸς,
οὐ μὴ ἐπιχαρῆς αὐτῷ, ὅτι ὀφείλει Κύριος, καὶ οὐκ
ἀρέσει αὐτῷ, καὶ ἀποστρέψει τὸν θυμὸν αὐτοῦ ἀπ'
αὐτοῦ. Πέτραν δὲ ἐρημον τὸ ὄρος ἐκάλουν Σιών, ὡς
σμικρόν τε καὶ ἀσπορον, καὶ πρὸς τροφήν οὐκ ἀρκούν,
B οὔτε τοῖς οἰκοῦσιν, οὔτε τοῖς νεομομένοις. Νεοσσός δὲ,
τῆς μητρὸς ἀναπάσης τῷ φῶδι, ἀδρανὴς μὲν πρὸς
ἄμυναν, ἀδύνατος δὲ πρὸς φυγὴν. Οὕτως αἱ ὑπὸ τοῦ
πονηροῦ καὶ ἀσάτου πνεύματος ἐκτρεφόμεναι ψυ-
χαὶ, ἐπειδ' ἂν ἐπιτύχωσι τοῦ δι' ἔργων ἀγαθῶν καὶ
τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπικλήσεως αὐτὰς ἐκδιώκοντες,
ἐρημωθείσαι τὴν καλὴν ἐρήμιωσιν, εὐληπότεραί
εἰσι πρὸς τὴν ἐν Χριστῷ ἀνατροφὴν τὴν ἀγούσαν
εἰς τελείωσιν. Ἐπειτα δὲ, Ἀρὼν πλείονα βου-
λεύου. Πεπορθημένης γάρ τῆς Μωαβιτῶν πόλεως,
οἱ διαφυγόντες μετεφοίτησαν εἰς Ἀρὼν πόλιν ὀχυ-
ρωτάτην, πρὸς ἣν φησι· Σκόπει πῶς δυνήσῃ δια-
σῶσαι τοὺς πρὸς σὲ καταφυγόντας. Καὶ ἄλλως δὲ
μετὰ τινος ἡθους προκαλεῖται τὴν περὶ πάντων τῶν
κατὰ φιλοσοφίαν πεπλάσμενων δογμάτων δοξάσασαν
C ἐπὶ προστιθέναι τῇ περὶ τούτων βουλῇ, ὡς ἂν κόρον
λαβοῦσα καὶ γνοῦσα τὰ τούτων ἀνόντην, προσέλθῃ
τῇ ὑγιαίνουσῃ διδασκαλίᾳ. Ἀπὸ ἐνδὸς δὲ χωρίου τῆς
Μωαβιτιδος ὅλον ἡμῖν ἐνδείκνυται τὸν τόπον τῆς
Ἀραβίας. Εἴτα παραινεῖ, Ποιεῖτε σκέπην πένθους
αὐτῇ. Οἱ γὰρ ἐπὶ τοῖς ἡμαρτημένοις, εἰτε κατὰ τὸν
βίον, εἰτε κατὰ τὴν γνῶσιν ἐνεργαζόμενοι λύπην,
ὥστε τινὰς ἐλθεῖν ἐπὶ τὸ μακαρίως πενθεῖν. οὔτοι
ποιοῦσι σκέπην πένθους. Πρὸς γὰρ τοὺς τῶν τοι-
ούτων ἐπιμελομένους ὁ λόγος, ἵν' ἐν τῷ ἀποκλείσει
τὴν ἐκ τῶν ἐτεροδοξούντων ἀπάτην, χύραν τῷ ἀλη-
θινῷ δῶσι φωτὶ ταῖς καρδίαις ἐλλάμψαι τῶν εἰς αὐ-
τὸν πιστευόντων, πρὸς τῷ καὶ τῶν μετανοούντων
τινὰς κατακλείστους γεγονότας πενθεῖν περισκέπον-
τας αὐτοὺς ἀπὸ τῆς τῶν ἔξωθεν ὀμιλίας καὶ θέας.
D Πρὸς δὲ λέξιν, πρὸς τὴν Ἀρὼν, καὶ, φησὶν, ἐσκέψω τι
φιλάνθρωπον. Σκέπη γενοῦ ἰ τοῖς ἀπορήτω πένθει
κατεληγμένοις. Σκοτία γὰρ αὐτοὺς ἐν μεσημέρῳ
κατελήψε, τὸν νοῦν αὐτοῖς τοῦ περὶ θανάτου φόβου
ὁλώσαντος. Διὸ φησι, Καὶ ἐξέστησαν. Εἰ δὲ καὶ
σώσεις, φησὶ, τοὺς ἀπὸ πολέμου φυγόντας, ἀλλὰ
τῶν τεθνηκότων ἐλάχιστον τυγχάνουσι λείψανον. Οὐ
γὰρ ἐν ἀρχῇ τοῦ πολέμου τοὺς φυγάδας ἐδέξω.
Μετὰ πλείστην δὲ σοὶ παροικοῦσιν ἀπώλειαν. Σὺ δὲ
προσέδωκας ὅτι καὶ αὐτοὶ ἐσονται σοὶ σκέπη κατὰ

²¹ Isa. xii, 22; Apoc. iii, 7. ²² IV Reg. xiv, 17. ²³ Prov. xxiv, 18.

καιρους ἀπὸ προσώπου διώκοντος, ὅπερ ἀδύνατον. A Non enim ipso belli initio excepisti fugientes; sed multa jam accepta clade tecum habitant... At quod **231** suo tempore tibi a persequentis facie in legum non potest, quia sublatum est auxilium tuum, et quod qui terram conculcabat, princeps periiit.

Ὁ γὰρ ἀεὶ σοὶ συνασπίσας τῶν Μωαβιτῶν ἡγούμενος, ὥσπερ τινὰ χοῦν καταπατεῖν εἰσθῶς τοὺς ἀνθεστηκότας, ἀπόλωνεν. Οὕτω τοῖς Μωαβίταις προσπαύλετο καὶ ἡ τοῦ δύνασθαι χραιτῆσαι πάλιν ἐλπίς. Οἱ γὰρ ἀσεβεῖς, ὁλόριστοι, φησὶν, ἐκ γῆς ὀλοῦνται. Πρὸς ἀναγωγῆς δὲ νοῦν, δοκεῖ τῆς μεσημερίας τὸ φῶς ὡς εἶναι λαμπρότερον. Τῆς οὖν ἀληθείας ἀπὸ κτίσεως κόσμου νοεῖσθαι δυναμένης, πάνταχόθεν ὑπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας περιλαμπόμενοι, Θεοῦ τινες ἐνόησαν ἄγωνιαν, ὄντας ἐν σκοτίᾳ τῶν πραγμάτων τὴν μεσημερίαν ἐχόντων. Οἱ καὶ δικὴν μεμνηνὸντες ἐξέστησαν, ἀνυπόστατα φαντασιούμενοι δόγματα. Ἑρμηνεία γὰρ τοῦ μεσημερινοῦ σκοτούς ἐκστασις. Μὴ ἀχθῆς δὲ, φησὶ, προτρέπων μὴ πιθανοῖς τισὶν ἀγεσθαι λόγοις ἢ δόγμασι, μὴ τοῖς τοῦτων διδασκάλοις ἀκολουθοῦντες κατακρημνισθῶμεν. «Τυφλὸς γὰρ τυφλὸν ἐάν ὀδηγῇ, ἀμφοτέροις εἰς βόθυνον πεσοῦνται.» Τὸ δὲ, Μὴ ἀχθῆς, μὴ ἐξ ἀρχῆς παρέθετο ὁ τὴν πρὸ ταύτης φήσας ἐξηγήσιν, ὅτι Μὴ ἐν ἀρχῇ πρὸς σὲ τοῦ πολέμου κατέφυγον. Μετὰ ταῦτα τῇ θυγατρὶ Σιών ὁ φιλόανθρωπος λέγει Θεὸς περὶ τῶν μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν μελλόντων αὐτῇ παροικῆσαι Μωαβιτῶν μετὰ τὴν πάλαι φυγὴν πρὸς τὸν ἴδιον ἐπανηκόντων δεσπότην. Σκεπασθήσονται γὰρ, φησὶ, παρ' ὑμῖν πεισόμενοι μηδὲν ἀπὸ προσώπου διώκοντος. Οἱ γὰρ ποτε συμμαχοῦντες διώξουσι Μωάβ πρὸς τὸν Θεὸν ἐπιστρέψαντα· καθάπερ γὰρ νεοσσός τῆς πονηρᾶς προσασίας ἀφῆρηται, τοῦ πρὶν ἀρχοντος ἐλευθερωθεὶς, ὃς ἀπώλετο δι' ὑπερφηανίαν καὶ τυραννίδα πάντα πατῶν. Ἐφ' ᾧ ἀρθέντι ἐπάγει ἡ προφητεία τὰ ἐσόμενα ἀγαθὰ περὶ τοῦ θρόνου Δαβὶδ. Ἀρχοντα δὲ καλεῖ, τὸν τῷ ἔθνει πονηρὸν ἐφεδρεύοντα δαίμονα, ἢ τὸν ἀρχοντα τοῦ ἔθνους, οἷος ὁ Ἑλλήνων, ἢ Βαβυλωνίων ἀρχων, ὃν ἀπολεισθαι φησιν. Ἐπεὶ περ τὰς ψυχὰς αὐτῶν κατεπάτει, ὡς ἄνω βλέπειν μὴ δύνασθαι· ἐπ' αὐτῷ δὲ πάλαι τὰς τῆς συμμαχίας τῆς ἐν πολέμοις ἐλπίδας ἐτίθεντο. Μεθ' ὃν ἀπολωλὸς φησὶ, καὶ κατορθωθήσεται μετ' ἐλέους ὁ θρόνος. Ἐδεῖ γὰρ ἀπολομένης εἰδωλοκρατίας, ἀγαθὴν ἐλπίδα εὐαγγελίζεσθαι, ὡς σκηρὴ Δαβὶδ καὶ θρόνος Θεοῦ συστήσεται παρ' αὐτοῖς, οὐκ ἀνθρώπων σπουδῇ, φιανθρωπικῇ δὲ μόνῃ Θεοῦ. Ἀκύλας δὲ καὶ Θεοδοτίων ἐξέδωκαν· Καὶ ἐτοιμασθήσεται ἐν ἑλέφ, ἡρουν μετ' ἐλέους, θρόνος. Τίνι δὲ ἐτοιμασθήσεται, ἢ πάντως Χριστῷ τῷ ἐκ σπέρματος τεχθήσομένῳ Δαβὶδ· σκηρὴν δὲ Δαβὶδ εἰσθῆν ἡ προφητεία τὴν Ἐκκλησίαν καλεῖν. Ἐπεὶ καὶ Δαβὶδ καλεῖν ἔθος αὐτῇ τὸν Χριστὸν, ὡς υἱὸν ὄντα Δαβὶδ. Θρόνον δὲ τὸν ἐν Ἐκκλησίᾳ τὴν ταύτης ἐκίλεσε πρόεδρον, ὃς τὸν σωματικὸν ἐπέχει θρόνον, τὸ ὡς

Non enim ipso belli initio excepisti fugientes; sed multa jam accepta clade tecum habitant... At quod **231** suo tempore tibi a persequentis facie in legum non potest, quia sublatum est auxilium tuum, et

Occidit enim Moabitarum ille, quo duce solebas repugnantes, tanquam pulverem, conculcare. Simul ergo cum isto Moabit in posterum vincendi potestas omnis, et spes excidit; neque enim impios radicitus a terra perituros, dictante Scriptura, dubitamus. Quod si anagogicum sensum spectemus, luce meridiana veritatis lumen clarius esse apparet. Quamvis ergo ab ipsa mundi creatione videri et percipi veritas potuerit, non defuere tamen, qui, divina undique sapientia illustrati, Dei B ignorance laborarunt; cum in tenebris rerum meridianam lucem habentium versarentur: qui etiam furentium more, cum absurda sibi dogmata fingerent, obstupuerunt. Habet enim noctis meridiane significationem stupor ipse. Quod autem ne ducaris addit, verborum nos, vel opinionum probabilitate adduci prohibet, ne ejusmodi magistros secuti cum illis præcípites ruamus. «Cæcus enim si cæco ducatum præstet, ambo in foveam casuri sint ³⁴.» At pro eo, quod ne ducaris dictum est, non ab initio ille posuit, qui non nisi bello propemodum confecto, ad Arnon confugisse Moabitas annotavit. Post hæc, filiam Sion Deus ipse pro sua in homines benevolentia de Moabit alloquitur, qui resipiscentes, ad suum tandem Dominum reversi, juxta eam habitaturi sunt. Protegentur enim, inquit, a vobis nullo a persequente accepto detrimento. Qui namque belli societatem inierant, conversos ad Deum Moabitas persecuturi sunt. Exsistent enim tanquam pullus a mala potestate erepti, et priori Domino, qui fastu et tyrannide elatus omnia conculcabat, liberati: quo jam sublato, quæ Davidis thronum maneat, prophetia adjungit. Principem autem appellat, vel malum dæmonem, qui genti insidiatur; vel gentis ducem, qualis est Babyloniorum **232** aut Græcorum aliquis; quem ideo periisse dicit, quod eorum animas ita conculcabat, ut ne sursum quidem aspicere permetteret. In eo autem cum bellis oppressi, spem auxilii jampridem collocassent; ipso jam extincto, cum misericordia thronum directum iri significat. Sublato siquidem idolorum cultu, bonorum spem annuntiari decuit; Davidis nempe tabernaculum, Deique thronum apud eos non hominum cura et diligentia, sed sola ejusdem esse humanitate erigendum. Cæterum quod Aquilas et Theodotio in misericordia præparandum thronum dixerunt, cum misericordia significare voluerunt. Cui autem, nisi Christo omnino, qui ex Davidis semine nasciturus erat, præparatum iri putemus? Solet præterea tabernaculum David, Eccle-

³⁴ Matth. xv, 14.

VARIE LECTIONES.

ἢ ἱε. ἀ. τῇ; ἀληθείας. ἢ γρ. τόπον.

siam significare prophetia ²⁵; sicut et Davidis nomine Christum ipsum, tanquam *Davidis* filium. Per *thronum* deinde in Ecclesia existentem, ejus præsidem significant, qui, corporeum thronum occupans, locum veluti Christo reservat. Verum ne non *tabernaculi* nomine collectam ex gentibus Ecclesiam intellexisse putemus; abunde id primus ille Hierosolymitarum antistes Jacobus in apostolorum Actibus docuit, ubi ait: « Viri fratres, audite me. Symeon narravit quemadmodum Deus curavit assumere ex gentibus populum nomini suo: et hinc concordant prophetarum verba, quemadmodum scriptum est: Post hæc revertar, et collapsum Davidis tabernaculum instaurabo, dirutaque ejus rursus ædificabo, et ipsum erigam, ut Dominum reliqui homines requirant, et omnes gentes super quas invocatum est nomen meum, dicit Dominus ²⁶. » Hæc igitur non figuris aut symbolis, sed in veritate futura demonstrat. Collecta enim apud Moabitas Ecclesia, qui eidem præfuerit, juste *judicans sedebit*. Vel certe thronum ideo dicit, ut a Christo omnes regendos et gubernandos significet. Juxta illud: « Oportet enim ipsum regnare, donec ponat inimicos suos sub pedibus suis ²⁷. » Tum demum enim *reparari* **233** et *erigi thronus* dicitur, cum ea recte, in quæ imperium exercemus, disponuntur et reguntur: quod non eorum, qui regendi sunt dignitate sed summa Dei unius benignitate et misericordia efficitur.

Sedebit ergo David, ait, id est, manu et potestate idoneus Christus cum veritate, et regnabit in tabernaculo, donec judex de omnibus sententiam ferat. Ostendit autem quod cum veritate sessurum dicit, falsitatis et mendacii profligationem. Quod deinde regnaturum ait, donec judicium fecerit; justum ejus in omnibus fore judicium innuit, qui non temere, non cunctanter, sed cura magna et diligentia quid quemque deceat exquirendo, quo jus suum tandem quivis consequatur, sententiam laturus sit. Non desunt, qui historiæ sensum secuti, ad eam quæ Cyro imperante divina miseratione contigit, reversionem trahant; quo tempore Judæorum res instauratas, et in suum ordinem restitutas fuisse legimus. Hoc enim significare *throni* nomine, in quo *sedebit in veritate judicans in tabernaculo David*. Ideoque *tabernaculum Davidis* regiam ipsius, in qua qui debebant ex legum sensu jus dicebant; *thronumque* juste, quanquam non omnes, obire consueverant. Neque vero in Judam et Israel amplius ab ipso reversionis tempore regni divisio fuit, sed uno omnes, qui Hierosolymis esset, gaudebant principatu. Quod etiam ab alio propheta legimus ita significatum: « Et ascendent ex terra, et paululum in rege et principe ungendo laborabunt ²⁸. » Atque hæc sunt, quæ in *Moabitas montem Sion petram desertam* appellantes, usurpantur, in quibus Judæorum reversio, et istorum interitus sempiterna significantur.

²⁵ Amos ix, 11, A. I. xv, 16. ²⁶ Act. xv, 15-17. ²⁷ I Cor. xv, 25. ²⁸ Osee i, 11.

ζ·δ. Ἐκούσαμεν τὴν ὕβριν Μωάβ. Ὑβριστὴς Ἀσφόδρα, τὴν ὑπερηφανίαν ἐξῆρα. Οὐχ οὕτως ἡ μαντεία σου, οὐχ οὕτως. Ὁλολύξει Μωάβ· ἐν γὰρ τῇ Μωαβίτιδι πάντες ὀλολύξουσιν. Τοῖς κατοικοῦσι δὲ Σὴθ μελέτησις. Καὶ οὐκ ἐντραπήσῃ τὰ πεδία Ἑσεβών, κ. τ. λ.

Τὴν Μωαβιτῶν ἀλαζονείαν προλαβόντες καὶ ἀπὸ τῆς Ἱερεμίου προφητείας ἐδείκνυμεν, καὶ νῦν δὲ ταύτην ὁ προφήτης ἐδήλωσεν. Χρηστὰ δὲ περὶ τῆς ἐπαγγελίας εἰπὼν τοῦ θρόνου Δαβὶδ, καὶ διὰ μέσου, κατὰ τὸ σύνθημα τῇ Γραφῇ, διαναπαύσας, τὴν α...ην ἢ πρὸς τὰ σκυθρωπότερα, χάριν ἐπιστροφῆς ἐπανέρχεται. Ὡς ἂν μὴ τοῦ πλοῦτου καταφρονήσωμεν τῆς χρηστότητος, ὀργὴν ἑαυτοῖς θησαυρίζοντες. Οὕτως εἰπὼν ὁ Δαβὶδ, χρηστὸς Κύριος τοῖς σύμπασι· καὶ ἐπεξεργασάμενος, ὅτι ὑποστηρίζει τοὺς καταπίπτοντας, ὅτι δίδωσι τὴν τροφήν ἐν εὐκαιρίᾳ, οὐκ ἐν τούτοις κατέληξεν· ἀλλ' ἐφη· Φυλάσσει Κύριος πάντας τοὺς ἀγαπῶντας αὐτὸν, καὶ πάντας τοὺς ἀμαρτωλοὺς ἐξολοθρεύσει. Καθάπερ δὲ τι μυστήριον Ἡσαίας ἐν μέσῳ τὸ περὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίας κατέκρυψε τοῖς ἀξίοις τοῦ ταῦτα συνιέναι παρεμβάλων. Συναφῇ τοιγαροῦν τὰ νῦν τοῖς πρὶ τῶν περὶ τοῦ θρόνου λελεγμένων Δαβὶδ. Κατὰ δὲ τινὰς, τὰ περὶ τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν ἐξ Ἰσραὴλ αἰχμαλώτων εἰπὼν, πρὸς τοὺς ἐπιχαρέντας αὐτοῖς αἰτίαι τῶν Μωαβιτῶν ἐπιφέρει τὰ δυσχερῆ, διὰ τὴν αὐτῶν ὑπερήφανον ἐπ' ἀσεβείᾳ προαίρεσιν, ὡς ἐκ προσώπου λέγων τῶν πρὸφητῶν, Ἐκούσαμεν τὴν ὕβριν Μωάβ. Συναينوῦσι γὰρ ὡς ἐν δίκῃ κολάζονται τῷ Θεῷ, ὡς ἀκηκόες οἱ διὰ τοῦ Βαλαάμ ἐφ' ὕβρι τοῦ τῶν ὀλων ἐμνηχνῶντο Θεοῦ, ὅσα τε μετὰ ταῦτα τῇ τοῦ Θεοῦ μαχόμενα πεποτήχασιν δόξη. Ἀνθ' ὧν ἀμείβεται τοῖς εἰρηκόσι τοῦτο Θεός, τὴν ὑπερηφανίαν ἐξῆρα, αὐτόχρημα τοὺς Μωαβίτας ὑπερηφανίαν εἰπὼν. Ὑπερηφάνοις γὰρ ὁ Θεὸς ἀντιτάσσεται, καὶ μάλιστα νοσοῦσιν ἀσθεῖαν. Διὰ πρὸς αὐτὴν ἀποστρέφεται, καὶ φησιν· Οὐχ οὕτως ἡ μαντεία σου, οὐχ οὕτως, δηλῶν ὡς Ἐγὼ μὲν ἐξέκοψα τὴν Μωάβ. Ἀλλ' οὐ τοῦτο προύλεγον αἱ παρ' αὐτοῖς οὔσαι μαντεῖαι τάναντία μηνύουσιν. Μεγάλα γὰρ ἐφρόνουν ἐπὶ τῷ μαντευσομένῳ δαίμονι παρ' αὐτοῖς· ὁ δὲ Σύμμαχος, Οὐχ οὕτω, φησὶν, οἱ βραχίονες αὐτοῦ. Δηλῶν ὡς οἱ ἀλαζονεύεται πράξεις ὁμοίας οὐκ ἔχει. Τινὲς δὲ φασιν, ὡς τὸ πάλαι τῆς τοῦ Βαλαάμ μαντείας ἀνόντητον ἐπιδείκνυσιν. Ὁλολύξει Μωάβ, δείκνυσιν ὡς ἂ μὴ προσεδόκων ἐκ τῆς μαντείας ἀπήντηκεν. Ὁλολυγμός δὲ ὀδυνηρὰ φωνὴ γυναικῶν βαρυτάτῃ πένθει κεκρατημένον. Δείκνυσιν δὲ νῦν καὶ τῆς πληγῆς τὸ ἀλγεινὸν, καὶ τῶν πεισγόντων τὸ ἀσθενές, τοῖς κατοικοῦσι τὸ Ἀσεδέθ ἡ μελέτησις. Πόλις αὕτη Μωάβ θρήνον ἴσος· ἐμμελὴ καθ' ἐκτῶν ἐμελέτησαν. Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως ἐξέδωκε· Τοῖς εὐφραινομένοις ἐν τῷ τείχει τῷ ὀστρακίῳ φθίγγασθαι, τὸ ἀσθενές δηλῶν τοῦ,

234 VERS. 6-14. Audivimus injuriam Moab. Contumeliosus valde est. Superbium sustuli. Non sic divinatio tua, non sic. Ululabit Moab. In Moabide enim omnes ululabunt. Habitantibus autem Seth meditatio. Et non reverebitur campos Esobon, etc.

235 Et hic etiam Moabitarum arrogantiam, quam ex Jeremiæ sententia superius attigimus³², propheta insectatur. Sed ubi quæ lucta essent de throno Davidis attulit, medio veluti cursu respirans aliquantum, quod ad resipiscentiam excitandam Scripturæ usitatum est, aliam rursus de atrocioribus comminationem aggreditur; ne, divitiis bonitatis contemnentes, iram sibi ipsi thesaurizent³³. Sic et David, cum per benignum in omnibus Dominum, labentesque fulcire, cibumque idoneo tempore præbere dixisset, in his sibi non quiescendum putavit, sed omnes se, a quibus diligitur, servaturum; omnes etiam sceleratos perditurum adjunxit. Occultavit autem in medio, veluti arcanum quid, quod erat de Salvatoris adventu mysterium Isaias; ut in eorum gratiam, qui ejus intelligentia digni essent, intercalaretur. Itaque non est quod ista cum superioribus, quæ de Davidis throno dicta sunt, conjungi dubitemus. Placet nonnullis, post absolutum sermonem de Israelitici populi reversione, alium rursus in Moabitas, qui in eundem contumeliose insultarent, tanquam prophetarum voce institui, qui ad retundendam eorum in impietate audaciam, Moabitarum se injuriam audivisse clamitent. Deo enim, aiunt, qui juste in eos animadvertat, ipsi congratulentur, tanquam quæ per Balaam contumeliose in Deum universorum, et quæ bello postea adversus ejusdem gloriam tentarint, audiverint³⁴: pro quibus, ista loquentibus respondet Deus superbiam se sustulisse, ut vere superbos esse Moabitas demonstrat: qui superbis sese opponere, et iis præcipue, qui pietatem oppugnant, in more habeat. Atque hinc est quod converso ad eum sermone: Non sic divinatio tua, non sic, intulit; tanquam se Moabitidem excidisse significaret: quod a suis oraculis contraria plano doctibus minime prædictum fuerat. Insolescebant enim quia dæmonem apud se vaticinantem habebant. Quod autem non sic brachia ejus interpretatus est Symmachus; actiones ipsas, quibus elata superbit, dissimiles esse significat. Alii vero Balaami inutilem divinationem notari **236** putant. Deinde quod ululabit Moab addidit: Alium divinationis eventum, quam putabant fuisse demonstrat. Est vero ululatus mulierum vox illa, quæ luctus acerbissimi dolorem exprimit maximum. Quod autem habitatoribus Seth meditatio sequitur, ita nunc et plagæ dolorem, et affectuum virium imbecillitatem ejus significat. Est porro hæc Moabitarum

³² Jerem. XLVIII, 1 seqq. ³³ Rom. II, 5. ³⁴ Num. XXIV, 1 seqq.

civitas, quæ in eos forsā lamentationes fuerat A
versibus meditata. Symmachus autem, *Exsultanti-
bus in muro testaceo dicite*, interpretatus est; ut
dæmonis imbecillitatem, cuius responsis tantopere
confidebant, ostenderet. Sequitur: *Et non reverebitur
campos Esebon*, in quo ad Assyrios esse sermo
videtur, de *Esebon Moabitica* civitate; cuius lati-
fundia suburbiorum, quibus ipsa cingebatur, ita
cum *Sebama* male jubet efficere; ut ipsæ etiam
excisæ vites lugere quodammodo videantur. Ideo
autem Assyrios *gentes absorbere* ait, quod *Moabi-
tarum* direptionem ad *Iazir* usque ejusdem regio-
nis civitatem, illis imperet. *Vitium* deinde nomine
ejus quoque regionis incolas forte significat, quos
ligna et silvas appellare Scripturis usitatum est.
Hujus generis est et illud: « Vineam Domini Sa-
laoth, homo Juda, nova "plantatio dilecta". »
Significant vero autumnus, et messis, et vitis, alio
modo florentis et integræ ætatis. Robur omni vo-
luptatum generi, quibus, tanquam ebrii, impie
delectabantur, idoneum. Quod deinde nihil parcen-
dum jubet, ita Dei opus, non vires Assyriorum
ostendit; quos rursus eos, qui in desertum aufu-
gerunt, non attingere, sed relinquere; non inter-
fectis addere, sed errore et oblivione præteriri
jubet. Neque enim Deus, etiam cum scelera ulci-
scitur, humanitatem ponere est solitus. Vocat
deinde Assyrios tanquam a se missos. Quod autem
relictos esse adjecit, in his nequaquam futuram
Moabitudinem, nisi a Deo relictam esset, significavit.
Propter hoc, plorabo, ait, *tanquam ploratum Iazir*:
lugeat, usurpantur.

Iazir autem præter ceteras amplius direptam, ut C
par erat, esse significat. Et *Subama* pariter atque
Esebon, urbes alias, *vitium* nomine eorumdem in-
colas intelligens, lamentatur: quorum *messe* et
vindemiam hostilis exercitus ita se, ut omnia *de-
cidant conculcatum*, ita denique effecturum dic-
tit, ut ab ejus vitibus omnis lætitia et exsultatio
tollatur. Impii enim cum essent, re nulla magis
quam dæmonibus sacrificandi, et iisdem se con-
secrandi occasione semper gaudebant: quo nomi-
ne, *vinum eos non calcaturos* dicit. Quod quidem si
ad vites referatur, apertum est: sin autem ad ho-
mines, liberos etiam cum parentibus ipsis, quia ne
prægnanti quidem mulieri parcatur, esse perituros
significatur. Cujus generis illud est, quod diebus
illis, et ipsas etiam uterum gestantes feminas, mi-
seras et infelices fore minatur.

Sequitur vero: *Propter hoc venter meus ad Moab,
velut cithara sonabit*. Omni enim ait sublato a te
lætitia genere, calamitates tuas cunctis annuntians,
easdem in carmen et cantilenam abire faciam;
tanquam in terram desertam et incultam regio
transierit: unde et eos antea ad gemitum horta-

ἤπερ φθεγγομένην ἐπεποιθέσαν, δαίμονος. Καὶ οὐκ
ἐντραπήσῃ τὰ πεδία Ἑσεβῶν. Πρὸς Ἀσσυρίους
δοικε λέγειν, περὶ πόλεως τῶν Μωαβιτῶν Ἑσεβῶν
εὐρυχωρίαν ἐχούσης ἐν τοῖς περιχειμένοις αὐτῇ
προαστείοις ἣν μετὰ τῆς Σεδαμὰ παρακελεύεται δια-
θεῖναι κακῶς, ὡς πενθήσῃ πως τεμνομένης τὰς
τούτων ἀμπέλους. Ἐθνη δὲ καταπίνοντες, τοὺς
Ἀσσυρίους καλεῖ τὴν δὲ Μωαβιτῶν αὐτοῖς παρα-
κελεύεται δῆλῶσαι, μέχρι τῆς Ἰαζὶρ πόλεως Μωαβι-
τιδος. Λέγει δ' ἂν ἰσως ἀμπέλους καὶ τῶν Μωαβι-
τῶν τοὺς οἰκήτορας, οὓς καὶ ξύλα καὶ δρυμὸν ἔθος
καλεῖν τῇ Γραφῇ. Κατὰ τὸ, « Ὁ γὰρ ἀμπέλων Κυ-
ρίου Σαβαὼθ ἄνθρωπος τοῦ Ἰούδα νεόφυτος ἐγαπη-
μένον. » Δηλοῖ δὲ ἡ ὁπώρα, καὶ ὁ θερισμὸς, καὶ ἡ
ἀμπελος καθ' ἕτερον τρόπον, τὸ εὐθαλές, καὶ
ἀκαμίον, καὶ ὠραῖον, καὶ τρυφηλὸν τῆς ἐκείνων
ζωῆς· ἐν ἧ, καθάπερ μεθύοντες, διηγὼν ἐντροφῶν-
τες τῇ δυσσεβείᾳ. Ἡ δὲ πρόσταξις τοῦ μὴ δεῖν ἐν-
τραπήσῃ, δηλοῖ θεοῦ τὸ ἔργον, οὐκ Ἀσσυρίων τὴν
δύναμιν, πρὸς οὓς αὐθις φησιν, Οὐ μὴ συνάγῃτε
τοὺς εἰς τὴν ἔρημον ἐξ αὐτῶν φυγόντας, κελεύω
ἐξῆν αὐτοὺς, καὶ μὴ τοῖς ἀνηρημένοις προσθεῖναι.
πλάτην δὲ καὶ λήθην εἰληφέναι τούτων δοκεῖν. Ὁ
γὰρ θεὸς ἐστὶ καὶ κολάζων φιλόανθρωπος. Ὡς δὲ
παρ' αὐτοῦ πεμφθέντας καὶ ἀπεσταλμένους τοὺς
Ἀσσυρίους καλεῖ· προσέρριπται δὲ τὸ, ἐγκατελεί-
φθησαν, μᾶλλον ὡς οὐκ ἂν ἐν τούτοις γέγονεν ἡ
Μωάβ, εἰ μὴ θεὸς αὐτὴν ἐγκατέλιπε. Διὰ τοῦτο
κλαύσομαι, ὡς τὸν κλαυθμὸν Ἰαζὶρ. Τοῦτό φησιν
ὁ προφήτης ἐπιστένων ταῖς αὐτῶν συμφοραῖς.
quæ a propheta, tanquam eorum calamitates 237

Πεπορθῆσθαι δὲ τὴν Ἰαζὶρ ὑπὲρ τὰς ἄλλας
παρίστησιν, ὡς ἂν πρέπει ταύτην οὕτω τὰς ἄλλας
θρηγνῶν Σάδαμά τε καὶ Ἑσεβῶν, ἀμπέλους αὐτῶν
καλῶν τοὺς οἰκήτορας. Ὡς ἐπὶ τῷ θερισμῷ καὶ τῷ
τρυγητῷ στρατὸς ὁ τῶν πολεμίων ἐλάλησεν τὸ,
καταπατήσω, καὶ πάντα πεσοῦνται. Καὶ τὸ,
ἀρθήσεται εὐφροσύνη καὶ ἀγαλλίαμα ἐκ τῶν
ἀμπέλων σου. Δυσσεβεῖς γὰρ ὄντες πρόσφασιν εὐ-
φροσύνης τὸ θύειν εἶχον δεῖ, καὶ τελεῖσθαι τοῖς διζι-
μοσιν· ἀνθ' ὧν, φησὶν, οὐ μὴ πατήσεται οἶνον. Εἰ
μὲν ἐπὶ τῶν ἀμπέλων, δηλὸν· εἰ δὲ ἐπ' ἀνθρώπων
νοητέον, ὡς ἅμα γονεύσι τὰ τούτων οἰχέσεται τέκνα,
μὴ φειδομένου μηδὲ γυναικὸς κυοφορούσης τινός.
Ἐπεὶ ὁμοιον τὸ, Οὐαὶ ταῖς τικτούσαις, καὶ
ταῖς ἐν γαστρὶ ἐχούσαις, ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέ-
ραις.

Διὰ τοῦτο ἡ κοιλία μου ἐπὶ Μωάβ, ὡς κιθάρα
ἠλῆσει. Πάσης γὰρ σου φησὶν, εὐφροσύνης ἀφ-
ηρημένης, ὥδην καὶ μέλος τὰς σὰς ποιήσομαι συμ-
φορὰς, πᾶσι κηρύττων αὐτάς, ὡς εἰς χέρσον μετα-
βληθείσης τῆς χώρας. Διὸ καὶ προῦλεγεν αὐτοῖς
ἀποκλαύσασθαι. Ἐθ' ὡς ὑπεραλγῶν ἐπὶ τῇ τῶν ψυ-

¹¹ Isa. v, 7.

¹² Is. γρ. μηδὲν.

χῶν ἀπωλεῖν καὶ πλάνη (ἐπεὶ καλέσας αὐτοὺς διὰ τοῦ ἀποκλίσασθαι πρὸς μετάνοιαν, πειθομένους οὐκ ἔσχεν), τὸν ὑπὲρ αὐτῶν ἀναλαμβάνει κλαυθμόν, εἰπὼν μὲν ἥδη, διὰ τοῦτο κλαύσομαι. Καὶ νῦν δὲ, φησὶ, τὰ ἐμὰ δάκρυα, καὶ ὁ κλαυθμὸς δι' οὐδὲν ἑτέρων, ἢ εἰς τὸ ἐντροπήναι σε, ἤγουν, ἐντραπήσῃ μάτην καλοῦσα πολλάκις τοὺς μὴ σῶσαι δυναμένους· θεοῦ. Ὡς τεῖχος ᾧ ἐνεκαίνισας. Ἐπὶ γὰρ σεισμῷ τὸ τεῖχος κατέπεσεν, ὡς ἐλέγομεν, ἀνεκαίνισαν αὐτὸ μοχθοῦντες ἀνόνητα. Κλαύσομαι οὖν φησὶ, μετὰ τῶν ἄλλων σου συμφορῶν, καὶ ὁ μάτην ὠχοδομήσω τεῖχος ὑπὸ τῶν πολεμίων κατενεχθέν. Εἰτά φησι· Τοῦτο τὸ ῥῆμα ὁ ἐλάλησεν Κύριος ἐπὶ Μωάβ, ὅποτε καὶ ἐλάλησεν. Οἱ δὲ λοιποὶ ἐξέδωκαν, ἐκ τότε καὶ νῦν ἐλάλησεν. Ἀποφ. δὲ ἡ Γραφή, ὅτι πάσαι μὲν λόγοις ἐθεσπίζετο, νυνὶ δὲ καὶ ἔργοις ἐπιτελεῖται. Καὶ πρὸ τοῦ παρόντος γὰρ προφήτου, διὰ Μωσέως ἐβρέθη· Οὐκ εἰσελεύσεται Ἀρμανίτης καὶ Μωαβίτης εἰς Ἐκκλησίαν Κυρίου ἕως δεκάτης γενεᾶς· ὁ τοίνυν πάσαι λαλήσας περὶ αὐτῆς, καὶ νῦν τοῦτο ποιεῖ δι' ἐμοῦ.

Ammonitas, nec Moabitas ad decimam usque generationem ingressuros esse a Mose pronuntiatum sit ⁴⁴. Qui ergo de illa dudum locutus fuerat, istud idem nunc per me, inquit, perficit.

Καὶ νῦν λέγω, Ἐν τρισὶν ἔτων μισθωτοῦ. Ὁ δὲ Σύμμαχος ἀντὶ τοῦ μισθωτοῦ, ὡς ἐπὶ μισθωτοῦ, φησὶν. Οἱ δὲ τρεῖς τὰ μετὰ ταῦτα διέστειλαν εἰπόντες· Ἀτιμασθήσεται ἡ δόξα Μωάβ. Ὁ γὰρ καὶ σύνδεσμος τῶν ἐξῆς ἐτέραν ἐδειξε τὴν διάνοιαν τῶν πρόσθε, δηλούντων ὡς ἐν τρισὶν ἔτεσιν· τὰ περὶ τῆς Μωάβ ἐλάλησε Κύριος διὰ τοῦ προφήτου, ὡς μισθωτόν τινα τὸν ἄνδρα πρὸς τὴν τῶν ῥημάτων διάνοιαν λαβών. Οὐ γὰρ ὥσπερ ἡμεῖς ἀθρώως συνάπτοντες τὸ πᾶν ἀνάγνωσμα διερχόμεθα, οὕτω καὶ ὁ προφήτης· ἀλλὰ κατὰ μέρος ἐν διαφόρῳ τῷ χρόνῳ μέχρι τρίτον ἔτος ἐπλήρωσεν. Τινὲς δὲ τὸ, ὅποτε ἐλάλησε, δηλοῦν φασὶ τὸ σπάνιον τῆς τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς Μωαβίτας γενομένης φωνῆς. Τῷ μὲν γὰρ Ἰσραὴλ συνεχῶς διαλέγεται· τοῖς δὲ ἔθνεσιν ὡς ἄλλοις σιγῇ. Πλὴν ὅτι γέυει καὶ τούτους τῆς ἰδίας φιλανθρωπίας, ἵνα διὰ τῆς ἐν ὀλίγοις πείρας, πρὸς τὴν τῶν τελείων ἐπιθυμίαν ὁρμῶσι. Τινὲς δὲ φασιν, ὡς ἀνακομίζει πρὸς ἱστορίαν τὸν λόγον, ὅτεπερ αἱ δέκα φυλαὶ τῆς Δαβὶδ βασιλείας ἀποσπαοῦνται τῇ τοῦ ἀποστήσαντος Ἱεροβοάμ δυσσεβεῖα παρηκολούθησαν. Ἐφ' οἷς ἀγανακτήσας Θεὸς οἶονεὶ Σαλμανασσάρ ἐμισθώσατο τὴν Ἀσσύριον, ὃς ἀνάστατον τὴν τούτων ἀπέδειξε χώραν τρισὶν ἔτοις ἔτεσιν ἐνιζήσας αὐτῇ, ὅτε δὴ καὶ τὴν Μωάβ ἐχειρώσατο. Εἰ τοίνυν ἐλάλησε καὶ πάλαι Θεός, ἀλλὰ καὶ νῦν λέγω, ὅτι ἐν τοῖς τρισὶν ἔτεσιν τῶν ἔτων τοῦ μισθωτοῦ Σαλμανασσάρ ἀτιμασθήσεται ἡ δόξα Μωάβ· τοῦτ' ἐστὶν ἡ βασιλεία, ἡ τὰ μεγέθη τῶν πόλεων, καὶ τῶν ἐνοικούντων τὸ πλῆθος, ἡ καὶ ὅλοι τὴν ἡλικίαν τὴν μάχιμον.

bibum amplitudinem, et civium frequentiam; vel denique bello idoneum ætatis illius robur significari par sit.

⁴⁴ Deut. xxiii, 3.

¹ Ισ. 6.

VARIÆ LECTIONES.

batur. Ipso deinde animorum errore et interitu commotus (quando lacrymis ad pœnitentiam invitatos audientes non habuit) eorum jam nomine, tanquam luctu revocato, ob id se ploraturum significat: quasi ad lacrymas et ploratum nullo alio fine, quam ut pudore saltem suffundantur, excitari se dicat: ac si frustra sæpe diis invocatis elusos, in quibus nullam servandi potestatem experti sint, pudore tandem confusum iri demonstret. Sequitur deinde, tanquam murum, quem instaurasti. Postquam enim terræ motu murus ipse, uti dicebamus, corruisset, eundem renovari frustra curaverant. Porro igitur, ait, cum cæteris calamitatibus tuis, et istud etiam, quod murum ab hostibus dejectum frustra excitaveris. Deinde ait: Hoc est verbum

quod locutus **238** est Dominus ad Moab, quando etiam locutus est. Ubi reliqui transtulerunt; jam inde et nunc locutus est. Significat autem Scriptura, Deum verbis quidem olim prædixisse, nunc vero reipsa efficere; quandoquidem longe ante hujus etiam prophetæ tempora in Domini Ecclesiam nec

Quod deinde sequitur: Et nunc dico in tribus annis mercenarii; primum Symmachus tanquam sub mercenario dixit. Deinde quæ postea sequuntur, ita tres distinguunt interpretes, et legunt: Et auferetur gloria Moab. Ipsa enim et conjunctionis particula, aliam sequentium sententiam ostendit, quam fuerat præcedentium, quibus in tribus annis res Moab locutum esse Dominum per prophetam significatum est; tanquam mercenarium aliquem virum ad verborum sensum explicandum assumptisset. Non enim confertim, ut nos lectionem totam conjungentes facimus; sed vario membrarum tempore, donec tertius impleretur annus, prophetam dixisse existimant. Nonnulli autem hisce, quando locutus est, rarum Domini ad Moabitas sermonem ideo significari putaverunt; quod Israellem sæpe, gentes autem, tanquam a se alienas, nunquam alloquitur: talibus autem suam ideo benevolentiam degustandam præbere, ut cum eam parvis in rebus experti fuerint, in magnas et perfectas serantur avidius. Non desunt tamen, qui sermonem ad ejus temporis historiam putent referri, quo decem tribus, relicto Davidis regno, ad impium Jeroboamum defecerunt; qua re indignatus Dominus, Assyrium Salmanassarem tanquam mercede conduxit, ut triennio integro in eorum regione moratus, eam popularetur; quo tempore et Moabitide etiam potitus est. Si ergo aiunt, olim locutus est Dominus, et nunc etiam dico, **239** quod in tribus annis mercenarii Salmanassar ignominia afficietur gloria Moab: quibus verbis, vel regnum ipsum; vel urbium

Quod si ad allegoriæ leges ab initio placet re-
vocare, per *contumeliosum Moub* calamitatis aucto-
rem apostatam dæmonem intelleximus. Neque enim
in Creatorem mouδ, sed et in homines ipsos etiam
contumeliosus fuit; eosque quos cepit, probriis
alios insectari, pravisque et hæreticis opinionibus
intumescere docuit; in eos denique, a quibus re-
futantur, quando nihil apte jam respondere valent,
contumeliis insurgere. Quem sanare tamen, et tan-
quam gravi morbo liberare cum studeat Dominus,
superbiam se sustulisse adjicit. Sunt vero etiam
injuria et furor, inquit, privato jure ad eum per-
tinentes morbi. *Ululabit* item ait, non sine dolore,
cum suam ipse virium imbecillitatem senserit. Si-
gnificat deinde *muri testacei* nomine, illorum disse-
rendi facultatem, quibus est sapientiæ opinione in-
tumescere jucundum. Quod autem *loqui* ad eos im-
perat, qui *in muro isto testaceo lætantur*; ita va-
nam eorum et imbecillam esse operam demonstrat,
conferre debuerant. Nec tamen ait, *convertentur*;
et eos ob id ulciscetur *camporum Esedon* infertili-
tas; cujus si nominis rationem postules, idem ac

Α "Ανωθεν δὲ, νόμοις ἀλληγορίζας, ὑβριστὴν Μωῦσιν
τὸν ἀρχέκακον καὶ ἀποστάτην νοήσωμεν δαίμονα,
τῷ τε γὰρ κτίσῃ, καὶ τοῖς ἀνθρώποις ἐνὺβρισε,
καὶ τοὺς ἀλόντας ὑβριστὰς ἀπεργάζεται, τοὺς λα-
λοῦντας ἀδικίαν εἰς τὸ ὑψὺς αἰρετικούς, καὶ τοὺς
ἐλέγχοντας ἐξ ἀπορίας ὑβρίζοντας. Ὅν καὶ θερα-
πεύων ὁ Κύριος φησιν, ὥς ἐπὶ νόσου δαινῆς. Τὴν
ὑπερψαλίαν ἐξῆρα. Ἀλλὰ καὶ ἡ ὑβρις καὶ ἡ
μῆνις αὐτοῦ, φησὶν, ἐστὶ ἰδιόκτητα πάθη. Ὁλολύξει
δὲ φησὶν, ἀλγῶν, καὶ τῆς ἰδίας ἀσθενείας ἐπαισθα-
νόμενος. Τεῖχος δὲ ὀστράκινον, τὴν τῶν ἐπὶ σοφίᾳ
φυσῶντων ἐκάλεσε διαλεκτικὴν, ἐφ' ἥπερ εὐφραίν-
ονται. Τὸ φθέγγασθαι ἢ δὲ αὐτοῖς τοῦτο τεῖχος
προσέθηκεν ὀστράκου, δηλονότι σαθρότερα μελέ-
τησιν ταῦτα ποιουμένοις, δεόν μελετᾶν ἐν τῷ νόμῳ
Β Κυρίου. Καὶ ὁμῶς οὐκ ἐντραπήσσονται. Διὸ τιμω-
ροῦνται τῇ τῶν πεδίων Ἑσεδῶν ἀφορίᾳ· τοῦτο δὲ
διαλογισμὸς ἐρμηνεύεται.
qui studium suum ad Dominicæ legis meditationem
conferre debuerant. Nec tamen ait, *convertentur*;
et eos ob id ulciscetur *camporum Esedon* infertili-
tas; si cogitationem dicas, significabit.

Horum igitur *lugebunt*, inquit, *cogitationes agro-
rum* nomine, propter amplitudinem, significatæ;
quando temerariam suam et stultam pietatis ra-
tionem relectam intuebuntur. *Lugebit* etiam et *vi-
nea Sebama*. Genti siquidem cuique attributa est
quædam *vinea*. Scribitur enim: « De vinea Sodo-
morum vinea eorum ⁴⁴. » Et apud Mosen: « Inter-
fecit in grandine vineam eorum ⁴⁵. » Est rursus et
vinea quam plantavit Dominus. « Cantabo enim
dilecto, ait, canticum dilecti vineæ ⁴⁶. » Regni dein-
de vineam his se ablaturum significat Dominus ⁴⁷,
qui **240** fructum non edunt; genti autem, quæ
fructus pariat, daturum; legem nimirum et pro-
phetas: quorum præcepta cum negligenter, ea se
genti patefacturum pollicetur, quæ vitæ instituto
fructus pariat. Est igitur *vinea isthæc* verbum veri-
tatis: quæ autem Ægyptiorum, falsitatis et men-
dacii; quæ eis a tenebrarum principe in culturam
data est: Sodomorum autem, vitæ sceleratæ et
impuræ; quas ut colerent, a malo mercede condu-
cti sunt. Ab iis cum Scribæ et Pharisei originem
ducerent, ab eo, qui veram se vitem esse profite-
tur ⁴⁸, relecti sunt, Gomorrhæ sarmenta habentes;
unde uvam fellis et botrum amarissimum college-
runt ⁴⁹. Vinum autem eorum fel draconum et aspi-
dum insanabile ⁵⁰. Significat autem *vinea Seba-
ma* (id est conversio, si vim nominis explices) ser-
monem eum qui est ad pietatis et religionis spe-
ciem comparatus. Multos enim, dum vitæ probita-
tem simulant, ad suum vivendi genus isti pertra-
hunt, qui honesta facere et hortari credantur:

Τούτων οὖν οἱ διαλογισμοί, πεδία λεχθέντες διὰ
τὸ πλῆθος, πενήθουσιν ἀνονήτου τῆς αὐτῶν ἀσε-
δείας φανησομένης. Πενθήσει καὶ ἡ ἀμπελος Σε-
δαμῆ. Ἐκάστου γὰρ ἔθνους ἐστὶ τις ἀμπελος. Ἐκ
γὰρ ἀμπέλου Σοδόμων ἡ ἀμπελος αὐτῶν. Καὶ ἀπ-
έκτεινεν ἐν χαλάτῃ τὴν ἀμπελον αὐτῶν, περὶ τῶν
Αἰγυπτίων ὁ Μωσῆς. Ἔστι καὶ ἀμπελος ἣν ἐφύτευσε
Κύριος. Ἄσω γὰρ, φησὶ, τῷ ἡγαπημένῳ ἄσμα τοῦ
ἀγαπητοῦ τῷ ἀμπέλῳ. Καὶ τῆς βασιλείας δὲ τὴν
ἀμπέλῳνα, φησὶν ὁ Κύριος, ἀπὸ τῶν μὴ ποιοῦντων
ἀρθέντα καρποὺς ⁵¹ ἔθνη δοθῆναι ποιοῦντι τοὺς ταύ-
της καρποὺς, δηλῶν τὸν νόμον καὶ τοὺς προφῆτας,
καθ' οὓς οὐκ ἐπολιτεύοντο, ὧν τὰ νοήματα δοθῆναι
ἔθνη διὰ πολιτείας ποιοῦντι καρποὺς. Αὕτη λόγος
ἀληθείας ἡ ἀμπελος· ἡ δὲ τῶν Αἰγυπτίων τοῦ ψεύ-
δους πρὸς γεωργίαν αὐτοῖς παρὰ τοῦ κοσμοκράτορος
δοθεῖσα τοῦ σκίτους τούτου· ἡ δὲ Σοδόμων ἀκαθά-
ρου βίου καὶ πράξεων, ἧς δὴ γεωργεῖν ὁ πονηρὸς
αὐτοὺς ἐμισθώσατο. Ἐξ ὧν λαβόντες Γραμματεῖς
καὶ Φαρισαῖοι τὰ σπέρματα, τοῦ λέγοντος ἐξετμήθη-
σαν, Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπελος ἡ ἀληθινή, Γομόρρας
ἔχοντες κληματίδα. Διὸ καὶ γεωργοὺσι σταφυλὴν
χολῆς καὶ βότρυν πικρίας. Ὁ δὲ οἶνος αὐτῶν θυμὸς
δρακόντων καὶ ἀσπίδων ἀνίστατο. Ἡ σεδαμὰ δὲ
ἀμπελος (ἐπιστροφή δὲ ἐρμηνεύεται) λόγον ἐπλη-
ματισμένον δηλοῖ πρὸς εὐλάβειαν. Σχηματίζονται
γὰρ βίον ὀρθόν, ὑπαγόμενοι πολλοὺς εἰς τὴν οἰκίαν
διαστροφήν, χρηστὰ πράττειν δοκοῦντες καὶ παρ-
αινεῖν. Ὅν τὰ δόγματα καὶ βίος ἀμπελος σεδαμὰ
γνήσιον ἔχοντα μὴδὲ ἐν ὕπῳ Μωαθιτῶν γεωργου-
μένη, ἡ τὰ ἴδια πολλὰ ποιοῦσα γεννήματα κατα-

⁴⁴ Deut. xxxii, 32. ⁴⁵ Psal. lxxvii, 47. ⁴⁶ Isa. v, 1. ⁴⁷ Matth. xxi, 33 seqq. ⁴⁸ Joan. xv, 1.
⁴⁹ Deut. xxxii, 32. ⁵⁰ ibid. 33.

VARIAE LECTIONES.

■ γρ. φθέγγασθε. * καρποὺς ἀρθέντα. ▽ γρ. ἔχουσιν μηδέν.

πίνειν τὰ ἔθνη λέγεται διαλεκτικῇ δυνάμει τοὺς A quorum tamen sive doctrina, sive vita, tanquam ἀγυμνάστους, δι' ὧν νικᾷ καταπίνουσα. *vinea Sebama*, quæ a Moabitibus colitur, sincerum nihil habet; sed multa privatim edita sobole, dialectica facultate male exercitatae gentes *absorbeat*.

Πρὸς οὓς *καταπίνοντες* ὁ λόγος φησὶ τοὺς τοιούτους λόγους *καταπατίζειν*. Ἡ γὰρ περὶ τούτου σχολή σχολάζειν ὁμᾶς οὐκ ἔφ [κα!] *συναφθῆναι* πρὸς Ἰαζήρ, τὴν ἐρμηνευομένην ἰσχύς, ἣν οὖσαν πνευματικὴν οὐχ ὑποδέξεται τις, ἐὰν μὴ τὰς ἀμπέλους *καταπατήσῃ* * τῆς Σεθαμὰ τῆς ἰδίας ἐρμημίας ἐπιλαθόμενος, καταλείπει δὲ ταύτην κρείττους χωρίους ἐνδαιτυμένους. Εἰτά φησιν· *Οἱ ἀπεσταλμένοι ἐγκαταλείφθησαν*. Ψευδὴς γὰρ ἀπόστολος ὑπὸ Θεοῦ *καταλείπεται*. Ὑψ' ὧν μὴ ἀπατάσθαι φησιν, ὡς ἰσχύον ἔχόντων τοῖς πράγμασιν. Ἀδοθήθτοι γάρ B εἰσιν ἐκ Θεοῦ, ὡς μὴ *διαβεβηκότες τὴν θάλασσαν* καὶ τοὺς πειρασμούς περιφεύγοντες. Τιοῦτον γάρ τὸ, « Ἠλθον εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης. » Ὁ γὰρ ἀθλητὴς ὁμοσε τοῖς χωρεῖ, μὴ συγκαθίεις ἑαυτὸν δόγμασιν ἐθνικοῖς, διὰ σαρκὸς ἡδονὰς κερδᾶναι θέλων τοὺς διωγμούς. Διὰ τούτο, *Κλαύσονται*, φησὶν, ὡς *τὸν κλαυθμὸν Ἰαζήρ*, ὃν οἱ κατὰ Θεὸν κλαίουσι δυνατόι τὴν τοῦ βίου παραικίαν στενάζοντες, ποθοῦντες δὲ καὶ ἐκλείποντες εἰς τὰς αὐλὰς τοῦ Κυρίου· μήποτε δὲ καὶ ὡς ἰσχύς κλαίεται μαρανθεῖσα νοσήματι, οὕτω καὶ ἀμπέλως Σεθαμὰ μαρανθεῖσά τε καὶ μέλλουσα πυρὶ παραδίδοσθαι. Εἰτά φησὶ πρὸς τὴν *Μωαβίτιν*, ὡς τὰ ταύτης δένδρα κατέβαλεν ἡ Ἑσεβὼν καὶ Ἑλεαλή. Ἑρμηνεύεται δὲ ἡ μὲν Ἑσεβὼν, λογισμοί· ἡ δὲ Ἑλεαλή, Θεοῦ C διάδοσις. Ἡ γὰρ ἀμπέλως ἡ ἀλλοτρία, καὶ ἡ φυτεία, ἣν οὐκ ἐφύτευσεν ὁ Πατήρ ὁ οὐράνιος, καταβάλλεται, ἐπεροδῶν ὄντα φρονήματα ὑπὸ λογισμῶν ὁρθῶν καὶ τῆς ἀνόδου τῆς πρὸς Θεὸν δι' ἀγαθῶν ἔργων ὑφ' οὗσης ἡμᾶς. Μακάριος γὰρ οὗτός ἐστιν ἀντίληψις αὐτοῦ παρὰ σοῦ, ἀναβάσεις σου ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ.

erigimur, evertuntur. Beatum enim merito dixerim, cujus a te auxilium, Domine, ei cujus in corde ascensiones tuæ **.

Μεθ' αὗ φησιν, Ἐπὶ τῷ θερισμῷ σου καὶ τῷ τρυγητῷ σου *καταπατήσω*, εἰκότως· ὃν γὰρ *θερίζει* σίτον, καὶ ὃν τρυγᾷ ὀϊνον, ἐναντίως ἔχουσι τῷ ἄρτι τῷ στηρίζοντι καρδίαν ἀνθρώπου, καὶ ὅν τῷ εὐφραίνοντι καρδίαν ἀνθρώπου. Διὸ *κατεῖται* παρὰ Θεοῦ τροφήν ἢ ποτὲν γενέσθαι τοῖς ἐξ ἀδιακρισίας D ἀγνοοῦσι κωλύοντος. Καὶ ἀρθῆσεται *εὐφροσύνη* καὶ ἀγαλλίαμα ἐκ τῶν ἀμπέλων. Ἀφῆρέθη γὰρ ἐκ τοῦ Ἰσραὴλ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐδόθη ἔθνη ποιοῦντι τοὺς καρπούς αὐτῆς. Καὶ ἡ τῆσδε ψευδοῦμου γνώσεως φαντασία τὴν μὴ οὖσαν *εὐφροσύνην* ἀληθῆ τοῖς ἀλοῦσιν ἐμβάλλουσα, παραιρεῖται παρὰ Θεοῦ βοηθοῦντος τοῖς ἐκ ταύτης ἀπατωμένοις. Εἰποὶς δ' ἀν' ὑπολήρητα, τὰς δεχομένας τὴν μοχθηρὰν διδασκαλίαν ψυχὰς. Ἡ δὲ *κοιλία* τοῦ προφήτου ἐπὶ Μωάβ, ὡς *κιθάρα* ἡχίῃσει, μουσικῇ

Jubet itaque eos, qui *absorbent*, ejusmodi rationes prophetiæ *conculcare*, quando quod in his disceptationibus otium impenditur, neque nos quiescere, neque *cum Iazir* (quæ *robur* seu *vires* significat) *conjugi* permittit: quam, cum spiritualis sit, nemo assequatur, qui *Sebama vineas non conculcarit*, et propriæ solitudinis oblitus, ea relictæ, loca meliora non incolebat. Adjicit deinde: *Qui missi sunt, derelicti sunt*. Quia qui apostoli nomen ementitur, a Deo *derelinquitur*: atque a talibus cavere præcipit, qui in operibus vires suas ostentant, ne decipiamur. Divina siquidem ope ideo sunt destituti, quod *mare non transierunt* nec tentationes effugerunt. Tale enim est illud: « Veni in altitudinem maris ». Ad hæc enim, qui athleta est, coninus accedit, ethnicorum placita amplectendo, per corporis voluptates persecutiones studens effugere. Hinc est, quod 241 *ploraturum se tanquam ploratu Iazir* addit; quomodo ipsi plorare soliti sunt, qui ad Deum vires suas et potentiam referentes, vitæ genus anteactum ita desilent, ut atriorum Domini desiderio veluti tabescant et deficiant **: non eorum more, qui vires morbo languidas, veluti arcescentem et jam igni tradendam *vineam Sebama* plorant. Deinde converso ad *Moabitidem* sermone, arbores ejus ab *Esebon*, et *Eleale* dejectas esse adjicit: quorum utramque si interpretes, rationes *Esebon*, transitum *Eleale* sonabit. *Vitis* enim peregrina, eaque etiam consilio, quam Pater cælestis non plantavit, avellitur **: quorum nomine, temerarias a fide alienorum opinionones intelligimus, quæ cogitationibus rectis, operumque bonitate, quibus ipsi ad Deum redeuntes

Sequitur deinde, *messe tuam et vindemiam tuam conculcabo*: nec immerito sane; quando quæ ab ea, sive *messis*, sive *vindemia* colligitur, contraria plane ratione ab ipso pane, qui cor hominis confirmat, et a vino, quod idem lætificat **, se habeat. A Deo itaque *conculcatur*, ne iis jam, qui certa ratione in potum et cibum eodem uti non didicerunt, nutriendi facultatem retineat. *Et tolletur lætitia et exultatio de vitibus tuis*. Ab Israel enim *ablatum* est regnum Dei, et genti, quæ fructus ejus ederet, datum. *Ablata* rursus et ipsa, Deo deceptis opitulante, vanæ et absurdæ opinionis persuasio, quæ falsam captis pro vera lætitiā afferebat. *Torcularia* deinde, malis præceptionibus imbutas animas possis appellare. Eo deinde, quod propheta *enter ad Moab tanquam citharam sonaturus* dicitur, con-

* Psal. LXXVIII, 3. ** Psal. LXXXIII, 3. ** Matth. xv, 15. ** Psal. LXXXIII, 6. ** Psal. ciii, 15.

* γρ. καταλείπη.

centus musicus, qui pulsantis industria perficiatur, A describitur; et *ventris* nomine ea significantur, quæ interna David appellat, cum animam suam ad Domini laudes, et quæ intra se sunt ad sancti nominis ejus prædicationem hortatur ²⁴²; honestas scilicet, et virtutum omnium parentes ²⁴² animi cogitationes innuens. Ex quibus enim bene intus sentimus, iisdem ipsi Deum laudare et benedicere putamur. Qualis erat Isaias, cui Deus quæ intus erant, tanquam *muro instaurato cinxerat* et muniverat, ne cogitationibus malis, a quibus, tanquam lostibus, obsidemur, ad eum accessus pateret. Fortes igitur et validas rationes a Deo sibi in id esse concessas ostendit, ut qui ad eum non revertuntur, argumentorum viribus, quæ ipsis adducuntur, *confundi* possint. Est enim ad *confundendi* B verbum, ipsos, quod deest, extrinsecus assumendum. Optime autem Dei nomine *confunditur*, qui pudore suffusus, ita vincenti terga dat, ut bellum adversus veritatem et virtutem amplius non instauret. Quæ postea sequuntur, idolorum cultum, ipso verbi adventu tandem sublatum iri funditus, innuunt: quibus pœnarum ultionisque Moabiticæ tempus definivit, quod *mercenarii triennium* appellat. Accusat vero et mercenarium Salvator ²⁴³, tanquam qui pastor non sit, fugaque arrepta, gregem lupis prodere consueverit. Quin et peregrinum *mercede* sacerdoti famulantem: iis, quæ sancta sunt, vesci cavet Moses legislator. Se ipse ergo *mercenarium* fecit *Moab*, qui non amore in Deum, sed C mercedis opinione, rerumque corporearum expectatione, fecerit omnia, quod ii solent qui largiuntur egenis, ut ab hominibus laudentur. Non enim id faciunt, quod eorum miseria moveantur; sed quod gloriam venentur inaniter, quales et ipsi sunt, qui non virtutis studio, sed hominum opinione ducti aliquid aggrediuntur. *Ingloriori* ergo tales merito apud Deum sunt, qui *mercenarii ignominiam*, non honesto mentis affectu, sed simulata probitatis specie consequuntur. Quantum deinde refert divitum in hac vita, si vanæ putentur divitiæ: tantum quoque dedecoris et ignominiae, quo tempore occulia omnibus patere contigerit, *mercedis* nomine reponetur. Quo enim plura quisque scelera admiserit, eo et ille majorem ad *ignominiam* materiam habuerit. Qui rursum mendacis linguæ thesaurus D recondit, vana persequitur, et in mortis laqueos deveniet, *egentissimusque et non honorabilis*, eorum beneficio qui in malitia coacervati sunt, relinquetur.

CAP. XVII.

VERBUM CONTRA DAMASCUM.

VERS. 1-11. Ecce Damascus tolletur a civitatibus, et erit in ruinam, derelicta in sæculum, in cubile gregum et requiem. Et non erit qui persequatur. Et non erit amplius munita, ut illuc confugiat Ephraim, etc.

²⁴⁴ Antea quidem (ut superioribus patet) Assyriorum principem de Arabia, de Dama-

scum. Α λέγει δὲ κοιλίαν, ἅπερ ἐντὸς ἐκάλεσεν ὁ Δαβὶδ, Εὐλόγει, λέγων, ἡ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον, καὶ πάντα τὰ ἐντός μου τὸ ὄνομα τὸ ἅγιον αὐτοῦ, τοὺς λογισμοὺς σημαίνων τοὺς ἀγαθοὺς, τοὺς ἐκάστης γεννητικοὺς ἀρετῆς· ἐξ ὧν γὰρ ἐνδοῦν κατορθοῦμεν εὐλογοῦμεν τὸν Κύριον. Οἷός τιν' Ἰσαΐας τὰ ἐντὸς ἔχων ὡς τεῖχος ὁ ἐνερκαίνωσεν ὁ Θεός· χάριτι περιτειχίζων αὐτόν, ὡς μὴ δίδόναι παρείδουσιν τοῖς χεῖροσι λογισμοῖς, δίκην πολεμίων περικαθεζομένοις ἡμᾶς. Διὰ τοῦτο δὲ, φησί, τοὺς ἰσχυροὺς ἐχαρίσω μοι λογισμοὺς, ὡς ἐντραπῆναί σε τοὺς οὐκ ἐπιστρέφοντα; ἐπὶ σέ, διὰ τῆς τῶν προσαγομένων ἐλέγχων αὐτοῖς εὐτονίας· λείπει γὰρ τῷ ἐντραπῆναι, τὸ αὐτοὺς ἐξωθεν ὀφείλον παραλαμβάνεσθαι. Ἐντρέπεται δὲ Θεὸν ὁ καλῶς νικῶντι νῶτα δίδους, μηδὲν ἀψιμαχῶν πρὸς ἀληθειάν τε καὶ ἀρετήν. Διὰ δὲ τῶν ἐξῆς, τὸν ἐπὶ τέλει δηλοῖ τῆς εἰδωλολατρείας ἀφανισμόν διὰ τῆς ἐπιφανείας τοῦ λόγου, καὶ τῆς Μωᾶθ τιμωρίας ὥριες γ' χρόνον, ὃν ἔτη τρία καλεῖ μισθωτοῦ. Διαβάλλει δὲ τὸν μισθωτὸν ὁ Σωτὴρ, ὡς μὴ ὄντα ποιμένα, καὶ τῇ φυγῇ τοῖς λύκοις προδιδόντα τὰ πρόβατα. Καὶ πάροικος δὲ μισθωτὸς ἱερῶς οὐκ ἔδεται ἄγια, καθὰ νομοθετεῖ Μωσῆς· ἐξεμίσθωσεν οὖν ἑαυτὸν ὁ Μωᾶθ, καὶ γέγονεν μισθωτὸς οὐκ ἀγαπήσας τὸν Θεόν, φαντασίᾳ δὲ μισθοῦ, καὶ σωματικῶν ἐλπίδι πάντα ποιῶν, ὡς ὁ ποιῶν τὴν ἐλεημοσύνην εἰς τὸ δοξασθῆναι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων. Ἐλεῶν γὰρ οὐ ποιεῖ, μάτην δὲ δόξαν θηρώμενος. Τοιοῦτος καὶ ὁ μὴ πόθῳ τῆς ἀρετῆς σωφρονῶν, δοκεῖν δὲ μόνον βουλόμενος. Ἄτιμοι τολμῶν οἱ τοιοῦτοι παρὰ Θεῷ, ἀτιμίαν ἔχοντες μισθωτοῦ, ὡς οὐκ ἔκ διαθέσεως, τὸ δὲ τῆς ἀρετῆς ἔργον ἐπίπλαστον ἔχοντες· καὶ ὅσον ἐνταῦθα πλουτοῦσι τὸ δοκεῖν πλοῦτον τὴν μάταιον, τοσοῦτον ἔμτα τὸ ἀποκαλυφθῆναι ἡμῶν τὰ χρυπτὰ ἀποδοθήσεται τῆς αἰσχύνης ὁ μισθός· καὶ ὁ πολλὴν συναγών ταῖς χερσὶν ἀκαρπλίαν, πλείονα τὴν ὕλην ἐξεῖ τῆς ἀτιμίας. Καὶ ὁ ἐνεργῶν θησαυρίσματα γλώσσει ψευδεῖ, μάταια διώκει, καὶ ἐλεύσεται ἐπὶ παγίδας θανάτου, καὶ καταλειφθήσεται ὀλιγοστὸς, καὶ οὐκ ἐντιμος, εὐεργεσίᾳ τῶν ἐπὶ κακίαν συγκεκροτημένων.

D

ΚΕΦΑΛ. ΙΖ'.

ΤΟ ΠΙΜΑ ΤΟ ΚΑΤΑ ΔΑΜΑΣΚΟΝ.

α' ια'. Ἰδοὺ Δαμασκὸς ἀρθήσεται ἀπὸ πόλεων, καὶ ἔσται εἰς πῦρ, καταλειμμένη εἰς τὸν αἰῶνα, εἰς κολιτὴν ποιμνίων καὶ ἀνάπανσιν. Καὶ οὐκ ἔσται ὁ διώκων. Καὶ οὐκέτι ἔσται ὄχυρά τοῦ καταφυγεῖν ἐκεῖ τὸν Ἐφραΐμ, κ. τ. λ.

Ἄνω δὲ μὲν διὰ τῶν ἐμπροσθεν τὸν τῶν Ἀσσυρίων ἄρχοντα παρέστησεν λέγοντα, Καὶ ἔλαβον Ἀρα-

²⁴² Psal. cii, 1. ²⁴³ Joan. x, 13.

VARIAE LECTIONES.

γ φρ. ὥριες. * Ἰσ. τοσοῦτος.

εἶναι, καὶ Ἀσσυρίων, καὶ Σαμάρειαν, ὃ καὶ δηλοῦται ἀπὸ τῆς ἐν Βασιλείαις Γραφῆς λεγουμένης· « Καὶ ἀνέβη βασιλεὺς Ἀσσυρίων εἰς Ἀσσυρίαν, καὶ συνέλαβεν αὐτήν, καὶ ἀπέφισεν αὐτήν. » Νῦν δὲ φησιν ὁ λόγος περὶ μελλούσης ἐτέρας ἀλώσεως, ἣν ὁ Βαβυλώνιος πεποιήται βασιλεὺς, ὅτε τοῖς Ἱεροσολύμοις ἐπὶ ἤλθεν αὖθις, καὶ ταύτην ἔλυν, ἐκ βάθρων τε πᾶσαν ἤρπικώς. « Ἦν ὁρῶν Ἱερραμίας φησὶν· « Ἐξελύθη Ἀσσυρίαν· ἀπεστράφη εἰς φυγὴν. » Καὶ μεθ' ἑτέρα, « Διατοῦτο πεσοῦνται νεανίσκοι ἐν πλατείαις σου, καὶ πάντες οἱ ἄνδρες οἱ πολεμισταὶ σου πεσοῦνται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, φησὶ Κύριος τῶν δυνάμεων· Καὶ καύσω πῦρ ἐν τείχει Ἀσσυρίαν, καὶ καταφάγεται ἀμφοδὰ υἱοῦ Ἀδερ. » Πρόκειται δὲ νῦν κατὰ μόνους τοὺς Ἐβδόμηκοντα τῷ καταλειμμένῃ τῷ εἰς τὴν αἰῶνα· ἔπερ ἐστὶ περιττόν. Χρονικὴ γὰρ, ἀλλ' οὐ διηγετική ἡ πῶσις ὑπὸ τῶν Ἀσσυρίων ἐγένετο, ὅτε καὶ τὴν Ἱερουσαλὴμ ἔχειρώσαντο. Ὡς γὰρ αὕτη ὑπὸ τῶν ἀφελόντων αἰχμαλώτων ὥκισθη, οὕτως ἀνοικοδομηθείσης Ἀσσυρίαν βασιλεῖον ἐν αὐτῇ συνέστη πάλιν· ὃ καὶ μέχρι τῶν ἀποστολικῶν διήρκεσε χρόνων. Φησὶ γοῦν ὁ Παῦλος ἐν Ἀσσυρίᾳ ὃ ἐθνάρχης Ἀρέτα τοῦ βασιλεῖος Ἀσσυρίων ἐρροῦρει τὴν πόλιν πιᾶσαι με.

Τὰ οὖν πρῶτα τῆς προφητείας ἐπὶ τοὺς τῶν Ἀσσυρίων ἀνοίσμεν χρόνους, καθ' οὓς συνέβη Ἀσσυρίαν πολιορκία διττῇ. Εἰκὸς δὲ φασὶ, κἀν τοῖς Περσικοῖς τε καὶ Μακεδονικοῖς ἔτερα πάλιν παθεῖν, ἃ καὶ δηλοῦσθαι διὰ τοῦ· Ἰδοὺ Ἀσσυρίαν ἀρθίσκεται ἀπὸ πόλεων. Τὸ δὲ οὐκ ἔσται ὀχυρὰ τοῦ καταφυγεῖν Ἐφραϊμ, καὶ οὐκέτι βασιλεία ἐν Ἀσσυρίᾳ, τῷ Ῥωμαίοις ἀρμόσσει χρόνους. Μετὰ γὰρ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίαν οἱ κατὰ μέρος πανταχοῦ καθήργητο βασιλεῖς. Μερικὴν γὰρ πῶσιν, ἀλλ' οὐκ ἀφανισμὸν παντελῆ τὰ πρῶτα παρίστη τῆς προφητείας, ὡς ὅλον ἐκ τοῦ, καὶ οὐκ ἔσται ὀχυρὰ. Καὶ πάλιν, οὐκ ἔσται βασιλεία ἐν Ἀσσυρίᾳ. Ὡς μελλούσης μὲν εἶσεσθαι, πλὴν οὐκ ὀχυρὰς, οὐδὲ βασιλευούσης, οἶα καὶ πρότερος. Εἰποὺς δ' ἂν καὶ ἄλλως. Φασὶ ταπεινώσιν αὐτοῖς, τὰ παρόντα καὶ βίον δηλοῦν ἰδιωτικόν, ὡς πού λέγεται καὶ πλούσιος ἐκπίπτειν εἰς πενίαν μεταβαλὼν, ὃ τε ἐν ἀξιώματι πρὸς ἀτιμίαν ἐλθὼν· ὅποιον καὶ τὸ, οἶκος Ἰσραὴλ πέπτωκεν, οὐκ ἐτι μὴ προσθήσει τοῦ ἀναστῆναι. Οὕτω καὶ νῦν, τὸ εἰς πτώσιν, τὴν καθαιρεσὶν δηλοῦν τῆς βασιλείας νοσῶτο. Πάλαι γὰρ ἐκράτει τῶν Σύρων, πρὶν οἱ τοῦ Μακεδόνα Ἀλεξάνδρου διάδοχοι τῶν νῦν ἐν Συρίᾳ λαμπρῶν οἰκιστὰς γενέσθαι πόλεων, Ἀντιοχείας, Λαοδικείας, Ἀπαμίας· ἰδιώτας τοίνυν εἶσεσθαι ὅλοι τοὺς ταύτης οἰκήτορας, δίκην ἀγέλης ποιμνίων διὰ τὸ τρύτων ἀγέλαιον οἰκήσαντας. Τὸ οὖν ἀρθίσκται ἀπὸ πόλεων, βασιλικῶν νοητέον, ὃ νῦν ἐπὶ Ῥωμαίων ἐώραται, οἷς ὑποκύπτει, μηδενὸς ἐτι πολέμου διώκοντος, διὰ τὴν τῶν κρατούντων ἰσχύον. Εἰς τοῦτο δὲ καταστὰς, τῷ τῶν Ἰουδαίων ἔθνεϊ πῶς ἐπικουρήσει δυνήσεται, καθάπερ καὶ πρότερον; οὔτε δὲ φησιν ἐν Ἀσσυρίᾳ τῶν Σύρων ἔσται βασι-

Asro, deque Samaria a se occupatis gloriantem initio dixit; quod et in Regum historia legimus his verbis : « Et ascendit rex Assyriorum in Damascum, et cepit eam, et transtulit eam ⁵⁸. » Nunc vero de expeditione alia sermo est, quam adversus Hierosolymam movit Babylonius, cum eam iterum expugnavit, et totam funditus deleuit; de qua et Jeremias sic loquitur : « Dissoluta est Damascus, in fugam conversa est ⁵⁹. » Quibus ita subijcit : « Ideo cadent juvenes ejus in plateis ejus, et tui omnes viri bello strenui cadent in illa die, ait Dominus exercituum. Et accendam ignem in muro Damasci, et devorabit bivia filii Ader ⁶⁰. » Hic autem advertendum est, ab interpretibus Septuaginta tantum, post *derelicta* vocabulum, supervacane in *sæculum* adjici. Neque enim in perpetuum, sed ad tempus usque aliquod excidium illud fuit, cum et Hierosolymam expugnavant Assyrii. Ut enim hæc a suis in libertatem restituta habitata est, sic et Damascus instaurari, et ad apostolorum usque tempora regni regiam habere iterum, vel Paulo teste, contigit, ubi ait Damasci, gentis præfectum Aretam, regis Damascenorum **245** excubias in urbe posuisse, ut se comprehenderet ⁶¹.

Prima ergo in prophetia, ad ea Assyriorum tempora, quibus Damascum bis obsidionem pati contigit, referemus. Est vero consentaneum, aiunt, et aliam quoque, sive Persicis, sive Macedonicis temporibus pertulisse, quæ verbis istis : *Ecce Damascus auferetur ab urbibus*, significetur. Quod autem non munitam fore, ut eo confugiat Ephraim, neque amplius futuram in Damasco regiam adjecit, ad Romana tempora referri queat; cum ab ipso Salvatoris adventu singuli reges ubique sublatisint. Quadam enim ex parte, non integrum et summum interitum prima prophetiæ verba significare hinc primum arbitrer, quod *fore non munitam*, deinde quod *regiam Damascum non habituram* dixit, tanquam futuram quidem; sed *nequam munitam*, regnoque ipso, sicut antea, decoratam demonstrat. Posset et alio modo explicari. Volunt enim privatæ vitæ humilitatem et abjectionem per hæc illis significari; qua ratione qui dives est, in paupertatem, qui autem in honore et dignitate, in dedecus atque ignominiam casurus aliquando dicitur. Cujus generis est et illud, quod domum Israel cecidisse, nec postea ut excitetur, effecturam legimus. Pari ratione et hic, quod in *ruinam* legimus; casurum regnum, et sublatum iri significare queat. Syris enim olim potiebatur, cum in ea nondum regione Antiochiam, Laodiceam, Apamiam urbes etiam nunc florentes Alexandri successores condidissent. Privatos igitur et imperio spoliatos, *gregum* more, qui in caulis stabulari solent, ejus incolas fore significat. Quod igitur *ab urbibus auferendam* dicit, de regiis (quando nunc sub Romanorum esse potestate, nec jam propter eorum poten-

⁵⁸ IV. Reg. xvi, 9. ⁵⁹ Jerem. xlii, 24. ⁶⁰ ibid. 26, 27. ⁶¹ II Cor. xi, 32.

tiam, a quoquam bello vexari constat), intelligendum est. In hunc autem rerum statum cum semel inciderit, num Judæorum genti jam, sicut antea suppetias ferre poterit? Imo vero ne in *Damasco* quidem ipsa *Syrorum*, aut alibi in *Syria* uspiam (hoc enim per reliquum *Syrorum* **246** putant significari) regnum supererit; sed, eadem cum peccatore Dei populo tolerare cogetur. Vocat autem *gloriam Israel et ejus pinguis*, regnum ipsum, ipsum sacerdotium, ipsam sanctificationem, ipsum lege imperatum cultum, ipsam prophetandi gratiam, ipsam denique populi libertatem: quibus ut statim Dei privatus est populus, ita regnum ipsa amisit *Damascus*: ideoque in die illa, quo Salvatoris adventum designaret, adjunxit. Vide autem quo pacto non domum *Jacob* universam, sed *gloriam* tantum ipsius sublaturum se interminetur; cum *tanquam spicas, quæ messis tempore colliguntur*, populum significet; a quo jam resectas esse *spicas*,

Quod si etiam inter eos reperiatur non contemnendus aliquis; erit, inquit, non ad *spicæ* modum, quæ in agro nasci consuevit, sed in profunda, siccaque et dura *convulle*. *Spicæ* autem nomine, ut ego quidem sentio, discipulorum cœtum, de quibus superius illud: « Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen », usurpavit, intellexit. Cæterum qui inter eos eximii exstiteret, alia ratione demonstrant; cum *sicut olivæ grana duo, aut tria in summo cacumine, aut quatuor, aut quinque ipsius ramos esse relinquendos* addidit; quasi designato tempore paucum adeo servatorum forte numerum significet, ut uni omnes *spicæ* comparari queant, quorum *summi duo, aut tres* futuri sint. Nam cum in *sublimi summitate* dixit, eorum eminentiam, quos binos quidem olim, et trinos vocavit Christus, electorum veluti eximios, Petrum, Jacobum, et Joannem; quibus in monte præsentibus non transformatus modo apparuit ⁶², sed et ipsam synagogæ principis filiam a morte revocavit ⁶³, obscure significavit. Reliquos autem, novem scilicet, *quatuor aut quinque* numerandi vocabulis. Quod si *duo et tres, et quatuor, et quinque* in summam colligas, **247** Paulumque adjungas, qui est et ipse vocatus apostolus ⁶⁴, et Jacobum denique, qui Domini frater erat, primus ab eodem Hierosolymorum creatus episcopus; quatuordecim numero reperias, qui in *oleæ fastigio* omnes, id est, in ipsa Judæorum successione, quam et idem Paulus radicem sanctam et primitias, et bonam olivam appellat ⁶⁵, remanserunt. Post apostolorum autem vocationem, congrue valde et ipsam gentium, quæ deorum multitudinem amplexatæ fuerant, conversionem proponit; qui eas non lucos amplius, et erecta in eis altaria curaturas; sed sanctum *Israel* unum agnitas affirmet; cum prius a vera Dei cognitione alieni, testamentorumque promissionis expertes essent ⁶⁶; ubi prælixum tempus illud, quo desertæ

λειον, οὐτε τῆς Συρίας ἐτέρωθι (τοῦτο γάρ φασι καὶ τὸ κατὰλοιπον τῶν Σύρων δηλοῦν), ἀλλὰ καρτερεῖ, φησί, μετὰ Θεοῦ λαὸν ἡμαρτηκότα πεισομένην τὰ παραπλήσια. Καλεῖ δὲ *δόξαν Ἱερουσαλήμ, καὶ ταύτης πύονα*, τὴν βασιλείαν, τὴν ἱερωσύνην. Τὸ ἁγίασμα, τὴν κατὰ νόμον λατρείαν, τὴν προφητικὴν χάριν, καὶ τοῦ λαοῦ τὴν ἐλευθερίαν. Ὅτε δὲ τούτων Ἰσραὴλ ἀπεστέρρητο καὶ τῆς βασιλείας ἡ *Δαμασκός*. Διό φησιν, ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, τὴν καιρὸν τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίας δηλῶν. Ὅρα δὲ ὅπως οὐ παντὲλῇ τοῦ Ἰακώβ ἀναίρεσιν ἐφησεν ἔσεσθαι, τῆς δόξης δὲ μόνῃς αὐτῶν. Ὅτε φησιν, ὡς ἐν ἀμνηστῶν ἀγονταὶ μὲν οἱ ἀσπάρχες, καταλείπεται δὲ ἐν τῇ χώρᾳ *καλάμη ψιλλή*, οὕτως ἔσεσθαι καὶ τὸν Ἰουδαίων λαόν, ἀποτμηθέντων μὲν τῶν πάλαι παρ' αὐτοῖς ἀσπαρχῶν, μόνῃς δὲ τῆς *καλάμης* ἐν αὐτοῖς περιλειφθείσης.

relictis inanibus in agro calamis, Judæorum fore *stipulas* remanere constet.

Κὰν εὐρεθῇ δὲ τις ἐν αὐτοῖς ἀξιόλογοι, ἔσται κατὰ *στάχυν* οὐκ ἐν πεδίῳ φυέντα, ἀλλ' ἐν κοιλάδι καὶ *φάραγγι* καταξήρω καὶ στερεῇ. Τοῦ *στάχυνος* οἶμαι τὸν τῶν μαθητῶν δηλοῦντος χορὸν, περὶ ᾧ ἐλεγεν ὁ Κύριος Σαβαώθ ἐγκατέλιπεν ἡμῖν σπέρμα. Τοὺς δὲ τούτων ἐκκρίτους δι' ἐτέρου δεδήλωκε παραδείγματος, ὡς ῥώγες εἰπὼν δύο, ἡ *τρεῖς ἐπ' ἄκρου μετεώρου, ἡ τέσσαρες, ἡ πέντε ἐπὶ τῶν κλάδων αὐτοῦ καταλειφθῇ*. Ἐν γὰρ τοῖς δηλούμενοις χρόνοις, τοσαύτη, φησιν, ἔσται τῶν σωζομένων ἡ σπάνη, ὡς ἐνὶ πάντας παραβάλλεσθαι *στάχυι*. Ὡν τοὺς ἀκροτάτους ἔσεσθαι πού δύο ἡ *τρεῖς*. Ἐπ' ἄκρου γὰρ εἰπὼν *μετεώρου*, τὸ τούτων προύχον αἰνιττεται, οὗς προσεκαλεῖτο ποτὲ μὲν κατὰ συζυγίαν, ποτὲ δὲ κατὰ τρεῖς ὁ Σωτὴρ, ἐκλεκτῶν ὡσπερ ἐκλεκτοτέρους Πέτρον, Ἰακώβον, Ἰωάννην, οἷς ἐν ὄρει μόνους τὴν μεταμόρφωσιν ἔδειξεν τὴν τε θυγατέρα τοῦ ἀρχισυναγώγου, πάλιν ἐπὶ τούτων ἀνέστησεν. Τοὺς δὲ λοιποὺς *τέσσαρας ἡ πέντε* φησί, τοῦτ' ἔστιν ἐννέα. Εἰ δὲ συντεθεῖεν δύο, καὶ *τρεῖς καὶ τέσσαρας, καὶ πέντε*, τὸν Τῶν, ἰδ', ποιήσουσιν ἀριθμὸν, προστιθεμένου τοῖς δώδεκα Παύλου, κλητοῦ καὶ αὐτοῦ ἀποστόλου τυγχάνοντος, καὶ Ἰακώβου, ὃς ἀδελφὸς ὢν τοῦ Κυρίου πρῶτος Ἱεροσολύμων ἐπίσκοπος ὑπ' αὐτοῦ καταστήται τοῦ Κυρίου διαμνημονεύεται ὅτι δὴ πάντες ἐπ' ἄκρου τῆς *ἐλαίας* δηλαδὴ τῆς Ἰουδαίων διαδοχῆς, ἣν καὶ Παῦλος *ρίζαν ἁγίαν*, καὶ ἀπαρχὴν καὶ καλλιέλαιον εἶρηκε. Μετὰ δὲ τὴν τῶν ἀποστόλων, ἀκολούθως σφόδρα καὶ τῶν ἐθνῶν τῶν πολυθέων ἐδόλωσε τὴν ἐπιστροφὴν, οὐκ ἔτι λέγων τοῖς ἁλλοδαμοῖς προσέξουσιν, οὐδὲ τοῖς ἐνταῦθα βωμοῖς, μόνον δὲ τὸν ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ ἐπιγνώσκονται, οἱ πρὶν ἀπηλλοτριωμένοι τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, καὶ ξένοι τῶν διαθηκῶν τῆς ἐπαγγελίας, τὸν ἀποδοθέντα χρόνον *ἡμέρων καλῶν*, καθ' ὃν ἐγκαταλείμμεναι φησὶν αἱ πόλεις ἔσονται τοῦ Ἰσραὴλ.

future sunt urbes Israel, diem appellat.

⁶² Isa. i, 9. ⁶³ Matth. xvii, 1 seqq. ⁶⁴ Luc. viii, 41 seqq. ⁶⁵ Galat. i, 1. ⁶⁶ Rom. xi, 16, 24. ⁶⁷ Ephes. ii, 12.

Ὡς γὰρ, ὅτε ταῦτα· Ἀμορρῶται κατέλιπον, ἀντίστοιχοι ἤχθη, φησὶν· οὕτω σου, φησὶν, ἐξωσθέντος οἰκῆσουσιν ἔτεροι. Ἡ γὰρ ἀσέβεια τῆς ἐκβολῆς ἐπ' ἀμφοτέρων αἰτία. Καὶ νῦν ἔστι τὴν Ἰουδαίαν ὑφ' Ἑλλήνων οἰκουμένην ἰδεῖν. Πλείσται δὲ πόλεις, κατὰ τὴν προφητείαν, ὑπὸ Ῥωμαίων ἐξηρημώθησαν, ἀνθ' ὧν φησιν, αὐτῶν τὸν Κύριον κατέλιπον, τοῦτ' ἔστι τὸν Ἰησοῦν, κατὰ τὴν τῶν Ἑβραίων φωνήν. Ὅπως δὲ γέγονεν αὐτοῖς ἀεὶ βοήθης, δηλοῖ τὸ. «Ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, » καὶ τὰ ἑξῆς. Ὡς τὴν εἰς αὐτὸν ἀπιστίαν δηλοῖ τὸ διότι ἐφύτευσαν φυτεῖαν ἀπιστον, ὅτε καὶ ἐπλανήθησαν. Εἰ δὲ μεταβαλὼν, φησὶν, ἐπὶ τὴν ἀνατείλασαν τῷ κόσμῳ τοῦ φωτὸς πρωτὰν τοῦ εὐαγγελικοῦ, καὶ τοῦ τῆς διακαιοσύνης Ἡλίου, ἕτερον σπέρμα κατὰθοιο τῇ σεαυτοῦ διανοίᾳ (περὶ οὗ φησιν, «Ἐξήλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείραι. » Καὶ· «Ὁμοιώθη ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν σπείραντι καλὸν σπέρμα ἐν τῷ ἰδίῳ ἀγρῷ ») ἀνθήσει ἐν σοὶ εἰς ἀμνηστὸν, καὶ διδάξεις ἑτέρους, ὡς παισὶ τοῦ κλήρου μεταδιδούς. Τινὲς μέντοι μίαν μόνην ἄλωσιν Δαμασκοῦ τὴν ὑπὸ τῶν Ἀσσυρίων εἰπόντες, τὴν πᾶσαν ῥῆσιν περὶ αὐτῆς, καὶ τῶν κατ' αὐτὴν ἐξηγήσαντο χρόνων, ἦν ὡς μήπω γενομένη, ἔσασθαι νῦν ὁ προφήτης φησὶν, ὅτε περὶ ὑπὸ τῶν οἰκητόρων ἀπολωλότων καταλειφθήσεται. Ἐν ᾗ δὲ ἑρημίαν παντελὴ κοιτασθήσεται ποίμνια, καὶ οὐκ ἔσται, φησὶν, ὁ διώκων, μηδενὸς τοῖς ποιμέσιν ἐπιτιμήσοντας. Καὶ οὐχ ἕξει ταῖς δέκα φυλαῖς συμμαχῆσαι ὡς εἰώθει χρηματιζούσαις Ἐφραῖμ. Κατ' ἐμφασιν δὲ φασιν τὸ, καὶ οὐκ ἔσται ἐν αὐτῇ βασιλεία, τὴν ἰσχυρὰν, καθὰ καὶ πρῶην, βασιλείαν δηλοῦν. Οἱ γὰρ μετὰ ταῦτα τοπάρχαι καὶ φύλαρχοι μᾶλλον ἐγένοντο. Ἀτονῆσει δὲ καὶ τῶν Σύρων ἐν αὐτῇ τὸ λοιπόν, τοῦτ' ἔστι πᾶν τὸ ἔθνος τὸ ὑπ' αὐτῇ. Συναλῶναι δὲ τῇ Δαμασκῷ καὶ τὰς φυλάς τὰς δέκα δηλοῖ καὶ τὰ πλήθη τούτων, ἐφ' οἷς ἐφρόνουν, ὡς ὄντες ἀνάλωτοι.

gens ea nimirum omnis, quæ ipsi subijcitur. Ideo rituram multitudinem significat; quod de se ita,

Διὸ καὶ δόξα ταῦτα καλεῖ, ὡς καὶ πλοῖα δόξης τὸν τούτων βασιλεία. Ὡς γὰρ ἡ τετάρτη τῶν Βασιλείων διδάσκει, Σαλμανασάρ ἐπολιόρησεν ἐπ' ἔτη τρία Σαμάρειαν, εἰλὲν τε ταύτην, καὶ τὸν Ὀσηε μετώκησεν εἰς Βαβυλῶνα βασιλεία τούτων ὑπάρχοντα. Εἰ μὴ που πλοῖα δόξης τοὺς ἐνδόξους ἀνδρας καὶ πλοῦτιν κομώντας λέγει, ταῖς τε παρὰ πάντων βαρυνομένους τιμαῖς. Διὰ δὲ τῆς τῶν ἀσταχῶν παραβολῆς, ἐτι δὲ καὶ τῆς ἐλαιᾶς τὴν ἀπονον ἄλωσιν τὴν ὑπὸ τῶν Ἀσσυρίων παρίσταναι κοπιόντων ἄδην τοὺς ἀνδρας, ὡς ἐπὶ θέρους, καὶ πληγαῖς πολλαῖς ὡς ἐπ' ἐλαιᾶς τρυγωμένης, τοὺς πολεμίους ἐλαυνόντων τῶν ἐπελθόντων. ἅμα δὲ, καὶ τὸ μὴ παντελῶς ἀπολεισθαι τὸ γένος. Βραχὺ γὰρ τι λείμμα καταλειφθήσεται καλὰ μὲν ὥστερ ἄτιμον, τοὺς διαλαθόντας, ὡς ἐπ' ἐλαιᾶς, τῶν τρυγόντων τοὺς ὀφθαλμούς.

Sicut enim prius ab Amorrhæis desertæ sunt, ait, ut in eas inducereris; sic et te expulso easdem occupabunt alii, cum utriusque expulsionis causa sit impietas; cum Judæam etiam a gentibus obtineri constet. Eorum enim urbes per multas a Romanis ideo in solitudinem redactas esse significat, quod Dominum suum, Jesum videlicet, juxta vocem Hebræorum, reliquerunt: qui tamen quam ipsis ad auxilium semper paratus fuerit, ex eo patebit, quod frustra se filios ejus semper studuisse sub alis, gallinæ more, cogere et fovere conqueritur ⁶⁶. Eorum itaque vel inde apparet infidelitas, quod plantationem infidelem, unde et ipsos errasse certum est, plantaverunt. Quod si mutata tamen sententia, ait, ad exorientem mundo evangelicæ lucis, solisque justitiæ matutinam horam intuens, semen in animo tuo aliud (de quo nimirum: «Exiit qui seminat seminare ⁶⁷; » et: «Simile est regnum cælorum ei, qui seminat bonum semen in agro suo ⁶⁸; sermo est) adjeceris: Florebit in te ad messem, et alios, tanquam transmissa in filios hæreditate, docebis. Non desunt, qui unam tantum Damasci per Assyrios expugnationem significari putantes, ad eam ejusque tempora (tanquam nondum præterierit, tumque propheta futuram demum innuat, cum pereuntibus **248** incolis capietur) litteram omnem retulerunt. In hac ergo, propter solitudinem summam, recubituos greges significatur; nec fore qui persequatur, quando nemo pastores urgeat aut reprehendat; imo nec unde tribus decem, quæ Ephraim nomine intelliguntur, usitato more auxilietur habituram. Emphatice autem non futurum in ea regnum addidit; ut regni, quod antea potens et, validum fuerat, vires esse diminutas ostendat. Qui enim postea regnum habuerunt, toparchæ magis, gentique præfecti, quam reges exstiterunt. Deficie autem et Syrorum, qui in ea sunt, reliquum; vero et decem cum Damasco tribus, eorumque pe-

ac si expugnari nunquam potuissent, sentirent. Et hoc ipsum est, quod gloriam quidem, et pinguiam gloriæ, regem eorum appellat. Ut enim Regum quarto legimus, Samariam tribus annis obsessam expugnavit Salinanasar, Oseamque regem ejus bello captum in Babyloniam transtulit ⁶⁹. Nisi forsitan pinguiam gloriæ homines divitiis gloriæque tumidos, et tanquam diffuentes, honoribusque præter cæteros cumulosatos intelligat. Per spicarum autem et olivæ similitudinem, perfacilem Assyriis expugnationem fore significat; quibus ita impune hostes cedere liceat, atque spicas demetere; fugientesque ictibus ita crebris petere et ferire, ut cum olivæ decutiuntur. Nec ob id tamen funditus gentem esse perituram; quando reliquæ breves (non aliter quam quæ post messem neglectæ jacent stipulæ; aut quæ in decutiendis olivis collectorum

⁶⁶ Matth. xxiii, 37. ⁶⁷ Matth. xiii, 3. ⁶⁸ Ibid. 24. ⁶⁹ IV Reg. xvii, 48.

VARIÆ LECTIONES.

• Ἰσ. πολλὰς τοὺς πολεμίους ἐπελθόντας ἐλαυνόντων, ὡς ἐπ' ἐλαιᾶς τρυγωμένης.

oculos effugiunt) superfuturæ sini; quæ tamen et ipsæ Deum postea agnoscent, ob idque a Paulo ad doctrinam ferendam invitantur ⁷². Cum enim prophetis divina benignitate concionantibus minime credidissent; sed in Deum, tanquam jumentorum pulli petulanter se gessissent; et ad ipsum etiam, quod apud Davidem legimus, dum « in campo et freno maxillas eorum constringe ⁷³, » ait, passi sunt, suaque tandem agnita impietate, non sine pœnitudine ab ea recesserunt : **249** quos tamen

Cæterum *Amorrhæos* imitati, eadem cum illis et isti quoque passi sunt, dum victi sæpe, sæpe etiam victores (Deo nimirum contra ipsos alias, alias etiam pro ipsis stante) evaserunt. Atque hæc ideo contigisse volunt, quod beneficiorum acceptorum *immemores* eo devenerant impietatis, ut parum abfuerit, quin idolorum vitulos compellendo, eos esse deos illos, a quibus de terra Ægypti eductus esset Israel, dixerint. Deo enim auxiliante, quæ sunt in nobis gentes, eosque etiam, qui huius mundi tenebrarum potestatem sortiti sunt, ita superamus, ut non dominatoris spiritus locum in nobis reperiat. Verum simulatque Deo inniti desierimus, tanquam infirmi et ignavi pedibus hostium *conculcamur*. Deinde errasse Israelitas ostendit, qui numeroso exercitu confusi, tanquam a nullo percuti et superari possent, ea spe exciderint; quod autem patriæ restituti, ibi cum liberis in otio et pace vixerunt, vero Dei cultui, quem ipsi amplexi sunt, esse tribuendum. Neque enim, si Deo non pareas ait, *semen tuum*, et genus *fidele*, et constans esse queat. Cum enim multiplicatum illud esse videres, errasti; tanquam expugnari non posses. Sed *spicarum* in morem messorum falce concident. Sin autem mane seminaveris, id est, si in luce versatus ad Salvatorem unum aspexeris, tum tibi, quod seminatum est, non ante maturitatem præreptum perire, sed perfici continget. Atque ita animi tranquillitatem supernique a Deo impetrandi auxilii viam, tanquam hæreditatem aliquam illis aperies.

250 *VERS. 12-14. Væ multitudini gentium multarum. Sicut mare fluctuans, sic turbabimini et humerus gentium multarum, tanquam aqua resonabit. Tanquam aqua multa, gentes multæ; quasi aquæ multæ vi impulsæ, etc.*

Explicata gentium conversione, Judæorumque in Christum perveracia, ad eam se jam multitudinem convertit, quæ *Damasci*, cæterisque locis perfidiam servans, Christi Ecclesiam esset oppugnatura : quam, sicut mare fluctibus agitatam, cum idololatris liberatam ad Evangelii prædicationem admitti contigerit, *conturbatum iri*, multarumque gentium *humerum, velut aquam sonitum edituram* esse significat. Ut enim *maris terga* cum ventis agitantur, sursum elewantur, et *sonitu* aures audientium obtundunt, sic quæ in incredulitate remansit *multitudo*, si ab invisibilibus gentibus vexetur, eorum

Α Παιδευθέντες δὲ ψῆσιν ἐπιγνώσονται Κύριον. Αὐτὸ καὶ Παῦλος εἰς παιδείαν ὑπομένειν παρακαλεῖται. Τοῖς γὰρ προφήταις ἐκ φιλανθρωπίας Θεοῦ μὴ πεισθέντες κηρύττουσι, τοῦ δὲ Θεοῦ καθάπερ πῶλοι κατασχιρτήσαντες ἔπαθον ὁδὴ ψῆσι καὶ Δαβὶδ, « Ἐν κημῶ καὶ χαλινῶ τὰς σιαγόνας αὐτῶν ἄγεις » εἰπὼν· καὶ κατεγνωκότες ἑαυτῶν τῆς ἀσεβείας ἀπέστησαν. Μακριώτερον δὲ τὸ πρὸ πείρας κακῶν, ἐπιγνώσκων τὸν Κύριον.

ante pœnas resipiscere, Deumque agnoscere bea-

Μεμψαζόμενοι δὲ τοὺς Ἀμφάρτους, ἅπερ ἐκεῖνοι πεπόνθασιν ἐλόντες ἀμογητὶ καὶ παθόντες. ποτὲ μὲν ὑπὲρ αὐτῶν, ἐπικουροῦντος Θεοῦ. Δι' ἅπερ, ὡς φασιν, ἡσέβησαν ὕστερον, μὴ δὲν ὦν πρῶτον εὐηργέτηντο *μνημονεύσαντες*, μικροῦ γε πάλιν ταῖς τῶν εἰδῶλων εἰρηκότες δαμάσειν, οὗτοι οἱ Θεοὶ σου Ἰσραὴλ, οἳ τινες ἀνήγαγον σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου. Μετὰ Θεοῦ γὰρ νικῶμεν ἔθνη τὰ ἐν ἡμῖν, καὶ τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους, καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ ἐξουσιάζοντος οὐχ εὐρήσει τόπον ἐν ἡμῖν. Ἡμεληκότες δὲ τοῦ προσκεῖσθαι Θεῷ, ἀσθενεῖς τε καὶ ἄνθρωποι τοῖς ποσὶν ὑποκεισόμεθα τῶν ἐχθρῶν. Εἰτα δεικνυσιν ὡς ἐπλανήθησαν οἱ ἐξ Ἰσραὴλ τῇ πολυχειρίᾳ θαρβήσαντες, ὡς μηδενὸς αὐτοὺς πατάζοντος, καὶ τῆς ἐλπίδος διήμαρτον. Ὡς δὲ τῆς αἰχμαλωσίας ρυθθέντες ἐν Ἱερουσαλὴμ τῇ κατὰ Θεὸν λατρείᾳ προσέκειντο αὐτοὶ τε καὶ παῖδες ἐν ἀσφαλείᾳ κατόψκησαν. Τὸ γὰρ σὺν σπέρματι καὶ τὸ σὺν γένος, φητὶν, ἀπιστοὶ ἔσται καὶ σφαλερὸν ἀπειθοῦντος Θεῷ· πληθυνθὲν γὰρ τοῦτο θεωρῶν ἐπλανήθης, ὡς ὑπάρχων ἀνάλωτος. Ἀλλὰ πεσοῦνται, φησὶ, δίκην δσυχῶν καίρομενοι. Ἐν δὲ τὸ πρῶτ' σπείρης γεγωνῶς ἐν φωτὶ, τὸν σῶζοντα μόνον εἰδὼς, τότε σοὶ τὸ σπαρὲν τελεσφορηθήσεται μὴ ἀπολλύμενον ἄωρον. Καὶ περὶ ἐμψυεῖς εἰς υἱοὺς καθάπερ τινὰ κλῆρον τὴν εὐθυμίαν, καὶ τῆς ἀνωθεν ἐπικουρίας τὴν μέθοδον.

ιβ'-ιδ'. Οὐαὶ πλῆθος ἐθνῶν πολλῶν. Ὡς θάλασσα κυμαίνουσα, οὕτω παραθῆσθε. Καὶ ῥῶτος ἐθνῶν πολλῶν, ὡς ὕδωρ ἡχῆσει. Ὡς ὕδωρ πολὺ, ἔθνη πολλὰ. Ὡς ὕδατος πολλοῦ βίᾳ καταφερομένου, κ. τ. λ.

Εἰπὼν τῶν ἐθνῶν τὴν ἐπιστροφὴν, καὶ τὴν Ἰουδαίων εἰς Χριστὸν ἀπιστίαν, μεταβαίνει τοῦντεῦθεν Δ ἐπὶ τὰ πλῆθη τῶν ἐν αὐτῇ *Δαμασκῷ* καὶ ταῖς λοιπαῖς χώραις ἐν ἀπιστίᾳ μεινάντων, μελλόντων πολιορκῆσαι τὴν Ἐκκλησίαν Χριστοῦ, οἱ καὶ *κλονηθήσονται κυμαίνουσης δίκην θαλάττης* ἐπὶ τῇ κηρύγματι τῇ εὐαγγελικῇ ξενιζόμενοι καθαίρουσι τὴν εἰδωλολατρείαν. Καὶ ῥῶτος ἐθνῶν πολλῶν ὡς ὕδωρ ἡχῆσει. Ὡς γὰρ θαλάττης ῥῶτα μετεωρίζεται τοῖς πνεύμασιν ἀνιστάμενα, καὶ τῷ ἡχῷ κατακυτπεῖ τοὺς ἀκούοντας· οὕτω τὰ πλῆθη τῶν ἐν ἀπιστίᾳ μεινάντων, ὑπὲρ τῶν ἀρμάτων ἐθνῶν ἐνερ-

⁷² Hebr. xii, 25. ⁷³ Psal. xxxi, 9.

γούμενα, κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἡγήσει τὴν ἐπανά-
στασιν· ὧν δὲ οἱ τοὺς μὲν θυμούς ἡ *κυμαίνουσα*
θάλαττα, τὰς δὲ κατὰ τῶν πιστῶν ἀπειλὰς τὸ *ἡχοῦν*
ὕδωρ. Τὸ δὲ *βίῃ φερόμενον ὕδωρ*, ὡς ὕψ' ἐτέρων
ἐνεργούμενοι τολμῶσι ταῦτα κατὰ τῆς Ἐκκλησίας,
ὧν τὸ τέλος δηλῶν ἐπάγει. *Καὶ ἀποσκορακισί* αὐ-
τὸν, κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν· *Ἐπιτιμῆσειεν* αὐτῷ, ἢ
ἐμμεριμῆσεται κατὰ Σύμμαχον· δηλονότι, τῷ πλήθει
τῶν ἀπίστων ἐθνῶν, καὶ τῷ τούτοις ἐνεργοῦντι δια-
βολῷ. Τίς δὲ ἐπιτιμῆσει; περὶ οὗ πάντως εἴρηται,
« Ἐπιτιμῆσει Κύριος ἐν σοὶ ὁ ἐκλεξάμενος τὴν
Ἱερουσαλήμ. » *Ἐπιτιμῶν* δὲ τί ποιήσει; *καὶ πόρρω*
αὐτὸν διώξεται ὡς *χοῦν ἀχύρου*, καὶ ὡς *κο-*
νιορτὸν τροχοῦ καταιγὶς φέρουσα. Οἱ δὲ τοιοῦτοι,
καὶ πρὸς δυσμαίς τοῦ βίου *πενθήσουσιν*, ὅτε οὐκ
ἔτι ὑπάρχουσιν· ὅτε *πρωτὶ* καὶ νέον φῶς τοῖς δι-
καιοῖς ἀνατελεῖ κατὰ τὸν αἰῶνα τὸν μέλλοντα. Οὐδ' ὡς
οἱ προνομήσαντες τοιοῦτον ἔξουσι τέλος καὶ μερίδα
καὶ κληρὸν. Οὕτω δὲ πάλιν τινὲς τὴν προκειμένην
ἐξηγήσαντο ῥῆσιν· ὡς φιλόφρωνος ὡς ὁ Θεὸς φο-
βήσας ταῖς ἀπειλαῖς τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ, οἰκονομικῶς
καὶ τὴν ἐπ' ἀγαθοῖς ἐλπίδα *προβάλλεται* δι' ἀμφοῖν
προτρεπόμενος.

Εἰπὼν τοίνυν τὰ μέλλοντα τούτοις δεινὰ, καὶ τὴν
τούτων αἰτίαν, ὅτι Κύριον ἐγκατέλιπον· νῦν ἐπ-
ήνεγκεν ἄπερ οἱ τούτους δουλωσάμενοι πείσονται, τὴν
συμβῆσταν πληγὴν τοῖς μετὰ Παζάκου προλέγειν,
ὃν ἐκ Λάχης ἐπεμψε κατ' Ἱερουσαλήμ ὁ Σενναχειρὶμ
τῆς Ἰουδαίας τὰς πόλεις ἐλὼν, ὃς τοῦ τῶν Ἰουδαίων
καταφυλαρῆσας Θεοῦ, τὴν δι' ἀγγέλου νυκτερινὴν ὑπ-
έστην πληγὴν ταύτην γὰρ ἀκούσας ὁ Σενναχειρὶμ
ἀπῆγε φυγὰς, καὶ ὑπὸ τῶν ἰδίων οὐκ εἰς μακρὰν ἀπώ-
λετο παίδων. Ταλανίζει τοίνυν τὸ μετ' αὐτοῦ *πλήθος*
ἐπελθὼν ὁ προφήτης, ὡς ὁσονοῦπω τεθνηξόμενον, τὴν
ταραχῶδη τούτων ἐξοδὸν ἀπεικάζων θαλάττῃ καὶ ὕδα-
σιν. Οὐδ' καὶ *πολλῶν ἐθνῶν* ἐκάλεσε *ῥῶτον*, ὡς νικῶν
ἰωθότας. Οἰονεῖ γὰρ ῥῶτος ἐγένοντο, τῶν φευγόντων
κατὰ νότου τούτους διώκοντες. Ἀλλὰ τὸν ἄγοντα, φη-
σιν, *ἀποσκορακίσας διώξεται*, ὡς *τροχοῦ κονιορτὸν*
ἀνέμου σφοδροτέρου προσβάλλοντος. Πρὸς αὐτὸν γὰρ
ἔφη δι' Ἡσαίου ὁ Θεός, « Καὶ ἐμβαλῶ φέμον
εἰς τὴν βίβαν σου, καὶ χαλινὸν εἰς τὰ χεῖλη σου,
καὶ ἀποστρέψω σε τῇ ὁδῷ ἣν ἤλθες ἐν αὐτῇ. » Τὸ δὲ τῶν
Ἰουδαίων πένθος ἐν ἑσπέρῃ, τὰ τῆς ἐπιούσης ἡμέ-
ρας ὄνειροπολούντων κακὰ, τὰ διὰ νυκτὸς τοῖς πολε-
μίοις συμβεβηκότα δείξας ὕμνος παρεμυθήσατο,
μαθόντων ὡς ὁ τῶν πολέμων οὐκ ἔστι στρατός· ἡγοῦν
τὸ τῆς ἑσπέρας *πένθος*, φησὶν, οὐκ ἔσται *πρωτὶ*. Περὶ
οὗ φησι καὶ Δαβὶδ, « Τὸ ἑσπέρας αὐλισθήσεται κλαυ-
θμός, καὶ εἰς τὸ πρωτὶ ἀγαλλίασις. » Οὐκοῦν καὶ ὅτε
τὴν ψυχὴν αἱ πονηρὰὶ πολιορκοῦσι δυνάμεις, δίκην
ὑδατος βιαίου τὰ ἐν ἡμῖν ἐγείρουσαι πάθη, ἢ τοὺς
ἐξωθεν ἐπάγουσαι λογισμούς, κατὰ τὸν Ἐζεκιάν,

adversus Ecclesiam rebellionem et impetum sonitu
demonstrabit : quorum quidem furorem per *mare*
fluctuans ; minas autem adversus fideles per *reso-*
nantem aquam significavit. Quod autem *vi impul-*
sam esse aquam adjicit , id ideo facit , ut vi aliena
adactos talia in Ecclesiam audere doceat : quorum
tamen ut finem ostendat , eos se *exterminaturum*
affirmat , quo loco notandum est ab Aquila *incre-*
pandi verbum , a Symmacho autem *comminandi*
quod ad infidelium multitudinem , eosque exercen-
tem diabolum referatur , usurpari. Quis est autem
qui increpet , nisi de quo legitur : « Increpabit Do-
minus qui in te Jerusalem elegit ⁷⁵ ? » Quid porro
futurum , ubi increpuerit ? *et longe eum persequetur* ,
tanquam ramentum palearum , et tanquam pulverem
rotæ , turbine agente. Qui sunt ejusmodi , et illi ad
vitæ occasum , id est , cum esse desinent , *lugebunt* :
251 tum demum scilicet , cum *mane* etiam nova
lux futuro illo sæculo justis orietur. Talem rursum
qui deprædantur , exitum , talem partem , talem de-
nique sortem relaturi sunt. Sunt porro , qui ista
etiam sic explicant , ut Deum pro sua in homines
benevolentia , postquam Israel minis terruisset ,
bonorum spe ostentata prudenter utroque modo ad
se velint impellere.

Postquam ergo impendentium malorum causam ,
quod a Domino defecerunt , attulit , quæ jam eos
maneant , a quibus in servitutem redacti sunt ,
prædicit : cladem nempe Rapsacis , quem direptis
olim universis Judææ urbibus , adversus Hieroso-
lymam miserat Sennacherimus : ubi nonnulla im-
pie adversus Judæorum Deum debacchatus , noctu
per angelum deletus est ⁷⁶. Hujus enim cladis cum
ad Sennacherimum pervenisset nuntius , fugamque
arripuisset , non ita multo post a filiis suis inter-
emptus est. Infelicem ergo , quæ eo veluti jamjam
moritura venerat , *multitudinem* appellat ; tumul-
tuosamque eorum invasionem mari et aquis com-
parat ; *multarum* denique *gentium dorsum* , quasi
vincere illis esset usitatum , nominat. Tanquam
enim *dorsum* ipsi fuerunt , qui fugientes a tergo
persequerentur. At ducem , inquit , ubi *exterminave-*
rit , persequetur , tanquam rotæ pulverem , quæ ven-
torum solet impetu agitari et dissipari. Ita enim
Deum per Isaiam prophetam alloquitur Dominus :
« Et injiciam camum in nares tuas , et frenum in
labia tua ; et qua via accessisti , eadem redire te
faciam ⁷⁶. » Deinde , quod de *vespertino Judæorum*
luctu habetur , qui mala sequenti die imminere som-
niabant , eorum id demonstratione mitiga-
t , quæ noctu hostibus acciderunt , cum hostium non esse
exercitum didicerunt , ac si *vesperinum luctum* , Dei
alterius *ortu* desitutum significet : De quo et Da-
vid ipse intellexisse videtur , cum ait : « Ad ve-
sperum demorabitur fletus , et ad matutinum læti-

⁷⁵ Zach. iii, 2. ⁷⁶ IV Reg. xix, 4 seqq. ⁷⁶ Isa. xxxvii, 29.

tia 77. » Ne ergo quotiescunque vel perturbationibus in nobis tanquam *fluctibus excitatis*, vel externis rationibus admotis animum nostrum malae obsidebunt **252** potestates metuamus; sed Ezechiam secuti Deum invocemus qui timorem Domini amplexos ab ejusdem angelo sopiri et liberari non dubitamus. Similiter, quantumvis hæretici sophisticarum rationum fastu vel veritatem oppugnare vel persecutionem movere conentur, adversus ea sæcula sæculorum adversus Amalecum pugnaturum,

CAP. XVIII.

VERS. 1-7. *Væ terræ navium, alæ supra fluvios Æthiopiæ. Qui mittit in mari obsides, et epistolas biblinas supra aquas. Ibunt enim nuntii celeres ad gentem excelsam, et peregrinum populum, et gravem, etc.*

253 Judæorum principes, qui Romæ agebant, Paulum, a quo Christi fidem docebantur, his verbis allocutos esse legimus: « Nos neque litteras de te a Judæa accepimus: neque adveniens aliquis fratrum nuntiavit 77. » Et paulo post: « Nam de secta hac notum nobis sit, quod ubique ei contradicitur 78, » quasi scriptis ubique per eos, qui in Judæa essent, litteris, Christi prædicationem non admitti significetur. Verum, pro eo quod *obsides* legimus, *senes* Aquilas, et *apostolos* Symmachus transtulerunt. Eorum ergo vicem non solum, sed terræ ipsius etiam, cujus adeo crevit iniquitas, ut ad *Æthiopas* etiam penetrarit, propheta lamentatur. Indeque est, quod secundum Symmachum: *Væ terræ sonus alatus ultra Æthiopiæ fluvios pervenit*, scriptum legimus. Eorum enim sermo, qui aliis ista per litteras significarunt tanquam *sonus* aliquis, superatis Æthiopiæ montibus, ad ultimos usque orbis fines, navibus, non aliter quam alis, evolavit: ipsi denique ubique gentium terra marique profecti *nuntii*, *biblinas epistolas* detulerunt. Nam et nunc etiam *nuntios* appellamus, qui principum litteras ferunt quocumque ipsi jusserint. Verum quo loco *ibunt nuntii celeres* legimus, *Ite* dicunt ceteri; tanquam hoc primum ad Salvatoris Christi discipulos referatur, quos ut a Judæorum distingueret *apostolis*, hoc nomine appellavit. Neque vero ab istis illa dissentiant, quibus eos Christus ad perditas primum Israelis oves, tum ad gentes jubet proficisci 81. Quod ut fieret facilius et expeditius, nihil, quod iter impediret, assumere, non aurum, non argentum, non ferrum, non peram, non tunicas duas, non baculum, non calceos denique possidere permisit 82. Jubet vero ad *gentem excelsam et peregrinam, populumque gravem* abire. **254** Mittebantur enim ad alienigenas cum gentibus degentes, qui nihil certum firmumque habebant; sed qui erroris vento deorum multitudinem spirant, circumferabantur; unde graves ipsis fiebant. Imo ad ultimos orbis usque limites perve-

Α Θεὸν καλοῦντες μὴ δε σῶμεν. Παρεμβαλεῖ γὰρ ἄγγελος Κυρίου κύκλῳ τῶν φοβουμένων αὐτὸν, καὶ ῥύσεται αὐτούς. Ὁμοίως, καὶ αἱρετικοὶ σοφιστικῶν λόγων κόμπῳ κατὰ τῆς ἀληθείας ἐγείρωνται ἢ διωγμοῦς, καὶ θλίψεις ἐπάγωσι, προστήκει θαρβεῖν. Χεῖρ γὰρ κρυφαῖα πολέμησει Κύριος ἐπὶ Ἀμαλήκ ἀπὸ γενεῶν εἰς γενεάς, κατὰ γέγραπται.

omnia confidamus, qui Dominum occulta manu in monente Scriptura, non ambigimus 78.

ΚΕΦΑΛ. ΙΗ΄.

α'-ζ'. Οὐαὶ γῆς πλοίων, πτέρυγες ἐπέκεινα ποταμῶν Αἰθιοπίας. Ὁ ἀποστέλλων ἐν θαλάσῃ ὄμηρα, καὶ ἐπιστολὰς βιβλινὰς ἐπάνω τοῦ ὕδατος. Β Πορεύονται γὰρ ἄγγελοι κοῦφοι πρὸς ἔθνος μετέωρον, καὶ ξένον λαὸν καὶ χαλεπόν, κ. τ. λ.

Οἱ ἐπὶ Ῥώμῃς ἄρχοντες Ἰουδαίων τὰ περὶ Χριστοῦ τῷ Παύλῳ διδάσκοντι λέγουσιν· « Ἡμεῖς οὐτε γράμματα ἔδεξάμεθα περὶ σοῦ ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας. » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Περὶ μὲν γὰρ τῆς αἰρέσεως ταύτης γνωστὴν ἡμῖν ἐστίν, » ὅτι πανταχοῦ ἀντιλέγεται· ὡς τῶν ἐν Ἰουδαίᾳ πανταχοῦ γεγραφότων τὸ περὶ Χριστοῦ μὴ προσέειναι κήρυγμα. Ἀντὶ δὲ τοῦ ὄμῃρα, ὁ μὲν Ἀκύλας πρεσβυτέρως, ὁ δὲ Σύμμαχος ἀποστόλους ἐξέδωκε. Τούτους οὖν καὶ τὴν γῆν αὐτῶν ὁ προφήτης ὁδύρεται, ἥς ἡ κακία καὶ μέχρι τῆς Αἰθιοπίας ἀφίκετο. Διὸ καὶ κατὰ Σύμμαχον εἰρηται· Οὐαὶ γῆς, ὁ ἥχος πτερωτῶς ἡ πέραθεν ποταμῶν Αἰθιοπίας. Ὁ γὰρ τῶν γραψάντων ἥχος μέχρι καὶ τῶν Αἰθιοπίας ὄρων, καὶ τῶν τῆς γῆς περάτων διεδραμεν, ὡς διὰ πλοίων τινῶν ἱπταμένων. Οὔτε διακομίζοντες τὰς ἐπιστολὰς τὰς βιβλινὰς ἀπόστολοι πανταχοῦ γῆς οὐ διοδεύοντες μόνον, ἀλλὰ καὶ ναυτιλλόμενοι. Μέχρι δὲ νῦν ἀποστόλους καλοῦσι τοὺς ἐν κύκλῳ παρὰ τῶν ἀρχόντων περιφέροντας γράμματα. Ἀντὶ δὲ τοῦ πορεύονται ἄγγελοι κοῦφοι, πορεύεσθε, φασὶν οἱ λοιποὶ, ὡς ἀρχὴν εἶναι προσταγματος πρὸς τοὺς μαθητὰς εἰρημένου τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, οὗς πρὸς τοὺς τῶν Ἰουδαίων διέστειλεν ἀποστόλους. Σύμφωνα δὲ τοῖς παρούσι πρὸς αὐτοὺς φησὶν ὁ Χριστός· Πορεύεσθε δὲ μᾶλλον πρὸς τὰ ἀπολωλὸτα πρόβατα οἴκου Ἰσραὴλ. Καὶ πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη· καὶ τὸ εὐαγγελίς τε καὶ κοῦφον αὐτοῖς ὑποτίθεται ῥάστην αὐτοῖς τὴν πορείαν ποιῶν· μὴδὲν ἄρτετε κατὰ τὴν ὁδὸν· καὶ, μὴ κτήρησθε χρυσὸν, μήτε ἀργυρὸν, μὴ χαλκόν, μὴ πήραν, μὴ δύο χιτῶνας, μὴ βάδυν, μὴ ὑποδήματα. Ἦναί τε κελεύει πρὸς ἔθνος μετέωρον τε καὶ ξένον, καὶ πρὸς λαὸν χαλεπόν. Πρὸς τοὺς ἐν ἔθνει γὰρ ἀλλογενεῖς ἀπεστέλλοντο βέβαιον ἔχοντας οὐδὲν, ἀνέμῳ δὲ τῆς πολυθέου πλάνης περιφερούμενους παντὶ καὶ χαλεπῶς ἔχοντας πρὸς αὐτούς. Καὶ διέδαινον μέχρι τῶν περάτων τῆς γῆς, ὃ δηλοῖ τὸ, τίς αὐτοῦ ἐπέκεινα; ἀνθ' οὗ Σύμμαχος μεθ' ὃν οὐκ ἐστὶν ἐπέκεινα λέγει. Τοῦτο δὲ τὸ ἔθνος ἀνέλπιστον ἦν, κατὰ τὴν Ἀπόστολον εἰπόντα, ἐπὶ πόδα

77 Psal. xxix, 6. 78 Exod. xvii, 8-13. 79 Act. xxviii, 21. 80 ibid., 22. 81 Matth. xv, 24 82 Matth. x, 10.

μη ἔχοντες καὶ ἄθεοι ἐν κόσμῳ. Ὁ δὲ σύμφωνα A
προϊὼν ὁ προφήτης ἐρεῖ, καὶ οἱ ἀπηλπισμένοι τῶν
ἀνθρώπων ἐμπλησθήσονται εὐφροσύνης · ὅπερ ἦν
ἔθνος καὶ ὑπὸ τοῦ διαβόλου καταπεπαισμημένον.
Παραθαρβύων δὲ τούτους φησί, νῦν οἱ ποταμοὶ
τῆς γῆς ἐπὶ τῇ ὑμέτερᾳ πορείᾳ κατοικηθήσονται.
Ποταμοὺς λέγων τῶν εἰς Θεὸν ἐπιστρέφόντων τῇ
πληθὺς, ὥσπερ οὖν καὶ χώρας τούτων, τὰς Ἐκκλη-
σίας. Ὡς γὰρ κύμασι θαλάττης τεταραγμένης τοὺς
ἀπίστους ἀνωτέρω πρὸβαλλεν · οὕτω νῦν τοὺς πιστοὺς
γλυκέσι ποταμοῖς εὐσταθῶς κινουμένοις, περὶ ὧν
ἀλλαχοῦ φησιν · « Ἐπῆραν οἱ ποταμοὶ, Κύριε, ἐπ-
ῆραν οἱ ποταμοὶ φωνὰς αὐτῶν. » Καὶ, « Ποταμοὶ κρο-
τήσουσι χεῖρας ἐπὶ τὸ αὐτό. » Οἱ πρότερον ὄντες
δοικῆτοι, ἀλλότριον ἦσαν Θεοῦ, ἔρημός τε αὐτῶν
θεοσεβείας ἡ χώρα · ἦντινα, καὶ τοὺς ποταμοὺς κατ- B
οικεῖσθαι ποιήσει τὸ ὑμέτερον κήρυγμα. Καὶ τοῦ
σταυροῦ τὸ σημεῖον οὕτως ἔσται πᾶσι πρόδηλον, ὡς
ἐπ' ἄρους ὑψοῦμενον. Καὶ σάλπιγξ ἡχος, τὸ
ὑμέτερον εἶναι δόξειε κήρυγμα πᾶσι χωρῶν εἰς ἐπ-
ήκον. Εἴτα διδάσκει πῶς ἀταράχως οἰκεῖσθαι δυ-
νήσεται. Τῇ γὰρ ἰδίᾳ πόλει χορηγεῖ Θεὸς τὴν
ἀσφάλειαν, ὡς εἰκότως εἰρησθαι περὶ αὐτῆς · « Δε-
δοξασμένα ἐλαλήθη περὶ σοῦ ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ, »
καὶ, « Τοῦ ποταμοῦ τὰ ὀρμήματα εὐφραίνουσι τὴν
πόλιν τοῦ Θεοῦ. » Ἐν ἧ καὶ φῶς οὐ τὸ τυχὸν ἔσται,
ἀλλ' ἰσχυρὸς ἡλὼς μεσημεριῶ. Καὶ ἀδελφὸς ἔσται
τοῖς ὀρώσι φησί. Σὺν αὐτῷ γὰρ καὶ νεφέλῃ δρόσου
γενήσεται. Καὶ φῶς μὲν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ τὴν
Ἐκκλησίαν φωτίζων. Νεφέλῃ δὲ δρόσου τὸ Πνεῦμα C
τὸ ἅγιον, ἐπισκιάζον τοῖς μὴ δυναμένοις τὴν ἄκραν
τοῦ Μονογενοῦς χωρῆσαι θεολογίαν.

Dominus. Nec est quod in ea vulgare lumen aliquod
dispendio, roris nube temperatum conspicitur. 255 Lumen est ad hæc et ipsum Dei Verbum,
quod Ecclesiam illustrat; ut roris nubes sanctus ipse Spiritus, quo ii inumbrantur, qui ad summam
unigeniti Filii divinitatem intendere aciem non possent.

Οὕτω γὰρ τὸ ταύτης ἄκρατον κεκραμένον ἔσται,
διὰ τὴν τοῦ θείου Πνεύματος ὥσπερ τινὸς νεφέλης
ὑποδρομὴν. Ἀπερ ἔσται, φησί, πρὸ τοῦ θερισμοῦ,
τὰς ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ δηλῶν δίχην ἀστα-
χῶν ἀρθούσας, καθὰ προὔλεγε· καὶ « Εὐφρανθή-
σονται ἐνώπιόν σου, ὡς οἱ εὐφραίνόμενοι ἐν ἀμύγῃ »
ᾧ λευκᾷ χώρᾳ φησὶν ὁ Σωτὴρ δεομένης πολλῶν
ἐργατῶν. Καὶ ταῦτα μὲν ἔσται περὶ τὴν τοῦ Θεοῦ
πόλιν πρὸ τῆς συντελείας. Μετὰ δὲ τοῦ παρόντος
βίου τὸν θερισμόν, καὶ αὐτῆς ἀκράτου μεθέξουσι
τῆς θεότητος οἱ τοῦ τέλους ἐκείνου καταξιοῦμενοι. D
Ὅτε καὶ διάκρισις τῶν ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ συναγομένων
Ἐκκλησίᾳ γενήσεται, τῶν περιττῶν τῆς ἀμπελίου
κλήματων, καὶ τῶν ἐν αὐτῇ βοτρυῶν ἀφαιρουμέ-
νων, εἰς βορὰν τε ταῖς κολαστικαῖς ἐκδιδομένων δυ-
νάμεσιν, τῶν δὲ καρποφόρων ψυχῶν τῆς παρὰ τῷ
Θεῷ τευζομένων ἐλπίδος. Τίς δὲ ἀφείλει, καὶ τίς
ἐκκόψει, δεδῆλωκεν αὐτὸς ὁ Σωτὴρ παριστάς τὴν
ἀμπελον καὶ τὰ κλήματα, τοὺς τε ἀγαθοὺς καὶ ἀνοή-
τους καρποὺς, λέγων · « Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπελος ἡ ἀλη-
θινή, ὁ Πατὴρ μου ὁ γεωργός. » Πᾶν κλῆμα ἐν ἐμοί

nerunt, ut docet sequentibus verbis, dum *quis*
ultra illum sit, quaerit : quorum loco Symmachus
post quem non ultra haberi interpretatus est. Erat
vero gens ista sine spe, quales ii sunt, quos nec
fidem nec Deum in mundo habere dicit Aposto-
lus ²⁵. Cui certe non erit illud incongruum, quod
pergens apponet propheta, cum non spe destitutos
homines lætitia impletum iri dicet; qualis illa *gens*
extitit, quæ a diabolo *conculcata est*. Hos autem
ut confidere, bonoque esse animo faciat, *nunc*
fluvii terræ in vestra via habitabuntur adjicit; *flu-*
viorum nomine, eorum multitudinem intelligens,
qui ad Deum confluerunt, ut et *regionum* appella-
tione Ecclesias ipsas significavit. Sicut enim indi-
deles antea agitato mari similes fecit, sic et fideles
jam dulcibus aquis sedatisque *fluminibus* compa-
ravit. De his et alibi legimus, cum ait : « Eleva-
verunt flumina, Domine, elevaverunt flumina
vocem suam ²⁶, » et : « Flumina plaudent manu
simul ²⁷. » Ideo nimirum, quod cum prius minime
habitarentur, a Deo alienos esse, et *regionem* pice-
tate carere contingebat : quam jam, ipsaque adeo
flumina vestra habitari faciet Evangelii promul-
gatio. Ita deinde crucis manifestum et conspicuum
signum futurum est, ut *in monte elevari*; ita rursus
buccinæ sonus ingens futurus; ut ab omnibus, qui
attendere velint, exaudiri facile et intelligi *vestra*
queat prædicatio. Deinde, qua ratione tuto *habi-*
tari possit, ostendit. Neque enim *civitatem suam*
(de qua « *Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei* ²⁸; »
et rursus : « *Fluminis impetus lætificabunt civita-*
tem Dei ²⁹, » legimus) : *securitate* carere patietur

exspectes; sed quale *meridiana luce*, nullo intuen-
tium dispendio, roris nube temperatum conspicitur. 255 Lumen est ad hæc et ipsum Dei Verbum,
quod Ecclesiam illustrat; ut roris nubes sanctus ipse Spiritus, quo ii inumbrantur, qui ad summam
unigeniti Filii divinitatem intendere aciem non possent.

Ita enim divini Spiritus auxilio, tanquam *nubis*
alicujus effusione, ejus temperabitur puritas.
Atque hæc quidem erunt, inquit, *ante messem*, ut
in Dei Ecclesiis, spicarum more *florentes* significa-
ret, sicut antea, cum « *Lætabuntur coram te*,
tanquam qui lætantur in messe ³⁰, » dixit; quas
etiam regiones albescere ³¹, et operariis multis in-
digere ³² ipse etiam docuit Salvator. Atque hæc
quidem de Dei *civitate* ante *consummationem* futura
sunt. Post autem hujus vitæ *messem*, et meræ
deitatis evadent participes qui hujus *consumma-*
tionis digni reperientur, quo tempore collectorum
in Ecclesia Dei discrimen habebitur : *amputatis*
nimirum superfluis de vite *sarmentis*, *sublatisque*
ab eodem *racemulis*, et ultricibus in cibum pote-
statibus abjectis; animis autem, qui fructus edi-
derunt, sua spe in Deo potentibus. Quis autem
esset *ablaturus*, quos item *amputaturus*, non etiam
Salvator ignorari voluit, cum de vite, de sarmen-
tis, de bonis inutilibusque fructibus in hæc verba
locutus est : « Ego sum vitis vera, Pater meus est

²⁵ Ephes. II, 12. ²⁶ Psal. xcii, 3. ²⁷ Psal. xcvi, 8. ²⁸ Psal. lxxvi, 3. ²⁹ Psal. xlv, 5. ³⁰ Isa. ix, 3.
³¹ Joan. iv, 35. ³² Luc. x, 2.

2135
 ἄφικολα ⁹¹. » Omnem palmitem in me, qui fructum non facit, tollet eum, ut uberiorem fructum edat. Idem rursum fusius, cum ablata similitudine adjunxit : Si quis in me non manet, foras, tanquam palmes, ejectus est, et aruit, qui postea collectus, et in ignem missus comburetur : quasi vitem se ipse, *palmites* autem discipulos appellaret. Neque vero incongruum fore arbitror, eos *racemorum* nomine, qui ab apostolis edocti sunt, significari : de quibus tanquam demortui *racemuli*, vitalisque facultatis expertes, tum demum illi abjiciuntur, qui ipso consummationis tempore nihil fructus edidisse reperiuntur. Sic Judas ille proditor, non aliter quam *botrus* inutilis, abscissus est. In Ecclesia deinde, quot *racemorum*, tot et animarum differentias reperias; quarum, cum *palmitum* instar habeant doctores, **256** *uvam acerbam* producit alius; alius item perfectam et maturam, alius denique ventorum malignitate corruptam. Talis eorum ergo, qui fructus edere nullos consueverunt, futurus est finis. Aliorum deinceps qui frugiferi dicuntur, ratio sequitur, cum ait : *Et afferentur munera Domino exercituum de populo attrito, et divulso*. Enimvero is fortasse fuerit, qui angustum et tritum ad vitam iter ingressus, a communi hominum vitæ genere separatur, ac *divellitur*; hunc etiam *magnum* evasurum affirmat apud Deum; quippe cui nec rationalia dona, nec sanguine carentes hostiæ, quæ Deo nostris istis futurisque temporibus perpetuo offerantur, unquam defuturæ sint. Aiunt vero qui *hic populus* habetur, gentem illam, quam *conculcatam et sperantem* dixit antea, significari. *Sperantem* quidem, propter patientiam : « Patientia enim magno teste Apostolo, spes operatur; spes autem non confundit ⁹² : » sed a persequentibus *conculcatam*. Vertit enim et Aquilas ipse, *gentem tolerantem et conculcatam*. Deinde adjicit propheta : *Quæ est in parte fluminis regionis ejus*. Verum cujusnam tandem, si non Dei? Eam enim, cum in Ecclesia versari continget, ex parte cognoscere, ex parte autem prophetare, audiemus ⁹³. Neque enim omne flumen Dei Verbum declarata *regio* exceperit. Alios deinde *cujus terram flumina diripuerunt* transluisse reperiemus. Hujus enim persecutores *terram diripuisse*, cum Dei civitatem conculcarunt, vel eo constat, quod fluvios venisse, et flavisse ventos, et torrentem animam nostram pertransisse legimus ⁹⁴. Cæterum liberatus Dei *populus munera Domino in monte Sion*, cœlesti nimirum civitate, qua per summum pontificem Christum dignus est habitus, deferret; cum ad montem Sion, ad civitatem Dei viventis, cœlestem Jerusalem, ascendere jubeamur ⁹⁵. At sunt, qui verba ista aliter interpretari, mirum putant, cur, cum sit in Damascus prophetia, in *Aethiopia* **257** mentionem incidere. Volunt itaque Deum, qui variis modis in se peccantem Israel castigare statuisset, id crebris

ἢ μὴ φέρον καρπὸν, αἶρει αὐτό. Καὶ πᾶν τὸ καρπὸν φέρον καθαίρει αὐτό, ἵνα καρπὸν πλείονα φέρῃ. Καὶ πάλιν πλατύτερον εἰπὼν, τὴν παραβολὴν ἐπέγαγεν, Ἐὰν μὴ τις μένῃ ἐν ἐμοί, ἐβλήθη ἔξω ὡς τὸ κλήμα, καὶ ἐξηράνθη· καὶ συνάξουσιν αὐτὸ, καὶ εἰς πῦρ βάλουσι, καὶ καίεται· ἐαυτὸν μὲν ἀμπελὸν εἰπὼν, κλήματα δὲ, τοὺς μαθητάς. Οἱς ἀκόλουθον βότρους νοεῖν τοὺς ὑπὸ τοῖς ἀποστόλοις μαθητευομένους· ὧν τὰ ὡσπερ νεκρινὰ βοτρυδία, καὶ ζωτικῆς δυνάμεως ἄμμορα, κατὰ τὴν τῆς συντελείας καιρὸν, μετὰ τῶν μὴ φερόντων καρπὸν κλημάτων ἀποβλήθησεται. Οὕτως Ἰούδας ὁ προδότης, ὡς βότρους ἀχρηστοὶ ἀπεκόπητο· καὶ ἐν Ἐκκλησίᾳ δὲ, ὅσαι βοτρυδῶν διαφοραὶ, τοσαῦται ψυχῶν. Τῶν διδασκάλων εἰς κλημάτων λόγον λαμβανομένων κυριεύει τις, ἡ δὲ δμοξαξ, ἡ δὲ τελεία, ἡ δὲ ἀνεμφορορὸς. Τῶν μὲν οὖν ἀκάρπων τὸ τέλος τοιοῦτον· τῶν δὲ καρποφόρων ἐπὶνεγκεῖ λέγων· Καὶ ἀνερεχθῆσεται δῶρα Κυρίου. Συμβαδὲ ἐκ λαοῦ τεθλιμμένου καὶ ἐκτετλιμένου. Εἴη δ' ἂν οὗτος ὁ τὴν στενὴν καὶ τεθλιμμένην ὁδὸν τὴν ἀπάγουσαν εἰς τὴν ζωὴν, ὅς ἐκτέλλεται τῆς κοινῆς τῶν ἀνθρώπων ἡλιοτροιωμένης ζωῆς. Ὅν καὶ πολλοὶ φησιν, ὡς παρὰ Θεῷ τοιοῦτον ὑπάρχοντα, ὅ τὰ λογικὰ δῶρα, καὶ τὰς ἀναιμάκτους θυσίας μὴ διαλείπειν φησὶ Θεῷ προσφερομένας ἐν τῇ νῦν αἰῶνι καὶ μέλλοντι. Ὁ δὲ λαὸς οὗτος, τὸ ἄνω ῥῥθὲν ἐστὶν ἔθνος καταπεπατημένον φασὶ καὶ ἐλπίζον. Διὰ μὲν τὴν ὑπομονὴν ἐλπίζον. « Ἢ γὰρ ὑπομονὴ ἐλπίδα [κατεργάζεται], ἡ δὲ ἐλπίς οὐ καταισχύνει, » κατὰ τὴν μέγαν Ἀπόστολον. Ὑπὸ δὲ τῶν διωξάντων καταπεπατημένον. Καὶ γὰρ Ἀκύλας ἐξέδωκεν, ἔθνος ὑπομένον καὶ συμπεπατημένον. Μεθ' ἧς φησιν ὁ προφήτης, ὃ ἐστὶν ἐν μέλει ποταμοῦ τῆς χώρας αὐτοῦ. Τίνος δὲ, ἢ τοῦ Θεοῦ; ἔρεῖ γὰρ ἐν Ἐκκλησίᾳ πολιτευόμενον, ἐκ μέρους γινώσκον, καὶ ἐκ μέρους προφητεύον. Οὐδὲ γὰρ τὸν πάντα ποταμὸν ἐχώρει τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον ἡ δηλωθεῖσα χώρα. Κατὰ δὲ τοὺς ἄλλους ἐρμηνεύτας, οὐ διήρπασαν ποταμοὶ τὴν γῆν, εἰρηται· τοῦτου γὰρ τὴν γῆν οἱ διώκται διήρπασαν, τὴν τοῦ Θεοῦ καταπατήσαντες πόλιν, ὡς δηλοῖ τό· ἦλθον οἱ ποταμοὶ καὶ ἐπνευσαν οἱ ἄνεμοι, καὶ τὸ χεῖμα ῥρόν διήλθεν ἡ ψυχὴ ἡμῶν. Ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ λαὸς ἐλευθερωθεὶς ἀνοίσει δῶρα Κυρίου ἐν ὄρει Σιών τῆς ἐπ' οὐρανοῦ πόλεως καταζωοθεῖς ὑπ' ἀρχιερεῖ τῷ Χριστῷ. Προσεληλύθατε γὰρ, φησὶ, Σιών ὄρει καὶ πόλει Θεοῦ ζῶντος Ἱερουσαλήμ ἐπ' οὐρανῷ. Τὴν δὲ προῦσαν βῆσιν ἄλλως τινὲς ἐξηγούμενοι θαυμαστὸν φασιν εἰ κατὰ Δαμασκοῦ μὲν ὁ λόγος, Αἰθιοπίας δὲ πεποιήται μνημῆν. Πρὸς δὲ φασιν, ὡς διαφόροις ἀπεβούντα Θεὸς παιδεύων τὴν Ἰσραὴλ, πικρὰς αὐτοῖς πολέμιων ἐπέγετο προσβολὰς· καὶ δέον ἐπὶ τούτοις μετανοεῖν, ποτὲ μὲν τοὺς Σύρους, ποτὲ δὲ τοὺς Αἰγυπτίους πρὸς συμμαχίαν ἐκάλουν, ὧν καὶ τὰς λατρείας ἐξήλουν· Ἀχὰς γ' οὖν ἐν Δαμασκῷ γεγονώς, περιττὸν ἰδὼν ἐκεῖ τῇ κατασκευῇ βωμῶν, ἐμπερὲς ποιήσας ἀνέθηκεν ἐν οἴκῳ Κυρίου.

⁹¹ Joan. xv, 1. ⁹² Rom. v, 4, 5. ⁹³ I Cor. xiii, 9.

⁹⁴ Psal. cxxxv, 3. ⁹⁵ Hebr. xii, 22.

pisiere, ad eumque redire debuisset, ad Syros potius, et Ægyptios, quos in belli societatem imitato religionis cultu advocabant, sese contulisse. Achazus enim operosam et vario instructam ornatu Damasci aram intuitus, eidem persimilem in Domini domum excitari et consecrari curavit.

Γέγονε τοίνυν ἡ ὄρασις κατὰ Δαμασκού. Τὸν δὲ **A** λόγον ἐπὶ τοὺς Αἰγυπτίους μεθίστησιν, ὧν οἱ ἐξ Ἰουδα μάλιστα τῆς συμμαχίας ἐξήρτηντο, καθ' ὃν αὐτοῖς καιρὸν ἐπῆλθον οἱ Βαβυλώνιοι. Φωνὴ δὲ τοῦτο προφῆτου παρίστησιν, οὐαί λέγουσα οἱ καταβαίνοντες εἰς Αἴγυπτον ἐπὶ βοήθειαν, οἱ ἐφ' ἵπποις καὶ ἄρμασι πεποιοῦτες. Ὅτε δὲ Ναβουχοδονόσωρ κατὰ Ἰουδαίας ἐστράτευσεν, ὁδοῦ πάρεργον τὰς τῆς ἐψῶς ἐληΐζετο πόλεις. Τὴν δὲ Σύρον ἡ νῆσον οὖσαν ἀπορία πλοίων ἐλεῖν μὴ δυνάμενος, μέσῳ χώματι συνάψας πρὸς ἡπειρον πεζῇ διαβάς ἐπολιόρκει τὴν πόλιν. Τὸ δὲ μέλλον δεδιότες οἱ Τύριοι, μετεσκευάσαντο πρὸς τὰς ναῦς ἐρήμην ἀφέντες τὴν πόλιν. Διὸ ταύτην ἀφελὶς, τὴν Αἰγυπτίων ἐλθὼν ἐχειρώσατο, Θεοῦ παραδόντος διὰ τὴν ἀλαζονείαν, ἣν εἶχον κατ' αὐτοῦ, καὶ τῶν Ἰουδαίων Αἰγύπτιοι πρὸς ἐπικουρίαν **B** ὑπὸ τούτων καλούμενοι, ὡς δὴ τούτους τοῦ Θεοῦ μὴ σῶζειν ἰσχύοντος, δυνατωτέρους Θεοῦ τοὺς ἰδίους νομίζοντος. Ταῦτα δηλῶν πρὸς Ἰεζεκιήλ φησιν ὁ Θεός· « Ἰὺ ἄνθρωπου, Ναβουχοδονόσωρ βασιλεὺς Βαβυλώνης κατεδουλώσατο αὐτοῦ τὴν δύναμιν δουλείᾳ μεγάλῃ ἐπὶ Τύρον. Πᾶσα κεφαλὴ φαιάχρωμα, καὶ πᾶς ὤμος μαδῶν, καὶ μισθὸς οὐκ ἐγενήθη αὐτῷ, καὶ τῇ δυνάμει αὐτοῦ, ἀντὶ τῆς δουλείας τῆς σκληρᾶς ἧς ἐδούλευσεν ἐπὶ Τύρῳ. Ἀντὶ τούτου ἔδωκα αὐτῷ γῆν Αἰγύπτου. » Διόπερ ὁ προφῆτης αὐτῇ ἐπιφωνεῖ τὸ, *οὐαί. Αἰθιοπίας δὲ ποταμοὺς τὰ ἐπὶ τὰ στόματα τοῦ Νείλου δηλοῖ*· γῆν δὲ ἐπέκεινα *ποταμῶν* ὀνομάζει τὴν νῦν Ἀλεξανδρείαν, τότε καλουμένην. *Ἄρ* δ. Καὶ Ἀρίων δὲ φασὶν τινες ἐξηγησάμενοι τὸν Ἰερემίαν, ἐλέγετο. Ἀφέστηκε ὡς τοῦ τελευταίου στόματος, ὅπερ Ἡράκλειον ὀνομάζεται, σταδίοις τάχα *που τὸν ἀριθμὸν ὀδοῦσιν*. Διὸ ταύτην ἐπέκεινα, φησὶ, *ποταμῶν*. Οὗτοι δὲ τὸν Νεῖλον ἄνω κάτω διέπλεον, τὰ μὲν ἐξάγοντες, τὰ δὲ κομιζόμενοι. Διὸ τάλανίζει τὰς τούτων *ὀλκάδας*, δι' αὐτῶν δηλῶν τοὺς ἐμπλέοντας, ὡς διαφθαρσομένης αὐτοῖς, καθ' ὃν ἀλίωσονται χρόνον, τῆς ἐμπορείας. Πτέρυγας δὲ *πλοίων* τὰ ἱστία καλεῖ. Πτηνοῦ γὰρ δίκην ἐμπιπτότων αὐτοῖς τῶν πνευμάτων αἱ νῆες διέρχονται. quod *alas navium* dixit, vela certe significare voluit; cum irruentibus in ea ventis, more avium per mare ferri naves videamus.

Ὅμηρα δὲ διὰ θαλάσσης καὶ βιβλινὰς ἐπιστο- **D** λὰς οὕτω φασί. Κινύραν λέγουσι τινες ποιηταὶ Μύρραν τῇ θυγατρὶ συγγενόμενον, παῖδα ποιῆσαι τὸν Ἀδωνιν. Τὴν δὲ πρᾶξιν αἰδεσθεὶς ἐν βρεὶ τοῦτον ἐξέθετο. Νύμφαι δὲ τοῦτον ὀρεάδες ἐξέθρεψαν. Εὐπρεπῆς δὲ τὴν ὥραν γενόμενος μετέβητο κυνηγέσσεια. Ἦ συνῆλθεν Ἀφροδίτῃ τὸ κάλλος θαυμάσασα· ἐφ' ᾧ ζήτησεν Ἀρης (ἦν γὰρ αὐτῆς ἐραστῆς) εἰς σὺν μεταβληθεὶς θηρῶντα τοῦτον ἀπέκτεινε. Τὸ δὲ πάθος Ἀφροδίτῃ μὴ φέρουσα, καὶ πρὸς αὐτὴν ἐγώσσει τὸν

Est ergo in *Damascum* visio quidem: sed ad *Ægyptios* etiam, ad quorum auxilium Judas eo tempore confugerat, quo a Babyloniis premebatur, oratio transfunditur. Atque id ipsum quidem vel prophetæ sermo indicat, cum illis imprecatur, qui ab Ægyptiis in equis et curribus gloriantibus auxilium petere non dubitarunt. Nabuchodonosor autem cum in Judæam exercitum duceret, orientis urbes obiter deprædabatur. Verum cum navigiorum penuria, et Tyrum quoque adhuc insulam capere non posset, opere interjecto continenti additam pedestri milite tandiu oppugnare non destitit, quoad rei eventum exstimescentes Tyrii deserta urbe salutem sibi tutam navibus esse maluerunt. Itaque cum urbe relicta in *Ægyptios* movisset, illis potitus est, propter arrogantiam, qua adversus ipsum et Judæos usi fuerant, a quibus se in auxilium accersitos putabant, tanquam eos servare Deus non posset, aut potentiora numina haberent. Quod Dei ipsius ad Ezechielem verbis pateat, cum ait: « Fili hominis, Nabuchodonosor rex Babyloniis servire fecit exercitum suum servitute magna adversus Tyrum. Omne caput calvum est redditum, et omnis humerus detritus est, et merces non est reddita ei, neque exercitui ejus de Tyro, pro servitute dura, quam servivit mihi adversus eam. Ob id dedi ei terram Ægypti ». Hinc est igitur, quod *væ* in eam exclamat Isaias. Deinde per *Æthiopiae fluvios*, septem Nili ostia, significat, ut per terram supra *fluvios* urbem nunc Alexandriam nomine, vel *No* tunc temporis, vel, ut nonnullis placet, qui Jeremiam explicarunt, *Amon* appellatam. Abest autem ab ultimo fluvii ostio, quod Heraclium vocant, 258 stadiis fere octoginta: unde est, quod *supra fluvios* esse dicit. Verum quia sursum deorsum ab illis Nilus mercibus partim educendis, partim inducendis navigabatur, eorum ideo *naviculas*, id est naviculis delatos, infelices dicit, quod quo capientur tempore, ista etiam illis mercaturæ exercendæ peritura sit facultas. Deinde cum irruentibus in ea ventis, more avium per

⁹⁶ Ezech. xxix, 18, 19.

in aprum mutasset, venantem interemisse : Venerem autem cum mortis dolorem ferre non posset, etiam ad inferos, ut amasium inde referret, penetrasset. Verum cum et ibi etiam a Plutonis conjuge adamari eundem contigisset, anno in duo tributo, ut adolescente sex mensibus divæ alternis potirentur inter easdem convenisse. Postea vero, cum id reversa amicis narrasset, instituta festorum celebritate sicut antea desiderium absentis luctu testati fuerant, eosdem revertenti esse congratulatos. Atque horum utrumque in posterum ad nostra etiam usque tempora (si hujus sententiæ auctori credimus) Alexandria celebrari cujusmodi ritum orgiorum etiam Judæi veræ pietatis immemores postea sibi assumpserunt. Nam et apud Ezechielem in hæc verba legimus : « Et vidi, et ecce sedentes mulieres Thammuz (id est Adonim) lugebant²⁷. » Tale vero quiddam erat, quod urbis illius cives efficiebant. In testam litteras ad mulieres, quæ bibli erant, tanquam Adonide reperto, conjiciebant ; quod, obsignata postea, sacrisque peractis in mare missa, ut dicebant, qui mittebant, Biblum sponte deferebatur, lugendique civitatis mulieribus sinem adventu **259** faciebat. Væ ergo cum *navibus*, inquit, tum iis etiam, *qui in mari obsides mittunt*, nimirum qui traditis inter se sceleris societatisque pignoribus, eodem impietatis morbo laborarunt, *neque naves*, sed *commissam maris tergo* testam mittunt.

Non solum itaque qui *supra Æthiopiæ fluvios* degunt, petentibus Israelitis auxilium promiserunt, sed quod fuerant polliciti, quanquam nec ita valde profecerunt, miserunt. Exacerbati siquidem inde Babylonii cum in Ægyptios arma pararent, missis ex Judæa cursoribus, quos *celeres nuntios* appellat Isaias, belli hujus apparatus certiores facti sunt. Quod deinde *gentem excelsam Ægyptios* dicit, id ideo facit, ut eorum vel fastum, vel dementiam designet. Non aliter quam cum *peregrinam et gravem*, ut omnes asperitate vincere demonstret. *Quis enim*, inquit, *supra illum?* id est *quis* in his quæ dicta sunt, *Ægyptiis superior?* Fuerunt autem idololatriæ addictissimi Ægyptii, unde *gentem esse conculcatam*, veluti quæ fide in Deum destituta, dæmonumque fraudibus objecta ab Assyriis etiam *conculcaretur*, significavit. Neque vero expugnationis modum reticuit, cum *Ægypti fluvios*, id est aquæ divortia ; cum paludes ipsas quibus tantum superbiebant, ut iis inexpugnabilem esse Ægyptum crederent, transituros Assyrios cum omni aquarum denique congerie desiccata, regionem eam tanquam habitabilem futuram esse dixit. Ita autem cunctis *Ægyptiorum*, ait, nota erit afflictio, ut palam *signum* exercitui intuendum elevari, aut *ipsam tubæ vocem*, quo possit audiri *facilius*, attolli putes. Nec in his tamen est, ait, quod *urbem meam perire* me passurum arbitreris ;

ἄδην ἀνοίσουσα τὸν ἐρωμένον. Ὡς δὲ καὶ ἡ τοῦ Πλούτωνος ἀντήρα τοῦτου γυνή, συνέθεντο πρὸς ἀλλήλας μερισθέντος εἰς δύο τοῦ ἔτους, πρὸς ἡμῖς συνεῖναι τῷ νέῳ. Ὡς δὲ ἀνείλοῦσα τοῦτο τοῖς φίλοις ἀπήγγειλε, πανήγυριν ἦγον τὴν ἀνοδὸν, ὥσπερ οὖν καὶ θρήνον τὴν κάθοδον. Ἀπερ ἄμψω καὶ διὰ τῶν μετὰ ταῦτα χρόνων ἐκράτησεν. Καὶ δὴ καὶ κατ' Ἀλεξάνδρειαν ἡ τοιαύτη πανήγυρις ἦγετο μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, φησὶν ὁ τὴν ἐξήγησιν τὴν παροῦσαν εἰπών. Τῶν τοιούτων ὀργίων καὶ Ἰουδαῖοι δυσσεβοῦντες ; μετέλαβον. Φησὶ γ' οὖν Ἰεζεκιήλ, « Καὶ εἶδον, καὶ ἰδοὺ ἐκεῖ γυναῖκες καθήμεναι θρηνοῦσαι τὸν Θαμμούζ, ὅπερ ἐστὶ τὸν Ἀδωνιν. » Ἐποιοῦν δέ τι τοιοῦτον οἱ τὴν εἰρημένην πόλιν οἰκοῦντες. Κέραμον λαβόντες ἐνέβαλλον ἐπιστολὴν πρὸς τὰς ἐν βίβλῳ γυναῖκας ὡς εὐρήθεντο ; Ἀδωνίδος. Εἶτα σφραγίσαντες ἐνέβαλλον τῇ θαλάττῃ, τελετάς τινας ἐπ' αὐτῷ ποιησάμενοι, καὶ ὡς οἱ πέμποντες ἔλεγον, αὐτομάτως εἰς βίβλον ἀπεχομίζετο, καὶ πέρας θρήνου ταῖς ; ἐκεῖ γυναῖξιν ἀπειργάζετο. Οὐαὶ τοῖνυν, φησὶ, πρὸς τοῖς *πλοίοις καὶ τοῖς ἀποστέλλουσιν ἐν θαλάσσῃ ὁμηρα*, τοῦτ' ἐστὶ τῆς ὁμοφροσύνης ἐνέχυρα τοῖς τὴν αὐτὴν νοστοῦσιν ἀσέβειαν, οὐ *πλοίοις*, ἀλλ' ἐπὶ νώτων *θαλάττης* ἀφίεισι τὸν κέραμον.

Οἱ οὖν ἐπέκεινα ποταμῶν Αἰθιοπίας αἰτοῦσιν ἐπικουρίαν τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ οὐκ ἐπηγγείλαντο μόνον, ἀλλὰ γὰρ καὶ πετόμψασιν, εἰ καὶ ὦνησαν οὐδὲν ἀποστείλαντες. Διόπερ ἀγανακτήσαντες ἐπὶ ἤλθον Αἰγυπτίοις οἱ Βαβυλώνιοι. Μαλλόντων οὖν αὐτοῖς τούτων ἐπιστρατεύειν, δρομαῖοι τινες ἐκ τῆς Ἰουδαίας τὴν μέλλουσαν ἀπήγγελλον ἑφοδόν. Τούτους ὁ προφήτης *κούφους ἀγγέλους* καλεῖ. Ἐθνος δὲ *μιτέωρον* τοῦς Αἰγυπτίους καλεῖ, τὸ ὑπερήφανον, ἡ τὸ ἄφρον δηλῶν. *Ἐθρον δὲ καὶ χαλεπὸν*, ὡς ξενίζον ἐν χαλεπότητι, καὶ πρὸς τοῦτο μηδένα ἔχον ἐπέκεινα. *Τίς γὰρ αὐτοῦ ἐπέκεινά* φησι ; Τοῦτ' ἐστὶ, *Τίς ἐν τοῖς εἰρημένοις Αἰγυπτίους νικᾷ* ; Σφόδρα δὲ ἦσαν εἰδωλόατραι. Διὸ καὶ *ἀνέλιπστον ἔθνος* καὶ *καταπεπατημένον* τούτους εἶναι φησιν, ὡς οὐκ ἔχον ἐπὶ θεῷ τὴν ἐλπίδα, καὶ ὑπὸ δαιμόνων ταῖς ἀπάταις *καταπατούμενον*. Διὸ καὶ ὑπὸ τῶν Ἀσσυρίων *καταπεπότηνται*. Τὸν δὲ τῆς ἀλώσεως τρόπον ἐπήνεγκεν, οὕτως εἰπὼν τοὺς Ἀσσυρίους διαθήσεσθαι τῆς Αἰγύπτου τοῦς *ποταμούς*, τὰς διώρυγας. Οὕτω καὶ τὰς λίμνας εἰπὼν, ἐφ' οἷς ἐφρόνου ὡς ἀνάλωτον αὐτοῖς ποιοῦσι τὴν Αἴγυπτον, ὡς δοκεῖν πῶς ; καὶ χώραν εἶναι τούτους ; κατοικουμένην ἀποστρατιανομένης πάσης ὑδάτων συστάσεως. Τὸ δὲ τῶν Αἰγυπτίων πάθος φησὶν, οὕτω πᾶσι δῆλον γενήσεται, ὡς *σημεῖον* ἀπ' ὕψους σύνθημα στρατοπέδῳ γινόμενον, καὶ ὡς *φθεγγομένη σάλπιγξ* ἀκουστόν ; Ὡς δὴ γινόμενων φησὶ, *τὴν πόλιν σώσω τὴν ἑμαυτοῦ*, τὰ κατὰ Παφάκην, καὶ

²⁷ Ezech. viii, 14.

τας ρπα' χιλιάδας ἀπολομένας δηλῶν. Οὕτω δέ φησι Α Rapsacen his verbis ²⁵, et virorum centum octoginta quinque millium, qui postea perierunt, exercitum significans. Ita autem, ait, quæ ab ejus salutem spectant, clara omnibus et manifesta apparebunt; ut cum Solis lumen ipso meridie intuemur. Ille deinde, qui in periculo versantur, *tanquam roris* **260** *nubes ante messem*, protectio mea, meumque auxilium nunquam defuturum est. *Rore enim messores indigent*, ut stipularum mollior exsistat complexus: qui se egentibus fiat tum ex voto contingit maxime: non aliter quam Judæis a Domino cum salus concessa est. Deinceps autem sumpta ab agricolis metaphora, quæ ab Assyriis Jerusalem obsidentibus, vel Ægyptiis etiam evenitura sint declarat. Solent enim *in sarmentis et botris*, qui *florē deposito in fructum acerbum* jam evaserunt, superflua et tanquam tenuiorum pampinorum luxuriam, ne quod melius et præstantius est suffocetur, amputare agricolæ.

Οὕτως οὖν ἐπὶ μὲν τῶν Ἀσσυρίων τὸν πολλὸν καὶ Β λαπὼν ἀνέλε λαὸν ὁ Θεός. Ὡς τὰ πτώματα τροφῇ γέγονε τοῖς θηρίοις καὶ πετεινοῖς. Ὁ δὲ μεγάλου βότρυς δίκην ἐπέχων ὁ βασιλεὺς τοῖς ἐπὶ τοῖς οὐρανῶν. Ἐπὶ δὲ τῶν Αἰγυπτίων νοήσεις, ὅτι μὴ πῖταν αὐτῶν τὴν χώραν εἶλον οἱ δυσμενεῖς· ἀλλ' ὅσον μικροὶς βοτρυδοῖς, ταῖς κατὰ τόπους συνοικίαις ἢ κώμαις ἐπαφέντες τὴν μάχαιραν, συνεμέτρησαν τοὺς θυμοὺς τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ, παιδεύοντος μὲν τοὺς προσκρούοντας, οὐκ εἰς ἅπαν δὲ συγχωροῦντος τοὺς παιδευομένους ἀπόλλυσθαι. Τοιγαροῦν ἐφεξῆς περὶ τῆς αὐτῶν ἐπιστροφῆς διεξέρχεται. Τὴν γὰρ τῶν εἰδύλων ἀσέθειαν ἀρνησάμενοι, τὴν εἰς Θεὸν τῶν ὅλων προσδέξονται πίστιν, δῶρα προσφέροντες εἰς ὁσμὴν εὐωδίας, ἐλπῖδα, πίστιν, ἀγάπην. Διὰ δὲ τὰς C ἐκ Θεοῦ παιδείας ἐπενεγθεῖσας αὐτοῖς, λαὸν αὐτῶν τεθλιμμένον ⁵ πρὸς ἀμείνων ζωὴν, δίκην μοσχέας ὠφελοῦσας πρὸς ἀξίωσιν. Ὡς περὶ γὰρ ἐκ πλάνης εἰς θείας ἐννοίας μεταστρεφθεῖσαν καὶ καρποφοροῦσαν διηγεῖται. Ὅθεν αὐτοὺς καὶ μέγαν ὀνομαζέει λαὸν ἐν τοῖς κατὰ Χριστὸν πᾶσιν ἀκμάζοντας ὅσον ἐν πλάνῃ τὸ πρότερον. Οὐ γὰρ ἐπερίσσευσεν ἡ ἀμαρτία, ὑπερεπερίσσευσεν ἡ χάρις. Τὸν δὲ τῆς καρποφορίας τόπον διὰ τῆς Σιών τὴν Ἐκκλησίαν ἐκάλεσεν, διὰ τὸ ταύτης ὕψος ὅρος εἰπών. Οὐδὲν γὰρ χθαμαλὸν ἐν αὐτῇ, καὶ δηλοῖ τοῦτομα σκοπευτήριον. Τὸ δὲ, Ὅ ἐστιν ἐν μέρει ποταμοῦ τῆς χώρας αὐτοῦ, ὅτι περὶ ἡ πρὸς Θεὸν τῶν Αἰγυπτίων ἐπιστροφή ἐκ μέρους ἀρξάμενη τῆς χώρας, διὰ πάσης διέδραμεν Ῥινοκορούριον, τυχὸν ἢ τινος τῶν αὐτῶν πόλεων ἐπέκεινα κειμένων τοῦ ποταμοῦ. Λέξει γὰρ προῖων, ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἔσται θυσιαστήριον τῷ Κυρίῳ ἐν χώρᾳ Αἰγυπτίων, καὶ στήλη πρὸς τὸ ὄριον αὐτῆς τῷ Κυρίῳ. Παπατημένον δὲ φησι τὸν λαὸν τοῖς τοῦ πολέμου δαινοῖς, ἐλπίζει δὲ ὡς δὴ θέμενον ἐπὶ Θεῷ τὴν ἐλπίδα.

monstret. Dicet enim postea fore die illa altare Domino in Ægyptiorum regione, et columnam in finibus ipsius Domino. At quod *populum attritum* addidit, ad belli calamitates retulit. Quod item *aperantem*, ad spem, quæ in Deum est.

²⁵ IV Reg. xix, 1 seqq.

VARIE LECTIONES.

¹ γρ. τροφῇ. ⁵ ἴσ. λέγει, καὶ εἶτα καὶ τεθλιμμένον, ὡς μεταβάτως.

Ad hunc igitur modum qui inter Assyrios numerosior et tenuior erat populus, a Domino sublatus est, eorumque cadavera rege excepto qui *magni botri* instar cladem evasit, *feris et avibus* in escam relicta. Possis vero ad Ægyptios referre, si non universam ipsorum regionem hostes cepisse, sed in ædes aliquot et vicos, dum se ad clementis et mansueti Dei in puniendo rationem temperarent, qui castigare magis, quam delere funditus consuevit, tanquam in *racemulos* gladium convertisse intellexeris. Atque hinc quidem est quod de eorum conversione, in iis quæ postea sequuntur disputari videmus. Fidem enim, ait, in Deum universi, abjurata idolorum impietate, *donisque* in suavitatis odorem, spe, fide atque dilectione oblatis, amplexabuntur. *Populum* autem ipsum, propter pœnas, quas imminente Deo perpessus est, *afflictum* vocat. Vocat et avulsam, ut facto ad vitam præstantiorem transitu, ista tanquam vivradicum usitata agricolis translatione, nonnihil ad incrementum profuisse ostendat. Ab errore enim in veram Dei cognitionem veluti transplantati, fructus edere nunquam desinunt. Atque hinc est, quod eos *populum magnum*, id est, tantum jam fidei in Christum, quantum antea errore potentes et florentes appellat. Ubi enim abundavit peccatum, ibi et gratia. Nec vero offerendorum fructuum *locum* ignorari voluit, qui *Sionis*, id est Ecclesiæ, quam ab altitudine montem appellavit, meminerit. **261** Nihil enim in ea humile, vel ipsa nominis ratione, quæ speculum significet reperias. Ideo autem quæ est *in parte fluvii regionis ejus* adjecit, ut Ægyptiorum ad Deum conversionem, sumpto a parte initio, universam regionem percurrisset, et ad Rinoceros usque, vel aliam aliquam urbem quæ *supra fluvium* sit, pervenisse demonstret.

CAP. XIX.

A

VISIO ÆGYPTI.

262 VERS. 1 - 15. *Ecce Dominus sedet super nubem levem et venit in Ægyptum, et movebuntur manufacta Ægypti a facie ejus, et cor eorum superabitur in eis; et excitabuntur Ægyptii in Ægyptios, et bellabit homo adversus fratrem suum, et homo contra proximum suum, civitas adversus civitatem, regio adversus regionem, etc.*

263 Superioribus, quæ mari Nubioque Ægypti convenirent (unde et eorum, qui Christum annuntiarent, viam fore perfacilem patuit), allata sunt. Jam Ægyptiis quæ faustissima impendeant, istis demonstrantur. Neque vero in præcedentium visionum ulla venire in nube leni Dominum, sed peculiariora quædam de singulis dici reperias. Inscríbuitur autem Ægypti visio, non adversus Ægyptum, ut superiores nonnullas, vel quod perspicaciori mente, quæ dicuntur, intuitura sit Ægyptus, vel quod Ægypto quæ conducant, prophetia contineat. Quid enim quam quod in ea peregrinatus est Dominus, et suæ participem cognitionis effecit, habeat beatius? in nube autem, ait, id est, eo quod de Spiritu sancto, sanctaque Virgine assumpsit, corpore venit. Ut enim aere terræque exhalatione nubem, sic Spiritu sancto, terrenaque substantia Domini corpus constare credimus: quo cum veheretur, puer in Ægyptum venit, ut eam ineffabili quadam virtute, sua ista peregrinatione maximis C cumlaret beneficiis. Ea enim maxime omnium præter cæteros Ægyptii indigere videbantur, qui tam longe a religione recesserant, ut ne a brutorum quidem animalium cultu abstinere; qui regem rursus, magno adversus providentiam universique gubernationem fastu, Deum a se ignorari publice profitentem haberent; qui denique Israelitas hostili semper infestoque animo fuissent insectati. Hinc est igitur quod eum maxime ignorantibus, sublato omni idolorum cultu, hujus futura longo ante tempore cognitio prædicatur. Quod si in nube non adjecisset, virtute quadam corporis experte, qua omnia in omnibus existens moderatur, id facere videatur. In mundo enim erat, mundusque per ipsum factus est¹, qua ratione et in Ægypto etiam ante fuisse, in qua Moisen et Aaronem allocutum esse constat, nemo negabit. Erat præterea et Dominus cum Josepho: superfluumque videatur ad singulas regiones ejus virtutem accommodare. Enimvero nubis nomine, corpus ipsum, in quo nobiscum versatus est, ideo forsitan significavit, quod terrenis motibus liberatus, peccatum ullum admisisset, nec in ore fraudis

Sunt tamen qui per levem nubem sacrosanctam Virginem, a qua in Ægyptum ulnis est delatus,

¹ Joan. i, 10. ¹ Isa. l. ii, 9; I Petr. ii, 22.

VARIAE LECTIONES.

^h γρ. συγγεγεννημένα. ⁱ ἴσ. προσωρεῖ. ^j γρ. ἐφ. ^k γρ. ἀσωμάτων. ^l ἴσ. γρ. ὑπῆρχεν ἂν ἐπὶ τῆς χώρας ἀριμεῖσαι δυνάμειν αὐτοῦ.

ΚΕΦΑΛ. ΙΘ.

ΟΡΑΣΙΣ ΑΙΓΥΠΤΟΥ.

α'-ιε'. Ἰδοὺ Κύριος κάθηται ἐπὶ νεφέλης κούφης, καὶ ἔξει εἰς Αἴγυπτον, καὶ σεισθήσεται τὰ χειροποίητα Αἰγύπτου ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ, καὶ ἡ καρδία αὐτῶν ἠττηθήσεται ἐν αὐτοῖς. Καὶ ἐπεγερθήσονται Αἰγύπτιοι ἐπ' Αἰγυπτίους, καὶ πολεμήσει ἄνθρωπος τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ ἄνθρωπος τὸν πλησίον αὐτοῦ, πόλις ἐπὶ πόλιν, καὶ νομὸς ἐπὶ νομὸν, κ. τ. λ.

Συγγεγεννημένη^h δὲ τοῖς εἰρημένοις ἐρρέθη περὶ θαλάσσης Αἰγύπτου καὶ ποταμοῦ. Πλὴν ἀλλ' ἐκείνα μὲν ἐδῆλου βᾶσιν ἐδὸν ἔσεσθαι τοῖς εὐαγγελιζομένοις Χριστὸν· τὴ δὲ παρόντα προσφώνειⁱ τοῖς Αἰγυπτίοις τὰ κάλλιστα. Ἐπ' οὐδεμιᾷ δὲ τῶν εἰρημένων ὁράσεων ἦξει^j ὁ Κύριος ἐπὶ νεφέλης κούφης ἐλέγετο. Ἔτερα δὲ τινα περὶ αὐτῶν ἰδιάζοντα· Αἰγύπτου δὲ θρασυς, ἀλλ' οὐ κατ' Αἰγύπτου, καθάπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων προγέγραπται· ἡ ὧς αὐτῆς Αἰγύπτου μελλούσης ἐρᾶν νῦν διορατικῶς τὰ λεγόμενα· ἡ ὧς τῆς προφητείας περιεχομένης Αἰγύπτῳ τὰ κάλλιστα· τί γὰρ μακαριώτερον τοῦ ἐπιδημῆσαι ταύτῃ τὸν Κύριον, καὶ γνώσεως μεταδίδοναι τῆς αὐτοῦ; Ἦξει δὲ φασιν ἐπὶ νεφέλης κούφης, ἡ ὧς οὐπὲρ ἀνείληφε σώματος ἐξ ἀγίου Πνεύματος καὶ τῆς ἁγίας Παρθένου. Ὡς γὰρ ἡ νεφέλη οὐκ ἄλλοθεν ἔχει σύστασιν, ἡ ἐξ ἀέρος καὶ ἀναθυμιάσεως τῆς γῆς· οὕτως ἐπὶ τοῦ Κυρίου τὸ σῶμα ἐξ ἀγίου Πνεύματος ὑπέστη καὶ γεώδους οὐσίας. Ὡς δὲ θεὸς ἐποχοῦμενος κατὰ τὴν νηπιᾶν ἡλικίαν ἦλθεν εἰς Αἴγυπτον ὠφελουμένην ἀρβήτῳ δυνάμει διὰ τῆς εἰς αὐτὴν ἐπιδημίας τὰ μέγιστα. Ταύτης γὰρ οἱ κατ' Αἴγυπτον ἐξαιρέτως ἐδόντο δεισιδαιμονέστατοι γεγονότες ἀπάντων, ὡς καὶ μέχρι τῆς τῶν ἀλόγων ζώων ἐκπεπτωκέναι λατρείας· ὡς καὶ γυμνῇ κεφαλῇ τὸν τούτων βασιλέα βοᾶν, οὐκ οἶδα τὸν Κύριον. Οὕτως ἀδέσποτον τε καὶ ἀπρονόητον ἡγοῦντο τὸ πᾶν. Διαπαντός δὲ καὶ τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ ὑπῆρχον πολέμοι. Διὸ τοῖς ἀγνοοῦσιν ἔσαν αὐτὸν ἡ τούτου προθεσπίεται γνώσις, πάσης εἰδῶλων ἀτεθείας ἀνηρημένης. Εἰ δὲ μὴ τὸ, ἐπὶ νεφέλης προσέκειτο, ἔδοξεν ἂν ἀσωμάτων^k λέγεσθαι δυνάμει, καθ' ἣν διέπει τὸ πᾶν, ὑπάρχων ἐν ἅπασιν. Ἐν τῷ κόσμῳ γὰρ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο. Ὡς τρόπῳ καὶ ἐν Αἰγύπτῳ πρότερον ἦν. Εἶπεν γὰρ Κύριος πρὸς Μωσέα καὶ Ἀαρὼν ἐν γῇ Αἰγύπτου. Καὶ πάλιν ἦν Κύριος μετὰ Ἰωσήφ. Καὶ περιττὸν ὑπῆρχεν ἐπὶ πάσης χώρας ἀριμεῖσαι δυνάμενον^l. Ἀλλὰ γὰρ τὴν μετὰ σώματος ἐπιδημίαν ἐδῆλωσεν, τοῦτο νεφέλην εἰπών. Τάχα καὶ διὰ τὸ κινήματων ἀπηλλάχθαι γεωδεστέρων, ἐπιθυμίας τε σωματικῆς ὑπερίπτασθαι, ὧς ἀμαρτίαν οὐκ ἐποίησαν, οὐδὲ εὐρέθη ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ δόλος.

264 corporeisque perturbationibus, qui nec quidquam habuisset¹, superior semper fuerit.

Ἐτεροι δὲ κούφην ὑπελήφασιν εἰρῆσθαι νεφέλην τὴν ἁγίαν Παρθένον, ἥς ἐν ἀγκάλας εἰς Αἴγυ-

πτον ἐκομίζετο· ἤγουν φασίν, ὡς ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ τοῦτον εἶδεν Ἡσαίας ὑπὸ δυνάμεων θεῶν ὑμνούμενον. Καὶ παλαιὸν ἡμερῶν ὁ Δανιὴλ ἐπὶ θρόνου καὶ ὡς ὁν [ἀνθρώπου] μετὰ τῶν νεφελῶν ἐρχόμενον. Ἰεζεκιήλ τε εἶδος ἀνθρώπου ἐξ ἡλέκτρον τε καὶ πυρός. Ἄπερ ἐμφασίν τινα δόξης θεοπροποῦς καὶ μυστηρίου τοῦ κατὰ Χριστὸν ὑπαινίττεται. Οὕτω καὶ νῦν τὴν νεφέλην ληπτέον ἐφ' ὕετοῦ τε καὶ ὁρόσου πνευματικῆς, αὐτοῦ τε τοῦ σωτηρίου βαπτίσματος. Τοιγαρὸν τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ ὁ Παῦλος βαπτίσθαι φησὶν ἐν τῇ νεφελῇ. καὶ ἐν τῇ θαλάσῃ. Προηγείτο δὲ αὐτῶν ἐν μὲν ἡμέρᾳ, νεφέλῃ· ἐν δὲ νυκτὶ, στύλος πυρός. Εἰ χρῆν ὅν ἐπὶ καθαιρέσει τῶν Αἰγυπτίων θεοπροπῶς ἰόντα τὸν Κύριον ἐπὶ κούφῃς ὁρᾶσθαι νεφέλης, δι' ἧς ἦν καὶ μόνης τῆς εἰδωλολατρίας, ἀποσμήχεσθαι τὰς κηλίδας. Κούφῃ δὲ κούφους ἐργάζε-
ται τὸ τῶν ἁμαρτημάτων ἀποθεμένους φορτίον. Ἡ δὲ κάθισις ἢ ἀνάπαυσις, ἤγουν ἐξουσίαν αἰνίττεται. Ἐπαναπαύεται γὰρ οὐ νομινῇ λατρεία Χριστοῦ, τῇ δὲ τελειώσει τῇ διὰ τοῦ βαπτίσματος, δι' ἧς καὶ βασιλεύει τῶν ἐπὶ γῆς. Κατορθοὶ δὲ τοῖς Αἰγυπτίοις ἐπιδημῶν, τὸ "σεισθῆναι τούτων τὰ εἰδωλα, ὅτε θεοῦ μὲν Ἐκκλησίαι καθ' ὅλης Αἰγύπτου καθιδρυντο. Ἐπεσκόπει δὲ ταύτας ἐπιδημῶν ὁ θεὸς κατὰ τὸ, ὅπου δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰσὶν εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν. Καρδίαν δὲ τῶν Αἰγυπτίων φησὶν ἡτεροθῆσεσθαι, μὴ ἀντιδιδόντων τῷ θεῷ κηρύγματι, τὴν δὲ καλὴν ἤτταν ἡττησομένων. Τινὲς δὲ καρδίαν φασὶν εἰρησθαι τῶν ἀγαλμάτων τοὺς δαίμονας, οὓς ἡτεροθῆσεσθαι, ἢ κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνείας, τακῆσεσθαι ἀφανεῖ καὶ ἀοράτῳ δυνάμει. Τούτων γὰρ ἡ πλάνη, ἐξ οὗ γεγόνασιν αὐτοῖς Ἐκκλησίαι, κατ' ὅλην ἐσθένυτο. Ἐπεδήμει δὲ ταύταις ὁ Κύριος ἐνδόξῳ σώματι, τὸ ἔκ νεκρῶν ἀναστάν-
σεως, ὅπερ ἂν εἴη νεφέλη κούφῃ μεταβληθὲν τῆς φθορῆς καὶ γεώδους οὐσίας.

ficari putent, quod ex quo tempore Ecclesias eos habere contigit, eorundem fraudes excidisse paulatim videamus. **265** Ad eas vero accedebat Dominus suo illo post resurrectionem glorioso corpore (quod *nubes levis*, propter corruptibilem terrenamque substantiam immutatam dici queat) quod cum illis per Ægyptum invisibiliter ferebatur, quibus annuntiabatur.

Ἐφ' ᾧ περ ἀοράτως δούμενος ἐπεδήμει συμπρά-
των ἐν Αἰγύπτῳ τοῖς αὐτὸν καταγγέλλουσιν. Κἂν ὅτε δὲ παῖς ὢν Αἰγυπτίοις ἐπεδήμησεν, εἴπωμεν ἀρρήτῳ δυνάμει, τῇ Χριστοῦ παρουσίᾳ νοητέον ἡσθενηκεῖναι τοὺς δαίμονας καθηρημένης αὐτῶν τῆς δυνάμεως. Ὅτε καὶ ἐπαναστήσονται, φησὶν, Αἰγύπτιοι ἐπ' Αἰγυπτίους. Ἀντὶ δὲ τοῦ ἐπαναστήσονται, ἡτεροθῶν μὲν Ἀκύλας Αἰγυπτίους Αἰγυπτίους· σιμ-
βαλῶ δὲ Σύμμαχος εἶρηκεν· κατὰ τὸ, «Ὁὐκ ἤλθον βαλεῖν εἰρήνην ἐπὶ τὴν γῆν, ἀλλὰ μάχεσθαι». Οἱ μὲν γὰρ προσέτερον, οἱ δὲ ἀντέτεινον τῷ κηρύγματι, ὡς διεστάναι πάντα μὲν οἶκον, πᾶσαν δὲ κώμην, καὶ πόλιν, καὶ χώραν. Νομοὺς γὰρ ἐκάλουν τὰς χώρας. Καὶ ἄλλως δὲ, δαιμόνων νόμος λατρείας τῷ κατὰ Χριστὸν ἀντετάσσετο πρὸς αὐτοῦ καθαιρούμενος

intelligi arbitrentur : vel qua plane ratione ab Isaia coelestium virtutum hymnis ipse laudari visus est : quo pacto item Antiquus dierum in throno tanquam Filius hominis in nubibus a Daniele venire : quo denique modo humana specie electro et igne constante Ezechieli apparere. Quæ quidem ut divinæ gloriæ et arcani in Christo mysterii speciem demonstrant, sic et *nubis* nomen, *pluviae*, *rorisque* spiritualis, et salutaris etiam baptismi significationem habet. Indequæ est, quod in nube et mari Israelitas, quos die ipso nubes, nocte autem columna ignis anteibat, Paulo teste, baptizatos esse legimus. Dominum igitur oportuit, qui ad purgandos Ægyptios observato divinitatis decore proficiscebatur, in nube levi, qua sola idololatriæ sordibus abluerentur, apparere. *Levem* autem ideo dicit, ut, deposito peccatorum onere, agiliores nos fieri intelligas : sicut et *sessione* ipsa vel requiem, vel certe potentiam significari. Neque enim in legis observatione, sed in ea, quæ per baptismum est, perfectione, qua etiam regnat in terris, Christus requiescit. Prosperare autem ideo feliciterque Ægyptiis hic cedit adventus, quod eorum idola, quo tempore tota regione propagari Ecclesias contigit, commoveri necessum fuit. Obiisse vero ipsas, et in eis esse Deum versari solitum inde credimus, quod ubicunque duo vel tres ejus nomine congregari animadvertisset eorum in medio futurum se pollicitus sit. Cæterum quod *superatum iri cor Ægyptiorum* dixit, non divinæ prædicationi reluctaturos, sed pulchra ista utilique ratione in victoriam sese præbuituros significavit. Non desunt, qui *cordis* nomine latentes in simulacris dæmonas (quos vel *superari debere*, vel, ut alii interpretantur, ignota quadam et invisibili virtute *tabe confectum iri* aiunt) ideo signifi-

Nec male præterea cum puer in Ægypto versatus est, ineffabili quadam præsentia virtutis ejus dæmonas ipsos erepta sibi potestate *superatos fugisse* dicamus, quo tempore etiam in Ægyptios ipsos *insurrecturi sunt Ægyptii*. Quo loco *seditionem* quidem inter Ægyptios dominum *excitaturum*, Aquilas ; in sese autem *commissurum* dixit Symmachus ; qua ratione idem se, non ut pacem, sed ut gladium in terram mittat, venisse profitetur. Cum enim ad Evangelii promulgationem acclamarent alii, alii contra reluctarentur, eo ventum est, ut *domus* omnis omnisque vicus, omnis etiam civitas, omnis denique *regio*, *νομός* vocabulo hic significata, divideretur. Alio deinde interpretationis modo, et ipsa dæmonum lex de colendis idolis,

* Isa. vi, 1-3. * Dan. vii, 13. * I Cor. x, 2. * Matth. xviii, 20. * Matth. x, 34.

VARIE LECTIONES.

ἢ γρ. ἐχρῶν. ἢ γρ. τῷ. ὁ γρ. τῷ. ἢ γρ. στασιάζω.

Græce *ρέμος* appellata, quam dissipato malarum voluntatum consensu in Ægypto abrogavit Dominus, ut excitandi, in se committendique verbis significavit) Christianæ repugnabat. Hoc enim demum est, quos duos in tres, et tres in duos dividendos esse legimus. Ideo ergo *Ægyptiorum spiritum turbatum* iri (quod *rumpendi* quidem verbo Symmachus, *dividendi* autem Theodotus, Aquila vero *laxandi* extulerunt), affirmant. Quæ certe omnia, dissipato religionis impiæ consilio, in Ægyptiorum utilitatem futura sunt, quo tempore in angustias redacti ad nullum non genus oraculorum et vaticiniorum, sicut ipsis usitatum erat, convertentur. Vocat autem *de terra loquentes*, eos qui per mortuos vaticinantur; et *ventriloquos*, qui de suo corde vel inhabitantis in eo vel dæmonis opera loquuntur: quales existunt et arioli ipsi, et qui ex viscerum inspectione de futuris pronuntiant, quibus omnibus, eo præcipue tempore cum in Romanorum potestatem venerunt, utebantur. **266** Appellat enim *duros*, tanquam invictum infractumque clade qualibet animum possiderent. Nec vero quo tempore idola peritura sint, reticuit, cum Ægyptiaci regni interitum notavit. Quo enim in Ægyptum tempore salutis ingressa est promulgatio, ab eodem quoque, si non ab ipso potius Salvatoris natali, Cæsare Augusto imperante, regni cæpit abrogatio. Primus enim iste devictam Ægyptum imperio Romano adjecit, quam, qui postea secuti sunt imperatores, missis in regionem ducibus et copis, sibi servire coegerunt. Nec vero illorum *duritiem* ferreisque unguibus et dentibus præditam feram

Sequitur deinde: *Et bibunt aquam Ægyptii*, quod est juxta mare: quo loco Aquilas aquæ a mari absorbentur interpretatus est, Symmachus autem, *exterminabuntur*. Significatur vero per mare ipsa Ægyptiorum multitudo, quo pacto gentes multas antea, tanquam mare fluctibus agitatam dixit. Quo deinde loco de radice Jessæ disseruit, et mare Ægypti desertum se redditurum minitantem Dominum introduxit. Hujus quoque amplitudinem et Jeremias ipse locustis et saltui comparavit, ubi ait: « Succidite saltum ejus, dicit Dominus, quia non supputabitur, quia multiplicabit super locustam, et non est eis numerus ^a. » Ad quod *desitutum fluvium* dixit, de regno certe, non aliter quam antea (cum de radice Jessæ sermo esset) in ejus fluvios immissurum manum, ceteraque alia, Dominum monuit, intellexit. Et mox etiam *desitutum fluvium, omnemque aquæ congregationem aridam futuram* adjecit. Quod autem cum *principe fluvio et fossas etiam defecturas* dixit, cum regno ipso et principes etiam sigillatim perituros demonstravit, ipsas quoque militares copias *congregationis* nomine significans. Neque sane ab istis discrepant

Λ λυομένης Αἰγύπτου ἡ τῆς ἐπὶ κακῷ συμφωνίας, ὃ δηλοῖ μάλιστα τὸ, *στεινιάσω καὶ συμβάλω*. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ, ἔσονται μεμερισμένοι δύο ἐπὶ τρεῖς, καὶ τρεῖς ἐπὶ δυοῖν. Διὸ καὶ *ταραχθήσεται τὸ Πρεῖγμα τῶν Αἰγυπτίων*, φησί, κατὰ Σύμμαχον δὲ *ράγισσεται*, *σχισθήσεται* δὲ κατὰ Θεοδοτίωνα. Κατὰ δὲ Ἀκύλλαν *παραδαρθήσεται*. Ἄ δὴ πάντα ἐπὶ προκοπῇ τῶν Αἰγυπτίων γενήσεται, διασχεδαννυμένης τῆς δεισιδαίμονος ἐκείνιων βουλῆς, ὅτε καὶ ἀποροῦντες κατὰ τὸ σύνθηδες αὐτοῖς ἐπὶ χρησμούς καὶ μαντείας διαφόρους τραπήσονται. Ἐκ γῆς δὲ *φωνοῦντας* τοὺς νεκρομάκεις φησὶν. Ἐγγραστριμύθους δὲ, τοὺς ἐκ τῆς αὐτῶν καρδίας, ἢ δαίμονος τοῦ ἐνοικοῦντος ἐρεργομένους, ὥσπερ οὖν καὶ γνῶστας, τοὺς σπλαγγυσκοποῦντας ἐκάλειπεν. Μάλιστα δὲ ταύταις τῶν Ῥωμαίων αὐτοῖς ἐπιόντων ἐκέχρητο. Τούτους γὰρ *σκληροὺς* ὡς ἀνικήτους, καὶ πρὸς πᾶσαν ἡτταν ἀνενδότους καλεῖ. Δηλοῖ δὲ διὰ τούτων τῆς τῶν εἰδώλων καθαρέσεως τὸν καιρὸν, τῆς τῶν Αἰγυπτίων βασιλείας ἐκβαλλομένης. Συνεισηλθε γὰρ τῷ σωτηρίῳ κηρύγματι καὶ ἡ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ βασιλέων καθάρσις· μᾶλλον δὲ καὶ αὐτῇ τῇ τοῦ Σωτῆρος γεννήσει ἐπὶ Αὐγούστου Καίσαρος γενομένη. Δυνατὸς γὰρ ὢν οὗτος βασιλεὺς τὴν Αἴγυπτον πρῶτος τοῖς Ῥωμαίοις ὑπέταξε. Μεθ' οὗν ὁμοίως οἱ Ῥωμαῖον ἅπαντες κραταιοὶ βασιλεῖς κατεδουλοῦντο τὴν Αἴγυπτον, στρατιωτικοὺς αὐτοῖς ἐκπέμποντες ἀρχοντας. Ὡν τὸ *σκληρόν* ἐδήλωσε Δανιὴλ, σιδηρὰν αὐτῶν τὴν βασιλείαν εἰπὼν. Καὶ θηρίον ἔχον ὀδόντας σιδηροῦς, καὶ ὄνυχας σιδηροῦς.

male significavit, cum ferreum imperium eorum, nominavit ¹.

Οἷς ἐπιφέρεται· *Καὶ πίνονται ὕδωρ Αἰγύπτιοι τὸ παρὰ θάλασσαν*. Ἀνθ' οὗ φησιν Ἀκύλλας, *Ἀναποθήσεται ὕδατα ἀπὸ θαλάσσης*. Ὁ δὲ Σύμμαχος, *Ἀφαισθήσεται*. Τροπικῶς δὲ *θάλασσα*, τὸ *ταραχῶδες* πλῆθος τῶν Αἰγυπτίων· διὸ καὶ ἀνωτέρω τὰ πολλὰ ἔθνη ὡς θάλασσαν ἔρη κυμαίνουσαν. Καὶ ἐν οἷς περὶ τοῦ ἐκ βίβης Ἰεσσαὶ διελάμβανεν, ἔλεγε· καὶ ἐρημώσει Κύριος τὴν θάλασσαν Αἰγύπτου. Ταύτης δὲ τὸ πλῆθος καὶ Ἱερεμίας ἀκρίσιν ἀπέεικας καὶ δρυμῶν, λέγων· « Ἐκκόψατε τὸν δρυμὸν αὐτῆς, λέγει Κύριος, ὅτι οὐ μὴ εἰκασθῇ, ὅτι πολλὴ πληθύνει ὑπὲρ ἀκρίδα, καὶ οὐκ ἔστιν αὐτοῖς ἀριθμός. » Ἡ δὲ τοῦ ποταμοῦ ἐκλείψις, τῆς βασιλείας ἐστὶ σημαντικὴ, ὡς καὶ τοῖς περὶ τοῦ ἐκ βίβης ἔφασκεν Ἰεσσαὶ, καὶ ἐπιβαλεῖ Κύριος τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ τὸν ποταμὸν, καὶ τὸ ἔξῃς. Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ εἴρηται, Ὅ δὲ ποταμὸς ἐκλείψει, καὶ ξηρανθήσεται πᾶσα συναγωγὴ ὕδατος. Μετὰ δὲ τὸν πρῶτον ποταμὸν, καὶ ἐτέρους ἐκλείψειν φησὶ καὶ τὰς διώρυγας, μετὰ τῆς βασιλείας καὶ τοὺς ἀρχοντας τοὺς κατὰ μέρος δηλῶν. Συναγωγὰς δὲ τὰς πολεμικὰς αὐτῶν δυνάμεις ἐκάλειπεν. Καὶ Ἰεζεκιὴλ δὲ συνωδᾷ τοῦτοις φησὶ· Τάδε λέγει Κύριος· « Ἰδοὺ ἐγὼ ἐπὶ σὲ Φαραὼ τὸν ἀρχοντα τὸν

¹ Dan. ii et vii. ^a Jerem. xlii, 23.

VARIAE LECTIONES.

ἡ γρ. Αἰγύπτου. ὁ Ἰσ. λ. λέγεται.

μέγαν, τὸν καθήμενον ἐν μέσῳ τῶν ποταμῶν αὐτοῦ. » Μεθ' ἧ καί φησι : « Προσκολήσω τοὺς ἰχθύας τοῦ ποταμοῦ πρὸς πτέρυγάς σου. » Καὶ μεθ' ἑτέρα : « Καὶ ἐκκενώσουσι πάντες τὰς μαχαίρας αὐτῶν εἰς Αἴγυπτον, καὶ πλησθήσεται ἡ γῆ τραυματιῶν. Καὶ δώσω τοὺς ποταμούς αὐτῶν ἐρήμους. » Καὶ πάλιν : « Ἐξεράτιζες τοῖς ποταμοῖς σου, καὶ κατεπάτευσες τοὺς ποταμούς σου. »

Καὶ Ἰερεμίᾳς δέ φησι : « Τίς οὗτος ; ὡς ποταμὸς ἀναβήσεται, καὶ ὡς ποταμοὶ κυμαίνουσιν ὕδωρ. Ὑδάτα Αἰγύπτου [ὡς ποταμὸς ἀναβήσεται]. » Δι' ὧν δηλοῦται τὰ πλήθη τῶν παρ' αὐτοῖς στρατευομένων, ὧν μέσων ἐγκαθήμενον τὸν δράκοντα * εἰκὸς ἦν μεγαλαυχεῖν. Ἰχθύας δὲ τοὺς ὑποκειμένους τοῖς κατὰ μέρος νοήσομεν ἄρχοντας. Ἐξεράτιζε δὲ τοῖς ὑπ' αὐτῶ στρατευομένοις οὗς † καὶ καταπατεῖν αὐτὸν ἐφη τυραννικῶς δυναστεύοντα. Τροπικῶς γάρ φασιν ἀνάγκη ταῦτα νοεῖν, ὡς καὶ τὸ πρόσθεν ῥηθὲν ἔθνος ἀνέλπιστον καὶ καταπεπατημένον, οὗ οἱ ποταμοὶ διήρπασαν τὴν γῆν. Εἰ μὲν οὖν ἐπὶ τοῦτοις καὶ ἀνθρώπων ἀφανισμόν ἐπῆγεν ἡ προφτεία, οὐδὲν ἐλείπετο ζητεῖν. Ἀκόλουθον γάρ ἦν καὶ τὰ ζῶα πᾶσι τοῖς ὕδασι συναπλόυσθαι. Νῦν δὲ μετὰ τὴν τῶν ὑδάτων ἀπώλειαν, πολυπληθείας ἐσομένης κατ' Αἴγυπτον μέμνηται, καὶ ὡς ἔσται θυσιαστήριον Κυρίου, ἐν ᾧ θύσειν τοὺς Αἰγυπτίους [φησὶ]. Καὶ πῶς ἐγίνοντο †, εἰ τὸ ὕδωρ ἅπαν ἐξέλιπεν ; ὅθεν τροπικῶς νοητέον ταῦτα σημαίνοντα τῶν Αἰγυπτίων τὴν βασιλείαν καὶ τὰ πλήθη τῆς μαχίμου δυνάμεως. Ἄλλοι δὲ ῥητικῶς τὰ προειρημένα νοοῦντές φασιν, ὡς Οὐασπασιανὸς τὴν Ἰουδαίαν ἔλων κατ' Αἰγυπτίων ἐστράτευσεν. Καὶ Θεὸς αὐτῷ κατὰ πάντα ποιήσας, πᾶσαν ὑδάτων συναγωγὴν ἀπεξήρπασεν, ὡς ὑδάτων ἐνδεία, τοῖς παρ' αἰγυπτίων ὀρύγμασιν πότιμον πῶς ὕδωρ Αἰγυπτίους ζητεῖν, δι' ὧν τὸ τῆς θαλάσσης διηθούμενον ὕδωρ ποτιμώτερον γίνεται. Τότε φασὶν εἰς Αἴγυπτον ἐλθεῖν καὶ τοὺς τὸ σωτηρίον κήρυγμα διαγγέλλοντας. Τῶν δὲ τῆν Αἴγυπτον οἰκούντων οἱ μὲν τὰ πεδία, οἱ δὲ τὰ ἔλη κεκλήρονται, οἱ περ ἔλιοι καὶ βούκοιοι διὰ πλῆθος τῶν παρ' αὐτοῖς γινομένων βοῶν ὀνομάζονται. Χρῶνται δὲ οὐ σίτῳ καὶ οἶνῳ τούτων ἀποροῦντες, ἰχθύσι δὲ καὶ γάλακτι καὶ ὑψῳ † καὶ τοῖς ἐξ ἔλων ἀπαλοῖς τεμνομένοις οἱ καὶ τὸ λινὸν ἐργαζόμενοι τὸ σχιστόν. Ὡν ἐνδεία, φησὶ, πάντων ἐκλειοπτότων τῶν ὑδάτων γενήσεται.

Οἱ δὲ τὴν πρώτην ἐκδεδωκότες ἐξηγήσιν, καὶ τοῦτον αὐτῷ ἀλληγοροῦσι τὸν τρόπον. Νόει ποταμὸν λέγοντες καὶ τὴν πάλαι παρ' Αἰγυπτίους φιλοσοφίαν ἀκμάζουσαν. Εἰρήνεται γάρ, καὶ ἐπαιδεύθη Μωσῆς πάσῃ σοφίᾳ Αἰγυπτίων, ἥς λόγος ἔρρει πολὺς. Οὐ μέρη καὶ ποταμοὶ καὶ διώρυχες τῶν καθ' ἕκαστον παρ' αὐτοῖς μαθημάτων οἱ λόγοι, ἐξ ὧν ἐφύοντο οὐκ

A quæ in hæc verba apud Ezechielem iegimus, « Ecce ego contra te Pharo, princeps magne, qui cubas in medio fluminum tuorum ». 267 Deinde adjicit : « Agglutinabo pisces fluvii alis tuis ». Rursum post nonnulla : « Et stringent omnes gladios suos in Ægyptum, terraque vulneratis implebitur, et dabo fluvios eorum desertos ». Et rursum : « Insultabas fluviiis tuis, fluviosque tuos conculcabas ».

Et apud Jeremiam : « Quis iste ? tanquam fluvios ascendet, et tanquam fluvii inundant aquam. Aquæ Ægypti tanquam fluvius ascendent ». Quibus certe verbis militares copias innuit ; quarum in medio cum princeps sederet, extulisse se, et superbisse par est. Pisces autem cum nominat, suis quosque ducibus subjectos milites intelligit, in quos ita insultasse significat, ut eos præ sævitia et crudelitate pedibus conculcare non dubitaverit. Tropice porro et ista, sicut illud prius : Gens infidelis et conculcata, cujus fluvii terram diripuerunt, intelligi volunt. Si istis ergo et hominum interitum prophetia adjecisset, nihil amplius, quod postulares reliquisset. Sequebatur enim, ut cum aquis omnibus et animalia etiam ipsa simul interirent. Nunc vero post aquarum interitum, magnæ etiam in Ægypto futuræ multitudinis, imo altaris etiam, in quo Domino sacra facturi sint, meminit. Verum qui fiat, si aqua omnis deficiat ? Hinc ergo Ægyptiorum imperium et bellici exercitus amplitudinem tropice ista nobis innuere arbitramur. Alii plane ad Vespasiani tempora referri arbitrantur, quibus armis Ægyptum occupavit : cui quidem ita per omnia favit Dominus, ut omni desiccata aquarum congregatione, propter earum penuriam, fossas ipso in littore, in quas marinæ receptæ mora aliqua potui aptiores evaderent, Ægyptios conficere, itaque aquam quærere necesse fuerit ; eoque maxime tempore salutaris nuntii præcones in Ægyptum penetrassent. Quia vero eorum, qui in Ægypto degunt, agros quidem alii, alii autem paludes incolunt, ob id palustres alios, alios autem armentarios, a boum, quibus abundant, copia, nominari. Neque vero pane et vino, qui illis careant, sed piscibus, lacteque, et zytho, cæterisque tenellis aliis quibuscunque possunt, per paludes in cibum refectis, vesci, linumque fissile operari : quorum omnium, deficientibus aquis, summam fore penuriam significat.

Verum qui primam attulerunt explicationem, et istum rursus allegoriæ sensum proponunt. Intellige, aiunt, fluvii nomine, veterem illam, quæ apud Ægyptios olim viguit, philosophandi rationem. Nam et Mosen ipsum universa Ægyptiorum sapientia, fama apud omnes celebri, instructum fuisse legimus, cujus partes fluviorum et fossarum appella-

* Ezech. xxi, 3. † ibid. 4. † ibid. 10. † Ezech. xxv, 2. † Jerem. xli, 7, 8.

VARIÆ LECTIONES.

* γρ. ἄρχοντα. † γρ. ὡς. † γρ. γένοντο. † γρ. ζῦθον.

tione designate, ipsi sunt, qui de singulis disciplinis apud eos habentur libri; ex quibus nec olea, nec vitis, nec rerum necessariarum utiliumve quidquam, sed *calamus tantum, juncusque et papyrus* preducantur. Dicitur et draco, quem fecit, ut illuderet ei, apud Iohannem ¹⁴, juxta *papyrus*, et *calamum*, et butonium, cubile suum ponere. Vocavit vero et Ezechiel Pharaonem draconis nomine. Merito igitur et apud istos draco ille Ægyptius, ejusque cesset philosophia, peregrinatur Dominus, qui illa præsentia sua tollit, in eorumque locum recentium aquarum salutarem potum (quo de prius intellexit, cum hausturos aquas de fontibus Salvatoris dixit) et pro *flumine* flumen, cujus impetus civitatem Dei lætificet, reponere consuevit. Vides ergo ut in Ægyptiorum utilitatem ista prædicentur? Atque inde est, quod interpretes Septuaginta, et bibent Ægyptii aquam juxta mare: *fluvius* autem deficiet, reddiderunt. Quibus enim nihil Ægyptiacæ aquæ superest, cum sit ad potum marina inutilis, novum aliud aquæ genus annuntiatur. Sed enim cum Ægyptiacæ aquæ defecerint, tum illi denuo *lugebunt*, quibus pisces, id est hominum animas, venari usitatum fuerat; quia illis plane repugnent, qui piscatores hominum ut fierent, a Domino vocati sunt ¹⁵. Sua enim illi philosophia et incantatione deceptas animas, verborum involucris, tanquam *retibus* contraria ejus omnino *sagenæ* ratione, quæ in mare missa omne piscium genus amplectitur, regnumque cælorum, et homines ipsos significat ¹⁶, involvabant. *Lugeant* ergo qui eas artes sibi per Christi adventum ablatas esse vident, juxta illud: « Perdam sapientiam sapientium, et prudentiam **269** prudentium destruiam ¹⁷. » Et *confusio apprehendet eos, qui operantur linum*, id est, qui non solidam et firmam, sed præfractam et minime coherentem rationem sequuntur. Et *byssus* deinde Ægyptiorum fluvio irrigabatur. Lugebunt itaque rerum istarum opifices, quando non sibi amplius ad amictum, suæque sapientiæ ornatum, telas istas, quibus falsa verborum lenocinio, tanquam velis obtegere solebant, suppetere deprehendent. Cum his *lugebunt* et illi, qui *adulterinum vinum*, non quod *ex vite* nasci solet, effecerunt. Quæ certe omnia cum ab Ægypti fluvio suppeditari alius propheta cerneret, ita verbis avertere conatus est, cum ait: « Quid tibi cum Ægypti terra, ut bibas aquam Geon ¹⁸? » Quæ autem deinceps sequuntur, et principibus obscuris, qui magnis et illustribus prædicuntur.

270 VERS. 16-25. Die illa erunt Ægyptii tanquam mulieres in timore, et tremore, a facie manus Domini Sabaoth, quam ipse immittet. Et erit regio Judæorum Ægyptiis in terrorem. Quicumque eam no-

ἡλαία καὶ ἄμπρος, οὐκ ἀναγκαζον ἢ κάρπινον οὐδὲ ἔν, *κάλανος* δὲ καὶ ἄχι, καὶ *πάπυρος*. Ὁ δὲ δράκων, ὃν ἐπλασεν ἐμπαιζειν αὐτῷ, παρ' Ἰδοῦ λέγεται κοιτάζεσθαι παρὰ *πάπυρον* καὶ *κάλανον* καὶ βοῦτομον. Καὶ Ἰεζεκιήλ δὲ τὸν Φαραὼν κέκλιτκε δράκοντα. Ἴν' οὖν ἐκλείπη ταῦτα, δράκων τε Αἰγύπτιος, καὶ τούτου φιλοσοφία, Κύριος εἰκότως τοῖς ἐπισημεῖ, ταῦτα μὲν παύων τῇ παρουσίᾳ, ἀντιθεῖς δὲ ποτὸν καινῶν ὑδάτων σωτηρίον, περὶ οὗ πρόσθεν ἐλέγετο, καὶ ἀντλήσετε ὕδωρ μετ' εὐφροσύνης ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ σωτηρίου. Καὶ ἀντὶ *ποταμοῦ* ποταμὸν, οὗ τὰ ὀρμήματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ. Ὁρᾷς ὡς ἐπὶ ὠφέλειᾳ ταῦτα τῶν Αἰγυπτίων θεσπίζεται; Δὴ κατὰ τοὺς ἐδοξηκοντα λέγεται τὸ, *πίονται οἱ Αἰγύπτιοι τὸ ὕδωρ τὸ παρὰ θάλασσαν*. Ὁ δὲ *ποταμὸς ἐκλείψει*. Μὴ ὑψεστῶτος γὰρ ὕδατος Αἰγυπτιακοῦ, μηδὲ ποτίμου τοῦ θαλαττίου τυγχάνοντος, καινὸν ὕδωρ αὐτοῖς ἐπαγγέλλεται. Ἀλλὰ γὰρ ἐκλείπόντων τῶν Αἰγυπτιακῶν ὑδάτων, οἱ θηραταὶ τῶν ἰχθύων, δηλαδὴ τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν, *πενθήσονται* λέγονται τυγχάνοντες ἐναντίοι τοῖς, πρὸς οὓς ἔλεγεν ὁ Σωτήρ. Δεῦτε, καὶ ποιήσω ὑμᾶς ἀλειεῖς ἀνθρώπων. Ἐκεῖνοι γὰρ διὰ τῆς παρ' αὐτοῖς φιλοσοφίας καὶ γοητείας, τὰς ψυχὰς ἐδελέαζον οἰονεῖ σαγήνην, ταῖς τῶν λόγων πλοκαῖς συλλαμβάνοντες. Ἐναντία δὲ ταύτῃ *σαγήνη* περὶ ἧς εἴρηται· ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν σαγήνη βληθείση εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ συλλαβούση ἀπὸ παντὸς γένους ἰχθύων. Τὸν λόγον τὸν περὶ τῆς βασιλείας τῆς παραβολῆς καὶ ἰχθύας τοὺς ἀνθρώπους ὑποδηλοῦσιν. **C** *Πενθούσιν* οὖν, ὡς μηκέτι διὰ τὸν παύσαντα Χριστὸν ἔχοντες ἐργασίαν, κατὰ τὸ, « Ἀπολὼν τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν ἀθετήσω. » Καὶ * τοῦς ἐργαζομένους τὸ *λίον*, οὗ τὸ στέβρον καὶ ἄρβαγεῖς, ἀλλὰ τὸν λόγον τὸν διεβρώγοτα καὶ ἐσχισμένον. Καὶ *βύσσος* δὲ τοῦ τῶν Αἰγυπτίων ἡρδευέτο *ποταμοῦ*. Οἱ τοίνυν τούτων ἐργάται στενάξουσιν, ὅτε μηκέτι αὐτοῖς πρὸς περιβολὴν, καὶ κόσμον τῆς παρ' αὐτῶν σοφίας εὐπορεῖτο τὰ τούτων ὑφάσματα λόγοις τὸ ψεῦδος καλύπτουσιν ἀπατηλοῖς τε καὶ πιθανοῖς. Μεθ' ὧν στενάξουσιν καὶ οἱ τὸν *νόθον οἶνον*, οὗ τὸν ἐξ ἀμπέλου κατασκευάζοντες. Ὡν δὴ πάντων χορηγὸς ὁ Αἰγυπτιακὸς ἐστὶ ποταμὸς, οὗ ἀποτρέπων ἕτερος προφήτης φησί· Τί σοι καὶ τῇ γῇ **D** Αἰγύπτου τοῦ πειν ὕδωρ Γηγῶν; Τὰ δὲ τούτων ἐξῆς περὶ ἀφανῶν ἀρχόντων προλέγεται, οἱ ταῖς περιφανέσι καὶ μεγίσταις ἐφέδρευον πόλεσι, τῇ τε *Τάρει* καὶ *Μέμφει*.

civitatis, *Tani* videlicet, et *Memphi* insidiabantur,

[15'-κε'.] Τῇ δὲ ἡμέρᾳ *ἐκείνη* ἔπονται οἱ Αἰγύπτιοι ὡς *γυναικες*, ἐν φόβῳ, ἐν τρόμῳ, ἀπὸ προσώπου τῆς χειρὸς Κυρίου Σαβαώθ, ἥρ αὐτὸς ἐπιβαλεῖ αὐτοῖς. Καὶ ἐστὶν ἡ χώρα τῶν Ἰουδαίων τοῖς Αἰγυπτίοις

¹⁴ Job xl, 10 seqq. ¹⁵ Matth. iv, 19. ¹⁶ Matth. xiii, 47. ¹⁷ Isa. xxxix, 14; I Cor. i, 19. ¹⁸ Jerem. ii, 18.

VARIE LECTIONES.

* Δ. ἀισχύνῃ λήψεται. γ γρ. τῷ τῶν Αἰγυπτίων ἡρδευέτο ποταμῷ.

εἰς φόβητρον. Πᾶς δὲ ἐὰν ὀνομάσῃ αὐτὴν αὐτοῖς, **A** minaverit ipsis, expavescent propter consilium quod consuluit Dominus in eos, etc.

Κύριος ἐπ' αὐτούς, κ. τ. λ.
 . . . ἐν κρίσει τοὺς θάλλοντας μετερχόμενος. Τούτῳ γὰρ τῷ τρόπῳ καὶ γινώσκονται τὸν Κύριον ἐν τῷ τῆς θλίψεως καιρῷ, ὃν ἡμέραν ἐκάλεσε. Τινὲς δὲ πρὸς αὐτὴν ὄλωσ' τὴν ἐπιδημίαν τὸν λόγον ἐξέλαβον. Τῆς γὰρ ἀνθρωπίνης φύσεως ὑπὸ τῶν δαιμόνων τυραννουμένης, φορτικῶς τε κακῶν συνεχόμενης πολλῶν, ὡς αὐτοῦ βοῶντος τοῦ πράγματος, Θεὸς τὸ γένος ἠλέησεν. Οὕτω γὰρ λέγεται καὶ αἶμα τοῦ Ἀβελ βοᾶν, τὴν ἀτοπίαν τοῦ πράγματος βόλυσαμένου Θεοῦ. Πῶς γὰρ ἐκάλουν, φασίν, ὃν ἤγνουν τὸ πρότερον, ἀλλ' ἢ δι' ὧν ἐπαρχον μόνον, ὅτε καὶ τὸν λόγον αὐτοῖς ἐν ἀνθρωπείᾳ πέμπει μορφή; **K**αι σέσωκε κρίνων, τοῦτ' ἐστὶ δικαίαν ἐπ' αὐτοῖς ἐκζέρον τὴν κρίσιν, σείραις ζόφου τοὺς θλίβοντα; παραδούς. Διὸ φησιν αὐτός. Νῦν κρίσις ἐστὶν τοῦ κόσμου τούτου· νῦν ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου ἐκδηθήσεται. Ἐξω. Οὕτω Χριστὸς ἐδίκασε τυράννους καὶ κόσμῳ, ἐλκυσέν τε καὶ τοὺς Αἰγυπτίους πρὸς ἑαυτὸν· ἀνθ' ὧν χαριστήριους θυσίας ἐκτελοῦσιν ἐπαγγελλόμενοι, μέχρι τε παντὸς τοῖς τῆς πίστεως ἐναθλοῦσιν ἀγῶσι κατὰ πό· « Εὐθασθε καὶ ἀπόδοτε. »

Ἐπιστῆσαι δὲ τὸν νοῦν ἀνάγκαιον, ὡς καινοῦ νόμου καὶ Καινῆς Διαθήκης παρίστησιν ὁ λόγος εἰσπαγωγὴν. Μωσέως γὰρ ἀπαγορεύσαντος ἐκτός, Ἱερουσαλὴμ μὴ δεῖν γενέσθαι θυσιαστήριον, καὶ τὴν τοῦ Λευὶ μένην ἱερατεῦσιν φυλὴν ἐπιτάξαντος, πῶς ἢ **C** προφητεία θυσιαστήριον ἐν Αἰγύπτῳ καθίστησιν, ἱερέας τε Θεοῦ τοὺς Αἰγυπτίους γενέσθαι φησί; Κατὰ δὲ τὸν Ἀπόστολον, μετατιθεμένης ἱερωσύνης, ἐξ ἀνάγκης καὶ νόμου μετὰθεσις γίνεται. Μετὰ δὲ τὰ εἰρημένα φησὶν ὁ προφήτης· **K**αι πατάξει Κύριος τοὺς Αἰγυπτίους πληγῇ, καὶ λίσσεται αὐτούς. « Ὅν γὰρ ἀγαπᾷ Κύριος, παιδεύει. Μαστιγοῖ δὲ πάντα υἱὸν ὃν παραδέχεται. » Πληγὴν οὖν ἐπάγει τοῖς Αἰγυπτίοις, ὅτ' ἂν τύχῃσι τούτου δεόμενοι, μὴ μηχανῶν αὐτοῦ τὴν ὀργήν. Τινὲς δὲ φασιν ὡς πληγὴν καλεῖ τὴν ὑπὸ Ῥωμαίοις δουλείαν, δι' ἧς αὐτοὺς ἔλατο, πάροδον εἰς αὐτοὺς παρασχὼν τῷ σωτηρίῳ κηρύγματι. Πρότερον γὰρ οὐκ ἦν ἐπιφοιτᾶν ἀμίκτως διακριμένοις. Πλὴν ὠφέλεια, καὶ οὐ θυμῷ πληγὴν ἐπάγει Θεός. « Ὅπερ εἰδότες οἱ προφῆταιί φασιν· « Παῖδευσον ἡμᾶς, Κύριε, πλὴν ἐν κρίσει, καὶ μὴ ἐν θυμῷ. » Καὶ πάλιν· « Ἐν θλίψει μικρᾷ ἢ παιδείᾳ σου ἡμῖν. » Καὶ τῇ τῶν Ἰουδαίων Συναγωγῇ φησιν· Ἐν πόνῳ καὶ μάστιγι παιδευθήσῃ, Ἱερουσαλὴμ. Μεθ' αὐτοῦ φησιν· Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, κατὰ τὸν αὐτὸν δόλον οἱ καιρὸν, ὅσται ὁδοὶ Ἀσσυρίους πρὸς Αἰγυπτίους, οὕτω λέγων κατὰ τὴν παλαιὰν συνθήκην, τοὺς τε Συρίαν καὶ Μεσοποταμίαν οἰκοῦντας, οἱ τοῖς Αἰγυπτίοις πολέμιοι διετελέσαν, ὅτε πρὸ τῆς Ῥωμαίων ἀρχῆς Ἰδοὺ βασιλεύσιν ἐκέχρητον·

. . . in iudicio supplicium de opprimentibus sumens. Hoc enim pacto, id est, ipso afflictionis tempore, quod diei nomine significavit, Dominum agnoscent. Sunt autem nonnulli, qui ad ipsam omnino incarnationem locum referri existiment. Cum enim in homines tyrannidem exercebant demones; malorumque onere gravissimo, ut rebus ipsis patuit, premerentur, eorum tandem misertus est Dominus. Ita siquidem et Abelis sanguis indignum facinus abominante Deo, clamare dicitur¹⁹. Qui enim aiunt, cum invocassent, **271** quem antea ignorabant; nisi iis tantum adducti, quæ misso in hominis forma Verbo passi sunt? **E**t salvavit iudicans; id est, iusta sententia tenebrarum catenis eos a quibus opprimebantur, tradidit. Atque hoc est, quod jam adesse mundi huius iudicium, jamque ejusdem principem foras expulsam iri dixit²⁰. Sic igitur tyrannum et mundum Christus iudicavit; sic denique *Ægyptios* omnes ad se ipse pertraxit. In quorum memoriam premissis gratiarum hostiis, fideique in perpetuum certaminibus defuncti (juxta illud, quo vivere, vota que persolvere monetur²¹) certamen inveniunt.

Est vero hic mente diligenter attendere necessarium, nobis hic novæ legis Novique Testamenti rudimenta proponi. Qui enim Mosis lege non nisi intra Hierosolyma altare erigi, nullamque tribum aliam, præter Leviticam sacerdotio fungi cavente, in *Ægypto* jam altare excitatum iri, futuro quo sacerdotes *Ægyptios* affirmat prophetia? Atqui auctore Apostolo, mutato sacerdotio, et legis mutatio fiat necesse est²². Adjecti vero ad superiora propheta, his verbis: **E**t percutiet Dominus *Ægyptios plagâ, et sanabit eos*. Quem enim diligit, castigat, et quemcumque verberibus cædit, in filium amplectitur²³. *Plagam* ergo in *Ægyptios*, qua maxime opus habere videbantur, inducit; neque iram suam protrahit. Sunt porro qui *plagæ* nomine, quam passi sunt a Romanis servitutem intelligant, per quam in eo sunt sanati, quod hac via salutis sit ad eos delatus nuntius. Neque enim ad eos antea pervenire poterat, qui ab hominum reliquorum consuetudine abhorrent. Sed utilitatis ergo, non ire indulgens inducit *plagam* Dominus. Quod quidem cum minime a prophetis ignoraretur, ita enim compellant: « Domine, castiga nos, verum in iudicio, et non in ira²⁴. » Et rursus: « In afflictione parva tua nobis castigatio²⁵. » Deinde, converso ad Judæorum Synagogam sermone: In labore et verberibus castigaberis, Jerusalem. Addit postea: *Die illa*, illo videlicet tempore, erit *via Assyrius ad Ægyptos*; ita veteri **272** et usitata consuetudine eos significans, qui Syriam et Mesopotamiam inco-

¹⁹ Gen. iv, 10. ²⁰ Joan. xii, 31. ²¹ Psal. lxxv, 12. ²² Hebr. vii, 12. ²³ Hebr. xii, 6. ²⁴ Jerem. xxx, 11. ²⁵ Isa. xxxvi, 16.

lebant, erantque Ægyptiis maxime infesti, cum, in Romanorum potestatem nondum redacti, propriis regibus, hi quidem Antiochi successoribus, illi autem Ptolemæis uterentur. Quorum medii Ægyptii cum interdum ab utrisque impeterentur; ipso Christi adventu, tanquam communi pacis vinculo, non terrena modo cælestibus, sed ipse inter se gentes etiam ita coiere, ut tres istæ quæ mutua inter se odia semper exercuerant, una jam benedictione dignæ credantur, nec Israel amplius, tanquam Dei populus, solusque benedictus, efferatur. Ita enim pietatem amplexi sunt omnes, ut mutuam inter se charitatem colant et retineant. Confractis enim gladiis et lanceis, cum in jugum unum, spiritualiter quidem Dei, Romanorum autem corporaliter, venerint, arma in sese nequaquam rapiunt.

Quod deinde Assyriis servire Ægyptios inquit, vel charitatis servitutem intellexit, vel, quod nonnullis placet, id ideo dixit, ut missum Romano nomine Syrorum in Ægyptum exercitum, Syroque duce aliquo in servitutem redactos esse Ægyptios significet. Qui est ergo benedictus in Ægypto, et inter Assyrios populus per Ecclesiarum, quæ in eis sunt, frequentiam apparet. Viget autem qui ex Israel est ab ipso prædicationis tempore. Fuit enim fidei in Christum primitivæ, a quibus et evangelistæ, et discipuli, et apostoli et a u promanarunt; unde trium gentium omnes in terra benedicti sunt. Cæterum pro eo quod in Assyriis legimus, in Assur alii transtulerunt; ne Judæos quisquam, qui in Syria degunt, sed Ægyptios simul Assyriosque significari putaret. Est vero maxime mirum, cur qui filiorum omnium est natu maximus tertius nominetur. Sed ex quo in Christum contumeliosus exstitit, jam inde in gentium terga reiectum esse deprehendimus. Quo enim tempore gentium intraverit plenitudo, totus et ipse tum demum salvabitur Israel²⁶. Deinde per benedictam a Domino terram Ecclesiam non male (modo illam in cælo mitibus destinatam²⁷, cælestem nimirum Jerusalem, montemque sanctum intelligas) significari dixeris. Potest et Israelis nomine piorum sanctorumque gentis Judaicæ hominum, qui vita defuncti sunt, chorus intelligi. Est enim « funiculus hereditatis ejus Israel, » inquit Moses²⁸. Cæterum miratus propheta quod omnium maxime superstitiosi Ægyptii, Judæorum, quos oderunt, Deum amplectantur et colant, significanter valde ista de Ægyptiis continue adjecit : *Et erunt Ægyptii jurantes nomini Domini Sabaoth*. Deinde : *Erit altare Domino in regione Ægyptiorum*. Et rursus : *Erit in signum in perpetuum Dominus in terra Ægypti*. Itemque : *Erit notus Dominus inter Ægyptios*. Denique cognoscent Ægyptii Dominum. Syriam præterea emphasi vel inde complexum esse videri putant, quod in ea veri adoratores, et qui fraternaliter vicinamque Ægyptiorum stadium amplectantur, non defuturi sint.

²⁶ Rom. xi, 25, 26. ²⁷ Matth. v, 4. ²⁸ Deut. xxxii, 9.

^a ὡς. ^α γρ. καὶ. ^β γρ. ταῦτα περὶ.

ΚΕΦΑΛ. Κ'.

A

CAP. XX.

α-ς'. Τοῦ ἔτους οὐ εἰσῆλθε *Tanathar* εἰς Ἄζωτον, ἥνικα ἐπεστάλη ὑπὸ Ἀρνα βασιλέως Ἀσσυρίων, καὶ ἐπολέμησεν τὴν Ἄζωτον, καὶ καταλάβετε αὐτήν, τότε ἐλάλησε Κύριος πρὸς Ἰσαΐαν, λέγων· Πορεύου καὶ ἀφεῖλε τὸν σάκκον ἀπὸ τῆς ὀσφύος σου, κ. τ. λ.

Ἄλωσιν Αἰγυπτίων ὑπ' Ἀσσυρίων προλέγει· ὁ περὶ τῆς εἰρήνης αὐτῶν ἐν τοῖς πρὸ τούτων διαλαβόν· Ἐροῦμεν οὖν, ὡς τὰ μακροῖς ὑστερον χρόνοις ἐσόμενα διὰ τῶν ὅσων οὕτω μελλόντων πληροῦσθαι πιστοποιεῖ. Τὰ μὲν γὰρ εἰρημμένα χρηστά, τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίαν ἀνέμενε· ἐπὶ νεφέλης κούφης ἤξειν εἰς Αἴγυπτον μέλλοντος. Τὰ δὲ νῦν ἐπ' αὐτῶν τῶν τοῦ προφήτου χρόνων συμβέβηκεν. Ταῦτα δὲ τοῖς Ἰουδαίοις προλέγεται τῇ τῶν Αἰγυπτίων συμμάχῳ προσδοκῶσι διαφεύγειν τὴν ὑπ' Ἀσσυρίων μέλλουσαν ἄλωσιν, οἱ καὶ δὴ πλησίον ἦσαν ἔλόντες τὴν Ἄζωτον τῆς Παλαιστίνης μεγίστην καὶ δυνατὴν τάτην πόλιν ὑπάρχουσαν, ὡς ἂν τοῖς ἐκ γειτόνων ποτηθέντες κακοῖς, πᾶσαν ἀνθρωπίνην ἀπογόντες ῥοπήν, ἐπιστραφέντες πρὸς Κύριον, τὰ μέλλοντα κερδάνωσι δυσχερῇ. Καὶ γ' οὖν τις ἔφη προφήτης· « Καὶ ἦν Ἐφραΐμ περισσότερὰ ἄνους οὐκ ἔχουσα καρδίαν· Αἴγυπτον ἐπεκαλεῖτο καὶ εἰς Ἀσσυρίους ἐπορεύθησαν.

Καὶ ὁ παρὼν δὲ προφήτης φησὶν· « Οὐαὶ οἱ καταβαίνοντες εἰς Αἴγυπτον ἐπὶ βοήθειαν, οἱ ἐφ' ἵπποις πεποιθότες καὶ ἐφ' ἄρμασιν. » *Tanathar* δὲ στρατηγὸς τοῦ τῶν Ἀσσυρίων βασιλέως ὑπάρχων εἰς τὴν Ἄζωτον. Τότε τοίνυν ὁ προφήτης ἐν πρότερον χρόνῳ μενος ἱματίῳ τριχῶδες τε καὶ παχεῖ δι' ἄκραν φιλοσοφίαν, καὶ διὰ τὸ πυνθεῖν τοὺς ἀσεβοῦντας ἐν Ἰσραὴλ, ἀποδύσασθαι καὶ τοῦτο προστάττειται, *γυμνός τε καὶ ἀνυπόδετος* περινοστεῖν Ἱερουσαλὴμ εἰς τύπον τῆς μελλούσης Αἰγυπτίους αἰχμαλωσίας· τὸ γὰρ τῆς θέας παράδοξον, ψιλοῦ λόγου μᾶλλον ὑπῆρχε πιστότερον, ἐναργῶς τε φόβον εἰργάζετο, καὶ μάλιστα τοῖς εἰωθόσι προφητικῶν λόγων ὑπεροφῇ, καὶ τοῖς προφήταις λέγειν· Ἄλλα ἡμῖν λαλεῖτε, καὶ ἀναγγέλλετε ἡμῖν ἑτέραν πλάνησιν· ὡς ἂν ὁρῶντες τὴν ἀτοπίαν τοῦ σχήματος, αὐτοὶ τούτου τὴν αἰτίαν πυνθάνοντο. Τὸν δὲ προφητικὸν θαυμάζειν ἄξιον βίον, περὶ ᾧ φησιν ὁ θεὸς Ἀπόστολος· « Περιῆλθον ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγείοις δέρμασιν. » Καὶ τὸς Θεῷ μὲν ἦσαν εὐπειθεῖς· πᾶσαν δὲ ἀνθρωπίνην ὑπερνήχοντο δόξαν. Ὡς Ἰουδαῖοι δὲ τῇ τῶν Αἰγυπτίων ἐθάρρουν δυνάμει, οὕτω τὴν τῶν Αἰθίοπων Αἰγύπτιοι. Ὡς ἔθνος οἱ Βλέμυες εὐστοχοὶ τοξόται καὶ χρίοντες ὀλεθρίῳ φαρμάκῳ τῶν βελωντᾶς ἀκίδας, ὅφ' ὧν οἱ βληθέντες ὡς ἑρπετῶν λοβῶλων ἀπώλλυντο. Τριετὴ δὲ χρόνον τούτοις ἀμφοτέροις περικαθήμενος, κατὰ μέρος ἐχειροῦτο τὰς πόλεις τῶν Ἀσσυρίων ὁ βασιλεὺς, ὡς θαυμάσαι τοὺς Αἰγυπτίους, εἰ καὶ τοὺς Αἰθίοπας ἐδυνήθη χειρώσασθαι. Οὕτως ἀγαθὸν ἐπὶ Κύριον μᾶλλον, ἢ πεποιθέναι ἐπ' ἀνθρώπον. Καὶ ἐπικατάρατος μὲν δὲ

274 VERS 1-6. Anno quo ingressus est Tanathan Azotum, cum missus est ab Arna rege Assyriorum, et pugnavit contra Azotum, et cepit eam, tunc locutus est Dominus ad Isaiam, dicens : Vade, et aufer saccum tuum a lumbis tuis, etc.

Ægyptiorum per Assyrios expugnationem prædicere aggreditur, qui de eorum pace superius disputavit. Iis ergo quæ longè postea tempore evenitura essent, per ea, quæ jamjam instabant, filiem afferre dicemus. Quæ enim de prospero rerum successu dicta sunt, ad ea Salvatoris tempora, quibus in Ægypto, tanquam levi in nube, peregrinaturus esset, referenda fuerunt. Quo de autem nunc agitur, idipsum propheta ætate factum est. Prædicuntur vero ista Judæis, qui instantem ab Assyriis expugnationem, Ægyptiorum auxilio arcere se posse confidebant, cum Azotum jam illi, urbem Palæstinae maximam et munitissimam, cepissent : ut vicinorum malis deterriti, desperato prorsus humanæ opis momento, ad Dominum conversi ingruentia damna valeant effingere. Na vero de istis ait et quidam propheta : « Et erat Ephraim columba **275** amens, et vecors ». Ægyptum advocare, et ad Assyrios confugere non dubitavit.

Quin et Isaias noster ita loquitur : « Væ qui in Ægyptum auxilii causa descendunt, qui in equis et curribus confidunt ». Fuit autem Tanathan Assyrii exercitus, a quo Azotus ipsa expugnata est, præsertim. Tum ergo propheta, qui uno tantum pallio antea, coque trito et crasso utebatur, propter summum sapientiæ studium, et dolorem, quo de Israelis impietate angebatur : eo etiam nunc exuere se, *nudusque et sine calceis*, quo futuræ Ægyptiorum calamitatis specimen edat, Hierosolymam redire jubetur. Ad metus enim incursionem inusitatus hic habitus, nudo sermone iis præcipue futurus erat efficacior, qui prophetarum monita ita parvi penderent, ut alium eos errorem sibi annuntiare juberent, quo absurdam illi inusitatamque vestitus formam intuiti, ad ejus postulandam causam invitarentur. Est vero vita prophetarum digna imprimis, quæ nos in sui admirationem trahat : tum quod eos Apostolus circumvisisse in melotis, in caprinis pellibus dicat : tum quod Deo facti obtemperantes, omni humana gloria superiores evaserint. Cæterum qua ratione Ægyptiorum opibus Judæi eadem et Æthiopum Ægyptii confidentiores evaserant. Inter Ægyptios deinde et Blemmyes ipsi numerantur, quibus magnam sagittandi peritiam inesse, venenoque sagittarum spicula oblinire, ut qui eis petuntur, tanquam serpentum morsibus pereant, usitatum narrant. Triennio autem cum ab Assyrio utrique obsiderentur, singulis tandem expugnatis urbibus victi

²⁰ Osee vii, 11. ²¹ Isa. xxxi, 1. ²² Hebr. xi, 37.

sunt; unde fit, ut qua ratione subjugari *Æthiopus* A τὴν ἐλπίδα ἔχει ἐπ' ἄνθρωπον, εὐλογημένος; δὲ δὲ contigerit, mirentur *Ægyptii*. Adeo est in Domino πέποιθεν ἐπὶ Κυρίῳ. Καὶ ἔσται Κύριος ἐλπίς αὐτοῦ. sperare satius, quam hominibus confidere ²⁵. *Nῆσος* δὲ τὴν *Αἴγυπτον* εἰρηνεν, ἣν δὴ περισφίγγει πανταχόθεν ὁ Νεῖλος. benedictus autem qui confidit in Domino, et Dominus spes ejus ²⁶. Deinde quod *insulam Ægyptum* appellavit, eam intellexit, quam Nilus undique complectitur.

CAP. XXI.

VERBUM DESERTI MARIS.

276 Vars. 1-10. Sicut procella per desertum transit, de deserto veniens e terra. Horrenda visio et dura renuntiata est mihi. Evertens evertit, qui iniquus est, iniquiter facit. In me Elamitæ, et legati Persarum in me veniunt, etc.

277 Ad Babylonem proculdubio ista referuntur; sive quod ipsam cecidisse asserit, et in eam venturos esse Elamitis Persarumque legatos: sive Symmachi interpretationem sequaris, qui B Elamitas surgere, Medosque obsidere imperat; cum et cæteri etiam, ipsaque adeo Hebræorum lectio Medorum nomen habeant, a quibus deletum est *Babyloniorum* imperium; quorum et antea Isaias meminit ²⁸, cum « Ecce Medos in vos excitabo, » dixit. De iisdem et Jeremias quoque sic loquitur: « Suscitavit Dominus spiritum regis Medorum, quoniam adversus Babylonem ira ejus ²⁹. » Et rursus: « Date in Babylonem arietes ³⁰. » Dicit vero quæ etiam secundum interpretes Septuaginta non ita diu post Medos, Persas esse subsecutos, a quibus etiam *Babylonis* reliquias deleri contigit. Conferunt autem isthæc nonnihil ad *Ægypti* visionem; quantumvis secundum quosdam peculiaris Babylonis visio habeatur, ut Babylonis Judæos minime confidere doceat, qui et ipsi capientur. Sic enim apud prophetam quendam legimus: « *Ægyptum* invocabat, et ad Assyrios profecti sunt ³¹; » tanquam causis allatis, quibus ab Assyriis urbem et templum contigit expugnari, adhortarentur. Sin autem eos, qui sunt accuratiores, sequamur, post designatam *Ægypti* et *Æthiopie* per Assyrios expugnationem, qualia et expugnatores ipsos mancant, declarat. Justa enim sententia Deus *Ægyptios* Assyriis, Assyrios Medis, Medos Persis, Persas denique, propter fastum et superbiam, aliis evertendos concessit. Verum quod *desertam Babylonem* vocat, instare ejus vastitatem et solitudinem significat. Deinde quod Hebraica lectio, cæterique interpretes, *maris* vocabulum addiderunt; ita plebe urbem olim abundasse, et tanquam fluctuasse significavit. Cui sententiæ et Jeremias quoque astipulatur ³², cum tanquam ex Dei persona, mare ipsum desolatum se interminatur. Idem dein cæps et Medorum adventantem in eam multitudinem hoc nomine innuit, cum mare in *Babylona* ascendisse ait, qui ante de eadem locutus, instar cicadarum multitudinem **278** in eam se immi-

ΚΕΦΑΛ. ΚΑ'.

TO PHMA THE EPHMOY.

α-ν'. 'Ὡς καταγίς δι' ἐρήμον διέλθοι, ἐξ ἐρήμου ἐρχομένη ἐκ γῆς, φοβερόν τὸ δράμα καὶ σκληρὸν ἀνηγγέλη μοι. 'Ὁ ἀθετῶν ἀθετεῖ. 'Ὁ ἀνομῶν ἀνομεῖ. 'Ἐπ' ἐμοὶ οἱ 'Ελαμίται, καὶ οἱ πρέσβεις τῶν Περσῶν ἐπ' ἐμὲ ἔρχονται. κ. τ. λ.

Περὶ Βαβυλωνίων τὰ προκαίμενα, ὡς δηλοῖ τὸ Πέπτωκε Βαβυλῶν. Καὶ τὸ 'Ἐπ' ἐμοὶ οἱ 'Ελαμίται καὶ πρέσβεις τῶν Περσῶν. Ἡ κατὰ Σύμμαχον, Ἀνάσθητι 'Ελὰμ. Πόλις εἶτε Μῆδοι. Καὶ οἱ λοιποὶ δὲ, καὶ τὸ 'Ἐθραϊκὸν, Μῆδον, φασιν, οἱ καὶ καθέλουν τὴν Βαβυλωνίων ἀρχὴν. Πρὸς οὓς ἔλεγεν ἄνω· « Ἰδοὺ ἐπεγεγῶ ὑμῖν τοὺς Μῆδους. » Περὶ ὧν καὶ Ἱερεμίας φησὶν· « Ἡγεῖρε Κύριος τὸ πνεῦμα βασιλέως Μῆδων, ὅτι εἰς Βαβυλῶνα ἡ ὀργὴ αὐτοῦ. » Καὶ πάλιν· « Δότε [εἰς] τὴν Βαβυλῶνα βελοστάσεις. » Ῥηθεῖ δὲ καὶ κατ' αὐτοὺς 'Ἐδδομήκοντα, ὅτι Πέρσαι τοὺς Μῆδους οὐκ εἰς μακρὰν διαδεξιμένοι καθέλουν τῆς Βαβυλῶνος τὰ λείψανα. Πρὸς δὲ τὴν ὄρασιν Αἰγύπτου τι ταῦτα συντείνει καίτοι τῆς Βαβυλῶνος ἰδίας τυχοῦσης ὁράσεως κατὰ μὲν τινας, ἵνα πείσῃ τοὺς Ἰουδαίους μὴ θαρρύνειν ἐπὶ τοῖς Βαβυλωνίοις, ὡς καὶ αὐτοῖς ἀλωσομένοις. Φησὶ γὰρ τις προφήτης· « Αἰγύπτον ἐπακάλετο, καὶ εἰς Ἀσσυρίους ἐπορεύθησαν. » Ἡ ἐπαρακαλῶν αὐτοὺς, ἐφ' οἷς εἶλον τὴν πόλιν καὶ τὸν ναὸν οἱ Ἀσσύριοι. Κατὰ δὲ τοὺς ἀκριβεστέρους, περὶ τῆς ὑπ' Ἀσσυρίων ἀλώσεως Αἰγύπτου, καὶ τῶν Αἰθιοπῶν εἰπὼν, ἀναγκαιῶς διδάσκει καὶ ὅτι τοῖς ἐλοῦσι συμβήσεται. Θεὸς γὰρ κρίσει δικαίᾳ τοὺς μὲν Αἰγυπτίους Ἀσσυρίοις, τοὺτους δὲ Μῆδοις, κακείνους Πέρσαις, καὶ τοὺτους ἑτέροις εἰς καταίρεσιν τῆς μεγαλαυχίας παρέδωκεν. Ἐρήμον δὲ Βαβυλῶνα καλεῖ, τὴν μέλλουσαν ταύτης ἐρημίας δηλῶν. Τὸ δὲ Ἐθραϊκὸν καὶ οἱ λοιποὶ τὸ θαλάσσης προσέθηκαν, ὡς τῆς πόλεως πάλαι κυμαινούσης τοῖς πληθεσιν. Περὶ ἧς Ἱερεμίας ὡς ἐκ προσώπου λέγει Θεοῦ· « Καὶ ἐρημώσω τὴν θάλασσαν αὐτῆς. » Ἐξῆς δὲ πάλιν ὁ αὐτὸς τὸ πλῆθος τῶν ἐπελθόντων αὐτῇ Μῆδων περιστήσει λέγων· « Ἀνέβη ἐπὶ Βαβυλῶνα ἡ ὁλὰσσαν. » Πρὸς δὲ τούτων ἔφη περὶ αὐτῆς· « Ἀνεβίβασα ἐπ' αὐτὴν ὡς ἀκρίδων πλῆθος. » Τὰ δὲ τῆς ῥήσεως τῆς παρούσης διαφοροὶς προσώποις διηρηται· καὶ τὴν ἀρχὴν οἱ μὲν ἀπὸ προσώπου Βαβυλωνός φασιν, ὡς ἀκουσάσης τὰ μέλλοντα δυσχερῆ, καὶ εἶθε παρέλθοι, λεγούσης, ὡς πνεῦμα δι' ἐρήμον χωροῦν. Ὡς γὰρ ἡ ἀκοὴ φοβεῖ, τίς ἡ πείρα γενήσεται; μὴ οὖν γένοιτο τὴν φήμην εἰς ἔργον ἐλθεῖν. Κατὰ δὲ τινας, ὁ προφήτης, ἀναγγελομένων αὐτῷ παρὰ Θεοῦ τῶν συμβησομένων αὐτῇ περὶ Μῆδων, φησὶν ὡς

²⁵ Psal. cxvii, 8. ²⁶ Jerem. xvii, 5, 7. ²⁷ Isa. xiii, 17. ²⁸ Jerem. i, 9. ²⁹ Jerem. li, 40. ³⁰ Osee vii, 11. ³¹ Jerem. li, 32.

VARIÆ LECTIONES.

• ἰσ. γρ. ὡς.

ἔστω διελεύσονται τὴν ἔρημον καθιπεύοντες, ὥσα-
ναι καὶ ἀνέμων καταγίγῃ δι' ἐρήμου διέλθοι, τὴν κό-
νιν ἐξανιστάσα καὶ συγγέουσά πως τὸ πᾶν.

ut ibi *transire*, ea ipsa *transire*, tanquam spiritum *per desertum*, exoptat. Ad quorum enim auditum perterremur, ea cum experiri contigerit, quid facturum putamus? Absit igitur, ut quod fama jactatur, re experiamur. Placet vero nonnullis prophetam, ubi ea audivit a Deo, quæ per Medos ipsi essent eventura, quo more ventorum procella excitato *per desertum* pulvere rebusque fere permistis omnibus *pertransit*; sic et *desertum* percussuros esse equites significare.

Ἄνηγγέλη δέ μοι, διὰ τοῦτο φησιν, ἐπεὶ περ ὁμοῦ
τῇ θέᾳ καὶ τῶν πραγμάτων τὴν ἔκδοσιν ἐδιδάσκατο.
Εἰπά φησιν· Ὁ ἀδελτῶν ἀδελτῶν. Ἀνεπίπληκτον γὰρ
τῶν ἐπιόντων τὸ θράσος μηδὲν μήτε μέτρου μήτε
φειδοῦς λογιζόμενον. Ἐλεγεν δὲ καὶ ἐν τῇ κατὰ Βα-
βυλῶνος ὁράσει· Ἰδοὺ ἐγὼ ἐπάγω ὑμῖν τοὺς Μήδους,
οἳ οὐ λογιζονται ἀργύριον, οὐδὲ χρυσίου χρεῖαν ἔχου-
σι. Τοξεύματα νεανίσκων συντρέφουσιν. Τῆς τούτων
οὖν καταγίγῃς ἐπ' ἐμὲ χωρούσης, τί πράξω, φησιν,
ἢ Βαβυλῶν, ἀλλ' ἢ στενάξω μόνον ἑμαυτὴν πα-
ραμυθουμένην, ἢ πρὶν ὑπερήφανος, καὶ τοῖς ἄλλοις
ἐπάγουσα στεναγμούς; Ἡ γὰρ ὁσφύς μου, φησιν, ὑπὸ
τῆς ἀγγελίας ἐκλείεται γυναικὸς τικτούσης δίκην,
ἢ πρότερον ἐσφιγμένη τε καὶ νεανική. Τινὲς δὲ ὡς
ἀπὸ πρωτόπου τοῦ βασιλέως Ἀσσυρίων εἰρησθαί φα-
σιν, Ἄππου. Ὁ ἀδελτῶν ἀδελτῶν. Εἴτε δὲ οὗτος, εἴτε
Βαβυλῶν, Ἠδίκησα τὸ μὴ βλέπειν, φησιν, ἐν ἐξομο-
λογήσεως τρέπω. Οὐκ ἡνειχόμεν γὰρ παραινέσεως
σπουδῇν ποιουμένην μηδὲν βλέπειν ὁρῶν ἔχουν ποι-
ούμενος. Νυνὶ γυναικοπερεπὲς ἀφίησι δάκρυον, ἔχουν
Δυσήχοος γέγονα, οὐκ ἀξιώσας βλέπειν τίς ὁ φύσει
θεός. Ἠχοῖσα γὰρ τὴν Ἰουδαίαν λατρεῖαν ἐπιστρα-
τεύσας αὐτοῖς τὴν τε πόλιν πορῶσας καὶ τὴν ναόν.
Ἀλλὰ καὶ Ἰωνδᾶς ἡμῖν ἦλθε κηρύττων μετάνοιαν, καὶ
μετανοήσας πάλιν ἡδίκησα.

religione, cum urbe expugnata templo ipsi non pepercerunt. Imo et cum Jonæ verbis ad peniten-
tiam 279 tracti, ad impietatem statim redierunt.

Πρὸς τὸ χρησιμὸν δὲ τῶν ἀκούοντων φίλον ἐστὶ
προσωποποιεῖν τῇ Γραφῇ. Ἐφ' οἷς φησιν· Ἐτοιμά-
σατε τράπεζαν. Τοῦτο φησιν ὁ προφήτης σαφῇ τῆς
ἐν αὐτοῖς ὁργῆς τὴν αἰτίαν ποιῶν, τοῦ Βαλτάσαρ
τὸ δείπνον τὸ παρὰ Δανιὴλ αἰνιτιζόμενος, ὅτε τοῖς
σκεύουσιν ἐμπαινοῦντας τοῖς ἱεροῖς, καὶ μὴ γνοῦς
ὅτι Θεοῦ δυνάμει τὴν Ἰουδαίαν χειρίζεται, ἀνα-
θεῖς δὲ τὴν αἰτίαν τοῖς ἐκ αὐτοῦ θεοῖς, τὴν γραφὴν
εἶδεν ἐν τῷ τοίχῳ σημαίνουσιν αὐτῷ τὴν τῆς βασι-
λείας καθάρσιν. Ἐν ἔξει τοῖνυν αὐτοῖς τρυφᾶν ὁ
προφήτης παρακαλεῖται καὶ τί τὸ μετὰ τοῦτο; πό-
λεμοι τὴν πανήγυριν διαδέχονται, ὡς μικροῦ δεῖν ἐξ
αὐτοῦ δραμεῖν τοῦ ποτοῦ πρὸς ὄπλα. Τινὲς δὲ τὸ,
ἐτοιμάσατε τράπεζαν, τὸ προφητικὸν πνεῦμα λέγειν
φασὶ πρὸς τοὺς μέλλοντας· ἔλθιν Βαβυλῶνα, Ἐλαμίτας,
καὶ Μήδους, καὶ τοὺς πρέσβεις Περσῶν, διεγείρον
αὐτοὺς πρὸς τὸν πόλεμον καὶ τὴν ἐπ' ἀδείας ὡς ἐπὶ
νίκῃ μελλούσῃ τρυφῇ. Ὁ δὲ τὸ πνεῦμα προφήτης
ἔχων· Ταῦτα λέγω, φησιν, Ἐπειδὴ περ οὕτως εἶλε Κύ-
ριος πρὸς με· Βαδίσας στήσορ σεαυτῷ σκοπόν·
καὶ ὁ ἐν ἰδῇ ἀπαγγελλάτω, ὁ σκοπὸς δηλονότι. Καὶ
εἶδεν ἀναβάτης λαπεῖς δύο. Ὁ δὲ Σύμμαχος ἄρμα

A sisse dixerit. Volunt autem personarum varietate
præsentem distingui orationem, ejusque princi-
pium a *Babylone* peti, quæ auditis sibi impenden-
tium a *Babylone* peti, quæ auditis sibi impenden-
tium a *Babylone* peti, quæ auditis sibi impenden-

Annuntiata autem sibi esse ideo dicit, quod simul
cum visione et rerum eventum ipse didicerit.
Deinde adjicit, *evertens evertit*; ut imperterritam
eorum qui invadunt, ferocitatem demonstret;
quibus nec parcere cuiquam, nec agere quidquam
moderate placeat. Dicebat vero et in Babylonis
visione hoc modo: Ecce ego Medos in vos induco,
qui argentum non curant, nec auro opus habent.
Arcus juvenum continent. Horum igitur in me, ait,
irruente *tempestate*, quid aliud ego *Babylon* faciam,
quam *luctu* miseras meas *consolabor*, quæ elata prius
et fastuosa gemitus causam aliis suggerebam? *Lumbi*
enim *mei*, inquit, hoc nuntio, *tanquam parientis*
mulieris firmæ prius et robore præstantis, dissoluti
sunt. Sunt vero nonnulli, qui tanquam assumpta
regis Assyrii persona, verba ista *apprehende*, *ever-*
tens evertat, velint intelligi. Cæterum sive ad
regem, sive ad Babylonem referas, confessionis
modo usurpata, tanquam se, *ne videant*, *injuste*
fecisse fateantur, dicere valeas. Ambo enim adhor-
tatione neglecta, et eo quod rectum esset, *videndo*

parum fuerunt solliciti. Itaque profusis nunc
muliebri more lacrymis, a videndo abhorruisse
se, nec quid Deus natura existeret, intueri digna-
tos esse lamentatur. *Audisse*, eum de Judæorum
religione, cum urbe expugnata templo ipsi non pepercerunt. Imo et cum Jonæ verbis ad peniten-
tiam 279 tracti, ad impietatem statim redierunt.

Est vero Scripturæ, ad eorum utilitatem, qui
audiunt, usitata personarum fictio. Sequitur dein-
ceps, *parate mensam*; quod ait propheta, ut divinæ
in eos iræ causam ostendat, Baltasarisque per
Danielem traditum convivium innuat, in quo con-
tumeliose sancta vasorum suppellectile rex abusus,
cum non Domini, sed decorum suorum virtute
Judæa se potitum crederet, scripturam in pariete,
quæ regni notaret interitum, contemplatus est 29.
De more itaque eos luxu diffinere jubet propheta.
Verum quid postea? Bella ludos festosque dies
brevis adeo subsequentur, ut parum absit quin a
poculis ad arma concursum esse credatur. Sunt
præterea, qui *parate mensam*, verba prophetici
spiritus ad *Elamitas*, *Medos*, *Persarumque* legatos,
qui Babylonem invasuri sunt, et hic ad bellum,
certamque futuræ victoriæ spem, non secus atque
ad epularum luxuriam invitantur, esse existiment.
At ego propheta, qui spiritum habeo, hæc dico,
ait: *Quoniam sic dixit Dominus ad me: Profectus*
tibi constitue speculatorem, et quod viderit, *renun-*
tiet, speculator scilicet. *Et vidit sessores equites*

29 Dan. v, 2 seqq.

duos, quo loco *bigas* interpretatur Symmachus. Videt item et *dnos*, alterum quidem *asino*, alterum autem *camelo* devectos. Significabant vero qui equis insidebant, hostium exercitum : ut clitellarii duo (quibus ad necessarium vecturam utimur) ipsam spoliolum asportationem. Nam et alieni sic ait : « Errebant in asinis et camelis divitias suas ⁴⁰. » Ista igitur postquam *speculatori visa sunt*, sic prophetam alloquitur Dominus : *Audi auditionem multam, et voca Uriam in speculam* : ubi pro *Uriæ* nomine, *leonem* Aquilas, *leonem* Symmachus, Theodotio vero *Ariel*, cum Hebræis, ne superius memoratum sacerdotem designari existimes, interpretantur. *Audi igitur*, ait, *auditionem multam, et voca Ariel*, ut et ipsam *speculator* tecum queat intueri. Tanquam cum ipsi adstaret **280** *Propheta, stetit se per totum diem*, ait, ut *futurem leonis visionem expectaret*. Ubi autem diem integrum et noctem perdurasset : *Ecce* ait, *ascensor bigæ venit*, quem certe vel angelum quemdam, Ariel forsitan appellatum esse credas, qui ad sumendum de Babylone supplicium missus, ejusdem expugnationem urgeat, vel eum potius, qui tanquam leo rugiens, quærit quem devoret ⁴¹. At ubi ultorem angelum esse animadvertit, *Cecidit, cecidit Babylon*, inlclamat.

Prior igitur *speculator* prophetæ longe inferior, eorum, qui Babylonem essent invasuri, multitudinem intuebatur : sed alter, idem qui et propheta, videt angelicam et magis reconditam, *Babylonis casum* nimirum, et idolorum ipsius, quod per *auditionem multam* spiritus significavit. Quod autem *pergens sibi speculatorem adhibere* jubet, ita accipiunt nonnulli, ut collectum esse debere ad contemplationem animum, et tanquam in specula haberi intelligant. Est enim prophetis istud usitatum, ut ad eorum captum, quæ ostenduntur auditores excitentur. Sic enim apud quemdam legimus : « In custodia mea stabo, et ascendam super petram, et speculabor, ut videam quid in me loquatur, et quid respondeam ad reprehensionem meam ⁴². » Ajunt vero *auditionis multæ* nomine, portentosas calamitatum narrationes, quæ *Babylonem* essent invasuræ, significari. Usque adeo enim deserta et vasta penitus remansit, ut *Cyrum* postea (cui reconditos in tenebris thesauros, nullique cognitos proditurum se et daturum pollicitus erat Dominus ⁴³) ne illi quidem qui sese in speluncis abluderant, latere potuerint. Atque inde est, quod his verbis Babylonem Hierosolyma alloquatur : « Ne mihi insultes, hostis mea ; » cæteraque de eadem, quæ proxime sequuntur, his verbis : « Et erit in conculcationem, tanquam lutum in vasis ⁴⁴. » Jubetur vero, inquit, *Uriam* ideo in testem assumere, ut Judæi, qui prophetis non facile credere assueverant, eum saltem, quem apud suos honoratissimum scirent, visionis socium non respue-

ζεύγος ἵππων. Καὶ πάλιν ἐξᾶ δύο, τὸν μὲν ἱερὸν τὸν δὲ καμῆλιφ οὐχοῦμενον. Ἐδῆλουν δὲ οἱ μὲν ὄντες ἐπ' ἵππων τὴν τῶν πολεμίων παράταξιν. Οἱ δὲ τὴν ἐπὶ τῶν ναυτοφόρων πρὸς τὴν χρειαῖν παραγωγὴν καὶ λαφύρων μέλλουσαν ἀποκομιδὴν. Καὶ ἀλλαχοῦ γὰρ φησιν : « Ἐφερον ἐπ' ὄνων καὶ καμῆλων τὸν πλοῦτον αὐτῶν. » Τοῦ σκοποῦ ταῦτα τεθεσμενένου, Κύριος τῷ προφῆτῃ φησὶν : « Ἀκρόασαι ἀκρόασιν πολλήν, καὶ κάλεισον Θύριαν εἰς τὴν σκοπιάν. Τὸ δὲ Θύριαν Ἀκύλας ἐξέδιουκε λέοντα. Ὁ δὲ Σύμμαχος λέαιναν. Ὁ δὲ Θεοδοτίων Ἀριήλ. Οὕτω γὰρ ἔχει καὶ τὸ Ἑβραϊκόν. Ἀλλ' οὐκ Θύριαν, ὡς μὴ δύνασθαι τὸν εἰρημένον πρόσθεν ἱερὰ σημαίνεισθαι. Ἀκρόασαι τοίνυν ἀκρόασιν, ἔφη, πολλήν, καὶ κάλει τὸν Ἀριήλ, ὡς ἂν καὶ τοῦτον ὁ σκοπὸς ἅμα σοὶ θεωρήσειεν. Ὡς σὺν αὐτῷ γὰρ ἰστάμενος ὁ προφῆτης φησὶν : Ἔστην διὰ παντὸς ἡμέρας κυρδοκῶν τὴν μέλλουσαν ὕψιν τοῦ λέοντος. Ἡμέραν δὲ διατελέσας καὶ ῥύκτα, φησὶν Ἰδοὺ αὐτὸς ἔρχεται ἀναβάτης ξυνορθός. Ἦν δὲ οὗτος ἡ τιμωρός τις ἄγγελος ἐπάγων Βαβυλῶνι τὴν τῆς ἀλώσεως δίκην, ὁ Ἀριήλ ἱσως ὀνομαζόμενος : ἡ αὐτὸς ἐκείνος, ὁ ὡς λέων ὠρυόμενος καὶ ζητιὼν τίνα καταπῇ. Νοήσας δὲ ὡς τιμωρητικὸς ἐστὶν ἄγγελος βοᾷ. Πέπτωκε, πέπτωκε Βαβυλῶν.

Ὁ μὲν οὖν πρῶτος σκοπὸς ὑποδεέστερος ὢν τοῦ προφῆτου τὸ πλῆθος ἑώρα τῶν ἐπιέναι τῇ Βαβυλῶνι μέλλοντων : ὁ δὲ δευτέρος αὐτὸς ὢν ὁ προφῆτης, τὴν ἀγγελικὴν τε καὶ ἀπορρητοτέραν ὕψιν ὀρᾷ. Τὴν τε Βαβυλῶνος πτώσιν, καὶ τῶν εἰδῶλων αὐτῆς, ἅπερ ἀκρόασιν πολλήν ἐκάλει τὸ πνεῦμα. Τινὲς δὲ τὸ, Βαδίσας σεαυτῷ στήσον σκοπὸν, οὕτω φασὶν : τὸ δεῖν συνάξει πρὸς τὴν θεωρίαν τὸν νοῦν, καὶ ἐν τῇ τούτου γενέσθαι περιωπῇ. Τοῦτο γὰρ εἶδος προφηταῖς πρὸς τὴν τῶν δεικνυμένων ἀντιληψίν. Τοιγαροῦν τις τούτων φησὶν : « Ἐπὶ τῆς φυλακῆς μου στήσονται καὶ ἐπιθήσομαι ἐπὶ πέτραν καὶ ἀποσκοπεύσω τοῦ ἰδεῖν τί λαλήσει ἐν ἐμοί, καὶ τί ἀποκριθῶ ἐπὶ τὸν ἑλεγχόν μου. » Ἀκρόασιν δὲ φασὶ πολλήν, διὰ τὰ παρῶσα τῶν ἐπομένων Βαβυλῶνι συμφορῶν διγῆματα : παντελῶς γὰρ γέγονεν ἔρημος, ὡς μηδὲ τοὺς ἐν σπηλαίοις χρυφθέντας τὸν Κύρον λαβεῖν, πρὸς δὲ ἐφη θεός : « Δώσω σοι θησαυροὺς σκοτεινούς, ἀποκρύφους, ἀοράτους ἀνοίξω σοι. » Διὸ πρὸς Βαβυλῶνά φησιν Ἰερουσαλήμ : « Μὴ ἐπὶ χαιρέ μοι, ἡ ἐχθρά μου. » Μετ' ὀλίγα τε λέγει περὶ αὐτῆς, « Ὅτι ἐστὶ εἰς καταπάτημα ὡς πληρὸς ἐν ταῖς ὁδοῖς, » καὶ τὰ ἐξῆς. Τὸν δὲ Θύριαν, φασὶ, τὸν ἱσραὲλ παραλαβεῖν κτελεῖται μάρτυρα, ὡς ἂν εἰωθότες ἀπειθεῖν Ἰουδαῖοι προφηταῖς τῷ παρ' αὐτοῖς τιμωρῶν πεισθήσονται [κοιν]ωνῶ γεγονότι τῆς θέας. Τὸ δὲ αὐτὸς ἔρχεται, ὁ Πέρσης, φασὶ, καὶ Ἐλαμίτης, ἡ ὁ τούτων Κύρος ἡγούμενος : ἀπὸ Θεοῦ τε εἰρηθεῖαι τὸ, πέπτωκε Βαβυλῶν. Καταλειμμένους δὲ λέγει τοὺς μὴ μετὰ τῶν ἄλλων αἰχμαλώτους ἀπαχθέντας, οἱ καὶ τὴν χώραν, καὶ τὴν πόλιν, καὶ τὸν ναὸν, τοὺς

⁴⁰ Zichar. xiv, 13, ⁴¹ I Petr. v, 8. ⁴² Habac. ii, 1. ⁴³ Isa. xlv, 1 seq. ⁴⁴ Isa. lvi, 16-20.

τε πεσόντας, καὶ ληφθέντας ὠδύροντο. Τούτοις οὖν Α παραμυθίαν, τὴν τῶν αὐτοῦς πεπορθηκότων ἀπήγ- γειλε συμφορὰν. Τινὲς δὲ καταλειμμένους τοὺς μὴ συμπλανηθέντας τῇ τῶν ἄλλων ἀσθεῖα φασίν, οἱ βραχεῖς τινες ὄντες, τοὺς πλανηθέντας ὠδύροντο. Οἷς δὲ καὶ φησιν ἀναγγεῖλαι τὰ προλαβόντα τὸν Κύριον, ὥστε ἐλθόν· Ὑμῖν γὰρ ἐξέφηνεν ὡς δι' ἐρ- μηνείας ἐμοῦ. Τοῦτο τῆς περὶ Αἰγυπτίου προφητείας τὸ τέλος.

calamitatem significat. Non desunt autem qui *derelictos* eos esse velint, qui impietatis aliorum nequaquam participes (quamvis pauci illi quidē) ceteros errantes lugeant. Quibus certe et Domi- num superiora *annuntiassē* ait, tanquam illis interprete se ipsum innotuisse significet. Atque hic quidem *Ægypti* prophetiæ finis est.

ΤΟ ΟΡΑΜΑ ΤΗΣ ΙΔΟΥΜΑΙΑΣ.

ια-ιζ'. Πρὸς ἐμὲ κάλει παρὰ τοῦ Σεῖρ· Φυλάσ- σετε ἐπάλξεις. Φυλάσσω τὸ πρῶτ, καὶ τὴν νύκτα. Ἐὰν ζητῇς ζῆτει, καὶ παρ' ἐμοὶ οἴκει. Ἐν τῷ δρυμῷ ἐσπέρας κοιμηθήσῃ. Ἐν τῇ ὁδῷ Δαυὶδ, συναντήσιν διψῶντι ὕδωρ φέρετε; κ. τ. λ.

Καὶ οὗτοι τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ ἦσαν πολέμιοι, καὶ συνεχῶς αὐτοῖς ἐπετίθεντο· καὶ μάρτυς Δαυὶδ λέ- γων· « Κατὰ σοῦ διαθήκην διέθεντο τὰ σκηνώματα τῶν Ἰδουμαίων, καὶ οἱ Ἰσραηλῖται, Μωάβ, καὶ Ἀγαρηνοί, Γεδάλ καὶ Ἀμμων, καὶ Ἀμαλῆκ. » Προβταξε γὰρ τῶν ἄλλων τοὺς Ἰδουμαίους. Ἔθνος δὲ τοῦτο μέγιστον ἀμφὶ τὴν Πέτραν τῆς Ἀραβίας, ἐκ τοῦ Ἡσαῦ καταγόμενον, ὃς Ἐδώμ ἐκλήθη, ὅς- τις ἐρμηνεύεται γήινος. Τοιοῦτος γὰρ ὁ βίος αὐτῷ. Καὶ ἀντὶ βρώσεως μιᾶς, ἀπέδοτο τὰ πρωτοτόκια τῷ Ἰακώβ ἀδελφῷ ὄντι, ὃς καὶ Ἰσραὴλ ὠνομάζετο. Ἐξ οὗ τὴ τῶν Ἰουδαίων κατήγετο γένος. Ἀδελφῶν γὰρ παῖδες Ἰουδαῖοι ἐξ Ἐδώμ οὕτω λεγόμενοι. Καὶ ὅμως οὐδὲ φιλήν πάροδον ἐξ Αἰγύπτου παρέσχον Ἰσραὴλ εἰς γῆν τῆς ἐπαγγελίας ἰόντι. Καὶ μετὰ ταῦτα πικρῶς οὕτω διέκειντο πρὸς αὐτούς, ὡς ὁ προφήτης ὁ λέγων διηλοῖ· « Ἐπὶ ταῖς τρισὶν ἀσθεσίαις Ἰδουμαίας, καὶ ἐπὶ ταῖς τέτταρσιν οὐκ ἀποστραφῆσμαι αὐτούς, ἕνε- κεν τοῦ διῶξαι αὐτούς ἐν ῥομφαίᾳ τὸν ἀδελφὸν αὐ- τοῦ, καὶ ἐλυμήνατο πατέρα ἐπὶ γῆς, » κατὰ δὲ Σύμμαχον σπλάγγνα ἴδια· ἐξ ἀδελφῶν γὰρ, ὡς εἴ- ρηται, γνησίῳ ἐγένοντο. Ἔοικε δὲ τοῖς ἑαυτοῦ γνω- ρίμοις ὁ Θεὸς προσφωνεῖν λέγων· Πρὸς ἐμὲ κάλει παρὰ τοῦ Σεῖρ· ἢ κατὰ τοὺς λοιπούς, τοὺς φεύ- γοντες παρὰ τοῦ Σεῖρ. Ὅπερ ἦν ὄρος ἐν Ἀραβίᾳ, τοῦ Ἡσαῦ πόλις τε λαμπρὰ, καθ' ἣν αὐτοῦ συνίστατο τὰ βασίλεια. Οὕτω δὲ τὸ ὄρος λεγόμενον εἰσέτι τοῖς ἐπιχωρίοις γνωρίζεται. Τοῖς οὖν ἀγωνιῶσι τὸν ἀπὸ τῶν Ἰδουμαίων φόβον, πρὸς ἐμὲ λέγει, Σπεύδοντες ἤκετε, καὶ παρ' ἐμοὶ γενόμενοι, τὰς ἑαυτῶν ἐπάλ- ξεις φυλάσσετε, καμὲ φύλακα νυκτὸς ἔχοντες καὶ ἡμέρας. Ζητεῖτω τοῖνον παρ' ἐμοῦ τὴν βοήθειαν ὁ ταύτης ἐπιδεής. Οἰκείωτε δὲ παρ' ἐμοὶ πᾶς ὁ τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας πεφροντικῶς. Ἐπαγγέλλεται γὰρ αὐτοῖς τὴν ἑαυτοῦ βοήθειαν, εἰπερ ἔλαιντο παραμέ- νειν αὐτῷ. Τὰ δὲ ἐξῆς ὁ προφήτης ἐτέρας ὑποθέσεως

rent. Quod deinde ipsum **281** venisse adjicit Per- sam et Elamitam, aut eorum ducem Cyrum volunt intelligi; ut cum *cecidisse Babylonem* assertit, Dei vocem exsistere. Præterea *derelictorum* nomine eos ipsos significat, qui cum reliquis minime abducti, regionem ipsam et urbem, templumque, et ceteros etiam lugerent, qui vel ceciderant, vel in hostium manus venerant: quibus consolationem denuntiat, cum eorum, a quibus cladem istam senserunt,

B

VISIO IDUMÆÆ.

VERS. 11-17. *Ad me voca de Seir: Custodite propugnacula. Custodiam mane, et nocte. Si quæris, quære, et apud me habita. In saltu vespere dormies. In via Dædam in occursum sitienti ferle aquam, etc.*

282 Et hi etiam Israelitarum hostes erant, per- pugnaculaque eis insidiabantur, Davide teste, cum ait: « Adversum te sœdus inierunt tabernacula Idumæo- rum, et Ismaelitæ, Moab, et Agareni, Gebal et Ammon, et Amalec ». *Idumæos* enim omnium primos nominavit. Gens est autem hæc ad Arabiæ Petram maxima, ab Esau deducta, qui Edom dic- tus, ideo terram significat, quod terreno vitæ ge- nere delectatus Jacobo fratri (cui et alterum Israe- lis nomen fuit, deque hujus genere et nomine vo- cati sunt postea Judæi), primogenituræ suæ præ- rogativam edulio unico vendidit. Licet autem a fratribus utraque gens orta sit, nunquam tamen Israelitas per agros suos vel simpliciter itinere, cum in promissam regionem migrarent, Idumæi trans- ire passi sunt. Quam autem acerbè in eisdem se postea gesserint, vel prophetæ verbis intelligas, cum ait: « In tribus impietatibus Idumææ, et in quatuor, non convertam eos, quoniam illi in gla- dio persecuti sunt fratrem suum, et patrem in terra læserunt ». Ubi pro *patre, viscera propria*, legit Symmachus. Erant enim ut dictum est, ex germanis fratribus prognati. Videtur autem pro- batæ sibi et cognitæ fidei aliquos, vel, ut aliis placet, fugientes, cum *ad se de Seir clamare* jubet, Dominus alloqui. Est vero Seir mons ejus nomi- nis in Arabia, et illustris Esau civitas, ejusdem olim regia, montique hoc tempore ista manet etiam appellatio incolis usitata. Eos igitur, qui *Idumæo- rum* metu terrentur, ut ad se accedant propere, suæque ibi *propugnacula tueantur*, tanto custode nocte et die usi, hortatur. Jam ergo, ait, non ab alio, quam a me, qui eget, auxilium quærat. Me- cum habet, qui salutis suæ curam habet. Illis enim suam ipse operam, suumque auxilium polli- cetur, si apud eum velint permanere. Quæ dein-

¹¹ Psal. LXXII, 7, 8. ¹⁶ Amos II, 1.

VARIÆ LECTIONES.

^δ γρ. οἰκείωτω.

seps sequuntur, tanquam alterius sint argumenti. Aggreditur propheta divino Spiritu correptus : unde et *assumptionis* nomine orationem suam appellavit, quæ non de *Idumæis* tantum, sed de omnibus *Arabiz* incolis, bellaque adversus *Israelem* gerentibus loquitur, quos posita animi ferocitate ad impendentium calamitatum agnitionem **283** deducere conatur. Irruuntibus enim in eos hostibus, admonet bello perituros esse permultos ; paucos autem evasuros : quibus *fuga meliusque dispersalatis, et laborantibus, ipsi prodibunt obviam Themanitæ*, cibisque perhumaniter oblatis, fame pereuntes in desertis et saltibus, ubicunque nox eos occupavit, recreabunt.

Addit vero et certum interitus tempus, cum eorum more, qui pacta mercede servitio addicti, anxie diebus singulis computando, temporis linem expectant, annum se dicit numerare. Est vero *Arabiz* civitas *Cedar*, quam cum aliis quoque perituram, et ex universis incolumes evasuros esse paucos significat. Reperias autem et peculiarem de *Cedar*, deque *Idumæa*, et monte *Seir*, apud *Ezechielem* prophetam ⁸⁷. Quin et *Jeremias* ipse sapientiam quamdam *Idumæorum* nobis describit, cum ait : « Non erit amplius sapientia in *Theman*. Perit sapientum consilium. Defecit sapientia eorum ⁸⁸. » Sed et qualis eorum futurus sit exitus ita subjungit : « Dedi te in gentibus facile aspernandum ⁸⁹. » Et rursus : « Erit *Idumæa* in desertum ⁹⁰, » cæteraque quæ sequuntur. Non desunt, qui crudelitati, quam olim *Hierosolyma* passa est, et ista putent adjici. Expugnata enim per *Assyrios* *Hierosolyma*, totaque adeo *Judææ* regione, cum ferro cecidissent alii, alii autem in manus hostium venissent, qui servati cladem vix evaserunt, in *Idumæam* vicinam et cognatam sese recipiebant. Sed tantum abest, ut ibi servarentur, ut ab ea nullo quam ab hoste sævius exciperentur. Ista vel *Abdiæ* voce omnibus patebunt, cum ait : « In illa die perdam sapientes ex *Idumæa* ; » quorum post nonnulla et causa additur, his verbis : « Propter interuptionem et impietatem qua in fratrem suum *Jacob* usi sunt ⁹¹. » Et paulo post : « Et alieni ingressi sunt portas ejus, et in *Jerusalem* miserunt sortes, et tu eras tanquam unus ex eis ⁹². » Aiunt ergo, *Judæa*, capta, *Assyrios*, cum patriam repeterent, *Idumæam* obiter diripiuisse, sibi que subjecisse. *Idumæos* porro in hæc verba alloquitur *Abdias* : « Quomodo fecisti, sic erit et tibi, retributio tua in caput tuum redundabit ⁹³. » Inde est igitur, quod prophetam hoc loco, ad se vocare **284** *Seir* *Deus* imperat, tanquam ad fugam paratos jamjam significet, et in *Judæam* fugientes ad preces confugere jubeat, ut sicut antea victis contumeliose insultarunt, et ipsi jam ab *Assyriis* superati rideantur. Eos igitur, affectu quodam exprobratione usus, frustra circum muros

ἐπιλαβόμενος λέγει ληφθεὶς ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Αὐτὸ καὶ ἰήμια τὸν λόγον καλεῖ, οὐ περὶ τῶν Ἰδουμαίων λέγοντα μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ πάντων τῶν τῇν Ἀραβίαν οἰκούντων, καὶ πολεμούντων Ἰσραήλ. Οὐδὲ βούλεται παυσαμένους τοῦ θράσους ἐπιγῶναι μᾶλλον τὰς ἐαυτῶν συμφοράς. Τῶν γὰρ πολεμίων ἐπιόντων αὐτοῖς ἀποτελεῖσθαι μὲν τοὺς πλείους, ὀλίγοις δὲ οὕσι τοῖς φεύγουσι φάσκει τὰ λελυμένοις καὶ κόπῳ, προαπαντᾶν τοὺς ἀπὸ Θεμὰν φιλανθρώπως ἐπιδιδόντας τροφήν ἀποθανεῖν κινδυνεύουσιν, ἐνθαπερ τύχαιεν φεύγοντες ἐν ἐρημίαις τε καὶ θρυμοῖς καταλαβούσης ἐσπέρας.

»

Τὴν δὲ χρόνον τῆς ἀπωλείας προστήθῃσι, μετ' ἐνιαυτὸν εἰπὼν ἀκριβῶς ἀριθμούμενον ὡς ἐπιμισθωτοῦ χαρδοκοῦντος ἐλευθερωθῆναι μισθώσεως, καὶ καθ' ἡμέραν, ὡς εἰπεῖν, ἀριθμοῦντος τὸν χρόνον. Πόλις δὲ τῆς Ἀραβίας *Κηδάρ*, ἣν μετὰ τῶν ἄλλων ἀπολεῖσθαι φησιν, ὡς ὀλίγους ἐκ πάντων σωθῆσεσθαι εὗροις δ' ἂν καὶ παρ' Ἰεζεκιήλ ἰδιάζουσιν προφητείαν περὶ *Κηδάρ* καὶ Ἰδουμαίας καὶ θρύους *Σηείρ*. Ὁ δὲ Ἰερემίας καὶ σοφίαν οὕσαν τινα παρὰ τοῖς Ἰδουμαίοις παρίστησιν λέγων· « Οὐκ ἔστιν ἐτι σοφία ἐν Θεμὰν. Ἀπώλετο ἡ βουλὴ ἐκ συνετῶν. ὦχετο ἡ σοφία αὐτῶν. » Τὸ δὲ τέλος αὐτοῖς οἶον ἔσται, παρίστησι· « Δέδωκά σε ἐν τοῖς ἔθνεσιν εὐκταταφρόνητον. » Καὶ πάλιν· « Ἔσται ἡ Ἰδουμαία εἰς ἄβατον, » καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Τινὲς δὲ λέγουσιν, ὡς πρὸς τῇ πάλαι καθ' Ἱερουσαλὴμ ὁμότητι, ἐτι καὶ τότε προσέθηκαν. Ἀλούσης γὰρ Ἱερουσαλὴμ, καὶ πάσης τῆς Ἰουδαίας ὑπ' Ἀσσυρίων, καὶ τῶν μὲν ἀνηρημένων, τῶν δὲ ἀνδραποδιζομένων, οἱ μάλιστα σωθέντες, ὡς εἰς ὄμορον τὴν Ἰδουμαίαν καὶ συγγενῶν οὕσαν κατέφευγον. Οἱ δὲ πρὸς τῷ μὴ σώζειν, χεῖρους ἐπ' αὐτοῖς τῶν πολεμίων ἐγένοντο. Δῆλα δὲ ταῦτα πεποίηκεν Ἀβδίου λέγων· « Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἀπολῶ σοφοὺς ἐκ τῆς Ἰδουμαίας. » Καὶ μεθ' ἕτερα δεινὰ τὴν αἰτίαν προσέθηκε λέγων· « Διὰ τὴν σφαγὴν καὶ τὴν ἀξέδειαν τὴν εἰς τὸν ἀδελφόν σου Ἰακώβ. » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Καὶ ἄλλοι οἱ εἰσέλθοντες εἰς πύλιν αὐτοῦ. Καὶ ἐπὶ Ἱερουσαλὴμ ἔβαλον κλέπτους. Καὶ σὺ ἦς ὡς εἰς ἐξ αὐτῶν. » Οἱ τοίνυν Ἀσσύριοι τὴν Ἰουδαίαν φασίν, ἐλόντες πρὸς τε τὰ οἴκοι χωροῦντες, ὁδοῦ πάρεργον ἐποιοῦντο τῆς Ἰδουμαίας τὴν δῆωσιν, καὶ πάντας αὐτοὺς ἐχειρώσαντο. Πρὸς οὗς Ἰδουμαίους φησὶν Ἀβδίας· « Ὅν τρόπον ἐποίησας, οὕτως ἔσται σοι· τὸ ἀνταπόδομά σου ἀνταποδοθήσεται εἰς κεφαλὴν σου. » Διὸ νῦν, φησὶ τῷ προφήτῃ Θεός· Πρὸς με κάλει *Σηείρ*, ὡς μελλόντων ὅσον οὕτω τραπήσεσθαι πρὸς φυγὴν. Τοῦτ' ἔστιν, Ἠκέτωσαν καὶ αὐτοὶ φεύγοντες εἰς τὴν Ἰουδαίαν, ἢ ὡς ἐπετώμαζον ἡττημένοις, καὶ αὐτοὶ γελασθήσονται τῶν Ἀσσυρίων ἡττους γινόμενοι. Πρὸς οὗς ἐν ἤθει τινὶ φησιν ὀνειδίζων, ὡς Ἀνόνητα μοχθεῖτε περὶ τὰ τεῖχη, διαφυγεῖν τοὺς ἐπιόντας ἐλπίζοντας, καὶ μὴ τὴν θείαν συμμαχίαν αἰτούμενοι. Οἱ δὲ καὶ φασὶν Φυλάσσω τὸ πρῶτ

⁸⁷ Ezech. xxvii, 21; xxv, 12, 8. ⁸⁸ Jer. xlix, 7. ⁸⁹ ibid. 13. ⁹⁰ ibid. 17. ⁹¹ Abd., 10. ⁹² ibid. 11. ⁹³ ibid. 15.

καὶ τὴν νύκτα. Ἀλλ', « Ἐάν μὴ Κύριος φυλάξῃ πόλιν, ἂν εἰς μάτην ἠγρύπνησεν ὁ φυλάττων. » Ἐάν οὖν βούλῃ, φησὶν, ἐπικουρίαν ζητεῖν, ζητεῖ ταύτην παρ' ἐμοῦ τοῦ διασώζειν ἰσχύοντος. Καὶ οἶκε παρ' ἐμοί. Τοῦτ' ἐστίν, Ἐμὸς ἔσο, καὶ φρόνει τὰ μὰ, τῶν εἰδώλων ἀφέντος, κατὰ τὸ « Ὁ ἐμὲ ἀγαπῶν, ἐμοὶ ἀκολουθεῖτω. » Καί, « Ὅπου εἰμὶ ἐγώ, ἐκεῖ καὶ ὁ διάκονος ὁ ἐμὸς ἔσται. » Ἐπιόντων δὲ σοι τῶν πολεμίων ἔξω πύλων ἔσο καὶ οἰκῶν, ὁμοῦ τε τοῖς ἀγρίοις συναυλίζου θηρίοις. Ἀποτίσεις γὰρ τὴν ἰσὴν ποινὴν. Προτείνει τε « αὐτοῖς ἅπερ ἔδει ποιεῖν τοῖς φυγοῦσιν ἐξ Ἰσραὴλ. Ἐχρὴν γὰρ, φησὶν, ὑμᾶς ὡς ἐκ Θεμάτων ἐν τῇ ὁδῷ Δαυὶδ ἀποσπαρατῆσαι, τοῖς φεύγουσιν τὰ πρὸς τὴν χρεῖαν προτείνοντας, ὃ μὴ ποιήσαντες πέποιθε μετ' ἐνιαυτὸν τὰ δεινότερα. Θεοῦ γὰρ εἰπόντος, ἔσται πάντως τὰ προλεγόμενα. Ὁμοίως δὲ νοήσεις, καὶ διαγωγῶν ἐπικειμένων Ἑλληνικῶν, τοὺς ἐκ τῶν αἰρέσεων τοῖς ὀρθὰ φρονούσι συνεπιτίθεσθαι δοκοῦντας εἶναι Χριστιανούς, οὓς οὐκ εἰς μακρὰν ἢ θέλα δίχην μετέρχεται.

ipsi patiamini. Possunt et hæc de his intelligi, qui sæviēte in Ecclesiam persecutione, dum Christianos esse se simulant, recte sentientes cum hæreticis oppugnant, quorum flagitium non diu postea divinæ justitiæ vindicta ultura est.

ΚΕΦΑΛ. ΚΒ'.

ΤΟ ΟΡΑΜΑ ΓΗΣ ΦΑΡΑΓΓΟΣ ΣΙΩΝ.

α. 18. Τί ἐγένετό σοι, ὅτι νῦν ἀνέβητε πάντες εἰς δώματα μάταια; Ἐρεπλήσθη ἡ πόλις βοῶντων. Ὁ τραυματίας σου, οὗ τραυματίας ἐν μαχαίραις. Οὐδὲ οἱ νεκροὶ σου, νεκροὶ πολέμου, κ. τ. λ.

Εἰδωλολατροῦντες ἴσως ἐν τῷ δοκεῖν ἐαυτοῖς ἐπιγραφόμενοι τὸν Θεὸν ἀνάλωτοι διαμένειν ἐνόμιζον. Διόπερ φησὶ περὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ διὰ φωνῆς Ἱερεμίου πρὸς αὐτούς· « Καὶ μὴ λέγετε ὅτι ναὸς Κυρίου ἐστίν, ὅτι ἐάν μὴ διορθοῦντες διορθώσητε τὰς ὁδοὺς ὑμῶν, καὶ τὰ ἐπιτηδεύματα ὑμῶν, καὶ δώσω τὸν οἶκον τοῦτον ὡς περ Σηλώμ. » Περί δὲ τούτων καὶ διὰ Μιχαίου φησὶν· « Οἱ ἡγούμενοι αὐτῆς μετὰ δώρων ἔκρινον. Καὶ οἱ ἱερεῖς αὐτῆς μετὰ μισθοῦ ἀπεκρίνοντο. Καὶ οἱ προφῆται αὐτῆς μετὰ ἀργυρίου ἐμαντεύοντο, καὶ ἐπὶ τὸν Κύριον ἐπανεπαύοντο λέγοντες· Οὐχὶ Κύριος ἐν ἡμῖν ἐστίν; Οὐ μὴ ἐπέλθῃ ἐφ' ἡμᾶς κακὰ; » καὶ τὰ μετὰ ταῦτα. Διδὼ καὶ νῦν εἰδωλολατροῦσι προλέγει Θεὸς αὐτοῖς τὴν μέλλουσαν δώσειν ὑπὸ τῶν Ἀσσυρίων Ἰεχονίου βασιλεύοντος. Ἦς, ὡς εἰπεῖν, ὀρωμένης, δέον ἐκ μετανοίας ἐπιστρέφειν ἐπὶ Θεόν, ποιεῖν τε πάντα ὅσα Μιχαίας ἐπέταξε λέγων· « Ἀγιάσατε νηστεῖαν, κηρύξατε θεραπείαν, » καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Ταῦτα μὲν οὐκ ἐποιοῦν, ἀπὸ δὲ τῶν δογμάτων περισκοποῦντες, τοὺς πολεμίους ὠδύροντο, ὅπερ ὑπῆρχεν ἀνόντητον. Προετηνύχεσαν δὲ καὶ πρὸ μάχης φόβῳ, κατὰ τὸ εἶδος, καὶ λιμῷ, καὶ τῇ τῶν ὀδάτων ἐνδείᾳ. Εἰκότως ἄρα φησὶν ὁ Δαβὶδ· « Κύριε, ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, μακάριος ἄνθρωπος ὁ ἐλπίζων ἐπὶ σέ. » Φάραγμα δὲ Σιών ὀνομάζει τὴν Ἱερουσαλὴμ, ὡς ὑποκειμένην ταῖς ὑπορρῆαίς Σιών. Ταύτης

¹⁸ Psal. cxxvi, 1. ¹⁹ Joan. xii, 26. ²⁰ ibid. ²¹ Jerem. vii, 4, 14. ²² Mich. iii, 11. ²³ Psal. lxxxiii, 13.

hostilis impetus evitandi spe, laboraturos esse significat, qui divinum auxilium non querant. Aiunt illi quidem: *Custodio mane et nocte*. Sed, « Nisi Dominus custodierit civitatem, frustra vigilat, qui custodit eam ¹⁸. » Si ergo ait, auxilium petere est animum, hoc ipsum a me, qui servare unus valeo. postulato. Et apud me habita; id est meus esto, meque ipse, repudiatis idolis, amplector. Scribitur enim: « Qui me diligit, me sequatur ¹⁹. » Deinde: « Ubi sum ego, illic et minister meus erit ²⁰. » Si porro in te hostes irruant, egredere non ædibus solum, sed urbibus etiam, cumque agrestibus seris agito. Justas enim persolves pœnas. Aperit vero quæ fugientibus Israelitis præstare decuerat. Vos enim, ait, *o Themanitæ, in itinere Dædam fugientibus obviam prodire*, et ea, quibus egebant, offerre oportuit; quod humanitatis officium cum a vobis neglectum sit, non dubium est, quin anno consequente, quando divinæ prædictionis manet indubitata fides, damna gravissima et

CAP. XXII.

285 VISIO VALLIS SION.

Vers. 1-14. Quid factum est tibi, quoniam nunc ascendisti omnes in tecta vana? Plena est civitas clamantibus. Vulnerati tui non vulnerati gladiis, neque mortui tui, mortui bello, etc.

286 Qui idola colebant, eo se forsans mansuros inexpugnabiles arbitrabantur, quod sibi Deum ascribere videbantur. Ideoque de Jerusalem sic eos Jeremiæ voce alloquitur: « Ne mihi dicatis quoniam templum est Domini: quandoquidem nisi recto itinere in studiis vestris ambuletis, etiam vestram hanc domum, tanquam Silo reddidero ²⁷. » De his item sic et apud Michæam: « Duces ejus acceptis muneribus judicabant; sacerdotes non nisi proposita mercede respondebant; prophetæ ipsi argento corrupti vaticinabantur, et in Domino requiescebant dicentes: Annon est in nobis Dominus? nequaquam in nos ceciderint mala ²⁸; » et quæ postea sequuntur. Hinc est igitur, quod nunc idola colentibus instare per Assyrios sub Jechonia direptionem expugnationemque prædicit Dominus. Cujus admoniti, cum verso ad Deum animo poenitere, eaque omnia quæ præcipit Michæas, exsequi, id est jejunium sanctificare, verum cultum annuntiare, cæteraque alia, quæ sequuntur, præstare debuissent; iis neglectis, quod nullius erat utilitatis, hostes *e tectis* circum se intuiti, lamentabantur. Par est autem metu, fameque, et siti, priusquam ad pugnam ventum esset, periisse. Itaque rectissime a Davide dictum esse legimus: Domine Deus exercituum, beatus homo qui sperat, in te ²⁹. »

VARIE LECTIONES.

• Ισ. γρ. δέ.

Vallem autem ideo Hierosolyma nominat, quod ad *Sionis* radices sita sint. Civitatis deinde *principes* ob id *fugisse* dicit, quod irruentibus statim hostibus, cum humani auxilii spem omnem amisissent, veluti qui de navi pereunte in mari exsiliunt, civitatis primores urbe exierunt. Adjicit præterea *vinctos fuisse qui capti essent*. Rege enim Sedecia **287** cum liberis capto, hosce quidem trucidarunt, patrem autem effossis oculis secum abduxerunt, qui viribus olim confisus fuerat ⁶¹, neque dixerat: « Non in arcu meo sperabo, nec gladius meus servabit me ⁶²; » ut et ista tandem: « Salvasti nos de afflictionibus nos, et odientes nos confudisti ⁶³, » posset usurpare.

Atque hinc est quod insolabiliter gentis suæ calamitatibus deflere se propheta significat: *Manum enim excelsam quis avertet? Si namque adversus hominem clauserit, quis aperiet?* Deinde quod sequitur: *Errant in montibus*; vel fugientes inducit; vel certe, quod ad proceras et opacas arbores facere consueverant, excelsis locis et editis falsos deos adorasse significat. Quandoquidem enim *Deum exercituum illis interitum* moliri dixit, ejus rei causam etiam, ne temere id fecisse videatur merito addidit. Itaque apud Jeremiam sic legimus; « Vides quæ fecit mihi domus Israel? Abiit in omnem montem excelsum, et in omnem collem et in omnem lucum, ibique fornicata est ⁶⁴. » Et quæ mox ita sequuntur: « Ligno dixerunt: Pater meus es; deinde lapidi: Me ipse genuisti ⁶⁵. » Nec vero est, quod a paucis istud factum fuisse putes, cum a *parvis ad magnos* idem omnes fecisse significet. Inde apud Jeremiam *Deum* in hæc verba loquentem audias: « Et tu ne ora pro populo isto, quoniam non exauditus sum. Qualia enim ea sunt, quæ ipsorum illi faciunt? Ligna colligunt, et patres ignem accendunt. Uxores etiam ipsæ farinam subigunt, qua placentas cœlesti militiæ conficiant ⁶⁶. » Non immerito igitur expanduntur retia volucris. Bellum autem deinceps ante oculos subjicit, ut propter *Elamitas* in urbe existentes territi resipiscant, uniusque gentis nomine hostes omnes, et magnam eorum copiam significat. *Valles tuæ*, adjicit, *curribus implebuntur*, et qui ad *portas* conferti stipatique fuerant, equis jam desiliences urbe media *domos* perscrutabuntur, thesaurosque *regios relegend*: hoc enim ipsum per *Davidis arces*, a quo stirps ipsa regum est, intelligere videtur. Sic et invisibiles hostes, cum a nostris cupiditatibus adjuti in mentis penetrarunt, spirituales opes diripiunt. Unde **288** est illud: « Si ascendat in te spiritus dominantis, locum tuum ne dimiseris; quoniam curatio cessare faciet peccata ⁶⁷. » Cum enim fuerint ejusmodi resectæ cupiditates, arescant necesse est.

⁶¹ IV Reg. xiv, 6 seqq.; Jerem. xix, 5 seqq.
⁶² Jerem. ii, 27. ⁶³ Jerem. vii, 46, 48. ⁶⁴ Eccle. x, 4.

VARIE LECTIONES.

¹ σταλς. ² ἀφ. τὸ δεικνύς. ³ ἡρ. εἰσδύντες.

Δὲ τοὺς ἀρχοντας περυσγῆναι φησὶν· ἐπιδόντων γὰρ ἦδη τῶν πολεμίων πᾶσαν βοήθειαν ἀπογόντες· ἀνθρωπίνην, ἀπέδρασαν οἱ πρῶτοι τῆς πόλεως, ὡς δὴ νηὶς βαπτίζομένης ἀποπηδῆσαντες. Τοὺς δὲ ἀλόγους δεδῶσθαι φησὶ· Τὸν γὰρ Σεδεκίαν ἄμα τοῖς παῖσι συλλαβόντες οἱ Βαβυλώνιοι, τοὺς μὲν ἀπέσφαξαν, τὸν δὲ τῶν ὁμμάτων ἐκκόψαντες· ἀπσχόμισαν τῇ δυνάμει πάλαι θαρσύνσαντα, καὶ μηδαμῶς εἰπεῖν ἀνασχόμενον, « Οὐκ ἐπὶ τῷ τόφῳ μου ἐλπῶ, καὶ ἡ βομφαία μου οὐ σώσει με· » ἵνα καὶ λέξειεν· « Ἐσώσας γὰρ ἡμᾶς ἐκ τῶν θλιδόντων ἡμᾶς, καὶ τοὺς μισούντας ἡμᾶς· κατήσχυνας.

Δι' ἃπερ ἀπαράκλητον ἔχειν πένθος ὁ προφήτης φησὶ τὸ γένος ὀλοφυρόμενος. Τὴν γὰρ χεῖρα τὴν ὑψηλὴν τίς ἀποστρέψει; Ἐὰν γὰρ κλίση κατὰ ἀνθρώπου τίς ἀνολίξει; Εἰτά φησι· Πλανῶνται ἀνὰ τὰ ὄρη, ἡ φεύγοντες, ὡς ἐλέγομεν, ἡ ἐν ὑψηλοῖς τοῖς ψευδωνύμοις θεοὺς ἱκετεύοντες· ὅπερ ἦν ἔθος αὐτοῖς παρὰ δένδρα μεγάλα ποιεῖν. Ἐπεὶ γὰρ ἔφη τὴν ἀπώλειαν παρὰ Κυρίου Σαβα὿θ ἐπιφέρεισθαι, καὶ τὴν αἰτίαν εἰκότως ἐπήνεγκεν, ὡς ἂν εἰκὴ Θεὸς μὴ τιμωρεῖσθαι νομίζοιτο. Διὸ φησιν Ἱερεμίας· Εἶδες ἃ ἐποίησέν μοι ἡ κατοικία τοῦ Ἰσραὴλ; Ἐπορεύθη ἐπὶ πᾶν ὄρος ὑψηλόν, καὶ ἐπὶ πάντα βουνὸν ὑψηλόν, καὶ ἐπὶ παντὸς ξύλου ἀλαώδους, καὶ ἐπόρνευσεν ἐκεῖ, κατὰ τὸ εἰρημένον· Ἐγὼ ξύλῳ εἶπαν· Πατήρ μου εἶ σύ. Καὶ τῷ λίθῳ· Σὺ με ἐγέννησας. Καὶ οὐδὲ ὄλγοι, φησὶ, τοῦτο πεπόνθασιν, ἀλλ' ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου. Ὅθεν φησὶ πρὸς τὸν Ἱερεμίαν Θεός· Καὶ σὺ μὴ προσεύχου περὶ τοῦ λαοῦ τούτου, ὅτι οὐκ εἰσακούσομαι. Οἷα γὰρ ποιῶσιν, φησὶν, οἱ υἱοὶ αὐτῶν; συλλέγουσι ξύλα, καὶ οἱ πατέρες αὐτῶν καλοῦσι πῦρ, καὶ αἱ γυναῖκες αὐτῶν τρίβουσι σταῖς τοῦ ποιῆσαι χαυῶνας τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ. Οὐκ εἰκὴ γὰρ οὐδὲν ἐκτείνεται δίχτυα περρωτοῖς. Διατυποῖ δὲ λοιπὸν ἐντεῦθεν εἰς ὅψιν ἄγων τὸν πόλεμον εἰ πως ἐπιστραφεῖεν φοβούμενοι τῆς πόλεως γεγονότας τοὺς Ἑλαμίτας, δεικνύς ἔξ ἐνδὸς ἔθους τοὺς πολεμίους δηλῶν, καὶ τὸ πλῆθος παριστάς. Αἱ φάραγγές σου, φησὶν, ἀρμάτων πλησθήσονται, καὶ περὶ τὰς πύλας στενοχωρούμενοι τῶν ἱππῶν ἔνδον ἀποθάντες τὰς οἰκίας διερευνησονται, καὶ τοὺς βασιλικούς ἀνακαλύψουσι θησαυρούς. Τοῦτο γὰρ διὰ τῆς ἀκρας δηλοῦται Δαβὶδ. Ἐξ αὐτοῦ γὰρ οἱ βασιλεύοντες. Οὕτω καὶ νοητοὶ διὰ τῶν παθῶν ἡμῶν ἐπικρατοῦντες πολέμιοι τὸν πνευματικὸν ἡμῶν ἀφαρπάξουσι πλουτὸν τὸν νοῦν εἰσδύνοντες ἢ τὴν ἡμέτερον. Ὅθεν εἰρηται· « Ἐὰν πνεῦμα τοῦ ἐξουσιάζοντος ἀναβῇ ἐπὶ σέ, τὸν τύπον σου μὴ ἀφής, ὅτι ἱαμα καταπαύσει ἀμαρτίας. » Ἀνακοπτόμενα γὰρ τὰ τοιαῦτα πάθη μαρτυρεῖται.

⁶⁵ Psal. xlii, 7. ⁶⁶ ibid. 8. ⁶⁷ Jerem. iii, 6.

Kaì ἰδοὺσαν, φησὶν, *ὅτι πλείους εἰσὶν*. Πρὸς τοὺς Α οιομένους ὅτι καὶ μόνοι τῶν πολεμίων ἐπικρατήσουσιν· μὴ γὰρ ἂν διὰ τοσούτης ὁδοῦ πολὺ τι πλῆθος πολεμίων ἔλθῃν. Ἠγούν, ἐπειδὴ τὸ κατὰ τὴν πόλιν ὕδωρ μὴ νομίσαντες ἀρκέσειν αὐτοί; ¹ ὥς δὲ *πλείουσιν* ὑπάρχουσιν Ἰουδαῖοι, ἐστοχάσαντο δὲ ἰ τὰς οἰκίας κατὰ Σύμμαχον ἀριθμήσαντες, ² τὸ τῆς ἀρχαίας κολυμβήθρας ὕδωρ εἰς τὴν πόλιν μετοχετεύσαντες, Θεῷ μὲν οὐ προσεῖχον, ἀνθρωπίναις δὲ παρασκευαῖς ἐπεποιθήσαν. Ὡς ἐν ἤθει γὰρ αὐτοῖς δνειδίζων φησὶν, ὅτι δὴ πρὸς τὸ πλῆθος ἑαυτῶν, ἐδ ὕδωρ συνεμετρήσαντο πρὸς τὴν πολιορκίαν ἐβίως ἀρκέσειν οἰόμενοι, καὶ εἰς χρόνον ἐκτείνοντο, καὶ τὰς οἰκίας καταλύοντες ἀσφαλέστερα τὰ τεῖχη κατεσκευάζοντο· δέον εἰς Θεὸν ὁρᾶν καὶ τὴν πόλιν ποιήσαντα, καὶ τεῖχος ταύτη γενόμενον. « Ὁρῶ γὰρ, φησὶ, κύκλῳ αὐτῆς, καὶ Κύριος κύκλῳ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. » Τοῦτο καὶ διὰ προφήτου φωνῆς ἐπαγγέλλεται· « Ἐγὼ ἔσομαι αὐτῇ, λέγει Κύριος, τεῖχος πυρὸς κυκλόθεν, καὶ εἰς δόξαν ἔσομαι ἐν μέσῳ αὐτῆς. » Εἰτά φησιν, ὥς κινδύνων αὐτοῖς ἐκ Θεοῦ τοσούτων ἐπικειμένων, δέον αὐτὸν εὐμενίζεσθαι πάσῃ σπουδῇ· οἱ δὲ ¹ πρὸς ἀπόγνωσιν ἔλθόντες ἐπανηγύριζον κατὰ τό· « Ὅταν ἔλθῃ ἀπεθῇ· εἰς πλῆθος κακῶν, καταφρονεῖ. » Τριγαρὸν πεπόνθασιν εἰς τέλος ἄπειρ ἔδει πρὸς ὅλγον αὐτοῖς παθεῖν τὴν Θεὸν ἰκετεύοντας μετὰ θαυμάσιον καὶ πένθος, καὶ τὰ τοῦ Δαβὶδ ἀνακράζοντας· « Ἴδε τὴν ταπεινώσιν μου, καὶ τὸν κόπον μου, καὶ ἄφες πάσας τὰς ἀμαρτίας μου. » Τοῖς γὰρ ταῦτα ποιοῦσι καθὰ Μ·χαίας ² φησὶ· « Ἐλεῆμιν καὶ οἰκτιρμῶν ἐστὶ, μακρόθυμος καὶ πολυέλεος καὶ μετανοῶν ἐπὶ κακίαις, » ³ ἐπὶ τοῦτοις. Τὴν προκειμένην δὲ ῥῆσιν οὕτω τινὲς ἐξηγήσαντο, ὥς μὴ προσωπολήπτης ὁ Κύριος τὸν περὶ τῆς Σιών λόγον ἐν μέσοις τοῖς κατὰ τῶν ἀλλοφύλων ἐλέγχους ἐνέθηκεν, ὥς ἀλλοφύλοις τοῖς Ἰουδαῖοις χρησάμενος, πρὸς οὓς φησὶ δι· Ἀμώς· « Οὐχ ὥς υἱοὶ Αἰθιοπῶν ὑμεῖς ἐστέ μοι, λέγει Κύριος, οὐ τὸν Ἰσραὴλ ἀνήγαγον ἐκ γῆς Αἰγύπτου, καὶ τοὺς ἀλλοφύλους ἐκ Καππαδοκίας, καὶ τοὺς Σύρους ἐκ βόθρου; Ἰδοὺ οἱ ὀφθαλμοὶ Κυρίου ἐπὶ πάσας τὰς βασιλείας τῆς γῆς. » Ὅθεν νῦν τὴν παντελῆ τοῦτων ἀποβολὴν παριστῶν, τοῖς ἀλλοφύλοις αὐτοὺς ἐγκατέλεξεν. Ὁ καὶ δηλοῦται διὰ τῆς φάραγγος. Οὐ γὰρ ὁπλῶς εἶπε Σιών, ἀλλὰ φάραγγα, τὴν πῦσιν δηλῶν τὴν ἐξ ὕψους τοῦ θεοσεβοῦς πολιτεύματος καὶ ἐν κοιλάσι καὶ βάθει τῆς κακίας κειμένους αὐτοὺς αἰνιττόμενος.

placiter, sed vallem adjunxit, ut pio illo et excelso

profundis jam vitiolorum vallibus jacere doceat.
Σιών μὲν γὰρ ὄρος ἐστὶν [ὕψλιν] ἐφ' οὗ ὁ νεὸς τοῦ Θεοῦ ψυχόδομητο· διὸ φησιν· « Ἐπ' ὄρος ὕψλιν ἀνάβηθι ὁ εὐαγγελιζόμενος Σιών. » Καί· « Προσεληλύθατε Σιών ὅρει καὶ πῶλει Θεοῦ ζώντος Ἱερουσαλήμ ἐπουρανίου. » Σημαίνειν δὲ καὶ τὸν εὐαγγελικὸν ἐλέγχο λόγον. Οἱ δὲ ταύτης τῆς ἐλπίδος ἐκπεπτωκό-

Et viderunt, ait, *quod plures sunt*; quæ verba ad eos referuntur, qui se solos hostibus esse potuituros credebant, cum tam longo itinere tantas hostium copias accedere posse non arbitrantur. Vel ideo hæc dicit, quod cum aquam in urbe existentem minime sibi Judæi (qui *numerosiores, essent*) sufficere posse conjicerent, Numeratis secundum Symmachum, *Domibus, piscinæ veteris aquam in urbem derivare*, humanæ potius quam divinæ cpi confidentes, ausi sunt. Tanquam enim graviter ferens *aquam* non ad suam ipsos tantum multitudinem commensurasse, quo posset ad obsidionis longioris tempus satis esse; sed dirutis etiam *domibus muros* urbis munivisse exprobat; cum in Deum unum potius, urbis atque murorum conditorem intueri decuisset. « Montes enim, ait, in circuitu ejus, et Dominus in circuitu populi sui ». Quod vel prophetæ voce patuerit, qui ait : « Ego ei, dicit Dominus, ero murus ignis in circuitu et in gloriam in medio ejus ». Addit deinde tantis in eos ingruentibus a Deo periculis, cum omni cura eundem placare debuissent, tanquam desperata salute luxu diffidentes esse feriari solitos, juxta illud : « Cum venit impius in malorum multitudinem, contemnit ». Itaque senserunt tandem, quæ ipsos merito non ita multum postea pati decuit, cum Deum supplices non sine lacrymis voce Davidis ita inclamarent : « Vile humilitatem meam, et laborem meum, et dimitte omnia peccata mea ». Est enim in eos, Joele auctore, qui ista faciunt « benignus et misericors, patiens et multæ miserationis, quique pœnitentia super malo ducatur », cæteraque quæ sequuntur. Neque vero desunt, qui proposita verba ita explicant, ut Dominum, qui personarum discrimine non ducatur, Judæisque pariter atque externis utatur, sermonem de Sione mediis alienarum gentium reprehensionibus inseruisse velint : ei hoc nomine etiam in eos hæc Amos prophetæ verba existere : 289 « Nunquid tanquam Æthiopum filii estis mihi? ait Dominus. Nunquid ego Israel eduxi de terra Ægypti, et alienigenas gentes e Cappadocia, Syrosque de fovea? Ecce oculi Domini in omnia regna terræ ». Unde nunc, quo plane rejectos esse doceat, inter alienigenas recenset. Quod ut magis etiam significet, *tallis* nomen addidit. Neque enim *Sion* dixit similitudinis genere, quo utebantur antea, excidisse, et in

Est enim *Sion* mons peraltus, in quo constructum Domini templum fuerat, unde legitur : « In montem excelsum ascende, qui evangelizas Sion ». Deinde : « Accedite ad montem Sion, et ad urbem Dei viventis, cœlestem Jerusalem ». Dicatur vero et evangelicum verbum innuere, a cujus fide qui

¹ Psal. cxxviii, 2. ² Zach. ii, 5. ³ Prov. xviii, 3. ⁴ Psal. xxiv, 18. ⁵ Joel ii, 13. ⁶ Amos ix, 7, 8. ⁷ Isa. xl, 9. ⁸ Hebr. xii, 22.

VARIÆ LECTIONES.

ἰ γρ. αὐτοῖς ἢ ἑαυτοῖς. ἰ ἄφ. ἐστοχάσαντο δέ. κ λελ. καί. ἰ γρ. μέν. ἢ γρ. ἰωήλ. ἢ λ. καὶ τά.

deflexerunt, in ipsa valle, quæ Sioni adjacet prostrati sunt. Virtuti enim cuilibet malitia semper adjacet, in istamque delabatur necesse est, qui illa excidit: quales existunt, qui a fide in incredulitatem, ipso nimirum Evangelii fastigio cælestique Sione deturbati inter gentes exterarum Judæi numerantur; qui tamen in tam infelici rerum successu ita temere intumescunt, ut a propheta audiant: *Quid factum est tibi, quia ascendistis omnes in tecta vana?* et adversus Christum: « Tolle, tolle, crucisque affligito ⁷⁵, » clamare, iisque vocibus totam urbem replere non desistis. Deinde, quando peccatum ad mortem illud est, quo quæ peccavit, anima interit ⁷⁶, vulnerati tui, non vulnerati ferro, ait. Rursus quod principes omnes *sugisse dixit, deturbatos esse Symmachus* posuit, Theodotio *commotos*, unde regibus jam et principibus, pontificibusque et prophetis, et Pharisæis, et Sadducæis etiam carere innuit. Qui vero etiam nunc animarum expugnatore capti sunt, misere ac duriter in vinculis detinentur. At eorum gravem adeo casum intuitus propheta, luctu ad calamitatis modum temperato, gentis instare non repudium tantum, sed urbis etiam expugnationem, trepidationem, civium errationem et derelictionem significavit. **290** Deinde quod *Elamitas* nominat, eo id facit, ut invisibiles hostilesque potestates, quibus a Deo traditi sunt, designet, qui et nominis proprietate ideo contemptores sonant, quod

illi autem, ait, ingredientur portas suas: non nunc quidem, sed in die illa, id est tempore per prophetiam designato; et relegend abscondita arcis David, regni nimirum symbola, et quæ in sanctuario ipso recondita, summo tantum sacerdoti intueunda recondebantur. Cæterum pro eo quod, Et viderunt quod plures sunt, habemus: Et verba domus David videbitis, quoniam impleta sunt, interpretatur Symmachus. Erat vero ipsa piscinæ veteris in urbe existentis aqua nihil aliud, quam Scripturæ veteris et divinitus inspiratæ sermo, quem aversati, alienam aquam quæsierunt, docentes disciplinas, mandata hominum, et evertentes verbum Domini propter traditionem suam ⁷⁷: de quibus ita est apud Jeremiam: « Me reliquerunt fontem aquæ viventis, et foderunt sibi rimosas cisternas ⁷⁸. » Ideo autem peregrinam aquam inter muros ab eis quæsitam significat, ut vitæ nostræ cum Deo rationem tanquam muris duobus, Veteri scilicet et Novo Testamento inniti debere doceat; quorum neutrius sunt participes seniorum illæ traditiones, quarum nomine auctores ipsi apud eos superbiunt. Deinde aliud etiam ausi, civitatis domos in muri sui constructionem evertent. Usurpatas enim Scripturæ sanctæ voces excogita-

αὐτὸς ἐν φάραγγι τῆς Σιών παρακείμενοι πεπτώκασιν. Πάση γὰρ ἀρετῇ κακία παράκειται, εἰς ἣν ἐκπίπτει τις ἐκείνης διαμαρτῶν, ὡς ὁ εἰς ἀπιστίαν ἐκ πίστεως. Εἰς ἣν οἱ ἐκ περιτομῆς κατηνέχθησαν ἐξ ὕψους εὐαγγελικοῦ καὶ τῆς ἐπουρανοῦ Σιών. Διόπερ ἐν ἀλλοτρίῳ ἐτάχθησαν, ἀλλὰ καὶ οὕτω δυσπραγοῦντες, εἰκὴ φυσικῶμενοι παρὰ τῆς προφητείας ἀκούουσι, Τί ἐγένετό σοι, ὅτι ἀνέβητε πάντες εἰς δώματα μάταια; καὶ κατὰ Χριστοῦ τὸ, « Αἶρε, αἶρε, καὶ σταύρου, » βοησάντων, φησὶν, ἐνεπλήσθη ἡ πόλις βοώντων. Καὶ ἐπεὶ ἔστιν ἁμαρτία πρὸς θάνατον, καὶ ἡ ψυχὴ ἁμαρτάνουσα αὐτὴ ἀποθάνεται, αἱ τραυματῖαι σου, φησὶν, οὐ τραυματῖαι μαχαίρας. Καὶ πάντες, φησὶν, οἱ ἄρχοντές σου πεφεύγασιν. Κατὰ δὲ Σύμμαχον ἀνίσταται ὡς, κατὰ δὲ Θεοδοτίωνα μετεκινήθησαν. Ὅθεν οὐκ ἔτι παρ' αὐτοῖς, οὐ βασιλεῖς, οὐκ ἡγούμενοι, οὐκ ἀρχιερεῖς, οὐ προφῆται, ἀλλ' οὐδὲ Φαρισαῖοι καὶ Σαδδουκαῖοι. Οἱ δὲ εἰσέτι νῦν ἀλόντες ὑπὸ τῶν τῶν ψυχῶν πολιορκητοῦ πικρῶς καταδεδένται. Τὴν δὲ τοσαύτην αὐτῶν πτώσιν ὁ προφήτης Ἰζών, συμμετρεῖ τῷ πάθει τὴν θρῆνον, τὴν τοῦ γένους ἀποβολήν, καὶ τὴν ἁλωσιν προβλέπων τῆς πόλεως, τὰς τε ταραχὰς, καὶ τὴν πλάνησιν, ἣν ἐπλανήθησαν ^{1*} ἐγκαταλειφθέντες. Εἶτα τοὺς Ἑλαμίτας εἰπὼν, ἀφανεῖς δυνάμεις, δηλοῖ καὶ πολεμικούς, οἷς ὑπὸ Θεοῦ παρεδόθησαν, οἱ καὶ παραδλέοντες ἐρμηνεύονται, τῶν ἀπολλυμένων παρορῶντες τὴν σωτηρίαν, φειδόμενοι μηδενός.

pereuntium salutem aspernati cuiquam non par-

Οὗτοι δὲ, φησὶν, εἰσελεύσονται σου τὰς πόλεις, ἀλλ' οὐχὶ νῦν, ἀλλ' ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, τῷ προφητευομένῳ καιρῷ, ἀποκαλύψουσιν τε τὰ κρυπτά τῆς ἁκρας Δαβὶδ τῆς βασιλείας τὰ σύμβολα, καὶ τὰ ἐν τῷ ἁγιάσματι κείμενα τὰ μόνη τῷ ἀρχιερεὶ θεατά. Ἀντὶ δὲ τοῦ, Καὶ εἰδοσαν ὅτι πλεῖλους εἰσὶ, Σύμμαχος ἔφη· Καὶ τὰ ῥήματα οἰκου Δαβὶδ δὲ ὤφειλε, ὅτι ἐπληθύνθη. Ὑδωρ δὲ ἦν παλαιῶς κολυμβήθρας ἐν τῇ πόλει, τῆς παλαιᾶς θεοπνεύστου Γραφῆς ὁ λόγος, ὃν ἀποστραφέντες, ἀλλότριον ὕδωρ ἑαυτοῖς ἐπενόησαν, διδάσκοντες διδασκαλίας ἐντάλματα ἀνθρώπων, ἀκυρώσαντές τε τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ τὴν παράδοσιν αὐτῶν. Περὶ ὧν πρὸς τὸν Ἱερεμίαν φησὶν· « Ἐμεὶ ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδατος ζῶντος, καὶ ὥρυξαν ἑαυτοῖς λάκκους συντετριμμένους. » Τὴ δὲ ξένον ὕδωρ μετὰ τῶν δύο τειχῶν ἐπενόησαν. Δύο δὲ τείχη τῆς κατὰ Θεὸν πολιτείας ἦτε Παλαιὰ καὶ Καινὴ Διαθήκη, ὧν οὐδετέρα αἱ τῶν πρεσβυτέρων μετέχουσι παραδόσεις ἐφ' ἃς οἱ δευτερωταὶ λεγόμενοι παρ' ἐκείνοις ἀλτζονεύονται, καὶ ἄλλο δέ τι τολμήσαντες, τῆς πόλεως τοὺς οἰκούς, εἰς οἰκοδομήν τοῦ ἰδίου τειχους κατέλυσαν. Τὰ γὰρ ῥήματα τῆς θείας Γραφῆς ἀπολαμβάνοντες, τὰς οἰκείας· μυθολογίας περιτελίζουσι, μὴ προσεσχηκότες Θεῷ τῷ πεποιηκῆτι τὴν παλαιὰν τῶν θεοπνεύστων Γραφῶν,

⁷⁵ Joan. xix, 15. ⁷⁶ I Joan. v, 16, 17. ⁷⁷ Matth. xv, 6. ⁷⁸ Jerem. ii, 13.

VARIÆ LECTIONES.

^{1*} γρ. πλανηθῆσονται.

κολυμβήθραν τὴν ἀπὸ πηγῶν τοῦ θεοῦ Πνεύματος ἁγίου
 προχασμένην. Ὁ μὲν οὖν Θεὸς μὴ βουλόμενος τὸν
 θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὴν μετάνοιαν αὐτοῦ,
 θρηγεῖν αὐτοὺς παρεκελεύετο τὴν ἰδίαν ἀπώλειαν. Οἱ
 δὲ τοῦναντίον, ὡς ἀπεγνωκότες τὴν ἑαυτῶν σωτη-
 ρίαν, ἐποιοῦν; τὴν μετὰ τούτου τὸν βίον τοῦ Θεοῦ
 κρίσιν οὐ λογιζάμενοι. Αἰδ. τοῖς ῥητοῖς ὁ Παῦλος
 χρῆσάμενος εἶπεν· «Εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, ῥά-
 τωμεν καὶ πῶμεν. Ἀδριανὸν γὰρ ἀποθνήσκωμεν.»
 Ὡς δὲ δεσμῷ Θεοῦ καταδεθείσης αὐτῶν τῆς ἁμαρ-
 τίας· ἐπάγει· Καὶ οὐκ ἀφελήσεται αὐτὴ ἡ ἁμαρ-
 τία ὑμῶν ἕως ἂν ἀποθάνητε. Καὶ ὅρα τὸ μέγεθος
 τῆς ἀπειλῆς τοῦ Θεοῦ, καὶ ὡς οὐδαμοῦ τὴν λαὸν ἐπ'
 εἰδωλολατρείᾳ διεβάλεν, ὅτι δὲ εἰς δώματα ἀνέβη-
 σαν μάταια, καὶ βοῶν ἐπληρώσαν τὴν πόλιν, καὶ
 ξένον ὕδωρ ἐξεύρον τὴν παλαιὰν κολυμβήθραν
 ἀποστραφέντες, καὶ συνεστήσαντο τεῖχος τοὺς οἰ-
 κούς καθελόντες τῆς πόλεως. Καὶ αὐτοὶ μὲν ἀναι-
 σθήτως· ἐπὶ τούτοις δέεικντο. Ὁ δὲ προφήτης
 ἀπέκλαιεν. Τῶν δὲ πικρῶν δακρύων ἡ πρόφασις ἡ
 κατ' αὐτῶν ἀπειλὴ τὴν ἁμαρτίαν ταύτην μὴ συγχω-
 ρηθῆσθαι λέγουσαν **.

ισ-κε'. Τὰδε λέγει Κύριος Σαβαώθ· Πορεύου εἰς
 τὸ παστοφορεῖον, πρὸς Σομνὰν τὸν ταμίαν, καὶ
 εἰπὼν αὐτῷ· Τί σοι ὧδε; καὶ τί σοι ὧδε ἐστίν, ὅτι
 ἐλατομήσας σεαυτῷ ὧδε μνημεῖον, καὶ ἐποίησας
 σεαυτῷ ἐν ὑψηλῷ μνημεῖον, καὶ ἐγραψας σεαυτῷ
 ἐν πέτρᾳ σκηνὴν; κ. τ. λ.

Σομνὰς καὶ Ἐλιακίμ, ὧν ἐνταῦθα μέμνηται,
 σύγχρονοι γεγονάσιν Ἐζεχίᾳ τῷ βασιλεῖ, ὅπερ ἐκ τῆς
 ἱστορίας ἐστὶ μαθεῖν. Οἱ καὶ ἐξῆλθον πρὸς τὸν Ἄσ-
 σύριον ἐπιστάνα τῇ πόλει, καθὰ διὰ τῶν ἐξῆ; ὁ προ-
 φῆτης φησὶν. Τὸν δὲ Σομνὰν ἔλεγεν ὁ Ἑβραῖος
 ἀσμενόν τε καὶ ἀλαζόνα γενέσθαι καὶ ἀβροδίατον
 ἀρχιερέα, αὐτομολῆσαι τε πρὸς Σενναχερείμ προδε-
 δωκότα τὸν λαόν. Πρὸς δὲ ὁ προφήτης κελεύεται
 βαδίζειν ἐπὶ τὸ παστοφορεῖον. Ἦν δὲ χώρος ἐν τῷ
 ναῷ. Ἀνθ' οὗ Σύμμαχος τὸν σκηνοποιούντα, φη-
 σὶν. Ὁ δὲ Ἀκύλας τὸν σκηνοῦντα. Μνημεῖον δὲ
 κατὰ πέτρας ὑψηλὸν ἑαυτοῦ λατομήσας ἐπέγραψε
 τοῦτ' σκηνὴ, ὡς δὴ σκηνώσων ἐν αὐτῷ μετὰ θά-
 νατον, πρέπον δὲ σύμβολον τῆς ἑαυτοῦ διανοίας ἐπ-
 ἐγράψεν, ὡς τὰ ἔξω μόνον ὑπάρχων λαμπρός. Μάτην
 δὲ τοῦτο, φησὶ, λατομεῖς. Οὐ γὰρ μεθίξεις αὐτοῦ.
 Τοῦτο γὰρ τὸ, τί σοι ἐστὶν ὧδε, δηλοῖ. Συντρίψει
 γὰρ ὁ Κύριος ἄνδρα, ἀπώχοντο γὰρ αἰχμάλωτοι
 μετὰ τῶν ἀγγέλων οἱ δυνατώτατοι. Κομισθήσῃ δὲ
 καὶ οὐ μακρὰν τῆς ἀξίας ἀφηρημένος, καὶ στάσεως
 τῆς κατὰ τῷ Θεῷ λειτουργεῖν.

rus esse, captivosque futuros, te autem longe a

deturbatum, longe asportatum iri certum est.
 Τί οὖν ἔδει σοι τύφου καὶ χρημάτων καὶ ἄρματος;
 οὐ γὰρ τοῦ ἀρχοντος ἡ δόξα καθαιρεθήσεται.

** Ezech. xviii, 32. ** I Cor. iv, 32. ** Ezech. xxxvi, 1 seqq.

VARIÆ LECTIONES.

** γρ. λέγουσα. ἢ γρ. καί,

lis a se fabulis muniverunt, nihil omnino de Deo
 solliciti, a quo per sanctos homines Scriptura ve-
 nit, ipsa nimirum de Spiritus sancti fontibus pis-
 cina profuit. Deus ergo, resipiscere improbum
 magis quam interire cupit **, quantumvis ad
 suum ipsos interitum lugendum hortatus sit, contra
 illi omnino, tanquam propriæ salutis, et iudicii
 illius, quod post hanc vitam futurum est, abjecta
 ratione fecerunt : ideoque contigit, ut ista Paulus
 usurparit. « Si mortui non resurgunt, edamus et
 bibamus : 291 eras enim morimur ». Cæterum,
 tanquam Dei jam vinctulo ipsorum constricta te-
 neatur iniquitas, addit : Et non dimittetur vobis
 hoc peccatum, donec moriamini. Intuere porro
 Dei minarum gravitatem, et adverte populum
 non idololatriæ nomine reprehendi, sed quod in
 domos vanas ascenderit, urbemque bubus repleverit;
 deinde quod peregrinam aquam, neglecta vetere
 piscina, quesiverit; quod muros, item destructis
 ipsius urbis ædibus, muniverit; quod nihil deni-
 que istiusmodi rerum sensu commotus sit, quarum
 intuitu luget propheta. Complectuntur vero ama-
 rarum lacrymarum causam verba illa, quibus nequaquam eis dimissum iri peccatum istud comi-
 natum.

292 VERS. 15-25. Hac dicit Dominus exerci-
 tium : Abi, ingredi in pastophorium ad Somnam
 quæstorem, et dic ei : Quid tibi hic? et quid tibi
 hic est, quod excidisti tibi monumentum hic? et
 fecisti in excelso monumentum? et scripsisti tibi in
 petra tabernaculum? etc.

Somnas et Eliacim, quorum hic meminuit, eadem
 cum Ezechia vixerunt ætate, quantum ex historia
 licet colligere; qui etiam ad Assyrium, cum urbem
 obsidione premeret, sicut est a propheta postea
 significatum, egressi sunt **. Hebrei vero Somnam
 feditate et superbia, vitæque deliciis insignem
 narrant pontificatum gessisse, et ad Sennacheri-
 mum, cui populum prodiderat, defecisse. quem
 nunc ad pastophorium (certum nempe in templo
 locum, pro quo tabernaculorum confectorem Sym-
 machus, tabernacula figentem Aquilas expresse-
 runt) jubet proficisci. Sepulcrum autem in petra
 excelsum cum excidi sibi curasset, tanquam illi
 quieturus, Somnæ tabernaculum inscripserat. Digni-
 um certe hominis mente symbolum, dignaque
 inscriptio, qui rebus externis tantum clarus esset.
 Verum id frustra in petra, ait, excidis, quo ne-
 quaquam sis potiturus. Ita enim futurum, cur
 quid tibi est hic? quæritur, ostenditur. Virum enim,
 addit, conteret Dominus; quando cum 293 plebe
 ipsa potentiores etiam in hostis potestatem ventu-
 dignitate spoliatus, divinique ministerii gradu

Quid tibi igitur fastus, quid pecuniæ, quid cur-
 rus denique profuerint; cum et ipsa a principe

ausferatur gloria? cum male administrato pontificatu A *judeus iniquus evaseris? At amicum tuum Eliacim, quem sibi servum esse voluit Dominus, in tuum idem locum, quod subjectos filiorum loco habiturus sit, subire faciet. Erit enim non ingrati animi, aut arrogantis; sed ita humani et moderati, ut Davidis mansuetissimi gloriam possit adæquare. Imperabit porro tam magna cum potestate, ut contradicentem habeat neminem. Habebit et potentiam; id est, populos sibi subjectos coercere et retinere poterit. Erit denique firmiter ad suum munus obeundum stabilitus. Nihil enim aliud, cum tuto in loco collocaturum se dixit, quam immotum se imperium et stabile effecturum significavit. Erunt præterea omnes, qui ab ejus cura et sollicitudine pendent, tanquam bono confidentes. Unde discimus, adepto nos in alios dominatu, nec inflari oportere, nec divini judicii oblivisci. Recte autem ad ea, quæ de Sionis valle dicta sunt, et ista quoque adduntur quibus ad Dominicæ passionis tempus relatis qui tum, veluti Somnas iste, non superbi modo et arrogantes, sed avari, ex Mosaicæ legis instituto sacerdotii munere fungebantur corporaliter, exciderunt; de quibus antea locutus propheta ⁸⁸, cum multa alia exprobraret, eosdem conquestus est et dona amare, et orphanorum viduarumque jura patrociniūque negligere, homicidas denique, ut Domini necem notaret, exsistere: quos et Salvator etiam execratus est; cum quæ sunt in lege graviora, judicium, misericordiam, et fidem negligere diceret ⁸⁹. Erat vero istorum in Somna typus præmissus; in Eliacin autem (cujus appellatione resurrectionis significatur) sacerdotii recentis adumbratio, quod a Salvatoris resurrectione, tota per orbem universum Ecclesia creatum est. Ut enim **294** Somnæ successit Eliacim; sic in illorum locum subiit Christus, summus pontifex appellatus. « Non enim, » auctore Apostolo, « sibi quisquam sumit honorem; sed qui vocatus est a Deo. Quemadmodum Christus non seipsum clarificavit, ut pontifex fieret; sed qui locutus est ad eum: Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech ⁹⁰. » Dicitur autem et Davidis gloriam, id est, imperium et regnum in Israel adepturus. « Neque enim omnes, ait, qui ex Israel et ipsi sunt Israel ⁹¹; » et quæ postea sequuntur. Christo autem pontifici, addit, *Non erit, qui contradicat*. « Non enim proficiet inimicus in ipso, nec filius iniquitatis apponet nocere ei ⁹². » Alias autem, si etiam contradicat Israel, ipsæ jugum subire gentes non recusabunt. Ideoque de illo quidem legimus: Libera me a contradictione populi ⁹³. » De his autem: « Constitues me in caput gentium. Populus quem non cognovi servivit mihi, in auditu auris obedivit mihi ⁹⁴. » De illis rursum sunt ista:*

⁸⁸ Isa. i, 11 seqq. ⁸⁹ Matth. xxiii, 23. ⁹⁰ Hebr. vii, 4-6. ⁹¹ Rom. ix, 6. ⁹² Psal. lxxviii, 23. ⁹³ Psal. xvii, 44. ⁹⁴ ibid. 45.

Τὴν γὰρ τῆς ἀρχιερωσύνης ἀναξίως μετῆλθες οἰκονομίαν, κριτὴς γενόμενος ἄδικος. Τὸν δὲ οὖν ἑταῖρον Ἑλῖακειμ δοῦλον ἑαυτοῦ δοκιμάσας εἶναι θεός, εἰς τὴν σὴν αὐτὸν καταστῆσεται χώραν τοῖς ὑπὸ χεῖρα πατρὸς ἐφέξοντα τάξιν. Ἔσται γὰρ οὐκ αὐθάδης, οὐ βάσκανος. Πρῶτος δὲ τις ὢν, τὴν δόξαν ἔξει τοῦ πρασιότατου Δαβὶδ. Ἀρξεί δὲ μετὰ πολλῆς ἐξουσίας, ὡς μὴ ἔξιν τὸν ἀντιλέγοντα. Καὶ κρᾶτος ἔξει. Τοῦτ' ἐστὶ τὸ δύνασθαι κρατεῖν τῶν ὑπὸ χεῖρα λαῶν. Καὶ ἔσται βεβαίως ὁ ἰδρυμένος ἐπὶ τὴν αὐτοῦ λειτουργίαν. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, Ἐν τόπῳ πιστῷ ἐστάναι τὴν ἀρχὴν ἀσάλευτον ἔχοντα. Τῆς δὲ τοῦτου κηδεμονίας ἡρτημένοι πάντες γενήσονται ὡς ἐπ' ἀγαθῷ πεποιοῦντες. Διὰ δὲ τούτων μαθάνομεν μὴ χαυνοῦσθαι δυναστείᾳ, μηδὲ τῆς κρίσεως ἀμνημονεῖν τοῦ Θεοῦ. Εἰκότως; δὲ συνηπταί ταῦτα τοῖς περὶ φάραγγος; Σιών τοῦ σωτηρίου πάθους ἐπὶ τὴν καιρὸν ἀναγόμενα, καθ' ὃν οἱ κατὰ Σομνὰν ἀλαζόνες καὶ φιλοχρήματοι, κατὰ τὸν Μωσέως νόμον ἱερατεύοντες σωματικῶς, ἐκπεπτώκασιν. Περὶ ὧν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἔλεγεν ὁ προφήτης μετ' ἄλλων ὄσων καὶ τὸ, Ἀγαπῶντες ὄψρα, καὶ τὸ, ὀρφανοῖς οὐ κρίνοντες, καὶ κρίσιν χήρας οὐ προσέχοντες. Καὶ φονευτὰς δὲ, ὡς κυριοκτόνους, ἐκάλεσεν. Οἷς καὶ ταλανίζων ἔλεγεν ὁ Σωτὴρ. « Καὶ ἀφῆκατε τὰ βαρύτερα τοῦ νόμου, τὴν κρίσιν, καὶ τὸ ἔλεος, καὶ τὴν πίστιν. » Προετύπου δὲ τοῦτους ὁ Σομνὰς. Ὁ δὲ Ἑλῖακειμ, Θεοῦ ἀνάστασις ἐρμηνευόμενος, σύμβολον τῆς νείας καὶ καινῆς ἱερωσύνης ἐγένετο, ἣν ἡ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀνάστασις ἐν τῇ ἑαυτοῦ Ἐκκλησίᾳ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης συνεστήσατο. Κέκληται γὰρ Χριστὸς ἀντ' ἐκείνων ἀρχιερεὺς, ὡς Ἑλῖακειμ ἀντὶ Σομνὰ. Κατὰ γὰρ τὸν Ἀπόστολον, « Οὐχ ἑαυτῷ τις ἀρπάζει τὴν τιμὴν, ἀλλὰ καλούμενος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Καθὼς ὁ Χριστὸς οὐχ ἑαυτὸν ἐδόξασεν εἰς τὸ γεννηθῆναι ἀρχιερεῖα, ἀλλ' ὁ λαλήσας πρὸς αὐτόν, « Σὺ εἰ ἱερεὺς εἰς τὸναλῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ. » Λαβεῖν δὲ λέγεται καὶ τὴν δόξαν τοῦ Δαβὶδ, τοῦτ' ἐστὶ τὴν ἐπὶ τὸν νοητὸν Ἰσραὴλ ἀρχὴν τε καὶ βασιλείαν. » Οὐ γὰρ πίντες φησὶν, οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οὗτοι καὶ Ἰσραὴλ, καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Ἀρχιερεῖ δὲ γεγονότι Χριστῷ οὐκ ἔσται, φησὶν, ὁ ἀντιλέγων. « Οὐ γὰρ ὠφελήσει ἐχθρὸς ἐν αὐτῷ, καὶ υἱὸς ἀνομος οὐ προσήσεται τοῦ κακῶσα αὐτόν. » Καὶ ἄλλως δὲ, εἰ καὶ Ἰσραὴλ ἀντίειπεν, τὰ δ' οὖν ἔθνη ὑπέκλυψεν. Διὸ περὶ μὲν ἐκείνου φησὶ. « Ρῦσαι με ἐξ ἀντιλογίας λαοῦ. » Περὶ δὲ τούτων. « Καταστήσεις με εἰς κεφαλὴν ἐθνῶν. Λαὸς δὲν οὐκ ἔγνω, ἐδοῦλευσέν μοι. Εἰς ἀκοὴν ὠτίου ὑπήκουσέν μοι. » καὶ περὶ ἐκείνων αὖθις, « Ὑποὶ ἄλλότριοι ἐψεύσαντό μοι. » Καὶ. « Ὅτι ἐπαλαιώθησαν καὶ ἐχώλανεσαν ἀπὸ τῶν τριβῶν αὐτῶν. » Πεπαλαίνονται γὰρ, καὶ ἐγγὺς γεγόνασιν ἀφανισμοῦ κεκλασμένην τῶς περιεσχέχασιν τὴν διάνοιαν υἱοὶ γεγονότες ἄλλότριοι. Πάλαι γὰρ ὧν πρωτότοκος Ἰσραὴλ, ὅτε κατεψεύσαντο τοῦ Χριστοῦ, γεγόνασιν ἄλλότριοι, ἀπωλείας λοιπὸν

τέκνα καὶ γέννης καλούμενοι· ἀνθ' ὧν ἡμῖν ἀνέδειξε ἅπαντες τὸν Ἑλιακίμ. Ὅς καὶ φησιν. « Ἀπὸ τῆς ταλαιπωρίας τῶν πτωχῶν καὶ τοῦ στεναγμοῦ τῶν πενήτων νῦν ἀναστῆσομαι, λέγει Κύριος. » Ἐν δὲ τῇ Ἐκκλησίᾳ, τῷ οἴκῳ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, πᾶς ἔσται, φησὶν, ἐπ' αὐτῷ πεποιθώς ἐνδοξός τε καὶ μικρός, κατὰ κόσμον φημί. Προσωπολήπτης γὰρ οὐκ ἔστιν ὁ τῶν ὄλων Θεός. Νοήσεις δὲ τοῦτο καὶ κατὰ μέτρον ἡλικίας πνευματικῆς.

nunc exsurgam, dixit Dominus ²¹. » Deinde, intellexit, Omnes in eum confidentes fore dixit, clarum scilicet et obscurum; usitata illud hominum mundique ratione usurpari crediderim: cum Quamquam et illud etiam ex spiritualis ætatis ratione et mensura dictum esse queat intelligi.

ΚΕΦΑΛ. ΚΓ'.

ΤΟ ΟΡΑΜΑ ΤΥΡΟΥ.

α-ιη'. Ὁλολύζετε, πλοῖα Καρχηδόνας, ὅτι ἀπώλετο, καὶ οὐκ ἔτι ἐρχονται. Ἐκ γῆς Κιτιῶν ἤκται αἰχμάλωτος· τίνι ὅμοιοι γεγόνασιν οἱ ἐνοικοῦντες ἐν τῇ νήσῳ μετὰ δόλοι Φοινίκης, διαπερῶντες τὴν θάλασσαν ἐν ὕδατι πολλῷ; Σπέρμα μεταδόλων, ὡς ἀμνηστὸν εἰσφερομένου, οἱ μετὰ δόλοι τῶν ἐθνῶν. κ. τ. λ.

Ὅτι περὶ πραγμάτων μόνον ἤδη λαβόντων τὴν ἔκθεσιν τῆς ἐπ' αὐτοῖς προρρήσεως, αἱ προφητεῖαι φασιν· οὕτω γὰρ ἂν ἔδοξεν οὐδὲν εἶναι ταῦτα πρὸς ἡμᾶς, εἰ καὶ τὰ μάλιστα διὰ τούτων ἀψευδὲς θαυμάζειν ἐχρῆν τὸν Θεόν. Νυνὶ δὲ οὐ προθεσπίζουσι μόνον ἐπὶ τοῖς ἔθνεσιν, ἀλλὰ καὶ καθ' ἑκάστην διάζων φέρεται τρίπος θεοσεβεία προσήκων· ὡς ἐν τῷ προλέγειν τὴν Βαβυλῶνος καθάρσιν, περὶ καθολικῆς τοῦ Θεοῦ διελκεται κρίσεως. Ὁ περὶ Αἰγύπτου δὲ λόγος θυσιαστήριον ἔσεσθαι Θεοῦ κατ' αὐτὴν φησι θεοσεβῶν τε πληθὸν· ἀνδρῶν. Ὁ δὲ περὶ Μωάβ, Ἐκκλησίαν τε καὶ θρόνον ἐν αὐτῇ γενέσθαι Θεοῦ, παυσανμένης ὡς ἐν Αἰγύπτῳ κἀν ταύτῃ τῆς εἰδωλολατρίας. Ὁ δὲ περὶ Δαμασκοῦ, ἐπιστροφὴν ἔσεσθαι φησι τῶν πάλαι τὸν Θεὸν ἀγνοούντων. Ὁ δὲ νῦν περὶ Τύρου, πρὸς τοῖς αὐτῆς πάθεσιν, προσφορὰς ἐν αὐτῇ προαγορεύει Κυρίῳ γενήσεσθαι. Εἰποῖς δ' ἂν καὶ ἄλλως, ὡφέλειας ἕνεκα τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, τὰς περὶ τῶν ἐθνῶν προλέγεσθαι προφητείας, ὡς ἂν γνοίεν, ὡς οὐ μόνον αὐτῶν Θεός ἐστιν ὁ Θεός, ἀλλ' ὅτι καὶ διὰ πάντων ἡ τοῦτου διέρχεται πρόνοια, ποινὰς ἀεὶ τὰς ἐπὶ ταῖς ἀσεβείαις καὶ τοῖς ἔθνεσιν παροῦσα ἢ τοῖς λοιποῖς· ὡς καὶ νῦν Τυρίους, ὅτι καὶ τῷ Θεοῦ λαῷ παθόντι κακῶς ἐπετῶθαζον, οὐχ ὡς δι' ἁμαρτίας παθοῦσιν, ἀλλ' ὡς τοῦ σῶζοντος αὐτοὺς ἡσθενηκότος Θεοῦ. Διὸ σὺν Ἱερουσαλὴμ παθοῦσῃ, πάντες οἱ κύκλῳ πεπόνθασιν ἐθνικοὶ τὴν αὐτὴν Τυρίους, ἐσχηκότες προαίρεσιν, ἀνάστατο: πάντες ὅπ' Ἀσσυρίων γενομένοι.

Τοὺς συνεπαναστάνας δὲ τῷ ἰδίῳ λαῷ, καθ' ὃν ἥλσκετο χρόνον, ἀπαριθμεῖται Δαβὶδ οὕτως εἰπών·

²² Psal. xvi, 46. ²³ Exod. iv, 22. ²⁴ Psal. xi, 6. ²⁵ Coloss. iii, 25.

VARIE LECTIONES.

Ρ γρ. ἰδιάζων. ς γρ. παρασχοῦσα.

« Filii alieni mentiti sunt mihi: et inveteraverunt, et claudicaverunt a semitis suis²². » Inveteraverunt enim, nec ab exsilio longe abfuerunt, qui præfractos tunc gerentes animos in filios evaserunt alienos. Olim enim primogenitus quidem Israel exsistebat ²³: sed ex quo in Christum mentiti sunt, alieni statim perditionisque et gehennæ facti nominatique sunt: quorum in locum nobis eum designat Eliacim, qui etiam ait: « Propter inopum miseriam, et gemitum pauperum quod in Ecclesia, quam paternæ domus nomine clarum scilicet et obscurum; usitata illud hominum personarum acceptor non sit universorum Deus²⁴. »

CAP. XXIII.

VISIO TYRI.

295 VERS. 1-18. Ululate, naves Carthaginis, quia perierunt, neque amplius veniunt. De terra Citiensium tenuit captivus. Cui similes facti sunt qui habitant in insula negotiatores Phœnicie, transeuntes mare in **296** aqua multa? Semen negotiatorum quasi messis comportatæ, negotiatores gentium, etc.

Non de rebus tantum, quæ suæ statim prædictionis eventum sortiuntur, prophetiæ loquuntur. Ita enim nihil ad nos istæ pertinere videantur, quarum certitudine tamen in Dei admirationem rapi non decet. Nunc autem, quæ gentibus eventura sint non prædicuntur modo, sed singulis etiam peculiaris, pietatique conduens modus adjungitur. Ut cum in Babylonis interitum prædicendo versaretur, etiam de universo et summo Dei judicio disputavit. Cum rursus de Ægypto locutus est, et altare etiam in ipsa futurum, piisque hominibus abundantiam addidit. Cum item de Moabitibus dixit, sublato inde sicut ab Ægypto, idolorum cultu, fore in ea Dei Ecclesiam thronumque affirmavit. Cum denique de Damasco disseruit, futuram ad Deum, qui olim ipsum nesciebant, conversionem **297** significavit. At quod nunc de Tyro scribit, præterquam quod imminentes notat calamitates, in eadem etiam Domino futuras hostias prædicat. Dicas vero et aliter in Israelitarum utilitatem futura de gentibus ostendere prophetias, quo Deum meminerint non suum tantum exsistere; sed ejusdem obiri providentia omnia, semperque pœnas impietatis a reliquis etiam gentibus reposcere; sicut nunc a Tyriis, qui in Dei populum, non tanquam suo scelerare laborantem, sed Dei impotentia, a quo salutem expectarent, contumeliose insultabant. Unde factum est, ut afflictis Hierosolymorum rebus quotquot vicinæ circum gentes, eodem in eam animo cum Tyriis fuerant, ab Assyriis et ipsæ quoque omnes deletæ sint.

Verum quinam sint, qui in peculiarem populum captivitatis tempore insurgere ausi sunt, Davidem

numerantem audiamus. « Deus, inquit, quis similis tibi? ne taceas, neque compescaris, Deus. Quoniam ecce inimici tui sonuerunt; et qui oderunt te extulerunt caput. Super populum tuum astute excogitaverunt consilium, et consultaverunt adversus sanctos tuos. Dixerunt: Venite; disperdamus eos de gente, et non memoretur nomen Israel ultra. Quoniam conspiraverunt unanimiter, simul adversus te fœdus inierunt tabernacula Idumæorum, et Ismaelitæ, Moab, et Agareni, Gebal, et Ammon, et Amalec, et alienigenæ, cum habitantibus Tyrum¹². » Ait vero et cujusdam prophetarum voce Deus: « Quid mihi vobiscum, Tyre et Sidon, et omnis Galilæa alienigenarum? annon retributionem vos retribuitis mihi aut acceptæ a me injuriæ memores estis? Acerbe, et cito gratiam istam in capita vestra redundare faciam qui aurum argentumque meum tollere, qui lectissimam pulcherrimamque suppellectilem in delubra vestra deferre; Judææque et Hierosolymorum incolas, ut suis pellerentur finibus, gentium filiis vendere non dubitastis¹³. » Sunt et ista etiam Dei apud Ezechielem verba: « Fili hominis, Nabuchodonosor rex Babylonis exercitum suum improbo ad Tyrum, tanquam servos, labore defungi fecit. Nullum non inde crinibus exhaustum caput, nullus non detritus humerus, nec ei tamen, aut ejus exercitui, **298** pro dura adeo ad Tyrum tolerata servitute merces exstitit. Ob id dedi ei terram Ægypti¹⁴. » Contigit igitur, cum meram solitudinem pateretur *Tyrus*, et ipsos etiam urbis incolas, navigationibus assuetos a mercatura abstinere. Indequè est, quod *Carthaginis naves* jubet *ululare*. Est enim ipsa *Africæ Carthago Tyrionum colonia*, quæ ad eos florente urbis statu, merces suas deferbat.

Quos autem *Citienses* dicit, *Chetiim* interpretantur reliqui, *Cyprumque insulam*, in qua *Citium* nomine oppidum, per quod *Tyro* redeuntes iter facere, aliqua fortasse, quæ ad mercaturam spectarent inibi curaturi, significari putant. *Tyrios* ergo *mercaturam* amplius non facturos affirmat, qui ita in servitutem acti perierint, ut nullos pati similia contigerit. Pro eo autem quod, *cui similes facti sunt*, queritur, *Tacete* quidem *Aquilas*, *Silete* vero *qui habitatis insulam*, Symmachus interpretatur. Antea enim ferocientes cum verbis uterentur arrogantibus, nunc abjectos et depressos *tacere* jubet oratio. Tales exstiterunt *Phœnicie negotiatores*, qui cumulatim abunde opibus, propter negotiationis, id est, eorum celebritatem et frequentiam, qui illuc undique mercaturæ causa conveniebant *messi* comparantur. At his jam privatos commodis cum vicina *Sidone* (cujus *Tyrum* coloniam exsistere aiunt) quam ita cum matre propter maritimam potentiam efferri et superhire contigit, lugere debere significat. Nec vero desunt, qui verba ista, *Erubescite, Sidon, Tyri esse Sidonem* alloquentis,

A Ὁ Θεός, τίς ὁμοιωθήσεται σοι; μή σιγήσῃς, μηδὲ καταπραΰνης, ὁ Θεός· ὅτι ἰδοὺ οἱ ἐχθροὶ σου ἤχησαν, καὶ οἱ μισοῦντές σε ἤραν κεφαλὴν· ἐπὶ τὸν λαόν σου κατεπανουργήσαντο γνώμην, καὶ ἐβουλεύσαντο κατὰ τῶν ὁσίων σου. Εἶπαν· Δεῦτε καὶ ἐξολοθρεύσωμεν αὐτούς ἐξ ἔθνους, καὶ οὐ μὴ μνησθῇ τὸ ὄνομα Ἰσραὴλ ὅτι ἐβουλεύσαντο ἐν ὁμονοίᾳ ἐπὶ τὸ αὐτὸ, κατὰ σοῦ διαθήκην διέθεντο. Τὰ σκηνώματα τῶν Ἰδουμαίων, καὶ οἱ Ἰσμαηλίται, Μωᾶβ καὶ Ἀγαρηνοὶ, Γεβὰλ, καὶ Ἀμμων, καὶ Ἀμαλῆκ, ἀλλόφυλοι μετὰ τῶν κατοικοῦντων Τύρον. Λέγει δὲ καὶ δι' ἐνὸς τῶν προφητῶν ὁ Θεός· « Καὶ τί ὑμεῖς ἐμοί, Τύρος καὶ Σιδὼν, καὶ πᾶσα Γαλιλαία ἀλλοφύλων; μὴ ἀνταπόδομα ὑμεῖς ἀνταποδίδοτε μοι, ἢ μνησικαχεῖτε ὑμεῖς ἐπ' ἐμοί; Ὅξέως καὶ ταχέως ἀνταποδώσω τὸ ἀνταπόδομα ὑμῶν εἰς κεφαλὰς ὑμῶν, ἀνθ' ὧν τὸ ἀργύριόν μου καὶ τὸ χρυσίον μου ἐλάβετε, καὶ τὰ ἐπιλεκτά μου, καὶ τὰ καλὰ εἰσηνέγκατε εἰς τοὺς ναοὺς ὑμῶν, καὶ τοὺς υἱοὺς Ἰούδα, καὶ τοὺς υἱοὺς Ἰερουσαλὴμ ἀπέδοσθε τῶν υἱῶν τῶν Ἑλλήνων, ὅπως ἐξώσθητε αὐτούς ἐκ τῶν ὁρίων αὐτῶν. » Φησὶ δὲ καὶ πρὸς Ἰερζεκιηλ ὁ Θεός· « Ὅτι ἀνθρώπου, Ναβουχοδονόσωρ βασιλεὺς Βαβυλῶνος κατεδουλώσατο τὴν δύναμιν αὐτοῦ δουλείᾳ μεγάλῃ ἐπὶ Τύρον. Πᾶσα κεφαλὴ φαλάκρωμα καὶ πᾶς ὥμος μαδῶν, καὶ μισθὸς οὐκ ἐγενήθη αὐτῷ, καὶ τῇ δυνάμει αὐτοῦ, ἀντὶ τῆς δουλείας τῆς σκληρᾶς ἧς ἐδούλευσεν ἐπὶ Τύρον. Ἀντὶ τούτου δίδωκα αὐτῷ γῆν Αἰγύπτου. » Ὅτε τοίνυν ἡ Τύρος τὴν ἄκραν ὑπέμεινεν ἑρμῖαν, συνέβαινε τοὺς οἰκήτορας μὴκέτι τῇ συνήθει ναυτικούς ὄντας ἐμπορεῖα κεχερῆσθαι. Διὸ φησιν· Ὁλιλύετε, πλοῖα Καρχηδόνας. Ἀποικοὶ γὰρ Τυρίων οἱ Καρχηδόνοι τὴν νῦν οἰκοῦντες τῆς Ἀφρικῆς καλουμένην Καρταγένναν, οἵπερ εἰς Τύρον ἔτι σωζομένην τὰς ἐμπορείας ἐκόμιζον.

Τὸ δὲ *Κιτιαίων*, *Χετισμ* ἐξέδωκαν οἱ λοιποὶ. Λέγεται δὲ Κύπρος οὕτω δηλοῦσθαι, καὶ *Κίτιοι* εἶναι πόλεις ἐν αὐτῇ, δι' ἧς περ ἐπλεον οἱ ἀπὸ τῆς Τύρου ναυτιλλόμενοι, τάχα τι καὶ τῶν πρὸς ἐμπορεῖαν ἐν ταύτῃ διατιθέμενοι. Οὐκέτι τοίνυν *ἐμποροὶ Τύριοι*, φησί. Ἀπώλοντο γὰρ, καὶ πρὸς αἰχμαλωσίαν ἀπήχθησαν, ὡς μηδένας παθεῖν παραπλήσια. Ἀντὶ δὲ τοῦ, *ἐνὶ ὁμοίῳ γεγύνασιν*; ὁ μὲν Ἀκύλας, *σιωπήσατε*· ὁ δὲ Σύμμαχος, *σιγήσατε κατοικοῦντες τὴν γῆσον*, εἰρήκασιν. Λόγος γὰρ ἀλαζονικοῦς ἐχρῶν τόποτε φρουαττόμενοι. Ἀλλὰ *σιωπᾶν* αὐτοὺς ταπεινωθέντας ὁ λόγος παρακαλεῖται. Οἱ αὐτοὶ δὲ ἤσαν ποτε *Φοινίκης μετὰδοιοι*, πλοῦτον πολὺν σωρεύοντες, ὡς ἀμνητῶ παραβάλλεσθαι αὐτῶν τὸ πλῆθος τῆς πραγματείας, ἥγουν τὸ πλῆθος αὐτῶν τῶν τῇ ἐμπορείᾳ χρωμένων. Τῶν δὲ ἀγαθῶν τούτων ἑστερημένους αὐτοὺς *αἰσχύνειν* φησὶν καταχέασθαι δεῖν μετὰ τῆς ἐγγεγόνων *Σιδόνας*, ἧς τινες ἀποικισθῆναι *τὴν Τύρον* φασίν, ὡς ἐπὶ θυγατρὶ τι μεγάλη φρονεῖν τοσαύτην ἐχούσῃ κατὰ θάλατταν δύναμιν. Τινὲς δὲ ὡς ἀπὸ τῆς Τύρου πρὸς τὴν *Σιδόνα* τὸ *Αἰσχύνεσθαι*, *Σιδῶν*, ἔφασαν λέγεσθαι. Καὶ σὲ γὰρ

¹² Psal. lxxxii, 4-8. ¹³ Joel iii, 4-6. ¹⁴ Ezech. xxix, 18, 19.

ἡ ὀργὴ κατατρίβεται. Πρὸς αὐτὴν οὖν οἱ νησιῶται A (τοὺτους γὰρ εἶπε θάλασσαν), ἀλούσης Τύρου φασίν· Ἀπόλωλέ σου τὸ φρύαγμα. Αὐτὴ δὲ ἡ Τύρος οὕσα τῆς θαλάσσης ἰσχύς, τὴν ἐκυτῆς ἐρημίαν ἰδοῦσα φησίν· Ἐν ἰσῷ γέγονα ταῖς μὴ τεκούσαις ὁλω·, μὴδ' αὖ μὴν ἀναδρεψάσαις ἡ νεαρίστους, ἡ παρθένους. Τινὲς δὲ προσωποποιῶντες ἔφασαν μονοουχὶ καὶ τῆς θαλάσσης αὐτῆς φωνὴν ἀφείλη· καὶ θρηνοῦσης αὐτοῦς, διὰ τὸ μηκέτι ἔχειν οὐς θρέψειεν νεαρίστους καὶ παρθένους, ὅτι τὸ παλαιὸν ὥσπερ θαλάσσης ὄντες γεννήματα, ὑπ' αὐτῆς ἐστρέφοντο· νῦν δὲ ἀπολωλότας αὐτοῦς ἡ θάλασσα καὶ ἡ ταῦτης ἰσχύς αὐτοῦς ἀποκλαίεται. Ἀγониѣ δὲ καὶ Αἰγυπτου, μὴ πάθῃ τὰ παραπλήσια.

Πρὸς δὲ Τυρίους τὸν λόγον μεταφέρων φησίν, ὡς οὕτω τούτων γενομένων, ὅσοι φυγεῖν ὑμῶν τὸν B διεθρον ἐδυνήθητε, πρὸς τοὺς ἀποίκους εἰς Καρχηδόνας τοὺς ὑμετέρους, εἰ δυνατόν ὑμῖν, ἐλθόντες ὀδύρεσθε τὴν πατρίδα τῶν συμφορῶν. Οὐχ ἑτέρους, ἀλλὰ τὴν ἑαυτῶν ὑπερηφανίαν καὶ ὕβριν καταιτιώμενοι, δι' ἣν τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τοῦ Θεοῦ κατεπῆρεσθε. Λογισασθε τοίνυν τὸν ἐπενέχοντα Θεὸν τῇ Τύρῳ τὰς συμφορὰς μὴ εἰμαρμένης ἀνάγκῃ, μηδ' ὀργῇ· τινος τῶν ψευδωνύμων θεῶν ταῦτα παθεῖν ἡγησάμενοι. Κύριος γὰρ Σαβαώθ ὁ παρὰ μόνους Ἑβραίοις θεολογούμενος ταῦτα πεποίηκεν, οὐ μόνως Τύρου ταπεινῶν τὴν ὑπερηφανίαν, καὶ ὕβριν, ἀλλὰ καὶ τῶν λοιπῶν ἀθίων ἐθνῶν, καθ' ὃν ἤδη φθάσας ἐξήνεγκε τὴν ἀπόφασιν ἐν ταῖς προλαβούσαις ὁράσεσι. Θεὸς γάρ ἐστιν ὑπερηφάνους ἀντίτασσόμενος, C ταπεινοὶ δὲ χάριν διδοῦς. Χαλεπὸν ἄρα τὸ μαστιγούμενοις ἐπιμεβαίνειν ἁγίοις, ἢ τὴν αἰ σῶζουσιν αὐτοῦς ἀτονεῖν οἰεσθαι χεῖρα, καὶ μὴ νοεῖν μᾶλλον, ὡς Θεοῦ πολλάκις ἐπιέντος πειράζονται. Τοῖς γὰρ παρανόμοις λεκτέον· «Μὴ παρανομεῖν· καὶ τοῖς ἁμαρτάνουσι· Μὴ ὑψοῦ·» κέρας, μηδὲ ἀδικίαν εἰς τὸ ὕψος λαλεῖν. Διὰ τοῦτο γὰρ Τύρος ἐκ ὁδοῦ εἰς ἀτιμὴν μετεκομίσθη. Μὴ οὖν ἐπαίρου, φησὶ, τῷ πλούτῳ ἐκ θαλάττης, ταπεινωθεῖσα δὲ πρόσκεισο γεωργίᾳ. Τὰ γὰρ ἐκ θαλάττης πέπνυται κέρδη, δι' ἃ περ ἦσθα σοβαρὰ καὶ νεανικῇ, τοὺς κύκλῳ βασιλεῖς παροξύνουσα, καὶ ἣν ἡδίκεις Σιδῶνα τὴν γείτονα. Τῆς δὲ τούτων ἀδικίας ἡ τῶν κακῶν πείρα σε παύσειεν. Ἐνθα δ' ἂν ἀπέλθῃς, οὐχ ἕξεις καταφυγὴν ἀναιμύστω, Θεοῦ σε πανταχοῦ κακοῖς περιβάλλοντο·, καὶ τῶν σὼν συμμάχων Χαναανῶν ἡρημωμένων. Ἀρνήσονται δὲ σε καὶ Κίτιοι συνήθεις πάλαι τυγχάνοντες.

Κὰν εἰς Χαλδαίους αὐτομολήσεις, ἔγουν ἀπέλθῃς αἰχμάλωτος, τὰ ἐκ Περσῶν καὶ Μιδῶν εὐρήσεις κακὰ, ἐρημὸν τε τὴν Βαβυλῶνα, δι' ἃ περ ἤλαζονέυσας. Πέπνυκε γὰρ αὐτῆς ὁ τοῖχος. Οὕτω δὲ καλεῖ τὸ τεῖχος ἡ τὴν δύναμιν αὐτῆς τὴν βασιλικὴν, δι' ἣς ὡχύρωτο πρότερον. Διὸ σε θρηνησοῦσι Καρχηδό-

“ I Petr. v, 5. ” Psal. lxxiv, 5, 6.

VARIÆ LECTIONES.

• γρ. ἐστρέφοντο. • γρ. ὑψοῦσθε. • ὅφ. τὸ τεῖχος ἡ.

PATROL. GR. LXXXVII.

tanquam ira quoque ipsam invasura sit, voluerunt. Ad eam igitur insulares, quos *maris* nomine intellexit; *Tyro* jam capto, accedunt, et fastum ejus superbiamque movent concidis: cum *Tyrus*, *maris robur* alioquin suam ipsa vastitatem intuita non meliore conditione esse se, quam quæ omnino nec pepererint, nec *juvenes aut virgines eduxerint*, fateatur. Nonnulli tamen personæ fictionem et quam *maris* ipsos lugentis, quod *juvenibus et virginibus* 299 destituta, quos olim velut a se procreatos enutrire solebat, nunc autem profligatos ipsa viribus exhausta lamentatur, vocem esse volunt. Timore magno deinde ipsa etiam *Aegyptus*, ne similia patiat, angitur.

Cæterum translato ad *Tyrios* sermone, eos intebim, dum ista sic geri contigerit, quotquot incolumes effugere dabitur, ad suam se, si possint, Carthaginensium coloniam recipere, et ibi patriæ interitum lugere, neque aliam jam, quam suam ipsos in Deum et Israellem superbiam contumeliamque incusare admonet, tandemque advertere calamitates istas in Tyrionum capita non fati necessitate, vel ira falsi numinis, sed justa Dei vindicta redundare. Ista enim ab exercituum Domino ejus divinitas apud solos Judæos cognita fuit patrata esse, non ut *Tyri* unius superbia vel ut reliquarum etiam impiarum gentium, in quas superioribus jam visionibus lata fuit sententia, fastus retundatur; cum Deum superbis resistere, humilibus autem gratiam largiri certum sit. C. Grave igitur et periculosum sanctis ipsis, cum flagellantur, insurgere vel quæ ipsos semper tueri consuevit, manum defatigari et imbecilliorum fieri putare, non autem potius a Deo persæpè ad-versa imminente tentari credere. Sunt enim iniquis ista respondenda: «Nolite inique agere: et delinquentibus: Nolite attollere cornu, neque injusta in altum loqui»: cum ea de causa *Tyri* splendor, in dedecus et ignominiam conversus sit. Noli igitur ait, *maris* opibus attolli, sed demissa agriculturæ incumbito. Cessant enim lucra quæ ex *mari* antea collecta insolentem te adeo et superbam reddebant, ut reges undique provocare et vicinæ *Sidoni* injuriam inferre non dubitares. D. Neque vero quoquo abieris, quietis est perfugium et portum habitura Deo te malis undique premente sociorumque *Chananæorum* regione devastata. Te *Citii* ipsi, noti dudum et familiares, pernegebunt.

Quod si ad *Chaldæos* transfugas, in captivitate videlicet abieris, a Persis ibi, et Medis illatas clades, deletamque et vastatam propter fastum *Babyloniam* repertura. Cecidit enim 300 murus ejus; quo potestatem regiam, qua primum muniebatur, significare videtur. Hinc est, ait, quod

te *Carthaginenses* spe salutis omnino destitutam A lugebunt, in qua suæ quondam *præsidium* fuisse collocatum recordabuntur. *Tandem* autem castigaberis, quandiu urbs ipsa Deo consecrata. In quam quia insurrexisti, æquales cum ea pœnas quæ luitura es. Jugum enim servitutis et ipsa *annos septuaginta* passa est. *Humanæ* præterea *vitæ* tempus auctore Davide, *septuaginta annorum* spatio concluditur. Dicit enim: « Dies annorum meorum in ipsis anni septuaginta ⁹⁹. » Idem vero et *regni* longissimi tempus est. Quod si in quibusdam definitur a Deo, non tamen adimpletur numerus. Nec te ob id commoveri æquum est: cum Deus suæ non subiaceat prædictionis terminis. Bonus enim cum sit, et tempora definit, et clades minuitur non tanquam illaturus revera; sed ut timore ad vitæ pœnitentiam adigat. Quod ex decreto annorum septuaginta adversus Ephraim numero apud Isaiam perspicuum fuerit, qui est ad triginta postea revocatus. Deinde et Daniel ipse, cum captivi populi malitiam augeri intueretur, Dominum ne ad definitum in eos annorum numerum aliquid adiceret, deprecatus est ¹⁰⁰. Deus enim pro vitæ pœnitentia vel pervicacitate, decretis temporibus vel adjicit vel adimit. Itaque Noe ætate, cum hominum vitam centum et viginti annorum fore statuisset ¹, pro sua in eos benevolentia breviorum postea esse voluit, ut calamitates ingruentes averteret præsentibusque temporis progressu majores fieri prohiberet. A Ninivitis autem cum pœnitentiam egissent, non alia ratione decretas certo dierum spatio minas removit ², quam solet medicus a significatione ante vel sectione vel ustione abstinere, cum facta est corporis in melius mutatio. Istis deinde *annis*, ait propheta, fies *canticum* non aliter quam quæ proprio honore excidit muliercula. Tunc reliquas gentes mutatis subinde locis, tanquam a *Deo oblivioni tradita* propter adulterium excideris, *vaga circui*. Imo si potes, *assumpta* **301** *cithara*, non meretricio more amplius, sed scite et perite, multis ad Deum fuis precibus, organum pulsato. Ita enim tui recordabitur, si corporis membris sentiendique organis tanquam *cithara* temperantiæ lege bene concordibus usa fueris; talibus enim Deus delectatur: tuique *memor* post elapsa tandem correptionis tuæ tempora, *in pristinum te restituet*.

Sed non desunt, qui eo, quod tanquam canticum D *adulteræ* dixit, meretricem forma olim præstantem velint significari, quæ, quia decerpto ætatis flore ab amatoribus deseritur, excogitatis eos cantilenis et *citharæ* sono ad veteris amoris recordationem percarpere vocat. Qualia cum admiserit Tyrus, vix ejus inter mortales memoriam fore significat. Ubi autem correptionis ejus tempora effluerint, fore rursus et orbis universi *Emporium*; eo nimirum tempore cum resecata veterum malorum memoria, non dæmonibus amplius negotiationis primitias, sed

ριοι πᾶσαν ἀπολέσασαν σωτηρίας ἐλπίζα, τὴν πάλαι τούτων οὖσαν *δούλωμα*. Παιδαυθήσῃ δὲ τοσοῦτον χρόνον, ὅσον ἡ τῷ Θεῷ πόλις ἀνακειμένη, καθ' ἧς ἐπαρθεῖσα τὴν ἰσὴν δίκην ἐκτίσεις. Κἀκεῖνοι γὰρ ἐβδομηκοστὸν ἐν αἰχμαλωσίᾳ παρέτειναν ἔτος. Ἀνθρώπου δὲ ζωῆς χρόνος, ἔτη, καὶ κατὰ Δαβὶδ, ἔστιν ἐβδομήκοντα. Λέγει γάρ: « Αἱ ἡμέραι τῶν ἐτῶν ἡμῶν ἐν αὐτοῖς ἐβδομήκοντα ἔτη. » Ταυτὸ δὲ τοῦτο καὶ βασιλείας χρόνος πολυετοῦς. Ἐν οἷς δὲ χρόνος ἐρίσθεις μὴ πληροῦται παρὰ Θεοῦ, μὴ σαλευθῆς. Οὐ γὰρ ὑπόκειται Θεὸς τοῖς τῆς προαγορεύσεως αὐτοῦ ἔργοις. Ἀγαθὸς γὰρ ὢν, καὶ χρόνον ὀρίζει, καὶ ἀπειλεῖ τὰ δεινὰ, οὐχ ὡς πάντως ἐπάξῃ, ἀλλ' ὡς ἐπιστρέφαι βουλόμενος: ὅπερ ἐστὶ καὶ ἀπὸ τῶν ἐξήκοντα ἐτῶν τῶν δι' Ἡσαίου κατ' Ἑβραῖα ὀρισθέντων μαθεῖν. Συνεστάλῃ γὰρ εἰς τριάκοντα. Καὶ Δανιὴλ δὲ τῶν ἐν αἰχμαλωσίᾳ τὴν κακίαν αὐθιγανόμην ὁρῶν, δεῖται Θεοῦ μὴ προσθεῖναι τοῖς ὀρισθῆναι κατ' αὐτῶν ἔτεσιν. Ὁ Θεὸς γὰρ ἡ μετανοούντων ὑποτέμνη ⁹⁹ τὸν ὅρον, ἡ ταῖς ἀσεβείαις ἐπιμενόντων προστίθῃσιν. Τοιγαροῦν τοῖς ἐπὶ Νῶε τὸν τῶν ἐκείνων εἰκοσὶν ἐτῶν ὥρισεν ἀριθμὸν, καὶ φιλανθρώπως ἐπέτεμεν, ἰστῶν αὐτοῖς τὰ κακὰ, καὶ κωλύσας μελιῶ γινόμενα. Νινευίταις δὲ μεταγνοῦσι τῆς ἀπειλῆς τὴν χρόνον διέλυσε, καθάπερ ἱατρὸς κἄν τι προσέπη περὶ καύσεως ἢ τομῆς μηκέτι τοῦτο δρῶν μεταβαλόντος ἐπὶ τὸ χρεῖτον τοῦ σώματος. Εἰτά φησιν ὁ προφήτης, ὡς Ἐν τούτοις τοῖς ἔτεσιν ἥσμα γενήσῃ καθάπερ τις γυνὴ τῆς ἰδίας ἐκπεσοῦσα τιμῆς. Τότε **C** *περίσθῃ βεβρωμένη* τόπον ἐκ τόπου εἰς τὰ λοιπὰ τῶν ἐθνῶν ἐκπορεύουσα, ὡς ἂν ἐπιλησθεῖσα παρὰ Θεοῦ. Εἰ δὲ δύνασαι λαβοῦσα τὴν σεαυτῆς *κιθάραν*, μηκέτι πορνικῶς, μετ' ἐπιστήμης δὲ κρούσον τὸ ὄργανον διὰ πλείστων εὐχῶν τὸν Θεὸν ἱκετεύουσα. Οὕτω γὰρ σου μνησθήσεται *κιθάρας* δίκην τοῖς μέλεσι καὶ τοῖς αἰσθητηρίοις χρησαμένης τοῦ σώματος, καλῶς ταῦτα διὰ τῆς σωφροσύνης ἀρμόττουσα ¹. Θεὸς γὰρ τοῦτοις ἀρέσκεται, καὶ σοὺ μνησθεὶς ἀποκαταστήσει πάλιν ἐπὶ τὰ πρότερα, τοῦ καθ' ὃν ἐπαιδεύθης χρόνου πεπληρωμένου.

Τὰ δὲ ὡς περὶ ² πόρνης οὕτω τινὲς ἐξηγήσαντο, πολλάκις εἰπόντες ἑαίρα τις ἐν ὥρᾳ γενομένη διαπρεπῆς, παυσαμένην αὐτῆς μετὰ τὴν ὥραν τῶν ἐραστῶν, ὥδ' ἔσθ' ὅτε καὶ *κιθάραν* ἐπινοεῖ τοῦ πάλαι πόθου τούτους ὑπομιμνήσκουσα. Τοιαῦτα ποιούσης τῆς Τύρου, μάλιστα αὐτῆς μνηστὴς ἐν ἀνθρώποις γενήσεται. Ὅτ' ἂν δὲ σου παρέλθῃ τῆς παιδείας ὁ χρόνος, ἐμπέριον αὐθις πάσης γενήσῃ τῆς γῆς, ὅτε τῶν πρὶν μεμνημένη κακῶν, οὐκέτι δαιμονίοις, Θεῷ δὲ μᾶλλον προσείσεις τῆς ἐμπορίας τὰς ἀπαρχάς, καὶ πρόθεον ἡ τοῦ Θεοῦ σε ποιησεται πόλις. Ὡς περ οὖν

⁹⁹ Psal. lxxxix, 10. ¹⁰⁰ Dan. ix, 4 seqq. ¹ Gen. vi, 3. ² Jonæ, iii, 1 seqq.

VARIÆ LECTIONES.

⁹⁹ γρ. ὑποτέμνει. ¹ Ἰσ. ἀρμόττουσι. ² γρ. ἄσμα.

καὶ ἐπὶ τοῦ Χαιρέμ ἐστόργησαν ἡ Γραφή. Τῇ δὲ διὰ Α Deo potius consecrabit, quantumque eam esse Dei civitas existimabit; sicut in Hiram contigisse Scriptura testatur³. Non fuerit autem ea poenitentia indignum, quæ musica præstantiore excitatur, Christianam vitæ rationem intelligere. Itaque et Aquilas ipse, et Hebraica lectio, nulla articulorum, verbique omnis facta mentione. *Et erit emporium ejus, et merces sancta Domino*, dixerunt. Neque enim totum ejus emporium, neque merces tota, sed pars primitiarum nomine consecrabitur: quod vel nunc in Dei Ecclesiis, quæ ibi habentur, quotidie licet intueri. *Adducuntur autem iis, qui coram Domino habitant*; id est altari præfectis; cum Domini decreto statutum sit, ut qui Evangelium docent, de Evangelio vivant: et qui altari deserviunt, altaris fiant participes⁴. Sequitur deinceps: *Omnis ejus negotiatio, ut comedat, et bibat, et expleatur ad saturitatem in monumentum Domino*, quod aperte extulit Symmachus his verbis: *His qui habitant coram Domino, erit ejus negotiatio, ut 302 ad satietatem comedant, et vestiantur ut veterascant*. Ita autem Aquilas: *His qui in Domini faciem sedent, erit emporium ejus, ut ad saturitatem comedant, et mutatorii restiantur*. Theodotio vero: *ut amician- tur ad vetustatem*. Interpretes autem Septuaginta; et de iis ipsis, qui offerunt: tanquam de his intelligent, qui in locis orationi consecratis, velut epulis sese oblectabant, neque jam, ut prius in delubris idolorum magna celebritate convivia agitant.

ΚΕΦΑΛ. ΚΔ'.

α'-κγ'. Ἰδοὺ Κύριος καταφθέρπει τὴν οἰκουμένην, καὶ ἐρημώσει αὐτήν, καὶ ἀνακαλύψει τὸ πρόσωπον αὐτῆς, καὶ διασπείρει τοὺς ἐνοικοῦντας ἐν αὐτῇ. Καὶ ἔσται ὁ λαὸς, ὡς ἱερεὺς· καὶ ὁ παῖς, ὡς ὁ κύριος· καὶ ἡ θεράπαινα, ὡς ἡ κυρία· ἔσται ὁ ἀγοράζων, ὡς ὁ πωλῶν, κ. τ. λ.

Τὰ κατὰ μέρος, φασίν, εἰρηγόνως περὶ διαφορῶν ἐθνῶν, νῦν ὡς ἐν κεφαλαίῳ περιλαβὼν, οἰκουμένην κὴν ὀνομάζει φθέραν τὴν κατὰ πολλῶν ἐθνῶν γενομένην. Ἀνακαλύψει δὲ τὴν κατὰ πρόσωπον δίκας εἰσπράττων, καὶ τὴν λαοθάλυσαν πάσαι διελέγχων ἀσέβειαν πρόσωπον οὖσαν τῆς ἐκάστου τούτων ζωῆς. Θεοῦ γὰρ ὀργὴ τὴν τῶν πασχόντων ἀξίαν παρίστησιν, καθ' ἣν ὑπερέχοντες τε καὶ ταπεινοὶ πάντες γίνονται παραπλήσιοι. Τὴν γὰρ ἀξίαν τῶν λογάδων διακρίνειν οὐκ οἶδε πολέμιος. Τῆς δὲ πάσαι τάξεως ἀπεργάζεται σύγχυσιν, καὶ τὰς ἀλούσας πόλεις καὶ χώρας καταλαμβάνει κατὰ φεῖα διὰ τῆς ἐρημώσεως, ἣν δὴ καὶ πένθος ἐκάλεσεν. Τῶν ὑψιλῶν δὲ καὶ περιφανεστέρων καθάπτεται πλέον ἢ συμφορὰ, διὰ τὴν ἀφ' ὧν ἐστερήθησαν πρὸς ἀναντία μεταβολήν. Ἀρομῆσαι δὲ φησι τὴν γῆν, τοῦτ' ἐστι τοὺς κατοικοῦντας, ὡς καὶ πόλις ἀνομος λέγεται. Τὸ γὰρ δίκαιον τῆς τιμωρίας δεικνύς, προσεπάγει τούτοις, *διδότι τὸν νόμον παρέβησαν*, συμπεριλαμβάνων τοῖς ἔθνεσι τοὺς ἅμα παθόντας αὐτοῖς Ἰουδαίους, καὶ παρέβησαν, λέγων. *Ἐωθήκηρ αἰώριον*. Πάντων δὲ τῶν

VERS. 1-23. *Ecce Dominus corrumpet orbem, et vastabit eum, et revelabit faciem ejus, et disperget habitatores ejus. Et erit populus, tanquam sacerdos, et servus tanquam dominus, et famula, tanquam domina. Et qui emit, tanquam qui rendit, etc.*

304 Quæ sigillatim de multis gentibus dicta sunt, ea nunc veluti compendio complectitur, dum per orbis corruptionem nationes multas universi nomine comprehensas significat. Quod autem ejus se faciem revelaturum dicit, pœnas exacturum, et impietatem, quæ olim sub cujusque vitæ persona latebat, proditurum et redarguturum se demonstrat. Dei furore siquidem illorum nobis, qui patiuntur meritum ostenditur, quo omnes, sive excelsi illi, sive humiles exstiterint, similes habentur. Eximiorum enim et magnatum rationem non solet hostis habere: sed usitatum olim ordinem confundere. Urbes adhæc, et regiones etiam, cum expugnantur, vastitate multum deprimuntur; quod *tugendi* verbo significatur. Sed excelsos et illustres gravius ideo afficit calamitas, quod eorum est, quibus privati sunt, in contraria mutatio. Deinde, quod *terram impie egisse* dixit, ejus incolas significavit eadem plane ratione, ac si de urbe loquentes, impiam appellemus. Ut enim justam esse vindictam judicaret, *legem* primum *esse pravari- catos*

³ II Reg. v, 14; I Paral. xiv, 1. ⁴ I Cor. ix, 14, 15.

dixit. Deinde, ut cum gentibus afflictos quoque A
Judæos comprehenderet, **305** *testamentum transgressos* esse adjecit : quibus captis et superatis omnibus, *pauci* in regionibus *relinquentur*. Agent vero vitam et illi in mendicitate, quando cum penitentia opus esset, non secus atque Judæi, voluptatibus indulgentes : « Edamus et bibamus, cras enim morimur ⁵, » diverunt. De his et aliis hunc in modum loquitur propheta : « Qui dormiunt in lectis eburneis, quique lascivunt ⁶. » Deinde paucis interjectis : « Et nihil patiebantur super contritione Joseph. » Inde est igitur, quod *lucturum vinum*, adjecit : eos nimirum, qui deliciis ebrietatique dediti anxia et curiosa divitiarum frui-
tione delectantur, suamque inde produnt temeritatem et superbiam.

Exprimitur deinceps victorum crudelitas, qui B
omnes ad unum vel alterum ad servitutem, aut necem, non aliter perscrutantur, quam qui oleas colligunt, dum excussis in terram aliis, a reliquis prius non abstinunt, quam nulla amplius remanente, ut solent qui *racemationem* absolvunt, exsultabundi *vocem emittant*. Ita enim plerumque ab iis, qui uvas colligunt, fieri consuevit. Sed eos in minas istas, qui pietatem colunt, incurrere nequaquam patitur Dominus. Elsi enim impios eadem invasuros esse asserit, non justos tamen cum impiis perditurus est Dominus, quod et Ezechielis voce didicimus cum ait : « Fili hominis, inquit, terra in qua ego iudicium induco, sanguinis est. Quod si in medio eorum fuerint Noe et Daniel, et Job, illi quidem pro sua æquitate servabuntur; sed C
terra erit in interitum ⁷. » Idem etiam alicubi ad viros sex qui sequebantur, eique adeo qui securim gestabat : « Scindite, inquit, nec parcite ⁸. » Deinde aliis interjectis : « Ad omnes autem super quos signum est, ne accedatis ⁹. » Cæterum per Noe, fide probatos et gratos intellexit; per Daniele, prudentes et perspicaces; ut eos per Jobum, qui manent infracto adversus omnia animo : qui, ubi mortem effugerint, eum tunc laudabunt, a que sunt salutem consecuti. *Turbabitur* autem, ait, *aqua maris*; ipsa nimirum gentium multitudo : ut ex Davide magno colligas, ubi : « Hoc mare magnum et spatiosum ¹⁰, » cæteraque **306** illa quæ sequuntur, reperias. Neque enim piscium differentias, neque draconem illum aquis innatantem, cui Deum illudere dicit, sed rerum in vita tempestates perturbationesque, quarum in medio, mente concep-

αλόγων, ὅλγοι μὲν ἐν ταῖς χώραις ὑπολειφθή-
σονται· μετὰ πωχεύας δὲ βιωτεύουσιν, ἐπειδὴ
μετανοῆσαι δέον, προσεκκιντο ταῖς τρυφαῖς, ὥσπερ
Ἰουδαῖοι, « Φάγωμεν καὶ πίωμεν, λέγοντες, αὐρίον
γὰρ ἀποθνήσκομεν. » Περὶ ὧν ἕτερος προφήτης φη-
σὶν· « Οἱ καθεύδοντες ἐπὶ κλινῶν ἐλεφαντίνων καὶ
κατασπαταλῶντες, « Καὶ μετ' ὀλίγα· « Καὶ οὐκ
ἔπασχον οὐδὲν ἐπὶ τῇ συντριβῇ Ἰωσῆφ. « Διὰ τοῦτο
φησι· *πενθήσειν τὸν οἶκον*· τοῦτ' ἐστίν, οἱ τρυφαῖς
καὶ μέθῃ προσκείμενοι τὴν περίεργον ἀπόλαυσιν τοῦ
πλούτου, καὶ τὴν ἐντεῦθεν δεικνύντες ἀλαζονείαν,
πενθήσουσιν.

Ἐξῆς δὲ τῶν ἐλόγων αὐτοῦς πολεμίων παραδηλοῦ
τὴν ὀμότητα, καὶ μέχρι μόνον ἐνδὸς ἡ δυνεῖν, τοὺς
εἰς σφαγὴν, ἢ τοὺς αἰχμηκίλους ἐσομένους διερε-
υνῶντων, ὡσανεὶ τρυγῶντες ἐλάαν ἐπιγχανον, οἱ καὶ
τῶν μὲν κειμένων, τῶν δὲ ληφθέντων, καὶ μὴδενὸς
ἔτι λειπομένου, *βοήσουσιν* ἀλαλάζοντες, ὡσανεὶ
τρυγῶντες ἐπαύσαντο. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ ὅτε φίλον τοῖς
τρυγῶσι καθέστηκεν. Ἐπὶ δὲ ταῖς ἀπειλαῖς· οὐκ ἔξ
τοὺς εὐσεβοῦντας καταπεσεῖν. Εἰ γὰρ καὶ ταῦτα,
φησί, τοὺς ἀνόμους ἐκδέχεται, πλὴν οὐκ ἀπολέσει·
Κύριος μετὰ τῶν ἀσεβοῦντων τὸν δίκαιον. Ὁ καὶ δε'
Ἰεζεκιήλ φησιν ὁ Θεός· « Ὑπὲρ ἀνθρώπου, λέγων, γῇ
ἐφ' ἣν ἐπάγω κρίμα, αἵματος. Κἂν ὦσιν ἐν μέσῳ
αὐτῶν Νῶε, καὶ Δανιήλ, καὶ Ἰώβ, οὗτοι ἐν τῇ δι-
καιοσύνῃ αὐτῶν σωθήσονται· ἡ δὲ γῆ ἔσται εἰς δλε-
θρον. » Καὶ ἀλλὰ γὰρ πρὸς τοὺς ἐσομένους ἐξ ἀν-
δρας, τῷ τὸν πέλυκα φέροντι· « Κόπτετε, καὶ μὴ
φείδεσθε. » Καὶ μεθ' ἑτερα· « Ἐπὶ δὲ πάντας, ἐφ'
οὓς ἐστι τὸ σμεῖνον, μὴ ἐγγίσητε. » Δηλοῖ δὲ διὰ μὲν
Νῶε τοὺς εὐαρεστοῦντας αὐτῷ διὰ πίστεως· τοὺς δὲ
σοφοὺς τε καὶ διορατικούς διὰ τοῦ Δανιήλ. Διὰ δὲ τοῦ
Ἰώβ, τοὺς καρτεροῦντας ἐν ᾧ πᾶσι. Διαφυγόντες δὲ
τὸν δλεθρον τὸν σεσωκότα δοξάζουσιν. Τὸ δὲ τῆς θα-
λάττης ὕδωρ, φησί, *ταραχθήσεται*, τὸ πλῆθος τῶν
ἐθνῶν αἰνιτιζόμενος· ὡς καὶ Δαβὶδ ὁ μέγας· « Αὐτῇ,
λέγων, ἡ θάλασσα ἡ μεγάλη καὶ εὐρύχωρος, »
καὶ τὰ ἐξῆς. Οὐ γὰρ ἰχθύων ἐθέλει λέγειν διαφορὰς·
ἀλλ' οὐδὲ δράκοντα τοῖς ὕδασι ἐννηχόμενον, ᾧ
Θεὸν ἐμπαίζειν φησί. Δηλοῖ δὲ μᾶλλον τῶν τοῦ βίου
πραγμάτων τὸν σάλον, δι' ὧν ὁ νοητός· δράκων μετα-
φορικῶς καὶ χωρεῖ.

Λέγοι· δ' ἂν καὶ νήσους τὰς πόλεις, ἢ τὰς τῆς
ἄλλης τῶν παθῶν ὑπερανεχούσας ἀνθρώπων ψυχὰς,
ἐν αἷς ἐστι δόξα Κυρίου, τῆς προφητείας ἐπὶ Χρι-
στὸν ἡδὴ μεταφύσεως τὸν λόγον. Τῆς γὰρ γῆς ἐκ
τῶν εἰδώλων καὶ κακῶν ἐρημωθείσης τῶν ἐν αὐτῇ,
καὶ διαφόροις συμφοραῖς τῶν ἀνθρώπων πεπαιδευ-
μένων, ἡ Χριστοῦ τοῦ Σωτῆρος δόξα τοῖς ἐπὶ γῆς·
ἀνατέταλκε τοῖς ἐκ τῆς εἰδωλοκρατίας καταλειφθεῖ-
σιν, οὓς διὰ τοῦ θεοῦ βαπτίσματος αἱ περὶ τῶν ἀγα-
θῶν τῶν μελλόντων ἐλπίδες εὐφραίνουσιν, ὅτι δὴ τῷ

⁵ Isa. xxi, 13. ⁶ Amos vi, 4. ⁷ Ezech. xiv, 13-16. ⁸ Ezech. ix, 5. ⁹ ibid. 6. ¹⁰ Psal. ciii, 23.

Χριστῷ συνέσονται δόξη τυγχάνοντι τοῦ Πατρὸς. Τότε καὶ τὸ ὕδωρ τῆς θαλάττης ταραττέται, τῶν ἀποστόλων πανταχοῦ τοῦ βίου κηρυττόντων καινότερα, καὶ ταραττόντων τῷ ξένῳ τῆς ἀκοῆς τοὺς ἀκούοντας. Ὁ δὲ Θεὸς ἐν ταῖς ἀγίαις ἐδοξάζετο νήσοις τοῦ λόγου τὰς Ἐκκλησίας δηλώσαντος. Αὗται γὰρ τῶν τοῦ βίου κυμάτων διανεστήκασιν διὰ Χριστοῦ νικῶσαι τοὺς θλίβοντας. Θάλασσαν γὰρ εἰπὼν τὰ ἔθνη, νήσους ταύτας εἰκότως ἐκάλεσεν. Οἱ δὲ ταύτας οἰκοῦντες ἅμα τῇ δόξῃ Κυρίου, φασὶ πρὸς τὸν Θεὸν Ἰσραὴλ· Ἐκ τῶν πτερυγῶν τῆς γῆς τέρατα ἠκούσαμεν, πισπιστευκότες ὡς ἔστι τοῖς εὐσεβοῦσιν ἐλπίς· πτέρυγας καλοῦντες τῆς γῆς, τοὺς τοῖς θείοις λόγοις αὐτοὺς ἀποστόλους ἀναπετέρωσαντας, ὡς ἀφείναι τὴν γῆν, καὶ φρονεῖν ἐπουράνια, τὸ πολίτευμα λοιπὸν ἐσχηκότες ἐν οὐρανῷ. Τὰ δὲ τούτων φασὶ ξένα δεξάμενοι δόγματα, ἐλπίδι τῇ διὰ πίστεως περὶ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν βεβαιούμεθα. Τοῖς δὲ μὴ δεξαμένοις τὸν τῆς πίστεως ὁδόνονται νόμον, μᾶλλον δὲ καὶ τὸν διὰ Μωσέως. Περὶ αὐτοῦ γὰρ κακείνος ἔγραψε, δηλονότι Χριστοῦ. Καὶ εἰ ἐπίστευον Μωσεῖ, ἐπίστευον ἂν καὶ Χριστῷ. Νοθετοῦσι δὲ τοὺς ἀπιστοῦντας οἱ τὴν πίστιν δεξάμενοι τὸν ἐκ τῆς κολάσεως αὐτοῖς ἐπανατείνοντες φόβον, πᾶν εἶδος αὐτοῖς κακῶν ἀπειλούμενοι. Τοῦτο γὰρ ὅ τε φόβος, καὶ ὁ βδύνηρος, καὶ παγίς. Κἂν γὰρ ἐν τις διαφύγῃ, τοῖς ἑτέροις ἀλώσεται. Ταῦτα δὲ μετὰ τὸν τοῦ Σωτῆρος σταυρὸν μυρίοις ἀλόντες κακοῖς Ἰουδαῖοι πεπόνθησαν. Καὶ τὴν τούτων αἰτίαν ἐπάγουσιν φησὶν, ὅτι θυρίδες ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀνεφύθησαν. Τοῦτ' ἔστιν, ἐπισκοπῇ τὴν γῆν ἐπεσκέψατο Κύριος· Θεοῦ γὰρ ἀνεξίκακούντος, ὡς μηδὲ δοκεῖν ἐπορεύθην, κεκλεισθαι λέγεται πως ὁ οὐρανὸς, ὡς τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἐπ' ἀδείας παρανομεῖν. Ἐπεξίοντος δὲ τοῖς ἁμαρτήμασι, θυροῦσιν πάντα καὶ δόους ἀνάμεστα, καὶ ὡς ἐκ μέθης πρὸς πᾶν εἶδος ἀνθρωποὶ διαβρίπτονται κακῶν ὡς ὅπωροφυλάκιον σαλευόμενοι. Φορητῶν μὲν γὰρ ὁ Θεὸς ἁμαρτημάτων ἀνέχεται. Κατισχυούσης δὲ τῆς ἁμαρτίας κολάζει τοὺς δράσαντας.

Λαμπρὸν δὲ κατόρθωμα τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Μονογενοῦς τὸ διασκεδασθῆναι τὴν τῇ κτίσει λατρευσάντων παρὰ τὸν κτίσαντα τὴν ἀσέβειαν, ἥπερ καὶ Ἰουδαῖοι περιπεπτώκασιν. « Ὡν αἱ γυναῖκες, κατὰ τὸν Ἱερεμίαν, τρίβουσι σταῖς τοῦ ποιῆσαι χαυῶνας τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ τῶν υἱῶν συλλεγόντων τὰ ξύλα, καὶ τῶν Πατέρων καιόντων τὸ πῦρ. » Καὶ ἄλλος δὲ προφήτης φησὶν· « Ἀνελάβετε τὴν σκηνὴν τοῦ Μολὼχ, καὶ τὸ ἄστρον τοῦ Θεοῦ ὑμῶν· Ραϊφάν. » Ἡ οὖν τούτοις ἐπαγομένη χεὶρ διασκεδασμὸν τῶν ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα προσκυνοῦντων δηλοῖ. Εἰποῖς δ' ἂν καὶ· κόσμον οὐρανοῦ, καὶ τὸν περὶ οὗ εἴρηται· « Πῶς ἐξέπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὁ ἐωσφόρος ὁ πρῶτος ἀνατέλλων, » καὶ βασιλεῖς τῆς γῆς, τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ αἰῶνος τούτου. Βεβασιλεύκασιν γὰρ τῆς γῆς, ἰδίους ἐν αὐτῇ προσκυνητὰς ἀποφύναντες, οὓς δὴ κατέπεμψεν ὁ Χριστὸς εἰς τὴν τῆς κολάσεως δεσποτηρίων, ἢ καὶ παρεχάλουν, ἵνα μὴ προστάξῃ

*A*ria existente polituri sunt. Tunc et ipsa conturbabitur maris aqua, quo tempore nimirum apostolos vitæ recentius institutum docere, novaque auditione turbare auditores contigerit. At quod in sanctis insulis Deum laudari dixit, de verbo in Ecclesiis resonante intellexit, quæ superatis per Christum affligentibus vitæ undis emergerunt. Cum enim gentes mare dixisset, Ecclesias insularum voce non immerito designavit. Dicunt vero ad Deum Israel, qui istas cum gloria Domini inhabitant, Ab alis terræ porienta audivimus persuasi spem justos habere; Alarum terræ nomine, apostolos ipsos significantes, divinis oraculis, tanquam alis, instructos, quibus relicta terra et cœlestia sapere, et in cœlum deinceps ad vitæ felicitatem quæant evolare. B Horum autem, aiunt, nova et inusitata dogmata amplexi spe per fidem futurorum honorum confirmamur. At eos lamentantur, qui nec fidei legem, nec Mosis etiam admiserunt, quem de Christo scripsisse constat¹¹; cuique si credidissent, et Christo etiam nunquam repugnassent. Solent vero fideles et probi, cum pertinaces adhortantur, vindictæ metum eisdem, tanquam nullum non ingruat malorum genus, incutere. Id enim et metus, et foveæ, et laquei nominibus innui arbitror: quorum unum si quis effugiat, in alia incurrat³⁰⁷ necesse est: qualia post Salvatoris crucem mille modis Judæos experiri contigit. Nec eorum causam reticuit, cum cæli januas patuisse, id est, terram animadversione a Domino visitatam esse adjecit. Cum enim ita scelera patitur, ut non intueri videatur, tunc claudi cœlum quodammodo dicitur; tanquam nullo metu leges violentur a peccatoribus. At cum scelera ulciscitur, tum demum turbatione et metu complentur omnia; et tanquam ab ebrietate ad omne malorum genus homines disjiciuntur, velut tugurium agitati et concussi. Ut enim peccata, cum adhuc ferri possunt, tolerat Dominus, sic eorum poenas, cum illa ingravescunt, infligit.

Nec vero obscurum, divinæ incarnationis factum est, quod eorum ille impietatem, qui creaturæ potius, quam Creatori serviebant¹², in quam Judæi etiam prolapsi sunt, dissipavit. « Eorum uxores, inquit Jeremias, farinam subigunt, ut lignis per filios collectis, igneque per patres accenso, cœlorum militiæ placentas faciam¹³. » Et alius etiam propheta: « Extulistis tabernaculum Moloch et sidus Dei vestri Raiphan¹⁴. » Eorum ergo, qui ista et similia adorant, dissipationem, in istos inducta manas significat. Possis vero et cæli ornamentum, cum ipsum, de quo dictum legimus: « Qui cælo decedit lucifer mane exoriens¹⁵, » intelligere, et reges terræ, mundanas hujus sæculi potestates. Terræ enim et illæ imperarunt, suosque in ea adoratores habuerunt; sed in ultionis tandem carcerem per Christum detrusæ, eundem precatæ sunt, ne se in abyssum juberet descendere¹⁶. Neque

¹¹ Joan. v, 46. ¹² Rom. i, 25. ¹³ Jerem. vii, 18.¹⁴ Amos v, 26. ¹⁵ Isa. xiv, 12. ¹⁶ Matth. viii, 31.

vero ab ipsa mundi creatione, ad Salvatoris usque adventum, adversus Dei gloriam bellum gerere unquam cessarunt; donec per multa sæcula animadversionem passæ, in carcerem et ipsæ conjectæ sint. Assimilat autem muro Satanam. Est enim ad obsistendum præpotens, et urbis instar alicujus munitissimæ; sed captus tamen et ipse, Christo- que commovente dejectus est. Habet enim in more Scriptura, ut valde potentes muro urbibusque comparet. Itaque et Jeremiam his verbis Deus alloquitur : **308** « Ecce, posui te hoc ipso die urbem validam, murumque æneum firmissimum in omnes reges terræ; et bellabunt adversum te, nec quidquam poterunt tamen; quoniam tibi adsum, ut per me eripiaris, ait Dominus ¹⁷. » Ista ante adumbrarat et Jesu Nave, cum reges quinque vi captos spelunca conclusit ¹⁸. Concidit vero malis potestatibus et ipse etiam infractus murus, Satanias nimirum, sublato ab hominibus idolorum cultu quo tempore Dominus in Sion regnavit, et in Jerusalem. Specula enim, pacisque visio ipsa Christi est Ecclesia.

Quod autem coram senioribus dixit, perfectorum mentem designavit, cujus acies in mysteriorum altitudinem penetret: quos sic et Joannes alloquitur: « Scribo vobis, Patres, quoniam cum qui est ab initio cognovistis ¹⁹. » Christum vero glorificant, qui eum, tanquam Deum, agnoscunt. Sed non desunt, qui integram istam verborum seriem ad generale consummationem referant. Putant enim prophetam posteaquam de singulis gentibus disputavit, consequenter jam de toto orbe (quoniam Domini terra sit, et plenitudo ejus ²⁰: omnium deinde curam gerat), deque futuro illo judicio, quod omnes complexurum sit, et in quo occulta hominum judicaturus est Dominus, sermonem instituere; itaque nullarum amplius gentium sigillatim, sed orbis tantum universi meminisse. Mundum enim, quia principium habuit, et finem etiam, facta in melius conversione, habere necesse est; cum, Paulo teste, a corruptionis servitute in gloriæ libertatem filiorum Dei creaturam asserti ²¹; cum rursus corruptibile hoc, incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem ²²; cum hujus mundi denique figuram transire oporteat ²³. Cælum adhuc, terramque ipsam transitura esse nobis Salvator asseruit ²⁴. Quæ ergo piis et impiis expectanda sint, sumpto a tristibus initio, ut ad læta perveniat, demonstrat. Est vero orbis corruptioni et vastitati non male congruum, quod in Babylonis visione, ad eundem profligandum venturos esse armatos dixit. Ejusdem generis exstat et illud: « Dies Domini venit **309** implacabilis, furoris et iræ, ut orbem devastet, et peccatores perdat ab eo ²⁵. » Homines enim quia alloquitur, de hominibus tantum mentionem facit, cæteris, quæ ratione

A αὐτοῖς εἰς τὴν ἄβυσσον ἀπελθεῖν. Οὗτοι δὲ καὶ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τῇ τοῦ Θεοῦ πολεμοῦντες δόξῃ, μέχρι τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίας παρέτειναν, ὅτε διὰ πολλῶν γενεῶν ἐπισκοπῆς τυχόντες εἰς δεσμωτήριον ἐνεβλήθησαν. Παρεικάζει δὲ τείχει τὴν Σατανᾶν. Δεινὸς γὰρ εἰς ἀντίστασιν, καὶ πόλιν οἷον εὐ-
 πυργοτάτῃ· ἀλλ' ἦλω καὶ πέπτωκε Χριστοῦ κατα-
 σείσαντος. Ἔθος γὰρ τῇ Γραφῇ τοὺς ἄγαν ἰσχυροὺς παρεικάζειν τείχει καὶ πόλει. Θεὸς γοῦν πρὸς Ἱε-
 ρεμίαν φησὶν· « Ἰδοὺ θέλειά σε ἐν τῇ σήμερον ἡμέρᾳ ὡς πῶλιν ἔχυράν, καὶ ὡς τεῖχος χαλκοῦν ἔχυ-
 ρὸν ἅπασιν τοῖς βασιλεῦσι τῆς γῆς, καὶ πολεμήσουσί σε, καὶ οὐ μὴ δύνωνται πρὸς σέ, διότι μετὰ σοῦ εἰμι τοῦ ἐξαιρεῖσθαί σε, λέγει Κύριος. » Ταῦτα προετύ-
 που καὶ ὁ τοῦ Ναυῆ Ἰησοῦς, τοὺς πέντε βασιλεῖς κατακράτος ἔλὼν καὶ ἐμβάλων εἰς τὸ σπῆλαιον. Πλὴν
 B οὐ ταῖς πονηραῖς δυνάμεσι καὶ τὸ ἄρβηκτον τεῖχος συμπέπτωκε. Τοῦτ' ἐστὶν ὁ Σατανᾶς, τῆς εἰδωλόλα-
 τρείας ἐξ ἀνθρώπων ἀνηρημένης, ὅτε καὶ βεβασί-
 λευκε Κύριος ἐν Σιών καὶ ἐν Ἱερουσαλὴμ. Σκο-
 πευτήριον γὰρ, καὶ εἰρήνης δρασὶς, ἡ Ἐκκλησία Χριστοῦ.

Ἐνώπιον δὲ πρεσβυτέρων λέγει τῶν τελείων τὴν φρόνα, δι' ἧς ὁρῶσι τῶν περὶ αὐτοῦ μυστηρίων τὸ βάθος. Πρὸς οὓς φησιν Ἰωάννης· « Γράφω ὑμῖν, Πα-
 τῆρες, ὅτι ἐγνώκατε τὸν ἀπ' ἀρχῆς. » Τὸν γὰρ Χριστὸν ὡς Θεὸν ἐγνωκότες δοξάζουσι. Τὴν δὲ παρουσίαν ἄπασαν ῥῆσιν τινεas περὶ τῆς καθόλου συντελείας ἐξέλαβον λέγοντες, ὡς ἐν μέρει περὶ τῶν ἐθνῶν ὁ
 C προφήτης εἶπεν, ἀκολουθῶς νῦν περὶ πάσης τῆς οἰκουμένης ἐκτίθεται· ἐπειδὴ τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς· καὶ πάντων κηδόμενος, περὶ τῆς μελλούσης αὐτοῦς καταλήψεσθαι κρίσεως ποιεῖται τὸν λόγον ἐν ἡμέρᾳ ἐν ᾗ κρίνει ὁ Θεὸς τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων. Διόπερ νῦν οὐδενὸς ἐτι μέμνηται τῶν κατὰ μέρος ἐθνῶν· περὶ δὲ τῆς οἰκουμένης ἀπά-
 σης. Ἔδει γὰρ ἀρχὴν εἰληφὸτα τὸν κόσμον καὶ πέρας ἔχειν, τροπῆς ἐπὶ τὸ κρεῖττον γεννησομένης. « Ὅτι καὶ αὕτη ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φ' ὁρᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ. » Καὶ πάλιν φησὶ· « Δεῖ γὰρ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν. » Καὶ πάλιν· « Ποράγει γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου. » Καὶ ὁ Σωτὴρ δὲ φησιν· « Οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσεται. » Διδάσκει τοίνυν οἷα τοὺς ἀγαθοὺς καὶ δυσσεβεῖς διαδέξεται, ἀπὸ τῶν σκυθρω-
 πῶν ἀρξάμενος, ὡς ἂν καταντήσῃ πρὸς τὰ χερσσότερα. Τῇ δὲ τῆς οἰκουμένης ἐρημώσῃ τε καὶ φθορᾷ σύμ-
 φωνον τὸ ῥηθὲν ἐν ὁράσει τῇ περὶ Βαβυλῶνος, ἧξειν ὁπλομάχους καταφθεῖραι πᾶσαν τὴν οἰκουμέ-
 νην. Καὶ τό· « Ἡμέρα Κυρίου ἔρχεται ἀνίστατος. θυ-
 μοῦ καὶ ὀργῆς, θείαν τὴν οἰκουμένην ἔρημον, καὶ τοὺς ἀμαρτωλοὺς ἀπολέσαι ἐς αὐτῆς. » Ἀνθρώποις γὰρ διαλεγόμενος, περὶ ἀνθρώπων μόνον ἔφη, περὶ τῶν λογικῶν οὐδὲν μεμνημένος. Κρινόμενων δὲ τῶν ἐπὶ γῆς, καὶ μετατιθεμένων εἰς ἕτερα τῆς

¹⁷ Jerem. i. 18. ¹⁸ Josue, x. 18. ¹⁹ I Joan. ii. 13. ²⁰ Psal. xxiii. 4. ²¹ Rom. viii. 21. ²² I Cor. xv. 55. ²³ I Cor. vii. 31. ²⁴ Luc. xxi. 33. ²⁵ Sophon. i. 15-17.

οικουμένης χωρίᾳ, ἐρημουῖσθαι τὸ τῆς γῆς ἀκόλουθον ἢν οἰκητήριον, τῶν ἐνοικούντων ἄλλων ἄλλοσε διασπαρέντων εἰς ἕτερα τοῦ κόσμου χωρίᾳ, κατὰ λόγον τῶν ἐκάστου πράξεων. Πολλοὶ γὰρ μόναι παρὰ τῷ Πατρὶ, πρὸς τε τὴν ἀπάντων ὑποδοχὴν, καὶ τῶν πώποτε γενομένων ὁ κόσμος ἀρκεῖ, σκοτεινῶν μὲν χωρίων ὑποδεχομένων τοὺς ἀσεβεῖς, κατὰ τὸ· Εἰσελεύσονται εἰς τὰ κατώτατα τῆς γῆς, παραδοθήσονται εἰς χεῖρας βομφαλας. Μερίδες ἀλωπέκων ἔσονται, τῶν δὲ εὐσεβῶν ἀρπαγισμένων ἐν νεφέλαις, εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἀέρα, καὶ οὕτω πάντοτε σὺν Κυρίῳ γενησομένων.

Πρόσωπον δὲ τῆς γῆς τὴν ἐπιφάνειαν ταύτης ἐκάλεσεν. Ἀνακαλύπτεται δὲ τῶν ἐν αὐτῇ κεκαλυμμένων ἀναγομένων εἰς φῶς κατὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀναβίωσιν, μεθ' ἣν ἅπαντες τῷ τοῦ Χριστοῦ παραστήσονται βήματι, δικαίαις ψήφου τυγχάνοντες χωρὶς προσωποληψίας τῶν ἐν ἀξιώμασιν ἢ πλούτῳ διαφανῶν. Τὸ γὰρ ἴσον ἔσται πᾶσι κρινομένων μόνων τῶν λογισμῶν τε καὶ πράξεων. Καὶ Ἰωδ δὲ φησι· «Μικρὸς καὶ μέγας ἐκεῖ ἔστι, καὶ θεράπων οὐ δεδοικώς τὸν Κύριον αὐτοῦ. » Γῆν δὲ *φθαρήσεσθαι* φησι τοὺς τὸ γεῶδες ἔχοντας φρόνημα, κατὰ τὸ· «Γῆ εἴ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ. » Καὶ τὸ· «Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐκ γῆς χοῖκος, ὁ δεύτερος ἐξ οὐρανοῦ πνευματικὸς, » καὶ τὰ ἐξῆς· μεθ' ἧς φησι· «Σάρξ καὶ αἷμα βασιλείαν Θεοῦ κληρονομήσαι οὐ δύναται. » Οἱ δὲ τοιοῦτοι τῇ ἑαυτῶν *φθορᾷ φθαρήσονται*. Σειραῖς γὰρ τῶν ἐξυτοῦ ἀμαρτημάτων ἕκαστος σφίγγεται. Ὡς γὰρ ἡ *σάψ* ὑφ' οὗπερ ἐξ αὐτῆς ἀνῆψε πυρετοῦ *διαφθείρεται*, οὕτως οἱ θησαυρίσαντες ἑαυτοῖς ὄργην ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς *διεφθορότε*ς τὰς ψυχὰς, τῇ ἑαυτῶν παραδοθέντες *φθορᾷ* κολασθήσονται, δίκην εἰσπρατομένων καὶ δυνάμεων τινων, αἳ δημίων λόγον ἐπέχουσιν, ὡς *προνομήν τινα ποιήσονται διαρπάξιντες* αὐτῶν τὰς ψυχὰς, ὅτε καὶ *πενθήσουσιν* οἱ πένθους ἄξια πράξαντες. Τὴν εἰρημένην δὲ *πενθοῦσαν* καὶ *φθαρεῖσαν* ἐδήλωσε γῆν, εἰπὼν οἱ *ὕψηλοι τῆς γῆς*· τοὺτους γὰρ Θεὸς μέτεισι μάλιστα (ὑπερηφάνοις γὰρ ἀντιτάσσεται)· οἱ καὶ ἀνομοῦντες, τὴν γῆν ἐπλήρωσαν αἱμάτων καὶ φόνου.

Ἡ γῆ γὰρ, φησὶν ὁ Σύμμαχος, *ἐφοροκτονήθη ὑπὸ τῶν κατοικούντων αὐτήν*. Καὶ τῆς *φθορᾶς* τὴν αἰτίαν ἐπήνεγκεν, ὅτι *παρέβησαν τὸν νόμον*. Τὸν φυσικὸν γὰρ τὸν δοθέντα πᾶσι *νόμον παρέβησαν ἅπαντες*, τὴν ἐγγραφήντα ταῖς αὐτῶν διανοαῖς, καθά φησιν ὁ Παῦλος· «Ὅτ' ἂν γὰρ ἔθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῶσιν, οὗτοι νόμον μὴ ἔχοντες, ἑαυτοὶ εἰσιν νόμος. Οὔτινες ἐνδείκνυνται τὸ ἔργον τοῦ νόμου γραπτὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν. » Τοῦτο δὲ καὶ διὰ τῆς Ἰωάννου δηλοῦται φωνῆς εἰρημένον περὶ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. Τοῦτο δὲ καὶ κατὰ τὸν τῆς ἐπιδημίας γέγονε χρόνον, κατὰ

potiuntur, prætermisiss. Iis autem, qui in terræ sunt, judicatis, et in alias orbis regiones translatis, ipsam etiam terræ domicilium desertum manere necesse est, quando qui illud incolebant in alias atque alias regiones, pro cujusque factorum ratione, dispergi contigit. Multæ enim apud Patrem mansiones²⁶ : et ad omnes, quotquot unquam exstiterunt, excipiendos, mundus ipse satis est : paratis quidem ad impiorum sedes tenebris, quos in infimas terræ partes abituros, inque manus gladii traditos vulpium partes fore scriptum est²⁷. Justis autem in nubes assumptis, ut in ære Domino occurrentes cum eodem perpetuo degant²⁸.

Quod deinde *terræ faciem* dixit, ejusdem superficiem designavit, quæ tum *revelari* dicitur, cum cuncti in lucem resurrectionis tempore prodeuntēs, Christo in tribunali sedente, nulla vel dignitatum vel divitiarum habita ratione, justam ejus sententiam audituri sunt²⁹. Erit enim eadem omnibus conditio, solis animi et corporis in judicii rationem venientibus actionibus. De re ista sic apud Jobum legimus : «Magnus et parvus ibi sunt, et servus non timens dominum suum³⁰. » At quod *terram corruptam* iri dixit, eos qui terrena sapiunt, designavit : juxta illud : «Terra es, et in terram reverteris³¹. » Deinde : «Primus homo de terra terrenus, secundus autem de cælo cælestis³², » cæteraque, quæ sequuntur. Quibus adjicit : «Caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt³³. » Qui igitur ejusmodi sunt, sua ipsi *corruptione corrumpentur*, cum suis quemque peccatorum vinculis constringi certum sit. Ut enim *caro* a febre, quam ex se accendit *corrumpitur*, sic qui sibi iram in illo iræ die cumularunt, quia animas sibi *corruperunt*, et suæ ipsi *corruptioni* traditi pœnas iis potestatibus dabunt, quæ *tortorum instar*, eorum animas *diripient*, cum et ipsi *lugerunt*, qui luctu digna patrarunt. Quod autem **310** *terræ excelsos* addidit, eam quam *lugere* et *corruptam* esse diximus, terram significavit. Hos enim præcipue Dominus superbis resistere solitus³⁴, qui scelere et sanguine terram repleverunt, adoritur.

Terra enim, ait Symmachus, *a suis habitatoribus cæde contaminata est*. Cujus nec causam reticuit. cum *legem esse transgressos* addidit. *Legem* enim naturæ omnibus traditam, et mentibus ipsis, Paulo teste, inscriptam, nemo est, qui *non sit transgressus*. «Cum enim gentes, quæ legem non habent, natura duce, quæ legis sunt, faciant : lege carentes, lex ipsæ sibi sunt, cum legis opus suis inscriptum cordibus ostendant³⁵. » Id vero etiam Joannis testimonio patuerit, qui de unigenito Dei Filio loquens, verum lumen exsistere, omnemque hominem in hunc mundum prodeuntem illustrare asserat³⁶. » Quod ipso etiam incarnationis tempore factum est, juxta illud : «In diebus illis, dixit

²⁶ Joan. xiv, 2. ²⁷ Psal. lxxii, 11. ²⁸ I Thess. iv, 16. ²⁹ Rom. xiv, 10. ³⁰ Job iii, 19. ³¹ Gen. iii, 19. ³² I Cor. xv, 47. ³³ ibid. 50. ³⁴ Jac. iv, 6 ; I Petr. v, 5. ³⁵ Rom. ii, 14, 15. ³⁶ Joan. i, 9.

Dominus, leges meas ferens in mentibus eorum, A et ipsas eorum cordibus inscribam ²⁷. » *Legem ergo naturæ, converso ad corporis libidines animo, transgressi sunt*, unde est execrationem ipsorum terra experta. Ut enim initio, cum nondum exstaret peccatum, homini benedixit Deus, sic terram in ipsa sæculi consumptione vorabit execratio. Cæterum quo loco, fore ob id pauperes habemus; conterendos ob id, et opprimendos dixit Symmachus. Deinde qui ad Domini tribunal condemnabuntur, supernorum bonorum penuria laborantes, et ea etiam spe, quæ sanctis parata est, destituentur, iisque ad inferos demissis, pauci, qui collectum ex virtutibus thesaurum habeant, reliqui futuri sunt. » Multi enim sunt vocati, pauci vero electi, » ait Salvator ²⁸. At quod lugebit vinum habemus. *Luxit tempestivitas*, vertit Symmachus, ut autumnalium fructuum exemplo pulchritudinem corporum temporaneam esse, nec eorum, qui se voluptatibus ebrietatique **311** dederunt, aliam esse conditionem doceret, quibus dum arguuntur, pudere necesse sit. » Multi enim, » scribitur, « eorum qui in terræ tumulis jacent, resurgent: alii quidem in vitam æternam, alii autem in opprobrium et dedecus sempiternum ²⁹. »

Intellige vero et vini nomine, illud ipsum, quod est de vinea Sodomorum; uvam fellis, illam ipsam de qua scribitur: « Furor draconum vinum eorum, et furor aspidum insanabilis ³⁰, » qui solet animam inebriare, mentemque sua sede deturbare, C hujusmodi igitur ebrietate cum liberari contigerit, tum demum quoque lugebunt, omnisque civitas ne quis ingreditur, domum occludet. Neque enim tum amplius nostræ isti vitæ ratio in qua ad impiorum arbitrium geruntur omnia, similis futura est. Quo fit ut eo referantur verba Salvatoris, ubi ait: « Væ vobis divitibus, quoniam consolationem vestram tulistis. Væ vobis qui saturi estis, quoniam esurietis. Væ vobis qui nunc ridetis, quoniam lugebitis, et lamentabimini ³¹. » Ista quoque vel divitis ejus, qui Lazarum in Abrahami sinu intuitus est, cum bona se in vita sensisse audivit, parabola judicabit ³². Sic plane et qui damnati sunt, quoties eorum, quæ vivi gesserunt, in mentem veniet recordatio, suam ipsi vicem lugebunt. Inde est itaque, quod eos, qui D justitiam in hac vita esuriunt et sitiunt, qui lamentantur et lugent, qui pauperiem denique et persecutionem propter eum patiuntur, beatos prædicat Salvator ³³. Addit deinceps propheta: *Hæc omnia erunt in terra, in medio gentium*, ut plane, quæ dicta sunt, ad judicium referenda intelligas: quod ad unum omnes subituros esse, ipso oleæ nomine significavit. Ceterum pro quo, et si quiescat vindemia, isti voce clamabunt, habemus, distinctione usus Symmachus, unum illud gemino

τό· « Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, φησὶ Κύριος, διδοὺς νόμους μου εἰς τὴν διάνοιαν αὐτῶν, καὶ ἐπὶ καρδίαις αὐτῶν ἐπιγράψω αὐτούς. » Τὸν φυσικὸν οὖν παρ-
έβησαν νόμον εἰς φιλοσαρκίας τραπόμενοι, καὶ γέ-
γονεν ἡ γῆ τούτων παραβεβηκότων ἐπάρατος. Ὡς περ
γὰρ ἐν ἀρχῇ μήπω συστάσης τῆς ἀμαρτίας εὐλό-
γησεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον· οὕτως ἐπὶ συντελείᾳ
τοῦ αἰῶνος· ἀρὰ τὴν γῆν ἔδεται. Ἀντὶ δὲ τοῦ, διὰ
τοῦτο πτωχοὶ ἔσονται, διὰ τοῦτο, φησὶν ὁ Σύμ-
μαχος, ἐκτρυχωθήσονται. Πλὴν οἱ ἐπὶ τοῦ θεοῦ
κατεγνωσμένοι βήματος, ἐν ἐνδείᾳ γενήσονται τῶν
ἀνωθεν ἀγαθῶν καὶ γυμνοὶ τῆς ἐλπίδος τῆς τοῖς
ἀγίοις ὑπηρετισμένης. Εἰς ἔδου δὲ παραπεμφθέντων
ἐλπίδοι καταλειφθήσονται πλοῦτον ἔχοντες ὃν ἐξ
ἀρετῶν ἐθησαύρισαν. « Πολλοὶ γὰρ κλητοὶ, ὀλίγοι δὲ
ἐκλεκτοί, » καθά φησιν ὁ Σωτὴρ. Ἀντὶ δὲ τοῦ, περ-
θήσει ὁ οἶκος, Ἀκύλας ἐξέδωκεν, ἐπενόησεν ὁ
παρωρισμός· ὁ σημαίνων διὰ τοῦ παραδείγματος τῆς
ὀπώρας, τὸ πρόσκαιρον τοῦ τῶν σωμάτων ὠραϊσμοῦ,
καὶ τῆς ἀνθρώπων τρυφῆς τὸν ταυτοῦς ἀσώτῃαι
καὶ μέθαις ἐκδεδωκότων, αἰσχυνόμενων ἐπὶ τοῖς
τούτων ἐλέγχοις, κατὰ τό· « Πολλοῖς τῶν ἐκ γῆς
χώματι ἂ ἀναστήσονται· οἱ μὲν εἰς ζωὴν αἰώνιον,
οἱ δὲ εἰς ὀνειδισμὸν καὶ αἰσχύνην αἰώνιον. »

Νόαι δὲ καὶ οἶνον τὴν ἐξ ἀμπέλου Σοδόμων, καὶ
σταφυλὴν χολῆς περὶ οὗ φησι· « Θυμὸς δρακόντων
ὁ οἶνος αὐτῶν, καὶ θυμὸς ἀσπίδων ἀνίατος, » ὃς
καιροὶ ψυχῇ, καὶ παρτρέπει διάνοιαν. Οὐ τῆς
μέθης ἀνανήψαντες, τότε πενήθουσιν. Τότε δὲ
καὶ πᾶσα πόλις κλείσει οἰκίαν τοῦ μὴ εἰσελθεῖν.
Οὐκέτι γὰρ ἔσονται πολίται ὅποια νῦν, ἐν αἷς οἱ
ἀσεβεῖς τὰ καταθύμια πράττουσιν. Διὸ φησιν ὁ Σω-
τὴρ· « Οὐαὶ ὑμῖν τοῖς πλουσίοις, ὅτι ἀπέχετε τὴν
παράκλησιν ὑμῶν. Οὐαὶ ὑμῖν οἱ ἐμπεπλησμένοι νῦν,
ὅτι πεινάσετε. Οὐαὶ οἱ γελῶντες νῦν, ὅτι πενήθσετε
καὶ κλαύσετε. » Ταῦτα δηλοῖ καὶ ἡ παραβολὴ τοῦ πλου-
σίου τοῦ ἐν κόλποις· Ἀβραὰμ ἑωρακὸς τὸν Λάζα-
ρον, ὃς ἤκουεν, « Ἀπέλαβες τὰ ἀγαθὰ σου ἐν τῇ ζωῇ
σου. » Οὕτως ἄρα τοῖς κρινομένοις ὑπομνήσεις τῶν ἐν-
ταῦθα βεβιωμένων ἐγγίνονται. Διὸ πενήθουσιν ἐαυ-
τούς. Ὅθεν ὁ Σωτὴρ μακαρίζει τοὺς ἐν τῷ παρόντι βίψι
πεινῶντας καὶ διψῶντας τὴν δικαιοσύνην, τοὺς κλαίον-
τάς τε καὶ πενθοῦντας, καὶ πτωχεύσαντας δι' αὐ-
τὸν, καὶ δεδιωγμένους. Οἷς ἐπιφέρει νῦν ὁ προφήτης·
D Ταῦτα πάντα ἔσται ἐν τῇ γῇ, ἐν μέσῳ τῶν ἐθνῶν·
σαρῶς διδάσκων περὶ τῆς κρίσεως εἰρηθεῖαι τὰ λε-
λεγμένα. Ὅτι δὲ καὶ μέχρις ἐνδὲς πάντας μετέρχε-
ται, διὰ τῆς ἐλάλης ἐδήλωσεν. Ἀντὶ δὲ τοῦ, καὶ
ἐὰν παύσεται ὁ τρυγητὴς, οὗτοι φωνῇ βοήσου-
ται, διαστολῇ χρησάμενος, ὁ Σύμμαχος δύο κατὰ τὸ
αὐτὸ παρέστησε διανοία· εἰπὼν, Ὅς ἐπιφωτισθεὶς
ἐἴρ συντελεσθῇ τρυγητὴς. Εἴτ' ἐξ ἐτέρας φησὶν
ἀρχῆς, Οὐ τοῖς πυροῦσι ὁ φωνῇ αὐτῶν. Τὸ μὲν
γὰρ τῇ τῶν προτέρων ἀπέδωκε διανοίᾳ, ὅτι, ὡς ὅς.

²⁷ Jerem. xxxi, 33.²⁸ Matth. xx, 16.²⁹ Dan. xii, 2.³⁰ Deut. xxxii, 33.³¹ Luc. vi, 24, 25.³² Luc. xvi, 19 seqq.³³ Matth. v, 3 seqq.

VARIAE LECTIONES

» γρ. παρωρισμός. » γρ. πολλοὶ τῶν ἐκ γῆς χώματι. » γρ. καροῖ. » γρ. οὗτοι ἐπαροῦσι.

τὸν τῆς ἐλαίας τρυγῶντες καρπὸν, καὶ λάμοις δια-
κρούοντες, καὶ μέχρι μιᾶς, εἴπου φωνῇ ε, καταβά-
λουσιν οὕτω τῶν ἀσεβῶν οὐδαίς, διαφεύξεται ὥστερ
καὶ ἐπὶ τῶν βοτρυῶν ἐπανιόντες τινες, καὶ τοὺς τὸ
πρῶτον λαθόντας συλλέγουσιν. Καὶ τοῦτο παρίστηεν
ὁ Σωτὴρ τῇ περὶ τῆς σαγήνης παραβολῇ τῶν σα-
πρῶν ἐξω βαλλομένων. Ἀλλ' ἐκαίνοι μὲν ταῦτα
πεύονται.

videmus, dum qui prima vice colligentes fugerant, altera decerpuntur; quod ipsa etiam sagenæ simili-

Οὗτοι δὲ ἐπαρουσί φωνῇ αὐτῶν, ὅτ' ὅλον ὡς οἱ
τοῦ κρείττονος τάγματος. Ὅθεν ἐπήγαγεν Ἀγα-
λιύσονται ἐν τῷ ἐνδοξασθῆναι Κύριον. Κατὰ δὲ
τοὺς Ἐβδομήκοντα Ὁ ἀσεβεῖς τρυγητὸν παθόντες
ἔσχατον, φωνὰς ἀποδώσουσι, βοῶντες ἐν τῷ κολά-
ζεσθαι ὁ δὲ ἀγαθὸς εὐφρανθήσονται ἅμα τῇ δόξῃ
Κυρίου, ὅτι ὁ Κύριος ἐλεύσεται ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πα-
τρὸς αὐτοῦ, μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς. Ἀντὶ
δὲ τοῦ, Ταραχθήσεται τὸ ὕδωρ τῆς θαλάσσης,
Ἥγησαν ὕδατα θαλάσσης, Θεοδοτίων ἐρμηνεύσεν,
δηλῶν τὸ μέγεθος τῆς βοῆς τῶν δοξαζόντων Κύριον.
Νήσουσι δὲ τὰς Ἐκκλησίας φησὶ τὰς ἐν τῷ παρόντι
βίῳ, καὶ πρὸ τῆς κρίσεως ἐν μέσῳ τῶν ἀπίστων, ἐν
μέσῳ θαλάσσης ἀπειλημένας, ἐφ' ἃς ἡ τοῦ Θεοῦ
λάμψει δόξα κατὰ τὸν αἰῶνα τὸν μέλλοντα. Διόπερ
ὁ λόγος τὸν τοῦτο ποιήσοντα Θεὸν ἀνυμνεῖ λέγων·
Κύριε ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ, ἀπὸ τῶν περὺγων τῆς γῆς
τέρατα ἠκούσαμεν. Ἀντὶ δὲ τοῦ τέρατα, ψαλμοῦς
Θεοδοτίων ἐρμηνεύει, καὶ Σύμμαχος. Ὁ δὲ Ἀκύλας,
μελωδίας. Οἱ γὰρ τῆς μερίδος τοῦ Θεοῦ τὴν δικαίαν
αὐτοῦ κρίσιν ἀποθαυμάζοντες, εὐφραίνόμενοι ἅμα
τῇ δόξῃ Κυρίου ὕμνους αὐτῷ καὶ ψαλμοῦς εὐ-
χαριστηρίου ἀνάγουσιν πανταχόθεν ὄντες τῆς γῆς.
Ὁ δὲ καὶ ὁ προφήτης ἐθαύμασεν, ὕμνεῖν αὐτὰς τὸν
Θεὸν ἡξιώσθαι μαθῶν. Ὁ δὲ καὶ τερατῶδες εἶδοκε
κατὰ τοὺς Ἐβδομήκοντα, εἰ τὴν πατρίαν πλάνην
ἔασαντες τὸν τῶν προφητῶν ὕμνοισι Θεὸν εἰς πέ-
ρας αὐτοῖς τῆς ἐλπίδος ἐκβάσης. Ἐπὶ γὰρ τῇ τοῦ
Θεοῦ δικαιοκρασίᾳ ἐπῆχται τὸ, ἐλπίς τῷ εὐσεβεῖ,
κἂν ἀλλόφυλος ᾗ δηλονότι, κἂν ἄλλότριος τοῦ
σπέρματος Ἀβραάμ.

Neque enim alia de causa spes justo adjecit, sive alienigena, sive ab ipso Abrahæ semine ex-

Ἐφ' οὗ, κατὰ Σύμμαχον, εἰρηται· Καὶ εἶπεν τὸ
μυστήριόν μου ἐμοί· τὸ μυστήριόν μου ἐμοί.
Τῶν γὰρ προφητῶν ἐπὶ τῷ παραδόξῳ τὸν Θεὸν δο-
ξασάντων, μνημονευσάντων δὲ καὶ τῆς ἐλπίδος τῶν
εὐσεβῶν, μὴ εἰρηκότων δὲ τίνα καὶ ποῖα ᾗν τὰ
ἐλπιδόματα, ποθούντων δὲ μαθεῖν ἃ ἡτοίμασεν ὁ
Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν, σιωπᾶν αὐτοὺς ὁ Θεὸς
παρκελεύεται λέγων· Τὸ μυστήριόν μου ἐμοί· τὸ
μυστήριόν μου ἐμοί. Οὐ γὰρ νῦν, φησὶν, ἐκ-
φαίνειν καιρὸς, εἰ ἂν ὀφθαλμοὶ οὐκ εἶδεν, καὶ οὖς οὐκ
ἤκουσεν, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ
ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. Ὁ δὲ προ-

A sensu expressit, qui *tanquam racemi si confecta fuerit vindemia*, dixit. Deinde, velut a principio alio *vocem illi suam extollent*, statim adiunxit: Ita enim, sensu ad priora relato, reddidit, **312** ut qua ratione qui *oleas colligunt*, easdem *arundinibus* decutientes ne solam quidem, sicubi appareat, restare patiuntur, ita nec impiorum aliquem evasurum significaret: quod in *racemis* etiam fieri videmus, dum qui prima vice colligentes fugerant, altera decerpuntur; quod ipsa etiam sagenæ simili-

Ista ergo illi patientur, *vocem vero illi suam attollent*, tanquam nimirum felicitior existant agminis. Atque hinc est quod in *glorificando Domino exultaturos* adjecit. Quod si Septuaginta virorum interpretationem sequimur, impios significare putandum est, qui dum *vindemiam extremam patientur*, magno inter pœnas clamore vociferaturi sunt; boni autem cum gloria Domini exultaturi, cum in Patris sui gloria, multa cum potestate venturus est Dominus. Verum quo loco *turbabitur aqua maris* legimus, *aquas maris sonitum edidisse* apud Theodotionem reperias, ut eorum, qui Dominum glorificant vocis magnitudinem exprimeret. Deinde *insularum nomine Ecclesias* intelligit, quæ in vita hac, et ante iudicii tempus, inter impios, tanquam medio in mari relictæ, *Dei gloria* in futuro illo sæculo *illustrandæ sunt*. Atque hinc est, quod Denm, qui ista, facturus sit, oratione sequenti ita prædicat: *Domine Deus Israel, ab alis terræ portenta audivimus*. Nisi quod, pro quo *portenta* habemus, *psalmos* Theodotio et Symmachus, Aquilas autem *melodias* reddiderunt. Qui enim Dei partes sequuntur, justum ipsius iudicium admirati, læto et hilari animo cum Domini gloria ubivis terrarum existentes *hymnos* eidem et *psalmos* ingrati animi significationem offerunt: quæ res prophetæ etiam, qui dignos eos haberi vidit, a quibus *laudaretur* Deus, non tantum admirationi fuit; sed *prodigio* similis, ut Septuaginta placet interpretibus, **313** quod majorum suorum errore deposito, fideque ad extremum usque perducta, prophetarum *Deum laudibus afficerent*. Neque enim alia de causa *spes* justo adjecit, sive alienigena, sive ab ipso Abrahæ semine ex-

Sequitur deinceps ex interpretatione Symmachi: *Et dixit: Mysterium meum mihi: mysterium meum mihi*. Cum enim prophetæ miraculo adducti Deum laudarent, *justorumque spei* mentionem facerent; neque tamen quæ, et qualia essent, quæ sperarentur, efferrent; sed ea scire, quæ se diligentibus præparavit Deus, exoptarent; eos verbis istis, *Mysterium meum mihi: mysterium meum mihi*, tacere jubet Dominus. Nondum enim, ait: « Quæ nec vidit oculus, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus diligentibus se », prodendi tempus est. Ut autem propter

⁴⁴ Matth. xiii, 47, 48. ⁴⁵ Matth. xxv, 31. ⁴⁶ Isa. lxiv, 4; I Cor. ii, 9.

VARIÆ LECTIONES.

ε γρ. φωνῇ. δ ἴσ. ἀπό.

φῆτης, ὡς ἐδίδασκε τὸν Θεὸν ἐπὶ τῇ τῶν ἀγαθῶν ἐλπίδι. Οὕτως ἐκ φιλανθρωπίας τοὺς πονηροὺς ἀποκλαίεται λέγων· Οὐαὶ τοῖς ἀθετοῦσιν. Ἀνθ' οὗ Ἀκύλας μὲν ἔφη· Ὁ εἰμοὶ ἀθετοῦντες ἠθέτησαν. Ὁ δὲ Σύμμαχος· Οὐαὶ μοι ἀθετοῦντες ἠθέτηται. Θυρίδας δὲ οὐρανοῦ κατὰ τὴν προλαβοῦσαν νοήσεις ἐξηγήσιν. Ἐπεξίδοντας γὰρ τοῖς ἀμαρτάνουσι τοῦ Θεοῦ, αἱ τοῦ οὐρανοῦ θυρίδες ἀναπετάσσονται, τῆς εἰς αὐτοὺς ἐπισκοπῆς γινομένης. Εἰκὸς δὲ οὕτως εἰρησθαι περὶ ὧν φησιν ὁ Δαβὶδ· « Ἄρατε πύλας, οἱ ἄρχοντες, ὑμῶν. » Τότε μὲν οὖν ἀνοιγῆσονται πᾶσαι ἐπὶ τῆς τοῦ Κυρίου βασιλείας, ὅπως δι' αὐτῶν εἰσέρχονται οἱ βασιλευμένον. Νυνὶ δὲ ἀνοιγομένων τί γίνεται; Σεισθήσεται, φησὶ, τὰ θεμέλια τῆς γῆς, καὶ ταραχθήσεται ἡ γῆ· τοὺς οἰκίσαντας ταύτην δηλῶν, ὡς ἀπὸ κακῶν μέθης σαλευομένους. Ἡ δὲ τοιαύτη γῆ τῶν ἀσεβῶν οὕσα ψυχῇ, ὡς ὀπωροφυλάκιον ἔσται. Τοῦτο δὲ καὶ διὰ τῶν ἐμπροσθεν ἐρημίαν ἐδήλω, ἐν οἷς ἐλέγετο· « Σιών ὡς ἀγρὸς ἀροστιασθήσεται, καὶ Ἱερουσαλὴμ ὡς ὀπωροφυλάκιον ἔσται. »

Ταῦτα δὲ γέγονε, τοῖς οἰκοῦσι τὴν γῆν, ἐπέπερ κατισχυσεῖν ἐπ' αὐτοὺς ἡ ἀνομία, διὸ ἐπὶ τέλει τοῦ λόγου φησὶ. Καὶ πεσεῖται, καὶ οὐ μὴ δύνῃται ἀναστῆναι. Ἄπαξ μὲν γὰρ πεσοῦσα κατὰ τὴν τοῦ θνητοῦ βίου τελευτὴν ἡ γῆ, σάβη οὕσα γεώδης, ἡ φιλοσώματος ψυχῇ, ἥ οἱ πάλαι τὴν γῆν οἰκοῦντες, τῆς καθολικῆς ἀναστάσεως τεύξονται, παραστῆναι τῷ δικαστῇ, καὶ τὴν πρὸς ἄξιαν τυχεῖν. Ἐπειδ' αὖν δὲ κριθέντες, τῶν ἀγαθῶν ἐλπίδος ἐκπέσωσι παραδοθέντες κολάσεσιν, ἐκπεσόντες τότε Θεοῦ, οὐκ ἔτι λοιπὸν ἀναστῆναι δυνήσονται. Περὶ δὲ τῆς γῆς αὐτάρκως εἰπὼν, τοῦτ' ἔστι τῶν οἰκητόρων τῆς γῆς, ἐπὶ τὸν οὐρανὸν μεταβαίνει καὶ τὰ οὐράνια, λέγων· Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, τῷ τῆς κτίσεως δηλονότι καιρῷ, ἐπάξει ὁ Θεὸς ἐπὶ τὸν κόσμον τοῦ οὐρανοῦ τὴν χεῖρα, τὴν συντέλειαν δηλῶν τοῦ παντός, καθ' ἣν οὐρανὸς καὶ γῆ παρελεύσεται, ὡς ὁ Σωτὴρ φησὶ· καὶ ὁ ἥλιος σκοτισθήσεται, καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φέγγος· αὐτῆς, καὶ οἱ ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ πεσοῦνται, καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Κόσμον δὲ οὐρανοῦ, τοὺς φωστῆρας κατὰ τὸν Μωσέα καλεῖ λέγοντα· « Ἐπεχε μὴ ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ ἰδὼν τὸν ἥλιον, καὶ τὴν σελήνην, καὶ τοὺς ἀστέρας, καὶ πάντα τὸν κόσμον τοῦ οὐρανοῦ, πληνηθεὶς προσκυνήσεις αὐτοῖς. » Ταῦτα γὰρ καὶ ὁ προφήτης δηλῶν ἐπιφέρει· Καὶ τακίησεται ἡ πλὴνθος, καὶ πεσεῖται τὸ τεῖχος. Ἀνθ' οὗ Σύμμαχος φησὶ· Καὶ ἐντραπήσεται ἡ σελήνη, καὶ αἰσχυρθήσεται ὁ ἥλιος, καὶ οἱ λοιποὶ δὲ τὰ ὅμοια. Ἀπὲρ οἱ Ἐδδομήκοντα συνεκάλυψαν, ὡς Ἑλλήσιν ἐκδιδόντες τὴν γραφὴν διὰ τὸ ἀπεμφαῖνον τῆς λέξεως. Τὴν οὖν χεῖρα τούτοις ἐπιφέρει Θεὸς συντέλειαν ἐργαζόμενος. Βασιλέας δὲ γῆς συγκλειόμενους, νόσι τοῦ αἰῶνος σοῦτου τοὺς ἄρχοντας. Ὡς καὶ Γαβριὴλ φησιν ἐν τῷ

A justorum spem Deum laudavit propheta : ita humanitate adductus malos luget, dum vā praevaricatoribus, ait, pro quo, vā mihi, praevaricantes praevaricati sunt, Aquilas et Symmachus interpretantur. Deinde quod ad januas cæli attinet, id ad superius assignatæ explicationis sensum retuleris. Cum enim sceleratos ulciscitur Dominus, tunc cæli janua, ut in eos fiat animadversio, aperiantur. Possunt et illæ fortasse, de quibus locutus est David, cum: « Attollite portas, principes, vestras » dixit, intelligi. Tum ergo omnes aperientur, cum Domini regnum advenerit, ut per eas subditi ipsius ingrediantur. Sed quid jam apertis futurum est? Concutientur ait, terræ fundamenta et turbabitur terra, ut ita ejus incolas tanquam a malorum ebrietate agitata iri doceat. Erit vero terra ista (cujus nomine impiorum animæ intelliguntur) tanquam tugurium. Quæ res, illa etiam vastatione, quæ superius notata est, satis patuit, cum Sionem, tanquam agrum aratum 314 iri, et Jerusalem, tanquam tugurium futuram monuit.

Atque hæc quidem ideo terræ incolis, quod in eos prævaluit iniquitas, acciderunt : ideoque extrema tandem oratione ita ruituram, ut res resurgere non queat, adjecit. Semel enim ipso vitæ hujus extremo, cum terra, caro videlicet terrea existens, aut corpore oblectata anima, aut qui terram olim habitabant, ceciderint, universalem resurrectionem habituri sunt, ut judicii sistantur, justamque ferant pro meritorum ratione mercedem. Verum ubi damnati semel, pœnisque traditi spe bona exciderint; tum demum Deo privati resurgere deinceps amplius non valebunt. Cæterum posteaquam de terra, id est de terræ incolis, abunde dixit : In cælum jam, atque adeo cælestia, his verbis ascendit; die illa, ipso nimirum judicii tempore, inducet Deus manum in ornatum cæli, ut universi consummationem qua cælum et terra transitura sunt, indicaret. Quemadmodum et Salvator monuit, ubi solem obtenebratum iri, neque lunam lumen suum daturam, stellas istas deinde de cœlo casuras, cæteraque illa quæ sequuntur, significavit. Cæli autem ornatum, cum Mose luminaria nominavit, ubi, « Cave, inquit, ne cælum suspiciens, et videns solem, et lunam, et stellas, et ornatum cæli omnem, decipiaris, et adores ea. » Hæc enim et ipse propheta significat, cum adjecit : Et tabescet later, et cadet murus; quorum loco, et erubescet luna, et confundetur sol, non Symmachus tantum, sed reliqui etiam interpretes reddiderunt; quæ Septuaginta, cum profanis scripturam aperto sermone tradi nollent, celare maluerunt. In eos ergo tunc manum inducet Dominus, cum consummationem operabitur. Terræ autem reges conclusos hujus sæculi principes intellige : quo

³⁷ Psal. xliii, 7. ³⁸ Mich. iii, 12. ³⁹ Luc. xxi, 35. ⁴⁰ Matth. xxiv, 29. ⁴¹ Deut. iv, 19.

VARIE LECTIONES.

• Ἰσ. οὐαὶ μοι.

Δανιήλ· Καὶ ἐξῆλθεν εἰς συναντήσιν μου ἄρχων βασιλείας Περσῶν, καὶ ἄρχων βασιλείας Μήδων. Ἀκούσθησαν γὰρ τῷ Χριστοῦ λοιπὸν βασιλεύοντος ἐν αἰῶνι νέω, τοὺς ἐναντίους βασιλεῖς εἰς τόπον καταβλήθηναι τὸν πρόποντα. Δύο ἱ Συμμαχός φησι· Καὶ ἀθροισθῇσονται ἀθροισμὸν δεσμίου εἰς λάκκον, καὶ συγκλεισθῇσονται εἰς συγκλεισμόν. Ἐνέπεσον γὰρ εἰς τὸν εἰργάσαντο λάκκον, μηκέτι τοῖς ὑπὸ Χριστοῦ βασιλευμένοις παρενοχλῆσόντες. Σεσίγηται δὲ φασίν, ὡς ἀπόβρῃτον, ὑπὸ τίνος ἡ ἐπισκοπὴ ἔσται αὐτῶν, ἢ κατὰ τοὺς λοιπούς, ἐπισκευθῇσονται, Θεοῦ δογλονότι. Ἐντραπήσονται δὲ φησιν ἡλιὸν τε καὶ σελήνην, δίχως διδόντων τῶν ὑπ' αὐγὰς αὐτῶν γεγονότων, ὡς οἱ Δεσποτικῶν εἰκὼν μακρῷ χρόνῳ γεγονότες ἐπίτροποι, ἐπιστάντος τοῦ Δεσπότη, τοῦ ὑπ' αὐτοῖς τελέσαντας κολαζομένους θεώμενοι, μὴ δυνηθέντες συνεισενέγκαι τι τοῖς εἰς ἀρετὴν. Ἐφ' οἷς ἐπιφέρεται· Βασιλευσάτω Κύριος ἐν τῷ ὄρει Σιών. Ἐπρεπε γὰρ τῷ περὶ συντελείας λόγῳ τὴν μέλλουσαν ἐπουράνιον Χριστοῦ βασιλείαν εἰπεῖν μετὰ τὴν τῶν ἐναντίων τυράννων καθαίρεσιν. Σιών δὲ καὶ Ἱερουσαλὴμ τὰς κατὰ Παῦλον τὸν μέγαν ἐπουρανίου φησιν, ἐν αἷς καταξιώθονται τῆς αὐτοῦ θεότητος οἱ κυρίως πρεσβύτεροι.

ΚΕΦΑΛ. ΚΕ'.

α-η'. Κύριος ὁ Θεός μου, δοξάσω σε, ὑμνήσω τὸ ὄνομά σου, ὅτι ἐποίησας θαυμαστὰ πρᾶγματα βουλὴν ἀρχαίων ἀληθεύσας. Γένοιτο, Κύριε, ὅτι ἔθηκες πόλεις εἰς γόμον, πόλεις ὀχυράς, τοῦ πεσεῖν αὐτῶν τὰ θεμέλια. Τῶν ἀσεβῶν πόλεις τὸν αἰῶνα οὐ μὴ οἰκοδομηθῇ, κ. τ. λ.

Περὶ τῆς καθόλου κρίσεως τῶν ἀσεβῶν τε καὶ δικαίων εἰπὼν, ἥς τέλος ἦν ἡ Χριστοῦ βασιλεία, τὸν Θεὸν ἐπὶ τοῖς ἀνυμνεῖ καὶ δοξάζει. Πληροφορηθεὶς γὰρ περὶ τούτων παρὰ Θεοῦ, καὶ τὸν νοῦν οὐκ ἔχων ἀκαρπον φοιτήσης τῆς χάριτος ἐπ' αὐτὸν, ἀντιλαμβάνομένός τε τῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ τῶν ἰδίων τοῦ νοῦ κινήματων, ἀποθανυμάζει τὸν εὐεργέτην Θεόν, ὡς ἐπὶ θαυμαστὰ τε καὶ ἀρχαῖα βουλῇ. Τὸ δὲ ταύτης ἀρχαίων ἐδῆλσεν ὁ Χριστός· Ἀεὶτε, λέγων, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. Καὶ ὁ Θεὸς δὲ Παῦλος ἐντεῦθεν ὁρμώμενος γέγραφε· Καθὼς ἐξελέξατο ἡμᾶς ἐν αὐτῷ πρὸ καταβολῆς κόσμου εἶναι ἡμᾶς ἁγίους καὶ ἀμώμους κατ' ἐνώπιον αὐτοῦ ἐν ἀγάπῃ, προορίσας ἡμᾶς εἰς υἱοθεσίαν ἐν αὐτῷ. Κατὰ δὲ τοὺς λέγοντας ταῦτα περὶ τῆς ἐπιδημίας εἰρησθαι, τὸ ἀρχαῖον τῆς βουλῆς παρίστησι Συμεὼν εἰπὼν· Ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ σωτήριόν σου, ὃ ἡτοίμασας κατὰ πρόσωπον πάντων τῶν λαῶν. Καὶ Ζαχαρίας λέγων· Καὶ ἤγειρε κέρας σωτηρίας ἡμῖν ἐν οἴκῳ Δαβὶδ τοῦ παιδὸς αὐτοῦ, καθὼς ἐλάλησεν διὰ στόματος τῶν ἁγίων τῶν ἀπ' αἰῶνος προφητῶν αὐτοῦ. Ἀρχαῖα μὲν οὖν διὰ τοῦτο· ἀληθινὴ δὲ, διότι καὶ πρὸ ἐσπέ-

et more apud Daniele loquitur Gabriel, dum sibi obviam regni Persarum, et Medorum principes exiisse commemorat⁵². Decuit enim, Christo in novo sæculo, regnante adversantes **315** reges in idonea loca detrudi. Itaque sic interpretatur Symmachus : *Et colligentur collectione vincti in lacum, et concludentur in carcerem*. In foveam enim quam fecerunt, nequaquam illis amplius, qui sub Christo degunt, importuni, prolapsi sunt. Carterum per quem futura sit visitatio ideo non addidit, ut arcanam esse, vel, ut alii malunt, per Deum fore doceret. Fore autem dicit, ut *sol et luna erubescant*, non aliter quam pœnas, quibus illuxerunt, non aliter quam solent, qui herili domo diu administrata, eos, quibus præfuerint, cum nihil eis ad virtutem conferre potuerunt, hero redeunti pœnas dare intuentur. Sequitur deinde *regnabit Dominus in monte Sion*. Decuit enim habitum de consummatione sermonem futurum Christi regnum, sublatis jam qui adversabantur tyrannis, etiam nominare. Sionem autem et Jerusalem, cum magno Paulo⁵³, cœlestes illas intelligit, in quibus illius ipsi divinitate, qui proprie senes existunt, participes futuri sunt.

316 CAP. XXV.

VERS. 1-8. Domine Deus meus, glorificabo te, laudabo nomen tuum, quoniam fecisti admirabiles res, consilium antiquum verum : fiat, Domine. Quia posuisti civitates in tumultum, civitates fortes, ut caderent fundamenta earum. Impiorum civitas in sæculum non edificabitur, etc.

Absoluta disputatione de universo piorum et impiorum iudicio, cujus finem Christi regnum secutum est; in his Deum laudare et glorificare propheta aggreditur. De his enim abunde a Deo instructus, animo deinde venientis in se gratiæ fructum percipiens, nutu denique divino, atque etiam proprio impulsus, Dei benignitatem, tanquam ea de mirabili antiquoque consilio prodeat, demitur. Cujus antiquitatem ignorari Christus non passus est, cum dixit : « Venite, benedicti Patris mei, possidete regnum quod vobis paratum est a constitutione mundi⁵⁴. » Et hinc illa etiam prodierunt divi Pauli verba : « Sicut et elegit nos in ipsa mundi constitutione, ut sancti et immaculati in conspectu ejus essemus in charitate : Qui prædestinavit nos in filiorum adoptionem in ipso⁵⁵. » Quod si eos sequaris, qui ad Christi adventum ista retulerunt; consilii antiquitatem expressit Simeon, dum ait : « Quia viderunt oculi mei salutare tuum, quod parasti ante faciem omnium populorum⁵⁶. » Et Zacharias his verbis : « Et erexit cornu salutis **317** nobis, in domo David pueri sui, sicut locutus est per os sanctorum, qui a sæculo sunt prophetarum ejus⁵⁷. » Est ergo pro-

⁵² Dan. x, 13.⁵³ Galat. iv, 26.⁵⁴ Math. xxv, 34.⁵⁵ Ephes. i, 4-5.⁵⁶ Luc. ii, 30, 51.⁵⁷ Luc. i, 69, 70.

VARIE LECTIONES.

p-er hæc antiquum consilium. Sed verum existere A ideo potuerit, quod ante vesperam, ubi cunctos hostes suis pedibus subjecerit ²⁸, ubi omne imperium, omnem potestatem, omnes copias cessare fecerit, proditurus est.

Tum demum enim, omni prorsus nequitiae genere, ultimoque hoste, morte videlicet, e medio sublati, omnia Deus fiet in omnibus ²⁹, Salvatorque noster, novi sæculi regnum administrans in conspectu seniorum, qui cum eo in vita sanctorum regnaturi sunt, glorificabitur. Horum vero bonorum eventum quia quam celerrime intueri cupit, fiat, Domine, deprecatur. Nimirum quia de iis, quæ nondum evenerant, fecisti verbum usurparat, ut fore revera doceret, etiam si nondum facta essent, fiat, Domine, adjecit. Precatur autem eorum nomine, qui beatitudine potiti sunt; de reliquis, qui in mortali vita ante praterierunt, posuisti civitates in tumultum adjiciens; ut eum etiam ideo laudaret, quod impias atheorum hominum civitates everterit; mala eorum opera fortasse, ipsasque adversarias potestates urbium appellatione significans, quas murum et urbem saepe vocavit propter robur; necandum adeo, cum ita eas Christum dejecturum dixit, ut non excitarentur iterum. Quorum quidem qui manus, id est impios homines effugerim, tibi benedicent: vel, ut alii interpretantur, te glorificabunt. Populus ille nimirum, qui superiore sæculo paupertatem, tuo nomine passus, idem ab impiis persecutoribus iniquitatem sustinuit. Illi, inquam, qui omni prorsus ex te olim manante virtute et donis, quæ solus percipiebat Israel, omnique adeo desursum protectione destituti et privati jacuerunt. Quibus in contrarium jam cedentibus omnibus, merito in grati animi significationem carmina et laudes edunt. Cum enim tristes, et languidi animo, summaque omnium penuria, quæ ad vitæ delicias spectant, inter sceleratos agitati laborarent, tu te **318** eis, Domine, auxiliatorem protectoremque præbuisisti. Imo quo tempore ita siti premebantur, ut Davidis illud: « Sitivit anima mea ad Deum fontem vivum ³⁰, » possent usurpare; tu eos tanquam fons

ρας ἐκθήσεται, ἐπειδ' ἂν θῇ πάντας τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ· ὅτ' ἂν καταργήσῃ πᾶσαν ἀρχὴν καὶ ἐξουσίαν καὶ δύναμιν.

Τότε γὰρ πάσης κακίας ἐκ ποδῶν ἀρθείσας, καὶ τοῦ ἐσχάτου ἐχθροῦ τοῦ θανάτου καταργηθέντος, ἐ μὲν Θεὸς ἔσται πάντα ἐν πᾶσιν· ὁ δὲ Σωτὴρ ἡμῶν τοῦ νέου βασιλευῶν αἰῶνος ἐνώπιον τῶν πρεσβυτέρων δοξασθήσεται, συμβασιλευόντων ἐν ζωῇ τῶν ἁγίων αὐτοῦ. Τὸ δὲ τῶν ἀγαθῶν τέλος ἰδεῖν ἢ τάχος ἐπιθυμῶν, ἐπεύχεται: *Γένοιτο, Κύριε*. Ἦγουν ἐπειδὴ περὶ τῶν μὴπω γεγονότων, ἐκπολέσας, ἔλεγε, δεικνύς· ὡς ἔσται πάντως, εἰ καὶ μὴ γέγονε, προσέθηκε τό: *Γένοιτο, Κύριε*. Ἀλλ' ἐπεύχεται μὲν περὶ τῶν τευζομένων μακαριότητος. Περὶ δὲ τῶν ἐν τῷ θνητῷ βίῳ πρὸ παρεληλυθότων ἐπιλέγει τό, *ἔθηκες ἐν τῷ θνητῷ πόλεις εἰς χῶμα*, δοξάζων αὐτὸν καὶ ἐφ' οἷς τὰς ἀσεβεῖς τῶν ἀθέων πολιτείας κατέλυσεν, ἀτεδῆ τε τούτων οἰκοδομήματα τάχα πόλεις, καὶ τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις δηλῶν. Ὡς διὰ τὴν ἰσχὺν, *τεῖχος καὶ πόλιν* καλεῖν ἔθος, ὡς ἐλέγετο πρότερον, ὅς καθέλων ὁ Χριστὸς ἀναστῆναι πάλιν οὐ συγχωρήσειεν. Οἷγε μὴν αὐτῶν διαφυγόντες τὰς χεῖρας, ἤγουν ἐκ τῶν ἀσεβοῦντων ἀνθρώπων οἱ σεσωσμένοι, *εὐλογήσουσιν σε, ἡ δοξάσουσι* κατὰ τοὺς λοιπούς. Εἰσι δὲ οὗτοι λαοὶ ὁ διὰ σὲ πτωχεύσας κατὰ τὸν πρότερον αἰῶνα, καὶ ὃν οἱ διώκται τῆς θεοσεβείας ἱδίχτησαν. Ἦγουν οἱ πάλαι πτωχοὶ πάσης ἀρετῆς, τῶν παρὰ σοῦ χαρισμάτων, ὧν Ἰσραὴλ μόνος ἀπέλαυεν· γυμνοὶ τε τῆς ἀνωθεν σκέπης γινόμενοι. Τούτων γὰρ πάντων εἰς τοῦναντίον αὐτοῖς μεταστάντων, χαριστηρίους εἰκότως ᾧδὲς ἀναπέμπουσιν. Καὶ ὅτε γὰρ ἦσαν ταπεινοὶ καὶ ἐν ἀθυμίᾳ, τρυφῆς τε πάσης ἐνδεία θῶν φαύλων ἐν μέσῳ στρεφόμενοι, σὺ τούτων ἦσθα, Δέσποτα, *βοηθός τε καὶ σκέπη*. Ἀλλὰ καὶ κατ' ἐκεῖνο διψῶσι καιροῦ, ὡς λέγειν· « Ἐδίψῃσέν σοι ἡ ψυχὴ μου πρὸς τὸν Θεὸν τὸν ἰσχυρὸν τὸν ζῶντα, » σὺ πάλιν ἦσθα πηγὴ, ποτίζων αὐτοὺς ἐπιβρόθῃ τῇ τοῦ πνεύματος, τῆς ὁλιγοψυχίας αὐτοὺς ἀνακτώμενος, ἐνισχύων αὐτοὺς τῇ τοῦ μονογενοῦς σου Λόγου δυνάμει.

aliquis, spiritus unda adaquasti, et pusillanimitate

Ac ne de se ista usurpari putarent Judæi, gratiam, quæ in cæteras gentes diffusa est, his verbis adjicit: *Et faciet Dominus Sabaoth omnibus gentibus super montem istum*. Cæterum quid faciet, computationem quidem reliqui interpretes; Septuaginta autem, *Bibituros lætitiā, bibituros vinum*, adjiciunt. Neque vero Dominum ipsi tantum Judæorum populo, sed gentibus etiam omnibus, non in vallibus, non in campis, non in multis montibus, non in alio quovis denique, sed in uno illo, quem verbis istis, *super montem hunc*, designavit convivium esse paraturum significavit. Verum quem tandem

Ὡς ἂν δὲ μὴ περὶ αὐτῶν εἰρῆσθαι ταῦτα παῖδες Ἰουδαίων νομίσωσι, τὴν εἰς πάντα τὰ ἔθνη χυθεῖσαν χάριν παρίστανει· *Καὶ ποιήσει, λέγων, Κύριος Σαβαὼθ πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ἐπὶ τὸ ὄρος τοῦτο*. Τί δὲ ποιήσει; Κατὰ μὲν τοὺς λοιπούς ἐρμηνευτὰς, *ποτὶν ἐξῆς εἴρηται*· κατὰ δὲ τοὺς Ἐβδομήκοντα, *πίονται εὐφροσύνην, πίονται οἶνον*. Οὐκ ἄρα τῷ Ἰουδαίῳ λαῷ τὸ συμπίον, πᾶσι δὲ τοῖς ἔθνεσι λέγει παρασχεῦσθαι τὸν Κύριον. Οὐκ ἐν φάραγγιν, οὐδ' ἐν πεδίοις, οὐδ' ἐν πολλοῖς ὕδασι, οὐδ' ὡς ἔτυχεν ἐπὶ τινος ὁ, οὐς, ἀλλ' ἐπ' ἐκεῖνο παρὶ οὐπερ ἔφθας δεικτικῶς, ἐπὶ τὸ ὄρος τοῦτο. Ποῖον, ἢ τὸ δηλωθὲν

²⁸ Hebr. x, 13 ²⁹ I Cor. xv, 28. ³⁰ Psal. xli, 3.

VARIÆ LECTIONES.

Ἐ. *ἐν τῷ θνητῷ*. Ἰ. *οὖν, ἦ, θεῖ*.

ἐν τῷ Βασιλεύσει, Κύριος ἐν ὄρει Σιών; Ἐκεί-
 τοις ἔθνεσι τὸ συμπόσιον, καὶ τὸ τῆς ἀθανασίας
 ποτὶν, περὶ οὗ φησιν ὁ Παῦλος· « Προσελγύ-
 θατε Σιών ὄρει καὶ πόλει Θεοῦ ζώντος Ἱερουσα-
 λὴμ ἐπουρανίου. » Ἐν οἷς οἱ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν κατ-
 αξιούμενοι τῶν ἐπαγγελιῶν, *πίονται εὐφροσύνην*,
καὶ πίονται τῆς ἀληθινῆς οἶνον ἀμπέλου. Περὶ οὗ
 ὁ Σωτὴρ ἔλεγεν· Οὐ μὴ πῖω αὐτὴ, ἕως ἂν πῖω αὐτὴ
 καὶνὸν μεθ' ὑμῶν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. Ἀλλὰ
 καὶ *χρίσονται μύρον*, οὐκέτι τὴν ἀρραβῶνα τοῦ
 πνεύματος ληψόμενοι, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ πληρώματος τῆς
 θεότητος μεθέξοντες, καὶ ἐκ μέρους προφητεύοντες,
 ἀλλ' ἐκ τοῦ τελείου μέτοχοι γενόμενοι τοῦ Χριστοῦ
 ὡς καὶ αὐτοὺς ἀποφανθῆναι χριστούς, Θεοῦ τε
 υἱούς, καὶ κληρονόμους Θεοῦ, καὶ συγκαληρονόμους
 Χριστοῦ. Κατὰ δὲ τοὺς περὶ τῆς ἐπιδημίας εἰρήσθαι
 λέγοντας, ὅρος μὲν ἡ Ἐκκλησία οὕσα σκοπευτήριον,
 καὶ ὁρασις εἰρήνης, διὰ τὸ τῶν δογμάτων ὑψηλὸν
 καὶ τῶν ψυχῶν τὸ ἀτάραχον· οἶνος δὲ καὶ μύρον,
 σαφῶς τὸ μυστικὸν χρίσμα, καὶ τὸ σωτήριον αἶμα
 παρέστησεν. Γράφει γὰρ καὶ ὁ μακάριος· Ἰωάννης·
 « Καὶ ὑμεῖς χρίσμα ἔχετε ἀπὸ τοῦ ἁγίου. » Τοῦτ' ἔστι
 γὰρ οἱ βαπτιζόμενοι χρίονται, σύμβολον τοῦ μετα-
 λαβεῖν τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὸ χρίσμα ποιοῦμενοι.
 Ἀλλ' ἐπεὶ τούτων ἀνάξιοι Ἰσραὴλ· *Παράδος αὐτὰ*,
φησὶ, τοῖς ἔθνεσιν, ὥσπερ τις παρακαταθήκην ἐν
 μυστηρίῳ παραδίδωσι. Διὸ καὶ *θαυμαστά*, καὶ
βουλὴν ἀρχαίων ἔλεγεν ὁ προφήτης αὐτὰ.

Οὐ γὰρ ὥσπερ ὁ πάλαι νόμος δι' ἀγγέλων λαληθεὶς
 ἐδόθη μόνῳ τῷ Ἰσραὴλ, ἀλλὰ Χριστὸς τῶν ἐθνῶν ἡ
 προσδοκία κατὰ τό· « Καὶ ἐπ' αὐτῷ ἔθνη ἐλπιούσιν. »
 Τὸ δὲ αὐτὸ, φησὶν, ἡθεὸς ὁ προφήτης ἐφύλαξεν· ὡς γὰρ
 παραμυθούμενος τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ, καὶ τῶν ἄλλων
 ἐθνῶν ἔλεγε τὴν ἀπώλειαν διικνουμένους, διὰ πάντων
 τοῦ Θεοῦ δεικνύων τὴν πρόνοιαν. Ὀλιγώρου γὰρ οἱ
 ἐξ Ἰσραὴλ, συνεχέειν ἐλέγχους καὶ παιδείας ὁρῶντες
 αὐτοῖς ἐπιχειροῦν τὸν Θεόν, οὐ φιλανθρωπίας Θεοῦ
 ταῦτα δοκοῦντες τεκμήρια, τῆς δὲ ἰδίας ἀπωλείας
 ἐνθόκη· ἐν ἐλευθερίᾳ διάγειν τὰ ἔθνη νομίζοντες,
 ὡς ἂν μὴ ὄντα ὑπὸ Θεόν. Μηδὲ γὰρ δίκην αὐτοὺς ἐφ'
 οἷς ἐπλημμέλουν εἰσπράττεσθαι. Οὕτω καὶ νῦν διὰ
 τῶν χρηστοτέρων τὴν εἰς ἅπαντας κηδεμονίαν ἐδή-
 λωσεν. Οὐ γὰρ τοῖς ἔθνεσι ταῦτα περινοστών ὁ προ-
 φῆτης ἀπήγγελλεν· ἀλλὰ τοὺς Ἰουδαίους ἐπαίδευσεν τὰ
 μετὰ πλείστους γεννητόμενα χρόνους, πιστούμενος
 αὐτὰ διὰ τῶν ὁσων οὕτω γενησομένων ὑπ' Ἀσσυρίων.
 Πῶς δὲ τεύξεται τούτων τὰ ἐξ ἀρχῆς ἀσεβοῦντα,
 παρίστησιν ἔθνη διὰ Χριστοῦ φυγόντα τῆς εἰδωλολα-
 τρείας τὸν θάνατον, ἐφ' ᾧ ἂν αὐτὰ τις ἐδάκρυσε
 θνείδος ἔχοντα τὴν ἀσέβειαν. Ἦν δὲ τὸ δάκρυον τῶν
 διὰ φιλανθρωπίαν τὴν τῶν τοσούτων ψυχῶν ἀποκλαί-
 μένων ἀπώλειαν ὑπὸ τοῦ διαδόλου γεγεννημένην, ὅς

præter Sionem alium : in quo regnaturum Domi-
 num asseruit? Ibi gentibus convivium, potusque
 ille immortalis, de quo loquens Apostolus. « Ac-
 cedite, inquit, ad montem Sion, et urbem Dei vi-
 ventis, cœlestem Jerusalem », inter eos, qui de
 gentium numero digni promissionibus habiti sunt,
bibent et ipsi lætitiā, bibent et veræ vitis vinum
 illud, quod se non prius bibiturum, donec novum
 cum apostolis in regno cœlorum sumeret, Christus
 affirmavit⁴¹. *Unguento* vero et ipsi *ungentur*, non
 jam spiritus arrabonem accepturi, sed cumulatis-
 simæ ejus divinitatis, quæ est in Dei Filio, parti-
 cipes futuri; non ex parte adhuc cognoscentes, et
 ex parte prophetantes⁴²; sed in totum ita Chri-
 sto potituri, ut et christi illi, et filii Dei, hæredes-
 que, atque etiam Christi cohæredes appellentur⁴³.
 Verum, si eos audimus, qui ad incarnationem ista
 referunt; per *montem* quidem, Ecclesiam designa-
 vit, quæ et specula, et pacis visio, propter do-
 gmatum altitudinem, animarumque quietem vo-
 catur : per *vinum* autem et *unguentum*, mysti-
 cam unctionem, et salutarem sanguinem. Sic enim
 apud Joannem etiam legimus : « Et vos unctionem
 habetis a sancto⁴⁴. » Ista enim qui tinguntur,
 liniuntur; tanquam symbolum divini spiritus in
 se effusi unctionem faciant. Quibus indignum cum
 se præstiterit Israel, non aliter quam qui arcani
 aliquid alterius fidei committit, *tradere ista genti-
 bus* præcipit. Atque hæc quidem sunt, quæ *admirabi-
 lia*, quæ *consilium antiquum*, propheta appellavit.

319 Neque enim, ut vetus illa angelorum voce
 promulgata lex, soli Israelitico populo data est;
 sed est Christus ipse gentium expectatio; in quem
 Scriptura teste⁴⁵, sunt omnes gentes speraturæ.
 Idem autem, aiunt, ingenium eundemque morem
 propheta retinuit. Ut enim cum Israelitis consola-
 retur, aliarum etiam gentium interitum attigit; ut
 Dei in omnibus providentiam ostenderet. Gentes
 enim Israelitæ, in quas Deum plagis et animadver-
 sionibus continue incumbere cernebant, negligebant;
 nec divinæ ista humanitatis esse argumenta,
 sed suæ ita libertati relinqui, quod Dei cura non
 regerentur, nec eos attingeret scelerum vindicta,
 arbitrabantur. Sic jam per meliora, curam se de
 omnibus habere significat. Neque enim de gentibus
 ista obiter evagatus propheta retulit; sed, ut per
 ea, quæ ab Assyriis jamjam instarent, de his, quæ
 longo postea tempore futura essent, Judæis fidem
 faceret. Cæterum demonstrat qua ratione gentes ab
 initio impietati ita deditæ, ut ejusmodi opprobrio
 notatas merito quis lacrymis prosequatur, ista per
 Christum idololatriæ morte devitata adepturæ sunt.
 Intelligit autem eos *lacrymarum* nomine, qui
 commiseratione commoti, tot animarum interitum

⁴¹ Hebr. xii, 22. ⁴² Matth. xxvi, 29. ⁴³ I Cor. xiii, 9. ⁴⁴ Rom. viii, 17. ⁴⁵ I Joan. ii, 20. ⁴⁶ Isa. xi, 10; Rom. xv, 12.

VARIÆ LECTIONES.

1 γρ. ἔνεκεν.

lamentabantur, quæ per diabolum mortis appellatio-
ne significatum perierant. Perierant igitur, quan-
tum humana patiebatur conditio : sed sunt Dei
benignitate turpis hujus et diabolicæ servitutis
opprobrio liberati. Dicas vero et ad mysterii tra-
ditionem, ipsam quoque mortuorum resurrectionem
tempestive adjectam esse, indeque nos carnis res-
urrectionem **320** ipso baptismatis tempore pro-
fiteri, mortemque per Adamum in genus humanum
grassantem ⁶⁷ lamentationum et lacrymarum no-
bis occasionem præbuisse . cujus fugam illa post
tres dies resurrectio Salvatoris, qui primogenitus
ex mortuis ⁶⁸, et dormientium primitiæ vere ⁶⁹ nun-
cupatur, nobis peperit. Primitias autem atque
adeo primum, sequentes omnes, ipsi videlicet,
consequemur; quos sacco dirupto ea circum
lætitia munivit ⁷⁰, ut his verbis in mortem non dubi-
temus insurgere : « Ubi est, mors, victoria tua? ubi,
infernæ, stimulus tuus? Stimulus autem mortis pec-
catum est ⁷¹. »

A nobis igitur omnis sublata est lacryma, qui
spiratæ resurrectionis beneficio non immoderato
dolore amplius, ut cæteri qui spem non habent ⁷²,
dejecimur. Vocat autem opprobrium
populi, mortem istam, tanquam quæ a transgressio-
nibus nostris originem habuerit; vel peccatum
etiam, a quo ipsa manavit corruptio. Cæterum
quoniam a permultis resurrectionis mysterio,
revera admirabili, fides non adhibebatur : *Os Do-
mini locutum esse* adiecit. Vel id ideo certe usur-
pavit, quod gentes errore liberari nemo facile cre-
didisset. Neque vero mirum cuiquam videatur,
quod cultus idolorum quedam adhuc supersunt
reliquiæ. Decuit enim doceri nos a quibus nos
Redemptor ipse exemerit, cum liberos suos olim
homines in sacrificium mactarent dæmonibus ⁷³.
Ita deinde et ipsa voluntatis nostræ libertas appa-
ruit. At quod in monte dixit, secundum interpretes
reliquis, sensum alium astruit. Ita enim aperte
reddidit Symmachus : *Et præcipitem dabit in monte
isto faciem dominatoris, qui in omnes gentes domi-
natur : et judicium, quod in omnes gentes judicatum
est, absorberi faciet mortem in finem : et absterget
Dominus Deus a facie omnem lacrymam : et oppro-
brium populi sui tollet ab omni terra ; quia Dominus
locutus est.* **321** Quibus verbis concordia translatione
Theodoti et Aquilas assentiuntur, innuentes Domi-
num, quando convivium in monte prædicto gentibus
apponet, quas arcanis suis mysteriis dignas puta-
bit; tum denum præcipitata dominatoris facie, eum
etiam, qui in gentes omnes dominatur (id est
mortem, quæ nunc quidem dominari, ab Apostolo
autem ab ipso Adamo ad Moysen usque regnare
dicitur ⁷⁴) profligaturum et perditurum. Ista ergo
non immerito, quia cessat mors hostis ultimus,

Α καὶ θάνατος εἶρηται. Ὅσον μὲν οὖν ἦκεν εἰς τοὺς
ἀνθρώπους, ἀπώλοντο· ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπία
τὸν ἐνειδισμὸν αὐτῶν τῆς ἐφουδρίστου δουλείας τοῦ
διαβόλου ἀφείλετο. Εἴποις δ' ἂν, καὶ ὡς ἐπὶ καιροῦ
πάνυ, τῇ τοῦ μυστηρίου παραδόσει καὶ ὁ περὶ τῆς
ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν συνεισχεκόμεσται λόγος. Διὸ
καὶ σαρκὸς ἀνάστασιν ἐν τῷ τοῦ βαπτίσματος ὁμολο-
γούμεν καιρῷ, καὶ ὡς διὰ τοῦ Ἀδὰμ καταδραμῶν
τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων ὁ θάνατος, θρήνων ἡμῖν
ὑποθέσεις καὶ δακρύων παρέσχετο. Τοῦτου δὲ φύγην
ἡ τριήμερος παρέσχε τοῦ Σωτῆρος ἀνάστασις πρωτο-
τόκου γεγονότος ἐκ τῶν νεκρῶν καὶ ἀπαρχῆς τῶν
κεκοιμημένων. Ἐψεται δὲ τῇ ἀπαρχῇ καὶ πρώτῳ τὰ
μετὰ ταῦτα, τοῦτ' ἐστὶν ἡμεῖς, οὓς διαβρόχας τὸν
σάκκον περιέζωσαν εὐφροσύνην, ὡς ἐπεμβαίνειν τῷ
θανάτῳ. « Ποῦ ἡ νίκη σου, θάνατε; Ποῦ τὸ κέντρον
σου, ἥδη; Τὸ δὲ κέντρον τοῦ θανάτου ἡ ἀμαρτία. »

Πᾶρ οὖν ἡμῶν ἀφίηται δάκρυον, διὰ τὴν ἐλπίδα
τῆς ἀναστάσεως οὐ λυπούμενων ἀμέτρως, ὡς καὶ οἱ
λοιποὶ οἱ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα. Ὁνειδὸς δὲ φησι τοῦ
λαοῦ τὸν θάνατον, ὡς ἐκ τῆς ἡμῶν παραβίσεως
ἐσχληκῶτα τὴν γένεσιν· ἡ καὶ τὴν ἀμαρτίαν, δι' ἧς
ἐκδέθηκεν ἡ φοβρά. Ἀλλ' ἐπεὶ πολλοὶς ἀπιστον τῆς
ἀναστάσεως τὸ μυστήριον, ὥστε ὑπάρχον παραδόξον,
φησὶν, ὅτι *Τὸ στόμα Κυρίου ἐλάλησεν*. Ἦγουν
ἐπειδὴ λίαν ἦν ἀπιστον, ἐκ τῶν ἐθνῶν ἀπολεισθαι
τὴν πλάνην, εἰκότως τοῦτο προσέθηκεν. Εἰ δὲ τῆς
εἰδωλολατρείας ἔτι σώζεται λείψανον, θαυμαστὸν
οὐδέν. Ἐδεῖ γὰρ δεῖκνυσθαι τίνων ἡμᾶς ὁ Αὐτρωτῆς
ἡλευθέρωσε πάλαι τῶν ἀνθρώπων θυσίαν τὰ τέκνα
προσαγόντων τοῖς δαίμοσι. Καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν δὲ οὕτως
ἐκ τῆς αὐτεξουσίου γνώμης ἐδείκνυτο. Τὸ δὲ ἐπὶ τῷ
δρῶ, κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς διάνοιαν ἑτέραν
παρίστησι. Σαφῶς γὰρ οὕτως ἐξέδωκε Σύμμαχος·
*Καταποντιεὶ ἐν τῷ ὄρει τοῦτο πρόσωπον τοῦ ἐξ-
ουσιαστοῦ τοῦ ἐξουσιάζοντος πάντων τῶν ἐθνῶν,*
καὶ ἡ χρῆσις ἡ κεκρίμενη κατὰ πάντων τῶν
*ἐθνῶν, καταποθῆναι ποιήσει τὸν θάνατον εἰς τέ-
λος. Καὶ ἐξαλείψει Κύριος ὁ Θεὸς ἀπὸ προσώπου*
*πᾶρ δάκρυον καὶ τὸ δρεῖδος τοῦ λαοῦ αὐτοῦ πε-
ριελεῖ ἀπὸ πάσης τῆς γῆς, ὅτι Κύριος ἐλάλησεν.*
Οἷς Ἀκύλας καὶ Θεοδοτίων συμφώνως ἐξέδωκαν,
δηλοῦντες ὡς ὅτ' ἂν τὸ συμπόσιον ἐν ὄρει τῷ προ-
ειρημένῳ ποιήσει τοῖς ἔθνεσι Κύριος, μετασχεῖν
ἀξιώσας τῶν ἀρρέτων αὐτοῦ μυστηρίων, τὸ τηνι-
κάτα τοῦ ἐξουσιαστοῦ τὸ πρόσωπον καταποντι-
σας, ἀφανὲς γενέσθαι ποιήσειεν τοῦ ἐξουσιάζοντος
πάντων τῶν ἐθνῶν, τοῦτ' ἐστὶ τοῦ θανάτου νῦν μὲν
ἐξουσιαστοῦ ῥηθέντος, παρὰ δὲ τῷ Ἀποστόλῳ βασι-
λέως, ἐδασίλευσε λέγοντος ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδὰμ μέ-
χρι Μωσέως. Ἐπεὶ τοίνυν ἔσχατος ἐχθρὸς καταργεῖ-
ται ὁ θάνατος, εἰκότως ταῦτά φησιν. Ἀντὶ δὲ τοῦ

⁶⁷ Rom. v, 17. ⁶⁸ Coloss. i, 18; Apoc. i, 5. ⁶⁹ I Cor. xv, 20. ⁷⁰ Psal. xxix, 12. ⁷¹ I Cor. xv, 55, 56. ⁷² I Thess. iv, 12. ⁷³ Psal. cv, 57. ⁷⁴ Rom. v, 14.

προσώπου τοῦ ἐξουσιαστοῦ, τὸ πρόσωπον τῆς A
σκοτίας Σύμμαχος τε καὶ Θεοδοτίων ἐξέδωκαν, οὕτω
δηλοῦντες τὸ ἀφεγγές τε καὶ σκότους πλήρες τοῦ
θανάτου χωρίον. Τότε τοίνυν, ὅτε περ οἱ ἄγιοι συμ-
βασιλεύσονται τῷ Χριστῷ, ὁ πάντας καταπίνων κα-
ταποθίσεται θάνατος. Τὸ δὲ αἷτιον ἡ χρεῖς, δι' ἣν
οὐκ ἔτι θανάτῳ δουλεύουσιν. Ἄπερ ὠφελημένος ὁ
θεῖος· Ἀπόστολος ἐφασκε· « Δεῖ γὰρ τὸ φθαρτὸν τοῦτο
ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν, » καὶ τὰ ἐπ' αὐτοῖς. Ὅτε καὶ
πᾶν δρειδος ἀφαιρεθῇσεται. Ὅρειδος γὰρ ἦν τοῖς
κατ' εἰκόνα Θεοῦ πεποιημένοις ἀνθρώποις, τὸ ἐκπε-
σεῖν τῆς αἰωνίου ζωῆς.
Erat enim non leve hominibus opprobrium, qui ad

Θ'· 13'. Καὶ ἐροῦσι τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ· Ἰδοὺ ὁ θεὸς B
ἡμῶν, ἐφ' ὃν ἠλπίζομεν. Καὶ ἡγαλλιώμεθα, ἀνά-
πανσιν δώσει ὁ θεὸς ἐπὶ τὸ ὄρος τοῦτο. Καὶ κα-
ταπατηθῇσεται ἡ Μωαβίτις, ὃν ἐρόπον πατοῦσιν
ἄλωρα ἐν ἀμάξαις, κ. τ. λ.

Καταποθέντος τοῦ θανάτου κατὰ τὸν καιρὸν τῆς
ἀναστάσεως, οἱ τοῦ νέου αἰῶνος υἱοὶ χαριστήριον
ἔσουσιν ὧδὴν τὸν ἑαυτῶν Σωτῆρα θεώμενοι λέγοντες·
Ἰδοὺ ὁ θεὸς ἡμῶν ἐφ' ᾧ ἠλπίζομεν, τὸν πρὶν ἐλ-
πισθέντα νῦν ὁρῶντες ἡδόμεθα, τὰ ἐπιόντα λυπηρὰ
δι' αὐτὸν καρτερήσαντες. Ἀνθ' ὧν ἐν τῷ τῆς βασι-
λείας ὄρει, τῶν ἐπηγγελμένων ἀγαθῶν ἀπολαύσουσι.
Ἡ δὲ Μωαβίτις, κατὰ δὲ τὴν Ἑβραῖδα Μωάβ, τῆς
ἀσεβείας ὑπέξει τὴν δίκην. Ἀντὶ δὲ τοῦ ἀλοηθῆσε-
ται, Σύμμαχος ἐξέδωκεν ἀλοήσομεν. Τίνες δὲ οἱ C
ἀλῶντες, ἐξῆς ἐπιφέρει λέγων· Καὶ πατήσουσιν
αὐτὸν πόδες πραέων καὶ ταπεινῶν βήματα. Νόει
ἐν Μωάβ, τὸν παρὰ Μωαβίταις τιμώμενον δαίμονα
κατὰ Θεοῦ μὲν ἐπαρθέντα, συντερίψαντα δὲ τοὺς ὑφ'
ἑαυτοῦ, καὶ αὐτὸν δὲ τὸν Ἰσραὴλ τῷ Βεελφεγὼρ τε-
λεσθῆναι ποιήσαντα· καὶ ἐν τῇδὲ περὶ Μωάβ ἐλεγεν
ἐράσει, ὅτι ἤρθη ἡ συμμαχία σου, καὶ ὁ ἀρχὼν ἀπ-
ώλετο ὁ καταπατὼν ἐπὶ τῆς γῆς. Περὶ οὗ καὶ ὁ Ἱερε-
μίας φησὶ· « Καὶ ἐξελεύσεται Χαμὼς ἐν ἀποικίᾳ. »
Καὶ πάλιν· « Καὶ καταισχυνθήσεται Μωάβ ἀπὸ Χα-
μῶς. » Ὅπως δὲ ἦν, δηλοῖ λέγων· « Ἐγγὺς ἡμέρα
Μωάβ, καὶ πονηρία αὐτοῦ ταχεῖα σφόδρα. » Καὶ
πάλιν· « Ἰδετε πῶς συντερίβῃ βακτηρία εὐκλεῆς. »
Καὶ πάλιν· « Κατεάχθη κέρας Μωάβ, καὶ τὸ ἐπί-
χειρον αὐτοῦ συντερίβῃ, φησὶ Κύριος. Δήσατε αὐτὸν,
ὅτι ἐπὶ Κύριον ἐμεγάλυνεν. » Καὶ πάλιν· « Καὶ ἔσται
εἰς γέλωτα καὶ αὐτὸς, ἐπειδὴ εἰς γελοιασμὸν ἦν σοι
Ἰσραὴλ. » Καὶ ἐξῆς· « Ἦκουσα, φησὶν, ὕβριν Μωάβ,
ὕβρισην σφόδρα τὸ ὕψος καὶ ὑπερηφανία. » Ἐπειδὴ
οὖν φοβερὸς Ἰουδαίους νενόμιστο, παρίστησιν αὐτοῦ
τὴν ἐν τῷ μέλλοντι χρεῖαν. Ἀντὶ δὲ τοῦ, Καὶ τὸ
ὄψος τῆς καταφυγῆς τοῦ οἴκου σου ταπεινώσει,
Σύμμαχος, καὶ τὸ οὐχ ὄντως τοῦ ὕψους τῶν τειχῶν
σου κύψει, φησὶ. Τείχος δὲ καὶ οὐχ ὄντως αἱ δυνά-
μεις ἦσαν αὐτοῦ, αἷς οὐχ ὄντως. Νοήσεις δὲ δι' ἐνός,
οἷα πείσσονται καὶ οἱ τὰ λοιπὰ τῶν ἐθνῶν ἀπατήσαν-

usurpavit. Sed prætereundum non est, pro facie
dominatoris; tenebrarum faciem Symmachum et
Theodotionem reddidisse, ut caligine et tenebris
moris locum docerent abundare. Quo tempore
igitur, cum Christo regnaturi sancti sunt, tum de-
mum quæ omnes ante solebat absorbere, mors ab-
sorbebitur. Atque huius quidem rei causam unctio
illa, per quam morti non servient amplius, præbue-
rit; qua auctus Apostolus, corruptibile hoc incor-
ruptionem, et mortale hoc immortalitatem indutu-
rum, cæteraque illa quæ sequuntur, affirmavit⁷⁸.
Tum denum etiam opprobrium omne auferetur.
Dei imaginem facti essent, vita sempiterna exci-

322 VERS. 9-12. Et dicent illa die: Ecce Deus
noster, in quem speramus, et salvabit nos. Iste Do-
minus, sustinimus eum et exsultabimus, et læta-
bimur in salute nostra. Requiem dabit Deus super
montem hunc. Et conculcabitur Moabitia, quomodo
calcant aream plaustris, etc.

Absorpta morte, ipso resurrectionis tempore, qui
 sæculi recentis filii existent, Salvatorem contem-
plati, eidem in accepti beneficii memoriam carmen
his verbis decantabunt: Ecce Deus noster, in quem
sperabamus, quem fide antea, nunc ipsis oculis læti
aspicimus, qui labores et molestias per eum superavi-
mus. Quorum vice promissis bonis in regni monte po-
tientur. At ipsa Moabitia, vel Moab, si Hebræorum lit-
teram sequimur, impietatis pœnas non effugiet.
Verum quo loco triturabitur habemus triturabimus
agendi significatione reddidit Symmachus. Nec qui-
nam trituratores futuri essent dissimulavit, cum eum
mansuetorum pedibus, humiliumque vestigiis calca-
tum 323 iri addidit. Intelligas autem Moab no-
mine cultum apud Moabitia, et in Deum sese effe-
rentem dæmonem, qui sibi subditos opprimebat
et populum Israeliticum Beelphegori initiari coge-
bat⁷⁹. Superiore præterea in Moabitidem visione
ejus auxilium, et principem, qui in terra calcabat
peritisse affirmavit. De eodem Jeremias ipse sic
loquitur: « Et abiit Chamos in captivitatem⁸⁰. »
Itemque: « Et pudeset Moab a Chamos⁸¹. » Qualis
autem esset aperit, cum ait: « Instat dies Moab,
et malitia ejus celer valde⁸². » Et iterum: « Vi-
dete quomodo confractus est baculus fortis⁸³. » Et
rursum: « Resectum est cornu Moab, et robur
ejus conculcatum, ait Dominus. Ligat ipsum, quo-
niam in Dominum magnifice se extulit⁸⁴. » Præ-
terea: « Et erit in risum etiam ipse, quia in deri-
sum tibi fuit, o Israel⁸⁵. » Denique: « Audi, ait,
superbiam Moab. Injurius fuit valde, arrogans et
fastuosus⁸⁶. » Quoniam ergo Judæis metuendus
videbatur, futurum deinceps ejus judicium appo-
nere libuit. Cæterum quo loco et altitudinem re-
fugii domus tuæ humiliabit, habemus: Et muni-
mentum altitudinis murorum tuorum concidere faciet,

⁷⁸ I Cor. xv, 53. ⁷⁹ Psal. cv, 28. ⁸⁰ Jerem. xlviii, 7. ⁸¹ ibid. 13. ⁸² ibid. 16. ⁸³ ibid. 17.
⁸⁴ ibid. 25, 26. ⁸⁵ ibid. 27. ⁸⁶ ibid. 29.

interpretatus est Symmachus. Erant vero *murus* Ἀ τες δαίμονες. Τοῦτο γὰρ ἡμῖν ὁ προφήτης κατέλι-
et *munimentum* vires ejus, quibus *muniebatur*. πέν.

Discas porro ab uno, qualia dæmones ipsi etiam, qui reliquas gentes in fraudem deduxerunt, *passuri*
sunt. Id enim colligendum nobis relinqui propheta voluit.

CAP. XXVI.

ΚΕΦΑΛ. ΚΖ'.

VERS. 1-8. *Die illa cantabunt canticum istud in terra Judææ, dicentes: Ecce civitas munita, et salutare nostrum ponet murum, et circummurale; aperite portas. Ingredietur populus custodiens justitiam, etc.*

At illis deletis regnabit in suos Christus, in cœlesti illa Jerusalem, quam Judææ nomine vocavit urbis amplitudinem innuens. Appellat vero et *civitatem Dei* sanctorum in ea degentium vitæ institutum, congrue ad regionem terrenæ illius Jerusalem respiciens: partim quidem, ut rerum veritatem subindicet; partim etiam ut Judæos consolatus, eosdem etiam ad propositorum spem provocet, qui promissis potiti canticum cœlestie cantabunt. Est autem *canticum* hujusmodi: *Ecce civitas munita salutare nostrum*. Neque enim *munita* inferior ista in terris, vi capta sæpius et expugnata; sed **324** superior illa, et *munita* et *salutare* (quod *Jesus* vocabulo apud Hebræos significatur) dici queat. Est enim ipse beatorum Salvator, *civitas*, *murus*, et *circummurale*. Cujus *portarum* appellationem, mansionem ibidem existentium aditus nos decet intelligere; quod non Judæis, non Israeli, vel quibuslibet aliis simpliciter, sed iis tantum, qui *justitiam*, qui *veritatem*, et *pacem colunt*, aperiri jubet. De quibus quisquis Dei amore accenditur, illud usurpabit: «Aperite portas justitiæ; ingressus in eas confitebor Domino ⁶⁴.» Ideo autem eis *aperiuntur*, quia in te speraverunt usque in sempiternum, qui et *habitant in excelsis*, et civitates eorum vel absoluta mortalis vitæ consummatione, vel impio civitatum eorum statu deletis, sustuleris.

Conveniunt vero ista cum prædictis, ubi *munitas* civitates in tumultum ita te positurum dixisti, ut a fundamentis eruantur ⁶⁵. At tuos viros *mansuetos*, (quales terram possessuros adfirmasti) *humiles* prius, ipso justi judicii tempore *exaltabis*, elataque prius superhorum capita facies *conculcare*, ceterum *piorum* etiam *via*, nullo superstite qui *impediat*, *recta futura est*. Nec est ejus rei alia, quam **D** *justi Dei judicii* causa investiganda. Sunt autem qui præmissa verba de Salvatoris adventu intelligi voluerunt. Eum enim qui arcana illa symbola, de quibus locutus est, tradidisset, Deum vere ab iisdem, qui illa amplexi essent quamvis in carne esset, cognitum iri. Sermonem vero Israeli volunt convenire, a quo (velut e Scripturis didicerat) venturus expectabatur; idque Symeonis et Zachariæ exemplo, sicut jam dictum est, qui sua spe potiti sunt, palam fieri. Tales qui existunt, *monti huic*,

α'-τ'. Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἵσονται τὸ ἄσμα τοῦτο ἐπὶ γῆς τῆς Ἰουδαίας, λέγοντες· Ἰδοὺ πόλις ὀχυρὰ, καὶ σωτήριον ἡμῶν θήσεται τὸ τεῖχος, καὶ περίτειχος. Ἀνοίξατε πύλεις, εἰσελθέτω λαὸς φυλάσσων δικαιοσύνην, κ. τ. λ.

Μετὰ δὲ τὴν τούτων ἀπόλειαν Χριστοῦ βασιλεύοντος ἡ τῶν ὑφ' αὐτῷ κατὰ τὴν ἐπουράνιον Ἱερουσαλήμ, ἣν Ἰουδαίαν καλεῖ τὸ πλάτος· ἐκείνης μηνύων τῆς πόλεως· τὸ δὲ ἐν αὐτῇ τῶν ἁγίων πολίτευμα, πόλιν Θεοῦ, ἀκολούθως τῇ χώρᾳ τῆς ἐπὶ γῆς Ἱερουσαλήμ, ἅμα μὲν ὑποδηλώνων τὴν ἀλήθειαν, ἅμα δὲ τοὺς Ἰουδαίους παραμυθούμενος [καὶ] εἰς τὴν τῶν προκειμένων ἐλπίδα προτρέπων, οἱ τυχόντες τῶν ἐπαγγελιῶν ἄρουνται ἄσμα τὸ ἐπουράνιον. Τὸ δὲ ἄσμα· Ἰδοὺ πόλις ὀχυρὰ τὸ σωτήριον ἡμῶν. Ἡ κατὰ γὰρ ἐπὶ γῆς οὐκ ὀχυρὰ πολλάκις αἰοῦσα. Ἡ δὲ ἄνω, καὶ ὀχυρὰ, καὶ σωτήριον, ὅπερ Ἰησοῦς ἡ τῶν Ἑβραίων ἐφη φωνῇ. Αὐτὸς γὰρ τῶν μακαρίων Σωτὴρ, πόλις, τεῖχος τε, καὶ περίτειχος. Ταύτης δὲ πύλεις, τὰς διαφόρους τῶν αὐτόθι μονῶν εἰσόδους νοήσομεν, ἃς ἀνοιγῆναι φησιν οὐκ Ἰουδαίοις, ἢ τῷ Ἰσραὴλ, ἢ τοῖς τυχοῦσιν ἀπλῶς, μόνοις δὲ τοῖς δικαιοσύνην, καὶ ἀλήθειαν, καὶ εἰρήνην φυλάττουσι. Περὶ ὧν πᾶς ἐρεῖ Θεοφιλῆς· «Ἀνοίξατέ μοι πύλεις δικαιοσύνης· εἰσελθὼν ἐν αὐταῖς ἐξομολογήσομαι τῷ Κυρίῳ.» Ἀνοίγονται δὲ αὐτοῖς, ἐπειδὴ περ ἐπὶ σοὶ ἡλιπύσαν ἕως τοῦ αἰῶνος, ὅς καθέλεις τοὺς ἐνοικοῦντας ἐν ὑψιλήνῃ· καὶ τὰς πόλεις αὐτῶν, καθέλεις ἡ συντέλειαν τοῦ θνητοῦ ποιησάμενος βίου, ἢ τὰς ἀσεβεῖς αὐτῶν πολιτείας ἡφάνισας ⁶⁶.

Συνεπὸς ταῦτα τοῖς εἰρημένοις, ὅτι ἔσθης πόλεις εἰς χῶμα, πόλεις ὀχυρὰς, τοῦ πεσεῖν αὐτῶν τὰ θεμέλια· τοὺς δὲ σοὺς *πρῶεις* ἄνδρας, οὓς ἔφης κληρονομήσαι τὴν γῆν, *ταπεινοὺς* ὄντας πρότερον, κατὰ τὸν τῆς δικαιοκρατίας σου καιρὸν ἀνυψώσας, *κατακρατεῖν* αὐτοὺς τῶν πάλαι ποιήσας ὑπερηφάνων τὰς κεφαλὰς, ὅτε καὶ ἡ τῶν ἀσεβῶν· ὁδὸς εὐθεία, μηδὲν δὲ αὐτοῖς ἐκ ποδῶν ἐτι καθεστῶτος, οὐπερ αἰτίον ἡ τοῦ Θεοῦ δικαιοκρασία. Τὴν δὲ προκειμένην ῥῆσιν τινες ἐπὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιδημίας ἐξέλαβον. Τὸν γὰρ τὰ σύμβολα παραδεδωκότα τὰ μυστικὰ, περὶ ὧν ἔλεγεν, Θεὸν ὄντα γινώσκειν τοὺς ταῦτα λαβόντας, εἰ καὶ γέγονεν ἐν σαρκί. Τὸν δὲ λόγον ἀρμόττειν φασὶ τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, οἱ καὶ προσεδύον αὐτὸν, ἐκ τῶν Γραφῶν ὡς ἤξει μαθόντες· ὡς ἐδήλωσε Συμεὼν τε, καὶ Ζαχαρίας, ὡς εἴρηται, τυχόντες ἧς εἶχον ἐλπίδας. Οἱ δὲ τοιοῦτοι προσομολογοῦσιν ἐπὶ τὸ ὅρος τοῦτο δώσειν ἀναπαύσειν τὸν Θεόν, δηλονότι τὴν Ἑκκλη-

⁶⁴ Psal. cxiu, 19. ⁶⁵ Isa. xxv, 2 seqq.

VARIAE LECTIONES.

⁶⁶ γο. Χριστῇ βασιλεύσει. ἰ ἀφ. καθέλεις. ⁶⁷ γρ. ἀφανίσας. ⁶⁸ γρ. εὐσεβῶν.

σταν, καὶ Χριστὸς γὰρ ἐδόα· « Δεῦτε πρὸς με οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, καὶ γὰρ ἀναπαύσω ὑμᾶς. » Δι' αὐτοῦ γὰρ ἀπεθέμεθα τὸ τῆς ἁμαρτίας φορτίον, καὶ τοῦ φόβου τῶν ἐπὶ ταύτῃ κολάσεων. Προστίθεται δὲ καὶ τὰ ἐν ἐλπίσιν ἀγαθὰ. Γέγραπται γὰρ περὶ τῶν ἁγίων, ὅτι εὐφροσύνη αἰώνιος· ὑπὲρ κεφαλῆς αὐτῶν. Εἶτα δεικνύσι τὴν ἐπὶ τῇ τῶν μουσικῶν παραδόσει τῆς εἰδωλολατρίας κατάλυσιν, τοῖς τῶν πιστευόντων ποσὶν ὑπενηνεγμένου τοῦ Σατανᾶ, διὰ τὸν δόντα πατεῖν αὐτοῖς ἐπάνω ὄψεων καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πάσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ. Διὰ μὲν δὲ χύρας εἰδωλολατρύσεις, πάσας ἐδήλωσεν. Τὰς δὲ χεῖρας ἀντήσσει, φησὶν, ὁ τῆς εἰδωλολατρίας εὐρετής, ἐκλυομένης αὐτοῦ τῆς δυνάμεως, δι' ἧς ἐταπείνου τὴν ἀνθρωπον. Ἀντὶ δὲ οἱ τῆς ἐνεργείας τὴν χεῖρα παρελλήψε, δι' ἧς ὑπέταξεν ἑαυτῷ τοὺς ἐπ' ἔργοις ἀγαθοῖς ἐκτεμένους ὑπὸ Θεοῦ. Πρὸς αὐτὴν δὲ τὸ λόγον ἀποστρέψας τὴν Μωαβίτιν, ὅψος καταφυγῆς τοῦ τοίχου τὸ ταπεινούμενον αὐτὸν φησὶ τὸν τῆς ἀπάτης καὶ τῆς εἰδωλολατρίας προεστηκότα. . . .

θ-ιε'. *Ἠλπίσαμεν ἐπὶ τῷ ὁρόματι σου, καὶ ἐπὶ τῇ μυστῇ ἣ ἐπεθύμει ἡ ψυχὴ μου. Ἐκ νυκτὸς ἐρριζοῖ τὸ πνεῦμά μου πρὸς σέ, ὁ Θεός, διότι φῶς τὰ προστάγματά σου ἐπὶ τῆς γῆς. Δικαιοσύνην μάθετε, οἱ ἐνοικοῦντες ἐπὶ τῆς γῆς. Πέπαιται γὰρ ὁ ἀσεβής, κ. τ. λ.*

. . . εἰς τὴν ἐπιούσαν ἡμέραν. Ὡς περὶ δὲ ἐν παντὶ ῥήματι Θεοῦ τρέφεται ἡ ψυχὴ, οὕτω καὶ ἐν παντὶ προστάγματι καταυγάζεται. Σπουδὴ τοίνυν ἔστω τὴν δικαιοσύνην μαθεῖν. Διδακτὴν γὰρ οὐ φυσικὴν, ὥς τὸ ὁρᾶν τε καὶ ἀκούειν, μυσταγωγὴς δὲ πρὸς τοῦτο Χριστὸς, ἐφ' οὗ λέγεται τό· Ἔσονται πάντες διδασκαλοὶ Θεοῦ. Τοῦτο δὲ καὶ νῦν τοῖς ἐκ τῶν ἐθνῶν πεπιστευκόσιν ὁ προφήτης παρακαλεῖται, ὅπερ ἔοικε τῷ· « Ἀκούσατε ταῦτα, πάντα τὰ ἔθνη· ἐνωτίσασθε, πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην. Καὶ νῦν γὰρ ὁ προφήτης πάντας καλεῖ πρὸς τὴν εὐαγγελικὴν δικαιοσύνην τοὺς ἀνὰ πᾶσαν οἰκούντας τὴν γῆν, οὗ τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ μόνους, ὡς τοῦ Μωσέως ὁ νόμος· τὸ δὲ ἀπειθεῖν οὐκ ἀξίμιον. Πέπαιται γὰρ ὁ ἀσεβής οἰχόμενος πρὸς ἀπωλείαν, πᾶς ὅς ἂν μὴ μάθῃ δικαιοσύνην, μηδὲ ποιήσῃ ἀλήθειαν, τὴν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δηλονότι λατρεῖαν τε καὶ προσκύνησιν. Σκίαν γὰρ εἶχεν ὁ νόμος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν. Χριστὸς δὲ μόνος ἀλήθεια, ὃς καὶ γέγονεν ἡμῶν παρὰ τοῦ Πιτέρος δικαιοσύνη, καὶ ἃ δεῖ παραγγέλλει δικαιοσύνη τέ ἐστι καὶ ἀλήθεια. Αἰρεται δὲ ὁ ἀσεβής, ἵνα μὴ ἴδῃ τὴν δόξαν Κυρίου. Φησὶ γάρ· « Ἐὰν μὴ πιστεύσητε ὅτι ἐγὼ εἰμι, ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν ἀποθάνετε. » Καὶ πάλιν· « Ὁ πιστεύων εἰς τὸν Υἱόν, οὐ κρίνεται· ὁ δὲ μὴ πιστεύων, ἤδη κέκριται. » Μὴ συνῶν γὰρ Χριστῷ, πῶς δύσεται τὴν δόξαν αὐτοῦ; Αἰχμάνεται δὲ τοῦτο καὶ εἰς τὸν διὰ-

id est Ecclesiae, requiem daturum Deum profitentur. Christum enim ita inclamasse legimus : « Accedite ad me, qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos ⁸⁶. » Per eum siquidem peccatorum onere non levati modo, sed debita etiam poena liberati sumus. Adjunxit **325** vero et futurorum bonorum spem. Scribitur enim de sanctis, quia « laetitia sempiterna super caput eorum ⁸⁷. » Insinuat deinde arcanarum rerum traditione idololatriæ interitum, subjecto credentium pedibus Satana per eum qui serpentes et scorpiones pedibus calcare ⁸⁸, omnemque hostis potentiam superare facit. Deinde unus idololatriæ regionis nomine cunctas significat. Ad hæc, quod idololatriæ auctorem manus suas remissurum dicit, de adempta potestate, qua hominem deprimebat, intelligit. *Manum* enim pro vi illa agendi, qua sibi homines ad bona opera creatos subjugavit, usurpavit. Converso deinde ad *Moabitidem* sermone, per *dejectam altitudinem muri refugii*, ipsum fraudis et idololatriæ præsidem deturbatum iri significat. . . .

VERS. 9-15. *Speravimus in nomine tuo, et in memoria quam desideravit anima mea. De nocte vigilat spiritus meus ad te, Deus, quia lux judicis tua super terram. Justitiam discite, qui habitatis terram. Cessavit enim impius, etc.*

. . . . In diem crastinum. Ut autem omni verbo Dei nutritur anima, sic quolibet præcepto illustratur. *Justitiam ergo discere* cura sit; quam disciplina, non natura largitur, ut auditum, ut visum. Sed est hujus disciplinæ mystes et initiator Christus, in quem illud est, quod omnes a Deo docendos esse scribitur ⁸⁹. Istud vero illis etiam nunc præcipit propheta, qui de gentium numero fidem amplexi sunt : cujusmodi est illud : « Audi e hæc, omnes gentes; attendite, omnes qui habitatis terram ⁹⁰. Nam et isto loco propheta universæ terre incolæ, non Judæos tantum, ut Mosis illa lex, ad evangelicam *justitiam* invitat; a qua qui aliohorruerint, impune non tulerunt. *Cessavit enim impius* delatus ad interitum; omnis nimirum qui *justitiam non discit, neque veritatem fecit*, id est, qui positum in spiritu et veritate cultum adorationemque non observat. Umbram enim futurorum bonorum lex habuit ⁹¹. Sed Christus unus *veritas* ⁹², idem nobis a Patre *justitia* existit, et quæ annuntiat, *justitia* sunt et *veritas*. Tollitur autem *impius, ne videat gloriam Dei*. Ait enim : « Nisi credideritis quod ego sum, in peccatis vestris moriemini ⁹³. » Deinde : « Qui credit in Filium, non judicatur; qui autem non credit, jam judicatus est ⁹⁴. » Qui enim *Christi gloriam*, qui cum Christo non fuerit, *videre* possit? Potest vero et istud, in diabolum vecor-

⁸⁶ Math. xi, 28. ⁸⁷ Isa. lxi, 7. ⁸⁸ Luc. x, 19. ⁸⁹ Joan. vi, 45 ⁹⁰ Psal. xlviii, 2. ⁹¹ Hebr. x, 1. ⁹² Joan. xiv, 6. ⁹³ Joan. viii, 24. ⁹⁴ Joan. iii, 18.

VARIE LECTIONES.

• γρ. γάρ. P γρ. δέ.

PATROL. GR. LXXXVII.

desque Judæos usurpari. Cum **327** enim iis Deus A minitetur, qui *justitiam non didicerunt*, ea prophetæ, quæ ab incredulitate Judæorum profecta est, in recordationem subito ignoratio. Dei siquidem Filius, Patris *brachium*, quo cuncta effecta sunt, appellatus ⁵⁵, ideoque incarnatus ut terræ incolæ per fidem justificaret, ea quæ naturam et rationem exsuperant, ad divinitatis suæ probationem operabatur. Indequè est quod aiebat : « Si non facio opera Patris mei, nolite mihi credere ⁵⁶. » Ceterum præterquam quod, qui videbant et docebantur, non credebant, Samaritanum ⁵⁷, dæmoniacum, temulentum ⁵⁸, fabrique filium ⁵⁹ contumeliose vocabant. Imo et servatis gentibus, cum zelo flagrant improbo, *igne potius consumi*, quam in easdem servatas intueri malebant. Quod B in ipso Salvatoris ortu passos esse, quia puer natus esset nobis Filius, propheta significavit ¹.

Inde est igitur, quod, conversa ad Patrem oratione, eundem sic alloquitur : *Domine, excelsum brachium tuum, et nesciebant*, quia nimirum tantam vulgare aliquem hominem despicerent, quem ab operibus cognoscere debuerant. At jam *erubescant*, adjicit, ejus a morte resurrectionem intuiti; quo tempore pecunia militibus numerata, ne ad omnes rei fama perveniret, impedire frustra conati sunt. *Erubescant* rursum vel tum maxime, cum in Patris gloria venientem intuebuntur; cum Sponsi thalamo, solo patrum nomine (quorum erant promissiones, et legislatio, et testamentum), commendabiles excludentur. Nunc autem, et tunc C etiam gentes *æmulabuntur*, cum igni perpetuo tradentur. « Ipsi enim, scribitur, ad æmulationem me provocaverunt in eo quod non erat Deus, sed eos ipse in non gente provocabo ². » Postulat autem propheta a Deo, ut eis ipse secum *pacem* largiatur. Ita enim cumulatam et perfectam a te gratiam, inquit, inibimus, qui tantis a te beneficiis per patres affecti sumus. Potest et istud ad se retulisse propheta videri, quasi inter multa Dei in se beneficia, et istud quoque permaximum profiteatur, si genti sive *pacem* ab eodem impetret; juxta illud : « Justificati **328** igitur ex fide pacem habemus apud Deum, per Dominum et Salvatorem *Jesum Christum* ³. » Quod certe cum acciderit, in Dei sortem et possessionem transibimus, D *nullum alium agnoscentes, sed* divinæ legi, quæ Dominum Deum adorare, eique soli servire præcipit ⁴, obedientes. *Pacem* rursum et eum fortasse, de quo : « Ipse enim est pax nostra ⁵, » legimus, appellavit.

Deinde, quod *omnia reddidisti* dixit, de peccatorum pœnis, quas digne pertulerunt, nonnulli intelligunt. Illis enim, aiunt, merito nobis inflictis, eum tu nobis dato, qui solus odio tuo liberare possis. Ratione siquidem dominii *omnia tua* sunt.

βολον, καὶ τοὺς ἀγνώμονας Ἰουδαίους. Ἀπειλοῦντος γὰρ τοῦ Θεοῦ τοῖς μὴ *μαρθάνουσι δικαιοσύνην*, εἰς ἀνάμνησιν ὁ προφήτης ἤλθε τῆς τοῦ Ἰσραὴλ ἐξ ἀπειθείας ἀγνοίας. Ὁ μὲν γὰρ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς *βραχίον* λεγόμενος τοῦ Πατέρος, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονε, σαρκαθεὶς ἵνα δικαιώσῃ τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς διὰ πίστεως, τὰ ὑπὲρ φύσιν καὶ λόγον ἐργάζετο, διὰ τούτων, ὡς Θεὸς εἴη, δεικνύς. Διόπερ ἐφασκεν· « Εἰ οὐ ποιῶ τὰ ἔργα τοῦ Πατέρος μου, μὴ πιστεύετε μοι. » Οἱ δὲ ὁρῶντες καὶ διδασκόμενοι, πρὸς τῷ μὴ πιστεύειν, *Σαμαρείτην*, καὶ δαιμονῶνα, καὶ μέθυσον, καὶ τέκτονος ἐκάλουν υἷόν. Σωζομένων δὲ τῶν ἐθνῶν, πονηρῶ καίόμενοι ζήλῳ, *πυρκαῖστοι* γενέσθαι μάλλον ἤβελον, ἣ ταῦτα βλέπειν σωζόμενα. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τῇ τοῦ Σωτῆρος γεννήσει πεπονημένοι φησὶν αὐτοὺς ὁ B προφήτης, ὅτι παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν Υἱός.

Διὸ πρὸς τὸν Πατέρα φησὶν ὁ προφήτης· Κύριε, ὕψηλός σου ὁ *βραχίον*, καὶ οὐχ ἡδαισαν. Ὡς δὲ κοινοῦ τινος ὑπερορῶντες ἀνθρώπου, διὰ τῶν ἔργων αὐτὸν ἐπιγινώσκων ὀφείλοντες. Γινόντες δὲ αὐτοῦ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀναβίωσιν, *αἰσχυνθήσονται*, ὅτε καὶ ἀργύρια ἱκανὰ τοῖς στρατιώταις ἔδωκαν, ὡς ἂν μὴ πᾶσιν ἐκπυστον γένηται. *Αἰσχυνθήσονται* δὲ καὶ δὲ ἂν ἴδωσιν αὐτὸν ἐρχόμενον ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατέρος, ὅτε καὶ τοῦ νυμφῶνος ἐκκλείονται οἱ διὰ τοὺς πατέρας τετιμημένοι. Αὐτῶν γὰρ αἱ ἐπαγγελίαι, καὶ ἡ νομοθεσία, καὶ ἡ διαθήκη, νῦν δὲ καὶ τότε τὰ ἔθνη *ζηλώσουσι* πυρὶ τῷ αἰωνίῳ παραπεμπόμενοι. C « Αὐτοὶ γὰρ, φησὶ, παρεζήλωσάν με ἐπ' οὐ Θεῷ, ἀλλ' ἐγὼ παραζήλωσα αὐτοὺς ἐπὶ οὐκ ἔθνεσι. » Ὑπὲρ δὲ τούτων αἰτεῖ τὸν Θεὸν ὁ προφήτης τὴν πρὸς αὐτὸν εἰρήνην τούτοις δωρησασθαι. Οὕτω γὰρ πλήρη παρὰ σοῦ τὴν χάριν ληψόμεθα, τοσαῦτα διὰ τοὺς πατέρας τετιμημένοι. Καὶ περὶ αὐτοῦ δὲ τοῦτο λέγοι ἂν ὁ παρ' αὐτοῦ ὁμολογῶν, ὡς πολλὰς παρὰ σοῦ λαθὼν εὐεργεσίας, ταύτην μεγίστην ὁμολογήσῃ τὴν πρὸς σὲ τοῦ ἐθνους εἰρήνην. Κατὰ τό· « Δικαιοθέντες οὖν ἐκ πίστεως εἰρήνην ἔχομεν πρὸς τὸν Θεὸν διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν καὶ Σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Οὗ δὲ γεγονότος, κτήσις ἐσόμεθα καὶ κληρὸς Θεοῦ, οὐδένα ἄλλον εἰδότες, τῷ σὺ νόμῳ πειθόμενοι λέγοντι· « Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. » Λέγοι δ' ἂν εἰρήνην καὶ τὸν περὶ οὗ λέ- D λεκται, « Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ἡ εἰρήνη ἡμῶν. »

Τὸ δὲ, *πάντα γὰρ ἀπέδωκας ἡμῖν*, φασὶ τινες δηλοῦν τὴν κατ' ἀξίαν τῶν ἁμαρτημάτων δίκην αὐτοῖς ἐπαχθεῖσαν. Ἐκείνων γὰρ δικαίως ἡ ἡμῖν ἐπαχθέντων, ὅς τὸν μόνον ἀπαλλάξαι τῆς πρὸς σὲ δυσμενείας δυνάμενον. Λόγῳ μὲν ἡ δεσποτείας ἀπαντα σά.

⁵⁵ Luc. i, 51. ⁵⁶ Joan. x, 37. ⁵⁷ Joan. vii, 20; Joan. viii, 48, 52. ⁵⁸ Matth. xi, 19; Luc. vii, 34. ⁵⁹ Marc. vi, 3. ¹ Isa. ix, 6. ² Deut. xxxii, 21. ³ Rom. v, 1. ⁴ Deut. vi, 13; Matth. iv, 10. ⁵ Ephes. ii, 14.

VARIÆ LECTIONES.

γ λ. Ἰσ. φασί. γ λ. Ἰσ. γάρ.

Γένοιτο δὲ διὰ Χριστοῦ καὶ λυτρωθέντας ἡμᾶς τῆς Ἀ ἐν ἁμαρτίαις *νεκρώσεως*, οἰκείωσιν ἔχειν τὴν σὴν, ὅτε καὶ τῶν ἐβρόύθημεν εἰδότες, *ἄλλον οὐκ ἐτι γνωσόμεθα*. Οἱ δὲ * τῇ στερήσει τῆς ζωτικῆς δικαιοσύνης ἐμμελιναντες, καὶ *νεκρωθέντες* διὰ τὰ τῷ Θεῷ, μένουσιν οὕτως, οὐκ ἔχοντες *ἱασιν*, μηδὲν τῶν ἰδ-σθαι δυναμένων πνευματικῶν διδασκάλων πειθόμενοι. Διὸ φειδόμενος αὐτῶν, *ἀπολέσθαι πεποίηκας*, μὴ παριδὼν ὃ ἐν κακίᾳ χρόνον ἐπιζῆσαι μακρότερον, ὡς ἂν μὴ χεῖρους ὦσιν ἐν τοῖς τῆς ἁμαρτίας γεννήμασιν, ὡς ἐπὶ τοῦ κατακλυσμοῦ τὰ ρα' συνέτεμεν ἔτη, καὶ τὰ ο' τὰ διὰ τοῦ παρόντος εἰρημένα προφήτου, συμφώνως οἷς ὁ νζ' λέγει ψαλμός· « Ἄνδρες αἱμάτων καὶ δόλιοι οὐ μὴ ἡμισεύσουσι τὰς ἡμέρας. » Καὶ πάλιν· « Μὴ ἀναγάγῃς με ἐν ἡμίσει ἡμερῶν. » Τινὲς δὲ φασὶ δύνασθαι νοεῖν *νεκρούς* καὶ οὓς ἤγει- B ρεν ὁ Χριστός, ὡς τὸν Λάζαρον· οὓς οὐκ ἂν ἑτερος *ἀνέστησεν ἱατρός*. Ὅπερ ἔδει σκοποῦντα τὸν Ἰσραὴλ, Θεὸν ὁμολογεῖν Χριστόν. Τοῦτο δὲ μὴ ποιήσας, *ἀπώλετο*. Πλὴν οὐκ ἄρδην. Σέσωται γάρ τὸ κατάλειμμα. Πᾶν δὲ ἄρσεν αὐτῶν ἐστί, τὸ ἡγούμενον τάγμα. Τὸ γὰρ ἄρσεν ἡγείται τοῦ θήλεως. Εἴποις δ' ἂν καὶ τοὺς ἐν συνέσει τῇ τοῦ νόμου νεανικούς κατὰ τὸ προφητικὸν τό· Πορεύσονται πρὸς τοὺς ἀδρούς, καὶ λαλήσω πρὸς αὐτούς. Καὶ ἰδοὺ ὁμοθυμαδὸν συνέτριψαν ζυγὸν, διέβρῃξαν δεσμούς. Τοιοῦτον καὶ τό· « Οὐαὶ ὑμῖν, Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί· » οἷς αἰτεῖ *προστεθῆναι κακά*. Οὐ μόνον γάρ τῃς πρὸς Θεὸν ἐξέπεσον οἰκειότητος, δι' ὧν εἰς αὐτὸν ἐπαρψύνησαν, ἀλλὰ καὶ ταῖς ἐκ τῶν πολεμίων ἀπώλοντο συμ- C φοραῖς. Τοὺς δὲ *ἀρρένας* ῥηθέντας, καὶ ἐνδόξους ἐκάλεσεν, ὡς τῶν λοιπῶν ὑπερέχοντας, ὥστερ οὖν καὶ *κακά*, τὰ κακωτικά. Ὡς τὸ, « Ὁ κτείζων κακά. » Καὶ τὸ, « Οὐκ ἐστὶ κακία ἐν πόλει, ἣν Κύριος οὐκ ἐποίησεν. » ierunt. *Masculos* rursum, quod superius dixit, eosdem esse *gloriosos*, tanquam reliquis superiores : ut *mala* etiam, quæ inferendi mali facultatem habeant, appellat ; cuius generis est illud : « Qui creavit mala ¹¹. » Et illud : « Non est malum in

15-16'. Κύριε, ἐν θλίψει ἐμνήσθημέν σου· ἐν θλί-ψει μικρᾷ ἡ παιδεία σου ἡμῖν. Καὶ ὡσεὶ ὠδίνουσα ἐγγίξει τοῦ τεκεῖν, καὶ ἐπὶ τῇ ὠδίνι αὐτῆς ἐκέκρα-ξεν, οὕτως ἐγενήθημεν τῷ ἀγαπητῷ σου, κ. τ. λ.

Ἐπὶ αὐτῇ παροῦσαν τὴν καθόλου κρίσιν ὁ προφήτης ἔρῳν, καὶ τῷ τοῦ Θεοῦ παριστάμενος βήματι, ποτὲ μὲν ἐξομολογεῖται, ποτὲ δὲ ἱκετεύει, ποτὲ δὲ εὐχαριστεῖ. Καὶ ποτὲ μὲν καταλέγει τὰς ἐκ Θεοῦ τοῖς ἀγαθοῖς ἀμοιβάς, ποτὲ δὲ τὰς κατ' αὐτῶν καταλέγει τιμωρίας, πάντα *παιδεύων* ἡμᾶς ἅπερ αὐτὸς ἐκ τοῦ Πνεύματος ἐλαιδεύετο. Φησὶν οὖν ὡς ὅτε και-ρὸς ἦν, τὴν στενὴν καὶ τεθλιμμένην ὑπὲρ τῶν τῆς εὐσεβείας ἀγώνων ὀδεύοντες, ὑπὸ τῆς σῆς ἐδυνα-μούμεθα *μνήμης*, ὡς τε λέγειν, θλιβόμενοι, ἀλλ' οὐ στενοχωρούμενοι. Διωκόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐγκαταλειπό-μενοι. Καταβαλλόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἀπολλύμενοι. Ἐπαί-δυσεν γὰρ ἡμᾶς ἡ θλίψις, εἰδότες ὅτι ὃν ἀγαπᾷ

Utinam vero et nos per Christum a peccati *mortē* redempti consortio tuo potiamur, qui etiam, qui- busnam liberati sumus minime ignorantes, *aliū* amplius non *sumus agniti*. Qui enim in priva- tione *vitalis justitiæ* immorantur, Deoque propter peccata *mortui sunt*, ita illi ideo manent deplorati, quod nullis spiritualibus *medicis*, quibus sanandi facultas fuerat, obtemperantes esse voluerunt : indeque est, quod parcens eis, *perire fecisti* intulit, qui tempus ad sceleris amplificationem non pro- duxisti, ne ei et ipsi deteriores cumulandis peccatis evaderent : ut cum in diluvio 120 annos, et illos deinde 70, cuius noster hic propheta meminit, contraxit ; juxta quod psalmo LVII, in hæc verba legitur : « Viri sanguinum et dolosi, non dimidia- bunt dies suos ⁶. » Et rursum : « Ne revoces me in dimidio dierum meorum ⁷. » Aiunt vero non- nulli eos etiam hic posse *mortuos* intelligi, qui, ut Lazarus, essent a Christo in vitam revocati ; quos quia nullus *suscitare medicus* potuisset, ad id Israelē advertere, et Christum confiteri debuisse, quod cum facere noluisse, paucis exceptis (servatæ enim reliquæ aliqua⁸) ipsum *perisse*. *Masculi* porro nomine, principes et duces ideo intellexit, quod feminæ debeat *masculus* anteire. Dicas et hos etiam, qui consilio, et legis intelligentia, tanquam juvenes robore pollerent, juxta propheticum illud significari : **329** Vadam ad primores, et dicam eis : Et ecce unanimiter contriverunt jugum, con- fregerunt vincula ⁹. » Tale est et illud : « Væ vobis, Scribæ et Pharisei ¹⁰, » etc. Deinde *mala addi* postulat : non solum enim Dei familiaritate, propter contumeliam quam ipsi intulerunt, exciderunt, sed variis etiam hostium injuriis graviter afflicti per- ierunt. *Masculos* rursum, quod superius dixit, eosdem esse *gloriosos*, tanquam reliquis superiores : ut *mala* etiam, quæ inferendi mali facultatem habeant, appellat ; cuius generis est illud : « Qui creavit mala ¹¹. » Et illud : « Non est malum in civitate, quod non fecerit Dominus ¹². »

VERS. 16-19. Domine, in afflictione recordati sumus tui : in tribulatione parva doctrina tua nobis. Et sicut parturiens appropinquat ad partum, et in dolore suo clamat, sic facti sumus dilecto tuo, etc.

Non aliter quam si præsens iudicium omnium intueatur propheta, stetitque ante ipsum Dei tribu- nal, aliquando quidem confessione, aliquando vero precibus, aliquando etiam gratiarum actione utitur. Imo vero quandoque collata in bonos a Deo bene- ficia, quandoque etiam malorum pœnas recenset ; ut nos illis omnibus, sicut prius a Spiritu fuerat *edoctus, erudiat*. **330** Sic igitur loquentes indu- cit : Cum sese obtulerunt tempora, viam angustam et tritam pro religionis certaminibus ambulante ; tantum tui *recordatione* potuimus, ut nos afflictos quidem fuisse, sed non oppressos ; persecutiones passos, sed non derelictos ; dejectos, sed non in-

⁶ Psal. LIV, 24. ⁷ Psal. CI, 25. ⁸ Isa. X, 22 ; Rom. IX, 27. ⁹ Jerem. V, 5. ¹⁰ Matth. XXIII, 13. ¹¹ Isa. XLV, 7. ¹² Amos III, 6.

VARIE LECTIONES.

* ἰσ. γάρ. * γρ. ἁμαρτήματα. ὡ παραδοῦς.

teremptos dicere valeamus. Nos enim ipsa *erudiebat afflictio*; qui eum a Domino amari, quem castigat, non ignoraremus ¹³. Cum tuo siquidem in nos amore collata quævis *afflictio parva* nobis videbatur, qui non condignas hujus sæculi passiones ad venturam gloriam, quæ revelabitur in nobis ¹⁴, esse putaremus. Hinc est igitur, quod omni tolerata *afflictione*, prægnanti, jamjamque *parturienti* mulieri similes effecti sumus; qui *dilectum tuum*, id est unigenitum Verbum, et immissum nobis religionis tuæ *timorem* intus retinentes, fortiter olim sustinimus, veriti scilicet, ne utrumque, quod ipsi conceperamus, in nobis abortiretur. Non igitur spe excidimus, qui sinem amborum, *salutem spiritus* nostri, habeamus. Ex quo enim illum *peperimus*, eos qui versantur in terra si æmulari studeant, nobis non fore dissimiles aperte docuimus, nam qui *timorem* hunc non *acceperint*, neque *spiritum salutis* *pepererint*, sed sine fœtu et fructu remanserint; spe illa, quæ a te est, *excident*, qui autem tuas partes secuti, quamvis ad mortem usque contra peccatum *decertarint*; ea tamen nunquam, quæ a te est, *vita privabuntur*. *Resurgent enim mortui*: vel, secundum Aquilæ, Symmachii, et Theodotionis interpretationem, *vivent mortui tui*. Sed enim *mortuorum* ejus nomine, quosnam præter sanctos ipsius intelligas, qui sunt a supradictis mortuis alii? Qui enim *mortui* sunt, vitam habere non valeant, si morte digna admiserint: contra autem *mortui* Domini, qui omnia propter ipsum passi sunt; de quibus non tanquam *mortui*, sed tanquam a *dormientibus* reliquorum est interpretatio; priore quidem ratione, *expergescent*, qui sunt in monumentis; **331** altera vero *exsultabunt*, aut *laudabunt*, secundum Aquilam: aut *jubilabunt*, secundum Theodotionem. Dormitio enim sanctorum *mors* appellatur. At fuerit eis resurrectionis causa *ros ille tuus*, id est a te effusum Verbum illud unigenitum, quod vivificas guttas suas in proprios *mortuos* instillans, eadem opera et eorum, quæ humanitus admiserunt, medelam afferet; et eorum, qui in terra dispersi sunt, *resurrectionem* corporum largitur: non aliter quam *ros* ille solet oculis subiectus, quem paulatim cælo demissum commissa terræ semina nutrire et augere videmus. Qualia de ipsorum *terra*: ideoque. tanquam Deo *exciderint*, luituros significavit.

Sed non desunt, qui verba hæc ita interpretentur: Qui multo in Deum amore adversus scelerosos Judæorum ausus propheta excitatus *eis mala addi* postularat; cum eorum jam nomine Deum deprecari deberet, si quid illis condoleret; eam jam pro sui defensione utilitatem proponit, quæ ex *damnis et calamitatibus* divinitus immissis percipitur; solere ejus in nobis Dei *recognitionem* exci-

Κύριος παιδεύει. Τῷ γὰρ οὗ πόθῳ πᾶσα θλίψις μικρά τις ἡμῖν ἐνομιζέτο λογιζομένοις, ὡς οὐκ ἔστι τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλύπτεσθαι εἰς ἡμᾶς. Διὸ πᾶσαν ὑπομένοντες θλίψιν, ἐψώκειμεν κυύσῃ γυναικί, καὶ ὅσον οὕτω μελλούσῃ τεκεῖν. Καὶ τὸν γὰρ ἀγαπητόν σου καὶ μονογενῆ Λόγον ἔχοντες ἔνδον, καὶ τὸν ἡμῖν κατασπαρέντα φόβον τῆς σῆς εὐσεβείας πάλαι ἐκαρτεροῦμεν γενναίως, δεδιότες ἐξαμβλῶναι τὸν ἐν ἡμῖν ἀγαπητόν σου κυούμενον, καὶ τὸν φόβον τὸν σόν. Τοιγαροῦν οὐκ ἐσφάλημεν τῆς ἐλπίδος, τέλος ἀμφοῖν τὴν σωτηρίαν τοῦ πνεύματος τοῦ ἡμετέρου κτησάμενοι. Τοῦτο γὰρ ἀπογεννησάντες φανερόν τοῖς ἐπὶ γῆς κατεστήσαμεν, ὡς ἂν ζηλοῦντες γένοιτο παραπλήσιοι. Μὴ λαβόντες γὰρ τοῦτον τὸν φόβον, μὴδὲ τεκόντες τὸ πνεῦμα τῆς σωτηρίας, ἀγονοῖ δὲ καὶ ἀκαρποὶ μέλιναντες, ἐλπίδος· ἐκπεσοῦνται τῆς παρὰ σοῦ. Οἱ δὲ τῆς σῆς ὄντες μερίδος, εἰ καὶ μέχρι θανάτου πρὸς τὴν ἀμαρτίαν διαγωνίσαντο, τῆς παρὰ σοὶ ζωῆς οὐκ ἀποπεσοῦνται ποτε. Ἀναστήσονται γὰρ οἱ νεκροί· ἡ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, ζήσονται οἱ τεθνεώτες σου. Ἡ κατὰ Σύμμαχον καὶ Θεοδοτίωνα, ζήσονται οἱ νεκροὶ σου. Νεκροὶ δὲ αὐτοῦ τίνες; ἂν εἰεν, ἢ οἱ ἅγιοι αὐτοῦ μάρτυρες ἕτεροι ὄντες παρὰ τοῦς ἀνω ληθέντας νεκρούς; Οἱ δὲ νεκροὶ ζῶν οὐ μὴ ἴδωσιν, ὡς ἡμαρτηκότες πρὸς θάνατον. Νεκροὶ δὲ Κυρίου, οἱ πάντα δι' αὐτὸν ὑπομείναντες (περὶ ὧν οὐ τεθνηκότων, ἀλλ' ὡς κοιμηθέντων ἐξέδωκαν οἱ λοιποὶ) κατὰ μὲν τὸ πρῶτον, ἐξυπνίσθησθε ὡς ἐν ταῖς μνημείοις· κατὰ δὲ τὸ δεύτερον, Ἀγαλλιάσονται, ἢ αἰνέσουσιν κατὰ τὸν Ἀκύλαν, ἢ ἀλαλέσουσι, κατὰ τὸν Θεοδοτίωνα. Κοίμησις γὰρ ὀνομάζεται τῶν ἁγίων ὁ θάνατος. Αἰτία δὲ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῖς· ἡ παρὰ σοῦ δρόσος, ὁ μονογενῆς σου Λόγος δηλαδὴ, ὃς ἐπιστάτης τῆς ἑαυτοῦ ζωοποιούς σταγόνας τοῖς αὐτοῦ νεκροῖς, ὁμοῦ μὲν ἴασιν τῶν ἀνθρωπίνως αὐτοῖς ἡμαρτημένων παρέξει, ὁμοῦ δὲ ἀνάστασιν τῶν ἐπὶ γῆς ἐσπαρμένων σωμάτων, ὡς ἡ δρόσος ἡ αἰσθητὴ ἡμέρα κατιούσα πρὸς γῆν, ἐκτρέφειν καὶ αὖξιν ποιεῖ τὰ ἐναποκείμενα σπέρματα. Ἀλλ' οὐ τὰ τῶν ἀσεβῶν τοιαῦτα. Πέσεται γὰρ αὐτῶν ἡ γῆ. Ὡς οὖν ἐκπεσόντες Θεοῦ, αὐτοῖς σώμασι καὶ ψυχαῖς εἰς τιμωρίαν παραδοθήσονται.

implis dici certe non possunt. Cadel enim, ait, cum animabus ipsis et corporibus pœnas esse

Τινὲς δὲ τὴν ῥῆσιν οὕτως ἐρμήνευσαν· Ἐκ πολλῆς ὁ προφήτης φιλοθείας κατὰ τῶν Ἰουδαϊκῶν τοιμημάτων κινηθεὶς, καὶ φήσας, Πρόσθετε αὐτοῖς κακὰ, Κύριε· δέον ὑπὲρ αὐτῶν παρακαλεῖν τὸν Θεόν, εἴγε τούτοις συνέπασχε, τὸ τῶν κακωτικῶν θλίψεων πρὸς ἀπολογίζαν ἐπήνεγκε χρήσιμον, ὡς Θεοῦ μνήμην πέφυκε πᾶσιν ἐργάζεσθαι, ὥσπερ οὖν λήθην οἶδε ποιεῖν εὐροοῦντα τὰ πράγματα. Ἐν θλίψει γὰρ

¹³ Hebr. xii, 6. ¹⁴ Rom. viii, 18.

γρ. γάρ. x γρ. ἐξυπνίσονται.

μικρὰ παιδεύεσθαι, Θεοῦ τὴν ὁργὴν συγκατανεύον-
τος πᾶσιν ἡμέρως. Ἐξ ἀγάπης ἄρα τὸ, *Πρόσθετε*
αὐτοῖς, ἔφη, *κακὰ*. Προαιρέσει γὰρ ἀκάρπῳ λυσιτε-
λούντως ἀνάγκη προσφέρεται. Τοιοῦτον τό· « Ἐν
κημῷ καὶ χαλινῷ τὰς σιαγόνας αὐτῶν ἀγξεις τῶν
μὴ ἐγγιζόντων πρὸς σέ. » Ἄλλ' οὐχ ἡμεῖς, φησί,
κατ' ἐκείνους ἐπὶ τῷ ἀραπητῷ σου διετέθημεν υἱῷ·
δίχην δὲ μᾶλλον ὠδινούσης γυναικὸς, τῶν ταῦτα
τολμώντων κατεβόησαμεν τὴν ψυχὴν ἰδυνώμενοι.
Τοιοῦτος Ἦσαίας βεῶν· « Ὑμεῖς δὲ προσαγάγετε
ὧδε, υἱοὶ ἀνῶμοι, σπέρμα μοιχῶν καὶ πόρνῃς. Ἐν
τίνι ἐνετρυφήσατε, καὶ ἐπὶ τίνι ἠνοίξατε τὸ στόμα
ὑμῶν; » Περὶ ὧν ἔφασκε καὶ Δαβὶδ· « Σκοτισθί-
σονται οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν, » καὶ τὸν
νῶτον αὐτῶν διὰ παντὸς σύγκαμψον. Τινὲς δὲ *θλι-
ψὴν μικράν*, τὴν μὴ χωροῦσαν εἰς ἔργα φασὶν
ἀπειλὴν. Φιλανθρώπως γὰρ ἀπειλεῖ Θεὸς, φίδω τῶν
κακῶν ἀπειρῆσαι βουλόμενος. Οὐ μισεῖ γὰρ τὸ ἴδιον
πλάσμα, οὐδὲ παρήγαγεν ὥς ἂν τιμωρήσεται. Εἰ
γὰρ ἦν τοιοῦτος, ἐνῆν αὐτῷ καὶ σιωπῇ τὴν τιμωρίαν
ἐργάζεσθαι. Νῦν δὲ σώζειν ἐθέλων προαπειλεῖ.
ἄρceat, Deus minuitur. Non enim suum ipse odit
figmentum; neque, ut ulciscatur, in lucem educit;
quod alioquin, si talis esset, eidem vel non præmonenti liceret. At nunc minas præmittit, ut servare
se velle doceat.

Ἐπεὶ τοίνυν φησί τὰ ἡμέτερα τοιαῦτα γέγονεν,
ὡς διὰ μεγάλων τιμωριῶν τὸ χρέος ἐκτινύναι, χρεῖα
τοῦ σου ἀραπητοῦ τὰς συμφορὰς ἡμῖν διαλύοντας
χάριτι. Ἀφ' οὗ γὰρ κατὰ τὴν προφητείαν ἡ παρθέ-
νος λέγεται τετοκῆναι, πανταχοῦ εὐαφρόμως μνημο-
νεύει τοῦ παιδίου. Οἱ δὲ λέγοντες ἐκ φιλοθείας γενέ-
σθαι τῷ ἀραπητῷ τοῦ Πατέρος ὅπερ ὠδινούσα γυνή,
ἐμμένουσι τῇ τροπῇ, σωτηρίας λέγοντες *πνεύματα*
τεκεῖν τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς· ὅπερ ἀρμόττει προφη-
ταις, ἀποστόλοις τε καὶ εὐαγγελισταῖς. Τῆς γὰρ
θείας μυσταγωγίας ἀνωθεν πλουτοῦντες τὰ σπέρ-
ματα, τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς *πνεῦμα σωτηρίας ἐξέτε-
κον*, τὴν ἐν πνεύματι δηλονότι διδασκαλίαν. Φίλον
γὰρ τῇ Γραφῇ *πνεῦμα καλεῖν* ἔσθ' ὅτε τὰς τιμῶν
συγγραφὰς, κατὰ τό· « Δοκιμάζετε τὰ πνεύματα εἰ
ἐκ τοῦ θεοῦ εἰσίν. » Πνεύματι γὰρ ἁγίῳ τὸ σωτή-
ριον κήρυγμα λέγεται, κοσμικῷ δὲ, τὰ τοῦτι' μαχό-
μενα. Διό φησιν ὁ Παῦλος· « Ἡμεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα
τοῦ κόσμου τούτου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἐκ
τοῦ Θεοῦ. » Πνεῦμα τοίνυν σωτηρίας, τὸ εὐαγγελι-
κὸν ἐκάλεσε κήρυγμα τὴν αἰώνιον ζωὴν προξενούν.
Τινὲς δὲ φασιν τὴν ἐκ τῆς ἀπειλῆς ὠφέλειαν ἐμφα-
ίνειν. Ὡς ἀγαθὸν γὰρ σπέρμα *τὸν σὸν φόβον* δεξά-
μενοι, καὶ τοῦτον κυοφορήσαντες, ἐν καιρῷ τῷ δέοντι
σωτηρίαν ἐκαρπώσασθαι. Ἐτι γὰρ οὖσιν ἡμῖν ἐπὶ
γῆς καιρὸν μετανοίας ἐχαρίσω, μὴ προαιελῶν τῇ
κατ' ἀξίαν δίχῃ, ἀλλ' ἐνδοῦς ἐπιστραφεῖσι σωθῆναι.
Καὶ νεκροὶ ὄντες τοῖς παραπτώμασι, νῦν ἐγεφθη-
σόμεθα ὡς ἀπὸ μνημερίων, ἀντιλήψεως τυχόντες τῆς
παρὰ σου. Ὑψ' ἢ τελούντες, ἀγαλλισόμεθα τῶν
κακῶν ἔργων ἀπεσχημένοι. Τὸν σὸν γὰρ ἔλεον ὡς

A
tare, quæ rebus prosperis et ad voluntatem inuen-
tibus oblitteratur. Nos enim *parva erudit afflictio*,
quovis iram Deo mansuetudine temperare in om-
nes libuit. Est igitur benevolentiae et charitatis,
quod *eis mala adjici* propheta postulavit; cum nul-
lius frugis voluntati utiliter ipsa vis accedat neces-
sitatibus. Tale illud est: « In camo et freno maxillas
eorum constringe, qui non approximant ad te ¹⁵. »
At nos, ait, ut illi, nequaquam in dilectum filium
tuum sumus affecti; quin potius *parturientis* instar
mulieris, illos qui ista conati sunt, magno
animi dolore vociferantes arguimus. Talem agnos-
cas Isaiam, ubi ita exclamat: « Vos autem acce-
dite huc, filii, semen adulterorum et fornicariae. In
quo vos deliciati estis? et in quo aperuistis os ve-
strum ¹⁶? » De his et illa sunt Davidis: « Obtene-
brentur eorum oculi ne videant; **332** et dorsum
eorum semper incurva ¹⁷. » Quidam vero *afflictio-
nem parvam*, eas tantum minas intelligunt, quæ ad
opus usque non excurrunt: cum pro sua in homi-
nes benevolentia hoc tantum fine, ut eos a malis
sumentum; neque, ut ulciscatur, in lucem educit;
quod alioquin, si talis esset, eidem vel non præmonenti liceret. At nunc minas præmittit, ut servare

Quoniam igitur, ait, eo res nostræ reciderunt,
ut magnis ultionibus debitum nobis luendum sit: *dilecto tuo*, qui gratis calamitates nostras tollat,
opus est. Statim enim ex quo, secundum prophe-
tiam, virgo peperisse audita est, opportune ubique
pueri mentionem facit. At qui se divinitatis amo-
re dilecto Patris instar mulieris *parturientis* fuisse
dicunt, eidem loquendi figuræ insistent, dum *spi-
ritum salutis* iis, qui sunt in terra, peperisse se in-
ferunt; quod prophetis ipsis, apostolisque atque
adco evangelistis convenit, qui divinæ mystagogiæ
seminibus superne ditati, iis qui sunt in terra *sa-
lutis spiritum*, id est spiritalem doctrinam, *pepere-
runt*. Est enim Scripturæ usitatum, ut quorundam
aliquando scripta, *spiritus* appellatione dignetur,
quale est illud: « Probate spiritum an ex Deo sunt ¹⁸. »
Opera siquidem Spiritus sancti editur salutaris
prædicatio; mundani autem, quæ huic adversantur;
unde sunt et illa Pauli: « Nos autem spiritum hu-
jus mundi non accepimus, sed spiritum qui ex Deo
est ¹⁹. » Patet itaque *spiritum salutis* evangelicam
illam prædicationem, quæ vitam æternam conciliat,
appellasse. Aiunt vero nonnulli, eam, quæ ex minis
oritur, utilitatem significari. Tanquam enim semen,
inquiunt, *metum tuum* complexi, et eo prægnantes,
idoneo tempore *salutem* percipimus. Nam adhuc
in terra degentibus penitendi spatium prorogasti,
cum dilata morte justas de nobis poenas tum non
sumpsisti; sed resipiscendi tempus; ut servares,
indulsisti. Qui prius ergo propter peccata *mortui
eramus*, nunc tanquam de **333** monumentis re-

¹⁵ Psal. xxxi, 9. ¹⁶ Isa. lvii, 5, 4. ¹⁷ Psal. lxxviii, 24. ¹⁸ I Joan. iv, 1. ¹⁹ I Cor. ii, 12.

surgemus tua ope adjuti, in qua degentes et ipsi malis operibus liberati *exsultabimus*. Pereuntibus enim impiis, tuam in nos ipse miserationem velut *rorem* ad *medelam* demittes. Utitur vero naturæ consentientibus ad rei cognitionem exemplis. Quin et apud Ezechielem, cum spem Judæi propter temporis diuturnitatem abjicerent, ipsum de captivitate reditum, ipsamque adeo templi instaurationem Deus ostensurus, ossa mortuorum ipsa etiam prophetæ predicatione in vitam jussit revocari³⁰; ut quæ desperata videbantur, in spem excitaret.

Sic autem explicant nonnulli. Quandoquidem spiritum salutis in terra paritutum dixit; mortem autem iis, qui in terra degunt adhuc esse superiorem apparet; tanquam existat aliquis, qui ubi sit evangelici præconii utilitas, ubi salutis spiritus quærat; defensione adducta *resurrecturos* mortuos significat. Omnium enim nomine, inquit Apostolus, mortem gustavit Christus³¹; qui ut factus est dormientium omnium primitiæ³², ita revocatis in vitam omnibus, mortis imperium, quantumvis expectato resurrectionis tempore ipsius legibus subiaceamus, irritum faciet; quo tempore sunt omnes resurrecturi. Cæterum quis modus? ipse *ros tuus*, *medela* ipsis est. Ipsam vero vivifici Spiritus vim sic vocat, per quam resurrecturi sunt; de qua sunt ista Davidis: « Te enim faciem tuam avertente, turbabuntur, et in pulverem suum convertentur. Emittes spiritum tuum, et creabuntur, et renova- bis faciem terræ³³. » Verum qui in terra ceciderint, reviviscent: ipsa autem impiorum terra cadet; quod certe Judæorum terram, quæ in Christum, et eos qui spiritum salutis in terra pepererunt, contumeliosa fuit, constat pertulisse.

334 Vers. 20, 21. *Vade, populus meus: ingredere in cubiculum tuum: claude ostium tuum: abscondere paululum quantumcunque, donec pertrans-eat ira Domini, etc.*

335 Post allatam de mortuorum suscitatione doctrinam, cum in idem sanctos coivisse, altera autem ex parte iram animo conceptam impios adoriri propheticus videret spiritus; sanctos ad modicum tempus secedere, ne et ipsi eorum videant interitum, voce hortatur. Intelligit autem *cubiculorum* nomine, mansiones eas, quæ apud Patrem multæ³⁴. D singulis pro meriti ratione tributæ sunt; in quas *ingressus*, quid porro cum impiis agatur, non valde curandum; sed cum ira *pertransierit*, apertis *cubiculi januis* magna cum potestate ad novi illius sæculi, regni-que a Deo promissi contemplationem prodeundum monet. Sunt tamen qui dicant Dei personam eos demulcentem introduci, qui salvatorem spiritum cunctis annuntiantes gravibus in terra, immedicabilibusque malis, mortique ipsi futuri erant obnoxii, omnesque unius nomine verbis

Ἀ δρόσον ἐφ' ἡμᾶς ἐκπέμπεις *λατικὴν* τῶν ἀσεβῶν ἀπολλυμένων. Τοῖς φύσει δὲ συμβαίνουσι παραδείγματι ἂ χρῆται πρὸς κατανόησιν. Καὶ παρ' Ἰεζεκιήλ δὲ τῶν Ἰουδαίων ἀπειρηκότων εἰ διὰ μακρὸν χρόνον, τὴν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἐπάνοδον, καὶ τοῦ ναοῦ τὴν οἰκοδόμησιν ὁ θεὸς ὑποδείκνυσι τῷ προφῆτῃ, νεκρῶν ὅσα καὶ διὰ κηρύγματος τοῦ προφήτου ζωοποιεῖσθαι κελεύει, ζωπυρῶν τῷ λαῷ τὰς ἐλπίδας διὰ τῆς τῶν ἀπεγνωσμένων ἀναβιώσεως.

populi dubitantis animum per eorum suscitationem,

Τινὲς δὲ φασιν, ἐπεὶ περ ἔφη πνεῦμα τεκεῖν ἐπὶ τῆς γῆς σωτηρίας, ὁρᾶται δὲ τῶν ἐπὶ γῆς ἐτι κατισχύων ὁ θάνατος, ὥς τινος ζητοῦντος, ποῦ τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων ἡ ἐνγίσις. Ποῦ δὲ τῆς σωτηρίας τὸ πνεῦμα; τὴν ἀπολογίαν ἐπάγων φησὶν, ἀναστήσονται οἱ νεκροί. Ὑπὲρ παντὸς γὰρ, καθὰ φησιν ὁ Ἀπόστολος, ἐγεύσατο θανάτου Χριστὸς, καὶ πάντων τῶν κεκοιμημένων γέγονεν ἀπαρχή, καὶ πάντων ἀνισταμένων τοῦ θανάτου τὸ κράτος καταργηθήσεται, εἰ καὶ νῦν ἐτι θνήσκομεν, μήπω τοῦ τῆς ἀναστάσεως παρόντος καιροῦ. Τότε γὰρ ἀναστήσονται πάντες. Καὶ τίς ὁ τρόπος; Ἡ δρόσος ἡ παρὰ σοῦ *λαμα* αὐτοῖς ἐστίν. Τὴν δὲ ζωοποιὸν τοῦ πνεύματος ἐνέργειαν οὕτω καλεῖ, δι' ἧς ἀναστήσονται. Καὶ τοῦ *δαδὶ* λέγοντος: « Ἀποστρέψαντος γάρ σου τὸ πρόσωπον, ταραχθήσονται, καὶ εἰς τὸν χοῦν αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν. Ἐξαποστελεῖς τὸ πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινιεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. » Ἀλλ' οἱ μὲν ἐν γῇ πεσόντες ἀναβιώνονται· ἡ δὲ γῆ πεσεῖται τῶν ἀσεβῶν. Ὅ δὲ ἡ παθεῖν τῇ τῶν Ἰουδαίων χώρα συνέβη. Πεπαρμένη καὶ γὰρ εἰς Χριστὸν, καὶ τοὺς τῆς σωτηρίας τεκόντας πνεῦμα τοῖς ἐπὶ γῆς.

κ', κα'. *Βάδιζε, λαός μου· ἔσελθε εἰς τὸ ταμιεῖόν σου, ἀπόκλεισον τὴν θύραν σου. Ἀποκρύβηθι μικρὸν ὅσον ὅσον, ἕως ἂν παρέλθῃ ἡ ὀργὴ Κυρίου, κ. τ. λ.*

Μετά τὴν διδασκαλίαν τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως, τὸ πνεῦμα τὸ προφητικὸν ὁρῶν τοὺς ἁγίους ἐπὶ ταύτῃ συνηγμένους, τὴν τε ἐπιούσαν ἐξ ἐτέρου μέρους τοῖς ἀσεβέσι κατανοῶσαν ὀργὴν, προσφωνεῖ τοῖς ἁγίοις ἀναχωρεῖν πρὸς βραχὺ, μηδὲ θεωροὺς γενέσθαι τῆς τῶν ἀσεβῶν ἀπωλείας. Ταμιεῖα δὲ αὐτῶν, αἱ πολλὰ παρὰ τῷ Πατέρει τυγχάνουσι μοναὶ δικαίως ἅπασι διαιρούμεναι, εἰς ἃς εἰσελθόν, φησὶ, μὴ περιεργάζου τὰ πόρρω τοῖς ἀσεβέσι γινόμενα. Παρελθούσης δὲ τῆς ὀργῆς, ἀναπετάτας τῶν σὺν ταμιεῖων τὰς θύρας, μετὰ πολλῆς ἐξουσίας πρόθι τὸν νέον ἐμπτεύων αἰῶνα, καὶ τὴν ἐπηγγελμένην σοι βασιλείαν τοῦ θεοῦ. Τινὲς δὲ φασιν, ὡς ἐπεὶ περ ἤμελλον οἱ τὸ σωτήριον πνεῦμα πᾶσι καταγγέλλοντες τοῖς ἐπὶ γῆς δεινοῖς ἀνηκέστοις καὶ θανάτῳ περιπεσεῖν, τούτους ἐπαλείφον τὸ τοῦ θεοῦ πρόσωπον ἐπιστάγεται λέγον· *Ἐσελθε εἰς τὰ ταμιεῖά σου, τὰ μνημάτά φασι,*

³⁰ Ezech. LVII, 1 seqq. ³¹ Hebr. II, 9. ³² I Cor. XV, 20. ³³ Psal. CIII, 29, 30. ³⁴ Joan. XIV, 2.

VARIE LECTIONES.

α γρ. παραδείγμασι. β γρ. δῆ.

τάπλ γῆς εὐφῆμῳς οὕτω καλῶν, παραγγέλλων ἐν ἴσῳ A
τοῖς ἀποκρυπτομένοις ἀποκλείειν τὰς θύρας μέχρι
παρέλθῃ ἡ ὀργὴ Κυρίου. Εἰρητο μὲν γὰρ τῷ Ἀδάμ·
« Γῆ εἰ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ. » Λυθῆσεται δὲ τῆς
ἐκ κατάρας φθορᾶς ἐν τῇ συντελείᾳ καταργουμένου
θανάτου. Συμβουλευεῖ τοίνυν ἀνασχεῖσθαι τοῦ θανάτου
μέχρι παρέλθῃ, κἂν μυσταγωγούντας συμβαλεῖ τοῦτο
παθεῖν πρὸς τῶν μισούντων τὴν ὑπ' αὐτῶν κηρυττο-
μένην ἀλήθειαν. Ἐπάξει γὰρ αὐτοῖς ἐξ ἀγίου τὴν
πρέπουσαν ὀργὴν ὁ Θεός. Τὸ δὲ, Θεὸς ἐξ ἀγίου,
ὁμοιον τῷ· « Ἐβρεξε Κύριος παρὰ Κυρίου ἐπὶ Σόδομα
πῦρ, καὶ θεῖον, » ὁ ὕψος ἀπὸ τοῦ Πατέρος· « Ὁ γὰρ
Πατήρ, φησί, κρίνει οὐδένα, ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶσαν
δέδωκεν τῷ Υἱῷ. » Τῆς οὖν ὀργῆς ἐπαγομένης
κατὰ τῶν τοῖς ἡγιασμένοις ἐπενεγκάντων χεῖρας
φονικῆς, οὐ κατακρύψει τοὺς ἀνηρημένους ἡ γῆ. B
Τοῦ· ἔστι, Τοῦ Θεοῦ τὴν κρίσιν οὐδὲν διαφεύζεται,
τῶν ἀγίων μαρτύρων ἐν μνήμῃ χειμένων αὐτοῦ. Καὶ
Μωσῆς γὰρ ἔφη, Τὸ αἷμα τῶν υἱῶν αὐτοῦ· « Ἦγουν
φησὶ μηδένα λαθεῖν τῶν ἐν τῇ γῇ πάλαι τὰς ψυχὰς
ἀνηρημένων διὰ τῶν πρὸς θάνατον ἀμαρτημάτων,
ὀργῆς ἐπ' αὐτοὺς φερομένης δηλαδὴ τῶν ἐν ταῖς κολά-
σεσι διακονουμένων ἀγγέλων, κατὰ τὸ ῥηθὲν ἐπ' Αἰ-
γυπτίων· « Ἀπέστειλεν ἐπ' αὐτοὺς ὀργὴν καὶ θυμὸν
καὶ θλίψιν ἀποστολὴν δι' ἀγγέλων πονηρῶν. » Καὶ
ἐκάστη δὲ ψυχὴ γεώδης καὶ φιλοσωματος, τὰ αἵματα,
τοῦτ' ἐστι τὰ πρὸς θάνατον ἐαυτῇ πλημμεληθέντα
ἐξομολογουμένη πάντως ἀποκαλύψει.

ipsis iram, et furorem, et afflictionem, immissiones per angelos malos. Anima præterea quælibet, quæ se terrenis corporisque voluptatibus oblectarit, si sanguinem suum, id est, quæ morte digna peccavit, confluetur, revelare procul dubio dicatur.

Τινὲς δὲ οὕτως ἐξηγήσαντο· Πρὸς τὰ ἐν ψυχῇ κε- C
κρυμμένα κινήματα Θεὸς ἐφαρμόσσεται. Ἐπειδὴ
γὰρ, ποτὲ μὲν ἡπίελοι, ποτὲ δὲ χρηστὰς ἐλπίδας πα-
είχετο, ἐξ ὧν ἐθορυβοῦντο, μὴ εἰδότες ὁ πρόξουςιν,
εἰκότως ἐπιστροφὴν τῇ ψυχῇ ἐργαζόμενος, χωρεῖν εἰς
ἐαυτὴν κελεύει, ἔργα τε ἐποπτεύειν τὰ ἴδια, οὐ μεταδα-
τι· καὶ κινήσει, τῇ δὲ τῶν λογισμῶν ἀνακρίσει πορευο-
μένων, ὥς ἂν προφθάσαντες τὸν μηνυθέντα κριτὴν,
εἴτι μὲν πονηρὸν, ὥς ὕλην ὑπάρχον πυρὸς δαπανή-
σωσι, φυλάττοιεν δὲ τὰ χρηστὰ δίκην χρυσίου δοκι-
μαζόμενα. Ὁμοίως καὶ ὁ Σωτὴρ παρακελεύεται τοῦ
ταμείου κλείειν τὰς θύρας ὁμοῦ μὲν τὰς αἰσθητὰς,
ὁμοῦ δὲ παιδεύων τῆς τῶν περιττῶν ἀπαλλάττεσθαι
προσπαθείας, ὥς ἂν ὁρῶν Θεὸς σχολάζουσιν τὴν διά-
νοιαν, ὥς εἰς καθαρὸν τινα πίνακα τὰ ἴδια γράφῃ
βουλευματα. Οὕτως ἐννοοῦντος Ἱερεμίου τὰ Ἡσαΐα D
προφήταις τε λοιποῖς πραχθέντα παρὰ τῶν Ἰου-
δαίων, καὶ προσδοκῶντος πείσεσθαι χεῖρονα, καὶ
τῆς ἰδίας κρείττω δυνάμει, πρὸς ταῦτα τῆς ψυχῆς
αὐτοῦ τὰ κινήματα φησιν ὁ Θεός· « Ἱερεμὴ σουφί-
σε, καὶ οὐ μὴ δύνωνται πρὸς σέ. » Διότι μετὰ τοῦ
ἐγὼ εἰμι τοῦ ἐξαίρεσθαί σε, λέγει Κύριος. Ὁργὴν
δὲ ἐπαγομένην ἀπὸ Κυρίου, οὐ τὴν ἐκ θυμοῦ φησι
τροπὴν (ἀπαθεῖς γὰρ τὸ θεῖον) τὴν δὲ πρὸς τὰ παρ'

²² Gen. iii, 19. ²³ Gen. xix, 24. ²⁴ Joan. v, 22.

istis, *ingredere in cubacula tua*, compellare, sepul-
era deinde, quæ in terra sunt, ita leniter appellan-
do, per cubacula significare, et eis ex æquo, qui
occultantur, ut eatenus *ostia claudant, donec per-
transeat ira Domini*, præcipere. Dictum enim est
Adamo· « Terra es, et in 336 terram revertere-
ris ». Sed ea tum demum corruptione, quam
intulit maledictio, liberabitur, cum in consumma-
tione, mortis vires extinctæ jacebunt. Suadet ergo
mortem. tolerare donec pertranseat, quantumvis
arcanorum doctores id pati ab eis contingat, qui-
bus exosa veritas annuntiatur. *Inducet enim super
eos meritam iram de sancto Dominus*. Verum quod
hic de sancto Dominus dicitur, ei dissimile non
est, in quo habetur: Pluit Dominus a Domino
ignem in Sodomam, et sulphur. Filius a Patre.
« Neque enim Pater, ait, judicat quemquam, sed
judicium omne dedit Filio ». Cum iram igitur in
eos *exseruerit*: qui piorum sanguine manus sibi
contaminarunt, non abscondet interfectos terra: id
est, nihil Dei judicium effugiet, qui sanctorum mar-
tyrum nunquam obliviscitur, sanguinemque filio-
rum suorum, Mose teste, ulciscatur. Vel certe
eorum neminem latere posse significat, qui suas
quondam in terris animas peccatis ad mortem in-
terfecerunt; cum iram in eos exserere, et angelo-
rum ministerio ad ulciscendum uti Domino place-
bit, quale illud est in Ægyptios dictum: Misit in
eos iram, et furorem, et afflictionem, immissiones
per angelos malos. Anima præterea quælibet, quæ
se terrenis corporisque voluptatibus oblectarit, si
sanguinem suum, id est, quæ morte digna peccavit,
confluetur, revelare procul dubio dicatur.

Alii tamen ita explicant; ut ad eas velint, quæ
latent in animo, cogitationes Deum sese accommo-
dare. Quandoquidem enim minas illis aliquando,
aliquando etiam bonam spem Deus proponebat;
unde persæpe quid agerent ignaris tumultuari con-
tingebat; merito jam conversionem animæ opera-
tus, in se descendere, et sua opera contemplari,
neque ullos rationis motus præterire, et ita diju-
dicatis singulis procedere, ut vel irati judicis præ-
occupato animo, si mali quid insit, tanquam igne
ligna, consumatur; bona autem, non aliter quam
aurum probatum, custodiantur. Eadem plane ra-
tione et Salvator ipse *cubiculi* januas partim qui-
dem sensui objectas 337 claudere, partim etiam
rerum superfluarum affectus amputare præcepit;
ut tranquillum animum Deus intuitus, in eo, tan-
quam in rasa, nondumque inquinata tabula, sua
ipse consilia depingat. Sic et Jeremiæ cogitanti
quæ cum Isaia reliquisque prophetis per Judæos
acta essent, quasi graviora et viribus eorum majora
passuros existimaret, ad ejusmodi cogitationes sic
respondet Deus: « Bello te quidem adoriantur, sed
in te nihil poterunt: quia ego tecum sum, ut te
eruum, dicit Dominus ». At iram, quæ a Domi-

²⁷ Deut. xxxi, 45. ²⁸ Psal. lxxvii, 49. ²⁹ Jerem.

VARIE LECTIONES.

« Ἰσ. λ. ἐκδικεῖται. » d γρ. μετὰ σου.

no inducitur, non exardescens animi affectionem (est enim perturbationum expers Deus), sed pœnas peccatis nostris debitas intelligit; quas non in advenas, sed in terræ habitatores, qui præsens tantum sæculi voluptate delectati, omni ejus, quod futurum est, spe abjecta, « Edamus et bibamus, cras enim morimur »¹⁰, » inquit : quibus eorum plane contrarius est animus, qui ut advenæ in terra versantur. Cæterum cum pœnæ inducentur, tunc aperta sient singulorum flagitia; quæ Deo patienter et leviter agente, adhuc occultantur. Neminem enim, cum ira inducitur, latere poterit, justitiam esse, quæ operum pravitatem ulciscatur; quantumvis ea prius ignoretur. Illud etiam de vobis futurum est, ait, qui filios vestros dæmoniis mactastis. Et vos exceperit. Atque hæc quidem illi.

CAP. XXVII.

VERS. 1-14. *Die illa inducet Deus gladium sanctum, et magnum et validum super serpentem draconem fugientem, super draconem colubrum sinuosum, et interficiet serpentem, etc.*

Qui autem ista de consummatione dici voluerunt, et ad iudicium illud, quod in ea futurum est, referri, significarunt fore ut, illis adimpletis, mors ipsa (qui ultimus est omnium hostis) conficeretur: itaque inde esse, quod in ipso rerum omnium extremo, consummatisque omnibus (id enim in die illa significat) gladium sanctum (durum aiunt interpretes reliqui) et validum Deus sit inducturus, qui in nullum alium inductus mensuræ malignitatis ejus servabatur: qualiter et ei contigit, qui Adamum in paradiso supplantavit, eoque gradu, quem erat apud Deum consecutus, deturbavit. Ille nimirum, de quo scribitur: Erat autem serpens prudentissimus **338** bestiarum omnium quæ sent in terra¹¹; » ille, inquam, qui primis parentibus, et eorum posteritate per fraudem deceptis, percommode *serpens* ideo nominatus est, quod humi repere, hominumque pedibus insidiari soleat, ut injecto veneno de recta ad Deum via depellat. « Ipse enim conteret caput tuum, ait Dominus¹², et tu ejus calcaneo insidiaberis. » Moses igitur fraudem ejus recitasse contentus, quid cum supplicii maneret prætermisit, quod nunc a propheta docetur. Virga Dei igitur recta, et disciplinæ idonea; legimus enim: « Virga directionis virga regni tui¹³: » illis, qui peccatorum medicinam admittunt, ad correctionem servata est. At *serpens* totus ubique sinuosus, et pravius, humi deinde in ventrem et pectus repens, omniumque calces observans, post impiorum omnium interitum, *duro illi et magno, validoque gladio* (quem Septuaginta notant interpretes) tradetur; cujus nomine verbum Dei vivens et efficax, et quolibet gladio aucipiti¹⁴

ἡμῶν πλημμεληθέντα δίκην ὀφειλομένην, ἣν ἐπάγει οὐ πρὸς τοὺς παροικοῦντας, ἀλλὰ κατοικοῦντας ἐπὶ τῆς γῆς, οἱ τοῦ παρόντος αἰῶνος μόνον εἰσὶ τὰς πρὸς τὸ μέλλον ἐλπίδας ἀπάσας ἀπειρηκότες, λέγοντες· « Φάγωμεν καὶ πίωμεν· αὐριον γὰρ ἀποθνῆσκομεν. » Οἷς ἐναντία τῶν παροικοῦντων ἐπὶ τῆς γῆς ἡ διαθήσεις. Τῆς δὲ δίκης ἐπαχθεΐσης, τὰ ἐκάστου κακὰ πρόδηλα γίνονται, ὥστε μακροθυμοῦντος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ συγκαλύπτεται. Πᾶσι γὰρ δῆλον ἐπαγομένης ὁργῆς ὡς ἡ δίκη πονηρῶν ἐστὶ πράξεων τιμωρὸς, εἰ καὶ πρῶτον ἐλάνθανον. Τοῦτο καὶ ἐφ' ὧν ἐστὶ, φησὶ, θυσάντων τὰ τέκνα τοῖς δαιμονίοις. Καὶ αὕτη τοίνυν ὧν ἡ γῆ κατηγορήσει δεξαμένη τούτων τὰ αἵματα. Καὶ ταῦτα μὲν οὗτοι.

igitur ipsa accusabit terra, quæ sanguinem iusorum

ΚΕΦΑΛ. ΚΖ'.

B

α-ιζ'. Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐπάξει ὁ Θεὸς τὴν μάχαιραν τὴν ἀγίαν, καὶ τὴν μεγάλην, καὶ τὴν ἰσχυρὰν ἐπὶ τὸν δράκοντα τὸν ὄψιν φεύγοντα· ἐπὶ τὸν δράκοντα ὄψιν σκολιδν, καὶ ἀνέλκει τὸν δράκοντα, κ. τ. λ.

C

Οἱ δὲ περὶ τῆς συντελείας εἰρησθαι ταῦτα, καὶ τῆς ἐπὶ ταύτῃ νομίσαντες κρίσεως, ἔφασαν, ὡς τούτων ἐπιτελεσθέντων ἔσχατος ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος. Διὸ ἐπὶ τέλει τῶν ὧν, καὶ μετὰ πάντα (τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ, τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ) ἐπάξει ὁ Θεὸς τὴν μάχαιραν τὴν ἀγίαν καὶ τὴν ἰσχυρὰν μήτι· ὁ δὲ τοῦ τὴν ἀγίαν (σκολιδν) ἐξέδωκαν οἱ λοιποὶ), ἥτις μὴδὲν τῶν ἄλλων ἐπαχθεῖσα ἐτηρεῖτο· τῆς αὐτοῦ κακίας, ἀναλόγως τῷ τὸν Ἀδάμ ἐν τῷ παραδείσῳ σκελίσαντι, καὶ στάσεως καταβαλόντι τῆς παρὰ τῷ Θεῷ. Περὶ οὗ φησὶν, « Ὁ δὲ ὄψιν ἦν φρονιμώτερος πάντων τῶν θηρίων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς. » Ὁ μετὰ τοὺς πρωτοπλάστους καὶ τοὺς ἐξ αὐτῶν δι' ἀπάτης ἐλὼν, προσφυνῶς ὄψιν ῥηθεὶς, ὡς ἔρπων τε χαμαὶ καὶ τοῖς τῶν ἀνθρώπων ἐφεδρεύων ποσὶν, ὡς ἂν αὐτοῖς τὴν ἰὴν ἐμβάλων τῆς ὁρῆς καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ἀγούσης καταβάλοι πορείας. « Αὐτὸς γάρ σου, φησὶ, τηρήσει κεφαλὴν, καὶ σὺ τηρήσεις αὐτοῦ πτέρναν. » Μωσῆς μὲν οὖν τὴν ἐξ αὐτοῦ μόνον ἀπάτην εἰπὼν, τὴν μένουσαν αὐτὸν δίκην παρέλιπεν, ἣν ὁ παρὼν προφήτης ἐδίδαξεν. Ἡ μὲν οὖν τοῦ Θεοῦ βῆβδος εὐθεῖα τις οὖσα καὶ παιδευτικὴ, κατὰ τό· « Ράβδος εὐθύτης, ἡ ράβδος τῆς βασιλείας σου, » τοῖς ἰάσιμα ἡμαρτηκόσι τετήρηται πρὸς διόρθωσιν. Ὁ δὲ [ὄψιν] ὄλος δι' ὅλου καμπύλος καὶ σκολιδς ἔρπων τε χαμαὶ ἐπὶ κοίλῃ καὶ στήθος καὶ τὰς ἀπάντων πτέρνας τηρῶν, μετὰ τοὺς ἀσεβεῖς πάντας, τῇ σκολιδι καὶ μεγάλῃ καὶ ἰσχυρᾷ μαχαίρᾳ παραδοθήσεται, ἣν ἔφασαν οἱ Ἐβδομήκοντα· δι' ἧς ὁ τοῦ Θεοῦ σημαίνεται λόγος ὁ ζῶν καὶ ἐνεργὴς καὶ τομώτερος ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν δίστομον, ὅς ὡς ἐναντίῳ τῷ δράκοντι ἐπελθὼν ἀνέλκει· φασὶν αὐτὸν, ἐξ ὧν τὴν ὑπόστασιν ἀφανίζων αὐτοῦ, καὶ πρὸς τὸ

¹⁰ Isa. xlii, 15; 1 Cor. xv, 32. ¹¹ Gen. iii, 1. ¹² ibid. 15. ¹³ Psal. xlii, 7. ¹⁴ Hebr. iv, 12.

VARIÆ LECTIONES.

• ὄψιν, ἀντί. ἡ δ. ὄψιν, μέγιστον. ἡ ὄψιν, τριτὴ σου. ἡ γρ. ἀνέλκει.

μη ὃν ἀναλύων τὴν ὑπαρξιν, οὗ δὲ γὰρ τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ καταξιοῦται παιδευτικῆς οὐσης καὶ ἐπιστρεπτικῆς, περὶ ἧς φησὶ· «Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξης με, μὴ δὲ τῇ ὀργῇ σου παιδεύσης με.» Ἐδὲ μὲν γὰρ ἐλεγκτικόν, τὸ δὲ παιδευτικόν. Ἄπερ ἀρμόττει τοῖς ἡμαρτηκόσιν ἰάσιμα, ἀλλ' οὗ τῷ Δράκοντι τῷ ἐξαφανισθῆναι μόνον ὀφείλοντι. Τὴν δὲ ἐπαγομένην θεασάμενος μάχαιραν χωρήσεται πρὸς φυτὴν, δι' ἀφροσύνην λέγειν οὐχ οἶός τε ὢν, «Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός σου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω;» Πειράσεται δ' οὖν εἰς τοὺς ἰδίους ἀποφύγων ἰσχυροὺς [f. ἰσχυροὺς] i κατακρύπτεισθαι τῇ καλουμένῃ θαλάσῃ, ἐν ᾗ εἴρηται δράκων οὗτος, «ὃν ἐπλάσας, ἐμπαίζειν αὐτῷ.» Περὶ οὗ φησιν Ἰωβ· «Ἄξεις δὲ δράκοντα ἐν ἀγκίστρῳ. Καὶ μεθ' ἑτέρα· Τοῦτό ἐστιν ἀρχὴ πλάσματος· Κυρίου πεποιημένον ἐγκαταπαίττεισθαι ὑπὸ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ.» Καὶ πάλιν· «Αὐτός ἐστι βασιλεὺς πάντων τῶν ἐν τοῖς ὕδατιν.» Διδάσκει δὲ τούτου χάριν αὐτῷ συγκειρωθῆσθαι τὸ ζῆν, ἐπὶ τῷ πρὸς τῶν ἀγίων ἐγκαταπαίττεισθαι γυμναζομένων τῇ πρὸς αὐτὸν πάτῃ. Αελυμένου δὲ τοῦ ἀγῶνος, καὶ τῶν ἀμειβῶν ἐκάστῳ δικαίως παρεχομένων μετὰ τὴν κατὰ τῶν ἀσθεῶν κρίσιν, ἡ μάχαιρα ἐπαχθίσεται ἐπὶ τὸν δράκοντα ὅστιν φεύγοντα, ἐπὶ τὸν δράκοντα ὅστιν σκολίδν. Ὡς δὲ Σύμμαχος, κατὰ Λευιθάν τοῦ ὄψεως τοῦ σκολίου, καὶ ἀποκτενεῖ τὸν δράκοντα τὸν ἐν τῇ θαλάσῃ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ. Ὡς δὲ Ἀκύλας, ἐπὶ Λευιθάν ὅστιν ἐσκιρῶμενον ἢ ἐπειρωμένον [f. ἐσκιρῶμενον ἢ ἐπεβῶμενον], καὶ ἀποκτενεῖ σὺν τῷ κῆτος τὸ ἐν τῇ θαλάσῃ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ.

Ὡς δὲ κύριον ὄνομα τὸ Λευιθάν πανταχοῦ, κατὰ τὸ Ἑβραϊκόν, ὀνομάζεται. Κἀν τῷ γὰρ, «Ὁ μέλλων τὸ μέγα κῆτος χεροῦσθαι,» Λευιθάν εἴρηται. Καὶ ἐν τῷ, «Δράκων οὗτος.» Καὶ ἐν τῷ «Ἄξεις δράκοντα ἐν ἀγκίστρῳ.» Πολυώνυμος δὲ ἐστίν, ὡς πολυκέφαλος. Δράκων, καὶ ὄφις, καὶ διάβολος, κῆτος τε, καὶ Σατανᾶς, καὶ Λευιθάν, καὶ λέων, καὶ βασιλίσκος ὀνομάζεται. Ἐπὶ δὲ τῆς πρώτης ὁ Σωτὴρ παρουσίας οὐκ ἐχρήσατο αὐτῷ ὡς μαχαίρᾳ i, οὐδὲ ἀνείλεν αὐτόν, ἐπέβη δὲ μόνον αὐτῷ, καὶ τὰς δυνάμεις αὐτοῦ κατεπάτησεν. Πρὸς ὃν εἴρηται· «Ἐπὶ ἀσπίδα καὶ βασιλίσκον ἐπιβῆθι, καὶ καταπατήσεις λέοντα, καὶ δράκοντα.» Καὶ νῦν δὲ αὐτὸν πατεῖ, διδοὺς τοῖς μαθηταῖς πατεῖν ἐπάνω ὄψεων καὶ σκορπίων. Τῇ δὲ συντελεῖσθαι παντελῶς αὐτὸν ἀνελεῖ. Κάνταῦθα ὁ περὶ τῆς καθολικῆς τοῦ Θεοῦ κρίσεως περιγράφεται λόγος. Ἔτεροι δὲ φασιν, ὡς τοῖς αὐτοῦ τέχνοις τοῖς ἀποκτείνανσι τοὺς ἁγίους συνανελεῖ καὶ τὸν Σατανάν, ὃν καὶ φεύγοντα διὰ δειλίαν καλεῖ, καὶ σκολίδν, ὃ δὲ πανουργίαν. Πλὴν ἀναιρεθῆσεται. Καὶ γὰρ

Acutius significatur, quod tanquam adversarium draconem impetens, ipsum deleta prorsus et in nihilum redacta ejus subsistendi ratione, occisurus est. Neque enim ira Dei, quæ ad correptionem et conversionem inducitur (de qua nimirum : «Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me »³², » habetur) dignus est. Est namque ad arguendum alia, alia etiam ad corripiendum comparata³³; quorum iis tantum utraque, qui peccati medelam ferunt, non serpentis congruit, qui tantum deleri et perdi metuit. Imo eductum in se gladium intuitus in fugam statim convertetur, minime propter vecordiam dicere ausus : « Quo ibo a spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam »³⁴? » Conabitur ergo ad agmina sua confugiens mari sese occultare, in quo dicitur esse draco ille, « quem formasti ad illudendum »³⁵. De quo et Jobi illa sunt : « Ages autem draconem in hamo; » et postea : « Hoc est principium plasmatis Domini, quod factum est, ut eidem illudatur ab angelis tuis »³⁶. » Et rursus : « Ipse est rex omnium quæ sunt in aquis »³⁷. » Docet autem illi ideo vitam indulgeri, ut sancti 339 eidem illudentes, ea se adversus ipsum pugna exerceant. Sed finito tandem certamine, cum lata in inopios sententia, singulis fuerit pro meritum ratione quod justum est repositum : *Gladius inducetur super draconem colubrum fugientem, super draconem colubrum tortuosum.* Quod Symmachus interpretatus est, *adversus Leviathan serpentem sinuosum; et interficiet draconem, qui est in mari, in die illa.* Aquilas autem : *Super Leviathan serpentem squalidum aut invalidum, et occidet cetum, qui est in mari in illa die.*

Notabis autem ubique secundum Hebraicam lectionem, tanquam proprium nomen, *Leviathan* reperiri. Nam et quo loco habetur : « Qui magnum cetum capturus est, » *Leviathan* scribitur³⁸. Et isto : « Draco ille »³⁹, » etc. Et isto etiam : « Ages draconem in hamo »⁴⁰. Habet vero, ut capita, sic nomina permulta. Reperias enim et draconem, et serpentem, et diabolum, et cetum, et Satanam, et Leviathan, et leonem⁴¹, et basiliscum appellari⁴². Neque vero suo in eum uti gladio et interficere priori adventu Salvator voluit, sed aliorum tantum, ejusque vires infringere et conculcare, qui super aspidem et basiliscum ambulandi, leonemque et draconem conculcandi potestatem haberet, quæ etiam discipulos uti, in serpentesque et scorpiones ambulare videmus⁴³. Sed *interficiet* tandem penitus, in ipsa mundi consummatione, quo tempore omnium futurum est judicium, cujus hic ratio describitur. Aiunt autem nonnulli patrem ipsum Satanam etiam cum filiis, qui sanctos viros inter-

³² Psal. cxxviii, 2. ³³ II Tim. iii, 16. ³⁴ Psal. cxxviii, 7. ³⁵ Psal. ciii, 26. ³⁶ Job xl, 24. ³⁷ Job xli, 25. ³⁸ Job xl, 20. ³⁹ ibid. ⁴⁰ ibid. 26. ⁴¹ Apoc. xx, 2. ⁴² Psal. xc, 13. ⁴³ Luc. x, 19.

VARIE LECTIONES.

i Ισ. λόγους, ἢ τόπους. i αὐτοῦ τῇ μαχαίρᾳ.

fecerunt esse confecturum : quem *fugere* quidem, propter metum, et *sinuosum* esse, propter calliditatem dicit; sed interitum tamen evitare non posse. Cessabit enim tandem aliquando vel potius impuritatis postulatus, supplicium dabit extremum; cum inferni claustris conclusus flammis sine carentibus in perpetuum ulciscendus tradetur. Alii volunt *gladii* verbo nullæ vim intelligi, **340** *sanctumque* a propheta nominari; partim ut minarum horrorem molliat, partim ut non perituros quos ultio apprehendit; sed iis qui resipiscant, sanctionis causam esse allaturum demonstret. Neque enim ut perdat, castigat Dominus; sed ut resipiscentes purget et sanctificet. Intelligit autem *dracōnis* nomine, vel Assyrium, vel Chaldeum. Respicit deinde ad nequitiae parentem diabolum, qui post factam omnium consummationem, post mundi partium interitum, quæ errorem ipsi cupiditatemque meam potestatem. Sed ista, qui Deo adversantur, usurpent. Nos autem, ut ex his, quæ passi sunt, sapiamus, *pacem cum eo faciamus*. De his enim suæ partis homines ideo propheta admonet quod durum sit in Dei viventis manus incidere. Quinam autem venturi sint, indicavit, cum *filios Jacob* esse *germinaturos*, cæteraque deinceps ⁴⁷, intulit; non ambigue apostolicum chorum significans, de quo superius : « Nisi Dominus nobis semen reliquisset ⁴⁸, » usurparat. Judæi enim cum essent, *filios Jacob* exstitisse clarum est. Ediderunt autem non ligna, non fenum, non calamum; sed *germen bonum*, et *florem suavem* adeo, ut ejus odoris bonitate universus orbis repletus sit. Hinc est igitur, quod ipsos, eorumque discipulos, *ut pacem cum eo faciant*, propheta adhortatur. Quæ tum demum adimpleri contigit, cum gratiam et pacem a Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo, per orbem universum prædicare visi sunt. Inde iis illa pedum pulchritudo, per quos bona pacis annuntiabantur. Volunt tamen nonnulli omnes ubique populos ad ista prophetam adhortari. Sed quia in Redemptorem impie egit Israel, et recalcitravit primogenitus; ipsi jam, qui stato tempore a tenebris ad lucem, ab errore ad scientiam, a peccatis ad justificationem perventuri eramus, posito veteri odio *pacem faciamus*. Peccato enim **341** et Satana *interemptis*, nihil est, quod Domino libere, ejusque mandatis obtemperare impediatur. Ejusmodi sunt et ista ad gentes Pauli verba : « Justificati igitur ex fide, pacem habeamus cum Deo per Dominum nostrum *Jesum Christum* ⁴⁹. » Postquam igitur *venientes* cos adhortatus est, de quibus et David his verbis : « Annuntiabitur generatio ventura ⁵⁰, » locutus est; lætus ad apostolos ideo sermonem transtulit, quod orbem terrarum Christo subdiderunt. Neque vero quod hic, *implebitur orbis fructu ejus*, legimus, ab eo dissentit, quod alibi : In omnem terram sonum eorum emanasse dici-

Α ἀπραχθήσει λοιπόν. Μᾶλλον δὲ τοὺς τῆς ἀνοσιότητος ἀποτίσει λόγους, ποινὴν ὑποστὰς τὴν ἐσχάτην, καὶ ταῖς ᾄδου πύλαις κάτοχος γεγωνῶς, τῆς εἰς αἰῶνα φλογὸς ἀτελεύτητον ὑπομένων τὴν κόλασιν. Ἄλλοι δὲ λέγουσιν, ὡς μάχαιραν ἐνταῦθα τὴν ἐνέργειαν τῆς δίκης καλεῖ, ἣν ἀγίαν φησὶν, ὁμοῦ μὲν παραμυθούμενος τὸ φοβερὸν τῆς ἀπειλῆς, ὁμοῦ δὲ δεικνὺς, ὡς οὐκ εἰς ἀπώλειαν οἱ τιμωρούμενοι καταστρέψουσιν, ἀγιάσουνης δὲ αἰτίον αὐτοῖς· ἔσται μετανοήσασιν. Καὶ γὰρ οὐκ ἀπολέσαι βούλεται Θεὸς παιδεύων, ἀλλὰ καθάραι καὶ ἀγιάσαι ἐπιτρέφοντας. Δράκοντα δὲ τὸν Ἀσσύριον, ἢ τὸν Χαλδαῖον καλεῖ. Τὴν δὲ ἀναφορὰν ἐπ' αὐτὸν ποιεῖται τὸν τῆς κακίας γεννήτορα τὸν διάβολον, ὃς τῆς παντελοῦς συντελείας ἐπενεχθείσης, καὶ τὸν τοῦ κόσμου μερῶν παρελθόντων, ἃ τὴν πλάνην αὐτῷ καὶ τὴν ἐπιθυμίαν.... τὴν ἐμὴν δύναμιν. Ἄλλ' οἱ μὲν τοῦ Θεοῦ πολέμιοι. Ἡμεῖς δὲ, ὡς ἀν σωφρονισθέντες ἀφ' ὧν ἐκεῖνοι πεπόνθασιν, εἰρήνην ποιήσωμεν αὐτῷ. Ταῦτα γὰρ ὁ προφῆτης τοῖς τῆς ἰδίας μερίδος φησὶ· Χαλεπὸν γὰρ τὸ ἐμπεσεῖν εἰς χεῖρας Θεοῦ ζῶντος. » Οἱ δὲ ἐρχόμενοι τίνες εἰσιν ἐπενήνοχεν. Τέκνα Ἰακώβ βλαστήσει, καὶ ἔξης· σαφῶς τὸν χορὸν τὸν ἀποστολικὸν αἰνιττόμενος, περὶ οὗ πρότερον ἔλεγε· Καὶ εἰ μὴ Κύριος Σαβαὼθ ἐγκατέλειπεν ἡμῖν σπέρμα. » Ἰουδαῖοι γὰρ ὄντες, τέκνα ἦσαν τοῦ Ἰακώβ. Ἐξήσθησαν ἃ δὲ οὐ ξύλα, χόρτον, καλὰ μιν, βλαστὲρ δὲ ἀγαθὸν, καὶ ἀνθος εὐώδης πᾶσαν γῆν τῆς εὐδαρίας πληρώσαντες. Αὐτοῖς οὖν, καὶ τοῖς αὐτῶν ποττηταῖς, τὸ ποιήσωμεν εἰρήνην αὐτῷ, παραινῶν φησὶν ὁ προφῆτης. Ἐπληροῦντο δὲ ταῦτα ὅτε εἰς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐκήρυττον· ἡ χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατέρος ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Διὸ καὶ πόδας εἶχον ὠραίους, δι' ὧν τ' ἀγαθὰ τῆς εἰρήνης εὐηγγελίζοντο. Τινὲς δὲ φασὶ τοῖς ἀπανταχόθι λαοῖς ταῦτα παραινεῖν τὸν προφῆτην. Ἐπειδὴ δὲ δεδυσσέσθηκεν εἰς τὸν λυτρωτὴν Ἰσραὴλ, καὶ ἀπελάττεισεν ὁ πρωτότοκος, ἡμεῖς οἱ μέλλοντες ἤξειν κατὰ καιροὺς ἀπὸ σκότους εἰς φῶς, ἀπὸ πλάνης εἰς γνῶσιν, ἐξ ἁμαρτιῶν εἰς δικαίωσιν, ποιήσωμεν εἰρήνην, τὴν ἀρχαίαν καταλύσαντες ἐχθραν. Ἀγερημένης γὰρ τῆς ἁμαρτίας, καὶ καθηρημέσου τοῦ Σατανᾶ, οὐδὲν ἐμποδῶν σπείσασθαι τῷ Κυρίῳ, καὶ τοῖς ἐκείνου πειθαρχῆσαι προστάγμασιν. Τοιαῦτα καὶ Παῦλος τοῖς ἐξ ἐθνῶν· Δι' αἰωνοθέντες οὖν ἐκ πίστεως εἰρήνην ἔχωμεν πρὸς τὸν Θεόν, διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Παρακαλέσας δὲ τοὺς ἐρχομένους (περὶ ὧν φησὶ καὶ Δαβὶδ, ὅτι Ἀναγγελήσεται αὐτῷ γενεὰ ἡ ἐρχομένη), τὸν λόγον ἐπὶ τοὺς ἀποστόλους μετήνεγκε χαίρων, ὅτι Χριστῷ τὴν οἰκουμένην ἐκτήσαντο. Σύμφωνον δὲ τῷ, ἐμπλησθήσεται ἡ οἰκουμένη τοῦ καρποῦ αὐτοῦ, τὸ, « Εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν. » Καρποὶ γὰρ ἰδρώτων ἀποστολικῶν οἱ πιστεύσαντες, οὓς χάριν ¹ καὶ στέφανον ὁ μακάριος ὠνόμασε Παῦλος.

⁴⁷ Hebr. x, 31. ⁴⁸ Isa. i, 9. ⁴⁹ Rom. v, 1. ⁵⁰ Psal. xxi, 32.

VARIÆ LECTIONES.

¹ γρ. ἐξήνθησαν. ² γρ. χαράν.

tur ⁵¹. Sunt enim sudorum apostolicorum fructus credentes ipsi, quos gaudium et coronam vocavit Apostolus ⁵².

Τινὲς δὲ φασὶν τοῖς ἐφ' αὐτοῦ ταῦτα συμβουλευταὶ ἄνθρωποι τὸν προφήτην μὴ βουλόμενον αὐτοὺς τῶν προφητε-
λημένων εἰς πείραν ἔλθειν. Μεταθέσθε γάρ, φησὶν, οἱ πρὸς τὸν ἑαυτῶν δημιουργὸν ἀράμενοι πόλεμον, ἀμυχὸν αὐτῶν ἔχειν τὴν φύσιν ἐπεγνακώτε. Οὕτω γὰρ καὶ τὰ τοῦ γένους ἐπίδοσιν λήφεται, καὶ ἡ οἰκουμένη πάντα παρ' ὑμῶν οἰκηθήσεται. Ἀντὶ δὲ τοῦ, εἰρήνην ποιήσωμεν αὐτῶν οἱ ἐρχόμενοι, παρέθεντό τινες κατὰ τοὺς ἄλλους ἐρμηνευτάς, εἰρηνοποιήσει μοι τοὺς ἐρχομένους, καὶ εἶπον· Εἰς γὰρ τοὺς τελευταίους ἡ ἐπιστροφή. Εἴτα φησὶν ὁ προφήτης· Μὴ ὡς αὐτὸς οὕτως ἐπάταξ, καὶ αὐτὸς οὕτως πληγήσεται; ὁ δὲ νοῦς· Μήτι κακὸν ἀντὶ κακοῦ τοῖς ἔθνεσιν ἀπεδίδοσαν οἱ κηρύττοντες αὐτοῖς εἰρήνην, καὶ ταῦτα παρ' αὐτῶν πάσχοντες τὰ δεινότερα; διὸ πρὸς τοὺς ἀπίστους φησὶν· Οὐ σὺ ἦσθα ὁ μελετῶν τῷ πνεύματι τῷ σκληρῷ ἀνελεῖν αὐτοὺς πνεύματι θυμοῦ; ἀλλ' ἐπεὶ πάντα ἔφερον γενναίως διὰ Χριστὸν, ἐπήνεγκεν· Ἀφαιρεθήσεται ἡ ἀνομία Ἰακώβ, τοῦτο αἴτιον τῆς τῶν ἁμαρτιῶν ἀφέσεώς, καὶ τῆς εὐλογίας εἰπὼν. Εἰ γὰρ σωθήσεται διὰ τῆς τεκνογονίας, ἂν μείνωσιν ἐν πίστει καὶ ἀγάπῃ καὶ ἀγιασμῷ μετὰ σωφροσύνης, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, ἀκλουθόντες καὶ τὸν Ἰακώβ τέκνα βλυστήσαντα, διὰ τῆς τούτων ἀρετῆς κοινωνήσαι αὐτῶν τῇ εὐλογίᾳ. Ἀλλοὶ δὲ πολλοὺς διὰ τῆς ἀποστολικῆς σωθῆσεσθαι χάριτος καὶ τῶν κατὰ σάρκα γεινώνων αὐτοῖς. Μάλιστα δὲ ταῦτα γενήσεσθαι φησι τῆς εἰδωλολατρείας καταργουμένης τῇ τῶν εἰρημένων διδασκαλίᾳ.

Τινὲς δὲ φασιν, ἐπειδὴ περ εἶπεν, ὡς ἡ οἰκουμένη τοῦ καρποῦ τοῦ Ἰσραὴλ ἐμπλησθήσεται, ὡς τινος ἀνθυποφέροντος· καὶ μὴν γέγονε σκληρὸς, καὶ τοὺς ἀγίους ἀπέκτεινέ φησιν, ὡς οὐ πρὸς ἀ ἐπραξαν αὐτοῖς, ἡ τῆς ἡμερότητας ⁵³ προσῆλθεν πηγὴ, νικῶν δὲ φιλανθρωπία, οὐκ εἰς ἀπαξ ἀπολεῖ τὸ διὰ τοὺς πατέρας ἀπόλεκτον γένος. Τοιγαροῦν φησὶ διὰ τινος τῶν προφητῶν ὁ Θεός· Ἐγὼ εἶπα, Ἐφραΐμ; Τί σοι ποιήσω, Ἰούδα; Ὡς Ἀδαμὰ θήσομαι σε, καὶ ὡς Σεθωεῖμ; Μετεστράφη ἡ καρδία μου ἐν τῷ αὐτῷ. Συνεταράχθη ἡ μεταμέλειά μου. Οὐ μὴ ποιήσω κατὰ τὴν ὀργὴν τοῦ θυμοῦ μου. Οὐκ ἐγκαταλείψω τοῦ ἐξαλειφθῆναι τὸν Ἐφραΐμ, διότι Θεὸς ἐγὼ ἐν σοὶ, καὶ οὐκ ἄνθρωπος ἐν σοὶ ἄγιος. Ὡς γὰρ Θεὸς ἄφατος ἔχει τὴν ἡμερότητα. Τινὲς δὲ φασιν ὡς οὐ τῶν ὁμοίων ἔτυχον. Αὐτοὶ μὲν γὰρ ἀνέστησαν εἰδῶλα πρὸς ἀναίρεσιν τῆς αὐτοῦ θεότητος ὅσον τὸ ἐπ' αὐτούς· αὐτὸς δὲ οὐ παντελῶς αὐτοὺς ἀναίρει, ἀλλὰ τὰ μὲν ἐπιπλήττων, τὰ δὲ ὑπομιμνήσκων, ὧν ἔτυχον ἀγαθῶν, τὴν ἀνάκλησιν τῆς αἰχμαλωσίας ἐποιήσατο. Λέγων δὲ, Οὐ σὺ ἦσθα ὁ μελετῶν τῷ πνεύματι σου τῷ σκληρῷ ἀνελεῖν αὐτούς; ὑπομιμνήσκει τῆς ἀπειλῆς, ἥς

A Sed non desunt, qui prophetam, cum superiores minas in suos cadere nollet, eisdem ista putent consulere. Sententiam enim, aiunt, mutare, qui opificem vestrum bello adorti, invictum natura exsistere agnoscitis. Sic enim et generis magna fiet amplificatio, et orbis universus a vobis habitabitur. Verum quo loco, *Pacem faciamus ei venientes*, habemus, sunt qui alios secuti, *pacificos mihi venientes reddet*, interpretentur, et ad ultimos sermonem converti existunt. Pergit vero in hunc modum propheta : *Nunquid sicut ipse percussit, et ipse sic percutiet* ? quorum hic sensus est : Num malum gentibus pensarunt, qui pacem eis annuntiantes gravissima quæque ab eisdem passi sunt ? Hinc est igitur, quod ad incredulos ait : *Nonne tu eras, qui meditaberis spiritu duro eos interficere spiritu furoris* ? At quoniam omnia fortiter Christi nomine ferebant, *Auferetur*, addidit, *iniquitas Jacob* ; tanquam eam consequendæ peccatorum remissionis, atque adeo benedictionis causam esse fateatur. Si enim propter filiorum procreationem salvus futurus est ; si in fide, si in dilectione, si in sanctificatione denique et sobrietate, ait Apostolus ⁵⁴, permanserint ; et Jacobum ipsum **342** qui *filios produxit*, eorundem virtutis et benedictionis participem fieri consequens fuerit. Significat autem apostolica gratia permultos ex eorum etiam numero, qui propinquitate sanguinis illos attingunt, salutem esse consecuturos. Ista autem tum fore maxime, cum per eorum, quos supra nominavi, doctrinam idololorum cultus evanuerit.

C Aiunt vero nonnulli, quia *fructu Israelis orbem terrarum repletum iri dixit*, tanquam occurrente aliquo, et monente, *durum* eum exstitisse, non ad ea usque, quæ in istos ille patrarit, divinæ mansuetudinis fontem esse progressurum, sed tanquam humanitate superiorem, propter patrum memoriam delectum genus, non penitus esse perditurum prophetam respondere. Atque hinc esse, quod alium quemdam in hæc verba alloquatur Deus : *Quid tibi faciam, Ephraim ? quid tibi faciam, Juda ? Tanquam Adama ponam te, aut tanquam Seboin ? conversum est cor meum in hoc ipso. Commota est poenitudo mea. Non faciam secundum iram furoris mei, non permittam ut deleatur Ephraim ; quoniam Deus ego in te, et non homo in te sanctus* ⁵⁵. Habet enim, ut Deus, ineffabilem mansuetudinem. Volunt alii paria nequaquam esse consecutos. Ipsos enim, licet idola ad ejus divinitatis extinctionem, quantum in se fuerat, erexissent, non penitus sustulit tamen, sed partim territos, partim etiam in bonorum memoriam revocatos, quibus a se affecti sunt, ab exsilio revocavit. Cum autem

⁵¹ Psal. xviii, 5; Rom. x, 18. ⁵² Philipp. iv, 1. ⁵³ I Tim. ii, 9. ⁵⁴ Osce ii, 8, 9.

dicat : *Nonne tu eras, qui eos spiritu duro interficere meditaberis ?* minas illas in memoriam revocat, quibus in idola confidenter usi, ea se contrituros sponte pollicebantur, quod nunc re ipsa præstare adhortatur. Ita enim, ait, et peccatis vestris liberari vos contigerit.

Sed enim ad primam explicationem revertamur. Ista siquidem cum apostoli præstiterint, terramque prædicatione repleverint ; qui grex olim *longe habitabat*, ideo *relinquetur*, quod pastorem bonum, qui animam suam pro ovibus ponat ⁵⁵, non admiserunt. Itaque animas **343** suas, veluti regiones aliquas, in pascua abire passi sunt, quas vastavit aper de silva, quas ferus singularis depastus est, et in eis requieverunt corruptores. Quæ quidem ita reddidit Symmachus ⁵⁶ : *Civitas enim munita sola, speciosa relinquetur, et dimittetur tanquam deserta. Ibi pascetur vitulus, et ibi accubabit, et consumet ramos ejus. In siccitate messis ejus conteretur : quibuscum convenit et reliquorum etiam interpretatio. Est vero et ea ipsa, quæ prius civitas munita, et vitis pulchra nominata est, quam post stabilitam confirmatamque apostolorum prædicationem, post sublatam etiam idololatriam deertam fore pronuntiavit.*

Aiunt nonnulli, postquam se non æquas iis, quæ in sanctum Israel admiserunt, pœnas repositurum dixisset ; qualis tandem hujus commotionis modus futurus sit, illum adjungere. *Rixans et exprobrans emittet eos*, id est, a sui consortio et familiaritate rejiciet. *Rixans* enim, id est objurgans, a se Israel reject Salvator. Nec nisi *exprobrantis* illa sunt, ubi ait : « Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis prophetas ⁵⁷, » et quæ deinceps. Vides, ut objurgando eis a se removerit. Ita tamen ut servatæ sint reliquæ, de quibus ita apud Isaiam : Si fuerit numerus filiorum Israel instar arenæ maris, reliquæ servabuntur ⁵⁸. » *Exprobrat* vero ipsis magna usus libertate vir sanctus, tanquam qui de sanctis interficiendis meditari non erubuerint : quod si negare velint, vel ipse ait, in testimonium prodeat, qui dicit : « Quem enim prophetarum patres vestri non interfecerunt ⁵⁹ ? » Et rursus : « Non decet prophetam perire extra Jerusalem ⁶⁰. » Interea autem et ista in eos reprehensione usus, ad ea rursum, quæ D nuper inceptorat, revertitur ; velutique assumptas Dei persona adjicit : *Propterea auferetur iniquitas Jacob*. Sed quorsum *propterea* addidit ? Ideo nimirum, quod non ut interfecit, sic et ipse interficietur. Nam et ei suo tempore peccata condonabuntur, quod ejusdem **344** benedictionis nomine significatum est. Si enim pro delicti magnitudine pœnas reposceret, non re præstitisset, quod Abrahamo verbis fuerat pollicitus cui : « Benedicens tibi benedicam, et multiplicans multiplicabo te ⁶¹, » dixit, cum toties posterorum ejus peccatis lacessitus sit. At enim, ait,

κατὰ τῶν εἰδῶλων ἐποιοῦντο θρασέως ἐπαγγελλόμενοι ἐκτρίψειν αὐτά, παρακαλῶν αὐτοὺς εἰς ἔργον ἀγαγεῖν τὴν ὑπόσχεσιν. Οὕτω γάρ, φησί, καὶ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν ὑμῶν καθαρισθήσεσθε.

Ἀλλὰ γὰρ ἐπὶ τὴν πρώτην ἐξήγησιν ἐπανεέλθωμεν. Ταῦτα γὰρ τῶν ἀποστόλων πεποιηκότων, καὶ τοῦ κηρύγματος πεπληρωκότων τὴν γῆν, τὸ πάλα κατοικοῦμενον ποίμνιον ἀφελήσεται. Οὐ γὰρ ἐδέξατο τὴν καλὴν ποιμένα τὸν θέντα τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ὑπὲρ τῶν προβάτων. Διὰ τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς, οἷα δὲ χώρας τινας, ἐποίησαν βόσκημα, ὡς ἐλυμῆναι τοὺς ἐκ δρυμοῦ, καὶ μονιῶς ἀγριοῦ κατενεμήτατο, καὶ ἐν αὐταῖς οἱ φθειρόντες ἀνεπαύσαντο. Ἀπὲρ οὕτως ἐξέδωκε Σύμμαχος· *Πόλις γὰρ ὠχυρωμένη μύρη, καλὴ ἀφείται, καὶ ἐγκαταλέλειπται, ὡς ἔρημος. Ἐκεῖ νεμηθήσεται μόσχος, καὶ ἐκεῖ κοιτασθήσεται, καὶ ἀναλώσει τοὺς κλάδους αὐτῆς. Ἐν τῷ ξηρυνθῆναι τὸν θερισμὸν αὐτῆς, συντριβήσονται. Οἷς καὶ τὰ τῶν λοιπῶν ἐρμηνευτῶν συμφωνεῖ. Αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ καὶ πρὶν ἐξημένη πόλις ὄχυρά καὶ ἀμπελῶν ἡ καλὴς, ἣν φησὶν ἔρημον ἔσεσθαι μετὰ τὸ τῶν ἀποστόλων πανταχοῦ κυρωθῆναι τὸ κήρυγμα, καὶ τὴν τῆς εἰδωλολατρίας καθαίρεσιν.*

Τινὲς φησὶν, ὡς εἰπὼν μὴ τὴν Ἰσὴν ἀπαιτηθήσεται δίκην ὧν κατὰ τῶν ἁγίων ἐπλημμέλησεν Ἰσραὴλ, ἐπάγει ποῖον ἄρα τὸ μέτρον τῆς ἐπ' αὐτοῖς ἔσται κινήσεως. *Μαγόμενος καὶ ὄνειδιζων ἐξαποστελεῖ αὐτοὺς*, δηλονότι τῆς πρὸς αὐτὸν οἰκειότητος. Ἀπεπέμψατο γὰρ τὸν Ἰσραὴλ ὁ Σωτὴρ μαγόμενος, ἀντὶ τοῦ ἐπιπλήττων. Ἐφασκε γὰρ ὄνειδιζων αὐτοῖς· « Ἰερουσαλήμ, Ἰερουσαλήμ, ἡ ἀποκτείνουσα τοὺς προφῆτας, » καὶ τὰ ἐφεξῆς. Ὅρᾳς ὡς ἐπιπλήττων, αὐτοὺς ἀπεπέμψατο. Ἀλλὰ σέσωσται τὸ κατάλειμμα, καθὰ φησὶν Ἡσαίας· « Ἐάν ἦ ὁ ἀριθμὸς τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, τὸ κατάλειμμα σωθήσεται. » *Ὁνειδίζει δὲ καὶ ὁ προφῆτης μετὰ παρρησίας αὐτοῖς, ὡς μελέτην πεποιημένοις ἀναιρεῖν τοὺς ἁγίους. Κἂν ἀρνήσῃσθε, φησὶν, μάργος ὁ λέγων· « Τίνα γὰρ τῶν προφητῶν οὐκ ἀπέκτειναν οἱ πατέρες ὑμῶν ; » Καὶ πάλιν· « Ὅτι οὐκ ἐνδέχεται προφήτην ἀπολέσθαι ἔξω Ἰερουσαλήμ. » Διὰ μέσου δὲ τούτους ἐλέγξας, πάλιν ἔχεται τῆς πρώην ἀκολουθίας ὡς ἐκ Θεοῦ λέγων· *Διὰ τοῦτο ἀφαιρεθήσεται ἡ ἀνομία Ἰακώβ. Διὰ τοῦτο ποῖον ; ἐπειδὴ οὐχ ὡς αὐτοῖς ἀνείλεν, οὕτως ἀναιρεθήσεται. Ἀνήσει γὰρ καὶ αὐτῷ κατὰ καιροῦς τὰ ὀφλήματα. Καὶ τοῦτό ἐστιν ἡ εὐλογία αὐτοῦ. Εἰ γὰρ ἀπῆται πρὸς ἀξίαν τὴν δίκην, οὐκ ἂν ἔργῳ προῆλθε τὸ ῥῆθὲν Ἀβραάμ, « Εὐλογῶν εὐλογήσω σε, καὶ πληθύνων πληθυνῶ σε, » τοσαῦτα πεπλημμέληκτων τῶν ἐξ αὐτοῦ. Πότε δὲ, φησὶν, ἔσῃ τῶν πλημμελημάτων ἐλεύθερος ; ὅτε οἱ διὰ πίστεως κεκλημένοι τῆς ἀρχαίας καταστρατεύσωνται πλάνης, πᾶν αὐτῆς ἐξαλείφοντες λείψανον, συμφώνως τοῖς**

⁵⁵ Jean. x, 15. ⁵⁶ Psal. lxxix, 14. ⁵⁷ Matth. xxiv, 57. ⁵⁸ Isa. x, 21 : Rom. ix, 27 ; xi, 5. ⁵⁹ Act. vii, 52. ⁶⁰ Luc. xiii, 35. ⁶¹ Gen. xvi, 10.

ἀποστολικοῖς· ὅτι ἂν δὲ τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθῃ, τότε πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται. Κατοικοῦμενον δὲ πολίμιον ὀνομάζει τὸν Ἰσραὴλ, ὡς πάλα ποιήσασιν ἂ ἀγαθοῖς πληθυνόμενον. Ὁ καταλειφθὲν οἱ νοήτοι καταναμεθήσονται θῆρες, μηδενὸς ἔτι τὰς πονηρὰς ἀποσοδοῦντος δυνάμεις. Ἀλλ' οὐδὲ Ῥωμαῖοι δηλοῦντες ὁ ἀπεῖπον πρηνὴ καὶ τῶν μικροτάτων ἀπέδειξαν ἔρημον. Τινὲς δὲ βύσκημα τὴν ἐκ τῶν πολεμίων φορολογίαν σημαίνειν φασίν. Ὡς γὰρ εὐλογίαν παυομένοις τῆς εἰδωλολατρείας ἐπήγγελλται, οὕτως ἔρημίαν μετὰ δουλείας τοῖς ἀπομείνασιν.

destitutum viderunt. Neque vero desunt, qui pascuorum nomine, imperatam per hostes tributū pensionem significari dicant. Ut enim eis se, si cessent ab idolorum cultu, benedicturum; sic in exsilium et servitutem si in eo perrexerint, eos se

ια-ιγ'. *Γυναῖκες ἐρχόμεναι ἀπὸ θάλας, δεῦτε.* Οὐ γὰρ λαὸς ἔστιν ἔχων σύνεσιν· διὰ τοῦτο οὐ μὴ οἰκτεیرهσῃ ὁ ποιήσας αὐτοὺς, οὐδὲ πλάσας αὐτοὺς, οὐ μὴ ἐλεήσῃ. Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, συμφράξει Κύριος ἀπὸ τῆς διώρυγος τοῦ ποταμοῦ ἕως Ῥινοκροῦρων, κ. τ. λ.

Τὴν παντελὴ τῶν ἐκ περιτομῆς ἐρημίαν εἰπόν, ὡς ἀνδρῶν οὐχ εὐρίσχομένων ἐν αὐτοῖς σωτηρίας ἀξίων, ἀνακαλεῖται γυναῖκας τῶν παραδόξων ἔργων εἰς μαρτυρίαν, ὡς ἂν ἐλθοῦσαι φωτίσαιεν τὸν ἐν σκότῳ καθήμενον λαόν, καὶ τὴν πόλιν αὐτῶν τὴν ἀφειμένῃν. Διὸ κατὰ τὴν Ἀκύλαν εἴρηται· *Γυναῖκες ἐρχόμεναι φωτίζουσιν αὐτήν.* Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· *Γυναῖκες ἐρχόμεναι καὶ δηλοῦσαι αὐτήν.* Τίνες δὲ αὗται, μανθάνωμεν. Φησὶν ρ·

« Ἦσαν ἐκεῖ γυναῖκες πολλαὶ ἀπὸ μακρόθεν θεωροῦσαι αἰτίνες ἠκολούθησαν αὐτῷ ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας διακονοῦσαι αὐτῷ, ὡς ἐπάγει τὰ ὀνόματα. Λουκᾶς δὲ, « Κατακολουθοῦσαι γυναῖκες τινες, αἱ τινες ἦσαν συνελλυθῆναι ἐκ τῆς Γαλιλαίας αὐτῷ, ἐθεάσαντο τὸ μνημεῖον, καὶ ὡς ἐτέθη τὸ σῶμα αὐτοῦ. Αἰτίνες μαθοῦσαι τὰ περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Σωτῆρος, ὑπέστρεψαν ἀπὸ τοῦ μνημεῖου εὐαγγελιζόμεναι πάντα τοῖς ἀποστόλοις. » Ἐπεὶ τοίνυν ὁ λαὸς ὁ μὴ ἔχων σύνεσιν, τῷ κηρύγματι τῶν ἀποστόλων οὐκ ἐπειθᾶτο, καὶ τοι τῶν ἐθνῶν παραδεχομένων τὸν λόγον, τοῦτο χάριν τὰς γυναῖκας τὸ θεῖον Πνεῦμα καλεῖ. Τοὺς γὰρ ἀποστόλους διέβαλλον, ὡς νυκτὸς κλέψαντας τοῦ Σωτῆρος τὸ σῶμα. Διὸ τὰς ἀνυπόπτους καλεῖ τῶν ἀνοήτων εἰς ἔλεγχον. Μύνοι γὰρ ἀπειθοῦσι, πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης Ἐκκλησίας ὁρῶντες, τὴν ἔνθεον ἀρετὴν τοῦ εὐαγγελικοῦ μὴ συνορῶντες κηρύγματος. *Γυναῖκες* δὲ πρῶται πιστεύονται τὴν ἀνάστασιν, ἐπεὶ καὶ γυνὴ πρώτη τοῦ θρῶος τὴν ἀπάτην ἐδέξατο. Διὰ τῆς οὖν ἀποστολῆς τῶν δεινῶν ἐγκλημάτων ἀποκρούονται τὴν αἰτίαν. Εἴρηται γὰρ πρὸς αὐτὰς τὸ χαίρετε παρὰ τοῦ τὴν ἀρὰν ἐπιθέντος ἐν ἀρχῇ, « Ἐν λύπαις τέξη τέκνα, » πρὸς Εὐαν εἰπόντος. Ὡς ἀνοήτους δὲ τοὺς Ἰουδαίους οὐκ ἐλεήσῃ φησίν. Ἐν δὲ τῷ καιρῷ λέγει

quando tandem peccatis liber evades? Quo tempore nimirum errori veteri per fidem vocati bellum indicent, nec ejus aliquas superesse reliquias patientur, magna cum verbis Apostoli concordia, qui tum demum salutem consecuturi esse, totum Israelē monuit, cum plenitudo gentium ingressa fuerit ⁶¹. *Gregem autem translatus* ideo Israelē nominat, quod eum bonis olim pastoribus abundasse constat; quem *derelictum* nunc seræ illæ, id est malæ potestates, quæ mente concipiuntur, nullo arcente depascuntur. Imo ne Romani quidem prius eam populari desierunt, quam vel minimis rebus pascuorum nomine, imperatam per hostes tributū missurum pollicitus est.

B VERS. 11-13. *Mulieres venientes a spectacu'o, adeste.* Non enim est populus, qui habeat intelligentiam. Propterea non miserebitur eorum, qui fecit eos, et qui formavit eos, non parcat. Et erit in die illa concludet Dominus a fossa fluminis, usque ad Rihinocoruram, etc.

245 Postquam de Judæorum summa et absoluta vastitate disseruit, tanquam viri nulli inter eos salute digni reperiantur: mulieres ipsas in admirabilem operum testimonium vocat; ut venientes, jacentem in tenebris populum, eorumque urbem relictam illustrent. Atque hinc est, quod Aquilam quidem, *Mulieres venientes illustrant eam*; Symmachum autem, *Mulieres venientes et ostendentes eam*, interpretatos esse legimus. Sed quænam ipsæ fuerint, jam discamus. Ait enim Matthæus: « Erant ibi mulieres multe procul spectantes, quæ quidem secutæ fuerant eum a Galilæa, ministrantes ei ⁶²; » quarum nomina adjicit. Lucas autem in hunc modum: « Secutæ sunt mulieres quædam quæ cum eo ex Galilæa profectæ viderunt monumentum, et quemadmodum positum fuit ejus corpus: quæ et ipsæ cum Salvatoris resurrectionem audissent omnia renuntiantes apostolis, a monumento reversæ sunt ⁶³. » Quoniam ergo *populus intelligentiam non habens*, apostolorum prædicationi fidem non habebat, quam tamen avide gentes amplectebantur: mulieres ob id divinus compellat Spiritus. Apostolos enim tanquam noctu Salvatoris corpus sustulissent, falso accusabant ⁶⁴. Ideoque minime suspectos ad eorum refutandam vesaniam testes ciet. Soli enim Judæi fidem non amplectuntur; qui, licet ubique terrarum propagatas cernant Ecclesias, divinam tamen evangelicæ prædicationis virtutem non intuentur. At *mulieres* resurrectionis fidem primæ ideo arripiunt, quod quæ prima serpentis deceptioni patuit ⁶⁵, *mulier* exstitit. Ipsæ ergo isthac apostolici muneris functione gravioris accusationis culpa sese exemerunt. Sunt enim ab imo salvere jussæ, qui initio Evæ imprecatus, suos eum

⁶¹ Rom. xi, 12. ⁶² Luc. xxviii, 53, 53. ⁶³ Luc. xxiii, 59, 56. ⁶⁴ Matth. xxviii. ⁶⁵ Gen. iii, 1 seqq.

VARIE LECTIONES.

ἢ γρ. ποιέσιν. ὁ γρ. δητώντες. ῥ λ. ἰ. γὰρ ὁ Ματθαῖος μέν.

non sine dolore parituram liberos edicto sanxerat. A *Monet autem Judæorum, quia stulti sunt, non miserturum Dominum; sed eos stato 346 et definito tempore a fluminis alveo conclusurum; quod percutiendi verbo expresserunt alii; ut infideles stultumque populum percussurum Dominum significarent.*

Sequitur deinceps loci designatio, a fluminis alveo, ad torrentem usque Ægypti, ut apud Symmachum cæterosque legimus interpretes, quibus verbis Romanorum adversus Judæos, a Jordanis fortasse fluvio ad torrentem usque Rhinocoruram Ægypto conterminam, vagaturum bellam demonstratur. Sed istos, ait, virgis cedet Dominus scuticam in eos, hostium scilicet exercitum, ut resipiscere doceat, inducens. Inde igitur et illa usurpavit superius: Væ Assyriis, virga iræ et furoris in manibus eorum ⁶⁶. » Dicunt alii Euphrate et Rhinocorura Judæam tanquam limitibus, distinguunt. D. inde, *concludendi* verbo, pro obsidendi, et affligendi, prophetam usum esse. Tum demum enim recte *concludi* dicimur, cum prementibus undique malis, nullus effugii locus nobis relinquitur. *Concludi* præterea et ipsa Judæorum mens rite dicitur, quæ veritatis lumen non admittat. Cæcitas enim, secundum beatum Apostolum, ex parte Israeli contigit: « Et ad hunc usque diem, cum legitur Moses, velamen cordi ejus obtenditur ⁶⁷. » Sed verbi præconibus ita deinceps imperat Dominus: *Vos autem congregate sigillatim filios Israel.* Etsi enim conferatim ad fidem recusent accedere, quia populus est intelligentiam non habens; non aliquos tamen sigillatim, licet paucos colligere fuit aspernandum; ad quos et magnus ille Petrus in hæc verba locutus est: « Et nunc, fratres, scio quod per ignorantiam fecistis sicut principes vestri. Pœnitentiam igitur agite, et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Domini ⁶⁸. »

CAP. XXVIII.

347-348. VERS. 1-22. *Væ coronæ injuriæ, mercenarii Ephraim. Flos cadens de gloria super verticem montis pinguis, qui ebrjii estis absque vino. Ecce forte et durum, etc.*

349. . . . Figuris relictis ad veritatis libertatem accedere. « Spiritus enim Deus est; et qui ipsum adorant, eos in spiritu et veritate adorare necesse est ⁶⁹. » Et vero lex ipsa vinculum, quæ D justum quidem efficiat neminem, sed ad pœnas veluti constrictos servet. Quin et David ipse, cum ad gratiam per fidem alacriter properare suaderet: « *Dirumpamus vincula eorum, inquit, et jugum eorum a nobis projiciamus* ⁷⁰, » legis pondus nimirum eis impositum significans, quo sibi subjectos premere solebant Judæorum magistri. Proponite, inquit, *compendiosam fidei istorum gratiam, quæ exiguis verborum periodis comprehensa, non ut a Mose ex illa tantum Judæis, sed cunctis terræ habitato-*

τῷ δηλουμένῳ, συμφράξει Κύριος ἀπὸ τῆς διώρυγος τοῦ ποταμοῦ ὅπερ πατάξει ἐρμήνευσαν οἱ λοιποὶ, δηλοῦντες πατάξειν Κύριον τοὺς ἀπίστους ἐκείνους, καὶ τὸν λαὸν τὸν ἀσύνετον.

Εἶτα τόπον ἀφορίζει ἀπὸ τοῦ βελθρου ποταμοῦ εἰς τοῦ χειμάρρου Αἰγύπτου, κατὰ Σύμμαχον, ὥπερ ἰσοδυναμοῦσι καὶ οἱ λοιποὶ περιορίζοντες τοῦ λόγου τὸν κατ' Ἰουδαίων ὑπὸ Ῥωμαίων γενησάμενον πόλεμον, ἀπὸ ποταμοῦ τάχα τοῦ Ἰορδάνου μέχρι τοῦ χειμάρρου Πειροκοροῦρων, ἥπερ ἐστὶν Αἰγύπτου μεθόριον. Ἀλλὰ τούτους μὲν, φησὶ, βάδισαι Κύριος αὐτῆς, ἐπάγων αὐτοῖς τὴν μάστιγα τὴν ἐπιστρεπτικὴν, τὸ τῶν πολεμίων στρατόπεδον. Διὰ καὶ ἄνω ἔλεγεν· « Οὐαὶ Ἀσσυριοῖς, ἡ βάδδος τῆς ὁργῆς, καὶ τοῦ θυμοῦ ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν. » Τινὲς δὲ φασὶν, ὡς Ἰουδαίας ὄροι Εὐφράτης καὶ Πεινοκίρουρα. Ἰδὲ δὲ συμφράζει, ἀντὶ τοῦ πολιορκήσει, καὶ θλίψει. Ἡ γὰρ σύμφραξις, συγκλεισμός ἐστιν ἀφύκτων κακῶν. Ἀλλὰ καὶ συγκλείσται τῶν Ἰουδαίων ὁ νοῦς οὐ προσιεμένων τῆς ἀληθείας τὸ φῶς. « Πῶρως; » γὰρ, κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον, « ἀπὸ μέρους γέγονε τῷ Ἰσραὴλ, καὶ ἄχρι σήμερον ἡνίκα ἀναγινώσκηται Μωσῆς, κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν κεῖται. » Τοῖς δὲ τοῦ λόγου κηρυξὶν ἐξῆς προστάττει λέγων ὁ Κύριος· Ὑμεῖς δὲ συναγάγετε κατὰ ἓνα τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ. Εἰ γὰρ καὶ μὴ βούλυνται ἀθρόως προσεῖναι τῇ πίστει (λαὸς γὰρ οὐκ ἔχων ἐστὶ συνέσιν), ἀλλ' οὖν ἀγαπητὴν βραχεὶς τινὰς καθ' ἓνα συναγαγεῖν, οἷς καὶ Πέτρος ὁ μέγας ἐβόα· « Καὶ νῦν, ἀδελφοί, οἶδα ὅτι κατὰ ἄρνοιαν ἐπράξατε καθὰ καὶ οἱ ἄρχοντες ὑμῶν. Μετανοήσατε οὖν καὶ βαπτισθῆτω ἕκαστος ὑμῶν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου..... »

ΚΕΦΑΛ. ΚΗ'.

α-κβ'. Οὐαὶ τῷ στεφάνῳ τῆς ὕβρεως, οἱ μισθωτοὶ Ἑβραῖμ. Τὸ ἄνθος τὸ ἐκπεσὼν ἐκ τῆς δόξης ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους τοῦ παχέος, οἱ μεθύοντες ἄνθρωποι οἵνου. Ἰδοὺ ἰσχυρὸν καὶ σκληρόν, κ. τ. λ.

. . . ἐλευθερίαν προσεῖσθαι τῶν τύπων ἀφαιμένων. « Πνεῦμα γὰρ ὁ Θεός, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ, δεῖ προσκυνεῖν. » Δεσμός δὲ ὁ νόμος δικαίων μὲν οὐδένα, κατασφίγγων δὲ πῶς εἰς κόλασιν. Καὶ Δαβὶδ δὲ προθύμως συμβουλεύων ἐπὶ τὴν χάριν ἵνα τὴν διὰ πίστεως, « Διαβήξωμεν, φησὶ, τοὺς δεσμοὺς αὐτῶν, καὶ ἀπορρήξωμεν ἀφ' ἡμῶν τὸν ζυγὸν αὐτῶν, » τὸ ἐκ νόμου βάρος αὐτοῖς ἐπιχειμένον, ᾧ τοὺς ὑπὸ χεῖρας οἱ τῶν Ἰουδαίων ὑπήγον διδάσκαλοι. Προτιμήσατε δὲ, φησὶ, τούτων τὴν σύντομον τῆς πίστεως χάριν, οὐ κατὰ τὰς μακρὰς οὕσαν περιόδους τοῦ γράμματος, ἥτις ἐδόθη πάσῃ τῇ γῇ, μόνοις δοθέντος Ἰουδαίοις τοῦ νόμου. Μωσῆς μὲν γὰρ ἔλεγεν· « Ἄκουε, Ἰσραὴλ. »

⁶⁶ Isa. x, 5. ⁶⁷ II Cor. iii, 15. ⁶⁸ Act. iii, 17.

⁶⁹ Joan. iv, 24. ⁷⁰ Psal. ii, 3.

Ὁ Χριστὸς δὲ διὰ τοῦ ψάλλοντος, « Ἀκούσατε ταῦτα, ἅπαντα τὰ ἔθνη. » Τινὲς δὲ φασὶ τὸ, καὶ ὑμεῖς μὴ εὐφρανθῆτε, ἀρμόττειν μὲν καὶ πρὸς τὸν Ἰσραὴλ μὴ ἐπιμένειν τῇ τῶν ἀμαρτημάτων ἡδονῇ παραινούν, μηδὲ δεσμεῖν ἑαυτοὺς ἀμαρτήμασιν, πρὸς δὲ τὴν τῆς κρίσεως ἀκοὴν ὑποστέλλεσθαι· ἀρμόττειν δὲ καὶ πρὸς τὰ ἔθνη, ὡς οὐδὲ χεῖρ ἐπὶ τῇ τῶν Ἰσραηλιτῶν τιμωρίᾳ. Διαθήσεται γὰρ καὶ εἰς ὑμᾶς τὰ τῆς κρίσεως ἀμαρτάνοντας.

κγ-κδ'. Ἐρωτῆσθε καὶ ἀκούετε τῆς φωνῆς μου. Προσέχετε, καὶ ἀκούετε τοὺς λόγους μου. Μὴ ὅλην τὴν ἡμέραν μέλλει ὁ ἀροτριῶν ἀροτριῶν; ἢ σπόρον προκοιμάσαι, πρὶν ἐργάσασθαι τὴν γῆν; οὐχ ὅταν ὀμαλλῇ τὸ πρόσωπον αὐτῆς, κ. τ. λ.

Τῷ στεφάνῳ τῆς ὕβρεως, ὡς τὸν ἐντιμον ἀποδοκιμάσαντι λίθον, ἐτι παρακελεύεται τὰ μὲν ὥσα παρέχειν τῇ δι' αἵρος φερομένη φωνῇ, πειθαρχεῖν δὲ τοῖς λεγομένοις, καὶ κατανοεῖν τὰ λεγόμενα. Εἰθ' ὑποδείγματι κέχρηται, διδάσκων αὐτοὺς, ὡς ὄντες δυνατοὶ δυνατῶς ἐτασθήσονται. Ἀρχόντες γὰρ ἦσαν καὶ ἱερεῖς, καὶ διδάσκαλοι. Καίρῳ γάρ, φησὶν, ἀρότρου καὶ σπόρου διάφορος.

Καὶ παραλλάττει τῶν καρπῶν μετὰ θέρος ἡ κα-
θαρισ, τῶν μὲν ἀμάξης δεομένων, καὶ τεμνόντων
τροχῶν ὅσοι τῶν ἄλλων ἀρότριοι· τῶν δὲ μόναις
ἀρξομένων ῥάβδοις ὅπερ εἰσὶν ἀσθενέστεροι. Οὕτω
καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος γεωργῶν τὰς ψυχὰς, ἐν καιρῷ
μὲν αὐτὰς διδασκαλίᾳ νεοῖ, ἀναβρῆγγύσῃ αὐτοὺς
C λανθάνοντας λογισμοῦς. Ὅθεν δὲ καὶ φησὶν· « Νεώ-
σατε ἑαυτοῖς νεώματα, καὶ μὴ σπειρῇται ἐπ' ἀκύν-
θαις. » Ἐπειδ' ἂν δὲ τὸ οἰονεῖ πρόσωπον ὀμαλι-
σθεῖ τῆς γῆς, πάσης ἀκανθώδους ἀνατραπείσης
κακίας, τηλικαῦτα τοῖς ὑποκειμένοις κατάλληλα
καταβάλλει τὰ σπέρματα, μεῖζον τε καὶ βραχύτερα.
Διαιρέσεις γὰρ χαρισμάτων εἰσὶν. Παρόντος δὲ τοῦ
θερισμοῦ (τυντέλειαν δὲ τοῦτον δηλοῦν ἐδίδαξεν ὁ
Χριστὸς), τότε τοὺς ἀξιολογῶν τῶν σπερμάτων ἀπαι-
τήσιν καρποὺς. Τῶν δὲ μὴ παρεχόντων, οἱ μὲν τὰ
σμικρὰ λαβόντες, μετρίαν, οἱ δὲ τὰ μεγάλα, μεγί-
στην εἰσπραχθήσονται δίκην, ὥσπερ οἱ μεγάλων
ἀζωθέντες, ἱερεῖς, καὶ γεγονότες στέφανος ὕβρεως
μισθωτοὶ τε Ἐφραΐμ, ὡς διαστρέφαι μὲν τὸν λαόν,
ἀποδοκιμάσαι δὲ λίθον τὸν ἐκλεκτόν.

Τὸ δὲ, καὶ παιδεύσῃ κρίματι Θεοῦ, ἢ κατὰ
Σύμμαχον, καὶ παιδεύσει αὐτὸν εἰς κρίμα ὁ Θεὸς
αὐτοῦ, παρίστησιν ὡς φυσικῇ διδασκαλίᾳ γεωργός,
καὶ δοθείση παρὰ τοῦ Θεοῦ, τὰ περὶ τῆς διαφορῆς
τῶν καρπῶν κρίνει καθάρσει. Ἀντὶ δὲ τοῦ, τὸ δὲ
κύμινον μετὰ ἄρτου βρωθήσεται, Σύμμαχος φη-
σιν· Κύμινον δὲ ἐν βακτηρίᾳ, ἄρτος δὲ λεπτο-
κοπηθήσεται. Τὸ ἄρτος ἀντὶ τοῦ σίτος εἰπών.
Ἀντὶ δὲ τοῦ, Οὐ γὰρ εἰς τὸν αἰῶνα ἐγὼ ὑμῖν

ribus data est. Mose enim dicente tantum : « Audi, Israel⁷¹ ; » ipse per Davidem⁷² omnes gentes atten-
dere jubet Christus. At non desunt, qui verba
ista, et vos nolite lætari, convenire quidem, et fa-
cere ad excitandum Israel, ne se peccatorum
voluptatibus tanquam vinculis illaqueet, sed ad
judicii mentionem terreatur, existiment : verum et
ad gentes etiam referri ; tanquam sumptis de Israel
pœnis eas lætari prohibeat, quas sua quoque pec-
catorum ultio minime prætermisura sit

350 VERS. 23-29. *Auribus percipite, et audite vocem meam. Attendite, et audite sermones meos. Nunquid tota die arabit qui arat? aut semen præparabit, antequam præparet terram? nunquid non cum æquaverit faciem ejus, etc.*

B

Adhuc etiam coronam superbiæ, quæ pretiosum lapideum rejecit, adhortatur, ut voci quæ per aerem fertur, aures præbeat, eaque, quæ dicuntur, mente agitet et sequatur. Exemplo deinde adhibito fore docet, ut, quia potentes sunt, potenter tormenta patiantur⁷³. Erant enim principes, et sacerdotes, et doctores. Enimvero ait, arationis, sementisque faciendæ non unum et idem tempus est.

Sed messem alternis sequitur ipsa fructuum purgatio, plastro aliis ; aliis etiam rotis, si qui sunt inter eos vegetiores ; aliis denique virga tantum, si tenuiores sint, indigentibus. Eadem plane ratione et Dei sermo solet animas nostras excolere, suoque tempore doctrina, tanquam aratro, renovare, et latentes eorum cogitationes **351** prosciudere. Indeque est certe quod ait : « Novate vobis novalia, neque super spinas seminetis⁷⁴. » Ubi autem terræ tanquam facies fuerit adæquata, omni spinosa penitus extirpata malitia, ea tum demum semina, quæ subjectis congruant, majora aut minutiora, sunt enim gratiarum divisiones⁷⁵, mandare convenit. At instante messe (quo nomine consummationem significari Christus docuit⁷⁶), fructus tum demum semente dignos idem postulabit : quos qui non reddent, si parva quidem acceperint, mediocres ; si magna autem, pœnas luent et ipsi maximas. Quo in genere primi futuri sunt ad summam evecti sacerdotes, et qui superbiæ corona, mercenariique **D** Ephraim nominantur, qui populum avertere, delectumque lapidem rejicere ausi sunt.

Deinde, quod sequitur, et erudieris in iudicium Dei ; aut secundum Symmachum, et erudiet eum Deus ad iudicium suum, ostendit Deum ipsum, sicut solent naturali disciplina, atque a Deo concessa agricolæ, de varia fructuum purgatione iudicaturum. Cæterum pro quo Cyminum cum pane comedit ; legimus : Cyminum baculo : panis autem comminuetur, transulit Symmachus, panem pro frumento usurpans. Deinde verba ista, Neque enim

⁷¹ Deut. vi, 3. ⁷² Psal. xlviii, 2. ⁷³ Sap. vi, 7. ⁷⁴ Jerem. iv, 3 ; Osee, x, 12. ⁷⁵ I Cor. xii, 4.

⁷⁶ Matth. xiii, 39.

VARIE LECTIONES.

α γρ. καὶ ἀναρρήγνυσιν.

in perpetuum vobis irascar, neque vox amaritudinis
meæ conculcabit vos, ita Symmachus et Theodotio
 interpretantur: *Verum non in perpetuum trituran-*
triturabit eum, neque turbabit eum rota plaustr
veque ungulis suis comminuet eum: id est; *Ut*
plaustr *rota frumentum comminuens* pertransierit,
 eo etiam, quod circum est, homin *ungulis commi-*
nato, et frumentum ipsum non perdet; uti neque
 ipsam animarum substantiam ultio, quod cum
 minime Septuaginta lateret interpretes; *Non enim in*
saeculum vobis irascar, reddiderunt: ac si se non ad
 interitum usque substantiæ ulcisci **352** dixisse;
 non aliterquam plaustr *rotam frumentum* non per-
 dere, sed purgare videmus. Ista autem omnia,
 inquit, non intelligentibus veluti *portenta* non mor-
 talis aliquis, sed Deus ipse renuntiavit. Quod si
 adversus *Dei consilium, consolationem* aliquam
 adinvenire valetis, vanam istam exaltate. Sed
 locum ita interpretatur Symmachus: *Et hoc a Deo*
exercituum olim exivit, consilium laudavit, salutem
magnificavit.

Sunt vero qui integrum locum ad hunc modum
 explicant. Christi hoc loco persona inducitur, quæ
 ad evangelicæ prædicationis fidem Israelitis com-
 pellat: ad quam nulla non inquit, attentione, non
 pigro auditore opus est, sed observare diligenter,
 et a legis cultu deinceps abstinere. Nam vel beato
 docente Apostolo: « Nihil prodest vobis Christus,
 qui in iuge justificamini: gratia excidistis ».
 Innuit porro et ipsa *attentio*, Christum in lege
 adumbratum inveniri; neque eam, si spiritualiter
 intelligatur, ab Evangelio dissentire. « Si enim,
 ait, Mosis creditis, et mihi etiam credite: cum de
 me et ille etiam scripserit ».
 At legis observationem ideo excusabant, ut hac specie pii habiti, in
Jesum, tanquam legi contraria doceret, deservirent.
 Dicit itaque: *Nunquid tota die arabit, qui arat?*
 nimirum, ut spinosæ *terræ* similem esse idolola-
 trarum nientem doceat, verboque, tanquam cateche-
 tico *aratro*, a quo subigatur, indigere, ut ad
 superne demissum *semen* excipienlum, quo fructus
 edere valeat, præparetur. Quod olim Israelitis ex
 Ægypto migrantibus contigit, cum legem istam,
 tanquam *aratrum*, quo duram animæ suæ *terram*
 proscinderent, acceperunt. Decet igitur cessante
aratro, evangelicum semen admittere; id est,
 remotis figuris veritatem amplecti. Agricola enim,
 inquit, ut primum *terram adacquavit*, non eidem
 statim quæ solidiora sunt, *semina* committit, sed a
 tenuioribus, tanquam *terram* exercens, exorditur.
 Ea enim est in tuis finibus agri colendi ratio. Ita
 ergo lex, **353** cum *terram adacquasset*, tenues tibi
 veritatis umbras, tanquam *cymini, aut papaveris*
semina commisit, quæ sumpta per se nihil ad esum
 omnino conferunt; sed cum aliis tantum, id est,

ἐργισθήσονται. Οὐδὲ γωνὴ τῆς πικρίας μου κα-
 ταπατήσκει ὑμῶς, Θεοδοτίων καὶ Σύμμαχος ἐξέδω-
 καν. Ἀλλ' οὐκ εἰς τέλος ἀλειῶν ἀλοήσκει αὐτόν,
 οὐδὲ ταρδέσει τροχὸς ἀμάξης αὐτοῦ, οὐδὲ ταῖς
 ἐπ' αὐτοῦ λεπτυνεῖ αὐτόν. Τοῦτ' ἐστίν,
 Ἐπειδ' ἂν ὁ τῆς ἀμάξης τροχὸς περιέλθῃ τὸν σίτον
 λεπτύνων, τὴν περὶ αὐτὸν καλὰ μὴν ὁμοῦ καὶ τῶν
 βῶων ταῖς ἐπ' αὐτὴν λεπτυνόντων, αὐτὸν εὐκ
 ἀφανίσει τὸν σίτον ὥσπερ οὖν οὐδὲ τῶν φυγῶν τὴν
 οὐσίαν ἢ κλῆσιν. Ὅπερ οἱ Ἐδδομήκοντα νοοῦντες
 ἐξέδωκαν, Οὐ γὰρ εἰς τὸν αἰῶνα ἐγὼ ὑμῖν ἐργι-
 σθήσομαι. Τοῦτ' ἐστίν οὐ πρὸς ἀπώλειαν οὐσίας
 κολάζω, καθάπερ οὐδὲ τροχὸς ἀμάξης ἀφανίζει τὸν
 σίτον, ἀλλὰ καθαρὸν ἀπεργάζεται. Ταῦτα δὲ φησι,
 πάντα ὥσπερ εἰ τέρατα τοῖς μὴ νοοῦσιν ὑπάρχοντα.
 οὐκ ἄνθρωπος ἐφ' ἑ, ἀλλὰ Θεὸς ἀπεφάνετο. Εἰ δὲ πρὸς
 Θεοῦ βουλήν δύνασθε παρமுθίαν εὐρεῖν, ματαίαν
 ταύτην ὑψώσατε. Κατὰ δὲ Σύμμαχον, Καὶ γὰρ τοῦ-
 το παρὰ Κυρίου δυνάμεων ἐξηλθεν πάσαι, ἐδόξα-
 σεν βουλήν, ἐμεγάλυνε σωτηρίαν.

Τὴν δὲ πᾶσαν ῥῆσιν οὕτω τινὲς ἐξηγήσαντο. Χρι-
 στοῦ παρενήνεκται πρόσωπον πρὸς πειθῶ τῶν εὐαγ-
 γελικῶν κηρυγμάτων τὸν Ἰσραὴλ ἐπαγόμενον. πρὸς
 ἃ, φησι, προσοχῆς γρεῖα πολλῆς, καὶ ἐκθύμως
 ἀκούειν οὐ δεῖ, φυλάττεσθαι δὲ τὸ ἰ, καὶ μετὰ ταῦτα
 πάλιν τῆς νομικῆς λατρείας ἀντέχεσθαι. Κατὰ
 τὸν Θεὸν Ἀπόστολον γὰρ, « Κατηργήθητε ἀπὸ Χρι-
 στοῦ, οἵτινες ἐν νόμῳ δικαιοῦσθε, τῆς χάριτος ἐξέπέ-
 σετε. » Δηλοῖ δὲ πάλιν ἡ προσοχή, τὸ καὶ ταῖς τοῦ
 νόμου σκιαῖς τὸν Χριστὸν εὐρίσκειν τυπούμενον. Οὐ
 γὰρ ἀλλότρια παραγγέλλω τοῦ νόμου, εἴγε νοῦτο
 πνευματικῶς. « Εἰ γὰρ ἐπιστεύετε Μωσεί, ἐπιστεύετε
 ἂν ἐμοί. Περὶ γὰρ ἐμοῦ ἐκεῖνος γέγραφε. » Προφά-
 σει γὰρ τῆς τοῦ νόμου φυλακῆς, ὡς εὐσεβοῦντες; δῆ-
 θεν ἐδιδωκὸν Ἰησοῦν, ὡς ἀλλότρια ταύτης διδάσκον-
 τα. Διὸ φησι, *Μὴ ὀλῇ τὴν ἡμέραν ἀροτριάσει*
ὁ ἀροτριῶν, δηλῶν ὡς ἀκαταβόδι γῇ παρέοικε τῶν
 ἐιδωλολατρῶντων ὁ νοῦς, καὶ δέεται λόγου, κατηχη-
 τικοῦ ἀρότρου δίκην αὐτὸν ἀναπτύσσοντος, ὡς ἂν
 εὐτρεπισθεῖ πρὸς τὸν σπόρον τὸν ἄνωθεν, καὶ καρ-
 ποφορῆσαι δυνήσεται. Τοῦτο γέγονε τοῖς υἱοῖς Ἰσ-
 ραὴλ ἐξεληθοῦσι μὲν Αἰγύπτου, τὸν δὲ νόμον δεξιμέ-
 νοις ὡς ἀροτρον. Ὡς ἂν κατεσκληκυῖαν αὐτῶν τῆς
 ψυχῆς ἀνατέμῃ τὴν γῆν. Δεῖ τοίνυν τοῦ ἀρότρου
 παυσάμενου, τὸν εὐαγγελικὸν ὑποδέχεσθαι σπόρον,
 καὶ παυσάμενων τῶν τύπων, δεῖξασθαι τὴν ἀληθειαν.
 Ὁ δὲ ἰ γεωργός, φησὶ, καὶ ὁμαλίσῃ τὴν γῆν,
 οὐκ εὐθὺς καταβάλλει σπέρματα στερεώτερα. Τῶν
 δὲ σμικροτέρων κατάρχεται, διὰ τούτων πρῶτον
 γυμνάζων τὴν γῆν. Οὕτως γὰρ ἐν τοῖς σοῖς ὁρίοις
 τεχνικὸς τῆς γεωργίας ὁ τρόπος. Οὕτως οὖν ὁ νόμος
 ὁμαλίσκει τὴν γῆν, τὰς ἀσθενεῖς σοι σκιάς τῆς
 ἀληθείας ἐνέσπειρειν, οἷον ἐλ κύμινον, καὶ μελάν-
 θιον. Ἀ δὴ καὶ ἐαυτὰ παντελῶς οὐκ ἐστὶν ἐδώκεν.

⁷⁶ Galat. v, 2, 4. ⁷⁷ Joan. v, 46.

VARIAE LECTIONES.

* γρ. τε. * γρ. ἀπέχεσθαι. † γρ. γάρ.

τῇ δὲ πρὸς ἕτερα γίνεται χρῆσιμα συμπλοκῇ, *κριθὴν* A *hordeo et frumento*, quibus panis conficitur, con-
καὶ *σίτον*, τοῦτ' ἐστι, τὸν ἐκ τούτων ἄρτον γινόμε-
νον.

Οὕτω δὲ τῇ πνευματικῇ διδασκαλίᾳ καὶ τὸν νό-
μον συμφέρεσθαι. Ἄλλως γὰρ ἀδρανούς ὄντος πρὸς
ἀμαρτιῶν ἀποκάθαρσιν, ἀποκεκίνηται μὲν ἡ τσιτὰ,
τὸ δὲ ζωοποιὸν εἰσχεκόμεστα: *κριμα*, τοῦτ' ἐστι Χρι-
στὸς συντετμημένη πίστει δικαίων, ὃ ποιεῖν οὐκ
εἶχον αἱ μακρὰ τοῦ νόμου περίοδοι. Τῷ δὲ πιστεύον-
τι, καθάπερ *κριτὴ* τῷ Κυρίῳ τὰ πρακτέα προσ-
τάττοντι, καὶ τὰ τῆς πνευματικῆς *εὐφροσύνης*
ἀκολουθεῖ. Ὡς χρησίμου δὲ πάλιν ἀντέχεται τοῦ πά-
ραδείμματος, δεικνύς ὡς μετρία δίκη βραθυμούντας
τοὺς νόμους μετῆρχετο· καίτοι λέγων, ὁ Ὀλαδς οὕτος
τοῖς χεῖλεσί με τιμᾷ, καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις, καὶ ὁμῶς
φιλανθρώπως ἐκόλαζεν, ὥσαντι *ράβδω καθυρθεῖν*
μελάνθιον. Εἰ καὶ τηροῖτο δὲ, φησὶν, ὁ νόμος, καθ'
ἐαυτὸν ἀχρηστος τῆς τοῦ ἄρτου δεδομένος συμπλοκῇ.
Σαφῆ δὲ ποιῶν τὴν εἰρημένην φιλανθρωπίαν, ἐπ-
ήνεγκεν· *Ὁὐ γὰρ εἰς τὸν αἰῶνα ὑμῖν ὀργισθήσο-*
μαι. Οὐδ' οὕτως ὑμᾶς ἡ ἐξ ἐμοῦ μέτεισι δίκη, ὡς
καταπάτημα γενέσθαι τοῖς ἐξ ὀργῆς. Διδὲ καὶ *τέρας*
καλεῖ καὶ θαύματος ἄξιον, τὸ ἐν τοσοῦτοις ὄντα πα-
ραπτώμασιν ἐλεείσθαι τὸν Ἰσραήλ. "Θέεν φησὶ, *Βου-*
λῆς ἀγαθῆς ἐπιλάβεσθε, κατατιώμενος ὅτι *μα-*
ταλαρ παρὰ κλησιν μέγα τι καὶ ὑψηλὸν εἶναι χρῆμα
νομίσαντες, τοῦ εἰκότος ἔξω ποι φέρονται. Ἐκ δ' ἂν
αὐτῇ, καθ' ἣν ἔλεγον· Ὁ *Ἐποίησάμεθα συνθήκην*
μετὰ τοῦ ᾄδου, καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Ἦκουον γάρ·
καταίγεις φερομένην ἂν παρέλθῃ, ἔσεσθε αὐτῇ εἰς C
καταπάτημα.

qua dicebant : « Fœdus inivimus cum inferis,
enim : « Procella irruens si transierit, eritis ei in

ΚΕΦΑΛ. ΚΘ'.

α η'. *Ὁὐαὶ πόλις, Ἀριήλ, ἣν ἐπολέμησες Δαβὶδ·*
συναγαγέτε γερνήματα ἐνιαυτὸν ἐπὶ ἐνιαυτόν. Φά-
γεσθε γὰρ σὺν Μωάβ. Ἐκθλήψω γὰρ Ἀριήλ, κ. τ. λ.

Τὴν διὰ τῶν μετὰ χεῖρας ταλανιζομένην Ἀριήλ
καὶ αὐτοὶ φασιν, Ἰουδαίων παῖδες ὑπάρχειν τὴν
Ἱερουσαλήμ, λέγοντες ἰδίως τὸ θυσιαστήριον τὸ πρὸ
τοῦ ναοῦ συνεστὸς, Ἀριήλ ὠνομάσθαι. Τοιγαροῦν Ἰε-
ζεκιήλ ἐν τοῖς τελευταίοις τὸν ναὸν διαγράφων οὕτω
φησὶ· « Καὶ ταῦτα τὰ μέτρα τοῦ θυσιαστηρίου, ἐν
πῆχει πῆχεως, καὶ παλαιστῆς. » Καὶ προβάς· « Καὶ
ἀπὸ τοῦ Ἀριήλ ὑπεράνω τῶν κεράτων πῆχυς· καὶ
τὸ Ἀριήλ πηγῶν δώδεκα· » ἐρμηνεύεσθαι δὲ φασὶ
λέων Θεοῦ. Ὅν γὰρ Θεοῦ τὸ θυσιαστήριον, κατήσθιε
πάντα τὰ ἐν αὐτῷ προσφερόμενα. Τινὲς δὲ φασὶ τὴν
πόλιν οὕτως εἰρησθαι, ἔπειθ διὰ Θεοῦ, λέοντος δίκην,
ἐσπάραττε τοὺς ἀνταίροντας. Τὸ δὲ, *πόλις, ἣν ἐπο-*
λέμησες Δαβὶδ, οὐ φασιν εἰρησθαι ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ,
ἀλλὰ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, *πολίχη παρμεβλήσεως*
Δαβὶδ. Ἄλλοφύλων γὰρ οὖσαν, καὶ ἰεβοὺς καλου-
μένην εἶπεν ὁ Δαβὶδ, τυφλοὺς καὶ χυλοὺς ἀποκτείνας
τοὺς ἀνθεστηκότας αὐτῷ. Καθὰ καὶ Χριστὸς παρ-
έστησε τοὺς ταύτης οἰκήτορας τυφλοὺς ὑπάρχοντας

Sic cum spirituali doctrina et legem ipsam coire
et conspirare oportet. Cum enim ad purgationem
peccatorum infirma lex esset ; amota umbra ,
judicium vitam præstans introductum est ; Chri-
stus ipse nimirum, qui fidei compendio justos fa-
cit, quod magnæ illæ nunquam præstare potuis-
sent legis periodi. Credenti autem, non aliter quam
judici Domino, quæ agenda sunt imperanti, ea etiam
quæ spiritualis sunt lætitiæ, conveniunt. In exem-
plo rursus, tanquam utili et commodo, persistit ;
ut quam modica pœna in segnes legis observatores
animadvertit, ostendat. Et certe quantumvis se a
Judæorum populo labiis tantum honorari ¹⁸, et
quæ sequuntur, palam quereretur ; perhumaniter
tamen ulcisceretur, tanquam nimirum si *virga*
papaver excutiat. Quinetiam quantumvis lex ob-
servetur, ait, per se fuerit inutilis, si panis con-
junctione destituatur. Cæterum ne prædictam hu-
manitatem obscuram esse sineret : *Non in sæculum*
vobis irascar, neque ad vos ita meum transibit
judicium, adjecit, ut iræ illius in *conculcationem*
pateatis. Quamobrem etiam *portentum* vocat, et
admiratione dignum, quod Israeli tantis peccato-
rum sordibus inquinato misericordiæ locus pateat.
Inde etiam est, quod *consilium bonum inire* præ-
cipit ; accusans, quod *stultam consolationem* ma-
gnum quid esse arbitrati, ab eo, quod decet, aver-
tantur. Fuerit vero ea fortasse consolatio, de
cum morte ¹⁹, et quæ deinceps. Audierunt
conculcationem ²⁰.

CAP. XXIX.

354 VERS. 1-8. *Væ civitati Ariel, quam ex-*
pugnavit David. Congregate germina annum anno
adjicientes. Comeditis enim cum Moab. Affligam
siquidem Ariel, etc.

355 Quam hoc loco desset Ariel Jerusalem esso
arbitrantur, etiam Judæi ipsi, qui hoc nomine
altare illud, quod ante templum fuerat excitatum
designari dicant : ideoque Ezechielem extremo li-
bro in hæc verba templum descripsisse : « Istæ
autem mensuræ altaris in cubito cubiti, et palmi ²¹. »

Et paulo post : « Et ab Ariel, supra cornua
cubitus ; et Ariel cubitorum duodecim ²². »
Significat autem idem vocis interpretatio, ac si
Dei leonem dicas : quia quæ altari Dei offereban-
tur, idem omnia consumebat. Aiunt vero non-
nulli urbem id nominis ob id sortitam esse, quod
Dei auxilio ipsa, non aliter quam leo, sibi reluctan-
tes dissiparet. Volunt præterea verba ista : *Civitas,*
quam expugnavit David, in Hebræo non inveniri,
sed *civitatulâ circumvallationis David*, ut trans-
tulit Aquilas. Ipsam enim, quæ alienigenarum erat,
et Jebus vocabatur, tum demum David expugna-
vit, cum cæcos et claudos reluctantes internec-

¹⁸ Isa. xxix, 13; Matth. xv, 8. ¹⁹ Isa. xxviii, 18. ²⁰ ibid. 18. ²¹ Ezech. xliii, 13. ²² ibid. 15.

clione delevit ⁶². Ad hunc modum et Christus ipse ejus incolas cæcos et claudos esse ostendit, cum eos recte incedere, divinumque lumen admittere, Scribas præcipue et Phariseos, nolle, testatus est ⁶³. Hinc et illa Davidis : « Filii alieni inveterati sunt, et claudicaverunt a semitis suis ⁶⁴. » Et Pauli : « Propter quod remissas manus, et soluta genua erigite et rectos gressus facite pedibus vestris, ut non claudicans quis aberret, magis autem sanctur ⁶⁵. » Cæcos autem fuisse vel ipse satis docuit Salvator, his verbis : « In iudicium ego in hunc mundum veni, ut non videntes videant, et qui vident cæci fiant ⁶⁶. » Gentibus enim visum esse restitutum; Judæis autem, qui lucis fontem alioquin domi haberent, ademptum nemo non videt. Potest vero et illud : *quam debellavit David*, idem, ac si, *cujus causa bellavit*, dixisset, significare. Recte igitur de civitate, postquam de ipsius principibus, deque contumeliæ corona aliqua præmisisset, suo loco disputat. Ipsa exsolvetur.

Ejus itaque cives in hunc modum alloquitur : *Germina congregate, dum adhuc tempus est* : id est, *quandiu vobis anni unius libertas prorogatur*, quo Christi adventus, ejusdemque prædicatio, quæ annum Domini acceptabilem diemque retributionis annuntiet designatur ⁶⁷. Quanquam fortasse non uno et altero anno tantum id egisse, sed tertium etiam addidisse videri queat. Adhortatur ergo, ut cibis ipsi spirituales, quando id agendi sese præbet occasio, sibi recondant. *Comeditis enim*, ait, *cum Moab*; ita unius idola colentis urbis nomine, gentes indicans. Est enim populi utriusque cibus in Ecclesia communis. Aiunt vero verba ista : *Comeditis cum Moab*, neque in Hebraica dictione, neque apud alios etiam interpretes reperiri. Quod etiam alias ex communi interpretationum consensu superfluum esse queat demonstrari. Quod si cibos ipsi intelligibiles nolitis colligere et comportare; ipsam ego *Ariel*, id est urbem Jerusalem, non possum non contere. Cæterum quo loco, *Et erit fortitudo ejus, et divitiæ mihi*, habemus, *Et erit tristis et mærens*, expressit Symmachus. Sed *fortitudinem ejus* ad mentem simul et corpus possis referre. Partim quod bello viribus attritis, eorundem etiam opes Romanorum direptioni pauerint; partim, quod ea quæ virtutibus comparatur, gloriâ destituti, et ipsas etiam legalis scientiæ divitias amiserunt. Ut autem a *Davide* capta est, ait : Cum esses alienigenarum; sic et te *obsidione* expugnari faciam. Est enim etiamnum alienigenarum domicilium, principibus malis repleta, et corona contumeliæ; quæ adversus Christianum voces jactare, et contumeliose : « Nos scimus quod Mosi locutus est Deus, hunc autem

καὶ χαλούς, ὀρθοποδεῖν οὐκ ἐθέλοντας, οὐδὲ τὸ θεῖον εἰσδέχεσθαι πῶς, μάλιστα δὲ Γραμματεῖς τε καὶ Φαρισαῖοι. Ὅθεν Δαβὶδ μὲν φησιν : « Υἱοὶ ἀλλότριοι ἐπαλαιώθησαν, καὶ ἐχώλκναν ἀπὸ τῶν τριβῶν αὐτῶν. » Ὁ δὲ Παῦλος : « Διὸ τὰς παρειμένας χεῖρας, καὶ τὰ παραλελυμένα γόνατα ἀνορθώσατε, καὶ τροχιάς ὀρθὰς ποιεῖτε τοῖς ποσὶν ὑμῶν, ἵνα μὴ τὸ χαλὸν ἐκτραπῇ, λαθῇ δὲ μάλλον. » Ὅτι δὲ καὶ τυφλοὶ δεδήλωκεν ὁ Σωτὴρ : « Εἰς κρίμα, λέγων, ἐγὼ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ἦλθον, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέψωσι, καὶ οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται. » Τὰ μὲν γὰρ ἔθνη προδήλως ἀνέδειξαν, οἱ δὲ τὸν ἐκ νόμου φέροντες φωτισμὸν ἐτυφλώθησαν. Δύναται δὲ καὶ τὸ, ἣν ἐπολέμησε Δαβὶδ, ἀντὶ τοῦ, δι' ἣν ἐπολέμησε λέγεσθαι. Περὶ αὐτῆς οὖν ὁ προφῆτης νῦν λέγει τῆς πόλεως ἀκολουθῶς τὰ προλαβόντα περὶ τῶν ἀρχόντων εἰπὼν, καὶ τοῦ στεφάνου τῆς ὑβρεως. Διὰ τὰς τούτων γὰρ παρανομίας, καὶ ἡ πόλις ἡμέλλει πείσεσθαι.

Futurum enim erat, ut illorum poenas **356** nrbs

Τοῖς οὖν ταύτην οἰκοῦσι φησὶν, "Ἐως ἐτι καιρὸς ἐστίν, γεννήματα συναγάγετε, ἀδείας ὑμῖν δοθείσης ἐπ' ἐνιαυτὸν ἓνα, τὸν τῆς ἐπιδημίας λέγων καιρὸν, καθ' ὃν ἐκήρυττεν ὁ Χριστὸς, ἐνιαυτὸν Κυρίου· δεκτὸν καὶ ἡμέραν ἀνταποδόσεως. Τάχα δὲ καὶ δεύτερον αὐτοῖς ἐνιαυτὸν, ἢ καὶ τρίτον ὠμοληκῶς φαίνεται. Συμβουλεύει τοίνυν, ἐν ὅσῳ καιρὸν εἶχον, τροφὰς ἐξ αὐτοῦ θησαυρίσαι πνευματικάς. Φάγεσθε γὰρ, φησὶ, *συνβῶμ*, διὰ μὲν εἰδωλομανοῦς πόλεως τὰ ἔθνη δηλῶν. Κοινὴ γὰρ ἐν Ἐκκλησίᾳ τροφὴ τοῖς ἐκ τῶν δύο λαῶν. Φασι δὲ τὸ, *φάγεσθε γὰρ σὺν Μωάβ*, μὴ κεῖσθαι κατὰ τὸ Ἑβραϊκόν, μηδὲ παρὰ τοῖς ἄλλοις ἐρμηνευταῖς. Καὶ ἄλλως δὲ, φασὶν, ἐκ τῆς συμφράσεως τῆς ἐρμηνείας περιττὸν ἀποδείκνυται. Μὴ βουλομένων δὲ τὰς νοητὰς ὑμῶν συνάγειν τροφὰς, ἐκτρέψω τὴν Ἀριελ, ὅπερ ἐστὶν Ἱερουσαλὴμ. Ἀντὶ δὲ τοῦ, *Καὶ ἔσται αὐτῆς ἡ ἰσχὺς, καὶ ὁ πλοῦτος ἐμὸς, Σύμμαχος ἔφη· Καὶ ἔσται κατ' ὄνους καὶ ὀδυνωμένη*. Πλὴν νοήσεις ἰσχὺν αὐτῆς, νοητῶς τε καὶ αἰσθητῶς. Τὸ μὲν, ὅτι συνετρίβησαν πολέμῳ, καὶ ὁ πλοῦτος αὐτῶν δι' ἀρπαγῆς Ῥωμαίοις ἐγένετο. Τὸ δὲ, ὅτι γυμνοὶ τῶν ἐξ ἀρετῆς αὐχημάτων ἐγένοντο, συναποβαλόντες; καὶ τῆς ἐκ νόμου σοφίας τὴν πλοῦτον. Ὡς εἶλε δὲ σε Δαβὶδ ἀλλοφύλων ὑπάρχουσαν, οὕτως ἀλῶναι σε ποιήσω πολιορκία. Καὶ νῦν γὰρ ἀλλοφύλων γέγονας οἰκητήριον πλήρης ἀρχόντων οὕσα κακῶν, καὶ τοῦ στεφάνου τῆς ὑβρεως, οἱ καὶ κατὰ Χριστοῦ φωνὰς ἐπηρμένας ἐφθέγγοντο λέγοντες : « Ἡμεῖς, οἵσθαμεν ὅτι Μωσὴς λαλῶν ὁ Θεὸς τοῦτον δὲ οὐκ οἶδαμεν πόθεν ἐστὶ. » Τοὺς δὲ λόγους φησὶ τοῦτους *ταπεινωθήσεσθαι*, τοῦτ' ἐστὶ τοὺς λέγοντας. Πολέμῳ γὰρ κακωθέντες, χρήσονται ταπεινοτάταις φωναῖς, ἐλθενὰ τε λέγοντες καὶ λεπτὰ, καθάπερ ἐπὶ νεκρομαντίας οἱ δαίμονες

⁶² II Reg. v, 1 seqq. ⁶³ Matth. xv, 14. ⁶⁴ Psal. xvii, 46. ⁶⁵ Hebr. xii, 12. ⁶⁶ Joan. ix, 39. ⁶⁷ Ism. lxi, 1; Luc. iv, 18, 19.

VARIE LECTIONES.

^u γρ. σὺν Μωάβ.

φυγὰς τὰς καλουμένας; ὑποκρινόμενοι. Ὑποφάνουσι γὰρ ἰσχυρὸν τι καὶ τετραγύς. Τὸ δὲ ῥητὸν οὕτως ἐξέδωκε Σύμμαχος· Καὶ χαρὰ ὡς κατὰ σοῦ σιδήσου καὶ ἀναστήσου κατὰ σοῦ πολιορκίαν, καὶ ταπεινωθήσῃ. Ἀπὸ τῆς γῆς λαλήσεις, καὶ ὑπὸ τῆν ἐδαφισθήσεται ἡ λαλίᾳ σου, καὶ ἔσται ὡς ἐργαστήριος ἀπὸ τῆς γῆς ἡ φωνή σου, καὶ ἀπὸ τῆς γῆς ἡ λαλίᾳ σου ῥοισέται. Τὰ δὲ νῦν λεγόμενα παθεῖν μέλλουσιν τὴν Ἱερουσαλὴμ ὁ Σωτὴρ ἀποκλαίεται λέγων· « Εἰ ἔγνωσ καὶ γὰρ σὺ τὰ πρὸς εἰρήνην σου, ὅτι ἤξουσιν ἡμέραι ἐπὶ σέ, καὶ παρεμβαλοῦσιν ἐπὶ σέ οἱ ἐχθροὶ σου χάρακα, » καὶ τὰ ἐξῆς. Ἀθρόα δὲ, φησὶν ὁ προφήτης, ἔσται σοι τὰ θανά, ὡς ἐν σιτηγῇ χρόνου. Θεοῦ γὰρ ἐπισκοπῇ, καὶ οὐκ ἐξ ἀνθρώπων γένησεται. Παραδείκνυσιν δὲ ὡς πυρκαϊστος ἔσται, βροντῆς ἐκ Θεοῦ καὶ σεισμοῦ καὶ καταγίγδος ἐπ' αὐτὴν ἐνεχθείσης, ἥγουν τῶν πολεμίων τὴν ἐφοδὸν καθάπερ τινὰ βροντὴν καὶ σεισμὸν, καὶ καταγίγδα γενήσασθαι καὶ φλόγα πυρὸς κατεσθίουσαν. Ταῦτα περὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ προειπόν, ἐπιλέγει περὶ τῶν πολιτορχησάντων αὐτὴν, ὁνειρώδῃ λέγων τὴν ἀπόλαυσιν τῆς ἐν τῷ βίῳ τοῦτῃ τρυφῆς τῶν Ῥωμαϊκῶν ἀρχόντων. Ἐχρῆν γὰρ ἡμᾶς καὶ τούτων τὸ τέλος μαθεῖν. Μετὰ γὰρ τὸν τρόπον.....

vadentibus hostibus, tanquam fulmine et commotione, atque adeo procellosa tempestate, non aliter quam igne depopulatam iri significat. Quibus de Jerusalem præmissis, de his etiam, qui illam obsederunt, sermonem attexit, et hujus vitæ luxum, quo Romanorum delectati sunt imperatores, somnio persimilem facit. Nos enim decebat et istorum etiam finem non ignorare. Postmodum enim.....

θ-κα'. Ἐκλύθητε καὶ ἐκστήτε, καὶ κραιπαλήσατε, οὐκ ἀπὸ σίκερς, οὐδὲ ἀπὸ οἴνου. Ὅτι πεπότικεν ὑμᾶς Κύριος πνεύματι κατανύξεως, καὶ καμύσσει τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, καὶ τῶν προφητῶν αὐτῶν, καὶ τῶν ἀρχόντων αὐτῶν ἐν ὄψεσιν αὐτῶν τὰ κρυπτά, κ. τ. λ.

δρυτόμοι γὰρ ὡς περ ἐγένοντο τοῖς ἐξ Ἱερουσαλὴμ οἱ καταδερνόντες αὐτοῖς. Ὁ δὲ λαὸς λέγων ὁ Ζαχαρίας· Διάνοξον, ὁ Λιβανός, τὰς χεῖράς σου, καὶ καταφαγέτω δρὺς· τὰς κέδρους σου. Ὁλοῦσάτω πίτυς, διότι πέπτωκε κέδρος. Ὁλοῦσάτε, δρῦες τῆς Βασανιτίδος, ὅτι κατεσπάσθη ὁ δρυμὸς ὁ σύμφυτος. Κατὰ δ' οὖν τὸν καιρὸν ἐκείνον, φησὶ, καὶ ὅν αὕτη γενήσεται ἡ μεταβολή, τοῦ βιβλίου τοῦ προβλεπθέντος, ἀκούουσιν τοὺς λόγους οἱ πάλαι κωφοί, τοὺς ἔθνικοὺς ἑλθόν, οὓς ἔλεγεν Λιβανός, λόγους τοὺς ἐσφαρισμένους Χερμέλ, τῷ τῶν Ἰουδαίων λαῷ, διότι οἱ μὲν πρὶν ἀνήμεροι, γεγόνασιν ἡμεροί. Οἱ δὲ πρὶν ἡμεροί, τοῦναντίον ἀνήμεροί. Καὶ οἱ πρὶν ἐν ὀμίχλῃ καὶ σκότεινι τυγχάνοιτες, δύνονται τοῦ βιβλίου τὸ φῶς. Οἱ δὲ πρὶν ἐρόντες τοῦ Θεοῦ τὰ μυστήρια, τυφλοὶ πρὸς ταῦτα γενήσονται. Καὶ οἱ μὲν πλουτήσουσιν εὐφροσύνην καὶ σωτηρίαν πνευματικὴν, ὧν ἦσαν ἐκ πατέρων ἀλλότριοι. Οἱ δὲ τούτων ἐν ἐνδείᾳ γενήσονται. Ἐκπεσόντες ἐλπίδος, ἧς ἐντὸς ἔχεινοι γεγόναιν, τὸ πρὶν

A unde sit, ignoramus, » efferre non dubitarunt. At futurum est, ait, ut sermones isti, id est homines, a quibus efferuntur, humiliantur. Bello enim vexati vocibus utentur humillimis, tenuia, etque misabilia efferentes; non aliter quam in futuris per mortuos prædicendis solet a demonibus fieri cum evocatorum animorum personam induunt. Ita enim languidum quid ipsi et tenue, atque adeo stridulum emissuri sunt.

Vernumenimvero verba hæc ita expressit Symmachus: Et circumvallabo adversum te stationem, et excitabo adversum te obsidionem, et humiliaberis. De terra loqueris, et terræ allideur loquela tua, et erit tanquam pythoniassa, de terra vox tua, et de terra loquela tua stridebit. Sed quæ nunc dicuntur, cum passuram olim Jerusalem intueretur Salvator, eandem lugens in hæc verba alloquitur. « Si cognovisses et tu, quæ ad pacem tuam, quoniam veniet dies in te: et circumdabunt te inimici tui vallo, » ceteraque, quæ sequuntur. Te enim repente, ait propheta, velut puncto temporis mala oppriment; quia Dei illa, non hominum visitatio futura est. Igne deinde cœlitis per fulgura, per commotiones, et tempestates demisso comburendam esse, id est, in-

358 VERS. 9-21. Deficite, et obstupescite, et inebriemini, non sicera, neque vino: quia potavit eos Dominus spiritu compunctionis et claudet oculos eorum, et prophetarum eorum, et principum eorum, qui vident abscondita.

359 Exstiterunt enim Hierosolymitanis veluti lignatores, qui eos cæderent, et populerentur; ut ipso Zachariæ testimonio patuerit, ubi ait: « Aperi portas tuas, Libane, et comedat ignis cedros tuas. Lugeat pinus, quoniam cecidit cedrus. Lugeat, querens Basanitidis, quoniam succisus est saltus consitus. » Quo tempore igitur, ait, ista prædicti libri fiet commutatio, sermones audient, qui prius surdi fuerunt; gentes ipsæ nimirum, quas Libanum nominabat: sermones, inquam, obsignatos Chermel, id est, Judæorum populo; quoniam qui prius feri erant, jam sunt cicurati; qui autem cicures, feritatem contra amplexi. Et qui prius in caligine et tenebris versabantur, libri lucem intuebuntur: qui autem prius Dei arcana, et mysteria spectabant, in eisdem cæci evadent. Lætitia deinde et salute spirituali, quibus a patribus ipsis caruerant, isti abundabunt: Illi autem penuria talium laborantes, spe illa excident, qua isti potentur, qui eadem prius omnino carebant; quos Apostolus

Joan. ix, 29. Luc. xix, 42. Zachar. xi, 1, 2.

VARIE LECTIONES.

γρ. τετραγύς. γρ. αὐτοῦς. γρ. θύρας. γρ. πύρ.

fidem non habentes, et atheos in mundo appellat⁹⁹. A ἄνθρωποι ἀνέπιστοι, κατὰ τὸ· Ἐλπίζα μὴ ἔχοντες καὶ ἄθεοι ἐν κόσμῳ. Γεγόνاسι δὲ τούτων ἑνὸς, μὴ προσκόψαντες τῷ λίθῳ τοῦ προσκόμματος, οἱ πιστεύσαντες τῇ ἐπικειμένη τῷ βιβλίῳ σφραγίδι, ὃς ἔστι Χριστός. Ἐξέλιπε γὰρ ὁ πρὶν αὐτῶν κρατῶν ἀσθεῖης, ὅπερ ἐστὶν ὁ διάβολος ὃν ὑπερήφανον, φησί, καὶ τοὺς ὑπ' αὐτὸν ἀσθεῖς. Τῷ γὰρ τῆς ἀσθεῖας ἀρχοντι συναπώλοντο πάντες οἱ δαίμονες. Ἄλλα καὶ τῶν ἐθνῶν σωθέντων οἱ κατηγορηθέντες οὐχ ὑπάρξουσιν οἱ Ἰουδαῖοι, Ἐκλείψει δὲ πᾶς ὑπερήφανος ἐν αὐτοῖς, καὶ τοῦ Χριστοῦ χλευάζων τὸν λόγον. Σύμμαχος γὰρ οὕτως ἐξέδωκεν· Καὶ ἀηλώθησαν χλευάζοντες καὶ ἐξεκόπησαν πάντες οἱ εἰς ἀδικίαν ἐξαμαρτάνοντες ἄνθρώπους ἐν λόγῳ, οἱ, κατὰ τοὺς Ἐδομήκοντα, τὸν νόμον παραβάτες, ἄνομοι λέγονται, ὑπερήφανοι δὲ, τοῦ Χριστοῦ καταλαζονευσάμενοι λέγοντες· Ὁὐχ οὗτός ἐστιν ὁ τοῦ τέκτονος υἱός; πῶς οὖν λέγει, Ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβέβηκα; Καὶ πάλιν· Ἐβραῖμ ἀπέθανεν, καὶ οἱ προφῆται ἀπέθανον, καὶ σὺ λέγεις· Ἐάν τις μου τὸν λόγον ἀκούσῃ, θάνατον οὐ μὴ ἴδῃ εἰς τὸν αἰῶνα; Ἐλεγον δὲ καὶ, Δαιμόνιον ἔχει, καὶ μαίνεται. Τί αὐτοῦ ἀκούετε; οὗτοι δὲ ἦσαν, οἱ τοὺς παιδεύοντας αὐτοὺς ἐν αὐλαῖς παγιδεύοντες, τοὺς προφῆτας δηλονότι, καθ' ὧν ἐπιβουλῆς ἀπάσης ἐθιρῶντο λαοὺς. Καὶ ἀλλαχοῦ δέ φησι· Καὶ ἐμίσουν ἐν πύλαις ἐλέγχοντας, καὶ λόγον ὁσίου ἐβδελύσσοντο, οἱ καὶ τὸν δίκαιον λόγον, καὶ αὐτὸν δὲ Χριστὸν, τὴν δικαιοσύνην, μάτην ἐκκλίνοντες ἀπεσεύοντο, μὴδὲν ἔχοντες ἐγκαλεῖν. Τινὲς δὲ τὸ, ἐν πύλαις, οὐ λεληθότως, ἐν ἀπάσῃ δὲ παρρησίᾳ φασί. Καὶ δίκαιον, τὸν νόμον λέγουσιν ἐν ἀδίκαις ταῖς τῶν πρεσβυτέρων, ὡς εἴρηται, παραδόσειν. C portis ita sumunt, ut pro aperte, summaque dicentibus ipsam, inter injustas seniorum traditiones, ut dictum est, significare.

361 VERS. 22-24. Propterea hæc dicit Dominus super domum Jacob, quam separavit ex Abraham. Non modo confundetur Jacob, neque nunc faciem mutabit : sed quando videbunt filii eorum opera mea, propter me sanctificabunt nomen meum, etc.

Ad eosdem et ista refertur oratio, quos domum Jacob ait nuncupari; quam Deus, velut pio Abrahamo indignam a se separavit, juxta illud : « Si filii Abraham estis, opera Abraham facite⁹⁹. » Cæterum ubi, Quam separavit ex Abraham legimus; ut eos, in quos invehitur, nequaquam liberatos esse doceret. Prædicta igitur gentium vocatione, vestrique refectione, quo tempore ista pronuntiantur, non erubescitis, ait, tanquam minime futura credatis; sed fidem vobis suo tempore faciet ipse rerum eventus. Tum demum enim erubescunt filii vestri, cum Deum Jacob ab alienigenis, qui ejus

κβ-κδ. Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακώβ, ὃν ἀφώρισεν ἐξ Ἀβραάμ. Οὐ γὰρ αἰσχυρῶσεται Ἰακώβ, οὐδὲ γὰρ τὸ πρόσωπον μεταβαλεῖ Ἰσραὴλ· ἀλλ' ὅταν ἴδωσι τὰ τέκνα αὐτῶν τὰ ἔργα μου, δι' ἐμὲ ἀγαπᾶσιν τὸ δρομὸν μου, κ. τ. λ.

Ἔτι πρὸς τοὺς αὐτοὺς ὁ λόγος, οὗς φησι καλεῖσθαι οἶκον Ἰακώβ. Ὅν οὐκ ἀξίοντα τοῦ θεοφιλοῦς Ἀβραάμ, ἀπηλλοτριώσεν ἀφορίσας Θεός, κατὰ τὸ· Εἰ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ ἦτε, τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραάμ ἐποιεῖτε. Ἀντὶ δὲ τοῦ, Ὅν ἀφώρισεν ἐξ Ἀβραάμ, Ὁ λυτρωσάμενος τὸν Ἀβραάμ, ἐξέδωκε Σύμμαχος, δηλῶν ὡς οὐ τοὺς ἐλυτρώσατο, πρὸς οὓς ἀποτείνεται. Φησὶν οὖν, ὡς Προφητευσομένης τῆς τῶν ἐθνῶν κλήσεως, καὶ τῆς ἡμετέρας ἀποβολῆς καθ' ὃν προφητεύεται ταῦτα καιρὸν, οὐκ ἐρυθριᾶτε φησὶν, ὡς ἂν μὴ πιστεύοντες εἶσθαι. Ἀλλ' οὖν ὁ μὲν ὁ τῆς ἐκδόσεως ποιήσει· καὶ αἰρὸς. Τὰ γὰρ ὑμέτερα τέκνα, φησὶν, αἰσχυρῶσονται, τὸν Θεὸν Ἰακώβ ὁρῶντες

⁹⁹ Ephes. 11, 12. ⁹⁹ Joan. vi, 42. ⁹⁹ Joan. viii, 52. ⁹⁹ Joan. i, 20. ⁹⁹ Amos v, 10. ⁹⁹ Joan. viii, 39.

VARIÆ LECTIONES.

• γρ. ἄξιον ὄντα. b γρ. ὅμει. c γρ. πέσει.

ὁπ' ἀλλοφύλων ὑμνούμενον, φόβον ἔχοντων τὸν πρὸς αὐτόν. Καίτοι πρῶτην ἦσαν πλανώμενοι, καὶ τῆς θείας κατηγοροῦντες προνοίας, ὑπακούειν μαθήσονται. Καὶ μηδὲν ὑγιές· περὶ Θεοῦ λέγειν δυνάμενοι, λαλήσουσιν εἰρήνην τοῦ πρὸς αὐτὸν ἀπηλλαγμένοι πολέμου. Ὁ δὲ Σύμμαχος φησιν· Ἄλλ' ὅταν ἴδῃ τὰ τέκνα αὐτοῦ ἔργα χειρῶν μου ἐν μέσῳ αὐτοῦ, ἀγιάσονται τὸ δρομά μου, καὶ ἀγιάσουσι τὸν ἅγιον Ἰακώβ, καὶ τὸν Θεὸν Ἰσραὴλ κραταιώσουσι, καὶ μαθήσονται οἱ πεπλανημένοι τῷ πνεύματι σύρρειν, καὶ γογγυσταὶ μαθήσονται παιδεῖσθαι.

Οὕτω δὲ τινες ἐξηγήσαντο· Τοῦ Θεοῦ προσηρχότος τῶν ἐξ Ἰσραὴλ τὴν ἀπώλειαν, εἰκὸς ἦν τοῦτο ψευδὲς ὑπονοῆσαι· τινὰς, σωθὲν ὀρώντας τὸ ἐγκατάλειμμα. Προλέγει τοίνυν, ὡς καὶ αὐτοὶ σωθήσονται διὰ πίστεως· «Ὅτ' ἂν γὰρ, φησί, τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰδέσθῃ, τότε πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται.» Ἐκ πάντων δὲ τῶν ἐθνῶν ἐξελεγεμένον λέγει καὶ Θεοῦ κληρονόμῳ γένος· τὸ ἐξ Ἀβραάμ τε καὶ Ἰακώβ. Οὐκ ἐπιγνώσκοντα· δὲ τὴν ἐαυτῶν ἀμαρτίαν ἅμα τῷ παραινῆσαι κατὰ Χριστοῦ. Οὐδὲ μεταβαλοῦσι τὸ πρόσωπον ἐπὶ τὸ φρονεῖν· ἀπείσοιαι τὰ χρεῖστα. Ἄλλ' ὅτ' ἂν οἱ τούτων υἱοὶ θεάσωνται μου τὰ ἔργα, τὴν ὑπουράνιον κληθεῖσαν ὀρώντας εἰς θεοσέβειαν, τότε τὸν ὄντως ἅγιον Θεὸν τοιοῦτον εἶναι νομίσουσι, καὶ φοβηθήσονται με, καὶ ζήσονται. Γέγραπται γὰρ, ὡς ὁ φόβος Κυρίου ζωὴν ποιεῖ. Τοῦτο σύνεσις ἐστὶ τοῖς πεπλανημένοις ποτέ. Οἱ κατὰ Χριστοῦ διεγόγγυζον, ποτὲ μὲν λέγοντες· Πεντήχοντα ἔτη οὐπω ἔχεις, καὶ Ἀβραάμ ἐώρακας· ποτὲ δὲ ὅτι τὸ Σάββατον ἔλυε, προσφέρων τὴν σκιάν εἰς ἀλήθειαν. Καὶ ὅτι πατέρα ἴδιον ἔλεγεν, τὸν Θεόν, Ἰσὺν ἐαυτὸν ποιῶν τῷ Θεῷ. Ἐγρέλλιζον δὲ μηδὲν ὀρθὸν εἰπόντες περὶ Χριστοῦ. Ἄλλ' εἰρήνην λαλήσουσι πρὸς αὐτὸν λέγοντες· Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, κτῆσαι ἡμᾶς· ἐκτὸς σοῦ ἄλλον οὐκ οἶζαμεν· «τὸ δρομά σου ὀνομάζομεν.»

sunt, pacem jam loquentes : Domine Deus, posside nos; alium non novimus : « Nomen tuum ipsi nominamus », clamabunt.

ΚΕΦΑΛ. Α'.

α-ε'. Οὐαί, τέκνα ἀποστάται, τάδε λέγει Κύριος, Ἐποιήσατε βουλὴν οὐ δι' ἐμοῦ, καὶ συνθήκας οὐ διὰ τοῦ πνεύματός μου, προσθεῖναι ἀμαρτίας ἐξ' ἀμαρτίας, οἱ πορνεύμενοι καταβῆναι εἰς Αἴγυπτον, κ. τ. λ.

Τὰ περὶ τοῦ στεφάνου πληρώσας τῆς ὑδρεως, νῦν ὡς καὶ παῖδες· Ἑβραίων φασί, τὰ περὶ τοῦ κατὰ τὸν Ἱερεμίαν λέγει καιροῦ, καθ' ὃν ἀλούσης τῆς πόλεως, οἱ περιλειφθέντες ἐν Ἰουδαίᾳ φόβῳ τῶν Βαβυλωνίων εἰς Αἴγυπτον φεύγουσιν, ἀπαγορεύοντος Ἱερεμίου, ὃς δὲ καὶ συνεβουλεύσαντο δι' αὐτοῦ μαθεῖν ἀξιοῦντας ὅπου ἐδόκει Θεῷ. Εἰπόντες δὲ μένουσιν ἐν Ἰουδαίᾳ γενήσεσθαι τὸν Θεὸν εὐμενῆ, εἰ δὲ προσφύγωσιν Αἰγύπτῳ, πάντας ἀρτῶν ἀπολέσθαι, Ψεύδῃ λαλεῖς

metum amplexi fuerint, laudari et prædicari viderint. Quantumvis prius in errore versati sint, ipsamque Dei providentiam accusarint, discent tamen obedire; et qui ante sani aliquid de Deo non hiscere quidem potuerant, bello jam liberati, pacem voce profitebuntur. Ita autem interpretatur Symmachus : Sed cum viderint filii ejus opera manuum mearum, in medio sui sanctificantes nomen meum, etiam sanctificabunt sanctum Jacob; et Deum Israel fortem prædicabunt, et discent errantes 362 spiritui, scientiam; et murmuratores disciplinam docebuntur.

Sic autem nonnulli explicantur : Cum Israelitarum interitum prædiceret Deus, consentaneum est nonnullos ideo falsum illud esse suspicatos, quod salvari debere reliquias animadverterent. Eas igitur ob id etiam per fidem salvandas esse prædicit. « Cum enim, ait, plenitudo gentium intrarit, tunc omnis Israel salvabitur ». Ab omnium autem gentium multitudine electam et eximiam Dei sortem *Abrahæ et Jacobi* genus appellat. Sed ex quo statim in Christum contumeliose egerint; sua ipsi peccata agnoscere non poterunt; neque faciem suam ad sapiendum, et meliora eligendum mutabunt. Verum quando eorum filii opera mea, id est terram universam, quæ sub cælo est, ad pietatem vocatam, accedere viderint; tum demum et *illi sanctum Deum* revera, ut est, esse existimabunt; meque timebunt, et vivent; cum timorem Domini vitam asserre scribatur ⁹⁸. Atque hæc quidem iis fuerit, qui quondam aberrarunt, intelligentiæ renovatio, qui olim Christo obstrepebant, quod nondum annos quinquaginta adeptus, Abrahamum se vidisse diceret ⁹⁹. Itemque, quod idem Sabbatum solveret ¹, cum in umbræ locum veritatem reponeret. Denique, quod Patrem suum Deum appellans, æqualem se Deo faceret ². Qui tamen quamvis nihil recte de Christo dicere, sed *balbutire* tantum visis; alium non novimus : « Nomen tuum ipsi nominamus », clamabunt.

363 CAP. XXX.

VERS. 1-5. *Væ filii pravaricatores, hæc dicit Dominus : Inivistis consilium non ex me, et pacta non ex spiritu meo, ut adderetis peccata peccatis. Eunt, ut descendant in Ægyptum, etc.*

Absoluta de corona contumeliæ disputatione, ca nunc in medium adducit, quæ vel Hebræi ipsi cum Jeremia temporibus illis accidisse testantur; quibus expugnata urbe qui in Judæa remanserant, Babyloniorum metu in Ægyptum contra Jeremiæ sententiam confugerunt; quem tamen Deum consulere quid in ea re agendum esset postularant. Verum cum respondisset manentibus in Judæa fore Deum perfacilem, qui autem ad Ægyptios

⁹⁸ Rom. II, 26. ⁹⁹ Prov. XIV, 27. ¹ Joan. VIII, 57. ² Joan. IX, 18. ³ Isa. XXVI, 8, 9.

confugerent omnes penitus esse deleturum; falsa prophetam referre, et Baruchi mentem, quem se odisse male opinabantur, non Dei oraculum exponere dicebant. Eum itaque cum Barucho in Ægyptum omnes profecti vi secum pertrahere non dubitarunt; quod futurum annis fere centum et quinquaginta ante Jeremiam nunc prædicit Isaias. Iacet vero eorum vicem, qui Jeremiæ non crediderint; et qui antea filiorum ordini ascribebantur, prævaricatores nunc appellat, qui a Deo ita ad impietatem defecerint, ut suos ipsi liberos mactare, sedum præfectis repugnare non dubitarent. Videtur autem contra historię fidem, *me autem non interrogant*, habere Isaias: cum illos per Jeremiam Deum constet locutus fuisse. Verum non interrogavit, qui aliter, quam decuit, aut, ut ei penitus non credat, consuluit. Ascribit porro et spiritui eandem honoris mensuram. Nam ut *non ex me*, dixit, sic *non ex spiritu meo* statim adjecit. Est porro *Pharaonis* nomen, Ægyptiorum regum commune, sicut et Caesaris, Romanorum. Erat enim huic et proprium etiam Nechao adjunctum. Quæ deinde portenta per Moysen edita sunt, in campo *Taneos*, si Davidi credimus, patratâ reperias. Ad hæc, cum ante de Ægypto propheta disputaret, principes Taneos defecisse commemoravit. Neque id immerito, cum de Salvatoris adventu verba faceret. At hic de Jeremiæ temporibus loquens, non defecisse dicit; sed quosdam esse *principes angelos malos*: eos ipsos intelligens, quos principes Taneos ante nominavit; daemones videlicet, qui cuncta in *Tani* infestarent, in qua tum regia *Pharaonis* habebatur.

Verum præterquam quod nullum vobis auxilium afferre poterunt, non in parvam etiam vobis confusionem et opprobrium cessuri sunt; quo modo futurum est, ut cum Judæis etiam Ægyptii capiantur. Sed non desunt, qui, quæ ad usque, *descendentes in Ægyptum*, habentur, de his, qui adversus Christum insurrexerunt, velint intelligi. Sed qui dicantur qui malum consilium ineunt, cum Deo consultare; cum quo in consilium solus admittitur, qui justitiam colit et pietatem? Nam et ipsi consilia justorum judicia existere legimus. Atqui hunc in modum esse de Salvatore locutos constat: « Quid facimus, quoniam hic homo multa signa facit? Si dimiserimus eum sic, venient Romani, et tollent nostram non urbem tantum, sed regionem etiam. » Conducere censebat alius, ut unus homo moreretur, ne tota gens periret. Imo et ista alia usurpasse parabola testis est his verbis: « Ille est hæres: venite, occidamus eum. » Itaque cum servis et prophetis hæredem quoque ipsum interemerunt. Ad quod certe proprie respexit, cum peccata peccatis adicere significavit. Caterum mentem eorum jampridem de deserendo Deo cogitasse, vel priscus iste in Ægyptum præter Dei voluntatem descensus palam arguerit. Deinde quod habetur *Sunt in Tani principes, angeli mali*. Ideo additur, quod regum, qui

ἐξῆρχον, ὑπὸ Βαρούχ μιτοῦντος ἡμᾶς πεπεισμένους, ἀλλ' οὐχὶ λόγους ἀπαγγέλλεις Θεοῦ. Δὲ μετὰ τοῦ Βαρούχ αὐτὸν εἰληφότες, κατέβησαν πάντες εἰς Αἴγυπτον. Ταῦτα προλέγει νῦν Ἰσαΐας σχεδὸν πρὸ πεντήκοντα καὶ ἑκατὸν ἐτῶν Ἱερεμίου γενόμενος. Θρηνεί δὲ τοὺς ἀπειθήσαντας Ἱερεμίᾳ, καὶ ἀποστάτας καλεῖ τέκνων ἑγκαταλεγόντας τάξει τῷ πρότερον, ἀποστάντας δὲ Θεοῦ πρὸς ἀσέβειαν, καὶ τέκνων σφαγῆν, καὶ ἀπειθεῖαν τῶν ὑπὲρ αὐτοῦ λεγομένων. Δοκεῖ δὲ παρ' ἱστορίαν τὸ λέγειν, Ἐμὲ δὲ οὐκ ἐπηρώτησαν. Ἠρώτησαν γὰρ δι' Ἱερεμίου. Ἀλλ' οὐχ ὡς ἔδει τοὺς ἐρωτῶντας Θεόν. Ἐφ' ᾧ γε πάντως πεισθῆναι. Τὸ δὲ τοῦ Πνεύματος ἱστοῖμον ἔδειξεν. Ὡς γὰρ εἶπε τὸ, οὐ δι' ἑμοῦ, οὕτω καὶ τὸ, οὐ διὰ τοῦ πνεύματός μου. Τὸ δὲ Φαραῶ, κοινός ἐστι τῶν ἐν Αἰγύπτῳ βασιλέων χρηματισμός, ὡς τῶν Ῥωμαίων ὁ Καῖσαρ. Ἐπελέγετο γὰρ τούτῳ καὶ τὸ Κύριον ὄνομα, οἷον Φαραῶ Νεχάω. Τὰ δὲ διὰ Μωσέως παράδοξα, καθά φησιν ὁ Δαβὶδ, ἐν πεδίῳ γέγονε Τάνεως. Καὶ ἄνω δὲ περὶ Αἰγύπτου λέγων ὁ προφήτης, « Ἐξέλιπον, ἔφθασεν, οἱ ἄρχοντες Τάνεως » εἰκότως. Ἐπειδὴ περὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἔλπεως παρουσίας· νῦν δὲ περὶ τῶν Ἱερεμίου λέγων καίρων, οὐ φησιν ἐκλείπειναι, ἀλλ' εἶναι τινας ἀρχηγούς ἀγγέλους πορνῆρος, τοὺς αὐτοὺς λέγων τοῖς ἄνω λεχθεῖσιν ἀρχουσι Τάνεως. Δαίμονάς τινας ἐμφαίνων, οἵπερ ἐνθρῶν τὰ ἐν Τάνει γενόμενα. Ἐνταῦθα γὰρ ἦν τότε τοῦ Φαραῶ τὸ βασίλειον.

Πρὸς δὲ τῷ μὴ δύνασθαι βοηθεῖν ὑμῖν, γενήσονται αἰσχύνη καὶ θνείδος. Ἦλυσαν γὰρ σὺν αὐτοῖς Ἰουδαίους Αἰγύπτιοι. Τινὲς δὲ τὰ μέχρι τοῦ, οἱ καταβαίνοντες εἰς Αἴγυπτον, περὶ τῶν ἐπαναστάντων εἰρησθαί φασι τῷ Χριστῷ. Πονηρὰ δὲ βουλευόμενοι, μετὰ Θεοῦ πῶς ἐβουλεύοντο, μεθ' οὗ βουλεύεται μόνος εἴ τις εὐσεβὴς τε καὶ δίκαιος; γέγραπται γὰρ, Λογισμοὶ δικαίων κρίματα. Οἱ δὲ περὶ τοῦ Σωτῆρος ἔφασκον· « Τί ποιῶμεν, ὅτι οὗτος ὁ ἄνθρωπος πολλὰ σημεῖα ποιεῖ; Ἐὰν ἀφώμεν αὐτὸν οὕτως, ἐλεύσονται οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ ἀρῶσιν ἡμῶν καὶ τὴν πόλιν, καὶ τὴν χώραν. » Ἄλλος ἔλεγεν, ὅτι συμφέρει ἵνα εἰς ἄνθρωπος ἀποθάνῃ, καὶ μὴ ὅλον τὸ ἔθνος ἀποδληται. Καὶ κατὰ τὴν παραβολὴν δὲ ἔφασκον, « Οὗτός ἐστιν ὁ κληρονόμος. Δεῦτε, ἀποκτείνωμεν αὐτόν. » Καὶ πρὸς τοῖς δούλοις τοῖς παραφροσύναις καὶ τὸν κληρονομόν ἀπέκτειναν. Πρὸς ὅπερ οἰκείως ἔφη, « Οἱ προστιθέντες ἁμαρτίας ἐφ' ἁμαρτίας. » Ὅτι δὲ αὐτοῖς ἄνωθεν ἡ γνώμη πρὸς ἀπόστασιν [εἰ] τὴν ἀπὸ Θεοῦ, δηλοῖ καὶ ἡ πάλαι κάθοδος εἰς Αἴγυπτον γενομένη παρὰ γνώμην Θεοῦ. Τὸ δὲ· Εἰσὶ γὰρ ἐν Τάνει ἀρχηγοί, ἀγγελοὶ πορνῆροι, ἐπειδὴ περ ὥντο τὴν τῶν ἐκείνῳ βασιλέων αὐτοῖς ἐπαρκέσαι βοήθην. Ἀλλ' ἡλθόν τινας ἀγγέλλοντας τοῖς κρατοῦσι τῆς χώρας ἀφόρητα· τὴν γὰρ Τύρων ἔλθον, ἐπεστράτευσεν τοῖς Αἰγυπτίοις ὁ Βαβυλωνός. Ἠσχύνθησαν οὖν οἱ ἐπὶ τούτους ἐλπίσαντες, μεθ' ὧν ἀπεσφάττοντο, μὴ μαθόντες παρὰ Δαβὶδ τὸ,

1. xxii, 1 seqq. 2. Jerem. xliii, 1 seqq.

3. 1. 50. 4. Matth. xxi, 38.

5. Psal. lxxvii, 45. 6. Prov. xii, 5. 7. Joan. xi, 47,

εἰ Ἀγαθὸν ἐλπίζειν ἐπὶ Κύριον, ἢ ἐλπίζειν ἐπ' ἄνθρωπον. A ibi essent, auxilium ad sui salutem sufficere arbitrantur. Sed tandem appulerunt qui **365** terræ dominis ea impendere nuntiarent, quæ nec ferre ipsi, nec a se valent repellere. Tyro enim expugnata, in Ægyptios etiam movit Assyrius. Erubuerunt igitur, qui aliquam in eis spem collocarant, qui nec uscum et ipsi etiam interempti sunt: neque Davidem, qui tutius in Domino, quam in homine sperare monet **, audierunt.

ΟΡΑΣΙΣ ΤΩΝ ΤΕΤΡΑΠΟΔΩΝ ΤΩΝ ΕΝ Τῇ ΕΡΗΜῳ. 365 VISIO QUADRUPEDUM IN DESERTO.

ς-ιζ. Ἐν τῇ θλίψει καὶ τῇ στενοχωρίᾳ, λέων καὶ σκύμνος λέοντος ἐκείθεν, καὶ ἀσπίδες, καὶ ἐκγεγα ἀσπίδων πετομένων, οἱ ἔξελθον ἐπὶ δρυὶν καὶ καμήλων τὸν πλοῦτον αὐτῶν πρὸς ἔθνος, δὸν ὥφελήσει αὐτοὺς εἰς βοήθειαν, ἀλλὰ εἰς ἀλοχύρην, καὶ δρειδος, κ. τ. λ.

Ἀντὶ τοῦ, ἡ ὄρασις, λήμμα Σύμмахός φησιν. Ἀντὶ δὲ τῶν τετραπόδων τῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ, κτηνῶν νότον πάντες ἐξέδωκαν. Αἰνέσσεται δὲ τὰ τετράποδα, ζῶα τὰ παρ' Αἰγυπτίους θεοποιούμενα, καί ταις δὲ κατὰ νότιον κλίμα τῆς Ἰουδαίας ἡ Αἰγυπτος, ἐρημος οὖσα Θεοῦ, πάσης ἀλογίας ἐν αὐτῇ τιμωμένης, καὶ τῶν παρ' αὐτοῖς ἐνεργούντων δαιμόνων, οὓς ἀνηγόρευον Θεοῦ, στενοὶ καὶ τεθλιμμένοι τυγχάνοντες τὰ; ψυχάς. Ἐν θλίψει γὰρ καὶ στενοχωρίᾳ τόπον εἶχον ἀσπίδες καὶ λέοντες καὶ τὰ τοιοῦτα κακὰ, ὧν εἰκόνας ἦσαν ζῶα τὰ παρ' ἐκείνοις θεοποιούμενα. Οἱ δὲ καὶ πόλεις ἐπονύμους ἐκτίσαντο, τὴν λέοντων, καὶ τὴν κυνῶν, καὶ κροκοδείλων ἄλλην, καὶ τοιαύτας ἑτέρας, πρὸς οὓς Ἰουδαῖοι τὸν πλοῦτον ἀπέφερον. Τῆς γὰρ αὐτῶν ψυχῆς τὰ ταμεία τῇ τῶν Αἰγυπτίων παρεδίδωσαν πλάνη, φέροντες αὐτὸν ἐπ' δρυὶν τε καὶ καμήλων, ἅπερ αὐτῶν τὴν ἀλογίαν καὶ τὴν ἀφροσύνην δηλοῖ. Βοηθεῖν γὰρ αὐτοῖς οὐκ εἶχεν, αἰσθητός τις Αἰγύπτιος, ἢ νοητός.

stultitiæque suæ significationem relinqueretur; cum nihil eos quidquam Ægyptius, sive animo comprehensum, sive oculis subjectum intelligas, juvare poterit.

Τινὲς δὲ φασιν, ὡς ἐρημιον τὴν Ἱερουσαλήμ ἐπαύθαι καλεῖ, ὥσπερ οὖν αὐτὴν ἔλεγεν Ἀριῆλ, ἐνεδίξων τοῖς οἰκοῦσιν αὐτήν, ὡς δίκην θηρίων ἐν ἐρήμῳ νεμομένων ἐπολιτεύοντο, μὴ τὴν παρὰ Θεοῦ δοθεῖσαν αὐτοῖς τιμὴν λογιζόμενοι, δι' ἣν ἡ πόλις ἠὲξήθη, καὶ ναὺν ἔσχε Θεοῦ, Ἀγία τε ἁγίων, καὶ ὥσπερ ἀνέπτο παντὶ τῷ κόσμῳ λαμπτήρ· ἀλλ' εἰς ἀλόγους ἐτράπησαν ἡδονὰς τὰ τῶν ἀλόγων ἡθελούμενοι, διδὼν τετράποδα καλεῖ, καὶ τὴν ὄρασιν οὐχ ὡς πρὸς ἀνθρώπους λέγει κομίζεσθαι. Τινὲς δὲ φασιν ἐν τῇ κληροδοσίᾳ τῆς γῆς τὴν τοῦ Ἰούδα φυλὴν τὰ πρὸς ἡῶ τε καὶ νότον τῆς χώρας λαχεῖν προσπαρκαλειμένης αὐτοῖς τῆς ἐρήμου, δι' ἣς ἦν ἀπιέναι τοὺς θέλοντας εἰς τὴν Αἰγυπτον. Ἐν καιρῷ τοίνυν τῆς τῶν Ἀσσυρίων ἐφόδου (τοῦτον γὰρ θλίψιν καὶ στενοχωρίαν ἐκάλεσαν) λέων, καὶ σκύμνος λέοντος ἐκείθεν. Λέοντας μὲν λέγων τοὺς δυνατοὺς τε καὶ ἀρχοντας, σκύμνους δὲ τοὺς εὐθὺς μετ' αὐτοὺς, ἢ καὶ ἐξ αὐτῶν, καὶ τοὺς λοι-

VERS. 6-17. In tribulatione et angustia leo, et catulus leonis inde, et aspides, et progenies aspidum volantium, qui ferebant super asinos et camelos divitias suas ad gentem, quæ eis non proderit in auxilium, sed in dedecus, et probum, etc.

Pro visione, sumptionem posuit Symmachus. Deinde pro quadrupedum in deserto, reliqui omnes jumentorum Austri interpretati sunt. Innuit autem quadrupedum nomine, animalia illa, quæ apud Ægyptios pro diis habebantur. Ad australem deinde Judææ regionem sita est Ægyptus Deo vacua; et cujuslibet absurditatis, quam studiose amplectitur, imo et demonum ibi vim suam exercentium abundans, quos ipsi deos, pro sua **367** animi tenuitate et vecordia, vocaverunt, in tribulatione enim et angustia, locum sibi et aspides et leones, etsi quæ sunt illis mala similia, repererunt; quorum imagines, ea, quæ ab illis in deos assumuntur, animalia exstiterunt: iisdemque urbes etiam de leonum, de canum, de crocodilorum, deque cæterorum ejusmodi nominibus vocatas **C** destruxerunt, in quas divitias suas Judæi comportabant. Animæ enim suæ penetralia Ægyptiorum errori re vera patefecerunt, qui suas eis divitias in asinis et camelis detulerunt, ne quid ad amentiam cum nihil eos quidquam Ægyptius, sive animo juvare poterit.

Tradunt autem nonnulli deserti nomine Jerusalem hoc loco innui, quam nuper Ariel appellavit; et incolis ipsis exprobrare, quod ferarum ritu in deserto pascentium, vitam agerent, nihil ad concessum sibi a Deo honorem advertentes, per quem urbs ipsa crevit, quæ templum Dei, et Sancta sanctorum sortita, toto orbe terrarum tanquam fax elucet; sed ad insanas voluptates conversi brutorum mores imitentur. Atque hinc est, quod **D** quadrupedum nomine præfixo jumentis potius, quam hominibus, visionem offerri movet. Alii in ipsa terræ sortitione, eam Judæ tribui portionem, quæ Solis ortum et meridiem intuetur, estque vicino deserto proxima, obtigisse dicunt; per quam in Ægyptum, qui vellent, transire possent. Quo tempore igitur eam invasit Assyrius (id enim per tribulationem et angustiam significat), inde leonem et catulum leonis prodidisse intelligit; leones vocans potentiores ipsos et principes; catulos autem, qui

** Psal. cxxviii, 8.

statim post ipsos, aut etiam ab ipsis secuti sunt : reliquos deinceps pro malitiæ ratione venenatorum nomine et *volantium* notans, propter eam, quæ valet ad absurdissima quæque, proclivitatem, et celeritatem. Et ipse deinde Salvatoris Præcursor viperarum progeniem **368** eosdem dixit ¹⁰; quos alibi Scriptura equos emissarios evasisse conqueritur ¹¹. Malis enim assidue vexati, cum ad Deum bonorum fontem confugere decuisset, in *Aegyptum* divitias suas transtulerunt, cujus alioquia vel nomen odisse et adversari oportuit, veterem servitutem in animum revocantes, quantisque illam plagis olim Dominus Israelitarum nomine ultus sit. Inde est, quod dicit : *Sedens scribe in buxo hæc*. Tanquam enim certis temporibus hæc eventura non dubitet, *scribi* imperat; ut ex convenienti eorum exitu non falso prædicta esse appareat quasi quæ a prophetis dicuntur, palam in dies, vel ad usque sæculi hujus consummationem, fieri debere moneat. Vel certe, aiunt, quia non eos adeo viva vox, qua reprehenduntur, ac quæ litteris consignatur, urget id fecisse videatur, ut eorum, de quibus Scriptura

Α ποὺς, κατὰ λόγον τῆς πονηρίας, ἰοδὲλα ζῶα καλῶν, καὶ πετόμενα, διὰ τὴν ἐφοτιοῦν τῶν ἀτοπωτάτων ὀξύτητα. Καὶ ὁ τοῦ Σωτῆρος δὲ Πρόδρομος ὄφεις αὐτοὺς ἐκάλει καὶ γεννήματα ἐχιδνῶν. Καὶ ἱπποὶ δὲ θηλυμανεῖς ἐγενήθησάν, φησὶν ἡ Γραφή. Τοῖς γὰρ κακοῖς συνεχόμενοι, δέον ἐπὶ θεὸν τὴν τῶν ἀγαθῶν καταφεύγειν πτήγην, εἰς Αἴγυπτον τὸν πλοῦτον μστεφρον, ἧς καὶ τὴν προσηγορίαν ἐχρῆν ἀποστρέφεισθαι, λογιζομένους τὴν πάλαι δουλείαν, καὶ ὅσαι αὐτῇ ὁ θεὸς ὑπὲρ αὐτῶν μετήλθε πληγαῖς. Διὸ φησιν, *Καθίσας γράψον ἐπὶ πυξίου ταῦτα*. Ὡς ἐσομένων κατὰ καιροῦς τῶν πραγμάτων, *γραφῆναι* ταῦτα ποιεῖ, πρὸς τὸ δειχθῆναι συμβαίνουσας λαχόντα τὴν ἐκδασιν· τὰ δὲ τῶν προφητῶν ἔσται γνῶριμα καὶ μέχρι συντελείας τοῦ παρόντος αἰῶνος. Β Ἥθουν, φασίν, Ἐπειδὴ μὴ τοσοῦτον ὁ λόγος καθικνεῖται τῶν νοουθετουμένων, ὥς ἔγγραφος φωνῇ, τούτου χάριν γράψαι προσέταξεν. Τάχα δὲ, καὶ τὸ ἀκαρπον τῶν περὶ ὧν ἡ Γραφή, τὸ πυξίου δηλοῖ.

reprehenduntur, ac quæ litteris consignatur, urget id fecisse videatur, ut eorum, de quibus Scriptura

Itaque tanquam scripta testimonia per singulas domos, ne in posterum ignorationem excusent, viritum jubet omnibus in hunc modum recitare : *Vano ipsi auxilio confidistis*, et ad lacus neque propriam, neque alienam aquam conservare valentes, me relicto, qui vobis abunde semper omnia suppeditavi, perfecti estis; neque monentibus illo tempore prophetis, ut, Deo saltem prædicente, vestri curam haberetis, quidquam credidistis. Merito autem *mendaces* appellat, qui Mosi legem roganti, omnia, quæ jussisset Dominus Deus rata habere se, et observaturos esse professi; lege tamen Deum adorare, eique soli servire et ab idolorum confectione abstinere imperante, Deo relicto ad idola sese receperunt. Atque hinc est, quod *mendaces filios* appellat. Canit vero et David : « Hostes Domini mentiti sunt ei ¹². » Deinde, tanquam assumpta Christi persona : « Filii alieni mentiti sunt ei ¹³. » quæ certe legi repugnantes constat admisisse. Nam ut alia incredulitatis exempla minime attingam; et Jeremiæ etiam maxime adversati sunt, eum enim graviter ideo quod *Ægyptiacam* profectionem dissnaderet, **369** accusarunt. Itaque infert, *dicentes prophetis* : *Nolite nobis annuntiare*, et quæ sequuntur. Quæ hunc in modum Symmachus : *Et videntibus* : *Nolite videre nobis quæ recta sunt. Loquimini nobis lenia. Videte nobis errores. Absistite a via, declinate a me semitam. Cessare facite a facie nostra sanctum Israel*. Pro quibus, tanquam expugnata jam civitate, et murus ipse, ait, id est peccatum, quam citissime vobis excindetur; imo et urbs ipsa ita conteretur, ut vas solet festaceum, quando in minutas adeo particulas confringitur, ut nulla jam, quæ ad prunarum, vel aquæ modicæ

Σχεδὸν οὖν ἔγγραφον μαρτυρίαν πρόθεας κατ' οἶκον καὶ κατ' ἄνδρα· πᾶσιν ἀνάγνωθι, μήπως ὥς μὴ μαθόντες ὕστερον προφασίσκιντο· ἡ δὲ μαρτυρία, ὅτι· *ψευδεῖ βοήθεια πεπολθασι*, καὶ λάχκοις τοῖς οὐ δυναμένοις ὕδωρ συνέχειν, οὔτε ἴδιον, οὔτε φερόμενον ἐξωθεν, τὸν τάχαθὰ πλουσίως αὐτοῖς χορηγοῦντα καταλιπόντες ἐμέ. Ἀπειθεῖς δὲ ὄντες, καὶ τοῖς λέγουσι τότε προφήταις ἐντραπήσονται ταῦτα περὶ αὐτῶν προειρηκότες ἐμοῦ. Ψευδεῖς δὲ αὐτοὺς εἰκότως ἐκάλει, ὅτι τοῦ Μωσέως αὐτοῖς τὴν νομοθεσίαν ἐκφήναντος ἔλεγον· « Πάντα ὅσα εἶπεν Κύριος ὁ θεός, ποιήσωμεν καὶ ἀκούσομεθα. » Καὶ τοῦ νόμου διαγορεύοντος, « Κύριον τὸν θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. Καὶ οὐ ποιήσεις σεαυτῷ εἰδωλόν· τὸν θεόν ἀφέντες πρὸς εἰδῶλα κατεσύροντο. Δι' ὅπερ υἱοὺς αὐτοῦς ὀνομάζει *ψευδεῖς*. Ψάλλει δὲ καὶ Δαβὶδ· « Οἱ ἐχθροὶ Κυρίου ἐψεύσαντο αὐτόν. » Καὶ ὡς ἀπὸ Χριστοῦ δὲ φησιν· « Υἱοὶ ἀλλότριοι ἐψεύσαντό μοι. » Ἀπερ ἐποιοῦν ἀπειθοῦντες τῷ νόμῳ· ἀντέλεγον γὰρ Ἱερεμίᾳ πρὸς ταῖς λοιπαῖς ἀπειθείαις· ψεύδους αὐτὸν αἰτιώμενοι μὴ συγχωροῦντα κατελθεῖν εἰς τὴν Αἴγυπτον. Διὸ περ ἐπιφέρει, *λέγοντες τοῖς προφήταις, Μὴ ἀναγγέλλετε ἡμῖν, καὶ τὰ ἐξῆς*. Ἀνθ' ὧν ἐξέδωκε Σύμμαχος· *Καὶ τοῖς ὀρώσι, μὴ ὀράτε ἡμῖν ὀρθῶς. Λαλήσατε ἡμῖν λεῖα*. Ὁράτε ἡμῖν *κλάνας*. Ἀπόστη ἀπὸ τῆς ὁδοῦ. Ἐκκλινάτε ἀπ' ἐμοῦ *τρίβον*. Πύσσετε ἐκ προσώπου ἡμῶν τὸν ἄγιον τοῦ Ἰσραὴλ. Ἀνθ' ὧν, φησιν, ὡς ἀλούσης πόλεως, τείχος ὑμῖν ἡ ἀμαρτία ἐπιπασεῖται, καὶ τοῦτο ταχέως. Πόλεως δὲ τῆς οὕτω συντετριμμένης, ὡς *ἰσπράκινον* ἀγῆος εἰς λεπτὰ συντριβόμενον, ὡς ἀχρηστον εἶναι πρὸς ἀνθρώπων κομιδὴν, ἡ σμικροῦ τινος ὕδατος, ὃ δὲ τοῖς φεῦγεσθαι· τούτων τὴν δίκην μηδενί. Ε. Ἡ

¹⁰ Matth. iii, 7. ¹¹ Jerem. v, 8. ¹² Psal. lxxx, 16. ¹³ Psal. xvii, 46.

VARIABLE LECTIONES.

Γ φρ. φεύγεσθαι. Ε μηδέν.

τάχα δηλοῖ, ὡς Ἡ ἐλπισθεῖσα παρ' ὑμῶν τῶν Αἰγυπτίων βοήθεια, καθάπερ τείχος πεπτωκός συντριβήσεται.

Χριστὸς δὲ ὧν ὁ Θεὸς, καὶ τῶν ἀπειλῶν τὰς αἰτίας ἐκτίθεται, καὶ ὅπως ἔσται ταύτας διαφυγεῖν παραινεῖ, ὡς μὴ θέλων τὸν θάνατον τοῦ ἀποθνῆσκοντος, ὡς τὸ ἀποστρέψαι αὐτὸν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τῆς πονηρίας, καὶ ζῆν αὐτὸν, ὡς ἐν Ἰεζεκιήλ αὐτὸς ποῦ φησι, καὶ νῦν οὖν εἶπεν · "Ὁτ' ἂν ἐπιστραφεῖς στενάξης, τότε σωθήσῃ. Ὁ δὲ Σύμμαχος, ἐν μετανοίᾳ φησὶ, καὶ ἀναπαύσει σωθήσεσθε, καὶ Ἐν ἐλπίδι ἔσται ἡ δύναμις ὑμῶν. Ἐάν γὰρ κάθησθε, φησὶν, ἐν τῷ τόπῳ τῆς Ἱερουσαλὴμ μετανοήσαντες καὶ παυσάμενοι, τῆς ἐπὶ τὴν Αἰγύπτου ὁρμῆς, τότε σωθήσεσθε ἐν ἡρεμίᾳ γενόμενοι καὶ ἀναπαύσει. Ἀλλὰ καὶ ἡ δύναμις ὑμῶν ἐν ἐλπίδι ἔσται. Ἐλπίζαντες γὰρ ἐπὶ τὸν Θεόν, δυνήσεσθε σωθῆναι. Λέγεται δὲ Κύριος ἐν τούτοις ἄγιος τοῦ Ἰσραὴλ, οὐ μόνον ὡς αὐτὴ ἡ συγχάνων ἁγιασύνη, ἀλλ' ὡς καὶ ἀγιάζων τὸν Ἰσραὴλ. Ἄνω μὲν γὰρ ἅγιον ἔθνος ἐλέγετο καὶ ἱεράτευμα. Ἀποβαλόντας δὲ τὸν ἁγιασμὸν αὐθις αὐτοὺς ἀγιάζει, ἐὰν μετανοήσωσιν ἐφ' οἷς ἤμαρτον. Οὐκ ἀρκεῖ δὲ μόνον πρὸς τοῦτο στεναγμός, ἀλλὰ καὶ τρόπων ἐπιστροφῇ, ὅτε τις ἑαυτοῦ λαμβάνει συναισθησιν, ἔνθα ἦν ἀπάτης καὶ κακῶν ἐγνωκώς. Οἷα καὶ τῆς ἰ νοσοῦμεθα νόσον ἢ γυνῶσις ἀναθεωροῦντο· ἐπ' ἀδείας τοῦ λογισμοῦ, καὶ σὺ δὲ γινώσῃ καταφυγῶν πρὸς τοὺς σώζειν ἑαυτοὺς οὐκ ἰσχύοντας. Θάρρουςι δὲ τῇ φυγῇ, καὶ μὴ βουλομένοις ἀκούειν φησὶ · Φεύξεσθε μὲν, οὐ μὴν διαφυγεῖν ἐξετε τῶν Βαβυλωνίων τὴν ἑῖρα. Εἰς τοσοῦτον δὲ αὐτοὺς φεύξεσθε, ὥς ἂν καταλειφθῶσιν ὡς ἱστὸς ἐπ' ὄρους, καὶ ὡς σημεῖα ἐπὶ βουνοῦ. Ἡ κατὰ τὸν Σύμμαχον, ὡς ἱστὸς ἐπ' ὄρους, καὶ ὡς ἱστία ἐπὶ βουνοῦ. Ὡς περ γὰρ νηὶς διαπεσοῦσης ἐκ ναυαγίας σημεῖον ἐπ' ὄρους ἱστὸς, ὡς ἀχρηστος κείμενος, μετὰ καὶ τῶν ἱστίων · οὕτως αὐτῶν ἐπίσημον γενήσεσθαι φησὶ τὴν ἀπώλειαν.

Τινὲς δὲ φασιν, ἐφ' ὑψηλῶν χωρίων τιθεσθαι τοῖς στρατιώταις παρὰ τῶν στρατηγούντων σημεῖα, τῶν πρακτέων δηλωτικά. Ἡ, καθὰ φασιν ἕτεροι, οὕτως ἢ καθ' ὑμῶν ἔσται τιμωρία περιφανής, ὡς οὐκ ἔστι λαθεῖν ἱστὸν ἐπ' ὄρους, καὶ σημεῖον ἐπὶ βουνοῦ. Πλὴν οὐ πάντῃ πάντας ἀπολεῖσθαι φησὶ. Τινὰ γὰρ ἐλεήσει Θεὸς οἰκτον λαβὼν ἐπ' αὐτοῖς, δι' ὧν ἐλεεῖ δοξαζόμενος. Ὡς γὰρ δίκαιος κριτὴς, τοὺς μὲν ἀξίους τιμωρεῖται· τοὺς δὲ δυναμένους ἐλέους τυχεῖν, ἐλεεῖ. Διὸ φησιν· Μακάριος ὁ μὴ ἀπογινώσκων ἐν τοῖς καταλαμβάνουσιν ἡμᾶς περιστατικοῖς. Τινὲς δὲ ταῦτα εἰρησθαι φασὶ διὰ τὸ σωθησόμενον τοῦ Ἰσραὴλ ἐγκατάλειμμα. Τινὲς δὲ τὴν διὰ τοῦ Κύρου σημαίνειν ἐπάνοδον. Ἄλλοι τὴν ἐν τῇ καθόλου κρίσει

A comportationem sufficiat, relinquatur. Quibus certe aut istorum nemini licere vindictam effugere demonstrat; aut speratum ab Aegyptiis auxilium, tanquam murum dejectum, et contritum iri.

At Christus, Deus existens, et minarum causas exponit, quibus modis eas evitemus, docet: cum sedicit non peccatoris morte, sed ejus resipiscencia delectari, ut avertatur a via mala, et vivat; sicut apud Ezechielem alicubi ¹⁴, et hic etiam loquitur: cum reversus ingemueris, tunc salvus eris. Cujus loco Symmachus: In pœnitentia et requie salvabimini, et in spe erit fortitudo vestra, interpretatus est: Si enim resipiscences, ait, Hierosolymis quieti, nec amplius de Aegyptiaca protectione solliciti manseritis: In pace non tantum et requie salvabimini, sed in spe vobis erit fortitudo vestra, cum spem in Deo collocantes salvari queatis. Dicitur vero in his Dominus sanctus Israel, non eo tantum, quod sanctitas ipse sit, sed quod sanctum Israel faciat. Superius enim et gentem sanctam et sacerdotium esse dixerat; sed quia sanctimoniam a se rejecerunt, eosdem rursum, si a peccatis resipiscant, sanctos redditurum se pollicetur. **370** Neque vero ad id ingemere tantum satis fuerit; sed ea etiam morum conversione et emendatione opus est, qua sui sensu quis excitatus, quo usque fraude et scelere fuerat delatus, cognoscat. Qualis ea existit mentis cognitio, quæ metu nullo perturbata, quo morbo laboremus, contemplatur; eadem cognosces et ipse quid egeris, cum ad eos, qui servare se nequeant, appuleris. At vero fugæ confidentes, neque audire volentes hunc in modum alloquitur, fugietis quidem, sed Babyloniorum manum nunquam effugere poteritis. Eousque autem Fugietis, donec relinquamini ut malus in monte, et ut signum in colle, vel, secundum interpretationem Symmachi, tanquam malus in montis vertice, et tanquam vela in colle. Ut enim navis ejus, quæ naufragium passa est, malus in signum cum velis in monte positus manet inutilis: sic et eorum non obscurum fore interitum pronuntiat.

Aiunt vero nonnulli signa militaria a ducibus loco excelsiore collocari, ut ita suis quid agi debeat, significetur. Vel, ut dicunt alii, tam fore insignem et apertam Judæorum ultionem demonstrat, quam facile malus in monte erectus, aut signum in colle omnibus solet apparere. Neque tamen funditus omnes perituros intelligit. Quorumdam enim, converso ad luctum eorum animo, Deus ipse, cui miserationes in gloriam cedunt, miseretur. Ut enim tanquam justus judex, meritos ulciscitur; ita eorum, qui miseratione digni sunt, miseretur, indeque est, quod eos, qui in calamitatibus animum non desponderunt, beatos prædicat. Quidam autem ad reliquias Israelis, quæ salvandæ sunt;

¹⁴ Ezech viii, 23; xxxiii, 11.

¹ γρ. αὐτός. ² γρ. τήν.

quidam item ad Cyri adventum, quidam vero ad summi illius iudicii dignam pro factorum ratione mercedem, ista respexisse volunt. Terrei porro minitendo, et salvando consolatur. Isto, ne pertinacem et repugnantem; illo, ne effusum et dissolutum efficiat.

371 VERS. 18 26. *Et rursus expectat Deus, ut miseretur vestri: et propterea in altum tolletur, quoniam iudex Dominus Deus vestri, et ubi relinquetis gloriam vestram? Beati, qui manent in eo; quoniam populus sanctus in Sion habitabit, et Jerusalem fletu flevit, etc.*

372 Populi reversionem deinceps vaticinatur, quæ post gravia Jeremix tempora exstitit, cum habitatoribus quidem civitas, agricolis autem regio ipsa abundaret. Est vero rursus instauratum templum sub Zorobabele et Jesu, prophetantibus Zacharia et Aggeo: quos Esdras et Neemias insecuti, nihil non ad urbis perfectionem operæ et industriæ contulerunt; unde et illa diu permansit inexpugnabilis: quæ ut propheta significaret, *Deum rursus, ut nostri miseretur expectare, proque suo iudicis officio, qui de nobis captivitate digni fuerunt, eidem illos tradidisse; quorum autem misereri justum fuit, conservasse adjicit; itaque beatum esse in ipso manere, aut secundum Symmachi interpretationem, ipsum sustinere, qui Jerusalem misertus, ipsam rursus sit instauraturus.* Cæterum advertendum est vocabulum, *sanctus*, ubi *populus sanctus* habetur, in Hebræa lectione, aliisque etiam editionibus, non immerito minime reperiri. Neque enim omnino *sanctus* fuit, qui urbem post reditum *populus* habitavit. Quinetiam ubi *fletu flevit* habemus; non *luxit* in Hebræo scribi; unde non *flebis* Symmachus, non *lugebitur* Theodotio dixerunt. Erat enim letandi, non *flendi* illis occasio, qui urbem *Deo miserante* recepissent. Juxta illud: « Venientes autem venient cum exultatione portantes manipulos suos ¹⁵. » At quod *vocem clamoris tui quando vidit, audivit te scribit*, ita Symmachus: *Ad vocem clamoris tui, quemadmodum auditus fuit, audit te.* Cujus generis est illud: « Secundum fidem tuam fiat tibi ¹⁶. » In præsens quidem, ait: *Panem afflictionis dabit tibi*, vicinis affligebantur.

373 Deinceps enim omnem illis ubertatem et copiam denuntiat, imprimisque errore carentem securitatem, cum eodem se liberari semel agnoscent: quantumvis non defuturi sint, qui advertere, et in vias *quaslibet* inducere conentur. *Via* enim, aiunt, media, et regia, aliis utrinque declinatis, *ambulabis*, cum execranda idola ista, tanquam iudicio tuo turpe aliquid et execrandum maxime, contaminaveris. Tum demum tibi omnia ad bruta usque, sed ea maxime, quæ agrorum cultui subserviunt, prospere cessura sunt. At corporeis huc-

Α πρὸς τὸ πρᾶττον ἀμοιβήν. Ἀπειλὴν δὲ φοβεῖ, καὶ θεραπεύει παραμυθούμενος, ἵνα μὴ τὸ μὲν ἀπαγορεύσιν, τὸ δὲ διάχυσιν ἀπεργάσθῃται.

τη' κς'. Καὶ πάλιν μενεῖ ὁ Θεὸς τοῦ οἰκτερεῖν· αὐτῶν. Καὶ διὰ τοῦτο ὑψωθήσεται τοῦ ἐλεῆσαι ὑμᾶς, διότι κριτὴς Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν· καὶ ποῦ καταλείψετε δόξαν ὑμῶν; Μακάριοι οἱ ἐμμένοντες ἐν αὐτῷ, διότι λαὸς ἅγιος ἐν Σιών οἰκήσει, καὶ Ἱερουσαλὴμ κλαυθμῷ ἔκλινσεν, κ. τ. λ.

Ἀπολοῦθως θεοσπίζει τὴν ἐπ' ἀνόδον τοῦ λαοῦ μετὰ τὰ γεγονότα ἐπὶ Ἱερουσαλὴμ κακὰ, ἡλίκᾳ πεπλήρωτο τῶν μὲν οἰκτερῶν ἢ πόλιν, τῶν δὲ γεωργούτων τὴν χώραν. Πάλιν δὲ ὁ τοῦ Θεοῦ ἀνοχοδομήθη καὶ ἐπὶ Ζοροβάβελ καὶ Ἰησοῦ, προφητευόντων Ἀγγαίου καὶ Ζαχαρίου. Μεθ' οὗ, Ἐσδράς, εἴτα Νεεμίας πρὸς τελείωσιν τῆς πόλεως συνῆλθον, ἐφ' οἷς ἐμείνεν ἐπὶ πλείστον χρόνον ἀνάλωτος; ἄπερ δειλὸν δὲ προφῆτης φησὶ, Καὶ πάλιν μενεῖ ὁ Θεὸς τοῦ οἰκτερεῖν· αὐτῶν. Καὶ ἐτι κριτὴς ὢν τῶν, τοὺς μὲν ἀξίους ἀιχμαλωσίας, παραδίδου. Οὗς δὲ δίκαιον ἐλεῆν, ἔσωζε. Διὸ μακάριον τὸ ἐμμένειν ἐν αὐτῷ. Ἡ, κατὰ Σύμμαχον, τὸ ὑπομένειν αὐτόν. Οἰκτερήσας γὰρ Ἱερουσαλὴμ, ἀνοικοδομήσει πάλιν αὐτήν. Τὸ δὲ ἅγιος, ἐν τῷ, λαὸς ἅγιος, οὐ πρόκειται παρ' Ἑβραίοις, οὔτε κατὰ τὰς ἐκδόσεις τῶν ἄλλων· εἰκότως. Οὐδὲ γὰρ πάντως ἅγιος ὁ τὴν πόλιν μετὰ τὴν ἐπ' ἀνόδον οἰκήσας λαός. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ, κλαυθμῷ ἔκλινσεν, τὸ Ἑβραϊκῶν Οὐκ ἔκλινσεν· ἔχει. Διὸ Σύμμαχος, Οὐ κλαύσεις, φησὶν. Ὁ δὲ Θεοδοτίων, Οὐ κλαυθήσεται. Εὐφροσύνης γὰρ ἦν καιρὸς, οὐ κλαυθμοῦ τοῖς ἀπειληφόσι τὴν πόλιν ἐλέω Θεοῦ. Κατὰ τὸ· « Ἐρχόμενοι δὲ ἤξουσιν ἐν ἀγαλλιάσει αἶροντες τὰ ὀράγματα αὐτῶν. » Ἀντὶ δὲ τοῦ, τὴν φωτὴν τῆς κραυγῆς σου ἡλίκᾳ εἶδεν ἐπὶ χουσέρ σου· ὁ Σύμμαχος· φησὶ· Πρὸς τὴν φωτὴν τῆς βοῆς σου, καθὼς ἂν ἀκουσθῇ, ἀκούει σου. Ὅποιον τῷ ἱ, « Κατὰ τὴν πίστιν σου γενθήσῃ σοι. » Πρὸς μὲν τὸ παρόν φησιν, Ἀρτον ὀλίγους δώσει σοι, κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπ' ἀνόδου λέγων, τῶν περιχώρων θλιβόντων αὐτούς.

principium reversionis intelligens: quo tempore a

Δ Μετὰ γὰρ ταῦτα πᾶσαν αὐτοῖς εὐετηρίαν καταπαγγέλλεται, καὶ πλάνης πρῶτον ἐλευθερίαν, τῇ γυνῶσιν ἔχειν, ὅτι πλάνη καθέστηκεν, καὶ διαστρέφονται τινες ἐπ' ἀλλοκότους ὁδοὺς προκαλοῦμενοι. Ὅδῳ γὰρ, φησὶ, πορεύσῃ μέτρη τε καὶ βασιλικῇ τὰς ἐκατέρωθεν ἐκκλίσεων, ὅτε καὶ μισαῖς τὰς ἐκτὸς μισὰς ταῦτα, καθάπερ τι τῶν ἄγαν ἀκαθάρτων ἡγούμενος. Τότε σοι τὰ τῆς εὐθηνείας, μέχρι τῶν ἀλόγων ζώων, γεωργικῶν δὲ μάλιστα, παρατίθεται. Σωματικὰς δὲ μέχρι τούτου τὰς ἐπαγγελίας αὐτοῖς παρασχόν, ἐπάγει τὰς θειοτέρας τοῖς τούτων ἀξίοις,

¹⁵ Psal. cxxv, 6. ¹⁶ Matth. ix, 29.

καὶ τὸν αὐτῶν χρόνον προσθεὶς λέγων· Ἐν τῇ ἡμέρᾳ A
ἐκείνῃ ὅτ' ἂν ἀπολωνται πολλοί, καὶ θύαντες πύργοι.
Ἡ κατὰ Σύμμαχον, ἐν ἡμέρᾳ σφαγῆς πολλῆς, ἐν τῷ πεσεῖν μεγάλους, κατὰ τὸν τῆς κρίσεως δῆλονότι καιρόν. Πολλοὶ γὰρ κατ' ἐκείνον ἀπολοῦνται τὸν χρόνον, ἐν ᾧ καὶ τὰ ἐπηγγελμένα τοῖς ἀξίοις δοθήσεται, ἅπερ ἐστὶν ὕδωρ διαπορευόμενον ἐπὶ παντὸς ὄρους ὑψηλοῦ καὶ βουνοῦ. Κατὰ δὲ Σύμμαχον, καὶ ἐπὶ παντὸς βουνοῦ ἐπληρούμενον διαίρεσις ἀγρωγῶν ὕδατων. Ὅτι περὶ δὲ Σιών ἥρος τὸ ἐπουράνιον πολλάκις ἐλέγουσιν οὕτως· αἱ πολλὰ μοναὶ παρὰ τῷ Ἰακώβ, ἥρη ἐστὶν οὐράνια πρὸς τὴν ἀξίαν ἀποδιδομένα, ἐφ' ᾧ τὸ διαπορευόμενον ὕδωρ τὸ ἀπὸ πηγῆς ἀναβλύζον ἂν εἴη, περὶ ἧς φησιν· «Ὅτι παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς, ὁ ἀπ' ἧς ὁ ποταμὸς τοῦ Θεοῦ προχέεται, περὶ οὗ γέγραπται· «Ὁ ποταμὸς τοῦ Θεοῦ ἐπληρώθη ὕδατων, καὶ· «Τοῦ ποταμοῦ τὰ ὄρμηματα ἐσφραῖνουν τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ· ὅς ἐστιν ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος. Οὐ μεταλλάσσεται, ἀθανασίαν ἔχουσαν, καὶ ζωὴν, ἅπερ ἐστὶ κατ' εὐσίαν αὐτός. Ὅτε καὶ αὕτη, φησὶν, ἡ κτίσις ἐλευθερωθεῖσα τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς, ἀπολήψεται τῶν καμάτων τὰς ἀμοιβὰς, ὥσπερ ἡ λυτὴ τε καὶ σελήνη μετ' ὧν καὶ δόξαν λαμβάνοντες, ἅτε δὴ καμόντες τῷ τοῦ Θεοῦ καλῶς διακονοῦμενοι νεύματι.

Ταῦτα δὲ ἔπται ὅτ' ἂν οἱ ἀξιοὶ σφαγῇ παραδοθήσονται, καὶ οἱ ἐν τῷ παρόντι βίῳ ἐπληρούμενοι καὶ μεγάλαυχοι πέσωσι, καθαιρεσὶν τοῦ ὕψους λαμβάνοντες. C
Διό φησιν ὁ Ἀκύλας· Ἐν ἡμέρᾳ ἀποκατέμενον πολλοῦ, ἐν τῷ πεσεῖν μυγυλλομενούς, καὶ θύαντες ἰδοῦνται Κύριος τὸ σύντριμμα τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. Καὶ οὐκ ἐμνήσθη τοῦ Ἰσραὴλ, οὐδὲ τοῦ Ἰακώβ. Παντὶ γὰρ ἀξίῳ πρόκειται τῆς ἐπαγγελίας τὰ δῶρα. Ἐντεῦθεν ὁρμώμενος ὁ Θεὸς Ἀπίστολος ἐφηγεν· «Ἢ γὰρ ἀποπαραδοκία τῆς κτίσεως τὴν ἀποκάλυψιν τῶν υἱῶν τοῦ Θεοῦ ἀπεκδέχεται, ὅτι καὶ αὕτη ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς, εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ. Τέκνων λέγων ἐλευθερίαν, ἣν ὁ προφήτης εἶπεν ἰασὶν τοῦ λαοῦ. Πολλὴν γὰρ εἶχον συντριβὴν ἐν τῇ παρούσῃ ζωῇ, ὥς λέγεσθαι· «Καρδίαν συντετριμμένην καὶ τεταπεινωμένην ὁ Θεὸς οὐκ ἐξουδενώσει. Καὶ· «Θυσία τῷ Θεῷ πνεῦμα συντετριμμένον. Ὅθεν φησὶν ὁ Παῦλος· «Οἱ γὰρ ὄντες ἐν τῷ σκήνῳ στενάζοντες βαρυνόμενοι. Καὶ ἐπὶ τοῖς ἀμαρτάνουσιν ἐβαρύνοντο, κατὰ τὸ· «Πενθήσω πολλοὺς τῶν προημαρτηκότων καὶ μὴ μετανοησάντων. Ἀλλ' ἀναστήσεται αὐτῶν ὁ Θεὸς τὰ συντρίμματα.»

ΚΕΦΑΛΑ. ΑΑ'.

α-θ. Οὐαὶ οἱ καταβύροντες εἰς Αἴγυπτον ἐπὶ βοήθειαν. Οἱ ἐφ' ἰπποῖς πεποιθότες, καὶ ἐφ' ἄρμασιν. Ἔστι γὰρ πολλὰ, καὶ ἐφ' ἰπποῖς πολλῶς σφόδρα, καὶ οὐκ ἤκουσαν πεποιθότες ἐπὶ τῶν

usque promissionibus adhibitis diviniore jam, notato tempore, adjungens, id eo die futurum ait: quo perierunt multi, et cum ceciderint turrea. Aut secundum Symmachi interpretationem, In die intersectionis multæ, cum cadent magni; quibus iudicii tempus indicasse putamus. Multi enim illo tempore peribunt, in quo dignis tribuentur quæ annuntiata sunt, a qua nimirum montem excelsum omnem, et collem percurrrens, aut etiam, si interpretationem Symmachi requiris, super omnem collem excelsum divisiones ducturarum aquarum. Ut autem montem Sion, supercælestem persæpe diximus: sic multæ illæ apud Patrem mansiones¹⁷, montes quidam cœlestes, singulis pro meriti ratione assignati fuerint, quos percurrrens aqua eo fonte scaturiat, de quo legitur: «Apud te fons vitæ¹⁸», a quo flumen Dei illud emanat, quod his verbis significatur: «Flumen Dei repletum est aquis¹⁹», et illis etiam: «Fluminis impetus lætificat civitatem Dei²⁰». Verbum Dei scilicet unigenitum, cujus facti participes immortalitatem et vitam (quæ quidem ejus essentialiam consequuntur) tum demum habituri sumus, cum ipsa creatura servitute et corruptione liberata, sua feret laborum præmia; non aliter quam solem et lunam majus lumen, et gloriam ampliorem consecutos esse videmus, tanquam qui Dei voluntati bene paruerint.

Est vero istud tum demum futurum, cum qui internecione 374 digni sunt, eidem tradentur; et qui in hac vita elate et superbe se gerunt, amputato fastu tollentur. Atque inde est Aquilæ isthæc, quæ sequitur, interpretatio: Illo die multis interfecis cum ceciderint elati, et cum sanaverit Dominus contritionem populi sui. Nulla rursus Israelis, nulla Jacobi mentio addita est; ut dignis omnibus, quæ promittuntur, dona proponi demonstret. Inde igitur excitatus Apostolus ait: «Nam expectatio creaturæ revelationem filiorum Dei expectat; quia et ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei²¹»; in quibus idem ille filiorum libertatem intelligit, ac populi sui sanationem propheta. Tantam enim adeo in terris contritionem passos esse constat, ut merito dicatur: «Cor contritum et humiliatum Deus non despiciet²²». Item: «Sacrificium Deo spiritus contribulatus²³». Hæc est Pauli illud: «Nam et qui sumus in hoc tabernaculo, ingemiscimus onerati²⁴». Deinde peccatorum onere premebantur, juxta illud: «Lugebo multos eorum, qui ante peccaverunt, neque tamen pœnitentiam egerunt. Sed Deus reparabit contritiones eorum²⁵».

375-376 CAP. XXXI.

VERS. 1-9. Væ qui descendunt in Ægyptum auxilii causa; qui in equis confidunt, et in curribus. Sunt enim multi, et in equis multitudo ingens, et non audierunt confisi super sanctum Israel, et Deum non

¹⁷ Joan. xiv. 2. ¹⁸ Psal. xxv. 10. ¹⁹ Psal. lxiv. 10. ²⁰ Psal. xlv. 5. ²¹ Rom. viii. 10 24. ²² Psal. l. 19. ²³ ibid. 19. ²⁴ II Cor. v. 2. ²⁵ II Cor. xii. 21.

quæsierunt. Et ipse sapiens induxit super eos mala. A Et verbum ejus non frustrabitur, etc.

377 libertatem : quod multi certe fecerunt, qui a pietate ad vitam idololatriam et Ægyptiam defecerunt. Istis autem reversionem a captivitate adjungit. Ut enim leo, inquit, ad prædam cibi causa conversus, in greges ipsos irrui, nihil pastorem clamorem, nihil insequentium multitudinem moratus; sic hostes aggreddiens Dominus Israellem ipsum liberabit. At ubi Hierosolymam usque perduxerit; sic eosdem rursum proteget, ut solet in nido pullos suos avis defendere. Atque hinc est, ut pro quibus hic habemus, et vociferabitur super ea, donec impleantur montes ejus voce, et vincantur, sic extulerit Symmachus : Complentibus omnia pastoribus a voce eorum non vincetur, neque a multitudine eorum subjicietur. Verum si ad Septuaginta interpretes respicis, ita habeas. Leonem ferunt, postquam rugitu primum greges et pastores terruerit, eosdem aggredi. Ad hunc modum et Dominus ipse, postquam minas proposuit, non poenitentes ulciscitur; quod vel in superbientibus Assyriis videas; atque etiam cum ab accollarum injuria, quam post reversionem patiebatur, Israellem tueri placuit. Ad utrumlibet similitudinem alteram accommodavit. At quæ leonem habuit, non desunt, qui ad Israelitas referant, qui ne ferarum quidem metum erga Deum ducem suum retinuerunt. Unde et eos se leonem more gesturum significat. Alias si poenitere et resipiscere contigerit, eosdem se, avis instar, quæ pullos tuctur, esse protecturum. Tale vero et ipsi etiam, si ad priorem sensum respicimus, Salvatoris auxilium sumus experti. Omnes enim quotquot sunt, mortales, intelligibilis ille ceperat Assyrius; nisi Christo ipso tanquam leone irruente, verbo oris ejus, qui Sionis Ecclesiæ nomine decertavit, occidisset. Se namque orbem terrarum, ut nidum, manu

378 sua comprehensurum minabatur. At hic in se credentes, ut pullos gallina, sub alis cogit¹⁰. Atque hæc cum de Jerusalem monuisset, ad eos jam, qui in Ægyptum se recipiunt, in hunc modum exclamat : Convertimini, qui profundum consilium inieratis et iniquum; et iterum Jerusalem redire, quando spes ejus instaurandæ fiat, hortatur; quæ ita expressit Symmachus : Poenitemini, filii Israel, sicut de transgrediendo profunde cogitastis. Significat autem eos quæ mala sunt, alte quidem

re et meditari. Cæterum postquam ab Assyriis redire contigerit, et ipsi tum demum, ait, idololatria liberabimini. Quod ab historiæ fide minime dissentire reperias, cum omni prorsus idololatria, quo tempore instaurabatur templum, caruerint. Quidam

ἀρχον τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ τὸν Θεὸν οὐκ ἐζήτησαν. Καὶ αὐτὸς σοφὸς ἦγεν ἐπ' αὐτοὺς κακὰ, καὶ ὁ λόγος αὐτοῦ οὐ μὴ ἀθετηθῇ, κ. τ. λ.

. . . . ἐλευθέρωσιν. Ὁ δὲ πολλοὶ πεποιήκασιν θεοσεβείας ἀποστάντες πρὸς βίον εἰδωλικὸν καὶ Αἰγύπτιον. Τούτοις ἐπισυνάπτει τὴν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἐπάνοδον. Ὡς γὰρ λέων φησὶν ἐπὶ θήρα τροφῆς κινήσει, τοῖς ποιμνίοις ἐφάλλεται, οὐ κραυγὰς ποιμένων, οὐ διωκόντων πλήθος ἐπιστρεφόμενος· οὕτω τοῖς πολεμίοις ὁ Κύριος ἐπιστάς ἐξελεύεται. τὸν Ἰσραὴλ. Ἀγαθὸν δὲ πρὸς Ἱερουσαλὴμ οὕτως αὐτῶν ὑπερασπίσει, ὡς ὄρνις τῶν ἐν καλῇ νεοττῶν. Ὅθεν ὁ Σύμμαχος ἀντὶ τοῦ, καὶ κεκράξῃ ἐπ' αὐτῇ ἕως ἐμπλησθῇ τὰ ὄρη τῆς φωνῆς αὐτοῦ, καὶ ἡτήθησαν, οὕτως ἐξέδωκεν· Πληρώματος ποιμένων ἀπὸ φωνῆς αὐτῶν οὐκ ἡτήθησεται, οὐδὲ ἀπὸ πλήθους αὐτῶν οὐχ ὑποταγήσεται. Κατὰ δὲ τὴν ἔκδοσιν τῶν Ἐβδομήκοντα νοητέον οὕτω· Φασὶ τὸν λέοντα βοῇ προκαταπλήττοντα τὰς ἀγέλας καὶ τοὺς ἐρεσθηκότας οὕτω ποιεῖσθαι τὴν ἐφοδον, οὕτω καὶ Κύριος προκαταπλήττων ἀπειλαῖς, οὐ μετανοοῦσιν ἐπιφέρει τὴν δίκην. Ὡς περ οὖν καὶ τοῖς Ἀσσυρίοις μεγαλαυχῆσαι σκέπων τὸν Ἰσραὴλ, καὶ ἀπὸ τῶν περιχώρων τῶν μετὰ τὴν ἐπάνοδον ἐπιτεθέντων αὐτῷ. Πρὸς ἑκατέρους γὰρ τῶν παραβολῶν τὴν ἐτέραν ἐφῆρμωσεν. Τὴν δὲ τοῦ λέοντος ἐπὶ τῶν ἐξ Ἰσραὴλ. Τινὲς παρελὶψασι, μηδὲ τὸν τῶν ἀλόγων παρεσχηκῶτα πρὸς τὸν ἡγεμόνα Θεὸν φέδον. Ὅθεν καὶ τὰ λέοντα, φησὶν, ὑμᾶς διαθήσει. Μετανοοῦντων δὲ, καθάπερ νεοττῶν ὄρνις ὑπερμαχίσηται. Κατὰ δὲ τὴν πρῶτην ἐξήγησιν, τοιαύτη γέγονεν ἐφ' ἡμᾶς ἡ τοῦ Σωτῆρος ἐπικουρία. Πάντας γὰρ ἀνθρώπους ὁ νοητὸς εἶλεν Ἀσσύριος. Ἀλλὰ Χριστὸς, οἷα λέων, ἐπιπηδῆσας αὐτῷ καθήργηκεν αὐτὸν, τῷ ῥήματι τοῦ στόματος αὐτοῦ, τῆς Σιών τῆς Ἐκκλησίας ὑπεραγωνισάμενος. Ὁ μὲν γὰρ ἡπείλει, τὴν οἰκουμένην ἔλθῃ καταλήφουσαι τῇ χειρὶ μου ὡς νύσσιαν. Ὁ δὲ συνήγαγε τοὺς πιστεύοντας εἰς αὐτὸν, ὃν τρόπον ὄρνις ἐπισυνάγει τὰ νόσσια αὐτῆς ὑπὸ τὰς πτέρυγας. Ταῦτα περὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ ἐπαγγειλάμενος, προσφωνεῖ τοῖς ἀπελθεῖσιν εἰς Αἴγυπτον, Ἐπιστρέψατε, οἱ τὴν βαθεῖαν βουλὴν βουλευόμενοι καὶ ἄνομον, προτρέπων εἰς Ἱερουσαλὴμ αὐτοὺς πάλιν ἐπανελθεῖν, διὰ τὰ ἐπηγγελμένα περὶ τοῦ ταύτης ἀνοικισμοῦ. Ὅπερ ὁ Σύμμαχος οὕτως ἐξέδωκε· Μετανοήσατε, ὡς ἐπαθύνετε παραβῆναι, εἰ υἱοὶ Ἰσραὴλ. Δηλοῖ δὲ αὐτοὺς ἐνδεδυμένους μὲν τοῖς κακοῖς, τοῖς δὲ κατὰ Θεὸν ἐπιπολέους ὑπάρχοντας¹¹. cogitare; quæ Dei autem, superficie tenus inquit

Μετὰ δὲ τὴν ἐξ Ἀσσυρίων ἀπαλλαγὴν, ἔσται, φησὶν, ὑμῖν πάσης εἰδωλολατρείας ἀπαλλαγὴ. Καὶ σύμφωνος ἡ ἱστορία. Τὸν γὰρ ναὴν ἀναδειμάμενοι, καθαρὸν πάσης εἰδωλολατρείας ἐγένοντο. Τινὲς δὲ τοῦτο φασὶ γεγενῆσθαι καθ' ὃν χρόνον ὑπερῆσπας τῆς Ἱε-

¹⁰ Matth. xxvi, 23.

¹¹ γρ. ἐπιπολέους.

ρουσαλήμ ὁ Χριστός Ἐκκλησίας. Πρὸς αὐτὴν γὰρ Ἀ
πάλιν ὁ λόγος ἀνέδραμεν, ὅτε τῆς εἰδωλολατρίας
ἀπολομένης, καὶ ὁ νοητὸς αὐτῇ συναπῆλθεν Ἀσσοῦρ,
ὁὐκ ἀνδρὸς μαχαίρα πληγείς, λόγῳ δὲ θεῷ πεμφθεὶς
εἰς τὴν ἄβυσσον σὺν ταῖς ἰδίαις δυνάμεσιν, ἃς διὰ
τῶν ἰσχυρῶν νεανίσκων ἐδήλωσεν ἀρράγει πέτρα
τῷ Χριστῷ περιληφθείσας, ὡς χάρακι. Οἱ δὲ ἄλλοι
φασίν, Ἐπειδὴ τὸν Ἀσσυρίον Ἰουδαῖοι δέισαντες εἰς
Αἴγυπτον ἀπεχώρησαν, ἐπαγγέλλεται τούτοις τὴν
ἐκείνου καθάρσει, τὴν εἰδωλολατρίαν διὰ τούτων
δηλῶν ἐκ θείας πεπτωκυῖαν δυνάμει, εἰ καὶ ἄνθρω-
ποι ταύτῃ διακονοῦντες τὴν Ἀσσυρίων καθέλκον ἀρ-
χὴν. Διὸ καὶ περὶ Βαβυλῶνος ἔλεγε προφητεῶν·
Ἰδοὺ ἐπεγείρω ὑμῖν τοὺς Μήδους. Ἀντὶ δὲ τοῦ,
Πέτρα περιληφθήσονται ὡς χάρακι, ὁ Σύμμαχος·
ἔφη, Πέτρα αὐτοῦ ἡ φοβερὰ παρελεύσεται, καὶ ἡ-
τηθήσονται οἱ ἄρχοντες αὐτοῦ, φησὶ Κύριος, δη-
λαδὴ τοῦ Ἀσσυρίου. Πέτρα γὰρ αὐτοῦ τὸ στεῖρδον
ἐκάλεσε τῆς ἀρχῆς. Προτρέπων δὲ τοὺς ἐν Αἰγύπτῳ
φυγάδας ὑποτρέφειν εἰς Ἱερουσαλήμ, Μακάριος,
φησίν, ὅς ἔχει ἐν Σιών σπέρμα, καὶ οἰκίους ἐν
Ἱερουσαλήμ, διὰ τὸ μέλλειν αὐτὴν εἰς τὴν ἀρχαίαν
ἀνακτιζεσθαι δόξαν, μᾶλλον δὲ κρείττονα. Διὸ φησιν
ἐν ἑτέροις· « Καὶ ἔσται ἡ δόξα τοῦ οἴκου τούτου ἡ
ἐσχάτη, ὑπὲρ τὴν πρώτην. » Ὡδέλιστα δὲ τὸ, μα-
κάριος, ὡς μὴ καίμενον. Τὸ δὲ λοιπὸν ὁ μὲν Σύμμα-
χος φησιν, Ἐχει πῦρ ἐν Σιών καὶ κλίβανον ἐν Ἱε-
ρουσαλήμ. Ὁ δὲ Ἀκύλας καὶ Θεοδοσίω, Φῶς αὐτῷ
ἐν Σιών, καὶ κλίβανος αὐτῷ ἐν Ἱερουσαλήμ, περὶ
Θεοῦ λέγοντες τοῦ καθελόντος τὸν Βαβυλωνιον. Δι-
οὐ πυρὸς κατακαίει τοὺς τῆς αὐτοῦ καταφρονήσαν-
τας πόλεως, μάλιστα δὲ τῆς Ἐκκλησίας, περὶ ἧς
εἴρηται· « Δεδοξαμένα ἐλαλήθη περὶ σοῦ, ἡ πόλις
τοῦ Θεοῦ. » Καὶ· « Τοῦ ποταμοῦ τὰ ὄρμηματα εὐ-
φραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ. » Ἐν αὐτῇ γὰρ πῦρ
ἔστι καὶ κλίβανος εἰς τὸ καταφλέγειν ἐκάστης
ψυχῆς ξύλα, χόρτον, καλάμην. Καὶ κατὰ τὴν Ἀκύλαν
δὲ, φῶς ἐκεῖ πρὸς τοὺς ἀξίους φωτίζεσθαι, καὶ πῦρ
πρὸς τοὺς δεομένους καθάρσεως.

ΚΕΦΑΛ. ΑΒ΄.

α-η΄. Ἰδοὺ γὰρ βασιλεὺς δίκαιος βασιλεύσει,
καὶ ἄρχοντες μετὰ κρίσεως ἄρξουσιν, καὶ ἔσται ὁ
ἄνθρωπος κρύπτων τοὺς λόγους αὐτοῦ. Καὶ κρυ-
βήσεται ὡς ἄφ' ὕδατος φερόμενον. Καὶ φανήσε-
ται ἐν Σιών, ὡς ποταμὸς φερόμενος ἐνδοξος ἐν
τῇ διψώσῃ, κ. τ. λ.

Ἡ μὲν τῶν ἑβδομήκοντα ἐκδοσις συνάπτει ταῦτα
τοῖς εἰρημένους. Προειποῦσα γὰρ τὸ, « Μακάριος ὅς
ἔχει ἐν Σιών σπέρμα, καὶ οἰκίους ἐν Ἱερουσαλήμ, »
ἀκολούθως ἐπήγαγε τὸ, Ἰδοὺ γὰρ βασιλεὺς δίκαιος
βασιλεύσει. Ἐπεὶ γὰρ ταῦτα μέλλει γίνεσθαι ἐν
Ἱερουσαλήμ, εἰκότως μακαρίζει τοὺς τούτων ἀπο-
λαβεῖν μέλλοντας ἐν αὐτῇ. Οἱ δὲ λοιποὶ τὰ νῦν ^α καὶ

autem in ea tempora, quibus Hierosolymorum
Ecclesiam Christus ipse protexit incidisse putant.
Tum demum enim ad ipsam iterum verbum rediit,
cum sublato idolorum cultu, et Assur ipse animo
comprehensus, non viri gladio, sed verbo divino
percussus, cum suis potestatibus (has enim juve-
num sortium nomine significavit, quæ lapidi nun-
quam frangendo, id est Christo, tanquam vallo
circumdantur) in abyssum detrusus est. Volunt
alii, Judæis, quia metu Assyrii in Ægyptum con-
fugerant, eundem, id est, idolorum cultum, divina
auxiliante potentia delendum esse significari:
quamvis ab hominibus, qui ei se nuncuparunt,
Assyriorum imperium eversum sit. Unde etiam,
cum de Babylone prophetaretur, in eam se Medos
excitaturum monuit, Caterum pro quo, *Petra*
circumdabuntur quasi vallo habemus; ita Symma-
chus: *Petra ejus metuenda pertransibit, et vincen-
tur principes ejus, ait Dominus*, Assyrios signifi-
cans. Nam *petræ* nomine, imperii ejus robor in-
tellexit. Verum, ut eos, qui in Ægyptum profuge-
rant, ad rediendum Jerusalem invitaret, *Beatus*,
inquit, *qui habet 379 in Sion semen, et domesti-
cos in Jerusalem*; quia pristinam non tantum glo-
riam, sed majorem etiam recuperatura sit. Itaque
dicit alibi: « Et gloria domus hujus postrema,
supra priorem ». At enim obelo confoditur *bea-
tus*, ut adjici significetur. Sic autem reliqua,
Habet ignem in Sion, et clibanum in Jerusalem,
expressit Symmachus; Aquila vero et Theodotio:
Lumen ei in Sion et clibanus in Jerusalem, de Deo,
qui Babylonium sustulit, verba facientes. Atque
hoc igne illos comburit, qui ejus urbem, et Eccle-
siam præcipue ausi sunt contemnere, de qua di-
ctum legimus: « Gloriosa dicta sunt de te, civitas
Dei ». Et: « Fluminis impetus lætificat civita-
tem Dei ». Est enim *ignis* in ipsa quidem et
clibanus; ut uniuscujusque animæ ligna, fenum
et stipulam comburere valeat. Secundum Aquilam
autem, *lumen* ibi, ut meritis illuminet; et *ignis*,
ut quos opus est, expiet.

CAP. XXXII.

380 VERS. 1-8. *Eccæ enim rex justus regnabit,
et principes cum judicio imperabunt: et erit homo
occultans sermones suos, et occultabitur, ut ab
aqua, quæ fertur. Et apparebit in Sion sicut fluvius
currens, inclutus in terra silienti, etc.*

Interpretes Septuaginta isthæc cum præcedenti-
bus jungunt. Cum enim præmisissent beatum exsi-
stere, qui in Sione semen haberet, et domesticos in
Jerusalem, ordine jam, *Eccæ enim Rex justus regnabit*,
adjunxerunt. Quod quia in Jerusalem futurum est,
non eos immerito, qui ejus futuri sunt participes, *bea-
tos* appellat. Verum ea ipsa, de quibus agimus, alte-

^α Aggæi II, 40. ^β Psal. LXXVI, III, 3. ^γ Psal. XLV, 5.

VARIE LECTIONES.

^α γρ. εἶναι.

rius esse principii voluerant alii. Quo sit, ut consentientibus plane cæteris : *Ecce ad justitiam regnabit rex*, interpretatur Symmachus. Credant Hebræi quantumlibet ad Zorobabelem, qui ducto a Juda et Davide genere, liberato restitutoque populo imperavit, sermonem referri, et per principes *cum judicio*. Jesum ipsum sacerdotem designari : nunquam tamen efficiant, ut cum verbis istis, *apparere in Sion, sicut fluvius currens, inclitus in terra sitienti*, et quæ deinceps sequuntur, convenire possint. Tanquam igitur ea quæ Jeremiæ temporibus essent eventura, absolvisset; alium jam de Christi divina in terris apparitione sermonem exorditur. Solum enim *justum* inter mortales *regem* fuisse, apostolos autem Ecclesiæ ipsi *cum judicio* præfuisse notum est. Deinde ad statum revocatæ gentis confirmandum ea conjungi bona decuit, quæ istis per Christum maxima contigissent, et quæ seculuris paulo post, progressu longo temporis erant eventura. Eos vero **381** *beatos* prædicat, qui sub Christo Ecclesiam incoluerint; ad quos Salvatorem in hunc modum esse locutum legimus : « Multi prophætæ et justi cupierunt videre quæ videtis, neque tamen viderunt. Vestri autem beati oculi, quod videant ²⁰. » Ejusmodi illi fuerunt, qui cum eo illa intelligibili Christo fructus ediderunt.

Habuius porro Spiritus sancti beneficio domesticos, id est arcanarum rerum beatos interpretes. Est vero utraque ratione *justus* Christus, et quia justitia idem ipsa est, et quia carne indutus omni culpa et reprehensione caruit. *Et regnabit*, ait, *ad justitiam*, nova scilicet regnandi ratione; qui non ad hominum opinionem, vel gloriam, sed *ad justitiam* sit imperaturus. Sic se et ejus principes in obeundo munere gesserunt; qui illud non ad honorem et dignitatem, sed *ad justitiam* susceperunt. Itaque verterunt cæteri : *Et principes in judicium imperabunt*. Ubi rursus : *Et erit homo occultans sermones suos* legimus, ita Symmachus : *Et erit vir sicut abscondio a spiritu, et procella*; quibus *regem*, quantumvis natura Deus sit, et divinitatem occultet, hominem fore tamen significavit. Aquila autem : *Sicut qui abscondit spiritum, et abscondio impetus*, extulit : ita vero Septuaginta reddiderunt interpretes, quod omnia in parabolis idem loqueretur, qui apud Davidem in parabolis os suum aperturum se dixit ²¹; quas tamen privatis interpretationibus discipulis ignotas esse noluit. *Et abscondetur*, ait, *quasi ab aqua, quæ fertur*. *Aqua enim est, quæ fertur*, et perit, Judaicus ipse populus. Et ex his eos etiam, qui adversum se coierant, cum nondum pati statuisset, nihil profuturas tentationes vocabat. Itaque cum saxis peteretur, id ipsum nihili faciens medios pertransibat illæsus ²². Hinc illa Davidis : « Nihil

ἀρχῆς ἐτέρως ἀπέδωκαν. Διό φησι Σύμμαχος· Ἰδοὺ εἰς δικαιοσύνην βασιλεύσει βασιλεὺς, συμφώνως τοῖς ἄλλοις. Οἰήσονται μὲν οὖν παῖδες Ἑβραίων εἰς Ζοροβάβελ τὸν λόγον ἀνάγεσθαι, ὃς ἐξ Ἰούδα καὶ Δαβὶδ καταγόμενος, ἤρξε μετὰ τὴν ἐπάνοδον τοῦ λαοῦ. Ἀρχοντας δὲ μετὰ κρίσεως τοὺς περὶ τὸν Ἰησοῦν τὴν ἱερέα φήσουσι λέγεσθαι. Ἀλλ' οὐ συνάδει τὰ ἐφεξῆς τῷ ^α, *Φανήσεται ἐν Σιών ὡς ποταμὸς φερόμενος ἐν δοξῇ ἐν τῇ διψώσῃ*. Ὡς οὖν πληρώσα; τὰ περὶ τῶν Ἱερεμίου χρόνων ὁ λόγος, ἐξ ἐτέρως; ἀρχῆς τὰ περὶ τῆς θεοφανείας θεσπίζει Χριστοῦ. Βασιλεὺς γὰρ μόνος ἐν ἀνθρώποις πέφηνε *δικαίος*; καὶ οἱ ἀπόστολοι τῆς Ἐκκλησίας κατὰ κρίσιν ἡγήσαντο τὴν αὐτοῦ. Καὶ ἦν ἀκόλουθον τῇ μετὰ τὴν ἐπάνοδον καταστάσει τοῦ ἔθνους τῶν ἀγαθῶν ἐπισυναφῆναι τὰ μέγιστα διὰ Χριστοῦ τοῦτοις γενόμενα, καὶ τοῖς μετὰ χρόνον ὀλίγον τὰ μετὰ πλείστον ἐσόμενα. Μακαρίους δὲ λέγει τοὺς ἐπὶ Χριστοῦ τὴν Ἐκκλησίαν οἰκῆσαντας, πρὸς οὓς φησιν ὁ Σωτὴρ· « Ὅτι πολλοὶ προφῆται καὶ δίκαιοι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν & βλέπετε, καὶ οὐκ εἶδον. Ὑμῶν δὲ μακάριοι οἱ ὀφθαλμοί, ὅτι βλέπουσιν. » Οὗτοι δὲ εἰσιν οἱ διὰ Πνεύματος οἰκειωθέντες αὐτῷ, καὶ Χριστὸν καρποφορήσαντες ἐν Σιών τῇ νοητῇ.

per Spiritum familiaritatem adepti, in Sione Ἐσχέχαμεν δὲ οἰκίους κατὰ Πνεῦμα τοὺς ἁγίους μυσταγωγούς. Κατ' ἄμω δὲ δίκαιος ὁ Χριστὸς, καὶ ὡς αὐτοδικαιοσύνη, καὶ ὡς κατὰ σάρκα γενόμενος δμῶμος. Καὶ βασιλεύσει, φησὶν, εἰς δικαιοσύνην. Καὶ τὴν λέγων βασιλείαν οὐκ εἰς δόξαν ἀνθρώπων, ἣ τὴν ἐκ τούτων τιμὴν, ἀλλ' εἰς δικαιοσύνην. Οὕτως καὶ οἱ ἀρχοντες αὐτοῦ χρηματίζουσιν, οὐκ ἀνθρώπων λαβόντες ἀξίωμα τῇ ἀρχῇ, ἀλλ' εἰς κρίσιν. Ὅπερ ἐξέδωκαν οἱ λοιποὶ· Καὶ ἀρχοντες εἰς κῆρυγμα ἄρξουσιν. Ἀντὶ δὲ τοῦ· Καὶ ἔσται ὁ ἄνθρωπος κρύπτων τοὺς λόγους αὐτοῦ, ὁ Σύμμαχος, Καὶ ἔσται, φησὶν, ἄνθρωπος ὡς ἀποκρυφὴ ἀπὸ πνεύματος καὶ λαλλῶν. Δηλῶν, ὡς ὁ βασιλεὺς ἄνθρωπος ἔσται κατὰ φύσιν ὑπάρχων Θεός, κρύπτων αὐτοῦ τὴν θεότητα. Καὶ Ἀκύλας δὲ φησιν, Ὁς κρύπτων πνεῦμα. Καὶ ἀποκρυφὴ ἐν τινί γένει. Κατὰ δὲ τοὺς Ἑβδομήκοντα, ἐπεὶ δὴ πάντα ἐλάλει ἐν παραβολαῖς, ὃς καὶ λέγει παρὰ Δαβὶδ· « Ἀνοίξω ἐν παραβολαῖς τὸ στόμα μου. » Ἀς κατ' ἰδίαν τοῖς μαθηταῖς ἐξηγούμενος ἐλεγεν· Ὑμῖν δέδοται γινῶναι. Καὶ κρυβήσεται, φησὶν, ὡς ἄφ' ὕδατος φερόμενον. Πλήθος γὰρ φερόμενον καὶ ἀπολλύμενον, τὸ πλῆθος τοῦ Ἰουδαίου λαοῦ. Καὶ τοὺς ἐξ αὐτῶν συνισταμένους αὐτῷ, καλεῖ αἱ πειρασμούς; οὐδὲν ὠφελοῦντας, ὅτε μὴ πάσχειν ἡδούλετο. Τοιγαροῦν λίθους; βαλλόντων, αὐτοὺς ἐπορεύετο διὰ μέσου αὐτῶν, καὶ παρήγεν οὕτως. Τούτ' ἔστι φρονιζῶν οὐδέν. Διό φησιν ὁ Δαβὶδ· « Οὐκ ὠφελήσει ἐχθρὸς ἐν αὐτῷ, καὶ υἱὸς ἀνομίας οὐ προσθήσεται τοῦ κακῶσαι αὐτόν. » Ὅθεν ἔξ Ἰουδαίων

²⁰ Luc. x, 24. ²¹ Psal. lxxvii, 2. ²² Joan. viii, 59.

VARIE LECTIONES.

• γρ. τῷ. • γρ. ὕδατος. • ἰσ. ἐκάλει. • λεῖπ. ἰσ. καὶ τῶς.

ἀποκρύπτων τοὺς λόγους, τοῖς μαθηταῖς ἀπεκάλυπεν. Ὁ δὲ οἱ λέγων, *Καὶ φανήσεται ἐκ Σιών, ὡς ποταμὸς φερόμενος ἐνδοξος ἐν γῇ διψώσῃ*. Τὴν Σιών, τὴν ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίαν, *κῆρ διψῶσαν* ἐκάλεσεν, ἥτι; ἦν πάλαι ἐρημος καὶ διψῶσα, καὶ ταύτη ἡ γέγονεν οὐ ποταμὸς ἀπ' ὧς, ἀλλ' ἐνδοξος. Ἐπεὶ πολλοὶ ποταμοί, κατὰ τὴν Γραφὴν, ἐξηράνθησαν. Ὡς οἱ τοὺς διδασκομένους ποτίζοντες ἄγιοι, περὶ ὧν φησιν ἐν Ψαλμοῖς· « Ἐπήραν οἱ ποταμοί, Κύριε, ἐπήραν οἱ ποταμοὶ φωνὰς αὐτῶν. » Ἐξάκουστοι μὲν γὰρ αἱ τῶν ἀποστόλων φωναί. Ἀλλ' οὐδεὶς οὕτως ἐνδοξος, ὡς ὁ χειμάρρους τῆς τρυφῆς, παρ' οὗ καὶ οἱ λοιποὶ τὰ θεῖα δέχονται νάματα. fuerunt et ad audiendum faciles apostolorum voces : sed nullus adeo fuit *inclytus*, atque ipse deliciarum torrens, ex quo cæteri etiam divinos latices hauriunt.

Καὶ οὐκ ἐτι ἐσονται πεποιθότες ἐν ἀνθρώποις. Ἀνθ' οὗ, φησὶ Σύμμαχος· *Οὐκ ἀμεινωθήσονται οἱ ἐφθαλμοὶ αὐτῶν· διορατικοὺς δηλῶν τοὺς ἐν Ἐκκλησίᾳ νοοῦντας καλῶς τὸν ἐμφανῆ γενόμενον αὐτοῖς ποταμὸν, περὶ οὗ φησιν· « Ὁ ποταμὸς τοῦ Θεοῦ ἐπληρώθη ὑδάτων. » Καὶ· « Τοῦ ποταμοῦ τὰ ὀρμήματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ. » Ἐλεγέν τε· « Ὅς ἂν πῆγ ἐκ τοῦ ὕδατος οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, » καὶ τὰ μετὰ ταῦτα. Κατὰ δὲ τοὺς Ἐβδόμηκοντα νοητέον, ὡς καὶ ἐθνικοὶ καὶ Ἰουδαῖοι πρότερον ἐπ' ἀνθρώπους ἐπεποθέσαν· οἱ μὲν, τοὺς περὶ θεῶν καὶ δαιμόνων διδάσκοντας· οἱ δὲ, τοὺς ἐντάλματα παραδίδοντας ἀνθρώπων. ὦντο γὰρ μηδὲν τῶν περὶ τοῦ Θεοῦ σοφῶς ὄντας λαμβάνειν αὐτοὺς. Ἀλλὰ τούτων ἀποστάντες Προσέξουσιν τὰ ὦτα τῶν τοῦ Σωτῆρος ἀκροᾶσθαι βημάτων. Καὶ ἡ πρὶν ἀσθενοῦσα καρδία συνετισθήσεται. Σύμμαχος γὰρ ἐξέδωκε· *Καὶ ἡ καρδία τῶν ἀκούοντων προσέξει τοῦ ἀκούειν.* Ἄντι δὲ τοῦ λαλεῖν εἰρήνην, λαλεῖν τρανὰ. Ψελλίζουσας δὲ γλώσσας φησὶ, τὰς τῶν περὶ Θεοῦ νοοῦντων ἡ λαλοῦντων οὐδὲν, οἷτινες ὕστερον ἔμαθον εἰρήνην λαλεῖν, τοῦτ' ἐστὶ Χριστόν. « Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, » ἐξ οὗ τρανὰ λαλοῦσιν ἐθνικοὶ μὲν, ἐγνωκότες Θεόν· Ἰουδαῖοι δὲ, παυσάμενοι τῆς τοῦ νόμου σκιᾶς, καὶ τῶν περιττῶν ἐνταλμάτων. Καὶ οὐκ ἐτι μὴ εἰπωσιν τῷ μωρῷ ἄρχειν· ὅπερ ἐποιοῦν πρότερον μωροῖς διδασκαλοὶς ἑαυτοὺς ἐπιτρέποντες, τοῖς σοφοῖς τοῦ αἰῶνος τούτου, ὧν ἐμώρυνεν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν. Τοιοῦτοι δὲ ἦσαν καὶ οἱ τῶν Ἰουδαίων καθηγηταί, τὸν διὰ Μωσέως ἐν νόμῳ ἐκτετακένον οὐκ ἐπεγνωκότες, καὶ περὶ τοὺς προφητικοὺς ἀνοηταίνοντες λόγους· οἱ δὲ τούτων ὑπαγέται τοὺς ἀντιλέγοντας ἀνάστελλον, λεπτότερα συζητεῖν περὶ τῆς ἀληθείας οὐκ ἐπιτρέποντες, ἀναντιβέβητους εἶναι μηχανώμενοι τὰς ἐκείνων φωνάς· ὡς καὶ τοῖς Πυθαγόρου μαθηταῖς ἔθος ἦν τὸ, « Αὐτὸς ἔφα, » λέγειν. Καὶ ψυχὰς ἐρώσας ἀληθείας οὐ συνεχόρου μαθεῖν. Εἰ γὰρ τις μέτριος καὶ ταπεινός*

A proficiet inimicus in eo, et filius iniquitatis non apponet nocere ei ³². » Hinc item sermones suos Judæis occultans, discipulis **382** aperire solebat. Quod judicare videtur cum appariturum in Sion, sicut fluvium currentem, inclytum, in terra sitiens dicit; Sionis nomine constatam ex gentibus Ecclesiam innuens, quæ terra sitiens etiam appellata, deserta quondam et arida, jam non fluvius quilibet, sed inclytus evasit. Multos enim in Scriptura vocari fluvios reperias : quales fuerunt sancti, qui discentium siti levare conantes his Davidis verbis judicantur : « Elevaverunt flumina, Domine, elevaverunt flumina vocem suam ³³. » Claræ siquidem

B Sequitur : *Et non erunt amplius confidentes in hominibus*; pro quibus Symmachus : *Non obscurabuntur oculi eorum*, ut perspicaces illos judicaret, qui in Ecclesia de manifesto eis fluvio recte sentirent; de quo ait : « Flumen Dei repletum est aquis ³⁴. » Et : « Fluminis impetus lætificat civitatem Dei ³⁵. » Denique : « Qui biberit aquam, quam ego dabo ei ³⁶, » et quæ sequuntur. Quod si ad interpretes Septuaginta respicis, et gentes, et Judæos prius in hominibus confidisse reperias; illas quidem, quia deorum et dæmonum cultum amplexi sunt, istos autem, quia mandata hominum secuti sunt : cum se, qui sapientiam profiterentur, nihil quod Dei esset, latere posse arbitrarentur. Verum his relictis *aures suas dabunt ad audiendum verba Salvatoris*. Et quod prius infirmum cor fuerat, intelligentia roborabitur. Ita enim Symmachus : *Et cor audientium attendet ad audiendum*; et pro loqui pacem loqui diserta interpretatur. Deinde balbutire eorum linguas dicit, qui cum nihil de Deo vel cogitare, vel dicere valerent, pacem tamen postea, id est Christum loqui didicerunt : « Ipse enim est pax nostra ³⁷; » per quem et gentes ipsæ, ex quo Dei cognitionem adeptæ **383** sunt; et Judæi etiam, ex quo legis umbram et superflua mandata reliquerunt, diserta et aperta loquuntur. *Et non amplius dicent stulto, ut princeps sit*; quod prius facere erant soliti, cum stultis se magistris, et sæculi hujus sapientibus crederent : quorum Deus sapientiam in stultitiam convertit ³⁸. Tales exstiterunt et ipsi Judæorum doctores; qui eo ignorato, quod in lege Mosis adumbrabatur, etiam in prophetis verbis stultitiam suam prodierunt. Quorum ministri contradicentes reprimere, et si quod exactius de veritate quæreretur, a se poscentes depellere soliti erant; ut his artibus, quæ ipsi pronuntiassent, a nemine in dubium vocarentur; non aliter quam Pythagoræ discipulos, ipse dixit,

³² Psal. LXXXVIII, 23. ³³ Psal. XCII, 2. ³⁴ Psal. LXIV, 10. ³⁵ Psal. XLV, 5. ³⁶ Joan. IV, 13. ³⁷ Ephes. II, 14. ³⁸ I Cor. I, 20.

VARIAE LECTIONES.

* γρ. τανῶν.

usurpasse legimus. Sic igitur veritatis amantes A ὁρθὸν περὶ ἀληθείας προέφεραν τὸν λόγον, τοῦτον animas eandem discere non permittebant. Si quis διασχεδαννόντες ἠφάνιζον. enim modestus et humilis rectum quid de veritate protulisset, idipsum statim detorqueri improbe et dissipari curabant.

Fortassis autem et ipso humilium nomine beatos arcanarum rerum interpretes significasse videatur; quorum sermones oppugnabant cum eorum in iudicio verba dissipare conarentur, quos pios nominat, et sapienter consuluisse, eorumque consilium, illo, quod impiorum est, dissipato, permansurum adjicit. Quod si libet ad Symmachi mentem respicere; absoluta in stultos principes narratione, ita colligit: Princeps vero ea, quæ principis sunt, cogitabit, et dux erigetur. Duces enim nobis apostolos rex justus largitus est, qui in Psalmis ita loquitur: « Tu vero homo unanims, dux meus, et notus meus »⁴⁰. Nulla autem hic omnino vel Israelis, vel Jacobi, vel Judæ mentio facta reperitur, quod de Christo et Ecclesiæ præfectis sermo instituitur, in qua vetus illud et florens beatorum hominum germen fructus adeo uberes edidit, ut orbem universum sua benedictione repleverit. Atque hinc est, quod beatos illos pronuntiavit, qui in Sione semen haberent, prophetas nimirum, dicentes: **384** « Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, tanquam Sodoma, et Gomorrha facti essemus »⁴¹; qui semen et domesticos ex Ecclesiæ sectatoribus possederunt. Aiunt autem nonnulli, urbem, et ejus incolas beatos appellare, quorum curam gerens Dominus invisibili plaga Assyrium acceperit; urbisque regem justum, secundum historiam quidem, Ezechiam esse; proprie autem Salvatorem significari. Veram enim beatitudinem eorum tantum esse qui supernæ Sionis cives effecti, Christi regis titulo inscribuntur, ad quem summam illam justitiâ referimus, nullum inter mortales, qui labi non queat experti: non aliter quam de hominibus loquentes, eisdem vitiositatis quidem partem aliquam, uni autem diabolo vitium integrum et summum ascribimus. Sequitur: *Et erit homo occultans sermones suos*, cæteraque deinceps. Qui enim in seipsos sermones Dei in justitia meditatatur, ab imminente ira protegatur. Hinc illa Davidis: « Lex tua in medio ventris mei »⁴². Et alia Salvatoris: « Flumina de ventre ejus fluent aquæ viventis »⁴³. Deinde: *Et non amplius erunt confidentes in hominibus*, adjicit. Est enim consentaneum, eos, qui in Deum sperasent, ex quo Ægyptios bello per Assyrium impeti animadvertissent, eorum auxilium contempsisse. Nam qui nullum antea de vero cultu sermonem proferre poterant, eosdem jam diserta lingua pacis arbitrum et moderatorem profitentes videas, qui sibi Ægyptium (quem stultum nunc propheta, propter impietatem nominat) imperare noluisse: cujusmodi etiam ducum confusionem ferre non

Λέγοι δ' ἂν ταπεινοὺς καὶ τοὺς ἀγίους μυσταγωγούς, ὧν ἐν λόγοις κατεστρωτεύοντο, τοὺς ἐν κρίσει λόγους αὐτῶν ἀφανίσαι σπουδάσαντες. Περὶ ὧν ἐπήγαγεν, οἱ δὲ εὐσεβεῖς συνετὰ ἐβουλεύσαντο· ὧν καὶ ἡ βουλὴ μένει πάσης ἀσεβοῦς κατηγορημένης βουλῆς. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμαχον· μετὰ τὴν κατὰ τῶν μωρῶν ἀρχόντων διήγησιν, ἐπιλέγεται· Ἄρχων δὲ ἀρχοντικὰ βουλευέσεται, καὶ ἡγεμὼν ἀναστήσεται. Ὁ γὰρ δίκαιος βασιλεὺς ἡγεμόνας ἡμῖν τοὺς ἀποστόλους δεδώρηται. Ὁς καὶ φησιν ἐν Ψαλμοῖς· « Εὐ δὲ, ἄνθρωπε, ἰσόφυγε ἡγεμῶν μου, καὶ γνωστὲ μου. » Ἐν ἅπασι δὲ τοῦτοις οὐδαμοῦ Ἰσραὴλ, ἢ Ἰακώβ, ἢ Ἰούδας ὀνόμασται, ἅτε περὶ Χριστοῦ τοῦ λόγου τυγχάνοντός, καὶ τῶν ἐν Ἐκκλησίᾳ ἐξάρχων, ἐν ᾗ τὸ σπέρμα τῶν παλαιοῦν μακαρίων ἀνδρῶν ἐξανθήσαν ἐκαρποφόρησε, πᾶσάν τε τὴν οἰκουμένην τῆς ἰδίας εὐλογίας ἐπλήρωσε. Διὸ τοὺς ἔχοντας ἐν Σιών σπέρμα μακαρίων ὀνόμαζε, τοὺς προφῆτας δηλονότι τοὺς λέγοντας· « Εἰ μὴ Κύριος; Σαβαὼθ ἐγκατέλειπεν ἡμῖν σπέρμα, ὡς Σόδομα ἂν ἐγενήθημεν, καὶ ὡς Γόμορρα ἂν ὀμωιῶθημεν, » οἱ σπέρμα καὶ οἰκίου τοῦ ἐκ τῆς Ἐκκλησίας ἐκτίσαντο. Τινὲς δὲ φασιν ὡς μακαρίζει τὴν πόλιν, καὶ τοὺς ταύτης οἰκητοράς, ὧν Θεὸς κηδόμενος, ἀοράτῳ πληγῇ μετήρχετο τὸν Ἀσσύριον. Ἦς δίκαιον βασιλέα καθ' ἱστορίαν μὲν τὸν Ἐξελίαν φησὶ· κυρίως δὲ δηλοῖ τὸν Σωτῆρα. Τὸ γὰρ ἀληθῶς μακάριον, τῶν οἰκούντων τὴν ἄνω Σιών, καὶ βασιλέα Χριστὸν ἐπιγραφόμενων, εἰς δὴ τὴν ἄκραν δικαιοσύνην ἀνάγομεν, μὴ εὕρισκοντες ἐν ἀνθρώποις τὸ ἁπτωτον· ὥστε οὖν ἐπ' ἀνθρώπων τὸ μὲν μερικὸν τῆς κακίας ὀρίζομεθα, αὐτὴν δὲ πᾶσαν τὴν κακίαν τῷ διαβόλῳ προσνέμεμεν. Καὶ ἔσται ἄνθρωπος κρύπτων τοὺς λόγους αὐτοῦ, καὶ τὰ ἐξῆς· Ὁ γὰρ ἐν ἑαυτῷ τοὺς λόγους τοῦ Θεοῦ μελετῶν ἐν δικαιοσύνῃ, ἀπ' ὁργῆς ἐπαγομένης σκεπάζεται. Διὸ φησιν ὁ Δαβὶδ· « Ὁ νόμος σου ἐν μέσῳ τῆς κοιλίας μου. » Τοῦ δὲ τοιοῦτου, φησὶν ὁ Σωτῆρ, « Ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ βέουσιν ὕδατος ζωῆς. » Καὶ οὐκέτι ἔσονται πεποιθότες ἐπ' ἀνθρώποις, φησὶν. Ἐπιόντος γὰρ τοῦ Ἀσσυρίου πρὸς πόλεμον, ἀκόλουθον ἦν τοὺς ἡλιπικότητας ἐπὶ Θεόν, τῆς τῶν Αἰγυπτίων βοηθείας ὑπεριδεῖν· τότε γὰρ ἂν ὑπῆρξεν ἰδεῖν τοὺς μὴ διαβροῦντας τῆς θεοσελείας τὸν λόγον, τρανῇ τῇ γλῶττι τὸν τῆς εἰρήνης ὁμολογοῦντας βραβεύτην, μὴ προϊσταμένους ἀρχεῖν αὐτῶν τὸν Ἀγύπτιον· δὴ μωρὸν ὁ λόγος, ὡς ἀσεβῇ, καθεστηκότα καλεῖ. Καὶ οὐκ ἂν ἠνέσχοντο τῆς τῶν τοιοῦτων ἀρχόντων συγχύσεως. Ἀκόλουθον γὰρ ἦν τὸν μωραίνοντα τὰ πρὸς Θεόν, ἀνομίαν ποιεῖν, καὶ πλανᾶσθαι. Εἰς δὲ οἱ ἐλπίζοντες ἐξ ἀπάτης ἀλλήλων τὰς ἐλπίδας ἐκένουν δι' αὐτοῦ τὸν κίνδυνον ἀποφεύγειν οἰόμενοι, τῶν εὐσεβῶν τὴν

⁴⁰ Psal. LIV, 14. ⁴¹ Isa. I, 9. ⁴² Psal. XXI, 13.

⁴³ Joan. VII, 38.

ut istorum *urbes*, cum in Romanorum potestatem devenissent, ab eisdem *vindemiarentur*; et in *se-rarum lustra*, propter solitudinem, abirent. Optat igitur, ut, priore abjecta incredulitate, dolore illo, qui secundum Deum est ⁴⁷, tangi se patiantur. Solet enim *dolor*, qui talis est, non poenitentiam in Deo poenitentiam operari: cujus fructus est *divitiarum amictum exuere*, et virili habitu *accinctis lumbis* prioris vineæ solitudinem *plangere*. Animæ præterea intelligibili fructuum ubertate exciderunt Judæi; qui pro uvis spinas ediderunt, quemadmodum apud prophetam legitur ⁴⁸. Cujus generis et ista sunt apud alium: « Ventosa seminarunt, et subversio eorum excipiet ea. Manipulus non habens vim conficiendæ farinæ ⁴⁹. » Hinc vos, quæ prius in Deo *confidentes* sententiam mutastis, *luge're*, inquit. Rejecit enim vineam suam Dominus, nubibusque, ne in eam pluerent imperavit; unde in latitiam *onagrorum*, malorumque pastorum, id est, in impurorum dæmonum pascua abiit. Quin et David ipse, tanquam de vite Israelitica, dicit: « Vastavit eam aper de silva, et singularis serus depastus est eam ⁵⁰. » Ut enim incultum, et sentibus refertum agrum despicit Dominus, ita sterilem animam providentia sua non dignatur Deus. At pro quo *super vineam germinis* hic legimus, **388** propter vineam *augescentem* Aquila, propter vineam *sterilem* Symmachus expresserunt: quam alibi in hæc verba alloquitur: « Ego te plantavi vitem fructiferam, totam veram; quomodo conversa es in amaritudinem vinea aliena ⁵¹? » Deinde quod hic *terra populi mei* habemus, in *terram populi mei* reddidit Symmachus. Consentiant vero cum istis etiam quæ ante dicta sunt his verbis: « Expectavi quousque uvas ederet, sed spinas dedit ⁵²; » quas idem mox interpretatus intulit: « Expectavi quousque faceret judicium, sed fecit iniquitatem, et non justitiam, sed vociferationem ⁵³. » Inde igitur *onagris* in lustra, et *pastoribus*, vel *gregibus* (ut interpretatur Aquila) in *pascua facta est*. Quod revera videmus accidisse, cum eam varias idololatrarum gentes constet incoluisse. Vos itaque, adjicit, eo usque tantum luctum et dolorem perferre decet, *quoad in vos spiritus de celso* (aut secundum Symmachum, *refrigeratio de alto*) *veniat*.

Est ergo *spirituum differentia*. Sed nihil vos, inquit, adeo recreare, luctumque pelli poterit, atque ille, quem de *sursum* discipulis missurum pollicitus est Salvator ⁵⁴, quemque etiam nunc, si poenitentiam agentes resipiscatis, vobis non defuturum denuntiat. « Beati enim qui lugent, quoniam consolabuntur ⁵⁵. Beati qui plorant, quoniam ridebunt ⁵⁶. » Aiunt vero nonnulli tempus hic, quo eorum qui in populo increduli remanserunt, solitudo futura est, designari, quando, inquit, qui crediderunt, divino Spiritu potentur, qui ab alto

οδοῦναι *τροχιῶσθαι* τούτων αἱ πόλεις Ῥωμαίων παραδοθεῖσαι χερσίν, καὶ θηρίων ἐξ ἐρημίας ἐνδιαιτῆμα γίνεσθαι. Βούλεται τοίνυν τὴν κατὰ θεὸν αὐτῶν ἄψασθαι *λύπη* τῆς προτέρας ἀπιστίας ἐξισταμένων.

Ἡ γὰρ κατὰ θεὸν *λύπη* μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμαρταμέλητον ἀπεργάζεται. Ἦς καρπὸς τὸ ἀποδύσασθαι μὲν τὴν τοῦ πλοῦτου περιβολήν, ἀνδρικῶ δὲ ὥσασ- μένας σχήματι τὰς ὀσφύς, κόψασθαι, τοῦ πρώτου αὐτῶν ἀμπελῶνος τὴν ἐρημίαν. Καὶ κατὰ ψυχὴν δὲ τῆς νοητῆς εὐκαρπίας ἀποπεπτώκασιν Ἰουδαῖοι, ἀντὶ σταφυλῆς ἀκάνθας ποιήσαντες, κατὰ τὴν τοῦ προφήτου φωνήν. Φησὶ δὲ καὶ ἕτερος, « Ἀνεμόφθορα ἔσπειραν. Καὶ ἡ καταστροφή αὐτῶν ἐκδέξεται αὐτά. Δράγμα οὐκ ἔχον ἰσχύϊν τοῦ ποιῆσαι, ἄλευρον. » Διὸ, φησὶν, αἱ πρὶν ἐπὶ Θεῷ πεποιθυῖαι,

καὶ τὴν γνώμην μεταβαλοῦσαι, *θρηνήσασθε*. ἤντικε γὰρ τὸν ἀμπελῶνα αὐτοῦ. Καὶ ταῖς νεφέλαις ἐνετείλατο τοῦ μὴ βρέξαι εἰς αὐτόν. Καὶ γέγονεν *ὄνωρ ἀγρίων* εὐφροσύνη, καὶ πονηρῶν ποιμένων βοσκήματα, τοῦτ' ἐστὶν ἀκαθάρτων πνευμάτων. Καὶ δαδὶδ δὲ ὡς περὶ ἀμπελίου λέγει τοῦ Ἰσραὴλ· « Ἐλυμήνατο αὐτὴν ὁ ἐκ ὄρου, καὶ μονὶς ἀγρίος κατενεμήσατο αὐτήν. » Ὡς γὰρ κεχερωμένον παρορᾶται χωρίον [λεῖπα, ὁ κτήτωρ, ἢ τι τοιοῦτον], οὕτως θεὸς ψυχὴν ἀκαρπὸν τῆς ἰδίας προνοίας οὐκ ἀξίον. Ἀντὶ δὲ τοῦ ἀπὸ γεννήματος ἀμπελίου· ὁ μὲν Ἀκύλας φησὶν, ἐπὶ ἀμπελῶ αὐξήτικῃ· ὁ δὲ Σύμμαχος, περὶ ἀμπελίου πολυφόρου, πρὸς τὴν φησὶν ἀλλαχού· « Ἐγὼ σε ἐφύτευσα ἀμπελον καρποφόρον, πᾶσαν ἀληθινήν· πῶς ἐστράφης εἰς πικρίαν ἢ ἀμπελος ἢ ἄλλοτρία; » Ἀντὶ δὲ τοῦ, ἡ γῆ τοῦ λαοῦ μου, Σύμμαχος, ἐπὶ τὴν γῆν τοῦ λαοῦ μου, φησὶ. Συνωφὲς δὲ τοῖς ἔμπροσθεν, ἐν οἷς ἔλεγεν· « Ἐμεῖνα ἵνα ποιῆσῃ σταφυλήν, ἐποίησεν δὲ ἀκάνθας. » Καὶ ταύτας ἐρμηνεύων ἐπήγεν· « Ἐμεῖνα ἵνα ποιῆσῃ χρίσιν, ἐποίησεν δὲ ἀνομίαν, καὶ οὐ δικαιοσύνην, ἀλλὰ κρυγὴν. » Διὸ γέγονεν *ὄνωρ ἀγρίων* οἰκητήριον, καὶ βοσκήματα ποιμένων, ἢ ἀμπελῶν κατὰ τὴν Ἀκύλαν. Ἀπερ εἰς ἔργον ἐξέβη. Εἰδωλολάτραι γὰρ ἐκ διαφόρων ἰθὺν γεγονάσι ταύτης οἰκήτορες. Διὸ δεῖ, φησὶν, ὑμᾶς ἐπιμένειν ἐπὶ τοσοῦτον τῷ θρήνῳ, ἕως ἂν ἐπέλθῃ ἐφ' ὑμᾶς πνεῦμα ἀφ' οὐρανοῦ. Ἡ κατὰ Σύμμαχον, ἀνδύνης ἐξ οὐρανοῦ.

Πνευμάτων μὲν οὖν ἐστὶ διάφορα. Πλὴν οὐδὲν ὑμᾶς ἀνακτήσασθαι δύναται, καὶ ἀναπαῦσαι τοῦ θρήνου, ἢ τὸ ἐξ οὐρανοῦ καταπεμπόμενον, ὃ πέμψεν ὁ Σωτὴρ τοῖς μαθηταῖς ἐπηγγέλλετο. Τοῦτο καὶ νῦν, εἰ μετανοοῦσαι κλαύσωσιν, ἐπαγγέλλεται. « Μακάριοι γὰρ οἱ πενθοῦντες, ὅτι παρακληθήσονται· καὶ οἱ κλαίοντες, ὅτι γελάσουσι. » Τινὲς δὲ φασιν, ὡς ἐναργῆ τὸν χρόνον παρίστησιν τῆς τοῦ λαοῦ τῶν ἀπίστων χερσὶς, ὅτ' ἂν οἱ πεπιστευκότες θέλω ταῦξονται Πνεύματος, ἡνίκα καταφοιτῆσαν ἐξ οὐρανοῦ γλῶσσαις πυρὸς μερίζομέναις εἰκάζετο. Τότε γὰρ

⁴⁷ II Cor. vii, 40. ⁴⁸ Isa. v, 2. ⁴⁹ Osce viii, 7. ⁵⁰ Ibid. 7. ⁵¹ Joan. xi, 26 et alibi. ⁵² Matth. v, 5.

⁵³ Psal. lxxix, 14. ⁵⁴ Jerem. ii, 21. ⁵⁵ Isa. v, 2. ⁵⁶ Luc. vi, 21.

ἔσται, φησὶν, ἔρημος, ὁ Χέρμελ. Καὶ πρόσθεν γὰρ Ἀ
 ἔλεγεν· ὅτι μετατεθήσεται ὁ Λιβανός, ὡς τὸ δρ-
 τὸ Χέρμελ. Καὶ Χέρμελ εἰς δρυμὸν λογισθήσεται.
 Ἐδήλου δὲ τοὺς μὲν ἐκ περιτομῆς ὁ Χέρμελ, ὃς καὶ
 Κάρμηλος λέγεται, ὅρος δὲ ἐν τῇ Σαμαρείᾳ, ἐρμη-
 νεύμενον δὲ, ἐπίγνῳσι· περιτομῆς. Ὁ δὲ Λιβανός
 τὰ ἔθνη, τῆς Φοινίκης ὑπῆρχον. Ἐμελλεν ἔ γάρ
 ἔκεινοι μὲν ἄκαρποι γενήσεσθαι, καὶ πυρὸς ὕλη,
 δρειοὶ τινες καὶ ἀνήρωτοι τὴν ψυχὴν (τοιούτοι γὰρ οἱ
 δρυμοί)· μετελθεῖν δὲ τὰ ἔθνη πρὸς τὴν αὐτῶν θεο-
 σέβειαν χρηματίζοντα Λιβανός τε καὶ ἔρημος, ἀντὶ
 τοῦ θεοσεβοῦς πάλαι λαοῦ μερὶς Κυρίου γινόμενα,
 καὶ σχολισμα κληρονομίας αὐτοῦ, καίτοι πρότερον
 ὄντα δρυμὸς καὶ ἔρημος, ἥπερ ὡς μεγάλων ἀγα-
 θῶν ἡξιωμένη τὰ μετὰ ταῦτα λοιπὸν ἐπαγγέλλεται,
 καλῶν αὐτὴν Κάρμηλον, εἰς δὲ ἔλεγεν μετατεθεῖ-
 σθαι τὸν Λιβανόν.

Τινὲς δὲ Κάρμηλον τὸν ἐκ περιτομῆς νοοῦσι λαβν,
 καὶ ζητοῦσι πῶς εἰς δρυμὸν λογισθήσεται, ἐν αὐ-
 τῷ πάλιν κατα καὶ φασὶ τοῦτο διὰ τὸ κα-
 τάλειμμα λέγεσθαι τὸ σωθὲν καὶ τοῖς συν-
 αγελαζόμενον. Ἐν τῇ ἐρήμῳ τοίνυν δικαιοσύνην
 φησὶν ἀναπαύσεσθαι. Καὶ ἄνω γὰρ εὐθύς τῇ περὶ
 Χέρμελ καὶ Λιβάνῳ μεταθέσει τὴν κλησιν δηλῶν τῶν
 ἔθνων, ἔλεγεν κωφοὺς ἀκούσεσθαι τοὺς λόγους τοῦ
 βιβλίου, καὶ τυφλῶν ἰδεῖν ὀφθαλμούς· οὕτω καὶ νῦν
 ἔργα φησὶν ἐσεσθαι δικαιοσύνης, ὧν τὸ κεφάλαιον
 ἡ τοῦ Θεοῦ ἐστὶν εἰρήνη ὑπερέχουσα πάντα νοῦν, ὃς
 ἐστὶν ἡ εἰρήνη ἡμῶν δικαιοσύνη τε καὶ κρίμα.
 Δεδικαιώμεθα γὰρ ἐν αὐτῷ, δικαίῳ τε καὶ ὀρθῷ κρί-
 ματι κατακριθείσης τῆς ἁμαρτίας. Ὅς καὶ κατὰ Παῦ-
 λον, εὐηγγελισατο εἰρήνην τοῖς μακρὰν, καὶ εἰρή-
 νην τοῖς ἐγγύς, Ἰουδαίῳ δηλονότι πρῶτῳ καὶ Ἑλληνι.
 Διὸ τὴν πρὸς Θεὸν καταλύσαντες ἔχθραν πόλεσιν
 ἐσμεν ἀναπαύσεως, καὶ τῆς εἰς αἰῶνα τρυφῆς τὸν
 ἐκκλησιαστικὸν τῶν ἀρετῶν ἔχοντες πλοῦτον, περὶ
 οὗ φησὶν ὁ Ἀπόστολος· Ἐὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου διὰ
 Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι ἐν παντὶ ἐπλουτίσθητε ἐν αὐτῷ,
 ἐν παντὶ λόγῳ καὶ πάσῃ γνώσει. Καὶ ἀλλαχοῦ δέ
 φησιν ὁ προφήτης· Εὐφράνθη ἔρημος ἡ διψῶσα.
 Ἀγαλλιάσθω ἔρημος καὶ ἀνθίστω ὡς κρίνον· ἔρημον
 καλῶν τὴν ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίαν, διὰ τὸ ἄκαρπον καὶ
 παντὸς ἐπιωλυμένον ὑπερανεστηκότος φυτοῦ. Χριστοῦ
 δὲ κατοικήσαντος ἐν αὐτῇ, φησὶ πάλιν Ἠσαίας·
 Καὶ ποιήσω ἐν τῇ ἐρήμῳ ὕδωρ, καὶ ἐν τῇ ἀνύδρῳ
 ποταμούς, θήσω εἰς τὴν ἄνυδρον, γῆν κέδρον καὶ
 πύξον, καὶ μυρσίην, καὶ κυπάρισσον, καὶ λεύκην,
 τὰς διαφόρους τῶν πιστευσάντων ἐπὶ ῥημένας δηλῶν
 ἀρετάς. Φησὶ δὲ νῦν ὡς οἰκήσει ὁ Λαὸς αὐτοῦ ἐν
 πόλει εἰρήνης. Ἀντὶ γὰρ τῆς μεγάλης ἐκείνης καὶ
 γαυρώσεως, κατὰ Σύμμαχον, συνέστησε πόλιν, τὴν

demissus, in linguas igneas divisus apparebit. Tunc erit, ait, futurus desertus Chermel. Nam et antea dicebat mutatum iri Libanum, sicut montem Chermel: et Chermel in saltum abiturum. Innu-ebat autem Chermel ipse, Samariæ mons, Carmelus alias, circumcisionis cognitionem significans, eos ipsos qui ex circumcisione sunt; non aliter quam gentes ipse Libanus, qui etiam Phœniciæ mons est. Futurum enim erat, ut steriles illi, ignisque mate-ria tantum, utpote montium 389 incolæ, animo-que feri et inculti (quales saltus ipsi sunt) remanerent; gentes autem, Libani desertique nominibus significatæ, pro pio quodam populo sors Dei effectæ, et funiculus hæreditatis ejus, ad verum cultum transirent, quantumvis merus saltus esset antea meraque solitudo; cui tanquam ingentium bonorum participi, quæ sequuntur deinceps annuntiat, eam- dem carmelum appellans, in quem Libanum transmutatum esse prædixerat.

Quidam autem Carmeli nomine Judaicum populum intelligunt, et quærentibus, qui futurum sit ut in saltum reputetur, in quo rursus justitia habet, id ipsum propter reliquiarum conservatio- nem, quæ cum gentibus, tanquam in gregem co-ierunt, fieri respondet. Significat igitur requieturam esse in solitudine justitiam. Superius enim quemadmodum cum in Carmeli et Libani mutatione vocationem gentium judicaret, surdos libri ser- mones audituros et cæcorum oculos visum esse recepturos asseruit: sic et hoc loco opera justitiæ futura ait, quorum caput ipsa Dei pax est, quæ mentem omnem exsuperat, qui est pax nostra, justitiæque et judicium. In ipso enim justifica- mur, cum recto et justo judicio peccatum condemnatur. Idem rursus, Paulo teste, iis, qui longe absunt et qui etiam prope sunt, Judæo primum, deinde Græco, pacem denuntiavit. Atque hinc est quod reconciliati cum Deo, in urbibus quietis agentes, sempiternis ecclesiasticarum virtutum deliciis, tanquam veris opibus, fruimur: de qui- bus hunc in modum loquitur Apostolus: Gratias ago Deo meo, per Jesum Christum, quod per omnia divites facti estis in eo, in omni sermone, in omni cogitatione. Alibi vero et propheta ipse, sic: Lætare, deserta quæ sitis; exsultet solitudo. et floreat tanquam lilium: solitudinis nomine gentium Ecclesiam significans, quæ non fructibus tantum, sed qualibet etiam arbore destitueretur. Sed Christo eam inhabitante, rursus inquit Isaïas: Et faciam in deserto aquam, et in iniquo 390 fluvis, ponam in terra aquils carente cedrum, et buxum, et myrtum, et cupressum, et populum; quibus varias et excelsas eorum, qui crediderunt,

Act. ii, 1-4. Philipp. iv, 7. Ephes. ii, 14. Rom. n, 10. I Cor. i, 8. Isa xxiv, 1. Isa. xli, 19.

VARIE LECTIONES.

γρ. ὀπαρόχον. γρ. ἐμελλόν. γρ. ἥπερ. γρ. καὶ δικαιοσύνη ἐν αὐτῷ πάλιν κατοικήσει, καὶ φασὶ τοῦτο διὰ τὸ κατὰλειμμα λέγεσθαι τὸ σωθὲν, καὶ τοῖς ἔθνεσι συναγελαζόμενον. γρ. ὥσπερ.

virtutum species indicavit. Significat vero hoc A loco *populum ejus in pacis civitate habitaturum*. Pro magna enim illa et superba, secundum Symmachum, *urbem construxit*; catholicam Ecclesiam nimirum, quæ ab extremis ad extrema peringeret: et *populum* indefinite, non Jacobi aut Israelis adjecto nomine, novam urbem habitaturum dixit. Quia deinde superius furorem Domini ipse judicii tempore in impios venturum, omniaque, ira incitatum, igni se combusturum significavit; quia denique tanquam fulminis et grandinis, imo et aquæ etiam impetu commisturum se et rapturum: merito jam de beatis loquens, vel *grandinem ipsam*, si descendat, in eos non venturam adjungit.

Prædicit porro et animas ipsas, quæ in salibus sine fructu vagabantur, asperitate prorsus et feritate relictis, in cultis regionibus esse habitaturas B et, ut a prophetæ verbis non recedam, novalia novaturas. Quidam per *grandinem*, Dei iram intelligunt, per quam, creditibus in eum tantum conservatis, Romanorum prædæ patuerunt. Deinceps, quasi in ea, quam ab agrorum cultu usurpavit, metaphora persistat, eos, qui *solitudinem* istam subigant *beatos* appellat; apostolos nimirum, qui Judæos et Græcos suis prædicationibus excoluerunt. Per *bovem* enim, quia purus est, et in sacrificium offertur, Israel significatur, ut per *asinum* gentes. Ideoque ex legis præcepto, quod primum *asini* peperissent in *oves* commutari solere reperimus. Sic igitur utrosque, propter patres, appellat. Deinde *aquæ* nomine, Scripturam intelligit, quam et gentes ipsæ, et Judæi etiam *terunt*. C Cæterum quos ego voco *beatos*, ait, qui vos insectantur, *miseros* appellabunt; quantumvis compati, ut simul regnent, asseras. Sed in vestrum illi locum, inquit, qui tales existunt, subituri sunt. Non enim vos illi, sed eum, a quo missi estis, **391** *reprobant*. Et itaque tradentur illi, qui rejectos a Deo secum solet assumere, tanquamque *tinca vestimentum* labefactare et perdere. Nonnulli *aquæ* nomine, Verbum Dei vitæ præditum significari, et ei, quod elementorum omnium maxime vitam tuetur, comparari voluerunt. Illud ipsum enim est quod intermedio pariete disturbato, utrumque hominem in novum unum pace facta conciliavit. Verum enimvero, quod, *et qui vos miseros faciunt*, et quæ sequuntur, habemus, ita reddidit Symmachus: *Væ qui miserum facis, miser ipse non factus; et qui reprobas, ipse non reprobatus*. Cum *miserum facere desideris, fies et ipse miser; et cum reprobando fueris defessus, te reprobabunt*. Quibus e beatorum numero existere, non qui miseriam et damna inferunt, sed qui ferunt, addita ratione demonstravit.

Alii tamen locum integrum, hoc modo explicarunt. Cum viros credentes deesse animadverteret, ad mulieres jam, præcipue *divites*, quæ, in corporis cultu occupatæ, ut superius dicebat, sordere animam patiebantur, orationem convertit; quas tanquam somno excitans *divites* appellat, non ut *divitias* (Dei siquidem munere possidentur), sed ut earum utendi modum insectetur. *Aures*

ἀπὸ περάτων ἕως περάτων καθολικὴν Ἐκκλησίαν. Λαὸν δὲ πάλιν δορίστως φησὶν, καὶ οὗ τὸν Ἰακώβ, ἢ τὸν Ἰσραὴλ, ἐν τῇ καινῇ κατοικήσοντα πόλει. Εἴτα, ἐπειδὴ ἐν τοῖς ἀνωτέροις τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸν τῆς κρίσεως καιρὸν τοῖς ἀσεβέσιν ἐπελεύσεσθαι, καὶ μετὰ θυμοῦ καὶ ὀργῆς καὶ πυρὸς φλογὸς ἔλεγε κατασθίουσης, κεραυνώσας βιαίως καὶ ὡς ὕδωρ καὶ χάλαζα συγκαταφερομένη βίᾳ· εἰκότως νῦν περὶ τῶν μακαριζομένων ἐπήνεγκεν· Ἡ δὲ χάλαζα ἐὰν καταθῇ, οὐκ ἐφ' ὑμῶς ἔξει.

etiam impetu commisturum se et rapturum: merito jam de beatis loquens, vel grandinem ipsam, si descendat, in eos non venturam adjungit.

Προλέγει δὲ καὶ τὰς ἐν δρυμοῖς ἀκάρπους ψυχὰς, ἐν γεωργουμένη γενήσεσθαι χώρα, φυγούσας τὸ τραχὺ καὶ ἀνήμερον, νεούσας δὲ νεώματα, κατὰ τὴν τοῦ προφήτου φωνήν. Τινὲς δὲ χάλαζαν φασὶ τὴν θεῖαν ὀργὴν, δι' ἣν ὑπὸ Ῥωμαίων ἐάλωσαν, σκεπασθέντων τῶν εἰς αὐτὸν πιστευσάντων. Εἰθ' ἔξῃς μακαρίζει τοὺς τὴν ἐρημίαν ταύτην γεωργήσοντας, τῇ τῆς γεωργίας ἐπιμείνας μεταφορᾷ. Ἀηλοὶ δὲ τοὺς ἀποστόλους τοὺς κηρύξαντας Ἰουδαίοις καὶ Ἕλλησι. Ἀηλοὶ γὰρ ὁ μὲν βούρ τὸν Ἰσραὴλ καθαρὸς ὢν, καὶ εἰς θυσίαν ἀναφέρόμενος. Ὁ δὲ θνος τὰ ἔθνη. Δι' ὑπερὸ νόμος τὰ πρωτότοκα τῶν θνῶν εἰς πρόβατα καταλλάττεσθαι βούλεται. Οὕτως οὖν ἑκατέρους, διὰ τοὺς πατέρας καλεῖ. Τὴν δὲ θεῖαν Γραφὴν ὕδωρ ἐκάλει πατουμένην ὑπὸ Ἰουδαίων καὶ ἐθνικῶν. Οὗς δὲ καλῶ, φησὶ, μακαρίους, οἱ διώκται τλαιπωρῶν καλέσουσιν, καίπερ συμπαρόντας, ἵνα καὶ συμβασιλεύσωσιν. Ἀλλ' ἀνθ' ὧμων αὐτοῖς φησι τοιοῦτοι γενήσονται. Οὗ γὰρ ὧμὸς ἀθετοῦσιν, ἀλλὰ τὸν ἀποστείλαντα. Διὸ παραδοθήσονται τῷ παραλαμβάνοντι τοὺς ἀποβλήτους γεγονότας Θεοῦ, καὶ ὡς σῆς ἰμάτιον διαφθείροντι. Τινὲς δὲ ὕδωρ τὸν ζῶντα τοῦ Θεοῦ λόγον σημαίνειν φασὶ, τῷ ζωτικωτάτῳ τῶν στοιχείων ἀπεικαζόμενον. Αὐτὸς γὰρ ὁ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσας, καὶ κτίσας τοὺς δύο εἰς ἓνα καινὸν ἄνθρωπον ποιῶν εἰρήνην. Τὸ δὲ, Οὐαὶ τοῖς τλαιπωροῦσιν ὑμῶς, καὶ τὰ ἐπ' αὐτῷ, Σύμμαχος οὕτως ἐξέδωκεν· Οὐαὶ ὁ τλαιπωρῶν, αὐτὸς δὲ οὐκ ἀθετηθεῖς· Ὅταν συντελέσῃς τλαιπωρῶν, τλαιπωρηθήσῃ· καὶ ὅταν κοπιώσῃ ἀθετῶν, ἀθετησουσί σε· δηλῶν ὡς μακάριον ἐν τῷ τῶν πασχόντων εἶναι τάγματι, καὶ μὴ τῶν διωκόντων. Ἀθλοὶ γὰρ οὗτοι, καὶ τὴν αἰτίαν ἐπήνεγκεν.

Τινὲς δὲ τὴν ῥῆσιν οὕτως ἐξηγήσαντο· Ἀνδρῶν ἀπορία τῶν πειθομένων, τὰς γυναῖκας καλεῖ καὶ μάλιστα τὰς πλουσίας, αἱ τὸ σῶμα κοσμοῦσαι, καθάπερ ἔλεγεν ἄνω, τὴν ψυχὴν εἶχον ἀκόσμητον. Ἄς ὡς ἐξ ὑπνοῦ διεγείρει, καὶ καλεῖ πλουσίας, οὗ τὸν πλοῦτον σκώπτων (παρὰ Θεοῦ γὰρ ἐδέδοτο), τὸν δὲ τρόπον τῆς χρήσεως. Τὰς ἀκοὰς τοῖνυν ἐπ' ἀλπίδι προζενούσῃ σωτηρίαν ὑπέχετε, τὴν μετ' ἐνταυ-

⁶⁶ Ephes. ii, 14-16.

τοὺς αἰχμαλωσίαις εἰς νοὺν ἐμβαλλόμεναι. Καὶ λιμὸς δὲ διαδέξεται τοὺς διὰ κόρον ὑβρίσαντας, οὕτω τοῦ Θεοῦ θεραπεύοντος. Ὅθεν τὴν δίκην φθάσατε *θρήνην*, ἵνα πρὸς οὐρανὸν ἀναβλέψασαι, πνεῦμα σωτήριον ἐκείθεν καρπώσῃθε. Διὰ δὲ τοῦ Χέρμελ, τὴν ἐσομένην ἐρημίαν τῆς χώρας ἐδήλωσεν. Κρίμα δὲ φησὶν ἀναπύσασθαι ἐν τῇ ἐρήμῳ, τὴν πόλιν οὕτω καλῶν· καὶ δικαιοσύνην ἐν τῷ Καρμήλῳ, τοῦτ' ἔστιν, ἐν τῇ χώρᾳ, δηλονότι τῶν ἀδίκων οἰκητόρων ἐκπεπωκότων, ὥσπερ τῶν ἀλλοφύλων πρότερον δι' ἀσέβειαν. Πάντες γὰρ αὐτοῦ δημιουργήματα. Τοὺς δὲ πλημμελούντας μετέρχεται τῇ δίκῃ θεραπεύων διὰ χρηστότητα. Πάλιν δὲ μετανοήσας οἰκῇσιν ἐν εὐθηνίᾳ φησὶν. Θαρρήσει δὲ πᾶς δικαιοσύνην αὐτῶν, καὶ πάντα ταρασσεται. Καὶ οἱ ἐν τοῖς δρυμοῖς οὕτως ἀνεκτῶς οἰκήσουσιν, ὥς οἱ ἐν τῇ πεδιάδι. Πανταχοῦ δὲ ταῖς ἀπειλαῖς χρηστὰς ἐπιβὰς ἐγκαταμίγνυσιν, ἐκείναις φοβῶν, καὶ ταῦταις παραμυθούμενος ἀπόγνωσιν, καὶ ῥαθυμίαν δι' ἀμφοῖν φυλαττόμενος. Εἶτα τοῖς πρὸς γῆν ὀρώσι τὴν ἐκ γῆς λαμβάνει παραβολὴν. Οὐ γὰρ ἐκείνους φησὶ μακαρίζετε τοὺς ἀρδευομένην οἰκοῦντας, καὶ βοῦσι μὲν ἐργάσιμον, ὄνοις δὲ πρὸς ὁδοπορίαν βατήν. Ἀλλὰ ψευδῶς αὐτοὺς μακαρίζετε φησὶ. Τοιαύτην γὰρ ὑμεῖς οἰκοῦντες, τὸ μακάριον οὐκ ἐκτίσασθε, περὶ τὸν δόντα γεγονότες ἀγνώμονες. Οὐ γὰρ τοσοῦτον ὑμᾶς ὁ Ἀσσύριος, ὃν αὐτοὶ ἑαυτοὺς ταλαιπώρους ἐργάζεσθε. Θεῷ γὰρ εὐνοοῦσιν οὐδὲν ἐπῆει δεινόν. Ἀπεσείσθη γὰρ ἂν ὑμῶν, ὥς ἀπ' ἱματίου σῆς.

eiusmodi habitatis, beati esse potestis, qui in beatitudinis largitorem Deum ingrati estis : nec tam vobis Assyrius quam vobismetipsi estis miseræ auctores, cum bene de Deo sentientibus nihil mali possit accidere ; eumque a vobis ipsi, *tanquam a vestimento lineam*, repuleritis.

ΚΕΦΑΛ. ΑΓ'.

α'-ιβ'. Οὐαὶ τοῖς ταλαιπωροῦσιν ὑμᾶς. Ὑμᾶς δὲ οὐδεὶς ποιεῖ ταλαιπώρους, κ. τ. λ.

Μακαρίσας τοὺς ἀποστόλους, καὶ ταλανίσας τοὺς αὐτοὺς ἀθετήσαντας, ὥς ἐξ αὐτῶν εὐχὴν ποιεῖται τῶν ἀποστόλων, ὥς οἱ μὲν ἀπειθεῖς καὶ πολεμοῦντες ἡμᾶς, ἀπολώλασιν· ἡμῶν δὲ σύ σωτηρία. Μαθόντες γὰρ ὡς οὐδεὶς αὐτοὺς ταλαιπωρήσειεν, ἐκ πολλῆς ταῦτα περιχαρείας φασὶν, ὅτι διὰ φωνὴν τοῦ φόβου σου ἐξέστησαν λαοί, καὶ διεσκορπίσθησαν ἔθνη. Κατὰ δὲ Ἀκύλαν καὶ Θεοδοτίωνα, ἀπὸ φωνῆς ὄχλου, ἤγουν πλήθους ἀνεχώρησαν λαοί. Διὰ τὴν ὑπὸ πολλῶν ἄλωσιν πολεμίων, καὶ τῆς πόλεως ἐκπτώσιν. Ἀντὶ δὲ τοῦ, ἀπὸ φόβου σου, ὁ Σύμμαχος ἀπὸ τοῦ ὀψωθῆναι διεσπάρησαν, εἰρχεν. Τῆς γὰρ ἰδίας ἐξέστησαν γῆς. Ἐκστασιν δὲ τινες τὴν κατάπληξιν τὴν ἀπὸ τοῦ δέους εἰρήκασιν. Ἡ δὲ σωτηρία τοῖς ἀγίοις ἐν καιρῷ γίνεται θλίψικος, κατὰ τὸ· «Ὅ· ἂν ἀσθενῶ, τότε δυνατός εἰμι.» Καὶ τὸ· «Ἀρχεῖ σοι ἡ χάρις μου. Ἡ γὰρ δύναμίς μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται.» Τὰ δὲ τοῖς ἀπειθέσιν ἐσόμενα καὶ Μωσῆς καὶ προφηταὶ κηρύττουσιν. Καὶ ὁ Σωτὴρ δὲ φησιν· «Ὅταν εἴδῃτε κυκλούμενην ὑπὸ στρατοπέδων τὴν Ἱερου-

A igitur, ait, ad *spem*, quæ salutem vobis conciliat, arri-
gite ; et captivitatem illam, quæ *post annum* vobis im-
minet, animo agitate. Eos etiam fames invadet, qui,
copia rerum elati, in cæteros petulantius se gesserunt.
Sic enim solet sanare Dominus. *Luctu* ergo pœnas
istas antevertite, ut in cælum intuentes *spiritum salu-*
tarem in se excipiat. Per *Chermel* autem iustan-
tem regioni solitudinem significavit. Deinde, quod
judicium in solitudine habitaturum dixit, urbem
his verbis, sicut per *justitiam in Carmelo*, regio-
nem ipsam, qua etiam propter injustitiam ha-
bitatores, ut olim propter impietatem alienige-
næ, pellendi essent, judicavit. **392** Omnes enim
illius opera conditi et effecti sumus, et sicut scel-
leratis multa pro sua bonitate medetur, ita pœni-
lentes rursus in prospero rerum successu *seculo*
habituros esse pollicetur. Agit autem *seculo*
quisquis in *justitia* gloriatur, etiamsi omnia per-
misceri et conturbari contigerit. Deinde qui sunt
in *salibus*, ita percommode *habitabunt*, ut qui in
campestribus. Minis porro ubique spes bonas inter-
miscet, ut illis quidem territos, istis autem a
desperatione revocatos, utroque tandem ab igna-
via et socordia revocet. Apud eos rursum qui oculos
in terram desigunt, sumpta ab eadem similitu-
dine utitur : Non enim, ait, *beatos eos dicitis*, qui
solum irriguum habitant, *bobusque* ad arandum,
asinis vero ad iter calcandum idoneum. Sed falso
eos *beatos dicitis* inquit. Neque enim qui terram

C

CAP. XXXIII.

VERS. 1-12. *Væ qui vos miseros faciunt, sed nemo vos facit miseros*, etc.

393 Postquam beatos esse dixit apostolos, eos
autem a quibus rejicerentur, miseros, Deo jam,
tanquam apostolorum voce preces fundit, quod,
sublati impiis a quibus oppugnabantur, salutem
a Deo consecuturi sint. Qui enim se a nullo mise-
ros dici posse sciunt, præ multa lætitia, *propter vo-*
cem timoris Dei obstupuisse populos et dispersas
gentes, vel, ut Aquilæ et Theodotioni placet, a
voce turbæ, id est vulgi, *populos recessisse* dicunt.
Quibus urbem a multis hostibus expugnari et ever-
ti debere significatur. At quo loco, a *timore tuo*,
habemus, *propterea quod se elevarunt, dissipati sunt*,
transtulit Symmachus. Sua enim *terra motos* esse
intelligit : etsi non desint, qui ad *motum* illum,
sive stuporem, qui metu incutitur, referri **394**
velint. Adjicit autem *beatis in tempore tribulatio-*
nis salutem fieri ; juxta illud : « Cum infirmor,
tunc potens sum », et illud : « Sufficit tibi *gratia*
mea. Virtus enim mea in infirmitate perficitur ». Porro quæ incredulis essent eventura et Moses

⁹² II Cor. xii, 10. ⁹³ ibid. 9.

^b γρ. ὡς.

et prophetæ non dissimularunt : imo nec Salvator
 fuisse his verbis : « Cum videritis Jerusalem exer-
 citu circumdari , tunc dicetis montibus : Ipsi nos
 obtegite ; et collibus : Cadite in nos ⁴⁷. » Deinde
 tanquam eos qui dispersi sunt in gentes alloqui
 Deus ipse nonnullis videatur : Nunc autem congre-
 gabuntur spolia vestra, ait, quasi, jamjam captum iri
 significet. Quod ut facilius populo persuadeatur,
 non aliter quam a ludentibus locustæ capiuntur ;
 sic eorum animas, tanquam ludicrum aliquod, in
 Satanæ potestatem facile venturas asserit. Ideoque
 justos rursus inclamare, id est, prophetam in
 Ecclesiæ ordinem transeuntem Deum laudare vi-
 demus, qui in excelsis habitat, sive cœlos excel-
 sorum nomine intelligas, sive eos, qui mente at-
 tolluntur, qui et Sion etiam dicuntur, quia Dei
 Ecclesia sunt ; ut eo ipso patuerit, quod plena
 judicii et justitiæ hic appelletur, ne ab his, quibus
 in deserto justitiam et judicium requieturum mo-
 nuit, dissentire videatur. Nunc enim idem Sionis
 quod antea deserti nomine significat ; Christum enim
 qui justitia ipsa est, admisit ; quem terrena illa
 Jerusalem repudiavit. Deinde, quod judicii no-
 men addidit, nihil non sub sanctis judicatum iri
 demonstravit. Atque hinc est, quod in lege traden-
 dos esse adjunxit. Sunt enim et ipsi legi evangelicæ
 recenti traditi, et salus eorum in thesauris est, qui
 in cœlo reconduntur. Verum quod in lege tradentur
 habemus, in hunc modum Symmachus : fides tem-
 poris tui, divitiæ salutis, sapientia, et cognitio. Ti-
 mor Domini ipse thesaurus ejus. Septuaginta autem : Venit sapientia, et disciplina, et pietas ; 395 quæ
 ex hominibus ad Deum tanquam rationale sacrificium aliquod referuntur, et thesauri etiam ju-
 stitiæ vere nominantur.

Ita vero verba ista, in lege tradentur, explicant
 nonnulli ; ut mirum videri dicant, qui per legem
 Israelitæ perierint, quam in salutem acceperant.
 Beato enim teste Apostolo : « Cum justitiam Dei de-
 struentes suam asserere studerent, justitia Dei ex-
 ciderunt. Finis enim legis Christus, ad justitiam
 omni credenti ⁴⁸. » Umbra siquidem, quæ ad
 emendationis usque tempora procurrisset, ad Chri-
 sti adventus lucem decebat evanescere. Itaque
 quia pro legis umbra decertarent, in hostium po-
 testatem devenerunt ; cum nobis, id est gentibus,
 ipsæ etiam per Moysen traditæ leges in solutis the-
 sauros abierint. In ipsis enim sapientia, et doctrina,
 et pietas in Dominum ; quæ Christi mysterium, tan-
 quam rudi pictura, adumbrabant. « De me enim,
 ait, et ille scripsit ⁴⁹. » Deinde sermone ad aposto-
 los converso, eorumdem metum in impios venturum
 eosque, a quibus olim terrebantur, victos esse vociferaturus adjungit. Cæterum pro verbis istis, Ecce
 timore vestro ipsi timebunt, reddidit Symmachus :
 Ecce videbor ipsis. Clamarunt impense, Deinde, ne
 qui clamant ambigatur ; angelipacis amare steterunt,
 addidit ; Aquila vero : Ecce, ait, videbor ipsis,
 clamabo impense, reliquæque similiter ; Theodotio

σαλῆμ, τότε ἐρεῖτε τοῖς ὄρεσι· Καλύψατε ἡμᾶς· καὶ
 τοῖς βουνοῖς· Πέσετε ἐφ' ἡμᾶς. » Εἶτα ὡς πρὸς τοὺς
 διασκορπισθέντας εἰς τὰ ἔθνη λέγει παρειαχθῆναι
 τοῦ Θεοῦ τὸ πρόσωπον, ὡς τινεὶ φασί· Νῦν δὲ συν-
 αχθήσεται τὰ σκύλα ὑμῶν· τοῦτ' ἔστιν, οὐκ εἰς
 μακρὰν ἀλώσεσθε· καὶ τὸ εὐάλωτον δηλῶν τοῦ τῶν
 Ἰουδαίων λαοῦ, οἷον εἰ παίζοντες, φησὶν ἀκρίδων
 ὑμᾶς λήψονται εἰς κλην, οὕτω δὲ καὶ τὰς ψυχὰς τῷ Σα-
 τανᾷ γεγόνασι παγγίνον· ἐφ' ᾧ πάλιν ἀναφωνοῦσιν εἰς
 δίκαιοι· Ἦγουν ὁ προφήτης ἐπὶ τὸ τάγμα τῆς Ἐκ-
 κλησίας μεταβαλὼν δοξάζει τὸν Θεὸν ἐπ' αὐτοῖς τὸν
 ἐν ὑψηλοῖς κατοικοῦντα, ἢ τοῖς οὐρανοῖς, ἢ τοῖς
 ὑψώσας τὴν διάνοιαν, οἱ καὶ Σιών χρηματίζουσιν,
 ὄντες Ἐκκλησία Θεοῦ. Καὶ δῆλον, ἐκ τοῦ π. λήρης
 εἶναι λέγεσθαι κρίσεως καὶ δικαιοσύνης, συμφῶ-
 νως οἷς ἔλεγε, « Καὶ ἀναπαύσεται ἐν τῇ ἐρήμῳ κρίσις
 καὶ δικαιοσύνη. » Ἦν γὰρ εἶπεν ἔρημον, νῦν ὀνομάζει
 Σιών. Προσέχωτο γὰρ Χριστὴν τὴν δικαιοσύνην, ὅτι
 ἡ ἐπίγειος Ἰερουσαλὴμ οὐκ ἐδέξατο. Ἡ δὲ κρίσις
 δηλοῖ τὸ μὴδὲν ὑπὸ τῶν ἁγίων ἀκριτον γίνεσθαι.
 Διὸ φησιν, ἐν νόμῳ παραδοθήσονται. Τῷ γὰρ εὐ-
 αγγελικῷ παραδόθησαν νόμῳ καινῷ· καὶ ἡ σωτηρία
 τούτων ἐν θησαυροῖς τοῖς ἀποκειμένοις ἐν οὐρανῷ.
 Ἀντὶ δὲ τοῦ, ἐν νόμῳ παραδοθήσονται, Σύμμαχος
 φησιν· Ἡ πίστις τοῦ καιροῦ σου πλουτοῦ σωτη-
 ρίας, σοφίας, καὶ γνώσεως. Φόβος Κυρίου αὐτὸς ὁ
 θησαυρὸς σου. Τῶν ἑβδομήκοντα λεγόντων· Ἡ κει-
 σοφία καὶ ἐπιστήμη καὶ εὐσέβεια. Ἀπερ πρὸς τὸν
 Θεὸν ὡς περ θυσία τις ἐξ ἀνθρώπων ἀνάγεται λογικῇ,
 καὶ θησαυροὶ δικαιοσύνης εἰσιν.

Τὴ δὲ, ἐν νόμῳ παραδοθήσονται, τινεὶ οὕτω φα-
 σίν· θαυμάζουσι τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ ὡς ἀπολωλότας διὰ
 τοῦ νόμου, ὃν εἰς σωτηρίαν ἐδέξατο. Κατὰ γὰρ τὴν
 θεῖον Ἀπόστολον, « Ἀθετοῦντες τὴν τοῦ Θεοῦ δι-
 καιοσύνην, καὶ τὴν ἰδίαν ζητοῦντες στήσαι, τῇ δικαιο-
 σύνῃ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑπετάγησαν. Τέλος γὰρ νόμου
 Χριστὸς εἰς δικαιοσύνην παντὶ τῷ πιστεύοντι. »
 Ἔδει γὰρ τὴν σκιὰν τὴν μέχρι καιροῦ διορθώσεως
 ἀργῆσαι Χριστοῦ τοῦ φωτὸς ἐπιλάμψαντος. Σχιομα-
 χοῦντες τοίνυν περὶ τὸν νόμον τοῖς ἐχθροῖς παρ-
 ἐδόθησαν. Ἡμῖν δὲ τοῖς ἐξ ἐθνῶν καὶ ὁ διὰ Μω-
 σέως νόμος σωτηρίας εὐρηται θησαυρός. Ἐν αὐτῷ
 γὰρ σοφία καὶ ἐπιστήμη καὶ εὐσέβεια πρὸς τὸν
 Κύριον· τὸ Χριστοῦ γὰρ ὡς ἐν τύπῳ περιέχει μυσ-
 τήριον. « Περί ἐμοῦ γὰρ, φησὶν, ἐκεῖνος ἔγραψεν. »
 Μεθ' ᾧ φησι πρὸς τοὺς ἀποστόλους, ὡς ὁ φόβος ὑμῶν
 ἐπὶ τοὺς ἀπίστους πεσεῖται· καὶ οἱ πάλοι φοβοῦν-
 τες ὑμᾶς, ἡττημένοι βοήσονται. Ἀντὶ δὲ τοῦ,
 Ἴδου ἐν τῷ φόβῳ ὑμῶν αὐτοὶ φοβηθήσονται. Σύμ-
 μαχος μὲν φησιν· Ἴδου ἐφθήσομαι αὐτοῖς. Ἐκρα-
 ξαν ἑκτενῶς. Ἐπιφέρει δὲ τινεὶ οἱ κράξαντες·
 ἀγγελοι εἰρήνης πικρῶς ἐκλαυσαν. Ὁ δὲ Ἀκύ-
 λας, Ἴδου, φησὶν, ἐπαθήσομαι αὐτοῖς. Βοήσω ἑκ-
 τενῶς. Καὶ τὸ λοιπὸν ὁμοίως· ὁ δὲ Θεοδόσιος, Ἴδου

⁴⁷ Luc. xxi, 20; xliii, 30. ⁴⁸ Rom. x, 5, 4. ⁴⁹ Joan. vi, 46,

ὁφθήσονται αὐτοῖς, ἐδόσαν ἐκτενῶς. Ἀγγελοὶ εὐ-
 ρήνης πικρῶς κλυύσονται. Πάντες οὖν δηλοῦσι
 τὸν Θεὸν ὁφθήσεσθαι τοῖς θησαυρίσασιν αὐτοῖς
 δικαιοσύνης καὶ τῆς σοφίας, τοὺς θησαυροῦς.
 Ἦσαν δὲ τοῦ Σωτῆρος οἱ μαθηταί, οἷς ἐγὼ μὲν
 ὠφθην^ε. Οἱ δὲ ἐκέκραξαν ἐκτενῶς ἄγγελοι ὄντες
 εὐρήνης. Οἱ καὶ πικρῶς ἐδόσαν ἐν εὐχαΐς ὑπὲρ τῆς
 ἀπωλείας τοῦ προτέρου λαοῦ. Καὶ ὁ Σωτὴρ δὲ τὴν
 Ἱερουσαλὴμ ἀπεκλαίετο. « Εἰ ἦδεῖς καὶ γὰρ σὺ τὰ
 πρὸς εἰρήνην σου. » Διό φησιν, Ἐρημωθήσονται
 παρὰ τούτων ὁδοί^δ. Τὸ δὲ, κέπαιται ὁ φόβος τῶν
 ἐθνῶν, ὁδεῖται ὡς μὴ κείμενον. Πεπαῦσθαι δὲ
 φησι τοῦ ἐκ περιτομῆς λαοῦ τὰς ὁδοὺς, καὶ τὴν
 διαθήκην ἡρῆσαι τὴν διὰ Μωσέως δοθεῖσαν, μηκέτι
 τε αὐτοὺς εἰς ἀνθρώπους λογιζέσθαι.

Τινὲς δὲ τὸ ἐν τῷ φόβῳ ὁμῶν αὐτοὶ φοβηθήσον-
 ται, φασὶν οὕτως· Παραθαβῆρυνει τοὺς ἁγίους υὑστ-
 αγωγούς τῶν ἐσομένων αὐτοῖς ἀγαθῶν προανα-
 φαίνων τὸ πλάτος. Ἐξ ἀρχῆς μὲν γὰρ οἱ ἐκ περιτομῆς
 ἐκίχου, αὐτοὺς λέγοντες· « Παραγγελίᾳ παρηγγέ-
 λαμεν ὑμῖν μὴ λαλεῖν ἐν τῷ ὀνόματι τούτῳ. » Οὗς
 καὶ δεδιότες ἔφασκον οἱ ἀπόστολοι, « Καὶ τὰ νῦν,
 Κύριε, ἐπίδε τὴν ἀπειλὴν αὐτῶν, καὶ δὸς τοῖς δούλοις
 σου μετὰ παύσεως λαλεῖν τὸν λόγον σου. » Νῦν δὲ
 δεδοκασι^ν αὐτοὶ, τὴν πρὸς τοὺς πιστοὺς ἀγαπῶν-
 τες εὐρήνην, ἐλεεινῶς τε τούτους ὑποκατακλινόμε-
 νοι. Οὐδὲ γὰρ εὐδοκῶσιν, φησὶν, θεομαχεῖν ἡρη-
 μένοι. Καὶ τῶν Ἰουδαϊκῶν ἐθνῶν ὁ φόβος ἐπαύ-
 σατο, καὶ τῆς πρὸς αὐτοὺς διαθήκης ἡρμένης,
 ἀλλότριον γεγονός τοῦ Θεοῦ καὶ ξένο τῶν ἐπαγγε-
 λιών. Ὅτι μὴ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οὗτοι Ἰσραὴλ.
 Διὸ, φησὶν, οὐδενὸς αὐτοὺς ἀξίους λογίσεσθε. Εἴτα
 ἐπιλέγει, ἐπέστησεν ἡ γῆ, ἀκολούθως διὰ τὰ περὶ
 αὐτοῦ εἰρημένα τῆς Ἰουδαίας, ἧς καὶ τὰ μέρη
 φησὶν, ὧν καὶ τὰ μεταξὺ τάττει, τὸν Λίβανον,
 τὴν Ἱερουσαλὴμ ἐπὶ τοῦ παρόντος οὕτω καλῶν, διὰ
 τὴν ἐν αὐτῇ θυσίαν, καὶ τὸν προσφερόμενον Λίβα-
 νον κατὰ τὸν νόμον. Καὶ δὴ καὶ κατησχύνθη^α
 φησὶ τὸν Λίβανον, ὡς εἰ σαφέστερον ἔλεγε τὴν θυ-
 σίαν, καθηρημένης τῆς ἐν νόμῳ λατρείας. Καὶ ἐν τῷ
 Ζαχαρίᾳ δὲ λέγεται, « Διάνοξον, ὁ Λίβανος, τὰς θύρας
 σου, καὶ καταφαγέτω πῦρ τὰς κέδρους σου. » Καὶ Ἰε-
 ζεκίηλ δὲ φησιν· « Ὁ ἀετὶς ὁ μέγας, ὁ μεγαλοπτερυ-
 γος, ὃς ἔχει τὸ ἡγῆμα εἰσελθεῖν εἰς τὸν Λίβανον, καὶ
 ἀπέκνισε τὰ ἀπαλὰ τῆς κέδρου. » Ἄπερ ἐρμηνεύων
 φησὶν· Ὁ· ἂν Ἐθὺ Ναβουχοδονόσορ εἰς Ἱερουσα-
 λὴμ.

Ἄλλὰ καὶ ἡ χώρα ἡ καλουμένη Ἰαρώων^η ὁ Σα-
 ρῶνας, ἔλη, φησὶν, ἐγένετο ἡ ἀχρεϊστότης^ε· ἐξ ἀκαν-
 θῶν ἐμπλησθεῖσα θρασυτέρας. Δι' οὗ σημαίνει τὰ
 πικρὰ χωρία τοῦ Ἰουδαίου ἐθνους, δηλαδὴ τὰ ἐν
 ταῖς αὐτῶν ψυχαῖς ἀφανισθῆσθαι. Ταῦτα μὲν ἐκεῖ-

A autem : Ecce videbor iis. Clamarunt impense. An-
 geli pacis amare flebunt. Eos igitur omnes Deum
 visuros esse judicant, qui iustitiæ et sapientiæ the-
 sauros sibi recondiderunt; Salvatoris discipulos
 nimirum quibus et ipsum visum esse, et angelis
 pacis cum essent, impense clamasse, atque super
 prioris populi interitu inter precandum amare fle-
 visse constat. Quin et Salvatorem Hierosolymorum
 vicem 396 flevisse reperias, ubi ait : « Si novis-
 ses et tu, quæ pacis tuæ sunt⁷⁰. » Itaque, dese-
 rentur horum viæ, adjungit. Sed quod proxime se-
 quitur, cessavit metus gentium obelo confodi, tan-
 quam quod aliunde intrusum sit, advertendum est.
 Deinde circumcisi populi vias cessasse, et testamen-
 tum illud, quod per Moysen acceperant, sublatum
 esse, neque amplius in hominum numero haberi si-
 gnificat.

Quidam autem verba ista, metu vestro ipsi time-
 bunt, ita interpretantur; ut sanctos mysteriorum
 interpretes, proposita futurorum bonorum amplitu-
 dine, in spem velint excitari, quos ab initio laces-
 sere et vexare his verbis Judæi non verebantur :
 « Etiam atque etiam præcepimus vobis, ne doceretur
 in nomine isto⁷¹. » Eisdem etiam cum timerent
 apostoli ita Deum precatos esse reperimus : « Et
 nunc, Domine, respice in minas eorum, et da servis
 tuis cum omni fiducia loqui verbum tuum⁷². » At
 jam ipsi contra metum, et præclare æcum agi
 putant, si cum fidelibus pacem colant, illisque
 miserabiliter subiciantur. Neque enim bene illis
 cesserit, quod cum Deo bellum gerere ausi sunt :
 cum Judaicarum gentium cessante metu, sublato-
 que testamento, jam a Deo facti sint alieni, et pro-
 missionibus indigni⁷³. Neque enim omnes, qui ex
 Israel, ipsi sunt Israel⁷⁴. Jubet itaque, ut nulla re
 digni habeantur. Deinde infert : luxit terra. Neque
 id male, propter ea, quæ de Judæa dicuntur, cu-
 jus partes nominans, intermedia etiam adnectit ;
 Libanique nomine, Jerusalem ideo significat, quod
 in ea sacrificia fierent, et lege ihu ipsum, Λιβανος
 Græce, offerri juberetur. Quin etiam confusum esse
 Libanum dixit, tanquam sublato legis cultu, de sa-
 crificio ipso loqueretur apertius. Deinde apud Za-
 chariam reperias : « Aperi, Libane, portas tuas,
 et comedat ignis cedros tuas⁷⁵. » Et apud Ezechie-
 lem in hunc modum : « Aquila grandis, magnarum
 alarum, quæ habet ductum intrandi in Libanum, et
 decerpsit tenera fastigia cedri⁷⁶ ; » quod interpre-
 tatus idem postea, Cum adversus Jerusalem venerit
 Nabuchodonosor, 397 subjecit.

Quin et regio ipsa, quæ Saron^a, sive Saron vo-
 catur, in dumeta et paludes abiit, propter spinas
 quibus referta est, facta imbecillis : quibus pin-
 guissima Judaici populi loca, illa videlicet, quæ in
 animis exsistunt, deletum iri significat, atque hæc

⁷⁰ Luc. xix, 42. ⁷¹ Act. v, 28. ⁷² Act. iv, 29. ⁷³ Ephes. ii, 12. ⁷⁴ Rom. ix, 6. ⁷⁵ Zachar. xi, 1.

⁷⁶ Ezech. xvii, 7.

VARIÆ LECTIONES.

^ε γρ. ὁ μὲν ὠφθην. ^δ γρ. γὰρ αἱ πόλεις ὁδοί. ^ε γρ. Σαρώων, ἢ ὁ Σαρών, εἰς ἔλη, φησὶν, ἐγένετο, καὶ ἀχρεϊστὸς τις.

quidem sunt, quæ illis eventura innuit. *Manifestam vero fore Galilæam* propter ea, quæ de illa dicta sunt, addit : « Galilæa gentium, populus qui ambulat in tenebris, in umbra mortis, lux magna orta est eis ⁷⁷. » Est et ipse *Chermel manifestus futurus*, de quo ante illud usurparat : « Et erit desertus, tanquam Chermel ⁷⁸. » ut Ecclesiæ frequentia et sublimitas demonstraretur. Sunt enim potentes Dei valde a terra elevati. Pacis igitur nuntios Deus, pro sua in homines benevolentia, ad Israelitas misit ; qui amare flentes ad prædicationem amplectendam eos hortarentur : quam cum rejiceret, *Nunc exsurgam*, ait, et quæ sequuntur : ut secundum illum et gloriosum adventum suum indicaret, quo divinitatem tum denuo eis intueri expeririq[ue] licebit, cum glorificabitur. *Sentient vero quam vanum spiritus habuerint robur*, cum eos devorabit ignis. Cæterum in quo *gentes fore combustas*, subjicit, non gentium, sed *populorum* vocabulum cæteri omnes usurparunt, ut eos de quibus sermo est, indicasse videantur : eos, inquam, *qui tanquam spina in agro abjecta*, futuri sunt. Nonnulli porro quod dicit *exsurgam*, eo trahunt, ut ad pœnas referri velint, quibus, expugnata et direpta civitate, eorum in se contumeliam ultus est ; quo tempore *gloriam* ejus, quem cruci affixerunt, prophetarum quolibet longe superiorem esse patuit. Tanquam igitur ira divina eos invasura esset, *Nunc exsurgam*, inquit, qui ad crucem usque injurias æquo animo pertulit. Est itaque *exaltatus*, postquam, sumpto de illis supplicio, gentes ad fidem vocavit. *Nunc vero cognoscetis*, ait, quod ego vobis eram potentior.

Et vos igitur ipsæ depascet, quemadmodum quæ abjecta est **398** in agro, spina comburi consuevit. Est enim consumens ignis Deus noster ⁷⁹. Verum enimvero totum hunc locum sic quidam explicant : Cum neque niinis, neque promissionibus persuaderetur populus, tanquam unicum superesset plagarum remedium, ejus commiseratione commotus, præces ad universorum Deum fundit propheta, significans completas esse ab eis iniquitates, pœnasque mereri. Sed tua, inquit, miseratione iis opus est, qui afflicti in te spes suas collocarunt. Da igitur eis salutem, qui propter metum tuum obstruierunt. Est vero ista dixisse putandus, non tanquam Deum rerum ignarum docere videatur, sed ut exemplum populo, quæ ad salutem faciunt, postulandi proponat. Quæ enim ipsos dicere oportebat, ideo auribus eorum propheta inclamat, ut ad imitationem excitentur. Patet namque eos, qui ab Assyrio in auxilium vocati sunt, tacite esse perituros, reliquos autem metu fugam abrepturos, servatis ope Dei (quem sancte et pie venerantur) Israelitarum spoliis ; quibus tamen et ipsi, nisi resipiscant, facile privabuntur ; cum tanquam *locustæ*, hostes non desint supersitiles. *Sanctus Deus, qui habitat in excelsis*. Quibus indicat mentis et animæ elevationem bonam. Neque enim sanctus hic illeo puni-

Α νοις. Φανερά δὲ ἐστὶν ἡ Γαλιλαία διὰ τὰ περὶ αὐτῆς εἰρημένα· κατὰ τὸ, « Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν, ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου, φῶς μέγα ἀνέτειλεν αὐτοῖς. » Καὶ ὁ Χέρμελ δὲ φανερός ἐστὶν, περὶ οὗπερ ἔφησε· « Καὶ ἐστὶν ἡ ἔρημος ὡς ὁ Χέρμελ. » Τὸ δὲ τῆς Ἐκκλησίας· δαυὶ καὶ ἐπλημένον δηλοῖ. Τοῦ γὰρ Θεοῦ οἱ κραταῖοι τῆς γῆς σφόδρα ἐπληθυσαν. Ὁ μὲν οὖν φιλόανθρωπος Θεὸς ἀγγέλους εἰρήνης ἀπέστειλε πρὸς τὸν Ἰσραὴλ πικρῶς αὐτοὺς [κλαίοντας, καὶ] ἰκετεύοντας τὸ κήρυγμα διέξασθαι. Μὴ δεξαμένων δὲ, φησί· Νῦν ἀναστήσομαι, καὶ τὰ ἐξῆς. Τὴν δευτέραν αὐτοῦ καὶ ἐνδοξον παρουσίαν ἐπαγγελλόμενος, καθ' ἣν θύονται τῆς θεότητος αὐτοῦ λαβόντες τὴν αἰσθησιν ὅτε δοξασθήσεται καὶ ὑψωθήσεται. Οἱ δὲ γινώσκονται ὡς ματαίαν εἶχον ἰσχὺν πνεύματος, ὅτεπερ αὐτοὺς κατέδετα πῦρ. Ἀντὶ δὲ τοῦ, ἔσονται ἔθνη κατακεκαυμένα, λαοὶ πάντες ἐξέδωκαν· δηλονότι πρὸς οὓς ἦν ὁ λόγος· οἱ καὶ ἔσονται ὡς ἄκαρθα ἐν ἀγρῷ ἐρριμμένα. Τινὲς δὲ τὸ ἀναστήσομαι, φασί, διὰ τὰς δίκας, ἃς ἔτισαν τῆς εἰς αὐτὸν παροινίας, ἀλούσης αὐτοῖς κατὰ κράτος τῆς πόλεως, ὅτε καὶ τὴν τοῦ παθόντος ἔμαθεν δόξαν, οὐ καθ' ἣν ταυχάνοντος τῶν προφητῶν. Ὡς μελλούσης οὖν αὐτοῦς τῆς θείας, ὀργῆς κατατρεῖσθαι, νῦν ἀναστήσομαι, φησὶν, ἀνεξικακῆσας μέχρι τοῦ σταυροῦ. Ὑψώθη τοίνυν, αὐτοῦς μὲν τιμωρησάμενος, καλέσας δὲ τὰ ἔθνη. Γινώσθε δὲ νῦν, φησὶν, ὡς ὑπῆρχον ὑμῶν ἰσχυρότερος.

Καὶ πῦρ ἐσσεσθε τροφή, καθάπερ ἄκαρθα ἐν ἀγρῷ κατακεκαυμένα. Ὁ γὰρ Θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλίσκων ἐστίν. Τινὲς δὲ τὴν πλῆσιν οὕτως ἐξηγήσαντο ῥῆσιν. Ἀπειθούντος τοῦ λαοῦ καὶ ταῖς ἀπειλαῖς καὶ ταῖς ἐπαγγελίαις, ὡς μηδὲν ὑπόλοιπον ὑπάρχειν πλὴν τοῦ παθεῖν, εἰς συμπάθειαν ὁ προφήτης κατενεχθεὶς, εὐχὴν ὑπὲρ αὐτῶν ἀναπέμπτει πρὸς τὸν τῶν ὧλων Θεόν, δηλῶν ὡς τὰ μὲν παρ' αὐτῶν εἰς κακὰ συμπεπληρωται, κεχρεώσθηται τε τοῖς τοῖς ἡ δίκῃ. Χρεία δὲ τῶν σῶν ἡμῶν οἰκτιρῶν τοῖς ἐλπίζουσιν ἐπὶ σὲ καὶ θλιβομένοις. Δὴς οὖν σωτηρίαν τοῖς διὰ τὴν σὸν φέδον ὑπομεινασιν ἔκστασιν. Ἐλπεγεν δὲ ταῦτα οὐχ ὡς ἀγνοοῦντα διδάσκων Θεόν, ἀλλὰ τύπος γινόμενος τῷ λαῷ τὰ πρὸς σωτηρίαν αἰτεῖν. Ἄ γὰρ αὐτοὺς λέγειν ἐχρήν, εἰς ἀκοὰς αὐτῶν ὁ προφήτης φησὶν, ἵνα μιμήσωνται. Ὅτι γὰρ καὶ οἱ εἰς συμμαχίαν ὑπὸ τοῦ Ἀσσυρίου κληθέντες ἀποφῶνται τελευτήσουσι, καὶ οἱ λοιποὶ πρὸς φυγὴν ἀπὸ τοῦ φόβου τραπήσονται, εὐδελον τῶν Ἰσραηλιτικῶν σκύλων σωζομένων δυνάμει Θεοῦ, ἧς θεοσεβοῦντες τυγχάνουσι. Μὴ μετανοοῦντες δὲ στερεθῇσονται, περιγινόμενων αὐτῶν τῶν ἐχθρῶν ὡς ἀκρίδων. Ἄριστος ὁ Θεὸς ὁ κατοικῶν ἐν ὑψηλοῖς. Προκοπήν δηλοῖ διανοίας, καὶ διαρμα ψυχῆς ἀγαθόν. Οὐ γὰρ Θεοῦ πρὸς ἀγισμὸν, ἀλλ' ὡς τοῦ εὐχομένου προκόπτοντος, τὸ ἄριστος, λέγεται, εὐφούντος Θεοῦ, ἐφ' οἷς αὐ-

⁷⁷ Isa. ix, 2 ; Matth. iv, 16. ⁷⁸ Isa. xlix, 47. ⁷⁹ Hebr. xlv, 29.

τοῦ τὸ δίκαιον κατὰ τῶν ἡμαρτηκότων κρίμα κατε- A
ληφεν καθόλου τε καὶ κατὰ τῆς Ἱερουσαλήμ. Οὐ γὰρ
εἰς ἀπωλείαν τὴν πόλιν, ἀλλ' εἰς ἐπιστροφὴν τῶν
ἐνοικούντων ἐπαίδευεν· ὅτε καὶ δικαιοσύνη παρ'
αὐτοῖς ἀκμάζειν ῥθύνετο, καὶ νόμος ἀνθίστη, καὶ ὁ
λαὸς ἐκ τούτου καθάπερ ἀγαθὸν ἀρῶντασθαι θησαν-
ρῶν. Ἄφ' οὗ καὶ εἰς σοφίαν, καὶ ἐπιστήμην προ-
εκοπτον, ἡ γεννὰ εὐσέβειαν πρὸς Θεὸν καὶ θησαν-
ρῶς δικαιοσύνης. Οὕτω δὲ διακειμένων, ὁρμὴν
ἐχθρῶν ὑμῶν τὸ κρατήσῃς φόβος, ἀλλ' ἐκείνων ὁ ἐξ
ὑμῶν, καὶ πρὸς εἰρήνην πρεσβεύονται ἐμοῦ κατ'
αὐτῶν ὀρίζοντος ἐρήμωσιν, καὶ τὴν καθ' ὑμῶν δια-
ταγὴν καταπαύοντο;.

Οὐ γὰρ ἐαυτῶν ἐπὶ ἄλλων ὑμῖν, ἐμοῦ δὲ καθάπερ
τινὲς διαθήκην αὐτοῖς διατάξαντος. Ἀλλ' ἔχων με
σύμμαχον καταφρονήσεις αὐτῶν. Εἰτά φησιν, Ἐπέν-
θησεν ἡ γῆ, τοὺς τόπους ἀντὶ τῶν οἰκητόρων, καὶ
ἀντὶ λογικῶν ἀναίσθητα πρὸς αἰσχύνην ἐκείνων παρ-
εληφεν, οὓς ἔδει τὴν ἰδίαν θρηνησαι πληγὴν. Ὁ δὲ
τοὺς τόπους παρήγαγε μονονουχὶ συστενάζοντας καὶ
συνωδίνοντας, κατὰ τὸν λόγον τὸν ἀποστολικόν, ἐφ'
οἷς ἡ Θεοῦ δύναμις ἐμφανὴς διὰ τῆς ἐνεργείας γενή-
σεται. Αἰσχυρῶνθῃσονται γὰρ ἐκ μεταβολῆς οἱ πεποι-
θότες· ἐπ' Αἰγυπτίοις, οἱ καταλιπόντες τὸν Θεὸν τὴν
οὕτω τοὺς ἐναντίους τροποῦμενον, πρὸς Αἰγυπτίους
ἐπρεσβεύοντο, Θεοῦ καταστρώσαντος ῥοπ' ἑλιδάδας,
ὧν νεκρὰ τὰ σώματα πυρὶ παραδίδονται. Οὗτοι δὲ
καθάπερ πυρὶ δαμαζόμενοι τὴν ἐφ' οἷς ἔπραττον ὁμο- C
λογήσουσιν ἀνοίαν.

γ'-θ'. Ἀκούσονται οἱ πόρρωθεν ὃ ἐποίησα, καὶ
γνώσουσιν οἱ ἐγγίζοντες τὴν ἰσχὺν μου. Ἀπέστη-
σαν οἱ ἐν Σιών ἄνομοι. Αἰψέται τρόμος τοὺς
ἀσεβεῖς. Τίς ἀναγγελεῖ ὑμῖν ὅτι πῦρ καλεῖται;
τίς ἀναγγελεῖ ὑμῖν τὸν τόπον τὸν αἰώνιον; κ. τ. λ.

Θεοῦ μὲν ἐγγὺς Ἰσραὴλ, ὅσον ἦκε εἰς τὸ νόμῳ
παιδαγωγηθῆναι καὶ τέρασιν. Πόρρω δὲ τὰ ἔθνη, τῇ
κτίσει λατρεύσαντα. Καὶ ὅμως τὰ μὲν ἤκουσαν·
οἱ δὲ οὐκ ἠνέσχοντο. Πλὴν ἀκούσονται, φησὶν, καὶ
οἱ ἐγγίζοντες. Οὐδὲ γὰρ εἰς ἅπαν ἀπόλωλεν Ἰσραὴλ.
Ἐξ αὐτοῦ γὰρ γέγονεν ἡ τῶν πιστῶν ἀπορχή. Τινὲς
δὲ περὶ τῶν ἐθνῶν καὶ τὸ δεύτερον ἐξέλαβον. Πῶς
γὰρ ἀκούσονται οἱ πόρρωθεν; ἐγγὺς δηλονότι γε-
νόμενοι. Καὶ μαυθάνοντες αὐτοῦ τὴν ἰσχύν, ἣν
ὑπὲρ Ἰσραὴλ θαυματουργῶν ἐπεδείξατο, οἱ καὶ πῶς
οἱ ἐν Σιών ἀπέστησαν γνῶσουσιν. Κατὰ δὲ τὴν
ἐτέραν ἐξήγησιν, διακρίνει τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ. Ὡς οἱ
μὲν ἤκουσαν, οἱ δὲ ἀπίσαντο τυγχάνοντες ἄνομοι,
οὓς καὶ λήγεται τρόμος. Ἡ γὰρ τῶν ἐπενεχθέντων
πεῖρα κακῶν εἰς φόβον ἀρκεῖ, καὶ πρὸς τι ἴ γνῶναι
τὸν ὑπ' αὐτῶν ὑβρίζομενον. Πρὸς οὓς καὶ φησι, Τίς
ἀναγγελεῖ ὑμῖν ὅτι πῦρ καλεῖται; περὶ οὗ ἔλεγεν,

B 399 Neque enim sua sponte ipsi, sed me auctore
vos adorti sunt; qui id cum illis, veluti *foedere* quo-
dam, sanxerim. Verum si me auxiliatorem habue-
ritis, eosdem facillime contempseritis. Deinde *luxit*
terra, ait, ut, loci nomine, ejus incolas, et pro ra-
tionis participibus, quæ sensu carent, ad pudorem
illis excitandum, assumeret; quos suam alioquin
lugere calamitatem decebat. Loca deinde tanquam
congemiscere, et condolere, Apostoli rationem se-
cutus ⁶⁰, fecit, in quibus Dei virtus reipsa palam
futura sit. *Erubescant* enim ipsa rerum conversione,
qui in *Ægyptiis* spes suas ita collocarunt, ut qui
Deo rejecto, a quo hostes tam facile superantur,
ab illis per legatos opem petiverint: cum Deum
CLXXXV millia hostium stravisse constet ⁶¹; quo-
rum cadavera *igne combusta sunt*. At hi non aliter
quam igne domiti, suam ex his, quæ gesserunt,
amentiam confitebuntur.

VERS. 13-19. *Audient qui longe sunt, quæ ego feci,*
et scient, qui appropinquant, fortitudinem meam.
Recesserunt qui erant in Sion iniqui. Apprehendet tre-
mor impios. Quis annuntiabit vobis ignem urere?
Quis annuntiabit vobis locum æternum? etc.

400 Deo quidem appropinquavit Israel, si mira-
cula, et legem, ejus ei pædagogio opus fuit, aspe-
xeris. Ab eo autem gentes ipsæ, quæ creaturæ
serviebant, longe recesserunt. *Audierunt* tamen et
istæ, quod illi facere recusarunt. At eos *audient* et
illi etiam, inquit, qui *appropinquant*. Neque enim
D universus periit Israel, ex quo fidelium primitias
constat proditiisse. Nonnulli tamen etiam secundum
ad gentes retulerunt. Nam qui *audient, qui longe*
sunt? appropinquant scilicet, *ejusque fortitudinem*
agnoscentes, quam Israelis nomine patrandis mira-
culis ostendit: qui etiam, quo pacto recesserunt,
qui erant in Sion agnoscent. Quod si aliam requiris
explicationem, facta Israelis distributione, alios
quidem *audisse*, alios autem, iniquos scilicet, quos
timor *apprehendet*, avertisse se significat. Sufficit
enim inmissarum calamitatum sensus, ad eum, in

⁶⁰ Rom. viii, 26. ⁶¹ IV Reg. xix, 35; Isa. xxxvii, 36.

quem contumeliose egerunt, agnoscendum. Ad hos A
 rursus et ista diriguntur : *Quis renuntiabit vobis
 ignem urere?* Ille, inquam, de quo superius, ignis
 vos comburet, audivimus? Deinde *locum æternum*
 eum intelligit, qui Satanæ et angelis ejus præpara-
 tus est⁸¹. Si enim vera sunt Salvatoris verba :
 « Qui credit in Filium, vitam habet æternam : qui
 autem non credit, vitam non videbit ; sed ira Do-
 mini manet super eum⁸². » De his sic et alicubi
 propheta : « Vermis eorum non morietur, et ignis
 eorum non exstinguetur⁸³. » Quis novit igitur, et
 ante nobis testatus est *æternum locum*, præter eum
 quemlibet, quem statim describens, prophetarum
 enim de *judicio* publice docuerunt, ut a futuris

Qui talis est, longe ab igne remotus, excelsam B
inhabitabit speluncam petrae solidæ. Pro quibus
 Symmachus, ipse in excelsis requiescet. Tanquam
circuitus petrarum altitudo ejus : quibus vitæ phi-
 losophicæ, id est, quæ in contemplatione versatur,
 certitudinem sublimitatemque indicat ; quam qui
 sectatur, *pane et aqua cum fide* conjunctis vitæ hui-
 jus spatium exigens, finem tandem huiusmodi
 exercitationis, *regis visionem* consequetur, de qua
 ipse loqui propheta aggressus est in hunc modum :
 « Ecce rex justus regnabit, et principes cum *judicio*
 imperabunt⁸⁴. » Est vero consentaneum, ainni, Chri-
 stum his verbis innui ; in quo, tanquam spelunca
 aliqua, aut ovium stabulum, Ecclesia ipsa firma et
 stabilis intelligitur, juxta illud : « Et super hanc
 petram ædificabo Ecclesiam meam⁸⁵. » Cujus inco-
 lis, *panis* vitæ Christus a Patre, et *aqua* fidelis di-
 vini baptismatis, unde sumentibus omnis manet
 securitas, nunquam non suppediantur. *Regem* de-
 inde illi *intuebuntur* Dominum, qui etiam *terram*
 mansuetorum nondum adepti, ipsam mentis oculis
 in hac mortali vita Deum pie et sancte reveriti,
procul intuebuntur. Sunt qui *procul* ad impios refe-
 rant, dein *terram* quidem promissionis visuros,
 sed ea non potituros putant ; quippe qui *ardentem*
ignem sortiti, suæ ipsi condemnationis metu, pro-
 cul a terra rejecti torquebuntur. Eisdem porro
 quod malis doctoribus crediderint, ita exprobrat ;
Ubi sunt, qui litteram legis tantum noverunt ? quos
 ita insectatur Salvator : « Vae vobis, Scribæ et Pha-
 risæi⁸⁶ ! » Ubinam illi, inquit, *judicii die* parebunt,
 qui assentando pessime discipulis consuluerunt ?
 Ita vero reddit Symmachus : *Qui numerat enutritos,*
populum impudentem. Non videbit populum gratem
labiis, ut non audiat idioma lingue ; 402 *impuden-*
tes appellans, quos doctrinis suis pavirint, qui *po-*
pulum gravem labiis non videtunt, imo ne audient
quidem, idiomatis illius lingue ignari, de qua lo-
 cutus superius dicebat : Et lingue balbutientes
 statim discent loqui pacem. Si enim *aliloquum* no-
 vissent, *populus contemptus non audivissent*.

δτι Πῦρ κατέδετα ὑμᾶς. Τόπον δέ φησι τὸν αἰώ-
 ριον, τὸν ἡτοιμασμένον τῷ Σατανᾷ καὶ τοῖς ἀγγέ-
 λοις αὐτοῦ. Κατὰ γὰρ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνήν, « Ὁ
 πιστεύων εἰς τὸν Υἱὸν ἔχει ζωὴν αἰώνιον. Ὁ δὲ ἀπι-
 θανὼν τῷ Υἱῷ, οὐκ ὄψεται τὴν ζωὴν· ἀλλ' ἡ ὀργὴ τοῦ
 Θεοῦ μένει ἐπ' αὐτόν. » Περὶ ὧν ἀλλαχοῦ φησιν ὁ προ-
 φῆτης· « Ὁ σκόληξ αὐτῶν οὐ τελευτήσει, καὶ τὸ πῦρ
 αὐτῶν οὐ σβεσθήσεται. » Τίς οὖν οἰδῶς καὶ προμαρ-
 τυρόμενος ὑμῖν τὸν αἰώνιον τόπον ; ἢ πᾶς, ὃν εὐ-
 θὺς ὑπογράφει, τὸν τῶν προφητῶν καὶ ἀποστόλων
 σημαίνων χορόν ; αὐτοὶ γὰρ ἐκήρυξαν περὶ κρίσεως,
 ὡς ἂν τὴν μέλλουσαν φυλαξάμεθα δίκην.

et 401 Apostolorum chorum demonstrat? Ipsi
 poenis deinceps caveremus.

Ὁ δὲ τοιοῦτος πόρρω γεγωνῶς τοῦ πυρός, ἐν
 ὑψηλῷ κατοικήσει σπηλιῇ καὶ ἐπὶ πέτρας ισχυ-
 ρᾶς. Κατὰ δὲ Σύμμαχον, αὐτὸς ἐν ὑψηλοῖς κατα-
 σκηνώσει. Ὡς περιχαλὰ πετρῶν τὸ ὕψος αὐτοῦ.
 Τοῦ φιλοσόφου δὲ βίου τὸ ἀσφαλές τε καὶ τὸ ὕψος
 δηλοῖ, ὃν τις μετῶν ἄρτι καὶ ὄσται μετὰ πίστεως
 τὴν παρούσαν διανύσας ζωὴν, τέλος ἔξει τῆς τοιαύ-
 της ἀσκήσεως τοῦ βασιλεύειν τὴν θέαν. Περὶ οὗ
 προεφήτευσεν, ἀρξάμενος ἀπὸ τοῦ, « Ἰδοὺ βασιλεὺς
 δίκαιος βασιλεύσει καὶ ἄρχοντες μετὰ κρίσεως ἄρ-
 ξουσιν. » Εἰκὸς δὲ φασί, καὶ Χριστὸν οὕτως εἰρη-
 σθαι, ἐν ᾧ, καθάπερ τι σπήλαιον ἢ προβάτων σηκὸς
 ἢ Ἐκκλησία νοεῖται τὸ πάγιον ἔχουσα, κατὰ τὸ·
 « Καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκ-
 κλησίαν, ἣν τοῖς οἰκοῦσιν ἄρτος δίδεται ζωῆς ὁ
 Χριστὸς παρὰ τοῦ Πατέρος, καὶ πιστὸν ὕδωρ τὸ τοῦ
 Θεοῦ βαπτίσματος, ἐξ ὧν ἡ πᾶσα τοῖς λαβοῦσιν
 ἀσφάλεια. Καὶ τὸν βασιλέα κατόψονται Κύριον, οἱ
 καὶ μήπω λαβόντες τῶν πράξεων τὴν γῆν, πύρρῳθεν
 αὐτὴν ὁρματὶ διανοίας ἐκ τοῦ παρόντος ὀφονται
 βίου, τοῦ Θεοῦ τὸν φόβον διὰ μελέτης ποιούμενοι.
 Τινὲς δὲ περὶ τῶν ἀνόντων ἐξέλαβον τὸ πύρρῳθεν,
 αὐτοὺς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας ἰδεῖν οὐκ ἐν αὐτῇ
 γεννησόμενους, τὸ δὲ καίμενον ἔχοντες πῦρ, οἱ
 καὶ τῆς ἑαυτῶν κατακρίσεως ἐν φόβῳ γενέσονται
 μακρὰν ἀπορρίφντες ἐκείνης τῆς γῆς. Οἷς ἐνεδί-
 ζων, ὅτι κακοὶ διδασκάλους ἐπισέοντο, φησί· Ποῦ
 οἱ τὸ γράμμα μόνον εἰδότες τοῦ νόμου ; Πρὸς οὗς
 ἐρατκεν ὁ Σωτὴρ· « Οὐαὶ ὑμῖν, Γραμματεῖς καὶ Φα-
 ρισαῖοι ὑποκριταί ! » Ποῦ γὰρ οὗτοι φανήσονται, φη-
 σὶν, ἐν ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως, ἀντὶ συμβουλῆς ἀγαθῆς
 τοὺς μαθητὰς κολακεύσαντες ; Ὁ δὲ Σύμμαχος ἐξ-
 ἔδωκεν· Ὁ ἀριθμῶν τοὺς ἐκτετραμμένους, τὸν
 λαὸν τὸν ἀναιδῆ. Οὐκ ὄψει λαὸν βαρὺν χελλεσιν,
 ὥστε μὴ ἀκούειν διὰλεκτον γλώσσης. Ἀναιδέες
 καλῶν τοὺς ταῖς αὐτῶν διδασκαλίαις ἐκτεθραμμέ-
 νους, οἱ οὐκ ὄφονται τὸν βαρὺν λαὸν τοῖς χεί-
 λεσιν, ἀλλ' οὐδὲ ἀκούσουσιν, ἀσύρστοι ὄντες
 διαλέκτου γλώττης, περὶ ἧς ἐρασκε· Καὶ αἱ γλῶσ-
 σαι αἱ ψελλίζουσαι ταχὺ μαθήσονται λαλεῖν εἰρήνην.
 Εἰ γὰρ εἶδον τὸν βαθύφωνον, οὐκ ἂν ἤκουσαν
 λαὸς περὶ αὐτοῦ.

⁸¹ Matth. xxv, 41. ⁸² Joan. vi, 36. ⁸³ Isa. lxvi, 24. ⁸⁴ Isa. xxxii, 1. ⁸⁵ Matth. xvi, 18. ⁸⁶ Matth. xxii, 15.

Τινες δὲ συστρεφόμενους φασίν, ἐπειδὴ γνῶμη A
τῶν διδασκάλων ἐπὶ Χριστὸν *συνεστράφησαν* κατα-
δοῶντες πρὸς Πιλάτον καὶ τὸν Βαραββᾶν τοῦ προ-
τιμήσαντες μηδεμιᾶς ἀγαθῆς ἀκούσαντες συμβουλῆς,
μηδὲ μαθόντες παρ' αὐτῶν ὡς αὐτὸς ἐστὶν ὁ βα-
θύφωνας. Διὰ παραβολῶν γὰρ ἐλάλει κατὰ τό-
· « Ἀνοίξω ἐν παραβολαῖς τὸ στόμα μου. » Ἀσύμ-
· τοι δὲ ὄντες τὸν τῶν διδασκάλων οὐ διέκρινον
φθόνον. Οὐ γὰρ ἄν ἤκουσαν *πεφασλισμένοι*. Τὸ
δὲ ρητὸν ὅλον οὕτω τινες ἐξηγήσαντο. Ὡς τὴν μέ-
· λουσαν Ἀσσυρίοις πληγὴν οὐχ οἱ *πλησίον* μόνον
αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ οἱ πόρρω μαθήσονται, καὶ οἱ τῆς
· Ἱερουσαλὴμ *ἀσεβεῖς* αἰσχυνοῦνται. Φεύγων δὲ,
φασίν, ὁ προφήτης τὰ ἔργα τὰ πονηρὰ τῶν ἀπειθῶν
· Ἰουδαίων εἰπεῖν, ὅλην *ὄντα* πυρὸς, ἕτερον ζητεῖ
τὸν ἐροῦντα δικαίως πολιτευόμενον, ὡς ἂν εἴποι πρὸς B
αὐτοῦς, ὡς ὀργὴν ἑαυτοῖς ἠθασαυρίζουσι. Τὸ δὲ, βα-
· ρύνων τὰ ὅσα, *ἴσα* μὴ ἀκούσῃ κρίσιν αἵματος,
τοῦτ' ἐστὶ πρὸς φθόνον μὴ συνεργῶν. Ὁ γὰρ ἔχων
τὰ εἰρημένα φησὶν, στάσιν ἔξει βεβαίαν τῶν θεῶν
ἀγαθῶν ἀπολαύων. Τοὺς δὲ φωτισθέντας ὑπὸ τοῦ
λόγου, καὶ τὸν βασιλέα τῆς δόξης βλέπειν ἀκό-
· λουθον ἀπαλλαγέντας μὲν τῆς κοσμικῆς προσπα-
· θείας, ἀγαθοῖς δὲ τοῖς ἐλπιθεῖσιν ἐνατενίζοντας.
Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ τὴν γῆν *ἰδεῖν πόρρωθεν*, τοῖς
· γηϊνοῖς μηδ' αὖτις πλησιάζοντας. Μηνύει δὲ καὶ καθ'
· ἱστορίαν τὸν ἄρξαντα μετὰ ταῦτα τῆς Ἱερουσαλὴμ
· Ἐζεκιάν, ὃς ἀναθεὶς ἑαυτὸν τῷ Θεῷ γέγονεν εὐ-
· κλεῆς, ἐφ' οὐ σημεία γέγονεν οἰκουμενικά, ἀναπο-
· δεισμός ἡλίου καὶ τῆς ἡμέρας προσθήκη. Ἄ *ἰδόντες*
· φοβηθήσαθε τὸν Θεὸν μεταγνόντες ἐφ' οἷς ἐπαίσθητε
τοῖς συμβουλευέσασιν περὶ τῆς Αἰγυπτιακῆς βοηθείας
· γραμματεῦσι καὶ τοῖς ἐγγαστριμύθοις, οὓς καλεῖ
· βαθυφώνους, ὡς ἄσχημα φθεγγομένους. Οὗτοι γὰρ
πάντες ματαιότητος εἰσι λαοί, καὶ *πεφασλισμένοι*,
· πρὸς κατανόησιν τῶν δεόντων οὐκ ἄγοντες τὸν
ἀκροατήν.

Ἰδοὺ Σιών ἡ πόλις, τὸ σωτήριον ἡμῶν οἱ
· ὀφθαλμοὶ σου ὄψονται, Ἱερουσαλὴμ πόλις πλου-
· σία, σκηναὶ αἱ οὐ μὴ σεισθῶσιν, οὐδὲ μὴ κι-
· νηθῶσιν οἱ πάσσαλοι τῆς σκηνῆς αὐτῆς εἰς τὸν
αἰῶνα χρόνον, οὐδὲ τὰ σχοῖνιά αὐτῆς οὐ μὴ
· διαρραγῶσιν, ὅτι τὸ ὄνομα Κυρίου μέγα ὑμῖν,
τόπος ὑμῖν ἐστὶν, ποταμοὶ καὶ διώρυγες πλατεῖς,
καὶ ἐὶς ῥύχαιοι, κ. τ. λ.

Ἀντὶ τοῦ, Ἰδοὺ Σιών ἡ πόλις, ὁ μὲν Ἀκύλας
· φησὶν: Ὁρα *ματίσθητι*, Σιών πόλις ἐορτῶν. Σύμ-
· μαχος δὲ καὶ Θεοδοσίω, Ἰδε Σιών τὴν πόλιν τῶν
· ἀγίων ἡμῶν, καὶ πάλιν ἐξῆς, οἱ ὀφθαλμοὶ σου
· ὄψονται Ἱερουσαλὴμ, ὡς μέλλουσιν ἰδεῖν τὸ
· σωτήριον ἡμῶν, τοῦτ' ἐστὶ Χριστὸν, ἐτέραν τε πό-
· λιν τὴν τῶν ἐορτῶν τὴν Ἐκκλησίαν τὴν ἁγαν
· πλουσίαν. Τῆς μὲν οὖν παλαιᾶς Ἱερουσαλὴμ πε-
· πτώσασιν αἱ σκηναὶ διαφόροις ἀλώσεως πολιορκίας.
· Ἡ δὲ καινὴ πόλις, ὡς ἐπὶ πέτρας ἐστῶσα, κἀν τοῖς

Nonnulli pro *collectos*, ideo *coeuntes* dicunt, quod
de magistrorum sententia adversus Christum con-
jurati magna et elata voce apud Pilatum Barabbam
timere et inconsulte eidem non debuerant; quem *al-
tiloquum* esse ignorare non debuerant; loquebatur
enim per parabolas, juxta illud: « Aperiam in pa-
rabolis os meum ». Sed cum *insipientes* essent,
ad magistrorum invidiam non advertebant. Non
enim *contemptos* vocari se audirent. Sunt autem non-
nulli qui totum hunc locum ita exponant, ut in-
stantem Assyriorum plagam non suis modo vicinis,
sed iis etiam, qui *longe* absunt, notam fore, eam-
que vel *iniquos*, qui Jerusalem incolunt, non sine
rubore intuituros esse velint. Deinde quoniam mala
infidelium Judæorum opera recensere propheta
refugeret, *quæ igne digna* tantum videbantur; alium
vitæ inculpatæ querere, qui eos iram sibi cumu-
late moncat. At quod *obturans aures*, ne audiat ju-
diciū sanguinis dixit, idipsum, ut a cædis com-
munionē advocaret, addidisse. Qui enim, inquit,
habet quæ dicta sunt, sedem immotam et firmam
possidet, qui divinis bonis fruatur. Eos deinde,
qui per Verbum illuminati essent, ideo etiam *Regem
gloriæ* videre, quod, mundanis perturbationibus li-
berati, in sperata bona intuerentur, fuerat consen-
taneum. Hoc enim ipsum indicat, quod *terram pro-
cul* videre dixit, cum ad terrena animum non adji-
cimus. Innuit vero, si ad historiam te convertas,
et Ezechiam ipsum, qui postea Hierosolymorum rex
factus, Deoque se totum consecrans, clarus et il-
lustris evasit, quo regnante orbi universo sol
ipse non sine 403 portento regredi, diesque am-
pliari visus est. Quæ cum ipsi *videritis*, ait, non
sine Dei metu *scribarum* vos et ventriloquorum quos
hic *altiloquos*, id est ignota et incerta loquentes
appellat, in auxilio ab Ægyptiis petenda consilium
secutos esse pœnitebit. Sunt enim omnes hi vani-
tatis *populus*, et *abjecti*; qui auditorem ad eorum
notitiam, quæ decent, nunquam deducant.

Ecce Sion civitas, salutare nostrum oculi tui vide-
bunt, Jerusalem civitas dives, tabernacula quæ non
movebuntur, neque commovebuntur *paxilli* taberna-
culi ejus in sempiternum, neque *funiculi* ejus dirum-
pentur, quoniam nomen Domini magnum vobis, locus
vobis erit, flumina et rivi lati et spatiosi, etc.

Verba ista: Ecce Sion civitas, sic interpretatus
est Aquilas: Intuere, quære, Sion, civitas solemnita-
tum. Symmachus autem, 404 et Theodotio: Vide
Sion civitatem sanctorum nostrorum. Et rursus quæ
sequuntur: Oculi tui videbunt Jerusalem, tanquam
ipsa salutare nostrum, id est Christum, aliamque
civitatem solemnitatum, id est Ecclesiam valde divi-
tiam intuitura sit. Veteris igitur Jerusalem, quæ
toties olim expugnata sit, tabernacula ceciderunt.
At nova civitas

persecutionum temporibus immobilis permanet. A
 « Neque enim portæ inferi, inquit, adversus eam præ-
 valebunt », quæ nullo imbrium impetu, nullo flu-
 viorum, nullo ventorum denique, cum super petram
 fundata sit⁹⁰, ceciderit. Est vero hujus rei ratio,
 quod nomen Domini locus in nova civitate futurus
 sit; et quod ejusmodi in loco immobilis ipsa perman-
 sura. Quod si Symmachi spectetur interpretatio:
 Ibi, ait, potens nobis Dominus. Locus fluviorum
 rivi latissimi, quo non ibit remigis navigium, neque
 præceptum potentis pertransibit eum. At ubi, quo
 non ibit, dixit, ita ipse Aquilas: Non ibit in ea
 navis remigii, et triremis magna non transgreditur
 ipsum. Quibus nominatæ civitatis Dominum fore
 locum fluviorum indicant, ut merito usurpetur:
 « Fluminis impetus lætificat civitatem Dei⁹¹ »;
 et illud: « Flumen Dei repletum est aquis⁹² »;
 Fluvii autem, inquit, adeo sunt in tuto, ut hostibus
 in eos ascensus non pateat; quippe qui parvisque
 et grandioribus navigiis muniti sint, quibus muri
 loco civitas circumdatur, quæ judicem et ducem
 habet Salvatorem et Dominum; cujus impetus,
 tanquam qui fluvius primus sit, et ultimus civitatem
 Dei lætificat. Quamquam tamen et multorum flu-
 viorum nomine angeli intelligantur, qui semper
 Patris faciem in cælo intuentes⁹³, Ecclesiam cus-
 todiant. Inde postea veteris civitatis calamitates
 subindicat. Hujus enim, tanquam navis malus, di-
 ruptis funibus quibus retinebatur 405, tempe-
 state dejectus est, quod ita reddit Symmachus:
 Abrupti funiculi ejus, ita ut non retineant. Sic ma-
 lus eorum, ut non expendat velum. Tunc dimisit
 usque ad spolia multa: quibus verbis tanquam
 navali prælio demersam navim, et ab hostibus
 direptam oculis subjicit. Eos enim, ad sacram
 usque suppellectilem in prædam tradidit Dominus
 hominibus impiis et anima claudicantibus; qui,
 tradente Domino, non laborarunt, et, a peccatis liberi,
 Hierosolymis ipsis divino judicio potiti sunt.

Alii autem hunc in modum explicarunt. Inter
 habitum a Deo de litterariis insipientibus sermo-
 nem, sanctorum rursus persona inducitur, qui eam
 sibi mutuo, sive quæ in terris, sive quæ in cælis
 habetur, Ecclesiam ostendant, in quam incolas illa
 deducit, quæ salutare in terra, id est Christum,
 possidet, quibus in hunc modum prophetæ respon-
 det oratio: Oculi tui videbunt Jerusalem, tanquam
 ex tabernaculi similitudine, quo in solitudine usa
 est, quæ ad eam spectant, exponat. Est vero creden-
 tibus, in civitate securitatis causa, quod magnum
 nomen Domini vobis dixit; ut ab his, qui Christo
 non crediderunt, distingueret. Deinde etiam, quod
 locus erit vobis ipsa, quæ semper est, civitas:
 in qua latos fluvios et rivos, id est evangelistas et
 apostolos, Ecclesiarumque præfectos suo quemque

τῶν διωγμῶν δσειστος ἐπιμένει καιροῖς. « Πύλαι γάρ
 ἄδου, φησὶν, οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς, ὁπό τε θυβρῶν
 καὶ ποταμῶν καὶ πνευμάτων οὐ πέπτωκε. Τεθεμε-
 λιώται γὰρ ἐπὶ πέτρῃ. Τὸ δὲ αἰτιον, ὅτι τὸ δρομα
 Κυρίου τόπος ἔσται τῇ καινῇ πόλει, καὶ ὡς ἐν
 τόπῳ τοιοῦτῳ καθέστηκεν ἄπτωτος. Κατὰ δὲ Σύμ-
 μαχον, ἐκεῖ κραταίως ἡμῖν Κύριος. Τόπος ποτα-
 μῶν διώρυγες εὐρύχωροι, ὅπου μὴ πορευθῇ
 πλοῖον κωπηλάτου, οὐδὲ ἐντολὴ κραταιοῦ δια-
 περάσει αὐτόν. Τὸ δὲ ὅπου μὴ πορευθῇ, Ἀκύλας
 φησὶν· Οὐ μὴ πορευθῇ ἐν αὐτῇ ναῦς κώπης, καὶ
 τριῶν τριῶν ὑπερμεγέθους οὐ διαβήσεται αὐτόν. Δι' ὧν
 δηλοῦσι τῆς εἰρημένης πόλεως τὸν Κύριον ἔσσεσθαι
 τόπον ποταμῶν, ὥστε λέγειν· « Τοῦ ποταμοῦ τὰ
 ὀρμήματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ. » Καί,
 « Ὁ ποταμὸς τοῦ Θεοῦ ἐπληρώθη ὕδατων. » Οἱ δὲ
 ποταμοί, φησὶν, οὕτως ἐν ἀσφαλείᾳ τυγχάνουσιν, ὡς
 εἶναι τοῖς ἐχθροῖς ἀνεπίδατοι, μικροῖς τε καὶ μεί-
 ζοσι πλοίοις ἐπερχομένοις ἀντὶ τείχους κυκλοῦντες
 τὴν πόλιν, ἐπεὶ κριτὴν καὶ ἡγούμενον αὐτὸν ἔχει
 τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον, οὗ τὰ ὀρμήματα πρώτου
 καὶ τελείου τυγχάνοντος ποταμοῦ, εὐφραίνουσι τὴν
 πόλιν τοῦ Θεοῦ, ἀγγέλων ὄντων τῶν πολλῶν ποτα-
 μῶν τῶν διὰ παντὸς βλεπόντων τὴ πρόσωπον τοῦ
 Πατρός τοῦ ἐν οὐρανοῖς, οἱ φρουροῦσι τὴν Ἐκκλη-
 σίαν. Ἐντεῦθεν λοιπὸν τῆς παλαιᾶς ὑποφαίνει πό-
 λεως τὰ παθήματα. Ταύτης γὰρ ὡς νηὶς ἐν χειμῶνι
 πέπτωκεν ὁ Ἰσίδος τῶν αὐτῶν κρατούντων διαρῆ-
 γέντων σχοιρίων. Ὁ δὲ Σύμμαχος φησὶν, Ἐξερ-
 ρίξη τὰ σχοιρία σου, ὥστε μὴ κρατεῖν. Οὕτως
 ὁ Ἰσίδος αὐτῶν, ὥστε μὴ ἀλλῶσαι Ἰστίον. Τότε
 διένειμεν ἕως σκύλων πολλῶν· ὑπογράφων δὲ ἐν
 ναυμαχίᾳ νῦν κατέδυσαν⁹⁴, καὶ πρὸς τῶν πολεμίων
 ἀρπαζομένην. Καὶ μέχρι γὰρ τῶν ἱερῶν σκευῶν εἰς
 διαρπαγὴν παρέδωκε Κύριος ἀπεθέειν ἀνδράσι καὶ
 τὰς τῆς ψυχῆς χαλεπὸν βάσεις, οἱ Θεοῦ παρα-
 δίδόντος οὐκ ἐκοπίσαν, καὶ γερύουσιν ἁμαρτίας
 ἐλεύθεροι, Θεοῦ κρίσει τὴν Ἱερουσαλήμ χειρωτά-
 μενοι.

Τινὲς δὲ οὕτως ἐρμήνευσαν· Μεταξὺ τοῦ Θεοῦ περὶ
 τῶν ἀσυνέτων γραμματικῶν προσφωνήσαντος, τὸ
 τῶν ἁγίων αὐθὺς εἰσάγεται πρόσωπον, δεικνύντων
 ὥσπερ ἀλλήλους ἢ τὴν ἐπὶ γῆς Ἐκκλησίαν, ἢ τὴν
 ἐν οὐρανοῖς, εἰς ἣν ἀνάγει τοὺς ἐνοικούντας ἢ ἐπὶ
 γῆς σωτήριον ἔχουσα τὸν Χριστὸν, οὗς ἀμειδόμενός
 φησὶν ὁ λόγος. Οἱ ὀφθαλμοί σου ὄψονται Ἱερου-
 σαλήμ, τὰς περὶ αὐτῆς λέγων ἐξ ὁμοιότητος τῆς ἐν
 τῇ ἐρήμῳ σκητῆς· τοῦ δὲ τῆς πόλεως ἀσφαλοῦς τὴν
 αἰτίαν φησὶ τοῖς πιστεύουσιν, ὅτι τὸ δρομα Κυ-
 ρίου μέγα ἔμην, ἀντιεπιστέλλων τοῖς τῷ Χριστῷ μὴ
 πιστεύουσιν. Καὶ ὡς ἔσται τόπος ὑμῖν, ἢ ἀεὶ μὲν
 οὐσα πόλις, ἐν ἣ ποταμοὶς εὐρύχωρους φησὶ καὶ
 διώρυγας εὐαγγελιστάς τε καὶ ἀποστόλους δηλῶν,
 καὶ τοὺς τῶν Ἐκκλησιῶν κατὰ καιρὸν ἡγουμένους,
 τὴν τοῦ Θεοῦ πόλιν τοῖς θεοῖς ἀρδόντας νάμασιν

⁹⁰ Matth. xvi, 18. ⁹¹ Matth. vii, 21. ⁹² Psal. xlv, 5. ⁹³ Psal. lxiv, 10. ⁹⁴ Matth. xviii, 40.

ἐξ ἑνὸς, ὃς καὶ διὰ φωνῆς προφῆτου φησὶν· « Ἰδοὺ ἔγωγ ἐκκλίνω ἐπ' αὐτοὺς ὡς ποταμὸς εἰρήνης, καὶ ὡς χειμάρρους ἐπικλύζων δόξαν ἔθνων. » Τῇ δὲ τῶν ποταμῶν ἐπιμένον μεταφορᾷ, καὶ ὡς περὶ πλοῦτον ἡ λόγον ποιούμενος, τὸ τῶν πιστῶν εἰσάγει πρόσσωπον μετὰ τὴν Χριστοῦ παρουσίαν τοῦ διαβόλου καταπαρόμενον, ἀπαγορεύον τε αὐτῷ μὴ δι' αὐτῶν διαβαίνειν, καθάπερ καὶ πρότερον. Οὐ γὰρ ἔτι σοι τυγχάνομεν βάσιμοι. Οὐδὲ δυνήσῃ καθάπερ τι πλοῖον διὰ τούτων ἐλθεῖν τῶν ποταμῶν. Τὸ δὲ αἰτιὸν φασιν, « Ὁ γὰρ θεὸς μου μέγας ἐστίν. Καὶ τούτου χάριν οὐ διελεύσεται δι' ἐμοῦ. » Ἀπέφυγον γὰρ αὐτοῦ τὴν κρίσιν καὶ τὴν ζυγὸν, ὑπὸ θεῶν γεγόνως. Τοῦτο δὲ καὶ ἐν ἄλλοις παρῶν προφήτης φησὶν· « Ἔσται ἐκεῖ ἑὸς καθάρᾳ, καὶ ἑὸς ἀγία κληθήσεται. Καὶ οὐκ ἔσται ἐκεῖ ἑὸς ἀκάθαρτος. Οὐδὲ ἔσται λέων, οὐδὲ τῶν θηρίων τῶν πονηρῶν οὐδὲν οὐ μὴ ἀναβῇ ἐκεῖ. Ἀλλὰ πορεύσονται ἐν αὐτῇ λευκωμένοι διὰ τὸν Κύριον. » Ἐπὶ τούτοις, τὸν λόγον πρὸς τὴν τῶν Ἰουδαίων μεταστρέφει συναγωγὴν, τῇ τῆς νεῶς ἐπιμείνας μεταφορᾷ. Ὡς γὰρ ἀνέμου προσβαλόντος σφοδρότερον, τὰ μὲν ἱστία κατασπᾶν οὐκ ἰσχύουσιν, ὁ δὲ ἱστὸς ὑπὸ τούτου κλινόμενος τὴν ναυαγίαν ἐργάζεται· οὕτως, φησὶ, πείσῃ τὰ παραπλήσια. Ἀλλ' οὐδὲ τροπαιοῦ σημεῖον ἢ πόλις ἐπαρεῖ νικῶσα· παραδοθήσεται δὲ μᾶλλον εἰς προνομίην, μὴ δυναμένη κατὰ τὴν καινὴν πόλιν τὰς τοῦ Σατανᾶ διαφυγεῖν προσβολὰς, εἴθ' ὡς ἐν θαλάττῃ, εἴθ' ὡς ἐν πολέμῳ προσβάλλοντος, καίπερ ἔχουσα τὸν νόμον ὁρροποδεῖν ἀναγκάζοντα. Οἱ δὲ τὸ πρὶν τῇ εἰδωλολατρείᾳ χυλεῖοντες ἐθνικοὶ ποιήσονται προνομίην, κερδαίνοντες τὰ παρὰ θεοῦ, δι' ὧν νικῶσι τὸν Σατανᾶν, τὸ πρὶν ἀποθέμενοι φορτίον, καὶ τὸν κόπον τὸν ἐξ αὐτοῦ, τῆς τῶν ἁμαρτιῶν τυχόντες ἀφέσεως διὰ τῆς ἐν πίστει χάριτος, ἣν Ἰσραὴλ οὐκ ἐδέξατο· ὃς καὶ λέγοι ἂν εἰκότως, Αἱ ἁμαρτίαι μου ὑπερῆραν τὴν κεφαλὴν μου. Ὡσεὶ φορτίον βαρὺ ἐδαρύνθησαν ἐπ' ἐμέ. Οἷς καὶ ὁ νόμος ὑπῆρχε βαρύτατος. Ὁ δὲ νέος λαὸς ἀκούει δικαίως, Μωκάρτοι ὧν ἀφείθησαν αἱ ἀνομίαι, καὶ ὧν ἐπεκαλύφθησαν αἱ ἁμαρτίαι. Οὕτω δὲ πάλιν ἄλλοι τινὲς ἐξηγήσαντο. Ὁ προφῆτης ὑποδείκνυσιν τὴν Ἱερουσαλὴμ, τὰ τε ἐν αὐτῇ παρὰ θεοῦ δοθέντα ὑπομιμνήσκει συνθήματα.

Νόμον γὰρ δοὺς καὶ ναὸν Ἀγία τε ἁγίων, ὥσπερ τινὰ σκηρὴν ἐτίξαστο, τοῖς τῆς κηδεμονίας συνέχων σχοιρίσις, χορηγήσας πάντα πλουσίως. Καὶ οὐκ ἦν στενοχωρηθῆναι, ὅσον ἔκειν εἰς τὸν θεόν, ἐπανουόντος αὐτοῖς τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ. ἀφ' οὗπερ, ὡς ἀπὸ τινων ποταμῶν καὶ διωρὸχῶν ἤρρεδθε τὴν τῶν ἀγαθῶν ἀφθονίαν. Τοσοῦτος γὰρ ἐστὶν ὁ θεός, ὡς πάντα πληροῦν, οὐ κερὸς εὐρεῖσιν οὐκ ἂν δεηθείης ὁχ' ἰδοὺ μακρότερας, οὐ ναυτίλας πολλῇ. Πανταχοῦ γὰρ πάρεστι τῷ χεῖρας ὁσίας ἐπαίροντι, καὶ οὐκ ἐστὶν οἷα τις παριών, ἵνα τις ἀποτύχοι τῆς αὐ-

A tempore ipsum ovile divinis ab uno latitibus irrigrasse significat, qui prophetæ in hæc verba loquitur : « Ecce ego declino in eos, sicut fluvios pacis, et sicut torrens, qui inundat gloriam gentium ». Deinde in *fluviorum* metaphora persistens, et tanquam de *navigio* loqueretur, fidelium personam introducit, quæ post Christi adventum in diabolum insurgat, et eum illos pervagari quo more solebat antea, prohibeat. Non enim, aiunt, tibi amplius patemus; neque poteris jam, tanquam nauta quispiam, *per fluvios* istos *navigium* agere.

406 Neque vero causam omittit, cum ait : *Deus enim meus magnus est*, ideoque non me pertransibit. Ipsius enim iudicium et jugum effugi, in Dei potestatem assertus. Quod et alibi idem propheta testatus est his verbis : « Erit ibi via pura, et via sancta vocabitur. Et non erit ibi via impura, neque erit leo, neque ferarum malorum ulla illo ascendet; sed ambulabunt in ea redempti per Dominum ». Post hæc, sermone ad Judeorum cætum translato, in navis metaphora immoratur. Ut enim ventis vehementius sævientibus, cum *vela* contrahi nequeunt, eorundem impetu *malus inclinatus* naufragium efficit, sic et tibi quoque accidet. Imo, ne tropæi quidem *signum*, victrix attollet civitas; sed potius tradetur in prædā, quæ sicut nova illa, Satanæ insultus sive tanquam mari, sive tanquam bello adorientis, perferre non valeat, etiamsi legem ipsam, ut ad rectam vitæ rationem cogatur, habeat. *Gentes* autem, quæ prius propter idololatriam claudicabant, *prædā facient*, ea quæ Dei sunt, lucraturæ : quibus Satana devicto, priorisque oneris abjecta molestia, eam sunt peccatorum remissionem per fidei in Christum gratiam consecutæ, quam non est adeptus Israel : qui merito iniquitates suas proprium caput supergressus esse super se, præter legis onus gravissimum, dicere queat : cum juste recens populus, beatos esse quorum remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata, audiat. Sic autem quibusdam rursus explicare visum est : *Jerusalem* subindicat propheta, et quæ in eadem Dei dono habentur, fœdera in memoriam revocat.

D Legem enim et templum, Sanctaque sanctorum cum dedisset, veluti *tabernaculum* quoddam construxit, studii et benevolentia funibus completens, omniaque *abundè* suppeditans. Nihil deinde molestiarum passi sunt, cum in eis Dei nomen, quantum in ipso fuit, florere fecerit; a quo, tanquam a *fluvio* quibusdam et *ris*, rerum ubertatem et copiam hausistis. Tantus enim Deus est, ut omnia compleat, nec ad ejus investigationem longiore via aliqua, aut **407** navigatione opus habeas. Adest enim ubique, si quis sanctas manus

¹¹ Isa. lxi, 12. ¹² Isa. xxxv, 8-10. ¹³ Psal. cxvii, 5. ¹⁴ Psal. cxxi, 1.

VARIAE LECTIONES.

¹⁵ γρ. πλοῖον

attollat; neque transeuntis modo sese ostendit, ut **A** eum non facile quis agnoscat. Deinde, *iudex* cum sit, in omnium scelera inquiri, eadem amputare, non perdere nos cupiens. Siquidem tanquam *princeps* idem, *resque* bonus, ad salutem omnia operatur. Refertur vero et ad Christum oratio, qui se perfecte a nobis comprehendi passus, idem sese ipse non solum, cum esset invisibilis, sed Patrem etiam per se conspiciendum nobis præbuit. Cæterum cum omnia vobis, ait, quia vestri curam gerit, Deus concessisset, amplissimisque donis onustas, tanquam *malum* aliquem, cogitationes vestras erexisset, nunquam certe illæ corruissent, nisi vos, rescissis benevolentiae vestrae *funibus*, proprias mentes depravare contigisset. Verum ne sic quidem vos dimisit Deus, ad solam usque medelam puniens, erigensque, et cadere prohibens. Ipsius enim indulgentia etiam qui superant, accesserunt, laboris sensu defatigatur, quo vobis iniquitatum **B** accedat purgatio.

CAP. XXXIV.

408 VERS. 1-7. *Accedite, gentes, et audite, principes. Audiat terra et qui in ea sunt, orbis et populus qui est in eo: quia furor Domini super omnes gentes: et ira in omnem numerum eorum, ut perdat eos, et tradat eos in occisionem, etc.*

Et supra etiam, cum Hierosolymorum obsidionem vaticinaretur, iudicium adjunxit, quod in omnes *gentes* futurum est; ut facit hoc loco. Cum enim omnium Deus sit, minis omnes ab errore studet retrahere, ipsosque imprimis Israelitas, juxta illud: « In his, qui propter me sunt, sanctificabor ». Censent nonnulli Judaicæ synagogæ naufragio, gentiumque vocatione præmissis (multos enim claudos prædas facturos dixit), istis necessarium, qui olim claudicarunt, de Dei in omnes iudicio, catechesin instituere, et tanquam longe a se propter idololatriam remotas *gentes ut accedant*, Iudamare. Non desunt, qui ideo ad Assyrios, quod Jerusalem suis se viribus, non concedente Deo, expugnasse putarent, referri existiment; et ab his ad universum iudicium sermonem traduci. Ita enim et Salvatore ipsum, aiunt, in Evangelio, postquam monuisset quæ Hierosolymis eventura essent, subungere de universo....

CAP. XXXV.

409-410 VERS. 1-11. *Lætare, desertum sitiens. Exsultet solitudo, et floreat sicut lilium; et florebit, et exsultabunt deserta Jordanis. Gloria Libani data est ei, et honos Carmeli, et populus meus videbit gloriam Domini, et celsitudinem Dei, etc.*

411 «..... enim diabolus, tanquam leo rugiens, quærens quem devoret ». Sed eos non devorat, qui viam suam tam ambulant. Neque enim viæ super

του γνώσεως. Καὶ κριτῆς ὢν ἀπάντων ἐπισκεψιν ποιεῖται τῶν κακῶν, ἀνακόπτων οὐκ ἀπολέσαι βουλόμενος. Ὡς ἄρχων γὰρ καὶ βασιλεὺς ἀγαθὸς ἐπὶ σωτηρίᾳ πάντα ποιεῖ. Ἀναφέρεται δὲ καὶ εἰς Χριστὸν ὁ λόγος, ὃς ἀντὶληψὶς τέλει α γεγένηται, δεξίας ἑμὴν ἑαυτὸν ἀόρατον ὄντα, καὶ δι' αὐτοῦ τὸν Πατέρα. Πάντα δὲ φησιν ὑμῖν διὰ τὸ κηδεσθαι δεδωκότος Θεοῦ, καὶ πλουσίοις δωρήμασι, καθάπερ ἰστέον τινα διεγείροντος τὰ φρονήματα, οὐκ ἂν ποτε ταῦτα διέπεισε, διακοφάντων ὑμῶν τῆς εὐνδίας τὰς σχολόνους καὶ πλαγιασάντων τὸν ἴδιον νοῦν. Ἀλλ' οὐδὲ οὕτως ὑμᾶς ἀφῆκε Θεὸς, μέχρι μόνης θεραπείας κοιάζων ὑμᾶς, ἀνιστῶν τε καὶ κωλύων πεσεῖν. Αὐτοῦ γὰρ συγχωρήσει καὶ οἱ ἐπιόντιες ἐπῆλθον, ὥς καὶ τὸν χυλὸν ἰσχυεῖν μηδεμίαν αἰσθησιν καμάτου λαμβάνοντα, ὥς ἂν ὑμῖν ἁμαρτημάτων γένοιτο κάθαρσις.

ut ne claudis quidem vires defuerint, qui nullo accedat purgatio.

ΚΕΦΑΛ. ΑΔ'.

α'-ζ'. Προσαγάγετε, ἔθνη, καὶ ἀκούσατε, ἄρχοντες. Ἀκουσάτω ἡ γῆ καὶ οἱ ἐν αὐτῇ ἡ οἰκουμένη καὶ ὁ λαὸς ἐν αὐτῇ, δίδωσι θυμὸς Κυρίου ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη, καὶ ὀργὴ ἐπὶ τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν τοῦ ἀπολέσαι αὐτούς, καὶ παραδοῦναι αὐτοὺς εἰς σφαγὴν, κ. τ. λ.

Καὶ ἐπὶ τῶν ἐμπροσθεν εἰπου ἰ τῆς Ἱερουσαλὴμ πολιορκίαν ὁ λόγος ἐθέσειζεν, ἐπῆγεν ἐξῆς τὴν κρίσιν τὴν κατὰ πάντων ἔθνων, ὥσπερ καὶ νῦν πάντων γὰρ ὢν Θεός, πάντας τοὺς πλημμελοῦντας ἀπειλαῖς ἀνακρούεται. Καὶ πρώτους ἐξ Ἰσραὴλ, κατὰ τό' « Ἐν τοῖς ἐγγίζουσὶ μοι ἁγιασθήσονται. » Τινὲς δὲ φασιν, ὡς τῆς Ἰουδαίων συναγωγῆς εἰπὼν τὸ ναυάγιον, καὶ τῶν ἔθνων τὴν κλῆσιν (πολλοὶ γὰρ χυλὸι, φησὶ, προνομὴν παιήσουσι), τούτοις τοῖς πάλαι χυλαίνουσιν ἀναγκάως νῦν ποιεῖ τὴν κατήχησιν, τὴν κατὰ πάντων κρίσιν εἰπὼν. Ὡς δὲ πῶρρω διὰ τὴν εἰδωλολατρείαν καθεστηκότα καλεῖ προσαγάγετε λέγων ἔθνη. Τινὲς δὲ πρὸς Ἀσσυρίους λέγεσθαι ταῦτά φασιν τοὺς ἐλόντας τὴν Ἱερουσαλὴμ, μὴ συνιέντας ὡς Θεοῦ συγχωρήσει ταῦτα γεγένηται, καὶ τὸν λόγον ἐκ τούτων ἐπὶ τὴν καθόλου κρίσιν μετενεγκεῖν. Οὕτω καὶ ὁ Σωτὴρ ἐν Εὐαγγελίῳ, φασὶ, τὰ μέλλοντα γεγενῆσθαι προλέγων τῇ Ἱερουσαλὴμ, ὑπεξάγει **D** περὶ τῆς καθόλου . . .

ΚΕΦΑΛ. ΑΕ'.

α'-ια'. Εὐφρανθήσεται, ἔρμος διψῶσα. Ἀγαλλιάσθω ἔρμος, καὶ ἀνθελείτω ὡς κρίνον. Καὶ ἐξανθήσει, καὶ ἀγαλλιάσεται τὰ ἔρμα τοῦ Ἰορδάνου. Ἡ δόξα τοῦ Λιβάνου ἐδόθη αὐτῇ, καὶ ἡ τιμὴ τοῦ Καρμήλου, καὶ ὁ λαὸς μου ὄψεται τὴν δόξαν Κυρίου, καὶ τὸ ὄψος τοῦ Θεοῦ, κ. τ. λ.

« . . . γὰρ ὁ διάβολος ὡς λέων ὠρυόμενος ζητῶν τίνα καταπίη. » Ἀλλ' οὐ καταπίεται τοὺς τὴν ὁδὸν τὴν μακαρίαν ἐδεύοντας. Οὐδὲ γὰρ ἐδοὺς ἐπὶ πέτρας

'' Ezech. xxviii, 25. ' I Petr. v, 8.

δυνατὸν εὐρεῖν, καθά φησι Σολομῶν. Οὗτοι δὲ εἰσιν ἅ οὐδ' αἵματι τῷ ἰδίῳ λελύτρωνται, πρὸς τὴν ποίμνην τὴν ἰδίαν συναγαγόν. Αὐτὸς γὰρ συνῆξεν οὐ προ-
 ζήτης, οὐκ ἄνθρωπος, τούτων ἡ ὁδός, δι' ἧς ἐπὶ τέλος τὸ τρισμακάριον τῆς ἐπουρανίου Σιών ἐλεύ-
 σονται, περὶ ἧς ὁ Παῦλος φησι· « Προσελγύθατε Σιών ὄρει, καὶ πόλει Θεοῦ ζώντος Ἱερουσαλὴμ ἐπου-
 ρανίῳ. » Νῦν γὰρ ἐκείνην οὐ δυνατὸν λέγειν Σιών, περὶ ἧς ἔλεγεν· Ἐνιαυτὸς ἀνταποδόσεως κρίσεως Σιών. Ἐκείνης γὰρ πίσσα καὶ πῦρ ἡ μερίς. Ταύτης δὲ εὐφροσύνη, ἣν ἀναδίσκονται οἱ νικηταὶ τοῦ μεγάλου τούτου φανέντες ἄγωνος κατὰ τὸν Ἀπόστολον λέ-
 γοντες· « Λοιπὸν ἀπόκειται μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέ-
 φανος. » Ἐπ' ἐλπίσι δὲ κληθέντες λαμπραῖς, στενα-
 γμοῦ καὶ λύπης ἄγευστοι γίνονται, τῆς αἰωνίου ζωῆς τὴν εὐφροσύνην ἔχοντες στέφανον.

ΚΕΦΑΛ. ΛΓ'.

α'-κα'. Καὶ ἐγένετο τοῦ τεσσαρεσκαίδεκάτου ἔτους βασιλεύοντος Ἐζεκίου, ἀνέβη Σενναχηρίμ βασιλεὺς Ἀσσυρίων ἐπὶ τὰς πόλεις τῆς Ἰου-
 δαίας τὰς ὀχυράς, καὶ ἔλαβεν αὐτάς. Καὶ ἀπέστειλε βασιλεὺς Ἀσσυρίων τὸν Ραψάκην ἐκ Λάχεις εἰς Ἱερουσαλὴμ, πρὸς τὸν βασιλέα Ἐζε-
 κίαν μετὰ δυνάμειος πολλῆς, κ. τ. λ.

Παρίεχει μὲν τὴν παρούσαν ἱστορίαν ἡ δ' τῶν Βα-
 σιλειῶν, καὶ ἡ τῶν Παραλειπομένων δευτέρα, παρα-
 λαμβάνει δὲ καὶ τῶ παρόντι προφήτῃ περιέχουσα
 πρὸς τὴν τέλει προφητεῖαν μεγάλην καὶ πρᾶξιν ἐπ'
 Ἐζεκίου γενομένην παράδοξον. Ἐν δὲ τῷ τεσσα-
 ρεσκαίδεκάτῳ ἔτει τῆς βασιλείας Ἐζεκίου, ὃς οὖν
 ἦν ἔτος τῆς αἰχμαλωσίας τῶν δέκα φυλῶν. Ὁ δὲ
 Ἐζεκίας ἐπ' εὐσεβείᾳ τεθαύμασται, καὶ ταῦτα παῖς
 ἀσεβοῦς γεγονώς τοῦ Ἀχαζ, ὃς ἀποστάς τοῦ Θεοῦ,
 ἐπιόντων αὐτῷ Φακεὶ τοῦ Ῥομελίου Σαμαρείας κρα-
 τοῦντος, καὶ Ῥαασιῶν τοῦ Συρίας βασιλέως, πρὸς
 ἐπικουρίαν ἐκάλεσε Θεγλαφαλάσσαρ τὸν Ἀσσύριον,
 δώροις πείσας πολλοῖς, ὃς ἔλων Δαμασκὸν καὶ Συ-
 ρίαν, ὑποφόρους ἐτίθετο, ἰ τὸν Ἀχαζ, οὗ γεγονώς
 Ἐζεκίας ὑποκείμεθα δασιμὸς οὐκ ἠνέσχετο, καὶ διὰ
 τοῦτο στρατεύει Σενναχηρίμ ἐπ' αὐτόν. Καταδῆ-
 νας δὲ τὴν Σαμαρείαν, καὶ πολλὰς τῆς Ἰουδαίας
 πόλεις ἔλων καὶ καταντήσας εἰς Λάχεις στρατηγὸν
 ἑαυτοῦ Ῥαψάκην ἀπέστειλεν εἰς τὴν Ἱερουσα-
 λὴμ. Λέγεται δὲ οὗτος ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας εἶναι
 τῶν δέκα φυλῶν. Οὐ τεκμήριον τὸ εἶδέναι τοῦτον
 Ἰουδαῖσι διαλέγεσθαι. Οὐπερ ἐπιόντος Ἐζεκίας
 καίτοι πεποιθὺς ἐπὶ Κύριον, καὶ πᾶσαν ἐπ' αὐτῷ
 θέμενος τὴν ἐλπίδα, στρατηγικῆς οὐκ ἡμέλει φρον-
 τίδος τε καὶ συνέσεως, τὰς ἐκτὸς τῆς πόλεως ἀπο-
 φράττων πηγὰς, ὁδὰς ἀπορίαν τοῖς ἐπιούσι ποιοῦ-
 μένος, περιφράττων τε τὰ τεῖχη, καὶ προτειχισμα
 πάλιν αὐτῶν προβαλλόμενος. Μεθ' ὃ πάντα, θεοσε-
 βείας τοῖς ὑπὸ χεῖρα καθειστῆται διδάσκαλος. Πλείους
 γὰρ, φησι, μεθ' ἡμῶν, ἢ μετὰ τῶν πολεμίων ὑπάρ-
 χουσι. Μετὰ γὰρ τοῦ Ἀσσυρίου βραχύνει εἶναι σαρ-

petram deprehendi possunt, ait Salomon². Sunt
 autem isti, quos in gregem suam compulsos proprio
 sanguine redemit. Congregavit enim non propheta.
 non homo; sed horum tria effectus, per quam ad
 finem ter beatum cœlestis Sion sunt perventuri;
 de qua Paulus in hac verba: « Accedite ad mon-
 tem Sion, et civitatem viventis Jerusalem cœles-
 stem³. » Neque enim ea hic Sion potest intelligi, de
 qua fuit illud superius, Annus retributionis iudicii
 Sion⁴. Illius enim pars pix et ignis; huius autem
 lætitia: qua ii coronabuntur, qui in magno isto
 certamine facti superiores, secundum Apostolum
 sibi deinceps repositam esse justitiæ coronam
 dicere valeant⁵. In spem deinde præclaram vocati,
 gemitus et doloris expertes sunt, qui sempiternæ
 vitæ lætitia coronantur.

CAP. XXXVI.

412-413 VERS. 1-21. Et factum est, anno
 quarto decimo regis Ezechiae, ascendit Sennacherim
 rex Assyriorum adversus urbes Judææ munitas, et
 cepit eas. Et misit rex Assyriorum Rapsacem ex
 Lachis in Jerusalem ad regem Ezechiam cum virtute
 multa, etc.

414 Quam hic habemus historiam, legas et
 Regum quarto et Paralipomenon aliter⁶: sed ad
 ejus finem hoc loco prophetiam non levem, et rem
 admirabilem, quæ sub Ezechia gesta est, Isaïas
 adjungit. Deinde, quod quarto decimo regis Eze-
 chiae anno factum asserit, in octavum captivitatis
 decem tribuum cadere putandum est. Fuit vero
 admirandæ pietatis in Deum Ezechias, licet Achazo
 patre natus, qui cum a Deo defecisset, irruentibus
 in se Phœcea Romeliæ filio, Samariæ principe, et
 Raassone Syriæ rege, Theglaphalassaiem Assy-
 rium donis ingentibus in auxilium accersere ausus
 est, qui Damascum et Syriam expugnatas, Acha-
 zumque ipsum tributa sibi pendere coegit; quæ
 cum, solvere postea recusaret filius Ezechias, est
 ob id per Sennacherimum bello impetitus. Itaque
 cum Samaria direpta, Judæ æque permultis urbibus
 expugnatis, Lachis usque promovisset, ducem
 exercitus, Rapsacem nomine, Jerusalem mittendum
 censuit; quem ex captivis decem tribubus aliquem
 exstitisse ideo colligimus, quod Judæorum dialecto
 uteretur. Assyrio igitur accedente, etsi in Deum
 spes suas omnes collocaret Ezechias, nihil eorum
 tamen, quæ ad militarem disciplinam pertinebant,
 negligendum ratus, magna cura et diligentia effe-
 cit, ut, obturatis fontibus, qui extra civitatem
 essent, aquarum copiam hosti adimeret, murisque
 propugnacula rursus adjiceret, quibus maturatis
 omnibus, subditis idem se pietatis et veræ reli-
 gionis magistrum præbuit. Plures enim nobiscum
 sunt, ait, quam cum hostibus. Nam præterquam

² Prov. xxx, 19. ³ Hebr. xii, 92. ⁴ Isa. xxxiv, 8. ⁵ II Tim. iv, 8. ⁶ IV Reg. xviii, 1 seq.; II Paral. xxii, 1 seqq.

VARIAE LECTIONES.

1 λεῖπ. καί.

quod lacertos carne constantes habet Assyrius, A
Dominum et Deum etiam nobiscum esse certum
est. Atque hinc est, quod Paralipomenon libro, ad
Ezechiae regis verba sumpsisse animos, et confi-
disse populum legimus⁷. Ad cætera enim ejus præ-
clare facta, et hoc, isto adversus Assyrium bello,
accessit, quod virtutis gymnasium quoddam appa-
rere, et pietatis amplioris specimen regem præ-
bere, hoste in id prope urbem admoto, Deus voluit.
At qui hic adhibentur *Eliacim et* **415** *Somnas*, in
ea etiam visione, quæ de valle exstitit, nominati
sunt; nec male quæ præcesserunt cum præsentibus
convenire videntur. *Somnam* enim cum aliis metu
perterritum, prolata ad Assyrium dextera de fecisse
tradunt Hebræi. Unde illa fuerunt, quæ superius
de eo dicta sunt.

Verum superba valde et insolens propheticeque
maxime contraria, ut ejus, qui hostiles copias duce-
ret, vox illa *Rapsacæ* exstitit, cum pro, *hec dicit*
Dominus, rex magnus usurpavit. Tanquam tamen
votis et pietate Ezechiam se vincere non ambige-
ret, ita eum veluti præsentem, verbis audet ad-
oriri: *Num consilio, aut verbis labiorum pretium*
initur? Simplici deinde et nuda appellatione eum-
dem dignatur, Assyrium contra, non *regem* tantum,
sed *magnum* vocitans. Aiunt nonnulli, quoriam
propter Mosis legem sapientiores reliquis esse sibi
videbantur Judæi, nec se ideo beatos jactare vere-
bantur, quod placita Domini novissent, id ipsum
Rapsacem velle retundere, nec quidquam in bello
prodesse talia, demonstrare. Provocat vero ipsum
ad pugnae discrimen. Sed ei sic respondere queat
Ezechias: « Hi in curribus, et hi in equis⁸, »
aliaque, quæ sequuntur. Suggillat vero et ipsum,
tanquam in *Pharaone confidentem*, qui in socios
hoste deterior, præterquam quod infirmo valde est
auxilio, etiam fœdera servare nunquam didicerit.
Fortasse autem, aiunt, quoniam a nonnullis antea
in auxilium vocatus est Ægyptius, et *Ezechiam*
quoque in eo spes suas collocare arbitratur. Atque
hæc quidem veluti præter rem adjecisse putandus.
Deinceps in Dei auxilium, eum ipsum universorum
Deum esse ignorans, debacchatur. Quid igitur
ait: *Deo confidis, cujus excelsa, et altaria sustuli-*
sti? Ezechiam enim Dei, non idolorum *excelsa sus-*
tulisse arbitratur. Quod si in eo confiditis, jam
cum *Domino meo misceri*, id est, pugnam inire, ne
dubitetis. Adjicit vero ne ad duo quidem millia,
quibus equitandi vires sint, **416** habere; cum igno-
raret pium Ezechiam legem observare⁹, quæ
equeorum multitudinem regi admitti. Qui autem rei
equestris ignari, ait, *sustinere poteritis aspectum*
toparcharum nostrorum? Pro quibus ita Symma-
chus: *Et quomodo sustinebit faciem principis unius*
servorum Domini mei parvorum? Quod si in hoc
Ægyptiis confiditis, nostri, ait, et ipsi *servi sunt*.
Multo magis igitur, *et qui eis confidunt*, veluti jam nobis *serviunt*,

κίνους, μεθ' ἡμῶν δὲ Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν. Ἐφ' οἷς
φησιν ἡ Γραφή τῶν Παραλειπομένων· Καὶ κατεβάρ-
σθησεν ὁ λαὸς τοῖς λόγοις Ἐζεκίου βασιλέως Ἰούδα.
Πρὸς γὰρ τοῖς ἄλλοις Ἐζεκίου κατορθώμασι, γυ-
μνάσιον ἀρετῆς, καὶ θεοσεβείας ἐνδείξιν πλείονος
Θεὸς αὐτῷ παρέσχε, διὰ τῆς πρὸς τὸν πολέμιον πα-
ρατάξεως. Αὐτὸ καὶ συνεχώρησε τὸν Ἀσσύριον πη-
σίον γενέσθαι τῆς πόλεως. Τῶν δὲ νῦν ὀνομαζομένων
Ἐλιακίμ καὶ Σομνά, κὰν τῷ ῥήματι τῆς φάραγγος
ἐμνημόνευσεν, καὶ τὰ νῦν περὶ αὐτῶν ἀρμόσει τοῖς
φθάσασιν, τὸν δὲ *Σομνά* αὐτομολῆσαι, παῖδές φα-
σιν Ἑβραίων, πρὸς τὸν Ἀσσύριον σὺν ἑτέροις αὐτῷ
διὰ φόβον δεξιὰν παρασχόμενον· ὅθεν ἐβρέθη τὰ προ-
λαβόντα περὶ αὐτοῦ.

B

Ἦς ἀντικειμένη δὲ δύναμις ὁ *Ραψάκης* ἀλαζονι-
κῶς ἄγαν ἐναντίαν ἀνέχετο τῷ προφήτῃ φωνῇ. Ἀντί-
τοῦ, τὰδε λέγει Κύριος, ὁ βασιλεὺς ὁ μέγας
εἰπὼν. Ἦς οὐκ ἀγνοῶν δὲ δι' εὐχῶν καὶ λόγων θεο-
σεβείας τὸν Ἐζεκίαν κρατεῖν, ὡς πρὸς παρόντα φησί·
Μὴ ἐν βουλῇ καὶ λόγοις χειλέων παρατάξεις γίνα-
ται; καὶ ψιλῇ τοῦτον προσηγορίᾳ καλεῖ, τὸν Ἀσσύ-
ριον, καὶ *Βασιλέα*, καὶ *μέγαν* εἰπὼν. Τινὲς δὲ φασιν,
ἐπειδὴ σφώτεροι τῶν ἄλλων ἐδόκουν Ἑβραῖοι τὸν
Μωσέως ἔχοντες νόμον, καὶ γοῦν ἔρασκον, Μακάριοι
ἔσμεν Ἰσραὴλ, ὅτι τὰ ἀρεστά Κυρίῳ, ἡμῖν γνωστά
ἔστιν· τοῦτο καθαίρων ὁ *Ραψάκης* ἐν πολέμῳ φησὶν
ὑπάρχειν ἀνόνητον. Προκαλεῖται δὲ πρὸς τὴν δι-
δῶν κρῖσιν αὐτόν. Πρὸς δὲ εἰπεν ἂν Ἐζεκίας·
C οὗτοι ἐν ἄρμασι, καὶ οὗτοι ἐν ἵπποις, καὶ τὰ
ἐξῆς. Συκοφαντεῖ δὲ αὐτόν, ὡς θαρρόντα τῷ *Φα-*
ραῶ. Ὃς τοῖς ἐπ' αὐτῷ, φησὶ, θαρρόυσιν ἔστι πολε-
μίου πικρότερος, συνθήκας οὐκ εἰδὼς φυλάττειν αὐ-
τοῖς, πρὸς τῷ καὶ λίαν εἶναι σαθρός. Ἰσως δὲ, φασιν,
ἐπεὶ τινες τῶν πρὸ αὐτοῦ βασιλέων προσεκαλέσσαντο
τὸν Αἰγύπτιον, καὶ τὸν Ἐζεκίαν οἶεται τοῦτω θαρ-
ρεῖν. Καὶ τοῦτο μὲν ὡς ἐν περὶ ῥῳγῳ προσέβριψεν. Τῆς
δὲ τοῦ Θεοῦ λοιπὸν σύμμαχίς καθάπτεται τὸν ἐπὶ
πάντων εἶναι Θεὸν αὐτὸν ἀγνοῶν. Τοιγαροῦν φησι,
Τί θαρρεῖς ἐπὶ Θεόν, οὗ καθεῖλες τὰ ὑψηλά τε καὶ
τὰ θυσιαστήρια; ὥς το γὰρ ὡς οὐ τῶν εἰδῶλων, τοῦ
δὲ Θεοῦ καθεῖλεν Ἐζεκίας τὰ ὑψηλά. Εἰ ἐπὶ τοῦτω
δὲ θαρρεῖτε, *μίχθητε τῷ Κυρίῳ μου, τοῦτ'* ἔστι
D στήτε πρὸς μάχην. Κατατρέχει δὲ, ὡς *μηδὲ διαχι-*
λίους ἐχόντων δυναμένους· ἰσπάζεσθαι· ἀγνοῶν
ὡς ὁ θεοσεβὴς Ἐζεκίας τὸν νόμον ἐφύλαττε, περὶ
βασιλείας εὐσεβοῦς ἀγορεύοντα· Ὁ πληθυνεὶ ἑαυτῷ
ἵππους. Ἀπειροὶ δὲ τυγχάνοντες ἱππικῆς, πῶς δύ-
νασθε, φησὶν, ἀποστρέψαι εἰς πρόσσωπον τῶν
ἡμετέρων τεπαρχῶν; Ἀνθ' οὗ Σύμμαχος φησὶ, καὶ
πῶς ὑποστήσεται τὸ πρόσσωπον ἀρχόντος ἐνὸς τῶν
δούλων τοῦ Κυρίου μου τῶν μικρῶν; εἰ δὲ θαρ-
ρεῖτε πρὸς τοῦτο τοῖς Αἰγυπτίοις, ἡμεῖς τοι, φησὶν,
οἰκείται τυγχάνουσι. Πολλῷ μᾶλλον ἄρα καὶ οἱ θαρ-
ρόντες αὐτοῖς καὶ σχεδὸν ἤδη δουλεύουσιν.

⁷ II Paral. xxxii, 8. ⁸ Psal. xix, 8. ⁹ Deut. xvii, 16.

Δυστρόπως δὲ συλλογίζεται μὴ Θεοῦ χωρὶς ἐπιέναι ἅ τῇ πόλει λέγων· Εἰ μέγας ἐστὶ, καὶ τῆς Ἰουδαίας ὑπερμαχεῖ, ἢ μὴ θέλοντος ἐπέβημεν ταύτης, καὶ πῶς ἐστὶν ἰσχυρὸς; ἢ βουλομένου παρεγενόμεθα, καὶ ὡς περ τῶν ἄλλων, καὶ ταύτης κρατήσομεν. Τοιγαροῦν καὶ τὸν Ἰσραὴλ ἀδελφοὺς ὄντας ὑμετέρους ἐχειρῶσάμεθα, πρὸς τῷ μὴ λέγειν ὑμᾶς, ὡς τοὺς ἄλλους ὁ Θεὸς μὴ ὄντας αὐτοῦ παραδέδωκεν. Ἀγνοῶν ὡς καὶ Ἰσραὴλ εἰδωλολατρίας Θεοῦ προήλθεν ἀλλότριος. Ἀλλοιὸν δὲ, φασὶν, εἰ ἐξ εἰκότων ἔλεγε ταῦτα, ἐκ τοῦ νικῆσαι τὸν Ἰσραὴλ λαὸν ὄντα δῆθεν Θεοῦ, ἢ καὶ ἡγοῦτο Θεοῦ τοῖς αὐτοῦ λογισμοῖς ὑποβάλλοντος ἐπελθεῖν Ἰουδαίους διὰ τὰς ἐκεῖνων παρανομίας. Εἴτα παραινεῖ τῷ λαῷ παραδοῦναι τὴν πόλιν, καὶ τὴν διαδόχον καὶ παρ' αὐτοῖς Ἐζεκιῶν καθαιρεῖ θεοσέβειαν. Καὶ ἄνω δὲ συνέκρουσεν αὐτὸν, ὡς *καθελόντα* τὰ ὑψηλὰ, οἷς ἔγνων κατὰ τὴν Ἀχαζ βασιλείαν χαίροντα τὸν λαὸν Θεοῦ νομιζῶν αὐτά. Εἴτα συλλογίζεται, ὡς εἰ τοὺς ἄλλους οὐκ ἔσωσαν οἱ θεοί, οὐδὲ τὸν Ἰούδαν ὁ Κύριος, οὐδὲν τῶν ἄλλων αὐτὸν διαφέρειν οἰόμενος. Πρὸς δὲ βῆθέντα κατὰ πρόσταγμα σιγῶσι βασιλικῶν. Εὐσεβῶς γὰρ οὐκ ἀποκρίνεται βλασφημίας, ἀντὶ ὡς μὴ ἢ πρὸς τοῦτο μειζρόνως αὐτὸν ἐρεθίσαιεν. Κατὰ τὸ, « Μὴ ἔκκαιε ἄνθρακας ἀμαρτωλοῦ. » Καὶ ἀνόνητον δὲ τοῖς ἀνίματα τὴν ψυχὴν νοσοῦσι προσδιάλεγεσθαι, πρὸς οὓς δεῖ πεφράχθαι τῇ σιωπῇ, κρύπτοντας μὲν τοὺς ἀληθεῖς λόγους ἐν ἑαυτοῖς, περιμένοντας δὲ τὴν ἐκ Θεοῦ κατὰ τούτων εὐκαιρίαν κίνησιν. Οὐ πρὸς ἡμᾶς γὰρ ἔτι, πρὸς Θεὸν δὲ τὸν πόλεμον ἔχουσιν ὁ ποιητέον ἐν καιρῷ διωγμῶν ἐν ταῖς βλασφημίαις τῶν ἀσεβῶν διαλέξεσι λέγοντι πειθομένους Δαβὶδ· « Ἐθέμην τῷ στόματι μου φυλακὴν. Ἐν τῷ συστήναι τὸν ἀμαρτωλὸν ἐναντίον μου, ἔκωφώθην καὶ ἐταπεινώθην, καὶ ἐσίγησα ἐξ ἀγαθῶν. »

ΚΕΦΑΛ. ΑΖ'.

α-ζ'. Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἀκοῦσαι τὸν βασιλέα Ἐζεκιῶν, ὅσχις ἐ τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, καὶ περιεβάλετο σάκκον, καὶ ἀνέβη εἰς τὸν οἶκον Κυρίου, κ. τ. λ.

Ἔθος ἦν Ἑβραίοις ἐπὶ ταῖς κατὰ Θεοῦ βλασφημίαις περιβρῆγγυσθαι τοὺς χιτῶνας· τοιγαροῦν εἰπόντος τοῦ Σωτῆρος, « Ἀπάρτι ὑψέσθε τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου καθήμενον ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως, καὶ ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ, » ὁ ἀρχιερεὺς διέβρῆξε τὰ ἱμάτια αὐτοῦ λέγων, « Ἐβλασφήμησεν. » Καὶ δι' ἐνὸς δὲ λέγει τῶν προφητῶν, « Διαβρῆξατε τὰς καρδίας ὑμῶν, καὶ μὴ τὰ ἱμάτια. » Τὰς ἑαυτῶν γὰρ φροντο θεραπεύειν παρανομίας, εἰ ἐπὶ ταῖς κατὰ Θεοῦ βλασφημίαις περιβρῆγγυνόντο τὴν ἐσθῆτα. Τοῦτο δὲ καὶ νῦν ἔδρων, ὡς δυσσεβῶν κοινωνηκότες ῥημάτων διὰ τῆς ἀκοῆς, ἢ ὡς δι' αὐτοῦ βλασφημουμένου Θεοῦ. Οὐ γὰρ ἀνελθεῖν ἢ συνεχωρῆθαι μέχρι πυλῶν, ἵνα καὶ τοιαῦτα βλασφημοῦντος

A Male autem nonsine Dei numine civitatem adoriri se colligit in hunc modum: Si magnus est, et Judæam tuetur, aut eo nolente eandem sumus adorti, et nulla est ejus potentia: aut eodem volente accessimus, et eadem quoque, sicut alii, potiemur. Itaque et Israellem fratrem vestrum bello superatum captivum habemus; ne alios jam, qui sui non essent, Deum tradidisse asseratis. Sed Israellem jam a Deo, propter idololatriam, alienum fuisse ignorabat. Patet vero, aiunt, si ab eo ista consentanee dicuntur, ex quo Israellem ipsum, Dei populum scilicet, subjugavit, vel hoc sentire etiam, Deum sibi ut Judæos propter eorum scelera adoriatur, in animum inducere. Deinde ut urbis deditionem faciat, populum adhortatur; et celebrem B apud eos Ezechieæ pietatem studet extenuare. Quin et eundem superius, tanquam *excelsa sustulisset*, vellicavit, quibus Achazo regnante populum gaudere noverat, Dei esse illa arbitratus. Ita deinde ratiocinatur: Si alios qui non servarunt dii, neque Dominus Judæos, quem cæteris præstare non video. At nihil ad blasphemias istas pius rex responderi passus est, ne ad majores provocaret; juxta illud: « Ne succendas carbones peccatoris¹⁰. » Inutile fuerit præterea cum illis, quibus est animæ salus deplorata, verbis decertare; quos silentio præstat retundere, sermonisque veritatem in nobis tandiu premere, donec idoneo tempore a Deo in eos excitemur. Neque enim tum adversum nos amplius, sed adversum ipsum Deum bellum geritur. Quod ipso maxime persecutionum tempore præstare oportet, 417 interque blasphemias impiorum voces, Davidem audire psallentem his verbis: « Posui ori meo custodiam; cum consisteret adversus me peccator, obmutui, et humiliatus sum, et silui a bonis¹¹. »

CAP. XXXVII.

VERS. 1-7. Et factum est cum audiret rex Ezechias, scidit vestimenta sua, et saccum induit, et ascendit in domum Domini, etc.

418 Mos erat Hebræis, si quas in Deum blasphemias audissent, vestes suas lacerare. Indeque est, quod, cum dixisset Salvator: « Amodo videbitis Filium hominis sedentem a dextris virtutis, et venientem in nubibus cæli; » sacerdotum princeps dirupit vestimenta sua, dicens, « Blasphemavit¹². » Deinde sic apud prophetam quemdam legimus: « Discindite corda vestra, et non vestimenta vestra¹³. » Ita enim suis se purgari criminibus arbitrabantur, si, audita in Deum blasphemia, suas vestes lacerassent: quod et hic etiam faciebant, tanquam impiorum verborum exauditione facti participes, vel propter factam Deo contumeliam. Neque enim Rapsacæ ad portas usque progredi

¹⁰ Eccli. viii, 13. ¹¹ Psal. xxxviii, 2, 3. ¹² Matth. xxvi, 64, 65. ¹³ Joel ii, 13.

VARIÆ LECTIONES.

κ γρ. ὡς ἄν. ἢ γρ. ἄν ἐλθεῖν.

permissum esset, ut blasphemantem audirent, nisi ejus rei auctores ipsi exstiterent. Magno deinde in metu versabantur, ne et ipsi eadem, quæ Samaria, propter impietatem suam paterentur. Sacco vero indutus rex, lugentis habitu per medium templi cætum incedebat; ita se depresso et afflicto animo esse, Deique misericordiam postulare testatus. Non dissimiliter etiam pro sacris vestibus indutos sacerdotes, quos ad prophetam mittit, his uti mandatis præcipit: *Hæc dicit Ezechias, nomen regis subticens. Vocat deinde redargutionis et iræ diem, quo iratus Deus peccata eorum ultus est. Evasimus vero, inquit, parturienti, neque tamen dolores ferre valenti similes, qui dicere nequeamus:* « A timore tuo, Domine, concepimus, et doluimus, et peperimus spiritum salutis ¹⁵. » Itaque, **419** *Deum tuum, ait, Deum nostrum nominare ausi non sumus. Sed ad Rapsacæ verba attendat, et quod sentit eloquatur, qui de eo, a quo missus est, docere instituerit, vel eidem se comitem præbuerit; te vero, propheta, qui nostrum omnem populum in hostium jam potestatem venisse non ignoras, pro nobis, qui reliqui sumus, orare deprecamur. At vero nondum quidquam locutos, cum appulissent, propheta prævertit; tanquam Ezechiam Deus exaudisset: « Adhuc enim te loquente, ait, dicam: Ecce adsum ¹⁶. » et ante de Rapsace, de rege, deque iis, quæ respondenda essent, prophetam monuisset. Humanam etiam perturbationem ipso statim principio sedavit, cum metu adempto, quæ Assyrio impenderent, prædixit. Cum enim, virorum centum octoginta quinque millibus amissis, in suum se regnum fuga recepisset, diisque suis adeptæ salutis nomine gratias ageret, interfectus est, eorum vires infirmas esse expertus, quorum nutu, non concedente Deo, priora se gessisse arbitrabatur: cum ita moneret propheta: « Num attolletur serra, si desit qui trahat, aut gloriā consequetur securis, si desit qui tundat ¹⁷. » Spiritum vero, inquit Deus, in eum immittam, quo delusus revertetur. Ibiq; prima hujus historiæ prophetia apparet.*

420 *Vers. 8-20. Et reversus est Rapsaces, et apprehendit regem Assyriorum præstantem aduersus Lobnan. Et audivit rex Assyriorum quod profectus esset de Lachis, et quod exisset de Tharuca rex Æthiopum, ut obsideret eum: et audiens reversus est. Et misit nuntios ad Ezechiam, dicens: Sic dicetis Ezechiae regi Judææ: Non te decipiat Deus tuus, etc.*

Re infecta derrepente audax abierat Rapsaces, mentis a Deo factus impotens, cum rex ipse Assyrius expugnata Lachis, ad Lobnan Judææ **421** civitatem pervenit; quam dum oppugnaret, indeque in Æthiopiam, sicut antea prædixerat Deus,

ἀκούσωσιν, εἰ μὴ τούτου γεγόνασιν αἴτιοι. Ἐτι δὲ καὶ ἡγωνίων μὴ ἄρα πάθωσιν ὅπερ καὶ ἡ Σαμάρεια διὰ τὴν ἀσέβειαν τὴν αὐτῶν. Σάκκον δὲ πένθους ἔχων σχῆμα διὰ μέσης δ βασιλεὺς ἐχώρει τῆς ἀγορᾶς ἐν τῷ ναῷ, δεικνύς ἑαυτὸν ταπεινὸν τῷ θεῷ καὶ κεκακωμένον, ὡς ἂν ἐλεύσιν τυχεῖν ἀξίων. Ὁμοίως δὲ πάλιν ἔχοντας ἀντὶ σιολῶν ἱερατικῶν πρὸς τὸν προφήτην τοὺς ἱερεῖας ἀπέστειλεν παραγγείλας εἰπεῖν, *Ταῦδε λέγει Ἐζεκίας, μὴ προσθῆτε δ βασιλεὺς. Ἐλεγγίου δὲ καὶ ὀργῆς τὴν ἡμέραν καλεῖ, ἐν ἣ ὁ θεὸς ὀργιζόμενος τὰς αὐτῶν ἀμαρτίας διήλεγξεν. Ἐοίκαμεν δὲ, φησὶν, ἐθελούσῃ τεκεῖν, καὶ μὴ καρτερούσῃ τὴν βίαν, μὴ δυνάμενοι λέγειν:* « Ἐκ τοῦ φόβου σου, Κύριε, ἐν γαστρὶ ἐλάβομεν, καὶ ὠκνήσαμεν, καὶ ἐτέκομεν πνεῦμα σωτηρίας. » Διό φησι, *τὸν θεόν σου, θεὸν ἑαυτῶν ὀνομάζειν οὐκ ἐπολήσαμεν.* Τεῖς *Ῥαψάκου δὲ προσέχοντες λόγους, καὶ τὸ δοκοῦν ἐραστάτω* ^π *περὶ τοῦ πέμψαντος ἐπεξίνυν, ἥ καὶ παραπεμπόμενος:* οὐδὲ ^ο, ὧ προφήτῃ, γινώσκων ὡς τὸ πᾶν ἡμῶν πλῆθος ἤδη ληφθὲν ὑπὸ τῶν πολεμίων γεγέννηται, ὑπὲρ ἡμῶν τῶν καταλειφθέντων *ἰκέτευσα.* Μήπω δὲ μὴδὲν εἰπόντας ὁ προφήτης ἐλθόντας προέφθασεν, ὡς ἂν εἰσακούσαντος Ἐζεκίου τοῦ θεοῦ κατὰ τὴν, « Ἐτι σοὺ λαλοῦντος ἐρῶ, Ἰδοὺ ἐγὼ πάρεμι, » καὶ τῷ προφήτῃ προσηκούσαντος τὰ παρὰ Ῥαψάκου, καὶ τὰ παρὰ τοῦ βασιλέως, καὶ τὰ μέλλοντα τῷ Ἐζεκίᾳ λεχθῆσθαι. Καὶ τὸ ἀνθρώπινον ἐν ἀρχῇ πάθος ἀνείλεν, *μὴ φοβηθῆς εἰπὼν, προσηγορεύει τε τὰ μέλλοντα καταλθεῖν τὸν Ἀσσύριον.* Ὡς γὰρ αἱ ἑκατὸν ὀγδοήκοντα πέντε χιλιάδες πεποικασιν, εἰς τὴν ἑαυτοῦ φυγὸν τοῖς ἑαυτοῦ τοῖς σωτηρίας προσέφερεν χαριστήρια. Ἐγὼ δὲ σφραγὶς τὴν τούτων ἀσθένειαν, δι' ὧν ἐνόμιζε καὶ τὰ πρῶτα πεποιτηκέναι, ἀλλ' οὐ τοῦ θεοῦ συγχωρήσαντος κατὰ τὸ λεχθὲν τῷ προφήτῃ. « Μὴ ὑψωθήσεται πρὶόν ἄνευ τοῦ ἔλκοντος αὐτὸν, ἥ δοξασθήσεται ἀξίον ἄνευ τοῦ κόπτοντος; » Πνεῦμα δὲ, φησὶν ὁ θεός, αὐτῷ ἐμβάλω, ὑφ' οὗ περ ἀπατηθεὶς ἐπανήξει. Καὶ ταύτην πρῶτην ποιεῖται προφητείαν ὁ λόγος ἐπὶ τῆς προκειμένης ἱστορίας.

η-κ'. Καὶ ἀπέστρεψε Ῥαψάκης, καὶ κατέλασε τὸν Ἀσσύριον πολιορκοῦντα Λοβνάν. Καὶ ἤκουσεν βασιλεὺς Ἀσσυρίων ὅτι ἐξῆλθε θορυκὰ βασιλεὺς Αἰθιοπῶν πολιορκῆσαι αὐτὸν, καὶ ἀκούσας, ἀπέστρεψε. Καὶ ἀπέστειλεν ἀγγέλους πρὸς Ἐζεκίαν, λέγων· Οὕτως ἐρεῖτε Ἐζεκίᾳ βασιλεῖ τῆς Ἰουδαίας· Μὴ σε ἀπατάτω ὁ θεός σου, κ. τ. λ.

Ἀθρόως ἀπρακτος ὁ θρασὺς ἀπῆγε Ῥαψάκης ἐκστάς ὑπὸ θεοῦ τὴν διάνοιαν. Ὁ δὲ τούτου βασιλεὺς μετὰ τὴν λαχὴν, τὴν Λόβρα τῆς Ἰουδαίας πόλιν πολιορκῶν, ἐσπευδὲν ἐπ' Αἰθιοπίαν, κατὰ θεὸν προείπεν, οὐκ ἀγαθὸν ἀγγελοθέντων αὐτῷ, γέμου-

¹⁵ Isa. xxvi, 17, 18. ¹⁶ Isa. lvi, 9. ¹⁷ Isa. x, 15.

VARIÆ LECTIONES.

^π γρ. λόγους. ^ο γρ. φραστάτω. ^ο γρ. οὐ δὲ.

σαν ἀπειλῶν καὶ πατρὸς βλασφημίας Ἐζεκία πέμψας Ἀ επιστολὴν, ὡς ἰδίᾳ δυνάμει πάντα ἐλὼν ὑποχείρεια, καθὰ φθιάσας ὁ προφήτης πρὸ τῶν ἔργων ἐμήνυσεν, «Οὐαί, λέγων, Ἀσσυρίοις, ἡ ῥάβδος τοῦ θυμοῦ μου καὶ ὀργῆς ἐστὶν ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν,» καὶ ἐξῆς. Αὐτὸς δὲ οὐχ οὕτως ἐνεθυμήθη. Καὶ τὰς νῦν τοῦ Σενναχηρείμ ἀπειλὰς ἐπὶ τοῦτοις ἐπήνεγκεν, αὐτὸν προῤῥήθισαι νῦν ἐπληρώθησαν. Ὁ δὲ πάλιν ἐπὶ τὸν ναὸν καταφυγὼν τοῦ Θεοῦ, δεῖκνυσιν αὐτῷ τὴν ἐπιστολὴν, οὐχ ὡς ἀγνοοῦντι, μάρτυρα δὲ τῆς τοσαύτης αὐτὸν βλασφημίας ποιοῦμενος, καὶ τὴν κατὰ πάντων αὐτοῦ δεσποτεῖαν ὁμολογῶν, καὶ ὡς ψευδεῖς ἢ λεγόμενοι τῶν ἐθνῶν εἶεν θεοί. Δι' ὑπερβάλλουσαν δὲ τὸ πρῶτον εὐλάβειαν, οὐκ εὐξάμενος, ὅτε τὸν σάκκον ἐνεδύσατο, ὡς ἐπὶ Θεοῦ μηδὲ στόμα διαβρατολμῶν, πρεσβευτῇ δὲ μόνῳ τῷ προφήτῃ χρησάμενος, δι' αὐτοῦ νῦν ἀξιωθεὶς ἀποκρίσεως, θαρβέει τὴν προκειμένην ἀναπέμπειν εὐχὴν.

κα-λη'. Καὶ ἀπεστάλη Ἰσαΐας υἱὸς Ἀμιὸς πρὸς Ἐζεκίαν, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Τάδε λέγει Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραὴλ· Ἡκουσα ἃ προσηύξω πρὸς με, περὶ Σενναχηρείμ βασιλέως Ἀσσυρίων. Οὗτος ὁ λόγος, ὃν ἐλάλησε περὶ αὐτοῦ ὁ Θεός. Ἐφαύλισέ σε, καὶ ἐμυκτήρισέ σε, παρθένος θυγάτηρ Σιών, &c. τ. λ.

Τοὺς προφήτας οἱ ἀκούοντες ἐγνώριζον εἶναι προφήτας οὐκ ἀπὸ τῶν χρόνοις ἐσομένων μακροῖς (ἡγνόνουν γάρ), ἀλλ' ἀπὸ τῶν μικρῶν ἢ ὕστερον βεβαιουμένων ἔργοις προῤῥήσεων, ἀφ' ὧν καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἐπίστευσον. Ὅθεν προλέγει περὶ ὧν ὁ Σαμουὴλ· καὶ ἄλλος, περὶ νοσοῦντος βασιλέως υἱοῦ· ὁ δὲ, βασιλέως Ἰσραὴλ προαγορεύει τὸν θάνατον. Συνεχωρεῖ δὲ τοῦτο Θεός, ὡς ἂν μὴ λιγνεῖα προγνώσεως, ἐπ' εἰδωλολατρείαν τρέπονται καὶ χρηστέρια καὶ τὰς πλάνας καθόλου τὰς μαντικὰς. Ὅθεν καὶ νῦν Ἐζεκίας ἀνείσι μὲν ἐπὶ τὸν νεῶν. Ἀποκρίνεται δὲ τὸ μέλλον Θεός, διὰ τοῦ προφήτου φθαγγάμενος. Καὶ χρησμὸς διδοται δευτέρως, Θεοῦ δεικνύντος ὡς ἀκήκοεν αὐτοῦ τῆς εὐχῆς. Καὶ πρὸς τὸν Ἀσσύριον φησι· Σὺ μὲν καταγλαζορεύσω κατ' ἐμοῦ, καὶ τῆς ἀνακειμένης μοι πόλεως, φοβεῖν ἐλπίσας τὴν ἀδιάφθορον καὶ διὰ τοῦτο παρθένῳ παραβαλλομένην τοῦ Θεοῦ πόλιν, καὶ τὴν ἐν αὐτῇ λαὸν θυγατέρα Σιών τε καὶ Ἱερουσαλὴμ χρηματίζοντα. Καὶ αὐτὸς δὲ καθαρῶν εἰδωλολατρείας παρθένος ὠνόμασται. Διὸ καὶ τῷ ἰδίῳ θαρβέει Θεῷ τὰς σὰς ἐγγέλασεν ἀπειλὰς, ἀντὶ δὲ τοῦ, ἐπὶ σοὶ κεφαλὴν ἐκίνησεν, ἐξέδωκε Σύμμαχος, ὁπισθέρ σου κεφαλὴν ἐκίνησε. Μὴ δοῦσα γὰρ σοι πρὸς τὰς βλασφημίας ἀπόκρισιν, ἀποστρέψαντί φησιν, ἐπὶ σοὶ κεκίνηκε κεφαλὴν, ἔλεγεν τε μικρὴν σιγῶσα, τίνα ὠνειδίσας καὶ παρώτρυνας; ἀνθ' οὗ, ἐβλάσφημησας ἐξέδωκαν οἱ λοιποὶ· οὐ λογισάμενος ὡς

cogitaret; malo ad eum perlato nuntio, minarum et cujusvis blasphemiae refertas ad Ezechiam litteras dedit; tanquam qui propria virtute omnia sibi subjecisset, sicut est a propheta demonstratum, his verbis: «Vae Assyriis, virga furoris mei, et irae meae in manibus eorum¹⁷;» et quae sequuntur. At ipse ne sic intellexit quidem. Minas deinde quas intuemur, in Sennacherim adjunxit, quae jam inde praedictae nunc demum implentur. Sed rursus ad Dei templum confugiens Ezechias, eidem epistolam ostendit, non tanquam ignorare arbitretur; sed ut tantae blasphemiae testem adhibeat, ejusque dominium in omnes, et falsos esse gentium, qui dicuntur, deos profiteatur. Neque vero Deum statim (quae summa ipsius fuit in eundem reverentia) atque sacco indutus fuit, oratione aggressus est; sed ne us quidem tunc ausus aperire prophetae tantum unius ad id legatione usus, per quem hoc loco sibi responsum fuerat, praedictas preces offerre conatur.

422 VERS. 21 - 38. Et missus est Isaias ad Ezechiam, et dixit ei: Haec dixit Dominus Deus Israel: Audivi quae precatus es me super Sennacherim rege Assyriorum. Hic est sermo, quem locutus est de illo Deus. Contemnit te et subsannat, virgo filia Sion, etc.

423 Prophetas qui audiebant, tales esse non eo ipso agnoscebant, quod quae longis postea temporibus futura erant, ignorantibus praedicerent: sed quod quae praedixissent, rebus paulo post comprobarent; unde caeterorum etiam fidem facerent. Atque hinc est, quod super asinis Samuel; et super aegro regis filio alius valetur¹⁸: hic autem Israelitici regis mortem praedicat¹⁹. Hoc vero permittebat Deus, ne futurorum aviditate, ad idola, et oracula, caeterasque omnino fraudes, quae divinatione constant, sese converterent. Hinc est etiam, quod cum in templum ascendisset Ezechias, eidem per prophetam de futuris respondet Dominus, editoque oraculo altero, preces ejus auditas esse demonstrat, et Assyrium his verbis alloquitur: Magna tua fuit in me, urbemque mihi consecratam superbia, qui incorruptam, ideoque virgini comparatam Dei civitatem, ipsumque ejusdem incolam populum (qui et filia Sion, et Jerusalem, et virgo etiam **424** nominatur. cum nullam habet idololatriae labem) perterriturum te sperasti. Non immerito itaque Deo suo innixa, minas tuas risu excepit. Verum quo loco, in te caput movit, habemus, retro ipsum idem fecisse dixit Symmachus. Cum enim, ait, ad blasphemias nihil putaret respondendum: In te revertentem caput movit; ruptoque silentio, cui exprobasti, et quem concitasti? quaesivit; quorum loco, in quem

¹⁷ Isa. x, 5. ¹⁸ I Reg. ix, 40; III Reg. xiv, 5 seqq. ¹⁹ Isa. xxxviii, 1.

blasphemasti cæteri reddiderunt : cum et Israelis Deum summum non esse, et a tuis nihil differre putares, equitumque virtute in eam regionem ad montium usque et Libani ipsius fastigia progressum esse; cupressos denique, et cedros (quibus elata et superba cæterarum gentium regna significat) succidisse.

Cæterum pro cupressis, abietes Aquila; juniperos Symmachus; idemque pro verbis istis, in altitudinem partis saltus, alia, in altitudinem summitatis ipsius in saltum, usurpavit: ut ipsius Carmeli sterilia loca; per saltum denique, gentes Dei cognitione privatas significaret. Eo præterea temeritatis et arrogantiae progressus es, ut pontem te posuisse adjicias, aquasque desolasse, et omnem congregationem aquarum; aut secundum Symmachum, fodisse te, et bibisse aquam, pedisque tui vestigio fluvios omnes (quibus gentium multitudo, earumque de diis opiniones indicantur) coherentes desolasse; nullaue re præclara magis quam regionum, adversus quas movisti, vastatione glorieris. Sunt tamen, qui Libani nomine, non Judæorum regionem tantum, sed et eam etiam, quæ a decem tribubus occupatur, intelligi velint. Altæ enim et excelssæ ambæ fuerunt, cum adiutorem Deum habuerunt. Frequentes deinde et copiosæ, quæ tot incolis abundarunt. Quarum altera jam prorsus occupata, alteram etiam se, paucis exceptis, propria virtute adjecisse sibi cum 425 Assyrius putaret: subjugato Israelis regno quod altitudinem cedri vocavit; et Judææ altero, quod per saltus partem designavit, potiturum se arbitrabatur. Sequitur alia de ponte, deque fluminibus exsiccatis jactatio: qualia ab Asiæ regibus, qui militum multitudine gloriabantur, facta narrantur. Legimus enim et fluvios ponte junxisse; et Xerxem Bellespontum; et exhaustos bibentium multitudine amnes fluere desiisse. Sed non tua sunt, inquit, ista. Ego enim laborum illis patiendique terminum impiarum gentium interitu, sententiam meam non

Qui vero de Samaria et Judæa dici arbitrantur: Decebat te, aiunt, prophetas meos evolvere, et quæ de illis prædicta sunt, quæque te ipso nunc usus, tanquam instrumento, reipsa compleo et præsto, intelligere. Eos etenim clementia mea, veluti manu, diu tutatus, postquam ad Salvatorem suum redire nolle adverti, ad te remisisti; neque prius in tuam potestatem venerunt. Illi enim, cum fructu careant, gramini ipsi, fenoque tectorum similes, nullo amplius auxilio protecti, exaruerunt; quod non passi essent, si vineam aut olivam se esse maluissent. Ad quæ tu cum mentem non adverteres, civitate mea pari modo potiturum te arbitratus es. Neque enim cogitationum tuarum mihi ignotus est sensus; imo ne quid illæ quidem primum, quid postremum agitent. Nonnulli quietis

ὑψιστός ἐστι καὶ θεὸς Ἰσραὴλ, οἰηθεὶς μὴ ἔν διαφέρειν τῶν ὑπὸ σοὶ γεγνονότων θεῶν, καὶ ἱππικῇ δυνάμει τῆς ἑαυτοῦ ἀναβεβηκέναι πρὸς ὕψος ὄρων καὶ ἐπ' ἐσχάτου Λιβάνου κυπαρίττους ἀποκεκοφέναι, καὶ κέδρους, δηλῶν τὰς ἐπηρμένας τῶν λοιπῶν ἐθνῶν βασιλείας.

Τὰς δὲ κυπαρίττους ὁ μὲν Ἀχὺλας ἐλάτας, ὁ δὲ Σύμμαχος ἀρκεῦθους ἐξέδωκεν. Καὶ ἀντὶ τοῦ, εἰς ὕψος μέρος τοῦ δρυμοῦ, εἰς ὕψος τοῦ ἄκρου αὐτοῦ εἰς τὸν δρυμὸν, τοῦ Καρμήλου αὐτοῦ τὰ ἄκαρπα, καὶ θεὸν οὐκ εἰδὸτα ἔθνη, καλέσας δρυμὸν. Ἀπυρροαδίζετο δὲ κακείνῳ προσθεὶς, καὶ ἐθηκα γέφυραν, καὶ ἠρήμωσα ὕδατα, καὶ πᾶσαν συναγωγὴν ὑδάτων. Ἡ κατὰ Σύμμαχον, ἐγὼ ὠρυξα καὶ ἐπιον ὕδωρ, καὶ ἠρήμωσα ἐν Ἰχρεὶ ποδός μου πάντας ποταμούς συνεχομένους, τὰ τῶν ἐθνῶν πλήθη, καὶ τοὺς περὶ θεῶν λόγους αὐτῶν αἰνιττόμενος, καὶ ἐπ' οὐδενὶ μὲν ἀγαθῷ, ἐπ' ἀφανισμῷ δὲ ὧν ἐπέβη χωρίων καυχώμενος. Τινὲς δὲ τὴν τῶν Ἰουδαίων χώραν Λίβανον εἰρησθαί φασι, καὶ τὴν ἐν ἡ κατόικουν αἱ ἑ φυλαὶ· ὅληλαι μὲν γὰρ αὐταὶ, θεὸν ἔχουσαι βοηθόν. Δασεῖαι δὲ τοσοῦτους ἔχουσαι τοὺς οἰκήτορας, ὧν τὴν μὲν εἶλε παντελῶς, τὴν δὲ πλὴν ὀλίγων, ἃς ἐνόμισας, φησὶν, ἰδίᾳ δυνάμει χειρώσασθαι, καὶ κρατῆσαι τῆς Ἰσραὴλ βασιλείας, ἣν ἐκάλεσεν ὕψος κέδρου, μέρος δὲ δρυμοῦ, τὸ τῆς Ἰουδαίας ἀπολωλός. Εἶτα περὶ γεφύρας φησὶ, καὶ ποταμῶν ἀφανιζομένων, ἅπερ ἐποιοῦν οἱ τῆς Ἀσίας κρατοῦντες, πολυχειρίᾳ θαρρόυντες. Τοὺς μὲν γὰρ ἐγεφύρουν τῶν ποταμῶν. Ὁ δὲ Ξέρξης καὶ τὸν Ἑλλήσποντον. Οἱ δὲ ἀπέλειπον ὑπ' ἐκείνων γενόμενοι τῷ τῶν πινόντων οὐκ ἀντέχοντες πλήθει. Ἀλλ' οὐστον ἔστι ταῦτα, φησὶν. Ἐγὼ γὰρ κατ' ἐκείνων, τοῦ παθεῖν τὸν ὄρον ἐξήνεγκα. Σὺ δὲ τὴν παρ' ἐμοὶ πρόπαιλα κρατοῦσαν γνώμην ἠγνόηκας περὶ τῆς τῶν ἀσεβούντων ἀπωλείας ἐθνῶν.

deflxi. At tu, quæ mihi jamdudum certa constat, de vides.

Οἱ δὲ περὶ Σαμαρείας καὶ τῆς Ἰουδαίας εἰπόντες εἰρησθαί, Ἐξῆν σοι, φασὶ, τοῖς ἐμοῖς ἐντυχεῖν προφηταῖς, καὶ γινῶναι τὰ προθεσπισθέντα περὶ αὐτῶν, ἃ νῦν εἰς ἔργον ὀργάνῳ σοι χρησάμενος ἤγαγον. Ἐμὴ γὰρ ὡς περ χειρὶ τούτους τῇ ἀνεξικακίᾳ διακρῶν, ἐπεὶ μὴ ἐπέστρεφον πρὸς τὸν Σωτῆρα τὸν ἑαυτῶν, ἀντήκα σοι τούτους, καὶ τότε γέγονας ἐγκρατής. Ἀκαρποι γὰρ ὄντες, ἀργώσται καὶ χόρτω εἰκάζοντο δωμαίων, καὶ μηκέτι σκεπασθέντες ἀπεξηράνθησαν, ὅπερ οὐκ ἂν ἐπαθον ἀμπελος ἢ εἰλαία τυγχάνοντες. Σὺ δὲ μὴ ταῦτα φρονῶν ἀθήης· καὶ τῆς ἐμῆς πόλεως ἐν ὁμοίᾳ κρατεῖν. Οὐ γὰρ ἀγνοῶ σου τὰς ἐνθυμήσεις, οὐδὲ τὴν εἰσοδόν τε καὶ ἐξοδόν τῶν σῶν λογισμῶν. Τινὲς δὲ τὸν μὲν θάνατον αὐτοῦ διὰ τῆς ἀναπαύσεως δηλοῦσθαί φασιν. Εἰσοδὸν δὲ καὶ ἐξοδόν, τὴν ἐν παντὶ τῶν πρακτέων ὁδόν. Ἀέ-

VARIAE LECTIONES.

γ γρ. ἀλλ' οὐ σοῦ. γ γρ. ὡς θης.

γων δὲ ὡς ἡ *πικρία σου ἀνέβη πρὸς με*, ἢ κατὰ *Σύμμαχον*, ἢ *ἀλαζονεία σου εἰς τὰ ὠτά μου*, σημαίνει τὸ νῦν αὐτὸν ὑφέξειν τὴν ἐπὶ τούτοις ποινήν. Λοιπὸν, ὡς περὶ κτήνους φησὶν· *Φιμὸν κατὰ τοῦ στόματός σου τοσοῦτον ἐμβάλλω*, ὡς καὶ αὐτὴν συνέχοντά σου τὴν ἀναπνοὴν ἀποπνίξαι. Ὁ δὲ Σύμμαχος, *Δώσω*, φησὶ, *κρίλον εἰς τὸν μυκτῆρά σου*, καὶ *χαλινὸν εἰς τὰ χεῖλη σου*, ὡς ἂν μὴ ἔχοι πρὸς ὅτι θέλοι χωρεῖν, ἔλκοιτο δὲ εἰς τοῦπίσω πρὸς Βαβυλῶνα βαδίζων καὶ μὴ βουλόμενος, ἢ καὶ ἄλλως ἀπειλεῖ καθάπερ *χαλινῷ ταῖς πληγαῖς τῆς βλασφημίας ἀπείρξειν αὐτόν*. Ταῦτα μὲν οὖν εἰρήσῃω, φησὶ, πρὸς ἐκείνον καὶ μὴ παρόντα τῷ σώματι. Πρὸς σὲ δὲ λέγω τὸν Ἐζεκιάν. Εἰς οἱ δεῖ· σημείου τῶν εἰρημίων πρὸς πίστιν, ἴσθι τὸν *κυρόντα τοῦτον ἐνιαυτὸν τοῖς ἀποτομάταις φανομένοις ἐκ γῆς τραφισόμενος*. Γεωργῆσαι γὰρ διὰ τοὺς πολεμίους κεκώλυσαι. Ἀντὶ γὰρ τοῦ ἔσπαρκα, *αὐτόματα πάντες ἐξέδωκαν οἱ λοιποί*. Τίς δὲ τούτων ὑπολοίποις *ἐνιαυτὸν* τραφήσῃ τὸν *δεύτερον*. Ἀντὶ δὲ τοῦ τὸ *κατάλειμμα*, Ἀκύλας μὲν καὶ Θεοδοτίων *αὐτοφυῆ*, ὁ δὲ Σύμμαχος *ἀπὸ δένδρων ἐξέδωκαν*.

Δύο ταῦτα στενοχωρηθέντες ἔτη, διὰ τὸ τὴν χώραν ὑπάρχειν ἄργον, κατὰ τὸ *τρίτον ἔτος*, τὰς ἐκ γῆς ἀπολαύσεις καρπώσεσθε κατ' εἰρήνην διάγοντες, οἱ ἐν Ἰουδαίᾳ μετὰ τὴν ὁλωσιν *Σαμαρείας* ὑπόλοιποι, *ρίξαν* ἐν ψυχῇ θεοσεβείας βαλόμενοι, καὶ τῆς ἐμῆς γεωργίας ἄνω βλέποντα καρπὸν ἀποδώσετε, διὰ τοῦτο σωζόμενοι. Τινὲς δὲ, *Τὰ δύο*, φασὶν, *ἔτη* τραφήσεσθε ἐκ τῶν ἀποσεθέντων, ὡς ἐν πολιορκίᾳ καρπῶν, ἅπερ ἔτυχον σπείραντες. Δύο γὰρ ἐπιμειναντες ἔτη τῇ *Σαμαρείᾳ*, τῷ *τρίτῳ* πεσοῦσης αὐτῇ τῆς στρατιᾶς θεηλάτῃ πληγῇ, φυγὰς ὑπεχώρησεν. Τὸ δὲ τῆς εὐθυμίας βέβαιον ὡς ἐπὶ φυτῶν ἡ *ρίξα* ὁλοῖ, τὸ δὲ πολυχρόνιον τὸ καὶ ἄνω σπέρμα ποιεῖν. *Ζηλώσασθαι* δὲ φησὶ Κύριος ἅμα μὲν, ὡς ὑπὲρ πόλεως ἰδίας· ἅμα δὲ, καὶ διὰ τὰς κατ' αὐτοῦ βλασφημίας. Σώσω δὲ, φησὶν, ὑμᾶς, διὰ τὸ πρόπον ἐμοί. Εἰ δὲ χρὴ καὶ ἄνδρα τιμῆσαι, καὶ ὡς πρὸς τὰ τῇ δούναί τὴν σωτηρίαν τῆς πόλεως, διὰ *Δαβὶδ τὸν ἐμὸν δούλον* (οὕτω γὰρ ἐξέδωκαν οἱ λοιποὶ) τῆς πόλεως οἰκιστὴν καὶ βασιλέα πρῶτον γενόμενον· ὡς ἂν γνοίεν πάντες ὅσον ἡ θεοσεβεία δύναται, καὶ τοῖς μετὰ χρόνον ἀναξίοις σωτηρίαν χαρίζομένη. Τοῖς δὲ λόγοις ἠκολούθει τὰ ἔργα, τοσοῦτων ἀπολωλότων, οἷς ὁ τούτων οὐ συναπώλετο βασιλεὺς, ὡς ἂν ἰδὼν τὸ πραχθὲν, τὴν ἄρεον αὐτοῦ γλώσσαν ἐπιστομίσειν, καὶ μειζρόνως κολάζοιτο τῶν ὑπάρχων τῇ συμφορᾷ, καθάπερ καὶ Φαραὼ. Ἦν δὲ καὶ *πικροτέρως* τιμωρίας τὸ πρὸς τῶν παίδων παθεῖν. Ἀνάξει δὲ πρὸς θεωρίαν τὸν λόγον. *Τὴν γὰρ τοῦ Θεοῦ πόλιν* τὴν Ἐκκλησίαν πολιορκοῦσιν αἱρετικοί, καθάπερ ὑπὸ στρατηγῷ τῷ διαβόλῳ ταττόμενοι. Τούτων πολ-

nomine, mortem ejus: per introitum autem et exitum, eam viæ, quæ gerendis rebus omnibus adhibetur, rationem putant designari. Quod autem sequitur, *amarulentia tua ad me*; vel secundum Symmachi interpretationem, *arrogantia tua ad aures meas ascendit*; jam nunc istorum nomine poenas eum essedaturum significat. Deinceps, tanquam de jumento loquatur, tantum, inquit, *Ori tuo sive frenum sive circulum apponam*, ut respiratione cohibita, suffocari valeas. At Symmachus, *Dabo*, 426 inquit, *in nares tuas annulum, et frenum in labia tua*, ne, quò velis abeas, sed invitus Babylonem retraharis. Quanquam alias etiam, plagis, tanquam *freno*, a blasphemiiis eum se revocaturum minitari videatur. Atque hæc quidem, inquit, ad eum, licet absentem corpore, dicta sint. Ad te jam Ezechiam mea convertatur oratio. Si quo tibi signo ad eorum fidem, quæ dicta sunt, opus est: scito te *anno isto rebus quæ sponte nascuntur victurum*, qui terram colere propter hostes non possis. Nam pro, quæ *seminasti*, alii omnes, quæ *sponte nascuntur*, interpretantur. *Istorum autem reliquiis anno secundo nutrieris*. Sed pro *reliquiis*, *Aquila* quidem et *Theodotio sponte natis*, Symmachus autem *ab arboribus* expresserunt.

Vos biennio isto toleratis propter impeditum terræ cultum, agrique cessationem angustiiis, tertio demum tranquille degentes fructus terræ ipsi percipietis, qui post devictam Samariam in Judæa superstites adhuc pietatis *radices* in mente egistis; et agriculturæ meæ sursum spectantem fructum, qui in eum finem servati estis, edetis. Nonnulli vero *annos duos reconditis*, tanquam de seminatis ante fructibus, obsidionis tempore *victuros* dicunt. *Biennio* enim in Samaria immoratus, *tertio* tandem, plaga divinitus accepta, fugam arripuit. Securitatis deinde firmitas, tanquam in arboribus ex radice, diuturnitas autem ex fructu, qui sursum editur, agnoscitur. *Zelasse* porro *Domini*, vel tanquam propriæ civitatis nomine, vel propter illatas in se blasphemias significat. Deinde pro decori sui ratione, erepturum se eos adjicit. Quod si, ait, et virum etiam par est honore allicere, patroneque urbis, salutem ipsius concedere; *propter David servum meum* (ita enim reliqui omnes interpretantur) qui primus urbem construxit et rexit, id ipsum futurum est: ut omnes intelligant quantum pietas ipsa valeat, quæ posteris etiam indignis salutem pariat. Neque vero 427 verbis ipsæ, tot statim trucidatis, defuerunt: quibuscum ideo rex non cecidisse putandus, ut tantam stragem intuitus, os impium sibi ipse obturaret pœnasque idem quam subditi graviore, ut olim Pharaon, experiretur. Fuerunt eo ipso graves magis et acerbæ, quod a suis ipse filiis interemptus est. Possis et ad contemplationem sermonem re-

VARIE LECTIONES.

* γρ. εἴ σοι δεῖ. ἰ. ἄ. ὡ. γρ. ἐπιμειναντες. γρ. Κύριον. * γρ. προστάτη.

vocare. *Dei enim civitatem*, id est Ecclesiam, etiam obsident et oppugnant hæretici, diabolo ipsi, tanquam duci milites, obtemperantes : quos silentio vincere, quantumvis *blasphemiæ* evomant, assuescendum est, non de rebus vanis, contra Pauli sententiam, verbis decertare ²⁰ : imo hæreticum hominem, post adhortationem alteram, devitare ²¹ : cum in obfirmatorum et pertinacium morbis nullum medicina locum habeat ; nec nisi iis, qui aures habent, loquendum esse scribatur. Quantumvis igitur, ut *Rapsaces* ille, sive requiem, sive minas annuntient ; ad Deum nos decet accedere, et superne auxilium exspectare. Eos enim latenter repellet Dominus *Sionem* obsidione liberans ; neque adversus Ecclesiam inferi portæ prævalebunt ²².

CAP. XXXVIII.

428-429 1-22 *Contigit autem eo tempore, ut ægrotaret Ezechias usque ad mortem ; accessitque ad eum Isaias filius Amos, propheta, et dixit ei : Hæc ait Dominus : Dispone domui tue : quia morieris, et non vices, etc.*

430 Qui dixit Deus : « Ego occidam, et vivere faciam ; percutiam, et sanabo ²³ ; » ubi hostes per angelum plaga percussit, pium regem pristinae valetudini restituit. Quod enim *eo tempore* propheta dixit, id, ut eadem illorum demonstraret, adjunxit. Regi autem vitæ finem Deus præsignificat, ut ad salutem postulandam invitet : quibus certe vitam nobis non fati necessitate claudi, sed a Deo quibus novit ipse rationibus, aut in lucem educendo, aut tempora metiendo, aut pro voluntate denique ætatis extremum producendo, definiri demonstratur : cum solus vitæ nostræ tempora dimensus, jamjam morituros sicut Ezechiam, non excitare tantum et recreare, sed extinctos etiam, sicut patet e Scripturis, in vitam revocare valeat. Undique igitur eversæ nobis ac dissolutæ jacent fati rationes. Quod cum non ignoraret Ezechias, dum per valetudinem licebat, haud segnis idem adversus Assyrios opem imploraturus in templum properabat ; qui morbo nunc impeditus, e lecto ipso, Deum ubique adesse nihil dubitans, ad preces se vertit ; in quibus vitæ conscientia fretus, de sua tantum probitate audet attingere, non vitæ propagationem postulare, qui Deum ipsum, eorum quæ mente gerimus, inspec-

torum et arbitrum esse non ambigat, et orationis. *relicti sunt* nec laudes forsitan celebrantes, aut virtutibus promoventes, imo neque peccantes, sed iudicii tempus exspectantes. Aiunt nonnulli resurrectionis spem non tollere, sed ad perditionis inferos potius, nisi impetrata peccatorum venia Dei manu retrahatur, devenisse se ostendere. Itaque prava illa et lubrica cogitatione liberatus, ad nuptias jam, et liberorum procreationem, quo *justitiæ* tuæ præcones a me procreatos ostendere queam, festinabo. Ego rursus præter eam, quæ nobis tradita est, subjectam sensui consolationem,

ἀλλὰ βλασφημούντων ἀσκητέον τὴν σιωπὴν Παύλου λέγοντι πείθομένους, μὴ λογομαχεῖν ἐπ' οὐδενὶ χρησίμῳ. Καὶ πάλιν, αἰρετικὸν ἀνθρῶπον μετὰ μίαν καὶ δευτέραν νοουθεσίαν παραιτοῦ. Τοῖς γὰρ κεκρατημένοις οὐ δεῖ ἐγγχεῖν ὡς νοσοῦσιν ἀνιάτα. Γέγραπται γάρ, Εἰς ὅτα ἀκούστων λάλει. Κἂν ἀναπαύσῃς ὄν ἐπαγγέλλονται, κατὰ 'Ραψάκην' κἂν ἀπειλώσιν, Θεῷ μόνον προσέρχεσθαι χρὴ, τὴν ἀνωθεν τοῦ μένους ἡ βοήθειαν. Ἀποσοθήσει γὰρ αὐτοὺς ἀφανῶς τὴν Σιών διαφυλάττων ἀνάλωτον. Πύλαι γὰρ ἄσθεν τῆς Ἐκκλησίας οὐ κατισχύσουσι.

ΚΕΦΑΛΑ. ΔΗ'.

α-αβ'. Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ καιρῷ ἐκεῖνῳ, ἐμαλακίσθη Ἐζεκίας ἕως θανάτου. Καὶ ἦλθε πρὸς αὐτὸν Ἰσαίας υἱὸς Ἀμὼς ὁ προφήτης, καὶ εἶπε πρὸς αὐτόν· Τάδε λέγει Κύριος, Τάξαι περὶ τοῦ οἴκου σου. Ἀποθνήσκεις γὰρ σὺ, καὶ οὐ μὴ θύσῃ, κ. τ. λ.

Ὁ λέξας Θεὸς, « Ἐγὼ ἀποκτενῶ, καὶ ζῆν ποιήσω. πατάξω, καὶ ὡς ἴσσομαι, » τοὺς πολέμους ἀγγέλου πατάξας πληγῇ, τὸν θεοφιλῆ βασιλέα ζωοποιεῖ. Τὸ γὰρ, ἐν τῷ καιρῷ ἐκεῖνῳ, τοῦτο περίσστησιν τῷ τῆς ἐκείνων πληγῆς. Θεὸς δὲ τὸ τέλος αὐτῷ προδηλοῖ, τῆς σωτηρίας ἐνάγων προστατίτην. Δι' οὗ δηλοῦται μὴ τὸν χρόνον τῆς ζωῆς ἀνάγκαις εἰμαρμένης ἡμῶν περικλείεσθαι, θεὸν δὲ τοῦτον ὁρίζειν, καθ' οὗς οἶδε λόγους αὐτὸς, ἢ παρήγων εἰς βίον, ἢ τὰ μέτρα τοῦ χρόνου διδοὺς, ἢ τρόπῳ προσάγων τῷ δοκοῦντι τὴν τελευτήν. Ὁ μόνῳ δυνατόν καὶ θύσκειν μέλλοντας ἐγείρειν, ἐπιμετροῦντα ἡ χρόνους ζωῆς, ὡς νῦν Ἐζεκίαν, καὶ τεθνηκότας ζωοποιεῖν, ὡς ὅσους ἐδήλωσεν ἡ Γραφή. Καὶ πανταχόθεν ἡμῶν οἱ τῆς εἰμαρμένης διαλύονται λόγοι. Ὅπερ Ἐζεκίας εἰδὼς, ὅτε μὲν ἔβρωτο, πρὶς τὸν νεκρὸν ἔθει, περὶ τῶν Ἀσσυρίων αὐτῶν· τῇ νόσῳ δὲ περθεθεῖς, ἐξ αὐτῆς στρωμνῆς ἀνήγαγε τὴν εὐχὴν· πανταχοῦ παρῆναι τὸ θεῖον εἰδὼς. Καὶ περὶ τῆς ἰδίας εὐζωίας μόνον παρήσσιάζεται, προσθήκην οὐκ αἰτήσας ζωῆς, τῶν κατὰ διάνοιαν εἰδὼς αὐτὸν ἐπιγνώμονα, καὶ τῆς εὐχῆς ἐπιτρέψας τ.

Deum ipsum, eorum quæ mente gerimus, inspec-

D κατελήθησαν « μήτε δοξολογοῦντες ἵπῳ, ἢ προστιθέντες ἀρεταῖς, μήτε μὴν ἀμαρτάνοντες, τὸν δὲ τῆς κρίσεως καιρὸν ἐκδεχόμενοι. Τινὲς δὲ φασιν, ὡς οὐκ ἀναιρεῖ τὰς ἐλπείας τῆς ἀναστάσεως· δηλοῖ δὲ μᾶλλον, ὡς εἰς ἡδὴν ἀπωλείας ἀπειλήθουσιν, μὴ τῆς παρὰ σοῦ βοηθείας τυγῶν παρῶντος· τὰς ἐμὰς ἀμαρτίας. Διὸ τῆς σφαλερῆς ἐκείνης ἐννοίας παυσάμενος, ἀπεύσω πρὸς γάμον καὶ παιδοποιῶν ἐλθεῖν, καὶ τοὺς ἐξ ἐμοῦ κήρυκας τῆς σῆς ἀποδείξει δίκαιουσίνης. Κἀγὼ δὲ πρὸς τὴν αἰσθητὴν ἐούσῃαν ἡμῖν παραμυθίαν, τὸν σὲν οἶκον ἰών, εἰς

²⁰ 1 Timoth. vi, 20. ²¹ Tit. iii, 10. ²² Matth. xvi, 18. ²³ Deut. xxxii, 39.

VARIE LECTIONES.

γρ. ὑπομένοντας. γρ. ἐπιμετροῦντα. γρ. κατελήθησαν.

τον οὖν ἡμᾶς φόβον συστήλουσαν, χαριστηρίους Ἀ ἀποδώτω φωνάς. Τινὲς δὲ τὸ, *παιδία ποιήσω ἄπερ ἀναγγελοῦσιν*, δηλοῦν ἔφασαν, ὅτι χοροστασίαν ψαλ-
τηδῶν παίδων εὐφώνως ὑμνούστων ἐν τῷ ναφ̄ στήσειν ἐπαγγέλλεται. Δι' οὗ δὲ τὴν *τελευτήν* αὐτῷ Θεὸς ἐδήλωσε, διὰ τοῦτο καὶ τὴν θεραπείαν προσήγαγε, μὴ καὶ ποιεῖν δόξῃ τὸν προφήτην ἐφύβριστον, κακῶν αὐτὸν μόνων ἀποδείξας διάκονον. Παραδοξοποιῶν δὲ Θεός, ὃ δοκεῖ τοῖς τραύμασιν ἐπαύξειν τὴν βλάβην, τὰ σῦκα, τοῦτο πρὸς ἱσπιν ἔδωκεν, ὃ καὶ μέγα ση-
μειοῦν ἐκπλαγεῖς ὁ Ἐζεκίας καλεῖ τοῦ δυνήσεσθαι τῷ ποδὶ χρώμενος εἰς τὸν νεὼν ἀναλθεῖν. Ἐν δὲ τῇ δ' τῶν Βασιλειῶν γέγραπται ὅτι πρὸ πάλαι παρὰ τοῦ προφήτου μαθὼν, ὡς ὁ ἥλιος μέλλει τὴν ἐπὶ τὰ πρὸσω ποιεῖσθαι ταχύτεραν ὁδὸν, καὶ ὑφ' ἐν τοῖς ἰ' κατιέναι βαθμοῖς, αὐτὸς ὡς οἰκειώτερον σημειοῦν τῆς πρὸς τὸν νεὼν ἀναστροφῆς, τοῦ ἡλίου τὸν ἀνα-
ποδισμὸν ἐξηγήσεται, ἔνθα καὶ φησιν ἡ Γραφή, ὡς ἔλκος αὐτῷ πονηρὸν τῆς ἀβρώστιας πρόφα-
σις ἦν.

ΚΕΦΑΛ. ΛΘ'.

α-η'. Ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἀπέστειλε Μιρω-
δὰκ Βαλδάρ, ὁ υἱὸς τοῦ Βαλδάρ, ὁ βασιλεὺς
τῆς Βαβυλωνίας, ἐπιστολὰς, καὶ πρέσβεις, καὶ
δῶρα Ἐζεκίᾳ. Ἦκουσεν γάρ, ὅτι ἐμαλκίσθη ἕως
θανάτου, καὶ ἀνέστη, κ. τ. λ.

Ὁ τῶν Ἰουδαίων διδάσκαλος ἔλεγεν νενοσηκέναι τὸν Ἐζεκίαν ὥδῃ ἐπὶ τῇ πτώσει τῶν Ἀσσυρίων οὐκ ἄρτα χαριστήριον, ὡς ἐπ' Αἰγυπτίους ὁ Μωσῆς, ὡς ἡ Δεββὼρ ἐπὶ τῷ Σισαρα, ὡς ἡ Ἄννα ἐπὶ τῇ γενέ-
σει τοῦ Σαμουὴλ. Εἶπ' ἀρρωσθέντα τοῦτον ὁ τῶν Βαβυλωνίων μαθὼν βασιλεὺς, πρεσβεύεται πρὸς αὐτὸν, οὐκ ἀργῶς, ἰδὼν δὲ τὴν ἡμέραν, καὶ ἦν ἀνεπὸδίσεν ὁ ἥλιος, διπλασίαν γεγεννημένην. Μηδὲ γὰρ λαθεῖν Χαλδαίους δεινοὺς περὶ ταῦτα τυγχάνον-
τας. Θεοποιούντες δὲ τὸν ἥλιον, ὑπὸ κρείττονος φροντο-
τοῦτο γινέσθαι δυνάμει. Καὶ τὴν αἰτίαν πολυ-
πραγμονοῦντες, ἔγνωσαν, ὡς δι' Ἐζεκίαν ὁ τῶν Ἑ-
βραίων ταῦτα πεποιήκει Θεός. Ἐφ' ᾧ καταπλαγεῖς ὁ βασιλεὺς, ἐκείνων τὰς πρὸς αὐτὸν ὡς Θεοφιλῆ, συνθήκας ἀσπάζεται. Εἰποὶς δ' ἂν αὐτὸς ὡς ὁ τὰ θαυμαστά πάντα κατ' ἐνιαυτὸν ἔνα γεγονέναι μαθὼν, τοῦ Ἀσσυρίου τὴν ἐφοδον, τὴν δι' ἀγγέλου πληγὴν, τὴν κατὰ Σενναχηρείμ ὑπὸ τῶν παίδων μετὰ τὴν φυγὴν ἐπανάστασιν, τὴν τοῦ μετ' αὐτὸν ἀρξάντος
παιδὸς Ἀχορδάν σεσιγημένην ἀπώλειαν. Ταῦτα πάντα μαθὼν Μιρωδὰκ Βαλδάρ υἱὸς ὢν, οὐ τοῦ Σενναχη-
ρείμ, ἀλλ' τοῦ Βαλδάρ, ἐξ ἐτέρου γένους βασι-
λεῦσιν Βαβυλωνίων, ὡς ὡφελ' ὡς (sic) τὴν πρὸς τὸν εὐσεβῆ φίλιαν ἀσπάζεται.

filium Achordanum, qui patri successerat, tacita morte interire, tanquam id totum in suam rem factum esse judicaret, pii regis amicitiam ambivisse.

Ὅτι γὰρ ἐν ἐνὶ πάντα προήλθεν ἐνιαυτῷ μάθοις ἂν ἐπιστήσας ὡς ἡ ἐφοδος τοῦ Ἀσσυρίου ἔτους τεσ-
σερασεκαίδεκάτου τῆς Ἐζεκίου βασιλείας ἐγένετο.

in domum tuam etiam, in qua ad tui timorem col-
ligimur, profectus, gratiarum tibi actiones repen-
dam. **431** Non desunt tamen, qui, quod *filios edam qui annuntiabunt*, dixit, ad puerorum chorum hym-
nos in templo suaviter modulantium, referant, quem regem instituturum se volunt polliceri. At per quem ei *mortem* Deus denuntiavit, per eundem etiam et morbi remedium (ne contumeliosum pro-
phetam, malique tantum ministrum habere videre-
tur) attulit. Deinde cum miraculum edere stavis-
set Deus, *ficum* illi (quæ vulnere alioquin dolo-
rem augere maxime solet) in remedium tradidit : quo percussus Ezechias, *signum* maximum id demum esse, quo *pede utens in templum ascendere* postea valeat, proficitur. Invenias autem quarto Regum **44** Ezechiam, cum olim solem via celeriore decem gradus semel esse confecturum a propheta audisset, promissæ sanitatis *signum* aptius, nempe ut regre-
deretur postulasse, morbiq; causam, quo detine-
batur, ab ulceris malignitate profluxisse.

CAP. XXXIX.

432 VERS. 1-8. *Tempore illo misit Merodach Baladan, filius Baladon, rex Babylonie, litteras, et legatos, et munera ad Ezechiam. Audierat enim ægrotasse ad mortem, et convaluisse, etc.*

Dixit Judæorum magister Ezechiam propterea ægrotasse, quod post Assyriorum stragem, sicut deletis Ægyptiis Moses **22**; sicut interempto Sisare Debbora **26**; sicut Anna denique, ubi Samuelem peperisset **27**, Dei beneficium carmine non celebrasset. Ad hunc porro, cum ægrotasse *Babyloniorum rex audisset*, non vana motus occasione, lega-
tos misit, sed quod diem illum, quo cursum suum sol retrogisset, duplo majorem existisse depre-
hendisset. Neque enim id Chaldæos, qui in sidu-
rum disciplina multum versati essent, latere po-
tuit; nec ab eisdem, qui solem deum facerent, a potentiore aliqua virtute factum denegari. **433** Itaque cum rei causam anxie scrutati ab Hebræo-
rum Deo propter Ezechiam factum esse agnosce-
rent : eo commotus rex, quod tanquam ad pietate commendatum accessissent, eorumdem amicitiam et sœdus amplectitur. Dicere possis etiam *Mero-*
dacum non Sennacherimi, sed *Baldani* ex alia stirpe *filium*, tunc *Babyloniorum regem*, postquam uno anno tam multa et stupenda contigisse didi-
cisset; Assyriorum nempe exercitum per angelum deleri; Sennacherimum præterea regem fuga cla-
psum filiorum manibus trucidari; ejus denique

Neque enim hujus anni spatio ista omnia conti-
gisse dubitabis, si Assyrii expeditionem quarto et decimo Ezechie existisse didiceris, cum quinde-

²² IV Reg. xx, 9-11. ²³ Exod. xiv, et xv. ²⁴ Judic. iv, et v. ²⁵ I Reg. ii.

VARIE LLECTIONES.

^b γ.ρ. ὡς αὐτός.

cum præterea adjunctis, nono et vicesimo ita diem extremum obierit, ut in annum quartum et decimum morbum cadere necessum sit, reliqua autem eundem præcedere, et eodem tempore contingisse: quibus auditis omnibus ad legatorum missionem inductus est Assyrius. Verum cum ad Ezechiam appuissent; cujus partes erant rerum olim a Deo gestarum, atque etiam recentium ipsis magnitudinem narrare; partim, ut beneficii memorem se præstaret, partim, ut illos ad pietatem magis accenderet, quorum exemplo et monitis alii rursus moverentur: ea re neglecta, ita aviditate gloriæ frangi se passus est, ut suos eisdem thesauros, et domum *Nechota* (quam *aromatum cellam* Aquila interpretatur; *Gaza* Symmachus, nomine Persis divitias significante) *ostentavit*. Qua re non inanem tantum jactantiam suam prodidisse, sed eorum etiam potiundi cupiditatem hostibus præbuisse creditur. Atque hinc est, quod ad eum propheta, veluti sua sponte, non pellente Deo accedens, et quod ipsi vellent non sine multo affectu exquirens; venisse quidem, ut Dei admirabilia opera audirent; sed sui potius quam Dei admirationem monet excitasse, qui eximias illius virtutes, summumque in res creatas imperium apud **434** eos non prædicarit. Itaque veritus accusari rex, cum *quid illi dicerent*, propheta postulare, obmutuit: qui tamē unde venissent, interroganti, non sine ostentatione, de *longinqua terra* respondit; tanquam nominis sui fama excitatos tam longo venisse itinere gloriaretur. Atque inde est, quod lata a Deo adversum se sententia, a *Babyloniis omnia non modo direptum iri, sed eos etiam, qui a se prodissent, regis eunuchos fore*, statim audit. Quod *Jechonias* ætate, quantum ex regum historia colligere licet, accidisse putamus: quo tempore *Daniel* cum sociis in regis aula eunuchum fuisse nonnulli voluerunt. Quibus auditis *Ezechias* circumspicte quidem et pie *quæcunque locutus esset Dominus*, quantumvis hominum aures offendant, *bona esse* adjecit, suæ ætati tantum indulgeri postulans, Deo gratias agit, quod se non sensu malorum ulciscatur, sed sola impendentium fama in viam revocet; qui sciat ne pœnas quidem istas ad posterios suos esse temere perventuras; sed sua tantum illos, non quæ ipse admisisset, peccata luituros. Tradunt Hebræi *Ezechias* institutum, qui sibi tantum intentus, populum et urbem negligeret, Deum non amplecti, ideoque deinceps, *Consolamini, consolamini populum meum, dicit Dominus*, prophetam adjicere. Quando enim, aiunt, amore sui regem cernitis avocari; vel ipsi saltem, qui potestis,

CAP. XL.

435 VERS. 1-8. *Consolamini, consolamini populum meum, dicit Deus. Sacerdotes, loquimini ad*

Ὁς προστεθέντων ἐτῶν αὐτῷ πεντεκαίδεκα, τῷ εἰκοστῷ καὶ ἐνάτῳ τετελεύτηκεν ἔτει, ὡς τὴν νόσον αὐτῷ γεγενῆσθαι κατ' ἔτος τὸ τεσσαρεσκαίδεκατον. Τὰ λοιπὰ δὲ πάντα πρὸ ταύτης κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον συμβεβηκέναι, ὧν ἀπάντων ἀκούσας ἐπὶ τὴν πρεσβείαν ἠπείγετο. Καὶ τῶν ἀνδρῶν ἡχόντων ἰδόντων τὸν Ἐζεκιάν τὰς ἀνωθεν τοῦ Θεοῦ διηγέσθαι μεγαλογρίας, καὶ τὰ νῦν ἐπισυνάπτειν γενόμενα, ὡς ἂν ἐδγνώμων τε δοκῇ, κάκεινους εὐσεβεστέρους ποιήσειεν, καὶ δι' αὐτῶν ἑτέρους διηγούμενων ἅπερ ἐγνώκασιν· τοῦτο μὲν οὐ ποιεῖ. Φιλοτίμως δὲ χαυνωθείς, ἀνακαλύπτει τοῦτοις τοὺς θησαυροὺς, καὶ τὸν οἶκον τοῦ Νεχώθα, ὅπερ οἶκον ἀρωμάτων Ἀκύλας ἔφη, καὶ Σύμμαχος γράει, εὐ δὲ παρὰ Πέρσαις τὴν περιουσίαν σημαίνει, τοῦτο δὲ οὐ μόνον τύφον εἶχε καινὸν, ἀλλὰ καὶ τοῖς [βλαπομένοις] τοὺς πολεμίους ἐπ' ὀφθαλμῶν παρεσκεύαζεν. Ὅθεν ὁ προφήτης ἐλθὼν ὡς ἀπ' οἰκείας γνώμης, ἀλλ' οὐ Θεοῦ δῆθεν πέμψαντος, ὅτι θέλοιν οὗτοι πυνθάνεσθαι, ἦθει κεκρημένος πολλῷ, καὶ δεικνὺς ὡς ἦλθον μὲν τὰ τοῦ Θεοῦ παράδοξα μαθησόμενοι, σὺ δὲ σαυτὸν εἰς θαῦμα τοῦτοις, ἀντὶ Θεοῦ παραδεδωκας, τὴν θείαν οὐ διδάξας ὑπεροχὴν, οὐδ' ὅτι τοῖς αὐτοῦ νάμασιν ἡ κτίσις ὑποχωρεῖ. Ὁ δὲ πρὸς μὲν τὸ, τί λέγουσιν, οὐδὲν ἀποκρίνεται, τὸν ἐλεγχον δεδιώς. Πρὸς δὲ τὸ, πόθεν ἤκασιν, ἀλαζονικῶς λέγων· ἐκ γῆς μακρόθεν, ὡς κατὰ κλέος αὐτοῦ τῆς φήμης αὐτοῦ καὶ πόρρωθεν ἐνεγκούσης, ὅτε καὶ τὴν ἐκ Θεοῦ κατὰ τοῦτο λοιπὸν ἀπόφασιν ἤγαγεν· πάντα ληφθήσεσθαι παρὰ Βαβυλωνίων εἰπὼν καὶ τοὺς ἐξ αὐτοῦ καταγομένους, εὐνούχους τῷ τούτων ἐσεσθαι βασιλεῖ. Τοῦτο δὲ γεγονός, ὡς ἐν ταῖς βασιλείαις ἐγνώκαμεν, ἐν ἡμέραις Ἰεχονίου, ὅτε καὶ οἱ περὶ τὸν Δανιὴλ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ βασιλέως γεγόνασιν, εὐνοῦχοι, καθά φασί τινες, γεγονότες. Ἄπερ Ἐζεκιᾶς ἀκούσας εὐλαβῶς τε καὶ εὐσεβῶς ἀγαθὸν ἔφη πάντα λόγον εἶναι Θεοῦ, κἀν ἡ τούτων ἀκοή τοὺς ἀνθρώπους λυπήσειεν. Τὴν ἐφ' ἑαυτοῦ δὲ μόνον παρητήσατο χρόνον, εὐχαριστῶν τῷ Θεῷ, ὅτι περ οὐ τῇ τῶν κακῶν ἐτιμωρεῖτο πείρᾳ, φήμῃ δὲ μόνῃ τῶν λυπηρῶν τῶν μελλόντων ἐσωφρονίζετο, εἰδὼς μὴδὲ τοὺς ἐξ αὐτοῦ τὴν τούτων ἀκρίτως δέξασθαι πείραν, ἐφ' οἷς δὲ ἀμαρτήσονται τιμωρομένους, τῶν ἐξ αὐτοῦ τικτομένων δικαίων μὴ βλαπομένων τῇ αὐτοῦ ἀμαρτίᾳ. Ὁ δὲ Ἑβραῖος ἔλεγε τὸν Θεὸν μὴ ἀποδέξασθαι τὴν Ἐζεκιᾶς προαίρεσιν ἑαυτοῦ μόνου φροντίσαντος, ὑπεριδόντος δὲ τοῦ λαοῦ καὶ τῆς πόλεως. Διόπερ ἐπήνεγκεν ἐφ' ἑξῆς, Παρακαλεῖτε, παρακαλεῖτε τὸν λαόν μου, λέγει ὁ Θεός. Εἰ γὰρ ἐκεῖνος φίλαυτος πέφηνεν, ἀλλ' ὑμεῖς εἰ δυνάμενοι, παρακαλεῖτε τὸν ἑμὸν λαόν. Κτῆδομαι γάρ μου τοῦ πλάσματος.

ΚΕΦΑΛΑ. Μ'.

α-η'. Παρακαλεῖτε, παρακαλεῖτε τὸν λαόν μου, λέγει ὁ Θεός· ἱερεῖς, ἀληθεύσατε εἰς τὴν καρδίαν

VARIE LECTIONES.

• γ. α. δ γρ. ἐποφθαλμίζον.

Ἱερουσαλήμ. Παρακαλέσατε αὐτήν, ὅτι ἐπλήσθη ἡ ταπεινότης αὐτῆς, λέλυται αὐτῆς ἡ ἁμαρτία, ὅτι ἐδέξατο ἐκ χειρὸς Κυρίου διπλὰ τὰ ἁμαρτήματα αὐτῆς. Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, Ἔτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, κ. τ. λ.

Περιγράφεται τὴν ὑπόθεσιν τῆς κατὰ τὸν Ἐζεχίαν προφητείας ἡ ἱστορία, ἐξ ἐτέρας ἀρχῆς τοῦ εὐαγγελικοῦ λόγου κατάρχεται, τοῖς τὸ τοῦ Χριστοῦ Πνεύμα τὸν παράκλητον ὑποδεξαμένους ἐπιδοῶσα, Παρακαλεῖται τὸν λαὸν μου. Πάντα γὰρ τὸν ἄξιον αὐτοῦ χρηματίζειν λαὸν τὸν ἐξ ἀπάντων τῶν ἐθνῶν ἐξελεγμένον προστάττει τοῖς ἀποστόλοις παρακαλεῖν, ὅπερ ἔδρων, ὡς ὁ Παῦλος ἐδήλωσε λέγων· «Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ Πατὴρ τῶν οἰκτιρῶν, καὶ Θεὸς πάσης παρακλήσεως, ὁ παρακαλῶν ἡμᾶς ἐν πάσῃ θλίψει ἡμῶν, εἰς τὸ δύνασθαι ἡμᾶς παρακαλεῖν τοὺς ἐν πάσῃ θλίψει, διὰ τῆς παρακλήσεως, ἧς αὐτοὶ παρακαλούμεθα ὑπὸ Θεοῦ, » καὶ τὰ μετὰ ταῦτα, δι' ὧν πάντων τῶν περὶ τῆς παρακλήσεως λόγον ἀπέδωκεν. Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ, καθάπερ πειθόμενος τῇ προφητικῇ παρακελεύει, βοᾷ· «Αεδόμεθα ὑπὲρ Χριστοῦ, καταλλάγητε τῷ Θεῷ. » Καὶ πάλιν· «Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς ἐγὼ ὁ δέσμιος ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Τὸ δὲ ἱερεῖς, ὡς μὴ κείμενον παρὰ τοῖς ἄλλοις, ὠδέλιστα παρὰ τοῖς Ἑβδαμήκοντα.

Ὁ γοῦν Σύμμαχος φησι· *Παρηγορεῖτε, παρηγορεῖτε τὸν λαὸν μου, λέγει ὁ Θεὸς ὑμῶν. Παραμυθήσασθε τὴν καρδίαν Ἱερουσαλήμ. Ὡ καὶ συνεφώνησαν οἱ λοιποὶ. Τίς δὲ ἡ ὥσπερ ἐμφύχου καρδία τῆς Ἱερουσαλήμ; Ἦν μὲν εἰπεῖν ἀντὶ τῶν οἰκητόρων εἰρῆσθαι τὴν πόλιν, εἰ μὴ καὶ τοῦ λαοῦ διεμνητο λέγων, τὸν λαὸν μου. Τίς δὲ ὁ λαός; τίνες δὲ οἱ παρακαλοῦντες; Ἀλλὸν ὡς οἱ τὸ Πνεῦμα τὸν παράκλητον ἔχοντες, ὡς ἐλέγομεν, πρὸς οὓς ἔλεγεν ὁ Σωτὴρ, «Κάγῳ ἐρωτήσω τὸν Πατέρα μου, καὶ ἄλλον Παράκλητον δώσω ὑμῖν, ἵνα ᾗ μεθ' ὑμῶν εἰς τὸν αἰῶνα, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας. » Καὶ πάλιν· «Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, » τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ τὸ θεῖον, οὕτω πολλάκις Πνεῦμα καλεῖ. Οἱ τὸν Παράκλητον οὖν δεξάμενοι, παρακαλεῖν προστάττονται τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ. Ἀλλ' οὐ τὸν Ἰσραὴλ, οὐδὲ τὸν Ἰακώβ, οὐδὲ τὸν Ἰούδαν· ἀλλ' ἕτερον παρὰ τοῦτον, ὡς ὁ Ζαχαρίας δηλοῖ λέγων· «Τέρπου, καὶ εὐφραίνου, θυγάτηρ Σιών, δι' ὅτι ἰδοὺ ἔρχομαι, καὶ κατασκηνώσω ἐν μέσῳ σου, λέγει Κύριος. Καὶ καταφύξονται ἔθνη πολλὰ ἐπὶ τὸν Κύριον ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, καὶ ἔσονται αὐτῷ εἰς λαὸν, καὶ κατασκηνώσουσιν ἐν μέσῳ σου, καὶ ἐπιγνώσῃ ὅτι Κύριος παντοκράτωρ ἐξαπέσταλκέ με πρὸς σε. » Δι' ὧν σαφῶς ἔθνη πολλὰ λαὸς τοῦ Θεοῦ προαγορεύεται γίνεσθαι. Καὶ ταῦτα λέγει Κύριος ἀπεσταλμένος ὑπὸ ἐτέρου Κυρίου.*

Absoluta de Ezechia prophetiae narratione, alium jam illis sermonem, qui Christi Spiritum consolatore exceperunt, *Consolamini populum meum* inclamans, aggreditur. Quemlibet enim, qui populi sui appellatione dignus sit, ex omnium gentium numero eximium et selectum *consolari* jubet apostolos : quod eos etiam praestitisse testatur Paulus his verbis : « *Benedictus Deus, et Pater Domini nostri Jesu Christi, Pater misericordiarum, et Deus totius consolationis, qui consolatur nos in omni afflictione, per consolationem, qua ipsi a Deo consolamur* »²⁵, » cæterisque, quæ sequuntur ; in quibus omnibus *consolationis* rationem exhibuit. Alicubi deinde, tanquam prophetica adhortatione persuasus clamat : « *Obsecramus per Christum, reconciliemini cum Deo* »²⁶. Et rursus : « *Obsecro vos ego vincitus in Christo Jesu* »²⁷. Est vero notandum *sacerdotes* vocabulum, tanquam ab aliis non agnoscat, apud interpretes Septuaginta obelo confodi.

Sic igitur Symmachus : *Consolamini, consolamini populum meum, dicit 436 Deus vester. Alloquimini cor Jerusalem* ; cui etiam cæteri consentiunt. Sed quodnam est ipsius *Jerusalem*, tanquam animantis, *cor* ? Urbem quidem ipsam, pro ejus incolis, nominasse respondere liceret, nisi *populum meum* adjecisset. Verum, quis *populus* ? qui *consolatores* ? Ipsi nimirum, qui consolatorem Spiritum habentes, ista a Salvatore audierunt : « *Et ego rogabo Patrem meum, et alium Paracletum dabit vobis, ut sit vobiscum in sæculum ; Spiritum veritatis* »²⁸. » Et rursus : « *Cum autem venerit Paracletus* »²⁹, » etc. Ita enim sæpe Spiritum sanctum et divinum, sola Spiritus appellatione significat. Qui ergo Paracletum acceperunt, *Dei populum*, non Israelis, non Jacobi, non Judæorum denique, sed alium *consolari* jubentur, de quo Zachariam ita scripsisse legimus : « *Gaude et lætare, filia Sion, quia ego venio, et habitabo in medio tui, dicit Dominus. Et confugient gentes multæ ad Dominum in die illa, et erunt ei in populum ; et habitabunt in medio tui ; et cognoscent quia Deus omnipotens misit me ad te* »³⁰, » quibus aperte gentes multas in *populum Domini* abituras prædicatur (1). Et hæc dicit Dominus missus ab alio Domino.

²⁵ II Cor. i, 3. ²⁶ II, Cor. v, 20. ²⁷ Ephes. iv, 1. ²⁸ Joan. xiv, 16, 17. ²⁹ ibid. 26. ³⁰ Zachar. ii, 10, 11.

NOTÆ.

(1) Placet viris theologis brevem istam clausulam ferri posse, cum et Ignatius et Justinus Martyr, ita de Patre et Filio sæpe locuti sint : cum etiam de angelis (de quibus apud Zachariam sermo est)

intelligi possit. Ego tamen ab Arriano aliquo ad marginem notata in contextum venisse ideo suspicor, quod eadem ablata locum fieri magis perspicuum videam.

Qua ergo ratione hic *Dei populus*, eadem et cor **A** *Jerusalem*, populi scilicet in Ecclesia præstantior numerus, appellatur: non aliter quam in corpore *cordi* principatum tribuimus. Quo loquendi genere rationi et spiritui magis obtemperantium ordo significatur. Itaque loqui quidem istos, alios autem, tanquam *consolatione* opus habentes, consolari præcipit. Dicit etiam et sensui subjectæ Jerusalem cives ratione magis pollentes, æquioresque significari; cum reliqua turba crassa fere, corporique maxime addicta sit. Vult igitur et ad istos verba fieri ab eis, qui Spiritum consolationis acceperunt; et peccatorum per prophetiam de Christi adventu, cum cessante humilitate etiam *solutum erit peccatum*, veniam denuntiari. *Cordi* ergo superius memoratæ *Jerusalem* *duplices* pœnas irrogatas **437** B esse dicit: quandoquidem (præterquam quod secundum historiam, et illos, quos indicavimus, cum populo agentibus exteris *humiliatos*, eadem tollerasse constat) et ipsi etiam animo torquebantur; cum populi rejectionem lugerent, secundoque jam urbe expugnata, solo templum esse adæquatum intuerentur. *Consolationem* ergo deinceps, quæ Salvatoris adventu præstaretur, cum *vox clamantis* dixit, adjecit. Deinde, *et videbit omnis caro salutare Dei*, addidit, ut Evangelii prædicationem, unde Salvator innotuit, indicaret. Est vero *desertum* hic ab eo aliud, per quod populum Moses traduxit. Deinde, cujusnam viri vox in eo? *Clamantis*, respondet: aut ut Aquila interpretatur, *rocantis*. Patet vero et ad quos loqueretur, cum *parare viam Domini* juberet. Quæ omnia auditores istorum quærere, et, ut pergente in actum prophetia, *salutare Dei* viderent, precari fuerat consentaneum.

Quoniam igitur ista exspectabant qui res propheticas callebant; iis, qui a principibus sacerdotum et magistris missi ad Joannem venerant, ut Christusne, an Elias, an propheta ipse esset, audirent, illa quidem pernegat, se autem *voce clamantis esse* proficitur ²⁴. Id enim iis, qui prophetiam norant, dixisse, *desertumque*, in quo agebat, et ipsum *Dei salutare* omni carni conspiciendum pro foribus instare, satis erat ostendisse. Est enim concionatus in *Jordanis deserto*, de quo nunc prophetia, non *Jerosolymis*, et in ea ipsa *solitudine* Christi *salutare*, ejusdemque *gloria omnibus* apparuit; cum et ad ejus baptismum cœlis apertis in eumdem se Spiritus columbæ specie demisit, et a Patre dilectus appellari Filius auditus est ²⁵. Hæc enim signa *gloriæ salutaris* in *Jordanis solitudine* data esse constat. Atque inde est, quod eandem antea in hunc modum allocutus est: « Lætare, deserta sitiens; exsultet solitudo, et floreat quasi lilium. Florebunt, et exsultabunt deserta *Jordanis* ²⁶. » Ita vero si ad **438** arcanam intelligentiam revoces, de Ecclesia recte intelligas, quæ Deo

Ὡς οὖν οὗτος λαὸς Θεοῦ, οὕτω καρδία Ἱερουσαλήμ τὸ κρείττον τοῦ λαοῦ τάγμα, καὶ τῆς Ἐκκλησίας τὸ κυριώτατον, ὡς ἡ καρδία τοῦ σώματος, δι' οὗ δηλοῦται τὸ λογικὸν τε καὶ νοερώτερον τάγμα. Διὰ τούτοις μὲν λαλεῖν, παρακαλεῖν δὲ τοὺς ἄλλους ἐπέταξεν, ὡς ἂν δεομένους παραμυθίας. Εἰποὶς δ' ἂν καὶ τῆς αἰσθητῆς Ἱερουσαλήμ τοὺς λογικωτέρους σημαίνεσθαι, τοῦ λοιποῦ πλήθους οἰοῖται σαρκώδους καὶ παχυτάτου τυγχάνοντος, καὶ αὐτοῖς οὖν βούλεται λαλεῖν τοὺς εἰληφότας τὸ Πνεῦμα τῆς παρακλήσεως, ἄφραστον ἁμαρτιῶν εὐαγγελιζόμενους διὰ τὴν προφητείαν, ἣν ἐπάγει περὶ τῆς Χριστοῦ παρουσίας, παυμένης τῆς ταπεινώσεως, καὶ λυομένης τῆς ἁμαρτίας. Τῇ οὖν εἰρημένη καρδίᾳ τῆς Ἱερουσαλήμ διαπλῆν ἐπενεχέσθαι λέγει τὴν κόλασιν, ἐπεὶ καὶ ἱστορικῶς συναπέλαυνον τῶν τοῦ πλήθους κακῶν οἱ δηλωθέντες ὑπ' ἁλλοφύλοις ἔθνεσι ταπεινούμενοι, καὶ κατὰ διάνοιαν ἐκόλαζον ἑαυτοὺς, τὴν τοῦ λαοῦ πενθοῦντες ἀποδοκίμην. Ἀλλὰ καὶ δεύτερον ἡ πόλις ἤλωκεν ὡς καὶ τὸν ἐν αὐτῇ νέων κατενεχθῆναι πρὸς ἑδαφος. Τὴν δ' οὖν παράκλησιν τῆς τοῦ Σωτῆρος ἐπιφανείας ἐρ' ἐξῆς ἐπενήνοχε, φωνῇ λέγων, βοῶντος· εἰθ' ἐξῆς ἐπιφέρων· Καὶ ὕψεται πᾶσα σὰρξ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ, τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα, δι' οὗ Σωτὴρ ἐγνωρίζετο. Ἐτέρα δὲ νῦν ἐρημὸς εἰρηται παρ' ἣν ὁ Μωσῆς διήγαγε τὸν λαόν. Καὶ τίνος ἀνδρὸς ἐν ταύτῃ φωνῇ βοῶντος; κατὰ τὸν Ἀκύλαν, καλοῦντος. Δῆλον δὲ καὶ πρὸς τίνος ἔλεγεν· Ἐτοιμίσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου. Ἀπερ πάντα εἰκὸς ἦν τοῦς τούτων ἀκροατὰς ζητεῖν, εὐχεσθαι τε τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ ἰδεῖν, προβαίνουσας εἰς ἔργον τῆς προφητείας.

Ἐπεὶ οὖν ταῦτα προσεδύκων οἱ τῶν προφητικῶν ἐπιγνώμονες, τοῖς ἤκουσιν ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων καὶ διδασκάλων, ἐρωτῶσιν τε τὸν Ἰωάννην, εἰ Χριστὸς, ἢ ὁ Ἰλίας, ἢ ὁ προφῆτης ἐστίν, ἀποφάσκει μὲν ταῦτα, τὸ δὲ φωνῇ βοῶντος εἶναι δι' ἐκτενέστερον. Ὡς γὰρ εἰδόσι τὴν προφητείαν ἡρώδης τοσοῦτον εἰπὼν, ἐρημὸν τε δεικνὺς τὴν ἐν ἣ διήγε, καὶ τὸ ἐπὶ θύραις εἶναι τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ τὸ πάσῃ σαρκὶ γνωστὸν ὄν. Ἐκήρυσσε γὰρ ἐν τῇ ἐρήμῳ τοῦ Ἰορδάνου, περὶ τῆς ἡ προφητείας φησὶν, ἀλλ' οὐκ ἐν Ἱερουσαλήμ. Ἐν ἡπερ ἐρήμῳ τὸ σωτήριον ὠφρῆ Χριστὸς, ἦτε δόξα αὐτοῦ αὔριον ἐγνώσθη, τῶν μὲν οὐρανῶν ἀνοιγομένων, βαπτίζομένου, τοῦ δὲ θείου Πνεύματος ἐν εἰδῇ περισσευούσης ἐπ' αὐτὸν καταβῆσαντος, τοῦ δὲ Πατρός φῆσαντος αὐτὸν Ἰῆν ὑπάρχον ἀγαπητόν. Ταῦτα γὰρ τῆς σωτηρίου δόξης σημεῖα ἐν ἐρήμῳ τοῦ Ἰορδάνου γινόμενα. Διὰ φύλας ταύτην εὐαγγελίζετο λέγων· « Εὐφράνθητε, ἐρημὸς ἡ ἐμψύσσα, ἀγαλλιᾶσθω ἐρημὸς καὶ ἀνοείτω ὡς κρίνον. Καὶ ἐξανθήσει καὶ ἀγαλλιᾶσεται τὰ ἔρημα τοῦ Ἰορδάνου. » Ἐπληροῦτο δὲ καθ' ἱστορίαν μὲν οὕτως· κατὰ δὲ διάνοιαν ἐπὶ τῆς ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίας νοούμενα, ἣ τις πρότερον ἐρημὸς ὑπῆρχε Θεῷ, ἐν ἣ μὲχρι καὶ τήμερον ἡ αὐτὴ βεβή

²⁴ Joan. 1, 19-25. ²⁵ Matth. iii, 13-17. ²⁶ Isa. xxxv, 1, 2.

φωνή, καὶ τῷ * σωτήριον τοῦ Θεοῦ τοῖς προσιοῦσιν Ἀ
εὐαγγελίζεται, πρὸς τὴν ὑποδοχὴν τοῦ Θεοῦ λό-
γου παρασκευάζοντα τὰς αὐτῶν ἀκοάς. Πρὸς ὃν ἀν-
τιδιὰστέλλον τὸν Ἰωάννην φωνήν ὁ λόγος καλεῖ.

Ἀντὶ δὲ τοῦ, *Εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ*,
Σύμμαχος ἔφησεν, *Ὁμαλλοῦσατε ἐν ἀβάτῳ ὁδὸν τῷ*
Θεῷ ἡμῶν. Ὡς ἂν τοῦ Θεοῦ μέλλοντος ἐπιβαίνειν,
ἧς οὐκ ἐπέβη τὸ πρότερον οὐκ αὐτὸς, οὐ προφήτης,
οὐ δίκαιος, δηλαδὴ τῆς ἐξ ἔθνων Ἐκκλησίας. Καὶ τῷ
Θεῷ τὸ ἡμῶν προσέθηκεν, ὡς πρὸς ἑτέρους φοβη-
γόμενος. Ἦσαν γὰρ μύριοι καὶ ἐξ ἀλλοφύλων ἔθ-
νων οἱ τῷ Ἰωάννου προσελθόντες βαπτίσματι. Καὶ
ἐν Ἐκκλησίᾳ δὲ ταῦτα πᾶσι προσφωνεῖται τοῖς ἔθνε-
σιν. Εἶτα δηλοῖ τὰς μὲν *τεταπεινωμένας* τῷ βάθει
τῆς κακίας ὑποῦσθαι ψυχάς. *Ταπεινωθήσεσθαι* δὲ
τὰς ἐπηρμένους κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ. Καὶ
σκολιὰ δὲ καὶ τραχεῖα ψυχὴ, ὁμαλὴ τε καὶ εὐθεῖα γέ-
νησεται ὡς ἂν δεκτὴ γένοιτο τῆς ἐπιβάσεως τοῦ
Θεοῦ. Ὁρῶσεται γὰρ, φησὶν, ἡ δόξα Κυρίου. Καί
τινι λέγων, ἐπάγει· *Καὶ ὄψεται πᾶσα σὰρξ* τὸ σω-
τήριον τοῦ Θεοῦ, τοὺς σαρκικοὺς λέγων οὐκ ἐσχη-
κότας Πνεῦμα Θεοῦ. Κατὰ τὸ, « Οὐ μὴ καταμείνῃ
τὸ Πνεῦμά μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις, διὰ τὸ
εἶναι αὐτοὺς σάρκας, » οὗς δὴ τὸ σωτήριον ὄψε-
σθαι τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ καὶ Πνεῦμα Θεοῦ προφήτης
ἕτερος ὄψεσθαι τούτους φησὶν, « Ἐκχεῶ, λέγων,
ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα. » Ἔδει
γὰρ τοὺς τὸ σωτήριον ἐγνωκότας τοῦ Θεοῦ καὶ
Πνεύματος μεθέξειν Θεοῦ. Καὶ τοιαύτην ἐπιγαγε
τοῦ λαοῦ τὴν *πυράκλινον*, τοῦ νέου φημί. Τοῦ γὰρ
παλαιοῦ τὴν ἀπειθείαν εἰδὼς, δευτέρῳ χρηστὴν κηρύγ-
ματι· *Πᾶσα σὰρξ ἁγίος*. Σαρκὸς γὰρ αὕτη φύσις,
καὶ τοῦ τὴν εἰκόνα φοροῦντος τοῦ χυαίου. Τὰ γὰρ
ἐπὶ γῆς πρὸς βραχὺ μένον ἀνθρώπων μαραινέται.
Δεξιμένη δὲ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ Πνεῦ-
μα σχήσει ἅγιον, ὃ τε οὐκ ὡς ἁγίος *ξηραίνεται*
ἄνθρωπος, οὐδὲ παύεται τοῦ ἀνθρῶ, μένει δὲ πνευ-
ματικὸς, ἀνακτινόμενος εἰς ἐπίγνωσιν κατ' εἰκόνα
τοῦ κτίσαντος αὐτόν.

Κατὰ δὲ τὸ Ἑβραϊκὸν *χόρτον* καλεῖ τὸν Ἰουδαίων
λαόν. Ὁ γὰρ Σύμμαχος καὶ Θεοδοτίων ἐκ προσθήκης
φασὶν· Ἀληθῶς *χόρτος* ὁ λαός. Ἐξηράνθη ὁ
χόρτος. *Ἐξέλεσε τὸ ἄνθος*. Ὁ δὲ Ἀκύλας, Πρὸς
ὃν ὁ λαός ἐξηράνθη; πρὸς ὃν ἀπέρυσεν ἄνθος;
Ἀντὶ τοῦ, *Τὸ δὲ ῥῆμα Θεοῦ ἡμῶν μένει εἰς τὸν*
αἰῶνα, ὁ Σύμμαχος φησιν, Ὁ δὲ λόγος τοῦ Θεοῦ
ἡμῶν στήσεται εἰς τὸν αἰῶνα, Χριστὸν γὰρ αἰώνιον
ὑπάρχειν ἢ ἐν τῇ ἐρήμῳ λέγει φωνή, καὶ συνδια-
μένειν αὐτῷ τοὺς τὸ σωτήριον αὐτοῦ δεξιμένους
ἀπὸ τῆς γεώδους ἐπὶ τὴν πνευματικὴν μεταστάντας
οὐσίαν. Οἱ δὲ ἐκ περιτομῆς μέναντες *σάρκες*, *χόρ-*

A quidem ante destituta, et ad hodiernum usque
diem *clamantem* in se *vocem* nacta, etiam *salutare*
Dei illam ingred'entibus annuntiat, eisque ad Dei
verbum audiendum aures præparat; a quo, ut
Joannem distingueret, *vocem* propheta nuncu-
pavit.

Verum enimvero quod, *Rectas facite semitas ejus*,
hic habemus, *Explanate in invio iter Deo nostro*,
dixit Symmachus; ac si illud jam, quod nunquam
vel ipse Dominus antea, vel propheta, vel justus
quisquam ambulasset (Ecclesiam gentium innu-
ens), iter esset calcaturus. Deinde, ad *Dei vocem*,
nostri adjecit, ut ad alios locutus esse videretur.
Erant enim infiniti de gentium etiam externarum
numero, qui ad Joannis baptismum accesserant. In
Ecclesia præterea et ista gentibus omnibus clara
voce proponuntur. Animas deinde, quæ gravibus
malis afflictæ *humiliatæque* sunt, exaltatum iri
significat; *depressas* autem quæ se adversus Dei
scientiam crexerunt. Anima rursum, quæ prava
erat et aspera, plana fiet atque *recta*, ut se cal-
cantem Deum excipiat. Videbitur enim, ait, *gloria*
Domini. Cui deinde adjicit: *Et videbit omnis caro*
salutare Dei; eos carnis nomine, qui Spiritum Dei
non habent, innuens, juxta illud: « Non perma-
nebit Spiritus meus in viris istis, quia caro
sunt »⁷⁷; « quos *Dei salutare visuros esse* significat.
Quin et Dei Spiritum propheta alius visuros istos
ostendit, ubi ait: « Effundam de Spiritu meo super
omnem carnem »⁷⁸. « Eos enim Dei Spiritu, qui
salutare Dei visuri essent, participes fieri decuit.
Talem igitur *populi* (recentis inquam) *consola-*
tionem attulit. Cum enim veteris incredulitatem
non ignoraret, eidem et altera etiam, *omnis caro*
fenum adjiciens, annuntiat. Talis enim natura *car-*
nis est, et ejus, quod terrenam refert imaginem.
Siquidem, quæ in terra sunt, cum brevi solum
momento floruerunt, citissime arescunt. Quæ autem
salutare 439 *Dei* admiserint, et sanctum etiam
Spiritum accipient. Imo ne homo quidem *tanquam*
fenum arescet, nec flos ejus decidet; sed Spiritu
renovatus, ad ejus agnitionem, ad cujus exemplar
effictus est, renovabitur.

Quod si ad Hebraica attendas, *feni* nomine Ju-
daeorum populum significari reperias, cum Sym-
machum et Theodotionem tanquam per appendi-
cem, *Vere fenum populus, exaruit fenum, excidit flos*,
habere; Aquilam autem, *Apud quem exaruit popu-*
lus, apud quem effluxit flos? quærere videamus.
Quod deinde, *Verbum Domini nostri manebit in*
æternum, habemus; ita Symmachus: *Sermo Do-*
mini nostri stabit in æternum. Christum siquidem
æternum esse vox ea quæ in deserto erat, asserit;
et cum eis manere, qui saluari ejus accepto, a
terrena in spiritualem sortem transierint: cir-

⁷⁷ Gen. vi, 3. ⁷⁸ Joel ii, 28.

VARIE LECTIONES.

* γρ. τό. † γρ. φησί. ‡ γρ. δεξιμένα.

cumcisos autem, qui *carnes* esse perrexerint, ex ipso appendicis sensu quæ vere *fenum* esse populum adjunxit, *seni* instar evasuros. Ab initio autem quærentes nonnulli, qui statim post sermonem de Ezechia, Christi adventum propheta intulerit; plures quidem Hierosolymorum fuisse direptiones, sed omnium novissimam, ante Christi adventum per Nabuchodonosorem fuisse putant, neque inde postea ad Christum usque terra pulsos aut abductos fuisse. Itaque cum hujus, quæ Ezechiae prænuntiatur, meminisset, recte etiam *consolationem* adjunxisse. Iis enim præcipue facta est *salutis* promulgatio; juxta illud: « Non sum missus nisi ad oves quæ perierunt domus Israel ³⁹. » Aiunt tamen nonnulli absurdas eorum cogitationes *consolatione* dignas censuisse. Cum enim absurdæ opinionis qua se eum, qui exspectabatur, esse putabat, pœnas dedisset Ezechias (de se enim dici illud: « Cadent a latere tuo mille, et decem millia a dextris tuis ⁴⁰, » qui tot hostes cecidisse videret, male crediturus fuerat, nisi tanta spe propter morbum excidisse se, neque sibi jam, sed Christo uni psalmum convenire animadverteret, qui flagellum tabernaculo ejus ⁴⁴⁰ non appropinquaturum esse moneret), populus cessasse promissiones, et quæ antea sperabat omnia periisse, nullum deinde, qui genti salutem daret amplius exspectandum esse arbitrabatur.

Atque hinc est quod spem abjicientes universorum Deus per prophetam et sacerdotes *consolationem* dicens: *Loquimini ad cor Jerusalem*; quasi læta et facili auditores *consolatione* demulcere jubeat, qua prius onerosa valde et gravis, umbrisque etiam involuta et obscura lex ipsa carebat, quæ mentes minime necessaria docebat. Verbis enim tantummodo levem quamdam et externam notitiam afferebat; cum *salutis* prædicatio in intimos animæ recessus Spiritum induceret. Hinc illa Davidis: « In corde meo abscondi eloquia tua, ut non peccem tibi ⁴¹. » Tale et illud quod a quodam propheta dicitur: « Et ecce testamentum quod ego testabor illis, in diebus illis; dicit Dominus, dans leges meas in mentes eorum; et in corda eorum inscribam eas ⁴². » Hinc et Pauli alia: « Epistola nostra vos estis, quæ intelligitur, et legitur ab omnibus hominibus, cum declaratis quod estis epistola Christi, ministrata a nobis, descripta non atramento, sed Spiritu Dei viventis, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnis ⁴³. » Non desunt qui *sacerdotum* nomine angelos intelligant, quibus etiam *ad corda loqui* posse congruit. Est vero *consolatio*, cum sit ipsi multæ duplicis remissio; sive ipsi carnis affectionibus subijciamur (ultio enim et ista, eaque permagna illis est qui sensu aliquo præditi sunt), sive propter eas puniamur, id est, sive a Deo, qui vere fons vitæ est, rece-

του δίκην πεσοῦνται, κατὰ τὴν προσθήκην τοῦ, Ἀληθὺς χορτός ἐστι λαός. Ἀνωθεν δὲ τινες ἀπορήσαντες πῶς τοῖς Ἐζεχίου λόγοις τὴν Χριστοῦ παρουσίαν ὁ προφήτης ἐπήνεγκε, λέγουσιν ὅτι πολλάκις πολέμιοι τὴν Ἰερουσαλὴμ κατεδῆσαν· ἡ δὲ διὰ Ναβουχοδονόσωρ πρὸς τῆς Χριστοῦ παρουσίας τελευταία γέγονεν ἄλωσις. Μεθ' ἣν ἐπανελθόντες ἔχουν ἀδιαιρέτως τὴν γῆν μέχρι τῆς Χριστοῦ παρουσίας. Ταύτης οὖν μνησθεὶς πρὸς Ἐζεκιαν τῆς ἀλώσεως τῆς ἐπὶ ταύτῃ μέμνηται παρακλήσεως. Προηγούμενης γάρ τούτοις τὸ σωτήριον ἐγένετο κήρυγμα κατὰ τό· « Οὐκ ἀπεστάλην εἰ μὴ εἰς τὰ ἀπολωλότα πρόβατα οἴκου Ἰσραὴλ. » Τινὲς δὲ φασιν ὡς τὰς αὐτῶν ἀτόπους ἐννοίας ἡξίωσε παρακλήσεως. Ἐζεχίου γὰρ ἐπὶ τῇ ἀτόπῳ παιδευθέντος οἴησι, καθ' ἣν ὤρετο τυγχάνειν ὁ προσδοκώμενος, ὡς καὶ περὶ αὐτοῦ δοκεῖν εἰρησθαι τὸ, « Πεσεῖται ἐκ τοῦ κλίτους σου χιλιάς, καὶ μυριάς ἐκ δεξιῶν σου, » τοσοῦτους πεπτωκότας θεώμενον ⁴. Ταύτης δὲ τῆς ἐλπίδος διαπεσόντος διὰ τὴν νόσον, ὡς μηκέτι τὸν ψαλμὸν ἀρμόττειν αὐτῷ λέγοντα, καὶ μάστιγι οὐκ ἐγγίει τῷ σκηνώματι σου (μόνον γὰρ ἤρμωτε τῷ Χριστῷ), ὁ λαὸς ὤρετο τὰ τῆς ἐπαγγελίας πεπαισθαι, πάντα τε φρουδα γεγονέναι τὰ ἐλπισθέντα, μηδένα τε σωτήρα τοῦ γένους φανῆσθαι.

Ὅθεν ὁ τῶν ὧων Θεὸς ἀπεγνωκὸς τούτους διὰ τοῦ προφήτου καὶ τῶν ἱερέων παρακαλεῖ, λέγων, *Λαλήσατε εἰς τὴν καρδίαν Ἰερουσαλὴμ*, τοῦτ' ἔστιν, εὐπαράδεκτον τοῖς ἀχρωμένοις τὸν τῆς παρακλήσεως ποιήσασθε λόγον, ὅπερ οὐκ εἶχεν ὁ νόμος φορτικῶς ἄγαν περὶ σκιάν καὶ τύπους εἰλούμενος, οὐκ ἀναγκαῖα παιδεύων τὸν νοῦν. Ἐξωφανῇ γὰρ τινα γινώσκιν ἐνεποιεῖ διὰ τοῦ γράμματος. Τὸ δὲ σωτήριον κήρυγμα θεωριῶν πληροὶ τὴν ψυχὴν τοῦ Πνεύματος τοῦ θεοῦ τὸ βάθος αὐτῆς ὑπανοίγοντες. Οὕτω τοί φησι καὶ Δαβὶδ· « Ἐν τῇ καρδίᾳ μου ἔκρυψα τὸ λόγιόν σου, ὅπως ἂν μὴ ἀμάρτω σοι. » Τοιοῦτον καὶ τὸ δι' ἐνὸς τῶν προφητῶν· « Καὶ αὕτη ἡ διαθήκη, ἣν διαθήσομαι αὐτοῖς ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, λέγει Κύριος, διδοὺς νόμους μου εἰς τὴν διάνοιαν αὐτῶν, καὶ ἐπὶ τὰς καρδίας αὐτῶν ἐπιγράψω αὐτούς. » Καὶ ὁ Παῦλος δὲ φησιν· « Ἡ ἐπιστολὴ ἡμῶν ὑμεῖς ἐστε, γινωσχομένη καὶ ἀναγιγνωσχομένη ὑπὸ πάντων ἀνθρώπων, φανερούμενοι ὅτι ἐστὲ ἐπιστολὴ Χριστοῦ, διακονηθεῖσα ὑφ' ἡμῶν, ἐγγεγραμμένη οὐ μέλανι, ἀλλὰ Πνεύματι Θεοῦ ζώντος, οἷον ἐν πλαστῇ λιθίνῃ, ἀλλ' ἐν πλαστῇ καρδίᾳ σαρκίνας. » Ἐρεῖς δὲ τινες τοὺς ἀγγέλους ἐνόησαν, οἷς ἐμπρέττει καὶ τὸν καρδίαις δύνασθαι λαλεῖν. Ἡ δὲ παράκλησις ἐν τῷ λελῶσθαι τὴν δίκην αὐτῇ ἰδιότητι γενομένην, ἐν τε τῷ σαρκὸς ἐπιθυμίαις προσκεῖσθαι (κόλασις γὰρ αὕτη μεγίστη τοῖς ἔχουσιν αἰσθησιν) ἐν τε τῷ δι' ἐκεῖνα ἰκολάζεσθαι.

³⁹ Matth. xv. 24. ⁴⁰ Psal. xc. 7. ⁴¹ Psal. cxviii. 11. ⁴² Jerem. xxxi. 33. ⁴³ II Cor. iii. 2, 3.

VARIE LECTIONES.

⁴ γρ. θεωμένου. ¹ γρ. αὐτοῦ. ¹ γρ. ἐκείνας.

Ἦγουν, ἐν τε τῷ ἀποστῆναι Θεοῦ τῆς ὄντως πηγῆς Ἀ
ζωῆς, καὶ τῷ προσχωρῆσαι τοῖς δαίμοσιν, λάκκοις
συντετριμμένοις, κατὰ τὴν Ἱερεμίου φωνήν, συν-
έχειν ὕδωρ μὴ δυναμένοις. Τινὲς δὲ φασιν, ὅτι ὡς οἱ
φιλόσοφοι πατέρες τὴν σμικρὰν κατὰ παιδὸς ἀμαρ-
τίαν μελίζω πολὺ τῆς ἀξίας νομίζουσιν, οὕτω διὰ
φιλανθρωπίαν ὁ Θεὸς τὴν ἐλάττω τῆς ἀξίας διπλάσιαν
ἐρίξεται. Ἄλλως γὰρ οὐκ ἄξιον τῆς αὐτοῦ χρηστό-
τητος ἐν διπλῇ τιμωρεῖσθαι τοῦ λέξαντος· « Οὐκ
ἐκδικήσει Κύριος δις ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐν ὁλίγῃ. Οἰκτιρ-
μων γὰρ καὶ ἐλεῆμων ὁ Κύριος, μακρόθυμος καὶ
πολυέλεος καὶ ἀληθινός. » Καὶ, « Οὐ κατὰ τὰς ἀνο-
μίας ἡμῶν ἐποίησεν ἡμῖν οὐδὲ κατὰ τὰς ἀμαρ-
τίας ἡμῶν ἀνταπέδωκεν ἡμῖν. » Σύμφωναν δὲ
τῷ, Ἑτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, καὶ Ζαχαρίας
ὁ τοῦ Βαπτιστοῦ λέγει Πατὴρ· « Καὶ σὺ, παιδίον, B
προφήτης Ὑψίστου κληθήσῃ. Προπορεύσῃ γὰρ πρὸ
προσώπου Κυρίου, ἐτοιμάσαι τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ. »
Περὶ οὗ φησιν ὁ Σωτὴρ· « Ἐκεῖνος ἦν ὁ λύχνος ὁ
καίόμενος καὶ φαίνων. Ὑμεῖς δὲ ἠελησάτε ἀγαλ-
λιαθῆναι πρὸς ὧραν ἐν τῷ φωτὶ αὐτοῦ. » Ἠλῖος
γὰρ δικαιοσύνης καὶ φωὸς ἀληθινὸς ὁ Χριστός. Καὶ
τὸ μέσον ἀμφοτέρων ἀσυμβλήτων, καὶ ὅτι μάλιστα
τὸ ἀνθρώπινον πλήρες γένοιτο σοφίας τε καὶ φωτός.

Τοῖς δὲ ἀπεγνωκόσι σημεῖον δίδωσι παρακλη-
σεως. Ὅταν γὰρ ἀπὸ τῆς ἐρήμου περὶ μετανοίας
ἀκούσις φωνῆς, τότε νοεῖ παρῆναι τὸν προσδοκώ-
μενον. Ὡς ἀπὸ λεωφόρου δὲ τὰ μὲν ἐχούσης ἀνάστη, C
τὰ δὲ κοίλα, καὶ διὰ τοῦτο δυσπορεύτου, τὸν λόγον
ἐληφεν· ἥτις ἂν γένοιτο *λεῖα*, τῶν μὲν καθαιρου-
μένων ὕψους· τῶν δὲ, πληρουμένων κοιλότητας,
ἡποία διὰ Χριστοῦ γέγονεν ἡ τῆς εὐσεβείας ὁδός,
ἁβαντος πρότερον ὑπὸ τῶν κοσμοκρατόρων τοῦ
σκότους ὑπάρχουσα ταῖς γέωδυσιν ἐγκαταδησάντων
ἡμᾶς ἡδοναῖς. *Δόξαν δὲ Κυρίου καλεῖ* τὸν ὕψος, ὡς
ὑπὲρ πᾶσαν ὄντα τὴν κτίσιν καὶ τῆς αὐτῆς θεότητος
τῷ Πατρί. Τοῦτο δὲ καὶ γενόμενος *ἄνθρωπος* ἐδειξε
θαυματουργῶν ἀεὶ, καὶ τὴν κτίσιν μεταπλάττων τῷ
ῥήματι, γενόμενος πᾶσι σωτήριον, τῶν ἐν νόμῳ
θυσῶν ἀμαρτίας καθαιρεῖν μὴ δυναμένων. Ἐν δὲ
Χριστῷ τελειούμενοι τῷ τῆς υιοθεσίας πνεύματι
σετιμήμεθα πάντες, τό γε ἦκον εἰς τὴν τῆς χάριτος
δωρεάν, πᾶσιν αὐτὴν ἀπλώσαντος τοῦ Θεοῦ· εἰ καὶ D
τῷ τῆς ἀπιστίας σκότῳ ταύτῃ τινὲς οὐ προσήκοντο.
Μηδὲν δὲ ἴδιον ἢ πεπλασμένον λέγειν ὁ προφήτης
ἐπιδεικνύς, Θεοῦ τὸν λόγον ἐκάλεσεν. Τίνα δὲ
τρόπον ἔστι τὸ *σωτήριον ἰδεῖν τοῦ Θεοῦ*, διδάσκει
καταφρονῆσαι δεῖν τῶν φαινομένων, ὡς ἀστάτων
εἰπὼν καὶ θάπτον *ματαιομένων*, λαβόντας εἰς νοῦν
τὸν Θεοῦ λόγον μόνον ὡς ἀεὶ ζῶντα, καὶ μένοντα,
καὶ πρόξενον ὄντα τῆς αἰωνίου ζωῆς. Εἴποισ δ' ἂν
ῥῆμα Κυρίου καὶ τὴν ἐντολήν τὴν αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος
εἰπόντος· « Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐάν τις τὸν ἐμὸν λόγον

adamus; sive ad dæmones ipsos, lacus contritos
(ut Jeremiæ vocibus utar ⁴⁴), qui aquam continere
non possunt, transeamus. Aiunt autem nonnulli,
non aliter quam patres, qui magni liberorum amo-
re flagrant, leve eorum peccatum longe gravius
et acerbius putant; sic et Deum pro sua in ho-
mines benevolentia, culpæ leviori pœnas duplo
maiores irrogare. Alioquin enim duplex exigere
supplicium ejus bonitate fuerit indignum, qui di-
xerit: « Non vindicabit Dominus his ob idem in
afflictione. 441 Misericors enim et miserator Do-
minus, longanimis, et multæ misericordiæ, et
verax ⁴⁵. » Et: « Non secundum iniquitates nostras
fecit nobis ⁴⁶. » Itemque: « Non secundum peccata
nostra retribuit nobis ⁴⁷. » Et vero quod hic, Pa-
rate riam Domini, habemus, ei maxime congruum
quod Baptiste pater Zacharias ait, in hunc mo-
dum: « Et tu, puer, propheta Altissimi voca-
beris. Præibis enim ante faciem Domini parare
vias ejus ⁴⁸. » De quo et his verbis etiam loquitur
Salvator: « Ille erat lucerna ardens et lucens;
vos autem voluistis exultare ad horam in luce
ejus ⁴⁹. » Est enim justitiæ sol et vera lux Christus.
Neque est quod utriusque differentiam investiga-
ri, vel cum alia conferri, quantumlibet illa homi-
num sapientia et luce abundet, posse putemus.

Iis autem, qui spem abjecerunt, *consolationis*
signum proponit. Cum enim in *solitudine*, ait, de
pœnitentia concionari *vocem* audieris, tunc eum,
qui expectabatur, adesse cogitato. Sermonem
deinde tanquam a viæ publicæ ratione aggreditur,
quæ mox ardua, mox cava, indeque difficilis exsi-
stit; quæ tamen elata partim deprimendo, partim
depressa attollendo, *plana* et facilis reddi queat;
qualis per Christum *via* pietatis jam existit; quæ
invia olim ab hujus sæculi tenebrarum potestatibus
obsidebatur, a quibus terrenis voluptatibus alligati
eramus. *Gloriam autem Domini* Filium appellat,
tanquam qui omnia a Deo creata longe superans,
ejusdem sit *cum Patre* divinitatis. Idipsum vero
etiam *homo* factus satis probavit, cum mirandis
operibus nunquam non editis, mundum etiam a
se conditum, ut cunctis auctor salutis existeret,
verbo suo transformavit; qui nullis in lege sacri-
ficiis a peccatorum labe mundari purgarique po-
terat. At jam in Christo perfecti adoptionis spiritu
omnes honoramur, Deo, quantum in se est, ipsum
gratiæ munus omnibus offerente et obtrudente,
licet infidelitatis tenebris obcæcati nonnulli acce-
dere noluerint. Ac ne quid ex proprio sensu, vel
fictum asserere propheta videretur, quod ait, *verbum*
Dei nominavit. Ostendit vero quibus modis *salu-
tare* 442 *Dei* ridere liceat, cum quæ oculis sub-
jiciuntur, tanquam incerta celeriusque *arescentia*
despicere; *verbum autem Dei*, tanquam vivum

⁴⁴ Jerem. II, 13. ⁴⁵ Psal. CII, 8, 9. ⁴⁶ ibid. 40. ⁴⁷ ibid. ⁴⁸ Luc. I, 76. ⁴⁹ Joan. V, 35.

semper, semperque manens, vitam denique sempiternam afferens, toto animo, totisque viribus amplecti dicit. Dicas et *verbi Dei* nomine Salvatoris præcepta significari, qui ait « Amen, amen dico vobis, si quis sermonem meum servaverit, mortem non videbit in æternum ⁸⁰. » Volunt item nonnulli prophetam ipsum, tanquam elata voce perventuram ad omnes gratiam denuntiare jubeatur, gentis suæ miseratione commotum, quæ nihil jam non solum eximium, ut olim, cum Dei sors existeret, habitura sit, sed hujus etiam gloriæ bono caritura, *quid* clamare oporteat postulare, ipsique Deum, cum tantam gratiam capere non posset, *Omnis homo fenum*, respondere. Neque enim et tu, ait, qui verborum meorum ministerio addictus mentem geris carne obscuratam, capere possis. Sed omnis, ait, quamprimum humana cessabit opinio; meus autem de gratia in omnes sermo confirmabitur. Quod cum probe intelligeret Paulus : « O altitud, divitiarum et sapientiæ ! » exclamans dixit ⁸¹. Sublata igitur prophetæ dubitatione, quæ summa cogitatione percepit, ab excelso mentis deinceps jubet annuntiare.

443 VERS. 9-26. *Super montem excelsum ascendente, qui evangelizans Sion. Exalta in fortitudine vocem tuam, qui evangelizas Jerusalem. Attollite, nolite timere. Dicite civitatibus Juda : Ecce Deus vester ; ecce Dominus cum fortitudine venit, et brachium ejus cum dominatione. Ecce merces ejus cum eo, etc.*

444 Ordine jam, postquam de voce in solitudine clamante disseruit, ad evangelistas Christianique adventum transit. Locum vero hunc in modum interpretatur Aquila : *In montem excelsum ascendente, quæ tibi ipsi evangelizas, Sion ; et attolle fortiter vocem, quæ evangelizas, Jerusalem.* Cæterique similiter, tanquam ad res animatas, Jerusalem et Sionem, sermonem dirigunt. *In quem vero montem ascendet Sion, cum et ipse mons dicatur ?* Legimus enim : « Mons Sion, in quo habitasti ⁸². » Et : « Non enim accessistis ad montem Sion ⁸³. » Videtur igitur apostolorum chorum significare, quos antea cor Jerusalem, tanquam e circumciso populo eximios aliquos ideo appellavit, quod Dei salutare adepti, sublimis aliqui, unigenitoque similes evassissent, qui *mons* esse quoque dicitur : *in quem ascendere*, Christianique adventum promulgare, nihil denique, quantumlibet insurgant aliqui, metuere jubentur : id est, non clam, sed publice, non unius et alterius tantum, sed omnium auribus Evangelium personare, juxta illud : « Quod in aure auditis, in tectis annuntiate ⁸⁴. » Atque id ipsum certe præstiterunt, cum orantes dixerunt : « Et nunc, Domine, intue in **445** minas eorum : et da servis tuis cum libertate loqui verbum tuum ⁸⁵. » Deinde vero quod ecce dixit, non longe ejus adventum abesse, sed instare demonstrat. Jubet itaque *civitatibus Juda*, id est synagogis, inclamare eum ipsum esse,

Α τηρήσῃ, θάνατον οὐ μὴ ἶδῃ εἰς τὴν αἰῶνα. » Τινὲς δὲ φασιν, ὡς προσταθὲς ὁ προφήτης κηρύττει μεγαλοφώνως τὴν εἰς πάντας ἔξουσιν χάριν, ἀπὸ συμπαθείας τῆς πρὸς τὸ ἔθνος ἑαυτοῦ, μηδὲν ἔχειν ἐξαιρετὸν μέλλοντος, ὡς ἡνίκα κλήρος ὑπῆρχε Θεοῦ, ἀποθλήτου δὲ τῆς τοιαύτης ἐσθμένου τιμῆς ἐκκοπέας τὴν διάνοιαν, *τί δέοι βοήσῃν* ἔλεγεν. Ἐφ' οἷς Θεὸς τὴν τοσαύτην μὴ χωρήσαντι χάριν φησὶ, *Πᾶς ἄνθρωπος χέριτος*. Καὶ σὺ γὰρ, φησὶν, ὁ τοῖς ἐμοῖς διακονούμενος ῥήμασιν, ὑπὸ τῆς σαρκὸς τὴν νοῦν ἐπισκιάζόμενος, χωρεῖν οὐδὲ δυνήσῃ. Πλὴν πᾶσα, φησὶν, ὑποβλήνῃς ἀνθρωπίνη ταγέως παυθήσεται, οἱ ἐμοὶ δὲ περὶ τῆς εἰς πάντας χάριτος κυρωθήσονται λόγοι. Τοῦτο καὶ Παῦλος νοήσας ἔλεγεν · « Ὁ βόθος πλοῦτου καὶ σοφίας ! » Ταιγαροῦν ἐπιλύσας αὐτῷ τὴν ἀμφιβολίαν, ἀφ' ὅψους τῆς διανοίας ἐξεστῆς νη-
B ρύξαι παρακહેύεται.

θ-κς'. Ἐπ' ἔρος ὑψηλὸν ἀνάβηθι, ὁ εὐαγγελιζόμενος Σιών. Ὑψώσω ἐν ἰσχυρῇ τὴν φωνήν σου, ὁ εὐαγγελιζόμενος Ἱερουσαλήμ. Ὑψώσω· μὴ φοβεῖσθε. Εἶπον ταῖς πόλεσιν Ἰούδα· Ἴδὲ ὁ Θεὸς ὁ ὑμῶν, ἰδοὺ Κύριος. Κύριος μετὰ ἰσχύος ἔρχεται, καὶ ὁ βραχίων μετὰ κυρίας. Ἴδὲ ὁ μισθὸς αὐτοῦ μετὰ αὐτοῦ, κ. τ. λ.

Ἀκολουθῶν μετὰ τὴν ἐν τῇ ἐρήμῳ βῶσαν φωνήν, τὰ περὶ τῶν εὐαγγελιστῶν καὶ τῆς Χριστοῦ παρουσίας ἐπήγαγεν. Ὁ δὲ Ἀκύλας φησὶν · Ἐπ' ἔρος ὑψηλὸν ἀνάβηθι, ἑαυτῇ εὐαγγελιζομένη Σιών. Καὶ ἐπάωρ ἰσχυρὸς τὴν φωνήν, εὐαγγελισομένην Ἱερουσαλήμ. Καὶ οἱ λοιποὶ δὲ συμφώνως, ὡς πρὸς ἐμφύχον τὴν Ἱερουσαλήμ καὶ τὴν Σιών ἀπεινούνται. Ἐπὶ ποῖον οὖν ἀνείσιν ἔρος ἡ Σιών, ἡ καὶ αὐτὴ ἔρος λεχθεῖσα ; κατὰ τὸ, « Ὅρος Σιών τοῦτο δ κατεσκήνωσας ἐν αὐτῷ. » Καὶ, « Οὐ γὰρ προσελήλυθατε Σιών ὄρει. » Ἔοικε τοίνυν δηλοῦν τὸν τῶν ἀποστόλων χορὸν, οὗ καὶ ἄνω καρδίαν ἔφησεν Ἱερουσαλήμ, ὡς ὄν ἐκ περιτομῆς ἐξειλεγμένου λαοῦ, οἱ καὶ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ παρεδέξαντο ἐπηρμένονι τινὲς ὄντες, καὶ τῷ μονογενεῖ παρειακασθέντες ὄρει καὶ αὐτῷ χρηματίζοντι · ἐφ' ὃν ἀνίσταται κελεύονται, τοῦ Χριστοῦ τὴν παρουσίαν κηρύττοντες, καὶ τινες ἐπαναστῶσι, δεδιέναι μηδὲν ἔγγουν μὴ λόθρα διδάσκειν κελεύει, δημοσιεῦειν ἐκ τὸ κήρυγμα, καὶ ποιῆσαι πᾶσιν ἐξάκουστον, κατὰ τὸ, « Ὅ ἀκούετε εἰς τὸ οὖς, ἐπὶ τῶν ὀμμάτων κηρύξατε. » Ὁ καὶ ἔλεγον προσευχόμενοι · Καὶ νῦν, Κύριε, ἐπίδε ἐπὶ τὰς ἀπειλὰς αὐτῶν, καὶ δὲ τοῖς δούλοις σου μετὰ παρρησίας λαλεῖν τὴν λόγον σου. Καὶ τὸ ἰδοὺ δὲ λέγων, φατέ, τὸ μὴ μετὰ μακρὰν ἤξιν δηλοῖ, μονονοχλὶ πλησίον ὄντα δεικνύς. Ἦγουν ταῖς πόλεσιν Ἰούδα κελεύει βοᾶν, ταῖς τοῦτων ὄρλον· ὅτι συναγωγαῖς, ὡς οὗτος ἐκείνος ὁ πρόπαλαι

⁸⁰ Joan. viii, 51. ⁸¹ Rom. ix, 33 ⁸² Psal. lxxiii, 2. ⁸³ Hebr. xii, 22. ⁸⁴ Matth. x, 27. ⁸⁵ Act. iv, 29.

προσδοκώμενος, φωναῖς ἀγίων προκαταγγελοῦσιν ἀντιφω-
νητῶν.

Ἐν ταυτῷ δὲ καὶ τὴν αὐτοῦ παρουσίαν ἐδήλωσεν, μετὰ μεγάλης ἰσχύος ἦξειν εἰπὼν καὶ κυριακῆς αὐθεντίας, ὅτε πρὸς τὰ ἔργα καὶ τὸν μισθὸν ἐκάστω παρέξεται. Καθάπερ ἔλεγε· « Μὲλλει γὰρ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρξομαι ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρός αὐτοῦ, καὶ ἀποδώσει ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. » Τινὲς δὲ καὶ ταῦτα ἐπὶ τῆς προτέρας ἐδέξαντο παρουσίας, δεικνύντα μὴ καθ' ἓνα τῶν προφητῶν ἦξειν αὐτὸν, οἳ καὶ θαυματοργοῦντες ἠύχοντο. Χριστὸς δὲ κατ' αὐθεντίαν ἤλαυνε πάθῃ καὶ δαίμονας. Ὅτι δὲ οὐκ ἀκαρπον ὑπὲρ ἡμῶν ὑπέμεινε τὸν σταυρὸν δηλοῖ, λέγων· Ἰδοὺ ὁ μισθὸς αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ. Ἐλεγεν γάρ· « Ἐάν μὴ ὁ κόκκος τοῦ σίτου πεσὼν εἰς τὴν γῆν ἀποθάνῃ, αὐτὸς μόνος μένει. Ἐάν δὲ ἀποθάνῃ, καρπὸν πολλὸν φέρει. » Καὶ πάλιν· « Ἐάν ὑψωθῶ ἐκ γῆς, πάντας ἐλκύσω πρὸς ἑμαυτόν. » Καὶ Παῦλος δὲ φησιν· « Ὑπέμεινε σταυρὸν αἰσχύνῃς καταφρονήσας. Διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε, καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ τὸ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ ὁ Δαβὶδ δὲ προῤῥεγεν· « Πάντα τὰ ἔθνη ὅσα ἐποίησας ἤξουσιν, καὶ προσκυνήσουσιν ἐνώπιόν σου. » Τὸ δὲ, Ὡς ποιμὴν ποιμαίνει τὸ ποίμνιον αὐτοῦ, ὁμολογουμένως τῆς προτέρας ἐστὶ παρουσίας. Ὡς Θεὸς μὲν γὰρ κρίνει, ὡς δὲ μορφήν δούλου λαβὼν ποιμαίνει τὸ ποίμνιον εἴρηται ὁ λέγων, Ἐγὼ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός. Βραχίονα δὲ αὐτοῦ καλεῖ, φασί, τὴν θεότητα, δι' οὗ συνάξειν ἄρνας, καὶ ἐν γαστρὶ ἐχούσας παρακαλέσειν εἴρηται. Ἄρνας τοῦ λόγου δηλοῦντος τοὺς ἀρτιγενεῖς ἐν Χριστῷ. Διόπερ Ἀκύλας ἀρνια φησίν. Εἴη δ' ἂν ὁ νέος λαός. Οὐ γὰρ ἔφη κριοὺς, ἢ τράγους, ἢ πρόβατα ἐντελῆ, περὶ ὧν ἕτερος τοιαῦτα διδάσκει προφήτης λέγων· « Τὰ δὲ λέγει Κύριος· Ἰδοὺ ἐγὼ κρίνω ἀναμέσον προβάτου καὶ προβάτου, καὶ κριῶν καὶ τράγων. » Καί· « Οὐχ ἱκανὸν ὑμῖν, ὅτι τὴν καλὴν νομὴν νέμεσθε, καὶ τὰ κατάλοιπα τοῖς ποσὶν ὑμῶν κατεπατεῖτε; καὶ τὸ καθεστηκὸς ὕδωρ ἐπίνετε; καὶ τὸ λοιπὸν τοῖς ποσὶν ὑμῶν ἐταράσσετε; » Καὶ πάλιν· « Ἰδοὺ ἐγὼ κρίνω ἀνά μέσον προβάτου ἰσχυροῦ. Ἐπὶ ταῖς πλευραῖς καὶ τοῖς ποσὶν ὑμῶν διωθήσθε, καὶ τοῖς κέρασιν ὑμῶν ἐκερατίζετε, καὶ τὸ ἡθελήκηδες ἐξεθλίβετε. » Διὸ καὶ οἱ ποιμένες αὐτῶν διαβάλλονται παρ' αὐτῷ, τὰ δὲ λέγει Κύριος, λέγοντι· « Ὡ ποιμένες Ἰσραὴλ, μὴ βόσκουσιν οἱ ποιμένες ἑαυτούς; οὐ τὰ πρόβατα βόσκουσιν οἱ ποιμένες; Ἰδοὺ τὸ γάλα κατεσθίετε. Καὶ τὰ ἔρια περιβάλλετε. Καὶ τὸ παχὺ σφάζετε· καὶ τὰ πρόβατά μου οὐ βόσχετε. » Ἐπεὶ τοίνυν ἡτάχτει τὰ πρόβατα, οἱ δὲ ποιμένες ἐλυμαίνοντο αὐτὰ, τοῖς ποιμέσι μετὰ στασιν ἀπειλεῖ, λέγων· « Καὶ ἀποστρέψω ὑμᾶς τοῦ μὴ ποιμαίνειν τὰ πρόβατά μου. » Καὶ ἐπιλέγει· « Ἰδοὺ ἐγὼ αὐτὸς ἐκζητήσω τὰ πρόβατά μου. »

A qui dudum expectatus, prophetarum vocibus ante denuntiatus sit.

Simul autem et ejus adventum indicavit, quod magna cum virtute et potestate dominationis, quo tempore mercedem unicuique secundum opera persolurus est, venturum affirmavit. Atque hinc est, quod dicebat : « Filius hominis veniet in gloria Patris sui, et reddet unicuique secundum opera sua ⁵⁶. » Non desunt, qui ista etiam ad priorem adventum referant; quæ, non ut unum ex prophetis aliquem, qui miracula edentes precabantur, ipsum venturum demonstrent, cum sua unius potestate et morbos et dæmonas corporibus Christus abegerit. Neque vero sine fructu, nostro nomine crucem subiisse ostendit, cum ait: *Ecce merces tua mecum*. Dixit enim : « Nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet: si autem mortuum fuerit, multum fructum afferet ⁵⁷. » Et rursum : « Si exaltatus fuero a terra, omnia traham mecum ad me ⁵⁸. » Enimvero et Paulus ipse sic ait : « Sustinuit crucem ignominia contempta ⁵⁹. — Ideoque et Deus illum superexaltavit, et dedit illi nomen, quod est super omne nomen; ut in nomine ejus ⁶⁰, » etc. Idem quoque et David prædixit his verbis : « Omnes gentes quas fecisti, venient, et adorabunt in conspectu tuo ⁶¹. » Deinde quod dixit, *Tanquam pastor pascet gregem suum*, ad priorem adventum procul dubio retulit; qui tanquam Deum judicare, tanquam hominem autem, assumpta servi persona, *gregem suum*, quia pastor bonus est, *pascere* debere videat. Divinitatem porro *brachium* volunt intelligi, quo dicitur *agnos congregaturus*, et *prægnantes consolaturus*; ut *agnorum* nomine eos intelligas, qui recenter in Christo nati sunt, quos ob id *agniculos* Aquila nuncupavit. Possit et hac voce recens populus designari. **448** Non enim arietes, aut hircos, aut oves adultas dixit, de quibus alius in hunc modum propheta loquitur : « Hæc dicit Dominus : Ecce ego judico inter ovem et ovem; inter arietes et hircos ⁶². » Et : « Nonne sufficit vobis, quod bona pascua attondetis; nisi reliqua etiam pedibus vestris concutietis? quod aquam stantem et limpidam bibitis; nisi reliquam pedibus vestris turbetis ⁶³? » Et iterum : « Ecce ego judico inter ovem validam; vestris lateribus et pedibus protundehatis, et cornibus vestris feriebatis, et invalidam affigebatis ⁶⁴. » Atque hinc est, quod pastores eorum idem accusat his verbis : « O pastores Israel, num pascunt pastores seipso? num oves a pastoribus pascuntur? Ecce lac comedite; velleribus induimini ⁶⁵. At quod pingue est jugulatis; et oves meas non pascitis. Quoniam igitur oves infectæ pastorum improbitate petulantes evaserant, pastoribus ipsis exilium minitatur, his verbis : « Et avertam vos, ne pascatis oves meas ⁶⁶. » Deinde colligit : « Ecce propheta

⁵⁶ Matth. xvi, 27. ⁵⁷ Joan. xii, 24. ⁵⁸ ibid. 52. ⁵⁹ Hebr. xii, 2. ⁶⁰ Philipp. ii, 9, 10. ⁶¹ Psal. lxxxv, 9. ⁶² Ezech. xxxiv, 17. ⁶³ ibid. 18. ⁶⁴ ibid. 20, 21. ⁶⁵ Ezech. ii, 3. ⁶⁶ ibid. 19. ⁶⁷ ibid. 10.

A multa gloria, et in robore fortitudinis, nihil te A
latet. Dictum est enim alicubi : « Numerabiles
sunt ei guttæ pluviae ⁶⁸. »

447 VERS. 26-31. *Non enim dicas, Jacob, et quid locutus es, Israel? Abscondita est via mea a Deo, et Deus meus iudicium abstulit, et recessit, et nunc nescis? Si non audisti, Deus æternus, Deus qui fabricatus est terminos terræ non esuriat, non laborabit, neque erit investigatio sapientiæ ipsius, etc.*

448 Ita Symmachus : *Propter quid dicis, Jacob, et loqueris, Israel? eique reliquorum consentit interpretatio. Verum absoluto de Deo sermone, eis jam succenset, qui e priorē populo sua opera Deum non intueri arbitrabantur. Putas te, si lateas, inquit, Dei iudicio minime subiacere, quamvis nuper in robore fortitudinis nihil eum latere audieris. Verum tanquam illud antea nec noveris ipse, nec audiveris, disce jam : id est, si tu, nisi audias, ignorare te dicis, etiam simulationem tuam admittens, dicam. Respondebis nimirum, ignorare te. Atqui, si nescis, audi nunc Deum esse æternum, neque cælum modo, sed terram universam quoque completi. Quomodo itaque ipsum latere queas? Sed ubi, non laborabit, habemus, alii, minime dissolutus est, interpretantur. Rursum, præterquam quod nullam unquam infirmitate laborat, neque humanum quid patitur, ea etiam, quæ comprehendere nequit, cognitione præditus est, per quam ad singula usque ejusdem providentiæ excurrens, pauperes aliquando bene habentes reddit, luxu autem et opibus diffuentes doloribus et curis vitæ hujus multat. Immittit verò et iis etiam, qui sunt in flore ætatis, virum imbecillitatem per morbos : cum, qui sævientibus adversariis Deum in martyriis et persecutionibus expectant, quantumvis in hac vita infirmiores fiant, ea rerum mutatione mox beentur, ut liberi in cælum evolent. Est enim altivolans aquila ; et adversus solis radios oculorum aciem intendit, naturæque senium exiit, juxta illud : « Renovabitur ut aquilæ juvenus tua ⁶⁹. » — « Operatur namque patientia probationem ; probatio autem spem ; spes autem non confundit ⁷⁰. » Itaque commutatis viribus vitam istam cum immortalī commutabunt, et in angelicam transibunt. Eos enim aquilarum facta mentione, cum cœlestibus potestatibus comparat ; quos alatis persimiles efficit. Atque inde est profecto, quod quæ in aquis degunt, si primas habeant, munda esse censemus ⁷¹. Sic ergo **449** et in hac*

CAP. XLI.

VERS. 1-7. *Innovamini ad me, insulæ. Principes enim mutabunt potentiam ; accedant et loquantur simul ; tunc iudicium annuntient. Quis suscitavit de oriente justitiam? vocavit eam ad pedes suos, et*

προφήτης. Ἀπὸ πολλῆς δόξης καὶ ἐν κράτει ἰσχύος οὐδὲν σε ἔλαθεν. Εἰρηται γὰρ ἀλλαχοῦ · « Ἀριθμηταὶ εἰσιν αὐτῷ σταγόνες ὕε- τοῦ. »

κς-λκ'. Μὴ γὰρ εἶπες, Ἰακώβ, καὶ τί ἐλάλησας, Ἰσραήλ, ἀπεκρύβη ἡ δόδος μου ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁ Θεός μου τὴν κρίσιν ἀφείλε, καὶ ἀπέστη, καὶ νῦν οὐκ ἔγνωσ; Εἰ μὴ ἤκουσας, Θεὸς αἰώνιος, Θεὸς ὁ κατασκευάσας τὰ ἄκρα τῆς γῆς, οὐ πεινάσει, οὐδὲ κοπιάσει, οὐδὲ ἔστιν ἐξέρευσις τῆς φρονή- σως αὐτοῦ, κ. τ. λ.

Ὁ Σύμαχος· Διὰ τὴν λέγεις, Ἰακώβ, καὶ λαλεῖς, Ἰσραήλ; καὶ οἱ λοιποὶ συμφώνως. Μετὰ δὲ τὴν ἀποδοθεῖσαν θεολογίαν, ἐπιτιμᾷ τοῖς μὴ νομίζουσι τὰς ἑαυτῶν πράξεις ἐφορᾶν τὸν Θεόν, ἐκ τοῦ προτέ- ρου λαοῦ. Νομίζεις, φησὶ, λανθάνων μὴ ὑποκείσθαι κρίσει Θεοῦ, καίτοι ἀρτίως ἤκουες πρὸς Θεὸν εἰρη- μένον, Ἐν κράτει ἰσχύος οὐδὲν σε ἔλαθεν. Πλὴν εἰ καὶ μὴ πρότερον μῆτε ἔγνωσ, μῆτε ἤκουσας, μάθε νῦν · ἤγουν, εἰ δὲ φῆς μὴ γινώσκεις, εἰ μὴ ἀκούσεις· τῇ σῇ προσποίησει συντρέχων ἔρω. Ἦγουν, ἔρεῖς ὡς οὐκ ἔγνωσ. Οὐκ οὖν, εἰ μὴ ἤκουσας, ἰσθὶ ὡς ὁ Θεὸς ὁ αἰώνιος, οὐ μόνον οὐρανὸν, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν συν- ἔχει τὴν γῆν. Καὶ πῶς δυνήσῃ τοῦτον λαθεῖν; Ἀντὶ δὲ τοῦ, οὐ κοπιάσει, οὐκ ἐξελύθη, φασὶν οἱ λοιποὶ. Πρὸς τῷ δὲ μὴ ἀσθενεῖν, μὴδὲ τι ἔχειν ἀνθρώπινον καὶ ἀκατάληπτον ἔχει τὴν γνῶσιν, δι' ἧς μέχρι καὶ τῶν κατὰ μέρος ἡ τοῦτου διέρχεται πρόνοια, εὐεχτεῖν μὲν ἔσθ' ὅτε ποιούσα τοὺς πένητας, τὴν δὲ τρυφὴν τῶν ἐν πλοῦτῳ κολάζουσα λύπη καὶ φροντίσι βιωτι- καῖς. Ἐπιβάλλει δὲ καὶ τοῖς ἐν ἀκμῇ τὴν ἐξ ἀρρώ- στημάτων ἀσθενεῖαν· ἐκ δὲ τῶν ἐναντιῶν οἱ Θεὸν ἐν μαρτυρίαις ἢ διωγμοῖς ὑπομείναντες, κατὰ τὴν παρούσαν ἀσθενούντες ζωῇ, τοσαύτης ἀξιοῦνται μεταβολῆς, ὡς ἐλευθέρους προσαναπτῆναι πρὸς οὐ- ρανόν. Ὁ γὰρ ἀετὸς ὑψιπέτης ἐστὶ, καὶ ἀντωπεῖ ταῖς τοῦ ἡλίου μαρμαρυγαῖς, γῆρὰς τε τὸ φυσικὸν ἀπο- δύεται κατὰ τό · « Ἀνακαινισθήσεται ὡς ἀετοῦ ἡ νεότης σου. » — « Κατεργάζεται γὰρ ἡ μὲν ὑπομονὴ δοκιμὴν · ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα · ἡ δὲ ἐλπίς οὐ κατ- αίσχυνει. » Διὸ καὶ τὴν ἰσχὺν ἀλλάξουσιν τὸν θνη- τὸν βίον μεταβάλλοντες, καὶ εἰς ἀγγελικὴν μεταστάν- τες ζωῇ. Διὰ γὰρ τῶν ἀετῶν, ταῖς οὐρανίοις αὐτοὺς ἀπεικάζει δυνάμεσιν, ἃς περὶ τοῖς ἀφωμοίωσεν. Διὰ τοῦτο ἄρα καὶ τῶν ἐν ὕδασι καθαρὰ τὰ περὶ ῥγμ. Οὕτως ἄρα κἀν τῷ παρόντι βίῳ μερικὴ κρίσις ἐστὶ, καὶ καθολικὴ ἐν τῷ μέλλοντι, κἀν μὴ τοῦτο σὺ νενό- μικας, Ἰσραήλ. Διὸ σοὶ μὲν ταῦτα, τοῖς δὲ λοιποῖς ἔθνεσι κατὰ ἄλληλα προσφωνῶ.

vida singulorum quoddam iudicium est ; ut in fu- tura, universorum ; etiam si minime ita esse arbitreris, o Israel : indeque ista tibi, reliquisque

ΚΕΦΑΛ. ΜΑ'.

α-ζ'. Ἐγκαθίσθης πρὸς με, νῆσοι. Οἱ γὰρ ἀρ- χορτες ἀλλάξουσιν ἰσχύν. Ἐγγισάτωσαν, καὶ λα- λησάτωσαν ἅμα, τότε κρίσιν ἀναγγελάτωσαν. Τίς ἐξήγειρεν ἀπὸ ἀνατολῶν δικαιοσύνην, ἐκάλε-

⁶⁸ Eccli. 1, 2. ⁶⁹ Psal. cii, 5. ⁷⁰ Rom. v, 5. ⁷¹ Levit. xi, 1 seqq.

σεν αὐτὴν κατὰ πόδας αὐτοῦ, καὶ πορεύεται; Ἀδώσει ἐναντίον ἔθνων, καὶ βασιλεῖς ἐκστήσει. Καὶ δώσει εἰς γῆν τὰς μαχαίρας αὐτῶν, καὶ ὡς φρύγανα ἐξωσμένα τὰ τόξα αὐτῶν, καὶ διώξεται αὐτοὺς, κ. τ. λ.

Ἐγκαινίζετε πρὸς με, νῆσοι, ἀνθ' οὗ Σύμμαχος μὲν, δουλεύσατε, φησὶν, ἐπ' ἐμοῦ, νῆσοι, Ἀκύλας δὲ καὶ Θεοδοτίων, ἠρωτεύσατε πρὸς με. Σιγῇ γὰρ αὐταῖς ἐκέλευσεν, ὡς ἂν ἐπήκουοι γένοιτο θείας ὁμιλίας καὶ σωτηρίου κηρύγματος, νῆσους λέγων τὰς ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίας ἧ' ἀλμυρὰ τοῦ βίου περιέχει κακία, καὶ τῶν ἐπανισταμένων τὰ κύματα. Ἄλλ' εἰσὶν ἀσφαλεῖς, ὡς ἐπὶ πέτρων βαλίνουσαι, τὸν Χριστόν. Διὸ οὐ σαλεύονται. Ἄνω δὲ τοὺς ὑπομένοντας Κύριον τὴν ἰσχὺν ἀλλάξειν εἰπὼν, ἐνταῦθα λέγει, Ἀρχοντες, ἦγον ἐθνη, ἀλλαξάτωσαν ἰσχύν, κατὰ Σύμμαχον (ὅπερ^α τοῖς ὑπομένουσι Κύριον τοῦτο νῆσοις ἐπιτάττων καὶ ἔθνεσιν), ὡς ἂν ἐπὶ τὸ κρεῖττον τὴν ἀπὸ χειρόνος ἰσχύν μεταβάλοιεν. Τινὲς δὲ φασιν ὡς ἔσθ' ὅτε νῆσοι καλοῦνται πόλεις καὶ κῶμαι, πλατεῖαν ἔχουσαι κύκλῳ γῆν ἀνθρώπων καὶ κεχερσωμένην, οἷα τὰς Ἰδουμαίων εἶναι φασι, καὶ Μωαβιτῶν, ὡς ἐν ἐρήμῳ κειμένους, αἷς προσφανεῖ παράδειγμα λαθὼν αὐτὰς τῆς τῶν ἄλλων εἰδωλοατρῶν μανίας, τὴν τῶν ἐθνῶν πρόσληψιν ἐκ μέρους ὀτλῶν, ἃ βούλεται πρὸς καινότητα μεταβῆναι ζωῆς τὴν παλαιώσαν αὐτὰ καταλείψαντα πλάνην, ἵνα γένωνται παρθένος ἀγνή, μὴ ἔχουσαι σπῖλον ἢ ῥυτίδα. Ὡν οἱ ἄρχοντες ἀλλάττουσι τὴν ἰσχύν, ὡς τῶν ἐν νόμῳ κρεῖττους γενόμενοι, καὶ καθάπαξ δυνάμει πνευματικῇ διαφέροντες. Τινὲς δὲ φασιν ὡς ψυχαῖς παλαιωθείσιν ἐν ἰδοναῖς τὰς ψυχικὰς αὐτῶν ἀναλαβεῖν συμβουλεύει δυνάμεις, ἀπονηφάμενας τὸ τῶν πτωχῶν ἄλμυρον, τοῦτ' ἐστὶ τὴν παλαιὴν ἀνθρωπίναν, καὶ τὸν νέον ἐνδοξαμένην, κατὰ τὸ Παῦλον δοκοῦν. Εἴθ' ἐξῆς φησιν, Ἐργασάτωσαν καὶ λαλησάτωσαν ἅμα, τὰ ἔθνη καλῶν πρὸς ἐαυτὸν ὁ Θεός, καὶ ταῦτα λέγειν τε καὶ φρονεῖν ἐν Ἐκκλησίᾳ διδασκῶν, κεκριμένως τε τὸ Χριστοῦ καταγγέλλειν μυστήριον. Τῶν γὰρ ἐξ Ἱερουσαλὴμ κρίσιν ὀνομαζόντων τὸν νόμον, ἀντεξάγων αὐτῷ τὸ σωτηρίον κήρυγμα κρίσιν ἐκάλεσεν. Οὗ γὰρ δικαιοσύνης ἔχει σκιά, ἀλλὰ τὴν ἀληθῆ τοῦ Θεοῦ δικαιοκρασίαν, ἣν οἱ νέοι παρὰ Χριστοῦ μαθόντες διδάσκουσιν ἄρχοντες, βούλησιν οὖσαν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατέρος.

Τινὲς δὲ φασιν, ὡς τὴν περὶ κρίσεως λόγον βούλεται τὰ ἔθνη μαθόντα καὶ ἑτέροις ἀπαγγέλλειν, γινώσκαι τε τίς ἐξήγειρεν ἀπὸ ἀνατολῶν δικαιοσύνην. Δικαιοσύνης γὰρ ἔργον τὸ μὴ μόνον Ἰουδαίους, ἀλλὰ καὶ τὰ λοιπὰ τῶν ἐθνῶν ἐπιγινώσκει τὸν Κύριον. Ὁ δὲ θεός, Ἀπόστολος καὶ τὸν Χριστόν δικαιοσύνην καλεῖ λέγων, «Ὁς ἐγενήθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ, δικαιοσύνη τε καὶ ἁγιασμός, καὶ ἀπολύτρωσις. » (Ὁὕτω δὲ καὶ τὸν εὐαγγελικὸν καλεῖ λόγον, λέγων, Οὗ γὰρ ἐπασχύνομαι τὸ εὐαγγέλιον δυνάμει τε καὶ λόγῳ Θεοῦ

vadet. Dabit in conspectu gentium, et reges obstupescere faciet : et dabit in terram gladios eorum, et sicut cremium arcus eorum, et persequetur eos, etc.

Innovamini ad me, insulae ; pro quibus Symmachus, Servite mihi insulae ; Aquilas autem et Theodotio, Tacete apud me, transtulerunt. Tacere enim eas jubet, ut sermoni et salutari praedicationi eo attentas praebent ; insularum nomine, constatas e gentibus Ecclesias intelligens, in quas hujus vitae nequitia, tanquam maris salsilago, undis et fluctibus undique insurgit. Sed tutae illae sunt ; quae Christo lapidi innixae, commoveri non valeant. At superius, cum eos, qui Dominum exspectant, potentiam mutaturos esse dixisset, nunc principes, id est gentes, secundum Symmachum (tanquam Dominum exspectantes insulas et gentes alloquatur), id ipsum facere, id est ab imbecilliori virtute ad potiore transire imperat. Aiunt nonnulli insularum appellatione civitates et pagos aliquando, qui vastis incultisque terris ambientur (quales in Idumaeorum et Moabitarum solitudine esse dicuntur), intelligi, quos velut in exemplum ceterorum idololatrarum assumit, ut gentium assumptionem ex parte indicet, quas errore veteri relicto, ut virgo pura, omni labe, omnique ruga carentes evadant, ad vitae novitatem transire significat, principesque ipsos, tanquam iis, qui legem sequuntur, superiores, et omnino virtute spirituali praestantiores evaserint, potentiam commutare. Censent alii animas, quae se diu voluptatibus exhauserint, ad vires sibi reparandas, affectionumque salsilaginem eluendam, id est ad veterem hominem, secundum Paulum⁷², exuendum, novumque induendum adhortari. Addit vero deinceps, accedant, et loquantur simul, quasi gentes ad seipsum vocatas eadem in Ecclesia dicere et sapere, judicioque adhibito Christi mysterium annuntiare Deus moneat. Quia enim legem *judicii* nomine Hierosolymitani nuncupabant, in ejus locum salutis **450** promulgationem substituens, eandem *judicium* vocavit, quae non justitiae umbram, sed veram Dei in judicando rationem complectitur, quam a Christo acceptam (quia Dei et Patris voluntatem **D** habeat) novi principes profitentur.

Putant alii postulare, ut quae de *judicio* gentes didicerunt, aliis etiam ipsae annuntient, utque *quoniam ab oriente justitiam suscitavit*, agnoscant. Fore enim *justitiae* opus, si non Judaei tantum, sed reliquae gentes etiam Domini cognitionem adipiscantur. Quin et beatus Apostolus Christum ipsum *justitiam* nuncupavit, dum ait, « Qui factus est nobis sapientia a Deo, et justitia, et sanctificatio, et redemptio⁷³. » Sic et idem Evangelicum sermonem appellat, dum se Evangelium non erubescere pro-

⁷² Coloss. iii, 9, 10. ⁷³ I Cor. i, 30.

τοῦ προῤῥήσεως κατελιγφῶτα τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὡς βουλήσει [Θεοῦ] τὸ κατὰ τῶν ἐθνῶν ἀνεδή-
σατο κράτος; Ἰσα φρυγάνοις ἀλόντων, καὶ τὴν πρὸς
αὐτὸν ἀγεῖν ἀναγκασθέντων εἰρήνην. Εἰρηται μὲν
οὖν ὁ Κύριος δικαιοσύνη διὰ ταῦτα, καὶ ὅτι δικαίως
αὐτὸν ἐπήγειρε Βαβυλῶνι. Ὁ δὲ καλῶν 4 τοῦδε
συμπεράσματος τῆς δικαιοσύνης ἐν τῷ Κύρῳ μὴ
ἵσταμένου ἐπὶ τὴν αὐτοδικαιοσύνην Χριστὸν ὁ λόγος
ἀνάγεται, ὡς καὶ οἱ πονηροὶ βασιλεῖς ἐν τῇ Γραφῇ
ἐπὶ τὸν ἀρχέκακον ἀνάγονται δαίμονα, τῆς ἀκράτου
κακίας ἐν ἀνθρώπῳ μὴ χωρουμένης.
primum mali auctorem dæmonem (cum summa in

omnes gentes suppediavit; quem et hic *justitiam*
appellat: partim, quod Israel in libertatem as-
seruit; partim etiam, quod ab edita de se prædi-
ctione virtutem Dei consecutus est. Deinde etiam,
quod voluntati divinæ vires suas contra gentes al-
ligavit, quas *cremio* similes expugnavit, pacemque
potere coegit. Est igitur propter eas causas *justitia*
Cyrus appellatus. Deinde etiam, quod *juste* adver-
sus Babylonem sit *excitatus*. Quæ porro ab illa *ju-
stitiæ* perfectione, quæ in Cyro non habetur, ad
Christum 452 vere *justitiam* nos vocat oratio;
hominem malitia non cadat) per malos *reges* signi-
ficari innuit.

Περὶ δὲ τῶν μελλόντων, ὡς γεγονότων φησί· *Τίς
ἐνῆργησε καὶ ἐποίησε ταῦτα*; δεικνύς ὡς ἄπερ
ᾤρισε γενέσθαι Θεός, οὕτως ἔσται, ὡς ἦδη γενόμενα·
οὐδὲν γὰρ αὐτῶν διαπρεσβύται μὴ πρὸς ἔργον ἀχθέν.
Τὸ δὲ πρὸ πάντων εἶναι ἀναρχόν τε καὶ ἀτελεύτερον
ὄντα δεικνύς, Ἐγὼ Θεός πρῶτος, φησί, καὶ μετὰ
ταῦτα. Αὐτὸς γὰρ ὁ καὶ τοῖς ἐξ ἀρχῆς θεοφιλεῖσι
γνωσθεῖς, καὶ ὅμ [ὁ μετὰ τὸν] πρότερον λαὸν τῇ ἐξ
ἐθνῶν Ἐκκλησίᾳ πιστευόμενος. Ὅθεν ἐπήνεγκεν·
Ἰδοὺσαν ἔθνη, καὶ ἐφοβήθησαν. Ἡ ὅτι οὕτω διέτηκα
τὸν Ἀσσύριον, ἐπαναστήσας αὐτῷ Κύρον, ὡς ἀνόνητα
γενέσθαι βοηθεῖν ἐκείνῳ βουλόμενα, καὶ τῆς τῶν εἰ-
δώλων ἀσθενείας καταδοῖν, τοῦ Θεοῦ τὸ κράτος θαυ-
μάζοντα· ἢ ὅτι τῆς προτέρας ἀδελφείας· παυσάμενα,
ἔγνωσαν τὸν εἰρηκότα· Ἐγὼ Θεός πρῶτος καὶ εἰς
τὰ ἐπερχόμενα. Καὶ ἰδόντα ἐφοβήθησαν ἐν ἀρχῇ
γενόμενα σοφίας. « Ἀρχὴ γὰρ σοφίας φόβος Κυρίου. »
Καὶ μέχρι τῶν περάτων τῆς γῆς, καὶ τῶν βαρβαρι-
σάτων διήλθε τὸ κήρυγμα, καὶ τῆς θεογνωσίας ὁ φό-
δος κατὰ τό· Ἐγγισάτωσαν, καὶ λαλησάτωσαν
ἅμα. Ἀλλ' ἔκει· μὲν ἐκελεύοντο ἀπαντᾶν καὶ λαλεῖν,
δηλονότι δοξάζειν Θεόν· ἐνταῦθα δὲ, Ἠγγισαν, καὶ
ἦλθον ἅμα κρινῶν ἕκαστος τῷ πλησίον βοηθῆ-
σαι. Σώζειν γὰρ οἱ θεοφιλεῖς μεθ' ἑαυτῶν καὶ τοὺς
πλησίον ἐπείγονται, ἀγάπης αὐτοὺς νόμῳ τῆς ἀπι-
στίας ἐξέλκοντες, λέγοντες ὡς· Καὶ ἡμεῖς ποτε ἤμεν
τέκνα ὀργῆς, εἰδωλολατρεῖα προσκείμενοι, νῦν δὲ τὸν
δυνάτω ἐγνωκότες Θεὸν διεσώθημεν, τῆς τῶν εἰδώλων
ἀσθενείας κατεγνωκότες δεομένων τοῦ πρὸς στάσιν
στηρίζοντος, ὅπερ οὐκ ἔχουσιν οἰκοθεῖν· ἀλλ' οὐδὲ
σταθέντα κινεῖσθαι δυνήσεται. Καὶ πῶς ἐτι ταῦτα D
θεοί;

et idololatriæ incubuisse, nunc autem Deum vere agnoscentes, et salutem consecutos, idolorum im-
becillitatem damnare; quæ non alio solum ad statum sibi confirmandum, quem a se non habent,
453 regant: sed cum steterint, ne moveri quidem valeant. Qui igitur adhuc ista, dii esse queant?

Ταῦτα δὲ ἦν ἄπερ ἔλεγεν ἄνω· *Λαλησάτωσαν
ἅμα*, μετὰ τὸ ἐγγίσθαι, μηκέτι διὰ τὴν ἀμαρτίαν
ἔντες μακρὰν, οἰκισιότητα δὲ λαβόντες πνευματικά·.
Γευσάμενοι γὰρ συνῆκαν ὅτι Χριστὸς ὁ Κύριος, καὶ
τὸ κάλλος τῆς ἀληθείας ἰδόντες, οὐχ ἑαυτοῖς καὶ μό-
νοις ἐτήρησαν διδάσκοντες ἑτέροισι, ὡς Ἰσχυσε
τέκτων ἀνὴρ καὶ χαλκεύς. Πῶς δὲ Ἰσχυσε; Ὁ

Deinde, de futuris, tanquam præteritis, loquitur,
B cum ait: *Quis operatus est, et fecit hæc?* ostendens
nimirum, ea, quæ semel fieri Deus statuerit, æque
certa esse, ac si jam facta sint; neque eorum quid-
quam, quod non in opus redigatur, prætermissum
iri. Deinde, ut ante omnia exsistere, principioque
et sine carere demonstraret, *Ego Deus primus*, et
quæ sequuntur, addidit. Idem enim est, et qui Deo
commendatis piisque hominibus initio cognitus;
et qui priore rejecto populo gentium Ecclesiæ cre-
ditus est. Atque inde est, quod adjecit: *Viderunt
gentes, et timuerunt*; vel quod ita per se sit accep-
tus Assyrius, qui Cyrum in eundem insurgere fe-
cerit; ut vanum et inutile fuisse demonstret gen-
tium earum auxilium, quæ terre voluerunt; Deique
potentiam admiratas, adversus idolorum imbecil-
litate vociferatas esse: vel quod priore cæcitate
liberatæ, quæ dicta sunt: *Ego Deus primus, et in ea
quæ ventura sunt* ita habere repererunt. Quod ut in
ipso sapientiæ principio *viderunt, timuerunt*.
« Initium enim sapientiæ, scribitur, timor Domi-
ni¹⁴. » Deinde ad extremos orbis usque limites,
et gentes maxime barbaras, ipsa Evangelii promul-
gatio, divinæque cognitionis timor (sicut verbis
istis: *Accedant, et loquantur simul*, innuitur), pe-
netrarunt. At ibi quidem, obviam ire, et loqui, id
est, Deum laudare jubebatur: hic autem, *accessis-
se, et venisse simul* judicans unusquisque, ut *proxi-
mo auxilietur*, dicuntur. Servare enim secum *vici-
nos* etiam qui pii sunt, conantur: cum dilectionis
norma provocati, ab infidelitate eosdem eripiunt;
memores se etiam aliquando filios iræ exstitisse¹⁴,

Atque hæc erant, quæ superius volebat, cum
diceret: *Loquantur simul* postquam *accesserunt*;
id est, postquam sublata peccati distantia, fami-
liaritatem inter se spiritualem inierunt. Statim
enim atque eam degustarunt, Christum Dominum
agnoverunt, veritatisque pulchritudinem contem-
plati, non eam sibi tantum reservarunt, sed aliis

¹⁴ Psal. cx, 40. ¹⁵ Ephes. ii, 3.

potiores artifices et ararios evasisse docuerunt. A Sed qui tandem *potiores*? Quia confectio quidem et insculpto arte sua idolo alius; alius autem mal-
lei ope fabricata statua, deceptos homines in re-
probum sensum rapuerunt, dum sua eos opera,
qui ad imaginem Dei creati essent, adorare com-
pulerunt; idipsum, quod a se confectum erat, *sol-
idationem bonam*, tanquam bene suis partibus
aptam et coherentem, appellantes. At sunt qui
totam priorum verborum seriem in hunc modum
explicarunt. Postquam satis de gentium vocatione
disserruit, ad Israelitas sermonem traducit. Cum
enim in lapide offensionis offendissent, et a salute
longe abessent, post legis umbram inducta per fi-
dem est gratia. Murmurabant autem dicentes :
Abcondita est via mea a Deo, id est : Non amplius
legis cultum amplectitur; sed *a me iudicium abs-
tulit et recessit*, id est, legem cessare fecit. Sic
enim et David cecinit : « Iudicium et justitiam
in Jacob fecisti ¹⁶; » quod idem plane est, ac si
legem cum per Moysen sanxisset dicat. Quin et
Moses ipse in hunc modum scribit : « Et dedit ei
iudicia legis. » Unbrarum deinde, quibus olim
involvebatur, scopus præfigebatur Christus, ut
ipse docet, his verbis : « Si crederetis Mosi, et
mihi etiam crederetis ¹⁷. » Ad hæc, prophetarum
sermone longe ante futurum Christi mysterium,
quod ipsa Mosaicæ legis exceptura esset æcono-
mia, denuntiabant. Verum, tanquam *non audie-
ritis*, dicam : *Deus non esuriat*. Neque enim mihi
tanquam indigerem, legis cultum et sacrificia ex-
hibuisti; juxta illud : « Non vescor taurorum
454 carnibus, aut hircorum bibo sanguinem ¹⁸. »
Qui possum ego istis indigere, qui sum æternus,
nulli corruptioni, nulli denique, more hominum,
passioni obnoxius? Sed tecum ita ratiocinaris,
inquit : Si veteribus præstant, quæ nova sunt;
quid omnino priores ferre leges opus fuerat? num
tunc doceri satius, quæ nunc promulgantur? At igno-
ras divinæ sapientiæ æconomiam, cujus cognitione
præditus Apostolus, legem introduci, ut peccatum
abundaret, affirmavit ¹⁹; deinde, conclusisse Scripturam omnes sub peccato, ut omnium miseretur.

Arguit igitur hominum imbecillitatem lex ipsa,
non eos justificans, sed damnans, quos Christus
gratia justificavit. Ipse enim est, qui, præterquam
quod *non esurit*, iis etiam, qui justitiam *esuriunt*
spirituale robur largitur ²⁰; sensuque destitutos
immisso mærore, vindictam peccatorum persen-
sure facit. Solet enim ad salutem mæror, qui se-
cundum Deum est, pœnitentiam operari minime
pœnitendam ²¹: vel certe mærorem eum hic intel-
ligit, quem ab urbis expugnatione iidem percepe-
runt, qui sanguis ejus super nos et super filios
nostros inclamarunt ²². Illi enim spirituali cibo
destituti, infirmi evaserunt, quantumvis, antea
robore præstarent : cum propter imbecillitatem,
diaboli-pedibus gentes calcarentur; præceptisque
legalibus educati, gratia gentibus adventante,

μὲν συνθεῖς καὶ διαγλύψας εἰδῶλον τέχνην τεκτονικῇ,
ὁ δὲ ποιήσας ἀνδριάντα σφυρήλατον, ἀπεκρίμισαν τοὺς
ἡπατημένους εἰς ἀδόκιμον νοῦν, ποιήσαντες τῶν
ἰδίων ἔργων προσκυνητὰς τοὺς κατ' εἰκόνα γεγονότας
θεοῦ, ἐπαινοῦντες τὸ ἔργον, καὶ σύμβλημα καλοῦν-
τες καλὸν, ὡς καλῶ; ἐκ τῶν ἰδίων ἡρμολογούμενον με-
ρῶν. Τῆς δὲ πάσης ῥήσεως τὰ πρῶτά τινες οὕτως
ἑρμηνεύσαν· Περὶ τῆς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν κλήσεως αὐτ-
αρκῶς εἰπὼν, ἐπὶ τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ μεταβέθη-
κεν. Προσκοφάντων γὰρ αὐτῶν τῷ λίθῳ τοῦ προσ-
κόμματος, καὶ τῆς σωτηρίας γεγονότων μα-
κράν, μετὰ τῆς κατὰ νόμον σκιάς, ἀντείστηχθαι μὲν
ἡ διὰ πίστεως χάρις. Διεγύγνυζον δὲ λέγοντες· Ἀπ-
εκρύβη ἡ ὁδὸς μου ἀπὸ τοῦ θεοῦ· τοῦτ' ἐστίν, οὐκ-
ἐτι τῇ κατὰ νόμον προσέχει λατρεῖν. Ἀφεῖλε δὲ
μου τὴν κρίσιν, καὶ ἀπέστη· τοῦτ' ἐστίν, ἐπαυσε
τὴν νόμον. Καὶ Δαβὶδ γὰρ φησὶ· « Κρίσιν καὶ δι-
καισύνην ἐν Ἰακώβ σὺ ἐποίησας, » δηλονότι σὺ τὴν
διὰ Μωσέως νόμον διώρισας. Καὶ Μωσῆς δὲ φησὶ·
« Καὶ ἔδωκεν αὐτῷ δικαιώματα νόμου. » Πάλαι σκο-
πὸς δὲ αὐτῶν ὧν εἶχε σκιῶν, ἐν αἷς προτυποῦτο
Χριστὸς, ὡς αὐτὸς φησὶν· « Εἰ ἐπιστεύετε Μωσῇ,
ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί. » Καὶ προφητῶν δὲ λόγοι τὸ μέλ-
λον Χριστοῦ μυστήριον προκατήγγειλαν, εἰς ὃ
καταντῆν ἡμελλεν ἡ τοῦ νόμου Μωσέως οἰκονομία.
Πλὴν, ὡς μὴ ἀκηκόστων ἔρω, ὡς Ὁ θεὸς οὐ πεινά-
σει. Μὴ δεομένην γὰρ μοι τὰς κατὰ νόμον προσήγες
λατρείας συμφώνως τῷ· « Μὴ φάγωμαι κρέα ταύ-
ρων, ἢ αἶμα τράγων πίωμαι; » Πῶς γὰρ ἐνδεὲς
ἐγὼ τούτων, αἰώνιος ὑπάρχων καὶ ἀφθαρτος; ἢ πά-
θος ἀνθρώπινον πείσασμαι; Ἀλλὰ λογιζῇ, φησὶν, ὡς Εἰ
κρίπτω τὰ νέε τῶν πάλαι, τί ὅλως ἔδει τῆς πρώτης
νομοθεσίας; μὴ τότε δὲ κηρυχθῆναι τὰ νῦν; ἀγνοεῖς
γὰρ θεοῦ σοφίας οἰκονομίαν, ἣν μαθὼν ὁ Παῦλος
φησὶν, ὅτι Νόμος παρεστῆλθεν ἵνα πλεονάσῃ τὸ τα-
ράπτωμα. Καὶ πάλιν· Συνέχεῖς γὰρ ἡ Γραφὴ τοὺς
πάντας ὑφ' ἁμαρτίαν, ἵνα τοὺς πάντας ἐλεήσῃ.

Ἐλεγχος ἄρα τῆς ἀνθρώπων ἀσθενείας ὁ νόμος,
οὐ δικαίων, ἀλλὰ κατακρίνων, οὓς ὁ Χριστὸς ἐδι-
καίωσε χάριτι. Αὐτὸς γὰρ ὁ καὶ πρὸς τῷ μὴ πεινᾶν.
τοῖς πεινῶσι τὴν δικαιοσύνην ἰσχὺν διδοὺς τὴν
πνευματικὴν, ὁ καὶ τοὺς ἀναίσθητους εἰς συναίσθη-
σιν ἔγων ὁδονήσαν, ἐφ' οἷς ἁμαρτηκότες τίσουσιν
δικὰς. Ἡ γὰρ κατὰ θεὸν λύπη μετάνοιαν εἰς σω-
τηρίαν ἀμεταμέλητον κατεργάζεται· ἡ γούν λύπην
διδόυς τὴν ἐκ τῆς ἀλώσεως τοῖς εἰποῦσι· Τὸ αἶμα
αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν. Οἱ καὶ τῆς
πνευματικῆς ἐστερημένοι τροφῆς ἀσθενοῦσι, καὶ τοῦ
πρότερον ἐβρώμενοι τυγχάνοντες, ὅτε τὰ ἔθνη τοῖς
διαβολικοῖς ἐξ ἀσθενείας ὑποπεπνύκται ποσὶν, καὶ
ταῖς ἐντολαῖς ταῖς κατὰ νόμον τρεφόμενοι, τῆς δὲ
χάριτος ἐλθοῦσης τοῖς ἔθνεσιν, αὐτοὶ μετέστησαν εἰς
λιμὸν, ὃν ἐπεσπᾶσαντο ἑαυτοῖς, οὐ λιμὸν ἄντου, οἷδὲ

¹⁶ Psal. xcvi. 4. ¹⁷ Joan. v. 46. ¹⁸ Psal. xli. 15. ¹⁹ Rom. vi. 15. ²⁰ Matth. v. 6. ²¹ II Cor. vii, 9. 10. ²² Matth. xxvii. 25.

δὲσαν ὕδατος, ἀλλὰ λιμὲν τοῦ ἀκοῦσαι λόγον Κυρίου· ὃ μὴκέτι τραφέντες ἠσθένησαν, λέγοντι· « Εγὼ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, » καὶ τὰ ἔξῃς. Οὐ φαγόντα τὰ ἔθνη οὐκέτι πεινᾷ. Φῆσι γὰρ καὶ Σολομών· Οὐ λιμοκτονήσῃ Κύριος ψυχὴν δικαίαν, ζῶν δὲ ἀσέβων ἀνατρέψει. Ὑπέμεινε γὰρ αὐτὰ τὸν Θεὸν τὴν ἐκ πλάνης ἀσθένειαν εἰς ἰσχὺν πνευματικὴν ἀλλαξάμενα, κρείττω τε γεγονότα τῶν σαρκικῶν ἡδονῶν, Χριστοῦ κατισχύοντος, ὡς ἐρεῖν ψάλλοντα· « Ἰσχύς μου καὶ ὑμνησίς μου ὁ Κύριος. »

res ita Christo opitulante evaserunt, ut: « Fortitudo mea ἡ·κ'. Σὺ δὲ, Ἰσραὴλ, παῖς μου Ἰακώβ, καὶ ἐν Βεζελεξάμην σπέρμα Ἀβραάμ, ὃν ἠγάπησα, οὐ ἀντελαβόμεν ἀπ' ἀκρων τῆς γῆς, καὶ ἐκ τῶν σκοπιῶν αὐτῆς ἐκάλεσά σε, καὶ εἶπά σοι· Παῖς μου εἰ, κ. τ. λ.

Ἀνωτέρω μὲν τῷ Ἰακώβ ὁ Θεὸς ἐμέμφοτο καὶ τῷ Ἰσραὴλ, λέγουσιν, Ἀπεκρύβη ἡ ὁδός μου ἀπὸ τοῦ Θεοῦ· νῦν δὲ ἐν ἱπαίνῳ παῖδα καλεῖ τὸν Ἰσραὴλ καὶ τὸν Ἰακώβ ἐκλελεγμένον, σαφῶς τοῦ λόγου δύο τμήματα τοῦ ἐκ περιτομῆς παριστύντος λαοῦ, τὸ μὲν ἐκπεσόν, διὰ τὴν ἀπιστίαν· τὸ δὲ σωθὲν διὰ πίστεως ἀποστόλων τε καὶ τῶν σὺν αὐτοῖς ἐκλογῆς ἱερωμένων, κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον λέγοντα· « Οὕτω καὶ ἐν τῷ νῦν καιρῷ λείμμα κατ' ἐκλογὴν χάριτος γέγονε. » Καὶ τὸ Εὐαγγέλιον δὲ φησι· « Τούτους τοὺς δώδεκα ἐξελέξατο ὁ Ἰησοῦς. » Πολλῶν δὲ ὄντων κλητῶν καὶ ἐκ τοῦ προτέρου λαοῦ, ὀλίγοι ἦσαν οἱ ἐκλεκτοί. Πρὸς οὓς ὁ λόγος τὰς προκειμένας ἐπαγγελίας ποιεῖται, μετὰ τὴν προδηλωθεῖσαν τῶν ἔθνων κλήσιν ἐν τῷ· Τίς ἐξῆρεν ἀπὸ ἀνατολῶν δικαιοσύνην, ἢν ἔφη δώσειν ἑναντίον ἔθνων; Καὶ πάλιν· Ἰδοσαν ἔθνη καὶ ἐφοβήθησαν, οἱ λοιποὶ δὲ ἐξέδωκαν· Σὺ δὲ, Ἰσραὴλ, δοῦλέ μου. Δουλοῦν δὲ πρῶτον ὠνόμασεν, εἶτα ἐκλεκτόν. Ἐν ἀρχαῖς μὲν, ὥρῳ δουλείας ὑπὸ τὴν νόμον παιδαγωγηθέντα, εἶτα διὰ προκοπῆς ἐκλεγέντα διὰ τῆς κλήσεως, τάγμα δὲ παρὰ τοὺτους ἕτερον, τὸ σπέρμα λεγόμενον Ἀβραάμ, τὸ πλῆθος τῶν Ἰουδαίων ἐηλοῦν, πρὸς οὓς ἔλεγεν ὁ Σωτὴρ· « Οἶδα ὅτι σπέρμα Ἀβραάμ ἐστε, » ἑτέρους ὄντας παρὰ τὰ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ, περὶ ὧν ἔλεγεν· « Εἰ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ ἦτε, τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραάμ ἐποιεῖτε. » Ἀβραάμ μὲν οὖν ἀγαπητὸς ἦν τοῦ Θεοῦ. Οὐχ ἑμοῖως δὲ τὸ σπέρμα ἠγαπήσθαι φησι. Πλὴν καὶ τούτους ἐκάλει διὰ τῶν ἐκλεκτῶν, Πορεύεσθε, ὀξείας, πρὸς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ. Καὶ ἐπειδὴ διεσπαρμένοι ἦσαν εἰς πᾶσαν τὴν γῆν, ἐπήνεγκαν· Οὐ ἀντελαβόμεν ἀπ' ἀκρων τῆς γῆς, καὶ ἐκ τῶν σκοπιῶν αὐτῆς, ἣ τῶν ἀγκώνων κατὰ Σύμμαχον, ἐκάλεσά σε. Αὐτοὺς γὰρ πρῶτους ἐκάλεσεν, ὡς ὁ Παῦλος αὐτοῖς ἔφασκεν· « Ὑμῖν ἔδει πρῶτοις τὸν λόγον κηρυχθῆναι. » Ἐπεὶ δὲ ἀποστρέψετε, πορεύεσθε εἰς τὰ ἔθνη. » Τῶν οὖν ἐξ αὐτῶν πεπιστευκότων ἀντελήσθαι φησι.

sed quoniam eundem aversati essent, ad gentes numero crediderunt, eosdem assumptos esse significat.

A esuriem sibi non panis quidem illam, sicut nec aquæ sitim, sed audiendi verbi Domini ²⁵ *famem ipsi accersiverunt; quo non amplius enutriti, apud eum infirmi evaserunt, qui dicit: « Ego sum panis qui de cælo descendi* ²⁶, » et quæ sequuntur: quo quia vescuntur gentes, amplius non esuriunt. Justi enim animam, ait Salomon ²⁷, fame perire nunquam patietur Dominus; sed vitam impiorum evertet. Ipsæ namque virium illa infirmitate, quam errore contraxerant, in robur spirituale commutata, Deum expectarunt, corporisque voluptatibus superio-

et laus mea Dominus ²⁸, » cum Davide dicere valeant.

455 VERS. 8-20. *Tu autem Israel puer meus, Jacob quem elegi, semen Abraham, quem dilexi, quem assumpsi ab extremis terræ, et a summitatibus ejus vocavi te, et dixi tibi: Puer meus es, etc.*

456 Superius quidem Jacobum et Isaaclem, qui viam sibi ad Dominum impediri quærebantur, Deus reprehendit. Nunc autem utrumque landis ergo *electi filii* nomine dignatur; unde circumcissum populum in duo manifeste videtur oratio distribuisse: alterum quidem, qui propter incredulitatem excidit; alterum autem, qui per apostolorum et sociorum fidem *electione* dignus est habitus, sicut ait Apostolus: « Sic et in hoc tempore reliquæ per electionem gratiæ factæ sunt ²⁷. » Deinde Evangelium: « Hos duodecim elegit Jesus ²⁸. » Quamvis autem de priore populo vocati essent permulti, pauci tamen fuerunt *electi*; ad eosque promissiones retulit oratio, postquam gentium vocatione explicata, quisnam ab ortu justitiam excitasset, quæsitum quam se in conspectum gentium positurum affirmavit. Et rursus, cum novisse gentes et timuisse dixit. Verum quæ in manibus habemus, ita reliqui interpretantur: *Tu autem Israel, serve mi. Servi* nomen igitur prius usurpavit; deinde *electi*: tanquam eum initio servitutis metu sub lege educatum, per progressionem deinde ex vocatione *electum*; sed certum tamen propter hunc numerum innueret; quod *semen Abrahæ* appellatum, Judæorum multitudinem significaret; quos Abrahæ semen esse ipse etiam confessus est Salvator: cum alii tamen ab iis essent; de quibus idem dicebat: « Si filii Abrahæ essetis, opera Abrahæ faceretis ²⁹. » **457** *dilectus Abrahamus*: cui licet non eodem modo *semen* ejus charum fuisse testetur, per *electos* tamen et ipsum etiam vocari voluit, quos ad oves domus Israelis, quæ perierant, proficisci jussit ³⁰. Deinde quoniam dispersæ erant per orbem universum, adjecit: *Quem assumpsi ab extremis terræ, et a summitatibus ejus* (aut secundum Symmachum, *montium verticibus*), *vocavi te*. Eos enim primos *vocavit*, Paulo teste ³¹, qui sermonem illis primum oportuisse promulgari: se esse profectos scribit. Qui igitur ex ipsorum

²⁵ Amos viii, 11. ²⁶ Joan. vi, 51. ²⁷ Prov. x, 3. ²⁸ Psal. cxviii, 14. ²⁹ Rom. xi, 3. ³⁰ Matth. x, 3. ³¹ Joan. viii, 39. ³² Matth. x, 5, 6. ³³ Act. viii, 43.

Censent nonnulli, postquam gentes mysteriis ini-
tasset, apostolos jam proposito sermonis, et cate-
cheseos argumento, confidere jubere, patrumque vir-
tutem, cujus illi nomine Deo *dilecti* evaserant, in
memoriam revocare : *Dilectos* præterea et *electos*
patres eorum nominare, ut ex ingenua et liberali
stirpe propagati, patribus fieri similes, eorumque
pietatem imitari studeant. *Abraham*, inquit, *as-
sumpsi*, *vocans eum ab extremis terræ*, his verbis :
« Egredere de terra tua, et de cognatione tua ».
Deinde, a *summitatibus* ait; quia montosa esse
Chaldæorum terra narratur; unde idololatria summa
laborasse Abrahami posteros significavit. Deinceps,
tanquam de universo Israele locutus; *Dixi tibi*,
addit, *puer meus es*. Est enim et ipse primogenitus
nuncupatus, neque a Deo, a quo *electus* fuerat,
derelictus; cum ab eodem audiat : *Ne timeas, neque
erres. Ego enim sum Deus tuus, qui confortavi te*;
eo tempore nimirum, quo ipsum, lege proposita,
Deum unum, et Dominum unum esse, eique soli
serviendum docuit; cum denique Unigeniti *dextera*
devictarum gentium hæreditatem adire fecit.

Sin autem ad priorem interpretationem respicis :
ab ipsa *seminis Abrahamæ* mentione, ad apostolici
chori electionem iterum revertitur; qui *puer meus*
dicat; aut **458** secundum Symmachi interpreta-
tionem *servus meus*, qua ratione et Paulus servi
nomine, tanquam præclaræ dignitatis alicujus,
gloriatur. Quin et apud prophetam postea : « Ma-
gnus tibi est vocari servum meum, invenias ».
Et hic præterea *electioni, servitutem* præponit. *Ele-
ctionem* vero ad Evangelium gentibus promulgan-
dum excitans, *Noli metuere*, inquit, *ego tecum sum*.
Juxta illud : « Ecce ego vobiscum sum omnibus die-
bus, usque ad consummationem sæculi ».
Sed vide, *ne erres*, adjicit; qui tua te unius virtute
tantæ promulgationi satis esse posse arbitreris.
Quid enim me absente, tibi que vires adversus tan-
tas miseras non suppeditante, facturum eras? Ego
enim te, ne præconem agenti quidquam officeret,
tanquam præsidio muniebam. Itaque tuos *adver-
sarios* nihili facias. *Erunt enim quasi non sint*, qui
non ita pridem sævientes aliquid esse videbantur,
cum sit eorum finis interitus; juxta illud : « Vidi
impium exaltatum maxime, et transivi, et ecce non
erat ».
« Qui enim altum sapiunt, inquit, gra-
vem et inexpectatam ruinam patiuntur ».
Et
rursum : « Qui excelsas ædes construit, ruinam
parat ».
« At illud : *Ego auxillatus sum tibi, ne
timeas, vermis Jacob*, non agnoscitur ab interpreti-
bus Septuaginta. Deinde *vermis* idem nomine,
quod *electi* antea, significavit, sive quod *vermis* in
modum incredulorum urbes subingressus, super-
stitionis errorem funditus ex hominum mentibus
exstirparit : sive quod humi serpens ipsa etiam

Τινὲς δὲ λέγουσιν, ὡς μυσταγωγῆσας τοὺς ἐξ
ἐθνῶν, παραθαρρύνει τοὺς ἀποστόλους, δι' ὧν ἡμελ-
λε τὸν τῆς κατηχήσεως ποιεῖσθαι λόγον· καὶ τῆς
τῶν πατέρων αὐτοὺς ὑπέμνησεν ἀρετῆς, ἐξ ἧπερ
ἡγαγῶντο παρὰ Θεοῦ. Ἀγαπητοὺς δὲ καὶ ἐκκληλε-
μένους τοὺς πατέρας καλῶν, ὡς ἐκ ῥίζης ὄντας
τοὺς ἐξ αὐτῶν εὐγενεοὺς ὁ ζηλωταὶ τοῦ θεοῦ πατέρας
παρακαλεῖ, καὶ τὴν ἐκείνων εὐσέβειαν· λέγων, ὡς
τοῦ Ἀβραάμ ἀντελάβετο, καλέσας τοῦτον ἐξ
ἄκρου τῆς γῆς, εἰπὼν· « Ἐξέλθε ἀπὸ τῆς γῆς σου,
καὶ ἀπὸ τῆς συγγενείας σου. » Σκοπιῶν δὲ φησιν,
ἐπειδὴ περ ὀρεῖσθαι εἶναι τὴν Καλδαίαν ἱστορήται, δι'
ὧν ἐν ἄκρῳ τῆς εἰδωλολατρείας εἶναι τὸν Ἀβραάμ
ἐσημαῖντο. Εἰτά φησιν ὡς περὶ παντὸς Ἰσραὴλ,
ὅτι Εἰπά σοι· Παῖς μου εἶ. Πρωτότοκος γὰρ ὠνό-
μασται. Γεγονότα τε τοῦτον ἀπόλεκτον οὐκ ἐγκατε-
λίπεν ὁ Θεός. Πρὸς ὃν φησι· Μὴ φοβοῦ, μηδὲ
πλανῶ· ἐγὼ γάρ εἰμι ὁ Θεός σου, ὁ ἐνισχύσας
σε. Διδάξας αὐτὸν διὰ τοῦ νόμου, ὅτι καὶ Θεὸς εἷς
ἐστι, καὶ Κύριος εἷς, καὶ αὐτῷ χρὴ μόνῳ λατρεύειν,
διὰ τῆς ἰδίας δεξιᾶς τοῦ Μονογενοῦς κληρονόμον
ποιήσας ἐθνῶν ἡττημένων.

Κατὰ δὲ τὴν πρώτην ἐξήγησιν, τοῦ σπέρματος
Ἀβραάμ μνημονεύσας, ἐπὶ τὴν τοῦ ἀποστολικοῦ χο-
ροῦ πάλιν ἀνέδραμεν ἐκλογὴν, παῖς μου λέγων,
κατὰ δὲ τοὺς λοιποὺς, δοῦλε, ἐφ' ᾧ καὶ Παῦλος μέγα
φρονῶν, δοῦλον ἑαυτὸν, ὡς ἀπὸ τίνος ἐκάλεσεν ἀξιώ-
ματος. Καὶ προῖων γὰρ ὁ προφήτης ἐρεῖ· « Μέγα
σοὶ ἐστὶ τοῦ κληθῆναι σε παῖδά μου. » Κάνταῦθα δὲ
πάλιν τῆς ἐκλογῆς τὴν δουλείαν προέταξεν. Πα-
ραθαρρύνων δὲ τὴν ἐκλογὴν πρὸς τὸ πᾶσι τὸ Εὐαγ-
γέλιον κηρύξαι τοῖς ἔθνεσιν· Μὴ φοβοῦ, φησὶ· μετὰ
σοῦ γάρ εἰμι. Κατὰ τὸ· « Ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι
πάσας τὰς ἡμέρας, ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἵωνος. »
Ἀλλὰ μηδὲ πλανῶ, φησὶν, νομίσας ἰδίᾳ δυνάμει
πρὸς τοσοῦτον ἐξαρκέσαι τὸ κήρυγμα. Τί γὰρ ἂν
ἐπραξας, μὴ παρόντος ἐμοῦ, καὶ πρὸς ταλαιπωρίας
καρτερίαν ἐμβάλλωντος; ἐγὼ σε γὰρ ἐφροῦרון,
πρὸς τὸ μηδὲν ἐμποδῶν σοι γενέσθαι κηρύττοντι.
Τῶν οὖν ἀνθισταμένων μηδένα πεποίησο λόγον.
Ἔσονται γὰρ εἰς οὐδὲν, οἱ πρὸς ὀλίγον ἐν τῷ διώ-
κειν εἶναι τι δόξαντες, ὧν τὸ τέλος ἀπώλεια. Κατὰ
τὸ· « Εἶδον τὸν ἀσεβῆ ὑπερυψούμενον, καὶ παρῆλ-
θον, καὶ ἰδοὺ οὐκ ἦν. » — Οἱ γὰρ φρονοῦντες, φησὶ,
τὰ ὑψηλὰ, δεινὴν καὶ ἀδόκητον ὑπομένουσι συντρι-
βὴν. Καὶ πάλιν· « Ὅς ὑψηλὸν ποιεῖ τὸν ἑαυτοῦ
οἶκον, ζητεῖ συντριβὴν. » Τὸ δὲ, Ἐγὼ ἐδοθήσά σοι,
μὴ φοβοῦ, σκώληξ Ἰακώβ, οὐ κεῖται παρὰ τοῖς
Ἐβδομήκοντα. Σκώληκα δὲ προσηγόρευσεν ὃν προ-
λαβὼν ἐκάλεσεν ἐκλεκτὸν, διὰ τὸ σκώληκος δίκην
τῶν ἀπίστων τὰς πόλεις ὑποδύμενον τὴν δεισιδαι-
μονα πλάνην ἐξ αὐτοῦ βάθους τῆς τῶν ἀνθρώπων
ἐξαφανίζειν ψυχῆς, καὶ ὅτι περ εὐτελὲς καὶ ἰδιωτι-
κὸν τῶν ἀποστόλων ὑπάρχει τὸ κήρυγμα. Οὕτω γ'
οὖν καὶ αὐτὸς ἐν ψαλμῷ φησιν ὁ Σωτὴρ· « Ἐγὼ δὲ

³³ Gen. xii, 1. ³⁴ Isa. xlix, 6. ³⁵ Matth. xxviii, 20. ³⁶ Psal. xxxvi, 35. ³⁷ Prov. xviii, 19. ³⁸ ibid. 16.

³⁹ γρ. ἐφ' ἧπερ. ⁴⁰ γρ. εὐγενεῖς.

εἰμι σκώληξ, καὶ οὐκ ἄνθρωπος. » Ὁλιγοστὸν δὲ ἂν
καλεῖ τὸν Ἰσραὴλ διὰ τὸ τῶν μαθητῶν εὐαριθμη-
τον. « Δώδεκα γὰρ ἦσαν, οἱ δὲ μετ' αὐτοὺς, ἐβδομή-
κοντα. » Ὁ δὲ Σύμμαχος ἐξέδωκεν, ἀριθμὸς Ἰσ-
ραήλ. Ὁ δὲ Ἀκύλας, τεθνεώτες Ἰσραήλ. Ὁ δὲ
Θεοδοτίων, νεκροί· τῷ ἀποστολικῷ συμφώνως· « Ζῶ
δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός. » Καί· « Καθ'
ἡμέραν ἀποθνήσκω, νῆ τὴν ὁμετέραν· καύχησιν. »
Ἀλλὰ καίπερ σκώληξ ὢν, νεκρὸς τε καὶ
ὀλιγοστὸς, μὴ φοβοῦ, διὰ τὴν ἐξ ἐμοῦ συμμαχίαν,
δι' ἧς ἀλοήσεις τῶν ἀπίστων ἐθνῶν τὴν ἀσέβειαν,
ὅρη καὶ βουνούς λέγων τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις,
ὡς ἐπαιρομένας κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, τῶν
ὑποβεβηκότων πνευμάτων λεγομένων βουνῶν· ὧν
ἀπολομένων εὐφρανθήσῃ σὺ ἐν Κυρίῳ. Δέδωκε
γὰρ ἡμῖν ἡ ἐξουσίαν πατεῖν ἐπάνω ὀφένων καὶ σκορ-
πίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ.
quibus pereuntibus tu in Domino lætaberis. Dedit
conculcandi, et adversus omnem hostium potestatem ⁴³.

Εἰποὶς δ' ἂν ὅρη καὶ βουνούς καὶ τοὺς ἐν δυνά-
σταις κοσμικαῖς τοῖς ἀποστόλοις ἐπαναστάντας.
Ἀλλὰ καὶ τούτων καθρηγμένων, σὺ εὐφρανθήσῃ
ἐν τοῖς ἀγίοις Ἰσραήλ, ἐντρύφων ὅτ' ἂν ἴδῃς
πολλοὺς γεγονότας ἀγίους, καὶ ἐν υἱοῖς Ἰσραὴλ
τεταγμένους. « Οὐ γὰρ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οὗτοι
Ἰσραὴλ. » Τοιοῦτον παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ τὸ, « Χαρὰ
καὶ στέφανός μου. » Ταῦτα περὶ τῶν ἀποστόλων ὁ
προφητικὸς λόγος εἰπὼν, ἐξ ἐτέρας ἀρχῆς περὶ τῆς
τῶν ἐθνῶν ἐπιστροφῆς λέγει· Ἀγαλλιᾶσονται οἱ
πτωχοὶ, καὶ οἱ ἐνδεδεῖς. Ὡς ἐλίσταται δὲ τὸ ἀγαλλιᾶ-
σονται· παρὰ γὰρ τοῖς λοιποῖς εἰρηται· Οἱ πτωχοὶ,
καὶ οἱ ἐνδεδεῖς ζητήσουσιν ὕδωρ, καὶ οὐκ ἔσται.
Ἀλλὰ ταῦτα πάλαι πεπόνθασιν. Νῦν δὲ, Οὐκ ἐγκατα-
λείψω αὐτοὺς, ἀλλ' ἀνάξω· ἐπὶ τῶν ὀρέων πο-
ταμῶς, καὶ τὰ ἐξῆς. Αἱ γὰρ πάλαι ψυχαὶ τῆς τοῦ
Θεοῦ γνώσεως ἐνδεεῖς, ὡς τὴν γλῶσσαν αὐτῶν, καὶ
τὸν λόγον ἐξηράνθαι τὸν δι' αὐτῆς προφερόμενον,
βανίδα πόματος οὐκ ἔχοντα ζωτικοῦ, αὐταὶ παρ'
ἐλπίδας σωτηρία πίνουσι διὰ τῆς χάριτος νάματα,
κατὰ τὸ προφῶρθέν· « Καὶ πίνονται ὕδωρ ἐκ τῶν πη-
γῶν τοῦ σωτηρίου. » Καὶ μὴν, καὶ ἀπὸ πηγῶν Ἰσ-
ραὴλ, κατὰ τὸ ἐν Ψαλμοῖς· « Ἐν ἐκκλησίαις εὐ-
λογεῖτε τὸν Θεὸν Κύριον ἐκ πηγῶν Ἰσραὴλ. » Τοῦτο
δὲ ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ πηγάζον ἐν ἐκκλη-
σίαις ὕδατα ζωτικὰ, ἐκ τῆς Γραφῆς τῆς τε Παλαιᾶς,
καὶ Καινῆς· ἐνθα καὶ ποταμοὶ ἄνδρες ἅγιοι τὴν
πρὶν ἔρημον κατακλύζουσιν ἀπὸ τοῦ μεγάλου ρέοντος
ποταμοῦ, οὗ τὰ ὁρήματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν
τοῦ Θεοῦ, δι' ἣν εἰρηται· « Ὁ ποταμὸς τοῦ Θεοῦ
ἐπληρώθη ὕδατων. »

Ἔστι γὰρ ἰδεῖν τὴν ἀνυδροῦν πάλαι τὴν Ἐκκλη-
σίαν, τὴν ἔρημον Θεοῦ καὶ παντὸς ἀγαθοῦ, νῦν ἐκ
τοσούτων ὑδάτων ψυχὰς ἔχουσιν εὐθαλεῖς καὶ
ὑπερυψουμένας τῆς γῆς, κατὰ τὰ φυτὰ τὰ ἐν ὑδάτων

⁴³ Psal. xxi, 7. ⁴⁴ Luc. x, 1. ⁴⁵ Galat. ii, 20. ⁴⁶ I Cor. xv, 31. ⁴⁷ Luc. x, 19. ⁴⁸ Rom. ix, 6.
⁴⁹ Philip. iv, 1. ⁵⁰ Isa. xii, 3. ⁵¹ Psal. lxxviii, 27. ⁵² Psal. xlv, 5. ⁵³ Psal. lxxiv, 40.

ἡ γρ. ὕμιν. ἡ γρ. ἀνοίξω.

VARIÆ LECTIONES.

esset apostolorum prædicatio. Sic igitur et ipse in
psalmo loquitur Salvator: « Ego sum vermis, et
non homo ⁴³. » Quod autem *peregrinum* vocat
Israel, ad parvum discipulorum numerum res-
pexit. « Erant enim duodecim; et ab his septua-
ginta alteri ⁴⁴. » At Symmachus *numerus Israel*,
Aquilas autem et Theodotio, *mortui Israel*, inter-
pretantur; nihil certe ab Apostoli verbis alieni,
qui dicat: « Vivo autem non amplius ego; sed
vivit in me Christus ⁴⁵. » Et: « Quotidie morior
propter gloriam vestram ⁴⁶. » Cæterum, licet *vermis*.
459 *sis, et mortuus, et perpaucus*; cessa-
tamen auxilio nostro fretus *metuere*, qui eo adjutus
infidelium gentium impietatem *trituratorus sis*;
montes et colles adversarias potestates appellans:
tanquam quæ adversus Dei notitiam, spirituum
ministerio qui *colles* nominantur, insurrexerint:
enim vobis facultatem serpentes et scorpiones ⁴⁷.

Dixeris vero *montes et colles* eos etiam, qui mun-
danis evecti magistratibus apostolis insurgabant.
Sed et his etiam sublati, *lætaberis in sanctis Is-
rael*, magna tum demum lætitia, et voluptate poti-
tus, cum sanctos evasisse permultos, et in illorum
Israelis ordinem transisse intueberis. « Neque
enim omnes, qui ex Israele sunt, ii sunt Israel ⁴⁸. »
Tale est et Pauli illud: « Gaudium et corona
mea ⁴⁹. » Atque hæc quidem de apostolis cum pro-
pheta dixisset, tanquam facto aliunde principio,
de gentium conversione sermonem aggreditur, his
verbis: *Exsultabunt pauperes et inopes*. Obelo autem
confoditur verbum *exsultabunt*. A cæteris enim
dicitur: *Pauperes enim et egeni quaerent aquam, et
non erit*. Sed ista dudum perpessi sunt. Nunc
autem, non *derelinquam* eos, *sed aperiam in monti-
bus fountains*, et quæ deinceps. Animæ enim, quæ
ita Dei cognitione destitutæ erant, ut *lingua ipsa*,
ipsoque sermone, qui per eam profertur, tanquam
vitalis poculi irrigatione carentes, *exarescerent*,
eædem, inquam, salutaribus jam Spiritus sancti
laticibus fruuntur. Hinc illud superius: « Et
bibunt aquam de fontibus Salvatoris ⁵⁰. » Imo et
de fontibus Israel, juxta illud in Psalmis: « In
Ecclesiis benedicite Domino Deo de fontibus
Israel ⁵¹. » Quibus quidem Spiritus sanctus innuit,
qui vitales aquas in Ecclesiam ex veteris et
recentis Scripturæ fontibus effundit, ubi desertam
antea viri sancti *fountain* instar, a magno illo pro-
manantes etiam irrigant, **460** *cujus impetus læti-
ficant civitatem Dei* ⁵²; de quo etiam: « Fluvius
Dei repletus est aquis ⁵³, » scribitur.

Videas enim Ecclesiam *aquis* olim, et Deo, omni-
que bono *destitutam*, abunde nunc *irriguam*, vege-
tas animas, et sublimes e terra attollere: non aliter
quam propter aquarum copiam fieri solet in arbo-

ribus, quarum hoc loco meminit. De *aqua* ista et Christus ipse hunc in modum loquebatur: « Qui liberit aquam ex me⁴⁹, » cæteraque deinceps. Et rursus: « Qui aquam biberit, quam ego dabo, flumina de ventre ejus fluent aquæ viventis⁵⁰. » Hoc autem dicebat de spiritu, quem accepturi erant, qui in ipsum credebant, cujus beneficio vigere, et in altum erigi, nunquamque putrescere, odoris denique suavitatem emittere credentes consueverunt. Olea igitur, et palma, et vitis in Scriptura fructus Ecclesiæ denotant. Hic autem quæ nominantur arbores, eorum, qui in ea proficiunt ubertatem, altitudinem, novitatem et vigorem demonstrant; quod in *deserto* fieri videtur admirabile. Atque inde est, quod *manum Domini ista effecisse* subjicit: nempe ut qui in terra radices, id est, caducam et humanam vitam agerent, in celestia fastigia, spe regni immortalis evecti, ascenderent. Adeo fuit illa, quam in gentibus edidit Dominus, admiratione digna conversio. Deinde *aquæ ductuum* nomine, Ecclesiæ doctores indicavit, qui haustum animo de Scriptura divinitus inspirata Dei verbum in alios transfundunt, ut vitæ quidem instituto odoris bonitatem; mundanarum autem voluptatum fuga, incorruptionem adipisci, firmo denique et stabili in rebus omnibus habitu comparato, radices agere, et ventorum impetus perferre valeant. Confirmat enim justos Dominus; cumque decet istorum auctorem et causam cognoscere, non sponte et fortuito accidere putare.

Sunt vero qui tota ista verborum serie Deum *Israëli* secundum progressionem putent in memoriam revocare quo loco semper apud se habitus sit; quem orbi universo, veluti accensam *divinæ cognitionis* facem, prælucere voluerit. *Abrahamum* deinde ab **461** extremis terræ finibus evocavit; *Ægypto* denique, altero terræ *extremo*, eripuerit, *filiorum* loco habuerit. Confide igitur, inquit, qui tot admirabilia expertus sis; neque *erres*, quantumvis te circum gentes permultæ ambiant. Ego enim postquam de tuis hostibus supplicium sumpsero, quantumvis prodeant alii, in nihilum tamen reputabuntur. Sed forsitan ideo *melius*, quod tuorum paucitatem; eorum contra, qui te amblunt, ingentem multitudinem intueris. Verum ad meum respice *auxilium*; quo adjutus, insurgentes in te hostes *montibus* ipsis et *collibus* comparatos confeceris. Sicut in *CLXXXV* Assyriorum millibus patuit, qui tene adoriente quidem, mea unius opera ceciderunt⁵¹. Ostendit porro quæ damna hostes ipsos invasuri sint; cum *quæsituros* quidem *aquam*, sed *non reperturos* adjunxit. At quod de *fluminibus* dixit, ita factum esse, aiunt, historiæ illæ testantur, quæ de præruptis petris aquas emanasse narant: ut et *fluvios* defecisse; cum a populo Jorda-

μόνον πλήθει συνεστηκότα. Τούτων γὰρ μέμνηται. Περὶ τούτου καὶ ὁ Σωτὴρ τοῦ ὕδατος εἶπεν· « Ὅς δ' ἂν πῖνῃ ἐκ τοῦ ἐμοῦ ὕδατος, » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ πάλιν· « Ὁ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος, οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ βρῦσουσιν ὕδατος ζῶντος. » Τοῦτο δὲ εἶπε περὶ τοῦ Πνεύματος, ὅπερ ἡμελλόν λαμβάνειν οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτόν, τὸ εὐθαλὲς τε καὶ ὑψηλόν, ἀστητόν τε καὶ εὐώδες τοῖς πεπιστευκόσι χαρίζομένου. Ἑλαία μὲν οὖν, καὶ φοῖνιξ, καὶ ἄμπelos ἐν τῇ Γραφῇ τοὺς καρποὺς τῆς Ἐκκλησίας σημαίνουν. Τὰ δὲ νῦν λεχθέντα, τὸ εὐθαλὲς, καὶ διηρημένον, νεαρόν τε καὶ ἀκμαῖον τῶν ἐν αὐτῇ προσκοπτόντων, ὅπερ ἐν ἐρήμῳ γενέσθαι παράδοξον. Διό φησι, *Χεῖρ Κυρίου ἐποίησε ταῦτα*, ὥστε τοὺς ἐπὶ γῆς ἐβρίζωμένους, ἐν τῷ θνητῷ καὶ ἀνθρωπίνῳ βίῳ πρὸς ὕψος ἀνατρέχειν οὐράνιον, τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν τὰς ἐαυτῶν ἀναρπύωντας ἐλπιδας. Οὕτω θαυμαστήν ὁ Θεὸς ἐν ἔθνεσιν ἐποιεῖ μεταβολήν. Ὑδραγωγὸς δὲ τοὺς τῆς Ἐκκλησίας διδασκάλους ἐκάλεσεν, οἱ καθάπερ ἐκ πηγῶν τε καὶ ποταμῶν, τὸν τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς εἰς νοῦν εἰσοικησάμενοι λόγον, καὶ εἰς ἑτέρους αὐτὸν παραπέμπουσιν, ὡς ἂν ἔχοιεν διὰ μὲν πολιτείας, τὸ εὖοσμον· διὰ δὲ τῆς ἀποχῆς τῶν κοσμικῶν ἡδονῶν, τὸ μὴ φθειρεσθαι· διὰ δὲ τῆς εὐσταθοῦς καὶ βεβαίας ἐν ἅπασιν ἔξεως, τὸ ἐβρίζωσθαι, καὶ φέρειν τῶν πνευμάτων τὰς προσβολάς. Ὑποστηρίζει γὰρ τοὺς δικαίους ὁ Κύριος. Καὶ δεῖ τοῦτον αἴτιον ἡγεῖσθαι, καὶ μὴ ταῦτα νομίζειν αὐτόματα.

Τινὲς δὲ περὶ τῆς πάσης ἔφασαν ῥήσεως, ὡς ὑπομνήσκει Θεὸς τὸν κατὰ προκοπὴν Ἰσραὴλ οἶκον αὐτὸν πρὸς αὐτὸν τὴν σχέσιν ἐκτίησας, τοῦτον ἀνάγκας τῷ παντὶ κόσμῳ καθάπερ ἐβδρα θεογνωσίας· Ἀβραάμ μὲν καλέσας ἀπ' ἀκροῦ τῆς γῆς, ἐξ Αἰγύπτου δὲ τοὺς ἐτέρους ἐξελόμενος ἄκρου καὶ ἐν πᾶσι ὃ λογισάμενος. Τοσούτων οὖν γεγονῶς ἐν πεῖρᾳ θαυμάτων, θάρρει· καὶ πολλὰ σε ἔθνη περικυκλοῦ, μὴ πλανῶ. Ἐγὼ γὰρ ὁ τοὺς σοὺς ἐχθροὺς μετελθὼν, καὶ ἑτεροὶ φανεῖν, εἰς οὐδὲν λογισθήσονται. Ἀλλ' ἴσως δειλιᾷς, τὴν σὴν ὀλιγότητα βλέπων καὶ τῶν κυκλούντων τὸ πλῆθος. Ἀλλὰ τὴν ἐμὴν σκόπευ βοήθειαν, δι' ἧς κατακόψετε τοὺς καθ' ὑμῶν ἐπαρθένας, ὡς ὄρεσι καὶ βουνοῖς ἀπεικάζεσθαι. Ὅπερ ἐπὶ τῶν ῥπε' χιλιᾶδων τῶν Ἀσσυρίων ἐγένετο, μηδὲ πολεμήσαντος Ἰσραὴλ. Τὰ δὲ τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν καταληψόμενα πάθη δηλοῖ τό· *Ζητήσουσιν ὕδωρ, καὶ οὐχ εὐρήσουσι*. Τὰ δὲ περὶ τῶν ποταμῶν καὶ ἐπὶ τῆς ἱστορίας γεγονέναι φασίν, ὡς καὶ πλείους ἀκροτόμους ἐκτραγῆναι πρὸς ὕδατα· καὶ αὐθις ποταμοὺς ἐκλιπεῖν, ὡς τὴν Ἰορδάνην τοῦ λαοῦ διαβαίνοντος. Ὁ καὶ ἡ θάλασσα παθούσα, πρὸς ἀναιρεσιν αὐθις τῶν Αἰγυπτίων ἐχέετο· οἱ καὶ ἐξεθράσσοντο, οὐκ εἰς ἄμφω τῆς θαλάσσης τὰ μέρη, ἀλλ' ἐνθα ἦν Ἰσραὴλ· ὡς ἂν ὀρῶντες θαρβήσωσι

⁴⁹ Joan. iv, 13. ⁵⁰ Joan. vii, 38. ⁵¹ Isa. xxxvii, 36.

λέγοντες· Οὗτός μου Θεός ὁ πρότερον ἀπιστοῦ· A nes ipse trajectus est. Idem præterea et mare passum esse, cum rursus ad delendos Ægyptios effusum est, qui non utroque maris litore, sed ea tantum parte, in qua tum versabantur Israelitæ, ebullierunt⁵¹; quo rem contemplati confiderent, eumque jam Deum suum esse, cui fidem prius denegarant, proliterentur.

κα'-κθ'. Ἐγγίξει ἡ κρίσις ὑμῶν, λέγει Κύριος ὁ Θεός. Ἐγγισαν αἱ βουλαι ὑμῶν, λέγει ὁ βασιλεὺς Ἰακώβ. Ἐγγισάτωσαν καὶ ἀναγγειλάτωσαν ὑμῖν ἃ συμβήσεται, ἢ τὰ πρότερον εἶνα ἢν εἴπατε, καὶ ἐπιστήσομεν τὸν νοῦν, καὶ γνωσώμεθα, τί τὰ ἐσχάτα, καὶ τὰ ἐπερχόμενα, κ. τ. λ.

Εἰπὼν τῆς πρὶν ἐρήμου τὴν ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταβολὴν, ἐφ' ἕτερον μεταδίδει τάγμα, ὃ τῇ τῶν εἰδῶλων ἐγκατέμεινε πλάνη, μὴ ἐπιστήσαν ὅτι χεῖρ Κυρίου ἐποίησεν ταῦτα. Οὐδὲν οὖν ὑμῖν ἢ κατά-κρισις λείπεται, τῆς τοσαύτης ἀναισθητήσαςι χάριτος. Διὸ ἐπιλέγει· Ἐγγισαν αἱ βουλαι ὑμῶν. Ἀνθ' οὗ Σύμμαχος· Ἐγγίσατε, φησὶ, τὰ ἰσχυρὰ ὑμῶν. Ὁ δὲ Θεοδωσίω· Τὰ κραταύματα. Ὁ δὲ Ἀκύλας· Ὅστωσιν· τοῦ· ἔστι, τοὺς θεοὺς ὑμῶν εἰς τὸ μέσον ἀγάγετε. Οὕτως ἐρμήνευσαν.....

ΚΕΦΑΛ. MB'.

α'-θ'. Ἰακώβ ὁ παῖς μου, ἀντιλήψομαι αὐτοῦ. Ἰσραὴλ ὁ ἐκλεκτός μου, προσεδέξατο αὐτὸν ἡ ψυχὴ μου. Ἐδωκα τὸ πνεῦμά μου ἐπ' αὐτὸν, κρίσιν τοῖς ἔθνεσιν ἐξοίσει· οὐ κενάρεται, οὐδὲ ἀνήσει, οὐδὲ ἀκουσθήσεται ἔξω ἡ φωνὴ αὐτοῦ, κ. τ. λ.

. . . προσπηγγέλλεται λέγων· Ἀρχὴν Σιών δώσω. Καὶ ποῖα τις αὕτη, σαφῶς ἐπενηγόχεν. Λέγεται γὰρ ἐπὶ τὴν Ἐκκλησίαν εἰς ἀρχὴν δεδοσθαι, καθὼς γέγονεν ἄνθρωπος, τὸ κατὰ πάντων κράτος λαχών. Διὸ καὶ Ἰακώβ αὐτὸν, ὡς ἐξ αἵματος Ἰσραὴλ τὸ κατὰ σάρκα γεγονότα καλεῖ. Ἀντιλήψομαι δὲ, φησὶν, αὐτοῦ. Συνειργάζετο γὰρ ὁ Πατὴρ αὐτῷ, ὡς διὰ δυνάμει· ἰδίας μεγαλοφυῶν. Ἔστι δὲ καὶ ἀπο-λεκτός, ὅτι καὶ ὠρεῖο· κάλλει παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Καὶ παράδεκτος, ὡς ἡγαπημένος. Εὐδόκησε γὰρ ὁ Πατὴρ ἐν αὐτῷ λέγων· Ἐγὼ εἰς τὸν υἱόν μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα. Χρισθεὶς δὲ, κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, μετεσχηκέναι τοῦ ἁγίου Πνεύματος λέγεται, καίτοι τὸ Πνεῦμα διδούς, καὶ ἀγιάζων τὴν κτίσιν. Βαπτισθέντι γὰρ τὸ Πνεῦμα, φησὶν, ἐπεφοίτησεν. Ἐχρίσθη δὲ κρίσιν ἐξοίσει τοῖς ἔθνεσιν, ὃ ἐστὶ δικαιοκρισίαν. Δεδικαίωκε γὰρ αὐτὰ κατακρίνας ὅν πλεονεκτήσαντα Σατανᾶν, λέγων· Ἐγὼ κρίσις ἐστὶ τοῦ κόσμου τούτου. Νῦν ὁ ἀρχὼν τοῦ κόσμου τούτου ἐκλήθησεται ἔξω. Κἀγὼ ἐὰν ὑψωθῶ ἐκ γῆς, πάντας ἐλκύσω πρὸς ἑμαυτόν. Ἐἴτα, ἐπειδὴ περ ἡσύχως, καὶ πρῶτος τὸν ἀνθρώπινον διώδουσα βίον, ἐν ὑπέσει πολλῇ, μὴδὲ τοῖς θεραπευόμενοις φανεροῦν ἐπιτρέπων αὐτὸν, Οὐκ ἀνήσει, φησὶν, οὐδὲ ἀκουσθήσεται ἔξω ἡ φωνὴ αὐτοῦ. Οὐδαμοῦ γὰρ ἔξω τῆς Ἰουδαίας καὶ Γαλιλαίας διέτριψεν. Ἥλιος

462 VERS. 21-29. *Appropinquit judicium vestrum, dicit Dominus Deus. Appropinquarunt consilia vestra, dicit rex Jacob. Appropinquent, et annuntient vobis quæ ventura sunt, aut priora quæ erant, dicite, et mentem advertemus, et cognoscemus quæ ultima, et quæ ventura, etc.*

Post absolutum de regione sermonem quæ deserta olim jam melior evaserat; ad alium eorum nunc transit ordinem, qui idolorum errore nondum posito, ista manu Domini facta esse ignorabat. Una igitur vobis, inquit, superest condemnatio, qui ad tantam gratiam obstupescatis. Atque hinc est, quod appropinquarunt consilia vestra subjungit; pro quibus appropinquate sortia vestra Symmachus; firmamenta Theodotio; fulcimenta Aquilas, transtulerunt: quasi Deos in medium proferre jubeant. Sic interpretati sunt. . . .

CAP. XLII.

463 VERS. 1-9. *Jacob puer meus; suscipiam eum; Israel electus meus, suscepit eum anima mea. Dedi spiritum meum super eum. Judicium gentibus educet. Non clamabit, neque dimittet, neque audietur foris vox ejus, etc.*

464 Prænuntiavit dicens: Imperium Sioni dabo. Deinde quodnam illud esset, aperte intulit. Dicitur enim ad Ecclesiæ imperium datus, quatenus homo factus summam in omnes potestatem obtinuit. Itaque et Jacob ipsum, tanquam qui de sanguine Israel secundum carnem natus esset, appellavit. Deinde suscipiam eum adjecit. Simul enim cum eo Pater operabatur; tanquam propria virtute et potentia res magnas pararet. Est vero etiam electus, tanquam qui formæ pulchritudine mortales omnes exsuperaret; et acceptus, tanquam qui diligeretur. Placuit enim Patri, qui de eo in hunc modum locutus esse legitur: Ἐγὼ εἰς τὸν υἱόν μου dilectus, in quo complacui⁵¹⁻⁵². Unctus autem, secundum humanitatem, Spiritus sancti etiam particeps esse dicitur; quanquam et spiritum largiri, cum creata sanctificat, dicitur. In eum enim, cum tingeretur, ait, Spiritus illapsus est. Unctus est vero ut justo judicio gentes in libertatem assereret: quod ab eo factum est, cum contumeliosum et fraudulentum Satanam condemnavit his verbis: Ἐνunc judicium est hujus mundi. Nunc princeps hujus mundi ejicietur foras. Et ego, si exaltatus fuero a terra, omnes traham ad me⁵³. Deinde, quoniam placide et mansuete vitam istam exegit, magna modestia ne iis quidem quos sanaverat,

⁵¹⁻⁵² Matth. iii, 17; xvii, 5. ⁵³ Joan. xii, 31, 32.

se ipse palam facere permittens, non dimittet, ait, *A* neque audietur vox ejus. Nullibi enim extra Judæam et Galilæam egit; sed ad Tyri usque, et Sidonis, necnon Cæsareæ, quæ Philippi dicitur, confinia tantum, prætermisiss alienigenarum urbibus, progressus est⁵⁵. Adeo autem, inquit, nullo strepitu pertransibit, ut infirmus maxime, et ob id *contrito calamo* comparatus, dolore ullo non afficiatur, imo ne *linum* quidem *sumigans*, id est comburens, *extinguatur*; quod alii *evanidum* reddiderunt. Aiunt vero per *sumigans linum* eum demonstrari, qui mente carnis suæ temere intumescat. Non enim omnes mansuetus et humilis corde fuit.

465 Non desunt, qui *lini sumigantis* appellatione, terrenum hominem velint significari, qui virtutis adhuc aut pietatis scintillam exigua sibi reliquam fecit. Hunc enim consolatus spem abjicere non sinit, qui volentem septuagies septies ad pœnitentiam admittendum edixit⁵⁶; quique magna dicendi libertate de *judicio* Dei apud omnes disputavit; neque prius destitit, donec lucis instar, per resurrectionem ex mortuis *splenderit*, quam ut innueret, *respondebit*, et non *conteretur* adjunxit. Ipsum enim *conterere*, et *extinguere* (morte enim homines *conteruntur*), qui necis ejus auctores fuerunt, conati sunt: sed unus Christus morte superior evasit. Imo *splendere* non desiit, *donec judicium super terram poneret*, id est, Ecclesiæ in terra administrationem et *judicium*, quod suis discipulis commisit, ordinaret. Videtur enim in istis *judicii* nomine legem significare, ut de Israele dictum est, cum ibi justificationes et *judicium* esse voluisse. Et rursus, *Judicium* et *justitiam* in Jacob effecisse⁵⁷. Aiunt deinde nonnulli legem in umbris et typis delitescentem, decretis evangelicis in lucem esse educturum. Neque vero particula *donec* præfinitum temporis terminum aliquem quo elapso *conterendus* sit, indicat, sed tantum effecturum, ut *in toto orbe judicium ejus statuatur*. Juxta illud: «Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum⁵⁸.» Et illud: «Ecce ego vobiscum sum donec sæculi fiat consummatio⁵⁹.» Sic et nunc decretorum suorum certam et immutabilem constantiam demonstrat. Scribitur enim: «Justitia tua, justitia in æternum, et lex **D** tua veritas⁶⁰.»

Sperarunt vero et gentes in nomine ejus, postquam Deum esse didicerunt, etiamsi in carne apparuerit. Quin et secundum Davidem: «In nomine ipsius exsultabunt tota die⁶¹.» Ab eo enim Christiani nuncupamur, et in eo spes nostras omnes collocatas habemus. Cæterum quo loco gentes habemus, Hebræos ipsos cæterosque interpretes, *insulæ* **466** videas legere; ubi deinde nomine, legem scribere. *Insularum* porro appella-

δὲ καὶ μέχρι τῶν ὀρίων Τύρου καὶ Σιδῶνος, καὶ τῆς Φιλίππου Καισαρείας. Ἀλλ' οὐκ αὐτῶν ἑπείθῃ τῶν ἀλλοφύλων πόλεων. Οὕτω δὲ, φησὶν, ἀφορητὴ διελεύσεται, ὡς μὴδὲ λυπηταὶ τὸν ἀσθενέστατον, καὶ διὰ τοῦτο καλὰ μὴ, καὶ τούτῳ τεθλασμένῳ παρεικαζόμενον. Ἀλλ' οὐδὲ *λίνον κατασβέσει καπνίζόμενον*. Τοῦτο γὰρ τὸ *τυφόμενον*, ὅπερ ἄμαυρον ἐξέδωκαν οἱ λοιποὶ. Δηλοῦν δὲ τὸ *λίνον* φασὶ τὸ *τυφόμενον*, τὸν εἰκὴ φυσιοῦμενον ὑπὸ τοῦ νοδὸς τῆς σαρκὸς αὐτοῦ. Οὐ ταπεινὸν γὰρ ἐλύπησεν, οὐ μετῴθην ὑπερήφανον, πρὸς πάντας ὡν πρῶτος, καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ.

Τινὲς δὲ *λίνον τυφόμενον*, τὸν γήϊνον ἑφασαν ἄνθρωπον, τὸν ἀρετῆς ἢ θεοσεβείας σπινθήρα βραχὺν διασώζοντα. Τοῦτον γὰρ παρακαλῶν, οὐκ ἐφ' χωρεῖν εἰς ἀπόγνωσιν, τὰς ἐδόμηκοντάκις ἐπὶ μετανοίας νομοθετῶν· σὺν παρῶσι δὲ πᾶσι τὰ περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ διεστέλλετο κρίσεως. Καὶ οὐ πρότερον ἐπαύσατο, ἢ φωτὸς δίκην ἐκλάμψαι διὰ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως, ἣν αἰνιττόμενος, φησὶν· Ἀναλάμψαι, καὶ οὐ θραυσθῆσεται. Θραύσαι μὲν γὰρ αὐτὸν καὶ ἀποσβέσαι πεπειράνται οἱ τὸν θάνατον αὐτῷ κατασκευάσαντες. Θανάτῳ γὰρ ἄνθρωποι θραύονται. Μόνος δὲ Χριστὸς θανάτου κρείττων ἐγένετο. Ἐλλάμψας δὲ οὐκ ἐπαύσατο, ἕως θῆ' ἐπὶ τῆς γῆς κρίσιν, τοῦτ' ἐστὶ, πρὶν ἐπὶ γῆς διατάξασθαι τὴν περὶ τῆς Ἐκκλησίας διοίκησιν τε καὶ κρίσιν, ἣν τοῖς αὐτοῦ παρέδωκε μαθηταῖς. Κρίσιν γὰρ ἔοικεν ἐν τοῦτοις τὸν νόμον καλεῖν, ὡς εἰρηται περὶ τοῦ Ἰσραὴλ, ὅτι ἐκεῖ ἔδωκεν αὐτῷ δικαιοῦματα καὶ κρίσιν. Καὶ πάλιν· Κρίσιν καὶ δικαιοσύνην ἐν Ἰακώβ τὸ· ἐποίησας. Καὶ φασὶ τινες, ὡς τὸν νόμον ἐν σκιαῖς ὄντα καὶ τύποις, εἰς ἀλήθειαν ἐξοίσει, διὰ τῶν εὐαγγελικῶν θεσπισμάτων. Τὸ δὲ, ἕως, [οὐ] καιροῦ προθεσμίαν δηλοῖ, μεθ' ἣν θραυσθῆσεται, ἀλλ' ὅτι κρατήσει τοσούτον· ὥστε καὶ ἐν πάσῃ τῇ γῇ θεῖναι τὴν κρίσιν. Κατὰ τὸ· «Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θήσω τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου.» Καὶ τὸ· «Ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι, ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος.» Οὕτω καὶ νῦν τῶν αὐτοῦ θεσπισμάτων τὸ ἀρραγὲς δηλοῖ καὶ ἀσάλευτον. Γέγραπται γάρ· «Ἡ δικαιοσύνη σου, δικαιοσύνη ἐκ τῶν αἰῶνα, καὶ ὁ νόμος σου ἀλήθεια.»

Ἡλπισέν γε μὴν τὰ ἔθνη ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, Θεὸν εἶναι μαθόντα, εἰ καὶ πέφνηεν ἐν σαρκί. Καὶ κατὰ τὸν Δαβὶδ· «Ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἀγαλλιάσονται ὅλην τὴν ἡμέραν.» Κεκλήμεθα γὰρ Χριστιανοί, καὶ ἐπ' αὐτῷ πᾶσαν ἔχομεν τὴν ἐλπίδα. Τὸ Ἑβραϊκὸν δὲ, καὶ οἱ λοιποὶ, ἀντὶ τοῦ ἔθνη, γῆσοι, φασὶν. Καὶ ἀντὶ τοῦ, ὀνόματι, νόμῳ. Νήσους δὲ τὰς ἐκκλησίας λέγομεν ὑπὸ τῶν ἀπίστων, ὡς ὑπὸ θαλάττης κεκλυμέναις. Νόμος δὲ τοῦ προφηταγομέ-

⁵⁵ Matth. xv, 29, 30. ⁵⁶ Matth. xviii, 22. ⁵⁷ Psal. xcvi, 4. ⁵⁸ Psal. cix, 4, 2. ⁵⁹ Matth. xxviii, 20. ⁶⁰ Psal. cxviii, 142. ⁶¹ Psal. lxxviii, 17.

νοῦ τις παρὰ τὸν Μωσαϊκὸν ἕτερος, πλὴν τῆς καινῆς διαθήκης, περὶ ἧς Ἱερემίας φησὶ· « Καὶ διαθήσονται αὐτοῖς διαθήκην καινὴν, οὐ κατὰ τὴν διαθήκην ἣν διεθέμην τοῖς πατράσιν αὐτῶν. » Ἐφη δὲ καὶ ὁ παρῶν προφήτης· « Ἐκ γὰρ Σιών ἐξελεύσεται νόμος καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ. » Ἐπειδὴ δὲ τῇ προκαιμένη ῥήσει ἀθρόως ἐπέβαλεν εἰπὼν, Ἰακώβ ὁ παῖς μου, μὴ διορίσας τὸ πρόσωπον· νῦν ἐπηγάγεν, οὕτως λέγει Κύριος ὁ Θεός, ἐξ αὐτοῦ δηλῶν εἰρησθαι τὰ τεθεσπισμένα περὶ Χριστοῦ. Τοῦ δὲ λέγοντος ἀοράτου τυγχάνοντος, τὴν οὐσίαν αὐτοῦ, καὶ τὴν δύναμιν ἐκ μεγέθους παρίστησι κτισμάτων, κατὰ τὴν Παύλου φωνήν. Τὸν οὐρανὸν δὲ πεπληχθαι φησιν. Ἐξ ὕδατος γὰρ συνέστη, κατὰ τὴν Μωσῆως γραφήν, οὐκ ἐκ πυρὸς, κατὰ τοὺς ἔξω σοφοὺς. Τὴν δὲ γῆν ἐστερεῶσθαι, διὰ τὸ μέσσην οὖσαν ἀκίνητον εἶναι, ἀντὶ δὲ τοῦ, καὶ τὰ ἐν αὐτῇ· καὶ τὰ πορευόμενα ἐπ' αὐτῆς ὁ Σύμμαχος εἶρκεν. Τίνα δὲ ταῦτα λέγει ὁ διδοὺς προὐκ τῷ Λαῷ τῷ ἐπ' αὐτῆς; Πᾶσι γὰρ ἀνθρώποις διὰ τοῦ πρωτοπλάστου εἰς ψυχὴν ἐνεφύσησε ζωαν, τοῦ δὲ πνεύματος οὐ πᾶσι μετέδωκεν, ἀλλὰ τοῖς πατοῦσι τὴν γῆν, κρείττους οὖσι τοῦ γεώδους φρονήματος. Εἴποις δ' ἂν καὶ πᾶν γένος δηλοῦσθαι ζῶων λογικόν τε καὶ ἄλογον. Πολλῶν δὲ ψευδοπροφητῶν γεγονότων ἐν Ἰσραὴλ, συνέβαινε λοιπὸν καὶ τοὺς ἀληθεῖς ἀπιστεῖσθαι προφῆτας, ὡς καὶ αὐτὸν ἀπιστηθῆναι καίτοι θαυματουργοῦντα Χριστόν. Ἐκβάλλειν γὰρ αὐτὸν ἐφασκον ἐν Βεελζεβοὺλ τὰ δαιμόνια, ἐλεγον τε· « Εἰ ἦν οὗτος παρὰ Θεοῦ, οὐκ ἔλυε τὸ Σάββατον. » Διόπερ ἐφασκεν αὐτοῖς ὁ Σωτήρ· « Ὁ κλέπτης οὐκ ἔρχεται, εἰ μὴ ἵνα κλέψῃ, καὶ θύσῃ, καὶ ἀπολέσῃ. Ἐγὼ ἤλθον ἵνα ζωὴν ἔχωσιν. » Καὶ πάλιν· « Ἐγὼ ἤλθον ἐν τῷ ὄνοματι τοῦ Πατρός μου. »

miracula patraret. Eum enim et sumpta a Beelzebub Sabbathum nunquam soluturum fuisse dicebant ⁶⁶. Surreitur, mactet, **467** et perdat; ego autem venio, ut Patris mei ⁶⁸.

Ὅθεν αὐτῷ ἡ προφητεία μαρτυροῦντα τὸν Πατέρα ποιεῖ, ὡς κληθεὶς ἤλθεν, ἀλλ' οὐκ αὐτόμολος, κατὰ τοὺς ἀπὸ καρδίας λαλοῦντας, ἀλλ' ἐν δικαιοσύνῃ, κατ' ἀξίαν τὴν κλήσιν λαβὼν. Καὶ τῶν δυνάμεων δυνατὴ Κυρίῳ συνεργεῖν ἐπαγγέλλεται, διὰ τὰ μέτρα τῆς ἀνθρωπότητος, ὃν καὶ Θεὸν δεικνύς, καὶ φῶς ἐκ φωτός, εἰς φῶς αὐτὸν ἔθρων ὥσπερ τι δῶρον δεδόσθαι φησιν, εἰς Διαθήκην Καινὴν τῆς προτέρας τὴν σκιάν θεοπροπῶς καταργήσαντα. Καὶ, ἐπεὶ περ αὐτὸς ἦν ἡ Διαθήκη, μεσίτης ὢν Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, οὐδὲ γραφὴν, οὐδὲ βιβλίον, ὁμοίως ἐξέδωκε Μωσεῖ· ἐν αὐτῷ δὲ καὶ τῶν πάλαι τυφλῶν τὰς ψυχὰς οἱ ὀφθαλμοὶ διανοίγονται πρὸς γνῶσιν Θεοῦ, ἐξ ἀγνοίας τῆς περὶ εἰδωλὰ τε καὶ δαίμονας, οἷς τὸ θεῖον σέβας ἄπερ ἐμὸν ⁶⁹. Ὁ δὲ αὐτὸς καὶ τοῖς ἐν ᾧ δου, καθειργμένοις ἐν οἴκῳ φυλακῆς ἐκέρυξε πνεύμασιν, ἐκ δεσμῶν ἀνάγκης πάντας ἀνείξ. Ὁμοῦ δὲ,

⁶⁶ Jerem. xxxi, 31, 32. ⁶⁷ Isa. ii, 5. ⁶⁸ Rom. i, 20. ⁶⁹ Gen. i, 6. ⁷⁰ Luc. xi, 14, 15; Joan. ix, 16. ⁷¹ Joan. x, 10, 11. ⁷² Joan. v, 43. ⁷³ I Joan. ii, 8. ⁷⁴ I Petr. iii, 19

VARIE LECTIONES.

⁶⁹ γρ. ἀπένεμνον.

lione, Ecclesias ipsas, quæ a fide alienis, tanquam mari, undique obsidentur, intelligimus; *legem* autem, aliam ab ea, quæ fuit per Moysen promulgata: id est, testamentum illud recens, de quo in hunc modum loquitur Jeremias: « Et testabor eis testamentum novum; non secundum illud, quod condidi patribus eorum ⁶⁶. » Ait vero et noster hic propheta: « De Sion exhibit lex, et verbum Domini de Jerusalem ⁶⁷. » Cæterum, quia propositæ verborum seriei, nulla personæ loquentis facta distinctione, *Jacob filius meus* confertim adjunxerat, nunc, ita Dominum Deum dixisse, tanquam ab eodem procedant quæ de Christo futura narrantur, ostendit. Deinde, quia in oculorum sensum non cadit, qui loquitur, ejusdem essentiam et vires a rerum creaturarum magnitudine, uti et Paulus, demonstrat ⁶⁸. Dixit igitur *cælum fixum esse*; ut aqua constare, secundum Mosæ sententiam ⁶⁹; non igne, sicut profanæ sapientiæ magistris placet, judicaret. Dixit et *firmari terram* ideo, putant nonnulli, quod in ipso mundi medio librata permaneat immobilis. Verum quo loco, *et quæ in ipsa*, habemus, *Et quæ in ipsa ambulant*, interpretatur Symmachus. At quænam sunt, quæ verbis istis, *Qui dedit flatum populo, Qui in ea est*, intelligit? Cunctis enim hominibus per protoplastum in animam viventem inspiravit quidem, non autem omnes *spiritus* participes effecit; sed eos tantum, qui terrenis cogitationibus superiores effecti, *terram conculcant*. Dicis vero omnia etiam animantium genera, sive ratione polleant, sive eadem destituantur, significari. Cæterum, quia falsis abundabant prophetis Israelitæ, factum est tandem, ut veris fides non adhiberetur: imo ne Christo quidem, quantumvis potestate dæmonia ejicere, et, si ex Deo esset, Hinc illa Salvatoris: « Fur non venit, nisi ut vitam habeant ⁷⁰. » Et: « Ego veni in nomine

Hinc rursum Patris testimonium propheta noster adhibet, eumque non sponte, ut transfugam, aut eorum aliquem, qui de suo tantum ingenio loquuntur, sed rite vocatum in *justitia* accedere, et cum exercituum Domino, pro humanitatis ratione, cooperari confirmat, Deumque esse, et lumen de lumine, et *lucem gentium*, tanquam donum aliquod, in *testamentum* novum, veteris umbra divinitus, ut par erat, dissipata ⁷¹. Quoniam deinde idem ipse *testamentum* erat (tanquam factus mediator Dei et hominum) neque scripturam, neque librum, veluti Moses, edidit: sed in ipso eorum etiam, qui quondam animorum *cæcitate* laborabant, ad Dei agnitionem *oculi aperiuntur*, id est ab idolis, quibus divinum cultum tribuebant, revocantur. Idem vero et iis etiam spiritibus, qui apud inferos, in *carceris domo constricti* tenebantur ⁷², de se ipso

concionatus est, et *vinculis* necessitatis omnes liberavit. Quin et iis etiam, quos superius dixi *cæcitate* laborare, cum peccatis tanquam catenis, in ipsis scelerum *tenebris constricti* tenerentur, peccatorum veniam largitus, eosdem diaboli servitute eripuit, et libertate donavit; non *Judas* privatim, non *Israelem*, non *Jacobum*, sed genus hominum universum: ut adhibito *gentium* nomine significavit. Deinde, cum se Dominum Deum esse præmisisset, *gloriam meam alteri non dabo*, adjunxit. Dixit autem alteri, aiunt nonnulli, et uni, tantum eam de qua loquebatur, cum *vocasse in justitia*, et quæ sequuntur, diceret, factam esse gratiam demonstraret. Erat autem *gloria* dicentis: *Ego Dominus Deus*. Hoc enim nomine *glorificatur*. Præstiterit vero dicere, *quia Dominus Deus* ipsa est Trinitas, neque alius essentia Pater a Filio, quem magna præstantem fecit, eundem ipsum, si creatura esset, supremæ gloriæ participem esse non posse, velle **468** demonstrare. Beato siquidem auctore Apostolo: « Etiam si multi quidem sint Dei, et Domini, sive in cælo, sive in terra, nobis tamen unus est Deus Pater, ex quo omnia: et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, et nos per ipsum ¹¹. » Neque enim alius est præter ipsum, etiam si proprio personæ discrimine separetur. Cum autem virtutes suas, sive *laudem* (ut Aquilas et Theodotio, nominibus quidem diversis, sed idem significantibus, interpretantur), *sculptilibus* minime se *daturum* dicit, nihil eorum, quæ ante coluerunt, Deum credere, neque *laudem* impiam offerre debere gentes admonet. Solus enim Patris sine controversia virtutes habet secundum divinitatem quidem, jam autem et secundum dispensationem. Placuit siquidem, ut in ipso omnis plenitudo divinitatis corporaliter inhabitaret ¹². Post hæc colligit: *Quæ a principio, ecce venerunt*. Verum quo loco, *antequam annuntientur, indicata sunt vobis*, legimus; ita Symmachus: *Antequam annuntientur, ea audita faciam vobis*. Ut enim prima, alit, re ipsa impleta sunt (Abrahamo siquidem quod ei per me de semine ejus; quod per Moysen denique, reliquosque prophetas, promissum pronuntiatumque est, facta esse non ambigitis. Sic et quæ nunc ipse *nova* vobis omnibus affero: *Priusquam annuntientur*, et in apertum veniant; audita vobis per ipsam prophetiam esse volui: quæ deinceps adjiciuntur. At sermoni, qui de Salvatore est, diffidere non concedit, aiunt nonnulli. Verum qualia tandem *nova* ista, Christus nobis *annuntiavit*, vitam futuri sæculi, et recondita.

469 VERS. 10-23. *Cantate Domino canticum novum, principatus ejus, glorificate nomen ejus ab extremo terræ qui descenditis in mare, qui navigatis ipsum, insule, et habitatores earum. Latare desertum, et vici ejus, villæ, et habitatores Cedar, etc.*

470 Vobis istis, quæ nova prius vocarit, ostendit.

¹¹ I Cor. viii, 5, 6. ¹² Coloss. ii, 9.

A καὶ τοὺς προῤῥηθέντας τυφλοὺς, ταῖς τῶν ἰδίων ἐσφιγμένους ἀμαρτημάτων σειραῖς, σκότῳ τε κακίας πεπεδημένους, ἤξιωσε διὰ τῆς χάριτος ἀμαρτημάτων ἀφέσεως, τῆς τοῦ διαδόλου τούτους ἐλευθερώσας εἰρκτῆς, οὐκ Ἰουδαίου ἰδικῶς, οὐ τὸν Ἰσραὴλ, οὐ τὸν Ἰακώβ, πᾶν δὲ γένος ἀνθρώπων. Διόπερ εἶπεν, ἐθνῶν. Εἶτα Κύριος ὁ Θεὸς ὑπάρχειν εἰπὼν· Τὴν δόξαν μου, φησὶν, ἐτέρῳ οὐ δώσω. Οὐκ εἶπεν, οὐδενὶ, φασὶν, ἀλλ' ἐτέρῳ, ἐμφαίνων ἐν μόνῳ γεγενῆναι συγχώρησιν, περὶ οὗπερ ἐφασκεν· Ἐκάλεσά σε ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἡ δὲ δόξα τοῦ λέγοντος ἦν· Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός. Διὰ τοῦτου γὰρ δοξάζεται τοῦ ὀνόματος. Ἀμεινον δὲ λέγουν, Ἐπειδὴ Κύριος ὁ Θεὸς ἡ Τριάς, καὶ οὐχ ἕτερος κατ' οὐσίαν τοῦ Πατρός ὁ Υἱός, μέγала δὲ κατορθοῦντα παρ᾽ αὐτοῦ, δείκνυσιν ὡς εἶπερ ἦν κτίσμα, οὐκ ἂν τῆς ἀνωτάτω δόξης γέγονε κοινωνός. Κατὰ γὰρ τὸν θεὸν Ἀπόστολον, « Κἂν εἰ πολλοὶ τινες εἴεν θεοὶ, καὶ κύριοι, ἔν τε οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς· ἀλλ' ἑμὶν εἷς Θεὸς ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ. » Οὐ γὰρ ἕτερος παρ' αὐτὸν, κἂν εἰς ὑπόστασιν ἰδικῇ ἀφορίζεται. Λέγων δὲ, Οὐδὲ τὰς ἀρετὰς μου δώσω τοῖς γλυπτῶς· ἢ τὴν ἔμνησιν, κατὰ τὸν Ἀκύλαν· ἢ τὸν ἔπαινον, κατὰ Σύμμαχον, τὰ ἔθνη παιδεύει μηδὲν τῶν πάλαι σεδατμάτων ἡγεῖσθαι Θεόν, μηδὲ προσφέρειν αἰνεσιν ἀσεβῇ. Μόνος γὰρ ἔχει τὰς τοῦ Πατρός ἀρετὰς, ὁμολογουμένως μὲν κατὰ τὴν θεότητα, ἥδη δὲ καὶ κατὰ τὴν οἰκονομίαν. Ἐν αὐτῷ γὰρ εὐδόκησε πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος κατοικῆσαι σωματικῶς. Τούτοις ἐπιλέγει· Τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἰδοὺ ἤκασιν. Ἀντὶ δὲ τοῦ, Πρὸ τοῦ ἀναγγεῖλαι ἐδηλώθη ὑμῖν, ὁ Σύμμαχος εἶπεν· Πρὸ τοῦ ἀναγγεῖλαι αὐτὰ ἀκουσὰ ποιήσω ὑμῖν. Ὡς περ γὰρ τὰ πρῶτα, φησὶν, ἐπληρώθη δι' ἔργων (καθὰ γὰρ Ἀβραάμ ἐπηγγειλάμην περὶ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ, πεποίηκα· ἐπληρώθη δὲ καὶ τὰ διὰ Μωσέως καὶ τῶν προφητῶν προλεχθέντα), οὕτως καὶ νῦν εὐαγγελίζομαι τοῖς πᾶσι καιρῶν. Καὶ πρὶν ἀναγγεῖλαι, καὶ πρὸς τὸ φανερὸν ἔλθειν, ἀκουσὰ ὑμῖν διὰ τῆς παρουσίας προφητείας ἐποίησα, ἅπερ ἐξῆς ἐπενήνοχεν. Τὸν δὲ περὶ τοῦ Σωτῆρος ἀπιστεῖσθαι, φασὶ τινες, λόγον οὐ συγχωρεῖ. Ποῖα δὲ, φασὶ, τὰ καιρῶν; Ἀπερ ἐπήγγελται ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστός, τὴν εἰς αἰῶνα τὸν μέλλοντα ζωὴν, καὶ ὅσα πρὸς ἀξίαν τοῖς ἁγίοις ἀπόκειται.

D addunt? Ea nimirum, quæ Dominus noster Jesus quæcunque sanctis ipsis existunt pro dignitate

τῆς κε'. Ὑμνήσατε τῷ Κυρίῳ ἔμνον καιρὸν, ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ· δοξάζετε τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ἀπ' ἀρχῆς τῆς γῆς, οἱ καταβαίνοντες εἰς τὴν θάλασσαν, πλεόντες αὐτὴν, καὶ νῆσοι, καὶ οἱ κατοικοῦντες αὐτάς. Εὐεργάθηται, ἐρημος, καὶ αἱ κῶμαι αὐτῆς, ἐπαύλει, καὶ οἱ κατοικοῦντες Κηδάρ, κ. τ. λ.

Ἐπῆνεγκε διὰ τούτων, ἅπερ ἐφη καιρῶν, κα-

λαύων πᾶσιν ἀνθρώποις ὕμνον ἄδειν, ἣ κατὰ τοὺς λοιποὺς, ἄσμα· ἐπειδὴ ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ καὶ καθολικὴ ἐξουσία καθ' ὅλης ἐδοξάσθη τῆς γῆς. Πεπλήρωται γὰρ τῶν ἀπὸ τῆς Χριστοῦ προσηγορίας λεγομένων Χριστιανῶν. Ἐν καθαρᾷ δὲ θεωρίᾳ τῶν μελλόντων ὁ προφήτης ἐστιαθεὶς τὴν ψυχὴν, συνεορτάζειν αὐτῷ καὶ τοὺς ἄλλους παρακαλεῖ, τῶν ἀγαθῶν ὑμνουῦντας τὸ αἴτιον. Παρηκολούθουν γὰρ οἱ προφῆται τοῖς ἐξ ἑαυτῶν λεγομένοις, ὡς ποτὲ μὲν παραιτεῖσθαι, ποτὲ δὲ χαίρειν ἐπὶ τοῖς παρὰ Θεοῦ λεγομένοις. Ὁ καὶ νῦν πάσχει τοῦ Σωτῆρος τὴν παρουσίαν ὁρῶν, διδάσκων ἅμα ὡς ὁ φανησόμενος Κύριος οὐ τότε πρῶτον ἄρξει, κρατῶν δὲ πάντων, ὡς Θεός, καὶ τοῖς ἐπὶ γῆς ὑπάρχων τοιοῦτος φανερωθήσεται, προκαταρχόντων αὐτοῦ τῆς γνώσεως τῶν ἐργαζομένων ἀποστόλων τὴν θάλατταν, ἣν ἐπλεον ἀλιεύοντες. *Καιρὸς δὲ ὕμνος* τῇ τῶν πραγμάτων πρέπει *καιρότητι*. Εἰ τις γὰρ ἐν Χριστῷ, *καιρὴ* κτίσις, καὶ τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν· γέγονε δὲ πάντα *καινὰ*. Πνευματικῆς γὰρ δουλείας, οὐ σαρκικῆς, κατὰ τὸν Ἰσραὴλ, λελυτρώμεθα· καὶ ἀντὶ πλινθείας, τῶν ἐκ φιλοσαρκίας ἐξω γεγόναμεν μολυσμῶν, φυγόντες οὐκ ἐργοδιωκτὰς Αἰγυπτίους, οὐδὲ τύραννον ἀνθρῶπον, τοὺς δὲ συνωθούοντας εἰς ἀμαρτίαν ἡμᾶς δαίμονας, καὶ τὸν τούτοις ἐφαστηκότα διάβολον, ὡς διαδοῖναι τὴν ἐκ τοῦ βίου τύρην, ὡς *θάλατταν*, καὶ φαγεῖν ἀντὶ μάννα, τὸν ἄρτον τὸν ἐξ οὐρανοῦ καὶ ζωὴν τῷ κόσμῳ παρέχοντα· καὶ τοῖς ἐκ Χριστοῦ τῆς πέτρας ἐνετρυφῆσαν· μὲν νάμασι, τυχόντες τε τοῦ θείου βαπτίσματος· τὸν Ἰορδάνην διέδωκεν, εἰς γῆν εἰσελθόντες· τὴν τοῖς ἁγίοις ἐπηγγελμένην, ἣν οἱ μακαρίζομενοι κληρονομοῦσι πραεῖς· ἐφ' οἷς ἔδει γενέσθαι τὸν ὕμνον Θεῷ *παρὰ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ*, τῶν ὑπ' αὐτοῦ, καθὰ φασί τινες, ἀρχομένων οὐ κατὰ τὴν Ἰουδαίαν, κατὰ δὲ πᾶσαν τὴν γῆν. Οὐ γὰρ ὡς πάλαι ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ γνωστὸς ὁ Κύριος, καὶ ἐν μόνῃ τῷ Ἰσραὴλ τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Πληρὴς δὲ νῦν ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ. Καὶ Δαβὶδ δὲ φησι· Πληρωθήσεται τῆς δόξης αὐτοῦ πᾶσα ἡ γῆ.

notus Dominus⁷², sic et nunc in Israele tantum et terra, Davide teste, redundant, qui ejus gloria

Τινες δὲ οἱ τοὺς ἔδοντας τὸν *καιρὸν ὕμνον* ἱστάντες, καὶ πρὸς χορὸν συγκαλοῦντες πνευματικόν· Οἱ τὴν *θάλατταν* *πλέοντες* διὰ τὴν τέχνην ἀπόστολοι. Καὶ ὅτι τὴν καθ' ἡμᾶς περιπλέοντες *θάλατταν*, ποτὲ μὲν ἐν νήσοις ἐκέρυττον, ποτὲ δὲ τῆς Ἰταλίας καὶ Ἰσπανίας ἐπέκεινα. *Ἐπλεον* δὲ καὶ τοῦ βίου τὴν *θάλατταν*, ἐν νήσοις ταῖς τῶν ἐθνῶν Ἐκκλησίαις κηρύττοντες τοῦ βίου τὰς προσβολὰς, ὡς κύματα φερούσαις καὶ πνεύματα, περὶ ἧς φησιν ὁ Δαβὶδ· «*Αὕτη ἡ θάλασσα ἡ μεγάλη καὶ εὐρύχωρος, καὶ τὰ τούτοις ἐπόμενα*. Ἐπεὶ καὶ τοῦ βίου τὰ πράγματα τὸ ἀστάθμητον ἔχοντα, ἄνω κάτω συγχύσει κινεῖται πολλῇ, ἣν διαπλεύουσιν οἱ μὴ πρὸς αὐτῆς βαπτίζόμενοι, τῶν δὲ ταύτης κυμάτων ὑπερανέχοντες, δη-

dit; qui *hymnum*, vel *canticum* (ut ceteri transulerunt) mortales omnes *canere* præcipiat; cum *principatus* ejus, summaque in omnes potestas per orbem universum *glorificetur*. Iis enim totus relictus est, qui de Christi nomine Christiani appellantur. Postquam autem pura rerum futurarum contemplatione animum suum satiavit propheta; ad easdem jam epulas et alios etiam invitavit, eorumque bonorum auctorem celebrare adhortatur. Intelligebant enim prophetæ quæ a se dicebantur; indeque eos deprecari aliquando, aliquando etiam postulare, lætari denique nonnunquam Dei responso videas: quod et nunc patitur Isaias, qui communis omnium Salvatoris adventum intuens, eundem simul, cum apparebit, non tum primum **471** imperium suum auspicaturum, sed, qui omnium potiatur tanquam Deus, iis etiam, qui in terra versantur, talem se præbilit sui cognitione per apostolos, qui piscatoriam vitam agentes *mare* fatigabant⁷³, ostensurum docet. Decet vero rerum *novitatem* et *hymni* quoque *novitas*. Si quis enim in Christo est, creatura *nova* est; antiquisque veteribus, *nova* illi omnia abierunt⁷⁴. Spirituali siquidem, non carnali servitute, ut Israel redempti sumus; neque laticrum confectione, sed carnis illecebris inquinamentisque liberati, non modo operum exactores Ægyptios, tyrannumque ipsum, sed malos dæmones, eorumque principem, a quibus ad scelera rapiebamur, effugimus; vitæque istius, tanquam *maris* tempestatem incolumes evasimus; et pro manna, panem de cælo, qui mundo vitam præberet, edimus⁷⁵. Imo et laticibus, qui de *petra*⁷⁶, id est Christo, manarunt, ad delicias usque poti, sanctoque baptismate abluti, trajecto Jordane in promissam terram penetravimus, quam qui beati prædicantur, miles consequuntur⁷⁷. Quorum nomine, *hymnum* Deo *ab ejus principatu*, id est, ut nonnulli putant, ab ejus subditis, non in Judæa, sed universo *terra*, cantari decuit. Non enim, ut olim in Judæa celebratur nomen ejus, sed ejusdem laude cælum terram omnem repleam iri vaticinatus est⁷⁸.

Verum, quina sunt, qui allato *novo hymno* ad spirituale tripudium cohortantur? Apostoli nimirum, qui *navigandi* peritia *mare* superarunt. Qui *mare* deinde nobis circumfusum oberrantes, Christum quidem alias in *insulis*, alias etiam ultra Italiam, ultraque Hispaniam promulgarunt. *Navigarunt* vero et vitæ istius *pelagus*, dum Ecclesias gentium, quæ vitæ hujus insulibus, tanquam undis et ventis, quatiebantur, in *insulis* docuerunt: quo de et illa sunt Davidis: «*Hoc mare magnum et spatiosum*», et cæteraque quæ sequuntur. Incerta deinde et inconstantia sunt hujus vitæ negotia, magnaue nos confusione sursum deorsum agitant, quibus se soli explicant, qui illis **472** nun-

⁷² Matth. iv, 18. ⁷³ II Cor. v, 17. ⁷⁴ Joan. vi, 31, 35. ⁷⁵ I Cor. x, 3, 4. ⁷⁶ Matth. v, 4. ⁷⁷ Psal. lxxv, 2. ⁷⁸ Psal. cxlviii, 4, 7. ⁷⁹ Psal. ciii, 23.

VARIÆ LECTIONES.

* *Ισ.* ἐνετρυφῆμεν.

quam demergi se patiuntur, id est, qui mundanis occupationibus non involvunt. Intelligas et *insularum* nomine, eorum etiam animas, qui amaris perturbationibus ante Christi adventum inundabantur. Quibus subjicit : *Lætare, desertum, et vici ejus* ; aut secundum alios, *civitates*. Multas siquidem in Ecclesia Dei *civitates*, pro varia earum administrandi regendique ratione, reperias. Ideoque et in Ægypti visione, quinque *civitates* in Ægypto, quæ lingua Chananæa uterentur, fore prædixerat. Non desunt tamen, qui *deserti civitates* eas esse arbitrantur, quas suis nominibus *Cedar* et *Petram* nuncupat : quarum illa Sarracenorum, extremo supra Arabiam *deserto* sita est, hæc autem in Palæstina regione, impietati et superstitioni adiectissima. Quarum mentione, tanquam Judæis notæ sint, ad extremos usque *terræ* incolæ etiam idololatRIA maxime laborantes, manentem ex verbo *lætitiarum* perventuram esse significat. Ex singulis enim quibusdam et auditoribus minime ignotis, ad gentes universas perventuram esse Dei cognitionem demonstrat. Deinde, et apud eos etiam, quorum meminit, Christi Ecclesias esse, sicut prædictum erat, nemo non videt. Dicas et Ecclesias, quæ Dei cognitione quondam privatæ fuerant, *deserti* nomine, earumque ignoracionem per *Cedar* (quo verbo tenebræ significantur) demonstrari : quibus jam, quia illustrari debeant, annuntiat simul, et docet fore ut, appellante Salvatore, quæ victæ antea debellatæque fuerant animæ, ejusdem cultum rursus amplectantur et prædicent. Fuit enim *Cedar* posteriorum Esau sedes, qui diu adversus Jerusalem et legem hostes se præbuerunt. Alias vero *lætantur* et qui *Petram* ipsam *incolunt* ; quo nomine Christus appellatur. Significat autem præmissos omnes, tanquam qui *in montium Dei verticibus habitent*, id est, oraculorum ejus altitudinem assequantur, hymnum Deo esse oblaturus ; juxta illud : « In montem excelsum ascende, qui evangelizas Sion ⁸⁰. » Ad hoc, esse dicit, qualia constat a discipulis esse facilitata, exsuperare, partim autem veras Dei colendi leges

Deinde, quia fiducia et libertate maxima ad id utentibus non erant defuturi, a quibus oppugnantur ; sive id sua sponte, sive dæmonum opera incitati facerent, tanquam concusso et ruente illorum imperio, eosdem, Deo opitulante et propugnante, nunquam expugnari posse prædicit. Exhibet enim tanquam rex, qui egreditur ad bellum. Imo *suscitabit zelum* ; aut eum scilicet, qui a se est, adversus hostes : quale illud est apud Zachariam : « Zelavi adversus Jerusalem et Sion, zelum magnum ⁸¹. » Aut eos profecto, qui in ipsum, amore exæstuant. Qualis erat Apostolus, qui dicit : « Quis nos separabit a dilectione Christi ⁸² ? » Et ⁸³

λαθὲ τῶν κοσμικῶν πρὸς γε τοῖς ἄλλοις περισπασμῶν. Εἰποὺς δ' ἂν *ῥήσους*, καὶ τὰς πρὸ τῆς Χριστοῦ παρουσίας πάθειν ἀλμυροῖς κατακλυζομένα ψυχάς. Ἐφ' οἷς φησιν· *Εὐφράνθητι, ἔρημος, καὶ αἱ κῶμαι αὐτῆς*, ἢ κατὰ τοὺς λοιποὺς, αἱ πόλεις. Πολλὰ γὰρ πόλεις ἐν Ἐκκλησίᾳ Θεοῦ, κατὰ τὰς διαφόρους πολιτείας, ἐπινοοῦνται. Διὸ καὶ τῇ τῆς Αἰγύπτου ὁράσει, πέντε πόλεις ἔλεγεν ἐν Αἰγύπτῳ γενήσεσθαι λαλοῦσας γλώττῃ τῇ Χανανίτιδι. Τινὲς δὲ πόλεις ἐρήμου φασὶ τὰς ἐπιφερομένας, τὴν τε *Κηδάρ* καὶ τὴν *Πέτραν*. Ὡν ἡ μὲν Κηδάρ Σαρακηνῶν πόλις ἐπέκεινα τῆς Ἀραβίας ἐπὶ τῆς ἐσχάτης ἐρήμου. Πέτρα δὲ δεισιδαίμονεστάτη πόλις τῆς Παλαιστίνης· δι' ὧν γνωρίμων οὐσῶν Ἰουδαίοις, δὲ καὶ εἰς τοὺς τὰ ἐσχάτα κατοικοῦντας τῆς γῆς φθάσειν τὴν *εὐφροσύνην* τὴν λογικὴν καὶ εἰς τοὺς ἐσχάτην εἰδωλολατρεῖαν νοσήσαντας. Διὰ μερικῶν γὰρ τινῶν ἡ Γραφὴ καὶ τοὺς ἀκροαταῖς γνωρίμων τῆς πάσης γῆς τὴν θεογνωσίαν παρίστησιν. Ἐστὶ δὲ νῦν ἰδεῖν ὡς καὶ παρὰ τοῖς εἰρημένοις Χριστοῦ τυγχάνουσιν Ἐκκλησίαι κατὰ τὴν πρόβησιν. Εἰποὺς δ' ἂν καὶ τὰς ψυχὰς τὰς ἐστερημένας πάλαι θεογνωσίας *ἐρημον* λέγεσθαι, ὧν τὴν ἀγνοίαν παρίστησιν ἡ *Κηδάρ* σκοτασμός ἐρμηνευομένη. Ἀς ὡς φωτισθησομένας εὐαγγελίζεται, ὁμοῦ καὶ διδάσκων, ὡς αἱ πρὸς τὴν παρουσίαν ἀπομαχόμεναι τοῦ Σωτῆρος ψυχὰι, τὸ πρὸς αὐτὸν σέβας ὁμολογήσουσιν. Χωρίων γὰρ ἡ *Κηδάρ* τοῦ γένους Ἡσαὺ τοῦ διατελέσαντος ἐν πολέμῳ πρὸς Ἱερουσαλὴμ, καὶ τὸν νόμον τὸν ἐν αὐτῇ. Καὶ ἄλλως δὲ, οἱ κατοικοῦντες *Πέτραν* *εὐφρανθήσονται*. Ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός. Περὶ πάντων δὲ τῶν εἰρημένων φησὶν, ὡς ἐν ἑρεσι *στάντες* τῶν τοῦ Θεοῦ, δηλονότι λογίων, ἐν ὕψει προσοίσουσιν *ἕμνον* αὐτῷ, κατὰ τὸ· « Ἐπ' ὄρος ὑψηλὸν ἀνάβηθι, ὁ εὐαγγελιζόμενος Σιών. » Καὶ τὰς ἀρετὰς δὲ αὐτοῦ ἐν ταῖς δεδηλωμέναις *ῥήσιν* ἀγγελεῖν φησιν· ὅπερ ἐποιοῦν οἱ μαθηταί, ποτὲ μὲν αὐτοῦ τὴν ὑπερκόσμιον δηλοῦντες θεότητα, ποτὲ δὲ τὰς θεοσεβίας ἀγγέλλοντες.

virtutes ejus. In prædictis **473** *insulis nuntiaturos dum partim quidem ipsius divinitatem mundum* existere palam profiterentur.

Καὶ ἐπειδὴ πρόβησις πολλὴ περὶ τούτου χρωμένοις ἡμελλόν ἐπαναστῆναι πολλοί, καὶ οἱ διὰ τούτων ἐνεργήσαντες δαίμονες, ὡς δὴ σαλευομένης αὐτοῖς τῆς ἀρχῆς, ἀναλώτους αὐτοὺς προαγορεύει γενήσεσθαι, προπολεμούντος αὐτῶν τοῦ Θεοῦ. Ἐξελεύσεται δὲ, φησὶν, ὡς ἐπὶ βασιλείᾳ ἐξιδόντος εἰς πόλεμον. Ἐπεφρεῖ δὲ *ζῆλον*, ἢ τὸν παρ' ἑαυτοῦ κατ' ἐχθρῶν τοιοῦτον· γὰρ παρὰ Ζαχαρίᾳ τὸ, « Ἐξήλωκα τὴν Ἱερουσαλὴμ, καὶ τὴν Σιών ζῆλον μέγαν, » ἢ τοὺς ὑπὲρ αὐτοῦ ζηλώσαντας, ὅποιοις ἦν ὁ λέγων Ἀπόστολος· « Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ ; » Καὶ πάλιν· « Ἐμοὶ γὰρ καὶ τὸ ζῆν Χριστός, καὶ τὸ ἀποθνῆεῖν κέρδος. » Ζηλωταὶ δὲ καὶ

⁸⁰ Isa. xi., 9. ⁸¹ Zach. viii. 2. ⁸² Rom. viii, 35. ⁸³ Philipp. i, 21.

οὐ θεοὶ γεγόνασιν μάρτυρες. Ὁ δὲ ζήλος οὐ πάθος Ἀ
 θεοῦ, ἐπὶ δὲ τοὺς ἡμαρτηκότας ἐκδίκησις. Ὡς ἐπὶ
 πολεμικοῦ δὲ ἀλαλαγμοῦ, καὶ τὸ βοήσεται ἐπὶ τοὺς
 ἐχθροὺς ἐπενήνοχεν· ὃ δὴ ποιοῦσιν ἢ συμβάλλοντες,
 ἢ κατορχούμενοι τῶν ἡττημένων. Εἶτα τὴν πολλὴν
 ἐπὶ τοῖς ἔθνεσιν εἰδωλολατροῦσι μακροθυμίαν δαλῶν
 ἐπενήνοχεν· Ἐσιώπησα, μὴ καὶ αἰ σιωπήσομαι;
 Ἥθεις μὲν γὰρ καὶ πάλαι ῥύσασθαι τούτους τοῦ
 Σατανᾶ. Τὸν δὲ προσήκοντα καιρὸν περιέμενε, μέχρι
 διὰ Χριστοῦ τῶν ἡμᾶς νενικηκότων κατεστρατεύσατο.
 Τοῦτο δὲ τὸ ἐσιώπησα, καὶ ἐπὶ τοῦ λεγόντος ἀρμόσει
 τοῦ παρὰ τοὺς τάφους ἀποκτείνειν τὸν ἀνθρωπον
 ἐδελέησαντος· καὶ ἐπὶ τῆς καθόλου κρίσεως, ἡνίκα περ
 ἀποδίδωσι τὰ πρὸς ἁγίαν ἐκάστη. Τὴν περὶ ἡμᾶς
 δὲ φειδῶ παρίσται τοῦ Θεοῦ, τὸ τὴν ἡμετέραν
 οἰοται σωτηρίαν ὠδίνειν τὰς τῶν ὑποκειμένων
 οἰκιστούμενον φύσεις, ὡς τὰ ἔκγονα ὠδίνουσα, καὶ
 ταῦτα μηδενὸς ποιοῦντος· χρηστότητα κατὰ τὸν Δα-
 βίδ· ὃν κατοικήσας· τοῖνον δι' ἀγάπην μακροθυμῶν,
 ὡς ἐκεῖνη πασχούσα τέκνων ἐλπίδι, ἡρμεῖν μὲν
 παραγγέλλων τοῖς πάθεσιν, πηγαζούσας δὲ ξηραίνων
 τὰς ἡδονάς, τοιαύτην αὐτοῖς προσάγων διὰ μετα-
 νόίας ἀπὸ τῶν ἀτόπων τὴν ἔκστασιν. Πῶς γὰρ ἂν τις
 μετανοήσῃ μὴ καταγνοῦς ἑαυτοῦ, καὶ τῶν προτέ-
 ρων παυσάμενος; κατὰ τό· «Ὁ· ἂν ἀποστραφῇς
 στενάξεις, τότε σωθήσῃ.» Τοῦτο δὲ πᾶσιν, ὅσον
 ἐφ' ἑαυτῷ, Χριστὸς ἐπιδημήσας εἰργάσατο· εἰ καὶ
 τυφλοὶ τινες, τοῦ φωτὸς παρόντος, διαμένειν ἐσπού-
 δασαν πρὸς τοὺς θεοὺς ἐθελοκαυφήσαντες λόγους,
 καὶ τοὺς εἰδῶλους ἐνέμεναν, κατὰ τό· «Ὁμοιοὶ αὐ-
 τοῖς γέγονον οἱ ποιοῦντες αὐτά.»
 in terris ageret. Christus præstitit. Etsi cæci quidam
 lucis hujus non defuerint, qui sponte sua in divi-
 nis istis sermonibus cæcutire semper, et pro idolis suis stare maluerint, juxta illud : « Similes illis facti
 sunt, qui fecerunt ea »⁸⁷.

Τὸ δὲ, ἐκστήσω, τινὲς ἦ, ἐπὶ τοῦ τῆς ὑπ' αὐτῶν
 κρατουμένης γῆς ἔξω ποιήσω, φατὶ, καὶ τῆς περι-
 ωρισμένης αὐτοῖς κατὰ πάντων ἀρχῆς, κατὰ τό· «Νῦν
 ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου ἐκβλήθησεται ἔξω,»
 ἔχουν ἐπὶ τοῦ θανάτου· ποιήσω τοὺς ὀρώντας
 τὰ κατωρθώμενα. Ἐφ' οἷς καὶ Ἀμβακούμ κατα-
 πλιγνόμενος, ἔλεγε· «Κύριε, εἰσακήκοα τὴν ἀκοήν
 σου, καὶ ἐφοβήθην. Κύριε, κατενόησα τὰ ἔργα σου,
 καὶ ἐξέστην.» Τὸ δὲ ξηρὰν σφηνίζει λέγων· Θήσω
 γὰρ ποταμοὺς εἰς ῥήσους, καὶ ἔλη ξηρανῶ, οὕτω
 καλῶν τοὺς παρ' Ἑλλήσι σοφοὺς, καὶ ὅσα δὴ περὶ
 θεῶν ἀνεπλάσαντο. Αἱ ὧν τοὺς περὶ τοὺς ἐπὶ τὸν
 ἀνατροπῇ θολερᾶ, κατὰ τὴν Γραφὴν, οὗς καὶ ἔλη
 καλεῖ, τὸ εὐανθὲς ὁμοῦ καὶ τὸ ἀκαρπὸν ἔχοντας, οὗς
 φανερὸς ὁ Χριστὸς ὡς περ ξηράνας, ἀπράκτους ἀπ-
 ἔδειξεν, καθὰ καὶ Παῦλος φησι· «Ποῦ σοφός; ποῦ
 γραμματεὺς; ποῦ συζητητὴς τοῦ αἰῶνος τούτου;
 οὐχὶ ἐμώρηνεν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου;» ἐξ
 ὧν καὶ χρηματίζουσαι νῆσοι γεγόνασιν Ἐκκλησίαι
 τοὺς ἂν Χριστῷ ναυτιλομένους δεχόμεναι, κατ-

rursus : « Mibi enim et vivere Christus est, et mori
 lucrum. » Zelo vero flagrantur et beati martyres.
 Deinde, cum zelus Deo tribuitur, non passio aliqua,
 sed in eos, qui peccant, animadversio demonstra-
 tur. Præterea, tanquam de bellica vociferatione :
 Et clamabit super hostes suos, intulit ; quale aut in
 conflictu ipso, aut dum victis insultatur, a victori-
 bus effici consuevit. Deinde, ut multam in gentes,
 quæ idola coluerant, animi sui lenitatem ostende-
 ret, tacui adjecit : Num semper etiam tacebo ? Voluit
 enim et eosdem Satanæ dudum eripere sed eo us-
 que temporis opportunitatem exspectandam censuit,
 donec Christo duce, in eos, a quibus vincebatur,
 bella gereret. At quod tacui dicit, etiam legioni re-
 cte conveniat⁸⁴, qui ad sepulcra hominem extin-
 guere conatus est. Conveniat et universo illi
 judicio, quo tempore pro meritorum ratione, sua
 singulis est redditurus. Cæterum, vel eo nobis Deum
 parcere demonstrat maxime, quod ita nostræ salu-
 tis nomine angatur, ut subditorum assumpta per-
 sona veluti nostram salutem parturiat, nullo tamen,
 Davide teste, quod rectum est faciente⁸⁵, dolorem
 ferat. Non transferam igitur, inquit, propter dile-
 ctionem æquo animo⁴⁷⁴ perferens, doloribus-
 que imperans ; ut illa, quæ liberorum spe patitur :
 sed scaturientes exsicabo voluptates, eam illis aver-
 sionem scelerum per pœnitentiam adducens. Qui
 possit enim resipiscere, qui nec culpam suam agno-
 scit ; nec vitæ prioris studia omittit ? Inde illud
 est : « Cum reversus ingemueris, tunc salvaberis⁸⁶. »
 Idipsum vero omnibus, quantum in se fuit, dum
 lucis hujus non defuerint, qui sponte sua in divi-
 nis istis sermonibus cæcutire semper, et pro idolis suis stare maluerint, juxta illud : « Similes illis facti
 sunt, qui fecerunt ea »⁸⁷.
 Sed avertendi verbum ita usurpant nonnulli ; ut,
 aut dæmonas terra, quam possident non ejecturum
 se modo, sed præfinito in omnes imperio privatu-
 rum ; juxta illud : « Nunc princeps mundi hujus
 ejicietur foras⁸⁸ : » significare putent. Aut certe,
 ut apud omnes, qui ejus præclare facta intuebuntur,
 in admirationem veniat, effecturum : quibus et Ha-
 bacum ipse percussus dicebat : « Domine, audivi
 auditionem tuam et timui, Domine, cogitavi opera
 tua, et obstupui⁸⁹. » Deinde, quid siccandi verbo
 intelligat, explicat, cum adjicit positurum se fluvios
 in insulas, et paludes siccaturum ; ita gentium sa-
 pientes nuncupans, et quæcunque de diis suis con-
 sinxerunt, unde sibi credulos turbido potu, secun-
 dum Scripturam evertabant : quos et paludes, flo-
 ribus quidem vestitas, sed fructu destitutas vocat ;
 quæ appellente Christo, velut exsiccatae et inutiles
 remanserunt, ut ait Paulus his verbis : « Ubi sa-
 piens ? ubi scriba ? ubi indagator sæculi hujus ?
 Nonne stultam fecit Deus sapientiam hujus mundi⁹⁰ ? »

⁸⁴ Luc. viii, 30. ⁸⁵ Psal. xiii, 3. ⁸⁶ Isa. xxx, 45. ⁸⁷ Psal. cxiii, 8. ⁸⁸ Joan. xii, 31. ⁸⁹ Habac. iii, 2.
⁹⁰ I Cor. i, 20.

VARIE LECTIONES.

ε-γρ. κατοικήσω. ε γρ. ἐπιθυμάσαι.

Ex quibus quæ insulæ dicuntur, in Ecclesias evaserunt, a quibus in Christo navigantes excipiuntur, qui evitata tempestate, mari deinceps ascenso, vitæ fluctibus hinc inde agitantur. Sed iis, de quibus dictum est *exsiccatis*, qui *cæci* prius fuerant in vias deducti evangelicas, quas ante non noverant, servati sunt; quos et Paulus ita allocutos esse reperitur: « Eratis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino ⁹¹. » Quibus **475** etiam, sicut ait Ioannes, qui Baptista cognominatur: « Erunt prava in recta, et aspera in vias planas ⁹². » Præmisit enim: « Omnis vallis implebitur et omnis mons et collis humiliabitur ⁹³. » Alibi rursus dum ipse in hæc verba loquitur Isaias: « Via impiorum recta facta est ⁹⁴, » evangelicam intelligens, quæ plana et facilis eam calcantibus evasit, juxta illud: « Jugum meum suave est, et onus meum leve ⁹⁵. » Cum eisdem et se perpetuo versaturum pollicetur. Unde illud: « Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi ⁹⁶. »

Ab eo autem loco, *Ipsi vero conversi sunt retrorsum*, plerique omnes, qui ista explicant, ad Judæos referri arbitrantur. Quamvis etiam non desint qui a verbis *Dominus Deus virtutum egredietur*, auspicari putent: istaque velint *deserto et insulis, et Cedar* (quæ a prophetia, Judaici populi nomine habita aliena erant) prophetam Israeli rejectionem per ea, quæ adducuntur, denuntiare, dum ait: *Dominus Deus virtutum egredietur, et conteret bellum*. Secundum Symmachum autem: *Dominus et potens veniet, ut vir bellator*. Deinde, tanquam sibi sit cum Hebræis hostibus negotium, *bellum* subindicat, et *zeli* nomine, eam intelligit æmulationem, qua se apud Moysen in non gentem eos æmulationem Dominus affirmavit ⁹⁷. *Suscitabit ergo zelum*, inquit; sed *deserto* ipso, et *Cedar*, et *insulis* sibi conciliatis, Judæorum autem populo repudiato. Neque vero id temere faciet; sed cur ita fecerit, rationem asferet: quale est quod sequitur: *Et clamabit super inimicos suos cum fortitudine*. Quæ autem defensionis ratio? Tacui. Num et semper tacebo? Patienter egī siquidem, satis superque peccantes ferens. Ipso deinde passionis tempore, calumniis impertitus tacui; cum, *sicut pariens, egī patienter*: at jam rependendi tempus est. *Dinovebo itaque, et siccabo simul*. Deinde, secundum Hebraicam veritatem, reliquosque **476** interpretes, intulit: *Vastabo montes et colles, et omne fenum eorum arificiam*; ubi *montium et collium* nomine, populi principes, sicut per *fenum*, eorundem peccata intelligit, Paulo suffragante his verbis ⁹⁸: « Si quis ædificaverit super fundamentum istud, ligna, fenum, calamentum, cujusque opus apertum fiet. » Et superius etiam ⁹⁹, populum tanquam fenum exaruisse dixit. Deinde, cum *fluviorum* appellatione legis doctrinam, qua utebantur, designasset, eos, inquit, po-

αιγίδα φυγόντες ¹ χειμέριον, ἐξ ἧς οἱ καταβαίνοντες εἰς τὴν θάλασσαν ἐν πλοίοις χειράζονται ταῖς τοῦ βίου περιστάσεσι τῆδε κακείσε φερόμενοι. *Σηραν-θέτων* δὲ τῶν εἰρημένων, οἱ πρὶν τυφλοὶ διεσώθησαν, πρὸς ὁδοὺς ἀγθέντες τὰς εὐαγγελικὰς, ὧς οὐκ ἠδεδσαν πρότερον· οἷς προσεφώνει καὶ Παῦλος· « Ἦτε γάρ ποτε σκότος, νῦν δὲ φῶς ἐν Κυρίῳ. » Οἷς, καθὰ καὶ Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής ἐφη, « Ἔσται τὰ σκολιὰ εἰς εὐθείας, καὶ ἡ τραχὺς εἰς ὁδοὺς λεία. » Προέφη γάρ· « Ὅτι πᾶσα φάραγξ πληρωθήσεται, καὶ πᾶν ὄρος καὶ βουνὸς ταπεινωθήσεται. » Καὶ ἀλλὰ-χρὺ δὲ φησὶν Ἡσαίας· « Ὁδὸς εὐσεδῶν εὐθεῖα ἐγένετο, » τὴν εὐαγγελικὴν δηλῶν, *λείαν* τοῖς αὐτὴν πατοῦσιν ὑπάρχουσαν, συμφώνως τῷ· « Ὁ γὰρ ζυγὸς μου χρηστὸς, καὶ τὸ φορτίον μου ἐλαφρόν. » Οἷς ἐπαγγέλλεται συνεχίνει διαπαντός, κατὰ τό· « Ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. »

Ἀπὸ δὲ τοῦ, *Αὐτοὶ δὲ ἀπεστράφησαν εἰς τὰ ὀπίσω*, οἱ ἐξηγητὰι πάντες πρὸς Ἰουδαίους εἰρησθαί φασι, τινῶν καὶ ἀνωθεν πρὸς αὐτοὺς εἰρησθαι λεγόντων ἀπὸ τοῦ, *Κύριος ὁ Θεὸς τῶν δυνατέων ἐξελεύσεται*. Οἱ φασιν, ὡς ταῦτα τῇ ἐρήμῳ, καὶ ταῖς νήσοις, καὶ τῇ Κηδάρ (ἅπερ ἦν ἀλλότρια τοῦ Ἰουδαίου λαοῦ τῆς προφητείας) ὁ λόγος ἐπαγγελίας-μενος τὴν ἀποβολὴν τοῦ Ἰσραὴλ, διὰ τῶν ἐπαγομένων ἐδῆλωσε λίγων· *Κύριος ὁ Θεὸς τῶν δυνατέων ἐξελεύσεται, καὶ συντρίψει πόλεμον*. Κατὰ δὲ Σύμμαχον· *Κύριος ὡς δυνατὸς ἐξελεύσεται ὡς ἀνὴρ πολεμιστής*. Ὡς πρὸς ἐχθροὺς δὲ τοὺς Ἑβραίους ὑπογράφει τὸν πόλεμον, καὶ τὸν ζήλον λέγει τὸν πρὸς αὐτοὺς, περὶ οὗ Μωσῆς ἔλεγε· *Κἀγὼ παραζηλώσω αὐτοὺς ἐπ' οὐκ εἶδον*. Τοῦτον ἐπεγερεῖ τὸν ζήλον; φησὶν, οἰκείουμενος μὲν τὴν ἐρημον, καὶ τὴν Κηδάρ, καὶ τὰς νήσους, ἀποβάλλων δὲ τὸν Ἰουδαίων λαόν. Λογισμῷ δὲ τοῦτο πράξει, τὴν ἀνθ' ὧν ἐποίησε προσάγων ἀπολογίαν, ὁποῖόν ἐστι· *Καὶ βοηθήσεται πρὸς τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ μετὰ ἰσχύος*. Τίς δὲ ἡ ἀπολογία; *Ἐσιώπησα. Μὴ καὶ δεῖ σιωπῆσαι;* Ἐμαχροθύμησα γάρ, ἱκανῶς φέρων αὐτοὺς ἀμαρτάνοντας. Καὶ κατὰ τὸν καιρὸν δὲ τοῦ πάθους, *ἐσιώπησα* συκοφαντούμενος, ὅτε καὶ *ἐκαρτέρησα*, ὡς ἡ *τίκτουσα*. Νυνὶ δὲ καιρὸς ἀνταποδώσεως. Διὸ ἐκοσμήσω καὶ *ξηρανῶ ἄμα*. Κατὰ δὲ τὴν Ἑβραϊδα καὶ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτὰς ἐπενήνοχεν· *Ἐρημώσω ἐρη, καὶ βουνούς, καὶ πάντα τὸν χόρτον αὐτῶν ξηρανῶ*. Ὅρη μὲν καὶ βουνούς, τοῦ λαοῦ τοὺς ἀρχοντας αἰνιτιζόμενος, *χόρτον* δὲ τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν, Παύλου λέγοντος· « Εἰ δέ τις ἐποικοδομεῖ ἐπὶ τὸν θεμέλιον τοῦτον ξύλα, χόρτον, καλάμην, ἐκάστου τὸ ἔργον φανερόν γενήσεται. » Καὶ ἄνω δὲ ἔλεγεν· « Ὡς χόρτος ὁ λαὸς ἐξηράνθη. » καὶ τὰς παρ' αὐτοῖς δὲ νομικὰς διδασκαλίας ποταμοὺς εἰπὼν, *Θήσω, φησὶν, εἰς νήσον*. Καὶ τὰ παρ' αὐτοῖς

⁹¹ Ephes. v, 8. ⁹² Luc. iii, 5. ⁹³ ibid. ⁹⁴ Isa. xxxv, 8. ⁹⁵ Matth. xi, 30. ⁹⁶ Matth. xxviii, 20. ⁹⁷ Deut. xxxii, 21. ⁹⁸ I Cor. iii, 12. ⁹⁹ Isa. xl, 6

δὲ λιμνάζοντα λογικῶν ὑδάτων χωρία, ὡς ἔλεσι A
παράβλυσθαι, ξηρανῶ.

Ἀπειλήσας ταῦτα, μεταβαίνει πάλιν ἐπὶ τὴν
χάριν τὴν δοθεῖσαν τοῖς ἔθνεσι λέγων· Ἄξω τυφλοὺς
ἐν ὁδῷ. Καὶ πρόσθε γὰρ ἔφη περὶ Χριστοῦ· Ἐδω-
κά σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἐθνῶν ἀνοίξαι
ὀφθαλμοὺς τυφλῶν. Τὸ δὲ ὁδῷ, παρὰ πᾶσιν ἐνικῶς
ἐξηγήνεται, ἣν ἐδήλωσεν ὁ Σωτὴρ εἰπὼν· Ἐγὼ
εἰμι ἡ ὁδός, ἣν ἠγήσοιμεν τὸ πρότερον. Καὶ τρι-
βους, τὰς προφητικὰς δηλονότι Γραφάς, καὶ τοῦ
βίου τοῦς ὑπὸ τῆς θείας ὑποβαλλομένους διδασκα-
λίας. Καὶ τὴν ἀγνοίαν τοῦ Θεοῦ μεταβαλεῖν ἡμῖν
εἰς φῶς, καὶ τὰ πάλαι σκολιά τε καὶ ἀσπὴ τοῦ
Θεοῦ λόγια γενήσεσθαι φησὶν δμαλιά. Ἐφ' οἷς
ἐπήνεγκε, Ταῦτα τὰ ρήματα ποιήσω αὐτοῖς. B
Ἀκριβῶς δὲ εἶπεν, οὐ, λαλήσω, ἀλλὰ, ποιήσω. Πάλαι
μὲν γὰρ διὰ προφητῶν ἐλεάλητο· νῦν δὲ δι' ἔργων
ἐπιτελεῖν ἐπαγγέλλεται. Ἐντεῦθεν ἐπιστρέφει τὸν
λόγον ἐπὶ τοὺς πάλαι μένοντας πλησίον Θεοῦ, ἀπο-
στραφέντας δὲ εἰς τὰ ὀπίσω, τοὺς Ἰουδαίους φημί.
Δείκνυσι δὲ ὥσπερ αὐτοῖς τῶν ἐθνῶν τὴν ἐπιτρο-
φήν, καὶ ὅαν ἔσχον μεταβολὴν εἰς φῶς ἐκ σκότους
χωρήσαντες, ἐνεδιδιστικῶς πρὸς τοὺς εἰδωλολάτραις
λέγων· Αἰσχύνθητε αἰσχύνῃν, καὶ τὰ ἐξῆς. Ὅπερ
ἀκριβῶς ἔρηκνευσε Σύμμαχος εἰπὼν· Αἰσχυνθή-
σονται αἰσχύνῃν οἱ πεποιθότες τοῖς γλυπτοῖς.
Ὁ δὲ Ἀκύλας, αἰσχυνθήτωσαν. Ὁ δὲ Θεοδοσίων,
καταισχυνθήτωσαν. Καὶ γὰρ ἀληθῶς τῶν πρὶν
εἰδωλολατρούντων ἐθνῶν μεταδάντων εἰς Θεοσέβειαν,
τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ἡσχύνθη· καὶ νῦν αἰσχυνθέντες C
ἐπαύσαντο τοὺς πάλαι τυφλοὺς φωτισθέντας ἰδόν-
τες.

Ἐμφατικῶς δὲ λίαν ἔφη περὶ αὐτῶν· Αὐτοὶ δὲ
ἀπεστρέφησαν οἱ νόμῳ θεῷ παιδαγωγούμενοι, καὶ
τὸν τῶν ὄλων ἐγνωσθέντες Θεόν· ἤκουον γὰρ, ὁ Κύριος
ὁ Θεός σου, Κύριος· εἰς ἔστιν. Καὶ, ὁ Οὐκ ἔσονται
σοι θεοὶ πλὴν ἐμοῦ. Ταῦτα εἰπὼν, ὡς εἰς κωφῶν
ὦτα κρᾶνγὴν ἀφίεις ἐπιβοᾷ· Οἱ κωφοί, ἀκούσατε.
Ὡς ἂν δὲ μὴ νομισθῇ περὶ τῶν ἐθνῶν ὁ λόγος εἰρη-
σθαι (πάλαι γὰρ ἐκεῖνοις ταῦτα προσῆν), διορίζεται,
Καὶ τίς τυφλὸς ἀλλ' ἢ οἱ παῖδες μου; Ἀνθ' οὗ
Σύμμαχος· φησὶ· Καὶ τίς τυφλός, εἰ μὴ ὁ δοῦλός
μου; καὶ κωφός ὡς ὁ ἀγγελός μου; τίς τυφλός, ὡς
ὁ τέλειος; καὶ κωφός ὡς ὁ δοῦλός μου; Δοῦλον D
τὸν ἐκ περιτομῆς καλεῖ λαῖν, ἀγγελόν τε καὶ τέ-
λειον κατακρίνων, ὅτι τοιοῦτους ἵπάρχουν ἡβο-
λετο. Ὅτι δὲ ἑαυτοὺς ἐτύφλωσάν τε καὶ κωφούς
ἀπειργάσαντο, παρίστησι λέγων· Ἰδετε πολλὰς
καὶ οὐκ ἐφυλάξαθε. Ἡροηγμέρα τὰ ὦτα, καὶ
οὐκ ἤκούσατε. Προέφη δὲ καὶ τὸ, Ἀκοῇ ἀκούσθε,
καὶ οὐ μὴ συνῆτε, καὶ τὰ ἐξῆς. Τὸ δὲ ῥητὸν οὕτως
ἐξέδωκε Σύμμαχος· Εἶδες πολλὰ, καὶ οὐ φυλάξεις.
Ἀνεφωγμένα τὰ ὦτα αὐτοῦ, καὶ οὐ μὴ ἀκούσεις.
Κύριος ἠθέλησεν ἵνα δικαιώσῃ αὐτὸν μεγαλύναι

nam in insulam. Imo quæ loca apud illos ita ratio-
nabilibus aquis stagnant, ut cum paludibus conferan-
tur, eadem exsiccabo.

Quæ postquam est interminatus, transit rursus
ad gratiam, quæ gentibus concessa est, his verbis:
Ducam cæcos in via. Dixit enim de Christo etiam
superius: «Dedi te in testamentum generis, in lucem
gentium, ut aperires oculos cæcorum¹.»
Ideo autem *vīæ* nomen singulariter omnes usurpa-
runt, ut eam, de qua Salvator loquitur, cum viam
se esse asserit², quam antea *nesciebam*, esse de-
monstrarent. *Semitas* deinde, scripta prophetarum,
in quibus beatæ vitæ ratio nobis aperitur, appellat,
Deique *ignorantiam in lucem*, et quæ quondam
obliqua difficiliaque fuerant, *plana* et *recta* fore
pollicetur. Unde statim *hæc se eis verba facturum*
adjicit. Apposite autem et significanter, non di-
cendi verbum, sed *faciendi* usurpavit, qui quæ olim
per prophetas fuerat locutus, nunc reipsa se præ-
stiturum pollicetur. Atque hinc est, quod ad eos,
qui Deo quondam proximi, *nunc retrorsum conversi*
sunt, id est, ad Judæos, sermonem convertit. Ostendit
autem quodammodo ipsis gentium conver-
sionem, et quam *mutationem* passi essent, qui a
tenebris in lucem prodierant, dum sic idolorum
cultores exprobrantis modo aggreditur: *Confundi-*
mini confusione, et quæ deinceps; quæ accurate ita
reddidit Symmachus: *Confundentur confusione qui*
confidunt in sculptilibus, Aquila autem et Theodo-
tio *confundantur*. Revera enim cum ab idolorum
cultu ad pietatem gentes transissent, Judæi *confu-*
si sunt: sed jam desiderunt *confundi*, qui cæcos olim,
nunc esse visum adeptos intueantur.

477 Cæterum nonsine magna emphasi de eis *con-*
versi sunt usurpavit; quippe qui lege divina instructi,
Deum etiam universorum cognovissent. Audierant enim:
«Dominus Deus tuus, Dominus unus est³.»
Et: «Non erunt tibi dii præter me⁴.» Hæc cum dixis-
set, tanquam in *surdorum* aures contenta voce: *Surdi*
audite, inclama. Ac ne de gentibus, quibus ista olim
conveniebant, distinxit his verbis: *Ecquis cæcus*,
nisi filii mei? pro quo Symmachus: *Ecquis cæ-*
cus, nisi servus meus? et *mutus ut nuntius meus?*
Quis cæcus, ut perfectus? et *mutus, ut servus*
meus? Serrum circumcissum populum nominat,
nuntium et perfectum condemnans; quoniam talis
esse volebat. Seipsos vero cæcos et mutos effecisse
significat, cum ait: *Vidistis sæpe, et non custo-*
distis. Apertæ vobis aures, et non audistis. Scilicet
enim et illud: «Auditu audietis, et non intel-
ligetis⁵.» cæteraque, quæ sequuntur. Locum vero
ita transtulit Symmachus: *Vidisti multa, et non*
custodies. Apertæ aures tuæ, et non audies. Dominus
voluit justificare eum ad legem magnificandam et

¹ Isa. xlii, 6. ² Jean. xiv, 6. ³ Deut. vi, 4. ⁴ Exod. xx, iii. ⁵ Isa. vi, 9.

VARIAE LECTIONES.

¹ γρ. τοιοῦτος.

extollendam : quibus aperte de Judæis sermonem esse demonstravit. Sed ipsi, inquit, intus habent *laqueum* latentem in animi sensibus, quos inito adversus Christum consilio *occultarunt*. Vel, non perpenderunt quo pacto sibi de domo servitutis ereptis, lege tanquam pædagogo, moderatus sum. Alioquin enim gratiis mihi persolutis *laudem magnificassent*, qui nunc ad idololatriam, sceleraque omnia sese converterunt. Itaque dicebat : « Exspectavi ut faceret uvam; fecit autem spinas⁹. » Hinc et ea etiam illis in memoriam revocat, quæ patribus suis contigerunt. **478** Ego enim, inquit, vidi impietatem eorum. *Direpti* siquidem *facti sunt in prædam* hostibus. *Laqueus enim eorum in cubilibus ubique. Et in domibus simul absconderunt eos*; deos nimirum conflátiles.

Qui enim populo præerant, palam se ex legis instituto vitam agere sangebant quidem, sed animo impietatem occultabant; inque domorum penetralibus idola habebant, quæ colebant. Itaque sic Ezechielem alloquitur Dominus : « Fili hominis, perfora, et perforavi parietem, et vidi. Et ecce omnis similitudo reptilis, et jumentum, et omnia idola domus Israel descripta in eo circum. Et dixit ad me : Certe viliisti, fili hominis, an parva sunt domui Israel, quæ faciunt singuli clam in cubiculo suo⁷? » Inde est igitur, quod eos se in *captivitatem tradidisse* subjicit. D'o autem deserente, quis est, qui tueatur, qui *direpta* repetat, cum deorum nullus, quos ipsi colunt, id præstare valeat? Prudenter autemet commode cum post gentium vocationem Israelitis ejiciat, causam eam adducit, quam et Moses ipse demonstravit, ubi ait : « Ipsi ad æmulationem me provocaverunt, tanquam Deus non essem; ego autem eos provocabo, tanquam gens non sit⁸. » Et David : « Exacerbaverunt eum in scitilibus suis⁹, » et quæ sequuntur. Sunt itaque diligenter animorum vitandi *laquei*, ne nostris ipsi cupiditatibus capti, dæmoniis in *depastionem* tradamur, juxta illud : « Si spiritus dominantis in te ascendat, locum tuum ne deseras¹⁰. » Deinde, tanquam ad *surdos* loqueretur, et auditoribus careret, ipsis auditoribus dicit : *Quis est in vobis, qui hæc audiat?* Etsi enim rerum eventus nondum secutus est, certo tamen in posterum ea ipsa futura sunt. Quis igitur causam *direptionis* populi ita quæret, ut dicat : *Quis dedit in direptionem Jacob?* Nondum enim id quisquam fecit præter illum in quem peccaverunt, in *cujusque viis ambulare noluerunt*. Vocati enim ad evangelicas vias, non auscullarunt : neque recentem *legem audire* voluerunt; unde **479** *bellum in eos prævaluit*. Olim enim bello aliquo usque *rextati*, ita se tamen repararunt, ut et urbem, et templum etiam instaurata haberent : at nunc ex quo pulsati sunt, tantum *adversus eos animorum bellum invaluit*, ut ne ad malorum quidem istorum causam advertant.

⁶ Isa. ix, 4. ⁷ Ezech. viii, 8-10. ⁸ Deut. xxxii, 21. ⁹ Psal. lxxvii, 40. ¹⁰ Eccle. x, 4.

VARIE LECTIONES.

1. ἰσ. ἐξώσθησαν.

A νόμον, καὶ θανατώσαι· σαφῶς δηλῶν ὡς περὶ τῶν Ἰουδαίων ὁ λόγος· Ἀλλ' αὐτοὶ, φησὶν, ἔχοντες ἐξουσίαν τὴν παγίδα ἐν τοῖς λογισμοῖς, οὓς ἐκρυπτον κατὰ τοῦ Χριστοῦ βουλευόμενοι. Ἦγουν οὐκ ἐλογίσαντο πῶς ἐξήγαγον αὐτοὺς ἐξ οἴκου δουλείας, καὶ νόμον πεπαυδαγωγῆχα. Ἡ γὰρ ἀν' ἐμεγάλυτον αἰρεσι-, προσάγοντές μοι τὰ χαριστήρια. Νῦν δὲ πρὸς εἰδωλόλατρεῖαν καὶ πᾶσαν ἀδικίαν ἀπέστησαν. Διόπερ ἔλεγεν· « Ἵπέμεινα τοῦ ποιῆσαι σταφυλὴν, ἐποίησεν δὲ ἀκάνθας. » Ὅθεν αὐτοὺς εἰς ἀνάμνησιν φέρει τῶν τοῖς πατράσι συμβεβηκότων. Ἐγὼ μὲν γὰρ εἶδον τὰς ἀσεβείας αὐτῶν. Αὐτοὶ δὲ *διηρπασμένοι γεγόνασι εἰς τε προνομὴν τοῖς ἐχθροῖς. Ἡ γὰρ παγίς*, φησὶν, *ἐν τοῖς ταμιείοις πανταχοῦ· καὶ ἐν οἴκοις ἅμα ἐκρύψαν αὐτοὺς*, δηλονότι τοὺς χιωνευτούς.

Οἱ γὰρ ἡγούμενοι τοῦ λαοῦ φανερώς μὲν ζῆν κατὰ τὸν νόμον ἐπλάττοντο, ἐν νῷ δὲ τὴν ἀσεβείαν ἐκρυπτον. Καὶ ἐν οἴκοις ἔχοντες ἀγάλματα λάθρα τὸ σέβας προσέφερον. Διὸ πρὸς Ἰεζεκιήλ φησιν ὁ Θεός· « Υἱὲ ἀνθρώπου, δρυξον. Καὶ ὠρυξά δι' ἐν τῷ τοίχῳ καὶ εἶδον. Καὶ ἰδοὺ πᾶσα ὁμοιωσις ἐρπετοῦ, καὶ κτήνου, καὶ πάντα τὰ εἰδωλὰ οἴκου Ἰσραὴλ διαγεγραμμένα ἐπ' αὐτοῦ κύκλῳ. Καὶ εἶπεν πρὸς με· Ἐώρακας, υἱὲ ἀνθρώπου. Μὴ μικρὰ τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ ἃ ποιοῦσιν ἕκαστος· ἐν τῷ κοιτῶνι αὐτῶν τῷ κυρπτῇ; » δὲ φησιν, Αὐτοὺς *εἰς αἰχμαλωσίαν παρέδωκα*. Θεοῦ δὲ προδόντος, τίς ἂν προέστη τὰ *διηρπασμένα* πραττόμενος, μηδενὸς τούτο πράττειν δυναμένου τῶν νομισθέντων θεῶν; οἰκονομικῶς δὲ μετὰ τὴν τῶν ἐθνῶν κλήσιν, τὴν αἰτίαν ἐφη τῆς ἀποβολῆς Ἰσραὴλ, τὴν δηλῶν ἔλεγε Μωσῆς· « Αὐτοὶ παρεζήλωσάν με ἐπ' οὐ Θεῷ, καὶ γὰρ παραζηλώσω αὐτοὺς ἐπ' οὐκ ἔθνεϊ. » Καὶ Δαβὶδ δὲ φησι· « Παρεπίκραναν αὐτὸν ἐν τοῖς γλυπτοῖς αὐτῶν, » καὶ τὰ ἐξῆς. Διὸ φευκτέον τὰς κατὰ νοῦν παγίδας, ἵνα μὴ δαίμοσι γενώμεθα *προνομῆ*, διὰ τῶν ἐν ἡμῖν κινουμένων παθῶν, κατὰ τό· « Ἐὰν πνεῦμα ἐξουσιάζοντος ἀναβῇ ἐπὶ σέ, τόπον σου μὴ ἀφῆς. » Εἶτα, ἐπειδήπερ ὡς *κωφοὶς* ἐλάλει, ἀπορῶν ἀκροατῶν ἐν αὐτοῖς λέγει· *Τίς ἐν ὑμῖν ἐρωτιέται ταῦτα*; Εἰ γὰρ καὶ μήπω πάρεστι τῶν πραγμάτων ἡ ἐκδοσις, ἀλλ' ἐν τοῖς ἐπιούσιν ἐπιτελεσθήσεται χρόνος· τίς οὖν ζητήσει τὸ αἴτιον τῆς *διαρπαγῆς* τοῦ λαοῦ, ὥστε εἰπεῖν τὸ, *Τίς ἔδωκεν εἰς διαρπαγὴν Ἰακώβ*; οὐδεὶς δὲ τούτο *ἐπύπραχεν*, ἢ αὐτὸς ᾧ ἡμάρτοσαν, καὶ οὐκ ἐβούλοντο ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ πορεύεσθαι. Καλούμενοι γὰρ εἰς τὰς εὐαγγελικὰς ὁδοὺς, οὐχ ἐπ' ἡκίμοισιν· οὐδὲ τοῦ τῆς Καινῆς Διαθήκης ἀκούειν ἤθελον νόμου. Διὸ κατ' ἰσχυσεν ἐπ' αὐτοὺς πόλεμος. Πάλαι μὲν γὰρ πρὸς καιρόν τινα *πολεμούμενοι*, αἱθῆς ἀνελάμβανον ἑαυτοὺς, ὡς καὶ τὴν Ἰερουσαλὴμ, καὶ τὸ ἐν αὐτῇ συνεστάναι βασίλειον. Νῦν δὲ, ὅτε ἐξῶθε ἰ, καὶ ὁ τῶν ψυχῶν ἐπ' αὐτοὺς *κατίσχυκε πόλεμος*, καὶ τῶν κακῶν τούτων οὐκ ἐλογίσαντο τὴν αἰτίαν.

Τινὲς δὲ καὶ ταῦτα πάλιν ἐπὶ τῆς ἐπ' Ἀσσυρίων ἀλώσεως ἔλαβον, οἱ καὶ τὸ μὲν ἀκούειν, τὸ φιλῶς ἀκροᾶσθαι φασί. Τὸ δὲ ἐνωτίσασθαι, τὸ τῇ διανοίᾳ παραπέμψασθαι λόγον ἐμφρόνως ἀκούοντας, ὁποίους νῦν ἀκροατὰς ὁ προφήτης ζητεῖ, κατὰ Παῦλον εἰδόμενος ὅτι τυπικῶς ἐκείνοις συνέδεικνεν, ἐγράφη δὲ πρὸς νοουεσίαν ἡμῶν, ὅπως ἂν τὸ τοῖς ἰσοῖς ἀλῶναι φυλάξωνται. Ἐν ἐμφάσει δὲ φησιν, ὅτι *παρέδωκεν Ἰακώβ*, ἦν ἐξ Αἰγύπτου διέσωσεν ὑπὲρ οὗ τοσαῦτα κατ' ἐχθρῶν ἐγένετο θαύματα. Τὸν οὖν εἰωθότα νικᾶν τὴν ὑποπείσιν ἐποίησε τοῖς ἐχθροῖς, καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν; ἢ δὲ τοῦ τὴν ἐρώτησιν, ἐμολογίαν ἔχει σαφῆ, ὡς Θεὸς ὁ δράσας, ἀνθ' ὧν αὐτὸν ἐγκατέλιπον. Πλὴν δεόν αὐτοῖς μὴ ἁμαρτεῖν, οὐδὲ παθόντες ἐνοουθετήθησαν. Δι' οὗτος Ἰερεμίας φησὶ· «Κύριε, οἱ ὀφθαλμοί σου εἰς πίστιν. Ἐμαστέρωσας αὐτοῖς, καὶ οὐκ ἤθελήσαν διέξασθαι παιδείαν. » Διὸ καὶ λέγοντος αὐτοῦ τοῖς ὑπολειφθεῖσιν ἐκ τῆς ἀλώσεως μὴ κατελθεῖν εἰς τὴν Αἰγύπτου, αἱ τοῦτων γυναῖκες ἀναισθητῶς ἔχουσαι τῆς ὀργῆς, ἐδόκουν· Οὐκ ἀπέστείλε σε Κύριος. Προσέφασκον δὲ, Ἐπειδὴ διελίπομεν θύουσαι τῇ βασιλείᾳ τοῦ οὐρανοῦ, κατελίφεν ἡμᾶς τὰ κακά. Οὕτως ἀναισθητῶς εἶχον, *κατισχύσαντος αὐτῶν τοῦ πολέμου, καὶ τῶν κύκλι καταφλεγόντων αὐτούς*. Ὡς καὶ ἀλλαχοῦ φησιν ὁ παρὼν προφήτης· «Αἱ πόλεις ὕμῶν πυρρίκαυστοι. » Ἄ δὲ φησὶ νῦν αὐτοὺς πεπονθέναι, οὐκ ἀσθενήσαντος σώζειν αὐτοὺς τοῦ Θεοῦ. Δηλοῖ δὲ τὰ φάσαντα θαύματα. Ἄλλ' οὐδὲ δικαιοπραγοῦντες πεπόνθασιν, ἀλλ' ὅτι τὸν αὐτοῖς δοθέντα νόμον παρέδωκεν. «Ὁ μὴ νοοῦντες, ἐμείνατε, φησὶ, τοῖς δεινοῖς συνεχόμενοι.

esse dicit; licet a Deo non eripi, servarique non potuissent. Indicat autem præcedentes calamitates, quas non justitiæ operibus, sed legis traditæ violatione perpassi sunt: ad quod quia non advertitis, inquit, damnis et calamitatibus etiamnum opprimi non desistitis. -

ΚΕΦΑΛ. ΜΓ'.

α-γ'. Καὶ νῦν οὕτως λέγει Κύριος ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας σε, Ἰακώβ, καὶ ὁ πλάσας σε, Ἰσραὴλ· Μὴ φοβοῦ, ὅτι ἐλυτρώσάμην σε, ἐκάλεσά σε τὸ δρομά σου. Ἐμὸς εἰ σύ. Καὶ ἐὰν διαβαίνης δι' ὕδατος, μετὰ σοῦ εἰμι, καὶ καταμοιοῦ συγκαλέσουσί σε. Καὶ ἐὰν διέλθῃς διὰ πυρὸς, οὐ μὴ κατακαυθῇς, κ. τ. λ.

Ἀνοίχεται ταῦτα τῶν περὶ τοῦ ἐκ περιτομῆς ἀρτίως εἰρημένων λαοῦ, οὓς ἀπεκάλεε τυφλοὺς, καὶ κωφοὺς, καὶ διηρπασμένους. Οὐχοῦν νῦν ὁ λόγος περὶ τοῦ κρείττονος τάγματος τῶν ἐκ περιτομῆς πιστευσάντων. Εἰ γὰρ χάκτινοι, φησὶ, τοιοῦται γεγονότες, τοιαῦτα πεπόνθασιν, ἀλλ' ὑμεῖς οἱ τὸν ἑαυτῶν ποιητὴν καὶ πλάστην ἐπιγινόντες, ἀκούσατε, ποιήμα τε καὶ πλάσμα τὸ ἐν ὑμῖν τετηρηκότες ἀλώθητον, ὡς οἰκείως ἀκούειν Ἰακώβ τε καὶ Ἰσραὴλ. Ἐγὼ γὰρ ὁ ποιήσας μὲν σε κατὰ ψυχὴν τὴν κατ' εἰκόνα πεποιημένην, πλάσας δὲ σὺν καὶ τὸ ἐκ γῆς σῶμα ληφθὲν, ὃς καὶ αἷμα παρασχὼν ὑπὲρ σοῦ τὸ ἐμὲν, ἐλυτρώσάμην σε κτήμα ἰδίον ποιησάμενος. Ὡς ἡξιωμένος βᾶδιζε ἦν ἐκελευθῆς ὁδὸν εὐαγγελιζόμενος. Κἂν ἀνθὶ σῶσί τινας, θάρρει μὴ δεδιώς. «Ἰδοὺ γὰρ

Nonnulli vero et hæc etiam ad eam, quam ab Assyriis passi sunt, expugnationem retulerunt; iidem audire simpliciter pro auscultare positum arbitrantur; auribus autem percipere, pro quam audieris mente prudenter agitare quales nunc auditores propheta postulat, qui, juxta Paulum ¹¹, sciant omnia in figura illis contigisse: scripta autem esse in admonitionem nostram, ut caveant ne a similibus decipiantur. Emphatice autem *Jacob* ipsum tradidisse dixit, qui eundem ex Ægypto ereptum servavit, ejusque nomine tot in hostes portenta ediderit. Quis eum igitur, qui erat vincere solitus, hostibus subjecit; quæve hujus rei occasio? At enim satis docet interrogandi particula ista illis omnia Deo auctore ob id contigisse, quod eundem reliquerunt. Sed eos non peccasse prius oportuit, ne peccatorum ultione ad frugem revocari se et corripi non dolerent; quorum nomine sic loquitur Jeremias: « Domine, oculi tui in fidem. Flagellasti eos, et noluerunt amplecti disciplinam ¹². » Atque hinc est, quod cum iis, qui, expugnata civitate remanserant, ne in Ægyptum descenderent, idem suaderet; eorumdem uxores, impotentis furore percitæ, a Domino missum non esse inclamabant. Ideo enim se tantis calamitatibus premi, quod reginæ cæli sacrificare desiissent, clamabant. Adeo illis sensus obstupuerant, cum prævaleret adversus eos bellum, et qui comburebant eos in circuitu. Quod alicubi etiam noster indicat propheta, dum urbes eorum ignem populatum esse

C significat; talia certe et ipsos etiam nunc passos esse dicit; licet a Deo non eripi, servarique non potuissent. Indicat autem præcedentes calamitates, quas non justitiæ operibus, sed legis traditæ violatione perpassi sunt: ad quod quia non advertitis, inquit, damnis et calamitatibus etiamnum opprimi non desistitis. -

CAP. XLIII.

480 VERS. 1-13. Et nunc ita dicit Dominus, qui fecit te, Jacob, et qui formavit te, Israel: Ne timeas, quoniam redemi te, vocavi te nomine tuo. Meus es tu. Et si transieris per aquam, tecum sum, et flumina non cooperient te. Et si transieris per ignem, non combureris, flamma non comburet te, etc.

481 Diversa sunt hæc ab illis, quæ de circumciso populo nuper dicebantur, cum cæcos eos, surdos et direptos nominaret. Jam igitur sermo est de præstantiori illo circumcisorum cœtu, qui fidem amplexi sunt. Si enim et illi, ait, quia tales essent, ejusmodi passi sunt, vos ipsi saltem, qui Factorem vestrum agnovistis, audite, audite, inquam, qui opus ipsum et figmentum, quod in vobis est, ita sine labe conservastis, ut peculiari nomine *Jacob* et *Israel* audiat. Ego enim sum qui feci te, animo quidem ad meum exemplar et ad imaginem expresso; corpore autem de terra creato et assumpto. Ego, inquam, qui et sanguinem meum tua causa effundens, redemi te; peculiumque existere mihi volui. His ergo per me dignus habitus, perge quo

¹¹ I Cor. x, 41. ¹² Jerem. v, 3.

VARIÆ LECTIONES.

* γρ. παθήματα ἀπὸρ οὐδέν.

juberis itinere proficisci Evangelium deprædicans. A Quod si insurgant nonnulli, *confide*, nihil quidquam *veritus*. « Ecce enim ego vobiscum sum dies omnes ad consummationem usque sæculi. » Me igitur inuitatus, qui sanguinem meum redemptionis tuæ *propitiationem* esse volui, fias et tu impiorum *propitiatio*, qui per te vocati, ad extremas orbis partes propagantur: quorum tibi exemplum *Ægyptii* ipsi *Æthiopesque*, et qui *Syenen* incolunt, vel *Saba*, ut cæteri transtulerunt, **482** esse queant. Tantum enim a me, *pro mea in te benevolentia glorificatus es*, ut cæteros omnes per te vocari voluerim. Est ad Salomonem esse profectam legimus ¹³.

Eos igitur omnes, præ te, vel pro te, inquit, mihi assumpsi. At illos male perdam, qui tibi, sive populi sive *principes* existant, prædicationis nomine adversari audebunt. *Confide* ergo. Nam et ipse *filios tuos*, quos, Deo opitulante, per orbem universum propagasti, in meam cœlestem civitatem sublimes per aerem angelicis virtutibus, tanquam pennis, subnixos *congregabo*. Meos enim, qui a vobis nati regenerationem in Ecclesia adepti sunt, *filios* esse volo; et Christianos omnes de meo nomine nuncupari, quia Christus ipse sum, quem vobis ista per prophetam vaticinantem auditis. At quo loco in *gloriam meam preparavi eum* habemus, alii in *gloriam meam creavi eum* interpretantur: nimirum, ut me, qui per vos est vocatus populus *glorificaret*. Ipsum enim, cum moribus esset incompositis, *efformari*, et cum in ignorantie tenebris antea versaretur, in *lucem eduxi*. Cujusmodi *gentes* ipsæ exstiterunt, quas in suam Ecclesiam *coivisse* dicit, ex quibus et *principes* in Dei populo constituti sunt. Deinde, tanquam eorum, quæ vaticinatus est, admiratione propheta caperetur: *Quis est*, inquit, qui prædictionum istarum eventus suis oculis usurpaturus, *testisque* futurus sit? *Justificentur qui testimonium laturi sunt*; quoniam et ipse testis eorum futurus sum, et *filius*, quem *elegi*; de quo dicebat: « Ecce puer meus, quem *elegi* ¹⁴. » Quin et Salvator noster ait: « Qui confessus me fuerit coram hominibus, constebor et illum coram Patre meo, qui in cœlis est ¹⁵. » Ad eodem dicebat rursus: « Vos eritis mihi testes in Galilæa, et in Judæa, et Hierosolymis, et ad extremos orbis usque terminos ¹⁶. » *Hæc* autem, ait, *faciam, testesque meos, et Puerum meum, quem elegi*, mittam **483** cunctis hominibus, ut *sciatis, et credatis, et intelligatis quia ego sum*, et principio carens, et solus *Deus*. Nam et Christus ipse, et apostoli *annuntiarunt*. Est vero *Deus* unus, Pater ipse, nec aliam ab eo virtutem peculiariter obtinet qui Filius est. Ut ergo *testis* est ipse Pater et *Deus Salvator*, ita et *Filius, quem elegit*.

¹³ III Reg. x, 1 seqq. ¹⁴ Isa. xlii, 1. ¹⁵ Matth. x, 32. ¹⁶ Act. i, 8.

VARIÆ LECTIONES.

¹³ γρ. κατεσκεύασα. ¹⁴ γρ. δ. ¹⁵ Ισ. μαρτυροῦντες.

ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἶμι πάσας τὰς ἡμέρας, ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. » Μιμούμενος τοίνυν ἐμεῖ, τὸν ἀλλαγμᾶ σου τὸ αἷμα τὸ ἐμὸν ποιησάμενον, ἀλλαγμα γένου καὶ αὐτὸς τῶν διὰ σοῦ καλουμένων ἀσεβησάντων τε καὶ μέχρι τῶν ἐσχάτων οἰκούντων τῆς γῆς. Ὡν τῶν μὲν Αἰγύπτιοι, τῶν δὲ Αἰθιοπές τε καὶ οἱ τὴν Συήνην οἰκούντες· παράδειγμα. Σαβὰ δὲ ἀντὶ Συήνης ἐξέδωκαν οἱ λοιποὶ· οὕτω γὰρ ἐδοξάσθη δι' ἀγάπην ἐμὴν ὡς διὰ σοῦ πάντας κληθῆναι. Σαβὰ δὲ ἔθνος Αἰθιοπῶν οὗ ἡ βασίλισσα πρὸς Σολομῶνα παρεγένετο.

vero et *Saba* gens illa *Æthiopia*, ex qua reginam

Τούτους οὖν ὑπὲρ σοῦ, ἢ ἀντὶ σοῦ, πάντας ἐκτησάμεν. Ἀπολέσω δὲ τοὺς πολεμῶντάς σε διὰ τὸ κήρυγμα, λαοὺς τε καὶ ἄρχοντας. Θάρρει τοιγαροῦν. Καὶ τὰ σὰ γὰρ τέκνα, ἃ κατὰ Θεὸν σπείρας, καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἐγέννησας, εἰς πόλιν μου συνάξω τὴν ἐπουράνιον, μετεώρους δι' αἼρος ἀναλαβὼν, ὡς πτηνοὶς ὑποκουφισομένους ἀνέμοις, ταῖς ἀγγελικαῖς δηλονότι δυνάμεσι. Τοὺς δι' ὑμῶν γὰρ τεχθέντας ἐμούς εἶναι παῖδας ὀρίζομαι, τῆς ἐν Ἐκκλησίᾳ τυγχόντας ἀναγεννήσεως, οἱ καὶ τῷ ἐμῷ κληθῆσονται πάντες· ὀνόματι Χριστιανοὶ προσαγορευόμενοι. Χριστὸς γὰρ ὁ ταῦτα διὰ τοῦ προφήτου θεσπίσας. Ἀντὶ δὲ τοῦ, ἐν γὰρ τῇ δόξῃ μου κατέσπευσα ¹ αὐτόν· εἰς τὴν δόξαν μου ἔκτισα αὐτόν, ἐξέδωκαν οἱ λοιποὶ. Ὡς ἂν οἱ ² δι' ὑμῶν κληθεὶς δοξάξῃ με λαός. Ἐπλῆσα γὰρ αὐτὸν ἀπλαστον ὄντα τοῖς τρόποις, ἐφώτισά τε σκότῳ τῆς ἀγνοίας τυφλῶντοντα. Τοιαῦτα δὲ τὰ ἔθνη, ἃ πρὸς τὴν ἰδίαν Ἐκκλησίαν συνήχθαι φησιν, ἐξ ὧν καὶ ἄρχοντες ἐπὶ τὴν λαὸν κατέστησαν τοῦ Θεοῦ. Εἶτα ὁ προφήτης θαύματος ἐφ' οἷς ἐθέσπισε πληρωθεὶς, Τίς ἄρα ἔσται, φησὶν, ὁ μέλλων ποτὲ τούτων τῶν πραγμάτων ὀφθαλμοῖς τὰς ἐκ' ἁσσεὶς ὁρᾶν, καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων ἑστῆα μάρτυς; Δικαιωθήτωσαν μαρτυρήσαντες ³, ἐπειδὴ καὶ ὁ μάρτυς αὐτῶν γενήσεται, καὶ ὁ παῖς δὲν ἐξελεξάμεν. Περὶ οὐπερ ἔλεγεν· « Ἰδοὺ ὁ παῖς μου δὲν ἤρέτισα. » Καὶ ὁ Σωτὴρ δὲ φησιν· « Ὅς ἂν ὁμολογήσειεν ἐμοὶ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω καὶ ἐγὼ ἐν αὐτῷ ἔμπροσθεν τοῦ Πατρός μου, τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Πρὸς οὗς ἔφασκε πάλιν· « Ὑμεῖς δὲ ἑστῆθε μοι μάρτυρες ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ, καὶ τῇ Ἰουδαίᾳ, καὶ τῇ Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς. » Ταῦτα δὲ, φησὶ, ποιήσω, καὶ τοὺς μάρτυρας μου, καὶ τὸν Παῖδά μου, δὲν ἐξελεξάμεν, ἀποστελῶ πᾶσιν ἀνθρώποις, ἵνα γνῶτε, καὶ πιστεύσητε, καὶ συνῆτε, ὅτι ἐγὼ ἀναρχὺς τε καὶ μόνος Θεός. Καὶ Χριστὸς γὰρ, καὶ ἀπόστολοι τὴν τοῦ Θεοῦ γνῶσιν ἐκήρυξαν, πίστιν τε καὶ τὴν περὶ αὐτοῦ σύνειν. Εἰς δὲ Θεὸς ὁ Πατὴρ, οὐχ ἐτέρας οὐσας αὐτοῦ τῆς ἰδίας δυνάμεως ὅς ἐστιν ὁ Υἱός. Τοιγαροῦν ὡς μάρτυς ὁ Πατὴρ καὶ Θεός σώζων, οὕτω καὶ ὁ Παῖς, δὲν ἐξελέξατο.

Διόπερ ἐν ἑτέροις ὁ παρὼν προφήτης φησί· « Καὶ ἅποστολεῖ Κύριος αὐτοῖς σωτήρα, ὃς σώσει αὐτούς. Κρίνων σώσει αὐτούς. » Ἄντι δὲ τοῦ *ὠκελδισα, ἡκού-
τισά φασιν οἱ λοιποί.* Ἀκουσά γὰρ ταῦτα κατέστη-
σα προλαβὼν *μόνος ὢν ἐν ὑμῖν θεός, καὶ οὐδεὶς
πυρὴν μοι ξένος* ταῦτα θεσιζόντι διὰ τῶν ἐμῶν
προφητῶν, ὡς ὑμεῖς αὐτοὶ *γερόνατε μάρτυρες.*
Μάρτυς δὲ ἀγῶ, καὶ ὁ Παῖς ὁ ἐμός. Συνῆν γάρ
μοι θεσιζόντι, πρὸ τῆς σαρκὸς ἔχων τὴν ὑπαρξίν.
Ἄλλ' ἅπερ ἐξ ἀρχῆς ὤρισα, ταῦτα δυνήσεται παρ-
σαλεύειν οὐδεὶς. Ταῦτα λέλεκται μὲν εἰς πρόσωπον
Ἰακώβ τε καὶ *Ἰσραὴλ*, εἰς δὲ τὸν ἀποστολικὸν χο-
ρὸν ἀναφέρεται, καὶ ἐπὶ πάντας τοὺς ἐξ Ἰουδαίων
πιστοὺς τοῦ λόγου διήκοντος. Τινὲς δὲ φασιν, ὡς
ἀγαθὸς ὢν ὁ Θεός, οὕς παιδεύων ἀπέβαλε, τούτους
προσκαλεῖται δι' ἔλεον, λήθη παραπέμπων τὰ πρό-
τερα, καὶ προτιθεὶς ἀρχὴν ἑτέρου καιροῦ, κατὰ τὸ,
« Σήμερον ἐὰν τῆς φωνῆς μου ἀκούσητε, » καὶ τὰ
ἐφ' ἑξῆς. Ὡς γὰρ ἐκεῖ τὸ *σήμερον*, οὕτως ἐνταῦθα
τὸ *νῦν*, ἀμνηστειὰς ἔχον ὑπὲρβειν, καὶ πραγμάτων
ἑτέρων ἀρχὴν ἐσομένων παρὰ Θεοῦ μὴ συγχωροῦντος
ἄγαν ἀθυμεῖν, ὡς ἔχοντας τῶν παρόντων μεταβολὴν,
ἀπάντων ἀνθρώπων δι' αἵματος λυτρουμένων Χρι-
στοῦ. Ἡδύκνησε γὰρ ὁ Θεός ἀνακεφάλαιώσασθαι τὰ
πάντα ἐν αὐτῷ, κατὰ τὴν Παύλου φωνήν, δοὺς ἡμῖν
καὶ τὸ καινὸν ὄνομα Χριστοῦ τὸ ἐπικληθὲν ἐφ' ἡμᾶς.
Τί δὲ *τοῦτομα*; *Ἐμὸς εἰ σὺ.* Χριστοῦ γὰρ εἶναι πάν-
τες λεγόμεθα τῆς πρὶν ἕξω γεγονότες ἀλλοτριώσεως,
ἣν ἔσχομεν ἀμαρτάνοντας, καίτοι κατὰ φύσιν ὄντες
Θεοῦ. Ἀλλὰ πάλιν ἡμᾶς διὰ τοῦ Πνεύματος ὡκειώ-
σατο ποιήσας ἀναλώτους παντὶ πειρασμῷ. *Ποταμοὶ*
γὰρ καὶ ὕδωρ καὶ φλόγες, τὰς πολυεῖδεις τῶν πει-
ρασμῶν ἐφόδους κατασημαίνουσι. Γέγραπται γάρ·
« Ὅτι πάντες οἱ θέλοντες ζῆν εὐσεβῶς ἐν Χριστῷ
Ἰησοῦ, διωκοθήσονται. » Καὶ τοῖς πιστεύουσιν ἐξη
Χριστός· « Ὅλιψιν ἔχετε ἐν τῷ κόσμῳ. » Καὶ ἐν τῇ πα-
ραβολῇ δὲ τῆς ἐπὶ τῆς πέτρας τεθεμελιωμένης οἱ
κίας· « Καὶ κατέβη, φησὶν, ἡ βροχὴ, καὶ ἦλθον οἱ
ποταμοὶ, καὶ ἔπνευσαν οἱ ἀνέμοι, » τοὺς πειρασμοὺς
διὰ τούτων δηλῶν. Τὸ δὲ, *ἐποίησά σου ἀλλαγμὰ*
Αἰγυπτου, δηλοῖ ὡς ἀντὶ τῆς ἐκβολῆς περιποιησά-
μεν τὰ ἔθνη, ὧν πρῶην ἀσεβοῦντων, *μόνος Ἰσραὴλ*
κλήρος ὑπῆρχε Θεοῦ. Νῦν δὲ μετέστραπται τῶν
πραγμάτων ἡ τάξις, ὅτε τὸν Λυτρωτὴν ἀπέκτειναν
Ἰουδαῖοι. *Δοξάσω δὲ σε, φησὶ, μετὰ τοῦτο τιμή-
σας.* Κληθήσεται γὰρ καὶ αὐτὸς μετὰ τὴν εἰσοδὸν
τῶν ἔθνων, *ἦνίκα* ποιῶν ὑπὲρ τοῦ *πολλοῦ σοι*
δώσω διδασκάλους καὶ ἀρχοντας ὑπὲρ τῆς σῆς λέ-
γοντας *κεφαλῆς.* *Κεφαλὴ* δὲ τῶν πιστῶν ὁ Χριστός,
ὅπερ ὑπὲρ σοῦ, καὶ τῆς σῆς ὠφελείας γενήσεται. Τῇ
δὲ τῶν Ἰουδαίων ὑπισχνεῖται Συναγωγῇ συνάξειν
αὐτῆς τὰ τέκνα. Σῶσαι γὰρ τὰ ἀπολωλότα πρόβατα
ἦλθεν Ἰσραὴλ. Καὶ τὰ πανταχοῦ διεσπαρμένα λόγῳ
δημιουργίας τέκνα Θεοῦ, τοὺς ἐξ ἔθνων δηλονότι,
οὓς *πλανήσας* ἀπέστρεψε Θεοῦ διὰ τρεδῶσας ὁ Σατανᾶς.
Διὸ εἰπόντος Καϊάφα, « Συμφέρει ἵνα εἷς ἄνθρωπος
ἀποθάνῃ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, » φησὶν δεῦραγγελιστῆς, ὡς

Itaque et alibi sic loquitur noster hic propheta :
« Et mittet ipsis salvatorem, qui salvet eos; judi-
cans salvabit eos ». » At pro *exprobravi*, reliqui
audire feci interpretantur. Ista enim vos ante om-
nes docui, qui *Deus unus* in vobis sim; neque mihi
adsuit alienus, cum ista per prophetas meos va-
ticinarer; quemadmodum vos *mihi testes estis* :
testis item et ego, Filiusque meus. Adsuit enim
et ipse mecum, cum ista pradicarem, cum ante
carnis assumptionem existeret. Sed quæ *ab initio*
ita fore decrevi, mutare et movere nemo est qui
possit. Atque hæc quidem in *Jacobi* et *Israelis*
gratiam dicuntur, quæ tamen ad apostolicum cho-
rum, et ad eos etiam omnes, qui ex Judæis fidem
amplexi sunt, extenduntur. Volunt porro nonnulli
Deum ipsum, qui pro sua bonitate, quos a se ca-
stigatos repulit, invitare rursus, et præteritorum
oblivisci solet, temporis etiam alterius princi-
pium hic proponere : quale est illud : « Hodie si
vocem meam audieritis », et quæ sequuntur. Ut
enim ibi *hodie* vocabulum, sic et hic particula
nunc oblivionis argumentum continet, et ostendit
Deo auctore rerum fore aliarum principium, qui
nos animum despondere nunquam patitur : tan-
quam Christi sanguine redemptis omnibus præsen-
tium rerum immineat commutatio. Placuit enim
Deo, teste Paulo ¹⁷, omnia in eo instaurare, qui
largitur nobis recentem etiam de Christi nomine
appellationem, quod invocatum est super nos ¹⁸.
Quodnam igitur nomen est? *Meus es tu*. Christi
siquidem omnes esse dicimur, qui extra alienatio-
nem simus, quam peccantes prius habebamus,
quantumvis **484** a Deo natura essemus. Sed nos
rursus ipse sibi conciliavit; cum quibusvis tenta-
tionibus inexpugnabiles reddidit. *Flumina* siquidem,
et *aqua*, et *ignes*, varios temptationum insultus de-
signant. Scribitur enim : « Omnes qui pie volunt
in Jesu Christo vivere persecutionem patientur ». »
Christi deinde ad ipsos, qui fidem amplexi essent,
verba non desunt, quibus eos in hoc sæculo affli-
gendos esse monuit; in ea præterea domus para-
bola, cujus jacta super petram fundamenta fue-
rant : « Et descendit, inquit, imber, et venerunt
fluvii, et flaverunt venti »; » quibus nihil aliud,
quam tentationes significavit. At quod *commuta-
tionem tuam feci Ægyptum*, ait, gentes se in repu-
diatorum locum sibi adoptasse ostendit, quibus
impie degentibus antea, solus Dei sors evaserat
Israel. Nunc autem rerum est ordo immutatus, ex
quo Redemptorem Judæi morti tradere ausi sunt.
At *glorificabo te*, inquit, *honore* postea prosequens.
Vocabitur enim et ille, postquam fuerunt gentes
ingressæ, quando propter te excitatos *multos tibi*
dabo doctores et principes, qui *pro tuo capite* verba
faciant. Est vero credentium *caput* Christus ¹⁹,
qui pro te, id est in tuam rem tuamque utilitatem
omnia facturus est. Videtur autem polliceri Ju-

¹⁷ Isa. xxxv, 4. ¹⁸ Psal. xciv, 8. ¹⁹ Ephes. i, 10. ²⁰ Jerem. i, 14. ²¹ II Tim. ii, 12. ²² Matth. vii, 27. ²³ Ephes. v, 25.

dæorum Synagogæ, ejus se *filios* esse collecturum. Venit enim ut deperditas oves Israelis salvaret ²⁴, et eas etiam, quæ ubique dispersæ, creationis ratione *filii Dei* dicebantur ²⁵, id est gentes, quas in errorem Satanas inducens a Deo avocarat. Atque hinc est, quod, cum dixisset Caiphas, Unum hominem pro populo mori conducere, statim subiecit evangelista, eo ipso, quod summus esset pontifex, *Jesum* pro gente moriturum prophetasse. Neque solum pro gente, sed ut *filios Dei*, qui erant dispersi, *congregaret* in unum. Dicas et gentes esse Israelitarum filios, a quibus fidei disciplinam acceperunt; qui ubique terrarum dispersi antea, in unam jam Ecclesiam catholicam a Deo coacti conatus repressi sunt, quorum tyrannide **485** deinde, quod *filiorum et filiarum* meminuit, eam, quæ per Christum est, fidelium adoptionem iudicat, cujus nomine omnes nuncupamur.

Ait autem populum *se creavisse*, quo modo legitur in Psalmis : « Et populus, qui creatur, laudabit Dominum ²⁶. » Quod idem plane est ac si recreari et ita ad imaginem Dei revocari dixisset, ut veteri homine deposito novus evadat. Est enim in Christo nova quædam creatio juxta illud : « Nolite conformari huic sæculo, sed reformamini in novitate sensus vestri ²⁷. » Quod certe sua se jam *gloria* præstitisse significat. Est vero Patris *gloria Filius*, per quem nimirum, et in quo *gloria afficitur*, cum dixit : « Ego glorificavi te in terra ²⁸. » Per quem *populum cæcum* in lucem *eduxit*. Est enim justitiæ Sol, neque suos patitur noctis et tenebrarum filios, sed lucis, inquit Apostolus ²⁹, existere. Quod autem *congregati sunt* dixit quia nondum illud contigit, prophetico more extulit, ut *congregatum* iri demonstraret. De futuris enim, tanquam præteritis, usitate Scriptura loquitur; cujus generis est illud : « Dorsum meum præbui in flagella ³⁰. » Et illud : « Partiti sunt sibi vestimenta mea ³¹. » *Futuros* autem et gentibus in Ecclesia *principes* innuit, juxta illud Davidis : « Sicut tenebræ ejus, ita et lumen ejus ³². » Dealbata enim est, quæ nigra fuerat. Deinde : « Ubi abundavit peccatum, ibi superabundavit et gratia ³³. » Hæc igitur locutus est *Deus*, tanquam qui de eorum eventu, quæ prædicat, nihil ambigat : cum dæmones futurorum prædictione, vos in fraudem inducant. His enim ethnicos erudit, dum eos in sermonem inducens futura se prænosse prophetarum suorum testimonio demonstrat. Quis autem demonibus *testis erit*, tale aliquid eos ex sese de Christi adventu, deque suo ipsorum interitu prædixisse? Nullum enim se *vera* prædixisse *testem* citare queant, ut se qui *audierunt* sequerentur; id est, ut laudarent, et amplecterentur, tanquam futurorum præscios, **486** justeque in pretio et honore habitus.

A ἀρχιερεὺς ὧν προεφήτευσεν, ὅτι ἡμελλεν Ἰησοῦς ἀποθνήσκειν ὑπὲρ τοῦ ἔθνους. Καὶ οὐχ ὑπὲρ τοῦ ἔθνους μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ τὰ διεσκορπισμένα συναγάγῃ εἰς ἓν. Εἴποις δ' ἂν καὶ τοὺς ἐξ ἔθνῳ τέκνα εἶναι τῶν ἐξ Ἰσραὴλ, ἐξ ὧν τῆς πίστεως παρέλαβον τὰ μαθήματα, πανταχοῦ τῶν τῆς οἰκουμένης διεσπαρμένον κλιμάτων, καὶ πρὸς μίαν Ἐκκλησίαν συναχθέντες καθολικὴν, κωλύοντος Θεοῦ τὴν τῶν ἀγρίων καὶ πονηρῶν πνευμάτων ἀντίστασιν, οἱ πρὶν τυραννοῦντες ἀνανεῦναι εἰς Θεὸν οὐκ ἐπέτρεπον. Ὅμως δὲ καὶ θυγατέρας καλῶν, τὴν διὰ Χριστοῦ τῶν πιστῶν υἱοθεσίαν παρίστησιν, οὗ δὴ καὶ τοῦτομα πάντες ἐπιγραφόμεθα.

sunt, a quo etiam ferorum malorumque spirituum antea ad Deum erigi minime dabatur. Eo ipso quæ per Christum est, fidelium adoptionem iudicat,

B Τοῦτον δὲ τὸν λαὸν ἐκτικέναι φησί, κατὰ τὸ ἐν Ψαλμοῖς· « Καὶ λαὸς ὁ κτιζόμενος σίνεσει τὸν Κύριον. » Τοῦτ' ἐστὶν ἀνακτιζόμενος, καὶ πρὸς τὸ κατ' εἰκόνα πάλιν ἐπανελθὼν, καινὸς γεγονώς, καὶ τὸν παλαιὸν ἀπεκδυσάμενος ἄνθρωπον. Εἴτις ὁ γὰρ ἐν Χριστῷ καινὴ κτίσις, κατὰ τὸ, « Μὴ συζηματίζεσθε τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ μεταμορφώσθε τῇ ἀνακαινώσει τοῦ νοῦς ὑμῶν. » Ὁ δὲ νῦν πεποιτηκέναι τῇ ἰδίᾳ δόξῃ φησί· δόξα δὲ Πατέρος ὁ Υἱός, δι' οὗ, καὶ ἐν ᾧ δοξάζεται λέγοντι· « Ἐγὼ ἐδόξασά σε ἐπὶ τῆς γῆς. » Δι' οὗ λαὸν τυφλὸν ἐξήγαγε πρὸς τὸ φῶς. Ἥλιος γὰρ ἦν δικαιοσύνης μὴ συγχωρήσας νυκτὸς καὶ σκότους· ὑπάρχειν υἱούς, ἡμέρας δὲ πολλὰ, κατὰ τὸν Θεὸν Ἀπόστολον. Εἰπὼν δὲ *συνήχθησαν*, ἐπειδὴ μήπω τοῦτο γέγονε **P**, προφητικῶς εἰρησθαι δὴλων τὸ **Q**, καὶ *συναχθήσονται*. Ὡς γεγονότα γὰρ τὰ πάντως ἐσόμενα λέγειν σύνηθε· τῇ Γραφῇ. Οὐδὲν ἔστι· « Τὸν νῶτόν μου δέδωκα εἰς μάστιγας. » Καὶ τὸ, « Διεμερίσαντο τὰ ἱμάτιά μου ἐαυτοῖς. » Ἐκ τῆς δὲ τῶν ἔθνῳ Ἐκκλησίας ἀρχοῦντας ἔσεσθαι, φησὶν ἐπ' αὐτῆς. Κατὰ γὰρ Δαβὶδ· « Ὡς τὸ σκότος αὐτῆς, οὕτω καὶ τὸ φῶς αὐτῆς. » Γέγονε γὰρ ἡ μέλαινα λελευκανθισμένη. Καὶ, « Οὐ ἐπερίσσευσεν ἡ ἀμαρτία, ὑπερεπερίσσευσεν ἡ χάρις. » Ταῦτα μὲν οὐν ἐφη Θεὸς ὧν προαγορεύει γινώσκων τὰ μέλλοντα. Θεοὶ δὲ ψευδεῖς ὄντες οἱ δαίμονες μάτην ὑμᾶς ἡπάτων οὐδὲν αὐτοὶ προγινώσκοντες. Κατηγεῖ γὰρ διὰ τούτων τοὺς ἐθνικοὺς, οὓς εἰς τὸν λόγον παρήγαγε, μάρτυρας λέγων ἔχειν τοῦ προεἰδέναι τὰ μέλλοντα τοὺς ἰδίους προφήτας. Τοῖς δὲ δαίμοσι τίς μαρτυρήσειεν, ὡς δι' αὐτοῦ· τι προειρηκόσι περὶ τῆς Χριστοῦ παρουσίας, καὶ τῆς αὐτῶν καθαιρέσεως; Οὐδένα γὰρ, ὡς ἀληθῆ προειπόντες, ἔχουσι μάρτυρα, ὡς ἂν αὐτοῖς ἀκολουθοῖεν ἀκούοντες αὐτῶν. Τοῦτ' ἐστὶ, συναινοῦντές τε καὶ πειθόμενοι, ὡς ἐγνωκόσι τὰ μέλλοντα, καὶ τιμωμένοις δικαίως.

²⁴ Matth. xv, 24. ²⁵ Joan. xi, 52. ²⁶ Psal. ci, 19. ²⁷ Rom. xii, 2. ²⁸ Joan. xvii, 4. ²⁹ Ephes. v, 8. ³⁰ Psal. xxxvii, 18. ³¹ Psal. xxi, 19. ³² Psal. cxxxviii, 12. ³³ Rom. v, 20.

VARIE LECTIONES.

ὁ γρ. ἐστὶ τις. P γρ. γεγονός. Q γρ. δηλοῖ τό. r γρ. δι' αὐτῶν.

Ἄλλὰ ταῦτα μὲν ἐκείνοι· ὑμεῖς δὲ, ὦ προφῆται, **A** γένεσθέ μοι μάρτυρες· μαρτυρήσω δὲ σὺν Υἱῷ καὶ ὧ, φησὶν, ἐμαυτῷ. Ἐλέγεν γὰρ ὁ Σωτὴρ· « Ἐὰν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτοῦ, ἡ μαρτυρία μου ἀληθὴς ἐστίν, ὅτι οἶδα πόθεν εἰμι, καὶ τοῦ ὑπάγω. » Καὶ πάλιν· « Ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτοῦ, καὶ μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ ὁ πέμψας με Πατήρ. Ταυτὶ δὲ, φησὶ, λελάληκα ὑμῖν, *ἴνα γινώτε, καὶ πιστεύσητε, καὶ συνῆτε ὅτι ἐγὼ εἰμι.* » Διὰ γὰρ γνώσεως ἡ πίστις. Διὰ δὲ τῆς πίστεως, ἡ σύνεσις. « Ἐὰν γὰρ μὴ πιστεύσητε, οὐδ' οὐ μὴ συνῆτε, » φησὶν. Ὡν δὲ αἰτίος εἰμι καὶ Σωτὴρ. Καὶ προσέειπον ὅτι σῶζω, καὶ διὰ Χριστοῦ πρὸς ἔργον ἡγαγον Ὀνειδίσα δὲ, φησὶ, τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, ὅτι φιλήδονοι μᾶλλον ὄντες, ἢ φιλόθεοι, τὸν ἐμὸν παρέβαινον νόμον. Ἐγὼ δὲ διὰ πλεμίων ἐφόδου τοὺτους ἐπαίδευον, ὅτε καὶ τὴν παρ' ἐμοῦ σωτηρίαν ἐζήτουν. Ὅπερ αὐτοῖς ὠνειδίσα διὰ τῆς Ἱερεμίου φωνῆς λέγων· « Ἐν τῇ κοίτῃ τῶν κακῶν αὐτῶν ἐρουῖσιν, Ἀνάστα, καὶ σῶσον ἡμᾶς. » Καί, « Ποῦ εἰσιν οἱ θεοὶ σου, οὓς ἐποίησας σεαυτῷ; εἰ ἀναστήσονται καὶ σῶσουσι σε ἐν καιρῷ τῆς κακώσεώς σου; » Σῶζω τοίνυν *μόνος* ἐγὼ, ὡς δύνασθαι μηδένα τῶν ἐμῶν ἐξαρπάσαι χειρῶν *τὸν σωζόμενον*· ποιήσω, καὶ τίς ἀποστρέψει; αὐτὸς ἔδωκα γὰρ τὰ ἔθνη, καὶ τίς τοῦτο μεταβαλεῖ πρὸς τὸ μὴ οὕτως ἔχειν; διὸ περὶ τῶν ἐαυτοῦ προβάτων ἔλεγεν ὁ Σωτὴρ· « Κάγῳ δίδωμι αὐτοῖς ζωὴν αἰώνιον, καὶ οὐ μὴ ἀπόλωνται εἰς τὸν αἰῶνα. Καὶ οὐ μὴ ἀρπάσῃ τις αὐτὰ ἐκ τῆς χειρὸς μου. Ὁ Πατήρ, ὃς δέδωκέ μοι, πάντων μαίζων ἐστὶ, καὶ οὐδεὶς δύναται ἀρπάξαι ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ Πατέρος μου. » Φωνὴ γὰρ αὐτῇ τῇ προκειμένῃ συνάδουσα. Τινὲς δὲ τὸ, *ἐποίησα ἀλλαγμὸν σου Αἰγύπτου*, εἰς ὑπόμνησιν εἰρηθεῖν τῆς ἐξ Αἰγύπτου φασὶν ἐλευθερίας. Ὅλα γὰρ ἔθνη τιμωρησάμενος ὑμῶν ἀντικατήλαξάμην. Τοιγαροῦν ἐπάγει· Ἀρ' οὐ ἐντιμος ἐγένου ἐνὸς πικρῶν ἐμοῦ, *ἐδοξάσθης*. Οὐ γὰρ οἰκεῖ δύναμει τὰ ἔθνη νενίκηκας, ἐμῇ δὲ ῥώμῃ τε καὶ συμμαχίᾳ, καὶ τὰ πρὸς χρεῖαν ἀειχορηγήσαντος, ὡς τὰ περίεθνη θαυμάζειν καταπλητόμενα. Καὶ νῦν δὲ δράσω τὰ παραπλήσια. Κἄν γὰρ ὡς ἀλουσῶν τῶν ἐ' φυλῶν ὑπεκλύσεθε, χρῆ σκοπεῖν ὡς ἐ' γενομένην ὑμῖν εὐμενῆς, πανταχόθεν πάντες *συνάγεσθε*, καὶ τὸ τὴν ἀνάκλησιν *κωλύσον* οὐδέν. Καὶ τὴν ἀρχὴν γὰρ ἐμῆς ἔνεκα *δόξης* περιεποιήσαμένη ὑμᾶς, καὶ τὰ πρὸς ἐμὲ *τυρλώτορας* ἐλευθερίας ἤξιωσα. Οὐ γὰρ οἰκοθεν κινήθεις ὤκειωθης ἐμοί. Τί οὖν μετὰ τοσαύτην πείραν, ὡς μήτε ἰδόντες, μήτε μὴν ἀκηκοότες *τυρλώτετε*; *esse prohibendum*. Nam et vos ab initio gloriæ meæ serviens mihi acquisivi, et quantumvis in me cæcutientes etiam libertate donavi. Neque enim tuapte ingenio, tuaque tantum ductus animi propensitate mihi adhæsisisti. Quid igitur tanta experti, tanquam nihil audieritis, nihilque videritis, ipsi cæcutitis?

Ἵπομιμήσκει δὲ αὐτοῖς, ὡς καὶ πάντα τὰ ἔθνη σὺν Ἀσσυρίοις ἐπεστράτευσαν Ἱερουσαλήμ θάρβοντα τοῖς ἰδοῖς θεοῖς, παρ' ὧν οὐ βοήθειαν ἔσχον, οὐ τὰς μελλούσας προέγνωσαν ἐαυτοῖς συμφοράς. Ὅγδοήκοντα πέντε γὰρ χιλιάδες τούτων πεπτώκασιν.

Sed illi quidem ista : vos autem, o prophetae, *estote mihi testes*. Ipse vero mihi cum filio testis fuero. Dicebat enim Salvator : « Si ego testimonium perhibeo de me ipso, testimonium meum verum est : quia ego novi unde sum, et quo vado ²⁴. » Et rursus : « Ego testimonium perhibeo de meipso, et testatur de me, qui misit me Pater ²⁵. Hæc autem locutus sum vobis, ut sciatis, et credatis, et intelligatis, quia ego sum. » Fides enim cognitione, fide autem intelligentia comparatur. « Nisi enim credideritis, inquit, non intelligetis ²⁶. » Qui autem sum æternus, sum idem et Salvator. Et qui præmisi salvare me, id etiam per Christum reapse præstiti. Exprobravi autem, inquit, Israeli, eum ipsum voluptatum, quam Dei esse amantiolem ; qui legem meam prætergredi non dubitavit. Sed eosdem ego invasione hostium castigavi, cum a me salutem quærerent, sicut per Jeremiam exprobravi his verbis : « In tempore malorum suorum dicent, Exsurge, et salva nos ²⁷. » Et : « Ubi sunt dii tui, quos frustra fecisti tibi ? num surgent et liberabunt te in tempore afflictionis tuæ ²⁸ ? » Salvabo igitur ego solus ; nec poterit quisquam manibus meis erueri, quem salvare statueram. Faciam, et quis avertet ? Ipse salvavi gentes, et quis est, qui rem ita non habere dicat ; aut infectam reddat ? Hinc est igitur illud, quod de suis ovibus dicebat Salvator : « Et ego dedi eis vitam sempiternam, neque peribunt in sæculum, neque eas abripiet quisquam de manu mea. Pater, qui dedit mihi, omnium est potentissimus ; nec potest quisquam rapere de manu Patris mei ²⁹. » Consentit enim vox ista, cum iis quæ nobis a propheta proponuntur. Nonnulli autem quod feci commutationem tuam Ægyptum dixit, id ipsum ; ut se Ægyptiaca servitute liberatos esse meminerint, appositum arbitrantur ; quasi sumpta de gentibus universis ultione illos in istorum locum se substituisse dicat. Itaque adjicit : Ex quo honorabilis factus es in conspectu meo, glorificatus **487** es. Neque enim tua virtute, sed meis viribus, meoque auxilio gentes superasti, qui nulli te rebus ege-re passus sim : unde et vicinis undique regionibus magnæ non admirationi tantum, sed terrori etiam exististi. Atqui illis etiamnum plane similia admissurus sim. Etsi enim tanquam captis tribubus decem, prope dedicistis, non ignorare vos decet tamen, me, si placidus esse cœpero, omnes undique coacturum, neque revocandi institutum quidquam

Neque vero eos patitur oblivisci, quemadmodum et gentes omnes, junctis cum Assyrio viribus, bello Jerusalem aggressi sunt, cum diis suis confiderent ; a quibus neque auxilium ullum senserunt, neque sibi calamitates impendere præviderunt. Ex

²⁴ Joan viii, 14. ²⁵ ibid. 18. ²⁶ Isa. vii, 9. ²⁷ Jerem i, 27. ²⁸ ibid. 28. ²⁹ Joan. x, 28, 29.

iis enim ad octoginta quinque millia intereccione deleti sunt. Accedat igitur jam aliquis qui isthæc ab eorum diis audiverit, quæ vidistis; quorum vos etiam me comprobante testes esse oportuit. Quod si id ipsum præstare recusatis, vel ipse mihi non deerit Filius unigenitus, qui defectum vestrum suppleat, quo tempore nimirum præclarum illud ante Pontium Pilatum de me testimonium edidit. Quanquam si mihi testes esse vultis, non parum et ipsi vobis ad futurorum cognitionem divinitatisque meæ contemplationem profuturi estis; qui servare me, cum libet, vestris ipsi oculis intuiti estis; et prædicere, quando sum aliquid admissurus: quod ab eorum nemine, qui dii putantur, præstari potest. Christum referant; tanquam eum, quæ de Israele, existiment.

483-439 VERS. 14-28. Sic dicit Dominus Deus, qui redemit vos, sanctus Israel: Propter vos mittam in Babylonem, et suscitabo fugientes omnes, et Chaldaei manibus vincientur. Ego Dominus Deus, sanctus vester, qui ostendi Israel regem vestrum. Sic dicit Dominus, qui dat in mari viam, et in aqua vehementi semitam, qui eduxit currus, et equum, et multitudinem robustam, etc.

Vos, inquit, cum magno vestro commodo corrumpere statuissem, Babylonis tradidi. Postea vero cum in libertatem assererem, et eos etiam, a quibus injuriæ passi eratis, ultus sum: Chaldaei ipsis, qui juxta habitant, partim quidem in fugam conversis, partim vero vinctis, et navibus in captivitate abductis, cum potentiorum impetum sustinere non possent. Aiunt nonnulli Cyrum illum, qui Babylonem expugnavit, vinctos in exilium classe deportari jussisse; Deoque auctore ita factum esse ut sui ipse **430** regni potentiam mortalibus ostenderet. At quo loco, qui ostendi Israel regem vestrum habemus, ita Symmachus: Ego Dominus sanctus vester, conditor Israel, rex vester. Quanquam equidem Christum regem constitutum esse videri queat innuere, quem Israellem, et Jacobum, sicut et Davidem etiam, tanquam qui ab illorum semine prodierit, in Scriptura nominari videmus. Quoniam enim futuræ peculiaris cujusdam Babylonis, quæ est a Cyro oppugnata, redemptionis meminit; de qua etiam prophetæ cujusdam verba ista sunt: « Quemadmodum fecisti, sic erit retributio tua »; ad eam jam, quæ per Christum ipsum, non gentis unius, ut antea; sed communis omnium perfectissima futura est, orationem convertit. Deum autem in utraque valere ostendit, cum Ego Dominus Deus, adjungit. Deinde tanquam integram orationem incipiat, dixit: Sic ait Dominus Deus Israel. Deus enim natura cum sit, quid non facile efficiat? Hæc igitur Babylonii me auctore passuri sunt, quæ non dum contigerunt, licet ipse non nunc primum po-

A Ἦκέτω οὖν τις ταῦτα παρ' ἐκείνων ἀκηκοώς τῶν θεῶν ἅπερ ἴδετε, περὶ ὧν ὑμεῖς ἐγρήν γενέσθαι καὶ μάρτυρας ἐπιψηφισομένου κάμου. Εἰ δὲ πρὸς τοῦτο, φησὶν, ἀναδύεσθε, ὁ μονογενὴς μου παρίσταται Ἰῶδς τῶν ὑμετέρων ἐλλειμμάτων εἰς ἀναπλήρωσιν, ὁ καὶ ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου τὴν καλὴν μαρτυρήσας μαρτυρᾶν. Καίτοι μαρτυροῦντες ὠφελείσθε τὰ μέγιστα πρὸς κατανόησιν τῶν μελλόντων, καὶ θεωρίαν τῆς ἐμῆς θεότητος, ὁμματούμενοι ὡς καὶ σώζω θέλων, καὶ δρᾶσαι μέλλων προλήγω, τοῦτο μηδεὶς ποιοῦντος τῶν λεγομένων θεῶν. Τινὲς δὲ τὸ μάρτυς ἔσται ὁ παῖς μου, Χριστὸς φασιν ἔργῳ πληρῶν ἃ προείπον ὑπερ Ἰσραὴλ, καὶ κατὰ τῶν ἐγρήνων.

Non desunt qui illud, testis erit filius meus, ad et adversus hostes, Deus prælixi, impleturum

B ἰδ-κη'. Οὕτως λέγει Κύριος ὁ Θεός, ὁ λυτρούμενος ὑμῶν, ὁ ἅγιος τοῦ Ἰσραὴλ. Ἐνεκεν ὑμῶν ὑποστελῶ εἰς Βαβυλῶνα, καὶ ἐπεγερῶ φεύγοντας πάντας, καὶ Χαλδαῖοι ἐν πολλοῖς δεθήσονται. Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός, ὁ ἅγιος ὑμῶν, ὁ καταδείξας Ἰσραὴλ βασιλεῖα ὑμῶν. Οὕτως λέγει Κύριος, ὁ διδοὺς ἐν θαλάσῃ ὁδόν, καὶ ἐν ὕδατι ἰσχυρῶν τρεῖς, κ. τ. λ.

Εὐεργετῶν ὑμᾶς, φησὶ, καὶ παιδεῦσαι βουλόμενος, Βαβυλωνίους παρέδωκα. Εἰτα δείξας ἐλευθέρους, δίκη μετήλθον τοὺς ὑμῖν ἐνυδρίσαντας, ὡς τῶν παρ' αὐτοῖς Χαλδαίων τοὺς μὲν φυνεῖν, τοὺς δὲ δεσμώτας διὰ τῆς παρ' αὐτοῖς ἀχθῆναι θαλάττης, ἐτέρων αὐτοῖς ἰσχυροτέρων ἐπιθεμένων. Τινὲς δὲ φασιν ὡς Κύριος ὁ Βαβυλῶνα λαθὼν, δεσμώτας αὐτοὺς διαποντίους εἰς ὑπερορίαν ἐξέπεμψεν, ἅπερ ἐπραξὶ τὴν ἐμὴν ἀνθρώποις βασιλείαν ἐπιδεικνύμενος. Ἀντὶ δὲ τοῦ, ὁ καταδείξας Ἰσραὴλ βασιλεῖα ὑμῶν, ὁ Σύμμαχος. Ἐγὼ, φησὶ, Κύριος ὁ ἅγιος ὑμῶν, κτίστης Ἰσραὴλ, βασιλεὺς ὑμῶν. Εἰ μὴ ἄρα τὴν Χριστὸν αἰνιττεται βασιλεῖα καθεστακῆναι, ὃν οἶδεν Ἰσραὴλ καὶ Ἰακώβ καλεῖν ἢ Γραφή, ὥσπερ οὖν καὶ Δαβὶδ, ὡς ἐκ τοῦ σπέρματος αὐτῶν καταγόμενον. Ἐπειδὴ γὰρ μερικὴ ἐμνήσθη λυτρώσεως τῆς ἐσομένης ἐκ Βαβυλῶνος, ἡνίκα ταύτην εἴλεν ὁ Κύριος, πρὸς ἣν τις ἔφη προφῆτης. Ὁ Κεῖνος ἐποίησας, οὕτως ἔσται τὸ ἀνταπόδομά σου. ἢ ἐπὶ τὴν διὰ Χριστοῦ τὸν λόγον τελειοτάτην ἀνήγαγε λύτρωσιν, οὐκ ἔθλους ἐνός, καθάπερ τὸ πρότερον, καθολικὴν δὲ πᾶσι μέλουσαν ἔσεσθαι. Ὅτι δὲ πρὸς ἄμφω δυνατὸς ὁ Θεός, δεδήλωκε φήσας. Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός. Καὶ τῆς ὅλης δεδούλωκε ρήσεως ἔλεγεν, Οὕτω λέγει Κύριος ὁ Θεός Ἰσραὴλ. Θεός γὰρ ὧν φύσει, τί μὴ ποιῆσαι βλάβος; Ταῦτα μὲν οὖν ἔσται Βαβυλωνίους μὴπω γενόμενα, ὃ οὖν ἄρξασμένου μου τὴν ἑαυτοῦ δυναστείαν τὴν τε περὶ ὑμᾶς ἐπιδεικνυσθαι πρόνοϊαν. Καὶ πάλαι γὰρ ἐξ Αἰγύπτου διὰ θαλάττης διήγαγον τοῦ Φαραὼ βίψας ἐν ταύτῃ τὴν δύναμιν, ὡς κοιμηθέντας ἐν βύθῳ μηκέτι λοιπὸν ἀναστῆναι, καὶ ὡς τε φλογὶ παφα-

* Abd. 15.

* Ἰσ. καὶ περ.

πλησίους ἐνθεσμένῳ παραβάλλεσθαι. λίγῳ τῷ ῥαδίῳς ἅναπτομένην καὶ σθεννυμένην τυχὴν ψιλῇ καὶ μόνῃ χειρί. Αἰτήσαντες δὲ τριβλῶν αὐτοὺς ἐν ὕδατι πρὸς τῇ θαλάσῃ καὶ τὸν ποταμὸν Ἰορδάνην. Ὁ καὶ θαυμαζών φησὶν ὁ Δαβὶδ· « Τί σοί ἐστι, θάλασσα, οὗτις ἐφυγες, καὶ σύ, Ἰορδάνη, οὗτις ἐστράφης εἰς τὰ ὀπίσω; » Καὶ πάλιν· « Ὁ μεταστρέφων τὴν θάλασσαν εἰς ξηράν, ἐν ποταμῷ διελεύσονται ποδί. » Πῶς δὲ αὐτὸς ἐξηγήσατο ἄρματα καὶ ἱπποὺς; Ἀλλὰ ὡς τὸν Ἰσραὴλ οἰκέτη προαίρεσει Φαραὼ κατεδίωξεν, ἐπειδὴ περ εἰρηται παρὰ Θεοῦ πρὸς αὐτόν· « Εἰς τοῦτο ἐξήγειρά σε ὅπως ἐνδείξωμαι ἐν σοὶ τὴν δύναμίν μου, καὶ ὅπως διαγγεῖλῃ τὸ ὄνομά μου ἐν πάσῃ τῇ γῇ. » Οὕτω δὲ καὶ τοὺς φεύγοντας τὴν περὶ τὰ γῆνα σπουδὴν, ὑπὸ τε τοῦ διαβόλου διωκομένους σώζει παραδόξως Θεὸς βασιμῶν αὐτοῖς ἀποφαίνων τοῦ παρόντος βίου τὸν κλύδωνα, τοῖς τούτου περισπασμοῖς οὐ συγχωρῶν κατακλύζεσθαι, οἷον ἐκ καταξηραίνων τοὺς ἐπιπίπτοντας πειρασμοὺς, ἵν' ἰσχύσειαν ἐν γῇ γεγονότες ἐρήμῳ νῦν καταστάσει, σχολαίᾳ καὶ καθαρά τὸν ἐξ οὐρανοῦ μὲν ἄρτον φαγεῖν, τὸ δὲ ἐκ πέτρας ὕδωρ πιεῖν· ὅπερ ἐστὶν ἐν μετέξει γενέσθαι Χριστοῦ, διελεῖν τε τὸν Ἰορδάνην καὶ γῆς τῆς ἐπηγγελμένης τυχεῖν.

ejus absorbentur, desiccatis quæ occurrunt tentationibus, pervium faciet, ut in terra deserta, quieto et puro mentis statu panem de cælo edere, aquamque de petra bibere; id est, Christi participes fieri, et Jordane trajecto promissa terra potiri valeant.

Ἄλλ' ἐπὶ τὴν ἱστορίαν παλινδρομήσωμεν. Ταῦτα μὲν οὖν, φησὶ, πάλα πεποίηκα. Νυνὶ δὲ τὰ ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Βαβυλῶνι τῇ τῶν ἐπιόντων ὑπερβολῇ σιγηθήσεσθαι. Ἀντὶ δὲ τοῦ σιλλογιζέσθαι, Σύμμαχος ἐννοεῖσθε, φησὶ. Τίνα δὲ τὰ καινὰ, ἃ κατὰ τὸν καιρὸν τὸν ἰδίον γινώσκεισθε; Ἐν τῇ ἐρήμῳ ποιήσω ὁδόν. Ἡ γὰρ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία πρότερον ἐρημος ὅσα Θεοῦ γνώσεως (ταύτης γὰρ οἱ διδάσκαλοι, φάσκοντες εἶναι σοφοί, ἐμωράνθησαν) ἔσχεν ὁδὸν τὸν Χριστὸν εἰπόντα· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός· » ἥ καὶ τὸ κήρυγμα τὸ εὐαγγελικὸν καὶ σωτήριον. Τὴν δὲ πρὶν αὐτῶν ἐρημίαν ἐδήλωσαν ὁ Δαβὶδ λέγων· « Οὐκ ἔστι ποιῶν χρηστότητα, οὐκ ἔστιν ἕως ἐνός. » Ὅσπερ δὲ ἄνω ἐκ μερικῆς λιτρώσεως ἐπὶ τὴν καθόλου μετήλθε, τὴν ἀνάδειξιν εἰπὼν τοῦ βασιλέως Χριστοῦ, οὕτω καὶ νῦν ὁδοῦ μνησθεὶς τῆς ἐν ὕδατι, ἐπὶ τὸ Χριστοῦ μυστήριον μετήλθεν. Διὸ λήθη τὰ πρῶτα παραδοῦναι φησὶ τοῦ βραχυτέρου καλυπτομένου τῷ μέλῳ, ὅπολόν ἐστι καὶ τό· « Ἐκ μέρους γινώσκωμεν. » Ὅτι ἂν δὲ ἔλθῃ τὸ τέλειον, τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται. Ἀλλὰ πρὸς τοῖς μεγάλοις ἀντεξετάζει τὰ πολλῶν τῶν μέσων νικῶντα. Ὡς γὰρ ἐποίησα, φησὶν, ἐπ' Ἐρυθρᾷ θαλάττῃς ὁδόν, οὕτως ἐν τῇ ἐρήμῳ ποιήσω, καὶ ρεύσουσιν ἐν αὐτῇ ποταμοί, καθάπερ ἐπὶ Μωσέω, ἐν ἐκείνῃ τῇ πρότερον. Ἄλλ' ἐκεῖ μὲν ὕδατων, ἐν δὲ ταύτῃ δ.δ.α.τ.κ.α.λ.ί.α.ς τοῦ Πνεύματος. Οἱ γὰρ ταύτην προχέοντες εὐαγγελιστὰ καὶ ἀπόστολοι, ὅσοι τε κατ' Ἐκκλησίαν μυσταγωγοὶ ποταμοὶ χρηματίζουσι. Καὶ κατὰ τὸν Δαβὶδ εἰρηκότα, « Ἐπὶ θρανίοις ποταμῶν φωνάζουσιν αὐτῶν. » Ἐπεὶ καθά φησιν αὐτὸς πάλιν, Εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φόβος αὐτῶν.

tentiam meam, et quam de vobis curam habeam ostendi. Olim siquidem et ego te ex Ægypto eduxi per mare, in quod Pharaonis exercitum ita demersi, ut in profundo sepultus inde postea non surrexerit. Quo factum est, ut flammæ non absimiles extincto lino comparentur; quod ut facile incendium concipit, ita nullo negotio fortasse nuda tantum solaque manu restinguitur. At eduxi, inquit, non mari solum; sed per aquæ semitam etiam, id est, per Jordanis fluvium; quod admiratus David hunc in modum cecinit: « Quid est tibi, mare, quod fugisti; et tu, Jordanis, quia conversus es retrorsum? » Et rursum: « Qui convertit mare in siccum; in fluvio pertransibunt pede. » Quo modo autem eduxit currus, et equum? Enimvero certum est Pharaonem sua tantum voluntate Israel persecutum esse, cum a Deo ipse in hunc modum audiverit: « In hoc excitavi te, ut demonstrem in te potentiam meam; et ut annuntietur nomen meum in universa terra. » Sic vero et ego etiam, qui rerum humanarum curas fugiunt, vel ipso insequente diabolo, admirabiliter liberabit Deus; sic item hujus vitæ iter, tanquam maris æstuosi, ne fluctibus sua tantum voluntate Israel persecutum esse, cum a Deo ipse in hunc modum audiverit: « In hoc excitavi te, ut demonstrem in te potentiam meam; et ut annuntietur nomen meum in universa terra. » Sic vero et ego etiam, qui rerum humanarum curas fugiunt, vel ipso insequente diabolo, admirabiliter liberabit Deus; sic item hujus vitæ iter, tanquam maris æstuosi, ne fluctibus

Sed ad historiam revertamur. Hæc quidem ait, olim a me effecta sunt. Verum, si quæ in Ægypto et Babylone patravi, cum iis, quæ sequuntur conferantur, priorum memoriam obliterabit istorum magnitudo. At quod hic colligit habemus, considerate dixit Symmachus. Sed quæ nova illa sunt, quæ suo tempore cognituri estis? In deserto viam faciam. Ipsa siquidem gentium Ecclesia Dei cognitione antea destituta, et deserta (hujus enim doctores, cum se sapientes esse dicerent, stulti facti sunt⁴¹) Christum ipsum, qui se viam esse testatur⁴², evangelicamque et salutarem prædicationem habuit: quorum præcedentem solitudinem explicavit David, cum ait: « Non est qui faciat bonum, non est usque ad unum⁴³. » Cæterum non aliter quam superius a singulari redemptione, ad communem et universam transit, cum de Christi regis adventu disseruit, ita et nunc, postquam viam, quæ in aqua est, meminisset, ad Christi mysterium orationem transtulit. Atque hinc est quod minoribus per majora occultatis, priora oblivioni tradita esse dixit, quale est et illud: « Ex parte cognoscimus. Cum autem venerit quod perfectum est quod ex parte est evacuabitur⁴⁴. » Iis deinceps, quæ magna quondam fuerunt, alia opponit, a quibus longe ipsa superantur. Ut enim mihi, ait, in mari Rubro viam aperui, sic et in deserto facturus sum, et manabunt ex ea fluvii, non aliter quam in priore illo, duce Mose, factum audistis. Sed quæ ibi aquarum flumina fuerant, hic erunt doctrinæ Spiritus sancti. Sunt enim, a quibus ema-

⁴¹ Psal. cxiii, 5. ⁴² Psal. lxx, 6. ⁴³ Exod. ix, 16. ⁴⁴ Rom. i, 22. ⁴⁵ Joan. xiv, 6. ⁴⁶ Psal. xiii, 5. ⁴⁷ I Cor. xiii, 9.

nant, evangelistæ et apostoli, cæterique omnes in Ecclesia arcanorum interpretes, *fluviorum* nomine, quos David etiam vocem extulisse, ubi item, in omnem terram exivisse sonum eorum asserit ⁴⁰.

Ideo aves præterea quasdam dulciloquas (*Sirenas* appellat), externæ doctrinæ professores sermonis facundia et lepore præditos, qui Deum amplexuri essent, indicavit. Per *struthiones* autem, sive, ut alii malunt, *struthocamelos*, eos, qui in *desertis* et solitudinibus Deum laudaturi essent; cujus rei causa fuerit, quod *datam aquam biberint*: unde cum bestiis agri deposita feritate in humaniorem et rationi magis convenientem naturam transibunt; *measque virtutes*, sive *laudes*, ut Symmachus interpretatur, narrare discent, qui etiam *genus electum* futuri sunt, quos in hunc modum alloquitur Petrus: « Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis, ut virtutes ejus annuntietis, qui vos e tenebris vocavit in admirabile lumen suum: qui aliquando non populus, nunc autem populus in Domino ⁴¹. » His igitur ita admirabiliter gestis, *Tu, o Jacob*, indignus mea vocatione fueris; aut secundum Symmachum, *Non me invocasti, Jacob*; in quo etiam et cæteri consentiant interpretes. Cum enim mihi *feræ ipsæ, et sirenes, et struthiones* etiam *benedicerent*, tacuisti unus; *meque omnino non esse invocandum* censuisti. Sed *defatigatus es erga me*, inquit Symmachus; vel, ut alii, *in me laborasti*, qui tibi negotium tamen non exhibui. Tibi enim quæcunque *laborem* parere videbantur, repudiavi, qui dixi antea: « Quid mihi multumdo sacrificiorum vestrorum, ait Dominus? plenus sum ⁴², » et quæ postea. Novo deinde Testamento, nihil ejusmodi a te per Filium, quem elegi, postulavi. Imo ne tu mihi quidem obtulisti: sed alia aliorum loco faciebas. *In peccatis enim tuis ante me stetisti*; aut, secundum alios, in **493** *peccatis tuis invocasti me*. Adverte autem et in superioribus, ut *deserto* ipsi, et *feris* qui in eo sunt, bonorum spem annuntiet; populum vero circumcissum propter impietatem arguat, quem nuda tantum *Jacobi et Israelis* appellatione, non servi, aut electi, quam præstantiorum ordini attribuit, nuncupavit. Sed *sua* illis se *peccata* condonaturum denuntiet.

Quidam autem illud: *Non nunc vocavi te, Jacob*, D ita explicarunt. Postquam eorum, qui salutem in Christo consecuti sunt, Novique Testamenti meminit, quos ei *benedicturos* affirmavit, cum *bestias agri* nuncupavit (est autem spiritualis *sacrificii* modus ipsa laudis prædicatio), nunc se *Israelem* *Ægyptiaca* servitute, non ut sanguine et fumo lita- ret (sunt enim repudiata ista, et umbræ loco habita) liberasse persuadet. Atque inde est, quod dixit: *Non nunc*, quando sacrificas, *vocavi te*; id est, *Non te vocavi*, dum *sacrificia* offerres, ne te

Εἶτα, διὰ τινων ὀρνέων ἡδυνῶνων, ἃ *Σειρήνας* ἐκάλεσε, παρίσται τῶν ἐξω τινὰς σοφοὺς ἐπεὶ αὐτοὺς κεκοσμημένους πρὸς Θεὸν ἐπιστρέφοντας· διὰ δὲ *στρουθῶν*, ἥγων *στρουθοκαμήλων* κατὰ τοὺς λοιποὺς, τοὺς ἐν ἐρημίαις καὶ χώραις ἀοικήτοις τὸν Θεὸν εὐλογήσαντας· οὐπερ αἴτιον τὸ τοῦ *δοθέντος ὕδατος πεπωκέναι*. Δι' οὗ σὺν θηρίοις ἀγροῦ πρὸς φύσιν λογικὴν μεταβαλοῦσι καὶ ἡμερον ¹, καὶ τὰς ἐμὰς ἀρετὰς διηγεῖσθαι μαθήσονται, ἢ τὸν ὕμνον κατὰ τὸν Σύμμαχον, οἱ καὶ ἐκλεκτὸν ὑπάρξουσιν *γένος*. Πρὸς οὓς ὁ Πέτρος φησὶν· « Ὑμεῖς δὲ γένος ἐκλεκτὸν, βασιλεῖον ἱεράτευμα, ἔθνος ἅγιον, λαὸς εἰς περιποίησιν, ἵνα τὰς ἀρετὰς ἐξαγγείλητε τοῦ ἐκ Θεοῦ ὕμνου ὑμᾶς καλέσαντος ἐπὶ τὸ θαυμαστὸν αὐτοῦ φωὸς, οἱ ποτὲ οὐ λαὸς, νῦν δὲ λαὸς ἐν Κυρίῳ. » Τούτων δὲ παραδόξως οὕτω γεγεννημένων, Σὺ, ὦ *Ἰακώβ*, οὐκ ἄξιος γενήσῃ τῆς ἐμῆς κλησίσεως. Ἡ κατὰ τὸν Σύμμαχον· Οὐ δὲ ἐμὲ ἐκάλεσας, *Ἰακώβ*. Καὶ οἱ λοιποὶ δὲ συμφώνως. *Εὐλογούστων* γάρ με τῶν *θηρίων καὶ σειρήνων καὶ στρουθῶν*, οὐκ εὐλόγησας αὐτοὺς, οὐδὲ με καλεῖν ὤλας ἤξιωσας. Ἐκοιμάθης δὲ εἰς ἐμὲ, κατὰ Σύμμαχον· ἢ κατὰ τοὺς ἄλλους, ὅτι ἐκοπίσας ἐν ἐμοί, καίτοι οὐδένα σοι προξενήσαντι κόπον. Ὅσα γάρ σοι παρέχειν ἐνομίζετο κόπον, παρήτῃμαι πρότερον εἰπὼν· « Τί μοι πλῆθος θυσιῶν ὕμνων, λέγει Κύριος; Πλήρης εἰμι, » καὶ τὰ ἐπ' αὐτοῖς. Κάν τῇ Καينῇ δὲ Διαθήκῃ τοιοῦτον οὐδὲν διὰ τοῦ Παιδὸς, ὃν ἐξελεξάμην, ἦτιστα παρὰ σοῦ. Ἀλλ' οὕτε σὺ μοι προσήνεγκας. Ἔτερα δὲ ἀνθ' ἐτέρων ἐπιλείεις. Ἐν γὰρ ταῖς *σὺν αἱματίαις προέστης μου*. Ἡ κατὰ τοὺς λοιποὺς, ἐν *αἱματίαις σου ἐκάλεσάς με*. Ὅρα δὲ κάν τοῖς προκειμένοις, ὡς τῇ μὲν ἐρήμῳ καὶ τοῖς ἐν αὐτῇ θηρίοις ἀγαθῶν ἐλπίδας εὐαγγελίζεται, τὸν δὲ λαὸν τὸν ἐκ περιτομῆς ἐπ' ἀσθεῖαις ἐλέγχει, ὃν καλεῖ *ξηροὺς ὀνόμασιν Ἰακώβ τε καὶ Ἰσραὴλ*, οὕτε δοῦλον. οὕτε ἐκλεκτὸν τοῦτον εἰπὼν, ἅπερ ἔλεγεν ἐπὶ τοῦ κρείττονος τάγματος· Ἀλλ' οὐδὲν ἦττον αὐτοὺς ἐπιστρέφει παρακαλεῖ, συγχωρήσειν αὐτοῖς τὰς *ἀμαρτίας* ἐπαγγελλόμενος.

nilominus eos ad conversionem adhortatur, qui

Τινὲς δὲ τὸ, *Οὐ νῦν ἐκάλεσά σε, Ἰακώβ*, οὕτως ἀπέδωκαν· Τῶν ἐν Χριστῷ τωζομένων, καὶ τῆς Καίνης Διαθήκης μνηστει, οὗς αὐτὸν εὐλογῆσαι ἔφη, *θηρία* καλέσας ἀγροῦ (πνευματικῆς δὲ τρόπος *θυσιᾶς* ἢ *δοξολογίας*), νῦν πεθεῖ τὸν *Ἰσραὴλ*, ὡς δὴ λελύτρωνται τῆς ἐν Αἰγύπτῳ θητείας, οὐχ ἵνα τὰ δι' αἵματος αὐτῷ προσάγοιεν καὶ καπνῶν· ἀπόβλητα γὰρ ταῦτα καὶ πρὸς σκιδὴς παρελήπται τύπον. Διό φησιν· Οὐ νῦν, ὅτε θύεις, ἐκάλεσά σε, ἡγουν οὐ προσάγοντά σε *θυσιᾶς* ἐκάλεσα, ὡς μὴ δοκεῖν σε καθάπερ ἀντέκτισιν τινα τῆς προσαγωγῆς ἐσχηκέναι

⁴⁰ Psal. xviii, 5. ⁴¹ I Petr. ii, 9, 10. ⁴² Isa. i, 11.

VARIÆ LECTIONES.

¹ γρ. τὸ ἀνήμερον.

τὴν λύτρωσιν. Εἰδωλολατρῶν δὲ, δι' ἑμὴν ἀγάπην χάριν ἔσχετε τὴν σωτηρίαν. Ἄ δὲ μετὰ ταῦτα προσήνεγκας, οὐδὲν πρὸς ἐμὲ. Μόναίς γὰρ ταῖς ἐξ ἀρετῶν λογικαῖς εὐαρεστοῦμαι θυαταῖς. Καὶ δι' Ἰερεμίου δὲ τοῦ προφήτου φησὶ· « Τὰ ὀλοκαυτώματα ὑμῶν μετὰ τῶν θυσιῶν ὑμῶν συναγάγετε, καὶ φάγετε κρέα, ὅτι οὐκ ἐλάλησα πρὸς τοὺς πατέρας ὑμῶν περὶ ὀλοκαυτωμάτων καὶ θυσιῶν, ἐν ἡμέρᾳ ἣ ἀνήγαγον αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου. » Καὶ ἀλλαχοῦ· « Ἰνα τί μοι λίθανον ἐκ Σάβα φέρετε, καὶ κιννάμωμον ἐκ γῆς μακρόθεν; Τὰ ὀλοκαυτώματα ὑμῶν οὐκ εἰσὶ δεκτὰ, καὶ αἱ θυαταὶ ὑμῶν οὐχ ἡδυνάν μοι. » Καὶ διὰ τοῦ Ψαλμοῦ δὲ φησιν· « Οὐ δέξομαι ἐκ τοῦ οἴκου σου μόσχους, οὐδὲ ἐκ τῶν ποιμνίων σου χιμάρους. » Δι' ὧν ἀφίστησιν αὐτοὺς τῶν τύπων εἰς τὴν πολιτείαν τὴν εὐαγγελικὴν συνωθῶν. Πνεῦμα γὰρ ὁ Θεός, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν, ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν. Ἐγὼ μὲν οὖν, φησὶν, ὡς ἀγαθὸς ἐτοίμως ἔχω σοι συγχωρεῖν. Σοὶ δὲ τὸ μεμνησθαι τῶν ἁμαρτιῶν ἀσφαλὲς πρὸς τὸ μὴ ταύταις εἶναι περιπέσειν. Ἐξ οὗ καὶ δικαιῶσθαι συμβαίνει. « Δίκαιος γὰρ ἐξυτοῦ κατήγορος ἐν πρωτολογίᾳ. » Καὶ δείκνυσιν ὡς οὐκ οἶδε καθαίρειν ἢ κατὰ νόμον λατρεῖν. Ἀδύνατον γὰρ αἷμα ταύρων καὶ τράγων ἀφαιρεῖν ἁμαρτίας.

Καὶ πάλιν περὶ τῶν ἐκ περιτομῆς πεπιστευκότων φησὶν· « Εἰδότες δὲ ὅτι οὐ δικαιοῦται ἄνθρωπος ἐξ ἔργων νόμου, ἐὰν μὴ διὰ πίστεως; Ἰησοῦ Χριστοῦ· καὶ ἡμεῖς εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν ἐπιστεῦσαμεν ἵνα δικαιωθῶμεν ἐν αὐτῷ. » *Θυσία* τολύμων ὑμᾶς οὐ καθαίρει, ἐγὼ δὲ μόνος ὁ ἀφιεὶς ἁμαρτίας δωρεᾶς τε καὶ χάριτι. « Δεδικαιώμεθα γὰρ οὐκ ἐξ ἔργων δικαιοσύνης ὧν ἐποιήσαμεν ἡμεῖς, ἀλλὰ κατὰ τὸ πολὺ ἔλεος αὐτοῦ. » Αὕτη γὰρ ἀσθενὴς πρὸς τὴν δι' ἔργων σωτηρίαν ἢ φύσις. Ἐπιμελὺς γὰρ ἔγκειται ἡ διάνοια τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τὰ πονηρὰ ἐκ νεότητος, καθὰ δηλοῖ καὶ Δαβὶδ λέγων· « Ἐὰν ἀνομίας παρατηρήσῃ, Κύριε, Κύριε, τίς ὑποστήσεται; Ὅτι παρὰ σοὶ ὁ ἱλασμός ἐστιν. » Ἐλεῶ μὲν οὖν αὐτός. Εὖ δὲ πεπονήτοτας ἐθέλω μεμνησθαι καὶ τὸν Σιωτῆρα διὰ παντός ἀνομιεῖν. Ὁ δὲ καὶ δρώσιν οἱ ἅγιοι, ὡς δηλοῖ πάλιν ὁ μέγας Δαβὶδ, ποτὲ μὲν εἰπὼν· « Ὅτι τὴν ἀνομίαν μου ἐγὼ γινώσκω, καὶ ἡ ἁμαρτία μου ἐνώπιόν μου ἐστὶ· διαπαντός· » ποτὲ δὲ· « Ὅτι τὴν ἀνομίαν μου ἀναγγελῶ, καὶ μεριμνήσω ὑπὲρ τῆς ἁμαρτίας μου· » κατὰ τὸ· « Μὴ αἰσχυρῆς ὁμολογῆται ἐφ' ἁμαρτίας. » Ὁ δὲ μὴ ποιήσας μὲν ὁ Φαρισαῖος κατεκρίθη. Δράσας γε μὴν ὁ τελώνης ἀπῆλθε δικαιωθείς. Τοῦτο δεῖν εἰπὼν ὁ Θεὸς ποιῆσαι, Πλὴν ἴσθι, φησὶν, ὡς ἐκ πατέρων ἔφυς ἁμαρτωλὸς, καὶ ὅσοι κατὰ καιροὺς ὑμῶν ἤρξαν, ἠνόμεσαν εἰς ἐμὲ. Ἀντὶ δὲ τοῦ ἀρχοντες, ἑρμηνεῖς Ἀκύλας ἔφη καὶ Σύμμαχος, Τρία δὲ τίθησι τάγματα· πατέρας, καὶ ἑρμηνεῖς, καὶ ἀρχοντας. Ὅν οἱ μὲν ἤρχον, οἱ δὲ τῶν Γραφῶν ἦσαν ἐξηγηταί, οἱ δὲ τῷ χρόνῳ προδεδηκότες ἐτύγχανον. Δι' οὗς ἀποκλωλεῖν λέγει

A redemptionem, velati quoddam oblationis præmium consecutum esse putares. Sed cum idola coleres, mea unius in te benevolentia gratiam et salutem adeptus es. Quæ autem deinceps obtulisti, nihil illa ad me, qui solis virtutum rationalibus sacrificiis oblector. Quin et Jeremiæ verbis in hunc modum loquitur : « Holocausta vestra addite victimis vestris, et comedite carnes ; quia non sum locutus patribus vestris de holocaustis et sacrificiis, in die qua eduxi eos de Ægypto ⁵¹. » Et alibi : « Uiquid mihi thus de Saba, et cinnamomum de terra longinqua ? holocausta vestra non sunt accepta, et victimæ vestræ non placuerunt mihi ⁵². » Et in Psalmo etiam : « Non accipiam de domo tua vitulos, neque de gregibus tuis hircos ⁵³ ; » quibus eos a figuris arcere, et ad evangelicam vitæ rationem compellere conatur : Spiritus enim Deus est, et qui eum adorant, in spiritu et veritate decet adorare. Ego igitur, inquit, pro mea bonitate, ad indulgendum et condonandum paratus sum. Sed tibi peccatorum meminisse vel eo profuerit, ne in eadem relabar, **494** a quibus excitari te justificarique contigit. « Justus enim, ait, prior est accusator sui ⁵⁴. » Cultu præterea legali neminem mundari potuisse ostendit, cum taurorum et hircorum sanguine elui peccata nequeant ⁵⁵.

Deinde, et de his etiam, qui ex circumcissione crediderant, ait : « Scientes autem, quod non justificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Jesu Christi : et nos in Jesum Christum credidimus, ut justificemur in ipso ⁵⁶. » Non vos igitur sacrificium laverit, sed ego solus, qui possum gratia et liberalitate peccata remittere. « Justificamur enim non ex operibus justitiæ quæ fecimus nos, sed secundum multam ejus misericordiam ⁵⁷. » Ipsa namque ad salutem operibus consequendam imbecillis est et infirma natura ; cum in res malas ab ineunte ætate hominis semper incumbat cogitatio ⁵⁸ ; sicut mens David, his verbis : « Si iniquitates observaveris, Domine, Domine, quis sustinebit ? Quia apud te propitiatio est ⁵⁹. » Misereor ergo ipse quidem, inquit ; sed eos, de quibus bene meritis sum, *meminisse*, perpetuoque Salvatorem celebrare postulo. Atque idipsum est, quod sancti præstare non desinunt, D teste magno Davide, ubi ait : « Quoniam ego iniquitatem meam agnosco, et peccatum meum contra me est semper ⁶⁰. » Et : « Quoniam iniquitatem meam annuntiabo, et meditabor in peccatis meis ⁶¹. » juxta illud : « Non erubescas confiteri peccata ⁶². » Quod cum minime fecisset Phariseus, condemnatus est : contra autem, *justificatus* publicanus ⁶³. Id ergo cum præstari oportere monuisset Deus, et hujus, etiam inquit, memineras esse te a patribus tuis peccatorem editum, eosque omnes, qui tibi singulis temporibus præfuerunt, *in me semper iniquos esse* præstitisse. Neque vero omittendum est, Aquilam

⁵¹ Jerem. vii. 21, 22. ⁵² Jerem. vi. 20. ⁵³ Psal. xlix. 9. ⁵⁴ Prov. xviii. 17. ⁵⁵ Hebr. x. 4. ⁵⁶ Galat. ii. 16. ⁵⁷ Tit. iii. 5. ⁵⁸ Gen. xii. 21. ⁵⁹ Psal. cxxix. 3, 4. ⁶⁰ Psal. l. 5. ⁶¹ Psal. xxxvii. 19. ⁶² Eccli. iv. 31. ⁶³ Luc. xviii. 10-14.

ei Symmachum, quo loco *principes* habemus, *interpretes* transtulisse; essequē hic triplicem ordinis rationem, *patrum, interpretum, et principum*: quorum alii quidem imperandi, alii autem Scripturas interpretandi munere fungerentur; alii etiam ætate tantum cæteros anteirent; quorum scelere *periisse Israel, in opprobriumque* 495, *vel blasphemiam*, ut aliis placet, incidisse dicit. Una deinde tria hæc accipias significatione, si quos erudire subditos, et instituere deceret, quia ipsi deliquerunt, venia indignos existimes.

At quod *inique in me egerunt* addit, maximam habet *emphasim*: quasi non in hominem, aut naturam quamdam genitam peccasse significet. Qui enim idola colit, naturam divinam, quantum in se est, rejicit, dum eandem privat sua sublimitate et gloria: quo nomine cum Israelē accusaret dicebat: « Sacerdotes non dixerunt, Ubi est Dominus? et qui legi adhærebant non me didicerunt, et prophetae impie agebant in me ». Et rursus: « Ut quid loquimini ad me? omnes vos inique, omnes item impie egistis in me, dicit Dominus omnipotens ». Atque inde est, quod *sancta contaminasse* hic adjungit. Neque enim Hierosolymis tantum, sed in augusto Dei templo dæmonibus statuas posuerunt. Dicit autem de Judæorum Synagoga Dominus: « Quam dilecta in domo mea fecit abominationem ». Erat vero omne ejusmodi, quo Deus effingitur. Contaminari etiam aliter *sacra* dicuntur, cum ea, in quibus Dei honos agitur, indecenter peraguntur.

CAP. XLIV.

VERS. 1-5. *Nunc autem audi, Jacob puer meus, et Israel, quem elegi. Sic dicit Dominus Deus, qui fecit te, et formavit te de ventre: Adhuc habebis auxilium. Noli metuere, puer meus Jacob, et dilecte Israel, quem elegi, etc.*

Hic igitur in *Israelē* rejectumque *Jacobum* usurpatis, non hunc *electum*, non *filiū* rursus appellavit, quibus iterum nominibus eos, de quibus infert, id est nunquam satis laudatum apostolorum chorum, nuncupat. Atque hinc est quod ait: *Dominus Deus, qui fecit te*. Deinde, ut eos ad confidentiam provocet, adjicit: *Ego dabo aquam in sitiis qui ambulant in inaquoso*. Postea qua ratione illud facturū sit addit, cum ait: *Ponam spiritum meum super semen tuum et benedictiones meas super filios tuos*; ut rationalem et secundam, vitalemque aquam eam, quæ a divino Spiritu manat indicaret, per quam eosdem, qui regenerati sunt, *semen* apostolorum, et *filios* cum Paulo nominat, ubi ait: « In Christo enim per Evangelium vos ego genui ». Itemque: « Filios, quos iterum 496 parturio ». Vocat autem *benedictiones*, multiplicem Spiritus largitionem et gratiam: « Alii enim datus est sermo sapientiæ », et quæ sequuntur. Itemque: « Unusquisque vestrum proprium habet donum a Deo ». Quas porro *benedictiones* intelligat, ostendit cum *exorientur tanquam fenum in medio*

Α τὸν Ἰσραὴλ καὶ ἐμπειρεῖν εἰς ὀνειδισμόν, ἢ εἰς βλασφημίαν, ὥς οἱ λοιποὶ. Καὶ καθ' ἑνὸς δὲ λάβειν ἂν σημαιομένου τὰ τρία, τοὺς ὀφειλοντας λέγων τοὺς ὑπὸ χεῖρα παιδαγωγεῖν, οἱ καὶ πλημμελοῦντες ἀσύγνωστοι.

Β Τὸ, Εἰς ἐμὲ δὲ ἠνόμησαν, πλειστην ἔχει τὴν

ἐμφασιν. Οὐ γὰρ εἰς ἀνθρώπον ἢ φύσιν τινὰ γεννητὴν. Ὁ γὰρ εἰδωλόκρατῶν, τὸς ἦκον εἰς αὐτόν, τὴν θεῖαν ἀπόστατον φύσιν, ἀποστερῶν τῆς προστηκούσης ὑπεροχῆς τε καὶ δόξης, ἐφ' ᾧ τὸν Ἰσραὴλ αἰτιώμενος ἔλεγεν· « Οἱ ἱερεῖς οὐκ εἶπαν, Ποῦ ἐστι Κύριος, καὶ οἱ ἀντεχόμενοι τοῦ νόμου οὐκ ἠπίσταντό με, καὶ οἱ προφῆται ἠσέβουν εἰς ἐμέ. » Καὶ πάλιν· « Ἵνα τι λαλεῖτε πρὸς με; πάντες ὑμεῖς ἠνομήσατε καὶ πάντες ὑμεῖς ἠσεβήσατε εἰς ἐμέ, λέγει Κύριος παντοκράτωρ. » Διό φησιν, Ἐμίαναν τὰ ἁγία μου. Οὐκ ἐν μόνῃ γὰρ Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἐν αὐτῷ δὲ τῷ θεῷ νεφέλῃς τῶν δαιμονίων ἀνέθηκον στήλας. Λέγει γὰρ περὶ τῆς Ἰουδαίων Συναγωγῆς ὁ Θεός· « Τί ἡ ἡγαπημένη ἐν τῷ οἴκῳ μου ἐποίησεν βδέλυγμα; τοιοῦτον δὲ πᾶν, δι' οὗ ἐτυπούτο Θεός. Μιαίρεται δὲ καὶ ἄλλως τὰ ἁγία, τῶν εἰς Θεοῦ τιμὴν μὴ γιγνομένων ὡς δεῖ.

C

ΚΕΦΑΛ. ΜΔ'.

α-ε'. Νῦν δὲ ἀκουσον, Ἰακώβ ὁ παῖς μου, καὶ Ἰσραὴλ, ὃν ἐξελεξάμην. Οὕτω λέγει Κύριος ὁ Θεός, ὁ κτίσας σε, καὶ ὁ πλάσας σε ἐκ κοιλίας· Ἔτι βοηθήσῃ. Μὴ φοβοῦ, παῖς μου Ἰακώβ, καὶ ὁ ἡγαπημένος Ἰσραὴλ, ὃν ἐξελεξάμην, κ. τ. λ.

Ταῦτα πρὸς Ἰσραὴλ εἰπὼν καὶ τὴν Ἰακώβ τὸν διαβεβλημένον, οὐκ ἐκλεκτόν τοῦτον, οὐ παῖδα πάλιν ἐκάλεσεν, δι' ὃν πάλιν ὀνομάτων τοὺς περὶ ὧν ἐπιφέρει, καλεῖ τὸν ἐπαινετὸν τῶν ἀποστόλων ὑποσημαίνων χορόν. Διό φησι, Κύριος ὁ Θεός ὁ ποιήσας σε. Καὶ παραβαρβύνας αὐτοὺς πάλιν ἐπήνεγκεν, ὅτι Ἐγὼ δώσω ὕδωρ ἐν δίψει τοῖς πορευομένοις ἐν ἀνδρῷ. Καὶ πῶς διεσάφησε λέγων· Ἐπιθήσω τὸ πνεῦμά μου ἐπὶ τὸ σπέρμα σου, καὶ τῆς εὐλογίας μου ἐπὶ τὰ τέκνα σου, τὸ λογικόν τε καὶ γόνιμον ζωτικόν τε δηλῶν ὕδωρ, τὸ διὰ τοῦ θεοῦ χορηγοῦμενον Πνεῦματος. Δι' οὗ τοὺς ἀναγεννηθέντας σπέρμα τῶν ἀποστόλων καὶ τέκνα καλεῖ, Παύλου λέγοντος· « Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα. » Καὶ πάλιν· Τέκνα οὗς πάλιν ὠδίνω. Εὐλογία δὲ καλεῖ τὸ πολυειδές τῶν τοῦ Πνεύματος δωρεῶν· « Ὅ μὲν γὰρ δίδονται λόγος σοφίας » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ πάλιν· Ἐκαστος ὑμῶν ἴδιον ἔχει χάρισμα ἐκ Θεοῦ. Τίνες δὲ αἱ εὐλογίαι, δηλοῖ, ὅτι ἀνατελοῦσιν ὡσεὶ χορτός ἀπὸ μέσον ὕδατος, καὶ ὡς ἰκεῖ ἐπὶ παραρρέον ὕδωρ. Τὸ ζωτικὸν αὐτοῦ παριστῶν ἰκεῖον εἶπεν, διὰ

“ Jerem. ii, 8. “ ibid. 29. “ Jerem. xi, 15. “ I Cor. iv, 15. “ Galat. iv, 19. “ I Cor. ii, 8. “ I Cor. vii, 7.

τὸ νεαρόν τε καὶ ἀειθαλὲς τοῦ φυτοῦ. Πηγαῖς γὰρ *A aquarum*, et sicut salix juxta præterfluentes aquas ἀεὶ καὶ ποταμοῖς παραπέφυκεν. intulit; ut per salicem, vitalem facultatem, qua genus hoc plantæ recreatur semper et viret, indicaret. Fontibus enim perpetuo et fluviorum ripis a Inascitur.

Τινὲς δὲ πρὸς τοὺς αὐτοὺς καὶ τὰ νῦν εἰρησθαί φασι. Τὴν γὰρ αἰτίαν τῆς ἀπωλείας εἰπὼν, πάλιν αὐτοῖς τὸ μνηστικαεῖν ἐπαγγέλλεται. "Ἐπερον αὐτοῖς ἀντὶ τοῦ προλαβόντος ὀρίζων καιρὸν τὴν νῦν λέγων, ὡς καὶ τὸ • Σήμερον ἐάν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε. » Προτρέπει γὰρ αὐτὸν ἐπιλαθέσθαι μὲν τῶν πάλαι. "Ὅτι δὲ αὐτοῦ παῖς ὠνομάσθη", σκοπεῖν καὶ ὡς ἐκ πάντων ἐξελέγκται τῶν ἐθνῶν, κατὰ τὸ • "Ὅτε διεμέριζεν ὁ Ὑψίστος ἔθνη, » καὶ τὰ ἐφ' ἑξῆς. Εἰ δὲ νοοῖτο περὶ τῶν ἐξ ἐθνῶν, τοσαύτη τις ἔσται τότε, φησὶ, προκοπὴ καὶ θεοσεβείας κατόρθωσις τῶν οἰκούντων πάλαι τὴν ἐρημὸν τε καὶ ἀνυδροῦν, ὡς ἀμιλλᾶσθαι πρὸς ἀλλήλους ὡς ἐν δρόμῳ τοῦ Θεοῦ τὴν χάριν ἀρπάξιν ἐπειγουμένους, καὶ τὸν μὲν τοῦ Θεοῦ, λέγειν, εἰμὶ, τὸν δὲ τοῦτομα τοῦ Ἰακώβ ἐπιγράφεσθαι, καίτοι μὴ ὄντα ἐκ τοῦ Ἰακώβ, ἐκ δὲ τῆς ἐρήμου τῆς πρότερον. Ἀντὶ δὲ τοῦ βοησεται, κληθήσεται Σύμμαχος ἔφησεν τούτο, φασὶν, ἐν τοῖς τῶν διωγμῶν καιροῖς ἰδεασάμεθα, πολλοὺς τῶν ἐθνικῶν τὰς τῶν ἁγίων ἀνδρῶν προσηγορίας ἑαυτοῖς ὑφαρπάζοντας. Ἐκάλει γὰρ ἑαυτὸν ὁ μὲν Ἰακώβ, ὁ δὲ Ἰσραήλ, ἕτεροι δὲ Ἰερεμίαν τε καὶ Ἡσαΐαν, καὶ Δανιήλ. Μεθ' ὧν ὀνομάτων ἐπὶ τὰ μαρτύρια προθύμως ἑαυτοὺς ἐπετίδωκαν. Τὸ δὲ τῇ χειρὶ, διὰ τὸ στήζιν ἰσως πολλοὺς ἐπὶ καρπῶν, ἢ βραχιόνων ἢ τοῦ σταυροῦ τὸ σημεῖον, ἢ τὴν Χριστοῦ προσηγορίαν. Ἦγουν ἐπὶ τῷ ὀνόματι, φησὶν, ἐπειδὴ δρομα τοῖς ἐξ Ἰακώβ σφοδρὸν καὶ κλῆρος Θεοῦ. Οὐκ ἐφ' ἧς, φασὶ, τοὺς ἀσεβήσαντας χωρεῖν εἰς ἀπόγνωσιν, ὡς μὴ δοκεῖν ἐλόγριζον ἀπολεῖσθαι τὸν Ἰσραήλ, ἀποστραφέντος εἰς ἅπαν αὐτοὺς τοῦ Θεοῦ. Καταλέαν εἰ² δὲ τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσιν τὴν τῆς σωτηρίας ὁδόν.

projectionem devenire, ne velle videatur Israellem Deus aversetur: sed iis, qui in eum crediderunt,

Ἐαυτὸν δὲ λέγων Κύριον, καὶ Θεόν, ποιητὴν τε καὶ πλάστην, ἐμφαίνειν ἔοικεν ὅτι καὶ πεπλάνηται, τὸ τῆς θεότητος δρομα Ἰσραήλ περιθεῖς ἑτέροις τοῖς οὐκ οὖσι θεοῖς, καὶ τῆς ἐξ ἀρχῆς τοῦ ἀνθρώπου δημιουργίας ὑπέμνησεν, ἀχαριστίας γραβόμενος, εἰ γονέας τιμῶν τοὺς εἰς τὴν γένεσιν ὑποοργήσαντας, αὐτὸν ἀπεστράφη τὸν ποιητὴν, ὃ καὶ δι' ἐνδὸς ἔφη τῶν προφητῶν • Ὑἱὸς διδάζει πατέρα, καὶ δοῦλος τὸν κύριον αὐτοῦ. » Καὶ • Εἰ Πατὴρ εἰμι ἐγώ, ποῦ ἔστιν ἡ δόξα μου; » Καὶ • Εἰ Κύριός εἰμι ἐγώ, ποῦ ἔστιν ὁ φόβος μου; λέγει Κύριος παντοκράτωρ. » Κύριος μὲν γὰρ ἔστιν, ὡς ὑπὸ χρίσρα τὴν κτίσιν κρατῶν, Πατὴρ δὲ, ὡς ποιητὴς. Τὸ δὲ ἐτι βοηθήσῃ, παρίστησιν ὡς ἡμέτερος ἐγὼ καὶ πρὸς τοσοῦτον ἡμαρτηκότα. Ἀνωθεν δὲ τινες περὶ τῆς ὅλης ῥήσεως ἔφασαν, ὡς ἐνάγων αὐτοὺς εἰς ἐνδειξιν τῆς

Non desunt, qui et ista etiam ad eosdem dici existiment. Postquam enim interitus causam attulisset, eisdem rursus injuriarum minime se recordaturum pollicetur, et in præteriti locum, tempus aliud desinit, cum nunc assumit; cujusmodi est illud: « Hodie si vocem ejus audieritis⁷¹. » Ipsum enim, ut eorum quæ præterierunt obliviscatur, adhortatur. Est vero qualiter ejus puer nominari, ex omnibusque gentibus eligi dicatur, advertendum. Tale et illud est: « Quando dividebat Altissimus gentes⁷², » et quæ sequuntur. Quod si de gentibus intelligitur, tum magnus adeo erit, inquit, progressus, tantusque in pietate profectus eorum, qui desertas olim et iniquas solitudines habitabant, ut inter se, tanquam cursu, de adipiscenda Dei gratia magna contentione decertent; et hic quidem, *Dei sum*, dicat: ille autem sibi *Jacobi nomen* ascribat, quantumvis ex *Jacobo* non sit, sed ex *deserto* ante prodierit. Verum pro *clamabit*, *vocabitur* habet Symmachus. Atque idipsum, aiunt, sæviente persecutionis tempore, contigit, quo ethnicos multos sanctorum hominum appellationes sibi arripere vidimus. Se enim *Jacobum* alius, alius iterum *Israellem*, alii etiam *Jeremiam*, et *Isaiam*, et *Danielem* nuncupabant: quibus assumptis appellationibus alacri et forti animo ad martyria accedebant. Quod autem *manu* dixit, ideo forsitan adjecit, quod Christi nomen permulti, vel crucis signum in palmis, aut brachiis inuri sibi curarent. Vel certe *in nomine* ideo dixit, 497 quod iis qui de *Jacobo* prodierunt, *funiculus* et *hæreditas Dei nomen* exstiterit⁷³. Neque vero eos patitur, inquiunt, qui impie egerunt, ad spei usque totum stirpitus interire; tanquam eosdem plane salutis viam expeditiorem et leniorem facit.

Quod autem *Dominum* se et *Deum, factoremque, et plasmatorem* nominat; aberrasse et ipsum Israellem, qui *Dei nomen* aliis, qui dii non sunt, attribuerit, videtur indicare, et posita ante oculos prima hujus fabricatione, ingratitude arguere, quod procreationis ministros parentes colens, *Factorem* ipsum aversatus sit, quod per quemdam prophetam in hunc modum ait: « Filius glorificat Patrem, et servus dominum suum⁷⁴. » Et: « Si pater ego sum, ubi est gloria mea⁷⁵? » Et: « Si Dominus sum ego, ubi mihi debitus timor, ait Dominus omnipotens⁷⁶? Dominus enim unus est; tanquam qui cuncta creata manu complectatur; Pater autem, tanquam qui eadem fecerit. Quod vero adhuc *auxilium habiturum* dixit, in eum se facilem et mansuetum, qui adeo peccavit, ostendit. Nonnulli porro

⁷¹ Psal. xciv, 8. ⁷² Deut. xxxii, 8. ⁷³ ibid. 9. ⁷⁴ Malach. i, 6. ⁷⁵ ibid. ⁷⁶ ibid.

VARIE LECTIONES.

¹ Ἰσ. ἔστι ἢ προστρεῖ ἢ τοιῦτόν τι. ² γρ. ἔφη. καί. ³ γρ. καταλείπει. ⁴ γρ. ὡς ἡ ὄντι.

supra positam verborum seriem a principio repetentes, volunt eos a Deo in suæ magnificentiæ demonstrationem induci ut renovata veterum miraculorum memoria, posse a se decem tribus, nisi ipsæ obstiterint, in patriam reduci non dubitent. Quod si, quid meminisse opus sit, postulatis : elapso rursum tempori fidem detrahentibus, ista, inquit, prætermittantur, et quæ recentia sunt, considerate. Deinde, ut ea, quæ ad Novum Testamentum attinent, attingit, non se nunc primum ejus curam suscepisse respondet, qui ne mercedem quidem ab initio acceperit, sed contra ut impie degenti peccatorum veniam, prorogato ad operandam justitiam tempore, largitum esse. Mare enim, et columna ignis, et nebula, baptismatis vicem, Apostolo teste ⁷⁴, suppleverunt, qui in nube et mari baptizatos dicat. Idem vero, ait, et nunc ipse sum, qui volentibus vobis peccata dimitto, si ipsi eorum accusatores in remissionem, non in condemnationem **498** esse volueritis. Sin minus, ipsa ego vobis iudicii tempore in memoriam revocabo, et majorum scelera ; eadem superare evincam. Etsi enim impietatis crimine et illi quoque non caruerint, idolum tamen in templum meum, quod ipsi facere ausi estis, nunquam induxerunt. Deinde, ut ad resipiscentiam adducat, graviter eosdem perstringens, *Jacobum et Israel* de patrum nomine appellat ; *factoremque* se esse ostendit, et omnia permeare, ipsam denique, quæ in utero absolvitur, *plasmationem* moderari. *Spiritum* deinde ejus fidei, quæ in Unigenitum habetur (id est *benedictionem*, quæ ab eodem suppeditatur) mercedis loco daturum se demonstrat. Est enim iis usitatum et proprium, qui Deo benedicunt, ut ipsi quoque *benedictione* repleantur. Si enim qui Abrahamo benedicit, *benedictionem* et ipse consequitur, quanto magis qui Deo, et Domino ? Istis igitur bonis abundaturi sunt ; ut virentibus semper arboribus ea etiam, quæ ad illos spectant, appareant.

499 VERS. 6-23. Sic ait Deus, rex Israel, qui liberavit ipsum, Deus exercituum : Ego primus, et ego post hæc. Præter me non est Deus. Quis sicut ego ? Stet, vocet, et annuntiet, et paret mihi, ex quo feci hominem in æternum, etc.

500 Aliud est sermonis initium ad Judæos, qui idolorum cultum amplexi sunt. Sed cujusnam sit *Israelis rex* non ignorare patitur, cum qui liberavit eum Deus exercituum, adjicit. Est enim *liberatorum rex*, non eorum qui impietatis arguuntur : quos tamen aberrantes etiam ad unum Deum reducit, quo neque prior neque posterior ullus inveniri queat. Quod si de universo etiam *Israele* verba ista, qui liberavit eum, intelligantur, eos, ut *Aegyptiacæ servitutis* **501** meminerint, a qua erepti sunt, adhortatur, tantorumque miraculorum auctorem præter Deum, qui natura talis principio et fine caret, nullum esse alium ostendit. Verum, si alium existere arbitraris, dicat jam, quale suum opus in hoc universi theatro ostendere queat. Unus

ἰδίας μεγαλοπρεπείας, ὡς οὐδ'· τε ἔσται καὶ τῆς δέκα φυλᾶς ἐπαναγαγεῖν ἐάν βουλῇθῳσι, τῶν πάλαι θαυμάτων ὑπέμνησε ν. Εἰ δὲ λέγετε· Τί δεῖ μεμνηθῆσθαι ; πάλιν ἐκείνων ἀπιστοῦμένων τῷ χρόνῳ, παρεῖσθαι ταῦτα, φησὶ, καὶ τὰ νέα σκοπήσατε. Εἰπόντων δὲ τὰ περὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης, φησὶν, ὡς Οὐ νῦν ἀρχὴν τῆς περὶ σὲ κηδεμονίας πεποιήμαι, ἀλλ' οὐδὲ μισθὸν λαβὼν ἐξ ἀρχῆς, τούναντίον δὲ καὶ ἀσεβοῦντι τῶν ἁμαρτημάτων ἄφεισιν δίδωκα, καὶ ῥὼν ὑμῖν δοῦς δικαιοσύνην ἐργάζεσθαι. Καὶ ἡ θάλασσα γάρ, καὶ ὁ στύλος τοῦ πυρὸς, καὶ ἡ νεφέλη, βαπτίσματος χώραν ἐπέιχεν ὑμῖν. Καὶ ὁ Ἀπόστολος ; γὰρ βεβαπτίσθαι φησὶν αὐτοὺς ἐν τῇ νεφέλῃ καὶ τῇ θαλάσσῃ. Ὁ αὐτὸς δὲ καὶ νῦν εἰμι βουλομένην ὑμῶν ἀφίεις ἁμαρτίας, ἐν ἑαυτῶν κατήγοροι γένησθε ἐπὶ ἀφέσει, οὐ κατακρίσει. Εἰ δὲ μή, ἐν καιρῷ τῆς κρίσεως τούτων ὑμᾶς ὑπομνήσω τοὺς ἑαυτῶν πατέρας ταῖς ἁμαρτίαις νικήσαντας. Ἡσέθουν μὲν γὰρ κἀκαίνοι, ἀλλ' οὐκ εἰδὼλον καθ' ὑμᾶς ἐπεισηνεγκαν τῷ ἡμετέρῳ ναφ. Καὶ πάλιν ἐπιστρέφων αὐτοὺς, θυσιαπητικῶς Ἰακώβ καὶ Ἰσραὴλ ἐκ τῶν πατέρων καλεῖ, καὶ ποιητὴν καὶ διὰ πάντων διήκοντα δεικνύς ἑαυτὸν, καὶ τῆς ἐν τῇ γαστρὶ μέμνηται πλάσεως. Εἴτα μισθὸν τῆς εἰς τὸν Μονογενῆ πίστεως τὸ Πνεῦμα δώσειν ἐπαγγελάμενος τὴν ἐξ αὐτοῦ χορηγοῦμένην εὐλογίαν δηλοῖ. Ἰδὼν γὰρ τῶν εὐλογοῦντων Θεόν, τὸ καὶ αὐτοὺς εὐλογῶν πληροῦσθαι. Εἰ γὰρ ὁ τὸν Ἀβραάμ εὐλογῶν εὐλογίας κληρονόμος ἔσται, πόσω γε τοῦτου τὸν Θεὸν καὶ Δεσπότην ; Ἐν τούτοις δὲ γενήσονται τοῖς ἀγαθοῖς, ὡς τοῖς ἀειθαλεῖς τοικεῖναι φυτοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις.

Deo benedicunt, ut ipsi quoque *benedictione* repleantur. Si enim qui Abrahamo benedicit, *benedictionem* et ipse consequitur, quanto magis qui Deo, et Domino ? Istis igitur bonis abundaturi sunt ; ut virentibus semper arboribus ea etiam, quæ ad illos spectant, appareant.

5-κγ'. Οὕτως λέγει ὁ Θεός, ὁ βασιλεὺς Ἰσραὴλ, ὁ ρυσάμενος αὐτὸν Θεός Σαβαώθ· Ἐγὼ πρῶτος, καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα. Πλὴν ἐμοῦ οὐκ ἔστι ὁ Θεός. Τίς ὡς περ ἐγώ ; Στήτω, καὶ καλεσάτω, καὶ ἀνταγγεῖλάτω, καὶ ἐτοιμασάτω μοι, ἀφ' οὗ ἐποίησα ἄνθρωπον εἰς τὸν αἰῶνα, κ. τ. λ. Ἐξ ἐτέρας ἀρχῆς πρὸς τοὺς εἰδωλολάτρους τῶν Ἰουδαίων ὁ λόγος. Ποίου δὲ Ἰσραὴλ ἔστι βασιλεὺς, ἐπήνεγκε λέγων, ὁ ρυσάμενος αὐτὸν Θεός Σαβαώθ. Τῶν γὰρ ρυσθέντων ἔστι βασιλεὺς, οὐ τῶν κατηγορουμένων ἐπ' ἀσεβείᾳ. Οὐς δὲ καὶ πλανηθέντας ἐπιστρέφει πρὸς τὸν ἕνα Θεόν. Πρὸ οὗ καὶ μεθ' οὗ οὐκ ἔστιν ἄλλον εὐρεῖν. Εἰ δὲ καὶ περὶ παντὸς νοοῖτο τοῦ Ἰσραὴλ τὸ ὁ ρυσάμενος αὐτὸν, τῆς ἐλευθερίας αὐτῶν τῆς ἐξ Αἰγύπτου μεμνηθῆναι παρακαλεῖ, καὶ τῶν τοσοῦτων θαυμάτων, παρὰ τὸν φύσει Θεὸν ἀναρχόν τε καὶ ἀτελεύτητον ἔτερον οὐδένα δεικνύς· εἰ δὲ νομίζεις ἄλλον εἶναι, λεγέτω ποῖον ἔργον αὐτοῦ δεικνυσὶν ἐν τῷ παντί. Ἐνδὲ γὰρ ὄντος τοῦ κόσμου, καὶ συμφυοῦς, καὶ ἑαυτῷ συνημμένου, εἴς ἂν εἴη καὶ ὁ τοῦτου δημιουργ-

⁷⁴ I Cor. x, 2.

γός, ἐκ μεγέθους καὶ καλλοῦς κτισμάτων νοού-
μενος. Θεοῦ δὲ ὄντος ἐτέρου, καὶ κόσμος ἕτερος
νοηθήσεται· ὅπερ ἐκ πλειόνων ὡς ἄτοπον ἐξελέγ-
χται. Τὸ δὲ στήτω, τοῦτ' ἐστὶ πρῶτον ὑπαρξιν
δεικνύτω τὴν ἑαυτοῦ, καὶ ὡς ἐν οὐσίας ἐστὶν ὑπο-
στάσει, καὶ ὡς ἐφ' ἑαυτοῦ μένει καὶ ἑστηκεν. Ἐἵτα
φωνὴν ἀφελὲς λογικὴν καὶ Θεῷ πρέπουσαν, ἀναγγει-
λάτω πρῶτα καὶ ἔσχατα, ἀφ' οὗ τὸν ἀνθρώπου
ἐπλασα, μέχρι τοῦ παρόντος καιροῦ, ἡ καὶ ἔτι τοῦ
μέλλοντος, καθάπερ ἐγὼ τὰ μὲν πρῶτα διὰ Μω-
σέως, τὰ δὲ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, δι' αὐτοῦ
καὶ τῶν ἄλλων ἐμήνυσσα προφητῶν. Θεῷ γὰρ τῷ
κατὰ φύσιν πάντα πάρεστιν ἐν ἀμερίστῳ γνῶσει
καὶ τὰ χρόνῳ διεστηκότα.

per eundem, prophetasque alios aperui. Ei siquidem,
nulloque ipsi cognitionis discrimine ea etiam, quæ

A enim cum sit, ejusdemque naturæ, et sibi cohar-
rens mundus; unicus quoque et ejus opifex ex
magnitudine operis et pulchritudine intelligatur ne-
cesse est; quemadmodum et mundus alius, si *Deus*
alius: quod multis rationibus absurdum esse con-
vincitur. At quod *stare* imperat, postulat imprimis,
ut suam ille existentiam demonstret, deinde, ut
sit in essentia hypostasi, denique, ut in seipso
maneant et constet. Voce præterea usus rationis par-
ticipet, Deoque convenienti, *quæ prima quæque ul-
tima*, inquit, *annuntiet*, ab eo tempore exorsus,
quo *hominem formavi* ad præsens usque, et quæ
ventura etiam, quemadmodum ei ipse *prima* qui-
dem per Moysen, cætera autem de Christi adventu
tempore distinguuntur, separantur.

Ἄλλα γὰρ * μὴ συσχηματίζεσθε ἐγκαλυπτόμενοι,
ὡς εἰδότες μὲν τι, μὴ βουλόμενοι δὲ λέγειν. Οὐ γὰρ
ἠκούσατε, φησὶν, ἀπ' ἀρχῆς, οὐδὲ ἔγνωτε τοιοῦτον
οὐδέν, ὡς ἐγὼ πρόγνωσιν τε τὴν ἐμὴν καὶ θεϊκὰς ἐπ-
είδεξα πράξεις. Ὡν ὑμεῖς μάρτυρες, ὅσοι τὰ Μωσέως
καὶ τῶν μετ' αὐτὸν ἐγνώκατε λόγια, τὰ ἐν Αἰγύπτῳ
θαύματα, καὶ μετὰ ταύτην ἀγγέλλοντα, καὶ τῆς κτί-
σεως αὐτῆς ὡς δὴ Δεσπότῃ συγκληθείσης ἐμοί.
Ταῦτα γὰρ ἰδίας ἐκάλεσεν ἀρετάς, ἃς ἐνεργοῦντι
τούτων ἦν οὐδεὶς σὺν ἐμοί, ἀλλ' οὐδὲ πρὸ τοῦ κατα-
κλυσμοῦ, ὅτε μὴδὲ τῶν εἰδώλων ἦσαν δημιουργοί,
καθάπερ ἴστε καὶ ὑμεῖς, ὡς ἐν ἀρχῇ τοῦ θνητοῦ βίου
τούτων ὑπῆρχεν οὐδέν. Οἱ δὲ μετὰ ταῦτα γενόμενοι
παύσονται τῆς πλάνης ἐγκαλυπτόμενοι. Ἐπιμένον-
τες δὲ κατὰ τὸν τῆς ἐκδικήσεως ἀπολοῦνται καιρὸν.
Ἵμεῖς δὲ τέως τί μὴ λογίσεσθε, τίς τῶν ἀψύχων
ἀγαλμάτων ἡ φύσις; Εἰ γὰρ εἶχόν τινα δύναμιν,
ἤρκεσαν ἂν τοῖς Αἰγυπτίοις, καὶ τοῖς Ἀμορραίοις εἰς
σωτηρίαν ταῖς ἐμαῖς ἐνεργείαις ἀντιταττόμενα. Νυνὶ
δὲ σὺν αὐτοῖς ἦλω ταῖς προσκυνούσι καὶ πυρὶ δι'
ὑμῶν παραδέδοται. Πῶς οὖν ὑμεῖς οἱ κατεγνωκότες
γεγόνατε τούτων δημιουργοί, καὶ ταῦτα Μωσέως
ἀκούσαντες, ὡς Θεῷ μόνῳ λατρεύσεις, καὶ οὐ ποιή-
σει; σεαυτῷ εἰδῶλον; οὕτω γεγόνατε μάταιοι τὰ μὴ
ἔν:α πόθησαντες; Τὸ δὲ ἐξηράνθησαν, εἰ μὲν ἐπὶ
τῶν γλυπτῶν νοοῖτο, ἀντὶ τοῦ ἀπώλοντο καίσεται.
Εἰ δὲ ἐπὶ τῶν τεκταινόντων, ὡς ἐπὶ φυτῶν ἀκάρπων
ῥηθείῃ *ξηραίνονται*, ὧν τὸ τέλος εἰς καῦσιν. Τὸ
δὲ *κωφοὶ ἀπὸ ἀνθρώπων* ἀντὶ τοῦ τελοῦντες μὲν οὐ-
δαμῶ; εἰς ἀνθρώπους, ἀνασθητοὶ δὲ, κατὰ τό-
* Ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιντο οἱ ποιοῦντες αὐτά. » Εἵτα
φησι, *συναχθήτωσαν πάντες*, ὡς ἂν κοινῶς ἐντρα-
πέειν οἱ τῶν εἰδώλων θεραπευταὶ τῇ δυσσεβεῖ
συνειπεῖν οὐκ ἰσχύοντες.

idem plane, ac si nullo modo inter homines numeratos, et sensu destitutos dixisset, significavit;
quale est illud; « Similes iis flant, qui faciunt ea ». Deinde *congregentur omnes*, adjicit,
ut omnes simul *idolorum* cultores, cum in impietate consentire non queant, *pudore confundantur*.

Εἵτα μέμνηται τῶν ὀργάνων, δι' ὧν τὰ εἰδῶλα
κατεσκεύαζον, ἵνα τὴν περὶ ταῦτα τέχνην προσκυ-

B Videte igitur ne alii conformemini *absconditi*
tanquam scientes quidem aliquid, sed efferre no-
lentes. *Non enim audivistis*, inquit, *ab initio*,
neque cognovistis ejusmodi quidquam, atque ego,
qui et futura de me præcivi, et divina opera
edidi, quorum vos omnes ipse testes appello, quoti-
quot Mosis oracula, et quæ postea edita sunt,
evolvistis, in quibus quæ in Ægypto, et deinceps a
me patrata sunt, cum creata omnia mihi Domino
subservirent, reperiatis. Hæc enim proprias vir-
tutes appellavit: Quas cum ego operarer, in-
quit, mecum nullus fuit, imo ne ante eluvionem
quidem cum nondum essent idolorum opifices:
sicut et vos in ipso mortalis vitæ *principio* nihil
horum quidquam visum esse non ignoratis. Verum
qui postea nati sunt, ab errore cessabunt *abscon-
diti*: qui vero insisterint, ipso ultionis tempore
deperibunt. Vos autem interim quid non
502 consideratis, quænam sit ipsa idolorum anima ca-
rentium natura? Si quam enim potentiam haberent,
Ægyptiis et Amorrhæis, qui ea viribus meis oppo-
nunt, ad salutem aliquid conferre potuissent.
At nunc cum suis ipsa adoratoribus capta per vos
in ignem coniecta sunt. Qui vos igitur, quos latere
ipsa non potuerunt, eorum opifices exstitistis, qui
Mosen Deo uni serviendum, neque idola facienda
docentem audivistis? At eo ipsi recordiæ evasi-
stis, ut earum rerum amore, quæ non sunt, insanias-
tis. Cæterum quod *exaruerunt* habetur, si de
sculptilibus intelligatur; idem plane, quod perie-
runt, significare putandum est: sin autem ad eos,
qui ea fabricati sunt, referatur; tanquam de *are-
scentibus* arboribus dicetur, quorum finis ipsa est
combustio. Quod autem *surdos ab hominibus* dixit,
insistentium præterea, quibus *idola* fiebant, Si
meminit; ut autem eos adorare demonstret. Si

* Psal. cxiii, 8.

* Ἰσ. ἀλλῷ γούν.

enim *lignum* ipsum Deus esset, idem et sine arte *A* *Deus* existeret. Artem itaque deam effecerunt, quæ est hominis infirmi et corruptioni obnoxii. Alias enim cibo et potu non indigeret. Interrogatione siquidem verba ista: *Non bibit aquam*, distinguenda esse arbitramur. Quo pacto ergo qui corrumpitur incorrupta; et qui moritur, immortalia efficiat? Nonnulli vero etiam de idolis totum id acceperunt, quibus hostias offerebant. Utrum vero minime sacrificantibus vobis et *esuriat, et infirmabitur* qui *Deus* est? Nonne et *aquam bibere* illi necesse fuerit, si istis egeat; ne quid omnino quod ad eorum accusationem faciat, qui corporeas Deo hostias offerunt, quibus ipse non indiget, omittat? Neque enim natura Deus sibi sacrificia fieri ex professo imperavit. Sollicite vero in istorum reprehensionem nunc immoratus **503** *B* est propheta, ut facti saniores ad verum Dei cultum reverterentur. Verum quod ad *viri formam* dixit, suam ipsos *formam* tam longe a vera discrepantem adorare significat, quantum ab exemplari dissidet imitatio. Itaque suæ ipsos naturæ, quam in *lignis et saxis* expresserunt, injuriam facere, qui *veræ formæ* imaginem præponant, eique honorem deferant. Deinde cum *statuisse in domo* adjicit, in templo significat, in quod petita ex *saltu* materia inducta est. Quod qui noverit, ne se quidem ethnicorum nugis tueri audeat, qui cælo delapsis simulacris gloriabantur. Est ergo *cinis cor eorum*; neque *quisquam* in id *animas eorum* prolapsas eripiat, præterquam Deus unus, qui omnia pro *lu* em vertere queat.

Sequitur *videte*; id est, cogitate. *Et non dicetis* *C* *fulsum esse in dextera mea*, dexteræ enim nomine unigenitum *Filium* usitate appellavit: qui sive Deus sive Dominus, sive lux, sive virtus, sive rex, sive mundi opifex, sive vita nominetur, vere, et proprie istis omnibus significatur, quæ dæmonibus aut idolis falso tribuuntur. Natura enim ex Deo Deus est. Optime vero in obliuiscens *Israelem* memento verbum usurpavit. *Formatus enim in filium* non debuit *idola muta* amplecti, ut dignitatis oblivisceretur. « Qui enim novit voluntatem Domini, nec facit eam, vapulabit multis ⁷⁸. » Eorum deinceps, quæ admiseris, quantumlibet eadem oblivioni me traditurum pollicear, etiam te volo *meminisse*. Dicitur vero in *filium* per legem *formatus*. Ut enim Adamus ipse *D* de terra, omnisque deinceps in utero *formatus* est infans, sic et qui in Christo degunt, per Spiritus sancti participationem in ejusdem speciem *efformantur*; juxta illud: « Filioli, quos iterum parturio, donec informetur Christus in vobis ⁷⁹. » Et rursum: « Nolite conformari sæculo huic, sed reformamini in novitate sensus vestri, ut probetis quæ sit voluntas Dei bona, et bene placens, et perfecta ⁸⁰. » Itemque: « Nos autem revelata facie

νοῦντας αὐτοὺς ἀποφῆν. Εἰ γὰρ ἦν αὐτὸ τὸ ξύλον θεός, καὶ χωρὶς ἂν τέχνης ὑπῆρχε θεός. Οὐκοῦν τὴν τέχνην ἐθεοποίησαν ἀσθενοῦς οὖσαν ἀνδρός καὶ φαρ- τοῦ. Οὐ γὰρ ἂν ἐδεῖτο τροφῆς καὶ ποτοῦ. Ἐν ἐρωτή- σει γὰρ ὑποστίζοντες τὸ, Οὐ μὴ πῖν ἔδωρ, ἀνα- γνωσόμεθα. Πῶς οὖν ὁ φαρτὸς ἀφάρτα, καὶ ἀθά- νατα ποιήσκειν ὁ θνητός; τινὲς δὲ καὶ ἐπὶ τῶν εἰδώλων τὸ ὅλον ἐδέξαντο. Προσαγάγετε * γὰρ τοῦ- τοις θυσίας. Ἄρα ὁ οὖν μὴ θυνόντων ὑμῶν, πεινᾷσει καὶ ἀσθενήσκει ἐνυπάρχων θεός; οὐκοῦν καὶ ὕδωρ ὀφείλει πεινᾷ, εἰ τούτων ἐστὶν ἐνδεής; ἵνα διαβάλ- λει καθόλου τοὺς θεῶν τι προσφέροντας ὕλικόν, οὗ μὴ πέφυκεν ἐνδεής; οὐ δὲ γὰρ ὁ φύσει θεός προ- τηγουμένως τὰς θυσίας ἐπέταξεν. Ἐντροπτικῶς δὲ νῦν ὁ προφήτης τοῖς περὶ τούτων ἐνέμεινε λόγοις, ὥς ἂν φρονήσαντες ἐπιστραφεῖεν πρὸς θεοσέβειαν. Τὸ δὲ ὡς μορφὴν ἀνδρός, παρίστησιν ὡς τὴν ἰδίαν προσκυνούσι μορφὴν τοσοῦτον ἀπάδουσιν, ἵσων * ἀρχετύπων ἢ μίμησις. Καὶ τὴν αὐτῶν αἰσχύνοῦσι φύσιν τὴν ἐν λίθοις καὶ ξύλοις εἰκόνα τῆς ἀληθεῖς προτιμῶντες μορφῆς, καὶ δόξαν ἐκείνῃ προσάγον- τες. Τὸ δὲ ἰστέσθαι ἐν οἴκῳ, δηλοῖ ὅτι ναὶ ἐκ δυν- μοῦ τὴν ὕλην λαβόν. Ὅπερ εἰδὼς οὐκ ἂν ἔχοι λέγειν, κατὰ τοὺς Ἑλλήνων λήρους, διοπετὴ τὰ ἀγάλματα. Σποδὸς οὖν ἄρα ἡ καρδία αὐτῶν, καὶ οὐθεὶς ἂν ἐξέλοιτο τὰς τῶν εἰς τοῦτο πεσόντων ψυχὰς, πλὴν ὃ ἦτις ὁ μόνος εἶπερ εἶλεοι θεός ὁ με- τασκευάζων, ὡς βούλεται, πάντα, καὶ φωτίζων ἐσκο- τισμένα.

arbitrii sui ratione transmutare, tenebrasque in

Ἰδετε, τοῦτ' ἐστι κατανοήσατε, καὶ οὐκ ἐρεῖτε ὅτι ψεύδος ἐν τῇ δεξιῇ μου, συνήθω; οὕτω τὸν μονογενῆ καλέσας *Υἱόν*, ὃς εἶπε θεός, εἶτε Κύριος, εἶτε φῶς, ἡ δύναμις, ἡ βασιλεὺς, ἡ δημιουργός, ἡ ζωὴ λέγοιτο, πάντα κυρίως ἐστὶν ἐξ ἀληθείας λεγόμενος, τῶν εἰδώλων ἢ δαιμόνων ψευδῶς ταῦτα λε- γομένων. Φύσει γὰρ θεός αὐτὸς ἐκ θεοῦ. Ὡς ἐπι- λήσμονι δὲ τῷ Ἰσραὴλ τὴν μνήσθητι καλῶς ἐπενή- νοχεν. Πλαστοὶς γὰρ εἰς παῖδα, οὐκ ὀφείλει τῆς ἀξίας ὑπεριδεῖν, κωφοὶς εἰδώλοις προσκείμενος. Ὁ γὰρ εἰδὼς τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου αὐτοῦ, καὶ μὴ ποιήσας, δαρήσεται πολλάς. Ὁ λοιπὸν, ὃν ἡμαρτες μέμνησο, κὰν ἐγὼ σοι τούτων ἀμνηστειᾶν χαρίζω- μαι. Πεπλάσθαι δὲ λέγεται διὰ τοῦ νόμου πρὸς παῖδα. Ὡς γὰρ Ἀδὰμ ἐκ γῆς, καὶ πᾶν ἐν γαστρὶ *D* *πλάττεται* βρέφος; οὕτως οἱ ἐν Χριστῷ διὰ μετοχῆς τοῦ ἁγίου πλάττονται Πνεύματος εἰς εἶδος τὸ πρὸς αὐτὸν, κατὰ τὸ: « Τεκνία, οὗς πάλιν ὡδίνω μέχρι μορφωθῇ Χριστὸς ἐν ὑμῖν. » Καὶ πάλιν: « Μὴ συ- σχηματίζετε τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλ' ἀναμορφώσατε τῇ ἀνακαινώσει τοῦ νοῦς ὑμῶν, εἰς τὸ δοκιμάζειν τί τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ τὸ ἀγαθόν, καὶ εὐάρεστον, καὶ τέλειον. » Καὶ πάλιν: « Ἡμεῖς δὲ ἀνακαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφώσθε ^d τῇ

⁷⁸ Luc. xii, 47. ⁷⁹ Galat. iv, 19. ⁸⁰ Rom. xii, 2.

VARIÆ LECTIONES.

* γρ. προσήλυ. ὁ γρ. ἄρσ. ὁ γρ. ἔσον. ὁ γρ. ἔτι. ^d γρ. μεταμορφοῦμεθα.

ἀνακαινώσει τοῦ νοῦς ὑμῶν ^α, ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, ἅ καθάπερ ἀπὸ Κυρίου Πνεύματος. » Ἄλλ' ἡμεῖς μὲν οὕτω. Τοῖς ἐν νόμῳ δὲ πρέπει δουλείας πνεῦμα λαβοῦσι τὸ εἰς οἰκέτην καὶ *παῖδα πεπλάσθαι*. Παραβαίνοντας γὰρ ὁ νόμος, ὡς οἰκέτας ἐκόλαζεν. Ἡ ἐν Χριστῷ δὲ *πλάσις* υἱός τε καὶ συμμόρφους ἐργάζεται. Τῷ δὴ οὖν Ἰσραὴλ, Μὴ ἐπιλανθάνου μου, φησὶ, τρεπόμενος εἰς ἀσέβειαν. Πρὸς δὲ ἀλλαχοῦ φησιν· « Ὑμεῖς οἱ ἐπιλανθανόμενοι μου, καὶ ἐτοιμάζοντες τῷ δαιμονίῳ τράπεζαν, καὶ πληροῦντες τῇ τύχῃ κέραςμα. »

Οὕτως ἄρα λήθῃ Θεοῦ, τὸ ἀποφοιτῆσαι τοῦτοῦ δηλοῦ. Προτρέπων δὲ σπεύδειν ἐπὶ μετάνοιαν, ἐπιστρέφουσιν αὐτοῖς ἁμαρτημάτων ἄρεσιν ἐπαγγέλλεται, Ἀπὴλειψα, λέγων, ἀντὶ τοῦ ἀπαλειψῶ, καθάπερ τι νέφος διαλύσας ἢ γνόφον. Τὸ γὰρ μέλλον τοῦ χρόνου, τὸ *λυτρώσωμαι σε* παρίστησιν. Πῶς γὰρ ἀπὴλειψεν ὁ καλῶν εἰς ἐπιστροφὴν, ὡς ἀπεστραμμένον, τὸν Ἰσραὴλ; διὰ Χριστοῦ γὰρ ἤμελλε πᾶσιν ἡ τῶν ἁμαρτημάτων ἄρεσις διδοσθαι συναναστραφέντος ἡμῖν τοῦ Ἀμνοῦ, ὃς αἶρει τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. Ὁ δὲ προιδὼν ὁ προφήτης, καὶ ὡς πολλοὶ τούτων πιστεύουσιν τῷ προφητικῷ πειθόμενοι λόγῳ, χαίρειν τοὺς οὐρανοὺς προσφωνεῖ, τὰς οὐρανίους δηλονότι δυνάμεις, ὡς ἂν χαρὰς ἐν οὐρανοῖς γεννησομένης ἐπὶ τοῖς μετανοεῖν μέλλουσιν. Ὅθεν Χριστοῦ γεννηθέντος ἀνέκραγον· Ἀδόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνῃ. » *Σαλπίζειν* δὲ βούλεται, καὶ εἰ τινὲς εἰσι, καὶ τὴν γῆν αὐτὴν ὑποστηρίζουσαι θεῖαι δυνάμεις, ἤγουν ἀλαλάσαι, κατὰ τοὺς λοιποὺς, ὕμνον ἀναπεμπούσας Θεῷ. Εἰκὸς δὲ *θεμέλια* χρηματίζειν τοὺς θεοφιλεῖς πάντας προφῆτας τε καὶ δικαίους, κατὰ τὸν Ἀπόστολον λέγοντα· « Ἐποικοδομηθέντες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν. » Ἐπὶ τὴν Χριστοῦ γὰρ κλῆσιν μεγαλοφώνως πάντας ἐκάλεσαν, κατὰ τὸ· « Εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φόβος αὐτῶν. » Ἀπάντων μὲν γὰρ *θεμέλιος* ὁ Χριστὸς ἀνέχων τε καὶ διακρατῶν τὰ ἐρηρυσμένα. Ἐπ' αὐτῷ γὰρ πάντες ἐποικοδομούμεθα οἴκος πνευματικός. Κατοικεῖ γὰρ ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν διὰ πίστεως. Θεμέλιοι δὲ προσεχέστεροι, καὶ ἐγγὺς μᾶλλον, ἢ καὶ ἡμεῖς, οἱ αὐτόπται, καὶ ὑπηρέται τοῦ λόγου. Γίνονται γὰρ ἡμῖν διὰ τῶν παραδόσεων εἰς ἐδραίωμα πίστεως, κατὰ τὸ· « Σὺ εἰ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν. » Τὸ γὰρ τῆς αὐτοῦ πίστεως ἀσάλευτον ὑπέδηλωσεν. Λέγει δὲ καὶ Δαβὶδ· « Οἱ θεμέλιοι αὐτοῦ ἐν τοῖς ὄρεσι τοῖς ἁγίοις, » περὶ τῶν αὐτῶν λέγων. Ὁ μὲν οὖν Μωσῆς ἰσχυρόφωνος ἦν. Ὁ γὰρ νόμος ἦν τοῖς ἐν Ἰουδαίᾳ μόνοις ἐξάκουστος. *Σαλπισταὶ* δὲ καὶ μεγαλόφωνοι κήρυκες οἱ τῶν Χριστῶν πανταχοῦ διαγγέλλοντες.

τὸν Χριστὸν πανταχοῦ διαγγέλλοντες, τὸν Χριστὸν πανταχοῦ διαγγέλλοντες, τὸν Χριστὸν πανταχοῦ διαγγέλλοντες.

^α II Cor. iii, 18. ^β Rom. viii, 29. ^γ Isa. lviii, 6. ^δ Luc. xv, 7. ^ε Luc. ii, 14. ^ς Ephes. ii, 20. ^ζ Psal. xviii, 5; Rom. x, 18. ^η I Petr. ii, 5. ^θ Ephes. iii, 17. ^ι Matth. xvi, 18. ^κ Psal. lxxvi, 1. ^λ Exod. iv, 40.

* γρ. ἡμῶν.

PATR. GR. LXXXVII.

VARIAE LECTIONES.

in eandem imaginem **504** transformamur, renovatione mentis nostræ, a gloria in gloriam, tanquam a Domini spiritu ^α. » Atque ita nos quidem. Decet vero et eos, qui in lege servitutis spiritum acceperunt, in servum et *filium formari*. In transgressores enim lex, tanquam in servos, animadvertibat : cum ipsa in Christo *formatio* filios, et conformes ^β efficiat. Adhortatur ergo *Israel* ne ad pietatem conversus sui ille *obliscatur*. Cujusmodi sunt ista ad eundem alicubi : « Vos qui obliviscimini mei et paratis *dæmonio mensam*, et impletis *Fortunæ libamen* ^γ. »

Ita igitur Dei *obliscisci*, ab eodem recedere significat. Cum autem ad poenitentiam festinare adhortatur, eisdem, si resipiscant, peccatorum veniam denuntiat; qui *delevi* verbum, pro *delebo*, non aliter quam de nebula, aut caligine aliqua locutus, usurpat. Futuri siquidem temporis significationem expressit, cum *redimam te* adjunxit. Qui enim *delevisse* putetur, qui tanquam aversum *Israel* ad *conversionem* provocat? Danda siquidem fuerat omnibus delictorum remissio per Christum, qui agnus nobiscum versatus peccata mundi sustulit. Quod certe cum longe ante propheta videret, ex iisque fore non paucos, qui prophetice orationi credituri essent, *cælos* ipsos, id est *cælorum* virtutes *lætari* acclamavit, tanquam gaudium in cælis super peccatore poenitentiam acturo futurum sit ^δ. Atque inde est, quod nato Christo : « Gloria in excelsis Deo, et in terra pax ^ε, » angeli cecinerunt. Vult

autem et virtutes divinas, si quæ *terram* ipsam fulciant, *tuba canere*; sive, ut alii transtulerunt, hymnis in Deum *exsultare*. Est etiam consentaneum *fundamentorum* nomine pios omnes, prophetasque, et justos intelligi; qui, docente Apostolo, apostolorum et prophetarum fundamentis constructi sint ^ς. Ad Christi enim nomen contenta voce vocarunt omnes; juxta illud : « In omnem terram exivit sonus eorum ^ζ. » Omnium siquidem *fundamentum* Christus est; qui quæ admota sunt, fixa firmaque sustineat et complectatur. In ipso siquidem omnes ædificamur domus spiritualis ^η.

505 Habitat enim in cordibus nostris per fidem ^θ. *Fundamenta* etiam vicina magis et propinqua, quam nostro sæculo, ipsi fuerunt oculati testes et ministri verbi; qui nobis propter traditiones, in fidei stabilitatem exstiterunt, juxta illud : « Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam ^ι. » Indicat enim ejusdem fidei certitudinem et constantiam. Quin et apud Davidem legimus : « Fundamenta ejus in montibus sanctis ^κ, » cum de eisdem loquitur. Voce ergo exilli et præpedita fuit Moses ^λ, quod legem in Judæa tan-

Christi *buccinatores*, magnaue et alta voce præ-

Quos præterea terræ fundamenta dixit, montes A
rursus appellavit. Opere siquidem et verbo excel-
luerunt, et ad eos illa sunt : « In montem ex-
celsum ascende, qui evangelizas Sion ⁹¹. » Et
rursum legis et gratiæ permagnum discrimen. Illa
siquidem, cum ultionem transgressoribus minita-
retur, nonnisi tristitiam summam personabat; at
hujus præcones orbi terrarum lætitiā denuntia-
runt; cum peccatorum veniam, cum justificatio-
nem in fide, cum Spiritus sancti participationem,
cum adoptionis dignitatem, cum regnum cælorum,
cum omni denique cogitatione majora bona, id
est, certam et minime fallacem fidei legem, pro-
mulgarunt. Colles autem et eosdem etiam appellare
queas; qui a terra exaltati supradictis tamen sunt
montibus inferiores; tigna vero in ipsis, et ab ipsis
enutrita, eos ipsos per quos fidem adepti, et tan-
quam in viros perfectos evecti, fructibus abundant
spiritualibus; qui etiam Ecclesiæ doctores evase-
runt, eosque fructuum ubertate, qui ad se accedunt,
reficiunt. Lætantur vero, quia, præterquam quod
redemptus est Jacob, ipse etiam glorificatus est Is-
rael Dei Filius effectus, ejusque frater, qui natura
et vere Filius est. Alias vero et mundum etiam
ipsam, ejusque partes ad gloriæ prædicationem
ideo compellit: Quia redemit Deus Jacob, et Is-
rael glorificabitur, sive, ut aliis placet interpreti-
bus, in Israel glorificabitur. 506 Quod tum demum
effectum est, cum ex priore populo, propheticiæ
orationis utilitatem experti, rejectis idolis ad pie-
tatem se contulerunt. Nonnulli porro verba ista :
Et non erant fingentes Deum, et sculptentes inutilia,
explicarunt, non quod vellent non esse, qui ea
confecerant, sed quod iis, a quibus colerentur,
opem ferre non possent; tanquam eo tempore non
essent, cum istorum fugatis adoratoribus Israeli
terram largitus est. Qui igitur non vanus sit, qui
tanta beneficia expertus, idola coluit, et arbitrii
libertate male abusus est? « Etsi enim omnia licent,
non omnia tamen expediunt; neque ego in ullius,
inquit, redigat potestatem ⁹²; » id est: Qui mihi
imperandi potestatem accepi, si meis ipse cupidi-
tibus paream, jam ipsam imperandi facultatem
amisi; qui eo ipso a libertate defecerim, quod
aliorum potestati me ipse subjecerim. Id ipsum
autem si paulatim progrediatur, voluptatum tan-
dem consuetudine ad impietatem pervenit. Nefas-
rias enim de Deo cogitationes parit; tanquam ea,
quæ fiunt, vel ignoret, vel non curet. Decet igitur
peccati cujusque partes, ipsamque finis absurditatem
intueri; decet et ejus cognitionem adeptos
nostri imprimis nos pudore affici. Neque enim parum
jauatur quisquis quæ rationi consentanea pu-
tat, secum ipse agit.

507 VERS. 24-28. Sic dicit Dominus, qui rede-
mit te, et formavit te ex utero: Ego Dominus, qui
compleo omnia. Extendi cælum solus, et firmavi

⁹¹ Isa. XL, 9. ⁹² I Cor. VI, 12.

VARIE LLECTIONES.

⁹¹ γρ. τὸν Ἰακώβ, καὶ Ἰσραὴλ δεδόξασται.

A Ἄ δὲ θεμέλια γῆς ἔφη, ὅρη πάλιν ὠνόμασεν.
Ἐργῷ γὰρ ἦσαν καὶ λόγῳ διαπρεπεῖς, πρὸς οὗς
ἐφασκεν· « Ἐπ' ὄρος ὕψηλόν ἀνάβηθι, ὃ εὐαγγελιζό-
μενος εἰμὶ. » Πολλὴ δὲ πάλιν τῆς χάριτος ἢ πρὸς
τὸν νόμον διαφορὰ. Ὁ μὲν γὰρ κολάσεις ἀπειλῶν
τοῖς παραβαίνουσιν ἐδῶα κατήφειαν. Οἱ δὲ ταύτης
κῆρυκες εὐφροσύνην τῷ κόσμῳ κατήγγειλαν, ἀφ-
εῖν βοῶντες ἁμαρτιῶν, καὶ δικαίωσιν ἐν πίστει,
ἀγίου τε Πνεύματος μέθεξιν, καὶ υἰοθεσίας λαμπρό-
τητα, οὐρανῶν τε βασιλείαν, καὶ τῶν ὑπὲρ νοῦν
ἀγαθῶν οὐ κατεφυσμένην ἐλπίδα. Βουνοὺς δ' ἂν
εἴποις τοὺς καὶ αὐτοὺς ὑπερηρμένους τῆς γῆς, τῶν
δὲ λεχθέντων ὁρῶν ὁμοῦς ἐλάττονας. Ξύλα δὲ, τὰ ἐν
αὐτοῖς καὶ ὑπ' αὐτῶν τεθραμμένα, οἱ δι' αὐτῶν πι-
στεύσαντες, καὶ ὡς περ ἀναδεηκότες εἰς ἄνδρα τέ-
λειον καὶ καρποὺς κομῶντες πνευματικοῖς, καὶ αὐτοὶ
τῆς Ἐκκλησίας ὄντες διδάσκαλοι, καὶ ταῖς νοηταῖς
εὐκαρπῖαις τοὺς προσιόντας αὐτοῖς ἀνακτώμενοι.
Χαίρουσι δὲ, ὅτι πρὸς τῷ λυτρωθῆναι τὸν Ἰσραὴλ
καὶ δεδόξασται· ὁ Θεοῦ χρηματίσας Υἱὸς, ἀδελφός
τε τοῦ φύσει καὶ ἀληθῶς Υἱοῦ. Καὶ ἄλλως δὲ τὸν
κόσμον, καὶ τὰ τοῦτου μέρος πρὸς δοξολογίαν κινεῖ,
ὅτι ἐλυτρώσατο ὁ Θεὸς τὸν Ἰακώβ, καὶ Ἰσραὴλ
δοξασθήσεται, ἢ κατὰ τοὺς λοιποὺς, καὶ ἐν τῷ
Ἰσραὴλ δοξασθήσεται. Ὅπερ ἐγένετο ἡνίκα τῶν
ἐκ τοῦ προτέρου λαοῦ πολλοὶ τοὺς προφητικῶς
λόγους ὠφελημένοι πρὸς εὐσέβειαν ἐχώρουν κατα-
λιπόντες τὰ εἰδῶα. Τινὲς δὲ τὸ, Καὶ οὐκ ἦσαν εἰ
πλάττοντες Θεὸν καὶ γλύφοντες ἀνωφελεῖ, οὕτως
ἐξηγήσαντο· Οὐ παρὰ τὸ μὴ εἶναι τοὺς ταῦτα ἐργα-
ζομένους, παρὰ δὲ τὸ μὴ δύνασθαι βοηθῆσαι τοῖς
αὐτὰ θεραπεύουσιν, ὡς μηδὲ θνητὰ ἡνίκα τὴν γῆν
ἐκκληροδότησεν Ἰσραὴλ τοὺς τοῦτων ἀπελάσας προ-
κυνητάς. Πῶς οὖν οὐ μάταιος μετὰ τοσαύτην πεῖ-
ραν εἰδωλολατρίας αὐτῆς, καὶ τῷ αὐτεξουσίῳ κα-
κῶς χρησάμενος; « Εἰ γὰρ καὶ πάντα ἔξεστιν, ἀλλ'
οὐ πάντα συμφέρει. Οὐδὲ ἐξουσιασθῆσομαι, φησὶν,
ὑπό τις. » Τοῦτ' ἐστίν, Ἀρchein λαχὼν ἑμαυτοῦ
ἐὰν ὑποταγῇ τοῖς πάθεσι, καὶ τὸ ἀρchein ἀπώλεσα,
τῆς ἐλευθερίας ἀποστὰς, δι' ὃν ἑμαυτὸν ὑπέβαλον
ἐξουσίᾳ. Τοῦτο δὲ κατὰ μικρὸν ὀδεύον τῇ τῶν ἡθον-
ῶν συνηθείᾳ πρὸς ἀσέβειαν ἐρχεται. Πονηρὰς γὰρ
ὑπονοίας τίχτει κατὰ Θεοῦ, ὡς μὴ εἰδότες τὰ γινώ-
μενα, ἢ καὶ ἀδιαφοροῦντες ἐπ' αὐτοῖς. Δεῖ τοίνυν
ἐφ' ἐκάστης ἁμαρτίας τὰ τε μέρη σκοπεῖν, καὶ τὴν
ἀποπλάναν τοῦ τέλους, καὶ συναίσθησιν λαβόντας ἀσχύ-
ρεσθαι πρὸ γε τῶν ἄλλων ἑαυτοῦς. Αὐτὸς γὰρ
ἑαυτῷ τις τὰ εἰκῆστα διαλεγόμενος ὠφελεῖται τὰ
μέγιστα.

κδ'-κη'. Οὕτω λέγει Κύριος ὁ λυτρώμενός σε,
καὶ πλάσων σε ἐκ κοιλίας· Ἐγὼ Κύριος ὁ συν-
τελὼν πάντα· ἐξέτεινα τὸν οὐρανὸν μόνος, καὶ

ἐστερέωσα τὴν γῆν. Τίς ἕτερος διασκαδάσει ἅ
σημεῖα ἐργαστριμύθων, καὶ μαντείας ἀπὸ καρ-
δίας; κ. τ. λ.

Ἐλεγχον εἰδωλολατρίας προεκθέμενος ὁ λόγος,
καὶ ὡς παύσονται ταύτης οἱ τὴν προφητικὴν διδα-
σκαλίαν ὠφελιμμένοι· νῦν τὴν ἐκ Βαβυλώνης ἀπαλ-
λαγὴν ἐπαγγέλλεται, εἰς ἣν περ εἰδωλολατροῦντες
ἀπῆχθησαν, οὐ περ εἰ παύσαιντο νῦν, ἐλευθερίαν
ὑπέσχετο. Ἐπειδὴ δὲ περὶ πραγμάτων μεγίστων
ἔποιετο τοὺς λόγους, καὶ ἦν εἰκὸς ἀπιστεῖσθαι παρὰ
τινων, εἰκότως τὴν ἰδίαν ἀνεκέρυξε δύναμιν. Πάντων
γὰρ ὧν ποιητής, καὶ παράγων ἐξ οὐκ ὄντων, πῶς
οὐκ ἂν ἔχοι βραδύς ὅπερ ἂν ἐθέλοι ποιεῖν; Ὡς δὲ
τοιούτων ἐσομένων, καὶ ἄνω παρεκελεύετο τῇ κτίσει
δοξολογεῖν τὸν Θεόν, οἷς ἀκολουθῶς φησὶν· Οὕτω
λέγει Κύριος ὁ λυτρώσάμενός σε καὶ πλάσσων
σε ἐκ κοιλίας· [ὅπερ] Ἱερεμίᾳ ἐδήλωσεν εἰπὼν·
«Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς με λέγων· Πρὸ τοῦ
με πλάσαι σε ἐκ κοιλίας ἐπίσταμαι σε·» λόγον
εἰπὼν Κυρίου τὸν τῶν κατὰ γαστρός κυοφορουμένων
Δημιουργόν. Εἴτε ἐπειδὴ περὶ ἐλευθερίας πρόκειται
λόγος· λυτρούμενον ἑαυτὸν εἰκότως ὠνόμασεν,
σωματικὴν πλάσιν ὡς δὴ σωματικοῖς λέξας. Ἐγὼ
εἰμι, φησὶν, ὁ ἐκ μικροῦ σε πλάσας ὑποκειμένου,
καὶ ὡς ἐκ σπηλαίου τινός ἐξαγαγὼν σκοτεινοῦ,
μηδὲν περὶ τοῦτου τῶν γονέων εἰδόντων, ἐμοῦ δὲ τὸ
πλασθὲν ὑποστήσαντος. Εἰ δὲ σμικρὸν σοι τοῦτο
πρὸς θεῖαν φαίνεται δύναμιν, σκόπει τοῦ κόσμου τὰ
μέγιστα πόθεν ἔσχε τὴν ὑπαρξίν, καθὰ φησι καὶ
Δαβὶδ· «Ὁ ἐκτείνων τὸν οὐρανὸν ὥσπερ δέβρην.»
Καὶ πάλιν· «Ἐομελίωσα τὴν γῆν ἐπὶ τὴν ἀσφάλειαν
αὐτῆς.» Ἀντὶ δὲ τοῦ ὁ συντελῶν, ὁ ποιήσας
ἐξέδωκαν οἱ λοιποί. «Πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο,
καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδέν.» Ὅτι, «Αὐτὸς εἶπε,
καὶ ἐγενήθησαν. Αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν.»
Ὁ δὲ τοσούτος τί ἐποίησεν κατὰ καιροῦς ἐπενήνοχεν,
ὡς ἀπολεῖ τὰς πανταχοῦ μαντείας καὶ τὰ χρηστή-
ρια δι' ὧν οἱ δαίμονες ἐφενάκιζον τοὺς πρὸ τῆς
Χριστοῦ παρουσίας, εἰδέναι τὸ μέλλον πλαττόμενοι,
καὶ τὰ ταῖς καρδίαις ἐπερχόμενα λέγοντες· περὶ ὧν
ἔφασκεν Ἰεζεκιήλ· «Ὁὐα τοῖς προφητεύουσιν
ἀπὸ καρδίας αὐτῶν, καὶ τὸ καθόλου μὴ βλέ-
πουσι!»

Διασκαδάσε δὲ ταῦτα καὶ τῷ παῦσαι, καὶ τῷ
ποιεῖν ἃ ἐστὶν ἐκείνοις ἀτέμματα, καὶ ἀπρόγνωστα.
Ἀπεστέρησαν δὲ καὶ φρόνιμοι. Φρονίμους καλεῖ
τοὺς παρ' Ἑλλήσι σοφοὺς, ὧν ἐμάχανεν τὴν σοφίαν
τῷ τῆς ἀληθείας διαμαρτεῖν, ἀχρήστου τῆς ἐν αὐ-
τοῖς ἀποδειχθείσης σοφίας· ψυχικὴ γὰρ ἦν, καὶ ἐπι-
γειος, δαιμονιώδης, ἣν καὶ ὁ Παῦλος μεμωρᾶνθαι
φησὶν ἥγουν τοὺς μάγους. Σοφοὺς γὰρ καὶ τούτους
ἐκάλουν. Ταῦτα μὲν οὖν διασκαδάσω. Τοῦ δὲ ἐμοῦ
Υἱοῦ καὶ Χριστοῦ, περὶ οὗ πολλὰ προεῖπον, καὶ τῶν
ἀγγέλων αὐτοῦ τῶν ἀποστόλων, στήσω τὰ ῥήματά
τε καὶ τὴν βουλὴν. Ῥήματα δὲ Χριστοῦ τὸ σωτή-

terram. Quis alius dissipabit signa pythorum, et
divinationes de corde? etc.

508 Exposita prius idololatriæ reprehensione,
quam relicturi sunt, qui prophetica disciplina aucti
sunt, Babylonica jam eos servitute, in qua propter
idolorum cultum detinebantur, si eodem abstineant,
liberatam iri, domumque reversuros pollicetur.
Quoniam autem maximis de rebus sermonem ha-
buerat, nec omnes credituros esse sibi putabat,
suam ipse merito potentiam, suasque vires depræ-
dicavit. Cum enim rerum omnium auctor sit, eas-
que de nihilo produxerit, qui non possit, quod
velit, efficere facile? Tanquam autem essent even-
tura talia, etiam supra ad Dei laudes prædicandas
creaturam adhortatus est: in quibus jam bono or-
dine adjicit: Sic dicit Dominus, qui redemit te, et
qui formavit te ex utero. Quod Jeremias indicavit,
cum ait: «Et factum est verbum Domini ad me
dicens: Antequam ego formarem te ex utero, novi
te»; verbum Domini enim appellans, qui eo-
rum, qui matrum utero clauduntur adhuc conditor
sit. Deinde, quoniam de libertate sermo est,
redemptorem se merito appellavit; deque corporis
formatione locutus, quia cum corporeis agit: Ipse
sum, inquit, qui te ex parvo principio formavi, et
tanquam de tenebroso specu aliquo eduxi; quod
penitus ignorarunt progenitores tui; cum interim
quod formatum erat producerem. Quod si tibi leve
istud ad divinæ virtutis significationem putatur,
maxima illa, quæ in mundo sunt, unde existant,
intuere. Audi dicentem Davidem: «Qui extendis
coelum, sicut pellem». Item: «Qui fundavit
terram super stabilitatem suam». Quo deinde
loco, qui compleo habemus, qui feci interpretantur
alii. «Omnia enim per ipsum facta sunt, et sine
ipso factum est nihil», quoniam «Ipse dixit, et
facta sunt; ipse mandavit, et creata sunt». Tantus
autem quid deinceps præstiterit, intulit: cum se,
quæ ubique essent, divinationes, **509** et
oracula deleturum significavit: quibus demones
ante Christi adventum futura se, mentisque cogi-
tationes intelligereangebant. De quibus et illa
sunt Ezechielis: «Væ prophetantibus de corde
vuo, et omnino non videntibus!»

Ista vero dissipavit: partim quia cessare fecit,
partim quod ea operatus est, quæ ipsi nullis con-
jecturis assequi et præscire potuerunt. Aversi sunt
porro et prudentes; quo nomine Græcorum sapien-
tes intelligit, quorum sapientiam eo ipso quod ve-
ritate exciderunt, in stultitiam commutavit; id est,
inutilem esse demonstravit (Erat enim animalis illa,
terrena, et diabolica), quam Paulus infatuatam
esse significat): vel certe magos illos, quos item
sapientes appellabant. Ista igitur, inquit, dissipabo.
Filiique mei, id est Christi (de quo superius a me
sunt dicta permulta) et angelorum ejus; id est apo-

¹¹ Jerem. i, 5. ¹² Psal. ciii, 2. ¹³ ibid. 5.
¹⁴ Jac. iii, 15. ¹⁵ Rom. i, 28.

¹⁶ Joan. i, 3. ¹⁷ Psal. xxxii, 9. ¹⁸ Ezech. xiii, 17

stolorum, *verba et consilium firmabo*. Ubi per *verba*, A salutarem Christi prædicationem intellexit; per *consilium* autem angelorum ejus, illud ipsum, quod, scelere et errore relictis, ad *veritatem* et virtutem omnes accurrerunt. Ego vero, inquit, qui ista facturus sum, jam inde prænuntio et polliceor *Jerusalem* me a Babyloniiis eversam, ipsasque *Judææ civitates instauraturum*, ejusque, tanquam a principio, *desertu restitutum*: imo vitiorum multiplici-
tatem, quæ *abyssi* nomine significatur, desolatu-
rum; Babylonemque civium alioquin copia, tan-
quam aquis *fluvii* abundantem, penitus *exsiccaturum*.
Nonnulli tamen per *abyssum*, populi frequentiam,
qui Babylonia continebatur, innui putaverunt: per
fluvios autem, gentes in eandem confluentes, quas
undique in auxilium accersiverat; cum in more
Scriptura habeat, *fluviorum*, marisque, et aquarum
nomine, populorum multitudinem significare. Sic
enim et David: « Vox Domini super aquas ¹. Deus
gloriæ intonuit; » ut salutare nimirum Christi præ-
conium, quod alta voce intonuerat, ad gentes
penetrasse doceret. Tale est et illud: « Elevave-
runt **510** flumina voces suas ². » Magnæ siquidem
cum essent apostolorum voces, facile ipsæ exaudita
agnitæque sunt. Dicitur vero etiam de Babylone
et Ninive: « Tanquam aquæ piscina, aquæ ejus ³. »
Non desunt tamen qui *abyssi* nomine, Rubrum mare
intelligunt, quod populo trajiciente divisum est:
sicut per *desiccatos fluvios*, Jordanem, qui in ejus-
dem gratiam retroactus cursum suspendit ⁴. Quibus
quidem Deum, si nos ei commiserimus, fluctuantes
animi cogitationes se daturum, et voluptatum un-
das, quibus immergimur, *exsiccaturum* significari
voluit. Atque ista quidem illi. Cæterum quod ad
vos Babyloniosque attinet, omne ego illud, inquit,
viri usus ministerio præstitero, cujus nomen longe
ante vobis esse ignotum non patior, *Cyrum* appel-
lans; quem consiliorum meorum ministrum præsti-
ciam, *sapientiaque* et pietate ornabo; ut quæ adver-
sus Babylonem agi, qui populus liberari, qui deni-
que Jerosolymorum civitas ipsuinque templum in-
staurari debeant, intelligat. Habet vero in hunc
modum Symmachi interpretatio: *Qui dicit Cyro*:
Pastor meus. Et iterum: *Templum autem fundabi-
tur*. Cyro enim mortuo, nonnullorum invidia, ad
sequentis regis mandatum operis interrupta cessa-
vit promotio; cum tantum Cyro superstite jacta es-
sent templi *fundamenta*. Sed est divina tandem vo-
luntate postea perfectum absolutumque. Atque hæc
ipsa quidem sunt, quæ Scriptura ipsa, quæ Jose-
phus etiam innunt, cum iste *Antiquitatis* undecimo
sibi a captivis demonstratam legisset, hæc ipsa
agnovisse, eumque, qui suo se nomine ante ducen-
tos et decem annos esse appellatum videret magna
alacritate imperata præstitisse.

CAP. XLV.

VERS. 1-3. Sic dicit Dominus Deus christo meo
Cyro, cujus apprehendi dexteram, ut subjiciam ante

ριον κήρυγμα. Βουλὴ δὲ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ, τὸ
παυσασμένους πάντας κακίας καὶ πλάνης προσδρα-
μεῖν ἀληθεῖα καὶ ἀρετῇ. Ἐγὼ δὲ ὁ ταῦτα μέλλων
ποιεῖν, ἐντεῦθεν ἤδη προλέγω καὶ ἐπαγγέλλομαι, ὡς
ἀνοικοδομήσω τὴν Ἱερουσαλὴμ ἣν ἵ οὐδὲ Βαβυλω-
νίων καθηρημένην καὶ τὰς πόλεις τῆς Ἰουδαίας,
ἧς ὡς ἐξ ἀρχῆς τὰ ἔρημα πάλιν συνστήσεται. Ἀλλὰ
καὶ τὴν πολυπληθῆν τῆς κακίας ἄβυσσον ὀνομα-
ζομένην ἔρημον καταστήσω. Καὶ τὴν Βαβυλῶνα,
τὴν πληθεῖσιν οἰκητόρων ὡς ποταμοῖς διαβρέουσαι
ξηρανῶ, πέρας αὐτοῖς ἐπιθεῖς. Τινὲς δὲ ἄβυσσον
μὲν τὸ πολυάνθρωπον εἰρῆσθαι τῆς Βαβυλωνίας φασί.
Ποταμούς δὲ, τὰ εἰς αὐτὴν ἐπιρρέοντα τῶν ἐθνῶν,
ἃ περὶξ αὐτῆς ὄντα πρὸς ἐπικουρίαν ἐκάλεσαν, ἔθους
δντος Γραφικοῦ ποταμούς καὶ θαλάσσας καὶ ὕδατα,
B πολλὰ καλεῖν ἔθνη. Λέγει γὰρ καὶ Δαβὶδ· « Φωνὴ Κυ-
ρίου ἐπὶ τῶν ὕδατων. Ὁ Θεὸς τῆς δόξης ἐδρόντησεν, » τι
σωτήριον κήρυγμα διὰ τῶν ἐθνῶν κεχωρηκέναι δη-
λῶν ὑψηλῇ βροντῇσαν φωνῇ. Τοιοῦτον καὶ τὸ, « Ἐπ-
ῆραν οἱ ποταμοὶ φωνὰς αὐτῶν. » Μεγάλαι γὰρ αἱ τῶν
ἀποστόλων οὔσαι φωναὶ γεγόνاسι γνώριμοι. Εἴρηται
δὲ καὶ περὶ Βαβυλῶνος αὐτῆς καὶ Νηνευῆ, « Ὡς
κολυμβήθρα ὕδατος τὰ ὕδατα αὐτῆς. » Τινὲς δὲ
ἄβυσσον εἰρήκασι τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν ἐρημιω-
θεῖσαν, ὅτε διέστη παριόντος αὐτὴν τοῦ λαοῦ· Ποτα-
μοὺς δὲ ξηρανθέντας, τὸν Ἰορδάνην ἀναχατίσαντα.
Δ' ὧν ὑποβάλλει νοεῖν, ὡς εἴ μοι ἑαυτοὺς ἐπιδώσῃτε,
τοὺς λογισμοὺς ὑμῶν κοιμίσω κυμαινομένους καὶ
ξηρανῶ πλημμυρούσας τὰς ἡδονάς. Καὶ ταῦτα μὲν
οὔτοι. Τὰ δὲ καθ' ὑμᾶς τε καὶ Βαβυλωνίους πάντα
C ποιήσω, φησί, διακόνῳ χρησάμενος ἀνδρὶ, οὗ καὶ
τοῦνομα προλέγω Κύρον καλῶν, ὃν προσθήσομαι τῶν
ἐμῶν βουλευμάτων διάκονον, φρόνησιν αὐτῷ πα-
ρασχῶν εὐσεβῇ, ὡς τὰ κατὰ Βαβυλῶνος ἐπιγῶναι
πρακτέα, τοῦ τε λαοῦ τὴν ἄνεσιν, καὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ
σὺν τῷ ναῷ τὴν ἀνάγκησιν. Ὁ δὲ Σύμμαχος ἐξέδω-
κεν· Ὁ λέγων Κύρω, Ποιήν μου. Καὶ πάλιν· Ὁ δὲ
ναὸς θεμελιωθήσεται. Τελευτήσαντος γὰρ Κύρου
κεκῶλται μὲν ἐκ τινων βασκανίας ἣ τῶν ἔργων ἐπι-
δοσις παρὰ τοῦ μετ' αὐτὸν βασιλεύσαντος τοῦ ναοῦ
θεμελίῳ ἐπὶ Κύρου προκαταβεβλημένων, ἐπληρώθη
δὲ μετὰ ταῦτα βουλῇσει Θεοῦ. Καὶ ταῦτα δεδῆλωκεν
ἡ Γραφή. Καὶ Ἰώσηπος ἐν α' ⁵ τῆς Ἀρχαιολογίας, ὡς
ἐπιδειχθείσης παρὰ τῶν αἰχμαλώτων τῆς Ἡσαίου
D προφητείας τῷ Κύρῳ, ταῦτα τε γνοὺς, καὶ ἐπ' ὀνό-
ματος ἑαυτὸν κεκλημένον εὐρὼν πρὸ δέκα καὶ δια-
κοσίων ἔτων, σὺν πολλῇ προθυμίᾳ τὰ προστεταγμένα
πεποίηκεν.

ΚΕΦΑΛ. ΜΕ'.

α'-η'. Οὕτω λέγει Κύριος ὁ Θεὸς τῷ χριστῷ μου
Κύρῳ, οὗ ἐκράτησα τῆς δεξιᾶς, ἐπακούσαι ἐμ-

¹ Psal. xlviii, 5. ² Psal. xcii, 5. ³ Nahum ii, 8. ⁴ Josue iii, 15 seqq.

VARIE LECTIONES.

⁵ γρ. τῆν. ⁶ γρ. α'.

προσθεν αὐτοῦ ἐθῆν, καὶ ἰσχυρὸν βασιλέων δια-
ρήξω. Ἀνοίξω ἐμπροσθεν αὐτοῦ θύρας, καὶ πό-
λεις οὐ συγκλεισθήσονται, κ. τ. λ.

Ὅν καὶ χριστὸν καλεῖ, οὕτω παρ' Ἑβραίοις λε-
γομένων τῶν ὑπὸ Θεοῦ προχειρισθέντων εἰς βασι-
λειαν. Ἐλαίω γὰρ αὐτοῖς οἱ βασιλεῖς εἰώθεσαν
χρίσθαι πρὸς τὴν ἀρχὴν καθιστάμενοι. Τροπικῶς
δὲ καὶ τοὺς ἀγίους οὕτω φησὶν ἡ Γραφή. Χριστὸν
οὖν αὐτὸν ἐκάλεσεν, ὡς ἐκ Θεοῦ πρὸς τὴν ἀρχὴν κε-
κλημένον. Ὡς δὲ τοιοῦτου, φησὶν, ἐπαγγέλλομαι κρα-
τεῖσθαι τῆς δεξιᾶς πρὸς τὸ μὴ παρατρέπεσθαι, μηδὲ
νικηθῆναι παρὰ τινος κρείττονος. Ἀντιλήψεως γὰρ
τοῦτο σημεῖον, καθὰ φησὶν ἐν Ψαλμοῖς· « Ἐκρά-
τησας τῆς χειρὸς τῆς δεξιᾶς μου, καὶ ἐν τῇ βουλῇ
σου ὠδήγησάς με. » Ὑποτάξας δὲ πλείστους αὐτῷ,
πάντα διαρρήξω τὴν ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσι δυνα-
στείαν, οὐδὲν ἄδαιον ἔδωκεν αὐτῷ, καθ' ὃν ἂν ἐθέλῃ
χωρεῖν. Ἀλλὰ κἂν ἢ τι δυνατόν ἐμποδῶν, ὡς ὁρος
γινόμενον, κἂν ἰσχυρὸν ὡς χαλκὸς ἦ, καὶ σίδηρος,
πάντα ταπεινώσω καὶ λύσω, ὡς μηδὲ θησαυροὺς
ἀοράτους τοῖς πρὶν βασιλεῦσι τοῦτον διαλαθεῖν.

validius sit, illud dejiciam tamen et frangam, neque

Τινὲς δὲ θησαυροὺς φασὶ τοὺς ὅσοι καὶ μάλιστα
δυνατοὶ παρὰ τὴν ἐφοδὸν Κύρου σπηλαίοις ἐγκατα-
δύντες ἐλάνθανον. Ὁ δὲ μαθὼν, δῆδας ἐξάπτων τοὺς
ἄνδρας ἀνεύρισκεν. Γνωθὶ δὲ ἡ τοῦτων ἐσομένων
ὅστις εἰμι, ὁ πρὸ τοσοῦτων χρόνων τὴν σὴν προσ-
ηγορίαν εἰπών. Εἰμι γὰρ Θεὸς Ἰσραὴλ, ὃν μὴ
ἀγνοεῖ. Δι' αὐτὸν γάρ σοι τοσαύτην δυναστείαν δε-
δώρημαι. Ἐμὸς γάρ ἐστιν ἐκ πάντων ἐκλεγεῖς τῶν
ἐθνῶν τῇ πρὸς τοὺς αὐτῶν πατέρας τιμῇ. Διὸ σε
προσεδεξάμην, ὡς ἑμαυτοῦ οἰκεῖον, καί περ οὐκ
ἐγνωκότα με, τῇ δὲ ἐκ πατέρων εἰδωλολατρείᾳ προσ-
κείμενον. Ὡς ἂν μὴ δοκῇς προλαβοῦσης εὐσεβείας
γέρα σοι ταῦτα δεδόσθαι. Ἀλλ' εἰ καὶ μὴ πρότερον
ἔγνως, ὅτι μόνος εἰμι Θεός, μάθε γ' οὖν ἐξ ὧν δια-
πράξομαι, δι' ὧν πάντες εἰσονται Θεὸν εἶναι μόνον
ἐμὲ, καὶ δι' ἄλλοφύλων, καὶ τῆς ἐμῆς ξένων θρη-
σκείας, τὰ δοκοῦντα διαπραττόμενον. Καὶ δι' ὧν τὸν
ἐμὸν λαὸν, ἡνίκα μὲν παιδείας ἦν καιρὸς, ὥσπερ
ὁργῇ καὶ σκότῳ διὰ τῆς παιδείας κατήφειαν παρ-
έδωκα. Ἡνίκα δὲ σώζειν ἔδει διορθωθέντα φῶς καὶ
εἰρήνην ἐπ' αὐτὸν ἀνατελεῖαι πεποίηκα, διὰ τὴν ἐκ
τῆς ἀφέσεως τῶν δεσμῶν εὐφροσύνην. Καὶ γὰρ εἰ-
ρήνης εἰμι καὶ φωτὸς χορηγός, σκοτούς τε καὶ
τῶν λυπηρῶν, ἃ δὲ καλεῖν κακὰ φίλον ἐστὶ τοῖς πολ-
λοῖς, ὧν ἐγὼ ποιητὴς πρὸς τὴν ἀξίαν αὐτὰ χορηγῶν
ἐπ' ὠφέλειαν τῶν δεχομένων.

solent appellari; quorum ego pro meriti cujusque
effector et auctor ipse sum.

Τινὲς δὲ φῶς καὶ σκότος, ἡμέραν εἰρήχασιν καὶ
νύκτα. Ὅτι καὶ κακὰ τὰ ἐπενεχθέντα τοῖς Βαβυλωνίοις
φασὶ, δι' ἣν ἐπεδείξαντο κατὰ τῶν ἐξ Ἰσραὴλ ἡλω-
κότων ὠμότητα, ὡς διὰ Ζαχαρίου τὸν Θεὸν εἰρηκέ-

A faciem ejus gentes, et vires regum frangam. Aperiam
coram eo portas, et urbes non claudentur, etc.

At quod christum appellavit, ad Hebraicum lo-
quendi consuetudinem retulit, qui sibi designatos
a Deo reges ita nuncupabant. Oleo siquidem de
more eos inungebant, qui essent ad regni guberna-
cula admoti. Figurata vero et sanctos sic appellat
Scriptura. Christum itaque eum vocavit, tanquam
qui esset a Deo ad imperium vocalus. 511 Cum
talis autem sit, inquit, ejusdem me dexteram, ne a
quoquam avertatur, aut potentiori succumbat, ap-
prehendisse profiteor. Hoc enim defensionis signum
est, sicut illo judicatur, quod in Psalmis legitur :
« Tenuisti manum dexteram meam, et in consi-
lio tuo deduxisti me ». Cum autem plurimos
eidem subjecero, addit, omnem deinceps reliqua-
rum gentium potentiam frangam, neque ei quid-
quam, quo pergere voluerit, non pervium efficiam.
Imo, si quidquam potentius obstiterit, et montis
instar in eum attollatur, etiamsi aere aut ferro
reconditos, prioribusque regibus ignotos thesauros

Nonnulli per thesauros, eos innui arbitrantur,
qui vel maxime potentes, Cyro cum exercitu adven-
tante, in speluncis sese abdiderunt; in quibus et
ipsi, cum regem latere non potuissent, facibus ac-
censis quaesiti repertique sunt. Disce vero, inquit,
ex istis rebus futuris quisnam ipse sim; qui te tam
longo ante temporis intervallo tuo nomine nunciavi-
rim. Ego enim sum Deus Israel, quem te minime
ideo decet ignorare, quod propter ipsum, tantam
tibi potentiam largitus sum. Est enim ille mihi cum-
cunctis e gentibus patrum suorum gloria et commen-
datione selectus. Inde ego te veluti familiarem mihi
cum mei plane ignarus esses et avitæ idololatriæ
sectator, assumpsi; ne tuæ ista pristinae pietati de-
bita rependi putares. Verum quantumvis tu me non-
dum solum esse Deum didiceris; vel ex his certe,
quæ gesturus sum tibi patuerit; quibus omnes
unum me esse, perque exteros, et a meo cultu alienos
quæ libuit efficere, credituri sunt; qui per eundem
etiam populum meum, quando opus fuit, tanquam
iræ et tenebris, propter correptionis molestiam,
tradiderim: cum autem recte agentem servare
decuit, in eundem propter adeptæ libertatis læti-
tiam, lucem et pacem exoriri fecerim. Sum enim
pacis largitor et lucis; tenebrarum deinde, et eo-
rum, 512 quæ dolorem adferunt, quæ vulgo mala

ratione, in eorum commodum, qui talia patiuntur,
Non desunt tamen, qui lucis et tenebrarum nomi-
ne, diem et noctem putent significari, eaque damna
etiam, quæ Babylonii patiuntur, ideo inferri, quod
in captivos Israelitas nimium se crudeliter gesso-

* Psal. LXXII, 24.

h. ἱ. c. 16. l. 1. 2. c.

rint ; sicut est a Deo per Zachariam in hunc A modum significatum : « Zelatus sum Jerusalem, et Sion zelo magno, et ira magna irascor in gentes, quæ eas invaserunt. Quia ego iratus sum parum ; ipsæ autem ad mala adjecerunt ». Quin et Babylonem in hunc modum alloquitur : « Ego dedi eos in manus tuas ; tu autem eis misericordiam non dedisti ¹⁰. » Inde igitur et Jeremiæ voce ita Cyrum alloquitur : « Ascende ad ipsam, et habitantes in ea. Ulciscere gladio, et perde, dicit Dominus ; et fac secundum omnia, quæ præcipio tibi ¹¹ ; » et rursum : « Aperuit Dominus thesaurum suum, et protulit vasa iræ suæ ; quia opus est Domino in terra Chaldæorum ; quoniam venerunt tempora ejus. Aperite apothecas ejus, pervestigate eam, tanquam speluncam ¹², » et quæ deinceps. Quin et apud hunc prophetam scribitur : « Excitabo vobis Melos ¹³, » et quæ postea. Cæterum, posteaquam futuram reversionem prædixit oratio, tanquam in Evangeliiis, *cælestes* virtutes rursus ad gaudium et lætitiæ provocat, *nubibusque* ratione præditis (quas in vineam prius depluere veluit) ipsis jam *terræ incolis justitiam* suppeditare præcipit. *Terra* autem, inquit, id est, ejusdem *desertæ* prius, incolæ, *misericordia et justitia*, pietatis fructibus editis, renovetur. Ista siquidem conditore tuo, inquit, imperante futura sunt, qui facillime quod ex nihilo creavit, renovare queat. Aiunt nonnulli Scripturam suo more a singulis ad universa sermonem transferre. De Cyro enim, de Babylone, deque reditu locutus, ad Christum jam eorum, quæ dicta sunt, intellectum revocat, qui a Patre ideo missus est, ut captivis libertatem, ut cæcis lumen annuntiet ¹⁴, ut eos denique, qui peccatorum catenis constringuntur, diaboli tyrannide ereptos ad se revocet **513** qui suum ipse templum, id est Ecclesiam excitavit, quam sibi virginem castam, rugaque et macula carentem, astare voluit ¹⁵. Ex his ergo, quæ a Cyro gesta sunt, tanquam figura aliqua, quæ in omnes collata sunt, munera significantur : quorum nomine ipsi spiritus etiam cælestes *lætantur* : qui vel uno tantum peccatore poenitentiam agente gaudere scribuntur ¹⁷ : ideoque etiam *nubes* eosdem appellat, quod per ipsos Spiritus sancti consolationes, velut imber, in credentium animas demittantur. Queas et *nubium* appellatione *sacrorum* interpretes in *terra* degentes, significari dicere, qui terram pervagati, diffuso in omnes verbo, sitientium animas irrigarunt, et ad spiritualem fructuum ubertatem, diaboli seminibus ablatis, excitaverunt, quarum antea fructus exstiterat nullus. neque qui quod bonum esset, faceret, vel unus quidem. Exsistunt autem Spiritus fructus *misericordia ipsa*, id est dilectio, in qua versatur legis plenitudo, quæ evangelicam justitiam secum

ναι· « Ἐξήλωκα τὴν Ἱερουσαλὴμ καὶ τὴν Σιών ζῆλον μέγαν, καὶ θυμῷ μεγάλῳ ὀργίζομαι ἐπὶ τὰ ἔθνη τὰ συνεπιτιθέμενα, ἀνθ' ὧν ἐγὼ μὲν ὠργίσθην ὀλίγα. Αὐτοὶ δὲ συνεπέθαντο εἰς κακὰ. » Καὶ πρὸς αὐτὴν δὲ Βαβυλῶνά φησιν· « Ἐγὼ δέδωκα αὐτοὺς εἰς τὰς χεῖράς σου. Σὺ δὲ οὐκ ἔδωκας αὐτοῖς ἔλεος. » Δι' ὅπερ ἔφη διὰ Ἱερεμίου τῷ Κύρῳ· « Ἐπίσθι ἐπ' αὐτὴν, καὶ ἐπὶ τοὺς κατοικοῦντας ἐν αὐτῇ. Ἐκδικήσον μάχαιραν καὶ ἀφανισμὸν ἰ, λέγει Κύριος, καὶ ποίει κατὰ πάντα ὅσα ἐντέλλομαι σοι. » Καὶ πάλιν· « Ἦνοιξεν Κύριος τὸν θησαυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἐξήνεγκε τὰ σκεύη τῆς ὀργῆς αὐτοῦ, ὅτι ἔργον Κυρίου ἐν γῇ Χαλδαίων, ὅτι ἐλγλύθασιν οἱ καιροὶ αὐτῆς. Ἀνοίξατε τὰς ἀποθήκας αὐτῆς, ἐρευνήσατε αὐτήν, ὡς σπῆλαιον, » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ διὰ τοῦ παρόντος δὲ προφήτου ἐρρέθη· « Ἐπεγερῶ ὑμῖν τοὺς Μήδους, » καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Τὴν δὲ μέλλουσαν ἐπάνοδον προθεσπίσας ὁ λόγος ὡς, ἐπ' εὐαγγελίοις χαίρειν αὐτοῖς ἐντέλλεται ταῖς οὐρανίαις δυνάμεσιν, καὶ ταῖς νεφέλαις ταῖς λογικαῖς, ἃς ἐνετείλατο πρότερον ὑετὸν εἰς τὸν ἀμπελῶνα μὴ βρέξαι, δικαιοσύνην χορηγήσαι τοῖς οἰκοῦσι τὴν γῆν. Καὶ ἡ γῆ δὲ, φησὶ (λέγων τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν), ἡ πρὶν ἔρημος, ἀνανεοῦσθω φέρουσα θεοσεβείας καρποὺς ἔλεος καὶ δικαιοσύνην. Ταῦτα δὲ ἐστὶν τοῦ σοῦ κτίστου προστάξαντος. Τῷ γὰρ ἐξ οὐκ ὄντων παραγαγόντι σε δυνάμει ποιητικῇ ῥᾶστον ἀνανεῶσαι τὸ δημιουργήμα. Τινὲς δὲ φασιν ὡς δὴ συνήθως ἡ Γραφή ἐκ τῶν κατὰ μέρος εἰς τὸ καθόλου τὸν λόγον ἀνήγαγεν. Εἰπὼν γὰρ τὰ κατὰ Κύρον, καὶ Βαβυλῶνα, καὶ τὴν ἐπάνοδον, ἐπὶ Χριστὸν μεταγεί τῶν εἰρημένων τὴν ἔννοιαν, ὃς ἀπεστάλη παρὰ τοῦ Πατέρος κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἄφεσιν, καὶ νεκροῖς ἰανάξαι, καὶ τοὺς σειραῖς ἁμαρτημάτων κατεσφυγμένους ἐξελέσθαι τῆς τοῦ Σατανᾶ τυραννίδος, παλινδρομεῖν τε παρασκευάσαι πρὸς ἑαυτὸν, ὃς τὸν ἑαυτοῦ ναὸν, τὴν Ἐκκλησίαν ἀνήγειρεν, παραστήσας ἑαυτῷ παρθένον ἀγνήν, μὴ ἔχουσαν σπίλον ἢ ρυτίδα. Δι' ὧν οὖν ἔπραξεν Κύρος, ὡς διὰ τινος εἰκόνος τὰ πᾶσι δεδωρημένα σημαίνεται, ἐφ' οἷς εὐφραίνεται καὶ τὰ οὐράνια πνεύματα, εἰ γε χαίρουσι καὶ ἐφ' ἐνὶ μόνῳ μετανοοῦντι ἁμαρτωλῷ, ἃ καὶ νεφέλας καλεῖ, δι' ὧν αἱ τοῦ ἁγίου Πνεύματος παρακλήσεις ὑετοῦ καθίενται δίκην εἰς τὰς τῶν πιστευόντων ψυχάς. Ἡ καὶ τοὺς μυσταγωγούς τοὺς ὄντας ἐπὶ τῆς γῆς αἱ νεφέλαι σημαίνουσιν, οἱ περιφοιτῶντες τὴν γῆν, τὸν ἱερὸν ἅπασι κατεσχέδασαν λόγον κατὰρδόντες τὰς τῶν διψώντων ψυχὰς πρὸς εὐκαρπίαν πνευματικὴν ἀπηλλογμένης τῶν τοῦ διαβόλου σπερμάτων, ὧν ὁ καρπὸς οὐδεὶς ἦν, ὁ ποιῶν χρηστότητα οὐκ ἦν ἔως ἐνός. Καρποὶ δὲ τοῦ Πνεύματος ἔλεος, τοῦτ' ἐστὶν ἀγάπη, πληρωμα νόμου τυγχάνουσα, τὴν εὐαγγελικὴν ἔχον συνευγεμένην δικαιοσύνην. Εἰ μήτις λέγοι δικαιοσύνην ἐκ τῆς ἀνατελλούσας αὐτὸν εἶναι Κύριον, δι' οὗ ἡλεῖσθαι τε καὶ

¹⁰ Zachar. i, 14, 15. ¹¹ Isa. xlvii, 6. ¹² Jerem. i, 21. ¹³ ibid. 25-29. ¹⁴ Jer. li, 11. ¹⁵ Isa. lxi, 4 ; Luc. iv, 18, 19. ¹⁶ Ephes. v, 25, 27. ¹⁷ Luc. xv, 7.

VARIÆ LECTIONES.

¹ γρ. μαχίρα, καὶ θράνιστον. ἰ. τσ. τυφλός.

δεδικαιώμεθα. Περὶ οὗ φησι καὶ Δαβὶδ· « Εἰργάσατο ὁ
δικαιοσύνην ἐν μέσῳ τῆς γῆς. » Ἐκ γῆς γὰρ εἵλετὴν
σάρκα μὴ κατελθοῦσαν ἐξ οὐρανοῦ.

sumus : de quo et Davidis illa sunt : « Operatus est salutem in medio mundi ¹⁰, » quia carnem de terra non caelo demissam habuit.

θ' - ιζ'. Ἐγὼ εἰμι Κύριος ὁ κτίσας σε, ποιῶν βελτίω,
κατεσκευάσα ὡς πηλὸν κεραμέως. Μὴ ὁ ἀροτριῶν
ἀροτριᾷσιν τὴν γῆν ὅλην τὴν ἡμέραν; Μὴ ἐρεῖ ὁ
πηλὸς τῷ κεραμῇ, Τί ποιεῖς, ὅτι οὐκ ἐργάζῃ,
οὐδὲ ἔχεις χεῖρας; Οὐαὶ ὁ λέγων τῷ πατρὶ, Τί
γεννήσεις; κ. τ. λ.

Ἐπιτιμῶν ὁ λόγος δοκεῖ τοῖς μετὰ τοσαύτην ἐπαγ-
γελίαν τὴν περὶ τῆς ἀνακλήσεως μὴ προστρέχουσι
τῷ Θεῷ, καὶ ὡς πάντων ὄντι Θεῷ κατὰ καιρὸν παι-
δεύοντι τὸν λαόν, καὶ πάλιν ἀναλαμβάνοντι, βελτίως
τὸν λαόν καὶ τὴν πόλιν κατασκευάζοντι δίκην κε-
ραμέως τὰ συντριβέντα πάλιν ἀνανεούμενη, καὶ τῶν
πρώτων κρείττω δεικνύντι τὰ δεύτερα. Τὴν αὐτὴν
λαβὼν θεὸς καὶ πρὸς Ἱερειῖαν εἰκόνα προσέθηκεν·
« Εἰ καθὼς ὁ κεραμεὺς οὗτος; οὐ δυνήσομαι τοῦ ποιῆ-
σαι ὅμῃς οἶκος Ἰσραὴλ; » καὶ νῦν δὲ φησι διὰ τοῦ
παρόντος προφήτου, ὅτι βέλτιον ἢ κατεσκευάσα,
νῦν ὡς πηλὸν κεραμέως τὸν πάλαι συντριβέντα
λαόν. Ἀντὶ δὲ τοῦ ποιῶν βέλτιον κατεσκευάσα,
Σύμμαχος ἐφησεν· Οὐαὶ ὁ ἀντιλέγων τῷ πλάσαντι
αὐτόν. Ἀντὶ δὲ τοῦ· Μὴ ὁ ἀροτριῶν ἀροτριᾷσιν
τὴν γῆν; ὁ Θεοδοτίων, ἀροτριῶν τοὺς ἀροτριῶν-
τας τὴν γῆν. Ἐγὼ γάρ, φησὶν, ὁ τοὺς οἰκοῦντας τὴν
γῆν γεωργῶν μετέπλασα τὸν λαόν. Μὴ οὖν ἐναντιοῦ-
σθε ταῖς ἐμαῖς οἰκονομίαις, ὡς οὐδὲ πηλὸς κερα-
μῇ. Πηλοῦ γὰρ λόγον ἐκ γῆς πλασθέντες ἔχομεν
ὡς; πρὸς κεραμεὺς τὸν πάντων Δημιουργόν. Πᾶς μὲν
οὖν ἐναντιούμενος ταλανίζεται, ἐξαιρέτως δὲ ὁ Πα-
τέρας λαχὼν τὸν Θεὸν αὐτῷ τε λαὸς ἀνακεῖμενος.
Οὐαὶ γὰρ ὁ λέγων τῷ πατρὶ αὐτοῦ, Τί γεννή-
σεις; ἢ κατὰ Σύμμαχον, Τί ἐγέννησας; Οὐ παύον-
ται γάρ τινες ἐγκαλοῦντες Θεῷ· Τί γὰρ ἔδει τούτου
τοῦ βίου; Τίς ἡ τούτου διοίκησις; καὶ τίς ἐκείνων ἡ
χρεῖα; ἐχρῆν δὲ οὕτω γεγενῆσθαι.

Ἰ. Εἰτά φησιν· Ἐρωτήσατέ με περὶ τῶν υἱῶν μου,
καὶ περὶ τῶν ἐργῶν τῶν χειρῶν μου. Διὰ μὲν τῶν
υἱῶν σημαίνων τὴν νοερὰν οὐσίαν καὶ λογικὴν. Διὰ
δὲ τῶν ἐργῶν, τὰ μέρη τοῦ κόσμου. Εἰ μὲν γὰρ
ἔχεις τι, φησὶν, εἰπῆν, εἰς τούτων διόρθωσιν, λέγε.
Εἰ δὲ μαθεῖν τις ἐθέλει περὶ αὐτῶν, διὰ τῶν ἐμῶν
ἐρωμάτων με προφητῶν, καὶ γινώσκειται τίνα τρόπον
πάντα διέπω κηδόμενος. Τίνα γὰρ ἔχει μέμψιν ἀν-
θρώπων δημιουργία; ποῖον δὲ κάλλος ἡ μέγεθος οὐ-
ρανός οὐ παρέρχεται; τί δὲ μὴ πρὸς χρεῖαν ἐγένετο;
Γῆ μὲν οἰκῇσιν ἀνθρώπων, καὶ φυτὰ, καὶ ζῶα πρὸς
τὴν αὐτοῦ χρῆσιν, παρέχουσα. Οὐρανοῦ δὲ ὁστρο-
νῦν μὲν αὐτῷ διαδοχούντα· νῦν δὲ πᾶσιν ἐν ἀρμονίᾳ
κινήσει σημεῖα καὶ χρόνους ἀποτελεῖσαι δυνάμενα.
Πρὸς δὲ τοῖς ἄλλοις καλοῖς, Ἠγεῖρα καὶ διὰ τὸν ἐμὸν

514 VERS. 9-17. Ego sum Deus, qui creavi te,
faciens meliorem, preparavi ut lutum figuli. Num
qui arat terram, arabit tota die? num dicit lutum
figulo: Quid facis, quoniam non operaris, neque habes
manus? Væ qui dicit patri, Quid generabis? etc.

Illis oratio succensere videtur, qui post tantas
promissiones ad eum non festinant, qui tanquam
omnium Deus, cum populum aliquandiu afflxit,
admittit rursus, temploque et urbe in melius præ-
paratis, quæ contrita fuerant, non aliter quam
figulus, instaurat, et secunda prioribus meliora effi-
cit. Est vero et apud Jeremiam eadem usus ima-
gine Deus, cum ait: « Nunquid, sicut figulus iste,
non potero vobis facere, domus Israel ¹⁰? » Sic et
huius se jam prophetæ voce contritum veterem po-
pulum, tanquam figuli lutum **515** reparasse, me-
lioremque effecisse significat. Sed notandum est,
quo loco, faciens meliorem preparavi habemus, væ
qui contradicit fictori suo Symmachum legere,
deinde, pro nunquid arans arabit terram, Theodo-
tionem, qui arat arantes terram, interpretari. Ipse
enim, ait, populum in formam aliam mutavi, qui
terræ incolæ, agrorum instar, exerceo, et subigo.
C Videte igitur ne instituto meo meæque providentiæ
adversemini, non magis quam lutum figulo. Sumus
enim luti instar, qui de terra fingimur, si ad om-
nium opificem figulum respicimus. Est igitur in-
felix quicumque eidem adversatur, sed ille præcipue
qui Deum in Patrem sortitus, eidemque populus
effectus Ipsi sese audet opponere. Væ enim qui
dicit patri suo, Quid generabis? aut, secundum Sym-
machum, Quid genuisti? non desinunt enim Deo sic
conviciari nonnulli: Ecquidnam vita ista opus fuit?
ecquid isthæ administratio? Ecqua illorum utili-
tas? At ita fieri oportuit.

Deinde subjicit: Interrogate me de filiis meis, et
de operibus manuum mearum. Ubi filiorum nomine,
intelligendi, ratiocinandique capaces naturas; per
opera autem, mundi partes intellexit. Si quid
enim vales dicere, inquit, tu illud in istorum emen-
dationem directionemque prolucito. Sin autem
discere et audire de illis quisquam cupiat, per
meos me prophetas interroget, ut qui omnia ipse
magna cura obeam, intelligat. Quid enim est im-
mominis fabrica, quod quisquam reprehendat? Quid
pulchrum adeo, vel magnum, quod splendore et
amplitudine cælum non superet? Quid non in eo-
dem ad utilitatem comparatum? Terra quidem ipsa
in habitationem, ut plantæ, et animalia in usum,
hominibus cesserunt: cæli autem astra, partim qui-

¹⁰ Psal. LXXIII, 12. ¹¹ Jerem. XVIII, 6

dein ut ipsi prælucent; partim vero, ut motu continuo signa et tempora conficere valerent. Ad hæc, ut præclara alia taceam, *excitavi* et ipse in populi mei commodum **516** *regem*, vel *Cyrum* innuens; *cujus*, inquit, *viæ rectæ sunt*, aut secundum Symmachum: *Et omnes vias ejus dirigam: et ipse ædificabit civitatem meam*. Eam enim ipse potentia ædificavit, qui volentibus redire, et idipsum præstare, multis muneribus acceptis concessit²⁰: vel Zorobabelem de stirpe Davidis prognatum; qui cum redeuntibus præfuisset, et ipse templum *instauravit*. Itaque et de illo in hunc modum legimus: « Manus Zorobabel fundarunt domum istam, et manus ejusdem perficient eam²¹. »

Commodius autem de Christo intelligatur, cum de se ita loquatur: « Ego constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus²²; » *cujus* sine controversia *rectæ sunt viæ*, quique veram *civitatem extruxit*, dicens: « Super petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævallebunt adversus eam²³; » quæ vivis lapidibus constans expugnari non potest: quam item ab ortu ad occasum protensam servitutis dæmonum gratis liberavit, juxta illud: « Gratia salvati estis²⁴. » Quæ enim historice de *Cyro*, vel Zorobabele dicuntur, verorum sunt symbola. Ad Christum siquidem melius referatur illud: *Hæc autem dicit Dominus christo meo Cyro*. Neque enim, ut præsentibus verbis significatur, *Cyrus* ipse, fuit *unctus Domini*, cum Persa esset: aut *civitatem ædificavit*; sed ejus tantum fundamenta facere cœpit, quæ deserta postea ad Darii usque tempora permansit. Adhæc, quæ sequuntur deinceps, Christo potius, quam Zorobabeli, aut *Cyro* convenient; in quibus *Ægyptum laborasse* dicit, ut eos omnes qui propter idolorum cultum in dæmonum potestatem venerant, innui demonstret. Ad te autem *regem*, addit (de quo isthæc habetur prophetia), gens omnis barbara transibit. *Saba* enim *Æthiopica* gens est, cujus olim ad Salomonem regina se contulit²⁵. Istis vero felicem rerum exitum, Christi nimirum *adorationem* prædicat, qui et *Deus erat*, et Deum in se (quod ipsi prius ignorabant adoratores) habebat. **517** Idem vero et *Israelis salvator* fuit, quod *Jesus* nomine indicatur.

His porro *adorantibus*, qui e circumcisorum gentiumque numero Ecclesiæ *adversati*, eamdem persecuti sunt, cum nihil a se imminutam, sed auctam intuebuntur, *pudore suffundentur*. Ita autem transtulit Theodotio: *Verum in te fortis: et non est adhuc præter eum*. Ubi *Aquila* etiam *fortis* vocabulo usus est. Deinde, pro quo *nesciebam* habemus, *latentem* Theodotio et Symmachus, *absconditum* autem *Aquila* reddiderunt: ut abstrusam et reconditam esse Christi divinitatem demonstrarent. Recte autem ad ea, quæ de Christo prædixit, et ejusdem discipulorum mentionem adjecit. Erant enim *Israel*, qui *salvatur*, per eosdemque, *insulas*

λαδὴν βασιλέα, ἢ Κύρον, λέγων, οὗ, φησὶν, αἱ ὁδοὶ εὐθεῖαι. Ἡ κατὰ Σύμμαχον, καὶ πάσας τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ εὐθύνῳ. Καὶ οὗτος οἰκοδομήσει τὴν πόλιν μου. Δυναμίει ἄρα αὐτὸς αὐτὸν ὠκοδόμησεν ἐπιτρέψας τοῖς ἐθέλουσιν ἀνίεσθαι, καὶ τοῦτο ποιεῖν μετὰ δώρων τούτους ἀφεί. Ἡ Ζοροβάβελ ἐκ Δαβὶδ ἐλκοντα τὴν γονὴν, ὃς ἡγησάμενος τῶν ἀνελθόντων ὠκοδόμησε τὸν ναόν. Περὶ οὗ φησιν· « Αἱ χεῖρες Ζοροβάβελ ἐθαμελίωσαν τὸν οἶκον τοῦτον, καὶ αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἐπιτελέσουσιν αὐτόν. »

Οἰκειότερον δ' ἂν ἐπὶ Χριστοῦ λαμβάνοιτο, ὃς καὶ φησιν· « Ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ Σιών ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ. » Οὐδὲρ ἀληθῶς αἱ ὁδοὶ εὐθεῖαι. Καὶ τὴν ἀληθινὴν αὐτὸς ὠκοδόμησε πόλιν, λέγων· « Ἐπὶ τὴν πέτραν οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ἔξου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. » Ἡτις ἐκ λίθων συνέστηκε ζώντων, ἀκαθαίρετός τε, καὶ ἀπὸ ἀνατολῶν εἰς δυσμὰς παρατείνουσα ἡλευθέρωσέν τε τῆς ἐκ δαιμόνων δουλείας, καὶ ταῦτα προῖκα, κατὰ τὸ, « Χάριτί ἐστε σεσωσμένοι. » Τὰ γὰρ κατὰ Κύρον, ἢ Ζοροβάβελ ἱστορικὰ, σύμβολα τῶν ἀληθῶν ὑπῆρχεν. Ἐπὶ Χριστοῦ γὰρ μᾶλλον ἀρμόσει τὸ, *Τάδε λέγει Κύριος τῷ χριστῷ μου Κύρῳ*. Κατὰ γὰρ τὴν πρόχειρον λέξιν, οὔτε χριστὸς Κυρίου, Πέσης ὧν ὑπῆρχεν ὁ Κύρος, οὔτε τὴν πόλιν ὠκοδόμησεν, πλὴν τῆς τῶν θεμελίων ἀρχῆς. Εἴτα διέμεινεν ἔρημος μέχρι τῆς βασιλείας Δαρείου. Καὶ τὰ ἐξῆς δὲ μᾶλλον τῷ Χριστῷ ἤπερ Ζοροβάβελ ἀρμόσει καὶ Κύρῳ, ἐν οἷς Αἰγυπτὸν φησὶ κεκοπιανέσθαι, δι' αὐτῆς δηλῶν τοὺς ὅσους πάλαι διὰ τῆς εἰδωλολατρίας ἦσαν δεδουλωμένοι τοῖς δαίμοσιν. Ἐπὶ δὲ σὲ τὸν προφητευόμενον βασιλέα καὶ πᾶν ἔθνος διαβήσεται βάρβαρον. Σαβὰ γὰρ ἔθνος Αἰθιοπικόν, οὐδὲρ ἡ βασίλισσα πρὸς Σολομῶν παρεγένετο. Τέλος δὲ τούτοις ἀγαθὸν τὴν Χριστοῦ προαγορεύει προσκύνησιν, ὃς καὶ Θεὸς ἦν, καὶ Θεὸν εἶχεν ἐν αὐτῷ, ὅπερ οἱ προσκυνοῦντες ἠγνόουν τὸ πρότερον. Αὐτὸς δὲ καὶ τοῦ Ἰσραὴλ ὁ Σωτὴρ. Τὸ γὰρ Ἰησοῦς ὄνομα τοῦτο δηλοῖ.

Τούτων δὲ προσκυνούντων οἱ ἀντικείμενοι καταισχύνονται ἐκ περιτομῆς τε καὶ ἐθνικοῖ κατὰ καιροὺς τὴν Ἐκκλησίαν διώξαντες. Μηδὲν γὰρ μειώσαντες ἠβήσαν. Ὁ δὲ Θεοδοσίω ἐξέδωκεν Πλὴν ἐν σοὶ ἰσχυρὸς, καὶ οὐκ ἔστιν ἐτι πλὴν αὐτοῦ. Καὶ Ἀκύλας, ἰσχυρὸς, ἐφησεν· Ἀντὶ δὲ τοῦ οὐκ ἡδαιμεν, ὁ μὲν Θεοδοσίω καὶ Σύμμαχος, καρυσάτος¹. Ὁ δὲ Ἀκύλας, ἀποκρυπτόμενος τὸ ἀπόκρυφον τῆς τοῦ Χριστοῦ θεολογίας ἐμφήναντες. Ἀκολούθως δὲ τῇ περὶ Χριστοῦ προφητείᾳ καὶ τῶν αὐτοῦ μέμνηται μαθητῶν. Αὐτοὶ γὰρ ἦσαν Ἰσραὴλ ὁ σωζόμενος, δι' ὧν τὰς ρήσεις ἀνεκαίρεισεν Ἐκκλησίας, οἷς ἀρμόσει καὶ τὸ, Οὐκ αἰσχυνθήσονται

²⁰ I Esdr. 11, 1 seqq. ²¹ Zachar. 14, 9. ²² Psal. 11, 6. ²³ Matth. xvi, 18. ²⁴ Ephes. 11, 5. ²⁵ III Reg. x, 1 seqq.

τοσοῦτον ἔργον πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης θύνασιν ; Α Τινὰς δὲ οὕτως ἀνωθεν ἐξηγήσαντο · Τὴν αἰτίαν δι-
δωσι δι' ἣν ἐνηνθρώπισε λέγων · Ἐγὼ εἰμι ὁ κτί-
σας σε. Τὸ δὲ εἰμὶ, τὴν ἀληθὴ παρέστησεν ὑπαρξίν,
καὶ τὴν θνῆτον· οὕσαν ζῶν. Ἐκτίσα δὲ σε ἐπ' ἀφ-
θαρσίᾳ, θάνατον μὴ ποιήσας, οὐδὲν τε ζῶον ἐπὶ γῆς
ἀπέδειξε παραπλήσιον· σὲ γὰρ μόνον ὡς κεραμεὺς
χερσὶν ἰδίαις διέπλασα τῇ ἐμῇ τιμήσας εἰκόνι πρὸς
τῇ πλάσει τοῦ σώματος. Περὶ οὗ καὶ πρὸς Ἰωβ
ἐφασκεν · « Ἡ σὺ λαβὼν ἔπλασας ζῶον, καὶ λα-
λήτον αὐτὸ ἐξοῦ ἐπὶ τῆς γῆς ; » Καὶ Δαβὶδ δὲ φησιν ·
« Ἠλάττωσας αὐτὸν βραχύτι παρ' ἀγγέλους. » Εἴτα
τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ ἐγκαλοῦσιν αὐτῷ τὴν ἐκ τῶν νομι-
κῶν τύπων ἀπαλλαγὴν πρὸς ἀληθείας μετάρσιον,
ὀνειδίζει. Ἐλεγον γάρ, « Εἰ ἦν οὗτος παρὰ Θεοῦ ὁ
ἄνθρωπος, οὐκ ἔλυε τὸ Σάββατον. » Ἀροτριᾷ γάρ
τις, φησὶν, οὐχ ἵνα μόνον ἀροτριάσῃ · ἐκ δὲ τῶν
καταβαλλομένων σπερμάτων καρποὺς προσδεχόμε-
νος. Κἀγὼ τοίνυν ὑμᾶς, ὡς γῆν ὀλομανοῦσαν διὰ
τὴν εἰδωλολατρείαν, τῷ Μωσέως ἡροτρίασα νόμῳ,
τῷ ἐμῷ προεστρεπίζων Ἰσραὴλ τὴν τῶν ἀγαθῶν σπερ-
μάτων καταβολήν. Τί οὖν διὰ παντὸς τὸν ἀρότην
στεργετε νόμον, ὅτε καιρὸς τῆς δι' ὕδατος καὶ πνεύ-
ματος ἀναπλάσεως ; πρὸς ἣν ὑπέλκοντας ὑμᾶς οὐκ
ἔχω, μηδὲ τὸν πηλὸν ὀρῶντας τοῦ κεραμεῦς, ὡς
ἐκεῖνον πλάττεται τε καὶ μεταπλάττεται νεύματι,
μηδὲν τὴν δημιουργικὴν μεμφομένην χεῖρα, ὡς τῆς
ἀναπλάσεως ἐπιστήμην οὐκ ἔχουσιν ; ἀλλ' οὐδὲ ὁ
τεχθῆσθαι μέλλων πυνθάνεται τοῦ πατέρος εἰ δὴ
γεννήσῃ. Τί οὖν ὑμεῖς μὴ τῷ πάντων παραχωρεῖτε
Δημιουργῷ τὸν τρόπον ἐδέναι τῆς ἀναπλάσεως,
περὶ ἧς λέγοντος τοῦ Χριστοῦ Νικόδημος ἔλεγεν ·
« Μὴ δύναται ἄνθρωπος γέρων ὢν εἰς τὴν κοιλίαν
τῆς μητέρος αὐτοῦ δευτέρον εἰσελθεῖν καὶ γεννηθῆ-
ναι ; »

conceditis, de quo Christum alloquitur Nicodemus, dum ait : « Num potest homo, cum sit senex, in

ventrem matris suae iterum intrare, et rehasci ? »
Εἰ ἐπετίμησεν οὖν, φησὶν, ὁ πηλὸς τῷ κεραμεῖ,
καὶ μήπω τις τεχθεὶς ἐπύθετο τοῦ πατέρος τί
τέξεται · ἐρωτήσατε καὶ ὑμεῖς οἱ ἐσόμενοί μου κατὰ
καιροὺς υἱοὶ τε καὶ θυγατέρες, τίνα τοῦτο γενήσεται
τρόπον. Ἐρτεῖλασθέ μοι καὶ περὶ τῶν ἔργων τῶν
χειρῶν μου. Ἀντὶ τοῦ, διατάξατε πῶς ποιήτεον,
ὡς ἀγνοοῦντι. Σιγῇ ἄρα μετὰ Παύλου ῥητέον · « Ὁ
βάθος πλοῦτος καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ ! » καὶ
τὰ ἐφ' ἐξῆς, ἐτέρας λέγειν παραγγελλούσης Γραφῆς ·
« Ὅτι πάντα δύναται, ἀδυνατεῖ δὲ σοι οὐδέν. » Οἶδεν
γὰρ μεταποιεῖν, καθὼς διὰ τοῦ Ἰεζεκιήλ φησιν,
ὅτι « Ἐκσπάσω τὴν καρδίαν αὐτῶν τὴν λιθίνην ἐκ
τῆς σαρκὸς αὐτῶν, καὶ δώσω αὐτοῖς καρδίαν σαρκί-
νην, τοῦ εἰδέναι αὐτοὺς ἐμὲ, ὅτι ἐγὼ Κύριος. » Διὸ
καὶ τὴν ἰδίαν ἐπιδεικνύμενος δύναμιν, Ἐγὼ ἐποίησα
γῆν, καὶ ἄνθρωπον ἐπ' αὐτῆς. Ὁ γὰρ κτίσας καὶ
ἀνακτίσαι δυνήσεται. Χεῖρα δὲ πάλιν φησὶ, τὸν δι'
οὗ τὰ πάντα πεποίηκεν Ἰσραὴλ. Ὁ γὰρ λόγος γὰρ Κυρίου

ipsas, id est Ecclesias, *renovavit*. Quibus conveniet
et illud : Num propter eos pudore afficientur, qui
tantum opus ubique terrarum absolverunt ? Neque
vero desunt, qui sic a principio explicent, ut cau-
sam, qua ductus humanitatem assumpsit, cum *Ego*
sum, qui creavi te dicit, afferri existiment. Deinde,
et verbum *sum* adjecisse, ut veram se existentiam,
veramque vitam esse demonstraret. Denique, *for-*
mavi te dixisse, ut ad incorruptionem se, qui mor-
tem non fecerit, cuique nullum in terra simile
animal esse voluerit, creasse judicaret. *Te* siquidem
unum meis ipse manibus, inquit, *tanquam figulus*
efformavi, meaque te imagine, post effectum corpus
honoris ergo donavi, ut ad Jobum dicentem repe-
rias his verbis : « Num tu luto accepto finxisti animal
et vocale illud posuisti in terra ? » Et apud Davi-
dem : « Minuisti eum paulo minus ab angelis glo-
ria ». Israelitis deinde, qui figuras eum legales ad
veritatem traducere criminarentur, exprobat. Di-
cebant enim : « Si hic homo esset a Deo, Sabbatum
non solveret ». *Arat* enim quis, ait, non tantum
ut *aret*, sed ut ex mandatis humo seminibus, fru-
ctus etiam percipiat. Itaque et vos ego terræ instar,
inquit, propter idololatriam luxuriantis, Mosis lege
subactus, *Filio* 518 *meo* ad bonæ sementis excep-
tionem præparavi. Quid igitur ipsi studio tanto
legem in *aratorem* semper retinetis ; quo tempore
maxime aqua et spiritu in formam aliam mutari
valetis ; quam ipsi refugitis, quos latere non potest,
lutum pro *figuli* arbitrio aliam atque aliam figuram
pati ; neque quidquam esse, quod artificis *manum*,
tanquam fingendi scientiam non habeat, arguere
audeat ? At minime qui nasciturus est, a *patre suo*
generaturusne sit, postulabit. Quid igitur omnium
opifici Deo, modum illum *formandi* retinere non

dum ait : « Num potest homo, cum sit senex, in
Si *lutum* ergo *figulo* succensuit, inquit ; sique
nondum in lucem editus *puer a patre suo*, quid ille
geniturus sit, quæsit : interrogat et ipsi, qui filii
et filix aliquando mihi eritis, quamam istud ratione
futurum sit. *Mandate mihi* præterea *de operibus*
manuum mearum : id est, mihi, tanquam ignaro,
agendi modum statuete. Est profecto cum Paulo
tacite dicendum : « O altitudo divitiarum, et sa-
pientix, et scientix Dei ! » cæteraque illa, quæ
sequuntur. Quod et alibi Scriptura indicat, cum
ait : « Omnia potes, neque quidquam est, quod ef-
ficere non queas ». Novit enim in melius commu-
tare, et instaurare ; sicut apud Ezechielem in hæc
verba legimus : « Evellam cor eorum lapideum de
carne eorum, et dabo illis cor carneum, ut ipsi vi-
deant me, quia ego sum Dominus ». Itaque et
suam ipse virtutem demonstrans, *terram se et ho-*
minem in ea fecisse ait. Potest enim idem etiam

¹⁶ Job. x, 9.

¹⁷ Psal. viii, 6 ; Hebr. ii, 7.

¹⁸ Joan. ix, 16.

¹⁹ Joan. iii, 4.

²⁰ Rom. xi, 33.

²¹ Sap.

x, 18.

²² Ezech. xi, 19, 20.

VARIÆ LECTIONES.

¹⁶ Ἰσ. λελπ. πηλόν.

instaurare qui condidit. Fillum deinde, per quem a se creata sunt omnia, ipso *manus* nomine intellexit. « Verbo siquidem Domini cœli firmati sunt ²²; » eoque *astris mandante*, in diei quidem potestatem sol; in noctis autem, luna emicuit. Unde illud in Psalmis: « Sol cognovit occasum suum ²³. » Et iterum: « Tu fabricatus es solem et lunam ²⁴. » At eorum, quæ præcesserunt, notitiam illustrant, quæ deinceps sequuntur; quibus *justitiæ rex* Christus prædicatur, **519** qui *justitia* Ipsa est. Ait enim etiam alicubi: « Ecce certe regnat justitiæ rex, et principes cum iudicio imperabunt ²⁵. » Nam præterquam quod natura cum patre rex est, eos etiam, qui defecerunt, assumpta carne iterum sibi subiecit: *Qui vias rectas*, id est Evangeliorum oracula, in quibus nihil prævum, nihilque sinuosum reperias, edidit; qui dura legis mandata declinavit. Bene autem Ecclesiæ idem fundamenta jecit, qui fundamentum est, super quod et ipsi, tanquam lapides pretiosi ²⁶, in habitaculum Dei in spiritu superstruimur: qui *gratis* nos servitute eripuit. « Neque enim corruptibilibus, argento, vel auro redempti sumus, de vana nostra conversatione paternæ traditionis, sed pretioso sanguine quasi agni immaculati Christi et incontaminati ²⁷. » Non sumus igitur nostri juris; sed ejus, qui nos redemit.

Cum autem Christum dixisset antea suum populum esse conversurum; quinam ii essent, qui vocari deberent, confestim addidit, sumpto ab idoloatriæ deditissimis exemplo, quo liberatoris virtus magis enitesceret. Ad oves enim, quæ perierant de domo Israel, missus erat quidem ²⁸; sed ubi eodem trucidio recalcitravit dilectus, statim gentibus illuxit. Intelligit autem per *Æthiopum negotiationem*, Thebanorum urbes, quibus et illi adjacent, qui *Sabaim* nominantur. Ideo porro *laborasse* dicit, quod acerbissimis tyrannis inservirent, a quibus eorum liberi in idolorum sacrificium exigebantur: vel, ut ingentem fuisse eorum superstitionem indicaret, quæ superata in pietatem abiivit. Est enim id omne sublatum, quod isti repugnabat. Nam: « Ubi abundavit peccatum, superabundavit et gratia ²⁹. » cum ubique apud eos constructæ ecclesiæ, tanta monachorum, tanta virginum excitationum laboribus incumbentium examina cernantur. *Excelsos* autem eos dicit, tanquam impietate et superstitione nobiles. Deinde, *manicarum* nomine, dilectionis vincula, divinique amoris catenas intelligit. Indequè illud est, quod scribitur: « Quis nos separabit a dilectione Christi ³⁰, » in quem omnis *precatio* desinit? in Christo siquidem quæ a Patre petimus, postulamus, quem **520** cum illud: « Qui videt me, videt et Patrem ³¹. » « Ego

Deinde, quod *in te Deus, et non est Deus præter te*, dixit, æquale est huic, « Et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum ³². » Præterea pœnitentium vocem expriment, quæ his verbis: *Et nesciebamus*,

α οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, » ὅς καὶ τοῖς ἀστροῖς ἀβεβήλυτο διατάξας τὸν μὲν ἥλιον εἰς ἀρχὰς τῆς ἡμέρας, νυκτὸς δὲ τὴν σελήην. Διό φησιν ὁ ψαλμὸς· « Ὁ ἥλιος ἔγνω τὴν δύσιν αὐτοῦ. » Καὶ πάλιν· « Σὺ κατηρτίσω ἥλιον καὶ σελήην. » Τὴν δὲ τῶν φθασάντων ἔννοιαν τὰ μετὰ ταῦτα δηλοῖ, δι' ὧν ὁ Χριστὸς Βασιλεὺς δικαιοσύνης κηρύττεται ὑπάρχων αὐτοχρημα δικαιοσύνη. Καὶ ἀλλαχοῦ γάρ φησιν· « Ἰδοὺ δὴ βασιλεὺς δικαιοσύνης βασιλεύει, καὶ ἀρχοντες μετὰ κρίσεως ἀρξουσιν. » Φύσει γάρ ὢν σὺν τῷ Πατρὶ βασιλεὺς τοὺς ἀποστάτας αὐτοῖς ὑπὲρ τῆς σαρκωθεῖς, ὁδοῦς ἔχων εὐθείας τὰ τῶν Εὐαγγελίων θεσπίσματα. Σκολιὸν γὰρ οὐδὲν ἐν αὐτοῖς. Τὸ δὲ τραχὺ τῶν νομικῶν ἐκπέφευγεν ἐνταλμάτων. Τεθεμελίωκε δὲ τὴν Ἐκκλησίαν αὐτὸς ὢν θεμέλιος, Ἐφ' ᾧ καὶ ἡμεῖς ἐποικοδομοῦμεθα ὡς λίθοι πολυτελεῖς, εἰς ναὸν ἅγιον, εἰς κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ ἐν Πνεύματι, ὃς οὐ μετὰ δώρων τὴν ἡμετέραν αἰχμαλωσίαν ἐρρύσατο. « Οὐ γὰρ φθαρτοῖς, φησὶν, ἀργυρίῳ ἢ χρυσίῳ ἐλυτρώθημεν ἐκ τῆς ματαίας ἡμῶν ἀναστροφῆς πατροπαραδότου, ἀλλὰ τιμῇ αἱματι ὡς ἁμνοῦ ἁμώμου καὶ ἀσπίλου Χριστοῦ. » Οὐκ ἐσμὲν οὖν ἑαυτῶν, ἀλλὰ τοῦ πριαμένου.

Περὶ δὲ τοῦ Χριστοῦ προειπὼν, ὅτι ἐπιστρέψει τὸν λαὸν αὐτοῦ, εὐθέως ἐπήνεγκε τίνες οἱ κλητῆσάμενοι, δείγμα τῶν εἰδωλοκρατῶν τοὺς ἄκρους ἐν ταύτῃ λαβὼν εἰς ἐνδεξιὴν τῆς τοῦ σεσυνακότος δυνάμεως. Ἀπεστάλη μὲν γὰρ πρὸς τὰ ἀπολωλότα πρόβατα οἴκου Ἰσραὴλ. Ὡς δὲ ἀπελάττισεν ὁ ἡγαπημένος ἀποκτείνας αὐτὸν, ἐπέλαμψεν αὐτίκα τοῖς ἔθνειν. **C** Αἰθίοπων δὲ φησὶν ἐμπορίαν, τὰς θηβαίων πόλεις, οἷς ὁμοροὶ Σαβαίμ. Ἐκοπίσασαν δὲ πικροῖς τυράννοις δουλεύοντες, εἰς θυσίας αἰτοῦσιν υἱοὺς αὐτῶν καὶ θυγατέρας· ἡγουν τὸ εὐτονον αὐτῶν τῆς ἀσθελας ἐνέδωκεν. ἡττηθὲν εἰς εὐσέβειαν. Διελύθη γὰρ ὅσον εἶχον πρὸς ταύτην ἐνστατικόν. « Οὐ γὰρ ἐπερίσσευσεν ἡ ἁμαρτία, ὑπερεπερίσσευσεν ἡ χάρις, » πανταχοῦ καθιδρυμένων ἐν τούτοις ἐκκλησιῶν, τοσούτων τε παρ' αὐτοῖς ἐρωμένων μοναστῶν καὶ παρθένων πόνοις ἐναθλοῦντων ἀσκήσεως. Ὑψηλοὺς δὲ φησὶν αὐτοὺς, ὡς ἐπισήμους ἐν δυσσεβείᾳ. Χειροπέδους δὲ τὰ δεσμὰ τῆς ἀγάπης καλεῖ, καὶ τὰς τῆς φιλοθείας σειρὰς, ὡς λέγειν· « Τίς ἡμᾶς χωρὶσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ, » εἰς ὃν ἐρχεται πᾶν πέρας εὐχῆς; Ἐν Χριστῷ γὰρ αἰτοῦμεν παρὰ τοῦ Πατρός τὰ αἰτήματα, ὃν ἔχων ἐν ἑαυτῷ, Θεὸς ὁμοίως ἐστίν, καθὰ φησιν· « Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα. » Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐσμεν. »

in se habeat, et Deus sit quoque necesse est, juxta et Pater unum sumus ³³. »

Τὸ δὲ, Ἐρ σοὶ Θεός, καὶ οὐκ ἔστι Θεὸς πλὴν σοῦ, ἰσοδυναμεῖ τῷ· « Καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. » Μετανοούντων δὲ φωνῇ τὸ, καὶ οὐκ ἡδευμεν. Οἱ καὶ ὁμολογοῦσιν αὐτὸν Σωτῆρα τοῦ

²² Psal. xxxii, 6. ²³ Psal. ciii, 19. ²⁴ Psal. lxxiii, 16. ²⁵ Jerem. xxiii, 5. ²⁶ I Petr. ii, 5. ²⁷ I Petr. i, 18, 19. ²⁸ Math. xv, 24. ²⁹ Rom. v, 20. ³⁰ Rom. viii, 35. ³¹ Joan. xiv, 9. ³² Joan. i, 30. ³³ Joan. i, 3.

Ἰσραὴλ, ὡς πάλαι σεσωκότα τὸν Ἰσραὴλ· ἦγουν Ἰσραὴλ ληπτέον νῦν τὸν ὀρώντα Θεόν. « Οὐ γὰρ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οὗτοι Ἰσραὴλ. » Οἱ δὲ ἀνθεστηκότες αὐτῷ, τὴν αὐτοῦ μὴ ἀδικήσαντες δόξαν, αἰσχύονται· ἔσονται γὰρ εἰς ὄρασιν πάσῃ σαρκί. Ἀπὸ δὲ τῶν Αἰγυπτίων καὶ τῶν ὁμόρων, ἐπὶ τὸ καθόλου τῶν ἐθνῶν τὸν λόγον ἀνήγαγε, κήσους καλῶν τὰς ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίας τῶν ἔγκαιρυσμένων εἰς καινότητος ζωῆς, ἀποθεμένων τὴν παλαιότητα, Παύλου προστάττοντος· Ἐκδύσασθε τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον· καὶ πάλιν· Ἐνδύσασθε τὸν νέον τὸν ἀνακαινούμενον κατ' εἰκόνα τοῦ κτισαντος αὐτόν. Καὶ πάλιν· Ἀνακαινούσθε τῇ ἀνακαινώσει τοῦ νοῦς ὑμῶν. Ἐγκαιρισμός οὖν τὰ καθ' ἡμᾶς, « ἐλτίς ἐν Χριστῷ καινῇ κτίσις. » Τινὲς δὲ ἀπὸ τοῦ, μὴ ὁ ἀποτριῶν, οὕτως ἐξηγήσαντο· Παραβολικῶς προτρέπεται αὐτοὺς δικαιοσύνης φέρειν καρπούς. Θέλετε γάρ με, φησί, μόνον ἀποτριῶν ὑμῶν τὰς ψυχὰς, καρπὸν μὴ δένα παρέχοντες. Εἴτα παιδεύει αὐτοὺς τοῖς τοῦ Θεοῦ περὶ τῶν ἐθνῶν εἰκαὶν βουλευμασι, μήτε πηλοῦ ἀνθισταμένου τῷ πλάστῃ, μήτε τέκνου πατέρα κωλύοντος ἢ μητέρα σπύδοντα· πρὸς ἄλλων υἱῶν παιδοποιεῖν, μηδὲ μέμψιν ἐπὶ τούτῳ προσάγοντος. Ὁ ποιήσας δὲ, φησί, τὰ ἐπερχόμενα διὰ τῆς προγνώσεως, δυσωπῶν αὐτοὺς εἰς κατανόησιν τῆς ἰδίας δυνάμεως. Ἔστω γὰρ, φησί, ποιοῦντι ὑμᾶς καὶ πλάττοντι οὐ παρηκολοθεῖτε τῇ γνώσει· μὴ καὶ προαγορεύοντι τὰ μέλλοντα ἀπιστήσετε· κατὰ μέρος μὲν γὰρ γίνεται τὰ γινόμενα· ἄθροισα δὲ αὐτῷ ὡς ἡ γνώσις· ἐστὶ παρ' ἐμοί. Πλὴν μὴ ἀπογνώτε τὴν σωτηρίαν, ὡς ἂν με λαθεῖν ἁμαρτάνοντες μὴ δυνάμενοι.

enim omnia quæ existunt, efficiantur quidem; sed Tantum ipsi salutis spem non 521 abjiciatis; qui

Κρεῖττους δὲ γεγονότες ἐμοὶ τὰ καθ' αὐτοὺς ἐπιτρέψατε. Οὐ γὰρ δεῖσθαι τῆς ἐξ ὑμῶν ὑπομνήσεως, ὡς ἂν ὄντας ἐμὰ ποιήματα καὶ εἰς υἱοὺς καὶ θυγατέρας λελογισμένους ἀξιώσας προνοίας. Οὐδὲ γὰρ ἐμαυτῷ τὸν οὐρανὸν ἐποίησα καὶ τὴν γῆν, εἰς δὲ χρεῖαν ὑμετέραν. Καὶ γινομένων ἀστέρων ἐθαύμαζον ἄγγελοι. Πάντων οὖν ὑπ' ἐμοῦ κυβερνωμένων, οὐδὲ τὰ ἐπὶ γῆς τὴν ἐμὴν ἐκφεύγει διοίκησιν. Τοιγαροῦν καὶ Κύριος ὑπ' ἐμοῦ κινήσεις, οὐκ αὐτὸς ὢν εὐσεβής, τὰ καθ' ὑμᾶς διορθώσεται. Ἐπεὶ καὶ πρότερον ὑμᾶς ἐξ Αἰγύπτου, φησὶν, ἠλευθέρωσα, καὶ ταῖς ἐμαῖς ἀπέλυσε μάστιγι. Ὑμεῖς δὲ πάλιν ἁμαρτάνοντες οὐκ ἐπαύσατε καὶ ματαιοπονοῦντες ἐπὶ ταῖς ἐαυτῶν ἐμπορίαις. Ἀλλ' ὅμως ἐμεῖς πιστεύσαντες ἔξετε πάντας ὑποσπόνδους τοὺς ἐνδόξους, καὶ φρονήματος γέμοντας, καὶ ἀγάπης δεδεμένους δεσμοῖς καταντήσουσιν εἰς Ἰερουσαλήμ, ὡς εἰς θεοσεβείας διδασκαλεῖον, καὶ μακαριοῦσιν ὑμᾶς, ὡς Θεῷ τῷ μόνῳ λατρεύοντα, ὃν ἡγρόσουν αὐτοί. Ὑμῶν δὲ πρὸς μετάνοιαν ἀμελοῦντων, ὁ μονογενὴς μου παῖς ἐστί· Ἰερουσαλήμ· γενόμενος καὶ Ἰούδας, ἐν ᾧ προσεύξονται, οὐ σφραγίδι καὶ

adjiciuntur: quibus salvatorem Israelis eum esse tanquam qui ipsum olim servavit, profitentur. Nisi malis nunc Israelis appellatione, eum, qui Deum videat, significari putare, cum non omnes esse Israelitas, qui ex Israele sunt, scribatur ⁴⁵. Cæterum qui ei adversati sunt, cum ejus gloriæ officere nequiverint, confundentur. Erunt enim in conspectum universæ carni. Orationem vero ab Ægyptiis eorumque vicinis ad generis universi nationes transtulit, cum insularum nomine, constat eas gentibus Ecclesias, qui posito veteri exuvio in vitæ novitatem renovati sunt, cum Paulo significavit; uti veterem hominem ponere qui novum ad Creatoris imaginem instauratum induere ⁴⁶, qui denique renovari renovatione mentis, imperat ⁴⁷. Ipsi ergo sumus innovati, si qua in Christo nova creatura ⁴⁸. Nonnulli a verbis istis, nonne qui arat, ita explicant, ut similitudine ad justitiæ fructus edendos adhortari velint. Vultis enim me, inquit, animas vestras arare tantum; fructus autem nullos edere. Illas rursum Dei consilio, quod de Gentibus innuit, cedere præcepit; quando neque lutum figulo repugnare soleat; neque patrem, aut matrem ad novam filiorum procreationem festinantes impedire, eamque rem illis vitio vertere filius. Quod autem ventura fecisse dixit, ad præscientiam retulit, ut pudore excitato eosdem ad suæ virtutis contemplationem provocet. Esto enim, inquit, ejus, qui vos fecit, et formavit, cognitionem non estis assecuti, annon et ei etiam, qui futura prædicat, fidem denegabitis? Singillatim eorum confertim tota mihi in promptu est cognitio. ne peccare quidem, quod me lateat, valetis.

Ubi autem meliores evaseritis; quæ vestra sunt mihi permittite. Non enim vestra ipse admonitione opus habeo ut vestrum, quos ipse feci, in filiosque et filias adoptavi, recorder, meaque providentia dignos habeam; qui cælum et stellas, angelos in admirationem rapientes, terramque ipsam, non in meam, sed in vestram utilitatem condidi. Quæ omnia cum ad meum unius arbitrium regantur, non possunt quæ in terra sunt, a me non administrari. Itaque et Cyrus ipse non ab alio, quam a me incitatus, cum verum Dei cultum non agnosceret, afflictas res vestras erecturus est, sicut et vos antea Ægypto liberavi, cum meis illa cedere verberibus coacta est: vos autem rursum peccare et vestris D negotiationibus inaniter agitari non destitistis. In me tamen jam si creditis, quotquot, laude aliqua, vel prudentiæ nomine clari sunt, fœderatos et socios habituri estis, qui dilectionis vinculo obstricti, ad Jerusalem, tanquam ad pietatis scholam vobis ideo occurrent, beatosque prædicabunt, quod, Deo soli servatis, quem ipsi nesciebant, Sin autem poenitere negligitis, mihi Filius non deerit unigenitus

⁴⁵ Rom. ix, 6. ⁴⁶ Coloss. iii, 9, 10. ⁴⁷ Ephes. iv, 23. ⁴⁸ II Cor. v, 17.

VARIÆ LECTIONES.

• γρ. αὐτῶν. • Ἰσ. ἐμοί. • γρ. Ἰσραὴλ.

Israel, ipseque Judas, in quo orabunt, cujusque signo et scelerati homines, et dæmiones ipsi prosternuntur. Historice autem etiam de Cyro isthæc (cujus adversarii omnes confundentur) et de Israele, qui ab exilio reversus, reluctantes omnes superaturus est, queant usurpari. Rursum, quod *insulas* dixit, Jerusalem non longe dissitam significavit, quæ undique vicinarum gentium insultibus, tanquam undis agigaretur, quarum impietatem æmulari incolis proclive semper fuit. Atque hinc est, quod eam imprimis adhortatur, ut *innovetur*; postea vero eos etiam statim qui de gentibus ubique locorum Dei cognitionem adepti sunt. Si enim qui tantis rebus dignus habitus erat *Israel*, Deique vocatus filius, desertor tamen ejusdem benignitatem expertus est, quanto magis et vos ipsi, qui de divinis legibus nihil audivistis? *Insula* **522** rursus omnis etiam anima hujus vitæ voluptatibus et curarum amaritudine prius inundata dicatur, quæ Deo semel agnito, peccandique relicta consuetudine viribus resumptis *innovatur*, quæque ab omni confusione semota, deposito veteri fermento, Christi forma induitur.

Vers. 16-26. Sic dicit Dominus, qui fecit cælum. *Iste Deus, qui ostendit terram, et fecit eam, ipse distinxit eam. Non frustra fecit eam, sed ut habitaretur, plasnavit eam. Ego sum Dominus, et non est alius. Non in abscondito locutus, neque in loco tenebroso, etc.*

523 Ordine ista illis inferuntur, quibus innovari ad se insulas, et quæ deinceps secuta sunt, imperavit. Ubi enim de Ecclesiis, deque apostolis verba fecerit, nihil se in abscondito locutum esse subjungit. Interea vero ad tantæ promissionis persuasionem, Dei fidem et auctoritatem intermiscet, et quo in honoris gradu mortalium genus apud eumdem sit (qui eos vocationem consequi salutarem voluerit) aperit. Neque vero *Dominum* simpliciter appellat, quod eo nomine multi in cælo et terra nuncupentur, sed ex iis, quæ fecit, quidnam ipse sit, demonstrat: ex cælis quidem, ubi degerent angeli; ex terra autem, ubi homines, qui beate et feliciter degere, Deumque ipsum, ad cujus imaginem conditi sunt, agnoscere poterant, *terramque ipsam*, non aliter quam *cælum* rationis et intelligentiæ capaces virtutes, incolere. *Terram* namque etiam propter eos factam ornatamque esse testatus est, juxta illud: « Congregentur aquæ in locum unum, et appareat arida »^α. Igitur mihi, inquit, caro et pretioso, data Evangelii prædicatione: sic eam ipse omnibus, tanquam communis opifex, non Judæis tantum, largiar. Atque hinc est, quod se *Deum*, neque alium præter se esse amplius, aut in occulto quidquam locutum esse adjunxit,

^α Gen. 1, 9.

VARIAE LECTIONES.

ρ γρ. λελάληκα τέως. α γρ. ὡς περ. ι αφ. φησι καὶ ἵνα. * γρ. κατασκευασθεῖσαν. ι ισ. φησι.
 ρ γρ. δώσω. ν αφ. καί.

ἄνδρες πονηροὶ καὶ δαίμονες ἡττηθήσονται. Ἰστορικῶς δὲ καὶ ἐπὶ Κύρου ληπτέον, ᾧ πᾶς ἐναντιούμενος αἰσχυρθήσεται. Καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰσραὴλ, ὡς ἐπανεληθόντες ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας τοὺς ἀντιστατοῦντας νικήσουσιν. Εἶτα *ρήσους* εἰπὼν, ὅτι καὶ τὴν Ἱερουσαλὴμ συνεχομένην ὑπὸ τῶν αὐτῆν περικυκλούντων ἐθνῶν περικυκλούμενην τε, τῶν οἰκητόρων τοῖς ἁμαρτήμασιν ζηλούντων ἀεὶ τὴν τῶν περιούκωντων ἀσέβειαν. Προηγούμενως οὖν αὐτὴν ἀνακαινισθῆναι προτρέπεται. Ἦδη δὲ καὶ πάντα τόπον ἐθνῶν τὴν τοῦ Θεοῦ λαβόντας ἐπιγινώσκουσιν. Εἰ γὰρ ὁ τοσούτων ἀξιοθεὶς Ἰσραὴλ καὶ χρηματίας υἱὸς ἀποστάς Θεοῦ, φιλανθρωπίας ἡξίωται· πόσω μᾶλλον ὑμεῖς οἱ τῶν θείων ἀνθήκοι νόμων; *ρήσος* δὲ καὶ πᾶσα ψυχὴ περικυκλούμενῃ ταῖς ἡδοναῖς ἀμυραῖς τε φαντασίαις τοῦ βίου. Ὅτις ἐπιγινώσκει Θεὸν καὶ παυσάμενῃ τοῦ πλημμελεῖν, ἀνακαινισθήσεται τὰς ἐαυτοῦ ἀναλαβοῦσα δυνάμεις, καὶ παλαιὰν ζύμην ἀποθεμένην, γεγονυῖα τε πάσης ἀσχύνης ἐκτός, τοῦ Χριστοῦ τὴν μόρφωσιν περιφέρουσα.

ιη'-κς'. Οὕτως λέγει Κύριος ὁ ποιήσας τὸν οὐρανόν. Οὗτος ὁ Θεός, ὁ καταδείξας τὴν γῆν, καὶ ποιήσας αὐτὴν, αὐτὸς διώρισεν αὐτήν. Οὐκ εἰς κενόν ἐποίησεν αὐτήν, ἀλλὰ κατοικεῖσθαι ἐπλασεν αὐτήν. Ἐγὼ εἰμι Κύριος, καὶ οὐκ ἔστιν ἕτι. Οὐκ ἐν κρυφῇ λελάληκα, οὐδὲ ἐν τόπῳ γῆς σκοτεινῷ, κ. τ. λ.

Ἀκολούθως ἐπενήνχεται ταῦτα τῷ, « Ἐγκαταλείψετε πρός με, νῆσοι, » καὶ τοῖς ἐξῆς. Περὶ γὰρ τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τῶν ἀποστόλων εἰπὼν, ἐποίσει τὸ, *Οὐκ ἐν κρυφῇ ὑμῖν λελάληκα* ρ. Ὅς δὲ πρὸς τὴν τοσαύτην ἐπαγγελίαν τὸ ἀξιώπιστον παρίστανται τοῦ Θεοῦ, καὶ διδάσκει πόσον αὐτῷ τετίμηται τῶν ἀνθρώπων τὸ γένος, ὡς καὶ κλήσεως σωτηρίου τυχεῖν. Καὶ οὐχ ἁπλῶς, Κύριος, φησι (πλείστοι γὰρ λέγονται ψευδῶς ἐν οὐρανῷ, καὶ ἐν γῇ), ἀλλ' ὁ δι' ὧν ἐποίησεν, ὅπερ ἐστὶ δουλῶν· οὐρανὸν μὲν εἰς ἀγγέλων διατριβήν· γῆν δὲ τοῖς ἀνθρώποις διατέμνα. Οἷπερ ἡδύνατο εἶτε τὴν ζῆν, καὶ γινώσκειν Θεόν, ὅτε κατ' εἰκόνα γενόμενοι, κατὰ τῆς εἰκῆς, ὅπερ αἱ νοεραὶ δυνάμεις ἐν οὐρανῷ. Καὶ τὴν γῆν γὰρ δι' αὐτοῦ φησι κατασκευάσασαν· ἔφη, ἵνα κατὰ τὸ· « συναχθῆτω τὸ ὕδωρ εἰς συναγωγὴν μίαν, καὶ ὀφθῇ τὴ ξηρά »· ὡς ὧν ἐμοὶ τιμὴ καὶ τὸ τοῦ Εὐαγγελίου δεδωρηται κήρυγμα, πᾶσι τοῦτο δοῦς, ὡς πάντων δημιουργός, οὐκ Ἰουδαίοις καὶ ἡ μένοισι. Διὸ φησιν· Ἐγὼ εἰμι Κύριος, καὶ οὐκ ἔστιν ἕτι. Οὐκ ἐν κρυφῇ λελάληκα. Πᾶσι γὰρ τὸ θεῖον Εὐαγγέλιον ἠκλώσα. Διὸ περ εἰς πᾶσαν γῆν ἐξῆλθες τῶν εἰρημένων ἀποστόλων ὁ φοβόγος. Τὰ γὰρ Μωσέως λόγια κρυφῇ λελάληται, γλώττῃ μὲν Ἑβραϊκῇ καὶ χαναντικῇ τοιοῦτοις, ἐν ἀβάτῳ τε ἐρήμῳ καὶ ἀνύδρῳ.

Τὸ δὲ κήρυγμα τὸ Χριστοῦ πάσῃ γλώττῃ λαλεῖται, καὶ ἅ
 πᾶσι γράμματα γράφεται. Τὸ δὲ οὐκ ἐν κρυψῇ, τοῦτον
 οἱ πλείους τὸν πρόπον ἐρμήνευσαν, ὡς ἂν μή τις ἔ
 ἴποι· Θεὸς μὲν ἐστὶ καὶ μόνος ἀληθινός, ἀλλ' ἄδη
 λον μὴ καὶ ἄλλους ἐθέλει καλεῖσθαι θεούς. Νόμον
 φησὶ περὶ τοῦτου διέταξα *λάθρα λαλήσας* μηδέν.
 Κατέβη γὰρ ὁ Κύριος· ἐπὶ τὸ ὄρος Σινᾶ ἐν εἶδει
 πυρός, καὶ σαλπείγων ἤχῳ γ, βρονταῖς τε καὶ ἀστρα
 παῖς, καὶ ἦν ἡ οἰκουμένη πᾶσα μετέωρος, ὕμνων τε
 κληθέντων καὶ τῆς Αἰγυπτίων καταδουμένης ἀρχῆς,
 οὐχ ἵνα *ματαίως* δουλεύσητε· μάταιον γάρ τὸ
 εἰδῶλον εἰρηκεῖ φανερώς γάρ ὕμιν ἐκφύσκει, ὁ Κύριον
 τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύ
 σεις, καὶ οὐ ποιήσεις σεαυτῷ εἰδῶλον. Ὁ πολλὰς δὲ
 τὸ, ἐγὼ εἰμι, λέλεκται προτρεπτικῶς, εἰς κατανόησιν
 τοῦ μόνου Θεοῦ καὶ τὰ πάσαι ποιήσαντος θαύματα. **B**
 Exstinctoque Ægyptiorum regno vocari vos et ser
 vari voluit; non, ut ipsi rebus *vanis*, qualia sunt
 quæ idola nominantur, vos manciparetis. Aperte
 siquidem vobis, Dominum Deum adorandum esse, eique
 uni serviendum, neque idola fabricanda
 edixit. Est vero advertendum, persæpe illud : *Ego sum Dominus*,
 exhortationis modo, ad unius
 Dei significationem, qui prisca miracula patravit,

λαλῶν δικαιοσύνην καὶ ἀναγγέλλων ἀλήθειαν.
 λίσσασθε μὲν γὰρ ὁ νόμος τὰ πρακτέα δικαίως·
 ἡνίκαι τε δὲ καὶ ταῖς σκιαῖς τῆς ἀλήθειαν τὰ ἐν
 Χριστῷ προτυπῶν. Περὶ αὐτοῦ γὰρ ἐλάλησε Μω
 σῆς. Καὶ ταῦτα μὲν οὗτοι. Κατὰ δὲ τὴν πρώτην ἐξ
 ἡγήσιν, *Οὐκ εἶπον τῷ σπέρματι Ἰακώβ, Μάταιον*
ζητήσατε. Κατὰ δὲ Σύμμαχον, *ματαίως ζητήσατέ*
με. Κατὰ δὲ τοὺς ἄλλους, *κενῶς ζητήσατέ με.* Τὸ
 γὰρ Εὐαγγέλιον πρώτοις ὕμιν ἀνεκήρυξα. Καὶ ὡς
 ἂν μὴ δόξητε μάτην θεοσεβεῖν, μισθὸν ὕμιν ζωὴν
 ἐπηγγελάμεν αἰώνιον, καὶ ὁ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν,
 καὶ τὰ ἐξῆς. Ἐπειδὴ δὲ Θεὸς εἰμι *λαλῶν δικαιοσύ*
νην καὶ ἀναγγέλλων ἀλήθειαν, κατὰ τὸν τῆς
 δικαιοσύνης λόγον, μετὰ τοὺς ἐκ περιτομῆς, καλῶ
 πάντας· πρὸς ἑμαυτὸν, κήρυγμα τε ποιοῦμαι κοινόν. **C**
Συνάχθητε καὶ ἡκετε, καὶ δουλεύσασθε ἅμα οἱ
σωζόμενοι τῶν ἐθνῶν. Ἀντὶ δὲ τοῦ δουλεύσασθε
 ἅμα, Σύμμαχος, προσεγγίσατέ μοι, φησὶν, οἱ
 διαπεφευγότες τῶν ἐθνῶν. Τὸ δὲ *συνάχθητε*
καλοῦντός ἐστιν οὗς ὁ Σατανᾶς διεσκέδασεν. Ἐλθὼν
 γὰρ ὁ Σωτὴρ θάνατον ὑπέμεινε δι' ἡμᾶς, ἵνα, κατὰ
 τὸν εὐαγγελιστὴν, τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ τὰ διεσκορπι
 σμένα συναγάγῃ εἰς ἓν συνδεθέντας ὁμοφυλίᾳ καὶ
 πίστει. Καὶ ὡς μακρὰν οὖσιν ἡκεῖν φησὶ. Θεοῦ
 γὰρ ἀφίστησι πλάνη. Διὸ καὶ Παῦλός φησιν, ὁ
 ποτε ὄντες μακρὰν, ἐγενήθητε ἐγγύς. Ὁ καὶ πάλιν,
 ὁ Εὐαγγελιστὰς εἰρήνην ὕμιν τοῖς μακρὰν, καὶ εἰρή
 νην τοῖς ἐγγύς. Ὁ καὶ προφήτης δὲ φησιν· ὁ Ἐγγί
 σαιτε τῷ Θεῷ καὶ ἡγγίεθ' ὕμιν· ὁ τὸ δὲ *δουλεύσα*
σθε ἅμα, πρὸς τὸ σὺν φρονήσει προσιέναι παρακα
 λεί. Δεῖ γὰρ πᾶσαν πλάνην ἀρνησάμενους οὕτω προσ
 ιέναι Θεῷ νοῦν εὐσεβῆ τῆς πρὶν ἀπροσύνης ἀλλαξα
 μένους.

Deo, et appropinquabit vobis ⁷⁷. At quod *consulite*

Sequitur autem : *Qui justitiam loquitur, et ve*
ritatem annuntiat. Imperabat enim lex quæ juste
 fieri liceret, umbris autem *veritatem* innuens, quæ
 in Christo erant ante depingebat, de quo Moses
 locutus fuerat ⁷⁸. Atque hæc quidem illi, verum
 secundum priorem explicationem : *Non dixi semini*
Jacob, Vanum quærite ; secundum Symmachum
 autem et alios, *Frustra quærite me.* Evangelium
 siquidem vobis ipse ante omnes promulgavi; ac
 ne pietatem frustra colere videremini, mercedem
 etiam vitam æternam, cæteraque alia, quæ nunc
 auris audivit, nec oculus vidit, nec in cor hominis
 ascenderunt ⁷⁹, ego pollicitus sum. Sed jam quo
 niam *Ego sum Deus, qui justitiam loquor, et annun*
tio veritatem secundum justitiæ verbum; post Ju
 dæos, ad me quoslibet ego nullo discrimine acce
 dere, et commune omnibus Evangelii præconium
 esse jubeo. *Congregamini et venite et consulite*
simul, qui salvamini de gentibus, ubi pro *consulite*
simul, Accedite ad me qui de gentibus effugistis
 interpretatur Symmachus. Ideo autem *congrega*
mini dixit, ut cogentis ipsos et convocantis perso
 nam **525** exprimeret, qui erant a Satana disgre
 gati. Cum venisset enim non sui, sed nostri causa,
 mortem subiit Salvator, ut secundum Evangelistæ
 verba ⁸⁰, Dei filios, qui erant dispersi, eodem animi
 fideique vinculo connexos in unum congregaret.
 Deinde tanquam longe absint, *venturum* se innuit.
 Arcet enim et separat a Deo error ipse. Indeque est
 Pauli illud : *Qui aliquando eratis longe, facti*
estis prope ⁸¹. Et rursum : *Evangelizavit pa*
cem vobis, qui longe fuistis, et pacem iis, qui
prope ⁸². Et prophetæ etiam : *Appropinquate*
simul dicit, ita caute et prudenter accedere

⁷⁸ Psal. xviii, 5; Rom. x, 18. ⁷⁹ Exod. xix, 4 seqq. ⁸⁰ Joan. v, 46. ⁸¹ Isa. lvi, 4; I Cor. ii, 9. ⁸² Joan. xi, 52. ⁸³ Ephes. ii, 13. ⁸⁴ ibid. 17. ⁸⁵ Jac. iv, 8.

VARIE LECTIONES.

κ γρ. εἰ τις. γ Ισ. ἔχον.

adhortatur. Decet enim non nisi relicta prorsus peccandi consuetudine, vitæque in melius commutata, caste et pie ad Deum accedere.

Ad vos igitur reversi considerate, quam penitus **A** vecordes illi sint, qui lignum sculpturæ suæ elevant, id est, qui ita extollunt, ut gloriam quæ uni Deo debetur, ligno largiantur. Nimirum, quibus placet portare sensus expertia, et quæ ne moveri quidem valeant, quo pacto vel terra, vel mari iter facientes, ab ejusmodi auxilium postulant? Quod si quidquam habent, quod pro diis istis dicant, accedant et ipsi. Tum demum enim verum Deum agnoscant, cum propius accesserint. Annon magnum est deitatis argumentum, quod a prophetis ista longe ante prædicta, quam facta sunt; qualia dæmones, qui futurorum notitiam sibi arrogant, ne lucum quidem faciendo præstare queant; sed neque Christi adventum, vel interitum suum prænosse? At ea ipse, quia justus et Salvator sum, prædixi; qui justa oratione gentes omnes ad salutem voco. Id enim eo ipso, quod ab extremis terræ dixit, significavit. Quin et justum se alias nominat, ut demonum, qui in naturam nostram ita grassantur, ut ab humanis hostiis non abstineant, distinctionem adhibeat. Qui enim non justus dicatur, qui tam libenter injuria affectis opitulatur? qui nihil omnino futurum pronuntiat, quod certo et indubitato eventu non probet? Cum enim Abrahami nepotes esse servituros, tandemque libertatem consecuturos prædixisset; **526** ipso etiam non recordante patriarcha (neque enim vivebat adhuc vel ejus posterorum quisquam, qui justitiæ nomine commendaretur) ad exitum res ipsa deducta est. Justum rursus et ipse se appellat, ut iis, qui peccarunt, metum incutiat. Caret enim miseratione quæ justorum est in scelera animadversio. Vocat vero et Salvatorem, ut postquam ipsum salutis ergo moliri omnia perspexerint, eas sibi poenas, quas perferunt, juste infligi scelerum conscientia fateantur; si quid autem humanitatis sentiant, illud ipsum divinæ gratiæ benignitatisque attribuant. « Justus enim, scribitur ¹¹, prior est accusator sui. » Prætexit vero non sine juramento gentium justitiam, « ut per duas res, ait Apostolus ¹², immobiles, quibus impossibile est mentiri Deum, fortissimum solatium habeamus. »

Et sermones mei, addit, non avertentur. Quales vero sermones? Quibus nimirum dicebat: Convertimini ad me, et salvi eritis ab extremo terræ. Quibus autem de causis jusjurandum addiderit, hoc ipso indicat, quod, quia mihi incurvabitur omne genu, non Judeorum tantum, adjunxit. Si enim gratia Israeli post tanta peccata opus fuit; multo magis quod dicitur, cum sit omnium longe maximum, fidem non inveniat. Inde est ergo, quod tanquam cum hominibus sermo habeatur, admoto iurejurando, eos illum esse adoratores, similique juramento usuros, confirmavit, quod ex patre jam vocatis gentibus accidisse videmus. Efficietur autem penitus, cum in sæculi consummatione omnis humanæ mentis cogitatio vanitasque destruetur. Omnis autem lingua dicet, quia justitia et gloria ad

Συστρέψαντες οὖν ἑαυτοὺς συνίδετε ὡς ἀνήτο: παντελῶς οἱ αἰρῶντες τὸ ξύλον γλύμμα αὐτῶν, ὃ ἐστὶν ὑφ' οὐντες ὡς δόξαν αὐτῷ προσάγειν Θεοῦ. Ἦγουν οἱ τὰ ἄψυχα φέροντες, ὡς μὴ κινεῖσθαι δυνατόμενα, πῶς ὁδοποροῦντες, ἢ πλέοντες τὴν παρὰ τούτων αἰτοῦνται βοήθειαν; Εἰ δὲ ἔχουσι τι περὶ τῶν ἰδίων λέγειν θεῶν, προσείτωσαν. Σύνεγγυς γὰρ γεγονότες τὸν ἀληθῆ Θεὸν ἐπιγνώσκονται. Οὐ μέγα δείγμα τῆς θεότητος τὸ προαγγεῖλαι ταῦτα διὰ τῶν προφητῶν, ὅπερ οὐκ ἔχουσι ποιεῖν οἱ φανακισμῶ προλέγειν ἐπαγγελλόμενοι δαίμονες, μήτε τὴν Χριστοῦ παρουσίαν προγνόντες, μήτε τὴν ἰδίαν καταλύσιν; Ἐγὼ δὲ προείπον, ἐπεὶ δίκαιός εἰμι καὶ Σωτήρ. Δικαίῳ γὰρ λόγῳ πρὸς σωτηρίαν πάντα τὰ ἔθνη καλῶ. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ ἀπ' ἐσχάτου τῆς γῆς. Καὶ δίκαιον ἑαυτὸν ἄλλως καλεῖ, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν ἡδικοκτόων τὴν ἡμετέραν φύσιν δαιμόνων, οἳ μὴδὲ θυμάτων ἀνθρωπίνων ἐπέσχοντο. Καὶ πῶς οὐ δίκαιος ὁ τοῖς τοσοῦτον ἡδικοκίμοις ἐπικουρῶν; ὃς καὶ καθόλου προλέγων, ἀδιάπτωτον τηρεῖ τῶν προρρήθέντων τὴν ἔκδοσιν; Προεῖπὼν γὰρ Ἀβραὰμ τὴν δουλείαν τε καὶ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ γένους, καὶ μήτε Ἀβραὰμ ὑπομνήσαντος (τότε γὰρ οὐδὲ ἦν μήτε τῶν ἐξ αὐτοῦ δικαιοπραγούντων), πρὸς ἔργον ἐξήνεγκε. Καὶ πάλιν δίκαιόν φησιν ἑαυτὸν, τοὺς ἡμαρτηκότας φοβῶν. Δικαίου γὰρ ἡ ἀπαραιτήτος κρίσις. Καλεῖ δὲ καὶ Σωτήρα, ὡς ἂν αὐτὸν ἐπὶ σωτηρίᾳ μαθόντες πάντα ποιεῖν αὐτῶν, ὁμολογοῖεν μὲν μετανοοῦντες ἦν ἐκ τῶν δικαίων ὀφείλουσι δίκην φιλανθρωπίας δὲ τυχόντες, τὴν τοῦ συγχωροῦντος χρηστότητα. « Δίκαιος γὰρ ἑαυτοῦ κατήγορος ἐν πρωτολογία. » Τὴν περὶ τῶν ἐθνῶν δὲ δικαιοσύνην μὲθ' ὅρκου προτίσχειται, « Ἵνα διὰ δύο, φησὶν ὁ θεὸς Ἀπόστολος, πραγμάτων ἀμεταθέτιον, ἐν οἷς ἀδύνατον ψεύσασθαι Θεόν, ἰσχυράν παραχλῆσιν ἔχωμεν. »

Καὶ οἱ λόγοι δέ μου, φησὶν οὐκ ἀποστραφήσονται. Ποιοὶ δὲ λόγοι; δι' ὧν ἔλεγεν, Ἐπιστρέψατε ἐπ' ἐμέ, καὶ σωθήσεσθε οἱ ἀπ' ἐσχάτου τῆς γῆς. Ἐπὶ τίσιν δὲ τὸν ὅρκον ἐπήγαγεν, δηλοῖ λέγων. « Ὅτι ἐμοὶ κάμψει πᾶν γένος, οὐ τὸ Ἰουδαίων μόνον. Εἰ γὰρ Ἰσραὴλ μετὰ τοσαύτας ἀμαρτίας, χάριτος ἔδεξθη. πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ πάντων μέγα ὅν τὸ λεγόμενον ἡπιστεῖτο. Δι' ὅπερ ὡς ἀνθρώποις διαλεγόμενος, ὅρκον ἐπήγαγεν, ὡς προσκυνήσουσιν αὐτῷ, καὶ αὐτὸν ὅρκον ποιήσονται, ὅπερ ἐκ μέρους πεπλήρωται κληθέντων τῶν ἐθνῶν. Πληρωθήσεται δὲ τελείως ἐν τῇ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος, ὅτε πᾶν ἀνθρώπινον φάντασμα καὶ ψεῦδος καταργηθήσεται. Πᾶσα δὲ γλῶσσα ἐρεῖ, ὅτι δικαιοσύνη, καὶ δόξα πρὸς αὐτὸν ἦξει. Τὸ δὲ δόξα, ἰσχύς ὁ Σύμμαχος εἰρηκεν. Πᾶσαι γὰρ αἱ ἐν σφρα-

¹¹ Prov. xviii, 17. ¹² Hebr. vi, 18.

νοὶ ἀρεταὶ τέλος αὐτὸν ἔξουσιν. Καὶ πᾶσα ἰσχὺς Ἀνθρώπων τῶν ὑπὲρ θεοσεβείας ἀγωνισαμένων πρὸς αὐτὸν ἐλεύσεται, ἀρετῆς καὶ καμάτου γέρα παρέχοντα. Οἱ δὲ διορίζοντες ἑαυτοὺς, αἰσχυρῶνθ' ἔσονται. Διὸ λέλεκται· Αἰσχυρῶνθ' ἔσονται πάντες οἱ προσκυνοῦντες τοῖς γλυπτοῖς. Καὶ τοῖς Ἰουδαίοις ἐλέγετο· « Ἐάν μὴ πιστεῦσητε ὅτι ἐγὼ εἰμι, ἐν ταῖς ἀμαρτίαις ὑμῶν ἀποθάνεισθε. » Πότε δὲ αἰσχυρῶνθ' ἔσονται; Ὅταν πᾶν γόνυ κάμψῃ, μετὰ ταῦτα λέγεται, δικαιωθήσονται, καὶ ἐν τῷ θεῷ ἐνδοξασθήσονται πᾶν τὸ σπέρμα τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ. Τὸ δὲ σπέρμα τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, υἱοὶ ἄρα Ἰσραὴλ, οἱ πρῶτοι τῶν Εὐαγγελίων ἐτύγγανον κήρυκες, ὧν τὸ σπέρμα καὶ τὴν διαδοχὴν ἔργη δικαιωθήσεσθαι καὶ δοξασθήσεσθαι, τῆς υἰοθεσίας ἡξωμένους, περὶ ὧν τὸ, « Εἰ μὴ Κύριος Σαβαὼθ ἔγκατέλειπεν ἡμῖν σπέρμα, » ^B προσέφηται. Ὅτι δὲ σπέρμα τῶν διδασκάλων οἱ μαθηταί, ὅλοϊ καὶ Παῦλος λέγων· « Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα. »

ΚΕΦΑΛ. ΜΓ'.

α' ε'. Ἐπεὶς Βηλ, συνερρίβη Δαγῶν, ἐγένετο τὰ γλυπτά αὐτῶν εἰς θηρία, καὶ τὰ κτήνη. Αἴρετε αὐτὰ καταδεδεμένα, ὡς φορτίον κοπιῶντι, καὶ ἐκλελυμένῳ, καὶ πεινῶντι. Οὐκ ἰσχύοντι ἅμα, οἱ οὐ δύνησονται σωθῆναι ἀπὸ πολέμου· αὐτοὶ δὲ αἰχμάλωτοι ἤχθησαν, κ. τ. λ.

Εἰπὼν περὶ τῆς ἐπιστροφῆς τῶν ἐθνῶν, καὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ σπέρματος τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, πρὸς Ἰουδαίους ἀποστραφεῖς τὴν παντελὴ σημαίνει τῆς εἰδωλολατρίας καθαίρεσιν. Βηλ δὲ καὶ Ἕλληνες καλοῦσι τὴν Κρόνον, ᾧ δὴ προσήγον οἱ πλείστοι θυσιᾶν τὰ φιλάτα. Ὁ δὲ Δαγῶν, ἀλλοφύλων ἔσανον ἐν Ἀσκαλῶνι καὶ Γάζῃ τιμώμενον. Τῇ δὲ λέξει τῆς ἱστορίας ὁ προφήτης ἐνεμεινεν. Ὡς γὰρ ἡ κιθωτὸς ἀλλοῦσα πρὸς αὐτὸν εἰσενήνεκται, συνερρίβη παραχρῆμα πεσίων. Ἀπὸ δὲ τοῦ μερικῶς πρὸς τὸ καθόλου τῆς εἰδωλολατρίας τὴν λόγον ἀναγαγὼν, Ἐγένετο γλυπτά, φησὶν, αὐτῶν εἰς θηρία καὶ κτήνη. Τοιαῦτα δὲ καθ' ὅλης τῆς Αἰγύπτου τὰ εἰδῶλα. Ὁ δὲ Σύμμαχος, Ἐγένετο, φησὶ, τὰ εἰδῶλα αὐτῶν ζῶεις ἐκδοτα, ὡς ἀπορρίφεντα δηλονότι, καὶ λίαν κρημνωμένα. Ὑπομνήσκει δὲ, φασὶ κινεῖς, αὐτοὺς ὁ Θεὸς, ὡς τὰ μὲν αὐτοῦ μένει διηνεκῶς τελούμενα· τὰ δὲ τῶν εἰδῶλων πάντα ψευδῆ, καὶ πρὸς τὸ μηδὲν διαπίπτοντα. Θεὸς γὰρ ὁ αὐτὸς ἐστὶ, γνῶμη καὶ φύσει μεταβολὴν οὐ δεχόμενος. Καὶ ἂ προσέειπεν Ἀβραάμ, ἐξετέλεσεν. Καὶ νῦν ἀληθὴς ἐἰπὼν, ὅτι Ἐμοὶ πᾶν γόνυ κάμψει, καὶ κοινὴ πᾶσι δοθήσεται δωρεά. Ἡ δὲ τῶν εἰδῶλων ἀσθένεια διελέγχεται· καὶ ὁ παραδοθέντων ὑμῶν αἰχμαλωσίᾳ, ἐλεφάντων φορτία, καὶ τῶν ὑποζυγίων ἀπαγόμενα φορτία γενήσεται. Καὶ ἄνδρες δὲ φέροντες ἐπ' ὤμων αὐτὰ κοπωθήσονται. Τίς δὲ φέρων Θεὸν ἀσθενεῖ; Οὐκ ἄρα ταῦτα θεοί. Πῶς γάρ

eum veniet, quo loco, pro gloria, vim dixit Symmachus. Omnes enim, quæ in cælis sunt virtutes, pro fine ipsum habituræ sunt. Omnis denique hominum virtus, qui pietatis nomine decertarunt, ad eum, qui laboris et honestatis præmium largitur, ventura est. Qui autem se ipsi separant, confundentur. Atque inde est, quod omnes qui sculptilia adorant, **527** *confusum iri scribitur.* Hinc etiam, quod Judæis dicebatur : « Nisi credideritis quod ego sum, in peccatis vestris moriemini ». Quando autem confundentur? Ubi omne genu incurvaverit; postea ait: *Justificabuntur, et in Deo glorificabitur omne semen filiorum Israel.* Sunt vero semen filiorum Israel, illi ipsi Israel filii, qui primi præcones Evangelii fuerunt, quorum semen et successores *justificatum, glorificatumque* iri dixit, qui sunt in filios adoptati, de quibus illud antea : « Nisi Dominus exercituum reliquisset nobis semen », usurpatum fuit. Semen porro magistrorum etiam discipulos esse Paulo teste patuerit, qui se in Christo Jesu per Evangelium Corinthios genuisse affirmavit.

CAP. XLVI.

VERS. 1-5. *Cecidit Bel, contritus est Dago. Facta sunt sculptilia eorum in bestias, et jumenta. Portatis ea alligata, quasi onus laboranti, et deficienti, et sitiienti; nec prævalenti simul, qui non poterunt salvari in bello, ipsi autem captivi ducti sunt, etc.*

Postquam de gentium conversione, deque electione seminis Israel disputavit, ad Judæos jam conversus, omnem prorsus idolorum cultum eversum iri **528** significat. Est vero *Bel* etiam Græcis Saturnus nuncupatus; cui liberos suos in sacrificium permulti offerebant. *Dago* autem externorum populorum simulacrum, quod Ascalon et Gaza colebatur. Alludit porro ad historiam Isaias, quæ capta arca, et ad idolum introducta ^α, cecidisse ipsum, et *contritum* fuisse doceat. Deinde, ut a singulari, ad id quod generis est universi, susceptum de idololatria sermonem traducat, *Facta sunt*, inquit, *sculptilia eorum in bestias, et jumenta*: qualia fuerant ipsa Ægyptiorum idola. Quo loco Symmachus, *Fuerunt*, inquit, *eorum idola animalibus consecrata*; tanquam abjecta nimis, valdeque neglecta. Placet nonnullis Deum quæ sua sunt manere semper, indicare: quæ autem idolorum, falsa omnia existere, et in nihilum abire. Est enim idem perpetuo Deus, ejusque nunquam vel sententia, vel natura immutatur, quaque fide olim quæ Abrahamo pollicitus erat, præstitit, eadem et nunc, quod *omne genu ante se flexum* iri, communeque omnibus datum iri munus affirmavit, effecturus est. Arguitur porro idolorum imbecillitas, quæ, cum duci vos, inquit, in exsilium, contigerit, elephantis non solum,

^α Psal. xcvi, 7. ^β Joan. viii, 24. ^γ Isa. i, 9. ^δ I Reg. v, 1 seqq.

VARIÆ LECTIONES.

^α γρ. εἰσίν. ^β Ἰσ. ἡτιμωμένα. ^γ γρ. ἀληθεύει. ^δ Ἰσ. ἄ.

jumentisque cæteris, quibus avehantur, *oneri futura sunt*; sed viris etiam, quorum humeris gestabuntur, *laborem paritura*. Verum quis Deum gestans infirmior evadat? Non ergo dii illa sunt. Qui enim capta ab hostibus in exilium traducantur? Qui damnis eorum, a quibus adorantur, non tangantur? Volunt alii sacerdotes eos, qui in dæmoniorum pompis ipsorum fercula bajulabant, dum per plateas incederent, idolorum pondus non sine labore sustinuisse. Istis vero admonet Israelitas etiam de hostibus, a quibus propter idolorum cultum abducendi sunt; animoque relinquit cogitandum quam grave sit et intolerabile dæmoniorum *onus* animabus iis, quæ postquam se impietati manciparunt, confecto bello non aliter quam captivi scelerum catenis revinctæ *ducuntur*. Eos deinde non *Jacob*, sed *domum Jacob* tantum nominat, propter affinitatem **529** cum carne, et *reliquias Israel*, tanquam *seces ejus aliquas*, et excrementa. Putant nonnulli abductis in *captivitatem* permultis, *unicam domum*, tanquam immanis ei barbaræ crudelitatis reliquias appellari: quod et ipsos etiam, nisi resipuerint, perpersuros esse non dissimulat. Volunt alii ad eorum, quæ dicta sunt, meditationem ipsos revocari, quos Jacobi genere gloriantes par fuit ejusdem mores imitari. Etsi enim, inquit, *reliquiæ* sitis *Israel* duæ tribus illæ, quæ de duodecim (decem enim bello captas et abductas esse constat) adhuc manent incolumes, eos tamen, quibus resipiscere placuerit, non sum neglecturus. Deinceps, tanquam frustra laborent, legem eis, in qua a teneris unguis eruditi fuerant, exprobrat. Circumcisionem enim octavo die adepti, in aliis etiam legis præceptis ita educantur, ut non immerito dicatur: « Et populi meditati sunt inania ». Cum enim ad idololatriam se convertissent, prophetico sermone ad errorem revincendum opus habuerunt. Vos ergo, inquit, quantum ad peccandi licentiam attinet, iidem plane remansistis. Ego vero eodem semper in vos animo, eademque benevolentia existens, deque vestra semper salute sollicitus, cum vos captivitate *castigavero*, vinculis liberatos *dimittam*. Eos enim non aliter quam peritus medicus, partim minis, partim etiam pollicitationibus de diaboli manibus eripere conatur.

530 VERS. 5-11. *Cui me assimilastis? videte, excogitate qui erratis, et qui confertis aurum de marsupio, et argentum in statera appenditis, et conducitis aurificem. Fecerunt manufacta, et incurvati adorant illa. Tollunt humeris, et ambulant, etc.*

Talem, inquit, in vos me ipse præstiti: vos autem, in quantam impietatis absurditatem delapsi estis, considerate; qui corpore carentem mortaliū formis subdidistis: qui *aurum et argentum contuleritis*, qui forma materiæ inducta Deo honorem tribui putaveritis. Quo defensionis artificio crimen istud depuleritis? Vel tandem igitur ad meæ deitatis cogitationem resipiscite, neque sempiternum et solum Deum esse agnoscite. Hujus vel

Α ἂν καὶ ἦγετο πρὸς τῶν πολεμίων αἰχμάλωτα; πῶς δ' ἂν ταῦτα παθόντας τοὺς ἰδίους παρεῖδον προσκυνητάς; Ἄλλοι δὲ φασιν ὡς ἐν ταῖς τῶν δαιμονίων πομπαῖς ἐκκομίζοντες ἱερεῖς τὰ ἀγάλματα φέροντες; ἐπ' ὧμων, τὰς πλατείας ἀχθοφοροῦντες διήρχοντο. Τὸν Ἰσραὴλ δὲ διὰ τούτων ὑπομιμνήσκει καὶ τῶν ἀπαξόντων αὐτοὺς πολεμίων, ὡς τὰ εἰδῶλα προσκυνησάντας, καὶ κατὰ διάνοιαν αἰνιττόμενος, ὡς βαρὺ καὶ δυσβάστακτον ψυχαῖς τὸ τῶν δαιμόνων φορτίον, ἐπειδὴν αὐτὰς ἀσεδεῖα καταδουλώσωνται, δίκην αἰχμάλωτων σειραῖη αὐτὰς ἀμαρτημάτων δεδεμένας ἀπάγοντες, τοῦ παρ' αὐτῶν πολέμου πέρας τοῦτο ποιοῦμενοι. Εἶτα καλεῖ αὐτοὺς οὐκ Ἰακώβ, ἀλλ' αὐτὸ μόνον *ὄκνον* Ἰακώβ, διὰ τὴν κατὰ σάρκα συγγένειαν, καὶ κατάλοιπον Ἰσραὴλ, ὡς τρύφα τινὰ καὶ **Β** *περίττευμα* Ἰσραὴλ. Τινὲς δὲ φασιν ὡς τῶν πλείστων εἰς *αἰχμαλωσίαν* ἀχθέντων, ὥσπερ *ὄκνον* ἕνα καλεῖ καὶ βαρβαρικῆς ὠμότητος λείψανον. Τοῦτο γὰρ αὐτοὺς πείσεσθαι μὴ μετανοοῦντάς φησιν. Ἄλλοι δὲ φασιν ὡς πρὸς τὴν τῶν εἰρημένων αὐτοὺς ἀγίαν συνείσθησιν. Ἰακώβ γὰρ αὐχοῦντες εἶναι γένος, τὸν ἐκείνου τρόπον ζηλοῦν εἰσιν ἄξιοι. Εἰ γὰρ καὶ *λεῖμμα* τυγχάνετε τοῦ Ἰσραὴλ δύο περιλειφθεῖσαι φυλαὶ (αἱ γὰρ δέκα πρὸς αἰχμαλωσίαν ἀπήχθησαν), μετανοοῦντας ὅμως οὐ περιόφομαι. Λοιπὸν αὐτοῖς ὡς ἀνόνητα μελετῶσι, τὸν νόμον ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων ὠνεῖδισεν. Δεχόμενοι γὰρ περιτομὴν ὀκταήμερον, τοῖς ἄλλοις νομίμοις ἐντρέφονται, ὡς εἰρῆσθαι διὰ τοῦτο· « Καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά. » Εἰδωλοπα- **Γ** τρούντες γὰρ, προφητικῶν εἰς ἑλεγχον ἐδέοντο λόγων. Ὑμεῖς μὲν οὖν οἱ αὐτοὶ τὴν πλάνην· ἐγὼ δὲ ὁ αὐτὸς τὴν φιλανθρωπίαν, τὴν ὑμετέραν ἀεὶ σωτηρίαν ζητῶν, καὶ *παιδεύσας* ὑμᾶς αἰχμαλωσίᾳ, πάλιν ἀνήσω δεσμοῦ. Ὡς γὰρ ἱατρὸς ἀγαθὸς νῦν μὲν ἀπειλαῖς αὐτοὺς, νῦν δὲ πάλιν ἀγαθῶν ὑποσχέσεσιν ἀρπάσαι πειράται τοῦ διαδόλου χειρῶν.

Vos ergo, inquit, quantum ad peccandi licentiam attinet, iidem plane remansistis. Ego vero eodem semper in vos animo, eademque benevolentia existens, deque vestra semper salute sollicitus, cum vos captivitate *castigavero*, vinculis liberatos *dimittam*. Eos enim non aliter quam peritus medicus, partim minis, partim etiam pollicitationibus de diaboli manibus eripere conatur.

ε'-ια'. *Τίνοι με ὠμώσατε; ἴδετε, τεχνάσασθε, οἱ πλανώμενοι. καὶ οἱ συμβαλλόμενοι χρυσίον ἐκ μαρσιππίου, καὶ ἀργύριον ἐν ζυγῷ στήσουσιν ἐν σταθμῷ· καὶ μισθωσάμενοι χρυσίον, ἐποίησαν χειροποίητα, καὶ κύψαντες προσκυνοῦσιν αὐτοῖς. Αἶρουνσιν αὐτὸ ἐπὶ τοῦ ὧμου, καὶ πορεύονται, κ. τ. λ.*

Ἐγὼ μὲν περὶ ὑμᾶς, φησὶ, τοιοῦτός εἰμι. Ὑμεῖς δὲ λογίσασθε πρὸς ὅσην ἀσεδεῖα ἀτοπίαν ἐκπίπτετε, τὸν ἀσώματον εἰκόσι θνητῶν ὑποβάλλοντες· *χρυσίον καὶ ἀργύριον συνεσφέροντες*, ὕλη καὶ πλάσει τι μᾶν τὴν θείαν φύσιν ἡγούμενοι. Πρὸς τοῦτο ποῖαν ἀπολογίαν τετεχνασμένην εὐρήσετε; Τῆς οὖν ἐμῆς ποτε θεότητος πρὸς ἔννοιαν ἀνανήψατε, ὡς ἀτίδιος καὶ μόνος ἐγώ. Καὶ τούτου τεκμήριον τὸ διὰ τῶν ἐμῶν προφητῶν προαγορεύειν τὰ μέλλοντα χρόνοις ὅτε-

40. Psal. II, 1.

ρον ἐπιτελεῖσθαι μακροῖς, ὧν τὰ μὲν ἤδη πεποίηκα, τὰ δὲ καὶ ποιήσω, διὰ τοῦ καλεῖν πετεινῶν δίκην τοὺς ἐμοὺς ὑπηρέτας ἀγγέλους, τὰ τε λειτουργικά πνεύματα τὰ πρὸς διακονίαν ἀποστέλλόμενα διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν. Οἱ δὲ λοιποὶ ἐξέδωκαν, *Καλῶν ἀπὸ ἀνατολῶν ἔρριν, ἀπὸ γῆς πόρρωθεν ἄνδρα βουλῆς μου*. Ἀηλοὶ δὲ τὸν Χριστὸν ὃν ἀνακεκλήσθαι φησιν ἐκ γῆς πόρρωθεν, τῶν τοῦ ἄδου δηλονότι μυχῶν, δι' οὗ πληρώσειν τὰς ἐπαγγελίας φησιν. Ἄλλοι δὲ πετεινὸν ἔφασαν τὸν Βαβυλώνιον, περὶ οὗ φησιν Ἰεζεκιήλ· «Ὁ ἀέτης ὁ μέγας, ὁ μεγαλοπτερυγός, » καὶ τὰ ἐξῆς. Ἄπερ ἐξηγούμενός φησιν· «Ὁὐκ ἐπίστασθε τί ἐστί ταῦτα; ὅτ' ἂν ἔλθῃ βασιλεὺς Βαβυλῶνος ἐπὶ Ἱερουσαλήμ καὶ λήψεται τὸν βασιλέα αὐτῆς, καὶ τοὺς ἀρχοντας αὐτῆς, » καὶ τὰ μετὰ ταῦτα· τοὺτους γὰρ ἐκλεκτὰ τῆς κέδρου προκέκλῃκε διὰ τῆς παραβολῆς. Ἔλεγεν δὲ βασιλεὺς τὸν Σεδεκίαν, ὃν αἰχμάλωτον ἐληφεν. Ἄλλοι δὲ πετεινὸν εἰρῆσθαι τὸν Κύρον φασιν. Τὸ δὲ ἔκτισα, τοῦτ' ἐστὶ κατεσκευάσσα, κακὰ δηλονότι κακωτικά. Εἰ δὲ καὶ μηδεὶς εὗρεθῇ τοῦμὸν θέλημα μετιῶν, τὸν ὕψιν ἀποστελῶ τὸν ἐμὸν τὴν πατρικὴν πληροῦντα βουλῇν.

quod *creasse* se adjicit, *præparasse* innuit; mala nimirum et calamitates, quibus afficientur. Quod si etiam nullus reperiatur, qui voluntatis meæ placita non aversetur, Filium ego meum, qui Patris consilium amplexus, ejusdem mandata impleat, missurus sum.

ΚΕΦΑΛ. ΜΖ'.

α-ιε'. Κατάβηθι, κάθισον ἐπὶ τὴν γῆν, παρθένος θύγατερ Βαβυλῶνος. Εἰσελθε εἰς τὸ σκότος, θύγατερ Χαλδαίων, ὅτι οὐκ ἔτι προσθήσῃ κληθῆναι ἀπαλὴ καὶ τρυφερά. Λάβε μύλον, ἄλυσον ἄλευρον, ἀποκάλυσαι τὸ κατάλυμά σου, ἀράσυσσε τὰς πολιάς, ἀποκάλυσαι τὰς κνήμας, κ. τ. λ.

Καὶ ταῦτα πρὸς τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ, οἷς ἔλεγε, «Τί νιν με ὁμοιώσατε; » Ἐκεῖ μὲν οὖν πλανωμένους εἶπεν αὐτοὺς, ἐνταῦθα δὲ ἀπολωλεκότας τὴν καρδίαν. Ἄνδ' οὗ Σύμμαχος ἐξέδωκεν, οἱ σκληροκαρδιοὶ. Καθ' ἐκάτερον δὲ παρίσταται τὸ τῆς γνώμης ἀναίσθητον. Διὸ πρὸς εἰδωλολατρείαν ἐτράποντο. Ἄλλ' ὅμως ἐλεῶν αὐτοὺς ὁ Θεὸς ὑποσχέσεται καλαῖς ἀνακαλεῖται πρὸς σύνεσιν μακρυνθέντας δικαιοσύνης, τοῦτ' ἐστὶ Θεοῦ. Ἀπειρήκεσαν γὰρ ταῖς ψυχαῖς ἀλούσας ὀρώντες τὰς δέκα φυλάς, αὐτοῖς τε τὸν Ἀσσύριον ὀρώντες ἐγκείμενον, ματαίας τοῦ Θεοῦ τὰς ἐπαγγελίας ἐνόμιζον. Διὸ τὴν κατὰ Βαβυλῶνος αὐτοὺς εὐαγγελίζεται δίκην. Ἐκόλασε γὰρ τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ ὁ Θεὸς οὗ μισῶν, σωτηρίαν δὲ αὐτοῖς μνηστευόμενος, ὡς καὶ τῶν λατρῶν οἱ τέμνοντές τε καὶ καίοντες· ἐπεὶ καὶ πᾶσα κόλασις πρὸς ὀνησίαν ἐπιφέρεται. Συναναπλέκει δὲ τῇ τῆς μερικῆς σωτηρίας ὑποσχέσει καὶ τῆς γενικωτάτης τὴν δόλῳσιν. Ἡ μὲν γὰρ διὰ Κυρίου ὑλῆτρωσις, μερικὴ, ἡ δὲ διὰ Χριστοῦ, πάντων ἀνθρώπων. Τὸ δὲ, οὐ μὴ βραδύνω, παρέοικε τῷ· «Ἐτι μικρὸν ὁ ἐρχόμενος ἤξει, καὶ οὐ χρονιεῖ,»

⁶⁵ Hebr. 1, 14. ⁶⁶ Ezech. xvi, 3. ⁶⁷ ibid. 12. ⁶⁸ Isa. xlv, 5.

VARIÆ LECTIONES.

δ Ἰσ. Κύρου.

PATR. GR. LXXXVII.

id fuerit argumentum, quod meorum prophetarum voce quæ essent eventura longe ante prædixerim, quorum alia jam per me facta sunt, alia procul dubio et ipse efficiam; qui in subsidium meum angelos, tanquam *aves*, spiritusque ministros in eorum, qui salutis hæredes futuri sunt ⁶⁵, auxilium *vocare* possim. Alii autem transtulerunt: *Vocans ab oriente avem, a terra longinqua virum voluntatis meæ*. Quibus certe Christum ipsum significarunt; quem de terra longinqua, id est ab ipsis inferorum penetralibus, evocatum esse dicit, et per eundem se promissiones impleturum. Alii porro *avis* nomine Babylonium significari dixerunt, de quo loquentem **531** Ezechielem reperiatis, ubi ait: «Aquila magna, magnis pennis ⁶⁶, » cæteraque, quæ sequuntur, quorum sic interpretationem adjungit: «Nescitis quid ista significant? Ecce venit rex Babylonius in Jerusalem; et assumet regem ipsius, et principes ejus ⁶⁷, » et quæ sequuntur. Hos enim antea cedrorum electarum appellatione in parabola significaverat; Sedeciamque regem, quem captivum habuit, demonstrabat. Alii vero per *avem*, Cyrum designari arbitrantur. Deinde,

CAP. XLVII.

532 VERS. 1-15. *Descende, sede super terram, virgo filia Babylonis. Sede in terram. Ingredere in tenebras, non est solium, filia Chaldaeorum: quoniam non ultra adjicies, ut voceris mollis et tenera. Tolle molam, et mole farinam; revela operimentum tuum, delege canos, denuda tibias, etc.*

533 Et ista ad Israelitas etiam, in quos superius illud: «Cui me assimilastis ⁶⁸, » usurpatum est, referuntur. Ibi ergo eos errare, hic autem *corperdidisse*, sive, ut expressit Symmachus, *duro corde exsistere* significat, ut utroque modo vecordes, animique sensu destitutos ad idololatriam sese contulisse demonstret. Sed eorum jam miseratione commotum Deum spe bona, magnificisque pollicitationibus, qui *a justitia*, id est a Deo, *longe fuissent*, ad resipiscentiam provocare. Animos enim, qui decem tribus captas esse cernebant, abjecerant; et qui sibi Assyrium imminere videbant, vanas esse pollicitationes arbitrabantur. Atque hinc est, quod eis prædicta Babylonis ultione recreari Dens voluit; qui non odio, sed salutis amore provocatus ad Israelitarum poenas accessit, non aliter quam ad amputandum, vel urendum medici: ne dicam nonnisi utilitatis gratia semper ultiones induci. Copulat autem cum particulari *salutis* promissione, et ejus etiam significationem, quæ generis est universi. Est enim quæ sit per Cyrum re-

demptio, particularis, quæ autem per Christum A universorum hominum. Jam, quod *tardare non faciam* adjicit, eidem plane simile est, quod scribitur : « Adhuc modicum, qui venit, veniet, et non tardabit ⁹⁰. » *Sionis* deinde nomine Ecclesiam intelligimus, in qua ejusdem salutem cum gloria percipimus, quotquot intelligibilis Israel, id est, Abrahami filii per **534** promissionem effecti, mentem quæ Deum intueatur, habuerimus. At Symmachus : *Dabo in Sion salutare, et Israel gloriam*, interpretatur. Ista ergo Israeli, inquit, pro mea in eos benevolentia, facile concesserim : sed *justitiam* meam in eos, qui præter æquum in vos sævierunt, dejecto regni ipsorum fastigio non possum non ostendere. Ideo enim fasti intumescunt, quod a sæculis multis imperio gentium potiuntur. Regno itaque personam tribuens *filiam Babylonis et virginem*, magnitudine virum, tanquamque ipso ætatis flore, tumidam et elatam appellavit, quam e sublimi descendere imperat.

Nonnulli filias Babylonis, aut etiam mulieres, ita B volunt indicari, quas a Medis captas in servitutum redactum iri significat ; quorum *descensu*, gloriæ et luxus, libertatisque et divitiarum in contraria mutatio demonstratur. Vocat ergo virginis *tenebras*, calamitatem eam, quæ averti sarcirique non valeat. Menti siquidem perpetuo *tenebras* dolor et metus offundunt. *Mollem* deinde et *teneram*, propter vitæ genus, modoque carentem ornatum vel regni, vel mulierum appellavit. Apud quos enim militiæ studium professos auro ornari, suavisissimisque liniri unguentis usitatum erat, quid non facturæ mulieres putes ? Sedentem deinde, tanquam de regina sermo sit, facit ; quæ mox relictis omnibus non aliter quam quæ *molæ* addicta, captivis famulatura sit. Ad hæc, *operimentum* illud, quo sibi varie caput adornabat, abjicere imperat : et quod de canis dixit, addidit, aut tanquam regni diuturnitatem indicaturus, aut eorum qui loquuntur, crudelitatem ; qui ne anui quidem pepercerunt. Sed pro quo *Revela operimentum* habemus, *Aures obducito* dixit Symmachus. Ubi item, *Quod justum est de te auferam*. Non amplius *tradam hominibus*, legimus ; idem quoque, *Te ego ulciscar, nec resistet mihi homo*, interpretatur. Ubi deinde : *Qui redemit te Dominus exercituum*, Aquilas : *Propinquus vobis Dominus*. **535** Ilac igitur adversum te, inquit, *Dominus noster*, qui *nos redimit*, decrevit : nimirum, ut te ad hostes abduceret, ubi te existentes in medio *fluvios denudatam* pertransire necesse est. Neque vero id injuria passum esse alius etiam in hunc modum propheta testatur, cum ait : « Sicut fecit, faciam ei ⁹¹. » Et rursum : « Quemadmodum fecisti, sic erit et retributio tua ⁹². » Quin et omnino dicit Scriptura : « Væ impio ! Mala secundum opera manuum ipsius contingent ei ⁹³. » Quod autem, *Non amplius tradam te hominibus*, ait ; si ad

καὶ Σιών τὴν Ἐκκλησίαν νοήσομεν, ἐν ἣ τὴν αὐτοῦ σωτηρίαν ἐν δόξῃ δεχόμεθα ὅσοι τελοῦμεν εἰς τὸν νοητὸν Ἰσραὴλ, εἰ θεὸν ὁρῶντα σχήσομεν νοῦν εἰς τέκνα τελοῦντες κατ' ἐπαγγελίαν τοῦ Ἀβραάμ. Ὁ δὲ Σύμμαχος ἐξέδωκε ἡ δόξα ἐν Σιών σωτήριον, καὶ τῷ Ἰσραὴλ δόξαν. Ταῦτα μὲν οὖν διὰ φιланθρωπίας δώσω, φησὶ, τῷ Ἰσραὴλ τὴν δὲ δικαιοσύνην ἐνδείξομαι τὴν ἐμὴν, τοῖς ὑπὲρ τὸ δέον ὑμῶν τιμωρησαμένοις ἐπεξιὼν, ὧν δὴ ταπεινώσω τῇ βασιλείας τὸ ὕψος. Ἐμεγαλαύχουν γὰρ ἐπὶ μακροῖς χρόνοις τῶν ἔθνων δυναστεύοντες. Τὴν δὲ βασιλείαν προσωποποιήσας, θυγατέρα Βαβυλωνίως ἐκάλεσεν, καὶ παρθένον, ὡς καλλωπιζομένην ἐν ἀκμῇ τῆς δυνάμεως, καὶ τὴν ἐξ ὕψους αὐτῇ προσέταξε κάθοδον.

Τινὲς δὲ τὰς θυγατέρας τῶν Βαβυλωνίων ἢ καὶ τὰς γυναῖκας οὕτως εἰρησθαί φασιν, ὧν τὴν ὑπὸ Μήδων διέγραψεν ἄλωσιν, καὶ τὴν εἰς δουλείαν ἀπαγωγὴν. Ὡν ἡ κατάθαισις δηλοῖ τὴν ἐκ δόξης καὶ τρυφῆς, ἐλευθερίας τε καὶ πλούτου πρὸς τάναντία μεταβολήν. Τῆς οὖν παρθένου σκοτός τὴν ἀνήμεστον ἐκάλεσε συμφοράν. Τὸν νοῦν γὰρ αἰεὶ λύπη καὶ φόβος σκοτοῖ. Ἀπαλὴν δὲ καὶ τρυφερὰν διὰ τε τὴν δίκαιαν καὶ τὸν ὑπερβάλλοντα κόσμον ἢ τῆς βασιλείας, ἢ τῶν γυναικῶν καλεῖ. Παρ' οὗς γὰρ τὸ μάχιμον ἐκosomeito χρυσῷ, καὶ τοῖς εὐωδεστάτοις κατεχρίετο μύροις, τί ἂν τις εἴποι τὰ γύναια ; Καὶ καθημένην, ὡς ἐπὶ βασιλίδος φησὶν. Ἀπερ ἀποθεμένην, φησὶ, μυλωθρίδος δίκην θεραπεύνης, τοῖς ἀλοῦσι δουλεύσεις. Καὶ τὸ κατάλυμα ὃ δὲ τὸ ἐκ διαφόρου κόσμου περιελούσα τῆς κεφαλῆς ἀποτίθετο. Τὸ δὲ τῶν πολιῶν, ἢ ὡς ἐπὶ χρονίου βασιλείας εἶπεν, ἢ τὴν ὁμότητα τῶν εἰρηκτότων δηλῶν, ὡς μηδὲ γυναικὸς πρεσβυτίδος φείσασθαι. Ἀντὶ δὲ τοῦ Ἀποκάλυψαι τὸ κατακάλυμμα ἑ σου, Σύμμαχος, Κάλυψαι τὰ ὦτα, φησὶν, ἀντὶ δὲ τοῦ, Τὸ δίκαιον ἐκ σοῦ λήψομαι ὃνκέτι μὴ παραδῶ ἀνθρώποις, ἐξέδωκεν Ἐκδίκησίν σου λήψομαι, καὶ οὐκ ἀντιστήσεται ἐν ἐμοὶ ἄνθρωπος. Ἀντὶ δὲ τοῦ, ὃ βυσσάμενός σε Κύριος Σαδωὺθ Ἀκύλας, ἀρχιστεῦων ἡμῶν Κύριος. Ταῦτα κατὰ σοῦ, φησὶν, ὥρισεν ὁ ἡμέτερος Κύριος λυτροῦμενός ἡμῶς, δηλονότι τὴν εἰς πολεμίους ἀπαγωγὴν, καθ' ἣν ἔδει ὃ διελευθὶν ἀνασυρομένην καὶ τοὺς ἐν μέσῳ τυγχάνοντας ποταμούς. Ὅτι δὲ δικαίως πέπονθε, καὶ προφῆτης ἐδήλωσεν ἕτερος εἰπών Ἐκαθὼς ἐποίησεν, ποιήσω αὐτῇ ἡ καὶ πάλιν Ἐκαθὼς ἐποίησας, οὕτως ἔσται τὸ ἀνταπόδομά σου. Καὶ καθόλου δὲ φησιν ἡ Γραφή Ὁὐαὶ τῷ ἀνόμῳ. Πονηρὰ κατὰ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ συμδύσεται αὐτῷ. Τὸ δὲ, Οὐκέτι μὴ παραδῶ σε ἀνθρώποις, κατὰ τοὺς Ἐδδομήκοντα, δηλοῖ τὸ μηκέτι τοιοῦτοις ἀπανθρώποις παραδοθῆσεσθαι.

⁹⁰ Habac. II, 3. ⁹¹ Ezech. VII, 27. ⁹² Jerem. I, 15, 29. ⁹³ Isa. III, 11.

VARIAE LECTIONES.

• γρ. κάλυμμα. ἑ γρ. κάλυμμα. ὃ γρ. ἵπ. σε ἐξ.

Ἰσως δὲ καὶ αὐτοῖς λέγει τοῖς πάλαι νικήσασιν· τοῦτο δὲ πρὸς τὸν Ἰσραὴλ ῥηθὲν παρεμβέδληται. Εἴτα πάλιν πρὸς τὴν Χαλδαίαν φησί, *Κάθισον κατανευνημένη*, ἥ κατὰ Σύμμαχον, *σιωπῶσα*· ἥ γὰρ οὕτω μεγάλαυχος, καὶ ὡς οἰκέταις χρωμένη τοῖς ἔθνεσιν, μετάνωθι λοιπὸν ἐφ' οἷς ἐπραξας, τοσούτῳ σκότῳ παιδείας ἐκδιδομένη.

tanquam *servis*, nationibus uteris; te deinceps

bris versareris, pœnitere æquum est. Τὸ δὲ *ισχύς βασιλείας*, *δεσποῖνα βασιλειῶν* ἐξέδωκε Σύμμαχος, καὶ τὴν αἰτίαν ἐπήγαγεν, διδάσκων ὡς οὐ δεῖ τοῖς ὑπὸ Θεοῦ ταπεινουμένοις ἐπεμβαίνειν, οὓς ἐγχωρεῖ παιδευθέντας ἐλεθθῆναι. Συνοδὸς δὲ τούτοις καὶ Ζαχαρίας φησὶν· « Ἐξήλωκα τὴν Ἱερουσαλὴμ ζῆλον μέγαν, καὶ θυμῷ μεγάλῳ ὀργίζομαι ἐγὼ ἐπὶ τὰ ἔθνη τὰ συνεπιτιθέμενα· ἀνθ' ὧν ἐγὼ μὲν ὠργίσθην ὀλίγα, αὐτοὶ δὲ συνεπέθεντο εἰς κακὰ. » Σὺ δὲ, φησί, καὶ διηνεχῶς *βασιλεύειν* ὑπελήψας, παιδεύων ταῖς παρούσαις εὐπραγίαις μὴ πεποιδέναι, προορῶν δὲ τὰ *ἔσχατα*, καὶ τὰς ὑστερον ἐσομένας μεταβολάς. Ταῦτα δὲ τῆς ὑπερηφανίας τῶν ἐν αὐτῇ βασιλευσάντων ὑπῆρχεν. Ὑφ' ἓνα δὲ αὐτῇ καιρὸν ἀπειλεῖ ἀνδρὸς στέρησιν τοῦ καθ' ὃν ἦλθε βασιλεύοντος χρόνον, καὶ τέκνων τῶν ὑπ' αὐτῆς βασιλευσάντων, ἥ καὶ τῶν αὐτῆς οἰκητόρων ἐν τῇ μάχῃ πεσόντων. Οὐ διὰ τὰ προλεχθέντα δέ σοι ταῦτα συμβήσεται μόνον· ἀλλ' ὅτι καὶ τὰς ἐλπίδας ἐν ἐπιδόξῃς ἔθους καὶ φαρμακείαις. Προλεγόντων γάρ σοι νίκην τῶν αὐτὰ μετιόντων, πρὸς ὄγκον ἀρβύεσσα φρονήματος, ὁμοῦ καὶ τῇ δυνάμει θαρρόυσα, καὶ τὴν ἀρχὴν οὐκ οἰομένη κρείττω φανέσθαι τὴν Περσικὴν, ἐφασκε· *Ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἔστιν ἑτέρα, ταῖς ἐκ δαιμόνων μαντείαις, καὶ ταῖς ἐξ ἀστρων θαρρήσασα.*

Καὶ τὴν ἐπὶ δαίμοσιν ἐλπίδα *πορρείαν* καλεῖ. Ἀποστατικὴ γάρ ἐστι Θεοῦ. Πᾶσι γὰρ ἀνθρώποις ἡ πρὸς Θεὸν οἰκείωσις κατὰ φύσιν, ἥ δὲ πρὸς δαίμονας ἀλλοτρία, τὴν τούτων πρὸς ἀνθρώπους συνουσίαν διὰ γοητείας ἐπαγομένη. Διὸ καὶ Παῦλος τῇ φαρμακείᾳ συνάπτει τὴν εἰδωλολατρείαν λέγων· « Εἰδωλολατρεία, φαρμακεία. » conciliat: indeque est quod Paulus idolorum cultum cum iis conjungit, cum idolorum servitus, veneficia, dicit ¹³.

Οὐ τὸινυν οὕτε Χαλδαῖοις οὐθ' ἑτέροις τὸ εἰδωλολατρεῖν συγγνωστὸν, ἀλλ' ὀλέθριον, *Ἔσται οὖν, φησὶν, ἡ πορρεία σου εἰς αἰσχύνην*, ὅτ' ἂν ἡ ἐπὶ δαίμοσιν ἐλπίς διαπέσῃ, ὧν ἡ *ισχύς*, ἀσθένεια, μήτε προλέγειν ἐχόντων, ὡς ἐγὼ σοι ταῦτα, μήτε βοηθεῖν δυναμένων. Ἀντὶ δὲ τοῦ, *Γινώθι ὅτι ἡ σύνησις τούτων ἔσται, καὶ ἡ πορρεία σοι αἰσχύνη*, Σύμμαχος φησὶ· *Καὶ ἡ γνώσις σου αὕτη ἐξηπάτησέν σε.* Σύνεσις δὲ καλεῖ τὴν σοφίαν τῶν μάντιων. Διὸ φησὶ, *Καὶ οὐ μὴ γινῶς ἐκ μαρτείας τὸν ἐπερχόμενον ὀλεθρον*, ὃν καὶ βόθυρον καλεῖ, τὸ ἀφικτον τῶν ἐμπεπτωκότων δηλῶν. Παρίσται δὲ Δανιὴλ ὅπως παρὰ Χαλδαίους διέπρεπον μάγοι τινὲς, καὶ Γαζαρηνοὶ, καὶ φαρμακοὶ, καὶ οἱ τὰ τοιαῦτα σοφοὶ (οὕτω γὰρ αὐτοὺς ἐκάλουν), οἱ καὶ εὐδοκίμουν

A mentem interpretum Septuaginta referas, de inimicis ejusmodi et inhumanis hominibus, fortassis et de illis etiam a quibus victi quondam fuerunt, intellexit. Sed est ad Israel dictum istud intercalatum. *Chaldaeam* deinde compellens, *Sede*, inquit, *compuncta*; vel *tacens*, secundum Symmachum.

Quæ enim eo superbiæ et arrogantiae evaseras ut eorum, quægessisti, cum in tantis doctrinæ tene-

Cæterum quo loco *fortitudo regni* habemus, *domina regnorum* vertit Symmachus; et causam addit, ut doceat non iis esse, qui a Deo affliguntur, insurgendum, quorum correptione ad *miserericordiam* potius decuit commoveri. Istis autem et illa congruunt, quæ per Zachariam in hunc modum dicuntur: « *Emulatus sum Jerusalem zelo magno*:

B et ira magna ego irascor super gentes opulentas. Quia ego iratus sum parum, ipsi addiderunt ad mala ¹⁴. » At te diutius *regnaturam* arbitrata es, inquit, ut præsentium rerum successui non esse confidendum, sed *ultima*, et quæ deinceps futuræ sunt, mutationes oportere prævideri demonstraret. Demonstrabant vero hæc eorum qui in ea regiarunt, arrogantiam. Ei porro uno eodemque tempore, et viri, qui dum capta est regnabat, et liberorum, aut etiam civium, qui in acie casuri essent, interitum nimitatur. Neque tamen ista in te solum, inquit, propter ea, quæ ante dicta sunt, ventura sunt; sed ideo etiam quod spes tuas in incantationibus et veneficiis sitas 536 habueris. Cum enim penes te fore victoriam prædicarent, qui ea adibant; tantum fastu et arrogantia intumuisti, ut opibus tuis freta, Persisque te fore superiorem arbitrata, *esse te, et non exsistere aliam*, inque vaticiniis, quæ per dæmonas et astra fiunt, confidere, ausa sis dicere. Spem deinde, quæ in dæmonibus collocatur, *fornicationem* ideo nominat, quod a Deo separet. Est enim Dei et hominum maxime secundum naturam familiaritas, aliena autem plane, quæ cum dæmonibus inita, illis cum hominibus congressum magicis artibus

Non est igitur idola colere neque *Chaldæis*, neque aliis venia dignum, sed capite. Erit ergo *fornicatio tua*, inquit, in *dedecus*; cum tibi, quæ est in dæmonibus, *spes exciderit*, quorum virtus ab impotentia non differt, qui tibi nihil quidquam vel prædicere, ut ego ista, vel auxiliari queunt. At pro, *Scito* quod prudentia horum erit, et *fornicatio tua tibi dedecori*, ita Symmachus: *Et intelligentia tua, hæc decepit te.* Ubi intelligentiæ nomine vaticinandi artem significavit. Et inde est, quod ait: *Et non cognosces ex vaticiniis advenientem interitum*; quem foream etiam appellavit, ut eos, qui in eam ceciderint, non esse evasuros demonstraret. Legas vero et apud Daniele magos in Chaldæa quosdam, et Gazarenos, et veneficos ¹⁵, aliosque artium ejus-

¹³ Zachar. i, 14, 15. ¹⁴ Gal. v, 20. ¹⁵ Dan. ii, 2.

modi professores, quos illi sapientes vocant, clau-
nisse, tantumque regi probatos fuisse, ut non nisi
eorum auspiciis regnum feliciter administrari posse
crederet: quos hic per ignem passuros esse vindic-
tam monet propheta, cum et ipsam, nullis auxilium
ferre valentibus, igne conflagrare civitatem
contigerit. Sunt tamen qui sermonem ad *Chaldaam*
ironice dirigi arbitrentur, cum *habere carbonem*
ignis, æstuantem nimirum et præservidos homines
illos dixit, de quibus intellexit, cum, si quando *super*
537 *eos sederis*, id est, requieveris, adjunxit.
Aderunt enim tibi in auxilium. Vel certe, *carbonum*
nomine, utiles, et ad resipiscendum provocantes
pœnas significat. Tibi enim, inquit, cum resipue-
ris, ista in commodum me auxiliante cesserit ul-
tio, quantumvis antea in vanum laboraveris. Hæc
autem, inquit, etiam singulis hominibus eventura
sunt. Per se enim qui *errarunt*, multam patientur;
quam nec illa, quam non pœnituerit, evitare pote-
rit. Significat vero idem laborasti, ac si infirma fuisti
dixisset. Perfacile enim expugnari capique poteras,
quæ Dei cultum cum dæmonibus commutaras. At
enim, quo loco *Laborasti in commutatione tua*, et
quæ sequuntur, legimus; ibidem cæteri: *Negotiato-
res tui ab adolescentia tua, unusquisque in fine suo
erraverunt, ex quibus nullus inventus est tibi salva-
tor*, interpretantur; Symmachus autem, *Itaque non
est, qui salvet te*. Nonnulli porro illud: *Homo in
semetipso erravit, tibi autem non erit salus*, ita ex-
plicant, ac si permultos homines carnis affectibus
abreptos, cum a Deo modice recessissent, aberrasse
quidem, te autem, eo impuritatis, processisse diceret, ut
nullus tibi salutis locus relinqueretur amplius.

CAP. XLVIII.

538 *Vers. 1-11. Audite hæc, domus Jacob, qui vo-
cati estis nomine Israel, et existis de aqua Juda, qui
juratis nomine Domini Dei Israel, qui recordamini
non cum veritate, neque cum justitia, qui adheretis
nomini civitatis sanctæ, et super Deum Israel constabi-
liti estis, etc.*

Postquam de Babylonis locutus est, ad Judæo-
rum reprehensionem accedit; deque illis se, prop-
ter justitiam suam, non quod auxilio isto digni sint,
pœnas sumere demonstrat. Vocat enim domum Ja-
cob, tanquam avi nomine indignos; nudæque tan-
tum *Israelis* appellationis, corporeique *Judæ*
seminis participes. Hoc enim *ex aqua* di-
cens significavit. *Judam* deinde tanquam regio
generi aseripsit. Sed **539** quemadmodum falso ita
vocabantur, qui nominibus iis erant indigni: sic
cum *jurarent, Deique Israel recordarentur*, labii
ipsum honorabant, qui corde ab eodem longe re-
moti, frustra Domino inniti videbantur, qui civi-
tati eidem consecratæ *adhærebant*. Sunt enim post
Ezechie temporibus, in omni impietatis et supersti-
tionis genere per Manasse educati, quem in au-

παρὰ τῷ βασιλεῖ, ὡς δι' αὐτῶν κατορθωμένης τῆς
βασιλείας, οὗς φησι καταλήψεσθαι τὴν διὰ πυρὸς
τιμωρίαν, ἥνίκα πυρίκαυστος καὶ ἡ πόλις γενήσεται,
μηδὲ αὐτοῖς βοηθεῖν δυναμένοις. Τινὲς δὲ κατ' εἰρω-
νείαν τὸν λόγον πρὸς τὴν Χαλδαίαν ἐδέξαντο. Ἐχεις
ἀνθρακας πυρὸς, ὃ ἐστι θερμούς ἀνδρας καὶ ζέον-
τας, τοὺς περὶ ὧν ὁ λόγος, ὅτ' ἀν' ἐπ' αὐτοῖς καθίσσης,
ὃ ἐστὶν ἐπαναπαύση. Αὐτοὶ γὰρ ἔσονται σοὶ βοηθία.
Ἦγουν ἀνθρακας, τὰς ἐπιστεπτικὰς καὶ ὠφελίμους
τιμωρίας καλεῖ. Ἐπιστραφεῖση γὰρ σοι, φησὶν, ἔσται
τὰ τῆς τιμωρίας πρὸς ἀγαθοῦ τῆς παρ' ἐμοῦ τυχα-
νούσης βοηθείας, εἰ καὶ τὸν πρὸ τοῦ χρόνον εἰς μα-
ταιοποιαν ἀγάλωσας. Ταῦτα δὲ φησὶν, ἔσται καὶ
καθ' ἑκάστον τῶν ἀνθρώπων. Δι' ἐαυτοὺς γὰρ πλα-
γθέντες ἔξουσι τιμωρίαν, ἣν οὐ φεύξη μὴ μετανοή-
σασα. Τὸ δὲ ἐκπλασας, ἀντὶ τοῦ ἡσθένησας. Με-
ταβαλοῦσα γὰρ εἰς δαίμονας ἀπὸ θεοῦ τὴν λατρείαν
εὐάλωτος γέγονας. Ἀντὶ δὲ τοῦ· Ἐκπλασας ἐν τῇ
μεταβολῇ σου, καὶ τὰ ἐξῆς· οἱ λοιποὶ φασιν, Οἱ
ἐμποροὶ σου ἀπὸ νεότητός σου. Ἐκαστος εἰς τὸ
πέραν ἢ ἐν αὐτοῦ ἐπλανήθησαν, ἐξ ὧν οὐδεὶς εὐ-
ρηταί σοι σωτήρ.—Διὸ οὐκ ἔστιν ὁ σώζων σε, κατὰ
σύμμαχον. Τινὲς δὲ τὸ, Ἀνθρωπος καθ' ἐαυτὸν
ἐπλανήθη, σοὶ δὲ οὐκ ἔσται σωτηρία, οὕτως ἐρ-
μήνευσαν, ὥστε ἔλεγεν· Πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων ἀν-
θρωπίνως ἐπλανήθησαν, συμμέτρως ἀποστάντες θεοῦ
πάθεισιν ὑπενεχθέντες σαρκός· σὺ δὲ εἰς τοῦτο προ-
έβης ἀνοσιότητος, ὡς μηδένα σοὶ σωτηρίας τόπον
περιλειπῆναι.

C

ΚΕΦΑΛ. ΜΗ'.

α-ια'. Ἀκούσατε ταῦτα, οἶκος Ἰακώβ, οἱ κε-
κλημένοι ἐπὶ τῷ ὀνόματι Ἰσραὴλ, καὶ ἐξ Ἰούδα
ἐξεληθότες. Οἱ ὁμνύοντες τῷ ὀνόματι Κυρίου
θεοῦ Ἰσραὴλ. Μιμησκόμενοι οὐ μετὰ ἀληθείας,
οὐδὲ μετὰ δικαιοσύνης, καὶ ἀντεχόμενοι τῷ ὀνό-
ματι τῆς πόλεως τῆς ἀγίας, καὶ ἐπὶ τῷ θεῷ Ἰσ-
ραὴλ ἀντιστηριζόμενοι, κ. τ. λ.

Τὰ κατὰ Βαβυλωνίων εἰπὼν, ἐλεγχτικῶς πρὸς
Ἰουδαίους φησὶν, ὡς διὰ τὸ παρ' ἐμοὶ δίκαιον ἐκεί-
νους μετέρχομαι, οὐχ ὅτι βοηθείας ὑμεῖς ἄξιοι καθ-
εστήκατε. Οἶκον γὰρ καλεῖ Ἰακώβ, ὡς καὶ τῆς τοῦ
προπάτορος ἀναξίους ἐπωνυμίας, καὶ φιλῆς τοῦ Ἰσ-
ραὴλ προσηγορίας μετέχοντας, καὶ σπέρματος Ἰού-
δα σωματικοῦ. Τοῦτο γὰρ τὸ ἐξ ὕδατος. Ὡς βασι-
λικῶς δὲ γένει τὸν Ἰούδαν ἐπέγραψεν. Ὡς περ δὲ
ψευδῶς ἐλέγοντο ταῦτα τῶν ὀνομάτων ὄντες ἀνάξιοι,
οὕτως ὁμνύοντες καὶ μεμνημένοι τοῦ θεοῦ Ἰσραὴλ,
τοῖς χεῖλεσιν αὐτὸν ἐτίμων, ἀφεστηκότες αὐτοῦ τῇ
καρδίᾳ, καὶ μάτην ἐδόκουν ἐπὶ Κυρίῳ στηρίζεσθαι,
ἀντεχόμενοι πόλεως ἀνακειμένης αὐτῷ. Μετὰ γὰρ
τὸν Ἐζεχίαν, Μανασσῆς αὐτοὺς εἰς πᾶσαν ἀσέβειαν
ἔτρεψεν, καὶ ἐν αὐτῷ καθίδρυσεν ἄγαλμα τῷ θεῷ
ναφ. Διὸ φησι πρὸς αὐτούς,· τί ἡ ἡγασμένη ἐν

VARIE LECTIONES.

ἢ γρ. πέρας.

τῷ ὄκῳ μου ἐποίησε βδέλυσμα, ὡς πολλάς τε προφητείας ὠνείδισεν αὐτοῖς τὴν ἀσέβειαν. Διὸ πλείσταις αὐτοῖς πρὸς εὐσέβειαν ἀνακαλεῖ παρακλήσειν. Καὶ ὁ Σωτὴρ δὲ αὐτοὺς ἐπὶ σωματικῇ συγγενείᾳ φρονούντας ἐξηλεγε, λέγων· «Εἰ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ ἦτε, τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραάμ ἐποιεῖτε ἄν.» Καὶ ὕν δὲ συνεχῶς αὐτοὺς ἐκ τῶν πατέρων καλεῖ, τῆς ἐκείνων ἁγῶν εὐσεβείας εἰς μνήμην, ὡς ἂν ἀπωλείας μὴ ἑαυτοῖς τε καὶ τῇ πόλει παραίτιοι γένωνται. Θεὸν δὲ δείκνυσιν αὐτὸν προθεσπίζοντα, οὐκ ἐπιδεικτικῶς, ἀλλ' ὡφελῶν¹, ἵνα μὴ τοῖς εἰδώλοις ἐπιγράψωσι τὰ συμβαίνοντα, καὶ ὡς ἂν προγόνους μετανοήσωσιν· ἡδύνατο γὰρ καὶ σιωπῶν τιμωρήσασθαι Βαβυλωνίους. Καὶ τῷ Φαραῶ γὰρ προλέγων ἐπέφερεν· «Ἵνα γινῶ τὸν ἐπάγοντα.» Γινώτε οὖν, ὧ ἀπιστοὶ, φησὶν, ὡς ὅσα διὰ τῶν πρόσθεν ἐθέσπισα προφητῶν, ὡς εἰς ἀκοῆς πολλὰς τοὺς λόγους ἔλθειν, εἰς ἔργον ἐξέδη. Θεοῦ γὰρ μόνου τὸ προλέγειν· καὶ μάτην ὁ Μανασσῆς διὰ μαντείας εἰδέναι σπουδάζει· τὰ μέλλοντα· ἃ δὲ προέφην, φησὶν, εἰ καὶ μὴ προσέδοκα², ἀλλ' οὖν ἐξ ἁπλῆς γέγονεν.

venerunt, re ipsa jam præstitisse cognoscite. Est enim Dei tantum futura prædicere: quorum notionem per sortilegia adipisci frustra Manasses conatur. Ea ergo quæ prædixi, inquit, quantumvis minime expectares, *repente* tamen fieri contigit.

Πρότερα δὲ τινες τὴν αἰχμαλωσίαν εἰρήχασιν, μεθ' ἣν ἔστι τὰ τῇ Βαβυλωνίᾳ συμβάντα δεινά. Ὡς ἀκαμπεῖ δὲ, φησὶ, καὶ ἀνασχόντῃ προεῖπον, καί περ εἰδῶς, ὡς καὶ οὕτως εἰδώλοις τὴν τῶν συμβησομένων Βαβυλωνίους ἐπιγράψεις αἰτίαν. Ἐπει, καὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ ἀλούσης, αἱ περιλειφθεῖσαι γυναῖκες, κωλύοντες Ἱερεμίου κατελθεῖν εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἀνθυπέφερον· Ἐπειδὴ διελίπομεν θύουσαι τῇ βασιλίσσῃ τοῦ οὐρανοῦ, ἐπὶ ἦλθεν ἐφ' ἡμᾶς πάντα τὰ κακὰ ταῦτα. Διὸ καὶ δυσχεραίνων Ἱερεμίας φησὶ· «Κύριε, οἱ ὀφθαλμοί σου εἰς πίστιν. Ἐμαστίγωτας αὐτοὺς, καὶ οὐκ ἐπόνθησαν. Συνετέλεσας αὐτοὺς, καὶ οὐκ ἠθέλησαν δέξασθαι παιδείαν.» Ἰδοὺ τοίνυν, καί περ ὄντι τοιοῦτω, φιλόανθρωπος ὢν, προλέγει τὰ συμβησόμενα τοῖς μέλλουσι σε καταπολεμῆσαι Χαλδαίοις, ὡς ἂν τότε βοήθῃ τὸν προειπόντα καλέσεις. Μὴ οὖν ἀπάτας αὐτὸν³ λέγων, ὡς καὶ πρὸ τῆς ἐμῆς προφητείας εἰδωλὰ σοι ἐντέλλετο, τοῦτ' ἔστιν ἠπειλήσαν, ἢ προσηγγείλαν, ὡς αὐτὰ σε κακώσει. Διὰ ταῦτα γὰρ πείσει⁴ κακῶς, ὅτι περ ἀποστάς ἐμοῦ προσετέλης αὐτοῖς. Πλὴν οὐδὲν σε τὸ προλέγειν ὀνήσειεν. Οὐ γνώσῃ γὰρ, τοῦτ' ἔστιν, οὐ γενήσῃ σοφός τῇ πρὸς τὸ κρεῖττον μεταβολῇ, μὴ περιμένων τῶν σοι προαπειλουμένων τὸ τέλος. Ἀκουστὰ σοι τοιγαροῦν ἐποίησα τὰ καινὰ. Καινὰ γὰρ ἦν, πρὸ τοῦ γενέσθαι λεγόμενα. Πάσγων τοίνυν μὴ λέξῃς, ὡς Πρὶν παθεῖν οὐκ ἀκήκοα, ἤγουν, ὅτι *Προέγγων* μὲν, ἀλλ' ἐξ εἰδῶλων μαθὼν. Οὐ γὰρ ἔγνωσ οὐδὲν πρὶν ἐμὲ λέγειν αὐτὰ· οὐ γὰρ πεποίηκά σοι τοῦτο παρ' ἐτέρου γνωστὸν. Ἰδοὺ δὲ σε καλῶ καὶ πρὶν ἀπειθῆσαι παράνομον. Δι' αὐτὸ γὰρ σε καὶ φθάσει

Sunt vero qui *priorum* nomine captivitatem in-
nuī velint, postquam illæ ipsæ calamitates contig-
erunt, quæ Babylonios invaserunt. Deinde, tan-
quam de contumaci, *prædixi* verbum usurpavit;
quantumvis, inquit, et eorum te causam etiam,
quæ Babylonios eventura essent, idolis ascripturam
esse non ambigerem. Expugnatis ad hæc Hiero-
solyms, cum superstites feminas in Ægyptum mi-
grare vetaret Jeremias; illæ **540** contra, ex quo
reginæ cæli sacrificare desierant, in se mala ista
omnia devenisse responderunt: unde et illa ægre
ferentis prophetæ verba, quæ in hunc modum le-
gimus: «Domine, oculi tui in fidem Flagellasti
eos, neque laboraverunt. Consummasti eos, nec
voluerunt admittere disciplinam⁷⁶.» Ecce igitur,
quantumvis te talem præbueris, pro mea in homi-
nes benevolentia, Chaldæis, qui te bello supera-
turi sunt, longe ante futura denuntio ut eum tunc,
a quo ista tibi prædicta sunt, in auxilium vocare
memineris. Vide itaque ne decipiaris, tibi ista prius
idola, quam me *mandasse*; id est vel minitata esse,
vel prædixisse, ut te vexarent, afferens. Ideo enim
male excipieris, quod me derelicto ad ea transie-
ris. Neque tamen tibi quidquam profutura est fu-
turatorum prædictio. *Non enim cognosces*; ac si di-
ceret: Non sapiens fies ipsa mutatione in melius,
qui tristem rerum exitum, quæ tibi prædicuntur
non exspectes. *Audita* itaque *feci tibi nova*. *Nova*
enim erant, quæ ante dicebantur, quam fierent.
Cum ergo patieris, ne te prius non *audivisse* dixeris;
vel si *præscisse* dicas, ab *idolis* didicisse. Nihil

⁷⁶ Jerem. xi, 15. ⁷⁷ Joan. viii, 39. ⁷⁸ Jerem. v, 3.

VARIE LECTIONES.

¹ γρ. ὡφελίμως. ² γρ. προσεδόκα. ³ γρ. ἀπάτας αὐτόν. ⁴ γρ. πείσῃ.

enim omnino priusquam renuntiarem, *cognoveras*; A τῶν προῤῥηθέντων τὸ τέλος, ὡς ἐκ γενέσεως; ἐν δὲ neque tibi istud ego aliorum opera *cognitum* esse βεβαίω τραπεύω. volui. Imo esse te etiam, priusquam a fide contingat recedere, *iniquum* prænuntio. Ob id enim te rerum, quæ prædictæ sunt, exitus etiam antevertet, quod a natalibus ipsis in impietate educatus sis.

Est igitur ab humanitate profecta rerum, quæ tibi eventuræ sunt, prædictio. Nam et te cum in hostium potestatem tradidi, id quoque in tuam rem feci : non quo more solent, qui ad suam tantum utilitatem respiciunt. Eum enim persæpe solet erudire afflictio, cui nihil ad resipiscentiam oratio profuit. Atque hinc est, ait, quod hostium tibi calamitates prædixi; ut undique ad frugem te revocarem, minitendo, metumque et dolorem incutendo, futura etiam prædicendo; in libertatem denique, qui meus est in te amor asserendo, hostesque ulciscendo; qui in meam divinitatem blasphemi, quam de vobis adepti sunt victoriam diis suis ascribunt; et ejus **541** qui est, *gloriam*, iis qui non sunt indulgent. *Fornacem* autem *paupertatis*, servitutis locum appellat, in quo eos, qui ad eam adacti sunt, etiam *mendicare* necesse sit. His deinde verbis seipsum Israellem *vendidisse* dicit, qui in *argenti* locum sua ipse peccata concesserit. Neque enim, inquit, propter virium mearum imbecillitatem premeris, qui quæ in Ægypto gesta sunt, in tuam libertatem patraverim. Sed quærent nonnulli, qui se *nova* fecisse asserat, cum, docente Ecclesiaste, nihil novum sub cælo sit ⁹⁹. Christi igitur mysterium, longe ea, quæ cernitur, creatura major, quod a Paulo etiam absconditum nominatur ¹⁰⁰, intellexit. Indeque verba ista, *neque ab initio aures tuas aperui*, adjunxit. Apostolis enim, ut Scripturas intelligerent, *aures* Christus *aperuit* : quæ tum demum nobis aperiuntur, cum et mens ipsa, ut frustra non audiant, reseratur. Deinde, *novi enim*, inquit, *quod pravavocaberis*, ideoque occultavi, et *iniquus ex utero vocaberis*; prænotione nimirum. Quo modo alienati sunt, qui a vulva peccatores existunt ¹⁰¹. Ideo autem penitus etiam interiisses, quod *gloriam meam* dæmonibus attribuisti, nisi et ipsa te, quæ in mundi salutem operatura est, *gloria mea* liberasset.

542 Vers. 12-22. *Audi me, Jacob, et Israel, quem ego voco. Ego sum primus, et ego sum in sempiternum, et manus mea fundavit terram, et dextera mea stabilivit cælum. Voco eos, et stabunt simul, et congregabuntur omnes, et audient, etc.*

Superioribus in infames Israelitas usurpatis, hic jam cum probis et honestis disputat : indeque est, quod *quem ego vocavi* addidit, pro quo *vocatus meus* Symmachus; Aquilas autem *vocate mi*, interpretantur. Erant enim ex eorum numero *vocati* quicquid permulti, electi autem valde pauci. Sed hic de *vocatis*, non de electis habetur disputatio. Eos vero ad suæ etiam divinitatis meditationem **543** invi-

Οὐκοῦν διὰ φιλανθρωπίαν τῶν σοι συμφορομένων ἢ προῤῥήσεις. Καὶ παραδιδούς σε γάρ, ἐπ' ὠφελείᾳ παρέδωκα, οὐχ ὡς ἂν τις ἀνὴρ πρὸς ἴδιον κέρδος ὀρώων. Παιδεύει γὰρ ἐσθ' ὅτε πάθος, ὃν οὐκ ἐπαίδευσσε λόγος. Δι' ὅσοι = καὶ τῶν πολεμίων τὰς συμφοράς προηγόρευσα, πανταχόθεν ἐπιστρέφων, ἀπειλῆς ἢ, καὶ φόβῳ, καὶ πάθους πείρᾳ, καὶ δυνάμει προαγορεύσεως, τῇ περὶ σὲ φιλανθρωπίᾳ σέ τε πάλιν ἐλευθερώων, καὶ τοὺς ἐξ ὁρῶν τιμωρούμενος, καὶ ὅ, ὅτι τὴν ἐμὴν ἐδωλασφύμουν θεότητα, τὴν καθ' ὁμῶν νίκην τοῖς ἰδίῳι θεοῖς ἐπιγράφοντες, ἢ τὴν τοῦ θντοῦ τοῖς οὐκ οὖσι χαρίζόμενοι δόξαν. *Κάμνον* δὲ *παρχείας*, τὸν τόπον τῆς δουλείας ἐκάλεσεν, ἐν ᾧ τοῖς δουλεύουσιν καὶ *παρχεύειν* ἀνάγκη. Δι' ὧν δὲ λέγει, *δεικνύσι* τὸν Ἰσραὴλ ἑαυτὸν πεπρακότα, ἀντ' ἀργυρίου τὰς ἑαυτοῦ προέμενον ἁμαρτίας. Οὐ δι' ἐμὴν γὰρ ὑπομένεις ἀσθένειαν τοῦ τὰ ἐν Αἰγύπτῳ πρὸς τὴν σὴν ἐλευθερίαν δραματουρήσαντος. Πῶς δὲ λέγει *πεποιηκέναι*, καθὰ φασὶ τινες, *καινὰ*, τοῦ Ἑκκλησιαστικ[ο]ῦ λέγοντος, Καὶ οὐδὲν *καινόν*; Τὸ Χριστοῦ τοῖνυν λέγει μυστήριον μεῖζον τῆς ὀρωμένης ὑπάρχον κτίσεως, ὃ καὶ ἀποκεκρυμμένον ὁ Παῦλος καλεῖ. Διὸ φησιν, *Ὅθεν ἐξ ἀρχῆς ἤνοιξά σου τὰ ὦτα*. Τῶν γὰρ ἀποστόλων Χριστὸς ἤνοιξε τὰ ὦτα πρὸς τὸ συνιέναι τὰς Γραφάς. Ἀνοίγεται δὲ τὰ ὦτα, ὅτε καὶ νοῦς. Οὐ γὰρ μάτην ἀκούει. Ἐγγὼν γὰρ, φησὶν, *ὅτι ἀθετήσεις*, διὰ καὶ ἐκρυψα, καὶ ἄνομος ἐκ κοιλίας *κληθήσῃ*· δηλαδὴ, τῇ προγνώσει. Οὕτως ἀπὸ τριώθησαν οἱ ἁμαρτωλοὶ ἀπὸ μήτρας. Ἐπαθεῖς δ' ἂν καὶ πανωλεθρίαν, ἀνθ' ὧν *μου τὴν δόξαν* ἀνέθηκας δαίμοσιν, εἰ μὴ δι' αὐτὴν *μου τὴν δόξαν* φανησομένην ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ κόσμου.

ιβ·xβ'. Ἀκούε μου, Ἰακώβ, καὶ Ἰσραὴλ, ὃν ἐγὼ καλῶ. Ἐγὼ εἰμι πρῶτος, καὶ ἐγὼ εἰμι ἐκ τῶν αἰῶνα. Καὶ ἡ χεὶρ μου ἐθεμελίωσε τὴν, καὶ ἡ δεξιὰ μου ἐστερέωσε τὸν οὐρανόν. Καλέσω αὐτούς, καὶ στησονται ἅμα, καὶ συναχθήσονται πάντες, καὶ ἀκούσονται, κ. τ. λ.

Τὰ πρῶτα τοῖς διαβεβλημένοις εἰπὼν, ἐνταῦθα τοῖς κατορθοῦσιν ἐξ Ἰσραὴλ διαλέγεται. Διὸ πρόσκειται τὸ, ὃν ἐκάλεσα. Ἀνθ' οὗ Σύμμαχος μὲν, ὃ *κλητός μου*, Ἀκύλας δὲ, *κλητὴς μου*, φασὶν. Ἦσαν γὰρ ἐξ ἐκείνου πολλοὶ *κλητοὶ*, ὅλγιοι δὲ ἐκλεκτοί. Πλὴν οὐκ ἐκλεκτοί, πρὸς οὓς ὁ λόγος, ἀλλὰ *κλητοὶ*. Ὑπομιμνήσκει δὲ αὐτούς καὶ τῆς ἑαυτοῦ θεολογίας ἀναρχὸν ἑαυτὸν λέγων. Τὸ γὰρ τοῦ πρώτου πρεσβύ-

⁹⁹ Eccle. 1, 10. ¹⁰⁰ Coloss. 1, 26. ¹⁰¹ Psal. LVII, 4.

VARIE LECTIONES.

α γρ. διὸ σοι, φησί. β γρ. ἀπειλαῖς. γ ἀπειλῇ. δ αφ. καὶ. ε δ/π. Ισ. καὶ.

τερον, καὶ ἀτελεύτητον ἀκολουθῶς. Οὐ γάρ οὐκ ἔστιν Ἀ ἀρχή, οὐδὲ τέλος.

Ὅπερ οἱ λοιποὶ δηλοῦντες ἐξέδωκαν, Ἐγὼ πρῶτος, καὶ ἐγὼ ἔσχατος. Εἰρηται δέ που περὶ τοῦ Μονογενοῦς, ὅτι « Αὐτός ἐστιν ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος. » Ὁ διεσάφησεν εἰπών, Ἐζῶν καὶ ἐγενόμενος νεκρός. Ἀρχὴ γάρ ἐστι ζωῆς ὁ αὐτός, καὶ ἔσχατος, ἐπεὶ ἐκένωσεν ἑαυτὸν μορφὴν δούλου λαθῶν. Ἀμα δὲ καὶ εἰς ἀνάμνησιν αὐτοῦς ἀναφέρει τῆς δοθείσης αὐτοῖς τιμῆς τε καὶ δόξης. Πρὸς οἰκειότητα γάρ τὴν αὐτοῦ κέκληκεν αὐτοὺς ἐκ πάντων τῶν ἐθνῶν, κατὰ τὸ, « Ὅτε διεμέριζεν ὁ Ὑψίστος ἔθνη. » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ πάλιν « Καὶ σε ἐξελέξατο Κύριος ἐκ πάντων τῶν ἐθνῶν εἶναι αὐτοῦ λαόν. » Ἐγρῆν οὖν αὐτὸν μὴ ἀποστῆναι Θεοῦ καὶ προστεθῆναι δαίμοσι καὶ λατρεύειν τῇ κτίσει παρὰ τὸν Κτίσαντα. Πλὴν καὶ οὕτως οἰκτεῖρων αὐτοὺς καλεῖ πρὸς εὐπάθειαν τὴν, Ἀκούε μου, βοῶν · νῦν γοῦν ἁγίων πεισθῆναι, καὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ βεβαίως τυχεῖν δωρεῶν. Κατὰ γάρ τὸν Παῦλον, ὀφειλόντες εἶναι διδάσκαλοι διὰ τὸν χρόνον, πάλιν ἐσχῆκασιν χρεῖαν τοῦ διδάσκοντος αὐτοὺς εἶναι τὰ στοιχεῖα τῆς ἀρχῆς τῶν λογίων τοῦ Θεοῦ. Τὸ δὲ αἰδίον, καὶ ὄντως ὄν, παρίστανται τὸ, Ἐγὼ εἰμι, συμφώνως τῷ · « Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν, » ὡς τὴν φύσιν, οὕτω καὶ τὸ ἦθος ἀκίνητον εἶναι δηλῶν. Ὁ αὐτὸς γάρ ὢν, ἐξ ἀγαθότητος ἔχω τὸ γινώρισμα, δι' ἣν καὶ πάντα πρὸς τὸ εἶναι παρήγαγον, ἀντιδιαστέλλων πρὸς τοὺς οὐκ ὄντας θεοὺς, περὶ ὧν λέγεται · « Θεοὶ οἱ τὴν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν οὐκ ἐποίησαν, ἀπολέσθωσαν. » Ἐπειδὴ δὲ ἐπάγει, Ἡ χεὶρ μου ἐθεμελίωσε τὴν γῆν, τοῦ Πατέρος τινὲς τὸ πρόσωπον ἔφασαν, οὗ χεὶρ ὁ Μονογενὴς ἐν ταῖς Γραφαῖς ὀνομάζεται· Μωσῆς γάρ φησιν · « Ἡ δεξιὰ σου χεὶρ, Κύριε, δεδοξασται ἐν ἰσχύϊ, » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ ὁ Δαβὶδ · « Κραταιωθήτω ἡ χεὶρ σου. Ὑψωθήτω ἡ δεξιὰ σου, » οὕτω λεγόμενος ὡς πληρωτὴς τῶν τοῦ Πατέρος ἐννοιών, ὡς εἶναι κυρίως σοφίαν αὐτὸν τοῦ Θεοῦ, σφηνίζουσαν τὰς πατρικὰς ἐννοίας ἐν τοῖς ὑπ' αὐτοῦ γινόμενοις ἔργοις. Αἰὶ λέγεται ἐν Παροιμίαις · Ὁ Θεὸς τῇ σοφίᾳ ἐθεμελίωσε τὴν γῆν. Unde proprie Dei sapientia illa sit, 544 quæ paternæ mentis voluntatem in iis, quæ a se conduntur, operibus explicet; quo factum, ut in Proverbiis Deum sapientia terram fundasse legamus 55.

Οὐχ ὡς μέρος οὖν ἡ χεὶρ, ἀλλ' ὡς τελεία, δι' ἧς αὐτὸς ἐργάζεται, ἡ ἐξ αὐτοῦ δύναμις, ἐγγυτάτη οὖσα αὐτῷ. Πῶς οὖν, φησὶ, λατρεύεις τῇ κτίσει παρὰ τὸν Κτίσαντα; Τὸ γάρ ποιηθὲν τὴν τοῦ ποιήσαντος ἀμέτρως ὑποκάθεται δόξαν, ὡς ἀσεβεῖν τὸν τῇ προσκυνήσει πρὸς ἑσθὴν ἄγοντα τοῦτο τῷ πεποιηκότι τιμῇ. Ἡ δεξιὰ τοῖνον μου, φησὶν, τὸν οὐρανὸν ἐστερέωσεν, ἢ, τοὺς οὐρανοὺς, κατὰ τοὺς ἄλλους ἐρμηνείας, δηλαδὴ τὰς οὐρανίους δυνάμεις, περὶ ὧν ἐπιφέρει · Καλέσω αὐτοὺς, καὶ στήσονται ἅμα. Πειθαρχοῦσι γάρ ὡς ἂν Δεσπότη ἐστᾶσι τε

A tal, cum se principium non habere significat. Nam quod primo antiquius est, et illud etiam sine eare consequitur: cum quod initium non habuit, extremo privari etiam necessum sit.

Quod ut cæteri significarent, *Ego primus, et ego ultimus* interpretari maluerunt. Legitur vero de Unigenito alicubi: « Ego sum primus et ultimus 56: » quod non obscure significavit cum, vixisse se, et fuisse mortuum, adjecit. Est enim idem vitæ initium et finis; quia seipsum exinanivit, ut servi formam acciperet 57. Simul autem et eos in concessi honoris et gloriæ memoriam revocat, quos in suam familiaritatem ex omni gentium numero vocavit, juxta illud: « Cum divideret Altissimus gentes 58, » illaque, quæ sequuntur. Et rursus: « Et te elegit Dominus gentibus omnibus, ut esses illi populus 59. » Eum ergo oportuit a Deo non recedere, neque committere, ut dæmonibus ipsique creaturæ potius quam Creatori inserviret 60. Neque tamen cessat miseratione commotus, ut animi sui propensitatem indicet, eos ipsos *vocare, et, Audi me*, inclamare: partim quidem sibi fidem adhiberi postulans; partim autem suis donis esse potituros confirmans. Paulo enim teste 61, cum deberent esse magistri propter tempus, præceptore rursus eguerunt, a quo quæ sint elementa exordii sermonum Dei, docerentur. Cæterum sempiternum se esse, et vere exsistere, eo ipso demonstrans, quod *Ego sum*, adjecit; quale fuit et illud, cum « Ego sum, qui sum 62, » dixit, ut suam ita naturam suosque mores immutari nunquam posse demonstraret; tanquam eundem se esse ex ea bonitate significaret, per quam omnia esse fecisset, ut ab iis, quæ non erant, separaret, de quibus hunc in modum legitur: « Dii qui cælum et terram non fecerunt, intereant 63. » Deinde, quia *Manus mea fundavit terram* adjunxit, Patris personam indicari voluerunt nonnulli; cujus manus in Scripturis Unigenitus nuncupetur. Ait enim Moses 64: « Dextera manus tua, Domine, glorificata est in fortitudine, » et quæ deinceps. Et David: « Firmetur manus tua, exaltet dextera tua 65; » tanquam Patris cogitata perficeretur.

Non manus ergo, ut pars, sed ut perfecta, ab eoque derivata, et eidem maxime vicina virtus, per quam ipse operatur, significatur. Quid igitur, inquit, creaturæ potius, quam Creatori servire sustines? Quod enim effectum est, idem ejus dignitate et gloria a quo effectum est, longe superatur; impieque facit, quisquis adoraturus eundem honorem creaturæ et Creatori tribuit. *Dextera igitur mea*, inquit, *cælum, vel cælus*, ut aliis placet interpretibus, id est, cælestes virtutes *firmavit*; de quibus pergens: *Vocabo eos, et stabunt simul,*

55 Apoc. i, 17. 56 Philipp. ii, 6, 7. 57 Dent. xxxii, 8. 58 Dent. vii, 6. 59 Rom. i, 25. 60 Hebr. v, 12. 61 Exod. iii, 14. 62 Jerem. x, 11. 63 Exod. xv, 6. 64 Psal. lxxxviii, 14. 65 Prov. iii, 19.

subjicit. Parent enim; tanquam Domino astent; et ad verborum ejus auscultationem colliguntur: quale fuit illud initio: « Audi, cœlum, et ausculta, terra, quoniam Dominus locutus est ». Quod si factori suo virtutes illæ præstantiores magna adeo observantia et religione sese præbent obtemperantes; qui vos, qui homines estis, divinum timorem potius non resumitis? Verum quo loco, *Quis eis renuntiavit hæc?* habemus, ibi Symmachus: *Quis eis annuntiavit hæc? Quem Dominus diligit, faciet voluntatem ejus*, Aquilas autem: *Quis inter homines hæc protulit? Dominus dilexit eum*. Cœlorum enim virtutes, inquit, quæ vocantur, ad verborum ipsius auscultationem attentas et paratas esse; idque tibi propter summum ejus in te amorem palam fieri voluisse idem *renuntiavit* Dominus. Vel, ut Aquilæ placet et Symmacho, *Dilectus Patris* et Unigenitus ipse *renuntiavit* hominibus, qui etiam *voluntatem Patris operabitur*, dum quæ prædicta sunt, in *Babylonem* inducet; quo nimirum tempore populum in libertatem assertum terræ patriæ restitutus est. Non desunt tamen qui verba ista: *Vocabo eos, et stabunt simul*, de Israël dici arbitrentur; tanquam se perlibenter *congregatis illis* auditurum demonstrat. **545** *Quis* Deus alius futuram belli calamitatem, atque ipse per prophetas singula prius indicarit: cujus et ipsi monita aspernati, experiri quam vitare damna maluerint. Quidnam igitur illis ipsa dæmonum vaticinatio profuit, quæ nihil eorum, quæ postea acciderunt, prævidere potuit?

Volunt nonnulli, eos, qui de gentium numero, C magnum quid saperent, invitari ut velint adesse, in animumque inducere, nullum sibi quæ in posterum essent eventura, prædixisse; sed a Deo dura et aspera esse præsignificata; ut sententia mutata revocarentur: indeque fieri, quod metu ad respicientem provocans, quæ ventura essent prædixerit. Deinde ostendit eorum se non injurie recordatione, sed benevolentia potius, quod ipsis libitum fuisset, perfecisse. Cum enim *Chaldaeos* sibi perpetuis incursionibus imminentes a Deo deleri cuperent; id ipsum certe et ille præstitit, non tanquam justis gratiam relaturus, sed pro sua benignitate, suoque amore, beneficium in ingratos etiam et peccatores collocaturus. Atque hinc est, inquit, quod priusquam vos pati contingeret, eorum in vos expeditionem prædixi; ut cum pœnituisset, nihil in vos illa quidquam valeret. Quæ cum impetrare non potuissem, adversum vos ideo progrediendum censi, ut in eos animadverterem, qui nulla peccatorum poenitudine tanguntur. Sunt vero qui *Cyrum* adversus *Chaldaeos* Hebræorum nomine, in quos illi sæviore existerent, feliciter arma movisse arbitrentur. Ista igitur, inquit, suo tempore sum deinceps præstiturus. Vos ea

συνερχόμεναι τῶν λόγων αὐτοῦ πρὸς ἀκρόασιν. Σύμφωνον τῷ κατ' ἀρχάς· « Ἄκουε, οὐρανὲ, καὶ ἐνωτίζου, γῆ, ὅτι Κύριος ἐλάλησεν. » Εἰ δὲ δυνάμεις αἱ κρείττους οὕτω σὺν εὐλαδείᾳ τῷ πεποιηκότι πεπιθήνιοι, ἡμεῖς ἔδυντες ἄνθρωποι πῶς οὐ μᾶλλον τὸν θεὸν ἀναλήψεσθε φόβον; Ἀντὶ δὲ τοῦ, τίς αὐτοῖς ἀνήγγειλεν ταῦτα, ὁ Σύμμαχος ἔφησεν, τίς αὐτοῖς ἀπήγγειλεν ταῦτα; Ὁρ Κύριος ἀγαπήσει, ποιήσει τὸ θέλημα αὐτοῦ. Ὁ δὲ Ἀκύλας, τίς ἐν ἀνθρώποις ἀπήγγειλεν ταῦτα; Κύριος ἠγάπησεν αὐτόν. Ὅτι γάρ, φησὶν, αἱ τῶν οὐρανῶν δυνάμεις καλούμεναι πρὸς τὴν τῶν αὐτοῦ λόγων ἀκρόασιν ὑπακούουσι παριστάμεναι, αὐτὸς ἀπήγγειλε Κύριος, καὶ διὰ τὴν ἀγάπην τὴν πρὸς σέ, φανερόν σοι πεποίηκεν. Ἦγουν κατὰ τὸν Ἀκύλαν καὶ Σύμμαχον, Ὁ ἀγαπητὸς τοῦ Πατέρος καὶ Μονογενὴς, αὐτὸς ἀπήγγειλεν ἀνθρώποις, ὅς καὶ τὸ θέλημα τοῦ Πατέρος ἐνεργήσει, τὰ προλεχθέντα κατὰ Βαβυλῶνος ἐπάξων, ὅτε καὶ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἐπάνοδον ἐργάσεται τοῦ λαοῦ. Τινὲς δὲ τὸ, καλέσω αὐτούς, καὶ στήσονται ἅμα, περὶ τῶν ἐξ Ἰσραὴλ εἰρησθαί φασιν. Ὡς ἡδέως ἂν ἐπυθόμην συνηγμένων αὐτῶν, τίς ἄλλος αὐτοῖς θεὸς τὴν ἐκ τοῦ πολέμου προμεμήνυκε συμφορὰν, ὡς ἐγὼ διὰ τῶν προφητῶν μου τὰ κατὰ μέρος ἐδήλωσα· καὶ τῶν ἐμῶν καταφρονήσαντες λόγων, τὴν τῶν κακῶν ἀνεμείνατε πείραν. Τίς οὖν ὑμῖν ἡ ὄνησις τῆς ἐκ δαιμόνων μαντείας οὐδὲν προεγνωκυίας τῶν ὕστερον;

profuit, quæ nihil eorum, quæ postea acciderunt,

Τινὲς δὲ φασὶ, τοὺς μέγα φρονούντας τῶν ἐθνικῶν παρσεῖναι προτρέπεται, καὶ πρὸς νοῦν ἐκλαβεῖν, ὡς οὐδεὶς αὐτοῖς τὰ μετὰ χρόνους ἐσόμενα προύλεγεν. Αὐτὸς δὲ ἦν ὁ θεὸς ὁ καὶ προλέγων τὰ δυσχερῆ, καὶ μετατιθεμένων ἀνακαλούμενος. Διὸ καὶ προύλεγεν ἐπιστρέφω τῷ φόβῳ. Εἶτα δείκνυσιν, ὡς οὐ μνησικακῶν αὐτοῖς, ἀγαπῶν δὲ τὸν ἀντίον ἄπερ ἦθελον, ἔπραξε. Τοὺς γὰρ Χαλδαίους θλιβόντάς τε καὶ ἐπιτιθεμένους αὐτοῖς, τὸν θεὸν ἱβούλοντο διαφθεῖραι, ὃ δὲ καὶ πεποίηκεν, οὐκ ἀνταποδιδούς ὡς δικαίους, δι' ἀγαθότητα δὲ χαρισάμενος, καίπερ ἡμαρτηκότας ἀγαπῶν. Διὸ καὶ πρὶν παθεῖν ὑμᾶς, προεῖπον ἐκείνων τὴν ἐφοδόν, ἵνα μετανοήσαντες ἀπρακτὸν ταύτην ποιήσητε. Οὐδ' ἂν μὴ πειθομένων, εὐδῶσα καθ' ὑμῶν, παιδεύων ὑμᾶς ἀμετανόητα πλημμελήσαντας. Τινὲς δὲ τὸν Κύρον εὐδῶσθαι κατὰ Χαλδαίων εἰρηκασι φεῖδοι τῶν Ἑβραίων, καθ' ὧν ἐπεδελξαντο τὴν ὠμότητα. Ταῦτα μὲν οὖν κατὰ καιρὸν ποιήσω τὸν μέλλοντα. Ὑμεῖς δὲ ταῦτα μεμαθηκότες οὐκ ἐν κρυφῇ λαλούμενα, σὺν πολλῇ δὲ τῇ παρρήσίᾳ, ἔχετε πρὸς με σπεύδοντες· καὶ γὰρ ὅτε ταῦτα ὁ Πατὴρ ἐβουλεύετο παρ' αὐτῷ ἡμῖν. Καὶ νῦν δὲ αὐτὸς ὁ Πατὴρ, καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς ἀγιοσύνης αὐτοῦ πρὸς κατόρθωσίν με τῶν ὑπ' αὐτοῦ διορισμένων ἀπέστειλεν. Πῶς δὲ οὐκ ἐν κρυφῇ προσηγγεῖτε,

⁶⁶ Isa 1, 2.

enim ipse *viam salutis*, id est legem, *docui*; quam, si feliciter degere voluisses, observare debueras. Verum quia eam transgressus ad idolorum cultum te contulisti, in hostium-potestatem venisti. Neque tamen ita te pro mea benevolentia funditus extirpari *exterminarique* passus sum; qui ubique Israelis reliquias asservari voluerim. Itaque, et te jam *Babylone*, non metu consternatum, sed studio fiduciaque quam maxima *lætitiæ vocem* inclamantem, egredi volo. Ut enim illa gentibus omnibus (Ægyptiis et Pharaone deletis, quem se in hoc exaltasse, ut in eodem gloriam suam ostenderet, affirmavit Dominus ⁹⁹) ex Ægypto innotuit transmigrationis: sic et istam de Babylone redemptionem minime decet occultari, sed ex ea redemptoris gloriam innotescere et prædicari. « Vox enim, scribitur exultationis et salutis in tabernaculis justorum ¹. » Æquum enim fuerat narrationis modo laudes istas decantari, sicut a Davide factum est, ubi ait: « Suscepisti, Domine, terram tuam, convertisti captivitatem Jacob. Remisisti iniquitates populo tuo; operuisti omnia peccata eorum ². » Verum ut eundem se esse demonstraret, qui olim Israelcem per *desertum* traduxit fore pollicetur, si vel *petram* iterum *scindere in aquarum subsidium* opus sit, et istud illi etiam in Judæam proficiscenti non defuturum. Quod quia reipsa geri non contigit, ad allegoriam sic nonnulli retulerunt. Iis, qui captivitate intelligibili liberati erant, de quibus Christus ipse loquebatur, cum se ut pauperibus evangelizaret, et captivis remissionem prædicaret, missum esse diceret ³. 548 rationalis aquæ rivus de *petra* veritatis emanavit. Petra autem, inquit Apostolus, erat Christus ⁴; cuius et ista sunt: « Qui biberit aquam, quam ego dabo, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ ⁵. » Cæterum, ne qui inter eos versantur impii, propter se etiam veniæ promissionem fieri arbitrarentur, *lætitiæ* eorum expertes fore ipsos pronuntiavit.

Nonnulli Babyloniorum nomine impios significari arbitrantur qui ultioni traditi, iis exsultantibus, qui redempti essent, gaudere non poterant. Putant alii, ne eorum, quæ dicta sunt, voluptate capti supine se et negligenter gererent; tanquam ea omnino, quantumvis impie viverent, adepturos dixisset Deus; metum ipsis pro securitate imminere demonstrari. Qui enim *lætari* quisquam valeat, qui eo, a quo lætitia supeditatur, exciderit? Sunt enim iis, a quibus observantur, certæ et indubitatæ promissiones: neque Dei præcognitio virtutem cuiquam ex necessitate operatur. Ecce enim, cum Jacobum fore integrum prævidisset, talis et ipse per se, non quia prævisus esset, evasit, vitæque probitatem ipsa viri secuta est benedictio. Decet igitur futura de nobis prædicente Deo nihil supine, nihil negligenter agere. Deinde, quod egredi de *Babylone* jubet; et locum, et mores im-

ον ἐπερ ἤθελες εὖ πράττειν, ἐφύλαττες. Νῦν δὲ παραβὰς, καὶ πρὸς εἰδωλολατρείαν τραπεῖς, παρ-
εδόθης ἐχθροῖς· καὶ οὐδὲ οὕτω παγγενεὶ δι' ἐμῇ
φιλανθρωπίαν ἐξωλοθρεύθητε. Τετήρηται γὰρ παν-
ταχοῦ τὸ κατάλειμμα τῷ Ἰσραὴλ. Διὸ σοὶ καὶ νῦν
ἐκ Βαβυλῶνος ἐξίέναι φημί, μὴ σὺν φόβῳ καὶ
ὕπνῳ, σπουδῇ δὲ κεχρημένῳ πολλῇ, καὶ *φωνήν*
εὐφροσύνης βοῶντι. Ὡς γὰρ ἡ ἐξ Αἰγύπτου γέγονεν
ἐξόδος πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ἐμφανῆς (Φαραὼ μὲν ἀνθ-
ισταμένου, πληττομένων δὲ τῶν Αἰγυπτίων, πρὸς δὲ
φησιν· Εἰς τοῦτο ἐξήγειρά σε, ὅπως ἐνδείξωμαι ἐν
σοὶ τὴν δύναμιν μου), οὕτως ἐχρῆν μὴδὲ τὴν ἐκ Βα-
βυλῶνος λύτρωσιν γενέσθαι σιγῇ, δοξολογεῖν δὲ τὸν
λυτρωτὴν. « Φωνὴ γὰρ ἀγαλλιάσεως καὶ σωτηρίας
ἐν σκηναῖς δικαίων. » Ἐχρῆν γὰρ ἐν διηγέσει
τῶν δοξολογεῖν κατὰ τὸν μέγαν Δαβὶδ· « Εὐδόκη-
σας, Κύριε, τὴν γῆν σου, ἐπέστρεψας τὴν αἰχμαλω-
σταν Ἰακώβ. Ἀφῆκας τὰς ἀνομίας τῷ λαῷ σου,
ἐκάλυψας πάσας τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν. » Ἐαυτὸν δὲ
δεικνὺς ἐκείνον ὄντα τὸν δι' ἐρήμου πάλαι διαγα-
γόντα τὸν Ἰσραὴλ, φησὶν, ὡς Εἰ πάλιν ἐδεήθης *σχι-
ζομένης πέτρας* πρὸς ὕδατος χορηγίαν, ἦν ἂν σοὶ
καὶ τοῦτο εἰς τὴν Ἰουδαίαν βαδίζοντι. Μὴ γενόμενον
δὲ καθ' ἱστορίαν, οὕτω τινὲς ἠλληγόρησαν. Τοῖς
αἰχμαλωσίαις ἡλευθερωμένοις τῆς νοητῆς περὶ ὧν
ἔλεγεν ὁ Χριστὸς, Εὐαγγελισσασθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ
με, κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἄφεςιν, τὸ λογικὸν νόημα
τῆς ἀληθινῆς ἐκδίδοται *πέτρας*. Ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ
Χριστὸς, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, ὃς καὶ φησιν· « Ὡς
ἂν πῆν ἐκ τοῦ ὕδατος οὗ ἐγὼ δώσω, ποταμοὶ ἐκ τῆς
κοιλίας αὐτοῦ ρέουσιν ὕδατος ζῶντος. » Ὡς ἂν δὲ
μὴ νομίσωσιν οἱ ἐν αὐτοῖς ἀσεβεῖς καὶ δι' αὐτοῖς
γεγονέναι τῆς ἀφέσεως τὴν ὑπόσχεσιν, καὶ τὴν ἐξ
αὐτῆς *εὐφροσύνην*, τούτων αὐτοῖς ἀλλοτρίους ἀπέ-
φηνεν.

Τινὲς δὲ ἀσεβεῖς τοὺς Βαβυλωνίους εἰρησθαί φασιν,
οἱ παραδοθέντες κολάσει χαίρειν οὐκ εἶχον, τῶν
λελυτρωμένων χαιρόντων. Τινὲς δὲ φασιν, ἵνα μὴ διὰ
τὴν τῶν ῥηθέντων ἡδονὴν ὑπτιάσαντες ῥαθυμῶ-
σιν, ὡς πάντως αὐτῶν τευξόμενοι, κἂν ἀσεβεῖς ὦσιν,
ἀπαξ εἰρηκότος Θεοῦ, φόβον αὐτοῖς ὑπὲρ ἀσφαλείας
ἐπήρτησεν. Καὶ πῶς γὰρ ἂν τις *εὐφραίνοιτο* τοῦ
τῆς χαρᾶς στερηθεῖς χορηγοῦ; Αἱ γὰρ ἐπαγγελίαι
τοῖς φυλάττουσι βέβαιαι. Τοῦ Θεοῦ γὰρ ἡ πρόγνωσις
ἐξ ἀνάγκης ἀρετὴν οὐ ποιεῖ. Ἰδοὺ γὰρ προέγνω τὸν
Ἰακώβ ἀγαθὸν γεννησόμενον. Καὶ γέγονε δι' ἑαυτὸν
ἀγαθός, οὐχ ὅτι προέγνωστο. Διὸ καὶ εὐλογῆται ⁶.
Δεῖ οὖν μὴ ῥαθυμεῖν, Θεοῦ τὸ μέλλον προλέγοντος.
Τὸ δὲ, *Ἐξέλθε ἐκ Βαβυλῶνος*, καὶ τόπον καὶ τρόπον
ἀμείβειν παρακελεύεται μὴδὲν ἐπαγομένους ἦθος
Καλδαϊκόν, οἰωνισμοῦ τε καὶ μαντείας, καὶ πάσης
εἰδῶλων καθαρεύοντας πλάνης. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ
πάντων ἀρμόσειε τῶν ἐθνῶν. Τινὲς δὲ τὸ, *Προσαγά-*

⁹⁹ Exod. xiv. ¹ Psal. cxvii, 15. ² Psal. lxxxiv, 2, 5. ³ Luc. iv, 18, 19. ⁴ I Cor. x, 4. ⁵ Joan. vii, 38.

γτες πρὸς με καὶ ἀκούσατε ταῦτα, Χριστοῦ πρόσ-
ωπον τὸ λέγον εἶναι φασιν, ὡς ἂν αὐτοῖς τὴν δι' ἑαυ-
τοῦ σωτηρίαν δηλώσειεν. Καὶ τὸ, *Οὐκ ἀπ' ἀρχῆς*
ἐν κρυφῇ λελάληκα; Μὴ οὐκ ἐκ παλαιού, φησί,
προεῖπον ἐπικεκαλυμμένως ταῦτα διὰ προφητῶν
ἀπὸ τ' τοῦ καιροῦ γενέσθαι; αὐτὸ, *ἐκεῖ εἰμι*, πρηνή
γενέσθαι τὴν ἑαυτοῦ παρουσίαν ὁρατῶς, γεγονέναι
λέγει ταύτην παρὰ Θεῷ κατὰ τὸν προορισμὸν πρὸ
καταβολῆς κόσμου. *Καὶ νῦν Κύριος ἀπέσταλκέ*
με, καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ. Τὸ γὰρ ἀπὸ παρὰ Θεῷ,
τοῦτο νῦν ὁρατῶς ἐν κόσμῳ γίνεται. Κατὰ δὲ τὸ
ἀνθρώπινον ἢ ἀποστολή. Θεὸς γὰρ ἀπὸ πάρεστι
πᾶσιν. Ἀπεστάλθαι δὲ καὶ παρὰ τοῦ Πνεύματος
λέγεται, καθὸ ἐκ Πνεύματος ἁγίου γεννᾶται. Τινὲς
δὲ τοῦ αὐτοῦ προσώπου φασὶ τό· *Ἡ χεὶρ μου*
ἐθεμελίωσε τὴν γῆν, καὶ ἡ δεξιὰ μου τὸν οὐρα-
νὸν ἐστερέωσε. Καὶ τὸ, *Νῦν Κύριος ἀπέσταλκέ*
με καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ, ὅπερ δημιουργὸν τὸν
ἐπὶ γῆς ἐλθόντα παρίστησιν.

a Spiritu sancto generatur. Non desunt tamen, qui illud : *Manus mea fundavit terram, et dextera mea cælum stabilivit*, et illud etiam, *Nunc Dominus misit me*; itemque illud : *Spiritus ejus*, quo opifex ille, qui in terram venit, significatur, ejusdem esse personæ arbitrentur.

ΚΕΦΑΛ. ΜΘ'.

α-γ'. Ἀκούσατέ μου, νῆσοι, καὶ προσέχετε,
ἔθνη. Διὰ χρόνον πολλοῦ στήσεται, λέγει Κύριος.
Ἐκ κοιλίας μητρός μου ἐκάλεσε τὸ ὄνομά μου,
καὶ ἔθηκε τὸ στόμα μου, ὡς μάχαιραν ὀξεῖαν,
καὶ ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς χειρὸς αὐτοῦ ἐκρυψέ
με. Ἐθνή με ὥσει βέλος ἐκλεκτὸν, καὶ ἐν τῇ
φρετέρᾳ αὐτοῦ ἐκρυψέ με, καὶ εἶπέ μοι· Δούλός
μου εἰ σὺ, Ἰσραὴλ, καὶ ἐν σοὶ ἐνδοξασθήσο-
μαι, κ. τ. λ.

Τὰ κατάλληλα τοῖς Ἰουδαίοις εἰπὼν, ἐπὶ τὴν τῶν
ἐθνῶν αὐθις μετέρχεται κλήσιν, καὶ τοῦ Σωτῆρος
τὴν ἐπιφάνειαν. Διὰ τὰς Ἐκκλησίας ἀνακαλεῖται
νῆσους εἰπὼν, ὡς ἄλμυροῖς τοῦ βίου καὶ τῶν πει-
ρασμῶν περιχυζομένας τοῖς κύμασι. Τίνων δὲ
αἱ νῆσοι δηλῶν ἐπιφέρει καὶ, *Προσέχετε, ἔθνη*,
μήποτε νομισθῇ πρὸς Ἰουδαίους ὁ λόγος. Καὶ ὁ μέ-
γας δὲ λέγει Δαβὶδ· « Ὁ Κύριος ἐδάσλευσεν, ἀγαλ-
λίσθω ἡ γῆ. Εὐφρανείσθωσαν νῆσοι πολλαί. » Τί δὲ
λέγει τοῖς ἔθνεσι, μὴ κατὰ τὸν τῆς προφητείας και-
ρὸν τῶν πραγμάτων προσδοκῆσαι τὴν ἔκθασιν, μετὰ
χρόνον δὲ πλείστον; Στήσεται δὲ, λέγει, ἡ τὸ ἐπαγ-
γεῖσθαι, ἡ τὸ προφητευόμενον. Τὸ δὲ διὰ χρόνον μα-
κροῦ, μακρόθεν ἐξέδωκαν οἱ λοιποὶ τοῖς πρὸ αὐτῆς
ἀποδόντες τὴν λέξιν. Οὕτω γ' οὖν Σύμμαχος, καὶ
ἀπροᾶσθε, ἔθνη, μακρόθεν, ἐρμήνευσεν. Σκόπει δὲ
ὡς τὰ νῦν ὁ Κύριος λέγει, καὶ περὶ ἐτέρου Κυρίου
διὰ τῶν ἐξῆς διαλέγεται, γέννησιν τε λέγων ἑαυτοῦ,
καὶ δουλείαν, καὶ τὰ τοιαῦτα λέγων. Κύριος ἐκ γα-
στρός ἐκάλεσέ με, ἐκ κοιλίας μητρός μου ἀρ-
έμνησε τὸ ὄνομά μου. Τὰ μὲν γὰρ πρὸ τῆς ἐνανθρω-
πήσεως ὀνόματα πρόσφορα τῇ θεῇ φύσει, Θεὸς καὶ

A mutare, nihilque, quod *Chaldæorum* instituta resi-
piat, retinere; omneque auguriorum et vaticinio-
rum genus, omnem denique idololatriæ et erroris
curam deponere adhortatur : quod potest etiam gen-
tibus omnibus convenire. Nonnulli porro verba ista :
Adducite ad me, et audite hæc, Christi esse arbitran-
tur, tanquam se illis propter seipsum salutem lar-
giri demonstrat. Illa deinde : *Non ab initio locutus*
sum? tanquam se ab antiquo ista occulte per pro-
phetas priusquam fierent, prædixisse significet.
Præterea, quod *ibi sum* habetur; antequam se
videndum omnibus præberet, id ipsum jam apud
Deum ante mundi constitutionem præfinitum et
decretum fuisse, indeque *Et nunc Dominus misit*
me, et Spiritus ejus adjicere. Qui enim semper apud
Deum remansit, idem nunc in mundo oculis subji-
citur. Est vero de 549 humanitate ipsa missionis
ratio accipienda. Adest enim Deus ubique omnibus;
sed a Spiritu etiam missus esse dicitur, quatenus
illud : *Manus mea fundavit terram, et dextera mea*
cælum stabilivit, et illud etiam, *Nunc Dominus misit me*; itemque illud : *Spiritus ejus*, quo opifex ille, qui in terram venit, significatur, ejusdem esse personæ arbitrentur.

550 CAP. XLIX.

Vers. 1-15. Audite me, insulæ, et attendite, gentes.
Post multum tempus stabit, dicit Dominus. De ven-
tre matris meæ vocavit nomen meum; et posuit os
meum, quasi gladium acutum, et sub protectione
manus suæ abscondit me. Posuit me tanquam sagit-
tam electam, et in pharetra sua abscondit me, et dixit
mihi : *Servus meus es tu, Israel, et in te glorifi-*
cabor, etc.

C 551 Postquam quæ Judæis congruerent, attulit,
ad gentium nunc vocationem, ipsuniquē Salvatoris
adventum iterum se confert; ideoque Ecclesias
ipsas insularum nomine significatas, tanquam sal-
sis et amaris hujus vitæ, tentationumque fluctibus
undique obruantur, excitare conatur. Neque vero
quorum insulas intelligat, ignorare patitur, cum
attendere gentes imperat; ne de Judæis sermonem
esse quis arbitretur. Quin et apud magnum Davi-
dem ista legimus : « Dominus regnavit, exsultet
terra, lætentur insulæ multæ. » Quid est autem,
quod *gentes* jubet non ipso prophetæ tempore re-
rum eventum, sed *post longum tempus* expectare?
Stabit vero, inquit : aut quod annuntiatum est, aut
quod prophetatum. Pro quo deinde *post longum*
tempus habemus, de longe cæteri, ut ad præceden-
tia vocem referrent, reddiderunt; Symmachus au-
tem, *Et attendite, gentes, de longe*. Intuere vero uti
de præsentibus loquatur Dominus; deque alio Do-
mino, per ea quæ sequuntur, suam ipse nativita-
tem et servitutem, cæteraque ejusmodi explicans,
disputet, cum ait : *Dominus de ventre vocavit me*.

* Matth. i, 20; Luc. i, 35. * Psal. xcvi, 1.

VARIE LECTIONES.

γ γρ πρὸ. * ὁφ. τὸ λέγων.

De utero matris meæ recordatus est nominis mei. Habuit enim ante incarnationis tempus nomina divinæ naturæ congrua, Deus, vita, lumen, sapientia, virtus, et similia : sed Christus, et Jesus, et Nobiscum Deus, ad ea, quæ œconomiam secuta sunt, tempora referuntur. Unde sunt et illa Gabrielis ad Virginem : « Et paries filium, et vocabis nomen ejus *Jesum* » ; » cujus ut interpretationem doceret, « Ipse enim populum suum a peccatis eorum liberabit » , » adjunxit. At Nobiscum Deus, ex naturæ et œconomiae ratione inditum est ; ut *Jesus* a facultate et viribus. Unde et Salvatorem, id est Christum, in Davidis civitate natum esse, pastoribus nuntiatum est. Nec vero aliud Christus, quam unctum significat, quod certe ante œconomiam convenire non potuit. Pergit autem, et os suum *tanquam gladium acutum positum* esse significat. Ait enim etiam alicubi : **552** « Et spiritu labiorum interficiet impium » . » Ergo *tanquam gladium acutum esse* inquit, qui dignos, ab iis, qui tales non sunt, dividat ac separet. Ait enim in Evangeliiis : « Ne putetis quod venerim ut pacem in terram mitterem. Non veni ut pacem mitterem, sed ut gladium » ¹⁰ ; » et quæ deinceps.

Quin et ipsa Evangelii promulgatio, *gladius* adversus diaboli tyrannidem exstitit. Dedit vero nobis et ipsum spiritus *gladium*, id est Dei verbum ¹¹, cujus ope dæmonum fraudes propellimus. Et alicubi etiam apud prophetam reperias : « In die illa inducet Deus sacrum gladium, magnum, in draconem sinuosum, eumque interficiet » ¹². » Conveniet vero et sanctis ipsis oratio ; indeque est, quod spiritu oris sui Ananiam et Sapphiram Petrum interfecisse legimus ¹³ : quod Ezechiam item Rapsacæ exercitum precibus fudisse ¹⁴ ; quod Paulum denique verbo oris sui Elymam obcæcasse ¹⁵. Postea adjicit : *Sub protectione manus suæ abscondit me*, ut multis ignotam assumendæ carnis œconomiam subindicaret. Est vero a Patre etiam *sagitta electa positus*, ut eos feriat, qui spiculis ipsius digni sunt ; quo more se dilectione percussam anima cecinit ¹⁶. Idem nimirum in carne, quam ut dignis tantum cerneretur, assumpsit, tanquam in *pharetra*, reconditus. Nonnulli verbis istis, *Sub protectione manus suæ posuit me*, Filium ipsum, etiam quatenus homo factus est, a Patre non separatum esse, naturæque incomprehensibilem et insuperabilem habere (quod ei etiam per œconomiam, Davidis testimonio, servabantur, cum ait : « Non proficiet inimicus in eo, et filius iniquitatis non apponet nocere ei » ¹⁷, » cæteraque quæ sequuntur), significari voluerunt. Plurimæ autem cum Dei secundum tempora *sagittæ* fuerint, una ante omnes *electa*, et eximia, Christus ipse in Patris prænotione, tanquam in *pharetra* reconditus, malas in terra potestates feriens, vulnere sustulit. *Et dixit mihi, adjicit, Serrus meus es tu, Israel.* Corpore quidem,

ζωή, καὶ φῶς, σοφία, καὶ δύναμις, καὶ τὰ τοιαῦτα. Τὸ δὲ Χριστὸς, καὶ Ἰησοῦς, καὶ Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεὸς, μετὰ τὴν οἰκονομίαν ἀρμόδια. Ἐλεγεν γάρ ὁ Γαβριὴλ τῇ Παρθένῳ, « Καὶ τέξῃ υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν » ; καὶ τὴν σημασίαν δηλῶν ἐπήγαγεν, « Αὐτὸς γὰρ σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν. » Τὸ δὲ, Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός, ἀπὸ τῆς φύσεως καὶ τῆς οἰκονομίας ἐρρέθη, ὡς ἀπὸ τῆς ἐνεργείας τὸ Ἰησοῦς. Διὸ καὶ τοῖς ποιμέσιν ἐλέγθη, ὅτι Ἐτέχθη σήμερον Σωτὴρ, ὃ ἐστὶ Χριστὸς Κύριος, ἐν πόλει Δαβὶδ· Χριστὸς δὲ, ὡς κεχρισμένος, ὃ δὴ πρὸ τῆς οἰκονομίας οὐχ ἡρμοττεν. Τεθῆναι δὲ φησι τὸ στόμα αὐτοῦ ὡς μάχαιραν ὀξεῖαν. Καὶ ἀλλὰ τοῦ γὰρ φησι· « Καὶ ἐν πνεύματι διὰ χειλέων ἀνέλει ἀσεβῆ. » Ὅς μάχαιραν οὖν φησιν ὀξεῖαν τμητικὴν ὅτι καὶ ἀφορίζουσιν τοὺς ἀγίους Θεοῦ ἀπὸ τῶν μη τοιούτων. Φησι γὰρ ἐν Εὐαγγελίοις· « Μὴ νομίσετε ὅτι ἦλθον εἰρήνην βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν. Οὐκ ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην, ἀλλὰ μάχαιραν, » καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις.

« Ne putetis quod venerim ut pacem in terram mitterem. Non veni ut pacem mitterem, sed ut gladium » ¹⁰ ; » et quæ deinceps.

Καὶ τὸ εὐαγγελικὸν δὲ κήρυγμα, μάχαιρα κατὰ τῆς τοῦ διαβόλου τυραννίδος ἐγένετο. Δέδωκε δὲ ἡμῖν καὶ τὴν τοῦ πνεύματος μάχαιραν, ὃ ἐστὶ ῥῆμα Θεοῦ, δι' οὗ τοῖς ἐπιδοῦλοις ἀντανιστάμεθα δαίμοσι. Καὶ ἀλλὰ τοῦ δὲ φησιν ὁ προφήτης· « Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐπάξει ὁ Θεὸς τὴν μάχαιραν τὴν ἁγίαν, τὴν μεγάλην, ἐπὶ τὸν δράκοντα ὅφιν σκολιδόν, καὶ ἀναίρει τὸν δράκοντα. » Ἀρμόσει δὲ καὶ τοῖς ἁγίοις ὁ λόγος. Τῷ γ' οὖν λόγῳ τοῦ στόματος αὐτοῦ Πέτρος ἀνέλειν Ἀνανίαν τε καὶ Σάππειραν. Καὶ εὐχὴ δὲ Ἐξελίω τὸν Παύλῳ ἐντρέψατο. Τυφλὸν δὲ λόγῳ καὶ Παῦλος τὸν Ἐλύμαν ἐποίησεν. Ἐπὶ τούτοις φησιν, Ἰπὸ τὴν σκέπην τῆς χειρὸς αὐτοῦ ἐκρυψέ με, τὴν πολλοὺς λανθάνουσιν τῆς ἐν σαρκὶ παρουσίας οἰκονομίας ὑπαινιξάμενος. Τέθειται δὲ καὶ βέλος ὑπὸ τοῦ Πατρός ἐκλεκτόν, ἵνα τιτρώσκῃ τοὺς ἀγίους τῶν ἑαυτοῦ κέντρων (κατὰ τὴν λέγουσαν ψυχὴν, « Τετρωμένη ἀγάπης ἐγώ », ὃ καὶ αὐτὸ, ὡς ἐν φαρέτρᾳ λανθάνει τῇ σαρκὶ, ἣν ἀνέλιψεν, τοῖς ἀγίοις μόνους ὀρώμενον. Τινὲς δὲ τὸ, Ἰπὸ τὴν σκέπην τῆς χειρὸς αὐτοῦ ἐκρυψέν με, δηλοῦν ἔφασαν ἀχώριστον εἶναι τοῦ Πατρός τὸ ὕδν, καὶ τὸ ὃ γέγονεν ἄνθρωπος, διηπτόν τε καὶ ἀκαταγώνιστον ἔχειν τὴν φύσιν, ὅπερ αὐτῷ καὶ κατὰ τὴν οἰκονομίαν ἐσώζετο, λέγοντος τοῦ Δαβὶδ· « Οὐκ ὠφέλησει ἐχθρὸς ἐν αὐτῷ, καὶ υἱὸς ἀνομίας οὐ προσθήσει τοῦ κακώσαι αὐτόν, » καὶ τὰ ἐφεξῆς. Πλείστα δὲ τὰ τοῦ Θεοῦ κατὰ καιροὺς ἐγένετο βέλη. Ἐκλεκτόν δὲ βέλος καὶ ὑπὲρ πάντα Χριστὸς, ἐν προγνώσει τοῦ Πατρός, ὡς ἐν φαρέτρᾳ κρυπτόμενος, ἐπὶ γῆς τὰς πονηρὰς δυνάμεις κατατρώσας ἠφάνισεν. Εἶπεν δέ μοι, φησι, δοῦλός μου εἰ σὺ, Ἰσραὴλ· κατὰ τὸ σῶμα, τὸ ἐκ δούλων, δούλος, καὶ κατὰ τὸ γένος, τὸ ἐξ Ἰσραὴλ, Ἰσραὴλ ὁ

¹ Luc. i, 31. ² Matth. i, 21. ³ Isa. xi, 4. ⁴ Matth. x, 34. ⁵ Ephes. vi, 17. ⁶ Ezech. xix, 8. ⁷ Act. v, 1 seqq. ⁸ Isa. xxxvii, 35-36. ⁹ Act. xiii, 11. ¹⁰ Cant. ii, 5. ¹¹ Psal. lxxviii, 23.

VARIE LECTIONES.

γ γρ. τὸν ὕδν καὶ καθ' ὃ.

Hæc autem secundum carnem intelliges. Est enim Filius natura Deus, nec laborans, nec mercedem laborum nomine postulans. Voce præterea usus hominibus congrua, *servum se ab ipso matris utero formatum* dicit: qui, quatenus Filius, non *formatus* tamen sit, sed qui quatenus *servus* carnem gerat. Qui enim, si natura servus erat Filius, in *servitutem formatus* esse dicatur? Esse igitur natura liberum apparet. Istud enim vel ipsa didrachmi pensione satis indicavit, cum Petrum liberos esse filios docuit¹⁴. Itaque ex utero dixit, ut *servitutis* temporis ostenderet, ejusque, quæ secundum carnem est, *nativitatis* modum distingueret. Deinde *servilis* formationis causam definiens, ad *Jacobum congregandum* factam esse adjunxit; cujus nomine tantum *formationem* istam subiit, cum in minime formata divinitate quiesceret. Eos enim etiam cum aliis *Satanas*, sive quod idola colerent, sive quod hominum mandata docerent, a Deo separaverat: sed *hostes Dei* factos Christus ipse Patri reconciliavit, quod olim ut facerent, pacem cum eo ineundam esse inclamans non *Isaias* modo, sed ipsi etiam discipuli pro Christo legatione fungentes¹⁵, tanquam Deo per ipsos provocante, nondumque sibi rursus per Christum reconciliante, monuerant. Intelligantur vero *Israelis et Jacobi* nominibus, non ii tantum, qui ex circumcissione sunt, ad quos **555** etiam missum se esse demonstrat, cum in viam gentium ambulare prohibet¹⁷, sed quilibet etiam, qui per fidem fuerit salutem consecutus. Neque enim, qui in aperto tantum, sed qui in occulto etiam, *Judæus* habendus est¹⁸. Itaque et sermoni persona eorum interseritur, qui per fidem salvati ad eum se *congregatum* iri, cæteraque illa quæ sequuntur, profitentur. *Glorificantur* vero et ipsi, qui præclaram illam adoptionis laudem adepti sunt; quique eundem ad res bene gerendas in *fortitudinem* sunt conse-

culti. Sunt porro qui *congregabor* verbum, et quæ eidem inhaerent, de Christo dici putent; sed qui istud conveniat, omiserunt. Alii vero ad prophetam etiam referri posse arbitrati sunt, tanquam *Israelis* revocatio, et eorum qui dispersi erant in unum *congregatio* significetur. Verum si ad anagogem respicis; et ad Salvatorem ipsum, *justitiæ fontem*, non aliter quam malorum ratio ad eorum auctorem primum, referri queat. Deinde ad Salvatorem inquit Pater, *Magnum tibi est, ut voceris puer meus*, aut secundum alios, *servus meus*. *Magnum* enim revera opus exstitit, cum ad *servitutem formatus* esset Filius, ad humanæ naturæ salutem, quam condidit, *servi formam* assumere. Atque inde est, quod *glorificatur*, tanquam rapinam minime arbitratus esse se æqualem Deo¹⁹. Est vero alia ratione *magna res*, ut homini; parva autem, ut Deo, ut *suscites*, inquit, *tribus Jacob*. Itaque et eisdem primum,

Ταῦτα δὲ κατὰ σάρκα νοήσεις. Φύσει γὰρ Θεὸς ὁ Υἱὸς, οὐ κοπιῶν, οὐκ ἀμοιβὴν ἀντὶ κόσμων δεόμενος. Ἔτα πάλιν ἀνθρωποποιεῖται κεχρημένος φωνῇ. δοῦλον ἑαυτὸν ἐκ κοιλίας πεπλάσθαι φησί, καθὼς μὲν Υἱὸς, μὴ πλαττόμενος· καθὼς δὲ δοῦλος, τὴν δούλην σάρκα φορῶν. Πῶς γὰρ ἂν, εἰ φήσει δοῦλος ἦν ὁ Υἱὸς, εἰς δουλείαν ἐλέγετο πλάττεσθαι; Ἀπλὸν οὖν ὡς κατὰ φύσιν ὑπάρχων ἐλεύθερος. Τοῦτο γὰρ καὶ ἐν τῇ τοῦ διδράχμου συνεισφορᾷ πρὸς τὸν Πέτρον φησίν, « Ἄρα, λέγων, ἐλεύθεροί εἰσιν οἱ υἱοί. » Τοιγαροῦν, τὸ ἐκ κοιλίας προσέθηκεν, ὡς ἂν δειχθῇ τῆς δουλείας ὁ τε χρόνος καὶ τρόπος τῇ κατὰ σάρκα γεννήσει διοριζόμενος. Καὶ τῆς δουλικῆς πλάσεως τὴν αἰτίαν διοριζόμενος, ἐπήγαγεν τοῦ συνάγειν τὸν Ἰακώβ. Οὐκοῦν εἰ μὴ διὰ τοῦτους, οὐκ ἂν ἐπλάσθη ἐν τῇ ἀπλάστῳ μένων θεότητι. Καὶ τοῦτους γὰρ μετὰ τῶν ἄλλων ὁ Σατανᾶς ἐκ Θεοῦ διεσκέδασεν, ἡ εἰδωλολατροῦντας, ἡ ἐντάλματα ἀνθρώπων διδάσκοντας. Ἀλλ' ἐχθροὺς ὄντας ὁ Χριστὸς διήλλαξε τῷ Πατρί, πρὸς ὅπερ αὐτοὺς καὶ Ἡσαΐας ἐκάλει, ποιήσωμεν εἰρήνην, αὐτῷ λέγων, ποιήσωμεν εἰρήνην οἱ ἐρχόμενοι. Καὶ οἱ μαθηταὶ δὲ κεκράγασιν· « Ὑπὲρ Χριστοῦ πρεσβεύομεν, ὡς τοῦ Θεοῦ παρακληοῦντος δι' ἡμῶν » καὶ πάλιν, « Θεὸς γὰρ ἦν Χριστῷ κήρυκον ἑαυτῷ καταλλάσσω. » Νοοῖτο δ' ἂν Ἰσραὴλ καὶ Ἰακώβ οὐ μόνον ἐκ περιτομῆς, ἐφ' οὗ καὶ ἀπεστάλθαι φησὶν λέγων· « Εἰς ὁδὸν ἐθνῶν μὴ πορεύεσθε. » Ἀλλὰ καὶ πᾶς ὁ σωθεὶς διὰ πίστεως. Οὐ γὰρ ὁ ἐν τῷ φανερῷ μόνον Ἰουδαῖος, καὶ τὰ ἐξῆς. Τοιγαροῦν καὶ μετὰ τὸ τοῦ λόγου παρεμβέλλεται πρόσωπον τῶν διὰ πίστεως σωζομένων ἑμολογούντων, ὅτι πρὸς αὐτὸν συναχθήσονται, καὶ τὰ τοῦτοις ἐπόμενα. Δοξάσονται δὲ καὶ τὸ λαμπρὸν αὐχρῆμα τῆς υἰοθεσίας λαμβάνοντες, καὶ αὐτὸν ἰσχύειν ἔχουσι πρὸς τὴν τῶν πρακτέων κατόρθωσιν.

Τινὲς δὲ καὶ τὸ, συναχθήσονται, καὶ τὰ ἐπ' αὐτῷ, περὶ Χριστοῦ λαβόντες, τὸ πῶς ἀρμόττει παρέλπιον. Ἄλλοι δὲ καὶ εἰς τὸν προφήτην εἰρήκασιν δύνασθαι νοηθῆναι, σημαίνειν ἀνάκλησιν τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ τῶν διασπαρέντων ἐπισυναγωγῇ. Κατὰ ἀναγωγὴν δὲ, καὶ ἐπὶ τὸν Σωτῆρα τὴν τῶν δικαίων πηγὴν, ὥσπερ οὖν καὶ ὁ περὶ κακῶν λόγος εἰς τὸν ἀρχέκακον ἀναφέρεται. Πρὸς δὲ τὸν Σωτήρᾳ φησιν ὁ Πατήρ, *Μέγα σοὶ ἐστι τοῦ κληθῆναι σε παῖδά μου, ἡ δοῦλον μου*, κατὰ τοὺς λοιπούς. Μέγα γὰρ ἔργον ὡς ἀληθῶς, τοῦ πρὸς δουλείαν πλασθέντος Υἱοῦ, τὸ μορφήν δούλου λαβεῖν πρὸς σωτηρίαν ἧς ἐδουλοῦργησεν ἀνθρώπου φύσεως. Διὸ καὶ δοξάζεται, ὡς οὐχ ἀρπαγμὸν ἡγησάμενος τὸ εἶναι Ἰσα Θεῷ. Καὶ ἄλλως δὲ μέγα ὡς ἀνθρώπῳ, μικρὸν δὲ ὡς Θεῷ, τοῦ στήσας, φησὶ τὰς φυλάς Ἰακώβ. Διὸ καὶ πρῶτοις ἐκτίρυττεν αὐτοῖς αἰχμαλώτοις οὖσι τὰς ψυχὰς ἀφαινεῖν, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν. Ἐπειδὴ δὲ τὴν χάριν ἡρνή-

¹⁴ Matth. xvii, 23-26. ¹⁵ II Cor. v, 20. ¹⁷ Matth. x, 5. ¹⁸ Rom. ii, 28, 29. ¹⁹ Philipp. ii, 6.

σαντο, ἀκολούθως ἐπήνεγκαν· Ἰδοὺ τέθεικά σε εἰς φῶς ἐθνῶν. Καὶ οἱ λοιποὶ δὲ οὕτως ἐξέδωκαν. Διὸ τῆς παρουσίας προφητείας ἀρχόμενος ἔλεγεν· Ἀκούσατέ μου, γῆσοι, καὶ προσέχετε, ἔθνη· ἔδει γὰρ ἀκοῦσαι τὰ ἔθνη τὸ· Ἰδοὺ τέθεικά σε εἰς φῶς ἐθνῶν. Οὐ γὰρ ἐχρῆν τὴν τοσαύτην οἰκονομίαν ἀποτυχεῖν, ἀπειθήσαντος Ἰσραὴλ, καὶ τὸ σκότος ἡγαπηκότος. Καίτοι τῶν προφητῶν ὁ μὲν τις ἔφασκε πρὸς αὐτούς·· Φωτίζου, φωτίζου, Ἱερουσαλήμ.· Ἦκει γὰρ σου τὸ φῶς, καὶ τὰ ἐπὶ τούτῳ· ὁ δὲ, ἑ ἀνατέλει ὑμῖν τοῖς φοβουμένοις με ἥλιος δικαιοσύνης.· Λοιπὸν τοῖς ἔθνεσι προσφωνῶν ἐπάγει, Οὕτως λέγει Κύριος. Ἀγνοοῦσι δὲ τίς ὁ Κύριος, φησὶν· Ὁ ρυσάμενος τὸν Ἰσραὴλ. Ἠκούσατε γὰρ πῶς ἐξ Αἰγύπτου πάλοι τούτους διέσωσεν.

αὐτὴν gentibus inclamans, Sic dieit Dominus, addidit. Sed quia non deerant, qui Dominum ignorabant, quisnam esset, cum *Israelem eruisse* se significavit, expressit: quasi eos qualiter *Ægyptiaca* servitute liberati, servatique sint, commoneret.

Ἄλλοι δὲ πρὸς τοὺς ἐκ περιτομῆς εἰρησθαι τοῦτο φασιν, ὥς ὁ πάλοι σε ρυσάμενος ἐντέλλομαι σοι, ὥς ἂν μὴ προσκόψῃς τῷ λίθῳ τοῦ προσκόμματος. Ἀγιάσατε τὸν φαυλίζοντα τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. Ὅσω γὰρ ἐταπειώσω ἐαυτὸν μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ· τοσοῦτω δοξάσατε, καὶ ἀγιάσατε αὐτόν· εἰ δὲ πρὸς τὰ ἔθνη λέγοιτο, διαμαρτύρεται μὴ ταυτὸ τοῖς Ἰουδαίοις παθεῖν. Τὸ δὲ ἀγιάσατε, σεπτὴν καὶ ἅγιον ὑπολάβετε. Ἐτι γὰρ θνῶν ἡμῶν ἀμαρτωλῶν, ὑπὲρ ἁσθεῶν ἔπαθεν ὁ λέγων· Ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων. Ὁμολογεῖσθαι τοῖνυν ἅγιος, ὁ μόνῳ πρέπει Θεῷ. Οὐσιῶδες γὰρ ἐπ' αὐτοῦ τὸ τοῖς ἄλλοις ἐπισυμβαίνειν ἐκ τῆς αὐτοῦ μετοχῆς· ἐπεὶ καὶ φῶς ὦν λέγει· Ὁ γὰρ ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου τούτου. Καὶ λέγοντες δὲ τὸ, Ἀγιάσθητω τὸ ὄνομά σου, οὐχ ἁγιασμοῦ προσθήκην αἰτοῦμεν αὐτῷ γενέσθαι, ἀλλ' ἵνα τὸν ἀληθῶς ἅγιον πάντες ὁμολογήσαντες, ἐν μετέξει τῆς ἁγιασύνης αὐτοῦ γενησόμεθα. Προσέθηκε δὲ τὸν βδελυσσόμενον ὑπὸ τῶν ἐθνῶν, τῶν ἀπίστων δηλονότι. Βδελύττονται γὰρ, καὶ τὸν θάνατον αὐτοῦ διασύρουσι. Καὶ παραδοθέντα δὲ τῷ Πιλάτῳ τῶν στρατιωτῶν τινες αὐτὸν ἐβδελύττοντο καταπτύοντές τε καὶ παλόντες, ἐν διασυρμῇ τε βῶντες· Χαῖρε, ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων. Διὸ τῶν δοῦλων τῶν ἀρχόντων ἐπήγαγεν. Ἰσως δὲ καὶ τῶν κοσμοκρατόρων τοῦ σκότους φησὶν, οἱς δουλεύουσιν οἱ τὸν Χριστὸν βδελυττόμενοι. Πλὴν ἀναλάμψει, φησὶ, καὶ μέχρι βασιλείῳ αὐτῷ προσκυνήσουσιν, οἵτινες δύνονται αὐτόν, οὐ πάντως σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς, ἀλλὰ ἡ ψυχὴ καὶ καρδίᾳ.

que vel *reges ipsi adorabunt*, non corporis omnino, sed mentis et cordis oculis intuentes. Adorabunt vero omnes tum demum præcipue, cum venerit in Patris dextera cum angelis suis, et sederit in throno gloriæ suæ judicans vivos et mortuos. Adorabunt item, propter Patrem ejus. Glorificatur enim, tanquam Dei Filius; quia *fidelis est sanctus Israel, qui elegit eum*; id est, qui semper eodem modo se habet. Nihil eorum siquidem, quæ condita sunt, quia mutationi obnoxia, fidum ac certum reperias. *Elegit* vero eos Pater,

²² Is. l. x, 1.

²³ Malach. iv, 2.

²⁴ Joan. x, 11.

²⁵ Matth. v, 14.

²⁶ Matth. xxvii, 29.

²⁷ Matth. xxv, 31.

cum captivas haberent animas, et cæcitate laborarent, Evangelii præconium largitus est, visumque restituit. Verum quia gratiam illi abnegarunt, consequenter *Ecce posui te in lucem gentium*, intulit: quod eo modo etiam reliqui interpretantur. Et hanc inde auspicatus prophetiam: *Audite me, insulæ, et attendite, gentes, dixit*; quia gentes illud, *Ecce posui te in lucem gentium*, audire oportebat. Neque enim *Israele* fidem aversante, tenebrasque amplectente, tantam œconomiam excidere et sine suo carere decuit. Et vero prophetarum quemdam alium in hunc modum ad eos locutum reperias: « Illuminare, illuminare, Jerusalem. Venit enim lumen tuum », et quæ postea. Et alium etiam. « Vobis, qui timetis me, exoriatur Sol justitiæ ». Deinceps

Alii ad Judæos dici istud arbitrantur, hoc modo, Ipse tibi, tanquam *qui te quondam eruerim*, ne in lapidem offensionis impingas, præcipio. *Sanctificate eum qui despexit animam suam*. Quanto magis enim se ad mortem usque, eamque crucis, depressit, tantum vos eum gloria et honore prosequi et *sanctificare* fuerit æquius. Quod si ad gentes sermo est, non idem eas cum Judæis passuras esse obtestatur. Deinde quod *sanctificate* dixit, idem plane, ac si venerari et sanctum ducere imperaret, intellexit. Cum enim adhuc in peccatis versaremur, pro impiis ipse passus est, qui bonum pastorem pro suis ovibus animam ponere dixerat. *Sanctum* ergo (quod Deum unum decet) eundem esse consteantur. Est enim in eo essenziale, quod aliis ex ejus participatione contingit; quando et lumen ipse existens, « Vos estis lux mundi », dixit. Quin et sanctificari nomen ejus petentes, non sanctitatis accessionem fieri, sed ut sanctum revera omnes confessi, ejusdem sanctimonie participes efficiamur poscimus. Deinde sequitur, *qui abominationi est gentibus*, non credentibus scilicet. *Abominantur* enim, et morti ejus obtreçant. Imo cum esset Pilato traditus, non defuerunt e militibus quidam, qui ipsum *abominati*, sputis et colaphis aggressi, ore maledictis et conviciis pleno in eundem, « Ave, rex Judæorum », inclamarent. Unde est, quod *sub servis principibus* adjecit, forteque mundi tenebrarumque potestates, quibus ii *serviunt*, qui Christum *abominantur*, indicavit. Verum fulgebit tamen, eum-

557 sed mentis et cordis oculis intuentes.

D Adorabunt vero omnes tum demum præcipue, cum venerit in Patris dextera cum angelis suis, et sederit in throno gloriæ suæ judicans vivos et mortuos. Adorabunt item, propter Patrem ejus. Glorificatur enim, tanquam Dei Filius; quia *fidelis est sanctus Israel, qui elegit eum*; id est, qui semper eodem modo se habet. Nihil eorum siquidem, quæ condita sunt, quia mutationi obnoxia, fidum ac certum reperias. *Elegit* vero eos Pater,

qui per Filium vocati sunt. « Quos enim præcivit, inquit, etiam prædestinavit conformes fieri imaginis Filii sui ²⁶, » qui eum sanctificaverunt, qui animam suam despexit, neque in humanitatis modos impeerunt. Sed pro *Elegi te, Qui elegit te* interpretatur Symmachus. Proprie igitur, aiunt nonnulli, ista ad Christum referuntur: quanquam et prophetæ etiam valeant convenire. Seipsum enim depressit, dum populi calamitates luxit, in quas ille propter scelera inciderat. Jussus deinde, cum sacco, et nudus incedebat, videntibus despectus, animoque simul demissus, et earum, quæ illis essent eventuræ, afflictionum exemplum. Eum tamen et qui principibus inserviunt, ludibrio habuerunt; quem sanctum existentem honore jubet afficere. Nonnulli in eos, qui inter gentes et Israel abominandi sunt, sermonem haberi existimant; eaque ratione ad gentes transitionem fecisse. Volunt rursum et eorum verba esse, qui in servum potestatem habeant. Subditus enim fuit. Te deinde, inquit, *elegi*, qui invisibilem excellentiam secundum naturam ex visibilibus habeo. Est præterea ex hominibus electus; propter eam, quam nobiscum similitudinem habuit. Ad Salvatorem rursum, *Tempore opportuno audiavi te*, Patrem dixisse legimus. Cum enim mortem obiret, « Eli, Eli, lamma sabachthani ²⁷, » inclamabat. Præterea, ut Patrem renuere animadvertit: « Pater, si non potest transire hoc, fiat voluntas tua ²⁸, » intulit. Quas preces cum post mortem admisisset Pater, ut resurrectionis tempus indicaret, eum **558** *se opportuno tem-*

Nonnulli expositionem istam, ut minime probabilem reprehendentes, Filium precibus excidisse per œconomiam fingi dicere maluerunt; qui, antequam ipsas funderet, non alias se mortem, nisi crucem et mortem subivisset, sublaturum esse sciebat. Arguit ergo Judæorum crudelitatem et cædem deprecatio; quæ passionem, propter ejus ignominiam, non ultionem fuisse ostendit. Quanquam nec spontanea ideo esse desinit, quippe quæ morti vires ademerit, ut eo probavit, qui se de cælo descendisse, non ut suam ipse voluntatem faceret, sed ejus, a quo missus esset, cæteraque quæ sequuntur, affirmavit ²⁹. Percommode igitur, ut decuit, eorum sævitia et crudelitate ad mundi salutem usus est; suoque nobis exemplo in tentationibus non animum abjiciendum, sed precibus Deum fatigandum esse docuit. Superioribus itaque locum adnectentes, ad eos, qui selecti sunt, ista, quæ sequuntur, *In tempore accepto exaudi vi te*, retulerunt. Fuerat enim ante mundi constructionem præcognitum Christi mysterium, sed iis emicuit temporibus, quibus præpotenti placuit. Itaque incarnationis tempus *diei* nomine significat; ut divus Paulus: « Ecce nunc tempus acceptabile: ecce dies salutis ³⁰. » Et David: « Hæc ipsa est dies, quam

κεκλημένους. « Οὐς γὰρ ἔγνω, φησί, καὶ προώρισεν συμμόρφους τῆς εἰκόνος τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, » οἱ ἡγίασαν τὸν φανλίζοντα τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τοῖς τῆς ἀνθρωπότητος μὴ προσκόψαντες μέτροις. Ἀντί δὲ τοῦ, ἐξελέξαμην σε, ὃς ἐξελέξατό σε Σύμμαχος ἐξέδωκεν. Κυρίως μὲν οὖν, φασὶ τινες, ταῦτα εἰς τὸν Χριστὸν ἀναφέρεται. Νοοῖτο δ' ἂν καὶ ἐπὶ τοῦ προφήτου. Ἐξουδένωσεν γὰρ ἑαυτὸν, ὀδυρόμενος τὰς τοῦ λαοῦ διὰ τὰ πλημμελήματά συμφοράς. Καὶ προσαχθεὶς ἐν σάκκῳ τε καὶ γυμνὸς περιτρίχeto, παρὰ τῶν ὀρώντων ἐξουθενούμενος, ταπεινὰ φρονῶν τε ἄμα, καὶ τῶν μελλόντων εἰκὼν αὐτοῖς παθημάτων γινόμενος. Ἀλλ' ὅμως καὶ οἱ τοῖς ἀρχουσιν ἐξυπηρετούμενοι, τοῦτον ἐχλεύαζον. Ὁν ἄγιον ὄντα τιμῆς, φησὶν, ἀξιώσατε. Παρὰ τισι δὲ τὸ ῥητὸν κεῖται τῷ βδελυκτῷ ἔθονος, καὶ, φασὶ, τοῦ Ἰσραὴλ· διὸ καὶ πρὸς τὰ ἔθνη μετέβη. Καὶ πάλιν τὸ ῥητὸν τῷ δούλῳ ἐξουσιαζόντων καὶ ἡ φασὶν· ὑπετάγη γάρ· καὶ ἐξελέξαμην σε, ἔχων, φασὶ, τὴν ἀόρατον ὑπεροχὴν κατὰ φύσιν ἐκ τῶν ὁρατῶν. Καὶ ἐξ ἀνθρώπων ἐκλεκτός γίνεται, δι' ἣν εἶχεν ὁμοιότητα πρὸς ἡμᾶς. Ἔτα πρὸς τὸν Σωτῆρά φησὶν ὁ Πατήρ, Καίρῳ δεκτῷ ἐπήκουσά σου. Πάσχων μὲν γὰρ ἑδῶ· « Ἡλεῖ, Ἡλεῖ, λαμασαβαχθανί. » Εἴθ' ὡς ἀνανεούonta τὸν Πατέρα ἑώρα, ἐπήγεν· « Πάτερ, εἰ μὴ δυνατόν παρελθεῖν αὐτὸ, γεννηθῆτω τὸ θέλημά σου. Ταύτην οὖν τὴν εὐχὴν μετὰ τὸν θάνατον δεχόμενος ὁ Πατήρ, τὸν καιρὸν δεικνὺς τῆς ἀναστάσεως φησὶν· Ἐν καιρῷ δεκτῷ ἐπήκουσά σου.

Τινες δὲ μεμφάμενοι τὴν παροῦσαν ἐξηγήσιν, ὡς ἀπίθανον, τὸν Υἱὸν ἀποτυχεῖν τῆς εὐχῆς πεπλάσθαι τὴν εὐχὴν· κατ' οἰκονομίαν φασὶν, ἐπεὶ καὶ πρὸ ταύτης ἤδει μὴ ἄλλως τὸν θάνατον καταργηθῆσόμενον, εἰ μὴ δι' ὃν ὑπέστη σταυρόν τε καὶ θάνατον. Ἡ οὖν παραίτησις, τῆς Ἰουδαίων μαιφονίας κατηγορεῖ, ἀδούλητον αὐτῷ τὴν νύκτα τὸ πάθος διάτο· δὲ δυσχερές. Ἀλλὰ καὶ οὕτω γέγονε θελήτων ἐπὶ τῷ καταργῆσαι τὸν θάνατον. « Καὶ τοῦτο δηλοῖ τὸ, Καταβέβηκα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, οὐχ ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με, » καὶ τὰ ἐξῆς. Εἰς δέον οὖν τῇ μαιφονίᾳ τῇ ἐκεῖνων ἐχρήσατο πρὸς σωτηρίαν τοῦ κόσμου. Καὶ τύπος δὲ, φασὶν, ἡμῖν γέγονεν μὴ ἀναπίπτειν ἐν πειρασμοῖς, ἀλλὰ δεῖσθαι Θεοῦ. Τοῖς οὖν προλαβοῦσι συνάπτοντες τὸ ῥητὸν, πρὸς τοὺς ἐξελεγχόμενους εἰρησθαὶ φασὶ τὸ· Καίρῳ δεκτῷ ἐπήκουσά σου. Προέγλωστο μὲν γὰρ πρὸ καταβολῆς κόσμου τὸ Χριστοῦ μυστήριον, ἐπέλαμψε δὲ καθ' οὗς ἡδόκησε καιροῦς ὁ δυνάστης. Τὸν οὖν τῆς ἐνανθρωπήσεως καιρὸν ἡμέραν καλεῖ, καθὰ καὶ ὁ θεὸς Ἀπόστολος· « Ἰδοὺ νῦν καιρὸς εὐπρόσδεκτος. Ἰδοὺ ἡμέρα σωτηρίας. » Περί ἧς φησὶ καὶ Δαβὶδ· « Αὕτη ἡ ἡμέρα, ἣν ἐποίησεν ὁ Κύριος. » Ἐπὶ τοῖς φησὶ· Καὶ ἔδωκά σε εἰς διαθήκην ἔθνων τοῦ καταστήσαι τὴν γῆν, κληρονομῆσαι κληρονομίας

²⁶ Rom. viii, 29. ²⁷ Matth. xxvii, 46. ²⁸ Matth. xxvi, 39. ²⁹ Joan. vi, 38. ³⁰ II Cor. vi, 2.

VARIAE LECTIONES.

^a γρ. εἶναι. ^c ἀφ. τὴν εὐχὴν. ^d γρ. δι' αὐτοῦ.

ἐρημούς· ἡ κατὰ Σύμμαχον Ἀρεσθεῖραι τὴν γῆν, A fecit Dominus ⁴¹. » Addit postea : Et dedi te in testamentum gentium, ut constitueres terram, et possideres hereditates desertas; aut secundum Symmachum, Ut suscitares terram, et divideres hereditates vastas. Quales erant ipsæ atheorum animæ, Deo privatæ scilicet, et vastatæ revera. Erant et peccatorum vinculis constrictæ. Erant rursus et tenebræ; nunc autem lux in Domino. Talem igitur esse terram, cum malis prius agitaretur, voluit: id est, omnes in terra degentes imminente tempestate liberavit, sibi que ipsis in peculium, cum olim Israel tantum haberet, effecit. Eis deinde, qui vinculis et tenebris liberati sunt, fausta annuntiat; cum eos in omnibus viis **559** pasturos esse significat. Sunt autem viæ et semitæ, quas pii patres olim pertransierunt, ipsæ sacræ Scripturæ: id est, ipsa virtutum studia gentibus olim inaccessa, in quibus omnes educati verbi cibo perfruuntur; quo qui vescuntur, a Domino se pasci, nec sibi quidquam defuturum, cæteraque quæ sequuntur, profitentur. Qui igitur eam animæ esuriem, aut sitim, adhuc non patientur, qua li quondam quise nec legi nec prophetis permiserunt, torquebantur? At quisquis ad Christum transit, multo certe, eoque intelligibili, cibo abundat, Isaia teste, cum ait: « Ipse habitabit in excelsa speculna præduri lapidis. Panis ipsi dabitur, et aqua ejus fidelis ⁴². » Imo ne vitæ quidem incendio, quod æstus et solis nomine significatur, percutiuntur; qui Christum, quo nebula etiam olim protectus est Israel, defensorem habeant. Huic autem consentit et Apostoli locus, ubi ait: « Potens est Deus, qui non sinet vos tentari supra id quod potestis ⁴³. » Et hæc ipsa est nostri miserescens consolatio.

Καὶ διὰ πηγῶν, φησίν, ὑδάτων ἄξει αὐτούς. C Sequitur deinde et per fontes aquarum ducet eos. Πολλὰ δὲ πηγαὶ Ἰσραὴλ, καὶ πηγαὶ σωτηρίου, αἱ μὲν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, αἱ δὲ τῆς Καινῆς. Οὐδὲν δὲ δύσχετον αὐτοῖς τὴν^ο σωτήριον ὁδοιποροῦσιν ὁδόν. Ἐφη γὰρ ὁ προφήτης καὶ πρότερον· « Καὶ πᾶσα φάραγξ πληρωθήσεται, » καὶ τὰ ἐπὶ τούτῳ. Καὶ πάλιν, « Ὅδὸς ἀσεβῶν εὐθεῖα ἐγένετο. » Ἦγουν ὁμαλίσσεται τὰ σχολιὰ καὶ ἀνώμαλὰ φησι τῶν ἡθῶν. Εἶτα τοὺς κεκλημένους πανταχόθεν ἤξειν τῆς οἰκουμένης φησι, τῶν τεσσάρων κλιμάτων μνησθεῖς. Τὸ γὰρ πόρρωθεν, τὸ νότιον δηλοῖ τῶν μεσημβρινῶν τόπων ἡμῖν ἀκατάληπτον. Ἡ δὲ θάλασσα τὴν ἐσπέραν δηλοῖ, δυτικωτέρα τῆς Ἰουδαίας ὑπάρχουσα. Ὡς περ οὖν τὴν ἀνατολὴν ἡ Περσῶν παρίστησι γῆ. Δηλοῖ δὲ τάχα, φασί, τοὺς προσκυνήσαντας Μάγους αὐτῷ. Τοῦτο γὰρ δηλοῦν, καὶ τὸ, « Δοθήσεται αὐτῷ D ἐκ τοῦ χρυσοῦ τῆς Ἀραβίας. » Νῦν γὰρ Ἀραβίαν τὴν Περσῶν χώραν σημαίνεσθαι. Εἶτα πρὸς ἑορτὴν τὴν κτίσιν ἐπὶ τοῖς σεσωσμένοις καλεῖ· δι' οὐρανοῦ μὲν, τὰς ἐκεῖ δυνάμεις, αἱ καὶ ἐφ' ἐνὶ χαίρουσιν ἁμαρτωλῶ μετανοοῦντι. Διὰ γῆς δὲ, τοὺς ὁσοιπερ ἐν αὐτῇ καὶ προσεδόκων, καὶ τῆς θεοφανείας ἡξίωvται. Οὕτω καὶ Συμεὼν εὐφραϊνόμενος ἔλεγεν· « Νῦν

⁴¹ Psal. cxvii, 24. ⁴² Isa. xxxiii, 16. ⁴³ I Cor. x, 13. ⁴⁴ Isa. xl, 4. ⁴⁵ Isa. xxxv, 8 sec. LXX.

⁴⁶ Psal. lxxi, 15. ⁴⁷ Luc. xv, 9.

VARIE LECTIONES.

• γ. φ. ἦν.

PATROL. GR. LXXXVII.

Terra autem, eundem ibi expectantes, Deique adventu non indignos. Sic, et Simeon ille *lætitia gestiens*: « Nunc dimittis, Domine, aiebat, servum tuum in pace ⁴⁸; » et quæ deinceps. At propheta, aiunt, prægustata futuræ omnium salutis voluptate, cuncta secum, sive mente, sive sensu percipiantur, *ad lætitiā* adiortur. Si enim damna nostra lugere res creatas constat; est et salute nostra *lætari* consentaneum. Intelligit autem *montium* verbo vel evectas sursum Virtutes rationis participes; vel ipsos Evangeliorum præcones; qui cum Christum annuntiarunt, terramque spirituali lætitiā compleverunt. Quo autem, *Eruunt montes lætitiā* dixit, *Exhilarerunt montes in omnibus Symmachus*; Aquilas autem, *Resonate, montes, laudem* transtulerunt. Dicat et *montes* peculiariter magis animas eas, quæ rerum præclare gestarum, virtutisque gloria, dum in terris versantur, in altum eriguntur. *Humiles* autem, eos ipsos, qui superius designati vel misericordiam consecuti sunt; quos de quatuor mundi cardinibus Spiritus sancti participes effectos diabolica servitute Christus liberavit; vel eos etiam, qui, peccatis depressi, terræ incubuerunt; vel eos denique, qui Christi jugum, eidem adversantibus aliis cornuque exaltantibus,

561 Vers. 14-26. Dixit autem Sion: Dereliquit me Dominus, et Dominus oblitus est mei. Nunquid obliviscetur mulier filii sui, ut non misereatur partus uteri sui? Sin autem et horum oblita fuerit mulier, ego tamen tui non obliviscar, dixit Dominus. Ecce super manus meas depinxi muros tuos, e.c.

562 Supra jam dictum est, Sionem et Jerusalem decere nos tribus modis intelligere, vel, ut sensu percipiuntur; vel, ut pium eorum, qui in terra sunt, vitæ institutum significant; vel, ut angelicam in cælis degendi rationem, de qua Pauli illa sunt: « Ea autem, quæ sursum est Jerusalem, libera est ⁴⁹. » Et: « Non enim accessistis ad montem Sion ⁵⁰; » et quæ deinceps. Nunc igitur de pio illo civitatis regimine loquitur, quod quondam apud Judeos institutum in gentium Ecclesiam conversum est. De insulis enim et gentibus sermo fuerat; quibus consequenter adjicit, *ne se*, quantumvis sublato pio illo apud Judæos civitatis regimine, « *Domino derelinqui* conquerantur, *marisque* exemplo eorum se nunquam *oblivisci* posse demonstrat. Dei enim veluti germina quædam cum simus, si suam ipse a nobis providentiam revocet, et nos iuterire necessum est. Suam deinde mentem apertius exprimens: *Ecce*, adjicit, *super manus meas depinxi muros tuos*; ubi pro depinxi, firmavi Symmachus; Aquilas vero, *te in palmis accurate descripsi*; Theodotio denique *efformavi*, reddiderunt. Revera enim *manuum* Dei nomine, vires ejus intelliguntur; quarum opera tanta est exstructa civitas ejusque, quæ secundum Deum est, forma mortaliū animis impressa et insculpta. Quod certe ci-

ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, Δέσποτα, » καὶ τὰ ἐξῆς. Προεπτιθεὶς δὲ, φασὶν, ὁ προφήτης τῇ μελλούσῃ πάντων σωτηρίᾳ, *συνευφραίνεσθαι* αὐτῷ νοητὰ καὶ αἰσθητὰ πάντα προτρέπεται. Εἰ γὰρ στένειν ἡ κτίσις ἐπὶ ταῖς ἡμετέροις λέγεται κακοῖς, ἀκόλουθον ἐπὶ σωζομένοις *εὐφραίνεσθαι*. Ὁρῶν δὲ λέγει λογικὰς δυνάμεις ἡρμῆνας ὕψου, ἢ τῶν Εὐαγγελίων τοὺς κήρυκας. Χριστὸν γὰρ ἀγγέλλοντες νοητῆς εὐφροσύνης ἐπλήρου τὴν γῆν. Ἀντὶ δὲ τοῦ *ῥηξάτωσαν τὰ ὄρη εὐφροσύνην* ὁ Σύμμαχος· Ἰλαρευθήσεται ὄρη ἐπὶ πᾶσιν. Ὅδὲ Ἀκύλας· *καταδύσατε, ὄρη, αἰνεσιν* ἔλεξαν. Εἰποὶς δ' ἂν τὰ ὄρη θελοῦν οἰκιστέρον ψυχὰς ἐπὶ γῆς μὲν ἔτι βιούσας, σφόδρα δὲ πρὸς ὕψος ἡρμῆνας διὰ τῆς τῶν ἀρετῶν κατορθώσεως. Ταπεινοὺς δὲ ἡλεημένους φησὶ τοὺς προδεδιλωμένους ἐκ τῶν τεσσάρων κλημάτων, οὓς ἐκ τῆς διαβολικῆς ὁ Χριστὸς τυραννίδος ἐρρύσατο, θεοῦ Πνεύματος μετόχους ἀπεργασάμενος. Ταπεινοὺς δὲ, ἢ ὡς τεταπεινωμένους ἀμαρτήμασι πρότερον, καὶ νεύσαντας εἰς γῆν τῷ φρονήματι. Ἡ ὧς ὑποκύψαντας τῷ Χριστῷ τὸν αὐχένα, τῶν ἀνθισταμένων αὐτῷ ὑψούντων κέραι καὶ λαλούντων ἀδικίαν κατ' αὐτοῦ.

et injustitiam adversus eum loquentibus, subierunt.

ιδ'-κς'. Εἶπε δὲ Σιών· Ἐγκατέλιπέ με Κύριος, καὶ ὁ Κύριος ἀπελάθετό μου. Μὴ ἐπιλήσεται γυνὴ τοῦ παιδίου αὐτῆς, ἢ τοῦ μὴ ἐλεῆσαι τὰ ἔκγονα τῆς κοιλίας αὐτῆς; Εἰ δὲ καὶ ταῦτα ἐπιλάθοιτο γυνή, ἀλλ' ἐγὼ οὐκ ἐπιλήσομαι σου, εἶπε Κύριος. Ἰδοὺ ἐπὶ τῶν χειρῶν μου ἐξωγράφησά σου τὰ τείχη, κ. τ. λ.

Ἡδὴ προεῖρηται, ὡς κατὰ τρόπους τρεῖς προσήκει ναιεῖν τὴν Σιών καὶ τὴν Ἱερουσαλήμ· ἢ αἰσθητῶς· ἢ κατὰ τὸ θεοσεβῆς τῶν ἐπὶ γῆς ὄντων πολιτεύμα· ἢ κατὰ τὴν ἐν οὐρανοῖς ἀγγελικὴν πολιτείαν, περὶ ἧς φησὶν ὁ Παῦλος· « Ἡ δὲ ἄνω Ἱερουσαλήμ ἐλευθέρα ἐστὶ. » Καὶ, « Οὐ γὰρ προσεληλύθατε Σιών ὄρει, » καὶ τὰ ἐξῆς. Νῦν οὖν ὁ λόγος περὶ τοῦ θεοφιλοῦς πολιτεύματος, ὃ πάλαι μὲν παρ' Ἰουδαίοις συνίστατο, καθαιρεθὲν δὲ μεταδέδωκεται εἰς τὴν ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίαν. Περὶ νήσων γὰρ καὶ τῶν ἐθνῶν διελέγετο, οἷς ἀκολουθῶς φησὶν· εἰ καὶ κατήχηται τὸ θεοσεβῆς παρ' Ἰουδαίοις πολιτεύμα, μὴ λεγέτω, Ἐγκατέλιπε Κύριος. Καὶ τῷ τῆς μητρὸς παραδειγματι τὸ τῆς λήθης ἀδύνατον ἔδειξε. Θεοῦ γὰρ ὄντες οἷον γεννήματα, εἰ παύσαιτο τῆς περὶ ἡμῶν προνοίας, καὶ τοῦ εἶναι παυσόμεθα. Καὶ τὴν ἔννοιαν ἐπεξηγάζεται λέγων· Ἰδοὺ ἐπὶ τῶν χειρῶν μου ἐξωγράφησά σου τὰ τείχη. Ὅδὲ Σύμμαχος· ἀντὶ τοῦ ἐξωγράφησα, ἐστῆ-ριξά σε φησὶν· ὁ δὲ Ἀκύλας· Ἰδοὺ ἐπὶ τῶν ταρσῶν ἠκρίθωσά σε. Ὅδὲ Θεοδοσίω· Διεχάραξά σε. Χεῖρες γὰρ ὡς ἀληθούς, τοῦτ' ἔστιν ἐνέργειαι Θεοῦ, τὴν τοιαύτην οἰκοδομοῦσι πόλιν, τοὺς τύπους τῆς κατὰ Θεὸν πολιτείας ἐχχαράττουσαι ταῖς τῶν ἀνθρώπων ψυχαῖς. Ὅδῃ καὶ αὐτὸς ὁ τῆς ἐκτουτο πόλεως οἰκοδόμος; ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐδίδαξε λέγων· « Ἐπὶ κήν πέτραν οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν. » Ἡ δὲ πέ-

⁴⁸ Luc. II, 29. ⁴⁹ Galat. IV, 26. ⁵⁰ Hebr. XII, 18.

τρα ἦν πάλιν αὐτός, ἐφ' ἣν οἱ πρῶτοι θεμέλιοι κατε-
 ἐβλήθησαν, περὶ ὧν εἴρηται· « Ἐποικοδομηθέντες
 ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν, ὄντος
 ἀκρογωνιαίου Χριστοῦ Ἰησοῦ. » Ὅτι δὲ αἱ τοῦ Θεοῦ
 ἐνέργειαι χεῖρες εἰρηνται τῇ Γραφῇ, δηλοῖ τὸ, « Αἱ
 χεῖρές σου ἐποίησάν με, καὶ ἔπλασάν με. » « Ὅτι
 αὐτοῦ ἐστιν ἡ θάλασσα, καὶ τὴν ξηρὰν αἱ χεῖρες αὐ-
 τοῦ ἔπλασαν. » Καὶ πάλιν· « Καὶ ἔργα τῶν χειρῶν
 σου εἰσιν οἱ οὐρανοί. » Τινὲς δὲ διὰ τὴν ἐπὶ τοῦ σταυ-
 ροῦ διάτρησιν τῶν χειρῶν λέγουσιν. Ὅτι ἡμῶν γὰρ
 πατὴρ, πῶς ἂν ἡμῶν ἐπιλάβοιτο; Τὸ γὰρ ὅλον πάθος
 ἐκ μέρους ἐδήλωσεν. Εἰποὺς δ' ἂν καὶ ἄλλως. Φασὶν
 ὡς ἐν ταῖς τοῦ Πατρὸς χερσὶν πάντες εἰσιν οἱ πι-
 στεύσαντες. Ἐλεγε γὰρ ὁ Χριστὸς περὶ τῶν ἰδίων
 περιβάτων, ὡς· « Οὐδεὶς ἀρπάσει αὐτὰ ἐκ τῶν χειρῶν
 τοῦ Πατρὸς μου, » τὴν ἐκείθεν σκέπην δηλῶν.

cas vero et aliter. Aiunt enim eos in unius
 quando de suis ovibus loquens Christus, nullum eas
 minime carere doceret, affirmavit ⁵⁴.

Τείχη δὲ τῆς Ἐκκλησίας οἱ τοῦ Χριστοῦ μαθηταὶ
 καὶ ἀπόστολοι, ὧν οὐ λαμβάνει λήθην. Ἐγγεγραπτο
 γὰρ αὐτῶν ἐν οὐρανοῖς τὰ ὀνόματα τῇ βίβλῳ ζώντων
 ἐγκείμενα. Προηγουμένως μὲν γὰρ τῆς Ἐκκλησίας
 τεῖχος ἐστὶν ὁ Χριστὸς, ὡς περ καὶ φῶς· ἐν μετέξει
 δὲ αὐτοῦ γεγονότες οἱ μαθηταὶ τούτων ἐκάτερον λέ-
 γονται. Τινὲς δὲ τὰ παρόντα νοήσαντες αἰσθητῶς, « Ὡς
 παρόντα, φασί, λέγει τὰ μέλλοντα. Πάντα γὰρ αὐτῷ
 πάρεστι, καὶ περιδιαγράφει τὴν μέλλουσαν, μετὰ
 τὴν ἐκ Βαβυλῶνος ἄλωσιν, τῶν τευχῶν οἰκοδόμησιν,
 εἰς ἣν ἀπὸ τῆς φησὶ, παιδεύμενος, οὐ τῆς ἐμῆς
 προνοίας ἐκπεπτωκώς. Τοιγαροῦν οἱ καθελυόντες
 οἰκοδομήσουσι, τῶν σῶν ἐξανιστάμενοι τόπων· εἰ
 δὲ καὶ πίστιν ἔχεις, ὅρα καὶ τοὺς εἰς σὲ συναχθή-
 σεσθαι μέλλοντας. Ὅψις γὰρ, ὡς εἶπεν, ἡ τῶν πι-
 στῶν ἀκοή, κατὰ καὶ ἡ τῶν προφητῶν. Καὶ Μιχαίας
 γὰρ φησιν· « Ἰδοὺ θεωρῶ τὴν λαὸν διεσχορπισμένον
 ἐν τοῖς ὄρεσιν, ὡς περιβάτα ποιμένα μὴ ἔχοντα. »
 Φησὶν οὖν ὡς ἔξισ τοὺς οἰκήτορας, ὡς κόσμος τινὰ
 νημφικόν. Οὐκ ἄρα, φασί, τὸ κοσμεῖσθαι νύμφας
 ἀπόβλητον πρὸς κλίνην πόθου συνέχοντος τὴν τῆς
 συζυγίας ἐνότητά, ἣν ἀδύνατον ἀγάπης συνεστάναι
 χωρὶς.

Ἀλλὰ τὴν ἱστορίαν ἀφέντες, ἐπὶ τὴν πρώτην ἐξήγη-
 σιν ἀναδράμωμεν. Ἐπεὶ γὰρ ἐν βραχεὶ χρόνῳ ἡ ἐξ
 ἔθνῶν Ἐκκλησία συνέστη, πεπτωκός τοῦ παρ' ἡ
 Ἰουδαίους θεοσεβοῦς πολιτεύματος, ἐπάγει· Ταχὺ
 οἰκοδομηθήσῃ, ὅπως ὧν καθήρεσθης. Ὡς γὰρ Ἰου-
 δαίων ἄρχοντες τῆς καθαιρέσεως αὐτῆς γεγόνασιν
 αἵτιοι, λέγοντες· « Ἡμεῖς οἶδαμεν ὅτι Μωσὴς λελάτ-
 κεν ὁ Θεός, τοῦτον δὲ οὐκ οἶδαμεν πόθεν ἐστὶ· » αὐτῷ
 πάλιν ἐξ αὐτῆς ἦσαν οἱ ἀπόστολοι, τῆς οἰκοδομῆς
 τῆς νέας ὄντες· ἐργάται· αὐτοὶ δὲ οἱ τὴν Ἰουδαϊκὴν
 ἐθελοθητικὴν καθήρησιν, οἷος ὁ Παῦλος· λέγων·
 « Εἰ γὰρ ἂ κατέλυστα, ταῦτα πάλιν οἰκοδομῶ. » τὴν
 νέαν Σιών κατὰ τὴν εὐαγγελικὴν συνεστήσαντο πο-

vitatis suæ constructor Dei Filius edocuit cum su-
 per petram suam se ædificaturum Ecclesiam affir-
 mavit ⁵⁵. Erat rursum et **563** ipse petra, in quam
 prima illa jacta sunt fundamenta, de quibus dicitur :
 « Ædificati super fundamentum apostolorum
 et prophetarum, ipso summo lapide angulari Jesu
 Christo ⁵⁶. » Quod autem *manuum* nomine Dei
 virtutem significet Scriptura, vel inde constiterit,
 quod « Manus tuæ fecerunt me et plasmaverunt
 me, » ait ⁵⁷. Et : « Quoniam ipsius est mare, et
 aridam fundaverunt manus ejus ⁵⁸. » Rursum : « Et
 opera manuum ejus sunt cœli ⁵⁹. » Sunt vero qui
 isthæc ad mannum Christi perforationem, quam in
 cruce passus est, referri existiment. Qui enim no-
 stri, quorum nomine passus est, *obliscatur* ? Totam

B siquidem passionem ab una ejusdem parte signifi-
 Patris *manibus* esse omnes qui fidem amplexi sunt :
 de Patris sui *manibus* erepturum, ut protectora

Sunt porro Ecclesia: *muri*, discipuli et apostoli,
 quorum ipse, quod nomina in cœlis, in viventium
 libro descripta habeant ⁶⁰, *obliscari* non potest.
 Præcipue autem Ecclesiæ *murus*, quemadmodum
 et lumen, dicitur Christus; sed utriusque partici-
 patione qui ejus fuere discipuli. Nonnulli ista ad
 sensuum objecta referentes, futura, tanquam præ-
 sentia, demonstrari arbitrantur. Omnia enim Deum
 in promptu habere, futuramque *murorum* instaur-
 rationem post Babylonicæ civitatis expugnationem,
 in quam, castigationis ergo, magna ejus providen-
 tia deductus es, inquit, longe ante describere. A
 quibus itaque *destructa es*, inquit, ab iisdem etiam
 de tuis finibus egressis *instauraberis*. Quod si fidem
 habes, *vide* etiam illos qui ad te *coituri sunt*. Visio
 enim, ut ita dicam, ipsa est fidelium auditio sicut
 et prophetarum. Nam et Michæas ait : « Ecce po-
 pulum in montibus dissipatum video, tanquam qui
 pastore destituitur ⁶¹. » Incolas deinceps tanquam
monilia sponsam, habituram significat. Non est igitur,
 aiunt, *sponsas ornari* ad amoris illius provocac-
 tionem, qui conjugii unitatem conservat, quæ sine
 dilectione stare non potest, **564** improbandum.

Verum, omissa historia, ad primam explicationem
 revertamur. Quoniam enim brevi tempore, post-
 quam pia Judæorum instituta observari desierunt,
 excitata est Ecclesia : *Cito ædificaberis, a quibus
 destructa fueras*, intulit. Ut enim ipsi Judæorum
 principes, sui sibi fuere excidii auctores, qui se
 Deum cum Mose collocutum esse scire quidem,
 Christum autem unde esset ignorare dixerunt; sic
 ex ipsis rursum apostoli, recentis *ædificationis*
 opifices existerunt. Imo et ipsi, deleta Judæorum
 superstitione (ut de se his verbis : « Si quæ ex
 destruxi, iterum ædifico ⁶², » etc., testatur Paulus)
 Sionem recentem ex Evangelii instituto, Davide te-

⁵⁵ Matth. xvi, 18. ⁵⁶ Ephes. ii, 20. ⁵⁷ Psal. cxviii, 73. ⁵⁸ Psal. lxxv, 6. ⁵⁹ Psal. ci, 26. ⁶⁰ Joan. x,
 29. ⁶¹ Luc. x, 20. ⁶² III Reg. xxii, 17; II Paral. xviii, 16. ⁶³ Galat. ii, 18.

sie, construxerunt, qui principes eos super omnem A terram Deum esse constituturum vaticinatus est⁹⁹. Verum præter istos, et alii etiam sequentibus indicantur, qui *Sionem* quidem vastarunt, sed non instaurarunt : de quibus, *et qui te desolaverunt veniunt ex te*, adjecit. Quod etiam secundum historiam, post conflam e gentibus Ecclesiam observatum est; cum sensibili Jerusalem Judæis adempta, pia quoque urbis disciplina sublata est. Deinde tanquam sponsæ alicujus sibi liberorum multitudine placentis personam inducit, ad eamque ait : *Leva in circuitu oculos tuos et vide omnes*. Et, quia omnibus illis, tanquam ornamento vestieris. Quinam autem isti omnes essent, et unde, superius indicavit; cum undique a quatuor mundi plagis de longe venturos dixit, quos per Sponsæ Christi ornamentum significavit. Animorum enim ipsa ornamentis commendatur, eorumdem virtutibus, donisque spiritualibus, tanquam pretiosis lapidibus, circumamicta. Hinc est igitur quod eam vestitu deaurato, et vario sic ornari Scriptura testatur¹⁰⁰, ut illud ex ea quilibet gratias acturus facile usurpet : « Latatur anima mea in Domino. Induit enim me vestimento salutis, et tunica lætitiæ. Ornato me, tanquam sponsum, et zona, tanquam sponsam, circumdedit¹⁰¹. » Nonnulli verba ista ad salutem, quæ ultimo tandem Israelitas 565 manet, cum gentium plenitudo ingressa fuerit¹⁰², referendum arbitrantur.

Deinde, *Et deserta tua angustiora faciet*, inquit. Est enim in circumcisorum locum ipsa gentium intro admissa multitudo : pro quibus, *qui te absorbeant, longe fugabuntur*; falsi nimirum prophetæ, et duces populû, quos pleno ore populum suum absorbere conquerebatur Dominus. Locum deinde Ecclesiæ ampliorem, propter frequentiam et copiam, postulantem filios, qui ante perierant, facit : indeque, quos perdidisti, adjecit, quorum rursus frequentiam demirata, Judæorum orbitatem agnoscit, *seque sine liberis, et viduam esse constitetur*. Quod si de gentibus intelligitur, statum, in quo essent, priusquam vocarentur, demonstret necesse est. Est vero isti, quod hic, *fac mihi locum*, habemus, aliud non incongruum, ubi legitur : « Dilata locum tabernaculi tui, pellesque tentorium tuorum sige. Ne parcas; adhuc ad dextram et lævam extende¹⁰³. » istud autem vel ipsa Mosaicæ tabernaculi magnitudo amplitudine indicat. Verum enimvero quis sibi istos genuerit quærenti, fides in Christo, Deusque ipse respondendum est, qui etiam postulanti respondet : *Ecce elevo super gentes manum meam*, et quæ deinceps; ita videlicet, unde ei filiorum et filiarum multitudo ventura sit, demonstrans; manusque vocabulo virtutem suam et potentiam, Christum nimirum, si-

liteσαν. Περὶ ὧν φησι καὶ Δαβὶδ· « Καταστῆσεις αὐτοὺς ἄρχοντας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. » Ἄλλοι δὲ παρὰ τοὺτους δηλοῦνται διὰ τῶν ἐξῆς, οἱ ἐρημώσαντες μὲν τὴν Σιών, οὐ μὴν καὶ οἰκοδομήσαντες. Περὶ ὧν φησι, καὶ οἱ ἐρημώσαντες ἐκ σοῦ ἐξελεύσονται· ὁ καὶ καθ' ἱστορίαν ἐσώζετο, μετὰ τὴν ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίαν τοῦ τῶν Ἰουδαίων ἔθνους· ἐκπεπωκότος τῆς αἰσθητῆς Ἱερουσαλὴμ, πρὸς τῷ καὶ τοῦ θεοσεβοῦς πολιτεύματος· ἐκπεσεῖν. Μετὰ ταῦτα προσωποποιεῖ καθάπερ τινὰ νύμφην ἐπὶ πλήθει τέκνων κομῶσαν πρὸς ἣν φησιν· Ἄρον κύκλω τοὺς ὀφθαλμοὺς σου, καὶ ἴδε πάντα. Καὶ, Ὅτι πάντα αὐτοὺς, ὡς κόσμον, ἐνδύσῃ. Τίνας δὲ πάντα καὶ πόθεν ἐδίδασκε προσιπῶν· Ἰδοὺ οὗτοι πόρρωθεν ἤξουσιν περὶ τῶν τεσσάρων κλιμάτων, εἰπὼν ὅς καὶ κόσμον τῆς τοῦ Χριστοῦ νύμφης Ἐκκλησίας καλεῖ. Ψυχαῖς γὰρ αὕτη κοσμίαις σεμνύνεται, τὰς αὐτῶν ἀρετὰς, καὶ τὰ πνευματικὰ τούτων χαρίσματα, ἀντὶ λίθων τιμίων περιχειμένη. Διόπερ αὐτὴν ἱματισμῷ περιχρῶσθαι καὶ πεποιικιλμένῃ κεκοσμηθῆναι φησὶν ἡ Γραφή ὡς ἕκαστον ἐξ αὐτῆς εὐχαριστοῦντα λέγειν· Ἀγαλλιάσθω ἡ ψυχὴ μου ἐπὶ τῷ Κυρίῳ· ἐνέδυσσε γὰρ με ἱμάτιον σωτηρίου καὶ χιτῶνα εὐφροσύνης· ὡς νυμφίῳ περιέθηκε μοι κόσμον, καὶ ὡς νύμφῃ περιέθηκε μοι μίτραν. Τινὲς δὲ τὸ παρὸν ῥήτων δηλοῦν ἔφασαν τὴν ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἐξ Ἰσραὴλ σωτηρίαν, ὅτι· ἀντὶ τῷ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσελθῇ.

Εἰτά φησι, Καὶ τὰ ἔρημά σου στενοχωρήσει. Ἀντὶ γὰρ τῶν ἐκ περιτομῆς, τὸ τῶν ἐθνῶν ἀντισ- C ἐνέηκεται πλῆθος. Ἀνθ' ὧν φησιν· Οἱ καταπίνοντές σε, μακρυνθήσονται· ψευδοπροφήται δὴλονότι, καὶ καθηγῆται τοῦ λαοῦ, περὶ ὧν ἔλεγεν· Οἱ καταπίνοντες τὸν λαόν μου ὅλῳ τῷ στόματι. Εἶτα τοὺς νείους τῆς Ἐκκλησίας εἰσάγει τόσον αἰτοῦντας διὰ τὸ πλῆθος πλατύτερον, ὅτινες ἦσαν ἐν ἀπωλείᾳ τὸ πρότερον. Ὅθεν φησὶν οὗς ἀπώλεσας, ὧν τὸ πλῆθος θαυμάζουσα, τὴν ἐκ τῶν Ἰουδαίων ἀτεκνίαν ὁμολογεῖ λέγουσα· Ἐγὼ δὲ ἄτεκνος καὶ χήρα. Εἰ δὲ περὶ τῶν ἐθνῶν νοοῖτο, δηλοῖ τὴν προτέραν αὐτῶν πρὶν κληθῆναι κατάστασιν. Σύμφωνον δὲ τῷ, ποιήσόν μοι τόπον, τὸ Ἰλάτynον τὴν τόπον τῆς σκηνῆς σου. Καὶ [τὰς δέξεις] τῶν αὐλαίων σου πῆξον. Μὴ φεισῇ, D ἔτι εἰς τὰ δεξιὰ, καὶ εἰς τὰ ἀριστερὰ ἐκπέτασον. Τοῦτο δὲ καὶ τῆς παρὰ Μωσεῖ σκηνῆς τὰ μήκη καὶ πλάτη δηλοῖ. Λεγούσῃ δὲ, Τίς ἐγγένησέ μοι τούτους; λεκτέον· Ἡ πίστις ἣ ἐν Χριστῷ, αὐτὸς τε Θεός· Ὁ; καὶ πυνθανομένη φησὶν· Ἰδοὺ αἶψα εἰς τὰ ἔθνη τὴν χεῖρά μου, καὶ τὰ ἐξῆς· δηλῶν πόθεν ἦξει τῶν υἱῶν αὐτῇ καὶ θυγατέρων τὸ πλῆθος, χεῖρα καλῶν τὴν ἰδίαν ἰσχύν τε καὶ δύναμιν, τὸν Χριστὸν, ὃς διὰ τῶν θαυμάτων γέγονε τοῖς ἔθνεσιν ὑψηλός, καὶ διὰ τῆς ἀναστάσεως. Νήσους δὲ τὰς κατὰ μέρος Ἐκκλησίας, ἐξ ὧν ἡ μία καὶ καθολικὴ πανταχοῦ. Σύσ-

⁹⁹ Psal. XLIV, 17.¹⁰⁰ ibid. 10.¹⁰¹ Isa. LXI, 10.¹⁰² Rom. XI, 25.¹⁰³ Isa. LIV, 2.

σημον δὲ, τὸ περὶ τοῦ σταυροῦ καὶ τῆς ἀναστάσεως Ἀ κήρυγμα. Ἀντὶ δὲ τοῦ ἐν κόλπῳ, ἐν ἀγκάλαις ἐξέδωκαν οἱ λοιποί. Τίνες δὲ τοῦτο ποιήσουσιν; δὴ- λον ὡς ἀπόστολοί τε, καὶ οἱ τῆς Ἐκκλησίας διδάσκα- τοι, οἳ αὖ νηπίους χειραγωγοῦντες τοὺς προσιόντας τῇ πίστει, οἷς ἔλεγε καὶ Παῦλος· «Γάλα ὑμᾶς ἐπότισα.» Καὶ πάλιν· «Τεχνία μου, οὗς πάλιν ὠδίνω.» Καὶ πάλιν· «Ὡς ἂν τροφὸς θάληπῃ τὰ ἑαυτῆς τέχνα,» οὕτως ἱμερόμενοι ὑμῶν εὐδοχοῦμεν μεταδοῦναι ὑμῖν οὐ μόνον τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ καὶ τὰς ἑαυτῶν ψυχάς· ὅτε καὶ τῶν προσιόντων ἐδόξα τὸ πλη- θος· Ἐδεῦτε, ἀναβῶμεν εἰς τὸ ἱερός τοῦ Κυρίου, καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ, καὶ τὰ ἐφεξῆς. Ἀηλοῖ δὲ τὸ, ἐν κόλποις, καὶ ἐπ' ὤμων, τὸ χωρὶς ἰδρώτος, τοῦ Θεοῦ τὴν ὁδὸν κατευθύνοντος, κατὰ τὸ, «Ὁδὸς εὐσεβῶν εὐθεῖα ἐγένετο.» Καὶ ὡς ἐκ τοῦ Βαπτιστοῦ δὲ ἐλέγετο τὸ, «Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου,» καὶ τὰ ἐπόμενα.

Dei Jacob ⁶⁶, ceteraque deinceps, inelamabat. Significat vero quod *in sinu et in humeris* habetur id sine sudore, Deo viam dirigente, futurum: juxta illud propheta: «Semita piorum recta facta est ⁶⁷.» Et Baptistæ, «Parate viam Domino, rectas facite semitas ejus ⁶⁸.»

Τὴν δὲ τιμὴν τῶν πιστῶν τὴν εἰς ἄκρον δηλοῖ τὸ, *Τιθησὶς λέγειν βασιλεῖς, καὶ τὰς ἀρχούσας τροφούς*, τὴν ἀνωτάτω δηλοῦν ⁶⁹, καὶ τὰς κατ' ἔθνος. Ἀρχὰς τροφῶν δίκην ἐξυπηρετουμένων ἰ τοῖς ἐν- δεέσι τῆς Ἐκκλησίας διὰ τῶν διδομένων σιτηρεσίων. Καὶ ἄλλως δὲ, ἡ πολλὴ κτηδεμονία δόξαν τροφῶν παρίστανει, οἱ καὶ κλίνοντες ἐν Ἐκκλησίᾳ γόνυ, τῇ γῇ τὸ μέτωπον προσερειδουσι, καὶ τὸν χοῦν, ὡς εἰπεῖν, ἐκλαχεῖν ἰ διὰ πίστιν ποθοῦντες. Ταῦτα δὲ πρὸς τὴν βασιλίσσαν τὴν ἐκ δεξιῶν Χριστῷ παριστα- μένην ὁ τεσσαρακοστὸς τέταρτος λέγει ψαλμός, ἦν καὶ ἐξ ἀλλοφύλων οὖσαν δηλοῖ. Ὅμοια δὲ καὶ εἰς αὐτὸν τὸν βασιλέα ὁ ἐβδόμηκοστὸς πρῶτος. Οὐκοῦν περὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς ἐν Χριστῷ, τὰ λεγόμενα πρὸς τὴν Ἱερουσαλὴμ, ἡ τὴν δόξαν ἔχει τοῦ Χριστοῦ. Τούτων δὲ, φησί, γιγνομένων, γινώσῃ δὲ ἐγὼ Κύριος, καὶ οὐκ ἀπογινώσκονται οἱ ὑπομένοντές με. Καλὸν γὰρ μὴ ἀπογινώσκαι τὴν ἐλπίδα πρὸ τῆς τῶν ἔργων ἐκδόσεως. Εἴτα διδάσκει, τίνα τρόπον τὰ ὑπὸ χεῖρα τοῦ διαβόλου πρότερον ἔθνη ἡλευθερώθη διὰ τῆς τοῦ Σωτῆρος δυνάμεως. Ὁ διὰ τῆς παραβολῆς ἐδήλωσεν ὁ Χριστός· «Πῶς, λέγων, δύναται τις εἰσελθεῖν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἰσχυροῦ, καὶ τὰ σκεύη αὐτοῦ διαρπά-σαι, ἂν μὴ πρῶτον ῥῆσιν τὸν ἰσχυρόν;» Καὶ νῦν δὲ φησι, Μὴ τι τῷ τυχεῖν δύνατον παρὰ τοῦ διαβόλου σκῦλα λαβεῖν; ὃν ἐκάλεσε γίγαντα· κἂν ἐπιχειρῇ δὲ τις τοῦτο δικαίως ποιῶν, ἅρα ἀθῶος γενήσεται, καὶ οὐ κρατηθεὶς κινδυνεύσει; ἀντὶ γὰρ τοῦ ἀδίκως, τὸ Ἑβραϊκὸν δικαίως ἔχει. Δίκαιον μὲν γὰρ τοῦτο κοιεῖν. Ἀλλὰ τίς τοσοῦτόν ἐστι δυνατός; ἀνθρώπος μὲν οὐδεὶς. Ὅπως δὲ τὸ παρὰ ἀνθρώποις ἀδύνατον, τῷ Θεῷ δύνατον ἐπιφέρει. Εἰ δὲ ἀδίκως ἔχει, κατὰ τοὺς Ἑβδόμηκοντα, τὸ ῥητὸν, περὶ τοῦ διαβόλου φησί, δηλῶν ὡς ἀδίκως ἐπιπηδήσας τοῖς ἡδικοῖσι

gnificans, qui a gentibus ipsis, propter admirabi- lia opera, et resurrectionem, excelsus habitus est. *Insularum* porro nomine, Ecclesiæ singulares intel- ligit, ex quibus una est ubique, et catholica. *Signum* deinde ipsa fuerit crucis et resurrectionis promulgatio. Sed ubi *in sinu*, habemus, *in ulnis* alii transtulerunt. Verum, quinam ii, qui illud præstituri sunt? Apostoli procul dubio, et Eccle- siæ magistri, qui ad fidem accedentes parvulos, tanquam mann, ductabant: quales illi exstiterunt, ad quos et Pauli illa sunt: «Lac vobis potum de- di ⁶⁹.» Et rursus: «Filii mei, quos rursus par- turio ⁶⁹.» Item: «Tanquam **566** si nutrix foveat filios suos: sic affectu in vos propensi volebamus vobis tradere non solum Evangelium Christi, sed animas etiam nostras ⁶⁹; quo tempore nimi- rum et ipsa quæ accedebat multitudo: «Venite, ascendamus ad montem Domini et ad domum

Eo ipso deinde summum fore fidelibus honorem demonstrat, quod eorum *nutritus reges, et reginas nutrices* fore significat. Imo et ipsa gentium impe- ria, demensis in pauperes, *nutritiorum* more, distributis, Ecclesiæ subservitura. Alias autem et ipsa vehemens sollicitudo, *nutritiis* gloriam concil- liat; qui genu flexo in Ecclesia *terræ* frontem alli- dunt, *pulverem* ipsum, ut ita dicam, propter fidem delingere gestientes. Atque hæc quidem ipsa sunt, quæ reginæ Christo ad dexteram astanti psalmo **C** quadragesimo quarto tribuuntur, quam etiam de alienigenarum numero esse significat. Neque vero dissimilia fuerint, quæ in *regem* ipsum septuage- simo primo leguntur. Sunt igitur quæ de Hieroso- lyms dicuntur, de Christi Ecclesia, ejusdem glo- riam habente, intelligenda. Quæ cum acciderint, inquit, *intelliges, quia ego Dominus; et non con- fundentur qui expectant me*. Est enim virtutis, spem non prius abjicere, quam exitum res ipsæ sortiantur. Docet postea quemadmodum gentes, quæ sub diaboli potestate prius degebant, Salva- toris virtute in libertatem assertæ sint: quod etiam in parabola Christus ipse indicavit, cum ait: «Qui potest quis domum fortis ingredi, et suppellectilem ejus diripere, nisi fortem prius in

vinculis habuerit ⁷⁰?» Jam vero, etiamne cuilibet, ait, promptum est, diabolo, quem per *gigantem* significavit, *spolia eripere*? Quod si quis hoc ipsum *juste* conetur, evadetne illæsus, neque victus in periculo versabitur? *Juste* enim, pro *injuste*, habet Hebraica lectio; quia *justum* **567** sit id fieri. Sed quis potens adeo futurus? homo certe nullus. At, qui quod hominibus nefas, Deo ipsi promptum sit, suggerit. Sin autem, ut habent Septuaginta,

⁶⁶ 1 Cor. iii, 2. ⁶⁷ Galat. iv, 19. ⁶⁸ 1 Thess. ii, 7. ⁶⁹ Isa. ii, 3. ⁷⁰ Isa. xxvi, 7. ⁷¹ Matth. iii, 3. ⁷² Matth. xii, 29.

VARIE LECTIONES.

⁶⁹ ἀφ. τὴν ἀνωτάτω δηλοῦν. ἰ γρ. ἐξυπηρετουμένους. ἰ γρ. ἐκλαχεῖν.

Injuste legimus, ad diabolum sermo referetur, et A eundem, qui nihil meritis insultaverit, et captivos habuerit, Salutem non consecuturum significabit. Quale est illud, quod alibi in hunc modum scribitur: « Quomodoque quæ sanguine polluta est, munda non est: sic purus et et ipse haud futurus es. Quoniam terram meam vastasti, populumque meum interfecisti; non manebis in aeternum tempus ⁷⁰. » Ejus vero domum in parabola mundi nomine intelligi, et per suppellectilem animas, quibus cum *spoliavit*, latenter indicavit. Quod ubi præstitit, et ad nos etiam vincendi facultatem, Paulo teste, transmisit, qui in Christo vires sup-
 peditante nihil non posse affirmavit ⁷¹.

Atque inde est, quod daemoniis ipsis, et mortuis animi superiores evadimus; Christique benevolentia, tanquam armis muniti, fortem ipsum *spoliamus* B nestrasque ipsi et vicinorum animas ab interitu vindicamus. Itaque ait: *Si quis captivum duxerit gigantem, spolia accipiet, et qui acceperit, a forti sa'vabitur.* Per Christum enim ipsum *spoliamus*, et *salvatur*, qui dixit: « Ecce ego do vobis potestatem conculcandi omnes serpentes et scorpiones, omnemque potestatem inimici ⁷². » Est enim ipse virtutum omnium Dominus. Neque vero ista a se fieri deinceps reticuit, cum ait: *Ego judicium meum judicabo: et ego filios meos eruam*, tanquam id ipsum a se uno tantum præstari posse; *spoliorumque* nomine filios demonstrari significet. Qui autem eos sustulerunt, quia jam aliorum *carnes edere non possunt, suas ipsi comederunt.* Et qui humanarum animarum *sanguinem ebibere* non possunt, suum ipsi C *ad ebrietatem usque bibent*; quando omnes homines, qui in carne sunt, *me Dominum esse, qui te*, civitatem meam, *eruerim* agniti sunt. Alio tamen sensu tanquam 568 sumpto aliunde principio, de iis, qui Ecclesiam vexarunt, extrema subituros esse supplicia indicat oratio; ut omnibus, non mortali virtute aliqua, sed a *Deo Jacob*, Ecclesiam defensam fuisse innotescat.

Opportune autem *Jacobi* nomen ad eum, qui in forma hominis patriarchæ visus est, filium Dei scilicet, animi cogitationem remittit. Põtest tamen etiam quemlibet, qui diabolum supplantavit peccatique laqueos solverit, significare. Quod autem dixit: *Ecce elevo super gentes manum*, et quæ deinceps; historice rursum de his, qui captivi erant, nonnulli acceperunt; ac si annuente se *collectum iri*, undique hostiumque satellitio tutos et munitos fore demonstraret. Quod ad promissionis usque tempus non idem dilatatum est, quod vanum et fallax existeret: sed quod ipsi factorum turpitudine divinis promissionibus idoneum tempus concedi non permitterent. Deinde adversus pravas eorum animi cogitationes pugnans eosdem propter privata scelera, non propter virium suarum imbecillitatem

μηδὲν, καὶ λαβὼν αἰχμαλώτους, οὐ σωθήσεται. Τοιοῦτο δὲ φησιν ἀλλαχοῦ: « Ὁν τρόπον ἱεράτιον ἐν αἵματι πεφυρμένον οὐκ ἔσται καθαρὸν, οὕτως οὐδὲ σὺ ἔση καθαρὸς. Διότι τὴν γῆν μου ἀπόλεσας, καὶ τὸν λαόν μου ἀπέκτεινας, οὐ μὴ μέλεις εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον. » Οἰκίαν δὲ αὐτοῦ τὸν κόσμον διὰ τῆς παραβολῆς ὑπὸνίζετο, καὶ σκευὴ τὰς ψυχὰς, ἃς ἐσκόλευσεν ἐξ αὐτοῦ. Ὁ δὲ ποιήσας, καὶ εἰς ἡμᾶς παρέπεμψε τὸ νικᾶν. Τοῦτο γὰρ καὶ Παῦλος λαβὼν ἔφαττε, « Πάντα ἐσχάτω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με Χριστῷ. »

Διὰ τοῦτο καὶ δαίμονας νικῶμεν, καὶ παθὼν περι-
 γινομένη ψυχικὸν ὄπλον εὐδοχίας ἔχοντες τὸν Χριστόν, καὶ σκυλεύομεν αὐτὸν, τὴν ἡμετέραν σώζοντες, καὶ τῶν πλησίων ψυχᾶς. Διὸ φησιν: Ἐάν τις αἰχμαλωτεύσῃ γίγαντα, λήψεται σκῦλα. Λαμβάνων δὲ, παρὰ ἰσχυρότερος σωθήσεται. Διὰ Χριστοῦ γὰρ σκυλεύομεν αὐτὸν, καὶ σωζόμεθα, τοῦ εἰπόντος: « Ἰδοὺ δέδωκα ὑμῖν ἐξουσίαν πατεῖν ἐπάνω ὄφειων καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἔχθρου. » Αὐτὸς γὰρ ὁ τῶν δυνάμεων Κύριος. Ὅτι γὰρ ὁ ταῦτα πράξας ἔστιν αὐτῆς δηλοῖ λέγων ἑξῆς: Ἐγὼ δὲ τὴν κρίσιν μου κρινῶ. Καὶ ἐγὼ τοὺς υἱοὺς μου βύσσωμι, ἐκαστῷ μόνῳ δυνατόν τὸ χρῆμα δεικνύς, καὶ τὰ σκῦλα δηλῶν τοὺς υἱοὺς. Οἱ δὲ τούτους ἀφαιριζέμεν, οὐκ ἔτι τὰς ἐτέρων σάρκας ἐσθίειν δυνάμενοι, τὰς ἐνυπὸν φάγεται. Οὐ δὲ τὸ αἷμα τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν ἐκπίνειν δυνάμενοι, τὸ ἐκαστῶν αἷμα εἰς μέθην πίονται, ὅτε πάντες οἱ ἐν σαρκὶ τυγχάνοντες ἀνθρώποι γινώσκονται ὅτι ἐγὼ Κύριος ὁ βυσσόμερός σε τὴν ἑμαυτοῦ πόλιν. Καθ' ἐτέραν δὲ διάνοιαν, ὡς ἐξ ἐτέρας ἀρχῆς, περὶ τῶν διωξάντων τὴν Ἐκκλησίαν ὁ λόγος, ὅτι περὶ ἐσχάτας τίσσουνσι δίκα, ὡς γνωστὸν εἶναι πᾶσιν, ὅτι μὴ θνητῆς ὑπῆρχε δυνάμειος τῆς Ἐκκλησίας ἡ σκέπη, τοῦ δὲ Θεοῦ Ἰακώβ.

Εἰς καιρὸν δὲ ῥηθεὶς Ἰακώβ ἀναπέμπει τὴν ἐννοίαν ἐπὶ τὸν ἐν ἀνθρώπῳ σχήματι τῷ πατριάρχῃ φανέντα, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Δύναται δὲ καὶ πάντα δηλοῦν περηνίζοντα τὸν διάβολον, καὶ τοὺς τῆς ἀμαρτίας παραλύοντα βρόχους. Τὸ δὲ: Ἰδοὺ αἰῶ εἰς τὰ ἔθνη τὴν χεῖρά μου, καὶ τὰ ἑξῆς, ἱστορικῶς D τινες πάλιν ἐξέλαβον, περὶ τῶν ἐν αἰχμαλωσίᾳ. Βουλομένου γὰρ μου συναχθῆσεσθε, φησὶ, πανταχόθεν ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν δορυφορηθισμένοι. Τοῦτο δὲ μέχρι τῆς ἐπαγγελίας ἔσται μὴ γενόμενον ἔργον, οὐχ ὡς φενοδὲς, ἀλλ' ὡς ἐκείνων διὰ τὸ ἀνάξιον μὴ δωδωκῶτων καιρὸν ταῖς θεαῖς ἐπαγγελίαις πρὸς δὲ τὰς κακὰς αὐτῶν ἐννοίας μαχόμενος, δεικνυσὶν ὡς οὐ διὰ τὴν αὐτοῦ γεγονάσιν ἀδυναμίαν αἰχμαλωτοί, διὰ δὲ τὰς ἐαυτῶν ἀμαρτίας. Ὡς γὰρ οὐδεὶς τῶν παρ' ὑμῖν νομιζομένων γινώσκων ὑπὸ ἀσθενεστεροῦ σκυλεύεται, ἀδι-

⁷⁰ Ezech. xii, 4, 5. ⁷¹ Ephes. iv, 7. ⁷² Luc. x, 19.

κογ ὑπομένων αἰχμαλωσίαι, ἀντιρεῖ δὲ τὸν ἐγχει-
ρήσαντα· οὕτως οὐκ ἐντὶν ἐμοῦ μὴ θελήσαντος, τοὺς
λαβόντας ὑμᾶ, αἰχμαλώτους ἐλεῖν, εἰ μὴ καθ' ἐαυτῶν
ἡμαρτηκότες τὴν αἰτίαν παρέχετε. Πλὴν ἐλεήσας
ὑμᾶς μὲν ἀνακαλέστω, ἐκείνους δὲ τιμωρήσομαι τὴν
καθ' ὑμῶν ἐπιτείναντας κλίμασιν· καὶ σαρκῶν τῶν
ἰδίων γευσάμενοι γνώσονται τὸν ποιήσαντα, καθὰ
καὶ Ναβουχοδονόσορ διὰ σημείων παιδευθεὶς μέγαν
ὠμολόγει τὸν Θεὸν Δαυιδ. Τινὲς δὲ τὰ περὶ τοῦ
γίγαντος ἐξηγουμένοι λέγουσιν· Οὐχ ἔστηκε τὸ
ἕνα τὸν τῆς Ἱερουσαλήμ, οὐδὲ ἡ δικαιοσύνη ἡ ἐν
αὐτῇ, ἀλλὰ δι' ἁμαρτίας κεκράτηται.

confessus est⁷². Nonnulli quæ de gigante dicuntur, ita explicant, ut non Hierosolymorum vires, non
iustitiam, qua pollebant, superari; sed propter scelera capi arbitrentur.

ΚΕΦΑΛ. Ν'.

B

CAP. L.

α'-α'. Οὕτως λέγει Κύριος, ποῖον τοῦτο βιβλίον
τοῦ ἀποστατοῦ τῆς μητρὸς ὑμῶν, ᾧ ἐξαπέστει-
λα αὐτήν; ἡ τίμι ὑπογράψω πέπρακα ὑμᾶς· Ἰδοὺ
ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν ἐπράθητε, καὶ ταῖς ἀνομίαις
ὑμῶν ἐξαπέστειλα τὴν μητέρα ὑμῶν; Τί ὅτι ἤλθοι,
καὶ οὐκ ἦν ἄνθρωπος· ἐκάλεσα, καὶ οὐκ ἦν ὁ ὑπα-
κούων; κ. τ. λ.

Δεικνὺν δὲ λόγος τὸ χήρυγμα τὸ εὐαγγελικόν, τὴν
τε δι' αὐτοῦ τῶν ἐθνῶν κλήσιν, καὶ τὴν σύστασιν τοῦ
θεοσεβοῦς πολιτεύματος, καὶ τοῦ ῥηθέντος γίγαντος
τὴν καθαίρεσιν, μεταβαίνει πάλιν ἐπὶ τοὺς ἐκ περι-
τομῆς, ὡς περ ἀπολογούμενος διὰ τί τὰ ἔθνη ἐπισκο-
πήσας, αὐτοὺς ἐκδότους ἐποίησεν. Τοῦτου γὰρ αἰτίαι,
φησὶν, ὑμεῖς, οὐκ ἐγώ. Οὐ γὰρ ἐγὼ τὴν μητέρα
ὑμῶν ἀπεπεμφάμην Συναγωγὴν, ἡ τὴν ἐπὶ γῆς Ἱε-
ρουσαλήμ (οὐ τοῦτο γὰρ ἡ διὰ Μωσέως νομοθεσία
δηλοῖ), σχεδὸν δὲ τὴν περὶ ἡμᾶς· ἦν ὁ Μωσῆς, ὡς
ἔδνα νύμφῃ δοῦναι βουλόμενος, καὶ φέρων ὑμῖν,
μοιχεύσασαν διὰ τῆς μοσχοποιίας εὐρὼν τὴν Συνα-
γωγὴν διέσπασεν ἀναξίν εὐρῶν τῶν ἐμῶν δω-
ρεῶν.

Παραβάλλει δὲ ἐαυτὸν ποτὲ μὲν ἀνδρὶ, ὡς πρὸς
γυναῖκα, ποτὲ δὲ δεσπότῃ, ὡς πρὸς οἰκέτας. Οὐδὲ
γὰρ ὡς ἂν τις δεσπότης ἐφελῶν ἀπεδόμην ὑμᾶς.
Ἀλλ' ὑμεῖς ἀπ' ἀρχῆς εἰς τέλος παρανομοῦντες ἐκ-
δέβλησθε, παθεῖντες τοῖς ἁμαρτήμασιν, οἷς ἐδου-
λώθητε, τοῦ μὲν μέρος γεγονότες αὐτεξούσιοι καὶ
ἐλεύθεροι. Καὶ τέλος, οὐκ ὠκνησα Θεὸς ὢν, ἐλθεῖν
πρὸς ὑμᾶς, ὑποκαταβὰς τῆς ἀξίας τῆς ἐμαυτοῦ, καὶ
γενόμενος ἄνθρωπος· καὶ καλοῦντι πρὸς σωτηρίαν
ὑπῆκουσεν οὐδέεις. Οὐκ ἦν δὲ ἄνθρωπος, φησὶν,
ἐπειδὴ τὸ ἀνθρώπον πληθὺς οὐδὲ εἶναι λελόγισται.
Οἱ δὲ ὑπακούσαντες, ὡς πρὸς ὅλον τὸ ἔθνος ὀλίγοι,
ὡς μὴ ἀριθμεῖσθαι εἰς λόγον τοῦ ἔθνους. Διὸ καὶ
ὑπεξηγήθησαν, ὡς ὁ Λῶτ ἀπὸ Σοδόμων. Οὐ γὰρ
τοσοῦτους ἔδει παρασχεῖν τῷ Κυρίῳ τὴν ἁγίαν γῆν.
Ἦθεν καὶ σημεῖον τῆς ἀκαρτίας αὐτῆς ἡ ξηρανθεῖ-
σα συκὴ. Τοῦτο δὲ καὶ διὰ τῆς Εὐαγγελικῆς παραβο-
λῆς τῶν παρητημένων τὸ δεῖπνον σημαίνεται, τῶν ἐν

A captivos esse demonstrat. Quænammodum enim eo-
rum nullus, qui gigantes putantur a nobis, alterius
imbecillioris esse præda queat, et injuste captivi
fieri; sed eum potius, qui id in se conetur, facile
conficiat: sic et vos, me nolente, capi nunquam
poteratis, nisi in vos ipsi peccatis vestris causam
præbuissetis. Sed vos ego jam tamen vestri miser-
tus ipse revocare, illosque, qui pœnarum gravitatem
vobis adauxerint, ulcisci statui; tantumque effi-
cere, ut suis illi carnibus pasti, factorem suum
agnoscant; non aliter quam signis olim adactus
Nabuchodonosor Danielis Deum magnum esse

Nabuchodonosor Danielis Deum magnum esse

569-570 VERS. 1-11. Sic dicit Dominus, qua-
lis hic liber repudii matris vestræ, quo dimisi eam?
aut cui creditori et exactori meo vendidi vos? Ecce
peccatis vestris venundati estis, et in iniquitatibus
vestris dimisi matrem vestram. Quid, quia veni, et
non erat homo? vocavi, et non erat qui obediret?
etc.

Absoluta disputatione de Evangelii præconio
deque per ipsum facta gentium vocatione; de pii
item regiminis instituto, de gigantis interitū denique
quem nominavit: ad circumcisos deinceps, tan-
quam adjecta purgatione, 571 quod eis rejectis
curam gentium subeat, se confert. Hujus enim vos
in causa, inquit, fuistis, non ego; neque ipse matrem
vestram repudiavi. Synagogam scilicet, aut terrenam
Jerusalem (non enim id quæ per Mosem lata lex
est, significat), sed consuetudinem et familiarita-
tem, quæ mihi vobiscum, intercesserat: quam
Moses ipse, tanquam sponsæ munera daturus vo-
bisque ferens, postquam vituli confractione Synago-
gam fornicatam esse sensisset, quia meis donis
indignam reperisset, dissipavit.

Confert autem seipsum cum viro aliquando, ut
uxorem respicit: aliquando etiam cum hero, ut
famulos. Neque enim vos ipse, ait, tanquam herus
aliquis oberatus, in solutionem tradidi: sed ipsi
per vos ab initio ad finem usque semper exleges,
ejecti estis, peccatis vestris nimirum venundati,
quibus servire maluistis; quantumvis vestri vos
juris et potestatis esse voluissem. Denique, ne
Deus quidem ipse existens, ad vos venire tamen
distuli, meaque dignitatis fascibus submissis, ho-
mo fieri, et ad salutem, audiente nemine, vocare.
Itaque, non erat homo, adjicit; tanquam multi-
tudinem, quæ non audiat, non esse existimet; qui
autem audiant, si cum universa gente comparentur,
tam paucos esse, ut in gentis rationem non ven-
niant; ideoque, ut Lotus olim Sodomis, exemptos
esse⁷⁴. Non enim Domino tam multos terram sanc-
tam præbere decuerat: unde et sterilitatis ejus sig-

⁷² Dan. II, 47. ⁷⁴ Gen. XIX, 1 seqq.

VARIE LECTIONES.

1 Ισ. πρὸς. m ἀφ. τὸ εὐρῶν.

num siccam sicum præbuisse constat. Quod illa etiam Evangelii parabola significatur ⁷⁶, in qua nonnullis ad prandium venire recusantibus, alii in eorum locum de triviis accersuntur: de quibus in hunc modum apud prophetam istum reperias: « Inventus sum ab his, qui me non querebant: innotui his, qui me non interrogabant. Dixi: Ecce sum ad gentem, quæ non noverat me ⁷⁶. » De Judæis autem sic addit: Tota die expandi manus meas ad populum incredulum, et repugnantem ⁷⁷. » Eosdem et in Evangeliiis provocat his verbis: « Accedite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos ⁷⁸; » ut sæpe alias similibus permultis. An igitur, inquit, quia servare vos non potui, in captivitatem **572** estis abducti; neque hujus tyrannide liberari poteritis? In blasphemios igitur adversus Deum istud est, qui servare populum non posse falso arbitrantur. Quale est et illud adversus eos, qui Salvatorem non sponte mortem obivisse putarunt, de parato duodecim legionum auxilio ejusdem responsum ⁷⁹. Vel certe, quia nullum *vocantem audire* dixit; præterquam quod aures sibi obturarunt, omnia etiam in se præter fas admisisse indicat; quæ tamen patienter tulit, cum a se omnino arcere potuisset; ut dessiccato prius in transitum mari Rubro; ut Jordane fluvio; ut trium denique dierum tenebris in Ægypto patuit; ita enim habet Symmachii interpretatio: *Ecce increpatione mea dessiccavi mare, feci fluvios desertum*. Quod si ad futura referas, Deum, si velit, efficere similia posse intelligendum est: *tenebras* autem, et qui eas operati sunt, in ipsa rerum omnium consummatione dissipatum iri; quo tempore sua cuique vitæ ratio pro meritis reddenda est. Quin et primo ipsius adventu *increpatum* ab ipso *mare* quievisse, invisibilesque potestates ejus imperio paruisse notum est, quibus, quia Judæis spectantibus edita erant, cum si noluisse, passurum non esse; et posse, si voluisset, quamvis homo, orbem hunc inferiorum servare, eosdem non dubitare decuit. Neque conversis ad id tantum, quod apparet oculis, eum se, non propter egregia facta, sed propter blasphemias lapidibus petere, qui homo existens, Deum se faciat, respondere: sed discere eumdem plane esse, qui præsens olim ea etiam miracula patrarat, de quibus ita apud Davidem legimus: « Quid est tibi, mare, quod fugisti? Et tu, Jordanis, quia conversus es retrorsum ⁸⁰? » Deinde: « Viderunt te aquæ, Deus, viderunt te aquæ, et timuerunt ⁸¹. » Et rursum de Jordane: « Tu elevasti fluvios Ethiani ⁸², » id est, australes. Nisi si quis etiam per *mare dessiccatum*, impiarum gentium multitudinem dicat adumbrari; per *fluvios* autem *desertas*, nationes eas, quibus ad idolorum cultum adducti sunt; per *pisces* vero pereuntes, malas potestates, quæ serpunt in animis atheorum: ubi et draco **573** ipse degere dictus est; juxta illud: « Hoc mare magnum et spatiosum ⁸³, » et quæ deinceps.

⁷⁶ Luc. xiv, 16 seqq. ⁷⁶ Isa. lxxv, 4. ⁷⁷ ibid. 2. ⁷⁸ Matth. xi, 28. ⁷⁹ Matth. xxvi, 55. ⁸⁰ Psal. cxiii, 3. ⁸¹ Psal. lxxvi, 17. ⁸² Psal. lxxiii, 15. ⁸³ Psal. ciii, 25.

VARIE LECTIONES.

α ἰσ. ἰφ. ο γρ τῷ. ρ γρ ποιήσας αὐτό. η γρ. εἰ εἰ.

Τούτοις δὲ τοῖς τῆς θαλάττης ἰχθύσι καὶ ἔρπε- A
 τοῖς ὁ λόγος ἀπειλεῖ σκοτόν, οὐ φωτὸς πλήρη θή-
 σεν τὸν οὐρανόν· εἴποισ δ' ἂν πάλιν θάλασσαν μὲν,
 τὴν τῶν Ἰουδαίων πολυπληθεῖαν· ποταμούς δὲ, τοὺς
 πρότερον αὐτοῖς λόγους χορηγοῦμένους· ἰχθύας δὲ,
 τοὺς μαθητευομένους ταῖς Ἰουδαϊκαῖς παραδόξεσιν·
 ὧν δὴ προλέγει πάντων ἀφανισμόν, καὶ τὴ πᾶσι
 σκοτός ἐπιπολάσας, οὐκ οὐρανοῦ σκοτισθέντος,
 ἀλλ' αὐτοῖς ἐκείνοις ἐπιπολάσας· ὡς περ σκοτῶδους
 καλύμματος. Διὸ οὐ ποιήσεν ἔφη, ἀλλ' ἐνδύσιν·
 ὑποδραμόντος δηλαδὴ τοῦ σκοτοῦς κατὰ τῶν ἀναξίων
 φωτός. Ὁ δὲ σάκκος, πένθους σύμβολον, διὰ τὸ καὶ
 τὰς οὐρανίους δυνάμεις πενθεῖν αὐτῶν τὴν ἀπώλειαν.
 Δυνάμενος οὖν, φησὶ, μὴ παθεῖν, τὸ σῶμά μου τῷ
 πάθει παρέδωκα. Τοῦτο γὰρ ἐδόκει μου τῷ Πατρί.
 Διὸ καὶ κατηγορούμενος ἐσιώπων, ὑπήκοος αὐτῷ B
 μέχρι θανάτου γινόμενος, εἰδὼς ὡς ἔσται μοι ποτε
 καιρὸς καθ' ὃν οὐκ ἔτι σιγήσομαι γλώσσαν λαθὼν
 παρὰ τοῦ Πατέρος ἐν καιρῷ λέγειν ἐπισταμένην·
 ὅτε μου πανταχοῦ τῆς Ἐκκλησίας καθιδρυμένης, διὰ
 τῶν ἐμῶν βοήσομαι μαθητῶν πᾶσιν ἔθνεσιν τὸν
 ἑαυτοῦ γνωρίζων Πατέρα, αὐτοῦ μοι χαριζομένου
 καὶ ὧτα ἀκουστικά, τῆς ἐμῆς συνιέντα διδασκαλίας
 τὴν νοῦν, κατὰ τὸ, «Καὶ ἔσονται πάντες διδακτοὶ
 Θεοῦ,» ἅπερ ταῖς ἐθνικαῖς ὥραις προσεδρεύοντα,
 παιδεύσεως τῆς ἐμῆς μεταλήψεται. Ὁ δὲ Σύμμαχος,
 Ἔθνη μοι πρῶτ' ἰσχυροὶ φησὶν. Ὁ δὲ Ἀκύλας, Ἐρ
 πρῶτ' ἐξεγερεῖ μοι ὥτιον τοῦ ἀκούειν. Οὗτοι γὰρ
 μοι ἀνθ' ὑμῶν τῶν μὴ ἀκουσάντων γενήσονται,
 προσεδρεύοντων ἀεὶ ταῖς τοῦ νόμου σκιαῖς. Ἐκεῖνοι
 δὲ τοὺς τύπους εἰς ἀλήθειαν πνευματικῆς θεωρίας C
 ἐκδέχονται, ὑμῶν παρακουσάντων μου λέγοντος·
 «Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφάς, ὅτι ἐν αὐταῖς δοκεῖτε ζωὴν
 αἰώνιον ἔχειν, καὶ αὐταὶ εἰσιν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ
 ἐμοῦ, καὶ οὐ θέλετε ἔλθεῖν πρὸς με, ἵνα ζωὴν ἔχητε.»
 Γράφει δὲ καὶ ὁ θεὸς Ἀπόστολος, «Ὅτι ἡνίκα
 ἀναγινώσκηται Μωσῆς, κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν
 αὐτῶν κεῖται.»

Τινὲς δὲ ὡς ἀπὸ τῶν μαθητῶν εἰρῆσθαι τοῦτο
 φασί, λαλοῦντων ἐκάστῳ τὰ πρόσφορα καὶ κατάλληλα·
 οἱ καὶ τεθεῖσθαι, φασίν, ἑαυτοῖς καὶ πρῶτ', τοῦτ'
 ἔστιν εἰς νοῦν καὶ καρδίαν ἡμέρας διαύγασμα, καὶ
 νοητοῦ φωτὸς ἑλλαμψίν. Καὶ Παῦλος γὰρ εὐχαριστεῖ
 τῷ Θεῷ λέγων, ὅτι Ἐρρύσατο ἡμᾶς ἐκ τῆς ἐξουσίας τοῦ
 σκότους, καὶ μετέστησεν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Υἱοῦ
 τῆς ἀγάπης αὐτοῦ ἐν τῷ φωτί. Τινὲς καὶ ὡς ἀπὸ τοῦ
 προφήτου δυνατὸν τὸ παρὸν ἔφασαν λελεῖσθαι ῥητόν.
 Εὐαγγελισαμένου γὰρ αὐτοῦ τὴν αὐτῶν τε, καὶ τῶν
 ἐθνῶν σωτηρίαν, καὶ τοῦ Σωτῆρος τὴν ἀφίξιν, καὶ
 τοῦ κόσμου τὴν συντέλειαν, πῶθεν τούτῳ ταῦτα λέ-
 γειν ἢ ἠπόρουν καθ' ἑαυτούς. Ὁ δὲ φησιν· Οὐκ ἐμὸς ὁ
 λόγος, ὁ χορηγῶν δὲ Χριστὸς, ὃς τοῖς ἑαυτοῦ δίδωσι
 καιρὸν τε λόγου καὶ σύνεσιν πρὸς τὸ νοεῖν. Οὐκ ἄθετῷ

Istos porro *pisces marinos* et serpentes non luce,
 sed tenebris cœlum refecturos esse oratio minita-
 tur. Intelligas vero et *maris* quidem nomine, ingen-
 tem Judæorum multitudinem, per fluvios autem,
 eos ipsos, qui prius illis rationes suppeditarunt;
 per pisces denique, eos qui Judæorum traditiones
 docentibus aliis didicerunt: quos omnes interituros
 prædicat, foreque, ut *tenebræ* in omnes non obscu-
 rato quidem *calo*, sed veluti tenebroso velamine
 aliquo objecto diffundantur. Atque inde est, quod
 non facturum se, sed *induturum* dixit, ut eos vide-
 licet, qui luce indigni sunt, *tenebræ* invadant. Est
 vero *saccus* luctus indicium et signum, ut eorum
 interitum ipsas etiam cœlorum virtutes lugere sig-
 nificetur. Cum possem igitur non mori, inquit,
 corpus ipse meum morti tradidi. Ita enim Patri
 meo visum est. Itaque etiam cum accusarer, tace-
 bam, eidem ad mortem usque morem gerens; nec
 dubitans fore mihi tempus aliquando, quo *lingua* a
 Patre accepta, quæ *loquendi* tempestivitatem cale-
 ret, mihi amplius tacendum non esset quando ni-
 mirum stabilita ubique Ecclesia, per meos ipse dis-
 cipulos gentibus omnibus Patrem meum prædicans
 clamabo, mihiq; item *audire valentes aures*, id est
 disciplinæ meæ capaces animas, juxta illud: «Et
 erunt omnes docibiles Deo», largietur: quæ *matu-
 rinis horis* attentæ *disciplinam* meam assequantur.
 Verum quod *Addidit mihi mane scientiam*, habet
 Symmachus, *Mane excitavit mihi aurem ad audien-
 dum*, dixit Aquilas. Hi siquidem mihi in locum ve-
 strum venturi sunt, qui me non audistis; sed legis
 umbræ semper adhiæsisistis. At illi figuras in spiri-
 tualis contemplationis veritatem excipient, aversan-
 tibus vobis qui me nolulistis audire ita provocan-
 tem: «Scrutamini Scripturas, quoniam in ipsis
 putatis vitam perpetuam habere, et ipsæ sunt, quæ
 testimonium perhibent de me, neque vultis venire
 ad me, ut vitam habeatis». Scribit vero et beatus
 574 Paulus: «Cum legitur Moses, velamen super
 cor eorum positum est».

Non desunt autem, qui ex discipulorum persona
 istud accipiant; tanquam unicuique utilia et con-
 grua loqui se dicant; *manequæ se esse additos*, id
 est, mentibus et cordibus ipsis divinum splendo-
 rem et lucis intelligibilis coruscationem accepisse.
 D Paulum enim etiam Deo gratias agere legimus⁸⁷,
 quod se de tenebrarum potestate ereptum in re-
 gnum dilecti Filii sui ad lucem transtulerit. Non-
 nulli rursum tanquam a propheta verba ista sumi
 posse dixerunt. Cum enim suam illis et gentium
 salutem, Salvatorisque adventum, mundi denique
 consummationem nuntiaret, undenam ista afferret
 apud se dubitabant. At ille: Non meus, inquit, sed
 Christi suppeditantis, sermo est, qui suis *loquendi*
 sapiendique tempus largitur. Non gratiam igitur

⁸⁶ Isa. LIV, 13. Joan. VI, 45. ⁸⁷ Joan. V, 39, 40. ⁸⁸ II Cor. III, 15. ⁸⁹ Coloss. I, 11, 12.

VARIE LECTIONES.

† ἀφ. τὸ ἐπιπολάσας. * γρ. ἐνδύσειν. † γρ. γινώσκον. † ἐκαστὸς. † γρ. λέγει.

everto, qui ejusdem prædicationi subservio ; qui- A
que nomine ipsi us omnia tolerare paratus sum.
Etiam si me, inquit, creditis ; si *conspuatis*, ejus
auxilii spem nunquam abjecero, qua potitus semel,
justumque consequendi expectatione sustentatus
vobis ipse contradicere non valentibus resistam.

Sed ad Christum revertamur, qui vocatos qui-
dem Judæos audire noluisse ; se autem Patri cuncta
in eo instaurare et recolligere statuenti *non repu-*
gnasse testatur : qui, dum se evacualet, turpissima
quæque passus nihil in quo Patri obediret sibi
quidquam dedecoris allaturum arbitratus est : Non
flagellante Pilato ; non *sero colaphum impingente* ;
non in se denique *conspuentibus* aliis, qui *faciem*
suam tanquam firmam petram posuerat. Ea enim
id virtute gestum est, per quam patienter tulit ;
quoniam e caelo descenderat, non ut suæ, sed ut
ejus, a quo missus est, voluntati pareret ; qui sibi
humanæque tenuitati auxiliatus est. Significat vero
ei se etiam opem tulisse, quia de iis, a quibus in-
juriam patiebatur, pœnas sumpserit ; quas propter
celeritatem juxta esse, sequæ a Deo *justificari* si-
gnificat. *Justum* enim, et qui nullis adversum se
ali causam præbuerat, interimere ausi sunt : quo-
rum ego cum injuriam 575 ulciscor, nulli me
crimini, inquit, obnoxium esse testatus est. Inle-
que ait Pater : « Et dabo malos pro sepultura ejus :
et divites pro morte ipsius ». Divitiarum enim
e cupiditate inflammati Judæorum duces, suam in
eum malitiam converterunt. Ipsum enim conspi- C
cati, dixerunt : « Ille est hæres, venite ; interficiamus
ipsum ».

Quod si sit aliquis, qui me justa passum esse
arbitretur, *Accedat* jam, ut rationes meas improbet.
Sed certe non poterit. Et alicubi enim inquit pro-
pheta : « Videte ut justus perit, neque id quisquam
corde excipit ». Apud eundem et Judæos ita lo-
quentes reperias : Ligemus justum, quia inutilis
est nobis ». Nec immerito justum appellavit, qui
peccatum non admisit, et in cujus ore dolus nullus
reperitus est ». Quod autem *quis secum litigaturus*
sit, querit, ei dissimile non fuerit, quo quis
se de peccato esset arguiturus postulavit. In
omnibus enim idem plane nobiscum fuit, si
peccatum excipias. Itaque dicebat : « Venit D
princeps mundi hujus, et in me non inveniet quid-
quam ». Est vero illud : *Quis est, qui litiget me-
cum ?* perfecti et inculpati viri signum ; quem ita
nihil movet, apud homines judicium, ut ab istis
etiam condemnatus taceat ; adversarios autem ad
illud, quod apud Deum agitur, vocet. At eo ipso,
quod *quis se læsurus sit*, querit, vite se esse au-
ctiorem demonstrat, vanasque eorum fuisse insidias,
qui, ut est in Psalmis : « Inierunt consilium, quod
stabilire non poterunt ». Qui enim, vita cum

τοῦτον τὴν χάριν ὑπηρετῶν αὐτοῦ τῷ κηρύγματι,
πάντα τε παθεῖν ἑτοιμός εἰμι δι' αὐτόν. Κἀν τύπητέ
με, φησί, κἀν ἐμπτύητε, τὴν παρ' αὐτοῦ βοήθειαν
ἐλπίζων, ἣν εὐράμενος, καὶ τοῦ δικαίου τεύχεσθαι
προσδοκῶν, ἀντιστήσομαι ὑμῖν ἀντιλέγειν μὴ δυνα-
μένους.

Ἄλλ' ἐπὶ τὸν Χριστὸν ἐπανελθωμεν, ὃς φησιν Του-
δαίοις· Ὡς ὑμεῖς μὲν καλούμενοι παρηκούσατε, ἐγὼ
δὲ οὐκ ἀπειθῶ τῷ Πατρὶ πάντα ἐν ἑμοὶ βουλευθέντι
ἀνακεφαλαιώσασθαι. Κενώσας δὲ ἑμαυτὸν, τὰ πάν-
των αἵσχιστα πέπονθα, εἰδὼς μὴ φέρειν μοι ἀσχύ-
νην τῷ ὕπαιθρῳ τῷ Πατρὶ. Πιλάτου μὲν μα-
στιγώσαντος, τῶν δὲ ὑπηρετῶν ἐνός με *ραπίσαν-*
τος, ἄλλων δὲ μου καταπτυνόντων, ὡς στερεὰν πέ-
τραν τὸ πρόσωπόν μου τιθεῖς. Δυνάμεις γὰρ ἦν
τὸ πρᾶγμα, δι' ἣν ἐκαρτέρουν· ὅτι καταβέβηκα ἐκ
τοῦ οὐρανοῦ, οὐχ ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ
τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με. Αὐτὸς γὰρ μου καὶ
τοῖς ἀνθρωπίνους ἐδοθήσῃς μέτροις. Ἀγλοὶ δὲ καὶ
ὡς ἐπήμυνεν αὐτῷ, δίκην ἐπιθείς τοῖς ὀφείσασιν, ἦν
καὶ διὰ τᾶρος ἐγγίξειν φησί, *δικαιώσαντος* αὐτὸν
τοῦ Πατέρος. *Δίκαιος* γὰρ ὄντα, καὶ καθ' ἑαυτοῦ μὴ
δόντα λαθῆς, ἀποκτείνειν ἐτόλμησεν. Ἀνθ' ὧν αὐ-
τοὺς κολάσας, ἀνυπεύθυνον ὑπάρχειν ἐμὲ μεμαρτύ-
ρηκεν. Διὸ φησιν ὁ Πατήρ· Καὶ δώσω τοὺς πονηροὺς
ἀντὶ τῆς ταφῆς αὐτοῦ, καὶ τοὺς πλουσίους ἀντὶ τοῦ
θανάτου αὐτοῦ. Φιλόπλουτοι γὰρ γεγονότες οἱ τῶν
Ἰουδαίων καθηγηταί, πρὸς τὴν κατ' αὐτοῦ πονη-
ρίαν ἐτράποντο. Καὶ γὰρ εἰδότες αὐτὸν *ἐφασκον*·
Οὗτός ἐστιν ὁ κληρονόμος· δεῦτε, ἀποκτείνωμεν
αὐτόν.

Εἰ δὲ νομίζει τις δικαίως με πεπονθέναι, *παρέστω*
πρὸς ἑλέγχον. Ἄλλ' οὐ δυνήσεται. Καὶ ἀλλαχοῦ γὰρ
ὁ προφήτης φησὶν· Ἰδετε ὡς δίκαιος ἀπώλετο, καὶ
οὐδεὶς ἐκδέχεται τῇ καρδίᾳ. Παρ' ἣ καὶ Ἰουδαῖοι
φασιν· Ἀἰσῶμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχρηστος ἡμῖν
ἐστιν. Εἰκότως δίκαιον, ὅ οὐ γὰρ ἐποίησεν ἁμαρ-
τίαν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. Τῷ
δὲ, *Τίς ὁ κρινόμερός μοι* ; ἔοικε τὸ, *Τίς ἐλέγξει με*
περὶ ἁμαρτίας ; κατὰ πάντα γὰρ ἡμῖν πλήν ἁμαρ-
τίας, ὡμοιωταί. Διόπερ ἔλεγεν· Ἐρχεται ὁ ἄρχων
τοῦ κόσμου τούτου, καὶ ἐν ἑμοὶ εὐρήσει οὐδέν. Ἀνδρὸς
δὲ τελείου χαρακτήρ, τὸ, *Τίς ὁ κρινόμερός*
μοι ; ἢ μὴδὲν ἢ παρ' ἀνθρώποις κρίσις, ὡς σιγῇ
μὲν ὑπ' αὐτῶν καταδικαζόμενον, καλεῖν δὲ πρὸς τὴν
παρὰ Θεῷ κρίσιν τοὺς ἐναντίους. Τὸ δὲ, *τίς καλώσει*
με ; ἐμφαίνει τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς. Οὐκοῦν εἰς
μάτην ἢ τούτων ἐπιβουλή, κατὰ τὸ ἐν ψαλμοῖς·
Ἐβουλεύσαντο βουλήν, ἣν οὐ μὴ ὀνείωνται στήσαι.
Πῶς γὰρ, ὧν ζωὴ, θανάτῳ κατέχευτο ; καθ' ὃ γέγο-
νεν ἄνθρωπος, δοκεῖ τούτο δέχεσθαι παρὰ τοῦ Πατέ-
ρος. Ὡς γὰρ Θεὸς, ἤγειρεν αὐτοὺς λέγων· Ἀύσατε
τὸν νεκρὸν τούτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἔγειρῶ αὐτόν.
Ἐφ' οἷς φησι πρὸς αὐτούς· Ἰδοὺ πάντες ὑμεῖς

88 Isa. LIII, 9. 89 Matth. XXI, 58. 90 Isa. LVII, 1. 91 Sap. II, 12. 92 Isa. LIII, 7 ; I Petr. II, 22
93 Joan. XIV, 50. 94 Psal. XX, 12.

ὡς ἱμάντιον, παλαιωθήσεσθε, καὶ σῆς καταφάγε-
ται ὑμᾶς. Ἡ δὲ ῥῶς, κατὰ Σύμμαχον ἢ Σρωτήρ,
ὡς Ἀκύλας. Δι' ὧν σημαίνει τὴν παλαιώσιν τῆς
κατ' αὐτοῦ σωματικῆς λατρείας. Πᾶν γὰρ τὸ παλαιού-
μενον καὶ γηράσκον, ἐγγὺς ἀφαινεσθαι. Σῆτα δὲ
λέγει καταδιωρόσικοντα, τὴν συνειδήσιν ὧν τετολή-
κασι, ὁρῶντες τὴν ἑαυτῶν μὲν ἀποβολήν, τὴν ἐπι-
στροφὴν δὲ τὴν ἐπὶ Θεῷ τῶν ἐθνῶν. Διὸ καὶ πρὸς
τῷ τέλει τῆς βίβλου φησιν· « Ὁ σκόληξ αὐτῶν οὐ
τελευτῆται, καὶ τὸ πῦρ οὐ σβεσθήσεται, καὶ ἔσονται
εἰς βλαστὸς πάση τῇ γῇ. »

Porro depascentis nomine, eorum, quæ admiserunt, conscientiam **576** intelligit, cum ipsi se
rejici, gentes autem ad Deum converti intuebuntur. Atque hinc est quod extremo prophetæ libro scri-
bitur : « Vermis eorum non morietur, et ignis non exstinguetur, et erunt in probrum universæ
terre⁹⁶. »

Λέγοι δ' ἀνσῆτα καὶ τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν. Ἐς
αὐτῶν γὰρ ἔχουσι τὸ εἶναι, κατ' αὐτῶν τὴν βλάβην
ἐργάζονται. Ἐπεὶ καὶ τὸ ἱμάντιον τροφή γίνεται
ὑπερ ἐγέννησε σκώληκι. Λογισμὸς δὲ οὗτος πρὸς
τὸ μὴ φοβεῖσθαι τὰ ἐξ ἀνθρώπων τῶν ἀπολλυμένων,
καὶ ἐνδοξίς· τῆς τοῦ λέγοντος ἀφραστίας. Δηλοῖ δὲ
καὶ τὴν κατ' αὐτῶν τιμωρίαν καὶ σιγῶν αὐτοῦς
δίχην ἐκδραπάνωσαν ταῖς συμφοραῖς. Καὶ ἀλλαχοῦ
γὰρ ὁ προφήτης φησὶ· « Τί ἐτι πληγῆσεσθε προ-
σιθίνετε ἀμαρτίας; Πᾶσα κεφαλὴ εἰς πόνον, » καὶ
τὰ ἐφεξῆς. Δι' ὧν αὐτῶν δηλοῖ τὴν ἀπώλειαν, καὶ
χώρας ἁλλοτριώσιν, καὶ πόλεως ἐμπερημόν. Εἰτά
φησι, *Τίς ἐν ὑμῖν ὁ φοβεόμενος τὸν Κύριον;* τὴν
ἀπορίαν τούτων δηλῶν, καὶ τὸ σπάνιον. [Τούτο, ἢ
τοιούτον τι] δὲ ζητεῖ ὁ μὴ θέλων τὸν θάνατον τοῦ
ἀμαρτωλοῦ, ὡς τὴν μετάνοιαν αὐτοῦ. Διὸ φησιν·
« Ἐτι καὶ νῦν ὑμᾶς ἀνακαλοῦμαι ἐν τῷ τῆς ἀγνοίας
σκότῳ τυγχάνοντα· καὶ τοῖς ἐπεικέσει προτείνει
φιλοφροσύνην. Ἐσώθη γὰρ τὸ καταλείψαι, οὗ καὶ
ἀπαρχὴ τοῦ σωτήρος οἱ μαθηταί. Καὶ ἀνθρώπος δὲ
γεγονώς, πῶς εἶναι φησι τοῦ Θεοῦ. Καὶ τὸ ἀκού-
σαι τῆς αὐτοῦ φωνῆς, οὐ νόμου παράβασις ἦν,
ἀλλὰ μάλλον βεβαίως, σκιαγραφῆσαντος τὴν ἀλή-
θειαν, κατὰ τὴν Ἀπόστολον λέγοντα· Νόμον οὖν
καταργούμεν διὰ τῆς πίστεως; μὴ γένοιτο. Ἀλλὰ
νόμον ἱστάμενον. Γέγραπται γὰρ ὅτι ὁ δίκαιός μου
ἐκ πίστεως ζήσεται. Πῆρξ γὰρ νόμου καὶ προφη-
τῶν ὁ Χριστὸς δικαίων ἐν πίστει τὸν ἀσεβῆ. Τοῖς
δὲ νῦν καλουμένοις ἔλεγεν ὁ Πατὴρ· « Οὗτός ἐστιν ὁ
Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἀκούετε αὐτοῦ. » Τινὲς δὲ
ἄμεινον φασιν, ὡς τὸν θεοσεβεῖν δοκοῦντα παρ' Ἰου-
δαίους ἀνακαλεῖ πρὸς μετάνοιαν, καὶ ὡς μηδενὸς
πειθομένου, ἐν σκότῳ φησὶν ὑπάρχειν αὐτοῦ; καὶ
ρωτῆς ἔστεργῆσθαι. Τούτο δὲ τοῖς ἀποστόλοις οὐχ
ἥρμωσεν, οὐδὲ τὸ πῦρ σιμωρεῖν καθ' ἑαυτῶν, καὶ
κατισχύειν τὴν γλῶσσαν. Ἐπιμένοντα δὲ φησιν,
ὕμᾶς τῇ ἀπιστίᾳ τὸ τῆς αἰωνίου κολάσεως ἐκδέχεται
πῦρ· οἷς παρακαλεῖ * πρότερον ἐπὶ τῷ Κυρίῳ πε-
ποιθεῖν, Θεὸν ἑαυτὸν εἶναι λέγων, καὶ ταπεινῆς

A sit, mortis legibus teneatur? Quatenus vero non e-
fuit, hoc ipsum videtur a Patre accepisse. Se
enim tanquam Deus ipse suscitavit, qui dixit :
« Solve templum hoc, et tribus diebus ipsum
excitabo⁹⁷. » Eisdem deinceps verbis istis allo-
quitur : *Ecce, omnes vos, quasi vestimentum vete-
rascetis, et tineæ comedet vos; sive rubigo, ut inter-
pretatur Symmachus, sive vermis, ut Aquilas.*
Quibus verbis corporalis ejus cultus antiquationem
instare demonstravit. Parum enim distat ab inter-
ritu quidquid senium vetustatemque patitur. *Tineæ*

intelligit, cum ipsi se
Atque hinc est quod extremo prophetæ libro scri-
bitur : « Vermis eorum non morietur, et ignis non exstinguetur, et erunt in probrum universæ
terre⁹⁶. »

B Dicis fortasse et *tineam* eorum peccata eo ipso
significare, quod in eosdem a quibus orta sunt,
perniciem moluntur : non aliter quam vermi ipsi,
a qua editus est, in cibum vestem abire cernimus.
Ad id autem et isthæc consideratio contulerit, ut
hominum, qui petunt, non quam metuendos esse
conatus, sed ejus, qui loquitur, incorruptionem
immortalitatemque meminerimus. Ostendit vero et
eos calamitatibus in ultionem, tanquam *tineis* ab-
sumi. Nam et alicubi apud prophetam legimus :
« Quid adhuc perentiamini addentes peccata? Omne
caput in laborem⁹⁷, » et que deinceps : quibus
eorum interitum, regionisque alienationem, urbis
incendium denique significavit. Deinde adjicit :
Quis est in vobis, qui timet Dominum? nimirum, ut
talium penariam paucitatemque demonstret. Id au-
tem ille postulat, peccatoris penitentiam, non mor-
tem desiderat⁹⁸. Itaque ait etiam, nunc vos in ignora-
tionis *tenebris* versantes iterum atque iterum voco.
Iis deinde, qui fregi sunt, et mansueti, humanita-
tem protendit. Sunt enim servatæ reliquæ, quarum
primitive ipsi fuerunt Salvatoris discipuli. Deinde
ut homo, *puer Dei* dicitur : Et quod *de ejus voce*
audienda additur, legis est confirmatio, non trans-
gressio quæ veritatem adumbrabat : juxta Apo-
stolum, ubi ait : « Legem igitur destruimus? Absit.
Imo stabilimus. Scribitur enim : Justus meus ex
fide vivit. Est enim Christus legis et prophetarum
finis ultimus, qui impium ex fide justificat⁹⁹. »

D Eis autem, qui nunc vocantur, sic Patrem allocu-
tum esse reperias, « Hic est Filius meus dile-
ctus, ipsum audite¹. » Aint nonnulli enim potius,
qui pius esse videtur apud Judæos, ad penitentiam
provocare, nulloque persuaso in *tenebris* eos ver-
sari, *lucæque* destitui significare : quod discipulis
nequaquam convenerit, ut neque *ignem* adversum
se acervare, *flammaque obfirmare*. Quod si incre-
duli, inquit, **577** esse perrexeritis, vos semper-
næ vindictæ *ignis* excipiat necesse est ; quo prius,

⁹⁶ Joan. II, 19. ⁹⁷ Isa. LXVI, 24. ⁹⁸ Isa. I, v. ⁹⁹ Ezech. XVIII, 25. ¹ Rom. X, 4. ¹ Matth. III, 17 ;
XVII, 5.

ut *Domino confiderent* admonebat, cum Deum se A
prædicans, ab humilique de se cogitatione, quia
carnem gereret, avocans, virgam se et fulcimentum
factum esse assereret.

Neque enim credere valeant, qui gloriam a se
mutuo, non a Deo, qui virga dictus est, quærant,
omnia siquidem, ut bene sint sustinet : juxta illud :
« Virga tua et baculus tuus ipsa me consolata
sunt ». Est enim inconstans et lubrica natura,
egetque potentiori ad retinendum aliquo : quo po-
situs qui justus est, supra petram sibi statutos
esse pedes affirmat. Cæterum versari in tenebris
Judæos et Paulus ipse ostendit, cum hujus sæculi
Deum mentes infidelium excæcasse dicit. Et
Isaias, cum lucem illis expectantibus factas esse
tenebras. Hinc et illa Christi : « Ego sum lux
mundi », et quæ deinceps. Et illa etiam : « Qui
credit in me non judicatur » : ut eos ab ignis vin-
dicta avocaret. Cæterum quod *obfirmate ignem*
dixit; judicii acerbiteriam vehementiamque de-
monstravit. Multa siquidem ignis suggesta materia
adaugetur; parva autem elanguescit; et consumpta
exstinguitur. Judæi itaque prophetis, qui ad se
missi essent, partim ferro, partim lapidibus inter-
emptis, ignem in se accenderunt, flammamque obfir-
marunt; cum sublato hærede, Christi disciplinam,
legis umbris addicti, non admiserunt. Eos itaque,
tanquam se legis quidem lucem habere putarent,
vere tamen non haberent, a sua ipse arcet familia-
ritate et consuetudine; cum in lumine ignis proprii,
et in flamma, quam succenderunt, jubet ambulare.
Neque vero illatæ ipsos in Christum injuriæ pœnas
luisse ignorari patitur; cum propter se isthæc illis
facta esse, et in mœrore dormituros subjicit : quibus
agrorum vastitatem, urbisque direptionem, templi
denique incendium demonstrat. Dormierunt vero
etiam in mœrore; vel, ut ait Symmachus, in do-
lore; vel, ut Aquilas, in defatigationem. Neque
enim qui facta per Christum redemptione indigni
578 sunt, ipsa præmiorum spe, non spiritus
oblectatione fruentur; sed pœnarum dolorisque

CAP. LI.

VERS. 1-3. Audite me, qui persequimini quod ju-
stum est, et qui queritis Dominum. Intuemini in
solidam petram, quam excidistis, et in foveam lacus,
quam effodistis. Intuemini in Abraham patrem ve-
strum, et in Sarram, quæ peperit vos, etc.

Sed ista ne vos pati contingat, etiam nunc hor-
tari, et ad resipiscentiam provocare non desino;
qui, simulato quidem in Deum cultu, contraria
autem ejusdem voluntati faciendo, dum quod justum
est persequimini, veritatem vobis inimicam exsi-
stere putatis. Placet vero nonnullis, eos, qui fidem,
Christumque justitiam quærant, prophetam allo-

ἐννοίας ἐκ τοῦ σώφα εἶναι αὐτὸν ἀποτρέπων αὐ-
τοὺς, αὐτὸν τε ποιεῖσθαι βάδδον καὶ στήριγμα.

Οὐ γὰρ ἠδύναντο πιστεῦειν δόξαν παρ' ἀλλήλων
λαμβάνοντες, καὶ τὴν δόξαν τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ οὐ
ζητοῦντες, δὲ εἴρηται βάδδος. Ἀνέχει γὰρ πάντα
πρὸς τὸ εἶναι καλῶς κατὰ τὸ « Ἡ βάδδος σου καὶ
ἡ βακτηρία σου, αὐταὶ με παρεκάλεσαν. » Ὀλισθηρὰ
γὰρ ἡ φύσις, καὶ δεῖται τοῦ περικρατοῦντος. Οὐ
τυχὼν ὁ δίκαιος λέγει « Ἔστησεν ἐπὶ πέτραν τοὺς
πόδας μου. » Ἐν σκότῳ δὲ εἶναι τοὺς Ἰουδαίους καὶ
ὁ Παῦλος δηλῶν, « Ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου, φησὶν,
ἐτύφλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων. » Καὶ Ἡσαΐας
φησὶν « Ὑπομεινάντων αὐτῶν φῶς, ἐγένετο αὐτοῖς
σκότος. » Διὸ Χριστὸς ἔλεγεν « Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς
τοῦ κόσμου, » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ τοῦ τῆς κολάσεως
δὲ πυρὸς ἀποτρέπων αὐτοὺς ἔλεγεν « Ὁ πιστεύων
εἰς τὸν Υἱόν, οὐ κρίνεται. » Ἐπίτασιν δὲ παρίστανται
κρίσεως τὴν, Κατισχύετε φλόγα. Ὑλῆς μὲν γὰρ πολ-
λῆς προσαγομένης, αὐξεῖ τὸ πῦρ ὀλίγης δὲ, ἀτονεῖ·
δαπανηθεῖσθαι δὲ, σβέννυται. Ἰουδαῖοι τοίνυν πῦρ
καθ' αὐτῶν ἔκαυσαν, ἀποκτείναντες τοὺς προφῆτας,
καὶ λιθοβολήσαντες τοὺς ἀπεσταλμένους. Κατισχύ-
σαν δὲ τὴν αὐτῶν φλόγα, τὸν κληρονόμον ἀπεκτα-
νότες, οἱ τὴν διὰ Χριστοῦ παιδείαν οὐκ ἐδέξαντο,
ταῖς τοῦ νόμου σχοιαῖς ἐπιμειναντες. Διόπερ ὡς φῶς
μὲν ἔχειν ολομένους τὸ νομικόν, οὐ μὴν ἔχοντας ἀλη-
θῶς, τῆς πρὸς αὐτὸν οικειότητος ἀποπέμπεται λέ-
γων· Πορεύεσθε τῷ φωτὶ τοῦ πυρὸς ὑμῶν καὶ τῇ
C φλογὶ, ἣ ἐξεκαύσατε. Ὅτι δὲ τῆς εἰς Χριστὸν
παροινίας ἔτισαν δίκας, παρίστανται ἐπάγων· Δι' ἐμὲ
ἐγένετο ταῦτα ὑμῖν ἐν λύπῃ κοιμηθήσεσθε. Ταῦτα
δὲ λέγει πόρθησιν χώρας, πόλεως ἁλῶσιν, ἐμπρησμένῃ
τοῦ νεῶ. Ἐκοιμήθησαν δὲ καὶ ἐλύθη, ἣ καὶ ἐν
ὀδῷ, κατὰ Σύμμαχον· ἢ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, εἰς
διαπόνησιν. Τὴν διὰ Χριστοῦ γὰρ λύτρωσιν οὐκ
ἀξιοθέντες λαβεῖν, οὐκ ἐν ἐλπίδι γερόν, καὶ θυμη-
δίᾳ πνευματικῇ, ἀλλ' ἐν φόβῳ κολάσεως, καὶ λύπῃ
τῇ δι' αὐτὰς ὀδυνώμενοι κοιμηθήσονται.
meu dormientes cruciabantur.

ΚΕΦΑΛ. ΝΑ'.

Α'-Γ'. Ἀκούσατέ μου, οἱ διώκοντες τὸ δίκαιον,
καὶ ζητοῦντες τὸν Κύριον. Ἐμβλέψατε εἰς τὴν
D στερεὰν πέτραν, ἣν ἐλατομήσατε, καὶ εἰς τὸν
βόθυνον τοῦ λάκκου, ὃν ὠρύξατε. Ἐμβλέψατε
εἰς Ἀβραάμ τὸν πατέρα ὑμῶν, καὶ εἰς Σάρραν
τὴν ὠδινύουσαν ὑμᾶς, κ. τ. λ.

Ἀλλ' ἵνα μὴ ταῦτα πάθητε, καὶ νῦν ἐτι παραινῶ τὴν
μετάνοιαν, ὧς ἄνδρες, ὑμῖν, οἱ προσποιούμενοι μὲν τὸν
Κύριον τιμᾶν, ἐναντία δὲ πράττοντες τῇ τοῦ Κυρίου
βουλῇ, τῷ τὸ δίκαιον ἐλαύρειν, ἡγεῖσθαι^b τε δυσμενῇ
τὴν ἀλήθειαν. Τινὲς δὲ φασιν ὡς προσφωνεῖ τοῖς πι-
στεύουσιν καὶ ζητοῦσι Χριστὸν τὴν δικαιοσύνην, καὶ
ὡς ἀλλοτρίους τῶν Ἰουδαίων τούτους καλεῖ. Πάντας

* Psal. xxii, iv. * Psal. xxxix, 3. * II Cor. iv, 4. * II Cor. viii, 12. * Joan. iii, 18.

VARIAE LECTIONES.

* γρ. ἐν λύπῃ. b γρ. ἡγεῖσθαι.

γὰρ προεῖπε πῦρ καίειν, ἐν ᾧ καὶ κατακαύθησαν οἱ δῖωκουσι τὸ δίκαιον, οὐχ ὡς ἐλαύνοντες, ἀλλ' ὡς ἐπ' αὐτὸ τρέχοντες, ἵνα καταλάβωσιν, ὡς τό· « Ζήτησον εἰρήνην, καὶ δώξον αὐτήν. » Ὀλιγοστοὶ μὲν γὰρ οὗτοι· προβήσονται δὲ εἰς ἀμετρον πλῆθος τῶν ἐθνῶν προστιθεμένων τοῖς ἐκ περιτομῆς ἡ καὶ παραστῆσι παράδειγμα τὸν Ἀβραὰμ καὶ τὴν Σάρραν ε. Τινὲς δὲ πρὸς τοὺς ἀπίστους εἰρησθαι τὸν λόγον, ὡς προεῖπομεν, λέγοντες, φασὶν ὡς ἀντὶ τοῦ, καὶ εἰς τὸν βόθρον, ὁ Σύμμαχος, εἰς τὴν τρυμαλιάν· ὁ δὲ Ἀκύλας, πρὸς ἐκκοπήν, ἐκδεδώκασιν· αἰνιτωμένου τοῦ λόγου τὴν σῶμα τοῦ Κυρίου δεξαμένην πέτραν, ἣν ὄρυξεν Ἰωσήφ. Εἶτα μετέβη ἐπὶ τὸ παράδειγμα τοῦ Ἀβραὰμ, καὶ τῆς Σάρρας, οἱ δὲ κλην πέτρας ἀκαρποὶ καὶ ἄγονοι γεγονότες, πολλῶν ἐθνῶν πατέρες ἐγένοντο διὰ πίστεως, ὡς ὁ Παῦλος φησι· « Κατενόησε τὸ ἑαυτοῦ σῶμα ἥδη νεκρωμένον, » καὶ τὰ ἐπὶ τούτῳ. Ἐξ ἐνδὸς οὖν, τοῦ Ἀβραὰμ καὶ τῆς Σάρρας (εἰς γὰρ ἄμφω, κατὰ τό· Ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν) ὡσεὶ τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ τῷ πλήθει συνέστησαν· διὸ φησιν, Εἰς ἣν, καὶ ἐκάλεσα αὐτόν. Ὡς περ οὖν ἐπὶ τοῦ Ἀβραὰμ οὕτω πεποίηκα· οὕτω μὴ ἀπογινώσκετε, ὡς καὶ ἀπὸ τῆς πέτρας ταύτης, ἣν ὑμεῖς ἐλατομήσατε, ἔσται τις ἐλπίς σωτηρίας πᾶσιν ἀνθρώποις. Ἀλλὰ καὶ πέτρα κατὰ Παῦλον ἦν ὁ Χριστός, ἣν ἐν τῷ πάθει διώρυσαν, κατὰ τό· Ὁρυσαν χεῖράς μου καὶ πόδας μου. Ὁ βόθρον δὲ τὴν τρωθείσαν πλευράν ὑπαινίσσεται. Διὰ γὰρ τούτων ἡ σωτηρία, καὶ τῆς Ἐκκλησίας συνέστη τὸ πλήρωμα, καθάπερ ἐξ Ἀβραὰμ καὶ Σάρρας τὸ πλῆθος τὸ ἀπειρον. Διὸ παρακαλεῖ τὴν Σιών, τὸ θεοσεβὲς· πάλιν^d πολίτευμα, ὅπερ εἰς ἔρημον δι' ὑμᾶς κατέστη. Πλὴν ἀλλ' ἐγὼ τὴν ἐρημίαν αὐτῆς ἀναλήφομαι παράκλησιν καλῶν τὴν περὶ τούτων ἐλπίδα. Ἐρημον δὲ, ὡς πρὸς τὴν ἔχουσαν πάλαι τὸν ἄνδρα, τὴν ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίαν, καλεῖ, πρὸς ἣν ἔλεγεν ὁ προφήτης· « Εὐφράνθητι, στείρα, ἡ οὐ τέκτουσα, » καὶ τὰ ἐπὶ τούτῳ. Τίς δὲ ἡ τὸν ἄνδρα ἔχουσα, ἀλλ' ἡ τὸ βιβλίον τοῦ ἀποστασίου ποιησμένη; ἐν δὲ τῇ ἐρήμῳ παράδεισον ἔσσεσθαι λέγει, κατὰ τὸν ἐν ἀρχῇ παρὰ Κυρίου....

postea. Quænam autem est, quæ virum habet, nisi quæ repudium misit? In deserto deinde futurum dicit paradysum ei non absimilem, qui initio a Domino....

ε'-ις'. Ἀκούσατέ μου, ἀκούσατε, λαός μου, καὶ οἱ βασιλεῖς, πρὸς με ἐνωτίσασθε, ὅτι νόμος παρ' ἐμοῦ ἐξελεύσεται, καὶ ἡ κρίσις μου εἰς φῶς ἐθνῶν. Ἐγγίξει ταχὺ ἡ δικαιοσύνη μου, καὶ ἐξελεύσεται, ὡς φῶς, τὸ σωτήριόν μου, καὶ εἰς τὸν βραχίονά μου ἔσθη ἐλπίοῦσιν. Ἐμὲ νῆσοι ὑπομενοῦσι, καὶ εἰς τὸν βραχίονά μου ἐλπίοῦσιν, κ. τ. λ.

. . . ἀνθρώπους φοβούμενος, μὴ ἀποσυνάγωγόν σε ποιήσωσιν οἱ λέγοντες· « Δαιμόνιον ἔχει καὶ μαίνεται. Τί ἀκούετε αὐτοῦ; » Οἷς ἔλεγεν ὁ Χριστός· « Καὶ ὑμῖν τοῖς νομικοῖς οὐαί, ὅτι ἤρατε τὴν κλειδῶν

A qui; et velut a Judæis alienos illos appellare. Omnes enim antea ignem accendere dixit; in quo ipsi etiam combusti sunt, qui quod justum est, non abigendo, sed appetendo ut adipiscantur, persequuntur: Quale illud est: « Quære pacem et persequere eam? » Sunt enim perpauci illi quidem; sed in multitudinem evadent infinitam, cum ipsi accesserint Judæi, ut Abrahami Sarraque exemplo demonstratur. Nonnulli rursus adversus incredulos sermonem esse, sicuti diximus, arbitrati, pro quo, et in foream habemus; et in foramen Symmachum quidem, in excisionem autem Aquilam transtulisse volunt; tanquam petram illam quæ Christi corpus excepit, et a Josepho excisa excavataque est, oratio demonstret. Deinde ad Abrahami et Sarrae exemplum sermonem transfert, qui et ipsi saxi more, fructu liberisque carentes, multarum per fidem gentium parentes, Paulo teste, fuerunt, cum Abrahamum jam suum corpus emortuum, et quæ deinceps, considerasse dixit. Ex uno igitur, Abrahamo et Sarra (unum enim uterque, ut illo liquet, quo fore duos in carne una dicitur), tanquam cœli astra multitudine, consisterunt. Ideoque unus erat, et vocavi eum, adjecit. Quemadmodum igitur in Abrahamo id ego præstiti: sic et ab ista petra, quam excidistis, mortalibus universis spes aliqua consequendæ salutis futura est. Erat vero petra, docente Paulo^a, Christus ipse; cui mortem obeunti manus et pedes clavis esse transfossos Scriptura testatur. Significatur item per 579 foream latus ipsum hastæ mucrone vulneratum. Per hæc enim parva salus est ipsaque etiam Ecclesiæ constituta plenitudo; non aliter quam ex Abrahamo et Sarra infinita multitudo. Atque inde est quod Sionem; id est, piam olim civitatem consolatur, quæ deserta quidem propter vos, inquit, per me frequens iterum futura est: ubi consolandi verbo, promissionis hujus spem significavit. Eo ipso autem quod desertam vocat, Ecclesiam gentium intelligit, tanquam quæ dudum virum habeat, ad quam ita loquebatur propheta: « Lætare, sterilis, quæ non peperisti^b, » et quæ

quæ repudium misit? In deserto deinde futurum

D 580 Vers. 4-16. Audite me, audite, popule mī, et reges, ad me attendite, quia lex a me egredietur, et judicium meum in lucem gentium. Appropinquat cito justitia mea, et egredietur, sicut lux, salutare meum, et in brachium meum gentes sperabunt, etc.

581 . . . homines metuens ne te synagoga moveant, dicentes: « Dæmonium habet, et furib; quid auditis eum¹⁰? » quibus respondebat Christus: « Væ vobis etiam legisperitis; quia fecitis

^a Psal. xxxiii, 27. ^b I Cor. x, 4. ^c Isa. liv, 4. ^d Joan. x, 20.

VARIE LECTONES.

• γρ. τοῦ Ἀβραὰμ καὶ τῆς Σάρρας. ^d γρ. πάλαι.

clavem intelligentiæ, ipsi autem non intratis, sed A
introducunt etiam prohibetis¹¹; » quos nunc expu-
gnata civitate perituros esse significat. Sequitur
postea de eorum, qui pietatem amplectuntur, ten-
tationibus, deque liberationibus disputatio, juxta
illud in Psalmis : « Mandavit procelle, et stetit in
auram, silueruntque fluctus ejus¹². » Possum enim
ista ego præstare : *Qui virtutum sum Dominus,*
quique in os tuum verba mea positurus sum. Dicam
enim peccatori : « Quare tu enarras justitias
meas¹³? » Non enim pulchra laus est in ore pec-
catoris¹⁴. Nam « de cordis abundantia os loquitur¹⁵. »
De justo autem : « Lex Dei in ore
ejus¹⁶. » usurpatur; qui etiam Sion effectus,
fidemque in Christum amplexus, *dicet Domino,*
Deus meus es tu : a quo vicissim : Populus meus
es tu, ipse audiet.

582 VERS. 17-25. *Excitare, excitare, exsurge,*
Jerusalem, quæ es bibisti de manu D mini calicem iræ
ejus; usque ad fundum calicis soporis bibisti, et
eracuasti, et non erat qui consolaretur te ex omnibus
filii tuis, quos peperisti, etc.

CAP. LH.

583 VERS. 1-6. *Excitare, excitare, Sion. Induere*
fortitudine tua, Sion, et induere gloria tua, Jerusa-
lem civitas sancta. Non amplius perget transire per
te incircumciscus, et immundus, etc.

Absoluta de vocatione gentium disputatione, in C
qua, cum populum suum appellasset, legem a se,
et judicium in lucem exoritura significavit; oratio-
nem jam ad Jerusalem convertit, illamque co-
lapsu, quem ultimo post illatam Christo contumeliam
patiebatur, excitari postulat. Ita nimirum
Deus pro sua bonitate et elementia, qui peccato-
rem respicere, non perire desiderat, eos ad pœ-
nitentiam proposita utilitate invitatur¹⁷; et quod
excitari postulat, spontaneum fuisse lapsum, de-
monstrat¹⁸. Si enim ab alio impediretur, ad hunc
ipse, non ad illam de *exurgendo* sermonem diri-
geret. Quis enim lapsus, etiam si membrum fre-
gerit, non totis viribus excitari se contendat? Et
tu igitur, tanquam vestimento viribus assumptis,
animo *excitare*. Dicit enim postea : *Induere forti-*
tudine, Sion. Unde apparet hoc loco, *Jerusalem*
non cœlestem, non piam illam vitæ rationem, sed
sensibilem Romanisque subditam civitatem signi-
ficari. Quæ ideo *calicem furoris ejus bibisse* etiam
dicitur : cum neque cœlestem, in qua regnare
Deus dicitur; neque piam illam in terra vitæ ratio-
nem furor et ira attingant. Est autem hujusmodi
Symmachi interpretatio : *Poculum 584 iræ ejus,*
calicem exulcerationis etiam exhaustit, neque est qui
consoletur eam.

¹¹ Luc. xi, 55. ¹² Psal. cvi, 25. ¹³ Psal. xlix, 16. ¹⁴ Eccli. xv, 9. ¹⁵ Luc. vi, 45. ¹⁶ Psal.
xxvi, 54. ¹⁷ Ezech. xviii, 25.

VARIE LECTIONES.

* ἴσ. γάρ. † γρ. μή.

τῆς γνώσεως, αὐτοὶ οὐκ εἰσέρχασθε, καὶ τοὺς εἰσερ-
χομένους ἐκωλύσατε, οὓς ἀπολείθε νῦν, πρὶν, ἀνω-
σμένους τῆς πόλεως. Εἶτα περὶ τῶν παλασμάτων τοῦ
εὐσεβεῖν ἡτορμῶν ἐπὶ γινώσκει, καὶ τῆς ἐκ τούτων
ἀνέσεως, κατὰ τὸ ἐν ψαλμοῖς. « Ἐπέταξε τῇ καρ-
τῇ, καὶ ἔστη εἰς αὐραν. Καὶ ἐκώλυσε τὰ κώματα
αὐτοῦ. » Δυνατὸς γὰρ ταῦτα ποιεῖν ἐγὼ, εἶπε καὶ
Κύριος εἰπὼν τοῖς δυνάμειν, ὅς καὶ τοῖς ἐμοῖς
λόγους ἐπὶ αὐτῶν σου τῷ στόματι. Τῷ γὰρ ἡ ἀρω-
γὰ ἐπὶ τοῦ. « Ἦνα τί σὺ ἐκδιηγῇ τὰ δικαιώματά μου; »
« Οὐ γὰρ ὁρατὸς αἶνος ἐν στόματι ἀμαρτωλοῦ. » — « Ἐν
γὰρ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας τὸ στόμα λαλεῖ. »
Περὶ δὲ τοῦ δικαίου εἰρηγεται. « Ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ αὐ-
τοῦ ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ. » Ὅς καὶ Σιών γενόμενος, ἐπὶ
τῷ Κυρίῳ. Θεός μου εἰ σὺ, τὴν τοῦ Χριστοῦ πίστιν
δεξιόμενος. καὶ ἀκούσεται παρ' αὐτοῦ, Λαός μου εἰ
σὺ.

ἴσ. καί. Ἐξεγέρσου, ἐξεγέρσου, ἀνάστηθι Ἰε-
ρουσαλήμ, ἡ πιούσα ἐκ χειρὸς Κυρίου τὸ ποτή-
ριον τοῦ θυμοῦ αὐτοῦ. Τὸ ποτήριον γὰρ τῆς πώ-
σεως, τὸ κύδιον τοῦ θυμοῦ ἐξέλειες, καὶ ἐξελέ-
νωσας. καὶ οὐκ ἦν ὁ παρακαλῶν σε ἀπὸ πάντων
τῶν τέκνων σου, ὧν ἔτεκες, κ. τ. λ.

ΚΕΦΑΛ. NB'.

α'-ς'. Ἐξεγέρσου, ἐξεγέρσου, Σιών. Ἐνδύσαι
τὴν ἰσχὺν σου, Σιών. Καὶ σὺ ἐνδύσαι τὴν ἐξέαν
σου, Ἰερουσαλήμ πόλις ἡ ἀγία. Οὐκέτι προσθή-
σεται διελθεῖν διὰ σοῦ ἀπερίτμητος, καὶ ἀνό-
θητος, κ. τ. λ.

Τὴν κλήσιν εἰπὼν τῶν ἐθνῶν (ἅπερ ἴδιον ἐκλή-
λαβον, πρὸς ἃ καὶ εἶπεν, ὅτι Νόμος παρ' ἐμοῦ ἐξέλι-
νται, καὶ ἡ κρίσις μου εἰς φῶς ἐθνῶν), νῦν προσφο-
ρεῖ τῇ Ἰερουσαλήμ πεσοῦσθαι, διαναστῆναι τοῦ πώ-
ματος, ὅπερ ἔσχατον πίπτονθε μετὰ τὴν εἰς Χριστὸν
παρουσίαν. Χρηστὸς δὲ ὡς ὁ Θεός, καὶ μὴν ἰβου-
μένος τὸν θάνατον τοῦ ἀμαρτωλοῦ, ὡς τὴν μέτρησιν,
ἐπὶ ταύτην παρακαλεῖ χρηστὰ πεπαιθωμένους ἐπαινε-
όμενος. Ἐξεγέρσου, λέγων, τὴν ἐκείνου αὐτῆς πώ-
σιν δηλῶν. Εἰ γὰρ ὅτι ἄλλως καταίχεται, ἐκείνου ὅτι
ἀλλ' οὐκ αὐτῇ περὶ τῆς ἐγέρσεως διελέγεται. Τίς γὰρ
πεσὼν, κἂν μέλος περρωθῇ, οὐ σπουδὴν τίθεται. πῶ-
σαν συλλέξει τὴν δύναμιν, ἀναστῆναι; Καὶ σὺ τὴν
νῦν, ὡς ἱμῶν περιβαλὼν τὴν ἰσχὺν διαναστῆναι
κατὰ διάνοιαν. Λέξεις γὰρ προῶν, Ἐνδύσαι τὴν
D ἰσχὺν, Σιών. Ὡς τὴν νῦν Ἰερουσαλήμ μῆτε τὴν ἰσχυ-
ράν, μῆτε τὸ θεοσεβὲς εἰρησθαι πολίτευμα. τὴν
αἰσθητὴν δὲ καὶ ὑπόχρεια Ῥωμαίοις γεγενημένην.
Δὲ καὶ πεπωκέναι λέγεται τὸ ποτήριον τοῦ θυ-
μοῦ. Τῆς γὰρ ἐν οὐρανῷ οὐκ ἔστιται θυμὸς καὶ
ὀργή. Θεὸς γὰρ λέγεται βασιλεύειν αὐτῆς. Ἀλλ' οὐδὲ
τοῦ θεοσεβοῦς ἐπὶ γῆς πολιτεύματος. Ὁ δὲ Σύμμαχος
ἐξέδωκε, τὸ ποτήριον τοῦ θυμοῦ αὐτοῦ, τὸν πρῶ-
τον τοῦ σπασμοῦ καὶ ἐξεστράγγισσε, καὶ οὐκ
ἔστιν ὁ παρηγορῶν αὐτήν.

Τούτο δ' ἐν λέγοιτο ἐπὶ τοῦ πᾶσαν τιμωρίαν ἐκτί-
σαντος πρὸς κάθαρσιν ἀμαρτημάτων, ὡς ἐπὶ τῶν
προσαγομένων πικρῶν ἀντιδότην εἰς κένωσιν. Λυπεῖ
γάρ, ὡς Ιατρός, ὁ Θεὸς οὐκ αὐτὸς θέλων, τοῦ δὲ
πράγματος ἀναγκάζοντος· περὶ οὗ λέλεκται· « Πο-
τήριον ἐν χειρὶ Κυρίου οἶνον ἀκράτου πλήρες κερά-
ματος. Καὶ ἔκλινεν ἐκ τούτου εἰς τοῦτο, πλὴν ὁ
τρογίλας αὐτοῦ οὐκ ἐξεκένωθη. Πίνονται πάντες οἱ
ἀμαρτωλοὶ τῆς γῆς. » Τοῦτο δὲ σοὶ παθούσῃ, φησὶν,
οὐδὲν σοὶ παρέστη τῶν τέκνων παραμυθούμερον.
Ὅτε μὲν γὰρ εἰς Ἀσσυρίους ἀπήχθησαν, εἶχον δι-
καίους καὶ προφῆτας παρακαλοῦντας· μετὰ δὲ τὴν
τολμηθέντα κατὰ Χριστοῦ θάνατον, οὐδεὶς Θεοφιλῆς
εὐρηται παρ' αὐτοῖς. Ἦσαν γὰρ προαπελάσαντες καὶ
τοῦ Σωτῆρος τοὺς μαθητὰς πληγαῖς αἰκισάμενοι, τι-
νὰς δὲ καὶ ἀνελόντες. Δύο δὲ ταῦτα, φησὶν. ἀντι-
καταί σοι, καὶ πολέμει, συντόμως τὰς ἐκ τοῦ πολέ-
μου δηλῶν συμφοράς. Ἀντί δὲ δύο, προβάλλεται τέ-
ταρα Ἀλλὰ τὰ ἐπόμενα τοῖς πρώτοις ὁ προφητικὸς
ἐν τοῦτοις συνάπτει λόγος. Ἐπειτα γὰρ τῷ μὲν πλ-
πειν ἢ συντριβῇ. Τῷ δὲ λιμῷ, μάχαιρα, τοῦτ' ἔστι
θάνατος. Δύο τοίνυν τὰ πρώτα· πτώμα καὶ λιμός,
περὶ ὧν ὁ λόγος, φησὶν ἂ ἡ τίς ὁ κωλύσων, φησὶν, ἢ
καὶ ψιλὸς παραμυθούμενος; Ἀρα οἱ ἐν σοὶ Γραμ-
ματεῖς καὶ Φαρισαῖοι; ἢ καὶ ἄλλως δυνατοί; Ἀλλ'
ἰδοὺ καὶ περὶ ἐκείτων κινδυνεύουσι. Καθεύδουσι γὰρ
ἐπάνω πάσης ἐξέδου. Τοῦ πολέμου γὰρ κατασκή-
ψαντος, τὰς τῆς χώρας ἐσχάτας· κατελάθοντο, ἵν'
εἰεν ἔτοιμοι πρὸς φυγὴν, οὐ πρὸς ἀπώκρουσιν ἐργη-
γορότες κακῶν, φόβῳ δὲ παρειμένον καθάπερ ἐκ μέθης
ὡς σεύτελιον ἡμέλεσθον. Κατὰ δὲ Σύμμαχον· Οἱ
υἱοὶ σου ἐπορεύθησαν ἀργέμενοι ἐπ' ἀρχῆς πάντων
ἀμφιβλήστρων ὡς δρυεὶ ἐν ἀμφιβλήστρῳ. Καὶ
κατὰ τοὺς λοιποὺς δὲ, ἀντί τοῦ, ὡς σεύτελιον ἡμέ-
εσθον, ὡς δρυεὶ ἡμφιβλήστρειμέτος, ἢ συνειλημ-
μέτος, εἴρηται. Ὅ δὲ δρυεὶ δρυνῶν ἐστίν, ἢ παραβά-
λει τοὺς υἱοὺς Ἱερουσαλὴμ ἀμφιβλήστρῳ διαβόλου
περιβληθέντας. Διὸ καὶ τῷ θυμῷ παρεδόθησαν.

Ἀντί δὲ τοῦ, ὁ κρῖνων τὸν λαὸν αὐτοῦ·
Σύμμαχος, ὑπερμαχήσει φησὶ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ.
Τὸ δὲ εἰληφα τοῦτ' ἔστι· ληΐσθαι. Ἐπαγγέλλεται
γὰρ ἀνήσειν τὸν θυμὸν ποιούσῃ τὰ προσταττόμενα,
ἀπερ ἦν ἐξεγείρου, ἐξεγείρου. Ἐπιμένουσα γὰρ
τῇ πτώσει, αἰτία ἔσται τῆς τῶν ἐπηγγελμένων
κωλύσεως. Τοιοῦτον καὶ τό· « Μὴ ὁ πίπτων οὐκ ἀνί-
σταται; ἢ ὁ ἀποστρέφων οὐκ ἐπιστρέφει; Ἴνα τί
ἀποστρέφετε ἀποτροπὴν ἀναιδῇ; λέγει Κύριος. »
Μήποτε δὲ μηκέτι λειΐσθε, φησὶ, διὰ τὴν ἐπ' ἐσχά-
των ἀποτροπὴν. Ἐλεγε γὰρ, « Ἐπιλήθονται τὴν θλίψιν
αὐτῶν τὴν πρώτην, » καὶ τὰ ἑξῆς. Ποτήριον δὲ καλεῖν
ἔθος ἐστὶ ὅτε τῇ θεῖᾳ Γραφῇ τὸ ἀναποδιδόμενον ἀγα-
θοῖς, ἢ κακοῖς, ὡς παρὰ τῷ Δαβὶδ· « Πῦρ, καὶ θεῖον,
καὶ πνεῦμα καταγίδος, ἢ μερίς τοῦ ποτηρίου αὐ-

Istud vero de illo dicatur, qui ad scelorum ex-
piationem nihil non pœnarum exsolverit; non alie-
ter quam in amaris antidotis fieri videmus, qui ad
corporis evacuationem propinantur. Affert enim
dolorem Dominus, tanquam medicus, non sponte,
sed rei necessitate adductus: indeque illud est
quod scribitur: « Calix in manu Domini vini meri
plenus misto. Et inclinavit ex hoc in illud; verum-
tamen sœx ejus non est exinanita: bibent omnes
peccatores terræ ¹⁹. » Istud autem cum patiebā-
ris, inquit, ne de filiis quidem unus, qui te consolā-
retur, adluit. Cum enim in Assyriam abducti sunt,
etiam tum justitia et prophetia insignibus viris,
qui afflictos consolationibus erigerent, non carne-
runt. Sed ex quo Christi cædem perpetrarunt, ne
pium quidem unum Deoque placentem secum ha-
buerunt. Ipsos enim Salvatoris etiam discipulos a
se imprimis abegerunt, dum plagis alios, alios
etiam morte turpiter affecerunt. Sed habes, adjicit,
ista duo tibi contraria, et hostilia; ita breviter,
quæ bella sequuntur, calamitates indicans. Verum
pro duobus, quatuor propheta proponit, dum quæ
priora duo consequantur, altera connectit. Ruinam
siquidem ipsa consequitur contritio, famemque
gladius, quo mors innuitur. Duo igitur priora,
ruinam et famem, de quibus sermo est, quis, inquit,
valeat arcere, vel levi etiam consolatione miti-
gare? Annon qui tecum sunt Scribæ et Pharisei,
aut etiam qui alia facultate excellunt? Sed ecce,
ipsi etiam in periculo versantur, qui in capitibus
viarum omnium dormiant. Bello enim ingruente in
regiones extremas se receperant, ut essent ad fu-
gam capessendam, non ad mala devitanda para-
tiores, metu ipso, ebriorum more, tanquam beta
semicocta, fracti et remissi. Habet autem in hunc
modum Symmachi interpretatio: Filii tui ambula-
verunt ducti in principio reticulorum, 535 tanquam
oryx. Cæteri vero, pro quo tanquam beta semi-
cocta habemus, tanquam oryx interitus, aut circumseptus dixerunt. Orygi autem, id est avi, Hiero-
solymitanos comparat, quod sint diaboli retibus implicati, et ob id furori traditi.

Cæterum ubi qui judicat populum suum ligimus,
pro populo suo decertabit Symmachus interpreta-
tur. Præterea cum sumpsit dixit, sumpturum se
significavit. Se enim de furore remissurum polli-
ceatur, si quæ verbis istis excitare, excitare impe-
rata sunt, ipsa præstiterit. Alias enim si lap-
se non erexit, denuntiatis in se pœnas esse atrac-
turam. Tale est et illud: « Nonne qui cecidit
erigitur, aut qui aberravit, in viam revertitur?
Quare avertimini aversione impudenti, dicit Domi-
nus ²⁰. » Neque vero deinceps, inquit, amplius
bibetis, nimirum propter eversionem extremam. Di-
cebat enim: « Obliviscetur primæ suæ afflictionis, »
et quæ deinceps. Est porro Scripturæ sacræ visi-
tatum quod bonis aut malis rependitur, id ipsum

¹⁹ Psal. lxxiv, 9. ²⁰ Jerem. viii, 4, 5.

VARIÆ LLECTIONES.

ε ἰσ. γάρ. ἡ ἀφ. φησὶν ἂ. ἰ γρ. ἄρα.

calicem appellare : quale est apud Davidem illud : **A** « Ignis, sulphur, et spiritus procellæ, pars calicis ejus ²⁰. » Justi deinde ejusmodi verba sunt : « Calicem salutaris accipiam, et nomen Domini invocabo ²¹. » Ejus ergo hostibus, illisque ipsis, a quibus injuriam passa est, datum iri *calicem* significat, indeque, et *ponam eum in manus eorum, quæ te patria expulerunt*, adjecit. Quanquam et ista etiam de adversariis potestatibus dici queant, quibus se ipsa, quæ a Deo defecit, anima mancipavit, unde humilibus rebus adiecta in terram nutat, ac tandem præsidio destituta, victorum pedibus conculeatur, cum quæ Deum sequitur, erecta sursum oculos attollat, et ad ipsum evehatur. Nonnulli per inique ipsam opprimente doctores eos intelligunt, qui eandem recto pede ambulare non permiserunt. Quanto enim lux et gloria amplius abundabant, tanto et ipsi pœnas acerbiores dederunt, qui iis, quæ habebant, privati sint. Est vero de iis etiam, qui ratione **536** intelligibili injuriam intulerunt, Pauli istud : « Quod si opertum est Evangelium nostrum, in iis, qui pereunt, opertum est, in quibus Deus hujus sæculi excæcavit mentes infidelium, ut non fulgeat illuminatio Evangelii gloriæ Christi ²². » Tale quid significat et illud immundi spiritus, qui cum septem aliis nequioribus, eo, unde exierat, reversus est ²³. Ait enim : « Sic erit generationi huic ²⁴. » Cum enim in Ægypto impietati se dedidissent, domi et ipsi spiritum nequam aiebant, eoque tum iis liberari contigit, cum « Dominum Deum tuum adorabis, et illi uni servies ²⁵, » audierunt. Deinde, cum Christum domi per fidem non exceperant, in eum locum quem antea spiritus immundus occupabat, postquam relinqui vacuum esset intuitus, et ipse rursus irrupit, qui etiam in proditorem post buccellam ingressus fuerat. Malas istas potestates in profundissimas inferni partes ideo demisit Salvator, quod animas in terram deprimi incurvarique fecissent, qualis illa fuit quæ penitus oculos attollere non poterat, quam in Evangelio, cum Abrahami filia esset, decem et octo annorum spatio in vinculis habuisse Satanam Salvator affirmavit ²⁶. Erat vero etiam ejusmodi tota Judæorum Synagoga. Inde est igitur, quod eam iterum ut excitetur, adhortatur. Juxta illud : « Excitare qui dormis, et resurge ex mortuis, et illucescet tibi Christus ²⁷. » Et illud etiam : « Itaque remissas manus et soluta genua erigite, et gressus rectos facite pedibus vestris ²⁸. » Ideo autem *induere fortitudine tua* dixit, quod maximas quasdam facultates, quæ rationis est particeps, anima habeat. Primum quidem ut se lapsu (quod sæpe dictum est) *excitet*. Nam ubi ipsa est pœnarum acerbitas, ibi et frequens consolatio. Deinde,

τοῦ. » Ὁ δὲ δίκαιος λέγει· « Ποτὴρ ἰον σωτηρίου λή-
ζομαι, καὶ τὸ ὄνομα Κυρίου ἐπικαλέσονται. » Τὸ οὖν
ποτήριον δοθήσεσθαι τοῖς αὐτῆς πολεμίοις, καὶ ταύ-
την ἰδικηκῶσι φησί· διὸ κατὰ Σύμμαχον εἴρηται·
Καὶ θήσω αὐτὸ εἰς χεῖρας τῶν ἀποικισάντων σε.
Εἰκός δὲ ταῦτα καὶ περὶ ἀντικειμένων δυνάμεων λέ-
γεσθαι, αἷς ἀποστᾶσα Θεοῦ ψυχῇ ἐαυτὴν ὑποτάττει,
καὶ γῆνα φρονούσα κύπτει πρὸς γῆν, καὶ τέως
ἀπλωθεῖτα πρὸς ἑδάφος τοῖς τῶν ἐλόντων αὐτὴν κα-
ταπατεῖται ποσίν· ἡ δὲ Θεῷ προσοῦσα, ἡρθιος ἑστη-
κεν ἄνω βλέπουσα, καὶ πρὸς αὐτὸν ἐπηρμένη. Τινὲς
δὲ ἀδικησάντων αὐτὴν φασίν, τῶν ὀρθοποδεῖν μὴ
συγχωρησάντων αὐτῇ διδασκάλων. Ὅσοι γὰρ ἦσαν ἐν
τροφῇ τε καὶ δόξῃ· τοσούτω πικροτέρως ἀπέλαυσαν
δίκης, ὧν εἶχον ἐστερημένοι. Περὶ δὲ τῶν νοητικῶς
B ἀδικησάντων καὶ Παῦλος φησιν· « Εἰ δὲ καὶ ἐστὶ
κεκαλυμμένον τὸ Εὐαγγέλιον ἡμῶν, ἐν τοῖς ἀπολλυ-
μένοις ἐστὶ κεκαλυμμένον, ἐν οἷς ὁ Θεὸς ἐτύφλωσε
τοῦ αἰῶνος τοῦτου τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων, εἰς τὴν
μὴ διαυγᾶσαι τὸν φωτισμὸν τοῦ Εὐαγγελίου τῆς δό-
ξης τοῦ Χριστοῦ. » Τοιοῦτόν τι δηλοῖ καὶ τὸ τοῦ
ἀκαθάρτου πνεύματος τοῦ μεθ' ἐτέρων ἐπὶ πονηρο-
τέρων ὑποστρέψαντος· ὅθεν ἐξήλθεν. Ἐπάγει γάρ·
« Οὕτως ἐστὶ τῇ πονηρᾷ γενεᾷ ταύτῃ. » Ἐν Αἰγύ-
πτῳ μὲν γὰρ ἀσεβήσαντες ἔνοιον ἔσχον τὸ πνεῦμα
τὸ πονηρὸν, οὐπερ ἀπηλλογῆσαν ἀκούσαντες· « Κύ-
ριον τὸν Θεόν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λα-
τρεύσεις. » Εἶτα μὴ δεξαμένων διὰ πίστεως ἔνοιον
τὸν Χριστόν, τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα σχολάζοντα τὸν
τόπον τὸν ἀρχαῖον εὐρὺν, αὖθις εἰς αὐτὸν εἰσεπήδη-
C σαν· ὃ καὶ τὸν προσδότην μετὰ τὸ φύμιον ὑπέδω. Ταῦ-
τας ὁ Σωτὴρ τὰς πονηρὰς δυνάμεις εἰς ἄδου τάρτα-
ρώσας παρέδωκεν, ἀνθ' ὧν εἰς γῆν τὰς ψυχὰς κατα-
βάλλοντες συνέκαμψαν, ὅποια ἦν ἡ ἐν Εὐαγγελίῳ παν-
τελῶς ἀνανεῦσαι μὴ δυναμένη, περὶ ἧς ἔλεγεν ὁ Σω-
τήρ· « Ταύτην δὲ θυγατέρα οὖσαν Ἀβραάμ ἦν ἔθηκεν
ὁ Σατανᾶς δέκα καὶ ὀκτὼ ἔτη. » Καὶ πᾶσα δὲ τοιαύτη
τῶν Ἰουδαίων ἦν ἡ συναγωγὴ· διὸ πάλιν ἐπερόθηται
ταύτη παρακελεύεται κατὰ τό· « Ἐγειραι ὁ καθεύ-
δων, καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἐπιφάσει σοι
ὁ Χριστός. » Καὶ κατὰ τό· « Διὸ τὰς παρειμένους
χεῖρας, καὶ τὰ παρειμένα γόνατα ἀνορθώσατε, καὶ
τροχίας ὁρθὰς ποιεῖτε τοῖς ποσὶν ὑμῶν. » Ἐρδύσκει
δὲ, φησί, τὴν ἰσχὺν σου, ἐπειδὴ περ ἔχει τινὰ μεγί-
Dστην ἰσχὺν ἢ λογικὴν ψυχῇ. Πρῶτον δὲ τὸ ἐξεγερῶ-
ναι τοῦ πτώματος πυκνὰ λεγόμενον. Ἐνθα γὰρ τὸ
πικρὸν τῆς δίκης, ἐκεῖ καὶ συνεχὴς ἡ παράκλησις.
Εἶτα, τὸ τὴν ἰδίαν ἀναλαμβάνειν ἰσχύν. Ἐχει δὲ καὶ
δόξαν μεγίστην κατ' εἰκόνα πεποιημένην τοῦ Κτί-
σαντος, καὶ αὐτὸν ἔχουσα δόξαν, ἣν ἐπαναλαβεῖν
βούλεται γενομένην πόλιν ἁγίαν, ὡς μηκέτι δι' αἰ-
τῆς διαβαίνειν ἄλλογενῇ, ἢ εἰδωλολάτρῃ. Ὅτι δὲ
δόξα ὁ τῆς δόξης Κύριος, ὅς ἐστι Χριστός, δηλοῖ καὶ
Δαβὶδ· « Ἐξεγέρθητι, λέγων, ἡ δόξα μου. » Καὶ περὶ

²⁰ Psal. x, 7. ²¹ Psal. cxv, 13. ²² II Cor. iv, 5, 4. ²³ Math. xii, 45. ²⁴ ibid. ²⁵ Deut. vi, 13.
²⁶ Luc. xiii, 16. ²⁷ Ephes. v, 14. ²⁸ Hebr. xii, 13.

τῶν πιστευόντων, « ὅτι τὸ καύχημα τῆς δυνάμεως **A** ut vires suas instauret ac resumat. Habet vero autῶν εἰ σύ. » permagnam etiam *gloriam*, quod ad Conditoris exemplar effecta, eo etiam, qui *gloria* est, potitur, quam vult resumere *civitatem sanctam*, ut non ipsam amplius pertranseat externus, aut idolorum cultor. Esse autem eum ipsum *gloriam*, qui *gloriæ* Dominus est, Christum scilicet, ipse etiam, qui, « Exsurge, **587** gloria mea, cecinit, » testatur David ²⁹; qui rursus de credentibus locutus : « Quia gloriatio eorum tu es ³⁰, » scripsit.

Τίνα δὲ τρόπον ἐνδυσώμεθα τὴν ἰσχυρὴν, καὶ τὴν δόξαν ὁ σοφὸς παρέστησε Παῦλος εἰπὼν· Ἐνδύσασθε τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν. Καὶ πάλιν· Ὅσοι γὰρ Χριστὸν ἐβαπτίσασθε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε. Τὸ δὲ πρόσωπον τῆς Ἑκκλησίας, Ἑσάτας εἰσάγει λέγων· « Ἀγαλλιάσθω ἡ ψυχὴ μου ἐπὶ τῷ Κυρίῳ. Ἐνέδυσε γάρ με ἱμάτιον σωτηρίου, καὶ χιτῶνα εὐφροσύνης· » ἔν νῦν ἁγίαν καλεῖ, ὡς σύμμορφον τῷ Χριστῷ, καὶ ἁγίου μετέχουσιν Πνεῦματος, ἐν ᾧ καὶ ἐσφραγίσθημεν εἰς ἡμέραν ἀπολυτρώσεως πάντα ῥύπον ἀπονηψάμενοι, ὃς καὶ πασαν ἐφθορὰν ἡμῶν διαβολικὴν ἀποκρούεται λέγων· Οὐκέτι προστεθήσεται διὰ σοῦ διελθεῖν ἀπερίτμητος καὶ ἀκάθαρτος. Καὶ ἱστορικῶς δὲ τὰ περίλοιπα ἔθνη συνέχεις ἐφθόδους ποιοῦμενα, μονονοχὶ δι' αὐτῆς χαμαὶ κειμένη; διήρχοντο. Ὡς ἐκ γῆς δὲ ἀνισταμένη, καὶ τῶν γῆινων γεμούτῃ τὸν χοῦν ἐκτινάξει παρακαλεῖται, τὸ φρόνημα δηλονότι τὸ σαρκικόν, ὃ δεῖ προαποθεμένου, οὕτω προσιέναι Χριστῷ, Παύλου λέγοντος· Ἐκδύσασθε τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, καὶ τὰ ἐξῆς. Ὁ δὲ δράσαντες ἀνιστάμεθα ὁρθῶ καὶ βεδηκότε τῷ λογισμῷ, καθά τις παραγγέλλει προφήτης· « Στήσον σεαυτὴν, Σιών. » Καὶ Δαβὶδ δὲ φησιν· « Ἔστησεν ἐπὶ πέτρας τοὺς πόδας μου. » Ὁ παρ-
έπεται καὶ τό· Ἐκδύσασθε τὸν δεσμὸν τοῦ τραχήλου. Σειραῖς γὰρ τῶν ἰδίων ἀμαρτημάτων ἔκαστος σφίγγεται. Καὶ ὑπὸ ζυγὰ δὲ τῆς ἀμαρτίας ὑποβληθέντες, « Διαβρέξωμεν τοὺς δεσμοὺς αὐτῶν, καὶ ἀπορρίψωμεν αὐτῶν τὸν ζυγὸν αὐτῶν, » τὸ ἀγαθὸν ἐλευθέρῳ κατορθοῦντες φρονήματι, ὡς παρ' ἐνὸς ἡμῖν εἰρησθαι· τῶν προφητῶν· « Καὶ ἐξελεύσεσθε, καὶ σκιρτήσετε ὡς βοσκήματα ἐκ δεσμῶν ἀναιμένα. » Ὡς ἀμαρτίας γὰρ καὶ διαβόλου δεσμῶν, καὶ δουλην αἰχμάλωτον καλεῖ τὴν Σιών ἐλεῶν αὐτὴν τῆς πικροτάτης ἀλώσεως· « Ἦν καὶ θυγατέρα καλῶν, τὸ πῶς οὖν ἦλω, παρίστην· ὡς αὐτὴ δι' αὐτὴν, οὐκ ἀσθενεῖα τοῦ σώζοντος, τῆς δὲ πατρικῆς εὐσπλαχνίας ἀφηνιάσασα. Ὅθεν αὐτὴν δωρεὰν πεπράσθαι φησὶ. Καὶ ἄνω γὰρ ἔφασκεν· Ἰδοὺ ταῖς ἀμαρτίαις ὑμῶν ἐπράβητε μηδὲν ἀντικαταλλάξιμενοι τῆς ἐαυτῶν ἀπωλείας. » Ἀκοντες γὰρ, ὡς εἰπεῖν, ἀπηγόμεθα. Διὸ, καὶ ἄκοντα τὸν ἰσχυρὸν ἐσκόλευσεν ὁ Χριστός. Ἄ δέδρακεν ἐπιφέρων ἄνευ ἀγγυρίου λυτρούμενος τοὺς μὴ σωματικῇ περιπεσόντας αἰχμαλωσίᾳ, ἀλλὰ ψυχικῇ, καὶ τοῦ τιμίῳ δεομένους αἵματος.

Εἴτα δείκνυσιν ἑαυτὸν ἀεὶ τοῦ Ἰσραὴλ γεγονότα

Quo deinde modo *fortitudinem et gloriam induamur*, sapiens expressit Paulus, cum nos Dominum nostrum *Jesum Christum* induere præcipit ^{30*}; cum rursus omnes in Christum baptizatos, Christum ipsum induisse significavit ³¹. Inducit vero Ecclesiæ personam in hunc modum loquentem Isaias : « Exsultet anima mea in Domino. Induit me vestimento salutis, et tunica lætitiæ ³² : » quam nunc *sanctam* appellat tanquam Christo conformem, Spiritusque sancti participem, in quo sordibus ablutis signati sumus in diem redemptionis; qui omnes etiam diabolicos insultus a nobis propulsat, his verbis : *Non amplius perget transire per te incircumcisis et immundus*. Nam et eam olim vicinæ gentes, si res gestas intueris, frequenti exercitu tanquam humi jacentem conculcantes *pertransierunt*. Sed jam velut erectam, rebusque terrenis oppletam, *pulverem ipsum*, id est carnis consilium, *excutere* adhortatur; quo non nisi abjecto ad Christum licet accedere, si Paulo credimus, qui veterem hominem, et quæ deinceps, exuere præcipit ³³. Quod ubi præstiterimus, recta ipsi tum demum stabilique ratione excitabimur, sicut est a propheta quoddam significatum, ubi ait : « Statue te ipsam, o Sion ³⁴. » Et a Davide : « Statuit supra petram pedes meos ³⁵. » Cui convenit et illud, quod sequitur : *Solve vincula colli tui*. Suis enim quisque peccatis, ut catenis, constringitur. Et nos, qui scelerum iugo deprimimur, « Dirumpamus vincula eorum, jugumque ipsorum excutiamus ³⁶, » libera voluntate quod justum est operati, sicut his verbis unus ait prophetarum : « Et egrediemini, et salietis, tanquam vituli vinculis relaxati ³⁷. » *Sionem* enim tanquam peccati diaboli-
que laqueis constrictam et *captivam* alloquitur, ejusdem propter expugnationis acerbiteriam miseratione commotus; quam etiam *filiam* appellando, non servantis imbecillitate, sed per se, quæ paternæ benevolentiae frenum respuerit, captam esse **538** ostendit; unde *gratis venundatam esse* adjicit. Nam et superius dicebat : « Ecce peccatis vestris venundati estis, nulla pro interitu vestro facta commutatione ³⁸. » Inviti enim, ut ita dicam, abripiebamur; ideoque repugnantem spoliasset for-
tem Christus dicitur ³⁹. Quæ se fecisse ait, non

²⁹ Psal. lvi, 9. ³⁰ Eccli. xi, 22. ^{30*} Ephes. iv, 24. ³¹ Galat. iii, 27. ³² Isa. lvi, 1. ³³ Ephes. iv, 24. ³⁴ Isa. xxxvii, 22. ³⁵ Psal. xxxix, 5. ³⁶ Psal. ii, 3. ³⁷ Malach. iv, 2. ³⁸ Isa. lvi, 3. ³⁹ Luc. xi, 22.

VARIÆ LECTIONES.

κ γρ. εἴρηται.

PATROL. GR. LXXXVII.

79

rem se esse ostendere; sive tempus illud spectes, quo sponte in Ægyptum profecta Jacobi domus, ibi propter famem *habitavit*, sive illud etiam, quo per *Assyrios* est expugnata civitas, ut ab ea *redemptione* quæ sensibus patet, ad ejus, quæ adventu suo facta est, cum alia ratione *gratis venundati essent*, intelligentiam deducat. Atque inde est, quod, *Et nunc quid erit hic?* vel, ut cæteri interpretantur, *quid erit mihi hic?* intulit. Nihil enim hic, ait, apud eos reperio, juxta illud: « Ideo veni, et non erat homo. Vocavi, et non erat qui audiret¹⁰. » Quod si ad eam, quæ sub Romanos fuit, captivitatem referas, ad gentium regiones, in quibus dispersi vagantur, loci particula referetur: nimirum, ut eos ideo in tali rerum statu versari, istaque pati indicet, quod Redemptorem suum cruci affixerint. Deinde, cum *mirarentur* Judæorum principes, quare Dei sors Israel et sanctus appellatus ita miserabiliter vexaretur, et tanquam spe prorsus adempta *ulularent*, in eosdem expugnationis subditorum suorum culpam rejicit, qui Salvatoris oblatis fidem amplecti ipsis non permiserunt. At gentes cum eam esse causam ignorarent, istorum Deum imbecillitatis arguebant, quem servare non valuisse dicebant: sicut olim Kapsaces, cum vos, inquit, non propter virium mearum tenuitatem esset adortus. Non hujus itaque, sed vestræ, qui peccastis, vires exciderunt. Ista autem ad Judæorum principes dirigi cæterorum confirmat interpretatio. Vertunt enim Symmachus et Aquilas: *Dominatores ejus ululant*: ubi Theodotio *principes pro dominatoribus* dixit. Hinc igitur **589** et illa fuerunt, quibus antea Dominum cum populi senioribus, et cum principibus ejus, in judicium venturum esse significaret. Nam et vulgus ipsum ad rumorem sinistrum de Salvatore spargendum excitaret. Itaque secundum alios, post verba ista: *Nomen meum blasphematur, in gentibus* non reperias: neque apud Symmachum, qui *jugiter tota die nomen meum blasphematur*, interpretatus est. Semper enim in *Dominum principes non blasphemi* fuerunt tantum, sed blasphemix causam cæteris etiam præbuerunt. Tales igitur, inquit, ipsi vos præstitistis. Sed me *gentium populus* in locum vestrum, ubi *nomini mei vires*, quod ipsi ignorantes *blasphematis*, reipsa didicerit, gloria afficiet. Quæ illa tum demum *die* fieri continget, cum ipse, qui per savor. Id autem et Paulus indicavit, cum Deum multifariam multisque modis olim patribus in prophetis, sed novissime diebus istis in Filio locutum esse significavit¹¹.

VERS. 6-15. Sicut hora super montes, sic pedes evangelizantium auditum pacis, sic qui evangelizat bona: quia auditam faciet salutem tuam, dicens: Sion, regnabit Deus tuus: quia vox custodientium te exultata est, et voce simul latitabuntur: quia oculi

Σωτήρα καὶ Λυτρωτήν. Καὶ ὅτε κατήλθεν ἐκὼν εἰς τὴν Αἴγυπτον, τοῦ Ἰακώβ ἐκεῖ διὰ λιμὸν κατοικήσαντος· καὶ ὅτε βίβη διὰ τὰς ἁμαρτίας ὑπὲρ Ἀσσυρίων ἐάλω, ἀπὸ τῆς αἰσθητῆς λυτρώσεως, τὴν ἐπὶ τῆς παρουσίας αὐτοῦ δηλῶν ἄλλω λόγῳ θεωρεῖν πεπραγμένων. Διὸ ἐπιλέγει· Καὶ νῦν τί ὥς ἐστι; ἢ κατὰ τοὺς λοιποὺς, καὶ νῦν τί ἐστὶ μοι ὥδε; οὐδὲν γὰρ, φησὶν, ὥδε παρ' αὐτοῖς εὐρίσκω, κατὰ τὸ ῥηθὲν· « Διότι ἤλθον, καὶ οὐκ ἦν ἄνθρωπος. » Ἐκάλεσα, καὶ οὐκ ἦν ὁ ὑπακούων. » Εἰ δὲ τὴν ὑπὸ Ῥωμαίων αἰχμαλωσίαν δηλοῖ, λέγεται ἂν τὸ ὥδε, ἐν ταῖς τῶν ἐθνῶν χώραις, εἰς ἃς διεσπάρησαν· ἦγγουν, ἐν τοῖς καταστάσει πραγμάτων δηλονότι, ταῦτα πάσχουσι τὸν ἐαυτῶν σταυρώσαντες λυτρωτήν. Εἰτα θαυμάζοντων τῶν παρ' Ἰουδαίοις καθηγητῶν, πῶς ὁ Θεοῦ κληρὸς λεγόμενος καὶ ὅστις Ἰσραὴλ ἐπραξεν οὕτως οἰκτρῶς, καὶ ὡς πάσης αὐτοῖς ἀνηρημένης ἐλπίδος ἐδόλουζόντων, αὐτοὺς αἰτιάται τῆς τῶν ὑπηρετῶν ἀλώσεως. Οὐ γὰρ συνεχώρουν αὐτοῖς τῷ πρὸς αὐτοὺς ἀφιγμένῳ πιστεῦσαι Σωτήρι. Ἀλλ' οἱ ἐθνικοὶ τὴν τῆς ἀλώσεως ἀγνοοῦντες αἰτίαν, ἀσθενείας τὸν τοῦτων ἡττιῶντο Θεὸν, ὡς σῶσαι, κατὰ τὸν Ῥαφαίου λόγον, αὐτοὺς οὐκ ἰσχύσαντα. Κάκεινος γὰρ ὑμῖν ἐπέτληθεν, οὐ δι' ἐμὴν ἀσθένειαν. Τοιγαροῦν ἡ τοῦτου πέπτωκε δύναμις, ἀλλ' ὑμῶν ἡμαρτηκότων. Ὅτι δὲ ταῦτα τοῖς ἄρχουσι προσφώνει, ἡ τῶν ἄλλων παρέστησεν ἔκδοσις. Ὁ μὲν γὰρ Σύμμαχος· Οἱ ἐξουσιάζοντες αὐτοῦ, φησὶν, ἐδόλουζουσιν. Καὶ Ἀκύλας, ἐξουσιάζοντες. Ὁ δὲ Θεοδοσίῳ ἄρχοντες. Διὸ καὶ ἄνω ἔλεγεν· αὐτὸς Κύριος εἰς χρίσιν ἔξει μετὰ τῶν πρεσβυτέρων τοῦ λαοῦ, καὶ μετὰ τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ. Αὐτοῖς γὰρ ἀνέσεισαν τὰ πληθὴ ταῖς κατὰ τοῦ Σωτήρος καχεῖσθαι φωναῖς. Διὸ, κατὰ τοὺς λοιποὺς, οὐ πρόσκειται τῷ, τὸ δρομα μου βλασφημεῖται, τὸ ἐν τοῖς ἔθνεσι. Τοιγαροῦν ὁ Σύμμαχος φησὶ· Διὰ παντὸς, ὅλην τὴν ἡμέραν τὸ ὄνομά μου βλασφημεῖται. Ἀεὶ γὰρ οἱ ἄρχοντες ἐβλασφημοῦν τὸν Κύριον, καὶ τοῖς ἄλλοις ὑπέβαλλον. Ἀλλ' ὑμεῖς μὲν τοιοῦτοι. Ὁ ἐξ ἐθνῶν δὲ λαὸς, ἂν ὑμῶν με δοξάσει, τοῦ ἐμοῦ ὀνόματος πειρατὴν δύναμιν ἐγνωκώς, ἦν οὐκ εἰδότες αὐτὸ βλασφημεῖτε. Καὶ ταῦτα ἐστὶ τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, καθ' ἣν ἀνθρώποις ὁ ταῦτα διὰ τῶν προφητῶν λέγων ἐπιδημῆσω. Τοῦτο καὶ Παῦλος λέγει· « Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάσαι ὁ Θεὸς

ἡ λαλήσας τοῖς πατράσιν ἐν προφήταις, ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Ὑψί.

prophetas ista denuntio, cum hominibus conversabor ista denuntio, cum hominibus conversabor ista denuntio, cum hominibus conversabor

ζ-ισ'. Ὡς ὥρα ἐπὶ τῶν ὄρεων, ὡς πόδες εὐαγγελιζομένων ἀκοὴν εἰρήνης, ὡς εὐαγγελιζόμενος ἀγαθὰ. Ὅτι ἀκουστήν ποιήσει τὴν σωτηρίαν σου λέγων· Σιών, βασιλεύσει σου ὁ Θεός. Ὅτι σωτήρ τῶν φυλισσόντων σε ἐφύωθη, καὶ τῇ φωνῇ

¹⁰ Isa. lxxv, 12. ¹¹ Hebr. i, 1.

ἄμα εὐφρανθήσονται, ὅτι ὀφθαλμοὶ πρὸς ὀφθαλ- **A** *ad oculos videbunt, quando misertus fuerit Dominus*
μοὺς ὄψονται, ἥτινα ἂν ἐλεήσῃ Κύριος τὴν *Sion, etc.*
Σιών, κ. τ. λ.

Τοῦ Θεοῦ Λόγου τὴν εἰς ἀνθρώπους ἐπιδημίαν εἰπὼν, ἀκολούθως τὰ περὶ τοῦ εὐαγγελικοῦ συνάπτει κηρύγματος. Ὁ δὲ Σύμμαχος οὕτως ἐξέδωκε· *Τι εὐ- πρεπὲς ἐπὶ τῶν ὀρέων πόδες εὐαγγελιζομένου ἀκοὴν ποιοῦντος εἰρήνην, εὐαγγελιζομένου ἀγαθὰ ἀκουστήν ποιοῦντος σωτηρίαν, ἃ δὴ μεταφράζας ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους ὁ Παῦλος φησιν·* « Ὡς ὥρατοι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων ἀγαθὰ, εὐαγγελιζο- μένων εἰρήνην »· Ἀντὶ δὲ τοῦ σωτηρίου, ἡ Ἑβραϊκὴ λέξις *Ἰησοῦν* περιέχει. Καὶ εἰ μὴ τὴν λέξιν ἐρμή- νευσαν, οὐδὲν ἂν ἐκώλυεν αὐτοὺς εἰπεῖν ἀκουτί- ζοντος Ἰησοῦν. Ἀνθ' οὗ εἶπεν Ἀκύλας καὶ Θεοδο- τίων ἀκουτίζοντος σωτηρίαν. Ἀντὶ δὲ τοῦ, ὡς **B** *ὦρα·* ὁ μὲν εἶπεν, *τί ὠρμώθησαν.* Ὁ δὲ Θεοδοτίων, *εὐπρεπὲς.* Τὸν δρόμον δὲ τὸν πανταχοῦ γῆς τῶν τοῦ Εὐαγγελίου κηρύκων ὁ λόγος θαυμάζει, ὡς οἱ *πόδες ὥρατοι*, διὰ τὸ καθαρόν, ὡς ἂν τοῦ Σωτῆρος αὐτοὺς ἀνπονίψαντος ^m. Τὸ ὑψηλὸν δὲ αὐτῶν τοῦ κηρύγματος τὸ ἐπὶ τῶν ὀρέων δηλοῖ. Τὴν πρὸς Θεὸν δὲ τοῖς μα- κρὰν καὶ τοῖς ἐγγὺς εἰρήνην εὐηγγελίζοντο; δη- λούντες τὸν Χριστὸν τὸν ποιήσαντα ἀμφοτέρω ἐν, καὶ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσαντα, τὴν ἐχθρὰν ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ. Διὸ ταῖς Ἐκκλησίαις ἐπιστέλλων ὁ Παῦλος, χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη γράφει. Εὐηγγελί- ζοντο δὲ καὶ τὰ θνῶτα ἀγαθὰ, τοὺς μακαρισμοὺς καταγγέλλοντες. Ἐλεγεν δὲ τὸ κήρυγμα τῇ Σιών, δηλαδὴ τῷ θεοσεβεῖ πολιτεύματι, τῷ τε τῶν ἀπο- στόλων χορῷ, βασιλεύσει σου ὁ Θεός. Διὸ τὴν *βασιλείαν* τῶν οὐρανῶν πᾶσιν ἀνθρώποις κατήγ- γελλον.

Κατὰ δὲ τὴν ἔκδοσιν τῶν Ἑβδομήκοντα, τὸ, ὡς *ὦρα ἐπὶ τῶν ὀρέων*, ἀποδοτέον τοῖς πρὸ αὐτοῦ, ἵνα ἡ· Αὐτὸς ὁ λαῶν πάρεμι, ὡς *ὦρα ἐπὶ τῶν ὀρέων.* Ὡραν δὲ φησι τὸ ἔαρ, ἐν ᾧ ἄνθη τε νέα, καὶ καρ- πῶν γοναί. Διὸ καὶ ὁ Νυμφίος πρὸς τὴν Νύμφην φησίν· « Ἀνάστα, ἐλθέ, ἡ πλησίον μου, καλὴ μου περιστέρα, ὅτι ἰδοὺ ὁ χειμὼν παρήλθεν· ὁ ὕετός παρήλθεν· ἐπορεύθη· ἑαυτῷ. Τὰ ἄνθη ὥφθη ἐν τῇ γῇ, καιρὸς τῆς τομῆς ἐφθασεν. » Καὶ ἡμᾶς γὰρ ὁ *δρά- κων* καταχειμάσας, ἀκάρπους ἀπέφηγεν, ὡς μὴ εἶναι **D** ποιοῦντα χρηστότητα. Ἀλλ' ἀνεθάλομεν ἐν Χριστῷ πνευματικῆς εὐκαρπίας γενόμενοι πλήρεις, ὡς καὶ δύνασθαι λέγειν· « Καταβήτω ὁ ἀδελφός μου εἰς κῆπον αὐτοῦ, καὶ φαγέτω καρπὸν ἀκροδρύων αὐτοῦ. » Γέγονε δὲ καὶ ὡς *πόδες εὐαγγελιζομένου ἀκοὴν εἰρήνης*, κατὰ τὴν προαποδοθεῖσαν ἐξηγήσιν. Τινὲς δὲ τὸ παρὸν βῆτόν οὕτως· ἐρμήνευσαν λέγοντες, ὡς τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ λαοῦ τὴν ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα γε- νομένην δηλοῖ, ἥτις καὶ παρουσία δικαίως ἂν λέ- γοιτο· οὐ τῆς οὐσίας αὐτοῦ τόπον ἐκ τόπου μετιού-

590 Postquam de Verbi Dei ad homines acces- su disseruit, ordine jam de Evangelii præconio ser- monem adjicit. Sic autem vertit Symmachus : *Quid pulchri in montibus pedes ejus qui evangelizat auditum, qui facit pacem ; qui annuntiat bona ; qui auditam facit salutem ?* Quæ certe Epistola ad Romanos Paulus interpretatus ait : « Quam speciosi sunt pedes evan- gelizantium bona, evangelizantium pacem ⁴¹ ! » Sed pro vocabulo *salutem*, *Jesum* habet Hebraica lectio : neque eos quidquam, nisi vim nominis explicarent, *ejus, qui Jesum audiri facit* dicere prohibebat, pro quo, *ejus, qui salutem audiri facit*, Aquilas et Sym- machus interpretantur. Verum quo loco *sicut horu* **B** habemus, ille quidem, *quid pulchri facti sunt ?* Theo- dotio autem *renusti*, reddiderunt. Miratur deinde in quascunque terras Evangelii præcones abierint, ibidem auditos esse : horumque *pedes* ideo *pulchros* appellavit, ut quos Salvator abluisset, mundos esse significaret ⁴² : non aliter quam per *montes*, ipsam prædicationis sublimitatem. *Pacem* vero cum Deo non vicinis tantum, sed remotis etiam gentibus *evangelizabant*, qui Christum docebant ; a quo, mæ- ceriæ interstitio, odioque ipso per carnem suam sublati, utraque unum effecta sunt ; unde Paulum ipsum, cum ad Ecclesias scribit, gratiam illis et pacem precari videmus ⁴³. *Evangelizabant* item *bona* revera, cum beatitudines denuntiabant. **591** Erat vero eorum ad *Sionem*, id est ad eos, qui pium **C** vitæ institutum amplexi erant, et ad ipsum etiam apostolorum chorum, in hæc verba prædication, *Regnabit Deus tuus*. Unde et ipsi *regnum* cœlo- rum cunctis mortalibus annuntiabant.

Quod si ad Septuaginta attendis, verba ista, *sicut hora in montibus*, ad eos, qui ipsum præcesserunt, ita referenda sunt, ut se, qui loquatur, *tanquam horam in montibus* adesse, ipsoque *horæ* nomine verum tempus, a quo florum fructuumque recens incipit editio, demonstrare significet. Hinc illa etiam Sponsi ad Sponsam verba : « Surge, veni quæ me prope es, pulchra turtur mea, quoniam ecce hiems transiit, imber abiit et recessit sibi, flores apparue- runt in terra ; tempus putationis advenit ⁴⁴. » In nos enim cum *draco* ipse, tanquam hiems aspera, desavisset, ita steriles effecit, ut qui bene ageret, nullus repertus sit ⁴⁵. Sed ita ipsi in Christo reflo- ruimus, ut spirituali fructuum ubertate referti, « Descendat frater meus in hortum ejus, et comedat fructum arborum ipsius ⁴⁷, » dicere valeamus. *Fuit* vero etiam *tanquam pedes evangelizantium au-* *ditum pacis*, si quæ prius allata est, explicationem intuearis. Non desunt porro qui verba ista sic in- terpretentur, ut eam populi inspectionem, qua

⁴¹ Rom. x, 15. ⁴² Joan. xiii, 10. ⁴³ I Cor. i, 3. ⁴⁴ Cant. ii, 10-12. ⁴⁵ Psal. xiii, 3. ⁴⁷ Cant. vi, 1.

VARIÆ RECTIONES.

^m γρ. ἀπονί.

postea contigit, et merito etiam accessus dicatur; non quod ejus essentia a loco in locum transeat, sed quod ejusdem vires aperte demonstrantur, significari velint: itaque purgatis quidem nobis adesce, abesse autem scelere et vitio inquinatis. At igitur tam apertam fore defensionem, ut vel ipsi eundem, qui nunc futura prænuntiat, et qui postea adimpleat, esse fateamur. Ut enim non potest diei venientis hora latere, cum montes ipsi solis radiis illustrantur: sic erit omnibus conspicua mea in vos propensio; neque minore lætitia et exultatione implebimini, quam quibus pacis dulcem nuntium aliquem audire contigit. Ipse porro, ubi vos excedendi contigerit, rex vester appellari non dedignabor. Eo enim felicitatis perventura est Sion, ut in ea nihil non eorum omnium, quæ in præclaris **592** et pacatis urbibus sunt, adimpleri videas: dum ipsi quidem custodes urbem cum voce servabunt, sese deinde cum exaltatione ita salutabunt, et quam sunt consecuti misericordiam deprecident.

Esse vero hujus etiam lætitiæ participes merito Hierosolymorum solitudines dicantur. Ut enim cum Sionis vias lugere dixit ⁴⁸, incolarum et advenarum solitudinem significavit, sic et nunc, cum desertum festum simul acturum dixit, eam, qua afficiuntur, lætitiā demonstrat; rerum istarum causam divinx benignitati et misericordiæ ascribens; per quam idem Jerusalem brachio suo, id est potentia virtutis suæ liberavit; cum a Deo civitatem defendi gentes ipsæ non ambigerent. Atque hæc quidem illi. Cæterum quo loco, Vox custodientium te exaltata est, habemus, Vox speculatorum tuorum elata est interpretatur Symmachus, adjungens et in idem laudabunt: oculatæ enim videbunt, quando convertet Sion Dominus; in quo rursum pia vitæ ratio innuitur. Sed pro quo oculatæ dixit, oculum in oculo visuros esse reliqui transtulerunt. Deinde speculatorum nomine, Salvatoris discipulos intelligit. Nam et ita prophetas antiquitus appellabant, et nunc etiam recentis populi speculatores et custodes quidam ipsi sunt apostoli; qui bonitate doctrinæ pastori principi adversus lupos, oves custodiunt. Idem præterea, quia suis oculis Salvatorem viderunt, suisque auribus audiverunt; vocem suam eo usque exaltarunt, ut a gentibus omnibus audita sit, duoque in unum populi coierint, juxta illud: « Lætamini, gentes, cum populo ejus ⁴⁹. » Hinc et illa Davidis, « Audite hæc, omnes gentes ⁵⁰. » Deinde non aliter quam ipsa dæmoniorum multitudo, non sine sonitu perit, ut a nemine ignoraretur: sic et salutis præconium ab omnibus, qui in veteris tyranni locum regem **593** Dominum exceperant, exaudiri decuit. Quod nobis certe festivitatis et lætitiæ argumentum peperit, juxta illud: « Dominus regnavit, exsultet terra ⁵¹. »

Quo pacto autem regnet, non obscure indicat, cum vocem custodientium exaltatam esse et subjungit:

σῆς, ἀλλὰ τῆς ἐνεργείας καταδύλου γινομένης. Διὸ καθαιρομένοις μὲν ἡμῖν παρῆναι λέγεται, ἀπεινὰ δὲ ἀμαρτανόντων. Τὴν τοίνυν ἀντιλήψιν οὕτω φανεράν ἐξεσθαι φησιν, ὅς ὕμᾶς ἀμολογῆσαι τὸν αὐτὸν εἶναι τὴν καὶ νῦν προλέγοντα καὶ αὐθις πληροῦντα. Ὡς γὰρ οὐκ ἔστι τὴν ὥραν τῆς ἡμέρας λαθεῖν, καθ' ἣν ἐκλάμψῃς ὁ ἥλιος καταλάμπει τὰ ὄρη, οὕτως ἔσται φανερά πᾶσιν ἡ παρ' ἐμοῦ εἰς ὑμᾶς ῥοπή, χαρῆς τε καὶ ἀγαλλιάσεως, οὕτω πληρωθήσεσθε, καθάπερ τοῖς ἀκοῇ ἐστιν εἰρηνικὴν τε καὶ ῥᾷδαν δεχομένοις. Καὶ βασιλεὺς δὲ ὑμῶν διορθουμένων ἀξιώστω καλεῖσθαι. Ἔσται γὰρ ἡ Σιών οὕτως εὐθηνουμένη, ὥς πάντα ἐκεῖνα πληροῦσθαι, ὅσα ἐν ταῖς ἐπιδόξοις πόλεσι καὶ εἰρηνευσίαις· φυλάκων μὲν τηρούντων τὴν πόλιν μετὰ φωρῆς, ἑαυτοὺς δὲ ἀσπαζομένων μετ' εὐφροσύνης, ὥς ἐπεγείρειν ἑαυτοῖς ἐν ταῖς συντυχίαις τὴν χαρὰν, καὶ τὸν ἐπ' αὐτοῖς ἔλεον χρηρτέιν.

ut sortis communionem ad gaudium sese excitent,

Κοινωνεῖν δὲ τῆς εὐφροσύνης αὐτοῖς λέγοιτ' ἂν εἰκότως καὶ τὰ ἔρημια τῆς Ἱερουσαλήμ. Ὡς γὰρ διὰ τοῦ, « Ὅδοι Σιών πενθοῦσι, » τὴν τῶν οἰκητόρων καὶ παριόντων ἐρημίαν ἐδήλου· οὕτω καὶ νῦν τὴν ἐρημίαν συνεορτάζειν εἰπών, τὴν καταλαβοῦσαν αὐτοὺς εὐφροσύνην παρίστησιν, αἷτιον τοῦτων τὸν ἔλεον εἰπών τοῦ Θεοῦ, δι' ὃν ὁ Θεὸς τὴν Ἱερουσαλήμ ἐλυτρώσατο τῷ βραχίονι, τοῦτ' ἔστι τῇ τῆς δυνάμεως ἐνεργείᾳ, γινωσκόντων τῶν ἐθνῶν ὡς ἐπεσκέψατο τὴν Ἱερουσαλήμ ὁ Θεός· καὶ ταῦτα μὲν οὕτοι. Ἀντὶ δὲ τοῦ, φωρὴ τῶν φυλάσσόντων σε ὑψώθη, ὁ Σύμμαχος, Φωρὴ τῶν σκοπῶν σου ἐπήρην, ἐρμήνευσεν, καὶ ἐπιγάγεν, ἐπὶ τὸ αὐτὸ αἰνέσουσιν. Ὁρθαλιμοφανῶς γὰρ ὕψονται ἐν τῷ ἐπιστρέψαι Κύριον τὴν Σιών· δηλουμένου πάλιν τοῦ θεοσεβοῦς πολιτεύματος. Ἀντὶ δὲ τοῦ ὀρθαλιμοφανῶς, οἱ λοιποὶ φασὶν ὀρθαλιδὸν ἐν ὀρθαλμῷ ὕψονται. Σκοποὺς δὲ νῦν τοὺς μαθητὰς τοῦ Σωτῆρος καλεῖ. Καὶ πάλαι γὰρ τοὺς προφῆτας οὕτως ἐκάλουν, καὶ νῦν τοῦ νέου λαοῦ γεγόνασι σκοποὶ καὶ φύλακες οἱ ἀπόστολοι φυλάσσοντες ἀπὸ τῶν λύκων τῷ ἀρχιεπίμενι τὰ πρόβατα διὰ τῆς πρεπούσης διδασκαλίας. Καὶ ὀρθαλιμοφανῶς αὐτόπται καὶ αὐτήκοοι τοῦ Σωτῆρος γενόμενοι ὑψώσαν τὴν ἑαυτῶν φωρὴν, ὡς ἐξακουστὲρ γενέσθαι πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν καὶ πρὸς ἕνα τοὺς δὲ συναχθῆναι λαοὺς, κατὰ τὸ· Εὐφρανθήτε, ἔθνη, μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. Διὸ φησὶ καὶ Δαβὶδ· « Ἀκούσατε ταῦτα, πάντα τὰ ἔθνη. » Καὶ ὡς περ τὸ τῶν δαιμονίων πληθὺς ἀπώλετο μετ' ἡμῶν, ὡς ἀγνοῆσαι μηδένα· οὕτω τὸ σωτήριον κήρυγμα πᾶσιν ἐξακουστον γέγονε βασιλεῦα δεξαμένοις ἀντὶ τοῦ πάλαι τυράννου τὸν Κύριον. Ὁ δὲ καὶ γέγονεν ἡμῖν ἀφορμὴ πανηγύρεως, κατὰ τὸ· Ὁ Κύριος ἐθαύμασεν, ἀγαλλιάσθω ἡ γῆ. »

Ὡς δὲ βασιλεὺς δηλαδὴ λέγων, φωρὴ τῶν φυλάσσόντων σε ὑψώθη. Πρὸς οὓς ἔλεγεν Ἰσραῆλ·

⁴⁸ Thren. I, 4. ⁴⁹ Isa. LXVI, 10. ⁵⁰ Psal. XLVIII, 2. ⁵¹ Psal. XCV, 11.

ἡ Ἐπ' ὄρος ὑψηλὸν ἀνάβηθι ὁ εὐαγγελιζόμενος Α
Σιών. Ὑψώσον τῇ ἰσχύϊ τὴν φωνήν σου. Ὁ ἰ καὶ
εὐφροσύνης ἐπληροῦντο, ἐλθομένης τῆς νέας
Σιών, ὁμοῦ τῷ κηρύγματι τὸ ἔργον ὁρῶντες
καὶ τῶν ἀκούοντων τὴν πίστιν. Καὶ Παῦλος δὲ
γράφει τοῖς δι' αὐτοῦ πεπιστευκόσιν. ἡ Χαρὰ καὶ
στεφανός μου. Ὁτι δὲ ἅμα τε ἐδίδασκον καὶ
τοὺς πειθομένους εἶχον, ὁ γλῶσσον ἐξ ὧν φησιν ἐν
ταῖς Πράξεσιν, ὡς προσετέθησαν ἐν μίᾳ ἡμέρᾳ τρεῖς
χιλιάδες ἀνδρῶν. Καὶ ὁ δεσμοφύλαξ δὲ ἀκούσας Παύ-
λου. ἡ Μηδὲν πράξης σεαυτῷ κακόν. ἅπαντες γάρ
ἔσμεν ἐνθάδε. ἡ θουμάσας ἐδαπτίσθη σὺν παντὶ τῷ
οἴκῳ. Αὐτοῦ ὀφθαλμοὶ δὲ πρὸς ὀφθαλμοὺς εἶδον,
κατὰ τὸ, ὁ Θεὸς ἐμφανῶς ἦξει. ἡ Ὦν, οὐ τοῖς ἡ
σὺς ὀφθαλμοῖς εὐφραινομένους, ἅμα τῇ σῇ φωνῇ
τοὺς ἀκούοντας. ἡ Ἀντὶ δὲ τοῦ, ῥηξάτω ἅμα εὐ-
φροσύνην τὰ ἔρημα Ἱερουσαλήμ. ὁ Σύμμαχος,
ἡ Ἰλαρύνθητε καὶ ἀγαλλιᾶσθε ὁμοῦ τὰ ἔρημα
Ἱερουσαλήμ, φησί. Τὸ δὲ ῥηξαι φωνήν, παρ-
βιτησι τόνῳ χρησθαί φωνῆς χαριστηρίου ψῶδα ἀνα-
πέμποντας, δι' ὧν εὐφραίνονται Θεός, κατὰ τό. ἡ Καὶ
ἡ γλῶσσά μου μελετήσῃ τὴν δικαιοσύνην σου, ὅλην
τὴν ἡμέραν τὴν ἔπαινόν σου. ἡ Ἐρημα δὲ φησιν
ἱστορικῶς μὲν, ὅτι τῶν πλείστον μετὰ τὴν κατὰ Χρι-
στοῦ τὸλμαν διαπανθθέντων, ἔρημα τὰ πλείστα κατ-
εἶχε τῆς πόλεως. Πρὸς δὲ νοῦν, ὅτι περ ἡ Ἐκκλη-
σία κατ' ἀρχὰς ὀλιγαριθμοῦσα πρὸς ἀπειρον πλήθος
ἐπέδωκεν ὕστερον. πρὸς τὴν ἔλεγεν. ἡ Ἄρον κύκλῳ
τοὺς ὀφθαλμούς σου, καὶ ἴδε συνηγμένα τὰ τέκνα
σου. ἡ Τοιοῦτον καὶ τό. ἡ Ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς
ἐρήμου μᾶλλον ἢ τῆς ἐχούσης τὴν ἀνδρα. ἡ Πῶς δὲ
γένετο τοῦτο, παρβιτησι λέγων, ὅτι Ἀποκαλύψει
Κύριος τὸν βραχίονα αὐτοῦ, τὴν τοῦ Μονογενοῦς
ἐπιδημίαν δηλῶν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ἐπιλάμψουσιν.

bentis ⁵⁹. **594** Qui autem istud futurum sit, exponit,
quibus verbis unigeniti Filii adventum gentibus omnibus

οὐκ οὖν ἐπειδὴν προσφωνεῖ τῇ Σιών καὶ τῇ
Ἱερουσαλήμ, τὰ λελεγμένα ἐπὶ τῇ τῶν ἐθνῶν ἀνα-
φέρεται κλήσιν. Τὸ γὰρ θεοσεβὲς πολίτευμα, ποτὲ
μὲν παρ' ἐκείνοις ἦν, ποτὲ δὲ παρὰ τοῖς ἔθνεσιν, ἃ δὴ
Σιών καὶ Ἱερουσαλήμ ὠνόμασται. Διὸ καὶ πάντοτε
ἀνθρώποις συνέστηκεν ἡ τοιαύτη τοῦ Θεοῦ πόλις.
Ἱερουσαλήμ οὖν, ἡ Σιών καλεῖσθαι τὴν τοιαύτην
ἐκλογὴν οὐδὲν διαφέρει. τοῖς δὲ ἀποστόλοις λοιπὸν
τὸ προφητικὸν πνεῦμα προσφωνεῖ ἀποστῆναι τοῦ
ἀπίστου καὶ ἀκαθάρτου λαοῦ. Σκευὴ δὲ Κυρίου
τὰ ἐκλεγέντα ὑπὸ Κυρίου ἅγια σώματα αὐτῶν, ἡ
τὰ τῆς Καινῆς Διαθήκης Εὐαγγέλια, ἅπερ ἐπικομι-
ζόμενοις ἀπαλλάττεσθαι τῆς ἀπιστίας τοῦ Ἰου-
δαίων κελεύει λαοῦ, καὶ τῆς πρὸς αὐτοὺς κοινωνίας
ἀπέχεσθαι. Οὐδεμία γὰρ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκό-
τος. Ἀλλ' οὐδὲ μερὶς πιστῷ μετὰ ἀπίστου. Τοῖς γ'
οὖν Γαλάταις ἐπὶ τὴν νομικὴν πάλιν δραμοῦσι λα-
τρεῖαν ὁ Παῦλος ἐπιτιμᾷ, καὶ τέλος φησίν. ἡ Οὕτως
ἀνόητοί ἐστε ἐναρξάμενοι πνεύματι, νῦν σαρκὶ ἐπι-

quos in hunc modum Isaias etiam alloquitur : « Su-
per montem excelsum ascende, qui evangelizas
Sion. Exalta fortitudine tua vocem tuam ⁵¹. » Læ-
titia rursum et ipsi implebantur, qui Sionem mi-
sericordiam esse consecutam ; qui predicationis
opus, qui audientium fidem intuebantur. Nam et
Paulus, cum ad eos scribit, quibus credendi auctor
fuit, eosdem ipse gaudium et coronam suam ap-
pellat ⁵². Eos præterea non docuisse tantum, sed
persuasisse etiam ex eo patuerit, quod in Actis uno
die tria hominum millia Ecclesiæ accessisse legi-
mus ⁵³ ; Paulum denique carceris custodi, ne in
se mali quidquam patraret, quia omnes adessent,
inclamasse, eamque rem admiratum illum cum
tota domo baptizatum esse ⁵⁴. Viderunt autem ejus
oculi ad oculos, Deum scilicet, quem manifeste ven-
turum Psaltes affirmavit ⁵⁵ : vel eos, qui tuis ocu-
lis lætantur, quique simul vocem tuam audiunt. Ubi
autem, Erumpant simul in lætitiā deserta Jerusa-
lem, habemus : Exhilarerunt, et exsultentur simul,
deserta Jerusalem, Symmachus interpretatus est.
Ipsa deinde vocis eruptio, gratiarum actiones, qui-
bus Deus oblectatur, contenta voce decantasse de-
monstrat, juxta illud : « Et lingua meditabitur ju-
stitiam tuam, tota die laudem tuam ⁵⁶. » Deserta
porro historice quidem ideo ait, quod urbem ipsam,
multis post admissum in Christum facinus absum-
ptis, plurimum occupavit solitudo. Sin autem ea
ad mentem sensumque interiorem referantur ;
Ecclesia significabitur, quæ virorum quidem nu-
mero exigua primum, infinita autem multitudine
deinceps aucta est ; unde sunt hæc ad illam verba :
« Eleva circum oculos tuos ⁵⁷. » Tale et illud :
« Quoniam plures liberi desertæ, quam virum ha-
cum Dominum brachium suum revelaturum ait :
quibus verbis unigeniti Filii adventum gentibus omnibus

Quando igitur Sionem et Jerusalem alloquitur,
quæ dicta sunt ad gentium vocationem referuntur.
Fuit enim alias quidem apud illos pium vitæ insti-
tutum ; alias etiam apud gentes ; quæ certe Sionis
et Hierosolymorum nominibus significantur. Quo-
niam itaque hominibus semper constitit ejusmodi
Dei civitas ; nihil interest Jerusalemne, an Sion de-
lectos ejusmodi nuncupes. Deinceps apostolos ab
incredulo et impuro populo recedere propheticus
jubet spiritus ; et Domini vasa, eorum quæ a Do-
mino selecta sunt, corpora appellat ; aut ipsa etiam
Novi Testamenti Evangelia, quæ Judæorum relictis
infidelitate, portare præcipit, et ab horum societate
abstinere. Neque enim lucis et tenebrarum ulla
potest esse communio, neque fidei cum infidei
societas ⁵⁸. Hinc est igitur, quod Galatis, qui ad
legis cultum rediissent, ita succenset Paulus : « Adeo
ne stultiestis, ut, cum spiritu inceperitis, nunc carne
consummemini ⁵⁹ ? » Circumcidebantur enim, qui

⁵¹ Isa. xi., 9. ⁵² Philipp. iv., 4. ⁵³ Act. ii., 41. ⁵⁴ Act. xvi., 24 seqq. ⁵⁵ Psal. xlix., 3. ⁵⁶ Psal. xxxiv., 28. ⁵⁷ Isa. xlix., 18. ⁵⁸ Isa. liv., 1. ⁵⁹ I Cor. vi., 14, 15. ⁶⁰ Galat. iii., 5.

VARIÆ LECTIONES.

¹ ἰσ. γρ. τοὺς.

fidem prius fuerant amplexi. Habent autem et *trasa*. A alio modo ii, qui divinae naturae participes effecti Spiritus sancti dona gestant, Paulumque audiunt armaturam Dei induere praecipientem ⁶¹; ipsam nimirum justitiae loriceam, ipsam salutis galeam, ipsum fidei scutum, ipsum denique Spiritus gladium, quod est Dei verbum; quibus nos subditosque populos protegimus. Ceterum, *Non cum tumultu*, inquit, *exituri estis*. Non enim tanquam *fugere* coacti in viam gentium abierunt ⁶² (quanquam et id passi sunt), sed spontanei et alacres; qui gentes omnes in ejus nomine docere jussi fuerant ⁶³. In pace autem iter faciebant, cum eum haberent comitem, qui se cum illis futurum diebus omnibus ad saeculi usque consummationem fuerat pollicitus ⁶⁴, quod certe verbis istis, *Præcedet vos Dominus*, hoc loco demonstratur. Aiunt nonnulli de sua ejusque animae salute curanda, deque **595** Chaldaeorum moribus prius, quam de locis relinquentis praecipere, quod certe et Levitis ipsis, quibus sacra gestare incumbit, denuntiatur. Est vero de futuris, tanquam jam evenerint, Scripturae loqui usitatum. Sic et David ipse, priusquam civitatem et templum capi contingeret, canebat: « Deus, venerunt gentes in hereditatem tuam ⁶⁵, » et quæ deinceps. Fore autem eorum cum pace reditum significavit, quo tandem et ipsi in otio et tranquillitate, adjecto per Cyrum praesidio, Deoque ipso opitulante, et in propriam civitatem simul deducente, potiti sunt.

596 VERS. 15-15. *Ecce intelliget puer meus, et exaltabitur, et glorificabitur valde. Sicut stupebunt super te multi, sic in gloria erit ab hominibus species tua, et gloria tua a filiis hominum, etc.*

597 Quod hic, *Intelliget puer meus, habetur, Erudietur servus meus, Aquilas et Symmachus interpretantur. De hocque, sive puerum eum, sive servum nomines, superius illud fuit, quod: « Ecce puer meus, apprehendam eum ⁶⁶, » dictum est. Et paulo post: « Et in nomine ejus gentes sperabunt ⁶⁷. » Et rursum: « Et dedi te in testamentum generis, in lucem gentium ⁶⁸. » Et postea: « Estote mihi testes, et ego testis, dicit Dominus, et puer quem elegi ⁶⁹. » Conveniunt autem ista cum superioribus, ubi, « Quia ego ipse, qui loquor adsum ⁷⁰, » et quæ deinceps, dicebat: in quibus, ubi de suo adventu, deque oculata evangelistarum fide disputavit; quo pacto jam sit mortalibus appariturus, qui se, qui loquitur, adesse significavit, ostendit. Dicitur vero secundum humanitatem esse *servus*, natura alioquin *filius*, et per resurrectionem *glorificari*, perque assumptionem *elevari*. Qui enim ante plausibilia dixerat, eisdem quæ sunt de morte toleranda, adjungit, et *intelligendi*, sive *erudiendi* verbum cum*

τελείσθε; » περιετέμνοντο γὰρ ἤδη πιστεύσαντες. Σκευὴ δὲ ἔχουσιν καθ' ἕτερον τρόπον, οἵτινες τῆς θείας αὐτοῦ φύσεως κοινωνοὶ γεγονότες, τοῦ θεοῦ Πνεύματος τὰ χαρίσματα σκευοφοροῦσι Χριστῷ, Παύλῳ πεπορευμένοι λέγοντι· Ἐνδύσασθε τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ. Αὕτη δὲ ἐστὶν ὁ θώραξ τῆς δικαιοσύνης, ἡ περικεφαλία τοῦ σωτηρίου, ὁ θυρεὸς τῆς πίστεως, ἡ μάχαιρα τοῦ Πνεύματος, ὃ ἐστὶ ῥῆμα Θεοῦ, δι' ὧν αὐτῶν τε προσσπίζουσι, καὶ τῶν ὑπὸ χεῖρα λαῶν. Πλὴν οὐ μετὰ ταραχῆς ἐξελεύσεσθε φησὶν. Οὐ γὰρ ὡς ἐλαυνόμενοι προηλθοῦν εἰς τὴν περίοδον τῶν ἐθνῶν, ἡ * καὶ τοῦτο πεπρόθυμασι, προαιρέσει δὲ καὶ προθυμίᾳ μαθητεύσαι πάντα κελυσθέντες τὰ ἔθνη ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. Σὺν εἰρήνῃ δὲ τὴν πορείαν ἐποιοῦντο ἔχοντες συνόντα τὴν εἰρηκότητα αὐτοῖς· Ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας, ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. * Ὁ δὲ καὶ νῦν δηλοῖ τὸ, Προπορεύεται πρὸ ὑμῶν Κύριος. Τινὲς δὲ φασιν, ὡς τῆς ἰδίας ἐπιμελείσθαι προστάται ψυχῆς, καὶ πρὸ τῶν τόπων ἀποστῆναι τῶν ἡθῶν τῶν Χαλδαϊκῶν, ὃ δὲ καὶ τοῖς Λευίταις παρεγγυᾶται τοῖς τὰ ἅγια μετακομίζουσι. Περὶ δὲ τῶν μελλόντων ὡς ἡδὴ γεγονότων συνήθως φησὶν ἡ Γραφή· ὡς καὶ Δαβὶδ πρὶν τὴν πόλιν ἀλῶναι καὶ τὸν νεῶν ἐξαπκέν· * Ὁ Θεὸς, ἡλθον ἐθνη εἰς τὴν κληρονομίαν σου, * καὶ τὰ ἐξῆς. Τὴν δὲ ἐπάνοδον αὐτῶν ἐξεσθαι μετ' εἰρήνης δηλοῖ, τὴν μεθ' ἡρεμίας καὶ σχολῆς δορυφορούμενοι κατὰ τὸ πρόσταγμα Κυρίου πεποίηται, συμμαχοῦντος αὐτοῖς τοῦ Θεοῦ, καὶ πρὸς τὴν ἰδίαν συνάγοντος πόλιν.

γ-ιε'. Ἰδοὺ συνήσει ὁ παῖς μου, καὶ ὑψωθήσεται, καὶ δοξασθήσεται, σφόδρα. Ὅν τρόπον ἐκστήσονται ἐπὶ σὲ πολλοὶ, οὕτω ἀδοξήσει ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων τὸ εἶδος σου. Καὶ ἡ δόξα σου ἀπὸ υἱῶν ἀνθρώπων, κ. τ. λ.

Ἀντὶ τοῦ συνήσει ὁ παῖς μου, Ἀκύλας ἐξέδωκεν· Ἐπιστημονισθήσεται δοῦλός μου. Καὶ ὁ Σύμμαχος· Δοῦλός μου. Περὶ τοῦτου δὲ τοῦ παιδὸς ἡ δοῦλου καὶ πρότερον ἔλεγεν· Ἰδοὺ ὁ παῖς μου, ἀντιλήψομαι αὐτοῦ. * Καὶ μετ' ὀλίγα· * Καὶ ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἔθνη ἐλπιοῦσιν. * Οὗς πάλιν ἐπιφέρει· * Καὶ ἔδωκά σε εἰς διαθήκην γένους, εἰς φῶς ἐθνῶν. * Καὶ προῶν αὐθις· * Γένεσθέ μοι μάρτυρες, κἀγὼ μάρτυς, λέγει Κύριος ὁ Θεός, καὶ ὁ παῖς ὃν ἐξελεξάμην. * Τὰ δὲ παρόντα τοῖς πρὸ βραχέος ἀκόλουθα, ἐν οἷς ἔλεγεν· * Ὅτι ἐγὼ εἰμι αὐτὸς ὁ λαλῶν πάρεμι, * καὶ τὰ ἐφεξῆς. Ἐν οἷς περὶ τῆς ἐπιδημίας αὐτοῦ, καὶ τῆς τῶν εὐαγγελιστῶν αὐτοφίας εἰπὼν, νῦν ὅπως ἐν ἀνθρώποις φανήσεται δεικνυσιν ὁ εἰπὼν· Αὐτὸς ὁ λαλῶν πάρεμι. Τὸ ἀνθρώπινον εἰρηται δοῦλος ὁ κατὰ φύσιν υἱός, δοξάζεσθαι τε διὰ τῆς ἀναστάσεως, ὑψοῦσθαι τε διὰ τῆς ἀναλήψεως. Τὰ γὰρ εὐφημότερα προειπὼν, τὰ περὶ τοῦ πάθους αὐτοῖς ἐπενήνοχεν. Καὶ τὸ συνήσει δὲ, ἡγουν ἐπιστημονισθήσεται, τοῖς ἀν-

⁶¹ Ephes. vi, 11-16. ⁶² Matth. x, 5. ⁶³ Matth. xxviii, 20. ⁶⁴ ibid. ⁶⁵ Psal. lxxviii, 1. ⁶⁶ Isa. xlii, 1. ⁶⁷ ibid. 12. ⁶⁸ Isa. xlix, 8. ⁶⁹ Isa. lv, 4. ⁷⁰ Isa. lvi, 6.

VARIÆ LECTIONES.

* γρ. εἰ. Ἡ ὡ. κατὰ δέ.

ὁρωπίνους μέτροις ἀρμόττει. Ἀναλαδὼν γὰρ δούλου Ἀ
μορφῇ, δι' ἣν καὶ λέγεται δοῦλος, πάσης αὐτὴν
σοφίας ἐπλήρωσεν. Πῶς γὰρ οὐκ ἡμελλεν αὐτοεπι-
στήμη καὶ λόγος ὑπάρχων, καὶ ἥ ἀνέληψε σαρκὸς
δι' ἧσαν ἐνωσιν ὑπάρχων ἀχώριστος; Οὐδὲν οὖν ἐν
τοῖς ὑπὲρ ἡμῶν γεγονόσιν ἀσύνητον. Κατὰ γὰρ τὸν
Δαβὶδ, « Πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησεν. » Διὸ, φασὶ τινες,
ὁψοῦται παρ' ἡμῶν ὡς Θεός, καὶ δοξάζεται. Πρ-
στεύοντες γὰρ εἰς αὐτὸν, Σωτῆρα καλοῦμεν, καὶ
Λυτρωτὴν, Θεόν τε, καὶ Κύριον. Οἷς ἐπιλέγει· "Ὁ
ἐρόπον ἐκοτίησονται ἐπὶ σὲ πολλοί. " Ἡ, κατὰ
Θεοδοσίωνα, ὃν ἐρόπον θαύμασαν. Μέχρι γὰρ ἡ οἱ
μὴ πιστεύοντες τὸ ταπεινὸν αὐτοῦ τῆς εἰς ἀνθρώ-
πους παρίδου θαυμάζουσιν, ἀμχανοῦντες πῶς ἀν-
θρώπος γεγονὼς εὐτέλης τε καὶ ἀδοξός (ἐκάλουν γὰρ
αὐτὸν Σαμαρείτην, φάγον τε, καὶ μέθυσον, καὶ ἐκ
πορνείας γεγεννημένον, καὶ ἀμαρτανλόν), ἀνωτέρω
τῶν πολέμεϊν αὐτὸν περρωμένον καθίσταται.
et edacem, et temulentum, et adulterio procreatum, et peccatorem vocitabant ⁷²) illis ipsis, a quibus
impugnabatur, superior evaserit.

Οἱ δὲ πιστοὶ, καὶ τὰ ἔθνη, θαυμάζουσι προσ-
κυνοῦντες αὐτοῦ τὴν Θεότητα, τὴν οἰκονομίαν κατα-
πληττόμενοι· ὁποῖος ἦν Ἀμβακούμ λέγων· « Κύριε,
εἰσακήκουσά τὴν ἀκοήν σου, καὶ ἐφοβήθην. Κατενόησα
τὰ ἔργα σου, καὶ ἐξέστην. » βασιλεῖς δὲ, μετὰ τὰς
κατ' αὐτοῦ βλασφημίας, καὶ τὸ διώξει τὴν Ἐκκλη-
σίαν αὐτοῦ, μηδὲν ὀνείδαντες ἐσιώπησαν, τῆς αὐτοῦ
διδασκαλίας ἡττώμενοι. Ἐπεὶ καὶ ἄλλοι ἄλλαις
θεηλάτοις ἀντὶ τούτων ἡλαύνοντο, μάστιγι, διὰ σε
μὲν ἐσίγων. Οἱ δὲ διατάγμασι τὰς Ἐκκλησίας ἀν-
εγείρειν ἐκέλευον, καὶ τὰ συνήθη ποιεῖν ἐν αὐταῖς·
τούτους δὲ τοὺς πιστοὺς καὶ ἀπίστους ἀντιδιαρῶν
ἐπιφέρει· *Ὅς οὐκ ἀνηγγέλῃ περὶ αὐτοῦ, ὁψο-
νται· τοῖς ἐκ περιτομῆς ἀντιδιαστέλλων τοὺς ἐθνι-
κοῦς. Οἱ μὲν γὰρ νόμον καὶ προφῆτας εἶχον· καὶ
πρώτοις ἐκίρυξεν ἑλθὼν ἐπὶ τὰ ἀπολωλότα πρόβατα
Ἰσραὴλ. Οἱ δὲ τούτων ἦσαν ἀνήκοοι. Κατ' ὅμως τὴν
ἐξ αὐτοῦ σωτηρίαν θεόεσται, τοῖς τῆς ψυχῆς ὁμ-
μασιν αὐτὸν θεοσάμενοι, καὶ τὴν αὐτοῦ συνέντες
διδασκαλίαν, ὡς ἐκείνοις ἀρμόσαι τὴν προφητείαν
τῆν· « Ἀκοῇ ἀκούετε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε. » Καί·
Βλέποντες· βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδῃτε. Τούτοις δὲ τοῦ
Σωτῆρος τὸν λόγον εἰπόντος, « Μακάριοι οἱ μὴ ἰδόν-
τες καὶ πιστεύσαντες »· περὶ ὧν τὸ συνῆκαν· ὁ
προφήτης φησὶν. Ῥίξα γὰρ συνέσεως ἡ πίστις· Ἐάν
γὰρ μὴ πιστεύσητε, φησὶν, οὐδ' οὐ μὴ συνῆτε. » Ὁ
δὲ καὶ θαῦμα τοῖς προφῆταις παρεῖχε.*

ΚΕΦΑΛ. ΝΓ'.

α'-ιβ'. Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν, καὶ
ὁ βραχίον Κυρίου τίς ἀπεκαλύφθη; Ἀνηγγέλα-
μεν ὡς παιδίον ἐν ἄρτιον αὐτοῦ, ὡς ῥίζα ἐν γῇ
διψῶσα· οὐκ ἔστιν εἶδος αὐτῷ, οὐδὲ δόξα. Καὶ
εἶδομεν αὐτὸν, καὶ οὐκ εἶχε εἶδος, οὐδὲ κάλ-
λος. Ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἀτιμὸν, καὶ ἐκλείπον
παρὰ πάντας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, κ. τ. λ.

¹¹ Psal. ciii, 24. ¹² Joan, viii, 48; Matth. xi, 49. ¹³ Habac. iii, 16. ¹⁴ Luc. xvi, 29. ¹⁵ Matth. xv,
24. ¹⁶ Isa. vi, 9. ¹⁷ ibid. ¹⁸ Joan. xx, 29. ¹⁹ Isa. vii, 9.

VARIE LECTIONES.

γ' ισ. λ. γυν. ε' ισ. συνήσουσιν.

humanitatis ratione copulat. Nam cum servi per-
sonam induisset (unde et *servus* appellatur), omni
eam sapientia complevit. Qui enim non illud effec-
ret, qui sapientia ipsa, verbumque existit, neque
ab ea carne, quam assumpsit, propter unionis ex-
cellentiam, potest separari? Est ergo in iis quæ no-
stri causa præstitit, nihil prorsus ignoranter effec-
tum. Auctore enim Davide, « Omnia in sapientia
fecit ⁷¹; » et ob id, aiunt nonnulli, *exaltatur* a no-
bis, tanquam Deus, et *glorificatur*. Qui enim in
eum credimus, eundem Salvatorem et Redempto-
rem, Deumque et Dominum nuncupamus. Sequi-
tur deinde, *Sicut stupebunt super te multi*: vel, ut
Theodotio interpretatur, *Sicut mirati sunt*. Ad hæc
enim usque tempora qui a fide alieni sunt, humi-
lem **598** hujus ad homines accessum *demirantur*,
animi cogitatione obstupefacti, qui homo factus te-
nuis et abjectus (eundem enim et Samaritanum,
et edacem, et temulentum, et adulterio procreatum, et peccatorem vocitabant ⁷²) illis ipsis, a quibus

Qui autem fidem amplexi sunt, ipsæque adeo
gentes, ita eum *demirantur*, ut ejus adorata divini-
tate ad œconomix meditationem percellantur. Talis
fuit Habacum, cujus ista sunt: « Domine, audiui au-
ditum tuum et timui. Cogitavi opera tua, et ob-
stupui ⁷³. » *Reges* porro, post editas in eum bla-
sphemias, post ejusdem impugnatum Ecclesiam,
cum nihil proficerent, ipsius doctrina superati ta-
cuerunt: cum plagis quidem aliis alii divinitus
istorum nomine impetiti, propter te tacuerunt: alii
C autem edictis Ecclesias excitari, et in eis usitata
fieri curaverint. Sed fideles istos ab infidelibus se-
parans, addit: *Quibus non est annuntiatum de eo,*
videbunt; ut circumcisos a gentibus distingueret.
Habuerunt enim illi legem et prophetas ⁷⁴; illisque
primum, qui venerat, in ovium Israelis gratiam,
quæ perierant, *annuntiavit* ⁷⁵: cum nullo isti ho-
rum audito, salutem tamen ab eopendere animad-
verterint. animique oculis ipsum *intuiti*, ejusdem
doctrinam ita *intellegerunt*, ut bene illis conveniat
propheticum istud: « Auditum audietis, et non intel-
ligetis ⁷⁶. » Et: « Videntes aspicietis, et non videbi-
tis ⁷⁷. » Istis autem alia Salvatoris vox dicentis: « Beati
qui non viderunt et crediderunt ⁷⁸. » De quibus
verbum *intellegerunt*, quod a propheta additur, intelli-
D gendum est. Est enim fides intelligentiæ radix; quia,
« Nisi credideritis, inquit, non intelligetis ⁷⁹. » Quod
certe etiam prophetis causam admirationis attulit.

CAP. LIII.

VERS. 1-12. Domine, quis credidit auditui nostro?
et brachium Domini, cui patefactum est? Annuntia-
mus quasi parvulum in conspectu ejus, sicut radix
in terra sitiiente. Non est species ei, neque gloria, et
vidimus eum et non habebat speciem, neque decorem,
sed species ejus inhonorata, et deficiens præ filiis
hominum, etc.

¹¹ Psal. ciii, 24. ¹² Joan, viii, 48; Matth. xi, 49. ¹³ Habac. iii, 16. ¹⁴ Luc. xvi, 29. ¹⁵ Matth. xv,
24. ¹⁶ Isa. vi, 9. ¹⁷ ibid. ¹⁸ Joan. xx, 29. ¹⁹ Isa. vii, 9.

Itaque ait: *Domine, quis credidit auditui nostro?* A utrumque enim mirabantur; et Judæorum infidelitatem, et gentium conversionem. Et brachium Domini cui revelatum est? cui autem, per ea, quæ præcesserunt, indicavit; cum brachium suum sanctum, id est, Unigenitum suum in conspectu 599 gentium omnium revelaturum Dominum affirmavit.

Illi enim, ut Christo, sic et prophetis olim ipsum promulgantibus alium sibi errorem docere et renurtiare opponebant. Hinc illa Jeremiæ: Neque profui, neque mihi profuit quisquam. Hinc rursus et prophetici chori alia: «Curavimus Babylonem, neque sanata est. Ipsam deseramus⁸⁰.» Ubi Babylonis nomine, Hierosolymorum civitas, quæ a gentium moribus nihil distet, neque ullam legis curam habeat, innuitur. Ista igitur postquam demiratus est propheta, narrationis modo, pueri deinceps ad homines accessum exhibet, his verbis: *Annuntiavimus quasi puerulum in conspectu ejus; sicut radix in terra sitiienti. Secundum Aquilam autem: Et ascendet sicut qui nutricatur in faciem ejus, et sicut radix a terra inaccessa. In faciem enim ejus (brachii nimirum de quo superius) ascendet qui nutricatur; Ille idem videlicet, qui de Virgine prognatus est; juxta illud: «Ecce virgo concipiet in utero⁸¹»; quam etiam terram inaccessam, quia virgo sit, nuncupavit. Radicem deinde illam esse significat, de qua illud: «Egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet⁸².» Illic enim etiam ascensurus, sed de radice; ut hic de terra inaccessa, significatur. Symmachus autem descendit sicut ramus coram eo, et sicut radix de terra sitiente, inquit, inaccessam terram sitiентem nominans. At Theodotio, ascendet tanquam qui lactat. Ille siquidem ipse erat, de quo etiam ante in hunc modum dictum fuit: «Priusquam cognoscat puer bonum vel malum, non parebit nequitia⁸³.» Et rursum: «Antequam intelligat puer bonum vel malum, capiet virtutem Damasci⁸⁴.» Itemque: «Quia puer natus est nobis, et filius datus est nobis⁸⁵.» Cæterum postquam de Salvatoris nativitate disseruit, ejus jam in terra conversationem explicat. Non enim erat ei, inquit, 600 decora species.*

Ideoque in hunc modum Symmachus: *Non ei forma, non dignitas, ut videremus eum, neque aspectus, ut cuperemus eum. Abiectus et virorum minimus. Vir laboriosus, et morbo notus, et sciens ferre molliem, non tamen mollis.* Quæ omnia cum suæ deitatis faciem occultaret, perpessus est. Id enim profecto significat, quod faciem ejus aversam esse dixit. Nam et Aquilas, tanquam absconditam faciem interpretatur; Theodotio vero, non reputabamus insum, ubi non reputata est, legimus: reliqui autem abiectus, ideoque non reputavimus eum. Interniscet porro humanitate incitatus etiam per-

Διόπερ ἐπάγει· *Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν;* ἄμφο γὰρ ἐθαύμαζον, καὶ τῶν Ἰουδαίων τὴν ἀπιστίαν, καὶ τῶν ἐθνῶν τὴν ἐπιστροφὴν. Καὶ τίνι ὁ βραχίον ἀπεκαλύφθη Κυρίου; τίνι δὲ, διὰ τῶν προλαβόντων ἐδῆλωσε, λέγων· καὶ ἀποκαλύψαι Κύριος ὁ Θεὸς τὸν βραχίονα τὸν ἅγιον αὐτοῦ ἐνώπιον πάντων τῶν ἐθνῶν, δηλαδὴ τὸν Μονογενῆ.

Ἐκείνοι γάρ, ὡς τῷ Χριστῷ, οὕτω καὶ πάλαι τοῖς προφῆταις αὐτὸν προκηρύττουσιν ἔλεγον· Ἀλλὰ ἡμῖν λαλεῖτε καὶ ἀναγγέλλετε ἡμῖν ἐτέραν πλάνησιν. Ὡς καὶ τὸν Ἰερεμίαν λέγειν· Οὐτε ὠφέλησα, οὐτε ὠφέλησέ με οὐδεὶς. Καὶ τὸν προφητικὸν δὲ χορὸν, ἡ Ἰατρῆυσάμεν, λέγειν, τὴν Βαβυλῶνα, καὶ οὐκ ἰάθη· ἐγκαταλίπωμεν αὐτήν. Τὴν Ἱερουσαλὴμ καλέσαντα Βαβυλῶνα, ὡς τῆς ἐθνῶν ἀσεβείας μηδὲν διαφέρουσας, μηδὲ τοῦ νόμου ποιουμένην φροντίδα. Ταῦτα τοίνυν ὁ προφήτης ἀποθαυμάσας, διηγηματικῶς λοιπὸν τοῦ προλεχθέντος παιδίου τὴν εἰς ἀνθρώπους παρίστησι παράδοσιν λέγων· Ἀνηγγέλλωμεν ὡς παιδίον ἐναιεῖτον αὐτοῦ, ὡς ῥίζα ἐν γῇ διψώσῃ. Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν· Καὶ ἀναθήσεται ὡς τιθνηζόμενον εἰς πρόσωπον αὐτοῦ, καὶ ὡς ῥίζα ἀπὸ γῆς ἀδάτου. Εἰς πρόσωπον γὰρ αὐτοῦ (λέγω δὲ τοῦ προλεχθέντος βραχίονος) ἀναθήσεται ὡς τιθνηζόμενον, ὅπερ ἦν τὸ ἐκ τῆς Παρθένου γεγεννημένον, περὶ οὗ ἔλεγεν· Ἰδοὺ ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται, ἢ ἦν καὶ ἄθιτον γῆν, ὡς παρθένον καλεῖ. Ρίζαν δὲ φησιν ἐκείνην, περὶ ἧς ἔλεγεν· Ἐξελεύσεται ῥάβδος ἐκ τῆς ῥίζης Ἰεσσαί, καὶ ἄνθος ἐκ τῆς ῥίζης ἀναθήσεται. Κάκει δὲ τὸ ἀναθήσεται, ἀλλ' ἐκ ῥίζης, ὡς ἐνταῦθα, ἐκ τῆς ἀδάτου. Ὁ δὲ Σύμμαχος· Ἀνέσθῃ ὡς κλάδος ἐνώπιον αὐτοῦ, καὶ ὡς ῥίζα ἀπὸ γῆς διψώσης, φησὶ, διψῶσαν τὴν ἄθιτον γῆν εἰρηκῶς· ὁ δὲ Θεοδοτίων, ἀναθήσεται ὡς θηλάζον, ἐξέδοκας. Τοῦτο γὰρ ἦν περὶ οὗ καὶ πρόθεν ἐλέγετο· Ἐπὶ ἡ γυνῶναι τὸ παιδίον ἀγαθόν, ἢ κακόν, ἀπειθεῖ πονηρίᾳ. Καὶ πάλιν· Ἐπὶ ἡ γυνῶναι τὸ παιδίον ἀγαθόν, ἢ κακόν λήψεται δύναμιν Δαμασκοῦ. Καὶ πάλιν· Ὅτι παιδίον γεγεννηθῇ ἡμῖν καὶ ἐδόθη. Τὴν δὲ γένεσιν τοῦ Σωτῆρος εἰπὼν, τὴν ἐπὶ γῆς αὐτοῦ διηγείται διατριβὴν. Οὐ γὰρ ἦν αὐτῷ, φησὶν, ἐνδοξον εἶδος.

Διὸ Σύμμαχος φησιν· Οὐκ εἶδος αὐτῷ, οὐδὲ ἀξιών⁸⁶, ἵνα εἰδωμεν αὐτό. Οὐδὲ θεωρία, ἵνα ἐπιθυμήσωμεν αὐτόν. Ἐξουδενωμένος, καὶ ἐλάχιστος ἀνδρῶν. Ἀνὴρ ἐπίπορος, καὶ γνωστὸς νόσῳ, καὶ εἰδὼς φέρειν μαλακίαν, οὐ μὴν μεμαλακισμένος. Ταῦτα δὲ ἐπέμεινε ἀποκρύψας τὸ τῆς θεότητος αὐτοῦ πρόσωπον. Τοῦτο γὰρ τὸ, ἀπέστρεψε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ. Κατὰ γὰρ τὸν Ἀκύλαν, ὡς ἀποκεκρυμμένον πρόσωπον αὐτοῦ. Κατὰ δὲ Θεοδοτίωνα, τὸ οὐκ ἐλογίσθη. Οὐκ ἐλογισάμεθα αὐτόν. Κατὰ δὲ τοὺς λοιποὺς, Ἐξουδενωμένος. Διὸ οὐκ ἐλογισάμεθα αὐτόν. Διὰ φιλανθρωπίαν δὲ καὶ τὸ

⁸⁰ Jerem. LI, 9. ⁸¹ Isa. VII, 14. ⁸² Isa. XI, 1. ⁸³ Isa. VII, 16. ⁸⁴ Isa. VIII, 4. ⁸⁵ Isa. IX, 6.

ἰδιον ὁ προφήτης ὑπέβαλλε πρόσωπον τοῖς τὸν Χριστὸν ἀθετήσασιν. Ἐρχῆν δὲ σκοπεῖν ἡμᾶς, φησὶν, ὡς οὗτος ἦν ἄρα τῶν ἡμετέρων ψυχῶν ὁ Σωτὴρ, τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν φέρων, καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνώμενος. Σύμμαχος δὲ φησιν· Ὅπως τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν αὐτὸς ἀνέλαβε, καὶ τοὺς πόρους ὑπέμεινεν. Ἡμεῖς δὲ ἐλογισάμεθα αὐτὸν ἐν ἀρῇ ὄντα, πεπληγῆτα ὑπὸ Θεοῦ, καὶ τεταπεινωμένον. Ὁ συμφώνως ἐξέδωκαν οἱ λοιποὶ. Ἡμεῖς μὲν οὖν, ὅτι νηπίοι, ταῦτα περὶ αὐτοῦ πεφρονήκαμεν. Ἐπασχε δὲ δι' ἡμᾶς, ἀπαλλάττειν τιμωρίας τῆς ἐκ τῶν ἀμαρτημάτων ὀφειλομένης τὴν ἀνθρωπότητα. Ὁ δὲ Ἀκύλας· Αὐτὸς, φησὶ, βεβηλωμένος ἐπὶ ἀθεσιῶν ἡμῶν. Ἦν γὰρ ἀληθῶς βεβηλωμένος, ὅτι γέγονεν ὑπὲρ ἡμῶν κατάρτα, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, ὅτι γέγραπται· Ἐπικατάρτος πᾶς ὁ κρεμᾶμενος ἐπὶ ξύλου. Οὐκ ἄρα κάλλος εἶχε τὸ θεοπροπέες, ἀλλ' ἄτιμον. Πρὸς γὰρ τὴν θείαν λαμπρότητα πᾶν ἀνθρώπινον ἄτιμον. Εἰρήται γοῦν· « Ὁραῖος κάλλει παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. » Καὶ ἄλλως δὲ γεγωνὺς ἐκ πτωχῆς μητρὸς, διὰ πάντων ὥδευσεν τὴν ταπεινῶν, ἵν' ὑψώσῃ τὸ ταπεινόν, καὶ Κύριος δὲ καὶ βασιλεὺς ὑπάρχων τῶν ὅλων, ποίας ἂν ἐδεήθη τῆς ἐν ἀνθρώποις λαμπρότητος; κατηφές δὲ ἴσως τὸ τοῦ Σωτῆρος τεύεσθαι πρόσωπον καὶ τεταραγμένον. πρὸ τοῦ σταυροῦ, ὡς λέγειν· « Νῦν ἡ ψυχὴ μου τετάραχται καὶ περιλύπος ἐστὶν ἡ ψυχὴ μου ἕως θανάτου. » Ἀπαθής γὰρ ὢν, ὡς Θεός, τῇ καθ' ἡμᾶς ἐνέδωκε φύσει μὴ ἀναλγήτως ἔχειν ἐμψάλλοντος πειρασμοῦ, τῆς φαντασίας ἀναιρῶν τὴν ὑπόνοιαν.

obnoxius, naturam tamen, quam nostræ sinilem assumpsit, cum tentationes impetum facerent, dolore vacare noluit, spectrum esse putari ne se permitteret.

Ἀπέστρεπται δὲ, φασὶ, τὸ πρόσωπον, ἀντὶ τοῦ κατησχύνθη. Ἡτιμώσθη δὲ, καὶ οὐκ ἐλογίσθη· ὅτε πέμψαντος Πιλάτου πρὸς τὸν Ἡρώδη, αὐτὸν ἐξουθενῶν ὡς αὐτὸν ἀπέπεμψε. Πάλιν καὶ ὅτε τὰ ὑβριστικώτατα κρινόμενος ἔπασχε· καὶ παρ' αὐτὸν τὸν σταυρόν. Διὸ καὶ τοῖς προλεγεῖσιν ἔπασχε· « Τὸν νῦν μου δέδωκα εἰς μάστιγας, » καὶ τὰ ἐξ ἑ. Πέπονθεν οὖν οὐκ εἰς ἰδιον χρέος (ἀμαρτίαν γὰρ οὐκ ἐποίησεν), ἀλλ' εἰς ἡμέτερον, εἰς ὃ πάντων ἀνταξιώτερος, Παύλου λέγοντος· Εἰς ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν, ἵνα οἱ ζῶντες μηκέτι ἑαυτοῖς ζώσιν, ἀλλὰ τῷ ὑπὲρ αὐτῶν ἀποθανόντι καὶ ἔγερόντι. Ἰστέον δὲ ὡς τινὲς τὸ, Ἀρηγητέλαμεν ὡς παιδίον, διὰ τοῦ γράψαντες οὕτω φασίν· ἀντέπεσε γὰρ ὡς εἰκὸς, τῷ προφῆτῃ, ὅτι σὺ ἐκ τοῦ Πνεύματος ἐδιδάχθης τὴν αὐτοῦ παρ-
ουσίαν, ἐρχῆν δὲ καὶ τοῦ ἄλλου διδάσκειν. Ὁ δὲ φησιν, ὡς οὐκ ἔπαυσάμεθα πάντες οἱ προφῆται ὑμῖν ἀναγγέλλοντες ὡς παιδίον, τοῦτ' ἐστὶν ὡς ἀγρὸς εὐανθῆς καὶ καρποφόρος, ἥ καὶ ὡς ῥίζα ἐν γῇ διψώσῃ, ἀρδεύοντος ἡμᾶς τοῦ Μονογενοῦς, « Ἐν ᾧ πάντες εἰσιν οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ γνώσεως ἀπόκρυφοι, » πάλαι μετὰ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ξηρὰν καὶ ἀκαρπον ὑπάρχοντας γῆν. Ἀλλ' ἀνεβόλομεν διὰ

sonam suam propheta cum iis, qui Christum aspernabantur. Decuit vero nos, inquit, advertere, hunc esse animarum nostrarum Salvatorem, qui peccata nostra lueret, quique nostri causa dolores pateretur. Sed habet in hunc modum Symmachi interpretatio: *Revera peccata nostra ipse assumpsit, laboresque nostros sustinuit. Nos autem putavimus eum leprosum esse, percussus a Deo, et humiliatum*: cui et reliqui etiam consentiunt. Nos igitur, tanquam parum prudentes, de eo talia sentiebamus; cum propter nos pateretur tamen, ut ea mortales, quæ peccatis eorum debetur, vindicta liberaret. Sic autem Aquilas: *Ipse, inquit, offensionibus nostris profanatus est*. Erat enim *revera profanatus*, qui secundum Apostolum, « Pro nobis abominatio factus est »; cum imaledictum esse omnem, qui pendet in ligno scribatur⁶⁷. Non ergo speciem Deo dignam, sed *inhonoratam* habuit: quando nihil in humanitatis ratione reperias, quod obscurum et *inhonoratum* non sit, si cum divino splendore compares. Dicitur enim « speciosus forma præ filiis hominum »⁶⁸. Alias vero etiam paupercula matre editus per humilia omnia ambulavit, **601** ut quod esset ejusmodi extolleret. Quali rursum illi inter homines versanti splendore opus fuit, qui universorum Dominus et rex existit? Atqui denisum forsitan, et perturbatum ante crucem Salvatoris vultum tuum demum sunt intuiti, cum animam suam conturbari et dolere usque ad mortem diceret⁶⁹. Cum enim ipse, tanquam Deus, passioni non esset

assumpsit, cum tentationes impetum facerent, dolore vacare noluit, spectrum esse putari ne se permitteret. *Est autem ejus aversa facies*, aiunt; id est. *confusa. Est et despectus, nec reputatus*: quando nimirum per Pilatum missus ad Herodem, ab istoque contemptus ad eundem remissus est; quando rursum contumeliosissime damnatus; quando denique crucis mortem perpassus: unde et illa existunt, quibus se dorsum suum verberibus præbuisse⁷⁰, et quæ deinceps, superius dicebat. Passus est ergo non in sui (qui peccatum non admisit), sed in nostri debiti persolutionem; unus omnium longepræstantissimus, Paulo teste, ubi ait: « Unus pro omnibus mortuus est, ut qui vivunt, sibi amplius non vivant, sed ipsi, qui pro eis mortuus est et resurrexit »⁷¹. Est autem animadvertendum, quo loco *annuntiavimus tanquam parvulum* habetur, *campum* nonnullos legere. Esse enim consentaneum prophetæ quemdam occurrere, et dicere; quoniam Spiritu sancto docente ejus adventum didicerit, decere et alios ipsum docere, sed respondere, prophetas omnes *campi instar*, id est agri floridi et frugiferi, illis nunquam non annuntiassent: vel etiam *tanquam radicem in terra sitientem*, cum eos irrigaret Unigenitus: « In quo

⁶⁶ II Cor. v. 21. ⁶⁷ Deut. xxi, 25; Galat. iii, 13. ⁶⁸ Psal. xlii, 3. ⁶⁹ Matth. xxvi, 38. ⁷⁰ Isa. l, 6. ⁷¹ II Cor. v, 14.

VARIÆ LECTIONES.

ἡ γ. ἀλφῆ. ἡ ἴσ. γάρ. ἡ γρ. αὐτός. ἡ ἴσ. ἡ τις εἰπών.

sunt omnes thesauri scientiæ et cognitionis reconditi ²², » qui olim cum cæteris hominibus terra essent sicca et sterilis; sed reformuisse se humorem Spiritu suggerente, *tanquam radicem*, id est *tanquam herbam pulchram et floridam*. Ad hos nimirum sunt et ista prophetæ cujusdam : « Et vos dicent beatos gentes omnes, quia vos eritis terra spontanea, dicit Dominus, ut spinas amplius non edatis ²³. » Prædictum enim est : **602** Prostrata, ascendet cupressus; pro conyza, ascendet myrtus ²⁴. » Et rursum : « Faciam desertum in paludes ²⁵ ; » et quæ deinceps. Prædiximus ergo nos, ait, si in eum credamus, *in ejus conspectu* futuros : id est, ejus intuitu fruituros, *tanquam herbam quæ in terra sitiēti quondam fuerat*.

Quid igitur, aiunt, quod ipsius adventum *annuntiavimus*? Nonne si congrua Deo ratione visus esset, inaccessus erat futurus : ut olim in Sina fortasse, cum Moisen secum, non Deum, ne morentur, loqui postularunt ²⁶? Sed iis respondet, *tanquam qui speciem indecoram habeat, visum iri*. Atque hæc quidem isti in hunc modum explicarunt. Ad ea autem, quæ prædicta sunt, *disciplina pacis vestræ super eum*, adjicit. Quæ enim castigatos nos pati decuit; ea *in illum*, pro pace cum Deo facienda, Paulo teste ²⁷, translata sunt; cum ipsa per crucis suæ sanguinem iis, quæ in cælis, quæque in terris essent, pacem peperisse asserit. Et alibi, cum pacem nostram, qui utraque unum fecerit, esse affirmat ²⁸. Est ab eo siquidem pro nobis mors ipsa tolerata, illo quidem injurias reipsa subeunte, nobis autem per fidem passionis accommodantibus, compatientibusque, et commorientibus, per gratiam autem salutem consecutis. Verba enim, quæ nobis debebantur, pertulit, indeque *vibices habuit*, quibus *ipsi sanati sumus*, qui olim *tanquam oves errabamus* : aliis peccati genus aliud, aliamque atque aliam de eo opinionem amplectentibus. Sed eum Pater ipse, *tanquam pro anima nostra devotum, tradidit*. Sic enim etiam agnos ille Dei fuit, qui tollit peccata mundi ²⁹, Ideoque ait Symmachus, *Dominus autem fecit, ut in eum nostra omnium iniquitas descenderet*. Quod cum ipse etiam non ignoraret Christus : sic Deum mundum dilexisse ait, ut Filium suum daret, ut omnis, qui credit, non pereat, sed habeat vitam æternam ³⁰. Verum cum traditum esse audis, noli necessitate impulsus suspicari; sed sponte et libere id fecisse cogita. Nam et Paulus ipse eadem voce **603** usus est, ut Patris auctoritatem et consilium significaret. Deinde, quod sponte mortem subiit, legem se nobis ferre patientiæ tacitus alacri animo adimplevit ³¹.

Alias etiam non *aperiebat os suum, cum esset in afflictione*; juxta illud : « Prudens in tempore illo tacebit, quia tempus malum est ³². » Et : « Oppro-

Α της χορηγίας του Πνεύματος ως ρίζα, τοῦτ' ἐστὶν ως βοτάνη καλὴ τε καὶ εὐανθής · πρὸς οὓς ἐλέγετο καὶ παρ' ἐνὸς τῶν προφητῶν · « Καὶ μακαριοῦσιν ὑμεῖς πάντα τὰ ἔθνη, δι' ὅτι ἐξεσθε ὑμεῖς γῆ θελητῆ, λέγει Κύριος, ὡς μηκέτι φέρειν ἀκάνθας. » Προεῖρηται γάρ · « Ὡς ἀντὶ στοῖβης ἀναθήσεται κυπάριστος. Ἄντ' δὲ κονύζης ἀναθήσεται μυρτίνη. » Καὶ πάλιν · « Ποίσω τὴν ἔρημον εἰς ἔλλη, » καὶ τὰ ἐξῆς. Προεπομένον οὖν, ὅτι πιστεύσαντες εἰς αὐτὸν, ἐσόμεθα ἐν ἀντίον αὐτοῦ, τοῦτ' ἐστὶν ἐφορώμενοι παρ' αὐτοῦ ὡς βοτάνη ἐν τῇ γῇ διψώσῃ ποτέ.

Τί οὖν, φαίνει, ὅτι ἀνηγγέλλαμεν τὴν παρουσίαν αὐτοῦ; ἀλλὰ θεοπροπῶς ὁφθεῖσα προσέτος ἡμελλε γίνεσθαι, ὡς ἐπὶ τοῦ Σινᾶ τυχὸν εἰπόντων ἡμῶν Μωσεί · « Ἀλάσι σὺ πρὸς ἡμᾶς, καὶ μὴ ὁ θεός, ἵνα μὴ ἀποθάνωμεν. » Πρὸς οὓς ἀποκρίνεται · « Ὡς ἄριστον ἔξω ἐλθὼς ὁφθίησεται. Καὶ ταῦτα μὲν οὗτοι τὸν τρόπον τοῦτον ἐρμήνευσαν. Τοῖς δὲ προβόρρηθῆσιν ἐπάγεται, *παιδεία εἰρήνης ἡμῶν ἐπ' αὐτόν*. Ἄ γάρ, ἡμᾶς ἔδει παιδευομένους παθεῖν, ταῦτα ἐπ' αὐτόν ἦλθεν ὑπὲρ τῆς πρὸς τὸν θεὸν εἰρήνης, Παύλου λέγοντος · « Εἰρηνοποιήσας διὰ τοῦ αἵματος τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ, εἴτε τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, εἴτε τὰ ἐν οὐρανοῖς. » Καὶ πάλιν · « Αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ὁ ποιήσας τὰ ἀμρότερα ἐν. » Ὑπὲρ γάρ ἡμῶν τὸ πάθος, αὐτοῦ μὲν τῇ πείρῃ υπελαθόντος τὰς ὑβρεῖς, πείσται δὲ ἡμῶν οἰκισμῶν τὸν πάθος, συμπασχόντων τε καὶ συναποθνήσκόντων, χάριτι δὲ σωζομένων. Τὰς γάρ ἡμῖν ὀφειλομένας ἐξέτισε μάστιγας, ἀφ' ὧν ἔσχε τοὺς μώλωπας, δι' ὧν *λάθημέν τινες οἱ πάλαι πλανηθέντες* ὡς *πρόβατα*, ἄλλου πρὸς ἄλλο εἶδος ἁμαρτίας τραπένας, καὶ πρὸς διάφορον δόξαν περὶ αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ Πάτερ αὐτὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἀντίψυχον ὥσπερ παρέδωκεν. Οὕτω γάρ καὶ ἁμνος τοῦ θεοῦ γέγονεν αἵρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. Διὸ Σύμμαχος φησι · *Κύριος δὲ κατατηγῆσαι ἐποίησεν εἰς αὐτόν τὴν ἀνομιαν πάντων ἡμῶν*. Καὶ τοῦτο εἰδὼς ὁ Χριστὸς αὐτὸς ἔφη · « Οὕτω γάρ ἡγάπησεν ὁ θεός τὸν κόσμον, ὥστε τὸν ὕἱον αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον. » Παράδοξόν τι δὲ αὐτόν ἀκούων, μὴ ἀνάγκην ὑπόπτευε, τὸ δὲ ἐκείνου νοεῖ. Καὶ γὰρ ὁ Ἀπόστολος τῷ ὀνόματι αὐτοῦ κέχρηται, αὐθεντίαν καὶ βούλησιν Πατέρος μνησκῶν. Ἐκὼν δὲ τὸ πάθος ὑπομείνας, σιωπῇ φέρει νόμον ἡμῖν ὑπομονῆς ἑαυτὸν παρεχόμενος. Οὐ δυσανασχέτων γὰρ, ἀλλὰ χαίρων ἐντολήν ἐπλήρου τὴν πατρικὴν.

indicavit ³³; qui Patris mandatum non iniquo, sed

Καὶ ἄλλως, οὐκ ἀνολίγει τὸ στόμα ὡς ἔν καὶ φησὶ κακώσεως · « [κατὰ τὸ] Ὁ συνίων ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ σιωπήσεται, ὅτι ὁ καιρὸς πονηρὸς ἐστίν. » [Κα]

²² Coloss. ii, 3. ²³ Isa. lv, 42. ²⁴ ibid. 43. ²⁵ Ephes. ii, 16. ²⁶ Joan. i, 29. ²⁷ Joan. iii, 16. ²⁸ Amos v, 15.

²⁹ Isa. xiv, 23. ³⁰ Exod. xx, 19. ³¹ Coloss. i, 5. ³² II Cor. v, 21. ³³ Galat. ii, 16. ³⁴ Ephes. v, 2.

VARIE LÉCTIONES.

γ γρ. ἀπροσέτος. γ γρ. ὧν.

«Ονειδὸς ἄφρονι ἔδωκάς με. Ἐκωφώθην, καὶ οὐκ ἔνοιζα τὸ στόμα μου.» Ἀληθοῦς πάθους ἄρα ἦν ἐν Χριστῷ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον. Ἀντὶ δὲ τοῦ, *Καὶ αὐτὸς διὰ τὸ κεκαῶσθαι οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα, ὃ Σύμμαχος φησὶ Προσηνέχθη, καὶ αὐτὸς ὑπὲρ ἡκούσε. Τίνι δὲ προσηνέχθη, ἀλλ' ἢ τῷ Πιλάτῳ; ἑστίγα δὲ ψευδομαρτυρούμενος. Ἠπίστατο γὰρ ἀνήσουςαν μὲν οὐδὲν τὴν ἀπολογία (παρ' ἐχθροῖς γὰρ ἐκρίνετο) πρὸς θυμὸν δὲ αὐτοῦς ὑφάπτουσαν ἀγριώτερον, Ἰὼν ἑαυτὸν εἶναι λέγοντος τοῦ Θεοῦ, Σωτήρ τε πάντων καὶ λυτρωτὴν. Πλὴν οὐκ ἀπορράσιτον αὐτοῖς τὴν ἀμαρτίαν ἐποίησαν, ὀρκίζοντι μὲν εἰπὼν τῷ Καϊάφᾳ τὸ· «Ἀπάρτι ὤψεσθε τὸν Ἰὼν τοῦ ἀνθρώπου καθήμενον ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως» καὶ τὸ· «Σὺ εἰπας, εἰπὼν Πιλάτῳ πυθανομένην εἰ βασιλεὺς ἐστί τοῦ Ἰσραὴλ. Διὸ συμμανεῖς αὐτοῖς μαστιγῶσαι παραδίδωκεν. Ὅθεν ἐπήνεγκεν, ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγῇν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείροντος αὐτὸν ἄφρωνος. Σιγᾷ γὰρ, καὶ, ὡς εἰκὸς, λύπη παραψάλλουσα τῶν δερμάτων ἡ μάχαιρα. Οὕτω καὶ Χριστὸς λοιδορούμενος οὐκ ἀντελοιδόρει. Πάσχων οὐκ ἠπείλει· παρεδίδου δὲ τῷ κείροντι δικαίως. Ἀληθὲς οὖν ἄρα τὸ· Ἐν τῇ ταπεινώσει ἡ κρίσις αὐτοῦ ἤρτα. Ὡς κατ' εὐτελούς γὰρ προχείρως τὴν ψῆφον ἐξήνεγκαν. Τὴν οὖν παράνομον καὶ ἄδικον κρίσιν ἐπ' αὐτοῦ γενομένην δηλοῖ. Εἰ δὲ καὶ ταπεινῶς, φησὶν, ἐκρίνετο, θεὸς κατὰ φύσιν ἐτύγγανεν. Ὅθεν ἐπάγει· Τὴν γενεάν αὐτοῦ τίς διηγήσεται; Ἐφ' ἑκατέρᾳ δὲ γεννήσεως τὸ ἄπορον ὁμοίως ἀκολουθεῖ. Πῶς μὲν ὁ Θεός, πῶς δὲ Παρθένος γεννᾷ. Τοσοῦτον γὰρ μόνον ἐγνώκαμεν. Πῇ μὲν, ὅτι Θεὸς ἐκ Θεοῦ, φῶς ἐκ φωτός· πῇ δὲ, ὅτι· Ἐνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι.»*

παχο Deus ipse : *generat* et virgo. Hoc enim tantum novimus : partim quidem Deum de Deo, lumenque de lumine existere; partim autem Spiritum sanctum in virginem sese demisisse, eamque Altissimi virtutem obambrasse¹¹.

Ἐφ' ἑκατέρου δὲ τὸ, *ἡ γεννήσις; ἀδιήγητον*· ὅτι αἵρεται ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ. Τοῦτ' ἐστὶν ὑψηλότερα τῶν ἐπὶ γῆς ἡ πολιτεία, καὶ ὁ κατὰ σάρκα βίος αὐτοῦ. Μόνος γὰρ ἀμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν. Καὶ ἄλλως δὲ, ὑπὲρ πάντων γεννητῶν ἡ ὑπαρξίς ἐστι τοῦ Μονογενοῦς. Ὁ δὲ Σύμμαχος ἐξέδωκεν· Ἀπετμήθη γὰρ ἐκ γῆς ζώντων, καὶ διὰ τὴν ἀδικίαν τοῦ λαοῦ μου πληρὴ αὐτοῖς. Ὁ δὲ Θεοδοτίων· Ὅτι ἀπετμήθη ἀπὸ γῆς ζώντων, ἀπὸ ἀθεσίας τοῦ λαοῦ μου ἡ ψάτο αὐτῶν. Μᾶλλον γὰρ αὐτῶν καθήψατο, καὶ πληγὴ αὐτοῖς μεγίστη γέγονεν ὁ αὐτοῦ θάνατος. Τινὲς δὲ τὸ, αἵρεται ἀπὸ τῆς γῆς, φασὶ τὴν μετὰ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ δόξαν δηλοῦν· θεϊκὴν γὰρ ἀξίαν ἢ τῶν οἰκονομηθέντων ὑπέδειξε πείρα, αὐτοῦ μὲν θανάτου ὑποβαλλομένου, πάντων δὲ εἰς ἀφθαρσίαν αὐτοῦ χάριτι ζωοποιουμένων, καὶ πίστει λυτρουμένων. Ἀλλὰ πῶς ὁ μὴ εἰδὼς ἀμαρτίαν ὑπὸ ψήφῳ κατέστη θανατικῇ; φησὶν ὁ Πατὴρ· Ἀπὸ τῶν ἀνομιῶν τοῦ λαοῦ μου ἤχθη εἰς θάνατον, ἢ ὅτι ὑπὲρ τῶν ἀνομιῶν αὐτοῦ, ἢ ὅτι παρα-

brium insipienti dedisti me⁶. — Obmutui, et non aperui os meum⁷. Vera igitur in Christo, secundum humanitatis rationem, passio exstitit. Verum quo loco, *Et ipse propter afflictionem non aperuit os suum*, legimus, ita Symmachus : *Admotus est, et ipse paruit*. Sed cui *admotus*, nisi Pilato? *Tacuit* deinde, cum falsa in eum testimonia producerentur. Sciebat enim, cum apud hostes ageretur, nihil esse profuturam defensionem; sed iis ferociores animos effecturam, cum se Dei Filium, Salvatoremque omnium et redemptorem esse diceret. Neque tamen culpa et reprehensione carere suum ipsis peccatum voluit, cum adjuvanti Caiphæ, Filium hominis deinceps ad dexteram virtutem esse intuituros⁸; cum poscenti Pilato, si rex esset Israelis, eum dixisse respondit⁹: unde est ab illo furente cum cæteris in verbera traditus. Hinc igitur illa sunt, quibus, *sicut ovem ad mactationem, ductum esse, et sicut agnum coram tondente obmutuisse*, adjunxit. Ut enim ille, cum cutem gladius non sine dolore attingit, tacere consuevit; sic et Christus ipse, cum probris afficeretur, nulla contra reponebat; nihil, cum pateretur minabatur, sed juste *judicari* se permittebat¹⁰. Est ergo, quod sequitur, *in humilitate ejus sublatum esse iudicium*, verissimum. Temere siquidem in eum, tanquam in abjectæ conditionis aliquem, lata est sententia: unde præter jus et æquum factum esse *iudicium* significat. Quantumvis autem *humiliter*, inquit, *judicaretur*, Deus tamen esse *natura* non desinebat. Unde deinceps *quis ejus generationem esset enarraturus* 604 postulavit. Convenit vero ex æquo utrique *generationi* dubitatio. *Generat* enim quodam in utroque autem *si generationis* modus quæretur, ideo *enarrari non possit*, quod *tollitur a terra vita ejus*; id est, quod eorum, qui in terra degunt, ipsa ejus sit in carne vita longe excelsior, qui solus peccatum non admisit. Quanquam et alias supra omne quod natum est ipsa Unigeniti sit essentia. At ita interpretatus est Symmachus : *Abscissus est enim de terra viventium; et propter iniquitatem populi mei plaga eis*. Theodotio autem : *Quoniam abscissus est de terra vivorum, ab inconstantia populi mei tetigit eos*. Ipsos enim potissimum attingit, et in plagam eis maximam mors ejus abiit. Volunt nonnulli verbis istis, *tollitur a terra*, ejus, quæ post resurrectionem futura est, gloriam significari. Divinam enim ipsius gloriam satis eorum, quæ ab eo gesta sunt, experientia patuisse, cum ipse quidem mortem subierit; nos autem omnes ipsius benignitate, immortalis vitæ restituti fideque redempti sumus. At enim qui factum est, ut qui peccatum non admiseral, *mortis* ipse calculo sub-

⁶ Amos v. 20. ⁷ Psal. xxxviii. 10. ⁸ Matth. xxvi. 63, 64. ⁹ Luc. xxii. 3. ¹⁰ I Petr. ii. 23. ¹¹ Luc. i. 35.

^a γρ. ἀληθὲς πάθος. ^b ἰ. γὰρ.

jaceret? Respondet Pater, *ab iniquitatibus populi sui ductum esse ad mortem*; nempe, vel quod ejus iniquitates expiavit; vel quod est ab ipso scelerate interemptus. Sed quo loco *dabo malos* habemus, *dabit impios* interpretatus est Symmachus. Quis porro *daturus*, nisi qui universorum iudex est? Eos deinde intelligit, qui, quæ dicta sunt, admiserunt. Nam et Romanis ipsi traditi sunt. Præterea *divites* olim; id est, prærogativis superiores cæteris, se *pro morte ejus* traditurum significat; horum nomine eos intelligens, qui legali, et sacerdotali, **605** *regiæque etiam dignitate illustres habebantur*. Isti siquidem præter admissam cædem, pecuniis etiam non pepercerunt ut ejus resurrectionem occultarent, unde et *divites* eos appellavit: vel etiam, ut pecuniis inhiare demonstraret. *Jesus enim interemerunt, ut prave judicando ditescerent: in eosque illa sunt, quibus esse furum socios, donaque diligere, et mercedem sectari propheta ipsis exprobravit* ¹².

Cogitabant præterea, si cessaret in lege cultus, iis **B** esse sibi carendum primitiis, quibus fruebantur. Indeque eos conviciis insectatus est Christus, quod mentham, et anethum, et cuminum decimarent, quæ autem essent in lege graviora, iudicium, misericordiam, fidem omitterent ¹³. Eo autem condemnationis eorum æquitatem præcipue significat, quod *iniquitatem eum non fecisse* adjungit. Juste enim condemnantur qui iustum injuste necare ausi sunt. Est vero testiis fide dignus Pater ipse, qui Filium peccato carere asseruit ¹⁴. Unde improbe mentitos esse apparet, qui eum populum concitare, Cæsarique vetare tributum persolvere, qui se denique, nisi malefactor esset, Pilato non fuisse tradituros dicebant ¹⁵. Ita enim re et verbo culpa vacasse testificatus est Pater: quod est ad humanitatis rationem referendum, cum mutationem Dei natura non patiat, neque hominum quisquam, eo uno excepto, sordibus carcat. Mortem igitur ipse pro nobis subivit, ut mundum peccatis eximeret. Unde et *eum a plaga*, id est ab illata morte, *mundare* decrevit Pater: quod, eadem per ipsius resurrectionem conculcata, factum est. Volunt autem nonnulli, eo ipso, quod ejus nomine pœnas ab illis reposcit Pater, injuste passum esse, et æquæ damnationis eum suspicione carere significari. Putant etiam alii, non aliter quam, dum quæ nobis debebantur, tormenta perpassus est, ea ad se attraxit, sic et eam, quæ nobis per fidem accessit, *purgationem* ipsum accepisse. Sequitur deinde: *Si delis pro peccato, anima vestra videbit semen longævum*. Cujus fuerit hic sensus: Quantumvis ipsi talia admisieritis, si quis tamen *pro suo peccato* hostiam offerre voluerit, **606** id est, eorum, quæ peccavit, pœnitentiam agere; illud effugiet, quod *me sceleratos pro sepultura et divites pro morte ipsius daturum* interminatus sum; *semenque illud longævum intuebitur*, de quo in parabolis sermo est, cum ait: « Exivit seminans ut seminare » ¹⁶. » Et iterum: « Simile est regnum cælorum homini seminanti semen bonum in agro suo » ¹⁷. » Nimirum ita locutus est, ut vitam æternam significaret.

¹² Isa. i, 25. ¹³ Matth. xxvi, 25. ¹⁴ Joan. xviii, 46.

A νομούντες αὐτὸν ἀπέκτειναν. Ἀντί δὲ τοῦ, δώσω τοὺς πονηροὺς, ὁ Σύμμαχος, καὶ δώσει τοὺς ἀσεβεῖς, φησί. Τίς δὲ δώσει, ἢ ὁ τῶν ὅλων κριτὴς; λέγει δὲ τοὺς τὰ εἰρημένα ποιήσαντας. Ῥωμαίοις γὰρ παρεδόθησαν. Καὶ τοὺς πάλαι δὲ πλουσίους, ἐν οἷς ἐπλεονέκτουν προτερήμασι, παραδῶσειν φησὶν ἀντὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Λέγει δὲ τοὺς ἐν γνώσει νομικῇ, καὶ ἱερατικῇ, καὶ βασιλικῇ τετιμημένους ἀξίους· οὗτοι γὰρ πρὸς τῷ ἀποκτείναι, καὶ ἀργύρια δεδώκασιν ἱκανά, κρύψαι βουλόμενοι τὴν ἀνάστασιν. Καὶ κατὰ τοῦτο οὖν πλουσίους αὐτοὺς καλεῖ· ἢ καὶ ὡς φιλαργύρους. Ἀπέκτειναν γὰρ Ἰησοῦν, ἐν ἔχουσιν πλουτεῖν ἐκ τοῦ μὴ κρίνειν ὀρθῶς. Περὶ ὧν ἔλεγεν ὁ προφήτης· « Κοινωνοὶ κλεπτῶν, ἀγαπῶντες δῶρα, διώκοντες ἀνταπόδομα. »

B Ἐνενόουν δὲ καὶ ὅτι παυσαμένης τῆς ἐν νόμῳ λατρείας, οὐχ ἔξουσι τὰς κατὰ νόμον προσαγομένους αὐτοῖς ἀπαρχάς, οὐς καὶ ἐταλάνιζεν λέγων, ὅτι « Ἀποδεκατοῦτε τὸ ἡδύοσμον καὶ τὸ ἀνθήον, καὶ τὸ κύμινον, καὶ ἀφήκατε τὰ βαρύτερα τοῦ νόμου, τὴν κρίσιν, καὶ τὸ ἔλεος, καὶ τὴν πίστιν. » Τὸ δὲ δίκαιον τῆς αὐτῶν δηλοῖ κατακρίσεως τὸ, ὅτι ἀνομίαν οὐκ ἐποίησαν, ἐπαγόμενον. Ἀδίκως γὰρ ἀποκτείναντες, δικαίως αὐτοὶ καταχέκρινται. Ἀξίόπιστος δὲ μάρτυς ὁ Πατήρ, ἀναμάρτητον εἰπὼν τὸν Ὑῖόν. Κατεψεύσαντο ἄρα ποτὲ μὲν λέγοντες, ὅτι « Οὗτος ἀνασεύει τὸν λαόν, καὶ κωλύει Καίσαρι διδόναι φόρους, » ποτὲ δὲ· « Εἰμὶ ἦν οὗτος κακοποιῶν, οὐκ ἂν σοι παρεδώκαμεν αὐτόν. » Ὁ γὰρ Πατήρ οὕτω τὸ ἀναμάρτητον ἔργῳ τε καὶ λόγῳ μεμαρτύρηκεν. Τοῦτο δὲ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον. Ἡ γὰρ θεία φύσις ἐστὶν ἀναλλοίωτος. Ἀνθρώπων δὲ οὐδεὶς πλὴν αὐτοῦ καθαρὸς ἀπὸ ῥύπου. Οὐκοῦν ὑπὲρ πάντων αὐτῶς ἀπέθανεν, ἵνα περιέλῃ τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. Διδὼ καὶ ἔκρινεν ὁ Πατήρ αὐτοῦ καθαρῶς αὐτόν τῆς πληγῆς· τοῦτ' ἐστὶ τοῦ ἐπενεχθέντος αὐτῷ πάθους. Ἀνέστη γὰρ πατήσας τὸν θάνατον. Τινὲς δὲ φασιν, ὅτι δι' ὧν ὁ Πατήρ ἀπήτησε δίκας ὑπὲρ αὐτοῦ, τὸ μὴ δικαίως αὐτὸν πεπονημένοι παρέστησεν, καὶ καθαρὸν αὐτὸν τῆς ἐπὶ δικαίᾳ κατακρίσει πεποίηκεν ὑποψίας. Τινὲς δὲ οὕτως εἰρήκασιν· « Ὅσπερ τὰ ἡμῖν χρεωστούμενα πάθη αὐτὸς ἀναδεξάμενος οἰκίσασατο· οὕτω καὶ τὴν ἐκ πίστεως ἑνεομένην ἡμῖν κάθαρσιν αὐτὸν δεδέχθαι φησὶν. Ἐὰν δῶτε περὶ ἁμαρτίας, ἢ ψυχὴ ὑμῶν ὑψεται σπέρμα μακρόβιον. Καίπερ δὲ τοιαῦτα πλημμελησάντων ὑμῶν, ἔάν τις ἐθελήσῃ θυσίαν ἀνενεγκεῖν ὑπὲρ τῆς αὐτοῦ ἁμαρτίας, τοῦτ' ἐστὶ μετανοεῖν ἐφ' οἷς ἐπλημμέλησεν, ἐκφεύξεται τὸ, δώσω τοὺς πονηροὺς ἀντὶ τῆς ταφῆς αὐτοῦ, καὶ τοὺς πλουσίους ἀντὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Καὶ ὑψεται τὸ μακρόβιον σπέρμα, περὶ οὗ ἔλεγεν ἐν παραβολαῖς· « Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείραι. » Καὶ πάλιν· « Ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ σπείροντι καλὸν σπέρμα ἐν τῷ ἰδίῳ ἀγρῷ. » Ἦγουν τὴν αἰώνιον ζωὴν οὕτως ἐκάλεσε.

¹⁵ Joan. xviii, 50. ¹⁶ Matth. xiii, 3. ¹⁷ ibid. 24.

Πρὸς δὲ τὰ ἔθνη τινὲς εἰρῆσθαι τοῦτο φασιν, ὡς Ἀ
Τοσαῦτα παθόντος ὑπὲρ ὑμῶν, ἐν καὶ ὑμεῖς πιστεύ-
σιν, τὰς ἀμαρτίας ὑμῶν ἐξομολογούμενοι, κοινωνοὶ
τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν καταστήσεσθε. Δίδωσι δὲ περὶ
ἀμαρτίας πᾶς, περὶ οὗ φησιν· « Εἰ τις θέλει ὀπίσω
μου ἔλθειν, ἀρνησάσθω ἑαυτὸν, καὶ ἀράτω τὴν σταυ-
ρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθεῖτω μοι· » ποῖον· ἦν ὁ ἰε-
γών, « Χριστῷ συνεσταύρωμαι, ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ. Ζῇ
δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός; » Οὐ τοιοῦτος δὲ ὁ ἀγαπῶν πατέρα
ἢ μητέρα ὑπὲρ αὐτόν. Φησὶ γὰρ, ὡς· « Οὐκ ἔστιν μου
ἄξιός. » Τὸ οὖν ἀγαπήσας Χριστὸν ἐξ ὅλης καρδίας
καὶ ψυχῆς, τὸ δοῦναι ἔστι περὶ ἀμαρτίας. Τινὲς
δὲ τὸ ῥητὸν οὕτως ἐκθέμενοι· « Ἐὰν θῇ περὶ πλημ-
μείλειαι, ψυχὴ αὐτοῦ δύνεται σπέρμα μὴκύνον,
Ἡμέρα, ἐπήνεγκαν, ἢ μετὰ τὸ πάθος, παιδοποιία ὁ
πνευματικὴ τῆς εἰς αἰῶνα ἐνοῦσης· ἀδιηγήτου γε-
νῆς, κατ' ἐπαγγελίαν τὴν πρὸς Ἀβραάμ θεϊκῇ δυ-
νάμει πληρουμένην μετὰ τὴν λύσιν τῆς φθοροποιῶς
ἀμαρτίας, καὶ τὴν ἀνοδὸν τοῦ λυτρωτοῦ. Ἀντὶ δὲ
τοῦ, καὶ βούλεται Κύριος ἀφελεῖν ἀπὸ τοῦ πόρου
τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, ὁ Σύμμαχος· καὶ θέλημα Κυ-
ρίου, φησὶν, ἐν χειρὶ αὐτοῦ εὐδοκῶν ἔσται· ὑπερ-
ἐπὶ μόνου τοῦ Σωτῆρος ἀρμόττει. Διαπαντὸς γὰρ
τὸ θέλημα τοῦ Πατρός ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ κατ-
ενοδοῦτο. Ἔδωκε δὲ αὐτῷ καὶ φῶς εἰς τὸ φωτί-
ζεσθαι τοὺς δι' αὐτοῦ δικαιουμένους, καὶ σύνεσιν.
Ἐπανεπαύσατο γὰρ ἐπ' αὐτὸν πνεῦμα σοφίας καὶ
συνέσεως εἰς τὸ συνετοῦς ἀπεργάζεσθαι, καὶ δι-
καιοῦν τοὺς ἀέλους τοῦ δικαιοῦσθαι. Τινὲς δὲ οὕτω
φασὶ· Βούλεται Κύριος τὴν ἐπὶ τῷ σταυρῷ λύ-
πην μεταστῆσαι εἰς χαρὰν, διὰ τοῦ δεῖξαι αὐτῷ
μεταπειθέντας εἰς φῶς τοὺς ποτε σκότους καὶ πε-
πλανημένους, περὶ ὧν ὁ Παῦλος φησιν· « Οἱ ποτε
σκότος, νυνὶ δὲ φῶς ἐν Κυρίῳ. » καὶ πλαττομένων
τῇ συνέσει· τοῦτ' ἔστι μεταμορφουμένους ἀπὸ δό-
ξης εἰς δόξαν.

Πρὸς δὲ τὸν μὴ τοιοῦτον Ἰερεμίας φησὶν· « Ἰδοὺ
οὐκ εἰσὶν οἱ ὀφθαλμοί σου, οὐδὲ ἡ καρδία σου κα-
λῆ. » Ὁ δὲ ἐπιστεύων ἰ εἰς τὸν Χριστόν, εἰς τὸ
θεῖον αὐτοῦ μεταπλάττεται κάλλος, ὅποιόν ἐστι τό·
« Τεκνία, οὗς πάλιν ὠδίνω, μέχρι μορφωθῇ Χριστὸς
ἐν ὑμῖν. Οὗς γὰρ ἔγνω, φησὶ, καὶ προώρισεν συμ-
μόρφους τῆς εἰκόνος τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, τούτους καὶ
ἐκάλεσεν. » Κτίσαι δὲ λέγεται Θεός· καὶ τοὺς δύο
λαοὺς εἰς ἓνα καινὸν ἄνθρωπον, δηλαδὴ μεταπλά-
σας αὐτούς. Ἐπειδὴ γὰρ κέρδος ἴδιον ὁ Μονογενὴς
τὴν ἡμετέραν τίθεται σωτηρίαν, ὑπὲρ ὧν ἔπαθε
σῶμα λαβὼν, ἀναγκαίως ὁ Πατὴρ τὴν ἡμετέραν
ἴασιν, ἀφαιρέσιν πόρου φησὶ τοῦ Χριστοῦ, καὶ
φῶς αὐτοῦ τὸν ἡμέτερον φωτισμόν, ἀμειβομένων
ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἡμῶν καὶ μεταπλασσομένων τῇ τοῦ
Θεοῦ συνέσει. Τούτοις ἐπάγει· Δικαιῶσαι δικαιοῦν
εὖ δουλεύοντα πολλοῖς. Οὐ γὰρ ἦλθε Χριστὸς δια-
κονηθῆναι, καθὰ φησιν αὐτὸς, διακονῆσαι δὲ πολλὸν
τῇ τῆς ἐνανθρωπήσεως οἰκονομίᾳ. Πάντα δὲ πρᾶτ-

¹⁶ Matth. xvi, 24. ^{16a} Galat. ii, 20. ¹⁷ Matth. x, 37. ¹⁸ Ephes. v, 8. ¹⁹ Jerem. xxii, 17. ²⁰ Galat.
iv, 19. ²¹ Rom. viii, 29. ²² Matth. xx, 28.

VARIAE LECTIONES.

• γρ. ὁποιός. ὁ γρ. αἰῶνας οὐσίας. ἰ γρ. πιστεύων.

Ad gentes autem et ista dirigi quidam arbitran-
tur; ut eos etiam, quorum nomine tam multa pas-
sus sit, si crediderint, suaeque peccata confessi
fuerint, perennium bonorum fore participes asso-
rat. *Dat vero pro peccato* quisquis id praestat, quod
dicit: « Si quis vult venire post me, amiget se-
metipsum, et tollat crucem suam, et sequatur
me¹⁶. » Cujusmodi ille fuit, qui se cum Christo cru-
cifixum non vivere amplius, sed Christum in se-
ipso pronuntiavit¹⁶. At erat hinc longe dissimilis,
qui patrem, aut matrem amplius, quam eum ad-
amabat; quem se ideo non dignum esse pronun-
tiavit¹⁷. *Est igitur dare pro peccato* Christum ipsum
toto corde, totoque animo diligere. Exsistunt etiam
nonnulli, qui locum ita exponentes: *Si obtulerit*
B pro peccato, anima ejus videbit semen amplificans,
adjiciunt; diem illum, qui passionem secutus est,
filiorum procreationem esse spirituales generatio-
nis perpetuae et ineffabilis secundum factam Abra-
hamo promissionem; quae divina virtute, post exi-
tialis peccati remissionem, postque Redemptoris
ascensum adimpleatur. Ceterum pro: *Et vult Domi-
nus auferre de labore animam ejus*, ita habet Sym-
machus, *Et voluntas Domini in manu ejus prospere-
rabitur*; quod uni tantum Salvatore congruit. Per-
petuo enim Patri voluntas in manu ejus prospere
successit. Dedit vero et lucem ipsi, ut eos, qui per
ipsum justificati sunt, illustraret. Dedit et intelli-
gentiam, quia requievit super eum spiritus sapientiae
et intellectus, ut sapientes⁶⁰⁷ efficeret, et justos
qui justificatione digni sunt. Putant alii velle Do-
minum perceptum e cruce dolorem propterea in
gaudium convertere, quod ei commutatos in lucem
ostenderit, et intelligentia formatos, id est, a gloria
in gloriam transformatos qui tenebrae olim, nunc au-
tem lux in Domino, uti Paulus ait¹⁸, evaserunt.

Sunt vero ad eum, qui talis non est, ista Jere-
miae verba: « Ecce non sunt oculi tui, nec cor-
tuum pulchrum¹⁹. » Qui autem in Christum cre-
dit, in divinam ejus transformatur pulchritudi-
nem: ejusmodi est illud: « Filioli, quos rursum
parturio, donec formetur in vobis Christus²⁰. » —
« Quos enim cognovit, inquit, et praescivit confor-
mes fore imagini Filii sui, hos et vocavit²¹. »
Creasse vero duos in recentem unum hominem
populos, id est transformasse dicitur Deus. Quo-
niam enim sibi in lucro salutem nostram Unigeni-
tus deputat, dum corpus eorum assumit, quo-
rum nomine passus est, necessario Pater ipse
sanationem nostram laboris Christi ablationem no-
minat, et lucem ejus, illustrationem nostram, cum
nos in melius transimus, ipsaque Dei intelligentia
transformamur. Sequitur deinde: *Justificare justum*
bene servientem multis. Neque enim venit Christus,
ut ei ministraretur, sicut ipse dicit²², sed potius,

ut incarnationis œconomix subserviret. Cum autem omnia ex Patris mandato faceret, congruum erat et ipsum linteo succinctum aquam in pollubrum fundere, omniumque se famulum profiteri. Inde et Paulus ministram vocat œconomiam, cum ait : « Si enim ministerium condemnationis in gloria est, multo magis excellit ministerium justitiæ in gloria ²³. » *Justificatur* rursum, vel cum nos justi efficiuntur, vel cum a quibus est interemptus, iisdem in injustæ ejus condemnationis demonstrationem servituti mancipantur. Quinam autem ii sint, qui per ipsum *justificati sunt*, extulit, cum ait : *Et peccata eorum ipse portabit* : aut secundum Symmachii interpretationem, *Et impietates eorum ipse* **608** *suffert*. Eas enim in se cum assumpsit, *peccati* nos tunica exuit. Unde etiam multis, id est, gentibus ipsis *servivisse* dicitur. Una siquidem gens erat, Israelitica scilicet : reliquæ multiplices et infinitæ, quas ipse in hæreditatem propriam sortitus ait : « Dixit Dominus ad me : Filius meus es tu, ego hodie genui te; postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ ²⁴. »

Dicitur vero *spolia fortium*, id est, quæ ab adversariis potestatibus eripuit, *divisisse*, sibi que proprios, qui fuerant ab illis tanquam mancipia usurpati, vindicasse : quæ quidem *spolia* suis ipse *divisit* discipulis; dum varias ex ipsis Ecclesias constituit. Hinc igitur illa fuere superius : « *Exultabit in conspectu tuo*, tanquam qui lætantur in messe, et tanquam qui dividunt *spolia* ²⁵. » Potest vero hæc ipsa præstare, *pro eo quod in mortem traditus est* : cum eam veluti a Patre mercedem percepit, ut eos qui perierant servaret, *hæredesque faceret*. Eo enim ipso quod passus est, secum suos erexit, et alienos afflixit : dum eos, qui simul passi sunt, idem secum excitavit, qui autem in eum insurrexerunt, depressit. Nec vero desunt, qui *fortium* nomine, apostolos, et ut semel dicam, omnes eos, qui in Christo possunt aliquid, intelligi velint, quibus jam, tanquam Satanam devicerint, *spolia*, id est spiritualium gratiarum dona, dividit. Alii enim per Spiritum sermo sapientiæ, alii cognitionis, ceteraque istis similia, data sunt ²⁶. Qui *fuit autem cum iniquis reputatus*, nisi quod crucis socios etiam latrones, ut Marcus indicavit ²⁷, habuit?

CAP. LIV.

ΚΕΦΑΛ. ΝΔ΄.

609-610 **VERS. 1-17.** *Lætare, sterilis, quæ non paris. Erumpe et clama, quæ non parturis, quia plures filii desertæ, quam ejus quæ habet virum. Dixit enim Dominus : Dilata locum tabernaculi tui, et pelles aulæ tuorum fige, ne parcas : protende junculos tuos, et clavos tuos consolida adhuc a dex-*

Α τοντος αὐτοῦ καθ' ὑπακοήν πατρικὴν, ἀκολουθῶν ἢ καὶ τὸ λεντίῳ ζωσάμενον, ὕδωρ εἰς τὸν νιπτῆρα βαλεῖν, καὶ τὴν πρὸς ἅπαντας δουλείαν ἀνοδέξασθαι. Τοιγαροῦν καὶ Παῦλος διάκονον τὴν οἰκονομίαν καλεῖ λέγων· « Εἰ γὰρ τῇ διακονίᾳ ^ε τῆς κατακρίσεως, ὁδὸς, πολλῶν μᾶλλον διαφέρει ἢ διακονία τῆς δικαιοσύνης ἐν ὁδῷ. » Δικαιοῦνται δὲ πάλιν, ἡμῶν ἢ δικαιομένων, ἢ τῶν ἀνελόντων αὐτὸν ἡνδραποδισμένων εἰς ἐνδειξιν τῆς ἀδικου κατ' αὐτοῦ κατακρίσεως. Τινες δὲ οἱ δικαιοῦμενοι δι' αὐτοῦ ἐπενήνοχε λέγων· Καὶ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν αὐτὸς ἀνοίσει· ἢ κατὰ Σύμμαχον, Καὶ τὰς ἀσεβείας αὐτῶν αὐτὸς ὑπενέγκει. Εἰς ἐαυτὸν γὰρ ἀναλαβὼν ἀπέδωκεν ἡμῶς τὸν τῆς ἁμαρτίας χιτῶνα· διὸ καὶ, Δεσφύλευκε πολλοίς, τοῦτ' ἔστι τοῖς ἔθνεσιν. Ἐν γὰρ τῇ ἐξοχῇ Ἰσραὴλ· οἱ δὲ ἐξ ἐθνῶν μυρ:σπλάσιοι, οὓς καὶ κληρονομεῖ κληρὸν ποιησάμενος ἴδιον, καὶ λέγων· « Κύριος εἶπεν πρὸς με· Υἱός μου εἰ σὶ. Ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. Αἰτήσαι παρ' ἐμοῦ καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατὰ σχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς. »

Τῶν δὲ ἰσχυρῶν ἐμέρισε σκύλα· δηλαδὴ τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων ἐξαρπάσας, καὶ ἴδια σκύλα τοὺς ὑπ' ἐκείνων ἡνδραποδισμένους πεποιτηκώς· ἅπερ σκύλα τοῖς ἑαυτοῦ διένειμε μαθηταῖς, διατίρους ἐξ αὐτῶν συστήσάμενος Ἐκκλησίας. Δεὸ πρότερον· « Εὐφρανθήσεται ἐνώπιόν σου, ὡς οἱ εὐφρανόμενοι ἐν ἡμῶν, καὶ ὃν τρόπον οἱ διαιρούμενα σκύλα. » Δυνατὸς δὲ ταῦτα ποιεῖν, ἀπὸ ὧν παρεδόθη εἰς θάνατον, μισθὸν ὥσπερ λαβὼν παρὰ τοῦ Πατέρος, τὸ σῶζειν καὶ κληρονομεῖν τοὺς ἀπολλυμένους. Διὰ γὰρ τὸ παθεῖν, ἀνίστησι μὲν σὺν ἑαυτῷ τοὺς οἰκείους, κατακρατεῖ δὲ τῶν ἄλλοτρίων, τοῖς μὲν συμπάσχοντας συνανιστὰς, τοὺς δὲ ἐπαναστήτας ταπεινῶν. Τινες δὲ ἰσχυροὺς τοὺς ἀποστέλλας εἰρῆχας, καὶ τοὺς καθάπαξ ἐν Χριστῷ δυνατοὺς οἷς ἅτε νενικηκόσι τὸν Σατανᾶν διαδίδωσι σκύλα τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων τὰς χορηγίας. Ὁ μὲν γὰρ δίδεται [διδά] τοῦ Πνεύματος λόγος σοφίας, διὰ λόγος γνώσεως, καὶ τὰ τούτοις ἀδελφά. Πῶς ἔμετὰ ἀνθρώπων ἐλογίσθη, ἀλλ' ἢ συσταυρωμένων αὐτῷ τῶν ληστών, ὃ ἐπ' αὐτῷ καὶ Μάρκος ἐπιστημνεταί;

²³ II Cor. III, 9. ²⁴ Psal. II, 7, 8. ²⁵ Isa. IX, 3. ²⁶ I Cor. XII, 8. ²⁷ Marc. XV, 27.

VARIAE LECTIONES.

^ε γρ. τ, διακονία.

σου, καὶ τοὺς πασσάλους σου κατίσχυσον ἐπὶ εἰς τὰ δεξιὰ, καὶ τὰ ἀριστερὰ ἐκπέτασον, καὶ τὸ σπέρμα σου ἐθνή κληρονομήσει, καὶ πόλεις ἡρμωμένους κατοικίεις, κ. τ. λ.

Εἰπὼν τοῦ Σωτῆρος τὴν γένεσιν, καὶ τὸν βίον, καὶ τοῦ θανάτου τὴν αἰτίαν, ὅτι τε κληρονομήσει πολλοὺς, πρὸς αὐτοὺς τούτους ἀκολουθῶς τὴν λόγον μετήνεγκε, καὶ τὴν ἐξ αὐτῶν Ἐκκλησίαν πάλαι οὖσαν ἄγονόν τε καὶ ἔρημον, ὁποῖαι ἦσαν τῶν ἐθνικῶν αἱ ψυχαί. Οὐ γὰρ εἶχεν αὐτῶν τινα δι' ὁρετῆς καὶ θεοσεβείας καταταττόμενον εἰς τέκνα Θεοῦ. Ἦσαν γὰρ ἄθεοι, καὶ ἐλπίδα μὴ ἔχοντες, κατὰ τὴν Παύλου φωνήν. Νῦν δὲ ὡς δεξαμένη σπέρμα, καὶ μελλούσῃ τεκεῖν, βοᾷ ἐγκελεύεται, καθὰ ταῖς χυούσαις αἱ μαῖται πρὸς τὸ βραδίως τεκεῖν εὐρυνομένων τῶν πόρων. Ἀντὶ δὲ τοῦ ῥήξον καὶ βύησον, Σύμμαχος μὲν κελάδει ἀνέσσειν εἰρηκεν. Ὁ δὲ Ἀκύλας, Ἰλάρυον ἐν ἀγαλλιᾷσει καὶ χρεμέτισον. Ὁ δὲ Θεοδοσίω, Πῆξον εὐφροσύνην καὶ τέρπον. Ἀντὶ δὲ τοῦ ἐρήμου ἡφανισμένης ἐφησε Σύμμαχος: Ἦν γὰρ ἡφανισμένη καὶ ἔρημος, μήπω τὴν ἐπουράνιον κεκτημένη Νομφίον.

Τὴν δὲ τῆς εὐφροσύνης αἰτίαν, τὴν πολυγονίαν λέγει τὴν μέλλουσαν, δι' ἧς ἡμίλλε νικᾶν τὴν Ἰουδαίων Συναγωγὴν, ἐκ πάντων οὕσα τῶν ἐθνῶν, τὴν ἐξ ἐνὸς ἔθνους συνισταμένην. Ἦν διὰ Μωσέως πρὸς οἰκειότητα πνευματικὴν ὁ Θεὸς προσηγάγετο, καὶ πολλῶν ἀπέφηνε τέκνων μητέρα. Ἀλλ' ἠτεκνώθη διὰ Χριστὸν, καίτοι, κατὰ τὸν Ἱερεμίαν, ἐν τέκνοις οὕσα πολλή. Καὶ βιβλίον ἀποστασίου δέδωκε τῷ Θεῷ θαυμάζοντι. Ὡς ἐγένετο πόρνη πόλις πιστὴ Σιών; Ἀὐτὸς γὰρ οὐ δέδωκεν εἰπών. Ποῖον τοῦτο βιβλίον ἀποστασίου τῆς μητέρος ὑμῶν; Ὡς ἐξάπεστεῖλα αὐτήν; Ἀλλ' ἑαυτῇ, φησί, γέγονεν αἰτία. Διότι ἦλθεν, καὶ οὐκ ἦν ἀνθρώπος· ἐκάλεσα καὶ οὐκ ἦν ὁ ὑπακούων. Καὶ ἀλλαχοῦ δέ φησιν. Οὐχ ὡς οἰκεῖν με ἐκάλεσας, οὐδ' ὡς πατέρα καὶ ἀρχηγόν τῆς πατρωνίας σου. Καὶ πάλιν. Θυγάτηρ τῆς μητέρος σου εἰ συγκαταλιποῦσα τὸν ἄνδρα αὐτῆς. Ἐρημον δὲ τὴν χίρην κατ' ἔθος καλεῖ Γραφικόν. Τὴν γὰρ τῶν ἀγαθῶν σπορέα λόγον οὐκ εἶχεν· ὃν δεξαμένη Νομφίον τὴν ἐτέραν τῷ τίκτειν παρέδραμεν, ὡς πλειστοῦ δεῖσθαι πλάτους πρὸς τὴν τῶν τέκνων ὑποδοχὴν, εἰς εἰκόνα τούτου παρειλημμένης τῆς παρὰ Μωσεῖ σκηνῆς. Ταῖς γὰρ αὐταῖς ἐχρήσατο λέξεσιν, ὁμοῦ καὶ τὸ τῆς Ἐκκλησίας ἀσάλευτον διὰ τῶν πασσάλων δηλῶν. Τύπον γὰρ ταύτης ἔδειξεν κατέγραψεν, εἰ καὶ μέτερος ἄγαν ἐλάττωσι. Διὸ καὶ καθ' ἕκαστον κλίμα περικειμένους εἶχεν αὐλὰς μακρὰς ὁμοῦ καὶ πλατείας. Ἀλλὰ τί ταῦτα, καὶ τοῦ νεῶ τὰ μέτρα πρὸς τὰ πλήθη καὶ μεγέθη, καὶ κάλλη τῶν πανταχοῦ καθιδρυμένων Ἐκκλησιῶν μιᾶς τῆς ἐκ πασῶν ὑπαρχούσης καθολικῆς; Πρὸς ἣν ἐπιφέρει, Καὶ τὸ σπέρμα σου κληρονομήσει ἐθνή. Τοῦτο δὲ τὸν εὐαγγελικὸν λόγον δηλοῖ, περὶ οὗ φησιν. Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείραι. Καὶ οὐχὶ καλὸν σπέρμα ἐσπειρας ἐν τῷ σῶ ἀγγρῷ, ἐξ οὗ πλείετων ἁγίων γέγονε μήτηρ; Ἐξ ὧν

A tris, et a sinistris dilata, et semen tuum possidebit gentes, et civitates desertas habitare facies, etc.

Postquam de Salvatoris ortu, de vita, de mortis causa, deque eo, quod multos esset possessurus, disputavit; ad eundem deinceps sermonem convertit, et ad conflata ex illis Ecclesiam, quæ sterilis olim et deserta (quales ipsæ fuerant gentium animæ) nullum virtute et pietate in florum Dei numerum referri dignum habebat. Erant enim sine Deo, et spe carentes, ut cum Paulo loquar²⁹. Huic igitur jam, tanquam semine excepto paritura sit, clamare præcipit; quod solent parturientibus obstetrices, ut partus ipse, dilatatis meatibus, facilius erumpat. Sed pro quo, *Erumpe et clama*, habemus, *Resona laudem*, dixit Symmachus; Aquilas autem, *Hilare exsultato, et hinni*; Theodotio vero: *Erumpe in lætitiā, et oblectare*. Pro deserta **611** denique, *deletam* Symmachus. Erat enim *deleta et deserta*; quæ cælestem Sponsum nondum possideret.

Lætitie causam deinde in futura fecunditate collocat, per quam Judæorum Synagogam superatura est: cum illa quidem de gentibus omnibus, hæc autem ab una tantum colligatur; quam per Mosem in spirituale consortium compulerat Dominus, florumque multorum parentem effecerat; sed orba liberis per Christum effecta est, quantumvis auctore Jeremia liberorum multitudine abundaret. Imo Deo ipsi etiam libellum repudii dedit, ut idem miratur his verbis: *Quomodo adultera facta est urbs fidelis Sion*³⁰? Neque enim ipse dedisse putandus, qui ait: *Qualis iste repudii liber matris vestræ? Cui dimisi eam? imo sibi illa, inquit, causa fuit ut venirem, et non erat homo, vocavi, et non erat qui audiret*³¹. Et alibi hoc modo: *Non me ut amicum vocasti, neque ut patrem, et ducem virginitatis tuæ*³². Et rursum: *Filia matris tuæ es, quæ virum ejus deseruisti*³³. Significatur autem *desertæ* nomine eadem plane, quæ et *vidua* dicitur, usitata Scripturæ scilicet loquendi consuetudine. Caruit enim honorum omnium seminatore verbo: quod quæ in Sponsum accepit, alteram ita fecunditate prolisque numero superat, ut ampliori ad liberorum acceptionem spatio, prolata in id e Mosis tabernaculo similitudine, opus habeat. Iisdem siquidem, quibus ille, verbis et hic utitur, pariterque inconcussam Ecclesiæ firmitatem *clarorum* nomine significat. Hujus enim figuram, mensura tamen longe breviori, illud expressit, indeque ad singulas plagas atria longa simul et lata habuisse reperias. Verum quid ista, templaque etiam futura est magnitudo, si cum ecclesiarum amplitudine et vastitate, si cum pulchritudine denique conferantur, quæ ubique exstructæ, illam unam ex omnibus efficiunt, quæ catholica

²⁹ Ephes. II, 12. ³⁰ Jerem. III, 6. ³¹ Isa. L, 1, 2.

³² Jerem. III, 4. ³³ Ezech. XVI, 45.

dicitur? Ad hanc illa referuntur, quibus, *Et semen tuum possidebit gentes*, adjicitur. Evangelicus vero istis sermo significatur, de quo, exisse qui seminat, ut seminare, legimus ³². Annon deinde *semen bonum* in Dei agro seminatum est, cum inde plurimorum **612** sanctorum mater evaserit; a quibus ipsos etiam gentium rectores, ut accedentem populum sacris imbuerent, erudiri contigit, quos ei in futurum etiam sæculum præfuturos, alii quidem urbibus quinque, alii autem decem, pro talentorum distributione concessis, Christus indicavit ³³? qui denique lætitia affecti, populos sibi, et gentes pedibus suis esse subjectos, et se in hæreditatem electos profiterentur?

Est enim Christi sors unius, populis præesse et moderari: indeque Rabbi quemquam vocari vetuit, se unum Judæorum magistrum esse asserens, qui discipulos tamen dignitatis suæ participes fecit ³⁴. Licet enim vera lux ³⁵, naturaque Dei Filius ipse sit: lucis tamen appellatione discipulos nuncupavit ³⁷, et dedit iis potestatem filios Dei vocari ³⁸, qui in Patrem credentes ea dignitate gloriarentur, qui *desertas* etiam, sive *deletas*, ut Symmacho placet, *civitates habitare facerent*: quo nomine ecclesias ipsas, quæ Deo quondam vacuæ fuerant, intellexit: aut certe tantum fore *semen* Ecclesiæ indicavit, ut non modo populosis urbibus capi non queat, sed possit *desertas* etiam et vacuas complere. Unde pudorem veterem ex eo collectum quod *stertilis et vidua* esset, eidem contemnere præcipit, *se virtutum Dominum, qui eam fecerit, esse affirmans*. Neque enim ab hominibus, aut per hominem ³⁹, sed per Dominum ipsum constitutam esse, qui super petram Ecclesiam suam ædificaturum se dixit ⁴⁰. Est igitur ista Dei oratio, qui *probros* nobis in deorum colenda multitudo errorem condonet. Sicut enim pater miseretur filiorum, sic et timentium se misertus est Dominus ⁴¹. Et quantum distat ortus ab occasu, tantum a nobis peccata nostra removet. *Metum* ergo, qui in peccatis est, ipse adimit, qui non venit, ut judicet, sed ut salvet ⁴². Non enim misit Deus Filium suum in mundum, ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum. Itaque vincit illa, quæ justificat impium, gratia. « Deus enim est, ait Paulus, qui justificat; quis est, qui condemnet ⁴³? » Quomodo autem *eam facit*, nisi cum eam in formæ similitudinem **613** per Spiritum creat? Ait enim apud Ezechielem: « Avellam cor eorum lapideum de carne eorum; et dabo eis cor carneum, ut ipsi me cognoscant; quia ego sum Dominus ⁴⁴. » Condidit ergo Christus geminos populos in recentem unum hominem, ad ejus exemplar, a quo effectus est, instauratum.

Atque ut rei fidem faceret qui postea secutus est eventus, *Dominum virtutum* se esse affirmavit. Neque vero instaurationis tempus reticuit, cum adjecit: *Qui eruit te, Deus Israel, tota terra vocabitur*; id est, cum Christum in gentes omnes regnare

ἐθνῶν ἀρχοντας καθηγείσθαι συνέβαιεν τὸν τῶν προσιόντων μυσταγωγούντας λαὸν, οἷς καὶ εἰς αἰῶνα τὸν μέλλοντα καθηγείσθαι Χριστὸς ἐπηγγέλλετο, τῷ μὲν πέντε, τῷ δὲ δέκα πόλεων πρὸς τὴν τῶν τάλαντων διανομήν. Οἱ καὶ φασιν εὐφραινόμενοι: « Ὑπέταξε λαοὺς ἡμῖν, καὶ ἔθνη ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν. Ἐξέλεξτο ἡμῖν τὴν κληρονομίαν ἑαυτοῦ. »

Χριστοῦ μὲν γὰρ μόνου κληρὸς τὸ καθηγείσθαι λαῶν. Αὐτὸ κελεύει μὴδὲν λέγειν Παῦλος. « Εἰς γὰρ ἐστὶ, φησὶν, ὁμῶν καθηγῆτης ὁ Χριστός. » Μετέδωκε δὲ τῆς ἀξίας τοῖς μαθηταῖς. Καὶ φῶς γὰρ ὑπάρχων ἀληθινόν, φῶς καλεῖ τοὺς ἑαυτοῦ μαθητάς. Καὶ Ὑἱὸς ὢν κατὰ φύσιν, δέδωκεν ἐξουσίαν τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτὸν Πατέρα καλεῖν τὸν Θεὸν τὸ τῆς υἰότητος αὐχοῦσιν ἀξίωμα, οἱ καὶ πόλεις ἡρηνωμένας, ἦγον ἡρηνωμένας, κατὰ Σύμμαχον, κατοικοῦσιν. Λέγει ἔτι τὰς ἐρήμους πάλαι Θεοῦ Ἐκκλησίας· ἦγον φησὶν, ὅτι τοσοῦτον ἔσται σου τὸ σπέρμα, ὥς μηδαμῶς αὐτοῖς τὰς πολυανθρώπους πόλεις ἀρκεῖν, δύνασθαι ἔτι καὶ τὰς ἐρήμους πληροῦν· ἐφ' οἷς ὑπερορᾶν αὐτῇ τῆς παλαιᾶς αἰσχύνῃ παρακελεύεται, ὅτε ἀγορεύῃ καὶ χίρα τοῦ Λόγιου Νυμφίου λέγων, ὅτι Κύριος τῶν δυνάμεων ἐστὶν ὁ ποιῶν σε. Οὐ γὰρ ἐξ ἀνθρώπων, οὐδὲ δι' ἀνθρώπου συνέστη· δι' αὐτοῦ δὲ Κυρίου, ὅς καὶ φησιν· « Ἐπὶ τὴν πέτραν οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν. » Θεοῦ τοίνυν ὁ λόγος, τὸ ἀμνησίκαιον δωρουμένου ἐπὶ τῇ πολυθέῳ καὶ οὐκ ἐκείνῃ ἀξίᾳ πλάνῃ. Καθὼς γὰρ οἰκτελεῖ πατὴρ υἱοὺς, οἰκτελεῖται Κύριος τοὺς φοβουμένους αὐτόν. Καὶ κατ' ὅσον ἀπέχουσιν ἀνατολαὶ ἀπὸ δυσμῶν, ἐμάκρυνεν ἀπ' ἡμῶν τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν. Τὸν οὖν φόβον περιαιρεί τὸν ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασιν. Ἦλθε γὰρ οὐ κρῖναι, ἀλλὰ σώζων. Οὐ γὰρ ἀπέστειλε, φησὶν, ὁ Θεὸς τὸν Ὑἱὸν αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον, ἵνα κρῖνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ. « Νικᾷ τοίνυν ἡ χάρις ἢ δικαιοῦσα τὸν ἀσεβῆ. » Θεὸς γὰρ, φησὶ Παῦλος, ὁ δικαίων, τίς ὁ κατακρίνων; « Πῶς δὲ ποιεῖ αὐτὴν, ἀλλ' ἣ κτίζων εἰς συμμορφίαν αὐτοῦ διὰ τοῦ Πνεύματος; φησὶ γὰρ ἐν Ἰεζεκιήλ. » Ἐκπάσσω τὴν καρδίαν αὐτῶν τὴν λιθίνην ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτῶν, καὶ δώσω αὐτοῖς καρδίαν σαρκίνην τοῦ εἰδέναι αὐτοὺς ἐμὲ, ὅτι ἐγὼ εἰμι Κύριος. » Ἐκτίτει τοίνυν ὁ Χριστὸς τοὺς δύο λαοὺς εἰς ἓνα καινὸν ἄνθρωπον ἀνακαινόμενον κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν.

Ὡς ἂν δὲ μὴ ἀπιστηθῇ μετατυχάνον τὸ πρῆγμα, Κύριον ἐκ τῶν ἐκάλεισε δυνάμεων. Τίς δὲ ὁ τοῦ ἀνακτίσεσθαι καιρὸς, διεσάφησεν εἰπὼν, ὅτι Ὁ θυσάμενός σε αὐτός Θεός Ἰσραὴλ πάση τῇ γῇ κληθήσεται· τοῦτ' ἐστίν, ὅτε Χριστὸς ἐδαστάλευσεν ἐπὶ

³² Matth. xiii, 3. ³³ Matth. xxv, 14 seqq. ³⁴ Matth. xxiii, 8. ³⁵ Joan. ix, 5. ³⁷ Matth. v, 14. ³⁸ Joan. i, 12. ³⁹ Galat. i, 12. ⁴⁰ Matth. xvi, 18. ⁴¹ Psal. cii, 13. ⁴² Joan. iii, 17. ⁴³ Rom. viii, 34. ⁴⁴ Ezech. ii, 19.

πάντα τὰ ἔθνη, κατὰ τό· « Καὶ ἔσται Κύριος εἷς, καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἓν, κυκλοῦν πᾶσαν τὴν γῆν. » Πάλαι γὰρ ἦν κατὰ μόνην τὴν Ἰουδαίαν γνωστὸς ὁ Θεός· νῦν δὲ αὐτῷ κάμπει πᾶν γόνυ, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογεῖται, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἷς δόξαν Θεοῦ Πατρός. Διδὼ καὶ Δαθὶδ ἔφη· « Πάντα τὰ ἔθνη, κροτήσατε χεῖρας, » καὶ τὰ ἑξῆς. Καὶ πάλιν· « Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, ἀγαλλιάσθω ἡ γῆ. » Ἐπιμένων δὲ ὁ λόγος ταῖς πρὸς τὴν ἑρμηνείαν παγγελίαις, φησὶν· *Οὐχ ὡς γυναῖκα καταλελειμμένην καὶ ἀλιγύψυχον κέκληκέν σε Κύριος. Καταλελειμμένην ἡ Γραφὴ γυναῖκα καλεῖ τὴν ἐπὶ τισιν αἰτίαις βελόν δεξαμένην ἀποστασίου κατὰ τὸν νόμον, μεμυσημένην δὲ, τὴν ἐπὶ ἀσελείᾳ διαβληθεῖσαν, ἥπει ἂν πρέποι καὶ τὸ τῆς ἀλιγύψυχας αἰτίαμα, ὡς οὐ δυναμένη καρτερεῖν, καὶ ζυγῶν ἀνέχεσθαι γαμικῶν· οἷα πρὸς Θεὸν γέγονεν ἡ τῶν Ἰουδαίων συναγωγὴ μετὰ νόμον, δι' οὗ συνήφθη Θεῷ ἐπὶ τὰ ἐν Αἰγύπτῳ παλινδρομήσασα. Διόπερ αὐτὴν ἀπωσάμενος δι' ἐνὸς ἔλεγε τῶν προφητῶν· « Κρίθητε πρὸς τὴν μητέρα ὑμῶν, ὅτι αὕτη οὐ γυνὴ μου, ἀγῶ οὐκ ἀνὴρ αὐτῆς. » Καὶ λοιπὸν περὶ τῆς πορνείας αὐτῆς διαλέγεται. Τίς δὲ τῆς πορνείας ὁ τρόπος, ἐν Ἰερουσαλὴμ διηγείται, δύο γυναῖκας· οἷον λαβὼν, ἃς καλεῖ Ὀολὰν καὶ Ὀλιβὰν, δηλῶν τὴν Ἰερουσαλὴμ καὶ τὴν Σαμάρειαν, καὶ τὰς ἀσεβείας αὐτῶν διηγούμενος, ὡς ἔσφαζον τοῖς εἰδώλοις τὰ τέκνα, καὶ διῆγον αὐτὰ δι' ἐμπύρων, καὶ ταῦτα μοιχεύαν καλῶν. Ὅθεν αὐτῇ καὶ δι' Ἰερεμίου φησὶν· « Ὅψις πόρνης ἐγένετό σοι· ἀπηναισχύντησας πρὸς πάντας. » Ἀλλ' ὑμεῖς, φησὶν, οἱ ἐξ ἔθνῶν οὐ κατὰ τοῦτους ἐκλήθητε. Τοῖς μὲν γὰρ πῶρωσις ἀπὸ μέρους γέγονεν, καθὰ τῷ Παύλῳ δοκεῖ. Ἐσχοτίσθησαν δὲ καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν. Συνεκάμφθη δὲ καὶ τὰ νῦτα κεχηνότων ἀεὶ πρὸς τὰ γῆινα. Τὸ φωτισθῆναι δὲ τοῖς ἔθνεσι γέγονεν. Καὶ πάντες, ἀλλ' οὐ κατὰλειμμα σέσωσται. Ἀλλ' εἰς χρόνον μικρὸν, φησὶ, κατέλιπόν σε. » Ἐν ταῖς γὰρ προλαβούσαις γενεαῖς, ὡς ὁ Πέτρος φησὶ, συνεχώρησεν ὁ Θεός· τὰ ἔθνη πορεύεσθαι ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν. » reliquias servari contigerit. Verumenimvero tempore modico reliqui te, adjicit. « Superioribus enim ætатibus, ait Petrus, gentes permisit Deus in viis suis ambulare⁴⁴. »*

Βραχύς δὲ ὁ καιρὸς πρὸς τὸν τοῦ ἐλέους κρινόμενος εἰς ἀπείρους αἰῶνας διατρέχοντα. Ἐλεος δὲ μέγα, τὸ διὰ Χριστοῦ ρύπου παντὸς ἐλευθερῶν καὶ κολάσεως, καὶ παρέχον υἱοθεσίας ἀξίωμα, καὶ βασιλείας οὐρανῶν κληρονόμους ποιοῦν. Εἰτά φησιν· Ἀπὸ τοῦ ὕδατος τοῦ ἐπὶ Νῶε τοῦτο μοι ἔστιν. Ὁ δὲ Σύμμαχος ὅλον οὕτως ἐξέδωκεν· Ὡς αἱ ἡμέραι Νῶε τοῦτο μοι. Ὡς ὁμοσα μὴ ἐπελθεῖν ὕδωρ Νῶε ἐτι ἐπὶ τὴν γῆν, οὕτως ὁμοσάμην μὴ ὀργισθῆναι σοι, μηδὲ ἐπιτιμῆσαι σοι. Τὰ γὰρ ὅρη σαλευθῆσονται, καὶ οἱ βουνοὶ ταραχθήσονται· τὸ δὲ ἔλεός μου ἀπὸ σοῦ οὐκ ἀποστραφήσεται, οὐδὲ ἡ διαθήκη τῆς εἰρήνης μου ἀνακληθήσεται, εἰπεν ὁ οἰκτερῶν σε Κύριος. Θᾶπτον γὰρ, φησὶ, τὰ ὅρη μεταστήσονται τῶν οἰκείων τόπων, καὶ οἱ βουνοὶ

A contigerit; juxta illud : « Et erit Dominus unus, et nomen ejus unum circumdans universam terram⁴⁵. » Olim siquidem in Judæa tantum notus erat Dominus⁴⁶ : cum ei jam omne genu flectatur omnisque lingua Dominum Jesum Christum in gloriam Dei Patris profiteatur⁴⁷. Hinc et illa Davidis : « Omnes gentes, plaudite manibus⁴⁸, » cæteraque deinceps. Et illa : « Dominus regnavit, exsultet terra⁴⁹. » Immoratur autem in iis, quas deserta sunt, « promissionibus, et addit : Non ut mulierem derelictam et pusillanimum vocavit te Dominus. Derelictam nimirum Scriptura vocat mulierem, quæ, certis de causis, libellum repudii ex legis præscripto acceperit. Odiosam autem, lascivix et intemperantiæ accusatam ; cui nec male pusillanimitatis crimen conveniat, quippe quæ forti esse animo, matrimoniiq[ue] jugum ferre non valeat ; qualem se in Deum ipsa Judæorum Synagoga post legem, per quam Deo conjuncta fuerat, præbuit, cum ad Ægyptia se rursus contulisset. Hinc est igitur, quod ea expulsa, per prophetam quendam in hunc modum ait : « In judicio cum matre vestra contendite ; quoniam ipsa uxor mea non est, neque ego vir ejus⁵⁰. » Cæterum, de adulterio ejus disserit. Neque vero quod esset adulterii genus reticuit Ezechiel, cum duas veluti uxores assumens, Oolam et Olibam, quibus Jerusalem et Samaria significantur, earumdem impietates, quæ suos ipsæ liberos idolis mactarent, per ignemque trajicerent (quod adulterium nominat) explicat⁵¹. Eam itaque in hæc verba per Jeremiam alloquitur : « Aspectus 614 meretricis tibi fuit ; nullorumque te puduit⁵². » At vos, inquit, qui de gentibus estis, non istorum more vocati estis. His enim ipsis cecitas, Paulo teste, ex parte contigit⁵³. Sunt rursus et ipsorum oculi, ne videant, obæcati. Sunt et eisdem terga eo ipso, quod terrenis semper inhiant, incurvata : cum gentes illustrari, splendescere, omnesque adeo, non ipsarum modo

Est magna porro temporis brevitās, si cum misericordia conferatur, quæ in infinita usque sæcula percurrit. Est vero et magna misericordia, que nos omni immunditia et ultione per Christum liberat ; quæ adoptionis dignitatem largitur ; quæ regni cœlestis heredes facit. Sequitur deinde : *Ab aqua, quæ fuit sub Noe, hoc mihi est*, pro quibus totum hoc ita reddidit Symmachus : *Sicut dies Noe istud mihi est*. Sicut juravi non venturam aquam Noe amplius in terram, sic juravi quod non irascar, neque succensebo tibi. Montes enim commovebuntur, et colles conturbabuntur : misericordia autem mea non recedet a te. Neque testamentum pacis meæ revocabitur ; dixit qui tibi miseretur Dominus. Citius enim, inquit, montes ipsi suis locis move-

⁴⁴ Zachar. xiv, 9. ⁴⁵ Psal. lxxv, 2. ⁴⁷ Philipp. ii, 10, 11. ⁴⁸ Psal. xlii, 2. ⁴⁹ Psal. xcvi, 1. ⁵⁰ Osee ii, 2. ⁵¹ Ezech. xliii, 36 seqq. ⁵² Jerem. iii, 3. ⁵³ Rom. xi, 25. ⁵⁴ 1 Petr. iv, 3.

buntur, et colles conturbantur, quam misericordia mea a te dimoveatur. Quod si ad interpretes Septuaginta respicis, non exemplum adhibere, sed docere potius eos reperias, Deum jam inde a diluvio cum hominum peccatis non amplius decertare statuisse, unamque adversus omnes multe rationem decrevisse: quo deinde tempore cum hominibus versatus est Christus, omnes justo Dei calculo veterem illam pœnam, cui pariter erant obnoxii, subire debuisse, sed iram se in misericordiam **615** commutare, et quæ a se definita decretaque sunt, observare et retinere. Est vero *pacis testamentum* per Christum. Est enim ipse pax nostra⁵⁵: quam postulat Isaias his verbis: « Domine Deus noster, pacem da nobis, quia omnia tradidisti nobis⁵⁶. » Per Christum enim Deo et Patri copulati sumus. B

Atque hæc quidem illis, qui ad pietatis institutum degunt, quod a Judæis neglectum ad gentes transivit, Deus ipse pollicetur.

Qualis autem esset apud Judæos divini cultus ratio aperte indicat, cum *humilem et instabilem* eam appellat, tanquam quæ in corporea circumcisione et victimis versaretur. Erant vero et gentes ipsæ *humiles*, quæ demonum incursionibus nullo propugnante patebant. Est et errantium cor *instabile*, ebriorumque more, cupiditatibus agitur, et vacillat. Quolibet enim spiritu circumaguntur; et, quod est in Proverbio⁵⁷, rapiuntur cupiditatum turbine: qualia pati Jerusalem non sine crimine significavit Dominus, cum eam animæ suæ cupiditatibus, tanquam vento, agitari questus est. Est vero quæ spiritu rapi se palitur anima, etiam omnino *instabilis*. Cur autem *et misericordem* se fore addit? Primum quidem, quia misericors ipse sit. Deinde vero quia *consolatione ipsa caruit*. Deinde etiam, quia (si de pio apud Judæos vitæ instituto sermo sit) propheta nullus, aut pius, tantus est, ut illud revocare et instaurare queat. Quia denique (si de gentibus agatur) legem ipsi aut prophetas, qui eos ad spirituale robur invitarunt, sicut Israelitæ, non amplexi sunt: quod per eos, qui ultimi in parabola mercede conducti sunt, indicatur, cum quærenti, quid illic totum diem starent otiosi, quia a nemine conducerentur, iidem responderunt. Unus enim ipsos ab ultimis terræ finibus vocavit vineæ Dominus. Deinde ait: *Ecce ego præparabo tibi carbunculum, lapides tuos*; pro quo Symmachus: *Ecce ego compono stibio lapides tuos*; Aquilas autem, *Ecce inclino in stibio lapides tuos*; Theodotio vero, *immitto* **616** *in stibio*, dixerunt. Ut enim quæ comitur mulier, *stibio* ad formæ conciliationem utitur, sic et ipse ædificii tui *lapides* eleganter disponam. Fortasse vero qui a Septuaginta interpretibus *carbunculus* dicitur, animæ piaculum lustrationemque significat. Sunt enim ipsa etiam Isaiæ labra carbone expiata⁵⁸. Nullum

A *ταραθίσονται*, ἡ τὸ ἐμὸν ἔλεος ἀπὸ σοῦ κινηθήσεται. Κατὰ δὲ τοὺς Ὁ, οὐκ ἔστι παραδειγματικὸν, δηλοῖ δὲ μᾶλλον, ὡς ἀπὸ τοῦ κατακλισμοῦ κέκριται μοι μὴ τοῖς ἀνθρώποις φιλονεικῆσαι πταίσμασι, καὶ μίαν κατὰ πάντων ὀρίσαι δίκην, δηλῶν ὡς καὶ καθ' ὄν⁵⁵ ἐπεδήμησε χρόνον, θεῖα ψήφῳ πάντας ἔδει τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην προστεῖναι δίκην. Καὶ γὰρ ἦσαν ὁμοίως ὑπεύθυνοι· ἀλλὰ τὴν ἐργίην μεταφέρω πρὸς ἔλεον, τὸν ὅρον φυλάττων τὸν ἑαυτοῦ. Ἡ δὲ τῆς εἰρήνης διαθήκη, διὰ Χριστοῦ. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ἥνπερ Ἑσαίας αἰτῶν ἔφη· « Κύριε, ὁ Θεὸς ἡμῶν, εἰρήνην δὸς ἡμῖν· πάντα γὰρ ἀπέδωκας ἡμῖν. » Διὰ Χριστοῦ γὰρ συνήφθη μὲν τῷ Θεῷ καὶ Πατρί. Ταῦτα Θεὸς ἐπαγγέλλεται τῷ θεοσεβεί πολυτεύματι, ὃ μετέστη πρὸς τὰ ἔθνη, τῶν Ἰουδαίων μεταπεσόν.

Ὅσα δὲ παρ' Ἰουδαίοις ἦν ἡ θεοσεβῆς πολιτεία, περίστησι, ταπεινὴν καὶ ἀκατάστατον ταύτην ἐλπίων· σωματικὴ γὰρ ἦν περιτομή, καὶ θυσαίαι. Οἱ ἐξ ἐθνῶν δὲ καὶ ταῖς τῶν δαιμονίων ἐφόδοις εὐεπίβωτοι γεγονότες ὑπέκειντο ταπεινῶς. Τῶν δὲ πλανωμένων ἀκατάστατος ἡ καρδία, μεθύοντος δίκην σειομένη τοῖς πάθεσι. Παντὶ γὰρ πνεύματι περιφέρονται, καὶ κατὰ τὴν παροιμίαν, βεμβασμὸν ἐπιθυμιῶν ὑπομένουσιν· ὃ δὴ παθοῦσαν τὴν Ἱερουσαλήμ αἰτιάται Θεὸς λέγων· Ἐν ἐπιθυμίαις ψυχῆς αὐτῆς ἐπνευματοφορεῖτο. Πνευματοφορουμένη δὲ ψυχὴ, πάντως καὶ ἀκατάστατος. Διὰ τί δὲ λέω⁵⁹ σοι; Πρῶτον μὲν, ὅτι οἰκτῖρμων ἐγώ. Ἐπειτα δὲ, ὅτι μὴ παρεκλίθῃς. Καὶ εἰ μὲν περὶ τοῦ παρ' Ἰουδαίους θεοσεβοῦς πολυτεύματος λέγει, ἐπειδὴ μηδεὶς προφήτης, ἢ θεοσεβῆς τοσοῦτος, ὡς ἀναλαβεῖν αὐτὴν καὶ ἀνακτήσασθαι. Εἰ δὲ περὶ τῶν ἐθνῶν, ὅτι μὴ καθάπερ Ἰσραὴλ νέμον, ἢ προφῆτας ἐδέξαντο, πρὸς εὐρωστίαν αὐτοὺς παρακαλοῦντας πνευματικὴν. Ὅπερ διὰ τῶν ἐν τῇ παραβολῇ τελευταίων μισθωθέντων σημαίνει, οἷς ἔφη· Τί ὥδε ἐστῆκατε ὅλην τὴν ἡμέραν ἀργοί; Οἱ δὲ πρὸς αὐτόν· Ὅτι μηδεὶς ἡμᾶς ἐμισθώσατο. Μόνος γὰρ αὐτοὺς ἐπ' ἐσχάτων ἐκάλεσεν ὁ τοῦ ἀμπελῶνος Δεσπότης. Εἰτά φησιν· Ἰδοὺ ἐγὼ ἐτοιμάζω σοὶ ἀνθρακὰ τοὺς λίθους σου. Ἀνθ' οὗ ὁ Σύμμιχος· Ἰδοὺ ἐγὼ συντίθην στίμει τοὺς λίθους σου. Ὁ δὲ Ἀκύλας· Ἰδοὺ κατακλίνω ἐν στίμει τοὺς λίθους σου. Θεοδοτίων δὲ· Ἐμβάλλω ἐν στίμει. Ἡ γὰρ ἂν γυνὴ καλλωπιζομένη σιμιζοίτο· οὕτως εὐπρεπῶς τῆς σῆς οἰκοδομίας διαθήσω τοὺς λίθους. Μήποτε δὲ ὁ παρ' αὐτοῖς Ἐδδομήκοντα ἀνθραξ, τὸ καθάριστον αἰνιττεται τῆς ψυχῆς. Δι' ἀνθρακος γὰρ καὶ Ἑσαίου τὰ χεῖλη κεκάθαρτο. Δηλοῖ οὖν μηδένα τῆς οἰκοδομίας λίθον ὑπάρχειν ἀκάθαρτον, κατὰ τὸ· « Λίθοι ἄγιοι κυλιντοὶ ἐπὶ τῆς γῆς, » περὶ τῶν ἁγίων λεγόμενον, ἐξ ὧν ἡ τοῦ Θεοῦ συνίσταται πόλις.

⁵⁵ Ephes. II, 14. ⁵⁶ Isa. xxvi, 12. ⁵⁷ Sap. iv, 12. ⁵⁸ Isa. vi, 7.

⁵⁹ 1^α 1^α. λέξ. Χριστός.

igitur ædificii lapidem impurum fore significat, juxta illud : « Lapidēs sancti voluntur super terram » ; quod est in sanctos, ex quibus ipsa Dei civitas constat, usurpatum.

Τινὲς δὲ τὸν Ἰησοῦν ἀνθρώπου εἰρησθαί φασιν, ὃν ἔφησεν εἰς τὰ θεμέλια θεθεῖσθαι Σιών, εἰς ὃν εἴ τις πιστεύσειεν, οὐ μὴ κατασχυνοῖτο. Ὁ δὲ Ἀμὼς ἀδάμαντα τοῦτον καλεῖ λέγων · « Ἐντάσσω ἀδάμαντα ἐν μέσῳ λαοῦ μου Ἰσραὴλ. » Ζαχαρίας δὲ φησιν · « Ἰδοὺ ἐγὼ ἐπάγω ἐπὶ τὸν δούλόν μου ἀνατολήν. Δι' οὗτος ὁ λίθος ὃν ἔδωκα πρὸ προσώπου Ἰησοῦ, ἐπὶ τὸν λίθον τὸν ἕνα ἐπὶ τὰ ὀφθαλμοὺς εἰσιν. » Παντεπιστοῦς γὰρ ὁ Χριστός. Ὁ τοίνυν ἀνθρώπος, φασίν, οὗτος ὑποβάθρα τῆς πόλεως καὶ θεμέλιος, ᾧ ἐγγίζοντες οἱ ἀπόστολοι καὶ αὐτοὶ θεμέλιοι ὄντες, ἐρρέθησαν σάπφειροι δηλούμενοι καὶ διὰ τοῦ ἐπτακαίδεκάτου ψαλμοῦ λέγοντος, ὅτι « Ὁφθῆσαν αἱ πηγαὶ τῶν ὑδάτων, καὶ ἀνεκαλύφθη τὰ θεμέλια τῆς οἰκουμένης ἀπὸ ἐπιτιμῆσεώς σου, Κύριε, ἀπὸ ἐμπνεύσεως πνεύματος ὀργῆς σου. » Ἐπιτιμηθέντων γὰρ τῶν ἐξ Ἰσραὴλ διὰ τὰ τολμηθέντα κατὰ Χριστοῦ, ὥφθη μὲν ἡ δι' ὑδάτος κάθαρσις · ἀνεδείχθησαν δὲ καὶ τοῦ Σωτῆρος οἱ μαθηταί. Καὶ οἱ προφηταὶ δὲ θεμέλιοι λέγονται, Παύλου λέγοντος · « Ἐποικοδομηθέντες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν. » Ἡ δὲ σάπφειρος οὐράνιον ἔχει τὸ χρῶμα. Καὶ τούτων δὲ τὸ πλῆτευμα, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει. Κατὰ δὲ τὸν Ἰεζεκιήλ, καὶ ὁ τόπος ὁ ὑποκάτω τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ ὡς σάπφειρος. Οὕτω τοίνυν εἰρηται διὰ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου φορεῖν. Ἀνθρώποι δὲ καθ' ἑτέραν φασίν ἐκδοχῆν οἱ κοσμοῦντες λίθοι ὥσπερ ἐν στίμῃ τοῦ Νύμφης τοῦ Χριστοῦ ὀφθαλμοὺς οἱ ἅγιοι μάρτυρες διὰ πυρὸς δεδοκιμασμένοι.

Ante hanc sententiam dicuntur adhibiti ad formæ conciliationem, lapides Christi Sponsæ oculos tanquam stibio decorantes, sancti ipsi per ignem probati martyres.

Αἱ δὲ τῆς νέας Ἱερουσαλὴμ ἐπαλλεῖς ἰασπῆς, ἡ κερχιδόνιος κατὰ Σύμμαχον ἐξάιρετος καὶ διαφανής. Δι' ὧν οἱ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ σημαίνονται λογικῇ παρασκευῇ τὴν πίστιν ὠχυρωμένοι, ὥσπερ προμαχῶνες ὄντες καὶ δυνάμενοι πᾶν ὕψωμα καθαιρεῖν ἐπαίρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ. Τὰς δὲ πύλας λίθους κρυστάλλου φησὶ, τὸ διαυγὲς καὶ καθαρὸν τῆς ὑγιούς πίστεως παριστῶν τῶν πεπιστευμένων τὴν διδασκαλίαν τὴν πρώτην καὶ εἰσγωγικὴν. Ὁ δὲ Σύμμαχος, τὰς πύλας σου, φησὶ, λίθους γλυφῆς. Ὁ δὲ Ἀκύλας, λίθους τρυπανισμοῦ τὸ ποικίλον τῆς στοιχειώδους διδασκαλίας ὡδὲ πως αἰνιττόμενος. Ἐκλεκτοὶ δὲ λίθοι, φησὶν, ὁ περιβολὸς σημαίνων τοὺς ταῖς εὐχαῖς περιφράττοντας τὰ μεγάλα καὶ λαμπρὰ τῆς πόλεως οἰκοδομήματα, τὰ πλήθη τῶν λοιπῶν οἰκητῶν σημαίνοντα. Ταῦτα δὲ πάντα νοήσωμεν ἐξ ἑρμηνείας ἀποστολικῆς λεγούσης · « Θεοῦ οἰκοδομή ἐστε. Ὡς σοφὸς ἀρχιτέκτων θεμέλιον ἔθηκε. » Καὶ πάλιν · « Θεμέλιον γὰρ ἄλλον οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν κείμενον, ὃς ἐστὶν Ἰησοῦς Χριστός. Εἰ δὲ τις ἐποικοδομεῖ ἐπὶ τὸν θεμέλιον τοῦτον, χρυσίον, ἄργύριον, λίθους τιμίους, ξύλα, χόρτον, καλάμην, ἕκαστος τὸ ἔργον φανερὸν γενήσε-

Sunt porro recentis Jerusalem propugnacula, jaspis; aut carchedonius eximius et perspicuus, ut Symmachus interpretatur : quibus ii significantur, qui fidem in Ecclesia sermonis apparatu tutati sunt, cum essent veluti propugnacula, possentque omne quod sese contra Dei agnitionem attollebat, dejicere. Quod deinde portas cristalli lapides adiecit, rectæ fidei lucem et puritatem indicat, ita primam eorum, qui crediderunt, disciplinam, primumque institutionis aditum significans. At Symmachus portas tuas, lapides sculpturæ dicit ; Aquilas autem, terebrationis ; ut ita elementaris doctrinæ varietas quodammodo adumbretur. Sunt vero murus lapides electi, inquit ; ii ipsi nimirum, qui precibus magna et præclara urbis ædificia, id est reliquorum civium multitudinem obtegunt : quæ omnia vel docente Apostolo licet intelligere, cum ait : « Dei ædificatio estis, ut sapiens architectus fundamentum posui » . Et rursum : « Fundamentum enim aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Jesus Christus. Si quis autem superædificat super fundamentum hoc, aurum, lapides pretiosos, ligna, fenum, stipulam,

²² Zachar. ix, 16. ²³ Amos vii, 8. ²⁴ Zachar. iii, 8, 9. ²⁵ Psal. xvii, 16, 17. ²⁶ Ephes. ii, 20.

²⁷ Philipp. iii, 20. ²⁸ Ezech. i, 26. ²⁹ I Cor. iii, 10.

uniuscujusque opus manifestum erit ⁶⁷. » Et item : **A** ται. » Καὶ πάλιν· « Ἐποικοδομηθέντες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν, ὧντος ἀργοῦναι αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Καὶ πάλιν· « Ἐν οἷς πάντες οἰκοδομεῖσθε λίθοι ζῶντες. » Οὗς δὴ νῦν πάντας ὁ προφήτης φησὶν ἔσεσθαι διδασκούς Θεοῦ τοῦ εἰπόντος· Ἐγὼ καλέσῃτε διδάσκαλον ἐπὶ τῆς γῆς. Εἷς γάρ ἐστιν ὑμῶν διδάσκαλος ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ἐξ οὗ καὶ οἱ μαθηταὶ λαβόντες, διδάσκαλοι τῶν ἐθνῶν γεγονάσιν· οἱ καὶ εἰρτνται λίθοι ἅγιοι κυλιόμενοι ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τὸ κήρυγμα πανταχοῦ περιφέροντες. Περὶ ὧν ὁ Θεὸς διὰ Ἡσαίου φησὶν προειπόν· « Ἀπολωθὲν ὑβριν ἀνόντων, καὶ ὑβριν ὑπερηφάνων ταπεινώσω. Καὶ ἔσονται οἱ καταλελειμμένοι ἔντιμοι μᾶλλον, ἢ τὸ χρυσίον τὸ ἄπυρον. Καὶ ὁ ἄνθρωπος ἔντιμος μᾶλλον ἢ ὁ λίθος ὁ ἐκ σουφεῖρ. » Πάντες οὖν οἱ τῆς πόλεως υἱοὶ διδασκoi Θεοῦ, καὶ μάρτυς ὁ Παῦλος λέγων· « Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάσαι ὁ Θεὸς λαλήσας τοῖς πατράσιν ἐν τοῖς προφήταις, ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Υἱῷ. » Οὐδεὶς γάρ ἡμῖν, ὥς τοῖς παλαίοις, ἔμεσιτευσεν. Αὐτὸς δὲ σαρκωθεὶς ὁ Λόγος ἐφθέγγετο. Ἐπαγγέλλεται δὲ καὶ εἰρήνην αὐτοῖς ὁ εἰπών· « Εἰρήνην τὴν ἐμὴν διδωμι ὑμῖν. »

Deinde adjicit : *Et in justitia aedificaberis*. Summa enim aequitate quæ rerum omnium architectrix est Dei sapientia, cum vivos et bene compactos lapides ædificio suo adjungeret, alios quidem in propugnacula, alios vero in fundamenta, alios denique in muros posuit. Alios rursus civitatis templo quidem addixit, alios vero ipsius etiam penetralibus. Cæteris autem reliquam civitatem exornavit, nullo more hominum pro singulorum dignitate facto discrimine, neque habito cujusquam respectu; sed ex æquo omnes admittens, liberos et servos, pauperes et divites, eosque etiam, qui vitæ genere obscuro celebresque fuerant. Atque hæc quidem postquam Ecclesiæ pollicitus est, eamdem deinceps a quibus cavendum sit, monet; dum ab iniquo recedere, ne tremor eidem appropinquet, jubet. Eos enim mysteria edocet, reipsa præstans, quod fore Dei discipulos dixit: de quo et illa Sponsæ verba sunt, cum sibi osculum oris ejus dari postulat ⁶⁸. Ipsam enim prophetarum verbis peramanter olim salutarat quidem, cum ad sanctificationis et justitiæ complexum invitaret: sed ex quo in carne apparuit, ore ad os nobiscum congressus, suis ipse nos oris osculis suaviatus est. Ait ergo nullum tibi hostem superfuturum, si justitiam colas. Sequitur deinde: *Et ecce proselyti accedent ad te per me*; ut eos, qui uno quoque tempore de gentium numero, aut etiam Judæorum, ad ipsos accesserunt, indicet. Gentes enim ipsas a tergo sequuntur, quantumlibet antea priores incederent: jamque proselyti gentibus fiunt, qui easdem olim in proselytos

Οἷς ἐπιλέγει· Καὶ ἐν δικαιοσύνῃ οἰκοδομηθήσῃ. Κατὰ γὰρ τὸ δικαιοῦς, αὐτὸς ὁ τῶν ὅλων οἰκοδόμος, ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ, τοὺς ζῶντας καὶ εὐπαγεῖς λίθους προσάπτων τῇ οἰκοδομῇ, τοὺς μὲν ἐκάλειξε ἐποίει, τοὺς δὲ θεμελίους κατεβάλλετο, τοὺς δὲ ἐν τοῖς περιβάλοις κατέταττε. Καὶ τοὺς μὲν ἀφώριζεν εἰς τὸν νεῶν τῆς πόλεως, τοὺς δὲ εἰς τὰ ἐνδοτάτω τοῦ ναοῦ. Τοῖς δὲ τὴν λοιπὴν πόλιν ἐκδόσκει, μὴ διακρίνων τὰς κατ' ἄνθρωπον ἀξίας, οὐδὲ εἰς πρόσωπον ἀφορῶν, ἐκ τοῦ δικαίου δὲ πάντας προσέμενος, ἐλευθέρους καὶ δούλους, πένητας καὶ πλουσίους, τοὺς τε κατὰ τὸν βίον ἀσκήτους τε καὶ περιφανεῖς. Ταῦτα τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπηγγεμένους ἐξῆς αὐτῇ διαστέλλεται· Ἀπέχου ἀπὸ ἀδίκου, καὶ τρόμος οὐκ ἐγγίει σοι. Μυσταγωγεῖ γὰρ αὐτοὺς ἔργῳ δεικνύς τὸ, ἔσονται διδασκoi Θεοῦ. Περὶ οὗ καὶ ἡ Νύμφη λέγει· « Φιλησάτω με ἀπὸ φιλημάτων στόματος αὐτοῦ. » Πάσαι μὲν γὰρ αὐτὴν κατασπάζετο διὰ προφητῶν, πρὸς συνάφειαν τὴν αὐτοῦ καλῶν δι' ἁγιασμοῦ καὶ δικαιοσύνης. Ἐν σαρκὶ δὲ φανέντος, ἀπὸ φιλημάτων στόματος αὐτοῦ πεφιλημέθα στόμα πρὸς στόμα λελαληκότος ἡμῖν. Φησὶν οὖν, ὡς Οὐδεὶς ἐχθρὸς σου περιγενήσεται τιμώσης τὸ δίκαιον. Καὶ ἰδοὺ προσήλυτοι προσελεύσονται, φησὶ, δι' ἡμοῦ, τοὺς ἐν ἐκάστῳ καιρῷ προσίνοντας τῇ πίστει δηλῶν ἐξ ἐθνῶν, ἢ καὶ ἐξ αὐτῶν Ἰουδαίων. Κατόπιν γὰρ τέθενται τῶν ἐθνῶν, καίτοι πρώτῃν ἔχοντες τάξιν, καὶ γεγονάσι προσήλυτοι τοῖς ἐξ ἐθνῶν, οἱ πάσαι τούτους προσήλυτους δεχόμενοι. Πλὴν καὶ τοῦτο δι' ἡμοῦ, φησὶ. Διὰ γὰρ Χριστοῦ ἡ πάντων ἐπιστροφή, καὶ πρὸς τὸν Πατέρα καὶ Θεὸν δόξῃ. Οὐδεὶς γὰρ ἔρχεται, φησὶ,

⁶⁷ 1 Cor. iii, 11-15. ⁶⁸ Ephes. ii, 20. ⁶⁹ 1 Petr. ii, 5. ⁷⁰ Matth. xxiii, 8, 9. ⁷¹ Zachar. ix, 16. ⁷² Isa. xiii, 11, 12. ⁷³ Hebr. i, 1, 2. ⁷⁴ Joan. xiv, 27. ⁷⁵ Cant. i, 1.

πρὸς τὸν Πατέρα, εἰ μὴ δι' ἐμοῦ. » Καὶ πάλιν· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός. » Καὶ, « Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός. » A admittentant : quod per se tamen etiam factum esse asserit. Est namque **619** omnium per Christum conversio, et per eundem ad Patrem, et Deum viā. « Nemo enim, inquit, venit ad Patrem nisi per me ⁷⁶. » Et rursus : « Ego sum viā ⁷⁷. » Et : « Ego sum janua ⁷⁸. »

Τινὲς δὲ προσελύτους εἰρήκασιν τοὺς οὐ γνησίως οὐδὲ καθαρῶς προσιδόντας, ἀλλὰ προστασίας ἡ τιμὸς χάριν ὠφελείας. Οὗς καὶ παροικήσειν, ἀλλ' οὐ κατοιικήσειν φησίν. Ὡς ἐν παρόδῳ γὰρ οἱ τοιοῦτοι ποιοῦνται τὴν εἰσόδον, οἷον αὐτῇ προσφεύγοντες. Ἐφ' οἷς φησιν· Ἰδοὺ ἐγὼ κτίζω σε, οὐχ ὡς χαλκεὺς φουσῶν ἀνθρώκας. Ἐγὼ σοι ταῦτα ποιῶ λέγων, ἐπειδὴ καὶ ἐγὼ σου κτίστης. Μωσῆς μὲν γὰρ, καὶ Σολομὼν, καὶ Ζοροβάβελ, σωματικὰ καὶ ὀλιγοχρόνια ἐποίουν· ὁ μὲν σκηνὴν, οἱ δὲ νεῶς. Νῦν δὲ αὐτὸς ἐγὼ ὁ τῶν ὄλων Κύριος, δι' ἐμαυτοῦ σε ἔκτισα· ἐπὶ τὴν πέτραν οἰκοδομήσας μου τὴν Ἐκκλησίαν. Ἐκτίσας δὲ σε οὐ τέχνῃ τινὶ ἀνθρωπίνῃ, θεϊκῇ δὲ καὶ ἀρρήτῳ χάριτι. Οὐ γὰρ ὡς χαλκεὺς δι' ὀργάνου καὶ πυρός. Τοιαῦται γὰρ τῶν ἀνθρώπων αἱ τέχναι. Διὸ καὶ εἰς φόβον χωρεῖ τὰ γινόμενα. Τοῦ μὲν δὲ ἀδιάφορον ἔργον. Τινὲς δὲ τὸ ἔκτισα, ἐπὶ τοῦ ἀνέκτισα, παρελήφασιν. Ἀλλοὶ δὲ τὸν δι' ἁγίου Πνεύματος ἀνακαινισμόν, ὥσπερ οὖν καὶ τοὺς δύο λαοὺς εἰς ἓνα κτίσαι λέγεται καινὸν ἀνθρώπον, κατὰ τὸ, « Ἀλλὰ μεταμορφώσθε τῇ ἀνακαινίσει τοῦ νοῦς ὑμῶν. » Τοῖς δὲ τοιοῦτοις ὅτι περ ἀκολουθεῖ ἀνδρεία, σύνεσις τε πνευματικὴ δηλοῖ, λέγων· Πᾶρ σκεῖος φοβερὸν ἐπὶ σέ οὐκ εὐδῶσω, καὶ πᾶσα φωνή, καὶ τὰ ἐξῆς· σκεῖή λέγων φοβερά, τῆς τοῦ διαβόλου δυστροπίας τοὺς ὑπουργοὺς, οἱ καὶ φοβρὰς καὶ ἀπωλείας εἰσὶ τέκνα, [καὶ] τοῖς ἁγίοις ἐστὶ ὅτι διωγμοὺς καὶ θλίψεις ἐπάγουσιν. Ἀλλ' οὐ τεύζονται θήρας· καὶ πᾶσα δὲ θεομάχος γλῶττα, φησιν, ὑπὸ σοῦ νικηθήσεται. Κατὰ γὰρ τὸν Δαβὶδ· « Ἐν τῷ Θεῷ ποιήσωμεν δύναμιν, καὶ αὐτὸς ἐξουθενώσει τοὺς θλίβοντας ἡμᾶς. » **C** *ruptionis et interitus filii evaserunt, sanctisque sæpe persecutiones et afflictiones inducunt. Sed non illi quod venantur, assequuntur. Imo per te lingua omnis, quæ bellum Deo indixit, vincetur ac superabitur. Ut enim apud Davidem legimus : « In Deo faciemus virtutem ; et **620** ipse in nihilum reducet eos qui affligunt nos ⁸¹. »*

Ἐρχῆν δὲ ὑπομνήσαι μετὰ πάντα καὶ τῆς ἀποκειμένης ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι κληρονομίας, ἥτις ἐστίν· « Ἀφθαλμοὶ οὐκ εἶδεν, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσεν, καὶ ἐπὶ καρδίᾳ ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, & ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. » Διὸ φησιν· Ἔστι κληρονομία τοῖς θεραπεύουσι Κύριον. Ἀγαπῶσι δὲ αὐτὸν οἱ θεραπεύοντες αὐτόν, διὰ τοῦ πάσης εὐλαβείας δουλεύειν αὐτῷ. Παρὰ νόμοις ἡ δὲ κεῖται τοῖς Ἐβδόμηκοντα, οἱ δὲ ἐνοχοὶ σου ἐσονται ἐν αὐτῇ. Ἀλλοὶ δὲ ὅτι μετὰ τὴν διὰ πνεύματος ἀνακαινισμόν, εἰσιν εὐρεθεῖν ἀμαρτίας ἐνοχοὶ, ἐσονται ἐν αὐτῇ, τῇ φοβρᾷ δηλονότι· διὸ ἐπήνεγκεν εὐθὺς τὸ, Ἔστι κληρονομία τοῖς θεραπεύουσι Κύριον. Τὴν δὲ πᾶσαν βῆσιν τινες καὶ ἐπὶ τῇ αἰσθητῇ Ἰερουσαλὴμ νοεῖν ἔφασαν, δύνασθαι εὐπροσύνην λέγοντες γίνεσθαι, ὅτ' ἂν ἀνθρώπος γένηται πρὸς τὸ χρεῖστον μετα-

Alunt nonnulli proselytorum nomine eos significari, qui non vere et sincere, sed imperii et dignitatis, aut utilitatis etiam alicujus gratia accedunt : quos item *advenas*, non incolas fore significat. Eam ipsam enim, qui sunt ejusmodi, tanquam in transitu ad eam diversentur ingrediuntur. Postea adjicit : *Ecce ego creo te, non ut ararius sufflans in igne prunas*. Ego a me tibi, inquit, isto præstari, a quo *creatus es*, ignorari nolo. Moses enim et Solomon, et Zorobabel, corporea olim, et quæ non longo postea temporē interitura erant, fecerunt ; tabernaculum ille quidem ; templum autem isti. Sed jam idem *ego*, qui universorum Dominus olim propter me ipsum *te creavi*, Ecclesiam meam super petram adifico ⁷⁹. Neque vero tu humana arte aliqua, sed divina et ineffabili gratia, per me *creatus es*. Non instrumenta, non ignem adhibui, ut *ararius*, ceterique mortalium artifices, quorum cito corrumpuntur opera, cum mea nunquam intereant. Non desunt tamen, qui *creari*, pro *recreari* positum arbitrentur ; et ita renovationem per Spiritum sanctum demonstrari : non aliter quam populum utrumque in recentem unum hominem *creare* dicitur : ut cum transformari in renovatione mentis suæ Romanos postulavit Apostolus ⁸⁰. Eos autem, qui tales sunt, fortitudinem prudentiamque spiritualem comites habere demonstrat, cum ait : *Omne vas corruptibile contra te non prosperabo, et omnis vox* ; cæteraque deinceps, ubi *vasorum corruptibilium* appellatione, eos intelligit, qui diabolicæ nequitiae ministri, *cor-*

⁷⁶ Joan. xiv, 6. ⁷⁷ ibid. ⁷⁸ Joan. x, 9. ⁷⁹ Matth. xvi, 18. ⁸⁰ Rom. xii, 2. ⁸¹ Psal. lxx, 11. ⁸² Isa. lxxiv, 4 ; 1 Cor. ii, 9.

latissimamque fore tum demum, cum repentinam in A melius fieri mutationem contigerit; ad quam Jerusalem etiam invitat, quæ ea peccatorum vincula *fregerit*, quibus seipsam bonis privatam et sterilem, a Deoque separatam obstrinxerat. Ita enim et *plures* incolas, inquit, habueris, si metibi viri in morem præesse volueris, et te majorem, post captivitatem effecero. *Gentes* deinde ipsas *possidebunt* *semen tuum*, quæ ut ejus instaurationem prohiberent, coierant. Ita enim sunt superatæ, ut ad septennem nationem earum arma suffecerint. Significat rursum urbes ipsas, quæ *desertiæ* fuerant, ab Israelitis esse reparandas et habitandas. Noli igitur amplius, inquit, veteri te gloriæ restitutum iri dubitare. Elues enim veteris *opprobrii* maculam. Talis erat et Jobi oratio, dicentis: « Etiam si nive proluar, et puris manibus purger, abunde me sordibus infecisti. Abominatus est me amictus meus⁶¹. » Confert vero ad fidem, promissionibus quod, *Dominus qui facit te*, adjicit; ut eum se, a quo de nihilo in lucem productus sit, esse demonstret; neque sibi uni Deum, sed gentibus cunctis etiam futurum. Non enim inquit, injuriæ tuæ recordabor, **621** aut eorum more exprobrabo, qui suas *uxores*, cum ab illis injuriam passi sunt, ad modicum *tempus* a se remouent. Quantumvis enim in gratiam redeant, præterita tamen exprobrare non

Ego contra, injuriæ oblivione defector: et te ad *modici temporis spatium* sanationis ergo a me depuli, ut cum te pœnituisset, *misericordia* emularem. Postulat vero a sua etiam superiorum temporum benignitate innotescere. Priusquam enim esse cœpisses, inquit, ego tui cum *Noe* misertus sum, teque per prænotionem servavi; quem ex eodem servato nasciturum esse videbam. Pro mea etiam bonitate hominibus ab infantia sceleratis et flagitiosis eluvionem me non amplius esse missurum. neque *montes collesque transmutaturum* pollicitus sum. Ut igitur nihil tum promisi, quod non reapse præstiterim; sic et nunc me tui *miserturum*, summamque te *pace* fruiturum per me confidito. Neque vero ista dicit, tanquam quæ prænuntiat, exsequi necessitate cogatur. Hæc enim audientium voluntati arbitrioque relinquit. Nam et in Sodomis urbs una servata est, cum facilis ad veniam Dominus, Loti causa, eam ab ira sua eximendi occasionem amplexus est⁶². Abrahamo deinde generis propagationem, et benedictionum in idem transitum pollicitus est: ea nimirum lege et conditione, ut patris illi viis insisterent, ejusque mandata custodirent: cum, ut idem sibi testis est, Abrahamum filiis suis de timendo Deo præcepta daturum non ignoraret. Postea, ut Chaldeorum crudelitatem accusaret *consolatione* curvisse adjecit. Seniores enim gravi jugo oppresserant, neque parvulorum miseri fuerant. « Ego siquidem, ait, parumper iratus fui; at illi addiderunt ad mala⁶³. » Sed te, meliori longe

βολή. Πρὸς ἣν εὐφροσύνην προτρέπεται καὶ τὴν Ἰερουσαλήμ *βηγγύσαν* τῆς ἀμαρτίας τὰ δεσμὰ, οὗς ἑαυτὴν ἐγκατέδραθεν *στειωθεῖσα* καλῶν καὶ ἀποστὰσα Θεοῦ. Οὕτω γὰρ *πλείους* ἔξεις, φησί, τοὺς οἰκήτορας, λαχούσα προστάτην ἐμὴ δίκην ἀνδρός ἀντιλαμβάνομενον, καὶ μέζονα δὲ σε μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν ποιήσω. Ἐθνη δὲ *κληρονομήσει* τὸ σπέρμα σου τὰ συνελθόντα πρὸς τὸ καλῶσαι τὴν ταύτης ἀνοικισμὸν. Οὕτω γὰρ ἡττήθησαν, ὥς καὶ τὰ ὅπλα αὐτῶν ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη ἀρκέσαι πρὸς καύσιν. Καὶ τὰς πόλεις φησὶ τὰς *ἡρημωμένας* ὑπὸ τοῦ Ἰσραὴλ κατοικισθῆσθαι. Μὴ οὖν λογίζου, φησὶν, ὥς οὐ μὴ πρὸς τὴν ἀρχαίαν ὄδον κατασταθῇ. Ἀποτρέψῃ γὰρ *δρεῖδος* τὸ ἀρχαῖον. Τοιούτοις ἐχρήτο λόγοις Ἰώδ· « Κἂν γὰρ ἀπολούσωμαι χιόνι, καὶ καθάρωμαι χερσὶ καθαράις, ἱκανῶς με ἐν ῥύτῳ ἔδραψας. » Ἐδεδούλωτο δὲ ἡ στολή μου. Πρὸς πίστιν δὲ τῆς ἐπαγγελίας τὸ, Κύριος *ὁ ποιῶν σε*, ὁ καὶ ἐκ τοῦ μὴ εἶναι πρὸς τὸ εἶναι σε κτίσας. Οὐκ ἔσομαι δὲ μόνου σου Θεός, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐθνῶν ἀπάντων. Οὐ γὰρ μνησικαχῆσω σοι, οὐδὲ *δνειδίσω*, ὅπερ ποιῶσιν οἱ *γυναικας* ἀμαρτανούσας πρὸς *ὄλιγον* ἀποβρίψαντες. Κἂν γὰρ καταλαγῶσιν, τὰ πρόσθεν *δνειδίζειν* εἰώθασιν.

uxores, cum ab illis injuriam passi sunt, ad modicum tempus a se remouent. Quantumvis enim in gratiam redeant, præterita tamen exprobrare non

Ἐγὼ δὲ Θεός ἀμνησικαχός εἰμι. Καὶ πρὸς ὄλιγον σε *θεραπεύεις* χάριν παρέδωκα, ὥς ἂν μετανοήσας ἀλλοίους ἐμπλήσῃ. Ἀγιοὶ δὲ καὶ ἀπὸ χρόνων τῶν πρόσθεν ἐξ ἀγαθότητος γνωρίζεσθαι. Καὶ πρὶν γὰρ σε γενέσθαι σὺν τῷ Νῶε, φησὶν, ἠλέησα διασώσας σε κατὰ πρόγνωσιν. Ἐξ αὐτοῦ γὰρ σωθέντος ἡμεῖς ἔγενεσθαι. Ἐξ ἀγαθότητος δὲ καὶ τοῖς ἐκ νεότητος ἐπὶ τὰ πονηρὰ ἐγκειμένους ἀνθρώποις *μηκέτι* κατακλυσμὸν ἐποίησεν ἐπηγγειλάμην, *μηδὲ βουνοὺς* τε καὶ ὄρη *μεταστήσειν*. Οὕτε τοίνυν τὰ τότε ἐψευσάμην, οὔτε τὴν νῦν περὶ τοῦ σε *ἐλεήσειν* ὑπόσχεσιν, καὶ πάσης ἀπολαύσεις *εἰρήνης*. Ταῦτα δὲ φησὶν, οὐχ ὥς ἔχων ἀνάγκην ἀπὸ προλέγει ποιεῖν. Ταῦτα γὰρ ἐν τῇ τῶν ἀκουόντων ἱστορίᾳ γινώμη. Καὶ ἐπὶ Σοδόμων γὰρ μία πόλις ἐσθλὴ, τοῦ εὐαφρόμου Δεσπότης πρόφασιν λαβόντος παρὰ τοῦ Ἀὐτὸ ὑπεξελθὲν αὐτὴν τῆς ὀργῆς. Καὶ τῷ Ἀβραάμ αὐξήσιν ἐπηγγεῖλατο γένους, καὶ διδάσκειν εἰς αὐτοὺς τῶν εὐλογιῶν, ὅθλον ὥσπερ *φωλάττειεν* οἱ ἐξ αὐτοῦ τὰς πατρικὰς ἐντολάς, ὥς καὶ αὐτὸς φησὶν· Ἐγὼ γὰρ ὅτι συντάξει Ἀβραάμ τοῖς υἱοῦς αὐτοῦ *φοβεῖσθαι* τὸν Θεόν. « Εἰτα κατηγορεῖ τῆς τῶν Χαλδαίων ὑμώτητος λέγων· *Οὐ παρεκλήθης*. Τοῦ γὰρ πρεσβυτέρου τὸν ζυγὸν ἐβάρυναν, καὶ παιδία οὐκ ἠλέησαν. » Ἐγὼ γὰρ ὠργίσθην ὀλίγα, αὐτοὶ δὲ συνεπέθεντο εἰς κακά. « Ἀλλ' ἐγὼ σε *παρακαλέσω*, ἀνοικισμὸν σοι δωροῦμενος *χρῆστίονα*. Θέλοντος γὰρ μόνον ὅλην πᾶσα τιμία παρίσταται, μόνον εἰ μετανοοῦντες ἄξιοι γένεσθε. Τούτου δὲ μὴ γενομένου καὶ τὰ τῆς ἐπαγγελίας ἀργεῖ. Τοῖς γὰρ κατὰ νόμον βούσιν αἱ ἐπαγγελίαι, οὗς Θεοῦ καλεῖ *διδασκούς*. Εἰτα

⁶¹ Job ix, 30, 31 ⁶² Gen. xix, 21. ⁶³ Zachar. i, 15.

παιδεύει μὴ τείχεσιν ἀπλῶς καὶ τοῖς φυλάττειν δο-
κῶσι πόλιν θαρρῆν, = δικαιοσύνη.

ria, si per poenitentiam digni fiat. Quod si istud desit, otiosam et vanam esse promissionem certum est. Ad eos enim, qui degunt ex legis præscepto, spectant promissiones; quo *Dei discipulos* hoc loco nominat. Docet præterea non **622** mœnibus tantum et custodibus, sed justitia etiam tantam esse civitatem.

Τοῦτο γὰρ τὸ, ἐν δικαιοσύνῃ οἰκοδομηθήσῃ. Ταύτην γὰρ ἀσκούντων καὶ τὰ ὑψηλὰ τῆς Ἱερικῶς ἀκονεῖ καθήρητο τείχη. Ταύτην οὖν ἀσκῶν οὐ μὴ ἐκδοθήσῃ· μᾶλλον δὲ ἀκαταγώνιστος ἔσῃ, ὥς καὶ τὰ κύκλω πολεμοῦντά σε γένῃ παροικήσειν ὑμῖν, καὶ ὅφ' ὑμῶν βοθηεῖσθαι, τῆς ἐμῆς ῥοπῆς παρούσης ὑμῖν. Τὸ ἀκάματον δὲ τῆς ἐαυτοῦ φύσεως, καὶ τὸ ἀπ' ἐξουσίας ἄπερ ἂν ἐθέλοι ποιεῖν ἐξ ἀναίρεσεως τῶν χαλκευτικῶν παρίσσει μόχθων. Κτιζῶ δὲ, φη-
σιν, οὐ σκοπῶν ἀπολέσαι τὸ παραχθέν. Οὐ γὰρ ἵνα
σχοίην οὐς τιμωρήσομαι, τοὺς ἀνθρώπους ἐποίησα, ἐξ ἀγαθότητος δὲ κτιζῶν, μετ' αὐτῆς καὶ διοικῶ. Ἐχθρῶν δὲ σοι, φησιν, ἐπὶόντων πᾶν σκευὸς ἀργή-
σει πολεμικόν· ὥς γὰρ Ἰουδαῖοι πάντα δίκαιον ἐμί-
σουν, δύσχεστον καλοῦντες αὐτόν· οὕτως οἱ κύκλω
τῆς Ἰουδαίας θεοσεβούντα τὸν λαὸν ἀπεστρέφοντο,
δυσχεραίνοντες· ἐφ' οἷς Θεοῦ ῥοπήν ἐώρων παρούσαν
αὐτοῖς. Λοιπὸν δείκνυσιν ὁ προφήτης ὡς οὐκ ἐψυχον
σκευὸς διακονεῖ τῷ Θεῷ, ἀλλ' ὡς καὶ αὐτὸς παρ-
ακολουθήσιν ἔχων τὴν πραττομένην, ἣ ἐπιτιμὰ ἁμαρ-
τάνουσι λέγων· Οὐαὶ ἔθνος ἁμαρτωλόν· ἣ ἀμελοῦντας
διανίστησιν, ὥσπερ καὶ νῦν, Οὐκ ἔσται σοι, φησιν,
ἀνόνητον τὸ πιστεῦειν Θεῷ, ἀλλ' ἔξεις ἐλπίδας κλη-
ρονομίᾳ γενέσθαι Θεοῦ. Ὅς καὶ αὐτεξούσιον δει-
κνὺς τὴν ἀρετὴν, φησιν· Ἔσεσθέ μοι δίκαιοι.

ΚΕΦΑΛ. ΝΕ'.

α'-ιγ'. Οἱ διψῶντες, περιέσθε ἐφ' ὕδωρ, καὶ
δοσοὶ μὴ ἔχετε ἀργύριον. Βαδίζαντες ἀγοράσατε,
καὶ πλετε ἀνευ ἀργυρίου καὶ τιμῆς, ὄλον καὶ
στέαρ. Ἴνα τί τιμᾶσθε ἀργυρίου καὶ τὸν μόχθον
ὑμῶν οὐκ εἰς πλησμονήν; Ἀκούσατέ μου, καὶ
φάγεσθε ἀγαθὰ, καὶ ἐντροφέσει ἐν ἀγαθοῖς ἡ
ψυχὴ ὑμῶν, κ. τ. λ.

Ὁ Χριστὸς πᾶσιν ἐκήρυττεν· « Εἰ τις διψᾷ, ἐρ-
χέσθω πρὸς με, » ποταμούς ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ρέ-
ουσιν εἰπὼν, δι' ὧν ἐδήλου τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.
Καὶ πρὸς τὴν Σαμαρείτιν δέ φησιν· « Ὅς δ' ἂν πίῃ
ἐκ τοῦ ὕδατος, οὐ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, ποταμοὶ ἐκ τῆς
κοιλίας αὐτοῦ ρέουσιν ὕδατος ζωῆς. » Περὶ αὐ-
τοῦ δὲ τοῦ Χριστοῦ Δαβὶδ ἔλεγε· « Καὶ τὴν χειμάρ-
ρουν τῆς τρυφῆς σου ποτιεῖς αὐτούς, ὅτι παρὰ σοὶ
πηγὴ ζωῆς. » Καὶ πάλιν· « Τοῦ ποταμοῦ τὰ ὅρμη-
ματα ἐμφανίσουσιν τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ. » Αὐτὸς δὲ
ἔλεγεν ἐν προφήταις Χριστός· « Ἰδοὺ ἐγὼ ἐκκλίνω
ἐπ' αὐτούς ὡς ποταμὸς· εἰρήνης· » φησὶ δὲ καὶ Ζα-
χαρίας, ὅτι· « Πηγὴ ἐκ τοῦ οἴκου Κυρίου ἐξελεύ-
σεται, καὶ ποτιεῖ τὸν χειμάρρουν τῶν σχοίνων. »

⁸⁶ Josue vi, 1 seqq. ⁸⁷ Joan. vii, 38. ⁸⁸ Joan. iv, 13, 14. ⁸⁹ Psal. xxxv, 9, 10. ⁹⁰ Psal. xlv, 5. ⁹¹ Isa. lxxvi, 12. ⁹² Joel iii, 18.

VARIAE LECTIONES.

■ Ιε'. ἀλλὰ καὶ τῇ. ■ γρ'. Ἰωήλ.

A concessa instauratione, consolabor. Me enim vo-
lente solum, quævis in promptu est pretiosa mate-
ria, si per poenitentiam digni fiat. Quod si istud desit, otiosam et vanam esse promissionem certum est. Ad eos enim, qui degunt ex legis præscepto, spectant promissiones; quo *Dei discipulos* hoc loco nominat. Docet præterea non **622** mœnibus tantum et custodibus, sed justitia etiam tantam esse civitatem.

Hoc enim innuit, cum in *justitia edificaberis*, adjecit. Hanc enim qui colunt; vel alta Jerichuntis mœnia nullo negotio dejecerint ⁸⁶. Itaque non est quod timeas, si eam amplecteris. Ino vero ita invicta futura es, ut qui te undique adoriebantur populi, tua jam vicinia, tuoque auxilio, cum meus tibi favor accesserit, sibi felices videantur. Eo autem indefessas naturæ suæ vires et potestatem significat, quod se nullo labore, quæcunque voluerit, contra *arariorum* morem, effecturum dicit. Adjungit etiam non eo se fine, ut *perdat* quod edidit, *creare*. Neque enim se, ut haberet quos ulcisceretur, homines fecisse; sed qua bonitate *creavit*, eadem et illos gubernare. Hostibus porro ingruentibus, ait, *omne vas* hostile cessabit. Ut enim justum quemlibet oderant Judei, inutilemque vocabant, sic et vicini undique pium Judæorum populum ideo aversabantur, quod eidem Deum adesse videbant. Deinceps se propheta, non tanquam *vas* aliquod inanime, Deo subservire, sed eorum etiam, quæ geruntur notitiam habere indicat; dum, aut peccatoribus succenset: cum genti peccatrici imprecatur: aut supinos et negligentes *excitat*; ut hoc loco, cum ei, si Deo credat, non futurum inutile, sed *spem divinæ hereditatis* advenndæ habiturum asserit: cum denique liberæ potestatis esse virtutem demonstrans, *justos sibi fore* affirmat.

CAP. LV.

623 VERS. 1-13. Qui sitiis, ite ad aquam, et quotquot non habetis argentum, euntes emite, et bibite absque argento et pretio vinum et adipem. Quare expenditis argentum non in panibus, et laborem vestrum non in saturitate? Audite me et comedite bona, et deliciabitur in bonis anima vestra, etc.

624 Omnes invitabat Christus, cum diceret: « Si quis sitit, veniat ad me; » flumina de ventre ejus fluent ⁸⁷; » quibus verbis Spiritum sanctum significavit. Est deinde et Samaritidem allocutus his verbis: « Qui biherit aquam, quam ego dabo, flumina de ventre ejus fluent aquæ viventis ⁸⁸. » De Christo autem ipso in hæc verba locutus est David: « Et torrente deliciarum tuarum potabis eos, quoniam apud te fons est vitæ ⁸⁹. » Itemque: « Fluminis impetus latificavit civitatem Dei ⁹⁰. » Et de se in prophetis Christus: « Ecce ego inclino in eos, tanquam fluvius pacis ⁹¹. » Et Joel etiam: « Fons de domo Domini egredietur, et potabit torrentem juncorum ⁹². » Ad hæc igitur et hoc loco

adhortatur propheta, donum gratis omnibus pro-
poni asserens. Verum *sine commutatione vinum et*
lac reddiderunt Aquilas et Symmachus, ut ad aquam
ista responderent. Pro adipe enim lac dixerunt.
Significatur porro *aquæ* nomine Evangelii promul-
gatio: ut *vini* et *lactis*, mystica regeneratio. Qui
enim aqua et Spiritu sancto regenerantur, verbi
rationali *lacte*, tanquam recenter nati infantes nu-
triantur²², *vinumque* illud bibunt, de quo dicitur:
« Hic est sanguis meus qui pro vobis effunditur²³. »
Et vero quibus olim dabatur baptismus, iisdem *lac*
etiam cum corpore et sanguine tribuebatur; quod
de more in Ecclesiis quibusdam adhuc observatur.
Idipsum et Moses adumbravit, cum gratiosos ejus
a vino oculos, cum dentes lacte albiore esse dixit²⁴.

625 Significat autem per *adipem*, pinguem illam et
amam in Christo cibi facultatem; id est Christi
corpus, quod in Evangeliiis caro; hic autem *adeps*
nuncupatur, ut et ibi quidem corpus, hic autem
vinum. *Adeps* enim et caro incarnationis œcono-
miam significant: *vinum* autem et sanguis, passio-
nis mysterium; quæ se illis, qui salutem *sitiunt*,
gratis præbitorum pollicetur: sicut et discipulis,
quod gratis accepissent gratis dare imperavit²⁵.

Qui autem *emere* cum jussisset, etiam *sine pretio*
mox adjicit? Quia fide, non argento venditur,
ideoque *quare pecunia emerent* quæsit. Quamob-
rem vero, ait, non in ea studia tempus impen-
ditis, quibus est nutriendi facultas, sed in externis
disciplinis frustra *laborantes*, ea vobis *argento*
emitis, quæ sub ipsa dictionis venustate nihil quod
verum sit, et mentem nutriat, complectuntur?
Hinc igitur illa Symmachi, quæ sequitur, interpre-
tatio: *Impenditis pecuniam vestram, non in panes;*
et labores vestros, non in saturitatem. Conveniet
vero et iis etiam, qui Judaicarum scholarum tra-
ditiones emebant. Nudas enim voces tantum edi-
scebant. Apud externæ deinde sapientiæ magistros,
mendacium ipsum luti instar, aureo tanquam in
vase reconditur; cum nos Christi thesaurum in
vasis fictilibus habeamus²⁶: ideoque et Paulus ait:
« Ubi sapiens? ubi scriba? ubi inquisitor hujus
seculi? Nonne stultam fecit Deus sapientiam hujus
mundi²⁷? » Et rursum: « Quoniam in sapientia
Dei non agnovit mundus per sapientiam Deum,
placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos
facere credentes²⁸; » ubi stultitiæ nomine, dictio-
nis in Scriptura sacra humilitatem significavit.
Istis igitur omnis, evangelicæ promulgationis
bona comedite, ut deliciemini, inquit, veritate enu-
triti, Deumque agnoscentes, et secundum virtutem
degentes talibus incredulitatis prudentisque auscul-
tationis mercedem acceptis. Quo fit ut *audite au-*
die *ites*, cæteros interpretari videamus. Deinde ne

Πρὸς ἃ νῦν καὶ ὁ προφήτης παρακαλεῖ, πολλὰ πῖ-
λέγων προκεῖσθαι τὴν θεωρίαν. Ἀκύλας δὲ καὶ Σύ-
μαχος, Ἄρεν ἀλλήματος ὄθρον καὶ γάλα, φασίν,
ὥς εἶναι ταῦτα πρὸς τῷ ὕδατι. Ἀντὶ γὰρ τοῦ στέαρ,
γάλα φασί. Δηλοῖ δὲ τὸ μὲν ὕδωρ, τὸ εὐαγγελικὸν κή-
ρυγμα. Οἶνος δὲ καὶ γάλα τὰ μυστικὰ τῆς ἀναγεν-
νήσεως σύμβολα. Οἱ γὰρ ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος
ἀναγεννώμενοι, ὡς ἀρτιγέννητα βρέφη τῷ λογικῷ
τρέφονται γάλακτι, ὄθρον τε πίνουνσι, περὶ οὗ φησι·
« Τοῦτό μου ἐστὶ τὸ αἷμα τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμε-
νον. » Καὶ πάλιν δὲ τοῖς φωτισζομένοις γάλα μετὰ
τοῦ σώματος προτεφέρειτο καὶ τοῦ αἵματος. Καὶ ἐν
ταῖς δέ φασιν Ἐκκλησίαις τὸ ἔθος ἐστὶ φυλάττεσθαι.
Τοῦτο καὶ Μωσὴς ἠνέτειτο λέγων· « Χαρποὶ οἱ ὀφθαλ-
μοὶ αὐτοῦ ἀπὸ οἴνου. Καὶ λευκοὶ οἱ ὀδόντες αὐτοῦ
εἰς γάλα. » Τὸ δὲ στέαρ, τὸ λιπαρὸν καὶ τρώγιμον
τῆς ἐν Χριστῷ τροφῆς αἰνίσσεται, τὸ σῶμα δηλοῦν
τοῦ Χριστοῦ, σάρκα μὲν λεγόμενον ἐν Εὐαγγελίοις,
ἐνταῦθα δὲ στέαρ· ὥσπερ ἐκεῖ μὲν αἷμα, νῦν δὲ
οἶνος. Τὸ μὲν γὰρ στέαρ καὶ ἡ σὰρξ τὴν ἐνσάρκον
οἰκονομίαν δηλοῖ. Οἶνος δὲ καὶ αἷμα, τὸ τοῦ πάθους
μυστήριον, ἃ τοῖς διψῶσι σωτηρίας δώσειν ἀμειβή-
ῃ παγγέλλεται καὶ τοῖς μαθηταῖς εἰπών· « Δωρεάν ἐλά-
βετε, δωρεάν δότε.

Πῶς δὲ λέγει, Ἀγοράσατε, καὶ πάλιν, Ἄρεν τιμῆς;
ἐπειδὴ πίστειως, οὐκ ἀργυρίου πιπράσκειται. Ὅθεν εἰρη-
ται· Ἰνα τί τιμᾶσθε ἀργυρίου; Διὰ τί δὲ μὴ περὶ τρο-
φίμων λόγους τὸν χρόνον καταναλίσκετε, μάτην μο-
χθοῦντες περὶ τὰ ἐξωμαθήματα, οὐκ ἀργυρίου ταῦτα
ὠνούμενοι, ἅπερ ἐν κάλλει λέξεως, ἀληθείας κενὰ καὶ
νοητῆς ἐστὶ τροφῆς; Διὸ Σύμμαχος· Εἴρησε· Διόστατε
ἀργύριον, οὐχ ὑπὲρ αὐτῶν 9, καὶ τοὺς κέκονες
ὑμῶν, οὐχ ὑπὲρ πλησμονῆς. Ἀρμόσει δὲ καὶ ἐπὶ
τῶν ὠνούμενων τὴν τῶν Ἰουδαϊκῶν ἀναγνωσμάτων
παράδοσιν. Ψιλὴν γὰρ τὴν λέξιν ἐμάθανον. Παρά δὲ
τοῖς ἔξω σοφοῖς, καθάπερ ἐν χρυσῷ σκεύει, τὸ ψευ-
δος, βοῦθόρου δίκην, ἐκρύπτετο. Ἡμεῖς γὰρ ἐν ὀστρα-
κίνοις σκεύεσι τὸν Χριστοῦ κατήμεθα θησαυρόν.
Διὸ καὶ Παῦλος φησι· « Ποῦ σοφός; ποῦ γραμματεὺς;
ποῦ συζητητὴς τοῦ αἵματος τοῦτου; οὐχὶ ἐμώρνανεν ὁ
θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου τοῦτου; » Καὶ πάλιν·
« Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ θεοῦ οὐκ ἔγνω ὁ
κόσμος διὰ τῆς σοφίας τὴν θεὸν, τὴν δόξαν αὐτοῦ ὁ θεὸς
διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος σώσει τοὺς πιστεύον-
τας· » μωρίαν εἰπών, τὸ τῆς λέξεως εὐτελὲς τῆς
ἀγίας Γραφῆς. Ταῦτα τοίνυν ἀφέντες φάγετε τὰ τοῦ
εὐαγγελικοῦ κηρύγματος ἀγαθὰ, καὶ τρυφέετε,
φησὶν, ἀληθεῖα τρεφόμενοι, γινώσκοντές τε θεὸν, καὶ
βιούντες κατ' ἀρετὴν, μισθὸν εὐπειθείας ταῦτα λα-
βόντες καὶ συνετῆς ἀκροάσεως. Ὅθεν ἐξέδωκαν οἱ
λοιποὶ· Ἀκούσατε ἀκούοντες. Ὡς μὴ σωματικῶν
δὲ ὄντων τῶν ἀγαθῶν, τὰ τὰς ψυχαῖς, ὑμῶν εἰκό-
τως προσέθηκε.

corporis bona esse putaremus, anima vestra ad-

²² I Petr. ii, 2. ²³ Matth. xxvi, 28. ²⁴ Gen. xlix, 12. ²⁵ Matth. x, 8. ²⁶ II Cor. iv, 7. ²⁷ I Cor. i, 20.
²⁸ ibid. 21.

VARIE LECTIONES.

° γρ. ἡ. ° γρ. καί. ° γρ. ἄρω. ° γρ. ἡ ψυχῇ.

Λέγει δέ, *Καὶ ἐπακολουθήσατε ταῖς ὁδοῖς μου.* **A** Κατὰ τὸ, « Εἴ τις θέλει ὀπίσω μου ἔλθειν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν, καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθεῖτω μοι. » *Ψυχικὴν* δὲ ζωὴν τὴν ἀποκειμένην τοῖς ἁγίοις δηλοῖ, ἃ ὀφθαλμοὶ οὐκ εἶδε, καὶ τὰ ἐπὶ τοῦτω. Διαγεύρας οὕτω πρὸς συντονίαν τὴν ἀκοῇ, διδασκαλίας ἔρχεται φάσκων. *Διαθήσομαι ὑμῖν διαθήκην αἰώνιον, τὰ ὅσια Δαβὶδ τὰ πιστά.* Ἦ γὰρ παλαιὰ διαθήκη, πρὸς καιρὸν δοθεῖσα, παρῆλθεν. ἦν δὲ πεποιτμὴ πρὸς Δαβὶδ, ἐξ αὐτοῦ τὸν Χριστὸν ἀναδειξάν. ἐπαγγελιάμενος, πιστὴν ποιήσω πρὸς ἔργον ἐκφέρων. Τὰ δὲ ὅσια, Σύμμαχος ἐλέη φησὶ, περὶ ὧν ἐλέγετο. « Τὰ ἐλέη τοῦ Κυρίου εἰς τὸν αἰῶνα ἔσονται. » Καὶ μετ' ὀλίγα. « Ἀπαξ ὤμοσα ἐν τῷ ἁγίῳ μου, εἰ τῷ Δαβὶδ ψεύσομαι, τὸ σπέρμα αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα μένει. Καὶ ὁ θρόνος αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος ἐναντίον μου. » Ταῦτα τοῖνυν ὑμῖν δωρόησται τοῖς ἐμοῖς λόγοις προστέγουσι. Ταῦτα γὰρ ἔλεγεν ἀγαθὰ ψυχῆς καὶ τριφύην, ἃ νῦν αἰώνια φησιν. Ὁ γὰρ νόμος ἔκειτο κατὰ τὸν Ἀπόστολον, μέχρι καιροῦ διορθώσεως. Διόπερ ἐν προφήταις φησὶ. « Διαθήσομαι διαθήκην καινὴν, οὐ κατὰ τὴν διαθήκην ἥν διεθέμην τοῖς Πατράσιν ὑμῶν, » καὶ τὰ ἐπόμενα τούτοις. Ἡ μὲν γὰρ ἦν σκιώδης. Ἡ δὲ ἀληθής. Διὸ καὶ Ἰωάννης φησὶν. « Ὅτι ὁ νόμος διὰ Μωσέως ἐδόθη, ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Εἰποὶς δ' ἂν ὅσια καὶ τὰ ἱερὰ θεσπίσματα τοῦ Χριστοῦ, ὧς ὁσίους ἀποτελοῦντα, ἔσ καὶ τὸν φῶδον Κυρίου ἀγνόν φησιν ὁ Δαβὶδ, ὅσον ἀγνοοῖν. Ἐλέγε δὲ καὶ ὁ Σωτὴρ. « Τὰ ῥήματα ἃ ἐγὼ ἐλάλησα ὑμῖν, πνευμά ἐστι καὶ ζωὴ ἂντὶ τοῦ, πνευματικὰ καὶ ζωοποιὰ. καὶ πιστὰ πάλιν τὰ πιστοποιά. Δύναμις γὰρ αὕτη τῶν διὰ Χριστοῦ θεσπισμάτων. Δαβὶδ οὖν καλέσας τὸν ἐκ σπέρματος τοῦ Δαβὶδ, ἐπιφέρει περὶ αὐτοῦ. Ἰδοὺ μαρτύριον ἔθνεσι δέδωκα αὐτόν. Διὸ καὶ πρόσθε τὴν στείραν εὐηγγελίζετο. Καὶ ἄλλως δὲ προειδὼς ὅτι τὰς φωνὰς ἔξουσιν ταύτας Ἰουδαῖοι, μηδὲν ἐξ αὐτῶν ὠφελοῦμενοι, πρὸς τὰ ἔθνη μεταφέρει τὸν λόγον, σύμφωνα λέγων τοῖς πρόσθε. ὅτι οἷς οὐκ ἀνηγγέλη, περὶ αὐτοῦ ὄφονται. καὶ οἷς οὐκ ἀκηκόασι, συνήσουσι. *Μαρτύριον* δέ φησιν, ὡς μαρτυροῦντα περὶ ἀληθείας, καὶ ὑπὸ τῶν ἔθνων ἀκουόμενον ἀπειθήσαντα. Ἰσραὴλ. Διεμαρτύρετο δὲ καὶ τὰ ἔθνη ὡς δεκτὰ λοιπὸν εἰσι τῷ Θεῷ, καὶ ὁ τῆς θεογνωσίας ἀπείργων οὐδεὶς.

quibus minime annuntiatus fuit, illum esse intuituros, et agnituros qui non audiverunt. *Testimonium* deinde dixit, quia de veritate testatus est, et a gentibus, repugnante Israele, auditus. Est vero et gentes contestatus Deo in posterum fore acceptas, neque eas quemquam a Dei agnitione esse prohibiturum.

Μαρτύριον οὖν φησι τὸ χήρυγμα τὸ περὶ αὐτοῦ, ὡς αὐτὸς ἐδίδαξε λέγων. Δεῖ κηρυχθῆναι τὸ εὐαγγέλιον τοῦτο ἐν ὅλῃ τῇ οἰκουμένῃ εἰς μαρτύριον παρὰ τοῖς ἔθνεσιν. Καὶ παρὰ τῷ Δαβὶδ δὲ πάντα τὰ ἔθνη καλέσας ἔλεγε. « Τὸ στόμα μου λαλήσει σοφίαν, καὶ ἡ μελέτη τῆς καρδίας μου σύνεστιν. » Ἐδὲ γὰρ σοφίας,

626 Sequitur deinde : *Et sequen. ini vias mea.* Juxta illud : « Si quis vult venire post me, abneget semetipsum et tollat crucem suam, et sequatur me ». *Animæ vero vitam, quæ sanctis reconditur, ea significant, quæ oculus non vidit, et quæ deinceps.* Ubi vero animos ad audiendum præparavit, ita docere aggreditur : *Constituam vobis testamentum æternum ; sancta David fidelia.* Transiit enim, quod ad tempus concessum fuerat, vetus testamentum : sed quod ego sædus cum Davide pepigi, quando Christum ab eo proditurum esse ipsi sum pollicitus, reipsa præstabo. At quo loco *sancta* legimus, *miserecordias* interpretatus est Symmachus : de quibus et ista sunt Davidis : « Misericordias tuas, Domine, in æternum cantabo ». Et paulo post : « Semel juravi in sancto meo, si David mentiar, semen tuum in sæculum manet ; et thronus ejus sicut sol in conspectu meo ». Hæc igitur vobis, qui verbis meis attenditis, ipse sum largiturus. Ea enim ipsa *delicias et animæ bona* vocabat ; quæ nunc *sempiterna* appellat. Nam et lex ipsa, auctore Apostolo, ad tempus usque emendationis data erat. Itaque ait in prophetis : « Feriam sædus novum, non secundum pactum, quod pepigi cum patribus vestris ; » et quæ deinceps. Umbram enim hoc habuit ; illud autem veritatem. Hinc et Joannes legem per Moysen, gratiam autem et veritatem per Christum datam esse affirmavit. Intelligas vero et *sanctorum* nomine, sacra Christi oracula, tanquam quæ sanctos efficiant ; non aliter quam timorem Domini mundum, quia munditiam præstet, David appellat. Quin et Salvator ipse, cum verba, quæ loquebatur spiritum et vitam esse, dicebat, ea ipsa efficere significabat, cum fida deinde, fidei faciendæ potestatem habere. Hæc enim virtus est oraculorum, quæ per Christum eduntur. Postquam igitur *Davidem* eum vocavit, qui de semine Davidis esset, de eodem quæ sequuntur : *Ecce testimonium in gentibus dedi eum*, addidit. Itaque et superius ei, quæ sterilis erat, Evangelium annuntiabat. Alias **627** etiam cum verba ista penes se habituros esse Judæos prævideret, neque ex eis tamen esse utilitatis aliquid percepturos, translata ad gentes oratione superioribus non incongrua adjungit ; eos nempe,

Volunt igitur *testimonii* nomine, factam de eo prædicationem demonstrari, ut idem docuit, cum Evangelium suum per orbem universum gentibus in testimonium promulgari oportere dixit. Et apud Davidem, cum os suum sapientiam et meditationem cordis sui intelligentiam locuturum esso

¹ Luc. ix, 23. ² Isa. lxiv, 4 : 1 Cor. ii, 9. ³ Psal. cxxxi, 11. ⁴ Psal. lxxviii, 2. ⁵ ibid. 36-38. ⁶ Galat. iii, 19. ⁷ Jerem. xxxi, 31, 32. ⁸ Joan. i, 17. ⁹ Psal. xviii, 40. ¹⁰ Joan. vi, 64.

VARIE LECTIONES.

¹ γρ. ἀπειθήσαντος.

significavit¹¹. Sapia enim iis opus fuit, qui propter vesaniam, idolis et creaturæ potius quam Creatori serviebant¹². Quod si testimonii tantum meminisset, ipsum tanquam prophetarum esse aliquem videri queat demonstrare. Sed nunc divinam ipsius potestatem exhibuit, cum principem et precipientem, adiunxit; sicut et alibi, cum, ut gentibus imperaret, excitari dictus est. Moses enim et prophetæ servorum in numero habiti, hæc dicere Dominum, aiebant. Sed sua Christus Mosi plane contraria ratione edit oracula, dum se qui dicit, quique litteram in veritatem commutat, esse ait¹³. Unde fiebat, ut mirarentur Judæi, cum se ab eo, tanquam qui potestatem haberet, non qua ratione Scribæ consueverant, doceri viderent¹⁴. *Glorificat* vero ipsum Pater. Qui enim Patrem *glorificat*, et Filium etiam; quemadmodum certe et contra. Præterea secundum carnem etiam *glorificatur*, qui servi formam assumpsit; unde a Deo esse superexaltatum, nomenque, quod est super omne nomen¹⁵, aliaque, quæ sequuntur, esse adeptum legimus. Habet vero *glorificandi* verbum ad illud: « Vidimus eum, et non habebat speciem, neque pulchritudinem¹⁶, » superius usurpatum, relationem aliquam; sicut et ad ista etiam, quibus nostri causa **628** parturire, et ad maculationem, tanquam ovem, agi dictum est¹⁷. Ob id enim ea etiam a Patre gloria, qua apud eundem fuerat affectus, antequam existeret hic mundus, gloriificari se postulavit¹⁸.

Deinde, quia isthæc eum, propter populi sui scelera, pati contigit, merito et ipsum non Judæis, sed gentibus cunctis, tanquam istos fidem libenter esse amplexuros, illos autem aversaturos prænosset, in testimonium datum esse significavit. Cæterum, quo loco *glorificavit te* habemus, *Quoniam fecit te gloriationem*, vertit Symmachus: ut sibi nonnisi in cruce Domini nostri Jesu Christi gloriantum esse dicerent Apostoli. Deinceps *Dominum querere* adhortatur. « Neque enim quisquam, ut Iudas ait, ad me venire potest, nisi Pater, qui misit me, eundem attraxerit¹⁹. » Et Pater ipse etiam ait: « Sede a dextris meis; donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum²⁰. » Qui enim erant inimici, id est, qui in errore versabantur, iidem Filio, non tanquam virium imbecillitate laboranti, sed propter œconomiam, a Patre subjecti sunt. *Gentes* igitur, quibus Filium suum largitus est Pater, Verum ipsum, Dei Verbum scilicet, quod testimonium datum est, *querere* præcipit: quod non ad locorum investigationem referri voluit; cum corpore carens Deus omnia repleat; sed ut animæ necessitudinem requiri, et postquam inventus fuerit, *invocari*, id est, ut Symmachus ait, *laudari et appellari* debere demonstret. Juxta illud: « Laudans vocabo Dominum, et ab inimicis meis salvus ero²¹. » Quod fiet tum demum, cum eundem vobis propinquum et non longe remotum

Α τοῖς δι' ἀδελτηρίαν εἰδώλοις λατρεύσασιν, καὶ τῇ κτίσει παρὰ τὸν Κτίσαντα. Ἀλλ' εἰ μὲν εἶπε μόνον μαρτύριον, ἐδόκει καθ' ἓνα δεικνύναι τῶν προφητῶν αὐτόν. Νῦν δὲ τὴν θεϊκὴν αὐτοῦ παρέστησεν ἐξουσίαν, προσθεὶς ἄρχοντα καὶ προτιτάσσοντα, κατὰ τὸ, Καὶ ὁ ἀνιστάμενος ἄρχειν ἐθνῶν. Μωσὴς γάρ, καὶ οἱ προφῆται, ἐν οἰκέταις τεταγμένοι, ἡ Τάδε λέγει Κύριος, » ἔλεγον. Ὁ δὲ Χριστὸς ὡς νομοθέτης ἀντιθεσπέζει Μωσεί, Ἐγὼ δὲ λέγω, φάσκων, μετατιθεὶς τὸ γράμμα πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Ὅθεν ἐθαύμαζον Ἰουδαῖοι, ὅτι ἐδίδασκεν αὐτοὺς ὡς ἐξουσίαν ἔχων, καὶ οὐχ ὡς οἱ γραμματεῖς αὐτῶν. Δοξάζει δὲ αὐτὸν ὁ Πατήρ. Ὁ γὰρ δοξάζων τὸν Πατέρα δοξάζει καὶ τὸν Υἱόν· ὥσπερ οὖν καὶ ἀνάπαλιν. Καὶ κατὰ σάρκα δὲ δοξάζεται, ὡς μορφήν δούλου λαβὼν. Διὸ φησι· « Καὶ ὁ θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσεν, καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, » καὶ τὰ ἐξῆς. Ἐχει δὲ τὴν ἀναφορὰν τὸ ἐδόξασε, πρὸς τὸ, « Εἶδομεν αὐτόν, καὶ οὐκ ἔχυσεν εἶδος, οὐδὲ κάλλος. » Καὶ τὸ περὶ ἡμῶν ὁδυνάται. Καὶ τὸ, « Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἦχθη. » Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ φησι· « Πάτερ, δόξασόν με τῇ δόξῃ, ἣ ἔχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι παρὰ σοί. »

Καὶ, ἐπειδὴ δ' αὐτὰς ἁμαρτίας τοῦ λαοῦ μου ταῦτα συνέβη παθεῖν, εἰκότως· μαρτύριον αὐτόν οὐκ Ἰουδαίοις, ἀλλὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι δέδωκα, τὸ τούτων μὲν εὐπειθεῖς, ἐκείνων δὲ ἀνήκοον προειδώς. Ἀντὶ δὲ τοῦ ἐδόξασέν σε, Σύμμαχος, διὰ ἐποίησέν σε καύχημα, φησὶν ὥστε λέγειν τοὺς αὐτοῦ μαθητάς, « Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο καυχᾶσθαι, εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ἐξῆς παρακαλεῖται ζητεῖν τὸν Κύριον· ὡς γὰρ αὐτὸς ἔφη πρὸς Ἰουδαίους, « Οὐδεὶς δύναται ἐλθεῖν πρὸς με, ἐὰν μὴ ὁ Πατήρ ὁ πέμψας με ἐκλύσῃ αὐτόν. » Καὶ ὁ Πατήρ δὲ φησι· « Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. » Ἐχθρούς γὰρ ὄντας τοὺς πεπλανημένους ὑπέθεκεν ὁ Πατήρ τῷ Υἱῷ, οὐχ ὡς ἀσθενοῦντι, διὰ δὲ τὴν οἰκονομίαν. Λέγει τοίνυν ὁ Πατήρ τοῖς ἔθνεσιν, οἷς ἔδωκε μαρτύριον τὸν Υἱόν· Ζητήσατε τὸν θεόν, Θεολόγων ἡ τὸν δοθέντα μαρτύριον. Ἡ δὲ ζήτησις οὐ τοπικὴ (ἀσώματον γὰρ τὸ θεῖον, καὶ πάντα πληροῖ), ἀλλ' ἐν ψυχῇ οικειότητι· καὶ ἐν τῷ εὐρίσκειν ἐπικαλέσασθε, τούτεστιν αἰνεῖτε, καὶ καλέσατε [ὡς φησι] Σύμμαχος, κατὰ τὸ, « Αἰνῶν ἐπικαλέσονται τὸν Κύριον, καὶ ἐκ τῶν ἐθνῶν μου σωθήσονται. » Τοῦτο δὲ [ἔσται] ἐπειδ' ἂν εὐρητε αὐτὸν πλησίον ὑμῶν ὄντα, καὶ οὐ μακρὰν ἀπωχισμένον. Θεὸς γὰρ ἐγγίζων ἐστίν. Ὡς ἐστῶτες οἷον ἐνώπιον αὐτοῦ τὴν παλαιὰν ἀπόθεσθε πλάνην. Μέχρι γὰρ ἡλίου, σκότος. Καὶ μέχρι τῆς Χριστοῦ παρουσίας, ἀτέλεια. Οὐ γὰρ βούλεται τὸν

¹¹ Psal. XLVII, 4. ¹² Rom. I, 25. ¹³ Matth. V, 17 seqq. ¹⁴ Matth. VII, 29. ¹⁵ Philipp. II, 6 8. ¹⁶ Isa. LIII, 2. ¹⁷ ibid. 7. ¹⁸ Joan. XVII, 5. ¹⁹ Joan. VI, 44. ²⁰ Psal. CIX, 4. ²¹ Psal. XLVI, 4.

VARIÆ LECTIONES.

γρ. Θεοῦ λόγον.

ὕψατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὴν μετάνοιαν. Ἀγῆσκει Ἀ γάρ ἐπὶ πολὺ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, ἀντὶ τοῦ, παντε- λῶς, καὶ εἰς ἅπαν. « Οὐ γὰρ ἐπέδωκεν ἡ ἁμαρτία ὑπερεπερίσσευσεν ἡ χάρις. » Γέγραπται γὰρ περὶ Χριστοῦ, « Ὅτι ἰδοὺ αὐτὸς εἰσπορεύεται ὡς πῦρ χωνευτηρίου, καὶ ὡς πῶα πλουτώντων, » καὶ τὰ ἐξῆς. Βαπτίζει γὰρ ἡμᾶς Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ.

« Ubi enim abundavit peccatum, **629** ibi superabundavit et gratia ²². » De Christo siquidem in hæc verba legimus : « Ecce ipse egredietur, tanquam ignis conflatorii, et sicut herba fullonum ²³, » cæte- raque deinceps. Tingit enim nos Spiritu sancto et igne ²⁴.

Πῦρ δὲ ἡ σημεῖα τοῦ Πνεύματος δυνάμεις πάντα ῥύπον ἐκτίκοντα. Εἰ γὰρ ἀθεράπευτα νομίζετε τὰ καθ' ἑαυτοὺς ὡς παρ' ἀνθρώποις ἀπεγνωσμένα, ἀλλ' οὐ παρ' ἐμοὶ ἀνίσταται ταῦτα. Πολὺ δὲ Θεοῦ καὶ ἀνθρώ- πων τὸ μέσον. Ὡς οὖν Θεὸς ἀνεξέλικτος εἰς μετάνοιαν προκαλοῦμαι σωτηρίαν ἐπαγγελλόμενος, εἰ τὸν Σω- τηρὰ τὸν παρ' ἐμοῦ πεμφθέντα προσδέχοισθε. Θὺ γὰρ κατὰ τοὺς ἀνθρώπους μνησιχακῶ, καὶ μετανοῶ πάλιν ἐπαγγελλόμενος. Οὐδεὶς τολῶν Θεοῦ καλοῦν- τος, διὰ πλῆθος ἁμαρτιῶν ἀποκνεῖν τὴν μετάνοιαν, δὲ πεπόνθασιν Ἰουδαῖοι λέγοντες : « Αἱ πλάναι ἡμῶν καὶ αἱ ἀνομίαι ἡμῶν ἐν ἡμῖν εἰσιν, καὶ ἐν αὐ- ταῖς ἡμεῖς τηκόμεθα, καὶ πῶς ζησόμεθα ; » Πρὸς οὗς ὁ Θεὸς φησιν : « Ἐπιστροφὴν ἐπιστρέψατε ἀπὸ τῆς ὁδοῦ ὑμῶν, οἶκος Ἰσραὴλ, καὶ οὐκ ἔσονται ὑμῖν εἰς κόλασιν ἀδικίας. » Πρὸς δὲ πίστῳ τῆς ἐπαγγελίας ἥς « πεπονήται πρὸς τὸν ἀσεβῆ τὸν ἐξ ἐθνῶν ἐπιστρέφοντα, χρῆται τῇ τοῦ ὕετος καὶ τῆς χιότος παραβολῇ, δεικνύς τὸν ἐν ἀρχῇ Θεοῦ Λόγον ἀνέσθαι ἐκ τοῦ Πατρός κατιόντα δίκην ὕετος καὶ χιότος, ἐφ' ᾧ τὰς ψυχὰς αὐτῶν ἀρδεύσει, καὶ καρ- ποφόρους ἐργάσασθαι, καὶ μὴ πρότερον ἀναδρα- μεῖσθαι πρὸς τὸν Πατέρα, πρὶν ταῦτα κοικεῖν. Θεοπροπῶς δὲ νοσητέον τοῦ Πατρός καὶ τὸ στόμα, καὶ τὸν Λόγον. Οὐτε γὰρ ἐκεῖνο σωματικόν. Οὐτε οὗ- τος ἀνυπόστατος. Ἐπεὶ πῶς ἂν κατορθώσας ἐπ- σπιστρέφει πρὸς τὸν Πατέρα μὴ διαχυθεὶς, ὡς τῶν ἀνθρώπων ὁ λόγος μόνον ὑπάρχων σημαντικός ; Τινὲς δὲ τὸν ὕετον ὀλῆον ἔφασαν τὴν τῶν εὐαγγελικῶν κηρυγμάτων χορηγίαν, δι' ἥς εὐκαρπος ἡ πᾶσα γέ- ρου, ἐπιψάλλοντος τοῦ Δαβὶδ. » Ἐπισκέψω τὴν γῆν, καὶ ἐμέθυσας αὐτήν· ἐπληθύνουσι τοὺς πλουτίσαι αὐτήν. Τοὺς ἀδύλακας αὐτῆς μέθυσον. Πλήθυνον τὰ γεννήματα αὐτῆς. Ἐν ταῖς σταγόσιν αὐτῆς εὐφραν- θήσεται ἀνατέλλουσα. » Καὶ διὰ Μωσέως φησὶ : « Καταθήσεται ὡς ὕετος τὸ ἀπόφθεγμα μου. » Καὶ Παῦλος δὲ φησιν : « Ὁ δὲ Θεὸς τῆς εἰρήνης αὐξήσει τὸν σπῆρον ὑμῶν καὶ πληθύνει τὰ γεννήματα τῆς δικαιοσύνης ὑμῶν. » Καὶ πῶς γὰρ οὐ δράσει ταῦτα τὰ θεῖα Λόγια ; κατὰ γὰρ τὸν παρόντα προφήτην : « Ἄ ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος βεβούλευται, τίς διασχεύσεις ; καὶ τὴν χεῖρα τὴν ὑψηλὴν τίς ἀποστρέψει ; » nostro huic prophetæ credimus : « Quæ Deus sanctus consulat, quis dissipabit ? et manum excelsam quis avertet ²⁵ ? »

Ἐξ οὗ τὴν εὐκαρπίαν ἐσχίκαμεν τὴν πνευμα-

(Est enim *appropinquans* Deus) inveneritis. Tanquam igitur in ejus conspectu stetis, veterem errorem de- ponite. Ut enim eo usque sunt tenebræ, donec sol accesserit, sic et ad Christi usque adventum vi- guit impietas. Non enim ita mortem peccatoris, ut ipsius resipiscentiam exposcit, qui *peccata nostra multum*, id est prorsus, omninoque *dimissurus est*.

Significatur vero ignis appellatione, vis illa Spi- ritus abstergerendi qua sordes omnes adimuntur. Eisi enim sanari non posse putatis, quæ apud vos, tanquam mortales, deplorata sunt, non tamen a me illa persanari non valent. Neque vero parum inter homines et Deum interest. Indequè vos ipsi, qui Deus sum mitis et clemens ad resipiscentiam voco, salutemque polliceor, si missum a me Salva- torem admittatis. Non enim more hominum inju- riarum recordeo, neque me rursum, posteaquam sum pollicitus, pœnitet. Non decet igitur vocante Deo, propter scelerum multitudinem, a pœnitentia revocari; quod secus a Judæis factum est, cum his verbis usi sunt : « Errores nostri, et iniqui- tates nostræ in nobis sunt, in eisque ipsi tabesci- mus, et quomodo vivemus ²⁶ ? » Quibus ipse ait Deus : « Conversione convertimini a via vestra, domus Israel, et non erunt vobis in ultionem inju- riæ ²⁷. » Ad ejus deinde confirmationem, quod ei, qui de gentibus resipisceret, pollicitus erat, *pluviam niri- que* similitudine utitur; nam quod erat in principio Verbum cœlis ²⁸ *pluviam et niri* instar a Patre descen- disse significat, ut irrigatas eorum animas fructus edere cogeret; neque prius *ad Patrem*, quam ista præstitisset, *esse reversurum*. Est vero idonea Deo- que convenient, ratione intelligendi, in quod *os Patri*, *verbumque* attribuit. Neque enim corporeum illud est, neque hoc non subsistens. Qui deinde rebus bene gestis *ad Patrem revertatur*, si non effusum est, ad humani verbi similitudinem, quod tantum significandi habet potestatem? Sed enim putant nonnulli *pluviam* nomine, evangelicæ promulgatio- nis munus, per quam fertilis evasit universa terra, significari, accinente in hunc modum Davide : « Visitasti terram et inebriasti eam, multiplicasti locupletare eam. Rivos ejus inebria, multiplica germina ejus, in stillicidiis ejus lætabitur germi- nans ²⁹. » Et Mose, his verbis : **630** « Descendet, ut pluvia, eloquium meum ³⁰. » Et Paulo ipso ubi ait : « Deus autem pacis augebit semen vestrum, et multiplicabit semina justitiæ vestræ ³¹. » Quid non autem divina oracula ista efficiant? Si enim

Hinc illa nobis fructuum spiritualium ubertas,

²² Rom. v, 20. ²³ Malach. iii, 2. ²⁴ Matth. iii, 11. ²⁵ Ezech. xxxiii, 10. ²⁶ ibid. 11. ²⁷ Joan. i, 4. ²⁸ Psal. lxxiv, 10, 11. ²⁹ Deut. xxxiii, 2. ³⁰ II Cor. ix, 10. ³¹ Isa. xlii, 13.

VARIE LECTIONES.

ἢ γρ. ἦν. ἢ γρ. δηλοῦν.

unde non solum ad sacram nutritionem colligere, A panemque vivificum habere conceditur, sed et semen etiam *seminanti*. Qui enim mysteria populos docent ipsi in cordibus eorum quod sibi *semen* recondiderunt, *seminant*. Nos enim, auctore Apostolo, Dei agricolatio sumus ³², et cooperarii; qui de se intelligens, exisse qui seminat, ut seminare semen suum pronuntiat ³³. Addit autem eos, qui de gentibus ad salutare verbum accedunt, in *lætitia egressuros*, id est paternum errorem esse relicturos, quomodo Abrahamum Dei jussu terra patria egressum esse legimus. Addit præterea eos in *gaudio doctum iri*, quod est ad salutis Evangelium referendum et ad istud respexit, quod *vias ejus et mandata prosperaturum se prius* affirmavit. Est enim perdifficile a corporis voluptatibus, ab eoque errore, quem dudum secutus sis, recedere. Deo itaque maxime, qui via ad cælestia præmunita alacres et expeditos effluat, opus est. « *Montes enim*, inquit, excelsi cervis ³⁴. » Et alibi etiam: « *Semita justii recta est, et præparata via piorum* ³⁵. » Et alius etiam in hunc modum propheta: « *Rectæ viæ Domini, et justii ambulant in eis* ³⁶; » quod quidem absque Dei munere fieri non potest: eique sunt plane contraria, quæ de Judæorum Synagoga in hæc verba loquitur: « *Ideo ecce obturabo vias ejus, et non inveniet*. » Consequitur vero eos *gaudium*, qui prosperum iter in virtutibus Deique cognitione habuerint. « *Quam dulcia enim*, inquit, *saucibus meis eloquia tua! super mel et ceram ori meo* ³⁷. » Imo vero et inde virtutes ipsæ divinæ, qui *montium colliumque* nominibus judicantur, *lætantur*. Nam et Salvator ipse fore in cælis gaudium super peccatore **631** uno pœnitentiam agente testatur ³⁸. Sunt enim ministri spiritus, qui ad ministerium salutis mittuntur ³⁹: sed est eorum pro celsitudinis humilitatisque ratione querenda differentia.

Dicantur fortasse et *agri ligna*, quæ ramis applaudunt, ipsæ fructibus onustæ animæ, qui secleratorum respicientia delectantur. Sunt etiam qui *montium* appellatione doctores Ecclesiæ, nihil humile habentes, putent intelligi: per *colles* autem, alios, qui eos proxime sequuntur. Est enim illorum *gaudium*, salus accedentium, si Paulo credimus, qui tales gaudium et coronam suam appellat ⁴⁰. Aiunt deinde *agri lignis* populos eos, qui subjecti sunt, significari. Abundat enim floribus ipse Salvatoris hortus indeque sunt illa Sponæ verba, quibus nepotem in hortum suum descendere, fructumque pomorum suorum comedere postulat ⁴¹. *Lætantur* vero et isti, tantam in se mutationem fieri intuiti: qui nihil olim quod a se eunditatem nutritionemve faceret, habentes; sed tanquam in solitudine, terraque inculta, *sabam* inutilem, et *conizam* teterrimi odoris, producentes, ex quo divinæ gratiæ participes effecti sunt, *myr-*

τικὴν, ὡς μὴ μόνον τὴν ἱερὰν συλλέξει τροφήν, καὶ τὴν ἄρτον ἔχειν τὸν ζωοποιόν, ἀλλὰ καὶ σπέρμα τῷ σπείροντι. Οἱ γὰρ μυσταγωγούντες λαοὺς, σπείρουσιν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, ὃν αὐτοῖς ἐθηράρισαν σπόρον. Κατὰ γὰρ τὴν Παῦλον, Θεοῦ γεωργίον ἐσμεν, Θεοῦ συνεργοὶ τοῦ λέγοντος περὶ αὐτοῦ. Ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείρειν τὸν σπῆρον αὐτοῦ. Πρὸς δὲ τοὺς ἐξ ἐθνῶν τῷ σωτηρίῳ προσιόντας λόγῳ φησὶν. Ἐν γὰρ εὐφροσύνῃ ἐξελεύσεσθε, δηλαδὴ τῇ; πατροπαράδοτον πλάνης; κατὰ τὴν, Ἐξέλθε ἐκ τῆς γῆς σου. Καὶ ἐν χαρῇ διδαχίσεσθε * τὸ σωτήριον Εὐαγγέλιον. Διὸ προέφη· Εὐδωσω τὰς ὁδοὺς σου, καὶ τὰ ἐντάλματά μου. Δυσχερὲς γὰρ ἀποφοιτῶν ἡδονῶν σαρκικῶν, καὶ πλάνης προειλημμένης. Καὶ δεῖ Θεοῦ πρὸς τὴν ἀνω πορείαν ὁδηγοῦντος ἡμᾶς καὶ κούφους ἐργαζομένου. « Ὅρῃ γὰρ, φησί, τὰ ὑψηλὰ ταῖς ἐλάφοις. » Καὶ ἀλλαχοῦ ἐι φησιν. « Ὅδὸς εὐσεβῶν εὐθεία ἐγένετο, καὶ παρ᾽ εσκειασμένην ἡ ὁδὸς τῶν εὐσεβῶν. » Καὶ ἄλλως ἐι παραφύηται φησὶν. « Εὐθεῖαι αἱ ὁδοὶ Κυρίου, καὶ δίκαιοι πορεύονται ἐν αὐταῖς. » ὅπερ ἐστὶν θεῶν τον. οὐ γὰρ τάναντία φησὶ περὶ τῆς τῶν Ἰουδαίων Συναγωγῆς. Διὰ τοῦτο ἰδοὺ ἐγὼ φράσω τὰς ὁδοὺς αὐτῆς, καὶ οὐ μὴ ἐσθῇ. Ἀκολουθεῖ δὲ τὸ χαίρειν τοῖς εὐδοκούμενοις ἐν ἀρεταῖς; καὶ γινώσκει Θεοῦ. Ὡς γλυκία γὰρ, φησί, τῷ λάρυγγί μου τὰ λόγια σου, Ὡς πρὸς μέλι καὶ κηρίον τῷ στόματί μου. Ἐφ' οὗ αἱ θεῖαι δυνάμεις εὐφραίνονται δηλούμεναι δι' ὧν καὶ βουτῶν. Καὶ ὁ Σωτὴρ γὰρ φησι, χαρὴν ἐποίησάν ἐν οὐρανῶς ἐπὶ ἐνὶ ἀμαρτωλῶν μετανοούντων. Πνεύματα γὰρ εἰσι λειτουργικὰ πρὸς διακονίαν σωτηρίας πεμπόμενα. Ἡ δὲ τούτων διαφορὰ κατὰ τὸ ὑψηλότερόν τε καὶ ἑλαττον.

C Πνεύματα γὰρ εἰσι λειτουργικὰ πρὸς διακονίαν σωτηρίας πεμπόμενα. Ἡ δὲ τούτων διαφορὰ κατὰ τὸ ὑψηλότερόν τε καὶ ἑλαττον.

Εὐλα δὲ ἀγροῦ ἐπικροτοῦντα κλύδοις, εἰεν ἂν αἱ καρποφόροι ψυχαὶ ἐπὶ τῇ ἐπιστροφῇ τῶν ἀνόμων ἡθόμεναι. Τινὲς δὲ ὅρη μὲν τοὺς διδασκάλους; τῆς Ἐκκλησίας; τοὺς οὐδὲν χαμαίζηλον ἔχοντας; βουτῆς δὲ, τοὺς μετ' αὐτοὺς. Χαρὰ γὰρ τούτων ἡ σωτηρία τῶν προσιόντων, ὡς καὶ Παῦλον λέγειν. « Χαρὰ καὶ στέφανός μου. » Εὐλα δὲ ἀγροῦ τοὺς ὑπὸ χειρὶ λαοὺς. Εὐανθὲς γὰρ τοῦ Σωτῆρος ὁ κήπος. Διὸ καὶ ἡ Νύμφη φησὶ. « Καταβῆτω ὁ ἀδελφεός μου εἰς κῆπον αὐτοῦ, καὶ φαγέτω καρπὸν ἀκροδρόμων αὐτοῦ. » Χαίρουσι δὲ καὶ οὗτοι τοσαύτην ἐν ταῖς ὁρῶντες μεταβολήν. Πάλαι μὲν γὰρ γόνιμον, ἢ τρυφίμον ἔχον οὐδὲν. ὡς ἐν ἐρήμῳ δὲ καὶ χέρση στολῆν ὕλην ἀγρίστου καὶ κόρυζαν τὴν δυσωδιστάτην ἔφερον. Νῦν δὲ ὅτε τῆς θαλάς μετέστην χάριτος, μυρσίην εὐωδιστάτην καὶ τὴν ὑψηλοτάτην καὶ πάλιν εὐώδη κυπάρισσον ἐκαρποφόρουν. Ὁ δὲ Σύμμεχός φησιν, ἀντὶ στολῆς ἀναδίδεσθαι βράδιον. Ἀντὶ δὲ κριθὸς ἀναδίδεσθαι μυρσίην, ὡς ἐι

³² 1 Cor. iii, 9. ³³ Matth. xiii, 5. ³⁴ Psal. ciii, 18. ³⁵ Isa. xxvi, 7. ³⁶ Osee xiv, 10. ³⁷ Psal. cxviii, 403. ³⁸ Luc. xv, 7. ³⁹ Hebr. i, 14. ⁴⁰ Philipp. iv, 4. ⁴¹ Cant. v, 1.

VARIE LECTIONES.

* Ἰσ. διαχρύσεσθε. γ γρ. οὐ.

γεν· Ἀντὶ κακίας δικαιοσύνην, σωφροσύνην ἀντ' Ἀ
ἀσελγείας, καὶ ἀντὶ θράσους ἀνδρείαν, φρόνησιν τε
ἀντ' ἀφροσύνης. Εὐροις δ' ἂν τοῦτο καὶ ἐν τοῖς ἐξ
αἵματος Ἰσραήλ. Στοιβη γάρ ὄντες καὶ κόρυζά
ποτε Ματθαῖος καὶ Παῦλος, ὁ μὲν τελώνης, ὁ δὲ
διώκτης, Χριστὸν εὐωδίζουσιν ἐν παντὶ τόπῳ, ἐν
τε τοῖς σωζομένοις καὶ τοῖς ἀπολλυμένοις. Καὶ ἄλλο
δὲ τι θαυμάσιον ἐπαγγέλλεται τοῖς ἐπὶ τὸν Κύριον
ἐπιστρέψασιν ἔθνεσιν. Ἔσται γάρ, φησὶ, Κύριος
αὐτοῖς εἰς δρομα καὶ εἰς σημεῖον αἰώνιον. Παν-
ταχοῦ γάρ ἔστιν ἰδεῖν ἀπὸ Χριστοῦ καλουμένους
Χριστιανούς. Καὶ σημεῖον σωτηρίας ἐπιγράφονται
τοῦτομα, ὅπερ οὐκ ἐκλείψει ποτέ. Ἀμεταμέλητα
γάρ τὰ χαρίσματα τοῦ Θεοῦ. Τινὲς δὲ σημεῖον, τὸν
δὲ οὐ σεσῶσμεθα σταυρὸν εἰρήχασαι· τὴν δὲ πᾶσαν
βίην οὕτως ἐρμήνευσαν ἑτέροι· Θεοῦ σώσειν αὐτοὺς·
ἐπαγγελαμένους μετανοούντας, καὶ τοὺς ἐχθροὺς ὑπο-
τάξειν αὐτοῖς, καὶ τοῦ προφήτου πρὸς πίστιν αὐ-
τοῦς διεγείραντος (κληρονομήσειν γάρ αὐτοὺς σωτη-
ρίαν) τῶν ἀκουόντων κινήσεντων πρὸς πόθον, ἐθέλειν
τε σωθῆναι λεγόντων, πρὸς τὰς ἐννοίας αὐτῶν ὁ προ-
φήτης ὡς διψῶντας προτρέπεται.

hoc totum eo referunt, ut velint, Deum ipsum ubi eos, qui resipissent, servaturum se, et ipsis ini-
micos subjecturum denunciasset, quos ad fidem propheta excitavit (salutem enim possessuros dixit),
auditoribus rei desiderio accensis, et salvari se
meditandaque, veluti *sitientes*, ipsos adhortari.

Τινὲς δὲ, φασιν, διὰ τοῦτο εἰς ἔνδειαν ἤχθησαν τῶν
ἀγαθῶν, ἵνα πόθῳ πρὸς αὐτὰ ποτε σπεύσωσι.
Ὡ; οὐν οἱ διψῶντες προσίαι ταῖς πηγαῖς, οὐ-
τω καὶ ὑμεῖς τῷ Θεῷ, ἀντὶ παντὸς ἀργυρίου συν-
αίσθησιν τῶν ἡμαρτημένων λαβόντες. Οὐκ ὦν ἡτὰ
γάρ τὰ παρὰ Θεοῦ, οὐδὲ χρεῖα πρὸς μὲν σπονδῇν
οἴνου, πρὸς δὲ * θυσιᾶν στέατος, ἅπερ ὠνούμενοι
οὐδὲν ἀποφέρεσθε πλέον εἰς δνησιν, ἢ κόπον καὶ
μόχθον, μὴ ὄντων ἱκανῶν δυσωπημάτων. Ἀργὰ γάρ
ταῦτα πρὸς ἁμαρτίας ἐξάλειψιν, ἣν μετάνοια ποιεῖ καὶ
πίστις ἡ εἰς Θεόν. Πρὸς ἀγαθῶν δὲ δωρεὰν, ἀκροατὴν
οὐκ εὐγνώμονα μόνον ζητεῖ, ἀλλὰ καὶ συνιέντα, καὶ τῷ
καλοῦντι προστρέχοντα. Προσέχετε δὲ, φησὶ, τοῖς
ὤσιν· καὶ εἰ μὲν σωματικὸν ἀκατάλληλον. Ὁ *ῥα* θαλ-
μῶν γάρ τὸ προσέχειν. Εἰ δὲ κατὰ ψυχὴν, ἀκό-
λουθον. Ἀπλὴ γάρ οὐσα καὶ μονοειδής, ἐν μιᾷ δυνά-
μει τὰς ἔνδον αἰσθήσεις ἐκτῆσατο. Τοιγαροῦν ὀφθαλ-
μοῖς ἀκούει ὁ γράμμασιν ἐντυγχάνων, καὶ δακτύ-
λοις διαλέγεται ὁ τοῦτοιοις γράφων. Εἴτα μέμνηται
τοῦ Δαβὶδ, καὶ τῆς πρὸς ἐκεῖνον σχέσεως, δι' ἣν
αὐτῷ πᾶσαν παρεῖχε βοήθη, ἥς τεύξεσθαι καὶ τού-
τους φησιν, εἴπερ ἀκούειν ἐθέλοιεν. Οὕτω γάρ ζή-
σονται, οὐ τὴν παρούσαν μόνον ζωὴν, ἀλλὰ καὶ τὴν
μένουσαν * οὐ μόνον δὲ ὑμεῖς ζηλοῦντες τὸν αὐτοῦ
τρόπον· καὶ τὴν μετάνοιαν, τῶν αὐτῶν τεύξεσθε,
ἀλλὰ καὶ ἐν παντὶ ἔθνει δεκτὸς ὁ ζῶν ὁμοίως αὐτῷ.
Οἴκειοί γάρ οὐ γένος, ἀλλὰ καρδία καὶ βίος.

inquit, qui mores illius et penitentiam æmulamini, habituri estis: sed in gente qualibet etiam fuerit
ille mihi gratus et acceptus, **633** qui vitam ejus imitabitur. Conciliat enim amicitiam non genus
ipsum, sed animus et vita.

tum jam fragrantissimam, et procerissimam, *cupres-*
sum præterea odoris optimi, ediderunt. Sic autem
interpretatur Symmachus: *Pro stæba ascendet sa-*
bina, pro urtica autem ascendet myrtus. Ac si fore
dixisset pro malitia, justitiam; pro lascivia, tem-
perantiam; pro audacia, fortitudinem; pro stultitia,
prudentiam. Invenias vero et istud in iis, qui
sunt ex Israelitarum stirpe. *Stæba* enim quondam
et *conyza* cum essent Matthæus et Paulus, ille
quidem publicanus, hic autem persecutor; Chris-
tum tamen ubique, apud eos sive qui salvantur, sive
apud eos qui pereunt, bene olere curarunt.
Mirabile vero quiddam et aliud iis pollicetur, qui de
gentibus ad Dominum sese contulerunt, cum *eis in*
nomen et signum sempiternum fore Dominum adju-
Bgit. Ubique enim Christianos a Christo nuncupatos
videas, et *signum salutis* hoc inscribere *nomine*,
quod **632** non est unquam defecturum; cum nullum
beneficium, nullamque gratiam Deus conferre so-
leat, cujus eum postea poeniteat. Nondesunt tamen,
qui *signi* appellatione, crucem eam, per quam sa-
lutem sumus adepti, putent significari. Alii vero
cupere profitentibus, ad ea jam animo cogitanda

Sunt vero aliqui, aiunt, in *bonorum* penuriam
ideo adducti, ut ea posthac vehementiori studio
requirerent. Quo modo igitur *qui sitiunt*, ad fontes
accedunt, sic et vos ad Deum decet properare,
eorum quæ peccastis recordatione, pro quovis
argento, munitos. Non enim sunt venalia, quæ Dei
sunt: neque *vino* ad libationem opus est, aut ad
sacrificium *adipe*: ex quorum emptione plus labo-
ris et molestiæ, quam utilitatis percipitis, cum ad
placationem non sufficiant. Sunt enim ista ad
eluendas peccatorum sordes inepta; quod poeni-
tentia et fide in Deum efficitur. Postulat vero ad
bonorum largitionem, *auditorem* non benevolum
tantum, sed intelligentem etiam, vocantique accur-
rentem. Quod deinde *attendere auribus* jussit si ad
corpus referas, apte minus usurpatum videtur. Est
enim *attendere* (Græce *προσέχειν*) *oculorum*. Sin
autem ad animum, convenienter et commode. Ille
enim, cum simplex sit, et generis unius, in unica
D facultate sensus interiores sortitus est. Itaque et
oculis *audit*, qui scripta legit, et loquitur digitis
qui illis ipsis scribit. Adjicit præterea de Davide
mentionem, quam erga illum bene animatus fuerit,
unde a se nihil non auxilii senserit; qualia et istis
etiam, si audire voluerint, non defutura significat.
Ita enim vita non præsentis solum, sed futura etiam
esse posituros. Neque vero ea ipsa vos tantum,

VARIÆ LECTIONES.

* γρ. οὐδὲ πρὸς. * Ἰσ. μέλλουσιν.

Sic igitur et vos ubique *glorificabimini*, ut omnes A undique exemplo vestro, qui illuminati estis, cognoscendi Dei studio ad vos confluant, meamque familiaritatem et amicitiam ambiant : ut olim de regina Saba, deque *Æthiope eunucho* ⁶³⁵ audistis, cum gentis vestrae pietas ad eos etiam fama penetrasset. Atque hæc quidem illis Deus pollicebatur : ad quæ cum segnius adverterent, ad homines accedens Unigenitus *gentium* omnium vocationem operatus est. Neque vero fieri potest, inquit, ut quæ prædicta sunt absque Deo quisquam consequatur. Est igitur ipse, nulla peccatorum multitudinis habita ratione, *querendus et invocandus*, qui eo usque misericordia abundat, ut nulla eorum immensitate superetur. Imo vero, cum repellit, nonnisi bono fine facit : et quod plane desperatum erat continuo restituit. Qui *multus* est ergo in *miserationibus*, in *ignoscendo* vobis parcus esse non potest : cum sit humanis perturbationibus nequaquam obnoxius. Homines enim quantumvis injuriarum studeant condonare : ira tamen aliquando prohibentur, quoties doloris subit recordatio. Imo, si vel filiis donare aliquid statuant, eosdem persæpe futura rei ipsius privatio, quæ danda fuerat, retro solet agere, et a dando revocare. At mihi, qui remittere et condonare decrevi, nulla peccatorum veterum memoria, nullaque privatio impedimentum afferre valeat. Vos deinde, si *quod consilium* iniveritis, postea mutatis : cum me mei nunquam poenitent. Disto enim a vobis immensis rationibus et intervallis. Cujus rei fidem ipsa vobis *pluvia* fecerit, quam terræ semel ad fructuum ubertatem largiens, revocavi nunquam : unde satis apparet nullum a me prolatum *verbum* vanum esse futurum ; vosque, si conversi *peccatorum veniam* postulaveritis, eam esse consecuturos. Ad legis præcepta deinde conversus, *vobis*, inquit, *veniam facilem efficiam* ; viribus nimirum ad eorum observationem, additis, vestrumque e captivitate **634** reditum, Cyro ipso, vestrisque hostibus, in præsidium vestrum datis, gloriosum effecero. Ut enim solventibus *Ægypto* cessit mare ⁶³⁵, utque postea ab eisdem trajectus est *Jordanis* ⁶³⁶ : sic et *Tigrim* illis post captivitatem pedibus esse transmissum narrant historiæ ; indeque *lætitia montes* excitatos tantam mutationem pro superiore ab hostibus inducta vastitate sensisse, ut præter usitatas arbores ; novarum etiam *feluram* (ita Deo benivolentiam suam testante) ediderint. Discas vero ex iis quæ dicta sunt, *Dei* immotum esse et *perpetuum* consilium ; quantumvis uno, pluribusve sæculis non impleatur.

CAP. LVI.

635-636 VERS. 1-11. *Hæc dicit Dominus : Custodite judicium, et facite justitiam. Instat enim solus mea, ut veniat, et misericordia mea, ut reveletur. Beatus vir qui facit hæc, et homo qui retinet ea, et custodit Sabbata, ut non profanet ea, et servat manus suas, ne faciat iniqua, etc.*

637 Post explicatam de gentibus prophetiam,

⁶³⁷ III Reg. x, 1 seqq. ; Act. 8, 27. ⁶³⁸ Exod. 14, 22.

Οὕτως οὖν καὶ ὑμεῖς πανταχοῦ δεξασθῆσεσθε, ὡς πάντας πανταχόθεν εἰς θεογνωσίαν ἐξ ὑμῶν ἐκτιζομένους συρρέειν πρὸς ὑμᾶς, εἰκείνητα ποθοῦντας τὴν πρὸς ἡμᾶς, ὡς ἐπὶ τῆς βασιλείδος Σάββα, καὶ τοῦ Αἰθίοπος εὐνοῦχου γεγέννηται, τῆς τοῦ ἔθνους εὐσεβείας καὶ πρὸς αὐτοὺς δραμούσης τῇ φήμῃ. Ταῦτα μὲν αὐτοῖς θεὸς ἐπηγγέλλετο. Πρὸς δὲ τοῦτο βαθυμούντων αὐτῶν, ὁ μονογενὴς παρελθὼν εἰς ἀνθρώπους πάντων ἐθνῶν ἐποίησατο κλήσιν. Ἀδύνατον δὲ φησι τῶν προεπηγγεμένων τυχεῖν ἀνευ Θεοῦ. Ὅθεν αὐτὸν ζητητέον, καὶ κλητέον, μὴ λογιζομένους πληθὺς ἀμαρτημάτων, καὶ τὸ εἰς αὐτὸν ἡρεσθῆκεναι. Πολυέλεος γὰρ ἐστίν. Ποῶν γὰρ πληθος ἀμαρτιῶν τὴν αὐτοῦ φιλανθρωπίαν νικᾷ ; καὶ ἀπωθούμενος δὲ ἐπ' ἀγαθῷ τέλει τοῦτο ποιῶ, καὶ ἀπεγνωκῶσιν ἦδη τοῦτο ἀποδώσω. Πολλοὺς δὲ ὄν ἐν οἰκτιρμοῖς, πολλὴν ὑμῖν δώσει τὴν ἀφεσιν. Οὐ γὰρ ὑφίσταται τι πάθος ἀνθρώπινον. Ἀνθρώπος γὰρ κἂν ἀφίεναι θέλῃ, διὰ θυμὸν ἔσθ' ὅτε κωλύεται τὴν τῆς λύπης δεχόμενος μνήμην. Κἂν τέκνῃ τι χρίσασθαι θέλῃ, τοῦ διδομένου πολλάκις ἡ στέρσις ἀνακρούεται. Ἐμοὶ δὲ βουλομένῳ ἀφίεναι καὶ δοῦναι οὐ μνήμη παλαιῶν ἀμαρτημάτων, οὐ στέρσις ἐνοχλεῖ. Καὶ ὑμεῖς μὲν βουλευόμενοι τι, μεταβουλεύεσθε. Ἐγὼ δὲ ἀμεταμέλητος. Ἀπείρω γὰρ ὑμῶν διαφορᾷ διενήνοχα. Δηλοῖ δὲ ὁ παρ' ἐμοῦ χορηγούμενος ὑμῖν ὅτεδός, ὃν διδοὺς εἰς εὐκαρτίαν τῇ γῇ, οὐκ ἀνεκαλεσάμην ποτέ. Ἐξ οὐ μάθετε ὡς οὐδεὶς λόγος παρ' ἐμοῦ ῥηθεὶς ἔσται κενός, ἐὰν ἐπιστραφέντες αἰτήσητε τῶν ἡμαρτημένων τὴν ἀφεσιν. Καὶ πρὸς τὰς ἐντολὰς δὲ τοῦ νόμου, φησὶν, ὅμιον εὐδοκῶσω, διδοὺς ἰσχύιν πρὸς τὸ φυλάττειν αὐτὴν, καὶ τὴν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἐπάνοδον ἐνδοξον, καὶ ὑπὸ Κύρου καὶ τῶν ἐχθρῶν δορυφορουμένην ποιήσω. Ὡς γὰρ ἐξ Αἰγύπτου, φασί, χωροῦντων ὑπεχώρει τοῖς ἡβάλαττα, διαβατὸς δὲ καὶ Ἰορδάνης ἐγένετο : οὕτως ἰστορεῖται μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν ὁ Τίγρις ποδὶ γενέσθαι διαβατός. Καὶ ὡς ἐν ἀγαλλίσει κινήθηναί τὰ ὄρη, καὶ τοσαύτην σκεῖν μεταβολὴν ἀντὶ τῆς καταλαβούσης ἐκ τῶν πολεμίων ἐρημίας, ὡς καὶ ξένων δένδρων, παρὰ τὰ ὄντα, βλάστην ἐκδοῦναι, τῆς τοῦ Θεοῦ δεικνυμένης ἐξ αὐτῶν εὐμενείας. Ἐκ δὲ τῶν ἐρημίων ἐπίστηθι ὡς ἀμετάθετος ἡ βουλή τοῦ Θεοῦ δι' αἰῶνος, κἂν μὴ ἐπὶ

Δ μιὰς τῇ κλειόνων γενεῶν πληρωθῇ.

arbores ; novarum etiam *feluram* (ita Deo benivolentiam suam testante) ediderint. Discas vero ex iis quæ dicta sunt, *Dei* immotum esse et *perpetuum*

ΚΕΦΑΛ. ΝΓ'.

α'-ια'. Τάδε λέγει Κύριος· Φυλάσσεσθε κλησιν, καὶ ποιήσατε δικαιοσύνην. Ἥγγικε γὰρ τὸ σωτήριόν μου παραγίνεσθαι, καὶ τὸ ἔλεός μου ἀποκαλυφθῆναι. Μακάριος ἄνθρωπος ὁ ποιῶν ταῦτα, καὶ ἀνθρώπος ὁ ἀντεσχόμενος αὐτῶν, καὶ φυλάσσων τὰ Σάββατα μὴ βεβηλοῦν· καὶ διατηρῶν τὰς χεῖρας αὐτοῦ, μὴ ποιεῖν ἄδικα, κ. τ. λ.

Περιγράφας ὁ λόγος τὴν περὶ τῶν ἔθνων προφη-

ταίαν, ἐπὶ τὸ τῶν Ἰουδαίων τάγμα μετέβη τῶν τότε τῷ προφήτῃ συνόντων, οἵτινες ἐφρόνουν ἐπ' εὐγενείᾳ, καὶ τῷ φυλάττειν τὰ Σάββατα, καὶ τὸ πολύγονον εὐσεβείας ἐνόμιζον γέρας, ὡς ἀναπύπτειν ἐντεῦθεν τοὺς προσηλύτους καὶ τοὺς εὐνούχους· τοὺς μὲν ὡς εὐγενείας, τοὺς δὲ ὡς παίδων ἐστερημένους. Διὸ δείκνυσσι Θεὸς ἐν τρόποις εἶναι καὶ ταῖς ἀρεταῖς τὸ μακάριον. Ὁ γὰρ ἐστερημένος δικαιοσύνης καὶ κρίσεως, κἂν τι τῶν εἰρημένων ἔχη, λίαν ἐστὶν ἀνόνητος. Ὅθεν φησὶ· Πάσης ἀκρίτου παύσασθε γνώμη, κεκριμένῳ λογιμῷ μετιόντες τὸ δικαίον· ἡγουν, τὰ ὀρθὰ φυλάττετε κρίματα, ἣ τὰ θεῖα κρίματα, δηλονότι τὰς ἐντολάς. Δεῖ δὲ καὶ λογιμῷ φυλάττειν, καὶ ἔργῳ ποιεῖν. Διὸ φησι· καὶ ποιῆτε δικαιοσύνην, μισθὸν ἐπαγγεῖλάμενος τὸ σωτήριον καὶ τὸ ἔλεος, ἣ, κατὰ τοὺς λοιποὺς, τὴν δικαιοσύνην. Τινὲς δὲ φασιν· Ἵνα μὴ νομισῶσιν ἐπὶ τὴν τοῦ νόμου τήρησιν τὴν ἐν σκιαῖς καὶ τύποις παρακαλεῖσθαι, ἐγγὺς εἶναι, φησὶ, τὸ σωτήριον, καὶ τὸ ἔλεος, τοῦτο ἐστὶ Χριστόν. Ἐλεήσας γὰρ ἡμᾶς, διὰ τῆς ἀφένσεως ἔσωσεν. Οὕτω καὶ Ἀβρααμ· «Ἐτι μικρὸν, καὶ ὁ ἐρχόμενος ἤξει, καὶ οὐ χρονιέι.» Ἀποκαλυφθῆναι δὲ φησιν, ἐπειδὴ προῦλεγον μὲν οἱ προφῆται περὶ αὐτοῦ, ἐν ἰδίῳ δὲ καιροῖς ἐφανερώθη. Τοῦτο καὶ Δαβὶδ ἔλεγεν· «Ἐγνώρισεν Κύριος τὸ σωτήριον αὐτοῦ ἐναντίον τῶν ἐθνῶν. Ἀπεκάλυψε τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ.» Ἐπὶ τοιαύταις οὖν ἐλπίσιν ἐπιλέγει, Μακάριος ἄνθρωπος ποιῶν ταῦτα. Τὴν κρίσιν λέγει καὶ τὴν δικαιοσύνην, ἀλλ' οὐχ ὁ προτερήμασι κομπάζων σωματικοῖς, εὐγενείᾳ τε καὶ πολυπαιδίᾳ. Συνωδᾷ τούτοις ἔλεγεν Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής· «Ποιῆσατε οὖν καρποὺς ἀγίους τῆς μετανοίας, καὶ μὴ δόξητε λέγειν, Πατέρα ἔχομεν τὸν Ἀβραάμ.» Ὁμοίως καὶ ὁ Σωτὴρ· «Εἰ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ ἦτε, τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραάμ ἐποιεῖτε ἂν.»

Δεῖ δὲ πρὸς τῷ φυλάττειν [Σάββατα], καὶ ἀντεχεσθαι τῆς δικαιοσύνης, καὶ κρίσεως, καὶ μὴ παρέργως ἐπ' αὐτὰ χωρεῖν. Μετὰ τούτων γὰρ καὶ ἡ φυλακὴ τῶν Σαββάτων ἐπαινετὴ, ἥτις ἐστὶν οὐχ ἀπλῶς ἐν ἀργίᾳ, ἀλλ' ἐν τῷ τὰς χεῖρας, τοῦτο ἐστὶ τὰς πράξεις καθαρὰς ἀτόπων ἔργων τηρεῖν. Οὕτω γὰρ δεῖ Σαββατίζοντας θυσιὰς προσάγειν πνευματικάς. Εἴτα παραμυθίζεται τοὺς προσηλύτους καὶ τοὺς εὐνούχους, ὡς οὐδεὶς τῶν μεγάλων ἐστερημένους σωματικῆς εὐγενείας καὶ παίδων γονῆς. Οὐ γὰρ ἐμποδίζει ταῦτα τῶν θεῶν τυχεῖν ἀγαθῶν, εἰ ζῶεν θεοσεβῶς, τῷ δικαιοπραγεῖν ὡς δεῖ Σαββατίζοντες. Οὐ γὰρ ψιλλὰ θέλει τὰ Σάββατα ὁ κατ' ἀρχὰς εἰπὼν τοῦ βιβλίου· «Τὰς νομηνίας ὑμῶν, καὶ τὰ Σάββατα, καὶ ἡμέραν μεγάλην οὐκ ἀνέχομαι.» ἀλλ' εἰ καὶ ἔδει τότε σωματικῶς τηρεῖσθαι, διὰ τὴν παραγγελίαν τοῦ νόμου τὸ Σάββατον, μετὰ κρίσεως καὶ δικαιοσύνης ἦν τηρητέον. Οὐκ ἄρα παραβιάζει τὸν ἀλλογενῆ τὸ νόθον τοῦ γένους. Ἀρέσκων γὰρ Κυρίῳ εἰς ἔθνος ἄγιον καὶ ἐν τέκνοις τελέσει τοῦ

ad Judæos jam transit oratio; qui prophetæ temporibus viventes, generis nobilitate superbiebant, prolisque fecunditatem pietatis esse præmium existimabant: unde qui alienigenæ eunuchique erant, animis concidebant: hi quidem, tanquam ignobiles; illi autem, ut infecundi, liberisque carceatæ. Quo fit ut in moribus ipsis, et virtutibus, esse beatitatem demonstret Deus. Neque enim quidquam profecerit, qui prædicta habeat, si *justitia et judicio* careat. Omnes vos igitur, inquit, abjecta mentis inconstantia, certo *judicio*, quod *justum* est quærite. Nimirum, recta *judicia*: aut etiam divina; id est, Dei præcepta *custodite*. Decet vero illa et animo custodire, et reapse præstare: quo fit ut *justitiam facere* jubens, *salutem et misericordiam*, aut secundum reliquos, *justitiam*, in præmium polliceatur. Putant nonnulli, ne videatur ad legis umbram, typorumque observationem adhortari, *salutem et misericordiam*, id est Christum, *prope esse* significare; cujus miseratione per remissionem servati sumus. Quod confirmat et Habacum his verbis: «Adhuc modicum, et qui venit, aderit, neque tardabit». Ideo autem *revelatum esse* dixit, quod quæ de eo prophetæ prædixerant, suis temporibus in lucem prodierint, juxta illud Davidis: «Notum fecit Dominus salutare suum. In conspectu gentium revelavit justitiam ejus». Ea spe igitur concludit *Beatum esse virum qui ista faciat, judicium nimirum et justitiam*: non qui corporis prærogativis, nobilitate scilicet, et prole superbiat. Quibus et illa consentiunt, quæ a Joanne **638** Baptista in hunc modum usurpat legimus: «Facite ergo fructus dignos penitentiae, neque videamini dicere: Patrem habemus Abraham». Et illa etiam, quæ a Salvatore: «Si filii Abraham essetis, opera Abraham faceretis».

Opus est vero ad *Sabbatorum observationem, justitiam tueri et judicium*; non frigide, non oscitanter ad eorum observationem accedere. Est enim cum istis laudanda *Sabbatorum observatio*; non illa iners plane; sed quæ *manus*, id est actiones, ab impuritate alienas conservet. Ita enim eos, qui *Sabbata observant*, spirituales hostias decet offerre. *Alienigenas* deinde et *eunuchos* consolatur, tanquam levis jactura sit, si sanguinis nobilitate, prolisque fecunditate destituantur: cum divinarum honorum perceptionem talia non impediunt; qua tantum potentiuntur, qui *justitiam colunt* et pietatem; in quo vera *Sabbatorum* posita sit *observatio*. Non enim nuda exposcit *Sabbata*, qui se libri hujus initio, eorum Kalendas, et Sabbata, diemque magnum ferre non posse professus est. Iuvo vero, etiam si tum corporaliter observari *Sabbatum* ex legis præcepto oporteret, cum *judicio* tamen et *justitia* etiam fuerat *custodiendum*. Non igitur alienigenam ipsa generis offendet varietas. Quin potius inter Abraham

⁴⁵ Habac. ii, 3; Hebr. x, 37. ⁴⁶ Psal. xcvi, 2.
⁴⁷ Isa. i, 12.

⁴⁸ Matth. iii, 8; Luc. iii, 8; ⁴⁹ Joan. viii, 39.

filios et in gentem sanctam, si Deo placuerit, ipse censebitur. « Neque enim omnes qui de Israele sunt, ii sunt Israelite, ait Paulus ; neque quia sunt semen Abraham, prorsus et filii : sed qui sunt filii promissionis, in semen reputantur ⁸⁰. » Non est deinde Abrahamo facta promissio in eorum gratiam tantum, qui suum essent ab eo genus originemque deducturi ; sed eorum causa etiam, qui fidem amplecterentur ; quia est et ipse ratione iustus effectus. Imo ne eunuchus quidem, modo pius existat, ipsa nocuerit sterilitas, quantumvis numerosa proles postulante tempore benedictionis loco habita sit. Pollicetur ergo se illis pro liberorum multitudine, in sua domo suisque mœnibus locum celebrem **639** esse daturum ; aut secundum alios interpretes, manum et nomen filiis et filiabus præstantius. Dabo vero etiam nomen ipsis, ait, perpetuum quod non eripietur : cuiusmodi illud fuit, quod Jacobo inditum ⁸¹, eundem Israellem, id est divinitatis contemplatorem revera præstitit.

Quod si etiam sunt aliqui, qui se, ut Salvator loquitur ⁸², propter regnum cœlorum castraverint ; quia multæ sunt apud Patrem mansiones ⁸³, estque urbs Dei cœlestis illa *Jerusalem* ; et locum etiam eis inibi, intra urbis hujus muros concedi consentaneum est : vel in ipsa etiam, quæ in terris est, Ecclesia ; in qua excellent puritate et honestate viri illi per celebres, qui gloriam istam in Domino numerosa prole meliorem putant ; ejusque, id est Christi, *Sabbata* vera, non umbrosa illa custodiunt. Atque hæc quidem qui fecerint, vel alienigenas existentes in montem sanctum suum induciturum se denuntiat. Victimisque ab eis, precum videlicet et laudis ; aut etiam corporeas, si de his sermo sit, quæ ante adventum offerebantur, accepturum. Putere enim domem suam gentibus omnibus : ut Israelitarum fastum reprimat, qui gentibus insultantes, partem se et sortem Dei, populumque sanctum appellare non verebantur ; imo et beatos ideo prædicare, quod sibi quæ Deo placerent, cognita essent. Sed vide jam, qui prioribus antiquatis, recentia omnia evaserint. Cavet enim lex Ammonitas et Moabitas Ecclesiam Domini ingredi ; cum Christus omnes in sanctam Ecclesiam ⁸⁴, quæ sancti montis nomine significatur, inducturum se pollicetur : in quam qui admittentur, ejusdem donis oblectabuntur. Deinde, tanquam a legis cultu facta demonstratione, acceptas eorum fore victimas dicit. Percommode id quidem, cum sint veluti quædam holocausta, quotquot se totos Deo consecrarunt : cæteri autem quædam, quæ ex parte tantum cremantur, victimæ ; quales ii sunt, **640** qui matrimonium amplexi, vitam Deo simul et mundo tri-

buunt. *Ἰσραὴλ. « Οὐ γὰρ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οὗτοι Ἰσραὴλ, ὡς ὁ Παῦλος φησιν. Οὐδ' ὅτι εἰ εἰς σπέρμα Ἀβραάμ, πάντως καὶ τέκνα. » Ἀλλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐπαγγελίας λογίζεται εἰς σπέρμα, καὶ ἡ ἐπαγγελία δὲ τῷ Ἀβραάμ οὐκ ἐπὶ νόμοις δέδοται τοῖς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς διὰ πίστεως. » Ἐδικαιώθη γὰρ οὕτως Ἀβραάμ. Ἀλλ' οὐδὲ τὸν εὐνοῦχον θεωρεῖται παραβλάψαι τὸ ἄγονον, εἰ καὶ ἡ πολυπαιδεία καιροῦ καλοῦντος ἐν εὐλογίας δέδοται τάξει. Ἀντὶ τῆς οὖν πολυτελείας δώσειν αὐτοῖς ἐπαγγέλλεται ἐν τῷ οἴκῳ, καὶ ἐν τῷ τείλει αὐτοῦ, τόπον δρομαστόν· ἢ κατὰ τοὺς λοιποὺς ἐρμηνευτάς· Χεῖρα καὶ δρομαζέλιον υἱῶν καὶ θυγατέρων. Καὶ ἔρομα δὲ, φησὶν, αἰώνιον δώσω αὐτοῖς ὃ οὐκ ἐξυμθίσεται, ὅποιον ἦν τὸ δοῦν Ἰακώβ, καὶ ποιῆσαν αὐτὸν Ἰσραὴλ, ἁλοτριῶν θεωρῶν Θεοῦ. Τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ ὄνομα, ὃ καὶ γέγονεν ἔργον.*

Εἰ δὲ καὶ, κατὰ τὸν λόγον τοῦ Σωτῆρος, εὐνοῦχισαν αὐτοὺς διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἐπειδὴ πολλά μοναὶ παρὰ τῷ Πατρὶ, καὶ ἐστὶ πόλις Θεοῦ Ἱερουσαλὴμ ἐπουράνιος· ἀκόλουθον ἐκεῖ διδοσθαι τόπον αὐτοῖς ἐν τῷ τείλει ταύτης τῆς πόλεως· ἵκουν καὶ τῆς ἐπὶ γῆς Ἐκκλησίας, ἐν ἣ διαπρέπουσιν ἄνδρες ἀγνεῖς καὶ σεμνότητι σύντροφοι, καὶ πολυπαιδείας κρείττω τὴν ἐπὶ τούτοις ἐν Κυρίῳ δόξαν ἔχοντες καὶ φυλάττοντες τὰ Σάββατα αὐτοῦ, δολονότι Χριστοῦ, ἀληθῆ καὶ οὐ σκώδῃ τυγχάνοντα. Τὰ αὐτὰ δὲ πράττοντας καὶ τοὺς ἀλλογενεῖς εἰσάξουσιν εἰς ὅρος ἄγιον αὐτοῦ ἐπαγγέλλεται, ἐξεσθαι τε παρ' αὐτῶν θυσίας, δηλαδὴ τὰς δι' εὐχῶν καὶ αἰνέσεως, ἣ καὶ τὰς σωματικὰς, εἰ περὶ τῶν πρὸ τῆς παρουσίας ὁ λόγος. Τὸν γὰρ οἶκον αὐτοῦ πᾶσιν ἀνεψῆχθαι τοῖς ἐν ἡμῖν, τῶν ἐξ Ἰσραὴλ διελέγχων τὸν τύπον, οἱ κατεφύοντο τῶν ἀλλογενῶν, μερίδα καὶ κληρὸν Θεοῦ, καὶ λαὸν ἅγιον αὐτοὺς ὀνομάζοντες, καὶ λέγοντες· « Μακάριοι ἐσμέν Ἰσραὴλ, ὅτι τὰ ἀρεστὰ Κυρίῳ γνωστὰ ἡμῖν ἐστίν. » Καὶ ὅρα πῶς παρῆλθε τὰ ἀρχαῖα, καὶ γέγονε πάντα καινὰ. Ὁ μὲν γὰρ νόμος φησὶν· Οὐκ εἰσελεύσεται Ἀμμωνίτης καὶ Μωαβίτης εἰς Ἐκκλησίαν Κυρίου. Ὁ δὲ Χριστὸς πάντας εἰσάξουσιν εἰς τὴν ἁγίαν Ἐκκλησίαν ἐπαγγέλλεται. Αὕτη γὰρ ὁρος τὸ ἄγιον. Εἰς ἣν εἰσελθόντες τοῖς ἐξ αὐτοῦ χαρίσμασιν ἐνευφραίνονται. Ὡς δὲ ἐκ παραδείγματος τῆς κατὰ νόμον λατρείας, δεκτικὸς αὐτῶν ἔφη γίνεσθαι τὰς θυσίας. Ἀναλόγως γὰρ, τῶν μὲν ὀλοκαυτουμένων, ὅσοι δι' ὅλων ἐκ τῶν καθιέρονται τῷ Θεῷ· τῶν δὲ ἐκ μέρους, ὅποια τῶν ἐν Κυρίῳ γεγαμηκότων ἡ ζωὴ, μεμερισμένη Θεῷ τε καὶ κόσμῳ.

Πλὴν οὐ μόνους ἡμεροσ τοῖς ἐξ ἐθνῶν ὁ Σωτὴρ. Συνάξει γὰρ, φησὶ, καὶ τοὺς διεσπαρμένους Ἰσραὴλ.

⁸⁰ Rom. ix, 6, 7. ⁸¹ Gen. xxxv, 10. ⁸² Matth. xix, 12. ⁸³ Joan. xiv, 2. ⁸⁴ Deut. xxi, 3.

Ἀπέστησαν γὰρ τῆς ἐν νόμῳ πολιτείας μᾶλλον, ἢ ἅσος Israel : qui a legis instituto longius, quam a terra patria, recesserunt ; dum se idolorum cultui manciparent, hominumque doctrinas et mandata docerent ⁵⁵ : quorum de numero tamen ille ipse fuit Israel, qui de dispersione collectus est, veteresque pii, et ipsi etiam Salvatoris discipuli. Significantur vero *ferarum saltus* nomine, gentes ipsæ, quæ sunt post Israel *congregatæ*. *Saltum* enim usitate alienigenarum gentium multitudinem appellat, quas ad spirituales epulas invitat. Indeque est quod in Aquile interpretatione, pro quo omnes *bestiæ* habemus, *omne animal ejus* scribatur. Et rursum : *Omnes feræ ejus*. Cujusnam autem *ejus*, nisi Dei ipsius ? Ne quæ vero *feras* appellavit simpliciter, sed *ejus* provocabulum addidit. In *ferarum* enim naturam transierunt, qui sub diaboli tyrannide vitam vixerunt ab omni humanitate alienam : quos tamen ad intelligibilem mensam nunc invitat ⁵⁶; panis vitæ scilicet *comestione* ; ut læti illud : « Parasti in conspectu meo mensam ⁵⁷, » usurpare queant. Est vero apud prophetam alium et istud : « Comedite et bibite, et inebriemini, qui prope estis ⁵⁸. » Cum enim a Deo longe abessent, per fidem ad eum accesserunt, panisque illius, qui cor hominis confirmat ⁵⁹, participes effecti sunt. Quod si ad historiam referas, hoc modo sensus duplex esse potest. Aut enim propter populi reversionem a Babylone, quæ sub Cyro, sub Dario, atque Artaxerxe contigit, *Israel* *se congregaturum* dicens, et *feras* etiam eis *coacturum* se significat. Est enim consentaneum *alienigenarum* quoque *gentium* numerum aliquem sese illis adjunxisse ; quos propter generis diversitatem, morumque duritiem *feras* appellat. Aut etiam congrue et familiariter eos ita

magna in Christum impietate *comederent*. Itaque *ad comestione* invitatur, justamque vindictæ rationem

Τινὲς δὲ φασιν ὡς προγνοῦς ὅτι τὰ μὲν *θηρία* πεισθίσεται τῷ κηρύγματι, ἐν ἀπιστίᾳ δὲ τὸ Ἰουδαίων πλῆθος μενεῖ, τυφλοὺς εἰκότως αὐτοῖς ἀπεκάλεσαν, οἳ μὴ δὲ τοῖς *θηρίοις* γεγόνασιν ἴσοι. Ἀντὶ δὲ τοῦ, Ἰδετε ὅτι *ἐκτετύφλωνται*, Σύμμαχος καὶ Θεοδοτίων, οἱ σκοποὶ αὐτοῦ, φασὶ, *τυφλοὶ*. Ἀκύλας δὲ σκοπευταί. Ἀντὶ δὲ τοῦ ἐρεοῖ, Σύμμαχος δὲ σκοποὶ. Ἀκύλας δὲ μογυλάλοι. Νοήσεις δὲ τοὺς ἐνταῦθα σκοποὺς τυφλοὺς ἐξ ἐτέρων διορατικῶν σκοπῶν, περὶ ὧν ἐλέγετο. Φωνὴ τῶν φυλισσόντων σε ὑψώθη. Ἀνθ' οὗ οἱ λοιποὶ Φωνὴ τῶν σκοπῶν σου ἐπῆρε φωνήν. Ἦν δὲ περὶ τῶν ἀποστόλων ὁ λόγος τῶν διορατικῶν τῆς Ἐκκλησίας σκοπῶν. Καὶ πρὸς Ἰεζεκιήλ δὲ φησιν ὅτι ἀνθρώπου, σκοπὸν ἐδωκά σε τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ. Ἐνταῦθα δὲ οἱ τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους ἄρχοντες τυφλοὶ σκοποὶ λέγονται, καὶ κύνες ἐρεοὶ οὐ δυναμένοι ὑλακτεῖν, οὐδὲ τῆς τοῦ Θεοῦ πολέμνης ἀπελαύνειν τοὺς λύκους. Καὶ πῶς δ' οἱ πρῶτους ἑαυτοὺς *ἐκτετύφλωσαντες*, καὶ τὸ φῶς τὸ

indicavit, qui *Israel* dirupuerunt, totoque ore, **641** et eos, qui sunt *de gentibus*, tanquam *feras* ostendit, dum *cæcos omnes factos* jubet intueri. Aiunt vero nonnulli quia *feras* prædicationi credituras prævidisset, in infidelitate autem permansuram esse Judæorum multitudinem, *excæcatos illos* ideo merito nuncupasse, quod *feras* immunitate superarent. Cæterum pro quo : *Videte quoniam cæci facti sunt*, habemus. *Custodes ejus cæci* dixerunt Symmachus et Theodotio ; Aquilas autem *speculatores*. Item, *muti* ; *sermonis expertes* Symmachus ; Aquilas autem, *lingua impediti*. Intelligas vero quoniam hoc loco *cæci custodes* dicantur, si cum oculatis et perspicacibus aliis conferas, de quibus est illud, quod sequitur : *Vox custodientium te elevata est*. Quod ita cæteri interpretantur : *Vox custodum tuorum vocem extulit*. Est autem de apostolis sermo, qui perspicaces et acuti fuerunt Ecclesie oculi. Sunt ad Ezechielem ista : « Fili hominis, custodem dedi te domui Israel ⁶⁰. » Dicuntur vero hoc loco Judæicæ gentis principes *cæci custodes*, et *canes muti non valentes latrare*, neque

⁵⁵ Isa. xix, 15 ; Matth. xv, 8. ⁵⁶ Joan. vi, 50 seqq. ⁵⁷ Psal. xxi, 5. ⁵⁸ Jerem. xxv, 27. ⁵⁹ Psal. ciii, 15. ⁶⁰ Ezech. iii, 17.

VARIE LECTIONES.

ο γρ. ἦ. d. Ισ. εἰσι.

PATROL. GR. LXXXVII.

a Dei pecore lupos arcere. Sed qui se primi *exc-*
carunt, veramque lucem non admiserunt, cum
 aperte clamantem, « Ego sum lux mundi », au-
 dierint? Et rursus: « Qui sequitur me non am-
 bulabit in tenebris, sed habebit lumen vitæ ». De
 his nimirum illa sunt, quæ apud prophetam
 reperias: « Cum lucem expectarent, factæ sunt
 illis tenebræ. Cum splendorem, in caligine ambu-
 laverunt ». Et ista etiam Salvatoris: « Cæci sunt
 cæcorum duces », quod est ad mentem referen-
 dum. Atque hinc est quod eos hoc loco propheta
sapere non novisse adiecit, ad quod his verbis ad-
 hortatur et David: « Apprehendite disciplinam, ne-
 quando irascatur Dominus, et pereatis de via ju-
 sta ». Sicut infidelibus contigit, qui a via evan-
 gelica aberrantes ob id cum grege perierunt,
 quod non solum, ut canes, eum non custodirent;
 sed luporum more in eundem sævirent; qualia de
 ipsis hunc in modum legimus: « Sacerdotes tui
 non dixerunt: Ubi est Dominus? et qui legem
 tenent me ignorarunt ». Et pastores impie in
 me egerunt, qui ne ad latratum quidem usque
 progressi sunt: sed nihil omnino a dormientibus
 differentes, vanis tantum imaginationibus, veluti
 qui somniant, attenderunt; quo factum est, ut
 visis delectari Symmachus, somnia et dormitationem
 amare dixerint.

Tales igitur in extraneos contra quos vigilantes
 et sobrios esse oportuit, ipsi se præstiterunt, in
 domesticos autem impudentes, qui commissa sibi
 pecora, magna et inextinguibili cupiditate depasce-
 rent. Jura enim corrupti donis evertabant, sicut
 est a propheta prius exprobratum, ubi eos farum
 socios esse donaque diligere conquestus est. Quin
 et cum Deo Habacum expostulans in hæc verba
 etiam erumpit: « Ex adverso mei factum est judi-
 cium; et judex accipit, cum ob rem dissipata est
 lex, neque in finem educitur judicium; quia im-
 pius prævalet adversus justum ». Eo ipso deinde
 quod decimas tantum de fructibus percipere de-
 bebant, anethum, et mentham, cumminumque ip-
 sum decimabant: justitiam vero, misericordiam
 et fidem, teste Salvatore, negligebant. Quo fa-
 ctum est, ut omnes vias suas, non Dei secutos esse
 dixerit. Neque vero tales se tantum sigillatim præ-
 stiterunt, sed unam omnes opinionem secuti mala
 concilia inierunt: cujus generis illa fuerunt quæ
 in Christum et apostolos habuerunt. Cum enim
 quam Dei amantiores præbuerunt.

CAP. LVII.

VERS. 1-14. Videite quomodo justus perit, et
 nullus vir suscipit corde. Et viri justi tolluntur,
 neque quisquam est, qui consideret. A facie squi-
 dem iniquitatis sublatus est justus. Erit in pace se-
 pulchra ejus, sublata est de medio. Vos autem
 accedite huc, filii iniqui, semen adulterorum, et
 meretricis, etc.

Itaque nefaria eorum in Christum et justos con-

αληθινὸν μὴ δεξιμένοι; καίτοι σαφὲς ἔδοξε· Ἐγὼ
 εἶμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου. Καὶ πάλιν· Ὁ ἀκολου-
 θῶν ἐμοὶ οὐ μὴ περιπατήσῃ ἐν τῇ σκοτίᾳ, ἀλλ' ἐξε-
 ῖτὸ φῶς τῆς ζωῆς. περὶ ὧν ὁ προφήτης φησὶν·
 Ὑπομεινάντων αὐτῶν φῶς, ἐγένετο αὐτοῖς σκότος·
 μεινάντων αὐγὴν, ἐν ἀσπίδι περιεπάτησαν. Καὶ ὁ
 Σωτὴρ δὲ φησὶ· Τυφλοὶ εἰσι τυφλῶν ὁδηγοί, δηλον-
 ὅτι τὴν διάνοιαν. Ὅθεν ἐπέγαγε νῦν ὁ προφήτης,
 καὶ οὐκ ἔγνωσαν φρονήσαι. Δι' ὅπερ αὐτοῖς παρ-
 ἐκελεύετο καὶ Δαβὶδ· Δράξασθε παιδείας, μὴ ποτε
 ὀργισθῇ Κύριος, καὶ ἀπολείσθῃ ἐξ ὁδοῦ δικαίης.
 Ὡς μὴ πεισθέντες ἐκ τῆς ὁδοῦ τῆς εὐαγγελικῆς ἀπο-
 λῶσαι σὺν αὐτοῖς, οἷς ἐποΐμηνον, πρὸς τῷ μὴ φυ-
 λάττειν ὡς κύνες, τὰ τῶν λύκων ποιήσαντες, ὡς λέ-
 γεσθαι περὶ αὐτῶν. Οἱ ἱερεῖς οὐκ εἶπον, Πού ἐστι
 Κύριος; καὶ οἱ ἀντεχόμενοι τοῦ νόμου, οὐκ ἤπι-
 σταντό με. Καὶ οἱ ποιμένες ἡσέδουν εἰς ἐμέ. Οἱ οὐδὲ
 μέχρι τοῦ ὑλακτεῖν ἐχώρουν, ἀλλὰ καὶ οὐδὲν καθ-
 ευδόντων διαφέροντες φαντασίαι; πρᾶττειν μόνως
 ὡς περ ἐνυπνιαζόμενοι. Διὸ Σύμμαχος μὲν φησιν·
 ὀργισαμένοι κοιμώμενοι, ἀγνῶντες νυστάζειν. Ὁ
 δὲ Ἀκύλας φανταζόμενοι κοιμώμενοι, ἀγνῶντες
 νυστάζειν.

sonibus, veluti qui somniant, attenderunt; quo fa-
 autem fingere Theodotio; uterque simul quietem

Καὶ τοιοῦτοι μὲν ἦσαν πρὸς τοὺς ἐκτός, καθ' ὧν
 ἔδει διεργηγορῆναι καὶ νῆφειν. Πρὸς δὲ τοὺς οικίους
 ἀναιδέως, κατεσθίνοντες τὰ ὑποκείμενα θρέμματι,
 καὶ τοῦτο λίαν ἀπλήκτως. Παραδίδκαζον γὰρ διὰ
 δῶρα, καθάπερ ἔφη π.ολαβῶν προφήτης· κοινῶς
 κλέπτων, ἀγαπῶντας δῶρα. Καὶ Ἀμβροσίῳ δὲ πρὸς
 τὸν Θεὸν ἀγανακτικῶς εἰπὼν φωνᾶς ἐπιφέρει·
 Ἐξ ἐναντίας μου γέγονε κρίσις, καὶ ὁ κριτὴς λαμ-
 βάνει. Διὰ τοῦτο διεσκέδασται νόμος, καὶ οὐκ ἐξάγεται
 εἰς τέλος κρίμα, ὅτι ὁ ἀσεβὴς καταδυναστεύει τὴν
 δίκαιον. Καὶ τοῦ δὲ καρποῦσθαι τὰς δεκάτας μόνον,
 ἐγένοντο ἀποδεκατοῦντες τὸ ἀνθρώπου καὶ τὸ ἡδύσμου
 καὶ τὸ κύμινον, καὶ παρορῶντες τὴν κρίσιν, καὶ τὸ
 εἶδος καὶ τὴν πίστιν, καθὰ φησιν ὁ Σωτὴρ. Τῆς
 ἔνεκα τῆς αἰτίας πάντες φησὶ ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν
 ἠκολούθησαν, οὐ ταῖς ὁδοῖς τοῦ Θεοῦ. Καὶ οὐ καθ'
 ἓνα μόνον ἦσαν τοιοῦτοι, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ συνή-
 ρια ποιούμενοι πονηρὰ, ὅσα τὰ κατὰ Χριστοῦ, καὶ
 τῶν ἀποστόλων. Ταῖς γὰρ ὁδοῖς αὐτῶν ἀκολουθ-
 οῦντες φιλήθονοι μᾶλλον ἦσαν, ἢ φιλόθεοι.

scias illi vias sequerentur, voluptatum se suarum,

D

ΚΕΦΑΛ. ΝΖ'.

α-15. Ἴδετε ὡς ὁ δίκαιος ἀπώλετο, καὶ οὐδεὶς
 ἀνὴρ ἐκδέχεται τῇ καρδίᾳ. Καὶ ἀνδρες δίκαιοι
 αἰρῶνται, καὶ οὐδεὶς κατανοεῖ. Ἀπὸ γὰρ προσ-
 ὤπου ἀδικίας ἦρται ὁ δίκαιος. Ἔσται ἐν εἰρήνῃ
 ἡ ταφὴ αὐτοῦ. Ἦρται ἐκ τοῦ μέσου. Ὑμεῖς δὲ
 προσυγάγετε ὧδε νότοι ἄνθρωποι, σπέρμα μοιχῶν
 καὶ πόρνης, κ. τ. λ.

Δι' ὅπερ εὐθὺς αὐτῶν τὰ κατὰ Χριστοῦ καὶ τῶν

¹ Joan. viii, 12. ² ibid. ³ Isa. lix, 9. ⁴ Matth. xv, 14. ⁵ Psal. ii, 12. ⁶ Ezech. xii, 27.
⁷ Sophon. iii, 4. ⁸ Habac. i, 3, 4. ⁹ Matth. xxiii, 23.

δικαίων ἐπιφέρει τοῖς ἡμαῖν λέγον· Ἰδετε ὡς ὁ **A** *δικαιος αἰρεται, καὶ οἱ διδελφοὶ ἐκδέχεται τῇ καὶ εἰς* Καὶ πῶς γὰρ ἤμελλον ἰδεῖν οἱ τυφλοὶ; ἢ γὰρ ἂν ἐώρων αὐτὸν, τὴν κατ' αὐτῶν οἰκονομίαν νοήσαντες, καὶ οὐκ ἂν ἐκ τῶν ἐναντιῶν ἔλεγον· « Δῆσωμεν τὸν δικαίον, ὅτι δύσχορητος ἡμῖν ἐστιν; » *Δίκαιος δὲ ἦν, ὡς οὐκ εἰδὼς ἁμαρτίαν· οὐ δ' μετέχοντες καὶ οἱ μαθηταὶ χρηματίζουσι δίκαιοι, οὐδ' καὶ αὐτοὺς ἀπέκτειναν τὸν εὐαγγελικὸν αὐτοῖς πρεσβεύοντα λέγον.* Ἀπέκτειναν γοῦν Ἰάκωβον τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κυρίου, καὶ Στέφανον, τὸ τῆς ἀσελείας οὐκ ἐννοούμενοι μέγας· ὅπερ ἐστὶ τὸ, *μὴ ἐκδέχσθαι τῇ καρδίᾳ.*

Ἦρται δὲ καὶ ἐκ προσώπου ἀδικίας ὁ δίκαιος· **B** τοῦτ' ἐστίν, οἱ ἀδικοὶ κατηγωνίσαντο τοὺς δικαίους. Ὁμοῦ δὲ καὶ τὸν θάνατον, καὶ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου δεδήλωκε. Διὰ μὲν τῆς ταρῆς, τὸν θάνατον· διὰ δὲ τοῦ ἦρθαι ταύτην ἐκ μέσου, τὴν ἀνάστασιν. Ἀφανῆς γὰρ γέγονε μὴ μέλλαντος ἐν αὐτῇ τοῦ ταφέντος, ὡς καὶ τὸν ἄγγελον λέγειν· Δεῦτε, ἴδετε τὸν τόπον ὅπου ἔκειτο. Πῶς δὲ γέγονεν ἡ ταρὴ αὐτοῦ ἐν εἰρήνῃ, ἢ ὅτι σιωπῶν, καὶ μηδὲν ἀντιλέγων ἀνῆρηται; ἢ ὅτι οὐκ ἐπεδικάζατο αὐτοῦ ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου, μηδὲν εὐρὼν ἐν αὐτῷ; ἢ ὡς φασιν, ἐπειδὴ πάντες οἱ καθήγηται πῶν Ἰουδαίων, μετὰ τῶν ὑπηκόων, ἀπέκτειναν αὐτὸν ὁμονοίᾳ χρησάμενοι, μηδενὸς ἀντιλέγοντος. Ἐκ πολλῆς δὲ φιλοθετίας **C** λοιπὸν ὁ προφήτης αὐτοῖς ἐπιφέρειται, οἷς οὐκ ἤκουσε τῶν προφητῶν τὸ αἶμα, πρὸς αὐτὸ δὲ τῆς μισανθρωπίας ἀνέδραμον τὸ κεφάλαιον. Δεινὸν μὲν γὰρ ὅτι καὶ πάσαι τοὺς προφῆτας ἐσυκοφάντουσαν. Πλὴν ἀλλ' ἦσαν ἀνθρώποι τάξιν οἰκετικὴν περιφέροντες. Τί δ' ἂν εἰποῖς, φησὶν, ὅτι κατ' αὐτοῦ τοῦ πάντων Δεσπότου τὰς γλώσσας ἐκίνησαν; Σαρματίαν γὰρ ἔλεγον, καὶ οἰνοπότην, καὶ ἐκ πορνείας γεγεννημένον, καὶ δαιμονίον. Καὶ τέλος Πιλάτῳ παραγαγόντες ἔτασαν· « Οὗτος ἀνασταίει τοὺς ὄχλους, καὶ κωλύει φέροντας διδόναι Καίσαρι. » Τοιγαροῦν δι' Ἰησοῦ φησὶν ὁ Σωτὴρ· « Οὐαὶ αὐτοῖς, ὅτι ἀπεπείδησαν ἀπ' ἐμοῦ. Δείλαι οἱ εἶσιν, ὅτι ἠρέθησαν εἰς ἐμέ. Ἐγὼ δὲ ἐλυτρωσάμην αὐτούς. Αὐτοὶ δὲ κατελάλησαν κατ' ἐμοῦ ψευδῆ. » Καί τοι γὰρ εἰδότες ὅτι αὐτοὶ ὁ κληρόνομος ἐστίν, ἔλεγον· « Δεῦτε, ἀποκτείνωμεν αὐτόν. » Καὶ διὰ τοῦ ψαλμοῦ δὲ φησιν· « Ἀντὶ τοῦ ἀγαπήναι με, ἐνδιεβάλλον με. » *Τέκνα δὲ καλεῖ ἀπωλείας, ὡς μὴ δεξαμένους τὸν σώζοντα· καὶ σπέρμα ἀνομῶν·* « Περὶ ἐμοῦ γὰρ φησι γέγραφε Μωσῆς· » ὥστε καὶ τὸν νόμον παρήβησαν.

Vocat autem filios **644** perditionis et sem en iniquum, tanquam qui salutis auctorem non admitterent, de quo Moses sibi non tacendum putavit : unde et legem eos violare constiterit.

Φησὶ δὲ αὐτοὺς καὶ σπέρμα μοιχῶν καὶ πόρνῃς μοιχοῦς φησι, καλῶν ἐν τούτοις τοὺς τῶν Ἰουδαίων καθηγγητάς. Οἰονεὶ γὰρ ἐμοιχῶντο τὴν Συναγωγὴν,

cilia statim addidit, cum dixit : *Videte quomodo justus tollitur, et nemo suscipit corde.* Sed enim, qui videre poterant, qui cæci eram? Annon enim, si ipsum essent intuiti, converso ad œconomiam, quæ contra se est, animo, non ex adverso dixissent : « Ligemus justum, quoniam inutilis est nobis ⁷⁰ ? » Erat vero is justus, **643** qui peccatum nesciebat : cujus et qui etiam participes effecti sunt, discipuli, justique quoque nuncupantur; quos isti, cum evangelicum sermonem promulgarent, interemerunt. Interfecerunt igitur Jacobum fratrem Domini, et Stephanum, cum ad sceleris impietatisque magnitudinem non adverterent; quod ipsum est *nequaquam corde suscipere.*

Est vero etiam a facie iniquitatis sublatus justus; quod idem plane est, ac si ab injustis superatos esse justos diceret. Simul autem et mortem et resurrectionem Domini significavit. Per sepulturam quidem, mortem ipsam, resurrectionem autem eo ipso, quod eam de medio sublatam esse dixit. Obscura enim fuit, cum in ea, qui sepultus fuerat, non remansisset, ipso testante angelo, cum accedere, locumque ubi jacuisset inspicere hortaretur ⁷¹. Qui autem in pace ejus fuisse sepultura dicitur : nisi vel quia tacens, nihilque contra asserens, interemptus est; vel quia jure in eum non decernavit hujus mundi princeps, qui nihil in eo culpe reperit, vel etiam, aiunt, quia ab omnibus Judæorum ducibus, populo ipso consentiente, nulloque repugnante, trucidatus est? Multo deinceps in Deum amore propheta incensus in eos invehitur, qui novum prophetarum sanguine satii, ad summum crudelitatis apicem ascenderunt. Grave enim erat olim propheta ab eis falso accusari : qui tamen et ii mortales erant, servorumque in numero habiti. Sed quid ad illud respondeas, inquit, quod suum adversus illi, omniumque Domini linguam acuerunt? Samaritanum ⁷² enim, vinosum, nothum et insanum esse ⁷³, ad Pilatum deinde pertrahentes turbas eum excitare, Casari denique ne vectigalia solverentur, prohibere ⁷⁴, ausi sunt affirmare. Hinc illa igitur, quæ apud Isaiam dicit in hunc modum Salvator : « Ve ipsis, quoniam recesserunt a me : miseri sunt, quoniam **D** in me impie egerunt. Ego redemi eos, ipsi vero locuti sunt in me falsa ⁷⁵. » Etsi hæredem esse non ignorarent : « Venite, occidamus eum ⁷⁶, » dixerunt tamen. Sunt et in Psalmis ista ejusdem : « Pro eo ut diligerent me, detrahebant mihi ⁷⁷. »

Adjicit vero et semen adulterorum esse, meretricisque adulteros, ut eorum etiam de numero Judæorum duces esse significet. Cum Synagoga

⁷⁰ Sap. ii, 12. ⁷¹ Matth. xxviii, 6. ⁷² Joan. viii, 48. ⁷³ Matth. xi, 19. ⁷⁴ Luc. xiiii, 2. ⁷⁵ Imo, Osee vii, 13. ⁷⁶ Matth. xxi, 38. ⁷⁷ Psal. cxviii, 4.

enim veluti fornicabantur, qui mandata sua, non legem docerent : quo factum est, ut non abs re *meretrice* ea nominata sit, quæ horum *semina* exceperit. Cum deinde Dominum trucidasse dixisset, jamdudum odio in Deum laborare eos ostendit, qui *ad idola* olim contra legem (quæ Deum adorare, eique uni servire jubet ⁷⁹) solerent *adhortari*; cæterosque etiam, ne solis impios esse sibi sufficeret, eadem docere. Eris igitur, ait, *pars vulpium*, id est dæmonum, quibus ipsa servivisti : quos ideo etiam tenebræ manent exteriores, quod ad te quoque *filiorum immolatio*, hostibus ipsam inducentibus, perventura est. Sequitur vero : *Et retro postes hostii posuisti memoriale tuum*; simulacra nimirum pro phylacterio in pignus idololatriæ usurpatis, quæ ut in memoriam semper redirent, vel foribus ipsis insculpta erant. *Putabas* namque ista esse *meipso* tibi utiliora. Qui enim quod malum est apparetur, nisi saltem colore tenus ipsa bonitatis species appareat? Deinde, quod *super montem excelsum* ibi *cubile tuum* sit, juxta idola propter insomnia dormivisse significat. Atque hæc quidem : *In custodes cacos, mutosque canes*; quæ autem deinceps sequuntur, tanquam adversus Jerusalem ipsam, Judæorumque *synagogam* dicantur : quam *dormientes secum*, vel (ut interpretantur alii) *cubile eorum*, custodum nimirum, de quibus sermo est, *dilexisse* significat, omnique cum eis *viam suam fornicatione*, id est, idololatria, necyomania, auguriis, cæterisque ejusmodi refersisse; et ita *multos a se removisse*. Cum enim Hierosolymis prophetæ ipsi plique viri discederent, voces istas in eam **645** jactabant : « Curavimus Babylonem, et non est sanata. Relinquamus eam, et abeamus quisque in terram suam ⁸⁰; » ita Jerusalem Babylonis nomine nuncupantes. Vel certe curiosi vicini cultus æmulatione, ingentem deorum multitudinem a se longe remotam amplexam esse eo ipso significat, quod *legatos ultra terminos suos eadem miserit*. Habet autem in hunc modum Symmachi interpretatio : *Multiplicasti pigmenta tua Misisti rades tuos usque longe*.

Est vero tanquam ad meretricem ⁸¹, quæ se ad eorum, qui illam adeunt, voluptatem exornet, oratio; unde et *ad inferos usque humiliatam esse, multisque itineribus suis laborasse* dixit. Cum enim in celsitudinis gradu apud Deum non perstitisset, *humiliata est*. Itaque dicebat : « Filios genui et exaltavi; ipsi autem me aspernati sunt ⁸². » Quinam autem est *humilitatis* modus? *Itinerum varietas*. Non enim *viam* unam, et regiam, sed multas, et aberrantes secuta es; quæ ab aliis semper, ad alios deos transire consueveris. Quale solet in immensis etiam voluptatibus contingere, cum divitiæ, cum petulantia, cum vana gloria obturbant. Hinc

A ἐντάγματα ἴδεια, οὗ τὰ ἐκ νόμου δόξαζοντες. Ὁν ἡ συναγωγὴ δεχομένη τὰ σπέρματα, δικαίως ἐχρημάτισε π' ῥητῇ. Κυριοκτόνους δὲ αὐτοὺς ἀποφύνας, δεικνυσὶν ἐκ παλαιῶν νοσοῦντας αὐτοὺς τὴν μισθον. Ὑμεῖς γὰρ οἱ καὶ πάλαι πυρακνυοῦντες ἐπὶ τὰ εἰδωλία, καὶ ταῦτα τοῦ νόμου διδάξαντες. Ὁ Κύριον τὸν Θεόν σου προσκυνῆσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. Καὶ οὐκ ἤρκει μόνως ἀσεθεῖν, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἄλλου ἐδίδασκον. Ἐστὶ τοίνυν μερὶς ἀλωπέκων, δηλονότι δαιμόνων οἷς περ ἐλάτρευσας, οἷς τὸ σκῆτος ἡτοίμαστα· τὸ ἐξώτερον. ἡ ἄρα τὴν σφαγὴν τῶν τέκνων φησὶν εἰς αὐτοὺς περι[ελεύσ]εσθαι, πολεμίων αὐτὴν ἐπιγόντων. Φησὶ δὲ, ὅτι καὶ ὁπίσω τῶν σταθμῶν τῆς θύρας ἐξηκας μνημόσυνά σου, τὰ ἀντὶ φυλακτηρίου λέγων ἀγάματα, μνημόσυνον τῆς B εἰδωλολατρίας ὑπάρχοντα, πρὸς τὸ μνησθῆναι τούτων διὰ παντὸς παρεστηκότων ἢ ἢ ταῖς θύραις ἐγγεγλυμμένων. Ὅθεν γὰρ ἐμοῦ ταῦτα τυγχάνειν ὤφελιμώτερα. Πῶς γὰρ ἂν καὶ γένοιτο τὸ κακὸν αἰρετὸν μὴ φαινομένῳ χρωσθὲν ἀγαθῷ; Τὸ δὲ, ἐπ' ἄρως ἐψήλυν ἐκεῖ σου ἡ κοίτη, ἐπειδὴ τοῖς εἰδωλοῖς ἐνυπνίων ἕνεκα παρεκάθειδον. Ταῦτα μὲν ὡς πρὸς τοὺς εἰρημένους σκοποὺς τυφλοὺς καὶ τοὺς κύντας τοὺς ἐνέουσι. Τὰ δὲ ἐξῆς ὡς πρὸς αὐτὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ τὴν τῶν Ἰουδαίων ἐπιφέρει συναγωγὴν, Ἡ ἀπήσας λέγων τοὺς κοιμωμένους μετὰ σοῦ. Κατὰ δὲ τοὺς λοιποὺς, ἡγήθησας τὴν κοίτην αὐτῶν, τῶν σκοπῶν δηλονότι τῶν εἰρημένων, μεθ' ὧν πάσης πορνείας ἐπλήρους ὁδὸν, εἰδωλολατρίας, νεκυομαντείας, οἰωνισμῶν, καὶ τῶν ὅσα τοιαῦτα, ὧν C γινομένων, πολλοὺς ἐποίησας ἀπὸ σοῦ· φεύγοντες γὰρ οἱ προφῆται καὶ αἱ θεοσεβεῖς τὴν Ἱερουσαλήμ ἔλεγον· Ἱατρεύσαμεν τὴν Βαβυλῶνα, καὶ οὐκ ἴδθη. Ἐγκαταλίπομεν αὐτὴν, καὶ ἀπέλιθωμεν ἕκαστος εἰς τὴν γῆν αὐτοῦ, ὡς δεισιδαίμονα τὴν Ἱερουσαλήμ Βαβυλῶνα κατέσαντες. Ἦγουν φησὶν, ἐπλήθυσε πρὸς αὐτῇ θεοὺς τοὺς μακρὰν ἀπ' αὐτῆς, περιεργαζομένη τὰ τῶν ὑμῶν σεβάσματα. Ὁ δηλοῖ καὶ τὸ, ἀπέυτελλες πρέσβεις ἐπὲρ τὰ ὀριά σου. Ὁ δὲ Σύμμαχος· οὕτως ἐξέδωκε· Καὶ ἐπλήθυνας τὰ μυρεψία σου. Ἀπέστειλες δμητρά σου ἕως μακρὰν.

Ὁς πρὸς ἐταίραν δὲ καλλωπιζομένην ἐλόγῳ ἐπ' ἡδονῇ τῶν αὐτῇ προσιόντων. Ὅθεν φησὶν ἐταπεινώθης ἕως ἄδου. Ταῖς πολυδραῖς σου ἐκοπίσας. Μὴ μείνασα γὰρ ὑψηλὴ πρὸς Θεῷ, ταπεινῶται. Διὸ περ ἔλεγεν· Ὑποὺς ἐγέννησα καὶ ὑψωσα, αὐτοὶ δὲ με ἠθέτησαν. Τίς δὲ τῆς ταπεινότητος ὁ τρόπος; ἡ πολυδραῖα. Οὐ γὰρ μίαν ὥδευες τὴν βασιλικὴν ὁδόν, ἀλλὰ πολλὰς καὶ πεπλανημένας, ἀπ' ἄλλων εἰς ἄλλους ἀεὶ θεοὺς μεταβαίνουσα. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἐκτόπων οἶδεν ἀκολουθεῖν ἡδονῶν, πλούτου, καὶ ἀσελγείας, καὶ κενῆς δόξης παρενοχλοῦντων. Διὸ φησὶν Ἱερεμίας· Ἐν ἐπιθυμίᾳ ψυχῆς αὐτοῦ ἐπνευματοφορεῖτο. Ὅπερ παθοῦσα ψυχὴ δυσανάκλη-

⁷⁹ Deut. vi, 13. ⁸⁰ Jerem. Li, 9. ⁸¹ Isa. i, 21. ⁸² ibid, 2.

VARIÆ LECTIONES.

• ἐπειδὴ. ἢ ἴσ. καὶ.

τος. Ὅθεν ἐπάγει· «Παραδόθη, τίς ἀποστρέψει αὐτήν;» Καὶ Ἱερουσαλὴμ δὲ φησὶν, ἐντόνως ἐπικειμένη τοῖς κακοῖς οὐκ ἐπαύετο. Πρὸς ἣν λέγει· Ὁ κατὰ δειλήθης μου. Ἡ κατὰ τὸν Ἀκύλαν, οὐκ ἐλιτάνευσας, ὡς τε τυχεῖν ἀφέσεως. Τὸ μὲν γὰρ ἐξ ἀρχῆς μὴ παθεῖν σωφρονούσης. Τὸ δὲ καὶ ἐπιμεῖναι λίαν ἀπειγνωσμένης. Πρὸς δὲ λέλεχται· «Μὴ ὁ πίπτων οὐκ ἀνίσταται; ἢ ὁ ἀποστρέφων οὐκ ἐπιστρέφει;» μετανοοῦντας γὰρ ἔτοιμος δέχεσθαι δι' ἐνὸς εἰπὼν τῶν προφητῶν· «Ἐπιστρέψατε υἱοὶ ἐπιστρέφοντες, καὶ ἴασμαι τὰ συντρίμματα ὑμῶν.» Οἱ δὲ ὡς ἀδυνατοῦντος σώσαι Θεοῦ, προσδοκωμένων Βαβυλωνίων, τὴν εἰδωλολατρῆαν ἐπέτειναν.

hunc in modum loquitur: «Convertimini, filii tanquam servare Deus non posset, cum Babylonii ingruerent,

Διὸ φησι· *τίνα φοβηθεῖσα ἐψεύσω με;* τί γὰρ πρὸς θεὸν δύναμιν ἀνθρώπου ὧν ὁ Βαβυλώνιος ἔσχευεν; γέγραπται γὰρ περὶ Θεοῦ· «Ὁ κατέχων τὸν γύρον τῆς γῆς, καὶ οἱ ἐνοικούντες ἐν αὐτῇ, ὡς ἀκρίδες.» Καὶ Ἡσαΐας δὲ φησὶν· «Οὐχὶ πάντα τὰ ἔθνη ὡς σταγὼν ἀπὸ κάδου, καὶ ὡς σταλὸς λογισθήσονται, καὶ ὡς ῥοπὴ ζυγοῦ ἐλογισθήσονται; τίνοι ὁμοιωσάτε Κύριον;» ὁ δὲ Ἀκύλας ἀντὶ τοῦ *τίνα φοβηθεῖσα ἐψεύσω με*, Διέμεινες δὲ φησὶν, ἐξ αἰῶνος ἀφοβος καὶ ἀνευ λαθῆς· δεικνύς ὡς, εἰ καὶ ποτε θεοσεβεῖν ἔδοξας· ἐπαγγέλλεσθαι, καὶ τότε τὴν ἐπαγγελίαν ἐψεύσω. Οὐδὲ γὰρ πρὸς τοὺτους ἔλαβες με πρὸς μνήμην, καὶ ὁ δὲ νῦν τοιαύτη παρέμεινας. Διὰ τοῦτο καταλείψω σε ἔρημον, καὶ λοιπὸν ἐκδικῶς ὀργὴ σε καταλήψεται, τὰ σὰ κακὰ διελέγχουσα. Καὶ τίς σε τότε τῶν σῶν ἐξελεῖται θεῶν; καὶ ἀλλαχού δὲ φησὶν· «Καὶ ἐν τῷ καιρῷ τῶν κακῶν ἐρουσί, φησὶν, Ἀνάστα, σώσον ἡμᾶς.» Ἀντὶ δὲ τοῦ, ἐξελέσθωσαν σε ἐν τῇ θλίψει σου· Σύμμαχος ἐξελεσθώσαν σε, φησὶν, αἱ συναγωγαὶ σου· σαφῶς διδάσκων ἀνωφελεῖς εἶναι τὰς αὐτῶν συναγωγὰς· εἰ μὴ ἄρα τῶν συνημένων αὐτοῖς εἰδῶλων οὕτω τὸ πλήθος ἐκάλεσεν. Τούτους δὲ, φησὶν, ἀνεμος λήψεται, ἢ τοὺς θεοὺς, ἢ τοὺς κατηγορηθέντας λέγων. Καὶ δι' Ἰεζεκιήλ γὰρ φησι πρὸς τὴν τούτων Συναγωγὴν· «Καθὼς ἐποίησας, οὕτως ἔσται σοι.» Καὶ Ἡσαΐας δὲ φησὶν· «Οὐαὶ τῷ ἀνόμῳ· κατὰ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ συμβήσεται αὐτῷ.» Καὶ νῦν δὲ φησὶν ὡς παριδοῦσά με παροραθήσῃ, ἀντὶ τῶν σῶν κακῶν παθοῦσα δικαίως. Καὶ ταῦτα μὲν τοῦτοις. Οἱ δὲ τὴν καλὴν ἐπιλεξιμένοι μερίδα, τὸν Θεόν, τὴν πρέπουσαν ἔξουσιν ἀμοιβήν. Κτήσονται γὰρ τὴν ἐπηγεγμένην τοῖς πράξει *γῆν, καὶ ὄρος ἁγίον*, τὴν ἐπουράνιον πόλιν· οἱ καὶ ἐτέρων φανοῦνται διδάσκαλοι, παραινούντες αὐτοῖς· *ἐξομαλίζειν τὰς ὁδοὺς τοῦ λαοῦ, καθαρὰς ποιοῦμένους*· καὶ λείας διδασκαλίας σχολῶν ἐχούσας μηδέν. Οὐ φροντίζε· γὰρ μόνῃς τῇ· ἑαυτοῦ σωτηρίᾳ· ὁ κατορθώσας παρὰ Θεῷ, προστάττει δὲ καὶ τὴν τῆς θεοσεβείας ἐξομαλίζειν ὁδόν, καὶ τὰ δοκοῦντα *προσκόμματα* τῶν θεῶν ἀνα-

A illa Jeremiae vox: «In cupiditate animae suae ferebatur quod quæ patitur anima non facile potest revocari⁸⁵.» Ideoque idem, quis eam esset avertens, postulavit. Neque vero Jerusalem, inquit, enixe malis incumbere desinebat; quam his verbis alloquitur: *Non me rogasti*; aut secundum Aquilam: *Non precata es, ut veniam consequeris*. Fuerat enim initio nihil peccare quidem, temperantis Immorari autem valde, et perseverare, desperare. Cujusmodi est et illud: «Nonne qui cadit, non resurgit? Aut qui avertit, non revertitur⁸⁶?» Est enim ad eorum, qui resipiscunt, admissionem facilis et promptus, qui per prophetam quemdam revertentes, et sanabo contritiones vestras⁸⁷. At illi, tanquam servare Deus non posset, cum Babylonii ingruerent, **646** idololatriam adduxerunt.

Hinc est quod ait: *Quem timens mentita es mihi?* Quid enim virum mortalis habet Babylonius, si cum Deo conferatur? Scribitur enim de Deo apud prophetam in hæc verba: «Qui continet orbem terræ, et habitantes in ea, tanquam locustæ⁸⁸.» Et apud eundem: «Nonne gentes omnes, tanquam gutta de cado, et tanquam saliva, et quasi momentum stateræ reputantur? Cui Dominum conparastis⁸⁹?» At Aquilas, pro quo, *Quem timens perterrita es*, legimus: *Mansisti* inquit, *a sæculo sine metu, et sine pietate*; quasi dicat: Quantumvis ipsa olim piam te fore polliceri visa sis, non præstitisti tamen; sed *mentita es*, quæ mei antea non sis recordata: imo ne nunc quidem talis permansisti. Eam ob rem relinquam te desertam, teque deinceps justa ira mea apprehendet, quæ *mala tua* revincat. Et quis te tum deorum eruet? Dicit vero in hunc modum etiam alicubi: «Et in malorum tempore dicent: Surge, salva nos⁹⁰.» Cæterum quo loco: *Eruant te in tribulatione tua*, habemus: *Eruant te synagogæ tuæ*, interpretatur Synmachus, inutiles illis esse *synagogas* aperte demonstrans: nisi malis potius ita congregatorum idolorum multitudinem vocari existimare. *Istas autem*, ait, *tollet ventus*; aut deos nempe, aut accusatos. Nam et apud Ezechielem istorum *synagogam* alloquitur in hunc modum: «Quemadmodum fecisti, sic erit tibi⁹¹.» Et apud Isaiam: «Væ impio! secundum opera manuum ejus continget ei⁹².» Hoc vero loco etiam despectam fore, quando ab ea despectus ipse sit, justamque *malorum suorum* ultionem esse, significat. Atque hæc quidem istis. Cæterum qui bonam partem, id est Deum, elegerunt, justam et illi mercedem quoque sunt habituri. *Terram* enim, quæ nihil minus promittitur, *montemque sanctum*, celestem nimirum civitatem, *possidebunt*, aliorumque eo ipso magistri videbuntur, quod eos ad *vias populi purgandas*, puris et rectis, nullaque obliquitate depravatis, **647** præceptionibus adhortabuntur. Neque enim de sua tantum salute est sollicitus, qui recto ad

⁸⁵ Jerem. II, 24. ⁸⁶ Jerem. VIII, 4. ⁸⁷ Jerem. III, 22. ⁸⁸ Ezech. XXIV, 11. ⁸⁹ Isa. III, 11.

Deum itinere contendit : sed jubet etiam pietatis *A* *viam* consterni cæteris, et quæ videntur in divinis Scripturarum lectionibus esse *offendicula*, ea ipsa planiori interpretatione tollere.

Conveniat vero et ista de apostolorum choro dici existimare : *Qui sancti montis hæreditatem adierunt*, de quo sic et apud Davidem quæri legimus : « Quis ascendet in montem Domini ⁹⁰ ? » et quæ deinceps. Ii nimirum, qui vehementissimo in Deum amore æstuentes, quis se a Christi dilectione separaturus esset, postulabant ⁹¹ ; quibus et illud, ait, respondebitur : « Parate viam Domini, rectas facite semitas ejus ⁹². » Quomodo autem *tollī offendicula* præcipit ? *Via* nimirum fidei expedita, legisque mandatis, quæ vix adimpleri poterant, sublati et abjecti. Cujus generis est et illud : « Ambulate per portas meas, et lapides de via projicite. » Quod idem est ac si molestia viam liberare præciperet, At sunt, qui totam istam orationis seriem hunc in modum explicant. Post factam eorum, quæ superius dicta sunt, promissionem ; qua jam vitæ ratione illis potiantur, demonstrat ; *advenasque* deinceps, *et eunuchos* consolatur, qui *semine* in benedicto genere privari exsecrationis loco habebant, neque se ideo promissam in *terra hæreditatem* adire posse putabant. Necessario autem ista eis consulit, qui responso illi, quod ad Ezechiam perlatum est, futuri erant obnoxii ; cum de genere ipsius spadones esse effecturos audivit ⁹³. Quo cum devenissent Daniel, ipsique tres pueri, consolationem ex his verbis hauserunt, tanquam qui frustra Dei mandatis non paruissent ⁹⁴. Qui tales igitur futuri sunt, eos se cum *alienigenis* pietatem colentibus *collecturum* significat : cæteris autem fide carentibus a Chaldeis ipsis, qui in eos ferarum more irruent, ingentia mala ideo esse expectanda, quod insani sponte effecti, rabiososque *canes* imitati, ne dominos quidem suos, vel eos, a quidem *valuerunt* : **648** quod certe et eos pati

Cum enim, tanquam in somno et lectis, ad ea, quæ a dæmonibus dicebantur, adverterent, *dormitare se* fingebant ; eaque rejiciebant quæ sibi a Deo ex nota et perspicua rerum fide (qualis est de solis gressu retracto, deque centum et octoginta quinque millibus interemptis historia ⁹⁵), *D* *eventura esse* prædicebantur : ad quæ cum illi cæcutirent, nulla malorum satietate capiebantur. Imo vero cum calamitates intuerentur, quæ probis et justis accidunt ; cum ad mortem etiam vi pertrahi viderent, virtuti etiam ipsi, tanquam nihil habeat utilitatis, detrahebant. Atque inde est, quod cum de iis esset antea locutus, qui *justum peritisse* dicerent, reprehensionem adjecit ; videre nempe ipsos corporalem quidem eorum interitum ; sed eis utilem esse temporum contractionem bonaque

γνωσμάτων περιαιρείν διὰ τῆς ἐπὶ τὸ σαφέστερον αὐτῶν ἐρμηνείας.

Πρέπει οὖν ἂν εἰρησθαι ταῦτα περὶ τοῦ τῶν ἀποστόλων χοροῦ, οἱ τὸ ἄγιον ἐκκληρονομήσαντες. Περὶ οὗ φησι καὶ Δαβὶδ· « Τίς ἀναβήσεται εἰς τὸ ὄρος τοῦ Κυρίου ; » καὶ τὰ ἐπὶ τούτῳ. Οἱ τῆς εἰς Χριστὸν ἀγάπης σφοδρῶς ἀντεχόμενοι ἔλεγον, « Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ ; » οἱ βῆθῆσεται, φησὶν, τὸ, « Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου. Εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ. » Τίνα δὲ τῶν Ἀρατῶν σκώλυα, φησὶν ; τοῦτ' ἐστὶ τὴν λείαν ὁδὸν, τὴν διὰ πίστεως ὑποδείξατε αἰρομένων ἐκ μέσου τῶν νομικῶν ἐνταλμάτων, ἅπερ ἦν δυσκατόρθωτα. Τοῦτόν ἐστι καὶ τὸ, « Πορεύεσθε διὰ τῶν πυλῶν μου, καὶ τοὺς λίθους διὰ τῆς ὁδοῦ ῥίψατε. » Τοῦτ' ἐστὶ δυσχερείας ἀπαλλάξαι τὴν ὁδόν. Ἄλλοι δὲ τὴν πᾶσαν οὕτως ἐξηγήσαντο ῥῆσιν· Ματὰ τὴν τῶν προλεχθέντων ἐπαγγελίαν, ὑποδείκνυσσι πῶς βιοῦντες αὐτῶν ἐπιτεύζονται. Μεθ' ἧ παραμυθῆται τοὺς προσελήλυτους· εἰτα τοὺς εὐνοῦχους κατάραν οἰομένους τὴ μὴ σπέμα ἐν τῇ εὐλογημένῃ γένει κεκτήσθαι, μὴδὲ κληρονομίαν δύνασθαι λαβεῖν ἐν τῇ γῇ τῆς ἐπαγγελίας. Ἀναγκάως δὲ ταῦτα συνεισέλεγε τοῖς μέλλουσιν ὑπὸ τὴν ἀπόφασιν κεῖσθαι τὴν βῆθῆσαν πρὸς Ἑξέκλιαν, ὥς ἐκ τοῦ γένους αὐτοῦ ποιήσουσι σπᾶδόντας· ἤπερ ὑποπεσῶν Δανιήλ, καὶ οἱ τρεῖς παῖδες, παραμυθίας διὰ τούτων ἐτύγγανον, ὥς μὴ ἀνοήτως τοῦ Θεοῦ μετιόντες τὰς ἐντολάς. Τοὺς οὖν τοιοῦτους μετὰ τῶν εὐσεβοῦντων ἀλλογενῶν ἐκισυράξαι φησὶ. Τοῖς δὲ ἄλλοις ἀπειθεῦσι προλέγει τὰ συμβησόμενα παρὰ Χαλδαίων δίκην θηρίων ἐκπηδιῶντων αὐτοῖς. Τὸ δὲ αἴτιον, ὅτι ἐκόντες ἐμωράνθησαν, τοὺς κύνας τοὺς λυτῶντας μιμησάμενοι, τοὺς μὴ δεσποτάς γνωρίζοντας, μὴ τε τοὺς τρέφοντας, μὴδ' ὕλακτεῖν δυναμένους· ὃ δὴ πεπνύσαντο. quibus pascuntur, agnoverunt ; imo ne latrum

Ἀκούοντες γάρ, ὥς ἐν ὕπνῳ, καὶ κοίταις, τὰ παρὰ τῶν δαιμόνων λεγόμενα, προσποιούντο νοσητῶν, ἀφέντες τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ μετ' ἀποδείξεως τῶν ἐν κοίτῃ προλεγόμενα, τοῦ μὲν ἡλίου ἀναποδείσαντος, τῶν δὲ ἐκατὸν ὀγδοήκοντα πέντε χιλιάδων ἀνηρημένων. Πρὸς ἧ τυφλώτοντες, τῶν κακῶν οὐκ ἐλάμβανον κόρον· ἀλλὰ καὶ τὰς περιστάσεις ὀρώντες, αἱ τοῖς δικαίοις συμβαίνουσι, καὶ τοὺς ἁμαρτάνοντας βίβ' θανάτου, διετέλεθητο πρὸς τὴν ἀρετὴν ὥς μὴδὲν ὠφελοῦσαν. Ὅθεν τὰ παρ' αὐτῶν προέξας τῶν λεγόντων ἀπολωλέναι τὸν δίκαιον, ἐπάγει μεμψόμενος ὅτι τὰς μὲν σωματικὰς αὐτῶν ἀπωλείας ὀρώσι, τὸ δὲ πρὸς δυνάμιν αὐτοῖς εἶναι τὸ συσταλῆναι τὴν γρόνον, καὶ πόνων αὐτοὺς ἐπ' ἐλπίσιν ἀγαθῶν ἀπαλλάττεσθαι ; σκοπεῖν οὐκ ἐθέλουσιν ἀπλῶς τοῦ δικαίου κατατρέχοντες βίου. Εἰτα δελέγγει τὰς

⁹⁰ Psalm. cxiii. 3. ⁹¹ Rom. viii, 35. ⁹² Isa. xl, 3 ; Matth. iii, 3. ⁹³ IV Reg. xv, 17, 18. ⁹⁴ Dan. i et iii, ⁹⁵ IV Reg. xix, 35.

ἀσεβείας αὐτῶν, τὰς ἐν ὄρεσι, καὶ κατ' οἶκον ἐπὶ τῶν ἰδίων σταθμῶν βωμοὺς ἔγειρόντων, καὶ σύμβολα κρεμαννύτων οἰωνοσμῶν. Διόπερ εἰς αἰχμαλωσίαν παραδοθήσονται. Ἐν γὰρ αὐτοῖς τοῖς δεινοῖς ἡ πάντα μᾶλλον ἢ πρὸς ἐμὲ κατεφεύγετε, προσθείας περὶ συμμαχίας· εἰς Αἴγυπτον ἀποστέλλοντες, καὶ πρὸς τὰ πόρρωθεν ἔθνη. Καὶ ἀντιλεγόντων ἐφ' ἑτέρους ἐτρέχετε. Καὶ κόπων καὶ τλαιπωρίας κόρος οὐκ ἦν. Εἴτα τὰς συμφορὰς αὐτοῖς ἀπειλήσας, ἀνέσεως τυχεῖν τοὺς αὐτῷ προσκειμένους ἐπαγγέλλεται. Καὶ καταλαβόντες, φησί, τὸ ἄγιόν μου ἕρος συμβουλευούσους πᾶν εἰδῶλον ἀρθῆναι. Καὶ πᾶρ σκῶλον καθαρισθῆναι ἀπὸ τῶν ὁδῶν τοῦ Θεοῦ, πρὸς τὸ ἀνεμποδίστως ἐν ταῖς ὁδοῖς μου πορεύεσθαι.

hæreant, consecuturos esse promittit. Cum *meum* denique, inquit, ipsi *montem sanctum* fuerint consecuti, omne prorsus auferri idolum, *omni*que *offendiculo* *vias Domini* purgari, quo facilis fiat in eis ambulatio, consulenti atque curabunt.

ις· κα'. Τάδε λέγει Κύριος ὁ ὑψίστος ἐν ὑψηλοῖς κατοικῶν τὸν αἰῶνα, ἅγιος ἐν ἁγίοις δρόμα αὐτῷ Κύριος ὑψίστος, ἐν ἁγίοις ἀναπαυόμενος, καὶ διανοήσυχος διδοὺς μακροθυμίαν, καὶ διδοὺς ζωὴν τοῖς συντετριμμένοις τὴν καρδίαν, κ. τ. λ.

Πρὸς τοὺς ἄρχοντας τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους, οὓς κύνας ἐνεοὺς καὶ τυφλοὺς, καὶ τὰ τοιαῦτα ἐκάλει, καὶ πρὸς τοὺς ὑπ' αὐτοὺς λαοὺς τὰ πρὸ τούτων εἰπὼν, νῦν πρὸς τοὺς ἐν αὐτοῖς εὐλαβεῖς, καὶ μετανοοῦντας ἐφ' οἷς ἡμαρτον ποιεῖται τὸν λόγον, οὓς καὶ συντετριμμένους τὴν καρδίαν καλεῖ· ἦσαν γάρ ἐι καὶ βραχείς ἐν αὐτοῖς ἀνακείμενοι τῷ Θεῷ προφητῇ τῇ, καὶ τούτων μαθηταί, ἑαυτοὺς τε καὶ τὸν λαὸν ἀποκλαίοντες, ὑπερπεριμένοντες, θλιβόμενοι, καὶ τὰ ἐπεξῆς. Ὁ γὰρ Θεὸς, εἰ καὶ πάντων ἐστὶν ἐπέκεινα, οὐκ ὑπερορᾷ τοὺς ταπεινοὺς, ἀλλὰ καὶ δίδωσι χάριν αὐτοῖς, εἰς ὕψος ἐγείρων, ὃ τοῖς ὑπερψηφάνοις ἀντιτασσόμενος, κατὰ τό· « Ὁ ταπεινῶν ἐκυτὸν, ὑψωθήσεται, » καὶ ὑψωθείς ἐνοικοῦντα λαμβάνει Θεόν. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ νῦν αὐτοῖς διαλέγεται, ὡς ἀν' ὑπόσῃ, καὶ ἐν ἁγίοις γεγονόσιν ἐπαυαυτῇται. Οὐ τοπικὸν οὖν ἐπὶ Θεοῦ, σχετικὸν δὲ τὸ ὕψος, δι' ἧς τοῖς ἁγίοις καὶ αὐτῶν πάρεστιν. Ὅποιος καὶ ὁ ταπεινῶν ἐπὶ τοῖς ἡμαρτημένοις.

Εἰ δὲ καὶ ἄνθρωποι ὄντες θλίβονται δι' εὐσέβειαν, καρτερικοὺς αὐτοὺς ἀπεργάζεται (μακροθυμῶς γὰρ ὢν, μακροθύμους ποιεῖ)· ἀλλὰ καὶ ζωὴς ὑπάρχων πηγὴ, ζωὴν αἰώνιον δίδωσιν, ὃ καρδίαν συντετριμμένην καὶ τεταπεινωμένην οὐκ ἐξουθενῶν. Ὁ γὰρ φησι πρὸς αὐτοὺς, ὡς Οὐ πάντων τῶν ὡς ἀνθρώποις ἡμαρτημένων λήφομαι δίκην· βραχεία δὲ παιδεύσας, καὶ συγκακουχεῖσθαι ταῖς ἁμαρτίαις περιδὼν τοῦ λαοῦ, τοὺς μὲν, ὡς ἀληθῶς ἀσεβεῖς, μὴ μετανοήσαντας αἰωνίῳ παραδῶσω κολάσει· ὑμῖν δὲ τὴν ὁρτὴν ὑπεκλίσσω. Μέλει γὰρ ὡς Δημιουργῷ τοῦ δοθέντος

A spe liberari difficultatibus : quod nolunt ii considerare, qui *justi* vitæ penitus adversantur. Deinceps, quæ impietatis scelera eo ipso admiserint, quod in *montibus* propriisque domibus aras sibi excitaverint, quod divinationis et augurii symbola appenderint, unde et ipsi in captivitatem tradendi sunt, demonstrat. Cum enim vos, inquit, rerum urgeret necessitas, ad quemlibet alium potius quam ad me confugistis, legatosque in Ægyptum et ad gentes remotissimas de auxilio misistis, a quibus cum repulsam passi essetis, ad alios rursus properantes, nullus vos itinerum labor, nulla miseriarum magnitudo retardavit. Deinde, postquam calamitates ininitatus est, remissionem illos, qui Deo adherereant, consecuturos esse promittit. Cum *meum* denique, inquit, ipsi *montem sanctum* fuerint consecuti, omne prorsus auferri idolum, *omni*que *offendiculo* *vias Domini* purgari, quo facilis fiat in eis ambulatio, consulenti atque curabunt.

649 VERS. 15-21. *Pax dicit Dominus altissimus, qui in excelsis habitat in æternum, sanctus in sanctis nomen ei. Dominus altissimus, qui in sanctis requiescit, et pusillanimis dat patientiam, et vitam his qui corde contriti sunt, etc.*

Postquam Judaicæ gentis principes (quos canes mutos et cæcos, cæteraque ejusmodi, nuncupavit⁹⁶) postquam etiam subjectam ipsis populum allocutus est : ad eos jam, qui inter ipsos pietate scelearumque suorum poenitudine affliguntur (quos appellat *contritos corde*) sermonem convertit. Erant enim etiam inter ipsos, licet pauci, Deo addicti prophetæ, prophetarumque discipuli, suam ipsorum populique calamitatem lugentes, egentes, angustiat⁹⁷, et quæ deinceps. Deus enim, quantumvis omnium supremus, non *humiles* tamen despiciit, sed gratia cummulatos in altum evehit, superbisque resistit⁹⁸; juxta illud : « Qui se humiliat, exaltabitur⁹⁹, » et qui exaltatus est, inhabitantem Deum accipit. Ideo enim et nunc cum ipsis colloquitur, ut eos ipse *exaltet*; et in eis, qui sancti sunt, *requiescat*. Non est igitur loco, sed habitu censenda **650** in Deo *altitudo*, per quam eis ipse, qui digni sunt, adesse consuevit : cujusmodi illi etiam fuerint, qui de se in iis quæ peccarunt, humiliter sentiant.

Sin autem ut homines, propter pietatem etiam affligantur, eosdem fortes et tolerantes facit. Efficit enim *patientes*, qui *patiens* est : et *vitam* largitur perpetuam, qui *vita* fons est, quique *cor contritum* non despiciit. Eos itaque hunc in modum alloquitur : Non sum de peccatis omnibus, quæ ut homines admisistis, pœnas sumpturus, sed ubi vos leviter castigaro, populi peccatis condolero respuens, hos quidem, tanquam revera impios, qui non resipuerint, ultioni tradam sempiternæ : vobis autem *iram* ipse remittam. Est enim mihi,

⁹⁶ Isa. lvi, 10. ⁹⁷ Hebr. xi, 37. ⁹⁸ I Petr. v, 5. ⁹⁹ Luc. xiv, 11.

VARIE LECTIONES.

κ. λ. πρὸς. ι γγ. δι' οὗ. ιι γγ. αὐτός.

ut opificem decet, *spiritus ille curæ*, quem vobis ipse largitus sum, quemque, cum hominem crearem, in animam viventem inspiravi, de qua etiam dictum est : « Omnis spiritus laudet Dominum »¹. Et apud Jobum : « Spiritus Domini, qui superest in naribus meis. Spiritus autem omnipotentis est, qui docet me »². Itaque et vos cum ipse castigo, tanquam Pater id facio. « Quem enim diligit Deus, castigat »³. Quod quando passi estis, aperte valde *maerore* eo, qui secundum Deum est, vos affici præ vobis tulistis, cum ob peccata *tristes* essetis. Itaque qui vitæ respiciēntiam *viderem*, jure vos ipse *sanaui*, veraque adjecta *consolatione* (neque enim vana sunt, quæ a me prodeunt), *pacem* largitus sum, non vulgarem illam; sed quæ cum vicinis, *longeque remotis* populis haberetur. Atque hic quidem finis eorum fuerit, qui mea castigatione juvantur. Qui autem tales non fuerint, *fluctuabunt*. Quomodo enim, inquit, *quiescere, et gaudere* valeant, qui a Deo separati sunt? Sed habet in hunc modum Symmachi interpretatio : *Impii autem, tanquam mare fuerint, quod ebullit. Quiescere enim non poterunt, et ejicientur ad aquas ipsius*, eruntque *conculcatio, et lutum*. Aquilæ autem : *Et ebullient aquæ ejus conculcationem* **651** *et lutum*; tanquam aliquando quod habetur de mari Ægyptio; vel de quibusdam aquis impiorum multitudinem excepturis dicatur.

Nonnulli vero propositam verborum seriem de toto Israele dici affirmant, cujus se reliquias per fidem in Christo servaturum polliceatur⁴. At quod *in excelsis habitare* dixit, naturalis ejus excellentiæ (cum sit Dei natura nihil sublimius) nullam fieri diminutionem demonstravit; sed eandem semper manere, quantumvis illam Israel, eo ipso, quod eum cum idolis contulit, imminuere conatus sit. Impuris ergo eum cogitationibus veluti profanarunt quæ *sanctus est*, quique in purificatis per fidem *requiescit* : quos si *puxillanimitate* viderit laborantes, ad virium collectionem, *cordisque robur* excitandum cohortatur; eisque *vitam* veram, qui spiritu egredientes sunt, verboque obtemperant, elargitur. In Christum enim sese extulerunt qui de Israele remanserunt. Quamquam tamen et eos bono esse animo, propter reliquias, et salutem, quam ultimo tandem consecuturi sunt, jubet. Non enim, inquit, *in finem usque iram* extendam; propter ea quæ majoribus vestris ipse sum pollicitus; et ob id etiam, quod estis a me omnes procreati. Neque enim quod *spiritus egressione* additur, de sacrosancto illo, qui *factus* nunquam dici queat, intelligitur; sed eum dictionis abusione, qui in nobis ab opifice Deo factus est, significari voluit. Nonnulli etiam dum pro *egredietur, involvetur* dicunt, *statum* illum putant intelligi, qui corpori commiscetur, licet eundem cum eo substantiam non habeat; sed, uti Moses ait, *superne demittatur*. Levem deinde vocat

ὁρὴν *Πνεύματος* παρ' ἐμοῦ, ἡ καὶ κτίζων ἀνθρώπων, εἰς ψυχὴν ἐνεφύσησα ζωσαν, περὶ ἧς καὶ εἰρηται· « Πᾶσα πνοὴ αἰνεσάτω τὸν Κύριον. » Καὶ Ἰωβ δὲ φησι· « Πνεῦμα Κυρίου τὸ περὶ μου ἐν βίῳ, πνοὴ δὲ παντοκράτορός ἐστιν ἡ διδάσκουσά με. » Οὕτως καὶ παιδεύων ὑμᾶς, ὡς Πατὴρ, τοῦτο ποιῶ· ἵνα γὰρ ἀγαπᾷ Κύριος, παιδεύει. Τοῦτο δὲ παθόντες, εὐαισθητῶς ἄγαν τὴν κατὰ θεὸν λύπην ἐλυπήθητε ἐπὶ τοῖς ἡμαρτημένοις *στυγνάζοντες*. Καὶ τὸν ἐκ τῆς μεταβολῆς βίον ἰδὼν, εὐχόμενος *λασάμην ὑμᾶς ἀληθῶς παρακαλέσας*. (ἀληθῆ γὰρ τὰ παρ' ἐμοῦ) καὶ δοὺς *εἰρήνην*, οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ὡς καὶ ἀπὸ τῶν ἐγγύς *ἔχειν* αὐτὴν, καὶ τῶν πόρρω *λίαν ἀποκυσμένων*. Καὶ τοῦτο πέρας τοῖς ἐκ τῆς ἐμῆς παιδείας ὠφελημένοις. Οἱ δὲ δὴ τοιοῦτοι, *κλυδωνισθήσονται*. Πῶς γὰρ ἔχει φύσιν, ἀναπαύεσθαι καὶ χαίρειν τοὺς ἀλλοτρίωθέντας θεοῦ; κατὰ δὲ Σύμμαχον· Οἱ δὲ ἀσεβεῖς ὡς θάλασσα ἐκτρασσομένη. Ὑσυχάζαι γὰρ οὐ δυναίσονται, καὶ ἐκτρασθήσονται παρὰ τὰ ὕδατα αὐτῆς, καὶ καταπάτημα, καὶ πηλός. Ὅ δὲ Ἀκύλας· Καὶ ἐκδράσσει ὕδατα αὐτῆς *καταπάτημα καὶ πηλόν*. Ὡστε εἰ λέγει ὁ ποτε, ὡς περὶ θαλάσσης Αἰγύπτου, ἡ περὶ ὕδατων τινῶν, τὸ πλήθος τῶν ἀσεβῶν ἐκδεξόμεθα.

Τινὲς δὲ τὴν προκειμένην ῥῆσιν περὶ πάντος Ἰσραὴλ εἰρησθαί φασιν, οὗ τὸ κατάλειμμα σώσειν καταπαγγέλλεται διὰ πίστεως τῆς ἐν Χριστῷ. Τὸ δὲ, ὁ κατοικῶν ἐν ὑψηλοῖς, τὸ τῆς κατὰ φύσιν ὑπεροχῆς ἀμελῶτον δεικνυσιν (ὕπερ πάντα γὰρ ἡ θεῖα φύσις), ὅπερ ἐστὶ διαμένουσα, εἰ καὶ Ἰσραὴλ αὐτὴν ἐταπεινώσῃ, παραβαλὼν τοῖς εἰδώλοις αὐτῆς. Ὡστε οὖν ἐμόλυνε ταῖς ἀκαθάρτοις ἐννοίαις τὸν ἄγιον, καὶ τοῖς διὰ πίστει καὶ καθαρθέναι ἀναπαυόμενον· ὡς ἂν ἰδῇ *μικροψυχούντας*, φησὶν· Ἀνδρίζετε, καὶ κραταιούσθε ἡ καρδίᾳ ὑμῶν, *ζωήν* τε διδόναι ἀληθῆ τοῖς πτωχοῖς τῷ πνεύματι, καὶ πειθαρχοῦσι τῷ λόγῳ. Ὅ γὰρ λοιπὸς Ἰσραὴλ κατεπλήροτο τοῦ Χριστοῦ. Πλὴν καὶ τοῦτου ἐνέλεπιδας ἀπεργάζεται διὰ τὸ κατάλειμμα, καὶ τὴν ἐπ' ἐσχάτων αὐτῶν σωτηρίαν. Οὐκ εἰς τέλος γὰρ παραινῶ τὴν ὁρμήν, διὰ τὴν πρὸς τοὺς Πατέρας ἐπαγγελίαν, καὶ θεὶ πάντες ἐμὰ τυγχάνετε κτίσματα. Ἐξέλευσιν γὰρ *πρὸς* αὐτοῦ οὐ τοῦ παναγίου φησὶν. Πῶς γὰρ ἂν ποιεῖν παρεῖληφεν ἐπ' αὐτοῦ; καταχρηστικῇ δὲ λέξει τὸ δημιουργηθὲν ἐν ἡμῖν ὑπαινίσσεται. Τινὲς δὲ ἀπὸ τοῦ ἐξελεύσεται, ἐνεκλήθησεται τὸ ῥητὸν παραβέμενοι, τὴν προὐκὴν δηλοῦν φασὶ τὴν συμπλακόμενῃ τῷ σώματι, εἰ καὶ μὴ ὁμοούσιος αὐτῷ, πεμπομένη δὲ ἄνωθεν, καθὰ φησι Μωσῆς. Μικρὰν δὲ τὴν τιμωρίαν πρὸς τὰς αὐτῶν ἀμαρτίας καλεῖ, καὶ ἦν κατὰ Χριστοῦ παροινίαν εἰργάσαντο, δι' ἣν αὐτοὺς ἀεστράφη προσιπῶν· Ὅταν τὰς χεῖρας ὑμῶν ἐκτείνῃς πρὸς με, ἀποστρέψω τὸ πρόσωπόν μου ἀπ' ὑμῶν.

¹ Psal. cx. 6 ² Job xxvii. 5. ³ Hebr. xii. 6. ⁴ Rom. xi. 5.

VARIE LECTIONES.

^a γρ. μή. ^c γρ. φησὶν. ^p ἴσ. τοῦτ'.

Καὶ ἐὰν πληθύνῃτε τὴν δέησιν, οὐκ εἰσακούσομαι ὑμῶν. Αἱ γὰρ χεῖρες ὑμῶν αἵματος πλήρεις. » Παύσω δὲ τὴν ἀποστρέφειν, ὅταν μετανοήσας πορεύσῃ στυγρός.

avertam vultum meum a vobis. Et si multiplicaveritis preces, non exaudiam vos. Manus enim vestrae sanguine plenae sunt *. » Cessabo tamen et ipse te aversari, cum poenitere ambulare contigerit.

Τεύξη γὰρ ἀληθινῆς παρακλήσεως, τῆς διὰ Χριστοῦ χάριτος δικαιοσύνης ἐν πίστει, καὶ πληρώσεως ἁγιασμοῦ. Υἱοθεσίας τε γὰρ καὶ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν μεταδίδωσι, καὶ εἰρήνης ἐκ' εἰρήνης. Τοῦτ' ἔστιν. . . . ἐκούσῃ δώσει. . . . ἔγγυς Ἰσραὴλ ἦσαν γὰρ ἐγνωκότες. . . . τὸν νο. . . . μὴ καὶ προσήταις ὥδῃ. . . . καὶ τοῖς μακρὰν ἐθνικοῖς, ὅτι γε τούτων ἐστέρηται. Τούτοις γὰρ καὶ Παῦλός φησι. « Νυνὶ δὲ οἱ ποτὲ ὄντες μακρὰν, ἐγενήθητε ἔγγυς ἐν τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ. Πλὴν ὁ Χριστὸς ἀμφοτέρω ἐποίησεν ἐν, τοὺς δύο κτίσας λαοὺς εἰς ἓνα κινὸν ἀνθρώπων, καὶ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσας εἰρηνεύσατο τῷ Πατρί, » πρὸς ὃν ἔλεγε. « Θέλω ἵνα ὡσπερ ἐγὼ καὶ σὺ ἐν ἔσμεν, οὕτω καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἐν ὧσιν. » Καὶ τὸ κεφάλαιον ὁ προφήτης ἐπήνεγκεν ἐλπίων Ἰάσομαι αὐτούς. Οἱ δ' ἐκ τούτων ἀπειθούσας κλυδωνισθίσονται. » κὰν τῷ καιρῷ γὰρ τῆς κλήσεως τινὲς αὐτῶν ἀπειθήσουσι, περὶ ὧν ὁ Παῦλός φησιν. « Ἀνθ' ὧν τὴν ἐπιγνώσιν τῆς ἀληθείας οὐκ ἐδέξαντο, διὰ τοῦτο πέμψει αὐτοῖς ὁ Θεὸς ἐνέργειαν πλάνης. » Καὶ ὁ Σωτὴρ δὲ φησιν. « Ἐγὼ ἐλήλυθα ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς μου, καὶ οὐ λαμβάνετε με. Ἐὰν ἄλλος ἔλθῃ ἐν τῷ ὀνόματι τῷ ἰδίῳ, ἐκείνου λήψαθε. » δηλαδὴ τὴν τῆς ἀνομίας οἰνόν. οἵτινες ψυχικὸν ὑπομένοντες κλυδωνὰ διέτην θαλάσσης ὅψ' ἑαυτῶν τιμωρούμενοι, τῆς ἐγειροῦσης μὲν κύματα συνεχῇ, καὶ παραπεμπούσης αἰγιαλοῖς, τὴν δὲ τοῦτων ἀνάκλασιν, πάλιν εἰς ἑαυτὴν δεχομένης, ὡσπερ οὗτοι τοῖς ἀπὸ καρδίας κυμαλῶντες λογισμοῖς ἀναπαύλης τυχεῖν οὐ δύνησονται. Διὸ καὶ χαίρειν οὐ δύνανται τῆς ὄντως χαρᾶς ἐστέρημενοι Χριστοῦ. Κὰν γὰρ χαίρωσιν ἐπ' ἡδοναῖς σαρκικαῖς, ἀνεβεῖς, ἀλλ' εἰς ἀπώλειαν καταστρέφουσιν. Ἡ γὰρ ἐκ θλίψεων ζωὴν αἰώνιον πραγματευομένη μόνη χαρά. Ἰστέον δὲ, ὡς τὴν εἰρημένην ἰσὶν τε εἰρήνην, καὶ παύσαν ὀργῆς, περὶ τῆς ἐξ Ἀσσυρίων ἀνακλήσεώς τινες ἐξελήφασιν, οἱ καὶ τὸ, τοῖς μακρὰν, καὶ τοῖς ἔγγυς, οὕτως ἐνόησαν, ὡς ἀγαθὸς ὢν ὁ Θεὸς οὐ μόνοις τοῖς μετανοοῦσι δίδωσιν ἀνείν. ἀλλὰ γὰρ δι' αὐτοὺς καὶ τοῖς ἐν αἰχμαλωσίᾳ τυγχάνουσιν, ἐνὶ πάντας συναγαγὼν συνθήματι, κὰν οἱ μὲν διὰ μετανοίας ἐγγίζοιεν, οἱ δὲ τοῖς κακοῖς ἐπιμένοντες μακρύνοντες τοῦ Θεοῦ, οἷς ἀρκεῖ πρὸς τιμωρίαν τὸ συνευδὲς διὰ παντὸς παραττόμενον. Deo propter poenitentiam sinj. quidam viciniore, quidam autem propter vitæ turpitudinem remotiores ; quibus ad ultionem conscientia sufficit perpetuo conturbata.

ultionem, si cum peccatis eorum, cumque ea, quam Christo intulerunt, contumelia conferatur : ob quam et eos se antea aversari hunc in modum testatus est : « Cum extenderitis manus vestras ad me

652

tristemque

Vera enim consolatione poteris, quæ per Christi gratiam justificat in fide, et sanctificatione replet. Nam et adoptionis in filios, et futurorum bonorum participes faciet, et pacis super pacem, id est, pacem perpetuo manentem Israeli, qui prope est, largietur. Erant enim eorum illi callentes, quæ in lege et prophetis habebantur. Quæ certe ethnicis procul remotis ideo ignota fuerant, quod illis carerent.

Istos enim in hæc etiam verba Paulus alloquitur : « Nunc autem, qui aliquando eratis longe, facti estis prope in sanguine Christi. Sed Christus utraque unum fecit, duos creans populos in novum unum hominem ; et medium parietem maceræ solvens Patri reconciliavit * : » ad quem et ista ejusdem legimus : « Volo, Pater, ut, quemadmodum ego et tu unum sumus, sic et ipsi in nobis unum sint *. » Atque, quod summum est, et præcipuum, adjecit propheta, cum eos se sanaturum : qui autem eis infideles fuerint, fluctuatos dixit. Sunt enim eorum nonnulli ipso etiam tempore, quo fiet vocatio, pertinaces futuri, in quos sunt et ista etiam Apostoli : « Quandoquidem veritatis agnitionem non receperunt, ideo mittet illis Deus operationem erroris †. » Et Salvatoris : « Ego veni in nomine Patris mei, neque me accipitis. Si venerit alius in nomine proprio, istum accipietis* ; » filium iniquitatis scilicet. Atque illi quidem ipsi sunt, qui animæ fluctuationem patiuntur, maris instar seipsos ulciscetes : quod quos fluctus ad littora trudit, assidue parit quidem ; sed eorumdem in se reflexionem rursus pati cogitur ; non aliter quam isti, qui cordis semper fluctuantes cogitationibus, quiescere nunquam poterunt, neque gaudere : quia nihilum vero gaudio, id est Christo, destituuntur. Quantumvis enim gaudeant, qui corporis voluptatibus indulgent ; extrema tamen occupabit interitus. Est enim unum illud et solidum gaudium, quod vitæ perennitatem afflictionibus molitur. Neque vero prætereundum est, quod superius de sanatione, de pace, 653 deque iræ remissione dictum est, ad reditum ex Assyria nonnullos retulisse ; Deumque per remotos et propinquos, non poenitentibus modo, sed captivis etiam omnibus uno fœdere congegatis veniam largiri significasse ; quantumvis

* Isa. i, 15. * Ephes. ii, 13-15. * Joan. xvii, 21. † II Thess. ii, 10. * Joan. v, 43.

VARIE LECTIONES.

γ γρ. Μεταδίδωσι, καὶ εἰρήνης, ἐπ' εἰρήνην τουτέστιν ἀπὸ μόνονταν δώσει εἰρήνην τῷ ἔγγυς Ἰσραὴλ. Ἦσαν γὰρ ἐγνωκότες τὰ ἐν νόμῳ καὶ προσήταις, ἃ δὴ ἠγνόηται καὶ τοῖς.

ΚΕΦΑΛ. ΝΗΉ.

A

CAP. LVIII.

α-κα'. Ἀναδόησον ἐν ἰσχύϊ, καὶ μὴ φείσῃ· ὡς
σάλπιγγι ὑψώσον τὴν φωνήν σου, καὶ ἀνά-
γειλον τῷ λαῷ μου τὰ ἁμαρτήματα αὐτῶν. καὶ
τῷ οἴκῳ Ἰακώβ τὰς ἀνομίας αὐτῶν. Ἐμὲ ἡμέραν
ἐξ ἡμέρας ζητοῦσι, καὶ γινώσκαι μου τὰς ὁδοὺς
ἐπιθυμοῦσιν, ὡς λαὸς δικαιοσύνης πεποιηκώς,
καὶ κρίσιν Θεοῦ αὐτοῦ μὴ ἐγκαταλείπῳς, κ.
τ. λ.

Θεραπεύσας ὁ λόγος τοῦς ἐν τῷ πλήθει τοῦ λαοῦ
ταπεινοὺς καὶ συντετριμμένους τῇ καρδίᾳ, μεταβα-
νει λοιπὸν ἐπὶ τὸ τάγμα τῶν ἐν αὐτοῖς ἀσεβῶν, περὶ
ὧν ἔλεγεν, Οὐκ ἔστι χαίρειν τοῖς ἀσεβέσι, διδάσκων
τίνες τε οὗτοι, καὶ ἀνθ' ὧν κατ' αὐτῶν ἀπεφάνητο.
Ἀφ' ὧς οὖν, καὶ σὺν παρρησίᾳ ταῦτα βοᾷν τῷ
προφῆτῃ παρακελεύεται. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ ὑψῶσαι
τὴν φωνήν, ὡς ἀπὸ σάλπινγος τοὺς ἐλέγχους προ-
φέροντα. Κατὰ καιρὸν δὲ ὡς ἐπὶ Θεοῦ πολεμίων ἡ
σάλπιγξ παρεληφται. Τοῖς μὲν οὖν εὐαγγελιστάς·
διὰ τῶν πρόσθεν ἐλέγετο· « Ἐπ' ὅρος ὕψηλόν ἀνάβηθι,
ὁ εὐαγγελιζόμενος Σιών, » καὶ τὰ ἐπόμενα. Ἐνταῦθα
δὲ οὐκ ἐπ' ὅρος ἀναβαίνειν ὁ προφῆτης κελεύεται (οὐ
γὰρ τοῖς οὖσιν ἐν ὑψέι λέγειν ἡμελλεν), ἀγαν δὲ μό-
νον βοᾷν, ὡς εἰς ὧτα κωφῶν, οὐς καὶ, *Λαὸν μου*,
φησὶν, εἰς κατάκρισιν αὐτῶν. Ἐγὼ μὲν γὰρ αὐτοὺς
περιεποιήσαμην· οἱ δὲ ἀπέφυγον. Αἱ γὰρ *ἁμαρτίαι*
ὧμῶν, φησὶ, διστῶσιν ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ ὧμῶν, καὶ
πλέον ταῖς ἁμαρτίαις ὧμῶν ἐπειράθητε· ὁ δὲ ἔλεγχος,
ὅτι δοκοῦσιν με *καθ' ἡμέραν ἐπικιλεῖν* ἐπὶ τὰς πᾶρ'
αὐτοῖς ἀπαντῶντας Συναγωγάς. Καὶ τὰς Γραφάς
προσποιοῦνται ζητεῖν, *τὰς ὁδοὺς μου* μαθάνειν
πειρώμενοι, ὡς δὴ τὰ λοιπὰ κατορθώσαντες. Καὶ
ταῦτα δὴ τῷ δοκεῖν ἐποιοῦν, διὰ τὸν ἐπικείμενον πό-
λεμον ἐθέλοντες γινώσκειν τὰς ἐφ' ἑκάστῳ πράγματι
διοικήσεις, καὶ τί τοῦ πολέμου τὸ πέρας. Καὶ οὕτω
γὰρ τὰς ὁδοὺς νοητέον, ὅπερ ἦν ἀνδρῶν ἐννόμως
πολιτευσαμένων. Οὐδεὶς γὰρ ὁδοὺς Θεοῦ γινώσκειται
μὴ δικαίως ὧν.

Ἐξ αὐτῶν δὲ τῶν πράξεων ἐλέγχονται τὴν τοῦ
Θεοῦ καταλείψαντες κρίσιν ἐν ἀσεβείᾳ καὶ πλημμε-
λήμασιν. Καὶ ὁμῶς ἐξ ἀναστήσεως ἐπιδιμάζονται τῶν
ἐμῶν ἀγαθῶν, ὥσπερ ἀμοιβὴν ἀρετῆς πολέμου νίκην
αἰτούμενοι· καὶ ἀδικίας με γράφονται, ὡς εὐσεβοῦν-
τας αὐτοὺς ἀπωθοῦμενον. Ἐνηστεύσαμεν γὰρ, φησὶ,
καὶ οὐκ εἶδες. Τῶν γὰρ πολεμίων ἐπικειμένων διὰ
σωματικῆς φροντο νηστείας ἐξευμενίζεσθαι τὴν θεὸν,
βρωμάτων, οὐ κακίας ψυχικῆς ἀπεχόμενοι. Καὶ τὴν
τοιαύτην νηστείαν ψυχικῆς καλοῦντες *ταπεινώσιν*.
Τοῦτο τοῖσιν, ὡ προφῆτα, φησὶν ἔλεγχον, ὃ καὶ προ-
βάλλονται, ἐξ ἐνὸς τούτου τὸν λοιπὸν αὐτῶν ἀποδείξας
τρίπον. Τὸ δὲ, οὐκ εἶδες, οὐκ ἄγνοιαν Θεοῦ, ἀλλ'
ἀπότευξιν αὐτομάτων ὀησιῶν. Μέγα δ' ἂν ἔπραττον, εἰ
ἀληθῶς ταῦτα μετήρχοντο. Καὶ Δαβὶδ γὰρ φησιν·
« Ἐταπεινῶν ἐν νηστείᾳ τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἡ προσ-

654 Vers. 1 21. *Clama potenter, neque potens.*
Quasi tuba attolle vocem tuam, et annuntia populo
meo peccata sua, et domui Jacob iniquitates suas.
Me de die in diem quærunt, et nosse vias meas ex-
pinnit, tanquam gens quæ justitiam fecerit et judi-
cium Dei sui non reliquerit, etc.

655 Postquam iis, qui in populo cordis humi-
litate et contritione laborabant, medicatus est, ad
alios deinceps, qui inter eosdem impietatem pro-
fessi gaudere nequeunt, sermonem convertit; qui-
que ipsi sint, et cur in illos ista pronuntiet, de-
monstrat. Prophetam igitur, ut ista sine metu, et
confidenter *inclamet*, admonet. Idipsum enim signi-
ficat, cum *vocem attollere* præcipit; tanquam *tuba*
personante, eorum scelera palam argui postulet:
ideoque *tubæ* nomen, quod adversus Dei hostes
negotium sit, usurpat. Qui ergo evangelistas supe-
rioribus ita est allocutus: « Super montem excel-
sum ascende qui evangelizas Sion », et quæ deinceps:
hoc loco non idipsum jam eos facere, qui
in alto sint collocati, sed tanquam *populi sui* aures
obsurdierint, in eorum condemnationem vehemen-
tius jubet *inclamare*; quos enim ipse sibi vindicas-
set, a se tamen constaret recedere. *Peccata siquidem*
vestra, inquit, longe vos a me separant inter-
vallo, et amplius estis illis tentati, idque eo ipso
evicero, quod me *in dies quærere* videri vultis, dum
in vestris Synagogis coeuntes, Scripturas vos *vias*
quæ meas scrutari et discere simulatis, tanquam
reliqua præstiteritis; cum famam sectemini tantum.
et qua quæque ratione ingruentis belli negotia geri
conveniat, quemque finem habiturum bellum sit,
nosse studeatis. **656** Nam et hoc pacto *viarum* in-
vestigatio intelligenda est: quæ virorum fuit ex
legis instituto degentium. Nemo enim, nisi qui
justus sit, Dei *vias nosse* poterit.

Suis igitur ipsi rebus gestis, *Dei iudicium* vite
impiæ et sceleratæ posthabuisse convincuntur:
nec dubitant tamen omni sensu destituti de me-
bonis iudicio contendere, meque iniquitatis etiam
accusare, tanquam qui pie degentes eos rejecerim.
Jejunavimus enim, aiunt, *et non vidisti*; cum enim
hostes ingruerent, Deum *jejunio* demereri se po-
tabant, si a cibis, non a vitis abstinerent; idque
animæ humiliationem nuncupabant. Hoc igitur re-
ad convincendum quod ipsi opponunt, facere pro-
pheta respondet; ab unoquo isto, de cæteris esse
judicandum. At quod *non vidisti* addit, non Dei
ignorationem, sed infelicem eorum, quæ sponte
admisserunt, exitum demonstrat. Quanquam tamen
et illi rem sane haud parvam præstiterint, si vere
ista sectati fuissent. Nam et apud Davidem legi-

* Isa. xl, 9.

ευχή μου εἰς κόλπον μου, ἐπιστραφέτῃται. » Καὶ ἄλιν· « Τὰ γόνατά μου ἠσθένησαν ἀπὸ νηστείας. » Φησὶ δὲ καὶ Θεός· « Ἐπιστράψτε πρὸς με ἐν νηστείᾳ, καὶ ἐν κλαυθμῷ, καὶ κοπετῷ. » Ὅπερ ἐστίν, ἐν ἀποχῇ καὶ μετανοίᾳ τῶν ἡμαρτημένων· ὁ μὴ δρώωντες οὗτοι, βρωμάτων δὲ ἀπεχόμενοι, τὸ πᾶν ἔχειν ἐνόμιζον, ὡς Θεῷ χαριούμενοι, εἰ μὴ πλείονος αὐτῶν τροφῆς ποιοῖτο· φροντίδα. Οὐ μόνον γὰρ κακῶν οὐκ ἀπείχοντο νηστεύοντες, ἀλλὰ τότε καὶ τὰ μέγιστα διεπράττοντο, τύποντες τοὺς ὑποχειρίους οὕτι που πάντως χερσίν, ἀλλ' ὕβρσι, καὶ πλεονεξίαις, ἀντιλογίαις πρὸς ἀλλήλους κατατριβόμενοι, ὡς φωνᾶς ἀφ' ἐνὸς κλαυθοῦ καὶ κραυγᾶς ἀπρὸς τοὺς ὑπ' αὐτῶν τυπτομένους. Διὸ καὶ κατ' ἀρχὰς ἔλεγεν· « Τὴν νηστείαν καὶ ἀργίαν, καὶ τὰς νοσηρίας ὑμῶν μισεῖ ἡ ψυχὴ μου. » Καὶ νῦν δὲ φησιν· Οὐχὶ ταύτην τὴν νηστείαν ἐξελεξάμην, οὐδὲ τοιαύτην ταπεινώσεως ἡμέραν. Καὶ τὴν μὲν πορευθέντα στυγρὴν ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ, καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος συντριβὴν ἐν τῷ βίῳ καὶ ταῖς πράξεσιν ἔχοντα εἶπεν λάσσεσθαι· τὸν δὲ τὴν ἐφημέριον ἐν νηστείᾳ ταπεινῶσαι σχηματιζόμενον οὐ προσέτιται.

Τινὲς δὲ φασιν ὡς ποιοῦντες αὐτῶν τὰ θελήματα ὑπέρνυκτον καὶ τοὺς ὑποχειρίους αὐτῶν εἰς κρίσεις καὶ μάχας, δέον βραβεύειν εἰρήνην. Τὸ δὲ, ὡς σήμερον ἀκουσθῆναι ἐν κραυγῇ τὴν φωνὴν ὑμῶν, ὡς τῆς ἀληθοῦς νηστείας κραυγὴν ἐχούσης παρὰ Θεῷ· ἔχειν γάρ τινα λέγεται φωνὴν πρὸς Θεὸν τὰ δρώμενα παρ' ἡμῶν. Κατὰ τὸ· « Φωνὴ αἵματος τοῦ ἀδελφοῦ σου βοᾷ πρὸς με. » Εἰ μὴ ἄρα κραυγὴν τὴν μετὰ τῇ· ἀνωφελοῦς νηστείας καλεῖ προσευχὴν. Κἂν πάντα δὲ πόνον ὑπομείνης σωματικὸν ἄνευ τῆς κατὰ γνώμην μεταβολῆς, οὐδ' οὕτω τάληθ' ἔλεγιν ἐθέλων, νηστείας ταῦτα καλέσεις δεκτὴν. Ἡ γὰρ ἀληθὴς νηστεία τὸν μὲν σωματικὸν πόνον ἐν κρυπτῷ ποιεῖ, κατὰ δὲ τὸ φανερὸν φαιδρὸν ποιοῦσα τὸ πρόσωπον, καὶ τὴν κεφαλὴν ὑπαλείφουσα, κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνήν. Καρπούς δὲ εὐλαθείας ὀρεῖν τοῖς πᾶσι παρέχεται, διὰ τοῦ λύειν πάντα σύνδεσμον ἀδικίας. Ὡς ἀγνοῦντας γὰρ καὶ τὸν τρόπον τῆς ἀληθοῦς νηστείας ἐδίδαξε. Κατὰ τὸ· « Ὁδῆγησόν με, Κύριε, ἐν τῇ ὁδῷ σου, καὶ πορεύσομαι, ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου. » Συνδέσμον δὲ ἀδικίας λύσις πλεονεξίας ἀπαλλαγῇ, καὶ τὸ μὴ τοὺς ἀσθενεστεροὺς πλοκαῖς αἰτιαμάτων καταδεσμεῖν. Καὶ τὰ ἐξ ἀδικίας δὲ συστάνα διὰ λύσεως συναλλάγματα διεστραμμένη γνώμη γενόμενα, ἄρξιν εἰδοῦς τοῖς ἐκ τούτων ἢ τοῦ συνδέσμου τῆς ἀδικίας συντετριμμένοις, οὓς καὶ τεθραυσμένους καλεῖ. Καὶ γραμματεῖα δὲ διάβηξον μὴ δικαίως γενόμενα. Δεῖ δὲ πρῶτον ἀποσπῆναι κακῶν, καὶ τότε μετεῖναι τὴν ἀρετὴν. Εἰπὼν οὖν τὸ πρῶτον, ἐπιφέρει τὸ δεύτερον τὸ δὲ, Θρυψόν περὶ ὧντι τὸν ἄρτον σου, καὶ τὰ μετὰ τοῦτο, δηλῶν ὡς δὲ ἂν

Amus : « Humiliavi in jejunio animam meam, et oratio mea in sinum meum convertetur ¹⁰. » Et rursum : « Genua mea incurvata sunt a jejunio ¹¹. » Aut porro et Deus ipse : « Convertimini ad me in jejunio, in fletu et planctu ¹² ; » id est abstinentia, peccatorumque poenitudine. Quod cum isti non facerent, sed a cibis tantum abstinere, omnia se consequi tamen arbitrabantur : tanquam Deo rem gratam se facere putarent, si de eduliis non magnopere laborarent. Non solum enim, cum jejunabant, a malis non abstinabant, sed tum longe graviora etiam patrabant, qui subditos percutiebant, non manu quidem omnino, sed contumeliis, et rapinis, mutuisque controversiis eo usque atterendo, ut oppressos ad luctus indecoros, clamoribusque voces adigerent. Quo factum est, ut eorum se jejunia, feriasque ipsas, et Kalendas ex animo odidisse initio dixerit ¹³ : nunc autem non tale jejunium, talemque humiliationis diem eligere. Adjicit vero et ei se, qui in viis suis mœstus ambularit, quique spiritus contritionem in vita et actionibus habuerit, **657** sanitatem esse allaturum : sed ad eum, qui diurnam jejunando humiliationem simulavit, nequaquam accessurum.

Volunt istos nonnulli, cum voluntatibus suis indulgerent, subditos etiam fori disceputationibus et pugnis afflixisse ; ad quorum pacem spectare, eosque conciliare debuerant. At quod ut hodie audiat in clamore vox vestra sequitur ; tanquam de vero jejunio, ejus clamor ad Deum usque penetret, intelligendum est. Vocem enim apud Deum aliquam quæ a nobis geruntur, habere dicuntur, quomodo sanguinem Abelis ad ipsum clamasse legimus ¹⁴. Nisi si clamoris nomine, eam potius, quæ inani et fruge carenti jejunio adhibetur, orationem significare dicat. Sed quantumvis laborem corpore sustineas, nisi et ipsa voluntatis mutatio accesserit ; ne sic quidem ista, cum vere dicere volueris, acceptabile jejunium vocaberis. Quod enim verum est jejunium, corporis quidem labores in occulto subit ; vultus autem hilaritatem in apertum depromit ; caputque, sicuti jubet ipse Salvator, ungit ¹⁵. Præbet etiam pietatis fructus nulli non conspicuos, cum omne vinculum iniquitatis solvit. Eos enim ita docendos esse censuit, qui veri jejunii rationem penitus ignorarent ; juxta illud : « Deduc me Domine, in viam tuam, et ambulabo in veritate tua ¹⁶. » Erit vero id demum iniquitatis vinculum solvere ; si divitiarum cupiditatibus te liberes ; si, qui sunt infirmiores, accusationem involueris non implices. Dissolve ergo quas inique pravoque animo confectas habes cautiones, illis remissionem indulge, qui per eas, aut per iniquitatis colligationem conteruntur ; quos etiam fractos appellat. Dilacera libellos qui injusta nomina complectuntur. Sed decet prius

¹⁰ Psal. xxxiv, 13. ¹¹ Psal. cxviii, 21. ¹² Joel ii, 12. ¹³ Isa. i, 15. ¹⁴ Gen. iv, 10. ¹⁵ Matth. vi, 17. ¹⁶ Psal. lxxxv, 11.

VARIE LECTIONES.

• Ἰσ. αὐτοὶ τροφῇ· ποιοῖντο. • γρ. στυγρὸν. • γρ. ποιοῦντας.

a molis abscedere, quam ad virtutem accedat. Itaque cum de priori dixisset, alterum tum intulit, cum *frange esurienti panem tuum*, cæteraque deinceps adjunxit, ut quem non *jejunantes* 658 essimus comesturi, a nobis erogari debere significaret. Non decet enim a jejunio turpis lucri et sordium excusationem querere. Animam præterea alia ratione nutriemus, si cum esurientem cibo recreemus. Decet etiam ad rēdes non divites ipsos, qui paria rependant, vocare, sed eos, qui ne *tecli* quidem habeant *suffugium*. Decet item nudum minime præterire; cum pauperes atque divites idem universorum Deus, ad utrorumque probationem fecerit: ut istis quidem fructus, quos aliis suppeditent, non decessent; illis autem ad exercitationem prodesset inopia.

Quod deinde *domesticos seminis* ait, ita Judaice B quidem Israelitas significat; Christiane autem fidei *domesticos*; ad idque et Paulus ipse hortatur¹⁷. Eum igitur, qui ista (*jejunii* maxime tempore) præstiterit, decet accedere, Deumque precari? eaque plane ratione dictum est et illud: « Si obtuleris munus tuum ad altare, ibique recordatus fueris fratrem tuum aliquid habere contra te¹⁸; » et quæ deinceps. Quod si ista observaris, tanquam de nocte repentinum tibi *lumen* illucescet, bonaque celestia afferet: et, quia cognitionis *lumen* est, fulgetri more magno in te impetu delabetur; in quo propensum suppeditantis animum significari voluit: ideoque *matutinum* appellavit, tanquam Deo pro sua benevolentia tempus ipsum antevertente, animaque morbis liberata, *oritura* sint meliora. Id autem vel eo patuerit, quod in *ejus conspectu justitiam ejus præituram* adjunxit: eodem plane sensu, ac si, ex quo *Dei lumen* participarit, cæteris etiam *lumen* futurum diceret. Testabuntur enim, inquit, opera ipsa virtutem tuam cæteris illucere; juxta illud: « Luceat lux vestra coram hominibus¹⁹, » et quæ deinceps. *Et gloria Dei circumdaberis* in ipsius et hominum conspectu, cum ad bonorum operum fructus et istud etiam tanquam ex abundanti tibi accesserit. Habebis, præter id, et *Dei* autem tibi facilem et attentam. *Te* siquidem *adhuc loquente dicet*, *Ecce adsum*. Iniqui deinde et immisericordis 659 *vanum in jejunio clamorem*, futurum; justi autem *auditum* iri dixit, ut colloquii prolixitatem et copiam demonstraret: juxta illud: « Oculi Domini super justos, et aures ejus in preces eorum²⁰. » Addit vero et *clamori* efficacitatem, *jejunium*. Precibus enim etiam jejunium adjungebant sancti. Sic Daniel, sic apostoli²¹. At quod ait: *Ecce adsum*, etiam Danieli²², postquam trium hebdomadarum jejunium tolerasset, eo ipso clarum fuit, quod ab initio exauditos esse sermones suos expertus est. Neque vero ista tibi, inquit, defutura sunt, si *nextum* peccatorum, tanquam catenam, abjeceris. Vtitur enim hoc loco repetitione propheta, qua ratione et Apostolus, ubi Philippensibus eadem repetere sibi non molestum, illis autem percommodum et tutum esse scribit²³.

¹⁷ Galat. vi, 10¹⁸ Matth. v, 23-25.¹⁹ Matth. v, 16.²⁰ Psal. cxliii, 16.²¹ Act. xiii, 3.²² Dan. x, 2 seqq.²³ Philipp. iii, 1.

VARLÆ LECTIONES.

† γρ. ἐστὶ δὲ τῆς. * γρ. παθόντι. † ἄφ. τῶ.

A ἐφάγομεν μὴ νηστεύσαντες ἄρτον, διανέμειν ὀφείλομεν. Οὐ γὰρ δεῖ πρόσφιν αἰσχροκερδεῖας τὴν ἀστίαν ποιήσασθαι. Τὴν δὲ ψυχὴν ἐτέρῳ τραφησόμεθα τρέπω τὸν ἐνδεὰ τροφῆς ἀνακτώμενοι. Καὶ εἰς τὸν οἶκον δὲ χρὴ μὴ πλουσίους καλεῖν διὰ τῶν ὁμοίων ἀποδιδόντας τὴν ἀμοιβήν· ἀλλ' ἀνδρας μὴδὲ στέγης ἐσχηκότας ὑποδρομήν. Μηδὲ γυμνὸν δὲ παραδράμης. Ὁ τῶν ὧλων γὰρ θεὸς τοὺς μὲν ἐνδείξ, τοὺς δὲ πλουσίους ἐπιείσησεν, εἰς δοκιμὴν ἐκατέρων. Ἴν' οὐ μὲν ἔχοιεν καρπὸν χορηγοῦντες, οἱ δὲ τὴν πενίαν γυμνάσιον.

B Οἰκείους δὲ σπέρματος Ἰουδαϊκῶς μὲν τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ καλεῖ, Χριστιανικῶς δὲ τοὺς οἰκείους τῆς πίστεως. Τοῦτο γὰρ καὶ Παῦλος παρακλεῖσθαι. Ταῦτα δὲ μάλιστα τῷ καιρῷ τῆς νηστείας ποιούντα τότε προστείνει, καὶ δεῖσθαι Θεοῦ, συμφώνως τῷ· « Ἐάν προσφέρῃς τὸ δῶρόν σου, καὶ ἐμνησθῇς ὅτι ὁ ἀδελφὸς ἔχει τι κατὰ σοῦ, » καὶ τὰ ἐξῆς. Ταῦτα δὲ φυλάττει, καθάπερ ἐκ νυκτὸς ἀθρόον ἡμέρας ἐπιλάμψῃ σοι φῶς ἀγαθὰ σοι φέρον οὐράνια, καὶ φῶς γνώσεως ὑπάρχον ἀστραπῆς δίκην σὺν ὁρμῇ καὶ ὁρμῇ σοι καθιέμενον, δι' οὗ δεικνύται τοῦ χορηγοῦντος ἡ προθυμία. Διὸ καὶ πρῶτον εἶπεν, ὡσανεὶ τοῦ Θεοῦ διὰ φιλανθρωπίας καὶ τὴν καιρὸν προλαμβάνοντες, καὶ τῶν ἐν ψυχῇ νοσημάτων ἀπηλλαγμένων, ἀνατελεῖ τὰ χρησιότερα. Ὁ δὲ οἱ τοῦ Προπορεύεται C ἔμπροσθεν σου ἡ δικαιοσύνη σου. Τοῦτ' ἐστὶ, Μεταλαβὼν τοῦ Θεοῦ φωτὸς, γενήσῃ φῶς ἐτέροις· φανεῖται γὰρ ἡ δι' ἔργων ἀρετὴ σου τοῖς ἄλλοις ἐκλάμπουσα, κατὰ τό· « Λαμβάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, » καὶ τὰ ἐπὶ τούτῳ. Καὶ στεφανώθησιν ὁδὸν Θεοῦ ἐνώπιον αὐτοῦ καὶ ἀνθρώπων, πρὸς τοῖς τῶν ἔργων καρποῖς ἐκ περιουσίας τοῦτο λαβὼν. Ἐξεῖς πρὸς τούτῳ καὶ τὸ θεῖον οὗς εὐπειθές. Ἐστὶ σου γὰρ λαλοῦντος ἐρεῖ· Ἰδοὺ ἀρρεμι. Καὶ τοῦ μὲν ἀδίκου καὶ ἀνηλεοῦς μάταιον εἶπε τὴν ἐν νηστείᾳ κραυγὴν· τοῦ δὲ δικαίου τὴν βοήν ἀκουσθήσεσθαι, τὴν ἐκτενῆ δηλῶν ἐντετυζίν, κατὰ τὸ, « Ὁφθαλμοὶ Κυρίου ἐπὶ δικαίους, καὶ ὅτα αὐτοῦ εἰς δέησιν αὐτῶν· » ἥς ὁ βοῆς ἐνεργὸς καὶ ἡ νηστεία. Προσῃχόντο γὰρ μετὰ νηστείας οἱ ἄγιοι. D Οὕτω Δανιὴλ, οὕτως οἱ ἀπόστολοι. Τὸ δὲ, Ἰδοὺ ἀρρεμι, καὶ τῷ Δανιὴλ ἐδηλώθη μετὰ τὰς τρεῖς ἑβδομάδας τῷ νηστείαν μαθόντι, ὡς ἐξ ἀρχῆς ἠκούσθησαν οἱ λόγοι αὐτοῦ. Ταῦτα δὲ τοῖς ἔσται σύνθεσμον ἁμαρτιῶν, ὥσπερ κλοῖον, ἀπορρίψαντι. Κατὰ γὰρ τὸν Ἀπόστολον εἰπόντα, τὰ αὐτὰ λέγειν ἐμοὶ μὲν οὐκ ὀκνηρὸν, ὑμῖν δὲ τὸ ἄσφαλές· καὶ ὁ προφήτης ταυτολογεῖ.

Ἀφέλης δὲ, φησί, καὶ τὰς ἀδίκους χειροτομία A καὶ προβολάς· ἤγουν τὸ τείνειν τὴν χεῖρα πρὸς ἕδ· καὶ λήμματα· ἤγουν τὸ ἀφαιρῆσαι κακὸν ἀπὸ κακοῦ. Κατὰ τὸ ἐν Ψαλμοῖς· « Ἐξέτεινε τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐν τῷ ἀποδιδόναι· ὅπερ πραότητές ἐστιν ἀλλότριον. » Τινὲς δὲ οὕτως· Ὁ βουλόμενος τὴν ἀγαθὴν μετείναι νηστεῖαν, δίκαιος ἔστω· καὶ ὡς περ τινὰ, χειροτομῶν, ἢ λειτουργίαν ἀγαθὴν ἐκτελὼν ἀγογγύστως ταύτην διανύστω, ὥς μὴ λειπόμενος τῶν ἀναγκαίων, ἢ τίνα χορηγῇ τῷ πλεονέκῳ· ἤγουν ἡδονῶν ἐπιθυμία, μὴ τῆς ἐπιπόνου κατὰ θεὸν πολιτείας καταδοῦναι, ὡς περ ἐγόγγυσεν ὁ Ἰσραὴλ ἐν τῇ ἐρήμῳ κατὰ Θεοῦ, καὶ δίκην ἔτισαν ὑπ' ὅρων ἀπολλύμενοι. Διὸ καὶ Παῦλος· « Μὴδὲ γογγύετε, φησί, καθὼς τινες αὐτῶν ἐγόγγυσαν, καὶ ὑπὸ τῶν ὅρων ἀπώλοντο. » Τὸ δὲ ὑπερβάλλον φῶς τῷ φεύγοντι ταῦτα, καὶ τὰ πάντα B ποιῶντι δηλῶν, μεσημερία τοῦτο πορεῖσθαι. Καὶ τὸ μέγιστον, καὶ χορηγὸν παντὸς ἀγαθοῦ, τὸ θεὸν εἶναι διὰ παντός μετ' αὐτοῦ. meridiano fore simile dixit; et, quæ res est omnium longe maxima, universique boni effectrix, Deum semper secum habiturum.

Τινὲς δὲ τὸ τῆς χειροτομίας ῥητὸν οὕτως ἐκθέμενοι· Ἐὰν ἀφέλης ἀπὸ σοῦ σύνδεσμον ἐκτενorta δάκτυλον, καὶ λαλοῦντα ἀνωφέλεις, ἐπηγαγον· λαὸν γὰρ σωτήριον ἢ τῶν πονηρῶν ἀνθρώπων ἀφαιρέσεις. Σύνδεσμός ἐστιν οὐκ ἔωντες εὐδοεῖν τὸ κοινόν. Εἴτα ὕψους τροχὸν ἐπαγγέλλεται μέχρι λιπασμοῦ τῶν ταύτης δούλων, οὕτω τῶν ψυχικῶν λεγομένων δυνάμεων. Αὗται γὰρ ὑπὸ τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων πάλιν ῥοται. Ὁ γὰρ ἐπ' ὅρω μόνον ζήσεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐν παντὶ ῥήματι ἐκπορευομένη διὰ στόματος Θεοῦ, οὗ τύπος τὸ μάννα. Καθ' ἑαυτὸ γὰρ πῶς ἂν ἄρτος ἀγγέλων, ἢ καὶ ἄρτος οὐράνου νοηθῇσεται; Ἡ δὲ τροφὴ ἐκπεσόντος Ἰσραὴλ, τὰ ἔθνη μετέλαβε διὰ πίστεως. Διὸ φησιν· « Οἱ δουλεύοντές μοι φάγονται, ὑμεῖς δὲ πεινάσετε. Ἰδοὺ οἱ δουλεύοντές μοι πίνονται· ὑμεῖς δὲ διψήσετε. » Ἐσχματίζεται δὲ ὁ, περὶ τῶν δούλων λόγος ἀπὸ τῶν τρυφῶν ἐκδοθέντων σωματικῶς.

Ἔσται δὲ σοι, φησί, καὶ πηγὴ ὕδατος ζῶντος, καὶ κήπος ἀειθαλῆς ταῖς ἐξ ἁγίου Πνεύματος φυτελαῖς καρποφορῶν. Καὶ ἡ Ἐκκλησία δὲ κήπος γέγονε Χριστοῦ λέγουσα· Καταβήτω ἀδελφιδός μου εἰς κήπον αὐτοῦ, καὶ φαγέτω καρπὸν ἀκροθρύων αὐτοῦ. Ἦν δὲ καὶ πηγὴ, ἣν μὴ ἐξέλιπεν ὕδωρ. Ὡς γὰρ ἀπὸ πηγῆς ἀνάου τὰς διδασκαλίας προφέρουσιν οἱ θεοὶ μυσταγωγοί. « Τοῦ γὰρ πιστεύοντος, φησί, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας βέουσιν ὕδατος ζωῆς. » Καὶ πρὸς τὴν Σαμαρείτιν τὰ ὅμοια. Καὶ τὰ ὅσα δὲ σου, φησὶν, ὡς βοτάνη, ἀνατελεῖ, καὶ πικανθίσονται, καὶ πληροποιήσουσι γενεὰς γενεῶν. Δι' ὧν ἔοικε δηλοῦν τὴν ἀνάστασιν τῶν σωμάτων, ἀνισταμένων οἱ αἰσὶς πᾶσι, νεκρὰ μὲν ἐν χερσὶν, ἀναβήλασα δὲ πάλιν ἐν ἑαρι. Πῶς δὲ ἀνίσταται; τῇ ζωοποιῷ δηλονότι.

Auferas vero, inquit, et iniquas manuum extensiones, et porrectiones: vel quia ad injusta dona manus porrigerent, vel quia malum pro malo reponerent. Quale illud in Psalmis: « Extendit manum suam, ut retribueret »; et quod est a mansuetudine alienum. Aliis vero in hunc modum visum est explicare; justus dicatur, qui bonum aggredi jejunium meditatur: tanquam deinde manu porrigat aliquid, vel ministerium bonum operetur; illud sine murmuratione perficiat, ac si nulla ei necessarium fiat imminutio, cum proximo suppeditat: vel etiam, ne voluptatum captus illecebris, laboriosam in Deo vitam verbis insectetur, ut qui olim adversus Deum in solitudine murmuraverunt Israelitæ, unde a serpentibus icti perierunt²⁵. Itaque et Paulus: « Ne murmuretis, ait, sicut eorum quidam murmuraverunt, et a serpentibus perierunt²⁶. » Ut autem ejus, qui ista fugiat, et contraria sectetur, luminis excellentiam demonstraret, idipsum longe maxima, universique boni effectrix, Deum

Nonnulli autem, ubi manus porrectionem in hæc verba exposuerunt: Si auferas a te vinculum quod digitum 660 extendit, et inutile loquitur; sceleratorum etiam hominum interitum populo salutarem esse adjecerunt, qui reipublicæ felicitatem, tanquam vinculo constrictam, remouantur. Neiceps anima nutritionem pollicetur, ad hujus usque saginationem ossium; quorum nomine virtutes ejus, ideo significantur, quod ea spiritualibus donis impinguentur. « Neque enim solo pane vivet homo; sed omni verbo, quod egreditur ex ore Dei²⁷, » cujus formam manna nobis representavit. Qui namque per se aut panis angelorum, aut cæli etiam intelligatur? Hunc igitur cibum, quo exciderant Israelitæ, sibi per fidem gentes assumpserunt: ideoque ait: « Qui serviunt mihi, comedent; vos autem esurietis. Ecce qui serviunt mihi, bibent; vos autem sitietis²⁸. » Est vero de ossibus ab iis mutuata loquendi ratio, qui molliter corpus solent nutrire.

Deinde erit tibi, inquit, et fons aquæ viventis, et hortus divina Spiritus sancti consitione floribus semper et fructibus abundans. Dicitur vero et hortus ipsa Christi Ecclesia, cujus hæc verba sunt: « Descendat nepos meus in hortum suum, et comedat fructum pomorum suorum²⁹. » Dicitur et fons, quem nulla unquam aqua defecit. Tanquam enim a fonte perenni ea hauriunt, quæ docent divini rerum arcanarum interpretes et magistri. « Nam et ventre ejus qui credit, inquit, aquæ vitæ flumina profluent³⁰, » similiaque illa de quibus cum Samaritide locutus est³¹. Et ossa tua, addit, sicut herba orientur et pinguescent, et hæreditabunt generationes generationum, ubi corporum resurrectionem significare videtur, quæ herbæ in morem hieme qui-

²⁵ Psal. lvi, 21. ²⁶ Num. xvi, 1 seqq. ²⁷ I Cor. x, 10. ²⁸ Matth. iv, 4. ²⁹ Isa. lxi, 13. ³⁰ Cant. v, 1. ³¹ Joan. vii, 38. ³² Joan. iv, 14.

dem morientis, vere autem revirescentis, in vitam excitabuntur. Sed qui resurgent? Si gratia nimirum, quæ vitam largitur, *saginentur*. Ut et apud Davidem legimus: « Emitte spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terræ ²¹; » id est, eorum qui in terra versantur cum *generationes generationum* in **661** vita illa perpetua, morte prorsus et corruptione sublatis, *hæreditabunt*: Dicuntur et *ossa* animæ virtutes. Ut hoc loco: « Dissipavit Deus ossa eorum, qui hominibus placebant ²². » Non enim corporis ossa, sed animæ vires atterit, ne quid ipsi cum virtute et laude valeant efficere. « Nemo siquidem coronabitur, nisi qui legitime certaverit ²³. » At isti hominum laudibus tantum inhiant, de Dei gloria nihil solliciti. Quale est et illud: « Quoniam tacui, inveteraverunt ossa mea, dum clamarem tota die ²⁴. » Cum enim ait, cessando ab ejus promotione gloriæ, fundendisque precibus, in id est, emarcuerunt, et labefactatæ sunt animæ meæ

Illæ ipsæ igitur, licet ignavia ad breve tempus aliquod fractæ et debilitatæ jaceant, spirituali tamen iterum consolatione, *non aliter quam herba, resurgunt* et instaurantur, ipsique *æternorumque bonorum finis hæredes*. Quæ deinde in anima tua *deserta* et vasta fuerant, *ædificabuntur*, id est disciplinis sermonibusque divinis replebuntur. Teipsum enim *ædificabis*, cœlestibus semper præceptionibus ad id, quod decet, cogitationes tuas componens et applicans. *Obsepies* vero et animam tuam, Christo, tanquam muro, adversus externas molestias tectus. Habetur enim tanquam de *deserta* murisque destituta civitate sermo. Conveniat vero et animæ cuilibet, et populo, si illos per *ossa* intelligas, qui sunt in eo potentiores quique corpus universum sustentant: in quo *deserta perpetua* possis appellare, quæ longo jam tempore per peccatum vasta et solitaria evaserunt. Intelligas porro *fundamenta* secundum Pauli mentem, ubi superædificati super fundamentum apostolorum et prophetarum scribit ²⁵. *Vocaberis* vero etiam *ædificator maceriarum*: secundum autem Symmachum, *vocaberis muro cingens direptionem*: quæ a divo Paulo ibi aperte explicata sunt, ubi se sicut prudentem architectum, fundamentum posuisse scribit ²⁶. *Maceriam* rursus **662** *ædificare* dicitur, qui Ecclesiæ dogmata dialecticis demonstrationibus tanquam *excitato muro* obsepit, ne eandem, veluti *hortum desertum*, quicumque voluerint, pervagentur. Nam et istud ipsum quæ perpetuo deses est anima, patitur, cum eadem hosti cuilibet, sive dæmonem, sive animæ cupiditatem appelles, tandiu pervia est, donec metu Dei, tanquam vallo, muniatur. Qui autem quæ videntur *offendicula* explicando et declarando, de sacris lectionibus aufert, ille ipse est, qui lapides *de semitis* tollit.

Vult vero cum iis, quæ dicta sunt, etiam *Sabbata* observari: non ut ebrietati et crapulæ indulgeatur;

χάρτι πιαρόμενα. Ὡς ἡ γὰρ Δαβὶδ φησιν· « Ἐξ-
αποστείλεις τὸ Πνεῦμά σου καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνα-
καινείεις τὸ πρόσωπον τῆς γῆς· » τοῦτ' ἐστὶν τῶν
ἐπὶ γῆς, ὅτε καὶ γενεὰς γενεῶν ἐν ἀπεράντῳ κλη-
ρονομοῦμεν ζωῆς θανάτου πάντῃ καὶ φοβῶς ἀντηρη-
μένων. Εἰρηναίαι δὲ καὶ ὅσα αἱ ψυχικαὶ δυνάμεις,
ὡς τό· « Θεὸς διεσκόρπισεν ὅσα ἀνθρωπαρέσκων. » Οὐδ'
γὰρ τὰ τοῦ σώματος ὅσα, τὰς δὲ τῆς ψυχῆς δυνά-
μεις συνθραύει, πρὸς τὸ μηδὲν εἰς ἀρετὴν κατορθοῦν.
« Στεφανοῦνται γὰρ οὐδεὶς, ἐὰν μὴ νομίμως ἀθλήσῃ. »
Οἱ δὲ, πρὸς ἀνθρώπων ἐπαίνους κεχῆναι, οὐ δόξαν
θεοῦ. Τοιοῦτον καὶ τό· « Ὅτι ἐσίγησα ἐπαλαιώθη
τὰ ὅσα μου ἀπὸ τοῦ κράζειν με ὅλην τὴν ἡμέραν. »
Σιγήσαντος γὰρ μου ἀπὸ τοῦ δόξαν ἀγειν καὶ προσ-
εὔχεσθαι, καὶ πεισθέντος εἰς ἀνθρωπίνην μικροψυ-
χίαν, ἐπαλαιώθη τὰ ὅσα μου. Τοῦτ' ἐστὶν ἐσαθρώ-
θησαν αἱ δυνάμεις αἱ ψυχικαί.

animi angustias incidissem, inveteraverunt *ossa mea* vires.

Αὗται τοίνυν ἐκ βραθυμίας ἐστ' ὅτε παραλυθεῖσαι
βραχυ, πάλιν ὡς βοτάνῃ ἀνατελοῦσι παρακλήσει
πνευματικῇ, καὶ κληρονόμοι τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν
γενησόμεθα. Καὶ τὰ πάλαι δὲ τῆς ψυχῆς ἐρημῶς οἰ-
κοδομηθήσεται ἐν σοί, διὰ μαθημάτων καὶ λόγων
θείων ἀναπληρούμενα. Σαυτὸν γὰρ οἰκοδομήσεις
διδασκαλίαις ἐνθέοις ἐπὶ τὸ δέον αἰ τοῦ συναρμύ-
των τοὺς λογισμούς. Περιφράξεις δὲ σου καὶ τὴν
ψυχὴν, ἀπὸ τῶν ἐξωθεν ὀχληρῶν Χριστῷ καθάπερ
τείχει περιφρουρούμενος. Ὡς ἐπὶ πόλεως γὰρ ἐρή-
μου καὶ ἀτειχίστου ποιεῖται τὸν λόγον. Ἀρμόττει
δὲ καὶ πρὸς τὴν ἐκάστου ψυχὴν καὶ πρὸς τὸν λαὸν
πάντα, ὅσων νοουμένων τῶν ἐν αὐτῷ δυνατῶν, καὶ
τὸ σῶμα πᾶν ἀνεχόντων, ἐφ' ὃ λέγοντο ἐρημοὶ αἰώ-
νοι, τὰ ἐκ μακροῦ χρόνου δι' ἁμαρτίαν ἐρημα-
γεγονότα. Θεμέλια δὲ αὐτοῦ κατὰ τὴν ἀποστολικὴν νοή-
σεις γραφὴν λέγουσαν, « Ἐποικοδομηθέντες ἐπὶ τῇ
θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν. » Κληθήσῃ
δὲ καὶ οἰκοδόμος φραγμῶν. Κατὰ δὲ τὸν Σύμμα-
χον, κληθήσῃ τειχιζῶν διακοπήν. Καὶ ταῦτα δὲ
Παῦλος ὁ θεὸς διασαφεῖ λέγων· « Ὡς σφῶς ἀρχι-
τέκτων θεμέλιον ἔθηκε. » Φραγμοὺς δὲ οἰκοδομεῖ
ὁ τὰ ἐκκλησιαστικὰ δόγματα περιτειχιζῶν διελε-
κτικαῖς ἀποδείξεσιν, ἵνα μὴ κ. θάπερ ἐρημον κῆπερ
οἱ θέλοντες "διοδεύουσιν. Τοῦτο γὰρ καὶ βραθυμοῦσα
πάσχει ψυχὴ παντὸς ἐναντίου διοδεύοντος αὐτὴν λο-
γισμοῦ τε καὶ δαίμονος, ἕως αὐτὴν τῷ φόβῳ τοῦ
θεοῦ περιφράξειεν. Ὁ δὲ τὰ δοκούσα προσκόμιματα
ἐκ τῶν θείων ἀναγνωσμάτων περαιοῦν διὰ σαφ-
νείας, οὗτος ὁ τοὺς ἀνὰ μέσον τῶν ἐπιδῶν λίθους
περαιοῦν.

Βούλεται δὲ μετὰ τῶν εἰρημένων φυλάττεσθαι καὶ
τὰ Σάββατα, ὡς μὴ μέβαις καὶ κρεπέλαις σχολά-

²¹ Psal. ciii, 30. ²² Psal. lvi, 6. ²³ II Timoth. ii, 5. ²⁴ Psal. xxxi, 3. ²⁵ Ephes. ii, 20. ²⁶ I Cor. iii, 10.

ζειν, ὃ γὰρ καὶ καθαρὸν ἐστίν, καὶ διὰ τούτων ἁγιασθῆναι τὴν ἡμέραν διὰ τῆς κατὰ θεὸν σχολῆς τρυφερὰν γινομένην καὶ ἀλυπον. Καὶ δεῖ μὴ μέχρι τοῦ κινήσαι πόδα, ἢ μολύναι τὰ χεῖλη, πρὸς ἑτέροις γίνεσθαι πράγματα τῇ θεῇ Γραφῇ προσανέχοντας. Ὁ δὲ θεὸς Ἀπόστολος τοῦ νόμου τὴν σκιάν παρ-
 ούμενος, περιτομὴν πνευματικὴν καὶ Σαββατισμὸν ὑποτίθεται λέγων· « Ἀλλὰ περιτομὴ καρδίας οὐ γράμματα, ἀλλὰ πνεύματα. » Καὶ πάλιν· « Ἀρ-
 ἀπολειπεται Σαββατισμὸς τῷ λαῷ τοῦ Κυρίου. » Ὁ γὰρ εἰσελθὼν εἰς τὴν κατάπαυσιν αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς κατέπαυσεν ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὡς περ ἀπὸ τῶν ἰδίων ὁ θεός. Σαββατισμὸς ἄρα κατὰ θεὸν τὸ παύ-
 σασθαι τῶν ἰδίων ἔργων καὶ θελημάτων. Ὁ καὶ ἡ παρῶσα προφητεία φησί. Λέγει δὲ καὶ Παῦλος·
 « Βλέπω δὲ ἕτερον νόμον ἀντιστρατεύμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοῦ μου. » Κατὰ τοῦτον οὖν ἐστὶ τὰ θελήματα, πρὸς ἃ ἐπιρρέπῳς ἔχοντες, περικόπτειν ὑφειλομεν. Οὕτω γὰρ ἐπιτελέσομεν Σάββατα τρυφερὰ μηδὲν ἔχοντα τῶν ἀπὸ γνώμης σκληρὰς καὶ ἀντιτείνουσας θεῷ, κατὰ τὸ, « Καὶ ἐσκληρύνθη ἡ καρδία Φαραώ. » Οὕτως ἔλεγε τῷ Ἰσραὴλ ὁ θεός· « Γινώσκω ὅτι σκληρὸς εἶ, καὶ νεῦρον σιδηροῦν ὁ τράχηλός σου, καὶ τὸ μέτωπόν σου χάλκον. » Βούλεται δὲ νῦν ἡμᾶς γλῶττης καὶ θυμοῦ περιγίνεσθαι· « Εἴτις γὰρ ἐν λόγῳ οὐ πταίει, οὗτος τέλειος ἀνὴρ, δυνατὸς χαλινάγωγῃσαι καὶ ὅλον τὸ σῶμα. » Καὶ πάλιν· « Ἀνὴρ θυμώδης οὐκ εὐσχήμων. » Καὶ, « Ὅργη γὰρ ἀνδρὸς δικαιοσύνην Θεοῦ οὐκ ἐργάζεται. » Τοιούτους εἶναι τοὺς συμβουλίζοντας βούλεται, καὶ τοὺς ῥηστῶν καλοῦντας δεκτῆν. Οὕτω γὰρ ἔσθ, φησί, πεποιοθῶς, οὐκ ἐπὶ σαθρῷ τινι καὶ προσκαίρῳ πράγματι, ἀλλ' ἐπὶ τῷ πάντων θεῷ παρῶν· « εἰς τὸν ἐπίλοιπον βίον, ὡς ἔχων ἀψευδεῖς αὐτοῦ τὰς ἐπαγγελίας, ἐν αἷς ἐστὶ καὶ τὸ ἐπὶ τινι γῆν ἀπὸ τῆς ἐνταῦθα διατριβῆς ἀναβι-
 λασθῆναι τευζόμενον ἐκείνων. » Ἀ ὁφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσεν, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, καὶ ἀπολαύσονται τῆς ἐπαγγελίας, τοῖς πατράσι τροφοῖς πνευματικῆς ἐν τῇ ἀνῶ χειμένῃς πύλει, περὶ ἧς ὁ Παῦλος φησιν· « Οἱ γὰρ τοιαῦτα λέγοντες, ἐμφανίζουσιν ὅτι πατρίδα ζητοῦσιν. » Καὶ εἰ μὲν ἐκείνην ἐζητοῦν ἄφ' ἧς ἐξῆλθεν, εἶχον ἂν καιρὸν ἀνακάμψαι. Νῦν δὲ κρείττονος ὀρέγονται, τοῦ ἐστὶν ἐπουρανίου· Ὅτι δὲ πάντως ἐστὶ ταῦτα, θεός, φησὶν, ἐστὶν ὁ φερεγόμενος. Ἀλλὰ πῶς ὡς μήπω τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας λαχόντων, εἰς τὴν αὐτοὺς εἰσῆγαγεν Ἰησοῦς· ὁ τοῦ Ναυῆ, νῦν εἰδῶσιν ἐπαγγέλλαν εἰσάγειν αὐτούς· Ἀλλ' οὐκ ὡς περὶ τῆς τῶν προτέρων φησὶν. Τινες δὲ τὴν ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας ἀνδρόν φασιν αὐτοῖς ἐπαγγέλλεσθαι. Οἱ καὶ τὰ ἀνωτέρω σωματικῶς ἐξηγήσαντο περὶ τοῦ πλανηθῆναι τὰ ὁσπῆ, καὶ παραβάλλεσθαι κήπῳ πολυύδρῳ, καὶ πηγῇ μὴ ὑστερουμένην ὕδατος. Καὶ ὅτι τὰ ἔρημα τῆς πόλεως ἀνοικοδομηθήσεται, καὶ ἐπιπολὺ ταῦτα
 sed ut sanctificationi purificationique vacetur; per hæcque dies sanctus et festum, eo, quod secundum Deum est, otio, delicate, nullaque molestia interruptum celebratur. Decet etiam eos ne ad *pedis* quidem usque promotionem, aut laborum contaminationem in cæteris negotiis occupari, qui sacræ Scripturæ incumbunt. At beatus Apostolus, legis umbra rejecta, circumcisionem spirituales et Sabbatismum ponit his verbis: « Verum circumcisio cordis, non littera, sed spiritu. » Et rursum: « Itaque relinquitur sabbatismus populo Domini. » Qui enim Ingressus est in requiem ejus, et ipse requievit ab operibus suis: sicut et a suis Deus. Est igitur *Sabbatum* secundum Deum celebrare, a propriis operibus voluntatibusque abstinere: quod ipsa innuit, quæ nobis est in manibus prophetia. Dicit vero etiam hunc in modum Apostolus: « Video autem aliam legem repugnantem legi mentis meæ. » Sunt itaque ex hujus sententia, *voluntates*, quas circumcidere et amputare, cum ad eas procliviores sumus, debemus. Ita enim *Sabbata delicata*, quæ molesti, Deoque reluctantis animi nihil habeant, ut olim induratum esse cor Pharaonis legimus, peracturi sumus. Sic et Israellem Deus alloquitur: « Cognosco quoniam durus es, et nervus ferreus collum tuum, cervix tua area. » Vult autem hoc loco linguam nos et iracundiam colibere. « Si quis enim in sermone non labitur, hic perfectus 663 est vir, potens freno totum corpus circumducere. » Et rursum: « Vir iracundus, minime pulcher. » Et: « Ira enim viri justitiam Dei non operatur. » Tales eos esse, qui *Sabbatum observant*, quique *jejunium acceptum* vocant, ipse exoptat. Ita enim, inquit, *eris confidens*, non in rem aliquam imbecilem et momentaneam; sed in omnium Dominum et Deum. Ita, inquam, *eris de reliqua deinceps vita securus*; tanquam qui certas ejus promissiones habes: in quibus et ista est; quod ab isthac conversatione in terram aliquam *evandus es*, ubi bonis illis potioris: « Quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt; » imo, ubi et illo etiam, quod Patribus promissum est, spiritali alimento fruiturus sis; quod in illa superiore civitate reconditur, Paulo teste his verbis: « Qui enim hæc dicunt, significant se patriam inquirere. » Et siquidem illam quærent, de qua exierunt, habebant tempus revertendi. Nunc autem meliorem appetunt, id est, cœlestem. Ne quis vero omnino ista futura esse dubitaret; Deus est, inquit, qui ea locutus est. Qui autem, tanquam nondum eam promissionis terram adepti sint, in quam sunt per Jesum Nave deducti, in ea se nunc illos inducturum pollicetur? Est igitur eum de mi-

²² Rom. II, 29. ²³ Hebr. IV, 9. ²⁴ Rom. VII, 25. ²⁵ Exod. IV, 21. ²⁶ Isa. XLVIII, 4. ²⁷ Jac. III, 2. ²⁸ Ibid. ²⁹ Jac. I, 20. ³⁰ Isa. LVII, 4; I Cor. II, 9. ³¹ Hebr. XI, 14.

VARIE LECTIONES.

* γρ. θαρρῶν.

tum terra intelligere perspicuum ⁶⁶. » Arbitrantur tamen nonnulli reversionem Babylonicæ captivitatis eum polliceri: qui illa etiam superiora de *ossium saginatione*, de *horto irriguo*, deque *fonte illo, cujus aqua nunquam deficiat*, corporaliter explicant. Ut illa etiam, cum *deserta civitatis instauratum iri*, cum diutius esse permansura; cum nec fore amplius expugnationi obnoxiam, nec alienigenis perviam; sed a Deo, si virtutem ipsi amplectentur, *munitam* ac defensam significavit. Est enim in hoc informatur; siquæ quæ justa sunt, cum *Sabbatis* diunt. Isti namque civitate egressi, velut adepta peccandi **664** licentia, vitia sectantur; cum eos deceret, qui Sabbatum colunt, illud ubique, et quæ deinceps, observare.

CAP. LIX.

665 VERS. 1-18. *Nunquid non potest manus Domini salvos facere? aut aggravata est auris ejus, ut non exaudiat? imo peccata vestra dissidium faciunt inter vos et Deum, et propter iniquitates vestras avertit faciem a vobis, ut non misereatur. Manus enim vestrae pollutæ sunt sanguine, et digiti vestri peccatis, etc.*

666 Absoluta de rebus agendis disputatione, deque agentium vel non agentium præmiis et poenis: nunc, tanquam contumaces et lapsos, ideoque improbos, convincit et arguit. Deinde, quia bello urgente jejunasse se, neque Deum tamen ad id advertisse, dicebant, eos ipse vehementi in Deum amore compulsus propheta reprehendit; servari- que ab ipso quidem potuisse demonstrat: sed peccatis eorum, quominus opem ferat, prohiberi. Neque enim Deum ulla unquam virium imbecillitate, audiendique difficultate, sicut senes, laborare, sed malos servare neque justum esse, neque iis qui servantur, conducere. Quia autem murum excitare peccata dixit, per eorum remissionem interjectum maceræ parietem solvere et disturbare Salvatorem significat. *Avertit deinde faciem a peccatis*; tanquam eorum turpitudinem et fœtorem non queat tolerare, unde patet *aurem*, quæ justos audiat, injustos autem minime, Dei justitiam scilicet non corporis *aurem* significare. Ubi autem *peccata* in universum accusavit, eadem et ipse sigillatim recenset; *homicidia et obtreactiones* nominatim, non jam idolorum cultum insectans. Prophetas enim interemerunt, justosque calumniati sunt. Ait igitur hunc in modum Jeremias: « Virtus mea defecit me, ab iis qui maledicebant mihi ⁶⁷. » Et noster hic propheta: « Vide ut justus tollitur ⁶⁸, » et quæ deinceps. A quibus, tanquam a parvis scelerum initiis, ad Christi Salvatoris eadem progressi sunt, quam maxime hoc loco nobis innui fuerit consentaneum. Etsi enim *Salvatoris sanguine manus habent impollutas*, culpa tamen haud vacant; qui *sanguinis* ejus in se, suosque filios, ultionem extendi postularunt ⁶⁹: qui

στήσεται. Μένει δὲ καὶ ἀπόρρητος· μηκέτι διόδος εσομένη τῶν ἀλλοφύλων. Φρουρηθῆσεται γὰρ ὑπὸ Θεοῦ, μεταβαλόντων ὑμῶν πρὸς ἀρετὴν. Ἐκάστου γὰρ ἀνδρὸς φρουρὰ, τὸ ἐντυπούσθαι παρὰ Θεῷ, καὶ φυλάττειν τὰ νόμιμα, καὶ τὰ Σύμβολα, ἃ πλημμελοῦσιν οἱ μὴ φυλάττοντες. Οὗτοι γὰρ ἐξιώντες τῆς πόλεως, ὡς ἄδειαν λαβόντες τοῦ ἁμαρτάνειν, παραβαίνουσι· θέον τοὺς σαββατίζοντας πανταχοῦ τοῦτο ποιεῖν, καὶ τὰ ἐξῆς.

optime collocatum ejusque præsidium, si a Deo observet; in quæ agunt improbe, qui ea non custodiant **664** licentia, vitia sectantur; cum eos deinceps, observare.

B

ΚΕΦΑΛ. ΝΘ΄.

α΄-ιη΄. Μὴ οὐκ ἰσχύει ἡ χεὶρ Κυρίου τοῦ σῶσαι; ἢ ἐβάρυνε τὸ οὖς αὐτοῦ τοῦ μὴ εἰσακοῦσαι; ἀλλὰ τὰ ἁμαρτήματα ὑμῶν διυσώσιν ἀπὸ μέσον ὑμῶν, καὶ ἀπὸ μέσον τοῦ Θεοῦ. Καὶ διὰ τὰς ἁμαρτίας ὑμῶν ἀπέστρεψε τὸ πρόσωπον αὐτῷ ὑμῶν, τοῦ μὴ ἐλεῆσαι. Αἱ γὰρ χεῖρες ὑμῶν μεμιολυσμέναι αἵματι, καὶ οἱ δάκτυλοι ὑμῶν ἐν ἁμαρτίαις, κ. τ. λ.

Διελόμενος; τὰ πρακτέα, καὶ τοὺς κατορθοῦσιν ἐπαγγελλόμενος; ἀγαθὰ, τοῖς δὲ μὴ πειθομένοις, τιμωρίας· νῦν, ὡς ἀπειθήσασιν καὶ περιπεπτωκόσι διὰ τοῦτο κακοῖς, προσάγει τὸν ἔλεγον. Καὶ ἐπειδὴ πολέμου περιστάτος ἔλεγον, ἔνθησεύσαμεν, καὶ οὐκ εἶδες, ὁ προφήτης ἐκ πολλῆς αὐτοὺς διελέγχει φίλο-θεας, δυνατόν εἰς σωτηρίαν δεικνύς τὸν Θεόν, κεκωλύσθαι δὲ μέσοις παρεμπεπτωκόσι τοῖς αὐτῶν πλημμελήμασιν, ὡς μὴ συγχωρεῖν τὴν εἰς αὐτοὺς ἐπικουρίαν διέρχεσθαι. Οὔτε γὰρ ἀσθενής ἐστιν, οὐθ' ὥσπερ ἐκ γήρους, δυσήκοος. Κακοὺς δὲ σῶζειν οὔτε δίκαιον, οὔτε τοῖς σωζομένοις λυσitelés. Διὰ δὲ τὸ τειχίζειν εἰρηθῆαι τὰς ἁμαρτίας, ὁ Σωτὴρ διὰ τῆς ἀφέσεως τούτων τὸ μεσότοιχον, τοῦ φραγμοῦ λύσαι λέγεται. Ἀποστρέφει δὲ τὸ πρόσωπον ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν, δυσειδεῖς ὥσπερ καὶ δυσώδεις οὐ φέρων ἰδεῖν. Ἐντεῦθεν δὲ δῆλον, ὅτι οὐδ' τὸ δίκαιον ἀκούον, ἀδικον δὲ μὴ, δικαιοσύνη Θεοῦ ἐστίν, οὐ σωματικὸν οὐδ', αἰτιασάμενος δὲ καθόλου τὰς ἁμαρτίας, κατ' εἶδος αὐτὰς ἐπεξέρχεται, καὶ μισοφορίαν αἰτιᾶται, καὶ καταλαλιᾶν, οὐδαμοῦ δὲ νῦν εἰδωλολατρεῖαν. Ἀπέκτειναν γὰρ τοὺς προφήτας, καὶ τοὺς δικαίους ἐσυκοφάντησαν. Ἐφη γ' οὖν Ἱερεμίας: « Ἡ ἰσχὺς μου ἐξέλιπεν ἐκ τῶν καταρωμένων με. » Καὶ ὁ παρὼν δὲ προφήτης ἔφασκε: « Ἴδτε ὡς ὁ δίκαιος ἀφρεται, » καὶ τὰ ἐπὶ τούτῳ. Ἀφ' ὧν, ὡς ἐξ ἐλάττονος κακῶν μελέτης ἐπὶ τὸν φόνον τοῦ Σωτῆρος ἀνέδραμον, ὃν εἶκα μάλιστα διὰ τῶν παρόντων ὁ προφήτης δηλοῦν. Εἰ γὰρ καὶ μὴν τὸ χεῖρες τοῦ Σωτῆρος, γεγόνασιν ἀλλ' οὖν αἵτιοι, καὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐπ' αὐτοὺς ἐβδων, καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα αὐτῶν. Καὶ κακῶς δὲ λέγοντες οὐκ ἐπαύοντο ἀναστῆναι τὰ πληθῆ, καὶ δαιμονῶν, καὶ Σαμαρείτην ἐκ πορνείας

⁶⁶ Matth. v, 4. ⁶⁷ Thren. i, 14. ⁶⁸ Isa. lv, 1, 1. ⁶⁹ Matth. xxvii, 25.

VARIAE LECTIONES.

⁶⁷ Ἰσ. εἰ γὰρ καὶ μὴ μελέτετε χεῖρας αὐτῶν αἵματι τοῦ Σωτῆρος, γεγόνασιν ἀλλ' οὐδ' αἵτιοι, οὐ τό.

τε εἶναι, καὶ ἐν Βεελζεβούλ ἐκδύλλειν τὰ δαιμόνια A probris lacerare, populūque in illum concitare, καταιγίζοντο. qui furiosum **, qui Samaritam **, qui ex adulterio procreatum dicere **: qui denique in Beelzebub nomine dæmonia eiecet **, incusare nunquam desierunt.

Διό φησιν Οὐδεὶς *Ἰουδαῖ* δίκαια, οὐδὲ ἐστὶ κρῖσις *Ἰσραὴλ*· καὶ ἄλλως αὐτοὺς ὡς ψευδεῖς καὶ ἀδίκους κριτὰς καταιγίζοντες. Εἶτα, ἐπειδὴ περ αὐτοῦ; ἐξαπατώντες ἕτερον προσδοκῶσι Χριστὸν, ἀνθρώπινά τινα περὶ αὐτοῦ μυθολογούντες, ἐπιλέγει· *Πεποιθασιν ἐπὶ ματαίοις, καὶ λαλοῦσι κενά*. Διὸ Παῦλος ἀποτρέπει μὴ προσέχειν Ἰουδαῖκοις μύθοις, καὶ ἐντολαῖς ἀνθρώπων ἀποστρεφόμενων τὴν ἀλήθειαν. Ἦσαν δὲ καὶ ἄλλως *μάταιοι, καὶ ἐλάλουν ἀλλήλοις κενά*· «Οὗτός ἐστιν ὁ κληρονομός· δεῦτε, κτείνωμεν αὐτὸν, καὶ σχῶμεν αὐτοῦ τὴν κληρονομίαν.» Οὔτινες ἐξ οἰκείου λογισμῶν κατ' αὐτοῦ βλασφήμους λόγους συβρίζοντες, κύνουσι πόρον, καὶ *τίκτουσιν ἀνομίαν*, οὐκ εἰδότες λέγειν· «*Ἐκ τοῦ σπέρματος σου, Κύριε, ἐν γαστρὶ ἐλάβομεν, καὶ ὠδινήσαμεν, καὶ ἐτέκομεν Πνεῦμα σωτηρίας*· » τοιαῦτα δὲ κύνουσιν, ἵποτα καὶ δι' ἑτέρου λέλεκται· «*Ἰδοὺ ὠδίνῃσιν ἀδικίαν. Συνέλαβε πόρον, καὶ ἔτεκεν ἀνομίαν,* » καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Ἔθος δὲ τῇ Γραφῇ πόρον τὸν φθόνον καλεῖν. Πόνος γάρ ἐστι τοῖς αὐτὸν νοσοῦσιν, ἐκτῆκων αὐτούς. *ὠδίνῃσαν* οὖν τὸν κατὰ Χριστοῦ φθόνον, καὶ τὴν κατ' αὐτοῦ μισερνίαν ἀπέτεκεν· ἐπεὶ καὶ ἐν συλλόγοις ἔλεγον· «*Τί ποιοῦμεν, ὅτι οὗτος ὁ ἀνθρώπος πολλὰ ποιεῖ σημεῖα;* » Ὁ δὲ Κατάρης, «*Συμφέρι* ἡμῖν, ἔφη, ἵνα εἰς ἀνθρώπος ἀποθάνῃ, καὶ μὴ ὅλον τὸ ἔθνος ἀπόληται.» Εἴη δ' ἂν τοιαῦτα καὶ ὅσα πολλὰ τὰ ἐκ τῆς ἰδίας ἐρεύγεται καρδίας δόγματα. Οἱ δὲ τοιοῦτοι καὶ *ὡς ἀσπίδων ἐρρήξαν*, τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων τὰ σπέρματα ἐν αὐτοῖς κυψάντες. Διὸ τοῖς τῆς κακίας αὐτῶν ἐκγόνοις ἐλέγετο· «*Ὅφεις, γεννήματα ἐχιδνῶν.* » Ἀναλόγως δὲ τῷ σπόρῳ τῷ θελίῳ τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων σπόρον ὡς ὠνάματα, διὰ τοῦ ἐρπυστικοῦ γένους παράδειγμα. Ἀσπίδες γὰρ καὶ ὄφεις καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν ὠστοκούντων ἐστίν. Ἐπειδὴ δὲ μετὰ τοσαύτην κακίαν, τὴν μελέτην καὶ διδασκαλίαν τῶν θεῶν Γραφῶν ἐπαγγελλόμενοι, πρὸς μυθώδεις γρασιόλογίας ἐκπίπτουσι καὶ ἀνθρώπων ἐντάγματα, παρέβαλεν ἀράχνης ἱστῶν, τὸ σαθρὸν καὶ ἀτιμὸν τῆς αὐτῶν ἐκδοχῆς τε καὶ παραδόσεως. Μήποτε δὲ καὶ τὰς κατὰ Χριστοῦ συκοφαντίας οὕτω καλεῖ; δόλους γὰρ πλέκοντες, φροντο μὲν τὴν ἐπὶ τῶν ἰδίων ἐπιχειρημάτων πλουτῆσαι σκέπην, καὶ λυσitelές τι θηρῶν. Οὐδὲν δὲ ὠνήσαν γυμνοὶ τῆς ἀνωθεν γενομένης σκέπης, enim cum in eum neceret, ita se suorum conatum præsidio abunde munitos esse arbitrantur tanquam quod sibi conduceret, essent assecuti, quod nihil ipsis tamen, cum superna protectione carerent, profuit.

Καὶ ὁ μέλλων, φησὶ, τῶν ὧν αὐτῶν φαγεῖν, συντρίψας οὐρίον εὑρεῖ. Αὐτῶν λέγει, περὶ ὧν ἔφη τό· *ὡς ἀσπίδων ἐρρήξαν*. Οἱ μὲν οὖν ἐν κακίᾳ τέλει, διαρρήξαντες τὰ τελεσφορθόντα εἰς

667 Ideoque *neminem loqui quæ justa sunt; neque justum esse iudicium* adjecit: ut eos alia etiam ratione, tanquam falsos et iniquos iudices incusaret. Quia deinde se ipsi decipientes, Christumque alium expectantes, humana quædam de illo fabulabantur; *confidere eos in vanis, et inania loqui* addit: indeque monet Paulus ** ne Judaicis fabulis hominumque mandatis, quæ veritatem aversantur, attendamus. Erant vero et alia ratione *vani, inaniaque secum loquentes*; qui impia ista: «*Hic est hæres, venite, occidamus eum, et possideamus ipsius hereditatem*», in ore habebant. Illi nimirum ex proprio sensu in eum contumeliosa et blasphemata verba consuetes, *concupiunt laborem, et pariunt iniquitatem*, qui dicere non possunt: «*In timore tuo, Domine, in utero accepimus, et parturivimus, et peperimus spiritum salutis*». Talia vero sunt quæ *concupiunt*, qualia etiam apud alium habentur his verbis: «*Ecce parturivit injustitiam, concepit laborem, et peperit iniquitatem*», cæteraque deinceps. Est porro Scripturæ usitatum *laboris* nomine, invidiam ideo significare, quod qui ea laborant, tabescant. *Conceperunt ergo in Christum invidiam, et eadem in eundem pepererunt*. Et ista deinde suis in conciliis usurparunt: «*Quid facimus, quoniam hic homo multa signa facit*»? Et Caiphas: «*Conducit nobis, inquit, ut unus moriatur homo, ne tota gens pereat*». Fuerint vero generis hujus et mala dogmata, quæ de corde suo quis depromit. Qui deinde tales sunt, *ova etiam aspidum fregerunt*, qui adversariarum potestatum semina tanquam in utero suo gerebant: unde sunt malitiosa eorum proles, serpentes, et viperarum genimina nuncupata **. Congruè autem, et convenienti plane cum divino semine ratione, adversariarum potestatum semen, ut serpentini generis esse demonstraret, *ova* appellavit. Sunt enim ex eorum genere, quæ ova pariunt, et aspides, et serpentes, cæteraque similia. Qui vero post tantam malitiam cum sacras Litteras earumque studium profliterentur, in fabulas 668 aniles, hominumque mandata delapsi sunt, marcidam et ingloriam eorum in docendo traditionem, *araneorum telæ* comparat. Annon vero et eas etiam, quibus in Christum usi sunt, calumnias ita nuncupavit? Dolos

** Joan. i. 20. ** Joan. viii. 48. ** Ibid. 44. ** Luc. xi. 15. ** Tit. i. 14. ** Matth. xx. 32. ** Isa. xxvi. 18. ** Psal. vii. 13. ** Joan. xi. 47. ** Ibid. 50. ** Matth. iii. 7.

si quæ matura sunt et perfecta *fregerint*, ea in se excipiunt. Qui autem eam minus habent absolutam et plenam, si de eis prius comederint, quam tempestiva et absoluta sint, intereunt. Ideo *que qui de ovis eorum comederit, moriturum reliqui transtulerunt*. At vero qui prudens est, istaque potest evertere et confutare, quod in eis ventosum, quod *urinum*, quodque *putridum* latebat, ipsum denique, qui solo necat aspectu, *basiliscum*, id est regulum, reperiet. Quod si aliorum quæris interpretationes, Aquilam quidem dixisse : *Et quod solum est in viperam erupit*; Symmachum autem : *Quod convolutum est ubi fractum fuerit, aspis erit*; Theodotionem denique : *Quod solum est erupit in aspidem*, reperias. Adeo nihil ea Judæis, quæ in Christum meditati sunt, quidquam profuerunt non magis, quam *ovum* ejusmodi, vel quod potius omnis etiam *invenit* causa sit, *fregerit*. Aiunt porro nonnulli *comedere* de otis peccatorum, idem esse, quod eorumdem verbis fidem adhibere : ut olim Abel, cum Caino credidit unde mortem sibi cencilavit. In id enim operis eorum sermo incumbit, ut verbis istis : *Et quod solum est in viperam divisum est*, significatur. Deinde quod *telam araneæ texere* dixit, 669 fusius sermonem istum explicavit, cum *telam eorum in vestimentum non fore* adjecit. Lege enim despecta doctrinas et mandata hominum sibi dixit, nihil aliud, ut placet quibusdam, quam nullum illis, quæ gerunt, allatura ornamentum significavit, sicuti nihil ad ornatum corporis quod Deo conflinxerant. Itaque cum *non fore in vestimentum*

Deinde quænam tela ipsa sit, explicat, cum *opera eorum, iniquitatis opera esse* adjungit, quia nimirum alii divinarum Litterarum ope, spiritualia spiritalibus componentes¹, divinam plane tunicam *conterunt*, alii autem in Judaicis fabulis inutiliter occupati, *telam* velut *araneæ* ad simpliciores captandos venandosque componunt. Enumerat vero singulatim quæ ipsi admiserunt, ut non injuria rejectos esse demonstret. Sequitur : *Et pedes eorum ad malitiam currunt* : quandoquidem et corporis membra ipsa motus aptitudinem ad id sumunt, ad quod assueverunt : ideoque *veloces ad effundendum sanguinem innocentem* pedes evaserunt ; ita enim cæteri reddiderunt. Inde igitur ad rum, qui revera fuerat *innocens, sanguinem* progressi sunt. Non aliter quam Judas a turpi quæstu ad pessimam sceleratissimamque avaritiam animi cogitationem convertit. *Et viam pacis non cognoverunt*. Hinc et Salvator Jerusalem deslevit his verbis : « Si scires et tu, quæ sunt pacis tuæ : quoniam venient dies in te, et circumdabunt te hostes tui vallo, et circuibunt te, et filios tuos terræ altident². » Sed *non est judicium in viis eorum*, ino potius omnis iniquitas et nequitia. Sic et David ipse, quæ per Moysen data sunt, præcepta appellavit, cum *judicium et justitiam* in Jacob Dominum

ἐαυτοὺς ὑπεδέξαντο. Οἱ δὲ ἀτελέστεροι, πρὶν τελεσφορηθῆναι τούτων ἐμφαρόντες ἀπόλλυνται. Δὲ ἐξέδωκαν οἱ λοιποὶ, ὁ ἐσθίων ἐκ τῶν ὧν αὐτῶν ἀποθάρσεται. Ὁ δὲ συνετὸς, καὶ ἀνατρέψει ἐλέγχων ταῦτα δυνάμενος, τὸ ἐν αὐτοῖς ἐξεύρεν ἀνεμαίον, καὶ οὐρίον, καὶ δυσώδες, καὶ τὸν ἐν αὐτοῖς ἐγκυρόμενον καὶ ἐκ μόνου φθοροποιὸν τοῦ βλεψματος βασιλίσκον. Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν · Καὶ τὸ θαλφθὲν ἐσχίσθη ἐχιδνα. Κατὰ δὲ Σύμμαχον · Τὸ δὲ συνεστραμμένον ἀποθράγην ἐστὶ ἀσπίς · κατὰ δὲ Θεοδοτίωνα · Τὸ θαλφθὲν ἐρράγην ἀσπίς. Οὕτως τοῖς Ἰουδαίοις τὸ κατὰ Χριστοῦ μελετηθὲν, ἀνόντην γέγονεν, ὡς τοῖς τοιοῦτο κλῶσιν ὧν, μᾶλλον δὲ καὶ παντὶ, ὀλέθρου πρόξενον. Φασὶ δὲ τινες ὡς τὸ ἐσθίειν ἀπὸ ὧν, ὧν τίκτουσιν οἱ ἁμαρτωλοὶ, τὸ παῖθεσθαι λόγους αὐτῶν · ὡς ὁ Ἀβελ τῷ λόγῳ Κάιν, ἐξ ὧ θάνατος. Εἰς τοῦτο γὰρ τοῦργον ὁ λόγος αὐτῶν καταντῇ · ὁ δὲ ὁλοὶ, καὶ τὸ θαλφθὲν ἐσχίσθη ἐχιδνα. Εἰπὼν δὲ, Ἰσθὲν ἐχιδνης ἐφαίνουσι, πλατύτερον τὸν περὶ τούτου λόγον ἐκτίθεται φάσκων · Οἷς^δ τις αὐτῶν οὐκ ἐστὶ ἐν ἰμάτιον. Συνετίθεσαν γὰρ, ὡς εἴρηται, διδασκαλίας, ἐντάλματα ἀνθρώπων, τοῦ νόμου καταφρονήσαντες. Διὸ φησιν, Οὐκ ἐστὶ ἐν ἰμάτιον. Τούτ' ἐστὶ, φασὶ τινες, οὐκ οἶσαι κόσμον αὐτοῖς ἀπράττουσιν, ὡς οὐδὲ τῷ Ἀδὰμ ἤνεγκα κόσμον τοῦ σώματος τὸ ἀνευ Θεοῦ πραχθὲν.

conflinxerant. Itaque cum *non fore in vestimentum*

Εἶτα ἐρμηνεύει τίς ὁ ἱσθός. Τὰ γὰρ ἔργα αὐτῶν ἔργα ἀνομίας. Ὅτι οἱ ἐκ λόγων θεῶν πνευματικοῖς πνευματικῶς συγχρίνοντες, χιτῶνα θεῶν ἐφαίνουσιν. Οἱ δὲ εἰς ἄχρηστον ταῖς Ἰουδαϊκαῖς μυθολογίαις κατατρέχοντες, συνετίθεντες ἰσθὲν ὡς περ ἀράχνης ἐπὶ θήρῃ τῶν ἀπλουστέρων. Κατὰ λέπιν δὲ διηγείται τὰ κατ' αὐτοῦς, τὸ δίκαιον ἐπίδεικνύς τῆς τούτων ἀποβολῆς. Οἱ δὲ πύδες αὐτῶν εἰς κακίαν τρέχουσιν · ἐπεὶ καὶ τὰ σωματικὰ μέλη κινήσεως ἐπιτηδεσιότητα λαμβάνει πρὸς τὸ συνετίεσθαι. Ταχεινοὶ ἐκχέαι αἷμα ἀναιτίον. Οἱ λοιποὶ γὰρ οὕτως ἐξέδωκαν. Ἐντεῦθεν οὖν ἐπὶ τὸ δυνάει ἀναιτίον αἷμα προήλθον. Ὡς Ἰούδας ἀπὸ τῆς αἰσχροκερδίας, ἐπὶ τὴν χειρίστην αἰσχροκερδίαν διὰ μελέτης προσήχθη. Καὶ ὁ δὲ εἰρήνης οὐκ ἐγγώσαν. Δὲ καὶ ὁ Σωτὴρ ἀπεκλαύσατο τὴν Ἱερουσαλὴμ εἰπὼν · Εἰ ἤδεις καὶ γὰρ σὺ τὰ πρὸς εἰρήνην σου, ἐτιῆς³· σιν ἡμέραι ἐπὶ σοί, καὶ περιβαλοῦσά σοι οἱ ἐχθροὶ σου χάρακα, καὶ κυκλώσουσά σε, καὶ τὰ τέκνα σου ἐδαφιοῦσιν. Ἀλλ' οὐδὲ κρίσις ἐν ταῖς ἐδοῖς αὐτῶν, ἀκρισία δὲ πᾶσα καὶ ἀδικία. Καὶ τὴν διὰ Μωσῆως δὲ Δαβὶδ οὕτως ἐκάλεσεν ἐντολὴν · Ἐκρίσιν καὶ δικαιοσύνην ἐν Ἰακώβ σὺ ἐποίησας⁴. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸν αὐτῶν διεστραμμένον. Διαστρόφη γὰρ τοῦ ἐρθεῖν τὸ κακόν. Καὶ οὐκ ὁδοῦσιν εἰρήνην. Ὡς γὰρ προσεδέξαντο τῆς εἰρήνης τὸν πρόταν, περὶ ὧ

¹ I Cor. II, 13. ² Luc. XIX, 42-44.

VARIE LECTIONES.

• γρ. ἀράχνης. ^δ ὁ ἱσθός. • γρ. ἰσ. μίν. ^ε ἰσ. λέγων.

τὸ, «Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ἡ εἰρήνη ἡμῶν.» Καὶ ὁ φησιν· Ἀ fecisse cecinit ⁶⁵. Sed sunt eorum etiam semitæ «Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν.» Διὰ ταῦτα δὲ πάντα φησὶν· Ἀπέστη ἡ κρίσις αὐτῶν. Περὶ ἧς ἐλεγεν· «Ἰδοὺ ὁ παῖς μου ὃν ἡρέτισα· ὁ ἀγαπητός μου, εἰς ὃν εὐδόκησεν ἡ ψυχὴ μου, κρίσιν τοῖς ἔθνεσιν ἐξίσταται.»

cessit, ait, ab eo iudicium, de quo nimirum dicebat: «Ecce puer meus, quem elegi, dilectus meus, in quo bene complacuit animæ meæ, iudicium gentibus feret»⁶⁶.

Αὕτη τοίνυν ἡ τοῖς ἔθνεσι δοθεῖσα κρίσις ἀπέστη ἐξ αὐτῶν, καὶ ἡ τοῦτοις δοθεῖσα δικαιοσύνη διὰ τῆς σωτηρίου χάριτος. Καὶ ἄλλως ἔσχεν ἡ ἀδικία χῶραν κατ' αὐτῶν, ὥστε ἀπὸ ἀσεδῶν ἀθῆναι ⁶⁷· οἶον, ὑπὸ Ἀσσυρίων. Ὑπομεινάντων αὐτῶν φῶς ἐγένετο αὐτοῖς σκότος. Περὶ μόνην γὰρ τὴν λέξιν ἀπολογούμενοι τῆς Γραφῆς, ὥσπερ τινὰ τοῖχον εἰλικασί ψηλίσαν. Διὸ λέξει ψηλαφῆσυσιν, ὡς τυφλοὶ τοῖ- B χον. Καὶ πάλιν· Πεσοῦνται ἐν μεσημβρίᾳ, ὡς ἐν μεσουρνεῖᾳ, καὶ ὡς ἀπονήσκοντες. Κατὰ γὰρ τὸν καιρὸν τοῦ τῶν ἐθνῶν μεσημβρινοῦ φωτὸς ταῖς εὐαγγελικαῖς αὐγαῖς τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ καταλαμπομένης, ὡς ἂν τὰ πρὸς θάνατον ἡμαρτηκότες μόνον πεπετώκασιν, καὶ ὡς ἐν μεσουρνεῖᾳ διδούσι. Τοιοῦτους τῶν εἰρημένων ἔργων ἐσχῆκασιν τοῦ καρπούς. Προσεδόκων μὲν γὰρ τὸν παρὰ Χριστοῦ φωτισμὸν, προφητῶν βοῶντων· «Φωτίζου φωτίζου, Ἱερουσαλήμ. Ἦκει γὰρ σου τὸ φῶς, καὶ ἡ δόξα Κυρίου ἐπὶ σὲ ἀνατέταλκεν.» Ἀλλ' οὐ προσεδέξαντο τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ἐκόντες δὲ γεγόνاسιν τυφλοὶ καὶ τυφλῶν ὁδοὶ, καθά φησιν ὁ Σωτὴρ. Οὐ γὰρ ὁπῆκουσαι λέγοντι· «Ὡς τὸ φῶς ἔχετε, περιπατεῖτε ἐν τῷ φωτί, ἵνα μὴ σκοτία ἡμᾶς καταλάβῃ.» Τὸ δὲ, C Πορεύσονται ὡς ἄρκτοι ἅμα καὶ περιστερὰ· οὐχ οἱ μὲν κατὰ ταύτην, οἱ δὲ κατ' ἐκείνην· οἱ αὐτοὶ δὲ κατ' ἄμφω. Οἱ γὰρ στεναγμοὶ αὐτῶν οὐκ ἐπὶ μετανόῃ ὧν ἐξέχευεν αἱμάτων εἰς καὶ τὴν αἰσθητὴν δὲ κλαίοντες Ἱερουσαλήμ. Εἰκότως θηρίῳ ἀγρίῳ παρεβλήθησαν. Καὶ ὡς εἴρηται πάλιν ἐν ἄλλοις, γεγόνασιν ὡς ἄρκτοι ἀτεκνουμένη. Φασὶ γὰρ τὰς ἄρκτους δευνῶς φέρειν τὴν τῶν σχύμων ἀποβολὴν, καὶ σὺν ὁδρμῶν μαινομένας περινοστεῖν ἐπιπηδῶσας τοῖς ἐντυγχάνουσιν. Ἄρκτος μὲν οὖν ὠνομάσθησαν, ἐπεὶ καὶ αὐτοὶ ἀνθρώπους ἐφαγον, μαινοσύντες τοὺς προφῆτας.

Ἡ τεκνωμένη ⁶⁸ δὲ, διὰ τὸ ἀγριώτερον, καὶ διὰ τὴν τῶν αὐτῶν ἀπώλειαν τέκνων. Αἱ δὲ περιστερὰ γοεράν ἀφιδῶσι φωνὴν συνεχέστατα, ὅποιοι γεγόνασιν οὗτοι τὴν αὐτῶν ἀποδυσόμενοι πόλιν. Εἴρηται γὰρ, ὅτι ἔσονται ἐπὶ τῶν ὀρέων ὡς περιστερὰ μελετηκαί. Νοητέον δὲ καὶ οὕτως· Πορεύσονται ἐν ἀγριότητι νοῦ συνευγμένης ἀσυνεσίας. Φησὶ γὰρ τις προφήτης· «Καὶ ἦν Ἐφραῖμ περιστερὰ ἄνους, οὐκ ἔχουσα καρδίαν.» Οὐ γὰρ ἐστὶν ἐν αὐτοῖς ἡ παρὰ Χριστοῦ σύνεσις καὶ πραότης. Περὶ ὧν Ἱερεμίας φησὶν· «Ἐμωράνθη πᾶς ἄνθρωπος ἀπὸ γνώσεως.»

⁶⁵ Psal. xcvi, 4. ⁶⁶ Ephes. ii, 14. ⁶⁷ Joan. xiv, 27. ⁶⁸ Isa. xlii, 1. ⁶⁹ Isa. lx, 1. ⁷⁰ Matth. xv, 14. ⁷¹ Joan. xii, 35. ⁷² Osee vii, 11.

VARIE LECTIOES.

⁶⁵ δίκαιοθῆναι. ⁶⁸ γρ. ἡτεκνωμένη.

Quod igitur gentibus datum est iudicium ab eis recessit, eaque ipsa, quæ istis per salutis gratiam concessa fuerat, iustitia. Et alias etiam in eos locum habuit iniustitia, qui ab impiis. Assyriis nimirum, Judicati sunt. Cum exspectarent lucem, factæ sunt eis tenebræ. Nam cum in sola Scripturæ dictione occuparentur, quemdam veluti parietem cæci palpabant. Et rursum: Cadent in meridie, veluti nocte media, nec aliter quam morientes. Ipsi enim gentium meridiane lucis tempore, cum splendore evangelico illustraretur Ecclesia, tanquam soli morte digna commisissent, ceciderunt; veluti- que in nocte media degunt. Atque ii ipsi quidem fructus sunt, quos ab operibus suis perceperunt. Cum enim, clamantibus prophetis: «Illuminare, illuminare, Jerusalem, quia venit lumen tuum, et gloria Domini in te ascendit»⁶⁹, illuminationem a Christo exspectarent, veram lucem non exceperunt: sed sponte cæci cæcorumque duces, ut ait Salvator ⁷⁰, facti sunt. Non enim dicentem audierunt: «Quandiu lumen habetis, ambulate in lumine, ut tenebræ vos non comprehendant»⁷¹. Deinde, quod quasi ursum et columbam pariter ambulaturus adjecit; non hos quidem more hominum, illos autem, illius; sed amborum in modum victuros significavit. Neque enim scelorum pœnitudinæ, effusique sanguinis recordatione gemituri sunt; sed ipsam sensibus objectam Jerusalem defleturi. Non immerito autem feræ truci et immiti comparati sunt: et, sicut alibi jam dictum est, ursi similes effecti, cui sunt adempsi catuli. Aiunt enim catulorum abreptionem ursos ferre gravissime, quæ si contigerit, magno furentes gemitu omnia circum- ire, obviosque adoriri. Ursi igitur ideo appellantur, quod et ipsi homines ⁷² comederent; qui ne a prophetarum quidem cæde abstinuerant.

D Dicuntur vero et catulis orbat; ut major eorum ferocitas ostendatur, qui ne suorum quidem liberorum vitæ pepercerunt. Columba ipsæ deinde querulam vocem frequentissime emittunt; quales et isti fuerunt, dum urbis suæ interitum lamentarentur. Dictum est enim futuros in montibus tanquam columbas gementes et querulas. Intelligas vero et isto etiam pacto: Ambulabunt in feritate mentis conjuncta cum temeritate et ignoratione. Ait enim propheta quidam: «Et erat Ephraim quasi columba amens, et corde destituta»⁷³. Non

est enim in ipsis, quæ a Christo proficiscitur, prudentia et mansuetudo : de quibus hunc in modum Jeremias : « Infatuatus est omnis homo a cognitione ¹¹. » Et rursum : « Quæ in illis est sapientia, quoniam verbum Domini rejecerunt ¹² ? » Vel urso ideo et columbæ similes fecit, ut eorum in imbecilliores audaciam, in valentiores autem timiditatem et ignaviam demonstraret. Symmachus autem et Theodotio : *Tanquam columba meditationem meditabimur*, reddiderunt; Aquilas autem, *Tanquam columbæ vocem emittemus*. Scripturas enim etiam nunc *meditari* conantes, eas ipsas ediscunt, tenuique adeo, et exili voce circumcununt, ut nihil a columba rationis experte discrepent, quæ inconditam vocem solet emittere. Cæterum et verba ista, et quæ deinceps, tanquam ab accusati populi persona cæteri reddiderunt. Infert igitur hunc in modum Symmachus : *Ob id longe factum est iudicium a nobis, et non apprehendet nos iustitia; speravimus in lucem, et ecce tenebræ*, illaque quæ sequuntur. At interpretes Septuaginta quæ postea afferuntur : *Exspectavimus iudicium, et non est salus*, populi personæ tribuerunt, tanquam sua Deo peccata confiteri, et se ipsos cum poenitentia accusare propheta significet. Putant tamen nonnulli prophetas, cum rejectionis ejus mentionem faciunt, quæ post factam Christo contumeliam populo contigit, **672** alterius etiam vocationis, quæ postremis temporibus per fidem in Christo futura est, utiliter meminisse. Ideoque nunc poenitentium personam inducere, qui se iudicium expectasse, nec esse iudicium dicant; iudicium nominantes illud ipsum per fidem ad gentes delatum, quod licet expectarent, non sunt tamen adepti.

Neque vero causam volunt reticuisse, cum *meditationem suam esse iniquitatem* adjecerunt; qui eum, a quo peccata per fidem delebantur, eos verbis istis monentem : « Amen, amen dico vobis. Nisi credideritis quia ego sum, in peccatis vestris moriemini ¹³, » non admisserunt. Deinde, quæ in Christum ausi sunt non reticentes : *Impie egisse se, atque mentitos esse* adjiciunt. Quo loco Symmachus : *Novimus, inquit, injuste nos agere et mentiri adversus Dominum*. Aquilas autem, ubi Dominum *negasse* dixit, ut eorum inflicationem demonstraret : *Sed et recessimus*, addit, *post tergum Dei nostri, locuti sumus calumniam*. Vides eorum idololatriam nullo modo accusari, sed *calumnias*, et falsos sermones, cæteraque ejusmodi. Olim quidem Dei signa calumniantes, eundem in Beelzebub, dæmoniorum principe dæmonia ejicere ¹⁴; falsaque et iniqua de corde depromentes, Samaritanorum esse ¹⁵, furiosum, vinosum ¹⁶, turbasque excitare et commovere ¹⁷ dicebant; ideoque se a iudicio recessisse adjecerunt. Neque enim vos, inquit, ab illo derelicti estis; sed illud a vobis, qui ei tanquam terga dederitis. Atque hæc quidem

Καὶ πάλιν· « Σοφία τίς ἐστὶν ἐν αὐτοῖς, ὅτι τὸν λόγον Κυρίου ἀπεδοκίμασαν; » ἢ ὡς ὁρκετός καὶ περιστέρη· τοῦτ' ἐστὶ θρασεὺς κατὰ τῶν ἀσθενεπέτρων, καὶ δειλοὶ πρὸς τοὺς ἰσχυροτέρους. Σύμμαχος δὲ καὶ Θεοδοτίων ἐξέδωκαν· Ὡς περιστέρη μελέτησομεν. Ὁ δὲ Ἀκύλας· Ὡς περιστέρη φογγῇ φθεγγόμεθα. Εἰσέτι γὰρ καὶ νῦν περιδύναται μελέτην τῆς Γραφῆς, καὶ ἐκμανθάνειν, ψιλλῇ φωνῇ περιδύοντες, ὡς μηδὲν διαφέρειν ἀλογίστο· περιστερῆς ἀναπύρον ἀποδιδούσης φωνῇ. Καὶ τοῦτο δὲ τὸ ῥητὸν, καὶ τὰ ἐξῆς, ἀπὸ προσώπου τοῦ κατηγορουμένου λαοῦ ἐξέδωκαν οἱ λοιποὶ. Ἐπιφέρει γοῦν Σύμμαχος· Διὰ τοῦτο μακρὰν ἐγένετο κρίσις ἡμῶν, καὶ οὐ καταλήψεται ἡμᾶς δικαιοσύνη. Προδοκίσωμεν ἰ εἰς φῶς, καὶ ἰδοὺ σκότος, καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ οἱ Ἐβδομήκοντα δὲ τὰ ἐπαγόμενα τῷ προσώπῳ τοῦ λαοῦ περιέθηκαν· Ἀνεμείναμεν κρίσιν, καὶ οὐκ ἔστι σωτηρία. Ὡς ἂν τοῦ προσφύτου διδασκοντος αὐτοὺς ἐξημολογεῖσθαι τῷ Θεῷ τὰς αὐτῶν ἁμαρτίας, καὶ κατηγορεῖν αὐτῶν ἐπὶ μετανοίᾳ. Τινὲς δὲ φασιν, ὡς ἐπειδὴ οἱ προφητὰι μνησθῶσι τῆς ἀποβολῆς τοῦ λαοῦ τῆς μετὰ τὴν εἰς Χριστὸν ἀτίθειαν, μέμνηνται χρησίμως καὶ τῆς ἐπ' ἐσχάτων ἀνακλήσεως τῆς ἐν Χριστῷ διὰ πίστεως, διὸ καὶ νῦν μετανοούντων εἰσέγαγε πρόσωπον Ἀνεμείναμεν κρίσιν, καὶ οὐκ ἔστιν, κρίσιν λαγόντων τὴν διὰ πίστεως δοθείσαν τοῖς ἔθνεσιν, ἣν προδοκίμαστας οὐκ ἔχον.

Τ' δὲ αἶτιον, Πολίη γὰρ ἡμῶν ἡ ἀνομία, φασίν. Οὐ γὰρ ἐδεξάμεθα τὸν διὰ πίστει; ἐξαλείφοντα ἁμαρτίας, ὃς αὐτοῖς ἔλεγεν· Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐὰν μὴ πιστεύσητε ὅτι ἐγώ εἰμι, ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν ἀποθανέσθε. Καὶ τὰ κατὰ Χριστοῦ τοιμηθέντα δηλοῦντες, φασίν· Ἠσέδησαμεν, καὶ ἐψευδασάμεθα. Ὁ δὲ Σύμμαχος· Ἐγνωμεν, φησὶν, ἀδικεῖν καὶ ψεύδεσθαι κατὰ Κυρίον. Οἱ δὲ ἰ Ἀκύλας ἀνησασθαι ἐν Κυρίῳ, τὴν ἄρνησιν αὐτῶν παριστάς· Ἀλλὰ καὶ ἀπέστημεν, φασίν, ἑπισθεν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, ἐλαλίσσαμεν συκοφαντίας. Ὅρξ· ὡς οὐδαμῶς αὐτῶν εἰδωλολατρείαν κατηγορεῖ, ἀλλὰ συκοφαντίας, καὶ λόγους ψευδεῖς, καὶ τὰ τοιαῦτα. Ποτὲ μὲν τὰς θεοσημείας διαβάλλοντες ἔλεγον· « Ἐν Βεελζεβούλ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια. » Ἀπὸ καρδίας, τε αὐτῶν ἐρευγόμενοι ψευδῆ τε καὶ ἴδικα, Σαμαρείτην καὶ δαιμονιῶντα, φάγον καὶ εἰσπύον ἐκάλουν, ἀνατείλιν τε τοὺς ἡγλους ἔφασκον. Διὸ φασίν· Ἀπεστήσαμεν ὀπίσω τὴν κρίσιν. Οὐ γὰρ αὐτῇ, φησὶν, ἡμᾶς κατέλειπεν, ἀλλ' ἡμεῖς αὐτὴν, ολονέωντας δόντες αὐτῇ. Αἱ δὲ φωναὶ ζητούντων εἶναι ἐλεσθῆναι παρὰ Χριστοῦ, καὶ συνεχῶς ὁμολογούντων τῆς ἀληθείας τὴν ἄρνησιν, καὶ τοὺς ψευδεῖς αὐτῶν ὅ

¹¹ Jerem. viii, 9. ¹² ibid. ¹³ Joan. viii, 24. ¹⁴ Luc. xi, 18. ¹⁵ Joan. viii, 48. ¹⁶ Joan. i, 20; Matth. x, 19. ¹⁷ Luc. xiii, 2.

VARIE LECTIONES.

ἰ γρ. προσδοκίσαμεν. ἰ γρ. ὁ δὲ. ἰ γρ. φησὶν.

γισμούς. Τὸν δὲ λόγον εἰς αὐτὸν ὁ προφήτης πάλιν ἀναλαβὼν κατηγορεῖ, δεδοκῆσθαι λέγων, καὶ παντελῶς ἐκλιπεῖν ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν τὴν ἀλήθειαν. Ἐν δὲ ψύδι (ταυτὸν δὲ εἰπεῖν, σκότῳ) περιπατοῦντες, πῶς; ἂν εὐθείας ἔσχον ὁδοὺς, Χριστὸν τὸ φῶς ἀποστραφέντες, καὶ τὴν ἀλήθειαν; Καὶ εἶδε Κύριος, καὶ οὐκ ἤρεσεν αὐτῷ, ὅτι οὐκ ἦν κρίσις· τοῦτ' ἐστὶ δικαιοκρισία. Καὶ εἶδε, καὶ οὐκ ἦν ἀνὴρ· καὶ ἦδη γὰρ εἶπεν· «Ὅτι ἦλθον, καὶ οὐκ ἦν ἄθρωπος· ἐκάλεσα καὶ οὐκ ἦν ὁ ὑπακούων.» Φυλάνθρωπος γὰρ ὢν ὅλη πόλει δι' ἓνα καὶ μόνον ἀνέστη τὰ ἐγκλήματα. Διὰ γὰρ ἱεροσίου φησί· «Περιεράμετε ἐν ταῖς ὁδοῖς Ἱερουσαλὴμ, καὶ ζητήσατε ἐν ταῖς πλατείαις αὐτῆς, καὶ ἴδετε ἂν εὕρητε ἄνδρα· εἴ ἐστι πρῶτον πλῆθυν, καὶ ἀγαπῶν ἑλεος, καὶ ὁσεὺς ἔσονται αὐτῇ, λέγει Κύριος.» Ὑπέσχετο δὲ καὶ Σοδόμοις ἀνεῖναι εἰ σχοῖεν πάντες δικαίους. Πενταπόλει· γὰρ οὗσης, καθ' ἑκάστην ἓνα ζητεῖ. Τὸν οὖν τοῦς ἄλλους σῶσαι δυνάμενον ἐκ δικαιοπραγίας, καὶ νῦν ἐκάλεσεν ἀντιλαμβανόμενον. Μὴδένα δὲ τοιοῦτον εὕρων, ἡμύνετο, φησὶν, αὐτοὺς τῇ δυνάμει. Τούτῳ γὰρ τὸ, βραχίονι. Ἐστηρίσματο δὲ καὶ τῇ ἐλεημοσύνῃ· ἢ κατὰ τοὺς λοιποὺς, ἐπεστηρίσματο. Οὐ γὰρ πάντες ἀπόλειπεν. Ἔσωσε γὰρ τὸ κατάλειμμα τοῖς πατράσιν αὐτῶν ἀψευδῇ τὴν ἐπαγγελίαν τηρῶν. Ἐφ' οὗς αὐτῶν ἄλλωσιν τὴν ἐσχάτην σημαίνων, ὥσπερ ἐπλεζόμενον τὸν Θεὸν κατ' αὐτῶν ὑποτίθεται, πρὸς δὲ εἶρηται· «Σὺ φοβερὸς εἶ, καὶ τίς ἀντιστήσεται σοὶ ἀπὸ τῆς ὀργῆς σου;» Τοιαῦτα δὲ παθόντων, οἱ λοιποὶ τῆς οἰκουμένης, φησὶ, φοβηθήσονται τὴν κατὰ τῶν ἀπειθησάντων βίαν ὀργὴν, ἀντὶ δὲ τοῦ, καὶ ἡμύνετο αὐτοὺς τῷ βραχίονι αὐτοῦ, τινὲς ἐκθεμένοι, καὶ ἔσωσεν αὐτῷ βραχίονι αὐτοῦ, ἐπήγαγον· μηδεμίαν ἰσχὺν ἔχόντων αὐτῶν πρὸς τοὺς ἐχθροὺς διὰ τῆς ἁμαρτίας, ἐν ἰσχύϊ Θεοῦ ἡ νίκη καὶ ἡ σωτηρία παρέσται διὰ Χριστοῦ. Καὶ πάλιν· Ἀντὶ τοῦ, καὶ τῇ ἐλεημοσύνῃ αὐτοῦ ἐστηρίσματο, καὶ τῇ δικαιοσύνῃ αὐτοῦ ἐπεστηρίσματο, τὸ ῥητὸν εἰπόντες, ἐπήγαγον· Ἡ γὰρ ἐν Κυρίῳ δικαιοσύνη στήριγμα γίνεταί τῃς κατὰ τῶν ἀσεβῶν δικαίας κρίσεως. Πρὸς τὴν πολεμικὴν δὲ τοῦ Θεοῦ παρασκευὴν ἔρασαν, ὥς ταύτην ὁ Ἀπόστολος ἡμᾶς τὴν ὁπλίσιν ἐνδύσασθαι παραινεί. Ἐν Κυρίῳ οὖν τὸ ἀληθὲς τῆς δικαιοσύνης, ἥ ἐστὶ θώραξ τῆς ἐλπίδος. Ἡ δὲ ἐστὶ περικεφαλαία, ἐν ἡμῖν δὲ μίμησις, qua ratione nos ad armaturam istam induendam justitiæ veritas, ipsa vere spei lorica est; ipsa vere

ἔπιται δὲ, φησὶ, καὶ ἡ χρητικὴ οἶον ὁπλίσιν, κατὰ τῶν θλιβόντων Χριστὸν ἐν τῇ κατ' αὐτοῦ, καὶ τῇ κατὰ τῶν ἀγίων ἐπαναστάσει. Ταῦτα δηλοῦται καὶ τῷ δευτέρῳ ψαλμῷ. Τινὲς δὲ τὴν ὅλην ἄνωθεν οὕτως ἐξηγήσαντο ῥῆτιν· Θεοῦ πολλάκις ἐπαγγελαμένου βοῦθελν τῷ λαῷ, καὶ τοῦναντίον αὐτοῦς αἰχμαλωτῆρα παραδιδόντο, ὥς ἀσθενούντος κατεβῶν Θεοῦ. Δι-

A voces eorum sunt, qui a Deo misericordiam consequi quæerunt, quique crebro *veritatem* se negasse falsaque meditatatos esse consilientur. At in se rursum sermonem assumens propheta eosdem accusat, *consumptam* apud eos esse *veritatem*, atquo penitus in viis eorum *deficere* asserens. Cum autem in falsitate, id est in tenebris, ambularent, qui poterunt viis rectis incedere, qui Christum veram lucem et *veritatem* 673 sunt aversati?

Et vidit Dominus, et non placuit ei: quia non erat *judicium*; justum scilicet. Et vidit, et non erat *vir*. Nam et antea dixerat: «Veni, et non erat homo; vocavi, et non erat qui audiret⁷⁸.» Pro sua siquidem in homines benevolentia, toti civitati unius nomine peccata condonat. Ait enim in hunc modum apud Jeremiam: «Circuite vias Jerusalem, et quærite in plateis ejus, et videte si inveniat virum; si sit faciens fidem, et diligens misericordiam: et furo ipsi misericors, ait Dominus⁷⁹.» Fuerat vero et Sodomis se parciturum pollicitus, si quinque justos haberent⁸⁰. Cum enim civitates quinque complerentur, vel unicum de singulis postulabat. Eum igitur, qui operum justitia alios salvare queat, hoc etiam loco *defensorem* appellavit. Sed cum talem nullum reperisset, et eos ipse potentia sua (hanc enim *brachii* appellatione significavit) *ultus* est. Sustinuit vero et *misericordia*; aut secundum alios, *confirmavit*. Neque enim omnes perdidit, qui reliquiis conservatis vanum esse quod fuerat patribus pollicitus, non permisit. Postea ultimam eorum expugnationem significans, Deum adversus illos tanquam armatum ante oculos subjicit; ad quem et ista dicta sunt: «Tu metuendus es, et quis resistet tibi a furore tuo⁸¹?» Illis hæc patientibus, reliqui orbis terræ, inquit, timebunt vehementem adversus incredulos iram. Verum pro quo: *Et ultus est eos brachio suo*, habemus: *Et servavit sibi brachium suum* exponentes, nonnulli, omni illis adversus hostes, propter scelera, virtute destitutis, in Dei virtute per Christum victoriam et salutem non defuturum esse tradiderunt. Præterea, pro: *Et misericordia ejus sustinuit; et justitia ejus confirmavit* dicentes; *justitiam* in Domino, justii adversus impios *judicii* firmamentum esse addiderunt.

D Loquuntur vero tanquam de bellica Dei supellectile; adhortatur Apostolus⁸². Quæ est igitur in Domino *galea*; quæ autem in nobis, 674 imitatio tan-

Sequitur vero, aiunt, etiam quæ veluti judicialis est, armatura, adversus eos, qui Christum affligunt, sive in eam ipsi, sive in sanctos insurgant; quæ in secundo etiam psalmo declarantur. Quidam autem verba ista ad initio sic explicantur. Cum populo sæpe auxiliaturum se pollicitus esset Deus, eundem vero in captivitatem tradidisset, in Deum

⁷⁸ Isa. i, 2. ⁷⁹ Jerem. v, 1. ⁸⁰ Gen. xviii, 32.

⁸¹ Psal. lxxv, 8, ⁸² Ephes. vi, 11.

VARIÆ LECTIONES.

¹ γρ. ἔ. ² γρ. ἔ.

tanquam propter virium imbecillitatem pollicita non præstitisset; populus vociferabatur. Itaque eos arguens, in causa fuisse eorum peccata respondet, propter quæ non audire Deus et servare potuisse visus sit. Cum enim liberos suos mactarent, eorum exta inspicientes; *manus sibi sanguine, ut impietate labia polluebant*: unde, tanquam surgenibus ex semine laboribus, frustra torquebantur. Quas enim voluptates inde percipiebant, tanquam *ova aspidum* erant intempestiva, aut *araneæ tela*, quæ nocere potius, quam prodesse valent: imo quæ, si quidquam producant, nihil a *basilisco* differat, per quem et ipsi malorum *operum* auctorem diabolum anagogice intelligimus. At ex malis omnibus *vestimentum* contexuerunt, post communem mortem mala eorum *nequaquam operturum*, quæ ad sepulturam usque vires habitura sunt, Jobo teste ⁸³, qui se ad tumulum usque vigilasse scribit. Sunt vero, propter *malas cogitationes*, ærumnosi et miseri, qui *pacem* non habeant. Tanquam enim amissa judicandi vi, a *via* regia aberrantes sursum deorsum vagantur; ita siquidem *nequitiam* sectantur, ac si ea *lucem* sibi afflatura sit: cum *tenebras* pariat; ultionem nimirum, quæ eos ita præsentī istc futuroque sæculo apprehensura est: ut qui splendidissimus dies eis illuxerat, in *tenebras* convertatur; *ursique* in morem graviter, propter ademptos catulos, et tanquam *columba* assidue gement. Ait deinde: *Expectavimus judicium, et non est*, ut eos qui in peccatis suis immorati sunt, Dei etiam *defensione* excidisse demonstret. Significat autem *judicii* nomine illud ipsum, **675**quo sibi quique, vel quæ præstant ora sunt, eligunt; vel quæ relinquentes pereunt cum insurgentibus in eos hostibus, Dei auxilio destituuntur. Docet enim ipsos quæ eventura sunt, et qua ratione pœnitere oporteat, si remissionem consequi veliat: quo modo et David ipse priusquam templum construeretur, ejusdem non eversionem modo, sed *instaurationem* etiam prædixit. Nihil enim eorum quæ se invicem consequuntur, ignorat Deus. Postea sua ipsi vitia, sive ea in factis, sive in dictis versentur, accusantes, *recessimus*, aiunt, a *judicio*: quale est illud apud Davidem, psalmo quadragesimo nono: « Tu vero odisti disciplinam, et abjecisti sermones meos retrorsum ⁸⁴. » Nonnulli vero et illud: *Concepimus, et meditati sumus de corde*, in malos prophetas usurpari arbitrantur; ob idque indignatum Deum iram in eosdem *misericordia* temperatam induxisse. Non enim utilitate carere quamlibet Dei correctionem. Significat deinde Deum salutem, quæ pœnitentia paratur, iis, quos ulciscitur, conciliare, cum eorum *justitiam* et recte facta, tanquam *loricam*, induat; ita nos consolans ac si Dei *vestimentum* ipsi fieri valeamus, propter nos arma gerentis, ut timiditatem nostram erigat, propter quam et Giezi armati visi sunt angeli, cum id eorum natura non pateretur ⁸⁵.

⁸³ Job x, 19. ⁸⁴ Psal. xlix, 17. ⁸⁵ IV Reg. vi, 47.

VARIÆ LECTIONES.

⁸⁶ P γρ. καί. q ενδυμα.

10-κα'. Καὶ φοβηθήσονται οἱ ἀπὸ δυσμῶν τὸ ἄρμα Κυρίου, καὶ οἱ ἀπ' ἀνατολῶν ἡλίον, τὸ ἔνθεμα τὸ ἐνδοξον. Ἦξει γὰρ ὡς ποταμὸς βίαιος ἡ ὀργὴ παρὰ Κυρίου, ἥξει μετὰ θυμοῦ, καὶ ἦξει ἐνεκα Σιών ὁ ρυόμενος, καὶ ἀποστρέψει ἀσεβείας αὐτοῦ Ἰακώβ, κ. τ. λ.

Πόλεμιον εἰπὼν τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ τὸν Θεὸν διὰ τὰς πολλὰς αὐτῶν ἀσεβείας, ἐπὶ τὴν κλήσιν μέτεισι τῶν ἐθνῶν, καὶ τὴν Χριστοῦ παρουσίαν. Τὸ πᾶν δὲ γένος ἀνθρώπων διὰ τῶν ἀνατολῶν ἐδήλωσε καὶ δυσμῶν, οἱ φοβηθήσονται τὸν Κύριον. « Ἀρχὴ γὰρ σοφίας, φόβος Κυρίου. » Ἦς οὐ μετέλαβεν Ἰσραὴλ, ἀλλ' ἐκείνοι, περὶ ὧν ἔλεγεν. « Ἰδοὺ οὗτοι πόρρωθεν ἤξουσιν, » καὶ τὰ ἐξ ἧς δι' ὧν ἐδήλου τὰ τέσσαρα κλίματα, ὅσα δὲ φόβος Θεοῦ προξενεῖ δηλοῖ τὸ « Μακάριος ἀνὴρ ὃ φοβούμενος τὸν Κύριον. » Καὶ τό, « Οὐκ ἔστιν ὑπέρβλημα τοῖς φοβουμένοις αὐτόν. » Καὶ τό, « Φόβος Κυρίου παιδεία, καὶ σοφία. » Καὶ τό, « Φόβος Κυρίου προστιθῆσιν ἡμέρας. » « Ὅν οὐκ Ἰουδαίοις δώσιν, ἀλλὰ τοῖς ἔθνεσιν ἐπαγγέλλεται. Καὶ ἐν ἑτέρῳ γὰρ προφητῇ τοῖς μέν φησιν. « Οὐκ ἔστι μου θέλημα ἐν ὑμῖν, λέγει Κύριος παντοκράτωρ. Καὶ θυσιάς οὐ προσδέξομαι ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν. Περὶ δὲ τῶν ἐθνῶν. « Δι' οὗτο ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου δεδόξασται τὸ ὄνομά μου, ἐν τοῖς ἔθνεσι. » Τῆς δὲ τούτων σωτηρίας αἰτῶν. Ἦξει γὰρ ὡς ποταμὸς βίαιος καὶ ὀργὴ παρὰ Κυρίου. Ἦξει μετὰ θυμοῦ. Ὀργῆς δὲ καὶ θυμοῦ οὕτε τὸ Ἑβραϊκόν, οὕτε οἱ λοιποὶ μέμνηνται. Οὐδὲ γὰρ εὐλογον ἐν ἀγαθῶν ἐπαγγελίαις. Ὁ γὰρ Ἀκύλας φησίν, « Ὅτι ἐλεύσεται ὡς ποταμὸς πνεῦμα Κυρίου σύσσημον ἑαυτῷ. Ὁ δὲ Σύμμαχος. » Ἦξει ὡς ποταμὸς θάλλων τὸ πνεῦμα Κυρίου. Ἐπειγεί καὶ ἦξει. Ὁ δὲ Θεοδοτίων. Ἦξει γὰρ ὡς ποταμὸς πολιορκητής. Πνεῦμα Κυρίου ἐσημειώθη ἐν αὐτῷ. Πῶς δὲ ὡς ποταμὸς βίαιος ἦξει τὸ πνεῦμα Κυρίου, ἐδήλωσεν ἐν ταῖς Πράξεσιν, « Ὅτε συνηγμένων ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐγένετο ἄφωνο ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἦχος, ὥσπερ φερομένης πνοῆς βίας, » καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Ὁν τέλος, καὶ τὸ, « Ἐπληρώθησαν ἅπαντες Πνεύματος ἁγίου. »

ipse Domini spiritus venturus sit, eo indicavit, quod in Actis : « Cum essent in unum omnes congregati, factum esse de repente sonum, tanquam spiritus violenti », et quæ sequuntur, legitur : quibus tandem omnes esse Spiritu sancto repletos concluditur.

Ἀλλὰ καὶ σημείων, φησιν, ἑαυτῷ. Τοῦτο γὰρ τῆς ἰδίας ἀναλήψεως ἔθετο σημείων λέγων. « Ἐάν μὴ ἀπέλω, ὁ Παράκλητος οὐκ ἔρχεται. » Καὶ πάλιν. « Ὅτ' ἂν ἀπέλω, ἀποστελὼ ὑμῖν τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας. » Ἀντὶ δὲ τοῦ. Ἦξει ἐνεκεν Σιών ὁ ρυόμενος, Ἀκύλας, καὶ ἐλεύσεται τῇ Σιών ἀρχιστεῦων, φησιν. Ὁ δὲ Σύμμαχος. Καὶ ἦξει τῇ Σιών ἀρχιστεῦων. Ἐλεγε γὰρ ὁ Σωτήρ. « Οὐκ ἤλθον, εἰ μὴ εἰς τὰ ἀπολωλῶτα πρόβατα οἴκου Ἰσραὴλ. » Καὶ Παῦλος δὲ φησὶ. « Λέγω γὰρ Χριστὸν διάκονον γεγενῆσθαι περιτομῆς ὑπὲρ ἀληθείας Θεοῦ, εἰς τὸ βεβαιῶσαι τὰς ἐπαγγελίας τῶν πατέρων, τὰ ἐξ ἔθνη ὑπὲρ

VERS. 19-21. Et timebunt qui sunt ab occidentē, nomen Domini, et qui ab ortu solis, nomen inclytum. Veniet enim quasi fluvius violentus ira a Domino : veniet cum furore : et veniet propter Sion qui liberat, et avertet 676 impiales Jacob, etc.

Postquam Israeli propter multam eorum impietatem infensum esse Deum demonstravit, ad gentium vocationem, ipsumque Christi adventum sermonem convertit. Significavit autem Orientis Occidentisque nomine, hominum genus universum, quos Domini timor esset occupaturus. Principium namque sapientiæ timor Domini⁶⁶ : cujus esse particeps noluit Israel ; sed illi, de quibus istud usurpavit : « Ecce hi de longe venient⁶⁷, et quæ deinceps : quibus verbis quatuor mundi cardines, sive plagas demonstravit. Quanta vero ea sint, quæ Domini timor nobis conciliat, Scriptura patuerit, ubi ait : « Beatus vir qui timet Dominum⁶⁸. » Et istis : « Non est inopia timentibus Dominum⁶⁹. » Et istis etiam : « Timor Domini disciplina et sapientia⁷⁰. » Et istis : « Timor Domini dies addit⁷¹ ; quem se non Judæis, sed gentibus esse daturum pollicetur. Deinde apud prophetam alium istos quidem in hunc modum alloquitur : « Non est mea voluntas in vobis⁷², dicit Dominus omnipotens, et hostias non suscipiam de manibus vestris. » De gentibus autem ista inquit : « Ab ortu enim solis usque ad occasum glorificatum est nomen meum in nationibus⁷³. » Sed est earum salutis causa, quod venturum, quasi fluvium violentum, et iram a Domino cum furore dixit. Quo loco, neque iræ, neque furoris Hebraica lectio, cæterique interpretes, meminerunt, sicut in bonorum promissione fuerat rationi consentaneum. Ita enim Aquila : Quia veniet tanquam flumen spiritus Domini signaculum ipsi. Symmachus autem : Veniet tanquam fluvius terens spiritus Domini. Urget, et veniet. Theodotio vero : Veniet enim tanquam fluvius oppugnans. Spiritus Domini signatus est in eo. Qui autem, 677 tanquam fluvius violentus, quod in Actis : « Cum essent in unum omnes congregati, factum esse de repente sonum, tanquam spiritus violenti⁶⁶, » et quæ sequuntur, legitur :

Verum et signaculum ipsi ait. Hanc enim ascensionis suæ significationem et notam dederat ; cum, nisi abivisset, Paracletum non venturum ; cum rursus abivisset, sanctum apostolis se missurum Spiritum dixerat⁶⁸. Sed enim quo loco, veniet propter Sion, qui liberat, habemus, et veniet qui Sion propinquus est, interpretantur Aquilas et Symmachus. Neque enim se nisi ad oves, quæ perierant de domo Israel, missum esse Salvator reticuit⁶⁹. Scribit in hunc modum præterea et Paulus : « Dico enim Christum Jesum ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem Dei, ut confirmaret pro-

⁶⁶ Psal. cx, 10. ⁶⁷ Isa. lx, 4. ⁶⁸ Psal. cxl, 1. ⁶⁹ Psal. xxxiv, 40. ⁷⁰ Prov. xv, 33. ⁷¹ Prov. x, 27. ⁷² Malach. i, 10. ⁷³ ibid. 11. ⁷⁴ Act. ii, 2. ⁷⁵ Joan. xv, 26. ⁷⁶ Matth. xv, 24.

missiones patrum; gentes autem propter misericordiam glorificarent Deum ⁷⁷. » Arunt vero nonnulli, quemadmodum superius ⁷⁸, postquam iræ adversus Judæos meminisset, et misericordiæ postea mentionem fecisse, cum misericordia confirmasse se dixit: sic et hoc loco, postquam furoris et iræ meminit, salutem per Christum adiecisse, cum venturum eum affirmavit propter Sionem, qui liberat; de peccatis nimirum, de morte, de corruptione etiam, de dæmonum tyrannide denique intelligens. Dicis rursum ipso Sionis nomine, sanctam Ecclesiæ administrationem, piumque institutum significari. Verum pro quo: *Et averlet impietates Jacob*, habemus: *Et iis qui aversati fuerunt impietatem Jacob*, dixit Symmachus; Aquilas autem: *Et iis, qui aversati fuerint inconstantiam Jacob*. Iis enim veniet, eosque liberabit; seipsos autem, qui non convertentur, accusabunt. *Et hoc est*, inquit, *eis a me testamentum*. Quondam vero? *Spiritus meus, qui est in te*: quem **678** cum apostolis largiretur, aiebat: « Accipite Spiritum sanctum; si cui remiseritis peccata, remittuntur ⁷⁹. » Istud igitur est *Novum testamentum*, mysteriique illius summa, quod est in te, qui propinquus es, et qui liberas: quem esse de radice Jessæ dixit ⁸⁰, cum Spiritum Domini super eum requieiturum affirmavit: cuius item et ipse discipulos ideo participes efficit, ut eundem et ipsi deinceps in dignos et benemeritos conferrent. *Verba* porro, quæ locutus est Christus, *testamentum meum* sunt, inquit, *in sempiternum duratura*. Ait enim hunc in modum Salvator: « Cælum quidem et terra transibunt; verba autem mea nunquam transierint ⁸¹. » Est igitur apertissimum redemptionis argumentum, *Spiritu sancti* participem fieri, linguaque ipsa (dicunt quidam) verbum veritatis accipere, ut est apud Paulum his verbis: « Prope te est verbum, in ore tuo, et in corde tuo ⁸². » Accepimus enim verbum fidei, quod salutarem justitiæ confessionem conciliat. Ita namque impium Christus justificat, qui se jamdudum, veluti nebulam ejus iniquitates abstersisse clamitat. Quod quidem cum in nobis perpetuo situm sit, idem ipse in posteros etiam nostros, qui fideles semper turtur, transmissurus est. Sunt vero qui totum sic explicant, ut dicant Deum sicut olim fœdus pepigit cum Abrahamo, cum hostias in promissionum gratiam obtulit ⁸³; ut legem deinde simili ratione per Moysen tradidit, ita etiam nunc per prophetam testamento se cum populo pacis verbis istis significare, quæ vim suam, suumque robur, non ista solum, sed futura etiam ætate, habitura sint si velint peccata sua pœnitundine abstergere. Ita enim Deum quæ sit pollicitus præstare, pœnitentibus nimirum, et dignis.

CAP. LX.

679-680 Vers. 1-22. *Illuminare, illuminare, Jerusalem, venit enim lumen tuum, et gloria Domini super te ora est. Ecce tenebræ operient terram, et caligo super*

⁷⁷ Rom. xv, 8, 9, ⁷⁸ Isa. l, 1 seqq. ⁷⁹ Joan. xx, 22. ⁸⁰ Isa. xi, 1. ⁸¹ Luc. xxi, 35. ⁸² Rom. i, 8. ⁸³ Gen. xiii, 1 seqq.

ἡλέους δοξάσαι τὸν Θεόν. » Φασὶ δὲ τινες: Ὅτι περ ἀνωτέρω μνησθεὶς τῆς κατὰ τῶν Ἰουδαίων ὁργῆς, ἐμνήσθη καὶ τῆς ἐν ὑστέροις ἐλεημοσύνης εἰπὼν, « Καὶ τῇ ἐλεημοσύνῃ ἤσθητρίσαστο: » οὕτω καὶ νῦν ὁργὴν εἰπὼν, καὶ θυμὸν, τὴν διὰ Χριστοῦ σωτηρίαν ἐπὶ τρυφεύειν εἰπὼν. Καὶ ἤξει ἔνεκεν Σιών ὁ ῥύσμενος, ἐξ ἁμαρτιῶν δηλονότι, θανάτου τε, καὶ φθορᾶς, καὶ δαιμόνων ὠμότητος. Σιών δὲ πάλιν, τὸ θεοσεβὲς τῆς Ἐκκλησίας πολίτευμα. Ἀντὶ δὲ τοῦ, [Καὶ] ἀποστρέψει ἀσεβείας ἀπὸ Ἰακώβ, ὁ Σύμμαχος. Καὶ τοῖς ἀποστρέψασιν ἀσεβείαν ἐν Ἰακώβ. Ὁ δὲ Ἀκύλας. Καὶ τοῖς ἀποστρέψασιν ἀσεβείαν ἐν Ἰακώβ. Τούτοις γὰρ ἤξει, καὶ τούτους ῥύσεται. Ἐαυτοὺς δὲ μὴ ἐπιστρέφοντες αἰτιάσονται. Καὶ αὕτη, φησὶν, αὐτοῖς ἢ παρ' ἐμοῦ διαθήκη. Τίς δὲ αὕτης; Τὸ πνεῦμα τὸ ἐμὲν, ὃ ἐστὶν ἐπὶ σοί, ὃ διδοὺς τοῖς μαθηταῖς ἔλεγε: « Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον. Ἐάν τις ἀφῇται τὰς ἁμαρτίας, ἀφίεται αὐτῷ. » Τοῦτο τοίνυν ἡ Καινὴ Διαθήκη, καὶ τοῦ μυστηρίου τὸ κεφάλαιον, ὅπερ ἐστὶν ἐν σοὶ τῷ ἀρχιστεῖ, καὶ ῥυομένων, ὃν ἐκ τῆς ῥίξης ἐφάσκειν Ἰεσσαί, ἐπαναπαύεσθαι λέγων ἐπ' αὐτὸν Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Οὐ δὲ μετέδωκε τοῖς μαθηταῖς, ὡς ἂν καὶ αὐτοὶ μεταδόσιν ἄλλοις. Τὰ δὲ ῥήματα, ἃ λελάληκεν ὁ Χριστὸς, διαθήκη μου, φησὶν, ἐστὶ, καὶ μένει εἰς τὸν αἰῶνα. Καὶ ὁ Σωτὴρ δὲ ἔλεγεν: « Ὁ οὐρανὸς, καὶ ἡ γῆ παρελεύσεται: αἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσι. » Σαφεστάτη τοίνυν τῆς λυτρώσεως ἀποδείξις, τὸ ἐν μεθέξει γενέσθαι Πνεύματος ἁγίου, δι' οὗ καὶ τὸ τῆς υἱοθεσίας φέρεται καύχημα, καὶ τὸ λαβεῖν, φασὶ τινες, ἐν γλώττῃ τὸ ῥῆμα τῆς πίστεως, Παύλου λέγοντος: « Ἐγγύς σου τὸ ῥῆμά ἐστιν. Ἐν τῷ στόματί σου, καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου. » Ἐλάβομεν γὰρ τὸ ῥῆμα τῆς πίστεως, τὴν σωτήριον ὁμολογίαν δικαιοσύνης πρόξενον. Δικαιοὶ γὰρ οὕτω τὸν ἀσεβῆ Χριστὸς ὁ πάλαι βοῶν: « Ἀπῆλειψα ὡς νεφέλην τὰς ἀνομίας σου. » Ὅπερ ὃν ἐν ἡμῖν ἀεὶ, καὶ τοῖς μεθ' ἡμᾶς παραπέμπεται ὥσων ἀεὶ τοὺς πιστεύοντας. Τινες δὲ οὕτως τὸ πᾶν ἐξηγήσαντο: Θεὸς διαθήκην θέμενος πρὸς Ἀβραάμ, ἦν ἡ καὶ τὰς θυσίας ἐπὶ ταῖς ἐπαγγελίαις πεποιήται: καὶ διὰ Μωσέως δὲ καὶ ὁμοιον τρόπον νομοθετήσας: καὶ νῦν διὰ τοῦ προφήτου διατίθεσθαι φάσκει διὰ τῶν λαλουμένων πρὸς τὸν λαόν, ἃ τὴν ἰσχὺν ἔξει οὐ μόνον ἐπὶ τῶν παρόντων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐσομένων, εἰ θέλειεν διὰ μετανόας ἀπαλεῖψεν τὰς ἐαυτῶν ἁμαρτίας. Οὕτω γὰρ Θεὸς τὰς ἐπαγγελίας πληροῖ, μετανοοῦσιν οὐκ ἀναξίους διδοῦς.

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

α-κβ'. Φωτίζον, φωτίζον, Ἰερουσαλήμ. Ἡμεῖς γὰρ σου τὸ φῶς, καὶ ἡ δόξα Κυρίου ἐπὶ σὲ ἀνατέταλκεν. Ἰδοὺ σκοτὸς καλύψει γῆν, καὶ γνόφος

ἐπ' ἐσθνη. Ἐπὶ δὲ σὲ φανήσεται Κύριος, καὶ ἡ δόξα αὐτοῦ ἐπὶ σὲ ἐξοθήσεται. Καὶ πορεύσονται βασιλεῖς τῷ φωτί σου, καὶ ἔσθνη τῇ λαμπρότητί σου. Ἄρον κύκλῳ τοὺς δαβαίμους σου, καὶ ἴδε συναγμένα τὰ τέκνα σου. Ἰδεὺ ἦκασιν πάντες οἱ υἱοὶ σου μακρόθεν, καὶ αἱ θυγατέρες σου ἐπ' ὤμων ἀρθήσονται. Τότε δόξη, καὶ φοβήθησι, καὶ ἐκστήσῃ τῇ καρδίᾳ, ὅτι μεταβαλεῖ εἰς σὲ πλοῦτος θαλάσσης, καὶ ἔθνη, καὶ λαοί, κ. τ. λ.

Χριστοῦ παρουσίαν εὐαγγελισάμενος, πρῶτους βούλεται μεταλαβεῖν αὐτῆς τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ, κατὰ τὸ· «Οὐκ ἀπεστάλην εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ.» Ὁ καὶ τοῖς μαθηταῖς παρήγγελλεν, ἀπαγορεύσας αὐτοῖς εἰς ὁδὸν ἐθνῶν μὴ πορεύεσθαι, μηδὲ εἰς πόλιν Σαμαρειτῶν. Οἱ καὶ ἔλεγον· «Ὑμῖν ἦν πρῶτον ἀναγκαῖον κηρυχθῆναι τὸν λόγον.» Χριστὸς δὲ ἦν τὸ φῶς, καὶ ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ ζωὴ, καὶ τὸ φῶς, τὸ φωτίζον πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον· ἐξ οὗ τὴν Ἰερουσαλήμ, δηλονότι τοὺς ταύτης οἰκήτορας, φωτισθῆναι προτρέπεται, αὐτῆς τε εἶναι ψῆσι προηγουμένως τὸ φῶς, διὰ τε τὴν ἐπαγγελίαν τῶν πατέρων, καὶ τὴν περὶ Χριστοῦ ταύτην παρὰ τῶν προφητῶν κεκηρύχθαι. Διὰ τοῦτο γὰρ οὐχ ἀπλῶς φῶς εἶπεν, ἀλλὰ τὸ φῶς ἀναφορικῶς, οὐπερ εἰ μετέσχε, διέμεινεν ἂν ἐν εἰρήνῃ μέχρι παντός, κατὰ τὸ· «Εἰ ἔγνωσ καὶ σὺ τὰ πρὸς εἰρήνην.» Αὐτῆς δὲ μὴ δεξαμένης, ἐπιφέρει· «Νῦν δὲ ἤξουσιν ἡμέραι ἐπὶ σέ, καὶ τὰ ἐφεξῆς. Παύων τε τῶν νῦν λεγομένων ἐξέπεσεν ἐπαγγελίαν, αἱ τάχα ἂν αὐτῇ ἐγένοντο καὶ σωματικῶς. Ἄμα τε γὰρ τοῦ φωτός, καὶ τούτων ἐστέργητο. Τὸ δὲ Ἰερουσαλήμ οὐ κείται παρὰ τοῖς ἄλλοις. Ἀλλ' ὁ μὲν Ἀκύλας Ἀνάστηθι, φωτίζου, φησὶν, ὅτι ἦλθεν φῶς σου. Καὶ Σύμμαχος ὁμοίως, καὶ τὸ Ἑβραϊκόν, ὡς εἶναι τὸν λόγον πρὸς τοὺς δεδεγμένους τὸν εἰρημὸν λυτρωτὴν, ἢ ἀγχιסתῆ, οὗς ἔλεγεν ἐξ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν τοῦνομα Κυρίου φοβηθήσεσθαι.

Τὸ οὖν θεοσεβὲς τοῦτο πολίτευμα, πόλις καλεῖται Θεοῦ, καὶ Ἰερουσαλήμ. Παρ' αὐτῇ γὰρ πρώτη συνίστατο προφητῶν τε καὶ θεοσεβῶν ἀνθρώπων χορὸς. Οἱ δὲ τὴν παρουσίαν αἰεὶ προσδοκῶντες Χριστοῦ, τὸν βλον κατέστρεψον διακείμενοι, ὡς καὶ μέχρι θανάτου καταδύσεται διὰ τὴν αὐτῶν ἐλευθερίαν. Ὅθεν ὡς ἐν σκότῳ καθημένοι τοῦ φωτός Χριστοῦ τὴν παρουσίαν εὐαγγελίζεται, ὡς πρὸς τῇ πρώτῃ παρουσίᾳ, καὶ τῇ δευτέρᾳ τὸν λόγον ἀρμόττειν, περὶ ἧς ἔλεγεν ὁ Σωτὴρ· «Καὶ βλῶνται τὸν γῆδον τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τὰ ἐξῆς· ἐν οἷς τοὺς ἀγγέλους συνάξειν λέγει πανταχόθεν τοὺς ἐκλεκτούς. Καὶ πάλιν· «Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ γῆδον τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ.» Εἴτα περὶ διακρίσεως εὐσεβῶν τε λέγει, καὶ ἀσεβῶν, ὡς προβάτων καὶ ἐρίφων, τῶν μὲν παραδιδόμενων πυρὶ,

gentes. Super te autem apparebit Dominus, et gloria ejus in te videbitur. Et ambulant reges in lumine tuo, et gentes in splendore tuo. Leva in circuitu oculos tuos, et vide omnes congregatos filios tuos. Ecce venerunt omnes filii tui de longe, et filiae tuae super humeros portabuntur. Tunc videbis, et gaudebis, et timebis, et stupebis corde, quoniam transferentur in te divitiæ maris, et gentium, et populorum, etc.

681 Christi adventu denuntiatio, ejus primum fieri participes Israelitas postulat, juxta illud: «Non sum missus, nisi ad oves quæ perierunt domus Israel⁶.» Quod apostolis etiam significavit, cum ne in viam gentium abirent, neque in civitates Samaritanorum, præcepit⁷. Qui et ipsi quoque Judæis primum sibi necessario verbum esse promulgandum docuerunt⁸. Erat vero Christus ipse lumen, et veritas, et vita: *Lumen*, inquam, «quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum⁹;» quo *Jerusalem* ipsam, id est ejus incolas, *illuminari* postulat qui principaliter *lumen* est; sive ad patrum promissionem respicias; sive ad ea, quæ per prophetas ita de Christo dicta sunt et promulgata. Ob id enim non simpliciter, sed relative *lumen* appellavit; cujus si particeps fuisset, pacem habuisset perpetuam, juxta illud: «Si cognovisses et tu quæ pacis sunt¹⁰.» Sed quia eam non admisit, intulit: «Nunc autem venit dies in te¹¹,» et quæ deinceps. Imo et omnibus, quæ adhibentur hoc loco, promissionibus excidit; quibus fortasse corporaliter positura fuerat. Est enim cum *lumine* et istis quoque privata. Neque vero *Jerusalem* apud illos reperias, cum *Exsurge, illuminare, quoniam venit lumen tuum* habeant Aquilas et Symmachus, ipsaque adeo Hebraica lectio; ut sermo sit ad eos, qui dictum Redemptorem, vel vicinum exceperint; quos superius¹² ab ipso solis ortu et occasu nomen Domini dixit esse formidaturos.

682 Hoc igitur sanctum est et pium vitæ institutum, quod civitatem Dei, et *Jerusalem* appellavit; in qua primum cœpit prophetarum piorumque virorum chorus institui; qui Christi adventum semper expectantes, eam etiam moriendo fidei constantiam retinuerunt, ut suæ libertatis asserendæ gratia mortem subiturum esse non ambigerent. Atque inde est, quod ipsis, tanquam in *tenebris* sedeant, *luminis* Christi adventum denuntiat: ut primo non solum adventui, sed alteri etiam conveniat oratio, de quo sunt ista Salvatoris: «Et videbunt Filium hominis venientem in nubibus cœli¹³,» cæteraque deinceps: in quibus electos ab angelis undique coactum iri significat. Et rursum: «Cum autem venerit Filius hominis in gloria sua¹⁴.» De piorum deinde ab impiis, tanquam ovium ab hædis, sepa-

⁶ Matth. xv, 24. ⁷ Matth. x, 5. ⁸ Act. xiii, 46. ⁹ Joan. i, 9. ¹⁰ Luc. xix, 42. ¹¹ ibid. 43. ¹² Isa. lix, 1 seqq. ¹³ Luc. xxi, 27. ¹⁴ Matth. xxv, 31.

ratione adjiciens, istos quidem in ignem abituros A τῶν δὲ ἀνακλυομένων εἰς τὸν νέον αἰῶνα, καθ' ὅν
 esse; illos autem in novum sæculum revocatum iri οὐκ ἔσονται φωστῆρες σωματικοί, Χριστοῦ τοῦ τῆς
 significat, in quo nulla futura sint corporea lumi- δικαιοσύνης ἡλίου πρὸς φωτισμὸν ἐπιρχοῦντος· ὅτε,
 naria: Christo ipso, qui Sol est justitiæ¹⁵, lucem κατὰ τὸν ἱερῶτατον Παῦλον, οἱ νεκροὶ ἐν Χριστῷ
 abunde præstante et suggerente: quo tempore nimi- ἀναστήσονται πρῶτοι, οἱ δὲ περιλειπόμενοι ἐν νεφέ-
 rum, juxta sacratissimi Pauli sententiam: « Qui λαις ἀπαντῶντες ἔσονται σὺν Χριστῷ. » Τοῖς οὖν
 mortui sunt in Christo, primi resurgent: qui au- τοιοῦτοις τότε προσφωνῶν ὁ λόγος ἔρε· « Φωτίζου,
 tem relictis, in nubibus cum Christo occurrent¹⁶. » Ἱερουσαλήμ· ἡ κατὰ τοὺς ἄλλους· Ἀνάστηθι,
 Tales igitur tum compellans inclamabit oratio: φωτίσθητι. Καὶ ἔρα εἰ μὴ σαφῶς διὰ τοῦ ἀνάστηθι,
Illuminare, Jerusalem, vel, ut cæteris placet: *Ex- τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν ἔδειξεν, ἣν ποιήσει τὸ φῶς*
surge, illuminare. Et vide, si non aperte ipso *exsur- ἀκτίσιν ἰδίαις ἀναζωπυροῦν τοὺς νεκρούς, οἱ καὶ*
 gendi verbo, mortuorum resurrectionem indicarit, ἀναστάντες, ὅφονται τὴν δόξαν αὐτοῦ. Διὸ νῦν ἐπι-
 quam radiis suis lux ipsa mortuos recreans præ- ἀγει· Καὶ ἡ δόξα Κυρίου ἐπὶ σὲ ἀνατέταλκεν·
 bitura est; qui postquam excitati fuerint, ejus δηλαδὴ τὴν νέαν τοῦ Θεοῦ πλὴν, ἣν φωτίζει μόνη·
 gloriam intuituri sint. Quo factum est, ut statim Χριστός. Τοῖς γὰρ ἀσεβέσι σκοτός ἀποκαίται, ὃ
 gloriam Domini in eam apparuisse adjiceret, novam B δηλῶν φησιν· Ἰδοὺ σκοτός καλύψει τὴν γῆν, καὶ
 Dei civitatem, quæ sola per Christum *illuminatur*, γνόφος ἐπ' ἔθνη. Ἐπὶ δὲ σὲ ἀνατελεῖ Κύριος,
 intelligens. Impiis enim reconduntur *tenebræ*: quod κατὰ τοὺς λοιπούς. Δεῖ γὰρ πρῶτον φωτὸς ἀνατελεῖς
 ut significaret, iis ipsis *terram* quidem *opertam* *fore*, τοῖς μέλλουσι θεοφοῖς γενέσθαι τῆς τοῦ Μονογενοῦς
et gentes caligine dixit: sed in Jerusalem, ser- τοῦ Θεοῦ διέξως, ὃς δόξα λέγεται τοῦ Πατέρος. Ἐν
 vandum alios, *exoriturum esse Dominum*. Decet αὐτῷ γὰρ, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ σὺν αὐτῷ δοξάζεται.
 enim *luminis* ortu eos primum illustrari, qui Uni- Ὁρῶντες γὰρ τὸν Ὑῖον, ὥρμεν τὴν μεγαλειότητά,
 genitum Dei Patris *gloriam* nuncupatum, contem- καὶ δόξαν τοῦ Πατέρος, ὃς γέ φησι· « Πάτερ, δό-
 platuri⁶⁸³ sunt: cum in ipso, et per ipsum, et ξασόν σου τὸν Ὑῖον, ἵνα καὶ ὁ Υἱός σου δοξάζῃ
 cum ipso glorificetur. Cum enim Filium videmus, σ. »
 Patris majestatem *et gloriam* intuemur, qui dixit: Pater, glorifica Filium tuum, ut et Filius tuus glo-
 rificet te¹⁷. »

Verum quod habet Isaias: *Ecce tenebræ operient* C
terram, et caligo super gentes, et gloria Domini in
te videbitur; ad primum adventum referentes nonnulli, non tanquam Christo terris illucēte, *te*
tenebræ gentes operturæ sint, quas esse *illuminatas* καλύψει τὴν γῆν· ἐπὶ δὲ σὲ φανήσεται Κύριος· ἐπὶ τῆς
 constat, dici arbitrantur: sed quod hic futurum πρώτης ἐκλαβόντες παρουσίας τινὲς, οὐχ ὡς μελόν-
 dicitur, esse jam significari: id est, *operire*. Quo τῶν φασὶ τῶν ἔθνων σκοτισθῆσεσθαι, τῷ κόσμῳ
 enim tempore Israelitis primum illuxit Christus, λάμψαντος τοῦ Χριστοῦ. Πεφωτισται γὰρ. Ἄλλ' ὃ
tenebris adhuc *gentes* offundebantur; cum nondum μέλλων ἐνταῦθα χρόνος τὸν ἐνεστώτα δηλοῖ, τοῦτ'
 ad eos gratia pervenisset, sed suam ipse Judæis ἔστι καλύπτει. Χριστοῦ γὰρ πρῶτοις τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ
gloriam patrandis miraculis demonstraret. Sunt præ- ἐπιλάμψαντος, ἐπὶ τὰ ἔθνη σκοτῶ κεκράτητο, πρὶν
 terea nonnulli, qui quod *Et caligo super gentes* ἐπ' αὐτὰ μεταστῆναι τὴν χάριν. Τότε γὰρ Ἰουδαίοις
 Isaias dixit, ad tempora referant, quibus justa pati τὴν οἰκίαν θαυματουργῶν ἐπεδείκνυτο δόξαν. Τινὲς
 hostes contigit. *Ambulabunt vero reges*, ait, in *lu- δὲ τὸ, γνόφος ἐπ' ἔθνη*, φασὶν ὅτε πάχουσιν οἱ
mine tuo, et gentes in splendore tuo: ut *gentium* ἐχθροὶ τὰ δίκαια. Πορεύονται δὲ, φησὶ, βασιλεῖς
 vocationem a Judæorum incredulitate et pertinacia τῷ φωτὶ σου, καὶ ἔθνη τῇ λαμπρότητι σου, τὴν
 profectam esse ostenderet. Intelligendum est autem κλήσιν δηλῶν τῶν ἔθνων ἐκ τῆς ἐκείνων ἀπειθείας
 duo eorum, qui salvantur, genera reperiri. Alte- γεγεννημένην. Διὸ δὲ νοήσομεν τάγματα σωζομένων·
 rum quidem piorum apud Judæos Deique aman- τῶν τε παρ' Ἰουδαίους, θεοφιλῶν, οἱ διὰ πίστεως
 tum; qui fide perfecti, promissiones minime τελειωθέντες οὐκ ἐκομίσαντο τὰς ἐπαγγελίας, τοῦ
 adepti sunt; cum Deus præstantius aliquid de nobis D Θεοῦ κρεῖττον τι περὶ ἡμῶν προβλεψαμένου, ἵνα μὴ
 prævideret, ut sine nobis minime consummarentur. χωρὶς ἡμῶν τελειωθῶσιν· οἱ καὶ τοῖς τοῦ θανάτου
 Qui item in mortis regionibus immorantes Christi χωρὶς ἐνδιέτρεχον τὴν παρουσίαν Χριστοῦ περι-
 adventum exspectarunt. Ideoque, cum ad eum μένοντες. Διὸ πέμψας Ἰωάννης ἡρώτα· « Σὺ εἰ ὁ
 misisset Joannes quæsit, illene esset, qui veni- ἐρχόμενος, ἢ ἕτερον προσδοκῶμεν; » οὗς εἰαγγελιζό-
 ret, an alium deceret exspectare¹⁸. Qui denique μενος τὴν εἰς αὐτοὺς τοῦ Χριστοῦ ἀάδοον, φησὶν·
 de Christi ad se adventu commoti: *Exsurge* istud Ἀνάστηθι, φωτίσθητι. Ἦλθεν γὰρ τὸ φῶς σου,
 est *illuminare, quia venit lumen tuum*, id est, quod τοῦτ' ἔστιν, ὃ προσεδόχας. Τούτων οὖν τῇ πρῶτον
 τάγμα. Δεύτερον δὲ, τὸ τῆς ἐξ ἔθνων Ἐκκλησίας, ὃ
 δὴ συνῆψεν ὁ Παῦλος τῷ πρώτῳ λόγῳ· « Ἀρ' οὖν
 οὐκ εἶτε ζῆνοι καὶ πάροικοι, ἀλλὰ συμπολίται

¹⁵ Malach. iv, 2. ¹⁶ IThess. iv, 15, 16. ¹⁷ Joan. xvii, 1. ¹⁸ Matth. xi, 3.

VARIÆ LECTIONES.

* γρ καλύψει γῆν, καὶ γνόφος.

τῶν ἁγίων, καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Ἐν οἷς ἔστιν εἶναι A
τὰ ἔθνη συγχληρονόμα, καὶ σύσσωμα, καὶ συμμέ-
τοχα τῆς ἐπαγγελίας ἐν Χριστῷ. »
junxit Apostolus, ubi *jan* non esse hospites et advenas, sed concives sanctorum ¹⁸, illaque quæ
sequuntur, colligit : in quibus etiam gentes esse cohæredes, et concorporales, **684** et comparticipes
in Christo ¹⁹ significatur.

Εἰκότως οὖν εὐαγγελισάμενος νῦν τῷ πρῶτῳ
τάγματι ἐπέφησε· Καὶ πορεύονται ἔθνη τῷ
φωτὶ σου, δεικνὺς κοινὸν ἀμφοτέροις τὸ φῶς τοῖς
τῆς ἐκκλησίας, καὶ ὑστερον, καὶ τὴν *λυμπρό-*
τητα, ἣν ἡ φύπου παντὸς ἀπόσηξίς ἀπεργάζεται.
Ταύτη γὰρ καὶ οἱ τῶν ἔθνων χρήονται βασιλεῖς,
καθαίρονται τῇ τῶν θείων μυστηρίων δυνάμει, ὃ
δὴ καὶ ἡμεῖς διὰ τῶν ἔργων ὁράται. Εἴτα ἐπειδὴ
ἔθνων ἐμνημόνευσε, καὶ βασιλέων ἔθνων, ἀκολού-
θως· τὴν προτέραν τοῦ Θεοῦ πόλιν διδάσκει πάντας
τοὺς ἐξ ἔθνων προσιόντας τῷ θεοσεβεῖ πολιτεύματι
οἰκεῖα τέκνα ἡγεῖσθαι λέγων· Ἰδὲ συνηγμένα τὰ
τέκνα σου, οὗς καὶ φησιν ἐπ' ὁμῶν ἀρθίσεσθαι.
Διὸ πάντες οἱ ἐξ ἔθνων πεπιστευκότες ἐπαγγέλλαν
εἰληφασιν εἰς κόλπους Ἀβραὰμ ἀναπαύσασθαι. Καὶ
πολλὰχρὺ δὲ θυγάτηρ Ἰερουσαλὴμ, καὶ Σιών, ἡ ἐξ
ἔθνων Ἐκκλησία χρηματίζει, ὡς ἐν τῷ, « Χαῖρε
σφόδρα, θυγάτηρ Σιών. Κήρυσε, θυγάτηρ Ἰερου-
σαλὴμ. Ἰδοὺ ἔρχομαι, καὶ κατασκηνώσω ἐν μέσῳ
σου, λέγει Κύριος, καὶ πορεύσονται ἔθνη πολλὰ ἐπὶ
τὴν Κύριον. » Τὸ δὲ πόρρωθεν ἦκειν, παρίστησιν
ὡς ἡ μὲν πόρρω που τῆς βασιλείας τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ
ξένοι τῶν διαθηκῶν τῆς ἐπαγγελίας. « Ἀλλ' ὑμεῖς,
φησὶν, οἱ ποτε μακρὰν ὄντες, ἐγγὺς ἐγενήθητε. » Ὡς
γὰρ ὁ Παῦλος φησιν· Οὐ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, C
οὗτοι Ἰσραὴλ· ἀλλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐπαγγελίας λο-
γίζεσθαι εἰς σπέρμα. » Καὶ πρὸς Ἀβραὰμ δὲ ἐρρέθη·
Πατέρα πολλῶν ἐθνῶν τέθεικά σε. Πρὸς ἃ τις προ-
φήτης φησὶ· « Μνήσθητε, οἱ μακρὰν τοῦ Κυρίου,
καὶ Ἰερουσαλὴμ ἀναβήτω ἐπὶ τὴν καρδίαν ὁμῶν. »
« Ἀ δὴ καὶ πεισθέντα, κατὰ τὸν Ἠσαῖαν, φασὶ· Δεῦτε,
ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος τοῦ Κυρίου, καὶ εἰς τὸν οἶκον
τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ, καὶ ἀναγγελεῖ τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, καὶ
πορευσόμεθα ἐν αὐτῇ. » Ἀλλ', Ἰδοὺ ἡ κασι, φησὶ,
τοῦ· ἔστιν, οὐκ εἰς μακρὰν ἢ κλῆσις αὐτῶν. Δρα-
μοῦνται γὰρ ὡσπερ κατὰ πόδα τῶν εὐαγγελικῶν
κηρυγμάτων, δίχα πόνου παντός. Ἐκ ὁμῶν γὰρ
ἀρθίσονται, οἷα δὴ βρέφη ταῖς τῶν μυσταγωγῶν
παιδαγωγίαις χειραγωγούμενοι. Γάλα γὰρ ποτίζον-
ται κατ' ἀρχάς, κατὰ βραχὺ πρὸς μέτρον ἡλικίας
ἀναβαίνοντες τέλειον ὄσοι τῆς διὰ Πνεύματος ἀνα-
γεννήσεως εὐχον. Τοιγαροῦν ὁ Παῦλος· Ὡς ἂν τις
τροφὸς θάληται τὰ αὐτῆς τέκνα, » φησὶν.
bibunt primum, brevi deinceps ad mensuram ætatis perfectam ascendentes quotquot spiritus rege-
nerationem adepti sunt. Quo factum est, ut tanquam nutrix, quæ filios suos foveat, Apostolus
dixerit ²⁰.

Ἐφ' οἷς λέγει· Τότε ὄψει, καὶ χαρήσῃ. Καὶ πῶς
οὐ μέλλει μήτηρ περὶ τέκνοις σωζομένοις εὐφρα-
νεσθαι; Τὸ δὲ φοβηθῆσθαι, παρὰ μὲν τοῖς λοιποῖς· οὐκ
ἐμφέρεται. Σημαίνει δὲ τὴν ἀκστήσῃ, καὶ θαυμάσει.

A expectabas, audiunt. Atque hic quidem eorum
primus ordo fuerit. Sequitur vero et alter *ex gen-*
tium Ecclesiis conflatus, quem priori etiam con-
junxit Apostolus, ubi *jan* non esse hospites et advenas, sed concives sanctorum ¹⁸, illaque quæ
sequuntur, colligit : in quibus etiam gentes esse cohæredes, et concorporales, **684** et comparticipes
in Christo ¹⁹ significatur.

Non inmerito igitur, posteaquam priores allocu-
tus est, *ambulatoras et gentes in lumine suo* nunc
adjungit, ut commune *lumen* utrisque ante adven-
tum, et deinceps, communemque *splendorem* quem
sordium omnium efficiat abstersio, esse de-
monstret. Ea enim ipsi etiam *gentium reges* uten-
tur, cum ipsos divinorum mysteriorum virtute
lustrari, quod sæculo nostro re ipsa factum est,
contigerit. Quoniam deinde *gentium* meminit, *re-*
gumque earum; priorem deinceps Dei civitatem

B omnes eos de *gentibus*, qui sanctum et pium vitæ
institutum amplectentur, *filios* ejus haberi docet ;
cum *congregatos filios ejus videre* præcipit ; quod
etiam *humis sublatum* iri adjungit : unde omnes,
qui de *gentium* numero crediderunt, in Abrahæ
sinu quietem se habituros, promissionem accepe-
runt. Persæpe vero et *filiam* Jerusalem, et Sionem,
ipsam *gentium* Ecclesiam nuncupari reperias - ut
hoc loco : « Gaude vehementer, filia Sion ; juba-
la, filia Jerusalem. Ecce venio, et habitabo in medio
tui, dicit Dominus : et venient gentes multe ad
Dominum ²¹. » Quod autem *de longe venire*, dixit,
longe nos aliquando ab Israelis regno abfuisse, et
a testamentorum promissione peregrinos fuisse
significat. « Sed vos, inquit, qui aliquando eratis
longe, nunc facti estis proprii ²². » — « Non enim,
inquit Apostolus, omnes qui sunt de Israel, ii
sunt Israel : sed qui sunt filii promissionis, in se-
men ipsi reputantur ²³. » Sunt vero et ad Abra-
hamum nonnulla, quibus eundem gentium patrem
fieri voluit Dominus : ad quæ cum respiceret pro-
pheta quidam, eos, qui longe abessent, Domini
meminisse, et Jerusalem in corda sua inferre
præcepit ²⁴. » Quibus quia paruerunt, illa jam
Isaiæ usurpant : « Venite, ascendamus in montem
Domini, et in domum Dei Jacob. Et annuntiabit
viam ejus, in eaque ambulabimus ²⁵. » Immo *Ecce*
venerunt, inquit ; tanquam non procul abesse
eorum vocationem significet. Sequuntur enim,
D tanquam e vestigio **685** evangelicæ prædicationis,
nullo labore, nulloque negotio : quia *humis por-*
tabuntur, tanquam infantes aliqui ab initiatoribus
in sacrorum penetralia manu deducti. Lac enim

Sequitur deinde : Tunc videbis, et gaudabis. Qui
enim matrem gaudere non contingat, si salvari
filios suos videat ? Sed non est ignorandum apud
alios *timebis* verbum non reperiri : idemque quod

¹⁸ Ephes. ii. 19. ¹⁹ Ephes. iii. 6. ²⁰ Soph. iii. 14; Zachar. iv. 9. ²¹ Ephes. ii. 15. ²² Rom. ix. 7, 8.
²³ Jerem. i. 50. ²⁴ Isa. ii. 3. ²⁵ I Thess. ii. 7.

obstupescere et admirari significare, quale est illud A prophetæ Habacum : « Domine, audiui auditionem tuam, et timui ¹⁶. » Sed quænam ista fuit admirandi occasio? Quoniam, adjicit : *Transferentur in te divitiæ maris*. Vel ut Symmacho placet : *Cum ad te conversa fuerit multitudo maris, et potestas gentium*; in quibus, cum divitiis, multitudineque maris eorum ingentem numerum comparat, qui salutem adepturi sunt. Intelligas vero per *potestatem* sive *opes gentium*, vel eos, quorum est inter gentes aliqua *potestas*; vel eos etiam qui Deo, vitæ ratione et probitate, firmiter adherentes, omnia posse se in Christo, qui vires suggerit, valent affirmare ¹⁷. *Gaudetis* porro, inquit, propter imperfectiorum, minusque rationi parentium, id est *camelorum greges*; qui *aurum et thus tibi sunt allaturi* : qua ratione divites et opulentos in Ecclesia significavit. Nam et Salvator ipse, eum, qui *dives* sit, *camelo* comparavit ; cum facilius esse camelum per foramen acus transire dixit, quam divitem in regnum cælorum ingredi : sed tamen quod hominibus fieri non posse videtur, esse Deo per facile ¹⁸. Quibus verbis et Jerusalem ipsam commoveri contigit, cum angusta et stricta via, tanquam per foramen acus, vitam æternam adiri; cum Deo munera ad animæ redemptionem offerri vidit. Est enim quod anima ad captivitatibus suæ redemptionem **686** exsolvit, propriarum ipsius *divitiarum* nomine censendum. Est porro *Sabba*, gens Æthiopica : *Gepha* autem et *Madiam* barbaræ quoque regiones *camelorum* fecunditate commendatæ; quo factum est, ut eorum imagine propheta uteretur.

Quoniam tamen ratione præditas quasdam ejusmodi *camelos* fuisse planum sit. Ait enim : *Et perierunt tecameli Madiam et Gepha. Omnes de Sabba venient, ferentes aurum, et thus ferent; et salutare Domini annuntiabunt*. Qui enim sunt *cameli salutare Domini annuntiaturi*? Homines igitur illi sint oportet qui *thus* quidem ipsum, id est, spiritualement divinitatis fragrantiam; *aurum* autem, id est corpoream rerum affluentiam et copiam laturi sunt. Quod igitur admirabile, præterque opinionem erat, ut, quæ jumentorum ingenium referunt, divitum animæ, *cameli* ipsis, propter assiduum bajulandi usum, propter fecunditatem, propter animalis etiam pravitatem comparatæ, transmutarentur : ut rursum propter eximiam utilitatem *salutare Domini annuntiarent* : ut denique *oves Cedar*, id est, moderatiores et simpliciores, usuque rationis minime destitutæ mentes, *congregarentur*; id ipsum jam factum esse affirmat. Tale est et illud : « Ite a I oves quæ perierunt domus Israel ¹⁹. » Et illud etiam : « Oves meæ vocem meam audiant ²⁰. » Et apud Ezechielem; cum, « Ecce ego quæram oves meas ²¹, » et quæ deinceps, dixisset, adjecit : « Et scient quia ego sum Dominus Deus eorum, ipsique populus meus domus Israel, dicit Dominus. Et vos oves meæ, et oves gregis mei homines estis, et ego

Κατὰ τὸν Ἀβδακούμ εἰπόντα· « Κύριε, εἰσαχέτω τὴν ἀκοήν σου, καὶ ἐφοβήθην. » Τίς δὲ τοῦ θαυμάζειν ἡ πρόφασις; Μεταβαλεῖ γὰρ εἰς σέ πλοῦτος θαλάσσης. Ὁ δὲ Σύμμαχος· « Ὅταν ἐπιστραφῇ ἐπὶ σέ τὸ πλῆθος τῆς θαλάσσης, καὶ ἡ δύναμις τῶν ἐθνῶν. » Ὁ δὲ λόγος τὴν πολυπληθίαν τῶν σωζομένων, πλοῦτον καὶ πλήθει θαλάσσης ἀπεικάζει. Ἀνδρῆς δὲ ἐθνῶν ἢ οἱ ἐν αὐτοῖς δυνατοί, ἢ οἱ τοῦ κατὰ Θεὸν βίου νεανικῶς ἀντεχόμενοι, ὡς λέγειν· « Πάντα ἰσχύειν τῷ ἐνδυνουμένῳ με Χριστῷ. » Ἀρήσῃ δὲ, φησί, καὶ ἐπὶ τῶν ἀτελεστέρων καὶ ἀλογωτέρων ταῖς ἀγέλαις, οὓς καμήλοις ἀπέικασεν, οἱ δὲ ἄνθρωποι χρυσίον καὶ λίθον οἰσοῦσι, τοὺς ἐν Ἐκκλησίᾳ πλουσίους δηλῶν. Καὶ ὁ Σωτὴρ γὰρ καμήλῳ παραικάζει τὸν πλοῦσιον, εὐκοπώτερον εἶναι λέγων καμήλῳ διὰ τρυμαλιᾶς ραφίδος εἰσελθεῖν, ἢ πλοῦσιον εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Ἀλλὰ γὰρ τὸ παρ' ἀνθρώποις ἀδύνατον, παρὰ Θεῷ δυνατόν. Ἐφ' ᾧ καὶ Ἰερουσαλὴμ ἐξέστη διὰ τῆς στενῆς καὶ τεθλιμμένης ὁδοῦ βλέπουσα τοὺς εἰσόντας εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν, ὡς διὰ τρυμαλιᾶς ραφίδος, δῶρα φέροντας Θεῷ λόγῳ τῆς ἰδίας ψυχῆς. Ἀὐτὸν γὰρ ψυχῆς ὁ Θεὸς πλοῦτος. Σαβᾶ ἢ δὲ ἔθνος Αἰθιοπικόν. Καὶ Γεφᾶ ἢ καὶ Μαδιὰμ ὁμοίως βίβδαρα, γονίμους ἔχοντα καμήλων χώρας. Διὸ δὴ τῇ τοῦτων κείχρηται ὁ λόγος εἰκόνη.

Ὅτι δὲ λογικαὶ τιναὶ ἦσαν αἱ τοιαῖδε καμήλοι, δηλόν. Φησὶ γάρ· Καὶ καλύψουσὶ σε καμήλοι Μαδιὰμ, καὶ Γεφᾶ, πάντες ἐκ Σαβᾶ ἤξουσιν. Φέροντες χρυσίον καὶ λίθον οἰσοῦσι, καὶ τὸ σωτήριον Κυρίου εὐαγγελιοῦνται. Πῶς γὰρ καμήλου « τὸ σωτήριον εὐαγγελίζονται τοῦ Κυρίου, ἄνδρες οὖν αὐταί, φέρουσαι λίθον μὲν, τὴν τῆς θεολογίας πνευματικὴν εὐωδίαν· χρυσὸν δὲ, τὴν σωματικὴν εὐπορίαν. Τὸ οὖν παράδοξον, τὸ μεταβληθῆσθαι τὰς κτηνώδεις τῶν πλουσίων ψυχῆς, καμήλοις ἀπεικασμένας διὰ τὸ ἀχθοφόροι, καὶ πολύτρονον, καὶ σκολιδὸν τοῦ ζώου· καὶ δι' ὑπερβάλλουσαν ὠφέλειαν εὐαγγελίζεσθαι τὸ σωτήριον Κυρίου· ἔτι δὲ καὶ τὰ πρόβατα Κηδάρ φησι συναχθῆσθαι, τὰς ἀτελεστέρας λέγων ψυχῆς λογικὰς. Τοῦτον τὸ· « Πορεύεσθε πρὸς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλὸς οἴκου Ἰσραὴλ. » Καὶ τὸ· « Τὰ ἐμὰ πρόβατα τῆς φωνῆς τῆς ἐμῆς ἀκούει. » Καὶ ἐν Ἱερεικῇ δὲ φησιν· « Ἰδοὺ ἐγὼ ἐκζητήσω τὰ πρόβατά μου, » καὶ τὰ ἐξεῖς εἰπὼν ἐπιφέρει· « Καὶ γνώσκονται ὅτι ἐγὼ εἰμι Κύριος ὁ Θεὸς αὐτῶν, καὶ αὐτοὶ λαός μου οἶκος Ἰσραὴλ, λέγει Κύριος. Καὶ ὑμεῖς πρόβατά μου, καὶ πρόβατα ποιμνίου ἀνθρωποῦ ἔστε, καὶ ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν. » Ταῦτα μὲν οὖν Ἰσραὴλ, ἀλλότρωτα δὲ πρόβατα οὖν φησι συναχθῆσθαι τὰ Κηδάρ, καὶ κριεὺς Ναθεωθ. Κηδάρ δὲ μεθερμηνεύεται σκιστὰ.

¹⁶ Habac. iii, 4. ¹⁷ Philipp. iv, 13. ¹⁸ Matth. xix, 25 26. ¹⁹ Matth. x, 6. ²⁰ Joan. x, 16. ²¹ Ezech. xxxiv, 11.

VARIÆ LECTIONES.

γρ. Σαβᾶ. γρ. καμήλοι. γρ. περὶ τοῦ.

σμός. Λέγεται δὲ ἀπὸ τὴν ἔρημον εἶναι τῶν Σαρα-
κηνῶν. Καὶ Ναβεὼθ ἑτέρα χώρα τοῦ Ἰσραὴλ ἄλλο-
τρια. Δηλοῦνται δὲ διὰ τῶν κριῶν οἱ ἐρχικώτατοι
τῶν ἐξ ἔθνων ἐπιστρεφόντων, οἱ καὶ νῦν δῶρα προσ-
φέρουσιν, ἀφιερῶντες ἑαυτοὺς τῷ Θεῷ, καὶ τῇ τοῦ
θυσιαστηρίου προσεδρεύοντες λειτουργία, δι' ὧν ἡ τοῦ
Θεοῦ δοξάζεται. Ἐκκλησία.

Τινὲς δὲ τὸ, *Κάμηλοι ἐπὶ καμήλων*, φασίν, ἤξου-
σιν, ἡ ἀπερ ἔχουσι προσκομίζοντες, καὶ τοὺς κατὰ
χεῖρα τιμῶντες Θεόν· ἡ ὅτι οὐ καθ' ἓνα ἤξουσιν,
ἀλλ' ἀγέληδ' ἑκατομμύρια εἰς δόξαν Θεοῦ, ἡγουν
τὴν ἐξ ἔργων ἀγαθῶν εὐδομίαν, καὶ πλοῦτον πνευ-
ματικόν. Ἐξ ὧν τινες ἐξιν εὐαγγελικὴν ἐσχηκότες
προέστησαν καὶ λαῶν, εὐαγγελιζόμενοι τὸ σωτή-
ριον Κυρίου. Ἦξουσιν δὲ, φησὶ, καὶ πρόβατα Κηδάρ,
καὶ κριοὶ Ναβεὼθ. Τοῦτ' ἐστὶ, δεκταὶ καὶ τούτων αἱ
θυαῖαι γενήσονται προσιδόντων διὰ πίστεως. Εἴποις
δ' ἂν, φησὶ, πρόβατα καὶ κριοὺς, ἀνδρας βριθόντας
καλοῖς, καὶ ἐπισκεψάμενοι ἀσπαζόμενοι, δι' ὧν ὁ οἶκος
δοξάζεται τοῦ Θεοῦ, οὐ διὰ καπνοῦ καὶ αἱμάτων,
ὡς ὁ πάλαι νεῶς, ἀλλὰ διὰ λατρείας πνευματικῆς.
Τούτου δὲ μνηστῆς τοῦ ῥήτου καὶ ὁ Σωτὴρ ἔφασκεν·
«Ὁ οἶκος μου, οἶκος προσευχῆς κληθήσεται, ὅμοιοι δὲ
αὐτῶν ἐποιήσατε σπηλαῖον ληστῶν.» Ὅτε τοίνυν οἶκος
γέγονε προσευχῆς, τότε δεδόξασται. Ἐπίτηδες δὲ
ἡ Γραφή, ὡς νηπιῶδες, τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ διαλεγόμενῃ,
ἐκ τῶν αὐτοῖς συνήθων τὰς ἐπαγγελίας παρέχεται
μετὰ τοῦ [σωματικοῦ] δηλοῦν τι καὶ νοητόν. Περὶ
πολλοῦ γὰρ ἦν αὐτοῖς ἀλλόφυλα ἔθνη δωροποροῦντα
θεάσασθαι. Θέλει τοίνυν αὐτοὺς συμπελλίζομένην τὰ
φίλα. Καὶ συνήθη γὰρ, ὡς δὴ παισίν, ἐπαγγέλλεται,
δι' ὧν ἀνέζη ἡ προτρεπομένη πρὸς θεοσέβειαν, ὡς
πρὸς διδασκαλίαν τοὺς παῖδας εἰώθαμεν. Ἰσως δ' ἂν
αὐτοῖς ἀπήντηκε καὶ σωματικῶς, εἰ τὸν Χριστὸν
παρεδέξαντο. Τοιγαρὸν καὶ οὕτω τινὲς ἀπέδωκαν·
Ἀνάλαβέ σου τὸ πρότερον φῶς, Ἱερουσαλήμ, ὃ διὰ
ῥαθυμίας ἀπέσβεσας, καὶ ὃ κατ' ἐξάρτητον ἐτιμήρης
τῶν ἄλλων ἐσκοτισμένων, ὡς ἂν ἔθνησι καὶ βου-
λευσὶ θεοσεβείας γένη παράδειγμα, σοῦ δὲ μὴ βου-
λομένης ἐπὶ τὰ ἔθνη τὸ φῶς τοῦ Χριστοῦ μεταδί-
σεται. Τὸ οὖν οὐν ἡμῶν, φησὶν, ἀνάτεινον πρὸς Θεόν,
καὶ ἔπειτα τοὺς ἐν τῇ διασπορᾷ συνηγμένους ὑπὸ τῶν
κατεχόντων δωροποροῦμένους.

Ἐπαγγέλλεται δὲ καὶ χρυσόν, καὶ τὰ ἀπὸ τῶν
ἔθνων τοῖς περὶ ταῦτα ἐπτοημένοις, εἰ θεοσεβεῖν
ἐθέλοισιν. Καὶ ταῦτα μὲν οὗτοι. Τῇ δὲ παλαιᾷ διαλε-
χθεὶς Ἱερουσαλήμ, τῷ θεοσεβεῖ πολитеύματι, τῇ
μητέρι τῆς νέας καὶ κατὰ Χριστὸν πολитеίας, ἐκ
προσώπου νῦν αὐτῆς ἐπιφέρει τὰ μετὰ ταῦτα λεγού-

A Dominus Deus vester ²¹. Atque hæc quidem de
Israele sunt intelligenda. Jam vero oves alienigenas
Cedar nimirum, ipsosque arietes Nabeoth congrega-
tum iri affirmat. Significat autem Cedar idem plane,
ac si tenebras dicas : estque ad solitudines Sarace-
norum collocata regio. Est rursus et Nabeoth alia
regio sub Israele **687** aliena. Significantur porro
conversi jam dona offerunt, seipsos Deo consecran-
tes, et altari in ejus ministerium astantes; per
quos ipsa gloriam Dei adipiscitur Ecclesia.

Non desunt vero, qui cameli super camelos venient,
dixerint; vel, ut quæ ipsi habent, allaturos,
Deumque facilibus et promptis veneraturos esse
docerent : vel, ut non sigillatim, sed gregatim ac-
cessuros, et in Dei gloriam fructus allaturos, id est
bonorum operum suavitatem, et divitias spirituales
judicarent : de quorum numero fuerunt nonnulli
qui habitum adepti evangelicum, populo præfue-
runt, et salutare Domini annuntiarunt. Quod rur-
sum venturas et oves Cedar, et arietes Nabeoth
dixit; eorum, qui accessuri sunt, grata fore per
fidem sacrificia significavit. Dicitur porro, aiunt,
ovium, arietumque nomine, viros eos intelligi; qui
virtutibus onusti, mansuetudinem amplectuntur;
quibus domus Domini glorificatur : non autem fumis
et sanguinibus, ut olim templum, sed cultu plane
spirituali. Hujus vero dicti et Salvator etiam me-
minit, cum Judæos alloquens, domum suam, do-
mum quidem orationis vocari dixit ²²⁻²⁴, sed ab eis
speluncam latronum fictam esse. Est igitur eo
tempore glorificata, quo domus orationis fuit. De
industria autem Israelitas, tanquam infantes Scri-
ptura alloquens, per ea, quæ usitata sunt, promi-
siones ipsis exhibet, ut cum eo, quod corporeum
est, intelligibile etiam aliquid significari demon-
stret. Magni enim illorum intererat, si gentes alie-
nigenas dona offerre intuerentur. Eos igitur hoc
loco demulcet, tanquam de jucundis rebus simul
balbutire gestiat. Quæ enim ipsis usitata sunt, non
aliter sane quam pueris, annuntiat, ut eos ita ad
pietatem adducat : quo pacto pueros ipsos in di-
sciplinam solemus pertrahere. Fortasse vero et ista
illis corporaliter contigissent, si Christum admi-
sissent. Sic igitur etiam nonnulli explicarunt :
Resume prius lumen Jerusalem, quod negligentia
D **688** tua extinctum est, quoque præter eos eximie,
ipsis et regibus pietatis exemplum præbeas. Quod si
oculi aciem, inquit, ad Deum dirige; et eos, qui
a quibus detinebantur, tectos et defensos intue-

Pollicetur vero non aurum tantum; sed et ea
etiam de gentibus, quæ eos in admirationem tra-
hant, si Dei cultum amplectantur. Atque hæc qui-
dem illi. Cæterum postquam cum vetere Jerusalem,
id est, cum iis, qui pium vitæ institutum secuti
recentiæ se, et ad Christi normam compositæ ma-

²¹ Ezech. xxxiv. 30, 31. ²²⁻²⁴ Matth. xxi. 43.

trem præbuerant, disputavit : ex ipsius jam persona quæ postea sequuntur adjicit : *Quinam vero isti sunt ? ut nubes volant.* Quod est ab Apostolo manifeste explicatum, ubi ait : « Rapiemur in nubibus in occursum Domini in aera : et ita semper cum Domino erimus »²⁵ : » adjuncti nimirum choro illorum de priore populo, qui præclare se gesserunt ; quique eos ad se *convolantes* contemplantur, salvatarum *gentium* multitudinem demirantur. Putant nonnulli Ecclesiæ personam introduci, quæ magnum ad se ex omni regione credentium fieri concursum, et tanquam *convolari* miretur : quia nimirum deposita terrenarum et humilium rerum cura, non aliter, quam a mari *nubes*, procul a mundi tumultu sublimes rapiantur. Adjicit vero *columbas cum pullis* ; ut divinæ promulgationis sagenam non senes modo, sed et juvenes etiam, ipsasque adeo cum matribus filias ad fidem compulisse intelligas. Cum autem misfaretur Ecclesia ; rei causam aperuit qui piscatus est ; cum se *insulas*, id est, insulanos, *navesque Tharsis* (quo nomine regiones Indicas Scriptura vocat ; alii autem Cypri urbem esse volunt) *expectasse* dicit ; id est jugum suum admisisse. Quibus certe *gentium* concursus factum esse innuit ; cum quæ apud ipsos pretiosissima erant, gentes offerrent, Christianique ideo nominarentur, quod **689** *sanctificatum* sit apud eos *nomen Domini, et glorificatus sanctus Israel.* Est vero unus et ipse, qui *Dominus* existens, *sanctus, et glorificatus est.* Ei igitur, non idolis, ut quondam, non materias omnino, id est, *aurum et argentum* ; sed fidem, et virtutum omnium splendorem *offerunt.* Scribitur vero etiam in Psalmis de Christo : reges eidem Tharsis et insulas esse munera oblatores ; reges Arabum et Saba dona allatores, ipsum denique reges terræ omnes adoratores²⁶. Quæ sane non male convenient, si ab Ecclesia, *quinam* ligas.

Quod si eorum verba esse admittas, qui piam olim vitæ rationem secuti sunt, ab eisdem et illud quoque fuerit, quos *se expectasse* adjecit, ut Ecclesiam significaret ; quæ promissiones in prophetis patribus facias legens, easdem expectavit ; quo factum est, ut *se eos expectasse*, nec earum spe potiundi unquam excidisse dixerit. Significant autem *naves Tharsis* corpora ipsa, quibus animæ mortalis hujus vitæ pelagus enatarunt. Est deinde et *Tharsis* alienigenarum regio : ideoque fide carentes alienigenas, tanquam *naves Tharsis* esse Deum contritum alicubi legimus²⁷. Sed illæ quidem ibi contritæ fuerint ; hic autem eos, qui sunt veteris *Jerusalem filii*, quique de *gentium* numero sese illi adjunxerunt, *navibus* ad eam *venturos esse*, id est corporibus ipsis in melius esse mutandos dicit. « Decet enim corruptibile hoc induere incorruptionem ; et mortale hoc immortalitatem »²⁸. » Venient igitur corporibus ipsis virtutis operationes, *auri et*

σής· *Τίτες οἶδε ; ὡς νεφέλαι πέτονται.* Ὁ σαπὲς δὲ Παῦλος κατέστησεν, εἰπὼν· « Ἀρπαγίζομεθα ἐν νεφέλαις, εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου· εἰς αἴρα, καὶ οὕτω πάντοτε σὺν Κυρίῳ ἐσόμεθα, » συναφθέντες, δηλαδὴ τῷ χορῷ τῶν ἐν τῷ προτέρῳ λαῷ κατορθωκότων, εἰ καὶ θεωροῦντες τὴν πρὸς αὐτοὺς ἀνάπτυξιν, τῶν ἐξ ἐθνῶν σωζομένων ἀποθουμάζουσι τὸ πλῆθος. Τινὲς δὲ τῆς Ἐκκλησίας τὸ πρόσωπον εἶναι φασὶ θαυμαζούσας τὴν ἐξ ἀπάσης χώρας διὰ πίστεως συνδρομὴν συντόνῃ δρόμῳ χωρούντων, καὶ οἷον *ἐπαμείνων* ἡγουν, ὅτι τὸ γεῶδες καὶ χθαμαλὸν ἀφέντες φρόνησα, ὡς ἐκ θαλάττης *νεφέλαι*, θορύβου πόρρω κοσμικοῦ μετέωροι γίνονται. *Περιστερός* δὲ λέγει σὺν νεοσκόις, ὅτι τοῦ θεοῦ κηρύγματος ἡ σαγήνη οὐ πρεσβύτα ; *μόνον*, ἀλλὰ καὶ νέους, καὶ σὺν μητέρι θυγατρὸς ἐπὶ τὴν πίστιν συνήγαγεν. Θαυμαζούσας δὲ τῆς Ἐκκλησίας, τὴν τοῦ πράγματος αἰτίαν ὁ σαγγευὺς φησὶν· Ἐμὲ νῆσοι ὑπέμειναν, τοὺς νησιώτας λέγων, καὶ *πλοῖα θαρσεῖς*. Τὰς Ἰνδικὰς δὲ χώρας θαρσεῖς ἢ Γραφὴ καλεῖ. Λέγουσι δὲ καὶ τῆς Κύπρου πόλιν εἶναι θαρσεῖς. Τὸ δὲ ὑπέμειναν, τοῦτ' ἐστὶ, τὸν ἐμὲν ζυγὸν ὑπέδεξαντο, δι' ὧν ὅλοι τὴν τῶν ἐθνῶν συνδρομὴν καρποφορούντων τὰ παρ' αὐτοῖς τιμωτάτα καὶ καλούμενων Χριστιανῶν, ἐπειδὴ περ ἄμιον γέγονε παρ' αὐτοῖς τὸ *δῶμα Κυρίου*, ἐνδοξος δὲ ὁ ἅγιος τοῦ Ἰσραὴλ. Εἰς δὲ καὶ ὁ αὐτὸς ὑπάρχων Κύριός τε καὶ ἅγιος, καὶ δεδοξασμένος ἐστίν. Αὐτῷ τοίνυν, οὐ τοῖς εἰδώλοις, ὡς πάλαι, προσέβρουσιν οὐ πάντως τὰς ὕλας, *χρυσὸν τε καὶ ἀργυρον*, ἀλλὰ πίστιν, καὶ τὴν ἐξ ἀρετῆς ἀπάσης φαιδρότητα. Φησὶ δὲ καὶ ἐν Ψαλμοῖς περὶ Χριστοῦ, ὅτι « Βασιλεῖς θαρσεῖς καὶ νῆσοι δῶρα προσάξουσι, βασιλεῖς Ἀράβων καὶ Σαβὰ δῶρα προσίσσουσι, καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ πάντες οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς. » Ταῦτα μὲν, εἰ ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας λέγοιτο τὸ, *Τίτες οἶδε ; ὡς νεφέλαι πέτονται.*

illi i si sunt, qui, ut nubes volant, postulari intel-

Εἰ δὲ ἀπὸ τοῦ πάλαι θεοσεβοῦς πολιτεύματος, ἐξ αὐτοῦ ἂν εἴη καὶ τὸ, Ἐμὲ νῆσοι ὑπέμειναν, τοῦτ' ἐστίν, αἱ Ἐκκλησίαι· ἐπεὶ περ τὰς ἐν προφήταις ἐπαγγελίας πρὸς τοὺς Πατέρας ἀναγινώσκουσαι, προσεδόκων αὐτάς. Ὑπέμειναν οὖν με, τῶν αὐτῶν προσδοκῶσαι τυχεῖν. *Πλοῖα δὲ θαρσεῖς* αἰνιττεται τὰ σώματα, οἷς ἐπενήξαντο κατὰ τὸν θνητὴν βίον αἱ ψυχαί. Ἀλλοφύλων δὲ χώρα *θαρσεῖς*. Διὸ περὶ τῶν ἀλλοφύλων ἀπίστων εἰρηται ποῦ· « Πνεύματι βίαιῳ συντρίβεις *πλοῖα θαρσεῖς*. » Ἄλλ' ἐκεῖνα μὲν συνετρίβητο. Ἐνταῦθα δὲ τὰ τέκνα τῆς παλαιᾶς Ἰερουσαλὴμ, τὰ ἐξ ἐθνῶν αὐτῇ προσγενόμενα αὐτοῖς *πλοίοις* μακρόθεν πρὸς αὐτὴν ἤξουσιν λέγεται· τοῦτ' ἐστίν, αὐτοῖς σώμασιν ἐπὶ τὸ χρεῖττον μεταβληθεῖσι. « Δεῖ γάρ τοι φθαρτὸν ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν ἐνδύσασθαι ἀθανασία. » Ἡξουσιν τοίνυν αὐτοῖς σώμασι τὰς κατ' ἀρετὴν πράξεις, ἀργυρον καὶ χρυσὸν ὀνομαζόμενας, ἐπαγόμενοι. Τοῦτο γάρ ὁ Παῦλος νοῶν φησιν· « Εἰ δὲ τις ἐποικιδμεῖ

²⁵ I Thess. iv, 16. ²⁶ Psal. lxxi, 10, 11. ²⁷ Psal. xlvii, 8. ²⁸ I Cor. xv, 53.

ἐπὶ τὸν θεμέλιον χρυσοῦν, ἀργυροῦν, λίθους τιμίους. » **A** *argenti nominibus significatas, afferentes.* Id enim etiam Apostolus intelligit, cum ait: « Si quis autem superædificat super fundamentum, aurum; argentum, lapides pretiosos ». » Sunt vero qui prophetiam, tanquam quæ futura essent intueretur, *quinam* ii essent, quævisse. Sunt etiam, qui *Jerusalem* repentiam multitudinem admirari **690** eundem existiment. *Nubibus* enim densis et confertis, *columbæ* denique *cum pullis*, eorum multitudinem comparavit. Est vero huic non dissimile, quod jam usurpavit; cum, *Ubinam essent isti*, interrogavit. Quod igitur propheta vidit, extulit. Idemque et Michas ipse, cum nihil ad Achabi libidinem loqui posset, faciurum se dixit, his verbis: « Video populum in montibus, tanquam oves, quæ pastorem non habent ». » Sic igitur omnes presidio lectos esse venturos, veluti *que humeris* in Hierosolymorum urbem, tanquam Deo consecratam civitatem, *delatum* iri hoc etiam loco significat.

Πλοῖα δὲ *Θαρσεῖς* καλεῖ, τοὺς ἀπὸ τῆς *Θαρσεῖς* ἐρχομένους ἐν Ἰνδῷ κειμένης ἥς καὶ ἐν Ἰωνίᾳ * μέμνηται. Ταῦτα δὲ ἔσται τῇ *Ἱερουσαλὴμ* οὐ δι' αὐτήν, ἀλλὰ διὰ τὸν Θεόν, ὃς ἔγνω στήσαι τὴν πρὸς τοὺς πατέρας ἐπαγγέλαν διὰ τὴν αὐτοῦ μεγαλειότητα. Πρὸς τοῦτοις εἰρηται: *Καὶ οἰκοδομήσουσιν ἀλλογενεῖς τὰ τεῖχη σου*. ὃ καὶ νῦν ἑρᾶται: ἐθνικοὶ γὰρ Ἐκκλησιῶν ἡγούνται, ταῖς αὐτῶν διδασκαλίαις αὐτὰς περιφράττοντες, εἰς τὸ μὴ λόγον ἀλλότριον χώραν ἔχειν ἐπιβουλῆς. *Καὶ βασιλεῖς δὲ αὐτῶν παραστήσονται σοι*, φησί. *Καὶ νῦν γ' οὖν τῶν Ῥωμαίων ταγμάτων οἱ ἄρχοντες, καὶ τῶν βασιλέων ὁ φόβος ἀνείργουσι τοὺς ταῖς Ἐκκλησίαις ἐπιβουλεύοντας; ἡγουν παραστήσονται σοι* σημαίνει τὴν ὑπακοήν. Εἰκουσι γὰρ τοῖς ἱεροῖς θεοσπίσμασι, καὶ τὸ τῆς Ἐκκλησίας κήρυγμα παντὸς ἀξιοῦσι λόγου. Ἔστι δὲ, φασί, ταῦτα καὶ καθ' ἱστορίαν εὐρεῖν, Κύρου μὲν ἀνοικοδομήσαντος Ἱερουσαλὴμ, μετ' αὐτὸν δὲ Δαρείου. Καὶ Ἀλέξανδρος δὲ τὸν ἱερὸν θεασάμενος, στόλον, τὸν θυμὸν μετέβαλεν εἰς προσκύνησιν. Διὰ γὰρ ὀργὴν μου ἐπάταξέ σε, καὶ δι' ἔλεον ἠγάπησά σε. Καὶ γὰρ σὲ τὴν θεοσεβὲν ἐπαγγελιαμένην ἐπάταξα, πόλιν παραδόξως πολεμίοις διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἀσεβησάντων ἐν σοί, ὡς καὶ προφήτας καὶ θεοσεβεῖς; ἀπολαύσαι τῆς τῶν λοιπῶν μοχθηρίας. *perussi*; cum civitatem hostibus Na tradidi, propter impiorum multitudinem, quibus abundabas,

691 ut prophetæ etiam ipsi ad improborum pœnis essent immunes

Καὶ νῦν δὲ διὰ τοὺς ἐν σοὶ κατορθούντας, ἠγάπησά σε, τῆς ὀργῆς οὕτω * θυμῷ τοῦ Θεοῦ λογιζομένης, ἀλλὰ ταῖς ἐκείνων ἀμαρτίαις. Καὶ αὐτὴν γὰρ δι' ἀγαθότητα τὴν δίκην ἐπάγει Θεός, ἵν' ἐξ ὧν ἀμαρτάντες ἐτιμωρήθησιν, γυνῶσιν οἷων ἀπολαύσουσι κατορθώσαντες. Εἰ γὰρ ὁ ὀργήτος τιμωρεῖται δι' ὠφέλειαν, δι' ὃ καὶ ὀργίζεσθαι λέγεται: πόσω μᾶλλον ἐλεήσει πηγὴ τυγχάνων ἀγαθότητος; δικαιοπραγούντας ἡμᾶς; Ἐπάγει δὲ δεικνύς ὡς τῆς ἀγάπης αὐτοῦ καρπὸς ἢ πολλὴ ἀδεια καὶ εἰρήνη, δι' ἣν ἀνοικήθησονται πόλεις σου διὰ παντός. Κατὰ μὲν οὖν τὴν ἱστορίαν, Οὐδένα, φησί, φοβήθησιν πολέμιον. Πρὸς

B Vocat autem *naves Tharsis*, eos, qui de *Tharsis* Indiæ, cujus quoque Jonas meminit ⁴¹, profecti sunt. Sunt ista deinde *Jerusalem* non propter ipsam, sed propter Deum, eventura, qui factas patribus promissiones propter suam ipsius majestatem et magnificentiam ratas esse voluit. Sequitur deinde: *Et ædificabunt alienigenæ muros tuos*: quod etiam nunc contigisse videas. Præsumt enim Ecclesiis ethnici, suæque eas doctrina et præceptis obtegant, ne detur verbo alieno et dissentione insidiarum locus. Addit etiam: *Et reges eorum astabunt tibi*. Nam et hodie quoque Romanarum copiarum duces, *regumque* timor, insidias ab Ecclesiis propellunt: vel certe, cum *astandi* verbo usus est, obedituros esse significavit. Parent enim sacrosanctis oraculis; et quod concionatur Ecclesia, omni ratione venerantur et servant. Reperias vero ista etiam secundum historiam, quo tempore Cyri Dariique mandato instaurata est *Jerusalem*, contigisse: Alexandrum deinde, ubi primum sacrum amictum esset intuitus, iram statim, qua fuerat accensus, in adorationem commutasse ⁴². Sequitur deinceps: *Propter iram enim meam percussi te, et propter misericordiam meam dilexi te*. *Te* siquidem, quæ pietatis cultum pollicita fueras, essent immunes

C Nunc autem etiam propter eos, qui tecum probitatem sectantur, *dilexi te*, ira ipsa, non furori Domini, sed eorum peccatis attributa. Etiam enim bonitate impulsus ultionem inducit Deus, ut ex pœnarum modo, quibus peccantes ulciscitur, quanta percipuri sint, qui recte fecerint, intelligatur. Si enim minime *iratus*, utilitatis nostræ gratia, accedit ad pœnam, propter quod etiam *irasci* dicitur: quanto magis idem, qui fons est bonitatis, cum *justa* operabimur, nostri *miserebitur*? Pergit vero, *amoris ipsius* fructum esse ostendens ingentem securitatem et pacem, quæ *portas ejus claudi nunquam*

⁴⁰ I Cor. iii, 12.

⁴¹ III Reg. xii, 17.

⁴² Jonæ i 3, 14, 2. ⁴³ Josephus, *Antiquit. Jud.* lib. xi, cap. 8.

* γρ. Ἰωνᾶ. * γρ. οὐ τῷ.

permittat. Secundum historiam igitur, nullum esse A
hostem pertimescendum significat. Sin autem ad
sensum respicis, civitatis Dei portas, id est intro-
ductorias elementaresque doctrinas, iis semper,
qui ad pietatem accedent, propositas fore demon-
strat. Quo factum est, ut inductum iri ad eum poten-
tiam gentium dixerit; id est, eos, qui omnia se
posse in Christo, a quo vires suas capiant affirmare
queant: inter quos eximii fuerint reges ii, qui
coelesti regno non indignos se præstiterint. Habent
vero omnes, per Deum, ad Filii cognitionem acces-
sum. « Nullus enim, inquit, potest ad me venire,
nisi qui misit Pater, traxerit eum »⁴³. Quod si
historiam etiam sequeris, et duces, et reges ipsos
Romanorum in Ecclesiam ingressos esse reperias.
Adjicit deinde: Qui non servient tibi, Dei nimirum B
civitati, pulchram maxime et salutarem servitutem,
peribunt. Quem enim fides non servat, perdit infi-
delitas. Ad te autem afforentur pulcherrimæ et pro-
cerissimæ arbores quæ sunt in Libano; qui mons
est alienigenarum lignis abundans ad domorum
constructionem idoneis: quorum nomine eos intel-
ligit, qui de gentibus sæculari doctrina instructi
orationis industria Ecclesiam exornant, Deique
locum et pedum ejus glorificant; id est, Ecclesiam
ipsam, quæ innumera virtutum capita magnitudine
excelsa, Christumque redolentia 692 continet ac
valde sunt remota; quod pinui cedroque natura tributum est.

Est enim Scripturæ usitatum sanctorum multi-
tudinem ejusmodi arboribus comparare. Quale est
illud apud Davidem: « Et panis confirmat cor ho-
minis. Satorabuntur ligna campi, cedri Libani,
quas plantasti »⁴⁴. Et apud Paulum, quo loco Dei
nos agricoltationem esse scribit⁴⁵. Volunt tamen
nonnulli gentes per Libanum, ut per Carmelum Je-
rusalem, significari. Esse enim montem hunc Sa-
marie; illum autem alienigenarum. Innuat igitur,
si historiam sequeris, ligna illa, quæ sunt ad in-
stitutionem suppeditata. Sin autem ad sensum ad-
vertis; justorum sententias, animique consensus
significasse videtur. Addit præterea, eos, qui Eccle-
siam olim persecutionibus humiliarunt, mutata jam
sententia, Deum in ipsa esse adoratorios; quod mul-
tis certum est contigisse. Alii autem humiliatam
quidem ideo esse volunt Jerusalem, quod in Chris-
tum contumeliosus exstiterit: sed quia servatæ
sunt reliquiæ, in matrem gentium abivisse. Roma-
nos enim qui ipsam humiliarunt, ad eorum fidem
accessisse. Sequitur deinde: Et vocaberis civitas
Domini Sion. Est enim Dei civitas Ecclesia ipsa, de
qua gloriosa dicta esse apud Davidem legimus⁴⁶.
Placet vero nonnullis tum demum servatum iri
totum Israel significari, cum plenitudinem gen-
tium ingressam esse contigerit⁴⁷: tunc enim fore
utriusque populi corpus unum. Cum enim gentium

δὲ νοῦν πύλαι τῆς τοῦ Θεοῦ πόλεως εἰσαχθῆναι, καὶ
στοιχειώδεις διδασκαλίας προκειμέναι διὰ παντὸς
ταῖς τῇ θεοσεβείᾳ προστρέχουσι. Διόπερ εἶπεν εἰς-
άγειν πρὸς σὲ δύναμις ἐθνῶν, τοὺς εἰπεῖν δυνα-
μένους. « Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με Χρι-
στῷ. » Ὅν οἱ ἐξαίρετοι βασιλεῖς, οἱ τῆς ἐπουρανίου
βασιλείας ἄξιοι. Διὰ Θεοῦ δὲ πάντες ἔχουσι τὴν εἰς-
οδὸν εἰς ἐπιγινώσκιν τοῦ Υἱοῦ. « Οὐδεὶς γὰρ δύναται
ἔλθειν πρὸς με, φησὶν, ἐὰν μὴ ὁ Πατὴρ ὁ πέμψας
ἐλκύσῃ αὐτόν. » Καὶ καθ' ἱστορίαν γε μὴν, ἀρχον-
τες καὶ βασιλεῖς Ῥωμαίων εἰς τὴν Ἐκκλησίαν
ποιοῦνται τὴν εἰσόδον. Οἱ δὲ μὴ δουλεύσαντές σοι,
φησὶ, τῇ τοῦ Θεοῦ πόλει, τὴν καλλίστην δουλείαν
καὶ σωτήριον, ἀπολαμβάνουσι. Ὅν γὰρ μὴ αὐξοῖ πε-
σις, ἀπόλλυσιν ἀπιστία. Σοὶ δὲ τὰ κάλλιστα καὶ
ὕψιλότατα τῶν ἐν τῷ Λιβάνῳ φυτὰ κομισθήσεται.
Ἄλλοφύλων δὲ τὸ ὅρος τρέφον δένδρα πρὸς οἰκοδο-
μὴν ἐπιτήθεια. Τοιοῦτους νόει τοὺς ἐξ ἐθνῶν τὴν
κοσμικὴν ἡσυχμαίνοντας σοφίαν, οἱ κοιμοῦσι τὴν Ἐκ-
κλησίαν τῇ τοῦ λόγου παρασκευῇ, δι' ὧν δοξάζεται
ὁ τόπος ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁ τόπος τῶν ποδῶν
αὐτοῦ, δηλαδή τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἥτις τρέφει καὶ πλείετας
ὄσας κεφαλὰς ὑψοῦ τε ἡρμένους ἐξ ἀρετῶν, καὶ Χρι-
στὸν εὐωδιαζούσας, οἷ καὶ τῆς τοῦ κοσμικοῦ φρονή-
ματος πόρῳ κείνται φθορᾶς, ὃ δὲ πρὸς τὴν
πεύκη καὶ κέδρῳ.

nutrit: quæ item a mundani sensus corruptione
Φίλον γὰρ τῇ Γραφῇ τὸ τῶν ἁγίων πλῆθος τοῖς
τοιοῦτοις ἀπεικάζειν φυταῖς. Φησὶ γὰρ καὶ Δαβὶδ·
« Καὶ ἄρτος στηρίζει καρδίαν ἀνθρώπου. Χορτα-
σθήσονται τὰ ξύλα τοῦ πεδίου, αἱ κέδροι τοῦ Λιβάνου,
ἃς ἐφύτευσας. » Καὶ Παῦλος δὲ λέγει· « Θεοῦ γεώρ-
γιόν ἐσμεν. » Τινὲς δὲ φασιν, ὡς Λιβανὸν ἡ Γραφὴ τὰ
ἔθνη καλεῖ, ὥσπερ οὖν Κάρμηλον τὴν Ἱερουσαλήμ.
Σμαρτίας γὰρ τὸ ὅρος, ὡς ἐκεῖνο τῶν ἄλλοφύλων.
Δηλοὶ τοίνυν κατὰ μὲν ἱστορίαν, τὰ πρὸς ἀνάγκην
χρηρηθέντα ξύλα: κατὰ δὲ νοῦν, τὰς γνώμας τῶν
δικαίων. Εἶτα δηλοὶ τοὺς πάλαι τὴν Ἐκκλησίαν τοῖς
διωγμοῖς ταπεινῶσαντας, μεταβαλεῖν ἐπὶ τὸ τὸν
ἐν αὐτῇ Θεὸν προσκυνεῖν. Πολλοὶ γὰρ τοιοῦτοι γε-
γόνاسι. Τινὲς δὲ φασιν, ὡς τεταπεινῶνται μὲν Ἰε-
ρουσαλήμ εἰς Χριστὸν παροινήσασα. Ἐπειδὴ δὲ
σέσωται τὸ κατάλειμμα, γέγονεν μήτηρ ἐθνῶν.
Οἱ γὰρ ταπεινῶσαντες ταύτην Ῥωμαῖοι, τῇ τού-
των πίστει προσέδραμον. Καὶ τότε δὲ, φησὶ, Κληθήσῃ
πόλις Κυρίου Σιών. Θεοῦ γὰρ πόλις ἡ Ἐκκλησία,
περὶ ἧς φησὶν ὁ Δαβὶδ· « Δεδουλωμένα ἐλαλήθη περὶ
σοῦ, ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ. » Τινὲς δὲ τότε, φησὶν, ὅτε τὸ
πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθῃ, καὶ πᾶς Ἰσραὴλ σω-
θήσεται. Τότε γὰρ ἐν ἐκ τῶν δύο γενήσεται σῶμα
λαῶν. Μήπω γὰρ τοῦ ἐξ ἐθνῶν λαοῦ συναφθέντος, τῷ
προτέρῳ Ἰσραὴλ, οὐχ οἷόν τε μόνους ἐκείνους πάντα
Ἰσραὴλ ὀνομάζεσθαι ἡκρωτηριασμένους τῷ δευτέρῳ
τάγματι τοῦ νέου Ἰσραὴλ. Ἀμφω δὲ τότε μὲν: τῆς

⁴³ Joan. vi, 44. ⁴⁴ Psal. ciii, 15, 16. ⁴⁵ I Cor. iii, 9. ⁴⁶ Psal. lxxvi, 3. ⁴⁷ Rom. xi, 25.

παρὰ Θεῷ τεύζονται σωτηρίας. Τινὲς δὲ ἱστορικῶς ἀπέδοσαν, ὡς οὕτω διακεκμημένης τῆς πόλεως, οἱ εἰς αὐτὴν πλημμυρῆσαντες αἰσχυνοῦνται, ἐννοοῦντες ἃ ἔδρασαν. Καὶ γὰρ πρεσβυτέρων τὴν ζωγρὴν ἐδάρυναν, καὶ νῆπιον οὐκ ἤτέησαν, ὥστε λοιπὸν Κυρίου πόλιν καλεῖσθαι τὴν Ἱερουσαλήμ. Ὡς γὰρ παρῶπται δι' ἀσέβειαν, οὕτως ἐπανεληθούσα πρὸς ἑαυτὴν ἔσται κόσμος, οὐ μόνον ἐκείνῃ τῇ γενεᾷ, ἀλλὰ καὶ ταῖς μετ' ἐκείνην. Ἦγουν (ἐπειδὴ πάσχοντος μέλους, συμπάσχει πάντα τὰ μέλη) τῶν παραβεβηκότων τῆς καλλιελαίου κλάδων ἐκκοπέντων, οἱ τότε θεοσεβεῖς ἐγκαταλειφθῆναι λέγονται, καὶ μεμισῆσθαι, μὴ ὄντος τοῦ βοηθοῦντος.

(quia laborante membro uno, dolorem sentiunt et cætera) ubi feracis olivæ ramos, qui prævaricati sunt, excindi contigit⁶⁶; qui tum pietatem sectantur, derelinqui dicuntur, et odio haberi; cum nemo sit qui eis auxilietur.

Τὼν δὲ ἐκ τῆς ἀγριελαίου τὴν ἐκείνων ἀναπληρωσάντων χώρων, καὶ συναφθέντος ἑκατέρου λαοῦ, τῇ τοῦ Σωτῆρος δυνάμει συνῆστη τῶν σωζομένων τὸ πληρωμα, μία τε πόλις ἐξ ἀμφοῖν γέγονεν ἡ καλουμένη Σιών, ἥ τελειωθείση ἐπαγγέλλεται τὰ ἑξῆς. Τινὲς δὲ φασὶ τεταπεινωσθαι μὲν αὐτὴν διὰ τὸ κατὰ Χριστοῦ τόλμημα, σωθῆσθαι δὲ τοῦτον πάλιν ἐπιγινώσκουσιν. Τὰ δ' οὖν ἐπαγόμενα· Θήσω σε ἀγαλλίωμα αἰώνιον, εὐφροσύνην γενεῶν γενεαῖς. Ὅπου γὰρ ἐλπίς ἀφθαρτίας ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ, ἀτελευτήτου τὸ ζωῆς, καὶ δόξης, καὶ βασιλείας, οὐρανῶν, ποίαν ἔχει τὸ κατήφες. Καὶ θηλάσεις, φησί, γάλα θένων. Τὸ κοινὸν λέγει μυστήριον, καὶ τὴν στοιχειώδη διδασκαλίαν τῶν ἐν Χριστῷ διὰ πίστει ἀναγεννημένων. Τινὲς δὲ τοῦτο τε καὶ τὰ ἐφεξῆς τὰς ἐξ ἐθνῶν φασὶ καρποφορίας δηλοῦν, ἀναθήματά τε καὶ βασιλικὰ σιτηρέσια μέχρι νῦν ἐκ τῶν κρατούντων διδόμενα. Ἄλλοι δὲ βασιλέας φασὶ τοὺς τῶν μακαρισμῶν ὁξέους, οἷς ὁ Σωτὴρ οὐρανῶν βασιλεὺς ἐπαγγέλλεται. Τινὲς δὲ καὶ καθ' ἱστορίαν τὸν πλοῦτον σημαίνεισθαι φασιν, ὃν βασιλεὺς προσήγον, καὶ ἀρχοντας ἐν αὐτῇ τῷ Θεῷ, τῷ ταύτην ἐξελομένῳ τῶν πολεμίων, καὶ εἰς τὸ ἀρχεῖν αὐθις αὐτὴν καταστήσαντι. Ὅτι ἐγὼ Κύριος ὁ σώζων σε, φησί. Χάριτι γὰρ καὶ φιλανθρωπίᾳ σέσωσαι τοῦ Ἰσραὴλ τὸ καταλείμμα, ὡς μὴ παντελῶς τὸ ἐκ Πατέρων ἁγίων ἔθνος ἀπόληται. Γνώθι δὲ, φησί, πρὸς τοῖς εἰρημένους, ὡς οὐκ ἔτι ξύλων ἀργῶν δεήσει. (Ταῦτα γὰρ ὕλη πρὸς ἄλλ' οὐδὲ λίθων, τοῦτ' ἐστὶ ψυχῶν ἡλιθίων. Τὰ δὲ τούτων ἕξεις τιμιώτερα. Οἱ γὰρ πάλαι χαλκοὶ καὶ ὀνίτιποι ἄνδρες, καὶ τοὺς τρόπους παντὸς σιδήρου σκληρότεροι, μεταβληθέντες εἰς χρυσόν τε καὶ ἀργυρὸν ἐφαρμόσουσι τῇ σῇ κατὰ Θεὸν οἰκοδομῇ· οἱ τε ξύλων ἀναισθητότεροι, ἀντὶ χαλκοῦ σοὶ καὶ σιδήρου γενήσονται πρὸς τὴν οἰκοδομὴν συναρβόμενοι.

inimiles homines, moribusque ferro quolibet duriores fuerant, in aurum jam et argentum conversi, ad tuum sese ædificium, quod Dei est, commodos utilesque præbunt, qui denique sensu magis, quam ligna, caruerant; tibi jam pro cre et ferro, collata in ædificium opera, futuri sunt.

⁶⁶ Rom. xi, 17.

^c γρ. πολὺ ἂν ἔχοιτο.

populus cum priore *Israelitico* nondum coivisset; non poterant adhuc soli isti *omnium* nomine comprehendere, quibus deesset ordo recentis a priore amputatus. Sed unam uterque a Deo tunc salutem adepturus est. Quidam tamen ad historiam retulerunt, tanquam ita affecta civitate, qui in eam peccarunt, pudore tactum iri significet, cum quæ ipsi admiserint, cogitabunt. Nam et seniorum jugum presserunt, nec infantium miserii sunt, ut *Domini* civitas Jerusalem deinceps nominaretur. Ut enim in contemptum propter impietatem **693** abiit: sic, si ad se redeat, illius non solum sæculi, sed sequentis etiam ornamentum futura est. Nimirum

(quia laborante membro uno, dolorem sentiunt et cætera) ubi feracis olivæ ramos, qui prævaricati sunt, excindi contigit⁶⁶; qui tum pietatem sectantur, derelinqui dicuntur, et odio haberi; cum nemo sit qui eis auxilietur.

Sed quia qui de oleastro sunt, in locum illorum subierunt, in unumque uterque populus compulsi conjunctusque est; Salvatoris virtute constituta est eorum, qui salutem adepti sunt, plenitudo, unaque civitas ex ambobus, *Sion* nomine, facta est; cui jam perfectæ, quæ sequuntur deinceps, annuntiantur. Putant nonnulli ob id quidem *esse humilitatam* et afflictam, quod adversus Christum ausa est: sed esse salutem tamen, si eundem agnoscat, adepturam. Hæc igitur ipsa sunt, quæ sequuntur; quibus *eam se positurum in exultationem sempiternam, in lætitiarum generationum generationibus* affirmat. Quando enim spes est immortalitatis in Ecclesia Dei, vitæque perpetuæ, et gloriæ, regni que cælestis, ubi jam moestitiæ locus esse valeat? Et *suges*, addit, *lac gentium*; commune nimirum sacramentum, eorumque doctrinæ elementa, qui in Christo per fidem regenerantur. Sunt nonnulli tamen, qui ista, et quæ deinceps, ad gentium munera, ad donaria, ad regia demensa et stipendia, quibus hucusque eorum liberalitate fruitur, qui rerum potiuntur, referri arbitrentur. Alii vero per reges eos ipsos, qui beatitudinibus digni sunt, quibus *regnum* cælorum pollicetur Christus, significari. Alii etiam secundum historiam, *divitias* illas; quas in ea *reges* et principes Deo obtulerunt, per quem est hostibus liberata, suæque potestati et imperio restituta, *Quia ego sum Dominus*, inquit, *qui salvum te feci*. Sunt enim ejus gratia et humanitate servatæ Israelis reliquæ, ne populus ille, qui a sanctis Patribus ortus est, penitus interiret. Scito autem, inquit, præter ea, quæ dicta sunt, tibi non *lignis* amplius otiosis, quæ igni tantum **694** materiam suggerunt: non *lapidibus* etiam, id est, stupidis et inertibus animabus, fore opus, sed te istis longe majora et præstantiora habiturum. Qui enim *ferrei* olim et

Sedes, addit, *lac gentium*; commune nimirum sacramentum, eorumque doctrinæ elementa, qui in Christo per fidem regenerantur. Sunt nonnulli tamen, qui ista, et quæ deinceps, ad gentium munera, ad donaria, ad regia demensa et stipendia, quibus hucusque eorum liberalitate fruitur, qui rerum potiuntur, referri arbitrentur. Alii vero per reges eos ipsos, qui beatitudinibus digni sunt, quibus *regnum* cælorum pollicetur Christus, significari. Alii etiam secundum historiam, *divitias* illas; quas in ea *reges* et principes Deo obtulerunt, per quem est hostibus liberata, suæque potestati et imperio restituta, *Quia ego sum Dominus*, inquit, *qui salvum te feci*. Sunt enim ejus gratia et humanitate servatæ Israelis reliquæ, ne populus ille, qui a sanctis Patribus

ortus est, penitus interiret. Scito autem, inquit, præter ea, quæ dicta sunt, tibi non *lignis* amplius otiosis, quæ igni tantum **694** materiam suggerunt: non *lapidibus* etiam, id est, stupidis et inertibus animabus, fore opus, sed te istis longe majora et præstantiora habiturum. Qui enim *ferrei* olim et

inimiles homines, moribusque ferro quolibet duriores fuerant, in aurum jam et argentum conversi, ad tuum sese ædificium, quod Dei est, commodos utilesque præbunt, qui denique sensu magis, quam ligna, caruerant; tibi jam pro cre et ferro, collata in ædificium opera, futuri sunt.

Significari tamen aiunt nonnulli, cum legis doctrinam cedere contigerit, omnia per Christum in tanto meliora commutatum iri, quantum est *are ferrum* præstantius. Habere enim *as auri* quidem speciem; nec *aurum* tamen esse. Habere et *ferrum argenti*, propter splendorem, nec esse tamen *argentum*, quo factum est, ut Paulus ipse, cum legis cognitionem, cum ea quæ Christi est compararet, quisquilias appellare non dubitavit⁸⁹. Neque vero male Scribarum et Phariseorum disciplina, quia fabulosa, *lignis et lapidibus* comparatur; quam tanto superat quæ de Christo est; quanto est *are lignum*, quanto *lapide ferrum* præstantius. Sunt enim altera quidem ad contundendum infringendumque facilia et prompta: altera autem, præter quam quod splendore prædita, pretiosa etiam et infragilia. Solet enim vita, quæ recta est, cum veris disciplinis ad alios transire. Quo factum est, ut mysticæ quorundam disciplinæ facultatem, ligna, fenum et lapides Paulus appellavit⁹⁰. Nonnulli vero etiam ad litteram explicarunt tanquam civitatis pietatem colenti materia quælibet, pretiosa æque ac abjecta, donanda sit. Posse enim idipsum Deum efficere. Cæterum cum ista fieri contigerit, vivent *in pace principes tui*, adjicit; quos propter futurorum præsentationem *episcopos* appellat. Deinde quod *in pace, justitiæque* victuros dixit, id quadam ex parte jam præstitum est; juxta illud: « Ex parte cognoscimus; ex parte autem prophetamus: » quod est ad vitam istam referendum. « Cum autem venerit quod perfectum est; **695** quod ex parte est, evacuabitur⁹¹. »

Atque hic quidem futurus est finis regni Christi, cum fuerit omnis sublata *iniquitas*, cum *contritio*, cum *miseria* denique. Nullus enim deinceps hostis, nulla sceleris recordatio supererit: quale est illud: « Abscessit dolor, et molestia, et gemitus⁹². » Verum, tanquam prioribus ejectis, alios instituit *episcopos et principes*; qui *pacem* cum Deo colant, *justitiæque* venerentur: quale illud fortasse fuerit, quod jam in hæc verba usurpavit: « Et immittam manum meam in te, et excoquam te ad purum. Eos autem qui non crediderint, perdam; et auferam omnes iniquos a te, et omnes superbos depriam, et præliciam judices tibi, sicut prius⁹³. » cæteraque deinceps. Sunt vero et ista Salvatoris ad Judæorum præfectos: « Auferetur a vobis regnum, et dabitur genti facienti fructus ejus⁹⁴. » Neque vero desunt, qui ad litteram explicantes, *justitiæ* cum subditis culturos esse *principes* eorum, belloque *pace* comparata ita fruituros dicant, ut qui hostes aut feras timeat, ad ipsos confugiat. *Vocantur* autem, adjicit, *salutare*, *muri tui*: ubi, pro quo *salutare* dixit, Hebraica lectio *Jesum* posuit. Est enim idem ipse, qui *muro* cingit Ecclesiam. Sequitur deinde: *Et portæ tuæ sculptura*: quo loco verbis quidem diversis, non re tamen differentibus Symmachus et Aquilas *laudes* interpretati sunt. Hatur enim hac ratione ad pium vitæ institutum

Τινὲς δὲ φασὶ βούλεσθαι λέγειν, ὅτι πάντα πρὸς τὸ ἄμεινον μεταστήσεται, παρὶχωροῦσης τῆς ἐν νόμῳ παιδείσεως τῇ διὰ τοῦ Χριστοῦ τοσούτων ὁδοῦ κρείττονι, ὅσον χαλκοῦ χρυσός. Χρυσοφανὲς μὲν γὰρ ὁ χαλκός, πλὴν οὐ χρυσός. Ἀργυροφανὲς δὲ, διὰ τὸ στιλπνόν, καὶ ὁ σιδήρεος, ἀλλ' οὐκ ἀργυρεός. Τοιγαροῦν τὴν ἐν νόμῳ γνῶσιν πρὸς τὴν διὰ Χριστοῦ, σκύβαλα Παῦλος καλεῖ, ἣ δὲ τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων διδασκαλία μυθώδης ὄψα, παρεικίζοιτο ἐξ ὅλων καὶ λίθους, ἧς ἡ ἐν Χριστῷ τοσούτων ἁμείνων, ὅσον ἐξ ὅλου χαλκός, σιδήρεός τε λίθου. Τὰ μὲν γὰρ εὐθλαστα, τὰ δὲ, πρὸς τῷ λαμπρῷ καὶ τιμῷ, καὶ ἀρβραγῇ. Βίος γὰρ ὁρθός μετὰ δογματῶν ἀληθῶν παραδίδεται, διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος τῆς παρὰ τινῶν μυσταγωγίας τὴν δύναμιν, φύλα, χόρτον, καὶ λίθους καλεῖ. Τινὲς δὲ καὶ κατὰ τὴν λέξιν ἀπέδωκαν, ὡς εὐσεβοῦση τῇ πόλει πᾶσα ὅλη τιμία ἐν ἱερῶσι ἀτίμοις δοθήσεται. Μὴ δὲ γὰρ ἀδύνατον εἶναι τοῦτο θεῷ. Πλὴν τούτων οὕτω γινομένων οἱ ἄρχοντες σου λοιπὸν ἐν εἰρήνῃ διάξουσιν, κατὰ πρόγνωσιν αὐτοῦ ἐπισκόπους καλέσας. Τὸ δὲ, Ἐν εἰρήνῃ διάξουσιν καὶ ἐν δικαιοσύνῃ, ἐκ μέρους ἐπιπρότερον, κατὰ τὸ, « Ἐκ μέρους γινώσκουμεν, καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν, » κατὰ τὸν παρόντα βίον δηλοῦσι. « Ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ τέλειον, τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται. »

parte jam præstitum est; juxta illud: « Ex parte cognoscimus; ex parte autem prophetamus: » quod est ad vitam istam referendum. « Cum autem venerit quod perfectum est; **695** quod ex parte est, evacuabitur⁹¹. »

Ὅτι ἐστὶ τῆς Χριστοῦ βασιλείας τὸ τέλος, πάσης ἀδικίας ἀνηρημένης, παντός τε συντριμμένου καὶ τάλαιπώλου. Ἐχθρὸς γὰρ ὑπολειφθήσεται λοιπὸν οὐδεὶς, οὐδὲ μνήμη κακίας, κατὰ τὸ, « Ἀπὲρα ὁδὸν, καὶ λύπη, καὶ στεναγμός. » Πλὴν ὡς τῶν πρώτων ἐκβεβλημένων, ἐτέρους ἀνίστησιν ἐπισκόπους, καὶ ἄρχοντας εἰρηνεύοντας πρὸς θεόν, καὶ τιμώντας τὸ δίκαιον ὅποιον ἂν εἴῃ τὸ ἥδη ὄν. Καὶ ἐπάξω τὴν χεῖρά μου ἐπὶ σέ, καὶ πυρώσω σε εἰς καθάρων. Τοὺς δὲ ἀπειθοῦντας ἀπολέσω, καὶ ἀφελῶ πάντας ἀνόμους ἀπὸ σοῦ, καὶ πάντας υπερηφάνους ταπεινώσω, καὶ ἐπιστήσω τοὺς κριτὰς σου ὡς τὸ πρότερον, » καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Καὶ ὁ σωτὴρ δὲ τοῖς Ἰουδαίοις λέγει καθηγηταῖς: « Ἀρβύσεται ἀπ' ὁμῶν ἡ βασιλεία καὶ δοθήσεται ἔθνεσι ἐτέροις ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς. » Τινὲς δὲ κατὰ λέξιν φασὶν, ὡς τιμήσουσι τὸ δίκαιον μετὰ τῶν ὑπάρχων οἱ ἄρχοντες, εἰρήνης τε τεύξονται τῆς ἐκ πολέμων, ὡς τὴν δεδιότα πολεμίους, ἢ ὀφθρας, καταφεύγειν ἐπ' αὐτήν. Κληθήσεται δὲ, λέγει, σωτήριον τὰ τεῖχη σου. Πάλιν τὸ σωτήριον, Ἰησοῦν ἔχει τὸ Ἑβραϊκόν. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ καὶ περιτειχίζων τὴν Ἐκκλησίαν. Καὶ αἱ πόλεις σου γλῶσσαι, ὅπερ Ἀκύλως μὲν, ὕμνησις, φησὶν, ὁ δὲ Σύμμαχος, αἰνεσις. Διὰ τούτων γὰρ ἡ εἰσοδος τοῦ θεοσεβοῦς πολιτεύματος, τῶν προσόντων διδασκαλιῶν ὁμνεῖν τὸν θεόν. Τινὲς δὲ τεῖχη καὶ πόλεις, τοὺς διδασκάλους φασὶ τεύχων

⁸⁹ Philipp. iii, 8. ⁹⁰ I Cor. iii, 12. ⁹¹ I Cor. xiii, 9, 10. ⁹² Apoc. xxi, 4. ⁹³ Isa. i, 25, 26. ⁹⁴ Matth. xxi, 45.

τα· τὴν Ἐκκλησίαν βίβη καὶ δόγματι, καὶ τοὺς προσ-
 ἰόντας εἰσάγοντας. **Γλύμμα** δὲ, ὅτι περιχαλῶς ἄγαν
 ὁ λόγος αὐτοῖς, καὶ πρὸς ἀλήθειαν ἔκτετορνευμένος.
 Νοῦτο δ' ἂν καὶ ἐπὶ Χριστοῦ. Ἡ γὰρ εἰσὸς δὲ
 αὐτοῦ πρὸς τὸν Πατέρα, ὃς ἐστὶ καὶ **γλύμμα**, οἶον ἐ-
 μορφή καὶ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως τοῦ Πατέρος,
 καὶ ἀπαύγασμα τῆς δόξης αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ οὐκέτι
 ἡλίου **ἡμέραν** σοὶ **παρέξει**, οὐδὲ **νυκτὸς** ἡ **σελή-
 νη** σε **φωτιεῖ**. Οὕτε γὰρ **ἐν νυκτί**, οὕτ' ἐναίσθητῶ
 φωτὶ γενήσονται οἱ τοῦ καινοῦ αἰῶνος. Φησὶ γὰρ ὁ
 Σωτὴρ· Ὁ ἥλιος σκοτισθήσεται, καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει
 τὸ φέγγος αὐτῆς. Φῶς γὰρ αὐτῶν καὶ **δόξα Θεοῦ**·
 τελειοτέροις μὲν, ἀνθ' ἡλίου, ὑποβεβηκόσι δὲ, ἀντὶ
 σελήνης γινόμενος, ἀναλόγως τῶν τούτων χωρητικῶ
 τὰς ἑαυτοῦ διδοὺς ἀκτίνας, ἔργῳ πληρῶν τοὺς μα-
 καρισμοὺς, δι' ὃν εἶπεν· Οἱ πενθοῦντες **παρακληθή-
 σονται**, καὶ οἱ κλαίοντες **γελάσονται**.

Ὅθεν ἐπιφέρει· **Ἀναπληρωθήσονται αἱ ἡμέραι**
τοῦ πένθους σου, πάσης ἀδικίας ἀνηρεμμένης. Ὡς
 οὖν ἐκλελεγμένος **κληρονομίῃσει τὴν** ἐπηγγελμένην
 αὐτῷ γῆν τὴν τοῖς πράξεσιν ἐπηγγελμένην^δ, ἐν ἣ καὶ
 ἡ πόλις ἡ ἐπουράνιος. Τοιοῦτος δὲ ὁ **λαός μου**,
 βί· αὐτὸς ἐμῆς **φυτείας**. « Πᾶσα γὰρ φυτεία, ἣν οὐκ
 ἐψύτευσεν ὁ Πατὴρ μου ὁ οὐράνιος, ἐκρίζωθήσεται. »
Ἐργα δὲ χειρῶν ὑπάρχων αὐτοῦ, κληρονομίῃσει
τὴν γῆν, ὅτε καὶ ὁ ἐν τῷ **παρόντι** βίβη ὀλιγοστέ-
 ρς, εἰς **χιλιάδας** ἔσται, κατὰ τὸ, « Ἰσθὶ ἐξουσίαν ἔχων
 ἐπάνω πέντε, ἢ δέκα πόλεων. » Οἷον ἐτοίμην **χιλάρ-
 χοι** τῶν σωζομένων γενήσονται. Καὶ ὁ νῦν δὲ ἐλύ-
 χιστος, εἰς **ἔθνος μέγα**. Οἷος ὁ Παῦλος λέγων· Ἐμοὶ
 δὲ τῷ ἐλαχιστοτέρῳ πάντων ἁγίων ἐδόθη ἡ χάρις
 αὕτη, ὃς ἔθνος ἄρξει· « μεγίστου παρὰ Θεῷ. » Πῶς
 δὲ, φησὶν, ὁ τούτοις ὠρισμένος καιρὸς, ὅτε ταῦτα δὲ
 τῆς ἐμῆς ἔσται Συναγωγῆς, ὅτε τοὺς ἀγγέλους ἀπο-
 στελεῖ, καὶ συνάξει τοὺς ἁγίους ἀπ' ἄκρων τῶν οὐ-
 ρανῶν, μίαν τε ἐκ τῶν δύο λαῶν κατασκευάσεται
 πόλιν, ὁποῖον ἐστὶ τὸ, ἵνα « γέννηται μία ποίμνη,
 εἷς ποιμὴν. » Τινὲς δὲ πρὸς τὸν αἰῶνα τὸν παρόντα
 τὰ περὶ ἡλίου καὶ **σελήνης** ἐξέλαβον. Εἰ γὰρ καὶ
 ὑποχωρεῖ ἡλίου μὲν **ἐν νυκτί**, **σελήνη** δὲ **ἐν ἡμέρᾳ**,
 ἀλλ' οὖν τὸ θεῖον καὶ νοητὸν φῶς ἢ διὰ τοῦ Πνεύμα-
 τος ὁ Σωτὴρ χορηγεῖ τοῖς πιστεύουσιν, ἄσβεστον
 ἔσται, καὶ φωτὸς οὐδεὶς αἰσθητοῦ πρὸς νοῦ φωτισμὸν
 ἐπιδέονται πρὸς γνῶσιν Θεοῦ, καὶ ἐπιτηδεύσιν ἀρε-
 τῶν. Διὸ φησιν· « Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου. Ὁ
 ἀκολουθῶν ἐμοί, οὐ μὴ περιπατήσῃ ἐν τῇ σκοτίᾳ,
 ἀλλ' ἔξει τὸ φῶς τῆς ζωῆς. » Τὸ δὲ, **Καὶ ἀναπληρωθή-
 σονται αἱ ἡμέραι τοῦ πένθους σου**, ἐπειδὴ τοῖς
 μὲν ἀμαρτωλοῖς τὸ κατηφές οἰκτεῖον, πῦρ προσδοκῶσι

aditus; si qui accedunt, Dei laudes decantare do-
 ceantur. Sunt vero etiam, qui *murorum portarum-
 que* nominibus, doctores significari putent; quorum
 vita et doctrina, tanquam muro, cingitur Ecclesia;
 in quam etiam accedentes introducunt. *Sculpturam*
 deinde dixisse; quod eorum valde sit illustris, et
 ad veritatis defensionem elaborata oratio. Intelliga-
 tur fortassis de Christo etiam. Patet enim per ip-
 sum ad Patrem aditus: qui est et *sculptura*, tan-
 quam forma, et character substantiæ Patris, et splen-
 dor gloriæ ipsius⁵⁵. Sed *nec tibi sol amplius diem
 præbebit*, **696** *nec nocte luna tibi lucebit*. Neque
 enim *in nocte*, vel *luce*, quæ sensibus percipiuntur,
 ii versabuntur, qui recentis ævi munere donabun-
 tur; vel ipso teste Salvatore, qui solem obtine-
 bratum iri: qui lunam splendorem suum non dat-
 turam esse affirmavit⁵⁶. Erit enim *lux* illorum, et
gloria, *Deus ipse*: perfectioribus quidem sol; inferioribus autem lunæ instar, ut pro excipientium
 ratione radios suos effundat; opere nimirum id præstans, quod beatitudines affirmant: ubi qui luceant,
 consolatum iri; et qui fluant, esse risuros dicit⁵⁷.

Addit itaque: *Et complebuntur dies luctus tui*;
 nimirum, cum fuerit omnis sublata iniquitas. Tan-
 quam igitur electus terram possidebit, quam miti-
 bus est pollicitus; in qua est ipsa cœlestis civitas
 collocata⁵⁸. Talis vero est *populus meus*, *planta-
 tionis* meæ surculus. « Omnis enim plantatio, quam
 non plantavit cœlestis Pater meus, eradicabitur⁵⁹. »
 Cum autem sit *opus manuum ejus*, possidebit terram:
 quando etiam qui in hac vita paucus existit, in
millia abiturus est, juxta illud: « Esto potestatem
 habens super quinque, vel decem civitates⁶⁰. » Erunt
 igitur eorum, qui salutem adepti sunt, tanquam
 duces *millenarii*: erit etiam qui hoc tempore *mi-
 nimus est*, in *gentem magnam*: qualis Paulus ipse,
 qui sibi omnium sanctorum minimo concessam
 hanc esse gratiam scribit⁶¹, ut genti maximæ a
 Domino præset. Veniet vero, inquit, illis certum
 et definitum tempus, quo ista per congregationem
 meam fient, cum nimirum missis angelis sanctos
 est congregaturus a summitate cœli⁶² unamque ex
 duobus populis civitatem confecturus; ut, quod
 scribitur: « Unum fiat ovile, et unus pastor⁶³. »
 Sunt porro, qui ad præsens sæculum, quæ de *sole*
 et *luna* usurpavit, refectri volunt. Etsi enim et *sol*
 ipse *noctu*, et *luna die* etiam deficiant, nunquam
 tamen divinum et intelligibile *lumen* illud extinctum
 iri, quod per Spiritum sanctum Salvator ipse fi-
 delibus suppeditabit; neque ipsorum mentibus sen-
 sibilis alicujus luminis ad Dei cognitionem **697**
 virtutisque studium illustratione opus fore. Quo
 factum est, ut se mundi lucem existere⁶⁴, quicque
 se sequatur, in tenebris minime ambulaturum;

⁵⁵ Hebr. i, 3. ⁵⁶ Matth. xxiv, 29. ⁵⁷ Matth. v, 5; Luc. vi, 21. ⁵⁸ Matth. v, 14. ⁵⁹ Matth. xv, 13.
⁶⁰ Luc. xix, 19. ⁶¹ Ephes. iii, 8. ⁶² Matth. xxiv, 31. ⁶³ Joan. x, 16. ⁶⁴ Joan. viii, 12.

VARIE LECTIONES.

δ αρ. τὴν ἐπηγγελμένην. • γρ. ὡς ἔθνος ἄρξει.

sed vitæ lumen esse habiturum dixerit ⁶³. Quod deinde *completum iri dies luctus ejus* adjecit; id ideo usurpavit, ut propriam peccatoribus esse vultus quam tenebras ignemque expectent: justos autem

Sequitur itaque: *Et erit populus tuus justus omnis*. Nos enim Ecclesiæ *populum* per gratiam Christus ipse *justificat*, cujus ipsi *manuum plantatio sumus*, quos in fructiferam olivam insævit ⁶⁴. Nunc igitur in sæculo isto latet occulta sanctorum *gloria*, sed in futuro illo, *qui minimus est*, quamplurimis præficietur: eaque fiducia exsultantes qui sancti sunt, subjectos sibi populos, gentesque suis pedibus esse substratos in Psalmis non dubitant gloriari ⁶⁵. Fiet vero et istud, cum me cælo delapsus, inquit, *eos congregare*, mihi que in occursum rapi contigerit. Non desunt tamen, qui ista explicant, ac si deposita impietate non *soli* amplius, *et lunæ, lucem* ipsam principaliter attribuat, qui fulgentem ejus veritatem habeat. Sedabit deinde *luctum* captivitatis tuæ, si *terram tuam* recipias. Convenit vero eos, tanquam qui *plantis* comparantur, fructus debitos edere. Est enim Deus qui *plantavit*, et qui curam habet, quique ea, quæ ad suam *gloriam* conducunt, curat: qui illorum denique in multitudinem profectum, seipso *congregante*, et eos qui *pauca* sunt, in gentem magnam propagante, prædicat.

CAP. LXI.

698 VERS. 1-10. *Spiritus Domini super me, cujus gratia unxit me Dominus; ut evangelizarem pauperibus misit me; ut sanarem contritos corde; ut annuntiarem captivis remissionem, et cæcis visus instaurationem; ut proclamarem annum Domini acceptabilem, et diem retributionis Deo nostro; ut consolarer omnes lugentes; ut detur lugentibus Sion gloria pro cinere; unctio lætitiæ lugentibus, amictus gloriæ pro spiritu mæroris, etc.*

Qui ad promissiones evangelicas Dominum se esse, eosque in tempore congregaturum adjecerat; nunc *ejus se rei gratia a Domino* **699** *unctum esse* significat. Est porro tibi animadvertendum, quod *Dominum a Domino Spiritu sancto unctum esse* affirmat, ut in Trinitate Deitatem agnoscas. Cum enim natura *Dominus* et Deus sit, humanitatis ratione *Spiritu a Patre inungitur*. Non est igitur homo tantum, si Dominus; nec carne destitutus, si *ungitur*, sed idem Deus et homo; non eadem tamen ratione. Quo fit ut, tanquam ex Davide sit, *ungi* dicatur. Jam enim et antea super eum, qui de radice Jesse prodississet ⁶⁶, id est super Christum, Spiritum Domini requieturum dixerat. Non enim simili cum veteribus ratione *unctione unctus esse* dicitur: alioqui nihil præter cæteros haberet eximium; quem tamen Davidis testimonio: « Propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ præ consortibus tuis ⁶⁷. » Deinde, tanquam jam homo sit;

Α καὶ σκότος, οἱ δὲ δίκαιοι τῇ ἐλπίδι χαίρουσι τὸ τῶν ἀμαρτιῶν ἀποθέμενοι πένθος. demissionem et tristitiam innueret; qui nihil aliud, spe *luctu* peccatorum liberatos gaudio exsultare.

Διὸ ἐπάγει· Ἔσται ὁ λαὸς σου πᾶς δίκαιος. Τῆς γὰρ Ἐκκλησίας τὸν λαὸν Χριστὸς δίκαιοι τῇ χάριτι, οὗ φύτευμὰ ἔσμεν τῶν χειρῶν ἐγκεντρίσαντος ἡμᾶς εἰς τὴν καλλιέλαιον. Νῦν μὲν οὖν ἐν τῷ αἰῶνι τοῦτῃ κέκρυπται τῶν ἁγίων ἡ δόξα, ἐν δὲ τῷ μέλλοντι ὁ ἐλάχιστος πλείστων ἡγήσεται, ἐφ' ᾧ χαίροντες οἱ ἅγιοι πασιν· Ὑπέταξεν λαοὺς ἡμῖν, καὶ ἔθνη ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν. Ἔσται δὲ τοῦτο, ὅτε καὶ συνάξω αὐτοὺς, ἐξ οὐρανοῦ καταβάς, καὶ ἀρπασθήσονται ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησίν μου. Τινὲς δὲ οὕτως ἀπέδωκαν, ὡς παυσάμενος ἀσεβείας οὐκ ἔτι προηγουμένως ἡλίῳ καὶ σελήνῃ λογίσῃ τὸ φῶς, ἀλλὰ τῷ τούτων Δημιουργῷ, ἐπιλάμψασαν ἔχων αὐτοῦ τὴν ἀλήθειαν. Καὶ παύσεται σου τῆς αἰχμαλωσίας τὸ πένθος ἀπολαβόντος τὴν γῆν σου. Ὡς δὲ φυτοῖς παραβαλλομένους προσήκόν ἐστι τὸν ὀφειλόμενον καρπὸν ἀποδίδοναι. Θεὸς γὰρ ὁ φυτεύσας, καὶ δηλονότι ἐπιμελούμενος, ἅτινα εἰς δόξαν Θεοῦ συντείνει. Ὅς καὶ προλέγει αὐτῶν τὴν εἰς πλήθος ἐπίδοσιν τοῦ Θεοῦ συνάγοντος, καὶ τοὺς ὀλίγους ποιούτος πολλούς.

ΚΕΦΑΛΑ. ΞΑ'.

α-ν'. Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὐ εἵρεκεν ἔχρισέ με, εὐαγγελισσασθαι πτωχοῖς ἀπέστειλέ με, λίσσασθαι τοὺς συντετριμμένους τῇ καρδίᾳ κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἄρεσιν, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν, καλέσαι ἐνιαντὸν Κύριον δεκτὸν, καὶ ἡμέραν ἀνταποδόσεως, παρακαλέσαι πάντας τοὺς πενθοῦντας, δοῦναι τοῖς πενθοῦσι Σιών δόξαν ἀντὶ σποδοῦ, ἀλειμμα εὐφροσύνης τοῖς πενθοῦσι, καταστολὴν δόξης ἀντὶ πνεύματος ἀκηδίας, κ. τ. λ.

Ὁ ταῖς εὐαγγελικαῖς ἐπαγγελίαις ἐπειπὼν, Ἐγὼ Κύριος κατὰ καιρὸν συνάξω αὐτοὺς, νῦν παρὰ Κυρίου τούτου χάριν κεχρίσθαι φησὶ, τοῦ συναγαγεῖν αὐτοὺς δηλονότι. Καὶ ὅρα Κύριον ὑπὸ Κυρίου τῷ ἀγλῷ χρισόμενον Πνεύματι, ὡς ἐν Τριᾷδι ωεῖσθαι τὸ Θεῖον. Κύριος γὰρ ὢν καὶ Θεὸς φύσει, κατὰ τὸ ἀνθρώπινον ὑπὸ τοῦ Πατέρους τῷ Πνεύματι χρίεται. Οὕτ' οὖν ψιλλὸς ἀνθρώπος, εἶγε Κύριος, οὔτε ἄσαρκος, εἶγε χρίεται, Θεὸς δὲ καὶ ἀνθρώπος ὁ αὐτός, οὐ κατὰ ταῦτόν· ὥς ἐκ Δαβὶδ οὖν ὑπάρχων, κεχρίσθαι λέγεται. Καὶ ἤδη γὰρ εἶπεν ἐπὶ τὸν ἐκ βίβης Ἰησοῦν, δηλονότι Χριστὸν, ἐπαναπαυῆσθαι τὸ Πνεῦμα. Οὐ γὰρ ἐρρέθη χρίσματος κεχρίσθαι τοῖς παλαιοῖς ὁμοίως. Ἡ γὰρ ἂν οὐδὲν εἶχε· ἐξαίρετον. Καίτοι Δαβὶδ εἰπόντος· Διὰ τοῦτο ἔχρισέν σε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου, ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου. Ὡς δὲ ἤδη γενόμενος· ἀνθρώπος φησιν, οὐ εἵρεκεν ἔχρισέν με. Καὶ τὴν αἰτίαν ἐπήγαγεν. Καὶ προσεῖπεν δὲ φήσας, Κατὰ καιρὸν συνάξω αὐτοὺς.

⁶⁸ Joan. viii, 12. ⁶⁹ Rom. xi, 24. ⁷⁰ Psal. xlviii, 15. ⁷¹ Isa. xi, 1. ⁷² Psal. xlviii, 8.

Ὡς μὲν οὖν Θεὸς χορηγεῖ τὸ Πνεῦμα τῇ κτίσει, ὡς δὲ ἄνθρωπος δέχεται. Διὸ, κατὰ Λουκᾶν, ὡς ἐν Ναζαρεθ γενόμενος εἰσῆλθεν εἰς τὴν Συναγωγὴν, καὶ τὸν Ἰσραὴλ ἀνοίξας εὗρε τοῦτ' ἐν ῥήτῳ, πύξας ἔφη· Σήμερον ἡ Γραφὴ αὕτη πεπληρώται. Κατ' αὐτὸν γὰρ τὸν καιρὸν συνέβη καὶ βαπτισθῆναι, καὶ τὸ Πνεῦμα καταλθεῖν ἐπ' αὐτόν ἐν εἰδῇ περιστερᾶς· μεθ' ὃ πειραθεὶς ἦλθεν εἰς Ναζαρεθ, καὶ πεπληρωσθαι τὴν Γραφὴν ἀπεφώνητο.

se admitteret. Quibus demum absolutis, in Nazareth ram pronuntiavit.

Τινὲς δὲ, ὡς ἐρρηται, ἐπὶ τὸν τῆς γεννήσεως καιρὸν ἔχειν φασὶ τὴν ἀναφορὰν τὴν, *ἐχρισέν με*. Πλὴν μετὰ τὸ βάπτισμα φαίνεται κηρύσσαν τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν (ὅπερ ἦν *εὐαγγελίζεσθαι τοῖς πτωχοῖς*) καὶ τοὺς μακαρισμοὺς ἐκτιθέμενος. Καὶ *ἰδοὺ δὲ τοὺς συντετριμμένους τῇ καρδίᾳ*, θεραπευῶν ἐπαγγελίαις, καὶ λέγων· Μακάριοι οἱ πενθοῦντες, ὅτι αὐτοὶ παρακληθήσονται. Καὶ μακάριοι οἱ κλαίοντες, ὅτι γελοῦνται. Καὶ τοὺς δὲ αἰχμαλώτους ὑπὸ δαιμόνων ἔθεσιν ἄφραστον ἐκέρχοντες, τοὺς μαθηταῖς εἰπὼν· Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς, ἐπ' ὁφείλει δηλονότι πλημμελημάτων· ὅ καὶ ἀδελφίαν ἐνόησαν, τῇ πολυθέῳ πλάνῃ δουλεύοντες. Διόπερ ἐν τοῖς προλαβοῦσιν ἔφασκεν ὁ Πατήρ· Ἰδοὺ, τέθεικά σε εἰς φῶς ἐθνῶν, ἀνοῖξαι ὀφθαλμοὺς τυφλῶν, ἐξαγαγεῖν ἐκ δεσμῶν δεδεμένους. Καὶ πτωχοὶ δὲ ἦσαν, ὡς παντὸς ἀγαθοῦ νοσήσαντες ἔνδειαν, ἐλπὶδα μὴ ἔχοντες, καὶ ἄθεοι ἐν τῷ κόσμῳ. Εἰ μὴ, ἅρα τοῖς πτωχοῖς τῷ πνεύματι δεδορηθῆναι φησι τῶν δι' αὐτοὺς χαρισμάτων τὴν ἀφθονον χορηγίαν. *Συντετριμμένους δὲ ἄλλως τοὺς ἀσθενῆ τὴν καρδίαν* καὶ εὐδιάθροπτον ἔχοντας, ὡς ἀντιστῆναι μὴ δύνασθαι ταῖς τῶν παθῶν προσβολαῖς, *αἰχμαλώτων δὲ δίκην* τοῦτοις δουλεύοντας· ἀρμόσει δὲ καὶ τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ τὰ λεγόμενα. Οὐ γὰρ ἦν ἐπὶ γῆς ὁ ποιῶν χρηστότητα, οὐκ ἦν, ἕως ἐνός. Οὐκοῦν πάντες υἱοὶ νυκτὸς ὄντες καὶ σκότους, φωτὸς γεγόνασι τέκνα. Διηγάσας γὰρ αὐτοῖς ἡ ἡμέρα, καὶ ὁ τῆς δικαιοσύνης ἀνέσχεον ἥλιος, καὶ λαμπρὸς ἀνέτειλεν ἐωσφόρος.

Itaque, cum filii noctis essent omnes et tenebrarum, in lucis filios evaserunt. Illis enim dies ipse, et qui Sol iustitiæ dicitur⁷³, aurora denique lucida, illuxit.

Κεχρίσθαι δὲ φησι καὶ ἐνιαυτὸν Κυρίου καλέσαι δεκτὸν, τὸν τῆς ἐνανθρωπήσεως καιρὸν οὕτως εἰπὼν, ἐν ᾧ διάγων ἐπὶ γῆς, φῶς ἡμέρας τοῖς προσιοῦσι παρείχετο. Ὡς γὰρ ἡλὶν δικαιοσύνης ὁ τοιοῦτος προσῆκεν *ἐνιαυτὸς*. Μήποτε δὲ τὸν μέλλοντα αἰῶνα δηλοῖ, ἐφ' ὃν τὰ τῆς ἑαυτοῦ διδασκαλίας ἀνέπεμπε, ὅτε Οὐχ ἥλιος, οὐ σελήνη, ἀλλ' ἔσται σοι, φησί, Κύριος φῶς αἰώνιον; διὸ Κυρίου λέγεται *ἐνιαυτός*, ὡς ὑπ' αὐτοῦ φωτισζόμενος, καὶ δεκτός, ἡ κατὰ τοὺς λοιποὺς, *εὐδοκίας*. Ἐκεῖνος γὰρ ἐστὶν ὁ καταθύμιος τῷ Θεῷ, ὁ αὐτὸς ὢν καὶ ἡμέρα ἀνταποδόσεως, ὅτε τὰς ἀμοιβὰς οἱ κατὰ τὸν παρόντα κεκτηκότες βίον κομίζονται. Τινὲς δὲ δεκτὸν

A *cujus gratia unxit me*, adjecit, ut causam non omitteret; qui se eos antea in tempore congregaturum dixerat. Ut Deus igitur, *spiritum* creaturæ suggerit; recepit autem, ut homo. Itaque, quod apud Lucam legimus, cum Nazareth synagogam ingressus, aperto Isaïæ Hbro, in verba ista incidisset⁷⁰; eodem complicato, esse eo die completam Scripturam affirmavit. Contigit enim eo tempore, ut baptizaretur; ut *Spiritum* etiam in columbæ forma in ingressus est, et ibi completam esse Scripturam pronuntiavit.

Non desunt tamen, ut dictum est, qui quod, *unxit me*, addidit, ad nativitatis tempus referri arbitrentur. Sed manifestum est, post baptismum secutam esse cælestis regni per eum promulgationem; quod est *pauperibus evangelizare*: esse denique beatitudinum genera ab ipso explicata. *Sanabat* deinde *contritos corde*, admoto promissionum remedio, cum beatos qui lugerent, esse doceret, quoniam consolationem essent nacturi; beatos item qui flerent, quoniam risuri⁷¹. Gentibus præterea, qui a dæmonibus captivi detinebantur, dimissionem annuntiat; cum discipulos alloquens, ad gentes omnes proficisci, **700** easque docere, et baptizare, in remissionem peccatorum videlicet, imperavit⁷²; quæ dudum cæcitate laborantes, ut vanæ deorum multitudini serviebant. Quo factum est, ut in superioribus, eum se in lucem gentium posuisse, ut oculos cæcis aperiret, ut de vinculis eos educeret, qui in ipsis essent constricti, Pater affirmaret. Erant vero et *pauperes*, qui bonorum omnium penuria laborarent; qui spe carerent; qui Deum in mundo non agnoscerent. Sin minus, iis certe, qui spiritu *pauperes* sunt, ingentem esse gratiarum suppeditatam copiam significat: *contritos* autem alias eos ipsos, qui ita *corde* sunt imbecillo et præfracto, ut affectuum insultibus minime queant obsistere; sed illis, *captivorum* more, pareant et famulentur. Conveniant vero et Israelitis etiam quæ dicuntur. Non enim erat in terra, qui, quod honestum esset, faceret, non erat, ne unus quidem⁷³.

D Ait vero etiam *unctum esse*, ut *proclamaret annum Domini acceptabilem*: ita nimirum incarnationis tempus innuens, quo, cum in terris versaretur, lucem diei venientibus ad se præbebat. Huic enim, tanquam Soli iustitiæ, talis est *annus* debitus et commodus. Annon vero futurum sæculum significasse putandus; ad quod, quæ ad doctrinam suam pertinent, remisit; quo tempore non sol, non luna tibi futura est, inquit⁷⁴, sed Dominus, lux ipsa sempiterna? quo fit, ut *annus Domini*, tanquam ab ipso lucem habeat: et *acceptabilis*, vel secundum alios, *comprobationis*, nominetur. Est enim Deo gratus ille, et acceptus; quippe qui *dies*

⁷⁰ Luc. iv, 17. ⁷¹ Matth. v, 5; Luc. vi, 21. ⁷² Matth. xxviii, 18-20. ⁷³ Psal. xiii, 2, 3. ⁷⁴ Malach. iv, 2. ⁷⁵ Isa. lx, 19, 20.

etiam sit *retributionis*, quo laborum suorum in hac vita mercedem quique laturi sunt. Alii tamen *an-num acceptabilem*, ad illum, quo crucem pati Christum contigit, referri voluerunt. Tum enim nos esse *Deo factos acceptabiles*, tum Patri per ipsum oblatos. Hinc etiam de grano frumenti dixisse ⁷⁸, cum mortuum esse confingeret, **701** multum fructum editurum. Et rursum cum a terra esset exaltatus, omnes ad se pertracturum ⁷⁹. Itaque etiam, cum esset e mortuis excitatus, sibi factam esse potestatem omnem in cælo et in terra dicebat, missis ad gentes cum baptismo discipulis, cuius beneficio remissionem adepti divinæ ipsius naturæ participes efficiuntur ⁸⁰. Qui enim fuere accepti, *anno illo acceptabili* potiti sunt, de quo loquitur Apostolus, cum adesse jam tempus acceptabile, adesse diem salutis, ait ⁸¹; quibus verbis ipsum incarnationis tempus designavit, quo iis, qui crediderant, quas fide tenebant promissiones exhibuit. Quod certe lex illa per Moysen tradita non habuit, quæ præsentī sæculo præmia concludebat, vitæ prolixitatem, terræque bona, et pacem nominatim significans. Itaque et Zacharias ait: « In fructuum ubertate habitabitur Jerusalem a multitudine hominum et jumentorum, quæ sunt in ea ⁸². » Et rursum: « Adhuc sedebunt seniores in plateis Jerusalem, unusquisque virgam suam in manu sua habens præ multitudine dierum; et plateæ civitatis implebuntur puerulis, et puellis ludentibus ⁸³. » At Salvator quæ quisque meruit, in futurum sæculum recondit.

Dicas vero et *retributionem* eo etiam tempore faciam esse intelligi, quo humanitatem contigit assumere, tunc enim diaboli, a quo ipsi conculcabamur, vires esse excisas et superatas. Quo fit, ut apud Davidem, eorum, qui redempti sunt, personam in hunc modum loquentem introducat: « Quoniam fecisti iudicium meum et causam meam, sedisti super thronum qui iudicas iustitiam. Increpasti gentes, et periit impius ⁸⁴. » De quo sunt et ista rursum: « Queretur peccatum illius, et non inveniatur ⁸⁵. » Et ista etiam Salvatoris: « Nunc iudicium est mundi huius. Nunc princeps mundi huius ejicietur foras ⁸⁶. » Ait vero et se ideo unctum esse, ut omnes qui luceant consoletur. « Beati enim, inquit, qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur ⁸⁷. » Addit præterea, *Lugentibus Sion gloriam se collaturum*. Lugebant enim, qui inter Judæos sancti erant, populi calamitates. Cuiusmodi Paulus ipse etiam fuit, qui se tristitia **702** adeo magna et continuo animi dolore fratrum nomine cognatorumque suorum secundum carnem laborasse asserit, ut pro illis anathema fieri precaretur ⁸⁸. Et istis igitur *gloriam daturus est, pro cinere* (quo fuerunt aspersi cum Deum *etiam gloriosum*; quod illorum nomine tristitia et

Non desunt tamen, qui ad eos, qui ante adven-

A *ἐνιαυτὸν*, καθ' ὃν ἐσταυρώθη φασί. Δεκτοὶ γὰρ τότε γεγόναμεν τῷ Θεῷ καὶ Πατρί, καρποφορήσαντες δι' αὐτοῦ. Διὸ περὶ τοῦ κόκκου τοῦ αἴτου ἔλεγεν· « Ἐὰν ἀποθάνῃ, καρπὸν πολλὸν φέρει. » Καὶ πάλιν· « Ὅταν ὑψωθῇ ἐκ γῆς, πάντας ἑλκύσει πρὸς ἑμαυτόν. » Διὸ καὶ ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν ἔφασκεν· Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, ἐπὶ τὰ ἔθνη πέμπων τοὺς μαθητάς, καὶ τὸ βάπτισμα, δι' οὗ λαβόντες ἄρουν, τῆς θείας αὐτοῦ φύσεως γεγόναμεν κοινωνοί. Δεκτὸν γὰρ ἐνιαυτὸν οἱ δεχθέντες ἐκτίσαντο, περὶ οὗ Παῦλος φησιν· « Ἰδοὺ νῦν καιρὸς εὐπρόσδεκτος· Ἰδοὺ ἡμέρα σωτηρίας, καὶ ἀνταποδόσεως, ὁ ἡμετέρος ἀνθρώπου ὅστις ὑπῆρξε καιρὸς, καθ' ὃν τοῖς πιστεύουσι τὰς ἐν ἐλπίσιν ἐπαγγελίας ἀπέδωκεν· ὅπερ ὁ διὰ Μωσέως νόμος οὐκ ἔσχε, τῷ παρόντι βίῳ περιελθὼν τὰς ἀμοιβὰς, μακροήμερον λέγων, καὶ γῆς ἀγαθὰ, καὶ πολέμων ἀπαλλαγὰς, διὸ καὶ Ζαχαρίας φησὶ· « Κατάκαρτος οἰκηθήσεται Ἰερουσαλὴμ ἀπὸ πλήθους ἀνθρώπων, καὶ κτηνῶν τῶν ἐν αὐτῇ. » Καὶ πάλιν· « Ἐτι καθύσονται πρεσβύτεροι ἐν ταῖς πλατείαις Ἰερουσαλὴμ, ἕκαστος τὴν βάβυον αὐτοῦ ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ ἔχων ἀπὸ πλήθους ἡμερῶν, καὶ αἱ πλατεῖαι τῆς πόλεως πλησθήσονται παιδερῶν καὶ κορσίων παιζόντων. » Ὅ δὲ Σωτὴρ τῷ μέλλοντι τὰς ἀμοιβὰς ταμιεύεται.

B *ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ ἔχων ἀπὸ πλήθους ἡμερῶν, καὶ αἱ πλατεῖαι τῆς πόλεως πλησθήσονται παιδερῶν καὶ κορσίων παιζόντων. Ὅ δὲ Σωτὴρ τῷ μέλλοντι τὰς ἀμοιβὰς ταμιεύεται.*

C Εἴποις δ' ἂν καὶ ἀνταπόδοσιν ἐν τῷ τῆς ἐνανθρωπήσεως γεγενῆσθαι καιρῷ. Τὴν γὰρ τοῦ καταπατήσαντος ἡμᾶς διαδόλου καθέλειεν ἰσχύν. Διὸ παρὰ Δαβὶδ τὸ τῶν λελυτρωμένων ἐξομολογησάμενον πρὸς ὧν ἐπιφέρει· « Ὅτι ἐποίησας τὴν κρίσιν μου, καὶ τὴν δίκην μου, ἐκάθισας ἐπὶ θρόνου ὁ κρίνων δικαιοσύνην. Ἐπέτιμης ἔθνη, καὶ ἀπώλετο ὁ ἀσεβὴς. » Περὶ οὗ πάλιν φησὶν· « Ζητηθήσεται ἡ ἀμαρτία αὐτοῦ, καὶ οὐ μὴ εὑρεθῇ. » Καὶ ὁ Σωτὴρ δὲ λέγει· « Νῦν κρίσις ἐστὶ τοῦ κόσμου τούτου, νῦν ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου ἐκδιγθήσεται ἔξω. » Κεχρῆσθαι δὲ φησι καὶ παρακαλέσαι πάντας τοὺς πενθοῦντας· « Μακάριοι γὰρ, φησὶν, οἱ πενθοῦντες, ὅτι αὐτοὶ παρακληθήσονται. » Ἀλλὰ καὶ τοῖς τὴν Σιών πενθοῦσι δώσει δόξαν. Ἐπένθουν

D γὰρ οἱ παρ' Ἰουδαίοις ἄγιοι τὴν ἐκπτώσιν τοῦ λαοῦ. Τοιοῦτος ἦν ὁ Παῦλος λέγων· ὅτι Λύπη μοι ἐστὶ, καὶ ἀδιάλειπτος ὁδὸν τῇ καρδίᾳ μου ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου τῶν συγγενῶν κατὰ σάρκα, ὑπὲρ ὧν καὶ ἀνάθεμα γενέσθαι προσήρυετο. Καὶ τοῖς οὖν δώσει δόξαν, καὶ ἀντὶ σποδοῦ, ἣν κατεπάσαντο δέσμενοι τοῦ Θεοῦ δι' αὐτοὺς, ὡς προσύνης ἀλειμμα, καὶ στολὴν ἐνδοξον, ἀνθ' ὧν ὑπὲρ αὐτῶν ἐν ἀκηδία γεγόνασι. propter ipsos precati sunt) lætitiæ unctionem, et am-

Τινὰς δὲ τοὺς πρὸ τῆς ἐπιδημίας τοῦ λαοῦ πεν-

⁷⁸ Joan. xii. 24, 25. ⁷⁹ ib. 32. ⁸⁰ Matth. xxviii. 18, 20. ⁸¹ II Cor. vi. 2. ⁸² Zachar. ii. 4. ⁸³ Zachar. vii. 4, 5. ⁸⁴ Psal. ix. 5, 6. ⁸⁵ Psal. x. 15. ⁸⁶ Joan. xii. 31. ⁸⁷ Matth. v. 5. ⁸⁸ Rom. ix. 3.

θοῦντας τὰς ἁμαρτίας φασίν, οἱ καὶ προσεδόκων A
τὸν δικαιούντα τῇ πίστει τὸν ἀσεβῆ, ἅγιοι τε ὄντες,
καὶ τὰς προφητείας εἰδότες. Βρέφος γ' οὖν ὁ Συμεὼν
ἐν ἀγκάλαις λαβὼν τὸν Χριστὸν, ἰδεὶν ἐξομολογεῖτο
« φῶς εἰς ἀποκάλυψιν ἔθνων, καὶ δόξαν λαοῦ σου
'Ισραὴλ. » Καὶ Ζαχαρίας ὁ Ἰωάννου πατήρ, ὅτι
ἐπεσκέψατο, καὶ ἐποίησεν λύτρωσιν τῇ λαῷ αὐτοῦ.
Καὶ Ναθαναὴλ, ὃν ἔγραψε Μωσῆς καὶ οἱ προφῆται,
φησὶν, εὐρήκαμεν Ἰησοῦν. Περθούσιν οὖν αὐτοῖς
ἡ διὰ Χριστοῦ παράκλησις δέδοται. Τὸ δὲ ἄλειμμα
τῆς εὐφροσύνης παρίστησιν ἱλαρόν. Ἐδόθη δὲ
αὐτοῖς καὶ δόξα Χριστός · ἥ, ὥς φασί τινες, ἐπειδὴ
τίθενται αὐτῆς καθηγῆται, καὶ διδάσκαλοι · καὶ
τέκνα ὄντες τῆς Ἰουδαίων συναγωγῆς εἰς πατέρας
ἐγένοντο. Πρὸς ἣν φησὶν ὁ Δαβὶδ · Ἄντι τῶν πατέ-
ρων σου ἐγενήθησαν οἱ υἱοί σου. Καὶ γοῦν Παῦλος
ἔγραψε τοῖς μαθηταῖς · Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ διὰ
τοῦ Εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα. Καὶ ἄλλως δὲ
δόξαν ἐδέξαντο, ποτὲ μὲν ἀκούοντες · Ἀσθενούντας
θεραπεύετε, δαιμόνια ἐκβάλλετε, νεκροὺς ἐγείρετε,
ποτὲ δὲ, Ὑμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου. Εἰτά φησι·
Καὶ κληθήσονται γενεαὶ δικαιοσύνης φύτευμα
Κυρίου εἰς οὐρανόν, δηλονότι οἱ καταξιωθεῖσθαι
τοῦ δεκτοῦ ἐνιωντοῦ. Σύμμαχος δὲ ἄντι τοῦ γενεαί,
φησὶν ἰσχυροί. Χρηματίζουσι γὰρ οἱ ἐξ ἔθνων, γέ-
νος ἐκλεκτόν, ἔθνος ἅγιον, λαὸς εἰς περιποίησιν.
plantatio Domini in gloriam : ii nimirum, qui
generationes habemus, fortes dixit Symmachus. Sunt enim, qui de gentibus existunt, genus electum,
gens sancta, populus acquisitionis⁹³.

Δικαιοσύνης δὲ γενεαί τῆς ἐν Χριστῷ καὶ τὴν ἐν C
νόμῳ νικώσης. « Ἐὰν γὰρ μὴ περιστέυῃ, φησὶν,
ἡ δικαιοσύνη ὑμῶν πλεῖον τῶν γραμματέων καὶ
Φαρισαίων, οὐ μὴ εἰσέλθῃτε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν
οὐρανῶν, » ἣν διήνυσαν ἰσχυροὶ γεγονότες, ὡς ἐξ-
έδωκε Σύμμαχος. Φύτευμα δὲ Κυρίου, ὡς Θεοῦ γεώρ-
γον, περὶ ὧν ἐψάλλεν ὁ Δαβὶδ · Περψυτευμένοι ἐν
τῷ οἴκῳ Κυρίου, ἐν ταῖς αὐαῖς τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐξα-
θήσουσι. » Καὶ Παῦλος δὲ φησὶν · Ἐγὼ ἐφύτευσα
ὑμᾶς, Ἀπολλῶς ἐπότισεν, ὁ δὲ Θεὸς ἡρξάνεν. » Συν-
ῥάει καὶ τὸ, « Δίκαιος ὡς φρενὶς ἀνοήσει. » Καὶ
οἰκοδεσποῦσιν ἐρήμους αἰωνίας · τῶν πρὶν ἐρή-
μων ἔθνων τὰς ψυχάς. Ἦγουν, φασί τινες, τὸ πλη-
θος ἐμφαίνει τῶν διὰ πίστεως κεκλημένων, ὡς δεῖ-
σθαι πόλεων ἐτέρων ἐν ἐρήμοις γεννησομένων ·
ἦγουν τὰς ἐκκλησίας τὰς πρὶν ἐρήμους θεοσεβείας.
Καὶ ἤξουσιν ἀλλογενεῖς, ποιμαίνοντες τὰ πρόβατά σου. Τῶν γὰρ προτέρων ἐκδεδημένων (πρὸς οὓς
τις λέγει προφήτης · Ὁ ποιμένες Ἰσραὴλ · μὴ
βόσκουσιν οἱ ποιμένες ἑαυτοὺς; οὐχὶ τὰ πρόβατα
βόσκουσιν οἱ ποιμένες; » πρὸς οὓς ἔλεγεν ὁ Σωτὴρ ·
« Ἀρθῆσεται ἀπ' ὑμῶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ
δοθήσεται ἔθναι ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς »),
ἀντὶ τούτων ἔθνικοι ποιμένες κατέστησαν. Ἐν-
ταῦθα δὲ σαφῶς τοῦ νόμου μετάνεσιν, καὶ τῆς κατ'
αὐτὸν ἱερωσύνης παρίστησι, μηκέτι τῶν ἐκ Λευῖ

tum, populi peccata lugebant, referant; qui etiam
sanctitatis et propheticae cognitionis gloria illu-
stres eum, a quo per fidem justificaretur impius, ex-
spectabant. Pusionem quippe Simeon ipse cum
Christum in brachia accepisset : « Lumen se ad
revelationem gentium, et gloriam populi Israel in-
tueri professus est⁹⁶. » Asseruit et Zacharias,
Joannis pater, inspexisse Dominum, populumque
suum redemisse⁹⁷. Dixit denique et Nathanael,
quem suis scriptis Moses ipse, et prophetæ designa-
rant Jesum se invenisse⁹⁸. Est igitur ipsis lugen-
tibus per Christum allata consolatio. Significat deinde
unctionis nomen, ipsam lætitiæ hilaritatem. Est porro
et illis gloria, Christus ipse tributa. Vel id, juxta
nonnullorum opinionem, eo retulit; quod ejus duces
et magistros sibi præfectos haberet, qui et ipsi
Judicæ Synagogæ filii, in patres evaserant; de qua
Davidem esse locutum non ambigimus, cum pro
patribus natos esse filios affirmavit⁹⁹. Et Paulum
etiam, cum discipulos suos alloquens, eos se in
Christo Jesu per Evangelium genuisse scribit¹⁰⁰.
Alias vero et gloria affecti sunt; qui infirmos qui-
dem sanandi, qui dæmonia ejiciendi, qui mortuos
etiam suscitandi potestatem acceperunt¹⁰¹; qui de-
nique lumen se gentium fieri audiverunt¹⁰². Se-
quitur deinde : Et vocabuntur generationes justitiæ

703 Justitiæ vero generationes, ejus, quæ in
Christo est, et legalem superat: « Nisi enim abunda-
verit, inquit, justitia vestra, plus quam Scribarum et
Pharisæorum, non poteritis in regnum cælorum
ingredi¹⁰³; » eamque absolutam et perfectam red-
diderunt, qui fortes sc, ut est a Symmacho red-
ditum, præstiterunt. Est vero plantatio Domini,
tanquam Dei agricultura: de quibus sunt illa Da-
vidis: « Plantati in domo Domini, in atrii Dei
nostri florebit¹⁰⁴. » Et Apostoli · Ego plantavi
vos; Apollō rigavit; Deus autem incrementum dedi-
dit¹⁰⁵. » Quibus convenit et illud: « Justus ut
palma florebit¹⁰⁶. » Sequitur deinde: Et ædifica-
bunt deserta sempiterna, quibus desertarum antea
gentium animas intelligit. Vel certe (aiunt non-
nulli) eorum ingentem adeo numerum, qui per
fidem vocati sunt, fuisse demonstrat; ut civitatibus
aliis, quæ in solitudinibus construuntur, opus sit:
vel etiam Ecclesias ipsas innuit, quæ pietate Dei-
que cultu fuerant antea destitutæ. Adjicit porro
venturus esse alienigenas, qui oves ejus pascant.
Prioribus enim expulsis ad quos sunt illa prophetæ
cujusdam: « O pastores Israel, nunquid semetipsos
pascunt pastores? Annon oves pascunt pastores¹⁰⁷? »
Et illa Salvatoris: « Auferetur a vobis regnum Dei,
et dabitur genti, quæ edat fructus ejus¹⁰⁸. » In

⁹⁶ Luc. ii, 32. ⁹⁷ Luc. i, 68. ⁹⁸ Joan. i, 45. ⁹⁹ Psal. xlii, 17. ¹⁰⁰ I Cor. iv, 15. ¹⁰¹ Matth. x, 8.
¹⁰² Matth. v, 14. ¹⁰³ I Petr. ii, 9. ¹⁰⁴ Matth. v, 20. ¹⁰⁵ Psal. xci, 11. ¹⁰⁶ I Cor. iii, 6. ¹⁰⁷ Psal.
xcv, 13. ¹⁰⁸ Ezech. xxiiv, 2. ¹⁰⁹ Matth. xvi, 13.

eorum locum qui de gentibus existunt, *pastores* instituti sunt. Hic enim aperte legis et sacerdotii ejus translationem indicat; nullo amplius de Levitarum genere superstite; quorum erat improbatum, et ab usu remotum argentum. Quo factum est, ut de gentium numero in illorum vicem subirent *aratores et vinitores*. Quoniam enim qui credunt, persæpe in Scriptura vitis et hortus appellantur: et hic etiam non absimili intentione *aratorum et vinitorum* nomina usurpavit. Non illi igitur id honoris sibi abripiunt; sed a Deo vocati potius accedunt. Fuere præterea *pastores* in lege viticolarum nomine significati; ad quod Salvator ipse respiciens, quid malis vineæ cultoribus facturum Dominum **704** arbitremur, interrogat ¹. Illos igitur, qui in istorum locum subierunt, propheta alloquitur: *Cum Domini sacerdotes Dei nostri ministros vocatum iri adjicit.*

Quinam autem alii, quam Ecclesiæ *vinitores*, *fortitudinem gentium* vel *abundantiam* (ut Aquilæ placet) comesturi sunt? Nullus enim cibus æque *pastoribus* Ecclesiæ congruit, atque ipsa gentium, quæ per istos salutem adeptæ sunt, *fortitudo*. Fuerint vero isti, qui *fortitudinem* suam ferendo et patiendo, in veritatis assertionem ostentarunt. Adjicit porro in *divitiis etiam fore admirabiles*. Sed est de gentium *divitiis* intelligendum; de quibus ad Corinthios ita scribit Apostolus: «Gratias ago Deo meo per Jesum Christum, quod in omnibus divites facti estis in illo, in omni verbo et in omni scientia: sicut testimonium Christi confirmatum est in vobis, ita ut nihil desit vobis in ulla gratia ².» Sunt tamen, qui per *fortitudinem gentium*, collatos a potentissimis, qui de *gentibus* vocati sint, honores intelligant. Vel id ideo adjectum esse, quod *gentium* vires (sive illustres apud eas, sive sæculari sapientia exercitatos intelligas) illorum superatura sit oratio. Laudem enim et gloriam ideo adepti sunt, quod ipsis superiores se præstiterunt. Sunt namque doctorum gloria qui mysticæ eorum institutionis auxilio salutem adepti sunt. Cujusmodi qui fuerint, *terram possidebunt*, omnibus potiti videlicet, non Judæa sola, ut ii olim: in quos divisa est hæreditas per Jesum Nave, qui veri *Jesu* typus fuit, a quo altera illa et præstantior hæreditatis facta est divisio, de qua sic legitur in Psalmis: «Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et funiculum iunni, terminos terræ ³;» quam divisit Dominus discipulis suis, cum alios alio dimitteret **705** alacres animo, et veluti quadam *iactitiæ* corona redimitos, id est non fluxam et momentaneam, sed honorum stabilitate perpetuam et sempiternam mercedem habentes. Fient vero ista, adjicit, quoniam *justitiam* quidem *diligo*; *odi*

λειτουργούντων. Ἦν γὰρ αὐτοῖς ἀδόκιμον τὸ ἀργύριον. Οἱ τοίνυν ἐξ ἐθνῶν καὶ ἀροτῆρες γεγόνασι, καὶ ἀμπελοργοί. Ἐπεὶ γὰρ ἐκλεκτὴ γῆ κέκληνται πλεισταχοῦ τῆς Γραφῆς οἱ πιστεύσαντες, καὶ ἀμπελὼν, καὶ κῆπος· ἀναλόγως ἀροτῆρὰς φησι, καὶ ἀμπελοργούς. Οὐκοῦν οὐκ αὐτοῖς ἀρπάζουσι τὴν τιμὴν, κέκληνται δὲ μᾶλλον παρὰ Θεοῦ. Καὶ οἱ κατὰ νόμον δὲ ποιμένες ἀμπελῶνος ἐκλήθησαν γεωργοί. περὶ ὧν φησιν ὁ Σωτὴρ· Τί ποιήσει ὁ Κύριος τοῦ ἀμπελῶνος τοῖς κακοῖς γεωργοῖς; Τοῖς οὖν ἀντὶ τούτων ὁ προφῆτης φησὶν· Ὑμεῖς δὲ ἱερεῖς Κυρίου, κληθήσεσθε λειτουργοὶ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν.

B Τίνες ἀλλ' οἱ τῆς Ἐκκλησίας ἀμπελοργοί, καὶ τὴν ἰσχὺν κατέδονται τῶν ἐθνῶν; ἢ κατὰ τὴν Ἀκύλαν, τὴν εὐπορίαν. Οὐδὲν γὰρ τοιοῦτο βρῶμα τοῖς τῆς Ἐκκλησίας ποιμέσι κατάλληλον, ὥς ἡ ἰσχὺς τῶν δι' αὐτῶν σωζομένων ἐθνῶν. Οὗτοι δ' ἂν εἴεν οἱ τὴν ἰσχὺν διὰ τῆς ὑπομονῆς ἐν τῇ ὑπὲρ ἀληθείας ἐπιδειξάμενοι μαρτυρίᾳ. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ πλουτῷ, φησὶ, θαυμασθήσεσθε. Τὸν δὲ τῶν ἐθνῶν πλουτοῦν, ἀφ' ὧν ὁ Παῦλος γράφει Κορινθίοις, νοήσομεν· Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι ἐν παντὶ ἐπλουτίσθητε ἐν αὐτῷ, ἐν παντὶ λόγῳ, καὶ πάσῃ γνώσει, καθὼς τὸ μαρτύριον τοῦ Χριστοῦ ἐβεβαιώθη ἐν ὑμῖν, ὥς τε μὴ ὑστερεῖσθαι ὑμᾶς ἐν μηδενὶ χάρισματι. Τινὲς δὲ ἰσχὺν ἐθνῶν, τὰς ἐκ τῶν δυνατωτάτων τιμὰς λέγουσιν, ὅπερ ἂν εἴεν ἐξ ἐθνῶν κεκλημένοι, ἢ ὅτι ὁ παρ' ὑμῶν ἡ ἐπικρατήσας λόγος τῆς δυνάμεως τῶν ἐθνῶν, ἢ τῶν παρ' ἐκείνοις λαμπρῶν, ἢ τῶν κοσμητικῶν ἡσκημένων σοφίαν. Τούτων γὰρ κατισχύσαντες ἐδοξάσθησαν. Καύχημα γὰρ διδασκάλων οἱ διὰ τῆς αὐτῶν σωθέντες μυσταγωγίας· οἱ δὲ τοιοῦτοι κληρονομήσουσι τὴν γῆν, πάντων ἐπικρατήσαντες, ἀλλ' οὐ μόνως Ἰουδαίας, κατὰ τοὺς πάλαι κληροδοτηθέντας ὑπὸ Ἰησοῦ Ναυῆ, δὲ τύπος ἦν τοῦ ἀληθινοῦ Ἰησοῦ, τοῦ τὴν δευτέραν καὶ κρείττω πεποιμένου κληροδοσίαν, περὶ ἧς φησιν ἐν Ψαλμοῖς· ἈΓησαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατὰσχέσιν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς, ἢ ἢν διένειμε τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς, ἄλλους ἀλλαχοῦ διαπέμψας χαίροντας ἐν αὐτῷ, καὶ ὥσπερ τινὰ στέφανον περικειμένους τὴν εὐφροσύνην, οὐκ ἐν προσκαίροις ἔχοντας τὴν ἀντιμισθίαν, ἀλλ' ἐν ἀσὶ διαμένουσιν ἀγαθοῖς. Ἔπται δὲ ταῦτα, φησιν, ἐπεὶ δὴ δικαιοσύνην μὲν ἀγαπῶ, μισῶ δὲ τὰ ἐξ ἀδικίας ἀρπάγματα τῶν πονηρῶν δαιμόνων τὰς ἀνθρωπίνους πάλαι διαρπαζόντων ψυχάς. Ὅθεν οὐκ Ἰουδαίοις μόνοις, ἀλλὰ πᾶσι, τὴν ἐμαυτοῦ χάριν ἐβέχον. Ἀντὶ δὲ τοῦ δικαίου, ἐν ἀληθείᾳ πάντες ἐρμήνευσαν οἱ λόγοι. Ὡς τε οὐ διαψευσθήσεται αὐτῶν ὁ λόγος· ἀλλ' ἐν ἀληθείᾳ καὶ αὐτοῖς φυλαχθήσεται.

¹ Matth. xxi. 40. ² 1 Cor. i. 4-7. ³ Psal. ii. 8.

VARIÆ LECTIONES.

ε γρ. ἄλλοι, ζ. ἡ ἰσ. αὐτῶν.

Τινες δὲ φασιν αἰτίαν εἶναι τούτους πρὶν ἀπελθ-
 λᾶσθαι *ποιμένας* πλεονεξίᾳ χαίροντας, οἵπερ ἰ ἀδί-
 κως πλουτοῦντες, καθά φησιν ὁ προφήτης· «Θησαυ-
 ρίζοντες ἑαυτοῖς ἀσέβειαν, καὶ ταλαιπωρίαν, εἰς
 ἑτέρους αὐτὰ παραπέμπουσιν.» Ἐφη γοῦν ὁ Σολο-
 μῶν, ὅτι πλούτος ἀδίκως συναγόμενος ἐξεμεθήσεται.
 Περὶ οὗ συστήματος καὶ ὁ Δαβὶδ φησιν· «Πλὴν
 μάτην ταρασσεται. Θησαυρίζει, καὶ οὐκ οἶδεν τίνα
 συνάξει αὐτά.» Καὶ ἄλλως δὲ τοῖς ἐξ ὁσίων ἐδόθη
 τῶν Ἰουδαϊκῶν διδασκάλων ὁ *μόχθος*, κατὰ τὸ·
 «Ἀρθήσεται ἀφ' ὑμῶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ
 δοθήσεται ἔθνεσι ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς.» Οἷς
 καὶ *διαθήκη*ν αἰώνων *διαθήσεται*, οὐ τὰ Μωσέως
 ἐντάλματα, τὸ δὲ τῆς καινῆς διαθήκης μυστήριον·
 ἡ τὴν ἐλπίδα τὴν ἀτελεύτητον. Εἰτά φησι· Καὶ γινω-
 σθήσεται ἐν τοῖς ἔθνεσι τὸ σπέρμα αὐτῶν· οὐ
 τὸ σωματικόν, ἐφ' ᾧ περ αὐχοῦσιν Ἰουδαῖοι, ἀλλὰ τὸ
 λογικόν τῆς Ἐκκλησίας, ὃ παντὶ γινώριμον, ὡς ὑπὸ
 Θεοῦ τὴν αὐξήσιν ἔχει. *Σπέρμα* γὰρ ἡ τὴν διδασκα-
 λίαν, ἡ τοὺς μαθητάς. προσήκει νοεῖν, οἱ καὶ ἐξ
 αὐτῆς ὥσπερ διὰ τῆς ἀγαθουργίας ὑπάρχουσι γινώ-
 ριμοι, ὡς ἁγίων ὑπάρχουσι μαθηταί, *σπέρμα* ὄντες
 εὐλογημένον ὑπὸ Θεοῦ. Ὅποια τὰ θεῖα τῶν μονα-
 χόντων συστήματα, περὶ ὧν ὁ Παῦλός φησιν· «Οἱ
 δὲ τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ, τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν σὺν
 τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις·» οἱ καὶ αὐτοὶ
 εὐφρανθήσονται ἐπὶ τῷ Κυρίῳ, οἷα δὲ τοιούτων
 σπέρμα γενόμενοι, περὶ ὧν ἔλεγεν· Καὶ εὐφροσύνη
 αἰώνιος ὑπὲρ κεφαλῆς αὐτῶν. Τινες δὲ τὴν ὅλην
 βῆσιν δύνασθαι φασί καὶ ὡς ἀπὸ τοῦ προζήτου λε-
 γομένην νοεῖν. Ἐπεὶ γὰρ υπερβάλλουσαν ἔφη τοῦ
 Δεσπότου φιλανθρωπίαν ἐπὶ τὸ χρεῖττον πάντα με-
 τοίοντες, οὐκ ἐμὸς ὁ λόγος, φησὶ, τῆς δὲ τοῦ Πνεύ-
 ματος ἐνηγήσεως Θεοῦ μετὰ πρὸς εὐαγγελισμόν ἀνα-
 δεξάντος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν τοῖς ἐν *περίᾳ* γε-
 νησομένων, ὡς ἂν ἴσασιν δεξάμενοι ψυχικὴν ἐπανέλ-
 θωσιν ἀπὸ τῆς κατὰ ταύτην *αἰχμαλωσίας*, ἥτις καὶ
 κυρίως ἐστίν. Σωματικῶς γὰρ ἐν *αἰχμαλωσίᾳ*
Δαυὶδ, καὶ οἱ τρεῖς γενόμενοι παῖδες, ἀδοῦλωτον
 ἔσχον τὸ φρόνημα· μᾶλλον δὲ καὶ τὸ σῶμα μῆτε
 πυρὸς, μῆτε θηρίων καθικνουμένων. Ἐνιαυτὸς δὲ
 Κυρίου δεκατὸς, ἐν ᾧ μεταβαλεῖ πρὸς τὸ χρεῖττον
 ψυχὴ τῇ τῶν ψυχῶν γεωργῇ τὴν εὐκαρίαν παρ-
 ἔχουσα, καθάπερ φορὰν σπερμάτων ἐτήσιον βλα-
 στενόντων μὲν ἐν χειμῶνι, ἐν ἔαρι δὲ αὐξομένων, D
 ἐπὶ δὲ θέρους τελειουμένων.

abundantiam ediderit : non aliter quam semina quidem ipsa quotannis hieme germinare ; vere au-
 tem crescere et augeri, æstate denique perfici videmus.

Οἷς ἀρτι πένθους εὐφροσύνην εὐαγγελίζεται,
 καὶ τῆς κατεχούσης αὐτοὺς ἐκατέρως *αἰχμαλωσίας*,
 οἱ καὶ ἀνοικοδομήσουσι τὰς πλείστας κατεστραμ-
 μένας, ἔξουσιν τε τοὺς ἀλλοφύλους ἐν ὑπηρεσίᾳ τά-
 γματι εὐχρημένων θητεῦσαι τοῖς Ἰσραηλίταις τῷ
 λόγῳ τῆς θεοσεβείας ἱερωμένοις. Ὅτι γὰρ ἕκαστος
 ἱερεὺς εἶναι δύναται τοῦ Θεοῦ, δείκνυσιν καὶ τὸ κατ'

* Amos iii, 10. * Imo, Job xx, 15. * Psal. xxxviii, 7. * Matth. xxi, 43. * Galat. v, 24. * Dan,
 i et iii.

VARIÆ LECTIONES.

ι Ἰσ. ὅτι περ.

Sunt tamen qui causam esse dicant, cur istos
pastores avaritiæ deditos prius abegerit : quia in-
 juste ditescendo, ut est apud prophetam, « The-
 saurizantes sibi impietatem et miseriam, in alios
 ea transmittunt ». Optime igitur Salomon, cum
 divitias inique congestas evomi tandem pronun-
 tiavit *. De congerie ejusmodi fuerint et illa
 Davidis : « Verumtamen frustra conturbatur.
 Thesaurizat, et ignorat cui congregabit ea ». Et
 vero alias ad eos etiam, qui de *gentibus* sunt,
 transit *Judaicorum doctorum labor*, juxta illud :
 « Auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti,
 quæ faciat fructus ejus ». Ait præterea se cum
 eis *foedus sempiternum initurum* ; non Mosis præ-
 cepta, sed recentis testamenti mysteria, vel fidem
 perennem et immortalem. intelligens. Deinde ad-
 jicit : *Et cognoscetur in gentibus semen eorum* : non
 corporeum quidem illud, quo gloriantur Judæi ;
 sed ad Ecclesiam relatum ; quod est omnibus co-
 gnitum, tanquam quod a Deo incrementi sui ra-
 tionem habest. *Seminis* enim appellatione, vel
 doctrinam, vel discipulos decet intelligere ; qui
 ipso oculorum sensu propter operum bonitatem co-
 gniti, veluti sanctorum discipuli, *semen* a Deo
 benedictum existunt. Cujusmodi sunt sancti mo-
 nachorum cœtus, de quibus apud Paulum in hæc
 verba legimus : « Qui autem Jesu Christi sunt,
 carnem crucifixerunt cum affectibus et cupidita-
 tibus ». Idem et in *Domino exsultabunt*, quippe
 qui tale semen evaserint, de quibus intellexit, cum
 lætitiā sempiternā in caput eorum fore significa-
 vit. Sunt tamen, qui totam verborum seriem, tan-
 quam a prophetæ persona sint, intelligendam pu-
 tent. 706 Quandoquidem enim permaximam esse
 Domini benignitatem dixit, qui omnia in melius
 transferat ; non suum jam, sed resonantis in se
 Spiritus Dei sermonem esse dicit, qui se ad futu-
 rorum honorum denuntiationem iis designavit,
 quos esset *paupertas* invasura : ut animi medelam
 experti, ejusdem illi se *captivitate*, quæ vere et pro-
 prie dicitur, liberarent. Corpore siquidem licet
 Daniel, puerique tres, *captivitatem* paterentur *,
 animo tamen non sentiebant. Imo ne corpus qui-
 dem illorum vel ignis, vel feræ attigerunt. Fuerit
 vero *annus Domini acceptabilis*, in quo animarum
 cultori, anima ipsa in melius commutata, fructuum

Talibus igitur *pro luctu lætitiā denuntiat*,
 quantumvis eos utrumque occupet *captivitatis* go-
 nus. Excitabunt et ipsi animas quamplurimas, quæ
 prostratæ jacebant, habebuntque alienigenas ser-
 vorum loco, qui Israelitis pietatis ergo sacra fa-
 cientibus, famulari exoptent. Unumquemque enim
 Dei sacerdotem esse posse ostendit et quæ per do-

mos singulas ovis mactabatur, et quæ per quoslibet preces Deo offeruntur. Qui igitur pietati incumbunt, *gentium oblationibus divites effecti*, admirabiles etiam futuri sunt, *terramque aliam*, non veterem, *possessuri*, non jam qui fuerant antea, sed alii, et amici judicati. *Ego enim*, addit, *justitiæ sum Dominus*, qui non omne genus rapinarum, sed quod *ex iniquitate est*, odio prosequor. *Diligo* siquidem et eos, qui regnum cælorum *rapiunt* ¹⁰. Qui autem injuste *rapiunt*, non iis tantum, quæ *rapuerunt*, privati, nudique abituri sunt, sed pœnas etiam isto nomine luituri. *Justi vero*, quia eorum, quæ ceperunt, boni dispensatores se præbuerunt, præsentibus bonis et æternis tum demum potituri sunt, cum eos, tanquam *benedictionis hæredes agnoscere* **707** contigerit: non aliter ac sceleratis sua non defutura est ultio, illis *lætitiam sempiternam possidentibus*.

708 VERS. 10, 11. *Exsultet anima mea in Domino. Induit enim me vestimento salutis, et tunica lætitiæ. Tanquam sponsum circumdedit me mitra, et tanquam sponsam ornavit me mundo muliebri, etc.*

Post eas promissiones, quas Christus, cum in terris apparuit, præstitit; inter quas illa etiam fuit, qua lataturos in Domino affirmavit, Ecclesiæ jam personam ea ipsa, quæ adepta est, cum *gaudio et lætitia confientem* inducit oratio. Suis enim veluti membris, id est, eorum plenitudine, qui salvantur, resumptis; tanquam pulchro et eleganti corpore prædita *sponsa*, adjecto etiam *sponsi ornatu*, non immerito animam suam in Domino cupit *exsultare*. **709** Est namque una eorum, a quibus impletur, propter mutuum consensum, *anima*, juxta illud: «Erat autem credentium omnium cor unum, et anima una ¹¹.» Quod multo magis in novo sæculo futurum est, in quo superius allatas voces usurpatura est. Est vero id ipsum *salutis causa*, quod *se vestimento salutis a Domino indutum esse* adiecit. Implebitur enim corpus ipsum resurrectionis luce; nec mortis esse dicitur amplius; juxta Pauli sermonem, ubi quis se de corpore mortis hujus liberaturus sit, querit ¹². *Inductur etiam vestimento salutis*, inquit, *anima*, et *tunica lætitiæ*. Ita enim unumquemque, quæ fortiter gessit, habiturum; illisque, tanquam vestimentis, delectatum iri significat. Vel certe *tunicæ nomine*, Christum ipsum, juxta Pauli sententiam, intelligit; qui Dominum nostrum Jesum Christum induere præcipit ¹³; quod qui fecerit, non salutem modo, sed *lætitiam* etiam adeptus fuerit: quale est illud: «Ego veni ut vitam habeant, et abundantius habeant ¹⁴.» In quo abundantioris nomine, vitam eam, quæ *lætiæ conjunctionem* habeat, intellexit: quam si quis nanciscatur, *ornatu* quolibet intelligibili coronabitur. Quod si in virum evaserit per-

A οἶκον θυόμενον πρέβαντον, καὶ ἡ διὰ λόγων ἐκείνου προσαγομένη τῷ Θεῷ προσευχή. Θεοσεβεῖς τοὺν προσκείμενοι δέξονται παρὰ τῶν ἑθνῶν προσφορὰς πλουτοῦντες καὶ θαυμαζόμενοι· καὶ ἀντὶ τῆς ἀρχαίας ἐτέραν κληρονομήσουσι γῆν, ἀντ' ἄλλων ἄλλοι φαίνόμενοι, καὶ φίλοι ὄντες. Δικαιοσύνης ἐφ' ἡν γάρ εἰμι Κύριος, οὐχὶ πάντα τὰ ἀρπάγματα μου, ἀλλὰ τὰ ἐξ ἀδικίας. Καὶ γὰρ τοὺς ἀρπάζοντας τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἀγαπῶ. Οἱ δὲ ἀδίκως ἀρπάζοντες γυμνοὶ τε τῶν ἀρπαγμάτων ἀπίαισι, καὶ τῇ ὑπὲρ αὐτῶν ἀποτίσουςι δίκην. Οἱ δὲ δίκαι οἱ καλοὶ τῶν ληφέντων οἰκονόμοι γενόμενοι, καὶ τῶν παρόντων, καὶ τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν ἀπολαύουσιν, ὅτε, ὡς εὐλογίας ὄντες κληρονόμοι, γνωσθήσονται, ὥστε οὖν καὶ οἱ πονηροὶ κολαζόμενοι, κληρονομήσωνται ἐκείνων εὐφροσύνην αἰώνιον.

1, 1α. Ἀγαλλιᾶσθω ἡ ψυχὴ μου ἐπὶ τῷ Κυρίῳ. Ἐρέδυσσε γάρ με ἱμάτιον σωτηρίου, καὶ χιτῶνα εὐφροσύνης. Ὡς νυμφίῳ περιέθηκε μοι μίτρα, καὶ ὡς νύμφῃ κατεκόσμησέ με κόσμῳ, κ. τ. λ.

Μετὰ τὰς ἐπαγγελίας, ὅς φανεῖς ὁ Χριστὸς ἐπὶ γῆς ἐπληρώσατο (ἐν αἷς ἦν καὶ τὸ, εὐφρανθήσονται ἐπὶ Κυρίῳ), προσωποποιεῖ τὴν Ἐκκλησίαν ὁ λόγος, ἐφ' οὗ εἶπεν ἐξομολογουμένην καὶ χαίρουσαν. Ἀπολαβούσα γὰρ ὥστε ἴδια μέλη, τῶν σωζομένων τὸ πλῆρωμα, ὡς ἐκ σώματος εὐπρεποῦς συγκαίμενη **C** νύμφη, καὶ τὸν ἐκ τοῦ νυμφίου προσλαβούσα κόσμος, εὐχόμενος φησίν· Ἀγαλλιᾶσθω ἡ ψυχὴ μου ἐπὶ τῷ Κυρίῳ. Μία γὰρ τῶν αὐτῇ πληρούντων ἡ διὰ τῆς πρὸς ἀλλήλους συμπνοίας ψυχῆ, κατὰ τὸ· «Καὶ ἦν πάντων τῶν πιστευόντων ἡ καρδία καὶ ἡ ψυχὴ μία.» Ὁ πολλὸν μᾶλλον ἐπὶ τοῦ αἰῶνος τοῦ νέου γενήσεται, ἐν ᾧ τὰς προκειμένας ἀποδώσει ζωνάς. Τὸ δὲ τῆς σωτηρίας αἴτιον, Ἐρέδυσσε γάρ με ἱμάτιον σωτηρίου. Τὸ γὰρ σῶμα τῆς ἀναστάσεως φωτὸς ἔσται πλήρες, οὐκ ἐστὶ θανάτου λεγόμενον, κατὰ τὸ, Τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου; Σωτηρίου δὲ ἱμάτιον περιεθήσεται τῇ ψυχῇ, καὶ χιτῶν εὐφροσύνης. Ἐκαστος γὰρ τὰς ἰδίας ἀνδραγαθίας ἐνδύσεται, ταῦταίς ἐνευφρανόμενος. **D** Ἦγουν χιτῶνά φησι τὸν Χριστὸν, κατὰ τὸ τῷ Ἀποστόλῃ ῥηθέν· «Ἐνδύσασθε τὸν Κύριον ἱμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν.» Ὅν ὁ δεχόμενος πρὸς τῇ σωτηρίᾳ, καὶ τὸ ἐν εὐφροσύναις εἶναι κερδαίνει. Ὅποῦν ἔστι τό· «Ἐγὼ ἦλθον, ἵνα ζωὴν ἔχωσι, καὶ περισσὴν ἔχωσι.» Περισσὴν λόγων τὴν ἐν ἡ χαρὶ γεννησόμεθα· ὅν εἴτις λάβοι, στεφανωθήσεται κόσμῳ παντὶ νοητῷ. Ἀλλ' εἰ μὲν εἰς ἀνδρα κατήντησε τέλειον, ὡς νυμφίος στεφανωθήσεται. Ὑποβαίνον δὲ τοῖς μέτροις, ὡς νύμφη κοσμεῖται, δυναμένου τοῦ εἰς μέτρον ἡλικίας ἐφακτός εἰπεῖν· Τὸν καλὸν ἀγῶνα ἡγωνίσασμαι, τὸν δρόμον τετέλεκα, τὴν πίστιν τετήρηκα, λοιπὸν ἀπόκειται μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος.

¹⁰ Matth. xi, 12. ¹¹ Act. iv, 52. ¹² Rom. vii, 24. ¹³ Rom. xiii, 14. ¹⁴ Joan. x, 10.

factum; *tanquam sponsus coronabitur*. Sin autem supra modum exsuperet; *tanquam sponsa ornabitur*, cum possit qui mensuram aetatis attigit, dicere: « Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi ¹⁵; deinceps recondita est mihi corona justitiæ. »

Ἦγουν τοὺς αὐτοὺς, διὰ μὲν τὴν ἀνδρείαν, *ρυμφίον* A Vel certe eos ipsos per *sponsum*, qui fortes sunt, significat; ut per *sponsam*, qui secundam habeant, et cum virtutum varietate conjunctam pulchritudinem. Scribitur enim: « Propter timorem tuum, Domine, in utero concepimus ¹⁶; » et quæ deinceps. Sed est notandum Aquilam quidem: *Tanquam sponsum sacerdotio functum, et tanquam sponsam ornatum vasis suis, transtulisse*; Symmachum autem *quasi sponsum ornatum corona, et quasi sponsam circumdatam suppellectile* 710 *sua*. Quæ autem ejusmodi est Sponsi Verbi *sponsa* (quia ab ipso germina excipit (tempestivos fructus et suaves edens, se sicut terram, quæ *florem suum profert* factam esse ait. Ac ne ista pro se dici putarent Judæi; alia etiam cum distinctione adjicit; cum *exultationem coram gentibus omnibus emissurum* Dominum affirmat. Per *florem* deinde, vel Christum intelligit, qui se in Canticis, campi florem, et lilium convallium appellat ¹⁷; vel ipsam etiam Evangelii promulgationem; cujus qui *justitiam fecerit, lætitia exultabit*, cum ista audierit: « Euge, serve bone et fidelis; super multa te constituam, intra in gaudium Domini tui ¹⁸. »

ΚΕΦΑΛ. ΕΒ'

α ιβ'. Διὰ Σιών οὐ σιωπήσομαι, καὶ διὰ Ἱερουσαλήμ οὐκ ἀνήσω, ἕως ἂν ἐξέλθῃ ὡς φῶς ἡ δικαιοσύνη μου, τὸ δὲ σωτήριόν μου ὡς λαμπὰς καυθήσεται. Καὶ ὄψονται ἔθνη τὴν δικαιοσύνην σου, καὶ βασιλεῖς τὴν δόξαν σου, καὶ καλέσει *ε*ς τὸ ὄνομά σου τὸ καινόν, ὃ δὲ Κύριος ὀνομάσῃ αὐτό. Καὶ ἔσῃ στέφανος κάλλους ἐν χειρὶ Κυρίου, καὶ διάδημα βασιλείας ἐν χειρὶ Θεοῦ σου, κ. τ. λ.

Ἐπὶ δὲ τοῖς εἰρημένοις ὁ προφήτης διατεθεὶς, καὶ οἷον ἐθνους ὑφ' ἡδονῆς γεγόμενος, διὰ Σιών, φησὶν, οὐ σιωπήσομαι. Διὰ παντός; γὰρ βοήσω πρὸς τὸν Θεὸν ἱκετεύων τὸ τῶν εἰρημένων ἰδεῖν ἀποτέλεσμα, ὅπερ ἔσται ἐπ' ἂν ἡ δικαιοσύνη καὶ τὸ σωτήριον Ἱερουσαλήμ ἐπὶ πάντας ἀνθρώπους ἐκλάμψῃ. Τὸ γὰρ φῶς αὐτῆς εἰς τὰ ἔθνη μετ' αὐτὴν διαθήσεται. Ὁ γὰρ τῶν ἀποστόλων χορὸς τὴν διδασκαλίαν ἐπὶ πάσας τὰς βασιλείας ἐξέτεινεν, *δ*ητις ἦν καὶ τῶν πάλαι πληρούντων τὸ θεοσεβές παρ' Ἰουδαίοις πολιτεύμα καλούμενον Ἱερουσαλήμ. Τινὲς δὲ τὴν νέαν φασίν. Τῆς γὰρ Ἐκκλησίας οἱ ἀπόστολοι γεγόνασιν ἀπαρχή. Οὐκ ἀνήσω τοίνυν μέχρι πληρώσεως Θεὸς αὐτῇ τὰ ἐπηγγελμένα, τὴν διὰ Χριστοῦ δηλαδὴ σωτηρίαν πάσῃ τῇ γῇ. Οὐ γὰρ Ἰουδαίων μόνων ὁ Θεός, ἀλλὰ καὶ ἐθνῶν. Τινὲς δὲ (ὡς τοῦ ῥητοῦ ἔχοντος· τὴν δικαιοσύνην μου, καὶ τὸ σωτήριόν μου) ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ τὸν λόγον εἶναι φασὶν ἐπαγγελλόμενοι; ταῦτα πληροῦν. Δικαιοσύνη δὲ καὶ σωτήριον ὁ Χριστός; οὐκ τις ἐν κό-

VERS. 1-12. *Propter Sion non tacebo, neque propter Jerusalem quiescam, donec egrediat, ut lumen, justitia mea, et salutare meum, sicut lampas, accendatur. Et videbunt gentes justitiam tuam, et reges omnes gloriam tuam, et vocabit te nomine recenti, quod Dominus nominabit. Et eris corona pulchritudinis in manu Domini, et diadema regni in manu Dei tui, etc.*

Iis igitur quæ dicta sunt, propheta præparatus, et voluptate, veluti numine excitatus, *propter Sionem non esse se taciturnum* affirmat. Perpetuo enim se clamitaturum, precibusque efflagitaturum, ut eorum, quæ dicta sunt, eventum intueatur: qui tum demum futurus est, cum *justitiam et salutare Jerusalem* mortalibus omnibus illucere contigerit. Tunc enim *lumen ipsius ad gentes* post eam esse transiturum. Quod apostolorum doctrina præstitum est; quæ in omnia regna propagata vere illa vetus *Jerusalem* fuit, quæ pium et sanctum apud Judæos civitatis institutum sequebatur. Sunt tamen, qui ad novam retulerunt. Fuerunt enim apostoli Ecclesiæ primitiæ. *Non quiescam* igitur, inquit, *donec* ea impleverit Dominus, quæ ipsi pollicitus est: id est donec *salutem universæ terræ per Christum præstiterit*. Non enim est Deus Judæorum tantum, sed gentium etiam ¹⁹. Nonnulli vero, *tanquam justitiam meam et salutare meum propheta* habeat, ad Deum, qui ista se facturum polliceatur, retulerunt. Est autem

¹⁵ II Tim. iv, 7. ¹⁶ Isa. xxvi, 13. ¹⁷ Cant. ii, 1. ¹⁸ Matth. xxv, 21. ¹⁹ Rom. iii, 29.

instituta et salutare, Christus ipse, *veluti lampus* in mundo; qui se quandiu in mundo versabatur, mundi lumen esse dixit ¹⁰, in quo essent omnes impietatis et scelerum tenebris prius involuti. Significat porro per **711** *justitiam et gloriam*, Christum ipsum; in quo justī, et cujus gloria divites effecti sumus.

Quia deinde vitæ novitatem amplectebatur, habuit et *recens nomen*: non Synagoga jam ut antea, sed Ecclesia, et domus, et civitas Dei nuncupata. De qua est apud Davidem, quo loco ipsam alloquens gloriosa de Dei civitate dicta esse affirmavit ¹¹. Ut autem elegantem, formaque præter cæteras insignem, fore doceret; *coronam pulchritudinis futuram* esse addidit. Licet enim sanctam quamlibet animam, Ecclesiamque totam, similem *coronæ*, quæ ex vario florum genere contexitur, *regioque* etiam *diademati* dicere: cum eam apud Davidem vestitu decurato indutam esse, et variegatam, eadem plane atque hic ratione, legamus ¹². Quod deinde *in manu Domini* dixit, ejus protectionem defensionemque significavit; qui suæ manus protectione eam se protecturum affirmavit. Asserit vero etiam Christus ipse neminem suas oves de Patris manu esse erepturum ¹³. Non desunt porro, qui *coronæ* nomine, eos ipsos intelligant, qui in Christo cum virtute et laude vixerunt: per *regni* vero ipsius *diadema*, eos etiam, qui eundem sanguine suo testati sunt: quos sua ipse *manu* seligens Pater, Filio adjungit, veluti *coronam* apponens; *regioque diadema*, id est, eorum frequentia honorans, qui per ipsum, et ab ipso salutem adepti sunt: a quibus **C** non *vocabitur amplius quæ recens nomen* accepit, *derelicta et deserta*, sed *voluntas mea*; id est secundum *voluntatem meam*: quibus etiam gratam fore et acceptam significat. Quæ *deserta* ob id, quod in Christum admiserat, facta fuerat, sed servatis reliquiis, *gentibusque* cum ipso conjunctis, in multitudinem evasit infinitam, Deo ipsam probante et amplectente; quantumvis, exercitationis gratia, afflictam sæpe negligere videatur. Quidam autem, quod *et terra tua habitata* dixit, ad recens regni Christi sæculum retulerunt, **712** quo tempore incolas promissionibus minime indignos habitura est, qui vita etiam jucunda adeo et tranquilla polituri sunt, ut *juvenis cum virgine habitare* vi-

Sunt tamen, qui ex Judæis primum Ecclesiam **D** velint constitisse; inter quos cæteris Christi præstantiores apostoli tanto erga eam amore flagrantur, ut pro eis anathema fieri Paulus exoptarit ¹⁴. Sed est rerum ingens facta renovatio. Vetus enim Synagoga, vetustate quodam pacto obsoleta, juvenulæ comparatur. Ipsius deinde filii, Apostoli nimirum, cum ea *habitarunt*, cum eandem, veluti nutricem, manu regerent; cum sicut matrem consolarentur; cum denique legis umbras vitare docerent: unde pro patribus esse natos illi filios apud Davidem legimus ¹⁵. Cum enim filii essent, in patres evaserunt. Quæ cum ita se habeant; ita inquit,

σὺν λαμπάρ, εἰπόν· Ὅτι ἂν ὦ ἐν τῷ κόσμῳ, φῶς εἴμ· τοῦ κόσμου, ἀσεβεία καὶ πλημμελήμασιν ἀπάντων ἐσκοτισμένων τὸ πρότερον. Δικαιοσύνην δὲ καὶ δόξαν πάλιν καλεῖ τὸν Χριστόν. Δεδικαιώμεθα γὰρ ἐν αὐτῷ, καὶ τὴν παρ' αὐτοῦ πεπλουτήκαμεν δόξαν.

Πρὸς καινότητα δὲ τραπέισα ζωῆς, καινὸν ἔσχε καὶ τοῦτομα, ἀντὶ συναγωγῆς Ἐκκλησία, καὶ οἶκος, καὶ πόλις Θεοῦ, ἣ φησιν ὁ Δαβὶδ· Δεδόξα-σμένα ἐλαλήθη περὶ σοῦ, ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ. Οἱ δὲ καὶ εὐπρεπῆς ἔσται, καὶ ἀπαράβλητῳ κάλλει κατεστεμμένη, ἐπήγαγεν· Ἐσχ στέφανος κάλλους. Πᾶσαν γὰρ ἁγίαν ψυχὴν, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ὅλην, στεφάνῳ παρεικαστέον ἐκ πολλῶν ἀνθρώπων συγκεκλιμένῳ, βασιλικῷ τε διαδήματι. Φησὶ γὰρ εἶναι τὴν Ἐκκλησίαν Δαβὶδ ἐν ἱματισμῷ διαχρύσω περιβεβλημένην, πεποικιλμένην, ἴσα λέγων τοῖς προκειμένοις. Τὸ, ἐν χειρὶ δὲ Θεοῦ, τὸ ὑπὸ σκέπῃν ὁλοῖ τὴν αὐτοῦ. Ὅς καὶ φησιν· Καὶ ὑπὸ σκέπῃν τῆς χειρὸς μου σκεπάσω σε. Καὶ ὁ Χριστὸς δὲ περὶ τῶν ἰδίων προβάτων φησὶ· Καὶ οὐδεὶς ἀρπάσει αὐτὰ ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ Πατρὸς μου. Τινὲς δὲ στέφανον Χριστοῦ τοὺς δι' αὐτοῦ κατορθοῦντας εἰρήκασιν· καὶ τῆς αὐτοῦ βασιλείας διαδήμα, τοὺς ὑπὲρ αὐτοῦ μαρτυρήσαντας, οὓς τῇ ἑαυτοῦ χειρὶ ὁ Πατὴρ ἐκλεξάμενος τῷ Υἱῷ περιτίθησιν, στεφανῶν αὐτὸν καὶ διαδήματι βασιλικῷ τιμῶν, τῷ πλήθει τῶν δι' αὐτοῦ καὶ ὑπ' αὐτοῦ σεσωσμένων. Ἐφ' οἷς οὐκ ἔτι κληθήσεται ἡ τὸ καινὸν ὄνομα λαοῦσα, ὑπολειπόμενη καὶ ἐρημος, ἀλλὰ θέλημα ἐμὸν, τοῦτ' ἔστι, κατὰ τὸ θέλημα μου. Αἱ οὖν ὁλοῖ καὶ τὸ, θελητὴν αὐτὴν ἔσεσθαι τὴν πρὶν ἐρημωθείσαν, ἀνθ' ὧν ἡθέτησεν εἰς Χριστόν· ἀλλὰ σωθέντος τοῦ καταλείμματος, καὶ ἐνωθέντων αὐτῷ τῶν ἐξ ἔθνων, εἰς πληθὺς ἐπέδωκεν ἄπειρον, εὐδοκούντος ἐν αὐτῇ Θεοῦ, εἰ καὶ παρορᾷ πολλάκις γυμνασίας χάριν διωκομένην. Τινὲς δὲ τὸ, καὶ ἡ γῆ σου οἰκουμένη, ἐν τῷ καινῷ αἰῶνι τῆς Χριστοῦ βασιλείας φασὶ τοὺς τῶν ἐπαγγελιῶν ἀξίους οἰκτορίας ἔξουσιν· οἱ καὶ ἐν τῷ αὐτῇ θυμῷ διάξουσιν, ὡς εἰκέναι νεανίσκῳ συνφυκησὶ παρὲνῳ.

incolas promissionibus minime indignos habitura est, qui vita etiam jucunda adeo et tranquilla polituri sunt, ut *juvenis cum virgine habitare* vi-

Τινὲς δὲ φασιν ὡς ἐξ Ἰουδαίων συνέστη τὸ κατ' ἀρχάς, ὧν προδύοντες ἦσαν οἱ τοῦ Χριστοῦ μαθηταὶ τὴν εἰς ἄκρον ἀγάπην εἰς αὐτὴν διασώζοντας, ὡς καὶ ὀδυνᾶσθαι τὸν Παῦλον ὑπὲρ αὐτῶν καὶ εὐχεσθαι ἀνάθεμα εἶναι. Πολλοὶ δὲ τῶν πραγμάτων ὁ καινισμός. Ἢ γὰρ ἀρχαία συναγωγὴ τρόπον τινὰ πεπαλαιωμένη τῇ παλαιότητι, νεάνιδι παρεικάζεται. Οἱ δὲ υἱοὶ αὐτῆς ἀπόστολοι ἐν αὐτῇ κατῴκουν, ὡς τροφὸν χειραγωγούντες, παρακαλοῦντες ὡς μητέρα, φεύγειν τοῦ νόμου τὰς σκιάς εἰσηγόμενοι, ὡς τὸν Δαβὶδ λέγει· Ἀντὶ τῶν πατέρων σου ἐγενήθησάν σοι υἱοί. Υἱοὶ γὰρ ὄντες, εἰς πατέρας ἐγένοντο. Ὡς οὕτως ἐχόντων, οὕτως εὐφρανθήσεται Κύριος ἐπὶ

¹⁰ Joan. viii, 12. ¹¹ Psal. lxxvii, 3. ¹² Psal. xlii, 10. ¹³ Joan. x, 28. ¹⁴ Rom. ix, 3. ¹⁵ Psal. xlii, 17.

σοι, καθάπερ ἀμέλει καὶ νυμφίος ἐπὶ νύμφῃ. Α Καθίστο γὰρ ἐξ οὐρανῶν ὁ μονογενὴς Λόγος ἔγκαρπον ἀποφῆναι τὴν Ἐκκλησίαν, ἣν αὐτὸς ἑαυτῷ παρῆσθη παρθένον ἀγνήν, μὴ ἔχουσαν στίλβον ἢ ρυτίδα. Δεξαμένη δὲ παρ' αὐτοῦ τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας τὰ σπέρματα, τέτοκεν οὐκέτι τὴν δι' αἱμάτων καὶ καπνοῦ λατρείαν, ἀλλ' ἐν ᾗ τὸ τῆς ἀληθείας ἐντετόρνευται κάλλος, ἥπερ εἰκίτως εὐφραίνεται, τοὺς τύπους εἰς ἀλήθειαν μετατιθεμένους ὁρῶν. Καὶ ἐκ τελείων μελῶν τὴν νύμφην συνεστῶσαν θεώμενος, τοῦ τε προτέρου καὶ τοῦ νέου λαοῦ, *ὅλα νυμφίος ἐπὶ νύμφῃ εὐφρανθήσεται*, καταστήσει τε *φυλακὰς*, ἀγγέλους δηλαδὴ θεοῦ, καὶ δυνάμεις ἁγίας εἰς τὸ τῆς νέας Ἱερουσαλὴμ τὰ τεῖχη φυλάττειν, ὅπως ἐν εἰρήνῃ κατάρχων, αὐτὸς εἰς τὸν αἰῶνα διάγοι. Ἡ τάχα *φυλακὰς* λέγει τοὺς ἁγίους μυσταγωγούς, οἱ δὲ παντὸς ἀνυμνουσὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ, μεμνημένοι τῶν θαυμασίων αὐτοῦ, καθὰ γέγραπται· Περὶ οὗ λέγουσιν, *ὅτι οὐκ ἔστιν ὅμιον*. Ὅσον γὰρ τῇ φύσει, τοσοῦτον διαφέρει χρηστότητι. Ὡς εἰρηται γὰρ ἐν Ψαλμοῖς· «Οὐ κατὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν ἐποίησεν ἡμῖν, οὐδὲ κατὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἀνταπέδωκεν ἡμῖν.»

Ἀντί δὲ τοῦ· Οὐκ ἔστι γὰρ ἡμῖν ὅμιος, *ἐὰν διορθώσῃ, καὶ ποιήσῃ Ἱερουσαλὴμ ἀγαυρία* ἐπὶ τῆς γῆς· Σύμμαχος, *Μὴ ἡσυχάζετε, φησὶ, μηδὲ δώτε ἡσυχάζαι λίθω, ἕως ἐτοιμάσῃ, καὶ ἕως θῇ τὴν Ἱερουσαλὴμ αἰρεσιν ἐν τῇ γῇ*. Ἄ δὴ λέλεκται τοῖς εἰποῦσιν ἄνω· Διὰ Σιών οὐ σιωπήσμαι, καὶ διὰ Ἱερουσαλὴμ οὐκ ἀρήσω, ἕως ἂν ἐξέλθῃ ὡς φῶς ἡ δικαιοσύνη αὐτῆς. Τοῦ γὰρ προφητικοῦ ταῦτα εἰρηκτός χορὸς, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον παραθάρρυνει ταῖς ὑπὲρ αὐτῶν ἐπιμένειν εὐχαῖς, καὶ μὴ συγχωρεῖν ἡσυχάζαι τῷ ἐπαγγελιαμένῳ ταῦτα Θεῷ, ἕως ἂν θῇ τὴν Ἱερουσαλὴμ αἰρεσιν ἐν τῇ γῇ. Ὡν δὲ βρῶντων, ὁ εἰπών· «Ἐτί σου λαλοῦντος ἔρῳ, ἰδοὺ πάρεμι,» ἀποκρίνεται· Ὁμοσεὶ Κύριος. Κατὰ δὲ τοὺς Ἐβδομήκοντα ἐξ ἐτέρας ἀρχῆς ληπτέον τὸ, *Ἐὰν διορθώσῃ, καὶ τὰ ἐξῆς*. Τί οὖν ὁμνυσι μὴκέτι πείσεσθαι αὐτοὺς, ἀ πρότερον ἀσεβοῦντες ὑπέμενον, ὀδυρμένης αὐτῶν ὑπὸ πολεμίων τῆς χιῶρας; Οὐχ ἀπλῶς δὲ, ἀλλ' ἐὰν διορθώσωνται τύπων παυσάμενοι νομικῶν, τὴν διὰ πίστεως δεξάμενοι χάριν, καυχόμενοι τε ἐν Χριστῷ. Τοῦτο γὰρ τὸ ποιεῖν ἀγαυρία. Τότε γὰρ, κατὰ τὸν Δαβὶδ ἰσχυρῶς εἰρηκότα, «Τοὺς καρποὺς τῶν πόνων σου φάγεσαι.» Καὶ κατὰ Παύλον, «Ὁ γὰρ ἐάν σπεύρῃ ἄνθρωπος, τοῦτο καὶ θερίσει.» Καὶ, «Ὁ σπεύρων εἰς τὸ πνεῦμα, ἐκ τοῦ πνεύματος θερίσει ζωὴν αἰώνιον.» Πάλαι δὲ τὸν ἑαυτῶν καρπὸν βρώμα παρείχον τοῖς ἐχθροῖς τοῦ Θεοῦ, δαιμόνων τροφὴν τὰς ἑαυτῶν πράξεις ἀπεργαζόμενοι. Τοῦτο δὲ οὐκ ἔσται τοῖς τοῦ νέου καταξωθησομένοις αἰῶνος, ἀλλὰ τὴν ἀρετὴν κατορθώσαντες, τῶν ἰδίων καρ-

super te lætabitur Dominus, quemadmodum lætatur sponsus cum sponsa. Descendit enim de cœlis Verbum unigena, ut Ecclesiam fecundaret; quam ipse sibi virginem castam ascivit²⁶, non habentem maculam, ve. rugam²⁷. Cum autem ab ipso evangelicæ administrationis semina excepisset: non sanguinem amplius, et fumosum cultum enixa est, sed eum ipsum, in quo expressa esset veritatis pulchritudo; qua non immerito lætatur, qui figuras in veritatem mutatas esse videat. *Lætabitur* porro, *tanquam* veteris novique populi sponsus cum sponsa, cum suis membris absolutam et perfectam esse sponsam intuebitur, *custodesque*, id est, cœlestes angelos, et virtutes sanctas, ad murorum recentis *Jerusalem custodiam constituet*, quo possit in pace degens perpetuo imperare. Vel forsán *custodum* nomine, sanctos arcanorum doctores intelligit, qui patratorem ab ipso miraculorum memoriam recolescent, ejus gloriam perpetuo laudibus extollant. De quo et illud etiam non sunt omisuri, quod *similis vobis non sit*. Quantum enim natura, tantum et ille differt bonitate. Ut enim legimus in Psalmis: «Non secundum peccata **713** nostra fecit nobis, neque secundum iniquitates nostras retribuit nobis²⁸.»

Verum quo loco: *Non est nobis similis, si corrigat, et faciat Jerusalem gaudium in terra*, dixit, ita Symmachus: *Ne quiescas*, inquit, *neque permittatis lapidi quiescere, donec præparaverit, et donec posuerit Jerusalem laudem in terra*. Quæ certe iis esse responsa apparet, qui se propter Sionem non esse tacituros, neque propter Jerusalem quieturos donec egrediat, ut lumen, justitia ejus, antea dixerant. Quia enim idipsum prophetarum chorus usurpavit; precibus jam eorum nomine fundendis insistere sanctus adhortatur, neque prius Deum, qui ista promittat, pati quiescere, quam Jerusalem, in terra laudem esse fecerit. Quibus certe clamantibus, qui dicit: «Adhuc te loquente dicam: «Ecce adsum²⁹;» jurasse Dominum respondit. Verum si ad interpretes Septuaginta referas, est illud, quod dixit, *Si corrigat, et quæ deinceps*; tanquam ab alio principio poni existimandum. Quid est igitur, quod non ea passuros amplius, quæ olim propter impietatem senserunt, cum est ab hostibus eorum direpta regio, jurejurando affirmat? At non id simpliciter quidem pollicetur; sed si figuris legalibus antiquatis, fidei gratiam amplexi in Christo gloriantur: quod nihil aliud est, quam *gaudium facere*. Tunc enim quod arcano sensu per Davidem dictum est: «Labores manuum tuarum manducabis^{30,31}.» Quale est et apud Apostolum, cum ait: «Quod enim seminat homo, idipsum et metet³².» Itemque: «Qui seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam³³.» Cum autem fructus suos olim in cibum, Dei hostibus suggererent, dæmonia ipsa suis

²⁶ II Cor. xi, 2. ²⁷ Ephes. v, 27. ²⁸ Psal. cii, 10. ²⁹ Isa. lvi, 6; lviii, 9. ^{30,31} Psal. cxxvii, 2. ³² Gal. vi, 8. ³³ ibid.

actionibus pascabant : quod iis, qui novo sæculo digni habebuntur, minime futurum est; sed virtutem operati suis ipsi fructibus potientur. Idipsum enim est, quod *Per gloriam suam juravit* 714

A πῶν ἀπολαύονται. Τοῦτο γὰρ κατὰ τῆς ἐκείνου δόξης ὤμοσε Κύριος. Οὐ γὰρ εἶχε κατὰ μέλλοντος ὁμῶσαι.

Dominus: cum maiorem, per quem juraret, non haberet.

Quod vero *comesturos et bibituros in atriiis sanctis suis* dixit; de multis illis mansionibus, quæ sunt apud Patrem, intelligi queat ⁴⁵. Atriorum deinde, sive *arearum*, ut cæteris placet, facta mentione, ordine et templi etiam non oblitus videtur, cum per *portas suas* jubet *ambulare*; ita cœlestem civitatem innuens; cujus *aræ* et *portæ* ex ipsæ intelliguntur, quæ postea dignis aperiantur: ad quas cum vocantur, ut nihil introeuntes remoretur invidia, vel excusatio, vel dæmon (quæ solent a regno avertere) angelicis virtutibus, *viam populo suo facere* præcipit. Sunt tamen, qui ista etiam ad Ecclesiam, quæ in terris est, referri putent; *lapidumque* nomine scandala significari: præcipi autem *custodibus* ipsius et magistratibus, ut *viam* planam et expeditam præbeant accedentibus. Qui enim Judæus est, in figuris hæret legalibus. Qui autem Græcus, in doctrinæ novitatem impingit. In memoriam deinde eorum scripta revocat, qui apud suos eximii habentur. Contra autem, qui sacris initiant, offendiculorum remotis occasionibus, ipsos animi sensus, reflecta ipsius in Deum qualibet elatione, expurgant. Atque inde est, quod circumcisos Paulus alloquens, nihil esse circumcisionem, nihil præputium, sed mandatorum Dei observationem significat ⁴⁶. Et alibi, cum nihil Galatis, si circumcidantur, esse Christum profuturum asserit ⁴⁷. Inde rursum, quod Græcos idem dies observare, et tempora, et annos exprobrat; metuere autem se ne in eos operam suam frustra collocarit. Tollunt porro etiam *custodes* ipsi hæreticorum offendicula. Dicis deinde et Ecclesiæ muros esse ipsam veritatis dogmatum constantiam et firmitudinem; adversus quæ ne portæ quidem inferorum quidquam poterunt ⁴⁸. Deinceps colligit his verbis: *Elevate signum in gentes ad extremos usque terminos terræ*. Neque enim quemquam decet existimare de usque orbis limites 715 *elevare signum* jubeat.

Cæterum quidnam eo intelligit, quod *auditum* D *signum elevare* præcipit? Verbum fidei quod prædicamus, notum fieri postulat. Vel fortasse ad salutiferæ passionis symbolum retulit. Habet vero et istud fidei confessio. Decet enim Dominum Jesum ore ipso profiteri, Deumque ipsum a mortuis suscitasse, credere ⁴⁹. *Filiam Sion* deinceps, qua manifeste Ecclesia significatur, *Salvatorem suum* docet expectare. Est enim veteris illius regiminis *filia*, quod pietatem apud Judæos verumque cultum retinuit. Ad alterum igitur adventum ista nunc retulit, ea in memoriam revocans, quæ se gerere, ut

Φάγονται δὲ καὶ πίονται ἐν ταῖς ἐπαύλεσι τῶν ἀγρίαις μου, αἱ τινες εἶεν αἱ πολλαὶ μόναι παρὰ τὸν Πατέρα. Ἐπαύλεων δὲ μνησθεῖς, ἡ αὐλῶν, καὶ τοῦς λοιποὺς, ἀκολουθῶς καὶ τοῦ ἱεροῦ μνημοσύνης. Πορεύεσθε, λέγων, διὰ τῶν πυλῶν μου, τὴν ἑμπράνιον πόλιν δηλῶν, αὐτὰς τε ταύτας καὶ πόλεις, αἱ κατὰ τὸ μέλλον τοῖς ἀξίοις ἀναπατάσσονται, ἐκ δὲ καλουμένων, ὡς ἂν μὲν εἰσιτοῦσι παρεμπόδιον φρόνος, ἢ πρόφασις, ἢ δαίμων, κώλυμα τῆς βασιλείας γινόμενοι. Ὁδοποιήσατε, φησὶ, τῷ λαῷ μου ταῖς ἀγγελικαῖς λέγων δυνάμεσι. Τινὲς δὲ ταῦτα καὶ περὶ τῆς κατὰ γῆν Ἐκκλησίας φασὶ, καὶ λίσσονται εἶναι τὰ σκάνδαλα. Λέγεσθαι δὲ ταύτης τοῖς ἐκκλησιαστικῶν καὶ διδασκάλων ἀπρόσκοπον ἰδιότητα εἶναι οὐδὲν ὁδόν. Ὁ μὲν γὰρ ἐξ Ἰουδαίων, τύποι ἐμψύχωρται νομικοὶ, ὁ δὲ ἐξ Ἑλλήνων, τῷ τῆς διδασκαλίας ξένῳ προσπατεῖ. μέμνηται δὲ καὶ λόγων, οἳ οὐ παρ' αὐτοῖς λογόδοις γεγράφασιν. Ἀλλ' οἱ μισοαγῶγοι τὰς τῶν σκανδάλων περικόπτουσιν ἀφορμὰς, λογισμοὺς καθαιροῦντες, καὶ πᾶν ὕψωμα ἐπαρρόνιον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ. Ὅθεν ὁ Παῦλος τοῖς μὲν ἐκ περιτομῆς φησιν. Ἡ περιτομὴ οὐκ ἔστι, καὶ ἡ ἀκροβυστία οὐδὲν ἔστιν, ἀλλὰ τήρησι ἐντολῶν Θεοῦ. Καὶ πάλιν. Εἰ περιτέμενεσθε, ἄρσενος ὕμης οὐδὲν ὠφέληται. Ταῖς δὲ ἐξ Ἑλλήνων φησιν. Ἡμέρας παρατηρεῖσθε, καὶ καιροὺς, καὶ ἐνισταυτοὺς. Φοβοῦμαι μήποτε εἰκὴ κεκοπῆται ἐκ ὑμῶν. Καὶ τὰ ἐξ αἰρετικῶν δὲ περικόπτουσιν οἱ σκάνδαλα. Εἰποὺς δ' ἂν τείχη Ἐκκλησίας, τῶν τῆς ἀληθείας δογματῶν τὴν ἐδραιώτητα, ὡς ἔδου πύλαι οὐ κατισχύουσιν. Ἐξῆς ἐπιλέγει, Ἀρρατε σύσσημον εἰς τὰ ἔθνη. Κύριος γὰρ ἐποίησεν ἀκουστὸν ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς. Μὴ γὰρ νομίσῃ ταῦτα, φησὶν, εἰρησθαι περὶ τοῦ τῶν Ἰουδαίων λαοῦ. Τὸ γὰρ σημεῖον ἀρθῆσεται μέχρι τῶν ἐσχάτων τῆς γῆς.

Judæorum populo isthæc intelligi; cum *ad extremos*

Τί δὲ τὸ ἀκουστὸν σύσσημον ὅπερ ἀρα φησὶ, τοῦτ' ἔστι γνώριμον ποιῆσαι τὸ ῥήμα τῆς πίστεως, ὃ κηρύσσομεν, ἡ τάχα που τοῦ σωτηρίου πάθους τὸ σύμβολον. Ἐνεστί δὲ καὶ τοῦτο τῇ τῆς πίστεως ὁμολογία. Δεῖ γὰρ εἰπεῖν, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς, πιστεύσαι τε ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν. Εἴτα τὴν θυγατέρα Σιών σαφῶς τὴν Ἐκκλησίαν τὸν ἐκείνην προσδοκῆσαι σωτήρια διδάσκει. Ἔστι γὰρ θυγάτηρ τοῦ πάππαι παρ' Ἰουδαίοις, θεοσεβοῦς πολιτεύματος. Λέγει δὲ νῦν περὶ τῆς δευτέρας παρουσίας, ἀναμνήσκων ὡς ὁ πάππαι σε σώσας, δι' ἣν ἐπραξέν τε καὶ πέποιθεν. Διὸ καὶ Ἰησοῦς ὀνομάζεται, κατὰ τὴν

⁴⁵ Hebr. vi, 45. ⁴⁶ Joan. xiv, 2. ⁴⁷ Galat. v, 6. ⁴⁸ ibid. 2. ⁴⁹ Matth. xvi, 18. ⁵⁰ Rom. i, 9.

λόγον τοῦ Γαβριήλ· Αὐτὸς γὰρ σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ. Πάλιν ἤξει, κριτὴς ἑμοῦ καὶ μισθοποδύτης ἐσόμενος. Καὶ ἄνω δὲ ἔλεγεν· Εἰπὼν ταῖς πόλεσιν Ἰούδα, Ἰδοὺ ὁ μισθὸς αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ, καὶ τὰ ἐφ' ἑξῆς. Ἀντὶ δὲ τοῦ, καὶ καλέσει αὐτόν· αὐτοὺς ἐξέδωκαν οἱ λοιποὶ, δηλαδὴ τοὺς σωθησομένους. Ἡ μὲν οὖν ἐπίγειος Ἰερουσαλὴμ ἐγκαταλειμμένη λέγεται, αὕτη δὲ ἐπιζητούμενη. Ὁ γὰρ ἐλθὼν ζητῆσαι καὶ σώσαι· τὸ ἀπολωλὸς, οὗτος εὐρὼν αὐτὴ καὶ σώσας, οὐκ ἔτι ἀπολέσθαι αὐτὸ συγχωρήσει. Τινὲς δὲ περὶ τῆς πρώτης παρουσίας τὸν λόγον ἐξέλαβον. Εὐαγγελισασθαι δὲ κελεύει Σῶν, οἷς καὶ τὰς πόλεις ἀνοίγνυναι παρεκελεύετο. Πάρεστι δὲ μαθεῖν, ὅσον τοῦ Σωτῆρος καὶ τῶν μαθητῶν τὸ διάφορον. Οἱ μὲν γὰρ καλοῦντες εἰς εὐσῶϊαν, τὰς ἐκ Θεοῦ διεκτρυπτον ἀμοιβάς· ἀλλ' οὐκ αὐτοὶ χαρισμάτων ἦσαν δοτῆρες πνευματικῶν· ὁ δὲ Σωτὴρ, ὡς Θεὸς, διαλέμει μισθοῦς. Οὐκοῦν καὶ τὸν ἐκάστου τρόπον ἔρξ. Καὶ τοῦτο δὲ μόνου Θεοῦ. Γέγραπται γὰρ, ὅτι ἐνώπιόν εἰσι τῶν τοῦ Θεοῦ ὀφθαλμῶν ὁδοὶ ἀνδρὸς, εἰς δὲ πάσας τὰς τροχίας αὐτοῦ σκοπεύει. Τοιγαροῦν οὐρανοὺς τὰς κλεῖς Πέτρῳ παρέσχε καλῶς τὴν πίστιν ὁμολογήσαντι, καὶ τὸ δύνασθαι δεσμεῖν τε καὶ λύειν. Ἐχαρίσατο δὲ καὶ πᾶσι τοῖς μαθηταῖς τὸ πᾶσαν νόσον καὶ μαλακίαν θεραπεύειν ἐν τῷ λόγῳ. Μισθόν τε ὁμολογίας δίδωσι τῷ ληστῇ τό· Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ. Ἐλθὼν δὲ, φησί, τοὺς πιστεύσαντας καλέσει λαὸν λελυτρωμένον ὑπὸ Κυρίου. Οὐ γὰρ πρέσβυς, οὐκ ἄγγελος, ἀλλ' αὐτὸς Κύριος ἔσωσεν ἡμᾶς. Ἐπιζητούμενην δὲ κληθῆναι φησι, τοῦτ' ἔστι μνήμης ἀξίουμένην. Τοιοῦτο γὰρ τὸ ζητούμενον. Ἡ δὲ πρώτη γέγονεν ἐγκαταλειμμένη. Διὰ γὰρ Ἰερεμίου φησὶν· Ἐγκαταλείοιπα τὸν οἶκόν μου, ἀφῆκα τὴν κληρονομίαν. » Καὶ ὁ Σωτὴρ δὲ φησιν· Ἰδοὺ ἀφίεται ὑμῖν ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος. »

habitat : ejusmodi est, quod *quæritur*. Est porro, quæ prima fuit, relicta. Sic enim Jeremias : « Dereliqui domum meam, dimisi hereditatem meam ⁵⁶. » Et Salvator : « Ecce relinquetur domus vestra deserta ⁵⁷. »

Τινὲς δὲ τὸ πᾶν οὕτως ἀνωθεν ἐξηγήσαντο. Ἔθος τοῖς προφήταις ἐφ' οἷς προθεωροῦσιν ἀναιροῖς μὲν πενθεῖν, ἀγαθοῖς δὲ λίαν εὐφραίνεσθαι· ὃ καὶ νῦν ὁ προφήτης ποιεῖ. Εὐαγγελιστάμενος γὰρ τοῦ Σωτῆρος τὴν ἀφίξιν, καὶ τὴν ἀπάντων σωτηρίαν, αὐτόν τε τὸν Χριστὸν ἐνδυσάμενος (ὃ κοσμεῖται, καὶ περιβαλλεται), πανηγυρίζει τῷ πνεύματι διάθεσιν ἔχων, ἣν ἂν ἔσχε νεαρὸςκος πρὸς παρόντος, καὶ αὐτὸς συνὼν τῷ Χριστῷ. Τὸ δὲ, ὡς γῇ αἰξουσα ἄνθος αὐτῆς, δηλοῖ τοὺς ταῖς ψυχαῖς ἐναποκειμένους λόγους σπερματικούς, ὁδοποιούντας Χριστῷ. Ὡς γὰρ ὀφθαλμοὶ συγγένειαν ἔχοντες πρὸς τὸ φῶς, ἐπειδ' ἂν παρῇ, βλέπουσιν, οὕτως ἀνατελλαντος Χριστοῦ, τῇ ἐν ἡμῖν ἐπιτηδεϊότητι λάμπομεν, εὐθὺς τὸ σκοτεινὸν ἀποθέμενοι. Ὡς ἐκ ῥίξης δὲ τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τοῖς ἔθνεσι φανεῖσθαι λέγει τὴν ἀγαλλίαν. Εἴτα ἵνα μὴ δόξη τὴν Ἰερουσαλὴμ ἀφρῆναι, οὐκ ἀνῆσω, φησί, τὴν ἀνωθεν σχέσιν, καὶ τὰ ταύτης σεμνά.

A salutem nobis pararet, et pati contigit. Quo factum est, ut idem, secundum Gabrielis vocem, *Jesus* ideo nominetur, quod populum suum salvaturus esset ⁵⁹. Veniet rursum iudex idem *mercedisque* tributor futurus, juxta quod ante usurpavit his verbis : « Dixi civitatibus Judæ : Ecce merces ejus cum eo ⁶⁰, » et quæ deinceps. Verum quo loco *Et vocabit eum* habemus, *eos* dixerunt cæteri : ut de iis qui salutem consecuturi sunt, intelligi significarent. Quæ igitur terrestris est *Jerusalem*, *derelicta* dicitur : hæc autem *requisita*. Qui enim venit, ut quod perierat, *quæreretur* et salvaret : idem quod invenit et salvavit, perire amplius non sinet. Non desunt tamen, qui ad priorem adventum retulerunt. Jubet porro *Sioni* eos evangelizare, quibus etiam *portas* aperire præcipiebat. In quo discere est, quanta sit inter Salvatorem et discipulos differentia. Hi enim, cum ad vitæ probitatem hortarentur, eas tantum, quæ a Deo erant, retributiones prædicabant, cum spirituales illi gratias minime largirentur, sed *Salvator* ipse, tanquam *Deus*, cujus est mercedem retribuere. Videt igitur et singulorum mores ; quod est unius tantum Dei proprium. Scribitur enim, oculis Dei vias hominis patere, omnesque hujus semitas eundem intueri ⁶¹. Atque inde est, quod Petro cæli claves tradidit, adjuncta ligandi solvendique potestate, cum pulchram fidei confessionem edidisset ⁶². Eam vero facultatem **716** tradidit et discipulis omnibus, ut morbum omnem, omnemque infirmitatem verbo persanarent ⁶³. Tribuit et *Latroni* confessionis *mercedem*, cum eo die secum in paradiso futurum eum pollicitus est ⁶⁴. Ubi porro *venit*, inquit, eos qui crediderunt, *populum redemptum a Domino* vocabit. Non enim legatus, non angelus, sed ipse Dominus salvavit nos ⁶⁵. Ait præterea *requisitam esse vocatam*, id est memoria dignam

Sunt vero nonnulli, qui totum hoc ab initio hunc in modum explicant. Usitatum est prophetis ob ea quæ vident, si molesta sunt, lugere ; si fausta, *lætari* quam maxime : quod et hoc loco facit *Isaias*. Cum enim Salvatoris adventum, ipsamque omnium salutem annuntiasset ; cum Christum denique, quo *ornatur* et *cingitur*, *induisset* : vehementius jam spiritu exsultat, qui eundem animum gerat, quo sit erga *virginem juvenis* cum Christo etiam existens. Quod deinde *tanquam terra*, *quæ profert semen suum*, adjicit ; recondita in animis rationum *semina*, quæ ad Christum viam faciant, intelligit. Ut enim oculi cum *luce* cognationem habentes, si illa non desit, cernunt : sic Christo exoriente, si nobis adsit aptitudo, fugatis quam primum tenebris illuminamur. Ut autem ex *Israelis* stirpe propagatis ; sic et *gentibus* etiam *lætitiā* istam *conspiciam fore* affirmat. Deinde ne *Jerusalem* deserere

⁵⁹ Matth. i, 21 ; Luc. i, 31. ⁶⁰ Isa. xl, 10 ; Lxx, 41. ⁶¹ Prov. xvi, 2. ⁶² Matth. xvi, 16-19. ⁶³ Matth. x, 8. ⁶⁴ Luc. xxiii, 43. ⁶⁵ Isa. lxxiii, 9. ⁶⁶ Jerem. xii, 7. ⁶⁷ Matth. xxiii, 28.

videatur; non eam se esse familiaritatem, quam antea cum illa habuit, ut nec ejusdem loca angusta relicturum, adjicit. Quo factum est, ut ad oves primum Israel, quæ perierant, discipulos mitteret⁵⁸: et apud Syrophœnissam, canes eos appellare non dubitaret⁵⁹, qui postea in filios essent computandi. Erat enim ipsi scopus hic propositus, ut isti quidem illuminarentur; illi autem nequaquam exciderent. Sed oportebat eos prius **717** honore affici, quibus datam esse legem et cultum quibus secundum carnem natus est Christus⁶⁰. Sufficiebat enim ad salutem gratia; non istis solum, sed et illis etiam.

Quod deinde de *recenti nomine* adjunxit, ad Christianos, et eos, qui fidem amplexi sunt, retulit. Quibus si contradicit qui Judæus est, a se *recens nomen* aliquod factum esse demonstrat necesse est. Intelligit vero per *voluntatem* nihil aliud, quam eos, qui *voluntatem suam* faciant; quos etiam diligere se, quo more *habitat juvenis cum virgine*, significat: quod non est ad stuprum, sed ad necessitudinis magnitudinem referendum. Servat enim ipsam incorruptam et virginem; juxta Pauli sacramentum illud, quod idem in Christo et Ecclesia esse dicit⁶¹. Præsentem deinde Ecclesiarum statum demonstrat juxta sacerdotum *nocte ac die* factas ad populum, qui Deum ignorat, enarrationes: quibus ut gratiam reponat, *muros* ejus inexpugnabiles se redditurum; id est dæmonis accessus propulsurum, pollicetur. Promittit etiam, si litteram species, et tutam civitatibus habitationem; ut promovendo alteram quærant intelligibilem: Non aliter quam de Abrahamo legimus, qui facta sibi terræ promissione, non in ista occupari, non eandem quærere, sed futuram appetere visus est⁶². Iis igitur, qui ita affecti sunt, maxime autem Abrahamæ, secundum carnem posteris, nulla esse cum *gentibus* comparisonem significat, sed iis longe, quantum ad honorem attinet esse superiores. Eo enim sine et Patres sanctos legem habuisse, eo item miranda in Ægypto opera, et in solitudine vidisse, ut mores suos ad Deum conversi, et in ipso confidentes, emendarent. Id enim vere gaudii nomine significari. Animas deinde alloquens, quæ de promissionibus ambigant, *jurejurando* utitur, non id quidem propter se, qui veritas sit: sed ut illis fidem faciat. Promittit vero et terræ fructus, ut eos se suppeditare, frustra que ad idola confugere doceat: unde illi etiam in colligendo peribant, ut et ad maturitatem posse perducere, et præbere velle demonstraret, si **718** dignos se præbuisent.

Nunc autem si *corrigantur*, hostium accessum esse etiam prohibitorium. *Portarum* deinde appellatione sermonem isagogicum, Christumque ipsum significavit, qui porta etiam dicitur, per quam ad Patrem ingressum habemus⁶³. De quo scribitur et illud: «Ista est porta Domini, justi ingredientur in eam⁶⁴.» Sacerdotibus deinde præcipit, ut subditorum mores æquabiles reddant, ne in pravos illi

Kairôn δὲ φησιν *δρομα* τὸ Χριστιανῶν καὶ τὸ πιστῶν. Ὁ δὲ ἀντιλέγων Ἰουδαῖος, δεικνύτω ἑφ' αὐτοῦ *kairôn* γενόμενον *δρομα*. *Θέλημα* δὲ φησι τοὺς τὸ *θέλημα* αὐτοῦ ποιοῦντας, οὓς καὶ ἀγαπᾷ λέγει, ὡς *συνοικῶν βασιλεὺς παρθένῳ*· ὅπερ οὐ φθοράν, ἀλλ' ἀμείζουσαν σχέσιν δηλοῖ. Τηρεῖ γὰρ αὐτὴν παρθένον, κατὰ τὸ παρὰ Παύλῳ μυστήριον, ὅπερ εἰς Χριστὸν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν λέγει. Εἴτε τὴν νῦν κατὰστασιν τῶν Ἐκκλησιῶν ἐμφαίνει, κατὰ τὴν τῶν ἱερῶν ὑφήγησιν *ἡμέρας καὶ νυκτὶς*, ἀγνοοῦντος τοῦ λαοῦ τὸν Θεόν, ἀνθ' ὧν ἀμειδόμενος *τεῖχος* αὐτῶν ἀπόρθητον γίνεται, τὰς ἀφόδους ἀπειργῶν τοῦ δαίμονος. Ἐπαγγέλλεται δὲ, κατὰ τὴν λέξιν, καὶ ἀσφαλὴ ταῖς πόλεσιν οἰκῆσιν, ὡς ἂν πρὸς πάντας ἐπιζητῶσι τὴν νοστήν· ὥσπερ οὖν Ἀβραάμ γῆς λαβὼν ἐπαγγέλλαν, οὐ περὶ ταύτην ἡσχόλητο, οὐδὲ ταύτην ἦτει, τὴν δὲ μέλλουσαν ἐπὶθεῖ. Τοῖς δὲ οὕτω διακειμένοις, καὶ μάλιστα ταῖς ἐκ γένους Ἀβραάμ κατὰ σάρκα, οὐδεμίαν σύγκρισιν πρὸς τὰ ἔθνη φησὶν, ὑπερκεῖσθαι δὲ λίαν, ὅσον ἤκειν εἰς τιμὴν. Καὶ γὰρ ἔτυχον πατέρων ἀγίων, καὶ νόμου, καὶ τὰς ἐν Αἰγύπτῳ θαυματουργίας καὶ ἐν ἐρήμῳ τελέωνται, μόνων ἂν διδρῶσιν τρόπων ποιήσονται πεποιθότες ἐπὶ Θεῷ. Τοῦτο γὰρ τὸ ἀγαπήσιμα. Πρὸς δὲ τὰς ἐπαγγελίας ἀμφιβαλλούσαις ψυχαῖς λαλῶν ὅρκῳ κέχρηται, οὐ δι' αὐτὸν (ἀλήθεια γὰρ ἐστίν), ἀλλ' ἐκεῖνας πιστούμενος. Καὶ τοὺς ἐκ γῆς καρποὺς ἐπαγγέλλεται, διδάσκων ὡς αὐτὸς τοῦτων ἐστὶ χορηγός, καὶ μάτην περὶ εἰδῶλα στρέφονται, διὸ καὶ οὗτοι πρὸς τῇ συγκομιδῇ διεφείροντο, ὡς ἂν καὶ τελεσφορεῖν δυναμένου, καὶ παρέχειν ἐθέλοντος, εἴπερ ἐτύγχανον ἄξιοι.

Καὶ νῦν δὲ *διορθοιμένων* ὑμῶν τὰς τῶν ποιεμένων ἐφόδους κωλύσω. *Πύλας* δὲ καλεῖ λόγον εἰσαγωγικόν, καὶ Χριστὸν, ὃς ἐχρημάτισε θύρα, δι' οὗ πρὸς τὸν Πατέρα τὴν εἰσοδὸν ἔχομεν. Περὶ οὗ λέλεκεται· «Αὕτη ἡ πύλη τοῦ Κυρίου. Δίκαιοι εἰσελεύσονται ἐν αὐτῇ.» Τοῖς δὲ ἱερεῦσι παρακαλεῖται ὁμαλὰ τῶν ὑπὸ χεῖρα τὰ ἥθη ποιεῖν, ὡς ἂν μὴ πονηροῖς προσκόπτοιεν λογισμοῖς. Λέγοιτο δ' ἂν καὶ

⁵⁸ Matth. x, 6. ⁵⁹ Matth. xv, 26. ⁶⁰ Rom. ix, 5. ⁶¹ Ephes. v, 32. ⁶² Hebr. xi, 17. ⁶³ Joan. x, 9. ⁶⁴ Psal. cxvii, 20.

VARIÆ LECTIONES.

⁵⁸ γρ. ἐφόδους. ⁵⁹ ἰσ. μόνων, ὡς ἂν.

πρὸς ἅν ἐν ἐκάστῳ νοῦν, ὡς ἂν ἡνιοχεῖν τεταγμέ-
νος τὴν ἅπασαν ἐξομαλίζῃ ψυχὴν. Εἶτα παρακαλεῖ-
ται τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ, ἀρετῆς καὶ γνώσεως Θεοῦ πα-
ράδειγμα γενέσθαι τοῖς ἔθνεσιν. Ἀνψὶ γὰρ ὑμᾶς
ἠνωθεν ὡς λαμπάδα, ὡς ἂν ὑμῶν τῷ φωτὶ τὰ ἔθνη
πορεύεται. Κατεπερχόμενος δὲ τὰς συνεχεῖς τῶν
ἐπιδότων ἐφθόους παραθαμβώνει, τὴν ἑαυτοῦ παρου-
σίαν ἐπαγγελλόμενος. Οὕτω δὲ τὴν ἑαυτοῦ κηδεμο-
νίαν καλεῖ. Τοιγαρὺν ἔλεγον· Οὐ μὴ τελέσῃτε τὰς
πόλεις, ὥς ἂν ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου· οὐδέ που
ἄλλην παρουσίαν ἐλθῶν, ἀλλὰ τὴν ἑαυτοῦ πρὸς καρ-
τερίαν καράκλησιν. Οὐ γὰρ ἂν ἤνεγκαν, μὴ τὴν
ἐσχὴν τὴν ἠνωθεν ἔχοντες. Τὰ κρυπτά δὲ εἰδὼς,
πρὸς τὴν ἀξίαν ἐκάστῳ παρίσταται, μισθὸν διδοὺς
τὸν προσήκοντα. Οὕτω καὶ δι' Ἰεζεκιήλ λεγόντων
αὐτῶν· « Ἀπόλωλεν ἡ ἰσχὺς ἡμῶν, ἐξηράνθη τὰ
ὄσπερ ἡμῶν, ἡ παραθαμβώων φησὶν· Ὡς ὕγρα ξη-
ρῶναι θύναμαι, οὕτω καὶ τὸνναντίον· Ὁ καὶ ἐπὶ τῆς
βλάβου πεπλήκειν Ἄαρών. Καὶ νῦν οὖν παρέσθαι
φησιν, ἐν ἀξίῳ γένωνται. Δι' αὐτὸ γὰρ παρέσχον
καὶ πλεῖθος ὑμῖν ἐντολῶν, οὐχ ἵνα πολλὰς παραβαί-
νοντες, πολλὰ καὶ καταδικάζησθε· ἀλλ' ἵνα καὶ τὰς
μεγάλας ὑπερβῇτε, τῶν ἐλαττωτέρων ἢ φυλακὴ πρόφα-
σιν ὑμῖν σωτηρίας παράσχη. Φιλάνθρωπος γὰρ, οὐ
καταδικάζων ἐξ ὧν παραβαίνετε, ἀλλὰ σώζων ἐξ
ἐλπίων ὧν κατορθοῦτε. Τοῦ γὰρ ἡμαρτωλοῦ τὴν
ζωὴν βούλεται μᾶλλον, ἢ περ τὸν θάνατον. Τότε
ζητήσω, φησὶν, ὑμῖς, ἀγίους καλῶν. Ταῦτα δὲ καὶ
ἐς τὴν βλάβου ληπτέον ψυχὴν, μὴ ὡς ψιλὰς
ἱστορίας ἀναγινώσκοντες. Ἐκάστῳ γὰρ κατορ-
θοῦντι πρέσται συγχωρῶν τὰ ἡμαρτημένα.

facitis *salvare* solitus, qui peccantis vita potius
cum *sanctos* vocabo. **719** Decet vero et ista non
referre. Aderit enim singulis quod rectum est

ΚΕΦΑΛ. ΣΓ'.

α-ς'. Τίς οὗτος ὁ παραγεγόμενος ἐξ Ἑδῶμ;
ἐρύθημα ἱματίων ἐκ Βόσσορ, οὕτως ὡραῖος ἐν στο-
λῇ. βία μετὰ ἰσχύος. Ἐγὼ διαλέγομαι δικαιοσύ-
νην καὶ κρίσιν σωτηρίου. Διὰ τί σου ἐρυθρὰ τὰ
ἱματῖα, καὶ τὰ ἐνδύματά σου ὡς ὑπὸ πατήματος
ληνοῦ ἀλήθους, καταπεπλημμένης, κ. τ. λ.

"Ὅσπερ μισθὸν ὁ Σωτὴρ ἐλέγετο τοῖς εὐσεβοῦσιν
ἀποδιδόναι (ἐφη γὰρ· Καὶ ὁ μισθὸς αὐτοῦ μετ' αὐ-
τοῦ)· οὕτως τοῖς ἀσεβέσι φοβερὸς ἦζειν θεσπίζεται,
ὅτε, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, καταργήσῃ πᾶσαν ἀρχὴν
καὶ ἐξουσίαν. Ἐν οἷς ἐστὶ καὶ τὸ ἔσχατον καταργεῖ-
σθαι τὸν θάνατον. Ὁρῶντες δὲ αὐτὸν τινες ἐν σχήματι
καθημαγμένον πολεμικῷ, πρὸς τὸ ξένον τῆς θέας
ἐρωτώσιν ἄλλήλους· Ἐπειδὴ δὲ Βόσσορ καὶ Ἑδῶμ,
τῆς τῶν ἀλλοφύλων χώρας καὶ πολεμίων τοῦ Ἰσραὴλ,
εἰκότως διὰ τούτων τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις ἀντί-
τεται, ὧν τὴν ἀνάφρεσιν τροπικῶς αἵματι παρείκατε
φονικῷ. Εἰδότες δὲ αὐτὸν ἡμερον, εἶδ' ὥσπερ τεθυ-
μωμένον ὀρῶντες, ἐοίκασιν αὐτὸν μὴ γινώσκειν. Διὸ
καὶ πυνθάνονται· Ὁ δὲ πρὸς αὐτοὺς ἀποκρίνεται·
Ἐγὼ διαλέγομαι δικαιοσύνην, καὶ κρίσιν σωτη-
ρίου, κατὰ δὲ Σύμμαχον· Ἐγὼ λαλῶ ἐν δικαιοσύ-

A cogitationes impingant. Referri etiam queat ad
singulorum mentem; ut quæ habentis præfecta
est, totam animam æquabilem faciat. Deinceps Is-
raelitis adhortatur, ut virtutis et cognitionis Dei
sese *gentibus* exemplum præbeant. Ideo enim se
illos ab initio veluti lampadem accendisse, ut in
eorum lumine *gentes* ambularent. Quia deinde fre-
quentes insurgentium accessus metuebant; confi-
dere præcipit, suum ipse *adventum* denuntians:
qua ratione curam suam ac diligentiam significa-
vit. Hinc igitur illud, quod dicebant: Non faciatis
urbes donec veniat Filius hominis; ubi non alium
certe *adventum* intellexit; sed quam ipse suggerit
in patiando consolationem. Alioquin enim ferenda
non fuissent, qui superne omissum robur non ha-
bebant. Verum qui novit abscondita, unicuique,
prout dignus est, solet adesse, justaque *mercede*
singula compensare. Sic et apud Ezechielem cum
essent, qui dicerent: « Periit virtus nostra; exci-
cata sunt ossa nostra »⁶⁵, eosdem confidere ju-
bens, ut humida siccare, sic et contra se posse
respondit. Quod in Aaronis etiam virga præsti-
tit⁶⁶. Et hoc loco igitur, si digni sunt, adfuturum
se significat. Ob id enim et ego, inquit, ingentem
dedi mandatorum numerum: non ut, cum a mul-
tis aberraretis, multis etiam in vos animadverte-
rem: sed ut, cum vos, quæ magna essent, trans-
gredi contingeret, leviorum observatio vobis a me
salutem extorqueret. Sum enim mitis et clemens,
non ex iis, quæ perperam agitis, condemnare, sed
C ex paucorum ratione quæ ipsi cum virtute et laude
quam morte delector. Tum, inquit, *quæram vos*,
historias nudas putare, sed ad cujusque animam
facientibus, ut eisdem condonet quæ peccarunt.

CAP. LXIII.

Vers. 1-6. Quis est iste, qui venit de Edom? Rubor
restium de Bosor. Sic formosus in stola sua. Violentia
cum fortitudine. Ego loquor justitiam et judi-
cium salutaris. Quare rubra sunt vestimenta tua
et indumenta tua, tanquam a conculcatione torcu-
laris pleni, conculcati, etc.

Ut mercedem Salvator iis ipsis, qui pietatem
colerent, retributurus dicebatur (eam enim fore cum
ipso affirmavit), sic impiis metuendus instare præ-
dicitur, cum juxta Apostolum, omnem principa-
tum et potentiam deleverit⁶⁷. Quo loco novissima
destructam iri mortem adjunxit. Cum autem eum
nonnulli militari habitu sanguine aspersum intuo-
rentur, rei novitate commoti ad mutuas interro-
gationes confugerunt. Quoniam autem *Bosor et*
Edom, externorum, et hostium Israel, regiones
720 erant: per eas non immerito, adversarias
potestates indicavit, quarum excidium tropice
sanguini cæde effuso compararet. Qui autem mi-
tem eum et placidum esse didicerant, cum postea
veluti *furore percitum* intuerentur, eundem non
agnoscere visi sunt, quo factum est, ut quis esset

⁶⁵ Ezech. xxxvii, 11. ⁶⁶ Num. xvii, 8. ⁶⁷ I Cor. xv, 24.

interrogarent. Quos isthæc ejusdem excepit responsio : *Ego loquor justitiam et judicium salutaris* ; vel, ut Symmacho placet : *Ego loquor in justitia, decerto ut salvem*. Cum enim eorum nomine decertaret, qui injuste ab adversariis potestatibus conculcabantur : istas quidem ulcisceretur ; illos autem in libertatem asserebat. Sequitur jam quæstio altera : *Quare rubra sunt vestimenta tua* ? quam etiam sine responsione abire non patitur. Sed est advertendum quo loco, de gentibus legimus, de populis interpretari Symmachum. Quo loco etiam : *Deduxi sanguinem eorum in terram*, eundem : *Et aspersa est victoria eorum super vestimenta mea*. Tanquam autem *judicium* solus a Patre acceperit, *torcular* se solum conculcasse dicit, ita peccatorum pœnas significans. Ita vero et Jeremias loquitur in Lamentationibus ⁶⁸, cum torcular caleasse Dominum virgini filiæ Judæ, unde se plorare contingeret, asfirmavit. Ut autem eodem *torcularis* nomine, quæ peccatis debentur, pœnæ significantur, sic qui de bona vite fructus decerpuntur, *torcularia* esse Deo placencia credimus, qui psalmos de torcularibus inscribi videmus. Cum autem malitiam omnem, dæmonasque ipsos ejus auctores, cessare fecerit : eos, quibus imperavit, in sæculo recenti ad Patrem adducet, quo etiam tempore, ait Apostolus ⁶⁹, regnum Deo et Patri traditurus est. Cæterum, ut persisteret in sanguinis metaphora, *vestimenta esse inquinata* adjecit. Qualem enim in potestatibus incorporeis sanguinem reperias ? Deinceps rursus *diei retributionis, annique redemptionis* meminit, quale illud fuit, quod de probioribus loquens, ut **721** annum Domino acceptabilem, diemque retributionis annuntisret, mitti se dicebat ⁷⁰. Quo factum est, ut hic *redemptionis annum* adjiceret ; istis quidem salutem, illis autem *retributionem* simul significans. Quale est illud apud Moysen : « Et retribuet ultionem inimicis, et qui oderunt eum, retribuet ⁷¹. »

Sequitur deinde : *Aspexi, et non erat auxiliator ; consideravi, et nullus erat, qui adjuvaret, et eruit eos brachium meum*. Solus enim exinanivit semetipsum, formam servi accipiens ⁷². Crucis mortem præterea nostræ salutis causa pertulit ; quam nullus vel angelus, vel potestas, vel homo fuerat subiturus. Quo factum est, ut unus nomen a Patre, quod est super omne nomen ⁷³, judiciumque in omnes acceperit ⁷⁴. Verum quod ait : *Et deduxi sanguinem eorum in terram*, de adepta victoria cæteri interpretantur : tanquam victos a se jam, qui vinci non poterant, significet. Alii sermonem istum ad Salvatoris ascensionem referentes, expleta carnis

Α νη, ὑπερμαχῶ εἰς τὸ σῶσαι. Ὑπερμαχῶν γὰρ τῶν ἀδίκως ὑπὸ τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων καταπατουμένων, τὰς μὲν μετῆς, τοὺς δὲ ἡλευθέρου. Εἴτα δευτέρα πεῦσις· Διὰ τί σου ἐρπύρα τὰ ἱμάτια ; πρὸς δὲ πάλιν ἀποκρίνεται. Ἀντὶ δὲ τοῦ, καὶ τῶν ἐθνῶν, ὁ Σύμμαχος, καὶ ἀπὸ τῶν λαῶν ἐξέδωκε, καὶ ἀντὶ τοῦ, Κατήγαγον τὸ αἷμα αὐτῶν εἰς γῆν, Καὶ ἐξέφαντίσθη τὸ ἐπὶ τὸν αὐτῶν ἐπὶ τὰ ἱμάτιά μου. Ὡς δὲ μόνος τὴν κρῖσιν λαθὼν παρὰ τοῦ Πατέρος, μόνος πεπατηκέναι φησὶ Ληνόν, οὕτω δὲ καλεῖ τῶν ἀμαρτημάτων τὴν ἐκπράξιν. Καὶ ἱερμίας δὲ ἐν Θρήνοις φησὶ Ληνὸν ἐπάτησε Κύριος πορθένῳ θυγατρὶ Ἰουδα. Ἐπὶ τοῦτοις ἐγὼ κλαίω. Ὁσπερ δὲ Ληνός ἢ ἐπὶ τὸ αὐτὸ τῶν ἀμαρτημάτων εἰδύνα· οὕτω τῶν ἀπὸ τῆς ἀγαθῆς ἀμπελίου τρυγομένων καρπῶν Ληνοὶ Θεῷ ἀρέσκουσαι γίνονται, ἐξ αἷς ὕμνοι ἐν Ψαλμοῖς ἐπιλήνιοι λέγονται. Καταργήσας δὲ πᾶσαν κακίαν, καὶ τοὺς αὐτὴν γεννήσαντας δαίμονας, τοὺς ὑπ' αὐτῷ βασιλευσμένους ἐν τῷ καινῷ αἰῶνι προσάξει τῷ Πατρί, ὅτε καὶ παραδώσει τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ Πατρί, κατὰ τὸν Ἀπόστολον. Ἑμμένων δὲ τῇ μεταφορᾷ τοῦ αἵματος, τὰ ἱμάτια μεμολύνθαι λέγεται. Ποῖον γὰρ ἐπὶ ἀσωμάτων δυνάμεων αἷμα ; Εἴτα πάλιν ἡμέρας ἀνταποδώσεως καὶ ἐνιαυτοῦ λυτρώσεως μέμνηται, ὡς ἐπὶ τῶν χρηστοτέρων ἐλέγετο, Κηρύξαι ἐνιαυτὸν Κυρίου δεκτὸν, καὶ ἡμέραν ἀνταποδόσεως. Διὸ νῦν προσέθηκε καὶ ἐνιαυτὸς λυτρώσεως, ὁμοῦ γὰρ τὰς μὲν σώσει, τοῖς δὲ ἀνταποδώσει, καθά φησι Μωσῆς· « Καὶ ἀνταποδώσει δίκην τοῖς ἐχθροῖς, καὶ τοῖς μισοῦσιν αὐτὸν ἀνταποδώσει. »

τὸν ἀνταποδώσει. »

Εἴτα φησιν· Ἐπέβλεψα, καὶ οὐκ ἦν ὁ βοηθῶν. Καὶ προσενόησα, καὶ οὐδεὶς ἀντελαμβάνετο. Καὶ ἐξέφύσατο αὐτοὺς ὁ βραχίον μου. Μόνος γὰρ ἐκένωσεν ἑαυτὸν, μορφὴν δούλου λαθὼν. Καὶ τὴν μέχρι σταυροῦ θάνατον ὑπέμεινεν ὑπὲρ τῆς ἡμῶν σωτηρίας, ὁ μὲν δὲ ἀγγέλων, ἢ δυνάμεων, ἢ ἀνθρώπων ὑπέστη· διὸ καὶ μόνῳ ὁ Πατὴρ ἐχαρίσατο τὸ ὄνομα, τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα καὶ τὴν κατὰ πάντων ἐνεχέρισε κρίσιν. Ἀντὶ δὲ τοῦ· Καὶ κατήγαγον τὸ αἷμα αὐτῶν εἰς γῆν, οἱ λοιποὶ τὸ νίκος ἐξέδωκαν. Νενίκηται γὰρ ὑπ' ἐμοῦ, φησὶν, οἱ δοκῶντες ἀνίκητοι. Ἄλλα δὲ περὶ τῆς ἀναλήψεως τοῦ Σωτῆρος τὴν ῥῆσιν δεῖξαι μενοί φασιν, ὡς πληρώσας τὴν μετὰ σαρκὸς οἰκονομίαν, ἀντὶ τῆς πρὸς τὸν Πατέρα ὡφθῆ ταῖς ἡμῶν δυνάμεσι, τοῦ πάθους φέρων τὰ σύμβολα, οὐχ ὅτι μετὰ τούτων ἀνέστη, ἢ δὲ τρῶπιθ διστάσαντι δίδεχε τῷ Θωμᾷ. Οὕτως (ἵνα γνωρισθῇ νῦν ταῖς ἀρχαῖς ; καὶ ταῖς ἐξουσίαις ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, διὰ τῆς Ἐκκλησίας ἢ πολυπολιχίως σοφία τοῦ Θεοῦ) μετὰ πάντων τοῦ πάθους σημείων ἀνέδραμεν. Θυμᾶμεθα αὐτῶν

⁶⁸ Thren. i, 15. ⁶⁹ I Cor. xv, 24. ⁷⁰ Isa. lxi, 4 ; Luc. iv, 18. ⁷¹ Deut. xxxii, 41. ⁷² Philipp. ii, 7. ⁷³ ibid. 9. ⁷⁴ Joan. v, 22. ⁷⁵ Ephes. iii, 10.

ἀνθρώποις πυνθάνονται. Τὸ δὲ Ἑδὼμ, ἐρμηνεύεται ὡς πρὸς τὸ πρῶτον. Τὸ δὲ Βόσωρ, ἢ σὰρξ, ἢ σάρκινος. Ἀλλοὶ τοίνυν τὸ πεφονεύχουσι, ὡς ἀπὸ σαρκὸς τε καὶ αἵματος. Ὡς δὲ γνωρίζουσαι αὐτὸν Θεὸν, εἰ καὶ ἦν ἐν σαρκί, ὡραῖον αὐτὸν φασιν ἐν στολῇ, καὶ ἰσχύϊ αὐτῷ μαρτυροῦσι. Τοῦτο γὰρ ἡ βία δηλοῖ. Ἔοικε δὲ τὸ παρὸν τῷ ἐν κτ' ψαλμῷ. « Τίς ἐστὶν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης; » Ἀποκρίνεται δὲ, ὅτι Ἐγὼ διαλέγομαι δικαιοσύνην, ἢ τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα, ἢ, ὅτι Θεοῦ πᾶς λόγος δικαίος. Κρίσιν δὲ σωτηρίου, τὸ ἐφ' ἡμῖν ὀνομάζει κρίμα. Δεδίκακε γὰρ τῇ ἀνθρωπότητι καὶ τῷ ταύτῃ ἀπατήσαντι Σατανᾷ. Ἐλεγε γάρ. « Νῦν κρίσις ἐστὶ τοῦ κόσμου τούτου. Νῦν ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου ἐκδεδίχεται ἔξω. » Δευτέρα πάλιν ἐρώτησις, ἐν ἣ μέμνησο τοῦ πατριάρχου Ἰακώβ λέγοντος. « Πλυνεῖ ἐν ὀνῶ τὴν στολὴν αὐτοῦ, καὶ ἐν αἵματι σταφυλῆς τὴν περιβολὴν αὐτοῦ. »

bat enim : « Nunc iudicium est huius mundi; nunc rursus interrogatio, in qua te Jacobi patriarchæ velim meminisse dicentis : « Lavabit in vino stolam suam et in sanguine uvæ vestimentum suum ⁷⁶. »

Εἰτά φησι. Καὶ τῶν ἐθνῶν οὐκ ἐστὶν ἀνὴρ μετ' ἐμοῦ. Ὁ συναπτεόν τῷ. Ἐγὼ διαλέγομαι δικαιοσύνην καὶ κρίσιν σωτηρίου. Οὐδεὶς γάρ μοι παρέσθαι, φησὶν. ἢ συνήλγχε πάσχοντι. Ὡς γὰρ φησιν ὁ εὐαγγελιστὴς. Τότε πάντες ἀφέντες αὐτὸν οἱ μαθηταὶ ἔφυγον. Ὁ καὶ προῦλεγεν ὁ Χριστὸς. Ἐρχεται ὥρα, καὶ ἐλήλυθεν, ἵνα ἕκαστος σκορπισθῇ εἰς τὰ ἴδια, καὶ μὴ μόνον ἀφῆτε. Καὶ ἐν Ψαλμοῖς δὲ φησιν. « Ὀνειδισμὸν προσεδόκησεν ἡ ψυχὴ μου, καὶ τλαιπωρίαν, καὶ ὑπέμεινα συλλυπούμενον, καὶ οὐχ ὑπῆρχε καὶ παρακαλοῦντα, καὶ οὐχ εὖρον. » Καίπερ δὲ μένος ὦν κατεπάτησα αὐτοὺς ἐν θυμῷ. Μετὰ γὰρ τῇ ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου, πᾶν εἶδος συμφορᾶς Ἰουδαίους ἀπήντηκεν. Ἀλλ' ὁ τῆς ἐκείνων ἀνταποδόσεως καιρὸς, λυτρώσεως ἦν τοῖς ἐπεγνωκόσι τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ. Καίπερ δὲ μηδενὶς βοηθοῦντος, ἢ ἀντιλαμβανομένου (ὃ ποιεῖν ἔδει τοὺς Γραμματεῖς καὶ Φαρισαίους, οἱ τὸ ἐναντίον ἀνέτρεπον τοὺς λαοὺς), ὁμῶς ἔσωσεν αὐτοὺς ἡ ἐμὴ δύναμις. Πλείστοι γὰρ ἐπίστευσαν ἐξ Ἰουδαίων. Τοῖς δὲ ἀπειθήσασιν τὰ τῆς ὁργῆς ἀπήντηκε δίκαια. Τινὲς δὲ συμφῶνως ἢ εἰπόντες, ὡς πληρωτὴς γενόμενος τῶν πατρικῶν ἐντολῶν, καὶ χωρήσας εἰς τὸν ὑπὲρ ἡμῶν θάνατον, καὶ πατήσεως τοῦτον, ὡς ἐν ληνῇ, καὶ μολυνθεὶς, ὡς ἀπὸ πατητοῦ καρπὸς αὐτοῖς γενόμενος, ἑαυτὸν προσήγαγεν ὑπὲρ ἡμῶν τῷ Πατρί. δυσώπημα καὶ λυτρὸν, ἀνοδὸν εἰς οὐρανὸν διδοὺς, οὗς ἔδει κάτω μένειν ἐκ τῆς ἀποφάσεως, καὶ συνάψας τοῖς ἄνω τοῖς κάτω. Ἀγγέλων δὲ ἀπορούντων ἀκούων, μὴ ἐκείνων, ἀγνοῖαν προσάψης (ἤδεσαν γὰρ τὰ ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος οἰκονομούμενα, ἀπ' οὗ καὶ σεσάρκωται), ἀλλ' ἡγοῦ διδασκαλίαν τὸ πρῶτον, ὅτι καὶ ἄγγελοι χεῖρουσιν ἐπὶ τῇ τῶν ἀνθρώπων σωτηρίᾳ, καὶ τοῦτον ἀνομνῶσι θαυμάζοντες, πῶς τὸν ἡμῖν ὀφειλόμενον ἐδέξατο θάνατον. Οὐδὲ γὰρ ἂν εἰποῖς ἀγνοεῖν τοὺς ἀγγέλους, ὡς

ut redeuntem ipsæ demiratae interrogent. Significat vero *Edom*, si interpreteris, idem plane quod *fulvus* aut *terrenus*. *Bosor* autem, tanquam *caro*, vel *carneus* dicas. Innuit igitur cruentatum esse, tanquam a *carne*, vel *sanguine*. Tanquam deinde Deum esse agnoscerent, quantumvis carnem gestaret, *Formosum in stola sua, et fortem*, quod *violentiæ* nomine significavit, esse testantur. Neque vero isti dissimile fuerit, quod psalmo tertio et vicesimo legimus, ubi : « Quis est iste rex gloriæ ⁷⁶, » quæri deprehendimus. Respondet autem : *Ego loquor justitiam*. Quo verbo vel evangelicam promulgationem innuit, vel Dei sermonem omnem *justum* esse demonstravit. Quod deinde *iudicium* **722** *salutaris* addidit, illud ipsum, quod pro nobis est, intellexit. Litem enim inter homines et Satanam, a quo delusi fuerant, iudicavit. Dicebat enim : « Nunc iudicium est huius mundi; nunc princeps mundi ejicietur foras ⁷⁷. » Sequitur altera

Pergit vero his verbis : *Et de gentibus non est vir mecum* : estque illi, quod paulo ante usurpavit, cum diceret : *Ego loquor justitiam et iudicium salutaris*, conjungendum : tanquam *nullum sibi cum pateretur, adfuisse, vel condoluisse* significaret. Tum enim discipulos omnes, ut est apud Evangelii scriptorem, eo relicto fugisse : quod et ipse antea monuerat Christus, cum horam adventare, imo eī appulisse jam, diceret ⁷⁸, qua singuli ad sua dispersi abirent, seque solum relinquerent. Sic præterea legimus in Psalmis : « Improperium expectavit anima mea, et miseriam. Expectavi qui condoleret, et non fuit; et qui consolaretur, et non inveni ⁷⁹. » At vero quantumvis *ego solus essem, conculcavi tamen eos in furore*. Ex quo enim in cælo ascendit Dominus, nullum non genus calamitatis experiri Judæos contigit. Sed fuerat illorum *retributionis* tempus idem, qui et redemptionis, si ejus adventum cognovissent. Etsi autem, inquit, *nullus esset, qui vel consolaretur vel adjuvaret* (quod Scribas et Phariseos facere oportuit, quos populum in contrarium avertere constabat), salvavit tamen eos *virtus mea*. Sunt enim fidem amplexi Judæi permulti : cæteri autem, qui eandem recusarunt, *ira* justa accepti, et multati. Conveniunt vero nonnulli, cum eum Patris mandato paruisse, cum mortem pro nobis amplexum, eandem, tanquam *in torculari, conculcasse*; cum *inquinatam*, tanquam solet *calcatione* fructus, scipsu Patri pro nobis placationem redemptionemque præbuisse; cum etiam reditum in cælum illis concessisse, quos deorsum oportuit manere condemnatos, cum inferos denique superis conjunxisse dixerunt. Jam vero cum angelos interrogare audis, ne ipsis **723** *ignorationem* attribuas (norant enim

⁷⁶ Psal. xxiii, 8.⁷⁷ Joan. xii, 31.⁷⁸ Gen. xlix, 11.⁷⁹ Matth. xxvi, 45.⁸⁰ Psal. lxxviii, 21.

VARIE LECTIONES.

P. A. εἰς. γ γρ. συμφωνοῦσι.

quæ a Salvatore fierent, ex quo carnem assumpserat), sed ea re doceri nos existima, angelos etiam hominum salute delectari, eumque ipsum laudibus afficere et mirari, qui mortem nobis jure debitam exsolvere, patique voluerit. Neque enim dicas ignorare angelos: ut nec arma ferre, licet ita Giesi visi sunt⁸¹, cum dejectum timentis animum erigerent. Qui igitur ista dixerunt, etiam ad historiam retulerunt, cum qui illis antea Dei opem adversus hostium insidias denuntiasset, dubitantibus quisnam esset, qui *erueret*, eum respondere affirmarunt, qui *Edomitas* vobis insurgentes, cum hostibus vestris, et iis etiam, a quibus effugiendi viæ obsiderentur, ita deleturus sit, ut illorum *sanguine inquinari* videatur. Intelligit autem per *Edom*, Esau posteros: per *Bosor* vero, Bosram. Non est injusta igitur ipsius in illos decreta animadversio. Vocat enim Deus ad iudicium homines, ut poenarum æquitatem ostendat, nec eas ab alio, quam ab ipsis proficisci. Cum enim ulciscitur, idipsum facit salutis gratia: vel, ut poenitentes salvemur, vel, ut levius iudicium, quam quod futurum est, subeamus. Neque vero cum *Edomitas* ulcisci statuerit, cuiusquam *auxilio* indigebit, qui sibi satis sit. Necat enim *verbo* ipso, habetque solam ad omnia idoneam et sufficientem voluntatem. Cum autem *quod auxiliaretur*. Quia scilicet inter eos justitia reperiebatur.

724-725 VERS. 7-19. *Misericordiæ Domini recordatus sum; virtutum Domini meminerò in omnibus, quæ retribuit nobis. Dominus iudex bonus domui Israel adducit nobis secundum misericordiam suam, et secundum multitudinem justitiæ suæ. Et dixit: Non populus meus filii? Nequaquam repudiatur. Et factus est illis in salutem ex omni tribulatione eorum. Non legatus, non angelus, sed ipse salvavit, etc.*

726 Absoluta de secundo Dei adventu disputatione, ad aliud transit argumentum, in quo seipsum populus, quod suis in Deum semper de se bene meritum criminibus rejectus sit, accusat. Alii tamen existimant, ubi de sua ira Deus adversus non credentes dixit, a desperatione eos prophetam revocare, qui Deum clementem et humanum esse doceat. Alii etiam eundem, ubi beneficiorum multitudinem demonstrasset (in quibus ipsa etiam adversus alienigenas ira fuerat, qui nullam grati animi significationem Deo præbuerant) perpetuam Dei *misericordiam* recensere. Non enim obliviscar, inquit, quantumlibet molesta et dura nos in finem pati, et rejici contigerit. Sed est notandum, ubi, *In omnibus, quæ retribuit nobis*, habemus, *De omnibus, quæ benefecit nobis*, Symmachus dixisse, ubi rursus *Bonus iudex*, etiam de plenitudine bonitatis interpretari. Cæterum non tanquam severus iudex iram suam in nos peccatis admittitur, sed clementia temperat. Non enim nocentes relinqui

οὐδὲ ὀλοοφασθῆναι, εἰ καὶ οὕτως ἐφάντησαν τῷ Γιάζι τὴν δεξιάν αὐτοῦ διορθούμενοι. Ταῦτα τοίνυν εἰπόντες, καὶ καθ' ἱστορίαν ἐξέλαβον, λέγοντες· ὡς προαναφωνήσας αὐτοῖς τοῦ Θεοῦ τὴν ἀντίληψιν πρὸς τὴν τῶν ἐπιόντων ἐπιβουλήν, ἀμφισθετοῦσι τίς ὁ ῥυσεύμενος, φησὶν· Ὁ τοὺς ἐξ Ἑδῶμι τοὺς ἐπιθεμένους μετὰ τῶν ἐχθρῶν ὡμὸν ὡμῖν, καὶ τὰς τῆς φυγῆς διεκδρομὰς ἀποφράξαντας ἀνελεῖ, ὡς μεμολύνθαι δοκεῖν τῷ ἐκείνῳ αἵματι. Ἐδῶμι δὲ λέγει τοὺς υἱοὺς Ἰσαῦ, Βόσορ δὲ τὴν βόστραν τ. Δικαίᾳ τοίνυν αὐτοὺς μέτεισαι ψήφῳ. Θέλος γὰρ ἀνθρώπου εἰς κρίσιν καλεῖ, τὸ δίκαιον τῆς τιμωρίας ἐπιδεικνύμενος, καὶ ὡς ἐξ ἑαυτῶν ὑπομένουσιν. Αὐτὸς γὰρ δίκην ἐπάγων ὑπὲρ σωτηρίας ποιεῖ, ἥ ἢ σωθῶμεν μετανοήσαντες, ἢ περιπέσωμεν κουφοτέρᾳ τῇ κρίσει τοῦ μέλλοντος. Τιμωρούμενος δὲ τοὺς ἐξ Ἑδῶμι ἔρχεται ἑαυτῷ μηδενὸς συμμαχοῦντος δεόμενος. Λόγῳ γὰρ ἀναίρει, καὶ ἱκανὸν αὐτοῦ μόνον τὸ θέλημα, ἐξαλείφει δὲ αὐτοὺς βουλομένου Θεοῦ, οὐκ ἦν τι βοηθοῦν αὐτοῖς. Οὐκ ἦν γὰρ ἐν αὐτοῖς δίκαιος· ὁσωπησάει δυνάμενος τὸν Θεόν.

ζ-ιθ'. Τὸν ἔλεον Κυρίου ἐμνήσθη· τὰς ἀρετὰς Κυρίου, ἐν πᾶσιν οἷς Κύριος ἡμῖν ἀνταποδίδωσι. Κύριος κριτὴς ἀγαθὸς τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ ἐπάγει ἡμῖν κατὰ τὸ ἔλεος αὐτοῦ, καὶ κατὰ τὸ πλῆθος τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ. Καὶ εἶπεν, Οὐχ ὁ λαός μου τέκνα; Οὐ μὴ θετηθῶσι. Καὶ ἐγένετο αὐτοῖς εἰς σωτηρίαν ἐκ πάσης θλίψεως αὐτῶν. Οὐ πρέσβυς, οὐδὲ ἄγγελος, ἀλλ' αὐτὸς ἔσωσεν αὐτοὺς, κ. τ. λ.

Τὰ περὶ τῆς δευτέρας τοῦ Χριστοῦ παρουσίας πληρῶνται, καὶ μέτεισιν εἰς ἑτέραν ὑπόθεσιν, ἐν ἣ κατηγορεῖ ἑαυτοῦ ὁ λαός, ὡς εἰς ἄνωθεν εὐεργέτην τὸν Θεὸν ἡμαρτηκῶς ἀποβέβληται. Καθ' ἑτέρους δὲ, Θεοῦ τὴν κατὰ τῶν ἡπιθηκόντων εἰπόντος ὀργήν, ὁ προφῆτης οὐκ ἐξ χωρεῖν αὐτοὺς εἰς ἀπόγνωσιν, εὐανθρώπου τυγχάνοντος τοῦ Θεοῦ. Κατ' ἄλλους δὲ, πρὸς τὸ πλῆθος τῶν δειχθέντων ἀγαθῶν τῷ προφῆτῃ, ἐν οἷς ἦν καὶ ἡ κατὰ τῶν ἀλλοφύλων ὀργή, μὴ τὸ πρὸς Θεὸν ἐπιδειξαμένον εὐχάριστον, αὐτοῖς διηγέται τοῦ Θεοῦ τὸν ἄνωθεν ἔλεον. Οὐ γὰρ ἐπιλήσεται· εἰ καὶ σκυθρωπὰ μετήλθεν ἡμᾶς· ἐν τέλει, καὶ ἀπεβλήθημεν. Ἀντὶ δὲ τοῦ, ἐν ᾧ πᾶσιν οἷς ἀνταποδίδωσιν ἡμῖν, ὁ Σύμμαχος, περὶ πάντων ὧν εἰρηγέτησεν ἡμᾶς, εἰρηκε, καὶ ἀντὶ τοῦ, Κριτὴς ἀγαθός· ἐκ πλῆθους ἀγαθοσύνης. Πλὴν οὐκ ὡς κριτὴς ἀκριβὴς περιμετρεῖ τὴν ἐφ' ἡμᾶς ὀργὴν τῆς πλημμελήμασιν, ἀγαθότητι ταύτην κερνών. Ἀκρίτης μὲν γὰρ ὧν δικαιοσύνης οὐκ ἀλόγους ἐξ ἀκριβείας δὲ τὸν θυμὸν ἡμεροί. Σέσωσται γὰρ τὸ κατὰ

⁸¹ IV Reg. vi, 17.

VARIE LECTIONES.

τ. φρ. βόστραν. α. δ. φησὶν.

λειμμα. Δείγμα δὲ μέγιστον τῆς ἀγαθότητος, τὸ ἄξιωμα τέκνα καί τιν τὸν λαόν· εἰ μὴ ἀθετοῖεν τὴν χάριν. Διὸ κατὰ Σύμμαχον εἰρηται· Πλὴν λαὸς μου εἰσιν υἱοὶ οὐκ δυνήθηκα ὡς πατέρες. Οὐδ' ἀπῆλεγεν ἐν ἀρχῇ λέγων Ὑἱὸς ἐγέννησα, καὶ ὑψώσα· αὐτοὶ δὲ με ἠθέτησαν. Ἐγὼ γὰρ ὡς τέκνα παύσασθαι τῷ πατέρει, καὶ αὐτάγγελον ἐπὶ σωτηρίᾳ παρόντα δέξασθαι τὸν Ὑἱόν, οὐχ ἐτέρῳ τινὶ διακόνῳ χρησάμενον· οὐ γὰρ ἦν πρέσβυς, [φησὶ] προφήτης, οὐκ ἄγγελος. **727** *Decebat enim tanquam filios Patri morem, nullo alterius ministerio, venisset, præsentem amplecti. Non enim legatus erat (ait propheta),*

καὶ ἐν Αἰγύπτῳ δὲ, φασὶν, εἰ καὶ μέσος ἦν Μωσῆς, ἀλλ' αὐτὸς ἐνήργει δι' ἐκείνου τὰ μέγιστα. Καὶ μοσχολήσας ἠπειλήσεν ἄγγελον πέμψειν τὸν ἡγούμενον. Καὶ δυσφοροῦντος Μωσέως, αὐτὸς ἡγεῖσθαι κατεπηγγέλλατο. Καὶ αὐτὴν δὲ τὴν παρουσίαν, οὐχ ἵνα κρίνη, πεποιήται, καίτοι κριτὴς ὢν, ἀλλ' ἵνα τὰς ἀμαρτίας ὁμολογήσουσι· παράσχη τὴν ἄφεσιν διὰ πίστεως. Θέλει γὰρ καὶ ἡμᾶς ἑαυτοὺς ἀγαθῶν αἰτίους, καὶ μὴ τῶν ἐναντίων καθίστασθαι. Τοιγαρὸν τῆς αἰμορροούσης τὴν πίστιν αἰτίαν ἔφησε τῆς ἰάσεως. Ὅσον γὰρ ἦκεν εἰς αὐτόν, ὡς πατὴρ τέκνοις εἰς ἀγαθῶν πρόκειται χορηγίαν, διηνεκῇ προτείνων τὸν ἔλεον, πλὴν εἰ μὴ τις ἀμαρτιῶν διακόψειεν. Τὰ μὲν οὖν τῆς αὐτοῦ φιλανθρωπίας τοιαῦτα. Μὴ παρασχόντες δὲ πρόβασιν αὐτῷ τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας, εἰς πόλεμον ἐπεσπάσαντο. Ὡς γὰρ φησι καὶ Δαβὶδ· « Ποιάκις περιέπικρανεν αὐτόν ἐν τῇ ἐρήμῳ; παρώρισαν αὐτόν ἐν γῇ ἀνύδρῳ. » Παρώρισαν δὲ καὶ τὸ πνεῦμα Χριστοῦ, τὴν ἀπειθείαν νοστήσαντες. Διὸ κατέστη πολέμιος. Ἴνα γὰρ μὴ δαίμοσι τὴν ἐπάγομένην αὐτοῖς ἐπιγράφοιεν δίκην, αὐτὸς αὐτοῖς λέγεται πεπολεμημένος. Καὶ γὰρ Ἰωβ, καίπερ εἰδὼς ἐκ τοῦ διαβόλου γίνεσθαι τὰς ἐπαγωγὰς, αὐτοῦ μὲν οὐ μέμνηται, τῷ δὲ συγχωροῦντι ἐπιγράφει Θεῷ. Πεπολέμηκε δὲ τὸν λαόν εἰς νοῦν τὰ πρῶτα λαθὼν, καὶ ὡς οὐ νῦν πρῶτοι τοιοῦτοι γεγόνασιν. Αὐτίκα, καὶ διὰ Μωσέως τοσαύτης πειραθέντας διὰ θαυμάτων εὐεργεσίας, τὸν αἴτιον ἀποστραφέντες ἐμοσχοποίησαν, μὴ σκοπήσαντες ὡς ὀλῆσαν τεμὼν Ἐρυθρὰν, ὡς Ἰσραὴλ, αὐτοὺς διὰ ταύτης διέγαγεν, ἐπιστήσας αὐτοῖς Μωσῆν, ὃς ἀπροβύτοις ποιμένα, διὰ τῶν σημείων ὑψώσας αὐτόν. Τοῦτο γὰρ τὸ ἀναγαγεῖν, ἤγουν ἐμφανῇ καταστήσας λαμβάνοντα καὶ κρυπτόμενον, ὃν καὶ προφήτην ἀπέδειξεν τοῦ ἰδίου πληρώσας πνεύματος.

728 *In mare Rubrum, tanquam equus, trajecerint; cum illis ducem Moysen, veluti pastorem ovibus, signis commendatum præfecissem. Idipsum enim est, quod educendi verbo significare voluit: tanquam eum se illustrem, qui in occulto latebat, reddidisse; imo et prophetam etiam, cum Spiritu suo implevisset, effecisse diceret.*

Τινὲς δὲ ποιμένα τὸν Ἰωσήφ ἔφασαν, οὐπερ ἀναγαγὼν τὰ ὄσσε, μετὰ τῶν πρὶν ὑποχειρίων διέγαγεν, δεικνὺς ὡς οὐδὲ νεκρῶν τῶν ἀγίων ἐπιλανθάνεται, ζωοποιεῖν αὐτὰ προαιρούμενος. Ἄλλοι τὸν Χρι-

In Ægypto deinde, aiunt, quanquam medius Moses fuerit, per eum ipse quæ maxima erant operabatur. Minitatus est præterea, cum vitulum confecissent, angelum se missurum, qui eis præesset. Quod cum agre ferre Moysen videret, ducem se fore adjecit. Neque vero adventum suum, ut judicaret, *judeæ* alioquin, exstare voluit, sed ut confitentibus peccata per fidem remitteret. Vult enim etiam nos nobis bonorum, et non contra, auctores esse: indeque ejus, quæ profluvium sanguinis patiebatur, sanationem ad fidem retulit. Quantum enim in ipso situm est, veluti pater filiis ad bonorum largitionem propensus, assiduam misericordiam protendit; nisi quis eam peccatis irritam faciat. Talia igitur humanitatis ipsius et mansuetudinis signa exstiterunt. Sed cum suæ salutis occasionem ei non præberent, ad bellum eum compulerunt. Ut enim vel Davidem in testimonium vocemus: « Quoties exacerbaverunt eum in deserto? ad iracundiam provocarunt in terra carente aquis. » Exacerbaverunt vero et Christi spiritum, qui incredulitatis morbo laborarent. Quo factum est, ut sint ab ipso oppugnati. Ita enim sibi loquendum esse existimavit; ne quas ipsi pœnas pertulerunt, dæmonibus attribuerent. Siquidem et Job ipse, licet quæ patiebatur, sibi a diabolo inferri non ignoraret, de eo tamen esse sibi tacendum arbitratus, ea Deo ipsi, qui fieri permetteret, ascribit. Oppugnavit vero populum, priora mente agitans, cum tales ab hoc tempore primum minime fieri cœpisse recordaretur. Ac ne longe abeamus, etiam cum duce Mose magnam adeo per miranda opera largitionem experti essent; ejus auctorem tamen aversati, vitulum sibi conflare non

729 *Dubitarunt. Nec cogitarunt quo pacto divisum Non desunt tamen, qui pastoris vocabulum ad Josephum referant; cujus cum ossa educi curaret Dominus, et ea cum illis, qui ante captivi fuerant, reduxit, ut sanctorum, qui obierunt, non obli-*

⁷²⁷ Isa. i, 2. ⁷²⁸ Matth. ix, 20 seqq. ⁷²⁹ Psal. lxxvii, 40. ⁷³⁰ Job i, 21. ⁷³¹ Exod. xxxii, 1 seqq.

visci se demonstraret; qui illa in vitam revocare A statuat. Alii ad Christum *de terra eductum* retulerunt: sive ejus illi resurrectionem, sive etiam ortum de terra spectarent. Deinde, quod *dierum æternorum* meminit, vel antiquos intellexit, vel eos etiam, quorum debet esse memoria sempiterna. Quod præterea ubi est, quærit, eorum oblivionem accusat. Cujusmodi est illud: « Descendit enim Spiritus sanctus a Domino, et dux illis fuit ⁸⁸. » Et apud Davidem: « Misit spiritum suum, et sanavit eos ⁸⁹. » Est vero Deus ipse *spiritus*. Verum quo loco, *prævaluit aqua a facie ejus*, habemus qui *fregit aquas ante eos*, transtulisse Symmachum reperias. Intelligas deinde quod *prævaluisse* dixit earum illum naturæ vim attulisse, cum condensavit. Scribitur enim tanquam murum stetisse concretas, quæ fluere natura consueverant ⁹⁰. Vel id ideo propheta usurpavit, ut consistendi vires a se tributis fuisse demonstraret. Quod factum est, ut eos postea, ait, *velut equum in campo* nulla prorsus cum molestia *educeret*. Quale est illud in Psalmis: « Eduxit, tanquam oves, populum suum, et dux illis fuit, tanquam ovili in deserto ⁹¹. » Simul vero et *populum suum* servavit, et *facto sibi nomine gloriæ* adeptus est. Quod tamen, ut ad *populum suum* retulisse videretur, non sibi, sed eis, Symmachus reddit. Est igitur ob id factus hostis, quod est desperandum, sed mihi, cæterisque omnibus, qui Dei amore tenentur, precibus ab eodem contendendum, ut *de cælo convertatur*, si probi et cimumr.

Sunt vero qui ad gentem universam referri preces existunt, alii etiam ad prophetam tantum. Proponit porro Deum *de cælo* cognoscendum, non tanquam loco concludatur, sed tanquam in dignis sursum virtutibus requiescat. Ideoque per *domum* et *thronum*, *cælum* ipsum significavit, ut auditorum mentes, quæ in terram deciderant, sursum erigeret, quo nihil humile de Deo cogitarent. Eum enim, qui universa continet et regit, *a cælo* non male spectari et cognosci. Revocat autem Deo in memoriam, ut sæpe non propter ipsos, sed propter *zelum suum*, in indignos ita se clementem præbuerit, ut *populi, filiorumque* nominibus eosdem dignatus sit: in quos, tanquam *zeli* ipsius et *fortitudinis* participes amplius non sint, non tanquam ipsum illa defecissent, ista usurpavit. *Zela* enim olim, cum Ægyptiorum servitute premerentur, est eos persecutus; qui illis etiam in captivitatem abductis, zelo magno zelare se Judæam et Sionem affirmavit ⁹². Postea, cum iis se, qui eam cepissent, irasci testatus esset, id ideo facere se adiecit, quod jecissent.

Sunt tamen, qui zeli nomine, eam providentiam putent intelligi, quam erga ipsos manifestavit. Itaque inde esse, quod in populum iratus, *zelum*, id est curam et sollicitudinem, ab eo se ablaturum dixit. Neque enim *Abraham*, quamvis generationis

σὺν ἔφασαν ἐκ γῆς ἀναχθέρτα, ἢ διὰ τὴν ἀνάστασιν, ἢ καὶ διὰ τὴν ἀπὸ γῆς αὐτοῦ γέννησιν. Ἡμέρας δὲ αἰώνιους, ἢ τὰς ἀρχαίας, ἢ τὰς ἀεὶ μνημονευοῦσας φησιν. Τὸ δὲ, ποῦ ἐστι; τῆς αὐτῶν λήθης κατηγορεῖ. Σύμφωναν δὲ τὸ, « Κατέβη γὰρ πνεῦμα παρὰ Κυρίου, καὶ ὠδήγησεν αὐτούς. » Καὶ Δαβὶδ δὲ φησιν: « Ἐξαπέστειλεν τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ ἴσατο αὐτούς. » Ὁ δὲ Θεὸς τὸ πνεῦμά ἐστιν. Ἀντὶ δὲ τοῦ, *Κατίσχυσεν ὕδωρ ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ*, ὁ Σύμμαχος. Ὁ ρήξας ὕδατα ἐμπροσθεν αὐτῶν, εἰρηκεν. Καὶ κατίσχυσε δὲ νοήταις, ὅτι νενίκηκεν αὐτῶν τὴν φύσιν πῆξας αὐτά. Ἐπάγη γὰρ, φησὶν, ὥστε τεῖχος τὰ ὕδατα βευστὰ τῇ φύσει τυγχάνοντα ἔχουν πρὸς τὸ παγγῆναι. ἔδωκεν αὐτοῖς ἰσχύον. Καὶ τῷ μετὰ ταῦτα, φασὶ, Διήγαγεν αὐτούς, ὡς Ἰσραὴλ ἐν πεδίῳ, μετὰ πάσης ἀνέσεως, ἰσοδυναμεῖ τὸ ἐν Ψαλμοῖς: « Ἀνήγαγεν ὡς πρόβατα τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ ὠδήγησεν αὐτούς, ὡς ποίμνιον ἐν ἐρήμῳ. » Ὁμοῦ δὲ καὶ τὸν λαὸν ἔσωζε, καὶ αὐτὸς ἐδίδεκεν ποίωι ἑαυτῷ ὄνομα. Ὁ δὲ Σύμμαχος αὐτῶν ἔφη: τοῦτ' ἐστὶν, τὸν ἴδιον δοξάζων λαόν. Ἀνασθῆναι τοῖνον εὐρών, γέγονε δυσμενής. Οὐ μὴν ἀπογνωστέον: ἀλλ' ἐπιμείνομεν ἐγὼ τε καὶ ὅσοι Θεοφίλοι ταῖς πρὸς αὐτὸν ἱκεταίαις, λέγοντες: « Ἐπίστρεψον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ: εἰγε κρείττους γενοίμεθα, καὶ ἄξιοι τοῦ λέγειν, Ἰδοε.

eos 729 nullo sensu moveri reperit. Neque tamen qui Dei amore tenentur, precibus ab eodem contendendum, ut *de cælo convertatur*, si probi et digni, qui eum ad *videndum* provocemus, effi-

Τινὲς δὲ ἀπὸ παντὸς τοῦ ἔθνους φασὶ τὰς λιπᾶς: ἄλλοι: τοῦ προφήτου μόνου. Ἀπ' οὐρανοῦ δὲ γνωρίζει τὸν Θεόν, οὐχ ὡς τόπω περιχλειόμενον, ἀλλ' ὡς ἐν ἀξίαις ἀναπαυόμενον ταῖς ἁνθ' δυνάμεσιν. Ἄν καὶ οἶκον καὶ θρόνον λέγει τὸν οὐρανόν: ἔχουν ἀναφέρων ἐκ τῶν γῆινων πραγμάτων τὰ τῶν ἀκούοντων φρονήματα καταπεπτωκότα πρὸς γῆν, ὡς ἂν μηδὲν φρονοῖεν περὶ Θεοῦ ταπεινόν. Τὰ γὰρ πάντα συνέχουν, καὶ κυβερνῶν, γνωρισθεῖν ἂν εἰκότως: ἐξ οὐρανοῦ. Ὑπομιμνήσκουσι δὲ τὸν Θεόν, ὡς πολέμους οὐ δι' αὐτούς, διὰ δὲ τὸν ἴδιον ζῆλον, γέγονε περὶ τούτους φιλόανθρωπος ἀναξίως: ὑπάρχοντας, ὡς καὶ καταξιώσας εἰπεῖν, Ὁ λαός μου τέκνα. Ὡς δὲ μηκέτι μετέχοντες τοῦ ζήλου, καὶ τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ταῦτά φασιν, οὐχ ὡς ἐκεῖνων ἐκλειοπτῶν. Ἐξήλου γὰρ πάλαι δουλεύοντα Ἀιγυπτίοις, αἰχμαλώτων τε γεγονότων ἔφασκεν. Ἐξήλωκα τὴν Ἱερουσαλήμ καὶ τὴν Σιών ζῆλον μέγαν. Εἶτα τοῖς ἐκείναις φήσας ὀργίζεσθαι, ἐπάγει: Ἀνθ' ὧν ἐγὼ μὲν ὀργίσθην ὀλίγα, αὐτοὶ δὲ συνεπέθεντο εἰς κακά. cum parum in eos iratus esset, ad mala ipsi ad-

Τινὲς δὲ ζῆλον τὴν εἰς αὐτούς ἐδέξαντο πρόνοιαν. Τοιγαροῦν ὀργιζόμενος τῷ λαῷ λέγει: Ἀρῶ τὸν ζῆλόν μου ἀπὸ σοῦ, τοῦτ' ἐστὶν, τὴν κηδεμονίαν. Ὁ δὲ γὰρ Ἀβραάμ ἦν πατὴρ ἡμῶν, εἰ καὶ τῇ γενεῇ διηκονήσατο. Σὺ δὲ ὁ ἐκ μὴ ὄντων παραγῶν, καὶ

⁸⁸ Deut. xxii, 12. ⁸⁹ Psal. cvi, 20. ⁹⁰ Exod. xiv, 22. ⁹¹ Psal. lxxvii, 52. ⁹² Zachar. i, 14.

Πατήρ πάντων πνευμάτων, καὶ τῶν κατ' εἰκόνα τὴν Ἀσσυρίαν πεπονημένων ψυχῶν. Ἐκεῖνος γὰρ εἰ καὶ τὴν ἐπαγγελίαν ἐλήφεν, ἀλλ' ἡμᾶς οὐ τεθέεταί. "Θεὸν ἐλέησον ἡμᾶς, οὐς τὸ σὸν δόγμα κοσμεῖ. Κληρὸς γὰρ σου κεκλήμεθα. Τῷ σί τοίνυν δνόματι χάρισαι, ὥς ἂν μὴ βλασφημῇται παρὰ τοῖς ἔθνεσιν. Ταῦτα ἐξ οἰκείου προσώπου, καὶ τῶν εὐλαβεστέρων εἰπὼν ὁ προφήτης, εἰσάγει τοὺς ἐν τῷ λαῷ φιλαίτους οὐκ ἔκνουντας αὐτῷ πολλάκις καταμέμφεσθαι τῷ Θεῷ λέγοντας· *Τι ἐπ' ἡμᾶς, Κύριε, ἀπὸ τῆς ὁδοῦ σου*; ὥς ἂν αὐτὸν τῆς ἐκπτώσεως, ἣν διὰ Χριστὸν ὑπέμειναν, αἰτιώμενοι, κατὰ τοὺς λέγοντας ἀπὸ τοῦ λαοῦ παντὸς τὸν λόγον εἰρησθαι· ἤγουν ἀπὸ τοῦ προφήτου, ὃς πάντα, φασιν, ἐπὶ τὸν Θεὸν ἀναφέρει, οὐχ ὥς τοῦ ἁμαρτάνειν αἰτιον, ἀλλ' ὥς συγχωροῦντα· δι' ὧν οὐ παραχρήμα δίκην εἰσπράττεται. Οὕτως ἁμαρτάνοντες πεπράσθαι λεγόμεθα παρ' αὐτοῦ, ὥς ταῖς ἰδίαις ἁμαρτίαις ἐκδεδομένοι. Αἰὶ καὶ τοῦ Φαραῶ σκληρῶναι λέγεται τὴν καρδίαν, διότι μακροθυμῶν, οὐκ ἀπὸ πρώτης αὐτὸν ἀνέλε πληγῆς, ὥς ἂν πολλάκις παιομένου, καὶ μὴ ἐπιστρέφοντος, ἀναίτιος δειχθῇ τὴν ἐσχάτην ἐπάγων πληγὴν. Σὺ δ' οὖν, ὁ Θεός, *διὰ τοὺς δούλους σου*· καὶ γὰρ εἰκὸς εἶναι τινὰς ἐν τῷ πληθεὶ τοιούτους· ἤγουν διὰ τοὺς κατὰ γενεὰν εὐαρεστησαντάς σοι· ἤγουν ἐπειδὴ ἅπαξ ἐφθάσαμεν κληρὸς ὀνομάζεσθαι σὸς, εἰ καὶ μὴ δι' εὐπειθείας δουλεύομεν. Ἐτι δὲ καὶ διὰ τὰς φυλάς τῆς κληρονομίας σου, ὅπερ εἰς ταῦτ' ἐλπίει. Ἦγουν τοὺς κατ' εἰδος εὐαρεστοῦντάς σοι ἐπιστρέψον ἡμᾶς, ἵνα προφάσει τῶν ἀξίων δυνηθῶμεν καὶ ἡμεῖς μικρὰς μερίδος τυχεῖν ἐν τῷ ἐπηγγελμένῳ ὑπὸ σοῦ ὄρει Ἀγίῳ. Φίλον δὲ τῇ Γραφῇ ὅρος ἄγιον τὴν Ἐκκλησίαν καλεῖν, ἥς γεγόνασι βραχὺ τι μέρος οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, διὰ τὸ κατὰλειμμα, τοῦ ἐξ ἔθνων ἀπείρου πλήθους πιστεύσαντος. Εἰκὸς δὲ αὐτοὺς αἰτεῖν καὶ ἐν τῇ ἄνω πόλει βραχὺ τι μέρος κληρονομεῖν.

Exigua pars, propter reliquias, ipsi fuerunt Israelitæ: cum gentium, qui crediderunt, infinitus esset numerus. Est præterea non absurdum, eos, ut in postulare.

Τινὲς δὲ φασιν, τῶν Ἀσσυρίων τὴν γῆν αὐτῶν ἐτληκότων, ἀντοιχισάντων τε τοὺς Γοθοαίους ^α, οἱ καὶ Σαμαρεῖται τῷ τόπῳ παρωνομάσθησαν, περιλειφθῆναι δύο ἡμισυ μόνον φυλάς, αἱ βραχὺ τι μέρος κατεῖχον. Ὁ προφήτης ^α αἰτεῖ ὅπερ ἔχειν ἐδόκουν, αὐτοῖς φυλαχθῆναι πρὸς μνήμην τῆς ἐξ ἀρχῆς εἰς τὸ γένος αὐτῶν εὐμενείας, ἥσπερ ἀρθείσης, ὥς μὴ λαὸς ἐσόμεθα σὸς, μηδὲ μερίς σου χρηματίσαντες, ἤγουν ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς, ὅτε τὴν ἐν Αἰγύπτῳ διατριβὴν ἐποιούμεθα, οὐ προφῆτας, οὐχ ἱερεῖας, οὐ βασιλεῖς ἐσχηκότες, οὐδὲ τῶν σὼν χαρισμάτων οὐδὲν, πλὴν ἡμῶν ἀποσταλῆναι τὸν Μωσέα. Τότε γὰρ οὐκ ἐλεγόμεθα σοί. Καὶ νῦν δὲ εἰς τὸ αὐτὴ περιέστημεν τέλος, ὑπὸ πόδας πετόντες τοὺς διαβολικούς, καὶ κοσμικαῖς ἐκδοθέντες ἐπιθυμίαις. Ταύτας γὰρ

minister, pater noster fuit, sed tu, qui de nihilo produciens, non modo spirituum omnium Pater es, sed animarum etiam, quæ sunt ad imaginem tuam procreatæ. Illi enim etsi promissio facta est, nos tamen haud vidit. Nostri igitur, obsecro, miserere, quos nomen tuum exornat. *Hæreditas enim tua* nuncupamur. Id ergo nomini tuo largire ut apud gentes non blasphemetur. Quæ cum a sua et religiosorum persona usurpasset **730** propheta, eos jam, qui de populo accusationibus gaudentes sæp: Deum arguere non dubitarent, a Domino postulare facit, quare se a via ejus errare fecisset, ut ad illum calamitatis ejus, quam propter Christum passi sunt, accusationem ex eorum sententia referant, qui populi totius sermonem esse volunt; aut certe prophetæ, a quo ad Deum omnia, non tanquam peccandi auctor sit, sed tanquam peccare permittat, referri aiunt, quibus efficitur, ut pœnas statim non exposcat. Non alia ratione cum peccamus; ab eodem venundati dicimur; tanquam peccatis nostris dedamur. Inde et cor Pharaonis indurasse legitur ^α, quoniam leniter in eum se gerens, non prima statim ipsum plaga sustulit; ut cum saepe tangi, nec respicere manifestum esset, extremam plagam non injuria constaret infligere. *Convertere* igitur, o Deus, propter servos tuos; cujusmodi esse aliquos in hac frequentia non est dissentaneum: vel propter eos, qui secundum ætatem tibi placuerunt; vel etiam, quia jam diu certe *hæreditatem tuam* vocari nos contigit, quamvis obtemperantes servi non simus. Ad hoc et propter tribus *hæreditatis tuæ*; quod eodem spectare putandum est. Vel nos denique, qui tibi specie tenus placemus, ipse *converte*; ut et eorum qui digni sunt, habita ratione *exiguam* partem montis a te promissi possidere valeamus. Est vero Scripturæ usitatum *sancti montis* appellatione Ecclesiam significare; cujus

Placet quoque nonnullis, cum eorum terram Assyrii occupassent, Chuthæisque (qui etiam de loci nomine Samaritani nuncupati sunt) habitandam dedissent; duas tantum tribus et dimidiam relictas fuisse, quæ modicam ejus partem occuparent. **731** Postulat igitur propheta, ut quam ipsi habere videntur, ea ipsis, in ejus benevolentia recordationem, qua ab initio **731** genus eorum persecutus est, servetur; quæ, si tollatur, tanquam non Dei populus, nec pars ejus, futuri sumus. Aut certe *velut ab initio*, cum in Ægypto moraremur, non prophetas, non sacerdotes, non reges habentes: imo nec de tuis donis et muneribus aliquod, priusquam ad nos Moysem mitteres. Tum enim tui non dicebamur. Et nunc etiam in idem tandem

^α Exod. iv, 21.

VARIE LECTIONES.

^α Α. ἐπιστρέψον. γ. Χουθαίους. α. λέγει σὺν.

devenimus, qui mundanis cupiditatibus addicti, A diaboliis pedibus subiacemus. Cum enim in istis, tanquam in fingendis lateribus, occuparemur, spiritibus malis inserviebamus : quod etiam hoc tempore contingit. Est vero illud per Salvatorem significatum, ubi spiritum, qui egressus fuerat, cum septem aliis nequioribus reversum novissima prioribus pejora reddidisse narrat; idemque generationi illi esse eventurum⁹⁵. Quæ sunt igitur hoc loco prophetice dicta, ad ea, quæ incarnationem secuta sunt tempora referuntur, cum propter id, quod in Christum illi admiserunt, non aliter quam

Ita vero verba ista tota interpretatur Symmachus : *Facti sumus velut a sæculo ; quorum non dominaberis. Neque invocatum est nomen tuum eis, neque ruptis cælis descendisti a facie tua. Montes fluxerunt tanquam combustio ignis. Tabuit mare. Aquæ territæ sunt.* Tales enim, inquit, *facti sumus,* ac si ea nunquam, quæ a te per Moysen facta sunt, experiri nos miracula contigisset. Sic autem apud interpretes Septuaginta reperias : *Facti sumus tanquam ab initio.* Verum non ignoramus, si cælum aperire statuas, tanquam Deus, tremorem a te montes ipsos, id est adversarias potestates, quæ se adversus tui notitiam attollunt, esse apprehensurum; gentes autem, a quibus ignoraris, esse te conturbaturum. Est vero prophetis optare usitatum, ut quæ Israelitarum peccatis ira debetur, in alias gentes rejiciatur. Legimus enim in Psalmis : « Effunde iram tuam in gentes, quæ te non noverunt, et in regna, quæ nomen tuum non invocaverunt⁹⁶. »

CAP. LXIV.

VERS. 1-12. Si aperias cælum, tremor apprehendit ex te montes, et liquescent, sicut cera ab igne liquescit. Et comburet ignis adversarios : et erit manifestum nomen Domini inter adversarios, etc.

732 Et nunc etiam ait : Si aperias cælum ad iræ tuæ descensum, sicut eluvionis tempore; quo cæli cataractas aperiri contigit; tunc erit inter adversarios manifestum nomen tuum : non aliter quam, cum est in Sodomitæ ignis de cælo demissus : cum item Pharaon plagis multis acceptis. Ira igitur, inquit, in eos, non adversum nos; gloriam tuam demonstrato. Neque vero quæ hoc loco dicuntur, talia populum propter Dei imbecillitatem ferre significant; sed propter iniquitates tantum derelinqui. Est enim tanta Dei potentia, ut cælum et quæ sub ipso sunt, complectatur et regat. Quo fit ut a sæculo, nec talem Deum esse audiverimus; neque quemquam talium operum patratores viderimus. Constat enim Deum vidisse neminem; nec faciem ejus quemquam visurum, et victurum, sed ab his cognosci, quæ operatur et facit⁹⁷. « Invisibilia enim ipsius, scribit Apostolus, a conditione mundi operibus intellecta conspiciuntur⁹⁸. » Fortasse vero et Christum ipsum, qui in Sina etiam per conspi-

πλινθοποιούντες ἐλατρεῦσθαι πνεύμασι πονηροῖς. Ὁ καὶ νῦν γίνεται. Τοῦτο δὲ παρίστην ὁ Σωτὴρ περὶ τοῦ ἐξελεῖσθαι πνεύματος; λέγων, καὶ ὑποστρέψαντες μεθ' ἐτέρων πονηροτέρων ζ', ὅτε τὰ ἐσχατὰ χεῖρονα τῶν πρώτων εἰπὼν. Οὕτως ἔσται τῇ γενεῇ ταύτῃ. Οὐκοῦν τὰ νῦν εἰρηγμένα προφητικῶς ἐπὶ τὸν καιρὸν τὸν μετὰ τὴν ἐπιδημίαν ἀνάγεται, ὅτε διὰ τὰ κατὰ Χριστοῦ παρεῖδρανται, ὡς ὅτε τούτων οὐκ ἔρχεθε δέ;

secuta sunt tempora referuntur, cum propter id, cum istorum Deus non esset, neglecti sunt.

Ὁ δὲ Σύμμαχος τὴν ὅλην οὕτως ἐξέδωκε ὅτι· 'Εγενήθημεν ὡς ἀπ' αἰῶνος, ὧν οὐκ ἐξευσιώσεις, οὐδὲ ἐπεκλήθη τὸ ὄνομα σου αὐτοῖς, οὐδὲ σήξας οὐρανὸς κατέβη ἀπὸ προσώπου σου. Ὁρη κατέβρευσεν ὡς ἐκκαυσίς πυρὸς. Ἐτάκη θάλασσα· ὕδατα ἐποτίθησαν. Τοιοῦτοι γὰρ, φησὶ, γέγοναμεν, ὡς μηδὲ πώποτε τῶν σῶν πειρασθέντες θαυμάτων, ἀπερ ἔδειξας ἐπὶ Μωσέως. Κατὰ δὲ τοὺς ἑβδομήκοντα· Γερόναμεν ὡς τὸ ἀπαρχῆς. Πῶν ἴσμεν, ὡς ἐὰν θελήσῃς ἀνοῖξαι τὸν οὐρανὸν, ὡς θεός, τρόμος λήγεται ἀπὸ σοῦ ὄρη· τὰς ἀντικείμενας δηλονότι δυνάμεις, τὰς ἐπαυρομένας κατὰ τῆς γνώσεώς σου. Καὶ τὰ ἔθνη δὲ, τὰ μὴ εἰδὼτα σε, τὰράξεις. Ἔθος δὲ τοῖς προφήταις τὴν κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ ἡμαρτηρότος ὁρήν εἰς τοὺς ἀλλοφύλους αἰτεῖν ἀποπέμπεσθαι. Καὶ ἐν Ψαλμοῖς γὰρ φησιν· « Ἐκρεν τὴν ὀργὴν σου ἐπὶ τὰ ἔθνη τὰ μὴ γινώσκοντά σε, καὶ ἐπὶ βασιλείας, αἱ τὸ ὄνομα σου οὐκ ἐπεκαλέσταντο. »

C

ΚΕΦΑΛΑ. ΕΛ'.

α-ι'. Ἐὰν ἀνοῖξῃς τὸν οὐρανὸν, τρόμος λήγεται ἀπὸ σοῦ ὄρη, καὶ τακίησονται, ὡς κηρὸς ἀπὸ πυρὸς τήκεται. Καὶ κατακαύσει πῦρ τοὺς ὑπεραντίους, καὶ φανερὸν ἔσται τὸ ὄνομα Κυρίου ἐν τοῖς ὑπεραντίοις, κ. τ. λ.

Καὶ νῦν δὲ φησιν· Ἐὰν ἀνοῖξῃς τὸν οὐρανὸν τῇ καθόδῳ τῆς ἐρήνης, ὡς ἐν καιρῷ τοῦ κατακλισμοῦ (ἀνεψύχθησαν γὰρ οἱ καταράται τοῦ οὐρανοῦ), ἔσται σου φανερὸν τὸ ὄνομα ἐν τοῖς ὑπεραντίοις, ὡς ὅτε Σοδομίταις ἔφειε τὸ πῦρ, καὶ πληγαί; πολλαῖς ἤκιστο Φαραὼ. Διὰ τῆς οὖν κατ' ἐκείνων ἐρήνης, καὶ διὰ τῆς καθ' ἑμῶν, φανερώσεως τὴν σεαυτοῦ εἴξαι. Τὰ δὲ παρόντα ταῦτα, παραστατικὰ τοῦ μὴ δι' ὑπερβολῆς τοῦ Θεοῦ τοιαῦτα παθεῖν τὸν λαόν, διὰ δὲ νόνας ἁμαρτίας ἐγκαταλείβεσθαι. Τοσαύτη γὰρ ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις, ὡς οὐρανὸς καὶ τῶν ὑπὸ τούτου κρατεῖν. Ὅθεν ἀπ' αἰῶνος οὐκ ἠκούσαμεν τίς ἐπὶ τοιοῦτος Θεός, οὐδὲ τοιοῦτων ἔργων τεθεσμεθευποίηται. Θεὸν μὲν γὰρ οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε· καὶ οὐδεὶς ὤφεται μοι τὸ πρόσωπον καὶ ζῆσθαι. Ἀφ' οὗ δὲ ποιεῖ καὶ πράττει γνωρίζεται. « Τὰ γὰρ ὥρατα αὐτοῦ, φησὶν, ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήματι νοούμενα καθοράται. » Καὶ τὸν Χριστὸν δὲ ἴσως αἰνέεται τὸν καὶ ἐπὶ τοῦ Σινᾶ φανερὸν διὰ τῆς ἐμφανώσεως πᾶσι δόξης. Φησὶ γὰρ, Ὡς ἑώρα πᾶς ὁ λαὸς τὴν

⁹⁵ Matth. xii, 43-45. ⁹⁶ Psal. lxxviii, 6. ⁹⁷ Exod. xxxiii, 20. ⁹⁸ Rom. i, 20.

δόξαν Κυρίου. Ταῖς δὲ ὑπομένοντι σε, τοῦτ' ἐστὶ τοῖς ἐλπίζουσιν ἐπὶ σέ, ἐπιδαψιλεύει τὸν εἰσεόν. Ἐψεται γὰρ πάντως τοῖς τῆς δικαιοσύνης ἐργάταις Ὁδοὺς γὰρ Κυρίου λέγει τὰς ἐντολὰς, ὡσπερ οὖν ὁ Δαβὶδ· Ἐν τῇ δόξῃ σου ζήσομαι, καὶ πάλιν· Ὅδῳ ἐντολῶν σου ἐδράμω, ὅτ' ἂν ἐπλάτυνας τὴν καρδίαν μου. Ἰστέον δὲ ὡς τὸ, Οὐκ ἠκούσαμεν, οὐδὲ οἱ ἐφθάλμιοι ἡμῶν εἶδον, εἴρηται μὲν εἰς τὸ τῆς θείας δυνάμεως ἀπαράβλητον. Ὁ δὲ Παῦλος μηδὲν τοῦτο ὑμνιζόμενος, εἰς τὰ ἐπαγγελλόμενα τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν ἐξεληγγεν ἀγαθὰ, & ἐφθάλμους οὐκ εἶδεν, καὶ οὐκ ἤκουσεν. Οὐδὲν γὰρ τοιοῦτον οὐ θεῶν, οὔτε μὴν ἀκουστών. Καὶ ἀλλὰ τοῦ δὲ φησιν· Ἀρθεῖς ἕως τρίτου οὐρανοῦ ἤκουσα ἄρρητα ῥήματα, & οὐκ ἔβην ἀνθρώπων λαλῆσαι· οὐχ ὡς ἐνταλθεὶς μὴ εἰπεῖν, ἀλλ' ὡς μὴ φοβεῖται ταῦτα πρὸς ἀξίαν δυνάμενος.

ejusmodi in oculorum vel aurium sensus cadere animadverteret. Et vero alibi, cum esset **733** ad tertium usque caelum evectus, ea se arcana verba audivisse asserit ³, quæ effari homini non liceat. Non quod tacere in mandatis haberet, sed quod efferre pro dignitate non posset.

Ἰδοὺ σὺ ὠργίσθης, καὶ ἡμεῖς ἡμάρτομεν· ὡς εἰ σαφέστερον εἰπεν, Ἐπειδὴ ἡμεῖς ἡμάρτομεν, σὺ ὠργίσθη. Καὶ ἄλλως δὲ Θεοῦ ἡμᾶς ἀποστραφέντος δι' ἁμαρτίας, μεῖζον ἐν ἡμῖν τὸ κακὸν ἐμφύεται· ὡς παιδαγωγὸς τινος ἀπειθήσαντος μὲν πολλάκις, καὶ τύψαντος, τέλος δὲ παριδόντος νέον συνεχῶς ἁμαρτάνοντα. Μεῖζω γὰρ οὕτως τῶν κακῶν ἔξει τὴν ὁδόν. Εἰ γὰρ Θεοῦ συνεργούντος ἔσμεν ἀγαθοί· ὁ δὲ ἄλλος, ὡς ἀποστραφέντος, μεῖζονως κακοί. Θεὸς γὰρ ἐστὶν ὁ τῶν δυνάμεων Κύριος. Καὶ γὰρ ἐφ' Χριστοῦ· Χωρὶς ἐμοῦ οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδέν. Καὶ περὶ τῶν ἁγίων φησὶν ὁ Δαβὶδ· Ὡς τὸ καύχημα τῶν δυνάμεων αὐτῶν εἰ σὺ. Καὶ ἀλλὰ τοῦ δὲ φησιν· Οὐκ ἐπὶ τῷ τόπῳ μου ἐλπῶ, καὶ ἡ βομφαία μου οὐ σώσει με. Ἐσωσας γὰρ ἡμᾶς ἐκ τῶν θλιβόντων ἡμᾶς· Οὐ γὰρ ἐφ' ἡμῖν τοσοῦτον, ὅσον ἐν Θεῷ, τῆς σωτηρίας ἡ δύναμις. Ἀλλὰ καὶ ἐπ' ἐλπίδι ἡμεῖς, φησὶ, καὶ ἐγερνίθημεν ὡς ἀκάθαρτοι. Εἰ δὲ καὶ δόξει τις ἐν ἡμῖν δικαία πράξις εὐρίσκεισθαι, ἐβρύταμένην καὶ αὐτὴ καὶ ἄτιμος ἐξελέγχεται. Καὶ πῶς γὰρ ἂν εἴη δικαιοσύνη πρὸς αὐτοῖς εἰς Χριστὸν ἡσθενησάν, τὴν ὄντως δικαιοσύνην; Ἀκάθαρτοι τοίνυν, κἂν δοκοῖεν τινες ἐπιεικεῖς ἐν αὐτοῖς. Κἂν γὰρ παρατηροῖεν τὰς ἐντολὰς, ἀλλὰ διαθέσιν οὐκ ἔχουσι πρὸς Θεόν. Τοῦτο δὲ καὶ ἔκρυπτον ἡμῖν, ὡς φύλλοις ἐκ δένδρου πεποίηκεν, τῆς ἐκρυπτοῦς ἐξέκρυπτον. Καὶ ὁ μὲν Ἀπόστολος τοῦ ἔθνους κατηγορῶν, ὡς κλάδους ἀπὸ δένδρου κεκλάσθαι φησιν. Ὁ δὲ τὴν κατηγορίαν ἐπιτείνων, φύλλοις παρέβαλεν ἐξ ἀνέμου βιβεῖσιν. Εὐπαρακόμιστον γὰρ ἐσχέκασι τὴν καρδίαν, καὶ οἷον παντὶ περιεφερόμενην πνεύματι. Καὶ πῶς γὰρ ἦν ἡμᾶς εὐπράξει τὴν ἀποστραφὴν τὴν παρὰ σοῦ, φησὶν, ὑπομείναντες; Οὐδὲ γὰρ εὐρέθη τις ἐν ἡμῖν ὁ δυνάμενος σε δικαιοσύνην καὶ προσευχαῖς.

qui nullo non veluti vento circumaguntur. Quo pacto enim feliciter agere valeamus, inquit, qui *aversionem* a te patimur? Non **734** enim quisquam inter nos repertus est, qui posset te precibus et *justitia* flectere.

et eam omnibus *gloriam* apparuit, obscure innuit : cum Scripturæ testimonio populum omnem Domini gloriam intuitum esse didicerimus³⁸. Quod vero *expectantibus te* addidit, ad sperantes in Deum retulit ; quibus est abunde *misericordiam* suam largiri solitus. Sequetur enim *eos* procul dubio, qui *justitiam faciunt*. Neque sane *viarum Dei* nomine quidquam aliud, quam ejus præcepta intelligit : quale est apud Davidem, ubi se in via ejus victuram dicit³⁹ : ubi item in via mandatorum ejus currisse se, cum esset ab eodem cor ejus dilatatum. Est vero haudquaquam ignorandum, quod se *nec audivisse, nec oculis suis vidisse* adjecit, eo fine dixisse, ut Dei vires cum nullis posse comparari demonstraret. Quod Paulus tamen, nulla loci violatione, ad bona, **B** quæ Deum diligentibus promittuntur, quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, retulit⁴⁰ : cum nihil

animadverteret. Et vero alibi, cum esset **733** ad tertium usque caelum evectus, ea se arcana verba audivisse asserit ³, quæ effari homini non liceat.

Sequitur vero : *Ecce tu iratus es, et nos peccavimus* : tanquam eo ipso, quod peccaverint, irasci se apertius significet. Alias etiam si a nobis Deus, *propter iniquitates*, avertatur ; majus in nobis malum innascitur : cum saepe quidem, veluti pædagogus aliquis, minari soleat : sæpe etiam ferire : postremo autem spernere, si nova prioribus semper adijcere peccantem videat. Futurum est enim, ut qui talis sit, malorum metu minus afficiatur. Si enim Deo accedente boni reddimur ; eodem etiam a nobis **C** recedente nequiores longe fieri manifestum est : cum Deum esse virtutum Dominum nemo ambigat : cum Christum etiam absque se nihil præstari posse, affirmasse certum sit ⁴. Scribit porro de sanctis et David hunc in modum : Quoniam gloriatio virtutum ipse es⁴¹. Et alibi : Non in arcu meo sperabo ; neque gladius meus salvabit me. Salvasti enim nos a tribulationibus⁴². Neque enim tanta est in nobis virtus ad salutem, quanta in Deo. Quinetiam *erravimus*, addit, *et facti sumus quasi immundi*. Imo vero, si nonnulla in nobis apparet *justa actio* ; reperietur *immunda* et ipsa, gloriaque destituta. Ecquæ enim apud eos esse *justitia* valeat, qui in Christum, qui *justitia* vere es, impie sæviverunt ? Sunt igitur *immundi*, quantumvis inter eos esse clementes nonnulli videantur. Etsi enim **D** mandata observent, instituto tamen et voluntate sunt a Deo alieni. Atque illud quidem est, quod *deflurium* peperit nobis, *veluti foliis ab arbore*, cum illa a radice sua deciduit. Quin et Apostolus ipse, cum gentem accusaret, tanquam ramum ab arbore, avulsam esse pronuntiavit⁴³. Illic autem, ut accusationem augeret, *foliis* comparavit ; quæ ventorum impetu rapiuntur. Sunt enim corde levi et mobili ;

³⁸ Exod. xix, 1 seqq. ³⁹ Psal. cxviii, 14. ⁴⁰ I Cor. ii, 9. ⁴¹ II Cor. xii, 4. ⁴² Joan. v, 19. ⁴³ Psal. lxxviii, 18. ⁴⁴ Psal. xliiii, 7, 8. ⁴⁵ Rom. xi, 17.

Quæ tamen cum ita sint, *et patrem te nostrum, A et factorem agnoscimus*; quantumvis fracti et contriti, fletitium vasorum more. Quo fit, ut tantæ imbecillitati veniam largiri te poscimus. Quem enim operibus placare non possunt, ut conditorem lenire contendunt, servari eos postulantes, qui ab ipso primo hoc ipsum quod sunt, acceperunt. Tanquam autem quæ ita digna sint, perpetrarint; sermonis libertatem sibi non sumunt, bene secum agi existimantes, si ira non augeatur. Notum est enim iram tuam non parum utilitatis afferre, sed ejus intensionem tamen, propter virium imbecillitatem, ferre non possumus. Itaque et David ipse argui quidem se postulat, sed non in furore: et corripi, sed non in ira¹. Sequitur vero: *Ne in tempore memineris iniquitatum nostrarum*: quæ sunt a propheta ideo usurpata, quod eos morum pravitatem retinere non ignoraret: quibus effectum est, ut in ultionem et illa etiam, quæ præcesserunt, colligantur. Quod si paternarum etiam *iniquitatum* hæredes fuerint, et illorum quoque pœnas in seipsos attracturi sunt. Itaque et psalmo centesimo octavo cum de Juda loqueretur, in memoriam revocari peccatum matris ejus exoptavit. Neque vero est quod mireris, si non omnia quæ ab ipso *maledictionis* forma dicta sunt, contigisse reperias. Prædicat enim Deus, timorem, non pœnas, infligere cupiens. Alias etiam ea recenset, quæ sunt iniquitati debita, a quorum aliquo cum abstinet, est id ejus clementiæ humanitatisque tribuendum. Ad misericordiam deinde propheta Deum pertrahens, quæ ab initio signa fœderis populus habuit, in memoriam revocat cum *populum suum*, cum *civitatem intueri* postulat; in qua sunt et *sancta ipsa*, et *tabernaculum* et *arca*, et templum etiam Deo constructum; quæ apud omnes conspicua fuerant, et commendata. Cum patres de templo fore prædixissent, ut igne conflagraret: ideoque *maledictionis* vice usurpabatur, cum se aliquis ita vel pati, vel ruere, ut imprecaretur. Atque hæc quidem contigerunt, non ob tuam, sed ob nostram imbecillitatem; qui impietatem in Christum exercuimus. Non desunt tamen, qui *maledictionis* nomine condemnationem intelligant. Qui enim Jerusalem expugnant, deos quidem suos *gloria* affliciebant, impotentiae autem imbecillitatisque Deum ejus accusabant.

CAP. LXV.

736 VERS. 1-12. *Apparui non quærentibus me; inventus sum ab his, qui me non interrogant. Dixi: Ecce ego adsum genti, qui non invocarunt nomen meum, expandi manus meas tota die ad populum incredulum, et contradicentem, qui non ambulaverunt in via vera, sed post peccata sua. Populus hic, qui exacerbat me in conspectu meo semper, ipsi immolant in hortis, et adolent incensum super lateres demoniis, quæ non sunt, etc.*

Quandoquidem per preces alii confitebantur, alii autem erroris sui auctorem Deum esse exproabant: respondet hoc sensu: Qui ego precantes con-

πλήν ἀλλὰ καὶ οὕτως Πατέρα γινώσκωμεν, καὶ πλείστην ἡμέτερον, εἰ καὶ σκευῶν δοξαρίων δίκην ῥηγνύμεθα συντριβόμενοι. Διὸ δίδου συγγνώμην τῇ τοιαύτῃ σαθρότητι. Ὅν γὰρ ἐξ ἔργων οὐκ ἔχουσι δυσαπεῖν, ὡς δημιουργὸν εὐμενίζονται, σώζειν αὐτοὺντες, οὓς τὴν ἀρχὴν εἰς τὸ εἶναι περὶ ἔλαβον. Ὡς δὲ τῆς ὁργῆς ἀξία πράξαντες, ἐλευθέραν οὐκ ἔχουσι παρέρσιαν, ἀγαπητὸν κρίνοντες τὸ μὴ ταύτην ἐπιταθῆναι. Ὅτι μὲν γὰρ σου λίαν ἐπωφελὴς ἡ ὁργή, δῆλον· πλήν δι' ἀσθένειαν οὐ φέρομεν αὐτῆς τὴν ἐπίτασιν. Διὸ καὶ Δαυὶδ αἰτεῖ μὲν ἐλεγχθῆναι, ἀλλ' οὐ θυμῷ, καὶ παιδευσθῆναι, ἀλλ' οὐκ ὁργῇ. Φησὶ δέ· *Μὴ ἐν καιρῷ μνησθῆς ἀμαρτιῶν ἡμῶν*. Τοῦτο δὲ φησιν ὁ προφήτης, εἰδὼς αὐτοὺς τῇ τοῦ θ' οὐκ ἐπιμένοντας πονηρίᾳ, ἐφ' ᾧ εἰς δίκην καὶ τὰ προλαβόντα συνάγεται. Εἰ δὲ καὶ πατρικῆς ἀδικίας γένοιτο κληρονόμοι, καὶ τὰς ἐκείνων ἐφ' αὐτοὺς ἔλκουσι δίκας. Τοιγαροῦν ἐν ἑκατοστῷ ὁγδοῷ ψαλμῷ διὰ τὸν Ἰούδαν λέγων, Ἀναμνησθεῖτε, φησὶν, ἡ ἀμαρτία τῆς μητρὸς αὐτοῦ. Εἰ δὲ μὴ πάντα γέγονεν ἐπ' αὐτοῦ τὰ ἐν κατάρας λεγόμενα σχήματι, μὴ θαυμάσης· προλέγει γὰρ Θεὸς, φοβεῖν, οὐκ ἐπάγειν βουλόμενος. Ἄλλως τε λέγει τὰ κεχρησθημένα τῇ πονηρίᾳ. Ὁ δὲ μὴ τούτων ἐπάγεται, τῇ φιλανθρωπίᾳ λυγίζου. Πάλιν δὲ εἰς οἶκτον ὁ προφήτης τὸν Θεὸν ἐπισπώμενος, τὰ ἐξ ἀρχῆς ὑπάρξαντα τῷ λαῷ μνημονεύει συνθήματα, *Λυόν σου*, λέγων, καὶ *πόλιν μὴ παρίδης*, ἐν ἣ τὰ ἄγια, καὶ ἡ σκηνὴ, καὶ ἡ κιβωτός, ὃ τε σταθεῖς σοι νεὺς, καὶ καὶ περιβλεπτα πᾶσιν ἐτύγχανεν· τοῦτο τῶν πατέρων προειρηκότων περὶ τοῦ ναοῦ, ὡς καὶ πυρίκαυστος γέγονεν, ὡς ἐν κατάρας μέρει κείσθαι, ὡς ὅτ' ἂν τις λέγοι· Πάθοιμι, ἢ καταστραφείην, ὡς Ἰερουσαλήμ, ὃ τε ταύτης νεός. Ταῦτα δὲ γέγονεν οὐ διὰ τὴν ἀσθένειαν, ἀλλ' ἡμῶν ἡσθενηκότων εἰς τὸν Χριστόν. Τινὲς δὲ *κατάρας* ἔφασαν τὴν κατὰ ῥῆσιν. Οἱ γὰρ ἐλόντες τὴν Ἰερουσαλήμ θεοὺς μὲν τοὺς ἰδίους ἐδόξαζον, ἀσθενοῦς δὲ τὸν ταύτης ἡγιώτων Θεόν.

Hierosolymorum urbem, **735** aut templum ipsius,

ΚΕΦΑΛ. ΞΕ'.

α-ιβ'. *Ἐμφανὴς ἔγενήθη τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν. Εὐρέθην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐκπρωτῶσιν. Εἶπα τῷ ἔθνει, οἱ οὐκ ἐκάλεσάν μου τὸ ὄνομα. Ἐξέπετασά τις χεῖράς μου ὀλὴν τὴν ἡμέραν πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα καὶ ἀντιλέγοντα, οἱ οὐκ ἐπορεύθησαν ὁδῷ ἀληθινῇ, ἀλλ' ὅπισω τῶν ἀμαρτιῶν αὐτῶν. Ὁ λαὸς οὗτος ὁ παροξύνων με, ἐναντίον ἐμοῦ διαπαιτὸς, αὐτοὶ θυσιάζουσιν ἐν τοῖς κήποις, καὶ θυμῶσιν ἐπὶ ταῖς πλινθοῖς τοῖς διαιμονίοις, καὶ οὐκ ἔστιν, κ. τ. λ.*

Τῶν μὲν ἐξομολογησαμένων δι' εὐχῆς, τῶν δὲ ἐνεδισάντων ὡς πλανήσαντι τῷ Θεῷ, ἀποκρίνεται δυνάμει λέγων· Πῶς ἂν παρείδον εὐχομένους, ὃ μὴ τὸν

¹ Psal. vi, 2; xxxvii, 2.

θάνατον τοῦ ἀμαρτωλοῦ ζητῶν, ὡς τὴν μετάνοιαν; Ἀπὸς δ' ἂν ἐπλάνησα, ἐπιστρέφειν πάντας παρκαλῶν, καὶ ἀνίστασθαι πίπτοντας; πῶς δ' ἂν ἐσκληρύουν ὑμᾶς, ὁ καὶ τοῖς μακρὰν ἀφεστῶσιν ἐμοῦ διὰ φιλοφροσύνην ἐπιτρέχων αὐτόματος, ὡς καὶ τοὺς ἀλλοφύλους γινώσκων ἐμὲ, μηδὲν εἰς τοῦτο μοχθήσαντας, ἑμαυτὸν αὐτοῖς ἐπιδείξαντος; Ὁ δὲ περὶ τοὺς ἀλλοτρίους τοιοῦτος, πῶς περὶ ὑμᾶς ἀπηγῆς; Καὶ μὴν ἐξ ὑμῶν ἀπηρξάμην τῆς χάριτος, καλῶν εὐμενῶς, καὶ οἷα *χεροῖν ἐκτεταμέναις* γησιόους παῖδας περιλαβεῖν ἐπειγόμενος, καὶ μισούντας ὑμᾶς ἀγαπῶν.

Τινὲς δὲ λέγουσιν, ὡς αὐτοὺς φησι μὴ ἐπερωτήσαντας. Ἀφ' ἑαυτοῦ γὰρ εἰς τὰς συναγωγὰς εἰσέτρεχεν, κηρύσσων καὶ θεραπεύων, ἐλεγὼν τε αὐτοῖς. Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου. Καὶ, Ἐφ' οὗ διψᾷ, ἐρχέσθω πρὸς με. Ἄλλ' ἡκολούθουνταί; ἑαυτῶν ἀμαρτίαις. Καὶ τοι γεγωνότος ἐμοῦ. Ἐὰν μὴ πιστευσῇτε, οἷον ἐγὼ εἰμι, ἐν ταῖς ἀμαρτίαις ὑμῶν ἀποθανεῖσθε. Τινὲς δὲ πρὸς τὰ ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ κατὰ καιροὺς λυπηρὰ, τὸν λόγον ἐδέξαντο, ὅτι μὴ κληθεὶς αὐτοῖς ἐβοήθει. Ἐγὼ γάρ, ὁ καὶ διὰ Μωσέως *χεῖρας ἐκπαστάνους*, πρὸς τὸ τοὺς μὲν οἰκειώσασθαι διὰ νίκης, τὸν δὲ Ἀμαλὴν ἀπολέσθαι, καὶ τοι κεχρηγμένων πρὸς εἰδωλα, καὶ ταῖς ἑαυτῶν ἐπιθυμίαις ἀκολουθούντων, ἀλλ' οὐ νῦν πρῶτον. Ὑμεῖς γὰρ οἱ ἐκ παντὸς αἰῶνος με *παροξύναντες*, *θύοντες ἐνώπιον* ἐμοῦ τοῦ πάντα ἐφορῶντος Θεοῦ, καὶ εἰπόντος. Μὴ ἀπ' ἐμοῦ κρυθῇσεται τι [*ἐναντίον* ἐμοῦ] ἡγουν ἐν τῷ μοι ἀφιερῶντι ναψί; Καὶ διὰ Ἱερεμίου γὰρ ἔφη. *Τί ἡ ἡγαπημένη ἐν τῷ οἴκῳ μου ἐποίησες βδέλυγμα;* οὕτως τῆς Ἰσραὴλ καλοῦσης τὸ εἶδωλον. Τὸ δὲ καὶ οὐκ εἰσὶ, περὶ τῶν *δαιμόνων* φησὶν, ὡς οὐκ ὄντων θεῶν, οἷς ἔθουσιν ἐν τοῖς ἐκ *πλίνθων* κατασκευασμένοις βωμοῖς. Ἦγουν ἐπείπερ, ἡνίκα τοῖς *δαιμονίοις* εὐχοντο, τόπους *πλίνθοις* εἰκότας διέγραψον, ἐφ' ὧν ἴσταντο. Ἐν μνήμασι δὲ λέγει, διὰ τὰς *νεκρομαντείας*, ἐν δὲ *σηπταλίοις*, ἐνθα ἴστων ἐπ' ἔρους ἀγάλματα, ἧ καὶ τελετὰς ἐπετέλουν τινας, ὑπὸ δένδροις μεγάλοις θυσίας προσάγοντες. Καὶ τοῖς ἔθνεσιν [φησὶν] ὁμοιοῦμενοι *χοιρείων* ἐνεφωρεῖσθε κρεῶν, καὶ ἐκ τῶν *ουσιῶν*, ὧν προσεφέρετε δαίμοσιν, ἐφοντες τὰ περιττά, *πάν σκεῦος* ἐμολύνετε. Καὶ τοιαῦτα δρῶντες *πυρὶ καὶ ὕδατι* περιαγνίζόμενοι *καθαροὺς ἑαυτοὺς* ὀνομάζετε. Ἀδὲ πάντα *καπρὸς εἰς* τοῦ *θυμοῦ* μου. Πρὸ γὰρ τῆς ἐπιδημίας ἀρχὴ πως ἦν τῆς θείας ὀργῆς. Τὸν δὲ *θυμὸν* ἐξῆψαν τὰ κατὰ τοῦ Σωτῆρος τολμήσαντες. Ὁ δὲ *καπρὸς* εἰς *πῦρ* μετεβάλλετο. Ἐπειδὴ δὲ τοῖς ἀνθρώποις βοήθεια πρὸς λήθην τὰ *γράμματα*, τροπικῶς ἐκ τούτων δείκνυσιν τὸ ἀνεπίληστον τοῦ Θεοῦ ὅποιον καὶ παρὰ Δανιὴλ τὸ, *Βίβλοι ἀνείχθησαν*, σημαίνον τὴν πάντα γνῶσιν περιλαμβάουσαν τοῦ Θεοῦ.

oblivione laborare demonstrat. Cujusmodi illud est, quod apud Daniele apertos esse libros reperiimus¹³; ut omnia Dei cognitionem complecti significet.

Ἐπὶ δὲ τῶν *βουνῶν* *ὠνειδιῶν* με, φησὶ. Οὐ

¹³ Ezech. xviii, 25. ¹⁴ Joan. viii, 12. ¹⁵ ibid. vii, 57. ¹⁶ ibid. viii, 21. ¹⁷ Jerem. xi, 15. ¹⁸ Dan. vii, 10; Apoc. xx, 12.

A tempore, qui non peccatoris morte, sed poenitentia delector¹³? Qui in errorem induxi, qui, ut ad se redirent omnes, utque jacentes excitarentur, hortatus sum? Qui vos rursus induravi, qui ad longe remotos, qua sum in homines benevolentia, sponte advolavi, ut nullo me negotio etiam alienigenis intuendum et cognoscendum praeberem? Qui denique in vos non clemens esse potui; qui in alienos talis exstiti? Imo a vobis ego gratiae principia duxi, qui benigne vocavi; quique, veluti *manibus expansis*, ad **737** germanos filios properans, vos etiam, qui me odistis, complexus sum.

Volunt tamen nonnulli, eos *interrogantes* non induci. Ex se enim ad synagogas concionandi, sanandique gratia, cucurrisse, et monuisse lucem se esse mundi¹⁴. Et, si quis sitiret, ad se esse veniendum¹⁵. Sed sua esse peccata secutos; quantumvis nisi crederent quia ipse est, in peccatis suis esse morituros inclamaret¹⁶. Sunt etiam, qui ad Aegyptiacam servitutem, et ad molestias, quas certis temporibus tolerarent, ideo referant; quod ab eo, quem minime invocabant, auxilium sentirent. Ille enim, Ego sum, inquit, qui *manus meas in Mose expandi*; ut per victoriam vos mihi conciliarem, Amalecitas autem perderem: quantumlibet idolis inhiantes vestris cupiditatibus inserviretis; ne nunc id primum fieri asseratis. Vos enim ab omni aeo me *exacerbastis*; qui in conspectu meo *sacrificastis*, qui Deus sum videns, quique me nihil celare posse monui. Quid igitur per *conspectum suum*, nisi templum, quod sibi consecratum est, intellexit? Etiam enim per Jeremiam, Quam dilecta in domo sua fecit abominationem¹⁷, postulare videas¹⁸; quibus verbis idolum Scriptura significat. Quod autem et non sunt adjecit, de *dæmonibus* intellexit; tanquam *deos non esse* asserat, quibus super altaria *lateribus* constructa sacrificabant. Vel quia, cum *dæmonia* precabantur, loca quaedam in *laterum* similitudinem, in quibus ea erigebant, delineabant, *sepulcrorum* deinde meminit; ut divinationem per mortuos innueret. Meminit et *speluncarum*, ubi simulacra in monte collocabant; aut etiam sacra quaedam, mactatis sub proceris arboribus hostiis, faciebant. Quin et gentes, ait, imitati, *sulibus carnibus* implebamini; *vasaque omnia* elixatione superfluum de hostiis, quas ipsi feceratis, coinquaveratis. Quæ tamen cum ageretis, postquam igne vos et aqua lustrassetis, *mundos* vos appellabatis. Quæ certe omnia *furoris mei fumus* sunt. Erat enim ante adventum veluti quoddam divinæ iræ principium; sed **738** *furorem* accendit patratum in Salvatore facinus: ipseque *fumus* in igne mutatus est. Quoniam autem homines ad memorie subsidium *scriptis* uti videmus; ab illis tropice nulla Deum

Sequitur deinde: *Et super colles exprobraverunt*

mihi. Neque enim aliis unquam litassent, nisi me A
contempsissent, tanquam Deus ipse non essem. Quod autem *non taciturnum* se adjecit; ad expectantes se retulit. Itaque si inveniatur aliquis ex ea multitudine, qui salutis spem habeat, horum ille in numero non habebitur. Si enim vel vitis ipsa Domini, pro uvis, spinas producat, eradicabitur. Sin autem vel paucus, *veluti in sicco botro acinus incolumis inveniatur*; tanquam *benedictionis* particeps, servabitur. Non aliter ac si agri Dominus *racemum* amputari prohibeat, in quo supersit *acinus*, quem habere *benedictionem* moneat. Sic et Sodoma servaturum se pollicebatur Dominus, si vel quinque justos habuisset¹⁵. Hic autem ad bonitatis extensionem propter *acinum* unum, *botrum* ipsum; id est civitatem, vel pagum, servaturum se significat. Olim enim etiam revertendi copiam fecit, propter Zorobabelem, et Jesum, et Esdram, et si quis ejusmodi. Et nunc quoque *educturum se*, id est excelsum facturum *Judæ semen* et *Jacobi* significat. Intelligit vero *seminis* appellatione illud ipsum, quod cæteris ad fructuum editionem conferre valeat: quale est illud: « Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen¹⁶; » quibus verbis apostolorum chorus significatur; qui, cæteris *pereuntibus*, *montem sanctum possidens*, ad montem Sion, et ad civitatem Dei viventis, cælestem Jerusalem¹⁷, id est Ecclesiam, accessisse se dicunt: juxta quod bibituros lætitiā, bibituros vinum; unguento denique eos in monte unctum iri legimus; quibus effectum est, ut quod *futuras in saltu caulas* 739 adjecit, factum reperiatur.

Est vero usitatum, ut *saltus* nomine, exterarum G
gentium multitudo significetur; apud quas institutas esse constat Ecclesias; quæ *caula*, et *vallis Achor* appellantur. Ac si diceret: Non aliter quam vallem Achor totam execrationem pati contigit¹⁷; cum eo conjectus Achor est, qui quæ Deo fuerant consecrata furatus esset: talis fuerat et ipsa gentium impiarum, Deoque carentium regio; quæ in armentorum *requiem*, *populo*, *qui me quasi-verunt*, futura est: quem et *racemi*, et *seminis*, electorum insuper, et servorum nominibus indicavit. Cogent enim *armenta* et *greges*, non in Israel; sed in saltu prædicto, et *valle Achoris*; id est, in regionis amplitudine, si nominis interpretationem postulas. Atque hæc quidem istis eventura sunt. In cæteros autem, qui *montem sanctum dereliquerunt*, seque gentibus ita adjunxerunt, ut mox *fortiæ simulacro mensam pararent*, mox *dæmoni potionem*, et *gladius* etiam inducetur. Quod si interroges, cur a me cætera prætermittantur; me vos propter meipsum *vocasse* respondebo, vos autem *non audirisse*; quale illud fuit, quod antea, me venisse quidem, sed hominem non fuisse; et vocasse etiam, sed nullum obedissee, monui. Non desunt porro, qui postrema ista, ad gentes, quæ

γάρ ἢν ἔθουν ἐτέροις, μὴ καταφρονούντες ὡς εὐτε-
λοῦς, καὶ μὴδὲ ὄντος Θεοῦ. Τὸ δὲ, *Ὅ μὴ σιωπήσω*,
ἐπιμενόντων αὐτῶν δηλονότι. Τοιγαροῦν εἰ εὐρεθῇ
τις ἐν τῷ πλῆθει σωτηρίας ἔχων ἐλπίδα, τούτων ἕξω
γενήσεται. Εἰ γὰρ καὶ ὁ ἀμπελῶν Κυρίου ἀντὶ στα-
φυλῆς ἀκάνθας ποιήσας, ἀφανισθήσεται· ἀλλ' εἴπου-
τις εὐρεθῇ σεταὶ σπάνιος ὡς ἐν ξηρῷ βότρυι ῥῶξ
ὕγις, ὡς εὐλογίας μετέχων, σωθήσεται· ὡς εἰ καὶ
δεσπότης ἀγροῦ κωλύοι τμηθῆναι βότρυν ἔχοντα
τὸν ἕνα ῥῶγα, εὐλογίαν ἔχειν εἰπὼν, οὕτω μέγρι-
πέντε δικαίων ὁ Θεὸς ὑπέσχετο σώζειν τὰ Σόδομα.
Νῦν δὲ κατ' ἐπίτασιν ἀγαθότητος, δι' ἕνα [ῥῶγα] λί-
γει τὴν βότρυν σωθήσεσθαι, δηλαδὴ πᾶσιν, ἢ κώμην.
Καὶ τὴν ἐπάνοδον γὰρ πεποίηκε διὰ Ζοροβάβελ,
Ἰησοῦν τε καὶ Ἑσδραν, καὶ εἰ τις τοιοῦτος. Καὶ
νῦν δὲ ἐξελοῦμαι, ἦγουν ὕψιλιν ἀποδείξω τὸ ἐξ
Ἰουδᾶ σπέρμα καὶ Ἰακώβ. Τὸ δὲ σπέρμα δηλοῖ τὸ
εἰς ἐτέρον καρποφοροῦν συντελέσαι δυνάμενον
ὁποῖον τὸ, « Εἰ μὴ Κύριος Σαβαώθ ἐγκατέλειπε
ἡμῖν σπέρμα, » ὃ τὴν ἀποστολικὴν σημαίνει χορὴν·
ὃ, τῶν ἄλλων ἀπολλυμένων, τὸ ἄριστον ἐκκληρονο-
μησεν ἕως· φάσκοντες, Προσεληλύθαμεν Σιών
ὕψει, καὶ πόλει Θεοῦ ζώντος· Ἱερουσαλὴμ ἐπουρα-
νίῳ, ἦγουν τὴν Ἐκκλησίαν κατὰ τὸ, Πιόνται εὐφρο-
σύνην, πίνονται οἶνον, κρίνονται μύρον ἐν τῷ ὕψει
τούτῳ, δι' ὧν ἐπληροῦτο καὶ τὸ, Ἐσονται ἐν τῷ
δρυμῷ ἐπαύλεις.

Δρυμὸν συνθήως λέγων τῶν ἀλλοφύλων τὸ πλῆ-
θος, παρ' οἷς Ἐκκλησίαι κατέστησαν, ἐπαύλεις
καλούμεναι, καὶ φάμαξ Ἀχώρ. Τοῦτ' ἐστίν, ὡς περ
αὕτῃ γέγονεν ἀνατεθηματισμένη παγγενεὶ, τοῦτο·
ἀνάθημα κλέψαντος ἐμβληθέντος αὐτῇ· τοιαύτη τις
ἦν ἡ χώρα τῶν ἀθίων ἐθνῶν, ἥτις εἰς ἀνάπαισιν
ἔσται βουκολῶν τῷ ἐκζητήσαντι με λαῶ, ὃς ἦν
ὁ ῥῶξ καὶ τὸ σπέρμα τὸ εἰρημένον, οἱ ἐκλεκτοὶ τοῦ
δοῦλοι. Συστήσονται γὰρ οὗτοι βουκόλια τε καὶ
ποίμνια, οὐκ ἐν τῷ Ἰσραὴλ, ἀλλ' ἐν τῷ δηλωθέντι
δρυμῷ, καὶ τῇ φάμαγι τοῦ Ἀχώρ, ὃς ἐρμηνεύεται,
φάσιν, εὐρυχωρία. Ταῦτα μὲν τούτοις· τοῖς δὲ τὸ
ἄριστον ἐγκαταλιποῦσιν ἕως, καὶ συναφθεῖσι τοῖς
ἐθνικοῖς, ὡς παρασκευάζειν τῷ μὲν ἀγάλλματι τῆς
τύχης τράπεζαν, τῷ δὲ δαίμονι κέρασμα τῷ ἐν
αὐτῷ, ἐπικηθήσεται μάχαιρα. Κἀν ἐρωτήσης, Ἀνθ' οὗτου
τάλλα παρεῖς; ἐρῶ ὅτι δι' ἑμαυτοῦ καλῶν παρεγενόμην ὑμᾶς, ὑμεῖς δὲ οὐχ ὑπηκούσατε. Καθὰ
προεῖπεν, Ἠλθον, καὶ οὐκ ἦν ἀνθρώπος· ἐκάλεισθε,
καὶ οὐκ ἦν ὁ ὑπακούων. Τινὲς δὲ τὰ τελευταῖα ταῦτα
πρὸς τοὺς ἐξ ἐθνῶν ἀπειθήσαντας εἰρηθεῖσιν φασιν. Ὡς
γὰρ οὐ γέγονεν ἀξίμιον τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ τὸ ἀπειθεῖ-
σαι Χριστῷ (δόδοται γὰρ εἰς σφαγὴν, ἐλέω Θεοῦ σω-
θέντος τοῦ καταλείμματος), οὕτως ἐν τῇ τῶν ἐθνῶν
κλήσει οἱ μὴ πεισθέντες παραδοθήσονται πρὸς σφαγὴν

¹⁵ Gen. xviii, 32. ¹⁶ Isa. i, 9. ¹⁷ Hebr. xii, 22. ¹⁸ Josue vii, 26.

κατιόντες εἰς ἄβυσσον, καὶ τὴν διὰ πυλῶν ὑπομένοντες **A** δαιμόνιον.

ἰγ-κz'. Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος · Ἰδοὺ οἱ δουλεύοντές μοι φάγονται· ὑμεῖς δὲ πεινάσετε. Ἰδοὺ οἱ δουλεύοντές μοι πίνονται· ὑμεῖς δὲ διψήσετε. Ἰδοὺ οἱ δουλεύοντές μοι εὐφρανθήσονται· ὑμεῖς δὲ αἰσχυρθήσεσθε. Ἰδοὺ οἱ δουλεύοντές μοι ἀγαλλιάσονται ἐν εὐφροσύνῃ, κ. τ. λ.

Εἰπόντων τὴ κατ' ἐκλογὴν σπέρμα τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ τὰς δι' αὐτῶν αὐσάδας Ἐκκλησίας · τοῖς δὲ ἀπολλυμένοις, κατὰ μὲν τινὰς Ἰσραηλίταις, καθ' ἐτέ-
ρους δὲ ἐθνικοῖς, τὰς καταλλήλους **B** ἐῖπων τιμωρίας· πρὸς τοὺς αὐτοὺς λέγει καὶ τὰ προκαίμενα, διδάσκων ὡς δικαίος ὢν ὁ Θεός, τοὺς πανταρχοῦν αὐτῷ δουλεύοντας, ἀλλ' οὐ πάντως ἐξ Ἰσραὴλ ὑποδείκνυ-
νους, **C** δῶκει αὐτοῖς εἰς τροφὴν τὸν εἰπόντα, Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβὰς, ὅπερ οἱ μὴ δουλεύοντες στερηθήσονται· καὶ οἱ μὲν τὸν μυστικὸν πίνοντες οἶνον, ἤγουν τὸ ὕδωρ, περὶ οὗ φησιν· Ὅς ἂν πῖνῃ ἐκ τοῦ ὕδατος, οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, καὶ τὰ ἐξ ἔξ, οἱ δὲ τούτῃ διψήσουσιν. Καὶ ἀναλόγως οἱ μὲν εὐφρανθῶνται. Καθαίρει γὰρ ἁμαρτίας τὰ μυστικά, καὶ τὴν ἐπὶ τοῖς ἡμαρτημένοις ἐξίστησι φόβον, καὶ ἀγαθὰ διδωσιν ἐλπίζειν τὰ μέλλοντα· οἱ δὲ αἰσχυρθήσονται· καὶ οἱ μὲν ἀγαλλιάσονται, τούτων τυγχόντες, οἱ δὲ τούτους ὁρῶντες οὐ σῶμα πορίσονται, μικρὸν γὰρ τοῦτο, τὴν δὲ καρδίαν ὀδυ-
ρηθήσονται, τοῦ χριτοῦ τὰ πρὸς ἀξίαν αὐτοῖς ἀπο-
νέμεντος. Τινὲς δὲ φασιν, ὡς συγκαταβαίνων τοῖς Ἰουδαίοις, ἐξ ὧν ὠρίζοντο τὴν μακαριότητα, καὶ τὴν εὐκλειαν ὀρίζεται. Ἐν γαστρὶ γὰρ τὸ πᾶν ἐτίθεντο τῆς ἀπολαύσεως. Ὅθεν ἐπιστρέφει βουλόμενος, τὴν τούτων στέρξιν ἐπὶ φησι **D**, καὶ τὸ μηδὲ ἔσθια τούτων φέρεσθαι, ἀντισταγομένων εἰς τὸν κλῆρον αὐτῶν, τῶν δικαίων, οὓς καὶ κλῆρος, καὶ ἔσθια πατέρων περι-
λελειφται. Τὸ δὲ εἰς πλῆσμον ἦν, εἰς μῖσος δηλοῖ, κατὰ συνήθειαν γραφικὴν, ὡς τὸ, Ἐγενήθητέ μοι εἰς πλῆσμον. Ὁ γὰρ κόρος ἀποστροφὴν ἀπεργάζε-
ται. Βδελύγμα τρύνει ἐσσεθε, φησι, καὶ λεγόμενοι [υἱοί], οἱ δὲ δίκαιοι, λαὸς ἅγιος, ἔθνος ἐκλεκτόν, βα-
σιλεῖον ἱεράτευμα, κατὰ τὴν Πέτρου φωνήν. Καὶ ταῦτα, εἰ πρὸς ἐθνικοὺς καὶ εἰδωλολάτρας ὁ λόγος· εἰ δὲ πρὸς τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ ἀπειθήσαντας, ὅτι ὅπερ ἦσαν αὐτοὶ, τέκνα, καὶ λαὸς, καὶ κλῆρος Θεοῦ χρηματίζοντες, τοῦτο οἱ ἐξ ἐθνῶν πεπιστευκότες γε-
νήσονται· καὶ τοῦτο τὸ διὰ φωνῆς Ὡσηέ· Καὶ κα-
λέσω τὸν λαόν μου οὐ λαόν μου.

gentes, et idololatrias sermo sit; sin autem ad eos, qui ex Israele non paruerunt; quod illi fuerant, cum filii, et populus, et sors Dei vocabantur¹³, id ipsum gentes, qui crediderunt, futuri sunt. Quod nobis Osae verbis significatum est¹⁴, ubi populum, qui suus non sit, suum se vocaturum propheta si-

lidem respuerunt, referri dicant. Ut enim non impune cessit Israelitis, quod Christo non parue-
runt (servatis enim Dei miseratione reliquis inter-
uocioni dati sunt): sic et in ipsa gentium vocatione, qui lidem non amplectentur, in eadem demissi apud inferos tradentur, igneque cruciabuntur; quos etiam fortunam et demonium colere significat.

740-741 VERS. 15-25. Propterea huc dicit Dominus: Ecce servi mei comedent, vos autem esuri-
etis. Ecce servi mei bibent, vos autem sitietis. Ecce servi mei gaudebunt, vos autem confundemini. Ecce servi mei exsultabunt in gaudio, etc.

742 Posteaquam Israelis semen electum et Ec-
clesias, quæ ex ipso conflatae sunt, sancti montis hereditatem esse audieturas; perennitibus autem, sive Israelitis, sive gentibus, ut aliis atque aliis placet, pœnas se congruas immisurum docuit, in eosdem et quæ hic habentur, assumit; docetque Deum, qui justus sit, quos ubique serros habuerit, non Israelitas omnes esse amplexorum, eumque in cibum illis traditurum, qui se panem cælo demissum esse affirmavit¹⁵; quo iis, qui servi non fuerint, carendum sit. Et hi quidem mysticum vinum, aut aquam, bibuntur sunt; quam ut indicaret, verba ista: « Qui aquam biberit, quam ego da-
bo¹⁶, » et quæ deinceps, usurpavit: illi autem istorum siti laboraturi. Pari modo sunt et hi gaudium habituri: cum tollant peccata mysteria ipsa, metuque liberent, qui eis incutitur, nosque in futurorum bonorum spem erigant; illi autem con-
fusionem passuri. Sunt et hi præterea exsultaturi, cum hæc eos adipisci contigerit: illi autem istos intuitentes non corpore laboraturi (hoc enim par-
uum est), sed corde dolorem experturi; cum iudex eos pro meritum ratione compensabit. Volunt tamen nonnulli eum se ad Iudeorum ingenium demittere; et ex iis justitiam definire, quibus eos beatitudinem censere animadvertibat. Omnem enim delectationem ventre metiebantur. Quo factum est, ut avertere statuens, istorum privationem proponat, monens ne nomen quidem istorum retineri; cum sint in sortem illorum justii admissi, quibus et sors ipsa, et patrium nomen relinque-
tur. Quod deinde in saturitate addidit; in odium significavit, **743** usitato Scripturis loquendi ge-
nere: quale illud fuit, cum factos esse sibi in saturitatem prædixit¹⁷. Parit enim fastidium et aversionem satietas. Eritis igitur, inquit, abomi-
natio, etiam filii nuncupati: justii autem, populus sanctus, gens electa, regale sacerdotium, sicut apud Petrum legimus¹⁸. Atque hæc quidem, si ad

¹³ Joan. vi, 51. ¹⁴ ibid. iv, 13; vii, 57. ¹⁵ Isa. i, 11. ¹⁶ I Petr. ii, 9. ¹⁷ Dent. xxvii, 9. ¹⁸ Osee ii, 21.

VARIAE LECTIONES.

• **A.** ἰσ. κληρονομῆσαι τὸ ἔσθιο. **B** γρ. διώσειν. **C** γρ. πάντας τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ ὑποδείκνυμενος. **D** γρ. ἐπείγει. • **α**ρ. ὅτι.

Est vero notandum quo loco in saturitatem habemus, in juramentum cæteros transtulisse; tanquam deprecari juramento soleamus, ne ea patiamur, quæ inmaniter alios exercere videmus, quorum aliquis etiam nomen qui dicitur, aversatur. Quod autem eos esse interfecturum Dominum adjicit, tanquam de extremo malorum omnium usurpavit; nec tam animæ separationem a corpore, quam Dei, vitæque immortalis privationem significavit. Atque hæc quidem vobis, inquit, eventura sunt; cæteris autem: *Qui mihi serviunt*, qualibet e gente sint, ea quæ promissa sunt. Quod si etiam quinam ii sint, scire vultis; *nomen* quidem ipsum non est quod adhuc nuntiari vobis exspectetis: sed nosse satis fuerit, fore nomen novum, nec ulli unquam inditum, cui aucto et multiplicato benedicetur supra quamlibet benedictionem corpoream. Reponent vero et ipsi Deo benedictionem, a quo sibi fuerit benedictum; in quo facta sunt nova omnia, cultus, vita, et nomen. Eum namque spiritu et veritate adoramus, et colimus; in vitæ rursus evangelicæ novitate, ad Christum accedimus, et ab eo Christiani nominis appellatione, veluti corona redimimur; in quorum vicem fructum illi labiorum, linguæque benedictiones reponimus. Imo ad fidem etiam, quæ juramento efficitur, si postulat necessitas, eundem adhibemus; juxta quod, Dominum Deum nostrum adorare, eumque unum colere, et in nomine ipsius jurare, præcipit ²³. Putant **744** ipsis promissa est, hoc loco significari: sed quia gentes esse appellatas.

Notabis porro locum istum usque ad, Deo vero, C ita Aquilam interpretari: *Et servos vocabit nomine alio, quo qui est benedictus in terra, benedicetur confirmatus*. Symmachum autem sic: *Servos autem suos appellabit nomine alio, in quo qui benedictus est in terra, benedicetur in Deo. Amen*. Cum ii igitur, qui falso dii nuncupantur, liberati fuerint, Deum rerum sui Salvatoris opera agnitori sunt, et quem misit Dominum Jesum Christum. Quod ubi contigerit, obliviscentur tribulationis, quam patiebantur, cum dæmonas malos colerent; quibus præter alias hostias, suos etiam liberos mactare jubebantur ²⁴. Accedebat porro et illud, quod, ut neglectorum vitarent insidias, quibus Dei auxilio destitutos exercebant, innumeris immolabant. Non desunt tamen, qui Israelitas non ea passuros esse amplius, quæ cum impietatem colerent, significari putent: sed magnam adeo fore in melius conversionem, ut elementa etiam mutari videantur. Apparent enim lætis pulchriora et lucidiora omnia, aliis in cœli luce etiam meridiana cæcipientibus. Vel id ideo dicit, quod cum alias antea, cælum ipsum terramque intuerentur, creaturam potius quam Creatorem colebant ²⁵: quæ jam nova conspiciant, cum

Τὸ δὲ, εἰς πλησμενίην, εἰς ἔργον ἐξέδωκεν αἱ λοιποὶ, εἰσθότων ἡμῶν ὄρκον ποιέσθαι, τὸ μὴ παθεῖν, ὅπερ οἱ ἀνέχοντα πάσχοντες, ὧν τις καὶ τοῦ νομοῦ λεγόμενον ἀποτρέπεται. Ὑμᾶς δὲ ἀνελὶ Κύριος· ὃ δὴ τῶν κακῶν ἔσχατον, οὐ τοσούτον τημαῖον ψυχῆς ἀπὸ σώματος χωρισμόν, ὅσον στέφανον Θεοῦ, καὶ τῆς ἀθανάτου ζωῆς. Ταῦτα μὲν οὖν ἔπει, τοῖς δ' ἐμοὶ δουλεύουσιν, ἐξ οὗτου τύχῳσιν ἐθνος, τὰ ἐπηγγελέμενα. Κἂν μαθεῖν τίνας εἰεν ἐλέστε, τοῦτομα μὲν οὐπω λελέξεσται, ἀρχαὶ δὲ γινώσκει μόνον, ὅτι ἔσται καιρὸν, μηδενὶ πῶς τελέν· ὃ εὐλογηθήσεται αὐξανόμενον καὶ πληθυνόμενον ὑπὲρ πάντων σωματικῆν εὐλογίαν. Ἀντευλογήσονται δὲ καὶ αὐτοὶ τὸν αὐτοῦ Θεὸν εὐλογήσαντα, ἐν ᾧ γέγονε πάντα καιρὰ, λατρεῖς, καὶ ζωὴ, καὶ ὁνομασία. Τελούμεν γὰρ αὐτῷ τὴν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προσκύνησιν, καὶ λατρείαν, καὶ ἐν καιρότητι ζωῆς εὐαγγελικῆς πρόσκειμεν τῷ Χριστῷ, καὶ τὴν ἀπ' αὐτοῦ κλήσιν, ὥσπερ τινὰ στέφανον ἀναδοόμενοι, Χριστιανοὶ χρηματίζομεν. Ἀνθ' ὧν καρπὸν χειλέων καὶ γλώττης αὐτῷ προσκομίζομεν τὰς δοξαολογίας· κἂν εἰ γένοιτό πως ἀνάγκη, τῆς δι' ἔργων πίστεως αὐτὸν προβαλλόμεθα κατὰ τὸ, Κύριον τὸν Θεὸν σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις, καὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ὁμῇ. Τινὲς δὲ φασιν ὅτι ἐνομα καιρὸν, ὡς τοῖς πατριάρχαις αὐτοῖς ἐπαγγέλλεται, μὴ πεισθέντων δὲ, τοῖς ἔθνεσι τὸ καιρὸν Χριστιανῶν ὁπέδωκεν ἐνομα.

nonnulli nominis novitatem, qua ratione patriarchis non crediderunt, recenti Christianorum nomine

Τὸ δὲ ῥητὸν, μέχρι τοῦ Θεοῦ τὸν ἀληθινόν, ὃ μὲν Ἀκύλας οὕτως ἐρμήνευσε· Καὶ τοῖς δούλοις καλέσει ἐνομα ἔτερον, ᾧ εὐλογημένος ἐν τῇ γῇ εὐλογηθήσεται πεπιστωμένος. Ὁ δὲ Σύμμαχος· Τοῖς δὲ δούλοις αὐτοῦ καλέσει ἐνομα ἔτερον, ἐν ᾧ ὁ εὐλογημένος ἐπὶ τῆς γῆς εὐλογηθήσεται ἐν τῷ Θεῷ. Ἀμύηρ· Ἀπαλλαγέντες οὖν τῶν ψευδῶν ἡρώων Θεῶν, γινώσκονται παρὰ τοῦ Σωτῆρος αὐτῶν τὸν ἀληθινὸν Θεόν, καὶ ὃν ἀπέστειλεν Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν. Ὅσπερ γεγονότος, ἐπιληθήσονται τὴν ὀψίνην, ἣν ὑπέμενον τοῖς πονηροῖς λατρεύοντες δαιμόσι, ὅτεν καὶ τὰ τέκνα πρὸς ταῖς ἁλλαῖς θυσίαις ἐπιταττόμενοι. Προσῆν δὲ καὶ τὸ ἀναριθμήτως θύειν, διὰ τὴν ἐκ τῶν ἡμελημένων ἐπιβουλὴν ἐνεργούσαν κατὰ τῶν σχέπην οὐκ ἐχόντων τὴν ἐκ Θεοῦ. Τινὲς δὲ τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ εἰρησθαί φασι τὸ μετέπειτα ποιεῖσθαι, ὅπερ ἀσεβούντες ὑπέμενον. Τοσαύτη δὲ ἡ πρὸς τὸ κρεῖττον ἔσται μεταβολή, ὡς καὶ τὰ στοιχεῖα μεταβληθῆναι δοκεῖν. Τοῖς γὰρ χεῖρουσι πάντα φαιδρότερα φαίνεται, τῶν ἐν σοὶ καὶ ἐν σταθερᾷ μεσσηρία σκοτοδινημάτων. Ἡ ὅτι ἄλλως πρότερον ὄρονται τὸν οὐρανόν, καὶ τὴν γῆν, ἐσέβοντο τὴν κτίσιν παρὰ τὸν κτίσαντα· νῦν δὲ καιρὰ ταῦτα βλέπονται ἡνίκα Θεοῦ γινώσκονται δημιουργήματα. Διὸ φησὶν

²³ Deut. vi, 13; Matth. iv, 10. ²⁴ Psal. cv, 57.

²⁵ Rom. i, 25.

VARIE LECTIONES.

¹ γρ. ἰσ. οὐρανῷ.

ὁλκῆται μεμνησονται τῶν προτέρων, τὰς δόξας, ἃς ἔχον, ὡς περὶ θεῶν ἀποβάλλοντες. Ἀγαλλίσματα δὲ, ψῆσιν, εὐρήσουσιν ἐν αὐτῇ, δηλαδὴ τῇ νύκτι Ἱερουσαλήμ, Ἐκκλησίᾳ, περὶ ἧς ἐπιφέρει· αὐτὴ γὰρ τὸ ἀγαλλίσμα, καὶ ἡ καθαρὰ θεοσέβεια ἔσται αὐτοῖς Ἱερουσαλήμ. Ἡ δὲ Ἐμμανουὺς εὐφροσύνην θήσω τῇ Ἱερουσαλήμ, ἐνευφραινόμενος τῷ λαῷ, ᾧ τὸ καινὴν ὄνομα κατεπήγγελται.

Τοιαῦτα γὰρ πράξει τούτων ἡ πολιτεία, ὡς μηκέτι κλάσεις ἐν αὐτοῖς ἀκούεσθαι κλαυθμοῦ καὶ κρυψῆς ἀξίας. Ὡς ἐκ διαβολῆς δὲ τῆς αἰσθητικῆς Ἱερουσαλήμ ὑφαίνει τὸν λόγον, ἧς οἱ ἡγούμενοι μετὰ δώρων κρινόντες ἀδῶν κατεψηφίζοντο, μετὰ κρυψῆς αὐτοὺς θρηνεῖν ἀναγκάζοντες, περὶ ἧς Ἱερεμίας φησὶν· « Ὡ πόλις ψευδῆς, ὅλη καταδυναστεία ἐν αὐτῇ, » καὶ τὰ ἐπόμενα, Καὶ ἄλλος δὲ φησι προφήτης· « Ἐκονδύλιζον εἰς κεφαλὰς πτωχῶν, καὶ ἔδδον ταπεινῶν ἐξέκλιναν. » Ἡ δὲ Χριστοῦ Ἐκκλησία τούτων ἀπῆλλαται, ἐν ἧ ὅκ ἔσται ἄωρος, καὶ πρεσβύτης, ὅς οὐκ ἐμπλήσει τὸν χρόνον αὐτοῦ. Ἄωρον μὲν τὸν ἐξ ἐθνῶν λέγει λαβόν, περὶ οὗ φησι καὶ Δαβὶδ· « Ὁ λαὸς ὁ κτιζόμενος αἰνέσει τὸν Κύριον. » Οἷς καὶ Παῦλος φησιν· Ὡς ἀρτιγέννητα βρέφη τὸ λογικὸν καὶ ἄδολον γάλα ἐπιποθήσατε. Πρεσβύτερον δὲ, τὸν ἐκ περιτομῆς, ὡς τῷ χρόνῳ κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν πρεσβύτερον, ἐν ἧ οὐκ ἔσται ψῆσιν οὐδετέρου διαφορά. Πάντες γὰρ ἔσονται τέλει, εἰς μέτρον ἡλικίας ἀναβαίνοντες τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ. Τοῦτο γὰρ ὁ ἑκατοστὸς παρίστησιν ἀριθμὸς, ὅτε καὶ ἡ κατὰ νόμον τελείωσις ἀνόντης ἔσται τοῖς ἔχουσιν, εἰ μὴ Χριστῷ προσέλωσιν διὰ πίστεως, ἐν ἧ βαπτισθέντες τοὺς ἐκ τῆς ἀμαρτίας ἀποτριβόμεθα μολυσμούς. Οὐκοῦν κἂν εἴ τις ἑκατὸν ἐτῶν ὑπάρχων τὴν ἐν νόμῳ λαβὼν τελειότητα, καὶ τελειώσας ἀμαρτωλὸς, τὴν ἐν Χριστῷ μὴ προστεχόμενος πίστιν, ἔσται ἀπικατάρατος, ταῖς τοῦ νόμου παραβάσεσιν ἐνοχος ὢν, ἐν ᾧ μηδεὶς τοσούτον κατώρθωσεν, ὡς ὑπὸ παράβασιν μὴ πεσεῖν. « Πάντες γὰρ, φησὶν, ἥμαρτον, καὶ ὑστεροῦνται τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, δικαιούμενοι δωρεὰν τῇ αὐτοῦ χάριτι. » Τοιγαροῦν ἐν τῷ νόμῳ Παῦλος τελειωθείς, σκύδαλα ἡγῆσατο, καὶ ἐν νόμῳ, ἵνα Χριστὸν κερδάνῃ, καὶ εὐρεθῇ ἐν αὐτῷ μὴ ἔχων τὴν ἑαυτοῦ δικαιοσύνην, τοῦτ' ἔστι τὴν ἐν νόμῳ, ἀλλὰ τὴν διὰ πίστεως· Ἰησοῦ Χριστοῦ. Καὶ τοῦ Ἰουδαίου μεμψόμενος λέγει· « Ἀγνοοῦντες γὰρ τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην, καὶ τὴν ἰδίαν βουλούμενοι στήσαι, τῇ δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑπετάγησαν. Τέλος γὰρ νόμου Χριστὸς εἰς δικαιοσύνην παντὶ τῷ πιστεύοντι. » Καὶ πάλιν· « Εἰδότες δὲ, ὅτι οὐ δικαιούται ἄνθρωπος ἐξ ἔργων νόμου, ἐάν μὴ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡμεῖς εἰς Χριστὸν πεπιστεύκαμεν. » Διὸ κατὰ Χριστὸς ἐλέγη τῆς τοῦ νόμου κατάρας βυόμενος, ἐν ᾧ ἔστι τὸ, « Ἐπι-

Dei opera agnoscant, qua de causa priorum non esse recordaturos amplius adjecit; ut quas de illis, tanquam diis habebant, opiniones abjicerent. Adjecit etiam exultationem esse in ea inventuras, ut regentem Jerusalem, id est, Ecclesiam, significaret; de qua intelligens, ipsam illis exultationem, purumque cultum Jerusalem fore significavit. Vel se facturum lætitiā suam Jerusalem affirmat, qui populo delectetur, cui 745 recens nomen a se promissum sit.

Tantum enim effecturam istorum vitæ rationem, ut nullæ amplius in eis fletus et clamoris actiones audiantur. Tanquam vero subjectam sensibus Jerusalem accuset, sermonem accommodat, in qua qui juri dicendo præseiebantur, muneribus corrupti innocentes condemnabant, ad fletum et clamorem adigentes; de qua sunt et ista Jeremie: O civitas mendax, nulla non oppressio in ea²⁷, ceteraque deinceps. Et propheta alius: Feriebant capita pauperum, et viam humilium declinabant²⁸. At istis Christi liberata est Ecclesia: in qua non immaturum, non senem, qui tempus suum non implet, futurum ait. Quo loco, immaturi nemine, gentium populum intelligit; ut et David populum qui creatur, laudaturum Dominum affirmat²⁹. Et Petrus etiam, ubi sicut modo genitos infantes rationabile lac, et sine dolo concupiscere præcipit³⁰. Intelligit porro senis appellatione, Judæum, veluti tempore superiorem, habita ad Ecclesiam ratione, in qua neutrius discrimen aliquod fore significat. Erunt enim perfecti omnes, ad mensuram ætatis plenitudinis Christi proveci³¹, id ipsum siquidem uterque significat numerus; quo tempore et ipsa secundum legem perfectio possessoribus suis futura est inutilis, si non ad Christum per fidem accedant; in qua baptizati, sordes eas, quibus inquinamur, eluimus. Si quis igitur centum annorum perfectionem legis adeptus, peccator etiam moriatur fide in Christum destitutus; erit maledictus, qui legis transgressionibus obstringatur; in qua nemo tam strenue unquam versari potuit, ut in eam non impingeret. Omnes enim, scribit Apostolus, peccaverunt, et egent gloria Dei, justificati gratis per gratiam ipsius³². Indeque factum est, ut is in lege perfectus, ea, quæ in lege essent, stercora putaret, ut Christum lucrificeret, et non inveniretur suam id est, legalem, habens justitiam; sed illam, quæ ex fide est, per Jesum Christum³³. Accusat vero et Judæos his verbis: Ignorantes enim justitiam Dei, et suam quærentes statuere, Dei non sunt 746 subjecti. Finis enim legis, Christus; ad justitiam omni credenti³⁴. Et rursum: Scientes autem, quoniam non justificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Jesu Christi; et nos in Christum credidimus³⁵. Quo factum est, ut maledictio

²⁷ Jerem. xiv, 44. ²⁸ Amos v, 41. ²⁹ Psal. ci, 19. ³⁰ I Petr. ii, 2. ³¹ Ephes. iv, 15. ³² Rom. iii, 25. ³³ Philipp. iii, 8, 9. ³⁴ Rom. x, 3, 4. ³⁵ Galat. ii, 16.

Christus appellatus sit, qui legis *maledictione* liberavit; in qua leguntur et ista: « Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus, quæ scripta sunt in libro legis, ut faciat ea ³⁶. »

Non desunt tamen, qui, quod non futurum ibi *immaturum*, et *senem*, dixit, ita explicant, ut putent resurrectionis participes fore perfectos, animisque validos; tanquam nihil inchoatum, nihil puerile, nihil vietum habituri sint: sed sint integre ætatis omnes, tanquam eodem tempore resurrectionem regenerationemque unam adepti. Perfectus igitur, qui salutem adeptus est, juvenis fuerit, ejusdemque eum ætatis habuerit, qui periit. Simul enim atque omnes excitati fuerint, salute, vel pœniæ, distinguuntur, aliis, qui in nequitia perfecti sunt, *maledictis*, suisque *peccatis morientibus*. Quo tempore et omnes, quas sibi quique suis *operibus* mansiones prepararunt, habituri sunt, suisque laboribus fruituri, propriis videlicet *fructibus* nutriti, neque verentes amplius, ne *alteri* suos *labores* illis auferant. Degent enim in perpetua vitæ felicitate, *secundum dies ligni vitæ*; quibus verbis promissiones factas in paradiso adimplendas esse, eumque, qui illarum particeps fuerit, facturum se immortalem, nec vetustate deficientem significat: aut alia rursus migratione *labores suos* aliis non esse relicturos. Sunt tamen qui ista ad prioris adventus tempora retulerint, quibus pace omnes et indulgentia frui illos contigit, qui in Christo per fidem *maledicti*, non sunt hostibus amplius et calamitatibus propter impietatem, ut prisci, traditi, neque *laborum suorum* damna ulla passi, sed qui spiritualibus recte factorum suorum deliciis indulserunt, quos nullus concessa apud Patrem mansionem sit abacturus, quippe qui vitæ beatitudine, tiantur.

Sequitur deinde: **Et 747 opera laborum non veterascent**; quibus verbis immutabilem vitæ viam habituros esse significat. Quæ enim legis fuit, quia umbram habuit, a figuris ad veritatem transiit; quæ autem a Christo est, quia vera est, mutationem non sentit: ea, quæ non *veterascent*, hoc loco perennitatem significante, quod illi minime habuerunt. Sunt enim ista ad Christum: « Justitia tua, justitia in æternum, et lex tua veritas ³⁷. » Ista porro Deus promittit, non quibuslibet; imo nec iis, qui *vocantur*; sunt enim vocati multi, pauci vero electi ³⁸. Quo fit, ut *electos suos in vanum non esse laboraturos* adjiciat. Qui enim Judæis olim præerant, cum mandata hominum docerent ³⁹, patres illi quidem doctrinæ ratione sese præstabant, sed in *vanum et maledictionem*. Quibus effectum est rationibus, ut miseros esse eos Salvator affirmavit ⁴⁰, qui mare et terram circumire non dubitarent, ut

κατάρατος πᾶσι. ὅς οὐκ ἐμμένει πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ, τοῦ ποιῆσαι αὐτά. »

Τινὲς δὲ τὸ. Οὐ μὴ γένηται ἐκεῖ ὄψος, καὶ ἀρεσθῆτης, οὕτως ἐξηγήσαντο. Πάντες γὰρ τυγχόντες τῆς ἐμῆς ἀναστάσεως, ἔσονται τέλειοι, καὶ τὰς ψυχὰς ἀκμαῖοι, ὡς μηδὲν ἀτελές τε καὶ νήπιον, μήτε δὲ γεγηρακὸς εἶναι, ἡλικιωταὶ δὲ πάντες, ὡς ὅψ' ἕνα καιρὸν τευζόμενοι τῆς ἀναστάσεως, καὶ μιᾶς παλιγγενεσίας μεθέξοντες. Τέλειος οὖν ὁ σωζόμενος ἔσται νέος, καὶ τῆς αὐτῆς ἡλικίας ἕξει τὸν ἀπολλόμενον. Ἄλλα γὰρ πάντες ἀναστάντες, σωτηρίᾳ καὶ κολάσει διατρεθῆσονται, τῶν ἐν κακίᾳ τελείων καταράτων ἐσομένων, καὶ τῇ ἰδίᾳ τελευτῶντων ἀμαρτίᾳ. Ὅτι καὶ πάντες, ἃς διὰ τῶν ἔργων ἑαυτοῖς προσέξεναν, κομιδῶνται μόνως, καὶ τῶν ἰδίων ἀπολαύσονται πόνων, καρποὺς ἰδίους ἢ τρεφόμενοι, μηκέτι δεδιότες μήπως ἀλλότριον τοῦς πόνοις αὐτῶν ἀφαρπίσσονται. Ἐν ἀτελευτήτῳ δὲ διδάξουσιν εὐζωίᾳ, κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ ἔθλους τῆς ζωῆς· ὃ καὶ δηλοῖ τὰς ἐπαγγελίας ἐν τῷ παραδείσῳ γενήσεσθαι, καὶ τὸν τυγχόντα τούτων ὑπάρξαι ἀθάνατον, μὴ παλαιούμενον· ἢ ἑτέραν αὐτοῖς μετὰστασιν ἐτέροις τοῖς ἑαυτῶν καταλιπόντες ἰ πόνοις. Τινὲς δὲ καὶ ταῦτα τῷ καιρῷ τῆς πρώτης ἐπιδημίας ἀπέδωκαν, ὅτε πάντες εἰρήνης ἀπολαύουσι, καὶ γοησιότητος, οἱ ἐν Χριστῷ διὰ πίστεως *κατηραμένοι*, μηκέτι πολέμοις καὶ σύρφορσις δι' ὁσέθειαν, ὡς οἱ πάλαι, παραδιδόμενοι, μήτε ζημίαν ὑπομένοντες τῶν αὐτοῖς *πεπονημένων*, πενματικῶς ἐντροφῶντες δὲ τοῖς ἑαυτῶν κατορθώματι. Οὐδ' οὐδεὶς ἀπελάσει τῆς πρὸς τῷ Πατρὶ διδομένης μόνης ζωῆς ἔχοντας χάριαν, κατὰ τὴν πρὸ τῆς Ἀδὰμ παραβάσεως.

qualis ante Adami transgressionem fuit, potentior.

Καὶ τὰ ἔργα, φησὶ, τῶν πόνων αὐτῶν οὐ παλαιώσουσιν· τοῦτ' ἔστιν, ἀμετάβλητον ἔξουσιν τὴν πᾶν πρακτέων ἐδὼν. Ἢ γὰρ νομικῇ, σκιδώδης οὖσα, μεταβολὴν ἐκ τύπων εἰς ἀλήθειαν ὑπεδέξατο. Ἢ δὲ κατὰ Χριστὸν δόξας, ὡς ἀληθῆς, ἀμετάβλητος· τῆς μὴ παλαιότητος ἰ ἐνταῦθα τὸ διηνεκὲς δηλούσης, ὅπερ οὐκ ἔσχον ἐκεῖνοι. Πρὸς γὰρ Χριστὸν εἴρηται τὸ, « Ἢ δικαιοσύνη σου, δικαιοσύνη εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ὁ νόμος σου ἀλήθεια. » Ταῦτα δὲ Θεὸς οὐ τοῖς τυχοῦσιν ἐπαγγέλλεται, οὐ δὲ τοῖς κλητοῖς. Πολλοὶ γὰρ κλητοὶ, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί· δι' ὅπερ ἢ φησὶν· Οἱ ἐκλεκτοὶ μου οὐ κοπιᾶσονται εἰς κενόν. Οἱ γὰρ πάντες τῶν Ἰουδαίων καθηγῆται, διδάσκοντες ἐν τῷ αἵματι ἀνθρώπων, πατέρες μὲν γέγονον κατὰ μάθησιν, ἀλλ' εἰς κενὸν καὶ κατάρα. Διὰ ταλανίζων αὐτοῖς ἔλεγεν ὁ Σωτὴρ· ὅτι Ἡριάγετε τὴν θάλασσαν καὶ τὴν ξηρὰν, ποιῆσαι ἕνα προσήλυτον. Καὶ ἐὰν γένηται, ποιεῖτε αὐτὸν υἱὸν γεέννης. Οὐχ οὕτως οἱ τοῦ

³⁶Deut. xxvii, 26; Galat. iii, 10.

³⁷Psal. cxviii, 142.

³⁸Matth. xx, 16.

³⁹Isa. xlix, 13.

⁴⁰Matth. xxiii, 13.

VARIE LECTIONES.

^a γρ. καρποὶ ἰδίου.

^b γρ. καταλιπόντας.

^c γρ. παλαιούσης.

^d γρ. διόπερ.

Χριστοῦ. *Σπέρμα γάρ εὐλογημένον ἔσται τὸ Ἀ σπέρμα αὐτῶν.*

unum proselytum facerent, ubi autem effecissent gehennæ filium reddere. At est alia Christi futura conditio. *Erit enim semen eorum benedictum.*

Τινὲς δὲ καὶ τοῦτο κατὰ τὴν παλιγγενεσίαν ἐδέξαντο. Εἰ γάρ τινες ἔσονται τότε κόποι, σωτήριοι, καὶ λίαν ἡδέεις, οἷους ὑπομένουσιν ἄγγελοι. Ἀλλὰ μισθὸς αὐτοῖς θησαυρίζεται. Οὐδὲ τὰ γεννήματα αὐτῶν εἰς κατάραν, τοῦτ' ἔστιν οἱ λογισμοὶ, καὶ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων δὲ νοήσωμεν, ὧν καρπὸς ἡ καθόλου τῆς γῆς Ἐκκλησία, καὶ τέκνα τὰ διὰ τῆς τοῦ λουτροῦ παλιγγενεσίας παράθεσιν ἔχει πρὸς τὰ ἐξ Ἀδάμ, οὗ πρὸς τὴν γυναῖκα λέλεσται τὸ, « Ἐν λύπαις τέξῃ τέκνα » κατὰ σάρκα γὰρ ἐγέννων τὸ δὲ σπέρμα τῶν ἀποστόλων εὐλογημένον, ὃ κατέσπειραν ἐν πάσαις ταῖς Ἐκκλησίαις, οἷς δὴ καὶ λέλεσται. Πρὶν κεκράξαι αὐτοὺς, ἐπακούσονται αὐτῶν. Ὅπερ ἐγίνετο θαυματουργούντων αὐτῶν ἐν ταῖς πράξεσιν εἰς ἐπιστροφὴν τῶν καλουμένων εἰς πίστιν, ὅτε πάντες οἱ πρὶν ἀρπακτικοὶ τε καὶ θηριώδεις τὴν αὐτὴν εἶχον ἐν Ἐκκλησίᾳ τοῖς ἡμέροις τροφῇ, Γραφὴν τὴν θείαν νεμόμενοι. Καὶ τις ἰώδης τρόπος ἔχων, τούτου παυσάμενος τροφὴν ἐτρέφετο λογικὴν, ἀντὶ γῆς. Τοιοῦτοι δὲ γεγονότες, πῶς ἔτι βλάπτειν ἠδύναντο; Ἔστι δὲ διὰ τούτων καὶ τῶν δύο λαῶν νοεῖσθαι τὴν εἰς ἐν συνδρομήν. Τὰ μὲν γὰρ ἱερὰ ζῶα, καὶ θυσίαις κατὰ τὸν νόμον ἀρμόδια, σημαίνει τὸν Ἰσραήλ. Τὰ δὲ ἀνέρα, καὶ θηρία, τοὺς ἐθνικοὺς ὁμοῦ τρεφόμενους τὰ τε θεία μαθήματα, καὶ τὸν οὐράνιον ἄρτον. Τήρει δὲ, ὡς οὐκ εἴρηται, τὰ ἡμέρα τῆς τῶν θηρίων μεθέξειν τροφῆς, ἀλλὰ τούναντίον. Ἀκολουθεῖν γὰρ ἔδει τὰ χεῖρω τοῖς κρείττοσιν, ὡς τοῖς ἀποστόλοις τὰ ἔθνη. Πρὸς δὲ τοὺς οἰομένους τὰ ἔθνη τούτων τυχεῖν Ἰουδαίους ἐν τῇ παλαιᾷ Ἱερουσαλὴμ, ἐροῦμεν ὡς οὐδαμοῦ αὐτῶν ἐν τούτοις ἐπ' ἀγαθοῖς μνήμη, ἀλλ' ἀσεδημάτων ὕνειδιςμοι. Τί δὲ τὸ ἀναγκαῖον ἐν τῷ ἀγίῳ εἶναι θηρία τυχεῖν; Ἡ πῶς τοῦτο θείας ἄξιον ἐπαγγελίας; ἔρως δὲ μνηστὴς ἀγίου φησὶν. Ὁ οὐρανὸς μοι θρόνος, καὶ τὰ ἐπ' αὐτῷ. Δι' ὧν προδύλως παραινέται τὴν ἐπὶ γῆς Ἱερουσαλὴμ, [τὴν] ἀκόλουθον τοιαύτην εἶναι φαντάζεσθαι. Καὶ λαὸν γὰρ καινὸν ἔφη, καὶ ὄνομα καινόν. Ἄλλως τε καὶ εἶπεν οὐ μὴ μνησθῶσι τῶν προτέρων ἔτι. Διὰ δὲ τῶν ἐξῆς, καὶ τὰ ἰθυσίας αὐτῶν ἀποστρέφεται, δι' ὧν ἐνόμιζον εὐσεβεῖν, τὸν ταπεινὸν, καὶ ἡσύχιον μόνον ἀποδεχόμενος. Πρὸς δὲ τὸ παρὸν ῥητὸν ἔφασάν τινες, ὡς ἱκανῶς μυσταγωγήσας τοὺς ἐθνικοὺς, μελλίσταται λοιπὸν ἐπ' αὐτὸν ἦδη τὸν Ἰσραήλ, ἀποψῶν αὐτὸν τῆς σκιάς.

nomenque novum habituram monuit; quodque alias Per ea porro, quæ sequuntur, et eorum sacrificia aversatur; per quæ se pioexistere putabant, cum humilem tantum et quietum amplectatur. Ad hæc autem verba non desunt, qui moneant, ubi ethnicos satis mysteria docuisset, deinceps ad ipsum continuo Israel transisse, ut eum umbra liberare!

ΚΕΦΑΛ. ΕΣΤ'.

α'-δ. Οὕτως λέγει Κύριος· Ὁ οὐρανὸς μοι θρόνος, καὶ ἡ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου. Ποῶν

Sunt nonnulli tamen, qui ista etiam ad regenerationem referri voluerunt. Si enim, inquit, tunc temporis labores aliqui futuri sunt, salutares ii et jucundi valde, quales angeli perferunt, futuri sunt: quibus sua merces reconditur. Neque vero quæ ipsi *generabunt*, id est quæ animo parturient, *maledictionem* passura sunt: etiamsi de apostolis intelligamus; quorum *fructus* ipsa est orbis universi Ecclesia, et filii, qui per lavacri regenerationem editi, comparisonem habent cum Adamo prognatis, cujus uxori non sine dolore liberos suos esse parituram nuntiatum est ⁴¹. *Generabit enim secundum carnem.* At est benedictum semen apostolorum, quod in Ecclesiis omnibus ii *seminant*; quibus *antequam clamarent a se exaudiri* iri pollicitus est Dominus. Quod eo tempore præstitit, quo patris, ut Actorum narrat historia ⁴², in eorum conversione, qui ad fidem vocabantur, miraculis, qui prius rapaci et **748** ferino more vivebant, eodem omnes *cibo*, id est, Scriptura sacra cum cicuribus et mansuetis, in Ecclesia, pasci contigit. Imo et qui moribus erant venenatis, iisdem depositis non terra amplius, sed rationali cibo nutriebantur. Ejusmodi autem cum abierint qui nocere jam valeant? Est vero per isthæc etiam duorum populorum concursus in unum significatus. Sacris enim animalibus, et ad sacrificiorum usum secundum legem congruentibus, Israellem significavit; ut per profana et fera, gentes ipsas, quæ in sacris *simul* disciplinis, cœlestique pane *nutriuntur*. Observa autem, ut quæ mansueta sunt, ferorum alimenti participia fore non dixit; sed contra. Decuit enim quæ deteriora sunt, ea sequi, quæ præstantiores essent conditionis; ut gentes apostolos. Ut autem iis respondeamus, qui de Judæorum numero, gentibus ista in vetere Jerusalem contigisse arbitrantur: dicemus eorum hic nullo modo in bonorum ratione mentionem fieri, sed impietates exprobari. Deipde, qui erat necesse in monte sancto feras esse? aut quo pacto fuerit istud divina promissione non indignum? facta porro *sancti montis* mentione, *cælum* ipsum, et quæ in eo sunt, *sedem sibi esse* adjicit: quibus verbis Jerusalem, quæ in terris est, aperte respuit; quam ideo talem haberi non fuerit incongruum, quod *populum recentem, priorum non esse recordaturos* amplius affirmavit.

CAP. LXVI.

Vers. 1-4. Sic dicit Dominus: Cælum sedes mea, et terra scabellum pedum meorum. Quæ est ista

⁴¹ Gen. iii, 16. ⁴² Act. ii, 45.

VARIE LECTIOES.

¹ γρ. τὰς.

domus, quam ædificabitis mihi? et quis est iste locus requietionis meæ? etc.

Est vero humano more locutus, cum *sedis et scabelli* nomina usurpavit. De *sacrificiis* vero ipsis non dissimiliter locutus est et David, ubi in hæc verba ait: « Si esuriero, nonne dicam tibi? meæ siquidem sunt omnes feræ agri⁴³, » et quæ deinceps. At propheta, rejectis repudiatisque sacrificiis, evangelicam legem **749** (*humilitate, et tremore, etiam præpositis*) introducit. Est autem animadvertendum, scribi non, *iniquus autem*, ut cæteris placet, sed, *qui immolat bovem*.

Adjicit deinde Israelis, quantumvis primogenitus sit, rejiciendi causam; cum *vias suas* eos *elegisse* dicit, qui in rebus necessariis injustos se iudices præbuerunt, quos duci Christo parere oportuit. Deinceps, quia ad veterem etiam impietatem, et *abominaciones* rediisse ait; et se quoque *illusiones eorum*, id est, illudentes ipsis et insultantes Romanos, *electurum* ea de causa significat; quod, ut etiam antea dictum est, *vocati non attenderint*. *Vocatos* autem fuisse vel istis constiterit, ubi ait: « Accedite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis; et ego reficiam vos⁴⁴. » Cæterum quæ de animis dicta sunt, ad diuturnæ vitæ tempora referri simpliciter arbitrantur nonnulli; si leges eos observare contingat. Ita enim et regionem habituros esse inexpugnabilem, et fructus, tanquam in hortis, perpetuo vigentes: quæ cum essent prædicta, propter eorum incredulitatem, ideo non contigerunt, quod penitentibus promitterentur. Futurum enim est, inquit, ut eorum, qui crediderunt, *semen benedicatur*: Imo et pacem colant vobiscum, et secum, feræ ipsæ. Præterea, quod *cælum sedem suam* esse dixit, in sanctis requiescere se demonstravit. Quod deinde *terram esse scabellum pedum suorum*, sic ea, quæ minime sancta sunt, in sua se habere potestate significavit. Quia autem tribus duæ cum dimidia, non operum suorum et pietatis, sed templi Dei virtute, expugnationem se esse vitaturas arbitrabantur, ista non sibi, sed illis conducere demonstrat, ut cum legalibus inhæserint, non indignos se præstent, qui in ipsis habitet. Aversari se præterea hostias significat, quæ ab animi rectitudine non proficiunt. Solent enim qui voluntatibus suis obsequuntur, et ad idola procumbunt,

750 *VERB. 5-14. Audite verba Domini, qui tremitis ad sermonem ejus. Dicite fratribus vestris, qui oderunt vos, et abominantur, ut nomen Domini glorificetur, ut appareat in latitia eorum, et illi confundentur. Vox clamoris de civitate, vox de templo, vox Domini retribuentis retributionem adversariis suis.*

751 Posteaquam iis nova fore omnia, promis-

⁴³ Psal. XLIX, 12, 10. ⁴⁴ Matth. XI, 28.

⁴⁵ γρ. ἀνατρέχειν. ⁴⁶ γρ. ὑπεξούσια.

οἶκον οἰκοδομήσεται μοι; καὶ ποῖος τόπος τῆς καταπαύσεώς μου; κ. τ. λ.

Ἀνθρωπίνως δὲ τὸ θρόνος, καὶ τὸ ὑποπόδιον εἴρηται. Περὶ δὲ τῶν θηρίων συμφώνως ψάλλει Δαβὶδ· « Ἐὰν πεινάσω, οὐ μὴ σοι εἴπω; ἐμὰ γὰρ ἐστὶ πάντα τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ, » καὶ τὰ ἐπόμενα. Ὁ δὲ προφήτης τὰς θυσίας ἀποδιδόντων, τὴν εὐαγγελικὴν εἰσήγαγεν πολιτείαν, τὸ ταπεινόν, καὶ πρᾶον, καὶ εὐλαδὲς προτίμων. Οὐ κείται δὲ κατὰ τοὺς λοιπούς, ὁ δὲ ἀνομος, ἀλλ' ὁ δὲ σφαδάζων μόσχον.

Τὴν δὲ τῆς ἀποβολῆς τοῦ Ἰσραὴλ αἰτίαν καὶ τοὶ πρωτοτόκου γεγονότος, ἐπάγει λέγων· Καὶ οὗτοι ἐξελέξαντο τὰς ὁδοὺς αὐτῶν, οὐκ ὀρθοὶ γεγονότες ἐν ἀναγκαίῳς πράγμασι δικασταί, δέον εἰσθγούμενῳ πειθαρχῆσαι Χριστῷ. Εἶτα καὶ πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἀνατρέχων ἡ ἀσέβειαν, καὶ τὰ βδελύγματα, φησὶ· Διὸ καὶ ἐκλέξομαι τὰ ἐμπαίγματα αὐτῶν· τοῦτ' ἐστὶ, τοὺς ἐμπαίζοντάς τε καὶ ἐμπαροινούντας αὐτοῖς, δηλονότι Ῥωμαίους. Ἡ δὲ αἰτία, διότι ἐκάλεσα αὐτούς, καὶ οὐκ ἐπήκουσαν μου, ὃ καὶ πρὸ τούτων ἐλέγετο. Ἡ δὲ κλήσις· « Δεῦτε πρὸς με πάντες οἱ κοπιῶντες, καὶ πεφορτισμένοι, καὶ ἡ ἀναπαύσω ὑμᾶς. » Τὰ δὲ περὶ τῶν ἐτῶν εἰρημένα, τινὲς ἀπλῶς εἰρησθαί φασιν ἐπὶ πολυχρονίῳ ζωῇ, εἴγε τοῖς αὐτοῦ νόμοις ἐμμένοντες. Καὶ τὴν χώραν γὰρ ἀπόρρητον ἔξουσιν, καὶ καρποὺς, ὡς ἐν παραδείσῳ· ἀειθαλεῖς, ἃ προβρῆθέντα διὰ τὴν αὐτῶν ἀπειθείαν οὐ γέγονεν. Μετανοοῦσι γὰρ ἐπήγγελλται. Πειθομένων γὰρ, φησὶν, εὐλογημένον ἔσται τὸ σπέρμα. Εἰρημεύσει τε πρὸς ὑμᾶς τὰ θηρία καὶ αὐτὰ πρὸς ἑαυτά. Τὸ δὲ ὁ οὐρανός μοι θρόνος, τοῦτ' ἐστὶν, ἀνάπαυσις τὰ ἅγια. Τὸ δὲ ἡ γῆ ὑποπόδιον, ὑπεξουσίαν καὶ τὰ μὴ ἅγια. Τῶν δύο δὲ ἡμίσεως φυλῶν οἰομένων διαφεύγειν τὴν ἄλωσιν, διὰ τὴν πρὸς τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' οὐ διὰ τρόπων ἀρετῆς, καὶ εὐσέβειας, δείκνυσιν ὡς οὐκ αὐτῷ ταῦτα, δι' ἐκείνους δὲ χρήσιμα, ὅπως τοῖς νομίμοις ἐμμένοντες, εἰεν ἄξιοι τοῦ αὐτὸν οἰκεῖν ἐν αὐτοῖς. Ἐπεὶ καὶ τὰς θυσίας ἀποστρέφομαι μὴ γινόμενας ἀπ' ὀρθοῦ λογισμοῦ. Ποιοῦντες γὰρ αὐτῶν τὰ θελήματα, καὶ προσκυνοῦντες εἰδώλοις, ἐμοὶ μετὰ τούτων προσέρχονται.

Πάντα καινὰ κατὰ τὸν καιρὸν εἰπὼν ἔσεσθαι τῶν ε'·δ'. Ἀκούσατε ῥήματα Κυρίου οἱ τρέμοντες τὸν λόγον αὐτοῦ. Εἶπατε ἀδελφοῖς ἡμῶν τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς, καὶ βδελυσσομένοις, ἵνα τὸ ὄνομα Κυρίου δοξασθῇ, καὶ ὁρθῇ ἐν τῇ εὐσεβείᾳ αὐτῶν, καὶ ἐκεῖνοι αἰσχυρῶν ῥημάτων. Φωνὴ κραυγῆς ἐκ πόλεως, φωνὴ ἐκ ναοῦ, φωνὴ Κυρίου ἀνταποδιδόντος ἀνταποδίδουσιν τοῖς ἀντικειμένοις, κ. τ. λ.

Πάντα καινὰ κατὰ τὸν καιρὸν εἰπὼν ἔσεσθαι τῶν

VARIÆ LECTIONES.

ἐπαγγελιῶν τοῖς ταῦτα προμαθοῦσι· κατὰ τὸν ἐν-
εστῶτα βίον, ἀκολουθῶν ταῦτά φησιν· Ἀκούσατε οἱ
τρέμοντες τοὺς λόγους αὐτοῦ, περὶ ὧν ἔφασκεν·
« Ἐπὶ τίνα δὲ ἐπιβλέψω, ἀλλ' ἢ ἐπὶ τὸν ταπεινὸν, καὶ
ἡσύχιον, καὶ τρέμοντά μου τοὺς λόγους; » οἷς εὐαγγελι-
κὸν παράγγελμα [δίδ]ωσιν οὐδὲν διαφέρον τοῦ· « Ἀγα-
πᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν· καλῶς ποιεῖτε τοῖς μισοῦ-
σιν ὑμᾶς. Προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων, καὶ
δικαιόντων ὑμᾶς, ἵνα γένησθε υἱοὶ τοῦ Πατρός ὑμῶν
τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Οὐ γὰρ τὸ τρέμειν τοῦ Θεοῦ
τοῖς λόγοις, πρὸς ελεεινότητα μόνον ἀρκεῖ· ἀρετῆς
δὲ ἐπ' ἄκρον ἀνάληψις ἀγαπητικῇ πρὸς τοὺς θλίβον-
τας γνώμη, Ἵνα τὸ δρομα Κυρίου δοξασθῇ, καὶ
ὁρθῇ ἐν τῇ εὐφροσύνῃ αὐτῶν. Δι' ὧν γὰρ ἐπ' αὐ-
τοῖς ἀντὶ μίσους εὐφραίνεσθε, Θεὸς δοξάζεται,
κατὰ τὸ· « Ἵνα ἴδωσι τὰ καλὰ ὑμῶν ἔργα, καὶ δοξα-
σῶσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Καὶ
αὐτοὶ δὲ τυχόν τοῦ Θεοῦ ὑμῶν δοξάσουσι τοῦ δρομα,
οὕτω πρὸς αὐτοὺς διακειμένους ὁρῶντες, καὶ τῇ
χρηστότητι τῇ περὶ αὐτοὺς εὐφραίνόμενοι. Σύμμι-
χος δὲ, Καὶ δύσμεθα ἐν τῇ εὐφροσύνῃ ὑμῶν ἐξ-
έδωκεν, ὡς ἂν ἐν τῷ τέλει τῆς ἐκδικήσεως τούτων μὲν
ἐκδῆλως εὐφραίνουμένων· ἐκείνων δὲ λίαν ἐφ' οἷς
ὁρῶσιν αἰσχυρουμένων. Ἐπιτίθεται γὰρ ὁ τῆς
ἀνταποδόσεως ὅσον οὕτω καιρὸς, ὅτε φωναὶ τῶν
κολασθησομένων ἀκουσθήσονται, τῶν μὲν οἰκητόρων
βοῶντων ἐκ τῆς πόλεως, τῶν δὲ λειτουργούντων ἐκ
τοῦ ναοῦ. Βοήσεται δὲ καὶ διὰ τῶν πραγμάτων ὁ
Κύριος, ὡς αὐτοῦ κρίσει γίνεται τὰ δεινὰ. Εἰδέναι
δὲ χρὴ ὡς εὐαγγελικῶς παρ' ἀγγελίας ἀδελφούς νο-
μίζειν τοὺς ἐθνικοὺς, νομικὴν ἔλυσεν ἐντολήν. Φησὶ
γὰρ ὁ νόμος· Οὐ λαλήσεις αὐτοῖς εἰρηνικά. Καὶ πᾶ-
σαν ἐπιγαμίαν ἀπέριχε πρὸς αὐτοὺς, ὡς ἂν μὴ παρ'
αὐτῶν πεισθέντες εἰς εἰδωλολατρίαν ἐκπέσωσιν·
ἀλλ' ἐν Χριστῷ γέγονε τὰ ἀμφοτέρω ἐν, καὶ λέλυται
τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ, κατήργηται δὲ καὶ ὁ
νόμος τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασιν. Αὐτὸς γὰρ ἔστιν ἡ
εἰρήνη ἡμῶν.

Τινὲς δὲ πρὸς τοὺς ἀποστόλους εἰρῆσθαί φασιν, ὡς
μέλλοντας ὑπὸ Ἰουδαίων κακοῦσθαι, καὶ μάλιστα τῶν
ἐν Ἱερουσαλὴμ, ὧν οἱ ἄρχοντες τοὺς ἀποστόλους ἡκί-
σαντο, θάνατον ἀπειλήσαντες, εἰ τὸν σωτήριον λόγον
κηρύττοιεν. Καὶ τί δεῖ λέγειν, ὡς ἡ ὁ μὲν τῆς εὐ-
φροσύνης ἐπαγγελία τοῖς Χριστοῦ γέγονε μαθηταῖς,
δι' αὐτῶν πανταχοῦ συνισταμένων Ἐκκλησιῶν. Ἡ
δὲ τοῦ Θεοῦ τοὺς κακώσαντας αὐτοὺς μετῴθεν ὁργή,
περιστάντων αὐτοὺς πολέμῳ. Καὶ ταῦτα μὲν
ἐκείνοις. Τὸ δὲ θεοσεβὲς πολίτευμα, καὶ ἡ νέα Σιών, ἡ
Ἐκκλησία δι' ὑμῶν συστησομένη, τοσοῦτον ἀθρόως
γεννήσκει πλῆθος λαῶν, ὡς ἐκπλαγῆναι τὸν ἀκούον-
τα. Ὡς γὰρ ἂν αἰφνίδιον κατὰ γαστρός ἔχουσα γεν-
νήσῃ γυνή, μηδεμιᾶς ὠδίνος ἡγησαμένης· τὸ δὲ
εἰρηνικόν, ἀρετὴν. Οὕτως ὁλόκληρον ἀθρόως ἡ νέα

Sionum tempore dixit, qui dum viverent, ista didi-
cissent, non incongrue jam eos, qui ad sermonem
ipsius contremiscunt, audire præcipit; de quibus
antea intellexit, cum in quem alium inspecturus
esset, nisi in humilem et quietum, quique Domini
verba metueret, postulavit⁴⁵: quibus præceptum
evangelicum ab eo nihil discrepans proponit, quo
inimicos jubemur diligere, quo iis, qui nos ode-
runt, benefacere; quo denique pro iis, qui calum-
niantur, et persequuntur nos, orare, ut Patri no-
stro, qui in cælis est, similes efficiamur⁴⁶. Non
enim solum ut perfecti simus, ad Dei sermonem
tremere satis fuerit; sed summa opus etiam virtu-
tis resumptione, quæ dilectionis et benevolentiae
voluntatem in affligentes habeat: *Ut nomen Domini*
glorificetur, et appareat in lætitia eorum. Quibus
enim in eis, inquit, odii loco, *lætamini, Deus ipse*
glorificatur; juxta illud: « *Ut videant opera vestra*
bona, et laudent Patrem vestrum, qui in cælis
est »⁴⁷. Fortasse vero et illi Dei vestri *nomen glo-*
rificabunt, cum eo vos erga se animo esse viderint,
ipsa etiam in se humanitate et benevolentia dele-
ctati. At Symmachus: *Et videbimus in lætitia vestra*,
transtulit; tanquam in fine ultionis istos quidem *læ-*
tos, illos autem iis, quæ videant, palam *confusos* fore
significet. Cognoscetur enim, quantum non antea,
retributionis tempus; cum eorum voces, qui pun-
ientur, *clamantibus ab urbe incolis*, ipsisque *de*
templo ministris, audiri contingeret. *Clamabit* vero
et operibus ipsis *Dominus*, non alio, quam suo
ipsius judicio **752** calamitates istas immitti. No-
tandum porro, eo ipso, quod gentes evangelico
more *fratres* esse censendos monet, legem eum
abrogare, quæ pacifica ad illos loqui prohibebat.
Caverat et ipsa, ne matrimonia cum eis contrahe-
rent; ne ab ipsis persuasi idololatriam sequerentur⁴⁸:
sed in Christo jam utraque unum effecta
sunt, disturbatoque medio maceræ pariete, etiam
lex ipsa, quæ mandatorum placitis constabat, jacet
abrogata. Est enim ipse pax nostra⁴⁹.

Quidam tamen ad apostolos dici arbitrantur,
tanquam a Judæis damna essent accepturi; sed ab
iis præcipue, qui Hierosolymorum urbem incole-
rent: quorum qui principes habebantur, apostolos
flagris acceperant, mortem eis minitantes, si salu-
tis Evangelium promulgarent⁵⁰. Quanquam etiam
non male conveniat ipsam *lætitiae* promissionem
Christi discipulis factam esse affirmare; quorum
opera ubique sunt congregatæ Ecclesiæ. Est vero
eos Dei ira, a quibus injuria affecti sunt, ultia esse
existimanda; cum ab hostibus obsideri contigit.
Atque hæc quidem illis. Qui autem piam vitæ ra-
tionem sequuntur, ipsaque adeo nova *Sion*, id est
Ecclesia, quæ vestra cohibet opera, tantam repente
pariet populorum multitudinem, ut iis etiam, qui

⁴⁵ Isa. LXVI, 2. ⁴⁶ Matth. v, 44, 45. ⁴⁷ Matth. v, 16. ⁴⁸ Exod. xxiii, 32; Dent. vii, 2. ⁴⁹ Ephes. ii, 14. ⁵⁰ Act. iii et iv.

VARIÆ LECTIONES.

• γρ. καὶ τοι.

audierint, admirationi futurum sit. Ut enim repente, quæ uterum gerit mulier, *pariet* cum nulli ante dolores præcesserint (erit autem *quod parietur, masculus*), sic partum integrum et absolutum de repente *Sion* ipsa quæ nova est, *editura est*; quod in cæteris non contigit. Gens enim quælibet, ipsaque adeo Judæorum, sumptis ab exiguo paulatim incrementis, in populum evasit: ut ab Jacobo patriarchæ duodecim, deinde filii, deinde nepotes, deinde etiam abnepotes; quibus facta minutatim accessione in gentem ipsi magnam et populosam abierunt. At Dei populus uno eodemque tempore plurimas terræ partes confertim implevit. Sunt tamen qui ita explicant, ut velint, ex quo Hierosolymorum urbis expugnationem prædixit, reliquias servatum iri significare. Statim enim atque in cælum Christus remecasset, eos etiam, a quibus esset trucidatus, ad poenitentiam **753** vocasse discipulos; cum diceret Petrus, non dubitare se id eos ignoratione fecisse: cum deinde ad poenitentiam hortaretur; uno die tria animarum millia accessisse⁸¹. Postea cum talia docerent, progressu temporis, ipsa contigit urbis expugnatio, cum jam qui mansuetiores essent ad fidem accederent. Atque idipsum est, quod intellexit, cum antequam urbi labores imminerent, *pariaturam esse masculum* significavit. Non vero *die una* dixit, ad ter mille animas retulit. Quod *spectationem dedit*, id ideo dixit, quod Deum per per prophetas a Deo, salutis ejus causa, liberorum

Sed *mei*, inquit, *non est recordata*: neque mihi (quem tamen suis ipsa oculis intuita est) credidit. Atqui *ego sterilem et parientem effeci*. Non igitur esset sine liberis (cum ego secundam efficere possim), si credere voluisset. Ideoque effectum est, ut quæ *sterilis* erat, quia credidit, filios multos habeat: quod est de gentium Ecclesia intelligendum. Quod autem habetur, *Non tu recordata es mei*, dicit Dominus; apud cæteros interpretes non reperias. Sed apud Symmachum hunc in modum: *Num ego, qui sedere facio ad parientem, ipse non pariam? dicit Dominus. Aut ego, qui fetum promoueo, etiam comprimam? inquit Deus tuus*. Qui enim ipse, qui corpori *partus* auctor sum, non eum, qui gentem universam confertim editurus est, enitar, ut quod divinitus idem generabit, illæsum prodeat? Aut qui *fetum comprimam*, ut quod partu editur, pereat? Sed enim restat, inquit, ut quæ nova est *Sion* sique adeo, qui *in ea sunt, et qui eam diligunt*, simul lætentur; quibus verbis eos intelligit, quorum doctrinæ abundantia confirmatur; quique *lugent in ea*. Juxta illud: « Beati qui lugent nunc, quoniam ipsi consolabuntur⁸². » Significantur autem *luctus* **754** appellatione, res eæ, quæ non nisi sudoribus bene et præclare geruntur, ut divinatorum munerum fructus percipiuntur. Unde fit, ut, *quo sugatis, et impleamini ab ubere consolationis ejus*, adjiciat. Immoratur autem in ipso loquendi genere, quod a muliere desumpsit, et spirituales quæ in ipsa est, unus enim in Cantico, vino meliora ipsius esse

γεννήσει Σιών, ὅπερ ἐπ' ἄλλων οὐ γέγονε. Πᾶν γὰρ ἔθνος, καὶ τὸ Ἰουδαίων, ἐξ ὀλίγων κατ' ὀλίγον αὐξήθην, ἔθνος ἐγένετο. Οἷον ἐξ Ἰακώβ, οἱ δώδεκα πατριάρχαι. Εἶτα παῖδες ἐκγονοὶ, καὶ πάλιν ἀπόγονοι. Καὶ ἡ κατὰ βραχὺ προσθήκη πρὸς ἔθνος· μέγα κατήτησεν. Ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ λαὸς ὅψ' ἓνα καιρὸν τὰ κλειστά μέρη τῆς οἰκουμένης ἐπλήρωσεν. Τινὲς δὲ οὕτως ἀπέδωκον· προαναφωνήσας τὴν ἁλῶσιν Ἰερουσαλήμ, δείκνυσιν ὡς τὸ κατὰλειμμα σωθήσεται. Μετὰ γὰρ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἀνάληψιν, ἐκάλουν οἱ μαθηταὶ καὶ τοὺς ἀπεκτονότας αὐτὸν εἰς μετανοίαν, Πέτρον λέγοντος· Οἶδα ὅτι κατὰ ἄγνοιαν ἐπράξατε. Καὶ ἐπιφέροντος, μετανοήσατε οὖν, καὶ ταῦτα λέγοντος, προσετέθησαν ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνῃ φυγαὶ ὡσεὶ τρισχίλια. Εἶτα τοιαῦτα διδασκόντων χρόνου διελθόντος, ἡ τῆς πόλεως ἁλῶσις γέγονεν, κτῆσι τῶν ἐπεισεστέρων προτῶραμύντων τῇ πίστει. Καὶ τοῦτο δηλοῖ τὸ πρὶν ἐπιστῆναι τὰς τῆς πόλεως ὁδοὺς, καὶ τὰς συμφορὰς, τεκεῖν ἄρσεν. Οὐ γὰρ θηλύναται ἐν Χριστῷ λαὸς πρὸς μαλακισμοῦς. Ἐν ἡμέρᾳ δὲ μιᾷ, διὰ τὰς τρισχίλιας, λέγει ψυχὰς. Ἐγὼ δὲ φησὶν ὁ ποιήσας (ἐνηργητε γὰρ διὰ τῶν ἀποστόλων) καὶ δοὺς τὴν προσδοκίαν ταύτην. Διὰ προφητῶν γὰρ αὐτῇ Θεὸς τὴν πολυπαρίδαν ἐπήγγελλται, σωτηρίας αὐτῆς εἶνεκα.

enim effeminatur mollitie Christi populus. Quod deinde se esse, qui *fecit*, adjecit, quique talem ex apostolos esse operatum constet. Est enim ipsi promissa multitudo.

Ἄλλ' οὐκ ἐνηργήσθη μου, φησὶν, οὐδὲ τοῖς ὅμοιοις· ἰδοὺτὰ με, πεπίστευκα. Καὶ τοὶ στείλαν, καὶ γεννώσαν ἐγὼ πεποίηκα. Οὐκ ἂν εὖν γέγονεν ἄπιστοι, ἐμοὺ γόνιμον δυναμένον ποιεῖν, εἰ πιστεύειν ἤθελαν. Τεταραροῦν ἡ πιστεύουσα στείλα, πόλιν αὐξήσεται, ἡ τῶν ἐθνῶν Ἐκκλησία. Τὸ δὲ σὺ οὐκ ἐνηργήσθη μου εἶπεν Κύριος, οὐ καίτοι παρὰ τοῖς ἄλλοις ἐρμηνευταῖς. Κατὰ δὲ Σύμμαχον, οὕτως εἴρηται· Μὴ ἐγὼ ὁ καθίζων ἐπὶ τὸ τεκεῖν, οὐκ ἐκτοκίζω, εἶπεν Κύριος; ἢ ἐγὼ ὁ συντεκτοκίζω, καὶ συνέξω, εἶπεν ὁ Θεός σου; Ὁ γὰρ τῆς σωματικῆς γεννήσεως αἰτίος ὢν, πῶς τὴν μέλλουσαν ἁλῶσιν τὸ καθόλου ἔθνος γεννᾷ, οὐκ ἐκτοκίζω, πρὸς τὸ θεῖον αὐτῆς γέννημα προσελθεῖν ἀδελφῶς; ἢ πῶς συνέξω τὸν τόκον, ὡς ἀρτυσθῆναι ταύτης τὸ γέννημα; ἀλλὰ γὰρ λείπεται, φησὶ, τὴν νέαν χάριν Σιών, συγχάριεν δὲ καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ, καὶ ἀπαύσας αὐτήν. Λέγει δὲ τοὺς πολυτρώπους αὐτὴν διδασκαλίαις στηρίζοντας, καὶ ὅσοι πενθοῦσιν ἐπ' αὐτῇ κατὰ τὸ· « Μακάριοι οἱ πενθοῦντες νῦν, οἵτις αὐτοὶ παρακληθήσονται. Τὸ δὲ πένθος, τὴν μὲν ἰδρώτην σημαίνει τῶν ἀνδραγαθημάτων κατόρθωσιν, ἵνα τῶν θεῶν ἀπολαύσονται δωρεῶν. Διὸ φησιν, ἵνα θηλώσῃτε, καὶ ἐραλήσθητε ἀπὸ μαστοῦ παρακλητικῆς αὐτῆς. Τῇ δὲ περὶ γυναικὸς ἐπιμένει τροπῇ, καὶ τὴν πνευματικὴν ἐν αὐτῇ παράκλησιν μαστοῖς ἀπεικόζει, καὶ γάλακτι. Εἴρηται γὰρ πρὸς τὴν νόμῳ· Ἀγαθὸ μαστοῖ σου ὑπὲρ ὀίνου.

consolationem, uberibus et lacti comparat. Legimus enim in Cantico, vino meliora ipsius esse ubera⁸³.

⁸¹ Act. II, 14-41. ⁸² Matth. v, 5. ⁸³ Cant. I, 1.

Τινὲς δὲ τοῦτο πρὸς τὰς δύο διαθήκας ἐδέξαντο, A ἀκολουθῶνς P εἶναι λέγοντες τὴν ἀθρόως λαὸν γεννή-
σαιαν ὕρσενα τῷ Θεῷ, καὶ γάλακτος εἰς ἐκτρο-
φὴν τῶν αὐτῆς πληροῦσθαι νηπίων, ὃ δὲ λογικῶν
Γάλα ἐκ τῶν δύο βέσπει διαθηκῶν. Αὐταὶ γὰρ αὐτῆς
οἱ δύο μαστοὶ ἀγαθοὶ ὄντες ὑπὲρ ὄνον. Παρακλή-
σεως δὲ φησιν, ἐπειδὴ περ οἱ παρακλητικοὶ λόγοι
τῶν ἀτελεστέρων ψυχῶν γάλα κυρίως ὠνομάσθη-
σαν, τῆς στερεᾶς τροφῆς ἐν δόγμασιν μυστικοῖς
νοουμένης, ἥτις πρέπει τοῖς εἰς ἄνδρα προήκουσι
τέλειον, μὴ ἐναπομένειναι τῷ νηπίῳ· διὸ προσέθη-
κεν, ἵνα ἐκθηλύσαντες τρυφήσητε ἀπὸ εἰσόδου
δόξης αὐτῆς· τοῦτ' ἐστὶν ἔξω θήλης γεγονότες, καὶ
ἀπογεγάλακτισμένοι. Καὶ δόξαν μὲν αὐτῆς ὀνομά-
ζει Χριστὸν, ὡς καὶ Δαβὶδ, «Τοῦ κατασκηνῶσαι δόξαν
ἐν τῇ γῇ ἡμῶν.» Εἰσοδὸν δὲ τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκο-
νομίας τὸ μυστήριον. Οἶονε γὰρ διὰ σαρκὸς εἰς
τοῦτον τὸν κόσμον εἰσδεδίκεν. Τρυφῶσι τοίνυν οἱ
τὸν ἐπὶ τούτῳ λόγον μεμαθηκότες. Διὸ καὶ ὁ προ-
φήτης παρενευμένους τὴν ἐμφάνειαν αὐτοῦ τὴν
μετὰ σαρκὸς ἐναργῆ αἰ· ἂν αὐτοῦ λέγοντος· Ἰδοὺ
ἐγὼ ἐκκλίνω ἐπ' αὐτοὺς, ὡς ποταμὸς εἰρήνης,
καὶ ὡς χειμάρρους ἐπικλύζων δόξαν ἐθνῶν, πά-
λιν χάνταῦθα τὴν τῶν ἐθνῶν δόξαν συνάπτων τῇ
προλεχθείσῃ νέᾳ Σιών, καὶ ποταμῷ παραικάζων
τὴν δεδομένην τοῖτοις εἰρήνην. Καὶ ἀλλαχοῦ δέ
φησιν· «Ὁ ποταμὸς τοῦ Θεοῦ ἐπληρώθη ὑδάτων.» Καὶ
«Τοῦ ποταμοῦ τὰ ὀρμήματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν
τοῦ Θεοῦ.» Καὶ πάλιν· «Καὶ τὸν χειμάρρουν τῆς τρυ-
φῆς σου ποτιεῖς αὐτούς.» Δόξαν δὲ τῶν ἐθνῶν τοὺς
ἐξ αὐτῶν πεπιστευκότας καλεῖ, κατὰ τὸ, «Οὓς δὲ ἐκά-
λεσεν, τούτους καὶ ἐδόξασεν.»

Intelligit vero per *gloriam gentium*, eos ipsos, qui de *gentium* numero fidem amplexi sunt; quale il-
lud est, quod apud Apostolum, eosdem etiam glorificasse, quos vocavit, reperimus⁵⁵.

Ἐξέκλινεν δὲ εἰς τὰ ἔθνη, τῶν ἐξ Ἰσραὴλ μὴ
δεξαμένων αὐτὸν, πρὸς οὓς ἤλθε προηγουμένως. Εἰ-
ρήνην δὲ βαθυτάτη πολλῇ τῷ βρέματι τὴν Ἐκκλη-
σίαν ἐπέκλυσε, πνευματικοῖς νόμασι τοὺς ταύτης
ἐπάρδων υἱούς. Διὰ γὰρ τοῦ σωτηρίου κηρύγματος,
τὴν εἰρήνην τὴν πρὸς τὸν Πατέρα, δι' αὐτοῦ κεκερ-
δάγκασιν, ὅτε τιθηνοὶ τινες τοὺς αὐτῆς νηπίους ὑπο-
βαστάζουσι, διδάσκαλοι τινες Ἐκκλησίας, ἢ ἄγγελοι,
κατὰ τὸ, «Μὴ καταφρονήσητε ἐνὸς τῶν μικρῶν τού-
των. Οἱ γὰρ ἄγγελοι αὐτῶν διὰ παντὸς βλέπουσι τὸ
πρόσωπον τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς.»
Οἱ μὲν οὖν τέλειαι, τοὺς εἰσαγομένους ἐπ' ὤμων καὶ
γονάτων, δίκην τιθνοῦνται μητέρας. Ἐγὼ δὲ, ὡς
πάντων Πατὴρ, παρακαλέσω τοὺς τῶν ὑποδεστέ-
ρων παρακλητόρας. Διὸ φησιν ὁ Ἀπόστολος· «Εὐ-
λογητὸς ὁ Θεός, ὁ Πατὴρ τῶν οἰκτιρμῶν, καὶ Θεὸς
πάσης παρακλήσεως, ὁ παρακαλῶν ἡμᾶς ἐπὶ πάσῃ
τῇ θλίψει ἡμῶν, πρὸς τὸ δύνασθαι ἡμᾶς παρακαλεῖν
τοὺς ἐν πάσῃ θλίψει, διὰ τῆς παρακλήσεως, ἥς παρα-
καλούμεθα αὐτοὺς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ.» Ὅν οὕτω γινόμε-
νων, δύσεσθε, φησὶ, τὴν ἐπουράνιον Ἱερουσαλήμ, ἥ

Sunt tamen, qui istud ad duo testamenta retule-
rint, consentaneum esse arbitrati, ut quæ *marem*
populum Deo confertim *peperisset*, *lacte* etiam ad
infantium nutritionem impleteretur: cujusmodi *ratio-*
nale lactis genus ab utroque testamento fluxu-
rum esse constaret. Sunt enim hi fontes ipsius
gemi, vino ipso præstantiores. *Consolationis* voce
præterea ideo usus est, quod vicem *lactis* habeant
apud imperfectiores animas sermones *consolatorii*:
solidus autem cibus in abstrusorum mysteriorum
ratione spectetur, qui viros decet perfectos, quos
nilil, quod puerile sit, remoretur. Hinc est igitur,
quod addidit, *ut postquam suxeritis, delectemini ab*
introitu gloriæ ejus; eodem plane sensu, ac si sine
ubere, et a lacte depellendos esse significet. *Gloriæ*
præterea nomine Christum ipsum significat: ut et
David, ubi in terra eorum habitaturam esse glo-
riam cecinit⁵⁶. Quod deinde *introitus* meminit, ad
incarnationis œconomiam ideo retulit, quod veluti
per carnem in hunc mundum intravit. *Delectantur*
ergo qui sermonem de hac ipsa re didicerunt. Et
hinc igitur effectum est, ut ejus in carne manife-
stationem propheta statim apertam faceret, tan-
quam ipso ad hunc modum loquente: *Ecce ego de-*
clino ad eos, quasi fluvius pacis, et quasi torrens in-
undans gloriam gentium: in quo *gloriam gentium*,
cum *Sione* illa, quæ recens ante nominata est, con-
jungit, et *pacem* quæ istis tradita est, *fluvio*.
facit non dissimilem. Et alicubi enim scribitur:
«Flumen Dei repletum est aquis⁵⁷.» Et: «Flu-
minis impetus lætificat civitatem Dei⁵⁸.» 755

Itemque: «De torrente deliciarum potabis eos⁵⁹.»
de *gentium* numero fidem amplexi sunt; quale il-
lud est, quod apud Apostolum, eosdem etiam glorificasse, quos vocavit, reperimus⁵⁵.

Declinavit vero ad gentes, cum ab Israelitis, quo-
rum nomine præcipue venerat, exceptus non esset.
Copioso deinde *flumine* tranquillissima *pax* Eccle-
siam *inundavit*, cum spiritualibus undis hujus filios
irrigaret. Per salutarem enim promulgationem *pa-*
cem sibi cum Patre ejus opera pepererunt; cum,
veluti nutritii quidam, infantes ipsius gestarunt,
doctorum vicem in Ecclesia, vel angelorum geren-
tes, juxta illud: «Ne contempseritis unum ex par-
vulis istis. Angeli enim ipsorum semper vident
faciem Patris mei, qui in celis est⁶⁰.» Qui igitur
perfecti sunt, eos, qui initiantur, *humeris et ge-*
nubus ipsis sustinentes, veluti *matres* nutricantur.
Ego vero tanquam parens omnium, eos, qui tenuio-
res egentioresque *consolantur*, ipse *consolaturus*
sum. Quo ut, ut hunc in modum scribat Aposto-
lus: «Benedictus Deus, Pater misericordiarum,
et Deus totius consolationis, qui consolatur nos in
omni tribulatione nostra, ut possimus et ipsi con-
solari eos, qui in omni pressura sunt; per conso-
lationem, qua consolamur ipsi a Deo⁶¹.» Quæ si

⁵⁵ Psal. LXXIV, 10. ⁵⁶ Psal. LXIV, 10. ⁵⁷ Psal. XLV, 5. ⁵⁸ Rom. VIII, 30. ⁵⁹ Matth.
XXIII, 10. ⁶⁰ II Cor. I, 3, 4.

ita fieri contingat, videbitis, inquit, coelestem *Jerusalem*; aut etiam Deum ipsum, qui finis est optatus, et lætitia plenus. Enimvero et Salvator ipse ideo beatos prædicat, qui mundo sunt corde, quod Deum visuri sint ⁵¹. Sequitur: *Et ossa vestra sicut herba germinabunt*. Surgent enim mortui, et excitabuntur qui jacent in monumentis ⁵², ubi rore illo, qui manat a Christo, Spiritu nimirum vivifico ditati fuerint, de quo sic apud Psaltem legimus: «Emitte spiritum tuum et creabuntur, et renovabis faciem terræ ⁵³;» non aliter quam quæ in agris floruerunt, occidere, vere autem rursus oriri videmus. Ad hunc vero modum etiam *innolenscet* omnibus ista fieri non humana vi, sed Dei manu; id est Unigeniti, per quem et ipsa existit mortuorum **756** suscitatio: *Quæ etiam Deum metuentibus non obscura futura est*. Ubi namque Dei metum, qui ex sapientia est, resumpserint (Initium enim sapientiæ timor Domini ⁵⁴), non absque manu Dei, tantam gratiam inter mortales vires suas exercere potuisse, intelligent. Illis autem, qui tales non fuerint, ea, quæ sequuntur, minabitur.

Sunt vero, qui 3 verbis istis, vox Domini, ita explicent, ut omnia undique justum Dei iudicium velint resonare, hostibus quidem subjugatis et victis; Ezechias autem de templo redeunte, Deique majestatem prædicante ⁵⁵; ipsis denique, qui Deo adversabantur, ultioni traditis. Sunt tamen poenas vitaturi, si poenitere contingat, non aliter quam quæ masculum peperit. Obliviscitur enim dolorum, eo ipso quod peperit, consolationem adeptus; quale est illud, quod mulierem cum genuerit, ideo lætari affirmat, quod homo in mundum editus sit ⁵⁶. Est igitur inquit, dolorum tempus poenitentia prævertendum; ut tanquam puerum, vestram ipsi salutem partu entitami. Volunt autem Hierosolymis ista contigisse, quæ brevi tempore gentes quaslibet, suosque habitatores resumpserint. Est enim Deus ipse, qui sterilitatem secunditatemque largitur. Quia autem animam futuris bonis antea recrearat, ipsam *Jerusalem lætari* præcipit, non eversionem suam lugere, sed quæ postea secutura est, gloriam considerare, puerosque suos tanquam ab uberibus pascere: quia eos inutiturus sit Dominus, pacemque multam daturus, *fluviorum* more concurrentibus ad eum omnibus. Ipsi enim gentium gloriam largietur, ut filios ipsæ et filias humeris in civitatem *Jerusalem* portent, Deo ipso, matris instar, auxilium curamque suam adjungente, qui eos super futura calamitate *consuletur*, novaque quadam ratione, ut ossa, de quibus est apud Ezechielem ⁵⁷, in vitam revocet. Gestamina porro, sive onera ipsorum, honorem eum intellige, quem de gentibus sibi pepererunt, quo tempore, secundum præordinationem **757** Domini, cum Darii præsidio adhibitis epulis tuta

καὶ αὐτὸν τὸν Θεὸν, τὸ ἐφετδὸν, καὶ χαρὰς ἀνάμεσον τέλος. Καὶ ὁ Σωτὴρ δὲ μακαρίζει τοὺς καθαροὺς τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονταί. Καὶ τὰ ὁστὰ ὁμῶν, φησί, πόδας δίκην ἀνθήσονται. Ἐγερθήσονται γὰρ οἱ νεκροί, καὶ ἀναστήσονται οἱ ἐν τοῖς μνημείοις, τὴν παρὰ Χριστοῦ πλουτήσαντες δρόσον, τὸ πνεῦμα δηλαδὴ τὸ ζωοποιόν. Περὶ ὧν ὁ Ψάλλον φησὶν· «Ἐξαποστελεῖς τὸ πνεῦμά σου καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινίεις τὸ πρόσωπον τῆς γῆς· ὡς τὰ ἐν ἀγροῖς ἀνθήσαντα πίπτει, καὶ πάλιν ἀνίσχει τοῦ ἔαρος. Οὕτω δὲ καὶ γνωσθήσεται πᾶσιν, ὡς οὐκ ἀνθρωπίνῃ ταῦτα πεποίηκε δύναμις, Θεοῦ δὲ χεὶρ, ὁ Μονογενὴς, δι' οὗ καὶ ἡ τῶν νεκρῶν ἀνάστασις· ἢ καὶ γνωσθήσεται τοῖς φοβουμένοις αὐτόν. Φόβον γὰρ ἀνείληφότες Θεοῦ τὸν ἐκ σοφίας (Ἀρχὴ γὰρ σοφίας φόβος Κυρίου) νοήσουσιν, ὡς οὐκ ἄνευ χειρὸς Θεοῦ, τοσαύτη χάρις εἰς ἀνθρώπους ἐνήργησεν. Τοῖς δὲ μὴ τοιοῦτοις ἀπειλήσει τὰ ἐπαγόμενα.

δὲ μὴ τοιοῦτοις ἀπειλήσει τὰ ἐπαγόμενα. Τινὲς δὲ ἀπὸ τοῦ, φωνῇ Κυρίου, οὕτως ἐξηγήσαντο. Πάντα γὰρ πανταχόθεν βοᾷ τὴν δικαίαν κρίσιν τοῦ Θεοῦ, πολεμίων μὲν καταστρεφομένων, Ἑβραίων δὲ ἐκ τοῦ ναοῦ ἐπανιόντος, μὴ κηρύττοντος τοῦ Θεοῦ τὴν μεγαλειότητα, καὶ τῶν ἀντικειμένων Θεῷ τιμωρουμένων. Ἐκφεύζονται δὲ τὴν δίκην μετανοήσαντες, καθὰ καὶ γυνὴ τεκοῦσα ἄρσεν. Ἐπιλανθάνεται γὰρ τῶν ὀδύων, παραμύθιον ἔχουσα τὸ τέκεται, κατὰ τὸ, «Ὅτι ἂν δὲ γεννήσῃ, χαρὰ χαίρει, ὅτι ἐγεννήθη ἄνθρωπος ἐπὶ τῆς γῆς εἰς τὸν κόσμον. Πρὸληπτέον οὖν, φησί, τῇ μετανοίᾳ τὸν καιρὸν τῶν ὀδύων. Καὶ ὥσπερ παῖδα, τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν ἀποκυήσατε. Ἐπὶ δὲ τῆς Ἱερουσαλὴμ ταῦτα γεγενησθαι φασιν ἐν βραχεὶ χρόνῳ ἅπαν τὸ ἔθνος, καὶ τοὺς ἰδίους ἀπολαμβανούσης οὐκλήτορας. Θεὸς γὰρ ὁ στείρωσιν διδοὺς, καὶ γονίην. Προσεταιθεὶς δὲ τὴν ψυχὴν ἐπὶ τοῖς μέλλουσιν ἀγαθοῖς, τῇ πόλει εὐφρανθήσεται, φησὶν, Ἱερουσαλὴμ μὴ πενθοῦσα τὴν καταστροφὴν, τὴν μετὰ ταῦτα δὲ δόξαν λογιζομένη. Καὶ ὡς ἀπὸ ματῶν τρέφε τοὺς παῖδας σου, διότι ἐπισκέπεται Κύριος αὐτούς, πλειστήν εἰρήνην διδοὺς, καὶ πάντων ποταμῶν εἰς αὐτὴν συρρέόντων. Τῶν γὰρ ἔθνων αὐτοῖς χαρίζεται τὴν δόξαν, ὡς τοὺς υἱοὺς αὐτῆς, καὶ θυγατέρας ἐπ' ὧν φέρει εἰς Ἱερουσαλὴμ, Θεοῦ, δίκην μητέρος, τὴν ἑαυτοῦ κηδεμονίαν παρέχοντος, ἐπὶ τῇ προλαβούσῃ παρακαλοῦντος αὐτοὺς συμφορᾷ, καὶ τρόπον τινὰ πάλιν ἀναβιώναι ποιήσαντος, κατὰ τὰ παρὰ τῷ Ἰεζεκιήλ ὁστὰ. Βαστάγματα δὲ αὐτῶν τὴν ἀπὸ τῶν ἔθνων νόμιμον τιμὴν, κατὰ πρόταξιν Κυρίου, καὶ Δαρείου μετὰ δορυφορίας παραπέμφαντος αὐτοὺς ἐν εὐχαρίᾳ καὶ εἰρήνῃ, τῶν ἱερῶν αὐτοῖς σκευῶν ἀποδομμένων, καὶ μετὰ τοῦ ναοῦ ἀνοικισθείσης τῆς πόλεως. Ὅ καὶ μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φαίνεται παρουσίαν.

⁵¹ Job. v, 8. ⁵² Dan. xii, 2, 3; Joan. v, 28, 29. ⁵³ Psal. ciii, 30. ⁵⁴ Psal. cx, 10. ⁵⁵ IV Reg. vi, 1. ⁵⁶ Joan. xvi, 21. ⁵⁷ Ezech. xxxvii, 1 seqq.

Τὴν ἀληθῆ γὰρ πάντες μεταδιώκομεν Ἱερουσαλήμ Ἀ πόροιτες τοὺς ἀληθεῖς Ἰουδαίους ἐπ' ὤμων, καὶ ῥοδέων, ὅτε μετὰ χεῖρας ἔχομεν τοὺς μακαρίους προφῆτας, ἐπὶ τὸν Θεὸν ἐλπίζοντες Ἀβραάμ· ἔτι δὲ καὶ τῶν ἀποστόλων μετὰ τοῦ Σωτῆρος τὰ βιβλία ταῖς χερσὶ περιφέροντες· καὶ ἐπὶ τῆς ἐνταῦθα δὲ Ἱερουσαλήμ ἀληθῆς ὁ λόγος, εἰς ἣν σπεύδουσι βασιλεῖς καὶ ἔθνη διὰ τὸν Σωτῆρα.

que libros *manibus* circumferimus. Est præterea de *Jerusalem*, quæ hic habetur, minime mendax oratio, ad quam et reges ipsos, et gentes etiam propter Salvatorem properare certum est.

ιε'-κδ'. Ἴδου γὰρ Κύριος ὡς πῦρ ἦξει, καὶ ὡς καταίγῃ τὰ ἄρματα αὐτοῦ ἀποδοῦναι ἐν θυμῷ ἐκδικήσιν, καὶ ἀποσκορακισμὸν αὐτοῦ ἐν φλογὶ πυρός. Ἐν γὰρ τῷ πυρὶ Κυρίου κριθήσεται πᾶσα ἡ γῆ, καὶ ἐν τῇ ῥομφαίᾳ αὐτοῦ, πᾶσα σὰρξ. Πολλοὶ τραυματῖαι ἔσονται ὑπὸ Κυρίου, ἀγριζόμενοι, καὶ καθαριζόμενοι εἰς τοὺς κήπους, καὶ ἐν τοῖς προθύροις ἔσθοντες κρέας θείον, καὶ τὰ βδελύγματα, καὶ τὸν μῦν, ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἀναλωθήσονται, εἰπὼς Κύριος. Κἀγὼ τὰ ἔργα αὐτῶν, καὶ τὸν λογισμὸν αὐτῶν ἐπιστάμαι, κ. τ. λ.

Τὰς τῶν πιστευόντων ἐπαγγελίας εἰπὼν, καὶ ὡς ἀπειλήσει τοῖς ἀπειθήσασιν τὴν ἀπειλήν, ἐκτίθεται νῦν τὴν ἐνδοξον αὐτοῦ παρουσίαν, δηλῶν ὅτε ἦξει μετὰ τῆς δόξης τοῦ Πατέρος, καὶ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ, κρίναι ζώντας καὶ νεκρούς. Τὸ δὲ ὡς πῦρ, ἐν πυρὶ ἐρμήνευσαν οἱ λοιποί. Ἀρματα δὲ λέγων, τοὺς ἀγγέλους, καὶ τὰς περὶ αὐτὸν δυνάμεις δηλοῖ, κατὰ τὸ ἐν Ψαλμοῖς· «Τὸ ἄρμα τοῦ Θεοῦ μυριοπλάσιον, χιλιάδες εὐθηνούντων.» Ὡς καταίγῃ δὲ ἦξει τοῖς τιμωρίας ἀξίοις. Ὁ δὲ ἀποσκορακισμὸς δηλοῖ τὴν τούτων ἀποβολήν, ἐροῦντος· «Πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ οἱ καταρραμένοι εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον· ἡ δὲ ῥομφαία τὴν τιμωρίαν σημαίνει, συνήθως ἅμα καὶ φοβερώς τοῖς ἀκρωμένοις. Τοιοῦτον τὸ ἀποστολικόν· «Κατὰ δὲ τὴν σκληρότητά σου καὶ ἀμεταμέλητον καρδίαν θησαυρίζεις σεαυτῷ ὀργήν, καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Ἐπιφέρει δὲ τίσις ἡτοίμασται μᾶλλον τὸ πῦρ, καὶ εἰ μὲν πρὸ τῆς ἐπιδημίας, τοῖς μὴ κατὰ νόμον ἀγνιζόμενοις φησὶ σποδῶ τε δαμάλεως, καὶ θυσαίς, εἰ δὲ μετὰ ταύτην, τοῖς ἀντὶ τοῦ Θεοῦ βαπτίσματος, ὕδατι κήπο ὑψιλῶ, ἡ καὶ μεμαγευμένῃ καθαιρομένοις, ἐν δρυμοῖς τε καὶ ἀλσεσιν ἐνθα καὶ τὰς λατρείας προσέφερον. Περιγυγίζοντο γὰρ πυρὶ τε καὶ ὕδατι, ψυχῆς μολυσμούς διὰ τούτων ἐκπλύνειν οἰόμενοι, οὓς ἐξ ἀσελείας καὶ φόνων ἐναπεμάξαντο.

Sin autem, ad ea, quæ eundem secuta sunt, respicis, eos ipsos innuit, qui pro divino baptismate, mera *hortensi* aqua, aut etiam magica, in saltibus et ubi sacris operabantur, lustrabantur. *Ignem* siquidem et *aquam* lustrabantur, ita sordes animæ, quas cæde et libidine contraxerant, eluere se existimantes.

Ἀντὶ δὲ τοῦ· Καὶ ἐν τοῖς προθύροις ἔσονται κρέας θείον, ὁ Σύμμαχος φησιν· Ὅπισω ἀλλήλων ἐν μέσῳ ἐσθιόντων τὸ κρέας τὸ χοίρειον, οὐκ αὐτοὺς λέγων ἐσθίειν, μεταξύ δὲ ζῆν τῶν ἔθνων, διὸ σὺν αὐτοῖς ἀπολοῦνται, τοῦ Θεοῦ μὴ μόνον πράξεις

III Esdr. v, 1 seqq. Matth. xiv, 31 seqq.

11, 5.

A pace dimissi sunt; cum ipsis etiam reddita est suppellex, cum templum denique, ipsaque civitas instaurata sunt⁶⁶: quod etiam post Salvatoris adventum contigisse videtur. Ad veram enim omnes *Jerusalem* tendimus, veros Judæos in *humeris* et gentibus portantes, cum beatos in *manibus* prophetas gestamus, qui in Deum Abrahami spes nostras collocamus. Apostolorum rursus, Salvatoris-

VERS. 15-24. Ecce enim Dominus, quasi ignis veniet, **758** et quasi tempestas currus ejus, ut reddat in furore ultionem, et increpationem suam in flamma ignis. In igne enim Domini judicabitur omnis terra, et in gladio ejus cadet universa caro. Multi vulnerati erunt in Domino. Qui sanctificantur, et purificantur in hortis, et in liminibus, comedentes carnem porcinam, et abominationes, et murem, simul consumentur, dicit Dominus. Et ego opera eorum, et cogitationes eorum novi, etc.

Postquam eorum promissiones, qui credituri essent, et ea, quæ se pertinacibus minaturum dixit, enarravit, exponit jam gloriosum ejus adventum, demonstrans quo tempore Patris gloria, et angelis ejus comitatus, vivos et mortuos judicatum venturus sit⁶⁷. Quod autem sicut ignis habemus, in igne cæteri dixerunt interpretes. **759** Currum deinde nomine, angelos, et, quæ ipsum ambiunt, potestates intellexit: quale illud est, quod apud Psalterem in hæc verba legimus: «Currus Dei decem millibus multiplex, millia exuberantium⁶⁸.» Venturum præterea, quasi tempestatem, adjicit; ut eos, qui digni sunt, ulciscatur. Quod rursum increpationis verbo usus est, eorum a se rejectionem significavit, qui a se eos discedere, qui sempiterno igni devoti essent⁶⁹, jussurus fuerat. Significat porro ultionem *gladius*, qui mos simul et usitatus est, et metum audientibus incutit, quale est apud Apostolum illud: «Secundum autem duritiam tuam et impœnitens cor, thesaurizas tibi iram⁷⁰,» et quæ deinceps. Adjicit rursum quibus præcipue sit ignis iste præparatus. Quæ si ad tempora, quæ adventum præcesserunt, retuleris; de his, qui minime secundum legem vitulæ cinere, et sacrificiis purificati fuerint, intellexerit.

Verum quo loco, *Et in liminibus comedentes carnem porcinam*, habemus, ita vertit Symmachus: *Retro se mutuo in medio comedentes carnes snillas*: non ut eos comedere significet, sed inter gentes vivere, ideoque cum illis esse perituros; cum

⁶⁶ Psal. lxxvii, 18. ⁶⁷ Matth. xxv, 41. ⁶⁸ Rom.

VARIE LECTIONES.

σ γρ. κήπου ψιλῶ. ἔσθοντες.

non corporis tantum, sed mentis etiam actiones A
Deus intueatur. Cujus generis est illud, ubi « Im-
perfectum meum viderunt oculi tui ⁷³, » legimus.
Non desunt vero, qui *abominationes* non ad cibos,
sed ad idola retulerunt; quod illi eo usque, aiunt,
progressi essent, ut *murem* fortasse, quem cole-
rent, in delubris haberent. Sunt tamen aliqui, qui
mures terrestres etiam nunc comedant. Ubi porro
congregaturum se linguam omnem dixit; etiam *glori-
am suam visuros esse, superque eos signum se reli-*
cturum; et ex iis, qui **760** *salvati fuerint, esse se*
missurum adjecit. Quod apertius in Evangeliiis in-
quit, ubi ait: « Cum autem venerit Filius homi-
nis in gloria Patris sui, et omnes angeli cum eo,
tunc sedebit super sedem majestatis suæ; et con-
gregabuntur ante eum omnes gentes ⁷⁴, » et quæ B
postea. Ut autem ostenderet, qui de gentibus pro
merito *salvandi erant*, ad primum adventum re-
versus est: ad quem et illa, quibus *linguas se*
congregaturum dixit, referentes nonnulli, recapitu-
lationem totius esse prophetiæ arbitrantur; cum
aiunt, quæ deinceps dispensationis in carne virtutem
ab initio ad finem, veluti compendio, comple-
ctuntur, *gentium* vocationem significare; utque designatis
Christus apostolis ab omni *gente adora-*
bitur.

Legem enim veterem, *gentem* unam, unamque
linguam congregasse, Christum autem gentes uni-
versas, et eos, qui de Israele *salvati sunt*, cum au-
dire ista gentes omnes præcipit: quibus etiam
gloriam ipsius videre contigit, cum divina Evange-
lii promulgatione æqualem esse Patri, mirabiliaque
opera edere, et mortuos in vitam revocare didi-
cissent; non Judæorum more quærentes cur, cum
homo esset, Deum se profiteretur ⁷⁵: sed uno con-
sensu Dei viventis esse Filium asserentes. Est
porro *super eos signum* crucis venerandæ positum:
vel, uti Paulus ait: « Obsignati sumus spiritu re-
demptionis ⁷⁶. » Ex *ipsis* rursum cum *se missurum*
ad gentes dixit, de iis qui petierant intellexit; quos
simul *consumptum iri* monuerat. Quorum quæ
salvati fuerint reliquiæ, ad harum atque illarum
gentium vocationem *emittentur, et videbunt glori-*
am meam. Juxta quod antea dictum est⁷⁷, ubi illos
eum esse visuros, quibus minime renuntiatus est;
et rursum, ubi se notum iis factum esse, a quibus
minime interrogabatur, affirmavit. Qui ubi cum
signo meo ambulaverint, inquit, eos ipsi, qui de
gentibus sunt, *fratres* efficient, et *donum adducent*
Domino. Quo sit, ut exsultantes, eos ipsos gau-
dium et coronam nominent ⁷⁸. Ut autem sine **761**
labore, conversum iri *gentes* indicaret; id ipsum
sumpta ab iis metaphora, qui vehiculis feruntur,
demonstravit; tanquam eos nulla non quiete di-
gnetur Deus. Sunt vero Deo grati æque futuri,
atque *victima*, quæ legitime non sine canticis et
laudum prædicatione, ipsi offertur. Quod vero ex

ἑρῶντος, ἀλλὰ καὶ λογισμούς. « Ὅποιόν ἐστι τὸ,
Ἀκατέργαστόν μου εἴβωσαν οἱ ὀφθαλμοί σου. » Τι-
νὲς δὲ τὰ βδελύγματα, οὐκ ἐπὶ βρωμάτων, ἀλλ' ἐπ'
εἰδῶλων ἐδέξαντο, ὡς καὶ μὴν φασιν, ἴσως ἐν σκολῇ
ἔχειν πεθόμενον. Πλὴν τοὺς ἀρouraίους τινὲς εἰσέτι
νῦν ἐσθλοῦσι μῦς. *Συνάξειν δὲ πᾶσαν γλῶσ-*
σαν εἰπὼν, « *Ὁφονται*, φησί, *τὴν δόξαν μου, καὶ*
καταλείψω ἐπ' αὐτῶν σημεῖον, καὶ ἐξαποστελῶ
ἐξ αὐτῶν σεσωσμένους. » Ὁ σαφέστερον ἐν Εὐαγγε-
λίοις φησὶν. « Ὅτε ἂν δὲ ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου
ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρός αὐτοῦ, καὶ πάντες οἱ ἄγγελοι
μετ' αὐτοῦ, καὶ συνάξουσιν πάντα τὰ ἔθνη, » καὶ τὰ ἐπὶ
τούτῳ. « Ὡς ἂν δὲ διεξῇ τῶν ἐθνικῶν τοὺς κατ' ἐξίαν
σωθησομένους, ἐπὶ τὴν πρώτην ἀνέδραμειν παρου-
σίαν. » περὶ ἧς καὶ τὸ, *συνάξω τὰς γλῶσσας*, τινὲς
ἐξηλήφασιν ἀνακεφαλαίωσιν εἶναι τῆς ὅλης προφη-
τείας, τὰ ἐντεῦθεν εἰπόντες τῆς μετὰ σαρκὸς οἰκονο-
μίας τὴν δύναμιν ἀπ' ἀρχῆς, μέχρι τέλους, ὡς ἐν
βραχεὶ περιέχοντα, δηλοῦντα τῶν ἐθνῶν τὴν κλησιν,
ὡς ⁷⁴ καὶ τοὺς ἀποστόλους ὡς ἀναδείξας παρὰ πάντας
ἔθρους προσκυνηθήσεται.

ab initio ad finem, veluti compendio, comple-
ctuntur, *gentium* vocationem significare; utque designatis
Christus apostolis ab omni *gente adora-*
bitur.
Ὁ μὲν γὰρ παλαιὸς νόμος ἐν ἔθνος, καὶ μίαν
γλῶσσαν συνήγαγεν. Ὁ δὲ Χριστὸς πάντα μετὰ
τῶν σωθέντων ἐξ Ἰσραὴλ λέγων. Ἀκούετε ταῦτα
πάντα τὰ ἔθνη. Οἱ καὶ τεθέονται τὴν δόξαν αὐτοῦ,
μαθόντες διὰ τοῦ θείου κηρύγματος, ὡς ἴσως ἐστὶ τῷ
Πατρί, θαυματοῦργε τε μέχρι καὶ νεκρῶν ἀναστά-
σεως, καὶ μὴ κατὰ τοὺς Ἰουδαίους εἰπόντες. « Διατί
σὺ ἄνθρωπος ὢν, ποιεῖς σεαυτὸν Θεόν; » συμφώνως δὲ
λέγοντες. « Σὺ εἶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. » Ἐρ' ὦν
καὶ τέθειται σημεῖον τοῦ τιμίου σταυροῦ. ἢ κατὰ
Παῦλον εἰπόντα. « Ἐσφραγίσθημεν τῷ πνεύματι
τῆς ἀπολυτρώσεως. » Ἀπ' αὐτῶν δὲ, φησὶν, ἀποστελῶ
ἐπὶ τὰ ἔθνη, δηλονότι τῶν ἀπολλυμένων, περὶ ὧν
ἐλέγετο. Ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἀναλωθήσονται. Ἐξ ὧν δια-
σωθὲν τὸ κατ'ἀλειμμα πρὸς τὴν τῶν ἐθνῶν τῶνδε
καὶ τῶνδε κλησιν ἀποσταλήσεται, καὶ εὐφρανται
μου τὴν δόξαν, κατὰ τὸ ἥδη ῥηθέν. Οἷς οὐκ ἀνηγ-
γέλη, περὶ αὐτοῦ εὐφρανται καὶ πάλιν. « Ἐμφανὴς ἐγε-
νόμην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσιν. » Οἱ μετὰ τοῦ ση-
μείου τοῦ ἐμοῦ πορευθέντες, τοὺς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν
ἀδελοφούς ἀπεργάζονται, καὶ δῶρον προσάξουσιν
τῷ Θεῷ. Διὸ καὶ καυχώμενοι, χαρὰν αὐτοῖς καὶ στί-
φανόν δομαζοῦσι. Τὸ δὲ ἄπνον τῆς τῶν ἐθνῶν
ἐπιστροφῆς ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν ἐν ὁρήματι κοιμώ-
μένων παρίστασι, πάσης αὐτοῖς ἀναπαύλης ἀξιού-
τος Θεοῦ. Ἔσονται δὲ κεχαρισμένοι Θεῷ, ὡς θεοσίου
νομίμως προσαγομένη μετ' ὧδῆς, καὶ δοξολογίας.
Ἀπ' αὐτῶν δὲ, φησὶ, λήψονται ἱερεῖς καὶ λευίτας,
καὶ τὸ ἐκ τῶν ἀποστόλων, καὶ τὸ ἐκ τῶν ἐθνῶν
ἀληθέστερον. Λοιπὸν παραδειγματικῶς τὸ τῆς ἐλ-
πίδος τῶν κεκλημένων ἀτάλυστον δείκνυσιν. Οὐρανοῦ

⁷³ Psal. cxxviii, 16. ⁷⁴ Matth. xxv, 31, 32. ⁷⁵ Joan. x, 33. ⁷⁶ Ephes. iv, 30. ⁷⁷ Isa. lii, 6.
⁷⁸ Philipp. iv, 1.

VARIAE LECTIOES.

« γλ. καὶ ὡς. » ἁ. ἴσ. Χριστός. * ἴσ. σπέρμα.

γὰρ καὶ γῆς ὁ ἀνακαινισμὸς πέρας οὐχ ἔξει. Οὕτως ἔσται τὰ καθ' ἡμᾶς. Ἀμεταμέλητα γὰρ τὰ χαρίσματα καὶ ἡ κλήσις τοῦ Θεοῦ. Τὸ συνεχές δὲ τῆς εὐσεβοῦς λατρίας διὰ τῶν ἐν νόμῳ παρίστησι τυπικῶν. significat. Ut enim, ait, *cæli et terræ renovatio finem habitura non est*; sic sunt, quæ a me prodeunt æterna futura. Deum enim nunquam donorum suorum vocationisque pœnitet. Pii deinde cultus perpetuitatem per ea, quæ sunt in lege, demonstrat.

Τινὲς δὲ τὸ ἀξιοῦσι τοὺς ἀδελφούς, κατὰ τὸν καιρὸν τῆς συντελείας φασὶν ἐπὶ τὴν ἐπουράνιον Ἱερουσαλήμ, ὅτεπερ ἐν ἀγγελικῷ, κατὰ τὸν Ἠλίαν, ἀναληφθήσονται ἄρματι, φωτίζεσθαι περιλαμπόμενοι. Καὶ δῆλον ἐκ τῆς Ζαχαρίου προφητείας. Ἰπποὺς γὰρ διαγράψας καὶ ἄρματα, δυνάμεις τινὰς ἀγγελικὰς συνηνέτετο. Λαμπηναὶ δὲ ἡμῶν τὰ τῆς ἀναστάσεως σηματοῦσι σώματα, διὰ τὴν ἐν αὐτοῖς ἐκλάμπουσιν δόξαν. Ἀντὶ δὲ τοῦ, ἐν λαμπηναῖς ἡμῶν μετὰ σκιαδίων, ὁ Σύμμαχος, ἐφ' Ἰπποῖς, καὶ ἐν ἄρμασι, καὶ ἐν λεκτίσι, καὶ ἐν καρούκαις, καὶ ἐν φορείοις, ἐρμήνευσεν, δι' ὧν σωματικῶς εἰρημένων διὰ τοὺς ἀκούοντας, ἡ δι' ἄερος μετάρσιος εἰς οὐρανὸς πορεία σημαίνεται, κατὰ τὸ, Ἐρπαγῆσόμεθα ἐν νεφέλαις, ἡ τὰ νῦν ῥηθέντα σαφηνίζον ὀχήματα. Εἰς τὴν ἀρίαν δὲ πόλιν κομίζονται, περὶ ἧς φησιν· Ἡ δὲ ἄνω Ἱερουσαλήμ ἐλευθέρη ἐστίν. Καὶ· Προσεληλύθατε Σιών ὄρει, καὶ πόλει Θεοῦ ζώντος Ἱερουσαλήμ ἐπουρανίῳ. Ἀντὶ δὲ τοῦ μετὰ ψαλμῶν, ἐν σκεύει καθαρῷ ἐρμήνευσε Σύμμαχος. Ὡς γὰρ οἱ πάλοι, φησὶ, τὰς νομικὰς θυσίας κατὰ νόμον ἐπὶ τῆς ἐπιγείου προσέφερον Ἱερουσαλήμ· οὕτως ἤξουσιν ἐκεῖνοι μετὰ τῶν ἰδίων καρπῶν ἑώρα κομίζοντες, ὥστε ἕκαστος ἐν ψυχῇ παρεσκευάσεν.

offerebant Jerusalem, sic venient illi cum fructibus suis dona ferentes, quæ quisque in anima, tanquam vase, præparavit.

Εἰτα φησιν· Καὶ ἀπ' αὐτῶν λήψομαι (ποίων, ἀλλ' ἡ τῶν κατελεγεμένων ἐθνῶν;) ἱερεῖς καὶ λευίτας. Εἰ γὰρ καιρὸς οὐρανὸς ἔσται, καὶ γῆ καὶ Ἱερουσαλήμ, ἀκόλουθον εἶναι καὶ καιροὺς λειτουργούς. Δι' ὅπερ ἔφασκεν· Οὐ μὴ μνησθῶσι τῶν προτέρων, καὶ οὐκ ἀναθήσεται αὐτῶν ἐπὶ τὴν καρδίαν. Ἀπίθανον γὰρ ἐξ Ἰουδαίων εἰπεῖν, ἥδη παρ' αὐτοῖς τούτων προσφυστώτων. Πῶς δ' ἂν ἐξ ἱερέων ἱερέας, καὶ ἐκ λευιτῶν ἐλθῇσι λευίτας, πάσης τῆς λευιτικῆς ἐπὶ τούτους διηρημένης, οὗς ἀπεικάζει οὐρανῶ τὰ καιρῶ, καὶ γῆ; περὶ γὰρ τῶν πρώτων ἐρρέθη· Ὁ οὐρανὸς, καὶ ἡ γῆ παρελεύσεται. Καὶ πάλιν· Ἐλιγῆσεται γ, ὡς βιβλίον, ὁ οὐρανὸς, καὶ φθορᾷ φθορήσεται ἡ γῆ. Τοῦ δὲ μέλλοντος αἰῶνος ἀπαρχὴ Χριστός· ἔπειτα, οἱ τοῦ Χριστοῦ· εἰτα, οὐρανὸς καὶ γῆ καιρὰ. Τούτων τῶν οὐρανῶν τὴν βασιλείαν τινῶν ἐφ' ἡ μακαριζομένων εἶναι, καὶ ἄλλω τὴν κληρονομίαν τῆς γῆς. Τῶν γὰρ παρὰ τῷ Πατρὶ μόνων τῶν μὲν οὐσῶν ἐλαττόνων, τῶν δὲ κρείττονων, τῇ πρὸς ἀλλήλας δόξουσιν σχέσει αἱ μὲν τῶν ὑπ' αὐτάς

iis sumpturum se sacerdotes et levitas ait; de semine apostolorum, et gentium etiam, quod verius sit, intellexit. Eorum deinceps, qui vocati sunt⁷⁹, inconcussam spei fortitudinem manere exemplo

Sed reperias nonnullos, qui quod adducturos fratres dixit, ipso consummationis tempore ad cœlestem Jerusalem referri velint; cum in curru angelico, ut Elias, lumine divino fulgentes assumuntur⁸⁰: quod ipsa etiam Zachariæ prophetia manifestum est⁸¹. Cum enim equos et currus describit, virtutes quasdam angelicas innuit. Significant porro lampenæ mulorum corpora ea, quæ resurrectionem adepti sunt, propter relucentem in eis gloriam. Sed pro lampenis mulorum cum umbraculis, vertit Symmachus, in equis, et in curribus, et in lecticis et in carrucis, et in ferculis: quibus quidem propter auditores corporaliter usurpatis, ipsa sublimis ad cœlum per aerem profectio demonstratur: quale est illud, quo nos in nubibus rapiendos esse legimus⁸², ubi quæ hoc loco de curribus dicuntur, aperte explicantur. Quod autem in sanctam civitatem ferri eos dicit, eam ipsam intelligit, de qua isthæc antea usurpavit: Quæ autem sursum est Jerusalem, libera est⁸³. Et: Accedite ad montem Sion et civitatem Dei ventis, cœlestem Jerusalem⁸⁴. Quo deinde loco cum psalmis habemus, in vase mundo interpretari Symmachum reperias. Ut enim veteres, inquit,

C legales victimas ex legis instituto⁷⁶² in terrena

Sequitur deinde, et ab eis (sed quibus, nisi ab enumeratis gentibus?) sumam sacerdotes et levitas. Si enim cœlum ipsum, terraque et Jerusalem nova futura sunt, sequitur et novos etiam habituram esse ministros: indeque est, quod priorum non esse recordaturos, neque ea in cor ipsorum ascensura, significavit. Esset enim ineptum ex Judæis sumi affirmare, qui istis jamdudum apud eos præfuerint. Qui porro ex sacerdotibus sacerdotes, ex levitis levitæ sumi potuissent, cum in hos divisa esset tota tribus levitica, quos cœlo novo et terræ novæ similes esse dicit? De primis enim dictum est: Cœlum et terra transibunt⁸⁵. Et: Corruptione corrumpetur terra⁸⁶. At sunt futuri sæculi primitiæ Christus ipse; postea vero, qui Christi sunt. Deinde: Cœlum et terra nova⁸⁷. Talium igitur quorundam, qui beati dicuntur, esse innuit regnum cœlorum terræque adeo possessionem⁸⁸. Cum enim mansionum, quæ apud Patrem sunt⁸⁹, aliæ quidem minorum, aliæ autem præstantiorum sint; si inter

⁷⁹ Rom. xi, 5. ⁸⁰ IV Reg. ii, 1 seqq. ⁸¹ Zachar. vi, 1 seqq. ⁸² I Thess. iv, 16. ⁸³ Galat. iv, 26. ⁸⁴ Hebr. xii, 22. ⁸⁵ Luc. xxi, 33. ⁸⁶ Jerem. vii, 34. ⁸⁷ Apoc. xxi, 1. ⁸⁸ Matth. v, 1 seqq. ⁸⁹ Joan. xiv, 2.

se conferantur, *cæli* quidem aliæ, habita ad inferiores ratione, esse videbuntur; *terræ* autem cæteræ, si cum iis, quæ superiores sunt, comparentur. Quæ tamen sunt omnes continuæ et perpetuæ. Sunt enim temporaria, quæ in oculorum aspectum cadunt; perpetua autem, quæ cerni non possunt⁹⁰. Quod si signa sunt et imagines, quæ lege continentur, juxta quod umbram futurorum bonorum eandem habere dixit Apostolus⁹¹: consentaneum est, ut *cælestium* nomine, et festa ipsa, et *menses*, et *Sabbata* intelligamus, de quibus non hujus temporis fuerit exacte disputare. Verum, quemadmodum Judæi multas alioquin urbes incolentes, unam habitabant *Jerusalem* cultus sanctitate præcipuam, in qua statis temporibus, qui cæteras incolebant, sacrorum causa conveniebant, sic intelligendum est eximiam in *cælis* inesse cæteris inaccessam filii Dei pontificis maximi sanctitatem; **763** cui soli fas sit ad Patris divinitatem sinumque accedere: cum statis alii temporibus (quæ quidem ista esse intelliguntur, et qui ibi sunt anni, ad quos propheta quidam respiciens, annos æternos in memoria habuisse se et meditatum esse dicebat⁹²) ad eximiam cælorum civitatem transeant, Dei regno, et iis, qui ad summum beatitudinis fastigium pervenerunt, ascriptam mansionem; qua tamen non li privabuntur, qui inferiores fuerint, sed periodis quibusdam ad cælestes solemnitates appellentes, divinæ et immortalis cujusdam lætitiæ, ineffabilemque bonorum fient participes: quibus cum exsaturati fuerint, ad suas ipsi mansiones redibunt, ubi *Sabbatismus* ipsaque adeo animarum requies vera sunt.

Significantur vero *carnis* appellatione, *gentes* *C* *ipsæ*. Quale est illud: « Et videbit omnis caro salutare Dei⁹³. » Et illud: « Effundam de spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt⁹⁴. » Sic autem loquitur, ne de se ista eum usurpare putent Judæi. Quo fit, ut de omni mortalium genere intelligat: quos quidem *venturos* esse significat. Sunt vero *Jerusalem* illius cives, multa millia (inquit Apostolus⁹⁵) angelorum, Ecclesia primogenitorum. Ibi erunt in perpetuum, qui Deo ministrantes, sub pontifice maximo degent. Videbunt porro omnes impiorum interitum, animo agitan- tes, quantis illi bonis privati sint. Verum, quo loco *membra* dixit, *extrema* Symmachus interpretatus est. Sed quorum *membra*, si non eorum, intellexit, de quibus initio scribens, filios se genuisse et exaltasse⁹⁶, a quibus seipsum despici contigit, affirmavit? quos longe a se remotos, qui de *Jerusalem* exituri sunt, videbunt, et qui ad suas singuli mansiones revertentur. Significat porro *terminis* appellatione, assiduum eorum, quæ singuli peccavimus, in poenitendo conscientiam; quæ tantorum bonorum privatione animam remordens, suorum omnes scelerum recordatione accuset. Fuerit deinde *ignis* ipse *inextinguibilis*, qui sem-

A οὐράνιοι^b, αἱ δὲ τῶν ὑπὲρ αὐτὰς γῆ. Διηνεκὲς δὲ πᾶσαι. Τὰ γὰρ βλεπόμενα, πρόσκαιρα· τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα, αἰώνια. Εἰ δὲ σύμβολα καὶ εἰκόνες τὰ νομικά, κατὰ τὸ, « Σκιδὼν γὰρ ἔχων ὁ νόμος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν· ἀκόλουθον οὐρανίους νοεῖν, ἑορτάς, καὶ μῆνας, καὶ Σάββατα, ἅπερ ἐξετάζειν οὐ τοῦ παρόντος καιροῦ. Πλὴν, ὥσπερ Ἰουδαῖοι πόλεις ἔχουν πολλὰς, κρείττων δὲ Ἱερουσαλὴμ ἢ τὸ ἁγίασμα φέρουσα, εἰς ἣν, κατὰ καιροὺς, οἱ τὰς ἄλλας οἰκοῦντες ἀπῆλθον, τὴν θρησκείαν ἐπιτελέσοντες· οὕτω νοητέον ἐν οὐρανοῖς ἁγίασμα ὑπάρχειν ἐξαίρετον, πλὴν τοῦ ἀρχιερέως Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἁδωτον ὑπάρχον τοῖς ἄλλοις, ὃ μόνω θέμις τῇ τοῦ Πατρὸς πελάζειν θεότητι, εἰς τὴν κόλπου· τῶν ἄλλων καιροῖς τεταγμένοις (οἱ γινέσθαι ποτε οἱ καιροὶ νοοῦνται οὕτοι, καὶ τὰ ἐν τῇ τακεῖ^c, ὧν τις προφήτης ἐν περινοίᾳ γενόμενος ἔλεγε· « Καὶ ἔτη αἰώνια ἐμνήσθην, καὶ ἐμελέτησα ») διαδαινόντων ἐπὶ τὴν ἐξαίρετον οὐρανόπολιν, τῇ τοῦ Θεοῦ βασιλείᾳ ἀφωρισμένην μονὴν, καὶ τοῖς εἰς ἄκρον μακαριότητος ἤχουσιν, ἧς οὐ στερήσονται οὐδὲ οἱ ὑποδεσθικότες, κατὰ δὲ περιόδους τινὰς ἐν οὐρανίοις ἑορταῖς ἀφικνούμενοι, ἐνθέου τε καὶ ἀλκχτου τινὸς εὐφροσύνης μεταλήψονται, ἀρρήτων ἀγαθῶν ἀπολαύσαντες, ὧν ἐμφορηθέντες εἰς μονὰς τὰς ἐαυτῶν ἐπανήξουσιν, ἔχει^d ἡ Σαββατισμὸς ἀληθὴς καὶ ψυχῶν ἐστὶν ἀνάπαυσις.

S ἀρξὲ δὲ πᾶσα τὰ ἐθνη, κατὰ τὸ ῥηθέν· « Καὶ ὀψεται πᾶσα σὰρξ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ. » Καὶ ἄλλα· « Ἐκχεῖ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, καὶ προφητεύσουσιν. » Οὕτω δὲ λέγει, ἵνα μὴ περὶ αὐτῶν ταῦτα λέγεσθαι νομίσωσιν Ἰουδαῖοι· δι' ὃ πᾶν ἀνθρώπων γένος δηλοῖ. Ἀλλ' οὗτοι μὲν ἤξουσιν. Οἱ δὲ τῆς Ἱερουσαλὴμ ἐκεῖνων πολῖται εἰσιν αἱ μυριάδες, κατὰ Παῦλον, ἀγγέλων, ἡ Ἐκκλησία πρωτοκόων. Ἐκεῖ δὲ πάντῃς ἐσονται λειτουργοὶ Θεοῦ ὄντες, ὑπ' ἀρχιερεὶ τῷ μεγάλῳ ταττόμενοι. Πάντες δὲ ὀψονται τῶν ἀσεδῶν τὴν ἀπώλειαν, ἐννοοῦντες οἷων ἀγαθῶν ἐστερήθησαν. Ἀντὶ δὲ τοῦ, τὰ κῶλα, τὰ ἐσχατά Σύμμαχος ἔφησεν. Τίνων δὲ τὰ κῶλα; περὶ ὧν ἔλεγε κατ' ἀρχάς· « Υἱοὺς ἐγέννησα, καὶ ὤψωσα· αὐτοὶ δὲ με ἠθέτησαν. » Οὗς μακρὰν ἐαυτῶν ὄντας οἱ ἐκ τῆς Ἱερουσαλὴμ ἐξιώντες θεάσονται, καὶ ἐπὶ τὰς οἰκείας μονὰς ἐπανήξουσι. Σκώληκα δὲ φησὶν ἀτελεῦττον τὴν ἐν τῷ μετανοεῖν τῶν ἰδίων ἀμαρτημάτων συνειδήσιν, ἐν τῷ τοιοῦτων ἀγαθῶν ἐστερῆσθαι δακνομένων ἀεὶ τὴν ψυχὴν, καὶ κατηγορούωντων ἐαυτῶν ἐπὶ τῇ ψθασάσῃ κακίᾳ. Πῦρ δὲ ἀσθεστον, τὸ ῥηθὲν ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος, αἰώνιον, ἡτοιμασμένων· τῷ διαβόλῳ· σαρκὶ δὲ εἰς ὄρασιν ἐσονται τῇ μὴ κολαζομένῃ, περὶ ἧς ἔφη· Ἦξει πᾶσα σὰρξ τοῦ προσκυνῆσαι ἐνώπιόν μου. Ἡ δὲ τῶν

⁹⁰ II Cor. iv, 18. ⁹¹ Hebr. x, 1. ⁹² Psal. lxxvi, 6. ⁹³ Isa. lii, 10; Luc. iii, 6. ⁹⁴ Joel ii, 28. ⁹⁵ Hebr. xii, 22. ⁹⁶ Isa. i, 2.

VARIÆ LECTIONES.

^b γρ. οὐράνιοι. ^c Ἰσ. ἐτὶ τὰ ἐκεῖ. ^d γρ. ὅπου. ^e γρ. ἡτοιμασμένον.

κολαζομένων δύσεται τέλος αὐτῇ τῶν ἀγαθῶν ἀπο-
λαύουσα. Τινὲς δὲ ταῦτα δηλοῦν ἔφασαν τὰς ἐπανε-
χθείσας Ἰουδαίους συμφορὰς ὑπὸ τῆς Ῥωμαίων χει-
ρὸς εἰς σφαγὴν δεδομένοις. Οἱ καὶ ἐν τῇ σαρκὶ γε-
γόνασι θεατοὶ, καὶ μονονουχὶ δίκην ἀτελεῦσθον πά-
σχουσιν. Ἄλλοι δὲ φασιν, ὡς διὰ χρηστῶν καὶ φο-
βερῶν ὁ Θεὸς τοὺς Ἰουδαίους προτρέπεται, ὅς γε καὶ
παρουσίαν ἰδίαν κατεπαγγέλλεται. Ἡ δὲ παρουσία
οὐ καθ' ἓνα τρόπον νοεῖται. « Καὶ γὰρ οὐ μὴ τελέσῃτε
τὰς πόλεις τοῦ Ἰσραὴλ, ἕως ἂν ἔλθῃ, φησὶν, ὁ Υἱὸς
τοῦ ἀνθρώπου. » Ὅπερ εἶπεν οὐ δῆπου τὴν ἔνδοξον
αὐτοῦ παρουσίαν δηλῶν, τὴν δὲ κατ' ἐνέργειαν αὐτοῦ
πρὸς αὐτοὺς ἐπιφοίτησιν, ὡς καὶ νῦν τὴν αὐτῶν
ἐπίσχεψιν ὑπεδήλωσεν εἰς ἡμᾶς, λέγων, ὡς ἐπισυν-
ᾶξει αὐτοὺς ἐκ πάντων τῶν ἐθνῶν, εἰς ἃ διασπα-
ρέντες τὰς ἐκείνων γλώσσας ἐξέμαθον, ἀθετησάντων
δὲ αὐτῶν Χριστὸς τὰ ἔθνη συνήγαγεν, οἵπερ
ἤξουσιν τοὺς καλέσαντας αὐτοὺς ἀποστόλους τῇ
μνήμῃ φέροντες, καὶ ζηλωταὶ τούτων γινόμενοι. Ὡν
τὴν εὐθυμίαν διὰ τῶν ὀχημάτων δηλοῖ, ἥτις ἐδηλοῦτο
πρώτως διὰ τοῦ εὐνοῦχου [λείπεις].

eos aspernari contigisset, sunt a Christo *gentes congregatæ*, quæ et ipsæ *venient*, apostolos ipsos, a quibus vocati sunt, in memoria habentes, illos imitantes : quarum animi alacritatem per vehicula innuit, quæ prius significabatur per eunuchi. . .

⁹⁷ Matth. xxv, 41. ⁹⁸ Matth. x, 23.

ΠΡΟΚΟΠΙΟΥ ΣΟΦΙΣΤΟΥ ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ.

PROCOPII SOPHISTÆ EPISTOLÆ.

(Primum editæ sunt ab Ang. Maio, *Class. Auctor.* t. IV, 202.)

MONITUM.

Procopii Gazæi, quem rhetorem optimum cod. 160. appellat Photius, luculenta autem oratione a Fabricio edita discipulus ipsius Choricus dilaudavit, sexaginta olim Græcas epistolas Aldus in lucem extulit, neque plures in consequentibus editionibus apparuerunt. Reapse et Vaticanus Suecæ reginæ codex n. 159. prænotatus, sexaginta illas ad amussim continet, insuper nullam. Sed ecce alius Vaticanus codex 306, regio antiquior, bombycinus, majorem adeo Gazæi Procopii epistolarum numerum exhibet, ut plus centum ineditos esse cognoverim. Ego igitur non tam ipsarum argumento delectatus, quod in levioribus plerumque rebus, ut abundantes otio Græci solent, versatur, quam eximia styli venustate captus, et auctoris etiam fama et antiquitate commotus, quotquot erant incognitæ, vulgandas suscepi : Græce, inquam, non Latine ; quoniam laus earum styli potius, ut dixi, merito quam gravitate materiæ nititur.

A. IEPONYMO.

Ἐγὼ μὲν ἔμην σε τὸν Νεῖλον πάλαι κατελιγμέναι· καὶ πολλάκις εἰς μνήμην λαμβάνων, τοῦτο δὴ τὸ εἰωθὸς ἐμοί, Ὡς εὐδαίμονες, ἔλεγον, τοῖς Αἰγυπτίοις οἱ παῖδες, πάλαι μὲν τὸν Νεῖλον ἔχοντες χορηγὸν τῶν ὁπλῶν φέρειν οἶδεν ἐκείνος· νυνὶ δὲ καὶ τὴν σὴν μοῦσαν προειληφότας οὐδὲν ἀτιμωτέραν τοῦ Νεῖλου, παρ' ἐμοί δὲ κριτῇ τάχα καὶ μείζω. Ὁ μὲν γὰρ τὴν χώ-

C

I. HIERONYMO.

Ratus equidem te ad Nilum jampridem commorari, sæpius mihi in memoriam, quod mihi solitum, revocabam quam felices olim, apud Ægyptios, pueri loquerentur, quibus Nilus fons erat omnium quæ novit ille largiri, et quam nunc felices qui tua gauderent nusa quæ Nilo non pejor, sed et forsan me iudice, melior est : ille enim regionem illam

irrigans divitem facit ; tu vero, tua lingua adolescentium mentes movens, eis ad comparandas scientiæ divitias dux fuisti, non secus ac olim Pythagoras apud illos peregrinatus, aut etiam ille Plato. Hæc apud me volebam, tu vero, me inscio, haud procul aberas, sicut ab eo accepi qui tuam mihi reddidit epistolam. Primum quidem, obstupefactus, rem censui esse vanam imaginem, neque meis oculis fidem habui ; sed posteaquam litteris perfectis, certior fui factus nullius alterius illos esse lepores, quantum fuerim delectatus, cogitas ? Propius enim illam mihi adesse spem te iterum videndi arbitratus sum. Patriæ quoque sum collætatus, ut par erat. Paulisper igitur te invidum præbuiisti. Joci gratia mihi videris criminari, quod nempe supra caput imminet is aer qualem dicebas, quod quoque aqua bibentibus in memoriam mare revocat, et quod panis ex hordeo nobis temere miscetur : non inficiabar ; at etiam et a te remissius acerbabantur ad patriæ parcendum ; illi tamen, charissime, gratiam te oportebat tribuere, quippe quæ ad philosophiam ita tuam mentem exercuerit, ut modo possis Ægypti delicias aspernari. Recogita sapientem Ulyssem parvam et asperam incoluisse insulam : quid enim aliud Ithacam illis præposuisse ? Sed neque Spartanus quisquam, ut ego opinor, patriam vivendi rationem cogitans, Spartam propterea vituperavit. Sed unde ad accusandum sine dubio fueris inductus, scio : divitiarum, optime, es amans, et vulgulum deficiente lucro, Væ ! væ ! clamas, et Nilum ejusque divitias celebras : id te peregrinum facit, ut dicis ipse, et corpus Chærephonte non melius habentem. Puto autem te amore quoque conjugis teneri neque facile velle experiri quam acerbum sit desiderium. At sic ea eveniant, Aphrodite dilecta ! et vale, et utinam te brevi liberorum patrem salutare liceat !

II. PYTHIO.

Si quis me primum conveniens a me sciscitaretur utrum lyra sit mihi et de harmonia sermonem faceret, cito res prorsus esset perspecta et eum esse musicum intelligerem ; si autem de armis essent sermones, pugnasque enarraret et belli fortunas indesinenter memoraret, non opus esset, credo Deum adire ad sciendum eum esse militem. Sed ad quid hæc ? Prorsus jam intellexisti ; nihilominus tamen dicam : is mihi tu videris in quo musæ habitent reapse ; quorum ex consortio dulcem ducis vitam neque quidquam demiraris præter libros, et sermones, et quidquid mentem meliorem facit. Mihi ex illo tempore hospes fuisti et mecum iniisti amicitiam tibi, ut opinor, gratam ; sed utinam illa spes, quam in nobis reposuisti, te nunquam sefellere ! Volumen autem illud quod a me petis, penes me utinam fuerit ! habuisses enim tu quidem quod exoptabas mihi vero pretiosissimum fuisset quid grati tibi præstitisse ; nunc autem non per Socratis platanum, sed per ipsos illius sermones, juro me nondum fuisse fructum bono illo, quantumcun-

Α ραν αὐτοῦ ἐπιβρέων, πλουτεῖν ἐπιτρέπει· σὺ δὲ ταῖς τῶν νέων ψυχαῖς τὴν γλῶτταν ἐπαφείς, ἐπὶ τὸν τῆς ἐπιστήμης πλοῦτον ἰθύνεις, οὐδὲν ἑλαττον ἢ πόλις Πυθαγόρας αὐτοῖς ἐπιδημιῶν, καὶ μὴν ἔκείνος ὁ Πλάτων. Ταῦτα μὲν οὖν ἐλογίζομαι· σὺ δὲ οὐ μακρὰν ἀπέχων ἐλάνθανες, ὡς δὴ καὶ ὁ τὴν ἐπιστολὴν ἐπισδούς, τὸ πρῶτον θαυμάζων ἀπάτην ἡγεύμενη τὸ πρᾶγμα, καὶ οὐκ ἐπειθόμην τοῖς ὀφθαλμοῖς· ὡς δὲ τοῖς ἐγγεγραμμένοις ἐντυχὼν ἐπέσθην μὴ ἂν ὑπάρχειν ἄλλου τὰς χάριτας, ἡσθὴν πῶς δοκεῖς ; Ἐγγυτέρως γὰρ αὐτὰς ἐμοὶ τὰς τοῦ σε πάλιν ἰδεῖν ἡγεύμενη ἐλπίδας· καὶ συνέχαιρον εἰκότως εἰ τὴν πατρίδα, ζηλωτὴν γούν μικρὴν ἀπίφηνας χρόνον. Σὺ δὲ μοι δοκεῖς παίζων αὐτοῖς κατηγορεῖν· ὅτι μὲν γὰρ τὸν ὑπὲρ κεφαλῆς ἄερα οἶον ἔφησιν εἶναι συμβαίνει· καὶ ὡς τὸ ὕδωρ τοὺς πίνοντας εἰς μνήμην ἄγει θαλάττης· καὶ ἄρτος ἡμῖν ἐκ χρίθης εἰκὴ μεμιγμένος, οὐκ ἂν ἀρνηθεῖν· ἀλλὰ καὶ ἑλαττον ἐτραγώδηται σοι ταῦτα φεῖδοι τῆς πατρίδος· ἀλλ' ὁμῶς, ὦ βέλτιστε, χάριν ἔχρην εἰδέναι ταύτη πρὸς φιλοσοφίαν ἀσκόουση τὴν γνώμην, ὅπως ἂν εἰδείης ποτὲ τρυφῆς Αἰγυπτίας ὑπερροῇν· Ὀδυσσεὰ δὲ τὸν σοφὸν νῆστον οἰκοῦντα μικρὴν ὁμοῦ καὶ τραχεῖαν· καὶ τί γὰρ ἄλλο ἢ τὴν Ἰθάκην ἀντὶ τούτων ἡρώσθαι ; Ἀλλ' οὐδὲ Σπαρτιάτης, οἶμαι, τὴν οἰκὸν διαίταν ἑνώων, τὴν Σπάρτην ἐμέμφατο. Ἀλλ' οἶδα πόθεν ποτὲ κατηγορεῖν ἐπὶ τῇ, φιλοχρημάτως ἔχεις, ὠλῶστε· εἴτα βραχὺ τι τοῦ λήματος ἀποστάς, ἰού, ἰού, βεῆς, καὶ τὸν Νεῖλον πολλῶν· καὶ τὸν ἑκείθεν πλοῦτον ἀνακαλεῖς. Τοῦτό σε ποιεῖνον, ὡς αὐτὸς ἔφης, ποιεῖ, καὶ τὸ σῶμα τοῦ Χαιρεφῶντος οὐδὲν ἀσπεῖότερον ἔχειν. Οἶμαι δὲ σε καὶ τῆς νύμφης ἐρωτικῶς περιέχεσθαι, καὶ παρᾶσθαι· μάλιστα ὁπόσα δεινὸς πύθος. Ἀλλὰ γένοιτο ταῦθ' οὕτως, Ἀφροδίτῃ φίλῃ· καὶ ἔρῳσσο· καὶ σε θάπτον προσείποιμι καὶ παίδων πατέρα.

B. ΠΥΘΙΩ.

Εἰ μοι τις προσελθὼν οὐ πρότερον τοῦτο ποιήσας ἤξiou μανθάνειν εἰ λύραν ἔχομι, καὶ περὶ ἁρμονίας λόγον ἐποιεῖ, πάντως ἂν ἡσθόμην τὸ πρᾶγμα, καὶ ὅτι μουσικὸς οὗτος εὐθύς· ἡπιστάμην. Εἰ δὲ περὶ ὅπλων ἦσαν οἱ λόγοι, καὶ μάχας ἔλεγε καὶ πολέμου τύχας αἰὲ διηγέιτο, οὐκ ἔδει δῆπουθεν Θεῷ δὲ εἶναι, καὶ ὅτι στρατιώτης οὗτος ἀκούειν ; Ἀλλὰ τί μοι βούλεται ταῦτα ; Πάντα μὲν ἤδη μανθάνεις· οὐδὲν δὲ ἥττον ὁμῶς εἰρήσεται· ἐμοὶ δοκεῖς ὡς παρὰ τὴν σὴν ψυχὴν ὄντως οἰκοῦσιν αἱ μουσαί· εἴτα κάτοικος ὢν ταῖς Θεαῖς, βίον ἔχεις αὐταῖς ἀνεμμένον καὶ οὐδὲν σο θαυμαστόν, ὅτι μὴ βιβλία λόγοι καὶ ὅσα ψυχὴν ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἀνάγει· ἐντεῦθεν ἡμῖν ἐπεξενόητης ἀρχὴν φιλίας ποιησάμενος πρέπουσαν, οἶμαι, σαυτῷ· ἀλλὰ γὰρ εἴθε μὴ τῆς ἐφ' ἡμῖν ἐλπίδος διημαρτες· ἀλλ' ὅπερ αἰτεῖς βέβηλον, τοῦτο δὲ ἦν παρ' ἡμῖν. Οὕτω γὰρ οὖν σὺ μὲν εἶχες αἰὲ τὸ ποθοῦμενον, ἐμοὶ δὲ μέγιστον ἦν τὸ δοκεῖν ὑμῖν κεχαρισθαι· νυνὶ δὲ δμῶμι οὐ τὴν πλάτανον τὴν Σωκράτους, ἀλλὰ τοὺς λόγους· αὐτοὺς, μήπω γε τετυγχέναι τοῦ κτήματος· καίτοι πλείστον ἤδη χρόνον ἐρώντα· μικρὸν δὲ ὄντε-

ρον (ἀλλὰ σὺν Ἑρμῇ καὶ μουσαῖσι εἰρήσθω) ἐκ τῆς Ἀλεξανδρείας κομισθῆσεται· τοῦτο γὰρ ἔκειθεν ἡμῖν οἱ προσταχθέντες ἀπέστειλαν· ὅπερ εἰ πρὸς ἔργον ἐκβαλεῖ, ὅφει με πάντως αὐτόματον ὑμῖν προσιόντα περὶ τοῦ μεταδοῦναι ὥσει καὶ αὐτὸς λαβεῖν ἐβουλόμην.

Γ'. ΔΙΟΔΩΡΟ.

Ἡ περὶ τῆς σῆς παιδεύσεως φήμη ὁποῖων τῶν ὀφθαλμῶν λόγων τὰς ἡμετέρας ἐνέπλησεν ἀκοάς. Ὁ μὲν γὰρ τὴν τῆς συνηγορίας ἀφηγεῖτο σπουδὴν, ὁ δὲ τὸ τοῖς δικαστηρίοις εὐπονὸν ἀπεθαύμαζεν, ὁ δὲ τὴν περὶ τοὺς προσιόντας εὐνοίαν, πλὴν εἰ μὴ τις ἀδικήσας ἐτύγχανεν· οἶδα καὶ τότε ἀκούσας ὡς ὁρῶν τινος μέγα μὲν δυναμένους, θαυμάζοντας δὲ τῶν δικαίων μηδὲν, πολὺς ἔπνευσας κατ' αὐτῶν, καὶ λοιδορίαν ἐπαινουμένην κατέχευες. Ἐγὼ δὲ τούτων ἀκούων, ἄλλων ἄλλα διηγουμένων, ὥσπερ ἔνθους ὑφ' ἡδονῆς ἐγενόμην, καὶ μέγα γε τοῖς λόγοις φρονῶν, ἐδόκουν αὐτὸς ἐπαινεῖσθαι· ἥδη δὲ καὶ χάριν ὁμιλοῦν τοῖς ἐπαγγέλλουσιν, ὥσπερ εἰδοῦσιν οἱ τῶν αὐτοῦ ἐπαινούτων ἀκούοντες. Οὕτω δὲ ἔχοντι καὶ λογιζομένῳ προσελθὼν ὁ καλὸς Ὁρίων τὴν παρ' ὑμῶν αὐτῷ γραφεῖσαν ἐπιστολὴν ἐπεδίδου· καὶ μοι τῆς φιλίας συνέχαιρεν, ὥσπερ δεινὸν ἡγούμενος, εἰ λανθάνεις παρ' ἐμοὶ τοιοῦτο· ὑπάρχων· ἐγὼ δὲ σε μετὰ τὴν φήμην τῇ περὶ μαθῶν, καὶ οἷος περὶ τοὺς δεομένους, κἂν μὴ παρῶσι, καθίστησας, οὐδ' ἀνείπειν ἔχεις ὅσον ἐθαύμασα, καὶ αὐτὸν ἐπεκάλουν εὐδαίμονα τὴν σὴν εὐτυχίαν σπουδὴν· ὡς δὲ καὶ γραμμάτων ἥξιον τυχεῖν παρ' ἐμοῦ, τῇ τῆς φιλίας μνήμῃ τὴν σὴν προθυμίαν ἐπὶ μᾶλλον ἐγείραντα, εὐχθῇ τούτον ἐκάλουν· μὴ γὰρ ἂν σε πρὸς ἀρετὴν πεφυκότα καλῶς, γραμμάτων δεῖσθαι πρὸς ταύτην παρακαλοῦντων· ἀλλ' ὅπως τοῦτον οὐκ ἐπειθον· ἐδόκει γάρ τι καὶ δίκαιον λέγειν, ὡς ὁ καθ' ἑαυτὸν τοιοῦτος, τίς ἂν γένοιτο γραμμάτων τυχὸν παρὰ σοῦ; Οὐκοῦν γένειο μὲν αὐτὸς ὁποῖος καὶ πρότερον· ἐπαινοῖμην δὲ πάλιν τῆς φιλίας ἐγὼ· μὴ διαμαρτοὶ δὲ τῆς ἐπ' ὑμῶν ἐλπίδος ὁ νέος· ἀλλὰ γνῶντων οἱ τὰ μεγάλα δύνασθαι δοκούντες, ὡς ἄρα τῶν δικαίων ἐστὶν εἰκότως ἡττῶσθαι.

Δ'. ΙΕΡΩΝΥΜΟ.

Ἐγὼ μὲν τῆς ἀδελφῆς λανθάνειν ὥμην τὸν γάμον, καὶ δὴ τοῖς προσήκουσι τὴν οἰκίαν ἐγνώσθαι, μὴ τι σοί, ὅν ὥμην ἐπὶ παρὰ τῷ Νεῖλῳ καθῆσθαι· σὲ δὲ λανθάνειν οἶκε τῶν εἰς τρυφὴν ἡκόντων οὐδέν· ἀλλ' ἡμᾶς τέ τι δρᾶται, καὶ σὲ προσβάλλει πόρρωθεν ἡ τῶν ἐπιτελουμένων ὁσμὴ· καὶ που τάχα τὸν Ὀμηρικὸν Δία νικᾷς λοιδοῖς καὶ κνίσσας ὁρῶν ἐλισσομένης περὶ καπνῷ· ταῦτά σε Νεῖλος διέθηκε, καὶ οἱ παρ' ἐκείνων εὐδαίμονες ἄνθρωποι, μεθ' οὓς τὴν ἐλθοῦσαν οἰκῶν, ὀξύτερον ἔχεις τὴν αἰσθησιν, εἰ που δὴ γε καπνὸς ἀναδίδεται· τὸν δὲ σὺν παῖδα μικροῦ δεῖν ὥρμητα διαβείναι κακῶς, ὅτι μὴ μαζύγραφος εἰς πλάτους ἀφῆκέ σου τὴν ἐπιστολὴν, ἀλλὰ παρὰ σοῦ δῶρα προσάγων, μετέλαβέ τε τῇ θείᾳ· καὶ οὐκ οἶδ' ὅπως μοι διέλυσε τὸν θυμόν· οὐκ εἰς μακρὰν δὲ σε τοῦτον ἀρεῖφομαι· ἢ γὰρ γέγονέ σοι θυγάτριον, ἢ γενήσεται.

A que ex multo tempore jam exoptato ; sed non post multos dies juvante Mercurio et Musis, Alexandria afferetur : inde enim illud ii qui sunt jussi ad me allegarunt : quod si prospere succedet, me videbis ad vos quam maxime ultro pergentem, ad sic dandum quasi ipse accipere optarem.

HI. DIODORO.

Aures nostras iis de tua institutione quos optabamus sermonibus fama implevit : alter enim tuam in dicendis causis diligentiam narrabat ; alter vero quam feliciter tibi in judiciis cederet, mirabatur ; tertius autem quanta esses benevolentia in quemcumque accedentem, præterquam cum quis injuste egisset. Hoc quoque novi audiens, quod nempe, quosdam cum videres multum potentes, minime vero justitiam observantes, frequenter in eos fuisti invectus collaudatis objurgationibus. Quæ audiens, alia aliis narrantibus, tanquam extra me ipsum præ gaudio raptus eram, atque dictis superbiens, jam ipse laudari mihi videbar, nuntiantibusque gratias tribuere profitebar non absimili modo quam qui te laudari audiunt. Cum autem ita essem affectus, superveniens formosus Orion epistolam a te tibi scriptam ostendit et mihi tuam amicitiam est congratulatus, quasi mirabile quid judicaret se nescire illiusmodi apud me te esse. Ego vero, cum non fama solum sed et re comperissem qualis erga rogantes, licet non præsentis, sis animi, non posset intelligere quantum sim miratus et illum felicem prædicaverim qui tuam in se diligentiam obtinuerit : cum autem etiam a me litteras postularet, illum, eo quod tuam benevolentiam amicitiae memoria augere vellet, stultum dixi : non enim tibi, qui ad virtutem feliciter natus es, litteris te ad eum incitantibus opus est. Illum tamen non persuasi : recte enim quidem videbatur id dicere, nempe, qui sic est a seipso, quid non erit litteras a te accipiens ? Tu igitur is sis qui antea, ego autem rursus de amicitia lauder ; juvenis autem illa spe, pro tua parte, non decidat, sed sciant qui multum posse videntur, justitiæ quoque esse opportune vinci.

IV. HIERONYMO.

Ego quidem opinabar te ignorare sororis nuptias, easque omnibus afflinibus notas esse, præterquam tibi quem adhuc ad Nilum esse credebam ; sed ut videtur, nihil te latet eorum quæ ad delicias pertinent, at aliquo modo in te agit, et ad te a longe pervenit quidam eorum quæ perficiuntur odor ; forsitan quoque Jovem vincis Homericum in percipiendo libationes et nidorem in fumo volutatum : quod tibi dedit Nilus et felices ejus accolæ, inter quos placentem terram incolens acutioribus sensibus percipis sicubi funis ascendit. Parum autem a fuit quin puerum tuum male haberem, quia tuam in altum epistolam emiserat ; sed tua munera proferens mihi mentem eorum conspectu mutavit et quo nescio modo iram lenivit. Non autem multo post tibi rependam : vel enim jam nata est vel nascetur tibi filia.

Legislator ille Solon, cum suis legibus quam optime institutum esse vidisset civitatem, malum esse arbitratus est mirabilem suam sapientiam intra Atticæ fines angustiarum. Itaque ad Ægyptios perrexit, licet omnibus sapientiores esse gloriarentur; ivit quoque ad Cræsum divitiis tanquam felicitate superbientem. Majus esse Soloni videbatur sapientia polleere quam divitiis illis quas Pactolus in omni terra quam irrigat, diffundit. Solonem videntes admirati sunt; cumque discederet, illius desiderio capti sunt. Athenienses autem, apud quos discipulorum crepidam exuerat, Minervam forsitan rogaverunt ut rursum civitati redderetur legislator; non autem mirarer ego illum propterea de sua peregrinatione cogitasse, quod quantum in se amoris Atheniensibus esset scire vellet: præter hominem unum qui tunc forte aberat, Ævere omnes, etiam si sapientes alios, ut verisimile est, haberent. Quid de nobis esset, si illud summum bonum amitteremus? Si quis prius dubitaverit, sive Atticam sive Italiam proferre licet: utraque modo silet et scientiis caret atque eadem pati videtur quæ Cithero, qui, posteaquam sæpissime deum acceperat, illo recedente, subito desertus factus est. Nec uspiam Dionysius. Itaque Apollinem increpabo qui ad se ex contemptu nostra revocavit et arbitror felicem illis sortem gratulaturus esse Musas. Vos nimirum aut quis fabulis replemini, recogitantes quid deus per ipsam Daphnem fuerit passus, Daphnem nempe, castitatem, humanitatemque, arborem quæ amantem consolatur; atque vobis inter homines solis dea pignora realiter largita est. Si, Apollinis amicæ gratia, natæ sunt cypressi opacæ, atque etiam abundans aqua, et cicadæ canunt, via quoque molli herba fruitur, et arbores aliæ propter alias, et domus arborum celsitudine ad dimidium absconsæ, ac auræ dulces, varique odores, et solis ardorem repellens umbra: vestrum est aut cito ea nuntiare aut scriptis describere. Vellem tamen ad vos ire et vos videre, ut præter cætera, vaticinia quoque audiam: illud enim opinor vobis a Daphne etiam esse concessum.

VI. PALLADIO.

Potentium virtutem maximam censeo esse consulari oppressos. Cum enim potentiae accedit voluntas servandi justitiam, quid obstat quin perficiantur quæ legibus videntur? Sed quorsum illud procœmium? Isidorus scholasticus, qui dum viveret, mihi fuit amicus, nunc autem memoria idem est ac vivus erat, tu alius dicere posses quam mirabilem se præbuerit; e vivis discedens destitutam omni adjutorio domum reliquit: quæ enim mater fuerat, orba nunc, in extrema senectute, nec jam mater; uxor autem viduitatis iugo premitur, de liberis vero quid dicendum? Parvulæ sunt puellæ et jam orphanorum miseram sortem expertæ, unoquoque verbo, omnibus injuriam inferre volentibus

Σόλωνι τῷ νομοθέτῃ ἐπειδὴ νόμων ἕνεκα καλῶς ἔχειν ἢ πόλιν δέδοκε, δεῖνόν ἡγούμενος μέχρι τῆς Ἀττικῆς αὐτῷ τῆς σοφίας ἐστάναι τὸ θαῦμα, ἐφοίτα μὲν παρ' Αἰγυπτίους καί περ σοφωτέρους τῶν ἄλλων αὐχούοντας· ἐφοίτα δὲ καὶ παρὰ Κροῖσον ὡς ἐπ' εὐδαιμονίᾳ τῷ πλούτῳ κυμῶντα. Μείζον γὰρ ἐδόκει τῷ Σόλωνι σοφία τρυφῆν, ἢ χρυσὸν ῥέων ὁ Πακτωλὸς γῆν τὴν ὅσπιν ἐπὶ ἦλθεν ἐκεῖνος· καὶ οἱ μὲν ὀρώντες ἐθαύμαζον· ὡς δὲ ἀπεφοίτα, πάλιν ἐπύθουν τὸν Σόλωνα· Ἀθηναῖοι δὲ παρ' οἷς τὴν κρηπίδα τῶν μαθητῶν ἐβάλετο, τάχα καὶ τὴν Ἀθηναίων ἡδύοντο, τὸ νομοθέτην αὐτοῖς ἀποδοῦναι τῇ πόλει· εἰ δὲ καὶ τοῦτου ἕνεκα τὴν ἀποδημίαν σοφίζεσθαι, γινῶναι θέλων ὅπως ἔρωτος ἤκουσιν εἰς αὐτὸν Ἀθηναῖοι, οὐκ ἂν, οἶμαι, θαυμάσαιμι, πλὴν ἐνὸς ἀνδρὸς ἀπόντος ἐδάκρυσαν Ἀθηναῖοι, καί τοι σοφοὺς, ὡς εἰκὸς, εὐτυχούντες ἐτέρους· τίνες ἂν γενοίμεθα τὸ κεφάλαιον ὅλον ἀφαιρούμενοι; καὶ ἦν ἂν τις ἐδίστασε πρότερον, εἰτε τὴν Ἀττικὴν, εἰτε τὴν Ἰταλίαν προσῆκεν εἰπεῖν, αὕτη σιγῇ νῦν ἐξαίφνης καὶ τῶν γνωρισμάτων ἀφῆρηται· καὶ ταῦτα πάσχειν ἔοικε τῷ Κιθερώνι, ὅτι πολλὸν δεξιμένους ποτε θεὸν, ἀπύοντος πάλιν ἐξαίφνης ἔρημος ἦν· καὶ ὁ Διονύσιος οὐδαμοῦ· ὅθεν καταδρόσμαι τοῦ Ἀπόλλωνος, ὃς καὶ παρ' ἑαυτὸν ἐκάλει τὰ ἡμέτερα παριδῶν· καὶ οἶμαι τούτοις συνῆδασθαι τῆς εὐτυχίας τὰς Μούσας· ὅμως δὲ που καὶ παλαιῶν μυθολογημάτων ἐμπέπλασθε, παρ' αὐτὴν ἦδη τὴν Δάφνην λογιζόμενοι τοῦ θεοῦ τὸ πάθος· τὴν Δάφνην, τὴν σωφροσύνην καὶ τὸ φιλόανθρωπον, καὶ φιτὸν παραμυθούμενον ἔραστήν· καὶ παρ' ὁμῖν μόνους τῶν ὁρωμένων ἡ θεὰ τῷ λόγῳ τὴν μαρτυρίαν χαρίζεται· εἰ δὲ καὶ κυνάρητοι πυκναὶ πρὸς χάριν ἀνείνται τῆς ἡρωμένης Ἀπόλλωνος, καὶ ὕδωρ ἀφθονον καὶ τέττιγες ἤδουσι, καὶ ὁδὸς τῇ πόδι μαλακῇ παρακέχυται, καὶ δένδρα ἄλλ' ἐπ' ἄλλοις, καὶ οἰκίαι τῷ τούτων ὕψει κατὰ μέσον κρυπτόμεναι, αὐρὰ τε μετρία, καὶ ὁσμὴ συμμυγῆς, καὶ σκία τοῦ ἡλίου τὸ λυπηρὸν ἀποκλείουσα, ἑμτέρον ἢ ὡς θεοὺς ἀγγέλλειν ἢ διηγέσθαι τοῖς γράμμασι· πλὴν βουλομένη εἰς ὁμῶς ἐλθόντας ἰδεῖν, ἵνα πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ μαντευομένων ἀκοῶσμαι· καὶ τοῦτο γὰρ ὁμῖν οἶμαι δεδωκέναι τὴν Δάφνην.

D

Γ'. ΠΑΛΛΑΔΙΩ.

Τὴν τῶν μέγα δυναμένων ἀρετὴν μεγίστην οἶμαι τοῖς ἀδικουμένοις παραμυθίαν. Δυνάμει γὰρ εἰς ταῦτον ἐλθούσης καὶ γνώμης τιμώσης τὰ δίκαια, τί κωλύει πρὸς πέρας ἵεναι τὰ δοκούντα τοῖς νόμοις; Ἄλλὰ τί μοι; βούλεται τὸ προσέμιον; Ἰσίδωρος ὁ σχολαστικὸς, ὁ πάλαι μὲν φίλος ἦνίκα ἔζη, νῦν δὲ μέχρι τῆς φανήμης, οἷος μὲν ἦν τὸν βίον, καὶ ὡς πανταχόθεν αὐτὸν παρεῖχε θαυμάζειν, καὶ ἐτέροις αὐτὸς ἐξηγήσατο. Νυνὶ δὲ ἀπελθὼν ἐξ ἀνθρώπων, ἔρημον συμμαχίας κατέλιπε τὴν οἰκίαν. Ἡ μὲν γὰρ πάλαι μήτηρ, νῦν ἀπαις ἐπὶ γήραος οὐδῶ, καὶ μήτηρ οὐκέτι· ἡ δὲ σύνοικος χηρείας ὑποφέρει ζυγόν· τὰ δὲ παῖδια τί δεῖ λέγειν; κόραι γὰρ αὗται μικρὰν ἀγοῦσαι τὴν ἡλικίαν, καὶ ὀρφανίας τύχης περιώμε-

να· συνελόντι δὲ φάναι, πρόκεινται πᾶσι τοῖς ἀδελφοῖς βουλομένοις, εἰ μὴ σὺ καλύσεις, αἱ τούτων ὀρώσιν ἐλπίδες. Ὁ δὲ οὖν φῶσει μὲν ἐπιπόνῃρος· προσοικῶν γὰρ τὴν τούτων οἰκίαν, καὶ τὸν ἐκ τοῦ γειτονιάζειν φθόνον λαβὼν, μίαν πεπονήται γνώμην ἄχρηστον αὐταῖς ἀποφαίνειν τὴν οἰκῇσιν· ὅθεν οὐτε τῶν οἰκοδομούντων ἐννόμως καλυομένων ἠνέσχετο· καὶ πρὸς ἀλλήλους διαγράμματα συγκαίμενα λῆρον ἡγούμενος, κυριώτερον αὐτὸν ἀποφαίνειν τῶν νόμων, καὶ ὧν αὐτὸς ὡμολόγησεν· ἀλλὰ δικαστοῦ καὶ μισούντος τὰ φαῦλα γνώμην λαβὼν, γενοῦ ταῖς κόραις πατήρ, καὶ τῇ μητρὶ παῖς, καὶ τῇ γυναικὶ πάλιν ἴσα καὶ σύνοικος, ἡμῖν δὲ τοιοῦτος οἶον ἢ προλαβοῦσα ἔρημον εἶναι συμμαχίας, ἕως ἂν οἱ τε νόμοι σώζονται καὶ ἄνδρες τιμῶντες τὰ δίκαια.

Z'. ΓΕΣΣΙΩ ΙΑΤΡΟΣΟΦΙΣΤῃ.

Τὴν ὑμετέραν ἐπιστολὴν εἰς χεῖρας λαβὼν, αὐτὰς ἔδοξα μόλις ἀπειληφέναι τὰς Μούσας, ἔνθους τε ἦν ὁρ' ἡδονῆς, καὶ οὐκ ἔχον ὅ τι καὶ γένωμαι· ὥσπερ οἱ Δελφοὶ ἐπειδὴν ὡς ἐξ Ὑπερβορείων ἐλθόντος Ἀπόλλωνος, τὸ πρὶν αἰγῶντες, πλήρεις ἐξαίφνης γένωνται τοῦ θεοῦ. Τοιοῦτος ἦν τις ἐγὼ, πάντα θαυμάζων, τῶν ὀνομάτων τὴν ὥραν, τὴν πρὸς ἀλλήλα τούτων ἁρμονίαν, τὸ διὰ πάντων κάλλος ἐπιφαινόμενον· καὶ τὸ δὴ μέγιστον, τοὺς ὑμετέρους τρόπους, ἐξ ὧν ἡμῖν προῆλθε τὰ πράγματα· καὶ σοὶ πολλάκις ἀγαθὰ γένοιτο τοιαύτην ἡμῖν ἀποδεδωκέναι τὴν ἐορτήν· ἀλλὰ γὰρ μία χελιδὼν ἔαρ, φησὶν, οὐ ποιεῖ· οἶον δὲ καὶ ἡ προλαβοῦσα χελιδὼν εἰς ἔργου ἤρκεσε χρεῖαν· εἰ δὲ καὶ δευτέραν προσθεῖην καὶ τρίτην εἴτα πολλὰς, οὐδὲν ἂν εἴη ἔαρ ἡμῖν· οὔτε Κροῖσος ἐκεῖνος οὔτε χρυσὴν βέων ὁ Πακτωλός. Τοὺς δὲ ὑμετέρους παῖδας εἶδον ἡδέως, καὶ ὥσπερ δι' εἰκόνας ἀνηγόμεν πρὸς σέ· ὅθεν ἠὲ ξάμην καὶ πλείους ἰδεῖν· καὶ εἰ μεγάλα λέγειν, τοῦ πατρὸς ἀμείνους· ἀλλ' οὖν εὐχομένην ῥᾶ διον λέγειν ὅσα γε βούλεται, καὶ μιμῆσθαι τὸν Ἑκτορα· τὸν ἑταῖρον Δωρόθεον αὐτόν με δοκεῖ παρόντα προσάγειν ὑμῖν· καὶ λέγειν ἄλλο μὲν οὐδὲν, πληρῶσαι δὲ τοῦτο τὰς ἐλπίδας αὐτῷ παρέσχε τὰ ὑμέτερα διηγούμενος· εἰ δὲ καὶ δι' ἐμὲ τι πλεονέξῃ ἐλπίζει, ὑμέτερον ἂν εἴη τοῦτον μὴ ψευθεῖναι τῆς συγγνώμης· συστήσει δὲ τὸν νέον ὑμῖν καὶ τρόπος ὁμοίως καὶ σπουδῇ, ἅπερ εἰ ἡν αὐτὸν ἅμα τῇ θέρᾳ παραστήσαι σαφῇ, οὐδὲν ἂν ἴσως ἔδει τῶν ὑμετέρων γραμμάτων· νῦν δὲ δι' ἐμὲ τὰ πρῶτα τιμήσας, ὑστερον οἶμαι θαυμάσεις καὶ δι' αὐτόν· οἶμαι δὲ καὶ ἑταῖρον Ἀναστάσιον εὐμένειν ὑμᾶς ἰδεῖν ὀφθαλμοῖς ὡς καὶ τὸ ὑμέτερον γένος· τί γὰρ δεῖ πλεονεῖπειν πρὸς ἄνδρα μόνον;

H'. ΖΑΧΑΡΙᾶ ΑΔΕΛΦΩ.

Ὅς ἔοικεν, ὦ λῶστε, τῶν εἰς ἡμᾶς σκωμμάτων οὐ ποτε παύῃ· μηδὲ γε παύσαιο τούτων, ὦ πάντες θεοί· ὡς ἐγὼ λεγομένων προσγεῶν τε τοῖς γράμμασι, καὶ πρὸς ὑμᾶς ἀφικνούμαι τῇ διανοίᾳ, καὶ λέγειν τι ἔοικω πρὸς ἡμᾶς καὶ λεγόντων ἀκούειν. Ὅστ' εἰ σοὶ μέλει τῆς ἐν τοῖς γράμμασι χάριτος, μέλει δὲ πάντως, βῆλ' οὕτως, καὶ μεῖζονα χαρίζεσθαι δόξεις, ἢ εἰ μοι παρείχες Κροίσῳ γενέσθαι· καλεῖ δὲ πάλιν σοφιστήν, καὶ λέγε κρότων ἐρᾶν· ὀφρύν τε προστίθει καὶ τύφον, καὶ πᾶν ὅ τι σοὶ φίλον· πολλάκις δὲ καὶ

Alinoxiæ, nisi tu vates : illinc vergunt spes earum. Quidam enim, natura perversus, earum domui vicinus, vicinitate invidia capta, id tantum cogitat quo illis domum suam inutilem faciat : sic eos legitime ædificare non passus est ; pacta quoque mutua pro nihilo habens, se legibus et propriis factionibus superiorem præbet. Judicis igitur mentem injustitiæ adversantem sumens, puellis esto pater, matri filius et uxori pariter conjux, nostrisque oculis is quem experientia compluries ostendit ; sciant non esse auxilii inopiam donec legis et viri justitiæ cultores stent incolumes.

πεῖρα πολλάκις ἀπέδειξε· καὶ γνώτω ὡς οὐκ ἔστιν καὶ ἄνδρες τιμῶντες τὰ δίκαια.

B VII. GESSIO INSIGNI MEDICO.

Tuam epistolam in manibus accipiens, ipsas Musas visus mihi sum accipere : præ voluptate amens meique nescius : quemadmodum Delphici, cum velut ex Hyperboreis advenit Apollo, prius muti, pleni repente deo sunt ; sic ego, omnia mirans, verborum venustatem, eorum ad invicem harmoniam, eluculentem ex omnibus decorem, sed præsertim tuos affectus quibus ad me ea devenerant. Permulta tibi contingant bona. qui tantam mihi festivitatem fecisti ! hirundo una, ut aiunt, ver non facit, licet præveniens hirundo ad id satis sit ; quod si alteram adderem, et tertiam, et multas postea, ver mihi tamen non esset, sed neque ille Cræsus, neque viro fluens Pactolus. Liberos tuos cum jucunditate vidi, et quasi per imaginem tibi denuo conjungebar ; unde exoptavi et plures videre et si magna dicere licet, patre meliores ; sed optanti facile est quæcumque velit dicere, et Hectorem imitari. Dorotheum amicum mihi videor præsentem tibi sistere, nec aliquid aliud dicere, sed eam illius spem implere quam tua narrans oriri fecit. Si autem per me quidquam amplius habere sperat, tuum erit illius desiderium non fallere. Juvenem tibi vincient mores simul et diligentia : quæ si possibile esset, una cum corporis habitu manifeste ostendere, non forsitan meis litteris opus esset ; illum propter me primo cohonestatum, postea, credo, propter ipsum mirabere. Puto quoque amicum Anastasium benignis te oculis conspiceret, veluti genus nostrum omne. Quid amplius dicendum homini jam pridem amico et qui modo non minori benevolentia affici dicitur ?

πάλαι τε καὶ φίλον καὶ νῦν οὐδὲν ἤττον εὐνοεῖν ἡρώ-

VIII. ZACHARIÆ FRATRI.

Ut videre est, charissime, tuis in nos convitiis non desistis : sed ne desistas, prohi Deos omnes ! quia risum mihi movent quæ in illis litteris dicuntur, et ad vos cogitatione venio et mihi videor vos alloqui et audire. Ideoque si tibi curæ est litterarum gratia (et maxime est), feri denuo, mihi que magis gratum videbitur quam si me Cræsum faceres ; rursum sophistam voca et plausuum amatorem, supercilium adde et superbiam et quidquid tibi placuerit. Sæpe, cum sophistam diceret, intende-

his idem esse id dicere ac superbum vocare; ego vero artem meam non ejurabo. Quod si illius proprium est in superbiam extollere, ad te, credo, pertinet quoque artis exercitium; sed pro tua reverentia tacebo. Forte mirum in modum es sophista, et rem experientia notam verbis decet celebrare. Præterea silentio forsitan in litteris transmissi et quæris flores et hirundines, et placidas maris mutationes, et formosum Adonida, et Aphroditem illam mirabiliter amantem, et doles quod rosam non audis cujus gratiam jamdudum miraris; ego autem nihil tale dicam, et præsertim tibi, ne rursus deridens me pulchri ignarum et sophistam voces.

IX. EPIPHANIO.

Potens certe eras quemcumque voluisses ad loquendum vel ad tacendum sciendi, mihi que videris aliquid ejusdem modi facere ac si quis lyra quam habet, quia ea uti didicerit, aut sonos eliceret aut a pulsandis chordis abstineret, ad id quod melius putaretur cito paratus, nec quidquam musicum diceret, neque ipse neque ejus lyra. Sic te tacente et ad nova prospiciente, tristitia statim premimur et silemus nos olim amicissimi, nunc autem forte amici. Sed unde hoc dulce? Leges te cogunt elato supercilio esse. Deinde eo quod legislatoris mentem sumpseris et jam Romanorum res tibi videaris tua sententia gerere, ideo tantum in modum supra nos extolleris. Sed si vix tibi superest pristinae amicitiae ratio aut memoria, utinam olim id eveniret! Ego autem qui tuae linguae suavitatem una cum hirundinibus audiavi, mente extollor, splendidiorque sol mihi lucere videtur, et nunc mihi vere adest ver; sed mihi sis semper benignus, nec amplius ad me infestus, obliviosus amorum, venias.

X. SOSIANO.

Qui divitiarum est amans, nihil jucundi nisi de illis loquitur aut alios audit loquentes: quod si illi aurum offeras, honoris officia ei præstat: sic quoque in armis qui egregium scutum accepit, id magni pensat, et huc illuc circumferens, magis Marte impletur. Viro, autem bono quid faciens gratus eris magis nisi similes sibi viros videndos offerens? Itaque, te sciens hujusmodi et esse natum et fieri velle, non rectum arbitratus sum tibi esse ignotum scholasticum Diodorum, sed eum ad te mitto et tibi do (tu illum, ille te), utrique vestrum gratum facere existimans, si invicem experientia vos cognoveritis; uterque etiam me laudabit sciens qualia amicis præbeo.

XI. JOANNI.

Eloquentissimus Diodorus silentium inter nos solvet, et a te postulans ut scribas et meas ad te reddens litteras: ille enim est mihi amicus, et, te antequam viderit, amabat: nostri etenim de te sermones ad te videndum excitant amorem. Vir

σοφιστήν εἰπὼν ἀπὸ πλάγης, ὡς ταυτὸν ὄν τοῦτο εἰπεῖν καὶ ἀλαζόνα καλέσαι. Ἐγὼ δὲ τὴν ἐμὴν τέχνην οὐκ ἀρνησαίμην· εἰ δὲ ταύτης ἴδιον τὸ πρὸς ἀλαζονείαν ἐπαίρειν, καὶ σοὶ που μέτεστιν ἄγων τῆς τέχνης· ὥστε δέδοικα μὴ σῆς ταύτης μετέχεις· ἀλλὰ γὰρ αἰδοῦ τῇ πρὸς σὲ σιωπῇ σῃ· ἴσως δὲ θαυμαστὸς εἰς σοφιστῆς· ὦν· καὶ τὸ ἔργον ἤδη θεώμενος, δέον ἐκπομπέσθαι τῷ λόγῳ· εἴτα παρῆλθον σιγῇ καὶ σου ζητεῖς ἐν τοῖς γράμμασι ἀνθρὶ καὶ χειρὶ δόντος καὶ θαλάττης μεταβολὴν ἡμερον, τὸν τε Ἀδωνιν τὴν καλὸν, καὶ τὴν Ἀφροδίτην ἐκείνην τὴν παραδόξως ἐρώσαν, καὶ ὅτι μὴ τὸ ῥόδον ἀκούεις, καὶ τὴν ἐπ' αὐτῷ χάριν πάλαι θαυμάζεις· ἐγὼ δὲ τοιοῦτον οὐδὲν ἂν εἴποιμι καὶ μάλιστα γὰρ πρὸς σέ· μήποτε πάλιν γελάσας, ἀπειρόκαλόν με καὶ σοφιστὴν ὀνομάσης.

B

Θ. ΕΠΙΦΑΝΙΩ.

Δεινὸς ὅρα τις ἦσθα κινεῖν ὃν ἂν ἐθέλῃς πρὸς λόγον καὶ σιωπῇ· καὶ μοι δοκεῖς παραπλήσιον τι ποιεῖν, ὥσπερ εἰ τις λύραν ἔχων, κεχρησθαι ταύτῃ μαθόν, νῦν μὲν ὑφαίνει μέλους, νῦν δὲ τῶν κρουμάτων ἀπόσχοιτο· εἰ γὰρ τι περὶ ταῦτα κρεῖττον νομισθῇ, εὐθύς πρὸς ἐκεῖνόν γέ ἐστι, καὶ οὐδὲν ἂν εἴποι μουσικόν, οὔτε αὐτὸς οὔτε ἡ λύρα· καὶ σοῦ σιωπῶντος ἡμῖν, πρὸς τὰ καινότερα μεταθελημένου κατηρεῖς εὐθύς· καὶ σιωπῶντες οἱ πάλαι μὲν φίλατοι, νῦν δὲ ἴσως φίλοι· ἀλλ' ἡδὺ ποθεῖν τὸ πρᾶγμα· οἱ νόμοι σε παρασκευάζειν ἠνάγκασαν σεμνὸν ταῖς ἐφρῶσαι ἀνέλκειν· εἴτα φρόνημα νομοθέτου λαβὼν, καὶ δόξα· ἤδη τὰ Ῥωμαίων ἄγειν· τῇ ψήφῳ, τοσοῦτον ἡμῶν κατεπλήροθι. Ἄλλ' ἐπειδὴ σε μόλις ὑπεσθῆκε τῆς παλαιᾶς συνθηκῆς λόγος καὶ μνήμη, εἴθε μὲν καὶ πάλαι γέγονε τοῦτο· ὁ μὲν γὰρ τῆς σῆς γλώττης μετὰ τῶν χειρὶ δόντων ἡδὺ τι φεσγομένης ἀκούσας, διανίσταμαι τῇ ψυχῇ· καὶ λαμπρότερόν μοι τὸν ἥλιον προσβάλλειν δοκῶ· καὶ νῦν ὕντως· ἔαρ ἐμοί. Ἀλλὰ γένοιτο λοιπὸν ἡμῖν εὐμενῆς, καὶ μηκέτ' ἔλθῃς πάλιν, ἐρώτων εἰς ἡμῶν.

C

Π. ΣΟΣΙΑΝΩ.

Εἴ τις χρημάτων ἐστὶν ἐραστής, οὐδὲν ἂν ἡδέως ἢ ταῦτα λέγοι, καὶ λεγόντων ἄλλων ἀκούσειεν· εἰ δὲ καὶ χρυσὸν ἄγων παράσχοις, ἔχει τὰ παρ' ἐκείνου τιμῆς· οὕτως δὲ ἐν ὅπλοις τὰ πράγματα καλὴν οὕτως ἀσπίδα λαβὼν ἐφρόνησέ τι μέγα, καὶ τῇδε καίετο περιφέρειν τὸ κτήμα πληροῦται μάλλον τοῦ Ἀρεῶς. Ἀνδρὶ δὲ ἀγαθῷ τί πρᾶττων ἂν τις χαρίσαιο ἢ παραπλησίους ἀνδρας παρέχων ἰδεῖν; Ὅθεν σε τοιοῦτον εἰδὼς καὶ γεγόνετα καὶ εἶναι βουλόμενον, τὴν σχολαστικὸν Διόδωρον ἀγνοεῖν οὐ μοι πρέπον ἐφάνετο, ἀλλ' ἄγω καὶ δίδωμι, σὺ μὲν ἐκείνον, ἐκεῖνος δὲ σέ· ἀμφοτέρων ὑμῖν νομίζων χαριεῖσθαι, εἰ ἀλλήλων ἐν πείρᾳ γενήσεσθε· ἐπαινέσει δέ με πάντως ἑκάτερος, οἷα τοῖς φίλοις προσεσθῆναι ἐπιστάμενος.

D

ΙΑ. ΙΩΑΝΝΗ.

Ὁ λογιώτατος Διόδωρος λύσεις ἡμῖν ἔστω τῆς πρὸς ἀλλήλους σιγῆς· καὶ σὲ γράφειν ἐπαίτων, καὶ τὰ παρ' ἡμῶν σοι διδοῦς· φίλος μὲν γὰρ οὗτος ἐμός· ἤδη δὲ πρὶν ἰδεῖν καὶ σὲ ἐραστής ἐτύγχανεν· οἷός ἐστι ἡμῶν λόγῳ τὰ περὶ σοῦ διηγούμενοι πρὸς τὴν

θέαν ἐπιούσαι τὸν ἔρωτα· ὁ γὰρ ἀνὴρ ἐρωτικὸς· ἐστὶ τῶν καλῶν, καὶ πολυπραγμονεῖ τοὺς χρηστοὺς· ὥσπερ δεδιὼς μὴ ποτὲ τις τοιοῦτος ὢν διαλάβοι· καὶ τί σοι τὰ περὶ τοῦτου λέγειν με δεῖ; Πάντως γὰρ τῇ πεύρᾳ τοῦτο μαθὼν, ἐλάττω νομίσαις τὸν ἔπαινον· καὶ ἀσθενῇ μὲν καλέσεις ῥήτορα, ὡς οὐδὲ τὰ προσδόντα λέγειν δυνάμενον.

ΙΒ'. ΔΙΟΔΩΡΩ.

Τοῦτο ἐκεῖνο δὲ καὶ προσδοκῶντί μοι γέγονεν· ὥρμη γὰρ εὐθὺς ὡς ἐκεῖσε γενόμενος ἀρχόντων ὄρεν βῆμα, καὶ ῥητόρων χορὸν, καὶ προσφύγων οὐχ ἐπόμενον, πληθίστη μὲν αὐτίκα φρονήματος· καὶ λαλεῖν τις θέλη, μόνον οὐκ ἀνέζη τοῦ λέγοντος· ἡμῶν δὲ λόγος ἐστὶ βραχύς· καὶ τί μοι τοὺς ἐν σκότῳ κεκρυμμένους ἐκείνους λείξεις δήπου πάντως περὶ ἡμῶν; Εἰ δὲ χαμαὶ ἐρχομένοις προσείποις, οὐδὲ τοῦτο θαυμάσαιμι· τὸ αὐτὸ καὶ προσεδόκων καὶ γέγονε τοῦτο τῶν καθ' ὑμᾶς ῥητόρων τὸ φρόνημα· οἱ, τοὺς ἄλλους, πρόσφυγας καλοῦσι καὶ τὰ κατ' αὐτοὺς ἀπομιμνήσκοντες πράγματα· καὶ νῦν δοκεῖς φίλους ἡμᾶς εἰρῆσθαι, τὸ πρότερον οὐκ ἄξια κρίνας, ὥσπερ εἰκός, ἀλλ' ὅτι κραιπνῶν ἀπορίῃ, τοῖς παροῦσιν ἐχρήσω· καὶ μεταμέλει σοι παντὶ τοῦ χρόνου, ὃν παρ' ἡμῖν ἀναξίως διέτριβες· καὶ νῦν δέδοικα γράφων μὴ πρὸς τὴν παρ' ἡμῶν δυσχεράνης ἐπιστολήν· ἐγὼ δὲ σε καλῶς πράττειν εὐχαίμην· καὶ δὲ πάλιν καταφρονεῖσθαι, λυπηρὸν μὲν, οἷσμεν δ' οὐδ' ὅμως τῇ σῇ τύχῃ παραμυθούμενοι.

ΙΓ'. ΖΑΧΑΡΙᾶ ΚΑΙ ΦΙΛΙΠΠΩ.

Τῆς μὲν προλαβούσης σιωπῆς τὴν αἰτίαν ὁ χειμῶν ἀποφερέσθω τὰ εἰωθότα λυπῶν· τῆς δ' ἐντεῦθεν, εἴ τις ἄρα καὶ γένοιτο, ὑμεῖς ἂν εἰκότως ὑπέχοιτε τὰς εὐθύνας· καίτοι γε ἡλικίον τοῖς παθοῦσιν πρᾶγμα τῶν παίδων ἡσυχίᾳ, πῶς ἂν τις παραστήσῃ τοῖς μὴ πρὸς πείραν ἐλθοῦσιν τοῦ πράγματος; Ὑμεῖς δ' ἂν εἰδείητε πάντως πως φίλοι διατεθέντες ἐρωτικῶς· οὐ γὰρ ἂν τοσοῦτον φρονήσαιμι, ὡς καὶ αὐτὸς οἶεσθαι παρ' ὑμῶν ἀντερᾶσθαι· καίτοι εὐχαίμην οὐν μοι τοῦτο γενέσθαι μᾶλλον ἢ πολλῇ κομᾷ τῷ χρυσῷ καὶ ἡστενισοῦν τύχης εἰς ἄκρον ἀφίχθαι· οὔτε γὰρ ἂν ἔκαστος ῥιθυμῇ οὐκ ἔχων διὰ τὸν πόθον ἑμοῦ πάντως ἂν παραμυθεῖται τὸν ἔρωτα· εἰ δὲ τοιοῦτο μὲν οὐδὲν, εἰ δὲ σιωπήσεσθε, κατηγορήσω μὲν, τοιαῦτα παθὼν· κρινεῖ δὲ τι ἐρωτικὸς δικαστής, καὶ ψηφιεῖται ὅτι χρὴ παθεῖν ὑμᾶς καὶ ἀποτίσαι... εὐ μὲν παθεῖν ἀπο... ται ἵνα μὴ τὸν ἐρῶντά με πάλιν... (1) ψηφιεῖται δὲ ὑμᾶς ἀποτίσαι τοιαύτας ἐπιστολάς, ὥστε τῷ πλήθει τοῦ προλαβόντος χρόνου παραμυθεῖσθαι τὴν σιωπῇ.

ΙΔ'. ΒΙΚΤΟΡΙ ΔΣΕΛΦΩ.

Δίδεγμαί τὸ βιβλίον τὸ πρὸ τῆς πείρας ποθούμενον· ἔχει γὰρ τῇ μὲν ἐπιστολῇ θαυμαστὸν ἡλικίον, τῷ δὲ πράγματι ξένον φέρον οὐδὲν, ἀλλ' ὁ καὶ πολλοῖς καὶ ποικίλοις ἐσπούδασται· σοῦ δὲ χάριν καὶ ὁ τὸ βέλτιον εἰπεῖν ἀσπυγίσθω· ἀλλ' οὐν κείσεται σοι χάρις εἰς ἐμὴν μνήμην ἀνάγραφτος· πλὴν οὐχ ὅσα παρὰ τῷ Πausanίᾳ τῷ μὴ μέχρι παντὸς σωρηνοῦντι. Ὅ μὲν γὰρ οὐδὲ Πλάταιας αἰδέσθεις, οὐδὲ τρέπαια

A ille egregiorum amans et bonos sedulo inquirens ne quis bonus tibi sit ignotus. Sed quare de illo tibi dicerem? nam experientia doctus peiorem judicares laudem et me infirmum vocares oratorem qui et amplius essent, dicere non potuissim.

XII. DIODORO.

Illud mihi quod praevideram accidit: existimabam enim, simul ac illuc deveneris viderisque principum tribunal, rhetorum chorum clientiumque non sequentem, te statim superbia esse replendum, et, si quis ad te loqui voluerit, loquentem non esse passurum. Sermo autem meus brevis erit: et quid mihi dicis illos in tenebris absconditos? B si autem humi ambulantes salutes, id non mirer: id quod praevideram evenit, loquor de rhetorum secundum vos illorum superbia; quippe qui alios clientes vocant et negotia per te absoluta memorant. Et nunc videris nos dixisse prius amicus, quod recte non judicaveris, quasi meliorum inopia praesentibus usus fueris: praeteriti quoque temporis te poeniteat, quod nobiscum indigne consumpsisti; et nunc scribens vereor ne nostram epistolam moleste feras: ego tamen prospera tibi precor, etiamsi oporteret me iterum despici, quod amarum esset, tuae autem fortunae gratia ferreus.

XIII. ZACHARIAE ET PHILIPPO.

Præteriti silentii crimen ferat hiems, more soliti contristans; silentii autem illius quod nunc foret, vos rationem redderitis. Quantum autem malum sit liberorum silentium, quis iis ostendet qui nondum sunt experti? Vos prorsus scietis cum ardenti amore capiimini. Non ego quidem sic superbio ut a vobis redamari putem, quod tamen mihi magis exoptarem quam plurimo auro abundare et ad summum honoris fastigium devenire; qui enim quiescere non haberet per desiderium mentem non posset consolari amorem. Si nihil huiusmodi sit et adhuc silebitis, arguam talia patiens; judicabit autem amans et declarabit quid sit vobis patiendum et exolvendum... feliciter quidem pati... ne me rursus amor... judicabit autem vos tot redditurus epistolas quam ut praeteriti temporis silentium consolamini.

XIV. VICTORI FRATRI.

Volumen ante experientiam jam exoptatum recepi. Mirabile enim quantum ex tua epistola venit, nihil tamen alieni reipsa adjunctum, sed quod multis et diversis exoptatur; tui autem gratia taceatur et quod dicere melius. Tua gratia in mea memoria absque litteris perdurabit; secus ac quod de Pausania qui in finem sapiens non fuit: neque enim Plataeas reveritus neque splendido tra-

NOTÆ.

(1) In his lacunis perpauca verba legi nequeunt.

phæo, Barbaro tradidit a se salvatam Græciam, A quasi non pateretur in finem se felicem esse. Tu vero propria memorans, non est quod non facias; remanebit tua gratia, non quidem prima, sed per Jovem, pati multas priores, et altera; una autem gratia ab iis qui beneficia acceperint, bonis satis erit, id autem est, meminisse se beneficia accepisse. Mihi vero contingat non eorum oblivisci quibus voluntas est mihi benefaciendi, licet non ad rem deveniat.

XV. DIODORO.

Adhuc taces? adhuc nos aspernaris? Te arbitrabar in saturitatem venisse superbæ, cui magnum videtur silere; nos autem re ambitiosius utemur, quo supercilium propter silentium elatum demittamus. B Et enim solitum. Statim ut Cæsarem videris, alle progrederis et quod in sublime Persei alis non levatis, traseris; nostra autem consideranti parvum quid et quasi nihil videntur. Itaque legem antiquam et ubique potentem es transgressus: oportet enim, quando quis, solitos relinquens, ad alios transcurrit, illum primo litteris describere quomodo mare actus sit, quæ terra eum transmiserit, utrum bene successerit, utrum benevolentia fuerit acceptus: quorum nihil tu dixisti nec narrandum habebamus, sed me iudice, tuisque magis fuisti mutus, ne autem silentio amicitia paulatim in oblivionem decadat, rem renovo et tibi fio amicio; tu vero, ut solebas, in amicitiam apud nos, tua gratia digni, jocare. Quod si quid accidit molesti, ventis permittatur et humanarum rerum fortunæ quæ nostra inque deque perturbare delectatur et rapida volutatione agit, nihil volens stabile aut immobile videre. Malum equidem cen- C keo esse dolorem, multo autem pejus iis qui spectaculo adfuerunt. Phælla, nondum propinquis omnibus nota, pro thalamo ad sepulcrum ducitur; sponsi inanes spes; pactio matrimonialis discerpta. Miserum, ut arbitror, et quod fieri non debuerit: non autem in nos primum sævit fortuna, sed plurimas jam alias patriæ eripuit, thalamum in funus convertens. Quot homines, spe elati per eam fabula facti sunt! Sed nec sententia vincit; simul ac vult, fit; cedat philosophia et voluntas; aliquid sit amplius iis qui incumbunt... scire ferre valuerat fortunæ: miror enim ego illum qui dixit sapienter: Cum non eveniant quæ volumus, quæ eveniunt velimus. Abiit terram relinquens ut conjugii mala et liberorum partus, si futuri essent; prætermitto autem nutricia pericula et inter felicitatem timores, ne scilicet præsentibus bonis excidatur; malis vitæ libera abiit, viam vere latam ingrediens et quam omnes nos ingredi oportet eo quod nati sumus.

ὠδῖνας, εἴ ποτε καὶ ἐγένοντο· καὶ σιωπῶ τοὺς τῆς παιδοτροφίας κινδύνους, καὶ τὸν ἐν εὐτυχίᾳ εἶδόν, μὴ ποτε γένοιτο τῶν παρόντων διαμαρτεῖν· τῶν δὲ συντρέφων τῷ βίῳ κακῶν γενομένην πάντων ἐλευθε- ρος οἴχεται λεωφόρον ὄντως ὁδὸν, καὶ ἦν ὁδεῦσαι δεῖ πάντας, ἐπειδὴ καὶ γεγόναμεν.

XVI. EIDEM.

Nunc cognovi quanta me prius injuria tuo si- lentio affeceris: quantum enim me scribens exhi-

φίλοι προσδίδου Βαρβάρῳ τὴν δι' αὐτοῦ σωθεῖσαν Ἑλλάδα, ὥσπερ οὐκ ἀνέχων εἰς τέλος εὐτυχίης ἐπι- μέναι· σὺ δὲ τὰ οικεῖα περιέπων, οὐδὲ ὅ τι μὴ δρά- σεις. Κεῖσεται σοι τοῖνον ἡ χάρις σὺ πρώτῃ, μὰ Δία, πρὸς πολλαῖς δὲ πρώταις ἐτέρα· μία δὲ χάρις παρὰ τῶν ἐν παρόντων ἀρνεῖται τοῖς ἀγαθοῖς, μεμνησθαι μόνον ὅτι πεπόνθασιν· ἐμοὶ δὲ γένοιτο τὸ μὲν τῶν μέχρι βουλῆς εὐποιεῖν ἐθελόντων ἀμνημονεῖν· εἰ καὶ μὴ πέρας ἔσται τοῖς δόξουσιν.

ΙΕ'. ΔΙΟΔΩΡΩ.

Ἐτι σιγᾷς; ἔτι περιφρονεῖς τὰ ἡμέτερα; Καὶ μὴν ὦμην σε πρὸς κόρον ἀφίχθαι φρονήματος· σεμνὸν μὲν ἡγούμενον τὸ σιγᾶν, ἡμῶν δὲ φιλοτιμότερον χρη- σομένων τῷ πράγματι, ἵνα καὶ νικήσωμεν ὑβρὸν διὰ σιγῆν ἐπηρμένην· τοῦτ' γὰρ ἐκεῖνο τὸ σὺνηθες. Ἄμα καὶ τὴν Καίσαρος εἶδες, καὶ βαίνεις ὑψοῦ καὶ ἀγανακτεῖς, ὅτι μὴ Περούς πετεροῖς αἶρῃ μετέωρος· τὰ δὲ ἡμέτερά σοι λογιζόμενῳ, μικρά τε ἔτι δοκεῖν καὶ οὐδέν· ὅθεν σοι νόμος παλαιὸς καὶ πανταχοῦ κρατῶν παραβαίνεται. Χρὴ γὰρ ἐπειδὴν τις τοὺς συν- ῆθεις καταλιπὼν ἐπ' ἄλλοδαποῖς ἰθύνει τὸν δρόμον, αὐτὸν εἶναι πρῶτον τὸν ἐπιστέλλοντα, ὅποσον αὐτὸν ἤγεν ἡ θάλαττα, ὅπως ἡ γῆ τοῦτο ὁδοιποροῦντα παρ- ἐπεμπεν, εἰ χρηστῆς ἀπήλαυε τύχης, εἰ τὴν αὐτὴν εὐμενῶς ὑπεδέχετο· τούτων μὲν αὐτὸς ἔφησ' οὐδέν, οὐθ' ἡμεῖς ἔχομεν διεγῆσθαι· ἀλλὰ τούμὸν μέρος, αὐτῶν ἰχθύων γέγονας ἀφωνότερος· ἀλλ' ἵνα μὴ τὰ τῆς φιλίας τῆς σιγῆς πρὸς λήθην ἐλθόντα κατὰ μικρὸν ὑποβρέῃ, ἀνανεοῦμαι πάλιν τὸ πρᾶγμα καὶ γίνωμαι C σοὶ φιλανθρωπότερος· καὶ σὺ πρὸς φιλίαν παῖζε πρὸς ἡμᾶς τὰ συνῆθη καὶ τῆς σῆς χάριτος ἄξια. Εἰ δέ τι γέγονε τῶν ἀνιώντων, αὔραις τοῦτο διδόσθω, καὶ τῇ τύχῃ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, ἥ τις ἐν- τρυφῶσα τοῖς ἡμετέροις· ἄνω καὶ κάτω μεταθεῖ καὶ βραχεῖα ῥοπή μεταβάλλεται, μηδὲν ἐθέλουσα βλά- πειν ἔσθλης καὶ ἀκίνητον· καὶ δεινὸν μὲν οἶμαι τὸ πῶλος, δεινότερον δὲ τοῖς εἰδόσι τὸ θέαμα· κόρη μὴ- δὲ τοῖς οικείοις ἄπασιν ἐγνωσμένη, ἐν πάντων ὤφειεν ἀντὶ παστέδος· ἀγομένη πρὸς τάρον. Καὶ κεναὶ μὲν ἐντεῦθεν μνηστῆρος ἐλπίδες, συγγραφὴ δὲ γαμήλιος ἐπ' αὐτῇ διεβρόγγυστο· δεινὰ μὲν οἶμαι ταῦτα, καὶ οὐκ ὥφελε γενέσθαι· πλὴν οὐκ ἐφ' ἡμῶν πρῶτον ἡ D τύχη στρατεύεται, πολλὰς ἤδη που καὶ ἄλλας ἥρπασε τῆς πατρίδος, καὶ νομφικὸν θάλαμον εἰς θρήνων μετέβαλεν. Ὡς πόσοι ταῖς ἐλπίσι τρυφῶντες, μῦθος διὰ ταύτην ἐγένοντο· ἀλλ' οὐδὲ τῇ ψήφῳ νικᾷ· καὶ ἄμα τι θελεῖ καὶ γίνεται· νικᾷτω φιλοσοφία καὶ γνῶμη· καὶ ἔστω τι πλεον τοῖς ἀνακειμένοις τῇ μούσῃ τὸ φέρειν εἶδέναι τῆς τύχης. Θαυμάζω γὰρ ἔγωγε καὶ τὸν εἰρηχότα σοφῶς· Ἄλλ' ἐπειδὴ μὴ γί- νεται ἂν οὐλομεν, οὐλήσωμεν τὰ γινόμενα· οἷοιτο τὴν γῆν ἀπολιπούσα, καὶ γάμου κακὰ καὶ παιδῶν

ΙΓ'. ΤΩ ΑΥΤΩ.

Νῦν ἔγνων ὅσον ἡδέικαις πρότερον σιωπῶν· ἐξ ἴσου γὰρ τῷ φρονεῖν γράτῳ, ἐν τούτων ὅλως σιγήσας

λυπεῖς· τὴν γὰρ ἐπιστολὴν εἰς χεῖρας λαβὼν, παλαιᾶς ἐμνήσθην εὐδαιμονίας· σὲ παρῆναι δοκῶν ἐν τοῖς γράμμασι, καὶ τι λέγειν ὡς παρόντι προσχθὴν· καὶ τὰ μὲν εἶπον, τὰ δὲ λέγοντος ἀκούειν ἐδύκουν· καὶ μόλις ἀνενεγκῶν, ἔγνων ὡς ὄναρ ἦν ἐκείνα, καὶ ἠπατήμεθα. Οὐκοῦν γράψε πολλὰκις, ἵνα τῆς θῆας ἀποροῦντες, ὀνειράσιν εὐφρανώμεθα· ἐπειδὴ περ καὶ δεινὸς ἔραστὴς τῶν παιδικῶν αὐτοῦν, χρηστὸν ὄναρ εἶδε καὶ μεταβάλλεται· ἀλλὰ δέδοικα ταυτὶ λέγειν, μὴ καὶ νομίσας ἀληθῆ, φρονήματος ἐμπλησθεῖς, καὶ γένοιτο πάλιν σιγᾶν· νόμιζε τοῖνον εἶναι ψευδῆ· καὶ μόνον λαλοῦντος ἀκούσομαι. Τὴν δὲ φέροντα τὴν ἐπιστολὴν ἀνεψίδον ὄντα καὶ κηδεστὴν, εἴ γε δεῖ τὸ μᾶλλον εἰπεῖν, εὐμενέσιν ἰδὼν ὀφθαλμοῖς, καὶ νῦν δέη. Πρασχῶν αὐτῷ συμμαχοῦσαν τὴν γλῶτταν, ἐμοὶ τε πᾶν διδόναι δοκεῖ τῆς χάριτος.

IZ. ΤΩ ΑΥΤΩ.

Ὅση ἀπῆλκυσε παρ' ὑμῶν τῆς εὐπορίας ὁ καλὸς Ζαχαρίας, αὐτὸς τε διηγέεται, πολλὰκις καὶ ἡμεῖς ἀκροάμεν· ἐδῆλου δὲ καὶ τὰ ὑμέτερα γράμματα, πλὴν ἀλλὰ τῆς ἀληθείας ἐλάττουα· ὅπως ἂν, οἷμαι, δόξης· τὰ χρηστὰ ποιεῖν εἰδέναι μᾶλλον ἢ λέγειν· ἔπερ οὐκ ἀπορία τοῦ λέγοντος, ἀλλὰ σύμφωνον αἰδῶς τὴν ἐαυτοῦ ἀρετὴν ἐπικρύπτουσα. Τὴν δὲ σὴν εἰς ἡμᾶς σπουδὴν καὶ πρὶν γενέσθαι πᾶσι βοῶ· καὶ ξένον οὐδὲν ἡμῖν ἅπαντα ἃ μὲν ἂν ἐλπίζωμεν γενέσθαι· καὶ μεγάλῃς οὐσῆς ἀεὶ τῆς ἐλπίδος, οὐκ ἐλέγγει ταύτην ἢ πεῖρα· ἐγὼ μὲν οὖν καὶ πλεῖω λέγειν ἐθέλω· σὺ δὲ με παίζεις, οὐκ οἶδ' ὅπως, ἡγῆ, καὶ σιγήσομαι· τσούτου γὰρ σοι τὸ μέτριον, ὡς καὶ τὸν ἀληθῶς ἐπαινοῦντα παίζεις ἡγῆ· ἐγὼ δὲ οὐτε παίζων τῆς ἀληθείας ἐξίσταμαι, οὔτε ἀληθεύων τοῦ παίζεω, ἡνίκα δὴ μοι πρὸς τοὺς φιλοῦντας· ὁ λόγος· ὥστε [δῆλον] τοὺς ἑμοὺς ἐπαίνους· οὗτε γὰρ παντελῶς τῶν ἀπεβόρμενων εἰ παρ' ἐμοί.

III. ΔΟΡΟΘΕΩ.

Δεινὸς ἄρα τις ἦσθα τὰ σμικρὰ μεγάλα ποιεῖν, καὶ οἷς ἂν ἐθέλῃς καὶ μούσαν διδόναι· καίτοι ἐπαίνοιο· οὐκ οἷος ἐγὼ λέγειν, ἀλλ' οἷον προσήκει γενέσθαι· ἀλλὰ καὶ δὲ ὦν μοι τοὺς λόγους αἰτῶν. Ἀττικόν τι φθέγγῃ καὶ ταῖς χάρισιν ἀναιμένον πείθεις, ὡς μήτε ἐκὼν εἶναι τούτους ἐκπέμφμεν, φόβῳ τοῦ μὴ παρὰ σοὶ χρητῇ τοὺς ἑμοὺς ἐλέγχεσθαι παῖδας. Τὸ γὰρ ὑμέτερον παρ' εὐνοοῦσι μὲν δικασταῖς τυχόν ἴτω· μέγα· παρεξισταῖν δὲ βουλομένοις ἐναντίον δόξει· ἀλλὰ μοι γένοιτο τὸ πρότερον· ὡς τὴν σὴν ἐπιστολὴν δεδιότας οἱ λόγοι, "Εἰ λανθάνειν, ὦ πάτερ, πολλὰκις ἐβόων· ἐγὼ δὲ πολλὰκις παρεμβουούμην οἰκοθεν οἰκαδὲ φοιτήσιν ἐπαγγελλόμενος· ἐπάγεται δὲ τοῦτο· πολλὴς ὑμέτερος, ἥ τὰ μουσῶν μέλει· Δωρόθεος ὄνομα αὐτῷ, καὶ Πελαγίου τοῦτον ἐπώνυμόν.

IV. ΖΑΧΑΡΙᾶ ΚΑΙ ΦΙΛΙΠΠῷ ΑΔΕΛΦΟΙΣ.

Εὖ γε τῶν ὑμετέρων γραμμάτων· ὡς πρὸς εὐθυρίαν ὅσην ἡμῶν οἶδεν ἐπαίρειν τὴν γνώμην. Τί γὰρ ἴδιον ἢ φθειρομένων ἀκούειν ὅτε παρῆναι τις ἂν αὐτῷ φθόγοις προστήζατο· ὡς εἶδε μὲν καὶ πάλαι τοῦτω τὴν τύχην ἐπινεύσαι· γένοιτο δ' ἂν ποτε καὶ

A larasti, tantum tacens affligis. Tuam namque epistolam in manibus accipiens, pristinae recordatus sum felicitatis; te in tuis litteris adesse opinabar et ad alloquendum te velut presentem excitabar; modo loqui, modo audire mihi videbar; et vix ferre potui, cum agnovi id esse somnium et me falli. Sapius ergo scribe, ut, tuo conspectu destitutus, somniis saltem gaudeam. Siquidem ardens amator, suis privatus amicis, dulce somnium videt et seipsum fallit. Sed haec dicens, timeo ne vera esse putes et superbia plenus denuo taceas: cogita ergo falsa esse, quo te semper audiam. Qui autem meam epistolam ad te deferret, quoniam consobrinus et si quid amplius dicendum gener meus est, cum gratis accipias oculis, et, si necesse, praestans et tuae linguae adiutorium, summam mihi gratiam praestes.

XVII. EIDEM.

Quanta apud te felicitate gavisus fuerit formosus Zacharias, ipse nobis narravit et compluries audivimus; tuas quoque litteras monstrabat, veritate tamen minores, quoniam, ut opinor, melius egregii facere scis quam dicere, non ex sermonis indigentia, sed ex modestia quae suam virtutem prudenter occultat. Tuam autem in nos diligentiam jampridem existentem omnibus clamo, et haec omnia quae speramus nihil fore novum; quantacumque enim nostra spes, eam non fallit eventus. Ego quidem plura dicere velim, sed me, nescio cur, joculari putabis et tacebo: tanta enim est tua modestia ut veraciter laudantem joculari existimes; sed neque joco a veritate disceram, neque vera dicens a joco, quando ad amicos mihi erit sermo; a me igitur laudes suscipe: nunquam enim e memoria nostra decides.

XVIII. DOROTHEO.

Potens sane es de parvis magna facere et quibus vis musas largiri. Sed non ipsum qui laudare possum, sed quoniam fieri potest dicam. In quibus litteris sermones a me expetis, Attice dicis et gratis persuades, ita ut ad te non libens eos miserim, veritus nempe ne, te iudice, nati mei damnentur. Apud iudices enim faventes, aliquid forte essent; sed volentibus strictim examinator, nihil. Sed mihi is sis qui antea. Tuam timentes epistolam, mei sermones sapius clamabant: Sine, o pater, nos latere; ego autem eos consolabar promittens de domo sua in domum suam eos esse ituros. Incitat quoque nos unus ex civibus musarum plurimum amans, cui nomen Dorotheus et Pelagius cognomen.

XIX. ΖΑΧΑΡΙᾶ ΕΤ ΦΙΛΙΠΠῷ, ΦΡΑΤΡΕΒΙΣ.

Felicitur vestrae litterae: quanta letitia meam mentem perfuderunt! Quid enim gratius quam audire, cum quis precatur sibi adesse? Jam pridem oportebat fortunam id concedere, sed nunc fiat et bene eveniat vestra voluntate, Dii, in quan-

tum pro ipsis litteras nobis sint missuri, quibus alter crimus Cræsus pro deliciis, ejusque divitias habere videbimur et regis instar Magni nomen accipere. Qui hirundinem videt, is ver adesse pronuntiat; ego autem vestram vocem audiens magis letabor quam Cræsus illis suis divitiis et rex magnus sub platano sedens. Pro hirundinibus mihi videbantur canere Musæ. Cedo autem, ne voluptatem nimis asferre volens, sophista in meis litteris forti videar, et ne vos simul ridentes illud more vestro celebretis, Duplex tamen mihi fuit voluptas, vos simulalloqui; sicut qui in Delphos veniebant, cum Apollini hymnum dicerent, Dianam quoque in laudibus illi consociabant; idque magis Deos delectabat, quam si uterque seorsum laudatus fuisset: fratres enim cum essent, fratres quoque in hymnis videri volebant.

ὁ δὲ καὶ τοὺς θεοὺς ἡὺφραινε μᾶλλον, ἢ εἰ καθ' αὐτὸν γὰρ ὄντες, καὶ ταῖς ὁδοῖς τοιοῦτοι μένειν ἱθούλονται.

XX. ZACHARIÆ FRATRI.

Tu quidem horas amicis fugere quereris; ego autem eas iterum esse fugituras; quid igitur taces? non enim sufficiens apologia alicujus facti crimen in se assumere; sed qui, reus cum sit, cæteros postea vituperat, si cæteri non accusent, seipsum accusat. Neque mihi adducas nostram Byzantii rationem in silentio vivendi; mihi enim omnis tribus testis est, multa se fuisse locutam, audivisse nihil. Sed utinam adhuc mihi esset clarum tribunal, iudexque Atticus et splendida Athenarum figura: cum scilicet prospera sorte uteretur rhetorica. Plato autem, dicam, non tulit eam feliciter agere: statim contra te accusatio deferretur: adversus Græciam peccat rhetorica, qua constitutæ sunt civitates; nihilque prætermittitur eorum quibus accusare velles. Sed mihi des veniam paulisper efferri: jam enim ira et oburgationibus plenus sum. Et primo: non tacebo, iudices: nihil enim pejus esse potest quam cum vir sic maledicit illi rei qua tibi venit quod est: sic ille bonus de te locutus audet etiam et contra rhetoricam dicere, ex qua illi vita beata et plausus; ita sententia lata, ab ea victor vincitur ei qua vincere datur. Platonem quoque testem producit qui rhetoricam extremis malis devovit et in rhetores totus invehabatur. Hæc iudicibus per me edoctis, prænā non adderem. Polum et Calliclea dicens, Platonem dico: ille enim tibi eos fingit velut in dramate quæ ex composito inter se concinnaverint, loquentes; sin autem comædiæ Socratem loqui sinas.

Α πρὸς πέρας ἔλθω βουλομένων ὑμῶν, ὦ θεοί, ἐν ᾧ γε μὴν μέλλουσιν ἀνθ' ἐαυτῶν ἡμῖν χορηγεῖσθαι τὰ γράμματα· ἄλλω μὲν γὰρ ἐν ἡδονῇ Κροίσω τε εἶναι καὶ τάκεινον κεκτηῖσθαι, τῷ δὲ βασιλεῖ ὁ μέγας ἀκούειν· ἀλλ' ὁ τὰς χελιδόνας ἰδὼν, τὸ ἔαρ ἔχειν ὀρίζεται· ἐγὼ δὲ τῆς ὑμᾶς ἀπολαύων φωνῆς, μεῖζον ἐκτρέφουσιν ἢ Κροίσος ἐπὶ τοῖς ταλάντοις ἐκεῖνοις, καὶ βασιλεὺς ὁ μέγας ὑπὸ τῇ πλατάνῳ καθήμενος· καὶ ἀντὶ τῶν χελιδόνων αὐτάς μοι προσάδειν ἐδίδουκον τὰς μουσας· ἀλλὰ γὰρ παύσομαι, μὴ τὴν ἡδονὴν ἄγαν ἐμφέρειν ἐθέλων, σοφιστῆς οὕτω που τάχα δόξω ταῖς γράμμασι· καὶ γελῶντες ἀλλήλοισι, τοῦτο δὴ τὸ σύνθημα, ὑμῖν ἐπίσης ὕψητε· πλὴν ὅτι μοι διπλασίαν ἐνεποιεῖ τὴν ἡδονὴν τὸ κοινῇ προσερεῖν ὑμῖν· ὥσπερ τοὺς εἰς Δελφοὺς ἀφικομένους, Β ἐπειδὴν ὕμνον εἰπόντες Ἀπόλλωνά τε σχοῖεν τῷ λόγῳ, καὶ Ἄρτεμιν ἅμα μέρους ἦν τῆς ὁδοῦ· τοῦτο αὐτόν τις ἀπολαύων ἐκότερον ὕμνησεν· ἀδελφοί.

K'. ZACHARIA ΔΑΔΕΛΦΩ.

Σὺ μὲν ἐγκαλεῖς ὡς παρώχοντο τοὺς ἐταίρους αἱ ὥραι· ἐγὼ δὲ ὡς καὶ πάρεισι πάλιν· τί τοῖνον ἐτι σιγᾷ; Οὐ γὰρ ἱκανὸν εἰς ἀπολογίαν, προλαβεῖν τις καθ' αὐτοῦ τινος ἔγκλημα· ἀλλ' ὅστις ἐνοχὸς ὢν, εἴτα τοῖς ἄλλοις μέμφεται, ἂν ἀφέλῃς τὸ δῆθεν ἐτέρων κατηγορεῖν, ἐαυτὸν αἰτιᾶται· καὶ μὴ μοι πρόσφερε τὴν ἐν Βυζαντίῳ διαγωγὴν σιγῶντων ἡμῶν· ἐμοὶ γὰρ καὶ ἀμύφωλος μάρτυς αὕτη ὡς πολλὰ μὲν ἔλεγεν, ἤκουσε δὲ οὐδέν· ἀλλ' εἴθε μοι πάλιν ἦν βῆμα σεμνὸν καὶ δικαστῆς Ἀττικὸς καὶ σχῆμα λαμπρὸν Ἀθῆναι· ὅτε ρητορικῇ μὲν ἐπὶ σεμνῆς ἡκμαζε τύχη· Πλάτων δὲ πῶς ἂν εἴποιμι μετρίως οὐκ ἔφερεν εὐτυχούσαν· γραφὴ γὰρ ἂν εὐθὺς ἀπέκειτο κατὰ σοῦ· ὡς ἀδικεῖν τὴν Ἐλπίδα ρητορικὴν, ἐφ' ἧς ἐπέτρεχον αἱ πόλεις, οὐδὲν εἶναι τι θέλεις παρελθὼν, κατηγοροῦν· ἀλλὰ μοι μικρὸν δίδου νεανιεύεσθαι· ἥδη γὰρ ὑπ' ὀργῆς καὶ λέγων κατηγορίας ἐμπέπλημαι, τὴν ἀρχὴν οὐκ ἂν σιωπήσαιμι, Οὐδὲν ἦν ἄρα δεινότερον, ὥ δικασταί, ἢ ὅταν ἀνθρώπος τοῦτο λέγῃ κακῶς ὅθεν αὐτῷ προσῆλθεν, οἷος ἡμῖν ὁ χρηστὸς οὗτος λέγων παρὶ σοῦ κατὰ ρητορικῆς τολμᾷ τι καὶ φθέγγεσθαι· ἐξῆς αὐτῷ βίος εὐδαίμων καὶ φῆμαι· ὥστε κἂν τὴν ψήφον λάβῃ, νενίκηται ταύτῃ κρατῶν, ἐξ ἧς αὐτῷ τι νικᾶν· καὶ μάρτυρι χρῆται τῷ Πλάτῳ ὅς τὴν ρητορικὴν ἐσχάτῃ δέδωκε μοῖρα, καὶ εἰς ἡρώων ὕβριν ἐχώρει πολὺς· ταῦτα μαθόντας τοὺς τῷ λόγῳ δικαστάς, οὐκ ἂν ἐτι προσθεῖεν τὸ τίμημα. Πλέον δὲ καὶ Καλλικλέα λέγων, προστίθει τοῦ Πλάτωνος· τοὺτους γὰρ ἐαυτῷ δημιουργεῖ καθάπερ ἐν ὀράματι φεγγαμένους, ἃ δὲ συνέθεντο· εἰ δὲ μὴ, τὸν ἐν τῇ κωμῳδίᾳ δίδου Σωκράτην ἡγεῖσθαι (1).

NOTÆ.

(1) Epistola quæ in editis est LII, incipitque, Νῦν ὄντως ἔγνων, οὐκ ἦν ἄρα λόγος ἀλλ' ἔργον ἢ φῆμη, lacunam præ se fert in libris itemque in codice regio Vat. 159, p. 251, b. sic ὃν ἐν ταῖς εὐ... ἀκούειν, καίτοι γε, etc. Porro quæ continuatur pars epistolæ in libris et in prædicto codice sine dubio aliena est ab hac epistola importuneque absuta. Randinus nihil aliud adnotavit, nisi hanc epistolam aliquantum in medio diversum esse, scilicet a codice Lau-

rentiano. Ecce autem in Vaticano præstante 306. (p. 106) qui mihi tot ineditas Procopii epistolas suppeditat, ita se habet genuina ejus epistolæ clausula (neque aliter in Laurentiano codice legi auguror) ὃν ἐν ταῖς εὐτυχίαις μᾶλλον ὀρῶ μετρίωτερον· ὅθεν αἰεὶ καὶ τὰ μεῖζον προσδέχομαι· τοῖς γὰρ τοιοῦτοις ἐπιμετρεῖται πάντως ἡ τύχη, μηδὲν τῶν προλαβόντων βασκαίνουσα. Sequitur epistola: Δέχου τὴν παρούσαν ἐπιστολήν.

ΚΑ'. ΤΩ ΑΥΤΩ.

Δέχου τὴν παροῦσαν ἐπιστολὴν, χρονίαν μὲν, ἀλλ' ὁμως θαρρόουσαν, ὅτι παρὰ φίλων ἀφίκεται· οὐκοῦν μὴ ψεύσῃς αὐτὴν τῆς ἐλπίδος, ἀποστρεφόμενός τε καὶ τὰς ὑφ' ὧν συνάγων αὐτῇ· ἐπεὶ καὶ τοὺς ἐρώντας φασὶ χρόνῳ καὶ μόλις ἐπιτυχόντας, ὑπὸ τῆς παρούσης ἡρόνης· τῶν προλαβόντων πόνων ἐπιλανθάνεσθαι· εἰ δὲ σκυθρωπὸς πρὸς ταύτην φανείης, λυπηρὸν μὲν ὅλον, λέξω δ' ὁμως· δέδοικα γὰρ μὴ οὐδὲ ἄλλη πρὸς σὲ ῥᾶδίως ἀφίξεται, ὕβριστήν τε νομίζουσα, καὶ τὴν προλαβούσαν οἷα πέπονθε λογιζομένη.

ΚΒ'. ΘΩΜᾶ ΑΔΕΛΦΩ.

Ἔστω τῶν ὑμετέρων γραμμάτων μετεπιληφώς, οὐ μένειν ἐφ' οἷς που καὶ πρότερον, ἀλλὰ τρυφᾷ τῷ καιρῷ· καὶ ἔρμαιον ἡγεῖσθαι τὴν ἀφορμὴν. Ἰδοὺ γάρ σοι τῶν αἰτουμένων ἐξαίφνης· ἐγὼ· σὺ δὲ τὸ τάχος, οἶμαι, θαυμάζων, ταχὺ τὸ τῆς κωμῳδίας ἔρεῖς· ἀλλ' ἐγὼ δεινὸν ἡγοῦμαι εἰ τὸν χρόνον περιττοῦν, οὐκ αἰτήσω θάττον δ' καὶ σὺ διδόναι κάμολ' λαθεῖν εὐπρεπές. Αἰνεῖας γὰρ ὁ τὴν ἐπιστολὴν ἡμῶν ἐπιδοὺς, πολίτης ἐστὶν ἡμέτερος, ὃν εὐτυχεῖν βούλομαι δι' ὑμῶν. Γένους τε γὰρ ἔχει καλῶς, καὶ τὴν τρέπον ἐστὶν ἐλευθερός, καὶ τέχνην οἶδε τοὺς νόμους· βούλεται δὲ τοσοῦτον ἀπολαύειν τῆς τέχνης, ὥς θεῶ, καὶ τὴν γνώμην μένειν ἐλευθερόν· οὐ γὰρ οἶδε κέρδος τοσοῦτον εὐφραίνειν, μὴ μετὰ δικαίου γενόμενον. Πάρεστι δὲ τούτῳ καὶ τῇ περὶ μαθεῖν· πόλεων γὰρ τιμῶν ἐπὶ τοῖς δικαίοις προεβλημένος, καὶ τὴν ἐκδίκου προσηγορίαν λαβὼν, οὗτος ἐμμετρίως τοὺς νόμους, ὥστε καὶ συκοφάντου φύσει ἐνίκησεν· οὐδεὶς γὰρ οὐδ' ὅλου οὐδὲ ἀδίκως ἐμέμψατο, ἀλλὰ τοῦτο τάχα καὶ γέλως ἐδόκει τοῖς ἀρχαῖοις περὶ ὑμῶν· μόνου γὰρ ἦσαν τοῦ λαθεῖν· ὁ δὲ τῶν διδόντων οὐκ ἦν· ὅθεν ὁ μὲν ἐπύθετο, ἕτεροι δὲ ἦσαν, ὡς εἰκός, ἄξια δρῶντες ὧν ἐδεδώκεισαν· βούλεται δὲ νῦν ἐπὶ τῆς αὐτῆς τύχης γενέσθαι, δωρεὰν ὑμῖν προσάγων τὸ δικαίον ἔχειν τὴν γνώμην· ἀρὰ σοι τοῦ αἰτεῖν ἐκ μητρὸς ἡκόντων κατάρχομαι· οὐκοῦν εἰ θαυμάζεις τὴν αἰτησίν, τίμα ταύτην τοῖς λόγοις.

ΚΓ'. ΤΩ ΑΥΤΩ.

Ἐγὼ σου τὴν ἐπιστολὴν ἀρμένως ἰδὼν, ὥσπερ εἰκός, ἐπαινέειν δὲ πρὸς ἀξίαν οὐκ ἔχων, μικροῦ δεῖν σοι τὴν αὐτὴν ἀντεπέσθην, τοῦπιγραμμένον μεταβελών· οἷς γὰρ τὰμὰ θαυμάζων ἐπέστειλας, τῶν σῶν ἐπαίνων ἀκούειν ἐδόκουν. Καὶ μοι τι παραπλήσιον ἐδόκει ποιεῖν, ὡς ἂν εἰ καὶ τὸν Θεοσίτην ἐθαύμαζεν ὁ Νηρεὺς, ὃς κάλλιστος ἀνὴρ ὑπὸ Ἴλιον ἦλθε. Ὅθεν αἰδώς μοι προσέπιπτε τῶν ἐπαίνων· πλὴν οὐχ ὥστε μὴ χαίρειν τῷ πράγματι· ἡ γὰρ ἐπιστολὴ δι' ὧν δῆθεν ἐπῆνεν τὰ ἐμὰ, ὠραζέσθαι τε καὶ πρὸς μεῖζω πόθον ἐκίνει τὴν ἐραστήν. Ἀλλὰ καὶ τὴν προσβελίαν οὐ μετρίως ἐπῆρα τοῖς γράμμασιν· εἰ δὲ προσβελίαν ἐπαίνουμαι, τίς ἂν εἴην αὐτὸς ἐπινεύσας; ὅθεν γὰρ μεῖζον τοῦ αἰτεῖν τὸ διδόναι, τοσοῦτον ἀρετῆς λόγον ὁ διδόναι μέλλων τὸν ἡτηχότα νικᾷ. Ὅ δὲ λογώτατος Αἰνεῖας ὡς ἤδη λαβὼν ἀνυμνεῖ· ἡδὴ γὰρ ἡμῶν εἰς πείραν ἐλθὼν, ἐν ἱσθ' τοῦ μέλλοντος τῷ παραχθέντι λογίζεται· εἰ δὲ πρὶν

A

XXI. EIDEM.

Hanc accipe epistolam tarde quidem venientem, sed tamen confidentem se ex amico venire. Eam igitur ne spe defraudes, nec despicias nec adversus eam supercilia moveas. Siquidem dicuntur amatores, tempore vix arrepto, præteritorum præ presenti voluptate oblivisci malorum. Si autem durus in eam esses, Christo omnino, non tamen tacebo : vereor etenim ut jam altera ad te facile eat. Te putans injuriosum et quæ passa fuerit prior secum reputans.

XXII. THOMÆ FRATRI.

Mihi visum est, vestrarum litterarum cognitione habita, non stare iis quibus forsitan et primum, sed frui occasione, et tanquam lucrum existimare tempus opportunum : ecce enim tibi et numero postulantium adsum subito : tu vero celeritatem mirans, opinor, illud comicum dices : sed ego mirum existimasset quod tempus circumspiciens, non petissem citius quod et tibi dare et mihi accipere convenit. Æneas enim qui nostram epistolam porrigit, concivis est noster, quem per vos bonam sortiri fortunam volo : bono genere natus, conditione libera est, et quoad artem novit leges : vult præsertim frui arte, ut mihi videtur, et in sententiis remanere liber : non enim cogitat lucrum tantum delectare, non cum justitia perceptum : constat et illud experientia didicisse : urbium enim quarundam pro iuribus præpositus, et defensoris munere suscepto iste leges simulavit ita ut et scyphanthæ naturam superaverit : nullus enim ullo modo neque injuste incusavit, sed illud forsitan et irrisio videbatur illis qui ante vos imperabant : solum enim accipere noverant : ille autem inter dantes non erat : ideo iste quiescebat, alii vero faciebant ut convenit, digna iis quæ dederant : vult autem nunc eandem artem exercere donum vobis offerens justam habere sententiam : num a te petere quæ ex matre veniunt, incipio ? Igitur si miraris petitionem, verere illam sermonibus.

XXIII. EIDEM.

Ego tuam epistolam libenter vidi ut convenit, cum autem laudare secundum meritum non haberem, parum absuit quin tibi eandem remitterem, scriptura mutata : per eos enim quibus mea mirans per litteras misisti, tuas laudes audire videbar : et mihi aliquid simile videbaris facere illi qui mirabatur Thersitem Nereo, pulcherrimo virum qui sub Ilium venerunt : ideo pudor me superfluebat illarum laudum : non excerpto quod res non mihi afferret gaudium : epistola enim ab iis quibus scilicet laudabat mea, ornabatur et ad majus desiderium excitabat amicum : si enim legatos mittens laudor, quis essem ipse appellens ? Igitur eo magis quod nobilius est dare quam petere, virtutis rationem qui dare debet præstat illo qui petiit : facundissimus autem Æneas perinde ac si jam accepisset cantat : cum enim jam nostrum in experientiam venerit, neque futurum ac peractum æstimat :

si vero antequam accipiat, succlamet, quid esset si quod desiderat obtinuerit? Et olim tua referens superaddet omnino, ita ut celeriter duplicare necesse esset gratias: optimum vero Megam, si possibile esset eadem die instituire inter rhetores, non nobis necessaria foret secunda dies.

XXIV. ZACHARIÆ ET PHILIPPO FRATRIBUS.

Admirabilem Julianum et aliter quidem diligebam: idoneus enim attrahendi ad labores prospere eedentem præter desiderium: at multo magis delectatus sum quod ex vestris litteris mihi nata est occasio: istum enim si reprehendissem, ad Cinyram esse visus essem: postulat autem difficile nihil: sed huic me adesse et illic volens, per vos sperat illud fieri, quod et ego omnino: at ego nihil utpote non præsens poteram: quoad consistorianum quid sit igitur: Romanum enim per orbem effundit meam famam: per vos autem et nomen mihi placet, et divinum vere ipsum vellem esse: et vereor appellationem, ejus officium est mihi incognitum: si vero et evecta fuit tibi ad majus fortuna, permene tamen ut novisti in pristinis operibus, ne thrasionem consistorianum te appellem.

XXV. ZACHARIÆ.

Patria, cum Deo etiam sit additum, benevolis vidit nos oculis: amicos enim obtulit quales optabam videre: brevi autem interrupta theatra ad me compulit et plausus concitabat: et me quamdam fama præveniens per omnia celebrabat ora, ita ut et juvenescere videar: et mens exaltata est plausibus, et sophisticum aliquid sine arte habebam, ut ipse diceret: tu quidem igitur cavillare similia: ego autem non tolerabo non clarus esse, et fastium superextollere, et legem artis meæ sequi: quæ quidem igitur mihi per jocos dicta sint, ut tibi et cavillandi ut mos est, materiam præbeam: te enim juvat me cavillari, illud habe uotum, alios, multis laudibus cumulare.

XXVI. PHILIPPO FRATRI.

Eccce tibi et iterum alias minto litteras; quid passus nescio, iterum siles: si enim quieti non vacare dicis, sed tibi omnimode ars lucrum affert, mirum quidem opinor quod ne brevi quidem tempore per totum annum nobis temetipsum præbueris: sed congaudeo tecum quod in negotiis verseris: si vero propter divitias, nisi propter artem siles, congratulor tibi ea dare: non tamen vellem te tantum ditescere ut supra nos extollaris, nec amplius videas eos qui erant olim amicissimi: et certe inhiavimus a te litteras: et ad mare prospicimus, non minus ac Philis. Demophontem vocans injustum et amoris correspondere nescientem: cum ille sponsus esset recentior et Phillidi amorem augeret, abijt thalamum nuptialem relinquens: ista tamen itidem augebat sua vice spes præbens: ut autem igitur vices rependit et abiit, ille quidem statim clamavit, et Phillida sua vice non vidit: Philis autem ad mare versa flabat, et naves nume-

λαβεῖν κηρύττει, τίς ἂν γένοιτο τοῦ παθομένου τυγῶν; καὶ ποτε τὰ σὰ διηγούμενος προσθήσει πάντως, ὡς καὶ τῇ τάχει διπλασιάζειν ἔδει τὰς χάριτας· τὸν δὲ βέλτεστον Μέγαν, εἴπερ οἶδ' ὅτι ἦν αὐτῇ μερον μετασχευάζειν εἰς ῥήτορας, οὐκ ἂν ἡμῖν ἔδει δευτέρως ἡμέρας.

ΚΔ'. ΖΑΧΑΡΙΑ ΚΑΙ ΦΙΛΙΠΠΩ ΑΔΕΛΦΟΙΣ.

Τὸν θαυμαστὸν Ἰουλιανὸν καὶ ἄλλους μὲν ἑγάπων· ἱκανὸς γὰρ ἐφέλκεσθαι πόνους εὐτυχούντα πρὸς πόθον· πολὺ δὲ μάλλον ἤσθην ὅτι μοι καὶ πρὸς ὑμέτερων γραμμάτων γέγονε πρόσφασις. Τοῦτο γὰρ εἴ ποτε λαβοίμην, ἐπὶ τὸν Κινύραν εἶναι δοκῶ· αἰεὶ δὲ δυσχερὲς οὐδέν· ὁλλὰ τῷ με παρῆναι κακίστα βουλόμενος, δι' ὑμῶν ἐλπίζει τοῦτο γενέσθαι, ὅπερ πάντως καγὼ· ἐγὼ δὲ οὐδὲν ἂν ἢ τι μὴ παρὼν ἐγινώμην· τὸ δὲ κοιμιστόριον, ὃ τι μὲν ἐστὶν ἀγνοῶ· Ῥωμαϊκῷ γὰρ κόσμῳ προσβάλλει τὴν ἐμήν ἀκοήν· δι' ὑμᾶς δὲ καὶ τοῦνομα φιλῶ, καὶ θεῶν δυνως αὐτὴ βουλοίμην ὑπάρχειν· καὶ τιμῶ προσηγορίαν, ἥς τὴ ἔργον ἡγνόησα. Εἰ δὲ καὶ μεταβέβηται σοι πρὸς τὸ μείζον ἢ τύχη, ἀλλὰ μένε ὅπερ οἶσθα πάλαι τοῖς ἔργοις, ἵνα μὴ σε ἀλαζόνα κοιμιστοριανὴν ὀνομάτω.

ΚΕ'. ΖΑΧΑΡΙΑ.

Ἡ πατρις, σὺν Θεῷ δὲ εἰρήσθω, εὐμένεσιν εἶδεν ἡμᾶς ὀφθαλμοῖς· τοὺς γὰρ ἐπιτηδείους παρέστησεν ὁπόλους ἡνυχόμην ἰδεῖν· βραχὺ δὲ διαλιπούσα θέατρά μοι συνῆγε καὶ κρότους ἐκίνει· καὶ μέ τις φήμη λαβοῦσα διὰ πάντων ἤδε στομάτων, εἴ τί που καὶ νεανιεύεσθαι δοκῶ· καὶ τὸν νοῦν ἐπῆρθη τοῖς κρότοις, καὶ τὸ σοφιστικὸν ἀτεχνῶς ἔχειν, ὡς ἂν αὐτὸς εἴποις· σὺ μὲν οὖν σκώπτει τοιαῦτα· ἐγὼ δὲ οὐκ ἀνέξομαι μὴ οὐ λαμπρὸς εἶναι, καὶ τὴν ὀφρὺν ἄνω φέρειν, καὶ τῷ τῆς ἐμῆς τέχνης ἔπεσθαι νόμῳ. Ταῦτα μὲν οὖν μοι πεπαίχθω, ὡς ἂν σοι καὶ τοῦ σκώπτειν συνήθως ὕλην παράσχω· εὐφραίνεις γὰρ με σκώπτων, εὖ ἴσθι, ἣ πολλοὶς ἐπαίνους βᾶλλοντες ἕτεροι.

ΚΖ'. ΦΙΛΙΠΠΩ ΑΔΕΛΦΩ.

Ἰδοὺ σοι καὶ πάλιν ἕτερα γράμματα· τί παθὼν οὐκ οἶδα, πάλιν σιγᾶς· εἰ μὲν γὰρ σχολὴν οὐκ ἄγειν ἔρεῖς, ἀλλὰ σοι διὰ παντὸς ἡ τέχνη φέρει τι κέρδος, δεινὸν μὲν, οἶμαι, δεινὸν, εἰ μὴδὲ βραχὺ τοῦ παντὸς ἔσταις ἡμῖν παρέχεις σεαυτὸν· ἀλλ' οὖν συνήδοι γέ σοι τῆς ἀσχολίας. Εἰ δὲ πλουτῶν, ἄλλως ἀπὸ τῆς τέχνης σιγᾶς, συγχέω μὲν σοι καὶ τοῦτο· οὐ μὲν ἐθουλόμην σε τοσοῦτον πλουτεῖν ὡς καθ' ἡμῶν ἐπῆρσθαι, καὶ μηκέτ' εἶδέναι τοὺς πάλαι φιλάτους· καί τοι κεχῆνα μὲν γέ σου τοῖς γράμμασι· καὶ πρὸς τὴν θάλατταν ὀρώμεν, οὐκ ἤττον ἢ Φυλλίς τὸν Δημοφῶντα καλοῦσα τὸν ἄδικον ἐκείνον καὶ ἀντερῆν οὐκ εἰδὶα· ὃς ἐπειδὴ νυμφίος ἦν ἀρτίως καὶ ἡῤῥεῖ τῇ Φυλλίδι τὸν ἑρῶτα, ὥρμητο τὴν παστᾶδα κατὰ κλινῶν· ἡ μὲν ὡς ἤξει πάλιν ἐλπίδας διδοῦς· ὡς δ' οὖν ἀμειψῆθαι καὶ ὥρμητο, ὃ μὲν εὐθὺς μετεβόηθη, καὶ τὴν Φυλλίδα πάλιν οὐκ εἶδεν· ἡ δὲ πρὸς θάλατταν εἰδὰκρος, καὶ τὰς ὀγκάδας ἡρῶμαι μὴ ποτὲ τις αὐτὴν τὸν Δημοφῶντα κομιζοίτο. Ἀλλὰ γὰρ τὴ κατ' ἡμᾶς,

ῥῆμαι, δεινότερόν ἐστιν· ὁ μὲν γὰρ οὐκ ἔθελεν εἶναι παρῆναι, σὺ δὲ οὐ μακρὰν ἀπὼν ἐπιστέλλειν.

KZ'. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΩ.

Ἔτι παρὰ τὸν Νεῖλον οἰκῶν τὴν καλὴν ἐκείνην ἐπιστολὴν ἐδεξάμην· οἷον δὲ περὶ ταύτης συνέβη, οὐ καλῶς ἂν ἔχοι σιγῇ παρελθεῖν. Ὡς γὰρ ἐπέδωκέ μοι ταύτην ὁ φέρων, καὶ προσετίθει δὲ καὶ πόθεν, πάλαι τι πάθος ἐρώτων. Βραχὺ γὰρ ἀποπλανηθεὶς τὸν εἰκότος, ῥῆσιν καὶ παρῆναι μοι πάντως ἐδόκουν· καὶ τοίνυν, ὧ φίλτατε βροτῶν, ἔφην ὡς ἀπὼν ἄγαν ἐλύπει· καὶ νῦν ποθοῦσιν ἀφίξει. Ὡς τὰ δὲ τοιαῦτα πολλάκις εἶπον, τοῖς παροῦσιν ὑποψίαν παρέχων τοῦ πράγματος· Καὶ δὴ τί πάσχεις, ἔφηναν; οὐ γὰρ δὴ σοι καὶ παρὼν ἐκεῖνος τυγχάνει· εἰς δὲ μνήμην ἐλθὼν ἑαυτοῦ ἠνιάθην, οἷα δὴ τις ἐκπεσὼν τῆς τοιαύτης ἐλπίδος, καὶ βραχὺ δακρύσας ἔγνω ὁποῖον ἔρως ἰσχύει, καὶ ὅτι πλάνη τις ἦν παραμυθουμένη τὴν λογισμὸν· ὡς δὲ τὴν ἐπιστολὴν ἀναλύσας ἐσκόπουν, ἤσθην τοσοῦτον ὡς ὅτι τοῦ παρόντος ἐκὼν ἀριστάμην, μὴ καὶ πάλιν πολλάκις εἰπὼν, καὶ ὁ τῶν μελλόντων με κατέπειγε πόθος.

KH'. ΟΥΑΠΙΩ. [Band. ΟΛΥΜΠΙΩ.]

Τὸν θαυμαστὸν Στρατήγιον καὶ πρότερον ἤδη φίλων, νῦν εἶτι καὶ μᾶλλον ἡγάπησα, διότι τῶν πρὸς ἀλλήλους ἡμῖν γράμματων ὑπῆρξεν ὑπόθεσις· τὴν γὰρ προτέραν σιωπὴν μεταστήσας, δέδωκεν ἡμῖν εἰπεῖν τι πρὸς σέ· καὶ φεγγαγομένου πάλιν ἀκούσας. Εἰ δὲ καὶ σοὶ καθ' ἡδονὴν τὰ ἡμέτερα γράμματα, τίμα δὲ τούτων τὴν αἰτίαν, ἥδη μὲν ὑμῖν χάριν ἑμολογοῦντα τῇ; προλαβούσης σπουδῆς, μᾶλλον δὲ κηρύξαντα τὴν εὐεργεσίαν, εἰ πρὸς τέλος ἐνέγκοι τὴν χάριν· ἀλλ' ἐπιδειξάτι το νεανικὸν κατὰ τῶν ἀδικοῦντων, ὅπως ἂν αἰσθοντο πάντες, οἷους ἄρα τοὺς φίλους ἔχων ἐλάνθανον· τὴν δὲ ὑμέτερον ἀδελφὸν καὶ πρὶν μὲν ἰδεῖν ἠπιστάμην· ἐγνώρισε γὰρ μοι τοῦτον πολλάκις ἡ φίμη· νυνὶ δὲ μᾶλλον ἐθαύμασα τῇ περὶ μαθῶν· καὶ τοῦτο ἰδὼν σε δι' ἐτέρου σώματος ἔχειν ἡγοῦμην· καὶ μακρὰν ἀπὼν, δι' ἄλλης ἡμῖν εἰκότος ἐδόκει παρῆναι.

KΘ'. ΣΩΣΙΑΝΩ.

Ἐπρεπε καμὲ θαρρόντα, χαίρειν αἰτεῖν παρὰ τοῦ· καὶ σὲ προθύμως δίδοναι ἀμφοτέροις ἀρμόττον, μοὶ μὲν λέγειν ὅτου δέοι, σοὶ δὲ πρὸς λόγον ἐκφέρειν· Στρατήγιος γὰρ ἀπήγγειλέ μοι τοσαύτην ὑμῶν γενησθαι τὴν εἰς αὐτὸν προθυμίαν, ὥστε τὰ ἐπὶ σοὶ καὶ πέρας ἔσχε ἡ δίκη καὶ νενικήκαμεν· ἀλλ' ὅπως καὶ τοῖς ἔργοις γένοιτο ταῦτα. Τοσοῦτον γὰρ θαρρῶ διὰ σοὶ τὸ πέρας ἐλπίζων, ὥστε καὶ πρὸ τέλους ἦδη λόγους ζητῶ, δι' ὧν ὁμολογήσω τὴν χάριν.

Λ'. ΟΥΑΠΙΩ. [Band. ΟΛΥΜΠΙΩ.]

Πολλὴν ἡμῖν κατὰ σοῦ μελετωμένην κατηγορίαν διέφυγε· ὡς γὰρ ἦκεν ὁ Στρατήγιος, γράμματα δὲ οὐκ εἶχεν, ἡρυσθρία μὲν ἡμῖν προσελθεῖν. Πῶς γὰρ οὐκ ἐμελλε; πολλάκις δὲ διαφεύγων, μόλις ἔαλω· καὶ δὴ βδελύρον αὐτὸν καὶ θεοὶ ἐχρόνον ἀπεκίλουν, ὅτι πρὸς ἡμᾶς

habat ne qua ex ipsis Demophontem transveheret· sed quod inter nos, opinor, non minus mirum est: unus enim non volebat adhuc prodire, tu vero non mittere procul absens litteras.

XXVII. CONSTANTINO.

Adhuc apud Nilum habitans pulchras has accepi litteras: quod autem de illis accidit, non bene esset silentio præterire: ut enim mihi tradidit illas qui ferebat, et addidit uade essent, me subiti aliquis amantium affectus: subito enim præter modum aberrans, jam te et adesse mihi omnino putabam: et ideo, o charissime mortalium, inquietam quam absens nimiam inferebas tristitiam! et nunc ad te desiderantes venisti: ita et similia sæpe iterabam, præsentibus rei suspicionem præbens: quid igitur pateris, dicebant? non enim certe tibi et præsens iste occurrit: mente autem recepta mœstus evasi tanquam aliquis e tanta spe deturbatus, et subito lacrymans, agnovi quanta vi pollet amor, et esse aberrationem quamdam qua ratio levatur: cum autem epistolam solvens considerabam, delectatus sum perinde ac si a præsentē libens recederem, quem et iterum sæpe non fuisset allocutus, et futuri me sollicitavit desiderium.

XXVIII. ULPIO.

Mirabilem strategium et antea jam amans, nunc et adhuc magis diligo, quia nobis ad invicem a litteris exorta est occasio: primum enim silentium abruptens tradidit nobis viam aliquid tibi dicendi: et loquentem vice tua audisti: si vero tibi voluptati fuerint nostræ litteræ, observantia colat illarum causam, jam quidem vobis gratiam proficientem prævenientis studii, magis autem annuntiantem beneficentiam, ad finem gratiam adducturam: sed ostendisti aliquid forte contra injustitiam committentes, ut omnes scirent quales inscius haberem amicos: vestrum autem fratrem et antequam hunc viderem cognoscebam: manifestavit enim illum mihi sæpe fama: nunc autem magis miror cum experientia novi: quam videns te per alterum corpus habere existimabam, et quanquam longe absis, nobis adesse per aliam speciem videbaris.

XXIX. SOSIANO.

Decebat me confidentem salutem a te petere: et te diligenter incumbere utrique convenit, mihi quidem dicere quid necessarium esset, tibi vero sermone vulgare quoad te: Strategius enim nuntiavit mihi tantam a vobis adhibitam fuisse festinationem, ut lis finem habuerit et vicerimus: sed et negotiis hæc eveniant: tanta enim fiducia per te spero finem ut et ante finem jam verba quarum quibus gratiam profitebor.

XXX. ULPIO.

Multa crimina quæ contra te intenderamus effugisti: cum enim venit Strategius, litteras autem non haberet, rubore quidem superfusi fuimus: quomodo enim non ita esset? sæpe autem effugiens difficile captus est: et impudentem ipsum et diu

Inimicum appellabam, quod ad nos adveniens, nihil de vobis qui charissimi estis annuntiavit, de quibus sæpe audire exoptabam: attamen iste defensionem sufficienter agebat: etenim causam adferebat fugam, quod litteras non ferret: et illi quidem in his erubescenti veniam largiebar: dicebam autem infra meipsum quanta auferre et mutare tempus noverit. Quando enim nobilis Ulpus nostræ antiquæ fortunæ particeps erat, amicus erat et videbatur, et nunquam in animum venisset illum mutandum esse: cum autem magnificus exaltatus est et magnus evasit, intolerabilis est bona gaudens fortuna, et eos qui erant antea amici obliviscitur: bona gaudeat fortuna tantum, et moderate sustine-
limus despecti: hæc et similia dicens: multa contra te instruebam crimina: cum vero aliquis ingressus a vobis epistolam tradidit, primum quidem ante solutam sæpe inscriptionem osculabar: deinde in litteras incidens, dilationis causam inveni, et non mediocriter gavisus sum: et me prænitebat verborum quæ ante protuleram: dicebam autem potius, proli quam multa suspicantur homines! admirabilem enim nostrum Ulpium mutavit neque tempus neque fortuna, sed est benignus et me benefactorem esse non ignorat: sed pariter inferas.

XXXI. SILANO.

Quanta spe nos ejeceris dicere non posses: cum enim tuam epistolam inter manus acceperissem, et ex ipsa cognitum fuisset te paulo post reditum, letatus sum et animam præ voluptate recipiens inquebam: O Jupiter, hæc eveniant: igitur animi suspensus eram singulis diebus et in vanam spem incidebam, dictitans: igitur unquam videbo et alloquar qui dudum non venit, et iterum iste flebam: cum autem tempus esset contra spem, non scribere dignabar, incentivum, inquit, amoris illud faciens, ut contemni visus, ad nos festinares, volens tibi exprobrare quod amicorum non memineris: et mihi videris Stratocles nobis rhetor evadere: iste enim victis Atheniensibus et sortis ignaris, victoriam annuntiavit; statim igitur urbs commota est, et ad ludos præcipitabat et infortunati lætabantur: cum autem veritas cognita est, et errori jam non esset locus, in quo ait Stratocles injuriam feci, si duabus diebus lætiores per me fuistis? et lucum erat error: sed cum matris causa et negotii potior Pindaro appareat, te videret citius patria et nos post eam.

XXXII. PHILIPPO FRATRI.

Ecce tibi iterum epistolam mittimus, et iterum bene novi quare silueris: et si mihi illud dicere ægre ferenti ignosceres, in præsumptionem tibi versa est indoles, et non vis remanere qualis eras et antea: sed licet non mare Bosphori transfretavi, et regis urbem ingressus sum: pariter et ego regem magnum videns, et primorum togam et magistratum quemdam maximum appellatum, et quæ sunt magnifica apud vos, sive rem velis dicere, sive

A ἀφιγμένος, οὐδὲν περὶ ὑμῶν τῶν φιλάτων ἀπήγειλε, περὶ ὧν πολλάκις ἡυχόμην ἀκούειν· ἀλλ' ὁμως· ἐκεῖνος τὴν ἀπολογίαν ἱκανῶς ἐποιεῖτο· καὶ γὰρ αἷτιον ἔλεγε τὴν φυγὴν, ὅτι γράμματα μὴ κομίζοι· κἀκεῖνῳ μὲν συγγνώμην ἐδίδων, ἐπὶ τοῖς ἐρυθρίωντι. Ἐλεγον δὲ πρὸς ἑμαυτὸν, ὅσα δὴ φέρειν καὶ μεταβάλλειν οἶδεν ὁ χρόνος. Οὐλπίος γὰρ ὁ καλὸς ἦν· ἡνίκα μὲν ἡμῖν τῆς παλαιᾶς ἐκκινῶναι τύχης, φίλος τε ἦν καὶ ἐδόκει, καὶ οὐκ ἂν ποτε ὦμην ὡς μεταβάλλοιτο· ὥς δὲ λαμπρὸς ἦρθη καὶ γέγονε μέγας, ἀφόρητός ἐστιν εὐτυχῶν, καὶ τῶν πρώων ἐκείνων ἐπιλανθάνεται. Εὐτυχοῦν δὲ μόνον, καὶ οἴσομεν παρορῶμενοι. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα λέγων, πολλὴν κατὰ τοῦ κατηγορίου συνέλεγον. Ὡς δὲ τις ἐλθὼν τὴν παρ' ὑμῶν ἐπιστολὴν ἐπεξίδου, πρῶτον μὲν πρὶν λύσαι πολλάκις τὴν ἐπιγραφὴν ἡσπαζόμην· εἴτα τοῖς [γράμμασι] περιτυχῶν, καὶ τὴν ἀπολογίαν τοῦ βράδους εὐρῶν, ἦσθην οὐ μετρίως· καὶ μετέμελν μοι τῶν πρώων ῥημάτων· Ἐλεγον δὲ μάλλον· Φεῦ ὡς πολλὰ μάλλον ὑποπετεύουσιν ἄνθρωποι! τὸν θαυμαστὸν γὰρ ἡμῖν Οὐλπίον μετέβαλεν οὐτε χρόνος οὐτε ἡ τύχη, ἀλλ'· εὐγνώμων τέ ἐστιν, καὶ μετὸν εὐεργέτην ἐπίσταται· ἀλλ' ὁμως μὴ πάλιν σινῶν αὐθις ἡμᾶς εἰς τὴν κατηγορίαν ἐνέγκαις.

ne iterum silens nos ad accusationem intendendam

AA'. ΣΙΑΝΩ. [BAND. ΣΙΑΒΑΝΩ.]

Ἐξέχρουςας ἡμᾶς ἐλπίδος, οὐδ' ἂν εἰπεῖν ἔχοις ὁπότε. Ἐγὼ γὰρ σου τὴν προτέραν ἐπιστολὴν εἰς χεῖρας λαβὼν, καὶ γνοὺς ἐξ αὐτῆς ὡς μικρὸν ὕστερον ἡμῖν ἐπανήξει, ἦσθην τε καὶ μέγα ὄψ' ἡδονῆς ἀναπνεύσας ἔφην· Ὡ Ζεῦ, γένοιτο ταῦτα. Τοιγαροῦν μετέωρος ἦν ὁσήμεραι καὶ ἐπὶ κούφῃς ἐβαινον τῆς ἐλπίδος, πυκνὰ δὲ λέγων· Ἀρὰ ποτε ὄψομαι καὶ προτεῖπω χρόνιον, καὶ γενοίμην αὐθις ἐκεῖνος· ὡς δὲ χρόνος ἦν παρ' ἐλπίδας, οὐδὲ γράψαι τῆξιν, ἐρέθισμα, φησὶν, ἔρωτος τοῦτο ποῖων, ὅπως ἂν καταφρονεῖσθαι δοκῶν, ἐτι μάλλον ἐπείγοιο πρὸς ἡμᾶς, ὀνειδίσαι θέλων τὸ μὴ φίλων μεμνησθαι. Καὶ μοι δοκεῖς Στρατοκλῆς ἡμῖν ὁ ῥήτωρ γενέσθαι· ἐκεῖνος γὰρ ἡττωμένοις τοῖς Ἀθηναίοις καὶ τὴν τύχην ἀγνοῦσι, νίκην ἀπήγγειλεν. Εὐθὺς οὖν ἡ πόλις ὀρθή, καὶ παύειν ἀνείτο, καὶ δυστυχοῦντες εὐφραίνοντο. Ὡς δὲ τάληθες ἡγγέλθη, καὶ τὸ δοκεῖν ἦν οὐκέτι, Τί γὰρ φησὶν ὁ Στρατοκλῆς, ἡδίκουν, εἰ δοῖον ἡμέραιν ἡδίκους γεγόνατε δι' ἐμέ; καὶ κέρδος ἦν τὸ δοκεῖν· ἀλλ' ἐπειδὴ μητρὸς πρᾶγμα καὶ ἀσχολίας ὑπέρτερον τῷ Πινδάρῳ ἡ δοκεῖ, ἴδοι σε ὁ ἄνθρωπος ἡ πατρίς καὶ μετ' ἐκείνην ἡμεῖς.

AB'. ΦΙΛΙΠΠΩ ΑΔΕΛΦΩ.

Ἰδοὺ σοι πάλιν ἐπιστολὴ παρ' ἡμῶν· καὶ πάλιν εὐ οἶδ' ὅτι σιγήσας, καὶ εἰ μοι δοῖς συγγνώμην ἀχθομένῳ λέγειν, μεταβέβληται σοι πρὸς ἀλαζονείαν ὁ τρόπος, καὶ οὐ θέλεις μένειν οἷος ἦσθα καὶ πρότερον· ἀλλ' εὐ γε ὅτι μὴ τὴν τοῦ Βοσπόρου διέπλευσα θάλατταν, καὶ βασιλείῳ πόλιν ἀφῆγμαι· ἴσως γὰρ ἂν καὶ γὰρ βασιλεὺς τὸν μέγαν ὄρων, καὶ τὴν ὑπάτων στολὴν καὶ ἀρχὴν δὴ τινα μεγίστην καλουμένην, καὶ τὰ τελεῖα δὴ ταῦτα παρ' ὑμῶν, εἴτε πράγματα

βούλει λέγειν εἴτε ὀνόματα, ἐπῆρα τὴν ὀφρὺν, καὶ Ἀ
ναϊκὸν ἐφρόνουν, πρὸς τὴν τῶν ὀρωμένων ἐπα-
ρμόμενος τύχην, καὶ μοι τὰ πάλαι φίλα λῆρος ἐδόκει·
ἔπου γὰρ καὶ τοῦτοις ἐάλως, οὐκ ἂν εἴποιμι βᾶδῖως,
ὡς διέφυγον ἂν τὴ μὴ οὐ ταῦτα παθεῖν, εἰ μὴ καὶ
τις λογισμὸς ὑπεισῆλθεν, ὡς οὐ ταυτὸν, ὧ λῶντε,
γνώμη καὶ τύχη· ἀλλ' ἡ μὲν, ὡς ἂν αὐτῇ δοκῇ, φέρε-
ται, καὶ μεταπίπτει πολλάκις καὶ γελᾷ τὰ ἡμέτερα·
τῆς δὲ κύριον προσήκει τὸν σωφρονοῦντα, καὶ μή-
τε αἰρομένη συναναστῆναι, μήτε πιπτοῦσθι συμ-
μεταβάλλεσθαι.

ΛΓ'. ΖΑΧΑΡΙᾶ ΑΔΕΛΦΩ.

Τίς ἂν γενομένην ἐραστὴν καὶ ἀδελφὸν κατηγοροῦν-
τα λαθῶν, καὶ μηδὲν ἔχειν οἰόμενον ὅτι καὶ λέζομεν;
τί γὰρ δὴ φῆς; Ῥήτορες ἡμεῖς καὶ θυγατέρων
πατέρες πολλῶν· τὰς γὰρ ἐπιστολὰς οὕτως ὀνομά-
ζειν ἐδόκει. Ἀλλ' ἦν φῆς πάλαι ταῦτα, νῦν γὰρ
οὐκέτι· ἀλλ' ὕβρισταί τινες ὑμεῖς, καὶ θεσμὸν ἀτι-
μίζοντες ἔρωτος. Ἀλλ' εἰ μὲν ἦν τις ποιητικὸς τὸν
Ἀπόλλωνα δῆπου καὶ τὰς μουσὰς ἐκάλουν· Ἀφ' ἧς
μοι, λέγων, εἰπεῖν καὶ παῖδας, καὶ μὴ ἄδικον φανῆναι
τὰ παιδικά. Νυνὶ δὲ μιμήσομαι γούν τι ποιητικόν,
καὶ ἐπὶ μέγαν ὄρκον ὁμοῦμαι, θεοὶ δ' ἐπιμάρτυρες
ἔστων, μὴ οὕτως ἔχειν τὰ καθ' ἡμᾶς ὡς πού καὶ
λέγεται· ἀλλὰ γὰρ ἐπὶ φιλίας ἡμῶν αἰδῶς καὶ μνήμη
φιλοτάτων· τί οὖν φῆς, ἡ σιγῇ; δέδοικα μὴ τις ἄδικος
τύχη ταῖς ἐμαῖς ἐπικωμᾷ γοναῖς, καὶ πρὸς σὲ τὰς
ἐμαῖς ἐπιγίνομαι, ἄλλην ἄλλοτε φέρειν· καὶ πού ξι-
νων ταύτας ἠνέγκαντο χεῖρες, ἀγνωσούντων τίνες
αὐταὶ καὶ πόθεν· ἀλλὰ γὰρ ἀτυχὸν ἐπὶ ταύταις
καὶ ἀγνώμων ἐδόκουν καὶ κρίνομαι· τὰς μὲν οὖν
ἄλλας τίς ἂν τις ἀνῴητο λέγων· ἀλλὰ χθὲς πού καὶ
πρώην ἐστάλη τις ὡς σὲ, τοὺς ἐμοὺς ἀγῶνας διηγου-
μένη· καὶ νῦν, ὡς εἶπες, ξένη τις πλανᾶται καὶ
ἔρημος· ἀλλ' ἦτοι ποτὲ χεῖρας ὡς σὰς, καὶ εὐφραι-
νομένη ἀκούσας· τὰ δὲ σὰ εἴωρα λαθῶν ἦσθην ἐπὶ
τούτοις, οὐχ ἦντο ἡ Ὀδυσσεὺς μὲν Ἀλκινόου φιλοτι-
μίαν ὀρώων· ἐκεῖ μὲν γὰρ τὸ λαθεῖν εἶχε μόνην, παρ'
ἡμῖν δὲ ἄμφω· ὅτι σὺ μὲν δίδως, ἐγὼ δὲ λαμ-
βάνω.

ΛΔ'. ΕΠΙΦΑΝΙΩ.

Ἔτι σιγᾷ; ἔτι τῶν ἀπεβρόχμενων ἡμεῖς; οὐδὲ σε
παλαιῶν ἐρώτων ὑπεισῆλθεν οὐδέν; νηλεὲς σύ γέ
τι καὶ ἀμειλίχως ἀνάλαβέ μοι τὴν μνήμην, ὡς οὐκ
ἔτι τοιαύταις ἡμῖν ἀπῆρας ἐλπίσιν· ἀλλ' ἐδάκρυες
μὲν Οἴμοι! καὶ μόλις ἀπείχου· γράψειν διομολόγεις
μικροῦ δεῖν καὶ πρὶν ἐπιθῆναι τῆς γῆς· νυνὶ δὲ αἰχε-
ται μὲν ἐκεῖνα, σιωπᾷ μόνον· ἡμῶν δὲ λόγος οὐ-
δεὶς· εἰ δὲ σιωπήσεις ἔτι, ἀναβοήσομαι τι τραγικόν,
Ἰὼ, Ζεῦ, λέγων, καὶ φίλα καὶ λόγοι· ἡδίκησθε μὲν
ὁμῆς· ἡδίκημαι δὲ ἐγὼ· ὁ δὲ ἀδικῶν ἦν ὅτε φίλον ἐκά-
λει· νῦν γὰρ οὐκέτι.

ΛΕ'. ΙΩΑΝΝΗ.

Εἰ τὴν φιλίαν ἐψεύσμεν δεικνύσι τὸ σιγᾶν, ἀν-
άγκη μέχρι λόγων αὐτὴν ἀεὶ συνεστάναι· εἰ γε τού-
των ἀπόντων ἐλέγχεται, οὐκοῦν λείπεται· καὶ τὸν δυσ-
μενῆ φίλον ἠγεῖσθαι, μόνον ἀεὶ φθέγγοιτο. Ἀλλὰ

nomen, supercilia allevavi et magnum quid affe-
ctabam, assurgens ad eorum quos videbam fortu-
nam, et quæ mihi olim erant chara iugæ videban-
tur : quippe igitur his captus fueris, non dicere
facile quomodo hæc non perferre vitavissem, si
quoddam ratiocinium, scilicet non esse idem, c
optime, opinionem et fortunam, non me subisset :
sed ista, ut sibi sit similis, fertur, et cadit sarpe et
nostra irridet : illius autem Dominum esse convenit
sapientem nec cum exaltatur consurgere, nec cum
cadit corruiere.

XXXIII. ZACHARIE.

Accepi amicum et fratrem quis evasissem ex-
probrantem et cogitantem nihil habere quid dica-
mus : Quid vero dicis? Rhetores nos sumus et fi-
liarum patres multarum : litteras enim ita nomi-
nare videbatur : sed si hæc dixeris olim, nunc
certe non amplius ; sed estis quidam ex vobis con-
viciatores, et morem veterem amoris negligitis :
sed si quis esset poeticus, Apollinem certe et
musas invocarem : date mihi, dicens vos vocare et
liberos, et non immerito videri delicias : nunc au-
tem aliquid cōtingam poeticum, et magnum, et ma-
gnum juramentum dico, diique testes sint, quod
non ita sit apud nos ut alicubi affirmatur : in ami-
cilia nostra reveremur et meminimus amicissimos :
quid igitur, dicis, hoc silentium? timeo ne iniqua
fortuna in meos genitos invehatur : et ad te meas
mitto filias ut tibi aliam modo ferant : et forte
manus alienorum istas tulerunt qui quæ et unde
essent ignorabant : sed enim infelix de his et im-
prudens videbar et iudicor : alias quidem igitur
quis offenderetur legens? sed heri et antea missa
fuit una quæ te mea certamina doceret : et nunc ut
apparet, peregrina errat et deserta : sed olim in-
cidat in manus, et liberas audiam : tua autem dona
accepi et de his letatus sum non minus ac Ulysses
Alcinoi benevolentiam videns : hic quidem enim
illam solam accipere erat, apud nos autem duo :
quippe quidem tu das, ego autem accipio.

XXXIV. ΕΠΙΦΑΝΙΩ.

Adhuc siles? adhuc inter despectos nos habe-
mur? Nihil ergo antiqui amoris subiit animum?
D Crudelis tu et implacabilis me ad memoriam re-
voca quod nunquam amplius mihi similem sperni
eripueris : sed flebas, credo, et vix abstinerebas
scripturum confitebaris parum abest, et antequam
in terram descenderes : nunc autem abiens hæc
omnia, siles vero tantum : noster autem sermo
nullus : si vero silueris adhuc, exclamabo tragice,
ο Jupiter, dicens et amicitia et verba : vobis quidem
injuria fuit illata : mihi autem ipsi : injuriam au-
tem inferens erat cum me amicum vocabat : nunc
enim non amplius.

XXXV. ΙΩΑΝΝΙ.

Si amicitiam deceptam demonstret silentium,
necesse est usque ad verba ipsam semper constare :
siquidem istis et absentibus existere probatur,
igitur restat et malevolum amicum existimare qui

solum semper loqueretur : sed nos non sumus tales amicitie iudices : quid enim impedit ne silens memoria amicos videat? Quod nunc nobis inest et nunquam cessabit : expendamus autem potius quod non datum est omnia facere ut quisque vult : foris enim sollicitudines vite et futuri incertitudo aliquando rationi prævalent : quæ quidem agunt ; illa autem deliberat et persuadetur : sic mihi, quippe discere supervenit, certamina continua et propter hæc sollicitudines a principio me invaserunt, nec me usque ad illud tempus reliquere : quæ potius oportebat attendere quam suspicari an et amicitie consuleremus : et nunc jam cessavimus. Sed o Jupiter, et amores et omnes qui amicitie invigilatis, persuadeate meos accusatores : nunquam ad oblivionem ipsorum perveni, sed cum ratione conversor, et dicere aliquid, et dicentes audire videor : et ita si eos ignoravero, obliviscar.

XXXVI. ZACHARIÆ ET PHILIPPO FRATRIBUS.

Quanto desiderio laboraverim, quomodo possem verbo exprimere, nisi forte similia passi fueritis? Qui enim passus est ad iudicandum magis est idoneus : talem autem esse persuasum habeo, et legem servare amicitie simul et naturæ ex his quæ scribitis et suadetis in vestris litteris : mihi autem igitur pariter transfixo dolore, et aliquid simile saepe dicere accidit. Utinam essem Persens et viderer pennatus aera scindens, et super mare elatus, ut quocunque modo fieret, apud vos essem et amore fruerer : præter naturam quidem, sed est prepositum eorum qui non ultra desiderant errandi facili ter et seminandi quæ fieri naturale est : si vero iterum mihi fabulari detur, jam et Abari saepe invidi Scythico quidem et Barbaro, alias autem sapienti et si libeat felici : quippe sagittam cogitatione velociorem habens apud quos volebat se conferre poterat, et viæ longitudine nulla contristabatur Abaris : sed quid ego quæ sunt longe præter naturam quaero? Solum nobis relinquuntur ad consolationem litteræ : Perseus autem et Abaris poetis concedantur et fabulis.

XXXVII. EPIPHANIO.

Si dum loquimur taces, scribis vero dum tacemus, timeo scribens, ne oporteat omnino aut loqui cum mutis, aut tacentes audire : et quidem litteras dimittere, ut convenit imaginati sunt homines, ut absentibus imaginem servarent præsentium, et dicerent in litteris perinde ac si conversarentur : ego autem tuam epistolam recognoscens, præ voluptate flevi, et te præsentem ut consueveras videbar audire ; et dulce suspirium trahens dicebam : Hæc est amicissima vox : sed obtestor per amorem ipsum et vocem istam si illam alicubi adhuc novæ et memineris ne mihi a litteris removeas, neque hanc solum consolationem eripueris : ne unquam forte invidiam iis qui neque amare ceperunt, quibusque non accidit similia perperis ingenere.

XXXVIII. ZACHARIÆ ET PHILIPPO FRATRIBUS.

Unum quemdam antea vobis commendavi per

μή τοιούτοι κραταιά φίλιας ἡμεῖς· τί γὰρ κινῶει καὶ σιωπῶντα τῇ μνήμῃ τοὺς φίλους ὄρεῖν; ὅπερ ἡμεῖν καὶ νῦν ἐστὶ καὶ οὐποτε παύσεται. Λογισώμεθα δὲ μᾶλλον ὡς οὐ δίδονται πάντα πράττειν ὡς ἕκαστος βούλεται· ἔξωθεν δὲ φροντίδες τοῦ βίου καὶ τῷ τοῦ μέλλοντος· ἀδελφὸν ἐπικρατοῦσιν ἐστὶ ὅτε τοῦ λογισμοῦ· καὶ τὰ μὲν ἀγεί, ὁ δὲ βουλεύει καὶ πεφθεταί. Κάμολ τοίνυν, ἐπειδὴ τοῦ διδάσκειν ἐπέβην, ἀγῶνές τε συνεχεῖς, καὶ αἱ περὶ τοῖς τῶν φροντίδες ἐξ ἀρχῆς ἐπέθεντο, καὶ μέγχοι νῦν οὐκ ἀπέλειπον· ταῦτα μᾶλλον ἐχρῆν ἐνθυμεῖσθαι, ἢ ἐπὶ μικροῖς ὑποπτεῖν ὡς ἡμεῖν ἀγαθὸν τε πρὸς φίλιν· καὶ νῦν ἤδη παπασύμεθα. Ἀλλ', ὦ Ζεῦ, καὶ ἔρωτες, καὶ ὅσοι φίλιας ἐπόπτει, πεῖθοιτε τοὺς ἑμοὺς κατηγοροῦς· οὐποτε πρὸς λήθην αὐτῶν ἀφικόμεν, ἀλλὰ σύνειμι τῷ λογισμῷ, καὶ λέγειν τι δοκῶ, καὶ λεγόντων ἀκούειν· καὶ ὡς εἰ τούτους ἀγνοῶ, καὶ ἑμαυτοῦ ἐπιλήσομαι.

ΛΖ'. ΖΑΧΑΡΙΑ ΚΑΙ ΦΙΛΙΠΠΩ ΑΔΕΛΦΟΙΣ.

Ὅσῳ τῷ περὶ ἡμᾶς κακράτῃμαι πόθῳ, πῶς ὅν δυναίμην παραστῆσαι τῷ λόγῳ, πλὴν εἰ μὴ που παραπλήσια τυγχάνετε παπονθότες; Ὁ γὰρ παπονθὼς τὰ περὶ τοῦ κρίναι ἐπίσταται· πίπτειται δὲ τοιούτος εἶναι, καὶ νόμον διασῶζειν φίλιας ἅμα καὶ φύσεως ἐξ ὧν καὶ γράφεται καὶ παραμυθεῖσθαι τοῖς γράμμασιν· ἐμοὶ δ' οὐν ὁμῶς ἡπορημένῳ τῷ πάθει, καὶ τοιούτον τι πολλὰκίς ἐπὶ λθὼν εἶπειν· Εἴθε γενόμεν Περσεὺς καὶ φανείην ὑπόπτερος τὸν ἄερα τέμνων, καὶ ὑπὸ τῆς θαλάσσης φερόμενος, ὅπως ἂν ἅμα τε δοκῇ, καὶ γίνωμαι παρ' ὁμῖν καὶ ἀπονείμην τοῦ ἔρωτος· παρὰ φύσιν μὲν, ἀλλ' οὐ πόρρω παθούτων ἡ γνώμη πλανᾶσθαι τε βῆδ' ὡς καὶ ὀνειροπολεῖν ἀπέφυκε γίνεσθαι· εἰ δέ μου πάλιν μυθολογούντος ἀνάσχη, ἤδη καὶ τὸν Ἀθαρῖαν πολλὰκίς ἐξήλωσα, Σκύθην μὲν ὄντα καὶ Βιρθάρων, σοφὸν δὲ ἄλλως, εἰ δὲ θέλεις, εὐδαίμονα· ὅτι τὸν οἰστὸν ἔχων ὑπηρετοῦντα τῇ γνώμῃ, παρ' οὗς ἤθελεν ἡγετο· καὶ ὁδοῦ μετὰ οὐδὲν παρελύπει τὸν Ἀθαρῖαν· ἀλλὰ τί μοι τὰ πόρρω πρὸς φύσιν ζητεῖν; Μόνον ἡμῖν λείπεται πρὸς παραμυθίαν τὰ γράμματα· Περσεὺς δὲ καὶ Ἀθαρῖα ποιηταί; δεδούλω καὶ μύθοις.

ΑΖ'. ΕΠΙΦΑΝΙΩ.

Εἰ λαλούντων ἡμῶν σιωπᾶς, γράφεις δὲ σιωπῶντων, δίδονα γράφων, εἰ γε δέη πάντων; ἢ λαλεῖν ἀφύνοις, ἢ σιωπῶντας ἀκούειν· καίτοι γε τὸ ἐπιστέλλειν, ὡς εἰκὸς, ἐμπηχυνήσαντο ἄθροιστοι, ὅπως τοῖς ἀποῦσιν μίμημα αὐτοῖς παρόντων· καὶ λέγουσιν ἐν τοῖς γράμμασιν, ὡς περ ἂν εἰ καὶ συνόντες ὦσι. Ἐγὼ δὲ σου τὴν ἐπιστολὴν ἀναγνοῦς, ὑφ' ἡδονῆς καὶ ἐδάκρυσα, καὶ σοῦ παρόντος ὡς περ εἰδῶς ἐδόκουν ἀκούειν· καὶ ἡδὺ τι πνεύσας τοῦτο εἶπον, Ἐκείνη ἡ φιλετάτη φωνή. Ἀλλ' ὦ πρὸς ἔρωτος αὐτοῦ καὶ φωνῆς ἐκείνης, εἰ που ταύτην ἐτι οἶσθα καὶ μέμνησαι, μὴ μοι τοῖς γράμμασιν ἀποδῇμαι, μετὰ τὴν νότον ἀφύνης παραμυθίαν· μὴ ποτε τάχα ζηλώσω τοὺς μετὰ τὴν ἀρχὴν ἐρόντας, οὗς μετὰ συμβαίνειν τοιαῦτα παθόντας ὁδύρεσθαι.

ΑΗ'. ΖΑΧΑΡΙΑ ΚΑΙ ΦΙΛΙΠΠΩ ΑΔΕΛΦΟΙΣ.

Τὸν δεῖνα φθάσας ὁμῖν συνέστηκε διὰ τῆς προτέ-

ρας ἐπιστολῆς· οὐκ εἰς ἀκριβὲς ἐκείνον εἰδὼς, ἀλλ' ἂν ἐπλάττετο, τοῦτον ἡγούμενος ὅπερ οὐκ ἦν· ἐλάνθανε γάρ, προσχήμετι μὲν καλῶς κεκρημένος, ὦν δὲ τοιοῦτος οἶον ὑπέδειξε τοῦτον ἢ παῖρα. Ἀπὸ γὰρ τῆς Γαζαίων ὁρμώμενος, καὶ μέλλων ἀνάγεσθαι, κατέλυε μὲν παρὰ τινι τῶν ἐπιτηδείων, ὥσπερ εἰκὸς ἐστὶ, μέχρι πλοῦ· γένηται· πιστευθεὶς δὲ νόμῳ φιλίας, καὶ πρὸς πολλαῖς ἐτίραις καὶ ταύτην χάριν λαβὼν, τοῦ ὑποδεξαμένου διώρυξε τὴν οἰκίαν· καὶ ὦν εἶχε χρημάτων τοῦτον ἐγύμνωσε· καὶ ἵνα λάθῃ τὰ τῆς ὑπώφιας, κλεῖς μὲν ἦν αὐτῷ πρὸς τὴν ἐπιβουλὴν εὐ-
τρεπής· ταύτῃ δὲ διανοίξας, καὶ ἅπερ εὖρε λαβὼν, πάλιν τῷ κιδωτῇ τὸ παλαιὸν ἐπέθηκε σχῆμα· ὡς δὲ μόλις αὐτὸς ἀνήχθη, καὶ πρὸς τὰ δοκοῦντα κείσθαι χρεῖα τῶν κτημάτων ἐκάλει, ἦλθε τὸ δρᾶμα πρὸς
ἐλεγχον, καὶ τοῖς τεκμηρίοις ἀντιλέγειν οὐκ ἦν· τοι-
ούτων καὶ Μενέλαος τῶν ξενίων ἀπήλαυσε, ἀντ' ἀμοιβῆς τινος τὴν Ἑλένην ἀφηρημένος· ταῦτα γράφειν ἐπήρθη, ἵνα μὴ δι' ὁμῶν πιστευθεὶς, ἕτερα τοιαῦτα τὴν πιστεύσαντα δράτῃ· καὶ μέμψεται μὲν ὁμᾶς· ὁ παθὼν, ἐμὲ δὲ πάντως ὁμείρει.

ΛΘ'. ΑΘΗΝΟΔΩΡΟ.

Δεξιόμενος τὸ βιβλίον, ὑμῖν μὲν χάριν ὁμολόγουν εἰκότως, ἐμαυτῷ δὲ συνηρόμην εἰ τοιούτους ὁμᾶς ὄντας πρὸς φίλον εὐτύχησα· καὶ μὴ με βαλλέτω λί-
θῳ τραχὺ ὁ φόβος, ὡς τῷ Πινδάρῳ δοκεῖ· τυχόμεν δὲ καὶ τῇ τύχῃ, δύνασθαι μὲ ποτε πρέπουσαν ὑμῖν ἀνταποδοῦναι τὴν χάριν· ἡ δὲ ταχέως δίδωσι τὸν και-
ρὸν, οἶον σύ τε ἐβούλου, καὶ γὰρ πάλαι ζητῶν, νῦν μό-
λις ἐτύγχανον· τὸν γὰρ ἔχοντα τὴν καθόλου πίπεικα
τοῦτό σοι μέρος ἀποδόσθαι, οὗ καὶ τυγχάνεις δέξμε-
νος· εἰ μὲν οὖν ἔλθῃς ὡς ἡμῖς, θάπτεον ἂν λάδῃς τὸ
κτῆμα παρὰ τῆς τιμῆς, τὰ μὲν πείσας, τὰ δὲ πει-
σθεὶς, ὡς ὁ τῆς ἐμπορίας βούλεται νόμος· εἰ δὲ μὴ,
αὐτὸς ἤξει πρὸς σὲ καιροῦ καλοῦντος, ὡς ἡμῖν ἐπι-
ηγχεῖται.

Μ'. ΣΟΣΙΑΝΩ.

Ὁ θαυμαστος Ἀλφαιὸς ἀπήγγειλέ μοι, τοιοῦτόν τε περὶ αὐτὸν γεγενῆσθαι, οἶον αὐτὸς μὲν ἐβούλετο· ἐγὼ δὲ τοῦτον ἀκούσας ἦσθην μὲν (πῶς γὰρ οὐκ ἐμελ-
λον;)· οὐ μὴ ἤδη μοι καὶ θαυμαστὸν ἐδόκει τὸ πρό-
γμα· εἰ δὲ βούλει, καὶ προλαβὼν διηγοῦμην οἷος ὑπογράφων περὶ τοῦτον ἐγένου· ὡς ἐκείνον ἀπο-
ροῦντα λοιπὸν ὅτι καὶ λέγει ἅμα καὶ γέλωτι σιωπᾷ·
καὶ εὐδαίμονά με τῆς φιλίας ἐγκαλεῖ· ἀλλ' ὁμως τὴν
ἱερὴν σπουδὴν εἰσενέγκης περὶ ὧν ὕμῳν ἐδεξθῇ παρ-
ῶν, ὅπως αὐτὸς μὲν μοι χάριν εἰδείην, ἀμφοτέροις δὲ
πάλιν ὑμῖν.

ΜΑ'. ΝΗΦΑΛΙΩ.

Εἰς ὅσον ἤκει τῆς ἀπορίας ὁ Στέφανος, οὐδ' ὁμᾶς οἶμαι λανθάνειν· καὶ ὅτι μὲν ἐν ταῖς χερσὶ δύναται ποιεῖσθαι τὴν ἐλπίδα, τοῦ βίου μικροῦ δεῖν καὶ τὸν
ὀφθαλμὸν ὑπὸ τῆς τύχης ἀφηρημένον· οὐδὲν θερα-
πείαν τινὰ πρὸς τὴν ἑνδοκίαν σφριζόμενος· εἰς διακί-
νον ἐνέλλασται σχῆμα· κινδυνεύει δὲ μὲν αὐτὸν
ἐνέχεαι τὸ σόφισμα, πᾶν εἰ μὴ τῆς ἐπικουρίας τύχῃ
τῆς παρὰ σοῦ, ἣν καὶ πᾶσι προκαλεῖται πείθεσθαι ταῖς

A primam epistolam : non istum accurate noscens, sed ex iis quæ simulabat, illum putans esse quod non erat : latebat enim, specie quidem falsa bene usus, talis autem quidem illum perhibuit experien-
tia. Gaza enim egressus, unde expellendus erat, apud quemdam ex amicis diversatus est, usque dum ut æquum est, fieret navigatio : confusus au-
tem lege amicitiae et præter multas alias hac gratia accepta, ejus qui eum receperat perforavit donum, et divitiis quas habebat illum spoliavit : et ne in suspicionem incideret, erat ipsi clavis ad dolos instructa : cum illius ope aperiens, quæ inveni-
cepisset, rursus arculam in pristino statu reposuit. Vix autem ipse vela fecit, et ad ea quæ videbantur jacere usus opum impulit atque factum venit ad
B cognitionem, quin conjecturis contradicere possi-
bile esset : talia et ab hospite munera percepit Me-
nelaus, cum pro quadam officiorum vicissitudine rapta fuit Helena : similia scribere adductus sum ne inter vos confusus in confidentem alia similia prastaret : et quidem de vobis queretur passus, de me autem vos omnino.

XXXIX. ΑΘΗΝΟΔΩΡΟ.

Libello accepto, vobis quidem gratias persolve-
bam merito : in me autem gaudebam quod mihi contigerit vos cum tales sitis in amicitia habere : ne me feriat aspero lapide invidia, ut Pindago vide-
tur : precabar autem et fortunam ut olim mihi liceret aquas vobis rependere gratias : quæ quidem su-
bito præbuit occasionem ut volebas, et ego jamdiu quærens vix obviam habui : illum autem qui eam
C habet summam adhortatus sum ut hanc tibi par-
tem traderet, qua et forte indiges : si igitur quidem veneris ad nos, citius possessionem ex parte hono-
ris recipies, alia quidem persuadens, quoad cætera persuasus, ut vult lex negotiationis, si non, ipse veni-
est ad te tempore invitatus, ut nobis nuntiatum est.

XL. ΣΟΣΙΑΝΩ.

Admirabilis Alphæus annuntiavit mihi te eum erga ipsum fuisse quem ipse quidem volebat : ego autem illud accipiens lætatus sum quidem. Quomodo enim non lætatus essem? non tamen jam mihi et
suspenda res videbatur : si autem mavis, et præve-
nients exposui describens qualis erga istum fuisti ; ille enim dubitabat cæterum an diceret simul et
risu sileret : et fortunatum me amicitia arguit, sed pariter idem studium afferas quoad ea quæ a vobis
rogavi præsens, ut ipse quidem mihi grates persolvam et ambo rursus vobis.

XLI. ΝΗΦΑΛΙΩ.

In quantas angustias devenit Stephanus, non vos ignorare opinor : et quod nequeat in præsens spem perficere, quippe vita, parum abest, et oculo casu privatus fuerit : unde ministerium aliquid propter necessitatem edoctus in servorum condi-
tionem conversus est : forte autem nihil proderit hæc ratio, nisi a te obtinuerit auxilium quod omnibus
obtinere volentibus adesse persuasum habeo : vobis

enim petentibus, aliquis apud vos custodem, auxilio veniet opinor, ut eum ministrantem habeat, vel et solum nutriet: scitote enim illum nullum inventientem subsidium, non finem nugarum facturum; si vero aliquid beneficium expertus erit, quo terrarum gratiam nonne pervulgabit? dimittet enim, cædo, naturalem ineptiam ut gratiæ inhaereat.

XLII. PALLADIO.

Vestræ sapientiæ epistola visa quidem omnibus juxta morem movit lætitiā: cum autem scripta cognoscendo habuerimus, parum absuit quin et lacrymis ipsam impleverimus. Quorum enim et gaudia communia sunt, eos si quid est doloris participes esse necesse est: sed vide per deos, quantum fortuna agat inconsiderate, non volens dijudicare utrum malos percutere festinabit, an contra bonos tela emittet: si enim virtute res ponderarentur, non profecto injustam fortunam pertulisses; nunc autem uxorem desles, sapientem quidem ut æquum est, et qualem decebat viro sapienti consociari; quod vero maxime acerbum, infantium matrem, et infantium egentiam matre. Quis ea audiens, non fleret? Quis vero passus perferat non consentire tecum? Persuasum enim habeo perinde ac si Socratem persuadens, antequam aliquid passus fueris, illud ipsum fuisse expertum rebus, multa similia videntem, aut multa narrata audientem, quæ enim res funesta nobis non abripit vitam? Quid autem mari magis domitum exhibetur? Ille quidem tollitur magnus, iste vero ad summitatem proventus fortuna proliis est et cecidit: unus senescit, mortem ut solatium postulans; alter ante juventam ablatiis est: uxorem ducit quidam alius, consortem lamentatur: hæc replent vitam: et Homeri confirmare cogimur sententiam, nempe quæ nihil debilius terra nutriet hominæ: undique enim observatur nihil fortunati permanere sicut et evenit: sed si quid secundum animum sit hominibus, parum, inquirunt, remanebit et omnia abibunt. Igitur spatiamur, illud Dei providentia permitti comedatur et voluntate quæ omnino bene disponit nostra: quæcumque autem perferre Deus dederit fortiter, vincere virtutem necesse est, nec omnia tradere fortunæ: illud enim bonis gloriosum, animum rebus non obviis: itaque satis sit lacrymarum: non enim illam postulabis antequam aliquid aliud patiaris: infantibus autem ipse et mater erit: et Deus spes quoad ipsos perficiet voluntate.

XLIII. NESTORIO.

Gaudium attulit tua jucunda nimis epistola, ex una parte excusans diuturnum silentium, quod quamquam sæpe scripsisses, bene mihi scilicet servabas donec litteras accepi: ex altera et valde reprehendens quod in principio silentium incusabam: hæc duo mihi gaudium attulerunt per deos: unum enim erat alicujus non deflectentis quoad amicos: alterum non volentis unquam talis occurrere: victus igitur fui silentium incusans: et vellem

βουλομένοις τυχεῖν· ὑμῶν γὰρ αἰτούντων ἐπινεύσει· τί, οἶμαι, τῶν παρ' ὑμῶν ἐπισκόπων, ἢ λειτουργούντων τοῦτον ἔξιν, ἢ καὶ μόνον τρεφόμενον· ἴστε δὲ ὡς καὶ μῆδὲν ὠφελοῦμενος, οὐ πύσεται φλυαρῶν· εἰ δὲ τύχῃ τινὸς εὐεργεσίας· ποῦ τοῦτον οὐκ εἰκὸς ἀνακηρύττει τὴν χάριν; ἀναλύσει γὰρ, οἶμαι, τὴν ἐμφυτον φλυαρίαν εἰς τὸ μενεῖσθαι τῆς χάριτος.

ΜΒ'. ΠΑΛΛΑΔΙΩ.

Ἡ τῆς ὑμετέρας σοφίας ἐπιστολὴ ὀρωμένη μὲν ἅπασιν ἐκίνει συνήθως τὴν ἡδονήν· ὡς δὲ καὶ μανθάνειν ἔδει τὰ γεγραμμένα, μικροῦ δεῖν καὶ δακρύων αὐτὴν ἐπληρώσαμεν· ὧν γὰρ αἱ εὐπραγαὶ κοιναὶ, τοὺτους καὶ εἰ τι λυπεῖ μετέχειν πάντως ἀνάγκη· ἀλλ' ὅρα πρὸς θεῶν, ὧ πόσον ἡ τύχη νεανιεύεται, μῆδὲν ἐθέλουσα διακρίνειν, εἰ βάλλειν ἐπείγεται πονηροῦς, εἰ κατὰ σπουδαίων ἀφίησι τὰ τοξεύματα! εἰ γὰρ ἦν ἀρετῇ μετρεῖσθαι τὰ πράγματα, οὐκ ἂν, εὖ ἴσθι, τῆς ἀδίκου τύχης πεπεύραστο· νῦν δὲ γυναῖκα θρηνεῖς, σὺ φρόνα μὲν, ὡς εἰκὸς, καὶ οἶαν ἐπρεπεῖν ἀνδρὶ σοφῷ συνοικεῖν· τὸ δὲ δεινότατον παίδων μητέρα, καὶ τούτων ἐπιθεομένω μητρί. Ταῦτα τίς μὲν ἀκούων, οὐκ ἂν δακρύσει; τίς δὲ παθὼν καρτερεῖ μὴ γνῶμην εὐτυχίας τὴν σὴν; Πέπεισμαι γὰρ ὥστε Σωκράτην πεσέμενος, πρὶν τι παθεῖν, αὐτὸ ἐνεγυμνάσω τοῖς πράγμασι, πολλὰ μὲν ὅρων τοιαῦτα, πολλῶν δὲ διηγουμένων ἀκούων· τί γὰρ τῶν χαλεπῶν ἡμῖν οὐκ ἄγει τὸν βίον; τί δὲ θαλάττης δεικνυσιν ἡμερώτερον; ὁ μὲν αἴρεται μέγας· ὁ δὲ πρὸς ὕψος ἐλθὼν προδιδοῦσαν ἔσχε τὴν τύχην, καὶ πέπτωκε· καὶ ὁ μὲν γῆρ᾽ τὸν θάνατον εἰς παραμυθίαν αἰτῶν· ὁ δὲ πρὸ τῆς ἡδῆς ἀνῆρπασται· γαμῖ τις ἕτερος, τὴν συνοικοῦσαν ὀδύρεται· ταῦτα τὸν βίον πληροῖ· καὶ τὴν Ὀμήρου βεβαίον ἐπείγεται γνῶμην, ὡς οὐδὲν ἀκιδνότερον γαῖα τρέφει ἀνθρώποις· πανταχόθεν γὰρ ψηφίζεται τὸ δαιμόνιον μῆδὲν μένειν οἶον καὶ γέγονε· ὅλλ' εἰ τι κατὰ νοῦν ἐστιν ἀνθρώποις, Μικρὸν, φησὶν, ἀνάμεινον, καὶ πάντα οἰχέσεται· τὸ μὲν οὖν παθεῖν Θεοὶ προνοεῖ δεδόσθω, καὶ νεύματι πάντως καλῶς ἄγοντι τὰ ἡμέτερα· τὸ δὲ φέρεται ὅτι ἂν ὁ Θεὸς διδῶ γενναίως, νικᾷν ἔστιν ἀρετὴν καὶ μὴ πάντα διδόναι τῇ τύχῃ· τοῦτο γὰρ τοῖς ἀγαθοῖς ἐγκαλλώπισμα, τὸ μὴ τὴν γνῶμην συμμεταπίπτειν τοῖς πράγμασιν· οὐκοῦν ἅλις ἔστω δακρύων· οὐ γὰρ μιν αἰτήσεις πρὶν τι κακὸν ἄλλο παθεῖσθαι· τοῖς δὲ παισὶν αὐτῆς καὶ μῆτηρ γενήσεται· καὶ Θεὸς τὰς ἐπ' αὐτοῖς ἐλπίδας εἰς ἔργον ἄξει τῷ νεύματι.

ΜΓ'. ΝΕΣΤΟΡΙΩ.

Ἦσθην σου τῇ καλῇ καὶ λίαν ἐπιστολῇ, τὰ μὲν ἀπολογουμένη περὶ τῆς μακρᾶς σιωπῆς, ἣν εἰ καὶ πολλάκις ἐγγράφεις, εὖ μοι γοῶν εἰσάγας μέχρι τὰς ἐπιστολὰς ἐδεξάμην· τὰ δὲ καὶ λίαν ἐπιτιμύουσα, ὅτι σου τὴν ἀρχὴν ἐνεχάλουν σιγῇ· ἦσθην ἄμφω ταῦτα, μὰ τοὺς θεοὺς· τὸ μὲν γὰρ οὐχ ἡμαρτηκότος· ἦν περ φίλους· τὸ δὲ μῆδὲ βουλομένου τοιοῦτου τυχεῖν· ἦσθημαι τοίνυν σιωπῇ ἐγκαλέσας· καὶ βουλομένην αὖ διαπαντὸς ἐν τούτῳ νικᾶσθαι· δέδεγμαι δὲ σου τὰς ἐπιστολὰς χρόνῳ καὶ μόλις· καὶ ἡ γὰρ παρὰ σοῦ

πρώτη πρὸς ἡμᾶς ἀφίχεται δευτέρα· σὺν δ' ἂν εἴη σκοπεῖν, ὡς εἰ δοκῶν ἀδικεῖσθαι τοσούτον κατηγορῶ, τίς ἂν γενόμενῃ ᾧ τῷ παθῶν;

ΜΔ. ΣΤΕΦΑΝΩ.

Σὺ μὲν ἐτι σιγᾷ· καὶ ταῦτα τὴν Δάφνην οἰκῶν, τὸ ἄλλον ὕδωρ ἐκεῖνο καὶ μαντικόν· ἐγὼ δὲ πάλιν περισκοπῶ τὰς ὁκάδας, μετέωρος αἰεὶ πρὸς τὸ μέλλον γινόμενος· αἱ δὲ που καταίρουσι καὶ δευτέρα καὶ τρίτη, καὶ τὰ καθ' ἡμᾶς διελέγχουσιν ὡς μόνον ἦσαν ἐλπιδες· τὴν δὲ τῆς σιγῆς αἰτίαν σκοπῶ, καὶ πανταχ' ὅθεν ἡπόρημαι· εἰ μὲν γάρ τι λελύπηκα καίτοι λυπητὰς μηδέν, ταῦτα μὲν οἰχέσθω καὶ φέροιεν αὐραὶ· μεῖζω δ' οὐν ὅμως τῶν ἐγκλημάτων ὑφίσταμαι δίκην, εἰ μὴ λαλοῦντος ἀκούσομαι· εἰ δὲ τὴν ἄλλω ἀκκιζῇ μὴ δύνασθαι λέγων εἰς κάλλος εἰπεῖν, διασταὶ τούτων ἡμεῖς, καὶ τὴν αἰτίαν μεμφόμεθα· ἀλλ' ἥδη που τάχα τὸ πρῶγμα μαντεύομαι, μὴδὲ τὴν ὑμετέραν Δάφνην πῶν· ἐρυθρίῃ φῆσεις ὡς παραβὰς τὴν ὑπόσχεσιν, καὶ τὰς συνθήκας ὑπεριδὼν, καὶ τὸ βιβλίον ἔχον που τρίτον ἢ τέταρτον ἔτος τοῦτ', ὃ μὴ δὲ τρίτον μῆνα καθέξειν ἐπαγγεῖλάμενος· ταῦτα τοῖνυν εἰ μὲν ἀχθόμενος ἔρεῖς, δόξης μὴ πλείω χρόνον κρατήσεις, καὶ τὴν σιωπὴν ἀποδεξάμενος τὸ σύμβολον τῆς αἰδοῦς, δόξης μὴ πλείω χρόνον κρατήσεις· τῇ ἀνάγκῃ τὸ πρῶγμα λογιζομαι· καίτοι βιβλίον ὑμῖν δέδωκώς, οὐ τὴν τιμὴν οὐδέπω καὶ νῦν καταθέβληκα· ἀλλ' ἄθλον εἶτε τοῦ πιπράσκοντός ἐστιν, εἶτε τοῦ δευνοῦτος· ὁμοῦ· ἀλλ' ὅμως οὐδὲν ἐμποδὼν τῇ σῇ χρείᾳ πεποιήμαι· ὡς τὸ τοῦ κτήματος ἄθλον· οὐ τὸ δ' ἐν ἐξ αὐτοῦ τι μαθεῖν· ἀλλὰ πάντα παριδὼν, μετὰ πολλῶν ἂν σοι παρέσχον, εἰ καὶ τοῦτο ποιεῖν συνεχύρησα· ὅμως οὐδὲν δεῖν εἰ μέχρι τοῦ νῦν ὀρίξῃ τὸ βράδος· εἰ δὲ προσθήσεις ἐτι, τοσούτον ἀπολαύσω τοῦ πράγματος· ὅτι δὴ πάντας ἀπίστους ἡγήσομαι· τί γὰρ ἂν ἐλπίσαιμι, παρὰ σοῦ τοιαῦτα παθῶν; ἀλλ' οὐχ ὃ γε σφώτατος Ἰωάννης τοιοῦτος, ὃς ἐν λαθῶν παρ' ἐμοῦ, μετ' οὐ πολλὸν χρόνον δεῦτερον προσπαύσειεν· οὕτως εὐγνώμων δοκεῖν ἤθελε μάλλον ἢ κακῆσθαι βιβλίον· καὶ μὴ μοι λέγε, ὡς οὐκ ἀπορεῖν ἐθέλων κατέσχον· τοῦτο μὲν γὰρ τυγχάνω πεπεισμένος, καὶ ἐπὶ μέγαν ὄρκον ὁμοῦμαι· ἀλλ' οὐκ ἔδει παρατεῖναι τῷ βράδει· ὅπου γε καὶ ἴσον δύναται τῷ ἀποστειρεῖν τῷ χρόνῳ καὶ μάλιστα ἀποδιδόναι· ἀλλὰ πρὸς φίλαν μὴ ἀναμείνη; ἐτι δευτέρα γράμματα· μὴδὲ πλοῖον ἕτερον ἢ τὸ κομίζον σοι τὴν ἐπιστολήν.

ΜΕ. ΔΙΟΔΩΡΩ.

Ὁ φέρων σοι τὴν ἐπιστολήν, οὐ νῦν πρῶτον πεπαυθήσεται τῆς εὐνοίας τῆς σῆς, ἀλλ' ἐτι τὴν πρώτην διηγούμενος, δευτέραν λήψεται πείραν· ὡς ἔδωκ' ἡμεῖς, τάχα καὶ μεῖζον· ἐκείνης μὲν γὰρ ἀπήλαυσε, κηδεστής καλεῖσθαι μέλλον ἡμέτερος· ταύτην δὲ λήφεται, καὶ δὴ πρὸς ἔργον ἐλθὼν· ὃ δὲ γε μέλλοντα τοῦτον τιμήσας, τίς ἂν εἴη γεγεννημένος ἰδών; Οἶμαι γὰρ ὡς τῶν νόμων εὐθὺς ταμεία κινήσεις· καὶ πα-

A semper in hoc vinci : recepi tuas litteras tandem et difficile : et primæ quas misisti ad nos secundæ venerunt : consideres igitur, si tantum accusarem injuria affici credens, qualis essem realiter passus.

XLIV. STEPHANO.

Tu quidem adhuc siles, tu qui Daphnæ habitas, prope aquam illam loquacem et propheticam. Ego autem rursus circumspicio naves, attentus ad futurum factus. Quæ quidem appellantur et secunda et tertia, et nihil aliud ostendunt quam irritas fuisse spes nostras. Tui silentii causam investigans, undique dubius fluctuo. Si enim te aliquo modo contristavi (quamvis minime contristaverim), hoc abeundo auferant auræ : majorem ergo nihilominus criminibus meis subeo pœnam, si te non andiam loquentem. Si forte quasi delicatior dicas te non potuisse ad unguem loqui : nos, tui judices facti, hanc causam vituperamus. Sed jam ego rem forsitan auguror, quamvis Daphnæ fontem non biherim. Dices te pudere quod ego, fidem transgressus et pactis non stans, a duobus vel tribus annis hunc ipsum habuerim librum, quem nuntiaveram ne tres quidem menses mihi retinendum esse. Id si ratus dixeris, non diutius mea gaudebis existimatione ; si silentium pro pudoris signo habueris, non diutius bona frueris opinione. Fato rem tibi : tu quidem librum nobis dedisti, cuius pretium nondum solvi ; sed incertum erat utrum venderetur an ex mera daretur liberalitate. Cateroquin nullum commodis tuis attuli detrimentum, nec quatenus incerta est libri possessio, nec quatenus oportet aliquid ex eodem te discere. Verumtamen, omnibus his nulla attentione data, cum multis rem tibi præstissem, si hoc facere concessisses. Nihilominus minime mirum est si moram finias ; quod si e contra produxeris, id utilitatis res ista mihi asferet, quod omnes reputabo fallaces : quomodo enim confidam, talia a te perpassus ? Non talis sapientissimus Joannes, qui, uno libro a me accepto, alterum non ita multo post mihi misit : ades maluit comis videri quam librum possidere. Nec dicas me retinuisse pretium, quia penuriam vitare volebam : id enim persuasum habeo, et magno juramento affirmo. At non oportuit moras internectere, cum idem significet de die in diem privare quam ægre reddere. Verum ad amicitiam ne exspectes secundas litteras, neque aliquid aliud quam quod requirit transmittenda tibi hæc epistola.

XLV. DIODORO.

Qui hanc tibi fert epistolam, non nunc primum tuam experietur benevolentiam ; sed primam adhuc memorans, secundam sumet experientiam, ac, ut puto, forsitan adhuc meliorem. Priori enim fruius est, affinis noster mox vocandus ; posteriorem vero sumet, cum ad negotium venerit : qui autem illum venturum honorasti, quomodo habebis jam visum ? Nam, ut spero, legum statim œcono-

miam moturuses, et linguam acuens, iniquorum sermonum fontes spinabis : ad quid enim aliud quam suggestio Attici ad memoriam adibis spectatorem Hoc tibi dicendum habeo, hoc adest sperans aulescens ; neque ego mendacii convincar, neque hoc frustra speraverit.

XLVI. ZACHARIÆ ET PHILIPPO FRATRIBUS.

Vestrae epistolae et vestram ergo nos benevolentiam ostendebant, et a comitate non recedebant sapienti : utraque vero comparationes cum altera iunioris videbatur. Nec quia desiderastis simpliciter nos habere voluistis, sed nisi commodum insuper esset, superfluum duxisti nostro visum ; nec futuri incertitudine terrefacti, ad urbem nostram redire abnuistis. Sed consilii vestri modus inutilis erat, ac rhetorica congruens imaginationi neque nos audacter hortans, sed potius dissuasionis suspicius. Verum, tantum abest ut ego strepitum et negotia amem alienamque invideam felicitatem, ut contra, licet hic non ad votum faciens, tandiu tamen remanserim. Et nunc, quia mihi nuntiantur quod decet facturi, non opportunum duco vana simplicitate spe regalem videre urbem, ego qui tranquillitatem amo et pro sola felicitate habeo, et Byzantio ad mentis applicationem discessi, ut viam invenirem a negotiis aliquando exeundi divinioreque vita fruendi. Præterea, negotia non amando, eligo quod docet : nihil enim eligendum quod non approbet Deus ; quidquid autem non evenit, Dei non habere nuntium ostenditur ; sicut si quid eveniat, illud, (ab accidentibus quidem sejunctum) Deo prorsus placuit ut eveniret ; ita, si quid ex iis quæ mihi nuntiantur, eveniat, stare sicut decet oportet, sed quid contradicam habeo : si vero hæc meri sunt sermones, ne veniat rerum non contingentium necessitas, id ostendit, Dei placitum, quasi vos ire iubens : nisi enim hoc esset, in quibus me oporteret requiescere ?

XLVII. DIODORO.

Putabam te martyrum apud nos cælum compluisse, et ægre dare nobis felicem tui aspectum. Tu vero (quanquam larva in somnis visa merito trepidas, et auspicium formidans merito diem appellas nefastam) tanto laboras odio, ut propterea ne amicos quidem videre velis ; et ostendis tempus iram auxisse potius quam destruxisse. Hæc olim tibi semper prædicebam quæ nunc acciderunt : videns enim te molestos tibi aversantem, eheu ! sæpesapius dictitabam fore ut, semel a nobis divulgatus, jam non amplius non videre velles. Non ipse Achilles tandiu iratus est Achivis, sed postquam eos absentia sua afflixit, tandem iterum cessit ut oportebat et mutatus est. Fato igitur gratias habeo quod non Thytyda habeas matrem, jamdum enim perniciem nostram petiisses et impetrasses.

XLVIII. IRENÆO.

Zonnæni familiaribus meam conciliabant benevolentiam, primum vos, et post experientiam juvenum natura : tuis enim per te amicitia conjuncti,

παρθέναι· τὴν γὰρ τὴν καὶ τῶν ἀδικούντων λόγων ἐπαφῆσαις πηγὰς· καὶ τί γὰρ ἕτερον ἢ βήματος Ἀττικῶν πρὸς μνήμην ἤξεις τὴν θεοτήν· ταῦτα λέγειν ἔχω· ταῦτα πάρεστιν ἐλπίζων ὁ νέος· καὶ οὐδ' ἐγὼ ψευδολογία· ἀλώσομαι, οὕτως μάλιστα ἐκείνους·

MCV. ΖΑΧΑΡΙΑ ΚΑΙ ΦΙΛΙΠΠΟ ΑΔΕΛΦΟΙΣ.

Τὰ ὑμέτερα γράμματα καὶ τὴν εἰς ἡμᾶς εὐνοίαν ἐδῆλουν, καὶ γνώμης οὐκ ἀπῆλλακτο σώζοντος· ἐκείτερον δὲ τῇ ἑτέρου παραθήκῃ καθαρὸν ὑπεφαίνετο· οὕτως γὰρ ὡς ποθοῦντες ἀπλῶς ἔχειν ἡμᾶς ἐβουλήθητε, ἀλλ' εἰ μὴ καὶ τὸ συμφέρον προσῆ, περιττὴν ἡγεῖσθε τὴν θῆαν· οὕτως τῷ τοῦ μέλλοντος ἀδελφῷ περιδεεῖς γεγονότες, τὴν πρὸς ἡμᾶς εἶναι πάλιν ἀπῆλπετε· ἀλλ' ἦν κενὸς ὁ τρόπος τῆς συμβουλῆς καὶ βητορικῇ πρέπων ἐννοίᾳ· οὕτως τὸ καλοῦν ἔχον ὑρατὶ, καὶ τὴν ἀποτροπὴν ὑπορρόμενος· Ἐγὼ δὲ τοσοῦτον ἀπέχω τοῦ κόμπου καὶ πραγμάτων ἔρην, καὶ τῶν ἑτέρων εὐδαιμονίαν ζηλοῦν, ὥστε καίπερ οὐ κατὰ νόον πράξας ἐνταῦθα, τοσοῦτον ὁμῶς ἐκαρτέρωσα χρόνον· καὶ νῦν ἐπειδὴ περ ἐπαγγέλλονται μοι ποιῆσιν τὰ μέτρια, οὐχ ἔρμειον ἡγοῦμαι κοῦφαις ἀπὸς ἐλπίσε βασιλῆος· πόλλιν ἰδεῖν, καὶ ταῦτα τῆς θυμῆς ἔρῳν, καὶ μίαν ταύτην εὐδαιμονίαν ἡγοῦμαι, καὶ τοῦ Βυζαντίου πρὸς ἐννοίαν ὁλοῦ· ἐλθὼν ὅπως ἐφ' ὅσον εὐροίμι τοῦ ποτε πραγμάτων ἔξω γενέσθαι, καὶ θεωτέρας ἀπολαῦσαι ζωῆς· αἰτὴν οὐκ ἔρῳν τῶν πραγμάτων τιθεμαι τὸ δοκοῦν· οὐδὲ γὰρ αἰρετὸν ἔμῃ θεοῦ δέχεται νεῦμα· καὶ μὴ γινόμενον ἕκαστον, τὸ μὴ θεῶν ἔχειν ἐπαίνοντα δηλοῖ· ὥσπερ κἂν τι γέννηται, μὴ πάθει συναγευγμένον θεῷ πάντως ἐδόκει καὶ γέγονε· καὶ οὕτως τι μὴ δοκοῦν ἔστι γενέσθαι, οὕτως γεγεννημένον μὴ δοκεῖν· ὥστε εἰ τι τῶν ἐπαγγελλόμενων προβαίη, μένειν, ὡς εἰκοις, δεῖ, καὶ ἀντιλέγειν οὐκ ἔστι· εἰ δὲ λόγοι ταῦτα καὶ οἰστανται ἡ τῶν μὴ γενομένων ἀνάγκη, τὴν τοῦ θεοῦ δεικνύσαι ψῆφον, ὡς ὑμῶς εἶναι κελεύουσιν· εἰ γὰρ μὴ τοῦτο πόντος· ἂν ὑπῆρξεν, ἐφ' οἷς με μένειν ἐχρῆν·

MZ'. ΔΙΟΔΩΡΩ.

Ἦμην σε τὴν τῶν μαρτύρων παρὶ ἡμῶν ἐπιτελέσαι πανήγυριν, καὶ διδόναι μόλις ἡμῖν εὐτοχῆσαι τῇ θέᾳ. Σὺ δὲ κἂν ὅταν ἴδῃς τὸν μαίμα, ὡς εἰκοις, δεσχεραίνεις, καὶ τὸν οἰωνὸν δεδιὼς ἀποφράδα τὴν ἡμέραν καλεῖς· οὕτως σοι πάλαι καὶ πῶρόθεν τὸ μῖσος ἐνίσταται, ὡς διὰ τοῦτο μὴδὲ τοῦ· φθόνος ἐθέλειν ὁρᾶν· καὶ διελέγχεις τὸν χρόνον αὐθροῦσα θυμὸν μάλλον, ἢ διελέγχεις εἰδὼτα· ταῦτα προῦλεγον αἰ, ταῦτα καὶ γέγονεν· ὅρῳ γὰρ σε διὰ τοὺς λυποῦντας καὶ τὸν τότε ἀποστρεφόμενον, Ἰοῦ, Ἰοῦ, πολυλάκεις· ἔφην, ὡς ὅπως ἡμῖν ἀπαλλαγῇς, οὐκ ἐβελήσεις· αὐθροῦ ὁρᾶν· ἀλλ' οὐδὲ Ἀχιλλεὺς τοσοῦτον χρόνον ἐθυμοῦτο τοῖς Ἀχαιοῖς· ἀλλὰ λυπήσας ἀπὸν, εἶπεν αὐθροῦ, ὡς εἶδε, καὶ μετεβάλετο· χάριν δ' αὖν ὁμοῦ οἶδα τῇ τύχῃ ὅτι μὴ θέτιν ἔχεις μητέρα· πάλαι γὰρ ἂν τῷ καὶ ἀπολώλειμεν.

MP'. ΕΙΡΗΝΑΙΩ.

Τοῖς περὶ Ζώννανον τὴν ἐμὴν εὐνοίαν ἐνεποιεῖ, τὸ μὲν πρῶτον ὑμεῖς, μετὰ δὲ τὴν πείραν τῶν νέων ἡ φύσις· καὶ τῶν πρώτων διὰ σὲ τυχόντες, τὸ τέλος

ταύτων ὅσοι· δι' αὐτοὺς ἐνεπαύουν τὸν ἔρωτα· κοσμεῖ γὰρ αὐτοὺς τὸ μὲν πρῶτον σπουδῇ· τὴν δὲ σπουδὴν οὐκ ἐλέγχειν οἶδεν ἡ φύσις· ὥστε εἰ μὴ προμηνύσας ἔτυχες. Ἰσθ' ἂν ἐπιστευσάμην ὡς πρὸς σὲ τὸ γένος συνάπτουσι, τῷ χαρακτῆρι τῆς φύσεως στοχασάμενος· ἀλλ' εὖ γὰρ σοὺ τοῦ γένους εἰ τοιαῦτα τίχτειν ἐπίσταται· τὴν μὲν οὖν ἐμὴν γνώμην ἐρῶμένῃν ἰσθι τοῖς νέοις· εἰ δὲ καὶ δύναμιν ὑπουργούσαν ἔχω τῇ προθυμίᾳ, θεῶν ἐν γούνασι κείσθω.

ΜΘ'. ΖΑΧΑΡΙᾶ ΚΑΙ ΦΙΛΙΠΠΩ.

Ὁ καλὸς Ἰωάννης καὶ τοῦ γένους ὑμᾶς ἀπαιτήσῃ τὴν εὐνοίαν, καὶ τῆς παρ' ἐμοὶ συμφροίτητος· ἐστὶ γὰρ Λεοντίου παῖς· εἰ Διονύσιον ἴστε τῆς ἡμετέρας τίθης τὸν ἄνδρα, τούτου πέφυκεν ἀδελφός, ὁ τούτου πατήρ· ἵνα καί περ εἰδότες, ὑπομνήσω τὸν ἀνθρώπον· εἰ δὲ καὶ μὴ ταῦτα προσῇν, πάντως οἰκείον ἡγήσασθε βρασώτην ἡμέτερον, καὶ τὸν παρ' ἐμοὶ χορὸν ἐκπληρώσαντα· οὐκοῦν μὴ μέλλετε τὸν νέον εὖ ποιεῖν ἔχοντα πανταχόθεν ὀφειλομένην τὴν εὐνοίαν· σιωπῶ γὰρ λέγειν ὡς καὶ τῷ τρόπῳ τοὺς ὀρώντας ἐπάγεται ἐρυθριᾶν, εἰδὼς πρὶν τι καὶ λέγειν καὶ φθέγγεσθαι μέτρια, τῷ καιρῷ τοὺς λόγους μετῶν, καὶ τὸν νοῦν ὑπὲρ τὴν ἡλικίαν κτησάμενος· ὁ δὲ μιὰρὸς Θεόδωρος τὸν πλοῦτον ἡμῖν ἐπανατίνας πάλιν ἀνέδω, τάχα καταγυῖος ἑαυτοῦ εἴπερ τι προσιπῶν ἀληθεύσειε, καὶ πρὸς πέρας ἐνέγκοι τὸν λόγον.

Ν'. ΤΟΙΣ ΑΥΤΟΙΣ.

Πάλιν ὑμῖν ἐπιστολὴν, καὶ πάλιν ἕτερος ὄχλος· εὖκα γάρ που τοῦ αἰτεῖν μὴ τάχα μέτρον εἰδέναι, ἀλλὰ φθάνειν αἰετὶ δευτέροις τὰ προλαβόντα, γελῶντες ἀλλήλους καὶ λέγειν, ὡς χρεῖτον ἦν σιωπῶν ἢ πυκνοῖς βάλλων τοῖς γράμμασιν· ἀλλ' ὁμως καὶ ἀτρεθῆν ὑμῖν παρέχω καὶ γέλωτα, σιωπᾶν οὐκ ἀνέξομαι· ὡς ἂν ὑμεῖς εἴποιτε τέχνης αἰετὶ τὸ λαλεῖν παρὰ τῆς τέχνης λαλῶν· καὶ ταῦτά σοι νυνὶ πράγματός εἰς ἡμέτεραν χρεῖαν ὀρώντος· οἱ γὰρ παρ' ἡμῖν λογάδες ψηφίσματι κοινῷ τὴν μεγίστην ἀξιοῦσιν ἡρχῆν, ῥάδιον ἐπινεύσαι πράγμα, πλεῖον τὸ σιτηρέσιόν μοι χορηγῆσαι δυνάμενον· αἰτοῦσι δὲ καὶ παλαιὰς συντάξεις βεβαιωθῆναι τοῖς διαδεξαμένοις, καὶ ψιλὴν μεταθεῖναι προσηγορίαν· ταῦτα τὴν ὑμετέραν ἀναμένει σπουδὴν· ταῦτα πρὸς πέρας ἐνεγκόντες, κάμολ' ἡρεῖσθε καὶ τοῖς αἰτήσασιν ὑμᾶς δι' ἐμοῦ· εἰ δὲ ταῦτα παρίδοιτε, διπλᾶ μοι συμβαίνει παθεῖν, καὶ τὸ μὴ τυχεῖν τῆς ἐλπίδος, καὶ τὸ δι' ὑμῶν μὴ τυχεῖν· ὦν τὸ μὲν αἰσχύνῃν, τὸ δὲ ζημίαν ἐργάζεται· ἀλλ' εὐτυχῆσομεν πάντως, Θεοῦ μὲν ἀνωθεν ἐπινεύοντος, ὑμῶν δὲ διακονούντων τῇ χρεῖᾳ, ψηφισμένης δὲ τῆς μεγίστης ἀρχῆς.

ΝΑ'. ΤΟΙΣ ΑΥΤΟΙΣ.

Τοσοῦτον ἡμᾶς τὸ τάχος κατέπληξεν τῆς ὑμετέρας σπουδῆς, ὡς τὰς ἡμέρας ἀριθμεῖν ἐξ οὗ πεπρόφασμεν τὰ ψηφίσματα, καὶ μικροῦ δεῖν ὑμᾶς νικῶντας τὸν χρόνον εὔρεῖν· τοσοῦτόν ἐστιν ἀγαθὸν ἀδελφῶν περιάχουσθαι σπουδῇ, κέρδος ἡγουμένων ἀπερ' ἂν ἀλλήλοις· πρὸς εὐθυμίαν πορίσωνται· τὸ δὲ καὶ νικῆσαι τῶν αἰτηθέντων τὴν χρεῖαν, καὶ πλείω παρασχέιν

finaliter hi juvenes per seipsos mihi inspiraverant amorem : commendat enim eos primum studium, studium vero reprimere nescit natura. Ita ut, etiamsi me non praevenisses, certus fuisset illos tibi genere conjungi, indole naturam agnoscens. Felix genus tuum, quod talia scit producere. Scito igitur mihi in magna esse benevolentia hos adolentes ; si autem vires bonae voluntati respondentes habeam, hoc in deorum potestates reponatur.

XLIX. ZACHARIÆ ET PHILIPPO.

Pulcher Joannes vestram requirit benevolentiam, tum propter genus suum, tum propter mecum familiaritatem. Est enim filius Leontii, cujus pater fuit frater Dionysii, aviae nostrae mariti, vobis forsitan noti (ut, si cognovistis, memoriam ejus vobis revocem). Quod si haec ratio non valeret, omnino familiarem duxistis convivam nostram, qui apud me choro interfuit. Nonne igitur bene excepturi estis juvenem, cui omnimodis ob causas debetur benevolentia ? Silei enim de ejus moribus, qui omnibus videntibus pudorem incutiant : num scit antequam loquatur decentiam observare, sermones aptat circumstantiis, intelligentiam habet aetate superiorem. Nequam vero Theodorus, pecuniam nobis pollicitus, a pacto recessit : eum forsitan poenituisset si in promissis fuisset veridicus et dicta ad effectum duxisset.

L. EISDEM.

Rursus nova vobis epistola, rursus aliud negotium : videtur me precibus modum imponere nescire, sed praevire semper posterioribus priores ; ac probabiliter inter vos ridetis dicentes mihi satius esse silere quam crebris persequi vos litteris. Verumtamen, etiamsi fastidium vobis praestem et risum tacere non potero, tanquam si dicatis artis esse semper loqui extra artem loquens et quidem agitur nunc de re ad meam utilitatem spectante. Etenim viri apud nos electi communi me decreto suprema dignantur auctoritate : cujus quidem exercitium facile est, ac meliorem mihi victum potest suppeditare ; rogant vero antiquas confirmari pensiones iis qui receperunt, et simplicius mutari nomen. Id vestram manet curam : hoc negotium ad finem ducentes, pergratum facietis et mihi et illis qui per me sollicitant. Si vero negligatis, duplex patiar malum, nempe quod spe frustratus sim, et quod sim per vos frustratus : quorum prius pudorem, posterius incommodum mihi afferretis sed felices omnino erimus, Deo caelitus annuente, vobis utilitati servientibus, et decreta mihi summa potestate.

LI. EISDEM.

Tantam nobis celeritas vestri studii movit admirationem, ut dies numeremus ex quo suffragia misimus, ac tantum non inveniamus vos tempus vicisse : usque adeo sollicitudine affici est bonorum amicorum ! Quippe qui lucrum habent quicquid sibi invicem benevole largiuntur. Vincere autem concessis petita, et plus prestare quam voluit pos-

tulans, quantam ostendit benignitatem! Ergo neque vos desinatis talia facere, neque nos de iis multum gloriari.

LII. HIERONYMO.

Tu, optime, a nobis profectus, prior debuisti nobis scribere, et docere nos scire cupientes an lætus tibi fuerit Neptunus, et navi tuæ mare straverit, an Alexandria prospere se res habuerint, an ingentem Nilum feliciter transieris, an floride in tua residentia te habeas, an supersint nummorum myriades, an domus tua Ægyptiacis abundet muneribus. Hæc scribere debuisti, ac promissa implere quibus missurum te epistolas et amicos nunquam obliturum pollicebaris. Tu vero me etiam scribentem despicias, dedignus meis respondere epistolis, etenim jam secundam tibi mitto. Si adhuc silebis, forsitan tertiam adhuc mittemus, donec te factorum pudeat, tuamque linguam tandem solvamus.

LIII. AGAPETO.

Peritus ergo es accusationem subripiendi speratam, et in alios retorquendi crimina quæ alius tibi iuste intendisset. Nam olim habitabas Alexandriam: hæc vero relicta silebas, et pro tua parte tuam etiam relabas presentiam. Sed feliciter fama, quæ nihil bonum latere sinit, et mirum habebam cur sileres. Si ad rite observandum sacrum illud Pythagoræ silentium: at, inquebam, rhetoris non est silere. Si vero terram quæ te receperat, tanquam diis invissam et barathrum ægre patereris, oportebat solatium, ab amicis petere. Unde nullum ex his prætectibus admittere, sed dicebam potius te superbiisse, veteresque amicos jam pro nihilo reputare: quinquam regionem tuam ipse habitabam, ac parum aberat quin fratrem tuum ridere nescientem padagogum haberem. Hæc mecum recogitans, non exspectassem te meum subito fore accusatorem. Unde tuas litteras cum risu aspiciebam, et mirabar quod rhetorica tantam præstaret potentiam, ut ad defensionem recurrere cogerer ego qui olim verba tua criminatus eram. Sacra ista sophistica ne visis quidem ejusdem artis parcat, sed eos ad glaucæ Palladis urbem, ut aiunt, relegat. Mei ergo filii (sic enim meos vocabas sermones) ad te ire verentur, qui scis etiam latentes delegere mendas.

LIV. POROTHEO.

Me jam paratum primæ tuæ respondere epistolæ, ipse prævenisti secundam mittendo: adeo in ipsis etiam litteris vincere festinas! At, inquires, cur tanta mora? Cur illa scribendi dilatio! Non potest homo quidquid vult facere, sed necesse est cedere et inservire utilitati et patere circumstantiis: quæ quidem non dant quidquid cuique libet, sed quod ad utilitatem necesse est mensurare. Hactenus igitur invitus et ægre silui, cum præsertim admirationi habeam tuum studium quando apud nos eras, perseverantem etiam post tuum abitum tuam erga me benevolentiam, exortum contra te odium et antiquam fortunæ malitiam. Tu, velut sapiens

ἢ ὁ αἰτήσας τῆ βούλετο, πόσῃ οὐκ ἐμφαίνει τὴν εὐνοίαν; μήτ' οὖν ὑμεῖς παύσῃθε τοιαῦτα ποιοῦντες, μήτε μέγα φρονῶν ἐπὶ τοῦτοις ἐγώ.

NB. IERONYMO.

Σὲ μὲν, ὦ βέλτιστε, τὴν ἐξ ἡμῶν ἀπάραντα κατάρχειν ἔδει γραμμάτων, καὶ διδάσκειν εἰδέναι ποθοῦντας, εἰ σοι γέγονεν εὐμενὴς ὁ Ποσειδῶν, καὶ τῇ νηὶ τὴν θάλατταν ὑπεσφόρουν· εἰ τὰ κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρου γέγονεν εὐμενῇ· εἰ τὸν πολὺν Νεῖλον ἀνέπλευσας εὐτυχῶς· εἰ τὰ τῆς διατριβῆς εὐθάλῃ· καὶ σοι λοιπὸν ἐν μυριάσι τὸ νόμισμα, καὶ τὸν οἶκον ἔχεις Αἰγυπτίοις πλήθοντα δώροις· ταῦτα γράφειν ἐχρῆν, καὶ τὰς ὑποσχέσεις πληροῦν, ἐν αἷς πολλὰ μὲν ἐπιστολαὶ, λήθη δὲ τῶν φίλων οὐκ ἦν· σὺ δὲ καὶ ἐπιστέλλοντος παρορᾷς, οὐκ ἐθέλων ἀμείβεσθαι γράμματα· τοιγαροῦν ἤδη καὶ δευτέραν ἐπέστειλα· κἂν ἐτι σιγῆς, τάχα καὶ τρίτην προσθήσομεν, ἕως σέ τις ἐπιστέλῃ τῶν δρωμένων αἰδῶς, καὶ τὴν σὴν φωνὴν εὐτυχίσωμεν.

NG. AGAPHTO.

Δεινὸς ἄρα τις ἦσθα, κατηγορίαν ὑφαρπάζειν ἐλαπιζομένην, καὶ ταῦτα προφέρειν τοῖς ἄλλοις, οἷς ἂν τις δικαίως ἐχρήσατο κατὰ σοῦ· πάλαι μὲν γὰρ εἶχες τὴν Ἀλεξάνδρου, καὶ ταύτην ἀπολιπὼν ἐσίγας, καὶ τὸ σὺν μέγρος ἐλάνθανες καὶ παρῶν· ἀλλ' εὖ γε τῆς φήμης, ἣ τῶν ἀρίστων ἐξελανθάνειν οὐδὲν, αὕτη σε παρόντα μεμνήσκε· καὶ θαυμάζειν εἶχον ἀνθ' ὅσου ἤ καὶ σιγῆς· εἰ μὲν σεμνὸν τοῦτο καὶ Πυθαγόρου νομίζων, ἀλλ' οὐ ῥήτορος· ἔλεγον ἡ σιγῇ· εἰ δὲ τὴν ἐλοῦσαν ὡς θεοῖς ἐχθρὰν καὶ βάραθρον ἐδυσχεραίνει, ἐχρῆν περὶ τῶν φίλων παραμυθίαν αἰτεῖν· ὅθεν τούτων μὲν οὐδὲν, ἔλεγον δὲ μάλλον ὡς πολλὸς κρηθῆς, καὶ τοὺς πάλαι φιλτάτους λήρον εἶναι δοκεῖς· καὶ ταῦτα τὴν ἐλοῦσαν οἰκῶν, καὶ μικροῦ δεῖν ὑπ' ἀδελφῷ μὴ γελῶντι παρδαγωγούμενος· ταῦτα κατ' ἐμαυτὸν ἐννοῶν, οὐκ ἂν ἡλικιὰ σε κατήγορον ἐξαίφνης ἰδεῖν· ὅθεν προσεγέλων τὰ γράμματα, καὶ τὴν ρητορικὴν ἐθαύμαζον τοσαύτην χορηγοῦσαν τὴν ἐξουσίαν, δι' ἣν ἀπολογίαν ἐξήτουν, ὁ πάλαι τῷ λόγῳ κατηγορῶν· ταῦτα τῆς σοφιστικῆς τὰ σεμνὰ, καὶ οὐδὲ τῶν ὁμοτέχων ἐφέισατό, γλαῦκα, φησὶν, Ἀθήναζε παραπέμπουσα· οἱ δὲ ἔμοι παῖδες (οὕτως γὰρ ἐκάλες τοὺς λόγους) πρὸς σέ φοιτᾷν ἐρυθρίῳσι, ἐλέγχειν εἰδὸτα καὶ λανθάνουσαν ἀμορφίαν.

ND. ΔΠΡΟΘΕΩ.

Ἦδη με μέλλοντα πρὸς τὴν προτέραν γράφειν ἐπιστολὴν, φθάσας αὐτῆς καὶ δευτέραν ἐπέπηκα· οὕτω κἂν τοῖς γράμμασι ἐπέγνῃ νικᾷν. Ἀλλὰ τίς ὁ χρόνος, εἰρεῖς, καὶ ἡ τοῦ μὴ γράφειν ἀναβολή; Οὐκ ἔστιν ἀνθρωπῶν ὄντα, πράττειν ὅσα τις βούλεται, ἀλλ' ἀνάγκη παρέχεσθαι καὶ δουλεύειν τῇ χρείᾳ καὶ πεθεσθαι τῷ καιρῷ· ὁ δὲ οἰδῶσιν οὐχ ὅσα τις θέλει, ἀλλ' ὅσα πρὸς τὴν χρεῖαν ἀνάγκη μετρεῖν. Ταῦτ' ἄρα μέχρις τῆς νῦν ἄκων μὲν, σιωπῶν δ' οὖν ὁμῶς ἐχθόμην· καί τοι θαυμάζειν ἔχω τὴν ὅτε παρ' ἡμῖν ἦσθα σπουδῇ, τὴν ἐπειδὴ πάλιν ἀνήχθης ἐτι μοι διαμένουσαν εὐνοίαν, τὸν κατὰ σοῦ συστάνα φθόνον καὶ τὴν πάλαι τῆς τύχης ἐπιβουλήν· καὶ ὡς σώφρων ἀνὴρ

τὸν λόγον γινόμενος, καὶ τῇ περὶ ταῦτα φιλαρίᾳ χαίρειν εἰπὼν, αἰρησάμενος τοῖς πᾶσιν ἐλαττοῦσθαι μᾶλλον, ἵνα κερδάνῃς τῆς μουσας· ἀλλ' ὄναιο θᾶττον ἔρωτος μουσικοῦ, καὶ τοσοῦτον λάθοις ὅπσον ἐθέλοις· καὶ γένοιτο τῆς προλαβοῦσης διαβολῆς, εἰ μὲν ἀληθὴς ἦν, σωφρονέστερος· εἰ δὲ ψευδής, εὐτυχέστερος· ὅπως ὁ μετὰ ταῦτα βίος, μὴ ψευδῇ διαβολῇ ἐπιδέξηται· ἀλλὰ φανείης πάλιν ἐκεῖνος ὁ πρότερον· οὕτως γὰρ ἂν ἡνωθέντων τῶν ἀκρων διόλλυται τὸ μέσον ἐκατέρῃ μέρει βαλλόμενον.

NE'. STEPHANQ.

Ἔτι σιγᾷς; ἔτι τὸν ἡμελημένον ἡμεῖς; καὶ μὴν πάλαι γε πυκνοῖς ἡμᾶς εἶχες τοῖς γράμμασιν· καὶ ἦν ἥδιστον τὸ κτῆμα φεγγομένου πολλᾶκις ἀκούειν· ἀλλὰ νῦν ἐξαίφνης σιγᾷς καὶ τῆς ἡδονῆς ἐστερήμεθα· τοιαῦτα τῶν χρηστῶν βιβλίων ἀπήλαυσα· ζητῶν γὰρ ἐκεῖνα, καὶ τὸν πάντων μοι φίλτατον προσαπολέσθαι δοκῶ· σὺ δὲ μάλιστα μὲν καὶ τὸ βιβλίον ἀπόστειλον, καὶ περὶ τῆς εὐνοίας ἀπολύτης μηδέν· εἰ δὲ μὴ, τὰ γούν φίλοις εἶναι διαμενέτω· ὁδῶ γὰρ οὕτω πεπονθέναι μηδέν· δηλώσον δέ μοι καὶ ὅπως ὑμῖν ἔχει τὸ φροντιστήριον· καὶ εἰ πληθεὺς ὁμιλητῶν σοι περιφράττει τὸ θέατρον· καὶ τὸ δὴ μέγιστον, εἰ πλούτῳ κομᾷς, καὶ σοι λοιπὸν εἰς χιλιάδας ἀριθμεῖται τὸ νόμισμα.

NG'. SABINQ.

Εἰ τοῖς ἐρώσιν ἡμέρα μία πρὸς γῆρας ἀρκεῖ, οὐκ ἂν φθάνοις ἀριθμῶν ὅποσα δὴ γεγεγράχαμεν· πάλαι μὲν ἦμεν εὐδαίμονες, σέ τε ὀρῶντες καὶ τῶν σῶν ἀντιπρόχοντες· καὶ ἦν ἡμῖν πάντα χρηστὰ, ὅς τις ἡδίστη, λόγοι κατακηλούντες τὴν ἀκοήν, γνώμη χορηγοῦσα τὴν εὐνοίαν· καὶ ὃ τί τις ἐπόθει καλὸν, ἥρκει πρὸς σέ μόνον ἰδεῖν· ἀλλὰ νῦν ἐξαίφνης ἐρημοὶ πάντων ἡμεῖς, ὅθεν ἡ πόρημαι, καὶ τὸν μῦθον ἐρῶ· καὶ Περσεὺς ἐκεῖνος εὐξαίμην γενέσθαι· τάχα γὰρ ἂν ἐξείη μοι μικρὸν ἀναπαυμένῳ παραμυθεῖσθαι τὸν ἔρωτα... (1) διεδέξατο θυμὸς· ἰδοὺ γάρ με καὶ περὶ τοῦ ὁ πόθος... καὶ μῦθος γεγέννηται· καὶ ὅσα δὲ ποθοῦσα διάνοια ῥα... ἐθέλει· ἥδη δέ σοι καὶ ὄναρ ἦσθαι ἰδὼν· καὶ ἀναστ... τῇ θεᾷ· εὐ δὲ πῶτων τὸν φέροντα τὴν ἐπιστολήν... καὶ βεβαιώσεις ἦν ἔχων ἐτύγχανες γνώμην... εἰ δέξαιο γράμματα παρ' ἡμῶν, οὐδὲν ὁ τι μὴ ῥαδίως ποιήσεις.

NZ'. IERONYMQ.

Ὅσης σου τῆς κατηγορίας ἀπηλαύσαμεν οἱ ἀλαζόνες ἡμεῖς, καὶ λίαν σοφιστὰ καὶ νοσοῦντες ὑπερβολίαν ἐν μετρίῳ τῷ σχήματι· καὶ οὐκ ἂν ἔχοιμι λέγειν ὅσα καὶ ἡμᾶς συνεφόρησας, ὥσπερ καιρὸν πάλαι ζητῶν ἐφ' ἡμῖν ἐγείραι τὴν γλῶτταν· ὅθεν οὐδὲ πρόφασιν δικαίαν λαβὼν, εἰς μέσον ἄγεις ἃ πάλαι κρύπτων ἐλάνθανες· τί γὰρ, εἰπέ μοι, δεινόν, εἰ πρὸς σέ γράφων Προκόπιος Ἱερωνύμῳ χαίρειν ἐπέγραψον; Ὡς μὲν γὰρ ἀρχαῖος ὁ νόμος, ἔχω δηπουθεν ὁμολογούντα ἂν καὶ σέ. Ἀλλ' οὐδὲν δεῖ, φῆς, τὴν νῦν ἐπιπολάζουσαν ἐκδῆναι συνήθειαν. Οὐκοῦν κατηγόρει, κἂν εἰ τὴν νῦν κρατοῦσαν τρυφὴν εἰς σεμνότητά

A factus dignius loquebaris, et nugis circa hæc valedixisti, ac maluisti omnibus minorari, ut musas lucrifaceres. At utinam citius fruaris musarum amore, et tantum capias quantum volueris, ac te faciat præcedens accusatio, si quidem vera sit, sapientiore, si vero falsa, felicior; ita ut tua deinceps vita jam nullam subeat falsam accusationem, sed idem iterum videaris qui fuisti antea: sic enim unitis duabus extremis medium perimetur utraque parte percussum.

LV. STEPHANO.

Adhuc siles! adhuc nos negligimur! Olim tamen frequentes mittebas nobis litteras, et jucundissimum bonum erat te loquentem sæpe audire; sed nunc subito siles, et illa voluptate privati sumus. Hanc igitur ex libris tuis cepi utilitatem: hos enim quærens, charissimum omnium mihi amicum amisisse videor. Tu potissimum hunc mihi librum aufer, sed de tua benevolentia minime deficias; sin minus, saltem in amicitia perseveremus, sic enim nihil passus mihi videbor. Indica vero mihi quomodo se habeat schola, an multitudo discipulorum ad te audiendum confluat, ac imprimis an divitiis luxuries, et residua tibi pecunia per milia numeretur.

LVI. SABINO.

Si amantibus unica dies ad senium sufficit, supulare non valeres quantum senuerimus. Olim quidem felices eramus, te videntes et tua amplectentes; et erant nobis omnia utilia, aspectus amœnissimus, sermones auditum excitantes, animos benevolentiae prodigus; ac si quis quid pulchri cuperet, satis erat te solummodo aspicere. At nunc confestim omnium egeni sumus; unde in summa necessitate versor, et fabulam dicam: Perseus ille esse optarem: forsân enim mihi daretur paululum volando meum solari amorem.... successit ira, ecce enim alæ desiderium.... et fabula factus sum; et quidquid cupiens animus.... volebat: jam vero gavisus est eo quod vidisset in somnis..... visui; bene autem habens eum qui Tert hanc epistolam.... et confirmabis illam quam habebas benevolentiam.... si acceperis litteras a nobis, nihil non facile facies.

LVII. HIERONYMO.

Quot a te accusationibus impetitur nos vaniloqui, nos sophistæ, nos superbia laborantes sub modesto habitu. Nec possem referre quot crimina in nos congesseris, quasi occasionem jamdudum auspicans linguam contra nos acuendi. Unde ne justum quidem prætextum allegans, in medio profers quæ olim nescius dissimulabas. Quid enim, dic mihi, quid mirum, si tibi scribens, hanc adhibuerim formulam: Procopius Hieronymo salutem? Hunc enim fuisse antiquum morem tute confiteris. At non licebat, inquires, nunc vigentem transgredi consuetudinem. Ergo etiam vitio verte si quis regnantem

(1) Madore aliquot verba evanuerunt.

nunc mollitiem ad pristinam gravitatem revocare vellet, ac si quis musicam in cantilenarum ineptias et vulgarem proterviam cadentem ad Terpantri musam reducat. Ipse autem unde nobis amicitia dignus videris, si quod verbum dixeris Atticorum, et laudatores invenis, tanquam ex antiquo more licitum sit impleri quibusdam verbis communibus easque in rostra ferre? Quare igitur juveni assidens credis aliquid magnum ad Aristidis Magni conferre sicut ipse loquaris? Ut quid Polemon asiaticis commentis veterem purgavit rhetoricen? Si tunc existere fortuna tibi dedisset, forsitan accusationem, ut puto, adversus illum intentasses ex eo quod consuetudinem transgressus ad antiquam musicam redeundo thraso esse voluisset. Atque ultimam mensa etiamnum vigeret laconica! utinam nobis victus esset, ut olim apud Persas, maza, aqua et nasturtium! Hæc vero quis nunc vigere sineret in terra quæ te recepit? Non propter patientiæ transgressionem, sed quia talia ægre producit suis habitatoribus terra. At nihilominus ipse mollitiem Ægyptiacam discens patrios deseris mores, tu qui consuetudinem servari præcipis, etiam plus quam decet. Me autem thrasonem vocare, quia nomen tuum post meum forte scripsi, hoc congruit non bene scienti quod primum est ordine non semper esse primum pretio, non vero convenit docenti illud Demosthenis in quo se exercere solent pueri, videlicet actionem, quamvis posteriore ordine quam elocutionem et gestum, priorem tamen efficacia esse ac meliorem. Quod si præfatam formulam prorsus superbam esse arguas, locus est eos etiam, qui huiusmodi inscriptionem olim in usum adhibuerunt, in superbiæ morbo simul mecum comprehendere: quorum ceteros prætermittens, Socratem citabo et Platonem, qui philosophiam tam alte promoverunt. At de vaniloquentia ex his ipsis intellexisti. Cave autem ne in temet evagines proverbii gladium. Num igitur id antiquo usu receptum est, videlicet quod te, de nave vix egressum, statim clamoribus barbaris persecuti fuerint Ægyptiorum pueri, et cætus adfuerit haud minor quam cum olim currus ipsis prosperus Apim adveheret; et quod de istis animo elatus mihi parvam habitanti urbem vile nomen dederis, ac simpliciores tibi visi fuerint patria et uxor et puer ipse; meamque philosophiam promeris habueris deliriis, quia mihi non astrebat vox sensu carens, o Jupiter! et barbara lingua; ac te potissimum reputaveris felicem, si plena pane et carnibus tibi domus ostendebatur? Vides quantulis elatus fueris, tu qui mihi nunc superbiam exprobras. Hæc autem dico, per deos! non quod tua dicta corrigere velim (neque enim hoc meæ esse philosophiæ arbitror), sed quia, si possim, modestiorem tibi linguam ostendere volo. Verum, ut non vim verborum meorum obstupescas, longe absit ne talia nobis exprobres; nam, obsecro tuum Nilum et faventes tibi Gratias, tuam epi-

τις τὴν ἀρχαίαν ἐπανάγειν ἐθέλει· κἀν εἰ τὴν μουσικὴν ἐκπεσοῦσαν εἰς ὕλους μελῶν, καὶ δημοτικὴν φλυαρίαν εἰ τὴν Τερπάνδρου μουσαν αὐθις ἐνέγκαι· αὐτὸς δὲ πόθεν ἡμῖν, πρὸς φίλου, σεμνὸς εἶναι δοκεῖ, εἰ τι ῥῆμα φθέγγαιο τῶν Ἀττικῶν καὶ τύχοις τῶν ἐπαινοῦντων, ὡς ἀρχαίον καθέστηκε παρὼν ἐμφορεῖσθαι τῶν ἐκ τριόδου ῥημάτων· καὶ ταῦτα φέρειν ἐπὶ τοῦ ῥήματος; ἢ τί δῆτα τῶν μειρακίων προκαθεζόμενος οἶε τι μέγα φρονῶν Ἀριστέιδου τοῦ πάνυ πρὸς ἑπαινον, εἰ λέγοις ὡς αὐτός; ἢ Πολέμων τῆς Ἀσιανῆς τερατείας τὴν ἀρχαίαν ῥητορικὴν ἐκάθηρεν; εἰ δέ σοι τότε γενέσθαι παρέσχεν ἡ τέχνη, τάχα μοι καὶ γραφὴν ἐπενέγκασθαί κατ' ἐκείνου, δοκεῖς ὅτι τὰ συνήθη παριῶν, ἀλαζῶν εἶναι βούλεται, πρὸς ἀρχαίαν ἀναγόμενος μουσαν· εἶθε δὲ καὶ τράπεζα νῦν αὐθις ἐκράτει Λακωνικὴ, καὶ ἦν ἡμῖν ὁ βίος ὡς πάλοι τοῖς Πέρσαις μᾶζα καὶ ὕδωρ καὶ κάρδαμα! ταῦτα δὲ καὶ νῦν ἐν ἐλούσῃ τις ἴδοι κρατοῦντα τῇ σῇ; οὐ διὰ καρτερίας ὑπερβολὴν, ἀλλ' ὅτι τοσαῦτα μόλις χορηγεῖ τοῖς ἐνοικοῦσιν ἡ γῆ· ἀλλ' ὁμῶς αὐτὸς τρυφὴν Αἰγυπτίαν μαθὼν ἀπολείπει τὰ πάτρια· ὁ φυλάττειν τὰ συνήθη νομοθετῶν, κἀν ἔξω τοῦ πρέποντος· τὸ δὲ καὶ ἀλαζδὼνα με καλεῖν, ὅτι σε μετὰ τὴν ἑμαυτοῦ προσηγορίαν φέρων ὑπέταξα, εἰσικεν οὐ λίαν εἰδότης· ὡς οὐ τὸ πρῶτον τῇ τάξει, καὶ τῆς τιμῆς ἔχει πάντως τὰ πρῶτα· οὐδὲ τὰ Δημοσθένους εἰδέναι ποιούμενον ἄπερ μελετᾶν εἰσθε τὰ παιδάρια· ὡς ἄρα τὸ πράττειν, τὸ λέγειν καὶ κεραιτοῦν ἐν ὑστερον ὄν τῇ τάξει, πρότερον τῇ δυνάμει καὶ κρείττονός ἐστιν. Εἰ δὲ πάντως ἀλαζονείαν τὰ τοιαῦτα κατηγορεῖς, καί τοις πάλαι κεχρημένους τῷ νόμῳ τῆς τοιαύτης ἐπιγραφῆς, ὑπεροφίας σὺν ἐμοὶ περιβάλλειν νοσήματι· ὦν τοὺς ἄλλους παρὲς, Σωκράτην λέγω καὶ Πλάτωνα τοὺς ἀνω τὴν φιλοσοφίαν ἐξάρατας, ἀλλὰ περὶ ἀλαζονείας αὐτόθεν κατέλαβες· καὶ μὴ κίνει κατὰ σαυτοῦ τῆς παροιμίας τὴν μάχαιραν· ἢ οὔτα δὴ πῶς πάλοι ταῦτα καθέστηκεν, ὡς ἅμα σε τῆς ὀκνάδος ἐκθάνα, προὔπεμπον δὴ σὺν βοῇ τινι βαρβαρίῳ τῶν Αἰγυπτίων οἱ παῖδες· καὶ πανήγυρις ἦν οὐχ ἥττον ἢ ὅτε πάλοι φορὰ τις αὐτοῖς εὐμενῆς ἐβόου τὸν Ἄπιν· καὶ ὡς ἐπὶ τούτοις ὕψος τῆς διανοίας ἀρθεῖς, ἐμὲ μὲν μικρὰν οἰκοῦντα πόλιν, φαῦλον ἐκάλεῖς· ἀπείριτος δὲ παρὰ σοὶ πατρίς τε καὶ γυνὴ καὶ τὸ παῖδιόν αὐτό· καὶ πού με φιλοσοφοῦντα λῆρον ἐδοκεῖς· ὅτι με μὴ κρότος εἶχε πολλὸς ἐξ ἀσέμου φωνῆς (ὦ Ζεῦ!) καὶ βαρβαρίου γλώττης ὦν· καὶ τὸ δὴ μέγιστον εὐδαίμονα σαυτὸν ἐκάλεῖς, εἰ σίτου καὶ κρεῶν πλήρη τὴν οἰκίαν ἀπέδειξαν· ὁρᾷς ὅσον ἐπὶ σμικροῖς ἐπέρβης, ὁ νῦν ἀλαζονείας γράφομενος; καὶ ταῦτά φημι, μὴ τοὺς θεοὺς! οὐκ ἀμείνασθαί σε τῶν ῥημάτων ἐθέλων (οὐ γὰρ πρὸς τῆς ἐμῆς τοῦτο κρῖνω φιλοσοφίας), ἀλλ' εἰ πως δυναίμην μετριωτέραν σοὶ τὴν γλώτταν ἀποδείξαι βουλόμενος· ἀλλ' ὅπως μὴ τὴν δύναμιν τῶν ἐμῶν λόγων καταπλαγῆς, πόρρω γένῃ τοῦ τὰ τοιαῦτα γράφειν ἡμῖν· μὰ γὰρ τὸν σὸν Νεῖλον καὶ τὰς παρούσας σοὶ Χάριτας, θέατρον λογιζὼν τὴν σὴν παρέσχον ἐπιστολήν, κἀν τῇ Γάζῃ μέσῃ πρὸς πάντας ἐλέγετο· καὶ γὰρ μὲν ἀλαζῶν ἡρόμεν ὑπὸ τῶν

σὼν γραμμάτων καλούμενος· ἐγὼ δὲ τὸ θέατρον ἐπ' ἐμοί· σὺ δὲ τῶν λόγων εὐδαίμων ἐδόκεις· erat me tuis litteris thrasonem vocatum fuisse; ego publico eram ludibrio; tu in sermonibus felix dice-

A stolam publicis non tradidi sermonibus, et in media Gaza apud omnes sermo de ea erat; ac pergratum erat me tuis litteris thrasonem vocatum fuisse; ego publico eram ludibrio; tu in sermonibus felix dice-

ΝΗ. ΟΡΙΩΝΙ.

Ἄε σε φέρων τῇ μνήμῃ· μικροῦ μοι καὶ παρῆναι δοκῶ, καὶ τὰ πάντα παρῆναι σοφίζομαι· καί μοι μεμνημένῳ πάντα πρὸς ἡδονὴν συνεισέρχεται, τὸ τῶν τρόπων εὐσταθές, ἡ περὶ τοῦ λόγου σπουδὴ, τῆς διανοίας τὸ μέτριον, καὶ τὸ δὴ μέγιστον, σωφροσύνη, νεύουτος ἀλόγους ὁρμᾶς ἀνακλύπτουσα· καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἔσθ' ὅτε λογιζομαι ὡς ὁ πάντων ἡμῶν ὀρίωντων τοιοῦτο φανείς, τίς ἂν γένοιτο καθ' αὐτὸν γεγονώς; νικῆσαι γὰρ, οἶμαι, τῷ φθάσαντι πρὸς ἑαυτὸν ἀμιλλώμενος, ὅπως ἂν δείξῃ τοῖς ἀποῦσιν ἡμῖν ὡς ἄρα δι' αὐτὴν ἐτίμα τὴν ἀρετὴν, οὐχ ἡμᾶς τοὺς ὀρίωντας· αἰδοῦμενος· εἰ δὲ καὶ πόλιν ἔχει· τρυφῶσαν, καὶ πολλὰ τῆς ἀσελείας τὰ παραδείγματα, τοῦτο φιλοτιμότερον αὐτὸν ἀντιτάξει ταῖς ἡδοναῖς· τίς γὰρ ἀθλητῆς ἐπὶ τὸ νικᾶν σεμνυνόμενος εἰς Ὀλυμπίαν ἔλθων, τοῦ ἀγῶνος τὸ μέγεθος, καιρὸν βῆστον εἰσηγήσεται; ἀλλ' οὐκ ἐπιτείνει μὲν αὐτίκα τὴν ἀσκήσιν, βεβαιώσκει δὲ τὰς προλαβούσας τῇ μείζονι; καὶ σὺ δὴ μύσας τὰς αἰσθήσεις, ἀκλινῆς πρὸς πᾶσαν ἀκοὴν καὶ θέαν γενόμενος, δείξεις ὡς οὐχ ἡ τῶν κακῶν ἀπορία τὴν σωφροσύνην οἶδε νικᾶν, ἀλλ' ἐνθα τῶν σεμνοτέρων ὁ πόθος· καὶ τὰς Σειρήνας, εἰποῖς, καὶ τὴν πάντα μεταβάλλουσαν Κίρκην, κινήσει πάλιν Ὀδυσσεύς· νῦν τὸ μῶλον δεικνύς, λόγον, οἶμαι, τοῦτον ὃν οὗτος ἐδωρήσατο· νυνὶ δὲ περιδείσας ἑαυτὸν ἀρετῇ, καὶ πολλὰ βιώσας, οἶμαι, παραπλέων τὰς ἡδονᾶς.

ΝΘ'. ΑΠΟΛΛΩΝΙΩ.

Ὁ εὐλαβέστατος Μαρτύριος, πλουτῶν μὲν ἀρετῇ, τῇ δὲ τύχῃ πενόμενος, δεῖται τῆς ὑμετέρας βοήθειας· πλείστην ἔχω, ὡς φησιν, ἐκ τῶν φθατάντων τὴν πείραν· καί με βράδιως ἐπειθεὶν ἐπιστάμενον, ὡς πᾶσι χεῖρα προτείνεις τοῖς ὀρθοῦσθαι δεομένοις καὶ πρὸς ἐπικουρίαν καλοῦσιν· τοσαῦτα γὰρ ἔχων παρ' ἡμῖν ὅσα μήτ' ἵσχυν ἐντέλλεται καὶ ἀποθηήσκειν ἐξ, εἰς ὑμᾶς ὁρᾷ, λύσιν εἶναι κακῶν τὸ τοιοῦτον ἡγοῦμενος· ἀλλ' ἀντέχου προθύμως, ὅμμα διδοὺς εὐμενὲς καὶ διὰ αὐτὸν καὶ δι' ἐμὲ καὶ διὰ τὸν ἐν χρεῖα καθέστηκότα· καὶ γὰρ θαυμάτων ἔλεγεν ὡς ἐν δέξῃ γράμματα παρ' ἐμοῦ, οὐδὲν ὅτι μὴ βράδιως ποιήσεις· ἐμοῦ δὲ μειδιῶντος, καὶ ὀπόθεν οἶδεν ἀνερομένου, καὶ κατεγγυᾶσθαι τὸ μέλλον ἔτοιμος ἦν· οὐκοῦν πληρώσον αὐτῷ τὰς ἐλπίδας, ἵνα μὴ χρεῖας αἴθεις καλούσης, κατεγγυᾶται τὸ μέλλον, ὡς οὐδὲν ἀνύσαιμι παρ' ὑμῖν.

Ξ'. ΝΗΦΑΛΙΩ.

Τὰ μὲν ἐξ ὑμῶν γράμματα πρὸς τὴν πανήγυριν ἔξῃ καλεῖ· καὶ τὸν οἶκον ἡμῖν προτιθέναι φησίν, κοινὰ τε τὰ πικρόντα ποιεῖ· καὶ τὸ τοῦ λόγου ἡμῖν ἀγαθὸν ἀπαγγέλλεται· ἐγὼ δὲ τῆς μὲν εὐνοίας ὑμᾶς ὑπεράγμαι· καὶ δὴ μοι πεπληρωσθαι δοκῶ τὴν πανήγυριν ἐπιστολῆς συμμετρίας τυχόν· πρὸς δὲ τὴν ἐντεῦθεν ἔδωκ' ὅλκα μοι καθέστηκε τὰ κωλύματα· σὺ

LVIII. ORIONI.

Semper te ferens in memoria pene mihi adesse puto, et omnia adesse arbitror; et mihi memori omnia lætifica succurrunt, mores bene compositi, litterarum studium, animi moderatio, ac inprimis sapientia inconsultos juventutis impetus coercens. Atque necum aliquando recogito qualis fieret sibi met relictus, qui nobis omnibus spectantibus talem se ostendit: vincet enim excellentissimum contra seipsum oblectando, ut pateat absentibus nobis illum certe virtutem propter ipsam coluisse, qui ne nos quidem spectantes veretur. Quamvis autem luxuriosam habet civitatem et multa habeat corruptelæ exempla, ob hoc ipsum acriori cum æmulatione voluptatibus resistit. Quis enim athleta cum victoriæ ambitione Olympiam veniens, certaminis magnitudinem facillimam esse occasionem persuadebit? nonne contra exercitia sua augebit, et præcedentia confirmabit majoribus? Tu, obductis sensibus, ferens ad omnem auditum aut visum factus, ostendis malorum molestia non vinci sapientiam, sed digniora appetere. Imo, etiamsi dixeris Sirenas vel convertentem omnia Circeam, vincet novus Ulysses, modo usus *moly*, id est, ut puto, illa qua præditus est ratione; modo seipsum virtuti alligans, et ita multa rapientes transnatans voluptates.

LIX. ΑΠΟΛΛΩΝΙΩ.

Timidissimus Martyrius, dives quidem virtute fortuna vero pauper, indiget vestro subsidio. Maximam habeo, ut ait, ex prædecessoribus experientiam; cæterum, me facile persuasit scientem quomodo manum porrigas omnibus relevari opus habentibus et vos ad auxilium vocantibus. Nam apud nos illa tantum reperis quæ nec vires sufficiunt, nec mortem impediunt, ad vos spectat, in hoc uno liberationem adesse malorum putans: eum studioso excipe, oculum convertens benevolam et ad me et ad teipsum et ad hominem in necessitate versatum. Confidenter enim dicebat te, litteras a me si acciperes, nihil non facile concessurum. Me autem subridente, et interrogante unde id sciret, sponso-rem de futuro se dare parabat. Imple igitur spes illius, ne non, necessitate iterum urgente, sponso-rem de futuro se det me nihil a vobis esse obtenturum.

LX. ΝΗΦΑΛΙΩ.

Vestræ litteræ ad convivium jam nos convocant, ac domum nobis præparari dicunt, et omnia quæ continet, communia faciunt. Sermo vester optimum mihi affert nuntium, et benevolentia vestra summam mihi movet admirationem; atque mihi videor cætum complevisse, epistolæ habita proportione. Verum, quominus hinc recedam multa mihi obstant

impedimenta. Tu autem, opto, prosperare, vince molestias, ac memento non solummodo presentium. Quod autem tuis litteris nos dejectos erigas, hoc satius ducō quam Polycratis felicitatem. Nostrum enim auditum viri simpliciores commoverant, tibi videlicet diram accidisse calamitatem; ac de te dicebant, Captus est inter vendendum, in obscuro inclusus est. Et talia narrando, testes producebant, quos illinc venire audacter affirmabant; alius alii enarrabat, et per omnes fama bacchabatur. Verum, statim ac tuam recepi epistolam tantum injusto rumori contradicentem ut ad cœtum amicos vocaret, confestim gaudio exsultavi, et mendacii argumentum habens, ubique illam prædicabam: ita ut qui olim fuerant audacissimi, nunc mœsti pudore suffunderentur, in terram oculos desigerent, ac de fortuna quererentur quod non diutius in oblivione delituissem.

LXI. SILANO.

Pulcher Macarius, studii morumque gratia mea fruens benevolentia, mihi attulit vestram epistolam; ego vero, characteres primo aspectu agnoscens, et inscriptionem osculans, statim minime curavi in ipsa scripta penetrare. Et continuo cygnus meis accinuit auribus, ac veluti pennas vento credens, omnibus se dedit accentibus suavissimis; tuam vero lusciniā agnovi vere fuisse Athenarum puellam, et factam esse avem, et atticum servare melos: sub huiusmodi figura ipsam depingunt epistolam humanæ litteræ. Ego autem hoc delectatus magnum spiravi, et in memoriam revocavi priscam felicitatem, ut nobis invicem obvii fuerimus juxta Nilum, ut mihi dederit fortuna te secire frui, ut te amisso afflictus fuerim, ut gaudeam te nunc recuperato; per tuam enim epistolam te jam possidere mihi videor, et meam confessus sum gratitudinem ei qui ad me illam attulit. Quam felicem, o puer, aiebam, habes familiam! Et illi exprobrabam quod se ad te pertinere non detegeret. Quid faciam? qui possim ei tantum præstare quantum cupio? si gratitudinem ad bonam voluntatem mensuraveris, nihil non a nobis accipiet. Ut audiavi autem te nuptialem ferre jugum, vota fudi ut tuos viderem liberos patrem videntibus prædicantes.

LXII. DIODORO.

Quid tibi accidit, o lingua multiplex, qui alte clamas contra silentes? Eorum quæ exprobrabas ipse convictus es, et temet inscius accusabas, et tuis illaqueans captus es retibus. Tibi accidit quod fert adagium: « Exprobrans quæ ipse fecisti, teipsum accusas, tuisque caperis alis. Itaque, si hoc decuisset, tuam tibi omnino remissem epistolam: forsan enim scivisses te accusatorem fuisse quasi ipse reus non fuisses, et nunc delinquere quasi nihil exprobrasses. In eo autem maxime peccavisti, quod, induere affectans cothurnos valde pulchros et pedibus concinnius aptatos, ut comædiæ vult usus, agrestes istas misisti litteras nomine et salute carentes; et de istis tamen magis superbiebas, quam

δέ μοι καὶ πράττε καλῶς, καὶ νίκα τὰ λυποῦντα, καὶ μέμνησο μὴ μόνον παρόντων· εἰ δὲ γράμματιν ἀθροῦντα; ἀνάγοις, τοῦτο μὲν τῆς Πολυκράτους εὐτυχίας σεμνότερον· πολλὰ γὰρ οἱ χρηστοὶ τὰς ἡμετέρας διέσεισαν ἀκοάς, ὡς πέπραχέ τι δεινόν· σὲ δὲ λέγοντες, ὡς ἦλθ' ἀπ' αὐτῶν, ὡς γέγονεν ἀφανής· ταῦτα λογοποιούντες, μάρτυρας παρήγον· οὓς ἐκείθεν ἦκειν δισχυρίζοντο· καὶ ἄλλος ἄλλῳ διηγεῖτο, καὶ διὰ πάντων ἡ φήμη· ὡς δὲ τὴν παρ' ὑμῶν ἐδεξάμην ἐπιστολὴν τοσοῦτον ἀπέχουσαν τῆς ἀδίκου φήμης, ὡς καὶ πρὸς πανήγυριν τοὺς φίλους καλεῖν, εὐθύς ἐγενόμην περιχαρής, καὶ τοῦ ψεύδους ἔχων τὸν ἐλεγχον πανταχοῦ ταύτην ἐκήρυττον· ὥστε τοὺς πάλαι θρασεῖς μόλις ἐρυθρίξην καὶ κύπτειν εἰς γῆν· καὶ τῆς τύχης, οἶμαι, καταβοᾶν, ὅτι μὴ πλείω χρόνον ἐλάνθανον.

ΞΑ'. ΣΙΛΑΝΟΥ.

Ὁ καλὸς Μακάριος σπουδῆς ἕνεκα καὶ τρόπων τῆς ἡμῶν ἀπολαύων εὐνοίας, ἐπέδωκέ μοι φέρων ὑμετέραν ἐπιστολὴν· ἐγὼ δὲ τοὺς τύπους ἐπιγνοὺς ἅμα τῇ θεᾷ καὶ τὴν ἐπιγραφὴν ἀσπασάμενος, εὐθύς μελήσας οὐδέν, τῶν γεγραμμένων εἰσω γεγενῆσθαι· καὶ ὁ μὲν κύκνος εὐθύς ἐνήκει ταῖς ἀκοαῖς, καὶ ὥσπερ τῷ ζεφύρῳ τὸ πτερὸν ἀνέλκ' ὁλαῖς ἀνέκλειτο ταῖς ψόδαῖς καὶ μουσικωτάταις· τὴν σὴν ἀηδὸν νῦν ὄντως ἔγνων ὡς Ἀθηναίων ὑπέρχεν ἡ κόρη, καὶ γέγονεν ὄρνις, καὶ τὴν Ἀττικὴν φυλάττει τοῖς μέλεσι· τοιοῦτον αὐτῆς τὸ σχῆμα τῆς ἐπιστολῆς δημιουργοῦσιν οἱ λόγοι· ἐγὼ δὲ τοῦτο ἡσθεὶς ἀνέπνευσα τὸ μέγα, καὶ παλαιᾶς εὐδαιμονίας ἀνηγόμην εἰς μνήμην, ὡς συνεῖμεν ἀλλήλοις παρὰ τὸν Νεῖλον, ὡς ἀδεῶς ἐμφορεῖσθαι σου παρεῖχεν ἡ τύχη, ὡς στεργθεὶς ἡχθόμην, ὡς χαίρω νῦν κομισάμενος· καὶ γὰρ σε διὰ τῆς ἐπιστολῆς ἔχειν ἤδη δοκῶ, καὶ χάριν ὡμολόγουν τῇ ταύτῃ ἐμοὶ δεδωκότι· καὶ, ὡς εὐδαίμων, ἔφην, ὡ παῖ, τοῦ γένους ὑπέρχεις! καὶ ἐμεμφόμην ὅτι σοι προσήκων ἐλάνθανε· τίς οὖν γένωμαι; πῶθεν ἂν δυναίμην αὐτῇ παρέχειν ὅποσα καὶ βούλομαι; εἰ δὲ μετρήσεις τῇ προθυμίᾳ τὴν χάριν, οὐδέν ἐστιν ὃ τι μὴ λήψεται παρ' ἡμῶν· ἀκούσας δὲ σε καὶ γάμου φέρειν ζυγὸν, εὐδαίμων σου καὶ παῖδας ἰδεῖν τοῖς ὀρώσι τὸν πατέρα κηρύττοντας.

ΞΒ'. ΔΙΟΔΩΡΟΥ.

Ἢ τοῦτο πέπονθας ὁ πολὺς τὴν γλῶτταν, καὶ μέγα πνέων κατὰ τῶν σιωπῶντων· ἥλως οἷς ἐνεχάλει, καὶ κατὰ σαυτοῦ κατηγορήσας ἐλάνθανες, καὶ τοῖς ἑαυτοῦ δικτοῖς ἐάλως σαγηνευθεὶς· ἃ γὰρ ἐμέμψω δράσας, εἰσέσθην ἔχεις τὸν ἐλεγχον, καὶ τοῖς ἑαυτοῦ πτεροῖς ἐάλως, τὴν παροιμίαν παθὼν· ὥστ' εἰ τι τῶν κροσσηκόντων ἐγίνετο, τὴν σὴν ἂν σοι πάντως ἐπιστολὴν ἀντεπέσθαι· τάχα γὰρ ἂν ἔγνωνς ἐπιτιμήσας μὲν ὡς οὐκ ἂν ἀμαρτῶν, πλημμελῶν δὲ νῦν ὡς κατηγορήσας οὐδέν· καὶ τὸ μέγιστον ὅτι φιλατιμῆσάμενος ὑποδήματα καλὰ τε λίαν καὶ περὶ πόδας μάλλον, ὡς τῇ κωμῳδίᾳ δοκεῖ, καὶ ταῦτα γραμμάτων ἔρρημα πέπομφας, μήτε τὸ δεῖξαι μήτε τὸ χαλεπεῖν εἰπών· καίτοι μεῖζον, ὡς εἰχρὸς, ἐπὶ τοῦτοι;

ἐφρόνησας, ἥ Κροῖτος ἐκαῖνος τὰς θαυμαστάς δὴ Ἀπὸλλινι lateres largiens. Patet jampridem te, ex quo carmina illa composuisti, optare semper et aucupari occasionem, ut, adventante cœtu, his sumptis prodeam coram boni certamina spectantibus. Unde, tuam cupiditatem cognoscens, progressus sum, juxta Homericum Ajacem, magno incessu; ac terram strepitu qualiebam, convertiens ad pedes spectatorem; et, si quis aspicere nollit, istum pro insolenti habebam et sineui videre cogebar; et, nemine interrogante unde scenam habuisses, clamitabam: « Diodorus dedit; » at ab omnibus superveniebat mihi stultitiæ ludibrium, tibi autem benevolentiae commemoratio. Hujusmodi fructum ex tuo specimine collegi, quamquam pene supra caput ambulaverim, ut tuum munus pulchrum præberet spectaculum.

ΕΙΓ. ΕΠΙΦΑΝΙΩ.

Οἶμαι σε ποιεῖσθαι λίαν ἐν θαύματι, τί δὴ τα νῦν μαθὼν ἤδη καὶ γραμμάτων κατέρχομαι· τοῦτου δὲ τὴν αἰτίαν εἰ βούλει, Στρατήγιος τοῖς λόγοις στρατεύεται κατὰ σοῦ, καὶ πολλὸς μὲν ταῖς λοιδορίαις χωρεῖ, μακρὰν δὲ κατατείνει κατηγορίαν, καὶ δικαστήριον μοι τὴν οἰκίαν πεποιήται· τὸ δὲ μέγιστον, ὥσπερ γὰρ οἱ δεινοὶ τῶν βῆτόρων, οὐκ ἀρκεῖται τοῖς παροῦσι μόνον ἐγκλήμασιν, ἀλλὰ μίγνυσι παλαιὰ καινοῖς, καὶ μύθους ἀρχαίους ἀνακινεῖ· καὶ μάρτυρα κατὰ σοῦ πόλιν ὅλην τὴν Ἀλεξάνδρου παρέχεται, θεάς ἱππικὰς διηγούμενος, καὶ κύδων σπουδὴν, καὶ διαλόγους περὶ τῶν ἱππῶν δημοτικὸς, καὶ ἅτα πολλὰ τοῦτω λέγειν ἐπέλθῃ· ἀλλὰ καὶ νῦν σε τοῖς ἱπποῖς ἀνακινεῖσθαι φησὶ, καὶ τοῖς τρέχειν δυναμένοις παρεδρεῦειν δεῖ, καὶ τέχνην σε κολάκων ἐπανηρῆσθαι τῇ γαστρὶ χαρίζομενον. Οὐκ ἂν δυναίμην εἰς ἀπαξ εἰπεῖν ὅσα δὴ πολλάκις ταῖς ἐμαῖς ἀκοαῖς ἐπαντλεῖ· τὸ δὲ αἴτιον, Γυμνὸς, φησὶ, τὸ τοῦτου μέρους ἐγὼ· ἐν μόνον μοι ἱμάτιον ὑπελείπετο πρὸς ταφήν, καὶ διὰ τοῦτον ἀνάλωται· λίνον γὰρ, φησὶν, εἰργασμένον λαβὼν, ὡς δὴ χειρὶ τῶν αὐτοῦ θεραπευομένων ἀποδείξων ἱμάτιον, Ἴρου με παρεῖδε γυμνότερον· χρόνος πολλὸς, φησὶ, καὶ παρατέταμαι ταῖς ἐλπίσιν. Εἰ τοίνυν σοι μέλει τὴν ἐκείνου γλῶτταν πραοτέραν ἐργάσασθαι καὶ τὰς ἐμάς ἐλευθεροῦν ἀκοῆς, ὡς τάχα πέμψε οὐματίον· εἰ δὲ μὴ, ἀλλ' οὐ φέρω λέγειν ὅσα καὶ λέξειεν· ὡς καὶ μηδὲν ἔχων ἐγκαλεῖν, φλυαρίαν τὸν βίον πεποιήται· εἰ δὲ καὶ προσλάβοι τι δίκαιον, εἴποις ἂν αὐτοῦ τῇ γλῶττι τὸν θυμὸν ἐνοικεῖν.

ΞΔ'. ΓΕΣΣΙΩ ΙΑΤΡΟΣΟΦΙΣΤῃ [Band. ΓΕΝΗΣΙΩ].

Ἦσθον ὅτι τὸν καλὸν Δωρόθεον δὲν ὑμῖν διὰ γραμμάτων συνέστησα πρότερον, τοῦτον ἐκ μεταβολῆς αὐτοῖ μοι συνιστῶντες ἐγράψατε. Τί γὰρ εἴη μεῖζον τεκμήριον τοῦ κατ' ἐλπίδας ἡμῖν χωρῆσαι τὰ γράμματα; Ἐλθὼν δὲ πρὸς ἡμᾶς οὐδὲν ἤθελε λέγειν, ὅ τι μὴ σὲ κάμωι χαριεῖσθαι θέλω, καὶ τῇ μνήμῃ τῶν σῶν εὐφραϊνόμενος, καὶ σε πολλὴν ἐπὶ στόματος ἦγεν, ὡς εὖνουν, ὡς ἀγαθὸν, ὡς γλῶττι καὶ χειρὶ τὸν Ἀσκληπιδὸν παρακείμενον. Καὶ οὕτω δὴ τὸ τῆς ἱατρικῆς αὐστηρὸν αἰ τῆς ὑμετέρας γλῶττις παρεμυθήσιντο χάριτες· ταῦτα λέγοντος προῦλάμβανον τοὺς

Existimo te valde admirari cur jam nunc scribero incipiam: cujus causam si quaeris, hæc est. Strategius sermonibus adversus te dimicat, conviciis aggreditur, et longam explicat accusationem, ac domum meam elegit ubi discrimen judicaretur. Quod vero maximum est, peritorum insular rhetorum, non contentus est præsentibus solummodo criminibus, sed miscet vetera novis, et antiquos reducit sermones; imo in testimonium adversus te totam Alexandriæ urbem suscitât, equina referens spectacula, et talorum studium, et populares de equis sermones, et multa alia quæcunque illius linguæ occurrunt: etiamnum vero dicit te ab equis vehi, et cursu velocibus assidere semper, et adulatorum arte erectum fuisse qui prius ventri indulgebas. Non possem una vice dicere quidquid sæpe sæpius meis auribus iustillabat. Audi causam: « Nudus sum, inquit, quantum in eo est, ego: unum mihi supererat vestimentum ad sepulturam; et per istum mihi perditum fuit; nam linum fabricatum, ut aiebat, sumens ut esset specimen et exemplar vestimenti manibus famularum suarum texendi, Iro nudiores me esse non advertit: jam longum effluxit tempus, et spes mea semper differtur. » Si igitur velis linguam ejus mitiores facere, et meas liberare aures, quam cito mitte vestimentum; si non, non valeo dicere quid dicturus sit, quia etiam non habens unde incriminetur, in loquacitate vitam suam reponit; si quid autem justî profiteatur, dicas illi animum in lingua residere.

LXIII. EPIPHANIO.

Existimo te valde admirari cur jam nunc scribero incipiam: cujus causam si quaeris, hæc est. Strategius sermonibus adversus te dimicat, conviciis aggreditur, et longam explicat accusationem, ac domum meam elegit ubi discrimen judicaretur. Quod vero maximum est, peritorum insular rhetorum, non contentus est præsentibus solummodo criminibus, sed miscet vetera novis, et antiquos reducit sermones; imo in testimonium adversus te totam Alexandriæ urbem suscitât, equina referens spectacula, et talorum studium, et populares de equis sermones, et multa alia quæcunque illius linguæ occurrunt: etiamnum vero dicit te ab equis vehi, et cursu velocibus assidere semper, et adulatorum arte erectum fuisse qui prius ventri indulgebas. Non possem una vice dicere quidquid sæpe sæpius meis auribus iustillabat. Audi causam: « Nudus sum, inquit, quantum in eo est, ego: unum mihi supererat vestimentum ad sepulturam; et per istum mihi perditum fuit; nam linum fabricatum, ut aiebat, sumens ut esset specimen et exemplar vestimenti manibus famularum suarum texendi, Iro nudiores me esse non advertit: jam longum effluxit tempus, et spes mea semper differtur. » Si igitur velis linguam ejus mitiores facere, et meas liberare aures, quam cito mitte vestimentum; si non, non valeo dicere quid dicturus sit, quia etiam non habens unde incriminetur, in loquacitate vitam suam reponit; si quid autem justî profiteatur, dicas illi animum in lingua residere.

LXIV. GESSIO MEDICO.

Gavisus sum eo quod pulchrum Dorotheum, quem vobis per litteras commendaveram prius, eundem vice versa vos ipsi mihi in epistola commendaveritis: quid enim magis indicet litteras nostras speratum obtinuisse successum? Ut ad nos pervenit, nolebat quidquam dicere, quin te mihi gratissimum efficere cuperet, tuorumque beneficiorum memoria lætaretur; ac te frequentissimum in ore habebat, ut benevolum, ut optimum, ut lingua et manu Esculapii proximum: usque adeo medicinæ asperitatem vestri sermonis gratiæ temperabant. Talia loquentis elo-

giis ego præcurrebam, priusquam audirem tua narrans; et: «Enn fers ad glaucæ Palladis urbem,» illi aiebam. Sed eo ardentior erat, et aliquid novise addere putans, id apud me jampridem repositum inveniebat, tum libenter silebat deinceps; postquam dictitaverat se gratias habere diis, quod talem obtinisset magistrum, de quo omnia dici possunt et nihil novum nuntiari. Tu vero te totum, da juveni, qui etiamsi nihil aliud haberet, certe scit meminisse benefactorum.

LXV. ANTIOCHO.

Quantum circa te spe fallebar! Putabam enim te, vix e medicinali victu liberatum, ad nos venturum deinceps, sive ut philosophiæ te dares secundum tua promissa, sive duntaxat ut nos videres. Tu vero nobis moras nectis, Alexandriam desiderans, et quasi Lotophagorum terre inhærens. Sed mea gratia sine Macedonis urbem multis regnare leporibus et Nili marisque pulchritudine gestire. Si tamen hanc ipsam urbem Musæ habitant, me etiam habes laudatorem; sed hæc sint ad quiescendum apud nos et amplectendam illam quam sæpe speravimus philosophiam. Ergo reliqua meras velut ineptias rejiciens, imitare Ulyssem ad veram Ithacem respiciens; ac nihil te impedit, non lotus, non Circe, non Calypso, sed quanto majora facinus ad bravia, tanto Laertiadem superemus.

LXVI. STEPHANO.

Nihil, ut videtur, non aureum cernis: hoc autem ipsum te extollit et elatum facit, et auratis imaginibus tuam implet imaginationem. Ex quo enim tibi ad excusandam moram scripsi non omnia nobis dare circumstantias, sed ea quæ ad necessitatem fatum mensurat (per necessitatem intelligendo, non divitiarum penuriam, sed illud in quod a fortuna ducimur); tu in aurum totus insiliens, mihi compati videbaris indigentia, et quærebās solari conferendo philosophiam divitiis, perinde ac si ego gemerem quod non Cræsi talentis abundem: hunc tibi sonum aures susurrant, et omnes de auro loquentes audire tibi videris. Quid, per Jovem, te in huiusmodi benevolentiam induxit? Quomodo me excusarem a scribendi mora, pecuniæ indigentiam allegando? tanquam si multo circumfluere auro deberet qui epistolam mittit; imo, si quidem aliquid aliud, scribere est independens et a Pluti ditione liberum. Itaque mens tua passione laborare videtur, nam inclinatio in aliquid omnia in hoc convertit, et illusum habet auditum. Ac vereor ne, si de lyra loquar vel equum nominem, tu rursus aurum audire tibi videaris, et alios solari quærens ipse medico egeas. Sic pueriliter tecum ludere coactus sum, meisque litteris inserere risus quos colibui tuam legendo epistolam. Tu vero, de tua passione paululum remittens, scribe deinceps sapientiore epistolam.

LXVII. DIODORO.

Timidissimum Timotheum sua quidem indoles ad quietem invitat, molesta vero fortuna vim inferens

Ἀ ἐπαίνους ἐγὼ πρὶν ἀκοῦσαι τὰ σὰ διηγουμένους· καὶ Γλαῦκα φέρεις Ἀθῆνας, πρὸς τοῦτον ἔλεγον μειδιῶν· ὁ δὲ φιλονεικώτερος ἦν, καὶ δοκῶν τι καινὸν ἐπάγειν, πάλαι καίμενον εὗρισκε παρ' ἐμοί. Καὶ μεθ' ἑδονῆς ἐσίγα λοιπόν· ἵχάριν εἰπὼν ἔχειν τοῖς θεοῖς, εἰ τοιοῦτον εὐτύχησε διδάσκαλον· περὶ οὗ καὶ πάντα λέγειν ἔστι καὶ καινὸν ἐπαγγέλλειν οὐδέν· ἀλλὰ σαυτὸν ὄλον φέρων ἐπίδος τῷ νέῳ, ὃς εἰ καὶ μηδὲν ἔτερον, μεμνησθαι γούν οἶδε τῶν εὐ ποιοῦντων.

ΞΕ'. ANTIOΧΩ.

Ὅστις ἐπὶ σὸι τῆς ἐλπίδος διήμαρτον! ὦμην γάρ σε μόλις Ιατρικῆς ὕλης ἀπηλλαγμένον πρὸς ἡμᾶς, ἵναί τοι λοιπόν· εἴτε φιλοσοφῆσαντα κατὰ τὰς πρὶν ὑποσχέσεις, εἴτε καὶ μόνον ὀφόμενον· σὺ δὲ κατατείνεις ἡμᾶς, τὴν Ἀλεξάνδρου ποῦδων, καὶ ὡς περ λωτοφάγων γῆς ἀντεγρόμενος. Ἄλλ' ἐμοῦ μὲν ἕνεκα νικᾷτω χάρισι πολλαῖς τοῦ Μακεδόνης ἢ πόλις, καὶ Νεῖλου καὶ θαλάττης ἔχέτω καλῶς· εἰ δὲ καὶ Μούσαι ταύτην οἰκοῦσιν, ἔχεις ἐπαινοῦντα χιμέ· ἀλλὰ ταῦτα πρὸς τὴν παρ' ἡμῖν ἡσυχίαν καὶ τὴν φιλοσοφίαν ἦν πολλὰκις ἐλπίκαμεν· οὐκοῦν τὰλλα καθάπερ τινὲ φιλοφρίαν ἀποσεισάμενος, μιμοῦ Ὀδυσσεά πρὸς τὴν δυνωῖς Ἰθάκην ὄρων. Καὶ μηδὲν σε κωλύτω, μὴ λωπὸς, μὴ Κίρκη, μὴ Καλυψώ· ἀλλ' ὅσω περὶ μειζόνων ἐπέιγῃ τῶν ὄλων, τοσαῦτον Λαέρτου νικῆσω μεν.

ΞΓ'. ΣΤΕΦΑΝΩ.

Οὐδὲν, ὡς ἔοικεν, ὃ τι μὴ χρυσίον ὄρεῖς· ἀγαι δὲ σε αὐτὸ καὶ ποιεῖ μετάρσιον, καὶ χρυσῶν εἰδῶκιον ἀνέπληρέ σου τὸν νοῦν. Ἐμοῦ γάρ σοι περὶ σχολῆς γεγραφότος, ὡς οὐ πάντα διδῶσιν ἡμῖν ὁ καιρὸς, ἀλλ' ὅτα πρὸς τὴν χρείαν ἀνάγκη μετρεῖ, καὶ χρείαν εἰπόντος, οὐ τὴν τῶν χρημάτων ἔνδεσιν, ἀλλ' ἐφ' ᾧ περὶ τῆς τύχης ἀγόμεθα, σὺ πρὸς τὸ χρυσίον ὄλως ὀρμήσας, καὶ συνάχθεσθαι μοι ἐδόκεις ἡπορημένῳ· καὶ παραμυθίαν ἐξήσεις, τὴν φιλοσοφίαν ἀντιτάττων τοῖς χρήμασι· ὡς ἐμοῦ δὴ στένοντος, ὅτι μὴ τοῖς Κροίσου ταλάντοις ἀθρόονμαι, οὕτω περιθωθεῖ σου τὰ ὦτα, καὶ πάντων δοκῆς χρυσίον λεγόντων ἀκούειν· τί γάρ σε, πρὸς Διὸς, ἐπὶ ταύτην ἐπήγε τὴν εὐνοίαν; ἢ πῶς ἂν ἀπελογουμένη περὶ τοῦ μὴ γράφειν ἐπιστολὰς χρημάτων ἔνδειαν προβαλλόμενος; ὡς δέον πολλῷ καταρβεῖσθαι χρυσίῳ τὸν ἐπιστέλλοντα. Καὶ μὴν εἴπερ τι καὶ ἄλλοι τὸ γράφειν αὐτόνομόν τέ ἐστι καὶ τῆς ἐκ τοῦ πλούτου δυναστείας ἐλευθερον· οὕτω σοι τὰ τῆς διανοίας ὑπὸ τοῦ πάθους ἐλέγχεται· βέβησαι γάρ ἐνταῦθα πάντα πρὸς τοῦτο μεταπίπτει, καὶ συναπατωμένῃν ἔχει τὴν ἀκοήν· καὶ δεδοικα, μὴ κἄν λυρίαν εἴπω κἄν ἱππον ὀνομάσω, πάλιν δόξεις χρυσίον ἀκούειν· καὶ τοὺς ἄλλους παραμυθούμενος, αὐτὸς δεήσῃ τοῦ θεραπεύοντος· ταῦτα παίζειν ὑπήχθη πρὸς σέ, καὶ τοῖς γράμμασι ἐνθεῖναι τὸν γέλωτα, ὃν ὑπέστην ἀναγινώσκων σου τὴν ἐπιστολήν· σὺ δὲ μικρὸν τοῦ πάθους ἐνδούς, γράψε λοιπὸν σωζομένουσαν ἐπιστολήν.

ΞΖ'. ΔΙΟΔΩΡΩ.

Τὸν εὐλαβέστατον Τιμόθεον τὸ μὲν σχῆμα πρὸς ἡσυχίαν καλεῖ, τὰ δὲ τῆς τύχης λυπηρὰ τὴν ἀνάγκην

ἐπάγοντα καὶ τὴν πρὸς ὑμᾶς ὁδὸν κελεύει· τοῦτο γὰρ ἔστι πατήρ ἐκ μεταβολῆς ἀπόρων· ἀδελφοὶ δὲ πλῆθει καὶ χρόνῳ λυποῦντες· πολλοὶ γὰρ ὄντες καὶ τὴν ἡλικίαν βραχεῖς, εἰς τὰς τοῦ πατρὸς χεῖρας ὀρώσιν· ἐντεῦθεν χρῆσται μὲν πολλοί, ἀλλὰ πλὴν ἐνός πάντες φιλόθρονοι· οὗτος δὲ τῆς τύχης συνεπιτίθεται· ἦν γὰρ μόλις αὐτοῖς οἰκίαν ὁ δαίμων κατέλιπε τοσοῦτοις χρήσταις ὑποτιθεμένην, ταύτην μόνος λαβεῖν ἄξιός νικῶσαν τούτου τὸ χρέως· δέον ἢ τὸν ὠνούμενον ἄγειν, καὶ τοῦ παντὸς τιμήματος τὸ προσῆκον λαβεῖν, ἢ δέχεσθαι ταύτης μέρος ὃ τοῦ χρέους ἀναπληρώσει τὸ μέτρον· ὁ δὲ τὴν τῶν ὠνουμένων πρὸς τὸ παρὸν ἀπορίαν ἔρμαιον ἡγεῖται, καὶ τῆς τύχης ἔστι πικρότερος· ἀλλὰ δίδου τῷ δεομένῳ πρὸς συμμαχίαν τὴν γλῶτταν, τὸν δικαστὴν αὐτῷ παρασκευάζων φιλόθρονον· ὁ δὲ λυπῶν πειράσθω δικαίας ἀνάγκης, καὶ τῆς αὐτοῦ γνώμης ἡμεροτέρας, ἢ περιμένειν τὸν ὠνησόμενον, ἢ τῆς οἰκίας μέρος ἔσον ἀπαιτεῖ τὸ χρέος λαβεῖν· ὅπως θαυμάσωμεν καὶ σὲ τῆς συμμαχίας, καὶ τῆς ψήφου τὸν δικαστὴν.

ΞΗ'. NONNQ.

Σὺ μὲν τὴν ἐρώμενὴν ἡρνήσω, τὰ μείζω ποθῶν, καὶ πρὸς ἱερωσύνην κατεπειγόμενος· ἐγὼ δὲ σου τὴν καλὴν κόμην θαυμάσας, αἶ, νῦν δέδοικα μὴ σου παρεμποδῶν γέννηται τῇ προθυμίᾳ· ἐπειδὴν γὰρ ἰδὼς παρόντα τὸν καιρὸν καὶ τὰς ἀδομένας τρίχας μελλούσας πεσεῖν, δακρύσας, οἶμαι, τὸ πάθος οἰκήσῃ φυγῶν· καὶ ζητήσεις ἀνθ' ἱερῆως, νυμφίος ὀφθῆναι καλός· καὶ πάλιν ἂν οὕτω τύχῃ, μνηστεύσεις κόρην· καὶ τοῦ γάμου παρόντος πρὸς ἱερωσύνην σχέσεις μεταπηδῶντα τὸν ἔρωτα· ἀλλὰ παῦσαι ποτε κύκλῳ φερόμενος, τὴν πείραν ἔχων διδάσκαλον· ἵνα μὴ πάλιν μὴ ὑποβόλων, καὶ σὼν σπαλίκων ἀκούσω, καὶ ὅσα νῦν ἡμᾶς ἐξεπαίδευσεν.

ΞΘ'. IEPONYMO KAI THEODORO.

Τὴν ὑμετέραν σοφίαν ἔγνων μὲν καὶ πάλαι πανταχοῦ τῷ λόγῳ προλάμπουσαν· καὶ ὅν ἡ θέα μὴ παρέσχεεν, ἢ γε φήμῃ χαρίζεται, κοινῷ βοῶσα κηρύγματι τὸν πάππον ὑψήγησιν νόμων ἐπιγραφόμενον, τὸν πατέρα γλῶττης χάριτι πρὸς τὴν τῶν νόμων αὐστηρίαν τὴν ἀκοὴν ὑποσύρουσα· καὶ ἐκ τούτων ὑμᾶς πάντα φέροντας, ἅπερ ἐκείνοι προσλαβόντες... ἐνείμαντο. Ὅν οὖν ἔγνων πρῶτον τῷ λόγῳ, νῦν τῇ πείρᾳ μαθὼν, Εὐδαίμων, ἔφην, ἡ πόλις, ἐν ἣ γένος οὕτω σεμνόν, καὶ παῖς ἐκ πατρὸς τὴν ἀρχὴν διαδέχεται· εὐδαιμόνων δὲ πατέρων παῖδες, ὅσοι τοῦ βίου τὰς ἐλπίδας ἐφ' ἡμῖν ἐποίησαντο· ἀλλ' εἴθε πως ἐδυνάμην συνεῖναι καὶ τῆς σῆς ἐμπορεῖσθαι παιδεύσεως· ἀλλὰ μέγα τοῖς ἀνθρώποις εἰς πόθον· ἔστιν ἡ πατρίς· καὶ μάρτυς Ὀδυσσεὺς τὴν Καλυψὺ παρῶν ἵνα τὴν Ἰθάκην θεάσσηται· πρὸς δὲ καὶ οὐ θεμιτὸν εἶναι μοι δοκεῖ πόλιν ἀλλότριον πρὸς τὸν τοῦ δικαίου σφετερίσασθαι λόγον· τοιγαροῦν σὺ ζητῆς μοι τὰ συνήθη παρ' ἐμοῦ προσκυνούμενοι.

Ο'. EPHEIA.

Τὸ ὑμέτερον μέγεθος διὰ τῶν πρὸς σὲ γραμμάτων ἰδὼν, ὑμᾶς μὲν εἰκότως τῆς γνώμης ἐθαύμασα· τῇ δὲ Βηρυτῶν συνδρομῇ πόλει ὅτι τοιοῦτον ἔχει προβεβλημένον ὡς ἀρετῆς καὶ λόγων ποιεῖσθαι.

* Deest vocabulum. ** Non legitur vocabulum.

A eum ad vos ire cogit. Huic enim est pater rerum mutatione in penuriam dejectus, fratres autem et multitudine et ætate illum gravantes : cum enim sint multi et annis teneri, a patris manibus victum expectant. Hinc multi creditores, qui quidem sunt indulgentes, uno tamen excepto. Iste autem ex infortunio lucratur : quam enim illis vix reliquit fortuna, domum a tot creditoribus hypotheca affectam, hanc sibi soli appropriare prætendit, licet pecuniam ipsi debitam excedat ; dum requiritur ut vel emptorem ducat et ex toto pretio quod suum est assumat, vel accipiat domus partem credito suo correspondentem. Iste vero ementium præsentem necessitatem pro lucro ducit, et fortuna durior est. Tu autem da egenti linguam in auxilium, iudicem ei paraudo indulgentem ; persecutor vero justam experiatur necessitatem (ipso ejus animo mitiorem) vel emptorem expectandi, vel sumendi hanc domus partem quam debitum requirit : ut admiremur et tuum præsidium et judicis sententiam.

LXVIII. NONNO.

Tu vero quam diligebas renuisti, majora cupiens et ad sacerdotium properans. Ego vero tuam pulchram comam semper admiratus sum ; nunc timeo ne sit tibi impedimentum voti. Cum enim videris tempus præsens illabi et celebratos crines casuros, de passione dolens, credo, fugies et quæres inter sacerdotes speciosus sponsus videri. Et rursus, si fors tulerit, virginem tibi dpondebis, et a præsentī matrimonio amorem ad sacerdotium transilientem habebis. Sed tandem, experientia doctus, desine circumferri

LXIX. HIERONYMO ET THEODORO.

Haud ignorabam sane sapientiam vestram quæ longo abhinc tempore aliorum sermonibus ad me pervenerat. Cujus si non proprio intuitu testis fui, fama recte ad me perlata est avum ex officio legem monstraturum, patrem dulce conversantem legum austeritatem obsequio suo mitigare, et vos ex istis omnia ferre quæ illi præoccupantes . . . sibi partiti sunt. Quem sermonibus aliorum cognovi nunc experientia novi ; Beata, inquam, urbs in qua genus tam venerabile et filius a patre principatum obtinet : beati parentes filiorum qui vitæ spem in nobis posuerunt. Utinam vobiscum esse potuissem ac vestra frui disciplina ! Sed multum hominibus in desiderio est patria, et testis est Ulysses qui ut Ithacam videret Calypso despexit. Insuper non licere mihi videtur urbem alienam sibi usurpare præter rationem justī. Ideo mihi servate amicitiam ; avete.

LXX. HERMEÆ.

Vestram magnitudinem ex litteris ad te missis dignovi, jureque vos ob sensus admiratus sum ac Berytorum urbi congratulor quod tale habeat sub oculis propositum virtutis ac eloquentiæ exemplum,

praesertim cum contraria sint tempora. Sed fructus A
tuis virtutibus et fructus ex tua sapientia urbs
percipiat. Mihi autem molestum est patriam despi-
cere quæ a vobis accepit exemplum. Si enim vos
omnia tentatis ad illustrandam illam quæ vos genuit,
quomodo non bene mihi esset ea facere quæ facien-
tes vos laudavi? Sed et mihi usurpare quod feliciter
obtinuit alter, a rationabili affectione videtur
alienum. Retine, o optime, tuam in me ac in urbem
benevolentiam.

LXXI. ORIONI.

Inutile puto scribere homini qui appulsum ad vos
cogitat facere, ut hymenæum canat pulchræque vir-
ginis fiat sponsus. Iustum est amantem sibi com-
placere in laude amicæ, ob quam absens corpore,
amore in mente trepidas. Ad nos moveris et parva
tibi videntur præsentia humanæ felicitatis indicia.
Sola tibi urbs locus esse videtur tuarum deliciarum
et Byzantio fere venerabilior. Timeo ne multo desi-
derio evanescente, neque amicis valedicens, subito ad
nos mittaris navigationis diuturnitatem accusans.
Sed hæc quidem ludendum. Tu autem aliquando
sapienti consilio redibis ad aliorum procreationem
actus.

LXXII. ANATOLIO.

Multa sunt mihi præclara quæ educant adole-
scentem; primum et quidem maximum vestrae pie-
tatis litteræ; deinde bonus pater a primæ experien-
tia ad indulgentiam propensus; et præter hæc di-
sciplina lex, strictam exigens rationem si quid
convenientium neglexerim. Brevi etiam et adole-
scentis studium partem non minimam obtinebit. De
cætero nobis impetrate a Deo auxilium quod solum
ad felicem exitum ducere potest propositum.

LXXIII. DOROTHEO.

Peritus es alas cuicumque volueris circumponere
sublimemque in alto stantem ostendere. Tuis litte-
ris quasi akatus effectus (ubique enim esse vide-
debar, ut dicis, fama) perambulabam civitates om-
nes quas homines incolunt et usque ad barbaros
deveni mente levi actus, et omnes populi mihi elo-
quentiæ coronam dare videbantur; ut uno verbo
dicam, per tuam epistolam qui effectus essem igno-
rabam, donec deus aliquis alas tuas mihi abstulit.
Peregrinationem meam agere cessans, cur hæc patior,
inquam? Considera scribentem, recogita benevo-
lentiam et admirare quanta persuadere scit amicitie
desiderium. Non existentia in animum inducit,
falsa ut vera facit existimare; exindo puto non
posse laudibus satiari; quamvis omnia facile dicat,
illa commodis minora videntur. Mensura tibi lau-
dum sensus, qui nihil ad laudem sufficere putat.
Sed pro tua amicitia, desine talia scribere homini
parvo qui in seipsum respicit suisque erubescit
litteris.

φροντίδα· καὶ ταῦτα τοῦ καιροῦ τὴν ἐναντίαν ἐλαύ-
νοντος· ἀλλ' ὄναιο καὶ σὺ σαυτοῦ, καὶ τῇ; σῆς προ-
νοίας ἢ πόλις· ἐμοὶ δὲ βαρὺ πατρίδος ὑπερορᾶν ἐξ
ὕμῶν λαθόντι παράδειγμα. Εἰ γὰρ ὑμεῖς πάντα
μηχανᾷθε κοσμεῖν τὴν ἐνεγκοῦσαν οἴόμενοι, πῶς
ἂν ἔχοι καλῶς ἐμοὶ μὴ ταῦτα ποιεῖν εἰς ὅς ὑμᾶς
ἐπῆνεσα πράττοντας; ἀλλὰ καὶ εἰσποιεῖν ἑμαυτὸν εἰς
τόπον ὃν εὐτύχησεν ἕτερος, λογικῆς καταστάσεως
ἀλλότριον εἶναι δοκῶ· ἀλλ' εὐτυχοῦν, ὧς ἄριστε, τῆς
εἰς ἐμὲ καὶ τὴν πόλιν αὐτὴν προαιρέσεως.

ΟΑ'. ΩΡΙΩΝΙ.

Περιττὸν οἶμαι γράφειν πρὸς ἄνδρα τὴν πρὸς
ὕμᾶς λοιπὸν ὄνειροπολοῦντα καταγωγὴν, ὅπως ἤτη-
τὸν ὕμειοι καὶ γέννηται νυμφίος παρθένου καλῆς·
δίκαιον γὰρ ἐρῶντι χαρίσασθαι τῆς ἐρωμένης τὸν
ἐπαινον, δι' ἣν ἀπὼν τῷ σώματι ἐρωτικῇ τῇ καρδίᾳ
πηδᾷ· καὶ πρὸς ἡμᾶς ἀνεπτόηται, καὶ τὰ παρόντα
σοι μικρὰ τῆς παρ' ἀνθρώποις εὐδαιμονίας ὄντα
γνωρίσματα· μόνῃ δέ σοι πόλις τῶν σῶν παιδικῶν
χωρίον εἶναι δοκεῖ, καὶ τοῦ Βυζαντίου τάχα σεμνό-
τερον· καὶ δέδοικα μὴ τοῦ πόθου πολλοῦ βέυσαντος,
μηδὲ τοῖς φίλοις χαίρειν εἰπὼν, ἐξαίφνης στελλοιο
πρὸς ἡμᾶς τοῦ πλοῦ τὸ μήκος μεμφόμενος· ἀλλὰ
ταῦτα μὲν παιζόντων· ἐπανήκοις δέ ποτε σώφρονα
λογισμῷ πρὸς παίδων γονὴν ἐπειγόμενος.

ΟΒ'. ΑΝΑΤΟΛΙΩ.

Πολλὰ μοι λαμπρὰ τὰ συνιστῶντα τὸν νέον· πρῶ-
τον καὶ μέγιστον τῆς ὑμετέρας θεοσεβείας τὰ γράμ-
ματα· εἶτα πατὴρ ἀγαθός, ἐκ πρώτης πείρας πρὸς
εὐνοίαν ἐφελκόμενος· πρὸς δὲ τούτοις τῆς τέχνης ὁ
νόμος, εὐθύνας ἀπειλὴν ἀκριβεῖς εἰ τι τῶν προση-
κόντων παρίδοιμι· τάχα δὲ καὶ ἡ τοῦ νίου σπουδὴ
μοῖραν οὐκ ἐλαχίστην παρέξεται· λοιπὸν ἡμῖν αἰ-
τεῖσθαι τὴν ἐκ τοῦ θεοῦ βοήθειαν, μεθ' ἧς καὶ μόνος
ἐστὶν πρὸς πέρας· ἐλθεῖν τὴν προαίρεσιν.

ΟΓ'. ΔΩΡΟΘΕΩ.

Δεινὸς ὅρα τις ἦσθα περὶ περιβάλλειν ἵππερ ἂν
ἐθέλεις, καὶ δεικνύσθαι μετάρσιον· σοῖς γὰρ γράμ-
μασι περωθεῖς, πανταχοῦ γ' ἐδόκουν εἶναι, καθάπερ
ἔφης, τῇ φήμῃ, περιεπόλων δὲ πόλεις ὅσους ἀνθρώ-
ποι νέμονται, καὶ μέχρι τῶν βαρβάρων διήκειν κορυφῇ
διανοίᾳ φερόμενος, καὶ πᾶν ἔθνος ἐπὶ λόγοις ἐδόκει
με στεφανοῦν· καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν διὰ τὴν σὴν ἐπι-
στολὴν ἠγνόνουν ὅ τι γένωμαι· ἕως μέ τις θεῶν τῶν
σῶν ἀνῆρπασε πτερῶν, καὶ τῆς πλάνης· μόλις πει-
σάμενος, τί ταῦτα πάσχω, φημί; Σκόπει τὸν γρά-
ψαντα, καὶ λογιζοῦ τὴν εὐνοίαν, καὶ θαύμασαι ὅσα
πείθειν οἶδαι τῆς φιλίας ὁ πόθος· καὶ τὰ μὴ ὄντα γὰρ
ἡγεῖσθαι ποιεῖ· καὶ τὰ ψευδῇ τιμᾷ ὡς ἀληθῇ· ἐν-
εσῶθεν οἶμαι τῶν ἐπαίνων ἀπλήστως ἔχειν, καὶ
πάντα λέγων εὐχερῶς· καὶ ταῦτα δοκεῖς τῶν ὑπαρ-
χόντων ἐλάττωνα· μέτρον δέ σοι τῶν ἐπαίνων ἡ
γνώμη, μηδὲν ἄρχειν ἡγουμένην πρὸς ἔπαινον·
ἀλλ' ἐπίσχες, πρὸς φίλου, τοιαῦτα γράφων πρὸς
ἄνδρα μικρόν εἰς ἑαυτὸν ὀρῶντα, καὶ τοῖς γράμμα-
σιν αἰσχυρόμενον (1).

NOTE.

(1) Post hanc ad Dorotheum epistolam, alia scri-
bitur in codice Laurentiano ad eundem, teste Ban-

dinio, quæ incipit, Πάλιν εὐσεβείας καίρεος καὶ πᾶ-
λιν πρὸς τὴν ὑμετέραν σοφίαν ὁ δρόμος. Hæc qui-

ΟΔ'. ΠΑΓΚΡΑΤΙΩ.

A

LXXIV. PANCRACTIO.

Οὐ γὰρ δοκεῖν ἀριστος, ἀλλ' εἶναι (έλε, φησὶν) Ἀισχύλος, ἐπαινεῖν τινα προσδόκον· τοιοῦτο ἡμῖν ἀνεφάνης· οὐ τοῦτο δὴ τὸ κοινὸν μέγρι τοῦ παρ-
εἶναι φιλίαν ἐπιδεικνύς, οἷδε μετρών τῷ τόπῳ τὴν
εὐνοίαν, ἀλλ' ἡ κρείττων εἶναι καὶ σαυτὸν νικᾶν ἐπει-
γόμενος· εἰκότως· ἄρα σε τῆς ἐμῆς διανοίας οὐκ
εἶδεν ὑποβλέπειν ἡ λήθη. Ἀλλ' ἐπεισὶ τί μοι Σωκρα-
τικὸν ἀεὶ λέγειν, ὡς εἰ ἐγὼ Παγκράτιον ἀγνοῶ, καὶ
ἐμαυτοῦ ἐπιλέλησμαι, οὐ χροῦμαι μὲν ἡ γλῶττα ταῖς
μούσαις, ἀρετὴ δὲ καθάπερ τέμνος· ἀβατον κακίᾳ,
τὴν ἱερὰν ψυχὴν ὠκειώσατο· τοιγαροῦν εὐδαίμων
μὲν αὐτὸς τοιαῦτα, φέρων γνωρίσματα· καὶ πόλιν
οἰκεῖς τὴν κοινὴν τῶν λόγων μητέρα, ἣν ὦραι πο-
θοῦσαι κατὰ ταύτην ἀλλήλῃσις ἐσπείσαντο, ἣν προσ-
κλύζει πρῶτος ἡ Θάλασσα, καὶ Νεῖλος ἐναγκαλίζεται·
καθάπερ ἐρωμένη περιχυθεὶς· καὶ πανταχόθεν ἄλσος
καὶ δένδρα καὶ λίξα καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς ποικίλα προσ-
δαλοῦσι χάριτες· ἀλλ' ὅμῃν μὲν τὴν εὐδαιμονίαν
θεὸς ἐπαυξήσει, καὶ μισθὸν τῆς ἀρετῆς δωρησάμε-
νος· μετάδος δὲ φίλοισι σοῖς σῆς εὐπραξίας, τοῖς ἐκ
γλώττης ἀγαθοῖς εὐφραίνων ἡμᾶς, καὶ πέμπων ὀλ-
κοθεν οἴκαδε πρὸς ἡμᾶς τὰ ποιήματα. Οὐ γὰρ δίκαιον
λανθάνειν ἅ τοῖς ἀλλήλοισι ἐπιδειχθέντα πλείστην
οἴσει τὴν ὄνησιν.

ΟΕ'. ΓΕΣΣΙΩ ΙΑΤΡΟΣΟΦΙΣΤῃ.

Ὁ τὴν ἐπιστολὴν ἐπιδιδούς ὑπὸ μητρὶ χήρᾳ τρα-
φὴς καὶ τὴν τῶν ἀναγκαίων ἐνδεῖαν αἰτιώμενος,
δρῶς οὐχ ὑπὸ νεότητος ἐπαρθεῖς, οὐκ ἐν ἐξουσίᾳ τοῦ
πρόπτεσιν ὅ τι θέλοι γενόμενος, παρὰ βραθυμίαν ἀπ-
έκλινεν· ἀλλ' ἐπανορθοῦσθαι τὴν τύχην ἐθέλων, καὶ
λίγων ἐργῶν, καὶ πρὸς τὴν ὑμετέραν γλῶτταν ἐπείγε-
ται· καὶ ἀρκοῦσαν ἀφορμὴν πρὸς εὐσχήμονα βίον ἐξ
αὐτῆς ἀρυσάμενος, ὡς ἀρκοῦν ἐστιν ὑμᾶς ἰδεῖν, καὶ
τῶν λυπούντων ἔχειν τὴν λύσιν, τῇ παρ' ὁμῶν διδα-
σκάλῃ τὰς πρὸς τὸ μέλλον ἐλπιδας ἐπανορθούμενος·
ὅθεν τὴν ὑμετέραν γνώμην εἰδὼς, καὶ ὡς πρόχεισθε
τοῖς εὐ παθεῖν δεομένοις, θαρρύνω ὑμῖν προσάγω τὸν
νέον, ἀντὶ μεγάλης δωρεᾶς ὕλην ὑμῖν χορηγῶν τοῦ
δύνασθαι πάλιν γεωργῆσαι.

ΟΖ'. ΦΙΛΙΠΠΩ.

Μόλις ἡμᾶς ἀμνηχανοῦντας μετέβαλες, γράψας ὡς
ἔδειν ἐθέλεις ὑμέναιον, καὶ παῖδων γενέσθαι πατὴρ·
πολλῶν γὰρ ἐπιδραμοῦσα φήμη, ἄλλους ἀλλαχόθεν
ἐπίγετο λόγους· καὶ πάντων διηγουμένων σιωπῶν-
τες ἡμεῖς ἡκροώμεθα, τῶν ὑμετέρων ἀγνοοῦντες τὰ
μέγιστα, καὶ τοῖς πυθανομένοις παίζειν δοκοῦντες,
ὡς ἀγνοεῖν ἐπίτηδες προσποιούμενοι. Νυνὶ δὲ τοῖς
γραπεῖσιν ἡσθεῖς, ἡδέως ἂν εὐθύς Περσεὺς ἐγενόμεν
ὑπόπτερος, καὶ τοῦ πελάγους ὑπερπτεῖς, καὶ πρὸς
ὁμᾶς ἀφικόμενος, παστάδα κατεῖδον ἱερῶν, καὶ τὸ
πάντων ἡδιστον θέαμα, νυμφίον ἐκ φιλοσοφίας ἐρω-
τικόν· καὶ ὕλικόν τινος αὐτὸν ὀνομάζει φιλοσόφως ἀπο-
κρινόμενον, ὡς κωμῶν ἐδει τὴν γένεσιν, ἔρανον
ἀνθ' ἑαυτοῦ χορηγοῦντα, καὶ τὰ εἰκότα πρὸς ταύτην
ἀποσπούμενον· ἑάλως δ' οὖν ὅμως, ὦ βέλτιστε, ὅψέ

Noli optimus videri, sed esse, ait Æchylus, ali-
quem laudare sibi proponens. Talis nobis apparuisti,
non tantum tamen boni publici zelum ostentans
ut amicitiam negligas, nec loco tuam circumscri-
bens benevolentiam, sed meliorem esse et de teipso
victorem contendens. Te in corde meo nec poterit
oblivio delere. Sed in mente mihi venit semper
quid socraticum dicere melque sum oblitus, quasi
Pancratium non noverim, cujus lingua cum musis
saltat, et virtus quasi terra malitiæ impervia sa-
cræ habitat animam. Beatus igitur ipse qui tot
habes rara et singularia. Urbem habitas communem
eloquentiæ matrem in qua horæ benignæ inter se
fœdus inierunt, quam dulciter irrigat mare Nilus-
que sicut amans amicum amplectitur, et ex undique
lucos, arbores et segetes oculis varias proferunt
gratiæ. Sed vobis Deus felicitatem augebit, virtu-
tisque præstabit mercedem. Amicos fac beneficen-
tiæ tuæ participes, largificans nos linguæ tuæ divitiis
et exinde ad nos mittens opera tua. Non enim fas
est abscondere ea quæ aliis manifestata multum
afferent commodum.

LXXV. GESSIO PERITO MEDICO.

Qui hanc vobis feret epistolam a matre vidua
enutritus et in omnium necessariorum inopia edu-
catus, nec a juventute erectus, aut in libertate
positus agendi quid vellet, ad ignaviam declinavit.
Sed sortis injurias corrigere volens eloquentiæque
cupidus ad linguam vestram pellitur; et ex ea suffi-
cientem ad honestam vitam sumens occasionem, ut
videre poteritis, et afflictionum finem obtinens, ve-
stra disciplina suas spes eriget in futurum. Vestram
dispositionem et in indigentes compassionem cum
bene noverim, illum ad vos mittere juvenem non
timeo, loco magnæ mercedis materiam ut iterum
possitis laborare præstans.

LXXVI. PHILIPPO.

Consilii inopia laborabamus, omnem dubitationem
sustulisti scribens te velle hymenæum canere filio-
rumque patrem fieri. Multorum sermones fama
præcurrens alios alio sparserat. Cum omnium au-
diebamus narrationes, silebamus, tuorum ignoran-
tes plurima, ludere videbamur interrogantibus, et
ignorantiam consulto fingere. Nunc autem iis quæ
scripsisti recreati, libenter veloces Persei alas mu-
tuaremur, et mare transilientes ad te veniremus ut
sacrum videamus thalamum et quod omnium est
jucundissimum spectaculum, hominem ex philoso-
pho amatorem factum. Quis enim crassum diceret
illum qui sapienter respondet ornandam esse gene-
rationem, qui convivium pro sua parte ordinat
conjugique debita reddit. Captus es, o charissime

NOTÆ.

dem deest in codice Vaticano; verumtamen in Laurentiano vicissim desunt reliquæ quæ in Vaticano
sequuntur omnes.

et tandem novisti amantium sagittas; pulchra tua nympha, aiunt, per gratias, ita ut a philosophia abducere valeat amatorem. Tantum filiorum sis pater virtute genuinorum, ut dicit comœdia; et citius ex vobis videamus puerum qui vultu patrem prædicet, præsertim ipsi sit mansuetudine, magnanimitate, et aliis virtutibus simillimus.

LXXVII. HIERONYMO.

Quam magna de Nilo sentis; nobis occurris in medium ægens Ægyptum quasi oblitus quod te charissima Ægyptus, in potestate relictæ fuerit. Sophisticæ sunt tuæ litteræ fastumque Gorgiæ redolent. Si verborum tuorum bene memini, Nilum dicis per terram irrigare et navigabilem facere regionem olim perviam. Sed hoc quid ad te qui Mercurii incolis urbem quam nec Jupiter pluviosus aspicit et quam præterlabens Nilus in aliam fertur? Et quid fructus colligere mentiris? Nisi serpentes colligere dicis et scorpiones omneque agmen istiusmodi? Quorum ab uno, ut videtur, olim vulneratus, Ho! ho! aiunt, clamavisti; cum autem interea mensam lautam vidisti totus in istam illatus et ei scorpionum valedicens, illud forte comicum ei dixisti: Nunquam sine te mortuus essem. Hæc oportebat scribere, non alienis sese bonis gloriari. Nos silentii accusas nihil nobis dicens. Certe plura dicentes invenies et nobis non dicis Cothocidem cum sophistis irridentem fistularum affectum. Vale, tu et filius et uxor: puero Alexandro ne gravis sis, adolescentiam violenter tractans.

LXXVIII. DIODORO.

Famosum accepi mandatum de quo cum jam pridem vocem emiseram, silebam, obtenti non immemor beneficii neque Gerontii musæ hæredis oblitus. Solis enim vobis successum præbuit sors. Et quis patrem vestrum cum viderit per vos non satiabitur desiderium? Per imaginem fidelem quasi ad originale bene deductus, gratias silentio solvebam, ne loquens minora voto dicerem; et apud me tibi recensita manebit gratia maior quam apud regem Persarum qui scit honorare prodicionem et Pausaniam Medorum partes agentem. Quamvis optima obtinere velis, o charissime, et operibus animum ostendisti mihi, miserabilem erga me emisisti vocem et a mente mea maxime alienam. Coram iudice ipso me pauperem vocas. Quibus maxime indignatus sum, quod ex altitudine philosophiæ decidens tam divitis inbias ut vilia humiliaque verba proferas; neque meam dignitatem respiciens, nec sapientissimum Diogenem qui in pera nuda maximas divitias ponebat. At tandem quamvis ægre fias liber, orbem universum parum ad virtutem conferre putans.

LXXIX. MARCELLO.

Præsentiarum litterarum causa non fuit audacia, nec decori terminis standi ignorantia. Sed vir Deo

* Ita codex.

A ποτε τὰ τῶν ἐρώντων μανθάνεις τοξεύματα. Ἡ τε νύμφη καλῇ, φησί, νῆ τὰς Χάριτας, καὶ ἱκανὴ φιλοσοφίας παρατρέψαι τὸν ἐραστὴν· ἀνὴρ μόνον γίνου παίδων ἐπ' ἀρετῇ γνησίων, ἡ κομωδία φησί· καὶ θῆττον ἐξ ὧν ἂν ἴδωμι παῖδα, διὰ τῆς θείας τὸν πάτερα κρούσσοντα, μάλλον παρατρέχει καὶ μεγαλοφύχῃ, καὶ ταῖς ἄλλαις ἀρεταῖς παραπλήρειον.

ΟΖ'. ΙΕΡΩΝΥΜΩ.

Β Ὡς μεγάλα [ἐπὶ] τῷ Νεῖλῳ φρονεῖς, καὶ ἀντιφάγεις· ἡμῖν εἰς μέσον ἔργων τὴν Αἴγυπτον, ὥστερ ἀλούστῃς τῆς φιλοσοφίας εἰς λήθην ἐλθόν· ὥς καὶ σοφιστικὰ δὲ σου τὰ γράμματα, καὶ τὴν Γοργίου τύπον ἐδόκουν ὁρᾶν· ἴσως γὰρ τὸν Νεῖλον ἐφῆς ἐκ γῆς, εἰ τί με μὴ τῶν βεμάτων παρῆλαθε, καὶ πλωτὴν ποιεῖν τὴν πάλαι βατήν· τί δὲ γε τοῦτο πρὸς σὲ τὴν Ἐρμού κατοικοῦντα, ὅν οὔτε Ζεὺς ὑπέτινος ἐφορᾷ, καὶ παρατρέχων ὁ Νεῖλος εἰς ἑτέραν ἐπείγεται; τί δὲ καὶ ψευδῶς ὁπωρίζεσθαι φῆς; πῶν εἰ μὴ τοὺς ὕδασι δώωραν καλεῖς, καὶ σκορπίων ὅσον τε πληθὺς· ὅφ' ὦν τινος, ὡς εἰκοις, πάλαι πληγείς, καὶ, ἰού, ἰού, φασίν, κεκραγείς, εἰτα μεταξὺ τράπεζαν τρυφῶσαν ἰδόν, ὁλος ἐπ' αὐτὴν ἐφέρου, τῷ σκορπίῳ χαίρειν λέγας· τοῦτ' ἐτάχα πού τὸ κομικὸν πρὸς τοῦτον εἰπὼν· Μη-τε γὰρ θανὼν ποτε σοὺ χωρὶς εἶην· ταῦτα γράψαν ἐχρὸν, οὐκ ἄλλοις ἀγαθοῖς ὠραῖζεσθαι· ἀλλὰ καὶ σιωπῆς με γράψῃ, μὴδὲν ἡμῖν τὸ παράπαν φεγγόμενος· ἥ γὰρ ἂν πλείω λέγοντας εὖρες, καὶ οὐκ ἂν ἡμῖν τὸ κοινωκίον· ἐφῆς, τὸ τῶν αὐτῶν πάθος τοῖς σοφισταῖς ἐπισκώπτουσα· ἐβόησεν, καὶ τὸ παιδίον καὶ ἡ γυνὴ· καὶ τῷ παιδί· Ἀλεξάνδρι μὴ βαρὺς ἐπείκετο, νέαν ἡλικίαν ἐπὶ πολὺ βιάζόμενος.

ΟΗ'. ΔΙΟΔΩΡΩ.

Τὸ πολυβούλητον δεξιόμενος πρόσταγμα, περὶ οὗ πάλαι πάσας ἀφῆκα φωνάς, σιωπὴν ἤγον, οὐ μετὰ τὸ τυχεῖν ἀμνημονεύσας τῆς χάριτος, οὐδὲ τῆς Γερωνίου μούσης κληρονόμον· μόνοις γὰρ ὅμιν τὸ πλεονέκτημα παρέσχεν ἡ τύχη· καὶ τίς μὴ ἐκείνων ἰδὼν, δι' ὧν ἀποπληρώσει τὸν πόθον; ὥστερ δι' ἀκριβοῦς εἰκόνας πρὸς τὸ παράδειγμα καλῶς ἀναγόμενος, σιωπῇ τὴν χάριν ἐτίμων, ἵνα μὴ λέγων, ἐλαττον οὐ βούλομαι τύχῳ φεγγόμενος· καὶ σοὶ καίσεται χάρις ἀνὰ γράπτος παρ' ἐμοὶ μάλλον, ἢ παρὰ Πέρσῃ βασιλεῖ τιμῶν εἰδότε προδοσίαν καὶ Πausανίαν Μηδίζοντα· εἰ καὶ τὰ μάλιστα τυχεῖν πάντων ἐθέλω, ὃ βέλτεστε, καὶ πρὸς ἔργον ἐνέγκας τὴν γνώμην, ἐλκενὴν ὑπὲρ ἡμῶν ἀφῆκας φωνήν, καὶ πόρρω λίαν ἡμετέρου φρονήματος· παρὰ αὐτῷ γὰρ τῷ δικαστῇ πτωχοὺς ἡμεῖς ἐνεκάλες· ἐφ' οἷς ἡγανάκτησα μάλιστα, εἰ τοσούτον κέχρηγας πρὸς τὴν ὕλην, φιλοσοφίας ὕψους ὑποπεσὼν, ὡς χρημάτων χάριν, ἀγεννῆ καὶ ταπεινὰ προσφθέγγεσθαι ῥήματα. Καὶ μήτε τὴν ἐμὴν ἀξίαν σκοπεῖν, μήτε τὸν σοφώτατον Διογένην, ὃν ἐν φιλή τῇ πῆρᾳ τὸν μέγιστον πλοῦτον ὠρίζετο· ἀλλὰ γενοῦ μόλις ἐλευθερός, σμικρόν τι χρῆμα πρὸς τὴν ἀρετὴν τὴν οἰκουμένην ἡγούμενος.

ΟΘ'. ΜΑΡΚΕΛΛΩ.

Τῶν παρόντων γραμμάτων οὐ θράσος αἶτιον, οὐδὲ τὸ μὴ μένειν ἐπὶ τῶν οἰκείων ὅρων εἰδέναι· ἀλλ'

ἄνθρωπος Θεῷ τε φίλος· καὶ πάσης ἀνὰ πλῆξιν ἀρετῆς, ὅν οὐ πέπεικε τὰς πρὸς ὑμᾶς ὑποσχέσεις ὑπερροῇ, οὐ τὸ νῦν ἐξ Αἰγύπτου μόλις ἔλθειν, οὐ φροντιστήριον εὐπρεπές, οὐ χεიმῶν ἀπειλούμενος, οὐ πέλαγος ἐμποδῶν, οὐχ ὁδοπορία μακρὰ, ἀρετὴν δὲ μίαν εἰδῶς τὸ πληροῦν ἔργῳ τὰς ὑποσχέσεις· καὶ πρὸς ἅπαντας ὁμοίως γίνεσθαι παραπλήσιον, ὅλος ὁρᾷ πρὸς ὑμᾶς· ἀλλὰ καὶ θάττον ἰέναι παρ' ἡμᾶς καταγγέλλεται· καὶ πέπεισμαι ῥιδίως, ἐκ τῶν πρὸς ὑμᾶς ὑποσχέσεων τὴν πείραν λαθῶν· ὑπόλοιπον τοῖνον ὑμῖν κρατεῖσθαι· καὶ πρόπον ἂν εἴη μὴ κρατεῖν ἐθέλειν ἄνδρα μηδὲν οὕτω δεινὸν ἡγούμενον, ὥς τὴν τοῦ παραβαίνειν ἀνάγκην, ἄπερ ἐπήγγελλται· τέμπε τοῖνον τάχος τὸν ἄνδρα, τὴν ὑμετέραν

amicus et omnis virtutis plenus quem ut promissiones tibi factas negligeret inducere potuerunt nec recens ex Ægypto adventus, nec jucundissima solitudo, nec maris impedimentum, nec itinera longa: unam virtutem noscens, suas scilicet implere promissiones, et omnibus se pari modo affinem præbere, ad te nunc totus respicit. Sed et nuntiatur ad nos cito venturum. Quod facile credo experientiam ex promissionibus tibi factis sumens. Superest tamen ut a te retineatur; et deceret nolle cogere hominem qui nihil tam reformidat quam necessitatem transgrediendi quæ imperata sunt. Mitte ergo cito virum qui tuam in me humanitatem commemoret.

Π'. ΣΑΒΙΝΩ.

LXXX. SABINO.

Σὺ μὲν ὥς ἐν ὀνείδει πενίαν προσφέρεις ἑμοί, καὶ θηρίον ἐξωλέστατον εἶναι σοι τὸ χρῆμα δοκεῖ· καὶ τὸ δὴ μέγιστον, Ἴρος ἐγὼ παρὰ σοὶ καὶ τῶν καθ' ἡμέραν ἱσως ἐπιδεδίξας· καὶ τί γὰρ οὐκ ἀνείποις ἀρετῆς ὁμοῦ καὶ φιλοσοφίας ἐκπεπαιωκώς, ἐλεῶν μὲν ἃ γε θαυμάζουσιν ἑχρῶν, μεγάλων δὲ τινῶν ἐστερηθῆναι νομίζων τὸν ὑψηλὸν τε καὶ κοῦφον, καὶ μὴ τῷ βάρει τῆς ὕλης πρὸς τὰ κάτω φερόμενον; τῇ γαστρὶ γὰρ τὴν εὐδαιμονίαν μετρῶν, καὶ δόξαις ἀνθρώπων προσκείμενος, ἐκμισθοῖς μὲν εἰς ἃ μὴ θέμις τὴν γλῶτταν, κυκᾶς δὲ τὰ δικαστήρια· πάρεργον δὲ σου τῆς ἀπάτης οἱ δῆμοι· πλουσιῶν δὲ θύρας ἀράτεις· καὶ τις ἐστὶν οἶδε καλῶς, ἀπεῖπεν ὑπὸ σοῦ θαυμάζομενος· ἐορτὴ δὲ σου λαμπρὰ, ἐσθῆς ποικίλη, καὶ βάδισμα σοβαρὸν, καὶ βλέμμα τῆδε κάκεισε χερόμενον· καὶ πανταχοῦ σοι τὰ ὦτα, καθάπερ ὁ Μίδα, εἰ ποῦ τι φθέγγεται γύναιον τὴν σὴν σκηνὴν ἐκπληκτόμενον· ἀλλὰ μέχρι δὴ τίνος, ὕπνῳ μακρῷ πεδωθεὶς οἷά τις Ἐνδυμίων, πρὸς ἀρετὴν οὐκ ἀνίσταται; Πιῦσαι λοιπὸν πρὸς τὸ σωμάτιον κεχρηνώς, καὶ κατὰ σαυτοῦ τρέφων τὸ δεσποτήριον· παῦσαι χρυσίον ὀνειροπολῶν, καὶ ἀργύρου πλήθος ἀεὶ φανταζόμενος, καὶ πολλὰς ἀρχὰς τῇ βίᾳ νοῖα περινοστών· τὰ ἔνδον οἷα μηδὲν τῶν φίλων· ἀλλ' αὐτομολήσον πρὸς ἡμᾶς, εἰ δοκεῖ. Καὶ τὴν κοινὴν θεὸν τὴν πενίαν προσκύνει, καὶ φιλοῦσαν ἐπίγνωθι· καὶ γὰρ σὲ περιέπει μᾶλλον ἢ περ ἡμᾶς, καὶ φιλήσειν ἐτι κατεπήγγελλται.

ΠΑ'. ΔΩΡΟΘΕΩ.

LXXXI. DOROTHEO.

Ὅτον ἐλύσεις ἀπαίρων, οὐκ ἂν ἤλπισα προλαθῶν, εἰ μὴ τὴν πείραν ἔσχον διδάσκαλον· ἐξ οὗ γὰρ ἡμᾶς ὄψου καταλιπὼν, οὐκ ἐπαυσάμην μετὰ σοῦ τῇ διανοίᾳ καλινούστων, καὶ λιμένας καὶ θάλατταν διαγράφων ἐν αὐτῷ. Καὶ, Κλύθι, Ποσειδῶν γαίτορ, πολλάκις εἰπὼν, ἡξίου ἐμὲν σοι παρέχειν τὴν θάλατταν· καὶ τοῦ πλοῦ τὰς ἡμέρας ἐπὶ τῶν δακτύλων ἐτίθουν· καὶ οὕτως ὅλος ἐτύγχανον παρὰ σοί, ὥς καὶ καλέσαι τινα πειραθεὶς, ἔλαθον πολλάκις Δωρόθεον προσειπὼν· καὶ ὁ μὲν ἐγέλα, ἐγὼ δὲ διαμαρτάνων ἡχρόμην· σὺ δὲ, Ἰσθι, ἡγνός, ὁπόσον ἡμῖν ἐναπέθου φίλτρον. Πολλάκις προσίοντα τινὰ πρόβρωθεν θεασάμενος, σὲ, μὰ τοὺς θεοὺς, ἐδόκουν ὁρᾶν, πρὸς τὸ τῆς διανοίας βούλημα, τῶν ὀφθαλμῶν ῥιδίως ἀπατώμενον· τῆς δὲ πλάνης μόλις ἀπῆλλαγμα, γράμματα δεξάμενος παρὰ σοῦ, καὶ θεραπεύσας τὸν ἔρωτα.

Tu vero mihi paupertatem in opprobrium vertis, fera exitiosissima tibi esse videntur divitiæ; et hoc sane maximum; Irus ego sum apud te et necessitatibus quotidianis prope indigens. Quid enim non diceret cum de virtute simul et philosophia excideris, miserans super ea quæ essent admiranda, magis quibusdam privari putans eum qui altus est et levis et materialium pondere ad infima non illatus? Felicitatem ventre metiris, opinionibus hominum deditus, immistus iis quæ loqui non licet, iudicia perturbas. Plebis negotia negligis, divitum pulsas ostia. Si quis tantum scit convivium apponere, tuam obtinet admirationem. Festa tibi magnifica, vestes variae, incessus venerabilis, aspectus huc illuc affusus. Ubique tibi aures, Midas, si quid dicat muliercula tabernaculum tuum admirans. Sed usquequo longo somno irretitus, quasi quidam Endymion ad virtutem non assurgis; desine laudem ad corporalia hiare et in temetipso carcerem nutrire. Desine aurea somniare, argenteos montes tibi effingere, mentesque multas volvere dignitates. Interiora qualia nulli amicorum. Sed ad nos fuge, si tibi videtur. Communem paupertatem ut Deum reverere et amantem agnosce. Tibi magis obsequetur quam nobis teque adhuc a se amatum iri promisit.

Nisi experientia didicissem, nunquam credidissem tantam me ex tuo discessu afflictionem accepturum. Ex quo abiens me dereliquisti, non cessavi tecum mente redire, portus et mare in niepso describens, et iteratis vicibus dicens audi me, Neptune, qui terras ambis, illum secundum tibi mare dare precabar; dies navigii notabam digitis, et ita totus tecum versabar ut si quem tentarem appellare, sæpe me latuit Dorothæum vocare; ridebat ille, ego vero de errore dolebam. Si ignores, scito quantum in me philtrum injecisti: sæpe cum aspicerem aliquem procul venientem, te, hercle, videre putabam, mentis voluntate decipiente oculos. Ab errore vix liberor dum litteras tuas, quæ medelam afferunt amori, accipio.

LXXXII. STEPHANO.

Tuam celebritatem denuntiant omnia in quibus viros bonos cognoscere subsistit; sicut expertorum testimonium, superatur actis sermo, postque resesse videtur; studium quod semper erga me, maximo meo honori, habuisti, nunc præsertim pluris facio, cum tantum virum mihi contigerit juxta brevissimum viæ intervallum abesse; quamvis simplicius litteris uteretur, non possem respondere jubenti; adeo magna mihi incumbit molestia tua discessione afflicto, et omnis viæ tuæ virtutem desiderans, et quæcunque præveniens denuntiat fama, experientia fundata; ita ut parum abesset quin cum qua sorte indutus eram veste venirem familiaribus meis non valedicens. Sed quædam cogitatio subit in me excitato, censi nihil despicere patriam, in qua primum solem vidi, et pulchrius esse erga illam, quæ justa sunt, servare, quam aurum possidere; et tantos externos circa me præsentem contemnere.

LXXXIII. PETRO.

Gratus Epiphanius cui tuis litteris magnam benevolentiam tribuis, mihi amicitia vincitur; magnam in omnibus diligentiam ostendit, quæ sunt juvenis non manifestans, sed totus litteris deditus, reflexionique intentus; quod argumentum est calumniam contra illum fuisse instructam, falsumque illud videri quod olim denuntiatum; otiosorum enim ista et mentis ex irrationali otio in ea quæ non deberet, illatæ. Isocratis obediens præceptis, et consumens otium vitæ audiendo sermones, non dat calumniatori motum merito calumniandi; quamvis ipse sileat, vitam habet ad laudem inducentem; utinam juvenis magis intendat studio, nostraque de illo spes non sit frustrata. ἀρχοῦντα· γένονται δὲ καὶ τὸν νέον μᾶλλον ἐπιτιδόναι· νεῖν ἐλπίδος.

LXXXIV. ZACHARIÆ ET PHILIPPO FRATRIBUS.

Admirabilis Timotheus, hanc ferens epistolam, utrique vestrum scribendi in præsentem est ratio; patre ortus mansueto maximeque tranquillus in seipso genitorem circumfert, morum verecundiam vultu suo manifestans; erubescit enim subito, si quis illum laudet, si solum aspicere velit. Ille propterea regiam urbem venit, indigetque vestra auctoritate in quibus poteritis, auxilium facile illi præbente. Illud facientes grati eritis viris bonis, quibus nihil melius cognoscitur quam colere virtutem.

LXXXV. HISEM.

Præsens annus, ut videtur, frequentes a nobis preces perferet, justas tamen, et dignum laude prætextum habentes, si quis bona mente præditus, et moribus Græcus, beneficium se præstare malit quam priorem accipere. Ea porro impræsentiarum indigentia. Nilus, vir celeberrimus, qui vitam Deo consecravit, in urbe quidem habitat, matre de ipso sollicita, illius senectutem simul et inde orientem infirmitatem fovens. Neque tamen minus quam

A

ΠΒ'. ΣΤΕΦΑΝΩ.

Τὴν ὑμετέραν λαμπρότητα κηρύττει μὲν ὅσα τοῦ ἀγαθοῦ γνωρίζειν ἄνδρας ἐπίσταται· ὡς δὲ τῶν πειραθέντων ἡ μαρτυρία, νικᾷται τοῖς ἔργοις ὁ λόγος, καὶ τῶν πραγμάτων κατόπιν εἶναι δοκεῖ· τὴν δὲ περὶ ἐμὲ σπουδὴν αἰεὶ μεγίστην παραδεδωκῶς θαύματι, νῦν οὐχ ἥκιστα τοῦτο ποιῶ, ὅτε περ ἄνδρα μοι τοσούτον ἔπεισεν ἐπὶ μικρότατον μῆκος ὁδοῦ θείναι· ὡς εἰ καὶ ψιλοῖς ἐχρήσατο γράμμασιν, οὐκ ἂν ἔσχον ἀντιλέγειν κελεύοντι· οὕτω δὲ μοι βαρὺ φορτίον ἐπέθηκεν αἰδουμένῳ τὴν ἀφίξιν, καὶ τοῦ παντὸς βίου τὴν ἀρετὴν· καὶ ὅσα προλαβοῦσα κηρύττει φήμη, βεβαιωθείσα τῇ πεῖρᾳ· ὥστε μικροῦ δεῖν ὡς εἶχον σχήματος εἰσδύμην, μηδὲ τοῖς οἰκείοις χαίρειν εἰπών· ἀλλὰ μέ τις ἔννοια μολὶς ἐπέσχευ ὁρμώντα, λογιζόμενον τὸ μὴδὲν ὑπερορᾶν πατριδος, ἐν ᾗ πρῶτον εἶδον τὸν ἥλιον· καὶ ὡς καλὸν τὰ πρὸς ταύτην δίκαια φυλάττειν, ἢ πολὺ κεκτηθῆναι χρυσίον· καὶ ξένους τοσούτους δι' ἐμὲ παρόντας ὑπεριδεῖν.

B

ΠΓ'. ΠΕΤΡΩ.

Ὁ καλὸς Ἐπιφάνιος τοῖς ὑμέτεροις γράμμασι πλείστην ἐπαγόμενος εὐνοίαν, συνέστη μὲν οὕτως ἐμοί, σπουδὴν δὲ πᾶσαν ἐπεδείξατο λογικὴν, μηδὲ τῶν ὅσα φέρει νεότης ἐπιδεικνύμενος, ἀλλ' ὅλον αὐτὸν τοῖς λόγοις ἐνδιδοὺς καὶ τῇ μελέτῃ προσκαρτερῶν· ὃ δὴ καὶ τεκμήριον εἶναι δοκεῖ τοῦ τὴν κατηγορίαν πεπλάσθαι· καὶ ψευδὲς εἶναι πού τὸ πάσαι θυρulloύμενον· ἀργούντων γὰρ ἐκεῖνα καὶ διανοίας ἐξ ἀλόγου σχολῆς ἐφ' ᾧ μὴ δεῖ φερομένης. Ἰσοκράτει δὲ τις πειθόμενος καὶ καταναλίσκων τὴν τοῦ βίου σχολὴν εἰς τὴν τῶν λόγων φιληκοίαν, οὐ δίδωσι συκοφάντη λόγον ὡς εἰκότως ἄρα κατηγορεῖ· κἂν γὰρ αὐτὸς σιγῇ, τὸν βίον ἔχει πρὸς ἀπολογίαν πρὸς λόγους, καὶ ἡμᾶς τῆς ἐπὶ τούτῳ μὴ διαμαρτίζεσθαι.

C

ΠΔ'. ΖΑΧΑΡΙᾶ ΚΑΙ ΦΙΛΙΠΠΩ ΔΕΔΕΦΟΙΣ.

Ὁ θαυμαστός Τιμόθεος, ὁ ταύτην φέρων τὴν ἐπιστολὴν τοῦ μὲν ἀλλήλοις γράφειν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐστὶν ἀρχή· πατὴρ δὲ τυγχάνων ἐπεικούς· καὶ λίαν ἀπράχμονος ἐν ἑαυτῷ περιφέρει τὸν φύσαντα, τὴν τῶν τρόπων εὐσεβείαν ἐπὶ τοῦ προσώπου δεικνύς· ἐρυθρίῃ γοῦν ἐτοίμως, κἂν τις αὐτὸν ἐπαινῇ, κἂν ἀποβλέπειν μόνον ἐθέλῃ. Οὕτως ὅτω δὴ χάριν τὴν βασιλῖδα πόλιν κατείχετο, καὶ δέεται τῆς ὑμετέρας ῥοπῆς, ἐν οἷς ἂν δύνῃσθε συμμαχίαν δαυκὸν χορηγούσης· τοῦτο δὲ ποιοῦντες, ἀνδράσιν ἑσέσθε κεχαρισμένοι χρηστοῖς· οὐ μείζον οὐδὲν τοῖς τιμᾶν ἐγκωκόσι τὴν ἀρετὴν.

D

ΠΕ'. Τοῖς αὐτοῖς.

Τὸ παρὸν, ὡς εἴοικεν, ἔτος δεήσεις παρ' ἡμῶν διακομίζει πυκνάς, πλὴν οὖν δικαίας καὶ πρόσας ἐχούσας ἐπαίνουμένην, ἂν τις εὐγνώμων καὶ τὸν τρόπον Ἑλληνικῶς, χάριν ἂν ἡσθεῖ διδοὺς, ἢ προσέπων δεχόμενος· τοιαύτη δὲ τις τῶν παρόντων ἡ χρεῖα Νεῖλος ὁ λογίωτατος Θεῶ τὸν βίον ἀναθεῖς, πλὴν μὲν οἰκεῖ μητρὸς ἐπ' αὐτῇ σαλευούσης, γῆρας ὁμοῦ θεραπεύων, καὶ τὴν ἐντεῦθεν ἀθρόενειαν· οὐδ' ἂν ἐκ ἤττον πολλῶν, ἴσθι, ἐπ' ἐρημίας οἰκούντων ἐπ' εὐσε-

θεῖα γνωρίζεται· οἰκίαν δὲ κεκτημένος τόπον ὑψηλὸν ἔχουσης τὸν παρακείμενον, γείτονος ἀπέλαυσε πονηροῦ, ὃς θυρίδας κατὰ τοῦ μὴ προσήκοντος ψιλοῦ νεωτερίσας τινὰς, πρὸς μὲν τὸ παρὸν ὠμολόγει μηδὲν ἐμποδῶν ἔσεσθαι, ταύτας οἰκοδομεῖν βουλομένῳ· ὥς δὲ νῦν εἰς ἔργον ἤλθε ὁ λόγος, κώλυμα τὰς θυρίδας προβάλλεται· ὥσπερ δίκην ἀπαιτῶν ὅτι παρεῖδε καινοτομούμενος· ὁρῶν δὲ τοῖς δικαίοις πανταχόθεν ἑαυτὸν ἐξωθούμενον, παρείσδυσιν ἑαυτῷ δυναστείας ἐπινεῖ· καὶ τὸ μέγιστον ἀνδρὸς τοῖς δικαίοις ἔγνω· κίτος ἀεί· εἰ γὰρ τὸν πολλὸν ἐκείνον ὠθεῖται Νεστόριον, τῷ μὴ παρῖναι τὸν ἄνδρα θαρβύν· τοῖς γὰρ αὐτῷ προσήκουσιν εἰς συμμαχίαν χρησάμενος, ὧν ἢ εἰς αὐτὸν τινα πρὸς κακουργίαν ἐπλάσσει τὸ δίκαιον ὄνομα· καὶ πρὸς ἀδικίαν ὕλην λαθῶν, καὶ τοὺς κατ' αὐτοῦ πανταχόθεν ἐπαίνους διαβάλλειν πειρώμενος· ἀλλὰ ταῦτα μαθὼν δι' ὁμῶν, κωλύσει ταῖς ἀπειλαῖς ἐν ἀδικοῦντα δι' ἀνδρὸς τιμῶντος τὰ δίκαια.

ΠΓ'. ΟΡΙΩΝΙ.

Ὁ μὲν . . . (1) χαριεῖσθαι τῇ παιδεύσει τῇ σῇ εἰ γε δεῖ γράμματα . . . καὶ ταῦτα δῆπου λέγων ἐπὶ τοῦ γράφειν ἄν . . . τῆς μὲν εἰς ὁμᾶς εὐνοίας τὸν ἄνδρα τεθαύμακα μηδὲ τὸν . . . εἰδόμενον ἐξ ὧν οἶδεν ὅτι χαριούμενος· τὴν δὲ σιωπὴν ἡγά . . . ἐρυθρίων· καὶ σοφὸν ἔχων ἐπιστελλαι μηδέν. Ὡς γὰρ καὶ Πλάτωνι τῷ σοφωτάτῳ δοκεῖ, οὐκ ἔστιν ἀρετὴν εἰδέναι τι μὴ τοῖς ἔργοις πρὸς ἀρετὴν ἐπαιγόμενον· ὃ δὲ μὴ ἔστιν εἰδέναι, ἂν ἐρυθριάσαιμι περὶ τούτου φθεγγόμενος· καὶ ταῦτα ποιῶν ὥσπερ ἂν εἰ τις μουσικὴν μὴδ' ὄναρ εἰδῶς, εἰτά τις Ὀρφεὺς εἶναι λέγοι, τὰ θηρία τῇ λύρᾳ χειρούμενος· ἀλλ' εἰ δέοι τῶν κρουμάτων ἐφάσασθαι, γέλως εὐθύς ὁ κόμπος, καὶ πάντα δὴ ῥαδίως ἐλέγχεται· πόθεν οὖν [δ] μὴ πέφυκα παρὰ τῷ σῷ θεῷ νομίζομαι; ἔφηρς τι πρὸς αὐτὸν πολλὰς νόμους δὴ φιλάς ἀποσεμνύνων ἐμέ· ὃ δὲ τὸν πόθον οὐ σκοπῶν, ἀλλ' ἐκ τῶν ἔργων εἶναι τοὺς λόγους οἰόμενος, ἀπαιτεῖ γενέσθαι με τοιοῦτον οἷον με τοῖς λόγοις ἀνέπλασας, καὶ τοῦ σοῦ ψεύδους νῦν εὐθύνας εἰσπράττοντα· καὶ διελέγχω σου τοὺς λόγους, οὐκ ἔχων ἀρετῆς γενέσθαι διδάσκαλος· πλὴν ἐπειδὴ πρὸς σέ μοι τὰ γράμματα, δοκεῖ δὲ πάλιν θαυμάζειν, ἵνα μὴ σαυτὸν ἐλέγχῃς ψευδόμενον.

ΠΖ'. ΔΙΟΔΩΡΩ.

Ὅσοι τοῦ Εὐριπίδου ῥακίων τὴν ἐμὴν οἰκίαν ἐπλησας, ἀδωάνρια πέμψας ἄρυσμα, καθά σοι φίλον καλεῖν, καὶ βλαῦτας ἀμούσους, καὶ ἀφικράτιδας ἐφ' αἷς· εἰ καὶ μέγ' οἰμώζειεν ὁ στρατηγὸς Ἰφικράτης οὐδὲ τῆς Ἀττικῆς φερούσαις τεκμήριον. Οὐδὲ γὰρ χάριν τινὰ καὶ πείναν μελίττης Ὑμητίου παρέχονται, οὐδὲ βοῶσι τῇ θεᾷ τὴν Ἀττικὴν, ἐν ἣ Μαραθῶν καὶ Σαλαμίς, καὶ ἄνδρες ἑλευθερίας καὶ φρονήματος ἔρασταί, οὐ μὰ Δία παρ' ὁμῶν μούσῃ τεταεσμένοι· τὰ γὰρ ὁμῶν τεταεσμένοι· ἀλλ' εὐστομα καίσθω· μή τι καὶ λάθω φθεγγόμενος· τὰ μὲν σὺ δῶρα τοιαῦτα·

A multi in solitudine degentes propter pietatem celebratur. Cum autem domum adquisierit, quæ locum excelsum propinquum habet, vicinæ quodam improbo utitur, quæ fenestras contra jus omne innovans, præsentī quidem tempore profitebatur nihil obstaculi fore eas ædificare volenti. Nunc autem cum ad opus sermo devenit, fenestras impedimentum præterendit, quasi justitiam repetens quod innovans jus prætermiserit. Cum vero animadvertat se undique a jure extrusum, ad potentiam confugere excogitat, atque imo viri ejusdam qui justitiam semper diligere statuit. Illum enim præstantissimum invadit Nestorium, non adesse hominem confidens. Propinquos in auxilium advocans, pretium sibi aliquid ad nocendum æquitatis famam confinxit; et ad injuriam materiam capit et proprias laudes undique spargere nititur. Sed postquam hæc per nos didicerit, minis prohibebit eum qui per virum juris observantissimum injuriam facit.

LXXXVI. ΟΡΙΩΝΙ.

Ille quidem (dicit) se disciplinæ tuæ tributurum, si oportet scripta (mea admiratione prosequi), et hæc dicens de (tua) scribendi (arte, non errat). Virum quidem propter hanc in vos benevolentiam miratus sum; non autem illius (miror) prudentiam in iis quæ vobis tribuit. Silentio iutor erubescens, et nihil sapiens scribendum habens. Ut enim et doctissimo Platoni videtur, noscere virtutem non licet ei qui non per opera ad virtutem properat. Quod autem scire non licet, de hoc loqui me pueret; et id faciens similis essem, ac si quis musicam ne per somnium quidem sciens, deinde se Orpheum esse diceret, feras lyra mansuefacientem; at vero si oporteret instrumenta attingere, risum statim jactantia moveret, et omnia sane facile redarguerentur. Non igitur qui sum, is a tuo avunculo existimor. Aliquid ei sæpius ex amicitia lege dixisti, landandi mei gratia. Ille autem non amorem considerans, sed ex operibus verba esse dicta putans, me talem esse exigit qualem me verbis effinxisti et tui mendacii rationes repetentem. Tua autem verba sane redarguo, cum non possim virtutis magister fieri. Postquam vero ad te meæ litteræ perveniunt, videtur quidem rursus mirari, ne te ipsum mendacem fuisse deprehendas.

LXXXVII. ΔΙΟΔΩΡΩ.

Laceris Euripidis vestibus, quæ duobus obolis emerentur, meam domum implesti, venerea sine rhythmo opera mittens, ut te ea vocare juvat, et calceamenta poesi carentia, et Iphicratidas de quibus etiam ingemuissent duo Iphicrates, quippe quæ Atticæ signum non ferant. Non enim gratiam quamdam et famem apis Hymetticæ præstant, nec Atticam ad spectaculum clamose vocant in quæ Marathon et Salamis, et viri libertatis et gloriæ amantes non, hercle, ea quæ apud vos est musa perfecti sint. Vestra enimvero alia prudenter silentio tegam, ne

NOTÆ.

(1) In his lacunis corrupti maiore codicis pauca verba perierunt.

quid inscius dicam. Talia sunt quidem tua dona. Nostra vero et ipse laudares, cum adeo ventri indulgeas. Gulosus enim cum sis, et ventris explendi curam habeas, et escis magnam felicitatem metiaris, si quid forte jucundi venatus sis, protinus extendis linguam ut quidam Ajax ingentem clypeum. Et testis est hora qua placentam apud alios abripiens, totam statim in os immisisti.

LXXXVIII. CYRIACO.

Quantas filii patribus gratias debeant, non ap-
prime scire licet, nisi quis et ipse filiorum pater sit; ex eo enim amore quo filios complectitur sciet omnino quales in ipsum fuerint genitores. Qui tamen musis indulgent, et ante experimentum ratione verum dijudicant. Unde decet te erga parentes talem esse, qui forte plus quam cæteri benevolentiae largiuntur. Quapropter me ad hanc scribendam epistolam moverunt, mercedem paternam a te repetentes, ut non erubescas talem esse qualem te volunt, et Deus te in finem tulerit. Tunc enim ipsis mors ipsa levis erit, scientibus qualem sui generis reliquerint successorem.

LXXXIX. ZACHARIÆ ET PHILIPPO FRATRIBUS.

Qui eam pro vobis accepit epistolam, Patris optimi et justitiam colentis et inter omnes justos celebrati filius est. Quandiu Mercurii templum frequentavit adolescens, et naturæ vim ostendit et ardorem intrepidum. Et nunc ad imperatorem ascendit legibus studere volens, ut prodeat orator, vitæ institutum corporis specie revelans, et lingua verba proferens. Non sane justum erat illius ad vos profectionem silentio præterire, qui, cum omnes a me informatos tanquam filios reputetis, et in illum non quamque obtinere benevolentiam exhibebitis.

XC. EUDEMONI.

Celeberrimum Ierium, eum qui apud nos Italorum lingua reos defendit, et bonis moribus magis quam scientia ornatur, non putavi ad vos euntem mittendum esse silentio. Bonum est enim absentibus vobis semper frui: altera, inquit, navigatio est cum absentibus per litteras conversari. Felices tamen quibus jura dividis, et tuæ voci, tanquam tripodi cuidam suspensi sunt, et commune revera spectaculum justitiam ipsis redeuntem videntes, quam præcedent tempus labefactaverat. Supervacaneum autem dicere te in iis in quibus vobis indiget, bene in eum acturum qui vobis hanc epistolam attulerit. Qui enim vitam orando transigit, quomodo non honori habebit orationum patres quos viderit? Redeat igitur annuntians quod audire optamus, te famam factis vincere et majora dare quam accipientes volunt.

XCI. NEPHALIO.

Tu quidem in multis litteris inopiam tuam doles, ego autem divitias et paupertatem contemno, mira tamen paupertate afflictus (adeo indigere et abundare sententia facit, non divitiarum) fortunaque hinc et inde actus. Desine igitur pusillanimitè apud nos

Α τὰ δὲ ἡμέτερα, κἄν αὐτὸς ἐπαινεύσεις οὕτω τῇ γαστρὶ χαρίζομενος· λίχνος γὰρ τις ὢν, καὶ τὸ γαστρίζεσθαι μελέτην πεποιημένος, καὶ βρώμασι τὴν μεγάλην εὐδαιμονίαν μετρῶν, εἰ τί που θηράσας ἡδὺ, προτείνεις εὐθέως τὴν γλῶτταν, καθάπερ τις Αἴας τὴν μεγάλην ἀσπίδα· καὶ μάρτυς ὁ κειρὸς ἐν ᾧ τὴν πλακοῦντα παρ' ἐτέρων ἀφῆρπασας, ὡς ἐν εὐθὺς παραπέμφας τῷ στόματι.

ΠΗ'. ΚΥΡΙΑΚΩ.

Ὅσον οἱ παῖδες τοῖς πατράσιν ὀφείλουσι χάριτας, οὐκ ἔστιν εἰδέναι πρὸς ἀξίαν, εἰ μὴ τις καὶ αὐτὸς παῖδων ὑπάρχει πατὴρ· τὸ τε γὰρ ἐξ ἧς ἔχει πρὸς τοὺς παῖδας στοργῆς, εἴσεται πάντως ποιοὶ πρὸς αὐτὸν ὑπῆρξαν οἱ φύσαντες· πλὴν ὅσοι ταῖς μουσαῖς ἀνάκεινται, καὶ πρὸς τῆς πείρας λόγῳ τάλιθῃ διακρίνουσιν· ὅθεν σε τοιοῦτον περὶ τοῦ τεκνόντας προτῆχει γενέσθαι, οἱ τὰχα τῶν ἄλλων πλεον εἰς εὖνοιαν συνεισφέρουσι· διὸ με καὶ πρὸς τὴν παροῦσαν ἐπιστολὴν κεκινήκασι, μισθὸν αἰτοῦντές σε πατρικὸν, τὸ μὴ κατασχύναι σε τοιοῦτον, οἷον αὐτοὶ τε βούλονται, καὶ θεὸς εἰς πέρας ἐνέγκωι· τότε γὰρ αὐτοῖς καὶ θάνατος βέβαιον, ἐπισταμένοις ὅσον διάδοχον τοῦ γένους ἀπέλιπον.

ΠΘ'. ΖΑΧΑΡΙΑ ΚΑΙ ΦΙΛΙΠΠΩ ΛΕΞΑΦΘΙΣ.

Ὁ ταύτην πρὸς ὑμᾶς λαβὼν τὴν ἐπιστολὴν, πατὴρ ἀγαθοῦ πέφυκε τοῦ τὰ χρηστὰ τιμῶντος, καὶ ἐν πᾶσι δικαίοις γνωρίζομένου· εἰς Ἑρμοῦ δὲ φοιτήσας ὁ νέος, φύσεώς τε βίωμην ἐπεδείξατο, καὶ προθυμίαν ἀνκυστάτην· καὶ νῦν πρὸς βασιλεῖα ἀνῆλθε προσλαβεῖν τοὺς νόμους βουλόμενος, ὅπως προέλθῃ ῥῆτωρ τὴν πολιτείαν φέρων τῷ σώματι, καὶ τῇ γλῶττι τοὺς λόγους προβεβλημένος· οὐ δὴ δίκαιον τὴν τοῦτο πρὸς ὑμᾶς ἄρξιν παραδοῦναι σιγῇ, οἱ τοὺς παρ' ἐμοῦ τετελεσμένους ἰσά που καὶ παῖδας νομίζοντες, καὶ εἰς τοῦτον εὖνοιαν οὐ τὴν τυχοῦσαν ἐνδείξεσθαι.

Λ'. ΕΥΔΑΙΜΟΝΙ.

Τὸν λογιώτατον Ἱέριον τὸν τῆς Ἱταλῶν παρ' ἡμῖν προβεβλημένον φωνῆς, καὶ τρόποις ἀγαθοῖς μᾶλλον ἢ παιδείᾳ κοσμούμενον, οὐκ ᾔφθην δεῖν τὴν πρὸς ὑμᾶς ἴδοντα παραπέμφαι σιγῇ· καλὸν μὲν γὰρ ἀπόντων ὑμῶν ἀπολαύειν αἰεὶ. Δεύτερος δὲ, φασί, πλοῦς, τοῖς ἀποῦσι διὰ γράμμάτων προσομιλεῖν· πλὴν εὐδαιμόνες ὄντως, οἷς διέπεις τὰ δίκαια, καθάπερ τινὸς τρίποδος τῆς σῆς ἐξηρτημένοι φωνῆς· καὶ κοινὸν ὄντως θέαμα τὴν δίκην αὐτοῖς ἐπανελθούσαν ὀρῶντες ἦν παραλαβὼν ὁ χρόνος· ἡμαυρώσε· περιττὸν δὲ λέγειν ὡς εὖ ποιήσεις ἐν οἷς ὑμῶν δεῖται· καὶ τὸν τὴν ἐπιστολὴν ὑμῖν χομισάμενον· ᾧ γὰρ βίος οἱ λόγοι, πῶς οὐ τιμῆται τοὺς τῶν λόγων πατέρας ἰδὼν; ἡκέτω τοίνυν ἀγγέλλων ἀπεράχοῦσιν εὐχόμεθα, ὡς νικᾷς τῇ πείρᾳ τὴν φήμην, καὶ μεῖζον διδῶς ἢ περ οἱ λαμβάνοντες βούλονται.

ΛΑ'. ΝΗΦΑΛΙΩ.

Σὺ μὲν ἐν πλήθει γραμμάτων τὴν ἀπορίαν θρηνεῖς, ἐγὼ δὲ τὰ χρήματα καὶ τοὺς πλουτοῦντας περιφρονῶ, καί τοι πενία θαυμαστῇ συνεχόμενος (οὕτως ἄρα τὸ πένεσθαι καὶ πλουτεῖν ἡ γνώμη ποιεῖ, οὐ χρήματα) παρὰ τῆς τύχης τῇδε χάριτος πλανώμε-

νος· τοιγαροῦν παῦσαι μικροψύχως ἡμῖν ὀδυρόμε-
νος, μηδὲ μέγα νομίζων, πλὴν εἰ μή τι φέροι πρὸς
ἀρετὴν· ὅτι γὰρ μὴ τοιοῦτον, ἀλλότριον τέ ἐστι καὶ
πρὸς ἀπάτην ἐφέλκεται. Ὅθεν οἱ φρονεῖν εἰδότες,
ὥσπερ τινὰ μέθην ταῦτα καὶ φλυαρίαν ἀποσεισά-
μενοι τὴν γῆν καταλιπόντες τῇ γῇ, μεταρσίῳ γνώμῃ
περιπολοῦσι τὸν οὐρανόν· τὰς αἰσθήσεις καὶ τὴν
ὕλην καὶ τὸ τῆς πλάνης χωρίον ὥσπερ τινὰ χαλεπὴν
διανηξάμενοι θάλατταν.

ΛΒ'. ΝΕΣΤΟΡΙΩ.

Ἔτι σιγᾶς; ἔτι τῆς τύχης γίνῃ βαρύτερος; ἡμῖν
γὰρ εἰς ἔτι νῦν ἀπεστέρησε, σὺ δὲ καὶ μικρῶν ἡμῖν
ἐφθόνηςας συλλαβῶν, μηδὲ τὸ κοινὸν δὴ τοῦτο τὰ
τῶν φίλων μιμούμενος· ἀλλ' ἐγὼ μὲν σε καὶ μὴ
παρόντα ποθῶ, καὶ μεμνημένος εὐφραίνομαι· καὶ
νῦν καίρῳ εὐρύν, οὐκ οἶδα τιμῇσαι σιγῇ, ἡνίκα δεῖ
σε προσερεῖν ἐπιτῆδεον· σὺ δὲ εἰ τι μὴ καὶ τοῦτο
τῆς πατρίδος ἀπήλαυσας, τὸ μένειν ἐφ' οἷς δὴ σε
πρώην ἐπαίδευσας, μάλιστα μὲν ποθοῦσιν ἐφίστασθαι·
εἰ δὲ μὴ, μιμοῦ τὴν θέαν τοῖς πράγμασι· καὶ περ-
σεις ὡς τὴν ἐμὴν διδασκαλίαν τὸ τῆς χώρας οὐδαμῶς
ἐνίκησε βάραθρον· οὕτως ἐπαίρομαι πρὸς ἄνδρα δι-
δασκάλου φρονήματος ἀντεχόμενος.

ΛΓ'. ΖΩΣΙΜΩ ΚΑΙ ΜΑΚΑΡΙΩ.

Οἱ περὶ τὸν σοφώτατον Βαθύλαν ἀφικόμενοι δι-
ηγῆσαντό μοι προθύμως ἅπερ ἀκούειν μὲν εὐχομαι,
πρὶν δὲ λέγειν αὐτοὺς ἡπιστάμην· ἐξ ὧν γὰρ ἐμοὶ
φοιτῶντες τὴν περὶ λόγους σπουδὴν, σωφροσύνην τρώ-
πων καὶ ταῖς λοιπαῖς ἀρεταῖς ἐκοσμήσατε, δῆλον
ἦν δὴ ποθεῖν, ὡς καὶ πρὸς νόμων χάριν ἀπαίροντες,
μενεῖτε πάλιν αὐτοί· καὶ πρὸς τὸ κρεῖττον ἀναδρα-
μεῖν γένοισθε· ποῦ φιλονεικότεροι· εἰ δὲ ταῦτά μοι
παρασκευάζει τὴν ἡδονήν, τί χρὴ λέγειν (σὺν Θεῷ
δ' εἰρήσῃ), ὅτε δικαστηρίων προβεβλημένων καὶ
σέφρονι γλώττῃ τῇ εὐνομίᾳ προχέοντες, τοὺς μὲν
παρόντας χειροῦσθε τῇ περὶ, τοὺς δὲ μακρὰν ἀπόν-
τας τῇ φήμῃ; τούτων γὰρ θρυλλουμένων, μικρὸν
μὲν Πολυκράτης εἰς εὐτυχίαν ἐμοί· οὐδὲν δὲ μοι δόξει
μετὰ τῶν πολλῶν ταλάντων ὁ Κροῖσος.

ΛΔ'. ΖΑΧΑΡΙᾶ ΑΔΕΛΦΩ.

Τοὺς ἀγοντας τὴν ἐπιστολήν, οἵτινες μὲν εἰσιν,
ἀγνοῶ· ὅτι δὲ σε θαυμάζουσιν, οἰκείους ἄγαν ἐρί-
ζομαι· οὗτοι γὰρ ἰδόντες ἐμὲ, καὶ συγγενοὺς χαρ-
ακτήρους ἐλθόντες εἰς ἔννοιαν, τοῦθ' ὅπερ ἦν ἐμαν-
τεύοντο· καὶ τι πρὸς ἑαυτοὺς εἰπόντες καὶ κριτὰς
ἀλλήλους πεποιημένοι τοῦ πράγματος ὡς ἀδελφὸς
τοῦ φιλάτου καθέστηκα· ἐπειδὴ πρὸς μίαν γνώμην
ἐφέροντο, προσδραχμόντες ὁμοῦ προσεῖπόν τε ἅμα
καὶ εὐμενέσιν ὀφθαλμοῖς ὑπεβλέποντο· καὶ σε διὰ
παντὸς ἐποιήσαντο θαύματος, δικαστὴν ὁρῶν καὶ ὁ
τι σε μὲν ὀνομάζοντες, τῆς μὲν ἀξίας ἰσως ἐλάττωνα·
δῆρι οἱ δ' οὖν ἦσαν πλεῖον λέγειν ἐθέλοντες, ὧν ἀπαγ-
γέλλειν ἠδύναντο, τὴν περὶ σὲ γνώμην τῆς γλώττης
ἀποφαίνοντες κρεῖττονα· ἐγὼ δὲ πολλοῖς ἐπαίνοις
ἐξ αὐτῶν στεφανούμενος· ἔπειτα γὰρ τὰ καθ' ὑμῶν
ἐποιούμην ἐγκώμια· καὶ μισθὸν αἰτοῦσιν ἐδίδουν τὴν
παροῦσαν ἐπιστολήν.

A lamentari; nihilque magnum reputa, nisi quod ad
virtutem ducit. Quod enim non huiusmodi est,
extraneum est et ad errorem trahit. Unde, qui sa-
piunt, ea, tanquam ebrietatem quamdam et nugas,
excutiunt, terram terræ relinquentes, et sublimi
mente cælum petunt, sensus et materiam et erroris
locum ut quoddam sævum mare transnatantes.

XCII. NESTORIO.

Adhuc siles? Adhuc fortuna sis gravior? Illo nos
usque adhuc te privavit, tu vero et paucas nobis
invides syllabas, ne illud quidem amicorum com-
mune invitatus. Sed ego te et non præsentem desi-
dero et recordans lætor, nunc cum occasionem re-
perio, silentium servare nescio, quando te alloqui
commodum est. Tu vero nisi et procul a patria
illud rejeceris, nempe perseverantiam in iis quæ te
olim docebam, multum te desiderantibus redi; sin
contra, at saltem tui aspectum imitare actibus; et
persuadebis meam doctrinam regionis barathræ non
esse victam: adeo in virum, magistri studio reple-
tus, invehor.

XCIII. ZOSIMO ET MACARIO.

Sapientissimus Babylas cum huc advenisset, nun-
tiavit mihi quæ quidem ardentissime audire cupio,
quæ autem noveram antequam diceret. Ex ea enim
morum sapientia et cæteris virtutibus quibus di-
cendi studium adornastis, quando ad me ventita-
batis, plane manifestum erat vos, cum ad legum
amorem transiretis, eosdem semper mansuros et
ad meliora properandi semper cupidiores futuros.
Si autem hæc mihi gaudium afferunt, quid dicen-
dum est (cum Deo autem dicatur), quando tribuna-
libus designatis, æquitatem sapienti lingua protun-
dentes, præsentem quidem actu subigitis, fama vero
absentes et regiones longinquas incolentes? His
enim undique in vulgus sparsis, parum quidem
mihi ad prosperas res Polycrates; nihil autem vi-
debitur cum tot talentis Cræsus.

XCIV. ZACHARIÆ FRATRI.

Qui hanc epistolam ferunt, quinam sint nescio;
quia vero te mirantur, cognatos valde definio. Qui
quidem ubi me viderunt, et in congeneris caracte-
ris suspicionem venerunt, id conjecerunt quod erat;
et nonnihil inter se locuti seque mutuo iudices rei
facientes, me nempe dilectissimi esse fratrem. Post-
quam in meam sententiam devenere una accurren-
tēs, me simul alloquuntur, et benevolis oculis aspi-
ciunt. Ut te omnimoda admiratione cumulavere,
iudicem rectum et quam augustissimum appellantes
et merito inferiorem locum possidentem. Patebat
autem eos plura velle dicere quam annuntiare pote-
rant, suam de te sententiam lingua maiorem indi-
cantes. Ego vero ab iisdem multis laudibus ornatus
sum. Deinde enim vestrum encomium agebant, et
mercedem petentibus dabam præsentem episto-
lam.

XCV. ORIONI.

A

Non putassem a vobis me talem subiturum fuisse accusationem, neque silentii non innocentem esse non dicentibus quo sane maris et terræ devenierint. Sed, ut videtur, maluisti me accusare quam rationes mihi præbere. Illud enim te prius indicare oportebat: quod multum maris dimensus esses; quod insulas navigando præteriens Hellespontum vidisses continentis utriusque miraculis exornatum; et transiens Propontidem ad ipsum Bosphorum devenisses; quod ibidem urbem mirandum spectaculum navi delatis offerentem vidisses; quæ quasi in terræ collo jacens Asiæ Europæ projectam prospiceret, et Pontum finiens reliquo mari transmittit mirabilia. Et alia quæcumque garrere solent qui illa contemplati sunt aures nostras pulsantes. Te alia scribente, si tacuissemus, tunc merito subjaceremus reprehensioni. Nunc autem silens et navigantium legem despiciens, ex mea arte juridice incipis linguam movere. Scribe tamen solummodo, et accusationis querelas subibimus.

XCVI. JOANNI.

Sapiens certe erat qui hoc dixit: Sapientem, etiam si procul a terra habitat, etiam si nondum eum oculis viderim, amicum judico. Talis quidem me invasit sensus, tuam quidem faciem ignorantem, amore tamen eam miro modo amplexum. Sed famæ gratias ego, per quam et distantia conjunguntur, et quæ longe sunt præsentia esse videntur. Per hanc enim vos sæpissime intuens, et tui ad optima beati ardoris sola cogitatione suffusus, libique incorporeo amore conjunctus, non valde corporea notitia indigeo. Sed tuam epistolam ex Alexandri urbe missam accipiens te ipsum possidere mihi videbar. Sermonis enim tui mores, et metus ille ne non facias res cœlestes tuæ erga me amicitiae testimonium, præcedentem non minuit famam, sed te exhibet qualem te videre volui. Et hæc agis, tribunalia frequentans ex tuæ artis lege; et in tanta rerum ebrietate sobrius esse potes. Et ita ad finem omnia pertingant, ut futurum sperasti. Is enim sapientibus finis, ad propriam dignitatem reditus. Difficile enim est nos et eam quæ in nobis est multitudinem dimittere, et eo redire unde effluximus.

XCVII. SOSSIANO.

Vir quidam piissimus nos adiit multa ab improbo fratre perpressus, sententiam autem equam ducens, si vix ea obtinere possit quibus privatus fuit. Unde per me ad vestram confugit potentiam, quæ apud judicem valeat, et illi in multa pollentes in auxilium conciliare possit, et impensas quæ eo iudicio oriuntur, præcidere. Vix enim ex mercedibus sibi ad proprium cibum sufficit. Sed et sine mora illi sententiam reddi curate; unum enim orat adversarium jurejurando dissolvere de illatis querelas. Huic multæ nostræ sollicitudini et amœnissimam linguam et pro jure libero impetu fluentem

ΛΕ'. ΩΡΙΩΝΙ.

Οὐκ ἂν ᾔμην παρ' ὑμῶν τοιαύτην ὑποστῆναι γραφὴν, οὐδὲ σιωπῆς ὑπάρχειν ἀνεύθυνος τοῖς ἀγνοομένοις, ὅπη δὴ γῆς ἢ θαλάττης ἀφίκοντο· ἀλλ' ὥς ἔοικε τὸ μέλλον ἐγκλήμα φεύγων, εἴλου κατηγορεῖν μάλλον ἢ περ εὐθύνας ὑπέχειν ἐμοί. Σὲ γὰρ εἶδει πρῶτα μὴνύειν ὡς ἰ πολλὸν διεμέτρησα πέλαγος· ὡς τὰς νήσους παραπλεύσας τὸν Ἑλλήσποντον εἶδον, τοῖς ἐξ ἑκατέρας ἡπείρου δορυφορούμενον θασύμασι· καὶ παρελθὼν τὴν Προποντίδα, πρὸς αὐτὸν ἀφίγμαι τὸν Βόσπορον· ἐνθα πόλιν εἶδον παραδόξῃ θέρᾳ προαπαντῶσαν τοῖς καταπλέουσιν· ἐπ' αὐγένη γὰρ κειμένη τῆς γῆς, τὴν Ἀσίαν ἐφορᾷ τῆς Εὐρώπης προβέβλημένην· καὶ τὸν Πόντον ὀρίζουσα, τῇ λοιπῇ θαλάττῃ παραπέμπει τὰ θαύματα· καὶ ὅσα φλυαρεῖν ἀπείροκαλως εἰώθασιν, οἱ τὰκεῖ θεασάμενοι, τὴν ἡμετέραν ἀκοὴν καταπλήττοντες· εἰ τὰ τοιαῦτα γράψαντος ἐσιγῆσμεν, τότε ἂν εἰκότως ὑπεκείμεθα τοῖς ἐγκλήμασι· νυνὶ δὲ σιωπήσας καὶ τὸν τῶν πλεόντων νόμον ὑπεριδὼν, ἐξ ἐμοῦ τῆς τέχνης ἀρχὴ δικανικῶς τὴν γλῶτταν κινῶν· πλὴν ἐπίστελλε μόνον, καὶ ἐγκλήματα γραφῆς ὑποίσαμεν.

ΛΓ'. ΙΩΑΝΝΗ.

Σοφὸς ἦν ὅπως ὁ ταῦτα δήπου φθεγγόμενος, ὡς ἄρα τὸν σοφὸν, καὶ ἐκὰς ναίῃ χθονὸς, καὶ μήπως θεοῖς εἰδῶ, κρίνων φίλον· τοιοῦτόν τι με πάθος, ὧ λῶστε, κατέβηκε τὴν μὲν θέαν ἀγνοοῦντα τὴν σὴν, τῷ δὲ πόθῳ δεινῶς κατεχόμενον· ἀλλ' εὖ γε τῆς γῆ-μης δι' ἣν καὶ τὰ διεστώτα συνάπτεται, καὶ τὰ πόρρω ποι παρεῖναι δοκεῖ· ταύτῃ γὰρ ἡμᾶς πολλάκις ἰδὼν, καὶ τῆς περὶ τὰ κρείττω μακαρίας σπουδῆς γυμνῇ τῇ διανοίᾳ περιχυθεὶς, καὶ ἀσωμάτων συναπτόμενος ἔρωτι, οὐδὲν τι λίαν σωματικῶν προσδέομαι γνωρισμάτων· ἀλλὰ καὶ τὴν ὑμετέραν ἐπιστολὴν ἐκ τῆς Ἀλεξάνδρου πεμφθεῖσαν λαβὼν, αὐτοὺς ὑμᾶς ἔχειν ἐδόχουν· τὸ γὰρ τῶν λόγων ἦθος, καὶ τὸ δεινὸν κρίνειν τὸ μὴ τὰ θεῖα ποιεῖσθαι τῆς πρὸς ἐμὰ φιλίας τεκμήριον, τὴν προλαβοῦσαν οὐκ ἤλεγξε φήμην, ἀλλ' ἔδειξε τοιοῦτον ὁποῖον ἰδεῖν προσεδόκησα· καὶ ταῦτα δικαστηρίοις ὁμιλοῦντα νόμῳ τῆς τέχνης· καὶ τῇ μέθῃ τῶν πραγμάτων ἀνανήψει οὕτω δυνάμενον· ἀλλὰ καὶ πρὸς πέρας ἔλθοι ὡς τυχεῖν προσεδόκησας· τοῦτο γὰρ τοῖς εὐφρονοῦσι τέλος, ἢ πρὸς τὴν οἰκίαν ἀρχὴν ἀναχώρησις· δεινὸν γὰρ τὸν ἐν ἡμῖν δῆμον ἀφέντας, πρὸς τὸ ἐπανελθεῖν καλῶς ἐξ οὗ καλῶς ἀπερρέυσσαμεν.

ΛΖ'. ΣΟΣΣΙΑΝΩ.

Ὁ θεοσεβέστατος ὁ δέσνα ἀφίκετο πρὸς ἡμᾶς πλείστα μὲν ἐξ ἀδελφοῦ πονηροτάτου παθῶν, δίκην δὲ μετρίαν ἡγούμενος εἰ τυχεῖν δυνηθεῖ μόλις ὧν ἀπεστέρεται· ὅθεν δι' ἐμοῦ πρὸς τὴν ὑμετέραν καταφεύγει βοήθην καὶ συστῆναι δυναμένην τῷ δικαστῇ, καὶ τοὺς μέγα δυναμένους πρὸς συμμαχίαν αὐτῷ παρασχεῖν, καὶ τὰς ἐκ τοῦ δικαστηρίου περικύψαι δαπάνας· μόλις γὰρ ἐξ ἐράνων ἀρκεῖ πρὸς τὴν ἰδίαν τροφὴν· ἀλλὰ καὶ σύντομον αὐτῷ τὴν ψήφον ἐνεχθῆναι παρασκευάσατε· ἀπλᾶ γὰρ αἰτεῖ, τὸν ἀντίδικον ὀρκῷ διαλύσαι, τὰ περὶ τῶν ἐπαγομένων ἐγκλημάτων· πρὸς ταύτην τὴν πολλὴν ὑμῶν σπουδὴν

καὶ χαριεσάτην γλῶσσαν καὶ ρέουσιν ἐπὶ δικαίοις ἀκωλύτῃ φορᾷ πρὸς συμμαχίαν ἱκανήν, ἀντ' ἐράνου τινὸς εἰσενέγκετε. Θεῷ τε φίλῃν καὶ τοῖς αἰτοῦσι κεχαρισμένην καὶ τοῖς δεομένοις ἀρκοῦσαν.

ΛΗ'. ΙΩΑΝΝΗ.

Ὁ τὴν παρούσαν ἐπιστολὴν ἐπαγόμενος ἀνὴρ ὢν ἀγαθός, ἐξ ἀδικίας ἀδελφοῦ τὴν ἀπορίαν δόρυται· ὅθεν καταλαμβάνει τὴν Καίσαρος, ἂν περ οἷός τε ᾔην τὰ προσήκοντα κομιούμενος· ἀλλὰ συλλαβεῖν καταξίωσον, τοὺς παρ' ὑμῖν δυνατοὺς εἰς συμμαχίαν αὐτῷ παρασκευάζων ἀρκοῦσαν· μίαν γὰρ ἔχει παραμυθίας ἐλπίδα, τῆς ἐκ τῶν νόμων ἐπικουρίας τυχεῖν, ἥς πλείστον ἄγαν ἐπεστέρηται χρόνον, πονηρότατον ἔχων τὸν ἀδελφόν, καὶ καινότερας διαλύσεις ἀεὶ μηχανώμενον· ὅθεν αὐτῷ τὴν ἀπορίαν παραμυθίσασθε, τὰς τῶν δικαστηρίων δαπάνας ὡς δυνατόν περικόπτοντες.

ΛΘ'. ΦΙΛΙΠΠΩ ΑΔΕΛΦΩ.

Τὸν ταύτην ὑμῖν κομίζοντα τὴν ἐπιστολὴν καὶ ἄλλως μὲν ἐπόθουν, οὐχ ἥκιστα δὲ ὅτι περ ὑμῶν ἐπ' ἀγαθοῖς αἰεὶ μεμνημένος· τέλος καὶ τῆς πρὸς ὑμᾶς ἐπιστολῆς ἔμοι γέγονεν αἴτιος, δεινὸν εἶναι φάσκων εἰ τῶν ἐξ ἐμοῦ γραμμάτων ἔρημος ὑμῖν ἐπιφαίνοιτο. Σὺ δὲ γοῦν μίαν ἡμῖν ἀντεπίθεας ἐπιστολὴν, καὶ λύσον ἔτει πέμπτῃ μετὰ τῶν Πυθαγορίων τὴν σιωπὴν· ὡς ἡμεῖς καὶ Δωδώνης χαλκεῖον γεγόναμεν, κινήσαι σε πρὸς λόγους βουλόμενοι.

Ρ'. ΕΥΑΓΡΙΩ.

Ὡς ποθοῦντος ἄγαν οἱ λόγοι, καὶ τῇ κατὰ πάντων νίκη στεφανοῦν ἐγνωκότες τὰ παιδικά· ὡς γὰρ ἐν τοῖς σοῖς γράμμασιν οὐ τοὺς νῦν μόνον ἐνίκων, ἀλλὰ καὶ ὁ μὴ θέμις εἰπεῖν, καὶ Δημοσθένους ἡττητο, καὶ Θουκυδίδης εἶχε τὰ δεύτερα, καὶ ὁ γλυκὺς Ἡρόδοτος μετὰ τούτων ἐτάττετο· ὡς τοιοῦτος ᾔην ἐν τοῖς λόγοις μειδιᾶσας πρὸς ἑμαυτὸν οὐδὲν (1) . . . ὦπν τῆς ἔρωτος δυναστείας σφοδρότερον· τῇ γὰρ περὶ . . . τοχὸς ὁ φιλτατος γεγὼνός, ἡγνόνσέ μου τὰ πράγματα, καὶ παρέχει τι παραπλήσιον· ὥσπερ ἂν εἰ τις τὸν φοξίν παρ' Ὀμηρον· καὶ τί γὰρ ἕτερον ἢ θεοσίτην παρὰ τῶν Ἑλλήνων ἐς θεὸν ἀπέφηνε κρείττονα καὶ αὐτοῦ τάχα τοῦ Νιρέως, ὃς κάλλιστος ἀνὴρ ὑπὸ Ἴλιον ἦλθεν; Ἐμοὶ δὲ μέγιστος ἔπαινος εἰ τούτους ἀγνοηκέναι δοκοῖν, οὐς παρὰ σ . . . νενικήκαμεν· ὅθεν σου θαυμάσας τὴν εὐνοίαν, τοὺς λόγους ἀνεστήθην τοῖς ἔρωσι, ἀμφὶ τὸν Παιανίεα παραιτησάμενος, εἰ πόθος ἀνθρώπους ἀναπείθει λέγειν, ὅποσα καὶ λέγειν ἐθέλουσι· καὶ μάλιστα δὴ τούτους, ὅποσοι λόγων ἐναθρόνυνται ῥώμῃ· ἀλλὰ πρὸς εὐχὴν καὶ ταύτην μετρίαν τραπήσομαι, εὐτυχοίης λέγων, ὦ φίλτατε, καὶ νικολῆς τοὺς νόμους, ὅποσα τοῖς λόγοις νενίκηκας.

ΡΑ'. ΝΕΙΑΩ.

Δεινὸς ἄρα τις ἦσθα τὰ σμικρὰ μεγάλα ποιεῖν, καὶ γλῶτταν ἀμαχὸν ἐν οἷς ἐθέλεις ἐνδείκνυσθαι· τοσοῦτους γὰρ ἐπαινοὺς ἀνέπλασας κατ' ἐμοῦ, καὶ οὕτως εὐκόλως ἀπήγγειλας, ὡς οὐκ ἂν τις εἶπε ῥαδίως ἐξ ἀληθείας ὀρμώμενος· καὶ μοι δοκεῖς το-

A ad sufficiens auxilium pro aliquo præmio adjice; et Deo charam et orantibus gratiosam et indigentibus opulentem.

XCVIII. JOANNI.

Qui præsentem epistolam perfert, vir probus, ex injustitia fratris inopiam lamentatur. Unde ad justitiam Cæsaris confugit, si hoc modo debita possit recuperare. Sed illi opitulari dignare, in auxilium illi sufficiens parans eos qui apud vos potentes sunt. Unam enim habet spem solatii, nempe se legum opitulationem obtenturum, qua tandiu privatus est, improbissimum fratrem habens, qui quotidie nova fœdera machinatur. Itaque illius egestatem solennini, judiciorum impensas quàmplurimum recedentes.

XCIX. PHILIPPO FRATRI.

Eum qui vobis hanc perfert epistolam et aliunde quidem diligo, non minus autem quod vestri in bonis meminit. Imo et hujus ad vos epistolæ causa factus est, mirum esse dicentis, si ex me litterarum vacuus coram vobis appareret. Tu vero nobis unam remitte epistolam, et quinto anno cum Pythagoreis silentium solve. Nos enim et Dodonæ allenum facti sumus, te ad verba movere volentes.

C. EVAGRIO.

Sunt hæc verba tanquam hominis nimium amantis, et relata de omnibus victoria puerum amatum coronare volentis. In tuis enim litteris non modo eos qui tunc temporis existunt, vici; sed et quod non fas est dicere, Demosthenes ipse victus est, et Thucydides inferior fuit, et suavis Herodotus cum ipsis annumeratus est.

Et quid aliud Thersiten apud Græcos in spectaculum edidit meliorem forte et ipso Nereo, qui pulcherrimus ad Ilium venit? Mihi autem maxima laus, si ignorare viderer eos quos per te vicimus. Unde tuam miratus benevolentiam, ad verba amore excitatus sum, Præaneum interrogans num amor hominibus suadeat ut dicant quæcunque volunt dicere, præsertim vero iis hominibus qui sibi ipsis in verborum vi complacent. Sed ad hoc votum æquum convertar, optans, o charissime, ut viucas legibus quemadmodum verbis vicisti.

CL NILO.

Peritus eras de parvis magna faciendi, et linguam invictam, ubicunque velis, ostendendi. Tales enim laudes de me effluxisti et tam ingenue annuntiasti quales neque quis facile dixisset veritatem secutus. Et mihi videris tali lingua effundi, forte

(1) Vocabulum non legitur. Idem in sequente lacuna utraque.

volens ostendere, qualis esses, cum te eum esse latere. Putas enim forsitan te non cognitum esse præsentem qualem musam nutries ab oratoribus progrediendi initium faciens. Ego vero te et præsentem optime noveram; sed non apud me circa laudes quantum oportebat, exercitum, ne forte maiora tendentem semper, et ad vigorem prope- rantem. Nunc autem tuis litteris valde lætatus sum, non laudibus attendens; in tua enim sublimia verba insurrexi omnimodo mutatus, nisi quod ex musis te filium vocare felices fecimus. Etenim si ad mendacia sic linguam moveas, qualis fieres, si veritate captus esses? Lætabar autem quod de te ipse rideres, quod divitiarum insatiabilis usque et ad mea verba mercaturam extenderes. Sed dexteram tuam, fortunatissime, imple; et libenter feram orationes meas venales factas. Cave tamen ne pœnam subeas, eas sponte exigens, quia filios meos indecenter vendere ausus sis.

CII. CLIDONIO.

CIII. ZACHARIÆ FRATRI.

De illo optimo viro vobis narrare volens, timeo ne frustra molestus esse videar, apud noscentes verba faciens. Scitis enim qualis quidem ipse sit, quomodo cum totam vitam Deo consecraverit, omnibus invisus sit hominibus, plenus autem sit spe celesti. Quapropter omnibus injuriam facere volentibus, et ad patiendum est paratus. Nosti et illum (fratrem illum appellare erubescō), qui unicam virtutem esse ducit omnimodam explere malitiam. Despiciens fratrem tandiu sic fame vexatum, non sumptus illi ex se præbere mavult; quod ab homine vere sapienti fieri oportebat, quamvis ad id occasio invitaret. Nunc autem non ea est criminatio, quia id quod decet nimium sapientibus reliquit, sed quod et eorum quæ ad ipsum non pertinent, cupidus effectus, ea abripit, et frequenter fratri insultat, ictusque sæpissime infligit, et propriam voluntatem sibi legem faciens, naturam forte incusat quod ad improbitatem nihil amplius invenerit. Unde non ad illud suam repressit malitiam; imo vero ea initium futurorum malorum: suam enim matrem, iam ætate provectam, quando puerorum educationis fructus se relaturam sperabat, mulier et ætate et genere et vel apud non propinquos veneratione fruens. Eam sæpius quidem opprobriis persecutus est, sæpius autem in eam, o Jupiter, quæ ipsum genuit, protendit manus,

αὐτὴν χυθῆναι τῇ γλώττῃ δεῖξαι τάχα βουληθεὶς, οἷος ὑπάρχων ἐλάνθανες· οἷαι γὰρ ἴτως ἡγνοῦσθαι παρὼν, ὁπόσῃν ἀνεθρέψω μουσαν ἐκ βητόρων ὁρμώμενος· ἐγὼ δὲ σε καὶ παρόντα καλῶς ἡπιστάμην· ἀλλ' οὐχ ὅσον ἐχρῆν ἐπαίνους παρ' ἐμοὶ γυμναζόμενον, τοῦ μὴ τοὺς ἐπαίνους τὴν προθυμίαν ἐκλύσαντας, ἀνακόψαι δρόμον ἐπὶ μείζω ἀεὶ χωροῦντα, καὶ πρὸς ἀκμὴν ἐπαιγόμενον· νυνὶ δὲ σου καὶ λίαν ἤσθην τοῖς γράμμασιν, οὐ τοὺς ἐπαίνους σκοπῶν· ἡ γὰρ ἀνέστην μετέωροις τοῖς σοῖς λόγοις πανταχοῦ μεθιστάμενος, ἀλλ' ὅτι παῖδα καλεῖν ἐκ τῶν μουσῶν εὐτυχῆκαμεν· καὶ γὰρ οὕτως ἐπὶ ψευδῇ τὴν γλῶτταν κινῶν, τίς ἀν γένεοι τῆς ἀληθείας ἐπειλημμένος; ἤσθην δὲ σοὶ καὶ σαυτὸν ἐπισκώπτοντι, διότι χρημάτων ἀπλῆστως ἐρῶν, καὶ μέχρι τῶν ἐμῶν λόγων τὴν ἐμπορίαν ἐξέτεινας· ἀλλὰ πλῆρου τὴν δεξιὰν εὐτυχίστατα, καὶ μετρίως σῶσω τοὺς λόγους ὠνίους θεώμενος· πλὴν ὅρα μὴ καὶ δίκην ὑπόσχοις, προσπαταιήσας οἰκόμεν, ὅτι μου παιδὰς ἀπρεπείς δημοσιεύειν ἐτόλμησας.

PB'. ΚΛΗΔΟΝΙΩ (1).

PI'. ΖΑΧΑΡΙᾶ ΑΔΕΛΦΩ (2).

Τὰ κατὰ τὸν ἀριστον τόνδε βουλόμενος ὑμῖν διηγῆσθαι, δέδοικα μὴ μάτην ἐνοχλεῖν δόξῳ, παρ' εἰδῶσι τὸν λόγον· αἰοῦμενος· ἴστε γὰρ οἷος μὲν αὐτὸς καθέστηκεν, ὡς τὸν ὅλον βίον ἀναθεὶς τῷ Θεῷ, πᾶσιν ἀπεχθάνεται τοῖς ἀνθρωπίνους· ἔχεται δὲ τῇ, ἀνωθεν ἐλπίδος· καὶ διὰ τοῦτο πρόκειται τοῖς ἀδελφοῖς βουλομένοις, καὶ πρὸς τὸ παθεῖν ἐστὶν ἐπιτρέψας· ἴστε γὰρ καὶ τόνδε (ἀδελφὸν γὰρ τοῦτον προσαγορεύειν αἰσχύνομαι) ὅς μίαν ἀρετὴν ἡγείται τὸ πᾶσαν ἐκπληρῶσαι κακίαν· παριδὼν ἀδελφὸν τοσούτου χρόνου οὕτως τῷ λιμῷ πιεζόμενον· οὐκ ἤκοθεν χορηγεῖν μᾶλλον· ὁ παρ' ἀνδρὸς εὖ φρονούντος ἔχει γενέσθαι, εἰ καὶ πρὸς τοῦτο καιρὸς ἐκάλει· νῦν δὲ οὐ τόδ' ἐστὶν ἔγκλημα, διότι τὸ πρῶτον τοῖς ἀγαν σωφρονουσι παρέλιπον, ἀλλ' ὅτι καὶ τῶν μὴ προσηκόντων γενόμενος ἐραστής, ἀψήρηται ταῦτα, καὶ λοιδορεῖται τούτῳ πυκνῶς, πληγὰς τε πολλάκις ἐπέτεινε, καὶ νόμον τὴν αὐτοῦ γνώμην ἡγούμενος, ἴσως τὴν φύσιν ἐμέμψατο, ὅτι μὴ πλέον οὐδὲν εἰς πονηρίαν εὗρεν· ὅθεν οὐ μέχρι τούτων ἐστῆσε τὴν κακίαν, μᾶλλον προσιμία ταῦτα τῶν μελλόντων κακῶν· τὴν γὰρ ἑαυτοῦ μητέρα γραῦν ἤδη τυγχάνουσαν, ὅτε τῆς παιδοτροφίας ἤλπισε κομίσασθαι τοὺς καρπούς, γυνὴ καὶ διὰ τὴν ἡλικίαν, καὶ διὰ τὸ γένος, καὶ παρὰ τοῖς μηδὲν προσήκουσιν αἰδοῦς ἀπολαύουσα, ταύτην πολλάκις μὲν εἶπε κακῶς, πολλάκις δὲ καὶ χεῖρας ἀνέτεινε κατὰ τῆς τεκούσης.

VARIE LECTIONES.

a Vat. τοὺς λόγους. b Vat. ἐξεῦρεν.

NOTÆ.

(1) Hujus epistolæ nonnisi inscriptio hæc superest, quia pagina codicis explici, reliquis desideratis.

(2) Hæc epistola in Vaticano codice sexta est; verumtamen ea loco suo prætermitti a me debuit, quia in amore corrupta pagina nonnisi hiantes reliquias mihi præbebat. Sed ecce vir cl. et doctissimus. Caspar canonicus Brœninius, bibliothecarius

laurentianus, roganti mihi epistolæ exemplar e Florentino codice suppeditavit: neque id tantummodo, verum etiam subsequentem ad Dorotheum epistolam, quæ postrema in Florentino codice est, in Vaticano autem prorsus desideratur, liberaliter obtulit: ob quod beneficium a me publice has gratias agi viri benignissimo æquum est.

ὦ Ζεῦ· οὐ χρόνον, οὐ πολιὸν ἐλεεινὴν, οὐ τὸ τῆς Α μητρὸς αἰδεσθεὶς φιλάνθρωπον ὄνομα· ἀλλ' ἤδη καὶ βιαίως ἀνατρέψας, εἰς γῆν κατέβαλε· καὶ λᾶξ κατ' αὐτῆς ἐνήλλατο, βοώσης οἷον εἰκὸς, καὶ παῖδα καλοῦσης· καὶ τί γάρ οὐκ ἂν εἴποι μῆτηρ, μετ' ὠδῖνας καὶ τροφήν καὶ τὰς καλὰς ἐκείνας ἐλπίδας, τοιαῦτα παρὰ τοῦ παιδὸς ἀνασχομένη ὁ κακὰ; τελευταῖον δὲ καὶ τῆς οἰκίας ταύτην ἀπῆλασεν, ἄπορον, γυμνήν, τῶν ἀναγκαίων ἐστερημένην· ἐν ἱσῷ τοῦτο χαρισάμενος, ὅτι τοῦ συνεῖναι ταύτην ἀπῆλλαξε· καὶ νῦν οὗτος μὲν ἐντροφεῖ τοῖς τοῦτον κίκοις, γυνὴ δὲ γραῦς, καὶ τὰ πρῶτα φέρουσα τῆς παρ' ἡμῖν εὐγενείας, ἐν ταῖς χερσὶ τὰς ἐλπίδας ἔχει τοῦ βίου· τῷ δὲ χρηστῷ τῷδε, καὶ τὸ ταύτης πάθος, ἄλλη γίνεται συμφορὰ· καὶ πρὸς τὴν οἰκίαν τροφήν ἀπορούμενος, ὑπεδέξατο ταύτην, ἐπιτείνουσαν μὲν Β αὐτῷ τὴν ἐνδειαν· ὅμως ἀναγκαῖον χρέος ἐκτίνει· τῇ φύσει· καὶ νῦν σύνεισιν ἀλλήλοις μίαν ἔχοντες παρமுθίαν, ὅτι μὴ πλείω πεπόνθασιν· ἡ δὲ μῆτηρ οἷα δῆπου γυνή, καὶ τοιαῦτα παθοῦσα, ἕνα βίον ἔχει τὸ μεμνηθῆαι τῶν ἑαυτῆς κακῶν, καὶ θαυροῦν ἐπὶ τῇ μνήμῃ· καὶ τὴν θηλὴν ὑποδεικνύειν τῇ δίκῃ οἷα πέπονθε διηγούμενη. Ταῦτα τοῖνον εἰς νοῦν λαβὼν, καὶ μηδὲν ἡμᾶς προστιθέναι ταῖς ἀληθείαις νομίσας, ἀλλὰ τὰ κεφάλαια ἰ μόνον δεικνύναι τῆς αὐτοῦ πονηρίας, διὰ τὸν τῆς ἐπιστολῆς καιρὸν, μέτρησόν σου τὴν σπουδὴν πρὸς τὴν ἐκείνου κακίαν· καὶ γενοῦ καὶ ἡ τῶν ἀδικουμένων ἐλπίς.

ΡΑ'. ΔΩΡΟΘΕΩ.

Πάλιν εὐσεβείας καιρὸς, καὶ πάλιν πρὸς τὴν ὑμετέραν σοφίαν ὁ δρόμος. Ἀνὴρ τις τῶν ἑαυτοὺς ἀναθάντων Θεῷ καὶ ἐκ φιλοσοφίας γνωρίζομένων, ἐξ ἀδίκου συκοφαντίας, ὡς ἔοικεν, τῷ τοῦ δικαστοῦ θυμῷ περιπέπτωκεν, ὡς δεξιὸν ἀντάρας πολέμιον κατὰ τῶν ἐξυπηρετούμενων τοῖς νόμοις· οἱ δὲ ταῦτα μηνύσαντες, τὰ παρὰ τῶν ἄλλων ὡς φασιν ἀδικήματα, κατὰ τούτου μετέστησαν· καὶ πλήρης ὁ δικάζων θυμοῦ· καὶ πρὸς ἑαυτὴν καλεῖ, καὶ πρὸς τιμωρίαν ἐπείγεται· καὶ πάρεστι καιρὸς εἴπερ ποτὲ καὶ νῦν φιλανθρωπίαν ζητῶν. Φάνθη δὲ καὶ φελέγει τι τῶν σῶν, καὶ τῆς ὀργῆς παραλύσεις τὸν δικαστήν. Εἰ γάρ τι καὶ πέπρακται δεινόν, ὅπερ οὐδὲ γέγονεν, εἰς συγγνώμην τρέψον τὸ ψηφίζομενον· εἰ C μηδὲν ἄλλο, τὸ περιεχόμενον αὐτῷ σχῆμα τιμήσαντα. Φάνθη μετὰ πολλῶν, οἱ πρὸς τὴν αἵτησιν τυγχάνουσιν εὐπρεπεῖς· μάλλον δὲ καὶ πρὸ τῶν ἄλλων, ὁπόσοι οἰκεῖόν τι δόξουσι συνεισφέρειν· ἀλλ' οὖν αὐτὸς πάντων ἀναδέξῃ τὸν ἔπαινον· ὡς καὶ πρῶτος, καὶ λίαν αἰτήσας καὶ τῆς καλῆς φιλανθρωπίας γεγυνώς τοῖς ἄλλοις παράδειγμα.

A non tempus, non canos miserabiles, non matris dulce nomen reveritus. Sed jam eam violenter subvertens, in terram projecit, et calce in eam insiluit, clamantem, ut merito, et filium vocantem. Quid enim non diceret mater, post partus dolores, et educationem et pulchras illas spes, talia a filio patiens mala. Denique et domo eam expulsi, egentem, nudam, necessariis carentem; id unum forte illi indulgens, quod sui societate eam solvit. Et nunc ille quidem talibus malis exultat. Anus autem, et primas nobilitates apud nos gerens, in manibus suæ vitæ spem habet. Illi autem optimo et hujus miseria aliud infortunium est; et jam ad proprium victum indigens, eam tamen excepit ipsi miseriam adaugentem. Sed necessarium naturæ debitum solvit. Et nunc una habitant solatium unicum habentes quod non plura perpassi sint. Mater autem, utpote mulier et talia passa totam vitam habet suorum malorum meminisse et eorum memoria lacrymare, et manillam ostendere iudicibus qualia passa sit enarrans. Hæc porro mente capiens et persuasum habens vero nihil nos adieciere, sed solum hujus malitiæ summarium exhibere, tuum studium illius malitiæ metire. Et esto talis qualem te esse Deus exigit, et amicitiae lex et injuria affectuum spes.

τοιοῦτος, οἷον σὲ Θεὸς ἀπαιτεῖ, καὶ φίλας νόμος

C

CIV. DOROTHEO.

Rursum pietatis occasio et rursum ad vestram sapientiam recursus. Vir quidam eorum qui Deo vitam consecravere, et ex philosophia celebrantur, injusta calumnia, ut videtur, in iram iudicis incidit, utpote qui inimicam manum contra legibus obediens sustulerit. Qui autem ea indicavere, injurias ab aliis, ut aiunt, factas, in eum converterunt. Et iudex plenus ira est, et eum ad se vocat, et ad vindictam incitatur. Adest tempus, si unquam alias, benevolentiam requirens. Appare igitur, et tuorum aliquid loquere, et ira iudicem solves. Si quid enim horrendi factum sit, quod non est, sententiam in veniam converte; si nihil aliud quam quod dixit, eum ostende honorantem quæ ipsi circumjacet, dignitatem. Appare una cum multis qui ad postulationem sint idonei; vel potius ante alios qui proprium aliquid contribuere valeant. At certe ipse omnium laudes accipies; ut et primus et valde postulans et pulchræ benevolentiae aliis factus exemplar.

EJUSDEM PROCOPII GAZÆI FRAGMENTUM. Ex codice Vaticano 1096, p. 61.

Ἐκ τῶν εἰς τὰ Πρόκλου θεολογικὰ κεφάλαια ἀντιβρῆσεν Προκοπίου Γάζης ἀντιβρῆσις κεφαλαίου ρμς'.

Θεῖα πρόδος ἀναρχος καὶ ἀτελευτήτος, μόνη ἂν

Ex Procopii Gazei in Procli theologien capita responsis, responsum in capite 146.

Divina processio sine principio et sine fine sola

VARIE LECTIONES.

* Val. κατέβαλλε. d Val. ἀνεχομένη. e Val. ἐκτίνειν. f Val. τὸ κεφάλαιον.

diceretur ex uno Patre generatio unius Filii, et ex eodem productio unius sancti Spiritus secundum quam paterna et prima vel potius principio carens unitas in dualitatem emota in Filio spectatam et Spiritu sancto, usque ad Trinitatem stetit, quemadmodum ait Theologus noster Gregorius. Illa enim sola natura divina processio, si tamen oportet natura dicere, quando de supernaturalibus et divinis agitur. Et hujus quidem principium absque principio Pater : ex illo enim ; medium autem et ipse principium Filius : per ipsum enim ; terminus autem perfectissimus et æternus Spiritus sanctus : in ipsum enim. Secernitur autem et ab aliis processionibus illa ; non enim separat omnino a principio ea quæ a principio oriuntur ; sed omnino non foras prodeuntia servat, per substantiæ identitatem ; quanquam ut propriæ personæ prodeunt : ideo non egerit secundum impetum conversione. Sed ultra hanc omnes aliæ processionibus invicem separantur. Et earum quidem absque principio nullo ; quia nihil sine principio est, sed omnia facta sunt a Patre per Filium, perfecta a Spiritu. Absque fine non omnis ; sed neque etiam omnino. Eorum vero quæ perpetuo post suam inde productionem permanent, una quidem secundum substantiam, et jam perfecta est ; neque enim ulla alia ultra ea quæ ab initio producta sunt, insuper producuntur ; neque etiam ea quæ producta sunt secundum substantiam mutationem expectantia nova productione indigent. Illa autem quæ est secundum illuminationem, perpetuo inde et sine fine procedit, iis quidem primo dono, illis autem secundo, et ita successive, divinis splendoribus secundum donum profluentibus, singulorum ordinibus et statui proportionate usque ad eorum ultima. Sic autem et omnia ad unicum principium composite convertuntur ; et perpetuus illis et æternus ex processionibusque et conversionibus circulus servatur. Processio autem eorum quæ nativitati et corruptioni et tempori subjiciuntur, quoad universum quidem et jam perfecta sunt. Intra sex enim dies totus hic sensibilis mundus adimpletus est ; septima autem die requievit Deus ab universis operibus suis. Neque jam alterius mundi processio expectatur in universum perficienda, secundum præsentis sæculi perfectionem ; quoad partes vero adhuc quidem efficitur, quemadmodum dictum est a Salvatore : « Pater meus usque modo operatur et ego operor. » Cessatum autem fuit omnino a processione secundum communem perfectionem ; et alia tunc processio erit, secundum quam erit Deus omnia in omnibus ; et omnia ad ipsum convertentur, et universorum erit transformatio, et ex corruptione in incorruptionem instauratio.

λέγοιτο ἡ ἀπὸ τοῦ ἑνὸς μόνου Πατρὸς ; γέννησις τοῦ ἑνὸς καὶ μόνου Υἱοῦ, καὶ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ πρόβλησις τοῦ ἑνὸς καὶ μόνου ἁγίου Πνεύματος καθ' ἣν ἡ πατρικὴ τε καὶ ἀρχικὴ μάλλον δὲ προἀναρχος μονὰς εἰς δυάδα κινηθεῖσα τὴν ἐν Υἱῷ θεωρουμένην καὶ Πνεύματι, μέχρι Τριάδος ἕστη, καθάπερ φησὶν ὁ ἡμέτερος Θεολόγος Γρηγόριος. Αὕτη δὲ καὶ μόνῃ θείᾳ φύσει πρόδοσις, εἴπερ δεῖ φύσει λέγειν ἐπὶ τῶν ὑπερφυῶν καὶ θείων · καὶ ταύτης ἀρχὴ μὲν ἀναρχος ὁ Πατὴρ, ἐξ αὐτοῦ γάρ · μεσότης δὲ συναρχος ὁ Υἱός, δι' αὐτοῦ γάρ · τέλος δὲ ὑπερτελέστατον καὶ ἀτελεύτητον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰς αὐτὸ γάρ · ἐξήρηται δὲ καὶ τῶν ἄλλων προόδων αὕτη · οὐδὲ γὰρ ἐξίστησιν ὅλως τῆς ἀρχῆς τὰ ἐξ αὐτῆς, ἀλλ' ἀνεκφοίτητα πάντῃ ταύτης τηρεῖ, διὰ τὴν τῆς οὐσίας ταυτότητα · εἰ καὶ ὡς ἰδία πρόσωπα πρόεισι · διὸ οὐδὲ τῆς κατ' ἐφεσίον ἐπιστροφῆς δέονται · αἱ δὲ παρὰ ταύτην πᾶσαι τῶν ὄντων πρόοδοι, τοῖς οὖσι συνδιαρροῦνται · καὶ ἀναρχος μὲν τούτων οὐδεμία, ὅτι καὶ τῶν ὄντων ἀναρχος οὐδὲν, ἀλλὰ πάντα γέγονε παρὰ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ συντελεσθέντα τῷ Πνεύματι · ἀτελεύτητος δὲ, οὐ πᾶσα · οὔτε μὴν πάντῃ, ἀλλὰ τῶν μὲν αἰδίῳ μετὰ τὴν ἐκείθεν παραγωγὴν μενόντων, ἡ μὲν κατ' οὐσίαν καὶ δὴ τετέλεσται · οὔτε γὰρ ἀλλὰττα παρὰ τὰ ἐξ ἀρχῆς παρυχθέντα ἐπιπαράγονται · οὐτ' αὐτὰ ἐκεῖνα τὰ παρυχθέντα, τὴν κατ' οὐσίαν μεταβολὴν ὑπομένοντα, πάλιν ἄλλης παραγωγῆς δέονται · ἡ δὲ κατ' ἑλλαμψίν, αἰδῶς ἐκείθεν προβαίνει καὶ ἀτελεύτητος, τοῖς μὲν πρώτοδότης, τοῖς δὲ δευτεροδότης, καὶ καθ' ἑξῆς · τῶν θείων ἀπαυγασμάτων προχοομένων κατὰ μετέδρουν, ἀναλόγως ταῖς ἐκάστων τάξεσιν εἰς τὸν οὐρανὸν, μέχρι καὶ τῶν ἐν ἐκείνοις ἐσχάτων · οὕτω δὲ καὶ πάντα πρὸς τὴν μίαν ἀρχὴν ἀνατατικῶς ἐπιστρέφει · καὶ ὁ αἰδῶς τούτοις καὶ ἀτελεύτητος ἐν τε ταῖς προδόσις καὶ ταῖς ἐπιτροφαῖς κύκλος σώζεται · ἡ δὲ τῶν ὑπὸ γένεσιν καὶ φθορᾷ καὶ χρόνῳ, κατὰ μὲν τὸ καθόλου, καὶ ἡδὴ τετέλεσται. Ἐν ἑξ γὰρ ἡμέραις σύμπας ὁ αἰσθητὸς συμπεπληρωταὶ κόσμος · ἐν ἑτῇ ἑβδόμῃ κατέπαυσεν ὁ Θεὸς ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ · καὶ οὐκέτι πρόδοσις ἄλλου κόσμου καὶ ἐτι προσδοκᾷται πᾶμπαν συντελεσθῆναι, κατὰ τὴν τοῦ παρόντος αἰῶνος συντέλειαν · κατὰ δὲ τὸ κατὰ μέρος, ἐτι μὲν ἐνεργείται καθὰ εἴρηται τῷ Σωτῆρι · ὁ Πατὴρ μου ἔτι ἐργάζεται, καὶ γὰρ ἐργάζομαι · πεπαύσεται δὲ πάντως καὶ ἡ κατὰ τὴν κοινὴν συντέλειαν · καὶ ἄλλη σηνικαῦτα πρόδοσις ἔσται, καθ' ἣν ἔσται ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσι · καὶ πάντα πρὸς αὐτὸν ἐπιστρέψουσιν, ἡ τῶν ὅλων μεταστοιχείωσις, καὶ ἐκ φθορᾶς εἰς ἀφθαρσίαν μεταποίησις.

EXPLICIT PARS SECUNDA TOMI OCTOGESIMI SEPTIMI.

5068 024

3 2044 073 502 205

THIS VOLUME
DOES NOT CIRCULATE
OUTSIDE THE LIBRARY

